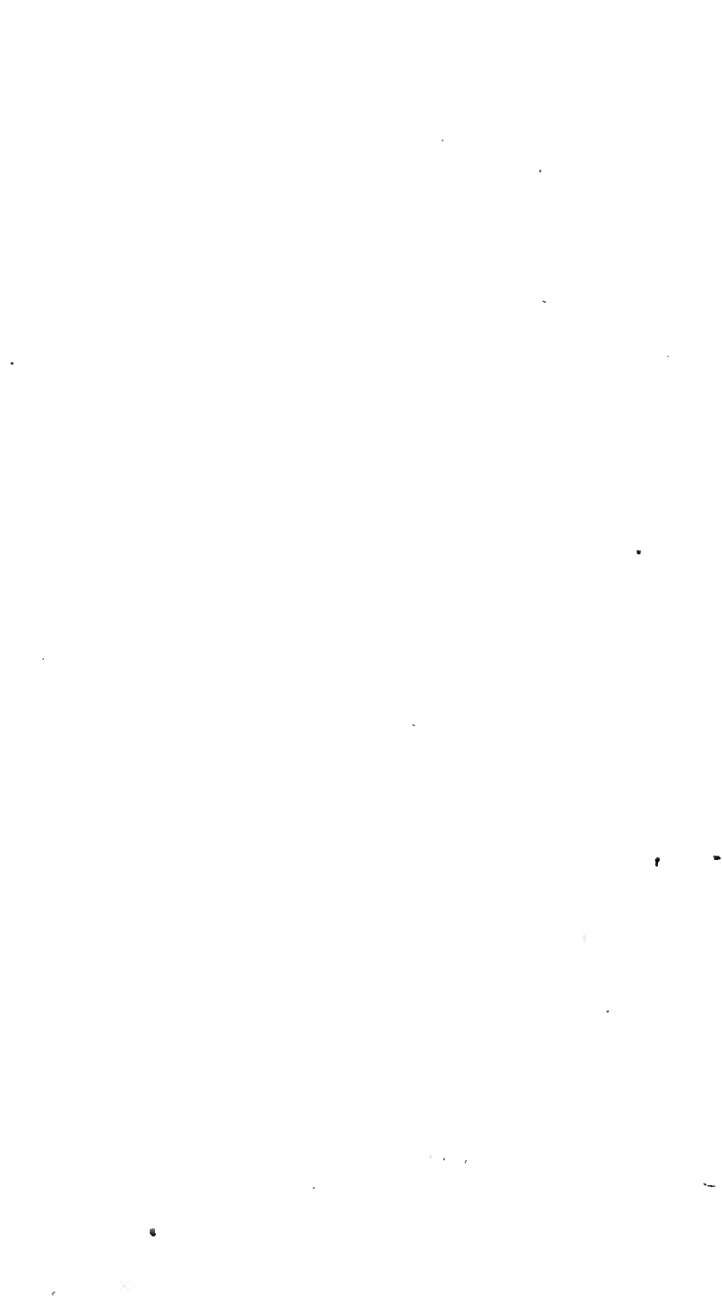

30-4
5-

*****
* THEOLOGICAL SEMINARY, *
* Princeton, N. J. *
* 30-4 *
* 5- *
*****

Case,
Shelf,
Book,

117-2
7
INSTITVTIO

CHRISTIANÆ

religionis,

Joanne Caluino authore.

Additi sunt nuper duo Indices, antè ab Augustino
Marlorato collecti: quorum prior res præcipuas,
posterior in ea expositos copiosissime sacrę Scri-
pturæ locos continet.

GENEVÆ,

Ex officina Francisci Perrini,

M. I. LXIX.

Præter Apostolicas post Christi,
Tempora Chartas,
Huic peperere Libro secula
nulla parem.

Thurinus

am Liber, at non sum liber, nam ser^vus ser^v
vus sum Domini, servus at ille Dei.

Ioannes Calvinus lectori.

N prima huius nostri operis editione, quia eum quem pro immensa sua bonitate Dominus successum dedit, minimè expectabam, leuiter maiori ex parte (ut in minutis operibus fieri solet) defunctus eram: verùm quum intelligerem, eo piorum ferè omnium fauore exceptum esse quem nunquam voto expetere, nedum sperare ausus fuisssem, ut mihi plus multo deferri ex animo sentiebam quam essem promeritus, ita magna ingratitude fore putavi nisi a deo propensis in me studiis, ac meam industriam sponte inuitantibus, respondere saltem pro mea tenuitate conarer. Neque id secunda tantùm editione tentavi, sed quoties deinde excusum fuit opus, nonnulla accessione locupletatum fuit. Etsi autem laboris tunc impensi me non poenitebat, nunquam tamen mihi satisfeci donec in hunc ordinem qui nunc proponitur, digestum fuit. Nunc me dedisse confido quod vestro omnium iudicio probetur. Certè quanto studio ad operam hanc Ecclesie Dei præstandã incubuerim, luculentum testimonium profexre licet, quòd proxima hyeme dum existimabam à febre quartana mortem mihi denuntiari, quo magis vrgebat morbus, eo minus mihi pepercì doncc librum superstitem relinquerem, qui tam benignè piorum inuitationi gratiam aliquã rependeret. Maluissim equidem citius, verùm sat citò, si sat bene. Opportunè autè prodisse tunc putabo, ubi sensero vbcriorè adhuc quàm antehac fructũ aliquem Ecclesie Dei attulisse. hoc mihi unicũ votum. Et sanè mecum malè ageretur, nisi vnius Dei approbatione cõtentus, vel stulta & peruersa imperitorum hominum, vel iniqua & maligna improborum iudicia contemnerem. Nam quanuis Deus & propagãdi regni sui, & adiunãdã publicæ utilitatis studio animum meum penitus addixerit: mihi quoque probè cõsciũ sum, ipsum & angelos testes habeam, nihil ex quo officium doctoris in Ecclesia suscepi, mihi fuisse propositum, quàm Ecclesie prodesse, syncerã pietatis doctrinam asserẽdo: neminem tamen esse puto qui pluribus impetatur, mor-

deatur & laceretur calūniis. Quum iam sub prelo esset epistola, certò rescivi, Augusta, ubi conuentus ordinum Imperij agebatur, sparsum fuisse de mea ad Papatum defectione rumorem, & cupidius quàm par erat, in aulis principū exceptum. Hæc est scilicet eorum gratitudo quos certè nō latēt plurima constantiæ meæ experimenta, quæ ut calumniã a deo fœdam respuunt, ita ab ea me apud omnes æquos & humanos iudices tueri debuerant. Fallitur autē cum tota sua caterua Diabolus, si me putidis mēdaciis obruendo, hac indignitate fractiorē vel magis lentū fore putat: quia Deū pro immensa sua bonitate daturum mihi confido, ut in cursū sanctæ suæ vocationis æquabili tolerantia perseuerem. Cuius rei nouū in hac editione documentum piis lectoribus exhibeo. Porrò hoc mihi in isto labore propositum fuit, sacræ Theologiæ candidatos ad diuini verbi lectionem ita preparare et instruere, ut & facilem ad eam aditū habere, & inoffenso in eo gradu pergere queāt. siquidem religionis summam omnibus partibus sic mihi complexus esse videor, & eo quoque ordine digessisse, ut si quis eam rectè tenuerit, ei non sit difficile statuere & quid potissimum querere in Scriptura, & quem in scopum quicquid in ea continetur, referre debeat. Itaque, hac veluti strata via, si quas posthac Scripturæ enarrationes edidero, quia non necesse habebō de dogmatibus longas disputationes instituere, & in locos communes euagari: eas compēdio semper astringam. Ea ratione, magna molestia et fastidio pius lector subleuabitur: modo præsentis operis cognitione, quasi necessario instrumento premunitus accedat. Sed quia huius instituti ratio in tot meis commentariis quasi in speculis clarè apparet, re ipsa malo declarare quale sit, quàm verbis prædicare. Vale amice Lector, & si quem ex meis laboribus fructum percipis, me precibus tuis apud Deum Patrem nostrum adiuua. Gen. Calen. Augu. **ANNO M. D. LIX.**

Quos animus fuerat tenui excusare libello,
Discendi studio magnū ficere volumen.

Augustinus Epist. 7.

Ego ex eorum numero me esse profiteor qui scribunt
proficiendo, & scribendo proficiunt.

Poten-

POTENTISSIMO, ILLUSTRISSIMÓQUE monarchæ, Francisco, Francorum Regi Christianissimo, principi suo, Iohannes Calvinus pacem ac salutem in Christo precatur.

V V M huic operi manum primùm admo-
uerem, nihil minus cogitabam, Rex clarif-
sime, quam scribere quæ maiestati tuæ post-
ea offerrentur. Tantùm erat animus rudi-
menta quædam tradere, quibus formarentur ad veram
pietatem qui aliquo religionis studio tanguntur. At-
que hunc laborem Gallis nostris potissimùm desuda-
bam, quorum permultos esurire & sitire Christum in-
telligebam, paucissimos autem videbam qui vel modica
eius cognitione rite imbuti essent. Hanc mihi fuisse
propositam rationem liber ipse loquitur, ad sim-
plicem scilicet rudemque docendi formam composi-
tus. Verùm quum perspicerem vsque eò quorundam
improborum furorem inualuisse in regno tuo, vt nul-
lus sanæ doctrinæ istic sit locus: facturum mihi operæ-
pretium visus sum si eadem opera & institutionem iis
darem, & confessionem apud te ederem, vnde discas
qualis sit doctrina in quam tanta rabie exardescunt fu-
riosi illi, qui ferro & ignibus regnum tuum hodie tur-
bant. Neque enim verebor fateri, hîc me summam fe-
rè eius ipsius doctrinæ complexum esse quam illi car-
cere, exilio, proscriptione, incendio mulctandam, quam
terra marique exterminandam vociferantur. Equi-
dem scio quàm atrocibus delationibus aures animùm-
que tuum impleuerint vt causam nostram tibi quam-
odiosissimam redderent: sed id tibi pro tua clementia
perpendendum est, nullam neque in dictis, neque in
factis innocentiam fore, si accusasse sufficiat. Sanè si-

quis faciendæ inuidiæ causa, doctrinam hanc, cuius rationem tibi reddere conor, omnium ordinum calculis damnatam, multis fori præiudiciis confossam iamdudum fuisse causetur, nihil aliud dixerit quàm partim aduersariorum factione & potentia violenter deiectam: partim mendaciis, technis, calumniis, insidiosè fraudulentèque oppressam. Vis est, quòd indicta causa sanguinariæ sententiæ aduersus illam feruntur: fraus, quòd seditionis & maleficii præter meritum insinulatur. Ne quis hæc iniuria nos queri existimet, ipse nobis testis esse potes, Rex nobilissime, quàm mendacibus calumniis quotidie apud te traducatur, quòd non aliorum spectet nisi vt Regibus sua sceptrà è manibus extorqueat, tribunalia, iudiciàque omnia præcipitet, subuertat ordines omnes & politias, pacem & quietem populi perturbet, leges omnes abroget, dominia & possessiones dissipet, omnia denique sursum deorsum voluat. Et tamen minimam portiunculam audis. Horrenda enim quædam in vulgus sparguntur, quæ si vera essent, meritò illam cum suis authoribus mille ignibus ac crucibus dignam vniuersus mundus iudicet. Quis iam mireretur publicum odium in illam accensum esse, vbi iniquissimis istis criminationibus fides habetur? En cur in nostram ipsorum doctrinæque nostræ damnationem omnes ordines consentiant ac conspirent. Hoc affectu correpti, qui ad iudicandum sedent, præiudicia, quæ domo attulerunt, pro sententiis pronuntiant: & se rite perfunctos suis partibus putant si neminem ad supplicium trahi iubeant, nisi aut sua confessione aut solidis testimoniis conuictum. At cuius criminis? Damnatae (aiunt) istius doctrinæ. At quo iure damnata est? Id autem erat defensionis præsidium, non doctrinam ipsam abnegare, sed pro vera tueri. Hic mussitandi quoque facultas præciditur. Quare non iniquè postulo, Rex inuictissime, vt integram causæ istius cognitionem suscipias: quæ perturbatè hæctenus nullòque iuris ordine, & impotenti

æstu

æstu magis quã legitima grauitate tractata est, vel quomodo exagitata. Neque hîc me priuatam defensionem meditari existimes, qua saluum in patriam reditum mihi conficiam: quam tamen quo decet humanitatis affectu prosequor, vt nunc tamen res sunt, ea non molestè careo. Verùm communem piorum omnium, adeoque ipsam Christi causam complector, quæ modis omnibus hodie in regno tuo profissa ac protrita, velut deplorata iacet, Phariseorum id quidem quorundam tyrannide magis quàm tua conscientia. Sed quâ id fiat, hîc dicere nihil attinet. afflicta certè iacet. Hoc enim profecerunt impii, vt Christi veritas, si non vt fugata dissipataque intereat, certè vt sepulta & ignobilis lateat: paupercula verò Ecclesia aut crudelibus cædibus absumpta sit, aut exiliis abacta, aut minis ac terrorib⁹ perculsa, ne hiscere quidem audeat. Et instant etiamnum qua solent insania & ferocitate, fortiter in parietem iam inclinatum, & ruinam quam fecerunt incumbentes. Nul lus interim prodit qui talibus furiis patrocinium suum opponat. Quòd si qui veritati maximè favere videri volunt, ignoscendum esse censent errori & imprudentiæ imperitorum hominum. Sic enim modesti homines loquuntur, errorem & imprudentiam vocantes quam norunt certissimam esse Dei veritatem: imperitos homines, quorum ingenium non adeo despicabile Christo fuisse vident, quin cælestis suæ sapientiæ mysteriis dignatus sit. Adeo omnes pudet Euangelii. Tuum autem erit serenissime Rex, nec aures, nec animum à tam iusto patrocinio auertere: præsertim vbi de re tanta agitur: nempe quomodo Dei gloriæ sua constet in terris incolumitas, quomodo suam dignitatem Dei veritas retineat, quomodo regnum Christo factum tectumque inter nos maneat. Digna res auribus tuis, digna tua cognitione, digna tuo tribunali. Siquidem & verum Regem hæc cogitatio facit, agnoscere se in regni administratione Dei ministrum. Nec iam regnum

ille sed latrocinium exercet qui nō in hoc regnat vt Dei
 gloriæ seruiat. Porrò fallitur qui diurnam prosperi-
 tatem expectat eius regni, quod Dei sceptro, hoc est, san-
 cto eius verbo, non regitur: quando cæleste oraculum
 excidere non potest, quo edictum est dissipatum iri po-
 pulum vbi defecerit prophetia. Nee te ab hoc studio
 abducere debet humilitatis nostræ contemptus. Nos
 quidem quàm pauperuli sumus & abiecti homūciones,
 probè nobis conscii sumus: coram Deo, scilicet, miseri
 peccatores, in hominum conspectu despectissimi: mun-
 di (si vis) excrementa quædam & reiectamenta, aut siquid
 adhuc vilius nominari potest. vt, quo apud Deum glo-
 riamur, nihil restet, præter vnam eius misericordiam,
 qua in spem æternæ salutis nullo nostro merito asciti si-
 mus: apud homines verò non ita multū, præter nostram
 infirmitatem, quam vel nutu confiteri, summa inter
 eos ignominia est. Sed doctrinam nostram supra om-
 nem mundi gloriam, sublimem: supra omnem pote-
 statem, inuictam stare oportet: quia non nostra est, sed
 Dei viuientis, ac Christi eius, quem Pater Regem con-
 stituit, vt à mari vsque ad mare dominetur, & à flu-
 minibus vsque ad terminos orbis terrarum. Et sic qui-
 dem dominetur, vt totam terram, cum ferreo suo at-
 que æreo robore, cum splendore aureo & argenteo,
 sola oris sui virga percussam nō secus comminuat quàm
 figulina vascula: quemadmodum de magnificentia re-
 gni ipsius vaticinantur Prophetæ. Reclamant quidem
 aduersarii, falsò nos prætere verbum Dei, cuius
 sceleratissimi sumus corruptores. Hæc verò quàm sit
 non modò maliciosa calumnia, sed insignis quoque im-
 pudencia, ipse, confessionem nostram legendo, pro tua
 prudentia iudicare poteris. Non nihil tamen hic etiam
 dicendum est quod tibi ad lectionem ipsam, vel stu-
 dium attentionemque excitet, vel certè viam sternat.
 Paulus, quum ad fidei analogiam omnem prophetiam
 formatam esse voluit, certissimam amissim posuit qua
 probari

pro. 29.

18

Dan. 2. e.

2

es. 11. a. 4

psal. 2. c.

Rom. 12.

6

probari Scripturæ interpretatio debeat. Ad hanc itaque fidei regulam si nostra exigantur, in manibus est victoria. Quid enim melius atque aptius fidei conuenit quàm agnoscere nos omni virtute nudos, vt à Deo vestiamur? omni bono vacuos, vt ab ipso impleamur? nos peccati seruos, vt ab ipso liberemur? nos cæcos, vt ab ipso illuminemur? nos claudos, vt ab ipso dirigamur? nos debiles, vt ab ipso sustentemur? nobis omnem gloriandi materiam detrahere, vt solus ipse gloriosus emineat & nos in ipso gloriemur? Hæc atque id genus reliqua quum à nobis dicuntur, interpellant illi, quiritanturque hoc modo subuerti cæcum nescio quod lumen naturæ, fictas præparaciones, liberum arbitrium, & meritoria salutis æternæ opera, cum suis etiam supererogationibus: quia ferre non possunt integram omnis boni, virtutis, iustitiæ, sapientiæ laudem ac gloriam apud Deum residere. At non legimus reprehensos qui nimium è fonte aquæ viuæ hauserint: *Jerem.* contrà graniter obiurgantur qui foderunt sibi puteos *c.15* contritos, & qui continere aquam non valent. Rursum quid fidei conuenientius quàm Deum sibi propitium Patrem, vbi Christus frater ac propitiator agnoscitur? quàm omnia læta ac prospera securè ab eo expectare, cuius inenarrabilis erga nos dilectio eò progressa est vt proprio Filio non pepercerit quin pro nobis ipsum traderet? quàm in certa expectatione *1. Rom. 8.f.32* salutis & vitæ æternæ acquiescere, vbi Christus à Patre datus cogitatur, in quo tales thesauri sunt absconditi? Hic nobis manum iniiciunt, & illam fiduciæ certitudinem arrogantia & præsumptione non carere clamant. At, vt nihil de nobis, ita omnia de Deo præsumenda sunt. nec alia ratione vana gloria spoliatur nisi vt in Domino discamus gloriari. Quid vltra? Percurre, fortissime Rex, omnes nostræ causæ partes, & quouis sceleratorum hominum genere nequiores nos existima, nisi planè comperias, in hoc nos laborare, &

1. *Tim.* 4. hanc credimus esse vitam æternam, nosse vnum verum
 c. 10 Deum, & quem ille misit Iesum Christum. Propter
Ioh. 17. hanc spem, alii nostrum vinculis constringuntur, alii
 4. 3 virgis cæduntur, alii in ludibrium circumducuntur, alii
 proscribuntur, alii sæuissimè torquentur, alii fuga elabuntur: omnes rerum angustia premimur, diris
 execrationibus deuouemur, maledictis laceramur, indignissimis modis tractamur. Intuere iam in aduersarios
 nostros (de ordine sacrificarum loquor, quorum nutu & arbitrio alii nobiscum inimicitias exercent) & mecum paulisper reputa quo studio ferantur. Veram
 religionem, quæ Scripturis tradita est, quæque inter omnes constare debuerat, faciliè & sibi & aliis ignorare,
 negligere, despiciere permittunt: parùmque referre putant quid quisque de Deo & Christo teneat, vel non
 teneat, modò implicita, vt aiunt, fide suam mentem Ecclesiæ iudicio submittat: nec valde afficiuntur si Dei
 gloriam manifestis blasphemis pollui contingat, modò nequis aduersus sedis Apostolicæ primatum & sanctæ
 matris Ecclesiæ authoritatem digitum tollat. Cur ergo tanta sæuitia & acerbitate pro missa, purgatorio,
 peregrinationibus, & id genus nugis belligerantur, vt sine eorum explicatissima, vt ita dicam, fide saluam
 fore pietatem negent, quum tamen nihil eorum à verbo Dei esse probent? Cur nisi quia illis Deus venter
 est, culina religio: quibus sublati, non modò non Christianos, sed ne homines quidem futuros se credunt?
 Tametsi enim alii splendidè se ingurgitant, alii tenuibus crustulis victitant, omnes tamen ex eadem
 viuunt olla, quæ sine illis fomentis non frigeret modò, sed penitus congelaret. Ideo vt quisque eorum
 pro ventre est maximè sollicitus, ita pro sua fide deprehenditur bellator acerrimus. Denique huc ad
 vnum omnes incumbunt, vel vt regnum incolume, vel vt ventrem confertum retineant: nemo vel minimam
 synce

synceri zeli dat significationem. Nec sic tamen desinunt doctrinam nostram incessere & quibus possunt nominibus criminari & infamare, quò vel inuisam vel suspectam reddant. Nouam appellant & nuper nãtam, dubiam esse & incertam cauillantur: rogant quibus confirmata sit miraculis: quærunt an sit æquum vt contra tot sanctorum Patrum consensum, & vetustissimam consuetudinem obtineat: vrgent vt schismaticam esse fateamur, quæ contra Ecclesiam prælium moueat: vel Ecclesiam multis seculis intermortuam fuisse, quibus nihil tale auditum fuit. Postremò nihil opus esse aiunt multis argumentis: qualis enim sit iudicari à fructibus posse: vtpote quæ tantum sectarum aceruum, tot seditionum turbas, tantam vitiorum licentiam peperit. Scilicet perquam illis facile est apud credulam imperitamque multitudinem desertæ causæ insultare: verùm si nobis quoque mutux essent dicendi vices, deferueret profectò hæc acrimonia qua sic in nos plenis buccis, ac tam licenter quàm impune despumant. Principio nouam quòd appellant, Deo sunt vehementer iniurii, cuius sacrum verbum nouitatis insimulari non merebatur. Illis quidem nouam esse minimè dubito, quibus & Christus nouus est & Euangelium nouum: sed qui illam Pauli concionem veterem esse nouerunt, Iesum Christum mortuum propter peccata nostra, resurrexisse propter iustificationem nostram, nihil apud nos deprehendent nouum. Quòd diu incognita sepultaque latuit, humanæ impietatis crimen est: nunc quum Dei benignitate nobis redditur, saltem postliminii iure suam antiquitatem recipere debebat. Ex eodem ignorantix fonte pro dubia incertaque habent. hoc profectò est quod Dominus per Prophetam suum conqueritur, Bouem cognouisse possessorem suum, & asinum præsepe dominorum suorum: s. nō agnosci à populo suo. Verùm vtut in eius incertitudinem ludant, si sua illis proprio sanguine, vitæ

Rom. 4.
 d. 25

incognita

dubia

Ies. 1. 2. 3

que dispendio obſignanda eſſet, liceret ſpectare quanti ab illis fiat. Longè alia noſtra fiducia eſt, quæ nec mortis terrores, nec adeo ipſum Dei tribunal formidat. Quòd miracula à nobis poſtulant, improbè faciunt. non enim recens aliquod Euangelium cudimus, ſed illud ipſum retinemus cuius confirmandæ veritati ſeruiunt omnia quæ vnquam & Chriſtus & Apoſtoli miracula ediderunt. At id præ nobis habent ſingulare, quòd aſſiduis in hunc uſque diem miraculis fidem ſuam confirmare poſſunt. Inò potius allegant miracula, quæ animum alioqui bene compositum labefactare queant: adeo aut friuola ſunt & ridicula, aut vana & mendacia. Nec tamen, etiamſi valde prodigioſa eſſent, contra Dei veritatem vllius momenti eſſe oportebat: quando & nomen Dei ſanctificari ubique & ſemper conuenit, ſiue portentis, ſiue naturali rerum ordine. Specioſior forſan eſſe fucus poterat, niſi de fine uſque miraculorum legitimo Scriptura nos admoneret. Signa enim quæ Apoſtolorum prædicationem ſequuta ſunt, in eius confirmationem edita fuiſſe docet Marcus. ſic & Lucas Dominum ſermoni gratiæ ſuæ reddidiſſe teſtimonium narrat, quum ſigna & portenta fierent per Apoſtolorum manus. Cui ſimillimum eſt illud Apoſtoli, Salutem annuntiato Euangelio fuiſſe confirmatam, conteſtante Domino ſignis & portentis & variis virtutibus. Quæ verò audimus Euangelii eſſe ſignacula, eâne ad diruendam Euangelii fidem conuertemus? quæ veritati tantum obſignandæ ſunt deſtinata an mendaciis confirmandis accommodabimus? Proinde doctrinam, quæ præcedere ab Euangelista dicitur, priore loco examinari explorarique par eſt. quæ ſi probata fuerit, tum demum à miraculis iure confirmationem ſumere debet. Probæ autem doctrinæ, authore Chriſto, iſthæc nota eſt, ſi non in hominum ſed Dei gloriam quærendam vergit. Hanc quum doctrinæ probationem Chriſtus aſſerat

miracula

at. 6. 9.

Marc. 16
v. 20

Ac. 14. 4

3

Hebr. 2.

4. 4

Iohan. 7.
c. 18. &
8. f. 50.

ferat, perperam censentur miracula quæ aliò quàm ad illustrandum vnus Dei nomen trahuntur. Et meminisse nos decet, sua esse Satanæ miracula, quæ tametsi præstigiæ sunt magis quàm veræ virtutes, sunt tamen eiusmodi quæ imprudentes & imperitos deludant. Magi & incantatores miraculis semper claruerunt. idololatricam stupenda miracula aluerunt: quæ tamen nec magorum, nec idololatrarum superstitionem nobis approbant. Atque hoc olim ariete vulgi simplicitatem concutiebant Donatistæ, quòd miraculis pollerent. Idem ergo nunc nostris aduersariis respondemus quod tunc Donatistis Augustinus, Dominum contra istos mirabiliarios, cautos nos fecisse: quum prædixit venturos pseudopphetas, qui signis mendacibus variisque prodigiis in errorem electos, si fieri posset, inducant. Et Paulus admonuit, Antichristi regnum futurum cum omni potentia & signis & prodigiis mendacibus. At hæc (inquiunt) miracula non ab idolis, non à maleficis, non à pseudopphetis, sed à sanctis fiunt. Quasi verò non nouerimus hanc esse Satanæ artem, transfigurare se in Angelum lucis. Olim Aegyptii sepultum apud se Ieremiam sacrificiis aliisque diuinis honoribus prosequuti sunt. nõne sancto Dei Propheta ad idololatricam abutebantur? & tamen tali sepulchri veneratione consequebantur, vt curationem à tactu serpentum putarent iustam illius mercedem esse. Quid dicemus? nisi fuisse hanc sempérque fore iustissimam Dei vindictam, iis qui dilectionem veritatis non receperunt, mittere efficaciam illusionis, vt credant mendacio? Miracula ergo nobis minime defunt, eaque certa nec cauillis obnoxia. Quæ autem illi pro se obtundunt, meræ sunt Satanæ illusiones, quando à vero Dei sui cultu ad vanitatem populum abducunt. Præterea calumniosè nobis Patres opponunt (antiquos & melioris adhuc seculi scriptores intelligo) acsi eos haberent suæ impietatis suffraga-

*In Ioan.
tr. 13.*

*Mat. 24.
b. 24*

*2. The. 2.
c. 9*

*2. Cor. 11.
d. 14*

*Hiero. in
præf. Ieremias.*

*2. Thef.
2. c. II*

Patres

tores. quorum autoritate si dirimendum certamen esset, melior victoriae pars (vt modestissimè etiam loquar) ad nos inclinaret. Verùm quum multa præclare ac sapienter ab illis Patribus scripta sint; in quibusdam verò iis acciderit quod hominibus solet; isti pii scilicet filii, qua sunt & ingenii & iudicii & animi dexteritate, eorum tantum lapsus & errores adorant: quæ bene dicta sunt, vel non obseruant, vel dissimulant, vel corrumpunt: vt dicas prorsus illis curæ fuisse, in auro legere stercora. Tum improbis clamoribus nos obruunt, ceu Patrum contemptores & aduersarios. Nos verò adeo illos non contemnimus, vt si id præsentis instituti esset, nullo negotio mihi liceat meliorem eorum partem quæ hodie à nobis dicuntur, ipsorum suffragiis comprobare. Sic tamen in eorum scriptis versamus, vt semper meminerimus, omnia nostra esse, quæ nobis seruiant, non dominantur: nos autem vnus Christi, cui per omnia, sine exceptione, parendum sit. Hunc delectum qui non tenet, nihil in religione constitutum habebit, quando multa ignorarunt sancti viri illi: sæpe inter se conflictantur, interdum etiam secum ipsi pugnant. Non sine causa (inquiunt) à Solomonone admonemur ne transgrediamur antiquos terminos quos posuerunt patres nostri. At non eadem est regula in agrorum limitibus & obedientia fidei: quam sic comparatam esse oportet vt obliuiscatur populum suum & domum patris sui. Quòd si tantopere gestiunt ἀλλοτριότητιν, cur non Apostolos potius, quàm alios quosuis, Patres interpretantur, à quibus præscriptos terminos nefas sit reuellere? sic enim interpretatus est Hieronymus, cuius verba in suos canones retulerunt. Quòd si eorum, quos intelligunt, fixos volunt esse terminos: cur ipsi, quoties libet, adeò licenter transgrediuntur? Ex Patribus erāt, quorū alter dixit, Deum nostrum non edere neque bibere: itaque non habere opus calicibus neque discis: alter, sacra aurum non quærere, neque

auro

1. Cor. 3.
d. 21Prov. 22.
d. 28Psal. 45.
c. 11Acacius
in libr. 11.
c. 1. 16. tri
perr. li-
stor.
Amb. li.
2. de offi.
c. 28

auro placere quæ auro non emuntur. Transgrediuntur ergo limitem quum in sacris tantopere auro, argento, ebore, marmore, lapillis, sericis delectantur, nec rite Deum coli putant nisi omnia exquisito splendore vel potius infano luxu diffluent. Pater erat qui dixit, ideo se liberè carnes edere quo die cæteri abstinebant, quia Christianus esset. Itaque fines transfiliunt quum diris animam deuouent quæ per quadragesimam carnem gustauerit. Patres erant, quorum vnus dixit, monachum, qui manibus suis non laboret, violento, aut si mauis latroni, iudicari æqualem: alter, non licere monachis ex alieno viuere, etiamsi assidui sint in contemplationibus, in orationibus, in studiis. Et huc limitem transgressi sunt, quum otiosos ac doliare monachorum ventres in lustris ac fornicibus collocarunt, qui aliena substantia saginarentur. Pater erat qui dixit horrendam esse abominationem, videre depictam vel Christi vel sancti vllius imaginem in Christianorum templis. Neque id hominis vnus voce pronuntiatum est, sed ab Ecclesiastico etiam Concilio decretum, ne quod colitur, in parietibus depingatur. Plurimum abest quin se intra hos fines contineant, quando non relinquunt angulum imaginibus vacuum. Alius Pater consuluit vt officio humanitatis erga mortuos in sepultura defuncti, sineremus eos quiescere. Hos limites perumpunt quum perpetuam mortuorum sollicitudinem incutiunt. Ex Patribus erat qui substantiam panis & vini testatur in Eucharistia ita permanere & non desinere, sicut manet in Christo Domino substantia & natura hominis, iuncta diuinæ. Igitur modum prætereunt qui fingunt desinere substantiam panis & vini verbis Domini recitatis, vt in corpus ac sanguinem transsubstantietur. Patres erant qui vt vniversæ Ecclesiæ vnã duntaxat Eucharistiam exhibebant, atque vt inde arcebant flagitiosos & sceleratos, ita grauissimè damnabant omnes eos qui præsentem

*Spiridion
tri. histo.
lib. I. cap.
10*

*Trip. hi-
stor. lib.
8. cap. I.
Augusti.
de opere
monach.
cap. 17*

*Epipl. e-
pisto. ab
Hieron.
versa.
Coc. Ele-
ber. c. 36*

*Ambr. li.
de A-
bra. I. c. 7*

*Gelasius
Papa in
Coc. Rõ.
Chryso.
in I. cap.
Eph. Ca-
lixus pa-
pa de cõ-
secrat. di-
stinct. 2.*

ea non communicarent. Hos fines quàm procul submouerunt? quum non templa tantùm, sed etiam priuatas domos Missis suis replent, ad eas spectandas quosuis admittunt, & eo quenque libentius, quo largius quisque numerat, quantumuis impuri sint & scelesti: ad fidem in Christum, & fidem Sacramentorum communionem inuitant neminem: quin potius suum opus pro gratia & merito Christi venditant. Patres erant, quorum vnus ab vsu sacræ Christi Cœnæ in totum submouendos decreuit qui alterius speciei participatione contenti, ab altera abstinebant: alter fortiter pugnat, non denegandum populo Christiano Domini sui sanguinem, pro cuius confessione sanguinem suum effundere iubetur. Hos quoque terminos sustulerunt, quum inuiolabili lege id ipsam iusserunt quod ille excommunicatione puniebat, hic valida ratione improbat. Pater erat qui temeritatem esse asseruit, de re obscura in vtramuis partem definire sine claris atque evidentibus Scripturæ testimoniis. Hunc terminum oblitum sunt quum tot constitutiones, tot Canones, tot magistrales determinationes sine vlllo Dei verbo statuerunt. Pater erat qui Montano inter alias hæreses exprobrauit quòd primus ieiuniorum leges imposuisset. Hunc quoque terminum longè excessere quum ieiunia strictissimis legibus sanxerunt. Pater erat qui negauit Ecclesiæ ministris interdendum coniugium, castitatem pronuntiauit, cum propria vxore concubitum. & Patres erant qui eius auctoritati assenserunt. His finibus egressi sunt quum suis sacrificiis cælibatum seuerè indixerunt. Pater erat qui censuit vnum Christum audiendum esse, de quo dictum sit, Ipsum audite: nec respiciendum quid alii ante nos aut dixerint aut fecerint, sed quid (qui primus omnium est) Christus præceperit. Hunc finem neque ipsi sibi præstituant, neque aliis præstitutum habere permittunt, dum quo suis potius & sibi & aliis

magistros

Græc. cū.

*Cōperi-
mus. de
confer.
dist. 2.*

*Cypr. epi-
sto. 2. lib.
1. de la-
psis*

*Augusti.
lib. 2. De
pec. mer.
cap. vlt.*

*Apollo,
de quo
Eccles.
hist. lib. 5*

*cap. 12
Paphnu.
Tripert.
hist. li. 2.
cap. 14*

*Cypr. e-
pi. 2. li. 2*

magistros quàm Christū præficiunt. Pater erat, qui con- *Aug. ca.*
 tendit Ecclesiã non debere se Christo præponere, quia *2. cõ. Cre-*
 ille semper veraciter iudicet: Ecclesiastici autem iudi- *scionu n*
 ces, sicut homines, plerunque fallantur. hoc etiam sine *gramat.*
 perrupto, asserere non dubitant totam Scripturæ au-
 thoritatem ab Ecclesiæ arbitrio pendere. Patres om-
 nes vno pectore execrati sunt & vno ore detestati, san-
 ctum Dei verbum sophistarum argutiis contaminari
 & dialecticorum rixis implicari. An isti iis limitibus se
 continent, dum nihil aliud in tota vita moliuntur, quàm
 infinitis contentionibus & plusquam sophisticis iur-
 giis Scripturæ simplicitatem inuoluere & impedire? vt
 si nunc Patres suscitentur, & huiusmodi iurgandi ar-
 tem audiant, quam speculatiuam theologiam appel-
 lant isti, nihil minus credant quàm de Deo haberi dis-
 putationem. Verùm latius iustis spatiis sese oratio no-
 stra effunderet, si recensere vellem quàm petulanter isti
 Patrum iugum, quorum obseruantes filij videri vo-
 lunt, excutiant. Menses profectò atque anni me defice-
 rent. Et adeò perdita sunt deploratæque impudentia, vt
 nos castigare audent quòd terminos antiquos transgredi
 non dubitemus. Iam verò quòd nos ad consuetudinem
 vocant, nihil efficiunt. Iniustissimè enim nobiscum age-
 retur, si consuetudini cedendum esset. Equidem si recta
 essent hominum iudicia, consuetudo à bonis petenda
 erat. Verùm longè aliter sapiuscule agi contingit,
 quod enim à multis fieri conspectum est, consuetudinis
 ius mox obtinet. Atqui vix vnquã tam bene habuerunt
 res humanæ vt pluribus placerent meliora. Ergo ex
 priuatis multorū vitiis publicus error plerunque factus
 est, vel potius cõmunis vitiorum consensus: quem nunc
 boni isti viri pro lege esse volunt. Vident qui oculos
 habent, non vnum mare malorum inundasse, multas
 fonticas pestes inuasisse orbẽ, omnia in præceps ruere:
 vt aut profusus res humanæ deplorandæ sint, aut tantis
 malis iniicienda manus, vel potius vis afferenda. Et

Decr. di- abigitur remedium nō alia ratione nisi quia iam pridem
stin. 8. ca. malis assueuimus. Sed locum sanè habeat in hominum
fi. Ex. de societate publicus error : in regno tamen Dei sola eius
consue. æterna veritas audienda & spectanda est, cui, nulla an-
Iesa. 8. c. norum serie, nulla consuetudine, nulla coniuratione
12 præscribi potest. Sic quondam electos Dei docebat Ie-
 saias ne dicerent Conspiratio, ad omnia in quibus po-
 pulus dicebat Cōspiratio. hoc est, Ne in sceleratum po-
 puli consensum vnà ipsi cōspirarent, néve timorem eius
 timerent ac formidarent: sed potius vt Dominum exer-
citum sanctificarent, & ipse esset timor eorum & pauor.
 Nunc itaque, vt volent, & præterita secula & præsen-
 tia exempla nobis obiecent: si Dominum exercituum
sanctificauerimus, non valde terrebimur. Siue enim in
 similem impietatem multa secula consenserint, fortis
 est qui vltionem in terram & quartam generationem
 faciat: siue totus simul orbis in eandem nequitiam con-
 spiret, experimento docuit quis sit eorum exitus qui
 cum multitudine delinquant, quum vniuersum homi-
 num genus diluuiο perdidit, seruato Noe cum modica
Ge. 7. a. 1. familia, qui per suam vnus fidem totum orbem conde-
He. 11. b. mnaret. Denique praua consuetudo non secus ac publi-
7 ca quædam est pestis, in qua non minus pereunt qui in
 turba cadunt. Adhæc expendere decebat quod alicubi
Epist. ad dicit Cyprianus, eos qui ignoratione peccant, etsi non
Julia. de possint omni se culpa eximere, videri tamen posse quo-
hære. bap. modo excusabiles: oblatam autem Dei beneficio
 veritatem qui pertinaciter respuunt, nihil habere quod
 obtendant. Dilemmate suo non ad eò vehementer nos
 premunt vt fateri adigant vel Ecclesiam fuisse aliquan-
 diu intermortuam, vel nunc cum Ecclesia nobis litem
 esse. Vixit sanè Christi Ecclesia, & viuet quandiu Chri-
 stus regnabit ad dexteram Patris, cuius manu sustine-
 tur, cuius præsidio defenditur, cuius virtute suam in-
 columitatem retinet. Præstabit enim ille indubiè quod
M. 1. 28 semel recepit, se affuturum suis vsque ad consumma-
d. 20. tionem

tionem seculi. Aduersus eam nulla nūc nobis pugna est. siquidem Deum vnum & Christū Dominum vno consensu, cum omni fidelīū populo, colimus & adoramus: qualiter semper ab omnibus piis adoratus est. Sed non parum à vero ipsi aberrant, dū Ecclesiam non agnoscunt nisi quam præsentī oculo cernant, & eam iis finibus circumscribere conantur quibus minimè inclusa est. In his cardinibus controuersia nostra vertitur: primū quòd Ecclesiæ formam semper apparere & spectabilem esse contendūt: deinde quòd formam ipsam in sede Romanæ Ecclesiæ & Præsulum suorū ordine constituent. Nos contrā asserimus, & Ecclesiam nulla apparente forma constare posse, nec formam externo illo splendore, quem stultè admirantur, sed longè alia nota contineri: nempe pura verbi Dei prædicatione, & legitima sacramentorum administratione. Fremunt nisi Ecclesia digito semper ostendatur. Sed quàm sæpe in populo Iudæorum sic deformari contigit vt nulla species emineret? quam putamus formam resplenduisse quum Helias solum se relictum deploraret? quandiu ab aduentu Christi deformis latuit? quoties ab eo tempore bellis, seditionibus, hæresibus sic oppressa est vt nulla parte fulgeret? An si eo tempore vixissent, credidissent vllam esse Ecclesiam? sed audiuit Elias salua esse septem milia virorum qui non curauerant genu coram Baal. Nec dubium nobis esse debet quin semper in terris regnauerit Christus ex quo cælum ascendit. Notabilem verò aliquam formam si tum pii oculis requisissent, nōne protinus concidissent animis? Et sanè id iam summi vitii loco in suo seculo ducebat Hilarius, quòd stulta Episcopalis dignitatis admiratione occupati, latentem sub ea larua exitialem lernam non animaduertent. sic enim loquitur, Vnum monco, cauete Antichristum. malè enim vos parietū amor cepit: malè Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini: malè sub iis pacis nomen ingeritis. Anne ambiguum est in iis Antichri-

2. Reg.
19 b. 12

Cot. Au.
xct.

stum esse fessurum? Montes mihi, & syluæ, & lacus, & carceres, & voragines sunt tutiores: in iis enim Prophetæ aut manentes aut demersi prophetabant. Quid autem hodie in cornutis suis Episcopis mundus veneratur, nisi quoniam sanctos esse religionis præfules autumat quos celebribus vrbibus videt præsidere? Apagesis ergo tam stupidam æstimationem. Quin potius permittamus hoc Domino, vt quando ipse solus nouit qui sui sint, interdum etiam Ecclesiæ suæ exteriorem notitiam ab hominum aspectu auferat. Est, fateor, horribilis illa Dei vindicta super terram: sed si ita meretur hominum impietas, cur iustæ Dei vltioni obfistere nitimur? Sic anteauctis seculis Dominus hominum ingratitude vltus est. nam quia veritati suæ obedire noluerant, & lucem suam extinxerant, eos excæcatos sensu, & absurdis mendacijs ludi, & altis tenebris immergi passus est, vt nulla veræ Ecclesiæ facies extaret. interim tamen suos & dispersos & delitescentes, in medijs erroribus & tenebris ab exitio serauit. Nec mirum: didicit enim seruare & in ipsa confusione Babylonis, & flamma fornacis ardentis. Quòd autem formam Ecclesiæ nescio qua vana pompa cēseri volunt, id quàm periculosum sit paucis indicabo magis quàm enarrabo, ne orationem in immensum extraham. Pontifex, inquit, qui sedem Apostolicam tenet, & qui ab eo antistites sunt inuncti & consecrati, infulis modò & lituis insigniti sint, Ecclesiam repræsentant, & pro Ecclesia haberi debent. ideo nec errare possunt. Quis sic? quia pastores sunt Ecclesiæ, & consecrati Domino. Et Aaron cæterique præfecti Israel nõnne pastores errauerunt tamen, quum vitulum fabricauerūt. Cur secundum hanc rationem Ecclesiam non repræsentassent quadringenti illi Prophetæ qui Achab mētiebantur? At Ecclesia stabat à partibus Micha, solius quidem & contemptibilis, sed ex cuius ore verū egrediebatur. Nonne

& no-

Exo. 32.
2.4

1. Reg.
22 b. 12

& nomen & faciem Ecclesiæ præ se ferebant Prophetæ, quum vno impetu aduersus Ieremiam insurgerent, & minaces iactarent fieri non posse vt periret Lex à Sacerdote, consilium à sapiente, verbum à Propheta? Aduersus totam Prophetarum nationem solus Ieremias mittitur, qui à Domino denuntiet fore vt Lex pereat à Sacerdote, consilium à sapiente, verbū à Propheta. Nonne talis splendor refulgebat in eo concilio quod Pontifices, Scribæ & Pharisei collegerunt, consilia de interficiendo Christo captaturi? Eant nunc, & in externa larua hæreant, vt Christū & omnes Dei Prophetas faciant schismaticos: Satanæ rursus ministros faciant Spiritus sancti organa. Quòd si ex animo loquuntur, respondeant mihi bona fide, vbinam gentium ac locorum Ecclesiam residere existiment ex quo Basiliensis Concilii decreto deiectus & abdicatus est pontificatu Eugenius, subrogato in eius locum Amedæo? Negare, vel si rumpantur, nequeunt, Concilium, quantum ad externos ritus attinet, fuisse legitimum: nec ab vno tantum Pontifice, sed à duobus indictum. Damnatus est illic Eugenius schismatis, rebellionis, pertinaciæ, cum toto Cardinalium & Episcoporum grege qui cum eo Concilii dissolutionem admoliti erant. Postea tamen Principum fauore subleuatus, saluum Pontificatum recepit. Illa Amedæi electio, generalis & sacrosanctæ Synodi autoritate rite peracta, in fenum abiit: nisi quòd ipse galero Cardinalitio, ceu canis latrans iniecta offa, placatus est. Ex illorum hæreticorum rebellium, pertinacium, gremio prodiit quicquid postea Papparum, Cardinalium, Episcoporum, Abbatum, Presbyterorum fuit. Hic deprehensi hæreant necesse est. Vtram enim in patrem Ecclesiæ nomen cōferent? negabuntne Concilium generale fuisse, cui nihil ad exteriorem maiestatem deerat? nēpe quod duobus diplomatibus solenniter indictum, præsidete Romanæ sedis Legato cōsecratum, rerum omnium ordine bene compositum, eadē semper

dignitate ad extremum perseveravit. Fatebuntur schismaticum Eugenium cū tota sua cohorte, à qua omnes sanctificati sunt? Aut igitur Ecclesiæ formam aliter definiant: aut quotquot sunt, habebuntur à nobis schismatici, qui scientes volentes ab hæreticis ordinati sunt. Quòd si nūquam antea compertum fuisset, externis pompis non alligari Ecclesiam, ipsi prolixo documento nobis esse possunt, qui sub specioso illo Ecclesiæ titulo tandiu se orbi superciliosè venditarunt, quum tamen essent exitiales Ecclesiæ pestes. De moribus non loquor, & tragicis illis facinoribus, quibus scaret tota eorum vita: quando Pharisæos se esse aiunt, qui sint audiendi non imitandi. Ipsam, ipsam doctrinam, cui id deberi aiunt quòd sunt Ecclesia, exitialem animarum carnicinam, facem, ruinam, & excidium Ecclesiæ esse non obscure cognosces, si legendis nostris aliquantum otii tui decidas. Postremò non satis candidè faciunt quum inuidiosè commemorant quantas turbas, tumultus, contentiones secum traxerit nostræ doctrinæ prædicatio, & quos nunc in multis fructus ferat. nam horum malorum culpa indignè in ipsam deriuatur, quæ in Satanæ malitiam torqueri debuerat. Est hic diuini verbi quidam quasi genius, vt nunquam emergat, quieto ac dormiente Satana. hæc certissima & in primis fidelis nota, qua discernitur à mendacibus doctrinis, quæ se facilè produnt dum æquis omnium auribus recipiuntur, & à mundo plaudente audiuntur. Sic seculis aliquot, quibus profundis tenebris submersa fuerunt omnia, huic mundi domino cuncti ferè mortales ludus erant ac iocus, nec secus ac Sardanapalus aliquis in alta pace desidebat ac deliciabatur. quid enim aliud quàm risisset ac lusisset, tranquilla ac pacata regni possessione? At verò vbi lux è supernis affulgens tenebras eius aliquantum discussit, vbi fortis ille regnum eius turbauit ac perculit, tum verò solitum suum torporè excutere cœpit, & arma corripere. Et primùm quidē hominum ma-

nus concitauit, quibus illucescentem veritatem violentè opprimeret, per quas vbi nihil profectum est, ad insidias se conuertit: dissidia & dogmatum contentiones per catabaptistas suos & alia nebulonum portenta excitauit, quibus eam obscuraret, tandem & extingueret. Et nunc vtraque machina ipsam tentare perseuerat. siquidem & verum illud semen vi ac manu hominum euellere conatur, & suis zizaniis (quantum in se est) nititur obcæcare, ne crescat, & fructum reddat. Id tamen ipsum frustra, si monitorem Dominum audimus, qui & eius artes multo antè nobis aperuit, ne incautos deprehenderet, & contra omnes eius machinas satis firmis præsiidiis armauit. Cæterùm, in ipsum Dei verbum inuidiam conferre, aut seditionum quas improbi & rebelles: aut sectarû, quas impostores contra excitant, quanta est malignitas? Nouum tamè exemplum non est. Interrogabatur Elias ánonn is esset qui turbabat Israel. Christus seditiosus Iudæis erat. Apostolis crimen impingebatur commotionis popularis. Quid aliud agunt qui hodie omnes turbas, tumultus, contentiones quæ in nos ebulliunt, nobis imputant? Talibus autem quid respondendum sit, docuit nos Elias, I. Reg. 18
18. c. 18 nos non esse qui vel errores spargimus, vel tumultus commouemus: sed eos ipsos qui Dei virtuti obluantur. Verùm vt illud vnum ad retundendam eorum temeritatem satis est: ita rursus aliorum imbecillitati occurrendum, quos talibus offendiculis commoueri, ac perturbatos vacillare non rarò contingit. Illi verò ne hac perturbatione labascant, ac de gradu deiiciantur, sciant eadem expertos esse suo seculo Apostolos quæ nunc vsu nobis veniunt. Erant indocti & instabiles, qui ad suam ipsorum perniciem deprauarent quæ à Paulo diuinitus scripta erant, vt ait Petrus. Erant Dei contemptores, qui quum audiebant abundasse peccatum vt gratia exundaret, statim ingerebant, Manebimus in peccato, vt gratia abundet. Quum audiebât fide-

204 les non esse sub Lege, protinus occinebant, Peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia. Erant qui illum mali suaforem arguebāt. Subintrabant multī pseudapostoli, qui diruerent Ecclesias quas ipse ædificauerat. Quidā per inuidiam & contentionē, nec sincere Euangelium prædicabant, malitiosè etiam: cogitantes se pressuram suscitare vinculis eius. Alicubi non multus erat Euangelii profectus. Omnes quæ sua erant, quærebant, non quæ Iesu Christi. Alii retrorsum abibant, canes ad vomitū, & fues ad volutabrum luti. Plerique libertatem Spiritus rapiebant ad licentiā carnis. Insinuabant sese multi fratres, à quibus deinde piis imminabant pericula. Inter ipsos fratres variæ concertationes suscitabantur. Quid hīc Apostolis agendum erat? an non vel ad tempus dissimulandum, vel potius omittendum illud Euangelium ac deserendum erat, quod tot litium videbant esse seminarium, tot periculorum materiam, tot scādalorum occasionem? At in huiusmodi angustiis succurrebat, Christum esse lapidem offensionis. & petram scandali, positum in ruinam & resurrectionem multorum, & in signum cui contradiceretur. qua fiducia armati per omnia tumultuum offensionūque discrimina audacter progrediebantur. Eadem & nos cogitatione sustentari decet, quando hunc perpetuum Euangelii genium esse testatur Paulus, vt sit odor mortis in mortem iis qui pereunt: tametsi in hunc potius usum nobis destinatum erat, vt odor esset vitæ in vitam, ac potentia Dei in salutem fidelium. quod ipsum nos quoque certè experiremur, nisi nostra ingratitude corrumperemus hoc tam singulare Dei beneficium; ac in exitium nostrum verteremus quod nobis vnicum salutis præsidium esse debuerat. Sed ad te reuertor, ô Rex. Nihil te moueant vanæ illæ delationes, quibus terrorem tibi iniicere nituntur nostri aduersarii, Non aliud hoc nouo Euangelio, (sic enim appellant) captari ac quæri, nisi seditionum opportunita-

tem ac vitiorum omnium impunitatem. Neque enim diuisionis Deus noster author est, sed pacis: & Filius Dei non peccati minister est, qui venit ad dissoluenda opera diaboli. Et nos talium cupiditatum immeritò accusamur, quarum ne nimiram quidem suspicionem vnquam dedimus. Scilicet nos regnorum inuersionem meditamur: quorum nulla vnquam factiosa vox audita est, & vita semper quieta simplèxque cognita fuit, quum sub te viueremus: & qui nunc etiam domo profugi, tibi tamen regnòque tuo fausta omnia precari non desinimus. Scilicet nos impunitam vitiorum petulantiam aucupamur, quorum in moribus etsi multa reprehendi possunt, nihil tamen tanta insultatione dignum, nec tam infœliciter (gratia Dei) in Euangelio profecimus quin istis obrectatoribus vita nostra, castitatis, benignitatis, misericordiæ, continentia, patientia, modestia, & virtutis cuiusuis exemplum esse possit. Nos sanè Deum syncerè timere & colere re ipsa palàm est, quando tum vita, tum morte nostra nomen eius sanctificari petimus, & ipsa inuidia coacta est quibusdam nostrum innocentia & ciuilis integritatis testimonium dare: in quibus id vnum morte plectebatur quod singulari in laude ponendum erat. Quòd si qui sub prætextu Euangelii tumultuantur (quales hæcenus aliquos in regno tuo fuisse non comperitum est) si qui vitiorum suorum licentiæ, libertatem gratia Dei prætexunt, (quales permultos noui) sunt leges & legum pœnæ, quibus pro meritis grauer coereantur: modò ne interim Euangelium Dei ob scelerum hominum nequitiam malè audiat. Habes, Rex, satis multis expositam calumniatorum virulentam iniquitatem, ne in eorum delationes vltra modum credula aure propendeas. vereor etiam ne nimis multis: quando hæc iam præfatio ad iustæ penè apologia modum accedit: qua non defensionem texere, sed duntaxat ad ipsam causæ actionem audiendam animum tuum præ-

PRÆF. AD REGEM GAL.

mollire studui, auersum quidem nunc & alienatum à nobis, addo etiam inflammatum: sed cuius gratiam recolligere nos posse confidimus, si hanc nostram confessionem, quam pro defensione apud tuam maiestatem esse volumus, placidus compositusque semel legeris. Sin verò ita aures tuas occupant maleuolorum susurri, ut nullus sit reis pro se dicendi locus: importunæ verò illæ furia, te coniuente, semper vinculis, flagris, equuleis, sectionibus, incendiis sæuiunt, nos quidem, velut oves mactationi destinatae, ad extrema quæque redigemur: sic tamen, ut in patientia nostra possideamus animas nostras, & manum Domini fortem expectemus: quæ indubiè tempore aderit, & sese armata exeret tum ad pauperes ex afflictione eruendos, tum etiam ad vindicandos qui tanta securitate nunc exultant, contemptores. Dominus, Rex regum thronum tuum iustitia stabiliat, & solium tuum æquitate, illustrissime Rex. Basileæ, Calend. Augusti, A. N. M. D. XXXVI.

PRÆCIPVA CAPITA

EORVM QVÆ IN HOC INSTI-

tutionis Christianæ opere continentur.

de Abnegatione nostri.	lib. 3. cap. 7
de Adæ lapsu.	lib. 2. cap. 1
de Angelis.	lib. 1. cap. 14
de Ascensu Christi in cælum.	lib. 2. cap. 16
de Baptismo.	lib. 4. cap. 15
de Charitate proximi.	lib. 2. cap. 8
de Calibatu Sacerdotum.	lib. 4. cap. 12
de Cœna Christi.	lib. 4. cap. 17
de Conciliis, & eorum authoritate.	lib. 4. cap. 9
de Confessione Papali, & satisfactione.	lib. 3. cap. 4
de Confirmatione Papali.	lib. 4. cap. 19
de Conscientia.	lib. 3. cap. 19
Christus ad quid missus.	lib. 2. cap. 15
de Christi diuinitate.	lib. 2. cap. 14
Quomodo Christi persona una sit in duabus naturis.	lib. 2.
cap. 14	
de Descensu Christi ad inferos.	lib. 2. cap. 16
Quomodo Christus mediator.	lib. 2. cap. 12
Christum nobis meritum esse vitam aternam.	lib. 2.
cap. 17	
Christus Propheta, Rex, & Sacerdos.	lib. 2. cap. 15
de Crucis tolerantia.	lib. 3. cap. 8
de Dei notitia.	lib. 1. cap. 1, & sequentibus.
cognosci Deum naturaliter ab omnibus.	lib. 1. cap. 3
cognitio Dei quorsum tendat.	lib. 1. cap. 2
Dei cognitionem suffocari vel inscitia vel malicia hominum.	lib. 1. cap. 4
de unica Dei essentia, & tribus personis.	lib. 1. cap. 13
Impiorum operibus quomodo utatur Deus.	lib. 1. cap. 18
de Diabolis.	lib. 1. cap. 14
de Ecclesia.	lib. 4. cap. 1
Ecclesie vera & falsa comparatio.	lib. 4. cap. 2

<i>de Ecclesia iurisdictione & disciplina.</i>	lib. 4. cap. 11. 12
<i>de Ecclesia potestate quoad leges ferendas.</i>	lib. 4. cap. 10
<i>de Ecclesia potestate quoad fidei dogmata.</i>	lib. 4. cap. 8
<i>de veteris Ecclesie statu.</i>	lib. 4. cap. 4
<i>de Electione aeterna.</i>	lib. 3. cap. 21
<i>Vocatione sanciri aeternam Dei electionem.</i>	lib. 3. cap. 24
<i>de Fide.</i>	lib. 3. cap. 2
<i>de Haereticis & schismaticis.</i>	lib. 4. cap. 1
<i>de Hominis creatione.</i>	lib. 1. cap. 15.
<i>de Idolis.</i>	lib. 1. cap. 11. & 12
<i>de Ieiunio.</i>	lib. 4. cap. 12
<i>de Iesu nomine.</i>	lib. 2. cap. 15
<i>de Imagine Dei.</i>	lib. 1. cap. 15
<i>Imaginem Deo affingere, nefas esse.</i>	lib. 1. cap. 11
<i>de Impositione manuum</i>	lib. 4. cap. 19
<i>de Indulgentiis.</i>	lib. 3. cap. 5
<i>de Iudiciis forensibus.</i>	lib. 4. cap. 20
<i>de Iuramento.</i>	lib. 2. cap. 8
<i>de Iustificatione fidei.</i>	lib. 3. cap. 11
<i>de Iustificationis initio & progressu.</i>	lib. 3. cap. 14
<i>in Iustificatione qua obseruanda.</i>	lib. 3. cap. 13
<i>de Lege.</i>	lib. 2. cap. 7
<i>de Lege, ipsius fine, officio & usu.</i>	lib. 2. cap. 7
<i>Legis moralis explicatio.</i>	lib. 2. cap. 8
<i>de Legibus.</i>	lib. 4. cap. 20
<i>de Libero arbitrio.</i>	lib. 1. cap. 15, & lib. 2. cap. 2 & 5
<i>de Libertate Christiana.</i>	lib. 3. cap. 19
<i>de Matrimonio.</i>	lib. 4. cap. 19
<i>de Mediatore Christo.</i>	lib. 2. cap. 12
<i>Ex mercede malè colligi operum iustitiam.</i>	lib. 3. cap. 18
<i>de Meritis operum.</i>	lib. 3. cap. 15
<i>de Missa Papali.</i>	lib. 4. cap. 18
<i>de Monachatu.</i>	lib. 4. cap. 13
<i>de Morte Christi.</i>	lib. 2. cap. 16
<i>Mundum à Deo conditum, ab eodem foueri, ac gubernari.</i>	
lib. 1. cap. 16	

<i>de Mundi gubernatione.</i>	lib.1.cap.16
<i>de Oratione.</i>	lib.3.cap.20.
<i>de Ordinibus Ecclesiasticis Papæ.</i>	lib.4.cap.19
<i>de Ordine & ministeriis Ecclesiæ.</i>	lib.4.cap.3
<i>de Pædobaptismo.</i>	lib.4.cap.16
<i>de Pastorum electione & officio.</i>	lib.4.cap.3
<i>de Peccato in Spiritum sanctum.</i>	lib.3.cap.3
<i>de Peccato originali.</i>	lib.2.cap.1
<i>de Pœnitentia vera.</i>	lib.3.cap.3
<i>de Pœnitentia Papali.</i>	lib.4.cap.19
<i>de Politicæ administratione.</i>	lib.4.cap.20
<i>de Prædestinatione Dei.</i>	lib.3.cap.21
<i>Promissionum Legis & Evangelii conciliatio.</i>	lib.3.
cap.17	
<i>de Providentia Dei.</i>	lib.1.cap.26
<i>de Purgatorio.</i>	lib.3.cap.5
<i>Redemptor Christus.</i>	lib.2.cap.16
<i>de Regeneratione.</i>	lib.3.cap.3
<i>de Romanæ sedis primatu & Romani Papatus exordio.</i>	lib.
4.cap.6.7	
<i>Reprobos sua culpa accersere sibi interitum ad quem sunt prædestinati.</i>	lib.3.cap.24
<i>de Resurrectione Christi.</i>	lib.2.cap.16
<i>de Resurrectione ultima.</i>	lib.3.cap.25
<i>de Sacramentis.</i>	lib.4.cap.14
<i>de falso nominatis Sacramentis.</i>	lib.4.cap.19
<i>de Sanctorum intercessione.</i>	lib.3.cap.20
<i>de Satisfactione Papali.</i>	lib.3.cap.4
<i>de Scandalo.</i>	lib.3.cap.19
<i>Scripturæ sacræ auctoritas.</i>	lib.1.cap.6
<i>Scripturæ doctrinam necessariam nobis esse.</i>	lib.1.cap.9
<i>de Spiritu sancto, & illius officiis.</i>	lib.3.cap.1
<i>de Spiritus arcana operatione.</i>	lib.3.cap.1
<i>Testamenti veteris & novi similitudo.</i>	lib.2.cap.10
<i>de Traditionibus humanis.</i>	lib.4.cap.10
<i>de Trinitate.</i>	lib.1.cap.15

<i>de Vita hominis Christiani.</i>	<i>lib. 3. cap. 6.</i>
<i>de Vita futura meditatione.</i>	<i>lib. 3. cap. 9.</i>
<i>Vita presentis quomodo utendum.</i>	<i>lib. 3. cap. 10.</i>
<i>Vocatione sanciri aeternam Dei electionem.</i>	<i>lib. 3. cap. 14.</i>
<i>de Vocatione sua diligenter cuique inspicienda.</i>	<i>lib. 3. cap. 7.</i>
<i>de Votis.</i>	<i>lib. 4. cap. 13.</i>
<i>de Unctione ultima Papali.</i>	<i>lib. 4. cap. 19.</i>

Hæc omnia perspicuè ac solidè in hisce Institutionibus tractantur : & quicquid aduersarii contrà obiiciunt, ita confutatur, vt cuius pio lectori ita satisfiat, nequid eum posthac morentur sophistarum fuci.

INSTITUTIONIS CHRISTIANAE RELIGIONIS

Liber primus.

De cognitione Dei Creatoris.

Dei notitiam & nostri res esse coniunctas, & quomodo inter se cohaereant.

CAPVT I.

SOTA ferè sapientiæ nostræ summa, quæ vera demùm ac solida sapiëntia cēseri debeat, duabus partibus cōstat, Dei cognitione & nostri. Cæterùm quū multis inter se vinculis cōnexæ sint, vtra tamen alterā præcedat, & ex se pariat, nō facile est discernere. Nam primò, se nemo aspicere potest quin ad Dei in quo vivit & mouetur, intuitum sensus suos protinus conuertat: quia minimè obscurū est, dotes quibus pollemus, nequaquam à nobis esse. imò ne id quidem ipsum quod sumus, aliud esse quàm in vno Deo subsistentiã. Deinde ab his bonis quæ guttatim è cælo ad nos stillant, tanquã à riuulis ad fontē deducimur. Iam verò ex nostra tenuitate melius apparet illa, quæ in Deo residet honorum infinitas. Præsertim miserabilis hæc ruina, in quam nos deiecit primi hominis defectio, sursum oculos cogit attollere, non modò vt inde ieiuni & famelici petamus quod nobis deest, sed metu expergefacti, humilitatem discamus. Nam vt in homine reperitur quidam miseriarū omnium mūdus, ac ex quo spoliati sumus diuino ornatu, pudenda nuditas immensam probrorum congeriem detegit: proprię infœlicitatis conscientia vnūquenq; pungi necesse est, vt in aliquam salte Dei notitiam veniat. Ita ex ignorantia, vānitatis, inōpiæ, infirmitatis, prauitatis deniq; & corruptionis propriæ sensu recognoscimus, non alibi quàm in Domino sitam esse veram sapientiæ lucem, solidam virtutem, bonorum omniū perfectam affluentiam, iustitiæ puritatem. atq; ad eò malis nostris ad consideranda Dei bona excitamur: nec antè ad illum serio aspirare possumus, quàm cœperimus nobis ipsis displicere. Quis enim hominum non libenter in se requiescat? quis etiam non requiescit quandiu sibi est incognitus, hoc est, suis dotibus est contentus, & inscius suæ miseræ vel immeritor? Proinde vnusquisque sui agnitione non tantum instigatur ad quærendum Deum, sed etiam ad reperiendum quasi manu ducitur.

2 Rursum hominē in purā sui notitiã nunquã peruenire cōstat nisi prius Dei faciē sit contēplatus, atq; ex illius intuitu ad seipsum inspiciendū descendat. Nam (quæ ingenita est omnibus nobis superbia) iusti semper nobis videmur & integri, & sapiētes, & sancti: nisi manifestis argumentis, iniustitiæ, fœditatis, stultitiæ, & impuritatis nostræ conuincamur. Non autē conuincimur, si in nos dunta-

xat ipsos respicimus, & non in Dominum quoque: qui vnica est regula ad quam exigendum est istud iudicium. Quia enim ad hypocrisin natura propensi sumus omnes, ideo inanis quædam iustitiæ species pro iustitia ipsa nobis abundè satisfacit. Et quia nihil intra nos vel circū apparet quod non sit plurima obscenitate inquinatum: quod paulò minus fœdum est, pro purissimo arripet, quâdiu mentē nostram intra humanæ pollutionis fines continemus. Non secus atq; oculus, cui nihil aliàs obuerfatur nisi nigri coloris, candidissimū esse iudicat quod tamē subobscura est albedine, vel nonnulla etiam fuscetudine aspersum. Quin ex corporeo sensu propius adhuc discernere licet quantū in æstimandis animæ virtutibus hallucinemur. Nā si vel terrā despiciamus medio die, vel intuemur quæ aspectui nostro circūcirca patēt, validissima perspicacissimāq; acie videmur nobis præditi: at vbi in solē suspicimus, atq; arrectis oculis contemplamur, vis illa quæ egregiè in terra valebat, tanto fulgore protinus perstringitur & confunditur, vt fateri cogamur, illud nostrū in cōsiderandis terrenis acumē, vbi ad solem ventū est, meram esse hebetudinem. Ita & in reputādis spiritualibus nostris bonis contingit: quantisper enim extra terrā non respicimus, propria iustitia, sapiētia, virtute pulchrè contenti, nobis suauissimè blandimur, & tantum non semidei videmur. at si semel cœperimus cogitationē in Deum erigere, & expēdere qualis sit, & quàm exacta iustitiæ, sapiētiæ, virtutis eius perfectio, ad cuius amissimū conformari nos oportet: quod antea in nobis falso iustitiæ prætextu arridebat, pro summa iniquitate mox sordescet: quod mirificè imponebat sapiētiæ titulo, pro extrema stultitia fœtebit: quod virtutis faciē præ se ferebat, miserima impotētia esse arguetur: adeò diuinæ puritati malè respōdet quā videtur ī nobis vel absolutissimū.

3 Hinc horror ille & stupor, quo passim Scriptura recitat pœulos atq; afflictos fuisse sanctos, quotiēs Dei præsentia sentiebant. Quum enim eos videamus, qui absente ipso securi firmiq; consistebant, ipso gloriam suam manifestāte, sic quatesieri ac cōsternari vt mortis horrore cōcidant, imò absorbeātur, & penè nulli sint: colligendū inde est, hominem humilitatis suæ agnitione nūquam fatis tangi & affici, nisi postquam se ad Dei maiestatem cōparauit. Eius autem consternationis exempla crebra habemus tum in Iudicibus, tum in Prophetis: adeò vt vox illa in Dei populo vsitata foret, Moriemur, quia Dominus apparuit nobis. Ideo & historia Iob ad posternendos suæ stultitiæ, impotētiæ, pollutionis conscientia homines, potissimū semper argumentū à diuinæ sapiētiæ, virtutis, puritatis descriptione ducit. Neque frustra. videmus enim vt Abrahamā melius se terrā & puluerē agnoscat, ex quo propius ad cōspiciēdam Domini gloriam accessit: vt Elias reiecta facie, eius accessum expectare non sustineat: tantū est in aspectu formidinis. Et quid faciat homo, putredo ac vermis, quū ipsos quoque Cherubim velare, ipso pauore, faciem suā oporteat? Hoc scilicet est quod di-

cit

*Judic. 13
d. 22.*

Ies. 6. b. 5

Exe. ch. 2.

*a. 1. & a.
libi.*

Gene. 18

d. 17.

1. Reg.

18. c. 13

ſit Propheta Iſaias, Erubeſcet ſol, & cōfundetur Luna, quum Dominus exercitū regnauerit : hoc eſt, vbi claritatem ſuam extulerit, ac propius admouerit, lucidiſſimum quodque præ illa tenebris obſcurabitur. Vt cunq̄ue tamen Dei noſtrique notitia mutuo inter ſe nexu ſint colligatæ, ordo rectè docēdi poſtulat vt de illa priore differamus loco, tum ad hanc tractandam poſtea deſcendamus.

Quid ſit Deum cognoscere, & in quem ſinem tendat eius cognitio.

CAPVT II.

AM verò Dei notitiam intelligo, qua non modò concipimus aliquem eſſe Deum, ſed etiã tenemus quod de eo ſciri noſtra refert, quod utile eſt in eius gloriam, quod denique expedit. Neq̄ enim Deum, propriè loquendo cognosci dicemus, vbi nulla eſt religio nec pietas. Atque hîc nondum attingo eam notitię ſpeciem, qua homines in ſe periti ac maledicti Deum redemptorem in Chriſto mediatore apprehendunt: ſed tantum de prima illa & ſimplici loquor, ad quam nos deduceret genuinus nature ordo ſi integer ſteciſſet Adam. Nam etſi nemo iam in hac humani generis ruina Deum vel patrè, vel ſalutis authorem, vel vllò modo propitium ſentiet donec ad eum nobis pacificandum medius occurrat Chriſtus: aliud ramen eſt ſentire Deum fictorem noſtrum ſua nos potentia fulcire, prouidentia regere, bonitate fouere, omnique benedictionum genere proſequi: aliud verò, gratiam reconciliationis in Chriſto nobis propoſitam amplecti. Quia ergo Dominus primū ſimpliciter Creator tam in mundi opificio, quàm in generali Scripturæ doctrina, deinde in Chriſti facie redemptor apparet: hinc duplex emergit eius cognitio: quarum nunc prior tractanda eſt, altera deinde ſuo ordine ſequetur. Quanquam autem Deum apprehendere mens noſtra nō potèſt, quia illi cultum aliquem tribuat: non tamen ſimpliciter tenere ſufficiet illum eſſe vnum quem ab omnibus oporteat coli & adorari: niſi etiam perſuaſi ſimus fontem omnium bonorum eſſe: ne quid alibi quàm in ipſo quæramus. Hoc ita accipio, nō ſolum quòd mundum hūc, vt ſemel condidit, ſic immenſa potètia ſuſtineat, ſapiètia moderetur, bonitate cōſeruet, humanum genus præſertim iuſtitia iudicioq̄; regat, miſericordia toleret, præſidio tueatur: ſed quia nuſquã vel ſapiètia ac lucis, vel iuſtitia, vel potètię, vel rectitudinis, vel ſyncerę veritatis gutta reperietur, quæ nō ab ipſo fluat, & cuius ipſe non ſit cauſa: vt hæc ſcilicet omnia ab ipſo expectare & petere diſcamus, ei que cum gratiarum actione accepta referre. Nam hic virtutum Dei ſenſus nobis idoneus eſt pietatis magiſter, ex qua religio naſcitur. Pietatem voco coniunctã cum amore Dei reuerentiã, quam beneficiorum eius notitia cōciliat. Donec enim ſentiant homines, Deo ſe omnia debere, paterna ſe eius cura foueri, eum ſibi omnium bonorum eſſe authorè, vt nihil extra ipſam quærendū ſit, nunquã ei ſe voluntaria obſeruantia ſubiicient. imò niſi ſolidam in eo ſcelicet

ratē sibi cōstituant, nunquā se illi verē & ex animo totos addicē.

2 Itaq; frigidis tanrū specularionibus ludūt quibus in hac quaestione insistere propositū est, quid sit Deus: quū intersit nostra potius, qualis sit, & quid eius naturæ cōueniat, scire. Quorsum enim attinet, Deū aliquē cū Epicuro fateri, qui abiecta mūdi cura se otio tantū oblectet: Quid deniq; iurat Deū cognoscere quocū nihil sit nobis negotii? Quin potius huc valere debet eius notitia, primū vt ad timorē ac reuerēriam nos instituat: deinde vt ea duce ac magistra omne bonū ab illo petere, & illi acceptū ferre discamus. Quomodo enim mentē tuā subire queat Dei cogitatio, quin simul extēplo cogites te, quū figmentū illius sis, eiusdem imperio esse ipso creationis iure addictū & mancipatū? vitā tuā illi deberi? quicquid instituis, quicquid agis, ad illū referri oportere? Id si est, iam profectō sequitur vitā tuā prauē corrūpi, nisi ad obsequiū eius cōponitur: quādo nobis viuendi lex esse debet eius voluntas. Rursum nec ad liquidū perspicere ipsum potes, nisi vt bonorū omniū fontē esse & originē agnoscas: vnde & desideriū illi adhærendi, & fiducia in ipsum nasceretur, si nō sua mentē hominis prauitas à recta inuestigatione abduceret. Nā initio pia mens Deū nō quēlibet sibi somniat, sed vnicū & verū dūtaxat intuetur: neq; illi quodcūq; visum fuerit, affingit, sed talē habere contenta est, qualē se manifestat ipse, summāq; diligētia semper cauet ne audaci temeritate vitra voluntatē eius egressa, perperā vagetur. Ita cognitū, quia cuncta moderari intelligit, tutorē sibi esse cōfidit ac protectorē, ideōque in eius fidem totā se cōfert, quia bonorū omniū intelligit esse authorē. siquid premit, siquid deest, mox se recipit in eius præsidiū, opem ab eo expectans. quia bonū & misericordē esse persuasa est, in eū certa fiducia recūbit, nec dubitat malis suis omnibus semper in eius clementia paratū fore remediū. quia dominū ac patrem agnoscit, eum quoq; dignū statuit esse cuius imperiū in omnibus intueri, maiestātē suspicere, gloriā promouendā curare, mandatis obsequi debeat. quia iustum esse iudicem videt, suāq; seueritate armatum ad vindicāda scelera, eius tribunal semper in cōspectu sibi proponit, ac ipsius metu se retrahit ac cohibet ab ira eius prouocanda. Neque tamen iudicii eius sensu ita terretur vt subducere se velit, etiā siquod pateat effugiū: quin illum nō minus amplectitur malorum vltorē, quā erga pios beneficū, quando ad eius gloriā non minus pertinere intelligit, impiis & sceleratis apud eū repositam esse pœnā, quā iustis vitæ æternæ mercedē. Præterea nō sola vindictæ formidine se coercet à peccando, sed quia Deū loco patris amat & reueretur, loco domini obseruat & colit, etiam si nulli essent inferi, solam tamen eius offensionem horret. En quid sit pura germanaque religio, nempe fides cum serio Dei timore coniuncta: vt timor & voluntariam reuerentiam in se contineat, & secum trahat legitimum cultum qualis in Lege præscribitur. Atque hoc diligentius notandum est, quòd omnes promiscuè veneran-

tur Deum, paucissimi reuerentur, dum vbiq̄ue magna est in ceremoniis ostentatio, rara autem cordis sinceritas.

Dei notitiam hominum mentibus naturaliter esse inditam.

CAPVT III.

VENDAM inesse humanæ menti, & quidē naturali instinctu, diuinitatis sensum, extra controuersiam ponimus: si quidē, nequis ad ignorantia prætextum confugeret, quandam sui numinis intelligentiam vniuersis Deus ipse indidit, cuius memoriā assiduē renouans, nouas subinde guttas instillat: vt quū ad vnū omnes intelligāt Deum esse, & suū esse opificem, suo ipsorum testimonio damnētur, quòd non & illum coluerint, & eius voluntati vitā suam cōsecrarint. Sanè sicubi Dei ignorātia quæatur, nusquā magis extare posse eius exemplū verisimile est, quàm inter obtusiores populos, & ab humanitatis cultu remotiores. Atqui nulla est etiam, vt Ethnicus ille ait, tam barbara natio, nulla gens tam effærata, cui nō infideat hæc persuasio, Deū esse. Et qui in aliis vitæ partibus minimū vidētur à belluis differre, quoddam tamen perpetuò religionis semen retinent. ad eò penitus omniū animos occupauit, ad eò tenaciter omnium visceribus inhæret communis ista præsumptio. Nulla ergo quū ab initio mūdi regio, nulla vrbs, nulla deniq; domus fuerit quæ religione carere posset: in eo tacita quædam confessio est, inscriptum omniū cordibus diuinitatis sensum. Quin & idololatria huius cōceptionis amplum est documentum. Quàm enim nō libēter se deiiciat homo, vt alias præ se creaturas suspiciat, scimus. Proinde quum lignum potius & lapidem colere malit, quàm vt nullum putetur habere Deum: cōstat vehementissimam istam esse de numine impressionem, quæ ad eò ex hominis mente obliterari nequeat, vt facilius sit naturæ affectū frangi: quæ admodum certè frangitur, dum homo ex illa naturali inflatione ad infima quæq; sponte se demittit, quò Deum reuereatur.

*Cicero
de Na-
tu. deo-
rum.*

2 Quare vanissimū est quod à quibusdā dicitur: paucorū vafricia & calliditate excogitatam esse religionē, vt hac arte simplicem populum in officio continerent: quū tamen ipsi, qui aliis authores erant Dei colendi, nihil minus crederent quàm aliquem esse Deū. Fateor quidem plurima in religione cōmentos esse astutos homines, quibus reuerentiā plebeculæ iniicerent, & terrorē incuterent, quò haberent obsequentiores eius animos: sed id nusquam obtinissent, nisi iam prius constanti illa de Deo persuasione imbutæ fuissent hominū mentes, ex quo velut semine emergit ad religionem propètio. Ac ne illos quidem ipsos qui religionis titulo callidè rudiōtib; imponebāt, Dei notitia prorsus vacasse credibile est. Tametsi enim exiterūt olim nōnulli, & hodie nō pauci emergūt qui Deū esse negent: velint tamē nolint, quod nescire cupiūt, subinde sentiscunt. Nemo in audaciorem aut effrænatorem numinis contemptum prorupisse legitur quàm C. Caligula: nemo tamen

miseriùs trepidauit , quum aliquod iræ diuinæ indicium se proferebat : ita Deum quem studebat ex professo contemnere , inuitus exhorrescebat. Hoc passim eius quoque similibus euenire videas. vt enim quisque est audacissimus Dei contemptor, ita vel ad folii cadentis strepitū maximè perturbatur. vnde id, nisi ex diuinæ maiestatis vltione, quæ illorum conscientias eò vehementiùs percellit, quò magis eam refugere conantur? Omnes quidem latebras respectât, quibus se abdant à Domini præsentia, & eam rursus ex animo suo deleant: sed velint nolint, irretiti semper tenentur. Vt-
cunque interdum videatur euanescere ad momentū aliquod, subinde tamē recurrit, & nouo impetu irruit. vt siqua illis remissio est à conscientia anxietate, non multum ab similibus sit à somno ebriosorum aut phreneticorum, qui ne dormientes quidē placidè con-
quiescunt: quia diris & horrificis insomniis continenter vexantur. Ergo impii quoque ipsi exemplo sunt, vigere semper in omnium hominum animis aliquam Dei notionem.

3 Hoc quidem rectè iudicantibus semper cōstabit, insculptum mentibus humanis esse diuinitatis sensum, qui deleri nunquā potest. Imò & naturaliter ingentā esse omnibus hāc persuasionem, esse aliquem Deum, & penitus infixam esse quasi in ipsis medullis, locuples testis est impiorum contumacia, qui furiosè luctando, se tamen extricare è Dei metu nequeunt. Iocosè licet eludant Diagoras & similes, quicquid omnibus seculis de religione creditum fuit: subsannet Dionysius celeste iudicium: Sardonius hic risus est, quia intus eos mordet cōsciētia vermī cauteriis omnibus acrior. Non dico quod Cicero, vetustate obsolescere errores, religionē in dies magis crescere & meliorem fieri. Nam mundus (vt paulò pòt dicendū erit) omnem Dei notitiā, quantū in se est, excutere conatur, & eius cultum modis omnibus corrumpere. Hoc tātum dico, Quum stupida, quā impii ad Deum spernendum cupidè accersunt, durities in eorum animis tabescat, vigere tamē, ac subinde emergere quem maximè extinctū cuperent, deitatis sensum. Vnde colligimus non esse doctrinam quæ in scholis primū discenda sit, sed cuius sibi quisque ab vtero magister est, & cuius neminē obliuisci natura ipsa patitur, quāuis huc multi neros omnes intēdāt. Porro si ea conditione nati sunt omnes ac viuunt, vt Deum cognoscant: Dei autē notitia nisi huc vsq; processerit, fluxa est ac euanida: eos omnes à creationis suæ lege degenerare palām est, qui non ad hūc scopū vniuersas suæ vitæ cogitationes actionesq; destinant. Quod nec Philosophos ipsos latuit. Non enim aliud est quod voluit Plato, dū sapius docuit summū animæ bonū Deī esse similitudinem, vbi percepta eius cognitione, in ipsum tota trāsformatur. Proinde scitissimè quoq; ille apud Plutarchū Gryllus ratiocinatur dū homines affirmat, si ab eorū vita semel absit religio, nō modo brutis pecudibus nihil excellere, sed multis partibus lōgè esse miseriores, vt qui tot malorum formis obnoxii, tumultuariā & irrequietam

quieram vitã perpetuò trahãt. Vnum ergo esse Dei cultũ, qui superiores ipsos reddat, per quem solum ad immortalitatem aspiratur.

Eandem notitiam partim inscitia. partim malitia vel suffocari vel corrumpi.

CAPVT IIII.

ICVT antè omnibus inditũ esse diuinitus religionis semen experiẽtia testatur: ita vix ceterũ quisq; reperitur qui cõceptum in suo corde foueat, nullus autẽ in quo maturescat: tantũ abest vt fructus appareat suo tẽpore. Porro siue alii euanescaũt in suis superstitionibus, siue alii data opera malitiosẽ à Deo desciscãt, omnes tamẽ degenerãt à vera eius notitia. Ita fit vt nulla in mundo recta maneat pietas. Quòd autẽ errore aliquos in superstitionẽ labi dixi, nõ ita accipio quasi sua eos simplicitas à crimine liberet: quia cõcitas qua laborãt, semper ferẽ & superba vanitate, & cõtumacia implicita est. Vanitas & quidẽ superbiẽ cõiũcta in eo deprehẽditur, quòd neq; miseri homines in Deo querẽdo supra seipsos, vt par erat, cõscendũt, sed pro carnalis sui stuporis modo ipsum metiũtur: & neglecta solida inuestigatione ad vanas speculationes curiosẽ trãsuolãt. Itaq; nõ apprehendũt qualẽ se offert, sed qualẽ pro sua temeritate fabricati sunt, imaginãtur. Quo gurgite aperto, quaquauersum pedẽ moueãr, in exitiũ præcipites semper ruere necesse est. Quicquid enim postea in cultũ aut obsequiũ Dei moliãtur, impẽsum illi ferre nequeũt: quia nõ ipsum, sed cordis sui figmentũ potius & somniũ, pro ipso colũt. Hãc prauitatem disertè notat Paulus, infatuatos esse dicẽs, quũ sapiẽtes esse appeterẽt. Prius dixerat euauisse in suis cogitationib⁹: sed nequis eos culpa eximeret, subiicit, meritò eos excãcari, quia sobrietate non contenti, sed plus sibi arrogãdo quàm fas sit, tenebras vltro accersunt, imò inani ac peruerso fastu seipsos infatuant. Vnde sequitur, non esse excusabilẽ eorũ stultitiã, cuius causa est nõ vana modò curiositas, sed libido plus sciendi quàm par sit, cum falsa confidentia.

2 Quòd autẽ Dauid impios & velanos dicit sentire in cordibus suis, nõ esse Deum, primò ad eos restringitur qui suffocata naturæ luce, consultò seipsos obstupesciunt, vt paulò post iterum videbimus. Quemadmodum multos videmus, postquam audacia peccandi & cõsuetudine obdurauerint, furiosè repellere omnem Dei memoriam, quæ tamen illis sponte à naturæ sensu intus suggeritur. Iam quo magis detestabilem eorũ furorẽ reddat, eos inducit præcisè negantes Deũ esse, quanuis essentiã illi suam nõ adimant, sed quia spoliantes eum suo iudicio & prouidẽtia, otiosum cõlo includunt. Nam quũ nihil minus Deo cõueniat quàm abiectam mundi gubernationem fortunæ permittere, cæcutire ad hominũ scelera, vt impunè lasciuiãt: quisquis extincto cælestis iudicii metu securè sibi indulget, Deũ esse negat. Atq; hæc iusta Dei vindicta est, pinguedinem obducere cordibus, vt impri postquam oculos suos clauerunt, videndo nõ videant. Et Dauid alibi optimus suæ sententiæ

Rom. i.
c, 22Psal. 14.
a. i.

Pfal. 30. est interpretis, ubi dicit timorem Dei non esse præ oculis impiorum: a.2
 item sibi in maleficiis superbè plaudere, quia Deum non aspicere, *Pfal.* 10. sibi persuadeant. Quanquã ergo coguntur aliquem Deum agnoscere, eius tamen gloriam exinaniunt, potèntiam illi detrahendo. sicut c. 11
 enim (teste Paulo) Deus seipsum abnegare nequit, quia sui perpetuò similis manet: ita isti mortuũ & inane idolum fingendo, Deum negare verè dicuntur. Adhæc notandũ est, quanuis luctentur cum proprio sensu, & Deum non solũ inde excutere, sed in cælo quoque abolere cupiãt, nunquã tamen eò usq; inualefcere stuporẽ, quin retrahat Deus ipsos interdũ ad suũ tribunal. Sed quia nullo metu retinètur quominus violèter contra Deũ ruant: quandiu illos ita rapit cæcus impetus, brutã Dei obliuionẽ in ipsis regnare certũ est.

3 Sic inane illud patrociniũ quod superstitioni suæ prætexere multi solent, euertitur. purant enim studium qualecunq; religionis, quanlibet præposterum, satis esse: sed nõ anima duertunt, verã religionem ad Dei nutum, ceu ad perpetuam regulam, debere cõformari: Deum verò ipsum semper sui similem manere: non spectrum esse aut phantasma, quod pro vnuscuusq; libidine transformetur. Et sanè videre est quã mendacibus fucis Deo illudat superstitio, dum gratificari tentat. Nam ea ferè sola, quæ sibi curæ non esse restatus est, arripiẽs, quæ præscribit, ac sibi placere docet, aut cõtempnim habet, aut etiã non dissimulanter reiicit. Sua ergo deliria colunt & adorant quicunq; cultus Deo commentitios erigunt: quia nequaquam ita cum Deo nugari auderent, nisi Deũ prius nugarum suarum ineptiis cõsentaneum finxissent. Quare Apostolus, vagam illam & erraticam de numine opinionem, Dei esse ignorantia pronunciat. Quum Deum, inquit, nesciretis, seruibatis iis qui natura dii non erant. Et alibi sine Deo fuisse tradit Ephesios quo tempore a. 8
Ephes. 2. à recta vnus Dei cognitione aberrabant. Nec multũ interest, hac c. 12
 saltem in parte, Deũme vnum, an plures concipias: quia semper à vero Deo discedis, & deficis. quo relicto, nihil tibi restat nisi execrabile idolum. Superest ergo vt cum Lactantio cõstituamus, Nul- lam esse legitimam religionem nisi cum veritate coniunctam.

4 Accedit & secundum peccatum, quòd neq; Dei rationem vnquã habent nisi inuiti: nec ad ipsum appropinquant donec renitentes pertrahantur, nec tũ quoque voluntario imbuuntur timore, qui ex diuinę maiestatis reuerètia fluat, sed tantũ seruili & coacto, quẽ illis Dei iudicium extorquet: quod quia effugere nequeunt, exhorrent, sic tamen vt etiam abominentur. Siquidem conuenienter in impietatem, atque in hanc solam competit illud Statii, Timorem primũ fecisse in orbe deos. Qui animum à Dei iustitia alienũ gerunt, tribunal, quod ad vindicandas eius trãsgressiones stare sciunt, euersum magnopere cupiunt. Quo affectu aduersus Dominũ belligerantur, qui sine iudicio esse nõ potest: sed dum eius potentiam sibi incuitabilem imminere intelligunt, quia nec amoliri, nec effugere valèt, reformidãt. Itaque ne vbique videantur eum contem- nere

nere cuius maiestas eos vrget, qualicūque religionis specie defunguntur: interim tamen non desinunt omni vitiorum genere se pollueri, & flagitia flagitiis copulare, donec sanctam Domini Legem omni ex parte violarint, & vniuersam eius iustitiam dissiparint: vel certè non ita retinentur simulato illo Dei timore, quin suauiter in peccatis suis acquiescant, & sibi blandiātur, & carnis suæ intemperantiæ indulgere malint, quàm Spiritus sancti freno eam cohibere. Sed quādo inanis ea est & mēdax religionis vmbra, vix etiā digna quæ vmbra nominetur: hinc rursus facillè elicitur quantum ab hac confusa Dei notitia differat, quæ solis fidelium pectoribus instillatur pietas, ex qua demum religio nascitur. Et tamē hoc per flexuosos circuitus consequi volunt hypocritæ, vt Deo quem fugiūt, propinqui appareant. Vbi enim perpetuus obediētiae tenor in tota vita esse debuerat, in cunctis ferè operibus securè illi rebellātes, pauculis tantum sacrificiis placare eum student, vbi sanctimonia vitæ & cordis integritate illi seruiendum erat, friuolas nugas comminiscuntur, & nihili obseruatiunculas quibus eum sibi concilient. Imò maiore licentia in sæcibus suis torpent, quia cōfidunt expiationum ludicris se posse erga illum defungi: deinde vbi in illum defixa esse fiducia debuerat, in se vel creaturis subsidūt, eo posthabito. Tandem se tanta errorum cōgerie implicant, vt scintillas illas quæ micabant ad cernēdam Dei gloriā suffocet, ac demum extinguat malitiæ caligo. Manet tamen semen illud quod reuelli à radice nullo modo potest, Aliquam esse diuinitatem: sed ipsum adeò corruptū, vt non nisi pessimos ex se fructus producat. Imò inde certius elicitur quod nunc contendo, Naturaliter insculptum esse Deitatis sensum humanis cordibus, quia reprobis quoque ipsis eius confessionem extorquet necessitas. Rebus tranquillis faceret illudunt Deo, imò ad extenuandam eius potentiam dicaces sunt ac garruli. desperatio siqua eos vrget, ad eundem querēdum extimular, dictātq; concisas preces, ex quibus pateat non prorsus ignaros fuisse Dei, sed quod citius emergere debuerat, fuisse peruicacia suppressum.

Dei notitiam in mundi fabrica & continua eius gubernatione lucere.

CAPVT V.

AD HÆC, quia vltimus beatæ vitæ finis in Dei cognitione positus est: ne cui præclusus esset ad fœlicitatem aditus, nō solum hominum mentibus indidit illud quod diximus religionis semen: sed ita se patefecit in toto mundi opificio, ac se quotidie palam offert, vt aperire oculos nequeant quin aspiciere eum cogantur. Essentia quidem eius incomprehensibilis est, vt sensus omnes humanos procul effugiat eius numen: veram singulis operibus suis certas gloriæ suæ notas insculpuit, & quidem adeò claras & insignes, vt sublata sit quanlibet rudibus & stupidis ignorantiae excusatio. Ideò optimo iure Propheta exclamat, luce quasi vestimento ipsum esse amictum: ac si diceret, cœpisse tunc demum visi-

Psal.

104.1.2

a.v.

bili ornatu insignem prodire ex quo in mundi creatione sua insignia protulit, quibus nunc quoties oculos huc vel illuc circumferimus, decorus apparet. Ibidem etiam scire idem Propheta caelos ut expansi sunt, regio illius tentorio comparat, coenacula dicit conrignasse in aquis, nubes eius esse vehicula, equitare super alas ventorum, ventos & fulgetra esse celeres eius nuntios. Et quoniam plenius sursum refulget potentiae & sapientiae eius gloria, passim vocatur caelum eius palatium. Ac primum, quaquaersum oculos conicias, nulla est mundi particula in qua non scintillae saltem aliquae glorię ipsius emicare cernantur. Amplissimam verò hanc & pulcherrimam machinam, quam late patet, vno intuitu lustrare nequeas quin vi immensa fulgoris totus vndique obruaris. Quare eleganter author Epistolae ad Hebręos secula nuncupat, inuisibilem rerum spectacula: quod nobis vice speculi sit tam concinna mundi positio, in quo inuisibilem alioqui Deum contemplari liceat. Qua ratione Propheta caelestibus creaturis idioma attribuit, nullis nationibus incognitum: quod euidetior illic extat diuinitatis testificatio quam ut praeterire gentis vllius vel obtusissimae considerationem debeat. Quod clarius enarrans Apostolus, patefactum esse hominibus dicit quod de Deo cognosci operępretium erat: quia inuisibilia eius, ad aeternam vsque eius virtutem & diuinitatem, a creatione mundi intellecta, omnes ad vnum conspiciunt.

2 Mirificam eius sapientiam quae testentur, innumera sunt tum in caelo, tum in terris documenta: non illa modo recoditiora, quibus propius obseruadis astrologia, medicina, & tota physica scientia destinata est: sed quae rudissimi cuiusque idiotę aspectui se ingerunt, ut aperiri oculi nequeant quin eorū cogantur esse testes. Equidem qui liberales illas artes vel imbiberunt, vel etiam degustarunt, earum subsidio adiuti, longē altius prouehuntur ad introspectenda diuinę sapientię arcana: nemo tamen earū inscitia impeditur quominus artificii satis superque pvideat in Dei operibus, vnde in opificis admirationē prorūpat. Nempe ad disquirēdos astrorū motus, distribuēdas sedes, metiēda interualla, proprietates notandas, arte ac exactiore industria opus est: quibus perspectis, ut Dei prouidentia explicatius se profert, ita in eius gloriam conspiciendam, animum par est aliquantō sublimius assurgere. Sed quum ne plebii quidem & rudissimi qui solo oculorum adminiculo instructi sunt, ignorare queant diuinę artis excellentiā, vltro se in ista innumeraibili, & tamen aded distincta & disposita caelestis militię varietate exerētem: constat neminem esse cui non abundē sapientiam suam Dominus patefaciat. Similiter in humani corporis structura connexionem, symmetriam, pulchritudinem, vsum, ea quam Galenus adhibet, solertia pensiculare, eximii est acuminis. Sed omnium tamen confessione, praese fert corpus humanum tam ingeniosam compositionem, ut ob eam meritō admirabilis opifex iudicetur.

3 Ac proinde quidam ex philosophis olim hominem non im-

meritō

Heb. II.
4 3.

Psal. 19.
a. I.

Ro. I. c.
19

aperta

Libris
de vsc.
part. I.

meritò vocarunt *μικρόκοσμον*, quia ratum sit potentia, bonitatis & sapientia Dei specimen, satisque miraculorum in se contineat occupandis nostris mentibus, modò ne attèdere pigeat. Qua ratione Paulus, vbi admonuit, Deum palpando à cæcis quoque posse deprehendi, mox procul quærendum non esse adiūgit, quia scilicet intus *Acto. 17. f. 27* singuli celestem gratiam qua vegetantur, indubiè sentiunt. Si verò vt Deum apprehendamus, extra nos egredi opus nō est, quam veniam merebitur eius focordia, qui vt Deum inueniat, in se descende grauibitur? Eadem etiam ratio est cur Dauid, vbi breuiter celebravit admirabile Dei nomen & decus quæ vbique refulgent, ita *Psal. 8. a. 5.* tim exclamet, Quid est homo cuius memor es? Itē, Ex ore infantium & lactantium stabilisti robur. siquidem non rātum in genere humano clarum operum Dei speculum extare pronuntiat, sed infantibus dum à matrum vberibus pendent, satis disertus esse linguas ad prædicandam eius gloriam, vt minimè opus sit aliis rhetoribus. Vnde etiam eorum ora in aciem producere non dubitat, tanquam validè instructa ad refellendam eorum amentiam qui Dei nomen pro Diabolica sua superbia extinguere cuperēt. Vnde & illud emergit quod ex Arato citat Paulus, nos esse Dei progeniem: quia *Acto. 17. g. 28* tanta præstantia nos exornans, se Patrem nobis esse testatus est. Sicuti etiam ex communi sensu & quasi dictante experientia profani Poetæ eum vocarunt hominū Patrem. Neque verò se quisquam vltro & libèrer Deo addicet in obsequium, nisi qui gustato paterno eius amore vicissim ad eum amandum & colendum illectus fuerit.

4 Hic autem detegitur fœda hominū ingratitude, qui dum in se continent officinam innumeris Dei operibus nobilem, & simul tabernam inestimabili opum copia refertā, quum erumpere deberent in eius laudes, tanto maiore fastu cōtrā instantur ac turgent. Quam miris modis in ipsis opererur Deus, sentiunt, quantā etiam donorum varietatē ex eius liberalitate possideāt, vsu ipso docentur. Hæc diuinitatis signa esse, coguntur scire velint nolint: intus tamen suppressunt. Non opus quidem est extra seipfos egredi, modò ne sibi arrogando quod cælis datum est, defodiant in terra quod eorum mentibus ad Deum clarè videndum præluceat. Imò prodigiosos hodie multos spiritus terra sustinet, qui totum diuinitatis semen in natura humana sparsum conferre non dubitant ad obruendam Dei nomen. Quam detestabilis est, obsecro, hæc vesania, vt homo in corpore suo & anima centies Deum reperiēs, hoc ipso excellentia prætextu Deum esse neget? Non dicēt se fortuitò à brutis auimantibus distinctos: tantum obducto naturæ velo, quæ illis rerum omnium est artifex, Deum subducunt. Vident tam exquisitum artificium in singulis suis membris ab ore & oculis vsque ad infimos vnguculos. Hic quoque naturam substituunt in locum Dei. Sed in primis tam agiles animæ motus, tam præclaræ facultates, tam raræ dotes diuinitatem præ se ferunt, quæ se non patitur facillè celari: nisi Epicuræi tanquam Cyclopes, ex hac altitudine

bellum Deo proteruius inferrent. Itane verò ad regendum quinque pedum vermiculum toti cælestis sapientiæ thesauri concurrunt? vniuersitas mûdi hac prærogatiua carebit? Primò statuere aliquid organicum in anima quod singulis partibus respondeat, adeò nihil ad obscurandam Dei gloriam facit, vt potius eam illustret. Respondeat Epicurus, quis atomorum concursus cibum & potum coquens, partem in excrementa, partem in sanguinè digerat, ac efficiat vt singulis membris tanta sit industria ad præstandum officium, ac si totidem animæ communi consilio corpus vnum regerent?

5 Sed mihi nunc cum illa porcorum hara negotium non est: eos magis cõpello qui præposteris argutiis dediti, frigidum illud Aristotelis dictû libenter obliquo flexu traherent tam ad immortalitatem animæ abolendam, quàm ad eripiendum Deo ius suum. Nam quia organicae sunt animæ facultates, hoc prætextu alligant eam corpori, vt sine eo non subsistat: naturæ verò elogiis, quatum in se est, Dei nomen supprimunt. Atqui longè abest quin potentia animæ in functionibus quæ corpori feruiût, inclusæ sint. Quid hoc ad corpus vt cælum metiaris, numerû stellarum colligas, teneas cuiusque magnitudinè, scias quo spatio inter se distent, qua celeritate vel tarditate conficiât suos cursus, quot gradibus huc vel illuc deflectant? Fateor quidè esse aliquè Astrologiæ vsum: sed tantû ostendo, in hac tam alta disquisitione rerum cælestium non esse organicam symmetriam, sed suas animæ esse partes à corpore separatas. Exemplû vnum proposui, ex quo reliqua sumere lectoribus promptum erit. Multiplex fanè animæ agilitas, qua cælû & terrâ perlustrat: præterita futuris cõiungit: retinet memoriter quæ pridè audiuit: imò quilibet sibi figurat: solertia etiã qua res incredibiles excogitat, & quæ tot mirabiliû artium mater est, certa sunt diuinitatis insignia in homine. Quid quòd dormiendo non tantû se circumagat & versat, sed multa vtilia cõcipit, de multis ratiocinatur, futura etiam diuinat? Quid hîc dicendû est, nisi deleri nō posse quæ in homine impressa sunt immortalitatis signa? Nûc quæ ratio feret vt sit homo diuinus, & Creatorem nō agnoscat? Nos scilicet iudicio quod nobis inditum est discernemus inter iustû & iniustum, nullus autem erit in cælo iudex? Nobis etiam in somno manebit aliquid residuû intelligentiæ, nullus Deus excubias ager in mundo regendo: Tot artiu rerûmque vtilium inuentores censebimur, vt fraudetur Deus sua laude: quû tamen experientia satis doceat disparibus modis aliunde distribui quod habemus. Quod autè de arcana inspiratione quæ vegetat totum mundum quidam blaterant, non modò dilutum, sed omnino profanû est. Placet illis celebre dictû Virgili,

A Enei. 6
 Principio cælum ac terras, campôsque liquentes,
 Lucentémque globum lunæ, Titaníaque astra
 Spiritus intus alit: totámque iufusa per artus
 Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
 Inde hominum, pecudúmque genus vitæque volantum,

Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus,
 Igneus est ollis vigor, & cælestis origo, &c. Népe vt mundus qui
 in spectaculum gloriæ Dei conditus est, suus ipse sit creator. Sic e-
 nim idem alibi communem Græcis & Latinis sententiã sequutus, *Geor. 4*
 Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus
 Aetherios, dixere Deum. nanque ire per omnes
 Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.
 Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 Quenque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
 Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri

Omnia: nec morti esse locum, sed viua volare
 Syderis in numerum: atque alto succedere cælo. En quid ad gi-
 gnendam fouendamque in cordibus hominum pietatem valeat
 ieiuna illa speculatio de vniuersa mente quæ mundum animat ac
 vegetat. Quod etiam ex sacrilegis impuri canis Lucretii vocibus
 melius liquet, quæ à principio illo deductæ sunt. Hoc verò est, vt
 procul faceſſat verus Deus quem timeamus & colamus, vmbatile
 numen facere. Fateor quidem piè hoc posse dici, modò à pio ani-
 mo proficiscatur, Naturam esse Deum: sed quia dura est & impro-
 pria loquutio, quum potius Natura sit ordo à Deo præscriptus, in
 rebus tanti ponderis, & quibus debetur singularis religio, inuolue-
 re cõfusè Deum cum inferiore operum suorum cursu, noxium est.

5 Meminerimus ergo, quoties quisque naturam suam confide-
 rat, vnum esse Deum, qui sic gubernat omnes naturas, vt velit nos
 in se respicere, fidem nostram ad se dirigi, coli & inuocari à nobis:
 quia nihil magis præposterum quàm frui tam præclaris dotibus
 quæ in nobis diuinitatem spirant, & authorem negligere qui præ-
 cario nobis eas largitur. Iam *potentia* quàm præclatis specimini-
 bus nos in considerationem sui rapit? nisi fortè latere nos potest,
 cuius sit virtutis, infinitam hanc cæli ac terræ molem suo verbo su-
 ſtentare: solo nutu, nunc fragore tonitruum cælum cõcutere, ful-
 minibus quidlibet exurere, fulgerris aërem accendere: nunc variis
 tempeſtatum formis conturbare, eundem ipsum statim vbi libuit,
 vno momento serenare: mare, quod assiduam terræ vastationem
 minari sua altitudine videtur, quasi in aëre suspensum, coercere: &
 nunc horrendum in modum tumultuoso ventorum impetu con-
 citare, nunc sedatis vndis, pacatum reddere. Huc pertinēt quæ pas-
 sim occurrunt potentiæ Dei elogia ex naturæ testimoniis, præfer-
 tim verò in libro Iob & apud Iesaiam: quæ nunc cõsultò prætereo,
 quia commodiorem alibi locum reperient, vbi ex Scripturis de
 mundi creatione disseram. Tantum nūc attingere volui, exteris &
 domesticis communem hanc esse viam quærēdi Dei, si lineamē-
 ta sequantur quæ sursum ac deorsum viuam eius effigiem adum-
 brant. Iam ipsa potentia nos ad cogitandam eius æternitatem de-
 ducit: quia æternum esse, & à seipso principium habere necesse est
 vnde omnia trahunt originem. Porro si causa quæritur qua & ad

creanda hæc semel omnia inductus sit, & nunc ad conferuanda moueatur, solam illi suam bonitatē comperiemus pro causa esse. Quinetiam hæc si vna sit, plus satis tamen sufficere debet ad nos in amorem eius alliciendos: quando nulla est creatura, vt Prophe-
psal. 145.
b. 9 ta monet, in quam non effusa sit eius misericordia.

6 In secundo quoque genere operum eius, quæ scilicet præter ordinarium naturæ cursum eueniunt, nihilo obscuriora se profertunt virtutū eius argumenta. Nam in administranda hominū societate ita prouidentia suam tēperat, vt quum sit erga omnes innume- ris modis benignus ac beneficus: apertis tamen ac quotidianis indiciis, suam piis clementiā, improbis ac sceleratis seueritatē declaret. Nō enim dabię sunt quas de flagitiis sumit vltiones: quēadmodum non obscurē tutorem, ac etiam vindicem se innocentia esse demonstrat, dum bonorū vitā sua benedictione prosperat, necessitati opitulatur, dolores lenit ac solatur, calamitates subleuat, saluti per omnia consulit. Neque verò perpetuam iustitiæ eius regulam obscurare debet, quod improbos & fontes ad tēpus impunitos sæpiuscule exultare sinit, probos autē & immerentes multis rebus aduersis iactari, impiorum etiā malitia & iniquitate premi sustinet. Quin potius longē diuersa cogitatio subire mentē debet: quando in flagitium vnū manifesto iræ indicio animaduertit, omnia ipsum odisse: quando multa inulta prætermittit, aliud fore iudicium quo punienda differuntur. Similiter misericordiæ suæ considerandæ quātam materiā nobis suppeditat, dum sæpius miseros peccatores indefessa tamē benignitate prosequitur, donec eorum prauitatem benefaciēdo fregerit plusquā paterna indulgētia ad se reuocando.

7 In hunc finem Propheeta commemorans in rebus desperatis
psal. 107 repente & mirabiliter ac præter spem Deum miseris ac ferè perditis succurrere, siue per deserta vagantes à feris protegat, & eadē reducat in viam, siue egētibus ac famelicis victum suppeditet, siue captiuos ex tetrīs foueis & ferreis custodiis emittat, siue naufragos in portū adducat incolumes, siue à morbis sanet semimortuos, siue æstu & siccitate exurat terras, siue occulta irrigatione gratiæ fecundet, siue attollat contemptissimos è vulgo, siue proceres deiiciat ex alto dignitatis gradu: propositis eiusmodi exemplis colligit, qui censentur esse fortuiti casus, totidem esse prouidentia cælestis testimonia, præsertim verò paternæ clementiæ: atque hinc piis dari materiam lætitiæ, impiis verò & reprobis ora obstrui. Sed quia maior pars erroribus suis imbuta, in tam illustri theatro cæcurnt, exclamat raræ & singularis esse sapientiæ, prudenter expēdere hæc Dei opera quorum aspectu nihil proficiunt qui alioqui videntur esse acutissimi. Et certè quantumuis splendeat Dei gloria, vix centesimus quisque verus est eius spectator. Nihilo magis aut potentia, aut sapientia in tenebris latent. quarum altera præclare emergit, dum impiorum ferocia omnium opinione insuperabilis momento vno retunditur, arrogātia domatur, diruuntur validis-
 sima

ſima præſidia, tela & arma comminuuntur, vires infringuntur, machinationes euertuntur, & ſua ipſarum mole concidunt: quæ ſupra cælos ſe efferebat audacia, in centrum vſque terræ proſternitur: rurfum eriguntur humiles è puluere, & inopes è ſtercore ſuſcitantur: oppreſſi & afflicti, ab extremis anguſtiis eruuntur: deplorati, in ſpem bonam reſtituuntur: inermes de armatis, pauci de plurimis, imbecilles de validis victoriam referunt. Sapiencia verò ipſa manifeſtè excellit dum optima vnamquæque rem oportunitate diſpenſat: quilibet mundi perſpicaciã confundit, deprehendit aſtutos in aſtutia ſua: nihil denique non optima ratione attemperat.

*pf. l. 113.
b. 7.*

*I. Cor. 3.
d. 19*

8 Videmus non longa nec laborioſa demonſtratione opus eſſe ad eruenda quæ illuſtrandæ aſſerendæq; diuinæ maietaſtis ſeruiunt teſtimonia: ſiquidem ex paucis quæ delibauimus, quocunq; incideris, ad eò prompta & obuia eſſe conſtat, vt oculis deſignari, ac digitis notari facile queant. Atque hîc rurfus obſeruandum eſt, inuitari nos ad Dei notitiam, non quæ inani ſpeculatione contenta in cerebro tantum volitet, ſed quæ ſolida futura ſit & fructuoſa ſi ritè percipiatur à nobis, radicemq; agat in corde. A ſuis enim virtutibus manifeſtatur Dominus: quarum vim quia ſentimus intra nos, & beneficiis fruimur, viuidius multò hac cognitione nos affici neceſſe eſt quàm ſi Deum imaginaremur cuius nullus ad nos ſenſus perueniret. Vnde intelligimus hanc eſſe rectiſſimam Dei querendi viam & aptiſſimum ordinem: non vt audaci curioſitate penetrare tentemus ad excutiendam eius eſſentiam, quæ adoranda potius eſt, quàm ſcrupuloſius diſquirenda: ſed vt illum in ſuis operibus contemplemur, quibus ſe propinquum nobis familiarèque reddit, ac quodammodo communicat. Quò reſpiciebat Apoſtolus quum diceret non longè quaritandum eſſe, quippe qui præſentiſſima ſua virtute habitet in vnoquoque noſtrum. Proinde Dauid inenarrabilem eius magnitudinem antè conſeſſus, poſtquã ad operum commemorationem deſcendit, eam ipſam ſe enarraturum profiteretur. Quare & nos in eam Dei inueſtigationem incumbere decet, quæ ſic ſuſpenſum admiratione ingenium teneat vt efficaci ſenſu penitus ſimul afficiat. Et quemadmodũ docet alicubi Auguſtinus, quia illum non poſſumus capere, velut ſub eius magnitudine deficientes, ad opera reſpicere conuenit, vt eius reſiciamur bonitate.

*aſto. 17.
f. 27
pſal. 145*

*Augu.
in Pſal.
144*

9 Deinde eiufmodi notitia non modò ad dei cultum excitare nos debet, ſed ad ſpem quoque futuræ vitæ expergefacere, & erigere. Quum enim animaduertamus quæ Dominus tum clementiæ, tum ieueritatis ſuæ ſpecimina edit, inchoata duntaxat & ſemiplena eſſe: haud dubiè ad maiora ſic ipſum præludere reputemus oportet, quorum manifeſtatio plenãque exhibitio in aliam vitam differtur. econuerſo, pios ab impiis quum videamus afflictionibus grauari, iniuriis concuti, calūniis opprimi, contumeliis probriſque lacerari: ſceleftos cõtrà florere, proſperari, quietem cum dignitate obtinere, idque impune: protinus colligendum eſt, alteram fore vi-

tam, in qua, & sua iniquitati vindicta, & merces iustitiæ reposita sit. Adhæc, quum obseruemus, Domini ferulis sæpius fideles castigari, certo certius cõstituere licet, multò minus impios eius flagella olim euasuros. Scitũ enim est illud Augustini, Si nunc omne peccatũ manifesta plecteretur pœna, nihil vltimo iudicio reseruari puraretur. Rursus, si nullũ peccatũ nunc apertè Deus puniret, nulla esse diuina prouidentia crederetur. Fatendum est igitur, in singulis Dei operibus, præsertim autè in ipsorũ vniuersitate, non secus atq; in tabulis depictas esse Dei virtutes, quibus in eius agnitionem, & ab ipsa in veram plenamq; sc̃licitatem inuitatur atq; illicitur vniuersum hominũ genus. Porro lucidissimæ quũ illic appareãt: quorsum tamen potissimũ spectent, quid valeant, quem in finem à nobis sint reputandæ, tum demũ assequimur, dum in nos ipsos descendimus, ac consideramus quibus modis suam in nobis vitã, sapientiã, virtutem Dominus exerat: suam iustitiã, bonitatem, clementiã erga nos exerceat. Nã etsi iustè cõqueritur Dauid, incredulos desipere, quia in humani generis gubernatione profunda Dei cõsilia non expendunt: est tamè hoc verissimũ quod idem alibi dicit, admirabilè Dei sapientiã hac in parte excedere capillos capitis nostri. Sed quia hoc argumentũ posthac suo ordine plenius tractandũ erit, nũc omitto.

Psal. 92.
b. 7
Psal. 40.
c. 13

10 Atqui quantacunque claritate & se & immortale suum regnum Dominus in operum suorũ speculo repræsentet: qui tamen est noster stupor, ad tam perspicuas testificationes semper hebescimus, vt sine profectu effluant. Nam quantum ad mundi fabricam & pulcherrimam positionem attinet, quotusquisque est nostrũm, qui dum oculos vel in cælum attollit, vel per regiones terræ varias circumfert, mentem ad Creatoris memoriam referat, ac non magis, præterito authore, in operum aspectu desideat? Quantum verò attinet ad ea quæ præter naturalis decursus ordinem quotidie eueniunt, quotusquisque non magis reputat, cæca potius fortunæ temeritate rotari & volutari homines quàm Dei prouidentia gubernari? Quòd si quando istarum rerum ductu ac directione ad Dei considerationem adigimur (quod omnibus euenire necessarium est) tamen vbi temere diuinitatis alicuius sensum concepimus, extemplo ad carnis nostræ deliria vel praua cõmenta delabimur, ac puram Dei veritatem nostra corrumpimus vanitate. In eo quidem dissimiles, quòd quisque sibi priuatim aliquid peculiaris erroris acersit: in hoc tamen simillimi, quòd ad vnum omnes ab vno vero Deo ad prodigiosa nugamenta deficimus. Quo morbo non plebeia modò & obtusa ingenia, sed præclarissima, & singulari aliqui acumine prædita, implicantur. Quàm prolixè suam in hac parte stoliditatem ac insulsiatatem prodidit rota philosophorum natio? Nam vt aliis parcamus, qui multò absurdius ineptiunt: Plato inter omnes religiosissimus, & maximè sobrius, ipse quoque in rotundo suo globo euanescit. Et quid aliis non eueniret, quum ita primores, quorum erat reliquis prælucere, hallucinètur & impingant?

gant? Similiter, vbi rerum humanarum gubernatio prouidentiam manifestius arguit quàm vt abnegari queat, nihilo tamẽ inde plus proficitur, quàm si temeraria fortunæ voluntate crederetur omnia sursum deorsum versari: tanta est nostra in vanitatem & errorem propensio. De excellentissimis semper loquor, nõ vulgaribus illis, quorum in profanãda Dei veritate processit in immelium infania.

12. Hinc immensa illa errorum colluies, qua totus orbis referus ac coopertus fuit. suum enim cuique ingenium instar labyrinthi est, vt mirum non sit singulas Gentes in varia commenta diductas esse. neque id modò, sed singulis propè hominibus proprios fuisse deos. nam vt ad incitiam & tenebras accedit temeritas & lasciuia, vix vnus vnquam repertus est qui non sibi idolum vel spectrum Dei loco fabricaret. Certè nõ secus atque ex vasta amplãq; scaturigine aquæ ebulliunt, immensa deorum turba ab hominum mente profluxit, dum quisque nimis licentiosè vagãdo, perperam hoc vel illud de ipso Deo comminiscitur. Neque tamen hîc superstitionum quibus implicitus fuit mundus, catalogum texere necesse est: quia nec vllus esset finis: & vt verbum nullũ fiat satis ex tot corruptelis apparet quàm horribilis sit humanæ mentis cæcitas. Rude & indoctum vulgus omitto. Sed inter Philotophos qui ratione & doctrina penetrare in cælum conati sunt, quàm pudenda est varietas: vt quisque altiore ingenio præditus fuit, artèque & scientia limatus, ita speciosos colores suæ sententiæ inducere visus est: quos tamen omnes si propius inspicias, euanidos esse fucos reperies. Argutè sibi visi sunt dicere Stoici, posse elici ex cunctis naturæ partibus varia Dei nomina, neque tamen propterea lacerrari vnum Deum. Quasi verò non iam plus satis ad vanitatem prociues simus, nisi multiplex deorum copia nobis obiecta, longius & violentius nos in errorem abstraheret. Mystica etiam Ægyptiorum theologia ostendit, sedulò in hoc omnes incubuisse ne absque ratione delipere viderentur. Ac primo fortè intuitu aliquid tanquam probabile simplices & incautos deciperet: sed nihil vnquam excogitauit vllus mortalium, quo non turpiter corrupta fuerit religio. Atque hæc tam confusa varietas Epicureis, & crassis aliis pietatis contemptoribus audaciam addidit vt omnem Dei sensum abiicerent. Nam quum prudentissimos quosque certare viderent contrariis opinionibus, ex eorum dissidiis, & friuola etiam, vel absurda cuiusque doctrina colligere non dubitarunt, frustra & stultè tormenta sibi accersere homines vbi deum qui nullus est, inuestigant. idque se impunè facere duxerunt, quia præstaret breui compendio prorsus Deum negare, quàm fingere incertos deos, & deinde lites mouere quæ nullum haberent exitum. Ac nimis quidem incitè ratiocinantur illi, vel potius tegẽdæ suæ impietati nebulam inducunt ex hominum incitia, ex qua Deo quidquam decedere minimè æquum est. Sed quum fateantur omnes nullam esse rem de qua tantopere docti simul & inducti dissentiant, hinc colligitur, plusquam hebetes ac cæcas in cælestibus

mysteriis esse hominum mentes quæ in Dei inuestigatione sic errant. Laudatur ab aliis Simonidis responsum, qui rogatus ab Hierone tyranno quid esse Deus, diem sibi ad cogitandum dari petiit. Quum idem quæreret postridie tyrannus, biduum postulauit: ac sæpius duplicato numero dierum, tandem respondit, Quanto diutius confidero, tantò res mihi videtur obscurior. Prudenter sanè ille sententiam de re sibi obscura suspendit: hinc tamen apparet, si naturaliter tantùm edocti sint homines, nihil certum, vel solidum, vel distinctum tenere: sed confusis tantùm principiis esse affixos, vt Deum incognitum adorent.

13 Iam tenendum quoque est, quicumque puram religionem adulterant (vt omnibus accidere necesse est opinioni suæ deditis) discessionem facere ab vno Deo. Aliud quidem sibi in animo esse iactabunt: sed quid intendant, vel quid sibi persuadeant, non multum ad rem facit: quando Spiritus sanctus pronuntiat omnes esse apostatas, qui pro mentis suæ caligine dæmonia supponunt in Dei locum. Hac ratione Paulus sine Deo fuisse pronuntiat Ephesios donec ex Euangelio didicissent quid esset verum Deum colere. Neque hoc ad gentem vnã duntaxat restringere oportet, quum generaliter alibi asserat euauisse cunctos mortales in suis cogitationibus, postquam in mundi fabrica illis patefacta erat Creatoris maiestas. Ideoque Scriptura vt vero & vnico Deo locum faciat, quidquid diuinitatis olim celebratum fuit inter Gentes, falsitatis & mendacii damnat: nec vllum numen relinquit nisi in monte Sion vbi peculiaris vigeat Dei cognitio. Certè inter Gentiles Christi ætate proximè ad veram pietatem accedere visi sunt Samaritæ: au diuimus tamen ex ore Christi eos nescisse quid colerent. vnde sequitur, vano errore fuisse delusos. Denique etiam si non omnes laborauerint crassis vitiis, aut in apertas idololatrias prolapsi sint: nulla tamen pura & probata fuit religio quæ tantum in communi sensu fundata esset. Quauis enim pauci quidam non insanierint cum vulgo, manet tamè fixa Pauli doctrina, Non apprehendi sapientiam Dei à principibus mundi huius. Quod si excellentissimi quique in tenebris errarunt, quid de facibus ipsis dicendum erit? Quare nihil mirum si cultus omnes hominum arbitrio excogitatos tanquam degeneres repudiet Spiritus sanctus: quia in cælestibus mysteriis opinio humanitus concepta, etsi non semper magnam errorum congeriè pariat, erroris tamen est mater. Atque vt nihil deterius accedat, hoc tamen vitium non leue est, fortuitò adorare Deum incognitum: cuius tamen rei sunt Christi ore quicumque ex Lege edocti non sunt quem Deum colere oporteat. Et certè non longius progressi sunt qui optimi fuerant legislatores, quàm vt in publico consensu fundata esset religio. Quinetiam apud Xenophontem laudat Socrates Apollinis responsum, quo præcepit vt quisque ritu patrio & pro vrbs suæ consuetudine deos coleret. Vnde autè hoc ius mortalibus vt sua authoritate definiat, quod mundum longè superat? vel quis ita maiorum placitis, vel populi

Ephes. 2.
c. 12

Ro. 1. c.
21

Habac.
2. d. 18.
20

Joan. 4.
c. 22

1. Corin.
2. b. 8

Joan. 4.
c. 22

puli scitis acquiescere poterit, vt Deum absque dubitatione recipiat humanitus sibi traditū? Potius iudicio quisq; suo stabit, quam se alieno arbitrio subiiciet. Quum ergo nimis infirmum ac fragile sit pietatis vinculū, vel vrbis coluetudinem, vel antiquitaris cōsensum in colēdo Deo sequi, restat vt de se testetur è cælo ipse Deus.

14 Ergo frustra nobis in mundi opificio collucet tot accensæ lampades ad illustrandam authoris gloriam: quæ sic nos vndique irradiant, vt tamen in rectā viam per se nequaquam possint perducere. Et scintillas certè quasdā excitant: sed quæ antè præfocantur, quàm pleniorē effundant fulgorem. Quamobrem Apostolus, eo ipso loco, vbi secula, simulachra vocat rerum inuisibilibus: subiungit, per fidem intelligi esse verbo Dei aptata: ita significans, inuisibilem diuinitatem repræsentari quidem talibus spectaculis: sed ad illam perspiciendam non esse nobis oculos, nisi interiore Dei reuelatione per fidem illuminētur. Neque Paulus, vbi tradit pateferi quod cognoscendum est de Deo ex mundi creatione, talem manifestationem designat quæ hominum perspicacia comprehendatur: quin potius eam ostendit non vltra procedere nisi vt redantur inexcusabiles. Idem quoque, tamen alicubi negat Deum procul vestigandum, vt pote qui intra nos habitat: alio tamen loco docet quorsum valeat eiusmodi propinquitas: In præteritis, inquit, generationibus permisit Dominus Gentes ingredi viis suis, non tamen seipsum sine testimonio reliquit, benefaciens è cælo, dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda hominum. Vtcunque ergo non destituatur testimonio Dominus, dum plurima & varia benignitate homines in sui cognitionem suauiter allicit: vias tamen suas, hoc est exitiales errores, propterea sequi non desinunt.

15 Quanquam autē naturali facultate deficiamus quominus ad puram vique & liquidam Dei cognitionem conscendere liceat: quia tamen hebetudinis vitium intra nos est, præcisa est omnis tergiversatio. Neque enim ignorantiam sic prætexere licet, quin semper & ignauix & ingratitude vel conscientia ipsa nos conuincat. Digna scilicet quæ admittatur defensio, si homo ad audiendam veritatem aures sibi defuisse obtendat, ad quam enarrandam suppetunt mutis creaturis plusquam canoræ voces: si oculis se non posse videre causetur quod sine oculis creaturæ demonstrant: si mentis imbecillitatem excuset, vbi omnes sine ratione creaturæ erudiunt. Quare omni prorsus excusatione meritò excludimur, quòd vagi & palantes aberramus: quū omnia rectam viā demonstrant. Sed enim, vtcunque hominum vitio impurandum sit, quòd semen notitiæ Dei, ex mirabili naturæ artificio mentibus suis inspersum, mox corrumpunt, ne ad frugem bonam ac sinceram perueniat: verissimum tamen est, nuda ista & simplici reificatione, quæ Dei gloriæ à creaturis magnificè redditur, nequaquam nos sufficienter erudiri. Simul enim ac modicum diuinitatis guttur ex mūdi speculatione delibauimus: vero Deo prætermisissè, eius loco.

somnia & spectra cerebri nostri erigimus: ac iustitiæ, sapientiæ, bonitatis, potentia laudem ab ipso fonte huc & illuc traducimus. Quotidiana porrò eius facta ita aut obscuramus aut inuertimus prauè æstimando, vt & suam illis gloriam, & auctori debitam laudem præripiamus.

Vt ad Deum creatorem quis perueniat, opus esse scriptura duce & magistra.

CAP. VI.

REGO quanquam hominū ingratiudinē satis superque omni patrocinio spoliat fulgor ille qui in cælo & in terra omnium oculis ingeritur: sicuti Deus vt genus humanum inuoluat eodem reatu, cunctis sine exceptione numen suum delineatum in creaturis proponit: aliud tamen & melius adminiculum accedere necesse est quod nos probè ad ipsum mundi creatorem dirigat. Itaque non frustra verbi sui lumen addidit, quo innotesceret in salutē: atque hac prærogatiua dignatus est quos voluit propius & magis familiariter ad se colligere. Nam quia vaga & instabili agitatione circumferri videbat omnium animos, postquam Iudæos sibi elegit in gregem peculiarem, cancellos illis circundedit ne aliorum more euanescerent. nec frustra eodem remedio nos in pura sui notitia cōtinet: quia mox alioqui diffuerēt etiā qui videntur præ aliis firmi stare. nempe sicuti senes, vel lippi, & quicumque oculis caligant, si vel pulcherrimū volumen illis obiicias, quanuis agnoscant esse aliquid scriptum, vix tamen duas voces contexere poterunt: specillis autem interpositis adiuti, distinctè legere incipient: ita Scriptura confusam alioqui Dei notitiā in mentibus nostris colligens, discussa caligine liquidò nobis verū Deum ostendit. Hoc igitur singulare donū est, vbi ad erudiendam Ecclesiam non mutis dūtaxat magistris Deus vtitur, sed os quoque sacrosanctum referat: neque tātum promulgat colendū esse aliquem Deum, sed eum se esse simul pronuntiat qui colendus sit: nec electos docet modò in Deum respicere, sed se quoque exhibet in quē respiciāt. Hunc ordinē ab initio erga Ecclesiam suam tenuit, vt præter communia illa documenta verbū quoque adhiberet: quæ rectior est & certior ad ipsum dignoscendū nota. Nec dubium est quin Adam, Noë, Abraham, & reliqui patres hoc adminiculo penetrauerint ad familiarem notitiā, quæ illos ab incredulis quodāmodo discreuit. Nondum loquor de propria fidei doctrina qua fuerunt illuminati in spem aternæ vitæ. nam vt transirent à morte in vitā, Deum non modò creatorem agnoscere necesse fuit, sed redemptorem quoque: vt certe vtrunque adepti sunt ex verbo. Ordine enim præcessit illa notitiæ species qua tenere datum fuit quisnam sit Deus ille à quo mundus est conditus, & gubernatur. Deinde adiuncta fuit altera interior, quæ sola mortuas animas viuificat, qua Deus non tantum mundi conditor, & omnium quæ fiunt vnicus auctor & arbiter cognoscitur, sed etiam redemptor in Mediatoris persona. Cæterum quia nondum ad mundi lapsum & naturæ corruptionem

nem

nem ventum est, de remedio etiam tractare superfedeo. Meminerint ergo lectores, me nondum de fœdere illo differere, quo sibi Deus adoptauit Abrahamæ filios: & de illa doctrinæ parte qua propriè segregati semper fuerunt fideles à profanis gentibus: quia in Christo fundata fuit: sed tantum quomodo ex Scriptura discere conueniat, Deum qui mundi creator est, certis notis ab omni commentitia deorum turba discerni. Opportunè deinde series ipsa ad Redemptionem nos deducet. Quanquam autem multa ex Nouo testamento testimonia adhibebimus, alia etià ex Lege & Prophetis, vbi expressa sit Christi mentio: in hunc tamen finem tendent omnia, Deum mundi opificem nobis patefieri in Scriptura, & quid de eo sentiendum sit exponi, ne per ambages incertum aliquod nomen quæramus.

2 Siue autem per oracula & visiones patribus innotuit Deus, siue hominum opéra & ministerio suggestit quod deinde per manus posteris traderent: indubium tamen est insculptam fuisse eorum cordibus firmam doctrinæ certitudinem, vt persuasi essent, acque intelligerent à Deo profectum esse quod didicerant. Semper enim Deus indubiam fecit verbo suo fidem, quæ omni opinione superior esset. Tandem vt continuo progressu doctrinæ veritas seculis omnibus superstes maneret in mundo, eadem oracula quæ deposuerat apud Patres, quasi publicis tabulis consignata esse voluit. Hoc consilio Lex promulgata fuit, cui postea interpretes additi sunt Prophetæ. Et si enim multiplex fuit Legis vsus, vt melius videbitur suo loco: præsertim verò Mosi & omnibus Prophetis propositum fuit, modum reconciliationis inter Deum & homines docere (vnde etiam Paulus Christum vocat finem Legis) iterum tamen repeto, præter doctrinam fidei & pœnitentiæ propriam, quæ Christum Mediatorem proponit, Scripturam vnicū & verum Deum quatenus mundum creauit & gubernat, certis notis & insignibus ornare, ne misceatur cum falsa deorum turba. Ergo quantum hominem seriò oculos intendere conueniat ad consideranda Dei opera, quando in hoc splendidissimo theatro locatus est vt eorum esset spectator: aures tamen præcipuè arrigere conuenit ad verbum, vt melius proficiat. Ac proinde mirum non est, magis ac magis in stupore suo obdurescere qui in tenebris nati sunt: quia paucissimi vt se intra metas contineant, verbo Dei se præbent dociles, sed potius exultant in sua vanitate. Sic autem habendum est, vt nobis affulgeat vera religio, exordium à cælesti doctrina fieri debere, nec quenquam posse vel minimum gustum rectæ sanæque doctrinæ percipere, nisi qui Scripturæ fuerit discipulus. vnde etiam emergit veræ intelligentiæ principium, vbi reuerenter amplectimur quod de se illic testari Deus voluit. Neque enim perfecta solùm, vel numeris suis completa fides, sed omnis recta Dei cognitio ab obedientia nascitur. Et sanè hac in parte singulari prouidentia consuluit mortalibus Deus in omnes ætates.

3 Nam si reputamus quàm lubricus sit humanæ mētis lapsus in

Dei obliuionem, quanta in omne genus erroris procliuitas, quanta ad confingendas identidem nouas & fictitias religiones libido: perfpicere licebit quàm necessaria fuerit talis cælestis doctrinæ confignatio, ne vel obliuione deperiret, vel errore euanefceret, vel audacia hominum corrumperetur. Quam itaque palàm fit, Deum erga eos omnes quos vnquam erudire cum fructu voluit, subsidium verbi adhibuiffe, quòd effigiem suã in puicherrima mundi forma impressam, parum esse efficacem prouideret: hac recta via contendere expedit, si ad synceram Dei contemplationem seriò aspiramus. Ad verbum, inquam, est veniendum, vbi probè, & ad viuum, nobis à suis operibus describitur Deus, dum opera ipsa non ex iudicii nostri prauitate, sed æternæ veritatis regula æstimantur. Ab eo si deflectimus, vt nuper dixi, quamlibet strenua enitamur celeritate, quia tamen extra viam cursus erit, nunquam ad metam pertingere

1. Tim. 6. d. 16. continget. Sic enim cogitandum est: fulgorem diuini vulnus, quem & Apostolus inaccessum vocat, esse nobis instar inexplicabilis labyrinthi nisi verbi linea in ipsum dirigamur: vt satius sit in hac via

Pfal. 93. 96. 97. 99. & similibus. claudicare quàm extra eam celerrimè currere. Itaque sæpius David superstitiones è mundo tollendas docens, quòd puia vigeat religio, Deum regnantem inducit: regnãdi nomine non potestatem significans qua præditus est, & quam in vniuersa naturæ gubernatione exercet: sed doctrinam qua sibi legitimũ principatum asserit: quia nunquam euelli queunt ex hominum cordibus errores donec planata fuerit vera Dei cognitio.

Pfal. 19. a. 1. 4 Proinde idem Propheta, vbi commemorauit gloriam Dei à cælis enarrari, opera manuum enuntiari à firmamento, ab ordinata dierum noctiũque serie maiestatem eius prædicari, deinde ad verbi mentionem descendit: Lex, inquit, Domini immaculata, conuertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis: iustitiæ Domini rectæ, latificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Et si enim alios quoque Legis vsus cõprehendit, significat tamen in genere, quum frustra Deus omnes populos ad se inuitet cæli terræque intuitu, hanc esse peculiarem filiorum Dei scholam. Eodẽ spectat Psalmus 29, vbi Propheta concionatus de terribili Dei voce, quæ in tonitru, ventis, imbribus, turbinibus & procellis terram cõcutit, tremefacit montes, cedros cõfringit: in fine tandem subiicit, cani eius laudes in Sanctuario, quia ad omnes Dei voces quæ in aère resonant, surdi sunt increduli. Sicut alium Psalmum, vbi descripsit terribiles fluctus maris, ita claudit, Testimonia tua verificata sunt: decor templi tui, sanctitas in

Pfal. 93. b. 5
Ioann. 4. c. 22. longitudinem dierum. Hinc & illud emanat quod Samaritanæ mulieri dicebat Christus, gentem eius & reliquos omnes populos adorare quod nescirent: solos Iudæos Deo vero cultum exhibere. Nam quũ humana mens pro sua imbecillitate peruenire ad Deum nullo modo queat, nisi sacro eius verbo adiuta & subleuata, omnes tunc mortales, exceptis Iudæis, quia Deum sine verbo quærebant, necesse fuit in vanitate atque errore versari.

Quo testimonio Scripturam oporteat sanciri, nempe Spiritus: ut certa constet eius authoritas: atque impium esse commentum, fidem eius pendere ab Ecclesie iudicio.

CAP. VII.

VERVM antequam longius progrediar, quædam inferere operæpretium est de Scripturæ authoritate, quæ non modo animos præparent ad eius reuerentiã, sed omnem dubitationem eximât. Porrò ubi sermonem Dei esse qui proponitur, in confesso est, nemo est tam deploratæ audaciæ, nisi fortè & sensu communi, & humanitate quoque ipsa destitutus, qui fidem loquenti derogare audeat. Sed quoniam non quotidiana è cælis redduntur oracula, & Scripturæ solæ extant quibus visum est Domino suam perpetuæ memoriæ veritatem consecrare: non alio iure plenam apud fideles authoritatem obtinent, quàm ubi statuunt è cælo fluxisse, ac si viuæ ipsæ Dei voces illic exaudirentur. Res sanè dignissima quæ & tractetur fusius, & accuratius expendatur. Sed dabunt veniam lectores, si magis respiciã quid ferat operis instituti ratio, quàm quid huius rei amplitudo requirat. Inualuit autem apud plerosque perniciosissimus error, Scripturæ tantum inesse momenti quantum illi Ecclesie suffragiis conceditur: ac si verò æterna inuolabilisque Dei veritas, hominum arbitrio niteretur. sic enim magno cum ludibrio Spiritus sancti quærunt, Ecquis nobis fidem faciat, hæc à Deo prodiisse? Ecquis salua & intacta ad nostram vsque ætatem peruenisse, certiores reddat? Ecquis persuadeat, librū hunc reuerenter excipiendum, alterum numero expungendum: nisi certam istorum omnium regulam Ecclesia præscriberet? Pèdet igitur, inquirunt, ab Ecclesie determinatione & quæ Scripturæ reuerentia debeat, & qui libri in eius catalago censendi sint. Ita sacrilegi homines, dum sub Ecclesie prætextu volunt effrånatam tyrannidem inuehere, nihili curant quibus se & alios absurditatibus illaqueent, modò hoc vnum extorqueant apud simplices, Ecclesiam nihil non posse. At qui si ita est, quid miseris conscientis fiet, solidã vitæ æternæ securitatem quærentibus, si quæcunque extant de ea promissiones, solo hominum iudicio fultæ, consistant? An accepto tali responso fluctuari & trepidare desinent? Rursum quibus impiorum sannis subiicitur fides nostra, quantam apud omnes in suspicionem vocatur, si credatur, hominum beneficio, non secus ac precariam habere authoritatem?

2 Sed eiusmodi rabulæ, vel vno Apostoli verbo pulchrè *Ephes. 2. d. 20.* felluntur. Ecclesiam ille testatur, Prophetarum & Apostolorum fundamento sustineri. Si fundamentum est Ecclesie Prophetica & Apostolica doctrina: suam huic certitudinem antè constare oportet, quàm illa extare incipiat. Neque est quod cauillentur, etiam si inde primum exordium ducat Ecclesia, inanere tamen dubium quæ Prophetis & Apostolis sint adscribenda, nisi iudicium ipsius

Eph. 2. intercedat. Nam si Christiana Ecclesia Prophetarum scriptis, & Apostolorum prædicatione initio fundata fuit, vbicunque reperietur ea doctrina, Ecclesiam certè præcessit eius approbatio: sine qua nunquam Ecclesia ipsa extitisset. Vanissimum est igitur commentum, Scripturæ iudicandæ potestatem esse penes Ecclesiam: vt ab huius nutu illius certitudo pendere intelligatur. Quare dum illam recipit, ac suffragio suo obsignat, non ex dubia aut alioqui controuerfa autheticam reddit: sed quia veritatem esse agnoscit Dei sui, pro pietatis officio, nihil cunctando veneratur. Quòd autem rogant, Vnde persuadebimur à Deo fluxisse, nisi ad Ecclesiæ decretum confugiamus? perinde est ac si quis roget, Vnde discemus lucem discernere à tenebris, album à nigro, suaue ab amaro? Non enim obscuriorem veritatis suæ sensum vltro Scriptura præ se fert, quàm coloris sui res albæ ac nigræ: saporis, suaves & amaræ.

Locus est contra epistolam fundamētalē, ca. 5.
 3 Scio equidem vulgò citari Augustini sententiā, vbi se Euangelio crediturum negat, nisi Ecclesiæ ipsum moueret autoritas. Sed quàm perperam & calumniòse citetur in eum sensum, ex contextu facile est deprehendere. Negotium illi erat cum Manichæis, qui absque controuerfia credi sibi volebant, quum veritatem se habere pollicerentur, non ostenderent. Quia verò vt Manichæo suo fidem astruerent, obtredebant Euangelium, rogat quidnam facturi sint si in hominem incidant qui ne Euangelio quidem credat: quo genere persuasionis eum sint in suam sententiā adducturi. Postea subiicit, Ego verò non crederem Euangelio, &c. significans se, quum alienus esset à fide, non aliter potuisse adduci vt Euangelium amplecteretur pro certa Dei veritate, quā Ecclesiæ auctoritate victum. Et quid mirum, si quis nondum Christo cognito, hominum respectum habeat? Non ergo illic docet Augustinus fundatam esse piorum fidem in Ecclesiæ auctoritate: nec Euangelii certitudinem inde pedere intelligit: verum simpliciter nullam fore Euangelii certitudinem infidelibus, vt inde Christo lucrifiant, nisi Ecclesiæ consensus eos impellat. Atque id paulo antè non ob-

Eiusdem libri cap. 4.
Colos. 1.
 scurè confirmat, ita loquendo, Quum ego laudauero quod credo, & quod credis irrisero, quid putas nobis esse iudicandum, quidve faciendum, nisi vt eos relinquamus qui nos inuitant certa cognoscere, & postea imperant vt incerta credamus: & eos sequamur qui nos inuitant prius credere quod nondum valemus intueri, vt ipsa fide valentiores facti, quod credimus intelligere mereamur: nō iam hominibus, sed ipso Deo intrinsecus mentem nostram firmante atque illuminante? Hæc certè sunt Augustini verba: ex quibus cuius colligere promptum est, non hanc sancto viro fuisse mentem, vt fidem quam Scripturis habemus, à nutu arbitriõve Ecclesiæ suspenderet. sed tantum vt indicaret, quod nos quoque verum fateamur, eos qui nondum Spiritu Dei sunt illuminati, Ecclesiæ reuerentia ad docilitatem induci, vt Christi fidem ex Euangelio discere sustineant: atque ita hoc modo Ecclesiæ auctoritatem isagogen esse qua ad fidem Euangelii præparamur. Nam, vt videmus,
 piorum

piorū certitudinem longè alio fundamento vult esse suffultram. Alioqui non nego quin sæpe Manichæos Ecclesiæ vniuersæ cōsensu vrgeat, dum Scripturam, quam illi repudiabant, vult approbare. Vnde illa aduersus Faustum exprobratio: quòd se Euangelicæ veritati non subdat, tam fundata, tam stabilita, tanta gloria diffamata, & à tempore Apostolorum per certas successiones commendata. Sed nusquam eò spectat, vt pendere doceat quam Scripturis auctoritatem deferimus, ab hominum definitione aut decreto: tantum, quod in causa plurimū valebat, vniuersale Ecclesiæ iudicium profert, in quo aduersariis erat superior. Si quis pleniorē huius approbationem desiderat, libellum eius legat De vtilitate credendi: vbi reperiet, nō aliam credendi facilitatē ab ipso commendari, nisi quæ nobis aditum modo præbeat, sitque opportunum inquirendi exordium, vt ipse loquitur: non tamen in opinione acquiescendum esse, sed certa & solida veritate nitendum.

Lib. 32.

4 Tenendum quod nuper dixi, non antiè stabiliri doctrinæ fidem, quàm nobis indubiè persuasum sit, authorem eius esse Deū. Itaque summa Scripturæ probatio passim à Dei loquentis persona sumitur. Nō iactāt Prophetæ & Apostoli vel acumen suū, vel quæcunque fidem loquentibus conciliant, neque insistant rationibus: sed sacrum Dei nomen proferunt, quo ad obsequium cogatur totus mūdus. Nunc videndum quomodo non opinione tantum probabili, sed liquida veritate pateat, nō temerè, nec fallaciter obtēdi Dei nomen. Iam si conscientis optimè consultum volumus, ne instabili dubitatione perpetuè circumferantur, aut vacillent, ne etiam hæsitent ad minimos quosque scrupulos, altius quàm ab humanis vel rationibus, vel iudiciis, vel coniecturis petenda est hæc persuasio, nempe ab arcano testimonio Spiritus. Verum quidem est, si argumentis agere libeat, multa posse in medium proferri quæ facile euincant, si quis est in cælo Deus, Legem, & Prophetias, & Euangelium ab eo manasse. Imò quanuis docti homines & summo iudicio præditi contrà insurgant, & omnes ingenii vires conferant atque ostentent in hac disceptatione: nisi tamen ad perditam impudentiam obduruerint, extorquebitur illis hæc cōfessio, manifesta signa loquentis Dei conspici in Scriptura, ex quibus pateat cælestem esse eius doctrinam. ac paulo pòst videbimus, omnes Scripturæ sacre libros quibusque aliis scriptis longissimè præcellere. Imò si puros oculos, & integros sensus illuc afferimus, statim occurret Dei maiestas, quæ subacta reclamandi audacia, nos sibi parere cogat. Præposterè tamen faciunt qui disputando contendunt solidam Scripturæ fidem adstruere. Equidē tametsi nec summa dexteritate, nec facundia polleo: si tamen mihi certamē esset cum vaferrimis quibusque Dei contemptoribus, qui in labefactanda Scriptura solertes & faceti videri apperūt, non difficile mihi fore confido obstreperas eorum voces compscere. ac si vtilis in refellēdis eorum cauillis esset labor, non magno negotio quas in angulis iactantias mussitant, discuterem. Verum si quis sacrum Dei verbum asserat ab hominū

maledictis, non protinus tamē quam requirit pietas certitudinem cordibus infiget. Quia opinione tantum stare videtur religio profanis hominibus, nequid stultē aut leuiter credant, ratione probari sibi cupiunt, ac postulant Mosen & Prophetas diuinitus loquutos esse. Atqui testimonium Spiritus omni ratione præstātius esse respondeo. Nam sicuti Deus solus de se idoneus est testis in suo sermone: ita etiam nou antè fidem reperiet sermo in hominum cordibus quàm interiore Spiritus testimonio obfignetur. Idem ergo Spiritus qui per os Prophetarum loquutus est, in corda nostra penetrēt necesse est, vt persuadeat fideliter protulisse quod diuinitus erat mandatum. Atque hæc connexio aptissimè ab Iesaja ponitur in his verbis, Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo & seminis tui, in perpetuum non deficient. Bonos quosdā malè habet quod dum impunè obmurmurāt impij cōtra Dei verbum, non ad manū suppetat clara probatio. Quasi verò nō ideo vocetur Spiritus & sigillū, & arra ad confirmandā piorum fidē, quia donec mentes illuminet, semper inter multas hæitationes fluctuant.

5 Maneat ergo hoc fixū, quos Spiritus sanctus intus docuit, solidè acquiescere in Scriptura, & hanc quidem esse *ἀποτίσιον*, neque demonstrationi & rationibus subiici eam fas esse: quam tamē meretur apud nos certitudinē, Spiritus testimonio cōsequi. Etsi enim reuerentiā suā sibi vltro maiestate conciliat, tunc tamen demū ferriō nos afficit quum per Spiritum obsignata est cordibus nostris. Illius ergo virtute illuminati, iam nō aut nostro, aut aliorum iudicio credimus, à Deo esse Scripturam: sed supra humanum iudiciū, certo certius constituimus (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur) hominum ministerio, ab ipsissimo Dei ere ad nos fluxisse. Non argumēta, nō verissimilitudines quærimus quibus iudicium nostrum incumbat: sed vt rei extra æstimandi aleam positæ, iudicium ingeniūque nostrum subiicimus. Non id quidem qualiter solēt interdum rem incognitam arripere, quæ mox perspecta displicet: sed quia inexpugnabilē nos veritatem tenere, probè nobis cōscij sumus. Neque qualiter superstitionibus solēt miseri homines captiuam mentē addicere: sed quia non dubiam vim numinis illic sentimus vigere ac spirare, qua ad parendum, scientes quidem ac volentes, viuidius tamen & efficacius quàm pro humana aut voluntate, aut scientia trahimur & accēdimur. Itaque optimo iure per Iesaiam clamat Deus, Prophetas cū toto populo sibi esse testes quia vaticiniis edocti, indubiè tenebant absque fallacia vel ambiguitate loquutū esse Deum. Talis ergo est persuasio quæ rationes non requirat: talis notitia, cui optima ratio constet, nempe in qua securius constantiusque mens quiescit quàm in vllis rationibus: talis denique sensus, qui nisi ex caelesti reuelatione nasci nequeat. Non aliud loquor quàm quod apud se experitur fidelium vnusquisque, nisi quòd lōgè infra iustam rei explicationem verba subsidunt. Pluribus nunc supersedeo, quoniam hac de re alibi tractandi locus iterum se offeret: tātū nunc sciamus, veram demum esse

Iesaja. 51.
6.10.

Iesaja. 43.
6.10.

esse fidem quam Spiritus Dei cordibus nostris obsignat. Imò vna hac ratione contentus erit modestus ac docilis lector : promittit Iesaias omnes renouatæ Ecclesiæ filios , Dei fore discipulos. Singulari priuilegio illic Deus solos electos dignatur, quos à toto humano genere discernit. Etenim quodnam veræ doctrinæ initium est nisi prompta alacritas ad audiendam vocem Dei ? Atqui Deus audiri postulat per os Mosis, sicuti scriptum est , Ne dicas in corde tuo, Quis ascendet in cælum, aut quis descendet in abyssum ? ecce sermo est in ore tuo. Si hunc intelligentiæ thesaurum filis suis reconditum esse Deus voluit , nihil mirum vel absurdum si in hominum vulgo cernitur tanta inscitia & stupiditas. Vulgus nomino præcipuos etiam quosque , donec in Ecclesiæ corpus iusti fuerint. Adde quòd Iesaias non extraneis modò , sed Iudæis etiam qui domesticis censeri volebant, Propheticam doctrinam incredibilem fore admonens, simul causam addit , Quia non reuelabitur omnibus brachium Dei. Quoties ergo nos conturbat credentium paucitas, ex opposito veniat in mentem, non alios comprehendere Dei mysteria nisi quibus datum est.

Probationes, quatenus fert humana ratio, satis firmas suppetere ad stabiliendam Scripturæ fidem.

CAP. VIII.

HÆC nisi certitudo adsit quolibet humano iudicio & superior & validior, frustra Scripturæ autoritas vel argumentis muniatur, vel Ecclesiæ cõsensu stabilietur, vel aliis præfidiis confirmabitur: siquidem nisi hoc iactò fundamento, suspensa semper manet. Sicuti contrà, vbi semel communi sorte exemptam religiose ac pro dignitate amplexi sumus, quæ ad eius certitudinem animis nostris inferendam & insigendam non adeò valebant, tunc aptissima sunt adminicula. Mirum enim quantum confirmationis ex eo accedat, dum intentiore studio reputamus quàm ordinata & disposita illic appareat diuinæ sapientiæ dispensatio, quàm celestis vbique & nihil terrenum redolens doctrina, quàm pulchra partium omnium inter se consensio, & eiusmodi reliqua quæ ad conciliandam scriptis maiestatem conueniunt. Tum verò solidius adhuc confirmantur corda nostra dum cogitamus rerum magis dignitate quàm verborum gratia, in eius admirationem nos rapi. Nam & hoc non sine eximia Dei prouidentia factum est, vt sublimia regni celestis mysteria sub contemptibili verborum humilitate bona ex parte traderentur: ne si splendidiore eloquẽtia illustrata forent, cauillarentur impii, solã eius vim hîc regnare. Nunc quum incultra illa, & tantum nõ rudis simplicitas maiorẽ sui reuerentiam excitet quàm vlla rhetorum facundia, quid iudicare licet nisi potiorem Scripturæ sacræ vim veritatis constare, quàm vt verborum arte indigeat ? Non ergo absque ratione Apostolus Dei virtute, non humana sapientia, fundatam esse fidem Corinthiorum arguit, quòd sua inter eos prædicatio, non persuasoris humanæ sapientiæ

1. Cor. 1.
4.

verbis, sed ostensione Spiritus & potentia commendabilis fuisset. siquidem ab omni dubitatione vindicatur veritas, ubi non alienis suffulta praesidiis, sola ipsa sibi ad se sustinendam sufficit. Haec autem virtus quam propria sit Scripturae, inde liquet, quod ex humanis scriptis quamlibet artificiosè expolitis, nullum omnino perinde ad nos afficiendos valet. Lege Demosthenem, aut Ciceronem, lege Platonem, Aristotelem, aut alios quosvis ex illa cohorte: mirum in modum, fateor, te allicient, oblectabunt, mouebunt, rapiet: verum inde si ad sacram istam lectionem te conferas, velis nolis, ita viuide te afficiet, ita cor tuum penetrabit, ita medullis insidebit, ut praestitius sensus efficacia, vis illa Rhetorum ac Philosophorum propè evanescat: ut promptum sit perspicere, diuinum quiddam spirare sacras Scripturas, quae omnes humanae industriae dotes ac gratias tanto interuallo superent.

2 Fateor quidem Prophetis nonnullis elegans & nitidum, imò etiam splendidum esse dicendi genus: ut profanis scriptoribus non cedat eorum facundia. ac talibus exemplis voluit ostendere Spiritus sanctus non sibi defuisse eloquentiam dum rudi & crasso stylo alibi vsus est. Ceterum siue Dauidem, Iesaiam & similes legas, quibus suavis & incūda fluit oratio, siue Amos hominem pecuarium, Ieremiam & Zachariam, quorum asperior sermo rusticitatem sapit, vbique conspicua erit illa quam dixi Spiritus maiestas. Nec me lateret, ut Satan in multis est Dei æmulus, quod se fallaci similitudine melius insinuet in animos simplicium, ita impios errores quibus miseris homines fallebat, astute sparsisse inculto sermone & ferè barbaro, & saepe obsoletis loquendi formis vsus esse, ut sub hac larua regeret suas imposturas. sed quam inanis & putida sit affectatio, vident omnes mediocri sensu praediti. Quantum verò ad sacram Scripturam attinet, quanuis multa atrodere conentur proterui homines, constat tamè sententiis refertam esse quae humanitus concipi non potuerint. Inspiciantur singuli Prophetarum: nemo reperietur qui non longè excesserit humanum modum: ut palato prorsus carere censendi sint quibus insipida est eorum doctrina.

3 Tractarunt alii hoc argumentum copiosè: quod sit ut pauca tantum delibare in praesens sufficiat quae ad summam totius causae maxime faciunt. Praeter ea quae iam attigi, non parum habet ponderis ipsa Scripturae antiquitas. Nam vtrunque Graeci scriptores de Aegyptiaca theologia multa fabulèrunt, nullum tamen cuiusquam religionis monumentum extat quod non sit Moysis seculo longè interius. Neque Moses nouum Deum cominiscitur: sed quod de aeterno Deo longa temporum serie à patribus quasi per manus traditum acceperat Israelitae, proponit. Quid enim aliud agit, quam ut ad se ipsos reuocet cum Abrahamo initum: quod si rem inauditam attulisset, nullus erat accessus: sed oportuit liberationem à seruitute, in qua detinebantur, rem omnibus notam ac tritam esse: ut audita eius mentio protinus omnium animos erigeret. Quinetiam de quadringentorum annorum numero probabile est fuisse edoctos. Nunc reputan-

reputandum est, si à tam alto exordio Moses (qui tamen ipse tãto interuallo temporum superat alios omnes scriptores) repetit doctrinę suę traditionem, quantum vetustate Scriptura sacra inter alias omnes emineat.

4 Nisi fortè A Egyptiis credere libeat vetustatem suam extendentibus ad sex annorum millia ante creatum mūdum. Sed quum profanis etiam quibusque semper ludibrio fuerit eorū garrulitas, non est cur in eius refutatione laborē. Citat autem Iosephus contra Appionē testimonia memoratu digna ex antiquissimis scriptoribus, vnde colligere licet, gentium omnium consensu doctrinam in Lege proditam ab vltimis seculis fuisse celebrem, quãuis neque lecta neque verè cognita fuerit. Iam nequa hereret apud malignos suspicio, nequa etiã improbis cauillandi esset ansa, vtrique periculo optimis remediis Deus occurrit. Dū refert Moses quid trecētis ferè antè annis cęlesti afflatu pronuntiaffet Iacob de posteris suis, quomodo tribum suam nobilitat? Imò eam notat æterna infamia in persona Leui. Simeon, inquit, & Leui vasa iniquitatis: in consiliū eorum non veniat anima mea, nec in arcanum eorum lingua mea. Certè potuit dedecus illud silere, nō tantum vt patri suo parceret, sed ne seipsum cū tota familia aspergeret eiuđē ignominia parere. Quomodo suspectus esse poterit qui primum familię ex qua oriundus erat, authorem Spiritus sancti oraculo detestabilem fuisse vltro prædicans, neque priuatim sibi consulit, neque recusat subire inuidiam apud gentiles suos, quibus haud dubiè hoc molestū erat? Quum etiam impium Aaronis germani fratris & Marię sororis murmur commemorat, dicemūne ex carnis suę sensu loqui, an parè Spiritus sancti imperio? Adhęc quū summa eius esset auctoritas, cur saltem ius summi Sacerdotii nō relinquit filiis suis, sed in vltimum locum eos ablegat? Pauca tãtūm ex multis delibo: sed in ipsa Lege passim occurrent multa argumenta quę vendicent plenam fidem, vt absque cōtrouersia Moses quasi Dei Angelus è cęlo prodeat.

5 Iam verò tot ac tam insignia quę refert miracula, totidē sunt Legis ab ipso lataę proditaęque doctrinę sanctiones. Nam quòd nibe abreptus fuit in montem: quòd illic vsque ad diem quadragesimum humano cōtubernio exemptus fuit: quòd in ipsa Legis promulgatione facies eius tãquam solaribus radiis fulgebat: quòd vndique micabāt fulgerra, tonitrua & fragores toto aère exaudiebatur: tuba etiam nullo humano ore inflata clāgebat: quòd tabernaculi ingressus nube opposita excipiebatur à cōspectu populi: quòd horrendo Core, Dathan & Abiron, totiūque impiaę factionis exitio tam mirificè vindicata fuit eius auctoritas: quòd lapis virga percussus flumen protinus eiecit: quòd Man è cęlo ad eius precationē depluit: nōne hinc Deus ipsum cęlitis commendabat tanquam indubium Prophetam? Siquis obiiciat, me sumere pro cōfessis quę controuersia non careant, huius cauilli facilis est solutio. Nā quum hæc omnia pro concione publicauerit Moses, quis siogendi locus

Gen. 49.
2.5.16.

Num. 12.2.1

Exod. 24
d. 58.

Exod. 34. d. 29

Exod. 19 c. 16

Exod. 40. d. 34

Num. 16. d. 24

Num. 20. b. 10

Num. 11. b. 9

fuit apud ipsos rerum gestarum oculos testes? Scilicet prodiiſſet in medium, ac populum infidelitatis, contumaciæ, ingratitudeſis aliorumque ſclerum coarguens, ſuã doctrinam ſub ipſorum conſpectu iactaſſet ſancitam fuiſſe iis miraculis quæ ipſi nunquam viſiſſent.

6 Nam & hoc notatu dignum, quoties narrat de miraculis, ſimul odioſè coniungi quæ totum populum ſtimulare ad reclamandum poterant ſi vel minima fuiſſet occaſio. vnde apparet non aliter vt ſubſcriberent fuiſſe adductos, niſi quia plus ſatis conuicti erant ſua experiētia. Cæterum quoniam res erat illuſtrior quàm vt profanis ſcriptoribus liberum eſſet negare edita fuiſſe à Moſe miracula, calumniam illis ſuggeſſit pater mēdaciſſi, ea magicis aribus adſcribens. Sed qua coniectura magum fuiſſe inſimulāt qui tātopere ab hac ſuperſtitione abhorret, vt lapidibus obruere iubeat qui tātūm conſuluerit magos & ariolos? Certè nemo impoſtor præſtigiis ludit qui nō obtupeſcere vulgi animos ſtudeat captadæ famæ cauſa. Quid autem Moſes? ſe & fratrem Aaronem nihil eſſe clamans, ſed tantum exequi quæ Deus præſcripſit, ſatis abſtergit omnem ſiniſtram notam. Iam ſi res ipſæ conſiderātur, quænam incantatio facere potuit vt Man è cælo quotidie pluens, ad populū alendum ſufficeret: ſiquis plus iuſta mēſura repositum haberet, ex ipſa putredine diſceret incredulitatē ſuam diuinitus puniri? Adde quod multis ſeriis probationibus ſic examinari paſſus eſt Deus ſeruum ſuum, vt nunc obſtrepēdo nihil proficiant improbi. Quoties enim ſuperbè & petulanter nunc ſurrexit totus populus, nunc quidam inter ſe conſpirādo, ſanctum Dei ſeruum euertere conati ſunt, eorum furōrem præſtigiis eludere qui potuit? Et euentus palam docet, hoc modo ſancitam in omnia ſæcula fuiſſe eius doctrinam.

7 Adhęc quod tribui Iuda in perſona Patriarchæ Iacob aſſignat principatum, quis neget ſpiritu Prophetico factum eſſe: præſertim ſi rem ipſam, vt euentu comprobata fuit, cogitationi noſtræ ſubiiciamus? Finge Moſen primum eſſe vaticiniſi autem horem: ex quo tamen ſcriptū hoc memoriæ prodidit, prætereunt anni quadringenti quibus nulla eſt in tribu Iuda ſcepri mentio. Poſt Saulē inauguratum videtur regia potestas in tribu Benjamin reſidere. Quomodo à Samuele vngitur Dauid, quænam eius transferendæ ratio apparet? Quis regem ſperafſet ex plebeia hominis pecuarij domo exiturum? Et quomodo illic ſeptem eſſent fratres, quis minimo natu honorem dettinafſet? Qua deinde ratione ad ſpem regni peruenit? Quis humana arte vel induſtria vel prudentia gubernatam fuiſſe vnctionē dicar, ac non potiùs vaticiniſi cæleſtis complementum eſſe? Similiter quæ de Gentibus in ſædus Dei cooptandis, obſcurè licet, prædicat, cum poſt duo ferè annorum millia euenerint, an non diuino aſſatu ipſum locutum eſſe palam faciunt? Omitto alias prædictiones, quæ diuinam reuelationem ita planè ſpirāt vt ſanis hominibus conſtet Deum eſſe qui loquitur. Breuiter, vnum canticum illuſtre ſpeculum eſt in quo Deus euidenter apparet.

8 In reliquis autē Prophetis multò etiamnum clarius id cernitur. Pauca tantùm exēpla deligam, quia in omnibus colligēdis nimius esset labor. Quum Iesaiæ tempore pacatum esset regnum Iudæa, imò quum in Chaldæis aliquid præsidii sibi repositum putaret, de excidio vrbis populique exilio, cōcionabatur Iesaias. Vt demus nondum satis clarum specimen fuisse diuini instinctus, multò antè prædicere quæ tunc videbantur fabulosa, tandē vera apparuerunt: quæ tamen simul de redemptione vaticinia edit, vnde nisi à Deo profecta fuisse dicemus? Cyrū nominat, per quem subigendi erant Chaldæi, & populus in libertatem atferendus. Elapsi sunt anni plus centum ex quo ita vaticiuatus est Propheta, priusquam nasceretur Cyrus. nam hic centesimo demū anno aut circiter post illius mortem natus est. Nemo diuinare tunc poterat fore aliquem Cyrum, cui cum Babylois bellum futurum esset, qui tam potenti monarchia sub manum suam redacta, siuē Israëlitici populi exilio imponeret. Nuda hæc narratio, sine vlllo verborum ornatu, nōne indubia esse Dei oracula, non hominis coniecturas, quæ Iesaias loquitur, planè demonstrat? Rursum quum Ieremias prius aliquāto quàm Iere. 25. c. 11. 12. populus abduceretur, annis septuaginta finiret tēpus captiuitatis, reditūque & libertatē indiceret, nōne à Spiritu Dei gubernari eius linguā oportuit? Cuius impudentiæ erit negare talibus documentis sancitam fuisse Prophetarum autoritatē, adeoque impletum esse quod ipsi iactant ad vindicandam sermonibus suis fidem? Priora ecce venerunt, noua annuntio, antequam orientur, nota vobis faciam. Omitto quòd Ieremias & Ezechiel, quum tam procul essent distiti, tamen eodem tempore prophetantes, in dictis omnibus perinde consentiebant acsi mutuo alter alteri dictasset verba. Quid Daniel? annon vsque ad annum ferè sexcentesiū de rebus futuris prophetias ita cōtextit, acsi historiam de rebus gestis & passim notis scriberet? Hæc si probè meditata habeant pii homines, ad compescendos impiorum hominum latratus abundè instructi erunt. clarior enim est ista demonstratio quàm vt vllis cauilis sit obnoxia.

9 Scio quid in angulis obstrepant quidam nebulones, vt in oppugnanda Dei veritate acumen ingenii sui ostentent. Quærent enim, quis nos certiores fecerit à Mosè & Prophetis hæc tuius scripta quæ sub eorum nominibus leguntur. Quinetiam quæstionem mouere audent, fueritne vnquam aliquis Moses. At si quis in dubium reuocet fueritne vnquam vel Plato aliquis, vel Aristoteles, vel Cicero, quis non colaphis aut flagellis castigandam talem insaniam dicat? Fuit Lex Mosi cælesti magis prouidentia, quàm hominum studio mirabiliter conseruata. Et quanquam negligentia Sacerdotum ad breue tempus sepulta iacuit, ex quo pius rex Iosias eam inuenit, per continuas ætatum successiones inter manus hominum veritata est. Neque verò quasi rem ignotam aut nouam protulit Iosias, sed quæ semper vulgata fuerat, & cuius tunc celebris erat memoria. Dicitum erat templo volumēq;

Iesa. 45.
a. IIere. 25.
c. 11. 12.Iesa. 42.
b. 9

prototypon: dicatum regis archiuis descriptum inde exēplar. tantū hoc acciderat quòd Sacerdotes Legem ipsam ex solenni more publicare desierāt, & populus etiam ipse v̄sitatam lectiōē neglexerat. Quid quòd nullum ferè seculum præterit quo non confirmata renouatāque fuerit eius sanctio? an iis incognitus erat Moses qui Dauidem tractabant? Verūm, vt de omnibus simul loquar, certo certius est ipsorum scripta non aliter peruenisse ad posteros quā de manu in manum, vt ita loquar, perpetua annorum serie à patribus tradita, qui partim loquentes audierant, partim recenti memoria discebant ab auditoribus, fuisse ita locutos.

I. Mac. I.
g. 59.

10 Imò quod ex Machabæorum historia obiiciunt ad eleuandā Scripturæ fidem, tale est vt nihil ad eam stabiliendam excogitari possit aptius. Primū tamen quem obtendunt colorem diluamus: deinde in eos retorquebimus quam in nos machinā erigūt. Quum Antiochus, inquit, libros omnes iusserit concremari, vnde prodierunt quæ nunc habemus exemplaria? Ego autem vicissim interrogo in qua officina tam citò fabricari potuerint? Constat enim post sedatam sæuitiam mox extitisse, & à piis omnibus qui in eorū doctrina educati familiariter eos nouerant, sine controuersia fuisse agnitos. Quin etiam quum omnes impii, quasi facta coniuratione, Iudæis tam proteruè insultauerint, nemo vnquā illis obiicere ausus est falsam librorum suppositionē. Nam qualiscūque, eorum opinione, sit religio Iudaica, Mosē tamen ipsius esse authorem fatentur. Quid ergo aliud quā proteruiam suā plusquam caninam produnt isti blaterones, dum supposititios libros esse mentiuntur, quorum sacra vetustas historiarum omnium cōsensu approbatur? Sed ne refellendis tam putidis calumniis frustra plus operæ impēdam, potius hinc reputemus quantam Dominus conseruandi verbi sui curā habuerit, quando ipsum ex truculentia sæuissimi tyranni, quasi ex præsentis incendio præter spem omnium eripuit: quòd pios Sacerdotes aliósq; tanta constantia instruxit, vt non dubitauerint thesaurum hunc vitæ suæ disperdio, si opus foret, redemptum, ad posteros transnittere: quòd acerrimam tot præsidum ac satellitum cōquisitionem frustratus est. Quis in signe ac mirificum Dei opus non agnoscat, quòd sacra illa monumenta quæ prorsus interiisse sibi impii persuaferant, mox quasi postliminio redierūt, & quidē maiore cum dignatione? Sequuta est enim Græca interpretatio quæ per totum orbem ea vulgaret. Neque in eo tantū apparuit miraculum quòd fœderis sui tabulas Deus à sanguinariis Antiochi edictis vindicauit, sed quòd inter tam multiplicēs gentis Iudaicæ clades, quibus subinde attrita & vastata, mox propè ad interuersionem redacta fuit, saluæ tamen superstitesque manserunt. Lingua Hebræa non ignobilis modò, sed propè incognita iacebat. & certè, nisi religioni consultum voluisset Deus, in totum periisset. Quantum enim ex quo reuersi sunt ab exilio Iudæi, à linguæ patriæ genuino vsu descuerint, ex eius seculi Prophetis apparet: quod ideo notatu vtile est, quia ex hac comparatione clarius elicitur

aitur Legis & Prophetarum antiquitas. Et per quos salutis doctrinam in lege & Prophetis comprehensam nobis Deus seruaui, vt Christus suo tēpore patereretur? Per infestissimos Christi ipsius hostes Iudæos, quos merito Ecclesiæ Christianæ librarios Augustinus ideo appellat, quia nobis subministrarunt lectionem cuius ipsi vsu non habent.

10 Porro si ad Nouum testamentum venit, quàm solidis futuris nititur eius veritas? Historiã humili abiectoque sermone tres Euangelistæ recitant. fastidio est multis superbis ista simplicitas: nempe quoniam ad præcipua doctrinæ capita non attendunt, ex quibus colligere facile esset eos supra humanum captum de cælestibus mysteriis differere. Certè quicūque ingenui pudoris gutta præditi erunt, lecto primo capite Lucæ pudefient. Iam Christi conciones, quarum summa à tribus illis Euangelistis perstringitur, omni contemptu eorum scripta facile eximunt. Iohannes autem è sublimi tonans, quos non cogit in obsequium fidei, eorum peruicaciam quolibet fulmine validius prosternit. Prodeât in medium omnes isti nasuti censors, quibus summa voluptas est Scripturæ reuerentiam ex suis & aliorum cordibus excutere. legant Iohannis Euangelium: velint nolint, illic reperient mille sententiã quæ saltem eorum fœcordiam expergefiant: imò quæ eorū conscientis ad cohibendos eorum risus horrible inurant cauterium. Eadem Pauli & Petri ratio est, in quorum scriptis quauis maior pars cæcutiat, ipsa tamen cælestis maiestas deuinctos sibi omnes & quasi constrictos tenet. Vnum verò hoc eorum doctrinam supra mundum satis superque attollit, quòd Matthæus ad mensæ suæ quæstum antea affixus, Petrus & Iohannes in nauiculis suis versati, omnes crassi idiotæ nihil didicerant in hominum schola quod aliis traderent. Paulus verò non tantum ex professò hoste, sed etiam sæuo & sanguinario, conuersus in nouum hominem, subita & insperata mutatione ostendit cælesti imperio se compulsus, doctrinam quam oppugnauerat, asserere. Negent canes isti Spiritum sanctum super Apostolos delapsus esse, vel saltem historiæ fidem abrogent: res tamē palam clamitat à Spiritu fuisse edoctos, qui antè in ipsa plebe contemptibiles, repente de cælestibus mysteriis tam magnificè differere cœperunt.

11 Adde quòd aliæ quoque sunt optimæ rationes cur pondere suo non careat Ecclesiæ consensus. Neque enim pro minimo ducendum est, ex quo Scriptura publicata fuit, tot sæculorum voluntates constanter in eius obedientiam consensisse: & vtcunque miris modis eam vel opprimere, vel euertere, vel inducere prorsus & ex hominum memoria obliterare Satan cum toto mundo conatus sit, semper tamen instar palmæ superiorem euasisse, & inexpugnabilem perstitisse. Siquidem nemo ferè excellentiore ingenio vel sophista, vel rhetor olim fuit, qui vim suã aduersus ipsam non intenderet: nihil tamen profecerunt omnes. In eius excidium

vniuersa terræ potentia se armavit, & in fenum abierunt omnes eius conatus. Quomodo tam validè vndequaque impetrata restitisset, non nisi humano freta præsidio? Quin magis hoc ipso à Deo esse conuincitur, quòd reluctantibus humanis omnibus studiis, sua tamen virtute vsque emerferit. Adde etiam huc, quòd non vna ciuitas, non gens vna in eam recipiendam & amplexandam conspirauit: sed quàm longè latè que patet terrarum orbis, variarum gentium, quibus alioqui nihil inter se commune erat, sancta conpiratione suam authoritatem adepta est. Porrò quum plurimum nos mouere debeat talis conuenientia tam diuersorum animorum, & rebus omnibus alioqui inter se dissidentium, quando eam non nisi cælesti numine conciliatam apparet: non parum tamen grauitatis illi accrescit, dum intuemur in eorum pietatem qui sic conueniunt, non omnium quidem, sed quibus, ceu luminibus, fulgere Ecclesiam suam Dominus voluit.

12. Iam quanta securitate nos ei doctrinæ nomen dare par est, quam tot sanctorum virorum sanguine sancitam ac testificatam videmus? Illi pro semel suscepta non dubitarunt mortem animosè & intrepidè, atque ad eò magna alacritate, oppetere: nos cum tali arrhabone ad nos transmissam, quæ non certa & incòcussa persuasione susciperemus? Non ergo est mediocris Scripturæ approbatio, tot testium sanguine fuisse obsignatam: præsertim dum reputamus, eos mortem ad reddendum fidei testimonium oppetiisse, non fanatica intemperie (qualiter interdum erratici spiritus solèt) sed firmo constantique, sobrio tamen, Dei zelo. Aliæ sunt nec paucæ nec inualidæ rationes, quibus sua Scripturæ dignitas ac maiestas non modò asseratur piis pectoribus, sed aduersus calumniatorum technas egregiè vindicetur: sed quæ non satis per se valeant ad firmam illi fidem comparandam, donec eius reuerentiam cælestis Pater, suo illic numine patefacto, omni controuersia eximit. Quare tum verè demum ad saluificam Dei cognitionem Scriptura satisfacet, vbi interiori Spiritus sancti persuasione fundata fuerit eius certitudo. Quæ verò ad eam confirmandam humana extant testimonia, sic inania non erunt, si præcipuum illud & summum, velut secundaria nostræ imbecillitatis adminicula, subsequantur. Sed ineptè faciunt qui probari volunt infidelibus, Scripturam esse verbum Dei: quod, nisi fide, cognosci nequit. Meritò itaque Augustinus, qui pietatem & pacem mentis debere præcedere admonet, vt de tantis rebus aliquid homo intelligat.

De vilitate credendi.

Omnia pietatis principia euertere fanaticos, qui posthabita Scriptura, ad reuelationem transuolant.

CAP. IX.

PORRÒ qui repudiata Scriptura, nescio quam ad Deum penetrandi viam imaginantur, non tam errore teneri quàm rabie exagitari putandi sunt. Emerferunt enim nuper ver-

vertiginosi quidā, qui Spiritus magisteriū fastuosissimè obtendentes, lectionem ipsi omnem respuunt, & eorū irridēt simplicitatem, qui emortuam & occidentem, vt ipsi vocant, literam adhuc confectantur. Sed velim ab ipsis scire quismam sit iste spiritus, cuius afflatu eò sublimitatis euehuntur, vt Scripturæ doctrinam ceu puerilem & humilem despiciere ausint. Nam si Christi spiritum esse respondent, perquam ridicula est eiusmodi securitas: siquidem Apostolos Christi, aliòsque in prima Ecclesia fideles non alio spiritū illuminatos fuisse, vt opinor, concedent. Atqui nullus eorum verbi Dei contemptum inde didicit, sed vnusquisque potius maiore reuerentia imbutus fuit, quemadmodum eorum scripta lulentissimè restantur. Et sanè sic per os Iesaiæ prædictum fuerat. Neque enim vbi dicit, [Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in ore tuo, non discedent ab ore tuo, neque ab ore seminis tui in perpetuum,] veterem populum externæ doctrinæ astringit ac si elementarius esset: quin potius veram hanc & plenam sub Christi regno felicitatem nouæ Ecclesiæ fore docet, vt non minus voce Dei quàm Spiritu regatur. vnde colligimus, nefando sacrilegio diuelli ab istis nebulonibus quæ inuiolabili nexu Propheta coniunxit. Huc adde quòd Paulus in tertium vsque cælum raptus, non destitit tamen proficere in doctrina Legis & Prophetarum: sicuti & Timotheum singularis præstantiæ doctorem hortatur vt lectioni attendat. Ac memoratu dignum est elogium illud quo Scripturam ornat, vt lem esse ad docendum, monendum, arguendum, quò perfecti reddantur serui Dei. Quàm diabolici furoris est caducum vel temporalem Scripturæ vsum fingere, quæ ad vltimam vsque meram filios Dei deducit? Deinde & hoc mihi responderi ab ipsis velim, an alium hauserint spiritum ab eo quem discipulis suis Dominus promittebat. Tamen si extrema infania vexantur, non tamen eos tanta vertigine puto raptari vt id iactare ausint. Qualem autem fore promittendo denuntiabat? nempe qui non à seipso loqueretur, sed suggereret eorum animis & intillaret quæ ipse per verbum tradidisset. Non ergo promissi nobis Spiritus officium est, nouas & inauditas reuelationes confingere, aut nouum doctrinæ genus procudere, quo à recepta Euangelii doctrina abducamur: sed illam ipsam, quæ per Euangelium commendatur, doctrinam mentibus nostris obsignare.

2 Vnde faciliè intelligimus, Scripturæ & lectioni & auscultationi esse studiosè incumbendum, siquem à Spiritu Dei vsum ac fructum percipere libet (sicuti etiam laudat Petrus eorū studium, qui attentis sunt ad Prophetica doctrinam, quæ tamen videri poterat loco cessisse post exortam Euangelii lucem) contra verò, si quis spiritus, præterita verbi Dei sapientia, aliam doctrinam nobis ingerit, eum merito vanitatis ac mendacii suspectum esse debere. Quid enim? quom se Satan in Angelum lucis transfiguret, quam auctoritatem habebit apud nos Spiritus, nisi certissima nota

1. Cor. 59.
d. 211. Tim. 4.
d. 13
2. 1. m.
3. d. 161. Joh. 16.
b. 132. Pet. 1.
d. 19

discernatur? Et sanè perspicuè nobis designatus est voce domini: nisi quia spòte in suum exitium errare affectât miseri isti, dum Spiritum à seipsis potius quàm ab ipso quarunt. At verò indignum esse causantur, Spiritum Dei, cui subiicienda sunt omnia, Scripturæ subiacere. Quasi verò sit hoc ignominiosum Spiritui sancto, sibi esse ubique parem & conformem, sibi per omnia constare, nusquam variare. Equidem si ad humanam, vel angelicam, vel alienam quanuis regulam exigeretur, censendus tum esset, in ordinem, adde etiam si placet, in seruitutem redigi. sed dum sibi ipsi comparatur, dum in seipso consideratur, quis ideo dicet irrogari ei iniuriam? Atqui ita ad examen reuocatur, fateor: sed quo suam apud nos maiestatem sanciri voluit. Nobis abundè esse debet, simul atque se nobis insinuat. Verùm ne sub titulo suo Satanæ spiritus obrepat, in sua imagine quam Scripturis impressit, vult à nobis recognosci. Scripturarum author est: varius dissimilisque esse non potest. Qualem igitur se illic semel prodidit, talis perpetuò maneat, oportet. Hoc contumeliosum illi non est: nisi fortè honorificum ducamus à seipso desciscere & degenerare.

3 Quòd verò literæ occidenti nos incubare cauillantur, in eo pœnas luunt contemptæ Scripturæ. Satis enim constat Paulum illic aduersus pseudoapostolos contendere, qui quidem Legem citra Christum commendantes, à Noui testamenti beneficio populum auocabant, quo paciscitur Dominus se Legem suam in fidelium viscera insculpturum, & cordibus inscripturum. Emortua est igitur litera, & suos lectores necat lex Domini, vbi & à Christi gratia diuellitur, & intacto corde, auribus tantum insonat. Verùm si per Spiritum efficaciter cordibus imprimitur, si Christum exhibet: verbum est vitæ, conuertens animas, sapientiam præstans paruulis, &c. Quientiam eodem loco prædicationem suam apostolus ministerium Spiritus vocat: nimirum significans, ita suæ quam in Scripturis expressit, veritati inhærere Spiritum sanctum, vt vim tum demum suam proferat atque exerat, vbi sua constat verbo reuerentia ac dignitas. Nec his repugnat quod nuper dictum est, verbum ipsum non valde certum nobis esse nisi Spiritus testimonio confirmetur. Mutuo enim quodam nexu Dominus verbi Spiritusque sui certitudinem inter se copulauit: vt solida verbi religio animis nostris insidat vbi affulget Spiritus qui nos illic Dei faciem contemplari faciat: vt vicissim nullo hallucinationis timore Spiritum amplexeremur, vbi illum in sua imagine, hoc est in verbo, recognoscimus. Ita est sanè. Non verbum hominibus subitæ ostentationis causa in medium protulit Deus, quod Spiritus sui aduentu extemplo aboleret, sed eundem Spiritum cuius virtute verbum administrauerat, submisit, qui suum opus efficaci verbi confirmatione absolueret. In hunc modum Christus discipulis duobus sensum aperiebat: non vt abiectis Scripturis, per se saperent: sed vt Scripturas intelligerent. Similiter Paulus, dum hortatur

2. Cor. 3
l. 6

2. Cor 3
l. 8

I. uc. 24
d. 27

hortatur Theſſalonicenſes ne Spiritum extinguant, non ſublimi-
 ter eos arripit ad inanes ſine verbo ſpeculationes: ſed continuò *1. Theſſ.*
 ſubiicit, non ſpernendas prophetias. Quo proculdubio innuitur, *ſ. c. 19,*
 Spiritus lucem præſocari ſimul atque in contemptum veniunt pro-
 phetia. Quid ad hæc tumidi iſti *εὐθεσιασταί*, qui hanc vnã reputant
 eximiã illuminationem, vbi ſecurè omiſſo ac valere iuſſo Dei ver-
 bo, quicquid ſtertendo conceperint, non minus confidenter quàm
 temerè arripiunt? Filios certè Dei longè alia decet ſobrietas: qui
 vt omni veritatis luce, ſine Dei Spiritu, orbatos ſe vident, ita non
 ignorant, verbum eſſe organum quo Spiritus ſui illuminationem
 fidelibus Dominus diſpenſat. Alium enim Spiritum neſciunt quàm
 qui in Apoſtoliſ habitauit & loquutus eſt: cuius oraculis aſſiduè
 ad verbi audientiam reuocantur.

*Scripturam, vt omnem ſuperſtitionem corrigat, ve-
 rum Deum excluſiuè opponere diis omnibus Gen-
 tium.*

CAP. X.

SED enim quoniam Dei notitiã, quæ in mundi machi-
 na vniuerſi quæque creaturis non obſcurè alioqui proponi-
 tar, familiariuſ tamen etiamnum & clariuſ verbo docui-
 mus explicari: iam operæpretium eſt expendere ecquid ſe talem
 Dominus in Scriptura nobis repræſentet, qualem in operibus
 ſuis delineari, prius viſum eſt. Longa certè materia, ſiquis in ea
 diligentiuſ tractanda immorari velit. At ego velut indicem pro-
 poſuiſſe contentus ero, quo monitæ piæ mentes, quid potiſſi-
 mum in Scripturis de Deo inueſtigandum ſit, norint, & ad cer-
 tum eiſ inqueſtionis ſcopum dirigantur. Nondum attingo pe-
 culiare fœdus quo genus Abrahæ à reliquiſ Gentibuſ diſtinxit.
 Nam gratuita adoptione recipiens in filios qui hoſtes erant, Re-
 demptor iam tunc apparuit: nos autem adhuc in ea notitiã ver-
 ſamur quæ in mundi creatione ſubiſtit, neque aſcendit ad Chri-
 ſtum Mediatorem. Eſt autem paulo poſt quorſdam ex Nouo te-
 ſtamento locos citare operæpretium erit (ſicuti etiam inde & po-
 tentia Dei Creatoris, & prouidentia in primæ naturæ conſerua-
 tione probatur) lectoreſ tamen monitoſ volo quid nunc agere
 mihi propoſitum ſit, ne fineſ ſibi præſcriptoſ tranſiliant. deni-
 que tenere in præſentia ſufficiat, quomodo Deus cæli & terræ
 opifex mundum à ſe conditum gubernet. Paſſim verò celebratur
 & paterna eiſ bonitas, & voluntas ad beneficentiam procliuſ:
 & exempla traduntur ſeueritatis, quæ iuſtum ſclerum vltorem
 eſſe oſtendunt, præſertim vbi tolerantia ſua contra obſtinatoſ ni-
 hil proficit.

2 Certiſ quidem lociſ dilucidæ magiſ descriptioneſ nobiſ pro-
 ponuntur, quibuſ *εικονίαι* viſenda exhibetur germana eiſ facieſ.
 Nam quum eam deſcriberet Moſeſ, videtur ſanè voluiſſe breuiter
 comprehendere quicquid de ipſo intelligi ab hominibuſ faſ eſſet.

Exo. 34. *a. 6* Iehouah, inquit, Iehouah, Deus misericors & clemens, patiens, & multæ misericordionis, ac verax, qui custodis misericordiam in militia, qui auferis iniquitatem & scelera, apud quem innocēs non erit innocens, qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus. Vbi animaduertamus eius æternitatem *etj æternitatem*, magnifico illo nomine bis repetito, prædicari: deinde commemorari eius virtutes, quibus nobis describitur non quis sit apud se, sed qualis erga nos: vt ista eius agnitio viuo magis sensu, quàm vacua & meteorica speculatione constet. Virtutes porrò easdem hîc enumerari audimus, quas notauimus in cælo & terra relucere: clementiam, bonitatem, misericordiam, iustitiam, iudicium, veritatem. Nam virtus & potentia sub titulo Elohim continetur. Iisdem etiam epithetis illum insigniunt Prophetæ, quum ad plenum volût sanctum eius nomen illustrare. Ne multa cõgerere cogamur, in præsentia nobis Psalmus vnus sufficiat: in quo tam exactè summa omnium eius virtutum recensetur, vt nihil omisillum videri queat. Et nihil tamen illic ponitur, quod non liceat in creaturis contemplari: adeò talem sentimus, experientia magistra, Deum, qualem se verbo declarat. Apud Ieremiam, vbi pronuntiat qualis agnosci à nobis velit, descriptionem proponit non ita plenam, sed eodem planè recidentem. Qui gloriatur, inquit, in hoc gloriatur, quòd me nouerit Dominum qui facio misericordiam, iudicium, & iustitiam in terra. Tria cerrè hæc apprimè nobis cognitu sunt necessaria: Misericordia, qua sola consistit nostra omnium salus: Iudicium, quod in flagitiosos quotidie exercetur, & grauius etiam eos manet in æternum exitium: Iustitia, qua conseruantur fideles, & benignissimè fouentur. Quibus cõprehensis, te abundè habere vaticinium testatur quo possis in Deo gloriari. Neque tamen ita omittuntur aut veritas eius, aut potentia, aut sanctitas, aut bonitas. Quomodo enim constaret, quæ hîc requiritur iustitiæ, misericordiæ, iudicii eius scientia, nisi veritate eius inflexibili niteretur? Et quomodo crederetur terram iudicio & iustitia moderari, nisi intellecta eius virtute? Vnde autem, nisi ex bonitate, misericordia? Si denique viæ omnes eius sunt misericordia, iudicium, iustitia, in illis quoque & sanctitas conspicua est. Porrò non in alium scopum destinatur, quæ in Scripturis nobis proponitur Dei notitia, quàm quæ in creaturis impressa nitet: nempe ad Dei timorem primum, deinde ad fiduciam nos inuitat: quò scilicet & perfecta vitæ innocentia, & non simulata obedientia colere illum discamus, tum ab eius bonitate toti dependere.

3 Sed hîc summam generalis doctrinæ colligere propositum est: ac primò quidem obseruent lectores, Scripturam vt ad verum Deum nos dirigat, disertè excludere ac reiicere deos omnes Gentium: quia seculis ferè omnibus passim adulterata fuit religio. Verum quidem est, vnus Dei nomē vbique fuisse notum ac celebre. Nam qui ingentem deorum turbam colebant, quoties ex genuino

naturæ sensu loquuti sunt, ac si vnico Deo contenti essent, simpliciter vsi sunt Dei nomine. atque hoc prudenter notauit Iustinus martyr, qui in hunc finem librum con. posuit De monarchia Dei, vbi ex plurimis testimoniis ostendit vnitatem Dei fuisse omnium cordibus insculptam. Idem etiam Tertullianus ex communi sermone probat. Sed quia omnes ad vnum vanitate sua vel tracti vel prolapsi sunt ad falsa commenta, atque ita euauerunt eorum sensus, quicquid naturaliter senserunt de vnico Deo, non vltra valuit nisi vt essent inexcusabiles. Nam & sapientissimi quique eorum vagum mentis suæ errorem palam aperiunt, vbi Deum quempiam sibi adesse cupiunt: & ita votis inuocant incertos deos. Adde quod multiplicem Dei naturam imaginando, licet minus absurdè quàm rude vulgus de Ioue, Mercurio, Venere, Minerua & aliis sentirent, non fuerunt ipsi quoque immunes à Satanæ fallaciis. ac iam alibi diximus, quæcunque effugia argutè excogitarunt Philosophi, crimen defectionis nō diluere quin ab omnibus corrupta fuerit Dei veritas. Hac ratione Habacuc, vbi idola omnia damnauit, Deum in templo suo querere iubet, ne alium admitterent fideles quàm qui se verbo suo patefecerat. Habac. 2
d. 20

Deo tribuere visibilem formam nefas esse, ac generaliter deficere à vero Deo quicunque idola sibi erigunt.

CAP. XI.

VERVM, vt Scriptura rudi crassoque hominū ingenio cōsulens, populariter loqui solet, vbi verum Deum à falsis discernere vult, idolis præcipuè eum opponit: non quod probet quæ subtilius & elegantius à Philosophis traduntur, sed quod melius detegat mundi stultitiam, imò amentiam in querendo Deo, quandiu suis quisque speculationibus adhæret. Exclusiua igitur definitio, quæ passim occurrit, in nihilum redigit quicquid diuinitatis propria opinione sibi fabricant homines: quia Deus ipse solus est de se idoneus testis. Interea quū hic brutus stupor totum orbem occupauerit, vt visibiles Dei figuras appeterent, atque ita ex ligno, lapide, auro, argento, aliâve mortua & corruptibili materia formarent deos, tenendū nobis est hoc principium, impio mendacio corrumpi Dei gloriam quoties ei forma vlla affigitur. Itaque Deus in Lege postquam sibi vni asseruit deitatis gloriam, vbi docere vult quem cultum probet, vel repudiet, mox adiūgit, Non facies tibi sculptile, neque similitudinem vllam: quibus verbis licentiam nostram coercet, ne ipsum vlla visibili effigie repræsentare tentemus: ac formas omnes breuiter enumerat, quibus iam olim cœperat eius veritatem in mendacium conuerrere superstitio. Scimus enim Solem adoratū fuisse à Persis. Quorquor etiam astra in cælo cernebant stultæ Gentes, totidē sibi fixerunt deos. Iam nullū propè animal fuit, quod Ægyptiis non esset Dei figura. Græci vero supra alios sapere vsi sunt, quod sub humana forma Deum co-

Exo. 20.
a. 4

Maxim.
Tyrus
Platoni.
Scrm. 38.

lerent. Atqui imagines Deus inter se non comparat, quasi altera magis, altera minus conueniat: sed absque exceptione repudiat simulachra omnia, picturas, aliáque signa quibus cum sibi propinquum fore putarunt superstitiosi.

2 Id colligere promptum est ex rationibus quas prohibitioni adiungit. Primum apud Mosen, Memento quòd Iehouah loquutus tibi sit in valle Horeb: vocem audisti, corpus non vidisti. obserua ergo teipsum, ne fortè deceptus, facias tibi vllam similitudinem, &c. Videmus vt apertè vocem suam opponat Deus omnibus figuris: vt sciamus à Deo desciscere quicumque visibiles eius formas appetunt. Ex Prophetis sufficiet vnus Iesaias qui in hac demonstratione plurimus est, vt doceat indecora & absurda fictione scèdari Dei maiestatem, dum incorporeus materia corporea, inuisibilis visibili simulachro, spiritus re inanimata, immensus exigui ligni, lapidis, vel auri frusto assimilatur. In eundem quoque modum ratiocinatur Paulus, Genus quum simus Dei, non existimandum auro, & argento, aut lapidi arte sculpto, aut inuento hominis Diuinum esse simile. Vnde constat, quicquid statuarum erigitur vel imaginum pingitur ad Deum figurandum, simpliciter ei displicere ceu quædam maiestatis suæ dedecora. Et quid mirum si hæc è cælo Spiritus sanctus oracula detonet, quum ad talem confessionem è terra edèdant miseros quoq; & cæcos idololatras cogat? Notà est illa

Lib. 6. de Senecæ querimonia, quæ apud Augustinū legitur: Sacros (inquit) immortales, inuolabilésque deos in materia vilissima, atque ignobili dedicant, illisq; hominum & ferarum habitus induunt: quidam verò mixto sexu, & diuersis corporibus, ac numina vocant: quæ si accepto spiritu occurrerent, monstra haberentur. vnde rursus palàm apparet, friuolo cauillo elabi imaginum patronos, qui obtundunt Iudæis fuisse vetitas quòd ad superstitionem procliues essent. Quasi verò ad gentem vnã pertineat quòd Deus ex æterna sua essentia, & continuo naturæ ordine adducit. Neque verò Iudæos Paulus alloquebatur, sed Athenienses, quum errorem in Deo figurando refelleret.

3 Exhibuit quidem interdum Deus certis signis numinis sui præsentiam, vt diceretur spectari facie ad faciem: sed omnia quæ vnquam edidit signa, aprè quadrabant ad rationem docendi, & simul apertè monebant homines de incomprehensibili eius essentia. Nubes enim & fumus & flamma, quanquã symbola erant cælestis gloriæ, quasi iniecto fræno cohibebant omnium mentes ne penetrare altius tentarent. Quare ne Moses quidem (cui tamè præ aliis familiarissimè se patefecit) precibus adeptus est vt faciem illam cerneret quin responsum accepit, non esse hominem tanti fulgoris capacem. Apparuit Spiritus sanctus sub specie columbæ: sed dum protinus euauit: quis non videt, vnus momenti symbolo admonitos esse fideles Spiritum inuisibilem credendum esse? vt eius virtute & gratia cõtenti, nullam sibi externam figuram accer-

serent.

ferent. Nam quod sub forma hominis Deus interdum apparuit, præludiū futuri in Christo reuelationis. Itaque hoc prætextu minimè licuit Iudæis abuti vt sibi deitatis symbolum erigerent sub humana figura. Propitiatorium quoque, vnde præsentiam virtutis suæ sub Lege exeruit Deus, sic cōpositum erat vt innueret optimum diuinitatis aspectum hunc esse, dum animi supra se admiratione efferuntur. Cherubim si quidem alis extentis illud operiebant, velum obtegebat: locus ipse procul reconditus satis per se occultebat. Proinde insanire eos minimè obscurum est qui simulachra Dei & Sanctorum exemplo illorum Cherubim defendere conantur. Quid enim obsecro volebant imagunculæ illæ, nisi imagines repræsentandis Dei mysteriis non esse idoneas? quando in hoc formatae erant, vt alis velantes propitiatorium, non oculos modo humanos, sed omnes sensus prohiberent à Dei intuitu: atque ita temeritatem corrigerent. Huc accedit quòd Prophetæ Seraphim sibi in visione ostensos velata facie nobis pingunt: quo significant tantum esse diuinæ gloriæ fulgorem vt Angeli quoque ipsi à recto intuitu arceantur, & tenues eius scintillæ, quæ in Angelis emicant, ab oculis nostris sint subductæ. Quinquam Cherubim de quibus nunc agitur, ad veterem Legis pedagogiam pertinuisse agnoscunt quicunque rectè iudicant. Ita in exemplum eos trahere quod nostræ ætati seruiat, absurdum est. Præterit enim seculum illud puerile, vt ita loquar, cui eiusmodi rudimenta destinata erant. Ac sanè pudendum est, prophanos scriptores magis dextros esse Legis Dei interpretes quàm Papistas. Iudæis per ludibrium exprobrat Iuuenalis, quòd puras nubes & cæli numen adorent. Peruerse quidem & impiè: verius tamen loquitur, Dei effigiem apud illos extare negans, quàm Papistæ, qui visibilem aliquam Dei effigiem fuisse garrunt. Quòd autem populus ille feruida celeritate subinde ad idola sibi querenda prorupit, non aliter quàm aquæ ex magna scaturigine violento impetu ebulliunt: hinc potius discamus quanta sit ingenii nostri ad idololatriam propensio, ne vitii communis culpam regerendo in Iudæos sub vauis peccandi illecebris mortiferum somnum dormiamus.

4 Eodem tendit illud, Simulachra Gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: quia & ex materia colligit Prophetæ, non esse deos quorum effigies aurea est vel argentea: & confessio sumit, quidquid proprio sensu concipimus de Deo, insipidum esse figmentum. Aurum potius & argentum nominat, quàm lutum vel lapidem, ne vel splendor vel pretium idolis reuerentiam conciliet. Concludit tamen in genere, nihil minus esse probabile quàm ex mortua qualibet materia conflare deos. Interea non minus in altero insilit, nimis vesana temeritate efferrī mortales, qui euavidum spiritum in singula momenta precario trahentes, Dei honorem conferre audent idolis. Fateri cogetur homo se animal esse ephemerum, & pro Deo tamen haberi volet

metallum cui deitatis originem dedit. Vnde enim idolis principium, nisi ex hominum arbitrio? Iustissima est profani illius poetæ

Horat. l. 1. Ser. Sa- 13. 8. subfannatio, Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
Quum faber, incertus scammum faceretne, &c.

Maluit esse Deū. Scilicet terrenus homuncio qui singulis ferè momentis vitam exhalat, suo artificio Dei nomen & honorem ad mortuum truncum trāsferet. Sed quia Epicureus ille facere ludendo, nullam religionem curauit, omissis eius & similibus diæteriis, pungat nos, imò transfodiat obiurgatio Prophetæ, Nimum esse vecordes qui ex eodem ligno se calefaciunt, furnum accendunt coquendo pani, assant carnem vel elixant, deūque fabricant coram quo supplices ad precandum se prosternunt. Itaque alibi non tantum ex Lege reos peragit, sed exprobrat quòd ex fundamentis terræ non didicerint: quando scilicet nihil minus consentaneum, quàm velle Deum qui immensus est ac incomprehensibilis, redigere ad quinque pedum mensuram. Et tamen portetum hoc quòd palam naturæ ordini repugnat, consuetudo ostendit esse hominibus naturale. Tenendum porrò est, hac loquendi forma passim notari superstitiones, quòd opera sint manuum hominum, quæ Dei auctoritate carent: vt hoc fixum sit, derestabiles esse omnes cultus

Jes. 2. b. 8, & 31. c. 7, & 57. c. 10. Osee. 14. b. 4. mich. 5. d. 13. Psal. 115. d. 8. quos à seipsis homines excogitant. Furorem exaggerat Propheta in Psalmo, quòd auxilium implorent à rebus mortuis, sensūque carentibus, qui intelligentia ideo præditi sunt vt sciant sola Dei virtute omnia moueri. Sed quia tam populos omnes quàm priuatum vnumquemque rapit naturæ corruptela ad tantam dementiam, dira imprecatione tandem fulminat Spiritus, Similes illis fiant qui faciunt ea, & quicumque illis fidunt. Notandum autem, non minus similitudinem vetari, quàm sculptrile: quo inepta Græcorum cautio refutatur. Bellè enim defunctos se putant si Deum non sculpant, dum in picturis licentiosius quàm vllæ aliæ gentes lasciuiunt. Atqui Dominus non à statuatio modo sibi erigi effigiem, sed à quolibet artifice effingi prohibet: quia perperam & cum maiestatis suæ contumelia sic assimilatur.

5 Scio quidem illud vulgò esse plusquam tritum, Libros idiotarum esse imagines. Dixit hoc Gregorius: at longè aliter pronuntiat Spiritus Dei, in cuius schola si edoctus fuisset hac in parte, nunquam ita loquutus foret. Nam quum Ieremias lignum esse doctrinam vanitatis pronuntiat: quum Habacuc docet constatile esse doctorem mendacii: certè hinc generalis colligenda est doctrina, futile esse, adeoque mendax, quicquid de Deo ex imaginibus homines didicerint. Siquis excipiat, eos à Prophetis reprehendi qui simulachris ad impiam superstitionem abutebantur: fateor id quidem: sed addo, quòd omnibus conspicuum est, in totum damnari ab illis quòd Papistæ pro certo axioma sumunt, imagines esse pro libris. Opponunt enim vero Deo simulachra, tanquam res contrarias, & quæ nunquam simul conuenire possint. Hæc, inquam

Iere. 10. a. 3. Habac. 2. b. 18

quam, comparatio, in locis illis quos nuper citavi, statuitur, quum vnus sit verus Deus quem colebant Iudæi, perperam & falsò confingi visibiles figuras quæ Deum repræsentent: ac miserè deludi omnes, qui Dei cognitionem inde petunt. Denique nisi ita res haberet, fallacem esse & adulterinam quæcunque ex simulachris peritur Dei cognitio, non ita generaliter damnarent eam Prophetæ. Saltem hoc habeo: quum vanitatem & mendacium esse docemus, quòd simulachris Deum effingere homines tentant, nihil aliud quàm de verbo ad verbum nos referre quod Prophetæ tradiderunt.

6 Legantur præterea quæ de hac re Lactantius & Eusebius scripserunt, qui pro certo assumere non dubitant, mortales fuisse omnes quorum simulachra visuntur. Nec aliter Augustinus, qui securè pronuntiat nefas esse non modò adorare simulachra, sed Deo collocare Neque tamen aliud dicit quàm quod multis antè annis in Concilio Elibertino decretum fuerat: cuius hoc est tricesimum sextum caput, Placuit in templis non haberi picturas: ne quod colitur vel adoratur, in parietibus pingatur. Sed in primis memorabile quod ex Varrone alibi citat idem Augustinus, suaque Lib. 4. de Civ. Dei cap. 9. & 31 subscriptione confirmat, Qui primi deorum simulachra induxerunt, eos & metum dempsisse, & errorem addidisse. Hoc si solus Varro diceret, parum fortasse haberet authoritatis: pudorem tamen nobis meritò incutere deberet, quòd homo Ethnicus, quasi in tenebris palpans, ad hanc lucem peruenerit, ideo indignas esse Dei maiestate corporeas imagines, quia metum eius diminuat hominibus, errorémque augeant. Res certè ipsa testatur verè hoc non minus quàm prudenter fuisse dictum: sed Augustinus à Varrone mutuatus, tanquam ex suo sensu profert. Ac primum quidem admoet, primos de Deo errores, quibus homines sunt impliciti, non cœpisse à simulachris, sed noua materia superaddita, creuisse. Deinde ideo imminui aut etiam tolli Dei timorem interpretatur, quia faciliè possit eius numen in simulachrorum stultitia ineptóque & absurdo figmento contemni. quod secundum, vtinam non tam verum esse experiremur. Quisquis ergo ritè doceri cupiet, aliunde quàm ex simulachris dicat quod de Deo sciendum est.

7 Quare si quid frontis habent Papistæ, ne posthac effugio isto vtantur, libros esse idiotarum, imagines: quod tam aperte pluribus Scripturæ testimoniis refellitur. Tametsi vt hoc illis concedam, ne sic quidem multum profecerint pro idolis suis tuendis. Cuiusmodi portenta pro Deo obrudant, notum est. Quis verò sanctis picturas vel statuas dicant, quid sunt nisi perditissimi luxus & obscœnitatis exemplaria? ad quæ si quis formare se vellet, fultuario dignus sit. Equidem lupanaria pudiciùs & modestiùs cultas meretrices ostendunt, quàm templa eas quas volunt censerì virginum imagines. Martyribus nihilo decentiorem fingunt

habitu. Componant ergo sua idola vel ad modicum saltem pudorem, ut paulo verecundius mentiantur alicuius sanctitatis libros esse. Sed tum quoque respondebimus, non hanc esse in sacris locis docendi fidelis populi rationem: quem longè alia doctrina quàm istis næniis illic institui vult Deus. In verbi sui prædicatione & sacris mysteriis communem illic omnibus doctrinam proponi iussit: in quam parum sedulò intentum sibi animum esse produnt qui oculis ad idola contemplanda circumaguntur. Quos ergo vocant Papistæ idiotas, quorum ruditas solis imaginibus doceri sustineat? Hos scilicet, quos pro suis discipulis agnoscit Dominus: quos caelestis lux philosophiæ revelatione dignatur: quos salutaribus regni sui mysteriis vult erudiri. Fateor quidem, ut res habent, hodie esse non paucos qui talibus libris carere nequeant. Sed vnde quæso, isthæc stupiditas, nisi quòd ea doctrina fraudantur quæ sola erat ad eos formandos idonea? Neque enim alia de causa, qui præerant Ecclesiis, resignarunt idolis docendi vices, nisi quia ipsi muri erant. Christum vera Euangelii prædicatione depingi, & quodammodo ob oculos nostros crucifigi restatur Paulus. Quorsum igitur attinebat tot passim in templis cruces erigi, ligneas, lapideas, argenteas & aureas, si probè & fideliter illud inculcaretur, Christum esse mortuum, ut in cruce maledictionem nostram sustineret, peccata nostra expiaret corporis sui sacrificio, sanguinéque ablueret, nos denique reconciliaret Deo Patri? Ex quo vno plus discere poterant quàm ex mille crucibus ligneis aut lapideis. nam in aureas & argenteas avari mentes & oculos tenacius fortè defigunt, quàm in vlla Dei verba.

8 Porro de idolorum origine, publico ferè cõsensu receptum est quod in libro Sapientiæ habetur: primos scilicet extitisse eorum auctores, qui hunc honorem derulerunt mortuis, ut ipsorum memoriam superstitiosè colerent. Et sanè fateor peruersum hunc morem fuisse vetustissimum: nec facem fuisse nego qua accensus hominũ ad idololatriam furor magis exarsit: non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. Idola enim iam fuisse prius in vsu quàm ista in consecrandis mortuorum imaginibus ambitio inuauisset, (cuius apud profanos scriptores crebra fit mentio) constat ex Mose. Quum Rachelem narrat furarã esse patris sui idola, non secus ac de communi vitio loquitur. Vnde colligere licet, hominis ingenium perpetuam, ut ita loquar, esse idolorum fabricam. A diluuiò quædam erat mundi palingenesia: atqui non multi anni fluunt quin sibi homines pro libidine deos fingant. Ac credibile est, superstite adhuc sancto Patriarcha idololatriæ deditos fuisse nepotes, ut oculis suis non sine acerbissimo dolore cerneret idolis fœdari terram, cuius corruptelas nuper Deus tam horribili iudicio purgauerat. Nam Thare & Nachor iam ante natum Abraham falsorum deorum cultores erant, sicuti restatur Iosue. Quum tam citò desciuerit progenies Sem, quid de posteris Cham

Galat. 3.

21

Sap. 14.

215

Gene. 31.

219

Iosue 24.

22

Cham

Cham iudicabimus qui in patre suo pridem fuerant maledicti? Ira est sanè. Mens hominis, vt superbia & temeritate est referta, Deum pro captu suo imaginari audet: vt hebetudine laborat, imò crassissima ignorantia est obruta, pro Deo vanitatem & inane spectrum concipit. Ad hæc mala accedit noua improbitas, quòd homo qualem intus concepit Deum, exprimere opere tentat. Mens igitur idolū gignit: manus parit. Hæc esse idololatriæ originem, quòd homines Deum sibi adesse nō credunt nisi carnaliter exhibeat se præsentem, prodit Israëlitarum exemplum. Nescimus, dicebant, quid isti Mosi contigerit: fac nobis deos qui nos præcedant. Deum quidem esse nouerant, cuius experti virtutem erant in tot miraculis: sed propinquū sibi esse non confidebant nisi oculis cernerent corporeum vultus eius symbolum, quod sibi testimonium esset gubernantis Dei. A præeunte ergò imagine volebant cognoscere Deum itineris sibi esse ducem. Id quotidiana experientia docet, inquietam semper esse carnem, donec sibi simile figmentum nacta est in quo se pro Dei imagine inaniter soletur. Omnibus ferè à condito mundo seculis, huic cæcæ cupiditati vt obsequerentur homines, erexerunt signa in quibus Deum sibi præ oculis carnalibus obuerfari credebant.

9 Tale figmentum sequitur protinus adoratio: quum enim Deum se homines in simulachris intueri arbitrarentur, & ipsam quoque illic coluerant. Tandem toti & animis & oculis illic affixi, magis obrutescere cœperunt: & quasi aliquid diuinitatis inesset, obstupescere & admirari. Iam cōstat, homines ad simulachrorum cultum non antè prorumpere, quàm crassiore aliqua opinione sint imbuti: non quidem vt deos existiment, sed quia vim aliquam diuinitatis illic inhabitare imaginantur. Itaque siue Deum siue creaturam: tibi in simulachro repræsentantes, vbi ad venerationem præsterneris, iam superstitione aliqua fascinatus es. Hac ratione, Dominus non statuas modò erigi ad se effigian dum fabrefactas, sed titulos etiam quoslibet & lapides consecrari vetuit qui in adorationem prostant. Eadem quoque ratione in præcepto Legis altera pars de adoratione subiicitur. Nam simulatque efficta est Deo visibilis forma, huic quoque alligatur illius virtus. Ita stupidi sunt homines, vt Deum attingant vbicumque affingunt. ac proinde fieri non potest quin adorent. Neque interest idolū mne simpliciter colant, an Deum in idolo: hæc semper idololatria est, quum idolo, qualicumque colore, exhibetur diuini honores. Et quia superstitione coli non vult Deus, illi eripitur quicquid confertur in idola. Huc animum aduertant qui ad defensionem execrabilis idololatriæ, qua multis antehac seculis vera religio submersa subuersaque fuit, miseros prætextus aucupantur. Non reputantur, inquiunt, pro diis imagines. Nec tam profus incogitantes erant Iudæi vt non meminissent Deum fuisse cuius manu educti essent ex Aegypto antequam fabricarent vitulum.

Quin Aaroni dicenti, illos esse deos à quibus liberati essent è terra Aegypti, intrepidè annuebant, non dubia significatione, velle se retinere illum Deum liberatorem, modo præeuntem in vitulo conspicerent. Nec ita stupidi fuisse Ethnici credendi sunt vt non intelligerent Deum alium esse quàm ligna & lapides. Murabant enim pro arbitrio simulachra, deos semper eisdem animo retinebant: & multa erant vni deo simulachra, nec pro multitudine complures tamen deos sibi fingeant: præterea noua quotidie consecrabant, nec putabant tamen se novos facere deos. Legantur excusationes, quas ab idololatræ sui seculi fuisse prætextas refert

In Psal.

113

Augustinus: nempe quum arguerentur, respondebant vulgares, se non visibile illud colere, sed numen quod illic inuisibiliter habitabat. Qui verò purgatoris, vt ipse loquitur, religionis erant, nec simulachrum nec dæmonium se colere aiebant, sed per effigiem corpoream intueri eius rei signum quam colere deberent. Quid ergo? Omnes idololatræ siue ex Iudæis, siue ex Gentibus, non aliter quàm dictum est, fuerunt animati. spirituali intelligentia non contenti, certiozem ac propiorem ex simulachris impressum iri sibi putabant. Postquam semel placuit præpostera ista Dei assimilatio, nullus finis factus, donec nouis subinde prælogis delusi, in imaginibus Deum vim suã exerere opinarentur. Nihilominus & Deus æternum Iudæi, vnum verumque cali ac terræ Dominum, sub talibus simulachris persuasi erant se colere: & Gent. suos licet falsos deos, quos tamen in celo habitare fingerent.

10 Hoc qui antehac factum, & nostra etiam memoria fieri negant, impudenter mentiuntur. Cur enim coram illis proiternuntur? Cur sese ad illa, precaturi, tanquam ad Dei aures, conuertunt?

In Psal.

113.

Siquidem verum est quod ait Augustinus, Neminem orare vel adorare sic intuentem simulachrum, qui non sic afficiatur vt ab eo exaudiri se putet, vel sibi præstari quod desiderat, speret. Cur inter eisdem Dei simulachra tantū discrimen, vt altero præterito, aut vulgariter honorato, alterum omni solenni honore prosequantur? Cur in visendis simulachris, quorum similia domi suæ habent, votiuis peregrinationibus se fatigant? Cur pro illis hodie, tanquam pro aris & focis, ad cædes vsque & strages digladiantur, vt facilius laturo sint vnicum Deum sibi eripi quàm sua idola? Et tamen nondum crassos vulgi errores (qui penè infiniti sunt, & omnium ferè corda occupant) enumero: tantum indico quod ipsi profitentur, quum se maximè ab idololatria purgare volunt. Non vocamus, inquiunt, nostros deos. Neque illi aut Iudæi, aut Gentiles olim vocabant: & tamen Prophetæ passim illis fornicationes cum ligno & lapide exprobrare non desinebāt: tantum ob ea quæ quotidie ab iis fiunt qui Christiani haberi volunt, nempe quòd Deum in ligno & lapide carnaliter venerabantur.

11 Quamquam non ignoro, nec dissimulandum est, distinctione ipsos elabi magis arguta, cuius paulo pòst iterum plenior fiet mentio

mentio. Cultum enim quem simulachris suis impendunt, εἰδωλα-
 λειδουλείαν esse obtendunt, εἰδωλολατρείαν esse negant. Sic enim lo-
 quuntur, dum cultum quem appellant dulix, sine Dei iniuria sta-
 tuis & picturis posse communicari docent. Ergo innoxios se ar-
 bitrantur si tantummodo serui sint idolorum, non etiam cultor-
 es. Quasi verò non aliquantò leuius sit Colere quàm Seruire. Et
 tamen dum in Græca voce latebras captant, secum ipsi pugnant
 admodum pueriliter. Nam quum λατρεύειν nihil aliud Græcis si-
 gnificet quàm colere: perinde valet quod dicunt, acsi imagines
 suas fateantur se colere, sed absque cultu. Nec est quòd obiiciant,
 aucupia me in verbis tendere: sed ipsi dum tenebras conantur of-
 fundere simplicium oculis, inscitiam suam produnt. Quamlibet
 tamen sint disertis, nunquam sua eloquentia consequentur vt rem
 voam & eandem nobis duas esse probent. In re, inquam, ostendant
 discrimen, vt habeantur veteribus idololatris dissimiles. Sicuti e-
 nim reatum non effugiet adulter aut homicida, si aliud ascititium
 sceleri suo nomen imposuerit: ita istos subtili nominis commen-
 to absolui absurdum est, si causa nihil ab idololatris differunt,
 quos damnare ipsi etiam coguntur. Atqui tantum abest vt ab illo-
 rum causa suam seiungant, vt potiùs fons totius mali sit præposte-
 ra æmulatio, qua cum illis certarunt, dum symbola quibus Deum
 sibi figurent, & suo ingenio sibi comminiscuntur, & suis manibus
 confingunt.

12 Neque tamen ea superstitione teneor, vt nullas prorsus ima-
 gines ferendas censeam. Sed quia sculptura & pictura Dei dona
 sunt, purum & legitimum vtriusque vsum requiro: ne quæ Domi-
 nus in suam gloriam & bonum nostrum nobis contulit, ea non
 tantum polluantur præpostero abusu, sed in nostram quoque
 perniciem conuertantur. Deum effingi visibili specie nefas esse
 putamus, quia id vetuit ipse, & fieri sine aliqua gloriæ eius de-
 formatione non potest. Ac ne in hac opinione nos solos esse putent,
 omnes sanos scriptores id semper improbasse reperient qui in
 eorum monumentis versati fuerint. Si ne figurare quidem Deo
 corpoream effigiem fas est, multò minus ipsam pro Deo, vel
 Deum in ipsa colere licebit. Restat igitur vt ea sola pingantur ac
 sculpantur quorum sint capaces oculi, Dei maiestas, quæ oculo-
 rum sensu longè superior est, ne indecoris spectris corrumpatur.
 In eo genere partim sunt historiæ ac res gestæ, partim imagines
 ac formæ corporum, sine vlla rerum gestarum notatione. Priores,
 vsum in docendo vel admonendo aliquem habent: secundæ, quid
 præter oblectationem afferre possint non video. Et tamen con-
 stat tales fuisse omnes propemodum imagines quæ hætenus in
 templis prostituerunt. Vnde iudicare licet, non iudicio aut dele-
 ctu, sed stulta & inconsiderata cupiditate illic fuisse excitatas.
 Omitto quàm perperam & indecenter magna ex parte sint effi-
 ctæ, quàm licentiosè hîc pictores & statuarii lasciuierint, quana

rem paulo antè attigi: tantùm dico, etiam si nihil vitii inesset, nihil tamen habere ad docendum momenti.

13 Verùm illo quoque discrimine omisso, an vllas omnino imagines, siue quæ res gestas, siue quæ hominum corpora figurerent, habere in templis Christianis expediat, obiter expendamus. Principiò, si quid nos mouet veteris Ecclesiæ authoritas, meminerimus quingentis circiter annis, quibus magis adhuc florebat religio, & syncerior doctrina vigeat, Christiana templa fuisse communiter ab imaginibus vacua. Ergo tunc primùm in ornamentum templorum ascitæ sunt, quum ministerii synceritas non nihil degenerasset. Non disputabo ecquid rationis habuerint qui primi fuerunt eius rei authores: verùm si ætatem cum ætate conferas, videbis illos multum declinasse ab eorum integritate qui imaginibus caruerant. Quid an passuros fuisse putamus sanctos illos patres Ecclesiam tandiu ea re carere, quam vtilem ac salutarem esse iudicarent? At certè quia videbant in ea aut nihil aut minimum utilitatis, plurimum autem subesse periculi, repudiarunt magis consilio & ratione, quàm ignoratione aut negligentia prætermiserunt. Quod etiam Augustinus claris verbis testatur, Quum his sedibus locantur, inquit, honorabili sublimitate, vt à precantibus atque immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atque sensuum, quantis sensu & anima careant, afficiunt infirmos animos, vt viuere ac spirare videantur, &c. Et alibi, Hoc enim facit & quodammodo extorquet illa figura membrorum, vt animus in corpore viuens magis arbitretur sentire corpus, quod suo simillimum videt, &c. Paulo post, Plus valent simulachra ad curuandam infœlicem animam, quòd os, oculos, aures, pedes habent: quàm ad corrigendam, quòd non loquuntur, neque vident, neque audiunt, neque ambulât. Hæc sanè videtur causa esse cur Iohannes non tantùm à simulachrorum cultu sed ab ipsis quoque simulachris cauere nos voluerit. Et nos horribili insania, quæ ad totius ferè pietatis interitum orbem antehac occupauit, plus nimis sumus experti, simulatque in templis collocantur imagines, quasi signum idololatriæ erigi: quia sibi temperare non potest hominum stultitia, quin protinus ad supersticiosos cultus delabatur. Quòd si nec tantum periculi immineret, quum tamen expendo in quem vsum destinata sint templa, nescio quomodo indignum mihi videretur eorum sanctitate, vt alias recipiant imagines quàm viuas illas & iconicas, quas verbo suo Dominus consecrauit: Baptismum intelligo & Cœnam Domini, cū aliis ceremoniis quibus oculos nostros & studiosius detineri, & viuidius affici conuenit quàm vt alias hominum ingenio fabricatas requirant. En incomparabile imaginum bonum, quod nulla pensatione refarciri potest, si Papistis creditur.

14 Iam satis multa, opinor, de hac re dicta forent, nisi manum quodammodo mihi iniiceret Synodus Nicena, non illa celeberrima

Epist. 49

In Psal. 113.

I. Iohan. 5. d. 21

rima quam coëgit Constantinus Magnus, sed quæ Irenes Imperatricis iussu & auspiciis ante annos octingentos habita est. Decreuit enim non habendas modò in templis esse imagines, sed etiam adorandas. Quicquid enim dixerim, magnum ex aduerso præiudicium afferet Synodi autoritas. Etsi, vt verum fatear, non tam hoc me mouet, quàm vt appareat lectoribus, quorsum euaserit eorum furor qui imaginum magis fuerunt cupidi, quàm Christianos decebar. Sed hoc primùm expediamus. Qui hodie simulachrorum vsum tuentur, Nicenæ illius Synodi patrocinium allegant. Extat autem refuratorijs liber sub Caroli Magni nomine, quem ex dictione colligere licet eodem fuisse tempore compositum. Illic Episcoporum sententiæ, qui concilio interfuerunt, recitantur; & argumenta quibus pugnarunt. Dixit Iohannes legatus Orientalium, Creauit Deus hominem ad imaginem suam: atque inde collegit, habendas igitur esse imagines. Idem commendari nobis putauit imagines hac sententia, Ostende mihi faciem tuam, quia speciosa est. Alius, vt probaret collocandas esse in altaribus, hoc testimonium citauit, Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio. Alius, vt earum aspectum nobis vtilem monstraret, adduxit versum ex Psalmo, Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Alius similitudinem hanc arripuit, Sicut Patriarchæ vsi sunt Gentium sacrificiis, ita Christianis habendas esse sanctorum imagines pro idolis Gentium. Eòdem torserunt illud, Domine, dilexi decorem domus tuæ. Sed in primis ingeniosa est ista interpretatio, Vt audiuius, ita & vidimus. Deum igitur non solo verbi auditu cognosci, sed etiam imaginum aspectu. Siuile Theodori episcopi acumen. Mirabilis, inquit, Deus in sanctis suis: Atqui alibi habetur, Sanctis qui sunt in terra: Ergo ad imagines hoc referri debet. Denique tam putidæ sunt insulitates, vt eas referre me quoque pigeat.

15 Vbi de adoratione disputant, illic adoratio & Pharaonis, & virgæ Ioseph, & tituli quem erexit Iacob, in medium adducitur. Quinquam in hoc postremo non tantùm deprauât Scripturæ sensum, sed arripiunt quod nusquam legitur. Tum illa, Adorate scabellum pedum eius. Item, Adorate in monte sancto eius. Item, Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis: firmæ admodum & appositæ illis videntur probationes. Siquis per ludibrium attribuire imaginū patronis ridiculam personam vellet, possētne maiores & crassiores colligere ineptias? Ac ne quæ amplius restaret dubitatio, Theodosius Mirentis episcopus adorandas esse imagines Archidiaconi sui somnis tam serio confirmat, ac si oraculum cæleste in promptu haberet. Eant nunc simulachrorū fautores, & Synodi decreto nos vrgeant. Quasi verò non omnem sibi fidem abrogent venerandi illi patres, Scripturas vel tam pueriliter tractando, vel tam impiè fœdèque lacerando.

16 Venio nunc ad impietatum portenta, quæ euomere ausos
d.i.

esse mirum est : non fuisse autem illis reclamatum cum summa omnium detestatione, bis mirum. Atq; hanc flagitiosam amētiā traduci expedit, vt saltem fucus antiquitatis quem Papistæ obtinent, simulachrorū cultui detraharur. Theodosius Amori episcopus anathema crepat aduersus omnes qui imagines nolunt adorari. Alius omnes Græciæ & Orientis calamitates huic sceleri imputat, quod non fuerint adoratæ. Quibus ergo pœnis digni Prophetæ, Apostoli, Martyres, quorū tempore nullæ extiterunt? Addunt postea, si imagini imperiali cum suffitu & thymiamate obuiam proceditur : multò magis hunc honorem Sanctorū simulachris deberi. Constantius autem Constantiæ Cypri episcopus se imagines reuerenter amplecti profitetur, cultumque honoris qui viuificæ Trinitati debetur, illis se exhibiturum confirmat: quisquis idem facere recusauerit, eum anathematizat, & cum Manichæis & Marcionitis amandat. Ac ne putes priuatā esse vnus hominis sententiam, assentiuntur reliqui. Imò Iohannes legatus Orientalium, calore vltra prouectus, præstare admonet lupanaria omnia in vrbem admitti, quàm imaginum cultum abnegare. Tandem omnium consensu statuitur, hæreticis omnibus deteriores esse Samaritanos : at ipsi Samaritanis *ἐμνομαχους*. Cæterū ne suo solenni Plaudite fabula careat, additur clausula, Gaudeant & exultent qui Christi habentes imaginem sacrificiū illi offerunt. Vbi nunc latriæ & duliæ distinctio, qua Dei & hominū oculos solent perstringere? Nam concilium sine exceptione tantundē simulachris ac Deo viuo largitur.

Deum ab idolis discerni, vt solus in solidum colatur.

C A P V T X I I.

DI X I M V S autem initio, Dei notitiā non esse positā in frigida speculatione, sed secum trahere eius cultum. ac obiter attingimus quomodo ritè colatur: quod aliis locis futiūs explicandum erit. nunc tantū breuiter repero, quoties asserit Scriptura vnicum esse Deum, nō pugnare de nudo nomine, sed hoc etiam præcipere, ne aliò transferatur quicquid in diuinitatem competit. vnde etiam patet quid à superstitione differat pura religio. *Ευσεβει* certè Græcis tantundem valet ac rectus cultus: quia semper cæci ipsi in tenebris palpando, senserunt tenendam esse certam regulam, ne præposterè colatur Deus. Religionis nomen etsi verè scitèq; Cicero à relegēdo deducit, coacta est tamen, & longè petita quam assignat ratio, quod probi cultores sæpiūs relegerent, ac diligenter tractarent quid verum esset. Potiūs existimo vagæ licentiæ opponi hoc nomen, quia maior pars mundi quicquid obuium est temerè arripit, imò etiam huc & illuc transuolat: pietas autem, vt in firmo gradu cōsistat, sese intra fines suos relegit. sicuti inde mihi dicta videtur Superstitio, quod modo & præscripta ratione non contenta, superuacua rerum inanium congeriem accumulet. Cæterū vt voces omittamus, etatū omnium

I. de Naturā deorum.

con-

consensu receptū semper fuit, vitiari peruertique religionem falsis erroribus. vnde colligimus, vbi zelo inconsiderato quiduis nobis permittimus, friuolum esse quem superstitioni obdunt pre-textum. Quauis tamen in omnium ore personet hæc confessio, turpis interim se prodit inscitia, quòd neque adhærent vni Deo, neque delectum adhibent in eius cultu, sicuti antehac docuimus. Atqui Deus, vt sibi ius suum vendicet, clamat se esse æmulum, ac se uerum fore vltorem si cum vllò Deo fictitio misceatur. deinde legitimum cultum definit, vt genus humanum sub obsequio contineat. Vtrūque complectitur Lege sua, vbi primò sibi addicit fideles, vt illis sit vnus Legislator: deinde regulam præscribit qua ritè ex suo arbitrio colatur. De Lege quidem, quia multiplex est eius vsus ac finis, suo loco differam: nunc partem hanc duntaxat attingo, frænum illic impositum esse hominibus, ne ad vitiosos cultus declinent. Quod autem priore loco posui, tenendum est, nisi in vno Deo resideat quicquid proprium est diuinitatis, honore suo ipsum spoliari, violarique eius cultum. Atque hîc intentiore cura animaduertere conuenit quibus astutiis ludat superstitio. Neque enim ad alienos deos sic desciscit vt videatur summum Deum deferere, vel in aliorum ordinem redigere: sed dum supremū locum illi concedit, turbam minorum deorum circundat, inter quos propria eius officia partitur, ita (licet dissimulanter & callidè) diuinitatis gloria, ne apud vnum tota maneat, disseccatur. Sic veteres olim, tam ex Iudæis quàm Gentibus, deorum patri & arbitro ingentem illam turbam subdiderunt, quibus communis esset, pro ordinis ratione, cæli & terræ cum summo Deo administratio. Sic aliquot retrò seculis, Sancti qui hac vita excesserant, in Dei societatem euecti sunt, vt pro illo & colerentur & inuocarentur & celebrarentur. Tali abominatione ne offuscari quidem putamus Dei maiestatem, quum magna ex parte supprimatur & extinguatur: nisi quòd frigidam retinemus de suprema eius potentia opinionem. Interea inuolucris decepti, diducimur in varios deos.

2 Quinetiam in hunc finem inuenta est latræ & dulæ, quam appellant, distinctio, quòd impunè viderentur Angelis & mortuis transcribi diuini honores. Quem enim Sanctis cultū deferunt Papistæ, nihil re ipsa differre à Dei cultu palàm est. Promiscuè enim & Deum & illos adorant, nisi quòd dum vrgentur, exceptione hac euadunt, Deo se illibatum seruare quod suum est, quia latræm illi relinquunt. Atqui de re non de voce quum sit quæstio, quis illis permittat tam securè in re omnium maxima ludere? Verum (vt hoc quoque omittamus) non aliud tandem consequentur sua distinctione, quàm cultum ab ipsis vni Deo præstari, aliis autem seruitium. *λατρεία* enim apud Græcos valet quantum apud Latinos cultus: *δουλεία* verò propriè seruitutem sonat. & tamen in Scripturis interdum confunditur hoc discrimen. Porrò vt demus esse perpetuum, nempe inquirendum est quid vtrunque valeat. *δουλεία*

quidem seruitus est, λατρεία cultus. Iam quin maius quiddam sit serui e quàm colere, nemo dubitat. Nam ei seruire durū esset sæpenumerò, quem colere non recusares: ita iniqua esset distributio, Sanctis assignare quod maius est, Deo quod minus est relinquere. At cõplures ex veteribus hac distinctione vsi sunt. Quid tum, si omnes eam perspiciunt non modò impropriam esse, sed penitus fruolam?

Galat. 4.

6 8

3 Omittis argutiis rem expendamus. Paulus quum Galatis reducit in memoriam quales fuerint priusquam essent illuminati in Dei notitia, dicit eos duliam exhibuisse iis qui natura non erant dii. Vtunque latriam non nominet, an ideo excusabilis est eorum superstitio? Ipse quidem nihilominus peruersam illam superstitutionem damnat, cui nomen dulix imponit, quàm si exprimeret latriæ nomen. Et quum Christus Satanæ insultum repellit hoc clypeo, scriptum esse, Dominum Deum tuum adorabis, non veniebat nominatim in quæstionem latria. Satan enim non nisi προσκύνειν exige-

Math.

4. b. 10

Apoc. 19.

b. 10

bat. Similiter quum reprehenditur Iohannes ab Angelo, quòd in genua coram eo procidisset, non debemus intelligere Iohannem tam fuisse amentem, vt debitum soli Deo honorem vellet ad Angelum transferre. Sed quia fieri aliter nequit quin diuinum aliquid sapiat cultus qui cum religione coniunctus est, προσκυνεῖν ille Angelum non potuit quin ex Dei gloria detraheret. Legimus quidem sæpe, adoratos fuisse homines: sed ille fuit ciuilis honor, vt ita dicam: religio autē aliam habet rationem, quæ, simulatque coniuncta est cum cultu, diuini honoris profanationem secum trahit.

Act. 10.

d. 25

Idem & in Cornelio videre licet. Neque enim tam malè profecerat in pietate, quin summum cultum vni Deo tribueret. Quòd ergo se coram Petro prosternit, non facit certè hoc animo vt eum adoret loco Dei: seuerè tamen Petrus ne hoc faciat, prohibet. Cur, nisi quia nunquam tam articulatè homines inter Dei & creaturarum cultum discernunt, quin promiscuè transferant ad creaturam quod erat Dei proprium? Proinde si volumus vnum Deum habere, meminerimus ne tantulū quidem ex eius gloria delibandum, quin

Zach. 14

b. 9

retineat quod sibi proprium est. Itaque Zacharias, vbi de Ecclesiæ reparatione concionatur, disertè exprimit non modò vnum fore Deum, sed vnum quoque fore eius nomen: nequid scilicet cum idolis commune habeat. Qualem verò cultum exigat Deus, alibi suo ordine videbitur. Nam Lege sua voluit præscribere hominibus quid fas sit ac rectum, & ideo ad certam normam eos astringere, ne quisque sibi permitteret cultum quemlibet comminisci. Sed quia non expedit multa miscendo onerare lectores, partem illam nondum attingo: hoc tenere sufficiat, quæcunque pietatis officia aliò transferuntur quàm ad vnicum Deum, sacrilegio non carere. Ac primùm quidem superstitio diuinis honores vel Soli & aliis stellis, vel idolis affinxit: deinde sequuta est ambitio, quæ mortales Dei spoliis ornaudo, quicquid sacrū erat profanare ausa est.

est. Et quāquam stabat principiū illud. colere summū numē, Geniis tamē, diisq; minoribus, aut heroibus mortuis promiscuē sacrificia offerre vsu receptum fuit. Aded in hoc vitiū procliuis est lapsus, vt quod sibi vni feuerē vendicat Deus, cōmunicetur cū magna turba.

*Unicam Dei essentiam ab ipsa creatione traditi
in Scripturis, quæ tres in se personas continet.*

C A P. X I I I.

V O D de immensa & spirituali Dei essentia traditur in Scripturis, non modò ad euertenda vulgi deliria, sed etiam ad refurandas profanæ Philosophiæ argutias valere deber. Scitè sibi vnus ex Veteribus dicere visus est, Deum esse quicquid videmus, & quicquid non videmus. Atqui hoc modo in singulas mundi partes diuinitatem transfusam esse fluxit. Etsi autem Deus, vt nos in sobrietate contineat, parcè de sua essentia differit, duobus tamen illis, quæ dixi, epithetis tam crassas imaginationes tollit, quàm reprimat humanæ mentis audaciam. Nam certè eius immensitas terrere nos debet, ne cum sensu nostro metiri tentemus: Spiritualis verò natura quicquam de eo terrenum aut carnale speculari vetat. Eòdem pertinet quòd sapius domicilium sibi in cælo assignat. Etsi enim, vt est incomprehensibilis, terram quoque ipsam implet: quia tamen mentes nostras pro sua tarditate subsidere in terra videt, meritò, vt pigritiam & inertiam excutiat, supra mundum nos attollit. Atque hinc concidit Manichæorum error, qui duo principia statuendo, diabolum ferè Deo parem fecerunt. Certè hoc fuit & Dei vnitatem abrumpere, & restringere immensitatem. Nam quòd abuti testimoniis quibusdam ausi sunt, turpis incitiæ fuit: sicuti ipse error, execrabilis insanix. Anthropomorphitæ etiam, qui Deum corporeum ex eo sunt imaginati, quòd os, aures, oculos, manus, & pedes Scriptura illi sæpe ascribit, facillè refutantur. Quis enim vel parum ingeniosus non intelligit Deum ita nobiscum, ceu nutrices solent cum infantibus, quodammodo balbutire? Proinde tales loquendi formæ non tam ad liquidum exprimunt qualis sit Deus, quàm eius notitiam tenuitati nostræ accommodant: quod vt fiat, longè infra eius altitudinem descendere necesse est.

2 Sed alia quoque speciali nota qua propiùs possit dignosci, se designat. Nam ita se prædicat vnicum esse, vt distinctè in tribus personis considerandum proponat, quas nisi tenemus, nudum & inane duntaxat Dei nomen sine vero Deo in cerebro nostro volitat. Porrò nequis triplicem Deum somniet, aut putet tribus personis lacerari simplicem Dei essentiam, quærenda hinc nobis erit breuis & facilis definitio quæ nos ab omni errore expediat. Cæterùm quia vocem Personæ odiosè exagitant nonnulli quasi humanitus inuentam, qua æquitate id faciant, priùs videndum. Filium Dei Apostolus characterem hypostaseos Patris nominans, haud *Hib. 1.3*
d. iiii.

dubiè aliquam Patri substantiam assignat in qua differat à Filio. Nam pro essentia accipere (sicuti fecerunt quidam interpretes, ac si Christus, velut sigillo impressa cera, Patris in se substantiam repræsentaret) non durum modò, sed absurdum quoque esset. Nam quum simplex & indiuidua sit essentia Dei, qui totam in se continet, neq; portione aut defluxu, sed integra perfectione, improprie imò ineptè dicitur eius character. Sed quia Pater, quanuis sua proprietate distinctus, se totum in Filio expressit, optima ratione dicitur suam hypostasin reddidisse in eo conspicuam. Cui aptè conuenit quod mox additur, esse splendorem gloriæ. Certè ex Apostoli verbis colligimus propriam esse in Patre hypostasin quæ in Filio refulgeat. Vnde etiam rursus facillè elicitur Filii hypostasis, quæ eum à Patre distinguat. Eadè in Spiritu sancto ratio: quia & Deum esse statim probabimus, & tamen alium à Patre censerì necesse est. Hæc porrò distinctio nō est essentiæ, quam nefas est facere multiplicem. Ergo si fidem obtinet Apostoli testimonium, sequitur tres in Deo esse hypostasas. Idem quum expresserint Latini Personæ voce, nimii fastidii atque etiam perniciæ est de re clara rixari. Si verbum de verbo transferre libeat, substantia dicitur. Multi eodem sensu substantiam dixerunt. Nec verò solis Latinis in vso fuit Personæ nomen, sed Græci similiter, fortè testandi consensus causa, docuerunt tria *πρόσωπα* in Deo esse. Qui tamen siue Græci siue Latini verbo inter se differunt: probè consentiunt in rei summa.

3 Nunc vt de persona oblatrent hæretici, vel quidā nimis morosi obstrepant se non admittere hominum arbitrio confictū nomen, quum nobis excutere non possint tres dici, quorū quisque insolidum sit Deus, nec tamen plures esse deos: quæ nā est ista improbitas improbare verba quæ non aliud explicant quàm quod Scripturis testatum consignatumque est? Satius foret, inquit, non modò sensa nostra, sed verba etiam intra Scripturæ fines continere, quàm exoticas voces spargere, quæ dissentionum ac iurgiorum seminaria futura sint. Sic enim languetur circa verborum pugnas: sic veritas altercando amittitur: sic charitas odiosè rixando dissoluitur. Si verbum exoticum appellant quod totidem syllabis compositum in Scriptura ostendi non possit, iniquam fanè legem nobis imponunt, qua damnatur omnis interpretatio quæ Scripturæ contextu non consarcinatur. Sin exoticum illud est quod curiosè excogitatum supersticiosè defenditur, quod ad contentionem magis quàm ad ædificationem valet, quod vel importunè vel nullo fructu vsurpatur, quod sua asperitate pias aures offendit, quod à verbi Dei simplicitate abstrahit: eorum sobrietatem toto animo amplector. non enim minori religione de Deo nobis loquendum quàm cogitandum sentio: quando & quicquid de eo à nobis cogitamus, stultum est, & quicquid loquimur, insulsum. Est autem modus aliquis seruandus: petenda certa ex Scripturis & cogitandi & loquendi regula, ad quam & mentis cogita

cogitationes omnes & oris verba exigantur. Sed quid vetat quominus quæ captui nostro perplexa in Scripturis impeditaque sunt, ea verbis planioribus explicemus, quæ tamen religioſè & fideliter ipſius Scripturæ veritati ſeruiant, & parçè modèſtèque, nec citra occasionem uſurpentur? Cuius rei non deſunt fatiſ multa exempla. Quid autem, ubi Eccleſiam ſumma neceſſitate vrgeri ad uſurpandas Trinitatis & Perſonarum voces comprobatum fuerit, ſiquis verborum nouitatem tum reprehendat, nonne meritò iudicetur lucem veritatis indignè ferre, vt qui tantùm hoc reprehendat, veritatem planam ac dilucidam reddi?

4 Huiuſmodi autem verborum nouitas (ſi ita appellanda eſt) tum potiſſimum uſu venit dum aduerſus calumniatores aſſerenda eſt veritas, qui tergiverſando ipſam eludunt: quod hodie plus fatiſ experimur, quibus plurimum eſt negotii in expugnandis puræ ſançque doctrinæ hoſtibus: adeò obliquo & volubili flexu lubrici iſti angues effugiunt, niſi fortiter premantur, & deprehenſi vrgeantur. Sic veteres variis prauorum dogmatum certaminibus exagitati, quid ſentirent coacti ſunt exquiſita perſpicuitate ediſſerere, ne obliqua ſubterfugia impiis relinquerent, quibus verborum inuolucra errorum erant latebræ. Arrius fatebatur Chriſtum Deum, & Filium Dei, quia euidentibus oraculis reſtaſtari non poterat, & quaſi probè deſunctus conſenſum aliquem cum aliis mulabat. At interim non deſinebat iactare Chriſtum creatum eſſe & initium habuiſſe, vt reliquas creaturas. Quò flexilem hominiſ vaſtritiem è latebris extraherent veteres, vltra progreſſi ſunt, Chriſtum pronuntiantes æternum Patris Filium, Patrique conſubſtantialem. Hic efferbuit impietas, dum nomen *μωουουου* peſſimè odiſſe & execrari Arriani cœperunt. Quòd ſi principio conſeſſi eſſent ſyncerè & ex animo Deum, nõ iſticiati eſſent Patri eſſe conſubſtantialem. Quis probos illos viros infectari audeat quaſi rixatores & contentioſos, quòd ob vocolam vnã tanto diſceprandi feruore incaluerint, & Eccleſiæ quietem turbauerint? At vocola illa diſtinguebat inter puræ fidei Chriſtianos & ſacrilegos Arrianos. Surrexit poſteà Sabellius, qui Patris, Filii, & Spiritus ſancti nomina ferè pro nihilo ducebat, nõ diſtinctionis alicuius cauſa poſita eſſe diſputans, ſed diuerſa eſſe Dei attributa, cuiuſmodi plurima habentur. Si in certamen ventum eſſet, fatebatur ſe credere Patrem Deum, Filium Deũ, Spiritum Deum: ſed poſteà elabi promptum erat, nihil ſe aliud dixiſſe quàm ſi Deum fortem, & iuſtum, & ſapientem vocaſſet. Itaque recinebat aliam cantilenam, Patrem eſſe Filium, & Spiritum ſanctum eſſe Patrem nullo ordine, nulla diſtinctione. Probi doctores, quibus tum pietas cordi erat vt hominiſ improbitatem frangerent, reclamabant verè agnoſcendas eſſe in Deo vno tres proprietates. Atque vt ſe contra tortuoſas verſutias aperta ſimpliciſque veritate munirent, affirmarunt verè in vno Deo ſubſiſtere, ſeu (quod idem erat) in Dei

vnitate subsistere personarum Trinitatem.

5 Si ergo temerè non sunt inuenta nomina, cauendū est ne ea repudiando superbæ temeritatis arguamur. Vtinam quidē sepulta essent, cōstaret modò hæc inter omnes fides, Patrem, & Filium, & Spiritum esse vnum Deum: nec tamen aut Filium esse patrem, aut Spiritum Filium, sed proprietate quadam esse distinctos. Neque verò tam præcisa sum austeritate, vt ob nudas vuculas digladiari sustineam. Animaduerto enim veteres, multa alioqui religione de his rebus loquentes, nec inter se, nec singulos etiam secum vbique consentire. Quas enim Hilarius formulas à Conciliis vsurpatas excusat? Quò licentiæ interdum profilit Augustinus? Quàm absimiles sunt Græci Latinis? Sed huius variationis exemplum vnum sufficiat. Nomen *ὁμοούσιον* quum reddere Latini vellent, dixerunt Consubstantialiam, vnam esse Patris & Filii substantiam indicantes, atque ita Substantiam vsurpantes pro Essentia. Vnde & Hieronymus ad Damasum, sacrilegium esse dicit, tres in Deo substantias prædicare. Atqui plus centies apud Hilarium reperies, tres esse in Deo substantias. In vocabulo autem Hypostaseos quàm perplexus est Hieronymus? Venenum enim subesse suspicatur, quum nominantur tres in Deo hypostaseis. Et si quis pio sensu hac voce vtatur, impropriam tamen loquutionem esse non dissimulat, si tamen syncerè ita loquutus sit, ac non potius quos oderat Episcopus orientis, sciens ac volens grauare studuerit iniusta calumnia. Certè hoc parum ingenuè asserit, in omnibus prophanis scholis *ὁμοίαν* nihil aliud esse quàm hypostasin, quod ex communi tritòque vsu passim refellitur. Modestior & humanior Augustinus, qui etsi nomen hypostaseos in hoc sensu Latinis auribus nouum esse dicit: adèd tamen Græcis suam loquendi consuetudinem non eripit, vt Latinos etiam qui phrasin Græcam imitati fuerant, placidè toleret. Et quod etiam à Socrate de ipsa scribitur libro sexto Historiæ tripartitæ, eò tendit, quasi ab imperitis hominibus sit perperam ad hanc rem accommodata. Quin idem Hilarius magno crimini ducit hæreticis, quòd eorum improbitate cogatur subiicere periculo humani eloquii quæ mentium religione contineri oportuerat, non dissimulans quin id sit agere illicita, ineffabilia loqui, inconcessa præsumere. Paulò pòt multas adhuc excusat quòd audet proferre noua nomina. Nā vbi posuit naturæ nomina, Patrem, Filium, & Spiritum: subnectit, extra significantiam sermonis esse, extra sensus intentionem, extra intelligentiæ conceptionem, quicquid vltra quæritur. Ac alibi scælices Galliæ Episcopus prædicat, qui aliam nec excudissent, nec recepissent, nec omnino nouissent confessionem, quàm veterem illam & simplicissimam quæ ab ætate Apostolorum apud omnes Ecclesias recepta fuerat. Nec absimilis est Augustini excusatio, necessitate extortam fuisse hanc vocem propter humani eloquii in re tanta inopiã, non vt exprimeretur quod est, sed ne taceretur quo-

modo

Lib. 5. de
trinitat.
ca. 8. &
9

Lib. 2. de
trinit.

De con-
ciliis.

Necessitate inuata hæc voces: Trinitas,
Personæ.

modo tres sint, Pater, Filius, & Spiritus. Atque hæc sanctorum virorum modestia mouere nos debet, ne tam seuerè velut censorio stylo protinus notemus eos qui in verba à nobis concepta iurare noliunt: modò ne aut factu, aut proteruia, aut malitioso astu id faciant: sed expendant ipsi vicissim quanta necessitate adacti sic loquamur, vt paulatim vtili loquendi formæ tandem assuefiant. Ca-uere etiam discant, ne, vbi occurrendum est ex vna parte Arrianis, ex altera Sabellianis, dum vtrisque tergiuerlandi ansam præcidi stomachantur, nonnullam suspicionem inciant vel Arrii se esse discipulos, vel Sabellii. Dicit Arrius Christū esse Deum: sed nullat factum esse & initium habuisse. Dicit vnum cum Patre: sed clam in suorum aures insuffurat, vnitum esse vt ceteros fideles; quamquam singulari prærogatiua. Dic consubstātialem: detraxeris versipelli laruam, & ramen nihil addis Scripturis. Dicit Sabellius, Patrem, Filium, & Spiritum nihil in Deo distinctum sonare. Dic tres esse, vociferabitur te nominare tres deos. Dic in vna Dei essentia personarum Trinitatem: dixeris vno verbo quod Scripture loquuntur, & inanem loquacitatem compresseris. Porro si quos tam anxia constringit superstitio vt hæc nomina non ferant: nemo tamen iam, vel si rumpatur, inficiari poterit, quum vnum audimus, intelligendam esse substantiæ vnitatem: quum tres audimus in vna essentia, personas notari in hac Trinitate. Quo non fraudulenter confesso, verba nihil moramur. Sed expertus pridem sum, & quidem sæpius, quicumque de verbis pertinaciùs litigant, fouere occultum virus: vt magis expediat eos vltro prouocare, quam in eorum gratiam obscurius loqui.

6 Cæterum omiſſa de vocibus disputatione, iam de re ipsa dicere aggrediar. Personam igitur voco subsistentiam in Dei essentia, quæ ad alios relata, proprietate incommunicabili distinguitur. Subsistentiæ nomine aliud quiddam intelligi volumus quam essentiam. Si enim Sermo simpliciter esset Deus, interea non haberet aliquid proprium, perperam dixisset Iohannes fuisse semper apud Deum. Vbi continuo post addit, Deum quoque fuisse ipsum Sermonem, ad vnicam essentiam nos reuocat. Sed quia apud Deum esse non potuit quin resideret in Patre, hinc emergit illa subsistentia, quæ etsi indiuiduo nexu cum essentia coniuncta est, nec potest separari, specialem tamen habet notam qua ab ipsa distinguitur. Iam ex tribus subsistentiis vnamquamque dico ad alias relata proprietate distingui. Relatio hæc disertè exprimitur: quia vbi simplex fit Dei mentio & indefinita, non minus ad Filium & Spiritum pertinet nomen hoc quam ad Patrem. Simul autem atque Pater cum filio confertur, sua quæque proprietates ab altero discernit. Tertio quicquid singulis proprium est, incommunicabile esse assero, quia in Filium competere vel transferri non potest quicquid ad notam discretionis tribuitur Patri. Neque verò mihi displicet Tertulliani definitio, modò dextrè sumatur: esse quan-

Iohan. I.

a. I

Lib. contra Præxam.

Sabellius dicit, (Pater, Filius, Spiritus sanctus) ipsa Dei quæ attributa: sed non distinguuntur.

dam in Deo dispositionem vel œconomiam, quæ de essentiæ vni-
tate nihil mutet.

7 Priusquã tamen longiùs progrediar, probanda erit & Filii & Spiritus sancti deitas: deinde, vt inter se differãt, videbimus. Certè quum Dei verbum nobis proponitur in Scriptura, absurdissimum fuerit imaginari fluxam duntaxat & euanidam vocem, quæ in aërem emissa prodeat extra ipsum Deum: cuiusmodi & oracula Patribus edita, & prophetiæ omnes fuerunt: quum perpetua magis Sapiencia indicetur apud Deum residens, vnde & oracula & prophetiæ omnes prodierunt. Non enim minus (teste Petro) loquuti sunt Spiritu Christi veteres Prophetæ quàm Apostoli, & quicumque postea cœlestem doctrinam administrarunt. Quia verò nondum manifestatus erat Christus, necesse est sermonem intelligere ante secula ex Patre genitum. Quòd si sermonis fuit ille Spiritus, cuius organa fuerunt Prophetæ, indubiè colligimus verum fuisse Deum. Atque hoc in mundi creatione satis clarè docet Moses, Sermonem illum intermedium statuens. Cur enim disertè narrat Deum singulis operibus creandis dixisse, Fiat hoc vel illud, nisi vt imperuestigabilis Dei gloria in imagine sua reluceat? Nasutis & garrulis hoc eludere pròptum esset, vocem accipi pro iussu & imperio. sed meliores interpretes Apostoli, qui tradunt per Filium secula esse condita, & portare omnia potenti suo verbo. Hic enim videmus verbũ pro nutu vel mādato Filii accipi, qui ipse æternus & essentialis est Patris sermo. Nec verò sanis & modestis obscurũ est quod dicit Salomon, vbi sapientiam inducit à Deo ante secula genitam, & rerum creationi & cunctis Dei operibus præidentem. Nam temporarium quendam Dei nutum fingere, stultum ac friuolum esset: quum tunc exerere voluerit Deus fixum æternũque suum consilium, atque etiam aliquid occultius. Quò etiam spectat dictum illud Christi, Pater meus & ego vsque ad hunc diem operamur. Se enim à primo mundi exordio assiduum in opere cum Patre fuisse affirmans, apertiùs explicat quod breuiùs attigerat Moses. Sic ergo Deum fuisse loquutum colligimus vt Sermoni in agendo suæ essent partes, atque ita vtriusque communis esset operatio. Multò autem omnium clarissimè Iohannes, quum Sermonem illum qui ab initio Deus apud Deum erat, rerum omnium causam simul cum Deo Patre statuit. Nam & solidam permanentemque Verbo attribuit essentiam, & aliquid peculiare assignat, & dilucidè ostendit quomodo Deus loquendo mundi fuerit creator. Ergo vt omnes diuinitus profectæ reuelationes verbi Dei titulo ritè insigniuntur, ita verbum illud substantiale summo gradu locare cõuenit, oraculorum omnium scaturiginem, quod nulli varietati obnoxium, perpetuò vnum idẽmque manet apud Deum, & Deus ipse est.

8 Hic obstrepunt nonnulli canes, qui quum suã illi diuinitatẽ palàm eripere non ausint, æternitatem ciãm suffurantur. Dicunt enim

enim, tum demum Sermonem esse cœpisse, quum Deus in mundi creatione sacrū suum os aperuit. Sed nimis inconsideratæ substantiæ Dei nouationem quandam affingunt. Nam vt, quæ externum opus respiciunt, Dei nomina attribui ei cœperunt ab existentia operis ipsius (quale est quod cæli & terræ Creator vocatur) ita nullū nomen agnoscit pietas vel admittit, quod Deo aliquid nouū in seipso accidisse significet. Nam siquid fuisset aduentitium, concideret illud Iacobi, manare defursum omne donum perfectum, & desce-
Jacob. 1. c. 17
 dere à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, vel conuersionis obumbratio. Nihil ergo minùs ferendum quàm principū fingere illius Sermonis qui & Deus semper fuit, & postea mundi opifex. Sed arguè scilicet ratiocinatur, Mosen, narrando Deum tunc primū loquutum esse, simul innuere nullum antè in ipso fuisse Sermonem: quo nihil magis est nugatorium. Neque enim quia manifestari aliquid certo tempore incipit, colligendum propterea erat, nunquam prius fuisse. Ego verò longè secus concludo. quum in ipso momento quo dixit Deus, Fiat lux, Sermonis virtus
Gen. 1. a. 3
 emerferit & extiterit, ipsum multò antè fuisse. Quum dudum autem siquis inquireret, nullum exordium reperiet. Neque enim certum temporis spatium terminat quum dicit ipse, Pater illustra Filium gloria quam apud te initio possedi, antequā iacerentur mundi fundamenta. Neque hoc præteriit Iohannes: quia antequam ad
Ioh. 17. a. 5
 mundi creationem descendat, principio Sermonem apud Deum fuisse dicit. Constituiamus ergo rursus, Sermonem extra temporis initium à Deo conceptum, apud ipsum perpetuò resedisse: vnde
 & æternitas, & verà essentia, & diuinitas eius comprobatur.

9 Et si autem Mediatoris personam nondū attingo, sed differo vsque in eum locum vbi de redemptione agetur: quia tamen sine controuersia inter omnes constare debet, Christum esse illum Sermonem carne indutum, huc optimè conuenient quæcunque deitatem Christo asserunt testimonia. Quū dicitur Psalmo 45. Solium tuum (Deus) in seculū & vsque, terguerantur Iudæi, nomen Elohim cōpetere etiam in Angelos & summas potestates. Atqui nusquam extat similis in Scriptura locus, qui thronum æternum creaturæ erigat. Neq; enim simpliciter Deus vocatur, sed æternus quoque Dominator. Deinde nemini defertur hic titulus, nisi cum adiectione, qualiter Moses fore dicitur Pharaoni in Deum. Alii in
Exod. 7. a. 1
 genitino casu legunt, quod nimis insipidum est. Fateor quidem sæpe Diuinum vocari quod singulari præstantia eximium est: sed ex contextu satis liquet durum illud esse & coactum, imò nequaquam quadrare. Verū si non cedat eorū peruicacia, certè non obscure à Iesaiā idem Christus inducitur & Deus, & summa potentia ornatus, quod vnus Dei proprium est, Hoc est, inquit, nomen
Ies. 9. b. 6
 quo vocabunt eum, Deus fortis, Pater futuri seculi, &c. Oblatrant hinc quoque Iudæi, & sic lectionem inuertunt. Hoc est nomen quo vocabit eum Deus fortis, Patet futuri, &c. vt hoc duntaxat Filio

Christus sermo verus, sermo autem initium, 8° sermo

reliquum faciant, Principem vocari pacis. Sed quorsum tot epitheta in Deum Patrem hoc loco congesta forent, quum Prophetæ consilium sit Christum insignibus notis, quæ fidem in eo nostram ædificet, ornare? Quare dubium non est quin eadem ratione Deus fortis nunc vocetur, qua paulò antè Immanuel. Nihil autem dilucidius Ieremiæ loco quæri potest, hoc fore nomen quo vocabitur germen Dauidis, Iehouah iustitia nostra. Nam quum doceant ipsi Iudæi vitrò alia Dei nomina nihil quàm epitheta esse, hoc solum quod ineffabile dicunt, esse substantiuum ad exprimendam eius essentiam: colligimus Filium vnicum esse Deum & æternum, qui alibi pronuntiat se gloriam suam nõ daturum alteri. Latebras quidem hinc caprant, quia & altari à se extracto nomen istud imposuerit Moses, & Ezechiel ciuitati nouæ Ierusalem. Sed quis non videt altare extrui in monumentum, quòd Deus sit exaltatio Mosis? nec Hierosolymam insigniri Dei nomine, nisi ad testandam Dei præsentiam? Sic enim Propheta loquitur, Nomen ciuitatis ex illa die, Iehouah ibi. Moses verò in hunc modum, Ædificauit altare, & vocauit eius nomen, Iehouah exaltatio mea. Sed maius scilicet certamen restat ex alio Ieremiæ loco, vbi hoc ipsum elogium ad Ierusalem refertur his verbis, Hoc est nomen quo vocabunt eam, Iehouah iustitia nostra. Atqui tantum abest quin hoc testimonium officiat veritati quam defendimus, vt magis suffragetur. Quum enim antea Christum esse verum Iehouah testatus esset, vnde fuit iustitia, nunc pronuntiat, Ecclesiam Dei hoc verè ita sensuram, vt nomine ipso gloriari queat. Itaque priore loco fons & causa iustitiæ ponitur: deinde additur effectus.

10 Quòd si non satisfaciunt hæc Iudæis, tam frequenter Iehouam statui in Angeli persona, non video quibus cauellis eludant. Angelus apparuisse sanctis Patribus dicitur. Idem sibi nomē æterni Dei vendicat. Si excipiat quispiam, personæ quam sustinet respectu hoc dici, minimè ita soluitur nodus. Neque enim seruus, sacrificium offerri sibi permittens, suum Deo honorem eriperet. Atqui Angelus panem se manducaturum negans, iubet offerri sacrificium Iehouæ. Deinde verò se illum Iehouam esse re ipsa probat. Itaque Manuah & eius vxor ex hoc signo non Angelum modò, sed Deum se vidisse colligunt. Vnde vox illa, Moriemur quia Deum vidimus. Dum verò respondet vxor, Si voluisset nos occidere Iehouah, non suscepisset è manu nostra sacrificium: certè Deum fateretur qui Angelus antè dictus est. Adde quòd ipsa Angeli responsio dubitationem tollit, Cur de nomine meo interrogas quod est mirabile? Quo magis detestabilis fuit Serueta impietas, dum asseruit Deum nunquam patefactum fuisse Abrahæ & aliis Patribus, sed eius loco adoratum fuisse Angelum. Rectè autem & prudèter orthodoxi Ecclesiæ Doctores Sermonem Dei esse interpretati sunt principem illum Angelum, qui iam tunc præludio quodam fungi cœpit Mediatoris officio. Et si enim nondum erat carne ve-

stitus,

*Iehouah ineffabile Dei nomē: quod facimus
Propheta famini Dauidis attribuit, i. Titimo. 9.*

stitus, descendit tamen quasi intermedius, vt familiarius ad fideles accederet. Propior igitur communicatio dedit ei Angeli nomen: interea quod suum erat, retinuit, vt Deus esset ineffabilis gloriæ. Idem sibi vult Oseas, qui postquam recensuit iustā Iacob cum Angelo, Iehouah, inquit, Deus exercituum, Iehouah, memoriale nomen eius. Iterum oggannit Seruetus, Deum gestasse personam Angeli. Quasi verò non confirmet Propheta quod à Mose dictum fuerat, Vt quid interrogas de nomine meo? Et confessio sancti Patriarchæ satis declarat non fuisse creatum Angelum, sed in quo plena deitas resideret, quum dicit, Vidi Deum facie ad faciē. Hinc etiam illud Pauli, Christum fuisse populi ducem in deserto. quia etsi nondum aduenerat humiliationis tempus, figurā tamen proposuit æternus ille Sermo eius officij cui destinatus erat. Iam si absque contentione expenditur caput Zachariæ secundum, Angelus, qui alterum Angelum mittit, idem mox pronuntiatur Deus exercituum, & ei summa potentia adscribitur. Innumera testimonia omitto in quibus turò acquiescit fides nostra, quanuis Iudæos non admodum moueant. Nam quum dicitur apud Iesaiam, Ecce Deus noster iste: hic est Iehouah: expectabimus eum, & seruabit nos: oculatis patet monstrari Deum qui in salutem populi denuò exurgit. Et emphaticæ demonstrationes bis positæ non aliò finunt hoc trahi quàm ad Christum. Apertior etiamnum & solidior locus Malachiæ, vbi venturum Dominatorem, qui tunc expetebatur, ad templum suum promittit. Certè non nisi vni summo Deo sacrum fuit templum, quod tamen Propheta Christo vendicat. Vnde sequitur, eundem esse Deum qui semper adoratus fuit apud Iudæos.

II Nouum autem testamentum innumeris testimoniis scater. Ideo danda est opera vt breuiter potius seligamus pauca quàm omnia congeramus. Quanuis autem de eo loquuti sint Apostoli, ex quo iam extiterat Mediator in carne: quicquid tamen adducā, probandæ eius æternæ deitati aptè conueniet. In primis istud est singulari animaduersione dignum quòd Apostoli, quæ de æterno Deo prædicta erāt, in Christo vel iam exhibita, vel olim representanda docent. Nam vbi Iesaias Dominum exercituum Iudæis & Israëlitis in petram scandali & lapidem offensionis fore vaticinatur, id Paulus asserit in Christo esse implem. Dominum ergo illum exercituum Christum esse declarat. Similiter alibi, Oporter, inquit, pos omnes semel silti ad tribunal Christi. Scriptum est enim, Mihi flectetur omne genu, & omnis lingua iurabit mihi. Id quum apud Iesaiam de se Deus prædicet, Christus re ipsa in se exhibeat, consequitur illum ipsum Deum esse cuius gloria traduci aliò nō potest. Quod etiam ad Ephesios ex Psalmis citat, in Deum vnicè competere liquet, Ascendens in altum duxit captiuitatem. rum ascensionem eiusmodi adumbratam fuisse intelligens quum insigne aduersus exterarum gentes victoria, potentiam suam exeruit

Oseas. II.
b. 5

Gene. 32.
g. 29, 30

I. Cor.
10. 4. 4

Iesa. 23.
c. 9

Malach.
3. 1

Iesa. 3 c.
14

Rom. 9.
g. 23

Rom. 14.
b. 10

Iesa. 45.
d. 23

Ephes. 4.
b. 8

Psal. 67.
c. 19

Christus non Abrasahis lapis offensionis: Hunc
Iesaias Dominum exercituum vocat! 75.

Johan. 1. Deus, in Christo plenius exhibitam significat. Sic Iohannes glo-
b. 14 riam Filii fuisse testatur, quæ Iesaiæ per visionem reuelata fuit:
Iesai. 6. quum tamen Propheeta ipse Dei maiestatem sibi visam scribat. Illa
a. 1 verò quæ Apostolus ad Hebræos in Filium confert, non obscurum
Hebr. 1. est esse clarissima Dei elogia: Tu in principio, Domine, fundasti
c. 10. & cælum & terram, &c. Item, Adorate eum omnes Angeli eius. Ne-
b. 6 que tamen illis abutitur, quum ad Christum trahit. siquidem quæ-
 cunque in Psalmis illis canuntur, solus ipse impleuit. Ille enim
 fuit qui exurgens miseratus est Sion: ille qui omnium gentium
Joh. 1. a. & insularum regnum sibi asseruit. Et cur dubitasset Iohannes Dei
1. & b. 14 maiestatem ad Christum referre, qui præfatus fuerat, verbum sem-
2. Cor. 5. per fuisse Deum? Quid formidasset Paulus Christum in Dei tri-
b. 10 bunalı collocare, tam aperto præconio eius diuinitatem antè
Roma. 9. profequutus, vbi dixerat esse Deum in secula benedictum? At-
a. 5. que vt appareat quàm sibi bene in hac parte consentiat, alibi e-
1. Tim. 3. tiam Deum in carne manifestatum esse scribit. Si Deus est in se-
d. 16 cula laudandus, ille est igitur cui soli omnem gloriam & hono-
1. Tim. 1. rem deberi, alio loco idem affirmat. Neque verò id dissimulat:
d. 17 quin palàm clamat, Quum in forma Dei esset, non fuisse ductu-
Phili. 2. rum rapinæ loco si æqualem Deo se præbuisset: sed vltro seipsum
a. 6 exinaniuisse. Ac ne factitium quempiam Deum esse impii obstre-
 perent, vltro progreditur Iohannes: Ipse, inquit, est verus Deus, &
1. Iohan. vita æterna. Quanquã satis superque nobis esse debet, Deum no-
5. d. 20 minari: præsertim ab eo teste qui disertè nobis nõ plures esse deos
 assenerat, sed vnum. Ille autem Paulus est, qui sic loquitur, Vt-
1. Cor. 8. que multi nominentur dii, siue in cælo, siue in terra: nobis ta-
b. 5. men vnus est Deus, ex quo omnia. Ex eodem ore quum audiamus
 Deum in carne manifestatum, Deum suo sanguine acquisiuisse si-
1. Tim. 3. bi Ecclesiam: quid secundum Deum imaginamur, quem ille ne-
d. 16. act. quaquam agnoscit? Et minimè dubium est quin idem piis omni-
20. f. 28 bus fuerit sensus. Thomas certè similiter Dominum & Deum
Ioha. 20. suum apertè prædicando, vnicum illum esse Deum profiteatur
3. 28. quem semper adoraucrat.

12 Iam si ab operibus eius diuinitatem censemus quæ illi in
 Scripturis adscribuntur, euidentiùs inde adhuc elucescet. Quum
Johan. 5. enim se ab initio vnà cū Patre hæctenus operari diceret, Iudæi ad
c. 1 alia eius dicta stupidissimi, senserunt tamen eum sibi diuinam po-
 tentiam vsurpare. Ac propterea (vt Iohannes refert) magis eum
 quærebant interficere, quòd non sabbathum modò soluebat, sed
 & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Qualis
 ergo erit stupor noster, nisi hinc eius diuinitatem planè astrui sen-
 tiamus? Et sanè prouidentia & virtute mundum administrare,
 nutuque propriæ virtutis omnia moderari (quod illi dat Apосто-
 lus) non est nisi Creatoris. Neque solà gubernadi orbis prouinciam
Heb. 1. cum Patre participat, sed alia quoque singula officia, quæ crea-
a. 3 turis communicari nequeant. Clamat Dominus per prophe-
 tam

tam, Ego sum, Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me. *Secundum hanc sententiam quum iniuriam irrogari Deo Iudæi existimarent, eò quòd peccata Christus remittebat, hanc potestatem sibi competere non tantum verbis asseruit, sed miraculo etiam comprobauit. Ergo peccatorum remissionis non ministerium, sed potestatem penes ipsum esse cõspicimus, quam à se ad alium transfiguram Dominus negat. Quid tacitas cordium cogitationes percontari & penetrare, an non solius Dei est? At eam quoque habuit Christus: vnde colligitur eius diuinitas.*

13 In miraculis autem quàm perspicuè luculentèque apparet? Quibus etsi paria & similia tum Prophetas tum Apostolos edidisse fateor: in hoc tamen plurimum est discriminis, quòd hi dona Dei suo ministerio dispensarunt, ille suam ipsius virtutem exeruit. Vñus est quidem interdum precatione, quò gloriam ad Patrem referret: sed videmus vt plurimum propriam eius virtutem nobis ostensam. Et quomodo non esset verus author miraculorum, qui dispensationem aliis sua autoritate cõmittit? Narrat enim Euangelista illum dedisse Apostolis potestatem mortuos suscitandi, seprofos curandi, eiiciendi dæmones, &c. Illi autem sic ministerio eiusmodi defuncti sunt, vt satis ostenderent virtutem non aliunde esse quàm à Christo. In nomine Iesu Christi (inquit Petrus) surge & ambula. Non mirum ergo si miracula sua obiecerit Christus, ad reuincendam Iudæorum incredulitatem: vt pote quæ virtute eius edita, amplissimum diuinitatis testimonium reddebant. Prætereà si extra Deum nulla est salus, nulla iustitia, nulla vita, Christus autem in se hæc omnia continet, Deus certè ostenditur. Neque mihi quispiam obiiciat, diffusam à Deo in ipsum vitam aut salutem: non enim salutem accepisse, sed ipse salus esse dicitur. Et, si nemo bonus nisi solus Deus, quomodo esset purus homo, nõ dico bonus ac iustus, sed ipsa bonitas & iustitia. Quid, quòd à primo creationis exordio, teste Euangelista, in ipso vita erat: & ipse vitam tum existens, erat lux hominum? Proinde talibus documentis freti fidem in ipso nostram & spem reponere audemus: quum sciamus tamen sacrilegam esse impietatem si cuius fiducia in creaturis hæreat. Creditis in Deum? inquit, & in me credite. Atque ita Paulus duos Iesaiæ locos interpretatur, Quicumque sperat in eo, non pudebit. Item, Erit ex radice Isai qui consurget ad regendos populos: in ipso Gentes sperabunt. Et quid de ea re plura Scripturæ testimonia persequamur, quum toties occurrat hæc sententia, Qui credit in me, habet vitam eternam: Nam quæ ex fide pèdet inuocatio, illi etiam competit, quæ tamen diuinæ maiestatis propria est, si quid aliud proprium habet. Dicit enim Propheta, Quicumque inuocauerit nomen Iehouah, saluus erit. Alter verò, Turris fortissima nomen Iehouah: ad ipsam confugiet iustus, & seruabitur. At qui in salutem inuocatur nomen Christi, sequitur ergo ipsum esse Iehouah. Porro inuocationis exemplum habemus in Stephano,

Act. 7. g. quum dicit, Domine Iesu, suscipe spiritum meum. deinde in vni-
 59 uersa Ecclesia, quemadmodum Ananias testatur eodem libro,
 Act. 9. Domine, inquit, scis quanta hinc intulerit mala sanctis omnibus qui
 b. 13 inuocant nomen tuum. Ac quò apertius intelligatur totam diui-
 nitate plenitudinem in Christo corporaliter habitare, faretur A-
 1. Corin. postolus nullam inter Corinthios aliam doctrinam præ se tulisse
 2. a. 2 quàm eius cognitionem, nec aliud quàm ipsum prædicasse. Quale
 7. rem. 6 illud quæso, & quantum est Filii duntaxat nomen annuntiarî no-
 8. 27 bis, quos Deus iubet in sui solius cognitione gloriari. Quis me-
 ram creaturam ipsum iactare aufit, cuius notitia vniuersa est nostra
 gloriatio. Huc accedit quòd salutationes Pauli epistolis præfixæ
 eadem à filio precantur beneficia quæ à Patre: quo docemur non
 modò illius intercessione ad nos peruenire quæ largitur cælestis
 Pater, sed potentix communiõne Filium ipsum esse authorem.
 Quæ practica notitia certior haud dubiè solidiorque est qualibet
 otiosa speculatione. Illic enim pius animus Deum præsentissimũ
 conspicit & penè attrectat, vbi se viuificari, illuminari, seruari,
 iustificari, ac sanctificari sentit.

14 Quare iisdem etiam è fontibus præcipuè ad deitatem Spi-
 ritus asserendam perenda est probatio. Est quidem minimè obscu-
 rum illud testimonium Mosis in creationis historia, Spiritum
 Dei expansum fuisse super abyssos, vel materiam informem. quia
 ostendit non modò pulchritudinem mundi, quæ nunc cernitur,
 vigere saluam Spiritus virtute: sed antequam accederet hic orna-
 tus, iam tunc in fouenda illa confusa mole Spiritum fuisse ope-
 ratum. Nullis etiam cauillis obnoxium est quod dicitur apud Ie-
 4. 16 saiam, Et nunc Iehouah misit me & Spiritus eius: quia summum
 in mittendis Prophetis imperium cum Spiritu sancto communi-
 cat: ex quo relucet diuina eius maiestas. sed optima, vt dixi, con-
 firmatio nobis erit ex familiari vsu. Longè enim à creaturis alie-
 num est quod illi Scripturæ tribuunt: & nos ipsi certa pietatis ex-
 perientia discimus. Ille enim est qui vbique diffusus omnia susti-
 net, vegetat & viuificat in cælo & in terra. Iam hoc ipso creatura-
 rum numero eximitur, quòd nullis circūscribitur finibus. Sed suum
 in omnia vigorem transfundendo, essentiam, vitam, & motionem
 illis inspirare, id verò planè diuinum est. Deinde si regeneratio in
 vitam incorruptibilem quauis præsentî vegetatione superior est &
 multò excellentior, quid de eo censendum est cuius ex virtute pro-
 1. Cor. 2. cedit? Ipsum autem non mutuatitio, sed proprio vigore regenera-
 e. 10, & tionis esse authorem Scriptura multis locis docet: neque eius mo-
 d. 16 dò, sed futuræ quoque immortalitatis. Denique in ipsum omnia,
 1. Corin. vt in Filium, conferuntur quæ maximè propria sunt Diuinitatis of-
 12. b. 10 ficia. Siquidem etiam profunda Dei scrutatur, cui nullus est inter
 Exod. 4. creaturas consiliarius, sapientiam & loquendi facultatem largi-
 c. 11 tur: quum tamen Dominus Mofi pronuntiet, id facere suum esse
 solius. Sic per ipsum in Dei participatiõnem venimus, vt eius vir-
 tute

in uocant, in uocant, in uocant
in uocant, in uocant, in uocant

tutem sentiamus erga nos quodammodo viuificam. iustificatio nostra eius opus est. ab ipso est potentia, sanctificatio, veritas, gratia, & quicquid boni cogitari potest: quoniam vnus est Spiritus, à quo profluit omne donorum genus. Nam digna in primis notatu est sententia illa Pauli, *Quauis diuersa sint dona, & multiplex* *I. Cor. 12.* variâque distributio, eundem tamen esse Spiritum: quia ipsum *b. II, &* non modò principium vel originem statuit, sed etiam authorem. *seq.* quod etiam clariùs exprimitur paulò pòst his verbis, Omnia distri-
buit vnus & idem Spiritus prout vult. Nisi enim esset aliquid in Deo subsistens, minimè ei daretur arbitriù & voluntas. Clarissimè ergo Paulus Spiritum insignit diuina potentia, & in Deo hypostaticè residere demonstrat.

15 Nec verò quam de ipso Scriptura loquitur, à Dei appellatione abstinet. Paulus enim nos esse templum Dei ex eo colligit, quia Spiritus eius habitat in nobis. Quod non est leuiter præter eundem. siquidem quum toties promittat Deus se electurum nos sibi in templum, non aliter impletur ea promissio quàm eius Spiritu in nobis habitante. Certè, vt præclare dicit Augustinus, si ex lignis & lapidibus templum Spiritui facere iuberemur, quia cultus hic soli Deo debetur, clarum esset diuinitatis eius argumentum: nunc ergo quantò clariùs istud est, quòd non templum illi facere, sed nos ipsi esse debemus? Et Apostolus ipse nunc templum nos Dei esse, nunc Spiritus sancti eodem significatu scribit. Petrus verò Ananiam reprehendens quòd Spiritui sancto mentitus esset, non hominibus mentitum esse dicebat, sed Deo. Atque vbi Iesaias Dominum exercituum loquentem inducit, Paulus Spiritum sanctum esse docet qui loquitur. Imò quum passim dicant Prophetæ, verba quæ proferunt, esse Dei exercituum, Christus & Apostoli ad Spiritum sanctum referunt. vnde sequitur, verum esse Iehouah qui præcipuus est prophetiarum author. Rursus vbi Deus se ad iram populi contumacia prouocatum conqueritur, pro eo Iesaias Spiritum eius sanctum contristatum scribit. Postremò si blasphemia in Spiritum neque in hoc seculo neque in futuro remittitur, quum veniam obtineat qui in Filium blasphemauit, palàm hinc asseritur diuina eius maiestas, quam ledere vel imminuere, crimen inexpressibile est. Sciens ac volens supersedeo à multis testimoniis quibus vsi sunt veteres. Plausibile illis visum est citare ex Dauide, Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum, vt probarent non minus Spiritus sancti opus esse mundum quàm Filij. Sed quum in Psalmis vsitatū sit bis idē repetere, & quum apud Iesaiam Spiritus oris idem valeat atque sermo, infirma illa ratio fuit. Itaque tantum parè attingere volui, quibus solidè inniterentur piæ mentes.

16 Quia autem Christi aduentu clariùs se patefecit Deus, ita etiam in tribus personis familiaris innotuit. Sed ex multis testimoniis vnū hoc nobis sufficiat. Nam Paulus hæc tria sic connectit, *Eph. 4.*
a. 5

Deum, fidem, & Baptismum vt ab vno ad aliud ratiocinetur: nempe quia vna est fides, vt inde vnum esse Deum demonstret: quia vnus est Baptismus, inde quoque vnā esse fidem ostendat. Ergo si in vnus Dei fidem ac religionem initiamur per Baptismum, nobis necesse est verum censere Deum in cuius nomen baptizatur. Nec verò dubium est quin hac solenni nuncupatione perfectam fidei lucem iam esse exhibitā testari voluerit Christus quum diceret, Baptizate eos in nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti. siquidem hoc perinde valet atque baptizari in vnus Dei nomen qui solida claritate apparuit in Patre, Filio, & Spiritu. vnde planè constat in Dei essentia residere tres personas in quibus Deus vnus cognoscitur. Et sanè quum fides non circumspicere huc & illuc debeat, neque per varia discurrere, sed in vnum Deum spectare, in eum conferri, in eo hærere: ex eo facilè constituitur quòd si varia sint fidei genera, plures etiam esse deos oporteat. Iam quia sacramentum est fidei Baptismus, Dei vnitatem nobis confirmat ex eo quòd vnus est. Hinc etiam conficitur, vt non nisi in vnum Deum baptizari liceat: quia eius amplectimur fidem in cuius nomen baptizatur. Quid ergo sibi vult Christus, quum in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti baptizari præcepit, nisi vna fide in Patrem & Filium & Spiritum credendum esse: id verò quid aliud est, quàm clarè testari Patrem, Filium, & Spiritum vnum esse Deum? Itaque quum fixū illud maneat Deum vnum esse nō plures, Verbum & Spiritum non aliud esse quàm ipsam Dei essentiam constitui- mus. Et verò stolidissimè ineptiebant Arriani, qui Filii diuinitatem confitentres, Dei substantiam illi adimebant. Nec absimilis Macedonianos rabies vexabat, qui per Spiritum dona gratiæ duntaxat in homines effusa intelligi volebant. Nam vt sapientia, intelligentia, prudentia, fortitudo, timor Domini, ab ipso profici- scuntur: ita vnus ipse est sapientiæ, prudentiæ, fortitudinis, pietatis Spiritus. Nec secundum gratiarum distributionem ipse diuiditur: sed vtcunque illæ variè diuidantur, idem tamen & vnus manet,

1. Cor. 12 inquit Apostolus.

b. 11 17 Rursum & quædam Patris à Verbo, Verbi à Spiritu distinctio Scripturis demonstratur: in qua tamen excutienda, quanta religione ac sobrietate versandum sit, ipsa mysterii magnitudo nos admonet. Ac mihi sanè vehementer istud Grægorii Nazianzeni arridet, ἢ φθάνω τὸ ἐν νοῦσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπωμαι: ἢ φθάνω τὰ τρία διελθῆναι, καὶ εἰς τὸ ἐν ἀναξέρομαι: Non possum vnum cogitare, quin trium fulgore mox circumfundar: nec tria possum discernere, quin subito ad vnum referar. Proinde & nos eam personarū Trinitatem ne imaginari in animum inducamus quæ cogitationē seorsum distractā detineat, ac non ad illam mox vnitatem reducat. Veram certè distinctionē insinuant Patris, Filii, & Spiritus vocabula, nequis nuda epitheta esse putet quibus à suis operibus variè designetur Deus, sed distinctionem, non diuisionem. Proprietatē Filio

à Pa-

à Patre esse distinctâ ostendunt loci quos iam citauimus: quia Sermo non fuisset apud Deum, nisi alius esset à Patre: neque gloriam suam habuisset apud Patrem nisi ab eo distinctus. Similiter Patrem à se distinguit, quum alium esse dicit qui testimonium sibi perhibet. Atq; huc tendit quod alibi dicitur, Patrem per Verbum omnia creasse: quod non poterat, nisi ab ipso quodammodo distinctus. Præterea non descendit Pater in terram, sed is qui à Patre exiit: non mortuus est, nec resurrexit, sed qui ab eo missus fuerat. Neq; ab assumpta carne exordium habuit hæc distinctio, sed antea quoque vnigenitum in sinu Patris fuisse manifestum est. Quis enim asserere sustineat, tum demum sinum Patris ingressum Filium, quum è cælo descendit ad suscipiendam humanitatem? Erat ergo antè in sinu Patris, & suam apud Patrem gloriam obtinebat. Spiritus sancti à Patre distinctionem Christus innuit, quum dicit eum à Patre procedere: à seipso autem quoties alium vocat, vt quum alium consolatorem ab se mittendum denuntiat, & alibi sæpius.

Iohan. 5.

c. 32. &

8. b. 16,

& alibi.

Iohan. 1.

c. 18

Iohã. 14.

b. 6, &

15. d. 26

18 Enimvero ad vim distinctionis exprimendam, similitudines à rebus humanis mutuari nescio an expediat. Solent id quidem interdum facere veteres: sed simul fatentur plurimum differre quicquid pro simili in medium afferunt. quo fit vt omnem audaciã hinc reformidem: ne siquid intempestiuè productum fuerit, aut malignis calumniæ, aut rudibus hallucinationis ansam præbeat. Quam tamen Scripturis notatam distinctionem animaduertimus, subtrahi non conuenit. Ea autem est, quod Patri principium agendi, rerumque omnium fons & scaturigo attribuitur: Filio sapientia, consilium, ipsaque in rebus agendis dispensatio: at Spiritui virtus & efficacia assignatur actionis. Porrò quanquam Patris æternitas, Filii quoque & Spiritus æternitas est, quando nunquam Deus sine sapientia, virtutèque sua esse potuit, in æternitate autem non est querendum prius aut posterius: non est tamen inanis aut superuacua ordinis obseruatio, dum primus recèsetur pater, deinde ex eo Filius, postea ex utroque Spiritus. Nam & mens vniuscuiusque eò sponte inclinatur vt primò Deum consideret, deinde emergentem ex eo sapientiam, tum postremò virtutem qua consilii sui decreta exequitur. Qua ratione, à Patre duntaxat exire dicitur Filius, à Patre simul & Filio Spiritus: multis id quidem locis, sed nusquam clariùs quàm cap. 8. ad Romanos, vbi scilicet idem Spiritus, nunc Christi, nunc eius qui suscitauit Christum à mortuis, promiscuè vocatur: neque iniuriã. Nam & Petrus Spiritum Christi fuisse testatur, quo vaticinati sunt Prophetæ: quum toties Scriptura doceat Spiritum fuisse Dei Patris.

Iohã. 14.

b. 16

19 Porrò simplicissimam Dei vnitatem adeò non impedit ista distinctio, vt Filium inde probare liceat vnũ esse cum Patre Deum, quia vno simul cum eo Spiritu consistet: Spiritum autem non aliud esse à Patre & Filio diuersum, quia Patris & Filii sit Spiritus. Siquidem in vnaquaque hypostasi tota intelligitur natura, cum hoc, quòd

2. Petr. 1.

d. 11

subest sua vnicuique proprietas. Pater totus in Filio est, totus in Patre Filius, quemadmodum ipse quoque asserit, Ego in Patre, & Pater in me: nec vlla essentia differentia seiungi alterum ab altero scriptores Ecclesiastici concedunt. His appellationibus quæ distinctionem denotant (inquit Augustinus) hoc significatur quod ad se inuicem referuntur, non ipsa substantia qua vnum sunt. Quo sensu conciliandæ sunt inter se veterum sententiæ, quæ pugnare aliqui nonnihil viderentur. Nunc enim Patrem, Filii principium esse iradunt: nunc Filium à seipso & diuinitatem & essentiam habere asseuerant, adeoque vnum esse cum Patre principium. Eius diuersitatis causam bene ac perspicuè explicat Augustinus alibi, quum ira loquitur, Christus ad se Deus dicitur, ad Patrem Filius dicitur. Rursusque, Pater ad se Deus dicitur, ad Filium dicitur Pater. Quod dicitur ad Filium Pater, non est Filius: quod dicitur Filius ad Patrem, non est Pater: quod dicitur ad se Pater, & Filius ad se, est idem Deus. Ergo quum de Filio sine Patris respectu simpliciter loquimur, bene & propriè ipsum à se esse asserimus: & ideò vnicum vocamus principium: quum verò relationem quæ illi cum Patre est notamus, Patrem Filii principium meritò facimus. In huius rei explicatione quintus liber Augustini de Trinitate totus versatur. Longè verò tutius est in ea quam tradit relatione subsistere, quàm subtiliùs penetrando ad sublime mysterium, per multas euandidas speculationes euagari.

20 Ergo quibus cordi erit sobrietas, & qui fidei mensura contenti erunt, breuiter quod vtile est cognitu accipiant: nempe quum profitemur nos credere in vnum Deum, sub Dei nomine intelligi vnicam & simplicem essentiam, in qua comprehendimus tres personas vel hypostaseis: ideòque quoties Dei nomen indefinitè ponitur, non minus Filium & Spiritum, quàm Patrem designari. vbi autem adiungitur Filius Patri, tunc in medium venit relatio: atque ita distinguimus inter personas. Quia verò proprietates in personis ordinem secum ferunt, vt in Patre sit principium & origo: quoties mentio fit Patris & Filii simul, vel Spiritus, nomen Dei peculiariter Patri tribuitur. hoc modo retinetur vnitatis, essentia, & habetur ratio ordinis, quæ tamen ex Filii & Spiritus deitate nihil minuit. Et certè quum antè visum fuerit Apostolos asserere Filium Dei illum esse quem Moses & Prophetæ testari sunt esse Iehouah, semper ad vnitatem essentia venire necesse est. Proinde nobis sacrilegium derestabile est Filium vocari alium Deum à Patre: quia simplex Dei nomen relationem non admittit, nec potest Deus ad seipsum dici hoc vel illud esse. Iam quòd nomen Iehouæ indefinitè sumptum in Christum comperat, ex Pauli etiam verbis patet, Propterea ter rogauit Dominum. quia vbi retulit Christi responsum, Sufficit tibi gratia mea, subiicit paulò post, Vt inhabiter in me virtus Christi. Certum enim est nomē Domini pro Iehouah illic esse positum: atque ita restringere ad personam Mediatoris,

frivo-

Johā. 14.
b. 10

Augusti-
ni Ho-
mil. de
trinit. 38.
de Trinit.
& col. ad
Pascen-
tiū Epist.
174.

Cyriil. li.
7 de Tri.
Idem lib.

3 Dialo.

Aug. in
Psal. 109.

Tract.
in Joh. 39

Aug. in
Psal. 68.

I. Cor. 12.
c. 9

friuolum esset ac puerile : quando absoluta est oratio quæ Filium cum Patre non comparat. Et scimus ex recepta Græcorum consuetudine Apostolos passim nomen *κρίστω* subtituere in locum Iehouah. Et ne procul quærendum sit exemplum, non alio sensu orauit Dominum Paulus, quàm quo citatur locus Ioelis à Petro, *Quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Vbi nomen hoc peculiariter Filio ascribitur, aliam esse rationem constabit suo loco. nunc tenere satis est, quò absolutè Paulus Deum rogasset, statim subiicere nomen Christi. Ita & totus Deus à Christo ipso Spiritus nuncupatur. Nihil enim obstat quominus tota spiritualis sit Dei essentia, in qua Pater, Filius & Spiritus comprehendatur: quod ipsum ex Scriptura planum sit. Nam vt illic Deum audimus nominari Spiritum, ita & Spiritum sanctum, quatenus est hypostasis totius essentiæ, audimus dici & Dei esse, & à Deo.

21 Quoniam autem Satan, vt fidem nostram ab ipsis radicibus conuelleret, partim de diuina Filii & Spiritus essentia, partim de personali distinctione ingentes pugnas semper mouit: atque vt omnibus propè seculis impios spiritus excitauit qui doctores orthodoxos hac in parte vexarent, ita & hodie ex veteribus fauillis nouum ignem accendere conatur: hinc peruersis quorundam deliriis occurrere operæpretium est. Hactenus dociles manu ducere, non autem cum præfractis & contentiosis manù conferere maxime propositum fuit: nunc autem veritas quæ placidè ostensa fuit, ab omnibus improborum calumniis asserenda: etsi præcipuum studium in hoc incumbet, vt habeant qui faciles apertisque Dei verbo aures dederint, in quo certo pede consistant. Equidem hinc, si quando aliàs in reconditis Scripturæ mysteriis, sobrie multaque cum moderatione philosophandum: adhibita etiam multa cautione, ne aut cogitatio aut lingua vltra procedat quàm verbi Dei fines se protendunt. Quomodo enim immensam Dei essentiam ad suum modulum mens humana definiat, quæ nondum statuere certò potuit quale sit Solis corpus, quod tamen oculis quotidie conspiciatur? Imò verò, quomodo proprio ductu ad Dei vsque substantiam excutiendam penetret, quæ suam ipsius minimè assequitur? Quare Deo libenter permittamus sui cognitionem. Ipse enim demum vnus, vt inquit Hilarius, idoneus sibi testis est, qui nisi per se cognitus non est. Permittemus autem si & talem concipiemus ipsum qualem se nobis patefacit: nec de ipso aliunde sciscitabimur quàm ex eius verbo. Extant in hoc argumentù homiliæ Chrysostomi quinque aduersus Anomæos, quibus tamen cohiberi Sophistarum audacia non potuit quin fræna garrulitati laxarent. Nihilò enim modestiùs hinc se gesserunt quàm vbique solent. Cuius temeritatis infelicissimo successu admoneri nos decet, vt docilitate magis quàm acumine in istam quæstionem incumbere curæ sit: nec in animù inducamus aut Deum vsquã inuestigare nisi in sacro eius verbo, aut de ipso quicquã cogitare nisi præeunte eius

Act. 2.c.
16, 10el.
2.g.28

Lib. I. de
Trinit.

verbo, aut loqui nisi ex eodem verbo sumptū. Quòd si quæ subest in vna diuinitate Patris, Filii, & Spiritus distinctio (vt est cognitu difficilis) ingeniis quibusdam plus faceffit negotii & molestiæ quàm expediat, meminerint labyrinthum ingredi hominis mentes dum suæ curiositati indulgent: atque ita regi se sustineant cælestibus oraculis, vtcunque mysterii altitudinem non capiant.

22 Texere catalogum errorum quibus olim tentata fuit fidei sinceritas in hoc doctrinæ capite, nimis longum esset, plenumque inutili tædio: ac hæreticorum plerique crassis deliriis totam Dei gloriam ita aggressi sunt obruere, vt satis esse duxerint concutere ac turbare imperitos. Statim verò à paucis hominibus ebullierunt plures sectæ quæ partim lacerarent Dei essentiam, partim distinctionem quæ inter Personas est, confunderent. Porrò si tenemus quod antè ex Scriptura satis ostensum est, simplicem & indiuiduam esse essentiam vnus Dei quæ ad Patrem, & Filium, & Spiritum pertineat: rursus Patrem proprietate aliqua differre à Filio, & Filium à Spiritu: non Arrio tantum & Sabellio, sed aliis vetustis errorum authoribus clausa erit ianua. Sed quia nostro tēpore exorti sunt phrenetici quidam, vt Seruetus & similes, qui nouis præstigiis omnia inuoluerunt, paucis eorum fallacias discutere operæpretium est. Serueto nomen Trinitatis ita fuit exosum, imò detestabile, vt Trinitarios omnes quos vocabat, diceret esse atheos. Omitto insulas voces quas ad conuitiandum excogitauit. Hæc quidem speculationum eius fuit summa, tripartitum induci Deum vbi in eius essentia residere dicuntur tres personæ, Triadè inque hanc esse imaginariam, quia cum Dei vnitatem pugnet. Interea Personas voluit esse externas quasdam ideas, quæ verè non subsistant in essentia Dei, sed Deum nobis hac vel illa specie figurent: ac initio quidem nihil in Deo fuisse distinctum, quia olim idem erat Verbum quod Spiritus: sed ex quo emerfit Christus Deus de Deo, Spiritum etiam alium ex ipso Deum fluxisse. Et si autem allegoriis interdum fucat suas nœnias, vt quum dicit Sermonem æternum Dei fuisse Spiritum Christi apud Deum, & relucentiam ideæ: item, Spiritum fuisse deitatis vmbra: postea tamen vtriusque deitatem in nihilum redigit, asserens secundum dispensationis modum tam in Filio quàm in Spiritu partem esse Dei, sicuti idem Spiritus substantialiter in nobis atque etiam in lignis & lapidibus, Dei portio est. Quid de Mediatoris Persona blateret, suo loco videbimus. Prodigiosum verò hoc commentum, Personam nihil aliud esse quàm visibilem gloriæ Dei speciem, non longa refutatione indiget. Nam quum Iohannes nondum creato mundo

Iohan. I. λέγει fuisse Deum pronuntiet, longè ab idea discernit. Si verò tunc quoque & ab vltima æternitate *λέγος* ille qui Deus erat, fuit apud Patrem, & propria sua gloria apud Patrem insignis fuit, non potuit certè externus esse aut figuratius splendor: sed necessariò sequitur fuisse hypostasin: quæ in Deo ipso intus reside-

ret

Iohan. I. λέγει
a. I

Iohan.
17. 5

ret. Quanquam autem non fit Spiritus mentio nisi in historia creationis mundi, non tamen illic inducitur vt umbra, sed essentialis Dei virtus, quum narrat Moses informem quoque illam massam *Ge. I. a. 8* fuisse in eo suffultam. Æternum igitur Spiritum semper in Deo fuisse tunc apparuit, dum fouendo sustinuit confusam cæli & terræ materiam, donec accederet pulchritudo & series. Certè nondum potuit effigies vel repræsentatio Dei esse, vt somniat Seruetus. Alibi verò suam impietatem apertius detegere cogitur, quòd Deus æterna sua ratione Filium sibi visibilem decernens, hoc modo visibilem se exhibuit. Nam si hoc verum sit, nõ alia relinquatur Christo diuinitas, nisi quatenus æterno Dei decreto Filius est ordinatus. Adde quòd spectra illa quæ in locum hypostaseon supponit sic transformat, vt noua accidentia Deo affingere non dubiret. Illud verò omnium maximè execrandum, quòd tam Filium Dei quàm Spiritum promiscuè creaturis omnibus permiscet. Partes enim & partitiones palàm asserit esse in essentia Dei, quarum vnaquæque portio Deus est: præsertim verò spiritus fidelium coæternos dicit & consubstantiales Deo: quanuis alibi substantialem deitatem nõ tantùm hominis animæ, sed aliis rebus creatis assignet.

23 Ex hac lacuna prodiit aliud non dissimile monstrum. Nebulones enim quidam, vt Serueticæ impietatis inuidiam ac dedecus effugerent, tres quidem personas esse confessi sunt, sed ratione addita, quòd Pater qui verè & propriè vnicus est Deus, Filium & Spiritum formando, suam in eos deitatem transfudit. Nec verò abstinent ab horrendo loquendi genere, Patrem hac nota distingui à Filio & Spiritu, quia sit solus essentiator. Colorem hunc primò obtendunt, passim Christum vocari Dei Filium: vnde colligunt non alium propriè Deum esse nisi Patrem. Atqui non obseruant, quanuis Dei nomen Filio quoque sit commune, tamen *κετ' εσο- χην* Patri interdum adscribi, quia fons est ac principium deitatis: idque vt notetur simplex essentiæ vnitas. Excipiunt, si verè est Dei Filius, absurdum esse censerì personæ Filium. Ego utrūque verum esse respondeo, Dei nempe esse Filium, quia Sermo est à Patre ante secula genitus (nòdum enim de Mediatoris persona nobis sermo est) & tamen explicandi causa habendam esse rationem Personæ, vt nomen Dei non simpliciter sumatur, sed pro Patre. nam si non alium censemus Deum quàm Patrem, non obscure deiicitur Filius ab hoc gradu. Ergo quoties deitatis fit mentio, minimè *Ies. 6. a. 1* admitti debet antithesis inter Filium & Patrem, quasi huic tantùm *ioh. 5. 12.* conueniat nomen veri Dei. Nam sanè Deus qui Iesaiæ apparuit, *f. 41* verus & vnicus fuit Deus: quem tamen Iohannes affirmat fuisse *Ies. 8. c.* Christum. Qui etiam per os Iesaiæ testatus est se fore in lapidein *14, rom.* offendiculi Iudæis, vnicus erat Deus: quem Paulus Christum su sse *9. g. 33* pronuntiat. Quum per Iesaiam clamat, Viuo ego: mihi flectetur *Ies. 45. d* omne genu, vnicus Deus est. atqui idem Paulus Christum interpretatur. *23, rom.* Huc accedunt quæ recitat Apollolus testimonia, Tu Deus *14. b. 11*

Heb. 1. c. fundasti cælum & terram. Item, Adorent eum omnes Angeli Dei:
10, & b. quæ nonnisi in vnicum Deum competunt: quum tamen propria
6 Christi elogia esse contendat. Nec valet cauillum illud, transferri
psal. 102. ad Christum quod Dei proprium est, quia sit relucentia gloriæ ipsius.
d. 26 Nam quum vbique ponatur nomen Iehouæ, sequitur deitatis re-
psal. 97. spectu ex seipso esse. Nam si est Iehouah, negari non potest quin
b. 7 idem sit ille Deus qui per Iesaiã alibi clamat, Ego ego sum, & præ-
Iesa. 44. ter me non est Deus. Expendere etiam conuenit illud Ieremiæ. Dii
d. 6 qui non fecerunt cælum & terram, pereant de terra quæ sub cælo
Iere. 10. est: quando ex opposito fateri necesse erit Filium Dei eum esse, cu-
b. 11 ius deitas sepius apud Iesaiam probatur ex mundi creatione. Quo-
 modo autem creator qui omnibus esse dat, non erit ex seipso, sed
 essentiam aliunde mutuabitur? Nam quisquis essentiatum à Patre
 Filium esse dicit, à seipso negat esse. Reclamat autem Spiritus san-
 ctus, illum Iehouah nominans. Iam si demus totam essentiam esse
 in solo Patre, vel fiet partibilis, vel eripietur Filio: atque ita spolia-
 tus sua essentia, titularis solum erit Deus. Essentia Dei, si creditur
 istis nugatoribus, soli Patri conuenit, quatenus ipse solus est, & est
 Filii essentiator. Ita diuinitas Filii quiddam erit abstractum à Dei
 essentia, vel deriuatio partis à toto. Iam concedant ex suo princi-
 pio necesse est, Spiritum esse solius Patris: quia si deriuatio est à
 prima essentia, quæ nonnisi Patri propria est, iure non consebitur
 Spiritus Filii: quod tamen refellitur Pauli testimonio, vbi commu-
 nem Christo & Patri facit. Adhæc si expungitur è Trinitate Pa-
 tris persona, in quo à Filio & Spiritu differet, nisi quia solus est ipse
 Deus: Parentur Christum esse Deum, & tamen à Patre differre. Vi-
 cissim notam aliquam discretionis esse oportet, ne pater sit Filius.
 Qui in essentia eam ponunt, manifestè in nihilum redigunt veram
 Christi deitatem: quæ sine essentia esse non potest, & quidem tota.
 Non differet cerè Pater à Filio, nisi proprium aliquid habeat in se
 quod Filio commune non sit. Quid iam reperient in quo eum di-
 stinguant? Si in essentia est discretio, respondeant an non cum Fi-
 lio eam communicauerit. Hoc verò non potuit esse ex parte: quia
 dimidium fabricare Deum nefas esset. Adde quòd hoc modo scædè
 lacerarent Dei essentiam. Restat vt tota & in solidum Patris & Fi-
 lii sit communis. Quod si verum est, iam sanè quoad ipsam nulla
 erit alterius ab altero discretio. Si excipiant, Patrem essentiano
 manere nihilominus vnicum Deum, penes quem sit essentia: Chri-
 stus ergo figuratiuus erit Deus, ac specie tantum vel nomine, non
 re ipsa: quia Deo nihil magis proprium quàm esse, iuxta illud, Qui
 est, misit me ad vos.

Exod. 5.
d. 14

24 Falsum quidem esse quod sumunt, quoties absolutè sit Dei
 mentio in Scriptura, nonnisi Patrem intelligi, ex multis locis refel-
 lere promptum est: & in illis ipsis quos pro se citant, turpiter pro-
 dunt suam incogitantiam, quia illic Filii nomen apponitur: vnde
 apparet relatiuè accipi Dei nomen, ideòque restringi ad Patris
 personam.

personam. ac eorum obiectio vno verbo diluitur. Nisi solus Pater, inquit, verus esset Deus, suus ipse pater esset. Neque enim absurdum est, propter gradum & ordinem Deum peculiariter vocari qui non solum genuit ex se suam sapientiam, sed Deus etiam est Mediatoris, sicuti plenius suo loco disseram. Nam ex quo manifestatus est in carne Christus, Filius Dei vocatur, non tantum quatenus ante seculo genitus ex Patre fuit aeternus Sermo, sed quia Mediatoris suscepit personam & munus, vt Deo nos coniungeret. Et quoniam Filium à Dei honore tam audacter excludunt, scire velim, quum pronuntiat nullum esse bonum præter vnum Deum, an se bonitate priuer. Non loquor de humana eius natura, ne fortè excipiant, quicquid in ea boni fuit, ex gratuito dono fluxisse: quæro an Sermo aeternus Dei bonus sit necne. Si negēt, satis conuicta teneatur eorum impietas: fatendo seipsum iugulant. Quod autem primo intuitu videtur Christus à se remouere nomen Boni, sententiam nostram magis confirmat: nempe quum singulare sit vnus Dei elogium, quatenus ex vulgari more salutatus fuerat bonus, falsum honorem repudiatis, bonitatem qua pollet diuinam esse admonet. Quæro etiam, vbi affirmat Paulus solum Deum esse immortalem, sapientem, & veracem, an his verbis in ordinem mortalium, stultorum & fallacium redigatur Christus. Non erit igitur immortalis, qui ab initio vita fuit vt Angelis immortalitatem conferret? non erit sapiens, qui aeterna est Dei sapientia? non erit verax ipsa veritas? Quæro præterea, Christumne adorandum censeant. Si enim hoc iure sibi vendicat, vt flectatur coram ipso omni genu, sequitur illum esse Deum, qui in Lege vetuit quenquam alium præter se adorari. De solo Patre si accipi volunt quod apud Iesaiam dicitur, Ego sum, ac nemo præter me, hoc testimonium in ipsos retorqueo, quando videmus Christo attribui quicquid Dei est. Nec locus est eorum cauillo, Christum in carne fuisse exaltatum in qua exinanitus fuerat, & carnis respectu omne imperium illi datum esse in cælo & in terra: quia etsi extenditur Regis & Iudicis maiestas ad totam Mediatoris personam, nisi tamen Deus manifestatus esset in carne, non potuit in tantam altitudinem extolli quin Deus secum ipse pugnaret. Atque hanc controuersiam optimè Paulus tollit, æqualem Deo fuisse docens, antequam se exinaniret sub forma serui. Porrò æqualitas ista quomodo stare nisi fuisset Deus ille cuius nomen est Ia & Iehouah, qui equitat super Cherubim, qui Rex est totius terræ, & Rex seculorum? iam vtunque obstrepant, non potest eripi Christo quod alibi dicit Iesaias, Hic, hic est Deus noster, expectauimus eum: quando his verbis aduentum Dei Redemptoris describit, qui non modò ab exilio Babylonico populum reduceret, sed Ecclesiam plenè restitueret omnibus numeris. Altero etiam cauillo nihil proficiunt, Christum fuisse Deum in Patre suo. Nam etsi fatemur ratione ordinis & gradus principium diuinitatis esse in Patre, detestabile tamen

*Mat. 19.**c. 17**1. Tim. 1.**d. 17**Philipp. 2.**c. 2. b. 10**Iesa. 44.**a. 6**Philipp. 2.**a. 6. 7**Iesa. 25.**c. 9*

Nemo præter Deum adorandus. e. v. quod? & non esse nemo dubitat. 11.

esse dicimus commentum illud, solius Patris essentiam esse propriam, quasi Filii deificator esset: quia hoc modo vel multiplex esset essentia, vel titulo & imaginatione tenus Christum appellant Deum. Si concedant Filium esse Deum, sed secundum à Patre: iam in ipso genita & formata erit essentia, quæ est in Patre ingenta & informis. Scio multis nasutis ludibrio esse quòd ex verbis Mo-
Gene. 1.
c. 26
 sis personarum distinctionem elicimus, ubi Deum sic loquentem inducit, Faciamus hominem ad imaginem nostram. vident tamen pii lectores quàm frigidè atque ineptè hoc velut colloquium induceret Moses, nisi subessent in vno Deo plures personæ. Iam quos alloquitur Pater, certum est fuisse increatos: nihil verò increatū, excepto ipso Deo, & quidem vno. Nunc ergo nisi concedant Patris, Filii & Spiritus communem fuisse creandi potestatem, & commune iubendi imperium, sequetur Deum non intus secum ita loquentum esse, sed direxisse ad alios extraneos opifices sermonem. Denique locus vnus duo simul eorū obiecta facilè expediet. Nam quod pronuntiat Christus ipse, Deum esse Spiritum, ad Patrem solum restringi consentaneum non esset, acsi Sermo ipse non esset spiritualis naturæ. Quòd si filio similiter vt Patri conuenit nomen Spiritus, sub indefinito Dei nomine Filium comprehendere colligo. Subiicit tamen continuò post, non alios probari cultores Patri nisi qui eum in spiritu & veritate adorant. vnde alterum consequitur, quia sub capite fungitur Christus officio doctoris, Dei nomen Patri adscribere, non vt aboleat suam ipsius deitatem, sed vt gratiam nos ad eam attollat.

Iohan. 4.
d. 24

25 Sed in eo scilicet hallucinantur quòd indiuidua somniant, quorum singula partem obtineant essentia. Atqui ex Scripturis docemus vnum essentialiter Deum esse, ideòque essentiam tam Filii quàm Spiritus esse ingentam. sed quatenus Pater ordine primus est, atque ex se genuit suam Sapientiam, meritò, vt nuper dictum est, censetur principium & fons totius diuinitatis. Ita Deus indefinitè est ingentus: & Pater etiam personæ respectu ingentus Stultè etiam putant se ex nostra sententia colligere quaternitatem statui, quia falso & calumniosè cerebri sui commentum nobis adscribunt, quasi deriuatiuè fingamus prodire ex vna essentia tres personas: quum ex scriptis nostris liqueat non abtrahere nos personas ab essentia, sed quanuis in ipsa resideant, distinctionem interponere. Si separatae essent ab essentia personæ, probabilis fortè esset eorum ratio: sed hoc modo Trinitas esset deorum, non personarum quas in se continet vnus Deus. Ita soluitur futilis eorum quæstio, concurratne essentia ad constandam Trinitatem: quasi tres deos ex illa descendere imaginemur. Quòd excipiunt, Trinitatem igitur fore sine Deo, ex eadem insultate nascitur: quia etsi ad distinctionem non concurrat vt pars vel membrum, non tamen personæ sine ipsa, vel extra ipsam: quia & Pater, nisi Deus esset, non poterat esse Pater: & Filius non aliter Filius, nisi
 quia

Faciamus hominem ad imaginem nostram: quæro, quos alloquitur: an vel solus & spiritus, d. 24

quia Deus. Deitatem ergo absolutè ex se ipsa esse dicimus, vnde & Filium, quatenus Deus est, fatemur ex seipso esse, sublato personæ respectu: quatenus verò Filius est, dicimus esse ex Patre. ita essentia eius principio caret: personæ verò principiū est ipse Deus. Et quidem orthodoxi scriptores, quicumque olim de Trinitate loquuti sunt, ad personas tantum retulerunt hoc nomen: quando non modo absurdus esset error, in ipsa distinctione complecti essentiam, sed nimis crassa impietas. Nam qui volunt tria concurrere, Essentiam, Filium, & Spiritum, eos Filii & Spiritus essentiam exinanire palam est, alioqui partes inter se commistæ conciderent: quod est in omni distinctione vitiosum. Denique si pater & Deus synonyma essent, sic deificator esset Pater, nihil in Filio residuum esset præter vmbra: nec aliud esset Trinitas quàm coniunctio Dei vnus cum duabus rebus creatis.

26 Quòd obiciunt, Christum si propriè sit Deus, Filium Dei perperam vocari, iam responsum est, quia sit vnus personæ ad alteram comparatio, nomen Dei non sumi indefinitè, sed restringi ad Patrem, quatenus deitatis est principium, non essentiando, vt fanatici nugantur, sed ratione ordinis. Hoc sensu accipitur sermo ille Christi ad Patrem, Hæc est vita æterna vt credant te vnum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Nam in Mediatoris Persona loquens, medium gradum tenet inter Deum & homines. neque tamen ideò imminuitur eius maiestas. Nam etsi seipsum exinaniuit, gloriam tamen suam, quæ abscondita fuit coram mundo, non perdidit apud Patrem. Sic Apostolus ad Hebræos capit. 2, quanquam fatetur exiguo tempore fuisse imminutum infra Angelos, non tamen dubitat simul asserere, æternum esse Deum qui fundauit terram. Tenendum igitur est, quoties Christus in persona Mediatoris Patrem compellat, sub hoc Dei nomine diuinitatem complecti, quæ ipsius quoque est. Sic quum Apostolis diceret, Expedi me ascēdere ad Patrem, quia Pater maior me est, non secundam diuinitatem tantum sibi tribuit vt sit quoad æternam essentiam Patre inferior: sed quia cælesti gloria potitus, fideles colligit in eius participationem, in superiore gradu Patrem locat, quatenus differt conspicua splendoris perfectio, quæ in cælo apparet, ab ea gloriæ mensura quæ conspecta fuit in ipso carne vestito. Eadem ratione alibi Paulus Christum dicit redditurum Deo & Patri regnum, vt sit Deus omnia in omnibus. Nihil absurdius quàm auferre perpetuitatem Christi deitati. Quòd si nunquam desinet esse Dei Filius, sed idem manebit semper qui fuit ab initio: sequitur, sub Patris nomine vnicam Dei essentiam, quæ vtriusque communis est, comprehendi. Et certè ideò ad nos descendit Christus vt ad Patrem attollendo, simul etiam ad seipsum attolleret, quatenus vnum est cum Patre. Nomen ergo Dei exclusiuè ad Patrem restringere vt Filio auferatur, neque fas neque rectum est. Nam & hac de causa verum esse Deum asserit Iohannes, ne quis

Iohā.17.

a.3

Iohā.16.

a.7

I Cor.15.

e.24

I. Iohān.

5.20

secūdo deitatis gradu subsidere putet infra Patrem. Ac miror quid sibi velint isti nouorum deorum fabri, dum Christum verū Deum confessi, mox eum excludunt à Patris deitate: quasi possit esse verus Deus nisi qui vnus est, aut transfusa diuinitas non sit nouum aliquod figmentum.

27 Quòd multos locos accumulans ex Irenæo, vbi Patrē Christi asserit esse vnicum & æternum Deum Israël, vel pudēda inscitia est, vel summa improbitas. Animaduerrere enim debuerāt sancto viro negotium & certamē fuisse cum phreneticis, qui Patrē Christi negabant illum esse Deū qui per Mosen & Prophetas olim loquutus fuerat, sed nescio quod spectrum è labe mundi productū. Itaque in hoc totus est, vt palàm faciat non aliū prædicari in Scriptura Deum quàm Christi Patrem, & perperam alium excogitari, ac proinde nihil mirum si toties concludat non alium fuisse Deum Israël quàm qui celebratur à Christo & Apostolis. Sic etiā nunc, vbi diuerso errori resistendū est, verè dicemus, Deum qui olim apparuit Patribus, non alium fuisse quàm Christū. Porrò si quis excipiat fuisse Patrē, in promptu erit responsio, dū pro Filii diuinitate pugnamus, nos Patrē minimè excludere. Ad hoc Irenæi consilium si attendant lectores, cessabit omnis contentio. Quinetiam ex sexto capite lib. 3. tota lis facilè dirimitur, vbi in hoc vnum insistit pius vir, qui absolute & indefinite vocatur in Scriptura Deus, illum esse verè vnicum Deum: Christū verò absolute Deū vocari. Meminerimus hunc fuisse disceptationis statum, sicuti ex toto progressu patet, ac præsertim libri secundi cap. 46. non vocari Patrem ænigmaticè & parabolicè qui verè non sit Deus. Adde quòd alibi coniunctim tam Filium quàm Patrem prædicatum fuisse Deum contendit à Prophetis & Apostolis. Postea verò definit quomodo Christus, qui Dominus est omnium & Rex, & Deus, & Iudex, ab eo qui est Deus omnium acceperit potestatem: nempe subiectionis respectu, quia humiliatus est vsque ad mortē crucis. Interea paulò post affirmat, Filium esse opificē cæli & terræ, qui Legem tulit per Mosis manum, & Patribus apparuit. Iam si quis blateret, Irenæo solum Patrem esse Deum Israël, regeram quod idem scriptor aperte tradit, Christum vnum & eundem existere: sicuti etiam ad eum refert vaticinium Habacuc, Deus ab Austro veniet. Eòdem pertinet quod legitur cap. 9. lib. 4. Ipse igitur Christus cum Patre viuorum est Deus. Et eiusdem libri cap. 12. interpretatur Abraham credidisse Deo, quia factor cæli & terræ, & solus Deus sit Christus.

28 Tertullianum nihilò veriùs patronum sibi asciscunt, quia etsi asper interdum & spinosus est in suo loquendi genere, summam tamen doctrinæ quam tuemur, non ambigè tradit: nempe quum vnus sit Deus, dispēlatione tamen vel œconomia esse eius Sermonem: vnicum esse Deum substantiæ vnitatem, & nihilominus vnitatem dispensationis mysterio in Trinitatem disponi: tres esse

non

Li. 3. ca.

9

Cap. 12. eiusdem libri.

Cap. 16. eiusdem libri.

Cap. 18,

et 23. eiusdem libri.

non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed serie. Dicit quidem se defendere secundum à Patre Filium, sed non alium intelligit nisi distinctione. Visibilem alicubi Filium dicit: sed postquam in vtranque partem ratiocinatus est, definit inuisibilem esse quatenus est Sermo. Denique Patrem sua persona determinari affirmans, alienissimum se probat ab eo commento quod refellimus. Et quanquam non alium Deum agnoscit quàm Patrem, seipsum tamen proximo contextu explicans, se non exclusiue loqui ostendit Filii respectu, quia negat alium esse à Patre Deum: ideòque non violari monarchiam personæ distinctione. Atque ex perpetuo eius consilio verborum sensum colligere promptum est. Contendit enim aduersus Praxeam, quanuis in tres personas distinctus sit Deus, non tamen fieri plures deos, neque discerpi vnitatem. Et quia secundum Praxeam commentum Christus non poterat Deus esse quin idem esset Pater, ideo tantopere de distinctione laborat. Quòd verò Sermonè & Spiritum vocat portionem totius, etsi dura est locutio, excusabilis tamen est, quando ad substantiam non refertur, sed dispositionem tantum & œconomiam notat quæ solis personis conuenit, Tertulliano ipso teste. Inde etiam pendet illud, Quot personæ tibi videntur, peruersissime Praxea, nisi quot sunt voces? Sic etiam paulò post, Vt credant Patrem & Filium in suis quenque nominibus & personis. His arbitror satis refelli posse eorum impudentiam qui ex Tertulliani autoritate fucum tentant facere simplicibus.

29 Et certè quisquis diligenter veterù scripta inter se conferret, non aliud reperiet apud Irenæum quàm quod ab aliis qui deinde sequuti sunt, proditum fuit. Iustinus vnus est ex vetustissimis: nobis autem per omnia suffragatur. Obiectent tam ab illo quàm à reliquis Patrem Christi vocari vnum Deum. Idem Hilarius quoque docet, in d̄ asperius loquitur, æternitatem esse in patre. An vt Filio auferat Dei essentiam? Atqui in eius fidei quam sequimur defensione totus est. Nec tamè eos pudet mutila nescio quæ dicta excerptare, ex quibus persuadeant Hilarium esse erroris sui patronum. Ignatium quòd obtendunt, si velint quicquam habere momenti, probent Apostolos legem tulisse de quadragesima & similibus corruptelis. nihil nãnis illis, quæ sub Ignatii nomine edita sunt, putidius. Quo minùs tolerabilis est eorum impudentia, qui talibus laqueis ad fallendum se instrunt. Porrò hinc veterum consensus clarè perspicitur, quòd neque in concilio Niceno Arrius ex cuiusquam probati scriptoris autoritate fucum facere ausus est: & nemo ex Græcis vel Latinis excusat à prioribus se dissentire. Augustinus, cui nebulones isti infestissimi sunt, quàm sedulò excusserit omnium scripta, & quàm reuerenter amplexus sit, dicere nihil attinet. Certè in minimis quibusque scrupulis ostendere solet cur ab illis discedere cogatur. In hoc etiam argumento siquid ambiguum vel obscurum legerit apud alios, non dissimulat. Quam

tamen isti oppugnant, doctrinam pro confesso sumit ab vltima antiquitate sine controuersia fuisse receptam. Neque tamen quid antè docuissent alii, ipsum latuisse, vel ex vno verbo constat, vbi dicit in Patre esse vnitatem, lib. De doctrina Christiana primo. an garrigent sui tunc fuisse oblitum? Atqui alibi ab hac calumnia se purgat, vbi Patrem vocat principium totius deitatis, quia à nullo est, prudenter scilicet expendēs specialiter Patri adscribi Dei nomen, quòd nisi ab ipso fiat initium, concipi nequeat simplex Dei vnitas. His etiam demum, vt spero, agnoscet pius lector omnes calumnias discussas, quibus Satan hactenus puram doctrinæ fidem peruertere vel obtenebrare molitus est. Denique totam huius doctrinæ summam fideliter esse explicatam confido, si quidem modum curiositati imponant lectores, nec molestas & perplexas disputationes cupidius quàm par sit, sibi accersant. Nam quos oblectat speculandi intemperies, minimè placandos suscipio. Certè nihil astutè præterit quod mihi aduersum esse putarem: sed dum Ecclesiæ ædificationi studeo, multa non attingere consultius visum est, quæ & parum prodesse, & lectores grauarent superuacua molestia. Quid enim disputare attinet an semper generet Pater, quando stultè fingitur continuus actus generandi, ex quo liquet ab æterno tres in Deo personas substituisse?

*In ipsa etiam mundi & rerum omnium creatione
Scripturam certis notis discernere verum Deum
à fictitiis.*

CAP. XIII.

Iesa. 40
c. 21

VANQVAM falforum deorum cultoribus socordiam merito exprobrat Iesaias, quòd ex terræ fundamentis & cælorum ambitu nõ didicerint quisnam esset verus Deus: quæ tamen est ingenii nostri tarditas & hebetudo, necesse fuit, ne ad Gentium figmenta defluerent fideles, expressiùs illis depingi verum Deum. Nam quum euanida sit quæ apud Philosophos maximè tolerabilis habetur descriptio, Deum mentem esse mundi: ipsum familiariùs à nobis cognosci operæpretium est, ne semper in ambiguo vacillemus. Itaque historiam creationis extare voluit, cui innixa Ecclesiæ fides non alium Deum quæreret, nisi qui propositus est à Mose opifex mundi & conditor. Illic primò notatum est tempus, vt continua annorum serie fideles ad primam humani generis & rerum omnium originem peruenirent. quæ apprimè utilis est cognitio, non tantùm vt prodigiosis fabulis, quæ in Ægypto & alijs terræ plagis olim grassatæ sunt, obuiam eatur, sed etiam vt cognito mundi exordio, clariùs eluceat Dei æternitas, nõsque in sui admirationem magis rapiat. Neque verò mouere nos debet profana illa subfannatio, mirum esse cur non citiùs venerit Deo in mentem, cælum & terram condere, sed otiosus immensum spatium præterfluere siuerit, quod ante plurima ætatum millia efficere posset: quum ad sex annorum millia nondum

nondum peruenerit mundi ad vltimum finem vergentis diurnitas. Nam cur tandiu distulerit Deus neque fas est nobis inquirere, neque expedit: quia si eò vsque penetrare contendat mens humana, centies in itinere deficiet: neque etiam cognitu vrile esset quod Deus ipse, vt fidei nostræ modestiam probaret, consultò voluit celarū esse. Ac scitè pius ille senex, quum proteruus quispiam ex eo per ludibrium quæreret quid ante creatum mundum egisset Deus, respondit fabricasse inferos curiosis. Hæc non minus grauis quàm seuera admonitio compestat lasciuiam, quæ multos titillat, adeoque impellit ad prauas & noxias speculationes. Deniq; meminimus, Deum illum inuisibilem & cuius incomprehensibilis est sapientia, virtus & iustitia, Mosis historiam speculi loco nobis proponere, in quo vira eius effigies relucet. Sicuti enim nihil distinctè cernunt oculi vel senio obtusi, vel alio vitio hebetes, nisi specillis adiuuentur: ita, quæ nostra est imbecillitas, nisi nos dirigat Scriptura in Deo quærendo, statim euanesCIMUS. Qui verò proteruitæ suæ indulgent, quia nunc frustra monentur, serò horribili interitu sentient quantò satiùs fuerit arcana Dei consilia reuerenter suspicere, quàm blasphemias euomere quibus cælum obscurent. Et rectè Augustinus iniuriam Deo fieri conqueritur, vbi superior eius voluntate flagitatur rerum causa. Idem alibi prudenter admonet, non minus perperam de immentis temporum quàm locorum spatiis quæstionem moueri. Certè quantumuis latè pateat cælorum circuitus, est tamen aliqua eius dimensio. Nunc si quis cum Deo expoſtulet, quòd centuplo superet vacuitas, annon piis omnibus detestabilis erit petulantia? Eòdem furoris profiliunt qui exagitant Dei otium, quòd eorum arbitrio mundum ante innumera secula non condiderit. Vt suæ cupiditati morem gerant, extra mundum egredi affectant, quasi verò in tam ampla cæli & terræ circumferentia, non satis multa occurrant quæ inæstimabili suo fulgore absorbeant sensus omnes nostros: quasi intra sex annorū millia non satis multa documenta ediderit Deus, in quorum assidua meditatione mentes nostræ se exercent. Ergo libenter maneamus inclusi his cancellis, quibus nos circumscribere Deus voluit, & quasi mentes nostras contrahere, ne vagandi licentia diffunderent.

Li. de Gene. cõtra Manich. Lib. II. de Ciuitate Dei.

2 Eiusdem rationis est quod narrat Moses, non momento sed sex diebus absolutum fuisse Dei opus. Nam & hac circumstantia ab omnibus signis colligimur ad vnicum Deum qui in sex dies opus suum digessit, ne molestum nobis esset in eius consideratione occupari toto vitæ cursu. Quanuis enim oculi nostri, in quacunque partem se vertant, coguntur in operum Dei intuitu versari: videmus tamen quàm fluxa sit attentio, & quàm citò præteruolent si quæ nos tangant piæ cogitationes. Hic etiam obstrepat humana ratio, quasi à Dei potentia alieni fuerint tales progressus, donec subacta ad fidei obsequiū quietem illam colere discit,

ad quam nos inuitat septimi diei sanctificatio. In ipso autem ordine rerum diligenter considerandus est paternus Dei amor erga humanum genus, quod non antè creauit Adam quàm mundum omni bonorum copia locupletasset. Nam si eum in terra adhuc sterili & vacua locasset, si vitam dedisset ante lucem, visus fuisset eius vtilitari parum consulere. Nunc vbi Solis & astrorum motus disposuit ad vsus humanos, terram, aquas, aërem animalibus repleuit, frugum omniū abundantiam protulit quæ alimentis sufficeret: curam prouidi & seduli patrisfamilias suscipiens, mirificam erga nos suam bonitatem ostendit. Quæ breuiter tantum delibo, si quisque attentius apud se expendat, constabit Mosen certum vnius Dei creatoris testem ac præconem fuisse. Omitto quæ iam exposui, non de nuda tantum Dei euentia illic fieri sermonem, sed æternam quoque eius sapientiam & Spiritum nobis proponi, ne alium Deum somniamus quàm qui in illa expressa imagine vult agnosci.

3 Sed antequam de hominis natura plenius differere incipiam, aliquid de Angelis inferere oportet: quia etsi Moses vulgi ruditati se accommodans, non alia Dei opera commemorat in historia creationis, nisi quæ oculis nostris occurrunt: vbi tamen postea Angelos Dei ministros inducit, colligere facile licet eorum esse conditorem, cui suam operam & officia impendunt. Quauis ergo Moses populariter loquens, non statim à primis rudimentis Angelos recensuerit inter Dei creaturas: nihil tamen vetat quominus disertè & explicatè de illis tradamus quæ alibi passim docet Scriptura. quia si Deum ex operibus suis agnoscere cupimus, minime omittendum est tam præclarum & nobile specimen. Adde quod refutandis multis erroribus valde necessaria est hæc pars doctrinæ. Multorum mentes ita perstrinxit Angelicæ naturæ præstantia, vt putarent illis iniuriam fieri si vnius Dei imperio subiecti quasi in ordinem cogerentur. hinc illis afflicta diuinitas. Emerfit etiam Manichæus cum sua secta, qui sibi duo principia fabricauit, Deum & diabolum. ac Deo quidem tribuebat bonarum rerum originem: malas autem naturas ad diabolum authorem referebat. Hoc delirium si mentes nostras teneret implicatas, non constaret Deo sua in mundi creatione gloria. Nam quum nihil magis Dei proprium sit quàm æternitas, & *αὐτονοία*, id est, à seipso existentia, vt ita loquar: qui diabolo hoc tribuunt, nonne quodammodo eum diuinitatis ornant titulo? Iam vbi omnipotentia Dei, si diabolo tale conceditur imperium, vt illo inuito ac repugnante, quicquid voluerit exequatur? Quod autem vnicum habet fundamentum Manichæi, nefas esse ascribi bono Deo vllius rei malæ creationem, id orthodoxam fidem minime lædit, quæ non admittit aliquam esse in mundi vniuersitate malam naturam: quandoquidem nec prauitas & malitia tum hominis, tum diaboli, aut quæ inde nascuntur peccata, ex natura sunt, sed ex naturæ corruptione:

ptione : nec quicquam omninò ab initio extitit in quo non & sapientix & iustitiæ suæ specimen ediderit Deus. His ergo peruersis commentis vt obuiam eatur, altiùs animos attollere necesse est quàm oculi nostri penetrent. Quo consilio verisimile est, vbi in symbolo Niceno vocatur Deus omnium conditor, res inuisibiles fuisse expressas. Modum tamen quem præscribit pietatis regula tenere curæ erit, ne altiùs quàm expedir speculando, lectores à fidei simplicitate abducti vagentur. Et certè quum vtiliter semper nos doceat Spiritus, in quibus verò parum est momenti ad ædificationem, vel subtrahat prorsus, vel leuiter tantùm & cursim attingat : nostri quoque officii est, libenter ignorare quæ non conducunt.

4 Angelos sanè, quum Dei sint ministri ad iussa eius exequenda ordinati, esse quoque illius creaturas, extra controuersiam esse debet. De tempore vel ordine quo creati fuerint, contentiorem mouere nõnne perniciosa magis quàm diligentia est? Terram esse perfectam, & cælos perfectos, cum omni exercitu eorum, narrat Moses: quid attinet anxie percontari quoto die præter astra & planetas alii quoque magis reconditi cælestes exercitus esse cœperint? Ne longior sim, meminerimus hîc, vt in tota religionis doctrina, tenendam esse vnã modestiæ & sobrietatis regulam, ne de rebus obscuris aliud vel loquamur, vel sentiamus, vel scire etiam appetamus quàm quod Dei verbo fuerit nobis traditum. Alterum, vt in lectione Scripturæ, iis continenter quærendis ac meditandis immoremur quæ ad ædificationem pertinent: non curiositati aut rerum inutilium studio indulgeamus. Et quia Dominus non in friuolis quæstionibus, sed in solida pietate, timore nominis sui, vera fiducia, sanctitatis officiis erudire nos voluit, in ea scientia acquiescamus. Quamobrem, si ritè sapere volumus, relinquenda sunt nobis illa *ματαιότης*, quæ & ab otiosis hominibus de Angelorum natura, ordinibus, multitudine absque Dei verbo traduntur. Scio hæc cupidius à multis arripi, & maiori voluptati esse quàm quæ in vsu quotidiano sunt posita. Verùm, nisi Christi discipulos esse nos piget, eam quam ipse methodum præscripsit, sequi ne piget. Ita fiet vt eius magisterio contenti, à superuacuis speculationibus, à quibus nos reuocat, non tantùm abstineamus, sed etiam abhorreamus. Dionysium illum, quicumque fuerit, nemo negauerit multa subtiliter & argutè in cælesti Hierarchia disputasse: verùm si quis propius excutiat, deprehendet maxima ex parte meram esse garrulitatem. Theologo autem non garruendo aures oblectare, sed vera, certa, vtilia docendo, conscientias confirmare propositum est. Si librum illum legas, putes hominem de cælo delapsum referre non quæ didicit, sed quæ oculis vidit. Atqui Paulus, qui extra tertium cælum raptus fuerat, non modò nihil tale prodidit, sed testatus quoque est nefas esse homini loqui quæ viderat arcana. Illa ergo nugatoria sapientia valere iussa, ex simplici Scripturæ

Gene. 1
a.1

2. Co. 12.
a.2

doctrina consideremus quod de Angelis suis scire nos Dominus voluit.

5 Angelos esse cælestes Spiritus, quorum ministerio & obsequio utitur Deus ad exequenda omnia quæ decreuit, passim in Scriptura legitur: unde & hoc illis nomen attributum est, quod illos veluti internuntios adhibet Deus ad se hominibus manifestandum. Aliæ etiam quibus insigniuntur appellationes, ex simili ratione sumptæ sunt. Exercitus vocatur, quia ut satellites principem suum circumdant, eius maiestatem exornant & conspicuam reddunt, & instar militum ad signum ducis sui semper intenti sunt, & ita parati sunt ac expediti ad capessenda illius iussa, ut simul ac annuerit, operi se accingant, vel potius sint in opere. Talem imaginem throni Dei, ad declarandam eius magnificentiam, quum alii

Dim. 7. Prophetæ describunt, tum præcipuè Daniel: ubi mille millia, & decies mille myriadas astitisse dicit, quum Deus tribunal conscendisset. Quoniam verò vim ac fortitudinem manus suæ Dominus per ipsos mirabiliter exerit ac declarat, inde Virtutes nominantur. Quia verò imperium suum in mundo per eos exercet ac administrat, ideò dicuntur nunc Principatus, nunc Potestates, nunc

Colof. 1. Dominationes. Postremò, quia in illis quodammodo residet gloria Dei, Throni quoque hac ratione appellantur. Quanquam de hoc postremo nihil velim asserere: quia diuersa interpretatio vel æquè, vel magis etiam congruit. Verùm hoc nomine omisso, prioribus illis sæpe utitur Spiritus sanctus ad commendandam Angelici ministerii dignitatem. Neque enim æquum est, sine honore præteriri ea instrumenta quibus numinis sui præsentiam specialiter Deus exhibet. Quinetiam ob id non semel Dii nuncupantur, quòd in suo ministerio, velut in speculo, diuinitatè aliqua ex parte nobis repræsentant. Tamen si enim mihi non displicet quòd veteres scriptores, ubi Scriptura Angelum Dei Abrahamæ, Iacob, Moysi & aliis apparuisse commemorat, Christum fuisse Angelum illum interpretantur: sæpius tamen ubi de Angelis omnibus fit mentio, hoc nomen illis tribuitur. Neque id mirum videri debet. nam si principibus ac præfectis id honoris datur, quòd Dei, qui summus est Rex & Iudex, vices gerunt in sua functione, longè maior causa est cur deferatur Angelis, in quibus diuinæ gloriæ claritas multò abundantius elucet.

Gen. 18. a
1. & 32.
a. 1. & f.
28. Ios 5
d. 14. In-
dic. 6, c.
14, & 12.
d. 22
Psal. 82.
b. 6

6 Quod autem ad consolationem nostram fideique confirmationem facere maximè poterat, in eo docendo plurimum insistit Scriptura: nempe Angelos diuinæ erga nos beneficentiæ dispensatores esse & administratos. Ideòque commemorat, pro salute nostra ipsos excubare, suscipere defensionem nostri, vias nostras dirigere, sollicitudinem gerere nequid aduersi nobis accidat. Vniuersales sunt sententiæ quæ in primis ad Christum, Ecclesiæ caput, deinde ad omnes fideles pertinent. Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus portabunt te, ne fortè

Psal. 91.
c. 11

fortè offendas ad lapidem pedes tuos. Item, Manet Angelus Domini per circuitum eorum qui timent eum, & eruit eos. Quibus ostendit Deus, sese eorum quos custodiēdos suscepit, tutelam Angelis suis delegare. Secundum hanc rationem Angelus Domini consolatur Agar fugitiuam, & dominæ suæ recōciliari iubet. Pollicetur Abraham seruo suo Angelum fore ducem itineris ipsius. Jacob in benedictione Ephraim & Manasse precatur vt Angelus Domini, per quem liberatus fuerat ab omni malo, prosperari eos faciat. Sic Angelus protegendis Israelitici populi castris præfectus fuit: & quoties voluit Israelē Deus redimere è manu hostium, Angelorum ministerio vindices excitauit. Sic denique (ne plura commemorare necesse sit) Angeli Christo ministrarunt, & ei adfuerunt in omnibus angustis. Eius resurrectionem mulieribus, discipulis gloriosum aduentum nuntiarunt. Itaque quò istud protectionis nostræ munus impleant, contra Diabolum omnēsque hostes nostros depugnant, & vindictam Dei aduersus eos qui nobis infesti sunt, exequuntur. Quemadmodum legimus Angelum Dei, vt Ierusalem obsidione liberaret, centum octoginta quinque milia in castris regis Assyrii vna nocte confecisse.

7 Cæterum an singulis fidelibus singuli Angeli sint attributi ad eorum defensionem, pro certo asserere nō ausim. Certè quum Daniel Angelum Persarum & Græcorum Angelum inducit, significat certos Angelos regnis ac prouinciis quasi præfides destinari. Christus etiam quum dicit Angelos puerorum semper videre faciem Patris, certos esse Angelos, quibus cōmendata sit eorum salus, innuit. Sed ex eo nescio an colligi debeat, vniciuique præesse suum Angelum. Hoc quidem pro certo habendum, non tantum vni Angelo vnūquemque nostrum esse curæ, sed omnes vno consensu vigilare pro salute nostra. Nā de omnibus Angelis simul dicitur, quòd plus gaudeant super vno peccatore ad resipiscentiam conuerso, quàm super nonaginta nouem iustis qui in iustitia perstiterint. De pluribus etiam Angelis dicitur, quòd Lazari animam in sinum Abraham detulerint. Nec verò frustra ministro suo monstrat Elisæus tot currus igneos qui peculiariter illi destinati erant. Vnus est locus qui videtur ad id confirmandum aliis paulò clarior. Nam quum Petrus è carcere eductus pulsasset fores domus in qua congregati erant fratres, quum suspicari non possent eum esse, dicebant Angelum ipsius. Videtur hoc illis in mentem venisse ex communi conceptione, quòd singulis fidelibus præfides assignati sint sui Angeli. Quanquam hîc quoque responderi potest, nihil obstare quominus vnūquemlibet ex Angelis intelligamus, cui Dominus tunc Petri curam mandasset, neque tamen propterea esset perpetuus eius custos: quemadmodum vulgò imaginantur duos Angelos, bonum & malum, tãquam diuersos genos, singulis esse attributos. Neque tamen operæpretium est anxie inuestigare, quod scire nostrâ non multū refert. Nam sicui hoc non satisfi.

faciet, omnes cælestis militiæ ordines pro salute sua excubias agere, non video quid proficere ex eo possit si intelligat Angelum vnum peculiariter custodem sibi datum. Qui verò ad vnum Angelum restringit quam de vnoquoque nostrum curam Deus gerit, magnam sibi & omnibus ecclesiæ membris iniuriam faciunt: acsi de nihilo promissæ essent illæ auxiliares copiæ, quibus vndique cincti & muniti animosius certemus.

8 De multitudine verò & ordinibus qui definire audent, viderint quale habeant fundamentum. Michael, fateor, princeps magnus vocatur apud Danielē, & Archangelus apud Iudam. Et Archangelum fore docet Paulus, qui ruba citabit homines ad iudicium. Sed quis inde poterit honorum gradus inter Angelos statuere, distinguere singulos suis insignibus, locum & stationem cuique assignare? Nam & duo nomina quæ in Scripturis extant, Michael & Gabriel, & tertium si addere velis ex historia Tobie, ex significato videri possunt, pro infirmitatis nostræ captu, Angelis indita. etsi id in medio malo relinquere. Quantum ad numerum, audimus ex ore Christi multas legiones, à Daniele multas myriadas: plenos currus vidit Elisæi minister: & ingentem multitudinem declarat, quod dicuntur castrametari in circuitu timentium Deum. Forma spiritus carere certum est: & tamen Scriptura pro ingenii nostri modulo Angelos sub Cherubim & Seraphim non frustra nobis alatos pingit, ne dubitemus incredibili celeritate semper ad auxilium nobis ferendum præsentem fore, simulac res tulerit: acsi fulgur è cælo emissum, quæ solet pernicitate, ad nos volaret. Quicquid præterea de utroque queri potest, credamus ex eo esse genere mysteriorum quorum plena reuelatio in vltimum diem differtur. Proinde à nimia vel in querendo curiositate, vel in loquendo audacia cauendum meminimus.

9 Hoc tamen, quod nonnulli inquieti homines in dubium vocant, pro certo est habendum, Angelos spiritus esse ministratorios quorum obsequio utitur Deus ad suorum protectionem, & per quos tum sua beneficia inter homines dispensat, tum reliqua etiam opera exequitur. Fuit illa quidem olim Sadducæorum opinio, per Angelos nihil designari quam vel motus quos Deus hominibus aspirat, vel ea quæ edit virtutis suæ specimina. Sed huic deliramento tot reclamant Scripturæ testimonia, ut mirum sit tam crassam ignorantem in illo populo ferri potuisse. Ut enim omittam quos superius locos citavi, ubi referuntur millia & legiones Angelorum, ubi gaudium illis tribuitur, ubi narrantur fideles manibus sustinere, eorum animas deferre in quietem, videre faciem Patris, & similia: sunt alii, ex quibus clarissime euincitur re vera esse spiritus naturæ subsistentis. Nam quod Stephanus & Paulus dicunt, Legem esse latam in manu Angelorum: & Christus, Electos fore post resurrectionem Angelis similes: diem iudicii ne Angelis quidem esse cognitum: se tunc venturum cum sanctis Angelis: ut maximè torqueatur, necesse erit ita intelligi. Similiter quum Paulus

lus Timotheum coram Christo & electis ipsius Angelis attestatur vt præcepta sua custodiat, non qualitates aut inspirationes sine substantia, sed veros spiritus denotat. Nec aliter subsistit quod in epistola ad Hebræos legitur, Christum excellentiorē Angelis effectum, illis nō esse subiectum orbem terrarū, Christum non ipsorum, sed hominum naturam assumpsisse: nisi beatos esse Spiritus intelligamus, in quos cadant istæ cōparationes. Et ipse author epistolæ seipsum declarat, vbi in regno Dei, fideiū animas & sanctos Angelos simul collocat. Præterea quod iam citauimus, Angelos puerorum semper videre faciem Dei, eorū præsidio nos defendi, eos lætari de salute nostra, mirari multiplicē Dei gratiam in Ecclesia, subesse Christo capiti. Eodē pertinet quod sanctis Patribus toties apparuerunt sub forma hominū, loquuti sunt, excepti etiam fuerunt hospitio. Et Christus ipse ob primatū quem obtinet in persona Mediatoris, Angelus vocatur. Hoc obiter attingere libuit, ad simplices præmuniēdos aduersus illas stultas & absurdas cogitationes, quæ ante multa secula à Sarana excitæ, subinde repullulant.

10 Restat vt superstitioni occurramus, quæ obrepere plerumque solet, vbi dicitur Angelos nobis omnium bonorum ministros esse ac præbitores. Eò enim protinus delabitur hominis ratio, vt nihil non honoris deferendum illis putet. Ita fit vt quæ solius Dei & Christi sunt, ad ipsos transferantur. Ita videmus Christi gloriam superioribus aliquot seculis fuisse multis modis obscuratā, quum immodicis elogiis Angeli præter Dei verbum cumulerentur. Neque vllum ferè antiquius est vitium ex iis quæ hodie impugnamus. Siquidem Paulo etiam fuisse magnum certamen cum nonnullis apparet, qui sic Angelos euehebant vt Christum propemodum in ordinem redigerent. Hinc tanta sollicitudine vrget in epistola ad Colossenses, Christum non modò Angelis omnibus esse antefendum, sed ipsis quoque bonorum omnium esse authorem: ne eo derelicto, ad illos conuertamur qui nec sibi sufficere possunt, sed ex eodem, quo nos, fonte hauriunt. Certè quum in eis fulgor diuini numinis refulgeat, nihil est magis procliue quàm in eorum adorationem stupore quodam nos prosterni, & omnia deinde illis tribuere quæ non nisi Deo debentur: quod etiam Iohannes in Apocalypsi fateretur sibi accidisse, sed simul addit fuisse sibi responsum, Vide ne feceris: conseruus tuus sum: Deum adora.

11 Atqui hoc periculū bene cauebimus, si expendamus cur per eos Deus potiùs quàm per se sine ipsorum opera potentiam suam declarare, fidelium salutem curare, suæque beneficentiæ dona ipsis communicare soleat. Non facit hoc certè necessitate, quasi carere illis nequeat: nam quoties libet, ipsis præteritis, opus suum vel solo nutu peragit. tantum abest vt ad leuandam difficultatem sint illi subsidio. Hoc ergo ad solatium nostræ imbecillitatis facit, nequid omninò quod animis nostris vel in bonam spem erigendis, vel in securitate confirmandis valeat, desideremus. Illud quidem

1.Tim.5.

d.21

Heb.1.b.

4, & 2.

d.16

Ibidem

12.f.22

Malach.

3.a.1

Cap.1.b.

16, &

c.20

Apoc.19.

b.10

vnum satis superque esse deberet, quòd Dominus asserit se nostrum esse protectorem. Sed dum tot periculis, tot noxis, tot hostium generibus nos videmus circumfideri: quæ nostra est mollities ac fragilitas, fieri interdum poterit vt trepidatione impleamur, vel desperatione concidamus, nisi pro modulo nostro gratiæ suæ præsentiam apprehendere nos Dominus faciat. Hac ratione non modò nos sibi curæ fore promittit, sed se innumeros habere satellites, quibus procurandam salutem nostram mandauerit. Horum præsidio ac tutela quandiu septi sumus, quicquid periculi imminet, nos extra omnem mali aleam esse positos. Perperam id quidem fieri à nobis fateor, quòd post illam simplicem promissionem de vnus Dei protectione, adhuc circumspectamus vnde veniat nobis auxilium. Sed quia Dominus, pro immensa sua clementia & facilitate, vult huic nostro vitio subuenire, non est cur tantum eius beneficium negligamus. Eius rei exemplum in puero Elisæi habemus, qui quum montem obsidione cingi videret ab exercitu Syrorum, nec vllum effugium patère, pauore consternabatur, quasi actum de se ac domino suo esset. Hic Elisæus Deum præcatus est, vt illius aperiret oculos: ille protinus montem equis ac curribus igneis refertum conspicit, multitudine scilicet Angelorum, à quibus custodiendus erat cum Propheta. Hac visione confirmatus se recepit, & hostes potuit intrepido animo despiceret, quorum aspectu fuerat propè exanimatus.

12 Proinde quicquid de Angelorum ministerio dicitur, ad hunc finem dirigamus, vt expugnata omni diffidentia, spes in Deo nostra fortius stabilietur. Siquidem hæc præsidia ideo nobis à Domino sunt comparata, ne hostium multitudine terreamur, quasi aduersus opem eius prævaleret, sed ad illam Elisæi sententiam confugiamus, plures esse pro nobis quàm contra nos. Quàm igitur præposterum est, ab Angelis nos abduci à Deo, qui in hoc sunt constituti vt præsentiosem eius opem nobis testentur? Abducunt autem, si non rectà ad ipsum manu ducunt, vt solum auxiliatorem spectemus, inuocemus ac prædicemus: si non vt eius manus à nobis considerantur, quæ nullum ad opus nisi ipso dirigente, se moueant: si non in vno Mediatore Christo nos retinent, vt ab eo prorsus pendeamus, in eo recumbamus, ad eum feramur, & ipso acquiescamus. Quod enim in visione Iacob describitur, hætere ac penitus infixum esse animis nostris debet, Angelos in terram ad homines descendere, & ab hominibus in cælum ascendere per scalam, cui insidet Dominus exercituum: quo indicatur sola Christi intercessione fieri vt Angelorum ministeria ad nos perueniant, sicut ipse affirmat. Posthac videbitis cælos apertos & Angelos descendentes ad Filium hominis. Itaq; seruus Abrahæ, Angeli custodiæ commendatus, non propterea ipsum inuocat vt sibi adsit, sed ea commendatione fretus preces fundit coram Domino, petítque vt misericordiam suam erga Abrahamum exerat. Quemadmodum enim

2. Reg.
6. d. 17

Gen. 28.
c. 12

Job. 1. g.
51

Gen 24.
a. 7

enim

enim nō ideò potentia bonitatisque suę ministros facit eos Deus, vt suam cum illis gloriam partiatur: ita non opem suam ideò in ipsorum ministerio nobis promittit vt nostram inter ipsos & eum fiduciam diuidamus. Valeat ergo Platonica illa philosophia de quaerendo per Angelos ad Deum aditu, & ipsis in hunc finem colendis, quò Deum faciliorem nobis reddant: quam superstitiosi curiosique homines conati sunt in religionem nostram ab initio inuehere, & ad hunc vsque diem perseverant.

*Vide
Plat.in
Epmo
vide &
Cratyl.*

13 Quæ de Diabolis Scriptura tradit, eò fere tendunt omnia, vt solliciti simus ad præcauendas eorum insidias & molitiones: tum iis armis nos instruamus quæ ad propulsandos potentissimos hostes satis firma sint ac valida. Nam quum Deus ac princeps huius seculi vocatur Satan, quum fortis armatus, spiritus cui potestas est aëris, leo rugiens dicitur: non aliò respiciunt istæ descriptiones nisi vt cautiores simus & vigilantiores, tum ad pugnam capeffendam paratiores. Quod etiam expressis verbis interdum notatur. Nam Petrus postquam Diabolum dixit circuire instar leonis rugientis, quærentem quos deuoret: mox adhortationem subiungit, vt fide fortiter resistamus. Et Paulus, vbi monuit luctam non cum carne & sanguine nobis esse, sed cum principibus aëris, potestatibus tenebrarum, & nequitiis spiritualibus, continuò arma induere iubet quæ ad tantum tamque periculosum certamen sustinendum paria sint. Quare nos quoque ad hunc finem omnia conferamus, vt hostem, & hostem audacia promptissimum, viribus robustissimum, artibus callidissimum, diligentia & celeritate infatigabilem, machinis omnibus refertissimum, pugnandi scientia expeditissimum nobis assiduè imminere præmoniti: non sôcordia vel ignauia opprimi nos sinamus, sed ex aduerso erectis excitatisque animis, pedem figamus ad resistendum. & quia hæc militia non nisi morte finitur, ad perseverantiam nos hortemur. Præcipuè verò imbecillitatis & ruditatis nostræ nobis cōscii, Dei opem inuocemus, nec quicquam tentemus nisi ipso freti: quando ipfius est solius & consilium & robur & animos & arma subministrare.

*1. Petr. 5.
b. 8.
Ephes. 6.
b. 12*

14 Quò autem ad id agendum magis excitemur ac vrgeamur, non vnum aut alterum aut paucos hostes, sed magnas esse copias denunriat Scriptura, quæ nobiscum bellum gerunt. Nam & Maria Magdalena dicitur liberata fuisse à septem dæmoniis quibus occupabatur: & illud esse ordinariū testatur Christus, quòd si eiecto semel dæmonio locum iterum patefacias, septem spiritus nequiores secum assumit, ac redit in possessionem vacuam. Imò legio tota dicitur hominem vnum obsedisse. Hic ergo docemur, cum infinita hostium multitudine bellandum nobis esse: ne paucitate contempta, simus ad prælium remissiores, vel intermissionem aliquam dari nobis interdum putantes, desidia indulgeamus. Quòd autè singulari numero sæpe vnus Satan vel Diabolus proponitur, in eo denotatur principatus ille iniquitatis qui aduersatur regno

*Marc.
16. b. 9
Matt. 12.
d 42
Luc. 8. d.
30*

iustitiæ. Quæmadmodum enim ecclesia & sanctorum societas Christum habet caput: ita impiorum factio, & ipsa impietas cum suo principe nobis depingitur, qui summum imperium illic obtineat. Quæ ratione dictum est illud, *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est Diabolo & Angelis eius.*

*Mat. 25.
d. 41*

*Mat. 13.
d. 28
Johan. 8.
f. 44*

15 Hoc quoque ad perpetuum cum Diabolo certamen accendere nos debet, quod aduersarius Dei & noster ubique dicitur. Nam si cordi nobis est Dei gloria, ut par est, totis viribus aduersus eum eritendum est qui illius extinctionem molitur. Si ad regnum Christi asserendum animati sumus, ut oportet, necesse est nobis irreconciliabile cum eo bellum esse qui in illius ruinam conspirat. Rursus si qua salutis nostræ cura nos tangit, nec pax, nec induciæ cum eo nobis esse debent qui in eius perniciem assidue insidias tendit. Talis autem describitur Genesios cap. 3, ubi hominem ab obedientia, quam Deo debebat, abducit, ut simul & Deum iusto honore spoliaret, & hominem ipsum in ruinam præcipitet. Talis etiam in Euangelistis, ubi inimicus vocatur, & spargere zizania ad corrumpeudum vitæ æternæ semen dicitur. In summa, quod de ipso testatur Christus, ab initio fuisse homicidam & mendacem, in omnibus eius factis experimur. Mendacis enim veritatem Dei oppugnat: lucem tenebris obscurat: hominum mentes implicat erroribus: odia suscitatur: contentiones ac pugnas accendit: omnia in eum finem, ut Dei regnum euertat, homines in æternum interitum secum demergat. Unde constat, ipsum natura prauum, malignum ac malitiosum esse. Nam in eo ingenio quod ad gloriam Dei & hominum salutem impetendam factum est, summam prauitatem esse oportet. Hoc etiam significat Iohannes in epistola sua, quum scribit eum ab initio peccare. Siquidem intelligit, ipsum omnis malitiæ & iniquitatis authorem, ducem, architectum.

*Johan. 8.
f. 44*

16 Atqui quum à Deo conditus sit Diabolus, hanc malitiam quam eius naturæ tribuimus, non ex creatione, sed ex deprauatione esse meminerimus. Quicquid enim damnabile habet, defectu & lapsu sibi accersit. Quod ideò nos admonet Scriptura, ne talem credentes à Deo proditiis. Deo ipsi adscribamus quod est ab eo alienissimum. Hac ratione denuntiat Christus Satanam ex propriis loqui, quum mendacium loquitur: & rationem ponit, quia non stetit in veritate. Certè quum in veritate perstitisse negat, innuit aliquando in ea fuisse: & quum patrem facit mendacii, hoc illi adimit ne Deo vitiū imputet, cuius ipse sibi causa fuit. Quamquam autem hæc breuiter sunt & minus clarè dicta, ad id ramen abundè sufficiunt ut Dei maiestas ab omni calumnia vindicetur. Et quid nostræ fert, vel plura, vel in alium finem de Diabolis scire? Fremunt nonnulli quod non ordine & distinctè lapsum illum, eiusque causam, modum, tempus, speciem pluribus locis Scriptura exponat. Sed quia hæc nihil ad nos, melius fuit, si non
subticri

subticeri in totum, at certè leuiter attingi: quia nec Spiritu sancto dignum fuit, inanibus historiis sine fructu curiositatem pascere: & videmus hoc fuisse Domino propositum, nihil in sacris suis oraculis tradere quod non ad ædificationem disceremus. Ergo ne superuacuis ipsi immoremur, contenti simus hoc breuiter habere de Diabolorum natura, fuisse prima creatione Angelos Dei: sed degenerando se perdidisse, & aliis factos esse instrumenta perditionis. Hoc quia vtile cognitu erat, clarè apud Petrum & Iudam docetur. Angelis, inquit, qui peccauerat, nec seruarant suam originem, sed reliquerant suum domicilium, non pepercit Deus. Et Paulus electos, Angelos nominans, haud dubiè reprobos tacitè opponit.

17 Quantum verò ad discordiam & pugnam attinet quam Satanæ cum Deo esse dicimus, sic accipere oportet, vt fixum intirim illud maneat, illum, nisi volente & annuente Deo, nihil facere posse. Legimus enim in historia Iob illum se sistere coram Deo ad excipienda mandata, nec pergere audere ad facinus aliquod obendum nisi impetrata facultate. Sic & quum decipiendus est Achab, recipit se fore spiritum mendacii in ore omnium Prophetarum: & à Domino amandatus, id præstat. Hac ratione & spiritus Domini malus dicitur qui torquebat Saul, quòd eo veluti flagello puniebantur impii regis peccata. Et alibi scribitur, plagas Ægyptiis fuisse à Deo inflictas per angelos malos. Secundùm hæc particularia exempla Paulus generaliter testatur excæcationem incredulorum opus esse Dei, quum antea vocasset operationem Satanæ. Constat ergo sub Dei potestate esse Satanam, & sic ipsius nutu regi vt obsequium reddere ei cogatur. Porro quum dicimus Satanam Deo resistere, & illius opera cum huius operibus dissiidere, hanc repugnantiam & hoc certamen à Dei permissione pendere simul asserimus. De voluntate iam non loquor, nec etiam de conatu, sed de effectu tantùm. Quando enim improbus est natura Diabolus, minimè ad obedientiam diuinæ voluntatis propensus est, sed totus ad contumaciam & rebellionem fertur. Hoc igitur à seipso suaque nequitia habet, vt cupiditate & proposito, Deo aduersetur. Hac improbitate extimulatur ad conatù earum rerum quas maximè aduersarias esse Deo putat. Sed quia Deus illum potentia suæ fræno vinctum constrictumque tenet, ea modò exequitur quæ sibi diuinitus concessa fuerint: atque ita creatori suo, velit nolit obsequitur: quia cogitur ministerium præbere quòcunque ille impulerit.

18 Iam verò quia Deus immundos spiritus, prout libitum est, huc illuc inflectit, hoc regimen ita temperat, vt fideles pugnando exerceant, adorianur insidiis, incurfionibus sollicitent, pugnando vrgeant, fatigent etiam sepe, conturbent, pauefaciant, ac interdum vulnerent, sed nunquam vincant nec opprimât: impios autem subactos trahant, in eorum animis & corporibus imperium exerceât,

2. Pet. 2.
a. 4. m. a.
6. 1. Tim.
5. d. 21

Iob 1. b.
6, & 2.
a 1
1. Reg.
22. c. 20
1. S. 1. 16.
c. 14, &
18. c. 10
Psal. 78.
49.
2. Thef.
2. c. 9. 11

ad omnia flagitia velut mancipiis abutantur. Quântum ad fideles attinet, quia ab eiusmodi hostibus inquietantur, ideò has exhortationes audiunt, Nolite locû dare Diabolo. Diabolus hostis vester vt leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: cui resistire fortes fide. & similes. Ab hoc genere certaminis se non fuisse immunem fatetur Paulus, quum scribit ad remedium domanda superbiæ sibi datum Satanæ Angelum, à quo humiliaretur. Omnibus ergo filiis Dei commune est id exercitium. Quia autem promissio illa de conterendo Satanæ capite, ad Christum & omnia eius membra communiter pertinet, ideò nego vinci vnquam vel opprimi ab eo fideles posse. Consternantur quidem sæpe, sed non exanimantur quin se recolligant: concidunt violentia ictuum, sed postea eriguntur: vulnerantur, sed non lethaliter. denique sic laborant toto vitæ curriculo, vt in fine victoriam obtineant. quod tamen ad singulos actus non restringo. Scimus enim iusta Dei vindicta, Satanæ permissum fuisse ad tēpus Dauidem, vt eius impulsu populum numeraret: nec frustra spē veniē relinquit Paulus, etiam si qui Diaboli laqueis irretiti fuerint. Ideò alibi idē Paulus promissionem superiùs citatā inchoari in hac vita, vbi luctandum est, ostendit: post luctam adimpleri, quum dicit, Deus autem pacis breui Satanam conteret sub pedibus vestris. In capite quidem nostro semper ad plenum extitit hæc victoria, quia nihil in eo habuit princeps mundi: in nobis autem, qui membra eius sumus, ex parte nunc apparet: perficietur autem, quum carne nostra exuti, secundum quā infirmitati obnoxii adhuc sumus, Spiritus sancti virtute pleni erimus. In hunc modum, vbi suscitatur erigiturque regnum Christi, Satā cum sua potestate concidit. quemadmodū ait Dominus ipse, Videbam Satanam quasi fulgur, de cælo cadentem. Hoc enim responso confirmat quod de prædicationis suæ potentia rulerant Apostoli. Item, Quū princeps occupat attriū suum, in pace sunt omnia quæ possidet: quum autē superuenit fortior, eiicitur, &c. Et in hunc finem Christus moriendo vicit Satanā, qui habebat mortis imperiū: & triūphū de omnibus eius copiis egit, ne Ecclesiæ noceat. alioqui cēties eam pessundaret singulis momētis. Nam (quæ nostra est imbecillitas, & quæ illius sunt furiosæ vires) quomodo vel tantillum cōtra multiplices & assiduos eius imperus sta remus, nisi freti ducis nostri victoria? Nō ergo in animos fidelium permittit Deus regnum Satanæ, sed impios dūtaxat & incredulos illi gubernandos tradit, quos in suo grege censeri non dignatur. Nam dicitur hunc mundum sine controuersia occupare donec à Christo exturbetur. Item, excæcare omnes qui non credunt Evangelio. Item, peragere opus suum in filiis contumacibus. & meritò: sunt enim impii omnes vasa iræ. Ideò cui potius quàm diuinæ vltionis ministro subiicerentur? Denique ex parte diabolo esse dicuntur: quia vt in eo filii Dei agnoscuntur fideles quòd imaginem eius gerunt: ita illi ex Satanæ imagine, in quam degenerarunt,

eius

eius filii propriè censentur.

19 Quemadmodum autem superiùs refutauimus nugatoriam illam de sanctis Angelis philosophiam, quæ docet nihil esse quàm inspirationes vel motiones bonas, quas in mentibus hominũ Deus excitat : sic & hoc loco refellendi sunt qui diabolos nihil quàm malos affectus aut perturbaciones esse nugantur, quæ nobis ingeruntur à carne nostra. Id autem breuiter facere licebit, quia extant non pauca in hanc rem & satis aperta Scripturæ testimonia. Primum quum immundi Spiritus vocantur & Angeli apostatæ, qui ab origine sua degenerarunt, ipsa nomina satis exprimunt, non motiones aut affectiones mentium, sed magis reuera quod dicuntur, mentes vel spiritus sensu & intelligentia præditos. Similiter ubi filii Dei cum diaboli filiis tam à Christo quàm ab Iohanne conferuntur, nõne inepta esset cõparatio si nomen diaboli nihil quàm malas inspirationes designaret? Et Iohannes aliquid etiamnum apertius addit, diabolum ab initio peccare. Similiter quum Michaelẽ archangelum inducit Indas pugnantem cum diabolo, certè angelo bono opponit malum & defectorem. Cui responder id quod legitur in historia Iob, comparuisse Satanam cum sanctis angelis coram Deo. Clarissimi autem omnium sunt illi loci qui mentionem pœnæ faciunt, quam sentire incipiunt à Dei iudicio, & præcipuè sensuri sunt in resurrectione, Fili Dauid, cur venisti ante tempus ad torquendum nos? Item, Ite maledicti in ignem æternum qui præparatus est diabolo & angelis eius. Item, Si propriis angelis non pepercit : sed catenis detractos proiecit in caliginem ad æternam damnationem seruandos, &c. Quàm ineptæ locutiones forent, destinatos æterno iudicio diabolos, ignem illis esse præparatum, iam torqueri ipsos & cruciari à Christi gloria, si nulli essent omninò diaboli? Sed quoniam hæc res disputatione non eget apud eos qui verbo Domini fidem habent, apud istos verò inanes speculatores, quibus nihil placet nisi nouum, Scripturæ testimoniis parum proficitur : videor mihi fecisse quod volui, vt scilicet instructæ sint piæ mentes aduersus eiusmodi deliria, quibus inquieti homines se & alios simpliciores turbant. Fuit autem operæpretium hoc quoque attingere : nequi illo errore impliciti, dum putant nullum se habere hostem, fiant ad resistendum segniores & incautiores.

20 Interea ne pigeat in hoc pulcherrimo theatro piam oblectationem capere ex manifestis & obuiis Dei operibus. Est enim hoc (vt alibi diximus) et si non præcipuum, naturæ tamen ordine primum Fidei documentum, quaquauersum oculos circumferamus, omnia quæ occurrunt, meminisse Dei esse opera : & simul quem in finem à Deo condita sint, pia cogitatione reputare. Ergo vt vera fide apprehendamus quod de Deo scire refert, historiam creationis mundi operæpretiũ est in primis tenere, qualiter à Mose breuiter expõsita, & à sanctis deinde viris, Basilio præsertim &

Iohan. 7.
f. 44. Iob.
3. b. 10

1. Iohan.
3. b. 8
Iuda b. 9
Iob 1. b.
6, & 2.
a. 1
Matt. 8.
d. 29
Ibid. 25.
d. 41
2. Pet. 2.
a. 4

Ambrosio, copiosius illustrata est. Ex ea discemus, Deum verbi ac Spiritus sui potentia ex nihilo creasse cælum & terram: hinc omne genus animalia résque inanimatas produxisse, mirabili serie distinxisse innumeram rerum varietatem, suam vnique generi naturam indidisse, assignasse officia, loca attribuisse & stationes: & quum omnia sint corruptioni obnoxia, prouidisse tamen vt singulæ species ad diem extremum salutæ conferuentur. Proinde alias fouere arcanis modis, & nouum subinde vigorem illis quasi instillare: aliis vim propagandi contulisse, ne suo interitu prorsus intereant. Itaque cælum & terram quàm fieri potuit absolutissima rerum omnium copia, varietate, pulchritudine, non secus atque amplam ac splendidam domum, exquisitissima simul & copiosissima supellectile instructâ ac refertam, mirabiliter exornasse. Demum hominem formando, eumque tam specioso decore, totque ac tantis dotibus insigniendo, præclarissimum in eo suorum operum specimen edidisse. Verum quoniam mundi creationem enarrare mihi non est propositum, satis sit hæc paucula iterum in transitu attingisse. Melius enim est, vt iam monui lectores, ex Mose & aliis qui mundi historiam fideliter ac diligenter memoriæ commendarunt, pleniorẽ huius loci intelligentiam petere.

21 Quorsum verò tendere, & quem in scopum referri debeat operum Dei consideratio, pluribus disputare nihil attinet: quum & alibi magna ex parte expedita hæc quæstio, & quantum præsentis instituti interest, paucis verbis absolui queat. Sanè si pro dignitate explicare libeat quàm inæstimabilis Dei sapientia, potentia, iustitia, bonitas in mundi compositione reluceat, nullus orationis splendor, nullus ornatus tantæ rei magnitudini par erit. Nec dubium quin velit nos Dominus in hac sancta meditatione continenter occupari: vt dum illas immensas sapientiæ, iustitiæ, bonitatis, potentæ suæ diuitias in omnibus creaturis, velut in speculis contemplamur, non tantum eas fugiente oculo percurramus, & euanido (vt sic loquar) intuitu: sed in ea cogitatione diu immoremur: eam seriò ac fideliter animis reuoluamus, memoriæque idemidem repetamus. Verum quia nunc in didactico versamur genere, ab iis supersedere nos conuenit quæ longas declamationes requirunt. Ergo vt compendio studeam, tunc sciant lectores se vera fide apprehendisse quid sit Deum cæli & terræ esse creatorem, si illam primùm vniuersalem regulam sequantur, vt quas in suis creaturis Deus exhibet conspicuas virtutes, non ingrata vel incogitantia vel obliuione transeant: deinde sic ad se applicare discant quò penitus afficiantur in suis cordibus. Prioris exemplum est, dum reputamus quanti fuerit artificis, hanc stellarum multitudinem quæ in cælo est, tam disposita serie ordinare & aptare, vt nihil excogitari possit aspectu speciosius: alias ita inferere & affigere suis stationibus, vt moueri nequeant: aliis liberiorẽ cursum concedere, sed ita vt errando non vitra spatium vagentur: omnium motum

motum ita temperare, vt dies & noctes, menses, annos & anni tēpora metiatur: & hanc quoque, quam quotidie cernimus, inæqualitatem dierum ad tale temperamentū redigere vt nihil confusio- nis habeat. Sic quoque dum potentiam obleruamus, in sustinenda tanta mole, in tam celeri cælestis machinæ volutione gubernāda, & similibus. Hæc enim pauca exempla fatis declarant quid sit Dei virtutes in mūdi creatione recognoscere. Alioqui si totam rem, vt dixi, oratione persequi libeat, nullus erit modus: quando tot sunt diuinæ potentix miracula, tot insignia bonitatis, tot sapientix documenta, quot sunt in mundo rerum species, imò quot sunt res vel magnæ vel exiguæ.

22 Restat altera pars quæ ad fidem propiùs accedit: vt dū animaduertimus in bonum ac salutem nostram Deum omnia destina- nasse, simul in nobis ipsis, & tantis quæ in nos contulit bonis, senti- mus ipsius potentiam & gratiam: inde nos ad ipsius fiduciam, inuocationem, laudem, amorem excitemus. Porrò omnia se ho- minis causa condere, ipso creandi ordine demonstrauit ipse Do- minus, vt paulò antè admonui. Non enim abs re est quòd mundi fabricam in sex dies distribuit: quum nihilo difficilius esset, vno momento totum opus simul omnibus numeris complere, quàm eiusmodi progressionem sensim ad complementum peruenire. Ver-ùm in eo suam erga nos prouidentiam paternamque sollicitudi- nem commendare voluit: quòd antequam hominem fingeret, quicquid vtile illi ac salutare prouidebat fore, id totum præpara- uit. Quætæ nunc ingratitude foret, dubitare an huic optimo Pa- tri curæ simus, quem videmus de nobis, priusquam nasceremur, fuisse sollicitum? Quàm impium esset diffidentia trepidare, ne ali- quando nos in necessitate destituat eius benignitas, quam vide- mus nondum natis cum summa bonorū omnium affluentia fuisse expositam? Adhæc audimus ex Mose, nobis eius liberalitate sub- iectum quicquid omninò rerum est in toto orbe. Certum est, non ideò fecisse quòd nos luderet inani titulo donationis. Ergo nihil vnquam nobis defuturum est quoad salutis nostræ referet. Deni- que vt semel finiam, quoties Deum nominamus cæli & terræ crea- torem, simul in mētem nobis veniat, eorum omnium quæ condi- dit, dispensationem in manu ac potestate ipsius esse, nos verò esse ipsius filios, quos alendos & educandos in suam fidem custodiām- que receperit: vt bonorum omnium summam ab eo vno expecte- mus, ac certò speremus illum nunquam passurum nos rebus ad salutem necessariis indigere, ne aliunde spes nostra pendeat: vt quicquid desideramus, ad eum vota nostra respiciant: cuiuscunque rei fructum percipimus, eius esse beneficium agnoscamus, & cum gratiarum actione profiteamur: vt tanta bonitatis ac beneficentiæ lauitate illecti, ipsum toto pectore amare & colere studeamus.

Gen. 1. d.
28, & 9.
a. 2

Qualis homo sit creatus: ubi de anima facultatibus, de imagine Dei, libero arbitrio, & prima natura integritate disseritur.

C A P. X V.

AM de hominis creatione dicendum: non modò quia inter omnia Dei opera nobilissimum ac maximè spectabile est iustitiæ eius, & sapientiæ, & bonitatis specimen: sed quia ut initio diximus, non potest liquidò & solidè cognosci Deus à nobis nisi accedat mutua nostri cognitio. Et si autem ea duplex est, nempe ut sciamus quales nos prima origine simus cõditi, & qualis nostra cõditio esse cœperit post Adæ lapsum (nec verò multum prodesset creationem nostram tenere, nisi in hac tristi ruina agnosceremus qualis sit naturæ nostræ corruptela & deformitas) nunc tamen integræ naturæ descriptione contenti erimus. Et sanè antequam ad miseram istam hominis conditionem, cui nunc additus est, descēdimus, operæpretium est tenere qualis ab initio conditus fuerit. Cauendum est enim ne præcisè tantùm naturalia hominis mala demonstrando, ea videamur ad naturæ authorem referre: quandoquidem in hoc prætextu se habere satis defensionis putat impietas si obtendere queat, quicquid habet vitii, à Deo quodammodo profectū esse: nec dubitat si redarguitur, cum Deo ipso litigare, culpamque in eum transcribere cuius meritò rea agitur. Et qui religiosius loqui de numine videri voluat, libenter tamen excusationem prauitatis suæ captant à natura, non cogitantes se Deum quoque (licet obscuriùs) iugillare: cuius in contumeliã recideret, si quid vitii inesse naturæ probaretur. Quam ergo videamus carnem inhiare subterfugiis omnibus, quibus vicūque deriuari aliò à se malorum suorum culpam existimat, huic malitiæ diligenter obuiandum est. Itaque sic tractanda est humani generis calamitas, ut præcidatur omnis tergiversatio, & iustitia Dei ab omni insimulatione vindicetur. Postea suo loco videbimus quàm longè absint homines ab ea puritate qua donatus fuerat Adam. Ac primò tenendum est, quum ex terra & luto sumptus fuit, iniectum fuisse superbiæ frænum: quia nihil magis absurdum est quàm sua excellentiâ gloriari qui non solùm habitant tugurium luteum, sed qui sunt ipsi ex parte terra & cinis. Quòd autem Deus vas testaceum non modò animare dignatus est, sed etiam domicilium esse voluit immortalis spiritus, iure in tâta fictoris sui liberalitate gloriari potuit Adam.

2 Porro hominem constare anima & corpore, extra cõtrouersiam esse debet, atque animæ nomine essentia immortalè, creatam tamen intelligo, quæ nobilior eius pars est. Interdù spiritus vocatur. Et si enim dum simul iunguntur hæc nomina, significatione inter se differunt: ubi tamen seorsum ponitur Spiritus, tantundem valet atque anima. sicuti quum Solomo de morte loquens,

dicit tunc spiritum ad Deum redire qui dedit illum. Et Christus *Lucæ 23.*
 spiritum suum Patri commendans, Stephanus etiam Christo, non *f. 46*
 aliud intelligunt, quàm ubi soluta est à carnis ergastulo anima, *Act. 7.*
 Deum esse perpetuum eius custodem. Qui verò animā imaginan- *g. 59*
 tur ideò spiritum dici quia flatus sit, aut vis diuinitus infusa corpo-
 ribus, quæ tamen essentia careat: eos nimis crassè desipere & res
 ipsa, & tota Scriptura ostendit. Verum quidem est, dum terræ plus
 iusto affixi sunt homines, hebetari, imò, quia à patre luminum a-
 lienati sunt, tenebris esse obcæcatos, ut se à morte fore supersti-
 tes non cogitent: interim tamen non ita in tenebris extincta lux
 est, quin immortalitatis suæ sensu tangantur. Certè conscientia,
 quæ inter bonum & malum discernens, Dei iudicio responder, in-
 dubium est immortalis spiritus signum. Quomodo enim ad Dei
 tribunal penetraret motus sine essentia, & terrorem sibi ex reatu
 incuteret? Neque enim spiritualis pœnæ metu afficitur corpus, sed
 in solam animam cadit. vnde sequitur, essentia præditam esse. Iam
 ipsa Dei cognitio facis coarguit, animas quæ mundum transceu-
 dunt, esse immortales, quia ad vitæ fontem non perueniret vigor
 euanidus. Denique quum tot præclaræ dotes quibus humana mens
 pollet, diuinitus aliquid insculptum ei esse clamitent, totidem sunt
 immortalis essentiæ testimonia. Nam qui brutis animalibus inest
 sensus, extra corpus non egreditur: vel saltem non longiùs se ex-
 tendit quàm ad res sibi obiectas. Mentis verò humanæ agilitas cæ-
 lum & terram, naturæque arcana perlustrans, & ubi secula omnia
 intellectu & memoria cõplexa est, singula digerens sua serie, fu-
 turæque ex præteritis colligens, clarè demonstrat latere in homi-
 ne aliquid à corpore separatum. Deum inuisibilem & Angelos in-
 telligentiā concipimus, quod minimè in corpus competit. Recta,
 iusta, & honesta, quæ sensus corporeos latent, apprehendimus. Ergo
 huius intelligentiæ sedem spiritum esse oportet. Imò somnus
 ipse, qui hominem obstupefaciens, vita etiam exuere videtur, non
 obscurus est immortalitatis testis: quando non modò earum re-
 rum quæ nunquam factæ sunt cogitationes suggerit, sed etiam in
 futurum tempus præfagia. Breuiter hæc attingo quæ profani quo-
 que scriptores splendidiore verborum ornatu magnificè extol-
 lunt: sed apud pios lectores facis valebit simplex admonitio. Iam
 nisi anima essentiale quiddam esset à corpore separatum, non do-
 ceret Scriptura nos habitare domos luteas, & morte migrare ex
 tabernaculo carnis: exuere quod corruptibile est, ut tandem vlti-
 mo die reportemus mercedem, prout se quisque gesserit in cor-
 pore. Nam hi certè loci, & similes qui passim occurrunt, non so-
 lum manifestè distinguunt animam à corpore, sed hominis no-
 men ad eam transfereudo, præcipuam esse partem indicant. Iam *1. Cor. 7.*
 quum hortatur fideles Paulus ut se mundent ab omni inquina- *a. 1*
 mento carnis & spiritus, duas partes in quibus resident sordes *1. Pet. 2.*
 peccati constituit. Petrus quoque Christum vocans animarum *b. 25*

- pastorem & episcopum, perperam loquutus esset nisi essent animæ erga quas fungeretur hoc officio. Neque staret quod dicit de æterna animarum salute: & quod iubet animas purificare, & prauas cupiditates militare aduersus animam: quod item auctor Epistolæ ad Hebræos pastores dicit excubias agere, vt rationem reddant pro animabus nostris: nisi propriam essentiam animæ haberent. Eodẽ spectat quod Paulus testem inuocat Deum in animam suam: quia rea coram Deo non fieret nisi pœnæ esset obnoxia. Quod etiã clariùs exprimitur Christi verbis, dum timere eum iubet qui postquam occiderit corpus, animam potest mittere in gehennam ignis. Iam dum auctor Epistolæ ad Hebræos, patres carnis nostræ à Deo distinguit, qui vnus est pater spirituum, non potuit clariùs animarum essentiã asserere. Adhæc, nisi animæ corporum erga stulis solutæ manerent superstites, absurdè induceret
- 1. Petri*
1. h. 9
Ib. 2. b.
 II
Hebr. 13.
c. 17
1. Matt. 10.
c. 28, luc.
12. a. 5
Heb. 12.
c. 9
Luc. 16.
c. 22
2 Cor. 5.
l. 6. 8
Art. 23.
b. 8
Gen. 1. d.
 27
- Christus Lazari animam gaudio fruẽtem in sinu Abraham: & rursus diuitis animam horrendis tormẽtis addictam. Hoc idem Paulus confirmat, nos à Deo peregrinari docens quandiu in carne habitamus: eius verò præsentia extra carnem frui. Ne longior sim in re parum obscura, hoc tãtũ ex Luca addam, inter Sadducæorum errõres referri quòd spiritus & Angelos esse non crederent.
- 3 Huius etiam rei probatio inde firma colligitur, quòd dicitur homo creatus ad imaginem Dei. Quamuis enim in homine externo refulgeat Dei gloria, propriam tamen imaginis sedem in anima esse dubium non est. Non inficior quidem, externam speciem, quatenus nos distinguit à brutis animalibus ac separat, simul Deo propiùs adiungere: nec vehementiùs contendam, si quis cenferi velit sub imagine Dei, quòd quum prona spectent animalia cætera terram, os homini sublime datum est, cælumque videre iussus, & erectos ad sydera tollere vultus: modò fixum illud maneat, imaginem Dei, quæ in his externis notis conspicitur vel emicat, spiritualem esse. Osiander enim (quem scripta eius testantur in futilibus commentis peruersè fuisse ingeniosum) imaginem Dei promiscuè tam ad corpus quàm ad animam extendens, cælum terræ miscet. Dicit Patrem, Filium, & Spiritum sanctum in homine locare suam imaginem: quia vt cunq; steterit Adam integer, Christus tamen futurus fuerit homo. Ita secundũ eum corpus quod destinatum erat Christo, exemplar ac typus fuit corporeæ illius figuræ quæ tũc formata fuit. Sed vbi reperiet Christum Spiritus esse imaginem? Fateor certè in Mediatoris persona lucere totius diuinitatis gloriam: sed quomodo Sermo æternus vocabitur Spiritus imago, quem ordine præcedit? Denique euertitur inter Filium & Spiritum distinctio, si hic illum nomet suam imaginem. Adhæc scire ex eo velim quomodo Christus in carne quam induit, Spiritum sanctum referat, & quibus notis vel lineamentis exprimat eius similitudinem. Et quum Filii quoque personæ sermo ille, Faciamus hominem, &c. communis sit, eum suis ipsius imaginem sequitur
- Ouid. me*
tamor. 1
Gen. 1. c.
 26

quitur esse : quod ab omni ratione abhorret. Adde quòd non nisi ad Christi hominis typum vel exemplar formatus fuit homo, si recipitur Osiandri figmentum. atque ita idea ex qua sumptus est Adam, fuit Christus, quatenus vestiendus carne erat : quum Scriptura longè alio sensu doceat eum in imagine Dei creatum esse. Plus coloris habet eorum argutia, qui exponunt, Adam creatum fuisse in imagine Dei, quia Christo, qui vnica Dei imago est, fuerit conformis. sed in ea quoque nihil est solidum. Disputatio etiam non parua est de imagine & similitudine, dum interpretes differentiam quæ nulla est, inter duas istas voces quærunt : nisi quòd similitudo vice expositionis addita est. Primò scimus Hebræis tritas esse repetitiones quibus rem vnã bis explicant. deinde in re ipsa nulla est ambiguitas quin Dei imago nominetur homo, quia Deo similis est. Vnde ridiculos esse apparet qui subtiliùs philosophantur in nominibus illis, siue Zelem, hoc est imaginem, statuunt in substantia animæ, & Demuth, hoc est similitudinem, in qualitatibus, siue aliud diuersum afferant. quia vbi Deus hominem creare decreuit in imaginæ sua, quod erat obscurius, exegeticè reperit hac particula, Ad similitudinem, quasi diceret se hominem facturum, in quo seipsum velut in imagine repræsentaret, propter insculptas similitudinis notas. Itaque Moses paulò post idem recitans, imaginem Dei bis ponit, omiſſa similitudinis mentione. Friuolum autem est quod obiicit Osiander, non dici partem hominis, vel animam cum suis dotibus, imaginem Dei : sed totum Adam, cui nomen à terra vnde sumptus est, impostum fuit. friuolum, inquam, sani omnes lectores hoc iudicabunt. Nam dum mortalis vocatur totus homo, non ideo morti subiicitur anima : nec rursus vbi dicitur animal rationale, ideo in corpus ratio vel intelligentia competit. Quauis ergo anima non sit homo, absurdum tamen non est, eum animæ respectu vocari Dei imaginem : et si principium quod nuper posui retineo, patere Dei effigiem ad totam præstantiam, qua eminet hominis natura inter omnes animantium species. Proinde hac voce notatur integritas qua præditus fuit Adam quum recta intelligentia polleret, affectus haberet compositos ad rationem, sensus omnes recto ordine temperatos, verèque eximiis dotibus opificis sui excellentiam referret. Ac quauis primaria sedes diuinæ imaginis fuerit in mente & corde, vel in anima eiusque potentiis : nulla tamen pars fuit etiam vsque ad corpus, in qua non scintillæ aliquæ micarent. Certum est in singulis etiam mundi partibus fulgere lineamenta quædam gloriæ Dei : vnde colligere licet, vbi in homine locatur eius imago, tacitam subesse antithesin quæ hominem supra alias omnes creaturas extollat, & quasi separet à vulgo. Neque verò negandum est, Angelos ad Dei similitudinem creatos esse, quando summa *Mat. 22.* nostra perfectio, teste Christo, erit, similes illis fieri. Sed non frustra *c. 30* peculiari hoc elogio, Dei erga nos gratiam commendat Mo-

ses: præsertim quum visibiles tantum creaturas homini com-
paret.

4 Nondum tamen data esse videtur plena imaginis definitio, nisi clariùs pateat quibus facultatibus præcellat homo, & quibus speculum cènseri debeat gloriæ Dei. Id verò non aliunde meliùs quàm ex reparatione corruptæ naturæ cognosci potest. Quin Adam, vbi excidit è gradu suo, hac defectiõne à Deo alienatus sit minimè dubium est. Quare etsi demus non prorsus exinanitam ac deletam in eo fuisse Dei imaginem, sicutamen corrupta fuit, vt quicquid superest, horrenda sit deformitas. Ideòque recuperandæ salutis nobis initium est in ea instauratione quam consequimur per Christum, qui etiam hac de causa vocatur secundus Adam quia nos in veram & solidam integritatem restituit. Quauis enim viuificantem spiritum quo donantur à Christo fideles, opponens Paulus animæ viuenti in qua creatus fuit Adam, vberiore gratiæ mensuram in regeneratione commendat: non tamen alterum illud caput tollit, hunc regenerationis esse finem, vt nos Christus ad imaginem Dei reformet. Itaque alibi nouum hominem renouari docet secundum imaginem eius qui creauit illum. Cui respondet illud, Induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est. Iam videndum est quid maximè sub hac renouatione comprehendat Paulus. Priore loco agnitionem ponit, altero autem sinceram iustitiam, & sanctitatem: vnde colligimus imaginem Dei initio in luce mentis, in cordis rectitudine, partiùmque omnium sanitate conspicuam fuisse Dei imaginem. Quoquam enim fateor synecdochicas esse loquendi formas, non potest tamen principium hoc conuelli, quod in renouatione imaginis Dei præcipuum est, in ipsa etiam creatione tenuisse summum gradum. Eòdem pertinet quod alibi tradit, nos reuelata facie gloriæ Christi specularantes, in eandem imaginem transformari. Videmus nunc vt Christus perfectissima sit Dei imago, ad quã formati sic instauramur, vt vera pietate, iustitia, puritate, intelligètia imaginem Dei gestemus. Quo posito, Osiãdrica illa de figura corporis imaginatio per se facile euanescit. Quòd autem vir solus imago & gloria Dei vocatur apud Paulum, & mulier excluditur ab hoc honoris gradu, ad ordinem politicum restringi ex contextu patet. At sub imagine cuius sit mentio, comprehendi quicquid ad spiritualem & æternam vitam spectat, iam satis probatum esse arbitror. Hoc idem alijs verbis confirmat Iohannes, asserens, vitam quæ in æterno Dei Sermone ab initio erat, fuisse lucem hominum. Nam quum propositum sit, singularem Dei gratiam qua homo reliquis animantibus præcellit, laudare, vt eum segreget ex communi numero, quia non vulgarem adeptus est vitam, sed coniunctam cum luce intelligentiæ: simul ostendit quomodo ad imaginem Dei sit coniutus. Ergo quum Dei imago sit integra naturæ humanæ præstantia, quæ refulsit in Adam ante defectio-

1. Cor. 15.
f. 45

Colof. 3.
b. 10
Eph. 4. e.
24

1. Cor. 3.
d. 18

1. Cor. 11.
b. 7

Iohan. 1.
a. 4.

defectio-

defectionem, postea sic viciata & propè deleta, vt nihil ex ruina nisi confusum, mutilum, labèque infectum super sit: nunc aliqua ex parte conspicitur in electis, quatenus spiritu regeniti sunt: plenum verò fulgorem obtinebit in cælo. Vt verò sciamus quibus partibus constet, de animæ facultatibus differere operæpretium est. Nam illa Augustini speculatio minimè firma est, animam Trinitatis esse speculum, quia in ea resident intellectus, voluntas, & memoria. Neque eriam probabilis eorum opinio, qui Dei similitudinem in dominatu ei tradito locant: ac si Deum hac nota solùm referret, quia constitutus sit omnium rerum herus ac possessor, quum penes ipsum nõ extra propriè quærenda sit: imò interius sit animæ bonũ.

*Libro de
Trin. 10.
& lib.
De ciuit.
Dei II*

5 Cæterum antequam longius progrediar, Manichæorum delirio occurrere necesse est, quod rursus hac ætate inuehere tentauit Seruetus. Quod dicitur inspirasse Deus in faciem hominis spiraculum vitæ, putarunt animam traducem esse substantiæ Dei: quasi aliqua immensæ diuinitatis portio in hominem fluxisset. Atqui hic diabolicus error quàm crassas & fœdas absurditates secum trahat, breuiter ostendere facile est. Nam si ex Dei essentia per traducem sit anima hominis, sequetur, Dei naturam non solùm mutationi esse obnoxiam & passionibus, sed ignorantiæ quoque, prauis cupiditatibus, infirmitati & omne genus vitiis. Nihil homine inconstantius, quia eius animam exagitant & variè distrahunt contrarii motus: subinde per inscitiam hallucinatur: minimis quibusque tentationibus victus succumbit: animam ipsam scimus for dium omnium lacunam ac receptaculum esse. quæ omnia Dei naturæ adscribere conueniet, si recipimus animam esse ex Dei essentia, vel arcanum diuinitatis influxum. Quis ad hoc portentum non exhorreat? Verè quidem ex Arato Paulus nos dicit esse Dei progeniem: sed qualitate, non substantia, quatenus scilicet diuinis nos dotibus ornauit. Interea Creatoris essentiam lacerare, vt partem quisque possideat, nimis amentis est. Animas ergo, quauis illis insculpta sit imago Dei, creatas esse non minùs quàm Angelos, certò statuendum est. Creatio autem non transfusio est, sed essentia ex nihilo exordium. Nec verò si à Deo spiritus datus est, & ex carne migrando ad eum redit, protinus dicendum est, ex eius substantia decerptum esse. Atque hac quoque in parte Osiander, dum suis illusionibus effertur, impio errore se implicuit, imaginem Dei in homine non agnoscens sine essentiali iustitia, quasi nos inextimabili Spiritus sui virtute conformes sibi reddere nequeat Deus, quin substantialiter Christus in nos se transfundat. Quocumque colore has præstigias facere conentur nonnulli, oculos sanis lectoribus nunquam ita perstringent, quin videant resipere Manichæorum errorem. Atque vbi de imaginis intauratione differit Paulus, ex eius verbis elicere promptum est, non substantiæ influxa, sed spiritus gratia & virtute hominem fuisse Deo conformem. Dicit enim Christi gloriam speculari in eadem

Ge. 2. b. 7

*Ast. 17.
f. 28*

*2. Cor. 3.
d. 18*

imaginem nos transformari tanquam à Domini Spiritu : qui certè ita in nobis operatur, vt Deo consubstantiales nos reddat.

6 Animæ definitionē à philosophis petere stultum esset, quorum nemo ferè, excepto Platone, substantiam immortalem solidè asseruit Eam quidē alii quoq; Socratici attingunt : sed ita vt nemo apertè doceat de quo ipse persuasus non fuit. Inde autem Platoni rector sententia, quòd imaginem Dei in anima considerat. Alii eius potentias ac facultates ita præsentì vitæ affigunt, vt extra corpus nihil reliquum faciant. Porrò ex Scriptura antè docuimus esse substantiam incorpoream : nunc addendum est, quauis propriè loco non comprehendatur, corpori tamen inditam illic quasi in domicilio habitare : non tantùm vt omnes eius partes animet, & organa reddat apta & vtilia suis actionibus, sed etiam vt primatum in regenda hominis vita teneat : nec solùm quò ad officia terrenæ vitæ, sed vt ad Deum colendum simul excitet. Hoc postremum tamen in corruptione liquidò non cernitur, eius tamen reliquæ in ipsis vitiis impressæ manent. Vnde enim tanta famæ cura hominibus nisi ex pudore ? vnde autem pudor, nisi ex honesti respectu ? cuius principium & causa est, quòd se ad colendam iustitiam natos esse intelligunt, in quo inclusum est religionis sēmen. Sicut autem absque controuersia ad caelestis vitæ meditationem conditus fuit homo, ita eius notitiam animæ fuisse insculptam certum est. Et sanè præcipuo intelligentiæ vsu careret homo si sua eum lateret felicitas : cuius perfectio est cum Deo coniunctum esse. vnde & præcipua animæ actio est vt illuc aspiret. ac proinde quò quisque magis ad Deum accedere studet, eò se probat ratione esse præditum. Qui plures volunt esse animas in homine, hoc est sensitiuam & rationalem, etsi videntur aliquid afferre probabile, quia tamen in eorum rationibus nihil est firmum, repudiandi nobis sunt, nisi in rebus friuolis & inutilibus nos torquere libeat. Magnam repugnantiam esse dicunt inter organicos motus & rationalem animæ partem. Quasi non ipsa quoque ratio secum dissideat, & eius consilia alia cum aliis non fecus ac hostiles exercitus configant. Sed quum hæc perturbatio sit ex naturæ deprauatione, perperam inde colligitur, duas esse animas, quia facultates qua decet symmetria inter se non consentiant. Cæterùm de ipsis facultatibus subtiliùs disserere philosophis permitto. nobis ad ædificandam pietatem simplex definitio sufficiet. Vera quidem esse, nec iucunda modò cognitu, sed etiã vtilia esse fateor, dextrèque ab illis collecta quæ docent : nec veidò ab eorum studio prohibeo qui discendi cupidi sunt. Admitto igitur primo loco esse quinque sensus, quos tamen Platoni organa magis vocari placet, quibus in sensum communem, ceu in receptaculum quoddam, obiecta omnia instillentur : sequi phantasiam, quæ à sensu communi apprehensa diiudicet : postea rationem, penes quam vniuersale est iudicium : postremò mentem, quæ defixo

defixo quietoque intuitu contemplerur, quæ ratio discurrendo volutare solet. Item menti, rationi, phantasiæ, tribus animæ facultatibus cognitiuis tres etiam appetitiuas respondere: Voluntatem, cuius partes sint, quæ mens & ratio proponunt, appetere: Vim irascendi, quæ à ratione & phantasia porrecta arripiat: Vim concupiscendi, quæ à phantasia sensûque obiecta apprehendat. Hæc vt vera sint, aut saltem probabilia: quoniam tamen vereor ne magis nos sua obscuritate inuoluant quàm iuuent, omittenda censeo. Sicuti liber alio modo animæ potentias distribuere, vt altera vocetur appetitiua: quæ tamen si rationis expertis, rationi tamè obtemperat, si aliunde dirigatur: altera dicatur intellectiua, quæ sit per se ipsam rationis particeps: nõ valde reclamo. Nec istud refellere velim, una esse agendi principia: sensum, intellectum, appetitum. Sed nos diuisionem potius eligamus infra omniũ captum positam, quæ cerè à philosophis peti non potest. Nam illi dum simplicissimè loqui volunt, animam diuidunt in appetitũ & intellectum. sed vtrunque faciunt duplicem. Hunc interdum contemplatiuum esse dicunt, qui sola cognitione contentus, nullum actionis motum habeat: quam rem ingenii nomine designari putat Cicero. interdum practicum, qui boni malivæ apprehensione voluntatem variè moueat. Sub quo genere bene iustèque viuendi scientia continetur. Illum quoque (appetitum dico) in voluntatem, & concupiscentiam partiuntur, ac βούλησιν quidem esse quoties rationi appetitus, quem ἐπιθυμίαν appellant, obtemperat: παθῶσιν autem fieri vbi excusso rationis iugo, ad intemperiam excurrit. Ita semper in homine rationem imaginantur qua se rectè moderari queat.

7 Ab hac docendi ratione paulùm discedere cogimur: quia philosophi, quibus incognita erat naturæ corruptio quæ ex defectu pœnae prouenit, duos hominis status valde diuersos perperam confundunt. Sic ergo habeamus, subesse duas humanæ animæ partes, quæ quidem præsentis instituto conueniant, intellectum & voluntatem. Sit autem officium intellectus, inter obiecta discernere, prout vnumquodque probandum aut improbandum visum fuerit: voluntatis autem, eligere & sequi quod bonum intellectus dictauerit, aspernari ac fugere quod ille improbarit. Nihil hîc nos remoretur illæ Aristotelis minutix, nullam esse menti per se motionem, sed electionem esse quæ moueat: quam eandem nuncupat intellectum appetitiuum. Ne superfluis quæstionibus intricemur, satis sit nobis intellectum esse quasi animæ ducem & gubernatorem: voluntatem in illius nutum semper respicere, & iudicium in suis desideriis expectare. Qua ratione verè tradidit ipse idem Aristoteles, simile quiddam esse in appetitu fugam & perse-

*Arist. li.
1. Ethic.
cap. vlt.
Item lb.
6. cap. 2*

*Them.
in lib. 3.
de Ant.
cap. 49.
De dupl.
intelle-
ctu.
De Finit.
lib. 5*

*Ita Pla.
in Phæ-
dro.*

*Lib. Eth.
6. cap. 2°*

feratur. Atque hoc modo sensum sub intellectu comprehēdimus: quem alii sic distinguunt, quòd sensum ad voluptatem propendere dicunt, pro qua intellectus bonum sequatur. inde fieri ut appetitio sensus, concupiscentia fiat & libido: affectio intellectus, voluntas. Rursum pro appetitus nomine, quod illi malunt, voluntatis nomen, quod vsitatius est, vsurpo.

8 Ergo animam hominis Deus mente instruxit, qua bonum à malo, iustum ab iniusto discerneret: ac quid sequēdum vel fugiendum sit, præeunte rationis luce videret, vnde partem hanc directricem τὸ ἡγεμονικὸν dixerunt philosophi. Huic adiunxit voluntatem, penes quam est electio. His præclaris dotibus excelluit prima hominis conditio, ut ratio, intelligentia, prudentia, iudicium non modò ad terrenæ vitæ gubernationem suppetere, sed quibus transcenderent vsque ad Deum & æternā felicitatem. Deinde ut accederet electio, quæ appetitus dirigeret, motusque omnes organicos rēperaret: atque ita volūtas rationis moderationi esset prorsus cōsentanea. In hac integritate libero arbitrio pollebat homo, quo si vellent, adipisci posset æternam vitam. Hic enim intempestiuè questio ingeritur de occulta prædestinatione Dei: quia non agitur quid accidere potuerit necne, sed qualis fuerit hominis natura. Potuit igitur Adam stare si vellent, quando non nisi proprio voluntate cecidit. sed quia in vtranque partem flexibilis erat eius voluntas, nec data erat ad perseuerandum constantia, ideò tam facile prolapsus est. Libera tamen fuit electio boni & mali: neque id modò, sed in mente & voluntate summa rectitudo, & omnes organice partes ritè in obsequium compositæ, donec seipsum perdendo bona sua corripit. Hinc tanta philosophis obiecta caligo, quòd in ruina ædificium, & in dissipatione aptas iuncturas quærebant. Principium illud tenebant, non fore hominem rationale animal nisi inesset libera boni & mali electio. Veniebat etiam illis in mentem, alioqui tolli discrimen inter virtutes & vitia nisi proprio consilio vitam homo institueret. Probè quidem hætenus, si nulla fuisset in homine mutatio, quæ dum ipsos latuit nihil mirum si cælum terræ misceant. Qui verò Christi se discipulos esse professi, in homine perduto & in spirituale exitium demerso liberum arbitrium adhuc quærunt, inter philosophorum placita & cælestem doctrinam partiendo, planè desipiunt, ut nec cælum nec terram attingant. Sed hæc suo loco melius. Nunc duntaxat illud tenendum est, longè alium prima creatione fuisse hominem quàm totam eius posteritatem, quæ originem à corrupto trahens, hæreditariam labem ab eo contraxit. Nam ad rectitudinem formatae erant singulæ animæ partes, & constabat mentis sanitas, & voluntas ad bonum eligendum libera. Si quis obiiciat, quasi in lubrico fuisse positam, quia imbecilla esset facultas: satis ad tollendam excusationem valuit ille gradus. neque enim æquum fuit hac lege Deum constringi, ut hominem faceret vel qui non
posset

posset vel nollet omninò peccare. Præstantior quidem fuisset talis natura. sed præcisè expostulare cum Deo, quasi hoc debuerit conferre homini, plusquam iniquum est : quando in eius arbitrio fuit quantulumcunque vellet dare. Cur autem perseuerantiæ virtute eum non sustinuerit, in eius consilio lateret: nostrum verò est ad sobrietatem sapere. Acceperat quidem posse, si vellet, sed non habuit velle quod posset: quia hoc velle sequuta esset perseuerantia. Excusabilis tamen non est, qui tantum accepit vt sibi sponte accerseret interitum : nulla verò imposta fuit Deo necessitas quin mediam illi voluntatem daret, atque etiam caducam, vt ex illius lapsu gloriæ suæ materiam eliceret.

Deum sua virtute mundum à se conditum fouere ac tueri, & singulas eius partes sua prouidentia regere.

CAPVT XVI.

DORRO Deum facere momentaneum creatorem, qui semel duntaxat opus suum absoluerit, frigidum esset ac ieiunum. atque in hoc præcipuè nos à profanis hominibus differre conuenit, vt non minùs in perpetuo mundi statu quàm prima eius origine præsentia diuinæ virtutis nobis illuceat. Et si enim impiorum quoque animi solo terræ cælique aspectu ad creatorem surgere coguntur, suum tamen peculiarem modum habet fides, quò solidam creationis laudem Deo assignet. Quò pertinet illud Apostoli quod antè citauimus, non nisi fide nos intelligere concinnatum esse seculum verbo Dei : quia nisi ad prouidentiam eius vsque transimus, nondum ritè capimus quid hoc valeat, Deum esse creatorem: vt cunque & mente comprehendere & lingua fateri videamur. Carnis sensus, vbi Dei virtutem semel in ipsa creatione sibi proposuit, illic subsistit: & quum longissimè procedit, nihil aliud quàm in edendo tali opificio, authoris sapientiam, & potentiam, & bonitatem (quæ sponte sese proferunt, & nolētibus etiam ingerunt) expendit & considerat: in eo autem conseruando & moderando generalem quandam actionem, vnde vis motionis dependeat. Denique ad res omnes sustinendas, sufficere putat vigorem diuinitus ab initio inditum. At verò fides altiùs penetrare debet, nempe vt quem omnium Creatorem esse didicit, statim quoque perpetuum moderatorem & conseruatorem esse colligat: neque id vniuersali quadam motione tam orbis machinam quàm singulas eius partes agitādo, sed singulari quadam prouidentia vnūquodque eorum quæ condidit ad minimum vsque passerē sustinēdo, fouēdo, curādo. Sic Dauid breuiter præfatus mūdum fuisse à Deo conditum, statim ad cōtinuum prouidentia tenorē descendit, Verbo Iehouæ cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Mox addit, Iehouah respexit super filios hominū. & quæ in eadem sententiam attexit. Quanquam enim non tam scitè ratiocinantur

omnes, quia tamen credibile non esset curari à Deo res humanas, nisi esset mundi opifex: nec quisquam serio credit fabricatum esse mundum à Deo, quin sibi persuadeat operum suorum curam habere: non abs re Dauid optima serie ab vno ad alterum nos deducit. In genere quidem arcana Dei inspiratione vegetari omnes mundi partes & philosophi docent, & humanæ mentes cōcipiunt.

Psa. 104. Interea eousque non pertingunt quò euehitur Dauid, secúmque
de. 7, 28, pios omnes attollit, dicens, Omnia ad te respiciunt vt des illis
29, 30 escam tempore suo. te dante, colligunt: te manum aperiente, fatiantur bonis. simulatque faciem auerteris, consternantur: vbi re-
Act. 17. duxeris spiritum, intereunt, & in terram reuertuntur. Si rursus
f. 28 emittis spiritum, creantur, & renouas faciem terræ. Imò quanuis Pauli sententiæ subscribant, in Deo nos esse, & moueri, & viuere: longè tamen absunt à serio eius quam commendat gratiæ sensu: quia specialem Dei curam, ex qua demum cognoscitur paternus eius fauor, minimè gustant.

2 Quò melius pateat hoc discrimen, sciendum est, prouidentiam Dei, qualis traditur in Scriptura, fortunæ & calibus fortuitis opponi. Iam quum vulgò persuasum fuerit omnibus seculis, & eadem opinio cunctos ferè mortales hodie quoque occupet, fortuitò contingere omnia: quod de prouidentia tenendum erat, non modò hac praua opinione obnubilari, sed ferè sepeliri certum est. Siquis in latrones incidat, vel feras bestias, si vento repente exorto naufragium faciat in mari, si domus vel arboris ruina obruatur, si alius per deserta oberrans inueniat penuriæ suæ remedium, vndis iactatus ad portum perueniat, mirabiliter à distàtia tantùm vnus digiti euadat à morte: hos omnes tam prosperos quàm aduersos occurfus fortunæ carnis ratio adscribet. Quisquis verò edoctus est Christi ore, capillos omnes capitis sui esse numeratos, causam longiùs quæret, ac statuet quoslibet euentus occulto Dei consilio gubernari. Ac de rebus quidem inanimatis sic habendum est, quanuis naturaliter singulis indita sit sua proprietas, vim tamen suam non exerere, nisi quatenus præsentis Dei manu diriguntur. Sunt igitur nihil aliud quàm instrumenta quibus Deus assiduè instilat quantum vult efficaciam, & pro suo arbitrio ad hanc vel illam actionem flectit ac conuertit. Nullius creaturæ mirabilior vel illustrior vis est quàm Solis. Præterquam enim quòd totum orbem illuminat suo fulgore, quantum istud est quòd animalia omnia suo calore fouet ac vegetat? terræ fecunditatem suis radiis inspirat? seminibus in eius gremio tepesactis, herbescētem inde viriditatem elicit, quam nouis alimentis suffultam auget ac confirmat, donec in culmos assurgat? quòd perpetuo vapore pascit, donec in florem, & ex flore in frugem adolescat? quòd tunc etiam excoquendo ad maturitatem perducit? quòd arbores similiter & vites ab eo tepesactæ gemmant primùm ac frondescent, deinde florem emittunt, & ex flore fructum generant? Ac Dominus, vt solidam horum

Math.
10. c. 30

omnium laudem sibi vindicaret, antè & lucem extare voluit, & *Gen. 1. a.*
 terram omni herbarum & fructuum genere refertam esse quàm *3, & b. 11*
 solem crearet. Non ergo solem faciet pius homo vel principalem
 vel necessariam eorum causam quæ ante solis creationem extite-
 runt, sed instrumentum duntaxat quo vtitur Deus, quia ita vult:
 quum possit, eo præterito, per seipsum nihil difficilius agere.
 Deinde quum legimus biduo solem substituisse in vno gradu ad *Iosue 10.*
 preces Iosue, in gratiam regis Ezechix vmbra eius retrocessisse *c. 13.*
 per decem gradus, paucis illis miraculis testatus est Deus, non sic *2. Reg. 7*
 quotidie cæco naturæ instinctu solem oriri & occidere, quin ipse *20. c. 11*
 ad renouandam paterni erga nos sui fauoris memoriam cursum
 eius gubernet. Nihil magis naturale est quàm ver hyemi, veri
 æstatem, æstati autumnum vicissim succedere. Atqui in hac serie
 tanta perspicitur ac tam inæqualis diuersitas, vt facile appareat
 singulos annos, menses & dies noua & speciali Dei prouidentia
 temperari.

3 Et sanè omnipotentiam sibi vindicat ac deferri à nobis vult
 Deus, non qualem sophistæ fingunt inanem, otiosam & ferè so-
 pitam: sed vigilem, efficacem, operosam, & quæ in continuo actu
 versetur. neque etiam quæ generale tantum sit principium con-
 fusi motus, ac si fluuium per alueos semel præfixos fluere iuberet:
 sed ad singulos & particulares motus intenta sit. Ideo enim cen-
 setur omnipotens, non quòd possit quidem facere, cesset tamen
 interim & desideat, vel quem præfixit naturæ ordinem generali
 instinctu continuet: sed quia sua prouidentia cælum & terram gu-
 bernans, sic omnia moderatur vt nihil nisi eius consilio accidat.
 Nam quum in Psalmo dicitur facere quæcunque vult, certa & *Psal. 115.*
 deliberata notatur voluntas. Insipidum enim esset philosophico mo- *a. 3*
 re interpretari Prophetæ verba, Deum esse primum agens, quia
 principium & causa est omnis motus: quum potiùs hoc solatio in
 rebus aduersis se leniant fideles, nihil se perpeti nisi Dei ordina-
 tione & mandato: quia sunt sub eius manu. Quòd si Dei guberna-
 tio sic extenditur ad omnia eius opera, puerile cauillum est, eam
 includere in naturæ influxu. Nec verò magis Deum sua gloria
 fraudant quàm seipsum vtilissima doctrina, qui Dei prouidentiam
 coarctant tam angustis finibus, ac si libero cursu secundum perpetuam
 naturæ legem ferri omnia sineret: quia nihil homine miseri-
 rius, si ad quoslibet cæli, aëris, terræ, aquarum motus expositus fo-
 ret. Adde quòd hoc modo nimis indignè extenuatur singularis erga
 vnumquemque Dei bonitas. Exclamat Dauid, infantes adhuc *Psal. 8.*
 pendentes à matrum vberibus fatis facundos esse ad celebrandam *a. 3*
 Dei gloriam: quia scilicet statim ab vtero egressi, cælesti cura pa-
 ratam sibi alimoniam inueniunt. Est quidem hoc verum in gene-
 re, modò ne oculos & sensus nostros fugiat quod palàm experientia
 demonstrat, aliis matribus plenas esse mammæ & vberes, aliis
 ferè aridas, prout liberaliùs hunc Deus alere vult, parciùs verò

alium. Qui verò Dei omnipotentiae iustam laudem tribuunt, duplicem inde percipiunt fructum, quòd satis ampla benefaciendi facultas penes ipsum sit, in cuius possessione sunt cælum & terra, & cuius nutum respiciunt omnes creaturæ, vt se in obsequium addicant. deinde quòd securè in eius protectione quiescere licet, cuius arbitrio omnes subiacerent, quæ alicunde timeri possunt noxæ, cuius imperio non secus ac fræno coercetur Satan cum omnibus suis furis totòque apparatu, à cuius nutu pender quicquid salutis nostræ aduersatur: nec aliter corrigi vel sedari possunt immodici & superstitiosi metus, quos subinde ex periculis obiectu concipimus. Superstitiosè nos esse timidos dico, si quoties minantur nobis creaturæ, vel terrorem aliquem ingerunt, perinde expauescimus ac si quam ex se vim nocendi haberent ac potestatem, vel temerè læderent ac foruitò, vel aduersus earum noxas non satis esset in

Iere. 10.

4.2

Deo auxiliij. Exempli gratia, vetat Propheta ne à stellis & signis cæli metuât filii Dei, quemadmodum increduli solent. Non quælibet certè timorem damnat. Sed quum mundi gubernationem à Deo ad astra transferant infideles, suam vel felicitatem vel miseriam ab astrorum decretis & præfagiis, non autem à Dei voluntate pendere fingunt: ita fit vt timor eorum ab vno illo, quem respicere debebant, ad stellas & cometas abstrahatur. Ab hac igitur infidelitate qui cauere volet, memoria semper teneat, non erraticam vel potentiam, vel actionem, vel motionem esse in creaturis: sed arcano Dei consilio sic regi, vt nihil contingat nisi ab ipso sciente & volente decretum.

4 Principiò igitur teneant lectores prouidentiam vocari, non qua Deus è cælo otiosus speculetur quæ in mundo fiunt, sed qua veluti clauum tenens, euentus omnes moderatur. Ita non minùs ad manus quàm ad oculos pertinet. Nec enim quum filio suo dicebat Abraham, Deus prouidebit, tantum volebat præscium futuri euentus asserere, sed curam rei incognitæ in eius voluntatem reuicere qui rebus perplexis & confusis exitum dare solet. Vnde sequitur, prouidentiam in actu locari. nimis enim inscitè nugantur multi de nuda præscientia. Non tam crassus est eorum error qui gubernationem Deo attribuunt, sed cõfusam & promiscuam, vt dixi: nempe quæ orbis machinam cum singulis partibus generali motu voluat atque impellat: cuiusque verò creaturæ actionem peculiariter non dirigat. Neque tamen hic etiam error tolerabilis est. hac enim prouidentia quam vniuersalem appellant, nihil impediri tradunt, vel creaturas omnes, quominus contingenter moueantur: vel hominè, quominus libero voluntatis suæ arbitrio huc atque illuc se conuertat. atque ita inter Deum & hominem partitur: vt ille motionem huic sua virtute inspiret qua agere possit pro naturæ sibi inditæ ratione: hic autem actiones suas voluntario consilio moderetur. Breuiter Dei potentia, sed non destinatione mundum, res hominè, ipsòsque homines gubernari volunt.

Gen. 22.

b.8

Taceo

Taceo Epicureos (qua peste refertus semper fuit mundus) qui Deum otiosum inertemque somniant: aliosque nihilo saniores, qui olim commenti sunt Deum ita dominari supra mediam aëris regionem, ut inferiora fortunæ relinqueret. siquidem aduersus tam euidentem insaniam satis clamant mutæ ipsæ creaturæ. Nunc enim sententiam illam quæ vulgò ferè obtinuit, refutare propositum est, quæ cæcæ modò nescio quam & ambiguam motionem quum Deo cõcedat, quod præcipuum est, illi adimit, ut incomprehensibili sapientia quæque dirigat ac disponat ad suum finem: atque ita verbo tantum non re Deum facit mundi rectorem, quia moderationē eripit. Quid enim quæso est moderari, nisi ita præesse ut destinato ordine ea regas quibus præes? Neque tamen quod de vniuersali prouidentia dicitur in totum repudio: modò vicissim hoc mihi concedat, mundum à Deo regi, non tantum quia positum à se naturæ ordinem tuetur, sed quia peculiarem vniuscuiusque ex suis operibus curam gerit. Verum quidem est singulas rerum species arcano naturæ instinctu moueri, ac si æterno Dei mandato parerent, & quod semel statuit Deus, sponte fluere. Atque huc referri potest quod dicit Christus, se & Patrem ab initio vsque semper fuisse in opere: & quod Paulus docet, in ipso nos viuere, moueri, & esse. quod etiam author epistolæ ad Hebræos Christi diuinitatem probare volens, dicit potenti eius nutu sustineri omnia. Sed perperam hoc prætextu tegunt & obscurant quidam specialem prouidentiam, quæ ad eò certis clarisque Scripturæ testimoniis asseritur, ut mirum sit potuisse de ea quempiam dubitare. Et certè qui velum illud quod dixi obtendunt, coguntur ipsi quoque correctionis vice addere, multa fieri peculiari Dei cura: sed hoc perperam ad actus tantum particulares restringunt. Quare nobis probandum est, Deum sic attendere ad singulos euentus regendos, & sic omnes illos prouenire à definito eius consilio, ut nihil fortunò contingat.

5 Si demus, principium motus penes Deum esse, sponte verò vel casu omnia ferri quò impellit naturæ inclinatio, mutæ dierum & noctium vices, hyemis etiam & æstatis, erunt Dei opus, quatenus suas quibusque partes attribuens, certam legem præfixit, nempe si æquabili tenore eundem semper modum seruarent, dies qui noctibus succedunt, menses mēribus, & anni annis. Quòd autem nunc immodici calores cum siccitate coniuncti quicquid est frugum exurunt, nunc pluuix intempestiux segetes corrumpunt, quòd ex grandinibus & procellis subita calamitas accidit: non erit hoc Dei opus: nisi fortè quia ex astrorum occurso, & aliis naturalibus causis vel nebulæ, vel serenitas, vel frigus vel calor originem trahunt. Atqui hoc modo nec paterno Dei fauori, nec iudiciis locus relinquitur. Si Deum humano generi satis beneficum esse dicant, quia celo & terræ vim ordinariam instillet qua alimentum suppeditent, nimis dilutum est ac profauum figmentum: ac si

Iohan.

5.17

Act. 17.

5.28

Heb. 1. a.

3

fœcunditas anni vnus non esset singularis Dei benedictio : penuria autem & fames non esset maledictio & vindicta. Sed quia rationes omnes colligere nimis lōgum esset, sufficiat ipsius Dei auctoritas. In Lege & in Prophetis sæpius pronuntiat, quoties rore & pluuia terram irrigat, se gratiam suam testari, cælum obdurescere instar ferri suo imperio, vredine & aliis vitis consumi segetes, grandinibus & procellis quoties agri feriuntur, certæ & specialis suæ vindictæ esse signum. Hæc si recipimus, certum est non cadere pluuix guttam nisi certo Dei mandato. Laudat quidem Dauid generalem Dei prouidentiam, quòd escam ministret pullis coruorum inuocantibus eum : sed quum animalibus Deus ipse famem minatur, nõnne satis declarat nunc tenui nunc ampliore demenso, prout visum est, se alere cuncta animantia? Puerile est, vt iam dixi, hoc ad particulares actus restringere, quũ sine exceptione loquatur Christus, nullum ex passerulis nullius pretii cadere in terram sine Patris voluntate. Certè si auium volatus certo Dei consilio regitur, fateri necesse est cum Propheta, sic eum habitare in sublimi, vt se humiliet ad videndum quæcunque accidunt in cælo & in terra.

6 Sed quia scimus humani præcipuè generis causa mundum esse conditum, in eius etiam gubernatione hic nobis spectandus est finis. Exclamat Propheta Ieremias, Scio Domine, quia non est hominis via eius, neque viri vt dirigat gressus suos. Solomo autem, A Domino sunt gressus viri, & quomodo disponet homo viam suam? Dicant nunc, hominem à Deo moueri secundũ naturæ suæ inclinationem, ipsum autem conuertere motum quò visum fuerit. At si id verè diceretur, penes hominem foret viarum suarum arbitrium. Negabunt fortè, quia nihil sine Dei potentia valeat. At quum Prophetam & Solomonem constet non potentiam modò, sed electionem quoque ac destinationem Deo attribuere, nequaquam se expediunt. Atque hanc hominum temeritatem eleganter alibi carpit Solomo, qui scopum sibi præstituunt sine Dei respectu, ac si manu eius non ducerentur. Hominis, inquit, est dispositio cordis, & Domini est præparatio linguæ. Ridicula sanè insania, quòd facere sine Deo instituunt miseri homines, qui ne profari quidem possunt nisi quod ille voluerit. Porrò quò magis exprimeret Scriptura, nihil penitus in mundo geri nisi ex eius destinatione, quæ maximè fortuita videntur, illi subiacere ostendit. Quid enim magis ad casum referas quàm dum pratereuntem viatorem defractus ex arbore ramus interficit? At longè aliter Dominus qui se fatetur eum tradidisse in manum occisoris. Sorres similiter quis nõ fortunæ cæcitati permittat? Verùm Dominus non patitur, qui sibi vendicat earum iudicium. Non sua potentia fieri docet vt & in sinum coniciantur lapilli & extrahantur : sed quod vnum casui dari poterat, à seipso esse testatur. Eòdem pertinet illud Solomonis, Pauper & fœnerator occurrunt sibi : oculos ambo-

rum Deus illuminat. Quauis enim permixti sint pauperibus diuites in mundo, dum singulis diuinitus assignatur sua conditio, admonet, Deum, qui omnibus illucet, minimè cæcutire, atque ita pauperes ad tolerantiam hortatur: quia onus sibi à Deo impossum excutere conantur quicumque sua sorte contenti non sunt. Sic & alter Propheta profanos homines obiurgat, qui industriæ *Psal. 75.* hominum vel fortunæ ascribunt quòd alii iacent in fordibus, alii *b. 7* ad honores emergunt. Neque ab Oriente, neque ab Occasu, neque à deserto sunt exaltationes: quia Deus iudex est, hic humiliat & hic eleuat. Quia non potest Deus exuere iudicis munus: hinc ratiocinatur, arcano eius consilio alios excellere, alios manere contemptibiles.

7 Quinetiam particulares euentus testimonia esse dico in genere singularis Dei prouidentia. Excitauit Deus in deserto ventum australem, qui populo adueheret copiam auium. Quum Ionam voluit in mare proiici, ventum turbini excitando emitit. Dicent qui non putant Deum mundi gubernacula tenere, hoc fuisse præter communem usum. Atqui inde colligo nullum vnquam ventum oriri, vel surgere, nisi speciali Dei iussu. Nec verò aliter verum esset illud, ventos facere suos nuntios, & ministros suos ignem flammeum, nubes facere vehicula sua, & equitare super alas venti: nisi & nubes & ventos circumageret suo arbitrio, singularèque virtutis suæ præsentiam in illis ostenderet. Sic etiam alibi docemur, quoties ventorum flatu mare ebullit, impetus illos testari singularem Dei præsentiam. Præcipit, & excitat spiritum procelle, & in sublime attollit fluctus maris. deinde stare facit procellam in silentio, vt cessent fluctus nauigantium. sicut alibi denuntiat, ventis vrentibus se flagellasse populum. Sic quum naturaliter vis generandi indita sit hominibus, Deus tamen speciali gratia vult ferri acceptum quòd alios relinquit in orbitate, alios sobole dignatur. nam donum eius, fructus ventris. Ideo dicebat Iacob vxori, An ego pro Deo sum, vt tibi dem liberos? Vt semel finiam, nihil magis ordinarium in natura quàm nos pane ali. Atqui pronuntiat Spiritus non modò terræ prouentum Dei esse donum speciale, sed non viuere solo pane homines: quia non ipsa saturitas eos vegetat, sed arcana Dei benedictio. sicut è conuerso minatur se fracturum panis fulturam. Nec verò aliter seria posset concipi oratio de quotidiano pane, nisi Deus cibum paterna manu nobis suggereret. Ideo Propheta, vt fidelibus persuadeat, Deum in ipsis pascendis optimi patrifamiliàs partes implere, admonet, escam dare omni carni. Denique vbi ab vna parte audimus, Oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum: ab altera autem, Oculus Domini super impios, vt perdat è terra memoriam eorum, sciamus creaturas omnes sursum & deorsum præsto ad obsequium adesse, vt eas in quemcunque vult usum accommodet. Vnde colligitur, non tantum generalem eius prouidentiam vigere in creaturis, vt

*Exod. 19.**c. 13**Iona I. 4.*

4

*Psal. 104.**a. 4**Psal.**107. c.**25. 29**Amos 4.*

9

*Hag. I. 11**Psal.**127. 3**Gene. 30.**a. 2**Deut. 8.**a. 2**Iesi. 3.**a. 1**Psal. 136.**d. 25**Psal. 34.**c. 16**Ibidè 17*

naturæ ordinem continuet. sed in certum & proprium finem aptari, admirabili eius consilio.

8 Qui huic doctrinæ inuidiam facere volunt, calumniantur esse dogma Stoicorum, de fato: quod & Augustino exprobratum aliquando fuit. Nos etiam de verbis inuiti litigamus, Fati tamen vocabulum non recipimus: tum quia est ex eorum genere, quorum profanas nouitates refugere nos Paulus docet: tum quia eius odio conantur grauare Dei veritatem. Dogma verò ipsum falsò nobis ac malitiosè obiectatur. Non enim cum Stoicis necessitatem comminiscimur ex perpetuo causarum nexu & implicita quadam serie, quæ in natura contineatur: sed Deum constituimus arbitrum ac moderatorem omnium, qui pro sua sapientia, ab vltima æternitate decreuit quod facturus esset: & nunc sua potentia, quod decreuit, exequitur. Vnde eius prouidentia non cælum modò ac terram, & creaturas inanimatas, sed hominum etiam consilia & voluntates gubernari sic asserimus, vt ad destinatum ab ea scopum rectè ferantur. Quid ergo? inquires. nihilne fortuitò, nihil contingenter accidit? Respondeo, verè à Basilio magno dictum esse, Fortunam & Casum, Ethnicorum esse voces, quarum significatione piorum mentes occupari non debeant. Nam si successus omnis, Dei benedictio est, calamitas & aduersitas, eius maledictio: fortunæ iam in rebus humanis aut casui nullus relinquitur locus. Et mouere nos quoque illud Augustini debet, In libris contra Academicos, inquit, non mihi placet toties me appellasse Fortunam, quanuis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum euentum in externis vel bonis vel malis. Vnde & illa verba sunt quæ nulla religio dicere prohibet, Fortè, Forsan, Forssitan, Fortasse, Forruitò. quod tamen totum ad diuinam reuocandum est prouidentiam. Neque hoc tacui, dicens, Etenim fortasse quæ vulgò Fortuna nuncupatur, occulto quoque ordine regitur: nihilque aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio & causa secreta est. Dixi quidem hoc: verùm pœnitet me sic nominasse illic Fortunam: quum videam homines habere in pessima consuetudine, vt vbi dici debet, Hoc Deus voluit, dicant, Hoc voluit Fortuna. Denique passim docet, siquid Fortunæ relinquitur, temerè versari mundum. Et quanquam alicubi definit, partim libero hominis arbitrio, partim Dei prouidentia omnia geri, huic tamen subesse homines & ab ea regi, satis paulò post ostendit, principium illud sumens, nihil esse absurdius quàm fieri quicquam nisi ordinante Deo: quia temerè accideret. Qua ratione & contingentiam quæ ab hominum arbitrio pendet, excludit: mox verò clariùs causam esse quærendam negans voluntatis Dei. Quoties autem permissionis ab ipso mentio fit, quomodo hoc intelligi debeat ex vno loco optimè patebit, vbi Dei voluntatem, summam esse probat & primam omnium causam: quia nihil nisi ex iussu eius vel permissione accidit. Certè non fingit Deum in otiosa specula cessantem,

*Lib. ad
Bonif. 2.
cap. 6, &
alibi.*

*1. Tim.
c. 20*

*1. Re-
tract.
cap. 1*

*Lib. 83.
Questio-
num.*

*Lib. de
Trin. 3
cap. 4.*

cessantē, dum aliquid vult permittere, vbi actualis (vt ita loquar) voluntas intercedit, quæ alioqui non posset censeri causa.

9 Quoniam tamen longè infra prouidentix Dei altitudinem subsidit mentis nostræ tarditas, adhibenda est quæ eam subleuet distinctio. Dicam igitur, vtcunque ordinentur omnia Dei consilio & certa dispensatione, nobis tamen esse fortuita. non quòd Fortunam reputemus mundo ac hominibus dominari, temerèque omnia sursum deorsum volutare: (abesse enim à Christiano pectore decet hanc vecordiam.) sed quoniam eorum quæ eueniunt, ordo, ratio, finis, necessitas, vt plurimùm in Dei consilio lateret, & humana opinione non apprehenditur, quasi fortuita sunt quæ certum est ex Dei voluntate prouenire. Non enim aliam imaginem præ se ferunt, aut in natura sua consideratæ, aut secundùm notitiam nostram iudiciùmque æstimatæ. Fingamus, exempli gratia, mercatorem, qui syluam ingressus cum comitatu fidorum hominum, imprudenter à sociis aberret, ipso errore feratur in spoliarium, incidat in latrones, iuguletur. Mors eius non tantùm Dei oculo præuisa, sed decreto stabilita fuerat. Non enim dicitur præuidisse quantum cuiusque vita protenderetur, sed terminos constituisse ac fixisse qui præteriri non poterunt. Quantum tamen mentis nostræ captus apprehendit, omnia illic fortuita apparent. Quid hîc sentiet Christianus? nempe quicquid in morte eiusmodi intercessit, fortuitū natura, vt est, reputabit, prouidentiam tamen Dei præuisisse non dubitabit ad fortunam in suum finem dirigendam. Eadem est ratio futurorum contingentix. Futura omnia vt incerta nobis sunt, ita in suspenso habemus, ac si vtranuis in partem propensa forent. Manet tamen nihilominus cordibus nostris infixum, nihil euenturum quod non Dominus iam prouiderit. Hoc sensu apud Ecclesiasten sæpe repetitur nomen euentus: quia primo intuitu non penetrant homines ad primam causam, quæ procul abscondita est. Et tamen nunquam ita deletum fuit ex hominum cordibus quod de occulta Dei prouidentia proditum est in Scripturis, quin semper micarent in tenebris aliquæ scintillæ. Sic Philistinorum augures, quanuis ambigui vacillent, Deo tamen partim aduersum casum tribuunt, partim fortunæ. Si arca, inquit, transierit per viam illam, sciemus Deam esse qui nos percussit: sin verò per alterā, casus fuit super nos. Stultè quidem, vbi nos fallit diuinitio, ad fortunam confugiunt: interea videmus eos contringi, ne audeant quod infelicitè illis acciderat fortuitum putare. Cæterùm quomodo prouidentix suæ frango euentus quoslibet in quancunque vult partem flectat Deus, insigni exemplo liquebit. Ecce eodem articulo temporis quo deprehensus fuerat Dauid in deserto Mahon, irruptionem faciunt Philistini in terram: cogitur Saul discedere. Si Deus, saluti serui sui consulere volens, impedimentum hoc Sauli obiecit, certè quanuis repentè præter hominum opinionem arma ceperint Philistini,

Iob 14.

a. 5

I. Sam.

6. b. 9

I. Sam.

23. d. 26.

27

non tamen dicemus casu fuisse factum: sed quæ nobis videtur contingentia, secretum Dei impulsam fuisse agnoscat fides. Non semper quidem apparet similis ratio: sed indubiè sic habendum est, quæcunque cernuntur in mundo conuersiones, ex secreta manus Dei agitatione prodire. Interè quod statuit Deus, sic necesse est euenire vt tamen neque præcisè neque suapte natura necessarium sit. exemplum in Christi ossibus familiare occurrit. Quum induerit corpus nostro simile, fragilia fuisse eius ossa nemo sanus negabit: quæ tamen frangi fuit impossibile. Vnde iterum videmus non temerè in scholis inuentas fuisse distinctiones de necessitate secundum quid, & absoluta: item consequentis & consequentiæ quando ossa Filii sui Deus, quæ à fractura exemerat, fragilitati subiecit, atque ita restrinxit ad consilii sui necessitatem quod naturaliter contingere potuit.

Quorsum & in quem scopum referenda sit hæc doctrina, vt nobis constet eius utilitas.

CAP. XVII.

PORRO (vt propèsa sunt ad vanas argutias hominum ingenia) fieri vix potest quin se perplexis nodis impediunt quicunque non tenent probum rectumque huius doctrinæ usum. Itaque in quem finem omnia diuinitus ordinari Scriptura doceat, breuiter hîc attingere expediet. Ac primò quidem notandum est, tam in futurum quàm in præteritum tempus considerandam esse prouidentiam Dei: deinde sic moderatricem esse rerum omnium, vt nunc mediis interpositis operetur, nunc sine mediis, nunc contra omnia media. Postremò huc tendere vt totum humanum genus sibi esse curæ Deus ostendat: præcipuè verò in regenda Ecclesia (quam propiore intuitu dignatur) se excubias agere. Iam & hoc addendum est, quanuis aut paternus Dei fauor & beneficentia, aut iudicii seueritas sæpe in toto prouidentie cursu reluceat: interdum tamen eorum quæ accidunt occultas esse causas, vt obrepat cogitatio, cæco fortunæ imperu volui & rotari res humanas: vel ad obloquendum nos caro sollicitè, ac si Deus homines quasi pilas iactando, ludum exerceret. Verum quidem est, si quietis & sedatis mentibus ad discendum parati essemus, exitu tandem patere fieri, Deo constare optimam consilii sui rationem: vel vt suos erudiat ad tolerantiam, vel vt corrigat prauos eorum affectus, & lasciuiam domet, vel ad sui abnegationem subigat, vel expergeficiat torporem: rursus vt prosternat superbos, vt impiorum astutiam discutiatur, vt dissipet eorum machinationes. Vtunque tamen nos lateant ac fugiant causæ, apud eum esse absconditas certò habendum est: ac proinde cum Dauide exclamandum, Magna fecisti Deus mirabilia tua, & cogitationes tuas super nos non licet ordinare. si loqui tento, præualent supra narrationem. Et si enim semper in ærumnis nostris occurrere debent peccata, vt

pœna

pœna ipsa nos ad pœnitentiam sollicitet: videmus tamen vt Christus arcano Patris consilio plus iuris asserat, quàm vt quenque prout meritus est, castiget. Nam de cæco nato ait, Neque hic peccauit, neque parentes: sed vt manifestetur gloria Dei in ipso. Hic enim obstreperit sensus, dum ipsos natales præuenit calamitas, ac si Deus parum clementer immeritos sic affligeret. Atqui in hoc spectaculo fulgere gloriam Patris sui testatur Christus, modò puri sint nobis oculi. Sed tenenda modestia est, ne ad causam reddendam Deum trahamus: sed ita reuereamur occulta eius iudicia, vt nobis eius voluntas iustissima sit rerum omnium causa. Quum cælum occupant densæ nubes, exoriturque violenta tempestatas, quia & tristis caligo oculis obiicitur, & tonitru aures percussit, & sensus omnes terrore obtupestunt, videntur nobis omnia confundi & misceri: eadem interim semper manet in cælo quies & serenitas. Ita statuendum est, dum res in mundo turbulentæ iudicium nobis eripiunt, Deum ex pura iustitiæ & sapientiæ suæ luce hos ipsos motus optimè composito ordine temperare ac dirigere in rectum finem. Et certè prodigiosus in hac parte est multòrum furor, qui maiore licentia Dei opera vocare audent ad suum calculus, & arcana eius consilia excutere, tum etiam de incognitis præcipitem ferre sententiam, quàm de mortalium hominum factis. Quid enim magis præposterum, quàm erga æquales nostros hac vti modestia, vt iudicium suspendere malimus quàm notam temeritatis incurrere: obscuris autem Dei iudiciis, quæ reuere enter suspicere decebat, proteruè insultare?

2 Ergo Dei prouidentiam rite & vtiliter nemo expendet, nisi qui sibi cum fictore suo mundi que opifice negotium esse reputans, ad metum & reuerentiam, qua decet humilitate, se submiserit. Hinc fit vt tam multi hodie canes doctrinam hanc virulentis suis moribus, vel saltem latratu impetant: quia non plus Deo licere volunt quàm ipsis dictat propria ratio. Nos etiam quanta possunt proteruia exagitant, quòd non contenti Legis præceptis, quibus comprehensa est Dei voluntas, arcanis etiam eius consiliis mundum regi dicamus. Quasi verò cerebri nostri figmentum sit quod docemus: ac non vbique idem disertè pronuntiet Spiritus, & innumeris loquendi formis repetat. Sed quia eos retinet aliquis pudor ne suas blasphemias audeant in cælum euomere: quòd liberiùs insaniant, se nobiscum litigare fingunt. Verùm nisi admittant, incomprehensibili Dei consilio quicquid in mundo accidit gubernari, respondeant quorsum dicat Scriptura, eius iudicia profundam esse abyssum. Nam quum clamet Moses, voluntatem Dei non procul in nubibus, vel in abyssis quærendam esse, quia familiariter in Lege exposita sit, sequitur profundæ abyssò conferri aliam voluntatem absconditam: de qua etiam Paulus, O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius! Quis enim

Iohan. 9.

a.3

Psal. 36.

a.7

Deut. 32.

11

Rom. II.

d.33

cognouit mentem Domini? aut consiliarius eius fuit? Ac verum quidem est, in Lege & Euangelio comprehendi mysteria quæ longè emineant supra sensus nostri modum: sed quoniam Deus ad capiendâ hæc mysteria, quæ verbo patefacere dignatus est, suorum mentes intelligentiæ spiritu illuminat: nulla iam illic abyssus, sed via, in qua tutò ambulandum est, & lucerna pedibus regendis, & lux vitæ, & certæ conspicuæque veritatis schola. At mundi gubernandi admirabilis ratio meritò abyssus vocatur: quia dum nos later, reuerenter adoranda est. Pulchrè vtrunque paucis verbis expressit Moses. *Deut. 29. d. 29* Occulta, inquit, Deo nostro: quæ autem hîc scripta sunt, ad vos & filios vestros pertinent. Videmus enim vt non tantùm ad Legem meditandam studium adiicere, sed arcanam Dei prouidentiam reuerenter suspicere iubeat. Huius quoque altitudinis elogium ponitur in libro Iob, quòd mentes nostras humiliet. Postquam enim orbis machinam sursum & deorsum lustrando, magnificè disseruit author de operibus Dei, subiicit tandem, *Iob 26. d. 14* En istæ sunt extremitates viarum eius, & quantum quod auditur in eo? *Iob 28* Qua ratione distinguit alio loco inter sapientiam quæ penes Deum residet, & sapiendi modum quem hominibus præscripsit. Nam vbi de naturæ arcanis concionatus est, sapientiam dicit soli Deo esse cognitam, fugere autem oculos omnium viuentium. Sed paulo post subiicit, vulgaram esse vt inuestigetur: quia dictum sit homini, *Lib. 83. que est. cap. 27* Ecce timor Dei est sapientia. Huc spectat Augustini dictum, Quia non omnia nouimus quæ de nobis optimo ordine Deus agit, in sola bona voluntate nos secundum Legem agere, in aliis verò secundum Legem agi: quia eius prouidentia Lex sit incommutabilis. Ergo quum sibi ius mundi regendi vendicet Deus nobis incognitum, hæc sit sobrietatis ac modestiæ lex, acquiescere summo eius imperio, vt eius voluntas nobis sit vnica iustitiæ regula, & iustissima causa rerum omnium. Non illa quidem absoluta voluntas de qua garrunt sophistæ, impio profanòque diffidio separantes eius iustitiam à potentia: sed illa moderatrix rerum omnium prouidentia, à qua nihil nisi rectum manat, quanuis nobis absconditæ sint rationes.

3 Ad hanc modestiam quicumque erunt compositi, neque in præteritum tempus de rebus aduersis contra Deum frement, neque scelerum culpam in ipsum regerent: sicut Homericus Agamemnon, ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιος εἰμὶ, ἀλλὰ Ζεὺς καί μοιρα. neque rursum, vt Plautinus ille adolescens, quasi fati abrepti, desperatione se proiicient in exitium, Instabilis est fors rerum, pro libidine fata agunt homines. referam me ad scopulū, vt rem istic cum ætate perduam. Neque alterius exemplo, Dei nomen suis flagitiis obtendent. Sic enim Lyconides in altera comœdia, Deus impullor fuit: credo deos voluisse: Nam ni vellent, non fieret, scio. Quin potius ex Scriptura, quid Deo placeat inquirent ac discant, vt Spiritu duce illuc nitantur, simul Deum quocumque vocat sequi parati, re ipsa ostendent

dent nihil huius doctrinæ cognitione esse vtilius; quam immeritò exagitant peruersi homines, quòd ea quidam perperam abutuntur. Stulte cum suis ineptiis tumultuantur profani homines, vt penè cælum terræ, vt dicitur, permisceant. Si mortis nostræ punctum signauit Dominus, effugere non licet: frustra igitur in cautionibus adhibendis laboratur. Quòd ergo alius cõmittere se viæ non audet, quam periculosam audit, ne à latronibus trucidetur: alius medicos accersit, ac pharmacis se fatigat, vt vitæ opituletur: alius à crassioribus cibis abstinet, ne lædat imbecillam valetudinem: alius ruinosas ædes inhabitare formidat: omnes deniq; vias excogitant, & magna animi intentione excudunt, quibus id quod concupiscunt, assequantur: aut hæc omnia inania sunt remedia; quæ captantur ad corrigendam Dei voluntatem: aut non certo eius decreto terminantur vita & mors; sanitas & morbus, pax & bellum, & alia quæ homines prout vel appetunt, vel oderunt, ita sua industria vel obtinere, vel refugere student. Quinetiam orationes fidelium peruersas, nedum superuacuas fore colligunt, quibus petitur vt Dominus prospiciat iis quæ iam ab æterno decreuit. In summa, omnia quæ in posterum capiuntur consilia, tollunt, perinde ac Dei prouidentia aduersa, quæ, illis non aduocatis, quid fieri vellet, decreuit. Deinde quicquid iam accidit, ita prouidentia Dei imputant, vt conuiueant ad hominem, quem idipsum design. esse constet. Occidit sicarius probum ciuem? exequutus est, inquit; consilium Dei. Furatus est aliquis, aut scortatus? quia fecit quod prouisum erat à Domino & ordinatum, minister est eius prouidentia. Parentis mortem, neglectis remediis, securus filius expectauit? nõ potuit Deo obistere, qui sic ab æterno præstituerat. Ita flagitia omnia, virtutes vocant, quia Dei ordinationi obsequantur.

4 Atqui quod ad futura pertinet, humanas deliberationes facile cum Dei prouidentia conciliat Solomo. Sicut enim eorum stoliditatem ridet qui sine Domino quiduis audacter suscipiunt, ac si eius manu non regerentur: ita alibi sic loquitur, *Cor hominis cogitat viam suam, & Dominus diriget gressus eius: significans, æternis Dei decretis nos minimè impediri quominus sub eius voluntate & prospiciamus nobis, & omnia nostra dispensemus. Neque id manifesta caret ratione. Namque is qui vitam nostram suis terminis limitauit, eius simul curam apud nos deposuit: eius conseruandæ rationibus subsidiisque instruxit: periculorum quoque præcios fecit: ne incautos opprimerent, cautiones ac remedia suggestit. Nunc perspicuum est quid sit nostri officii: nempe, si vitam nobis nostram tutandam cõmisit Dominus, vt eam tueamur: si subsidia offert, vt iis vtamur: si pericula præmonstrat, ne temere irruamus: si remedia suppeditat, ne negligamus. Atqui periculum nullum oberit, nisi fatale: quod ineluctabile est remediis omnibus. Quid autem si ideo fatalia non sunt discrimina, quia iis præ-*

*Prou. i. 6.
b. 9*

pulsandis ac superandis remedia tibi Dominus assignauit? Vide quomodo tuæ ratiocinationi cum ordine diuinæ dispensationis conueniat. Tu cauendum non esse periculum colligis, quia fatale quum non sit, simus etiam citra cautionem euasuri: Dominus autem ideo ut caueas iniungit, quia fatale tibi esse nolit. Non expendant insani isti quod est sub oculis, consultandi cauendique artes inspiratas hominibus esse à Domino, quibus prouidentia eius subseruiant, in vitæ propriæ conseruatione. Quemadmodum contra neglectu & socordia, quæ illis iniunxit mala, sibi accersunt. Qui fit enim ut vir prouidus, dum sibi consulit, imminentibus etiam malis se explicet, stultus inconsulta temeritate pereat, nisi quod & stulticia & prudentia diuinæ sunt dispensationis instrumenta in vtranque partem? Ideo nos celare futura omnia voluit Deus, ut tanquam dubiis occurramus, neque desinamus parata remedia opponere, donec aut superata fuerint, aut omnem curam superauerint. Ideo antè admonui, prouidentiam Dei non semper nudam occurrere, sed prout adhibitis mediis eam Deus quodammodo vestit.

5 Idem præteriti temporis euentus perperam & inconsideratè ad nudam Dei prouidentiam trahunt. Nam quia ex ea pendent quæcunque contingunt, Ergo, inquiunt, nec furta, nec adulteria, nec homicidia perpetrantur, quin Dei voluntas intercedat. Cur ergo, inquiunt, fur punietur, qui eum expilauit quem Dominus paupertate voluit castigare? Cur punietur homicida, qui eum interfecit cui vitam Dominus finierat? Si Dei voluntati seruiunt huiusmodi omnes, cur punientur? Sed enim eos Dei voluntati seruire nego. Nō enim qui malo animo ferrur, præbere ministeriū Deo iubenti dicemus, quum malignæ cupiditati tantum obsequatur. Paret ille Deo, qui de eius voluntate edoctus, eò contendit quò ab ea vocatur. Vnde autem edocemur, nisi ex eius verbo? Proinde in rebus agendis ea est nobis perspicienda Dei voluntas quam verbo suo declarat. Id requirit vnum Deus à nobis, quod præcipit. Siquid aduersus præceptum designamus, non obedientia est, sed contumacia & transgressio. At, nisi vellet, non faceremus. Fateor. Sed an facimus mala in hunc finem, ut ei obsequium præstemus? At nobis ea nequaquam mandar: quin potius irruimus, non quid ille velit cogitantes, sed libidinis nostræ intēperie sic furentes, ut contra ipsum destinato consilio nitamur. Atque hac ratione, malè agendo, iustæ eius ordinationi seruimus: quia pro immentia suæ sapientiæ magnitudine, ad bene agendum malis instrumentis uti bene probèque nouit. Ac vide quàm insulsa sit eorum argumenratio: impunita esse authoribus suis scelera volunt, quia non nisi Dei dispensatione patrantur. Ego plus concedo: fures & homicidas, & alios maleficos, diuinæ esse prouidentia instrumenta, quibus Dominus ipse ad exequenda quæ apud se constituit iudicia, utitur. Atqui eorum malis vllam inde excusationem deberi

nego

nego. Quid enim? An vel eadem secum iniquitate Deum implicabunt, vel suam prauitatem illius iustitia operient? Neutrum possunt. Quò minus se purgēt, propria conscientia redarguantur. quò minus Deum infimulent, totum in se malum deprehendunt: penes ipsum, non nisi legitimum malitiæ suæ usum. Sed enim per ipsos operatur. Et vnde, quæso, fœtor in cadauere, quòd calore solis tum putrefactum, tum referatum fuerit? Radiis solis excitari omnes vident. nemo tamen illos fœtere ideo dicit. Ita quum in homine malo subsideat mali materia & culpa, quid est quòd inquinamentum aliquod contrahere putetur Deus, si ad suum arbitrium vtatur eius ministerio? Faceat igitur canina hæc procacitas, quæ allatrare quidem eminus Dei iustitiam potest, sed non attingere.

6 Verùm has calumnias vel potius phreneticorum deliria facile discutiet pia sanctæque prouidentie meditatio, quam nobis dicitur pietatis regula, vt optimus & suauissimus inde fructus nobis proueniat. Ergo Christianum pectus, quum certo certius persuasum sit, omnia Dei dispensatione euenire, nihil fortuito contingere: ad illum, velut præcipuam rerum causam, oculos semper referet: causas tamen inferiores suo loco intuebitur. Deinde singularem Dei prouidentiam ad se conseruandum excubare non dubitabit, quæ nihil euenire passura sit, quàm quòd bono ac saluti sibi verat. Quoniam autem cum hominibus primùm, deinde cum reliquis creaturis illi negotium est, vtrobique sibi pollicebitur Dei prouidentiam regnare. Quantum ad homines attinet, siue boni sint, siue mali, eorum consilia, voluntates, conatus, facultates sub eius manu esse agnoscat, vt flectere quòd libuerit, ac quoties libuerit constringere, in eius arbitrio situm sit. Singularem Dei prouidentiam in salutem fidelium excubare plurimæ sunt & luculentissimæ promissiones quæ restentur: Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, nec permittet vnquam fluctuari iustum. Quoniam illi curæ sumus. Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. Qui tangit vos, tangit pupilam oculi mei. Ero clypeus tuus, murus aheneus: aduersantibus tibi aduersabor. Etiam si mater obliuiscatur filiorum, non tamen obliuiscar tui. Quinetiam hic potissimus est scopus in historiis Biblicis, vt doceant tanta sedulitate vias sanctorum custodiri à Domino, vt ne ad lapidem quidem impingant. Ergo vt iure paulo antè à nobis explosa fuit eorum opinio, qui vniuersalem Dei prouidentiam comminiscuntur, quæ non speciatim ad curam vniuscuiusque creaturæ se demittat: in primis tamen specialem hanc curam erga nos recognoscere operæpretium est. Vnde Christus, vbi asseruit ne vilissimum quidem passerulum in terram decidere sine Patris voluntate, huc statim applicat, vt quo pluris sumus passeribus, eo propiore cura reputemus Deū nobis prospicere. ac eoufque ipsam extendit, vt confidamus capillos capitis nostri numerosos esse. Quid nobis aliud optemus, si nec vnus è capite pilus de-

Psal. 55.

d. 23

1. Petr. 5.

b. 9

Psal. 91.

a. 1

Zach. 2.

c. 8

Iesa. 26.

a. 2

Iesa. 29.

d. 15

Mat. 10.

c. 29

Ibid. c.

50

fluere potest nisi ex eius voluntate? Non de genere humano tantum loquor: sed quia Deus Ecclesiam sibi in domicilium elegit, non dubium est quin paternam in ea regenda curam singularibus documentis ostendat.

7 His tum promissis, tum exemplis confirmatus Dei seruus, adiunget testimonia quæ docent sub eius potestate esse omnes homines, siue eorum conciliandi sunt animi, siue cohibenda malitia, nequid noceat. Dominus enim est qui dat nobis gratiam, non apud eos modò qui nobis bene volūt, sed etiam in oculis Ægyptiorum: hostium verò nostrorum improbitatem frangere variis modis no-
Exod. 3.
g. 21
1. Reg.
22. d. 22
Ibid. 12.
b. 10, &
d. 15
2. Samu.
17. b. 7,
& c. 14
Iob 1. 12
 uit. Interdum enim mentem illis adimit, nequid sani sobriue capere queant: qualiter Satanam dimittit, qui mendacio impleat os omnium Prophetarum, ad decipiendum Achab: Rechabeam iuuenili consilio dementat, vt regno per suam stultitiam spoliatur. Nonnunquam vbi mentem illis cōcedit, ita absterret & exanimat, ne id quod conceperunt, velint, aut machinentur. Interdum etiam, vbi conari permisit quod libido & rabies suadebat, impetus eorum opportunè abrumpit, nec finit ad finem vsque procedere quod instituant. Sic consilium Achitophel, quod exitiale Dauidi futurum erat, ante tempus dissipauit. Sic & creaturas omnes in suorum bonum ac salutem moderari, ei curæ est, ac diabolum etiam ipsum, quem conspiciamus, nihil ausum fuisse tentare aduersum Iob, sine permisso eius ac mandato. Hanc notitiam necessariò sequitur tum animi gratitudo in prospero rerum successu, tum in aduersitate patientia, tum etiam in posterum incredibilis securitas. Quicquid ergo prosperè atque ex animi sententia eueniet, id totum acceptum Deo referet, siue per hominum ministerium senserit eius beneficentiam, siue ab inanimatis creaturis adiutus fuerit. Sic enim reputabit cum animo suo, Certè Dominus est qui ad me istorum animos inclinauit, qui mihi adglutinauit, vt suæ erga me benignitatis instrumenta forent. In frugum abundantia cogitabit, Dominum esse qui cælum exaudit, vt cælum exaudiat terram, ipsa quoque exaudiat suos fœtus: in aliis non dubitabit benedictionem Domini solam esse qua omnia prosperentur: nec tot causis admonitus, ingratus esse sustinebit.

8 Si aduersi quid contigerit, extemplo mentem hinc quoque extollet in Deum, cuius manus ad patientiam placidamque animi moderationem nobis imprimendam valet plurimum. Si Ioseph in recognoscenda fratrum perfidia immoratus esset, nunquam fratrum potuisset in eos animum recipere. Sed quoniam mentem ad Dominum reflexit, oblitus iniuriæ, ad mansuetudinem ac clementiam inclinatus est, vt fratres etiam vltro soleretur, ac dicat, Non vos estis qui me vendidistis in Ægyptum, sed Dei voluntate præmissus sum ante vos, vt vitam vobis conseruem. Vos quidem cogitastis de me malum, sed Dominus conuertit illud in bonum. Si Iob ad Chaldaeos se conuertisset, à quibus vexabatur, statim
Gen. 45.
c. 8, &
50. d. 20
 accensus

accensus esset ad vindictam : sed quia opus Domini simul recognoscit, semet pulcherrima illa sententia consolatur, Dominus *Iob. 1. d.* dedit, Dominus abstulit: sit nomen domini benedictum. Sic Dauid conuictis & lapidibus à Semei impetitus, si in hominem defixisset oculos, ad retaliandam iniuriam suos animasset: verum quia non sine Domini motu illum agere intelligit, illos potius mitigat. Sinite eum, inquit, quia Dominus ei præcepit vt maledicat. *2. Samu. 16. b. 10.* Hoc eodem fræno alibi doloris intemperiem cohibet. Tacui & obmutui, inquit, quia tu fecisti Iebouah. Si nullum efficacius est iræ atque impatientiæ remedium, non parum certè profecit qui *Pfai. 3. b. 10.* Dei prouidentiam didicit in hac parte meditari, vt possit eò mentem semper reuocare, Dominus voluit, ideo ferendum est: non modò quia reluctari non licet, sed quia nihil vult nisi quod & iustum sit & expediat. Summa huc redit, vt iniuste ab hominibus læsi, omiſſa eorum improbitate (quæ nihil quàm dolorem nostrum exasperaret, animosque acueret ad vindictam) meminerimus ad Deum conscendere, ac pro certo statuere discamus, iusta eius dispensatione fuisse & permissum & immisſum quicquid hostis sceleratè in nos admisit. Paulus, vt à retaliandis iniuriis nos compescat, prudenter admonet, nobis non esse luctam cum carne & sanguine, sed cum hoste spirituali Diabolo, vt nos ad certandum paremus. Sed hæc ad sedandos omnes iracundiæ impetus vtilissima admonitio est, tam Diabolum quàm improbos omnes Deum armare ad conflictum, & sedere quasi agonothetam vt patientiam nostram exerceat. Quòd si absque hominum opera eueniant quæ nos premunt clades & miseræ, in memoriam redeat Legis doctrina, Quicquid prosperi est, ex fonte benedictionis Dei fluere: *Deut. 28* aduersa omnia esse eius maledictiones: ac terreat nos illa horribilis denuntiatio, Si temere inceditis contra me, ego quoque temere incedam contra vos. *Leuit. 26. d. 23* Quibus verbis coarguitur torpor noster, vbi pro communi carnis sensu fortuitum esse ducentes, quicquid in vtranque partem accidit, neque beneficiis Dei animamur ad eius cultum, neque flagellis ad resipiscenciam stimulamur. Hæc eadem ratio est cur acerbè expostularent Ieremias & Amos cum *Thren. 3. e. 38* Iudæis, quia tam bona quàm mala fieri putarent Deo non iubente. Eodem refertur illa Iesaiæ concio, Ego Deus creans lucem, & formans tenebras: faciens pacem, & creans malum. ego Deus facio *Amos. 3. b. 6* hæc omnia. *Iesai. 45. a. 7*

9 Neque tamen interim ad causas inferiores vir pius conuiuebit. Neque enim quia ministros diuinæ bonitatis arbitrabitur eos à quibus beneficio affectus fuerit, ideo illos præteribit: ac si nullam gratiam sua humanitate promeriti essent: sed illis obstrictum se ex animo sentiet, & libenter fatebitur obligationem, & gratiam pro facultate & re nata referre studebit. Lenique Deum in acceptis bonis reueretur & prædicabit, vt præcipuum auctorem: sed homines vt eius ministros honorabit: atque, vt res est,

intelliget se Dei voluntate iis esse deuinctum per quorum manum beneficus esse voluerit. Si quid iacturæ vel ob negligentiam vel ob imprudentiam fecerit, Domino quidem volente factum id apud se statuet, verum sibi quoque imputabit. Si quis morbo absumptus sit, quem, quum ex officio curare debuisset, negligenter tractauit: tametsi non ignorabit ad terminum peruenisse quem præterire non poterat, peccatum tamen suum inde non eleuabit: sed quia non est defunctus erga eum fideliter suo munere, perinde accipiet ac si negligentia suæ culpa periisset. Multo minus, ubi in designando vel homicidio vel furto fraus & concepta animo malitia intercesserit, eam excusabit sub prætextu diuinæ prouidentia: sed in eodem facinore, Dei iustitiam, hominis nequitiam, ut se vtraque manifestè prodit, distinctè contemplantur. In futuris verò potissimum; inferiorum huiusmodi causarum rationem habebit. Nam inter Domini benedictiones reponet si non destituetur subsidiis humanis, quibus ad incolumitatem suam utatur. itaque nec in capiendis consiliis cessabit, nec torpebit in ope eorum imploranda, quibus suppetere conspiciet vnde iuuetur: sed à Domino sibi in manum offerri reputans quæcunque commodare sibi aliquid possunt creaturæ, ipsas, tanquam legitima diuinæ prouidentia instrumenta, ad vsum applicabit. Ac, quum incertus sit quem sint exitum habitura quæ negotia aggreditur (nisi quòd in omnibus Dominum suo bono prospecturum nouit) ad id studio aspirabit quod sibi expedire ducet, quantum intelligentia mentèque assequi potest. Neque tamen in capiendis consiliis proprio sensu feretur: sed Dei sapientia se commendabit ac permitteret, ut eius ductu in rectum scopum dirigatur. Cæterum non externis subsidiis ita eius fiducia subnitetur, ut si adsint, in iis securè acquiescat: si desint, perinde ac destitutus trepidet. Mentem enim in sola Dei prouidentia semper habebit defixam, neque à firmo eius intuitu, præsentium rerum consideratione, abduci poterit. Sic Ioab tametsi prælii euentum in arbitrio manùque Dei esse agnoscit, non tamen inertia se dedit: sed quod suæ vocationis est, sedulo exequitur: Domino autem permittit euentum moderari. Stabimus fortes, inquit, pro gente nostra, & vrbibus Dei nostri: Dominus autem faciat quod bonum est in oculis suis. Eadem cognitio temeritate & praua confidentia exutos ad continuam Dei inuocationem nos impellet: tum etiam animos nostros bona spe fulciet, ut quæ nos circumstant pericula, securè & fortiter despiciere non dubitemus.

IO Hac verò parte se prodit inæstimabilis piæ mentis scelicitas. Innumera sunt quæ vitam humanam obsident mala, quæ totidem ostentant mortes. Ut extrà non exeamus: quum mille morborum receptaculum sit corpus, imò intus inclusas teneat ac foueat morborum causas, seipsum homo ferre non potest quin multas exteriorum suorum formas secum ferat, ac vitam quodammodo cum

morre

morte implicitam trahat. Quid enim aliud dicas, vbi nec friget, nec sudatur sine periculo? Iam quocumque te vertas, quæ circa te sunt omnia, non modò ambigæ sunt fidei, sed apertè ferè minantur, ac præsentem mortem videntur intentare. Conscende nauem, pede vno à morte distas. Equo inside, in lapsu pedis vnus vita tua periclitatur. Incede per vias vrbs, quot sunt in tectis tegulæ, tot discriminibus es obnoxius. Si ferramentum in tua aut amici manu sit, exerta est noxa. Quotquot animalia ferocia vides, in tuam perniciem armata sunt. Quòd si vel horto bene munito includere te studeas, vbi nihil quàm æmœnitas appareat, illic serpens interdum delitescet. Domus assiduè incendio subiecta, interdiu tibi paupertatem, noctu etiam oppressiõnem minatur. Ager grandini, pruina, siccitati, aliisque tempestatibus expositus quum sit, sterilitatem, atque ex ea famem tibi denuntiat. Omitto veneficia, insidias, latrocinia, vim apertam, quorum pars nos domi obsident, pars peregrè consequuntur. Inter has angustias annon oportet miserrimum esse hominem, vt pote qui in vita semiuuius anxium & languidum spiritum ægrè trahat, non secus ac si imminentem perpetuò ceruicibus gladium haberet? Dices ista rarò euenire, aut certè non semper, neque omnibus, nunquam verò simul omnia. Fateor. sed quum aliorum exemplis admoneamur, euenire etiam nobis posse: nec nostram magis, quàm eorum vitam excipi debere: fieri non potest vt non timeamus ac formidemus tanquam nobis euentura. Tali ergo trepidatione quid calamitosius fingas? Adde, quòd Dei cõtumelia non caret, si dicatur, hominem ex creaturis nobilissimam, prostituisse ad cæcos & temerarios quoslibet Fortunæ ictus. Sed hïc de miseria hominis tantum loqui propositum est, quam sensurus sit si sub imperium Fortunæ redigatur.

II At vbi lux illa diuinæ prouidentia semel homini pio affulsit, iam non extrema modò, qua antè premebatur, anxietate & formidine, sed omni cura releuatur ac soluitur. Vt enim merito Fortunam horret, ita securè Deo sese audet permittere. Hoc, inquam, solacium est, vt intelligat Patrem cælestem sic omnia sua potentia continere, sic imperio nutuque suo regere, sic sapientia moderari, vt nihil, nisi ex eius destinatione, cadat. in eius porrò fidem se receptum, Angelorum curæ demandatum, neque aquæ, neque ignis, neque ferri noxa posse attingi, nisi quoad locum illis dare Deo moderatori libuerit. Sic enim canit Psalmus, Quoniã ipse liberabit te de laqueo venatoris, & à peste noxia. Sub ala sua proteget te, atque in pennis eius fiduciã habebis. pro scuto erit veritas eius. Non timebis à pauore nocturno, nec à sagitta volante per diem, à peste perambulante in caligine, à noxa grassante in meridie, &c. Vnde & illa emergit in sanctis gloriandi fiducia, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi caro. Dominus protector meus, quid trepidabo? Si consistant aduersum me castra, si ambulauero in medio vnbræ mortis, non desinam bene sperare. Vnde

id, quæso, habent, quòd illis nunquam excutitur sua securitas, nisi quia ubi temere mundus volutari in speciem videtur, Dominum ubique operari sciunt, cuius opus confidunt sibi fore salutare? Iam si vel à diabolo, vel à sceleratis hominibus impeditur eorum salus: hîc verò, nisi prouidentia recordatione ac meditatione confirmetur, protinus concidere necesse sit. Verùm ubi in memoriam reuocant, diabolum totàmque improborum cohortem sic omnibus partibus manu Dei, tanquam fræno, cohiberi, vt nec concipere vllum aduersus nos maleficium, nec conceptum moliri, nec ad perperrandum, si maximè moliantur, digitum mouere queant: nisi quantum ille permiserit, imò nisi quantum mandarit: nec compedibus tantum eius teneri ligatos, sed etiam ad obsequia præstantia fræno cogi: habent vnde se prolixè consolentur. Nam vt Domini est, eorum furem armare, & cōuertere destinaréque quòd liberit: ita & modum finémque statuere, ne pro sua libidine licentiosè exultent. Qua persuasione suffultus Paulus, profectio-
nem suam, quam vno in loco dixerat à Satana impeditam fuisse, alibi in Dei permissione statuit. Si tâtum dixisset obstaculum fuisse à Satana, nimium potestatis visus fuisset ei dare, ac si ipsa quoque Dei consilia euertere esset in eius manu: nunc verò ubi Deum arbitrum statuit, à cuius permissione pendeant omnia itinera, simul ostendit nihil nisi eius nutu consequi Satanam posse quicquid machinetur. Eadem ratione Dauid, quia propter varias conuersiones quibus assiduè voluitur & quasi rotatur hominum vita, in hoc asylum se recipit, Tempora sua esse in manu Dei. Poterat aut vitæ cursum, aut tempus in singulari numero ponere: sed temporum nomine exprimere voluit, quantumuis instabilis sit hominum conditio, quæcunque subinde accidunt vices diuinitus gubernari. Qua ratione Raïn & Rex Israel, quum viribus in exitium Iuda copulatis, viderentur faces ad perdendam & absumentam terram accensæ, vocantur à Propheta titiones fumigantes, qui nihil quàm modicum fumum exhalare queant. Sic Pharaò, quum & opibus, & robore, & multitudine copiarum omnibus formidolosus esset, ipse belluæ marinae, copiarum eius piscibus comparantur.

Ducem ergo & exercitum denuntiat Deus se hamo suo capturum, & tracturum quòd volet. Denique, ne hîc diutius immorer, facile si animaduertas, perspicies, extremum esse omnium miseriarum, prouidentia ignorationem: summam beatitudinem in eiusdem cognitione esse firmam.

12 De prouidentia Dei, quantum ad solidam fidelium & eruditionem & consolationem conducit, (nam explendæ vanorum hominum curiositati neque satis quicquam esse potest, neque oprandum est vt satisfiat) satis dictum foret, nisi obitarent pauci quidam loci, qui inuere videntur, contrà quàm suprà expositum est, non firmum ac stabile constare Deo consilium, sed pro rerum inferiorum dispositione mutabile. Primùm aliquoties Dei pœnitentia

nitentia commemoratur, vt quòd illum pœnituerit hominis crea- *Gen. 6.*
 ti: Saulis in regnum euecti: quòd eum pœnitebit mali quod inflige- *b. 6*
 re populo suo statuerat, simulac conuersionem eius aliquam sen- *1. Sam.*
 ferit. Deinde nonnullæ decretorum eius abrogationes referun- *15. c. II*
 tur. Per Ionam edixerat Niniuitis, quadraginta diebus elapsis pe- *Jer. 18. a.*
 nitur in Niniuen, atqui mox eorum pœnitentia ad clementiorem 8
 sententiam inflexus est. Ezechia mortem per os Iesaiæ pronuntia- *Ione 3.*
 rat: ad quam differendam lachrymis eius & precibus commotus *b. 4. d. 10*
 est. Hinc argumentantur multi, Deum non æterno decreto res *Ies. 38. a.*
 hominum constituisse: sed prout sunt cuiusque merita, vel prout *1. 5*
 æquum ac iustum censet, singulos in annos, dies & horas, hoc vel *2. Re. 20.*
 illud decernere. De pœnitentia sic habendum, non magis illam in *a. 1. 5*
 Deum cadere, quàm vel ignorantiam, vel errorem, vel impoten-
 tiam. Si enim nemo sciens ac volens se in pœnitentiæ necessitatem
 coniciit, Deo pœnitentiam non tribuemus, quin aut ignorare di-
 camus quid futurum sit, aut effugere non posse, aut præcipitanter
 & inconsideratè ruere in sententiam cuius statim pœniteat. Id au-
 tem tantum abest à sensu Spiritus sancti, vt in ipsa pœnitentiæ
 mentione, neget Deum pœnitentia duci, quia homo non sit quem *1. Sam.*
 pœnitere queat. Ac notandum est in eodem capite sic vtrunque *15. f. 29*
 coniungi vt comparatio speciem repugnantia optimè conciliet.
 Mutatio figuratè traditur, quòd Deum pœniteat Saulis in Regem
 creati. Paulo post additur, Non mentietur fortitudo Israel, nec pœ-
 nitentia flectetur: quia homo non est, vt eum pœniteat. Quibus
 verbis palàm absque figura immutabilitas asseritur. Itaque Dei
 ordinationem in rebus humanis administrandis & perpetuam &
 omni pœnitentia superiorem esse certum est. Ac ne dubia esset e-
 ius constantia, testimonium illi reddere sui quoque aduersarii coac-
 tati sunt. Balaam enim, vel inuitum, in hanc vocem prorumpere o-
 portuit, non esse Deum instar hominis vt mentietur, nec quasi ho-
 minis filium vt mutetur: ac fieri non posse vt non faciat quicquid
 dixerit, vt non impleat quicquid loquutus sit.

13 Quid ergo sibi vult Pœnitentiæ nomen? Nempe quod aliæ
 omnes loquendi formulæ quæ Deum humanitus nobis describunt.
 Quia enim ad eius altitudinem nō pertingit nostra infirmitas, quæ
 nobis traditur eius descriptio, ad captum nostrum submittenda
 est, vt à nobis intelligatur. Hæc est porrò submittendi ratio, vt se
 ralem nobis figuret, non qualis in se est, sed qualis à nobis sentitur.
 Extra omnem perturbationis affectum quum sit, irasci se peccato-
 ribus testatur. Quemadmodū ergo quum audimus Deum iratum,
 imaginari non debemus aliquam in ipso motionem, sed reputare
 potius locutionem hanc à sensu nostro sumptam, quia faciem ex-
 candescentis iratiquæ præ se ferat Deus quoties iudicium exercet:
 ita nec aliud debemus concipere sub pœnitentiæ vocabulo, quàm
 factorum mutationē: quia soleāt homines facta sua mutando, testa-
 ri sibi displicere. Quoniam ergo mutatio quælibet inter homines,

Num.
23. c. 19

correctio eius est quod displicet : correctio autem ex pœnitentia prouenit : ideo per Pœnitentiæ nomen significatur quodd Deus in suis operibus mutat: interim nec consilium illi nec voluntas inuertitur , nec affectus commutatur : sed quod ab æterno prouiderat , probauerat , decreuerat , perpetuo tenore prosequitur , ut cunque appareat subita hominum oculis varietas.

Ionæ 3. c. 14 Nec sacra historia, dum Niniuitis remissum narrat quod iam
 10 promulgatum fuerat excidium, & Ezechiæ vitam, denuntiata mor
11. f. 38. a. te, prorogata: abrogata fuisse Dei decreta ostendit. Qui sic sen
 5 riunt, in denuntiationibus hallucinantur: quæ tametsi simpliciter
 affirmant, tacitam in se nihilominus conditionem continere ex fi
 ne ipso intelligetur. Cur enim ad Niniuitas Ionam Dominus mit
 rebar, qui ruinam vrbs prædiceret? Cur per Iesaiam mortem indi
 cabat Ezechiæ? Poterat enim & illos & hunc perdere, sine cladis
 nuntio. Aliud ergo spectauit quàm vt mortis suæ præscii venien
 tem illam eminus cernerent Nimirum non perditos voluit, sed, ne
 perderentur, emendatos. Quòd ergo Niniuem post quadraginta
 dies ruituram Ionas vaticinatur, ideo fit ne ruat. Quòd Ezechiæ
 spes vitæ longioris præciditur, ideo fit vt longiorem vitam impe
 tret. Quis iam non videt, Dominum eiusmodi comminationibus
 voluisse ad resipiscentiam expergefacerere quos terrebat, vt effuge
 rent quod peccatis suis meriti erant iudicium? Id si conuenit, na
 tura rerum eò nos ducit vt in simplici denuntiatione conditionem
 tacitam subaudiamus. Quòd etiam confirmatur similibus exem
 10 plis. Abimelech regem corripiens Dominus, quòd Abrahæ suam
 13 vxorem sustulisset, his verbis vtitur, Ecce tu morieris propter mu
 lierem quam accepisti. est enim viro iuncta. Postquam autem ille
 excusauit, in hunc modum loquitur, Restitue vxorem viro: est e
 nim propheta, & orabit pro te vt viuas. Sin minus, scito quòd mo
 riendo morieris tu, & omnia quæ habes. Vides vt primo edicto ve
 hementiùs eius animum concutiat, quòd satisfactioni reddat inten
 tum: altero autem voluntatem liquidè suam explicet? Quando si
 15 milis est aliorum locorum ratio, ne ex illis inferas quicquam fuisse
 priori Domini consilio derogatum, quia quòd promulgauerat,
 irritum fecerit. Viam enim potius æternæ suæ ordinationi sternit
 Dominus, quàm pœnam denuntiando, ad resipiscentiam monet
 eos quibus vult parcere, quàm voluntate quicquam variet, ac ne
 sermone quidem: nisi quòd syllabatim non exprimit quòd intelli
 gere tamen promptum est. Siquidem illud Iesaiæ manere verum
 27 oportet, Dominus exercituum deliberauit, & quis poterit dissol
 uere? manus eius extenta, & quis auertet eam?

Deum

*Deum ita impiorum opera uti, & animos flectere ad
exequenda sua iudicia, ut purus ipse ab omni labe
mancat.*

CAP. XVIII.

Ix aliis locis ubi Deus Satanam ipsum & omnes reprobos suo arbitrio flectere vel trahere dicitur, difficilius emergit quæstio. Quomodo enim per illos agens nullam ex eorum vitio labem contrahat, imò in opere communi ab omni culpa sit immunis, ministros autem suos iustè damnet, vix capit sensus carnis. hinc reperta distinctio inter agere & permittere: quia hic nodus multis inexplicabilis visus est, sub Dei manu & imperio Satanam & impios omnes ita esse, ut eorum malitiam in quèncunque visum est finem dirigat: & sceleribus utatur ad exequenda sua iudicia. At excusabilis fortè esset eorum modestia quos terret absurditatis species, nisi quòd perperam mendacii patrocinio asserere tentant Dei iustitiam ab omni sinistra nota. Absurdum videtur, volente ac iubente Deo excæcari hominem, qui mox cæcitatibus suæ pœnas daturus est. Tergiuersando iraque effugiunt, Dei tantum permissu, non etiam voluntate hoc fieri. ipse veiò palàm se facere pronuntians, effugium illud repudiat. Quòd autem nihil efficiant homines nisi arcano Dei nutu, nec quicquam deliberando agitent nisi quod ipse iam apud se decreuerit, & arcana sua directione constituat, innumeris & claris testimoniis probatur. Quod antè citauimus ex Psalmo, Deum quæcunque vult facere, ad omnes actiones hominum pertinere certum est. Si Deus bellorū & pacis certus est arbiter, ut illic dicitur, idque sine vlla exceptione, eo incerto aut quiescente homines cæco motu temere ferri quis dicere audebit? Sed in specialibus exemplis plus lucis erit. Ex primo capite Iob scimus Satanam se coram Deo sistere ad excipienda iussu, non minus quàm angelos, qui sponte obediunt: diuerso quidem id modo & fine: sed tamen nequid aggredi possit, nisi volente Deo. Et si autem nuda permissio deinde subiici videtur, ut sanctum virum affligat: quia tamen vera est illa sententia, Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Deo placuit, ita factū est: colligimus, eius probationis cuius Satan & scelesti latrones ministri fuerūt, Deum fuisse authorem. Molitur Satan sanctum virum desperatione adigere in furorem: Sabæi crudeliter & impiè in aliena bona prædando inuolant. Agnoscit Iob diuinitus se exutum esse omnibus fortunis, & se pauperem factū: quia sic placuerit Deo. Ergo quicquid agitent homines, vel Satan ipse, Deus tamen clauum tenet, ut ad exequenda sua iudicia conuertat eorum conatus. Vult Deus perfidum regem Achab decipi: operam suam offert Diabolus ad eam rem: mittitur cum certo mandato, ut sit spiritus mendax in ore omnium Prophetarum. Si Dei iudicium est excæcatio & amentia Achab, nudæ permissionis figmentum euanescit: quia ridiculum esset, iudicem tantum permittere non etiam decernere quid fieri

Iob. I. d.
212. Reg.
22. c. 29

velit, & mandare executionem ministris. Iudæis propositum est Christum extinguere: Pilatus & milites rabiosæ eorum libidini morem gerunt. fatentur tamen in solenni precatione discipuli nihil fecisse omnes impios nisi quod manus & consilium Dei decreuerant, sicuti iam antè cõcionatus fuerat Petrus, definito consilio & præscientia Dei traditū fuisse vt interficeretur. acsi diceret, Deum (quem nihil ab initio latuit) scientem & volentem statuisse quod Iudæi executi sunt. sicuti alibi repetit, Deus qui prænuntiavit per omnes suos Prophetas passurū esse Christum, ita implevit. Ab Isalō incesto coitu patris torū polluens, detestabile scelus perpetravit: Deus tamen hoc opus suum esse pronuntiat. verba enim sunt, Tu fecisti occultè: ego verò palam faciā, & coram sole hoc. Quicquid scævitiæ exercent Chaldæi in Iudæa, opus Dei esse pronuntiat Jeremias. Qua ratione Nabuchadnezer vocatur Dei seruus. Clamat passim Deus, suo sibilo, tubæ suæ clangore, imperio & iussu excitari impios ad bellum: Assyrium vocat virgam furoris sui, & securim quam manu sua mouet. Cladem vrbis sanctæ & Templi ruinam vocat opus suum. Dauid non obstrepens Deo, sed iustum iudicem agnoscens, ex illius tamen iussu prouenire maledicta Se mei fatetur. Dominus, inquit, iussit eum maledicere. Sæpius in sacra historia occurrit, quicquid accidat, proficisci à Domino, sicuti decem tribuum defectionem, interitum filiorum Eli, & eiusdem generis permulta. Qui mediocriter exercitati sunt in Scripturis, vident me ex multis pauca tantum proferre testimonia, vt breuitati consulam, ex quibus tamen satis superque liquet nugari eos & ineptire qui in locum prouidentia Dei nudam permissionem substituant, acsi in specula sedens expectaret fortuitos euentus: atque ita eius iudicia penderent ab hominum arbitrio.

2 Quartum ad arcanos motus spectat, quod de corde Regis prædicat Solomo, flecti huc vel illuc: prout Deo visum est, ad totum certè humanum genus extenditur, tantundemque valet acsi dixisset, quicquid animis concipimus, arcana Dei inspiratione ad suum finem dirigi. Et certè nisi intus operaretur in mentibus hominum, non rectè dictum esset, auferre labium à veracibus, & à senibus prudentiā: auferre cor principibus terræ, vt errent per deuia. Atque huc pertinet quod sæpe legitur, homines esse pauidos, prout eius terrore occupantur eorum corda. Sic Dauid è castris Saulis, nemine sciente egressus est: quia sopor Dei irruerat super omnes. Sed nihil clarius potest desiderari quàm vbi toties pronuntiat se excæcare hominum mentes, ac vertigine percutere, spiritu soporis inebriare, incutere amentiam, obdurare corda. Hęc etiam ad permissionem multi reiiciunt, acsi deserendo reprobos, à Satana excæcari sineret. Sed quum disertè exprimat Spiritus, iusto Dei iudicio infligi cæcitatem & amentiam, nimis friuola est illa solutio. Dicitur indurasse cor Pharaonis, item aggrauasse, & roborasse. Eludunt in sulso cauillo quidam has loquendi formas: quia dum

dum alibi dicitur Pharaos ipse aggrauasse cor suum, indurationis causa ponitur eius voluntas. Quasi verò non optimè conueniant hæc duo inter se, licet diuersis modis, hominè, vbi agitur à Deo, simul tamen agere. Ego aurè, quod obiiciunt in eos retorqueo: quia si indurare nudam permissionè sonat, ipse contumaciæ motus non erit propriè in Pharaone. Porrò quàm dilutum esset ac inspidum ita interpretari, ac si tantùm Pharaos se obdurari passus esset. Adde quòd ansam talibus cauillis præcidit Scriptura. Tenebo, inquit *Ibid. 4.* Deus, cor illius. Sic & de incolis terræ Chanaan dicit Moses *e. 21* progressos fuisse in pugnam, quia roborasset Deus eorum corda. Quod *Iosue II. d. 20* idem ab alio Propheta repetitur, Vertit cor eorum vt odio haberent populum suum. Similiter apud Iesaiam contra gentem fallacem missurum se Assyrios pronūtiat, ac præcepta daturum, vt auferant spolia, & diripiant prædam. non quia impios & præfractos homines docere velit ad sponte parendum, sed quia flexurus sit ad exequenda sua iudicia, perinde ac si iussa eius animis insculpta gestarent. vnde apparet certa destinatione Dei fuisse impulsos. Fateor quidem interposita Satanæ opera sæpe Deum agere in reprobis: sed vt eius impulsu Satan ipse suas partes agat, & proficiat quatenus datum est. Spiritus malus turbat Saulem: sed dicitur esse à Deo: vt sciamus furorem Saulis à iusta Dei vindicta prodire. Dicitur etiam idem Satan excæcare infidelium mentes: sed vnde hoc, nisi quòd à Deo ipso manat efficacia erroris, vt mendaciis credant qui renuunt parere veritati? Secundum priorem rationem dicitur, Si Propheta quispiam loquutus fuerit mendaciter, ego Deus illum decepi. Secundum alteram verò dicitur ipse dare homines in reprobum sensum, & proiicere in scædas cupiditates: quia iustæ suæ vindictæ præcipuus est author, Satan verò tantùm minister. Sed quia, vbi secundo libro disputabimus de libero vel seruo hominis arbitrio, iterum hæc res tractanda erit, breuiter mihi nunc dixisse videor quantum locus postulat. Summa hæc sit, quum Dei voluntas dicitur rerum omnium esse causa, prouidentiam eius statui moderatricem in cunctis hominum consiliis & operibus, vt non tantùm vim suam exerat in electis, qui Spiritu sancto reguntur, sed etiam reprobos in obsequium cogat.

3 Quando autem hæctenus recitauì solùm quæ apertè & non ambiguè in Scriptura traduntur, viderint qui cælestibus oraculis sinistras ignominie notas inurere non dubitant, quodnam vsurpent censuræ genus. Nam si ex inscitie simulatione laudem modestie appetunt, quid superbius fingi potest, quàm Dei authoritati verbulum vnum opponere? Mihi secus videtur, vel, Hoc attingi non placet. Sin apertè maledicunt, quidnã proficient cælum: sputis impetendo? Nouum quidem huius petulantie exemplum non est: quia fuerunt omnibus sæculis impii & profani homines, qui aduersus hanc doctrinæ partem ore rabido latrarēt. Sed quod olim pronuntiauit Spiritus per os Dauidis, re ipsa sentient verum esse, vt *Psal. 51. a. 6*

vincat Deus quum iudicatur. Obliquè perstringit David hominum amentiam in hac tam effræni licentia, quòd ex suo cœno non solum aduersus Deum litigant, sed potestatem sibi arrogant eius damnandi. Interea breuiter admonet, quas in cælum euomunt blasphemias, ad Deum non pertingere, quin iustitiam suam, discussis calumniarum nebulis illustret: fides etiam nostra (quia in sacro Dei verbo fundata, superior est toto mundo) nebulas istas ex sua altitudine despiciat. Nam quòd primò obiiciunt, si nihil eueniat nisi volente Deo, duas in eo contrarias esse voluntates, quia occulto consilio decernat quæ Lege sua palàm vetuit: facillè diluitur. Antequam tamen respondeam, monitos iterum volo lectores cauillum hoc non in me, sed in Spiritum sanctum torqueri, qui certè hanc sancto viro Iob confessionem dictauit, Sicut Deo placuit ita factum est. quum spoliatus esset à latronibus, in illorum iniuria & maleficio iustum Dei flagellū agnoscit. Quid alibi Scriptura? Non obtemperarunt patri suo filii Eli, quia voluit Deus occidere eos. Clamat etiam alius Propheta, Deum, qui in cælo residet, quæcunque vult facere. Et iam satis apertè ostendi, Deum vocari eorum omnium authorem quæ isti censores volunt otioso tantum eius permisso contingere. Testatur se creare lucem & tenebras, formare bonum & malum: nihil mali accidere quod ipse non fecerit. Dicant obsecro, volensne an nolens iudicia sua exerceat. Atqui sicuti docet Moses, eum qui fortuito securis lapsu occiditur: diuinitus traditum esse in manū percussoris: ita tota Ecclesia dicit apud Lucam, Herodem & Pilatum conspirasse, vt facerent quæ Dei manus & consilium decreuerat. Et sanè, nisi Deo volente crucifixus esset Christus, vnde nobis redemptio? Neq; tamen ideo vel secum pugnat, vel mutatur Dei voluntas, vel quod vult se nolle simulat: sed quum vna & simplex in ipso sit, nobis multiplex apparet: quia pro mentis nostræ imbecillitate, quomodo idem diuerso modo nolit fieri & velit, non capimus. Paulus vbi Gentium vocationem dixit mysterium esse absconditum, paulo post adiungit, in ea manifestatam fuisse *αποκρυφικων* sapiētiam Dei. An quia propter hebetudinem sensus nostri multiplex apparet Dei sapientia (vel multiformis, vt reddidit vetus interpres) ideo somnianda nobis est in ipso Deo aliqua varietas, quasi vel consilium mutet, vel à seipso distideat? Imò vbi non capimus quomodo fieri velit Deus quod facere vetat, veniat nobis in memoriam nostra imbecillitas, & simul reputemus, lucem quam inhabitat, non frustra vocari inaccessible, quia caligine obducta est. Ergo huic Augustini sententiæ pii omnes & modesti facillè acquiescent, Interdum bona voluntate hominem velle aliquid quod Deus non vult. velut si bonus filius patrem vult viuerè, quem Deus vult mori. Rursus fieri posse vt idem velit homo voluntate mala, quod Deus vult bona: velut si malus filius velit mori patrem, velit hoc etiam Deus. nempe ille vult quod nō vult Deus, iste verò vult quod vult & Deus. Et tamen

bonæ

bonæ voluntati Dei pietas illius potius consonat, quam huius idem volentis impietas: tātum interest quid velle homini, quid Deo congruat, & ad quem finem referatur cuiusque volūtas, vt vel approbetur vel improbetur. Nam Deus quæ bene vult, per malas volūtas malorū hominū implet. Paulo verò antè dix erat, sua defectione Angelos apostatas, omnesque reprobos, quantū ad ipsos pertinet, fecisse quod Deus volebat: quantum verò ad omnipotentiam Dei, nullo modo hoc potuisse: quia dum contra Dei voluntatem faciunt, de ipsis facta est eius voluntas. vnde exclamat, Magna opera Dei, exquisita in omnes voluntates eius: vt miro & ineffabili modo non fiat præter eius voluntatem *Psal. III.* quod etiam contra eius sit voluntatem: quia non fieret si non sine- *a. 2* ret: nec vtique nolens finit, sed volens: nec sineret bonus fieri malè, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene.

4 Hoc etiam modo soluitur, imò sponte liquefcit altera obiectio, Si non modò impiorum opera vitur Deus, sed etiam consilia & affectus gubernat, scelerum omniū esse authorem: ac proinde immeritò damnari homines si exequūtur quod decreuit Deus, quia eius voluntati obtemperant. Perperam enim miscetur cum præcepto voluntas, quam longissimè ab illo differre innumeris exemplis constat. Nam et si dum stuprauit Absalom patris vxores voluit Deus hoc probro vlcisci Dauidis adulterium: non ideo *2. Sa. 16.* tamen præcepit scelerato filio incestum committere, nisi forte *d. 22* Dauidis respectu, sicut loquitur de cōiitiis Semei. Nam illum Dei *1. b. c. 10* iussu maledicere dum fateretur, minimè commendat obsequium, ac si Dei imperio pareret proteruus ille canis: sed eius linguam flagellum Dei esse agnoscens, castigari patienter sustinet. Hoc quidem tenendum est, dum per impios peragit Deus quod occulto suo iudicio decreuit, non esse excusabiles, quasi obediunt eius præcepto, quod data opera pro sua libidine violant. Iam quomodo ex Deo sit, & occulta eius prouidentia regatur quod peruersè faciunt homines, illustre documentum est electio regis Iarobeam, in qua seuerè damnatur populi temeritas & amen- *1. Re. 12.* tia, quòd ordinem à Deo sancitum peruerterit, ac perfidè descie- *e. 20* rit à familia Dauidis. & tamen scimus voluisse vngi: vnde & in verbis Osee quædam apparet repugnantiæ species, quòd vbi conquestus est Deus regnum illud se nesciente & nolente fuisse erectum, *Osea 8. a.* alibi prædicat se dedisse regem Iarobeam in furore suo. Quomo- *4* do hæc conuenient, Iarobeam non ex Deo regnasse, & ab eodem *Osea 13.* fuisse præfectum regem? Nempe quia nec desciscere à familia Dauidis potuit populus quin iugum sibi diuinitus impositum excuteret: neque tamen libertas ipsi Deo erepta fuit quominus Solomonis ingratitude ita puniret. Videmus ergo vt Deus, perfidiam nolendo, defectionem tamen alio fine iustè velit. vnde & Iarobeam præter spem sacra vnctione impellitur ad regnum. Hac *1. Reg.* ratione dicit Sacra historia fuisse à Deo suscitatum holtem, qui So- *II. l. 23*

lomonis filium exueret regni parte. Diligenter vtrunque expendant lectores, quia placuerat Deo sub manu vnus Regis gubernari populum: vbi in duas partes scinditur, fieri contra illius voluntatem: & tamen ab eiusdem voluntate initium fuisse diuortii. Nam certè quòd Iarobeam nihil tale cogitantem Propheta & voce & vnctionis tessera ad spem regni sollicitat, non fit hoc vel nescio vel inuito Deo, qui ita fieri mandauit: & tamen iure damnatur populi rebellio, quòd velut inuito Deo à Davidis posteris descuerit.

1. Reg.
12. d. 15

Hac ratione etiam subiicitur postea, quòd Rehabeam superbè despexit populi preces, hoc à Deo factum esse, vt stabiliret verbum quod pronuntiauerat per manum Abihæ serui sui. Ecce vt nolente Deo laceretur sacra vnitas, & tamen vt eodem volente alienentur à Filio Solomonis decem tribus. Accedat simile quoque aliud exemplum, vbi consentiente populo, imò manus suas præbente, iugulantur filii regis Achab, & exterminatur tota progenies. Verè

2. Reg.
10. b. 7

quidem refert Iehu nihil in terram cecidisse ex Dei sermonibus, sed ipsum fecisse quicquid loquutus fuerat per manum serui sui Eliæ. Et tamen non abs re ciues Samariæ perstringit quòd operam suam commodassent, Iustine estis, inquit? Si ego comuravi contra dominum meum, quis hos omnes occidit? Iam antè liquidò, nisi fallor, explicui quomodo in eodem opere tam se prodatur hominis crimen, quàm resurgat Dei iustitia: & modestis ingeniis semper

Epist.
48. ad
Vincen-
tium.

hæc Augustini responsio sufficiet, Quum Pater tradiderit Filium, & Christus corpus suum, & Iudas Dominum, cur in hac traditione Deus est iustus, & homo reus, nisi quia in re vna quam fecerunt, causa non vna est ob quam fecerunt? Si quos autem magis impediatur quod nunc dicimus, nullum esse Dei cum homine consensum, vbi hic iusto illius impulsu agit quod sibi non licet: succurrat

De gra-
tia & li-
bit. ad
Valen-
tium. cap. 20

quod alibi admonet idem Augustinus, Quis non ad ista iudicia contremiscat, vbi agit Deus etiam in cordibus malorum quicquid vult, reddens eis tamen secundum eorum merita? Et certè in Iudæ perfidia nihilo magis fas erit culpam sceleris Deo adscribere, quia Filium suum & tradi voluit ipse, & tradidit in mortem: quàm redemptionis laudem ad Iudam transferre. Itaque verè alibi idem scriptor admonet, in hoc examine Deum non inquirere quid potuerint homines, vel quid fecerint, sed quid voluerint, vt in rationem veniat consilium & voluntas. Quibus hoc asperum videtur, quàm tolerabilis sit sua morositas paulisper cogitent, dum rem claris Scripturæ testimoniis testatam, quia excedat eorum captum, respuunt, ac vitio vertunt in medium proferri quæ Deus nisi sciuisset vtilia esse cognitu, nunquam per Prophetas suos & Apostolos doceri iussisset. Nam sapere nostrum nihil aliud esse debet quàm mansueta docilitate amplecti, & quidem sine exceptione, quicquid in Sacris scripturis traditum est. Qui verò proteruius insultant, quum satis constet eos cõtra Deum blaterare, longiori refutatione digni non sunt.

INSTITUTIONIS CHRISTIANÆ RELIGIONIS

Liber secundus.

De cognitione Dei Redemptoris in Christo, quæ Patrîbus sub Lege primùm, deinde & nobis in Euangelio patefacta est.

Adæ lapsu & defectione totum humanum genus maledictioni fuisse addictum, & à prima origine degenerasse: ubi de peccato originali.

CAP. I.

NON sine causa, prouerbio veteri tantopere homini commendata semper fuit cognitio sui ipsius. Nam si iurpe ignorare ducitur quæcunq; ad humanæ vitæ rationem pertinent: multò verò scædior ignorantia nostri est, qua fit vt in capiêdo de re qualibet necessaria cõsilio miserè hallucinemur, atque ad eò cæcutiamus. Verùm quo vtilior est præceptio, eo diligentius vidêdum est nobis ne ipsa præposterè vtamur: quod philologis quibusdã videmus accidisse. Illi enim dum hominè hortantur vt seipsum nouerit, finem simul proponunt, ne dignitatem excellentiãque suam nesciat. neque aliud ipsum in se contemplari volunt, quàm vnde iuani fiducia intumescat & superbia infletur. Nostri autem cognitio primùm in eo sita est, vt reputâtes quid nobis in creatione datum sit, & quàm benignè suam erga nos gratiam continet Deus, sciamus quanta sit naturæ nostræ excellentia, si quidem integra maneret: simul tamen cogitemus, nihil nobis inesse proprium, sed precariò nos tenere quicquid in nos Deus contulit, vt semper ab ipso pendeamus. Deinde vt nobis occurrat misera post Adæ lapsum nostra cõditio, cuius sensus, prostrata omni gloria & fiducia, nos pudore obrutos verè humiliet. Nam sicuti Deus ad imaginem suam initiò nos finxit, vt mentes nostras tum ad virtutis studium, tum ad æternæ vitæ meditationem erigeret: ita, ne socordia nostra obruatur tanta generis nostri nobilitas, quæ nos à brutis animalibus discernit, cognoscere operæpretium est, ideò nos ratione & intelligentia præditos esse, vt sanctam & honestam vitam colendo ad propositum beatæ immortalitatis scopum tendamus. Caterùm in mentem venire nequit prima illa dignitas, quin mox ex altera parte se offerat triste sceditatis & ignominie nostræ spectaculũ, ex quo primi hominis persona ab origine nostra excidimus. Vnde & nostri odium ac displicentia veraque humilitas oritur, & nouum

Gen. 1.27

accenditur quærendi Dei studium, in quo quisque ea bona reciperet quorum profus inanes & vacui deprehendimur.

2 Hoc sanè quærendum in excutiendis nobis esse præscribit Dei veritas. nempe talem exigit notiã, quæ nos & ab omni propriæ facultatis confidentia procul auocet, & omni gloriandi materia destitutos, ad submissionem adducat. Quam regulam tenere conuenit si ad rectam & sapiendi & agendi metam pertingere libet. Neque me latet quanto plausibilior sit illa sententiã quæ ad reputanda nostra bona potiùs nos inuitat, quàm ad inspiciendam, quæ nos pudore obruere debet, miseram nostram inopiam vnã cum ignominia. Siquidem nihil est quod magis appetat humanum ingenium quàm blanditiis demulceri. atque idè, vbi dotes suas magnifieri audit, in hanc partem nimia credulitate propendet. Quo minus mirum est, hîc adè perniciosè fuisse à maxima hominum parte aberratum. Nam quum sit ingenuus vniuersis mortalibus plusquam cæcus sui amor, libentissimè sibi persuadent nihil inesse sibi quod meritò debeat esse odiosum. Ita sine alieno patrocinio vanissima hæc opinio fidem passim obrinet, hominem sibi abundè sufficere ad bene beatèque viuendum. Quòd si qui modestiùs sentire volunt, vtcunque aliquid Deo concedant, ne sibi arrogare omnia videantur: sic tamen partiuntur vt potissima & gloriæ & fiduciæ materia semper apud se resideat. Iam si accedit oratio, quæ sponte prurientem in hominis medullis superbiam suis illecebris titillet, nihil est quod magis arrideat. Proinde vt vnusquisque humanæ naturæ præstantiam benignissimè suo præconio extulit, ita magno seculorum propè omnium applausu fuit exceptus. Sed enim quæcunque talis est humanæ excellentiæ commendatio, quæ hominem in se acquiescere doceat, nihil aliud quàm suauitate illa sua delicias facit: & sic quidem illudit, vt qui assentiuntur, eos pessimo exitio perdat. Quorsum enim pertinet, vana omni fiducia fretos deliberare, instituere, tentare, moliri quæ putamus ad rem pertinere: & defici quidem ac destitui tum sana intelligentia, tum vera virtute inter primos conatus: pergere tamen securè, donec in exitium corruamus? Atqui non aliter succedere iis potest qui se aliquid posse propria virtute confidunt. Talibus ergo magistris, qui reputandis tantùm bonis nostris nos detinent, si quis auscultet, non in sui cognitionem proficiet, sed in pessimam ignorance abripietur.

3 Ergo quum in hoc consentiat Dei veritas cum publico omnium mortalium sensu, secundam sapientiæ partem in nostri cognitione repositam esse: in ipsa tamen cognoscendi ratione magnum est dissidium. Tunc enim homo, iudicio carnis, probè sibi exploratus videretur, quum & intelligentia & integritate sua confusus, audaciam sumit, ac sese incitat ad virtutis officia: & indicto vitii bello, ad id quod pulchrum & honestum est toto studio incumbere conatur. Qui autem se ad amissim diuini iudicii inspicit

& examinat, nihil reperit quod animum ab bonam fiduciam erigat: ac quo penitius se excussit, eo magis deicitur: donec omni fiducia prorsus abdicatus, nihil sibi ad vitam rectè instituentiam relinquit. Neque tamen vult nos obliuisci Deus primæ nobilitatis, quam Adæ patri nostro contulerat, nempe quæ nos ad iustitiæ bonitatisque studium meritò expergefacerere debeat. Non enim possumus aut primam nostram originem, aut quorsum conditi sumus cogitare, quin ad meditantam immortalitatem, expetendumque Dei regnum pungamur. Sed tantum abest vt animos nobis faciat ista recognitio, vt potius submissis illis, ad humilitatem prosternat. Quæ enim illa est origo? Nempe à qua excidimus. Quis ille creationis nostræ finis? A quo penitus auersi sumus, vt miseræ nostræ sortis periculi ingemiscamus: ingemiscendo, ad perditam illam dignitatem suspiremus. Nos autem quum dicimus nihil in se oportere hominem intueri quod ipsum animosum reddat, intelligimus nihil esse penes ipsum cuius fiducia debeat superbire. Quare si libet, quam homo sui notitiam habere debet, ita partiamur, vt primo loco, quem in finem creatus sit, & donis non contemnendis præditus, reputet: qua cogitatione ad diuini cultus vitæque futuræ meditationem exciteretur: deinde suas facultates, vel certè facultatum inopiam expendat: qua perspecta, non secus atque in nihilum redactus, in extrema confusione iaceat. Huc tendit prior consideratio, vt quale sit officium suum agnoscat: altera, quid ad ipsum præstandum valeat. De vtraque, prout series docendi poscet, à nobis differetur.

4 Quia verò non leue delictum, sed detestabile fuisse scelus oportet, quod tam seuerè vltus est Deus, species ipsa peccati in lapsu Adæ consideranda nobis est, quæ horribilem Dei vindictam accendit in totum humanum genus. Puerile est quod de gulæ intemperie vulgo receptum fuit. Quasi verò summa & caput virtutum omnium in abstinentia vnus tantum fructus fuerit, quum vndique affluerent quæcunque expetibiles erant deliciae, atque in beata illa terræ fecunditate non tantum copia ad lautitias suppeteret, sed etiam varietas. Altius igitur spectandum, quia prohibitio ab arbore scientiæ boni & mali, obedientiæ examē fuit, vt parendo Adam se Dei imperio libèter subesse probaret. Nomē verò ipsum ostendit præcepti non alium fuisse finē, quàm vt sua sorte contentus, se improba cupiditate altius non efferret. Promissio autem, qua vitam æternam sperare iussus est quandiu ederet de arbore vitæ: rursus horrenda mortis denuntiatio, simulac gustaret de arbore scientiæ boni & mali, ad fidem eius probandam & exercendam spectabat. Hinc elicere non difficile est quibus modis in se prouocauerit Adam iram Dei. Non malè quidem Augustinus, dum superbiam dicit malorum omnium fuisse initium: quia nisi hominem altius quàm licebat & quàm fas erat extulisset ambitio, manere poterat in suo gradu: plenior tamen definitio ex ten-

i.iii.

ratiōnis specie, quam describit Moses, sumenda est. Nam dum serpentis captione abducitur per infidelitatem mulier à verbo Dei, iam initium ruinæ apparet fuisse inobedientiam. Quod etiam confirmat Paulus, vnius hominis inobedientia omnes fuisse perditos docens. Simul tamen notandum, descivisse primum hominem ab imperio Dei, quòd non tantum Satanæ illecebris captus fuerit, sed contempta veritate, deflexerit ad mendacium. Et certè contempto Dei verbo, excutitur omnis eius reuerentia: quia nec aliter consistit eius maiestas inter nos, nec integer manet eius cultus, nisi dum ab eius pendemus ore. Proinde infidelitas radix defectionis fuit. Hinc autem emerfit ambitio, & superbia, quibus annexa fuit ingratitude, quòd Adam plus appetendo quam concessum erat, tantam Dei liberalitatem qua ditatus erat, indignè spreuit. Hæc verò prodigiosa fuit impietas, terræ filio parum videri quòd ad similitudinem Dei factus esset, nisi accedat æqualitas. Si fœdum & execrabile scelus est apostasia, qua se homo conditoris sui imperio subducit, imò petulanter excutit eius iugum, frustra extenuatur peccatum Adæ. Quanquam non simplex apostasia fuit, sed cum fœdis in Deum probris coniuncta, dum Satanæ calumniis subscribunt quibus Deum & mendacii & invidiæ & malignitatis insimulat. Denique infidelitas ambitioni ianuam aperuit: ambitio verò contumaciæ fuit mater, vt homines, abiecto Dei metu, sese proiicerent quòd ferebat libido. Itaque rectè Bernardus ianuam salutis aperiri nobis docet, quum hodie Euangelium auribus recipimus: sicuti illis fenestris, dum Satanæ paruerunt, mors admissa fuit. Nunquam enim repugnare Dei imperio ausus fuisset Adam, nisi eius verbo incredulus. Optimum scilicet hoc erat frænum ad omnes affectus rite temperandos, nihil melius esse quam Dei mandatis parendo, colere iustitiam: deinde vltimam fœlicis vitæ metam esse ab ipso diligi. Diaboli ergo blasphemias abreptus, quantum in se erat exinaniuit totam Dei gloriam.

5 Sicut spiritualis Adæ vita erat, manere opifici suo coniunctum & deuinctum: ita alienatio ab eo fuit animæ interitus. Nec mirum si genus suum pessundedit sua defectione qui totum naturæ ordinem peruertit in cælo & in terra. Ingemiscunt omnes creaturæ, inquit Paulus, corruptioni obnoxia, non volentes. Si causa queritur, non dubium est quin partem sustineant eius pœnæ quam promeritus est homo, in cuius vsum condita fuerant. Quum ergo sursum & deorsum ex eius culpa fluxerit maledictio, quæ grassatur per omnes mundi plagas, nihil à ratione alienum si propagata fuerit ad totam eius sobolem. Postquam ergo in eo oblitterata fuit cœlestis imago, non solus sustinuit hanc pœnam, vt in locum sapientiæ, virtutis, sanctitatis, veritatis, iustitiæ (quibus ornamentis vetustus fuerat) teterrimè cederent pestes, cæcitas, impotentia, impuritas, vanitas, iniustitia: sed iisdem quoque miseris implicuit suam

Rom. 5.
d. 19

Rom. 8.
d. 22

suam progeniē, ac immerfit. Hęc est hæreditaria corruptio, quam Peccatum originale veteres nuncupauerunt: Peccati voce intelligentes naturæ antea bonæ puræque deprauationem. Qua de re multa fuit illis concertatio, quum à sensu nihil magis sit remotum quàm ob vnus culpam fieri omnes reos, & ira peccatum fieri commune. Que videtur fuisse ratio verustissimis Ecclesiæ doctoribus cur obscurè tantùm perstringerent hoc caput: saltem minùs dilucidè quàm par erat, explicarent. Neque tamen hæc timiditas efficere potuit quin surgeret Pelagius, cuius profanum commētum fuit, Adam suo tantùm damno peccasse, nihil nocuisse posteris. hac scilicet astutia Satan morbum tegendo, incurabilem reddere tentauit. Cæterùm quum euinceretur manifesto Scripturæ testimonio, peccatum à primo homine transiisse in totam posteritatem: cauillabatur transiisse per imitationem, non propagationem. Ergo boni viri in hoc elaborarunt (ac præ aliis Augustiaus) vt ostenderent nos non ascita nequitia corrupti, sed ingentam vitiositatem ab vtero matris afferre. Quod inficiari summæ impudentiæ fuit. Sed Pelagianorum & Cælestianorum temeritatem non mirabitur, qui ex illius sancti viri monumentis perspexerit quàm fuerint in aliis omnibus perditæ frontis bestię. Certè non ambiguum est quod confitetur Dauid, se in iniquitatibus genitum, & in peccato cõceptum *Psal. 51.* à matre. Non arguit illic patris aut matris delicta: sed, quò Dei erga se bonitatem melius commendet, propriæ peruersitatis confessionem ab ipsa genitura repetit. Quum id Dauidi peculiare non fuisse constet, sequitur communem humani generis sortem sub eius exemplo notari. Omnes ergo qui ab impuro semine descendimus, peccati contagione nascimur infecti: imò, antequam lucem hanc vitæ aspiciamus, sumus in Dei conspectu fœdari & inquinati. Quis enim daret mundum de immundo? Nè vnus quidem, vt est in *Iob. 14. 4.* libro Iob.

4
6 Audimus ita in filios transmitti parentum immunditiam, vt omnes citra vllam exceptionem, sua origine sint inquinati. Huius autem pollutionis non reperietur exordium, nisi ad primum omnium parentem, tanquam ad fontem ascendimus. Ita certè habendum est, fuisse Adamum humanæ naturæ non progenitorem modò, sed quasi radicem, atque ideo in illius corruptione meritò vitiatum fuisse hominum genus. Quod ex illius & Christi comparatione planum facit Apostolus. Quemadmodum (inquit) per vnum hominem peccatum intrauit in vniuersum mundum, & per peccatum mors: quæ in omnes homines peruagata, quando omnes peccauerunt: ita per gratiam Christi iustitia & vita nobis restituta est. Quod hîc garrient Pelagiani? peccatum Adæ imitatione propagatum? Ergòne ex Christi iustitia nihil aliud proficimus, nisi quòd exemplum nobis est ad imitationem propositum? Quis tantum sacrilegium ferat? Quòd si extra controuersiam est, Christi iustitiam communicatione nostram esse & ex ea vitam: simul con-

Roma. 5.
b. 12.

i.iii.

ficitur, vtranque ita in Adam fuisse perditam, vt in Christo recuperetur: peccatum verò & mortem ita per Adam obrepfisse, vt per Christum aboleantur. Non sunt obscura verba, iustificari multos per Christi obedientiam, quemadmodum per Adæ inobedientiam peccatores fuerant constituti. Ideòque inter eos duos hanc esse relationem, quòd hic nos suo exitio inuolutos secum perdidit: ille nos sua gratia in salutem restituit. In tam perspicua luce veritatis nihil longiore vel magis laboriosa probatione opus esse arbitror.

Cap. 15. Sic & in priore ad Corinthios, quum in resurrectionis fiducia vult
c. 22 pios confirmare, ostendit recuperari in Christo vitã, quæ in Adam per-
dita fuerat. Qui nos omnes in Adam mortuos esse pronuntiat, iam simul apertè quoque testatur, peccati labe esse implicitos. Neque enim ad eos perueniret damnatio qui nulla iniquitatis culpa attingerentur. Sed clariùs intelligi quid velit, quàm ex alterius membri relatione, non potest, vbi spem vitæ restitutam in Christo docet. Satis autem scitur, illud non aliter fieri quàm vbi mirifica illa communicatione iustitiæ suæ vim in nos Christus transfundit:

Rom. 8. quemadmodum alibi scribitur, Spiritum nobis vitam esse propter
b. 10 iustitiam. Ergo neque aliter interpretari licet quod dicitur, nos in Adam mortuos esse, quàm quòd ipse peccando, non sibi tantùm cladem ac ruinam asciuit, sed naturam quoque nostram in simile præcipitavit exitium. Neque id suo vnus vitio, quod nihil ad nos pertineat: sed quoniam vniuersum suum semen ea in quam lapsus erat vitiositate infecit. Nec verò aliter staret illud Pauli, natura omnes esse iræ filios, nisi iam in ipso vtero maledicti essent. Naturam verò illic notari, non qualis à Deo condita est, sed vt in Adam vitata fuit, facilè colligitur: quia minimè consentaneum esset, Deum fieri mortis authorem. Sic ergo se corruptit Adam, vt ab eo transferit in totam sobolem contagio. Satis etiam clarè pronuntiat cælestis ipse iudex Christus omnes prauos & vitiosos nasci, vbi docet, quicquid genitum est ex carne, carnem esse, ideòque omnibus clausam esse vitæ ianuam, donec regeniti fuerint.

Ephes. 2. a. 3
7
Ioh. 3. a. 6

7 Neque ad eius rei intelligentiam necessaria est anxia disputatio, quæ veteres non parum torfuit: an filii animæ ex traduce paternæ animæ oriatur, quòd in ea potissimùm lues resideat. Eo nos esse contentos oportet, Dominum, quas voluit humanæ naturæ collatas dotes, apud Adamum deposuisse. Ideo illum, quum acceptas perdidit, non tantùm sibi perdidisse, sed nobis omnibus. Quis de animæ traduce sit sollicitus, vbi audiat Adamum nobis non minus quàm sibi ornamenta illa quæ perdidit, accepisse? non vni homini data illa fuisse, sed vniuersæ hominis naturæ attributa? Nihil ergo absurdi, si spoliato eo, natura nuda in ópsque destituitur: si illo per peccatum inquinato, in naturam contagio serpit. Proinde à radice putrefacta rami putridi prodierunt, qui suam putredinem transmiserunt ad alios ex se nascentes surculos. Sic enim vitati sunt filii in parente, vt nepotibus essent tabifici: hoc est, ita corrup-

tionis

ptionis exordium in Adam fuit, vt perpetuo defluxu, à prioribus in posteros transfundatur. Neque enim in substantia carnis aut animæ causam habet contagio: sed quia à Deo ita fuit ordinatum, vt quæ primo homini dona contulerat, ille tam sibi quàm suis haberet simul ac perderet. Quòd autem cauillantur Pelagiani, verisimile non esse à parētibus piis corruptionem ducere liberos, quum magis eorum puritate sanctificari debeant, faciliè refutatur. Non enim ex eorum regeneratione spirituali descendunt, sed generatione carnali. Proinde, vt ait Augustinus, siue reus infidelis, siue abso- *Lib. cõ-*
 lutus fidelis, non absolutos vterque generat, sed reos: quia ex vi- *tra Pela.*
 tiosa natura generat. Porrò quòd eorum sanctitati quodammodo *& Cæ-*
 communicant, specialis est populi Dei benedictio, quæ non facit *les.*
 quominus prima illa & vniuersalis gentis humanæ maledictio præ-
 cedat. Ex natura enim, reatus: sanctificatio autem ex supernaturali
 gratia.

8 Atque ne hæc de re incerta & incognita dicta fuerint, peccatum originale definiamus. Neque verò singulas, quæ à scriptoribus positæ sunt, definitiones excutere mihi propositum est: sed vnam proferam duntaxat, quæ veritati mihi videtur optimè cõsentanea. Videtur ergo peccatum originale hæreditaria naturæ nostræ prauitas & corruptio, in omnes animæ partes diffusa: quæ primùm facit reos iræ Dei, tum etiam opera in nobis profert quæ Scriptura *Galat. 5.*
 vocat opera carnis. Atque id est propriè quod à Paulo sapius Pec- *c. 12*
 carum nominatur. Quæ verò inde emergunt opera, qualia sunt adulteria, scortationes, furta, odia, cædes, comestationes, fructus peccati secundum hanc rationem vocat: quanquam & Peccata, cum in Scripturis passim, tum etiam ab ipso nuncupantur. Hæc itaque duo distinctè obseruanda: nempe, quòd sic omnibus naturæ nostræ partibus vitiatu peruersique, iam ob talem duntaxat corruptionem damnati meritò conuictique coram Deo tenemur, cui nihil est acceptum nisi iustitia, innocentia, puritas. Neque ista est alieni delicti obligatio. quòd enim dicitur, nos per Adæ peccatum obnoxios esse factos Dei iudicio: non ira est accipiendum, acsi infantes ipsi & immerentes culpam delicti eius sustineremus: sed quia per eius transgressionem maledictione induti sumus omnes, dicitur ille nos obstrinxisse. Ab illo tamen non sola in nos pœna grassata est, sed instillata ab ipso lues in nobis residet, cui iure pœna debetur. Quare Augustinus, vtcunque alienum peccatum sæpe vocet (quo *Cũ alibi*
 clariùs ostendat propagine in nos deriuari) simul tamen & pro- *sæpe, tum*
 priù vnicuique asserit. Et Apostolus ipse disertissimè testatur, ideo *verò 3. de*
 mortem in omnes peruagatam, quòd omnes peccarint, id est, in- *peccato-*
 uoluti sint originali peccato, & eius maculis inquinati. Atque ideo *ri merit.*
 infantes quoque ipsi, dum suam secum damnationem à matris vte- *& re. ca.*
 ro afferunt, non alieno, sed suo ipsorum vitio sunt obstricti. Nam *8*
 tametsi suæ iniquitatis fructus nondum protulerint, habent tamen *Rom. 5.*
 in se inclusum semē: imò tota eorum natura, quoddam est peccati *b. 12*

femen: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest. Vnde sequitur, propriè coram Deo censerì peccatum: quia non esset reatus absque culpa. Alterum deinde accedit, quòd hæc peruersitas nunquam in nobis cessat, sed novos assiduè fructus parit: ea scilicet, quæ antè descripsimus, opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas efflat, aut scaturigo aquam sine fine egerit. Quare qui peccatum originale definierunt carentiam iustitiæ originalis, quam inesse nobis oportebat, quamquam id totum complectuntur quod in re est, non tamen satis significanter vim atque energiam ipsius expresserunt. Non enim natura nostra boni tantùm inops & vacua est: sed malorum omnium adeo fertilis & ferax, vt otiosa esse non possit. Qui dixerunt esse concupiscentiam, non nimis alieno verbo vsi sunt, si modò adderetur (quod minimè conceditur à plerisque) quicquid in homine est, ab intellectu ad voluntatem, ab anima ad carnem vsque, hac concupiscentia inquinatum refertumque esse. aut, vt brevius absoluator, totum hominem non aliud ex seipso esse quàm concupiscentiam.

9 Quamobrem dixi cunctas animæ partes à peccato fuisse possessas, ex quo à fonte iustitiæ desciiuit Adam. Neque enim appetitus tantùm inferior eum illexit, sed arcem ipsam mentis occupauit nefanda impietas, & ad cor intimum penetrauit superbia: vt frigidum sit ac stultum, corruptelam, quæ inde manauit, ad sensuales tantùm, vt vocant, motus restringere: aut fomitem vocare qui solam partem quæ illis sensualitas est ad peccatum alliciat, excitet ac trahat. In quo crassam inscitiam detexit Petrus Lombardus, qui sedem quærens & vestigans dicit in carne esse, teste Paulo, non quidem propriè, sed quia in carne magis apparet. Quasi verò tantùm partem animæ designet Paulus, ac non totam naturam quæ supernaturali gratiæ opponitur. Et Paulus omnem dubitationem tollit, corruptionem docens non in vna tantùm parte subsidere, sed nihil à mortifera eius tabe purum esse, aut syncerum. Nam de vitiosa natura disputans, non tantùm inordinatos qui apparent appetituum motus damnat, sed præcipuè contendit mentem cacitari, & cor prauitati addictum esse. atque tertium illud ad Romanos caput nihil aliud est quàm originalis peccati descriptio. Id ex renouatione clariùs patet. Nam spiritus, qui veteri homini & carni opponitur, non modò gratiam notat qua corrigitur inferior pars animæ vel sensuales, sed plenam omnium partium reformationem complectitur. Atque ideo Paulus non tantùm crassos appetitus in nihilum redigi, sed nos spiritu mentis renouari iubet. sicut etiam alibi transformari nos iubet in nouitate mentis. vnde sequitur, partem illam, in qua maximè refulget animæ præstantia & nobilitas, non modò vulneratam esse, sed ita corruptam, vt non modò sanari, sed nouam propè naturam induere opus habeat. Quatenus & mentem & cor occupet peccatum,

Ephes. 4.

e. 23

Rom. 12.

a. 2

peccatum, mox videbimus. Hic tantum breuiter attingere volui, totum hominem quasi diluuiò à capite ad pedes sic fuisse obrutum, vt nulla pars à peccato sit immunis: ac proinde quicquid ab eo procedit in peccatum imputari, sicut dicit Paulus omnes affectus carnis, vel cogitationes, esse inimicitias aduersus Deum, & b. 7 ideo mortem.

10 Eant nunc qui Deum suis vitiis inscribere audent, quia dicimus naturaliter vitiosos esse homines. Opus Dei perperam in sua pollutione seruantur, quod in illa integra adhuc & incorrupta Adæ natura requirere debuerant. A carnis ergo nostræ culpa, non à Deo nostra perditio est, quando non alia ratione perimus, nisi quia degenerauimus à prima nostra conditione. Neque hic obstrepat quispiam, potuisse Deum nostræ saluti melius prospicere si Adæ lapsui occurrisset. Nam obiectio ista cum ob nimis audacem curiositatem piis mentibus abominanda est, tum ad prædestinationis arcanum attinet, quod suo loco postea tractabitur. Quare ruinam nostram naturæ deprauationi imputandam meminimus, ne in Deum ipsum naturæ authorem stringamus accusationem. Hærere quidem exitiale illud vulnus in natura verum est: sed multum refert accesseritne aliunde, an ab origine infederit. Constat autem per peccatum inflictum fuisse. Non est igitur cur conqueramur nisi de nobis ipsis, quod diligenter annotauit Scriptura. Dicit enim Ecclesiastes, Hoc scio, quod fecerit Deus hominem rectum: ipsi autem quæsierunt sibi adinventiones multas. *Eccl. 7. d. 30.* Homini tantum suum exitium adscribendum apparet, quum, Dei benignitate rectitudinem adeptus, sua ipse dementia in vanitatem delapsus sit.

11 Dicimus ergo naturali hominem vitiositate corruptum, sed quæ à natura non fluxerit. A natura fluxisse negamus, vt significemus aduentitiam magis esse qualitatem quæ homini acciderit, quàm substantialem proprietatem quæ ab initio indita fuerit. Vocamus tamen naturalem, nequis ab vnoquoque praua consuetudine comparari putet, quum hæreditario iure vniuersos comprehensos teneat. Neque id sine authore facimus. Eadem enim causa nos omnes esse natura filios iræ docet Apostolus. Quomodo *Ephes. 2. a. 3* creaturæ omnium nobilissimæ insensus esset Deus, cui placent infima quæque opera sua? Sed operis tui corruptioni magis insensus est quàm operi suo. Ergo si ob vitiatam humanam naturam non inscite dicitur homo naturaliter esse Deo abominabilis, non etiam ineptè dicitur naturaliter prauus & vitiosus: quemadmodum non veretur Augustinus, ratione corruptæ naturæ, naturalia dicere peccata quæ in carne nostra necessariò regnant, vbi abest Dei gratia. Ira euanescit stultum Manichæorum nugamèrum, qui quum substantialem in homine malitiam imaginarentur, alterum illi conditorem affingere ausi sunt, ne iusto Deo viderentur mali causam & principium assignare.

Hominem arbitrii libertate nunc esse spoliatum, & miserae seruituti addictum. CAP. II.

POST QUAM visum est peccati dominatū, ex quo primum hominem sibi obligatum tenuit, non solum in toto genere grassari, sed insolidum etiam occupare singulas animas, nunc propius excutiendum restat, ex quo in hanc seruitutem redacti sumus, an omni spoliati simus libertate: & si qua particula adhuc vigeret, quousque vis eius procedat. Sed quò facilius nobis huius quaestionis veritas eluceat, scopum obiter praefigam, quò tota summa destinanda sit. Hæc autem optima cauendi erroris erit ratio, si pericula considerentur quæ vtrinque imminent. Nam vbi omni rectitudine abdicatur homo, statim ex eo desidia occasionem arripit: & quia nihil ad iustitiæ studium valere per se dicitur, illud totum, quasi iam nihil ad se pertineat, sùsque deque habet. Rursum vel minurulum illi quippiam arrogari non potest quin & Deo præripiatur suus honor, & ipse temeraria confidentia labefactetur. Ad hos ergo scopulos ne impingamus, tenendus hic cursus erit, vt homo nihil boni penes se reliquū sibi esse edoctus, & miserrima vndique necessitate circumseptus, doceatur tamen ad bonum quo vacuus est, ad libertatem, qua priuatus est, aspirare: & acrius ab ignauia excitetur quàm si summa virtute fingeretur instructus. Hoc secundum quàm necessarium sit, nemo non videt. De priore video à pluribus dubitari quàm conueniebat. Nam hoc extra controuersiam posito, nihil homini de suo adimendum esse, quantopere interfit ipsum falsa gloriatione deiici, palàm constare debet. Nam si ne tum quidem hoc homini concessum fuit vt in se gloriaretur, quum Dei beneficentia summis ornamentis esset insignitus, quantum nunc humiliari conuenit, vbi ob suam ingratitude ab eximia gloria in extremam ignominiam deturbatus est? Pro eo, inquam, tempore quo in summum honoris fastigium euectus erat, Scriptura nihil aliud ei tribuit quàm quòd creatus esset ad imaginem Dei: quo scilicet insinuat, non propriis bonis sed Dei participatione fuisse beatum. Quid ergo nunc superest nisi vt Deum, (cuius beneficentiæ gratus esse non potuit, quum diuini gratiæ eius afflueret) omni gloria nudus ac destitutus agnoscat? & quem bonorum suorum recognitione non glorificauit, nunc saltem propriæ paupertatis confessione glorificet? Nihilo etiam minus è re nostra est, omnem sapientiæ virtutisque laudem nobis derogari, quàm ad Dei gloriam attinget: vt cum sacrilegio ruinam nostram coniungant qui aliquid vltra verum nobis largiuntur. Quid enim aliud sit, quum matre nostro docemur contendere, nisi quòd baculo arundineo in sublimi euehimur, quo mox con fracto decidamus? Quanquam nimis etiamnum commendantur vires nostræ, dum baculo arundineo comparantur. Fumus enim est quicquid de illis vani homines

commenti

Hæc duo præcepta notat Augustinus Episcopus. 47. & in Iob. cap. 13.

commenti sunt & garrunt. Quare non abs re toties ab Augustino præclara ista sententia repetitur, præcipitari magis à suis defensoribus liberum arbitrium, quàm stabiliri. Hæc præfari necesse fuit propter nonnullos, qui, dum audiunt humanam virtutem funditus everti, vt Dei virtus in homine ædificetur, totâ hanc disputationem pessimè oderunt quasi periculosam, nedum superuacua: quam tamen & in religione necessariam, & nobis vtilissimam esse apparet.

2 Nunc consideremus, quum paulò antè dixerimus, in mente & corde fitas esse animæ facultates, quid pars vtraque polleat. Philosophi sanè magno cōsensu rationem in mente considerare fingunt, quæ instar lampadis consiliis omnibus præluceat, & instar reginæ voluntatem moderetur. Ita enim luce diuina perfusam esse, vt optimè consulere: eo vigore præstare, vt optimè imperare queat. Sensum contrà torpere & lippitudine teneri, vt semper humi serpat, & in crassioribus obiectis volutetur, nec vnquam se attollat ad veram perspicaciam. Appetitum, si rationi parère sustineat, nec sensui subigendum se permittat, ad studium virtutum ferri, rectam viam tenere, & in voluntatem formari: quòd si in seruitutem sensus se addicat, ab eo corrumpi & deprauari, vt in libidinem degeneret. Atque omnino quum ex eorum opinione illæ quas supra dixi animæ facultates insideant, intellectus, sensus, & appetitus, seu voluntas: (quæ appellatio iam vulgatiore vsu recepta est) intellectum ratione præditum asserunt optima ad bene beatæque viuendum moderatrice, ipse modò se in sua præstantia sustineat, ac vim sibi naturaliter inditam exerat. Inferiorem autem eius motionem, quæ sensus dicitur, qua ad errorem & hallucinationem abstrahitur, talem esse vt rationis ferula domari & paulatim profligari queat. Voluntatem porrò inter rationem & sensum mediam locant, sui scilicet iuris & libertatis compotem, siue rationi obtemperare, siue sensui rapiendam se prostituere libeat.

3 Non inficiantur quidem interdum, ipsa nimirum experientia conuicti, quanta cum difficultate rationi apud se regnum homo stabiliat: dum nunc titillatur voluptatum illecebris, nunc falsa bonorum imagine deluditur, nunc impotenter percutitur immoderatis affectibus, & tanquam funibus, vel neruis (vt ait Plato) in diuersum abripitur. Qua etiam ratione Cicero dicit illos à natura datos igniculos, prauis opinionibus malisque moribus mox extinguui. Vbi verò semel occuparunt in animis hominum eiusmodi morbi, impotentius grassari fatentur quàm vt facilè coercere eos liceat: nec dubitant ferocibus equis comparare, qui exturbata ratione, ceu auriga excusso, intemperanter ac sine modo lasciuant. Hoc tamen extra controuersiam ponunt, virtutes & vitia in nostra esse potestate. nam si nostræ (inquiunt) electionis est hoc aut illud agere: ergo & non agere. Rursum si non agere: ergo & agere. Libera autem electione agere videmur quæ agimus, & ab iis

Lib. 1. de leg.

Lib. 3. Tuscul. quest.

Vide a-
pud A-
rist. lib. 3.
Ethic.

cap. 5

abstinere quibus abstinemus : ergo siquid boni agimus ubi libeat, possumus illud omittere : siquid mali perpetravimus , possumus id quoque fugere. Quæ etiam eò licentiæ quidam eorum proruperunt, vt iactarint deorum quidem esse munus , quòd viuimus : nostrum verò, quòd bene sanctèque viuimus. vnde & illud Ciceronis in persona Cottæ, quia sibi quisque virtutem acquirit, neminem ex sapientibus vnquam de ea gratias Deo egisse. Propter virtutem enim laudamur, inquit, & in virtute gloriamur. quod non fieret si donum esset Dei, non à nobis. Ac paulo post, Iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam à Deo petendam, à seipso fumendam esse sapientiam Hæc ergo philosophorum omnium sententiæ summa est, humani intellectus rationem rectæ gubernationi sufficere : voluntatem illi subiacentem, à sensu quidem ad mala sollicitari : sed, vt liberam electionem habet, impediri nequaquam posse quin rationem ducem per omnia sequatur.

4 Inter scriptores Ecclesiasticos tamen nemo exitit qui non agnosceret & sanitatem rationis in homine grauitè ex peccato vulneratam, & voluntatem prauis cupiditatibus valde implicitam esse : multi tamè eorum longè plus æquo philosophis accesserunt. Ex quibus veteres mihi videntur hoc consilio vires humanas sic extulisse, ne si impotentiam disertè essent confessi, primùm philosophorum ipsorum cachinnos, quibuscum tunc certamen habebant, excuterent : deinde carni suapte sponte nimis ad bonum torpenti nouam desidiæ occasionem præberent. Ergo nequid communi hominum iudicio absurdum traderent, Scripturæ doctrinam cum philosophiæ dogmatibus dimidia ex parte conciliare studium illis fuit : præcipuè tamen secundum illud spectasse, ne desidiæ locum facerent, ex eorum verbis apparet. Habet Chrysostramus alicubi, Quoniam bona & mala in nostra Deus potestate posuit, electionis liberum donauit arbitrium : & inuitos non retinet, sed volentes amplectitur. Item, Sæpe qui malus est, si voluerit, in bonum mutatur : & qui bonus, per ignauiam excidit, & fit malus.

Homil. de prod. iuda.

Homil.

18. in Ge.

Homil.

52

quia liberi arbitrii esse nostram naturam fecit Dominus : nec imponit necessitatem, sed congruis remediis apposis totum iacere in ægrotantis sententia finit. Item, Sicut nisi gratia Dei adiuti, nihil vnquam possumus rectè agere : ita nisi quod nostrum est attulerimus, non poterimus supernum acquirere fauorem. Dixerat autem prius, Vt non totum diuini sit auxilii, simul nos aliquid asferre oportet. A deòque verbum hoc illi passim familiare est, Afferamus quod est nostrum, reliqua Deus supplebit. Cui consentaneum quod ait Hieronymus, Nostrum esse incipere, Dei autem perficere : nostrum offerre quod possumus, illius implere quod non possumus. Vides certè iis sententiis homini plus quàm par erat ad virtutis studium illos esse largitos : quia putabant se non aliter torporem nobis ingenitum posse expergefacerè, quàm si solo ipso nos peccare arguerent. Id autem quanta dexteritate ab illis

Dialog.

3. contra

Pelag.

factum

factum sit, postea videbimus. Certè, quas retulimus sententias, esse falsissimas, paulo post constabit. Porrò tamen Græci præ aliis, atque inter eos singulariter Chrysostomus, in extollenda humanæ voluntatis facultate modum excesserunt, veteres tamen omnes, excepto Augustino, sic in hac re aut variant, aut vacillant, aut perplexè loquuntur, vt certi ferè nihil ex eorum scriptis referre liceat. Itaque enumerandis singulorum sententiis exactiùs non insistemus: sed carptim ex vnoquoque tantum delibabimus quantum argumenti explicatio exigere visa fuerit. Qui postea sequuti sunt (dum pro se quisque in humanæ naturæ defensione argutiæ laudem captat) sensim alii post alios in deterius continuò delapsi sunt: donec eò ventum est vt vulgò putaretur homo, sensuali tantùm parte corruptus, habere prorsus incolumem rationem, voluntatem etiam maiori ex parte. Interea volitauit illud in ore omnium, naturalia dona in homine corrupta esse, supernaturalia verò ablata. Sed quorsum tenderet, vix centesimus quisque leuiter gustauit. Ego certè si dilucidè tradere velim qualis sit naturæ corruptela, his verbis facilè sim contentus. Sed magnopere interest atrentè expendi quid homo & in cunctis naturæ suæ partibus vitiat, & donis supernaturalibus exutus valeat. Nimis ergo philosophicè hac de re loquuti sunt qui se Christi iactabant esse discipulos. Nam quasi adhuc integer staret homo, semper apud Latinos liberi arbitrii nomen extitit. Græcos verò non puduit multò arrogantius vsurpare vocabulum. siquidem *αυτεξουσιαν* dixerunt, ac si potestas sui ipsius penes hominem fuisset. Quoniam ergo ad vulgus etiam ipsum omnes hoc principio imbuti sunt, præditum esse libero arbitrio hominem, nonnulli autem eorum qui eximii volunt videri, quousque id extendatur nesciunt: nos vim vocis priùs excutiamus, tum ex Scripturæ simplicitate exequamur quid suapte natura homo ad bonum aut malum polleat. Liberum arbitrium quid esset, quum in omnium scriptis identidem occurrat, pauci definierunt. Viderur tamen Origenes id de quo passim *Lib. 3.* inter eos conueniebat, posuisse, quum dixit, Facultatem esse rationis ad bonum malumve discernendum: voluntatis ad vtrumuis eligendum. Nec ab eo variat Augustinus, quum docet facultatem esse rationis & voluntatis, qua bonum eligitur gratia assistente: malum, ea desistente. Obscurius Bernardus, dum vult argutè loqui, qui ait esse consensum, ob voluntatis inamissibilem libertatem, & rationis indeclinabile iudicium. Nec satis popularis Anselmi definitio, qui tradit esse potestatem seruandæ rectitudinem propter seipsam. Itaque Petrus Lombardus & Scholastici Augustini definitionem magis amplexi sunt, quia & aperrior erat, & *Lib. 2. senten. dist. 24* gratiam Dei non excludebat: sine qua voluntatem sibi per se non sufficere videbant. Sua tamen & ipsi afferunt, siue quæ meliora esse, siue quæ facere putabant ad maiorem explicationem. Principiò consentiunt, nomen arbitrii magis ad rationem referendum,

cuius est discernere inter bona & mala: epithetum Liberi, ad voluntatem propriè pertinere, quæ ad vtrunque flecti possit. Quare *Partis 1. quæst. 83. art. 3.* quum libertas propriè voluntati conueniat, Thomas optimè quadrare dicit si liberum arbitrium dicatur vis electiua, quæ mixta quidem ex intelligentia & appetitu, magis tamen ad appetitum inclinēt. Iam habemus in quibus firam esse doceant vim liberi arbitrii, in ratione scilicet & voluntate. nunc quantum vtrique parti tribuant, breuiter videndum superest.

Lib. 1. c. 2. 5 Communiter solent res medias, quæ scilicet nihil ad regnum Dei pertinent, sub libero hominis consilio ponere: veram autem iustitiam ad specialem Dei gratiã & spiritualem regenerationem referre. Quod dum vult ostendere author operis De vocatione Gentium, triplicem voluntatem numerat: primam sensitiuam, alteram animalem, tertiam spiritualem: quarum priores duas homini liberas esse tradit, vltimam opus esse Spiritus sancti in homine. Quod an verum sit, suo loco tractabitur: nunc enim recensere breuiter aliorum sententias, non refellere propositum est. Hinc fit vt quum de libero arbitrio agunt scriptores, non quid ad ciuiles seu externas actiones: sed quid ad diuinæ Legis obedientiam valeat, in primis requirant. Quam posteriorem quæstionem sic præcipuam esse fateor, vt illam arbuter non profus negligendam. Cuius sententiæ spero me optimam rationem redditurum. Obtinuit autem in scholis distinctio, quæ triplicem libertatem numerat: à necessitate primam, secundam à peccato, tertiam à miseria. quarum prima sic homini naturaliter inhæreat vt nequeat vllō modo eripi, duæ alterę per peccatum sint amissæ. Hanc distinctionem ego libenter recipio, nisi quòd illic necessitas cum coactione perperam confunditur: inter quas quantum sit discriminis, & quàm necessariò considerandum, alibi apparebit.

Lib. 2. dist. 26. 6 Hoc si recipitur, extra controuersiam erit, non suppetere ad bona opera liberum arbitrium homini, nisi gratia adiuuetur, & gratia quidem speciali, qua electi soli per regenerationem donantur. Nam phreneticos nihil moror, qui gratiam pariter & promiscuè expositam esse garriunt. Sed nondum istud liquet, siue in totum priuatus bene agendi facultate, an habeat adhuc nonnullam, sed pusillam & infirmam: quæ per se quidem nihil possit, opitulante verò gratia, suas ipsa quoque partes agat. Id dum vult expedire Magister sententiarum, duplicem gratiam necessariam esse nobis docet, quò reddamur ad bonum opus idonei. Alteram vocat Operantem, qua fit vt efficaciter velimus bonum: Cooperantem alteram, quæ bonam voluntatem sequitur adiuuando. In qua partitione hoc mihi displicet, quòd dum gratiæ Dei tribuit efficacem boni appetitum, innuit hominem iam suapte natura, bonum quodammodo, licet ineffaciter, appetere, sicut Bernardus bonam quidem voluntatem opus Dei esse asserens, homini tamen hoc concedit, vt motu proprio bonam eiusmodi voluntatem

tem appetat. Sed istud ab Augustini mente procul abest, à quo ta- *De libe-*
 men sumpsisse partitionem videri vult Lombardus. In secundo *ro arbo-*
 membro ambiguitas me offendit, quæ peruersam genuit inter- *trio.*
 pretationem. Ideo enim putarunt nos secundæ Dei gratiæ coope-
 rari, quòd nostri iuris sit primam gratiam vel respuendo irritam
 facere, vel obedienter sequendo confirmare. Quod author operis *Lib. 2.*
 De vocatione Gentium sic exprimit, Liberum esse iis qui rationis *ca. 4*
 iudicio vtuntur, à gratia discedere: vt non discessisse sit præmium,
 & vt quod non potest nisi Spiritu cooperante fieri, eorum meritis
 deputeretur quorum id potuit voluntate non fieri. Hæc duo nota-
 re obiter libuit, vt videas iam lector quantum à sanioribus Scho-
 lasticis dissentiam. Longiore enim interuallo à recentioribus So-
 phistis differo, quanto scilicet à vetustate longiùs abscefferunt.
 Vtunque, ex hac tamen partitione intelligimus qua ratione li-
 berum dederint arbitrium homini. Pronuntiat enim tandem
 Lombardus, non liberi arbitrii ideo nos esse quòd ad bonum & *Lib. 2.*
 malum vel agendum vel cogitandum peræque polleamus: sed *senten-*
 duntaxat quòd coactione soluti sumus. Que libertas non impe- *dist. 23*
 ditur, etiam si prauis simus, & serui peccati, & nihil quàm peccare
 possimus

7 Liberi ergo arbitrii hoc modo dicitur homo, non quia li-
 beram habeat boni æquè ac mali electionem: sed quia malè vo-
 luntate agit, non coactione. Optimè id quidem: sed quorsum at-
 tinebat rem tantulam adeò superbo titulo insignire? Egregia ve-
 rò libertas, si homo quidem non cogitur ad seruiendum peccato:
 sic tamen est ἐδολόδουλος, vt vinceta teneatur peccati compedibus
 eius voluntas. Equidem λογισμαχίας abominor, quibus frustra Eccle-
 sia fatigatur: sed religiosè censeo cauendas eas voces quæ absur-
 dum aliquid sonant: præsertim vbi perniciosè erratur. Quotus au-
 tem quæso, quisque est, qui dum assignari homini liberum arbi-
 trium audit, non statim concipit illum esse & mentis suæ & vo-
 luntatis dominum, qui flectere se in vtramuis partem à seipso pos-
 sit? Atqui (dicit quispiam) sublatum erit huiusmodi periculum, si
 de significatione diligenter plebs admoneatur. Imò verò quum in
 falsitatem vltro humanum ingenium propendeat, citius errorem
 ex verbulo vno hauriet, quàm veritatem ex proluxa oratione. Cu-
 ius rei certius habemus in hoc ipso vocabulo, quàm optandum sit,
 experimentum. Illa enim veterum interpretatione prætermis-
 sa, rota ferè posteritas in verbi etymo dum hæret, in exitialem confi-
 dentiam eneeta est.

8 Quòd si nos Patrum autoritas mouet: illi quidem assidue
 in ore habent vocabulum, sed simul declarant quanti faciant il-
 lius vsum: in primis Augustinus, qui non dubitat Seruum appella-
 re. Alicubi succenset aduersus eos qui liberum negant arbitrium:
 sed præcipuam rationem declarat, quum ait, Tantùm ne audeat *Lib. 1. c. 8*
 quisquam sic negare voluntatis arbitrium, vt velit excusare pec- *ira Iulian-*
 k. i. *num.*

Homi. catum. At certè alibi fatetur sine Spiritu non esse liberam hominis
 53. in 10. voluntatè, quum cupiditatibus vincientibus ac vincentibus subdi-
han. Ad ra sit. Item, victa vitio in quod cecidit voluntate, cœpisse carere li-
Anast. bertate naturam. Item, hominem libero arbitrio malè vsum, & se
epist. 44 & arbitrium suum perdidisse. Item, liberum arbitrium captiuat-
De per- tum, nequid possit ad iustitiam. Item, liberum non fore, quod non
se. iust. Dei gratia liberauerit. Item, iustitiam Dei non impleri, quum Lex
Enchiri. iubet, & homo quasi suis viribus facit: sed quum Spiritus adiuuat:
ad Lau- & hominis non libera, sed à Deo liberata voluntas obsequitur.
rent. cap. Atque horum omnium rationem breuiter reddit, quum alibi scri-
 30
Lib. 3. ad bibe: sed peccando amisisse. Itaque alibi, postquam ostendit libe-
Bonifac. rum arbitrium constitui per gratiam, acriter in eos inuehitur, qui
cap. 8 sibi illud arrogant sine gratia. Ut quid ergo, inquit, miseri homines
Li. 3. ca. aut de libero arbitrio audent superbire, antequam liberentur: aut
 7
Lib. 1. ad liberi arbitrii utique libertatem sonare. Vbi autem Spiritus Domi-
Bonifac. ni, sibi libertas. Si ergo serui sunt peccati, quid se iactant de libero
cap. 3 arbitrio? A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est.
Li. 3. ca. Si autem liberati sunt, quid se iactant velut de opere proprio? An
 7
Libr. de potestis facere? Quid, quòd alio etiam loco videtur iocose elude-
verb. de re vsum eius vocis, quum dicit, liberum quidem esse arbitrium, sed
ps. ser. 3 non liberatum: liberum iustitiæ, seruum peccati? Quam senten-
Libr. de tiam alibi quoque repetit & explicat, vbi docet liberum à iustitia
spiritu non esse hominem, nisi arbitrio voluntatis: à peccato autem non
libera, ca. fieri liberum nisi gratia Saluatoris. Qui libertatem hominis nihil
 30
2. Cor. 3. aliud esse sibi testatur quàm emâncipationem, vel manumissionem
d 17 à iustitia, illius inane nomen videtur bellè irridere. Itaque si quis
Ioh. 15. vocis huius vsum non praua intelligentia sibi permittat, per me
a. 5 quidem non vexabitur ob eam rem: sed quia sine ingenti periculo
De cor- non posse retineri censeo, magno contra Ecclesiæ bono futurum
rept. & si aboleatur: neque ipse vsurpare velim, & alios, si me consulant,
grat. cap. abstinere optarim.

9 Magnam mihi præiudicium attulisse forsàn videar, qui scri-
 ptores omnes Ecclesiasticos, excepto Augustino, ita ambiguè aut
 variè in hac re loquutos esse confessus sum, vt certum quippiam
 ex eorum scriptis haberi nequeat. Hoc enim perinde nonnulli in-
 terpretabuntur quam à suffragii iure depellere ideo ipsos volue-
 rim, quia mihi sine omnibus aduersariis. Ego verò nihil aliud specta-
 ui quàm quòd volui simpliciter ac bona fide consultum piis inge-
 nis: quæ si eorum sententiam hac in parte expectent, semper in-
 certa fluctuabunt. adò nunc hominem liberi arbitrii viribus spo-
 liatum, ad solam gratiam confugere docent: nunc propriis ipsum
 armis aut instruunt, aut videntur instruere. Difficile tamen factu
 non est, vt appareat eos in huiusmodi loquendi ambiguitate, hu-

mana virtute nihil aut quàm minimo æstimata totam Spiritui sancto bonorum omnium laudem detulisse: si quasdam eorū sententias huc inferam quibus id clarè docetur. Quid enim sibi vult illud Cypriani, toties ab Augustino celebratum, De nullo gloriandum: quia nihil nostrum est, nisi vt homo prorsus apud se exinatus, à Deo totus pendere discat? Quid illud Augustini & Eucherii, dum lignum vitæ Christum esse exponunt, ad quem qui manum porrexerit, viuet: lignum scientiæ boni & mali, voluntatis arbitrium, de quo, qui relicta gratia Dei gustauerit, morietur? Quid illud Chrysostomi, Quòd omnis homo non modò naturaliter peccator, sed totus peccatum est? Si nihil boni nostrum est, si homo à vertice ad calcem totus est peccatum, si ne tentare quidem licet quantum valeat arbitrii facultas: quàm iam inter Deum & hominem laudem boni operis partiri liceat? Possem eiusmodi formæ permultra ex aliis referre: sed nequis cauilletur, me seligere sola ea quæ causæ meæ seruiunt, quæ autem aduersantur, callidè præterire, ab hac recitatione abstineo. Audeo tamen hoc affirmare, vt cunque nimii interdum sint in libero arbitrio extollendo, hunc tamen illis propositum fuisse scopum, vt hominem à virtutis suæ fiducia penitus auersum, in Deo vno fortitudinem suam repositam habere doceant. Nunc ad simplicem veritatis explicationem in consideranda hominis natura venio.

10 Quod tamen initio huius capituli præfatus sum, cogor rursum hinc repetere, vt quisque maximè suæ calamitatis, inopiæ, nuditatis, ignominie conscientia deiectus est & consternatus, ita optimè in sui cognitione profecisse. Non enim periculum est ne sibi nimium adimat homo, dummodo recuperandum in Deo discat quod sibi deest. At sibi ne tantillum quidem sumere vltra ius suum potest, quin & inani confidentia se perdat, & diuinum honorem ad se traducens, immanis sacrilegii reus fiat. Et sanè quoties hæc libido mentem nostram incessit vt aliquid nostrum habere expetamus, quod in nobis scilicet potius quàm in deo resideat, cogitationem hanc non ab alio consiliario sciamus nobis suggeri, quàm qui primos parentes induxit vt diis esse similes vellet, scientes bonum & malum. Si verbum diabolicum est, quod hominem in seipso erigit, illi ne locum demus: nisi ab hoste consilium capere liber. Dulce quidem est, tantum habere propriæ virtutis vt in teipso acquiescas: sed, ne ad inanem istam fiduciã illectemur, deterreant nos tot graues sententiæ, quibus seuerè prosternimur: quales sunt, Maledictum esse qui confidit in homine, & ponit carnem brachiũ suum. Item, Non delectari Deũ robore equi: tibias viri illi non placere: sed affici erga timentes se, suspicientes bonitatem suam. Item, Ipsum esse qui dat salso vires, & virtute defecto robur auget: qui facit vt fatigetur & laborent adolescentes, iuuenes impingant: qui autem in ipso vno sperant, roborentur. Quæ omnes eò spectant, vt ne quantulacunque fortitudinis

Libr. de prædest. sanct.

Item ad Bonifacium lib. 4. & alibi.

Libro

in Genesim. Hom.

mil. I. in aduentu:

Gen. 3. 5

Iere. 17.

a. 5

Psalms.

147. b. 10

Iesu. 40.

g. 29

nostræ opinione nitamur, si Deum volumus habere propitium, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Tum in memoriam rursus veniant istæ promissiones, Effundam aquam super sitientem, & flumina super aridam. Item, Omnes sitientes venite ad aquas. Quæ testantur, ad percipiendas Dei benedictiones nullos admitti nisi suæ paupertatis sensu tabescentes Nec prætereundæ eiusmodi, qualis ista est Iesaiæ, Non erit amplius tibi sol ad lucendum per diem, neque luna ad lucendum per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam. Solis certè aur luna splendorem non auferit Dominus seruis suis: sed quia vult in ipsis solus gloriosus apparere: ab iis etiam quæ habentur eorum opinione excellentissima, fiduciam eorum procul auocat.

11 Semper sanè mihi vehementer illud Chrysoctomi placuit, Fundamentum nostræ philosophiæ esse humilitatem. magis etiamnum illud Augustini, Quæmadmodum, inquit, rhetor ille rogatus quid primum esset in eloquentiæ præceptis: respondit pronuntiationem: quid secundum, pronuntiationem: quid tertium, pronuntiationem: ita si me interrogas de religionis Christianæ præceptis, primò, secundò, & tertio & semper respondere liberet humilitatem. Porro humilitatem non intelligit, vbi homo aliquantæ virtutis sibi conscius à superbia fastuque abstinet: sed vbi talem se verè sentit qui nullum habeat nisi in humilitate refugium, quemadmodum alibi declarat. Nemo, inquit, se palpet: de suo Satanas est: id vnde beatus est, à Deo tantum habet. Quid enim de tuo habes nisi peccatum? Tolle tibi peccatum, quod tuum est: nam iustitia Dei est. Item, Quid tantum de naturæ possibilitate præsumitur: vulnerata, fauciat, vexata, perdita est. Vera confessione, non falsa defensione opus habet. Item, Quando quisque cognoscit quòd in seipso nihil est, & adiutorium de se nullum habet: arma in ipso contracta sunt, bella sedata sunt. Neesse autem est vt conterantur omnia impietatis arma, confringantur, comburantur: remaneas inermis, nullum habeas in te adiutorium. Quanto magis in te infirmus es, tanto magis te suscipit Dominus. Sic in Psalmum septuagesimum, iustitiæ nostræ reminisci nos vetat, quòd Dei iustitiam agnoscamus: ac Deum ostendit sic nobis gratiam suam commendare, vt nos nihil esse sciamus. Stare tantum Dei misericordia, quum à nobis ipsis non nisi mali simus. Ne hinc ergo de iure nostro cum Deo contendamus, ac si saluti nostræ decederet quod illi tribuitur. Siquidem vt nostra humilitas, eius est altitudo: ita confessio nostræ humilitatis, miserationem eius in remedium paratam habet. Neque verò exigo vt homo non conuictus, vltro cedat: & si quas facultates habet, ab iis animum auertat, quòd in veram humilitatem subigatur: sed vt seposito φιλαυτίας και φιλαρεκτίας morbo (quo excæcatus æquo altius de se sentit) in veraci Scripturæ speculo seipsum probè recognoscat.

12 Ac illa quidem vulgaris sententia quam sumpserunt ex Augustino

gustino, mihi placet, naturalia dona fuisse corrupta in homine per peccatum, supernaturalibus autem exinanitum fuisse. Nam hoc posteriore membro intelligunt tam fidei lucem quàm iustitiam, quæ ad cælestem vitam æternamque fœlicitatem adipiscendam sufficerent. Ergo se abdicans à regno Dei, simul priuatus est spiritualibus donis, quibus in spem salutis æternæ instructus fuerat. vnde sequitur, ita exulare à regno Dei, vt quæcunque ad beatam animæ vitam spectant, in eo extincta sint, donec per regenerationis gratiam ipsa recuperet. In his sunt, fides, amor Dei, charitas erga proximos, sanctitatis & iustitiæ studium. Hæc omnia quum nobis restituat Christus, aduentitia censentur, & præter naturam: ideoque fuisse abolita colligimus. Rursum sanitas mentis & cordis rectitudo simul fuerunt ablata. atque hæc est naturalium donorum corruptio. Nam etsi aliquid intelligentiæ & iudicii residuum manet vnà cum voluntate, neque tamen mentem integram & sanam dicemus, quæ & debilis est, & multis tenebris immersa. & prauitas voluntatis plus satis nota est. Quum ergo ratio qua discernit homo inter bonum & malum, qua intelligit & iudicat, naturale donum sit, non potuit in totum deleri: sed partim debilitata, partim vitiata fuit, vt deformes ruinæ appareant. Hoc sensu dicit Iohannes lucem adhuc in tenebris lucere, sed à tenebris non *Iohann. 1.* comprehenditur: quibus verbis vtriuque clarè exprimitur, in peruer- a. 5
sa & degenerare hominis natura micare adhuc scintillas, quæ ostendant rationale esse animal, & à brutis differre, quia intelligentia præditum sit: & tamen hanc lucem multa ignorantia dentitate suffocari, vt efficaciter emergere nequeat. Sic voluntas, quia inseparabilis est ab hominis natura, non perit: sed prauis cupiditatibus deuincta fuit, vt nihil rectum appetere queat. Hæc quidem plena est definitio, sed quæ pluribus explicanda est. Ergo, vt secundum primam illam distinctionem, qua hominis animam in intellectum & voluntatem partiti sumus, orationis ordo procedat: vim intellectus priore loco excutiamus. Perpetuæ cæcitatibus ita eum damnare, vt nihil intelligentiæ vllò in genere rerum reliquum facias, non modò verbo Dei, sed sensus etiam communis experimento repugnat. Videmus enim insitum esse humano ingenio desiderium nescio quod indagandæ veritatis, ad quam minimè aspiraret nisi aliquo eius odore antè percepto. Est ergo iam hæc nonnulla humani intellectus perspicientia, quod veritatis amore naturaliter rapitur: cuius neglectus in brutis animantibus arguit crassum absque ratione sensum. Quamquam hæc qualiscunque appetentia, antequam cursus sui stadium ingrediatur, deficit: quia mox concidit in vanitatem. Siquidem mens hominis, præ hebetudine, rectam veri inuestigandi viam tenere nequit: sed per varios errores vagatur, & tanquam in tenebris palpando subinde impingit, donec tandem palata euanescat. ita veritatem quærendo, quam sit ad ipsam quærendam & inueniendam

inepta prodit. Altera deinde vanitate grauiter laborat : quòd in quarum rerum veram notitiam incumbere expediat sapius non discernit. Itaque in disquirendis superuacuis ac nihili rebus ridicula curiositate se torquet : ad res maximè cognitu necessarias aut non aduertit, aut contemptim & rarò desectit : studium certè suum vix vnquam seriò applicat. De qua prauitate quum passim conuerterentur profani scriptores, omnes ferè se ea implicuisse comperiuntur. Quare Solomon, in toto suo Ecclesiaste, vbi ea studia est persequutus, in quibus sibi videntur homines valde sapere, inania tamen esse & friuola pronuntiat.

13 Neque tamen ita conatus eius semper in irritum cedunt, quin aliquid assequatur, præsertim vbi seipsam ad inferiora ista intendit. Quinetiam non ita stupida est quin exiguum quiddam & de superioribus delibet, vtcunque negligentius illis percontandis vacet : non id quidem æqua facultate. Nam quum supra vitæ præsentis spatium euehitur, tum præcipuè demum cõuincitur suæ imbecillitatis. Quare, vt melius perspiciamus quousq; pro gradibus suæ facultatis in vnaquaque re procedat, distinctionem nobis proponere operæpretiũ est. Sit ergo hæc distinctio, esse aliam quidem rerum terrenarum intelligentiam, aliam verò cælestium. Res terrenas voco, quæ ad Deum regnũque eius, ad veram iustitiam, ad futuræ vitæ beatitudinem non pertingunt : sed cum vita præsentis rationem relationemque habent, & quodammodo intra eius fines continètur. Res cælestes, puram Dei notitiam, veræ iustitiæ rationem, ac regni cælestis mysteria. In priore genere sunt, politica, œconomia, artes omnes mechanicæ, disciplinaq; liberales. in secundo, Dei ac diuinæ voluntatis cognitio, & vitæ secundum eam formandæ regula. De priori autem sic fatendum, Quoniam homo animal est natura sociale, naturali quoque instinctu, ad fouendam conseruandamque eam societatem propendet : ideòque ciuili cuiusdam & honestatis & ordinis vniuersales impressiones inesse omnium hominum animis conspiciamus. Hinc fit vt nemo reperitur, qui non intelligat, oportere quosuis hominum cœtus legibus contineri, quique non earum legum principia mente complectatur. Hinc ille perpetuus tam Gentium omnium, quàm singulorum mortalium in leges consensus, quia infra sunt vniuersis, absq; magistro aut legislatore, ipsarum semina. Neque moror dissentiones & pugnas, quæ mox emergunt, dum alii cupiunt ius & fas omne inuersum, soluta legum repagula, libidinem solam pro iure grassari, vt fures & latrones : alii (quod vitium plusquam vulgare est) iniquum esse putant quod pro æquo ab aliis sancitur: contrà, laudabile contendunt quod ab aliis vetatur. Siquidem illi non ideò leges oderunt, quòd ignorent bonas & sanctas esse : sed præcipiti cupiditate furentes, cum manifesta ratione pugnant : & quod mentis intelligentia probant, pro sua libidine abominantur. Posterius certamen tale est vt primam illam conceptionem
æqui

æquitatis non dirimat. siquidem de legum capitibus dum inter se disceptant homines, in quandam æquitatis summam consentiunt. In quo debilitas certè humanæ mentis arguitur, quæ, etiam dum viam sequi videtur, claudicat & vacillat. Manet tamè illud, inspersum esse vniuersis semen aliquod ordinis politici. Atque hoc amplum argumentum est, in huius vitæ constitutione, nullum destitui luce rationis hominem.

14 Sequuntur artes tum liberales, tum manuarix, quibus discendis, quia inest omnibus nobis quædam aptitudo, in eis etiam apparet vis humani acuminis. Quanquam autem non sunt omnes omnibus discendis idonei, satis tamen communis energix certum specimen est, quòd nemo propè reperitur cuius in arte aliqua perspicacia non se exerat. Neq; sola suppetit ad discendum energia & facilitas, sed ad excogitandum in vnaquaque arte nouum aliquid, vel amplificandum & expoliendum quod alio præeunte didiceris. Quod vt Platonem perperam impulit vt traderet comprehensionem eiusmodi nihil esse quàm recordationem: ita nos optima ratione cogit fateri, esse ingenitum humano ingenio eius principium. Hæc ergo documenta apertè testantur vniuersalem rationis & intelligentiæ comprehensionem esse hominibus naturaliter inditam. Sic tamen vniuersale est bonum, vt in eo pro se quisque peculiarem Dei gratiam agnoscere debeat. Ad quam gratitudinem nos abundè expergeficit ipse naturæ conditor, dum moriones creat, in quibus repræsentat quibus excellat dotibus hominis anima, nisi eius lumine perfusa: quod sic naturale inest omnibus, vt prorsus gratuitum sit erga singulos beneficentiæ eius munus. Ipsarum porrò artium inuentio aut methodica traditio, aut interior & præstantior cognitio (quæ propria est paucorum) non est quidem solidum argumentum communis perspicaciæ: quia tamen promiscuè contingit piis & impiis, iure inter naturales doctes numeratur.

15 Quoties ergo in prophanos scriptores incidimus, illa, quæ admirabilis in iis affulget, veritatis luce admoneamur, mentem hominis, quantumlibet ab integritate sua collapsam & peruersam, eximis tamen etiamnum Dei donis vestitam esse & exornatam. Si vnicum veritatis fontem, Dei Spiritum esse reputamus, veritatem ipsam neque respuemus, neque contemnemus, vbicumque apparebit: nisi velimus in Spiritum Dei contumeliosi esse: non enim dona Spiritus, sine ipsius contemptu & opprobrio, vilipenduntur. Quid autem? Veritatem affulisse antiquis iureconsultis negabimus, qui tanta æquitate ciuilem ordinem & disciplinam prodiderunt? Philosophos cecutiisse dicemus cum in exquiritra itta naturæ contemplatione, tum artificiosa descriptione: Dicemus mentem illis defuisse, qui arte differendi conticuta, nos cum ratione loqui docuerunt? Dicemus eos insauisse, qui medicinam excudendo, suam industriam nobis impenderunt? Quid

mathemata omnia? putabimúsne amentium deliria? Imò ne sine ingenti quidem admiratione, veterum scripta legere de his rebus poterimus: admirabimur autem, quia præclara, vt sunt, cogemur agnoscere. Porrò laudabiléne aliquid aut præclarum censebimus, quod non recognoscamus à Deo prouenire? Pudeat nos tantæ ingratitudinis, in quam non inciderût Ethnici poëtæ, qui & philosophiam, & leges, & bonas omnes artes, deorum inuenta esse confessi sunt. Ergo quum homines istos, quos Scriptura *ψυχικούς* vocat, vsque eò fuisse pateat in rerum inferiorum inuestigatione acutos & perspicaces, talibus exemplis discamus, quot naturæ humanæ bona Dominus reliquerit, postquam vero bono spoliata est.

Exo. 31.
a. 2. &
35. d. 30

16 Neque tamen interim obliuiscamur hæc præstantissima diuini Spiritus esse bona; quæ in publicum generis humani bonum, quibus vult dispensat. Si enim Beseleel & Oliab intelligentiam & scientiam quæ in fabricâ tabernaculi requirebatur, oportuit à Spiritu Dei instillari: non mirum est, si earum rerum quæ sunt in vita humana præstantissimæ, cognitio per Spiritum Dei communicari nobis dicatur. Neque est cur roget quispiã, Quidnam cum Spiritu commercii impiis, qui sunt à Deo prorsus alieni? Nam quòd dicitur Spiritus Dei in solis fidelibus habitare, id intelligendû de Spiritu sanctificationis, per quem Deo ipsi in templa consecramur. Neque tamen ideo minus replet, mouet, vegetat omnia eiusdem Spiritus virtute, idque secundû vniuscuiusque generis proprietatem, quam ei creationis lege attribuit. Quòd si nos Dominus impiorum opera & ministerio, in physicis, dialecticis, mathematicis & reliquis id genus voluit adiutos, ea vtamur: ne si Dei dona vltro in ipsis oblata negligamus, demus iustas ignauix nostræ pœnas. At verò, nequis hominem valde beatum putet, quum sub elementis huius mundi tanta veritatis comprehendendæ energia illi conceditur: simul addendum est, totam istam & intelligendi vim, & intelligentiam quæ inde consequitur, rem esse fluxam & euandam coram Deo, vbi non subest solidum veritatis fundamentum.

Lib. 2. di
finit. 25

Verissimè enim Augustinus (cui subscribere, vt diximus, coacti sunt Magister sententiarum & scholastici) vt gratuita homini dona post lapsum detracta esse, ita naturalia hæc quæ restabant, corrupta fuisse docet. non quòd per se inquinari possint, quatenus à Deo proficiscuntur: sed quia polluto homini pura esse desierunt, ne quam inde laudem consequarur.

17 Hæc summa sit, in vniuerso genere humano perspicere naturæ nostræ propriam esse rationem, quæ nos à brutis animalibus discernat, sicut ipsa sensu differunt à rebus inanimatis. Nam quòd nascuntur moriones quidam, vel stupidi, defectus ille generalem Dei gratiam non obscurat, quin potius tali spectaculo monemur, quòd nobis relictum est, Dei indulgentiæ meritò debere ascribi: quia nisi nobis pepercisset, totius naturæ interitum secum traxisset defectio. Quòd autem alii præstant acumine, alii iudicio su-

perant

perant, aliis mens agilior est ad hanc vel illam artem discendam, in hac varietate gratiam suam nobis commendat Deus, ne sibi quisquam velut propriū arroget quod ex mera illius liberalitate fuit. Vnde enim alius alio præstantior, nisi vt in natura communi emineat specialis Dei gratia, quæ multos præteriens, nemini se obstrictā esse clamat? Adde quod singulares motus pro cuiusque vocatione Deus instillat. cuius rei multa occurrunt exempla in libro Iudicum, vbi dicitur Spiritus Domini induisse quos ad regendum populum vocabat. Denique in eximiis quibusque factis specialis est instinctus. Qua ratione Saulem sequuti sunt fortes, quorum tetigerat Deus corda. Et quum prædicitur inauguratio in regnum, ira loquitur Samuel, Transibit super te Spiritus Domini, & eris vir alius. Atque hoc ad totum gubernationis cursum extenditur: sicuti postea narratur de Dauide, quod transierit super eum Spiritus Domini à die illa in posterum. Sed idem alibi traditur quoad particulares motus. Imò apud Homerum ingenio pollere dicuntur homines non modò prout cuique distribuit Iupiter, sed *ὄν ἐπ' ἡμῶν ἄγχι*. Et certè experientia ostendit, dum attoniti sæpe hærent qui maximè ingeniosi erāt ac solertes, in manu & arbitrio Dei esse mentes hominum, vt eas singulis momentis regat: qua ratione dicitur auferre sensum prudentibus, vt errent per inuia. Cæterùm in hac diuersitate conspiciamus tamen aliquas imaginis Dei superstites notas, quæ totum humanum genus ab aliis creaturis distinguant.

Iudic. 6.

g. 34

I. Sam.

10. b. 6

I. Sam.

16. c. 13

Odyss. 6

psal. 107

d. 40

18 Nunc exponendum est quid cernat humana ratio, vbi ad regnum Dei venit & spiritualementem illam perspicientiam: quæ tribus potissimùm rebus constat, Deum nosse, paternum erga nos eius fauorem, in quo filius nostra consistit: & formandæ secundum legis regulam, vitæ rationem. Cùm in primis duobus, tum verò in secundo propriè, qui sunt hominum ingeniosissimi, talpis sunt cæciores. Equidem non inficior, sparsim quædam apud philosophos de Deo legi scitè & appositè dicta: sed quæ verriginosam quandam imaginationem semper respiciant. Præbuit quidem illis Dominus, vt supra dictum est, exiguum diuinitatis suæ gustum, ne ignorantiam impietati obtenderent: & eos interdum ad dicenda nonnulla impulit, quorum confessione ipsi conuincerentur: sed ita viderunt quæ videbant, vt tali intuitu minimè ad veritatem dirigerentur, nedum pertingerent. qualiter nocturni fulgetri coruscationem, qui in medio agro est viator, longè latèque ad momentum videt: sed ad eò euanido aspectu, vt antè noctis caligine resorbeatur, quàm pedem mouere queat: tantum abest vt in viam tali subsidio deducatur. Præterea illæ veritatis guttulæ, quibus libros tanquam fortuitò aspergunt, quot & quàm portentosis mendaciis sunt inquinatæ? Denique illam diuinæ erga nos beneuolentiæ certitudinem (sine qua hominis ingenium immensa confusione repleri necesse est) ne olfecerūt quidem vnquam. Ad hanc

ergo veritatē nec appropinquat, nec cōtēdit, nec collimat *humana* ratio, vt intelligat quis fit verus Deus, qualisue erga nos esse velit.

19 Sed quia falsa perspicaciæ nostræ opinione ebrii, ægerrimè nobis persuaderi sinimus, illam in rebus diuinis cæcam prorsus esse & stupidam: satius, opinor, fuerit Scripturæ testimoniis, quàm rationibus id comprobare. Hoc pulcherrimè docet Iohannes, eo què nuper citavi loco, quum scribit in Deo ab initio fuisse vitam, & eam vitam quæ esset lux hominum: lucem hanc in tenebris lucere, & à tenebris non comprehendi. Indicat quidem hominis animam fulgore diuinæ lucis irradiari, vt nunquam planè vel exigua saltem eius flamma, vel saltem scintilla destituatur: sed ea tamen illuminatione Deum non comprehendere. Cur id? quia eius acumen, quantum ad Dei notitiam, mera est caligo. Quum enim Spiritus homines appellat tenebras, eos semel spoliat omni spiritualis intelligentiæ facultate. Quare fideles, qui Christum amplectuntur, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo natos asserit. Quasi diceret, non esse tam sublimis sapientiæ capacem carnem, vt Deum, & quod Dei est, suscipiat, nisi Dei Spiritu illuminetur. Quemadmodum testatus est Christus, hanc specialē esse Patris reuelationē, quòd à Petro agnosceretur.

20 Si persuasum nobis foret (quod extra controuersiam esse debet) naturæ nostræ deesse quicquid cælestis Pater electis suis per Spiritum regenerationis confert, hinc nulla esset hæsitandi materia. Sic enim loquitur populus fidelis apud Prophetam, Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.

Idem testatur Apostolus, quum ait neminem posse dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto. Et Iohannes Baptista, stuporem discipulorum vidēs, exclamat neminem posse accipere quicquam nisi datum illi fuerit de super. Donum autem ab eo intelligi de speciali illuminatione, nō communi naturæ dote, inde constat, quòd tot verbis, quibus Christum commendauerat discipulis suis, nihil se profecisse cōqueritur. Video, inquit, verba nihil esse ad mentes hominum de rebus diuinis imbuendas, nisi Dominus per Spiritum suum intelligentiam dederit. Quinimo Moses, dum populo exprobrat suam obliuionem, simul tamen norat, non aliter ipsum posse in mysteriis Dei sapere, nisi ipsius beneficio. Viderunt, inquit, oculi tui signa illa portentaque ingentia: & non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum, nec aures ad audiendum, nec oculos ad videndum. Quid plus exprimeret, si nos vocaret stipites in operibus Dei considerandis? Vnde Dominus per Prophetam, singularis gratiæ loco, pollicetur se daturum Israelitis cor, vt ab illis cognoscatur: nimirum inueniens, tantum hominis mentem spiritualiter sapere, quantum abs se illustrata fuerit. Hoc quoque sua voce dilucidè confirmauit Christus, quum diceret neminem venire ad se possē, nisi cui datum à Patre suo foret. Quid? annon ipse est viua Patris imago, in qua totus gloriæ eius splendor nobis expri-

exprimitur? Ergo non potuit melius ostendere qualis sit nostra ad cognoscendum Deum facultas, dum ad cernendam eius imaginem, vbi ita palàm exhibetur, oculos nobis esse negat. Quid? Annon idè in terras descendit vt Patris voluntatem hominibus patefaceret? Annon sua quoque legatione fideliter defunctus est? Ita est sanè, sed nihil efficitur eius prædicatione, nisi interior magister Spiritus viam ad animos patefaciat. Ergo non veniunt ad eum, nisi qui à Patre audierunt & edocti sunt. Quæ ista discendi & audiendi ratio? Nempe vbi aures ad audiendum, & mentes ad intelligendum, Spiritus mira & singulari virtute format. Ac ne illud nouum videatur, Iesaiæ vaticinium citat, vbi dum Ecclesiæ instaurationem promittit, eos Dei discipulos fore docet qui in salutem colligentur. Si aliquid peculiare de electis suis illic prædicit Deus, constat non de eo doctrinæ genere ipsum loqui quod impiis etiam & profanis commune est. Restat igitur vt intelligamus, nemini patere in regnum Dei ingressum, nisi cui nouam mentem Spiritus sanctus sua illuminatione fecerit. Omnium verò clarissimè Paulus, qui disputationem hanc ex professò ingressus, postquam stultitiæ ac vanitatis damnauit vniuersam hominum sapientiam, adeoque prorsus exinaniuit, ita concludit demum, Animalem hominem non posse percipere quæ sunt Spiritus Dei: stultitiam esse illi, nec posse intelligere, quia spiritualiter diiudicantur. Quem vocat animale? nempe qui naturæ lumine nititur. Ille, inquam, nihil in spiritualibus mysteriis Dei comprehendit. Quid ita? an quia per ignauiam negligit? Imò, etiamsi enitatur, nihil potest: quia scilicet spiritualiter diiudicantur. Quid istud significat? quia humanæ perspicaciæ penitus abscondita, per solam Spiritus reuelationem patefiunt: adeo vt pro stultitia ducantur, vbi Spiritus Dei non illucet. Antè autem supra oculorum, aurium, mentium capacitatem extulerat quæ præparauit Deus diligentibus se. quin sapientiam humanam, quasi velum quoddam esse testatus fuerat, quo mens à cernendo Deo impeditur. Quid volumus? pronuntiat Apostolus, infatuatam à Deo sapientiam huius mundi: & nos scilicet acumen illi tribuemus, quo ad Deum & caelestis regni adyta penetrare possit? Faceffat à nobis tanta vecordia.

Iohan. I.
18Iesai. 54.
c.71. Cor. 2.
d. 141. Cor. 1.
c. 20

21 Itaque quod hîc detrahit hominibus, alibi soli Deo tribuit in precatone. Deus, inquit, & Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis. Iam audis, omnem sapientiam & reuelationem esse Dei donum. Quid tum prætereà? Illuminatos oculos mentis vestræ. Certè si noua reuelatione indigent, à seipsis cæcutiunt. sequitur deinde, Vt sciatis quæ sit spes vocationis vestræ, &c. Ergo tantæ intelligentiæ non esse capaces hominum mentes vt vocationem suam nouerint, fatetur. Neque hîc garriat Pelagianus quispiam, huic vel stupiditati, vel ruditati Deum succurrere, dum verbi sui doctrina eò dirigit hominis intellectum, quò, sine duce, peruenire non poterat. Habebat enim Dauid Legem, in qua quic-

Ephes. 1.
c. 15

Pfal. 119. 18
Jac. 1. 17
Johan.
14. d. 26

quid sapientiæ desiderari potest, comprehensum erat: neque tamen eo contentus, oculos sibi retegere postulat, ut Legis ipsius mysteria consideret. Qui certè locutione innuit, solem exoriri terris, ubi hominibus Dei verbum e'ucet: verùm eos non multum inde consequi, donec oculos vel dederit vel aperuerit ille ipse qui ideò Pater luminum vocatur, quia vbicunque Spiritu suo non resplendet, omnia tenebris occupantur. Sic & Apostoli ab optimo quidem magistro ritè & abundè edocti fuerant: nisi tamen indigerent Spiritu veritatis qui eorum mètes hac ipsa doctrina, quam antè audierant, erudiret, non illum expectare iuberentur. Si quod petimus à Deo, deesse nobis confitemur, & ipse in eo quod promittit, nostram arguit inopiam: nemo iam fateri dubitet, se tantum ad intelligenda Dei mysteria valere, quantum eius gratia fuerit illuminatus. Qui sibi plus intelligentiæ tribuit, eò cæcior est, quòd cæcitatem suam non agnoscit.

22
Rom. 2. 14
In Pro-
logia.

Restat tertium illud membrum, de cognoscenda vitæ probè instituendæ regula, quam verè operum iustitiæ notitiam nuncupamus: ubi videtur mens humana esse aliquanto quàm in superioribus acutior. Siquidem testatur Apostolus, Gentes quæ Legem non habent, dum Legis opera faciunt, sibi pro Lege esse, ac ostendere opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut excusantibus coram iudicio Dei. Si Gentes naturaliter Legis iustitiam habent mentibus suis insculptam, certè non dicemus eas in vitæ ratione prorsus cæcutire. Et nihil est vulgariùs, quàm lege naturali (de qua istic Apostolus loquitur) hominem sufficienter ad rectam vitæ normam institui. Nos verò expendamus, quorsum indita hominibus hæc Legis notitia fuerit: tum protinus apparebit quousque illos ad rationis veritatisque scopum deducat. Id quoque ex Pauli verbis liquet, si quis dispositionem obseruet. Dixerat paulo antè, eos qui in Lege peccauerunt, per Legem iudicari: qui sine Lege peccauerunt, sine Lege perire. Hoc quia poterat absurdum videri, ut sine vllò iudicio præcedente Gentes pereant, continuò subiicit, suam illis conscientiam esse vice Legis: ideòque ad iustam earum damnationem sufficere. Finis ergo legis naturalis est, ut reddatur homo inexcusabilis. Nec malè hoc modo definietur, Quòd sit conscientiæ agnitio, inter iustum & iniustum sufficienter discernentis: ad tollendum hominibus ignorantia prætextum, dum suo ipsorum testimonio redarguuntur. Ea est hominis erga seipsum indulgentia, ut in malis perpetrandis libenter mentem à peccati sensu, quoad licet, semper auertat. Qua ratione videtur impulsus fuisse Plato, ut existimaret non peccari nisi ignorantia. Id quidem ab eo conuenienter dictum foret, si humana hypocrisis tantum in regendis vitiis proficeret, ut mens non sibi malè conscia esset coram Deo. Sed quum subterfugiens peccator impressum sibi boni & mali iudicium, illuc identidem retrahatur,

nec con-

nec conuiuere ita permittatur quin cogatur, velit, nolit, aliquando aperire oculos: falsò dicitur, ipsum ignorantia sola peccare.

23 Verius Themistius, qui intellectum in definitione vniuersa *Parap.* li, seu rei essentia, rarissimè falli docet: hallucinationem esse, quum *m. 3. de* vltra progreditur: nempe quum ad hypothesin descendit. Homi- *ani. cap.* cidium esse malum, si in genere quærat, nemo erit qui non affir- 46 met: qui autem conspirat in mortem inimici, tanquam de re bona deliberat. Adulterium in genere damnabit adulter: in suo priuatum sibi blandetur. Hæc est ignorantia, dum homo, vbi ad hypothesin ventum est, eius regulæ obliuiscitur quam in thesi nuper constituerat. De qua re elegantissimè differit Augustinus in expositione primi versus Psalmi 57. Quanquam ne istud quidem est perpetuum. sic enim interdum flagiti turpitudine conscientiam vrget, vt non sibi imponens sub falsa boni imagine, sed sciens & volens in malum ruat. Ex quo affectu prodeunt istæ voces, -video *Medea* meliora, probòque: Deteriora sequor. Quare mihi scitissimè Ari- *apud O-* stoteles inter incontinentiam & intemperantiam videtur distin- *uidium* xisse. Vbi incontinentia regnat, dicit per affectum perturbatum *Li. Eth.* seu *πάθος* particularem nouitiam menti eripi, ne malum obseruet *7. cap. 3* in suo facinore, quod generaliter in similibus cernit: vbi deseruit perturbatio, pœnitentiam extemplo succedere. Intemperantiam autem non extinguere aut frangi peccati sensu, sed contrà, obstinatè in suscepta mali electione persistere.

24 Porro quum iudicium vniuersale audis in boni & mali discrimine, ne sanum vbiq; & integrum esse putes. Nam si in hunc tantum finem, iusti & iniusti delectu imbuta sunt corda hominum ne ignorantia excusationem prætexant, minimè necessarium est veritatem in singulis cernere: sed satis superque est, eatenus intelligere, ne tergiuersari queant quin teste conscientia conuicti iam nunc ad Dei tribunal horrere incipiant. Et si rationem nostram volumus ad Dei Legem exigere, quæ perfectæ est iustitiæ exemplar, comperiemus quàm multis partibus cæcutiat. Certè quæ in prima tabula præcipua sunt, minimè allequitur: qualia sunt de fiducia in Deum, de virtutis & iustitiæ laude illi tribuenda, de nominis eius inuocatione, de vero sabbathismo. Quæ vnquam anima, naturali sensu freta, subodorata est in his & tumilibus positum esse legitimum Dei cultum? Nam quum volunt profani homines Deum colere, etiam si centies reuocentur ab inanibus suis nugis, semper tamen illuc relabuntur. Negant quidem placere Deo sacrificia, nisi accedat mentis synceritas. quo testatur aliquid se concipere de spirituali Dei cultu, quem tamen falsis commentis statim peruertunt. Nam quicquid de eo Lex præscribit, verum esse nunquam illis persuaderi poterit. Dicamne præstare vlla perspicacia mentem, quæ nec per se sapere, nec monitionibus auscultare valet? In secundæ tabulæ præceptis aliquanto plus habet intelligentiæ: quo scilicet ad ciuilem inter homines societatis conser-

uationem propius accedunt. Quanquam & hic deliquium interdum pati deprehenditur. excellentissimo enim cuique ingenio absurdissimum est, iniquam ac nimis imperiosam dominationem ferre, si qua modo ratione depellere queat. Nec aliud est iudicium humanæ rationis, quàm seruilis esse abiectique animi, patienter eam ferre: rursus honesti ingenique pectoris, excutere. Nec verò iniuriarum vltio pro vitio ducitur apud Philosophos. Atqui Dominus nimia ista ingenuitate dānata, illam apud homines infamem patientiam suis præscribit. Omnino autem in vniuersa Legis obseruatione perspicentiam nostram fugit concupiscentiæ animaduersio. Non enim adduci se sustinet animalis homo vt cupiditatum suarum morbos recognoscat. Antè suffocatur naturæ lumen quàm ad primum huius abyssi ingressum accedat. Nam dum Philosophi pro vitiis notant immoderatos animi motus, illos extantes & se crassioribus signis exerentes intelligunt: quæ autem placidè titillant animum praua desideria, nihili reputant.

25 Quare, vt supra meritò reprehensus est Plato quòd omnia peccata ignorantia imputarit, ita & eorum est repudianda opinio, qui consultam malitiam & prauitatem in omnibus peccatis intercedere tradunt. Nimum enim experimur quoties labamur cum bona nostra intētionē. Tot obruitur hallucinationum formis nostra ratio, tot erroribus est obnoxia, in tot impedimenta impingit, tot angustiis irretitur, vt plurimum à certa directione absit.

2. Cor. 3.
b. 5

Quum vero nihil sit coram Domino in cunctis vitæ partibus, Paulus ostendit, dum negat nos idoneos qui cogitemus ex nobis quippiam, tanquam ex nobis. Non de voluntate loquitur aut affectu: sed hoc quoque adiungit nobis, ne putemus in mentem venire nobis posse quomodo rite quippiam agendum sit. Itane deprauata est omnis industria, perspicentia, intelligentia, cura, vt rectum nihil coram Domino excogitare aut meditari queat? Nobis nimirum qui rationis acumine (quam pretiosissimam dotem reputamus) ægrè patimur spoliari, durum id minus videtur: Spiritui autem sancto æquissimum, qui nouit omnes cogitationes sapientum vanas esse: & qui clarè pronuntiat, omne figmentum humani

Psal. 94
b. 11

Genes. 5.
a. 3. & 8
d. 21

cordis tantummodo malum. Si quicquid ingenium nostrum concipit, agit, instituit, molitur, semper malum est, quum in mentem nobis veniat instituere quod Deo placeat, cui sola sanctitas & iustitia accepta est? Ita videre est, mentis nostræ rationem, quoquò se vertat, esse vanitati miserè obnoxiam. Huius imbecillitatis sibi conscius erat Dauid, quum petebat sibi dari intellectum ad mandata Domini rectè discenda. Inuit enim, suum ingenium nequaquam sufficere, quum nouum obtingere sibi cupit. Neque id semel facit: sed in vno Psalmo decies ferè repetit eandem precationem. Qua repetitione subindicat quanta ad petendum necessitate

Psal. 119.
34

Philip. 1.
a. 4. colo.
1. a. 9

vrgeatur. Et quod ille sibi vni petit, Paulus communiter Ecclesiis precari solet: Nou cessamus, inquit, orare pro vobis & postulare vt implea-

impleamini agnitione Dei in omni prudentia & intelligentia spiritali, vt ambuletis dignè Deo, &c. Quoties aurem eam rem Dei beneficium facit, meminerimus eum simul testari, non esse in hominis facultate positam. Ad eò autem huic rationis defectum ad intelligenda quæ Dei sunt agnouit Augustinus, vt non minus necessariam mentibus illuminationis gratiam putet, quàm oculis solis lucem. Nec eo contentus, correctionem subiicit, quòd oculos ipsi aperimus ad cernendam lucem: mentis autem oculi, nisi à Domino aperiantur, clausi manent. Neque vno tantùm die illuminari mentes nostras docet Scriptura, vt deinde per se videant: quia ad continuos progressus & incrementa pertinet quod nuper adduxi ex Paulo. Et hoc disertè exprimit Dauid, his verbis, In toto corde meo exquisiui te, ne errare me facias à mandatis tuis. Nam quum regenitus esset, adeòque non vulgariter profecisset in vera pietate, fatetur tamen assidua directione se opus habere in singula momenta, ne à scientia qua præditus est declinet. Itaque alibi rectum spiritum, quem sua culpa perdiderat, innouari petit: quia eiusdem Dei est, quod initio dederat, ablatum nobis ad tempus restituere.

*Lib. 2. de
pec. mer.
remi. ca.
p. 5*

*Psal. 119.
10*

*Psal. 51.
c. 12*

26 Examineda nunc voluntas, in qua præcipuè arbitrii libertas vertitur. quòd quidem magis huius esse electionem, quàm intellectus, antè visum est. Principiò, nequid ad humanæ voluntatis rectitudinè pertinere videatur quod à Philosophis traditum, publico consensu receptum est, omnia naturali instinctu bonum appetere: obseruemus, liberi arbitrii vim non considerandam in eiusmodi appetitu, qui magis ab essentia inclinatione quàm mentis deliberatione proficiscitur. Nam & scholastici fatentur nullam esse liberi arbitrii actionem, nisi dum se ratio vertit ad opposita. Quo intelligunt, oportere appetitus obiectum tale esse, quod electioni subiaceat: & deliberationem præire, quæ electioni viam sternat. Et sane si respicias quale sit istud naturale boni in homine desiderium, inuenies illi cum belluis esse commune. Siquidem & illæ bene sibi esse cupiunt: & vbi species boni, quæ sensum moueat, apparet, eò sequuntur. Homo verò, nec id quod verè sibi bonum sit, pro naturæ suæ immortalis excellentia, ratione deligit, vt id studio persequatur: nec rationem adhibet in consilium, nec mentem intendit: sed sine ratione, sine consilio, naturæ inclinationem, instar pecudis, sequitur. Nihil ergo hoc ad arbitrii libertatè, an homo sensu naturæ ad bonum appetendum feratur: sed hoc requiritur, vt bonum recta ratione diiudicet, cognitum eligat, electum persequatur. Ac necui scrupulus inhæreat, aduertendus est duplex paralogismus. Nam & appetitus hic non proprius voluntatis motus, sed naturalis inclinatio: & bonum, non virtutis aut iustitiæ appellatur, sed conditionis: vt scilicet homo bene habeat. Denique vt maximè appetat homo assequi quod bonum est, non tamen sequitur: sicuti nemo est cui non grata sit æterna beatitudo, ad quam tamen nemo nisi Spiritus impulsu aspirat. Quando igitur nihil ad proban-

dam arbitrii libertatem facit naturale hominibus bene habendi desiderium, non magis scilicet quàm in metallis & lapidibus, ad essentia suæ perfectionem inclinans affectio: in aliis consideremus, si tunc penitus ita omni ex parte viriata corruptaque voluntas ut nihil nisi malum generet: an particulam aliquam illasam retineat, vnde nascantur bona desideria.

27 Qui primæ Dei gratiæ tribuunt ut efficaciter velimus, è conuerso inuere videntur, inesse facultatem animæ vtro ad bonum aspirandi, sed imbecillioem quàm quæ in solidum affectum emergere, aut conatum excitare possit. Nec dubium quin hanc opinionem, ab Origene & veterum quibusdam sumptam, Scholastici communiter amplexi sint: quando solent hominem in puris, ut loquuntur, naturalibus reputare qualem describit Apostolus his ver-

Rom. 7. c. 15, & d. 19 bis, Non quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Velle adiacet mihi, perficere autem non inuenio. Sed peperam hoc modo inuertitur tota, quam illic exequitur Paulus, disputatio. Tractat enim de lucta Christiana (quam breuiter attingit ad Galatas) quam fideles in conflictu carnis & spiritus in se perpetuo sentiunt. Porro Spiritus non à natura est, sed à regeneratione.

Galat. 5. c. 17 Loqui autem Apostolum de regeneratis inde constat, quod ubi dixerat in se bonum nullum habitare, subnectit expositionem, quod intelligat de carne sua. Ideoque negat se esse qui malum faciat, sed peccatum in se inhabitans. Quid tibi vult ista correctio,

In me, hoc est in carne mea? Nempe actum hunc modum loqueretur, Non habitat in me bonum à me ipso: nam in carne mea nihil boni reperire est. Hinc sequitur illa species excusationis, Nō facio malum ipse, sed quod habitat in me peccatum. quæ solis regeneratis comperit, qui præcipua animæ parte ad bonum tendunt. Iam verò quæ subiicitur conclusio totum hoc liquidò declarat. Conde-

Rom. 7. d. 22 lector, inquit, Legi secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ.

Libr. ad Bon. I. ca. 10, & retract. Quis in se tale dissidium habeat, nisi qui Spiritu Dei regeneratus, reliquias carnis suæ circumfert? Proinde Augustinus, quum sermonem illum de hominis natura aliquando haberi putasset, interpretationem suam, tanquam falsam & malè congruentem, retractauit. Et verò si illud recipimus, homines sine gratia habere quilibet

2. Cor. 3. b. 5 pusillos, aliquos tamen ad bonum motus, quid respondebimus Apostolo, neganti vel ad cogitandum aliquid nos esse idoneos: Quid Domino per Moysen pronuntianti, omne figmentum humani cordis tantummodo malum esse? Quum ergo falsa loci vnius sententia impegerint, non est quod eorum sententiam moremur. Potius valeat hoc Christi, Qui facit peccatum, seruum esse peccati. Peccatores sumus omnes natura: itaque sub peccati iugo detinemur.

Iohan. 8. d. 34 Quod si totus homo peccati imperio subiaceret, ipsam certè voluntatem, quæ præcipua est eius sedes, arctissimis vinculis constringi necesse est. Nec verò aliter constaret illud Pauli, Deum esse

Phil. 2. l. 13 qui velle

qui velle in nobis operatur, si qua volūtas præcederet Spiritus gratiam. Faceſſat igitur quicquid de præparatione multi nugati ſunt: quia eſſi interdum petunt fideles cor ſibi formari ad Legis Dei obſequium (ſicuti Dauid pluribus locis) notandum tamen eſt hoc quoque precandi deſiderium à Deo eſſe: quod ex eius verbis colligere licet. nam quum optet in ſe cor mundū creari, certè creatio-
Pſal. 51.
 nis initium ſibi non arrogat. Ideo apud nos potius valeat illud
c. 12.
 Auguſtini, Præuenit te Deus in omnibus: præueni & tu aliquando
De ver.
 eius iram. Quomodo? Conſitere iſta omnia à Deo te habere: quic-
bis Apo.
 quid boni habes eſſe ab ipſo: à te, quicquid eſt mali. Et paulo poſt, *ſerm. 10.*
 Noſtrum nihil niſi peccatum.

*Ex corrupta hominis natura nihil niſi damnabile
 prodire.*

C A P. III.

ED melius homo vtraque animæ parte cognoſci non po-
 teſt, quàm ſi cum ſuis elogiis in medium prodeat, quibus
 à Scriptura inſignitur. Si totus depingitur his Chriſti ver-
 bis, Quod natum eſt ex carne, caro eſt (vt euincere promptum eſt) *Ioh. 3. a. 6*
 valde miſerum eſſe animal conuincitur. Affectus enim carnis, te-
 ſte Apoſtolo, mors eſt: quandoquidem inimicitia eſt aduerſus *Ro. 8. b. 6*
 Deū, eoque Legi Dei nec ſubditur, nec ſubdi poteſt. Itane eſt per-
 uerſa caro, vt toto ſuo affectu ſimilitatem aduerſus Deum exer-
 ceat? vt cum Legis diuinæ iuſtitia conſentire nequeat? vt nihil de-
 nique pârere queat, niſi mortis materiam? Nunc fac in hominis
 natura nihil eſſe niſi carnem: & inde quippiam, ſi potes, boni elice.
 At Carnis vocabulum ad ſenſualem pertinet tantum, non ad ſu-
 periorem animæ partem. Id verò ex verbis & Chriſti & Apoſto-
 li abundè refellitur. Argumentum eſt Domini, oportere homi-
 nem renasci: quia caro eſt. Non ſecundum corpus renasci præ-
 cipit. Animo autem non renaſcitur, ſi corrigatur aliqua eius por-
 tio: ſed vbi tota renouatur. Idque confirmat vtroque loco poſi-
 ta antitheliſis. ſic enim carni comparatur Spiritus, vt nihil relin-
 quatur, medium. Ergo quicquid non eſt ſpirituale in homine,
 ſecundum eam rationem dicitur carneum. Nihil autem habemus
 Spiritus, niſi per regenerationem. Eſt igitur caro quicquid
 habemus à natura. Verum de ea re ſiqua aliàs poſſet eſſe dubita-
 tio, ea nobis à Paulo tollitur: vbi deſcripto veteri homine, quem *Ephes. 4.*
 dixerat corruptum eſſe concupiſcentiis erroris, iubet nos reno-
 uari ſpiritu mentis noſtræ. Vides eum non ponere illicitas ac pra-
 uas cupiditates in parte ſenſitiua modò, ſed in ipſa etiã mente: at-
 que ideo eius exigere renouationem. Et ſanè eam humanæ nature
 imaginem paulo antè depinxerat, quæ nulla in parte nos non cor-
 ruptos ac peruerſos eſſe oſtèderet. Nam quòd Gentes omnes ſcri-
 bit ambulare in vanitate mētis ſuæ, obtenebratas eſſe intelligētia, *Ibid. d.*
 alienatas à vita Dei, propter ignorantia quæ in ipſis eſt, & cæcita-
 tem cordis ſui: minimè eſt dubium quin competat in eos omnes
 17. 18

quos Dominus ad rectitudinem suæ tum sapientiæ, tum iustitiæ nondum reformauit. Quod etiam clarius fit ex cõparatione mox adiuncta: vbi fideles admonet quòd non ita didicerint Christum. Siquidem ex istis verbis colligimus, Christi gratiã vnicum esse remedium quo ab illa cæcitate & malis inde consequentibus liberemur. Nam & ita de regno Christi vaticinatus erat Iesaias, quum

Iesai. 60.
n. 2. Dominum Ecclesiæ suæ fore in lucem sempiternam promitteret: quum interim tenebrę obtegerent terrã, & caligo populos. Quum in sola Ecclesia exorituram Dei lucem testetur: extra Ecclesiã certè non nisi tenebras & cæcitatem relinquit. Non recēsebo sigillatim quæ in hominis vanitatē passim, in Psalmis præsertim & Prophetis, habentur. Magnum est quod scribit Dauid, Si cum vanitate appendatur, ipsa fore vaniorem. Graui telo confoditur eius ingenium, quum omnes quæ inde prodeunt cogitationes, vt stultę, friuolæ, insanæ, peruersæ irridentur.

2 Nihilo leuior est cordis condemnatio, quum fraudulentum dicitur præ omni re & peruersum. Sed quia breuirati studeo, contentus ero vno tantum loco: qui tamen lucidissimi speculi instar futurus sit, in quo totam naturæ nostræ imaginem intueamur. Apostolus enim, dum humani generis arrogantiam vult deiicere, his testimoniis agit, Quòd non est iustus quisquam, non est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, ne vnus quidem. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agunt, venenum aspillum sub labiis eorum. Quorum os maledictione plenum, & amaritudine: quorum veloces pedes ad effundendum sanguinem: in viis quorum contritio & infelicitas: quibus præ oculis non est timor Dei. His fulminibus non incertos homines, sed in vniuersam filiorum Adam nationem inuehitur. Neque in vnus aut alterius seculi deprauatos mores declamat: sed accusat perpetuam naturę corruptionem. Siquidem propositum illi est eo loco non simpliciter homines obiurgare, quo respiscant: sed docere potius ineluctabili calamitate omnes oppressos: è qua emergere non possint nisi misericordia Dei eruantur. Id quia probari nõ poterat nisi de clade & exitio naturæ constitisset, protulit hæc testimonia, quibus plusquam perditam esse naturam nostram conuincitur. Maneat ergo hoc, non prauæ duntaxat consuetudinis vitio tales esse homines quales hîc describuntur, sed naturæ quoque prauitate: quando non aliter stare potest Apostoli argumētatio, Nullam esse homini salutem nisi à Domini misericordia: quia in se perditus est & deploratus. Non hîc laborabo in approbanda testimoniorum applicatione, necui videantur intēpestiuè vsurpata. Perinde agam acsi à Paulo primùm hæc dicta forent, non è Prophetis desumpta. Initio adimit homini iustitiã, id est integritatem & puritatem: deinde intelligentiam. Intelligentiæ autem defectum arguit apostasia à Deo: quem requirere, primus est sapientię gradus. illud autem

rem necesse est iis euenire qui à Deo defecerunt. Subnectit, omnes declinasse, & quasi putridos esse redditos: nullum esse qui faciat bonum: rum flagitia, quibus singula sua membra contaminant qui in nequitiam semel soluti sunt, adiungit. Postremò timore Dei vacuos restatur, ad cuius regulam gressus nostri dirigi debuerant. Si ista sunt hæreditariæ humani generis dotes, frustra in natura nostra aliquid boni requiritur. Equidem fateor non omnia hæc in vnoquoque homine flagitia emergere: inosciari tamé non licet quin hydra ista in singulorum pectoribus lateat. Nam vt corpus, dum iam morbi causam & materiam inclusam in se fouet, etiamsi nondum ferueat dolor, non dicitur sanum: ita nec anima, dum talibus vitiorum morbis scatet, sana censebitur. quãquam non per omnia quadrat similitudo. In corpore enim quamlibet morbido vigor vitæ superest: anima verò isto exitiali gurgite immersa, non ex vitiiis modò laborat, sed omni bono prorsus vacua est.

3 Eadem ferè quæ prius soluta est quæstio, ex integro nobis surgit. Omnibus enim seculis extiterunt aliqui, qui natura duce ad virtutem tota vita intenti essent. Neque moror si multi lapsus in eorum moribus notari possint: ipso tamen honestatis studio documentum ediderunt non nihil fuisse in natura sua puritatis. Quid pretii habeant coram Deo huiusmodi virtutes, tamen si plenius edifferemus vbi agetur de operum meritis, dicendum tamen est hoc quoque loco, quatenus ad præsentis argumenti explicationem necesse est. Exempla igitur ista monere nos videntur ne hominis naturam in totum vitiosam putemus: quòd eius instinctu quidam non modò eximiis facinoribus excelluerunt, sed perpetuo tenore vitæ honestissimè se gesserunt. Sed hic succurrere nobis debet, inter illam naturæ corruptionem esse nonnullum gratiæ Dei locum, non quæ illam purget, sed intus cohibeat. Nam si singulorum animos laxis habenis Dominus in libidines quaslibet exultare permetteret, nemo haud dubiè esset qui non re ipsa fidem faceret verissimè in se competere omnia mala quibus vniuersam naturam damnat Paulus. Quid enim? Tène eorum numero eximas quorum pedes ad sanguinem effundendum veloces, manus rapinis & homicidiis fœdatae, guttura sepulchris patentibus similia, linguæ fraudulentæ, venenata labia, opera inutilia, iniqua, putrida, lethalia: quorum animus sine Deo, quorum intima prauitates, quorum oculi ad insidias, animi ad insultandum elati, omnes denique partes ad infinita flagitia concinnatae? Si omnibus eiusmodi portentis obnoxia est vnaquæque anima (quemadmodum audacter pronuntiat Apostolus) videmus certè quid futurum sit, si Dominus humanam libidinem pro sua inclinatione vagari sinat. nulla est rabiosa bellua quæ tam præcipitanter feratur: nullum est quamlibet rapidum ac violentum flumen, cuius adeo impetuosa sit exūdatio. In electis suis morbos istos curat Dominus, eo quem mox exponemus modo: in aliis injecto fræno duntaxat

Psal. 14.

a. 13

Rom. 3.

b. 13. 14.

15, &c.

coerces, tantum ne ebulliant, quatenus expedire prouidet ad conseruandam rerum vniuersitatem. Hinc alii pudore, alii legum metu retinentur ne in multa sceditatis genera prorumpant, vtcunque suam magna ex parte impuritatem non dissimulent. alii, quia honestam viuendi rationem conducere ducant, ad eam vtcunque aspirat. alii supra vulgarem sortem emergunt, quo sua maiestate alios contineant in officio. Ita sua prouidentia Deus naturæ peruersitatem refrænât, ne in actum erumpat: sed non purgat intus.

4 Nondum tamen solutus est scrupulus. Aut enim Camillum parem Catilinæ faciamus, conuenit: aut in Camillo habebimus exemplum, naturam, si studio excolatur, bonitate non prorsus vacare. Ego verò fateor, quæ in Camillo fuerunt speciosæ dotes, & Dei fuisse dona, & iure commendabiles videri, si in se æstimentur. sed quomodo naturalis probitatis erunt in ipso documenta? Annon ad animum redeundum erit, & hæc ducenda ratiocinatio? Si homo animalis tali morum integritate præstitit, non deesse vti que naturæ ad virtutis studium facultatem. Quid autem si animus prauus fuerit & contortus, qui aliud potius quiduis quàm rectitudinem sectatus sit? Et talem fuisse non dubium est, si animale illum hominem concedis. Quam mihi in hac parte prædicabis humanæ naturæ ad bonum potentiam, si in summa integritatis specie semper ad corruptionem ferri deprehenditur? Ergo vt hominem à virtute non commendaueris, cuius vitia sub virtutis imagine imponunt: ita humanæ voluntati recti expetendi facultatem non tribuas, quantisper ipsa in sua peruersitate defixa est. Quamquam hæc certissima est & facillima huius quæstionis solutio: non esse istas communes naturæ dotes, sed speciales Dei gratias, quas variè & ad certum modum profanis alioqui hominibus dispensat. Qua ratione non formidamus in vulgari sermone hunc bene natum, illum prauæ naturæ dicere. Nec ramen vtrunque desinimus includere sub vniuersali humanæ prauitatis conditione: sed indicamus quid specialis gratiæ in alterum Dominus contulerit, quo alterum non sit dignatus. Saulem præficere regno volens, quasi nouum hominem formauit. atque hæc ratio est cur Plato, ad Homerice fabulam alludens, Regum filios creati dicat aliqua singulari nota insignes: quia Deus humano generi consulere volens, sæpe quos ad imperium destinat, heroica natura instruit. atque ex hac officina prodiit quicquid magnorum ducum celebrant historiæ. Idem & de priuatis hominibus censendum est. Sed quia vt præstantissimus quisque fuit, cum semper impulit sua ambitio (qua labe scedantur omnes virtutes, vt coram Deo gratiam omnem amittant) pro nihilo ducendum est quicquid laude dignum apparet in hominibus profanis. Adde quòd præcipua pars rectitudinis deficit vbi nullum est illustrandæ Dei gloriæ studium, quo vacui sunt omnes quos Spiritu suo non regenuit. Nec

Hæc disputat Augustinus lib. 4. contra Iulianum.

I. Sam. 10. b. 6

Ies. II. a. 3

verò frustra dicitur apud Iesaiam, super Christum requiescere spiritum

ritum timoris Dei : quo docemur quicumque à Christo alieni sunt, eosdem carere timore Dei, qui sapientiæ initium est. Quantum ad virtutes quæ inani specie nos decipiunt, in foro quidem politico & in communi hominum fama habebunt laudem : apud celeste verò tribunal nullius erunt pretii ad iustitiam promerendam.

5 Qua igitur peccati seruitute vincita detinetur volūtas, ad bonum commouere se non potest, nedum applicare. eiusmodi enim motus, conuersionis ad Deum principium est, quæ Dei gratiæ tota in Scripturis tribuitur. Quemadmodū precatur à Domino Ieremias vt se conuertat, si conuersum velit. Vnde Propheta eodem capite, spiritualemente populi fidelis redemptionem describens, dicit redemptum de manu fortioris. nempe significas quàm arctis compedibus alligatus est peccator, quandiu à Domino desertus, subiugo Diaboli agit. Manet nihilominus voluntas, quæ propensissima affectione ad peccandum & propendat & festinet. siquidem non voluntate priuatus est homo, quum in hanc necessitatem se addidit, sed voluntatis sanitate. Neque verò ineptè Bernardus, qui velle nobis omnibus inesse docet: sed velle bonum, profectus: velle malum, defectus. Ideo simpliciter velle, hominis: malè velle, corruptæ naturæ, bene velle, gratiæ. Porrò quòd libertate abdicatam volūtatem dico necessitate in malum vel trahi vel duci: mirum est sicui videatur aspera locutio, quæ nec absonum habet quippiam, nec à sanctorum vsu aliena est. Offendit autem eos qui inter necessitatem & coactionem distinguere nesciunt. At si quis eos interroget, Annon Deus necessariò bonus sit: annon diabolus necessariò malus: quid respondeant? Sic enim connexa est Dei bonitas cum diuinitate, vt non magis necessarium sit ipsum esse Deum, quàm bonum. Diabolus autem per lapsum sic à boni communione alienatus est, vt nihil quàm malè agere possit. Quòd si quis sacrilegus obganniat, Deo parum laudis ex sua bonitate deberi, ad quam seruādam cogatur: cui non erit prompta responsio, Immensa eius bonitate fieri ne malè agere possit, non violenta impulsione? Ergo si liberam Dei voluntatem in bene agendo non impedit, quòd necessè est illū bene agere: si Diabolus, qui non nisi malè agere potest, voluntate tamen peccat: quis hominem ideo minus volūtariè peccare dicet, quòd sit peccandi necessitati obnoxius? Hanc necessitatem quum vbique prædicet Augustinus, dum etiam inuidiosè Cælestii cauillo vrgeretur, ne tum quidem asserere dubitauit, in hæc verba, Per libertatem factum est vt esset homo cum peccato: sed iam pœnalis vitiositas subsequuta ex libertate fecit necessitatem. Ac quoties incidit eius rei mentio, non dubitat in hunc modum loqui de necessaria peccati seruitute. Hæc igitur distinctionis summa obseruetur, hominē, vt vitiatum est ex lapsu, volentem quidem peccare, non inuitum nec coactū: affectione animi propensissima, nō violenta coactione: propriæ libidinis motu, non extranea coactione: quæ tamen est naturæ prauitate, non posse nisi

*Psal. III.
b. 10*

*Iere. 31.
c. 18*

*Lib. de
perf. iust.*

*De nat.
& grat.
& alibi*

Serm. su
per Can-
tica 81

ad malum moueri & agi. Quod si verum est, peccandi certè necessitati subiaccere, non obscure exprimitur. Augustino subscribens Bernardus ita scribit, Solus homo inter animalia liber: & tamen interueniente peccato, patitur quandam vim & ipse: sed à voluntate, non à natura, vt ne sic quidem ingenita libertate priuetur. Quod enim voluntarium, etiam liberum. Et paulo post, Ita nescio quo prauo & miro modo ipsa sibi voluntas peccato quidem in deterius murata, necessitatem facit, vt nec necessitas (quum voluntaria sit) excusare valeat voluntatem, nec voluntas (quum sit illecta) excludere necessitatem. Est enim necessitas hæc quodammodo voluntaria. Postea dicit nos premi iugo, non alio tamen quàm voluntariæ cuiusdam seruitutis: ideo pro seruitute esse miserabiles, pro voluntate inexcusabiles: quia voluntas quum libera esset, seruum se peccati fecit. Tandem cõcludit, Ita anima miro quodam & malo modo sub hac voluntaria quadam ac malè libera necessitate & ancilla tenetur & libera: ancilla, propter necessitatem: libera, propter voluntatem: & quod magis mirum magisque miserum est, ideo rea, quòd libera: eoque ancilla, quo rea: ac per hoc, eo ancilla, quo libera. Hinc certè agnoscunt lectores nihil me nouum afferre, quod olim ex piorum omnium consensu prodidit Augustinus, & mille ferè annis postea in claustris monachorum retentum fuit. Lombardus autem quum necessitatē à coactione distinguere nesciret, pernicioso errori materiam dedit.

6 Ex opposito reputare operæ precium est quale sit diuinæ gratiæ remedium, quo naturæ vitiositas corrigitur ac sanatur. Nam quum dominus in ope ferenda, quod nobis deest largiatur, vbi confiterit quale sit in nobis illius opus, quæ sit è conuerso nostra penuria, statim elucescet. Quum dicit Apostolus Philippensibus, se confidere quòd qui cœpit in ipsis opus bonum, perfecturus sit vsque in diem Iesu Christi: non dubium quin per boni operis principium, ipsam conuersionis originem, quæ est in voluntate, designet. Bonum itaque opus inchoat in nobis Deus, iustitiæ & amoris & desiderium & studium in cordibus nostris excitando: vel (vt magis propriè loquamur) corda nostra flectendo, formando, dirigendo in iustitiam: perficit autem, ad perseverantiam nos confirmando. Nequis à Domino bonum inchoari tergiversetur, quòd voluntas, per se infirma, adiuuetur: alibi declarat Spiritus quid valeat voluntas sibi relicta. Dabo, inquit, vobis cor nouum: spiritum nouum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum: & Spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam vt in præceptis meis ambuletis. Quis voluntatis humanæ infirmitatem dicet subsidio roborari, quo ad boni electionem efficaciter aspiret, quum transformari renouarique totam oporteat? Si qua est in lapide mollities, quæ adminiculo tenior facta flexum quemlibet recipiat: neque ductile esse cor hominis negabo in recti obedientiam, modò gratia Dei quod in eo imper-

Philipp. i.
a. 6

Eccl. 36.
f. 26

imperfectum est suppleatur. Verum si hac similitudine ostendere voluit nihil vnquam boni expressum iri à corde nostro, nisi penitus aliud fiat: ne inter ipsum & nos partiamur quod sibi vni vendicar. Si ergo lapis in carnem transformatur, quando nos Deus ad recti studium conuertit: aboletur quicquid est propriæ nostræ voluntatis: quod in eius locum succedit, totum à Deo est. Voluntatem dico aboleri, non quatenus est voluntas: quia in hominis conuersione integrum manet quod primæ est naturæ: creari etiam nouam dico, non vt voluntas esse incipiat, sed vt vertatur ex mala in bonam. Hoc in solidum à Deo fieri affirmo, quia ne ad cogitandum quidem idonei sumus, eodem Apostolo teste. Itaque alibi tradit non modò Deum opitulari infirmæ voluntati, vel prauam corrigere, sed operari in nobis velle. Vnde facillè colligitur quod dixi, quicquid boni est in voluntate, esse vnus gratiæ opus. Quo sensu alibi dicit Deum esse qui omnia operatur in omnibus. Neque enim illic de vniuersali gubernatione disserit, sed bonorum omnium quibus pollent fideles, laudem asserit vni Deo. Omnia autem dicendo, certè ab initio ad finem vsque Deum spiritualis vitæ authorem facit: quod idem aliis verbis prius docuerat, fideles ex Deo esse dicens in Christo: vbi apertè nouam creationem qua aboleretur quod communis naturæ est, commendat. Subaudienda enim est inter Adam & Christum antithesis, quam alibi clariùs explicat, vbi docet nos esse Dei facturam, creatos in Christo ad bona opera quæ præparauit vt in illis ambulemus. Hac enim ratione probare vult gratuitam esse nostram salutem: quia initium omnis boni sit à secunda creatione quam in Christo consequimur. Atqui si qua esset vel minima ex nobis facultas, aliqua etiam esset meriti portio. Verum vt nos prorsus exinaniat, nihil pro meritis esse ratiocinatur, quia in Christo conditi sumus ad bona opera quæ præparauit Deus: quibus verbis iterum significat omnes bonorum operum partes à primo motu, Dei esse proprias. Hac ratione Propheta postquam in Psalmo dixit nos Dei esse figmentum, nequa fiat partitio, mox adiungit, Non fecimus nos ipsi, de regeneratione eum loqui, quæ principium est spiritualis vitæ, ex contextu patet, vbi continuò post sequitur nos esse populum eius, & gregem pascuorum eius. Videmus autem vt non contentus simpliciter salutis nostræ laudem Deo dedisse, disertè ab omni societate nos excludat: quasi diceret, ne tantillum quidem restare homini in quo gloriatur, quia totum à Deo est.

7 Sed erunt fortè qui concedent voluntatem à bono suo opte ingenio auersam, sola Domini virtute cõuerti: sic tamen vt præparata, suas deinde in agèdo partes habeat: quemadmodum docet Augustinus, omne bonum opus gratiam præcedere, & id comitante, non ducente: pedissequa, non præuia voluntate. quod non malè à sancto viro dictum præposterè huc detorquet Petrus Lombardus. Ego autem tam in Prophetæ verbis quæ citauì, quam in aliis locis

2. Cor. 3.

b. 5.

Philip. 2.

b. 13

1. Cor.

12. a. 6

1. Cor. 8.

6

Eph. 2.

b. 10

Psalm.

100. a. 8

Ad Bon.

Epi. 106

clarè duo signari contendo: quòd & prauam nostram voluntatem corrigat Dominus, vel potius aboleat, & à seipso bonam submittat. Quatenus à gratia præuenitur, in eo vt pedissequam appelles tibi permitto: sed quia reformata, opus est Domini, hoc perperam homini tribuitur, quòd gratiæ præuenienti, pedissequa voluntate obsequatur. Ideo non rectè à Chrysofomo scriptum est, Nec gratiam sine voluntate, nec voluntatem sine gratia quicquam posse operari. quasi verò non ipsam quoque voluntatem operetur gratia, sicuti ex Paulo nuper vidimus. Neque verò Augustini consilium fuit, dum pedissequam gratiæ vocat humanam voluntatem, secundas quasdam à gratia partes illi assignare in bono opere: sed quia hoc illi tantùm propositum erat refellere pessimum Pelagii dogma, quod primam salutis causam in hominis merito ponebat: quod satis erat præsentis causæ, contendit, gratiam omni merito esse priorem: altera interim quæstione omiſsa, de perpetuo gratiæ effectu, quam tamen alibi egregiè tractat. Aliquoties enim dum dicit, Dominum præuenire nolentem vt velit: volentem subsequi ne frustra velit: ipsum boni operis in solidum facit authorem.

Quamquam clariores de hac re sunt eius sententiæ quàm vt longam argumentationè desiderent. Laborant, inquit, homines inuenire in nostra voluntate quod nostrum sit, & non ex Deo: & quomodo inueniri possit ignoro. Libro autem contra Pelagium & Cælestium primo, vbi dictum illud Christi interpretatur, Omnis qui audierit à Patre meo, venit ad me: Arbitrium, inquit, sic adiuuatur vt non solùm quid faciendum sit, sciat: sed quod sciuerit, etiam faciat. Atque ita quum Deus docet, non per Legis literam, sed per Spiritus gratiam, ita docet vt quod quisque didicerit, non tantùm cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat, agendoque perficiat.

8 Et quoniam in præcipuo cardine iam versamur: agendum, summam rei paucis ac apertissimis tantùm Scripturæ testimoniis probatam tradamus lectoribus: tum deinde (ne quis nos detortæ perperam Scripturæ insimulet) ostendamus neque huius sancti viri (Augustinum dico) testimonio destitui quam ex Scriptura desumptam asserimus veritatè. Nam neque expedire censeo, vt quæ in sententiæ nostræ confirmationem adduci ex Scripturis possunt, ordine singula recenseantur: modò ex selectissimis, quæ proferentur, via sternatur ad reliqua omnia, quæ sparsum leguntur, intelligenda. neque rursus intempestiuè factum iri, si palàm fecero mihi cum eo viro non malè conuenire cui plurimum authoritatis meritò defert piorum consensus. Certè boni exordium non aliunde quàm à solo Deo esse facili & certa ratione liquet: neque enim voluntas reperietur ad bonum propensa nisi in electis. Atqui electionis causa extra homines quærenda est: vnde conficitur, rectam voluntatem non esse homini à seipso, sed ex eodem beneplacito, quo ante mundi creationem electi sumus, fluere. Accedit altera non
abſimilis

*Sermone
quodam
de inuen
tione san
ctæ cru.*

*Lib. 2. de
remi. pec
cat. ca. 18
Iohan. 6.
c. 45*

abſimilis ratio. nam quum bene volendi & agendi principium fit ex fide, videndum eſt vnde ſit ipſa fides. Quum verò gratuitum eſſe Dei donum clamet tota Scriptura, ſequitur ex mera gratia eſſe vbi velle bonum incipimus, qui ad malum toto animo ſumus naturaliter propenſi. Ergo Dominus, vbi in populi ſui conuerſione duo hæc ponit, vt cor illi lapideum auferat, det carneum, apertè teſtatur oportere aboleri quod ex nobis eſt, quò ad iuſtitiam conuertamur: quicquid autem in eius locum ſubit, à ſeiſo eſſe. Neque id vno loco pronuntiat. dicit enim apud Ieremiam, Dabo eis cor *Iere. 32.* vnum, & viam vnã, vt timeant me vniuerſis diebus. Paulo poſt, *f. 39* Timorem nominis mei dabo in cor eorum, vt non recedant à me. Rurſum apud Ezechielem, Dabo eis cor vnum, & Spiritum nouum *Ezech. II. d. 19* dabo in viſceribus eorum. Cor lapideum auferam de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Non poſſet euidentiùs ſibi vindicare, nobis adimere, quicquid eſt in voluntate noſtra boni & recti, quàm dum conuerſionem noſtram, creationem noui Spiritus & noui cordis eſſe teſtatur. ſequitur enim ſemper, & ex voluntate noſtra nihil prodire boni donec reſormata fuerit: & poſt reſormationem, quatenus bona eſt, à Deo eſſe, non à nobis.

9 Sic & preces ſanctorum compoſitæ leguntur. Inclinet *I. Reg. 8.* cor noſtrum ad ſe Dominus, dicebat Solomo, vt ſeruemus mandata ſua. Peruicaciam cordis noſtri oſtendit quòd in Legis diuinæ *g. 58* rebellionem naturaliter exultet, niſi ſectatur. Idem & in Pſalmo habetur, Inclina cor meum ad teſtimonia tua. Semper enim notanda eſt antitheſis inter perueſum cordis motum quo fertur ad contumaciam, & correptionem hanc qua in obſequium cogitur. *Pſal. 119. 36* Dauid autem quum ſe directrice gratia ad tempus orbatum fuiſſe ſentiens, Deum rogat vt cor mundum in ſe creet, Spiritum rectum *Pſal. 51. c. 12* innouet in ſuis viſceribus, an non omnes cordis ſui partes impuritate reſertas agnoſcit, & ſpiritum obliqua prauitate contortum? mundiciem autem quam flagitat, Dei creaturam vocando, an non totam illi acceptam reſert? Siquis excipiat, preceſſionem ipſam ſignum eſſe pii ſanctique affectus, prompta eſt ſolutio, quanuis iam aliqua ex parte reſpuiſſet Dauid, conferre tamen priorem ſtatum cum illa triſti ruina quam expertus erat. Perſonam ergo hominis à Deo alienati ſuſcipiens, meritò ſibi dari petit quæcunque electis ſuis in regeneratione confert Deus. Itaque mortuo ſimilis, optat ſe iterum creari, vt ex mancipio Satanæ fiat Spiritus ſancti organum. Mira ſanè & portentofa ſuperbiæ noſtræ libido. Nihil ſeueriùs Dominus exigit quàm vt religioſiſſimè ſuū ſabbatum obſeruemus, quieſcendo ſcilicet ab operibus noſtris: à nobis verò nihil magis agrè impetratur, quàm vt operibus noſtris valere iuſſis, Dei operibus iuſtum locum cedamus. Niſi obſtaret vecordia, fatis luculentum teſtimonium reddidit gratiis ſuis Chriſtus, ne malignè ſupprimerentur. Ego ſum, inquit, vitis, vos palmites: *Iohan. 15. a. 1* Pater meus agricola eſt. Sicut palmes non poteſt fructum ferre à *l. v.*

seipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis: quia sine me nihil potestis facere. Si non aliter per nos fructificamus, quàm reuulsus à terra palmes, & humore priuatus, germinat: non est amplius quærendum quæ sit naturæ nostræ ad bonum aptitudo. Nec ambigua est ista conclusio, Sine me nihil potestis facere. Non dicit nos esse infirmiores quàm qui nobis sufficiamus: sed nos ad nihilum redigendo, omnem vel exiguæ facultatulæ opinionem excludit. Si in Christo insiti fructificamus instar vitis, quæ tum à terræ humore, tum à rore cælesti, tum à solis fomento vegetationis ducit energiam: nihil in bono opere restare nobis video, si Deo illibatum seruamus quod suum est. Nequicquam obrenditur friuola argutia, succum iam inclusum esse in palmitè, & vim proferendi fructus: ideóque non omnia sumere à terra vel à prima radice, quia aliquid suum conferat. Neque enim aliud vult Christus, quàm nos aridum & nihili esse lignum vbi sumus ab eo separati: quia seorsum nulla sit in nobis bene agendi facultas, sicut alibi quoque inquit, Omnis arbor, quam non plantauerit Pater meus, eradicabitur. Quare Apostolus totam illi summam transcribit in loco iam citato. Deus est, inquit, qui in vobis operatur & velle & perficere. Prior pars operis boni, est volútas: altera, validus in exequendo conatus: vtriusque author est Deus. Ergo Domino surripimus siquid nobis arrogamus aut in voluntate, aut in effectû. Si diceretur Deus opem ferre infirmæ voluntati, nobis non nihil relinqueretur: sed quum dicitur efficere voluntatem, iam extra nos, quicquid in ea bonum est locatur. Porrò quoniam carnis nostræ pondere bona etiamnum voluntas obruitur, ne emergat: subiunxit, eluctandis eius pugnæ difficultatibus, conatus constantiam ad effectum vsque administrari. Siquidem nec aliter constare posset quod alibi docet, vnicum esse Deum qui efficit omnia, in omnibus, vbi totum spiritualis vitæ cursum comprehendi antè docuimus. Qua ratione Dauid postquam vias Dei sibi pate fieri precatus est, vt ambulet in eius veritate, mox adiungit, Vnias cor meum ad timédum nomen tuum. Quibus verbis significat, etiam qui probè affecti sunt, tot esse distractionibus obnoxios vt faciliè euanescent vel effluant nisi ad constantiam firmentur. Qua ratione alibi, postquam gressus suos dirigi ad seruandum Dei sermonem precatus est, robur quoque ad bellandum sibi dari postulat. Ne dominetur, inquit, mihi vlla iniquitas. Hunc itaque in modum & inchoat & perficit Dominus bonum opus in nobis: vt illius sit, quòd recti amorem concipit voluntas, quòd in eius studium inclinatur, quòd ad eius sectandi conatum incitatur & mouetur: deinde quòd electio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum vsque procedunt: postremò, quòd homo in illis constanter pergit, & in finem vsque perseverat.

10 Ac voluntatem mouet, non qualiter multis seculis traditum est & creditum, vt nostræ postea sit electionis, motioni aut obtemperare

Matth.

15. b. 13

Philip. 2.

b. 13

1. Cor. 12.

a. 6

Psal. 86.

b. 11

Psal. 119.

133

perare aut refragari: sed illam efficaciter afficiendo. Illud ergo toties à Chrystostomo repetitum repudiari necesse est, Quem trahit, volentem trahit: quo insinuat Dominum porrecta tantum manu expectare an suo auxilio iuuari nobis adlubescat. Talem fuisse hominis adhuc stantis conditionem concedimus vt potuerit ad alterutram partem inclinare: sed cum suo exemplo docuerit quam miserum sit liberum arbitrium, nisi Deus in nobis & velit & possit: quid fiet nobis si ad eum modulum suam gratiam nobis impertitur? Imò nos ipsi eam obscuramus & extenuamus nostra ingratitude. Non enim docet Apostolus, offerri nobis bonæ voluntatis gratiam si acceptemus: sed ipsum velle in nobis efficere: quod non aliud est nisi Dominum suo Spiritu cor nostrum dirigere, flectere, moderari: & in eo, tanquam in possessione sua, regnare. Nec verò per Ezechielem promittit se daturum electis Spiritum nouum hoc tantum sine vt in præceptis suis ambulare possint, sed vt re ipsa ambulent. Neque secus accipi sententia Christi potest, Omnis qui audiuit à Patre meo venit ad me, quam vt efficacem à seipsa Dei gratiam doceat: quemadmodum & Augustinus contendit. Qua gratia non quoslibet promiscuè dignatur Dominus, quemadmodum vulgò iactatur illud (nisi fallor) Occamium, eam nemini denegari facienti quod in se est. Docèdi quidem sunt homines, expositam esse Dei benignitatem omnibus, sine exceptione, qui eam quærunt: sed quum id demum quærere incipiant quibus cælestis gratia aspirauit, nec hæc saltem portiuncula de eius laude decerpenda erat. Hæc est sanè electorum prærogatiua, vt per Spiritum Dei regenerati, ipsius ductu agantur ac gubernentur. Quare merito Augustinus tam eos deridet qui aliquas volendi partes sibi arrogat, quam reprehendit alios qui putant promiscuè dari omnibus quod speciale est, gratuita electionis testimonium. Communis (inquit) omnibus est natura, non gratia: vitreum acumen appellans quod mera vanitate splendet vbi ad omnes generaliter extenditur, quod Deus quibus vult confert. A libi autem, Quomodo venisti? credendo. Time ne dum tibi arrogas quòd inuenta sit à te via iusta, pereas de via iusta. Veni, inquis, libero arbitrio: voluntate propria veni. Quid turgescis? vis nosse quòd & hoc præstitum est tibi? Ipsum audi vocantem, Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Et citra controuersiam elicetur ex Iohannis verbis, sic efficaciter gubernari diuinitus piorum corda, vt inflexibili affectu sequantur. Qui ex Deo genitus est (inquit) non potest peccare: quia semen Dei in ipso manet. Nam medium quem sophistæ imaginantur motum, cui obsequi vel quem repellere liberum sit, apertè excludi videmus vbi asseritur efficax ad perseuerandum constantia.

II De perseuerantia nihilo magis dubium futurum erat quum habenda esset pro gratuito Dei dono, nisi inualuisset pessimus error, pro hominum merito hanc dispensari, prout se vnusquisque

Exec. II.

c. 19, &

36. f. 27

Iohan. 6.

e. 45

Libr. de

prædesti.

sanct.

De ver-

bis Apo.

Serm. II.

Iohan. 6.

e. 44

I. Iohan.

3. b. 9

non ingratum primæ gratiæ præbuerit. Sed enim quoniam indè natus est quòd putabant in manu nostra esse respuere vel accipere oblatam Dei gratiam, hac opinione explosa, ille quoque sponte sua corrui. Quanquam hîc bifariam erratur. nam præterquam quòd nostram erga primam gratiam gratitudinem legitimumque vsum posterioribus remunerari docent. addunt etiam, non iam solam gratiam in nobis operari, sed esse tantum nobis cooperatricem. De priorè sic habendum est, Dominum, dum in dies locupletat, & nouis suæ gratiæ dotibus cumulat seruos suos, quia opus quod in illis cœpit, gratum acceptumque habet, in illis inuenire quod maioribus gratis prosequatur. Atque huc pertinent sententiæ illæ. Habenti dabitur. Item, Euge serue bone: quia in paucis b. 21. 23. fuisti fidelis, super multa te constituam. Sed hîc duo sunt cauenda, ne aut remunerari dicatur posterioribus gratis legitimus vsum c. 29. primæ gratiæ, ac si homo sua ipsius industria redderet gratiam luc. 19 c. Dei efficacem: aut sic remuneratio censeatur vt desinat haberi gratuita Dei gratia. Fateor ergo expectandam esse fidelibus hanc Dei benedictionem, quo melius vfi fuerint superioribus gratis, vt eo maioribus posthac adaugeantur: sed illum quoque vsum à Domino esse dico, & hanc remunerationem à gratuita eius beneuolentia prouenire. ac sinistrè non minus quàm infelicitè tritam illam distinctionem vsurpant, operantis gratiæ & cooperantis. Hac quidem vsus est Augustinus, sed commoda definitione leniens, Deum cooperando perficere quod operando incipit: ac eandem esse gratiam, sed fortiri nomen pro diuerso modo effectus. Vnde sequitur, eum non partiri inter Deum & nos ac si ex proprio vtriusque motu esset mutua concurrentia: sed gratiæ multiplicationem notare. Quòd pertinet quòd alibi dicit, multa Dei dona præcedere bonam hominis voluntatem, inter quæ est & ipsa. Vnde sequitur, nihil reliquum facere quòd ipsa sibi arroget. Quod & Paulus nominatum expressit. Nam quum dixisset Deum esse qui efficit in nobis & velle & perficere, continuo subdidit, vtrumque facere pro bona voluntate: hac dictione gratuitam esse benignitatè indicans. Ad id autem quòd dicere solent, postquam primæ gratiæ locum dedimus, iam conatus nostros subsequenti gratiæ cooperari, respondeo: Si intelligant nos, ex quo semel Domini virtute in iustitiæ obsequium edomiti sumus, vltro pergere, & propensos esse ad sequendam gratiæ actionem, nihil reclamo. Est enim certissimum, vbi gratia Dei regnat, talem esse obsequendi promptitudinem. Vnde id tamen niti quòd Spiritus Dei vbi que sibi consentiens, quam principio generauit obedientiæ affectionem, ad perseverandi constantiam fouet & confirmat. At si hominem à seipso sumere volunt vnde gratiæ Dei collaboret, pestilentissimè hallucinantur.

Philip. 2.
b. 13

1. Cor. 15. 12 Atque huc falsò per inscitiam torquetur illud Apostoli, Pius omnibus iis laboraui: non ego, sed gratia Dei mecum. Sic enim accipiunt,

accipiunt, quia paulò arrogantius dictum videri poterat quòd se præferret omnibus, id quidem corrigere, laudem ad Dei gratiam referendo: sed ita vt se gratiæ cooperarium vocet. Ad hanc festucam mirum est tot non malos alioqui homines imegisse. Non enim gratiam Domini secum laborasse scribit Apostolus, vt se confortem laboris faciat: quin potius totam laboris laudem vni gratiæ transcribit, ista correctione, Non ego, ait, sum is qui laboraui, sed gratia Dei quæ mihi aderat. Fefellit autè eos locutionis ambiguitas: sed magis præpoltera versio, in qua vis Græci articuli prætermissa fuit. Nam si ad verbum reddas, non dicit gratiam sibi fuisse cooperatricem: sed gratiam quæ sibi aderat, omnium fuisse effectricem. Atque id non obscurè, licet breuiter, docet Augustinus, quum ita loquitur, Præcedit voluntas bona hominis multa Dei dona, sed non omnia. Quæ autem præcedit ipsa in eis & ipsa est. Sequitur deinde ratio: quia scriptum sit, Misericordia eius præuenit me. Et, Misericordia eius subsequetur me: nolentem præuenit, vt velit: volentem subsequitur, ne frustra velit. Cui consentit Bernardus, Ecclesiam ita loquentem inducens, Trahe quodammodo inuitam vt facias voluntariã: trahe torpentè vt reddas currentem.

Psal. 59.

c. II

Psal. 23.

b. 6

Serm. 2.

in Can.

13 Audiamus nunc Augustinum suis verbis loquentem, ne actus nostræ Pelagiani, hoc est Sorbonici sophistæ totam vetustatem vobis aduersam pro suo more crimentur. in quo scilicet patrem suum Pelagium imitantur, à quo in eandem olim arenam ipse Augustinus protractus est. Libro de correptione & gratia ad Valentinum fusius exequitur, quod breuiter, eius tamen verbis referam, Gratiam persistendi in bono, Adæ fuisse datam si vellet: nobis dari vt velimus, ac voluntate concupiscentiam superemus. Habuisse ergo illum posse si vellet: sed non velle vt possit: nobis & velle dari & posse. Primam fuisse libertatem, posse non peccare: nostram multo maiorem, non posse peccare. Ac ne de futura post immortalitatem perfectione loqui puretur (sicuti perperam Lombardus eò trahit) scrupulum hunc paulo post eximit. Tantum quippe, inquit, Spiritu sancto accenditur voluntas sanctorum: vt ideo possint quia sic volunt: ideo velint, quia Deus operatur vt sic velint. Nam si in tanta infirmitate, in qua tamen ad reprimendam elationem perfici virtutem decet, ipsis relinquatur voluntas sua, vt adiutorio Dei possint, si velint, nec Deus operetur in illis vt velint: inter tot tentationes infirmitate voluntas ipsa succumberet, ideòque perseuerare non possent. Subuentum est ergo infirmitati voluntatis humanæ, vt gratia diuina indeclinabiliter & inseparabiliter ageretur, ideòque quantumuis infirma non deficeret. Tractat deinde copiosius quomodo corda nostra Dei afficientis necessariò sequantur motum: ac dicit quidem Dominum homines suis voluntatibus trahere, sed quas ipse operatus est. Habemus nunc Augustini ore testatum quod in primis obtinere volumus, non offerri tantùm à Domino gratiam, quæ libera cuiusque electione aut recipiatur

Cap. 2

2. Co. 12.

c. 9

Cap. 14

aut respuat: sed ipsam esse, quæ in corde & electionem & voluntatem formet: ut quicquid deinde sequitur boni operis, fructus sit ipsius ac effectus: nec aliam habeat sibi obsequentem voluntatem nisi quam fecit. Sunt enim eius quoque verba ex alio loco, Omne bonum in nobis opus non nisi gratiam facere.

Epist. 105

14 Quòd autem alibi dicit, non tolli gratia voluntatem, sed ex mala mutari in bonam: & quum bona fuerit, adiuuari: significat tantum, hominem non ita trahi ut sine motu cordis, quasi extraneo impulsu feratur: sed intus sic affici ut ex corde obsequatur. Specialiter gratuitòque electis dari, in hunc modum ad Bonifacium scribit, Scimus non omnibus hominibus dari Dei gratiam: &

Epist. 106

quibus datur, neque secundum merita operum dari, neque secundum merita voluntatis, sed gratuita gratia: quibus non datur, scimus iusto Dei iudicio non dari. Ac in eadem epistola fortiter eam opinionem impugnat, quæ hominum meritis subsequenter gratiam reddi putat: quia primam gratiam non respuendo, se dignos præstitierint. Vult enim Pelagium fateri, nobis gratiam necessariam esse ad singulas actiones, neque operibus retribuui, quò sit verè gratia. Sed breuiore summa comprehendere res non potest quàm ex octavo capite libri ad Valentinum, De correptione & gratia: ubi primum docet, Quòd humana voluntas non libertate gratiam, sed gratia consequatur libertatem: Quòd per eandem gratiam impresso delectationis affectu, ad perpetuitatem conformetur: Quòd insuperabili fortitudine roboretur: Quòd illa gubernante, nunquam excidat: deserente, protinus corruat. Quòd gratuita Domini misericordia, & ad bonum conuertatur: & conuersa, in ipso perseveret. Quòd voluntatis humanæ directio in bonum, & post directionem constantia, ex sola Dei voluntate pendeat, non vllò suo merito. Ita homini tale relinquitur liberum arbitrium (si appellare ita liber) quale alibi scribit, quòd nec ad Deum conuerti, nec in Deo persistere, nisi per gratiam, possit: à gratia valeat quicquid valet.

Epist. 46

Quomodo operetur Deus in cordibus hominum.

CAPVT IIII.

O M I N E M peccati iugo ita captiuum teneri, ne ad bonum aut voto aspirare, aut studio contendere suapte natura queat, sufficienter, nisi fallor, probatum est. Præterea distinctio inter coactionem & necessitatem posita fuit, vnde liqueret eum, dum necessariò peccat, nihilo tamen minus voluntariè peccare. Sed quoniam, dum in seruitutem diabolo addicitur, illius arbitrio videtur magis agi quàm suo, quale sit actionis vtriusque genus, expediendum rettat: tum soluenda quæstio, an aliquid in malis operibus Deo sit tribuendum, in quibus nonnullam eius actionem intercedere Scriptura insinuat. Alicubi Augustinus humanam voluntatem equo comparat fessoris nutum expectanti:

peſtanti : Deum ac Diabolum, ſeſſoribus. Si Deus illi inſidet, inquit, perinde ac moderatus & peritus ſeſſor, compoſitè illā regit: tarditatem incitat, nimiam celeritatem compeſcit: petulantiam luxuriāmque coerct, peruicaciam retundit, in rectam viam deducit. quòd ſi eam Diabolus occupauit, inſtar ſtolidi ac petulantis ſeſſoris per inuia rapit, impellit in foueas, per præcipitia deuoluit, ad contumaciam ferociāmque inſtigat. Quā ſimilitudine, quando melior non occurrit, in præſentia contenti erimus. Imperio igitur Diaboli quòd animalis hominis voluntas dicitur ſubiacere vt inde agitur, non ſignificat ipſam reluctantem ac reſtitantem ad obſequia adigi (quemadmodum inuita mancipia obire iuſſa noſtra domini iure cogimus) ſed Satanæ præſtigiis fascinatam, illi ſe ad omnem ductum obſequentem neceſſariò præbere. Nam quos Spiritus ſui regimine non dignatur Dominus, eos ad Satanæ actionem iuſto iudicio ablegat. Quare Apoſtolus deum huius ſeculi excæcaſſe mentes infidelibus exitio deſtinatis ait, ne cernant lumen Euangelii. Et alio loco, ipſum operari in filiis contumacibus. Excæcatio impiorum, & quæcunque inde ſequuntur flagitia, opera Satanæ nuncupantur: quorum tamen cauſa extra humanam voluntatem quærenda non eſt, ex qua radix mali ſurgit: in qua fundamentum regni Satanæ (hoc eſt, peccatum) reſidet.

2. Cor. 4.

1. 4

Ephes. 2.

2. 2

2 Longè eſt alia ratio diuinæ in talibus actionis. Quæ vt certius nobis pateat, exemplo ſit calamitas à Chaldæis ſancto Iob ilata. Chaldæi, interemptis eius paſtoribus, gregem hoſtiliter prædantur. Iam eorum improbum facinus palàm extat. neque in eo opere ceſſat Satan, à quo rotum id prouenire narrat hiftoria. Ipſe autem Iob Domini opus in eo recognoſcit, quem dicit ſibi abſtuliffe quæ erepta erant per Chaldæos. Quomodo idem opus ad Deum, ad Satanam, ad hominem authorem referamus, quin vel Satanam excuſemus Dei conſortio, vel Deum mali authorem prædicemus? Facile, ſi finem agendi primùm inſpiciamus, deinde modum. Domini conſilium eſt ſerui ſui patientiam calamitate exercere: Satan molitur eum ad deſperationem adigere: Chaldæi ex re aliena præter ius & fas lucrum quærere affectant. Tanta in conſiliis diuerſitas opus iam valde diſtinguit. In modo non minus eſt diſcriminis. Satanæ affligendum ſeruum ſuum Dominus permittit: Chaldæos, quos ad id exequendum miniſtros delegit, illi permittit ac tradit impellendos: Satan alioqui prauos Chaldæorum animos venenatis ſuis aculeis ad perpetrandum id flagitium inſtigat: illi ad iniuſtitiam furioſè ruunt, omniāque membra ſcelere obſtringunt ac contaminant. Propriè ergo agere dicitur Satan in reprobris: in quibus regnum ſuum, hoc eſt nequitie, exercet. Dicitur & Deus ſuo modo agere, quòd Satan ipſe (inſtrumentum quum ſit iræ eius) pro eius nutu ac imperio huc atque illuc ſe inſectit ad exequenda eius iuſta iudicia. Omitto hîc vniuerſalem Dei motionem, vnde creaturæ omnes vt ſuſtinètur, ita efficaciam

Iob. 1.

quiduis agendi ducunt. De illa speciali actione tantum loquor quæ in vnoquoque facinore apparet. Idem ergo facinus Deo, Satanæ, homini assignari videmus non esse absurdum: sed varietas in fine & modo facit ut illic inculcata Dei iustitia relucent, Satanæ hominisque nequitia cum suo opprobrio se prodant.

3 Veteres religiosius interdum simplicem quoque veritatis confessionem in hac parte reformidant, quod verentur ne impietati fenestram de operibus Dei irreuerenter obloquendi aperiant. Quam sobrietatem ut exosculor, ita minimè periculosum iudico, si simpliciter teneamus quod Scriptura tradit. Ne Augustinus quidem illa superstitione interdum solutus est: quemadmodum ubi dicit indurationem & excæcationem non ad operationem Dei, sed ad præscientiam spectare. At istas argutias non recipiunt tot Scripturæ locutiones, quæ plus aliquid Dei quàm præscientiam interuenire clarè ostendunt. Et Augustinus ipse libro contra Iulianum 5, longa oratione contendit, non permissionis tantum aut patientiæ diuinæ esse peccata, sed etiam potentiæ, ut sic priora peccata puniantur. Similiter quod de permissione afferunt, dilutius est quàm ut subsistat. Sæpissime excæcare dicitur Deus & indurare reprobos, eorum corda vertere, inclinare, impellere, ut alibi fusius docui. Id quale sit, nequaquam explicatur, si confugitur ad præscientiam aut permissionem. Nos ergo duplici ratione respondemus id fieri. Siquidem quum sublato eius lumine, nihil quàm caligo & cæcitas supersit: quum ablato eius Spiritu, corda nostra in lapides obdurescant: quum cessante eius directione, in obliquitatem contorqueantur: ritè excæcare, indurare, inclinare dicitur quibus facultatem videndi, parendi, rectè exequendi adimit. Secunda ratio, quæ multo propius accedit ad verborum proprietatem, quod ad exequenda sua iudicia per ministrum iræ suæ Satanam & consilia eorum destinat quò visum est, & voluntates excitat, & conatus firmat. Sic ubi recitat Moses Sehon regem transitum non dedisse populo, quia indurauerat Deus spiritum eius, & cor obfirmauerat, finem consilii mox subiungit, Ut daret eum in manus nostras, inquit. Ergo quia perditum Deus volebat, obstinatio cordis, diuina fuit ad ruinam præparatio.

4 Secundum priorem rationem istud videtur dictum, Aufert labium à veracibus, & rationem tollit à senioribus. Aufert cor ab iis qui præsumunt populo terræ, errare eos facit per inuium. Item, Quare dementasti nos Domine, indurasti cor nostrum, ne timeamus te? Quandoquidem indicant potius quales Deus homines faciat deserendo, quàm qualiter opus in ipsis suum peragar. At sunt alia testimonia quæ ultra procedunt: qualia sunt de Pharaonis induratione, Indurabo cor Pharaonis, ne vos audiat, ac dimittat populum. Postea dicit se aggrauasse cor illius, & roborasse. An indurauit non emolliendo? Id quidem verum est: sed plus aliquid fecit, quod obstinatione pectus eius obfirmandum Satanæ mandauit.

*Libr. de
Prædesti.
& gra-
tia.*

*Deute. 2.
f. 30*

Exech. 7.

g. 26

Psal. 107

d. 40

Iob 12

d. 20

Iesù. 63.

d. 17.

Exod. 4.

e. 21, &

7. a. 3

Exod. 10.

4. 1

dauit. vnde prius dixerat, Tenebo cor illius. Egreditur populus ex *Exod. 3.*
 Ægypto: prodeunt obuiam infesti regionis incolæ. vnde excitati? *f. 19*
 Moses certè populo assererat Dominum fuisse qui corda eorum *Dent. 2.*
 roborasset. Propheta verò eandem historiam recitans, dicit ipsum *f. 30*
 vertisse corda eorum vt odio haberent populum suum. Iam dicere *Psal. 105.*
 non possis destitutos Domini consilio impigisse. Nam si roboran- *c. 25*
 tur & vertuntur, destinatio inflectuntur ad idipsum. Adhæc, quo-
 ties in populi transgressiones vindicare illi placuit, quomodo opus
 suum in reprobis adimpleuit? vt videas efficaciam agendi penes
 ipsum fuisse, illos ministerium duntaxat præbuisse. Quare nunc si- *Iesa. 5. f.*
 bilo suo euocaturum se illos minabatur: nunc instar sagenæ sibi *26. & 7.*
 fore ad irretiendos: nunc mallei instar, ad feriendos Israelitas. Sed *c. 18*
 præcipuè tum declarauit quàm non sit otiosus in illis, dum Senna- *Ex. ec. 12.*
 cherib securim vocat, quæ ad secandum manu sua, & destinata fuit *d. 13. &*
 & impacta. Non malè alicubi Augustinus ita definit, quòd ipsi pec- *17. f. 20*
 cant, eorum esse: quòd peccando hoc vel illud agant, ex virtute *Iere. 50.*
 Dei esse, tenebras prout visum est diuidentis *d. 23*

5 Porro Satanæ ministerium intercedere ad reprobos insti-
 gandos, quoties huc atque illuc Dominus prouidentia sua eos des-
 tinat, vel ex vno loco satis constiterit. Dicitur enim sæpius in Sa-
 muele, quòd Saulem aut raptauerit aut dimiserit spiritus Domini
 malus, & spiritus malus à Domino. Ad Spiritum sanctum id refer-
 re nefas est. Spiritus ergo impurus, Dei spiritus vocatur, quia ad
 eius nutum potentiàmque respondet, instrumentum magis ipsius
 in agendo, quàm à seipso author. Simul addendum est quod à
 Paulo traditur, diuinitus efficaciam erroris ac seductionis immit-
 ti, vt credant mendacio qui veritati non paruerunt. Longo tamen
 discrimine semper distat in eodem opere id quod agit Dominus,
 ab eo quod Satan & impii moliuntur. Ille mala instrumenta, quæ
 sub manu habet & versare quolibet potest, seruire iustitiæ suæ fac-
 cit. Hi, prout mali sunt, nequitiam ingenii prauitate conceptam, ef-
 fectu pariunt. Reliqua quæ ad vindicandam à calumnia Dei maie-
 statem, tum præcidendam impiis tergiuersationem pertinent, in
 capite De prouidentia iam exposita sunt. Hic enim breuiter propo-
 situm modò fuit, quomodo in reprobo homine regnet Satan,
 quomodo in vtroque agat Dominus, indicare.

6 In actionibus autem quæ nec iustæ per se, nec vitiosæ sunt,
 & ad corpoream magis quàm spiritualem vitam spectant, quam
 libertatem obtineat homo, etsi suprà attigimus, nondum tamen
 explicatum est. Nonnulli in talibus liberam ei electionem con-
 cesserunt: magis, vt arbitror, quòd de re non magni momenti dis-
 ceptare nolebant, quàm quòd asserere pro certo vellent illud
 ipsum quod cōcedunt. Ego, etsi eos qui nullas esse sibi ad iustitiam
 vires tenent, quod in primis ad salutem cognitu necessarium est
 tenere fateor, non tamen puto hanc quoque partem negligendam,
 vt nouerimus specialis esse gratiæ Domini, quoties in mentem ve-

nit eligere quod è re nostra est : quoties è voluntas inclinatur : rursus quoties & mens & animus refugit quod alioqui erat nociturum. Atque huc se protendit diuinæ prouidentia vis, non modò vt rerum euentus succedant quemadmodum expedite prospexerit : sed vt voluntates quoque hominum eodem tendant. Equidem si sensu nostro reputamus rerum externarum administrationem, nihil dubitabimus eatenus sub humano arbitrio sitas esse: verùm si aures tot testimoniis præbemus, quæ Dominum in his quoque regere animos hominum clamant, arbitrium ipsum speciali Dei motioni subiicere nos cogent. Quis Ægyptiorum voluntates

Exod. 11. Israelitis conciliauit vt pretiosissima quæque vasa illis commo-
a. 3 dato darent? Nunquam èd animum ipsi suapte sponte induxissent.

Gen. 43. Ergo eorum animi Domino magis suberant quàm à seipsis rege-
c. 14 bantur. Nec sanè Iacob nisi persuasus esset Deum, prout visum est, hominibus induere diuersos affectus, dixisset de filio Ioseph (què profanum esse quempiam Ægyptium putabat) Det vobis Deus

Psal. 106. f. 46 inuenire misericordiam coram hoc viro. Sicuti & tota Ecclesia in Psalmo fatetur, quum eius misereri voluit Deus, mansuef. cta ad

1. Sam. 11. b. 6 clementiam ab ipso fuisse crudelium Gentium corda. Rursus quum exarsit in iram Saul vt se ad bellum accingeret, causa expri-

2. Sam. 17. c. 14 mitur, quòd eum impulerit spiritus Dei. Quis animum Absoloni auertit ab amplexando consilio Achitophel, quod esse vice oracu-

1. Reg. 12. b. 10 li solebat? Quis flexit Rehabeam, vt iuuenili consilio persuaderetur? Quis Gentes magnæ priùs audaciæ perterruit ad Israelis ad-

Iosue 2. b. 9 uentum? Id quidem diuinitus fieri confessa est meretrix Rahab. Quis rursus metu & formidine deiecit Israelis corda, nisi qui in

Leui. 26. f. 36 Lege minatus est se daturum illis cor pauidum?

Deuter. 28. g. 63 Excipiet quispiam, esse hæc singularia exempla, ad quorum regulam exigi nequaquam vniuersa debeant. Ego verò dico, suffici-

cienter iis probari quod contendo, Deum, quoties viam facere vult suæ prouidentia, etiam in rebus externis hominum voluntates flectere & versare, nec ita esse liberam ipsorum electionem, quin eius libertati Dei arbitrium dominetur. Velis nolis, animum tuum à motione Dei potiùs quàm ab electionis tuæ libertate pendere, hæc quotidiana experientia reputare coget, quòd te in rebus minimè perplexis iudicium & mens sæpe deficit: in rebus factu non arduis, animus flaccescit: rursus in rebus obscurissimis, expeditum statim offertur consilium: in magnis & periculosis, animus omni difficultate superior suppetit. Atque ita interpretor quod ait Solomo, Vt auris audiat, vt oculus videat, Dominus facit vtrun-

que. Non enim mihi de creatione loqui videtur, sed peculiari functionis gratia. Quum verò scribit, Dominum cor Regis, quasi riuos aquarum, in manu sua tenere, & inclinare quocun-

que voluerit: sub vna profectò specie totum genus comprehendit. Si cuius enim voluntas omni subiectione soluta est, id iuris regis voluntati maximè competit, quæ in alias quodammodo regnum

exercet.

Prou. 20. f. 12 ait Solomo, Vt auris audiat, vt oculus videat, Dominus facit vtrun-

que. Non enim mihi de creatione loqui videtur, sed peculiari functionis gratia. Quum verò scribit, Dominum cor Regis, quasi riuos aquarum, in manu sua tenere, & inclinare quocun-

que voluerit: sub vna profectò specie totum genus comprehendit. Si cuius enim voluntas omni subiectione soluta est, id iuris regis voluntati maximè competit, quæ in alias quodammodo regnum

exercet.

Prou. 21. a. 1

exercet. quòd si illa Dei manu flectitur, neque nostra eximetur ea conditione. Hac de re insignis exstat Augustini sententia, Scriptura, si diligenter inspiciatur, ostendit non solum bonas hominum voluntates, quas ipse facit ex malis, & à se factas in actus bonos & vitam dirigit æternam: verum illas quæ conseruant seculi creaturam, ita esse in Dei potestate, vt eas quò voluerit, quando voluerit, faciat inclinari vel ad præstanda beneficia, vel ad pœnas infligendas, occultissimo quidem iudicio, sed iustissimo.

8 Hic meminerint lectores, ab euentu rerum nõ esse æstimandam humani arbitrii facultatem, quod imperiti quidam præpostere facere solent. Ex eo enim pulchrè & ingeniosè sibi videntur humanam voluntatem cõvincere seruitutis, quòd ne summis quidem monarchis omnia ex sententia fluant. Atqui facultas ista, de qua loquimur, intra hominem consideranda est, non ab extraneo successu metienda. Siquidem in liberi arbitrii disputatione non hoc quæritur, an homini quæcunque animo deliberarit, perficere & exequi per externa impedimenta liceat: sed an in re qualibet liberam habeat & iudicii electionem, & voluntatis affectionem, quæ vtraque si hominibus suppetat, non minus liberi arbitrii Attilius Regulus erit, angustiis dolii aculeati inclusus, quàm Augustus Cæsar, magnam orbis terrarum partem nutu suo gubernans.

Obiectionum refutatio quæ pro defensione liberi arbitrii afferri solent.

C A P. V.

DE HUMANI arbitrii seruitute satis dictum videri posset, nisi qui falsa libertatis opinione præcipitare ipsum conantur, suas ex aduerso quasdam rationes obtenderent ad sententiam nostram oppugnandam. Congerunt primò absurda nonnulla, quibus eam in odium trahant, tanquam à sensu quoque communi abhorrentem: postea Scripturæ testimoniis cum ea congregiuntur. Vtrasque machinas ordine retundemus. Si peccatum, aiunt, necessitatis est, iam definit esse peccatum: si voluntarium est, ergo vitari potest. Hæc Pelagii quoque arma erant ad impetendum Augustinum: cuius tamen nomine illos nolumus prægrauari, donec de re ipsa satisfactum à nobis fuerit. Nego igitur peccatum ideo minus debere imputari, quòd necessarium est: nego rursus, consequi quod inferunt, euitabile esse, quia voluntarium sit. Siquis enim disceptare cum Deo velit, & hoc prætextu iudicium subterfugere, quoniam aliter non potuerit: habet paratam responsionem quam alibi attulimus, non ex creatione esse, sed naturæ corruptela: quòd homines peccato mancipati nihil velle possunt nisi malum. Vnde enim ista quam improbi libenter prætexerent impotentia, nisi quòd Adam vltro se diaboli tyranni di addidit? Hinc ergo vitiositas, cuius vinculis tenemur constricti, quòd primus homo defecit à suo opifice. Huius defectionis

Infr. §. 6

si meritò rei tenentur vniuersi homines, ne se necessitate excusatos pudent, in qua ipsa luculentissimam habent damnationis suæ causam. Atque hoc suprâ clarè explicui: & in diabolo ipso exemplum proposui, vnde pateret non minus voluntariè peccare qui necessariò peccat: sicuti rursus in electis Angelis quum voluntas indeclinabilis sit à bono, non desinit tamen voluntas esse: quod

*Ser. 81. in
Cantua.*

idem Bernardus quoque scitè docet, nos ideo miseriore esse, quòd voluntaria est necessitas: quæ tamen nos sibi addictos ita constringit, vt serui simus peccati, sicuti antè retulimus. Secundum ratiocinationis membrum vitiosum est: quia à voluntario peccati transit ad liberum: nos autem suprâ eiecimus, voluntariè fieri quòd liberæ tamen electioni non subiaceat.

2 Subiiciunt, nisi ex libera arbitrii electione tum virtutes tum vitia procedunt, non esse consentaneum vt homini vel pœna infligatur, vel præmium rependatur. Hoc argumentum, etsi Aristotelicum est, fateor tamen à Chrysofomo & Hieronymo alicubi vsurpatû. Pelagianis tamen fuisse familiare nec ipse Hieronymus dissimulat, ac ipsorum etiam verba refert: Quòd si gratia Dei in nobis agit, illa ergo, non nos qui non laboramus, coronabitur. De pœnis respondeo illas iure nobis irrogari, à quibus peccati culpa emanat. Quid enim refert, liberòne iudicio an seruili, modò voluntaria cupiditate peccetur: præsertim quum inde peccator arguatur homo, quia est sub seruitute peccati? Quantum ad iustitiæ præmia, magna verò absurditas, si fateamur illa ex Dei benignitate potius quàm propriis meritis dependere. Quoties hoc apud Augustinum recurrit, non merita nostra Deum coronare, sed sua dona: præmia autem vocari, non quæ meritis nostris debeantur, sed quæ gratis iam collatis retribuuntur? Acutè fanè hoc animaduertunt, nullum iam superesse locum meritis si non ex liberi arbitrii fonte prodeunt: sed quòd istud tantopere dissentaneum ducunt, longè aberrant. Neque enim dubitat Augustinus passim pro necessario docere, quòd ita nefas confiteri putant:

*In Psal-
mum 31.*

quemadmodum vbi dicit, Merita quorumlibet hominû quæ sunt? Quàdo ille non cum mercede debita, sed cum gratuita gratia venit, omnes peccatores solus à peccatis liber ac liberator inuenit.

*In Psal-
mum 70.*

Item, Si reddetur tibi quòd debetur, puniendus es. Quid ergo fit? non tibi reddidit Deus debitam pœnam, sed donat indebita gratiam.

Epist. 52

Si vis esse alienus à gratia, iacta merita tua. Item, Nihil es pro te: peccata sunt tua: merita autem, Dei. Supplicium tibi debetur: & quum præmium venerit, sua dona coronabit, non merita tua. Eodem sensu alibi non gratiam ex merito, sed meritum ex gratia esse docet. Ac paulo post concludit Deum suis donis merita omnia præcedere, vt inde eliciat sua merita, & prorsus gratis dare, quia nihil inuenit vnde saluet. Sed quid longiorem catalogum texere

*De ver-
bis Apo.*

Ser. 15

neceffe est, quum subinde tales sententiæ in eius scriptis recurrant? Atqui melius etiãnum hoc errore liberabit eos Apostolus, si au-

diant

diant quo ex principio sanctorum gloriam deducat. Quos elegit, *Rom. 8.*
 eos vocavit: quos vocavit, eos iustificavit: quos iustificavit, eos *f. 29*
 glorificavit. Cur ergo, teste Apostolo, coronantur fideles? Quia *2. Tim.*
 Domini misericordia, non sua industria & electi sunt & vocati & *4. b. 8.*
 iustificati. Faceſſat ergo inanis hic timor, nulla fore amplius merita
 si liberum non stabit arbitrium. Stultissimum enim est ab eo
 absterreri ac refugere quò nos Scriptura vocat. Si omnia accepi- *1. Cor. 4.*
 ſti, ait, quid gloriaris, quasi non acceperis? Vides ob id ipsum libero *b. 7*
 arbitrio adſumere eum omnia, ne quem meritis locum relinquat.
 Sed tamen, vt inexhausta & multiplex est Dei beneficentia ac li-
 beralitas, quas gratias in nos confert, quia nostras facit, perinde ac
 nostras virtutes remuneratur.

3 Addunt quod ex Chryſoſtomo ſumptū videri poteſt, Quòd *Homil.*
 ſi hæc non ſit voluntatis noſtræ facultas, bonum aut malum eli- *22. in Ge*
 gere, aut omnes eiſdem naturæ participes malos eſſe oporteret, *neſin.*
 aut omnes bonos. Nec longè abeſt ab eo quicumque eſt ſcriptor
 ille operis De vocatione Gentium, qui ſub Ambroſii nomine cir-
 cunſertur, dum ratiocinatur, nemiſem vnquam à fide fuiſſe receſ-
 ſurum niſi mutabilitatis conditionem Dei gratia nobis relinque-
 ret, in quo mirum eſt tantos viros ſibi excidiſſe. Quomodo enim
 Chryſoſtomo in mentem non venit electionem Dei eſſe quæ in- *Lib. 2.*
 ter homines ſic diſcernat? Nos quidem concedere minimè formi- *cap. 4*
 damus, quod Paulus magna contentione aſſerit, omnes ſimul pra- *Rom. 3.*
 uos eſſe & malitiæ deditos: ſed cum illo ſubiicimus, Dei miſeri- *10*
 cordia fieri ne omnes in prauitate permaneant. Ergo quum pari
 morbo laboremus naturaliter omnes, ſoli illi conualeſcunt qui-
 bus medicam manum admouere Domino placuit. Alii, quos iu-
 ſto iudicio prætermittit, in ſua putredine tabeſcunt, donec abſu-
 mantur. Nec aliunde eſt quòd alii ad finem perfeuerant, alii in
 cæpto curſu prolabantur. Siquidem & ipſa perfeuerantia donum
 Dei eſt, quod non omnibus promiſcuè largitur, ſed quibus viſum
 eſt, impertit. Si cauſa differentiæ requiritur, cur alii còſtanter per-
 ſeuerent, alii inſtabilitate deſiciant, non alia nobis conſtat, niſi
 quòd illos ſua virtute roboratos ſuſtinet Dominus, ne pereant:
 his, quò ſint inſtantitiæ documenta, non eandem virtutem ad-
 minitrat.

4 Inſtant præterea, fruſtra exhortationes ſuſcipi, ſuperuacuum
 eſſe admonitionum vſum, ridiculas eſſe obiurgationes, niſi ſit pe-
 nes peccatorem parère. Similia olim quum obiectarentur Au-
 guſtino, libellum De correptione & gratia ſcribere coactus fuit.
 Vbi etſi copioſè illa diluit, ad hanc tamen ſummam aduerſarios
 reuocat, O homo, in præceptione cognoſce quid debeas agere: in
 correptione cognoſce tuo te vitio non habere: in oratione cogno-
 ſce vnde accipias quod vis habere. Eiſdem fere argumenti eſt li-
 ber De Spiritu & litera, vbi Deum Legis ſuæ præcepta non huma-
 nis viribus metiri docet, verum vbi iuſſit quod rectum eſt, gratis

dare implendi facultatem suis electis. Nec verò hæc res longæ disceptationis est. Primum non soli sumus in hac causa, sed Christus & omnes Apostoli. Viderint isti quomodo superiores euadent in certamine, quod cum talibus antagonistis suscipiunt. Christus, qui testatur nos sine se nihil posse, an ideo minus reprehendit & castigat eos qui extra seipsum malè agebant? an ideo minus exhortatur ut quisque bonis operibus incumbat? Paulus quàm seuerè in Corinthios inuehitur ob charitatis neglectum? Isdem tamen demum charitatem à Domino dari flagitat. Testatur in epistola ad

Johã. 15.
a. 5

Rom. 9.
d. 16

Romanos, non esse volentis, neque currentis, sed miserentis Dei: non desinit tamen postea & admonere & horrari & corripere. Cur non ergo Dominum interpellant, ne ita ludat operam, ab hominibus ea exigendo quæ solus ipse dare potest: ea castigando quæ gratiæ eius defectu admittuntur? Paulum cur non admonent ut parcat iis quorum in manu non est velle aut currere, nisi præunte Dei misericordia, quæ nunc ipsos destituit? Quasi verò non optima doctrinæ suæ ratio Domino constet, quæ in promptu se offert religiosius quærentibus. Doctrina certè & exhortatio & obiurgatio quantum per se efficiant ad animum immutandum, indicat Paulus dum scribit, neque qui plantat esse aliquid, neque qui rigat: sed Dominum, qui incrementum dat solum efficaciter agere. Sic Moysen, seuerè videmus Legis præcepta sancire, & Prophetas acriter instare, & minari transgressoribus: quum tamè fateantur tunc sapere demum homines, vbi cor illis datur ad intelligendum: proprium Dei opus esse, corda circuncidere, & pro lapideis dare carnea: Legem suam inscribere visceribus: denique animas innouando, facere ut efficax sit doctrina.

I. Cor. 3.
b. 7

5 Quorsum ergo exhortationes: nempe si ab impiis obstinato corde spernuntur, in testimonium illis futuræ sunt, vbi ad Domini tribunal ventum fuerit: quinetiam iam nunc illorum conscientiam verberant ac feriunt: quia, utcunque irrideat proteruissimus quisque, improbare tamen non potest. Sed quid faciat miser homuncio, inquires, quando cordis mollities, quæ ad obedientiam necessaria erat, illi denegatur? Imò quid tergiuersatur, quum duritiam nulli nisi sibi ipsi impurare queat? Iraque impii libenter eas eludere parati, si liceat, velint nolint, earum virtute prosternuntur. Præcipua autem utilitas erga fideles consideranda est: in quibus ut omnia per Spiritum suum agit Dominus, ita verbi sui instrumentum non prætermittit: & illud ipsum non sine efficacia vsurpat. Stet ergo quod verum est, toram piorum virtutem in Dei gratia sitam esse, secundum illud Prophetæ dictum, Dabo illis cor nouum ut in illis ambulent. Atqui excipies, Cur iam admonentur officii sui, ac non potius sinuntur Spiritus directioni? cur hortationibus sollicitantur, quando festinare magis nequeunt quàm fert Spiritus incitatio? cur castigantur si quando à via deflexerunt, quando necessaria carnis infirmitate lapsi sunt? O homo, quis es qui legem

Gen. 17.
a. 19, 20

impo

imponas Deo? Si ad recipiendam hanc ipsam gratiam, qua fit vt hortationi pareatur, per hortationem vult nos preparari, quid habes quod in ea œconomia mordeas vel sugilles? Si nihil exhortationes reprehensionésque apud pios aliud proficerent nisi vt peccati redarguerent, essent eo ipso reputandæ non prorsus inutiles. Nunc, quum agente intus Spiritu, ad inflammandum boni desiderium, ad discutendum torporem, ad eximendam iniquitatis voluptatem & venenatam dulcedinem, contrà autem, ad odium tædiûmque generandum plurimum valeant: quis audeat superfluous cauillari? Si quis clariorem desiderat responsionem, sic habeat, Bifariam Deus in electis suis operatur: intus, per Spiritum: extra, per verbum. Spiritu, mentes illuminando, corda in iustitiæ amorem cultumque formando, nouam eos creaturam facit. Verbo, ad eandem renouationem expectendam, quærendam, assequendam excitat. Vtroque manus suæ efficaciam pro dispensationis suæ modo exerit. Verbum idem dum reprobis destinatur, etsi non in eorum correctionem, in aliam tamen vsum valere facit: quo & in præsens conscientiæ testimonio vrgeantur, & in iudicii diem magis reddantur inexcusabiles. Sic Christus, quanuis pronuntiet neminem ad se venire nisi quem Pater traxerit, & electos venire postquam à Patre audierint, & didicerint: non tamen ipse doctoris munus negligit, sed voce sua sedulò inuitat, quos intus à Spiritu sancto doceri necesse est vt aliquid proficiant. Apud reprobos admonet Paulus non otiosam esse doctrinam, quia illis odor est mortis in mortem, suavis tamen odor Deo.

6 In congerendis Scripturæ testimoniis valde sunt laboriosi: idque sedulò faciunt, vt quoniam pondere nequeunt, numero saltem nos adobruant. Sed quemadmodum in præliis, vbi ad manus ventum est, imbellis multitudo, quantumlibet pompæ & ostentationis habeat, paucis ictibus protinus funditur ac fugatur: ita nobis facillimum erit illos cum sua turba discicere. Quia enim in paucissimos scopos coeunt loci omnes quibus aduersum nos abutuntur, vbi in suas classes distributi fuerint, compluribus vna responsione satisfiet: singulis dissoluendis incumbere necesse non erit. Præcipuum robur locant in præceptis: quæ putant facultatibus nostris sic attemperata esse, vt quicquid ab illis exigi probarum sit, his præstari posse necessariò consequatur. Ergo singula percurrunt, & ex illis virium nostrarum modum metiuntur. Aut enim (inquiunt) illudit nobis Deus quum sanctitatem, pietatem, obedientiam, castitatem, dilectionem, mansuetudinem imperat: quum immunditiam, idololatriam, impudicitiam, iram, rapinam, superbiam & similia interdicit: aut ea tantum requirit quæ sunt in nostra potestate. Porrò omnia ferè quæ accumulatur præcepta, in tres species distinguere licet. Alia primam ad Deum conuersionem exigunt: alia simpliciter de Legis obseruatione loquuntur: alia perseuerare in recepta Dei gratia iubent. De omnibus in

*Iohã .6.
e. 44. &
45.*

*2. Cor. 2.
d. 16.*

*1.
2. fact.
3. fact.*

genere differamus, tum descendemus ad formas ipsas. Hominum facultates ad diuinæ Legis præcepta extendere, vulgare id quidem iamdiu esse cœpit, & nonnullam speciem habet: sed à rudissima Legis ignorantia prodiit. Nam qui pro ingenti piaculo ducunt si dicatur Legis obseruationem esse impossibilem, validissimo scilicet argumento insistant, frustra aliàs datam esse Legem. Perinde enim loquuntur acsi nusquam Paulus de Lege loquutus esset. Quid enim quæso, ista sibi volunt, Legem propter transgressiones positam esse, Per Legem esse cognitionem peccati, Legem peccatum efficere, Subingressam esse vt abundaret delictum. an ad nostras vires limitandam fuisse, ne frustra daretur? Quin potius longè supra nos positam, quò impotentiam nostram conuinceret. Certè ex eiusdem definitione finis Legis ac complementum est charitas. Atqui dum ea Thessalonicensium animos repleti optat, satis fatetur sine profectu in auribus nostris sonare Legem, nisi totam eius summam cordibus nostris Deus inspiret.

7 Equidem si Scriptura nihil aliud doceret quàm Legem esse vitæ regulam, ad quàm studia nostra componere debeamus, ego quoque citra moram pedibus in eorum sententiam descenderem. sed quum multiplicem Legis vsum diligenter ac perspicuè nobis explicet, ex illa potius interpretatione, quid Lex in homine valeat considerare conuenit. Quantum præsentis causæ refert, simulac quid agendum sit nobis præscripsit, obediendi virtutem à Dei bonitate esse docet: ideòque ad preces inuitat quibus eam nobis dari postulemus. Si solum extaret imperium, nulla promissio, tentandæ essent vires an ad respondendum imperio sufficerent: sed quum simul promissiones connectantur quæ in diuinæ gratiæ auxilio non modò subsidium, sed totam virtutem nobis esse sitam clamant, illæ satis superque testantur nos prorsus ineptos, nedum impares obseruandæ Legi esse. Quare ne amplius ista virium nostrarum cum Legis præceptis proportio vrgeatur, acsi Dominus quam in Lege daturus erat iustitiæ regulam, ad modulum nostræ imbecillitatis exegisset. Magis ex promissionibus reputandum quàm sumus ipsi à nobis imparati, qui omni in parte tantopere eius gratia indigemus. Sed cui (aiunt) verisimile fiet, Dominum truncis ac lapidibus Legem destinasse? Neque id quispiam persuadere molitur. Non enim aut impii saxa sunt aut stipites, dum aduersari Deo suas libidines per Legem edocti, suo ipsorum testimonio rei fiunt: aut pii, dum suæ impotentiae admoniti, ad gratiam confugiunt. Quò pertinent istæ solennes Augustini sententiæ, iubet Deus quæ non possumus, vt nouerimus quid ab ipso petere debeamus. Magna est præceptorum utilitas, si libero arbitrio tantum derur, vt gratia Dei amplius honoretur. Fides impetrat quod Lex imperat: imò ideò Lex imperat, vt impetret fides quod imperatum erat per Legem: imò fidem ipsam exigit à nobis Deus, & nō inuenit quod exigit, nisi dederit quod inueniat. Item,

Det

Rom. 3.

c. 20

Ibidem

7. b. 7

Galat. 3.

c. 19

Rom. 5.

d. 20

1. Timot.

1. a. 5

1. Thes.

3. d. 12

In Ench.

ad Lau-

rent. de

gratia &

lib. arb.

cap. 16.

Homil.

29. in 1o

ban.

Det Deus quod iubet, & iubeat quod velit.

Epist. 24

8 Id, recēsendis tribus præceptorum formis quas superius attigimus, clarius cerneretur. Iubet sæpius Dominus tum in Lege, tum in Prophetis, vt ad se cōuertamur. At succinit ex aduerso Prophetæ, Conuerte me Domine, & conuertar: postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiã, &c. Iubet vt præputia cordis nostri circuncidamus. At per Moſen denuntiat, istam circuncisionem manu sua fieri. Cordis nouitatem passim requirit: sed alibi à se dari testatur. Quod autem promittit Deus, vt Augustinus ait, non facimus ipsi per arbitrium vel naturam: sed facit ipse per gratiam. Atque hæc obseruatio est quam idem ipse inter regulas Ticonii quinto loco enumerat, vt bene distinguamus inter Legem & promissiones, vel inter mandata & gratiam. Eant nunc qui ex præceptis colligunt, Ecquid homo valeat ad obedientiam, vt Dei gratiam periniant, per quam præcepta ipsa adimplentur. Secundi generis præcepta simplicia sunt, quibus Dum colere, eius voluntati seruire & adherere, eius placita obseruare, eius doctrinam sequi iubemur. Sed innumerati sunt loci qui testificentur illius esse donum, quicquid iustitiæ, sanctitatis, pietatis, puritatis haberi potest. Ex tertio genere erat illa quæ à Luca refertur Pauli & Barnabæ exhortatio ad fideles, vt in gratia Dei permanerent. Sed vnde illa constantiæ virtus petēda sit, alio loco idem Paulus tradit. Quod superest (inquit) fratres, sitis fortes per Dominum. Alibi verat ne cōtristemus Spiritum Dei, quo obſignati sumus in diem redemptionis nostræ. Sed quod illic exigit, quia præstari ab hominibus non poterat, Thelſalonicensibus à Domino imprecatur, nempe vt dignos habeat eos uocatione sua sancta, & impleat bonum omne propositum bonitatis suæ opusque fidei in illis. Eodem modo in secunda ad Corinthios epistola, de eleemosinis tractans bonam & piam eorum voluntatem sæpius commendat: paulo post tamen gratias agit Deo, qui posuit in corde Titi vt exhortationē susciperet. Si ne oris quidem officium ad alios hortandos præstare Titus potuit nisi quatenus suggestit Deus, quomodo alii ad agendum voluntarii fuissent, nisi Deo ipso corda eorum dirigente?

9 Cauillantur hæc omnia testimonia altitiores: quia nihil impediatur quominus ipsi conferamus nostras vires, & infirmis conatibus Deus suppetias ferat. Afferunt etiam locos ex Prophetis, vbi conuersionis nostræ effectus inter Deum & nos videtur dimidiari. Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Quales nobis suppetias Dominus ferat, supra demonstratum est, neque hîc opus est repetere. Vnum hoc duntaxat mihi concedi volo, frustra implendæ Legis facultatem in nobis requiri, quia eius obedientiam nobis Dominus imperet: quando constat omnibus Dei præceptis adimplendis & necessariam esse gratiã Legislatoris, & nobis promissam. quia inde patet, saltem plus à nobis exigi quàm simus soluendo. Nec verò vllis cauillis dilui potest illud Ieremiæ, irritum

fuisse pactum Dei percussum cum veteri populo, quia literale tantum erat: non aliter autem sanciri quàm ubi accedit Spiritus, qui ad obediendum corda format. Neque eorum errori astipulatur sententia illa, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. Siquidem illic Dei conuersio notatur, non qua cor nostrum ad respicientiam renouat, sed qua se beneuolum ac propitium, rerum prosperitate testatur: quemadmodum rebus aduersis offensionem interdum indicat. Quoniam igitur multis miseriarum & calamitatum formis vexatus populus, auersum à se Deum querebatur: respondet non defuturam illis suam benignitatem si ad vitæ rectitudinem, & ad seipsum, qui est iustitiæ exemplar, redeant. Perperam ergo detorqueatur locus, dum eò trahitur vt opus conuersionis videatur inter Deum & homines partiri. Hæc eò breuius perstrinximus, quòd huic argumento proprius in Legis tractatione locus erit.

10 Secundus argumentorum ordo superiori finitimus est. Allegant promissiones quibus Dominus cum voluntate nostra paciscitur: quales sunt, *Quærite bonitatem & non malitiam, & uiuetis. Si uolueritis & audieritis, bona terræ comedetis: quòd si nolueritis gladius deuorabit vos: quia os Domini loquutum est. Itē, Si abstuleris abominationes tuas à facie mea, nō expellēris: si audieris vocem Iehouæ Dei tui, & facias & custodias omnia mandata eius, faciet te Dominus excelsiorem cunctis Gentibus terræ. Et reliquæ similes. Importunè & per ludibriū, quæ Dominus in promissionibus offert beneficia, voluntati nostræ delegari putant, nisi nostrum sit illa vel stabilire, vel irrita facere. Et sanè rem istam facundis querimoniis amplificare promptum est: nos crudeliter à Domino illudi, quum benignitatem suam à voluntate nostra pendere denuntiat, si voluntas ipsa nostri iuris non est. Egregiam uerò fore hanc liberalitatem Dei si beneficia sua ita nobis exponat, ne fruendi vlla sit facultas. miram promissionum certitudinem, quæ vt nunquam impleantur, à re impossibili dependeant. De promissionibus eiusmodi quæ conditionem habent appositam, alibi dicemus: vt palàm futurum sit, in earum impossibili complemento nihil esse absurdi. Quæntum ad hunc locum attinet, nego Deum inhumaniter illudere nobis, dum nos ad beneficia sua demerenda inuitat, quos nouit esse prorsus impotentes. Siquidem quum fidelibus iuxta & impiis offerantur promissiones, suam apud utrosque usum habent. Quemadmodum præceptis impiorum conscientias pungit Deus, ne suauiter nimium in peccatis delicientur, nulla iudiciorum suorum memoria: ita in promissionibus quodammodo eos attestatur quàm indigni sint sua benignitate. Quis enim æquissimum & conuenientissimum esse neget, Dominum iis benefacere à quibus colitur: maiestatis autem suæ cōtemptores pro sua seueritate ulcisci? Rite ergo & ordine agit Deus, dum impiis peccati compedibus deuinctis, hanc legem in promissionibus dicit, tum demum sua beneficia percepturos si à prauitate*

tate discesserint : vel ob hoc solum, vt intelligant se ab iis merito excludi quæ veris Dei cultoribus debentur. Rursum, quia modis omnibus ad implorandam suam gratiam fideles extimulare studet, nequaquam erit absolum, si quod illum multo cum fructu agere præceptis erga eos ostendimus, id quoque promissionibus tenter. De voluntate Dei præceptis edocti, miseræ nostræ admonemur, qui sic ab illa toto pectore dissidemus: simul instigamur ad inuocandum eius Spiritum, per quem in rectam viam dirigamur. sed quia præceptis ignauia nostra non satis acuitur, subduntur promissiones, quæ dulcedine quadam ad eorum amorem nos alliciât. Quo autem maiore tenemur iustitiæ desiderio, eo firmus ad quærendam Dei gratiam feruentiores. En quomodo illis obtestationibus, Si volueritis, Si audieritis, neque volendi audiendive liberam facultatem nobis Dominus tribuat, neque tamen ob impotentiam nos ludibrio habeat.

II Habet & tertia classis multam cum illis affinitatem. Locos enim producunt quibus ingrato populo Deus exprobrat, per eundem statim stetit quominus ab indulgentia sua omne genus bonorum receperit. Cuius generis sunt isti, Amalec & Chananeus ante vos sunt, quorum gladio corruetis: eo quod nolueritis acquiescere Domino. Quia vocaui vos, & non respondistis, faciam huic domui sicut feci Silo. Item, Hæc gens non audiuit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam: ideo proiecta est à Domino. Item, Quia indurastis cor vestrum, & nolulistis obedire Domino, hæc omnia mala euenerunt vobis. Tales exprobrationes, inquit, quomodo aduersus eos congruerent quibus extemplo respondere liceat, Nobis verò prosperitas cordi erat, aduersa timebamus: quod autem illius adipiscendæ, horum vitandorum causa, Domino non paruimus, nec vocem eius auscultauimus, eò factum est quia peccati dominationi obnoxii liberum non fuit? Frustra igitur mala nobis exprobrantur, quæ effugere non fuit nostræ potestatis. Sed omisso necessitatis obrêtu, in quo infirmum est ac futile patrocinium, rogo possintne culpam deprecari. Nam si culpæ alicuius tenentur conuicti: non abs re Dominus exprobrat, eorum peruersitate factum esse quominus suæ clementiæ fructum sentirent. Respondeant ergo, possintne inficiari causam contumaciæ, prauam suam voluntatem fuisse. Si mali fontem intra se reperiunt, quid vestigandis extraneis causis inhiant, ne sibi ipsi fuisse exitii authores videantur? Quod si verum est suo non alieno vitio & diuinis beneficiis priuari peccatores, & vltionibus castigari, magna ratio est cur istas exprobrationes ex ore Dei audiant: vt si obstinatè in vitiis pergant, discant in calamitatibus suam potius nequitiam accusare & detestari, quàm Deum iniquæ sæuitiæ insimulare: si docilitatem non exuerunt, peccatorum tædio capti (quorum merito miseris se ac perditos vident) in viam redeant, ac id ipsum serua confessione agnoscant quod Dominus obiurgando commemorat.

In quem vsum illas, quæ citantur, Prophetarum obiurgationes apud pios profecisse, ex solenni Danielis oratione constat, quæ habetur capite 9. Prioris autem vsus exemplum intuemur in Iudæis, quibus suarū miseriarū causam enarrare Ieremias iubetur: quum

Iere. 7. f.
27 tamen non aliter casurum esset quàm Dominus prædixerat, Loquæris ad eos omnia verba hæc, & non audient te: vocabis eos, & non respondebunt tibi. Quorsum igitur canebatur surdis? vt nolentes ac inuiti intelligerēt verum esse quod audiebant: nefarium esse sacrilegium si malorum suorum culpam, quæ in ipsis residebat, Deo transcriberent. Paucis his solutionibus expedire te facillimè possis ab immensa testimoniorum congerie, quam ad erigendum liberi arbitrii simulachrum hostes gratiæ Dei struere solent, tam ex præceptis quàm ex obtestationibus aduersus Legis transgressores. Probrosè de Iudæis in Psalmo refertur, Generatio praua quæ non direxit cor suum. alio etiam Psalmo hortatur Propheta suæ ætatis homines, ne obdurent corda sua: nempe quia omnis contumaciæ culpa in hominum prauitate hæret. sed stultè inde colligitur, cor in vtrâque partem esse flexibile, cuius præparatio à Deo est. Dicit Propheta, Inclinaui cor meum ad obseruanda præcepta tua: nempe quia libenter & hilari animi propensione Deo se addixerat: neque tamen se inclinationis authorē esse iactat, quam in eodem Psalmo fatetur Dei esse donum. Itaque tenenda Pauli admonitio, dum fideles iubet operari salutem suam cum timore & tremore, quia Deus est qui operatur & velle & perficere. Agendi quidem partes illis assignat, ne indulgeant carnis torpori: sed metum & sollicitudinem præcipiens, sic eos humiliat, vt meminerint hoc ipsum quod agere iubentur, proprium esse Dei opus. quo differtè exprimit, passiue (vt ita loquar) agere fideles, quatenus è cælo suggeritur facultas, vt nihil sibi prorsus arrogent. Proinde dum

Phil. 2.
12 nos hortatur Petrus vt subministremus in fide virtutem, non concedit nobis secundas partes quasi separatim quicquam agamus, sed tantum carnis pigritiem expergeficit, qua plerunque suffocatur ipsa fides. Eodem spectat illud Pauli, Spiritum ne extinguatis, quia subinde obrepit fidelibus ignauia: nisi corrigatur. Siquis tamen inde inferat, in eorum esse arbitrio fouere oblatam lucem, facilè refutabitur eius inscitia, quia hæc ipsa sedulitas quæ requirit Paulus, non nisi à Deo est. Nam & sæpe iubemur ab omni inquinamento nos purgare, quum Spiritus sibi vni consecrandi munus vendicet. Denique per concessionem ad nos transferri quod in Deum competit, ex verbis Iohannis palàm est, Quisquis ex Deo est, seruat seipsum. Vocem hanc arripiunt liberi arbitrii præcones, quasi partim Dei virtute, partim nostra seruemur. quasi verò hanc ipsam custodiam, cuius Apostolus meminit, non habeamus è cælo. Vnde & Patrem rogat Christus vt nos à malo seruet. & scimus pios, dum aduersus Satana[m] militant, non aliis quàm Dei armis victoriam consequi. Itaque Petrus vbi animas purificare iussit in

1. Petri 1.
4. 22 obe-

obedientia veritatis, mox correctionis vice addit, per Spiritum. Denique quàm nihili sint omnes humanæ vires in certamine spiritali, breuiter ostendit Iohannes, quum tradit non posse peccare qui ex Deo geniti sunt, quia semen Dei in illis manet. ac rationem alibi reddit, quòd fides nostra sit victoria quæ vincit mundum. 1. Ioh. 3. b. 9

12 Citatur tamen de Lege Mosis testimonium, quod solutioni nostræ valde aduersari videtur. Nam ille populū, post Legem promulgatam, hunc in modum contestatur, Mandatum hoc quod præcipio tibi hodie, non est occultum, neque procul positum, nequæ in cælo situm, sed iuxta te est in ore tuo & in corde tuo, vt facias illud. Hæc certè si de nudis præceptis dicta intelligantur, fateor ad causam præsentem habere non parum momenti. Nam etsi eludere leuis operæ fuerit, quòd hîc non de obseruationis sed cognitionis facilitate & procliuitate agatur, nonnullum tamē scrupulum sic quoque forsan relinquerent. Verūm omnem nobis dubitationem eximit Apostolus, non ambiguus interpres, qui de Euangelii doctrina Mosen hîc loquutum esse affirmat. Quòd si quis refractarius contendat, violenter à Paulo detorta fuisse vt ad Euangelium trahi possent: quanquam impietate non carebit eius audacia, est tamen quo præter Apostoli auctoritatem redarguatur. Nam si de solis præceptis loquebarur Moses, vanissima confidentia populum inflabat. Quid enim aliud quàm se præcipitassent, si Legis obseruationem aggressi forent suis viribus tanquam sibi non difficilem? Vbi ergo Legis obseruandæ ista iam obuia facilitas, quando nullus nisi per exitiale præcipitum patet accessus? Proinde nihil certius est quàm Mosen his verbis misericordiæ fœdus comprehendisse, quod vnà cum Legis exactione promulgauerat. Nam & paucis antè versibus docuerat, circuncidi manu Dei oportere corda nostra, vt ipsum diligamus. Ergo hâc, de qua mox loquitur, facilitatem non in hominis virtute, sed in ope ac præsidio Spiritus sancti posuit, qui opus suum potenter in nostra infirmitate peragit. Quanquam nec de præceptis simpliciter intelligendus est locus, sed magis de promissionibus Euangelicis, quæ ad eò comparandæ iustitiæ facultatē in nobis non stabiliūt vt eam prorsus euertant. Id reputans Paulus, non subdura illa ardua & impossibili conditione salutem in Euangelio proponi, qua nobiscum Lex agit (nempe vt ipsam si demum assequantur qui mandata omnia impleuerint) sed facili, expedita, & expositi accessus hoc testimonio confirmat. Nihil ergo hoc testimonium ad vendicandam humano arbitrio libertatem. Dent. 30. b. 8

13 Obiectari solent & alii quidam loci quibus ostēditur Deum interdum, reducto gratiæ suæ subsidio, explorare homines, & expectare quorsum conuertant sua studia: qualiter est apud Oseam, Vadam ad locum meum, donec ponant in corde suo, & querant faciem meam. Ridiculum (aiunt) erat, si consideraret Dominus an Israel faciem suam quæsiturus esset, nisi flexibiles fuissent animi, Oseæ 5. 4. 14

qui vtrouis suopte ingenio inclinare possent. Quasi verò istud nō sit in Prophetis v̄sitatissimum Deo, speciem aspernantis ac proiicientis populum præ se ferre, donec vitam in melius emendarit. Sed quid tandem ex talibus minis aduersarii elicient? Si volunt, populum à Deo derelictum conuersionem à seipso posse meditari, tota Scriptura reclamante id facient: si necessariam Dei gratiam ad cōuersionem fatentur, quid nobiscum litigant? At necessariam ita concedunt vt suam homini velint seruatam facultatem. Vnde id probant? certè non ex loco illo, neque similibus. aliud est enim fecedere ab homine, & respicere quid sibi permissus relictusque agat: aliud, vires eius aliquantulas pro modo imbecillitatis adiuuare. Quid ergo, dicet quispiam, insinuant istæ formulæ? Respondeo perinde valere ac si ita loqueretur Deus, Quandoquidem monendo, hortando, increpando nihil apud contumacem hunc populum proficitur, subducam me paulisper, & eum afflicteri tacitus sinam. Videbo an aliquando eum post longas calamitates capiat mei recordatio, vt quærat faciem meam. Abscedere autem Dominum procul, signat prophetiam submouere. Speculari ecquid facturi sint homines, significat tacitum & quasi se dissimulantem afflictionibus variis eos ad tempus exercere. Vtrūque facit quò nos magis humiliet. citius enim contūderemur rerum aduersarum flagellis quàm corrigeremur, nisi Spiritu suo nos ad eam docilitatem componeret. Porro vbi Dominus in fracta nostra peruicacia offensus & tãquam fatigatus, nos paulisper omittit (submoto scilicet verbo suo, in quo præsentiam quandam sui exhibere solet) & experimentum capit quid se absente facturi simus: inde falsò colligitur, aliquas esse liberi arbitrii vires quas contempletur & exploret: quando non in alium id finem facit quàm vt ad recognoscendam nostram *οὐδ' ἄνιστο* nos adigat.

14 Pugnans etiam ex perpetua loquendi ratione quæ tum in Scripturis, tum in hominum sermonibus obseruatur. siquidem bona opera nuncupantur nostra, & quod sanctum placitumque Domino est, non minus facere quàm peccata perpetrare dicimur. Quòd si peccata iure nobis imputantur, veluti à nobis profecta: certè & in iustitiis aliquid nobis assignandum eadem ratione erit. Neque enim consentaneū esset rationi vt ea diceremur facere quibus agendis proprio motu inhabiles, instar lapidum à Deo moueremur. Vt ergo Dei gratiæ primas demus, nostram tamen operam vel secundarias tenere partes illæ loquutiones indicat. Si vnum illud vrgeretur, bona opera nostra nūcupari, ego vicissim obicerē, panem nuncupari nostrū quem nobis dari à Deo poscimus. Quid ex possessionis titulo percipient, quàm Dei benignitate ac gratuito munere nostrum fieri quod minimè aliàs nobis debetur? Ergo aut eandem in oratione Dominica rideant absurditatem: aut ne pro ridiculo habeant quòd nostra vocantur bona opera in quibus nihil habemus propriū nisi ex Dei largitate. Atqui istud aliquan-
to est

eo est validius, quòd nos ipsos Deum colere, seruare iustitiam, obedire Legi, bonis operibus studere Scriptura sæpe affirmat. Hæc quum sint propria mentis & voluntatis officia, quomodo conueniret ad Spiritum hæc referri, & simul nobis tribui, nisi quædam esset studii nostri cum diuina virtute communicatio? His tricis nullo labore nos exoluemus, si ritè modum reputemus, quo in sanctis agit Spiritus Domini. Extranea est illa similitudo qua nos inuidiosè grauant. quis enim ita despicit, vt hominis motionem à iactu lapidis nihil differre autumat? Neque verò quicquam simile consequitur ex nostra doctrina. In naturales hominis facultates referimus, approbare, respuere: velle, nolle: eniti, resistere: nempe approbare vanitatem, respuere solidum bonum: velle malum, nolle bonum: eniti ad nequitiam, resistere iustitiæ. Quid hic agit Dominus? Si eiusmodi prauitate vti vult tanquam iræ suæ instrumento, dirigit ac destinat quòd libuerit, vt per vitiosam manum bonum suum opus exequatur. Scelestum igitur hominem, qui Dei potentia sic seruit, dum libidini tantùm suæ obsequi studet, an cum saxo conferemus, quod alieno impetu vibratum, nec motu, nec sensu, nec voluntate propria fertur? Videmus quantum sit discriminis. Quid verò in bonis, de quibus præcipua est quæstio? Vbi regnum in illis suum erigit: voluntatem, ne vagis libidinibus sursum deorsum raptetur, pro naturæ inclinatione; per Spiritum suum cohibet: quòd in sanctitatem ac iustitiam propendat, ad iustitiæ suæ regulam flectit, componit, format, dirigit: ne titubet aut concidat, Spiritus sui virtute stabilis ac confirmat. Qua ratione Augustinus, Dices mihi, inquit, ergo agimur, non agimus. Imò agis, & ageris: & tunc bene agis, si à bono agaris. Spiritus Dei qui te agit, agentibus adiutor est, nomen adiutoris præscribit, quòd & tu aliquid agas. Priore membro admonet actionem hominis non tolli Spiritus sancti motu, quia à natura est voluntas, quæ regitur vt ad bonum aspiret. Quod autem mox adiungit, ex nomine auxilii posse colligi nos etiam aliquid agere, non conuenit ita accipere, quasi seorsum aliquid nobis tribuat: sed ne foueat in nobis ignauiam, sic Dei actionem cum nostra conciliat, vt velle sit à natura, bene autem velle à gratia. Ideo paulo antè dixerat, Nisi Deus nos adiuuet, non modò non vincere, sed neque pugnare poterimus.

15 Hinc apparet, gratiam Dei (vt hoc nomē sumitur vbi de regeneratione est sermo) esse Spiritus regulam ad dirigendâ ac moderandam hominis voluntatem. Moderari non potest quin corrigat, quin reformet, quin renouet (vnde dicimus principium regenerationis esse, vt quod nostrū est aboleatur) simul quin moueat, agat, impellat, ferat, teneat. Vnde verè dicimus illius in solidum esse omnes quæ inde emanant actiones. Interim non negamus verissimum esse quod Augustinus docet, non destrui gratia voluntatem, sed magis reparari: quia vtrunq; optimè constat: vt instaurari dicatur hominis volūtas, dū correctâ vitiositate & peruersitate ad

Naturales
hominis facultates.

veram iustitiæ regulam dirigitur: & simul noua in homine voluntas dicatur creari, quia sic vitiata corruptaque est, vt nouum penitus ingenium induere necesse habeat. Nihil iam obstat quominus ritè agere dicamur quod agit Spiritus Dei in nobis, etiamsi nihil à seipsa conferat nostra voluntas quod ab eius gratia separetur. Ideoque memoria tenendum quod alibi ex Augustino citauimus, frustra quosdam fatagere vt in hominis voluntate quicquam boni proprium reperiant. quicquid enim mixturæ ex liberi arbitrii virtute asserre student homines ad Dei gratiam, nihil aliud quàm eius corruptio est: perinde ac si quis lutosa & amara aqua vinum dilueret. Et si autem quicquid in voluntate boni est, ex mero Spiritus instinctu prouenit, quia tamen nobis naturaliter ingenitum est velle, non abs re ea agere dicimur quorum laudem sibi iure Deus vendicat. primum, quia nostrum est eius benignitate quicquid operatur in nobis, modò non à nobis esse intelligamus: deinde quia nostra est mens, nostra voluntas, nostrum studium, quæ ab eo in bonum diriguntur.

16 Quæ præterea hinc inde testimonia corradunt, mediocribus etiam ingeniis non multum facessent negotii, quæ superiores modò solutiones probè imbiberint. Citant ex Genesi sententiam illam, Sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illi: quam de peccato interpretantur, ac si Cain promitteret Dominus, non fore in animo eius vim superiorem peccati, si in eo perdomando laborare vellet. Nos autem magis cõgruere dicimus ordini orationis, vt de Abele accipiatur hoc dictum: illic enim iniquitatem inuidiæ, quam in fratrem Cain conceperat, arguere propositum est Deo. id facit duplici ratione: quòd frustra meditabatur scelus quo fratrem præcelleret apud Deum, apud quem nullus est honor nisi iustitiæ: deinde quòd nimium ingratus esset iam accepto Dei beneficio, qui ne subiectum quidem suo imperio fratrem ferre posset. Verùm ne hanc interpretationem ideò videamur amplexari quòd altera nobis contraria sit, demus sanè de peccato loquutum fuisse Deum. Si ita est, aut promittit hoc Dominus, quod denuntiat, aut iubet. Si iubet, nullam inde probationem facultatis humanæ sequi iam demonstrauius: si promittit, vbi promissionis complementum, quando peccatò, cui dominari ipsum oportebat, Cain succubuit? Promissioni inclusam dicent tacitam conditionem, ac si diceretur victoriam reportaturum fuisse si certaret: sed quis recipiat istas ambages? Nam si ad peccatum refertur ista dominatio, nemo ambigat imperatiuam esse orationem, in qua non definitur quid possimus, sed quid vel supra potestatem debeamus. Quamquam & res ipsa & ratio Grammaticæ postulant, comparisonem fieri Cain & Abelis: quia primogenitus frater minori posthabitus non fuisset, nisi proprio scelere deterior.

17 Vtuntur & testimonio Apostoli, quia dicit non esse volentis, nec currentis, sed miserentis Dei, ex quo eliciunt, aliquid esse
in vo-

in voluntate & conatu, quod per se licet imbecillum, misericordia Dei adiutum, prospero successu non careat. Atqui si sobriè pensaretur quæ illic causa tractetur à Paulo, ista sententia non ad eò inconsideratè abuterentur. Scio eos posse Origenē & Hieronymum *Ori. li. 7.* citare suæ expositionis suffragatores: possem & illis vicissim Augu- *in epi. ad*stinū opponere: sed quid illi opinati sint nostra nihil refert, si constat quid voluerit Paulus. Illic docet, iis demum paratam esse salutem quos sua misericordia Dominus dignetur: ruinā & interitum manere quoscunque non elegerit. Reprobatorum sortem sub Pharaonis exemplo demonstrauerat: gratuita quoque electionis certitudinem Moysis testimonio confirmarat, Miserebor cuius miserebor. Concludit, non esse volentis aut currentis, sed miserētis Dei. Quod si in hunc modum intelligatur, non sufficere volūtatem aut conatum quia tantæ moli sint impares: parum cōuenienter à Paulo dictum foret. Proinde apage istas argutiolas, Non est volentis neque currentis: ergo est aliqua voluntas, est aliquis cursus. Simplicior enim est mens Pauli, Non est voluntas, non est cursus quæ nobis viam ad salutem comparāt: sola est hīc Domini misericordia. Non enim aliter hīc loquitur quàm ad Titum, vbi scribit apparuisse Dei bonitatem & humanitatem, non ex operibus iustitiæ *Tit. 3. 4.* quæ fecimus nos, sed pro immensa eius misericordia. Ne illi quidem ipsi qui arguantur Paulum innuisse aliquam esse voluntatem & aliquem cursum, quia negauerit esse volentis aut currentis, mihi ad eandem formam ratiocinari concederent, aliqua nos bona opera fecisse, quia negat Paulus ex operibus quæ fecerimus, Dei bonitatem nos assequutos. Quòd si vitium in hac argumentatione perspiciunt, aperiant oculos, & suam non carere simili fallacia cernent. Firma est etiam ratio illa qua nititur Augustinus, Si ideo dictum foret non esse volentis neque currentis quia non sufficiat voluntas nec cursus: posse in contrariam partem retorqueri, non esse Dei misericordiæ, quia neque sola illa ageret. Quū hoc secundum sit absurdū, meritò cōcludit Augustinus, ideo esse hoc dictum quia nulla sit hominis voluntas bona, nisi præparetur à Domino: non quin velle debeamus & currere: sed quia vtrumque Deus efficit in nobis. Non minus incitè torquetur à quibusdam illud Pauli, Dei cooperarii sumus, quod ad solos ministros restringi minime dubium est: cooperarios autem vocari non qui ex se quicquam afferāt, sed quoniam eorum opera vitur Deus postquam idoneos reddidit instruxitque necessariis dotibus. *I. Cor. 3. b. 2.*

18 Ecclesiasticum producunt, quem dubiæ authoritatis scriptorem esse non ignoratur. At enim vt à nobis non repudietur (quod facere tamen iure nostro nobis licet) quid ille testatur pro libero arbitrio? Dicit, hominem statim atque creatus fuit, relictum esse in manu consilii sui: data illi esse præcepta, quæ si seruaret, ab illis vicissim seruaretur: ante hominem positam esse vitam & mortem, bonum & malum: quodcunque voluerit, ei datum iri. Esto accepe- *Eccle. 15. c. 14.*

rit homo à sua creatione facultatem adipiscendę vitę aut mortis: quid si ex aduerso respondeamus perdidisse? Certè animus non
Eccle. 7. est contradicere Solomoni qui asserit hominem rectum ab initio
d. 30 creatum esse, ipsum sibi asciuisse multas adinuentiones: verùm quia homo degenerando, & sui & bonorum omnium naufragium fecit, quicquid primę creationi tribuitur, non protinus sequitur in vitiatam ac degenerem naturam competere. Ergo non illis modò, sed ipsi quoque Ecclesiastico (quicumque tandem sit) respondeo. Si hominem vis instituire vt apud seipsum acquirendę salutis facultatem quęrat, tanti non est nobis tua authoritas vt vel minimi præiudicii aduersus indubitatum Dei verbum vicem obtineat: sin malignitatem carnis duntaxat coercere stud. s, quę sua mala in Deum transferendo, vanam defensionem captare solet: ideòque respondes reſtitutionem homini inditam fuisse quò ipsum exitii sibi causam esse appareat, libenter assentio: modò mihi rursus tecum hoc conueniat, iis ornamentis quibus eum Dominus initio induerat, nũc sua culpa esse spoliatum: atque ita pariter fateamur medico nunc opus esse, non patrono.

19 Nihil tamen frequentius in ore habent quàm parabolam
Luce 10. Christi de viatore, quem semiuiuum latrones in via proiecerunt.
d. 30 Sub viatoris huius typo, calamitatem repręsentari generis humani, scio vulgatissimũ esse omnibus penè scriptoribus. Inde argumẽtum sumunt nostri aduersarii, nõ ita peccati ac diaboli latrocinio mutilatum esse hominem quin superstites retineat bonorum priorum reliquias: quandoquidem dicitur relictus esse semiuiuus. Vbi enim est illud vitę dimidium nisi rectę & rationis & voluntatis portio aliqua maneret? Primũ, si nolim locum dare ipsorum allegorię, quid obsecro facturi sunt? nam præter germanum orationis Domini sensum, à patribus excogitatum fuisse nihil dubium est. Allegorię vltra procedere non debent quàm præeuntem habent Scripturę regulam: tantum abest vt fundandis vllis dogmatis per se sufficiant. Neque desunt rationes quibus possim, si lubeat, totum hoc commentum conuellere: neque enim dimidiam homini vitam relinquit Dei verbum, sed penitus interfuisse docet quantum ad beatę vitę rationem. Non semiuiuos dicit sanatos Paulus, dum loquitur de nostra redemptione: sed quum mortui essemus, suscitatos, non semiuiuos inſclamat ad recipiendam
Ibid. 5. c. Christi illuminationem, sed dormientes & sepultos: nec secus Dominus ipse, dum horam venisse ait qua mortui ad vocem suam
14 relurgant Qua fronte leuem allusionem tot claris sententiis opponerent? Valeat tamen allegoria hac pro certo testimonio: quid tamẽ à nobis extorquebunt? Semiuiuus est homo: habet igitur aliquid saluum: nempe habet mentem intelligẽtię capacem: etiam si ad caelestem spiritualẽque sapientiam non penetret, habet nonnullum honestatis iudicium: habet aliquem diuinitatis sensum, vtcunque veram Dei rationem non assequatur. Sed quò ista
Ioh. 11. 5.
c. 25 recidunt?

recidunt? certè non efficiunt vt nobis illud Augustini, cõmunibus etiam scholarum suffragiis approbatum, adimatur, Adempta esse homini post lapsum gratuita bona vnde salus dependet: naturalia verò corrupta pollutæque esse. Ster ergo nobis indubia ista veritas, quæ nullis machinamentis quatefieri potest. Mentem hominis sic alienatã prorsus à Dei iustitia, vt nihil non impium, contortum, fœdum, impurum, flagitiosum concipiat, cõcupiscat, molietur: cor peccati veneno ita penitus delibutum, vt nihil quàm corruptum fœtorem efflare queat. Quòd si quippiam interdum boni in speciem ostendat, mentem tamen semper hypocrisis & fallaci obliquitate inuolutam, animum interiori peruerfitate illigatum manere.

Homini perduto quarendam in Christo redemptionem esse.

CAP. VI.

VVM in Adæ persona perierit totum humanum genus, nobis adeò nihil prodesset illa quam memorauimus originis præstantia & nobilitas, vt magis cedat in maiorem ignominiam, donec in Filii sui vnigeniti persona Redemptor appareat Deus, qui homines peccato fœdatos & corruptos pro suo opere non agnoscit. Ergo postquam excidimus à vita in mortem, inutilis esset tota illa Dei creatoris, de qua differuimus, cognitio, nisi succederet etiam fides, Deum in Christo Patrem nobis proponens. Erat quidem hic genuinus ordo vt mundi fabrica nobis schola esset ad pietatem discendam: vnde ad æternam vitam & perfectam felicitatem fieret transitus. sed post defectionem quocunque vertamus oculos, sursum & deorsum occurrit Dei maledictio, quæ dum innoxias creaturas culpa nostra occupat & inuoluit, desperatione animas nostras obruat necesse est. Etsi enim multis adhuc modis paternum erga nos fauorem extare vult Deus, ex mundi tamen conspectu patrem colligere non licet, vbi non intus vrget conscientia, ostenditque iustam in peccato abdicationis causam esse, ne pro filiis nos censeat Deus vel reputet. Accedit & fœcordia & ingratitude: quia nec mentes nostræ, vt sunt excæcatæ, quid verum sit ceruunt: &, vt prauis sunt omnes sensus nostri, Deum malignè sua gloria fraudamus. Itaque veniendum ad illud Pauli, Quoniam in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Sapientiam Dei appellat magnificum hoc theatrum celi & terræ, innumeris miraculis refertum, ex cuius intuitu sapienter Deum cognoscere decebat: sed quia tam malè illic profecimus, reuocat nos ad fidem Christi, quæ ob stultitiæ speciem incredulis fastidio est. Quanquam ergo humano ingenio non respondet prædicationis crucis, humiliter tamen eam amplecti oportet, si ad Deum opificem nostrum & fectore, à quo sumus alienati, redire cupimus, vt nobis iterum Pater esse incipiat. Certè post lapsum primi hominis nulla ad salutem valuit Dei cognitio absque

I. Cor. I.
c. 21

Mediatore: quia non de sua tantum ætate loquitur Christus, sed omnia secula comprehendit, quum dicit hanc esse vitam æternam, cognoscere Patrem verum unum Deum, & quem ille misit Iesum Christum. Quo scædior est eorum socordia, qui cælum profanis & incredulis quibuslibet patefaciant, absque eius gratia quem Scriptura passim docet unicam esse ianuam qua in salutem ingredi-mur. Quod si quis ad Euangelii promulgationem illud Christi dictum restringere velit, in promptu refutatio est, quia omnibus & seculis & Gentibus communis fuit ratio illa, non posse absque reconciliatione placere Deo, qui alienati sunt ab eo, & maledicti pronuntiantur ac filii iræ. Huc adde quod respondit Christus mulieri Samaritanæ: Vos adoratis quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Quibus verbis & quaslibet Gentium religiones falsitatis damnat, & rationem assignat, quia soli electo populo fuerit promissus redemptor sub Lege. vnde sequitur, nullum vnquam Deo cultum placuisse nisi qui in Christum respiceret. Vnde etiam affirmat Paulus, Gentes omnes absq; Deo fuisse, & spe vitæ orbatas. Iam quum doceat Iohannes, vitam ab initio fuisse in Christo, & ab ea excidisse totum mundum, ad fontem illum redire necesse est. atq; ideo Christus, quatenus est propitiator, se vitam esse asserit. Et sanè non ad alios quàm Dei filios pertinet cælorum hæreditas. Filiorum autem loco & ordine cense-ri minimè consentaneum est qui non insiti sunt in corpus vnigeniti Filii. Et clarè testatur Iohannes, qui credunt in eius nomen, filios Dei fieri. Sed quia de fide in Christum ex professo differere mihi nondum propositum est, in transcurso attingisse satis fuerit.

2 Ac proinde veteri populo nunquam se Deus ostendit propiti-um, nec spem gratiæ vnquam fecit absq; Mediatore. Omitto sacrificia Legis, quibus palàm & aperrè edocti fuerunt fideles, non alibi quàm in expiatione quæ à solo Christo peracta est, quærdam salutem esse. Hoc tantum dico, beatum & scelicè Ecclesiæ statum semper in Christi persona fuisse fundatum. Nam etsi Deus totam Abrahæ sobolem in scedere suo complexus est, prudenter tamen ratiocinatur Paulus, Christum propriè esse semen illud in quo benedicendæ erant omnes Gentes: quando scimus non omnes qui secundum carnem ex eo geniti sunt, reputatos fuisse in semine. Nam vt de Ismaele & aliis taceam, quum factum est vt ex duobus filiis Isaac, nempe Esau & Iacob fratribus geminis, quum adhuc in vtero matris coniuncti essent, vno electo alter repudiaretur? Imò quum factum est vt primogenito reiecto, minor natu solus gradum tenuerit? Vnde etiam contigit vt maior pars abdicaretur? Patet igitur in vno præcipuè capite cense-ri Abrahæ semen: nec salutem promissam constare donec ad Christum ventum fuerit, cuius officium est quæ dissipata erant colligere. Prima itaq; electi populi adoptio à gratia Mediatoris pendebar. Quod etsi non adeò claris verbis exprimitur apud Mosen, vulgò tamen piis omnibus fuisse notum

satis

fatis apparet. Nam antequã Rex in populo creatus esset, iam Hanna Samuelis mater de piorum fœlicitate differens, in suo cantico sic loquitur, Dabit robur Regi suo Deus, & exalabit corna Messie sui. Quibus verbis intelligit Deum Ecclesiæ suæ benedicturum. Cui etiam respondet oraculum quod paulo post subicitur, Ambulabit Sacerdos quem constituam coram Christo meo. Nec verò dubium est quin cœlestis Pater in Dauide eiusque posteris conspici voluerit viuum Christi imaginem. Ideo pios ad Dei timorem hortari volens, iubet osculari Filium: cui scilicet hæc Euãgelii sententia responderet, Qui non honorat Filium, non honorat Patrem. Itaque licet decem tribuum defectione collapsum fuerit regnum, fœdus tamẽ quod pepigerat Deus in Dauide & eius successoribus, stare oportuit, sicut & per Prophetas loquutus est, Non scindam prorsus regnũ propter Dauid seruum meum & propter Ierusalem quam elegi: sed filio tuo restabit tribus vna. vbi secundo & tertio idem repetitur. Disertè etiam adscribitur, Affligam semen David: sed non cunctis diebus. Aliquo postea temporis intervallo dictum est, Propter Dauid seruum suum dedit lucernam Deus in Ierusalem, vt suscitaret ei filium, & saluam tueretur Ierusalem. Iam quum res ad interitum vergerent, rursus dictum fuit, Noluit Deus dispergere Iehudah propter Dauid seruum suum, quia loquutus erat vt daret ei lucernam & filiis eius in perpetuũ. Huc redit summa, præteritis omnibus aliis, Dauidem vnum fuisse electum, in quo beneplacitum Dei resideret: sicuti dicitur alibi, Repulit tabernaculum Silo, & tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Iehudah, montem Sion quem dilexit. Elegit seruum suum Dauid, vt pasceret Iacob populum suum, hæreditatem suam Israel. Denique sic Ecclesiam suam seruare voluit Deus, vt eius incolumitas & salus à capite illo penderet. Ideoque exclamat Dauid, Iehouah fortitudo populi sui, robur salutem Christi sui. Et mox precationem addit, Serua populum tuum, & benedic hæreditati tuæ: significans Ecclesiæ statum indiuiduo nexu cum Christi imperio coniunctum esse. Eodem sensu alibi, Serua Iehouah, Rex exaudiat nos quo die inuocabimus. Quibus verbis apertè docet, fideles non alia fiducia confugisse ad Dei opem, nisi quia delitescabant sub Regis præsidio, quod ex alio Psalmo colligitur, Serua Iehouah, benedictus qui venit in nomine Iehouæ: vbi satis constat reuocari ad Christum fideles, vt se Dei manu saluos fore sperent. Eodem respicit alia precatio, vbi tota Ecclesia Dei misericordiam implorat, Sit manus tua super virum dexteræ tuæ, super filium hominis quem conseruasti (vel aprasti) tibi. Nam etsi populi totius dissipationem deplorat author Psalmi, tamen instaurationem flagitat in solo capite. Vbi autem populo in exilium abducto, vastata terra, & rebus in speciem perditis, Ecclesiæ cladem lugeat Ieremias, præcipuè regni interitu spem fidelibus præcisam esse queritur. Christus, inquit, spiritus oris nostri captus

est in peccatis nostris, cui diximus, In umbra tua viuemus inter Gentes. Hinc iam satis liquet, quia non potest Deus propitius humano generi esse absque Mediatore, sanctis Patribus sub Lege Christum semper fuisse obiectum, ad quem fidem suam dirigerent.

3 Porro ubi rebus afflictis solatium promittitur, maximè ubi describitur Ecclesiæ liberatio, fiducia & spei vexillum in Christo ipso præfigitur, Egressus est Deus in salutem populi sui cum Messia suo, inquit Habacuc. Et quoties de instauratione Ecclesiæ mentio fit apud Prophetas, populum reuocant ad promissionem Dauidi factam de regni perpetuitate. Nec mirum, quia nulla fuisset alioqui fœderis stabilitas. Quò pertinet insigne illud responsum Iesaiæ.

Habac. 3.
c.13

Iesaiæ 7.
c.14

Iesaiæ 55.
a.3

Ier. 23. a.
6

Exec. 34.
f.23

Exec. 37.
g.25.26

Ose. 1. d.
11

Ose 3. b. 5.

Mich. 2.

Amos 9

c.11

Quum enim videret ab incredulo rege Achaz repudiari quod de soluenda obsidione Hierosolymæ & presenti salute restatus fuerat, quasi ex abrupto transit ad Messiam, Ecce virgo concipiet ac pariet filium: obliquè significans, quanuis Rex & populus sua prauitate reiicerent oblatam sibi promissionem, ac si data opera incumbere ad labefactandam Dei fidem, non fore tamen irritum fœdus quin suo tempore veniret redemptor. Denique Prophetis omnibus curæ fuit, ut Deum placabilem ostenderet, semper in medium profetre illud Dauidis regnum vnde pendebat & redemptio & æterna salus. Sic Iesaias, Statuam vobiscum fœdus, misericordias Dauidis fideles, ecce testem dedi eum populis. Nempe quia in rebus perditis non aliter sperare poterant fideles, nisi teste illo interposito, Deum sibi fore exorabilem. Eodem modo Ieremias ut desperatos erigat, Ecce (inquit) dies veniunt quibus suscitabo Dauidi germen iustum, & tunc seruabitur Iuda, & Israel tutò habitabit. Ezechiel autem, Suscitabo super oues meas pastorem vnum, nempe Dauidem seruum meum. Ego Iehouah illis in Deum ero, & seruus meus Dauid in pastorem: & percutiam cum iis fœdus pacis. Item alibi, postquam de incredibili renouatione disseruit, Seruus (inquit) meus Dauid erit Rex eorum, & erit pastor vnus super omnes, & fœdus pacis æternum percutiam cum ipsis. Pauca ex multis delibo, quia tantum lectores volo admonitos, spem omnium piorum non alibi vquam fuisse repositam quam in Christo. Succinunt etiam alii omnes Prophetæ, sicuti apud Oseam dicitur, Congregabuntur filii Iuda & filii Israel pariter, & ponent sibi caput vnum, quod postea clarius explicat, Reuertentur filii Israel, & inquit, erit Iehouam Deum suum & Dauidem Regem suum.

Michæas etiam, de populi reditu verba faciens, disertè exprimit, Transibit Rex ante ipsos, & Iehouah in capite eorum. Sic Amos populi renouationem promittere volens, Suscitabo (inquit) in die illa tabernaculum Dauid quod collapsum est, & sepiam interruptiones, & subuersiones erigam, nempe quia vnicum illud erat salutis vexillum, iterum in sublime emergere regiam gloriam in familia Dauidis, quod in Christo impletum est. Itaque Zacharias,

sicuti

sicuti eius seculum Christi manifestationi propius erat, apertius exclamat, Lætare filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce Rex tuus venit tibi iustus & seruatus. Quod loco Psalmsi antè citato respondet, Iehouah robur salutem Christi sui, serua Iehouah: vbi salus à capite ad totum corpus extenditur.

Zach. 9.
b. 9
Psal. 28.
c. 8

4 His vaticinijs ita imbui voluit Deus Iudæos, vt liberationis petendæ causa, rectè oculos ad Christum conuerterent. Nec verò quauis turpiter degenerassent, potuit tamen aboleri memoria generalis illius principij, Deum per manum Christi, sicuti Dauidi pollicitus fuerat, fore Ecclesiæ liberatorem: atque demum hoc modo firmum fore gratuitum fœdus quo Deus electos suos adoptauerat. Hinc factum est vt in ore puerorum personaret canticum illud, quom Christus Hierosolymam paulo ante mortem ingressus est, Hosanna filio Dauid. Vulgo enim notum ac celebre fuisse apparet, atque ex communi vsu peritum quod canebant vnicum sibi restare misericordiæ Dei pignus in aduentu redemptoris. Hac ratione Christus ipse discipulos, vt distinctè & perfectè credât Deo, iubet in se credere: Creditis in Deum, & in me credite, inquit. Etsi enim propriè loquendo, à Christo fides ad Patrem conscendit, significat tamen eam, etiamsi Deo inuitur, paulatim euanescere, nisi intercedat ipse medius qui eam in solida firmitate retineat: alioqui altior quoque est Dei maiestas quàm vt ad eam penetrent mortales qui tanquam vermiculi super terram reptant. Quare illud vulgare dictum sic admitto, Deum esse fidei obiectum, vt tamen correctione opus habeat: quia non frustra vocatur Christus inuisibilis Dei imago: sed hoc elogio monemur, nisi occurrat nobis Deus in Christo, non posse in salutem nobis innotescere. Etsi autem apud Iudæos falsis commentis obtenebrauerant Scribæ quod de Redemptore Prophetæ tradiderant, sumpsit tamen pro confesso Christus, quasi publico consensu receptum, non aliud rebus perditis, esse remedium, nec modum alium liberandæ Ecclesiæ, quàm Mediatore exhibito. Non fuit quidem vulgo cognitum vt decebat, quod docet Paulus, Christum esse finem Legis: quàm tamen verum sit ac certum, ex Lege ipsa & Prophetis liquidè patet. De fide nondum dissero, quia alibi oportunior erit locus: hoc modò fixum lectoribus maneat, Primus ad pietatè gradus sit agnoscere Deum esse nobis Patrem, vt nos tueatur, gubernet ac foueat, donec colligat in æternam hæreditatem regni sui: hinc palàm fieri quod nuper diximus, saluificam Dei cognitionem absque Christo non constare. ideòque ab exordio mundi ipsum fuisse propositum omnibus electis in quem respicerent, & in quo acquiesceret eorū fiducia. Hoc sensu scribit Irenæus Patrem, qui immensus est, in Filio esse finitum, quia se ad modulum nostrum accommodauit, ne mentes nostras immènitæ suæ gloriæ absorbeat. Quod fanatici non reputantes, vtilem sententiam ad impium phantasma detorquent, ac si portio tantum diuinitatis à

Mat. 21.
a. 9

Iohã. 14.
a. 1

Coloss. 1.
b. 15

Rom. 10.
a. 4

tota perfectione defluens in Christo esset : quum nihil aliud velie quàm Deum in Christo solo comprehendere. Omnino verum semper fuit illud Iohannis, Qui non habet Filium, neque Patrem habet. Nam etsi olim gloriati sunt multi summum numen, cælique & terræ opificem se colere : quia tamen nullus illis erat Mediator, fieri non potuit ut Dei misericordiam verè gustarent, atque ita persuasi essent sibi patrè esse. Quia ergo caput non tenebant, hoc est Christum, euanida fuit apud eos Dei cognitio: vnde etiam factum est ut in crassas fœdâsque superstitiones demum prolapsi, ignorantiam suam proderent. sicuti hodie Turcæ, quanuis plebis buccis prædicent cæli & terræ creatorem suum esse Deum, substituunt tamen in locum veri Dei idolum, dum à Christo abhorrent.

Legem fuisse datam, non quæ populum veterem in se retineret, sed quæ foueret spem salutis in Christo usque ad eius aduentum.

C A P. VII.

Ex continua illa, quam retulimus, serie colligere licet, Legem non ideo post mortem Abrahamæ quadringentis circiter annis fuisse superadditam, ut electum populum à Christo abduceret : imò ut suspensos teneret animos usque ad eius aduentum, accenderet etiam eius desiderium, & in expectatione confirmaret ne longiore mora deficerent. Legis nomine non solum decem præcepta, quæ piè iustèque viuendi regulam præscribunt, intelligo, sed formam religionis per manum Moysis à Deo traditam. Neque enim datus est Moses legislator qui benedictionem generi Abrahamæ promissam aboleret: imò videmus ut passim reuocet in memoriam Iudæis gratuitum illud fœdus cum patribus eorum percussum, cuius hæredes erât: ac si ad illud renouandum missus foret. Id clarissimè ex ceremoniis patefactum fuit. Quid enim magis inane aut friuolum quàm homines, ut se Deo reconcilient, fœtidum nidorem ex adipe pecudum offerre? ut sordes suas eluât, ad aquæ vel sanguinis asperisionem confugere? Denique totus legalis cultus (si per se reputetur, nec contineat umbras & figuras quibus respondeat veritas) res erit prorsus lusoria. Quare non abs re & in concione Stephani, & in epistola ad Hebræos tam diligenter expenditur locus ille, vbi Deus Moysen iubet quæcunque ad tabernaculum pertinent formare secundum exemplar quod ostensum illi fuerat in monte. Nisi enim spirituale aliquid fuisset propositum quò tenderent, non secus in illis operam lusissent Iudæi atque Gentes in suis nugis. Profani homines, qui nunquam seriò in pietatis studium incubuerunt, non absque fastidio audire sustinent tam multiplices ritus : neque solum mirantur cur Deus veterem populum fatigauerit tanta ceremoniarum congerie, sed despiciunt illas ac rident tanquam pueriles lusus. Nempe quia ad finem non attendunt, à quo si legales figuræ separentur, vanitatis damnari necesse est. Atqui ostendit typus ille, Deum non ideo mandasse

Act. 7. f.

44

He. 8. b.

5

Exo. 25.

d. 40

mādasſe ſacrificia vt cultores ſuos occuparet in terrenis exercitiis, ſed potius vt altius erigeret eorum mentes. Quod etiam ex eius natura liquidò conſtare poteſt: quia, vt ſpiritualis eſt, non aliò quàm ſpirituali cultu oblectatur. Teſtantur hoc tot Prophetarum ſententiæ, quibus Iudæos ſocordix arguunt, quòd putent vllius eſſe apud Deum momenti quæuis ſacrificia. An quia Legi quicquam derogare conſilium fit? Minimè: ſed (vt erant veri illius interpretes) hoc mōdo ad ſcopum oculos dirigi voluerunt, à quo vulgus errabat. Iam ex gratia Iudæis oblata certò colligitur legem Chriſto non fuiſſe vacuam. hunc enim adoptionis ſiuem illis propoſuit Moſes, vt eſſent Deo in regnum ſacerdotale: quod aſſequi non poterant niſi maior & præſtantior quàm ex ſanguine pecudum reconciliatio intercederet. Quid enim minus conſentaneum, quàm Adæ filios, qui hæreditaria labe naſcuntur omnes peccati mancipia, in regiam dignitatē attolli, & hoc modo fieri gloriæ Dei confortes, niſi aliūde illis proueniret tam præclarum bonum? Ius quoque ſacerdotii quomodo apud eos vigere potuit qui vitiorum ſordibus abominabiles Deo erant, niſi conſecrati eſſent in ſancto capite? Quare eleganter Petrus illud Moſis dictum conuertit, plenitudine in gratiæ, cuius guſtū ſub Lege perceperant Iudæi, in Chriſto exhibitam eſſe docens. Vos eſtis genus electum, inquit, regale ſacerdotium. Huc enim tendit vocum inuerſio, plus adeptos eſſe quibus apparuit Chriſtus per Euangelium, quàm illorum patres: quia omnes præditi ſint ſacerdotali honore & regio, vt Mediatore ſuo freti, liberè in Dei conſpectum prodire audeant.

2 Atque hîc obiter norandum eſt, regnum quod tandem erectum fuit in familia Dauidis, eſſe Legis partem, & contineri ſub Moſis miniſterio. vnde ſequitur, tã in toto genere Leuitico quàm in poſteris Dauidis Chriſtum oculis veteris populi quali in duplici ſpeculo fuiſſe obiectum. Quia, vt nuper dixi, nō aliter coram Deo eſſe poterant vel reges vel ſacerdotes, qui & ſerui erant peccati ac mortis, & ſua corruptione polluti. Hinc veriſſimum eſſe pater illud Pauli, Iudæos quali ſub pædagogi cuſtodia fuiſſe retentos, donec veniret ſemen in cuius gratiam data erat promiſſio. Nam quia nondum familiariter innotuerat Chriſtus, ſimiles fuerunt pueris, quorum imbecillitas nondum plenam rerum cæleſtium ſcientiam ferre poterat. Quomodo autem ceremoniis ad Chriſtum fuerint manu ducti, antè dictum eſt, & ex pluribus Prophetarum teſtimoniis melius intelligere licet. Nam etſi nouis quotidie ſacrificiis ad Deum placandum accedere ipſos oportuit, vnico tamen ſacrificio ſcelera omnia expiatum iri promittit Iſaias. cui concinit Daniel. Sacerdotes ex tribu Leui deſignati ſanctuarium ingrediebantur: at de vnico ſacerdote ſemel dictum fuit, iureiurando diuinitus electum eſſe qui ſacerdos eſſet in perpetuum ſecundum ordinem Melchi-ſedech. Erat tunc viſibilis olei vnctio, aliam fore Daniel ex viſione pronuntiat. Ac ne pluribus inſiſtam, ſatis prolixè & di-

lucidè author epistolæ ad Hebræos à quarto cap. ad vndecimū vsque demonstrat nihili & inanes esse ceremonias donec ad Christum ventum fuerit. Quod verò ad decem præcepta spectat, tenenda similiter est Pauli admonitio, Christum esse finem Legis in salutem omni credenti: & altera, Christum esse spiritum qui literam per se mortiferam viuificat. Nam priore quidem significat frustra doceri iustitiam præceptis, donec eam Christus & gratuita imputatione & spiritu regenerationis conferat. Quare meritò Christum vocat complementum Legis, vel finem: quia nihil prodesset quid exigit Deus à nobis scire, nisi sub iugo & onere intolerabili laborantibus & oppressis Christus succurreret. Alibi Legem propter transgressiones positam esse docet: nempe vt homines damnationis suæ conuictos humiliaret. Porrò quia hæc ad Christum quærendum vera & vnica est præparatio, quæcunque diuersis verbis tradit, probè inter se consentiunt. Sed quia disceptatio illi fuit cum peruersis doctoribus, qui Legis operibus iustitiam nos mereri fingebant, vt eorum errorem refutaret, coactus est interdum nudam Legem præcisè accipere: quæ tamen gratuita adoptionis fœdere alioqui vestita est.

3 Quomodo autem à lege morali edocti magis inexcusabiles reddamur, vt nos ad veniam expetendam reatus sollicitet, breuiter cognoscere operæpretium est. Si verum est perfectionem iustitiæ in Lege nos edoceri: istud etiam consequitur, absolutam eius obseruationem perfectam esse coram Deo iustitiam: qua scilicet homo iustus apud cæleste tribunal censeatur ac reputetur. Quare Moses, Lege promulgata, non dubitat contestari cælum & terram quòd proposuisset Israeli vitam & mortem, bonum & malum. Nec refragari licet quin iustam Legis obedientiam merito æternæ salutis remuneratio, quemadmodum à Domino promissa est. Rursum tamen operæpretium est recognoscere ecquid eam obedientiam præstemus, cuius meritò concipienda sit illius remunerationis fiducia. Quantulum enim est, videre in Legis obseruantia posurum vitæ æternæ præmium, nisi præterea constet an ea via peruenire ad vitam æternam nobis liceat? Hac verò in parte, Legis imbecillitas se profert. nam quia in nullo nostrum illa Legis obseruantia deprehenditur, à vitæ promissionibus exclusi, in solam maledictionem recidimus. Dico non quid fiat modò, sed quid necessarium sit. quum enim longè supra humanam facultatem sit Legis doctrina, potest quidem homo eminus spectare appositæ promissiones, non tamen fructum ex iis aliquem colligere. Hoc ergo vnum restat vt ab earum bono suam miseriam melius æstimet, dum cogitat præcisæ spe salutis, mortem sibi certò imminere. Ex aduerso instant horrificæ sanctiones, quæ non paucos nostrum, sed omnes ad vnum irretitos constringunt. instant inquam, ac inexorabili asperitate nos persequuntur, vt præsentissimam in Lege mortem cernamus.

4 Itaque si Legem duntaxat intuemur, nihil aliud possumus quam animum despondere, confundi, ac desperare, quam ex ea damnemur omnes, ac maledicamur: à beatitudine quam suis cultoribus proponit, procul arceamur. Ergone inquires, ita nos iudificatur Dominus: Quantulum enim à ludibrio abest, spem scelicitatis ostentare, ad eam inuitare & hortari, illam testari nobis expositam, quàm interim præclusus sit & inaccessus ingressus? Respondeo, Etiam si promissiones Legis, quatenus conditionales sunt à perfecta Legis obedientia dependeant, quam nullibi reperire est: non tamen frustra datas esse. Vbi enim didicimus irritas nobis fore & inefficaces, nisi gratuita sua bonitate, citra intuitum operum, nos Deus amplexetur, atque adeò illam bonitatem, nobis per Euangelium exhibitam, fide simus amplexati: ne ipsis quidem deest sua efficacia, etiam cum annexa conditione. Sic enim tum omnia nobis gratuito confert vt hoc quoque ad cumulatum suæ beneficentiæ adiungat, quòd semiplenam nostram obedientiam non respiciens, & quod deest complemento, remittens, perinde atque à nobis impleta conditione, legalium promissionum fructum percipere nos facit. Sed hanc quæstionem, quia in tractanda fidei iustificatione plenius disputanda erit, non vltra in præsens profequemur.

5 Quòd autem impossibilem Legis obseruationem diximus, id est paucis verbis explicandum simul & confirmandum. solet enim vulgo absurdissima sententia videri: vt Hieronymus non dubitarit anathema illi denuntiare. Quid visum sit Hieronymo, nihil moror: nos quid verum sit inquiramus. Non texam hic longas ambages de variis possibilitatis generibus. Impossibile appello quod nec fuit vnquam, & ne in posterum sit, Dei ordinatione ac decreto impeditur. Si ab vltima memoria repetamus, neminem sanctorum extitisse dico qui corpore mortis circumdatus, ad eum dilectionis scopum pertigerit vt ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima, ex tota potentia Deum amaret: neminem rursus qui non concupiscentia laborarit. Quis reclamet? Video quidem quales nobis sanctos imaginetur itulta superstitio, quorum scilicet puritati vix cælestes Angeli respondeant: sed repugnante tum Scriptura, tum experientie ratione. Dico item, neminem posthac futurum, qui ad veræ perfectionis metam peruerturus sit nisi corporis mole solutus. In hanc rem primùm suppetunt aperta Scripturæ testimonia, Non est homo iustus super terram qui non peccet, dicebat Solomo. Dauid autem, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Iob plurimis locis idem affirmat. Clarissimè omnium Paulus, quòd caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Nec alia ratione probat, omnes qui sub Lege sunt, maledictioni subiectos, nisi quia scriptum sit, maledictos omnes qui non permanerint in omnibus eius mandatis: inueniens scilicet, imò pro confesso assumens, neminem permanere

1. Reg. 8.

e. 46

Psal. 143

a. 2

Galat. 5.

c. 17

Galat. 3.

b 10

Deut. 27.

d. 26

*Lib. de
mat. &
grat.*

posse. Quicquid autem Scripturis prædictum est, id pro perpetuo, adeoque pro necessario haberi decet. Eiusmodi argutia vexabant Augustinum Pelagiani, iniuriam fieri Deo si plus iubeat quam per eius gratiam præstare queant fideles. Ille, ut effugeret calumniam, fatebatur posse quidem Dominum, si veller, hominem mortalem in Angelicam puritatem euehere: sed neq; fecisse vnquam, nec facturum, quòd aliter in Scripturis asseruisset. Id neque ego inficior: sed addo tamen, importunè de potentia Dei disputari contra eius veritatem. ideo cauillis non esse obnoxia sententiam, si quis dicat fieri non posse quod non futurum Scripturæ pronuntiant. Verùm si de verbo disputatur, Dominus rogantibus discipulis quis possit saluus esse, respondet, apud homines id quidem impossibile, apud Deum verò omnia possibilis. Validissima etiam ratione id contendit Augustinus, nunquam in hac carne reddere nos quem debemus legitimum Deo amorem. Amor, inquit, notitiam ira sequitur, ut Deum amare nemo perfectè possit qui non cognitam prius ad plenum habuerit eius bonitatem. Nos dum in mundo peregrinamur, cernimus per speculum & in ænigmate: sequitur ergo imperfectum esse nostrum amorem. Sit ergo extra controuersiam, impossibile esse in hac carne Legis implemētum, si naturæ nostræ impotentiam intuemur, quemadmodum & ex Paulo alibi adhuc ostendetur.

*Mat. 19.
d. 25
De spiri-
tu & li-
bera, in fi-
ne, & sa-
pe alijs.*

*Rom. 8
a. 3*

6 Sed quòd tota res meliùs patefiat, officium vsùmque Legis quam moralè vocat, succincto ordine recolligamus. Porrò tribus istis partibus, quantum intelligo, continetur: prima est, ut dum iustitiam Dei ostendit, id est, quæ sola Deo accepta est, suæ vnumquenque iniustitiæ admoneat, certiozem faciat, conuincat denique ac condemnet. Sic enim opus est, cæcum & ebrium amore sui hominem, ad notitiam simul & confessionem suæ tum imbecillitatis tum impuritatis adigi: quando nisi vanitas eius euidenter redarguatur, insana virium suarum confidentia inflatus est, nec adduci vnquam potest ut de earum reuitate sentiat, quantisper eas arbitrii sui modo metitur. At qui simulac eas comparare ad Legis difficultatem cœpit, habet illic quod ferociam minuat. Vtunque enim ingentem de iis opinionem præsumperit, mox tamen eas sub tanto pondere anhelare sentit: deinde titubare ac labascere, tandem concidere etiam ac deficere. Sic Legis magisterio eruditus, exiit illam, qua prius cæcutiebat, arrogantiam. Similiter altero, quo ipsum laborare dictum est, superbix morbo sanandus est. Quandiū iudicio suo stare permittitur, hypocrisin comminiscitur pro iustitia: qua contentus, factitiis nescio quibus iustitiis aduersus Dei gratiam erigitur. Postquam verò ad Legis trutinam examinare vitam suam cogitur, ommissa commentitiæ illius iustitiæ præsumptione, immèso spatio se abesse à sanctitate cernit: rursus infinitis vitiis se abundare, quibus purus antea videbatur. Tam profundis enim ac sinuosis recessibus absconduntur concupiscen-
tia

tiæ mala, vt hominis aspectum facillè fallant. Nec sine causa dicit Apostolus, se concupiscentiam ignorasse nisi Lex diceret, Non concupisces: quia nisi per illam retegatur ex latebris suis, occultius miserum hominem perdit quàm id exitiale eius relum sentiatur. *Rom. 7. b. 7*

7 Ita Lex instar est speculi cuiusdam, in quo nostram impotentiam, tum ex hac iniquitatem, postremò ex vtraq; maledictionem contemplamur: quemadmodum oris nostri maculas speculum nobis repræsentat. Quem enim ad sequendam iustitiam destituit facultas, hic in luto peccatorum hæreat desixus necesse est. Peccatum continuò maledictio sequitur. Ideo quo maioris transgressionis deprehensos cõuictòsque Lex tenet, eo grauioris simul iudicii reos agit. Huc pertinet Apostoli dictum, quòd per Legem est cognitio peccati. Primum enim eius officium illic tantum notat, cuius experimentum est in peccatoribus nondum regeneratis. Huic coniuncta sunt ista, Legem esse subingressam vt abundet peccatum, ac proinde esse administrationem mortis, quæ iram operetur, & occidat. *Rom. 3. c. 20*
 Eo enim magis haud dubiè crescit iniquitas, quo liquidiore peccati intelligentia conscientia feritur: quòd ad præuarcationem tunc aduersus Legislatorem contumacia accedit. Restat igitur vt iram Dei in peccatoris exitium armet: quia nihil per se potest quàm accusare, damnare, & perdere. Et quemadmodum scribit Augustinus, si desit Spiritus gratiæ, in hoc tantum adest vt reos faciat & occidat. Id autem quum dicitur, nec ignominia afficitur Lex, nec eius quidem excellentiæ quicquam derogatur. Sanè si voluntas nostra tota in eius obedientiam formata compositaque foret, planè iam ad salutem sufficeret sola ipsius cognitio: at quum natura nostra carnalis & corrupta cum spirituali Dei Lege hostiliter pugnet, nec eius disciplina quicquam emenderetur, superest vt Lex quæ in salutem (si auditores idoneos naçta fuisset) data erat, in peccati & mortis occasionem cedat. *Rom. 5. d. 20*
 Quandoquidem enim omnes eius transgressores esse conuincimur, quo iustitiam Dei clarius reserat, eo nostram ex aduerso iniquitatem magis dereggit: quo vitæ salutisque præmium iustitiæ repositum certius confirmat, eo certiozem iniquorum interitum reddit. Tantum ergo abest quin Legi contumeliosa sint ista elogia, vt ad illustriorem diuinæ beneficentiæ commendationem plurimum valeant. Nam inde profectò patet, nostra nequitia & prauitate nos impediri, quominus vitæ beatitudine per Legem in propatulo posita fruamur. Vnde suauior redditur, quæ sine Legis subsidio nobis succurrit Dei gratia: & amabilius, quæ illam nobis confert, misericordia, qua discimus, identidem benefaciendo, & noua dona cumulando nunquam ipsum fatigari. *2. Cor. 3. b. 7*
Rom. 4. c. 15
De cor. 2 rep. & gratia.

8 Quòd autem omnium nostrum iniquitas & damnatio, Legis testimonio consignatur, non ideo fit (si tamen ritè in ea proficimus) vt concidamus desperatione, ac desponsis animis in præcipitium corruamus. In hunc certè modum illinc exanimantur re-

Vide Ambros. cap. 1. de Iac. & vita beata, cap. 6

probi: sed ob animi obstinationem. Apud filios Dei altum esse eruditionis sinem conuenit. Nos quidem iudicio Legis damnatos esse testatur Apostolus, quo omne os obstruatur, & obnoxius reddatur omnis mundus Deo. Idem tamen alibi docet, Deum omnes sub incredulitate conclusisse, non vt perdat, aut omnes perire sinat, sed vt omnium misereatur. Nempe vt omnia sua virtutis stolidi opinione, sola Dei manu stare se & consistere intelligant, vt nudī & vacui ad eius misericordiam confugiant, in hanc se toti reclinent, in hanc penitus se abdant, hanc vnam pro iustitia & meritis arripiant, quæ omnibus in Christo exposita est, quicumque eam vera fide & expetunt & expectāt. Deus enim in Legis præceptis non nisi perfectæ iustitiæ, qua nos omnes destituti sumus, remunerator: contra autem seuerus scelerum iudex apparet. In Christo autem facies eius gratiæ ac lenitatis plena, erga miseros etiam ac indignos peccatores relucet.

9 De profectu ad implorandam auxilii gratiam sæpe Augustinus: vt quum scribit Hilario, Iubet Lex vt facere iussa conati, & in nostra infirmitate sub Lege fatigati, adiutorium gratiæ poscere nouerimus. Item Afellio, Vtilitas Legis est vt hominem de sua infirmitate conuincat, & gratiæ medicinam, quæ in Christo est, implorare compellat. Item ad Innocentium Romanum, Iubet Lex: gratia vires agendi subministrat. Item Valentino, Iubet Deus quæ non possumus, vt nouerimus quid ab illo petere debeamus. Item, *Data est Lex vt vos reos faceret: rei facti, timeretis: timentes, indulgentiam peteretis: de viribus vestris non præsumeretis. Item, Ad hoc data est Lex, vt de magno paruulum faceret: vt re ad iustitiam vires de tuo non habere monstraret, ac sic inops, indignus, ac egenus ad gratiam confugeret. Postea sermonem ad Deum dirigit, Ita fac Domine, ita fac misericors Domine: impera quod non possit impleri: nõ impera quod non nisi per gratiam tuam possit impleri: vt quum homines id implere per suas vires nequiuertint, omne os obstruatur, & nemo sibi magnus videatur. Sint omnes paruuli, & reus fiat omnis mundus coram Deo. Sed ego ineptus sum qui tot testimonia congero, quum proprium opus scripserit sanctus ille vir, cui titulum fecit De spiritu & litera. Secundum profectum non tam significanter describit, vel quòd dependere ex illo priore nouerat, vel quòd non ita probè tenebat, vel quòd verba non habebat quibus rectum alioqui sensum ita distinctè & perspicuè explicaret. Neque tamen in reprobis quoque ipsis primum hoc Legis officium cessat. Quanquam enim cum filius Dei non hucusque pergunt, vt post carnis deiectionem interiore homine renouentur ac reflorescant, sed primo terrore attoniti in desperatione iacent: pertinet tamen ad manifestandam diuini iudicii æquitatem, eiusmodi fluctibus eorum conscientias exagitari. Siquidem libenter semper cupiunt aduersus Dei iudicium tergiversari: nunc illo nondum patefacto, Legis tamen & conscientiæ testimo-*

testimonio sic consternati, in seipsis produnt quid meriti sint.

10 Secundum Legis officium est vt qui nulla iusti rectique cura, nisi coacti, tanguntur, dum audiunt diras in ea sanctiones, coercerentur saltem pœnarum formidine. Coercentur autem, non quòd interior eorum animus permoueatur aut afficiatur: sed quia tanquam iniecto fræno manus ab exteriori opere continent, & suam prauitatem intus cohibent, quam alioqui petulanter effuturi erant. Ex eo nec meliores quidem sunt, nec apud Deum iustiores. Nam tamen vel terrore vel pudore impediti exercere non audent quod animo conceperunt, nec suæ libidinis furias palàm efflare, cor tamen non habent compositum ad timorem & obedientiam Dei: idò quo magis sese retinent, eo fortius intus accenduntur, feruent, bulliunt, parati quiduis facere, & quouis prorumpere nisi hic terror Legis obstaret. Nec id solùm, sed Legem quoque ipsam pessimè oderunt, & Deum Legislatorem execrantur, vt eum, si possent maximè velint tollere, quem nec recta iubentem, nec suæ maiestatis contemptores vlciscentem ferre possunt. Aliis quidem obscurius, aliis clarius, omnibus tamen nondum regeneratis hic sensus inest, vt non voluntaria submissione, sed iniuri ac resistentes, tantùm timoris violentia ad Legis studium trahantur. Sed tamen hæc coacta expressâque iustitia, necessaria est publicæ hominum communitati, cuius hîc tranquillitati consultitur, dum cauetur ne omnia permisceantur tumultu: quod fieret si omnia omnibus licerent. Quinetiam filiis Dei non est inutile hac pædagogia exerceri, quantisper ante vocationem, Spiritu sanctificationis destituti, insipientia carnis lasciuunt. Dum enim diuinæ vltionis terrore vel ab externa petulantia retrahuntur, vtcunque nondum animo domiti parum in præsentia promoueant, aliqua tamen ex parte ferèdo iustitiæ iugo alluescunt: ne quum vocati fuerint, sint ad disciplinam ceu ad rem incognitam, rudes prorsus ac nouitii. Hoc officium videtur Apostolus propriè attigisse, quum tradit Legem non esse iusto positam, sed iniustis & immorigeris, impiis & peccatoribus, sceleratis & profanis, parricidis, homicidis, fornicariis, pæderastis, plagiariis, mendacibus ac peruris: & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur. Indicat enim esse exultantibus, & sine modo alioquin vagaturis carnis libidinibus, retinaculum.

11 Ad vtrunque verò accommodari potest quod alibi dicit, Legem fuisse Iudæis pædagogum ad Christum. siquidem duo sunt hominum genera quos ad Christum sua pædagogia manuducit. Alii (de quibus primo loco diximus) quia propriæ aut virtutis, aut iustitiæ fiducia nimis pleni sunt, recipiendæ Christi gratiæ non sunt idonei, nisi prius sint exinaniti. Ergo eos miseræ suæ agnitione Lex ad humilitatem subigit, quòd ita præparentur ad expectandum quod sibi antea deesse non putabant. Alii opus habent fræno quo retineantur, ne ita laxent fræna carnis suæ lasciuæ vt

*1. Tim. 1.
b. 9*

*Galat. 3.
d. 24*

ab omni iustitiæ studio prorsus excidant. Vbi enim nondum regit Spiritus Dei, illic sic ebulliunt interdum libidines, vt periculum sit ne animam sibi obnoxiam in obliuionem contemptumque Dei demergant: & fieret nisi Dominus hoc remedio obuiâ iret. Itaque quos ad regni sui hæreditatem destinauit, si non statim regenerat, ad tempus suæ visitationis conseruat per Legis opera sub timore, non illo quidem casto & puro qualis in eius filiis esse debet, vtili tamen ad hoc vt ad veram pietatem pro suo captu erudiâtur. Huius rei tot habemus documêta, vt minimè opus sit exemplo. Quicumque enim aliquandiu in ignoratione Dei versati sunt, hoc uoi accidisse fatebuntur vt Legis fræno retinerentur in qualicumque Dei metu & obseruâtia, donec Spiritu regenerati, ex animo ipsum amare inciperent.

12 Tertius vsus, qui & præcipuus est, & in proprium Legis finem propius spectat, erga fideles locum habet, quorum in cordibus iam viget ac regnat Dei Spiritus. Nam tametsi digito Dei Legem scriptam & intulptam habent in cordibus, hoc est, sic affecti sunt & animati per Spiritus directionem vt obtemperare Deo cupiant: bifariam tamen adhuc in Lege proficiunt. Est enim illis optimum organum quo melius in dies ac certius discant qualis sit Domini voluntas, ad quam aspirant: atque in eius intelligentia confirmantur. Vt si quis seruus iam ita fit toto animi studio comparatus vt domino suo se approbet, necesse tamen habet mores domini explorare accuratius & obseruare, ad quos se componat & accommodet. Nec se quispiam nostrum ab hac necessitate eximat. nemo enim eò sapientiæ adhuc penetrauit vt non possit ex quotidiana Legis eruditione nouos facere progressus in puriorem diuinæ voluntatis notitiam. Deinde quia non sola doctrina, sed exhortatione quoque indigemus, hanc quoque utilitatem ex Lege capiet seruus Dei, vt frequenti eius meditatione excitetur ad obsequium, in eo roboretur, à delinquendi lubrico retrahatur. In hunc enim modum sanctos sibi instare oportet, qui secundum Spiritum quantalibet alacritate ad Dei iustitiam contendant, carnis tamen ignauia semper onerantur quominus legitima promptitudine pergant. Huic carni Lex flagrum est, quo instar inertis tardique alini, ad opus vrgeatur. imò spiritali homini, quia nondum carnis mole expeditus est, assiduus aculeus erit qui desidere illum non permittat. Nimirum in hunc vsum respiciebat Dauid, quum insignibus illis encomiis Legem celebraret, Lex Domini immaculata, conuertens animas: iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda: præceptum Domini lucidum, illuminans oculos, &c.

Psal. 19.
c. 8

Psa. 119.
105

Item, Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. ac innumera quæ toto illo Psalmo prosequitur. Neque verò repugnant ista Paulinis sententiis, quibus ostenditur, non quem regeneratis vsus Lex præstet, sed quid homini per se cõferre queat. Hic autem canit Propheta quanta cum utilitate Legis suæ lectione erudiat

etudiat Dominus eos quibus intus obsequendi promptitudinem inspirat: nec sola præcepta arripit, sed rebus annexam gratiæ promissionem, quæ sola facit ut quod amarum est dulcescat. Quid enim Lege minus amabile, si flagitando tantum & minando metu sollicitè animas, & terrore angat? Præsertim verò ostendit David, se in Lege Mediatorem apprehendisse, sine quo nulla est oblectatio vel suauitas.

13 Quod discernere dum imperiti quidam nesciunt, totum Mosen animosè explodunt, duasque Legis tabulas valere iubent: quia scilicet Christianis alienum esse arbitrantur adhærere doctrinæ quæ mortis administrationem continet. Faceat longè ex animis nostris profana istæ opinio. pulchrè enim docuit Moses, Legem, quæ apud peccatores nihil quàm mortem generare potest, in sanctis meliorem præstantiorémque habere debere usum. Sic enim moriturus populo edixit, Ponite corda vestra in omnia *Deut. 32.* verba quæ ego testificor vobis hodie, ut mandetis ea filiis vestris, *g. 46* doceatisque custodire, facere & implere vniuersa quæ scripta sunt in volumine Legis huius, quia non incassum præcepta sunt vobis, sed ut singuli in eis viuerent. Quòd si absolutum in ea iustitiæ exemplar eminere nemo inficietur, aut nullam esse nobis rectè iustæque viuendi regulam oportet, aut ab ea nefas est discedere. Siquidem non plures, sed vna est perpetua & inflexibilis viuendi regula. Quamobrem quòd iusti hominis vitam in Legis meditatione continuam facit David, id ne ad seculum vnum referamus, quia *Psalm. 112.* singulis ad finem mundi ætatibus conuenientissimum est: nec absterreamur ideo, aut refugiamus ab eius institutione quòd exactiorem multò sanctitatem præscribat quàm prætaturi sumus dum circumferemus carcerem corporis nostri. Non enim iam rigidi exactoris vicem erga nos fungitur, cui non satisfiat nisi soluto penso: sed in hac ad quam nos adhortatur perfectione, metam demonstrat ad quam nobis tota vita contendere non minus vtile est quàm officio nostro consentaneum. In qua contentione si non deficimus, bene est. Stadium nanque est tota hæc vita, cuius decurso spatio, dabit Dominus ut metam illam, ad quam nunc eminus nituntur nostra studia, teneamus.

14 Nunc ergo quoniam vim exhortationis erga fideles habet Lex, non quæ eorum conscientias maledictione liget, sed quæ pigritiam, subinde instando excuriat, & imperfectionem vellicet: multi dum volunt significare hanc ab illius maledictione liberationem, dicunt abrogatam esse Legem fidelibus (de morali adhuc loquor) non quòd amplius illis non iubeat quod rectum est, sed duntaxat ne fir illis quod antea erat, hoc est, ne eorum conscientias perterrendo & confundendo, damnet ac perdat. Et sanè talem Legis abrogationem non obscurè docet Paulus. A Domino quoque fuisse prædicatam ex eo apparet quòd opinionem illam de Lege à se dissipanda non refutasset nisi inualuisset inter ludæos.

Quum autem non potuerit temere, sine vilo prætextu, emergere: credibile est, ab eius doctrinæ falsa interpretatio: e fuisse natam: qualiter cuncti ferè errores occasionem à veritate sumere consueuerunt. Nos verò, ne ad eundem impingamus lapidem, accuratè distinguamus quid in Lege sit abrogatum, quid firmum adhuc maneat. Quum testatur Dominus se non venisse ad Legem abolendam, sed adimplendam: nec præteriturum, donec caelum ac terra transeant, apicem ex Lege quin omnia fiant: nihil de obseruantia Legis per suum aduentum detractum iri satis confirmat. Et meritò: quando in hunc finem potius venit vt eius transgressionibus mederetur. Manet igitur per Christum inuiolabilis Legis doctrina, quæ nos docendo, admonendo, obiurgando, corrigendo, ad omne opus bonum formet ac comparet.

*Matt. 5.
6.17*

Galat. 3.

b.10

Deu. 27.

d.26

15 Quæ verò de maledictione dicuntur à Paulo, non ad institutionem ipsam pertinere, sed solùm constringendæ conscientiæ vigorem, constat. Non enim solùm docet Lex, sed imperiosè exigir quod mandat. Si non exhibeatur, imò si qua in parte ab officio cessetur, maledictionis fulmen stringit. Hæc ratione dicit Apostolus, omnes qui sunt ex operibus Legis, esse execrationi obnoxios, quia scriptum sit, Execrabilis omnis qui non complet omnia. Eos autem sub operibus Legis dicit qui in remissione peccatorum iustitiam non statuunt, per quam à Legis rigore soluiur. Solui ergo nos à Legis vinculis oportere docet, nisi volumus sub illis miserè perire. Sed quibus vinculis? illius austeræ & infestæ exactiois quæ ex summo iure nihil remittit, nec transgressionem vllam impunitam sinit. Ab hac, inquam, maledictione vt nos redimeret Christus, factus est pro nobis maledictio. Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pender in ligno. Capite quidem sequenti tradit, Christum Legi fuisse subiectum vt eos qui sub Lege erant redimeret: sed eodem sensu. subdit enim continuò, Quò ius filiorum, adoptione recipereimus. Quid illuc est? ne perpetua seruitute premeremur, quæ conscientias nostras anxietate mortis compressas teneret. Interim manet illud semper inconcussum, ex Legis auctoritate nihil decessisse quin eadem semper veneratione obedientiæque ipsam suscipi à nobis conueniat.

Galat. 3.

b.13, &

4.4

Deu. 21.

d.23

16 Alia ceremoniarum ratio, quæ non effectu, sed vsu solo fuerunt abrogata. Quòd autem illis finem aduentu suo Christus imposuit, adeò nihil earum sanctitati derogat vt eam magis commendat ac illustret. Nam sicuti veteri populo inane præbuissent spectaculum nisi mortis & resurrectionis Christi virtus illic monstrata esset: ita nisi cessassent, discernere hodie non liceret quorsum fuissent instituta. Ideo Paulus, vt earum obseruationem non superuacua modò, sed noxiam quoque esse probet, umbras fuisse docet, quarum nobis extat in Christo corpus. Videmus ergo vt in earum abolitione melius resulgeat veritas, quàm si adhuc procul & quasi obrento velo Christu qui palàm apparuit figurarent.

*Colof. 2.
6.17*

Ideo

Ideo & Christi morte velum templi in duas partes scissum cecidit: quia iam viua & expressa cælestium bonorum imago in lucem prodierat, quæ obscuris tantum lineamentis inchoata fuerat, sicuti loquitur auctor epistolæ ad Hebræos. Huc pertinet dictum Christi, Legem & Prophetas fuisse vsque ad Iohannem: ex eo regnum Dei cœpisse euangelizari, non quod prædicatione, quæ spem salutis & vitæ æternæ continet, priuati fuerint sancti Patres: sed quia procul & sub umbraculis intuiti sunt duntaxat quod hodie in plena luce conspiciamus. Cur autem Ecclesiam Dei ab illis rudimentis altius transcendere oportuerit, explicat Iohannes Baptistæ, Quod Lex per Moysen data sit, gratia autem & veritas per Iesum facta. Quia & si verè expiatio in veteribus sacrificiis promissa fuit, & arca fœderis certum fuit paterni Dei fauoris pignus: hoc totum umbratile fuisset, nisi in Christi gratia fundatum, vbi reperitur solidâ æternâque stabilitas. Hoc quidem fixum maneat, quanuis seruari delierint ritus legales, ipso tamen fine melius cognosci quanta fuerit eorum vtilitas ante Christi aduentum, qui vsum tollendo vim & effectum sua morte obsignauit.

17 Paulò plus difficultatis habet quæ notatur à Paulo ratio, Et vos quum essetis mortui per delicta & præputium carnis vestræ, conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat chirographum in decretis, quod erat nobis contrarium: & ipsum tulit è medio, affigens cruci, &c. Videtur enim Legis abolitionem aliquantum ultra delatari, vt nihil iam nobis sit cum illius decretis. Errant enim qui simpliciter de Lege morali accipiunt, cuius tamen inexorabilem magis seueritatem, quàm doctrinam abolitam interpretantur. Alii acutius pensculantes Pauli verba, perspiciunt in Legem ceremoniam propriè competere: & ostendunt, id non semel apud Paulum sonare vocabulum Decreti: nam ad Ephesios quoque ita loquitur, Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, Legem mandatorum in decretis sitam euacuans, vt duos conderet in seipso, in vnum nouum hominem. De ceremoniis illic agi, minimè ambiguum: quia interstitium vocat, quo Iudæi à Gentibus dissidebant. Quare priores illos ab his iure reprehendi fateor: sed ab his quoque nondum bene explicari mens Apostoli mihi videtur. Nam illos duos locos simul per omnia comparari, nullo modo placet. Ephesios quum de sua in societate Israelis cooptione certiores facere vellet, impedimentum quo arcebantur olim, sublatum docet: illud erat in ceremoniis. Ritus enim ablutionum & sacrificiorum quibus Iudæi Domino consecrabantur, eos à Gentibus segregabant. At in epistola ad Colossenses sublimius mysterium attingi quis non videat? Certamen est quidem illic de Mosais obferuationibus, ad quas pseudapostoli Christianum populum adigere studebant: sed quemadmodum in Epistola ad Galatas controuersiam illam altius ducit, & quodammodo ad fontem suum reuo-

catita & hoc loco. Nam si in ritibus nihil aliud consideras quàm defungendi necessitatem, quorsum attinebat vocari chirographū contrarium nobis? præterea in eo totam propè redemptionis nostræ summam ponere, vt induceretur? Quare res ipsa clamat, hæc aliquid interius reputandum esse. Ego autem confido me germanam intelligentiam assequutum, si ramen mihi verum esse conceditur quod alicubi verissimè ab Augustino scriptum est, imò quod ex claris Apostoli verbis hausit, in ceremoniis Iudaicis confessionem magis delictorum extitisse quàm expiationem. Quid enim sacrificiis aliud agebant quàm se mortis conscios fatebantur, qui in suum locum catharmata substituebant? Quid purificationibus, nisi quòd se immundos testabantur? Ita renouabatur subinde ab illis & piaculi & impuritatis suæ chirographum: solutio in illa testificatione non erat. Qua ratione scribit Apostolus, morte demum Christi intercedente, redemptionem præuaricationum esse peractam, quæ manebant sub veteri Testamento. Meritò ergo chirographa vocat Apostolus, suis cultoribus aduersa: quando per illa suam damnationem ac immunditiam palàm consignabant. Nec obest, quòd illi quoque eiusdem nobiscum gratiæ participes fuerunt. Id enim sunt assequuti in Christo, non in ceremoniis quas illic à Christo discernit Apostolus: quoniam Christi gloriam, tum vsurpatæ, obscurabant. Habemus ceremonias, si per se considerentur, eleganter & appositè vocari chirographa, hominum saluti contraria: quia velut solennia instrumenta erant, quæ ipsorum obligationem testarentur. Illis quum vellet rursus Christianã Ecclesiam astringere pseudoapostoli, non sine causa Paulus alius repetita earum significatione, Colossenses admonuit, quòd relaberentur, si subiugari se in eum modum ab ipsis passi essent. Simul enim illis exercebatur Christi beneficium: quatenus, peracta semel æterna expiatione, quotidianas illas observationes aboleuit: quæ ad peccata consignanda tantum validæ, ad eadem delenda nihil poterant.

Legis moralis explicatio.

CAP VIII.

HIC decem Legis præcepta, cum breui eorum explicatio-
ne, inferere non alienum fore arbitror: quia & inde me-
lius patebit quòd attigi, quem semel Deus præscripsit cul-
tum adhuc vigere: deinde accedet secundi capitis confirmatio,
non solum didicisse ex ea Iudæos quænam esset vera pietatis ra-
tio, sed horrore iudicii, quum se obseruationi viderent impares,
fuisse subactos vt vel inuiti ad Mediatorem traherentur. Porrò in-
ter explicandam eorum summam quæ in vera Dei notitia requi-
runtur, docuimus non posse ipsum pro sua magnitudine à nobis
concipi, quin statim occurrat eius maiestas quæ nos ad eius cul-
tum adstringat. In cognitione nostri hoc præcipuum posuimus,
vt propriæ virtutis opinione vacui, & propriæ iustitiæ fiducia exu-
ti:

ri: contrâ, egestatis conscientia fracti & contusi, solidam humilitatem discamus, ac nostri deiectionem. Vtrunque in Lege sua Dominus exequitur, vbi primùm vindicata sibi legitima imperandi potestate, ad numinis sui reuerentiam nos vocat, atque in quo sita ea sit & constituta præscribit: deinde, promulgata iustitiæ suæ regula (cuius rectitudini ingenium nostrum, vt prauum est & contortum, perpetuò aduersatur: & infra cuius perfectionem facultas nostra, vt imbecilla est & ad bonum eneruata, procul iacet) tum impotentia nos, tum iniustitiæ arguit. Porro hæc ipsa quæ ex duabus tabulis disceda sunt, quodammodo nobis dicat lex illa interior, quam omnium cordibus inscriptam & quasi impressam superius dictum est. Non enim finit nos perpetuum somnum sine sensu dormire nostra conscientia, quin intus testis sit ac monitrix eorum quæ Deo debemus, quin boni & mali discrimen nobis obiiiciat, atque ita nos accuset dum ab officio discedimus. Verùm, qua errorum caligine obuolutus est homo, per legem illam naturalem vix tenuiter degustat quis Deo acceptus sit cultus: certè à recta eius ratione longissimo interuallo distat. Ad hoc arrogancia & ambitione sic turgidus, suique amore excæcatus est, vt se prospicere nondum queat, & velut in se descendere, quò submittere se ac deicere discat, suamque miseriam fateri. Proinde (quod tum hebetudini tum contumaciæ nostræ necessarium erat) Dominus Legem scriptam nobis posuit: quæ & certius testificaretur quod in lege naturali nimis obscurum erat, & mentem memoriamque nostram, excusso torpore, viuidius feriret.

2 Nunc promptum est intelligere quid ex Lege discendum sit, nempe Deum, sicut Creator est noster, ita iure locum patris & domini erga nos obtinere: hac ratione gloriam, reuerentiam, amorem, timorem illi à nobis deberi. Quinetiam nos non esse nostri iuris, vt quocunque animi libido incitarit, sequamur, sed ab eius nutu suspensos, in eo solo debere consistere, quod ei placuerit. Deinde iustitiam ac rectitudinem illi cordi esse, iniquitatem verò abominationi: ideòque, nisi velimus impia ingratitude à conditore nostro deficere, iustitiam tota vita nobis esse necessariò colendam. Nam si tum illi demum exhibemus quam decet reuerentiam, dum voluntatem eius nostræ præferimus: sequitur nos aliam esse legitimum eius cultum, quàm iustitiæ, sanctitatis, puritatis obseruationem. Nec prætere excusationem licet, quòd facultas desit, & velut exhausti debitores, soluendo non sumus. Non enim conuenit vt Dei gloriam metiamur ex nostra facultate. qualescunque enim sumus, manet ille sui similis semper, amicus iustitiæ, iniquitati insensus. Quicquid à nobis exigat, (quia non potest nisi rectum exigere) ex naturæ obligatione obsequendi necessitas nos manet: quòd autem non possumus, id vitii nostri est. A propria enim cupiditate, in qua peccatum regnat, si vincti tenemur, non soluti sumus in nostri Patris obsequium, non est cur necessitatem

pro defensione caufemur, cuius malum & intra nos est & nobis imputandum.

3 Vbi hucusque per Legis doctrinam profecerimus, tum ad nos, eadem docente, descēdere oportet, vnde tandem duo referamus: Primum, iustitiam Legis cum vita nostra comparando, longè abesse quin Dei voluntati respondeamus: ideòq; indignos esse qui locum nostrum retineamus inter eius creaturas, nedum inter filios censeamur. Deinde vires nostras repurando, adimplendæ Legi non impares modò eas esse, sed prorsus nullas. Hinc necessariò sequitur tum propriæ virtutis diffidētia, tum animi anxietas & trepidatio. Neq; enim iniquitatis pondus sustinere potest consciētia, quin mox Dei iudicium obuersetur. Sentiri verò Dei iudicium non potest quin mortis horrorē incutiat. Similiter impotentix documentis coacta, facere nequit quin protinus in virium suarum desperationem concidat. Vtraque affectio humilitatem ac deiectionē generat. ita fit demum vt homo æternæ mortis (quam iniustitiæ suæ merito sibi imminere videt) sensu perterrefactus, ad vnâ Dei misericordiam, tanquã ad vnicum salutis portum, sese conuertat: vt suæ non esse facultatis sentiēs exoluere quod Legi debet, in seipso desperabundus, ad opem aliunde poscendam & expectandã respiret.

4 Sedenim non contentus Dominus iustitiæ suæ reuerentiam conciliaffe: quò etiam eius amore, simul & iniquitatis odio, corda nostra imbueret, promissiones ac minas subiunxit. Quia enim magis caligat mentis nostræ oculus quàm vt sola boni pulchritudine afficiatur, clementissimus Pater pro sua indulgentia nos ad ipsum amandum & expetendum illectare præmiorum dulcedine voluit. Denuntiat ergo, reposita virtutibus apud se præmia: nec operam frustra sumpturum qui præceptis suis fuerit obsequutus. Edicit ex aduerso, non tantum esse execrabilem sibi iniustitiam, sed nec impune euasuram: quòd ipse contemptæ suæ maiestatis vltor sit futurus. Ac quò modis omnibus cohortetur, tam vitæ præsentis benedictiones, quàm æternam beatitudinem pollicetur eorum obedientix qui inãdata sua seruauerint: transgressoribus non minus præsentis calamitates, quàm æternæ mortis supplicium minatur. Illa enim promissio, Qui fecerit hæc, viuet in illis: item cõminatio illi respondens, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: ad futuram proculdubio & nunquam finiendam vel immortalitatem vel mortem spectant. Quanquam vbicunq; commemoratur beneuolentia aut ira Dei, sub illa æternitas vitæ, sub hac æternũ exitium cõtinetur. Præsentium autem benedictionum ac maledictionum lōgus in Lege catalogus recēsetur. Atq; in sanctionibus quidem summa Dei puritas, quæ iniquitatem ferre non potest: in promissionibus verò, præter summum erga iustitiam amorem (quera præmio fraudare non sustinet) mira quoq; eius benignitas approbatur. Nam quũ eius maiestati cū nostris omnibus simus obarati, iure optimo quicquid requirit à nobis, tanquam debitum respicit.

debiti

Leuit. 18.

a. 5

Ex ec. 18.

a. 4, &

e. 20

Leuit. 26

a. 4

Deu. 28.

a. 1

debiti autem solutio remuneratione digna non est. Iure igitur suo decedit quum præmium proponit nostris obsequiis, quæ non vltro ceu indebita exhibentur. Quid autè ipsæ nobis per se afferant partim dictum est, partim clarius iterum suo loco apparebit. satis in præsentia est si tenemus ac reputamus esse in Legis promissionibus non vulgarem iustitiæ commendationem: quò certius constet, quantopere Deo placeat eius obseruatio: sanctiones in maiorem iniustitiæ execrationem esse positas, ne vitiorum blanditiis delibutus peccator, iudicium Legillatoris sibi paratū obliuiscatur.

5 Portò quòd Dominus perfectæ iustitiæ regulam traditurus, omnes eius partes ad voluntatem suam reuocauit, in eo indicatur nihil esse illi acceptius obedientia. Quod eò diligentius obseruandum est, quò procliuior est humana mentis laiciuia ad varios identidem excogirandos cultus quibus illum demereatur: Omnibus enim seculis hæc irreligiosa religionis affectatio (quia humano ingenio naturaliter insita est) se prodidit, ac etiamnum, prodit: quòd homines comparandæ iustitiæ rationem præter Dei verbum semper comminisci gestiunt. Vnde in bonis quæ communiter censentur operibus angustiorẽ locum tenent Legis præcepta, innumera illa humanorũ turba totum ferè spatium occupante. At verò quid aliud Moses quàm eiusmodi libidinem cohibere studuit, quum post Legis promulgationem sic populũ compellaret? Obserua & audi omnia quæ præcipio tibi, vt bene fit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, quum feceris quod bonum est & placitum coram Deo tuo. Quod præcipio tibi, hoc tantum facito: non addas, nec minuas. Atque antea, quum tentatus esset, hanc esse eius sapientiam & intelligentiam coram reliquis nationibus, quòd iudicia, iustitias & ceremonias accepisset à Domino, subiecerat, Custodi igitur te ipsum & animam tuam sollicitè, ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui, & ne aliquando excidant è corde tuo. Quia scilicet providebat Deus, non quieturos Israelitas quin recepta Lege, nouas præterea iustitias parturirent, nisi seuerè retinerentur: hic iustitiæ perfectionem esse comprehensam pronuntiat: quod validissimum reinaculum esse debebat. nec tamen ab illa tantopere vetita audacia desliterunt. Quid nos? eodem certè dicto constringimur. non enim dubium quin perperuò valeat illud quo absolutam iustitiæ doctrinam Legi suæ Dominus vendicauit: illa tamen non contenti, bonis operibus aliis super alia confingendis & cudendis prodigiosè laboramus. Huic sanando vitio remedium optimum erit si constanter infederit hæc cogitatio, Legem nobis esse diuinitus traditam, quæ nos perfectam iustitiam edoceret: illic non aliam iustitiam doceri nisi quæ ad præscriptum diuinæ voluntatis exigatur: frustra igitur nouas operum formas ad demerendum Deum tentari, cuius legitimus cultus sola constat obedientia. Quin potius quòd extra Dei legem euagetur bonorum operum ita-

Deut. 12,
d. 28

Deut. 4.
b. 9

Lib. 4. de Civ. Dei cap. 12. de bono con iugali. Cōtra aduersarios Legis & Propheta- rum.
dium, esse diuinæ veræque iustitiæ non tolerandam profana- tionem. Verissimè quoque Augustinus, qui nunc matrem custo- démque virtutum omnium, nunc originem appellat, obedi- entiam quæ Deo præstatur.

6 Verùm vbi Lex Domini explicata nobis fuerit, tum aptius demum & maiore cum fructu quod de ipsius officio vsûque antè disserui confirmabitur. Antè verò quàm ad excutienda singula ca- pita ingredimur, quæ ad vniuersalem eius notitiam faciunt, mo- dò præcipere operæpretium est. Initiò constitutum sit, non ad ex- ternam honestatem modò, sed ad interiorem spiritualémque ius- titiam, hominis vitam in Lege informari. Quod quum inficiari nemo queat, paucissimi tamen ritè animaduertunt. Id fit quia in Legislatorem non respiciunt: à cuius ingenio natura quoque Le- gis æstimanda est. Si quis rex edicto scortari, occidere, furari pro- hibeat: sanctione, fateor, non tenebitur. si quis scortandi, oc- cidendi, furandi cupiditatem animo conceperit tantùm, nihil eorum perpetrarit. Nempe, quia mortalis Legislatoris prou- dentia non nisi ad externam ciuilitatem protenditur, non violan- tur eius interdicta nisi pãtratis flagitiis. Deus autem (cuius ocu- lum nihil fugit, & qui externam speciem non tam moratur quàm cordis puritatē) sub scortationis, homicidii, furti interdicto, libidi- nem, iram, odium, alieni appetentiam, dolum & quicquid tale est, vetat. Nam quum sit spiritualis Legislator, animæ non minus quàm corpori loquitur. Homicidium autem animæ, ira est ac odium: furtum, mala cupiditas & auaritia: scortatio, libido. Leges etiam humanæ (dicet quispiam) consilia & voluntates spectant, non fortuitos euentus. Fateor: sed quæ extrà emer- serunt. Quo animo vnumquodque facinus editum fuerit, expend- unt: sed arcanas cogitationes non scrutantur. Proinde illis sa- tisfactum fuerit vbi quis manum duntaxat continuerit à trans- gressione: contrà autem, quia animis nostris lata est Lex cæle- stis, eorum coercitio ad iustam eius obseruationem in primis ne- cessaria est. At vulgus hominum, etiam dum Legis contemptum fortiter dissimulat, oculos, pedes, manus, & omnes corporis par- tes in aliquam Legis obseruationem componit: cor ab omni obe- dientia alienissimum interim retinet, ac se defunctum putat si probè homines celauerit quod gerit in conspectu Dei. Audiunt, non occides, non mœchaberis, non furaberis: gladium ad cædem non exerunt: corpora sua meretricibus non commiscunt: manus alienis bonis non iniiciunt. Hæc omnia bene hætenus: sed cædes rotis animis spirant, feruent in libidinem, omnium bona oculis rerortis aspiciunt, & cupiditate deuorant. Iam verò deest quod præcipuum erat Legis. Vnde quæso tam crassus stupor, nisi quòd omisso Legislatore, iustitiam suo magis ingenio accommodant? His fortiter reclamatione Paulus, affirmās Legē esse spiritualem: quo significat, non modò animæ, mentis, voluntatis obsequium exi- gere,

gere, sed requirere Angelicam puritatem, quæ omnibus carnis for-
dibus absterfa, nihil quàm spiritum sapiat.

7 Hunc quum esse Legis sensum dicimus, non nouam ex no-
bis interpretationem ingerimus, sed Christū sequimur optimum
Legis interpreterem. Quum enim Pharifæi peruersa opinione po-
pulum imbuissent, Legem perficere qui externo opere nihil aduer-
sus Legem perpetrassent: hunc periculosissimum errorem arguit: *Matt. 5.*
& impudicum mulieris aspectum, scortationem esse pronuntiat: *c. 21, &*
homicidas testatur quicumque fratrem oderint. facit enim reos iu-
dicio, qui vel iram animo conceperint: reos consilio, qui murmu-
rando aut fremendo aliquam offensa animi significationem dede-
runt: reos gehennæ ignis, qui conuiciis & maledicentia in apertam
iram profilierint. Hæc qui non viderunt, finxerunt Christum alte-
rum Mosen, Legis Euangelicæ latorem, quæ defectum Mosaicæ
illius suppleuerit. Vnde illud vulgatum axioma de perfectione Le-
gis Euangelicæ, quæ Legem vererem longo interuallo superet.
quod multis modis est perniciosissimum. Nam ex ipso Mose, vbi
postea præceptorum summâ colligemus, patebit quàm indignam
contumeliam diuinæ Legi inurat. Patrum certè sanctimoniam
non procul ab hypocrisis abfuisse insinuat, nosque ab vna illa &
perpetua iustitiæ regula deducit. Facillima autem est erroris con-
futatatio: quòd putarunt Christum Legi adiicere, vbi suæ tantùm in-
tegritati restituit, dum Pharifæorum mendaciis obscuratam & fer-
mento inquinatam asserit & repurgat.

8 Hæc nobis secunda sit obseruatio, plus inesse semper in præ-
ceptis ac interdictis quàm verbis exprimat. quod tamen sic tem-
perandū est, ne sit nobis instar Lesbiæ regulæ, qua freti, Scripturam
licentiosè contorquentes, quodlibet è quolibet faciamus. Faciunt
enī quidā hac immoderata excurrēdi libertate, vt apud alios vile-
scat Legis autoritas, aliis spes intelligentiæ cōcidat. Igitur si fie-
ri potest, ineunda est via aliqua quæ nos ad Dei voluntatem recto
ac solido gressu deducat. Quærendum, inquam, quatenus excede-
re verborum fines debeat interpretatio: vt appareat, nō attextam
esse Legi diuinæ ex humanis glossis appendicem, sed purum ger-
manūque Legislatoris sensum fideliter redditum. Sane adeo in
omnibus ferè præceptis manifestæ sunt synecdochæ, vt deridiculo
iure sit futurus qui Legis sensum ad verborum angustias restringe-
re velit. Ultra verba ita que progredi sobriam Legis interpretatio-
nem palàm est: sed quovsque, obscurum manet, nisi modus aliquis
finiatur. Hunc ergo modum optimum fore censeo, si ad præcepti
rationem dirigatur: nempe vt in vnoquoque præcepto expendat-
ur cur datum nobis fuerit. Exempli gratia, Omne præceptum aut
imperatiuum est, aut prohibitorium. Vtriusque generis veritas sta-
tim occurrit si rationem, seu finem, intuemur. vt præcepti quinti
finis est, honorem esse iis reddendum quibus eum attribuit Deus.
Hæc igitur præcepti summa, rectum esse, Deoque placere vt eos

honorem quibus aliquid excellentiæ largitus est: contemptum & contumaciam aduersus eos, abominationi esse. Primum præcepti ratio est, vt Deus solus colatur. Summa igitur præcepti erit, veram pietatem, hoc est numinis sui cultum Deo cordi esse: impietatem abominari. Sic in singulis præceptis inspiciendum qua de re agatur: deinde quærendus finis, donec reperiamus quid propriè illic testetur sibi placere Legislatoꝝ, vel displicere. Demum ab eo ipso ad contrarium ducenda ratiocinatio, in hunc modum, Si placet hoc Deo, contrarium displicet: si hoc displicet, contrarium placet. si hoc præcipit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium præcipit.

9 Quod nunc subobscurè attingitur, inter exponenda præcepta clarissimum ipsa exercitatione fiet. Quare sufficit attingisse, nisi quòd postremum membrum (quod vel alioqui non intelligeretur, vel intellectu, forsan absolum initio videri posset) sua probatione breuiter confirmandum erit. Probatione illud non eget, dum bonum iubetur, vetari quod cum eo pugnat malum. nemo est enim qui non concedat. Imperari quoque contraria officia, dum mala vetantur, non ægerrimè recipiet commune iudicium. Virtutes quidem commendari, dum aduersa vitia damnantur, vulgare est. Sed nos plus aliquid postulamus quàm vulgò significant istæ formulæ. Contrariam enim vitio virtutem, ferè interpretantur vitii ipsius abstinentiam: nos eam vltra procedere dicimus, ad officia scilicet factaque contraria. Itaque in hoc præcepto, Non occides, sensus hominum communis nihil aliud cõsiderabit quàm ab omni maleficio ac malefaciendi libidine abstinendum esse. Ego præterea contineri dico, vt proximi vitam quibus possimus subsidiis adiuuemus. Ac ne sine ratione loquar, ita confirmo, Deus vetat iniuria fratrem lædi aut violari, quia vitam eius charam nobis esse vult ac pretiosam: simul ergo postulat quæ ad illius conseruationem conferri possunt officia charitatis. Atque ita videre est vt semper nobis finis præcepti referet quicquid illic facere aut iubemur aut vetamur.

10 Cur autem Deus ita, velut dimidiis præceptis, per synecdochas significarit magis quid veller quàm exprefferit, quàm aliæ quoque rationes reddi soleant, hæc mihi in primis placet. quia peccatorum scditatè (nisi vbi palpabilis est) diluere, & speciosis pretextibus iuducere semper caro molitur, quod erat in vnoquoque transgressionis genere deterrimum & scelestissimũ, exemplaris loco proposuit, cuius ad auditum sensus quoque exhorresceret, quò maiorem peccati cuiuslibet detestationem animis nostris imprimeret. Hoc nobis imponit sæpius in æstimandis vitiis: quòd si rectiora sunt, eleuamus. Has prætigias Dominus discutit, quum nos afficit facit vniuersam vitiorum multitudinem ad hæc capita referre, quæ optimè quantum sit in vnoquoque genere abominationis repræsentant. Exempli gratia, ira & odium non vsque adeo execranda putantur mala quum suis nominibus appellatur: at quum interdi-

interdicuntur nobis sub homicidii nomine, melius intelligimus quanta sint in abominatione apud Deum, cuius voce in tam horrendi flagitii ordinem reiciuntur. atque ipsi, iudicio eius permoti, delictorum, quæ prius leuia videbantur, grauitatem assuescimus melius reputare.

11 Tertio loco considerandum quid sibi velit diuinæ Legis in duas tabulas partitio: quarum non abs re nec temere solennem mentionem aliquoties factam esse omnes sani iudicabunt. Et in promptu causa est quæ ambiguos nos de hac re manere non sinit. In duas enim partes, quibus tota continetur iustitia, Legem suam sic diuisit Deus, & priorem religionis officiis, quæ peculiariter ad numinis sui cultum pertinent, alteram officiis charitatis quæ in homines respiciunt, assignauerit. Primum sanè iustitiæ fundamentum, est Dei cultus: quo euerso, reliqua omnia iustitiæ membra, velut diuisi collapsique ædificii partes, lacera & dissipata sunt. Qualis enim iustitiæ esse dices quòd homines non vexas furtis ac rapinis, si per sceleratum sacrilegium interim Dei maiestatem sua gloria spoliatis? quòd fornicatione corpus tuum non conspurcas, si blasphemis tuis profanas nomen Dei sacrosanctum? quòd hominem non trucidas, si memoriam Dei interimere & extinguere contendis? Frustra igitur sine religione venditur iustitia: ac nihilo maiore specie quàm si truncum abscisso capite corpus ad decorem obrendatur. Neque modò est præcipua ipsius pars, sed anima quoque, qua tota ipsa spirat & vegetatur. neque enim cirra Dei timorem inter se homines æquitatem ac dilectionem seruant. Principium ergo & fundamentum iustitiæ vocamus Dei cultum: quòd eo sublato, quicquid inter se æquitatis, continentia, temperantiæ homines exercent, inane est ac friuolum coram Deo. Dicimus fontem & spiritum: quia ex eo discunt homines temperanter ac sine maleficio inter se viuere, si Deum venerantur, tanquam recti & iniqui iudicem. Proinde priore tabula ad pietatem & propria religionis officia, quibus maiestas sua colenda est, nos instituit: altera præscribit quomodo propter nominis sui timorem nos in hominum societate gerere debeamus. Qua ratione Dominus noster *Matth.* (vt Euangelistæ referunt) Legem totã summam in duo capita col- *22. d. 37,* legit, vt Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diliga- *Luc. 10.* mus: vt proximum amemus sicut nosmetipsos. Vides vt è duabus *e. 27* partibus, quibus totam Legem concludit, alteram in Deum dirigat, alteram hominibus destinet.

12 Verùm, quanquam vniuersa Lex duobus capitibus contenta est: Deus tamen noster, quò omnem excusationis prætextum tolleret, voluit fusiùs & explicatiùs decem præceptis enarrare tum quæcunque ad honorem, timorem, amorem sui spectant, tum quæ ad charitatẽ pertinet, quam propter seipsum nobis erga homines mandat. Nec in diuisionem præceptorũ noscendam malè studium intenditur: modò eius generis rem esse memineris in qua libe-

rum cuique iudicium esse debeat, ob quam non sit contentiosè cum dissentiente pugnandum. Nobis quidem hic locus necessariò attingendus est, ne quam posituri sumus diuisionem, ceu nouam & nuper excogitatam lectores aut rideant aut mirentur. Legem esse decem verbis distinctam, quia Dei ipsius autoritate sæpius comprobatur, extra controuersiam est. Quare non de numero, sed secundi ratione ambigitur. Qui sic partiuntur vt tria præcepta dent primæ tabulæ, reliqua septem in secundam reiciant, præceptum de imaginibus numero expungunt, vel certè sub primo occultant: quum mandati loco haud dubiè à Domino distinctè positum sit. decimum verò, de non concupiscendis proximi rebus, ineptè in duo concerpunt. Accedit quòd talem partiendi rationem puriore seculo incognitam fuisse, mox intelligetur. Alii quatuor capita nobiscum in prima tabula numerant: sed primi vice, promissionem statuunt, sine præcepto. Ego autem, quia nisi euidenti ratione conuincar, decem verba apud Moysen pro decem præceptis accipio, & totidem pulcherrimo ordine disposita videre mihi videor: permessa illis sua opinione, sequar quod magis mihi probatur, nempe vt quod illi præceptum primum faciunt, locum præfationis in totam legem teneat, sequantur deinde præcepta primæ quatuor, secundæ tabulæ sex, eo quo recensentur ordine. Hanc diuisionem Origenes sine controuersia, perinde atque passim suo seculo receptam, tradidit. Suffragatur & Augustinus ad Bonifacium, qui in enumeratione hunc ordinem seruat, Vt vni Deo religionis obsequio seruiatur, vt idolum non colatur, vt nomen Domini non in vanum accipiatur, quum antè seorsum de vmbatili Sabbathi præcepto loquutus foret. Alibi quidem prima illa diuisio illi arridet, sed ob nimium leuem causam, quòd in numero ternario (si tribus præceptis conficiatur prima tabula) magis eluceat mysterium Trinitatis. Quanquam nec illic dissimulat in cæteris nostram sibi magis placere. Nobiscum præter illos est author operis imperfecti in Matthæum. Iosephus, non dubium quin ex communi ætatis suæ consensu, quina præcepta singulis tabulis assignat. Quod cum rationi aduersatur in eo quòd religionis & charitatis distinctionem confundit: tum refutatur Domini autoritate, qui apud Matthæum in catalogo secundæ tabulæ, mandatum de parentibus honorandis reponit. Nunc Deum ipsum audiamus loquentem suis verbis.

*Origenes
in Exod.
lib. 3*

*Libro 2.
quæst. 17^e
te. test.*

*Matth.
19. c. 19*

13 Ego sum I E H O V A H, Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis: Non habebis deos alienos coram facie mea.

Partémne mandati primi facias priorem sententiam, an separatim legas, mihi in medio est, modò ne vice proœmii cuiusdam esse in totam Legem mihi neget. Primùm in legibus ferendis curandum est ne contemptu mox abrogentur. Prouidet ergo in primis Deus ne legis quam laturus est, maiestas aliquando in contemptum veniat: ad quam sancendam triplici argumento vtitur. Potestatem ac ius imperii sibi vëdicat, quo electum populum constringat parendi necessitate. Promissionem gratiæ proponit, cuius suauitate eundem alliciat ad sanctitatis studium. Beneficium commemorat, quo Iudæos redarguat ingratitude, nisi benignitati suæ respondeant. Sub nomine Iehouah imperium & legitima dominatio designatur. quòd si ab ipso sunt omnia, & in ipso consistunt, æquum est vt in ipsum referantur: quemadmodum ait Paulus. Abundè itaque hoc solo verbo sub diuinæ maiestatis iugum redigimur, quia portentosum fuerit ab eius ditione velle nos submouere extra quem esse non possumus. *Rom. 11. d. 36*

14 Postquam se eum esse ostendit qui ius habeat præcipiendi, cui obedientia debeat: ne sola necessitate videatur trahere, dulcedine quoque illectat, Deum se Ecclesiæ pronuntiando. Subest enim locutioni relatio mutua, quæ in promissione continetur, Ero illis in Deum, ipsi erunt mihi in populum. Vnde Abraham, Isaac & Iacob immortalitatem ex eo Christus confirmat, quòd Dominus se eorum Deum testatus sit. Quare perinde est ac si ita loqueretur, Ego vos mihi delegi in populum, cui non modò in præsentis vita benefacerem, sed vitæ quoque futuræ beatitudinè largirer. Quorsum autè istud spectet, variis locis in Lege annotatur. nam quum hæc misericordia nos dignatur Dominus vt populo suo in consorcio accèseat, eligit nos, inquit Moses, vt simus sibi in populū peculiarè, in populū sanctū, ac custodiamus præcepta sua. Vnde illa cohortatio, Sancti estote, quia sanctus sum. Porro ex his duobus illa quæ est apud Prophetā obtestatio ducitur, Filius honorat Patrè, & feruus Dominum. Si ego Dominus, vbi timor? si ego Pater, vbi amor? *Iere. 31. f. 33. Mat. 22. d. 32. Deut. 7. a. 6, & 14. a. 2, & 26. d. 18*

15 Sequitur commemoratio beneficii quæ eò validior esse debet ad nos commouendos, quò magis detestabile, etiam inter homines, ingratitude flagitium. Recentis quidem beneficii tum Israelem admonebat, sed quod ob mirificam magnitudinem in æternum memorabile, ad posteritatem quoque valeret. Ad hæc conuenientissimum est præsentis causæ. innuit enim Dominus, eos *Leuit. 19. a. 2. Malac. 1. b. 6*

è misera seruitute ideo liberatos vt se libertatis authorem obedientia & obsequendi promptitudine colant. Solet etiam (quò nos in vero sui vnus cultu retineat) certis epithetis sese insignire, quibus sacrum suum numen ab omniibus idolis ac diis commentitiis discernit. Nam (vt antea dixi) quæ nostra est ad vanitatē propensio cum temeritate coniuncta, simul ac nominatur Deus, mens nostra sibi cauere nequit quin ad inane aliquod commentum delabatur. Huic igitur malo remediū dū afferre vult Deus, ipse suam diuinitatem certis titulis ornat, atque ita nos quibusdam veluti cancellis circumscribit, ne huc aut illuc euagemur, & temere nobis fingamus nouum aliquem Deum, si derelicto Deo viuo, idolū erigamus. Hac ratione Prophetæ, quoties eum propriè designare volunt, illū vestiunt & quasi includunt iis notis sub quibus se populò Israelitico manifestauerat. Neque enim, quum Deus Abrahamæ, vel Deus Israelis vocatur, quum in tēplo Hierosolymitano collocatur inter Cherubim, ita & similes loquendi formulæ ipsum vni loco alligant, aut populo: sed in hoc duntaxat sunt positæ vt cogitationes piorū in illo Deo sistant, qui suo fœdere, quod cum Israele pepigit, sese ita repræsentauit vt ab eiusmodi idea deflectere nullo modo liceat. Fixum tamen illud inaneat, redemptionis fieri mentionem, quò alacrius Iudæi se Deo addicant qui sibi iure eos vendicat. Nos autem (ne ad nos pertinere nihil id putemus) reputare cōuenit, A Egyptiacam Israelis seruitutem typū esse spiritualis captiuitatis in qua omnes vinciti detinemur, donec brachii sui virtute liberatos in regnū libertatis nos cælestis vīdex traducit. Quæadmodum ergo, quum dissipatos olim Israelitas ad cultum nominis sui recolligere vellet, eos ab intolerabili, qua premebantur, Pharaonis dominatione eripuit: ita quibus hodie se in Deum esse profiteretur, eos omnes iā ab exitiali Diaboli potestate afferit: quæ illa corporali adūbrata fuit. Quæ mobrem nemo est cuius animus inflammari non debeat ad autcultandā Legem, quam à summo Rege profectam audit: à quo vt suam originem ducunt omnia, ita æquum est vt finem suum vicissim in ipsum destinent ac dirigant. Nemo, inquam, est qui non rapi debeat ad amplexandum Legislatorem, ad cuius obseruāda mandata peculiariter se delectum esse docetur: à cuius benignitate, cum bonorum omnium affluētiam, tum immortalis vitæ gloriam expectat: cuius mirabili virtute ac misericordia è faucibus mortis se liberatum nouit.

16 Fundata & stabilita Legi suæ autoritate, præceptum primum: edit, Ne habeamus deos alienos coram facie sua. Finis præcepti est quò Dominus in populo suo solus vult eminere, & iure suo potiri in solidum. Id vt fiat, impietatē ac superstitionē quantilibet, qua diuinitatis suæ gloria vel minuitur vel obscuratur, à nobis abesse iubet. arque eadem ratione, vero pietatis studio coli se à nobis atque adorari præcipit. Et verborum simplicitas id ferè sonat. siquidem habere Deum non possumus quin simul complectamur

plectamur quæ sunt ei propria. quòd ergo verat habere alienos deos, eo significat ne quod sibi proprium est, aliò transferamus. Ersi autem quæ Deo debemus innumera sunt, ad quatuor tamen capita non ineptè referentur. Adorationem, cui accedit tanquam appendix, spirituale conscientiæ obsequium: Fiduciam, Inuocationem, Gratiarum actionem. Adorationem voco venerationem ac cultum quem illi reddit quilibet nostrum, vbi se eius magnitudini submisit. Quare non immeritò eius partem facio, quòd nostras conscientias eius Legi subiicimus. Fiducia est, ex virtutum eius recognitione, acquiescendi in eo securitas: quum in eo sapientiam, iustitiam, potentiam, veritatem, bonitatem omnem reponentes, sola eius communicatione nos beatos exhibeamus. Inuocatio, sit mentis nostræ, quoties vrget vlla necessitas, in eius fidem atque opem receptus, tanquam ad vnicum præsidium. Gratiarum actio, est gratitudo, qua laus bonorum omnium illi tribuitur. Horum vt nihil patitur Dominus aliò deriuari, ita omnia sibi in solidum exhiberi mandat. Neque enim satis fuerit ab alieno abstinere deo, nisi in hoc ipso te contineas. quòd nefarii quidam contemptores solent, quibus summum compendium est religiones omnes ludibrio habere. Atqui præcedat oportet vera religio, qua in Deum viuentem animi referantur: cuius cognitione imbuti, ad suspiciendam, timendam, colendam ipsius maiestatem, ad amplexandam bonorum eius communicationem, ad opera vbique requirendam, ad recognoscendam laudisque confessione celebrandam operum magnificentiam, in omnibus vitæ actionibus, tanquam ad vnicum scopum, aspirent. tum caueatur praua superstitio, qua animi à vero Deo deflexi, huc atque illuc, ceu in varios diducuntur deos. Proinde si vno Deo simus contenti, memoria reperamus quòd antè dictum est, procul abigendos esse fictitios omnes deos, nec lacerandum esse cultum quem vnus ille sibi vendicat. Quia ne tantillum quidem ex eius gloria delibare fas est, quin apud ipsum quæcunque ei propria sunt resideant. Particula quæ sequitur, Coram facie mea, indignitatem auget: quòd Deus ad zelotypiã prouocatur quoties figmenta nostra substituius in eius locum: quemadmodum si impudica mulier, producto palàm ante oculos mariti adultero, eius animum magis vreret. Quum ergo præsentis sua virtute & gratia testatù faceret Deus se populum quem elegerat respicere, quò magis à scelere defectionis deterreat, non posse novos deos ascisci admonet, quin testis sit ac spectator sacrilegii. Huic enim audaciæ plurimum impietatis accrescit, quòd in suis transfugas Dei oculos ludificari se posse iudicat. Ex aduerso reclamatione Dominus, quicquid struimus, quicquid molimur, quicquid fabricamus, in conspectum suum venire. Pura sit ergo conscientia vel ab occultissimis apostasiæ cogitationibus, si religionem nostram approbare Domino libet. Siquidem integram & incorruptam diuinitatis suæ gloriam non exter-

na modò confessione requirit, sed in oculis suis, qui abditissimas cordium latebras intuentur.

P R A E C E P T V M S E C V N D V M.

17 Non facies tibi sculptile, neque similitudinem vllam eorum quæ in cælo sunt sursum, vel in terra deorsum, vel in aquis quæ sub terra sunt. Non adorabis neque coles.

Quemadmodum proximo mandato Deum se vnum esse pronuntiauit, præter quem nulli alii dii cogitandi aut habendi sint: ita qualis sit, & quo cultus genere honorandus, apertius etiam eum edicit: ne quid sibi carnale affingere audeamus. Finis ergo præcepti est, quòd superstitiosis ritibus legitimum sui cultum non vult profanari. Quare in summa, nos à carnalibus obseruatiunculis, quas stolidi mēs nostra, ubi Deum pro sua crassitie cōcepit, comminisci solet, in totum reuocat & abstrahit: ac proinde ad legitimum sui cultum, hoc est spiritualem & à se institutum, format. Quod autem est in hac transgressione crassissimum vitium notat: idololatriam externam. Ac duæ quidem sunt mādati partes. prior licentiam nostram coercet, ne Deum, qui incomprehensibilis est, sub sensus nostros subiicere, aut vlla specie repræsentare audeamus. Secunda verat ne imagines vllas adoremus, religionis causa. Porrò formas omnes breuiter enumerat, quibus solebat à profanis & superstitiosis gentibus figurari. Per ea quæ in cælo sunt, solem, lunam, aliàsque stellas & fortasse aues intelligit. quemadmodum Deuteronomii quarto exprimens suam mentem, tam aues quàm astra nominat. Quod non annotassem, nisi quosdam viderem ad Angelos imperitè referre. Itaque reliqua mēbra, quia per se nota sunt, prætermitto. ac iam lib. i. satis apertè docuimus, quascunque excogitat homo visibiles Dei formas, pugnare ex diametro cum eius natura. ideòque, simulac in medium prodeunt idola, corrumpi veram religionem & adulterari.

18 Quæ additur sanctio non parum ad excutiendā socordiam valere debet. Minatur

“Vel fort
tem. nam
hoc Dei
nomen à
fortitudi
ne ductū
est.

Se Iehouam esse, Deum nostrum,
“Deum, æmulatorem, qui visitet iniqui-
tatem patrum in filios, in tertiam & quar-
tam generationem, in iis qui oderunt

nomen

nomen suum: faciat autem misericordiam in millia iis qui diligunt se, ac præcepta sua seruant.

Hoc verò perinde est ac si diceret se solum esse in quo hærerere debeamus. Eò vt nos inducat, potentiam suam prædicat, quæ se impunè contemni vel eleuari non patiat. Ponitur hîc quidem nomen E L, quod Deum significat: sed quia à fortitudine ducitur, quò sensum melius exprimerem, hoc quoque reddere non dubitavi, vel contextui inferere. Deinde æmulatorè se vocat, qui consortem ferre nequeat. Tertio, vindicem se futurum asserit suæ maiestatis ac gloriæ, si qui eam ad creaturas aut sculptilia transferant: neque id breui aut simplici vindicta, sed quæ in filios, nepotes & pronepotes se protendat, qui scilicet paternæ impietatis imitatores erunt. Quemadmodum perpetuam quoque in longam posteritatem iis misericordiam ac benignitatem suam exhibet qui se diligunt, ac Legem suam custodiunt. Personam mariti erga nos induere, vltimatissimum est Deo. siquidem coniunctio qua nos sibi deuincit dum in Ecclesiæ sinum recipit, sacri cuiusdam coniugii instar habet, quod mutua fide stare oportet. Ipse vt omnibus fidelis ac veracis mariti officii defungitur, ita vicissim à nobis stipulatur amorem ac castitatem conjugalem: hoc est, ne animas nostras Satanæ, libidini, scædisque carnis cupiditatibus stuprandas prostituamus. Vnde quum Iudæorum apostasiam corripit, eos proiecta pudicitia adulteriis inquinatos conqueritur. Ergo vt maritus, quò sanctior est ac castior, eò grauius accèditur si vxoris animum ad riualem inclinare viderit: ita Dominus, qui nos sibi in veritate desponsauit, ardentissimam zelotypiam suam esse testatur, quoties, neglecta sancti sui coniugii puritate, scelestis libidinibus conspurcamur, tum verò præsertim dum numinis sui cultum, quem maximè illibatum esse decuerat, aliò deriuamus, vel inficimus aliqua superstitione: Quandoquidem hoc modo non tantum violamus datam in coniugio fidem, sed ipsum nuptialem thorum inductis adulteris, polluimus.

19 In comminatione videndum est quid sibi velit, quum se visitaturum edicit iniquitatem patrù in filios, ad tertiam & quartam generationem. Nam præterquam quod à diuinæ iustitiæ æquitate alienum est pœnam alieni delicti ab infonte expetere, Deus ipse quoque hoc se non commissurum affirmat, vt filius portet iniquitatem patris. Atqui sententia tamen hæc non semel repetitur, de pœnis auctorum scelerum in futuras generationes prorogandis. sic enim sapius alloquitur eum Moses, Iehouah, Iehouah, qui reddis iniquitatem patrum filiis in tertiam & quartam generationem. Ieremias similiter, Qui facis misericordiam in millibus, qui reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum post eos. Nonnulli,

*Iere. 3.
Osea 2.*

*Exec. 18.
e. 20*

*Num. 14.
c. 8*

*Iere. 22.
c. 18*

dum in soluendo hoc modo ægriè defudant, de pœnis duntaxat temporariis putant intelligendum: quas si filii sustinent pro parentum delictis, non est absurdum: quando sæpe in salutem infliguntur. Quod verum quidem est. nam Ezechix denuntiabat Iesaias, fi-

Iesa. 39. lios eius regno spoliandos, & in exilium deportandos, ob peccatum ab eo perpetratū. Domus Pharaonis & Abimelech ob læsum

Ge. 12. d. Abrahamum afflictaur, & c. sed quum id ad quæstionis huius solutionem affertur, effugium est magis quàm vera interpretatio.

17. & 20
a. 3 Grauiorem enim ultionem edicit hic & similibus locis quàm vt intra vitæ præsentis terminos limitetur. Sic igitur accipiendum est quòd iusta Domini maledictio non modò in caput impij, sed in totam quoque familiam incumbat. Vbi incubuit, quid expectari potest, nisi vt pater, Spiritu Dei destitutus, flagitiosissimè viuat? filius ob patris nequitiam similiter à Domino derelictus, eandem exitii sequatur viam? Nepos demum & pronepos, hominum detestabilium execrabile semen, præcipites post eos ruant?

20 Primùm inspiciamus an talis vindicta diuinam iustitiam dedecet. Si vniuersa hominū natura est damnabilis: quos Dominus gratiæ suæ communicatione non dignatur, iis paratum scimus esse interitum. nihilominus propria iniquitate, non iniquo Dei odio intereunt. nec vlla relinquitur expostulatio, cur non aliorum exemplo Dei gratia in salutē adiuentur. Quum ergo hæc impijs & flagitiosis irrogatur ob scelera punitio, vt Dei gratia in multas generationes domus eorum priuentur: quis ob iustissimam hanc vindictam Deo criminationem intendat? At Dominus cōtrà pronuntiat, pœnam peccati paterni in filium non transituram. Obserua quid illic agatur. Israelitæ, quum diu & assiduè multis calamitatibus vexarētur, prouerbiū iactare cœperant, patres suos comedisse vnam acerbam, vnde dentes filiorum obstupescerent: quo significabant, admittā fuisse à parentibus peccata, quorum pœnas ipsi, iusti alioqui & immerentes, penderent: implacabili magis Dei iracundia quàm moderata seueritate. Iis denuntiat Propheta, non ira esse: quia ob propria flagitia plectātur: neque Dei iustitiæ conuenire vt filius iustus ob scelesti patris nequitiam supplicium luat. quod neque in præsentī sanctiōne habetur. Nam si visitatio, de qua nūc sermo est, adimpletur quum ab impiorū familia gratiā, lumen suæ veritatis, & reliqua salutis adiuuēta aufert Dominus: eo ipso quòd excæcati & derelicti ab ipso filii parentum vestigijs insistūt, maledictiones ob paterna scelera sustinēt. Quòd verò & temporariis miserijs subiiciūtur, & æterno demū exitio, ita iusto Dei iudicio, non ob aliena peccata, sed ob iniquitatem propriam puniuntur.

21 Altera ex parte offertur promissio de propaganda in mille generationes Dei misericordia: quæ etiam frequenter in scripturis occurrit, & in solenni Ecclesiæ fœdere inseritur, Ero Deus tuus, & feminis tui post te. Quod respiciēs Sølomō, scribit filios iustorum post mortem eorū beatos fore: non tantum sanctæ educationis

ratione

Exec. 18.

a. 20

Gen. 17.

a. 7

Pro. 20.

a. 7

ratione (quæ & ipsa certè momentum non minimum habet) sed ob istam in fœdere promissam benedictionem, quòd Dei gratia in familiis piorum æterna resideat. Eximia hinc fidelibus consolatio, ingès impiis terror. nam si post mortem quoque memoria tum iustitiæ tum iniquitatis tantum apud Deum valet, vt maledictio huius & illius benedictio in posteritatem redundet, multò magis in ipsis authorum capitibus residebit. Cæterùm nihil obstat quòd impiorum soboles interdum ad bonam frugem se recipit, fidelium soboles degenerat: quia non perpetuam hîc regulam figere voluit Legislatoꝝ, quæ suæ electioni derogaret. Nam ad consolationem iusti ac terrorem peccatoris sufficit non esse vanam ipsam aut inefficacem denunciationem, tametsi non semper locum habeat. Quemadmodum enim quæ paucis sceleratis infliguntur temporales pœnæ, testimonia sunt diuinæ aduersus peccata iræ, & futuri olim in omnes peccatores iudicii, tametsi multi impunè vsque ad vitæ finem euadant: ita quum exemplum vnum edit Dominus istius benedictionis, vt filium in patris gratiam misericordia & benignitate sua prosequatur, documentum præbet constantis & perpetuæ in suos cultores gratiæ: quum patris iniquitatem semel in filio persequitur, docet quale reprobos omnes iudicium ob scelera propria maneat. quam certitudinem potissimum hîc spectauit. Obiter etiam misericordiæ suæ amplitudinem nobis commendat, quam in mille generationes extendit, quum quatuor duntaxat generationes assignarit vindictæ.

P R A E C E P T V M T E R T I V M.

22 Non vsurpabis nomen Iehouæ Dei tui in vanum.

Finis præcepti est, Quòd nominis sui maiestatem vult nobis esse sacrosanctam. Summa igitur erit, ne ipsam contemptim & irreuerenter habendo profanemus. Cui interdicto cohæret ex ordine præceptum, vt eam religiosa veneratione prosequi nobis studio & curæ sit. Itaque sic animis & linguis comparatos esse nos decet, vt nihil de ipso Deo eiusque myteriis aut cogitemus aut loquamur nisi reuerenter & multa cum sobrietate: vt in æstimandis eius operibus nihil nisi erga ipsum honorificum sapiamus. Hæc, inquam, tria obseruare non oscitanter conuenit, Vt quicquid mens de ipso concipit, quicquid lingua profatur, ipsius excellentiam respiciat, & sacræ nominis eius sublimitati respondeat: denique ad extollendam eius magnificentiam aptum sit. Sancto eius verbo & adorandis myteriis ne temerè præposterèque abutamur vel ad ambitionem, vel ad auaritiam, vel ad ludicra nostra: sed prout impressam gerūt nominis eius dignitatem, suum inter nos honorem ac pretium semper habeant. Postremò, eius operibus ne obloquamur aut detrectemus, quemadmodum illi contumeliosè solens

obstreperere miseri homines : sed quicquid ab ipso memoramus factum, cum sapientiæ, iustitiæ, bonitatis elogiis prædicemus. Id est nomen Dei sanctificare. vbi secus sit, vano prauoque abusu polluitur : quia rapitur extra legitimum usum, cui soli consecratum erat: atque vt nihil aliud, sua tamen dignitate exutum, contemptibile paulatim redditur. Quod si in hac temeraria vsurpandi importunè diuini nominis facilitate tantum est mali : multò plus in eo, si in nefarios vsus conferatur, vt qui ipsum necromantiæ superstitionibus, diris deuotionibus, illicitis exorcismis, aliisque impiis incantationibus seruire faciunt. Iuramentum autem in mandato potissimum assumitur, in quo peruersus diuini nominis abusus maxime est detestabilis : quo inde melius absterreamur ab omni in vniuersum eius profanatione. Hic autem de cultu Dei præcipi & reuerentia nominis eius, non autem de æquitate quæ inter homines colenda est, inde patet quòd deinde in secunda tabula perurium & falsum testimonium damnabit, quo læditur humana societas. superuacua autem esset repetitio si hoc præceptum tractaret de officio charitatis. Iam ipsa quoque distinctio hoc postulat, quia non frustra Deus, vt dictum est, duas Legi suæ tabulas attribuit. Vnde colligitur hoc ius suum sibi vindicare, ac tueri nominis sui sanctitatem, non autem docere quid homines hominibus debeant.

23 Primo loco habendum est quid sit iuramentum. Est autem Dei attestatio ad veritatem sermonis nostri confirmandam. Quæ enim manifesta in Deum probra continent execrationes, indignæ sunt quæ inter iuramenta censeantur. Eiusmodi attestationem, vbi ritè peragitur, speciem esse cultus diuini ostenditur multis locis Scripturæ. vt quum Iesaias de Assyriis & Ægyptiis in fœderis societatem cum Israele vocandis vaticinatur, Loquentur, inquit, lingua Chanaan, & in nomine Domini iurabunt. hoc est, iurando per nomen Domini, confessionem religionis edent. Item quum de propagando eius regno loquitur, Quicunque benedicet sibi, in Deo fidelium benedicet: & qui iurabit in terra, iurabit in Deo vero. Ieremias, Si eruditi, inquit, docuerint iurare populū in nomine meo, sicut docuerunt iurare per Baal, ædificabuntur in medio domus mex. Et meritò nomen Domini in testimonium inuocando, notitiam in ipsum religionem dicimur testari. Sic enim ipsum, æternam esse & immutabilem veritatem confitemur : quem appellamus non modò tanquam præ aliis idoneum veritatis testem, sed etiam ceu eius assertorem vnicum, qui abscondita in lucè proferre queat: deinde vt cordium cognitorem. Vbi enim desunt hominum testimonia, ad Deum testem refugimus: ac præsertim vbi asserendum est quod in cōscientia latet. Qua ratione amarè succenset iis Dominus qui per alienos deos deierant : atque id iurifurandi genus, argumentum manifestæ defectionis interpretatur. Filii tui dereliquerunt me, & iurant in iis qui non sunt dii. Et sceleris huius graui-

Iesa. 19.
c. 18

Iesa. 65.
c. 16

Ier. 12. d.

15

Ier. 7. b. 7

grauitatem, pœnarum comminatione declarat, Disperdã eos qui *Sopho. 1.*
iurant per nomen Domini, & iurant per Melchon. *b. 5*

24 Iam vbi intelligimus, sacramentis nostris Dominum inesse
velle nominis sui cultum, eò maior adhibenda diligentia, ne pro
cultu vel contumeliam vel contemptum & vilitatem contineant.
Contumelia est non leuis si per ipsum peieratur: vnde & profana- *Leuit.*
tio appellatur in Lege. Quid enim restat Domino, vbi sua veritate *19. c. 12*
fuerit spoliatus? iam Deus esse desinet. Sed enim spoliatur certè,
dum falsi suffragator & approbator constituitur. Quare Iosuah, *Iosue 7.*
dum Achan ad confessionem veri adigere vult, fili mi, ait, da glo- *c. 19*
riam Domino Israel: inuens scilicet, Dominum grauissimè inho-
norari si per eum peieratur. Neque mirum: non enim stat per nos
quin mendacium sacro eius nomini quodãmodo inuratur. Quam
loquutionem vsitatam inter Iudæos fuisse, quoties ad sacramen-
tum dicendum quispiam vocaretur, constat ex simili obtestatione
qua vtuntur in Euangelio Iohannis Pharisei. Ad hanc cautionem *Ioh. in 9.*
nos instituunt formulæ quæ in Scripturis vsurpantur, Viuit Domi- *c. 24*
nus: Hæc faciat mihi Dominus & hæc addat: Testis sit Deus in ani- *1. Sam.*
mam meã: quæ insinuât Deum aduocare nos non posse orationis *14 3. 44*
nostræ testem quin periurii vltorẽ nobis imprecemur si fallimus. *2. Reg.*
25 Vile & vulgare redditur Dei nomen, quum veris quidem, *6. g. 31*
sed superuacuis iuramentis adhibetur: siquidem accipitur hæc quo- *2. Cor. 1.*
que in vanum. Quare non satis fuerit à periurio abstinere, ni simul *d. 23*
meminerimus, iurãdum non libidinis aut voluptatis, sed neces-
sitaris causa permissum & institutum: ideòque extra licitum illius
vsus egredi qui rebus non necessariis accõmodat. Porrò non alia
præterendi necessitas potest quàm vbi vel religioni vel charitati est
seruiendum. Quia in re nimis licentiosè hodie delinquitur, eòque
intolerabilius quòd assuetudine ipsa pro delicto imputari debet:
quod certè apud Dei tribunal non paruo æstimatur. Passim enim
promiscuè temeratur Dei nomen in nugacibus colloquiis: nec
malè fieri putatur, quia in tantæ improbitatis possessionem lon-
ga & impunita audacia ventum est. Manet tamen ratum Domi-
ni mandatum: manet firma sanctio: & effectum olim suum obtri-
nebit, qua peculiaris quædam vindicta in eos edicitur qui frustra
nomen ipsius vsurpant. Peccatur & alia in parte, quòd in Dei lo-
cum sanctos eius seruos in iuramentis substituumus, manifesta im-
pietate: quia sic diuinitatis gloriã ad eos traducimus. Neque enim *Exod. 23.*
abs re est, quòd speciali mandato præcepit Dominus iurare per *c. 13*
nomen suum: speciali interdicto prohibuit ne per alienos deos iu- *Deut. 6.*
rantes audiamur. Et Apostolus idem liquidè testatur, quum scri- *c. 13. &*
bit homines in iuramentis superiorem seipsis appellare: Deum, *10. l. 20*
quia sua gloria maiorem non habebat, per seipsum iurasse. *Hebr. 6.*

26 Hæc iurisiurandi moderatione Anabaptistæ non contenti, *d. 13*
omnia sine exceptione execrantur: quoniã Christi generale sit in- *M. 5.*
terdictũ, Ego dico vobis, ne iuretis omnino: sit autè sermo vester, *f. 34*

Mat. 5. c. est, est: non, non: quod ultra est, à malo est. Sed hoc modo inconfi-
12 deratè in Christum impingunt: dum illum faciunt Patri aduersa-
Exo. 22. rium, & qui ad decreta eius abroganda in terram descenderit. Si-
b. 11 quidem Deus æternus in Lege non modò iuramentum, ceu rem
Ioh. an. legitimam, permittit: (quod ipsum abundè foret) sed in necessitate
7 c 16 imperat. Christus autem se asserit vnum esse cum Patre, se non a-
Ioh. 10 liud afferre quàm quod Pater mandauerit, doctrinam suam non
f. 30 esse à seipso, &c. Quid ergo? Deumne sibi contrarium facient, qui
 quod semel in moribus præcipiendo approbarit, postea prohibeat
 ac damnet? Sed quia in verbis Christi non nihil est difficultatis, ea
 paulisper expendamus. Hic autem nunquam verum assequemur
 nisi oculos intendamus in Christi scopum, & ad id quod illic agit
 animum aduertamus. Illi non est institutum, Legem aut laxare, aut
 restringere, sed ad veram ac germanam intelligentiam reducere,
 quæ falsis Scribarum & Phariseorum commentis valde deprauata
 fuerat. Id si tenemus, non putabimus Christum damnasse in torum
 iuramenta: sed ea tantùm quæ Legis regulam transgrediuntur. Ex
 ipsis constat, populum nihil tunc cauere solitum præter periuria,
 quum non iis solis, sed inanibus quoque ac superuacuis iuramen-
 tis Lex interdicit. Dominus ergo, certissimus Legis interpres, non
 modò peierare, sed etiam iurare, malum esse admonet. Quomodo
Mat. 5. iurare? nempe in vanum. Quæ autem in lege commendantur iu-
f. 34 ramenta, salua & libera relinquit. Videntur sibi validius pugnare
 quum mordicus arripiunt particulam Omnino: quæ tamen non
 ad iurandi verbum refertur, sed subiectas sacramentorū formulas.
 Nam & ista erat erroris portio, quòd dum per cælum & terram de-
 ierabant, Dei nomen se non putabant attingere. Ergo post præci-
 pium præuaricationis caput, omnia etiam subterfugia Dominus
 illis præcidit: ne se opinentur euasisse si suppresso Dei nomine
 cælum & terram appellarint. Nam hic quoque obiter notandum,
 quanuis non exprimat nomen Dei, homines tamen obliquis
 formis per ipsum iurare: quemadmodum si per lumen vitale, per
 panem quo vescuntur, per baptismum suum, aut alia diuinæ er-
 ga se liberalitatis pignora quælibet iurent. Neque verò Christus
 eo loco per cælum & terram & Hierosolymam iurare verans, su-
 perstitutionem corrigit, vt falsò quidam putant: sed eorum potius
 sophisticam argutiam refellit qui pro nihilo ducebant indirecta
 iuramenta futiliter iactare, quasi sacro Dei nomini parcerent,
 quod tamen insculptum est singulis eius beneficiis. Alia est ratio
 vbi vel mortalis quispiam, vel mortuus, vel Angelus in locum Dei
 substituitur: sicuti apud prophanas gentes excogitauit adulatio pu-
 tidam illam formam, Per vitam aut genium Regis: quia tunc falsa
 apotheosis vnus Dei gloriam obscurat & minuit. Verùm vbi nihil
 aliud est propositum quàm ex sacro Dei nomine perere dictorum
 confirmationem, quanuis id obliquè fiat, in friuolis omnibus iura-
 mentis læditur eius maiestas. Licentiam hanc vano prætextu spo-
 liat

liat Christus, omnino iurare prohibens. Eòdem & Iacobus tendit, *Iacob. 5.*
 illa Christi verba quæ citauimus vsurpans: quia semper in mundo graf- c. 11
 sata est illa temeritas, quæ tanquam profanatio est nominis Dei. Nam
 si ad substantiam referas particulam Omnino, ac si nulla exceptio-
 ne illicitum esset quoduis iusiurandum, quorsum explicatio quæ
 mox additur, Neque per cælum, neque per terram, &c? Quibus
 satis patet, cauillis occurri unde leuari suum vitiũ Iudæi putabant.

27 Itaque sanis iudiciis ambiguum iam esse nequit, Dominum
 illic iuramenta modò ea improbasse quæ per Legem vetita essent.
 Nam & ipse, qui perfectionis, quam docebat, exemplar in vita ex-
 hibuit, non abhorruit à iuramentis quoties res requirebat: & disci-
 puli, quos magistro suo per omnia paruisse non dubitamus, idem
 exemplũ sequuti sunt. Quis audeat dicere iuraturum fuisse Pau-
 lum, si iusiurandum prorsus interdictum fuisset? Atqui ubi res ita
 tulit, sine vlllo scrupulo iurat, etiam addita interdum imprecatio-
 ne. Nondum tamen finita est quæstio: quando nonnulli sola ab
 hoc interdicto publica iuramenta eximi arbitrantur: qualia sunt
 quæ deferente exigenteque magistratu præstamus: qualia etiam in
 sanciendo scæderibus vsurpare principes solent: vel populus, quum
 in nomen principis iurat: vel miles, quum sacramento militiæ adi-
 gitur: & quæ sunt huiusmodi. In hunc quoque ordinem (& iure)
 referunt quæ extant apud Paulum, ad asserendam Euangelii di-
 gnitatem: quando Apostoli in sua functione priuati homines non
 sunt, sed publici Dei ministri. Et sanè non inficior illa esse tutis-
 sima, quòd solidioribus Scripturæ testimoniis defenduntur. Iube-
 tur magistratus in re dubia adigere testem ad iuramentum, ille
 vicissim iuramento respondere. & Apostolus ait humanas con- *Heb. 6.*
 trouersas hoc remedio expediri. In hoc præcepto habet vterque *d. 16*
 solidam officii sui approbationem. Quinetiam apud veteres ethni-
 cos obseruare licet, publicum & solenne iusiurandum in magna re-
 ligione habitum fuisse: vulgaria, quæ promiscuè faciebant, aut pro
 nihilo, aut non ita magno fuisse reputata, perinde ac Dei numen
 in his non intercedere putarent. Verùm priuata iuramenta, quæ
 sobriè, sanctè, reuerenter necessariis rebus adhibentur, damnare
 nimis periculosum fuerit: quæ ipsa & ratione & exemplis fulciun-
 tur. Nam si priuatis in re graui & seria Deum inter se iudicem ap-
 pellare licet, multò magis testem. Insimulabit te frater tuus perfid-
 iæ: purgare te studebis, ex charitatis officio: ille nulla ratione sa-
 tisfieri tibi patietur. Si in discrimen fama tua ob illius obstinatum
 malignitatem veniat, sine offensa ad Dei iudicium prouocabis, vt *Gen. 21.*
 tuam innocentiam tempore manifestet. Minus est testem ad- *c. 24*
 uocare, si verba expenduntur. Non video igitur cur hic illicitam *26. g. 31.*
 asseramus attestationem. Neque desunt plurima exempla. Si *31. g.*
 Abraham & Isaac sacramentum cum Abimelech publico nomine *53*
 præteritur: at certè Iacob & Laban priuati erant, qui mutuo iura- *Ruth. 3.*
 mento scædus inter se sanciant. Priuatus erat Booz, qui promissum *c. 13*

1. Reg. 13. b. 10 conjugium Ruth eodem modo confirmavit. Priuatus erat Abdias, vir iustus & timens Dei, qui iuramento asseuerat quod Elia vult persuadere. Nullam itaque meliorem regulam habeo, nisi vt iuramenta sic moderemur ne temeraria sint, ne promiscua, ne libidinosa, ne friuola: sed iustæ necessitati seruiant, vbi scilicet vel Domini gloria vindicanda, vel promouenda fratris ædificatio. quò Legis mandatum spectat.

P R A E C E P T V M Q V A R T V M.

28 Recordare vt diē sabbathi sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: septimo autem die sabbatum Iehouæ Dei tui est. Non facies vllum opus in eo, &c.

Finis præcepti est vt propriis affectibus & operibus emortui, regnum Dei meditemur, atque ad eam meditationem institutis ab ipso rationibus exerceamur. Verùm, quoniam habet peculiaritatem & diuisam à reliquis considerationem, paulò diuersam interpretationis seriem requirit. Umbratile veteres nuncupare solent, quòd externam diei obseruationem contineat quæ in Christi aduentu cum reliquis figuris abolita fuerit, quod verè quidem ab illis dicitur: sed dimidia tantùm ex parte rem attingunt. Quare altius repetenda est expositio: & dispiciendæ tres causæ, quibus constare hoc mandatum obseruasse mihi videor. Voluit enim cælestis Legislator sub diei septimi quiete populo Israel spiritualem requiem figurare, qua à propriis operibus feriari debent fideles, vt Deum in se operari sinant. Deinde statum diem esse voluit, quo ad Legem audiendam & ceremonias peragendas conuenirent, vel saltem quem operum suorum meditationi peculiariter darent: vt

Num. 13. hac recordatione ad pietatem exercerentur. Tertiò, seruis, & iis d. 22 qui sub aliorum degerent imperio, quietis diem indulgendum censeat, quò aliquam haberent à labore remissionem.

Ex ec. 20. b. 12, & 29 Illam tamen spiritualis quietis adumbrationem primarium in sabbatho locum tenuisse, multifariam docemur. Nullius ferè si- 22. b. 8, quidem præcepti obedientiam seuerius Dominus exegit. Quum & 23. f. subuersam omnem religionem vult apud Prophetas significare, 38 polluta, violata, non custodita, non sanctificata sua sabbatha con- Jere. 17. queritur: quasi, omisso hoc obsequio, nihil amplius restaret in c. 21, 22, quo posset honorari. Eius obseruantiam eximiis encomiis profe- & d. 27 quitur: vnde & fideles, inter alia oracula, sabbathi reuelationem Jesa. 56. mirificè æstimabant. Sic enim loquuntur Leuitæ apud Nehemiah, a. 2. Nehe. 9. in solenni congregatione, Ostendisti patribus nostris sabbatum c. 14 tuum sanctum, mandata & ceremonias & Legem dedisti eis per

manum

manum Moſis. Vides vt ſingulari dignatione habeatur inter præcepta omnia Legis. Quæ omnia pertinent ad commēdandam myſterii dignitatem, quod à Moſe & Ezechiele pulcherrimè exprimitur. Sic habes in Exodo, Videte vt ſabbathum meum cuſtodia- *Exo. d. 31.*
 ris, quia ſignum eſt inter me & vos, in generationibus veſtris: vt *c. 13, &*
 ſciatis quòd ego ſum Dominus qui ſanctifico vos. Cuſtodite ſabba *35. a. 2*
 thum. ſanctum eſt enim vobis. Cuſtodiant filii Iſrael ſabbathum,
 & celebrent illud in generationibus ſuis. pactum eſt ſempiter-
 num inter me & filios Iſrael, ſignumque perpetuum. Fuſus etiam-
 num Ezechiel: cuius tamen ſumma huc redit, eſſe in ſignum quo *Exch.*
 Iſrael cognoſceret, Deum eſſe ſuum ſanctificatorem. Si ſanctifica- *20. b. 12*
 tio noſtra propriæ voluntatis mortificatione conſtat, iam ſe pro-
 fert aptiſſima ſigni externi cum re ipſa interiori analogia. Quie-
 ſcendum omnino eſt, vt Deus in nobis operetur: cedendum volun-
 tate noſtra, reſignandum cor, abdicandæ cunctæ carnis cupidita-
 tes. Denique feriandum eſt ab omnibus proprii ingenii muniis, *Heb. 4. c.*
 vt Deum habentes in nobis operantem, in ipſo acquieſcamus, *13. & 4.*
 quemadmodum Apoſtolus quoque docet. *c. 9*

30 Perpetuam iſtam ceſſationem Iudæis repræſentabat vnus diei ex ſeptem obſeruatio: quæ vt maiori religione coleretur, eam exemplo ſuo Dominus commendauit. Non enim ad excitandum hominis ſtudium mediocriter valet vt ſe ad Creatoris imitationem tendere nouerit. Siquis arcanam aliquam in ſeptenario numero ſignificationem requirat, quando hic in Scriptura perfectionis eſt numerus, non ſine cauſa delectus eſt ad notandam perpetuitatem. Cui & illud ſuffragatur, quòd Moſes in die quo narrat requieuiſſe Dominum ab operibus ſuis, ſinem deſcribendæ dierum ac noctium ſucceſſionis facit. Poſt & altera probabilis afferri numeri notatio: quòd ſcilicet designatit Dominus nunquam abſolutum fore ſabbathum donec ventum ad vltimum diem fuerit. Noſtram enim in illo beatam quietem hinc inchoamus, in ea nouos quotidie progreſſus facimus: ſed quia aſſidua eſt adhuc cū carne militia, non prius conſummabitur quàm implebitur illud Ieſaia de continuanda neomenia cum neomenia, ſabbatho cum ſabbatho, nempe quū erit Deus omnia in omnibus. Videri ergo poſſit Dominus per diem ſeptimum populo ſuo delineaſſe futuram ſui ſabbathi in vltimo die perfectionem: quo continenti ſabbathi meditatione ad hanc perfectionem tota vita aspiraret. *Ieſa. 66. g. 23*
1. Cor. 15. d. 28

31 Siquis hanc numeri obſeruationem ceu nimis argutam faſtidiat, nihil impedito quominus ſimplicius accipiat: Dominum certum diem ordinari, quo ad meditando ſpiritualis quietis aſſiduitatem populus ſub Legis pædagogia exerceretur. Septimum aſſignaſſe, vel quia ſufficere prouidebat, vel vt propoſita exempli ſui ſimilitudine, melius populum extimularet: vel certè admoneret non aliò ſpectare ſabbathum, niſi vt ſuo Creatori conformis redderetur. Parum enim intereſt: modò myſteriū, quod præcipue

delineatur, maneat, de perpetua nostrorū operum quiete. Ad quod contemplandum identidem reuocabant Iudæos Prophetæ: ne carnali cessatione defunctos se putarent. Præter allegatos iam locos sic habes apud Iesaiam, Si auerteris à sabbatho pedem tuū vt non facias voluntatem tuam in die sancto meo, & vocaueris sabbathum delicatum & sanctum Domini gloriosi: & glorificaueris eum dum non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas tua vt loquaris sermonem: tunc delectaberis super Domino, &c. Cæterum non dubium quin Domini Christi aduentu, quod ceremoniale hîc erat, abolitum fuerit. Ipse enim veritas est, cuius præsentia figuræ omnes euanescent: corpus cuius aspectu, vmbra relinquuntur. Ipse, inquam, verum sabbathi complementum. Per baptismum illi consepulti, in cōsortium mortis eius insiti sumus, vt resurrectionis participes, in nouitate vitæ ambulemus. Ideò sabbathum vmbra fuisse rei futuræ alibi scribit Apostolus: corpus extare in Christo, hoc est, solidam veritatis substantiam, quam illo loco bene explicauit. Ea non vno die contenta est, sed toto vitæ nostræ cursu, donec penitus nobismetipsis mortui, Dei vita impleamur. A Christianis ergo abesse debet superstitiosa dierum observatio.

Rom. 6.
a. 4
Colof. 2.
c. 16, 17

32 Enimverò quoniam duæ posteriores causæ veteribus vmbri annumerari non debent, sed seculis omnibus peræquè conueniunt: abrogato sabbatho, inter nos tamen etiamnum locum istud habet, vt statis diebus ad audiendum verbum, ad mystici panis fractionem, ad publicas orationes conueniamus: deinde vt seruis & operariis sua detur à labore remissio. Vtranque in sabbathi præceptione curæ fuisse Domino, proculdubiò est. Prior abundè testimonii, vel in solo Iudæorum vsu, habet. Secundam signauit Moses in Deuteronomio, his verbis, Vt requiescat seruus tuus & ancilla tua, sicut & tu: memento quòd & ipse serueris in Ægypto. Item in Exodo, Vt requiescat bos & asinus tuus: & respiret filius ancillæ tuæ. Vtranque quis neget nobis perinde ac Iudæis conuenire? Conuentus Ecclesiastici nobis Dei verbo præcipiuntur: & eorum necessitas, ipsa vitæ experiētia, nota satis est. Ni si statim sint, & suos habeant constitutos dies, quomodo haberi possunt? Omnia decenter & ordine gerenda inter nos sunt ex Apostoli sententia. 14. g. 40. Tantum verò abest quin decorum & ordo, nisi ista politia & moderatione conseruari possit, vt præsentissima impendat Ecclesiæ perturbatio & ruina si dissoluatur. Quòd si eadem nobis necessitas incumbit, cuius in subsidium Iudæis Dominus sabbathū constituerat: nemo causetur nihil aliud ad nos pertinere. Voluit enim prouidentissimus & indulgentissimus Pater noster, nostræ, non minùs quàm Iudæorum necessitati prospicere. Cur non quotidie, inquires, potiùs conuenimus, vt ita tollatur dierum discretio? utinam illud quidem daretur: & sanè digna erat spiritualis sapientia, cui quotidie decideretur particula aliqua temporis. Sed si à multorum infirmitate obtineri non potest vt quotidiani conuentus agantur:

Deut. 5.
b. 14
Exod.
23. c. 12

I. Corin.
14. g. 40

agantur:

agantur: & charitatis ratio plus ab illis exigere non permittit: cur non pareamus rationi quam nobis videmus Dei voluntate impositam?

33 Paulò hìc cogor esse longior, quòd hodie ob diem Dominicum tumultuantur nonnulli inquieti spiritus: Plebem Christianam quiritantur in Iudaismo foueri, quia retinet aliquam dierum obseruationem. Ego autem respondeo, citra Iudaismum dies istos à nobis obseruari: quia longo interuallo differimus in hac parte à Iudæis. Non enim vt ceremoniam arctissima religione celebramus, qua putemus mysterium spirituale figurari: sed suscipimus vt remedium retinendo in ecclesia ordini necessarium. Atqui Paulus *Colof. 2* docet, non esse in eius obseruatione iudicandos Christianos: quia *c. 16* sit vmbra rei futuræ. Ideo timet ne inter Galatas frustra laborarit, *Galat. 4.* quòd adhuc dies obseruarent. Et ad Romanos asserit superstitionis esse si quis iudicat inter diem & diem. At quis præter istos dū- *b. 10, 11* taxat furiosos, non videat de qua obseruatione intelligat Aposto- *Rom. 14.* lus? Non enim in finem istum politicum & Ecclesiasticū ordinem respiciebant: sed quum, tanquam rerum spiritualium vmbas retinerent, tantundem obscurabant Christi gloriam & Euangelii lucem. A manuariis operibus non ideo feriabantur quòd essent à sacris studiis & meditationibus auocamenta: sed religione quadam, quòd feriendo, mysteria olim commendata recollere se somnabant. In hanc, inquam, præposteram dierum discretionem inuehitur Apostolus: non in legitimum delectum, qui societatis Christianæ paci seruiat. Siquidem in Ecclesiis ab eo institutis sabbathum in hunc vsum retinebatur. Illum enim diem præscribit Corin- *1. Cor. 16. a. 2* thiis, quo symbola ad subleuandos Hierosolymitanos fratres colligantur. Si timeretur superstitionis: plus erat periculi in Iudaicis feriis, quàm in Dominicis (quos nunc habent Christiani) diebus. Nam quod ad euertendam superstitionem expediebat, sublatus est Iudæis religiosus dies: quod decoro, ordini, paci, in Ecclesia retinendis necessarium erat, alter in eum vsum destinatus est.

34 Quanquam non sine delectu Dominicum quem vocamus diem veteres in locum sabbathi subrogarunt. Nam quum veræ illius quietis, quam vetus sabbathum adumbrabat, in resurrectione Domini finis sit ac complementum, ipso die, qui vmbri finem attulit, admonetur Christiani ne vmbrae ceremoniæ inhæreant. Neque sic tamen septenarium numerum moror, vt eius seruituti Ecclesiam astringam. neque enim Ecclesias damnauero, quæ alios conuentibus suis solennes dies habeant, modò à superstitione absint. Quod erit si ad solam obseruationem disciplinæ & ordinis bene compositi referantur. Summa sit: vt sub figura Iudæis tradebatur veritas, ita nobis sine vmbri commendatur: primùm, vt perpetuum tota vita sabbathismum meditemur à nostris operibus, quò Dominus in nobis per suum Spiritum operetur: deinde vt pia operum Dei recognitione priuatum se quisque, quoties va-

car, diligenter exerceat: tum etiam, vt omnes simul legitimum Ecclesiæ ordinem, ad verbum audiendum, ad sacramentorum administrationem, ad publicas orationes constitutum, obseruemus. tertio ne nobis subditos inhumaniter premamus. Ita euanescent nugæ pseudoprophetarum qui Iudaica opinione populum superioribus seculis imbuerunt, nihil aliud afferentes nisi abrogatum esse quod ceremoniale erat in hoc mandato (ad vocant sua lingua diei septimæ taxationem) remanere autem quod morale est, nempe vnus diei obseruationem in hebdomade. Atqui id nihil aliud est quàm in Iudæorū contumeliam diem mutare, diei sanctitatem animo eandem retinere: siquidem manet nobis etiamnum par mysterii in diebus significatio quæ apud Iudæos locum habebat. Et sanè videmus quid tali doctrina profecerint. qui enim eorum constitutionibus hærent, crassa carnalique sabbathismi superstitione Iudæos ter superant: vt nihilominus hodie ipsis conueniant obiurgationes quæ apud Iesaiam leguntur, quàm iis quos sua ætate Propheta increpabat. Ceterum generalis doctrina præcipuè tenenda est: ne religio inter nos vel concidat vel languescat, diligenter colendos esse sacros cœtus, & externis subsidijs quæ ad fouendum Dei cultum valeant operam dandam esse.

P R A E C E P T V M Q V I N T V M.

35 Honora patrem tuum & matrem vt sis longæuus super terrâ quam Iehoua Deus tuus daturus est tibi.

Finis est, Quoniam Domino Deo suæ dispositionis conseruatio cordi est, ordinatos ab ipso eminentiæ gradus oportere nobis esse inuiolabiles. Summa igitur erit vt quos nobis præfecit Dominus, eos suspiciamus, eosque & honore & obedientia & gratitudine prosequamur. Vnde sequitur interdictum, nequid eorum dignitati, vel contemptu, vel contumacia, vel ingratitude derogemus. Sic enim latè patet vocabulum Honoris in Scriptura. vt quum dicit Apostolus, Presbyteros qui bene præfunt, duplici honore dignos esse, non modò reuerentiam iis deberi intelligit, sed quam ministerium eorum remunerationem meretur. Quoniam autem hoc de subiectione præceptum cum humani ingenii prauitate valde pugnat (quod, vt est celsitudinis appetètia turgidum, ægrè se subiici sustinet) quæ naturâ maximè amabilis est ac minimè inuidiosa superioritas, in exemplar proposita est: quia facilius animos nostros emollire & inflectere ad submissionis consuetudinem poterat. Ad omnem ergo legitimam subiectionem ab ea quæ facillima est toleratu, nos paulatim assuefacit Dominus: quâdo est omnium eadem ratio. Siquidem quibus attribuit eminentiam, quatenus ad eam tuendam necesse est, suum cum illis nomen communicat. In vnum ipsum ita conueniat Patris, Dei ac Domini

De hac
libertate
vide So-
cratem
lib. tri. li.
9. cap. 38

Iesa. I. c.
13. & 58.
d. 13

1. Tim. 5.
c. 17

Domini tituli, vt quoties vnum aliquem ex iis audimus, maiestatis illius sensu animum nostrum feri oporteat. Quos ergo istorum facit participes, eos quadam fulgoris sui scintilla illustrat, vt sint pro suo quisque loco spectabiles. Ita qui nobis est pater, in eo diuinum aliquid reputare par est: quia diuinum titulum non sine causa gerit. Qui princeps est, qui dominus, habet nonnullam honoris cum Deo communionem.

36 Quapropter ambiguum esse non debet quin hinc vniuersalenti regulam Dominus statuatur: nempe prout quenque nouimus esse nobis eius ordinatione præfectum, vt ipsum reuerentia, obedientia, gratitudine, & quibus possumus officiis prosequamur. Nec interest dignitate an indigni sint quibus honor iste deferatur. nam qualescunque sint tandem, non tamen sine Dei prouidentia hunc locum assequuti sunt, cuius ratione ipse Legislator eos honorari voluit. Nominatim tamen de parentum reuerentia præcepit, qui nos in hanc vitam sustulerunt: ad quam natura ipsa quodammodo instituere nos debet. Monstra enim sunt, non homines, qui patriam potestatem contumelia vel peruicacia infringunt. Ideo cunctos parentibus immorigeros trucidari iubet Dominus, vt beneficio lucis indignos, qui non recognoscunt quorum opera in eam peruenerint. Atque ex variis quidem Legis appendicibus apparet verum esse quod annotauimus, tres esse honores de quo hic loquitur partes, reuerentiam, obedientiam, gratitudinem. Primam Dominus sancit dum interfici præcipit qui maledixerit patri aut matri. quandoquidem illic contemptum ac contumeliam vindicat. Secundam, dum aduersus immorigeros & rebelles poenã mortis edicit. Ad tertiam pertinet quod dicit Christus Matth. 15, ex præcepto Dei esse vt benefaciamus parentibus. Et quoties mandati mentionem facit Paulus, obedientiam in eo requiri interpretatur.

37 Subnectitur promissio, commendationis vice, quæ magis admoneat quàm grata Deo sit quæ hinc nobis imperatur submissio. Istum enim aculeum excitando torpori nostro admouet Paulus, quum dicit mandatum hoc esse primum cum promissione. Si quidem quæ in prima tabula præcessit, non specialis & propria vnus mandati fuit, sed ad Legem vniuersam extendebatur. Porro sic accipienda hæc est, Peculiariter Israelitis loquebatur Dominus de terra quam illis promiserat in hæreditatem. Si ergo diuinæ benignitatis arrhabo erat terræ possessio, non miremur si Dominus testari voluerit suam gratiam, vitæ longitudinem largiendo: per quam fiebat vt diuturnus caperetur sui beneficii fructus. Sensus ergo est, Honora patrem & matrem, quò per longum vitæ spatium frui tibi diu liceat ea terræ possessione quæ tibi futura est in gratiæ meæ testimonium. Cæterùm, quia tota terra fidelibus benedicta est, præsentem vitam inter Dei benedictiones merito reponimus. Quare ad nos similiter spectat istæc promissio, quate-

Exod. 21.

c. 17

Leui. 20.

b. 9

Prouerb.

20. c. 20

Deut. 21.

l. 18

Mat. 15.

a. 4

Ephes. 6.

a. 1

Ephes. 6.

a. 2

nus scilicet diuinæ benevolentia documentum nobis est presentis vitæ duratio. Non enim ea aut nobis promittitur, aut promissa fuit Iudæis, quasi beatitudinem in se contineret: sed quia symbolum piis esse solet diuinæ indulgentiæ. Quare si contingat ante maturam ætatem obsequentem parentibus filium è vita abripi (quod non rarò cernitur) nihilo minus in suæ promissionis complemento constanter Dominus perseverat, quàm si eum centum terræ iugeribus muneretur cui vnum modò pollicitus erat. Totum in hoc fitum est vt expendamus longam vitam eatenus promitti quatenus Dei benedictio est: benedictionem verò esse quatenus diuinæ gratiæ est documentum: quam ipse per mortem infinito vberius & solidius seruis suis testificatur & re ipsa demonstrat.

38 Adhæc, dum presentis vitæ benedictionem Dominus pollicetur filiis qui parentes qua decet obseruatione coluerint: simul innuit, omnibus immorigeris ac inobsequëtibus certissimam imminere maledictionem, cui ne desit executio, eos per Legem suam mortis iudicio obnoxios pronuntiat, ac supplicium de ipsis sumi mandat. Si iudicium effugiunt, ipse vltionem expetit quouis modo. Videmus enim quantus numerus ex hoc hominum genere vel in præliis vel in rixis cadat: alii insolitis modis affliguntur. omnes propè comminationem hanc non esse vanam argumento sunt. Quòd si qui euadunt ad vltimam senectutem: quia in hac vita, Dei benedictione priuari, nihil aliud quàm miserè languent, & maioribus in posterum pœnis referuntur, multum abest quin benedictionis piis filiis promissæ fiant participes. Sed istud etiam obiter annotandum, quòd illis obedire non nisi in Domino iubemur: neque id obscurum est ex iacto prius fundamento. præsidet enim eo loco in quem euexit eos Dominus, communicata cum ipsis honoris sui portione. Quæ ergo submissio illis exhibetur, ad suspiciendum summum illum Patrem gradus esse debet. Quare si in Legis transgressionem nos instigant, meritò tum non parentes nobis habendi sunt, sed extranei, qui nos à veri Patris obedientia subducere conantur. Sic de principibus, dominis, & vniuerso superiorum genere habendum. Indignum enim & absoum est vt ad deprimendam Dei celsitudinem eorum eminentia polleat, quæ vt ab illa pendet, ita in illam deducere nos debet.

PRÆCEPTVM SEXTVM.

Non occides.

39 Finis præcepti est: Quoniam hominum genus vnitæ quadam Dominus deuinxit, incolumitatem omnium vnicuique debere esse commendatam. In summa ergo, violentia omnis & iniuria, ac omnino quæuis noxa, qua proximi corpus lædatur, nobis interdicitur. Ac proinde iubemur, siquid in opera nostra ad tuendam proximorum vitam subsidi est, fideliter impendere, quæ ad eorum tranquillitatem faciunt, procurare: depellendis noxis excu-
bare:

bare: si quo in discrimine sunt, præbere manum auxiliarem. Si Deū Legislatorem sic loqui recordaris, simul cogita velle per hanc regulam animæ tuæ moderari. Ridiculum enim foret vt is qui cordis cogitationes speculatur, utque præcipuè immoratur, ad veram iustitiam nihil quàm corpus erudiret. Ergo & homicidium cordis hac Lege prohibetur, & præcipitur interior affectus conseruandæ fratris vitæ. Manus quidem homicidium parit, sed animus concipit, dum ira & odio inficitur. Vide an irasci aduersus fratrem possis quin noxæ libidine ardeas. Si non irasci, ergo nec odisse: quando odium nihil aliud est quàm ira inueterata. Dissimules licet, & vanis ambagibus extricare te coneris: vbi vel ira vel odium est, illic est maleficus affectus. Si tergiuersari pergis, iam ore Spiritus pronuntiatum est, homicidam esse qui fratrem in corde suo odert: ore Domini Christi pronuntiatum est reum esse iudicio qui fratri suo irascitur: reum esse concilio qui dixerit racha: reum esse gehennæ ignis qui dixerit fatue.

1. Joh. 3

c. 15.

Mat. 5.

c. 22

40 Duplicem autem æquitatem Scriptura notat, qua nititur hoc præceptum: quia & imago Dei est homo, & caro nostra. Quare, nisi imaginem Dei violare libear, sacrosanctum habere illum: nisi omnem exuere humanitatem, vt carnem propriam fouere debemus. Quæ à redemptione & Christi gratia ducenda est exhortatio, alibi tractabitur. Duo illa naturaliter in homine considerari Dominus voluit, quæ nos ad conseruationem eius inducerent: vt & suam imaginem in ipso impressam reueremur, & carnem nostram amplexemur. Non ergo euasit homicidii crimen qui à sanguinis effusione sibi temperarit. Siquid opere perpetras, si conatu machinaris, si voto & consilio concipis quod alterius saluti sit aduersum, homicidii reus teneris. Nisi rursus illam pro facultate & opportunitate tueri studes, ea quoque immanitate Legem præuaricaris. Quòd si tantopere de corporis incolumitate laboratur: hinc colligamus, quantum studii & operæ saluti animæ debeat quæ in immensum coram Domino præcellit.

P R A E C E P T V M   S E P T I M V M .

Non mœchaberis.

41 Finis eius, Quia pudicitiam & puritatem Deus amat, facessere à nobis omnem immunditiam oportere. Summa igitur erit, vt nequa spurcitia, aut libidinosa intemperie carnis inquinemur. Cui respondet affirmatiuum præceptum, vt castè & continenter omnes vitæ nostræ partes moderemur. Scottationem autem nominatim vetat, ad quam tendit omnis libido: vt illius fœditate (quæ crassior est & palpabilior, quatenus scilicet corpori etiã maculam inurit) in libidinis cuiusuis abominationem nos adducat. Quoniam hac lege conditus est homo vt solitariam vitam non agat, sed adiuncto sibi subsidio vratur: deinde ex peccati maledictione in hanc necessitatem magis addictus est: quantū satis erat,

Dominus opitulatus est nobis in hac parte dum coniugium instituit, cuius societatem sua autoritate initam, sua quoque benedictione sanctificauit. Vnde constat & aliam quamlibet, extra coniugium, societatem, coram ipso maledictam esse: & illam ipsam conjugalem in necessitatis remedium esse ordinatam, ne in effrænem libidinem prorueamus. Ne ergo nobis blandiamur, dum audinus non posse virum cum muliere, sine Dei maledictione, extra coniugium copulari.

42. Iam quum per naturæ conditionem & accensa post lapsum libidine, mulieris consortio bis obnoxii simus, nisi quos singulari gratia Deus inde exemit: videant singuli quid sibi datum sit. Virginitas, fateor, virtus est non contemnenda: sed quoniam aliis negata est, aliis nonnisi adtempus concessa, qui ab incontinentia vexantur, & superiores in certamine esse nequeunt, ad matrimonii subsidium se conferant, vt ita in suæ vocationis gradu castitatem colant. Nam qui non capiunt hoc verbum, si non proposito concessioque remedio intemperantiæ suæ succurrant, cum Deo pugnant, ac resistunt eius ordinationi. Neque mihi quispiam obstrepat (quod multi hodie faciunt) Dei se auxilio adiutum, omnia posse. Dei enim auxilium nonnisi iis adest qui in viis suis ambulat: hoc est, in sua vocatione, à qua se omnes subducunt, qui præteritis Dei subsidiis, necessitates suas superare eluctarique inani temeritate contendunt. Continentiam singulare esse Dei donum, atque ex eorum genere quæ non promiscuè, nec in vniuersum corpori Ecclesiæ, sed paucis membris conferantur, Dominus affirmat. Primum enim certum hominum genus facit, quod se castrauerit propter regnum cælorum, hoc est, vt solutius ac liberius vacare regni cælestis negotiis liceat. At ne talem castrationem esse in hominis sitam potestate quis putet, paulò antè ostenderit non omnes esse capaces, sed quibus peculiariter è cælo datum sit. vnde concludit, Qui potest capere capiat. Afferit etiamnum apertius Paulus, dum scribit vnumquenque habere proprium donum à Deo: vnum sic, alterum autem sic.

43. Quando aperta denuntiatione admonemur, non esse cuiuslibet seruare castitatem in cælibatu, etiamsi studio & conatu ad id maximè aspiret: peculiarem esse gratiam quam Dominus nonnisi certis hominibus confert, quò ipsos habeat ad opus suum expeditiores: nonne Deo & naturæ ab eo institutæ repugnamus, si non vitæ nostræ genus ad facultatis nostræ modum accommodamus? Hic scortationem Dominus prohibet: puritatem ergo & pudicitiam à nobis requirit. Eius seruandæ vna est ratio, vt suo quisque modulo se metiatur. Nemo temerè matrimonium contemnat, veluti rem sibi aut inutilem aut superuacua: nemo cælibatum aliter expetat quàm si vxore carere possit. Neq; in eo etià carnis tranquillitati vel commoditati consulat, sed tantùm vt vinculo hoc solutus ad omnia pietatis officia promptior sit ac pa-

rator.

Psal. 91.

a. 1, & d.

14

Mat. 19.

b. 12

1. Cor. 7.

b. 7

rator. Et quoniam multis hoc beneficium non nisi ad tempus confertur, tandiu quisque à coniugio absteineat quãdiu erit ad seruandum cælibatum idoneus. Si ad domandam libidinem vires deficient, intelligat iam sibi coniugii necessitatem à Domino impostam. Hoc demonstrat Apostolus quum præcipit vt ad fugiendam scortationem vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque mulier virum. Item, Vt qui non potest se continere, matrimonium in Domino contrahat. Primùm significat maiorem hominum partem incontinentiæ vitio esse obnoxiam: deinde ex iis qui obnoxii sunt neminem excipit quem non iubeat ad vnicum illud remedium confugere quo impudicitæ obuiam itur. Ergo qui sunt incontinentes, si hac ratione mederi negligunt suæ infirmitati, eo ipso peccant quòd huic Apostoli mandato non obtemperant. Neque sibi blandiatur qui mulierem non attingit, ac si impudicitæ argui non posset: quum interim animus libidine intus ardeat. pudicitiam enim definit Paulus, coniunctam cum castitate corporis, animi puritatem. Calebs mulier, inquit, cogitat quæ Domini sunt: quomodo sancta sit corpore & spiritu. Itaque dum superius illud præceptum ratione confirmat: non tantùm dicit melius esse vxorem ducere quàm scorti societate se polluere, sed dicit melius esse nubere quàm vri.

44 Porro, si coniuges recognoscunt suam societatem esse à Domino benedictam, eo admonentur non esse intemperata & dissoluta libidine conspurcandam. Non enim si incontinentiæ turpitudinem velat matrimonii honestas, ideo eius irritamentum protinus esse debet. Quare non omnia sibi licere coniuges existiment: sed suam quisque vxorem sobriè habeat, & vicissim vxor virum: sic agentes nequid omnino indignum honestate ac temperantia matrimonii admittant. Sic enim ad modum & modestiam reuocari decet coniugium in Domino contractum, non in extremam quanque lasciuam exundare. Hanc petulantiam Ambrosius graui quidem, sed non indigna sententia notauit, quum vxoris adulterum vocauit qui in vsu coniugali nullam verecundiæ vel honestatis curam habet. Postremò reputemus quis hic legislator scortationem damnet. nempe is, qui quum nos totos possidere debeat, iure suo, animæ, spiritus, & corporis integritatem requirit. Ergo dum scortari prohibet, simul vetat & lasciuo corporis ornatu, & obscœnis gesticulationibus, & impuris sermonibus alienæ pudicitæ insidiari. Non enim ratione caret Archelai sententia ad adolescentem molliter & delicatè ultra modum vestitum, non referre qua parte cinædus esset: siquidem Deum respicimus, qui omnem contaminationem abominatur, quacunque in parte vel animæ vel corporis nostri appareat. Ac ne dubium sit, memineris hinc pudicitiam à Deo commendari. Si pudicitiam requirit à nobis Dominus, quicquid illi aduersum est damnat. Proinde si ad obedientiam aspiras, nec animus praua cupidine intus ardeat, nec

*I. Cor. 7.
a. 2, &
b. 9*

*I. Cor. 7.
f. 34*

*Amb. lib.
de philo-
sophi.
quem citat Angu-
stinus li-
bro con-
tra Iulian.
num. 2*

oculi in corruptos affectus lasciuiant, nec corpus ad lenocinium excolatur, nec lingua spurcis sermonibus mentem ad similes cogitationes illicitat, nec gula sua intemperie inflammet. Sunt enim omnia eiusmodi vitia veluti maculæ quædam quibus castitatis puritas conspurcatur.

P R A E C E P T V M O C T A V V M.

Non furtum facies.

45 Finis: Quoniam abominationi est Deo iniustitia, vt reddatur vnique quod suum est. Summa igitur erit, nos vetari rebus alienis inhiare, ac proinde iuberi suis vnique conseruandis bonis fidelem operam impendere. Sic enim cogitandum est, vnique euenisse quod possidet, non fortuita sorte, sed ex distributione summi rerum omnium Domini: non posse igitur præuerti malis artibus facultates cuiuspiam quin fraus diuinæ dispensationi fiat. Plurima autem sunt furtorum genera. Vnum est in violentia: quum vi quacunque & prædatoria licentia aliena diripiuntur. Alterum in malitiosa impostura: vbi fraudulenter intercipiuntur. Aliud in rectori calliditate: vbi per speciem iuris excutiuntur. Aliud in blanditiis: vbi sub donationis prætextu emunguntur. Sed ne in generibus recensendis nimium insistamus, artes omnes, quibus proximorum possessiones & pecuniæ ad nos deriuantur, vbi à synceritate dilectionis, ad fallendi aut quouis modo nocendi cupiditatem obliquant, pro furtis nouerimus esse habendas. In forensi certamine obtineant licet, à Deo tamen non secus æstimantur. Nempe videt longas captiones, quibus simpliciorum homo vaser animum incipit irretire, donec in suas randem nassas attrahat: videt duras inhumanasque leges, quibus potentior tenuem vrget ac præcipitat: videt illecebras quibus tanquam hamis imprudẽtem astutior inescat. quæ omnia latent humanum iudicium, nec in cognitionem veniunt. Neque hæc iniuria in pecunia modo, aut in mercibus, aut agris locum habet: sed in iure cuiusque suo enim bono proximos fraudamus, si denegamus officia quibus erga eos obstringimur. Si procurator aut villicus oriosus vorat domini substantiam, nec ad rei familiaris curam intentus est: si commissas sibi facultates vel iniuria dissipat, vel luxuriosè profundit: si seruus herum ludibrio habet, si eius arcana diulgat, si vlllo modo tum vitam, tum bona eius prodat: si dominus rursus familiam immaniter vexat: furti apud Deum tenetur. Alienum enim & retinet & præuertit qui non exequitur quod ex suæ vocationis munere aliis debet.

46 Ritè ergo sic prærebimus mandato, si nostra sorte contenti, nullum nisi honestum & legitimum lucrum facere studeamus: si non appetamus cum iniuria ditescere, nec fortunis diruere proximum moliamur, quò res nobis accrescat: si non crudeles opes, & ex aliorum sanguine expressas cumulare contendamus: si non
intema-

intemperanter vndecunque per fas & nefas corradamus, quò vel expleatur nostra auaritia, vel prodigentia satisfiat. Verùm econuerso fit nobis perpetuus hic scopus, omnes quoad licet consilio atque ope fideliter in retinendis suis iuuare. quòd si cum perfidis ac fallacibus negotium fuerit, ex nostro potius aliquid cedere parati simus, quàm vt contendamus cum illis. Neque id modò: sed quos rerum difficultate viderimus premi, eorum necessitatibus communicemus, ac nostra copia subleuemus eorum inopiam. Postremò respiciat vnusquisque quatenus ex officio aliis sit obligatus, ac quòd debet, bona fide persoluat. Hac ratione populus omnes sibi præfectos in honore habeat, eorum dominationem æquo animo ferat, legibus & iussis pareat, nihil detrectet quòd propitio Deo ferre possit. Rursum illi plebis suæ curâ sustineant, publicam pacem conseruent, bonis sint præsidio, malos coerceant: sic omnia administrent quasi supremo iudici Deo functionis suæ rationem reddituri. Ecclesiarum ministri fideliter verbi ministerio incubant, nec salutis doctrinam adulterent: sed puram & synceram populo Dei tradant. Nec doctrina solùm, sed vitæ exemplo instituunt: præsent denique, vt boni pastores ouibus. Populus vicissim eos pro nuntiis & Apostolis Dei suscipiat, eum iis honorem reddat quo summus Magister eos dignatus est: quæ eorùm vitæ necessaria sunt præbeat. Parentes liberos, vt sibi à Deo commissos, alendos, regendos, docendos suscipiant: nec sæuitia eorum animos exasperent, & à se auertant: sed lenitate ac indulgentia quæ suam personam deceat, eos foueant & amplectantur. Quo modo & suam illis obseruantiam à liberis deberi antè dictum est. Iuniores senilem ætatem reuereantur, vt eam ætatem honorabilem esse Dominus voluit. Senes quoque iuuentutis imbecillitatem sua prudentia, & (quo magis quàm illi pollent) rerum vsu moderentur, non asperis clamoribusque insectationibus eos incessentes, sed temperantes comitate ac facilitate seueritatem. Serui se ad obsequium sedulos & morigeros dominis præsent: neque id ad oculum, sed ex animo, tanquam Deo ipsi seruientes. Heri quoque non morosos se & intractabiles erga seruos gerant, non asperitate nimia diuexent: non contumeliosè accipiant: sed potius agnoscant sibi fratres esse, suosque sub cælesti Domino conseruos, quos mutuo amare & humanitè tractare debeant. Ad hunc, inquam, modum quisque reputet quid in suo ordine ac loco proximis debeat, & quòd debet soluat. Ad hæc, referenda semper mens ad Legislatorem: vt animis, perinde ac manibus, regulam hanc nouerimus constitui: quòd aliorum commodis atque utilitatibus & tuendis & promouendis studeant.

P R A E C E P T V M N O N V M.

Non eris aduersus proximum tuum testis mendax.

47 Finis eius : Quoniam mendaciū Deus (qui veritas est) exercatur, veritatem sine fūco esse inter nos colēdam. Summa igitur erit, ne vel calumniis falsisque criminationibus violemus alicuius nomen, vel mendacio in suis fortunis grauemus : denique ne maledicentiæ & procacitatis libidine quempiam lædamus. Cui interdicto cohæret imperium, vt vnicuique fidelem operam, quoad licet, in asserenda veritate commodemus, ad tuendam & nominis & rerum suarum integritatem. Sensus mādati sui videtur ex-

Exod. 23
a.1
Leui. 19.
e.16

ponere voluisse Dominus Exodi. 23, his verbis, Non suscipies vocem mendacii : nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium. Item, Mendacium fugies. Alio etiam loco, non ea modò parte à mendacio nos reuocat, ne simus criminatores ac susurriones in populo : sed nequis decipiat fratrem suum, vtrunque enim distinctis mandatis cauet. Sanè dubium non est quin, vt præcedentibus mandatis cohūbit sæuitiam, impudicitiam, auaritiam, ita hīc falsitatem coerceat : cuius duo sunt membra, quæ prius notauimus, Aut enim malignitate & obtrectandi prauitate delinquimus in famam proximorum : aut mentiendo, interdum etiam obloquendo, detrahimus eorum commodis. Nihil autem interest, solenne & iudicarium testimonium hīc nominari putes, an vulgare, quod in priuatis sermonibus fertur. Semper enim eò recurrendum est, ex singulis vitiorum generibus speciem vnā paradigmatis loco proponi, ad quam cæteræ referantur : eam autem potissimum deligi, in qua vitii turpitudine maximè emineat. Quanquam generalius extendere conuenit ad calumnias & sinistras obtrectationes, quibus iniquè grauātur proximi : quia forensis testimonii falsitas nunquam periurio caret. Periuriis autem, quatenus Dei nomen profanant ac violant, in mandato tertio satis est obuiatum. Proinde legitima præcepti obseruatio est, vt lingua in asserenda veritate, proximorum tum bonæ famæ, tum vtilitatibus feruiat. Æquitas plusquam manifesta est. Nam si quibuslibet thesauris pretiosius est nomen bonum, nihilo minore noxa, nominis integritate quàm fortunis spoliatur homo. In diripienda autem eius substantia, non minus interdum falso testimonio, quàm manuum rapacitate proficitur.

48 Et tamen mirum est quàm supina securitate passim in hac re peccetur, vt rarissimi reperiantur qui non hoc morbo notabiliter laborent : adeò venenara quadam dulcedine oblectamur in alienis malis tum inquirendis, tum detegendis. Nec putemus idoneam esse excusationem si sæpenumero non mentimur. Nam qui prohibet mendacio fratris nomen deturpari, vult etiam illibatam conferuari, quantum per veritatem licet. Siquidem vtcunque illi aduersus mendacium tantum caueat : eo ipso tamen innuit, sibi esse commendatum. Atqui id nobis sufficere debet ad famam proximo saluam custodiendam, Deo eam curæ esse. Quare damnatur proculdubio in vniuersum maledicentiā. Porro maledicen-

tiam intelligimus, non obiurgationem, quæ fit castigandi studio: non accusationem aut iudicariam denūciationem, qua remedium malo quæritur. non publicam reprehensionem, quæ ad incutiendum cæteris peccatoribus terrorem tendit: non manifestationem apud eos quorum salutis interest præmonitos fuisse, ne ignorantia periclitentur: sed odiosam criminationem quæ ex malignitate & obtrectandi perulancia nascitur. Quia huc quoque extēditur mandatum istud, ne scurilem vituperationem affectemus, & amaris ledoriis intinctam, quibus aliorum vitia, sub imagine iulus, mordaciter perstringantur, qualiter solet nonnulli qui facetiarum laudem, cum aliorum rubore ac etiam gemitu captant: quando ex eiusmodi procacitate nō leuiter interdum fratres sagittantur. Nunc si ad Legislatorem conuertamus oculos, quem conuenit non minus auribus atque animo, quàm linguæ, pro suo iure dominari: succurret certè & audiendarum obtrectationum audiatem, & importunam ad sinistra iudicia propensionem, nihilominus interdicti. Ridiculum enim est si quis putet Deum odisse maledicentiam in lingua morbum: malignitatis in animo, non improbare. Quare si verus est timor atque amor Dei in nobis, demus operam quæ ad licet & expedit, & quantum fert charitas, ne maledictis & amaris salibus vel linguam vel aures præbeamus: ne obliquis suspicionibus temere mentem permittamus: sed æqui erga omnium dicta & facta interpretes, tum iudicio, tum auribus, tum lingua saluam illis suum honorem candidè seruemus.

P R A E C E P T U M D E C I M U M.

49 Non concupisces domum proximi tui, &c.

Finis est: Quoniam totam animam dilectionis affectu possideri vult Deus, omnem aduersam charitati cupiditatem ex animis excutiendam. Summa igitur erit, nequa cogitatio nobis irrepac, quæ noxia & in alterius detrimentum vergens concupiscentia, animos nostros commoueat. Cui respōdet ex aduerso præceptum, vt quicquid concipimus, deliberamus, volumus, meditatur, id cum proximorum bono & commoditate sit coniuuctum. Sed hinc magna & perplexa, vt videtur, difficultas nobis occurrit. Si enim verè superius à nobis dictum est, sub scortationis & furti vocabulis, scortandi libidinem, & nocendi, fallendique consilium cohiberi: superuacuum fuisse videri queat, vt nobis postea scorsum alienorum bonorum concupiscentia interdiceretur. Sed nobis facile nodū istum expediet distinctio inter consilium & concupiscentiam. Consilium enim, qualiter de eo in superioribus præceptis loquuti sumus, est deliberata voluntatis consensio, vbi animum libido subiugauit. Cupiditas citra talem & deliberationem & assensionem esse potest, quum animus vanis peruersisque obiectis pangitur modò, & titi-

latur. Quemadmodum ergo voluntatibus, studiis, operibus, charitatis regulam præesse hæcenus Dominus iussit: ita ad eandem nunc dirigi animi conceptiones iubet, ne sint vllæ prauæ & contortæ, quæ animum aliorsum extiment. Quemadmodum animum inflecti atque induci in iram, odium, scortationem, rapinam, mendacium vetuit, ita nunc prohibet instigari.

50 Neque verò sine causa tantam rectitudinem exigit. Nam quis æquum esse ñeger, omnes animæ potentias charitate occupari? Si qua autem à charitatis scopo aberret, quis morbosam esse inficietur? Iam verò vnde fit vt animum tuum subeant cupiditates fratri tuo damnosæ, nisi quòd neglecto illo, tibi vni studes? Si enim charitate totus esset imbutus animus, nulla eius particula talibus imaginationibus pateret. Vacuum ergo eatenus charitate esse oportet, quatenus concupiscēti am recipit. Obiiciet et quispiam, non tamen consentaneum esse vt phantasiæ, quæ temere voluntantur in mente, & tandem euanescent, pro concupiscentiis, quarum sedes in corde est, damnentur. Respondeo, hîc quæstionem esse de eius generis phantasiis quæ dum mentibus obuersantur, simul animum cupiditate mordent ac feriunt: quandoquidem nunquam in mentem venit optare aliquid quin cor excitatum saliat. Mirabilem ergo dilectionis ardorem Deus mandat, quem ne minimis quidem concupiscentiæ tricis vult impediri. Animum mirificè compositum requirit, quem ne leuibis quidem aculeis commoueri contra dilectionis legem patitur. Ad hanc intelligentiam mihi primùm viam aperuit Augustinus, ne graui suffragio destitui eam putes. Etsi autem qualibet praua cupiditate interdicerè consilium Domini fuit, ea tamen obiecta in exemplum proposuit quæ falsa delectationis imagine nos vt plurimum capiunt: nequid cupiditati prorsus relinqueret, vbi ab iis rebus retrahit in quas potissimum insanit & exultat. En secunda Legis tabula, in qua satis admonemur quid hominibus debeamus propter Deum, à cuius consideratione pendet tota charitatis ratio. Quare frustra inculcaueris quæcunque in hac tabula docentur officia, nisi doctrina tua Dei timore & reuerentia, tanquam fundamento, subnitatur. Qui duo præcepta quærunt in concupiscentiæ prohibitione, peruersa sectione quod vnum erat lacerare, prudens lector me tacente iudicabit. Nec obstat quòd secundo reperitur verbum Non concupisces: quia vbi domum posuit, partes eius enumerat, ab vxore incipiens. vnde clarè patet, vno contextu, quod rectè Hebræi faciunt, legendum esse, ac Deum in summa præcipere, vt quod possidet quisque, maneat saluum & intactum non modò ab iniuria aut libidine fraudandi, sed à minima etiam cupiditate quæ animos sollicitet.

51 Quorsum verò spectet Lex vniuersa, non erit nunc difficile iudicium, nempe in iustitiæ complementum: vt hominis vitam ad diuinæ puritatis exemplar formet. Ita enim suū ingeniū Deus illic delineauit,

delineauit, vt siquis factis quicquid illic præcipitur repræsentet, imaginem Dei quodâmodo fit in vita expressurus. Quamobrem Moses, quum summâ illius reducere Israelitis in memoriâ veller, Et nunc Israel(aiebat) quid petit abs te Dominus Deus tuus, nisi *Deut. 10.* vt timeas Dominû, & ambules in viis eius: diligas eum, ac seruias *c. 12* ei in toto corde, & in tota anima, custodîsque mandata eius? Nec cessabat eadem occinere illis quoties indicandus erat Legis scopus. Huc ita respicit Legis doctrina, vt hominem vitæ sanctitate cum Deo suo coniungat, & (quemadmodum alibi Moses loquitur) coherere faciat. Porrò eius sanctitatis perfectio in duobus *Deut. 6.* iam recitatis capitibus sita est, Vt diligamus Dominum Deum ex *a. 5, & II.* toto corde, tota anima, totis viribus, & Proximum, sicut nos ipsos. *b. 13* Ac primum quidem est vt Dei dilectione anima nostra emni ex parte impleatur, Ex ea protinus vtrò fluet proximi dilectio. Quod ostendit Apostolus, dum scribit finem præcepti esse charitatem ex *1. Timot. 1. a. 5* conscientia pura, & fide non simulata. Vides, tanquam in capite collocari conscientiam, & fidem non simulatam: hoc est, vno verbo, veram pietatem: inde charitatem deduci. Fallitur ergo si quis autumat rudimenta quædam & primordia iustitiæ duntaxat in Lege tradi, quibus homines ad tyrocinium inchoentur, non etiam dirigantur ad rectam bonorum operum metam. quando vltra illam Moysis & hanc Pauli sententiam, ad supremam perfectionem nihil desiderare queas. Quò enim quæso, procedere volet, qui ista institutione contentus non erit, qua homo ad timorê Dei, ad spirituales cultum, ad mandatorum obedientiam, ad sequendam viæ Domini rectitudinem, denique ad puritatem conscientiæ sinceram fidem & dilectionem eruditur? Vnde confirmatur illa Legis interpretatio, quæ omnia pietatis & dilectionis officia in eius præceptis vestigat & reperit. Qui enim arida ieiunâque tantum elementa sectantur, ac si dimidia ex parte voluntatem Dei edoceret, finem illius, teste Apostolo, nequaquam tenent.

52 Enimuerò quia in commemoranda Legis summa interdum Christus & Apostoli priorem tabulam prætermittunt, ea in re pluri hallucinantur, dum eorum verba ad vtranque tabulam trahere volunt. Vocat Christus apud Matthæum præcipua Legis, misericordiam, iudicium & fidem. Sub fidei vocabulo nihil non est *Mat. 23.* ambiguum quia veritatem erga homines designet. Atqui, vt sententia in totam Legem protendatur, quidam pro religione erga Deum accipiunt: frustra certè. nam Christus de his operibus differit quibus homo se iustum approbare debet. Hâc rationem si obseruemus, desinemus etiam mirari cur alibi roganti adulescenti quæ sint mandata quorum obseruatione ad vitam ingredimur, hæc sola respondeat: Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Nō falsum testimonium dices, Honora patrem & matrem: *Mat. 17.* Dilige proximum tuum sicut teipsum. Siquidem prioris tabulæ obedientia aut in cordis affectu, aut in cæremoniis ferè erat. *d. 12*

affectus non apparebat, ceremoniis hypocritæ assiduè incumbēbant: at opera charitatis talia sunt vt solidam iustitiam per ea testemur. Hoc verò ita passim occurrit in Prophetis, vt lectori mediocriter exercitato familiare esse debeat. Nam ferè quoties hortantur ad pœnitentiam, omiſsa priore tabula, fidem, iudicium, misericordiam & æquitatem vrgent. Neque hoc modo prætereunt Dei timorem, sed eius seriam probationem à signis exigunt. Hoc quidem notum est, vbi de Legis obseruatione differunt, plerunque insistere in secunda tabula: quia illic maximè perspicitur iustitiæ & integritatis studium. Neque opus est recensere locos: quia per se quisque faciliè animaduertet quod dico.

53 Ergone, inquires, pluris est ad iustitiæ summam, cum hominibus innocentur viuere, quàm pietate Deum honorare? Minimè, sed quia non temere quis charitatem per omnia custodit, nisi Deum feridè timeat. inde quoque pietatis approbatio sumitur. Huc accedit, quòd Dominus quum probè nouerit nihil beneficentiæ à nobis peruenire ad seipsum posse (quod & per Prophetam testatur) non sibi officia nostra deposcit, sed erga proximum bonis operibus nos exercet. Itaque non sine causa Apostolus totam sanctorum perfectionem in charitate reponit. Nec ipsam alibi absurdè vocat Legis complementum: addens, Legem perfecisse qui diligit proximum. Item, Totam Legem vno verbo comprehendit. Dilige proximum sicut teipsum. Non enim aliud docet quàm Christus ipse, dum ait, Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, eadem facite illis. hoc est enim Lex & Prophetæ. Certum est, in Lege & Prophetis primum locum tenere fidem & quicquid ad legitimum Dei cultum pertinet, inferiori loco subsidere dilectionem: sed intelligit Dominus, in Lege nobis tantum præscribi iuris & æquitatis inter homines obseruantiam, qua ad testandum pium eius timorem, si quis in nobis est, exerceamur.

54 Hic ergo hæreamus, tum optimè ad Dei voluntatem Legisque præscriptum compositam fore vitam nostram, quum fratribus omni ex parte fructuosissima fuerit. In tota verò Lege syllaba vna non legitur, quæ regulam homini de iis statuatur quæ carnis suæ commodo facturæ aut omissuræ sit. Et sanè quando ita nati sunt homines vt in amorem sui plus iusto toti proni ferantur, & quantumuis à veritate excidant, cum semper retineant: nulla fuit opus Lege quæ amorem illum sponte sua immodicum magis inflammaret. Quo planè perspicuum est, non nostri ipsorum amorem, sed Dei & proximi, obseruationem mandatorum esse: optimèque ac sanctissimè eum viuere qui quàm minimum fieri potest, sibi viuere ac studet: neminem verò eo peius nec iniquius viuere, qui sibi duntaxat viuere ac studet, suæque duntaxat cogitat ac quærit. Quinetiam quòd magis exprimeret Dominus quanta propensione nos in proximorum dilectionem agi oporteret, ad nostri amorem (quia nullum habebat vehementiorem aut validio-

rem

Vide Augustinū de Doct. Christ. l. 1. cap. 23. & sequētib.

rem affectum) tanquam ad regulam exegit. Ac diligenter quidem pensanda est vis locutionis, non enim (quod stolidè somniarunt sophistæ quidam) priores partes *τῆ φιλανθρίας* concedit, & secundas charitati assignat: sed potius quem naturaliter amoris affectum trahimus ad nos ipsos, eum ad alios transfert. Vnde Apostolus as-
 ferit, charitatem non querere quæ sua sunt. Nec pili æstimanda est
 eorum ratio, Regulatū semper esse inferius sua regula. Siquidem
 non regulam statuit in amore nostri Dominus, cui charitas erga
 alios subesser: sed vbi naturali prauitate solebat amoris affectus in
 nobis residere, ostendit aliò iam oportere diffundi: vt non minori
 alacritate, ardore, sollicitudine parati simus ad benefaciendū pro-
 ximo quàm nobis ipsis.

1. Cor. 13.
b. 5

55 Iam sub proximi vocabulo quum Christus in parabola Sa-
 maritani demonstrarit alienissimum quenque contineri, non est
 quòd dilectionis præceptum ad nostras necessitudines limitemus.
 Non nego, vt quisque est nobis coniunctissimus, ita officiis no-
 stris esse familiarius adiuuandum. Ita enim fert humanitatis ratio,
 vt eò plura homines inter se officia communicent, quò arctiori-
 bus inter se aut cognationis, aut familiaritatis, aut viciniæ vinculis
 connectuntur. Atque id nulla Dei offensione, cuius providentia
 huc quodammodo adigimur. Sed dico vniuersum hominum ge-
 nus, nulla exceptione, vno charitatis affectu esse amplexandum:
 nullum hic esse discrimen barbari aut Græci, digni vel indigni, a-
 mici vel inimici: quoniam in Deo, non in seipsis considerandi sunt:
 à quo intuitu dum deflectimus, non mirum est si multis erroribus
 implicamur. Quare si veram diligendi lineam tenere libet, non in
 hominem primùm conuertendi sunt oculi, cuius aspectus odium
 sæpius quàm amorem exprimeret: sed in Deum, qui amorē, quem
 sibi deferimus, ad vniuersos homines diffundi iubet. vt sit hoc per-
 petuum fundamentum, Qualiscunque fit homo, diligendum ta-
 men esse, quia diligitur Deus.

Lucæ 10.
g. 36

56 Quapropter pestilentissimæ vel ignorantix vel malitix fuit,
 quòd Scholastici ex præceptis de non appetenda vindicta, de dili-
 gendis inimicis, quæ & omnibus olim ludæis tradita fuerunt, &
 tum omnibus in commune Christianis tradebantur, consilia fece-
 runt, quibus parère vel non parère liberum esset. Eorum autem
 necessariam obedientiam ad monachos relegarunt: qui vel hoc
 vno simplicibus Christianis essent iustiores, quòd vitro se seruan-
 dis consiliis obstringerent. Et rationem assignant cur ea non reci-
 piant pro legibus: quòd onerosa nimium & graui videantur, Chri-
 stianis præsertim, qui sunt sub Lege gratiæ. Itane Legem Dei æter-
 nam de diligendo proximo refrigere audent? An tale in aliqua Le-
 gis pagina discrimen extat: ac non magis passim illic occurrunt
 mandata quæ inimicorum dilectionem à nobis seuerissimè exi-
 gant: Quale enim est istud, quòd esurientem iubemur inimicum
 pascere: eius boues & asinos errantes in viam dirigere, aut oneri-

Pro. 25.
c. 25
Exod. 23.
d. 4

succumbentes subleuare? Belluſine in eius gratiam benefaciamus, nulla in ipsum beneuolentia? Quid? annon æternum est verbum Domini, Mihi vindictam, & ego rependam? quod alibi quoque explicatius habetur, Non quæras ultionem, nec memor eris iniuriarum tuorum. Aut hæc obliterent ex Lege, aut Dominum Legislatorem fuisse agnoscant, non consiliarium fuisse mentiantur.

Mat. 5. 57 Et quid hæc, quæso, sibi volunt, quæ ausi sunt in sullo glossomate illudere? Diligite inimicos vestros: benefacite iis qui oderunt vos: orate pro persecutibus vos: benedicite iis qui vos execrantur: ut sitis filii Patris vestri qui est in cælis. Quis non hîc cum Chrysostomo ratiocinetur, ex tam necessaria cautâ probè constare non esse exhortationes, sed præceptiones? Quid nobis amplius restat, ubi expungimur è numero filiorum Dei? At secundùm eos filii Patris cælestis erunt soli monachi, soli Deum Patrem audebunt inuocare. Quid interim Ecclesia? Eodem iure relegabitur ad

Mat. 5. 5. 46 Gentiles & publicanos. Dicit enim Christus, Si amicis vestris estis beneuoli, quam inde gratiam expectatis? annon Gentes & publicani idem faciunt? Bene verò nobiscum agetur si Christianorum titulus nobis relinquatur, cælestis regni adimatur hæreditas.

Li. de doct. Christi. Nec minus firmum est Augustini argumentum, Quum scortari, inquit ille, Dominus vetat, non inimici minus quàm amici uxorem attingere prohibet: quum furtum interdicit, nihil omnino furari permittit, siue ab amico, siue ab inimico. Hæc autem duo, Non furari, & Non scortari, ad dilectionis regulam reuocat Paulus: imò docet sub hoc mandato contineri, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Ergo aut falsum Legis interpretem fuisse Paulum oportet, aut necessariò hinc conficitur, diligendos quoque esse inimicos ex præcepto, quemadmodum amicos. Verè itaque se filios Satanz esse produnt qui commune iugum filiorum Dei excutiunt adeò licentiosè. Dubites autem maiorine stupiditate an impudentia istud dogma euulgarint. Nemo enim veterum est qui non tanquam de re certa pronuntiet hæc esse mera præcepta. Ne Gregorii quidem ætate dubitatum de eo fuisse, ex secra eius asseruatione liquet. nam citra controuersiam pro præceptis habet.

Rom. 13. 9 Et quàm stolidè ratiocinantur? Onus, inquit, esset nimis graue Christianis. Quasi vero grauius quicquam excogitari possit quàm diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Præ ista Lege nihil non facile haberi debeat, siue diligendus inimicus, siue omnis vindictæ cupiditas ex animis deponenda. Omnia certè nostræ imbecillitati ardua sunt & difficilia, vel ad minimum vsque Legis apicem. Dominus est in quo virtutè facimus. det ille quod iuber, & iubeat quod velit. Sub lege gratiæ esse Christianos, non est effrænate sine lege vagari, sed Christo insitos esse, cuius gratia à Legis maledictione liberi sint, & cuius Spiritu Legem habeant in cordibus inscriptam. Hanc gratiam, Legem improprie vocauit Paulus, alludens ad Legem Dei, cui per contentionem eam opponerebat

nebat: isti in nomine Legis de nihilo philosophantur.

58 Eiusdem est rationis quòd peccatum veniale nūcupant, cum occultam impietatem, quæ primæ tabulæ aduersatur, cum directam vltimi mandati præuaricationem. Sic enim definiunt, esse cupiditatē sine deliberato assensu, quæ non diu cordi insideat. Ego autem ne subire quidem posse dico, nisi ob defectum eorum quæ in Lege requiruntur. Vetamur alienos habere deos. Quum mens diffidentię machinis percussa, aliò circumspectat, quum subita cupidine aliò trāsferendæ suę beatitudinis incessitur: vnde isti quamlibet euanidi motus, nisi quia est aliquid in anima vacuum ad recipiendas eiusmodi tentationes? Ac ne longiùs argumentum protrahatur, præceptum est de diligendo Deo ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima. nisi ergo omnes animæ potentię in Dei amorem intenduntur, iam discessum est à Legis obedientia. quia Deo non bene stabilitum in conscientia nostra thronum arguunt qui illic insurgunt aduersus regnum eius hostes, eiusque edicta interpellant. Mandatum verò vltimum propriè huc pertinere demonstratum est. Pupugit nos animi aliquod desiderium? iam concupiscentiæ rei tenemur, ac simul constituimur Legis transgressores: quia dominus non tantùm deliberare & machinari quod sit in iacturam alterius vetat, sed concupiscentia etiam stimulari & æstuarè. Legis verò trāsgressioni maledictio Dei semper incumbit. Non est igitur quòd vel leuissimas cupiditates iudicio mortis eximamus. In æstimandis peccatis, inquit Augustinus, non afferamus stateras dolosas, vbi appendamus quod volumus, & quomodo volumus, pro arbitrio nostro, dicentes, hoc graue, hoc leue est: sed afferamus stateram diuinam de Scripturis sanctis, tanquam de thesauris Dominicis: & in illa quid sit grauius appendamus: imò non appendamus, sed à Domino appensa recognoscamus. Quid autem Scriptura? ceriè dum Paulus stipendium peccati, mortem vocat, sibi putidam hanc distinctionem incognitam fuisse ostendit. Quum plus iusto proclues ad hypocrisin simus, fomentum hoc addi minimè oportuit quod torpidas conscientias mulceret.

*Lib. 2. de
Eapt. cõ.
Donati.
cap. 6*

59 Vtinam reputarent quid sibi velit illud Christi dictum, Qui *Matt. 5.*
transgressus fuerit vnum ex mandatis istis minimis, & docuerit sic *c. 19*
homines, nullus habebitur in regno cælorum. An ex eo numero non sunt, dum Legis trāsgressionem ita extenuare audent ac si digna morte non esset? Atqui oportuerat considerare, non simpliciter quid præcipiatur, sed quisnam sit ille qui præcipit, quia in qualicumque mandata ab eo Legis transgressiuncula eius authoritati derogatur. An illis parum est Dei maiestatem vlla in re violari? Deinde si suam in Lege voluntatem exposuit Deus, quicquid Legi contrarium est, illi displicet. An iram Dei sic exarmaram fingent vt non? mortis vindicta protinus consequatur? Neque ipse obscure pronuntiauit, (si vocem eius exaudire in animum potius inducerent, quàm claram veritatem inspidis suis arguta-

tionibus obturbare.) Anima (inquit) quæ peccauerit, ipsa morietur. Item quod nuper citavi, Stipendium peccati, mors. Illi autem quod peccatum esse fatentur, quia negare nequeunt, mortale tamen non esse contendunt. Sed enim quia plus satis hæcenus infaniz indulserunt, discant saltem aliquando respicere. Quòd si delirare perseverant, illis valere iussis, habeant filii Dei, omne peccatum mortale esse: quia est aduersus Dei voluntatem rebellio, quæ eius iram necessariò prouocat: quia est Legis præuaricatio, in quam edictum est sine exceptione Dei iudicium: Sanctorum delicta venialia esse, non ex suapte natura, sed quia ex Dei misericordia veniam consequuntur.

Christum, quanuis sub lege Iudais cognitum fuerit, tamen Euangelio demum exhibitum fuisse.

CAP. IX.

VIA non frustra Deus iam olim per expiationes & sacrificia voluit se Patrem testari, nec frustra populum electum sibi consecrauit: iã tunc haud dubiè in eadem imagine cognitus est in qua nũc pleno fulgore nobis apparet. Ideo Malachias, postquam Iudæos ad Legem Moïsis iussit attendere, & in eius studio perseverare (quia post eius mortem futura erat aliqua muneris Prophetici interruptio) mox denuntiat exoriturum esse solem iustitiæ. Quibus verbis admonet, Legem in hoc valere vt pios in expectatione vèteri Christi contineat: eius tamen aduentu longè plus lucis sperandum esse. Hac ratione Petrus Prophetas dicit fuisse sciscitatos & sedulò inquisisse de salute quæ nunc per Euangelium patefacta est: & fuisse illis reuelatum quòd non sibi vel suo seculo, sed nobis ministrarent ea quæ per Euangelium annuntiantur. Non quòd inutilis fuerit veteri populo eorum doctrina, vel ipsis etiam nihil profuerit: sed quia thesauro potiti non sunt, quem nobis transmisit Deus per eorum manum. Nam hodie nobis ante oculos familiariter proponitur gratia de qua testificati sunt: & quum eam modicè delibauerint, vberior nobis offertur eius fruitio. Ideo Christus, qui se testimonium à Moïse habere asserit, gratiæ tamen mensuram qua Iudæos superamus extollit. Nam discipulos alloquens, Beati (inquit) oculi qui vident quæ videtis: & beatæ aures quæ audiunt quæ vos auditis. Multi enim Reges & Prophetæ hoc optarunt, nec adepti sunt. Hæc non parua est reuelationis Euangelicæ commendatio, quòd sanctis Patribus, qui rara pietate excelluerunt, nos Deus prætulit. Cui sententiæ minimè repugnat alter locus, vbi dicitur Abraham vidisse diem Christi, & gaudio exultasse. Quia etsi obscurior fuit intuitus rei procul remotæ, nihil tamen ad bene sperandi certitudinem defuit: vnde læticia illa quæ sanctum Patriarcham ad mortem vsque comitata est. Neque vox illa Iohannis Baptistæ, Deum nemo vidit vnquam,

vnige;

Malach. 4.2

3. Petr. 1. 11

Iohan. 9. 46

Mat. 13. 16

Luca 10. 23

Iohan. 8. 56

Iohan. 1. 18

vnigenitus qui est in sinu Patris enarravit nobis, pios qui ante mortui fuerant, excludit à societate intelligentiæ & lucis quæ refulget in Christi persona: sed illorum sortem cum nostra comparans, mysteria quæ sub vmbriis obscurè tantùm speculati sunt, docet nobis manifesta esse: quemadmodum probè explicat author epistolæ ad Hebræos, multifariâ & multis modis loquutum fuisse olim per Prophetas, nunc verò per dilectum Filium. *He. I. 1. 1* Quauis ergo vnigenitus ille, qui nobis hodie est splendor gloriæ & character substantiæ Dei patris, olim Iudæis innotuerit, sicuti alibi citauimus ex Paulo, fuisse antiquæ liberationis ducem, verum tamen est quod alibi tradit idem Paulus, Deum qui iussit è tenebris lumen splendescere, nunc illuxisse cordibus nostris, ad illustrandam notitiam gloriæ Dei in facie Iesu Christi: quia vbi apparuit in hac sua imagine, quodâmodo se fecit visibilè, prout obscura & vmbra-tilis antè fuerat eius species. Quo turpior & magis detestabilis est eorum ingratitude ac prauitas, qui hîc in meridiè cæcutiunt. Et ideo mentes eorum à Satana obtenebratas esse dicit Paulus, ne cernant gloriam Christi, nullo velo interposito, in Euangelio refulgentem. *2. Cor. 4. b. 6*

2 Porro Euangelium accipio pro clara mysterii Christi manifestatione. Fateor certè, quatenus Euangelium vocatur à Paulo doctrina fidei, eius partes censerî quæcunque passim in Lege occurrunt promissiones de gratuita peccatorum remissione, quibus sibi Deus reconciliat homines. Fidem enim terroribus illic opponit, quibus angitur & vexatur conscientia, si ex operibus petenda sit salus. Vnde sequitur, vocem Euangelii largè sumèdo, sub ea comprehendi quæ olim testimonia Deus misericordiæ suæ paternique fauoris Patribus dedit. Verùm per excellentiam aptari dico ad promulgationem exhibitæ in Christo gratiæ. Idque non modò communi vîu receptum est, sed à Christi & Apostolorum auctoritate pender. Vnde proprium hoc illi tribuitur, ipsum prædicasse Euangelium regni. Et Marcus præfatur hoc modo, Initium Euangelii Iesu Christi. Nec verò opus est locos colligere quibus probetur res satis superque nota. Suo igitur aduentu Christus vitam & immortalitatem illustrauit per Euangelium. Quibus verbis non intelligit Paulus demersos fuisse Patres in tenebris mortis, donec carnem indueret Filius Dei: sed hanc prærogatiuam honoris Euangelio vendicans, nouum & insolitum legationis genus fuisse docet, qua Deus quæ pollicitus fuerat præstitit: vt in Filii persona extaret promissionum veritas. Nam etsi semper experti sunt fideles verû esse illud Pauli, In Christo omnes promissiones esse etiâ & amen: quia eorum cordibus fuerunt obsignatæ: quia tamen omnes nostræ salutis numeros in carne sua impleuit, viua ipsa rerum exhibitio iure nouum & singulare præconium obtinuit. Ex quo illud Christi, Posthac videbitis cælos apertos, & Angelos Dei ascendentes ac descendentes super Filium hominis. Et si enim al- *1. Tim. 4. 6* *Matt. 4. c. 17* *Mar. I. a. 1* *2. Tim. I. c. 10* *2. Cor. I. d. 20* *Iohan. x f. 51*

Iudere videtur ad scalam in visione ostensam Patriarchæ Jacob, præstantiam tamen aduentus sui commendat hac nota, quod ianuam cælorum nobis aperuerit vt familiaris pateat ingressus.

3 Cauendum tamen est à diabolica imaginatione Seruerti, qui dum magnitudinem gratiæ Christi extollere vult, vel saltè se velle fingit, promissiones in rotum aboler, quasi finem simul cum Legge acceperint. Obtendit, fide Euangelii nobis afferri promissionum omnium complementum. Quasi verò nulla sit inter nos & Christum distinctio. Admonui quidem nuper, Christum nihil reliquum fecisse ex tota salutis nostræ summa: sed ex eo perperam infertur, beneficiis ab ipso partis nos iam potiri: acsi falsum illud Pauli esset, salutem nostram in spe esse absconditam. Fateor quidem nos, in Christum credendo, simul transire à morte in vitam. sed tenendum interea est illud Iohannis, quanuis sciamus nos esse filios Dei, nondum tamè apparuisse, donec similes ei erimus: dum scilicet eum videbimus qualis est. Quanuis ergo præsentem spiritualium bonorum plenitudinem nobis in Euangelio Christus offerat, fructio tamen sub custodia spei semper latet, donec corruptibili carne exuti, transfiguremur in eius qui nos præcedit gloriam. Interea in promissiones recumbere nos iubet Spiritus sanctus, cuius autoritas compescere apud nos debet latratus omnes impuri illius canis. Nam teste Paulo, pietas tã futuræ quàm præsentis vitæ promissionem habet: qua ratione iactat se Apostolum Christi secundum promissionem vitæ quæ in ipso est. Et alibi nos easdem habere promissiones admonet, quibus olim donati fuerunt sancti. Denique hanc fœlicitatis summam statuit, quòd ob signati simus Spiritu promissionis sancto. Nec verò aliter Christo fruimur, nisi quatenus eum amplectimur promissionibus suis vestitum. Quò fit vt habitat ipse quidem in cordibus nostris, & tamen ab ipso peregrinemur: quia per fidem ambulamus, & non per aspectum. Nec malè inter se conueniunt hæc duo, nos possidere in Christo quicquid ad cælestis vitæ perfectionem spectat, & tamen fidem esse visionem bonorū quæ non videntur. Tantum in natura promissionum vel qualitate notandum est discrimen: quia Euangelium digito mōstrat quod Lex sub typis adumbravit.

4 Hinc etiam conuincitur eorum error, qui Legem nunquam aliter Euangelio conferunt, quàm operum merita gratuitæ imputationi iustitiæ. Est quidè hæc antithesis minimè repudianda: quia sæpe Paulus sub Legis nomine regulam iustè viuendi intelligit, qua Deus à nobis exigit quod suum est, nullam vitæ spem faciens nisi omni ex parte obsequimur, ac vicissim maledictione addita si vel minimum defletemus: nempe vbi disputat gratis nos placere Deo & per veniam iustos censeri, quia nusquam inuenitur Legis observatio, cui merces promissa est. Aptè igitur Paulus iustitiam Legis & Euangelii facit inter se contrarias. Sed non ira successit Euangelium toti Legi, vt diuersam rationem salutis afferret: quin
potius

Rom. 8.

24

1. Tim. 4

b. 8

2. Ti. 1.

a. 1

2. Cor. 7.

a. 1

potius vt sanciret ratumque esse probaret quicquid illa promiserat, & corpus vmbri adiungeret. Neque enim Christus, vbi dicit Legem & Prophetas fuisse vsque ad Iohannem, Patres maledictioni addicit, quam effugere non possunt serui Legis: sed rudimentis tantum imbutos fuisse significat, vt longè subsisterent infra Euangelicæ doctrinæ altitudinem. Proinde Paulus, Euangelium appellans Dei potentiam in salutem omni credenti, mox addit habere testimonium à Lege & Prophetis. In fine verò eiusdem Epistolæ, quanquam præconium Iesu Christi reuelationem esse tradit mysterii temporibus æternis taciti, sententiam hanc addita explicatione mitigat, manifestarum esse docens per Scripturas Propheticas. Vnde colligimus, vbi de tota Lege agitur, Euangelium respectu dilucidæ manifestationis tantummodo ab ea differre: cæterum propter inæstimabilem gratiæ affluentiam, quæ nobis fuit in Christo exposita, non abs re eius aduentu dicitur erectum fuisse in terris cæleste Dei regnum.

5 Iam inter Legem & Euangelium interpositus fuit Iohannes, qui medium obtinuit munus, & vtrique affine. Etsi enim Christum vocans agnum Dei & victimam expiandis peccatis, summam Euangelii protulit: quia tamen incomparabilem illam virtutem & gloriam quæ demum enituit in resurrectione, non explicuit: Christus Apostolis parem esse negat. Hoc enim significant eius verba, *Matth. II. 12* quanuis inter filios mulierum excellat Iohannes, qui tamen minimus est in regno cælorum, maiorem illo esse. Quia non hominum personas illic commendat: sed postquam prætulit omnibus Prophetis, Euangelii prædicationem in summum gradum attollit, quam alibi vidimus notari per regnum cælorum. Quod autem se vocem tantum esse Iohannes ipse respondet, quasi Prophetis esset inferior, non facit hoc simulatæ humilitatis causa, sed docere vult sibi non mandatam esse propriam legationem, sed officio apparitoris se defungi: sicuti à Malachia prædictum erat, Ecce mitto Eliam Prophetam antequam veniat dies Iehouæ magnus & terribilis. Nec verò aliud toto ministerii sui cursu egit quàm vt Christo pararet discipulos. Sicuti etiam hoc sibi diuinitus iniunctum esse ex Iesaja probat. Hoc sensu dictus est à Christo lucerna ardens & lucens, quia nondum illuxerat plenus dies. Nec tamen hoc obstat quominus numeretur inter Euangelii præcones, sicuti eodem vsus est Baptismo, qui postea traditus fuit Apostolis. Sed quod exorsus est, non nisi Christo in cælestem gloriam recepto liberiore progressu per Apostolos completum est.

De similitudine Veteris & Noui testamenti.

CAP. X.

HX superioribus liquere iam potest, quoscunque ab initio mundi homines Deus in populi sui sortem cooptauit, eadem lege atque doctrinæ eiusdem quæ inter nos viget via-

culo fuisse ei fœderatos. sed quia non parum interest caput hoc stabiliri, vice appendicis annectam, quum Patres eiusdem nobiscum hæreditatis fuerint consortes, & eiusdem Mediatoris gratia communem salutem sperauerint, quatenus in societate hac diuersa fuerit eorum conditio. Quamquam autem quæ ex Lege ac Prophetis ad eius probationem collegimus testimonia, palam faciunt non aliam vnquam fuisse in Dei populo religionis pietatisque regulam: quia tamen apud scriptores multa sæpe de discrimine Veteris ac Noui testamenti disputantur, quæ scrupulum parum acuto lectori iniicere possint, huic rei meliùs atque exactiùs discutienda peculiarem locum iure destinabimus. Quinetiam quod utilissimum alioqui futurum erat, necessarium nobis fecerunt prodigiosus nebulo Seruetus & furiosi nonnulli ex Anabaptistarum secta, qui non aliter de Israelitico populo sentiunt quàm de aliquo porcorum grege, utpote quem nugantur à Domino in hac terra faginatam, citra spem vllam cælestis immortalitatis. Hunc ergo pestiferum errorem ut arceamus à piis animis, simul etiam ut difficultates omnes eximamus, quæ audita diuersitatis mentione inter Vetus ac Nouum testamentum, laboriri prorinus solent, obiter inspiciamus quid simile, quidve diuersum habeant, quod olim cum Israelitis fœdus ante Christi aduentum Dominus pepigit, & quod nunc eo manifestato percussit nobiscum.

2 Ac vno quidem verbo expediri vtrunque potest: Patrum omnium fœdus adeò substantia & re ipsa nihil à nostro differt, ut vnum prorsus atque idem sit: administratio tamen variat. Sed quia ex tanta breuitate nemo certam intelligentiam assequeretur, longiorem explicationem, siquid prodesse volumus, persequi necesse est. Cæterùm in similitudine vel potiùs vnitae ostendenda, singulas particulas, quæ iam expeditæ sunt, ex integro retractare superuacuum fuerit: miscere verò quæ adhuc alibi dicenda erunt, intempestiuum. In tribus autem maximè capitibus hîc insistendum est, Primum ut teneamus, non carnalem opulentiam ac fœlicitatem metam fuisse Iudæis propositam, ad quam demum adspirarent, sed in spem immortalitatis fuisse cooptratos: atque huius adoptionis fidem illis fuisse tum oraculis, tum Lege, tum Prophetiis certò factam. Deinde, fœdus quo cõciliari Domino fuerunt, nullis eorum meritis, sed sola Dei vocantis misericordia fuisse suffultum. Tertium, & habuisse ipsos & cognouisse mediatorem Christum, per quem & Deo coniungerentur, & promissionum eius compotes forent. Ex quibus secundum, quia nondum fortè satis innotuit, suo loco fusè demonstrabitur. Plurimis enim ac luculentis Prophetarum testimoniis confirmabimus, à mera fuisse bonitate ac indulgentia quicquid vnquam Dominus populo suo benefecit ac promisit. Tertium quoque suas habuit sparsim non obscuras demonstrationes. Ac ne primum quidem intactum reliquimus.

3 In hoc ergo explicando (quia ad causam præsentem maximè pertinet

pertinet, & de ipso plus controuersæ nobis faciunt) intentionem
 ponemus operam. sic tamen ut siquid aliorum explicationi adhuc
 deest, obiter sufficiatur, vel oportuno deinde loco addatur. Sanè
 de omnibus dubitationem eximit Apostolus, quum ait Deum Pa-
 trem Euangelium, quod de Filio suo secundum tempus destina-
 tum promulgauit, longè antè per Prophetas in Scripturis sanctis
 promississe. Item, fidei iustitiam quæ per Euangelium ipsum doce-
 tur, testimonium habere à Lege & Prophetis. Euangelium siqui-
 dem hominum corda non in præsentis vitæ læticia detinet, sed ad
 spem immortalitatis euehit: non terrenis deliciis affigit, sed spem
 in cælo repositam annuntians, illuc quodammodo transportat.
 Sic enim alibi definit, Posteaquam Euāgelio credidistis, obsignati
 estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nos-
 stræ, in redemptionem acquisitæ possessionis. Item, Audiuimus fi-
 dem vestram in Christo Iesu & charitatem erga sanctos: propter
 spem vobis repositam in cælis, de qua audistis per sermonem ve-
 racem Euangelii. Item, Vocauit nos per Euangelium, in participa-
 tionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Vnde & verbum salutis
 & potentia Dei ad saluandos fideles, & regnum cælorum nuncu-
 patur. Quòd si spiritualis est Euangelii doctrina, & ad vitæ incor-
 ruptibilis possessionem aditū aperit, ne putemus eos quibus pro-
 missum ac denuntiatum fuit, præterita neglectaque animæ cura, in
 captandis corporis voluptatibus instar pecudum obstupuisse. Neè
 cauilletur hîc quispiam, promissiones quæ in Lege & Prophetis de
 Euangelio sunt cõsignatæ nouo populo esse destinatas. Nam pau-
 lò pòit quàm illud posuit de Euangelio in Lege promissio, subiicit
 quæcunque Lex continet, ad eos sine dubio propriè dirigi qui sub
 Lege sunt. In alio quidem argumento fateor. sed non adeo erat
 obliuiosus, ut quum diceret ad Iudæos verè pertinere quæcunque
 Lex docet, non cogitaret quid paucis antè versibus affirmasset de
 Euangelio in Lege promissio. Clarissimè ergo demonstrat Apo-
 stolus ad futuram vitam præcipuè spectasse testamentum Verus,
 quum sub eo dicit Euangelii promissiones contineri.

4 Eadem ratione sequitur & gratuita Dei misericordia consti-
 tisse, & Christi intercessione fuisse confirmatum. Nam & Euange-
 lica prædicatio nihil aliud quàm paterna Dei indulgentia iustifi-
 cari præter suum meritum peccatores pronuntiat: & tota eius sum-
 ma in Christo terminatur. Quis igitur expertes Christi Iudæos fa-
 cere ausit, quibuscum audimus fuisse percussum Euangelii fœdus,
 cuius vnicum fundamentum Christus est? Quis alienos reddere à
 gratiæ salutis beneficio, quibus administratam fuisse audimus
 iustitiæ fidei doctrinam? Ac ne diu de re liquida disceptemus, ha-
 bemus insignem domini sententiam: Abraham exultauit ut videret
 diem meum: vidit, & gauisus est. Et quod de Abraham testatur
 illic Christus, ostendit Apostolus in fideli populo fuisse vniuersa-
 le, quum dicit Christum manere heri, hodie, & in secula. Neque

Lucæ 1.
e. 54, &
g. 72
 enim de Christi æterna diuinitate simpliciter illic loquitur: sed de eius virtute, quæ perpetuò fidelibus fuit patefacta. Quare & beata Virgo & Zacharias in suis canticis reuelatam in Christo salutem exhibitionem esse dicunt promissionum, quas Abraham & Patriarchis olim fecerat Dominus. Si Christum suum exhibendo, iurifurandi sui vereris fidem soluit Dominus, dici non potest quin eius finis in Christo & vita æterna semper fuerit.

1. Cor.
10. a. 1,
& c. 11
 5 Quin Apostolus non fœderis tantum gratia pares nobis facit Israelitas, sed etiam sacramentorum significatione. Nam pœnarum exemplis quibus castigatos olim fuisse illos Scriptura recitat, deterrere Corinthios volens, ne in similia flagitia incurrerent, à præfatione ista orditur, Non esse cur vllam prærogatiuam nobis vendicemus, quæ nos à Dei vindicta eripiat quam illi subierunt, quando non iisdem modò beneficiis prosequutus sit illos Dominus, sed iisdem quoque symbolis illustrem inter eos gratiam suam reddiderit. ac si diceret, Si confiditis vos extra periculum esse, quia & Baptismus quo insigniti estis, & Cœna quam quotidie suscipitis, eximias habent promissiones: interim contempta Dei bonitate, licentiosè lasciuitis: scitote nec Iudeos talibus symbolis caruisse, aduersus quos tamen iudicia sua Dominus seuerissimè exercuit. Baptizati sunt in transitu maris & nube qua protegebantur ab ardore solis. Trãsitum illum Baptismum carnalem fuisse aiunt, qui spirituali nostro secundum quandam proportionem respondeat. Verum si id recipitur, non procederet Apostoli argumentum, qui hîc vult ademptum Christianis ne Baptismi prærogatiua Iudæos præcellere se putent. Nec obnoxium est huic cauillo quod protinus sequitur, Illos eandem nobiscum spiritualem escam manducasse, ac eundem bibisse spiritualem potum, quem Christum interpretatur.

Iohan. 6.
e. 31
 6 Obiiciunt quidem ad frangendam hanc Pauli sententiam, quod ait Christus, Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: Qui manducat carnem meam, non morietur in æternum. quæ duo inter se nullo negotio conciliantur. Dominus, quia sermonem habebat ad auditores, qui tantum ventris alimento quærebant saturari, verum animæ cibum non curabant, ad eorum captum orationem aliquantum attemperat, præsertim verò comparationem mannae & corporis sui pro eorum sensu statuit. Postulabant vt acquirendæ sibi authoritatis gratia suam virtutem miraculo aliquo approbaret quale ediderat Moses in deserto quum manna è cælo impetrauerat. In manna autè nihil apprehendebant nisi carnalis inedia, qua populus tunc afflictabatur, remedium: ad mysterium illud sublimius, quod Paulus respicit, nõ penetrabant. Christus ergo, vt demonstret quanto præstantius à se beneficium expectare debeant, quàm quod à Mose collatum patribus suis prædicarent, hanc comparationem format, Si magnum fuit opinione vestra, & memorabile miraculum, quod Dominus per Mosen

popu-

populo suo, ne in deserto fame periret, cælestem cibum subministravit, quo sustentaretur ad modicum tempus: hinc colligitur quod excellētiore sit cibus qui immortalitatem largitur. Videmus cur quod in manna præcipuum erat, prætermiserit Dominus, infimam tantum eius utilitatem notarit. Nempe quoniam Iudæi, velut exprobrandi studio, Moſen illi obiecerant, qui populi necessitati mannae remedio opitularus esset: respondet, se longè superioris gratiæ esse administrum, præ qua vileſcere merito debeat carnalis populi educatio, quam solam tanti æstimabant. Paulus quia nouerat Dominum, quum manna è cælo deplueret, non in ventris duntaxat pastum effudiſſe, sed spiritualis quoque mysterii loco dispensasse ad figurandam quæ in Christo habetur spiritualem viuificationem, partem istam, quæ consideratione dignissima erat, non negligit. Quare certò clarèque conficitur, non easdem modò quibus nos dignatur nunc Dominus, vitæ æternæ ac cælestis promissiones communicatas fuisse Iudæis, sed etiam sacramentis verè spiritualibus obſignatas. Qua de re copiose Augustinus aduersus Faustum Manichæum disputat.

7 Quòd si testimonia ex Lege & Prophetis sibi recitari malint lectores, ex quibus perspiciant spirituale fœdus fuisse Patribus etiam commune sicuti ex Christo & Apostolis audimus: huic quoque voto obsequar, eoque libentiùs quòd ita certius conuincuntur aduersarii, nequid postea tergiversari queant. Atque ab ea quidem demonstratione incipiam, quam tametsi Anabaptistarum supercilio futilem & penè ridiculam fore scio, apud dociles tamen & sanos plurimum valebit: ac pro confesso sumo, eam verbo Dei inesse vitæ efficaciam, vt quoscunque Deus participatione eius dignatur, eorum animas viuificet. Valuit enim semper illud Petri: *ſe-* 1. Pet. 1.
d. 23
ſen esse incorruptibile quod in æternum manet, sicuti etiam ex *Ieſa.* 40.
b. 6
verbis Ieſaiæ colligit. Iam quum hoc sacro vinculo Deus olim sibi deuinxerit Iudæos, non dubium est quin eos segregauerit in spem æternæ vitæ. Nam quum verbum fuisse amplexos dico, quod illos Deo propius adiungeret, communicandi rationem intelligo, non illam generalem quæ per cælum & terram omnèsque mundi creaturas diffunditur (quæ licet vniuersa viuificet pro suæ vnumquodque naturæ modo, non tamen à corruptionis necessitate eruit) sed istam specialem qua piorum animæ & illuminantur in Dei notitiam, & illi quodammodo copulantur. Huiusmodi verbi illuminatione quum adhæserint Deo, Adam, Abel, Noe, Abraham, & reliqui patres, dico minimè dubium esse quin illis in regnum Dei immortale fuerit ingressus. Erat enim solida Dei participatio, quæ extra vitæ æternæ bonum esse non potest.

8 Si tamen illud nonnihil implicitum videtur: age, ad ipsam fœderis formulam tranſeamus: quæ non placidis modò ingenuis satisfaciet, sed eorum incitiam abundè coarguet qui contradicere nituntur. Sic enim semper pepigit cum seruis suis Dominus,

Leui.26. Ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum: quibus verbis &
b.12 vitam, & salutem, & omnem summam beatitudinis comprehendi
 Prophetæ quoque exponere soliti sunt. Non enim David sine cau-
Pfal.144 sa sæpius pronuntiat, beatum populum cuius Dominus est Deus:
d.15 beatam gentem quam in hæreditatem sibi elegit: nec terrenæ qui-
Pfal.33. dem fœlicitatis gratia, sed quoniam à morte eripit, perpetuò con-
c.12 seruat, æternæque misericordia prosequitur quos in populum as-
Habac. sumpsit. Quemadmodum est apud alios Prophetas, Tu Deus nos-
i.c.12 ter, non moriemur. Dominus, Rex noster, Legislator noster: ipse
Iesù.33. saluabit nos. Beatus es Israel, quia in Domino Deo saluaris. Sed ne
d.21 in re superuacua multum laboremus, passim in Prophetis recurrit
Deut.33. hæc admonitio, nihil ad bonorum omnium affluentiam adeòque
d.29 salutis certitudinem deesse, modò nobis Dominus sit in Deum:
 & meritò. Si enim facies eius, simul atque illuxit, præsentissimum
 est salutis pignus, cuinam se homini in Deum manifestet, cui non
 salutis quoque thesauros aperiat? Hac enim conditione Deus nos-
Leui.26. ter est vt in medio nostri habitet, quemadmodum per Moysen te-
b.11 stabatur. Obtineri autem talis eius præsentia non potest, vt non
 simul vita possideatur. Atque vt nihil vltra exprimeretur, satis cla-
Exod.6. ram habebat vitæ spiritualis promissionē in his verbis, Sum Deus
a.7 vester. Non enim solis vtique corporibus Deum se fore denuntia-
 bat, sed animis præcipuè. animæ autem, nisi per iustitiam Deo
 coniunctæ, ab ipso alienæ in morte manent. Adsit rursus illa con-
 iunctio: perpetuam salutem secum ducet.

9 Accedit eò, quòd non modò se illis Deum esse testabatur, sed se quoque semper fore promittebat: quò spes eorum præsentibus bonis non contenta, in æternitatem protenderetur. Id porrò valuisse apud eos temporis futuri notationem ostendunt multæ voces, vbi se non in præsentibus tantùm malis, sed in posterum consolantur fideles: quòd sibi Deus nunquam defuturus esset. Iam verò (quæ pars erat secunda promissionis) ipsos de Dei benedictione extra terrenæ vitæ limites erga se prorogãda clariùs etiam-

Gen.17. num confirmabat, Ero Deus seminis vestri post vos. Nam si suam
a.7 erga mortuos benevolentiam declaraturus erat, benefaciendo posteris: erga ipsos multò minus defuturus erat eius fauor: Neque enim instar hominum est Deus, qui suum ideo amorem ad amicorum filios transferunt, quia morte interrumpitur eorum facultas, quo minus iis quibus bene volebant impendãt sua officia. at Deus, cuius beneficentia morte non impeditur, suæ profectò misericordix fructum mortuis non tollit, quam eorum causa transfundit in mille generationes. Præclaro igitur documento magnitudinem atque affluentiam suæ bonitatis, quam post mortem sensuri essent, volebat illis Dominus commendare, quum talem describebat quæ in totam familiam exuberaret. Huius verò promissionis veritatem tum obsignauit Dominus, & quasi complementum protulit, quum Deum se Abraham, Isaac & Iacob longè post eorum

rum

rum mortem appellaret. Quid enim? annon ridicula erat appellatio, si perierant? Perinde enim fuisset ac si ita foret loquutus, Ego sum Deus eorum qui non sunt. Proinde vno isto argumento Sadducæos à Christo constrictos fuisse Euangelistæ referunt, vt ne inficiari quidē possent resurrectionē mortuorū à Mose esse testatam, nempe qui ex ipso Mose didicerant, omnes sanctos esse in manu illius. Vnde inferre promptum erat, ne morte quidem extingui quos in tutelam, custodiam, protectionēque suam recepiſſet qui mortis & vitæ est arbiter.

10 Iam (qui præcipuus est cardo in hac controuersia) dispiciamus annon ipsi quoque fideles sic instituti fuerint à Domino, vt meliorem alibi vitam sibi esse sentirent, ac neglecta terrena, illam meditarētur. Primū, quæ diuinitus iniuncta illis fuit viuēdi conditio, assiduum erat exercitium, quo admonerentur se omnium esse miserrimos si in hac modò vita fœlices essent. Adam, vel sola recordatione perditæ fœlicitatis infœlicissimus, anxius laboribus egestatem suam agrè sustentat. ac ne in solis manuum laboribus Dei maledictione prematur, vnde solatiū illi restabat, extremum luctum percipit. Ex duobus filiis alter illi nefando fratris parricidio eripitur: eum habet superstitem cuius aspectum meritò detestetur ac horreat. Abel in ipso ætatis flore crudeliter trucidatus, exemplum est humanæ calamitatis. Noe bonam ætatis partem (dum totus orbis securè deliciatur) cum magna fatigatione in arca extruenda deterit. Quòd mortem effugit, id fit maioribus eius molestiis quàm si centum mortes obeundæ essent. Nam præterquam quòd arca illi est quasi sepulchrum decem mensium, in suauius nihil esse potest quàm in animalium stercorebus penè immersum tandiu detineri. Postquam tantas difficultates eluctatus est, in nouam mœroris materiam incidit: ludibrio se haberi à proprio filio videt: & ei quem magno Dei beneficio saluum ex diluuioreceperat, suo ipsius ore maledicere cogitur.

11 Abrahami quidem vnus instar decem myriadum nobis esse debet, si spectatur eius fides, quæ nobis in optimam credendi regulam proponitur: in cuius etiam genere, vt filii Dei simus, cense-ri nos oportet. Quid vero absurdius quàm patrem omnium fidelium esse Abraham, & ne postremum quidem angulum inter illos tenere? Atqui ex numero, imò ex gradu apprimè honorifico deiici non potest, quin aboleatur tota Ecclesia. Iam quod ad vitæ experimenta attinet: vbi primū vocatur Dei imperio, à patria, parentibus, amicis auellitur: in quibus præcipuam vitæ dulcedinem esse putant: ac si illum destinato consilio omnibus vitæ oblectamentis spoliare Dominus veller. Simul ac terram ingressus est in qua iubetur habitare, fame inde exigitur. Eò ad opem quærendam refugit, vbi, quòd se incolumē seruet, necesse habet vxorem prostituere. quod incertum an multis mortibus fuerit acerbius. Vbi in terram habitaculi sui reuersus est, inde rursus fame expellitur. Qualis est

Gen. 12.
c. 12

foelicitas, eam terram incolere vbi tories esuriendū, imò verò inedia pereundum, nisi aufugias? Simul eodem necessitatis redigitur apud Abimelech, vt caput redimere iactura vxoris opus habeat. Dum huc atque illuc multos annos incertus vagatur, assiduis feruorum rixis compellitur nepotem, quem filii loco habebat, à se dimittere. Quæ discessio sine dubio non aliter ab eo accepta fuit, quàm si membri vnus sectionem passus foret. Paulò post captiuum ab hostibus abripi audit. Quocunque pergat, vicinos reperit immanis barbariæ, qui ne ex estossis quidē magno labore puteis aquam bibere sinant. Neque enim vsus redimeret à rege Gerar, nisi antè fuisset prohibitus. Iam vbi ad effcetam senectutem ventum est, quod habet ea ætas insuauissimum & acerbissimum, orbitate mulctatum se videt, donec præter spem Ismaelem gignit: cuius tamen natiuitatē magno redimit, dum Saræ probris fatigatur perinde ac si ancillæ contumaciam fouendo, domesticæ perturbationis ipse causa esset. Nascitur demum Isaac, sed ea mercede vt exturbetur primogenitus Ismael, ac pro derelicto penè hostiliter proiciatur. Vbi solus relictus est Isaac, in quo acquiescat defessa boni viri senectus, paulo post mactare ipsum iubetur. Quid calamitosus excogitet humana mens quàm patrem fieri filii carnificem? Si morbo absumptus foret, quis non putasset miserrimum esse senem, cui in ludibrium datus esset filius, ob quem orbitatis dolor ei geminaretur? Si ab extraneo aliquo interfectus, indignitate multum esset aucta calamitas. Istud verò omnia calamitatis exempla superat, patris manu trucidari. Sic denique toto vitæ curriculo iactatus ac vexatus fuit, vt si quis velut in tabula exemplar calamitosæ vitæ depingere velit, nihil reperiat magis appositum. Neque obiciat quispiam eum non fuisse prorsus infelicem, quòd à tot tantisque tempestatibus prosperè tandem emerferit. Non enim beatam vitam ducere illum dicemus, qui per infinitas difficultates ad longum spatium laboriosè eluctetur: sed qui, siue malorum sensu, præsentibus bonis placidè fruatur.

12 Isaac, qui minoribus malis afflictatur, vix tamen minimum suauitatis gustum percipit. Eas ipse quoque vexationes experitur quæ beatum esse hominem in terra non sinant. Illum fames fugat è terra Chanaan: vxor è sinu illi eripitur: vicini illum subinde exagitant, ac modis omnibus premunt, vt de aqua etiam cogatur decertare: domi suæ à nuribus multum molestiarū sustinet: filiorum dissidio angitur: nec mederi tanto malo potest, nisi per exiliū eius cui benedixerat. At verò Iacob nihil quàm extremæ infelicitatis insigne est exemplar. Pueritiam domi inquietissimè transigit inter fratris primogeniti minas ac terrores, quibus demum cedere cogitur. Profugo à parentibus ac naturali solo præterquã quòd acerbum est exulare, apud Laban auūculum nihilo mitius ac humanius accipitur. Parum est durissimam atque austerissimā septem annis seruire seruitutem, nisi dolo malo in vxore eludatur. Alterius vxoris gratia

Gen. 26.

g. 35

Gen. 26.

20

Gene.

28. 4. 5

Gen. 27.

41

Gen. 29.

c. 20

gratia in nouam feruitatem ingrediendum est, vbi totum diem solis æstu torreatur, noctu peruigil vrgeatur gelu ac frigore, quem admodum ipse conqueritur. Tantam vitæ alperitatem dum annos viginti sustinet, quotidie nouis soceri iniuriis affligitur. Nec domi suæ quietus est, quàm videt vxorum odiis, iurgiis, æmulationibus distractam ac penè dissipatam. Vbi in patriam iubetur se recipere, abitu captare illi necesse est ignominiosæ fugæ similè: nec tamen soceri iniquitatem ita potest effugere quin eius probris ac contumeliis in medio itinere vexetur. Excipit mox eū multò sæuior difficultas. Nam dum ad fratrem accedit, tot mortes habet in conspectu, quot ab homine crudeli & inimico parari queant. Diris ergo terroribus supramodum discruciat ac discerpitur quandiu aduentum eius expectat: vbi in conspectum eius prodit, tanquam semimortuus ad pedes procumbit, donec placatiorem sentit quàm sperare ausus fuerat. Ad hæc Rachele, vnicè dilecta coniuge, primo terræ ingressu priuatur. Postea quem ab ea filiū sustulerat, eoque præ aliis amabat, à fera laceratum audit: cuius ex morte quantum mœrorem ceperit, declarat ipse, quòd post diurnas lachrymas solatiis omnibus viam obstinatè claudit, nihil sibi reliquum faciens nisi vt descendat ad filium lugens in sepulchrum. Interim raptus & defloratio filix, in iis vindicandis filiorum audacia, quæ illum non fœtere modò fecerat apud omnes regionis incolas, sed præsentissimum interneconionis periculum illi creauerat, quantum anxietatis, luctus, tædii causæ erant? Sequitur horrendum illud flagitium Rubè primogeniti, quo nihil grauius accidere poterat. Nam quum inter summa infortunia reponatur vxoris pollutio, quid dicendum sit vbi à proprio filio perpetratum est id scelus? Aliquantò post altero incestu contamina: ur familia, vt constantissimum aliqui & infractum calamitatibus animum tot dedecora labefactare debeant. Sub extremum vitæ, dum suæ ac suorum inedia succurrere querit, noui infortunii nuntio percellitur, qui intelligit filium alterum in vinculis detineri, quem vt recipiat, Benjamin vnicum suum desiderium permittere aliis cogitur. Quis putet in tanta malorum congerie momentum illi datum quo saltem securè respiraret? Itaq; ipse optimus de se testis asseuerat Pharaoni, dies suos breues ac malos fuisse super terram. Qui per continuas miseras vitam se transegisse pronuntiat, negat profectò eam prosperitatem se sensisse quæ illi à Domino promissà fuerat. Ergo aut malignus ingratusque Dei gratiæ æstimator erat Iacob, aut verè se miserum fuisse super terram profitebatur. Si vera fuit affirmatio, sequitur non habuisse ipsum spem in rebus terrenis defixam.

13 Si sancti iusti Patres (quod vtrique indubitatū est) beatā vitam expectarunt è manu Dei, aliam quàm terrestris vitæ beatitudinem & cogitarunt & viderūt. Quod etiā pulcherrimè ostendit Apostolus, Fide (inquit) demoratus est Abraham in terra promissionis, tanquam aliena, in casulis habitando, cum Isaac & Iacob confor-

tibus eiusdem hæreditatis. Expectabant enim bene fundatam ciuitatem, cuius opifex ac conditor Deus. In fide defuncti sunt omnes isti, non acceptis promissionibus: sed procul eas inspicientes, ac credentes, confitentésque quòd hospites & inquilini forent super terram. Quo significant se patriam inquirere, & si desiderio eius quam reliquerant tacti fuissent, erat facultas reuertendi: sed meliorem appetebant, nempe cælestem. Vnde Deus non erubescit vocari eorum Deus: quãdo parauit illis ciuitatem. Stipitibus enim obtusiores fuissent, tam pertinaciter promissiones consectando, quarum nulla spes in terris apparebat, nisi complementum earum alibi expectassent. Id verò in primis non sine ratione viget, quòd

Gen. 47. b.9. peregrinationem, hanc vitam nuncuparunt: qualiter & Moses refert. Si enim peregrini & inquilini sunt in terra Chanaan, vbi promissio Domini qua illius constituti erant hæredes? Manifestè ergo indicat longiùs spectare quòd de possessione illis Dominus promiserat. Quare pedem in terra Chanaan non acquisierunt nisi in sepulchrum, quo testabantur se sperare fructum promissionis non-
Act. 7. a. 5 nisi post mortem percepturos. Atque hæc causa est cur tanti æstimauerit Iacob illic sepeliri, vt iureiurando adegerit filium Ioseph
Gen. 47. g. 29. 30 ad eam pollicitationem: cur Ioseph post aliquot secula transferri
Gene. 50. g. 25 ossa sua, iam pridem in cinerem collapsa voluerit.

14 Denique apertè constat, in omnibus vitæ studiis propostam futuræ vitæ beatitudinem habuisse. Quorsum enim primogenituram tantopere affectasset, tantòque periculo ambiisset Iacob, quæ exilium & tantum non abdicationem illi constatura erat, boni verò nihil prorsus allatura, nisi ad altiorem benedictionem respexisset? Atque eum sibi sensum fuisse declarauit ea voce quam inter vltimos spiritus edidit, Salutare tuum expectabo Domine.

Gen. 49. c. 18 Quam salutem expectasset, quum intelligeret se animam expirare, nisi in morte initium nouæ vitæ cerneret? Et quid de sanctis ac filiis Dei disceptamus, quum eiusmodi intelligentiæ gustu ne is quidè caruerit qui veritatem oppugnare alioqui nitebatur? Quid enim sibi volebat Balaam, quum diceret, Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea similia eorum: nisi quòd sentiebat id quòd postea Dauid prodidit, Pretiosam esse mortem sanctorum in conspectu Domini: mortem verò impiorum pessimam?
Nu. 23. b. 10 Si vltima linea & meta in morte forent, nullum in ea notari posset discrimen iusti & impii. sorte, quæ post mortem vtrosque diuersa manet, inter se distinguuntur.

15 Nondum ultra Mosen progressi sumus: quem isti nihil aliud officii habuisse dicunt quàm vt carnalem populum agri vbertate, rerumque omnium copia ad colendum Deum induceret: & tamen (nisi quis sponte semet offerentem lucem refugiat) perspicua iam extat spiritualis fœderis declaratio. Quòd si ad Prophetas descendamus, illic plenissimo fulgore & vita æterna & regnum Christi se profert. Ac primùm Dauid, qui vt tempore aliis fuit superior,

ita pro ordine diuinæ dispensationis cælestia mysteria obscurius quàm illi adumbravit, quanta tamen perspicuitate ac certitudine ad eum scopum omnia sua dirigit? Terrestrem habitationē qualiter æstimarit testatur hæc sententia, Aduena hic sum & peregrinus, quemadmodum omnes Patres mei. Vanitas omnis homo viuens: velut umbra quisque obambulat. Et nunc quæ expectatio mea Domine: spes mea ad te ipsa. Sanè qui nihil esse in terra solidum aut stabile confessus, spei tamen in Deum firmitatem retinet, alibi repositam sibi fœlicitatem contempletur. Ad eam contemplationem fideles reuocare solet, quoties vult eos verè consolari. Nam alibi, postquam de breuitate fluxaque & euanida imagine humanæ vitæ loquutus est, subiicit, Misericordia autem Domini vsque in æternum, super timentes eum. Cui simile est quod habetur etiam Psalmo centesimo secundo, Initio Domine tu fundasti terram, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: velut vestis veterascent, & sicut indumentū mutabis eos. Tu autem idem ipse perstas, & anni tui nō deficient. Filii seruatorum tuorum habitabunt, & posterii eorum coram re stabilientur. Si ob cæli ac terræ interitum non desinunt pii stabiliri coram Domino: sequitur eorum salutem cum Dei æternitate esse coniunctam. Atqui omnino non potest stare spes ista, nisi in promissionem recumbat quæ apud Iesaiam exponitur, Cæli (inquit Dominus) sicut fumus liquefcent: terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores eius sicut hæc interibunt: salus autem mea in æternum erit, & iustitia mea non deficiet. Vbi iustitiæ ac saluti tribuitur perpetuitas, non quatenus penes Deum resident, sed quatenus ab hominibus sentiuntur.

16 Neque verò aliter accipere liceat quæ de fidelium prospero successu passim canit, nisi vt in cælestis gloriæ manifestationem conferantur. Qualia sunt, Custodit Dominus animas sanctorum suorum: de manu peccatoris liberabit eos. Lux orta est iusto, & rectis corde læticia. Itē, Iustitia pii manet in seculum seculi, cornu eius exaltabitur in gloria: desiderium peccatorum peribit. Item, Veruntamen iusti confitebuntur nomini tuo: habitabūt recti cum vultu tuo. Item, In memoria æterna erit iustus. Item, Redimet Dominus animas seruatorum suorum. Siquidem seruos suos Dominus impiorum libidini non vexandos modò, sed lacerandos pendendisque sæpe permittit. in tenebris & squallore languere patitur bonos, dum impii penè inter stellas refulgent: nec illos ita vultus sui serenitate exhilarat vt diuturna lætitia fruantur. Quamobrem ne ipse quidem dissimulat, si in præsentem rerum statum oculos defigant fideles, grauissima tentatione perculsum iri, ac si nulla esset innocentiae apud Deum gratia nec inerces. Aded impietas vt plurimum prosperatur ac floret, dum piorum natio ignominia, paupertate, contemptu, omnique crucis genere premuur. Parum, inquit, abfuit quin lapsus pes meus, quin effusi fuerint

gressus mei, dum vrit me fortuna stultorum, dum improborum prosperitatem video. Tandem post narrationem concludit, Instituebam cogitationem si possem hæc cognoscere: sed tormentum est spiritui meo, donec ingrediar in sanctuarium Domini, & intelligam nouissimum eorum.

17 Ergo vel ista Dauidis confessione discamus, non ignorasse sanctos Patres sub veteri Testamento quàm rarè vel nunquam in hoc mundo repræsentet Deus quæ seruis suis pollicetur, atq; ideo animos ad Dei sacrarium sustulisse, in quo reconditum habebant quod in præsentis vitæ umbra non apparet. Hoc erat vltimum Dei iudicium, quod quum oculis minimè cernerent, fide contenti erant intelligere. Qua fiducia freti, quicquid eueniret in mundo, venturum tamen aliquando tempus non dubitabant quo Dei promissiones implerentur. Qualiter istæ voces testantur, Ego in iustitia contemplanor faciem tuam, satiabor specie tua. Item, Ego sicut oliua viridis in domo Domini. Item, Iustus vt palma florebit,

Psal. 17.
d.15

Psal. 52.
b.10

Psal. 92.
d.13

sicut cedrus Libani frondescet. Plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri florebut. Adhuc fructificabunt: in senecta pingues ac virides erunt. Quum paulò antè dixisset, Quàm profundæ sunt cogitationes tuæ Iehouah, dum florent impij, germinant quasi herba, vt pereant in perpetuum. Vbi species ista & decor fidelium, nisi vbi mundi huius facies regni Dei manifestatione inuersa fuerit? In illam æternitatem quum oculos conuerterent, cõtẽpra præsentium calamitatum momentanea asperitate, secuiè in has voces erumpebant, Non dabis in æternum vt moriatur iustus. Tu verò præcipitabis scelestos in puteum interitus. Vbi in hoc mundo puteus æterni exitii qui sceleratos absorbeat, in quorum felicitate hoc quoque alibi numeratur, quòd diem extremum in puncto sine multo langore claudunt? Vbi tanta sanctorum stabilitas, quos ipse Dauid non modò concuti, sed opprimi & conteri prorsus vbique conqueritur? Nempe ob oculos sibi statuebat, nò quid ferat instabilis & plusquam æstuarua mundi vicissitudo: sed quid facturus sit Dominus quum ad æternam cæli ac terræ constitutionem olim sedebit. Quemadmodum alio loco eleganter describit,

Psal. 55.
d.23.24

Iob. 21.b.
33

Psal. 49.
b.7

Nituntur stulti opulentia sua, ob diuitias multas superbiunt: & tamen nemo, quantalibet excellentia polleat, redimere fratrem suum à morte possit, nemo pretium redemptionis Deo soluere. Quum autem videant & sapientes mori, peruersos pariter & stultos interire, & alienis relinquere diuitias suas, cogitant domos sibi permanenturas in sempiternum, habitationes in secula: & nomina sua in terra celebrant. At homo in honore non permanebit: similis erit pecudibus quæ intereunt. Hæc meditatio eorum, summa stultitia est: quam tamen posterì cupidè æmulantur. Instar gregis apud inferos collocabuntur, mors præsidebit illis. Exorta luce recti dominabuntur illis: forma ipsorum peribit: infernus, ipsorum domicilium. Primum illa stultorum irrisio, quòd in lubricis & volubilibus

bus mundi bonis acquiescant, ostendit longè aliam sapientibus quærendam esse felicitatem. Sed illic resurrectionis mysterium euidentius referat, vbi illis perditis & extinctis piorum regnum erigit. Quem enim, quæso, dicemus esse illum lucis exortum, nisi nouæ vitæ reuelationem, quæ finem præsentis sequitur?

18 Inde illa nascebatur cogitatio, quam in miseriarū solatium ac tolerantiaæ remedium fideles vsurpabant, Momentum in indignatione Domini, vita in eius misericordia. Quomodo afflictiones momento terminabant qui per totam ferè vitam affligebantur? vbi tantam videbant diuinæ benignitatis durationem, cuius vix minimum gustum delibabant? Si in terra hæssissent, nihil tale reperire poterant: sed quia cælum intuebantur, agnoscebant punctum esse temporis quo exercentur per crucem sancti à Domino: miserationes seculi esse, quibus colliguntur, rursus impiorum, qui per somnium beati ad diem vnum essent, æternum ac nunquam finiendum exitium præuidebant. Vnde illæ voces, Memoria iusti in benedictione erit, nomen autem impiorum putrescet. Pretiosa mors sanctorum in conspectu Domini: mors peccatorum pessima. Item apud Samuelem, Dominus pedes sanctorum seruabit, & impii in tenebris conticescent: quæ significant, illos probè cognouisse, vtcunque variè circumferrentur sancti, vltimum tamen eorum exitum, vitam ac salutem: impiorum fœlicitatem amœnam esse viam qua in mortis voraginem paulatim labuntur. Ideo istorum mortem vocabant exitium incircuncisorum, vt quibus resurrectionis spes præcisa esset. Quare nullam hac excogitare potuit Dauid grauiorem imprecationem, Deleantur de libro vitæ, & cum iustis non scribantur.

19 Præ aliis verò insignis illa sententia Iob, Scio quia redemptor meus viuít, & in nouissimo die de terra resurrectorus sum: & in carne mea videbo Deum saluatorem meum. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. Qui volunt venditare suum acumen, cauillantur non esse hæc intelligenda de vltima resurrectione, sed de primo quoque die quo sibi initio rem fore Deum Iob expectabat: quod vt illis ex parte demus, extorquebimus tamen, velint nolint, ad eam spei amplitudinem non potuisse peruenire Iob si cogitatione in terra reledisset. Necesse ergo est fateamur, oculos in futuram immortalitatem sustulisse, qui sibi vel in sepulchro iacenti redemptorem affore conspexerit. Siquidem de præsentis tantùm vita cogitantibus mors extrema est desperatio, quæ nec ipsa spem eius abscindere poterat. Etiam si me occiderit, dicebat, in ipso nihilominus sperabo. Nec mihi obstrepat hîc nugator quispiam paucorum fuisse istas voces, vnde minimè probetur talem fuisse inter Iudæos doctrinam. Responsum enim à me statim accipiet, paucos istos non prodidisse talibus sententiis arcanam aliquam sapientiam, ad quam seorsum ac priuarim excellentia tantùm ingenia admitterentur: sed, vt erant constituta à Spiritu sancto plebis do-

*Psal. 30.
b. 6*

*Proh. 10
b. 7.*

*Psal. 116.
d. 15, &*

*34. d. 22.
1. Sam. 2.*

*b. 9
Exec. 28.*

*c. 10, &
31. g. 18,*

*& alibi.
Psal. 69.*

*d. 29
Iob 19.*

d. 25

*Iob 13. c.
15*

ctores, quæ communiter ediscēda essent Dei myſteria, & popularis religionis principia esse deberent, palàm promulgasse. Quum ergo audiamus publica Spiritus sancti oracula, quibus de spiritali vita tam clarè ac dilucidè in Iudæorum Ecclesia differuit, intolerabilis pertinaciæ fuerit eos ad carnale tantummodo fœdus ablegare, vbi solius terræ ac terrestriſ opulentia fiat mentio.

20 Si ad posteriores Prophetas descendam, illic verò liceat, quasi in campo nostro, libere spatari. Nam si in Dauide, Iob, Samuele fuit non difficilis victoria: illic multò est facilior. Hæc enim œconomiam & hunc ordinem in dispensando misericordiæ suæ fœdere tenuit Dominus, vt quò propiùs temporis progressu ad plenam exhibitionem accedebatur, ita maioribus in dies reuelationis incrementis illustraret. Proinde initio, quum prima salutis promissio Adæ data fuit, quasi tenues scintillæ emicarunt: postea facta accessione, maior lucis amplitudo cœpit exeri, quæ magis ac magis deinde emerſit, latiùsque fulgorem suum protulit: donec tandem nubibus omnibus discussis, sol iustitiæ Christus vniuersum terrarum orbem ad plenum illuminauit. Non est ergo metuendum ne si ad causam nostram comprobendam Prophetarum petamus suffragia, illa nos deficiant: sed quia ingentem materiæ syluã fore video, in qua diutius multò immorari neccesse sit quàm ferat instituti ratio (esset enim opus longi voluminis) simulque vel parum perspicaci lectori viam me strauisse ex superioribus arbitror, qua inoffenso cursu pergere queat, à prolixitate non ad eò in præsens necessaria abſtinebo. præmonitis tamen lectoribus, vt viam sibi ea clau expedire meminerint, quam prius in manum illis dedimus: Nempe quoties fidelis populi beatitudinem Prophetæ commemorant (cuius vix minima vestigia in præſenti vita cernuntur) ad hanc distinctionem confugiant: Dei bonitatem quò melius Prophetæ commendarent, temporariis beneficiis, velut lineamentis quibusdam, populo adumbrasse: sed talem eius pinxisse effigiem quæ mentes extra terram, elementa mundi huius, & periturum seculum raperet, atque ad cogitandam futuræ ac spiritalis vitæ fœlicitatem necessariò excitaret.

21 Exemplo vno cõtenti erimus. Quum Israelitæ Babylonem deportati, suam dissipationem morti simillimã esse cernerent: dimoueri ab ea opinione vix poterant quin fabulosum putarent esse quod de sua restitutione vaticinabatur Ezechiel: quòd perinde id æstimabant ac si denuntiasset suscitatum in vitam iri putrida cadauera. Dominus vt ostenderet nec ea ipsa difficultate se impediri quominus beneficio suo locum faceret, Prophetæ campum aridis ossibus plenum per visionem ostendit: quibus, sola verbi sui virtute, spiritum vigorémque vno momento reddidit. Seruiebat quidem ad præſentem incredulitatem corrigendam visio: sed interim Iudæos commonefaciebat quantũ ultra populi reductionem virtus Domini protēderetur, quæ arida & dispersa ossa solo nutu, adeò

Exe. 37.
4.4

ad eò facile vegetaret. Quare sententiam illam cum altera Iesaiarite comparabis: Viuent mortui, cadauer meum, resurgent. *Exper-* *Iesai. 26.*
giscimini & exultate qui habitatis in puluere, quia ros viridis cam- *d. 19*
pi, ros tuus: & terram gigantum detrahes in ruinam. Vade popule
mi, intra in tabernacula tua: claude ostia tua super te, abscondere
pauillum, donec pertranseat indignatio. Ecce enim Dominus
egredietur de loco suo, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ
contra eum: & reuelabit terra sanguinem suum, nec operiet diu-
tius interfectos suos.

22 Quanquam si quis ad eiusmodi canonem omnia redigere tentet, absurdè fecerit: sunt enim aliquot loci qui nullo integumento, futuram, quæ in regno Dei fideles manet, immortalitatem demonstrant. quales nonnullos recitauimus, & quales sunt cum alii plerique, tum præcipuè duo isti. alter apud Iesaiam, Sicut cœli *Iesai. 66.*
 noui & terra noua, quæ facio stare coram me: sic stabit semen *g. 2b*
 vestrum. Et erit mensis ex mense, sabbathum ex sabbatho: veniet omnis caro vt adoret coram facie mea, dicit Dominus. Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati sunt in me, quòd vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur: alter *Dan. 12.*
 verò Danielis, In tempore illo consurget Michael princeps ma- *d. 1*
 gnus, qui stat pro filiis populi sui: & veniet tempus angustiarum quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt. Et tunc saluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et ex iis qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium sempiternum.

23 Iam in duobus reliquis probandis, Patres scilicet Christum in fœderis sui pignus habuisse, atque in ipso omnem benedictionis fiduciam reposuisse: quia minus controuersiarum & plus claritatis habent, non laborabo. Constituamus ergo securè quod nec vllis diaboli machinis reuelli queat: vetus Testamentum seu fœdus, quod cum Israelitico populo percussit Dominus, non rebus terrenis fuisse limitatum, sed spiritualis æternæque vitæ promissionem continuisse: cuius expectationem omnium animis impressam oportuit qui in fœdus verè consentiebant. Hanc verò insanam ac perniciosam opinionem procul summoueamus, aut Dominum nihil aliud proposuisse Iudæis, aut illos nihil quæsiuisse præter ventris saturitatem, carnis delicias, florentes opes, externam potentiam, liberorum fœcunditatem, & quicquid animalis homo in pretio habet. Non enim aliud cœlorum regnum hodie promittit *Matth.*
 suis Christus Dominus, quàm vbi recumbant cum Abraham, Isaac, *8. b. 11*
 & Iacob, ac Iudæos seculi sui Petrus hæredes esse Euangelicæ gra- *Act. 3.*
 tiæ assererat, quòd filii essent Prophetarum, comprehensi in fœ- *d. 25*
 dere quod Dominus olim cum sua gente pepigisset. Ac ne id solis verbis testatum esset, Dominus factò quoque approbavit. Eo enim quo resurrexit momento multos sanctorum resurrectionis suæ *Matth.*
 consortio dignatus est, ac visendos in ciuitate præbuit: certo artha- *27. f. 52*

Ephes. 1. bone sic dato, quicquid fecit ac passus est in æternæ salutis acquisitionem, ad veteris Testamenti fideles non secus quàm ad nos pertinere. Nempe & eodem fidei Spiritu, quo in vitam regeneramur, teste Petro, præditi fuerunt. Quum spiritum illum, qui est veluti quædam immortalitatis in nobis scintilla (vnde & arrhabo hereditatis nostræ alibi vocatur) in illis similiter audimus habitasse, quomodo illis vitæ hæreditatem adimere audeamus? Quo magis mirum est eò stuporis olim recidisse Sadducæos, vt tum resurrectionem, tum animarū substantiam negarent: quorum vtrunque tam illuibus Scripturæ testimoniis consignatum habebant. Nec minus prodigiōsa hodie foret totius nationis stoliditas in expectando terrestri Christi regno, nisi hanc repudiati Euangelii pœnam duros Scripturæ multò antè prædixissent. sic enim iusto Dei iudicio cōueniebat mentes cæcitate percutere, quæ oblatum cæli lumen respuendo, tenebras vltro sibi accersiuissent. Mosen ergo legunt, & assiduè reuoluunt: sed opposito velamine impediuntur ne cernant lucem in eius vultu refulgentem. atque ita manebit illis obtectus ac inuolutus, donec ad Christum cōuertatur, à quo illum nunc quantum possunt, abducere ac distrahere student.

2. Cor. 3.
d. 14

De differentia vnius Testamenti ab altero.

C A P. XI.

V I D ergo? (inquies) nullumne discrimen veteris & noui Testamenti relinquetur? & quid fiet tot Scripturæ locis, vbi tanquam res diuersissimæ inter se conferuntur? Ego verò libenter recipio quæ in Scriptura commemorantur differentias: sed ita vt nihil constitutæ iam vnitati derogent: quemadmodum videre erit vbi eas ordine tractauerimus. Sunt autem illæ (quantum animaduertere mihi licuit, & meminisse possum) numero quatuor præcipuæ. Quibus si quintam adiungere libeat, minimè reclamo. Eas omnes sic esse dico, & ostensurum me profiteor, vt ad modum administrationis potius quàm ad substantiam pertineant. Hac ratione nihil impediunt quominus eadem maneat veteris ac noui Testamenti promissiones, atque idem ipsarum promissionum fundamentum, Christus. Porro prima est, Quòd tamen olim quoque Dominus populi sui mentes in cælestem hæreditatem volebat collimare, arrestosque esse animos: quò tamen in spe illius meliùs alerentur, contemplandam sub beneficiis terrenis ac quodammodo degustandam exhibebat: nunc clarius liquidiùsque reuelata per Euangelium futuræ vitæ gratia, rectà ad eius meditationem, omisso inferiori, quem apud Israelitas adhibebat, exercitationis modo, mentes nostras dirigit. Hoc consilium Dei qui non animaduertunt, non putant vererem populum altius conscendisse quàm ad illa quæ corpori promittebantur bona. Audiunt roties terram Chanaan nominari, velut insigne adeoque vnicum Legis diuinæ cultoribus præmium.

mium. Audiunt nihil seuerius Dominum eiusdem Legis transgressoribus interminari quàm ab eius terræ possessione expellendos, ac dispergendos in alienas regiones. Vident in hanc ferè summam recidere quæcunque vel benedictiones vel maledictiones à Mose denuntiantur. Ex iis minimè dubitanter constituunt Iudæos non sua causa, sed aliena fuisse à cæteris populis segregatos: nempe vt imaginem haberet Christiana Ecclesia, in cuius externa specie spiritualium rerum documēta cerneret. Sed quum aliquoties Scriptura demonstret, huc terrena quibus eos prosequeretur beneficia Deum ipsum destinasse, vt ad spem cælestium ita ipsos manderet: eiusmodi dispensationem non considerare, nimix imperitiæ, ne dicam hebetudinis, fuit. Cum hoc hominum genere status controuersia nobis est, quòd illi possessionem terræ Chanaan Israelitis pro summa atque vltima beatitudine habitam nobis post reuelatum Christum cælestem hæreditatem figurare docent. Nos contrà contendimus, in terrena qua fruebantur possessione, velut in speculo, futuram, quam sibi in cælis præparatam crederent, hæreditatem esse intuitos.

2 Id melius elucebit ex similitudine quam posuit Paulus ad Galatas. Comparat Iudæorum gentem hæredi paruulo, qui ad se regendum nondum idoneus, tutoris aut pædagogi, cuius custodia commissus est, ductum sequitur. Quòd autem eam ad ceremonias similitudinem potissimùm refert, nihil obstat quominus huc quoque aptissimè applicetur. Eadem ergo illis hæreditas quæ nobis destinata fuit: sed cuius adeundæ & tractandæ nondum per ætatem capaces forent. Eadem inter illos Ecclesia: sed cuius ætas adhuc puerilis erat. Sub hac ergo pædagogia illos continuit Dominus, vt spirituales promissiones non ita nudas & apertas illis daret, sed terrenis quodammodo adumbratas. Abraham ergo, Isaac & Iacob, eorúmque posteritatem quum in spem immortalitatis cooptaret, terram Chanaan in hæreditatem illis promisit: non in qua spes suas terminarent, sed cuius aspectu in spem veræ illius, quæ nondum apparebat, hæreditatis se exercerent ac confirmarent. Ac ne hallucinari possent, dabatur superior promissio quæ terram illam non supremum esse Dei beneficium testaretur. Sic Abraham in accepta terræ promissione torpere non sinitur: sed maiori promissione erigitur illius mēs in Dominum. Audit enim, Abraham, ego protector tuus, & merces tua magna valde. Hic videmus Abrahamo proponi finem suæ mercedis in Domino, ne illam quærat fluxam ac lubricam in elementis huius mundi: sed immarcescibilem esse reputer. Subiungit deinde terræ promissionem, non alia conditione quàm vt sit diuinæ benevolentix symbolum, ac cælestis hæreditatis typus, quem sanctis fuisse sensum, eorum voces declarant. Sic Dauid à benedictionibus temporariis ad summam illam atque vltimam assurgit. Languet (inquit) rui desiderio cor meum & caro mea. Deus portio mea in sempiter-

Gal. 4. 4. 8

Ge. 15. a.

Psal. 73.

d. 26. &

84. a. 3

Psal. 16.

a. 5

Ibidem. num. Item, Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei: tu es
Pfal. qui conseruas hæreditatem meam mihi. Item, Clamaui ad te Do-
 142. b. 6 mine, dixi, Tu es spes mea, portio mea in terra viuorum. Qui sic
Pfal. loqui audent, se profectò mundum & quicquid est bonorum præ-
 37. 9 sentium spe sua transcendere profitentur. Hanc tamen futuri secu-
Pro. 2. 22 li beatitudinem Prophetæ sæpius sub typo quem à Domino acce-
Iob 18. perant, describunt: qualiter intelligendę sunt istę sententię, Quòd
 d. 17 pii hæreditate possidebunt terram: scelerati autem ex ea dilper-
Apud 1e derentur. Quòd Ierusalem omne genus diuitiis abundabit, & Sion
Isaia mul rerum omnium copia diffluet. Quę omnia videmus non in ter-
locis. ram peregrinationis nostrę, aut in terrestrem Ierusalem proprię
Pfal. 133. competere, sed in veram patriam fidelium ac cęlestem illam ciui-
 3 ratem, in qua Dominus benedictionem & vitam mandauit in per-
 petuum.

3 Hęc ratio est cur maioris quàm nunc deceat, æstimasse mor-
 talem vitam eiusque benedictiones sancti legantur sub Veteri tes-
 tamento. Tamen si enim probè nouerant non esse in ea tanquam
 in cursus sui meta consistendum: quia tamen recognoscebant, quę
 illic ad eos pro teneritudinis ipsorum modulo exercendos, gratiæ
 suę lineamenta Dominus impresserat, maiori eius suauitate affi-
 ciebantur quàm si ipsam per se considerassent. Quemadmodum
 autem Dominus, beneuolentiam suam erga fideles præsentibus
 bonis testando, spiritualem sclicitatem eiusmodi typis ac sym-
 bolis tunc adumbrabat, ita econuerso dabat in pœnis corporeis,
 in reprobos iudicii sui documenta. Itaque vt Dei beneficia in re-
 bus terrenis magis conspicua erant, ita pœnæ. Hęc inter pœnas &
 præmia analogiam ac conuenientiam (vt sic loquar) dum im-
 periti non expendunt, mirantur tantam in Deo varietatem, vt qui
 ad quælibet hominis delicta sæuis horrendisque suppliciis vindi-
 canda olim subitus, nunc velut posito pristinæ iracundię affectu,
 & mitiùs & rariùs multò puniatur: & parum abest quin ob id diuer-
 sos Veteris & noui testamenti deos imaginentur, quod etiam Ma-
 nichæis accidit. Verùm talibus scrupulis facilè expediemur si ani-
 mum referemus ad istam quam notauimus Dei dispensationem, quòd
 tum futurę ac æternę sclicitatis gratiam terrestribus beneficiis,
 tũ spiritualis mortis grauitatē corporeis pœnis significare & figu-
 rare pro eo tempore voluit, quo Testamentum suum quodammo-
 do adhuc inuolurum Israelitico populo tradebat.

4 Alterum Veteris & noui testamenti discrimen statuitur in fi-
 guris, quòd illud absente veritate, imaginem tantum & pro cor-
 pore vmbra ostentabat: hoc præsentem veritatem & corpus so-
 lidum exhibet. Atque huius ferè fit mentio vbicunque Veteri tes-
 tamento Nouum opponitur: fusior tamen est eius tractatio in e-
 pistola ad Hebræos quàm alibi vsquam. Illic disputat Apostolus
 aduersus eos qui Legis Mosaicę obseruationes aboleri posse non
 putabant nisi vt secum traherent religionis totius ruinam. Quò
 hunc

hunc errorem refutet, assumit quod de Christi sacerdotio præd- *Pfal. 110.*
 ctum apud Prophetam fuerat. nam quum æternum illi deferatur *b. 4.*
 sacerdotium, certum est aboleri sacerdotiũ illud vbi alii aliis suc- *Hebr. 7.*
 cessores quotidie substituebantur. Præualere autem noui istius sa- *b. 11, c.*
 cerdotis institutionem probat, quòd iuramento stabilitur. Subiun- *19, & 9.*
 git postea, in ea sacerdotii translatione verti etiã Testamenti mu- *c. 9, &*
 tationem. Atque id necessarium fuisse ratione confirmat, quoniam *10. 4. 1*
 ea erat Legis imbecillitas quæ nihil adducere ad perfectionem
 posset. Tum deinde prosequitur quæ illa fuerit imbecillitas, nempe
 quòd externas carnis iustitias habuerit quæ cultores suos non
 possent secundum consciẽtiã perfectos reddere, quòd pecudum
 victimis nec peccata delere, nec veram sanctitatem conciliare po-
 terat. Concludit ergo, umbram fuisse in ipsa futurorum bonorum,
 non viam rerum effigiem: ideòque non aliud habuisse officii nisi
 vt introductio esset in spem meliorem quæ in Euangelio exhibe-
 tur. Hic videndum est qua parte fœdus Legale cum fœdere Euan-
 gelico, Christi ministerium cum Mosaico conferatur. Nam si ad
 promissionum substantiam pertineret comparatio, magnum ex-
 taret inter duo Testamenta dissidium: sed quum status quæstionis
 aliò nos ducat, eò tendendum est vt verum reperiamus. Fœdus er-
 go quod æternum & nunquam interiturum semel sanciuit, in me-
 dio statuamus. Illius complementum, vnde tandem habet vt sta-
 tum ratumque sit, Christus est. Talis confirmatio dum expecta-
 tur, ceremonias Dominus per Mosen præscribit, quæ sunt velut so-
 lennia confirmationis symbola. Id in contentionem veniebat, ce-
 derene oporteret Christo quæ in Lege ordinatæ erant ceremo-
 niæ. Hæ verò tametsi fœderis duntaxat accidentia erant, vel certè
 accessiones ac annexa, & (vt vulgus loquitur) accessoria: quia ta-
 men instrumenta erant illius administrandi, fœderis nomen ha-
 bent. qualiter & aliis Sacramentis dari solet. Proinde, in summa,
 Vetus testamentum hoc loco appellatur solennis cõfirmandi fœ-
 deris ratio, ceremoniis & sacrificiis comprehensa. In ea quoniam
 nihil solidum subest, nisi vltius transeat, oportuisse antiquari
 & abrogari contendit Apostolus, vt Christo potioris Testamenti
 sponsori ac mediatori locus daretur, per quem æterna sanctifica-
 tio electis semel acquisita est: & transgressiones obliteratæ, quæ
 sub Lege manebant. Quòd si malis, ita accipe: vetus fuisse Domi-
 ni Testamentum, quod umbratili & inefficaci ceremoniarum ob-
 seruatione inuolutum tradebatur. ideòque temporarium fuisse,
 quia veluti in suspenso erat, donec firma & substantiali confirma-
 tione subniteretur. Tum verò demũ nouum æternumque factum
 fuisse, postquam Christi sanguine consecratum stabilitumque fuit.
 Vnde calicem, quem discipulis in Cœna porrigit Christus, Noui
 testamenti calicem vocat in suo sanguine: vt significet, tum verè
 Dei Testamento suam constare veritatem, per quam nouum fit &
 æternum dum sanguine suo obsignatur.

*He. 7. 22**Mat. 26.
c. 28*

Galat. 3. 5 Hinc liquet quo sensu dixerit Apostolus, Legis pædagogia
d. 24. & deductos fuisse Iudæos ad Christum antequam ipse in carne ex-
4. a. 1 hiberetur. Illos quoque filios & hæredes Dei fuisse fatetur: sed qui
 propter pueritiam sub pædagogi custodia habendi essent. Conue-
 niebat enim, sole iustitiæ nondum exorto, nec tantum esse reue-
 lationis fulgorem, nec tantam intelligendi perspicaciam. Sic ergo
 verbi sui lucem illis Dominus dispensauit, vt eam eminus adhuc
 & obscurè cernerent. Ideo hanc intelligentiæ tenuitatem Pueri-
 tiæ vocabulo Paulus notat, quam elementis huius mundi & ex-
 ternis obseruariunculis, rãquam regulis puerilis disciplinæ, voluit
 Dominus exerceri, donec effulgeret Christus, per quem fidelis po-
 puli cognitionem adolescere oportebat. Hanc distinctionem signa-
 uit Christus ipse, quum diceret, Legem & Prophetas fuisse vsque
Mat. 11. ad Iohannem: ex eo euangelizari regnum Dei. Quid Lex & Pro-
b. 13 phetæ sui temporis hominibus prodiderunt? nempe gustum præ-
 bebant eius sapientiæ quæ olim ad liquidum manifestanda erat,
 & procul emicantem præmonstrabant. Vbi autem digito potest
 ostendi Christus, referatum est regnum Dei. In ipso enim expositi
Coloss. 2. sunt thesauri omnes sapientiæ & intelligentiæ, quibus propè ad
b. 9 ipsa cæli adyta penetratur.

6 Nec obstat quòd nemo ferè in Christiana Ecclesia reperiri
 queat, qui fidei præstantia sit cum Abraham componendus: quòd
 ea vi Spiritus excelluerint Prophetæ, qua hodièque orbem vni-
 uersum illuminant. Non enim quid in paucos gratiæ contulerit
 Dominus, hîc quæritur: sed quam in populo docendo ordinariam
 dispensationem sequutus sit: qualis apud illos ipsos Prophetas,
 qui peculiari supra alios cognitione præditi fuerunt, habetur.
 Nam & obscura, ceu de rebus longinquis, & typis inclusa est eo-
 rum prædicatio. Adhæc, vtcunque mirifica in illis notitia emine-
 ret, quum tamen ad communem populi pædagogiam submitte-
 re se necesse habuerint, in puerorum grege ipsi quoque censentur.
 Postremò nunquam tanta vllis tunc contigit perspicientia,
 quæ non seculi obscuritatem aliqua ex parte resiperet. Vnde illud
Mat. 13. Christi, Multi Reges & Prophetæ desiderarunt videre quæ vos vi-
b. 17 detis, & non viderunt: & audire quæ vos audiris, nec audierunt. Ita-
Luc. 10. que vestri oculi beati, quia vident: & aures, quia audiunt. Et
e. 24 sanè hac prærogatiua Christi præsentiam pollere æquum fuit, vt
 ab ea dilucidior emergeret cælestium mysteriorum reuelatio.
1. Pet. 1. Quòd etiam pertinet quod antè citauimus ex priore Petri episto-
b. 12 la, fuisse illis patefactum, nostro maximè seculo vtilem esse eo-
 rum operam.

7 Venio ad tertium discrimen, quod ex Ieremia sumitur, cuius
Iere. 31. sunt verba, Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui
f. 31 Israel & domui Iuda fœdus nouum: non secundum pactum quod
 pepigi cum Patribus vestris, in die qua apprehendi manum eorum
 vt educerem eos è terra Ægypti, pactum quod irritam fecerunt,
 quanuis

quanuis dominarer eis: sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel, Ponam Legem meam in visceribus eorum, cordibus eorum inscribam eam, & propitiabor iniquitati eorum. Et non docebit vnusquisque proximum suum, vir fratrem suum. omnes enim cognoscent me à minimo vsque ad maximum. Ex quibus occasionem accepit Apostolus comparationis huius inter Legem & 2. Cor. 3. Euangeliū statuendæ, vt illam vocaret literalem, hoc, spiritualem b. 6 doctrinam: illam diceret fuisse deformatam in tabulis lapideis, hoc fuisse cordibus inscriptum: illam esse prædicationem mortis, hoc vitæ: illam damnationis, hoc iustitiæ: illam euacuari, hoc permanere. Quum Apostolo propositum fuerit mentem Prophetæ enarrare, verba vnus expendere satis fuerit, vt assequamur vtriusque sensum. Quanquam est aliquid inter eos dissimile. Odiosius enim loquitur de Lege Apostolus quàm Prophetæ. neque id simplici Legis respectu: sed quòd erant nebulones quidam Legis *λεξιζήτοι*, qui peruerso ceremoniarum studio Euangelii claritatem obscurabant: de Legis natura secundum eorum errorem ac stultam affectionem disputat. Ergo id peculiare in Paulò obseruare operæpretium erit. Vterque verò quia vetus ac nouum Testamētum per contentionem inter se componit, nihil in Lege considerat nisi quod proprium eius est. Exempli gratia: Lex misericordiam promissiones passim continet: sed quia sunt aliunde ascitæ, non veniunt in Legis rationem quum de pura eius natura sermo habetur. Hoc illi tantum tribuunt vt præcipiat quæ recta sunt, scelera prohibeat, præmium edicat cultoribus iustitiæ, pœnam transgressoribus minetur: cordis interim prauitatem, quæ cunctis hominibus naturalis inest, non immutat aut emendet.

8 Nunc membratim Apostoli collationem explicemus. Verus Testamentum literale est: quia sine Spiritus efficacia promulgatum: Nouum spirituale: quod Dominus hominum cordibus spiritualiter insculpsit. Ideo secunda antithesis est veluti primæ declaratio. Verus mortiferum est: quia nihil potest quàm maledictione inuoluere vniuersum hominum genus: Nouum est vitæ organum: quia à maledictione liberatos in gratiam cum Deo restituit. illud damnationis ministerium est: quia reos peragit iniustitiæ omnes filios Adàm. hoc, iustitiæ: quia Dei misericordiam reuelat, per quam iustificamur. Postrema antithesis ad Legis ceremonias referenda. Quia illud rerum absentium imaginem habebat, interire ac euanescere tempore oportuit. Euangelium, quia ipsum corpus exhibet, firmam perpetuamque retinet stabilitatem. Vocat quidem Ieremias & leges morales, infirmum ac fragile fœdus: sed alia ratione, quòd scilicet ingrati populi subita defectione mox abruptum fuerit. sed quia eiusmodi violatio est à culpa populi, in Testamentum propriè non conferetur. Ceremoniæ verò, quoniam sua ipsarum infirmitate Christi aduentu fuerunt dissolutæ, causam infirmitatis intra se habebant. Porrò dis-

ferentia illa Literæ & Spiritus non sic accipienda est, acsi nullo cum fructu Legem suam Iudæis Dominus tulisset, nullo eorum ad se conuerso: sed per comparationem posita est, ad commendandam gratiæ affluentiam, qua Euangelii prædicationem idem Legislator, quasi nouam personam induens, honorauit. Nam si eorum multitudinem recensemus quos ex populis omnibus per Euangelii prædicationem Spiritu suo regeneratos in Ecclesiæ suæ communionem collegit, paucissimos ac penè nullos dicemus qui olim in Israele cordis affectu atque ex animo scædus Domini amplexi sint: qui tamen multi fuerunt, si suo pte numero sine comparatione censeantur.

9 Ex tertio discrimine quartū emergit. Vetus enim testamentum Scriptura vocat seruitutis, quòd timorem in animis generet: nouum autem, libertatis, quòd in fiduciam ac securitatem eisdem erigat. Sic Paulus ad Romanos octauo, Non accepistis, inquit, spiritum seruitutis iterum ad timorem: sed Spiritum adoptionis, per quem clamamus, Abba, Pater. Huc pertinet quod habetur ad Hebræos, non accessisse nunc fideles ad corporeum montem, & incensum ignem, ac turbinem, & caliginem, & procellam, vbi nihil audiatur, aut videatur, nisi quod terrore mentes percellat: adèò, vt ipse quoque Moses expauescat, vbi vox terribilis insonat, quam audire omnes deprecantur: sed accessisse ad montem Sion, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cælestem, &c. Quòd autem in sententia quam ex epist. ad Rom. adduximus, breuiter tangit Paulus, fufius explanat ad Galatas, quum ad allegoriam trahit duos Abrahæ filios, in hunc modum, Quòd Agar serua typus sit montis Sinai, vbi Legem accepit populus Israel: Sara libera, figura sit cælestis Ierusalem, à qua fuit Euangelium. Quòd quemadmodum semen Agar seruum nascitur, quòd ad hæreditatem nūquam perueniat, Saræ liberum, cui hæreditas debeat: ita per Legem addicamur in seruitutem, per solum Euangelium in libertatem regeneremur. Huc autem summa redit, Vetus testamentum pauorem ac trepidationem incussisse conscientis: noui beneficio fieri vt in lætitiã soluantur. Illud iugo seruitutis conscientias astrictas tenuisse, huius liberalitate in libertatem manumitti. Quòd si ex populo Israelitico sancti Patres obiiciuntur, quos quum eodem fidei Spiritu nobiscum præditos fuisse constet, sequitur eiusdem & libertatis & lætitiæ fuisse participes: respondemus, neutrum à Lege fuisse: sed quum se per Legem & seruili conditione premi, & conscientiæ inquietudine fatigari sentirent, ad Euangelii subsidium confugisse: ideòque peculiarem noui Testamenti fructum fuisse, quòd præter communem Veteris testamenti legem illis malis exempti fuerunt. Deinde negabimus ita libertatis & securitatis spiritu fuisse donatos, vt non experti sint aliqua ex parte & timorem à Lege & seruitutem. Vt cunq; enim illa quam per Euangelii gratiam assequuti erant, prærogatiua fruerentur,

erant

erant tamen iisdem obseruationum vinculis & oneribus cum vulgo obnoxii. Quum ergo ad eas ceremonias sollicitè obseruandas adigerentur, quæ pædagogicæ seruituti similis symbola erant, & chirographa quibus se peccati reos faterètur, ab obligatione non soluerent: iure præ nobis sub seruitutis ac timoris Testamento fuisse dicuntur, dum respicitur communis illa dispensatio, qua tunc cum Israelitico populo Dominus agebat.

IO Tres quas posteriores retulimus comparationes sunt Legis & Euangelii. quare in illis Lex, Veteris testamenti, Euangelium, noui nomine signatur. Prima latius extenditur: comprehendit enim sub se & quæ ante Legem editæ sunt promissiones. Quòd autem ipsas sub veteris Testamenti nomine censendas Augustinus negauit, optimè in eo sentit, nec aliud voluit quàm quod docemus: siquidem ad illas Ieremiæ & Pauli sententias respiciebat, vbi Vetus testamentum à verbo gratiæ & misericordiæ discernitur. Istud quoque scitissimè eodem loco subiungit, pertinere ab initio mundi ad Nouum testamentum filios promissionis, regeneratos à Deo, qui fide per dilectionem operante obedierunt mandatis. Idquæ in spe non carnalium, terrenorum, temporalium, sed spiritualium, cælestium, æternorum bonorum, præcipuè credentes in Mediatorem: per quem non dubitarunt & Spiritum sibi administrari, vt benefacerèt, & ignosci, quoties peccarent. Id enim ipsum est quod asserere in animo fuit, Eiusdem nobiscum benedictionis in æternam salutem consortes fuisse omnes sanctos, quos ab exordio mundi peculiariter à Deo selectos Scriptura commemorat. Inter nostram ergo & illius partitionem hoc interest, quòd nostra (secundùm illam Christi sententiam, Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem, ex eo regnum Dei euangelizatur) inter Euangelii claritatem, & obscuriorem quæ præcesserat verbi dispensationem distinguit. altera simpliciter Legis debilitatem secernit ab Euangelii firmitudine. Atque hîc quoque de sanctis Patribus annuendum est, ita sub vereri Testamento vixisse, vt non illic restiterint, sed aspirarint semper ad nouum, adeoque certam eius communionem amplexi sint. Qui enim præsentibus vinbris contenti, mentem ad Christum non extenderunt, eos cæcitatibus ac maledictionis damnat Apostolus. Vt enim reliqua taceamus, quænam maior cæcitas fingi possit, quàm à pecude mactata peccati expiationem sperare? quàm in externa aquæ irrigatione, animæ purificationem quærere? quàm frigidis Deum ceremoniis, perinde atque illis valde oblectetur, velle placare? Ad istas enim omnes absurditates delabuntur qui sine Christi respectu in Legis obseruationibus hærent.

II Quintum, quod adiungere licet, discrimen, in eo iacet, quòd ad Christi vsque aduentum gentem vnã segregauerat Dominus, in qua fœdus gratiæ suæ contineret. Quando distribuebat Altissimus gentes, quando diuidebat filios Adam, inquit Moses, in

*Lib. 3 ad
Rom. 10.
cap. 14.*

*Matth.
11. b. 13*

*Deuter.
32. b. 8*

Ibid. 10. possessionem illi cessit populus suus : Iacob funiculus hæreditatis
c. 14 eius. Alibi sic populum alloquitur, En Domini Dei tui est cælum
 & terra, & omnia quæ in ea sunt. Patribus tamen tuis tantummo-
 do adhæsit, amavit eos ut eligeret semen eorum post eos, nempe
 vos ipsos, è cunctis gentibus. Populum ergo illum, veluti solus ad
 se ex hominibus percineret, nominis sui cognitione dignatus est
 solum: fœdus suum quasi in eius sinu deposuit: præsentiam sui nu-
 minis illi manifestavit: omnibus prærogatiuis eum honoravit.
Act. 14. Sed (ut reliqua omittamus beneficia) quod vnum hîc agitur,
c. 16 illum verbi sui communionem sibi deuinxit, ut eius appellaretur &
 haberetur Deus. Interea gentes alias, quasi nihil secum haberent
 rei aut commercii, in vanitate ambulare sinebat: nec ut earum exitio
 mederetur, quod vnicum erat remedium afferebat, verbi scilicet
 sui prædicationem. Itaque Israel tunc filius Domino delicatus:
 alii extranei. ille cognitus, & in fidem tutelamque susceptus:
 alii tenebris suis relictus. ille à Deo sanctificatus: alii profani. ille
 Dei præsentia honoratus: alii omni propinquitate exclusi. At ubi
Galat. 4. venit plenitudo temporis, instaurandis omnibus destinata, exhibi-
a. 4 bitusque est ille Dei & hominum conciliator: diruta maceria quæ
Ephes. 2. tandiù misericordiam Dei intra Israelis fines conclusam tenuerat,
c. 14 annunciata pax est iis qui procul erant, non secus atque iis qui
Galat. 6. propè coniuncti, ut Deo simul reconciliati, in vnum populum
d. 15 coalescerent. Quare nulla iam Græci aut Iudæi, circumcisionis vel
Psal. 2. præputii ratio: sed omnia in omnibus Christus, cui datæ sunt gen-
c. 8 tes in hæreditatem, & termini terræ in peculium: ut sine discrimi-
Psal. 72. ne dominetur à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsque ad vlti-
b. 8, & mos orbis fines.
alibi.

12 Gentium igitur vocatio, insignis est tessera, qua supra ve-
 tus Testamentum noui excellentia illustratur. Plurimis quidem
 & clarissimis Prophetarum oraculis testata antè fuerat: sed ita ut
 in regnum Messie eius complementum reiiceretur. Ac ne Chris-
 tus quidem statim à primo suæ prædicationis exordio ad eam
 progressus fecit: sed eò vsque distulit donec absolutis omnibus
 redemptionis nostræ numeris, ac finito humiliationis suæ tempo-
 re, acciperet à Patre nomen quod est supra omne nomen, coram
 quo omne genua flecteretur. Vnde mulieri Chananæ, hac oppor-
 tunitate nondum expleta, negat se missum nisi ad oves perditas
 domus Israel: nec Apostolos in prima missione patitur eosdem
 limites sperare. In viam gentium, inquit, ne abieritis, & in ciuita-
 res Samaritanorum ne ingrediamini: sed ite potius ad oves per-
 ditas domus Israel. Vtcunque autem tot testimoniis prodita foret,
 ubi tamen Apostolis auspicanda fuit, sic noua & insolens illis
 visa est ut tanquam prodigium aliquod exhorrent. Trepidè sanè
 nec sine recusatione tandem aggressi sunt. Nec mirum: videbatur
 enim rationi niminè consentaneum, ut Dominus, qui tot seculis
 Israellem à reliquis gentibus selegerat, quasi repente mutato
 consilio

consilio delectum illum tolleret. Vaticiniis quidem id prædictum erat: sed non poterant vaticiniis adeò attentis esse, vt rei nouitate, quæ se oculis ingerebat, nihil mouerentur. Neque satis ad eos permouendos valebant quæ iam olim futuræ Gentium uocationis specimina Deus ediderat. Siquidem præterquam quòd paucissimos vocauerat, illos ipsos inferebat quodammodo in familiam Abrahæ, vt populo suo accederent: ista verò publica uocatione non modò Iudæis æquabantur Gentes, sed velut in demortuorum locum subire eas apparebat. Adde quòd nunquam æquati fuerant Iudæis extranei, quoscumque Deus antè in corpus Ecclesiæ ascuerat. Itaque non abs re Paulus mysterium hoc tantopere prædicat absconditum à seculis & generationibus, & quòd etiam Angelis mirabile esse dicit. *Coloss. 1 d. 26*

13 His quatuor aut quinque membris totam veteris & noui Testamenti differentiam, quantum ad simplicem docendi rationem sufficit, puro bene ac fideliter explicatam. Verùm quia nonnulli hanc in gubernanda Ecclesia uarietatem, diuersum in docendo modum, tantam rituum ac ceremoniarum conuersionem pro magna absurditate iactant: iis quoque respondendum est, antequam ad alia transeamus. Fieri autem id breuiter potest, quia non tam firmæ sunt obiectiones vt accurata refutatione opus habeant. Non est, inquiunt, consentaneum, vt Deus, qui perpetuò sibi constat, tantam mutationem passus sit, vt quòd semel iusserat & commendauerat, postea improbaret. Respondeo, non propterea mutabilem iudicari Deum debere quòd diuersis seculis diuersas formas accommodauerit, prout cuique expedire nouerat. Si alia hyeme officia, alia ætate familiæ suæ agricola præscribit, non propterea illum inconstantia arguimus, aut deuiare putabimus à recta agriculturæ regula, quæ cū perpetuo naturæ ordine coniuncta est. Similiter si quis paterfamilias aliter suos liberos in pueritia, aliter in adolescentia, aliter in iuuentute erudiat, regat, tractet: non propterea dicemus ipsum leuem esse, aut à sua sententia discedere. Quid ergo inconstantia notam Deo iniurimus, quòd temporum diuersitatem aptis & congruentibus notis distinxerit? Posterior similitudo penitus satisfacere nobis debet. Iudæos pueris similes facit Paulus, Christianos adolescentibus. Quid in hoc Dei regimine est inordinati, quòd illos in rudimentis detinuit quæ pro ætatis modulo ipsis congruebant: nos firmiore & quasi uiriliori disciplina instituit? Ergo in eo elucet Dei constantia, quòd eandem omnibus seculis doctrinam tradidit: quem ab initio præcepit nominis sui cultum, in eo requirendo perseuerat. Quòd externam formam & modum mutauit, in eo non ostendit mutationi obnoxium: sed hominum captui, qui uariis ac mutabilis est, eatenus se attemperauit.

14 Atqui unde (inquiunt) ista diuersitas, nisi quia talem esse Deus uoluit? nonne tam bene ab initio quàm post Christi aduen-

tum perspicuis verbis citra vllas figuras reuelare potuit vitam æternam, paucis & clavis sacramētis suos erudire, Spiritum sanctum largiri, gratiam suam per orbem vniuersum diffundere? Hoc verò perinde est acsi cum Deo litigarent quòd mundum tam serò creauerit, quum posset ab initio: quòd alternas vices inter hyemem & æstatem, inter diem & noctem esse voluerit. Nos verò (quod sentire omnes pii debent) quicquid à Deo factum est, sapienter & iustè factum ne dubitemus: etiam si causam sæpe nesciamus cur ita fieri oportuerit. Hoc enim esset nimium nobis arrogare, non concedere Deo vt consilii sui rationes habeat quæ nos lateant. At mirum est (inquit) quòd nunc pecudum victimas, & totum illum sacerdotii Leuitici apparatus respuat & abominetur, quibus olim oblectabatur. Quasi verò Deum externa ista & caduca oblectent, aut vllò modo afficiant. Iam dictum est, nihil horum fecisse sua causa, sed omnia pro hominum salute dispensasse. Si medicus iuuenem optima ratione à morbo curet, in eodem postea iam fene alio curationis genere vtatur: num ideo dicemus ipsum medendi rationem repudiare quæ antea placuerat? Imò quum in illa constanter persistet, rationem ætatis habet. Sic Christum aliis signis & absentem figurari, & venturum prænuntiari oportuit: aliis nunc exhibitum repræsentari decet. Quòd ad vocationem Dei latius per omnes populos in aduentu Christi sparsam quàm antè fuerat, & gratias Spiritus largiùs effusas, quis, obsecro, æquum esse neget vt in manu & arbitrio Dei sit libera gratiarum suarum dispensatio, vt quas velit nationes illuminet? quibus velit locis verbi sui prædicationem excitet? qualem & quantum velit doctrinæ suæ profectum & successum largiatur? nominis sui notitiam, quibus velit seculis, auferat è mundo, propter ipsius ingratitude: quando iterum velit, propter suam misericordiam restituat? Videmus ergo nimis indignas esse calumnias, quibus impii homines hac parte simplicium animos exagitant, vt vel Dei iustitiam vel Scripturæ fidem in dubium vocent.

Christum, vt Mediatoris officium præstaret, oportuisse fieri hominem.

C A P. XII.

AM magnopere nostra interfuit, verum esse & Deum & hominem qui Mediator noster futurus esset. De necessitate si quæritur, non simplex quidem (vt vulgò loquuntur) vel absoluta fuit: sed manauit ex cælesti decreto, vnde pendebat hominū salus. Cæterum quod nobis optimum erat statuit clemētissimus pater. Quū enim iniquitates nostræ quasi interiecta inter nos & ipsum nube nos à regno cælorum prorsus alienassent, nemo, nisi qui ad eum pertingeret, pacis restituendæ interpres esse poterat. Quis autem pertigisset? quispiamne ex filiis Adam? Atqui omnes cum parente suo ad conspectum Dei horrebant.

Ange

Angelorum aliquis? Sed enim illi opus habebant capite, per cuius nexum solidè & indistractè Deo suo cohererent. Quid igitur deplorata certè res erat nisi maiestas ipsa Dei ad nos descenderet: quando ascendere nostrū non erat. Ita Filium Dei fieri nobis Immanuel oportuit, id est nobiscum Deum: & hac quidem lege, vt mutua coniunctione eius diuinitas & hominum natura inter se coalescerent. alioqui nec satis propinqua vicinitas, nec affinitas satis firma, vnde nobis spes fieret Deum nobiscum habitare. Tātum erat inter nostras sordes & summam Dei munditiem dissidium. Quauis ab omni labe integer sterisset homo, humilior tamen erat eius conditio quàm vt sine Mediatore ad Deum penetraret. Quid ergo exitiali ruina in mortem & inferos demersus, sordatus tot maculis, corruptione sua sordatus, denique obrutus omni maledictione? Non ergo abs re Paulus Christum proponere Mediatorem volens: disertè commemorat esse hominem, Vnus, inquit, *I. Tim. 2. b. 5* Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus. Poterat Deum dicere: poterat saltem & nomen hominis sicut Dei omittere: sed quia Spiritus per os eius loquens, infirmitatem nostram nouerat, vt tempestiuè occurreret, aptissimo remedio vsus est, Filium Dei tanquam vnum ex nobis familiariter in medio statuens. Nequis igitur se torqueat vbinam ille quærendus Mediator, aut qua via ad ipsum perueniendum, hominem nominans, propinquum, imò contiguum nobis esse admonet, quandoquidem caro nostra est. Idem certè designat quòd alibi pluribus verbis explicatur, non esse nobis Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, quando sit more nostro, sola peccati exceptione, per omnia *Hebr. 4. d. 15* tentatus.

2 Idetiam clarius fiet si reputemus quàm non vulgare fuerit quod Mediatori præstandum erat, nempe sic in Dei gratiam nos restituere, vt faceret ex filiis hominum illius filios: ex hæredibus gehennæ, regni cælestis hæredes. Quis hoc poterat, nisi Filius Dei fieret idem filius hominis, & sic nostrum acciperet vt transferret ad nos suum? & quod suum erat natura, nostrum faceret gratia? Hac ergo arrha freti nos esse filios Dei confidimus, quia naturalis Dei filius sibi corpus de corpore nostro, carnem ex carne nostra, ossa ex ossibus aptauit, vt idem nobiscum esset. quod nobis proprium erat suscipere grauatus non est, vt vicissim ad nos pertineret quod proprium ipse habebat: atque ita in commune ipse nobiscum & Filius Dei esset & filius hominis. Hinc sancta illa fraternitas, quam ore suo commendat, vbi dicit, Ascendo ad Patrem *Ioh. 20. d. 17* meum & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Hac ratione certa nobis est regni cælestis hæreditas, quia vnicus Dei Filius, cuius in solidum propria erat, nos sibi fratres adoptauit. *Rom. 8. c. 17* quòd si fratres, ergo & hæreditatis consortes. Ad hæc apprime utile fuit ~~hæc etiam de causa~~ verum esse Deum & hominem qui redemptor noster futurus esset. Eius erat mortem absorbere: quis hoc

poterat nisi vita? Eius erat peccatum vincere: quis hoc poterat nisi ipsa iustitia? Eius erat mundi & aeris potestates profligare: quis hoc poterat nisi virtus & mundo & aere superior? Porro penes quem vita est, aut iustitia, aut cæli imperium & potestas, nisi penes solum Deum? Sese ergo clementissimus Deus in persona vnigeniti Redemptorem nostrum fecit, dum nos redemptos voluit.

3 Alterum hoc nostræ cum Deo reconciliationis caput erat, vt homo, qui sua se inobedientia perdidit, remedii loco obedientiâ opponeret, iudicio Dei satisfaceret, pœnas peccati persolueret. Prodit ergo verus homo Dominus noster, Adæ personam induit, nomen assumpsit, vt eius vices subiret Patri obediendo, vt carnem nostrâ in satisfactionis pretiû iusto Dei iudicio sisteret: ac in eadē carne pœnam quam meriti eramus persolueret. Quum denique mortem nec solus Deus sentire, nec solus homo superare posset, humanam naturâ cum diuina sociavit, vt alterius imbecillitatem morti subiiceret, ad expiâda peccata: alterius virtute luctam cum morte suscipiens, nobis victoriam acquireret. Qui ergo Christum sua aut diuinitate, aut humanitate spoliât, eius quidem vel inimicuunt maiestatem & gloriam, vel bonitatem obscurant. Sed non minus altera ex parte hominibus sunt iniurii, quorum fidem ita labefactant & euertunt: quæ nisi hoc fundamento nixa stare non potest. Adde quòd sperandus fuit redemptor ille Abrahamæ Davidisque filius, quem in Lege & Prophetis Deus promiserat. vnde alterum fructum colligunt piæ mentes, quòd ipsa originis specie ad Dauidem & Abraham perducte, certius agnoscunt hunc esse Christu qui tot oraculis celebratus fuit. Sed illud quod nuper exposui, præcipuè tenendum est, communem naturam pignus esse nostræ cum Filio Dei societatis: carne nostra vestitum debellasse mortem cum peccato, vt nostra esset victoria & triumphus noster: carnem quam à nobis accepit, obtulisse in sacrificium, vt facta expiatione reatum nostrum deleteret, & placaret iustam Patris iram.

4 His vt par est considerandis qui sedulo attentus erit, vagas speculationes facillè negliget, quæ leues spiritus & nouitatis cupidos ad se rapiunt: cuius generis est, Christum, etiam si ad redimendum humanum genus non fuisset opus remedio, futurum tamen fuisse hominē. Fateor equidem, in primo creationis ordine & integro naturæ statu præfectum Angelis & hominibus fuisse caput. qua ratione dicitur à Paulo primogenitus omnis creaturæ. sed quum tota Scriptura clamet vestitu fuisse carne, vt fieret redemptor, aliam causam vel aliû finē imaginari nimix temeritatis est. Quorsum ab initio promissus fuerit Christus satis notû est. vt scilicet instauraret collapsum mūdū, & perditis hominibus succurreret. Itaque sub Lege proposita fuit eius imago in sacrificiis, vt sperarent fideles Deum sibi propitium fore, postquam expiatis peccatis reconciliatus foret. Certè quum seculis omnibus, etiam Lege nondum promulgata, nunquam sine sanguine promissus fuerit Mediator,

Col. 1. b.

35

diator, colligimus aeterno Dei consilio purgandis hominum for-
 dibus fuisse destinatum: quia piaculi signum est sanguinem fundi.
 Sic de eo concionati sunt Prophetæ, vt reconciliatorem Dei & ho-
 minum fore promitterent. Sufficiet pro omnibus vnum illud in
 primis celebre Iesaiæ testimonium, vbi prædicit percutiendum es- *Iesi. 53.*
 se Dei manu propter scelera populi, vt castigatio pacis esset super *b. 45*
 eum: & Sacerdotem fore, qui se in victimam offerret: ex plagis eius
 fore aliis sanitatem: & quia omnes errarunt, & instar ouium fue-
 runt dispersi: placuisse Deo illum affligere, vt omnium iniquitates
 ferret. Vbi ad opem miseris peccatoribus ferendam Christum di-
 uinitus propriè addici audimus, quisquis has metas transiit, stultæ *Ioh. 1.*
 curiositati nimis indulget. Iam vbi prodiit ipse, hanc aduentus sui *c. 9*
 causam esse asseruit, vt placato Deo nos à morte in vitam collige- *Ibid. 10.*
 ret. Idem testati sunt de eo Apostoli. Sic Iohannes antequam doceat *b. 14*
 Sermonem factum esse carnem, defectionem hominis narrat. Sed *Ibid. 3.*
 ipse ante omnes audiendus est de officio suo differens, Sic Deus di- *b. 16*
 lexit mundum, inquit, vt Filium suum vnigenitum daret, vt quisquis *Ibid. 5.*
 credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Item, Venit *d. 25*
 hora vt mortui audiant vocem Filii Dei, & qui audierint viuant. Ego *Ibid. 11.*
 sum resurrectio & vita. qui credit in me, quanuis sit mortuus, viuet. *c. 25*
 Item, Filius hominis venit ad seruandum quod perierat. Item, Sanis *Matth.*
 non opus est medico. Nullus esset finis si omnia referre vellent, *18. b. 11*
 Vno quidem consensu ad hunc fontem nos reuocant Apostoli: & *Ibid. 9.*
 certè nisi ad reconciliandum Deum venisset, concideret honor sa- *b. 12*
 cerdotii, quando ad deprecandum medius statuitur inter Deum & *Heb. 5.*
 homines Sacerdos. non esset iustitia nostra, quia pro nobis victima *a. 1*
 factus est, vt nobis peccata Deus non imputer. Denique omnibus *2. Cor. 5.*
 elogiis, quibus eum ornat Scriptura, spoliabitur. Concidet etiã illud *d. 19*
 Pauli, Quod impossibile erat Legi, Deum misisse Filium suum, vt in *Rom. 8.*
 similitudine carnis peccati pro nobis satisfaceret. Nec stabit quod *a. 3.*
 alibi docet, in hoc speculo apparuisse Dei bonitatem & immensum *Tit. 2.*
 amorè erga homines, dum Christus datus est redemptor. Denique *c. 11*
 non alium finem vbiq; assignat Scriptura, cur carnem nostram *Luc. 24.*
 suscipere voluerit Dei Filius, & hoc etiã mādatum à Patre acce- *d. 26*
 perit, nisi vt victima fieret ad Patrem nobis placandum. Ita scriptum *Ioh. 10.*
 est, atque ita oportuit Christum pati, & prædicari in nomine eius *d. 17*
 pœnitentiam. Propterea diligit me Pater, quia animam meam pono *Ibid. 3.*
 pro ouibus: hoc mandatū dedit mihi, Sicut exaltauit Moses serpen- *b. 14*
 tem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis. Alibi, Pater *Ibid. 12. d.*
 serua me ex hac hora: sed propterea veni in hanc horam. Pater glori *27, 28*
 fica Filium. Vbi clarè finem assumptæ carnis assignat, vt victima & *Luc. 1.*
 piaculum fiat abolendis peccatis. Eadē ratione pronuntiat Zacharias, *g. 79*
 secundum promissionē datam patribus venisse: vt illuminet qui in *Col. 2.*
 umbra mortis sedebant. Hæc omnia meminimus de Filio Dei *a. 3*
 prædicari, in quo alibi Paulus omnes scientiæ & sapiētiae thesauros *1. Cor. 2.*
 absconditos esse testatur, & præter quem nihil se scire gloriatur. *a. 4*

5 Si quis excipiat, horum nihil obstare quominus idem Christus qui damnatos redemit, testari etiam potuerit suum erga saluos & incolumes amorem, eorum carnem induendo: brevis responsio est, quum pronuntiet Spiritus, æterno Dei decreto coniuncta simul hæc duo fuisse, vt fieret nobis redemptor Christus, & eiusdem naturæ particeps, fas non esse longiùs inquirere. Nam quem titillat plus aliquid sciendi cupiditas, immutabili Dei ordinatione non contentus, ostendit etiam ne hoc quidem Christo, qui nobis in pretium redemptionis datus est, se contentum esse. Nec verò Paulus solùm recitat, quorsum missus fuerit, sed ad sublime prædestinationis mysterium conscendens, omnem humani ingenii lasciuia & pruritu opportunè compescit. Elegit nos in Christo Pater ante mundi creationem vt adoptaret in filios secundùm propositum voluntatis suæ, & acceptos habuit in filio dilecto, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius. Hic certè non præsupponitur Adæ lapsus quasi tempore superior: sed quid ante secula statuerit Deus ostenditur, quum mederi vellet humani generis miserix. Si rursus obiiciat aduersarius, consilium hoc Dei pependisse ex hominis ruina quam præuidebat: mihi satis superque est, impia audacia ad fingendum nouum Christum prorumpere, quicumque sibi de Christo plus inquirere permittunt vel scire appetunt quàm Deus arcano suo decreto prædestinauit. Ac merito Paulus, vbi de proprio Christi officio ita disseruit, precatur Ephesius spiritum intelligentiæ, vt cõprehendant quæ sit longitudo, sublimitas, latitudo & profunditas: nempe charitas Christi quæ omnem scientiã supereminet: ac si data opera cancellos mentibus nostris circumdaret, ne à gratia recõciliationis tantillum declinent quoties fit Christi mentio. Quare quum fidelis hic sermo sit, teste Paulo, Christum venisse vt peccatores saluos faceret: in eo libèter acquiesco. Et quum alibi doceat idem Apostolus, gratiã quæ nunc per Euangelium manifestata est, datam nobis fuisse in Christo ante tempora secularia: ad finem vsque cõstanter in ea manendum statuo. Huic modestiæ iniquè obstrepit Osiander, qui hanc quæstionem à paucis antè leuiter motam, rursus hoc tempore infelicitè agitauit. Confidentiæ eos insinulat qui Filium Dei negant apparituum in carne fuisse, si non cecidisset Adam: quia nullo Scripturæ testimonio commentum hoc repudietur. Quasi verò peruersæ curiositati frænum non iniiciat Paulus, vbi de redemptione per Christum parta loquutus, mox iubet stultas quæstiones fugere. Eousque erupit quorundam vãsania, dum præposterè acuti videri appetunt, vt quærerent an naturam asini assumere potuerit Dei Filius. Hoc portentum, quod pii omnes tanquam derestabile meritò exhorrent, hoc prætextu excuset Osiander quòd nusquam disertè in Scriptura refellitur. Quasi verò dum nihil pretiosum aut dignum cognitu Paulus ducit præter Christum crucifixum, asinum salutis authorem admittat. Ergo qui alibi Christum prædicat

Ephes. 1.
4.5

Ephes. 3.
16, 17,
18)

1. Tim.
1. c. 15
2. Tim.
1. c. 9

Tit. 3. c. 9

1. Cor. 2.
4.2

æterno Patris consilio in caput fuisse ordinatum vt omnia colligeret, nihilo magis alium agnosceret cui nullę redimendi partes iunctę sint. *Ephes. 1. d. 22*

6 Quod autem iactat principium prorsus friuolum est. Hominem vult creatum esse ad imaginem Dei, quia formatus fuerit ad exemplar futuri Christi, vt illum referret quem iam Pater carne vestire decreuerat. Vnde colligit, si nunquam excidisset Adam à prima sua & integra origine, Christum tamen futurum fuisse hominem. Quàm istud & nugatorium sit & contortum, per se intelligunt omnes sano iudicio præditi. interea primùm se vidisse putat quid esset imago Dei, quòd scilicet non solùm in dotibus eximiis, quibus ornatus fuerat, relucebat Dei gloria, sed essentialiter in eo habitabat Deus. Ego verò vt concedam imaginem Dei Adam gestasse quatenus Deo coniunctus erat (quę vera est ac summa dignitatis perfectio) Dei tamen similitudinem non alibi quærendam esse contendo quàm in illis præstantiæ notis quibus Adã Deus insigniuerat præ aliis animantibus. Ac Christum quidem iam tunc fuisse imaginem Dei vno consensu fatentur omnes: & proinde quicquid excellentiæ in sculptrum ipsi Adã fuit, inde manasse quòd per vnigenitum filium ad opificis sui gloriam accederet. Ad imaginem ergo Dei conditus est homo, in quo suam gloriam creator ipse conspici quasi in speculo voluit. In hunc gradum honoris euectus fuit vnigeniti Filii beneficio, sed addo Filium ipsum tam Angelis quàm hominibus commune fuisse caput: ita vt quę in hominem collata fuerat dignitas, ad Angelos quoque pertineret. Neque enim dum audimus vocari filios Dei, consentaneum esset negare inditum illis fuisse aliquid quo Patrem referrent. Quòd si tam in Angelis quàm in hominibus repræsentari suam gloriam & in vtraque natura conspicuam esse voluit, inscitè nugatur Osiander, Angelos fuisse tunc posthabitos hominibus, quia non gestarent Christi figurã. Neque enim præsentis Dei intuitu assiduè fruerentur, nisi ei essent similes. nec aliter docet Paulus renouari homines ad imaginem Dei, quàm si Angelis socientur, vt simul inter se cohæreant sub vno capite. Denique, si Christo creditur: hæc vltima erit nostra fœlicitas, vbi in cælos erimus recepti, conformes esse Angelis. Quòd si inferre Osiandro licet, primarium imaginis Dei exemplar fuisse in Christo homine, eodem iure contendet quispiam Christum oportuisse fieri Angelicę naturę consortem, quia ad illos quoque pertineat imago Dei. *Gen. 1. d. 27*
Psal. 82. a. 6
Colof. 3. b. 10

7 Non est igitur cur metuat Osiander Deum posse mendacem deprehendi nisi in eius mente prius fuisset de Filio incarnando decretum fixũ & immutabile. Quia etiã si non collapsa fuisset Adã integritas, similis tamẽ fuisset Deo cum Angelis: neque tamẽ propterea necesse fuisset Filium Dei vel hominem vel Angelũ. Frustra etiam absurdum illud metuit, nisi immutabili Dei consilio ante creatum hominem Christus fuisset nasciturus, non vt redem-

ptor, sed vt primus homo, ne à sua prerogatiua excideret: quando iam non nisi per accidens natus esset, vt scilicet instaureret perditum genus humanum: vt inde inferat, creatū igitur fuisse ad imaginem

Hcb. 4. Adā. Cur enim horrebit quod tā apertē docet Scriptura, similem
d. 15 nobis fuisse factum per omnia, excepto peccato? vnde & Lucas fi-
Lu. 3. g. lium Adā in genealogia censere non dubitat. Scire etiā velim cur
38 à Paulo Christus vocetur secūsus Adam, nisi quia destinata ei fuit
1. Cor. humana conditio, vt ex ruina erigeret Adā posteros. Nam si crea-
15. f. 47 tionem ordine illa præcessit, dicendus fuit primus Adam. Securē
 affirmat Osiander, quia iam Christus homo præcognitus erat in
 mente Dei homines ad hoc exemplar fuisse formatos. Paulus au-
 tem secundum Adam nominans, inter primam hominis originem
 & restitutionem quam per Christum consequimur, mediam sta-
 tuit defectionem, ex qua naturæ in pristinum ordinem reforman-
 dæ necessitas. vnde sequitur, eandem Filio Dei nascēdi fuisse cau-
 sam vt homo fieret. Interea malè & insulsè ratiocinatur Osiander,
 Adam quādiu integer stetit, futurum imaginem fuisse sui ipsius,
 non Christi. Respondeo ex opposito, quia etiā nunquam induisset
 carnem Dei Filius, fulgebat nihilominus & in corpore & in ani-
 ma eius imago Dei: in cuius radiis semper apparuit, Christum esse
 verè caput, & primatum tenere in omnibus. Atque ita soluitur fu-
 tilis argutia, quam ventilat Osiander, carituros fuisse Angelos hoc
 capite, nisi Deo propositum fuisset Filiū suum carne vestire etiam
 citra Adā culpā. Nimis enim inconsideratè arripit quod nemo sa-
 nus concedet, Christo non competere primatum in Angelos, vt
 fruantur eo principe, nisi quatenus est homo. Atqui facilè elicitur

Colof. 1. ex Pauli verbis, quatenus æternus est Dei sermo, primogenitum
b. 15 esse omnis creaturæ, nō quòd creatus sit, vel numerari inter crea-
 turas debeat: sed quia integer mundi status, qualis ab initio fuit

Colof. 1. de quatenus homo factus est, primogenitum esse ex mortuis. V-
c. 18 trunque enim vno & breui contextu considerandum proponit A-

Ibr. 1. c. postolus, per Filium creata fuisse omnia, vt Angelis dominetur: &
16 hominem esse factū vt redēptor esse inciperet. Eiusdē inscitia est,
 quòd homines dicit carituros fuisse Christo rege, nisi homo fuis-
 set. Quasi verò non potuerit constare regnum Dei, si æternus Dei
 Filius, licet non indutus humana carne, Angelis & hominibus in
 societatem cælestis gloriæ suæ & vitæ collectis, primatum ipse te-
 nuisset. Sed in hoc falso principio semper hallucinatur, vel sibi præ-
 stigas facit, Ecclesiam fuisse ἀκρίβων futuram, nisi apparuisset in
 carne Christus. Quasi verò sicuti eo capite fruebantur Angeli, non
 etiā diuina sua virtute præesse hominibus potuerit, & arcana virtu-
 te Spiritus sui vegetare ipsos & fouere, imitar corporis sui, donec
 in cælum collecti eadem cum Angelis vita fruarentur. Quas hactē-
 nus refutauī nēnias, pro firmissimis oraculis ducit Osiander, nem-
 pe vt suarum speculationum dulcedine inebriatus, ridiculos præ-
 nas

nas de nihilo efflare solet. Vnum verò postea dicit longè firmiter se asserre, prophetiam Adæ scilicet, qui vxore sua conspecta dixit, *Genes. 2. d. 23* Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Vnde autem prophetiam esse euincit? nempe quia eundem sermonem Christus apud Matthæum Deo tribuit. Quasi verò quicquid per homines loquutus est Deus, vaticinium aliquod contineat. Vaticinia in singulis Legis præceptis quærat Osiander, quæ à Deo authore profecta esse constat. Adde quòd rudis & terrenus fuisset Christus in literalis sensu subsistens. Quia non de mytica vnione qua Ecclesiam dignatus est, differit, sed tantum de fide coniugali: ob hanc causam Deum pronuntiasse docet, virum & vxorem fore, carnem vnã, ne insolubile illud vinculum quisquam diuortio violare tentet. Hæc simplicitas si Osiandro sordet, Christum reprehēdat, quia discipulos ad mysterium non traduxerit, Patris dictum subtilius interpretando. Nec verò eius delirio suffragatur Paulus, qui vbi dixit nos esse carnem de carne Christi, mox adiungit, magnum hoc esse mysterium. Neque enim quo sensu hoc protulerit Adam referre voluit, sed sub figura & similitudine coniugii sacram coniunctionem proponere, quæ nos vnum cum Christo facit. & hoc verba sonant: quia se de Christo & Ecclesia hoc dicere admonens, correctionis loco à lege coniugii discernit spirituales Christi & Ecclesie coniunctionem. Quare facile euanescit hæc futilitas. Nec verò mihi necesse arbitror similes quisquilias discutere: quia ex breuissima hac refutatione deprehēderetur omnium vanitas. Hæc quidem sobrietas filiis Dei solidè pascendis abundè sufficiet, quum venit plenitudo temporum, missum fuisse Filium Dei factum ex muliere, factum sub Lege, vt eos qui sub Lege erant, redimeret. *Galat. 4. a. 4*

Christum veram humanæ carnis substantiam induisse.

C A P. X I I I.

De Christi diuinitate, quæ alibi clari & firmis testimoniis probata est, nunc iterum differere superuacuum, nisi fallor, esset. Videndum igitur restat quomodo carne nostra indutus Mediatoris partes impleuerit. Ac humanæ quidem naturæ veritas olim tam à Manichæis quàm à Marcionitis impugnata est: quorum hi quidem spectrum pro Christi corpore sibi fingebant, illi autem cælesti carne præditum somniabant. Sed vtrisque Scripturæ testimonia & multa & valida resistunt. Non enim vel in cælesti semine, vel in hominis larua benedictio promittitur, sed in semine Abrahæ & Iacob. neque homini aëreo promittitur thronus æternus, sed Dauidis filio, & fructui ventris eius. *Gene. 17. a. 2. 12. d. 18. 26. a. 4* vnde & in carne exhibitus, filius vocatur Dauidis & Abrahæ: non ideo tantum quòd ex Virginis utero natus sit, in aere autem creatus: sed quia (Paulo interprete) secundum carnem factus sit ex Dauidis semine: sicut alibi docet idem Apostolus eum descendisse ex Iudæis. Quamobrem Dominus ipse non contentus

hominis nomine, Filium quoque hominis subinde se appellat, citius exprimere volens se hominem esse ex hominis semine verè progenitum. Quum Spiritus sanctus toties per tot organa, tantæque diligentia & simplicitate rem per se non abstrusam enarrauerit, quis cogitasset tanta vllos mortales impudentia fore qui offucias adhuc spargere auderent? Et tamen alia etiamnum testimonia ad manum se offerunt, si congerere plura libeat. quale est illud

Galat. 4. Pauli, Deum misisse Filium suum factum ex muliere: & innumera
4.4 quibus fami, siti, frigori, aliisque naturæ nostræ infirmitatibus obnoxium fuisse constat. At ex multis deligenda sunt ea potissimè quæ animis in vera fiducia ædificandis conducere queant: vt quum

Hebr. 2. dicitur Angelis nequaquam tantum honoris detulisse, vt eorum
d.16 naturam assumeret: sed nostram assumpsisse, vt in carne & sanguine per mortem destrueret eum qui potiebatur mortis imperio.

Ibid. 1. c. Item, eius cõmunicationis beneficio nos fratres eius cõseri. Item,
11, & d. debuisse fratribus similem fieri, vt misericors esset ac fidelis intercessor: nos Pontificem non habere qui non possit compati infirmitatibus nostris: & similia. Eõdem pertinet quod paulo antè attigimus, oportuisse in carne nostra expiari peccata mundi. quod à Pau

Ibid. 4. d. lo clarè asseritur. Ac certè ideo ad nos pertinet quicquid Christo
15 contulit Pater, quia caput est ex quo totum corpus per iuncturas

Ro. 8. a. 3 Ephes. 4. d.16 connexum simul coalescit. Imò non aliter conueniet quod dicitur, Spiritum ei datum esse absque mensura, vt de plenitudine eius

Ioh. 1. b. hauriamus omnes: quando nihil absurdius quàm Deum in sua
16 essentia aduentitio dono locupletari. Hac etiam ratione dicit alibi

Ioh. 17. c. Christus ipse, Ego propter eos sanctifico me ipsum.
19

2 Quos verò in erroris sui confirmationem locos proferunt, nimis ineptè contorquent: nec quicquam friuolis argutiis proficiunt, vbi diluere conantur quæ iam ex parte nostra adduxi. Marcion phantasma pro corpore Christum induisse imaginatur: quia dicatur alicubi in similitudinem hominis factus, & figura comperitus vt homo. Sed ita minimè expendit quid illic agat Paulus. non enim quale sibi corpus sumpsit Christus vult docere: sed quum iure diuinitatem suam exerere posset, nihil præ se tulisse nisi quod erat abiecti contemptique hominis. Nam, vt eius exèplo nos horretur ad submissionem, ostendit, quum Deus esset, potuisse mundo gloriam suam conspicuam statim proponere: cessisse tamè iure suo, & sponte seipsum exinanisse: quia scilicet imaginem serui induit, & ea humilitate contentus, carnis velamine suam diuinitatem abscondi passus est. Hic certè non docet quid fuerit Christus, sed qualiter se gesserit. Quinetiam ex toto cõtextu facilè colligitur, in vera hominis natura exinanitū fuisse Christum. Quid enim hoc sibi vult, figura repertum fuisse tanquam hominem, nisi quia ad tempus non resplenduit diuina gloria, sed tantum in vili & abiecta conditione apparuit humana species? Nec verò aliter constaret illud Petri, mortuū fuisse carne, viuificatū spiritu, nisi infirmus fuisset

Phil. 2.
4.7

1 Pet. 3.
d.18

fuiſſet Filius Dei in hominis natura. Quod Paulus clariùs expli-
 cat, paſſum fuiſſe aſſerens pro carnis infirmitate. Atque huc perti-
 net exaltatio, quia diſertè nouam gloriam adeptus fuiſſe dicitur
 Chriſtus, poſtquam ſeipſum exinaniuit. quod aptè non quadraret
 niſi in hominem carne & anima præditum. Manichæus aëreum fa-
 bricatur corpus, quia vocetur Chriſtus, ſecundus Adam de cælo cæ-
 leſtis. At neque illic eſſentiam corporis cæleſtem inducit Apoſto-
 lus, ſed vim ſpiritualem, quæ à Chriſto diſuſa nos viuificat. Porro
 eam, vt vidimus, Petrus & Paulus ab eius carne ſeparant. Quin po-
 tius ex eo loco egregiè ſtabilitur quæ inter orthodoxos de Chri-
 ſti carne viget doctrina. Niſi enim vnã haberet nobiſcum corpo-
 ris naturam Chriſtus, inanis eſſet ratiocinatio quam tanta vehe-
 mentia Paulus proſequitur, Si Chriſtus reſurrexit, nos quoque re-
 ſurrecturos: ſi non reſurgimus, neque Chriſtum reſurrexiſſe. Qui-
 buſcunque cauillis elabi conẽtur ſiue Manichæi veteres, ſiue recen-
 tes eorum diſcipuli, non ſe expediunt. Putidum eſt effugium, quòd
 nugantur Chriſtum dici Filium hominis quatenus hominibus pro-
 miſſus eſt. ſiquidem palàm eſt, Hebraico more vocari filium ho-
 minis verum hominem. Chriſtus verò haud dubiè phraſin linguæ
 ſuæ retinuit. Quid etiam per filios Adam intelligi conueniat, ex-
 tra controuerſiam eſſe debet. Ac (ne longiùs abeamus) locus Pſal-
 mi octauæ, quem ad Chriſtum Apoſtoli accommodant, abundè ſuf-
 ficiet, Quid eſt homo, quòd memor es eius, aut fili⁹ hominis, quòd
 viſitas eum? Hac figura exprimitur vera Chriſti humanitas: quia
 etſi non fuerit ex patre mortali immediatè genitus, origo tamen
 eius ex Adam fluxit. Nec verò aliter ſtaret quod iam citauimus,
 Chriſtum participem factum carnis & ſanguinis, vt pueros ſibi ag-
 gregaret ad obſequiũ Dei. quibus verbis apertè Chriſtus eiſdem
 nobiſcum naturæ ſocius & conſors ſtatuitur. Quo etiam ſenſu di-
 cit ex vno eſſe authorem ſanctitatis, & eos qui ſanctificantur. Nam
 id referri ad naturæ ſocietatem ex contextu euincitur: quia mox
 ſubiicit, Ideo non erubeſcit eos vocare fratres. Si enim prius dixiſ-
 ſet fideles ex Deo eſſe, in tanta dignitate quẽnam eſſet erubeſcen-
 tiæ ratio? Sed quia pro immenſa gratia ad ſordidos & ignobiles ſe
 aggregat Chriſtus, ideo dicitur non erubeſcere. Fruſtra autem ob-
 iectant, impios hoc modo fore Chriſti fratres: quia ſcimus filios
 Dei non ex carne & ſanguine, ſed ex Spiritu naſci per fidem. Pro-
 inde fraternam coniunctionem non facit ſola caro. Tametſi au-
 tem Apoſtolus hunc honorem aſſignat ſolis fidelibus, quòd ex vno
 ſint cum Chriſto, non tamen ſequitur quominus ex eodem fonte
 naſcantur increduli ſecundùm carnem: quemadmodum vbi dici-
 mus Chriſtum factum eſſe hominem vt nos faceret Dei filios, non
 extenditur hæc loquutio ad quolibet: quia fides media interpo-
 nitur, quæ nos in Chriſti corpus ſpiritualiter inſerit. De Primoge-
 niti etiam nomine rixam inſcitè mouent. Cauſantur Chriſtum de-
 buiſſe ex Adam naſci ſtatim ab initio, vt primogenitus eſſet inter

2. Cor. 13.

b. 4

1. Cor. 15.

f. 47

1. Cor. 15.

c. 16

He. 2. d.

14

Ibi. 2. c.

II

Rom. 8.

f. 29

fratres. Primogenitura enim nō ad ætatem, sed ad gradum honoris & virtutis eminētiā refertur. Nihilo etiam plus coloris habet quod garrunt Christum hominem assumpsisse, non Angelos, quia in gratiam receperit humanum genus. Nam vt amplificet honorem quo nos Christus dignatus est, Angelos nobis comparat, qui posthabiti fuerunt hac in parte. Ac, si probè expēditur Mosis testimonium, vbi semen mulieris dicit contritum caput serpentis, litem prorsus decīdet. Neque enim de vno duntaxat Christo illic sermo habetur, sed de toto humano genere. Quoniam acquirenda nobis erat à Christo victoria, generaliter pronuntiat De⁹ posteros mulieris superiores fore Diabolo. Vnde sequitur, Christum ex humano genere esse progenitum: quia consilium Dei est Euam quam alloquitur, bona spe erigere, ne mœrori succumbat.

3 Testimonia vbi Christus semen Abrahæ & fructus ventris Davidis vocatur, non minus stultè quàm improbè allegoriis inuoluunt. Nam si allegoricè positum esset nomen feminis, Paulus certè hoc non tacuisset, vbi clarè & sine figura affirmat non esse plures Abrahæ filios redemptores, sed vnum Christum. Eiusdem est farina, quod obtendunt non aliter vocari Davidis filium nisi quia promissus fuerat, & suo demū tempore fuit exhibitus. Postquam enim Filium Davidis nominauit Paulus, continuò post subiiciens, Secundum carnem, naturam certè designat. Sic & nono cap. Deum benedictū prædicans, seorsum ponit, Secundum carnem ex Iudæis descendere. Iam nisi verè genitus esset ex semine Davidis, quid valebit ista loquutio, Fructū esse ventris eius? Quid promissio ista, Ex lumbis tuis descendet qui manebit in solio tuo: Porro in Christi genealogia, qualis refertur à Matthæo, sophisticè ludunt. etsi enim non recēset Mariæ parētes, sed Iosephi: quia tamen de re tunc vulgò comperta verba facit, satis habet ostendere Iosephum ex Davidis semine ortū esse, quum satis cōstaret Mariam ex eadem esse familia. Magis etiam vrget Lucas, salutē à Christo allatam toti generi humano cōmunem esse docens: quia Christus author salutis ex Adam cōmuni omniū patre sit progenitus. Fateor equidem ex genealogia nō aliter colligi Christū esse Filium Davidis, nisi quatenus ex Virgine progenitus est: sed nimis superbè noui Marcionitæ fucādi erroris sui causa, nempe vt Christum de nihilo corpus sumpsisse euincāt, mulieres contendunt esse ἀσθενες: atque ita euertunt naturæ elemēta. Quoniam autem theologica non est hæc disputatio, & rationum quas aduehūt ea est futilitas quæ nullo negotio refelli queat, quæ philosophiæ sunt & artis medicæ non attingam: ac diluere satis erit quæ ex Scriptura obiiciunt, nempe Aaron & Ioisdah duxisse vxores ex tribu Iehudah, atque ita confusam tunc fuisse tribuum discretionem, si inesset mulieri generatium semen. Atqui satis notum est quantum ad politicum ordinem spectat, censeri progeniem ex virili semine: neque tamē præstantiam sexus obtare quominus in generando coeat semen mulieris.

He. 2. 16

Ge. 3. c.

15

Ga. 3. c.

16

Ro. I. a. 3

Psa. 132.

c. II

mulieris. Hæc quoque solutio ad omnes genealogias extenditur. Sæpe ubi catalogum hominum recenset Scriptura, solos viros nominat: an ideo dicendum est mulieres nihil esse? Imò pueris ipsis notum est eas sub viris comprehendi. Hac ratione dicuntur fœminæ parere suis maritis, quia familiæ nomen penes masculos semper residet. Iam sicuti virilis sexus præstantiæ hoc conceditur ut ex patrum conditione nobiles censeantur filii vel ignobiles: ita etiam in seruitute, partus ventrem sequitur, secundum iurisconsultos. Vnde colligere licebit ex materno semine fœtum procreari. & communi gentium vsu pridem receptum fuit matres vocari genitrices: cui & Lex Dei consentit, quæ perperam alioqui coniugium auunculi cum nepte sua vetaret: quia nulla esset consanguinitas. Viro etiam fas esset sororem vterinam in coniugium accipere, modò ex altero patre esset genita. Sicuti autem fateor vim passuam adscribi mulieribus, ita respondeo de illis promiscuè idem prædicari quod de viris. Neque enim Christus ipse dicitur factus per mulierem, sed ex muliere. Ac quidam ex eorum caterua, excusso pudore, nimis proteruè quarunt, an dicere velimus ex semine mèitruali Virginis procreatum esse Christum. quia vicissim excipiam, annon coauerit in Matris sanguine, quod fateri cogentur. Aprè ergo ex Matthæi verbis conficitur, quia ex Maria genitus est Christus, procreatū esse ex eius semine, sicuti quum dicitur Booz genitus ex Rahab, similis notatur generatio. Nec verò Matthæus hîc Virginem quasi canalem describit, per quem fluxerit Christus: sed hunc mirificum generandi morem à vulgari discernit, quòd per eam ex semine Dauidis genitus fuerit Christus. Eadem enim ratione qua Isaac ex Abraham, Solomo ex Dauide, Ioseph ex Iacob, similiter Christus ex matre genitus esse dicitur. Sermonis enim seriem ita Euangelista contexit: & probare volens Christum originem ducere à Dauide, hoc vno contentus est, ex Maria esse genitum. Vnde sequitur, pro confesso sumpsisse, Mariam fuisse consanguineam Ioseph.

4 Absurda quibus nos grauare volunt, puerilibus calūniis sunt referta. Turpe & probrosum Christo esse ducunt si ex hominibus originem traxerit. quia non potuerit à communi lege eximi, quæ totam Adæ sobolem absque exceptione sub peccato includit. At qui hunc nodum facile soluit antithesis quæ apud Paulum legitur, Sicuti per vnum hominem peccatum, & per peccatum mors: ita per iustitiam vnus hominis abundauit gratia. Cui & altera respondet, Prior Adam è terra terrenus & animalis, secundus è cælo cælestis. Itaque alibi idem Apostolus Christum in similitudine carnis peccati missum fuisse docens, ut Legi satisfaceret, eum discretè à communi sorte separat, ut sit absque vitio & corruptela verus homo. Pueriliter autem nugantur, si ab omni macula immunis est Christus, ac per arcanam Spiritus operationem genitus fuit ex semine Mariæ: non esse igitur impurum semen mulieris, sed

viri duntaxat. Neque enim immunem ab omni labe facimus Christum, quia tantum ex matre sit genitus absque viri concubitu, sed quia sanctificatus est à Spiritu, vt pura esset generatio & integra, qualis futura erat ante Adæ lapsum. Ac omnino fixum hoc nobis manet, quoties de Christi puritate nos admonet Scriptura, notari veram hominis naturam: quia superuacuum esset dicere purum esse Deum. Sanctificatio etiam de qua loquitur Iohannis 17, in natura diuina locum non haberet. Nec verò duplex fingitur Adæ semen, quanuis nulla ad Christum contagio peruenerit: quia hominis generatio per se immunda aut vitiosa non est, sed accidentalis ex lapsu. Proinde nihil mirum si Christus, per quem restituenda erat integritas, à vulgari corruptione exemptus fuerit. Quod etiam pro absurdo nobis obtrudunt, si Sermo Dei carnem induit, fuisse igitur angusto terreni corporis ergastulo inclusum, mera est proacacitas. quia etsi in vnam personam coaluit inmensa Verbi essentia cum natura hominis, nullam tamen inclusionem fingimus. Mirabiliter enim è cælo descendit Filius Dei, vt cælum tamen non relinqueret: mirabiliter in vtero Virginis gestari, in terris versari, & in cruce pendere voluit, vt semper mundum impleret, sicut ab initio.

Quomodo duæ naturæ Mediatoris efficiant personam.

C A P. X I I I I.

Ioh. I. b.
 14 **P** O R R O quod dicitur Verbum carnem esse factum; non sic intelligendum est, quasi vel in carnem versum, vel carni confusè permixtum fuerit: sed quia è Virginis vtero templum sibi delegit in quo habitaret, & qui Filius erat Dei, filius hominis factus est: non confusione substantiæ, sed vnitæ personæ. Siquidem ita coniunctam vnitæque humanitati diuinitatem asserimus, vt sua vtrique naturæ solida proprietates maneant, & tamen ex duabus illis vnus Christus constituatur. Siquid in rebus humanis tanto mysterio simile potest reperiri, hominis similitudo appositissima videtur, quem ex duabus substantiis conspiciamus constare: quarum neutra tamen sic alteri permixta est, vt non retineat naturæ suæ proprietatem. Neque enim aut anima corpus, aut corpus anima est. Quare & de anima seorsum dicitur quòd in corpus nullo modo cadere potest: & de corpore rursus, quòd nulla ratione animæ conueniat: de toto homine, quòd nec de anima seorsum, nec de corpore, nisi ineptè accipi possit. Postremò animi propria transferuntur ad corpus, & propria corporis ad animam. qui tamen iis constat, vnus homo est, non plures. Huiusmodi verò loquendi formulæ & vnã esse in homine personam ex duobus connexis compositam significant, & duas subesse diuersas naturas quæ hanc constituent. Ita & de Christo Scripturæ loquuntur. attribuunt illi interdum quæ ad humanitatem singulariter referri oporteat: interdum quæ diuinitati peculiariter competant: non-

nonnunquam quæ vtrunque naturam complectantur, neutri seorsum satis conueniant. Atque istam quidem duplicis naturæ coniunctionem, quæ in Christo subest, tanta religione exprimunt, vt eas quandoque inter se communicent. qui tropus veteribus *ἰδιωματων κωνωνία* dictus est.

2 Hæc parum firma essent nisi plurimæ & passim obuiæ Scripturæ phrasæ probarent nihil eorum fuisse humanitus excogitatum. Quod de se ipse dicebat Christus, Antequam Abraham fieret, ego sum, lōgè ab humanitate alienum erat. Nec me latet quo cauillo deprauent locum hunc erronei spiritus, nempe superiorem fuisse omnibus seculis, quia iam tunc præcognitus fuit Redemptor tam in Patris consilio, quàm in mentibus piorum. Sed quum apertè diem manifestationis ab æterna essentia distinguar, & ex professò ab antiquitate imperium sibi conciliet, quo excelsat supra Abraham, sibi haud dubiè vendicat quod diuinitatis est proprium. Quod primogenitum Paulus asserit vniuersæ creaturæ, qui ante omnia extiterit, & per quem omnia consistant: quòd etiam se prædicat gloriosum fuisse apud Patrem ante mundum conditum, scèque vnà cum Patre operari, nihilomags homini competit. Hæc igitur & similia peculiariter diuinitati attribui certum est. Quòd autem seruus Patris vocatur, quòd creuisse narratur ætate & sapiētia apud Deum & homines, quòd gloriam suam non querere, nescire diem vltimum: à seipso non loqui, non facere voluntatem suam, visus & palpatus fuisse dicitur, solius humanitatis id torum est. Siquidē quatenus Deus est, nec augeri vlla re potest, & omnia propter se operatur, nec quicquam eum latet: agit omnia pro suæ voluntatis arbitrio, & est inuisibilis ac impalpabilis. Neque tamē hæc humanæ tantùm suæ naturæ seorsum adscribit, sed in seipsum recipit, quasi Mediatoris personæ conueniant. Cōmunicatio autem idiomatum siue proprietatum est quod dicit Paulus Deum suo sanguine acquisiuisse sibi Ecclesiam, & Dominum gloriæ crucifixum. Item quod dicit Iohannes, palpatum fuisse Sermonem vitæ. Deus certè nec sanguinem habet, nec patitur, nec manibus tangi potest. sed quoniam is qui verus erat Deus & homo Christus sanguinem suum pro nobis crucifixus fudit, quæ in humana eius natura peracta sunt, ad diuinitatem impropriè, licet non sine ratione, transferuntur. Simile est exemplum, vbi Iohannes docet Deum posuisse animam suam pro nobis. Ergo & illic humanitatis proprietas cum altera natura communicatur. Rursum quum diceret Christus adhuc in terris agens, neminem in cælum ascendisse nisi Filium hominis qui in cælo erat, certè tunc secundum hominem & in carne quam induerat non erat in cælo, sed quæ ipse idem erat Deus & homo, propter duplicis naturæ vniorem alteri dabat quod erat alterius.

3 Sed omnium clarissimè veram Christi substantiam enarrant oci qui vtrunque simul naturam comprehendunt, quales in Euan-

gelio Iohannis extant quàm plurimi. siquidem nec deitatis singulare, nec humanitatis fuit, sed vtriusque simul quod illic legitur,

Iohan. 1. d. 29 potestatem accepisse à Patre remittendi peccata, suscitandi quos
Ibi. 5. d. velit, iustitiam, sanctitatem, salutem largiendi: præfectum esse iudi-
21. 22, 23 cem viuis & mortuis, vt honoretur quemadmodum & Pater. De-
Ibi. 9. a. 5 nique quod lux mundi, pastor bonus, vnicum ostium, vitis vera
Ibi. 10. nuncupatur. Huiusmodi enim prærogatiuis Dei Filius, quum in
b. 9. 11 carne manifestatus est, præditus fuit: quas etsi ipse vnà cum Patre
Ibi. 15. a. ante mundum conditum obtinebat, non tamen eodem modo vel
1 respectu: & quæ homini qui nihil quàm homo esset, dari non po-
I. Cor. 15. c. 24 terant. In eundem quoque sensum accipere conuenit quod apud
Philip. 2. b. 8 Paulum habetur, Christum peracto iudicio redditurum esse regnum
 Deo & Patri. Regnum sanè Filii Dei quod initium nullum habuit,
 neque finem habiturum est: sed quo modo sub carnis humilitate
 delituit, & seipsum exinanivit accepta serui forma, depositaque
 maiestatis specie, Patri se obedientem præstitit, ac eiusmodi subie-
 ctione defunctus, tandem gloria & honore coronatus est, atque e-
 uectus in summum imperium, vt coram ipso flectatur omne genu:
Hebr. 2. a. 7 ita tunc & nomen ipsum & coronam gloriæ, & quicquid à Patre ac-
 cepit Patri subiiciet, vt sit Deus omnia in omnibus. Quorsum e-
 nim data ei potestas est, ac imperium, nisi vt per eius manum Pa-
Philip. 2. b. 10. ter nos gubernet? Quo etiam sensu dicitur ad Patris dexteram se-
I. Cor. 15. d. 28 dere. Hoc verò temporale est, donec præsentis diuinitatis aspectu
 fruamur. Atque hic excusari non potest veterum error, qui dū ad
 Mediatoris personam non attendunt, totius ferè doctrinæ quæ in
 Euangelio Iohannis legitur, genuinum obscurant sensum, seque
 implicant multis laqueis. Sic igitur nobis hæc rectæ intelligentiæ
 clavis, neque de natura diuina, neque de humana simpliciter dici
 quæ ad Mediatoris officium spectant. Regnabit ergo Christus donec
 prodierit mundi iudex, quatenus pro infirmitatis nostræ modulo
 Patri nos coniungit. Vbi autem consortes cælestis gloriæ Deum
 videbimus qualis est, tunc perfunctus Mediatoris officio, desinet
 Patris legatus esse, & ea gloria contentus erit qua potiebatur an-
 te mundum conditum. Nec alio respectu peculiariter in Christi
 personam competit Domini nomen, nisi quatenus medium gra-
 dum statuit inter Deum & nos. Quò pertinet illud Pauli, Vnus
I. Cor. 8. b. 6 Deus ex quo omnia, & vnus Dominus per quem omnia: nempe cui
 temporale imperium à Patre mādatum est, donec facie ad faciem
 conspicua sit diuina eius maiestas. cui adeo nihil deceder, impe-
 rium Patri reddendo, vt longè clarior emineat. Nam & tunc desi-
 net caput Christi esse Deus, quia Christi ipsius deitas ex seipso
 fulgebit, quum adhuc velo quodam sit obiecta.

4 Atque hæc obseruatio ad soluendos quamplurimos nodos
 non paruo vsui futura est, si eam scitè accommodent lectores. Mirum
 enim quantum rudes, imò quosdam etiam non prorsus indoctos
 torqueant eiusmodi formulæ, quas vident Christo attribui, neque diui-

diuinitati eius, neque humanitati satis aptas. quia non considerant eius personæ in qua Deus & homo manifestatus est, & Mediatoris officio congruere. Ac omnino videre est, quàm pulchrè inter se hæreant singula, si modò sobrium habeant interpretem, qui tanta mysteria qua decet religione examinet. Verùm nihil est quod furiosi & phrenetici spiritus non perturbent. Arripiunt attributa humanitatis, ad tollendam diuinitatem: diuinitatis rursus, *Augu. in* ad tollendam humanitatem. quæ verò de vtraque natura sic con- *Enchir.* iunctè dicta sunt vt neutri conueniant, ad tollendam vtranque. Id *al Laur.* verò quid aliud est, quàm contendere Christum non esse homi- *cap. 36* nem, quia Deus est: non esse Deum, quia homo est: nec hominem nec Deum esse, quia & homo simul & Deus est? Christum ergo, vt Deus est & homo, vnitis, licet non confusis, naturis constans, Dominum nostrum verùmque Dei Filium esse cõstituimus, etiam secundùm humanitatem: etsi non ratione humanitatis. Procul enim abigendus est à nobis Nestorii error, qui dum naturas distrahere potius quàm distinguere volebat, duplicem Christum ita cõminiscebatur. quando Scripturam videmus clara voce reclamare, vbi & Filii Dei nomen inditur ei qui de Virgine nascitur, & *Luc. 1.* Virgo ipsa, mater Domini nostri appellatur. Cauendum & ab Euty- *c. 32* chiana infania, ne dum volumus personæ vnitatem demonstra- *Ibidem* re, vtranque naturam destruamus. Tot enim iam citauimus testi- *d. 43* monia, vbi ab humanitate distinguitur diuinitas, & tot alia passim extant, vt vel contentiosissimis possint os obstruere. Et paulò pòst nonnulla subiiciam quæ figmentum illud meliùs discutiant. Nobis in præsentia satis erit locus vnus. neque enim templum Christus *Ioh. 1. 2.* vocasset corpus suum, nisi distinctè in eo habitaret diuinitas. *c. 19*

Quare vt meritò in Ephesina synodo damnatus fuerat Nestorius, ita & postea in Constantinopolitana ac Chalcedonensi Eutyches: quando non magis confundere duas in Christo naturas licet, quàm distrahere.

5 Verùm nostro quoq; seculo emerfit non minùs exitiale mon-
strum Michael Seruetus, qui figmentum ex Dei essentia, spiritu,
carne, & tribus elemētis increatis conflatum pro Filio Dei suppo-
suit. Ac primò quidē negat Christum alia ratione Dei Filium esse,
nisi quatenus in vtero Virginis genitus est ex Spiritu sancto. Huc
autem tendit vafrities, vt euersa duplicis naturæ distinctione,
Christus aliquid sit ex Deo & homine permixtum, neque tamen
Deus & homo censeatur. Toto enim progressu hoc incumbit, an-
tequam patefactus fuerit Christus in carne, vmbrales tantùm
fuisse in Deo figuras: quarum tunc demum extitit veritas aut effe-
ctus quum verè incepit esse Filius Dei Sermo ille qui ad hunc ho-
norem destinatus fuerat. Et nos quidem fatemur Mediatorem, qui
ex Virgine natus est, propriè esse Dei Filium. Nec verò speculum
esset inæstimabilis Dei gratiæ homo Christus, nisi in eum collata
esset hæc dignitas vt sic ac vocetur vnginitus Dei Filius. Fixa ta-

men interim manet Ecclesiæ definitio, censerī Dei Filium, quia Sermo ante secula ex Patre genitus, vnione hypostatica naturam humanam suscepit. Porro vnio hypostatica veteribus dicta est, quæ personam vnā constituit ex naturis duabus. quæ loquutio ad refellendum Nestorii delirium inuenta fuit: quia Filium Dei fingebar ita habitasse in carne, vt non idem ille esset homo. Duplicem nos facere Dei Filium calumniatur Seruetus, quum dicimus æternum Sermonem antequam carne vestitus esset, iam fuisse Dei Filium: acsi aliud diceremus quàm manifestatum fuisse in carne. Neque enim si Deus fuit antequam homo fieret, ideo nouus esse Deus incepit. Nihilo absurdius est, in carne apparuisse Dei Filium, qui ramen ab æterna genitura hoc semper habuit vt Filius esset. Quod subindicant Angeli verba ad Mariam, Quod nalcetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei, acsi diceret Filii nomen, quod obscurius fuerat sub Lege, celebre fore & passim notum. Cui respondet illud Pauli, quia nunc per Christum sumus filii Dei, liberè & cum fiducia clamare Abba, Pater. Annon olim quoque sancti Patres habiti fuerunt inter Dei filios? Imò hoc iure freti Deum inuocarunt Patrem. Sed quia ex quo in mundum productus est vnigenitus Dei Filius, clarius innotuit cælestis paternitas, hoc quasi priuilegium assignat Paulus Christi regno. Hoc tamen constanter tenendum est, nunquam vel Angelis vel hominibus Deum fuisse patrem nisi vnigeniti Filii respectu: præsertim homines, quos propria iniquitas Deo exosos reddit, gratuita adoptione esse filios: quia ille est naturâ. Nec est quod obstrepat Seruetus, pendere hoc à filiatione, quam Deus apud se decreuerat: quia hîc non agitur de figuris, qualiter expiatio in sanguine pecudè ostensa fuit: sed quum re ipsa filii Dei esse non potuerint nisi in capite fundata esset eorum adoptio, detrahare capiti quod membris commune fuit, ratione caret. Ultrâ progredior: quum Angelos vocet Scriptura Dei filios, quorum tanta dignitas à futura redemptione non pendebat: Christum tamen ordine præire necesse est qui Patrem illis conciliet. Breuiter iterum repetam, & idem addam de genere humano. Quum à prima origine conditi hac lege fuerint tam Angeli quàm homines vt Deus communis vtrisque esset Pater, si verum est illud Pauli, semper Christum fuisse caput, & primogenitum omnis creaturæ, vt primatum in omnibus teneret: ritè mihi colligere videor, filium quoque Dei fuisse ante mundi creationem.

6 Quòd si principium habuit eius filiatio (vt ita loquar) ex quo in carne patefactus est, sequetur Filium humanæ quoque naturæ respectu fuisse. Volunt Seruetus & similes phrenetici Christum, qui in carne apparuit, esse Dei Filium: quia extra carnem nō potuit censerī hoc nomine. Respondeant nunc mihi, an secundum vtranque naturam & vtriusque respectu sit Filius. Sic quidem garrunt: sed longè aliter docet Paulus. Fatemur quidem Christum in carne

Rom. 8.
c. 15

Psal. 82.
a. 6

Coloss. I.
b. 15

carne humana Filium dici, non vt fideles, adoptione duntaxat & gratia, sed verum & naturalem, ideóque vnicú: vt hac nota discernatur ab omnibus aliis. Nos enim qui in nouam vitam sumus regeneriti, Deus filiorum nomine dignatur: nomen veri & vnigeniti vni Christo defert. Quomodo autem vnicus in tanto fratrum numero, nisi quòd natura possidet quod nos dono accepimus? Atque hunc honorem extendimus ad totam Mediatoris personam, vt verè & propriè sit Filius Dei, qui & natus est ex Virgine, & se victimam Patri in cruce obtulit: sed deitatis tamen respectu, sicuti Paulus docet, dum se ait segregatum in Euangelium Dei, quod antè promiserat de Filio suo, qui genitus est ex semine Dauid secundum carnem, declaratus Filius Dei in virtute. Cur secundum carnem distinctè nominans filium Dauidis, seorsum diceret declaratum esse Dei Filium, nisi vellet innuere aliunde hoc pèdere quàm à carne ipsa? Nam quo sensu alibi dicit passum fuisse ex infirmitate carnis, resurrexisse ex virtute Spiritus, ita nunc discrimen statuit vtriusque naturæ. Certè concedant necesse est, sicuti à matre accepit cuius causa filius Dauidis vocatur, ita à Patre habere cuius causa sit filius Dei, idq; ab humana natura aliud esse ac diuersum. Duplici nomine eum insignit Scriptura, passim vocans nunc Dei, nunc hominis Filium. De secundo lis moueri non potest quin ex communi linguæ Hebraicæ vsu hominis dicatur Filius, quia est ex progenie Adæ. Ex opposito contendo deitatis æternæque essentia ratione vocari Dei Filium: quia non minus consentaneum est ad diuinam naturam referri quòd vocatur Dei Filius, quàm ad humanam, quòd vocatur Filius hominis. Denique eo quem citavi loco, non aliter intelligit Paulus eum qui secundum carnem genitus est ex semine Dauidis, declaratum esse in virtute Filium Dei, quàm alibi docet, Christum qui ex Iudæis descendit secundum carnem, esse Deum benedictum in secula. Quòd si vtroq; loco geminae naturæ distinctio notatur, quo iure negabunt Filium Dei esse naturæ diuinæ respectu, qui secundum carnem Filius etiam est hominis?

7 Tumultuosè quidem illi erroris sui patrociniū vrgent, quòd dicitur Deus proprio Filio non peperisse, quòd illum ipsum, qui è Virgine nasceretur, Filium Altissimi vocari Angelus præcepit. Verùm (ne tam futili obiectione superbiant) expendant paulisper nobiscum quàm valdè ratiocinentur. Si enim ritè concluditur, à conceptione cœpisse Dei Filium, quia qui cōceptus est, filius vocatur: sequetur, esse cœpisse Verbum à sua manifestatione in carne, quia Iohannes tradit se de Verbo vitæ annunciare, quod manus suæ contrectauerunt. Similiter quod apud Prophetam legitur, Tu Bethlehem terra Iuda, paruula es in millibus Iuda: ex te mihi nascetur dux qui regat populum meum Israel: & egressus eius ab initio, à diebus æternitatis: quomodo cogentur interpretari, si talem argumentandi modum sequi volent? Nos enim minime Nestorio suffragari testatus sum, qui duplicem Christum com-

Rom. I.
a. 1, 2, 3

2. Cor.
13. b. 4

Rom. 9.
a. 5

Rom. 8.
f. 32

Luc. I. d.
32

I. Iohan.
r. a. 2
Mich. 5.
a. 2

mentus est, quando ex doctrina nostra iure fraternæ coniunctio-
nis nos secum Dei filios Christus fecit: quia in carne quam à nobis
sumpsit, ipse vnigenitus est Dei filius. Ac prudenter admonet
Augustinus, miræ & singularis Dei gratiæ illustre esse speculum,
quòd honorem adeptus est, quatenus est homo, quem mereri
non poterat. Hac igitur præstantia etiam secundum carnem ab
vtero ornatus fuit Christus, vt Filius Dei esset. Neque tamen in
personæ vnitatis fingenda est permixtio quæ deitati quod proprium
est tollat. Nec verò magis absurdum est, æternum Dei Sermonem,
& Christum, vnitatis in vnam personam duabus naturis, vocari di-
uersis modis Dei Filium, quàm secundum varios respectus nunc
Filius Dei, nunc Filius hominis dici. Nihilò etiam magis nos
grauat alia Serueti calumnia, antequam apparuit in carne Chris-
tus, nusquam vocari Dei Filium nisi sub figura: quia etsi obscu-
rior fuit tunc eius descriptio, quum tamen iam clarè probatum sit,
non aliter æternum fuisse Deum, nisi quia Sermo fuit ab æterno
Patre genitus, neque aliter nomen hoc competere in Mediatoris
personam quam suscepit, nisi quia Deus est in carne manifestatus:
neque Deum Patrem ita fuisse vocatum ab initio, nisi mutua iam
tunc fuisset ad Filium relatio, per quem omnis cognatio vel pa-
ternitas censetur in celo & in terra: hinc colligere promptum est,
sub Lege quoque & Prophetis fuisse Dei Filium, antequam cele-
bre esset hoc nomen in Ecclesia. Quòd si de sola voce certetur,
Solomo de immensa Dei altitudine disserens, tam Filium eius,
quàm ipsum incomprehensibilem affirmat: Dic nomen eius, si po-
tes, inquit, aut Filii eius. Nec me latet apud contentiosos non fo-
re satis ponderis in hoc testimonio: neque etiam eo valde nitor,
nisi quòd malignè eos cauillari ostendit qui Filium Dei negant
esse Christum, nisi quatenus homo factus est. Adde quòd vno ore
& consensu vetustissimi quique scriptores hoc idem tam apertè
testati sunt, vt non minus ridicula quàm detestabilis sit eorum im-
pudentia qui Irenæum & Tertullianum obiicere nobis audent,
quorum vterque inuisibilem fatetur fuisse Dei Filium, qui postea
visibilis apparuit.

§ Etsi autem horrenda portenta cumulauit Seruetus, quibus
fortè alii non subscriberent: quicumque tamen Filium Dei non
agnoscunt nisi in carne, si propius instes, ab illis id concedi ani-
maduertes, non alia ratione nisi quia conceptus est in vtero Vir-
ginis ex Spiritu sancto: qualiter olim nugati sunt Manichæi, ho-
minem ex traduce Dei animam habere: quia legebant Deum in-
spirasse Adæ vitæ spiraculum. Nam ita mordicus arripiunt Filii no-
men, vt nullū inter naturas discrimen relinquunt: sed confusè bla-
terent Christum hominem esse Dei Filium, quia secundum huma-
nam naturam ex Deo genitus est. Sic æterna Sapientiæ genitura,
quam prædicat Solomo, aboletur, & nulla habetur deitatis ratio
in Mediatore: vel in hominis locum spectrum supponitur. Craf-
fiores

Ephes. 3.
c. 15

Prou. 30.
a. 4

Gen. 2.
a. 7

Prou. 8.
24

flores Seruati præstigias, quibus se & quosdam fascinoit (vt hoc exemplo admoniti pii lectores se in sobrietate & modestia contineant) refellere vtile quidem esset: tamen superuacuum fore duco, quia id peculiari libro à me factum est. Huc summa redit, Filium Dei ab initio fuisse ideam, & iam tunc præordinatum fuisse hominem qui esset essentialis Dei imago. Nec alium Dei sermonem agnoscit nisi in externo splendore. Hanc fuisse genituram interpretatur, quòd Filii generandi ab initio genita fuit in Deo voluntas, quæ etiam actu se extendit in ipsam creaturam. Spiritum interea miscet cum ipso Sermone, quia Deus inuisibile verbum & Spiritum dispensauerit in carnem & animam. Denique figuratio Christi locum genituræ apud eum obtinet: sed qui tunc per speciem umbratilis fuit Filius, eum tandem esse genitum dicit per Sermonem cui seminis partes attribuit. Vnde tequetur porcos & canes non minùs esse Dei filios, quia ex originali semine verbi Dei creati sunt. Etsi autem ex tribus increatis elementis Christum constat, vt sit genitus ex essentia Dei: sic tamen primogenitum esse fingit inter creaturas, vt eadem sit essentialis diuinitas lapidibus secundùm suum gradum. Ne verò Christum videatur sua deitate exuere, asserit carnem eius Deo esse *ἰσὺς οὐκ ἔστιν*, & sermonem fuisse hominem factum, carnis in Deum conuersione. Ita dum Christum apprehendere non potest Filium Dei, nisi eius caro ex Dei essentia prodierit, & in deitatem fuerit conuersa, æternam Sermonis hypostasim redigit in nihilum, & Filium Dauidis, qui promissus fuit redemptor, nobis eripit. Sæpius quidem hoc repetit, genitum fuisse Filium à Deo, scientia & prædestinatione: tandem verò hominem factum ex materia illa quæ initio apud Deum fulgebat in tribus elementis, quæ deinde apparuit in prima luce mundi, in nube & columna ignis. Porrò quàm turpiter secum ipse subinde pugnet: nimis prolixum esset referre. Ex hoc compendio colligent sani lectores, versutis ambagibus impuri canis spem salutis prorsus fuisse extinctam. Nam si caro esset ipsa diuinitas, desineret esse eius templum. Iam nec redemptor nobis esse potest nisi qui ex Abrahæ Dauidisque semine progenitus, verè secundùm carnem homo factus sit. Ac perperam in verbis Iohannis insistit, Sermonem fuisse factum carnem: quia sicut Nestorii errori occurrunt, ita impium hoc commentum cuius author fuit Eutyches, minime adiuant, quum Euangelistæ non aliud fuerit propositum quàm personæ vnitatem asserere in quibus naturis.

Vt sciamus quorsum missus fuerit Christus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potissimum spectanda in eo esse, munus propheticum, regnum, & sacerdotium.

*Ench. ad
Laurēt.
cap. 5*

RECTE Augustinus, quanuis hæretici Christi nomen prædicent, commune tamen illis cum piis fundamentum esse negat, sed manere Ecclesiæ proprium. quia si diligenter considerentur quæ ad Christum pertinent, nomine tenus inuenitur Christus apud eos: re ipsa non est. Sic hodie Papistæ, quanuis in ore ipsorum resonet filius Dei, mundi redemptor: quia tamen inani nominis obtentu contenti, sua virtute & dignitate eum nudant, verè in eos competit illud Pauli, caput non tenere. Ergo vt in Christo reperiat fides solidam salutis materiã, atque ita in ipso acquiescat, statuendum hoc principium est, tribus partibus constare quod ei iniunctum à Patre munus fuit. Nam & Propheta datus est, & Rex & Sacerdos. quanquam nomina hæc tenere parum prodesset, nisi accederet finis & vsus cognitio. Nam & in Papatu quoque pronuntiantur, sed frigide nec magno cum fructu, vbi nescitur quid in se vnumquodque elogium contineat. Diximus antè, quanuis Deus Prophetas continua serie alios aliis submittens populum nunquam destituerit utili doctrina, & quæ ad salutem sufficeret: piorum tamen mentes hac persuasionem semper fuisse imbutas, aduentu Messia demum plenam intelligentiæ lucem sperandam esse. adeoque eius rei opinio peruenerat vsque ad Samaritanos, quibus tamen nunquam innotuerat vera religio. quod patet ex voce illa mulieris, Messias quum venerit, docebit nos omnia. Neque verò hoc Iudei temere præsumperant animis: sed, vt erant certis oraculis edocti, ita credebant. Illustris inter alias est Iesaiæ sententia, Ecce posui eum testem populis, ducem & magistrum populis dedi eum: nempe quo modo iam alibi vocauerat Angelum vel Interpretem magni consilii. Hac ratione Apostolus perfectionem doctrinæ Euangelicæ commendans, vbi dixit, variè olim & sub figuris multiplicibus Deum loquutum esse Patribus per Prophetas, adiungit, nouissimè nobis loquutum esse per dilectum Filium. Quia autem commune Prophetis officium fuit tenere suspensam Ecclesiam, & simul fulcire vsque ad Mediatoris aduentum, ideo conquestos in dissipatione fideles legimus, priuari se ordinario illo bono, Signa nostra non videmus: non est inter nos Propheta: non est cognoscens amplius. At verò quum iam non longè abesset Christus, præfixum fuit Danieli tempus ad obsequandum visionem & prophetam, non solum vt vaticinio de quo illic agitur, cerra constaret autoritas: sed vt fideles æquo animo carerent ad tempus Prophetis, quia instaret omnium reuelationum plenitudo & clausula.

*Johan. 4.
d. 25*

*Ies. 55.
b. 4*

*Ies. 9. b.
6*

*Heb. 1. a.
1*

*Psal. 74.
b. 9*

*Dan. 9.
f. 24*

2 Porro notandum est ad hæc tria munera Christi pertinere elogium. scimus enim sub Lege sacro oleo tam Prophetas quam sacerdotes ac reges fuisse unctos. Vnde & celebre Messia nomen promisso Mediatori fuit impositum. Etiam autem fateor peculiari regni intuitu & ratione dictum fuisse Messiam (vt etiã alibi ostendi) prophe

prophetica tamē & sacerdotalis vnctio gradum suū obtinent, neque sunt à nobis negligendæ. Prioris expressa fit mentio apud Iesaiam, his verbis, Spiritus Domini Iehouæ super me. ideo vnxit me Iehouah vt prædicarem mansuetis, medelam afferrem contritis corde, promulgarem captiuis liberationem, publicarem annum beneplaciti, &c. Videmus vnctum Spiritu fuisse vt præco & testis esset gratiæ Patris: neque id communi more: quia à reliquis doctoribus, quorum simile erat officium, discernitur. Atque hinc rursus notandum est, non sibi modò vnctionem accepisse, vt fungeretur docendi partibus: sed toti suo corpori, vt in continua Euangelii prædicatione virtus Spiritus respondeat. Interea manet illud fixum, hac quam attulit perfectione doctrinæ finem impositum fuisse omnibus prophetiis: vt authoritati eius derogent qui Euangelio non contenti extraneum aliquid assuunt. Nam extra omnium ordinem singulari priuilegio eum euexit vox illa quæ detonuit è cælo, Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite. Ab ipso deinde ca-
Iesai. 61. a.1
Matt. 3. d.17
Ioel. 2. g.
1. Cor. 1. d.30
Colof. 2. a.3
1. Cor. 2. a.2

3 Venio ad regnum, de quo frustra verba fierent nisi prius admoniti essent lectores spiritualem esse eius naturam: quia inde ad quid valeat & quid nobis conferat, totaque eius vis & æternitas colligitur. Æternitas porrò, quam apud Danielem Angelus Christi personæ tribuit, meritò Angelus item apud Lucam salutem populi accommodat. Sed hæc quoque duplex, aut duobus modis statuenda est: altera enim ad totum Ecclesiæ corpus pertinet, altera propria est cuiusque membri. Ad priorem referendum est quod in Psalmo dicitur, Semel iuravi per sanctitatem meam Dauidi, non mentiar: semen eius in æternum manebit: solium eius sicut sol in conspectu meo: sicut luna stabilietur in æternum, & testis in cælo fidelis. Neque enim dubium est quin illic promittat Deus se per manum Filii sui æternam fore Ecclesiæ præsidem ac defensorem. Neque enim alibi quàm in Christo reperietur vaticinii huius veritas. quandoquidem statim post mortem Solomonis concidit maiori ex parte regni dignitas, & cum ignominia familiæ Dauidicæ ad priuatum hominem translata est: postea sensim diminuta fuit, vsquedum prorsus tristi & pudèdo interitu deficeret.

Iefa. 53. *c.8* Eundem habet sensum illa Iesaiæ exclamatio, Generationem eius quis enarrabit? Nam Christum ita à morte superstitem fore pronuntiat ut eum coniungat cum suis membris. Ergo quoties audimus armari Christum æterna potestate, meminerimus hoc præsidio fulciri Ecclesiæ perpetuitatem: ut inter turbulentas agitationes, quibus assidue vexatur, inter graues & formidabiles motus qui innumeras ciades minantur, salua tamen maneat. Sic ubi Dauid hostium audaciam ridet qui iugum Dei & Christi eius abrumperere conantur, dicique reges & populos frustra tumultuari, quia ad frangendos eorum impetus satis fortis est qui in cælis habitat: de perpetua Ecclesiæ conseruatione pios certiores reddens, ad bene sperandum animat quoties illam opprimi contigerit. Sic alibi quum dicit in persona Dei, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: admonet, ut cunquæ ad oppugnandam Ecclesiam multi & validi hostes conspirent, non tamen suppetere illis vires quibus aduersus decretum illud immutabile Dei præualeant, quo Filium suum constituit æternum Regem. Vnde sequitur fieri non posse ut Diabolus cum toto mundi apparatu Ecclesiam vnquam deleat, quæ in æterno Christi solio fundata est. Iam quod ad specialem cuiusque usum spectat, eadem illa æternitas in spem beatæ immortalitatis erigere nos debet. Quicquid enim terrenum est atque ex mundo, temporale, imò etiam caducum esse cernimus. ergo Christus ut spem in cælos nostram attollat, regnum suum pronuntiat non esse ex mundo. Denique ubi quisque nostrum spirituale Christi regnum esse audit, hac voce excitatus penetret ad spem melioris vitæ: & quod nunc protegitur Christi manu, plenum huius gratiæ fructum in futuro seculo expectet.

Ioh.ii. 18. *f.36*

4 Quòd diximus vim & utilitatem regni Christi nō posse aliter à nobis percipi quàm dū spirituale esse cognoscimus, vel hinc satis liquet, quòd dum toto vitæ cursu militandum sub cruce nobis est, aspera & misera est nostra cōditio. Quid igitur nobis prodesset, collectos esse sub regis cælestis imperium, nisi extra terrenæ vitæ statum constaret eius fructus? Ideoque sciendum est quicquid nobis fœlicitatis in Christo promittitur, non subsistere in externis commodis, ut lætam & tranquillam vitam agamus, floreamus opibus, securi simus ab omni noxa, & deliciis affluamus quas expetere solet caro: sed cælestis vitæ esse proprium. Sicut autem in mundo prosper & optabilis populi status partim bonorum omnium copia & domestica pace, partim validis præsiidiis continetur, quibus tutus sit contra externam violentiam: ita & Christus suos omnibus ad æternam animarum salutem necessariis locupletat, & virtute munit qua stent inexpugnabiles contra quoslibet hostium spiritualium impetus. Vnde colligimus ipsum nobis magis regnare quàm sibi, idque intus & extra: ut scilicet donis Spiritus, quibus naturaliter vacui sumus, quatenus expedire nouit Deus,

Deus, referti, ex iis primitiis sentiamus verè nos Deo coniunctos esse ad perfectam beatitudinem. Deinde vt eiusdem Spiritus virtute freti, non dubitemus contra Diabolum, mundum, & quoduis noxæ genus nos semper fore victores. Huc tendit responsum Christi ad Phariseos, quia regnum Dei intra nos est, cum obseruatione *Luc. 17.* non venturum. Probabile enim est, quia profirebatur se regem illum esse sub quo speranda erat summa Dei benedictio, per ludibrium rogasse vt proferret sua insignia. Ipse verò, ne stultè pompis immorentur (qui alioqui plus æquo propensi sunt in terram) eos in suas conscientias ingredi iubet, quia regnum Dei est iustitia, pax & gaudium in Spiritu sancto. His breuiter docemur quid nobis conferat Christi regnum. nam quia non terrenum est vel carnale, quod corruptioni subiaceat, sed spirituale, ad æternam nos *Rom. 14* vsque vitam attollit: vt patienter hanc vitam sub ærumnis, inedia, *c. 17* frigore, contemptu, probris, aliisque molestiis transigamus: hoc vno contenti quòd nunquam destituet nos Rex noster quin necessitatibus nostris subueniat, donec militia nostra perfuncti vocemur ad triumphum. quia talis est regnandi ratio vt communicet nobiscum quicquid accepit à Patre. Iam quia nos potentia sua armat & instruit, decore & magnificentia ornat, opibus locupletat: hinc nobis superpetit vberima gloriandi materia, atque etiam fiducia suggeritur, vt intrepidè certemus cum Diabolo, peccato, & morte. Denique vt iustitia eius vestiti, omnia mundi opprobria fortiter superemus: & sicut ipse suis donis liberaliter nos replet, ita nos vicissim fructus in eius gloriam proferamus.

5 Ideo regia eius vnctio non ex oleo vel aromaticis vnguentis confecta nobis proponitur sed Christus Dei vocatur, quia super eum requieuit Spiritus sapientiæ, intelligentiæ, consilii, fortitudinis & timoris Dei. Hoc oleum est lætitiæ, quo Psalmus prædicat eum fuisse vnctum præ consortibus suis: quia nisi in ipso talis esset præstantia, inopes essemus omnes ac famelici. Neq; enim priuatim (vt dictum est) ipse sibi ditatus est: sed vt ieiunos & aridos sua abundantia perfunderet. Nam sicuti dicitur Pater non dedisse Filio Spiritum ad mensuram: ita exprimitur ratio, vt de plenitudine eius acciperemus omnes & gratiam pro gratia. Ex quo fonte manat largitio cuius meminit Paulus, qua variè distribuitur gratia fidelibus, secundum mensuram donationis Christi. His satis superque confirmatur quod dixi, Christi regnum in Spiritu, non terrenis deliciis vel pompis esse situm: ac proinde, vt simus eius participes, mundo renuntiandum esse. Huius sacræ vnctionis visibile symbolum in Christi baptismo ostensum fuit, dum super eum *Iohan. 3.* requieuit Spiritus in specie columbæ. Spiritum verò eiusque dona vnctionis voce designari, neque nouum est, neque absurdum videri debet: quia non aliunde vegetamur: maximè verò *d. 34* quod ad cælestem vitam spectat, nulla est in nobis vigoris gutta, nisi quam nobis Spiritus sanctus instillat, qui sedem in Christo *Iohan. 1.* *b. 16* *Ephes. 4.* *b. 7.* *Iohan. 1.* *e. 32* *Luc. 3.* *c. 22*

delegit, vt inde largè ad nos scaturirent cælestes diuitiæ quarum adeò sumus egeni. Quòd autem & regis sui fortitudine inuicti stant fideles & spirituales eius diuitiæ in eos exuberant: non immeritò dicuntur Christiani. Cæterùm huic, de qua loquuti sumus,

*1. Cor. 15.
c. 24
Ibidem
d. 28*

æternitati nihil derogat Pauli sentètia, Tunc regnum tradet Deo & patri. Item, Subiicietur Filius ipse, vt sit Deus omnia in omnibus. quia nihil aliud vult, quàm in illa perfecta gloria non talem fore regni administrationem qualis nunc est. Dedit enim Pater omnem potestatem Filio vt per eius manum nos gubernet, foueat, sustentet, sub eius tutela nos protegat, nobisque auxilietur. Ita quantisper à Deo peregrinamur, Christus intercedit medius, qui nos paulatim ad solidam cum Deo coniunctionem perducatur. Et certè quòd sedet ad Patris dexteram, tantundem valet ac si vocetur Patris legatus, penes quem tota sit imperii potestas: quia Deus mediatè (vt ita loquar) vult in eius persona Ecclesiam regere ac tueri. Sicuti etiam interpretatur Paulus primo ad Ephesios,

Eph. 1. 22

locatum fuisse ad dexteram Patris, vt sit Ecclesiæ caput, quæ est

*Phili. 2.
b. 9*

corpus eius. Nec aliò tendit quod alibi docet, datum illi fuisse nomen quod est super omne nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur quòd sit in gloriam Dei Patris. Nam iis etiam verbis in Christi regno ordinem commendat præsentis nostræ infirmitati necessarium. Ita rectè colligit Paulus, Deum per se tunc fore vnicum Ecclesiæ caput, quia impletæ erunt Christi partes in Ecclesiæ defensione. Eadem ratione passim Scriptura Dominum vocat, quia hac lege eum nobis præfecit

*1. Cor. 8.
b. 9*

Pater vt suam dominationem per eum exerceat. Licet enim multa dominia celebrentur in mundo, vnus nobis Deus Pater, ex quo omnia & nos in ipso: & vnus Dominus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum, inquit Paulus. Vnde ritè colligitur, eundem esse ipsum Deum, qui per os Iesaiæ asseruit se regem esse ac legislatorem Ecclesiæ. Nam etsi vbique beneficium & donum Patris vocat quicquid habet potestatis: non aliud tamen significat quàm se diuinitus regnare: quia ideo Mediatoris induit personam vt è

*Iesai. 33.
d. 22*

finu patris & incomprehensibili gloria descēdens, ad nos appropinquaret. Quo iustius est nos omnes vno consensu ad parendum accingi, summæque alacritate obsequia nostra dirigere ad eius nutum. Nam sicuti regis & pastoris officia coniungit erga pios qui se morigeros vltro subiiciunt: ita ex opposito audimus sceptrum ferreum gestare, quo frangat ac conterat præfractos omnes, quasi vasa figuli. Audimus etiam iudicem fore Gentium, vt terram operiat cadaueribus, & altitudinem sibi aduersam prosternat. Cuius rei quædam hodie cernuntur exempla: plenum verò documentum extabit vltimo iudicio. quod etiam propriè censeripotest extremus regni eius actus.

*Psal. 2.
c. 9
Psa. 110.
b. 6*

6 Iam de sacerdotio breuiter sic habēdum, finem & vsum eius esse vt sit mediator purus omni macula, qui sanctitate sua Deum nobis

nobis conciliet. Sed quia aditum occupat iusta maledictio, & Deus pro iudicis officio nobis infensus est: ut nobis fauorem comparet sacerdos ad placandam iram ipsius Dei, piaculum interuenire necesse est. Quare ut hoc munus impleret Christus, cum sacrificio in medium prodire oportuit. nam & sub Lege sacerdotii fas non erat sanctuarium ingredi absque sanguine: ut scirent fideles quauis sacerdos interpositus esset deprecator, non posse tamen Deum propitiari, nisi expiatis peccatis. Qua de re prolixè Apostolus disputat in epistola ad Hebræos à septimo capite ferè ad finem vsque decimi. Summa tamen huc redit, non nisi in Christum competere sacerdotii honorem, quia sacrificio mortis suæ reatum nostrum deleuit, & satisfecit pro peccatis. Quanti verò momenti res sit, ex solenni illo Dei iureiurando, quod absque pœnitentia prolatum est, monemur, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Sancire enim haud dubiè voluit caput illud, in quo præcipuum salutis nostræ cardinem verti sciebat. Neque enim, ut dictum est, nobis aut precibus nostris ad Deum patet accessus: nisi purgatis inquinamentis nos sacerdos sanctificet, gratiámque nobis obrineat, à qua nos scelerum nostrorum & vitiorum arcet immundities. Ira videmus à morte Christi incipiendum esse, ut ad nos perueniat sacerdotii eius efficacia & vtilitas. Hinc sequitur æternum esse deprecatores, cuius patrocinio fauorem consequimur. Vnde rursus oritur non modò precandi fiducia, sed etiam tranquillitas piis conscientis: dum in paternam Dei indulgentiam tutò recumbunt, certòque persuasæ sunt ei placere quicquid per Mediatorem consecratum est. Quum verò sub Lege victimas ex pecudibus offerri sibi Deus iusserit, diuersa & noua in Christo fuit ratio, ut idem esset hostia qui sacerdos. quia nec alia pro peccatis idonea satisfactio reperiri poterat, nec quisquam tanto honore dignus qui Deo vnigenitum Filium offerret. Iam sacerdotis personam sustinet Christus, non modò ut æterna reconciliationis lege Patrem nobis fauentem ac propitium reddat, sed etiam ut nos asciscat in societatem tanti honoris. Nam qui in nobis polluti sumus, in ipso tamen sacerdotes, offerimus nos & nostra omnia Deo, cælestéque sanctuarium liberè ingredimur, ut grata sint ac boni odoris in conspectu Dei quæ à nobis proueniunt sacrificia precum & laudis. Atque hucusque se extendit illud Christi dictum, Propter eos sanctifico meipsum: quia sanctitate eius perfulsi quatenus nos secum Patri dicaunt (qui alioqui foetemus coram eo) tanquam puri & mundi, imò etiam sacri, placemus. Huc pertinet vnctio sanctuarii, cuius mentio fit apud Danielem. Notanda enim est antithesis inter hanc vnctionem & illam umbratilem quæ tunc in usu fuerat: ac si diceret Angelus, discussis umbris in Christi persona clarum fore sacerdotium. Quò magis detestabile est eorum commentum qui non contenti Christi sacerdotio, seipsos ad eum mactandum ingerere auti sunt. quod tentatur quotidie in Papa-

Psal. 110
b. 4

Apec. 1.
b. 6

Ioh. 17.
c. 19

Dan. 9.
f. 24

tu, vbi missa cenfetur immolatio Christi.

Quomodo redemptoris partes impleuerit Christus, vt nobis salutem acquireret: vbi de morte & resurrectione eius agitur, & in calum ascensu.

C A P. XVI.

VAE haecenus de Christo diximus, ad vnum hunc scopum referenda sunt vt in nobis damnati, mortui & perditum, iustitiam in ipso, liberationem, vitam & salutem quaeramus: quemadmodum docemur insigni illa Petri sententia, Non esse aliud nomen sub caelo datum hominibus in quo oporteat saluos fieri. Neque verò temere, vel fortuito casu, vel hominum arbitrio impositum illi fuit nomen Iesu, sed è caelis ab Angelo supremi decreti praecone allatum, ratione etiam addita: quia ad seruandum à peccatis populum missus esset. In quibus verbis notandum est quod abbi attigimus, redemptoris munus ei fuisse iniunctum vt nobis esset Saluator. Interea tamen mutila esset redemptio, nisi per continuos progressus ad vltimam vsque salutis metam nos perduceret. Iraque simulac vel minimum ab eo deflectimus, sensim euanescit salus, quae solida in eo residet: vt se vltro priuent omni gratia quicumque in eo non acquiescunt. Et memoratu digna est illa Bernardi admonitio, non modò lucem sed cibum quoque esse nomen Iesu: oleum etiam esse, sine quo aridus est omnis animae cibus: salem esse, sine cuius conditura insipidum est quicquid proponitur: denique esse mel in ore, in aure melos, in corde iubilum, & simul medicinam: & quicquid disputatur insulsum esse, nisi vbi sonat hoc nomen. Sed hinc diligenter expendere conuenit quomodo nobis ab ipso parta sit salus: vt non modò ipsum eius authorem persuasi simus, sed quae ad stabilem fidei nostrae fulturam sufficiunt amplexi, repudiemus quaecunque possent huc vel illuc nos abstrahere. Quum enim nemo possit in seipsum descendere ac seridè reputare qualis sit, quin Deum sibi iratum infestumque sentiens, necesse habeat eius placandi modum ac rationem anxie expetere, quòd satisfactionem exigit, non vulgaris requiritur certitudo: quia peccatoribus, donec à reatu soluti fuerint, semper incumbit ira Dei & maledictio, qui, vt est iustus iudex, non sinit impune legem suam violari, quin ad vindictam armatus sit.

2 Verum antequam longius progredimur, in transcurso videntum est quomodo conueniat, Deum, qui nos misericordia sua praeuenit, fuisse inimicum, donec per Christum nobis reconciliatus est. Nam quomodo in Filio vnigenito singulare amoris sui pignus nobis dedisset, nisi iam antè fuisset gratuito fauore complexus? Quoniam ergo hinc emergit aliqua repugnantiae species, hunc nodum expediam. In hunc ferè modum Spiritus in Scripturis loquitur, Deum fuisse hominibus inimicum, donec in gratiam

Act. 4.

b. 12

Matth.

1. d. 21

Luce 1.

e. 31

Bernard.

m. Cant.

Serm. 15

Rom. 5.

b. 10

Galat. 3.

b. 10. 13

Colos. 1.

c. 21, 22

tiam

tiam Christi morte sunt restituti : fuisse maledictos , donec illius sacrificio expiata est eorum iniquitas : fuisse à Deo separatos, donec per ipsius corpus fuerunt in coniunctionē recepti. Huius generis locutiones ad sensum nostrum sunt accommodatæ , vt melius intelligamus quàm misera sit & calamitosa extra Christum nostra conditio. Nisi enim claris verbis diceretur, iram ac vindictā Dei, mortemq; æternam nobis incubuisse , minus agnosceremus quàm miseri essemus sine Dei misericordia, & beneficium liberationis minoris æstimaremus. Exempli gratia : audiat aliquis, Si te quo tempore adhuc peccator eras, odisset Deus, & te abiecisset, vt eras meritis, horribile exitium te manebat: sed quia spōte ac gratuita sua indulgentia te in gratia retinuit, nec alienari à se passus est, eo periculo sic te liberauit : afficietur quidem & sentiet aliqua ex parte quantum debeat misericordiæ Dei. Verùm audiat rursum quod Scriptura docet, se alienatū fuisse à Deo per peccatū, hæredem iræ, mortis æternæ maledictioni obnoxiiū, exclusum ab omni spe salutis. extraneum ab omni benedictione Dei, Satanæ mancipium, sub peccati iugo captiuū, horribili deniq; exitio destinatum & iam implicitū: hinc Christum deprecatores intercessisse, pœnam in se recepisse ac luisse quæ ex iusto Dei iudicio peccatoribus omnibus imminebat : mala, quæ Deo exosos illos reddebant, sanguine suo expiasse: hoc piaculo satisfactum ac rite litatum Deo Patri esse: hoc intercessore iram eius fuisse placatam : hoc fundamento pacem Dei cum hominibus esse subnixam : hoc vinculo beneuolentiam illius erga ipsos contineri : his nōne eò magis permouebitur quò melius ad viuum representatur quāta è calamitate ereptus fuerit: In summa, quoniā nō potest animus noster vitā in Dei misericordia vel satis cupidè apprehendere, vel qua decet gratitudine excipere, nisi formidine iræ Dei & æternæ mortis horrore antè percussus & cōsternatus: sic instituimur sacra doctrina, vt sine Christo Deum nobis quodammodo infestum cernamus, & eius manum in exitium nostrum armatam, beneuolentiam eius paternamque charitatem nonnisi in Christo amplexemur.

3 Atque hoc tametsi pro captus nostri infirmitate dicitur, non tamen falsò. Deus enim, qui summa iustitia est, iniquitatem, quam in omnibus nobis conspicit, amare non potest. Habemus ergo omnes in nobis quod Dei odio dignum sit. Præinde secundum corruptæ nostræ naturæ, & deinde accedentis prauæ vitæ respectum, in offensione Dei reuera sumus omnes in eius cōspectu rei, & ad gehennæ damnationem nati. Verùm quia Dominus quod suum est in nobis perdere non vult, adhuc aliquid inuenit quod pro sua benignitate amet. Vtunque enim peccatores vicio nostro sumus, manemus tamen eius creaturæ: vtunque mortem nobis ascuerimus, ipse tamen nos ad vitam condiderat. Sic mera & gratuita nostri dilectione excitatur ad nos in gratiam recipiendos. Atqui si perpetuum & irrecōnciliabile distiduum est inter

iustitiam & iniquitatem:quandiu peccatores manemus, suscipere nos totos non potest. Itaque vt sublata omnis simultatis materia, nos sibi prorsus reconciliet, proposita in morte Christi expiatione, quicquid in nobis mali est, abolet, vt iusti in eius conspectu & sancti appareamus, qui antea immundi eramus ac impuri. Proinde sua dilectione præuenit ac anteuertit Deus Pater nostram in Christo reconciliationem. Imò quia prius diligit, postea nos sibi reconciliat. Sed quia in nobis, donec sua morte succurrit Christus, manet iniquitas quæ Dei indignationem meretur, & est coram eo maledicta ac damnata: non antè plenam habemus firmamque cum Deo coniunctionem quàm vbi Christus nos coniungit. Adeoque si Deum nobis pacatum ac propitium volumus polliceri, in Christum solum oculos mentisque defigere conuenit: vt reuera per ipsum solum consequimur ne imputentur nobis peccata, quorum imputatio iram Dei secum trahit.

I. Iohan.
4. d. 19

Ephes. 1.
4. 4

Iohan. 3.
b. 16

Rom. 5.
b. 10

Tract. 11

Euange.
Ioh. 110

Rom. 5.
l. 8

4 Atque hac ratione dicit Paulus, eam dilectionem, qua nos ante mundi creationem complexus est Deus, in Christo constituisse fundatam. Hæc perspicua sunt & Scripturæ consentanea, locosque illos optimè inter se conciliant, vbi dicitur, Deum suam erga nos dilectionem in eo declarasse quòd vnigenitum Filium in mortem dederit: & tamen fuisse inimicum, antequam morte Christi in gratiam reductus esset. Verùm quòd firmiora sint apud eos qui veris Ecclesiæ testimonium requirunt, citabo locum Augustini, vbi id ipsum docetur. Incomprehensibilis (inquit) ac immutabilis est Dei dilectio. Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem Filii eius, cœpit nos diligere, sed ante mundi constitutionem dilexit nos, vt cum eius Vnigenito etiam nos filii eius essemus, antequam omnino aliquid essemus. Quòd ergo reconciliati sumus per mortem Christi, non sic accipiatur quasi ideo nos reconciliauerit ei Filius, vt iam amare inciperet quos oderat: sed iam nos diligenti reconciliati sumus, cum quo propter peccatū inimicitias habebamus. Quod vtrum verum dicam, attestetur Apostolus. Commendat (inquit) dilectionem suam erga nos, quoniam quum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Habebat itaque ille erga nos charitatem, etiam quum inimicitias aduersus eum exercentes operaremur iniquitatem. Proinde miro & diuino modo & quando nos oderat, diligebat. Oderat enim nos, quales ipse non fecerat: & quia iniquitas nostra opus eius non omni ex parte consumpserat, nouerat simul in vnoquoque nostrum & odisse quod feceramus, & amare quod fecerat. Hæc sunt Augustini verba.

Rom. 5.
d. 19

5 Iam vbi quaeritur quomodo abolitis peccatis dissidium Christus inter nos & Deum sustulerit, & iustitiam acquisierit quæ eum nobis fauentem ac beneuolum redderet: generaliter responderi potest, toto obediētiae suæ cursu hoc nobis præstitisse. Quod Pauli testimonio probatur, Quemadmodū vnus transgressione peccatores

catores multi sunt constituti: sic vnus obedientia iusti constitui-
 mur. Et sanè alibi causam veniæ quæ nos eximit à maledictione
 Legis, extendit ad totam Christi vitam, Vbi venit plenitudo tem- *Galat. 4.*
 poris, misit Deus Filium suum factum ex muliere, subiectum Le- *4.4*
 gi, vt eos qui sub Lege erant, redimeret. Ita in ipso quoque Baptis- *Mat. 3.*
 mo asseruit impleri iustitiæ partem, quòd obedienter Patris man- *d. 15*
 datum perageret. Denique ex quo induit personam serui, cæpit
 ad nos redimèdos pretium liberationis soluere. Scriptura tamen,
 quò certius definiat modum salutis, hoc morti Christi quasi pecu-
 liare ac proprium adscribit. Pronuntiat ipse animam se dare in re- *Mat. 10.*
 demptionem pro multis. Paulus docet mortuum esse propter pec- *d. 28*
 cata nostra. Clamabat Iohannes Baptista, ipsum venisse ad tollen- *Rom. 4.*
 dum peccata mundi, quia agnus Dei esset. Alibi Paulus nos iustifi- *d. 25*
 cari gratis tradit per redemptionem quæ est in Christo: quia pro- *Ioh. 1.*
 positus est reconciliator in suo sanguine. Item, nos iustificatos esse *d. 29*
 in sanguine ipsius, & reconciliatos per mortem. Rursus, Qui pec- *Rom. 3.*
 catum non nouerat, pro nobis factus est peccatum, vt essemus ius- *c. 15*
 titia Dei in illo. Non omnia persequar, quia inmensus esset cata- *Ro. 5. b.*
 logus, & multa deinde suo ordine citanda erunt. Quamobrem in *9, 10*
 simbolo fidei, quod Apostolicum vocant, optimo ordine statim à *2 Cor. 5.*
 natalibus Christi fit transitus ad mortè & resurrectionem, vbi per- *d. 21*
 fectæ salutis summa consistit. Neque tamen excluditur reliqua
 pars obedientiæ qua defunctus est in vita: sicuti Paulus ab initio
 ad finem vsque totam comprehendit, quòd seipsum exinanierit, *Phili. 2.*
 forma serui accepta, & Patri fuerit obediens vsque ad mortem: *a. 7*
 nempe mortem crucis. Et sanè in ipsa quoque primum gradum
 occupat voluntaria subiectio: quia ad iustitiam nihil profuisset sa-
 crificium nisi sponte oblatum. Itaque vbi testatus est Dominus se
 animam pro ouibus ponere, disertè addit, Nemo tollit eam à me- *Ioh. 1. 10.*
 ipso. Quo sensu Iesaias dicit obmutuisse instar agni coram tonfo- *c. 15*
 re. Et hystoria Euangelica refert obuiam prodisse militibus: & cor- *Iesa. 53.*
 ram Pilato, ommissa defensione, stetit ad subeundum iudicium. *b. 7*
 Non id quidem absque certamine: quia & infirmitates nostras su-
 sceperat: & hoc modo probari oportuit quod Patri suo præstabat *Ioh. 1. 18.*
 obsequium. Et hoc non vulgare fuit amoris erga nos incompara- *a. 4*
 bilis specimen, luctari cum horribili formidine, & inter diros illos *Mat. 27.*
 cruciatus abiicere sui curam, vt nobis consuleret. Illud quidem te- *b. 11*
 nendum est, non potuisse rite Deo aliter litari quàm dum proprio
 se affectu abdicans Christus illius se arbitrio subiecit, totumque
 addixit. Quam ad rem appositè testimonium illud Psalmi citat A-
 postolus, In libro Legis scriptum est de me vt faciam voluntatem *Heb. 10.*
 tuam Deus. Volo, & Lex tua in medio cordis mei. Tum dixi, Ecce *a. 5*
 venio. Cæterum quia non nisi in sacrificio & ablutione, quibus ex- *Psa. 40.*
 piantur peccata, quietem reperiunt trepidæ conscientiæ: illuc me- *b. 9*
 ritò dirigimur, & in morte Christi statuitur nobis vitæ materia.
 Porrò quia nos maledictio ex reatu manebat ad caelste Dei tri-

bunal, primo loco refertur damnatio coram præfide Iudææ Pontio Pilato: vt sciamus, pœnam, cui eramus obstricti, fuisse iusto inflictam. Horribile Dei iudicium effugere non poteramus: vt inde nos eriperet Christus, coram homine mortali, imò etiam scelesto & profano damnari sustinuit. Neque enim solùm ad astruendam historię fidem exprimitur nomen præfecti, sed vt discamus quod docet Iesaias, castigationem pacis nostrę fuisse super eum, eiusque liuore nos fuisse sanatos. Neque enim tollendę damnationis nostrę causa satis erat quamlibet obire mortem: sed, quò redemptioni nostrę satisficeret, genus mortis deligendum fuit, in quo & damnationem ad se traducens, & piaculum in se recipiens, vtroque nos liberaret. Si à latronibus iugulatus fuisset, vel tumultuarię cęsus per seditionem vulgi, in eiusmodi morte nulla satisfactionis species extitisset. Verùm vbi reus ad tribunal sistitur, testimoniis arguitur & premitur, ipsius iudicis ore morti addicitur: his documentis intelligimus ipsum personam fontis & malefici sustinere. Atque hęc duo notãda sunt quę & Prophetarum vaticiniis prædicta erant, & eximiam fidei consolationem & confirmationem afferunt. Quum enim Christum audimus à iudicis solio ad mortem dimissum, inter latrones esse suspensum: habemus complementum eius prophetię quę ab Euangelista citatur, Inter iniquos reputatus est. Cur istud? nempe vt peccatoris, non iusti aut infantis vices obiret: quia non innocentię, sed peccati causa mortem oppetebat. Contrà, vbi audimus eodem quo damnatus fuit ore absolutum (nam eius innocentię non semel testimonium palàm reddere coactus est Pilatus) in mentem veniat quod est apud alterum Prophetam, Quę non rapuerat exoluiffe. Atque ita & peccatoris sceleratęque personam in Christo repręsentatam intuebimur, & relucente innocentia, conspicuum simul fiet alieno potius quàm proprio scelere grauatum. Passus ergo est sub Pontio Pilato, solenni præfidis sententia in scelestorum numerum ita relatus: neque sic tamen quin iustus ab ipso simul pronuntietur, dum affirmat nullam se in eo inuenire causam. Hęc nostra absolutio est quòd in caput Filii Dei translatus est reatus, qui nos tenebat pœnæ obnoxios. Nam hęc compensatio in primis tenenda est, ne trepidemus atque anxii simus tora vita: ac si nobis instaret iusta Dei ultio, quam in se transtulit Dei Filius.

6 Iam & ipsa mortis species insigni mysterio non caret. Maledicta crux erat, non humana tantùm opinione, sed diuinę Legis decreto. In eam ergo dum tollitur Christus, maledictioni se obnoxium facit. Atque ita factum oportuit, vt omni execratione, quę propter iniquitates nostras nos manebat, vel potius nobis incumberet, eximeremur, dum in eũ traducitur. Quod etiam in Legge adumbratum fuit. Siquidem אָשָׁם (quo vocabulo peccatum ipsum propriè designatur) vocabatur oblata pro peccatis victimę & expiatrix. Quę nominis translatione innuere Spiritus voluit,

instar

instar *καθαρμάτων* ipsas esse: quæ debitam sceleribus execrationem susciperēt ac sustinerent. Quod autem in Mosaicis sacrificiis figuratè representatum fuit, id in Christo figurarum archetypo *Iesà. 53.* exhibetur. Quare, vt iusta expiatione defungeretur, animam suam *b. 5, & d:*
 ὄν impèdit, hoc est satisfactoriâ peccati hostiâ (vt inquit Pro- *11*
 pheta) in quam reiecta quodammodo macula & pœna, nobis desi- *2. Cor. 5.*
 nat imputari. Apertius id ipsum testatur Apostolus, quum docet, *d. 21*
 eum qui peccatū non nouerat, peccatum pro nobis à Patre factum,
 quò iustitia Dei efficeremur in illo. Nam Filius Dei, omni vitio pu-
 rissimus, iniquitatum tamen nostrarum probrum ac ignominiam
 induit, ac sua vicissim puritate nos operuit. Eodem videtur respe-
 xisse, quum tradit de peccato, damnatū fuisse peccatū in eius car- *Rom. 8.*
 ne. Siquidem peccati vim aboleuit Pater, quum in Christi carnem *a. 3*
 translata fuit eius maledictio. Indicatur itaque hac voce, Chris-
 tum Patri fuisse in morte pro victima satisfactoria immolatum,
 vt peracta per eius sacrificium litatione, iram Dei iam horrere
 desinamus. Nunc liquidum est quid sibi velit illud Prophetæ, posi- *Iesà. 53.*
 tas fuisse in eo nostras omnium iniquitates: nempe quò sordes *b. 6*
 earum absterurus, iisdem per translaticiam imputationem obte-
 ctus fuit. Eius rei symbolum fuit crux, cui affixus est, teste Apосто- *Galat. 3.*
 lo. Christus, inquit, redemit nos ab execratione Legis dum pro *b. 13*
 nobis factus est execratio. Scriptū est enim, Execrabilis omnis qui *Deu. 27.*
 pendet in ligno: vt in gentes benedictio Abrahæ in Christo per- *d. 26*
 ueniret. Eodem respexit Petrus, vbi docet peccata nostra portasse *1. Pier. 2.*
 in ligno: quia ex ipso maledictionis symbolo clariùs intelligimus, *d. 24*
 onus quo eramus oppressi, fuisse illi impositum. Neque tamen
 eam subiisse maledictionem intelligēdus est qua obrutus ipse fue-
 rit: quin subeundo potius, vim eius vniuersam depressit, infregit,
 dissipauit. Proinde fides in Christi damnatione absolutionē, bene-
 dictionem in maledictione apprehendit. Quare non abs re Paulus
 triumphum, quem sibi in cruce peperit Christus, magnificè prædi- *Coloss. 2.*
 cat, ac si crux, quæ plena erat dedecoris, conuersa esset in curram *d. 19*
 triumphalē. Dicit enim affixum fuisse cruci chirographū quod e-
 rat contrarium nobis, & expoliatos principatus, ac palàm tradu- *Hebr. 9.*
 ctos. Nec mirum, quia per spiritum æternum (teste altero Apосто- *d. 17*
 lo) seipsum obtulit Christus. vnde illa naturæ rerum conuersio. Sed
 hæc vt firmam radicem agant in cordibus nostris, & penitus infi-
 deant, semper nobis in mentem veniant sacrificium & ablutio.
 Neque enim certò confidere possemus Christum esse ἀπολύτρωσις
 καὶ ἀντίλυτρον καὶ ἰλαστήριον, nisi victima fuisset. Ideoque toties fit san-
 guinis mentio, vbi modum redemptionis ostendit Scriptura. Quā-
 quam non modò ad litationem valuit effusus Christi sanguis, sed
 lauacri etiam vice fuit, ad sordes nostras purgandas.

7 Sequitur in Symbolo, mortuum fuisse & sepultum. vbi rur-
 sum videre est quomodo in vicem nostram vbique se suppolue-
 rit ad soluendum nostræ redemptionis pretium. Mors iugo sua

Hebr. 2. 6.9 nos obligatos tenebat, in illius se potestatem loco nostro tradidit, quò nos inde eximeret. Hoc intelligit Apostolus, quum scribiteum mortem gustasse pro omnibus. Moriendo enim effecit ne moriamur, vel (quod idem est) morte sua vitam nobis redemit. Hoc autem à nobis diuersum habuit, quòd morti se velut deglutiendam permisit, non vt eius gurgitibus absorberetur, sed magis vt eam absorberet, à qua mox eramus absorbendi: quòd subigendum ei se permisit, non vt eius potestate opprimeretur, sed magis vt eam prosterneret, quæ nobis imminebat ac iam depressis insultabat. Denique vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est Diabolum: & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obruxii erant seruituti. Hunc primum fructum mors eius nobis protulit. Alterum verò, quòd participatione sui membra nostra terrena mortificat, ne suas in posterum actiones exerceant: veterèque nostrum hominem enecat, ne posthac vigeat ac fructificet. Quò etiam sepultura eius pertinet: nempe cuius consortes, peccato & ipsi sepeliamur. Non enim dum nos in similitudinem mortis Christi insitos esse Apostolus docet, & cum eo sepultos in peccati mortem, per eius crucem nobis crucifixum esse mundum, & nos mundo: nos illi commortuos esse, ad exprimendum mortis eius exemplum duntaxat nos adhortatur: sed hanc illi inesse efficaciam declarat quæ in Christianis omnibus apparere debeat, nisi velint mortem ipsam inuilem reddere & infructuosam. Proinde duplex in morte sepulturæque Christi beneficium nobis fruendum proponitur, liberatio à morte cui mancipati eramus, & carnis nostræ mortificatio.

8 Nec verò descensum ad inferos omittere conuenit, in quo ad redemptionis effectum non parum est momenti. Quinquam enim ex veterum scriptis, particulam quæ legitur in symbolo apparet non adeo fuisse olim in Ecclesiis vstratam, in tractanda tamen doctrinæ summa locum ei dari necesse est: vt pote quæ rei maximè utile ac minimè spernendum mysterium continet. Sunt quidem & ex veteribus nonnulli qui eam non prætermittant. Vnde coniecere licet, post aliquantum temporis insertam, non protinus, sed sensim Ecclesiis insuenisse. Id certè extra controuersiam est, ex communi piorum omnium sensu fuisse desumptam: quando nemo est Patrum qui non in suis scriptis descensum Christi ad inferos commemoret, tametsi interpretatione diuersa. Verùm aut à quibus, aut quo primùm tempore inserta fuerit, parum ad rem attinet. Potius hoc in Symbolo animaduertendum, vt plena & numeris omnibus absoluta fidei summa nobis constet, in quam nihil ingeratur nisi ex purissimo Dei verbo petitur. Si quos portò impedit morositas, ne in Symbolum admittant, mox tamen planum fiet tanti interesse ad redemptionis nostræ summam, vt ea præterita multum ex mortis Christi fructu depereat. Sunt

Sunt etiam rursum qui opinentur, non aliquid nouum hic dici, sed aliis verbis repeti quod prius de sepultura dictum fuerat: quandoquidem Inferni vocabulum sæpius in Scripturis pro sepulchro ponatur. Quod de verbi significatione obtendunt, verum esse concedo, non rarò pro sepulchro accipi infernum: sed eorum opinioni rationes duæ repugnant, quibus ego faciliè adducor vt ab illis dissentiam. Quantæ enim escitantia fuisset, rem minimè difficilem verbis expeditis & clavis demonstraram, obscuriore deinde verborum complexu iudicare magis quàm declarare? Nam quoties locutiones duæ rem eandem exprimentes simul connectuntur, posteriorem esse prioris exegesis conuenit. At verò qualis erit ista exegesis si quis ita loquatur, Quod Christus sepultus esse dicitur, significat ad inferos descendisse: Deinde non est verisimile irreperè potuisse superfluum eiusmodi batrologiam in compendium hoc, vbi summam, quàm fieri potest paucissimis verbis præcipua fidei capita notantur. Nec dubito quin mihi faciliè assentiantur quicunque rem ipsam paulò diligentius expendierint.

9 Alii secus interpretantur, quòd Christus descenderit ad animas Patrum qui sub Lege mortui erant, vt nuntium peractæ redemptionis perferret, ac erueret eas ex carcere, vbi inclusæ tenebantur: & huc perperam trahunt testimonia ex Psalmo, quòd portas æreas & vectes ferreos fregerit. Item ex Zacharia, quòd redemerit vincitos è puteo in quo non erat aqua. Verùm quum Psal-
Psa. m.
 107 b. 16
 Za. 9. c.
 mus eorum liberationes prædicet qui in longinquis regionibus
 II
 capti in vincula coniiciuntur: Zacharias autem profundo & arido puteo vel abyssò comparat cladem Babylonicâ, in qua demersus erat populus: & simul doceat, totius Ecclesiæ salutem esse exitum à profundis inferis: nescio quí factum sit vt posteritas locum putaret esse subterrancum, cui affinxit nomen Limbi sed hæc fabula tamen magnos authores habet, & hodie quoque à multis seriò pro veritate defenditur, nihil tamen quàm fabula est. Nam concludere in carcere mortuorum animas puerile est: Christi autem animam illuc descendere vt eas manumitteret, quid opus fuit? Libenter equidem fateor, Christum ipsis illuxisse virtute sui Spiritus: vt gratiam, quam spe gustauerant duntaxat, mundo fuisse tunc exhibitam agnoscerent. Et probabili ratione huc aptari potest Petri locus, vbi dicit Christum venisse, ac prædicasse spiritibus
 I. Pet. 3.
 d. 19
 qui in specula erant (carcerè vertunt communiter). nam & contextus eò nos ducit, fideles qui ante id tempus defuncti fuerant confortes fuisse eiusdem nobiscum gratiæ: quia vim mortis inde amplificat quòd ad mortuos vsque penetrauerit, dum piæ animæ eius visitationis, quam sollicitè expectauerant præsentis aspectu sunt potitæ. contrâ, reprobis clarius patuit se excludi ab omni salute. Quòd autem Petrus non tam distinctè loquitur, non ita accipiendū est quasi nullo discrimine pios simul & impios permisceat: sed tantum docere vult cõmunè vtrisque fuisse mortis Christi sensum

10 Verùm de Christi descēsu ad inferos seposita ratione Symboli, certior expositio quaerenda est: & nobis ex Dei verbo constat non modò sancta & pia, sed plena quoque eximiae consolationis. Nihil actum erat si corporea tantùm morte defunctus fuisset Christus: sed operæ simul pretium erat vt diuinæ vltionis seueritatem sentiret: quò & iræ ipsius intercederet, & satisfaceret iusto iudicio. Vnde etiam eum oportuit cum inferorù copiis æternæque mortis horrore, quasi confertis manibus, luctari. Correctionem pacis nostræ illi impositam fuisse ex Propheta nuper retulimus, fuisse propter scelera nostra à Patre percussum, attritum propter nostras infirmitates. Quibus significat, in locum sceleratorù sponsorem, vadem adeoque instar rei submissum, qui dependeret ac persolueret omnes, quæ ab illis expectandæ erant, pœnas: vno hoc duntaxat excepto, quòd doloribus mortis non poterat detineri. Ergo si ad inferos descendisse dicitur, nihil mirum est, quum eam mortem pertulerit quæ sceleratis ab irato Deo infligitur. A c nimis friuola, adeoque ridicula est eorum exceptio, qui dicunt hoc modo perueriti ordinem: quia absurdum est, sepulturæ subiici quod præcessit. vbi enim quæ in hominum conspectu passus est Christus exposita fuerunt, oportunè subicitur inuisibile illud & incomprehensibile iudicium quod coram Deo sustinuit: vt sciamus non modò corpus Christi in precium redemptionis fuisse traditum: sed aliud maius & excellentius pretium fuisse quòd ditos in anima cruciatus damnati ac perditum hominis pertulerit.

Ies. 53. b.

5

Act. 2. d.

24

Act. 2. d.

24

11 Hoc sensu dicit Petrus Christum resurrexisse solutis mortis doloribus, à quibus impossibile erat ipsum teneri, vel superari. Non simpliciter nominat mortem: sed Filium Dei implicitum fuisse doloribus exprimit, quos parit maledictio & ira Dei: quæ origo mortis est. Quantulum enim fuisset, securè & quasi per lusum prodire ad subeundam mortem? Hoc verò immensæ misericordiæ verum fuit specimen, mortem quam tantopere horrebat, non refugere. Nec dubiù est quin idem docere velit Apostolus in Epist. ad Hebræos, vbi scribit, Christum à suo metu fuisse exauditum (reuerentiâ alii vertunt vel pietatem, sed quàm parù aptè, res ipsa euincit, & ipsa etiam loquendi forma.) Christus ergo cum lachrimis & clamore valido orans, à metu suo exauditur: non vt à morte sit immunis, sed ne absorbeat ut peccator: quia illic personam nostram gerebat. Et certè nulla fingi potest magis formidabilis abyssus,

He. 5. c. 7

Psal. 22.

a. 2

mat. 27.

c. 46

Vide Cy.

l. alter.

de re. fide

ad Regi.

quàm sentire te à Deo derelictum & alienatù: & quum inuocaueris non exaudiri: perinde ac si in tuam perniciem ipse conspirasset. Eò Christum videmus fuisse deiectum vt coactus fuerit, urgente angustia, exclamare, Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti: Quòd enim nonnulli volunt, ex aliorù potius opinione quàm ex suo sensu sic loquutum fuisse, nequaquam probabile est: quum de intimi animi angore deductam fuisse vocem constet. Neque tamen innuimus Deum fuisse vnquam illi vel aduersarium vel iratum.

iratum.

iratum. Quomodo enim dilecto Filio, in quo animus eius acquieuit, irasceretur? aut quomodo Christus Patrem aliis sua intercessionem placaret, quem infensum haberet ipse sibi? Sed hoc nos dicimus, diuinæ seueritatis grauitatem eum sustinuisse: quoniam manu Dei percussus & afflictus, omnia irati & punientis Dei signa expertus est. Proinde Hilarius eo descensu hoc nos esse consequutos ratiocinatur, vt mors peremptra sit. Nec aliis locis à nostra sententia ablutit: vt quum ait, Crux, mors, inferi, nostra vita sunt. Item alibi, Filius Dei in infernis est: sed homo refertur ad cælum. Et quid priuati hominis testimonium cito, quum idem Apostolus asserat, hunc victoriæ fructum commemorans, quòd liberati fuerint qui metu mortis per totam vitam obnoxii erant seruituti? Vincere ergo metum oportuit qui naturaliter cunctos mortales assidue angit ac vrget: quod fieri non potuit nisi pugnando. Porrò fuisse non vulgarem aut leui de causa conceptum irærorem, mox clarius patebit. Ita cum diaboli potestate, cum mortis horrore, cum inferorum doloribus manum conferendo, factum est vt & referret de illis victoriam, & triumphum ageret, ne iam in morte ea formidemus quæ Princeps noster deglutiuit.

12 Hic nebulones quidam licet indocti, malitia tamen magis quàm incicia impulsî, clamitant me atrocem facere Christo iniuriam: quia minimè consentaneum fuerit eum de animæ salute timere. Deinde calumniam durius exagitât, me desperationem adscribere Filio Dei, quæ fidei contraria sit. Primùm de metu pauoreque Christi, quem tam aperte prædicant Euangelistæ, controuersia ab his improbè mouetur. Nam antequam instaret tempus mortis, turbatus est spiritu, & affectus irærore: in ipso vero congressu cœpit expauescere, vehementiùs. Simulationem si fuisse dicant, nimis putidum est effugium. Confidenter ergo (vt verè docet Ambrosius) profiteri Christi tristitiam conuenit, nisi nos crucis pudeat. Et sanè nisi pœnæ fuisset particeps anima, corporibus tantùm fuisset redemptor. Luctari autè oportuit vt erigeret qui prostrati iacebant: adeoque nihil inde cœlesti eius gloriæ decedit, vt hac in parte refulgeat bonitas nunquam satis laudata, quòd infirmitates nostras in se suscipere grauatus non est. Vnde etiam solatium illud anxietatum & dolorum, quod nobis proponit Apostolus Mediatorem hunc esse expertum nostras infirmitates, vt ad succurrendum miseris propensior sit. Obtendunt, quod vitiosum per se est indignè Christo tribui. Quasi verò supra Spiritum Dei sapiât, qui hæc duo simul conciliat, Christum fuisse tentatum per omnia sicut nos, & tamen absque peccato. Non est igitur cur nos terreat infirmitas Christi, cui vt se subiiceret, non violentia aut necessitate coactus, sed mero amore nostri, misericordiæque inductus est. Quicquid autem sponte passus est pro nobis, nihil ex eius minuit virtute. In vno autem falluntur isti obtrectatores, quod infirmitatem in Christo omni vitio labæque puram & vacuam non agno-

Lib.4 de

Trin.

Lib.2

Lib.3

Hebr. 4.
d.15

scunt : quia se intra obedientiæ fines continuit. Nam quia moderatio in naturæ nostræ deprauatione conspici non potest, vbi omnes affectus turbido impetu modum excedunt, hac vlna perperam metiuntur Filium Dei. At quum integer esset, in cunctis eius affectibus viguit moderatio, quæ excessum cohiberet. Vnde nobis in dolore, metu & formidine similis esse potuit, vt tamen hac nota differret. Conuicti ad aliud tandem cauillum transfiliunt: quanuis mortem timuerit Christus, maledictionem & iram Dei, à qua se tutum esse nouerat, non timuisse. Sed expendant pii lectores quàm honorificum hoc sit Christo, molliorem ac magis meticulosum fuisse quàm plerosque gregarios homines. Contumaciter ad mortem properant latrones aliique malefici: eam multi alto animo despiciunt: alii placidè eam obeunt. Eius horrore Filium Dei fuisse percussum & propè attonitum, cuius fuisset constantiæ vel magnitudinis? Quod enim prodigiosum censerì vulgo posset, de eo refertur, præ-vehementia cruciatus guttas sanguinis ex eius facie fluxisse. Nec verò spectaculum hoc præbuit aliorum oculis, quum in arcano recessu gemitus suos ad Patrem dirigeret. Et dubitationem eximit, quòd Angelos, qui insolita consolatione eum erigerent, è cælo descendere necesse fuit. Quàm pudenda, vt dixi, fuisset hæc mollities, eousque torqueri ob communis mortis formidinem, vt sanguineo sudore diffueret, neque posset recreari nisi Angelorum conspectu? Quid? illa precatio ter repetita, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste, annon ex incredibili amaritudine animi profecta, ostendit asperius & magis arduum fuisse Christo certamen quàm cum morte communi? Vnde apparet nugatores istos, cum quibus disputo, audacter garrere de rebus incognitis: quia nunquam ferio reputarunt quid sit aut valeat nos redemptos esse à Dei iudicio. Atqui hæc nostra sapientia est, probè sentire quanti constiterit Dei Filio nostra salus. Si nunc roget quispiam, an tunc descenderit Christus ad inferos quum mortem deprecatus est: respondeo hoc fuisse exordium, vnde colligi potest quàm diros & horribiles cruciatus perpessus fuerit, quum se ad tribunal Dei reum stare cognosceret nostra causa. Quanquam autem sese ad momentum occultauit diuina vis Spiritus, vt locum infirmitati carnis cederet: sciendum tamen est talem fuisse tentationem ex doloris & metus sensu quæ cum fide non pugnaret. Et hoc modo impletum est quod habetur in concione Petri, non potuisse eum teneri à doloribus mortis: quia se quasi derelictum à Deo sentiens, ne tantillum quidem deflexit à bonitatis eius fiducia. Quod docet celebris illa iauocatio, in qua præ doloris vehementia clamauit, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? Nam etsi supra modum angiritur, non tamen desinit vocare Deum suum, à quo se derelictum exclamat. Porro hinc refertur tam Apollinaris error, quàm eorum qui Monothelita di-cti sunt. Ille Christo fingebat spiritum æternum fuisse animæ vice,

*Mat. 26.**d. 39**Act. 2. d.**24**Mat. 27.**f. 47*

vt tantum esset dimidius homo. Quasi verò expiare peccata nostra potuerit nisi Patri obediendo. Vbi autem affectus aut voluntas obedientiæ nisi in anima? quam ideo turbatam fuisse scimus, vt nostræ, trepidatione discussa, pacem & quietem obtineant. Adhæc contra Monothelitas, videmus vt nunc secundum hominem noluerit quod volebat secundum diuinam naturam. Omitto quòd metum, de quo loquuti sumus, contrario affectu subigat. neque enim obscura est illa repugantiæ species, Pater libera me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. In qua tamen perplexitate nulla fuit intemperies, qualis in nobis cernitur dum maximè nitimur ad nos domandos.

13 Sequitur à mortuis resurrectio, sine qua mutilū esset quod hæctenus diximus. Quādo enim in cruce, morte, & sepultura Christi nonnisi infirmitas apparet, transfilienda sunt illa omnia fidei, vt pleno robore instruat. Proinde tametsi in eius morte habemus solidum salutis complementum, quia per eam & Deo reconciliati sumus, & iusto eius iudicio satisfactum, & maledictio sublata, & persoluta est pœna: dicimur tamen non per mortem, sed per resurrectionem regenerati in spem viuam. quia vt ille resurgendo victor mortis emerfit, ita fidei nostræ victoria in ipsa demum consistit resurrectione. Quale hoc sit, melius Pauli verbis exprimitur. mortuam enim dicit propter peccata nostra, suscitatum propter nostram iustificationem. ac si diceret, morte eius sublatum peccatum, resurrectione instauratam restitutamque iustitiam. Quomodo enim moriendo liberare nos à morte poterat, si morti ipse succubisset? quomodo comparasset nobis victoriam, si in certamine defecisset? Quare sic salutis nostræ materiam inter Christi mortem & resurrectionem partimur, quòd per illam peccatum abolitum, & mors extincta: per hanc, iustitia reparata, & erecta vita: sic tamen vt huius beneficio vim efficaciamque suam illa nobis proferat. Itaque Paulus in ipsa resurrectione declaratum fuisse Filium Dei asserit: quia tunc demum exeruit cælestem potentiam, quæ & clarum diuinitatis eius speculum est, & stabilis fidei nostræ fultura. sicuti etiam alibi docet passum fuisse pro infirmitate carnis, resurrexisse autem ex virtute Spiritus. Eodē sensu alibi de perfectione differens, Vt cognoscam illum (inquit) & potentiam resurrectionis illius. Continuo tamē post societatem cum morte annectit. Cui aptissimè congruit illud Petri, Deum suscitasse eum à mortuis, & dedisse illi gloriā: vt fides & spes nostra esset in Deo. non quòd fides morte suffulta vacillet, sed quia virtus Dei quæ sub fide nos custodit, in ipsa maximè resurrectione sese aperit. Proinde meminerimus, quoties solius mortis fit mentio, simul comprehendere quod proprium est resurrectionis: parem quoque synecdochien esse in voce Resurrectionis, quoties seorsum à morte ponitur: vt secum trahat quod peculiariter morti conuenit. Sed quia resurgendo palmam adeptus est, vt licet resurrectio & vita: meritò

I. Cor. 15. c. 17. Ro. 8. f. 34 contendit Paulus abolitam esse fidem, & inane fallaxque Euangelium, nisi Christi resurrectio cordibus nostris sit infixæ. Ideo alibi, postquam in Christi morte aduersus damnationis terrores gloriatuſ est, amplificandi causa addit, Imò idem qui mortuus est resurrexit, & nunc coram Deo pro nobis apparet Mediator. Deinde quemadmodum antea exposuimus ex communicatione crucis pendere carnis nostræ mortificationem: sic & alterum ex eius resurrectione fructum nos obtinere illi respondeantem intelligendum est. Ideo enim, inquit Apostolus, similitudini mortis eius insiti sumus, vt participes resurrectionis, in vitæ nouitate ambulemus. Itaque alibi, vt argumentum ex eo quòd Christo sumus comortui, deducit, mortificanda esse membra nostra super terram: ita etiam quia cum Christo surreximus, ex eo infert, quæ sursum sunt nobis esse querenda, non quæ super terram. Quibus verbis non inuitamur duntaxat exemplo suscitati Christi, ad sectandam vitæ nouitatem: sed eius fieri virtute docemur vt regeneremur in iustitiam. Tertium quoque ex ea fructum consequimur, quòd veluti accepta arrha, securi reddimur de nostra ipsorum resurrectione, cuius illà esse certissimã hypostasin cõstat: qua de re prolixius disputat *I. Corin. 15.* Obiter autem annotandum est, quòd dicitur ex mortuis resurrexisse: qua voce & mortis & resurrectionis veritas exprimitur, ac si diceretur, & eandem qua cæteri homines naturaliter defunguntur, mortem obiisse, & in eadem quam mortalem susceperat carne, immortalitatem recepisse.

14 Resurrectioni non abs re annectitur in cælum ascensus. Etſi enim gloriam virtutemque suam Christus resurgendo plenius illustrare cœpit, deposita iã scilicet abiecta & ignobili cõditione mortalis vitæ & crucis ignominia: sua tamen demum in cælum ascensione regnum suũ verè auspicatus est. Quòd Apostolus ostedit quum *Ephes. 4. b. 10* docet illum ascendisse vt impleret omnia, vbi in specie repugnantia admonet pulchrum esse consensum: quia sic à nobis discessit, vt eius discessus nobis esset vtior ea præsentia, quæ in humili carnis domicilio se cõtinebat quãtis per in terris versatus est. Itaq; *Iohã. 7. f. 37* Iohannes, vbi præclarã illã inuitationẽ retulit, Siquis sitit, veniat ad me, & c. subiicit nondum fuisse tunc fidelibus datũ Spiritum: quia nondum glorificatus erat Iesus. Quòd etiã testatus est discipulis ipse *Iohã. 16. a. 7* Dominus, Expedi vobis vt abea: nisi enim abiero, Spiritus sanctus non veniet. Corporalis verò absentia solatiũ proponit, quòd non deferet pupillos, sed iterum ad eos veniet, inuisibili quidem modo, sed magis optabili: quia tunc certiore experientia edocti sunt, imperium quo poritur, & quam exercet potentiam non modò ad beatè viuendum, sed fœliciter quoque moriendum fidelibus sufficere. Et sanè videmus quantò maiorem Spiritus sui abundantiam tum effuderit, quantò magnificentius regnum suum promouerit, quantò maiorem potentia tum in adiuuandis suis, tum in hostibus deiiciendis extulerit. In cælum ergo sublatus, corporis sui præsentiam

tiam è conspectu nostro sustulit : non vt adesse fidelibus desineret qui adhuc in terris peregrinarentur, sed vt præsentiore virtute & cælum & terram regeret. Quin potius, quod pollicitus est, se futurum nobiscum vsque ad cõsummationem seculi, id sua hac ascensione præstitit : qua vt corpus supra omnes celos eleuatum est, ita virtus & efficacia vltra omnes cæli ac terræ fines diffusa propagatæque est. Hoc Augustini verbis malo quàm meis explicare. Iturus (inquit) per mortem erat Christus ad dextram Patris, vnde venturus est ad viuos & mortuos iudicandos : præsentia itidem corporali, secundùm sanam doctrinam fideique regulam. Nam præsentia spiritali cum eis erat venturus post ascensionem suam. Et alibi fusiùs ac clariùs. Secundùm ineffabilem & inuisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est, Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Secundùm carnem verò quam Verbum assumpsit, secundùm id quòd de Virgine natus est, secundùm id quòd à Iudæis comprehensus est, quòd ligno confixus, quòd de cruce depositus, quòd linteis inuolutus, quòd in sepulchro conditus, quòd in resurrectione manifestatus, non semper habebitis me vobiscum. Quare: Quoniam conuersatus est secundùm corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & eis deducantibus videndo, non sequèdo, ascendit in cælum, & non est hîc : ibi enim sedet ad dexteram Patris, & hîc est: non enim recessit præsentia maiestatis. Ergo secundùm præsentiam maiestatis, semper habemus Christum: secundùm præsentiam carnis, rectè dictum est discipulis, Me autem non semper habebitis. Habuit enim illum Ecclesia secundùm præsentiam carnis paucis diebus: modò fide tenet, oculis non videt.

15 Quare mox subiicitur, confedisse ad Patris dexteram: similitudine scilicet à principibus sumpta, qui suos habet assessores, qui bus regendi imperandique vices demandant. Ita Christus, in quo exaltari, & per cuius manum regnare vult Pater, in eius dexteram receptus dicitur, ac si diceretur cæli ac terræ dominio inauguratus, commissæ sibi administrationis possessione solenniter aduise: nec semel aduise tantùm, sed in ea perstare, donec ad iudicium descendat. Sic enim Apostolus interpretatur quòd ita loquitur, Constituit illum Pater ad dexteram suam supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed in futuro. & Omnia subiicit sub pedibus eius, & ipsum dedit caput Ecclesiæ supra omnia, & c. Vides quorsum pertineat illa sessio, nempe vt eius maiestatem cælestes tum terrenæ creaturæ suspiciant, manu eius regantur, nuntum intueantur, virtuti subiectæ sint. Neque aliud volunt Apostoli quum illum toties commemorant, quàm vt eius arbitrio, permissa esse vniuersa doceant. Quare non rectè illi qui beatitudinè simpliciter designari purant. Porrò nihil refert quòd in Actis Stephanus eum stantem se videre testatur, quia non de corporis constitutione

*Tract. in
Euã. Ioh.
109.*

*Matth.
28. d. 20.*

*Act. 1. a.
3. & b. 9.*

*Mar. 16.
d. 19.*

*Heb. 1.
4. 3.*

*Ephes. 1.
d. 20.*

*Philip.
2. b. 9.*

*1. Cor. 15.
d. 27.*

*Ephes. 4.
c. 15.*

*Act. 2.
c. 30. &*

3. d. 21.

*Heb. 1.
a. 7.*

*Act. 7.
g. 56.*

sed imperii maiestate hîc agitur : vt Sedere nihil aliud sit quam cœlesti tribunali præsidere.

16 Hinc multiplicem fructum colligit fides. Siquidem intelligi, Dominum suo in cœlum ascensu aditum regni cœlestis, qui per Adam præclusus fuerat, apperuisse. Quando enim in carne nostra quasi nostro nomine eò ingressus est, inde sequitur quod ait Apostolus, nos quodammodo in cœlestibus iam in ipso consistere, vt pote qui cœlum non spe nuda expectemus, sed in capite nostro possideamus. Deinde agnoscit illum non sine magno nostro bono apud Patrem residere. Sanctuarium enim non manufactum ingressus, coram facie Patris assiduus pro nobis aduocatus & intercessor apparet: eius oculos in suam iustitiam ita conuertit vt à peccatis nostris auertat: eius animus ita nobis reconciliat, vt viam & accessum nobis sternat ad eius thronum sua intercessione, ipsum gratia & clementia replens, qui alioqui miseris peccatoribus plenus horroris futurus erat. Tertio potentiam eius apprehendit, in qua situm est nostrum robur, virtus, opes, & aduersus inferos gloriatio. Nam ascendens in cœlum, captiuam duxit captiuitatem : & spoliatis hostibus, locupletauit populum suum, ac quotidie spiritualibus diuitiis cumulat. In excelsis ergo sedet, vt transfusa inde ad nos sua virtute, in vitam spiritualem nos viuificet, vt Spiritu suo sanctificet, vt variis gratiarum dotibus Ecclesiam suam exornet, vt protectione sua tutam aduersus omnes noxas conseruet, vt ferocientes crucis suæ ac nostræ salutaris hostes manus suæ fortitudine coerceat, denique vt omnem teneat potestatem in cœlo & in terra : donec inimicos omnes suos, qui etiam nostri sunt, prostrauerit, ac Ecclesiæ suæ ædificationem consummarit. Atque hic verus est regni eius status, hæc potestas quam in eum contulit Pater, donec vltimum actum ad viuorum & mortuorum iudicium adueniens compleat.

17 Non obscura quidem præsentissimæ virtutis documenta præbet suis Christus : sed quia sub carnis humilitate quodammodo in terris delitescit eius regnum, optimo iure vocatur fides ad cogitandam visibilem illam præsentiam quam iupremo die manifestabit. Visibili enim forma è cœlo descendet, qualis ascendere visus est: ac omnibus apparebit cum ineffabili regni sui maiestate, cum immortalitatis fulgore, cum immensa diuinitatis potentia, cum Angelorum satellitio. Inde igitur illum iubemur redemptorem expectare ad diem illum quo agnos segregabit ab hædis, electos à reprobis : nec erit quisquam aut viuorum aut mortuorum qui iudicium eius effugiat. Ab extremis enim orbis angulis exaudietur tubæ clangor, quo ad ipsius tribunal accersentur omnes, tum quos dies ille superstites deprehendet, tum quos iam antea è viuorum consortio mors sustulerit. Sunt qui secus Viuorum & Mortuorum vocabula hîc accipiant: & sanè videmus quosdam veterum in particulæ istius expositione hæsitasse : sed ille sensus, vt planus

planus est & dilucidus, ita Symbolo longè conuenientior est, quod populariter scriptū esse constat. Neque repugnat quod Apostolus *Heb. 9. g.* afferit, omnibus hominibus cōstitutum semel mori. Nam etsi non *27* morientur naturali modo & ordine qui ad iudicium vltimum in vita mortali supererunt, mutatio tamen illa quam patientur, quia instar mortis erit, nō improprie mors appellatur. Non omnes qui *1. Cor. 15.* dormituros certum est, sed immutabuntur omnes. Quid istud *b. 5* est? Interibit & absorbebitur vno momento mortalis eorum vita, *Ibid. g.* & in nouam penitus naturam transformabitur. Interitū istum car- *15* nis nemo negauerit mortem esse: manet tamen interim verum, quòd viui & mortui ad iudicium citabuntur: quia mortui, qui in *2. The. 4.* Christo sunt, resurgent primi: deinde qui reliqui erunt & supersti- *d. 16* tes, obuiam Domino cū illis rapiuntur in aera. Et certè verisimile est hanc particulam ex concione Petri quam refert Lucas desum- *Act. 10.* pram fuisse, & solenni Pauli ad Timotheum obrestatione. *g. 42*

18 Hinc egregia exoritur consolatio, quòd penes eum iudicium audimus esse qui nos sibi in iudicando honoris consortes iam destinauit: tantum abest vt in condemnationem nostram tribunal sit conscensurus. Quomodo enim perderet populum suum clementissimus princeps: quomodo membra sua caput dissiparet? quomodo suos clientes patronus condemnaret? Nam si audet ex- *2 Timo.* clamare Apostolus, Christo intercedente nullum prodire posse *4. a. I* qui condemnet, multò verius est, Christum ipsum intercessorem *Met. 19.* non condemnaturum eos quos in fidem clientelamque suam re- *d. 28* cepit. Non modica certè securitas quòd non ad aliud tribunal si- stemur quàm redemptoris nostri, à quo salus sit expectanda: præ- *Ro. 3. f.* terea, quòd ille qui per Euangelium nunc æternam beatitudinem *33* promittit, tunc ratam promissionem iudicando facturus est. Ergo in hunc finem Pater Filium honorauit, omne iudicium illi dese- *Vide Am bro. 1. 1.* rendo, vt ita conscientis suorum, terrore iudicii trepidis, consu- *de. lac.* luerit. Haftenus symboli Apostolici ordinem sequutus sum: quia *cap. 6* dum paucis verbis capita redemptionis perstringit, vice tabulae no- *Iohan. 5.* bis esse potest, in qua distinctè & sigillatim perspicimus quæ in *d. 22* Christo attentione digna sunt. Apostolicum autem nuncupo, de authore interim minime sollicitus. Apostolis certè magno veterum scriptorum consensu adscribitur: siue quòd ab illis in cōmune con- scriptum ac editum existimabant, siue quòd compendium istud ex doctrina per eorum manus tradita, bona fide collectū tali elogio confirmandum censuerunt. Neque verò mihi dubium est quin à prima statim Ecclesiae origine, adeoque ab ipso Apostolorum se- culo, instar publicæ & omnium calculis receptæ confessionis obtinuerit, vnde cunq̃ tandem initio fuerit profectum. Nec ab vno aliquo priuatim fuisse conscriptum verisimile est, quum ab vltima vsque memoria sacrosanctæ inter pios omnes authoritatis fuisse constet. Quod vnicè curandum est id extra controuersiam pos- tum habemus, totam in eo fidei nostræ historiam succinctè distin-

Etóque ordine recenferi. nihil autem contineri quod solidis Scripturæ testimoniis non fit confirmatum. Quo intellecto, de authore vel anxie laborare, vel cū aliquo digladiari, nihil attinet: nisi cui forte nō sufficiat certā habere Spiritus sancti veritatē, vt nō simul intelligat aut cuius ore enuntiata, aut cuius manu descripta fuerit.

Act. 4. b.

12

I. Cor. 1.

d. 30

Heb. 2.

d. 17

Gal. 3. b.

13

19 Quando autem totam salutis nostræ summam ac singulas etiam partes videmus in Christo comprehensas, cauendum ne vel minimam portiunculam aliò deriuemus. Si salus quaeritur, ipso nomine Iesu docemur penes eum esse: si Spiritus alia quaeritur dona, in eius vnctione reperientur: si fortitudo, in eius dominio: si puritas, in eius conceptione: si indulgentia, in eius natiuitate se profert, qua factus est nobis per omnia similis, vt condolecere disceret: si redemptio, in eius passione: si absolutio, in eius damnatione: si maledictionis remissio, in eius cruce: si satisfactio, in eius sacrificio: si purgatio, in eius sanguine: si reconciliatio, in descensu ad inferos: si mortificatio carnis, in eius sepulchro: si vitæ nouitas, in eius resurrectione: si immortalitas, in eadē: si hæreditas regni caelestis, in cæli ingressu: si præsidium, si securitas, si bonorum omnium copia & facultas, in eius regno: si segura iudicii expectatio, in potestate iudicandi illi tradita. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum quum sint, inde ad satietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui vno ipso non contenti feruntur, huc atque illuc in spes varias, etiamsi in illum præcipuè respiciunt, eo tamen ipso rectam viam non tenent quòd aliquam suæ cogitationis partem aliò deflectunt. Quanquam irrepere dissidentia ista nō potest vbi semel abundantia bonorum eius probè cognita fuerit.

Rectè & propriè dici Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem. CAP. XVII.

ETIAM quæstio vice auctarii expedienda est. Sunt enim homines quidam perperam arguti, qui etsi fatentur salutem nos per Christum consequi, nomen tamen Meriti audire non sultinent, quo putant obscurari Dei gratiam: atque ita Christum volunt instrumentum esse duntaxat vel minitrum, non authorem vitæ vel ducem & principē, sicuti à Petro vocatur. Equidem fateor, si quis simpliciter & per se Christum opponere veller iudicio Dei, non fore merito locum: quia non reperietur in homine dignitas quæ possit Deum promereri: imò vt verissimè Augustinus scribit, Clarissimum lumen prædestinationis & gratiæ ipse est saluator homo Christus Iesus, qui vt hoc esset, nullis operum vel fidei præcedentibus meritis natura humana quæ in illo est comparauit. Respondeatur quæso, ille homo vt à Verbo Patri coæterno in vnitatem personæ assumptus, Filius Dei vnigenitus esset, vnde hoc meruerit? Appareat igitur in nostro capite ipse fons gratiæ, vnde secundum vniuersi cuiusque mensuram per cuncta eius membra se diffundit. Ea gratia quisque ab initio fidei suæ

Act. 3. c.

11

Lib. 1. de

pred. S. 1.

cap. 15

suæ fit Christianus, quia homo ille ab initio suo factus est Christus. Item alibi, Nullum illustrius est prædestinationis exemplum quàm ipse Mediator. Qui enim hunc fecit ex femine David hominem iustum qui nunquam esset iniustus sine vlllo merito præcedentis voluntatis eius, ipse ex iniustis facit iustos qui membra sunt illius capitis. & quæ sequuntur. Quum ergo de Christi merito agitur, non statuitur in eo principiu: sed conscendimus ad Dei ordinationem, quæ prima causa est: quia mero beneplacito Mediatorem statuit qui nobis salutem acquireret. Atque ita inscitè opponitur Christi meritū misericordiae Dei. Regula enim vulgaris est, quæ subalterna sunt non pugoare. ideoque nihil obstat quominus gratuita sit hominū iustificatio ex mera Dei misericordia, & simul interueniat Christi meritum quod Dei misericordiae subiicitur. Nostris autem operibus aptè opponitur tam gratuitus Dei fauor, quàm Christi obedientia, suo ordine vtrunque. nam Christus nonnisi ex Dei beneplacito quicquam mereri potuit. Sed quia ad hoc destinatus erat vt iram Dei sacrificio suo placaret, suâque obedientia deleteret transgressiones nostras, in summa, quando ex sola Dei gratia (quæ hunc nobis constituit salutis modum) dependet meritum Christi, non minus aptè quàm illa humanis omnibus iustitiis opponitur.

2 Hæc distinctio colligitur ex plurimis Scripturæ locis. Ita Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum daret, vt quisquis credit in eum non pereat. Videmus vt priorem locum teneat Dei dilectio, ranquam summa causa vel origo: sequatur fides in Christum, ranquam causa secunda & propior. Siquis excipiat, Christum nonnisi formalem esse causam, magis extenuat eius virtutē quàm ferant verba. Nam si fide quæ in ipsum recumbit iustitiam consequimur, salutis nostræ materia in eo quærenda. quod pluribus locis clarè probatur. Non quòd priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit, ac Filium suum misit *ἵνα μὴ* pro peccatis nostris. Clarè his verbis demonstratur, Deum, nequid suo erga nos amori obstaret, reconciliandi modum statuisse in Christo. Ac magnum pondus habet nomen Placationis: quia Deus ineffabili quodam modo, quo tempore nos amabat, simul tamen erat insensus nobis, donec reconciliatus est in Christo. Quò pertinent omnes istæ sententiæ, Ipse expiatio est pro peccatis nostris. Item, Placuit Deo reconciliare per ipsum omnia erga se, pacificans per sanguinem crucis eius per ipsum, &c. Item, Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata. Item, Gratos nos habuit in dilecto Filio. Item, Vt ambos in vnum hominem reconciliaret Deo per crucem. Ratio huius mysterii ex primo ad Ephesios capite petenda est, vbi postquam docuit Paulus nos in Christo fuisse electos, simul addit, nos in eodem gratiam esse adeptos. Quomodo cœpit Deus fauore suo complecti quos ante conditum mundum dilexerat, nisi quia amorem suum exeruit vbi reconciliatus est Christi sanguine? Nam quia Deus fons est omnis

iustitiæ, necesse est vt homo, quandiu peccator est, illum habeat hostem & iudicem. Quare principium amoris est iustitia, qualis à 2 Cor. 5. Paulo describitur. Eum qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatum fecit, vt essemus iustitia Dei in ipso. Significat enim, gratuitam iustitiam adeptos Christi sacrificio, vt Deo placeamus, qui natura sumus filii iræ, & per peccatum alienati. Cæterùm hæc distinctio etiam notatur, quoties Dei charitati adiungitur Christi gratia, vnde sequitur, eum de suo quod acquisiuit, nobis largiri: quia non aliter quadraret seorsum à Patre ei adscribi hanc laudem, quòd gratia eius sit, & ab ipso proueniat.

3 Quòd autem verè Christus sua obedientia nobis gratiam apud Patrem acquisierit ac promeritus sit, ex pluribus Scripturæ locis certò & solidè colligitur. Nam hoc pro confesso sumo, si pro peccatis nostris Christus satisfecit, si pœnam nobis debitam persoluit, si obedientia sua Deum placauit, denique si iustus pro iniustis passus est: iustitia eius partam nobis salutem: quod tantundem valet ac promereri. Atqui teste Paulo reconciliati sumus, & reconciliationem accepimus per eius mortem. Atqui reconciliatio locum non habet nisi vbi offensio præcessit. Sensus ergo est, Deum cui propter peccatū eramus exosi, morte Filii sui placatum fuisse, vt nobis sit propitius. Ac diligenter notanda est quæ paulo post sequitur antithesis. Sicuti per transgressionem vnus peccatores constituti sunt multi: sic & per obedientiam iusti constituuntur. Sensus enim est: Sicut Adæ peccato alienati à Deo sumus & destinati ad interitum, ita Christi obedientia, nos in fauorem recipi ranquam iustos. Nec futurum verbi tempus præsentem iustitiam excludit: sicuti ex contextu apparet. Nam & prius dixerat *Χριστος* ex multis delictis esse in iustificationem.

4 Cæterùm quum dicimus Christi merito partam nobis esse gratiam, hoc intelligimus, sanguine eius nos fuisse mundatos, & eius mortem expiationem fuisse pro peccatis. Sanguis eius emundat nos à peccato. Hic sanguis est qui effunditur in remissionem peccatorum. Si hic effectus est fusi sanguinis vt non imputentur nobis peccata, sequitur eo pretio satisfactum esse iudicio Dei. Quòd pertinet illud Baptistæ, Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi. Nam omnibus Legis sacrificiis Christum opponit, vt impletum in eo solo doceat quod figuræ illæ monstrarunt. Scimus autem quid passim dicat Moses, Expiabitur iniquitas, peccatū delebitur ac remittetur. Denique in veteribus figuris optimè docemur quæ sit mortis Christi vis & efficacità. Et hanc rem Apostolus, dextrè sumpto hoc principio, in Epistola ad Hebræos explicat, quòd remissio absque sanguinis effusione non fiat. Vnde colligit, Christum in abolitione peccati per suum sacrificium semel apparuisse. Item, Oblatū esse vt multorū tolleret peccata. Dixerat autem prius non per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per sanguinem proprium semel intrasse in sancta: æterna redemptione inuen-

inuenta. Iam dum in hunc modum ratiocinatur, Si sanguis vitulæ *Ibi. b. 13*
 sanctificat secundum carnis puritatem, multò magis sanguine Christi
 purificari conscientias ab operibus mortuis: facile patet, nimis
 extenuari Christi gratiam nisi eius sacrificio vim expiandi, placan-
 di, & satisfaciendi concedimus: quemadmodum paulo post addit,
 Mediator hic est noui Testamenti, vt morte interueniente in re- *Ibi. d. 15*
 demptionem præcedentium delictorum quæ manebant sub Lege,
 promissionem æternæ hæreditatis accipiant qui vocati sunt. Præ-
 fertim verò expendere conuenit analogiam quæ à Paulo descri- *Gal. 3. b.*
 bitur, quòd pro nobis factus sit maledictio, &c. Superuacuum e- *13*
 nim, adeoque absurdum fuit, onerari Christum maledictione, nisi
 vt quod alii debebant persoluens, iustitiam illis acquireret. Cla-
 rum est etiam Iesæ testimonium, Quòd castigatio pacis nostræ *Ies. 53.*
 Christo imposita fuit, & liuore eius nobis obtigit sanitas. Nisi e- *b. 5*
 nim satisfecisset pro peccatis nostris Christus, non diceretur pla-
 casse Deum, pœna, cui eramus obnoxii, in se recepta. cui respondet
 quòd ibidem sequitur, Propter scelus populi mei percussit eum. Ac-
 cedat etiam Petri interpretatio, quæ nihil ambiguum relinquet, *1. Petr. 2.*
 quòd peccata nostra portauerit super lignum. Onus enim damna- *d. 14*
 tionis, quo leuati sumus, dicit in Christum esse reiectum.

5 Neque obscure pronuntiant Apostoli pretiũ soluisse quò nos
 à reatu mortis redimeret. Iustificati gratia ipsius per redemptio-
 nem quæ est in Christo, quem posuit Deus *ἵλασµον* per fidem quæ
 est in sanguine eius. Gratiam Dei in hoc commendat Paulus, quia *Rom. 3.*
 redemptionis pretium dedit in Christi morte: deinde iubet nos *c. 24*
 confugere ad eius sanguinem, vt iustitiam adepti coram Dei iudi-
 cio securi stemus. Idem valet istud Petri, Redempti non auro & ar- *1. Petr. 1.*
 gento, sed pretioso sanguine agni immaculati. Neque enim con- *d. 18*
 grueret antithesis nisi pro peccatis satisfactum esset hoc pretio,
 qua ratione Paulus dicit nos pretiosè emptos esse. Nò staret etiam *1. Cor. 6.*
 alterum eius dictum, Vnus mediator qui se dedit *ἀντιλήπτον*, nisi *d. 20*
 reiecta in eum esset pœna quam meriti eramus. Ideo idem Apосто- *Col. 1. b.*
 lus redemptionem in sanguine Christi definit remissionem pecca- *14*
 torum, ac si diceret, iustificari nos vel absolui coram Deo, quia san-
 guis ille in satisfactionem respondet. Cui & aliter locus consonat, *Coloss. 2.*
 deletum fuisse in cruce chirographum quòd erat còtrarium nobis. *c. 14*
 Solutio enim vel compensatio notatur quæ nos à reatu absoluit.
 Magnum & his verbis Pauli subest pondus. Si iustificamur ex ope- *Gal. 2. d.*
 ribus Legis, ergo gratis Christus mortuus est. Nam hinc colligi- *21*
 mus, à Christo petendum esse quòd Lex conferret si quis eam im-
 plet: vel (quòd idem est) nos consequi per Christi gratiam quòd
 Deus operibus nostris in Lege promisit, Qui fecerit hæc, viuet in *Leu. 18.*
 ipsis. Quòd non minus clarè in còcione Antiochiæ habita confir- *a. 5*
 mat, credendo in Christũ iustificari nos asserens ab omnibus à qui- *Act. 13 f*
 bus non potuimus in Lege Mosis iustificari. Nã si obseruatio Legis *38*
 iustitia est, quis neget Christum, dum hoc onere in se suscepto nos

Deo perinde conciliat acsi essemus Legis obseruatores, fauorem nobis promeritum? Eòdem spectat quod postea ad Galatas tradit, Deus Filium suum misit legi subiectum, vt eos qui sub Lege erant redimeret. Quorsum enim subiectio ista, nisi quòd iustitiam nobis peperit, suscipiens præstandum cui nos soluendo non eramus? Hinc illa iustitiæ imputatio sine operibus, de qua Paulus dicit: quia scilicet accepta nobis fertur quæ in solo Christo reperta fuit iustitia. Nec certè alia de causa vocatur caro Christi cibus noster, nisi quia in eo reperimus vitæ substantiam. Ea porrò vis non aliunde prouenit nisi quia iniustitiæ nostræ pretium crucifixus fuit Dei Filius. Sicut dicit Paulus quòd seipsum tradiderit sacrificium in odorem bonæ fragrantia. Et alibi, Mortuus est propter peccata nostra: resurrexit propter iustificationem nostram. Inde conficitur, non modò per Christum salutem nobis datam esse, sed Patrem nobis eius gratia nunc esse propitium. Nam solidè in eo impleri non dubium est, quod per Iesaiam sub figura pronuntiat Deus, Propter me faciam, & propter Dauidem seruum meum. Cuius rei optimus testis est Apostolus quum dicit, Remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Nam etsi non exprimitur Christi nomen, Iohannes tamen suo more sub pronomine *αὐτός* eum designat. Quo etiam sensu pronuntiat Dominus, Sicuti ego viuo propter Patrem, ita & vos viuetis propter me. Cui respondet quod dicit Paulus, Vobis datum est propter Christum, *ὡς πρὸς Χριστοῦ*, non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro eo patiamini.

6 Quærerere verò an sibi ipse meruerit (quod faciunt Lombardus & scholastici) non minus stulta est curiositas quàm temeraria definitio vbi hoc idem asserunt. Quid enim opus fuit descendere vnicum Dei Filium vt sibi acquireret quicquam noui? Et consilium suum exponens Deus omnem dubitationem eximit. Nou enim Filii vtilitati consuluisse dicitur Pater in eius meritis, sed eum tradidisse in mortem, neque ei pepercisse: quia mundum diligeret. Et notandæ sunt loquutiones propheticae, Puer natus est nobis. Itè, Exulta filia Sion: ecce rex tuus venit tibi. Frigeret etiam alioqui confirmatio illa amoris, quam Paulus commendat, quòd Christus pro inimicis mortem subierit. Inde enim colligimus rationem sui non habuisse: idque clarè affirmat, dicens, Pro illis sanctifico meipsum. Se enim sibi nihil acquirere restatur qui fructum sanctitatis suæ in alios transfert. Et certè hoc maximè dignum obseruatu quòd Christus, vt se totum addiceret in salutem nostram, quodammodo sui oblitus est. Præposterè verò huc trahunt Pauli testimonium, Propterea exaltauit illum Pater, & dedit illi nomen, &c. Quibus enim meritis assequi potuit homo, vt iudex esset mundi, caput Angelorum, atque vt potiretur summo Dei imperio, atque in eo resideret maiestas illa cuius millesimam partem cuncta hominum & Angelorum virtutes attingere nequeunt? Sed facilis & plena solutio est, Paulum illic non dillerere de causa exalta

exaltationis Christi: sed consequentiam duntaxat ostendere vt nobis esset exemplo. nec omnino aliud volunt quàm quod alibi dicitur, oportuisse Christum pati, & ita intrare in gloriam Patris. Luc. 24.
d. 26

INSTITVTIONIS CHRIS- TIANÆ RELIGIONIS

Liber tertius.

De modo percipiendæ Christi gratiæ, &
qui inde fructus nobis proueniant, &
qui effectus consequantur.

*Qua de Christo dicta sunt, nobis prodesse arcana o-
peratione Spiritus.*

CAP. I.

NUNC videndum quomodo ad nos perueniant quæ Pater Filio vnigenito contulit bona, non in priuatum vsu, sed vt inopes egenosque locupletaret. Ac primò habendum est, quandiu extra nos est Christus, & ab eo sumus separari, quicquid in salutem humani generis passus est ac fecit, nobis esse inutile nulliusque momenti. Ergo vt nobiscum quæ à Patre accepit communicet, nostrum fieri & in nobis habitare oportet. Ideo & caput nostrum vocatur, Ephes. 4.
d. 15 & primogenitus inter multos fratres: nos etiam vicissim dicimur in ipsum inferi, & eum induere: quia nihil ad nos (vt dixi) quæcunque possidet, donec cum ipso in vnum coalescimus. Et si autem verum est, hoc fide nos consequi: quando tamẽ videmus non omnes Rom. 8.
f. 29 promiscuè amplecti Christi communicationem quæ per Euangelium offertur, altius conscendere ipsa ratio nos docet, ac de arcana Rom. 11.
b. 17 Spiritus efficacia inquirere, qua fit vt Christo bonis que eius omnibus fruamur. Disservi autè de æterna Spiritus deitate & essentia: nunc speciali hoc capite contenti sumus, Christum ita in aqua & sanguine venisse vt de eo testificetur Spiritus, ne salus per hunc parta nobis effluat. Quemadmodum enim tres citantur in cælo testes, Pater, Sermo & Spiritus: ita etiam tres in terra, aqua, sanguis I. Iohã. 5.
b. 7, 8 & Spiritus. Neque frustra repetitur Spiritus testimoniũ, quod sentimus cordibus nostris sigilli vice insculptũ esse. Vnde fit vt ablutionem & sacrificium Christi obsignet. Qua ratione etiam dicit Petrus fideles electos esse in sanctificatione Spiritus, in obedientiam I. Petr. 1.
a. 2 & aspersionem sanguinis Christi. Quibus verbis admonet, ne irrita sit sacri illius sanguinis effusio, arcana Spiritus irrigatione animas nostras eo purgari. Qua ratione etiam Paulus de purgatione & iustificatione verba faciens, dicit nos fieri ytriusque com- I. Cor. 6.
ii

potes in nomine Iesu Christi & Spiritu Dei nostri. Huc summa refer, Spiritum sanctum vinculum esse quo nos sibi efficaciter deun-
cit Christus. Quò etiam pertinent quæ proximo Libro de eius vn-
ctioe docuimus.

2 Verùm, quò res apprime digna cognitu certius liqueat, re-
tendum est Christū peculiari modo Spiritu sancto venisse instru-
ctum: nempe vt à mundo nos segregaret, ac in spem colligeret æ-
ternæ hereditatis. Hinc Spiritus sanctificationis dicitur: quia non
virtute tantùm generali, quæ conspicitur tam in humano genere
quàm in reliquis animantibus, nos vegetat & fouet, sed radix ac se-
men est cælestis vitæ in nobis. Itaque hoc maximè elogio Christi
regnum commendant Prophetæ, quòd vberior Spiritus affluentia
tūc floreret. Insignis est præ aliis Ioelis locus, Effundam in illa die
de Spiritu meo super omnem carnem. Etsi enim videtur dona Spi-
ritus restringere Prophetæ ad munus prophetandi, sub figura tamen
significat, Deum illustratione Spiritus sui facturum sibi disci-
pulos qui prius expertes & vacui fuerant cælestis doctrinæ. Porrò
quia Deus Pater propter Filium suum Spiritu sancto nos donat, &
tamen apud eum totam plenitudinem deposuit, vt suæ liberalita-
tis minister esset ac dispensator: nunc Patris, nunc Filii Spiritus vo-
catur. Vos (inquit Paulus) nō estis in carne, sed in Spiritu: siquidem
Spiritus Dei habitat in vobis. quòd si quis Spiritum Christi non ha-
bet, hic nō est eius. Inde verò spem facit plenæ renouationis, quòd
is qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit mortalia corpora
nostra propter Spiritum eius habitantem in nobis. Nihil enim ab-
surdi est, Patri adscribi donorum suorum laudem, quorum est au-
thor: & tamē Christo, apud quem deposita sunt Spiritus dona quæ
suis largiatur, easdem adscribi partes. Ideo cunctos sitientes ad se
inuitat vt bibant. Et Paulus docet singulis distribui Spiritum pro
mensura donationis Christi. Ac sciendum est, Spiritum Christi di-
ci, non modò quatenus æternus Sermo Dei est eodem Spiritu cum
Patre coniunctus: sed secundum Mediatoris quoque personam:
quia nisi hac virtute præditus, frustra ad nos venisset. Quò sensu
vocalur secundus Adam è cælo datus in Spiritum viuificantem. v-
bi Paulus singularem quam suis vitam inspirat Filius Dei, vt se-
cum vnū sint, comparat cum vita animali quæ reprobis etiam
communis est. Similiter vbi optat Christi gratiam & Dei charita-
tem fidelibus, simul annectit communicationem Spiritus, sine qua
nec Paternum Dei fauorem, nec Christi beneficentiam quisquam
gustabit. Sicut etiam alibi dicit, Charitas Dei effusa est in corda
nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

3 Atque hinc notare expediet quibus elogiis Spiritum insigniat
Scriptura, vbi de exordio totaque instauratione salutis nostræ agi-
tur. Primò vocatur Spiritus adoptionis: quia nobis testis est gratui-
tæ Dei beneuolentiæ qua nos Deus Pater in dilecto vnigenito com-
plexus est, vt nobis esset in Patrem, nōsq; ad precandi fiduciam
animat,

animat, imò verba dicitur, vt intrepidè clamemus, Abba, Pater. *Galat. 4.*
 dem ratione dicitur arthabo & sigillum nostræ hæreditatis: quia *a. 6*
 in mundo peregrinantes, & mortuis similes è cælo ita viuificat vt *2. Cor. I.*
 certi simus sub fideli Dei custodia salutem nostrâ in tuto esse. *d. 21*
 de & vita esse dicitur propter iustitiam. Quoniam verò arcana sua *Rom. 8.*
 irrigatione ad germina iustitiæ proferenda nos sæcundat, vocatur *b. 10*
 sæpius aqua, vt apud Iesaiam, Omnes sitientes venite ad aquas. *Ies 55. a 1*
 Item, Effundam Spiritum meum super sitientem, & flumina super *44. a*
 aridam. Quibus respondet Christi sententia quam nuper adduxi, *3*
 Si quis sitit, veniat ad me. Quanquam interdum à purgandi mun- *Iohã. 7.*
 dandique energia sic nuncupatur, vt apud Ezechielem, vbi Domi- *f. 37*
 nus aquas mundas promittit quibus populum suum à sordibus a- *Exec. 36.*
 bluet. Quoniam verò gratiæ suæ liquore perfusos in vitæ vigorem *c. 25*
 restituit ac fouet, inde nomen obtinet olei & vnctionis. Rursum *I. Iohan.*
 quia concupiscentiæ nostræ vitia assiduè excoquendo & exuren- *2. c. 20.*
 do, corda nostra incendit amore Dei & studio pietatis, ab hoc quo- *27*
 que effectu meritò ignis appellatur. Denique nobis describitur *Luc. 3. d.*
 quasi fons, vnde ad nos manant cælestes omnes diuitiæ: vel Dei *16*
 manus, qua suam potentiam exercet: quia virtutis suæ afflatu diui- *Iohan. 4.*
 nam nobis vitam sic inspirat vt non iam agamur ipsi à nobis, sed e- *b. 14*
 ius actione ac motu regamur: vt si qua sunt in nobis bona, fructus *Act. II.*
 sint gratiæ ipsius: nostræ verò sine ipso dotes, mentis sint tenebræ *c. 21*
 cordis que peruersitas. Hoc quidem iam clarè expositum est, do-
 nec intentæ sint in Spiritum mentes nostræ, Christum iacere quo-
 dammodo otiosum: quia frigidè eum extra nos, adeoque procul à
 nobis speculamur. Scimus autem non aliis prodesse nisi quorum *Ephes. 4.*
 est caput & primogenitus inter fratres, qui denique eum indue- *d. 15*
 runt. Facit sola hæc coniunctio, ne inutiliter, quo ad nos, cum Sal- *Rom. 8.*
 uatoris nomine venerit. Quò spectat sacrum illud coniugium quo *f. 29*
 efficiuntur caro de carne eius, & ossa ex ossibus, adeoque vnum cum *Galat. 3.*
 ipso: solo autem Spiritu vnit se nobiscum. Eiusdem Spiritus gratia *d. 27*
 & virtute efficiuntur illius membra, vt nos sub se contineat, vicis- *Ephes 5.*
 simque illum possideamus. *g. 30*

4 Verùm quia fides præcipuum est eius opus, ad eam magna
 ex parte referuntur quæ ad vim eius & operationem exprimen-
 dam passim occurrunt: quia non nisi per eam nos in Euangelii lum-
 en adducit, sicuti docet Iohannes Baptista, datam esse præroga- *Iohan. 1.*
 tiuam credentibus in Christum vt sint filii Dei, qui non ex carne *b. 13*
 & sanguine, sed ex Deo nati sunt. vbi Deum opponens carni &
 sanguini, supernaturale esse donum asserit, quòd fide recipiant
 Christum qui alioqui suæ incredulitati dediti manerent. Cui simi-
 le est illud Christi responsum, Caro & sanguis non reuelauit tibi, *Mat. 16.*
 sed Pater meus qui in cælis est. quæ nunc breuiter attingo: quia *c. 17*
 iam alibi copiosè tractaui. Simile etiam est illud Pauli, Obsigna- *Ephes. 1*
 eos fuisse Ephesios Spiritu promissionis sancto. Ostendit enim *c. 13*
 internum esse doctorem, cuius opera in mentes nostras penetrat

salutis promissio, quæ alioqui aerem duntaxat vel aures nostras feriret. Similiter ubi Thessalonicenses dicit electos à Deo in sanctificatione Spiritus & fide veritatis: quo contextu breuiter admonet fidem ipsam non aliunde prodire quàm à Spiritu. Quod apertius explicat Iohânes, Nos scimus quòd manet in nobis è Spiritu quem nobis dedit. Item, Ex hoc cognoscimus in eo nos manere, & ipsum in nobis, quòd dedit nobis ex Spiritu suo. Itaque discipulis suis, vt capaces essent cælestis sapientiæ, promisit Christus Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere. Et hoc illi proprium munus attribuit, suggerere quæ ipse ore docuerat. quia frustra cæcis lux se offerret nisi Spiritus ille intelligentiæ aperiret mentis oculos: vt rite clauem vocare queas qua cælestis regni thesauri nobis referantur, eiusque illuminationem mentis nostræ aciem ad videndum. Ideo Paulus tantopere commendat ministerium Spiritus: quia sine profectu clamarent doctores, nisi Christus ipse interior magister suo Spiritu ad se traheret qui dati sunt à Patre. Ergo sicut in Christi persona reperiri diximus perfectam salutem: ita, vt siamus eius participes, baptizat nos in Spiritu sancto & igai, illuminans nos in Euangelii sui fidem, atque ita regenerans vt simus nouæ creaturæ: & prophanis sordibus purgatos in sancta Deo templa consecrat.

De Fide: ubi & definitio eius ponitur, & explicantur quæ habet propria.

C A P. I I.

ERVM hæc omnia cognitu facilia erunt ubi posita fuerit clarior fidei definitio: vt vim eius & naturam teneant lectores. Repetere autem memoria conuenit quæ antè tradita fuerunt, quum Deus nobis per Legem præscribat quid agendum sit, siqua in parte lapsi fuerimus, terribile illud quod edicit mortis æternæ iudicium nobis incumbere. Rursum, quia non modò arduum sed prorsus supra vires extræque omnem nostram facultatem est Legem implere vt exigit: si nos duntaxat ipsos inruemur, & quæ meritis nostris digna sit conditio reputamus, nihil bonæ spei esse reliquum, sed à Deo abiectos sub æterno interitu iacere. Hoc tertio explicatum fuit vnam esse liberationis rationem quæ nos à tam misera calamitate eruat: ubi apparet Christus redemptor, per cuius manum cælestis Pater, pro sua immensa bonitate & clementia nostri misertus, succurrere nobis voluit: siquidem & solida fide misericordiam hanc amplectimur, & in ipsa constanti spe acquiescimus. Hoc verò nunc expendere conuenit, qualis esse hæc fides debeat, per quam regni cælestis possessionem adeunt quicumque adoptati sunt à Deo in filios: quando tantæ rei efficiendæ non quamlibet opinionem aut etiam persuasionem parem esse constat. Atque eo maiore cura & studio dispicienda est nobis & disquirenda germana fidei proprietas, quò perniciosior hodie est in hac parte multorum hallucinatio.

Siqui-

Siquidem bona pars orbis, audito eius nomine, nihil altius concipit quàm vulgarem quendam Euangelicæ historiæ assensum: imò quum in scholis de Fide disputant, Deum eius obiectum simpliciter vocando, euanida speculatione (vt alibi diximus) miseræ animas rapiunt transuersum magis quàm ad scopum dirigant. Nam quum Deus lucem inaccessam habiter, Christum *1. Tim. 6* occurrere medium necesse est. Vnde & se lumen mundi vocat: & *d. 16* alibi, viam, veritatem & vitam: quia ad Patrem (qui fons est vi- *Iohan. 3.* tæ) nisi per ipsum nemo venit: quia solus Patrem cognoscit, *b. 12* deinde fideles quibus eum voluerit patefacere. Secundum hanc *Iohã. 14.* rationem Paulus nihil se cognitu eximum ducere asserit præter *a. 6* Christum: & Actorum vigesimo se prædicasse refert fidem in Chri- *Luc. 10.* stum. & alibi Christum ita loquentem inducit, Mittam te inter *d. 22* gentes, vt accipiant remissionem peccatorum & fortem inter san- *1. Cor. 2.* ctos, per fidem quæ est in me. Et Paulus in eius persona nobis vi- *a. 2* sibilem esse Dei gloriam testatur, vel (quod idem valet) illumina- *Act. 26.* tionem cognitionis gloriæ Dei in eius facie lucere. Verum qui- *d. 17. 18* dem est in vnum Deum fidem respicere: sed illud quoque adden- *2. Cor. 4.* dum est, vt agnoscat quem ille misit Iesum Christum. Quia Deus *b. 6* ipse procul absconditus lateret nisi nos irradiaret fulgor Christi. In hunc finem quicquid habebat Pater, apud vnigenitum deposuit, vt in eo se patefaceret: vt ipsa bonorù cõmunicatione exprimeret veram gloriæ suæ imaginem. Siquidem, vt dictum est, Spiritu nos trahi oportere vt ad Christum quærendum incitemur: ita vicissim monendi sumus inuisibilem Patrem non alibi quàm in hac imagine quærendum esse. Qua de re eleganter Augustinus, qui de fidei scopo differens, sciendum esse tradit quò sit eundem & quà: tum continuò pòst colligit, munitissimam aduersus omnes errores viam esse eundem Deum & hominem. Deum enim esse quò tendimus, hominem quàm imus: vt runque autem non nisi in Christo inueniri. Nec verò Paulus, dum fidem erga Deum prædicat, in animo habet euertere quod toties inculcat de fide, quæ totam suam stabilitatem habet in Christo. Petrus *1. Petr. 1.* verò aptissimè vt runque connectit, dicens per ipsum nos in Deum *d. 21* credere.

2 Ergo hoc malum, vt alia innumera, scholasticis acceptum referri par est, qui velut obducto velo Christum texerunt, in cuius intuitum nisi rectà intenti simus, per multos labyrinthos semper vagari continget. Præterquam verò quòd caliginosa sua definitione totam vim fidei deterunt ac ferè exinaniunt, commentum fabricarunt implicitæ fidei, quo nomine crassissimam ignorantiam ornantes, miseræ plebeculæ cum magna pernicie illudunt. Imò (vt verius & apertius dicam quod res est) commentum hoc veram fidem non modò sepelit, sed penitus destruit. Hoccine credere est, nihil intelligere, modò sensum tuum obedienter Ecclesiæ submittas? Non in ignorance, sed in cognitione sita est fides,

atque illa quidem non Dei modò, sed diuinæ voluntatis. Nec enim ex eo salutem consequimur, vel quòd parati sumus pro vero amplecti quicquid Ecclesia præscripserit, vel quòd inquirendi cognoscendique prouinciam ad ipsam relegamus: sed quando Deum agnoscimus nobis esse propitium Patrem, reconciliatione per Christum facta: Christum verò in iustitiam, sanctificationem, & vitam nobis esse datum. Hac (inquam) cognitione, non sensus nostri submissione, ingressum in regnum cælorum obtinemus. Nam quum dicit Apostolus, corde credi ad iustitiam, ore confessionem fieri ad salutem, non satis esse indicat si quis implicitè credat quod non intelligat, nec etiam inquireat, sed explicitam requirit diuinæ bonitatis agnitionem, in qua consistit nostra iustitia.

Rom. I
1.10

Iohã. 17.
4.3

3 Equidem non inficior (qua sumus ignorantia circumsepti) quin plurima nobis implicita nunc sint, & etiam sint futura, donec deposita carnis mole propius ad Dei præsentiam accesserimus: in quibus ipsis nihil magis expediat quàm iudicium suspendere, animum autem affirmare ad tenendam cum Ecclesia vnitatem. Verùm hoc prætextu ignorantiam humilitate temperatam fidei nomine insignire, absurdissimum est. Fides enim in Dei & Christi cognitione, non in Ecclesiæ reuerentia iacet. Et videmus qualem labyrinthum ista sua implicatione sint fabricati, vt quiduis, nullo cum delectu, dum sub Ecclesiæ obruditur titulo, ab imperitis instar oraculi arripiatur, interdum etiam prodigiosissimi errores. Quæ inconsiderata facilitas, quum certissimum sit in ruina præcipitium, ab iis tamen excusatur: quia definitè nihil credat, sed apposita conditione: si talis Ecclesiæ sit fides. Ita in errore veritatem, in cæcitate lucem, in ignorantia rectam scientiam teneri fingunt. Quibus refutandis ne longius inmoremur, tantùm admonemus lectorem vt ipsa cum nostris conferat. ipsa enim veritatis perspicuitas satis expeditam per se refutationem suggeret. Neque enim apud eos hoc quæritur, an implicita sit fides multis ignorantia reliquiis, sed definiunt, ritè credere qui in sua inficitia stupent, adeoque sibi indulgent, modò Ecclesiæ authoritati & iudicio de rebus incognitis assentiantur. Quasi verò Scriptura passim non doceat cum fide coniunctam esse intelligentiam.

Philip. 3.
c. 15

4 Nos verò fidem, quandiu in mundo peregrinamur, implicitam esse concedimus, non solùm quia nos multa adhuc latent: sed quia multis errorum nebulis circumdati, non omnia assequimur. Nam perfectissimi cuiusque summa sapientia est proficere, placidâque docilitate longius eunti. Itaque fideles hortatur Paulus, vt siqua de re alij ab alijs dissentiant, expectèt reuelationem. Et sanè experientia docet, donec carne sensus exuti, minus nos assequi quàm optandum esset. ac quotidie legendo in multos obscuros locos incidimus, qui nos ignorantia coarguunt. Atque hoc fræno in modestia nos Deus retinet, fidei mensuram singulis assignans, vt optimus etiam quisque doctor ad discendum paratus sit. Ac in-

ûgnia

signia huius fidei implicitæ exempla in Christi discipulis notare licet, antequam plenam illuminationem adepti essent. Videmus quàm difficulter rudimenta ipsa gustent, vt hæsitent in minimis quibusque, vt à Magistri ore pendentes, non tamen multum promoueant: quinetiam dum ad monumentum accurrunt mulierum admonitu, resurrectio magistri illis instar somnii est. Quum illis fidei testimonium antè reddiderit Christus, ea prorsus fuisse vacuos dicere fas non est: imò, nisi persuasi fuissent Christum resurrecturum esse, concidisset in illis omne studium. Nec verò superstitio traxit mulieres, vt cadauer hominis extincti aromatibus condirent, de cuius vita nulla spes foret: sed quanuis fidem haberent eius verbis, quem sciebant veracem esse: ruditas tamen, quæ adhuc occupabat eorum mentes, fidem caligine obuoluit, vt essent ferè attoniti. Vnde etiam dicuntur tunc demum credidisse, vbi re ipsa ab ipsiis comperta fuit sermonum Christi veritas: non quòd credere inceperint, sed quia occultæ fidei semen, quod in eorum cordibus velut emortuum erat, tunc recepto vigore emerit. Vèra ergo in illis fuit, sed implicita fides: quia reuerenter Christum pro unico doctore amplexi erant. Deinde ab ipso edocti, statuebant sibi esse authorem salutis. denique credebant è cælo venisse, vt per gratiam Patris discipulos illuc colligeret. Nec verò familiarior huius rei probatio quaerenda est quàm quòd in cunctis semper mixta est fidei incredulitas.

5 Vocare etiam fidem implicitam licet quæ tamen propriè nihil aliud est quàm fidei præparatio. Plerosque credidisse Euangelistæ referunt qui tantum miraculis in admirationem rapti, non vltra progressi sunt quàm Christum esse Messiam qui promissus fuerat: quanuis ne tenui quidem Euangelii doctrina imbuti essent. Talis obseruantia, quæ eos subegit vt Christo libenter se subiicerent, ornatur fidei titulo: cuius tamen nonnisi initium fuit. Sic aulicus ille qui de Filii sanatione promissioni Christi credidit, domum reuersus, teste Euangelista, denuo credidit. nempe quia primò instar oraculi habuit quod audierat ex ore Christi: deinde eius authoritati se addixit, ad recipiendam doctrinam. Iohan. 4.
g. 53 Quanquam sciendum est, ita fuisse docilem & paratum ad discendum: vt tamen verbum credendi priore loco particularem fidem denotet, secundo loco eum numeret inter discipulos qui nomen Christo dederant. Non ab simile exemplum in Samaritanis proponit Iohannes, qui mulieris sermone crediderunt vt feruidè ad Christum Iohan. 4.
f. 42 accurrerent, qui tamen eo audito sic loquuntur, iam non credimus ob sermonem tuum, sed eum audiuius, & scimus quòd Seruator sit mundi. Ex his patet, eos etiam qui primis elementis nondum sunt imbuti, modò ad obediendum ferantur, vocari Fideles, non quidem propriè, sed quatenus Deus pro sua indulgentia pium illum affectum tanto honore dignatur. Sed hæc docilitas cum proficiendi desiderio longè distat à crassa ignorantia, in qua tor-

pent qui fide implicita (qualis fingitur à Papistis) contenti sunt.
 2. *Tim.* Nam si Paulus seuerè eos damnat qui semper discentes, nunquam
 3. *b. 7* ad scientiam veritatis perueniunt, quantò grauiorem ignominiam
 merentur qui data opera affectant nihil scire?

6 Hæc igitur vera est Christi cognitio, si eum qualis offertur
 à Patre suscipimus, nempe Euangelio suo vestitum: quia sicuri in
 scopum fidei nostræ ipse destinatus est, ita nonnisi præeunte
 Euangelio rectà ad eum tendemus. Et certè illic nobis aperiuntur
 thesauri gratiæ: quibus clausis, parum nobis Christus prodesse.

Ephes. 4. Sic Paulus fidem doctrinæ indiuiduam comitem addit his verbis,
 c. 20 Non ita didicistis Christum: si quidem edocti estis quæ sit veri-
 tas in Christo. Neque sic tamen ad Euangelium restringo fidem,
 quin fatear à Mose & Prophetis traditum fuisse quod ad eam ædi-
 ficandam sufficeret: sed quia plenior Christi manifestatio in Euan-
 gelio exhibita est, meritò vocatur à Paulo doctrina fidei.

Rom. 10. Quæ etiam ratione alibi dicit, fidei aduentu Legem abolitam fuisse:
 a. 4 hac voce comprehendens nouum & insolitum docendi genus,
 quo Patris misericordiam magis illustrauit, & de salute nostra cer-
 tius testatus est Christus ex quo apparuit magister. Quanquam
 facilius erit & aptior methodus, si gradatim à genere ad speciem
 descendimus. Principio admonendi sumus, perpetuam esse fidei
 relationem cum verbo, nec magis ab eo posse diuelli, quàm ra-
 dios à sole, vnde oriuntur. Ideo apud Iesaiam clamat Deus, Audite

Ies. 55. me, & viuet anima vestra. Et hunc eundem fidei fontem demon-
 a. 3 stratur Iohannes his verbis, Hæc scripta sunt vt credatis. Propheta

Ioh. 20. quoque hortari volens populum ad fidem, Hodie (inquit) si vo-
 c. 31 cem eius audieritis. & Audire passim accipitur pro credere. De-
Psal. 95. nique non frustra Deus apud Iesaiam hac nota discernit filios Ec-
 c. 8 clesiæ ab extraneis, quòd omnes erudiet, vt sint ab ipso edocti.

Ies. 53. quia si promiscuum esset beneficium, cur ad paucos dirigeret ser-
 monem? Cui respondet quòd passim Euangelistæ Fideles & Disci-
 pulos ponunt tanquam synonyma, ac præsertim Lucas in Actis

Act. 6. a. Apostolorum sapius: quinetiam hoc epitheton ad mulierem vsq;
 1, 2. *b. 7,* extendit, *Act. 9.* Quare si ab hoc scopo in quem collimare debet,
 c. 9 a. 1. vel minimum deflectit fides, naturam suam non retinet, sed incer-
 b. 10. d. ta est credulitas, & vagus mentis error. Idem verbum basis est, qua
 19. 25. e. fulcitur & sustinetur: vnde si declinat, corrui. Tolle igitur verbū,
 26. g. 38, & nullam restabit fides. Non hîc disputamus an ad seminan-
 c. 11. d. dum Dei sermonem, vnde fides concipiatur, necessarium sit ho-
 26. 29. c. minis ministerium, quod alibi tractabimus: sed verbum ipsum, vt-
 13. g. 52, cunque ad nos deferatur, instar speculi esse dicimus, in quo Deum
 c. 14. 15, intueatur fides. Siue igitur hominis operam in hoc Deus adhi-
 16, 18, bear, siue sola sua virtute operetur, semper tamen iis quos ad se
 19, 20, 21 trahere vult, per verbum suum se repræsentat. Vnde & fidem de-
Philipp. 2. finit Paulus obedientiam quæ præstatur Euangelio, *Rom. 1. a. 5.* &
 c. 17 alibi obsequiū fidei laudat in Philippensibus. Neq; enim vnū id in

fidei intelligentia agitur, vt Deum esse nouerimus, sed etiam, imò hoc præcipuè, vt quæ sit erga nos voluntate, intelligamus. Neque enim scire quis in se sit, tantùm nostra refert, sed qualis esse nobis velit. Iam ergo habemus fidem esse diuinæ erga nos voluntatis notitiam ex eius verbo perceptam. Huius autem fundamentum est, præsumpta de veritate Dei persuasio. De cuius certitudine, quandiu secum animus tuus disceptabit, dubiæ & infirmæ, vel potius nullius authoritatis erit verbum. Neque etiam sufficit Deum credere veracem, qui nec fallere nec mentiri possit, nisi constituas proculdubio, quicquid ab ipso prodit, sacrosanctam esse & inuiolabilem veritatem.

7 Sed quoniam nec ad vocem Dei quamlibet cor hominis in fidem erigitur, inquirendum adhuc est quid propriè fides in verbo respiciat. Vox Dei erat ad Adam, Morte morieris. Vox Dei ad Caim, Sanguis fratris tui clamat ad me de terra: sed quæ nihil per se, nisi fidem quatefacere queant, tantùm abest vt stabiliendæ sint idoneæ. Non negamus interim quin fidei officium sit veritati Dei subscribere quoties & quicquid & quocunq; modo loquitur: sed quærimus modò quid in verbo Domini reperiat fides, quonitatur & recumbat. Vbi solam indignationem & vindictam conscientia nostra conspicit, quomodo non trepidabit & exhorrescet? Deum autem quem exhorrescit, quomodo non refugeret? atqui Deum quærere fides debet, non fugere. Constat ergo nõndum plenam haberi à nobis fidei definitionem: quando voluntatem Dei qualemcunq; nosse, pro fide censendum non est. Quid si in locum voluntatis, cuius sæpe tristis est nuntius & formidabile præconium, beneuolentiam seu misericordiã subiiciamus? Ita certè ad fidei ingenium propius accesserimus. tum enim ad Deum quærendum allicimur postquam didicimus salutem nobis apud eum esse repositam: quod ipsum nobis confirmatur vbi sibi curæ studiõque eam esse declarat. Proinde gratiæ promissione opus est, qua nobis restificetur se propitium esse Patrem: quando nec aliter ad eum appropinquare possumus, & in eam solam reclinare cor hominis potest. Hac ratione in Psalmis passim iunguntur hæc duo sicuti inter se cohærent, misericordia & veritas: quia nec quicquam nos iuuaret scire Deum esse veracem, nisi clementer nos ad se alliceret: nec eius misericordiam amplecti nostrum esset, nisi eam sua voce offerret. Veritatem tuam & salutem prædicauit: non celauit bonitatem tuam & veritatem tuam. Bonitas tua & veritas custodiãt me. Alibi, Misericordia tua ad cælos, veritas tua vsque ad nubes. Item, Omnes viæ Iehouæ clementia & veritas custodientibus fœdus eius. Item, Multiplicata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum. Item, Cænam nomini tuo super misericordia & veritate tua. Omitto quod in eandem sententiam apud Prophetas legitur, Deum clementem esse & fidelem in promissis. Temere enim statuemus Deum

Fides.

Gene. 2.7

c. 17

Ibidè

b. 10

Psal. 40.

c. 11

Psal. 36.

b. 6

Psal. 25.

b. 10

Psal. 117

Psal. 138.

a. 2

nobis propitium, nisi de se testetur ipse, nosque sua inuitatione præueniat, ne dubia vel obscura sit voluntas. Iam autem visum est vnicum amoris pignus esse Christum: sine quo sursum & deorsum apparent odii & iræ signa. Iam quum non multum habitura sit momenti diuinæ bonitatis notitia, nisi in ea nos acquiescere faciat, excludenda est dubitatione mixta intelligentia, quæ non solidè sibi constet, sed ipsa secum disceptet. At verò plurimum abest quin mens hominis, ut cæca est & obtenebrata, ad percipiendam usque Dei voluntatem penetret ac conscendat, atque etiam cor, ut perpetua hæsitatione fluctuatur, securum in ea persuasionem resideat. Itaque aliunde & mentem illuminari, & cor obfirmari conuenit, quò Dei verbum plenam apud nos fidem obtineat. Nunc ista fidei definitio nobis constabit, si dicamus esse diuinæ erga nos benevolentia firmam certamque cognitionem, quæ gratuita in Christo promissionis veritate fundata, per Spiritum sanctum & reuelatur mentibus nostris & cordibus obfirmatur.

8 Verum antequam ultra progrediar, quædam proœmia necessaria erunt ad nodos explicandos, qui obstaculum alioqui afferre possent lectoribus. Ac primò refutanda est quæ in scholis volitat nugatoria fidei formatæ & informis distinctio. Imaginantur enim eos credere quicquid cognitu necessarium est ad salutem, qui nullo timore Dei, nullo pietatis sensu tanguntur. Quasi verò Spiritus sanctus corda nostra in fidem illuminando, non sit nobis adoptionis nostræ testis. Superciliosè tamen, tota Scriptura reclamante, persuasionem illam timore Dei vacuum, fidei nomine dignantur. Cum eorum definitione longius conflictari opus non est, quàm fidei naturam simpliciter enarrando, qualis verbo Dei traditur. Vnde liquidò patebit quàm imperitè & insulsè de ipsa strideant magis quàm loquantur. Partem iam attingi, reliqua suo loco deinde subiiciam. Nunc dico, nihil eorum commento posse fingi absurdus. Fidem assensum esse volunt, qua recipiet quilibet Dei contemptor quod ex Scriptura profertur. Atqui primò videndū erat, si bñe quisque proprio Marte fidem accersat: an Spiritus sanctus per eam testis sit adoptionis. Itaque pueriliter ineptiunt, quærendo an eadem sit fides quam superueniens qualitas format: an verò diuersa & noua. Vnde certò apparet ita garriendo de singulari Spiritus dono nunquam cogitasse: quia initium credendi iam in se reconciliationem continet qua homo ad Deum accedit. Quòd si expenderent illud Pauli, Corde creditur ad iustitiam: fingere definirent frigidam illam qualitatem. Si vna hæc nobis suppeteret ratio, valere deberet ad litem finiendā: assentionem scilicet ipsam, sicuti ex parte attingi, & fusius iterum reperam, cordis esse magis quàm cerebri, & affectus magis quàm intelligentiæ. Qua ratione obedientia vocatur fidei, cui nullum aliud obsequium præfert Dominus: & meritò, quando illi sua veritate nihil est pretiosius: quam à credentibus, quasi subscriptione facta, obfirmari Iohannes

Rom. 10.
b. 10

Ro. 1. 4.

nes Baptista est testis. Quoniam res minimè dubia est, vno verbo *Iohan. 3. d. 25* statuimus, eos ineptè loqui quum fidem formari dicunt, accessio-
ne piæ affectionis ad assensum facta: quum assensus quoque pia
affectione coniter: qualis saltem in Scripturis demonstratur. Sed
alterum multò clarius argumentum se etiamnum offert. Quum
enim fides Christum amplectatur, vt nobis offertur à Patre: ille
verò non in iustitiam modò, peccatorum remissionem & pacem
offeratur, sed in sanctificationem quoque & fontem aquæ viuæ:
eum haud dubiè rite cognoscere nunquam poterit quin sanctifica-
tionem Spiritus simul apprehendat. Aut si quis apertius id dictum
cupiat, Fides in Christi noticia sita est. Christus nisi cum Spiritus
sui sanctificatione cognosci nequit. Consequitur, fidem à pio affe-
ctu nullo modo esse distrahendam.

9 Quòd solent obtrudere quod ait Paulus, Siquis scilicet om- *I. Cor. 13.*
nem fidem habeat, vt montes transferat, charitatem verò non ha- *a. 2*
beat, eum nihil esse, quò fidem charitate spoliata deformat:
non animaduerrunt quid eo loco sit Apostolo fides. Quum enim *I. Co. 12.*
proximo capite disseruisset de variis donis Spiritus, in quibus re- *b. 10*
posuerat genera linguarum, virtutes, prophetiam, & hortatus es- *Ibidem*
set Corinthios ad sectanda ex iis meliora, hoc est, vnde plus fru- *d. 31*
ctus & emolumentum rediret ad totum Ecclesiæ corpus: subiicit, ex-
cellentiore adhuc se viam demonstraturum. Eiusmodi dona om-
nia, vtcunque per se excellentia sint, nihili tamen æstimanda esse
nisi charitati seruiant. Esse enim in Ecclesiæ ædificationem data:
in eam nisi conferantur, perdere suam gratiam. Ad id probandum
distributione vitur, repetens eadem illa quæ superius recensuerat
dona, sed aliis nominibus. Pro eodem autem vsurpat virtutes, &
fidem, nempe pro edendorum miraculorum facultate. Quum er-
go hæc siue virtus siue fides particulare sit donum Dei, quo im-
pius quispiam & pollere queat & abuti, vt dono linguarum, vt
prophetia, vt aliis charismatibus: non mirum si à charitate separe-
tur. Totus autem istorum error in eo est, quòd quum vocabulum
fidei sit *πίστις*, significati diuersitate non obseruata, perinde pu-
gnant ac si eadem vbique foret acceptio. Locus Iacobi, quem in e-
iusdem erroris patrocinium accersunt, alibi discutietur. Quan-
quam verò plures esse fidei formas, docendi causa concedimus,
dum volumus ostendere qualis sit in impiis Dei noticia: vnicam ta-
men piorum fidem, vt Scriptura docet, agnoscimus & prædica-
mus. Credunt cerrè plurimi Deum esse, Euangelicam historiam ac
reliquas Scripturæ partes veras esse arbitrantur: (quale ferè iudi-
cium esse solet de iis quæ vel olim gesta narrantur, vel ipsi præsen-
tes spectauimus.) sunt etiam qui vltra procedunt: nam & Dei ser-
monem pro certissimo habent oraculo, nec eius præcepta prorsus
negligunt, & minis & promissionibus vtcunque commouentur.
Talibus quidem fidei testimonium tribuitur, sed per *λατὰ ἄχρονα*
quoniam Dei verbum non impugnant manifesta impietate, vel

reiciunt vel contemnunt : sed quandam potiùs obedientiæ speciem præ se ferunt.

10 Verùm hæc fidei seu umbra , seu imago , vt nullius est momenti , ita indigna est fidei appellatione : à cuius solida veritate quàm procul absit , tamen mox fufius videbitur , nihil tamen impedit nunc obiter indicari. Credidisse dicitur Simon Magus , qui tamen suam incredulitatem paulò pòst prodit. Quòd fides illi tribuitur , non intelligimus cum quibusdam , simulasse verbis quam in corde nullam haberet : sed potiùs arbitramur , Euangelii maiestate victum , qualemcūque fidem adhibuisse , atque ita Christum , vitæ & salutis authorem agnouisse , vt libenter illi nomen daret.

Act. 8. b.
13, & c.
18

Luc. 8. a.
7, & b.
13

Iac. 2. d.
19

Eodem modo credere ad tempus dicuntur in Euangelio Lucæ , in quibus verbi semen , antequam fructificet , præfocatur : aut etiam nullis dum actis radicibus arefcit mox & deperit. Tales non dubitamus quodam verbi gustu affectos ipsum auidè arripere , & diuinam eius virtutem persentiscere : vt fallaci fidei simulatione non hominum oculis modò imponant , sed suis ipsorum animis. Ipsissimam enim pietatem esse sibi persuadent illam quam Dei verbo deferunt reuerentiam , quia nullam esse impietatem reputant , nisi manifestum & confessum eius vel probrum vel cõtemptum. Qualiscunque autem illa est assensio , ad cor ipsum vsque minimè penetrat , vt illic defixa resideat . & quanquam radices egisse interdum videtur , viuæ tamen illæ non sunt. Tot vanitatis recessus habet , tot mendacii latebris scaret cor humanum , tam fraudulenta hypocrisis obtectum est , vt seipsum sæpe fallat. At verò qui talibus fidei simulachris gloriantur , intelligant Diabolis nihilo se in hac parte præcellere. Priores certè illi sunt multò inferiores , qui stupidi audiunt & intelligunt , quorum notitia Diaboli contremiscunt : alii in hoc pares sunt , quòd qualiscunque sensus , quo tanguntur , in terrorem tandem exit & consternationem.

11 Scio quibusdam durum videri vbi fides reprobis tribuitur : quum Paulus eam fructum electionis esse asserat . qui tamen nodus facilè soluitur : quia etsi in fidem non illuminantur , nec Euangelii efficaciam verè sentiunt nisi qui præordinati sunt ad salutem : experientia tamen ostendit reprobos interdum simili ferè sensu atque electos affici , vt ne suo quidem iudicio quicquam ab electis differant. Quare nihil absurdi est quòd caelestium donorum gustus ab Apottolo , & temporalis fides à Christo illis adscribitur :

1. Thef. 1.
a. 4. 5

Heb. 6. 4
Luc. 8. 7

non quòd vim spiritualis gratiæ solidè percipiant ac certum fidei lumen : sed quia Dominus , vt magis conuictos & inexcusabiles reddat , se insinuat in eorum mentes , quatenus sine adoptionis Spiritu gustari potest eius bonitas. Siquis obiiciat , nihil igitur amplius restare fidelibus vnde certò adoptionem suam æstiment : respondeo , quãuis magna sit similitudo & affinitas inter Dei electos , & qui fide caduca ad tempus donantur , vigere tamen in solis electis fiduciam illam quam celebrat Paulus , vt pleno ore clamēt

Galat. 4.
a. 6

Abba,

Abba, Pater. Ergo, vt solos electos femine incorruptibili Deus in perpetuum regenerat, vt nunquam dispareat semen vitæ eorum cordibus insitum: ita solidè in illis obsignat adoptionis suæ gratiam, vt stabilis ac rata sit. Sed hoc minimè obstat quin illa inferior Spiritus operatio cursum suum habeat etiam in reprobis. Interea docentur fideles, sollicitè, & humiliter seiplos excutere, ne pro fidei certitudine obrepat carnis securitas. Adde quòd reprobi nunquam sensum gratiæ nisi confusum percipiunt, vt umbram potius apprehendant quàm solidum corpus: quia peccatorum remissionem Spiritus propriè in solis electis obsignat, vt eam speciali fide in vsum suum applicent. Meritò tamen dicuntur reprobi Deum credere sibi propitium: quia donum reconciliationis, licet confusè nec satis distinctè, suscipiunt: non quòd eiusdem vel fidei vel regenerationis participes sint cum filiis Dei: sed quia commune cum illis fidei principium habere videntur, sub integumento hypocriseos. Nec verò nego quin hucusque eorum mentes irradiet Deus, vt eius gratiam agnoscant: sed sensum illum à peculiari testimonio quod reddit suis electis, ita distinguit, vt ad solidum effectum & fruitionem non perueniant. Non enim ideo se propitium illis demonstrat, quia verè ex morte ereptos in custodiam suam recipiat, sed tantùm illis manifestat præsentem misericordiam. Viua autem fidei radice solos electos dignatur, vt in finem vsque perseuerent. Ita diluitur obiectio illa, si verè gratiam suam demonstrat Deus, hoc perpetuò fixum esse: quia nihil obstat quominus præsentis gratiæ suæ sensu, qui postea euanescit; Deus aliquos illustret.

12. Quanquam etiam fides diuinæ erga nos benevolentia notitia est, & certa de eius veritate persuasio: non mirum tamè est diuini amoris sensum in temporariis euanescere, qui licet fidei sit affinis, ab ea tamen multum differt. Voluntas Dei immutabilis est; fateor, & semper eius veritas sibi constat. atqui nego hucusque progredi reprobos, vt in arcanam illam reuelationem penetrant, quam solis electis Scriptura vendicat. Nego igitur eos vel Dei voluntatem, vt est immutabilis, capere, vel eius veritatem constanter amplecti: quia in sensu euanido subsidunt. sicuti arbor non satis altè plantata, vt viuas radices agat, temporis successu arescit: licet per aliquot annos non flores tantùm & folia emittat, sed etiam fructus. Denique sicut primi hominis defectione deleri potuit ex eius mente & anima imago Dei, ita mirum non est si quibusdam gratiæ suæ radiis reprobis illuceat, quos postea extinguere patitur. Nec verò quicquam impedit quominus leuiter alios tingat Euangelii sui noticia, alios penitus imbuat. Hoc interim tenendum est, quantumuis exigua sit ac debilis in electis fides, quia tamen Spiritus Dei certa illis arrha est ac sigillum suæ adoptionis, nunquam ex eorum cordibus deleri posse eius sculpturam: reprobos verò tali luce aspergi quæ postea dispareat.

Neque tamen fallacem esse Spiritum: quia semen quod iacit in eorum cordibus, non viuificat, vt semper maneat incorruptibile, sicuti in electis. Vltrà procedo, nam quum ex Scripturæ doctrina, & quotidiano vsu constat reprobos interdum affici diuinæ gratiæ sensu, quoddam mutui amoris desiderium in illorum cordibus excitari necesse est. Sic in Saule ad tempus viguit pius affectus, vt Deum amaret, à quo paternè se tractari sciens, aliqua bonitatis eius dulcedine capiebatur. At quemadmodum radicitus non hæret in reprobis de paterno Dei amore persuasio: ita non solidè eum redamant vt filii, sed mercenario quodam affectu ducuntur. Nam soli Christo hac lege datus est Spiritus ille amoris, vt eum membris suis instillet. nec certè longius quàm ad electos patet

Ro. 5. 4. 5 illud Pauli, Diffusa est charitas Dei in corda nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis, nempe charitas quæ illam, quam supra attigi, inuocationis fiduciam generat. Sicuti ex oppposito videmus, Deum mirabiliter irasci filiis suis quos amare non desinit: non quod apud se eos oderit, sed quia terrere eos vult iræ suæ sensu, vt superbiam carnis humiliet, torporem excutiat, & ad pœnitentiam sollicitet. Itaque eodem tempore & iratum sibi, vel peccatis suis, & propitium concipiunt: quia non fictè iram eius deprecantur, ad quem tamen cum tranquilla fiducia confugiunt. His quidem constat, quosdam non simulare fidem, qui tamen vera fide carent. sed dum subito zeli impetu feruntur, seiplos falsa opinione decipiunt. Nec dubium est quin ipsos occupet socordia, ne cor suum probè, vt par erat, examinent. Tales fuisse probabile est

Iohan. 2. d. 24 quibus (teste Iohanne) Christus seipsum non credebat, quum tamen in ipsum crederent: quia nouerat omnes, & sciebat quid esset in homine. Quod nisi à communi fide multi exciderent (communem appello, quia magna est similitudo & affinitas fidei temporalis cum viuâ & perpetua) non dixisset Christus discipulis, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis: & cognoscetis veritatem: & veritas vos liberos reddet. Eos enim compellat qui amplexi erant eius doctrinam, & hortatur ad profectum fidei, ne torpore suo lumen quod datum est, extinguant. Ideo Paulus fidem electis peculiariter vindicat, significans multos euanescere, quia viuam radicem non traxerunt. Sicuti etiam loquitur

Mat. 15. d. 13 Christus apud Matthæum, Omnis arbor quam non plantauit Pater meus, eradicabitur. In aliis crassius est mendacium, quos Deo & hominibus illudere non pudet. In hoc genus hominum, qui fallaci prætextu impiè fidem profanant, inuehitur Iacobus. Nec Paulus requireret à filiis Dei fidem non fictam, nisi quia multi sibi audacter arrogant quod non habent, & inani furo vel alios vel interdum seiplos fallunt. Itaque bonam conscientiam arce comparat, in qua custoditur fides: quia multi ab illa excidendo circa hanc naufragium fecerunt.

13 Tenenda etiam est ambigua verbi significatio. sæpe enim fides

fides tantundem valet ac sana pietatis doctrina, sicut eo quem nuper citauimus loco, & eadem epistola vbi Paulus diaconos tenere vult mysterium fidei in pura conscientia. Item, vbi denuntiat quorundam defectionem à fide. Ex opposito autem dicit enuntiatum fuisse Timothæum verbis fidei. Item, vbi dicit, profanas inanitates & oppositiones falsò nominatæ scientiæ, in causa esse vt multi à fide discedant: quos alibi reprobos vocat circa fidem. Sicuti rursum vbi Tito præcipit, Admone eos vt sani sint in fide. Sanitatis voce nihil aliud intelligit quàm doctrinæ puritatem, quæ hominum leuitate facillè corrumpitur & degenerat. Nempe quia in Christo, quem possidet fides, absconditi sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ: meritò extenditur ad totam cælestis doctrinæ summam, à qua non potest separari. Contrà ad particulare aliquod obiectum aliquando restringitur, sicuti quum dicit Matthæus Christum fidem eorum vidisse qui per regulas paralyticum demiserant: & ipse clamat se non inuenisse tantam fidem in Israel quantam Cœnurio attulerat. Atqui probabile est intentum prorsus fuisse ad sibi sanationem, cuius cura occupauerat totum eius animum. sed quia solo Christi nutu & responso contentus corporalem præsentiam non flagitat, huius circumstantiæ causa tantopere extollitur eius fides. Et nuper docuimus Paulum accipere fidem pro dono miraculorum, quo pollent qui nec Spiritu Dei sunt regeneriti, nec eum serió colunt. Alibi etiam fidem ponit pro doctrina qua in fide instituimur. Nam quum scribit fidem abolendam, non dubium est id referri ad Ecclesiæ ministerium, quod infirmitati nostræ hodie vile est. In his quidem loquendi formis constat analogia. Cæterum vbi impropriè transfertur nomen Fidei ad falsam professionem vel mendacem titulum, nihilo asperior videri debet κατάχρησις, quàm vbi timor Dei ponitur pro vitioso & peruerso cultu. sicuti quum sæpius dicitur in sacra historia, Gentes exteras quæ in Samariam & vicina loca traductæ fuerant, timuisse deos fictitios & Deum Israel. quod tantundem valet, ac cælum terræ miscere. Sed nunc quærimus quid sit fides quæ filios Dei ab incredulis distinguit, qua Deum inuocamus Patrem, qua transimus à morte in vitam, & qua Christus, æterna salus & vita, in nobis habitat. Eius autem vim & naturam breuiter & dilucidè explicuisse videor.

14 Nunc singulas partes definitionis eius deintegro persequamur: quibus diligenter excussis, nihil (vt opinor) dubium restabit. Cognitionem dum vocamus, non intelligimus comprehensionem, qualis esse solet earum rerum quæ sub humanum sensum cadunt. Ad eò enim superior est, vt mentem hominis seipsam excedere & superare oporteat, quò ad illam pertingar. Neque etiam vbi pertigit, quod sentit, assequitur: sed dum persuasum habet quod non capit, plus ipsa persuasionis certitudine intelligit quàm si humanum aliquid sua capacitatè perciperet. Quare ele-

Ephef. 3. d. 18. ganter Paulus, qui id vocat comprehendere quæ sit longitudo, latitudo, profunditas & sublimitas, & cognoscere supereminentem cognitioni dilectionem Christi. Voluit enim significare, modis omnibus infinitum esse quod mens nostra fide complectitur, & genus hoc cognitionis esse omni intelligentia longè sublimius.

Coloss. 1. d. 26. Quia tamen arcanum voluntatis suæ, quod à seculis & generationibus absconditum erat, Dominus sanctis patefecit, optima ratione fides subinde in Scripturis agnitio vocatur: ab Iohanne verò scientia: quum fideles testatur scire se esse filios Dei. Et sanè

Ibidem 2. a. 2. certò sciunt: sed diuinæ veritatis persuasionem confirmati magis quàm rationali demonstratione edocti. Id indicant & Pauli verba,

I. Iohan. 3. a. 2. nos in hoc corpore habitantes, à Domino peregrinari: quia

I. Cor. 5. b. 6. per fidem ambulamus, non per aspectum: quibus ostendit, ea quæ per fidem intelligimus, à nobis tamen abesse, & aspectum nostrum latere. Vnde statuimus, fidei notitiam certitudine magis quàm apprehensione contineri.

15 Addimus, certam ac firmam, quò solidior persuasionis constantia exprimitur. Nam vt dubia & versatili opinione non est contenta fides, ita nec obscura perplexaque conceptione: sed plenam & fixam, qualis de rebus compertis & probatis esse solet, certitudinem requirit. Tam altè enim & radicitus hæret in cordibus nostris incredulitas, & ita ad eam sumus propensi, vt quod ore fatentur omnes, Deum esse fidelem, non absque arduo certamine quisquam sibi persuadeat. Præsertim vbi ad rem ventum est, omnium vacillatio detegit vitium quod latebat. Nec verò frustra tam insignibus elogiis verbo Dei auctoritatem asserit Spiritus sanctus: sed morbo quem dixi mederi vult, vt Deus in suis promissis plenam obtineat apud nos fidem. Eloquia Iehouæ, eloquia pura (inquit Dauid) argentum fusum in eximio catino terræ, purgatum septies. Item, Sermo Iehouæ excoctus, clypeus est omnibus confidentibus in ipso. Solomo autem idem confirmans & fere iisdem verbis, Omnis sermo Dei excoctus. Sed quia in hoc fere argumento Psalmus centesimus decimus nonus consumitur, plura recitare superuacuum esset. Certè quoties ita suum sermonem commendat nobis Deus, obliquè incredulitatem nobis exprobrat: quia non aliò tendit nisi vt peruersas dubitationes è cordibus nostris eradicet. Sunt etiam permulti qui Dei misericordiam sic concipiunt, vt quamminimùm consolationis inde recipiant. Simul enim misera anxietate constringuntur, dum dubitant an misericors sibi sit futurus: quia illam ipsam de qua persuasissimi sibi videntur, clementiam nimium exiguis finibus terminant. Etenim ita secum reputant, magnam quidem eam esse & copiosam, effusam in multos, obuiam omnibus & paratam: sed incertum esse an ad se quoque peruentura sit, vel potius an sint ad eam peruenturi. Hæc cogitatio, quum in medio cursu resistat, dimidia tantum est. Itaq; non tam secum spiritum tranquillitate cõfirmat, quàm

Psal. 12. 7, & 18. c. 31.

Prou. 30. c. 5.

quàm irrequieta hæsitacione sollicitat. Longè est alius sensus *πληροφειας*, quæ fidei semper in Scripturis tribuitur: nempe qui Dei bonitatem perspicuè nobis propositam extra dubium ponat. Id autem fieri nequit quin eius suauitatem verè sentiamus, & experiamur in nobis ipsis. Quare Apostolus ex fide deducit fiduciam, *Ephes. 3* & ex hac rursùm audaciam. Sic enim loquitur, per Christum nos *c. 12* habere audaciam, & aditum in fiducia, quæ est per fidem illius. Quibus sanè verbis ostendit, non esse rectam fidem, nisi quum tranquillis animis audemus nos in conspectum Dei sistere. Quæ audacia nonnisi ex diuinæ beneuolentiæ salutisque certa fiducia nascitur. Quod adeò verum est vt sapiusculè pro fiducia nomen fidei vsurpetur.

16 Hic præcipuus fidei cardo vertitur, ne quas Dominus offert misericordiæ promissiones, extra nos tantùm veras esse arbitremur, in nobis minimè: sed vt potius eas intus complectendo nostras faciamus. Hinc demùm nascitur fiducia illa quam alibi pacem *Rom. 5. a. x* idem vocat: nisi quis pacem deriuare inde malit. Est autem securitas quæ cōscientiam coram Dei iudicio sedat & serenat: siue quæ, tumultuosa trepidatione ipsam vexari & penè dilaniari necesse est, nisi fortè Dei & sui oblita, ad momentum obdormiscat. Et verè ad momentum, neque enim diu fruitur misera illa obliuione, quin memoria diuini iudicii subinde recurrente, acerrimè lancinetur. in summa, verè fidelis non est nisi qui solida persuasione Deum sibi propitium beneuolùmque patrem esse persuasus, de eius benignitate omnia sibi pollicetur: nisi qui diuinæ erga se beneuolentiæ promissionibus fretus, indubitata salutis expectationem præsumit: vt Apostolus his verbis demonstrat, Si fiduciam & *Heb. 3. c. 14* gloriationem spei ad finem vsque firmam tenuerimus. Sic enim non bene sperare in Domino existimat, nisi qui confidenter se regni cælestis hæredem gloriatur. Fidelis (inquam) non est nisi qui suæ salutis securitati innixus, Diabolo & morti confidenter insultet, quomodo ex præclaro illo Pauli epiphonemate docemur. *Rom. 8. g. 38* Confisus sum (inquit) quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura poterunt nos à charitate Dei diuellere, qua nos complectitur in Christo Iesu. Sic idem Apostolus non aliter existimat bene illuminari oculos mentis nostræ, nisi cernamus quæ sit spes æternæ hæreditatis, ad quam vocati sumus. Et vbique sic docet, vt innuat non bene aliter Dei bonitatem à nobis comprehendi nisi magnæ securitatis fructum inde colligamus.

17 Atqui (dicit quispiam) longè aliud experiuntur fideles, qui in recognoscenda erga se Dei gratia non modò inquietudine tentantur (quod sæpe illis contingit) sed grauissimis etiam terroribus interdum quatefiunt. tanta est ad deturbandas eorum mentes tentationum vehementia: id quod non satis videret cum illa fidei certitudine cohærere. Proinde nodus hic soluendus est, *y. iiii.*

si superiorem illam doctrinam stare volumus. Nos certè, dum fidem docemus esse debere certam ac securam, non certitudinem aliquam imaginamur quæ nulla tangatur dubitatione, nec securitatem quæ nulla sollicitudine impetatur: quin potius dicimus perpetuum esse fidelibus certamen cum sua ipsorum diffidentia, tantum abest ut eorum conscientias in placida aliqua quiete collocemus, quæ nullis omnino turbis interpelletur. Rursum tamen, qualemcunque in modum afflicentur, decidere ac desciscere negamus à certa illa, quam de misericordia Dei conceperunt, fiducia. Nullum illustrius vel magis memorabile exemplum fidei proponit Scriptura quàm in Davide, præsertim si continuum vitæ cursum spectes. Ille tamen quàm non semper pacato animo fuerit, innumeris querimoniis declarat, ex quibus paucas eligere sufficiet. Dum animæ suæ turbulentos motus exprobrat, quid aliud quàm suæ incredulitati succenset? Quid trepidas (inquit) anima mea, & quid tumultuaris intra me? spera in Deum. Et certè consternatio illa apertum diffidentiae signum fuit, ac si destitui se à Deo putaret. Amplior etiam alibi confessio legitur, Dixi in mea præcipitatione, Proiectus sum à conspectu oculorum tuorum. Alibi etiam anxia & misera perplexitate secum disceptat, imò de ipsa Dei natura litem mouet. An oblitus est misereri Deus? an in secula repellet? Durius quod sequitur, Atqui dixi, Occidere meum est: mutationes dextræ excelsi. Nam quasi desperatus seipsum exitio adiudicat: nec tantùm agitari se dubitatione fatetur, sed (quasi in certamine succubuerit) nihil sibi facit residuū: quia Deus ipsum deseruerit, & manum, quæ olim auxiliaris erat, conuerterit ad ipsum perdendum. Quare non abs re animam suam hortatur ut ad quietem suam redeat: quia expertus fuerat inter fluctus turbulentos se iactari. Et tamen, quod mirabile est, inter istas cōcussiones piorum corda fides sustentat: verèque palmæ vicem obtinet, ut contra quælibet onera nitatur, sursumque se attollat: sicuti David, quum obrutus videri posset, se tamen increpando, ad Deum surgere non destitit. Qui verò cum propria infirmitate certans, ad fidem in suis anxietatibus contendit, iam magna ex parte victor est. Quod ex hac sententia & similibus colligere licet, Expecta Iehouam: fortis esto, roborabit ille cor tuum. Expecta Iehouam. Seipsum timiditatis coarguit, & idem bis repetens, se multis agitationibus subinde obnoxium fatetur esse. Interim non tantùm sibi displicet in his vitis: sed enixè ad correctionem aspirat. Certè si propiùs iusto examine conferre eum libeat cum Achaz, reperietur magnū discrimen. Mittitur Iesaias qui remediū afferat impii Regis & hypocritæ anxietati. his verbis eum alloquitur, Sis in custodia & quiesce: ne formides, &c. Quid ille? Sicuti prius dictū fuerat cor eius fuisse commotū, sicuti quatiūtur arbores sylvæ à vento, licet audita promissione expauescere non destitit. Est igitur hæc propria infidelitatis merces & pœna, sic contemiscere

Psal. 42.
b. 6, 7
43. 4. 5

Psal. 31.
d. 23

Psa. 77.
b. 10

Psal. 116
a. 7

Psal. m.
27. d. 14

Iesa. 7.
a. 4

vt in tentatione se à Deo auertat qui sibi ianuam fide non aperit: cōtrà autē fideles, quos incuruat & ferè opprimit tērationū moles, constanter, quanuis non sine molestia & difficultate emergunt. Et quia sibi propria imbecillitati sunt conscii, cum Prophera precantur, Ne auferas ab ore meo verbū veritatis vsq; valde. Quibus ver- *Psa. 119.*
bis docemur, interdum ipsos obmutescere, ac si prostiata esset eo *43*
rum fides: non tamen deficere aut terga vertere, sed certamē suam persequi, & suam segnitiem precando acuire, ne saltem ex indulgentia stuporem contrahant.

18 Id quò intelligatur, necesse est redire ad illam carnis & spiritus diuisionem, cuius alibi meminimus, quæ in hac parte lucidissimè se profert. Sentit ergo in se diuisionem pium pectus, quod partim ob diuinæ bonitatis agnitionem suauitate perfunditur, partim ob suæ calamitatis sensum amaritudine angitur, partim in Euangelii promissionem recumbit, partim suæ iniquitatis testimonio trepidat, partim vitæ apprehensione exultat, partim mortem exhorrescit. Que variatio ex fidei imperfectione contingit: quando nunquam tam bene in præsentis vitæ cursu nobiscum agitur vt omni diffidentia morbo curati, fide toti repleamur & occupemur. Hinc cōflictus illi: vbi quæ in reliquiis carnis hæret diffidentia, ad oppugnandam quæ intus concepta est, fidem insurgit. Verùm si in fideli mente cerritudo permixta est dubitatione, an non eò semper recidimus vt fides non certa & liquida, sed obscura modò & perplexa diuinæ erga nos voluntatis notitia cōstet? Minimè verò. Neque enim, si variis cogitationibus distrahimur, ideo protinus à fide diuellimur. nec si sursum deorsum diffidentia agitatione vexamur, ideo in eius abyssum demergimur: neque si concutimur, ideo de gradu deturbamur. Siquidem istius certaminis semper hic finis est, quòd fides eas difficultates, quibus ita circumfessa videtur perichitari, tandem eluctatur.

19 Summa hæc sit. Vbi primùm vel minima fidei gutta mentibus nostris instillata est, iam faciem Dei placidam & serenam nobisque propitiam contemplari incipimus, procul id quidem & eminus: sed ita certo intuitu, vt sciamus nos minimè hallucinari. Quantum deinde proficimus (vt nos assiduè proficere decet) quasi progressu facto, in propiorem eius conspectum eoque certiorem venimus, & ipsa etiam continuatione familiarior nobis redditur. Ita mentem Dei cognitione illuminatam, initio multa ignorantia videmus inuolutam teneri, quæ paulatim abstergitur. Non tamen quædam ignorando, aut obscurius id quod cernit cernendo, impeditur quin diuinæ erga se voluntatis perspicua notitia fruatur, quod in fide primas ac potissimas partes tenet. Quemadmodum enim si quis carcere inclusus, ex angustiore fenestra obliquè tantùm & quasi dimidiatim emicantes habeat solis radios, libero quidem priuatur solis aspectu, splendorem tamen non ambiguum oculis haurit, eiusque vsum recipit: sic terrei corporis compedibus

vincti, vtcunque multa obscuritate vndique obumbremur, luce ta-
men Dei vel pusillum ad exerendam eius misericordiam irradian-
te, quantum satis est ad solidam securitatem illuminamur.

20 Vtrunque diuersis locis Apostolus eleganter docet. *Quum*
1. Cor. 13. enim ex parte nos cognoscere, & ex parte prophetare, videréque
6.9 in ænigmate per speculú tradit, quàm tenuis in præsentí vita illius
 verè Diuinæ sapientiæ portiuncula nobis detur, indicat. Etsi enim
 non simpliciter indicât verba illa imperfectâ esse fidem quârisper
 gemimus sub carnis onere, sed quòd necesse est nobis, assiduè dis-
 cendo exerceri, ex imperfectione nostra contingere: innuit ta-
 men modulo nostro & angustiis quod immensum est non posse
 comprehendí. Atque hoc Paulus de tota Ecclesia prædicat: cuique
 autem nostrum sua ruditas obstaculum & remora est, ne tam pro-
 pè accedat quàm optandum esset. At quàm certo & minimè fallaci
 sui gustu nos afficiat vel exigua fidei guttula, idem alibi ostendit,
2. Cor. 3. quum affirmat nos per Euangelium, reuelata facie, nullóque
d. 18 obiecto velamine gloriam Dei tanta efficacia contemplari, vt
 in eandem imaginem transformemur. In talibus ignorantie inuolucris
 plurimum simul dubitationis & trepidationis implicari necesse est:
 quum præsertim cor nostrum suo quodam naturali instinctu ad incredulitatem
 propendeat. Huc accedunt tentationes, quæ & infinitæ numero & genere
 variæ magno identidem impetu insiliunt. Ipsa præcipuè conscientia
 incumbente peccatorum mole oppressa, nunc secum querulatur ac gemit,
 nunc se arguit, nunc tacite fremit, nunc apertè tumultuatur. Siue ergo res
 aduersæ iram Dei præ se ferunt, siue eius argumentum & materiam conscientia
 in se reperit, inde tela & machinas ad profigendam fidem incredulitas
 arripit: quæ tamen ad hunc scopum perpetuò destinantur vt Deum nobis
 aduersum & insensum esse putantes, nec opis ab ipso quicquam speremus,
 & timeamus ceu ab hoste capitali.

21 Ad hos impetus sustinendos fides se verbo Domini armat & munit.
 Atque vbi insultat huiusmodi tentatio, Deum esse inimicum quia sit
 infestus: contrà excipit, esse quoque, dum affligit, misericordem: quia
 castigatio à dilectione potius quàm ira proueniat. Vbi hac cogitatione
 feritur, Deum esse iniquitatum vindicem, opponit veniam delictis
 omnibus paratam, quoties ad Domini clementiam peccator se confert.
 Ita pia mens, vtcunque miris modis exagitetur ac diuexetur,
 supra omnes tamen difficultates tandem emergit, nec sibi diuinæ
 misericordiæ fiduciam excuti vnquam paritur. Quin potius quæcunque
 disceptationes eam exercent & fatigant, in istius fiduciæ certitudinem
 exeunt. Huius rei argumento est, quòd sancti, dum ultione Dei
 maximè vrgeri sibi videntur, apud ipsum tamen querimonias suas
 deponunt, & dum se minimè exauditum iri apparet, eum nihilominus
 inuocant. Quorsum enim attineret apud eum deplorare à quo solatium
 nullum sperarent? eum verò inuocare nunquam inducerent in animum,
 nisi

nisi aliquid sibi opis ab eo paratum crederent. Sic discipuli, in quibus fidei pusillitatem Christus reprehendit, se quidem perire que-
 rebantur, eius tamen auxilium implorabant. Nec verò dum eos *Matth.*
 ob pusillam fidem castigat, reicit à suorum ordine, vel annume- *8.c.25*
 rat incredulis, sed ad vitium excutiendum incitat. Ergo, quod iam
 superius dictum est, rursus asserimus, fidei radicem nunquam è
 pio pectore auelli quin ima in parte defixa hæreat, utcunque de-
 cussa huc aut illuc inclinare videatur: eius lumen ita nunquam ex-
 tingui aut præfocari, quin saltem velut sub fauilla delitescat. atque
 hoc documento patefieri, verbum, quod semen est incorruptibile,
 fructum sui similem producere, cuius germen nunquam arefcit ac
 perit in totum. Siquidem quum hæc sit sanctis extrema despera-
 tionis materia, manum Dei in suum exitium, secundum præsentium
 rerum æstimationem, sentire: eousque tamen progressuram spem
 suam Iob affirmat, ut si ab eo occidatur, non sit propterea desitu- *Iob 13.*
 rus in eum sperare. Ita est sanè. non intus in cordibus piorum re- *c.15*
 gnat incredulitas, sed foris oppugnat, nec lethaliter vulnerat suis
 telis, sed infestat, aut certè sic lædit ut vulnus sit sanabile. Fides
 enim, ut Paulus docet, nobis pro scuto est: ea telis opposita, eorum *Ephes. 6.*
 vim sic excipit ut prorsus depellat, vel saltem frangat, ne ad vira- *c.16*
 lia penetrat. Quum ergo concurritur fides, perinde est ac si violento
 ictu iaculi miles alioqui firmus pedem mouere cogatur, & paulum
 cedere: quum autem sauciatur fides ipsa, perinde est ac si cly-
 peus fractionem aliquam ex impressione recipiat, sic tamen ut
 non perforetur. Semper enim eò pia mens emerget, ut cum Da- *Psal. 23.*
 uide dicat, Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo *a.4*
 mala: quoniam tu mecum es. Ambulare certè in caligine mortis
 est terrificum: nec fieri potest quin fideles, quantumuis firmitudi-
 nis habeant, id perhorrescant. Sed quoniam illa cogitatio superat,
 quòd Deum habeant præsentem, & suæ salutis consulentem, simul
 vincitur timor securitate. Quàra libet autem machinas (ut Augu-
 stinus ait) aduersum nos erigat Diabolus, quando non tenet locum
 cordis, vbi fides habitat, eiectus est foras. Ita si ex euentu iudicium
 fiat, non tantum ab omni pugna salui euadunt fideles, ut paulò post
 recepto vigore rursus in arenam descendere sint parati: sed imple-
 tur quod dicit Iohannes, in sua canonica, Hæc est victoria quæ vin- *I. Iohan.*
 cit mundum, fides vestra. Neque enim tantum in prælio vno, vel *5.a.4*
 paucis, vel contra aliquem insultrum affirmat fore victtricem, sed
 superiorem toto mundo quanuis millies imperatur.

22. Altera est timoris ac trepidationis species, ex qua tamen a-
 deò nihil decedit fidei securitati, ut solidius inde stabiliatur. Nemp-
 dum fideles vel exempla diuinæ vltionis aduersus impios edita
 documentorū vice sibi esse cogitantes, ne iisdem flagitiis iram Dei
 in se prouocare sibi contingat, sollicitè cauent: vel quum miseriam
 suam secum recognoscentes, à Domino toti pendere discunt, sine *1. Cor.*
 quo se quolibet vento fluxos magis & euanidos esse vident. Nam *10.c.11*

Apostolus, dum propositis flagellis, quibus in Israeliticum populum olim Dominus vindicarat, terrorem Corinthiis incutit ne similibus malis seipfos obstringant, eo fiduciam ipsorum nihil labefactat: sed torporem carnis modò excutit, quo fides obrui magis quàm confirmari solet. Nec dum à Iudæorum casu argumentum exhortandi sumit, vt qui stat, videat ne cadat, nos vacillare iuber, ac si nostræ stabilitatis parum certi essemus: sed arrogantiam duntaxat & temerariam propriæ virtutis prædientiam adimit, ne depulsis Iudæis Gentes in eorum locum receptæ, ferocius insultent. Quanquam non fideles tantum illic alloquitur, sed oratione sua hypocritas etiã comprehendit, qui externa duntaxat specie gloriabatur. Neque enim singulos homines admonet, sed cõparatione inter Iudæos & Gêtes posita, postquã illos ostenderat iustas incredulitatis & ingratitude suæ in eo pœnas dare, quòd reiecti essent, has etiam hortatur ne superbiendo ac sese efferendo gratiam adoptionis nuper ad se translata amittat. Quemadmodum autem in illa Iudæorum reiectione supererant aliqui ex ipsis qui ab adoptionis fœdere minimè exciderant: ita poterant aliqui ex Gentibus emergere qui sine vera fide, tantum stulta carnis confidentia inflarentur, atque ita abuterentur in suam perniciem Dei benignitate. Verum etiam si electis ac fidelibus hoc dictum accipias, nihil ex eo sequetur incommodi. Aliud enim est temeritatem quæ ex carnis reliquiis interdum sanctis obrepit, reprimere ne inani confidentia lasciuiat, aliud conscientiam timore percellere, ne plena securitate in Dei misericordia acquiescat.

Philipp. 2. 23 Deinde vbi docet vt cum timore & tremore operemur salutem nostram, non aliud exigit nisi vt in Domini virtutem, cum multa nostri deiectione, suspicere assuescamus. Enimvero nihil tam nos ad fiduciam certitudinẽque animi in Dominum reiciendam, expergefacerit quàm nostri diffidentia, & concepta ex conscientia nostræ calamitatis anxietas. In quem sensum accipiendum est quod est apud Prophetam, In multitudine bonitatis tuæ ingrediar templum tuum: adorabo in timore. Vbi decenter fidei audaciam, quæ Dei misericordiæ innitur, cum religioso timore coniungit, quo nos affici necesse est quoties in conspectum diuinæ maiestatis prodeuntes, ex eius splendore, quanta sit nostra obscœnitas, intelligimus. Verè etiam Solomo dum beatum hominem pronuntiat qui terret assidue cor suum: quoniam induratione in malum corruitur. At terrorem intelligit qui nos cautiore reddat, non autem quo afflicti concidamus: dum scilicet animus in se confusus in Deo se recolligit: in illo erigitur, apud seipsum deiectus: diffusus sibi, illius fiducia respirat. Proinde nihil obstat quin simul & terreantur fideles, & securissima consolatione potiantur: prout nunc in suam vanitatem oculos conuertunt, nunc in Dei veritatem animi cogitationẽ referunt. Quomodo (dicit quispiam) in eodem animo sedem habebunt paor & fides? Nempe
ficuti

*Ibid. c. 12**Rom. 11.*
*s. 20**Philipp. 2.*
*s. 12**Psal. 5.*
*s. 8**Prou. 28.*
s. 14

sicuti ex opposito torpor & anxietas. Nam quum impij indolentiam sibi accersant, nequis timor Dei eos sollicitet, vrget tamen eos Dei iudicium ne, assequantur quod appetunt. Ita nihil impedit quominus suos exerceat Deus ad humilitatem, vt fortiter militando, sub freno modestiæ se cohibeant. Atque hoc fuisse Apostoli consilium liquet ex contextu, vbi metus & tremoris causam assignat Dei beneplacitum, quo dat suis & bene velle & strenuè profèqui. In hunc sensum accipere conuenit illud Prophetæ, *Pau-* *ose. 3. 6.*
bunt filij Israel ad Deum & ad bonitatem eius: quia non solùm *5*
pietas reuerentiam Dei gignit, sed ipsa dulcedo & suauitas gratiæ
hominem in seipso deiectum timore simul & admiratione imbuat
vt à Deo pendeat, seque humiliter subiciat eius potentiæ.

24 Neque tamen sic locum facimus pestilentissimæ philosophiæ, quã nonnulli semipapistæ cudere hodie in angulis incipiunt. Quia enim crassam illam dubitationẽ, quæ in scholis tradita fuit, tueri nequeat, confugiunt ad aliud commentum, vt fiduciam incredulitate mixtam faciant. Quoties in Christum respicimus, fatentur illic nos inuenire plenam bene sperandi materiam: sed quia semper indigni sumus illis omnibus bonis quæ in Christo nobis offeruntur, volunt indignitatis nostræ intuitu nos fluctuari & hæsitare. In summa, conscientiam sic statuunt inter spem & metum, vt per interualla & vices huc atque illuc alternet, spem verò & metum sic inter se conferunt, vt illa ex oriente hic opprimatur, hoc resurgente, illa rursus concidat. Ita Satan, vbi iam videt apertas machinas illas quibus fidei certitudinem destruere antea solitus erat, nunc nihil valere, obliquis cuniculis eam labefacere conatur. Qualis autem erit illa fiducia quæ subinde desperationi cedit? Si Christum (inquiunt) cõsideras, certa salus, si ad te ipsum reuerteris, certa damnatio. Ergo alternis diffidentiam & bonam spem in animo tuo regnare necesse est. Quasi verò Christum, veluti procul stantem, & non potius in nobis habitantem debeamus cogitare. Ideo enim ab ipso salutem expectamus, non quia eminus nobis appareat: sed quia nos corpori suo iustos, non modò suorum omnium bonorum participes faciat, sed sui quoque ipsius. Proinde hoc ipsorum argumentum sic retorqueo, Si te ipsum consideras, certa damnatio: sed quoniam Christus tibi cum omnibus suis bonis sic communicatus est, vt omnia eius tua fiant, vt fias eius membrum, adeoque vnum cum ipso: iustitia eius tua peccata obruit, salus eius tuam damnationem abolet, ipse sua dignitate intercedit ne in conspectum Dei veniat tua indignitas. Sic est sanè: Christum à nobis separare, aut nos ab ipso minimè conuenit: sed vtraque manu fortiter retinere oportet eam qua se nobis agglutinavit societatem. Ita nos Apostolus instituit. Corpus quidem (inquit) *Ro. 8. 6.*
 mortuum est propter peccatum: sed Spiritus Christi qui in vobis habitat, vita est propter iustitiam. Secundum istorum nugamẽtum dicere debuerat, Christus quidem vitam apud se habet: sed vos, vt

estis peccatores, manetis morti & damnationi obnoxii. Atqui longè aliter loquitur. Docet enim, eam quam à nobis meremur damnationem, Christi salute absorptam esse: atque ad id cõfirmandum, ea quam atruli ratione vtitur: quia Christus non extra nos est, sed in nobis habitat: nec solùm indiuiduo societatis nexu nobis adhæret, sed mirabili quadam communionem in vnum corpus nobiscum coalescit in dies magis ac magis, donec vnum penitus nobiscum fiat. Neque tamen inficior, quod nuper dixi, quasdam interdum interruptiones fidei contingere, prout eius imbecillitas inter violentos imperus huc vel illuc flectitur. Ita in densa caligine tentationum suffocatur eius lumen. Quicquid tamen accidat, à querendæ Dei studio non desistit.

25 Nec aliter differit Bernardus, quum hoc argumentum ex professo tractat, Homilia in dedicatione templi quinta. Dei (inquam) beneficio nonnunquam de anima cogitans, videor mihi in ea veluti duo quædam contraria inuenire. si ipsam, prout in se est & ex se, intueor: de ea nihil verius dicere possum quàm ad nihilum esse redactam. Quid modò necesse est singulas eius miseras numerare, quàm sit onerata peccatis, offusa tenebris, irretita illecebris, pruriens concupiscentiis, obnoxia passionibus, impleta illusionibus, prona semper ad malum, in vitium omne procliuus, postremò ignominia & confusionis plena? Nimirum si ipsæ quoque iustitiæ omnes ad lumen veritatis inspectæ, velut pannus menstruatæ inueniuntur, iniustitiæ deinceps quales reputabuntur? Si lumen quod in nobis est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Quid igitur? sine dubio vanitati similis factus est homo: in nihilum redactus est homo: nihil est homo. Quomodo tamen penitus nihil est quem magnificat Deus? Quomodo nihil, erga quem appositum est cor diuinum? Respiremus fratres. Et si nihil sumus in cordibus nostris, fortè in corde Dei potest aliquid latere de nobis. O Pater misericordiarum, ô Pater miserorum, quomodo apponis erga nos cor tuum? Cor enim tuum vbi est thesaurus tuus. Quomodo autem thesaurus tuus sumus, si nihil sumus? Omnes gentes quasi non sint, sic sunt ante te: in nihilum reputabuntur. Nimirum ante te: non intra te: sic in iudicio veritatis tuæ, sed non sic in affectu pietatis tuæ. Nimirum vocas ea quæ non sunt, tanquam sint, & non sunt ergo, quia quæ non sunt, vocas: & sunt, quia vocas. Licet enim nō sint, quantū ad se: apud te tamen sunt, iuxta illud Pauli, Non ex operibus iustitiæ, sed ex vocante. Deinde mirificam esse hanc connexionem dicit vtriusque considerationis. Certè quæ inter se connexa sunt, se inuicem non destruunt. Quod etiam in conclusione apertius declarat his verbis: Iam si vtraque consideratione diligenter inspexerimus nos quid sumus: imò in vna quàm nihil, in altera quàm magnificati: puto temperata videtur gloriatio nostra: sed forsàn magis aucta est, solidata quidem, vt non in nobis sed in Domino gloriemur. Nimirum si co-

gita-

*Ies. 64.**c. 6**Matth.**6. c. 23**Rom. 9.**c. 18*

gitamus, si decreuerit saluare nos, statim liberabimur: iam in hoc respirare licet. Sed in altiore speculam ascendentes, quæramus ciuitatem Dei, quæramus templum, quæramus domum, quæramus sponsam. Non oblitus sum: sed cum metu & reuerentia dico, Nos inquam sumus: sed in corde Dei. Nos sumus: sed illius dignatione, non nostra dignitate.

26 Porro timor Domini cuius testimonium passim defertur sanctis omnibus, & qui aliàs initium sapientiæ, aliàs sapientia ipsa nuncupatur, tametsi vnus est, gemino tamen ex sensu emanat. *Psal. 111. b. 10* Habet enim in se Deus Patris reuerentiam, & Domini. Itaque qui illum rite volet colere, & obedientem illi filium se præstare & obsequentem seruum studebit. Obedientiam quæ sibi vt Patri redditur, Dominus per Prophetam honorem vocat: obsequium quod vt Domino exhibetur, timorem. Filius (inquit) honorat patrem, & seruus dominum. Si ego Pater, vbi honor? Si Dominus, vbi timor? *Pro. 1. a. 7 Prou. 15. d. 23 Job. 8. c. 28* Vtunque autem distinguat, vides vt confundat vtrunque simul. *Malac. 1. b. 7* Timor ergo Domini, sit nobis reuerentia honore illo & timore mixta. Nec mirum si vtrūque affectum idem animus recipiat. nam qui secum reputat qualis sit nobis Pater Deus, satis habet causæ, etiamsi nulli sint inferi, cur eius offensionem qualibet morte grauius perhorrescat. Sed etiam (quæ est ad peccandi licentiam carnis nostræ lasciuiam) quo eam modis omnibus cohibeamus, arripienda simul est hæc cogitatio, Domino, sub cuius potestate degimus, esse abominationi omnem iniquitatem: cuius vltionem non euadent qui flagitiosè viuendo eius iram aduersum se prouocarint.

27 Quod autem Iohannes dicit, timorem non esse in charitate, sed perfectam charitatē expellere foras timorem, quoniam timor pœnam habet, nihil istis repugnat. De terrore enim incredulitatis loquitur, à quo lōgè differt iste fidelium timor. Neque enim Deum timēt impij, quod in eius offensionem incurrere vereātur, siquidem impunè id possent: sed quia vindictæ potentia esse armatum sciunt, ad auditum iræ eius, horrore concutiuntur. Ac iram quoque sic timent, quia sibi imminere arbitrantur, quia singulis momentis expectant dum in caput suū corruat. Fideles autem (vt dictum est) & offensam plusquam pœnā timent, nec timore pœnæ perturbantur, ac si ceruicibus suis impenderet: sed cautiore redduntur, ne ipsam accersant. Sic Apostolus, dum fideles alloquitur, *Ephes. 5. b. 6* Nolite falli, inquit: propter hoc venit ira Dei in filios diffidentia. Non minatur in ipsos descensuram, sed admonet vt impijs ob ea quæ recensuerat flagitia iram Domini præpararam cogitēt, *Coloss. 3. a. 6* ne & ipsi eam experiri velint. Quanquam rarò contingit vt solis & simplicibus minis expergescant reprobj: quin potius iam sua duritie tardi & hebetes, quoties verbis fulminat Deus è cælo, ad contumaciam se obdurant: sed manu eius percussi, timere, velint nolint, coguntur. Timorem hunc vulgò seruilem vocant, & ingenue voluntariòque opponunt, qui filios decet. Alii mediam speciem

subriliter interserunt: quia seruilis ille & coactus affectus animos interdum subigit vt ad timorem Dei sponte accedant.

28 Iam in diuina beneuolentia quam respicere dicitur fides, intelligimus salutis ac vitæ æternæ possessionem contineri. Nam si, Deo propitio, nihil boni deesse potest: abundè nobis sufficit, ad salutis certitudinem, vbi suæ dilectionis ipse nos certiores facit. *Psal. 80.* Ostendat faciem suam, inquit *Propheta*, & salui erimus. Vnde hanc salutis nostræ summam statuunt *Scripturæ*, quòd abolitis inimicitiiis omnibus in gratiam nos recipit. Quo scilicet innuat, Deo nobis recõciliato, nihil manere periculi quin omnia nobis bene succedant. Quare fides dilectione Dei apprehensa, promissiones habet vitæ præsentis & futuræ, solidamque bonorum omnium securitatem: sed qualis è verbo percipi potest. Neque enim vitæ huius aut longitudinem, aut honorem, aut opes sibi certò fides promittit: (quando nihil horum nobis esse constitutum voluit Dominus) sed hac certitudine contenta est, vtcũque nos multa deficient quæ ad vitæ huius subsidium pertinent, Deum tamen nunquam defuturum. Præcipua autem eius securitas in futuræ vitæ expectatione residet, quæ extra dubium per Dei verbum posita est. Quæcunque tamen in terra miseriæ & calamitates eos maneant quos sua dilectione complexus est Deus, impedire nequeunt quin eius beneuolentia, plena sit fœlicitas. Proinde, quum summam beatitudinis vellemus exprimere, Dei gratiam posuimus, è qua scaturigine vniuersæ bonorum species nobis profluunt. Atque id passim obseruare in *Scripturis* licet, nos ad Domini charitatem reuocari quoties non de æterna modò salute, sed quolibet bono nostro agitur. Quæ ratione *Dauid* canit, diuinam bonitatem, dum in pio corde sentitur, vita ipsa esse suauiore & optabiliorem. Denique, si nobis affluat omnia pro voto, de amore autem Dei vel odio incerti simus, maledicta erit ac proinde misera nostra fœlicitas. Quòd si affulgeat paterna Dei facies, ipsæ quoque miseriæ beatæ erunt, quia vertentur in salutis adiumenta. Sicuti *Paulus* res omnes aduersas accumulans, gloriatur tamen, per illas nos ab amore Dei non disiungi: & in suis precationibus semper incipit à Dei gratia, vnde manat omnis prosperitas. Similiter *Dauid* cunctis terroribus, qui nos conturbant, opponit solum Dei fauorem. Si ambulauero in medio vmbre mortis (inquit) non timebo mala: quoniam tu mecum es. Et sentimus semper animos nostros vacillare, nisi Dei gratia contenti, pacem suam in ea quærunt, & penitus infixum habent quod dicitur in *Psalmo*, Beatus populus cuius Iehouah est Deus, & gens quam elegit in hæreditatem sibi.

29 Fidei fundamentum facimus gratuitã promissionẽ, quòd in ipsa propriè fides consistat. Tamen enim Deum per omnia veracem esse statuar, siue iubeat, siue prohibeat: siue pronuntiat, siue minetur: inssa etiam eius obediẽter excipiar, interdicta obseruet, ad minas animaduertat: propriè tamen à promissione incipit, in ipsa

ipsa constat, in ipsam definit. Vitam enim in Deo quærit, quæ non in mandatis, aut pœnarum edictis, sed misericordiæ promissione reperitur, eaque non nisi gratuita: quoniam conditionalis, qua ad opera nostra remittimur, non aliter vitam promittit, quàm si perspiciamus esse in nobis sitam. Ergo, nisi fidem tremere ac vacillare volumus, illam salutis promissione fulciamus oportet: quæ à Domino vltro ac liberaliter, potiùsque miserix nostræ quàm dignitatis respectu offeratur. Quare Apostolus hoc Euangelio testimonium defert, quòd sit verbum fidei: Legis tum præceptis, tum promissionibus adimit: quando nihil est quòd fidem stabilire queat, nisi liberalis illa legatio qua sibi Deus mundum reconciliat. Inde & apud eundem crebra fidei & Euangelii correlatio, dum Euangelii ministerium sibi commissum docet in fidei obediètiã: illud esse virtutem Dei, in salutem omni credenti: in illo reuelari Dei iustitiam ex fide in fidem. Nec mirum siquidẽ, quum Euangelium sit reconciliationis ministerium, nullum aliud satis firmum diuinę erga nos benevolentix testimonium extat, cuius agnitionem fides requirit. Quum ergo fidem gratuita promissioni inniti oportere dicimus, non negamus quin Dei verbum omni ex parte amplectantur & suscipiant fideles: sed misericordiæ promissionem fidei in proprium scopum destinamus. Quemadmodum iudicem & vltorem scelerum Deum debent quidem agnoscere fideles, & tamen in eius clementiam propriè intuentur: quando talis considerandus illis describitur qui benevolus sit & misericors, procul ira, multus bonitate, suavis vniuersis, super omnia opera sua misericordiam suam effundens.

30 Nec verò Pighii aut similibus canum latratus moror, dum hanc restrictionem exagitant, quasi fidem lacerando, frustum vnum arripiat. Fateor, vt iam dixi, generale fidei obiectum (vt loquuntur) esse Dei veritatem: siue mineatur, siue spem faciat gratiæ. Quare Apostolus fidei hoc adscribit, quòd Noe mundi interitum, quum nondum videbatur, timuerit. Si timor imminentis pœnæ, fidei fuit opus, non debent minx ab eius definitione excludi. Hoc quidem verum est. sed nos immeritò grauant calumniatores, ac si negaremus, fidem habere respectum ad omnes verbi Dei partes. Tantùm enim indicare hæc duo volumus, nūquam scilicet ipsam consistere, donec ad gratuitam promissionem peruenerit: deinde non aliter nos per ipsam conciliari Deo, nisi quia nos Christo copulat. Vtrunque notatu dignum. Fidem quærimus quæ Dei filios à reprobis discernat, & fideles ab incredulis. Siquis Deum & iustè præcipere quicquid præcipit & verè minari credat, an propterea fidelis vocabitur? Nihil minus. Firmus ergo fidei status non erit, nisi in Dei misericordia sistatur. Iam quorsum de fide disputamus? nõne vt teneamus viam salutis? Quomodo autem fides saluifica nisi quatenus nos in Christi corpus inserit? Nihil ergo absurdi si in definitione præcipuum eius effectum ita vigemus & loco disse-

rentiæ subiicimus generi notam illam quæ fideles ab incredulis separat. Denique nihil habent in hac doctrina maleuoli quod carpant, quin Paulum nobiscum inuoluant in eandem reprehensionem, qui Euangelium propriè appellat fidei sermonem.

31 Hinc verò rursus colligimus quod antè expositum fuit, non minus verbo opus habere fidem, quàm fructum viua radice arboris: quia non alii, teste Dauid, sperare in Deo possunt, nisi qui noverunt nomen eius. Hæc autem cognitio ex cuiusque imaginatione nõ est: sed quatenus Deus ipse suæ bonitatis testis est. Quod

idem Propheta alibi confirmat, Salus tua secundum eloquium tuum. Item, Speravi in verbo tuo, saluum me fac. Vbi notanda est fidei ad verbum relatio, deinde salutis consequentia. Neque tamen interea potentiam Dei excludimus, cuius intuitu nisi se fides sustentet, nunquam Deo tribuet suum honorem. Videtur Paulus frigidum quiddam aut vulgare referre de Abraham: quod crediderit, Deum, qui benedictum semen ei promiserat, potentem esse.

Item alibi de seipso, Scio cui crediderim, & certus sum quod potens sit depositum meum seruare in diem illum. Verùm si quisque secum expendat quod identidem dubitationes de virtute Dei obrepant, satis agnoscet qui eam magnificiunt vt digna est, non paruos fecisse progressus in fide. Fatebimur omnes Deum posse quicquid vult: sed dum nos metu consternat & horrore attonitos reddit minima quæque tentatio, hinc palam est nos derogare potentiæ Dei, cui præferimus quæ contra eius promissiones minatur Satan. Hæc ratio est cur Iesaias, dum saluus certitudinem vult imprimere cordibus populi, tam magnificè de immensa Dei virtute disserat. Videtur sæpe, vbi sermonem exorsus est de spe veniæ & reconciliationis, aliò digredi & vagari per longas & superuacuas ambages, commemorans quàm mirabiliter Deus cæli & terræ machinam cum toto nature ordine gubernet. nihil tamen est quod non circumstantiæ præsentis seruiat: quia nisi virtus Dei, qua potest omnia, oculis nostris occurrat, verbum aures malignè admittent, vel non æstimabunt iusto pretio. Adde quod effectualis potentia hîc notatur: quia pietas, vt alibi visum fuit, Dei potentiam semper ad vsum & opus accommodat: præsertim opera Dei sibi proponit quibus se Patre esse testatus est. Hinc illa tam crebra in Scripturis redemptionis memoria, ex qua discere poterant Israelitæ, Deum, qui semel author fuerat salutis, æternum fore eius custodem. Suo etiam exemplo nos admonet Dauid, quæ priuatim singulis beneficia contulit Deus, ad confirmationem fidei eius in posterum valere: imò vbi deseruisse nos videtur, sensus nostros longius extendere conuenit, vt vetusta eius beneficia nos erigant, sicuti alio Psalmo dicitur, Memor fui dierum antiquorum: meditatus sum in cunctis operibus tuis, &c. Item, Recordabor operum Domini, & mirabilium eius ab initio. Sed quia sine verbo euandidum est quicquid concipimus de potentia Dei &

ope-

Rom. 10.
b. 8

Psal. 9.
b. 11

Psa. 119.
43

Roma 4.
d. 21
2. Tim. 1.
c. 12

Psa. 143.
b. 5
Psal. 77.
c. 11

Operibus : non temere asserimus nullam esse fidem donec gratiæ suæ testimonio præluceat Deus. Possit hîc tamē moueri quæstio, quid de Sara & Rebecca sentiendum sit, quarum vtraque fidei zelo (vt viderur) impulsæ, extra verbi fines egressæ est. Sara quum arderet desiderio promissæ sobolis, ancillâ suam marito supposuit. *Gene. 16. a. 5*
 Quin multis modis peccauerit negandum non est : sed hoc vitium nunc attingo, quòd zelo suo abrepta se intra verbi Dei metas non continuit. Certum tamen est, desiderium illud à fide profectum esse. Rebecca oraculo certior facta de electione filii sui Iacob, eius benedictionem malo artificio procurat : maritum suū gratiæ Dei testem ac ministrum decipit : filium suum cogit mentiri : variis fraudibus & imposturis corrumpit Dei veritatem. denique ludibrio exponens illius promissionem, quantum in se est eam abolet. *Gene. 27*
 Neque tamen hoc opus, quanlibet vitiosum & reprehensione dignum, fide vacuum fuit : quia superare multa offendicula necesse fuit vt tantopere appeteret quod sine spe terrenæ vtilitatis ingentibus molestiis & periculis refertum erat. Sicuti sanctum Patriarcham Isaac non omnino fide priuabimus, eò quòd admonitus eodem oraculo de honore ad minorem filium translato, non desinit tamen propensus esse in primogenitum suum Esau. Docent certè hæc exempla, errores sæpe fidei esse permixtos : sic tamen vt primatum semper teneat illa, vbi vera est. Sicuti enim Rebecca particularis error non irritum benedictionis effectum reddidit, sic neque fidem, quæ generaliter dominata est in eius animo, principiumque & causâ fuit illius actionis. In eo nihilominus prodidit Rebecca quàm lubricus sit humanæ mentis flexus simulac vel tantillum sibi permittit. Essi autem defectus & imbecillitas fidem obturat, non tamen extinguit : interim nos admonet quàm sollicitè pendere oporteat ex ore Dei : & simul confirmat quod docuimus, fidem nisi verbo sustulam effluere : sicuti & Sara & Isaac & Rebecca euanuissent animi in obliquis suis deflexionibus, nisi arcano Dei fræno in verbi obedientia retenti essent.

32 Rursum nō sine causa in Christo promissiones omnes concludimus : quando & eius agnitione totum Euangelium Apostolus concludit, & alibi docet, quotquot sunt Dei promissiones, in ipso esse Etiam & Amen. Cuius rei in promptu est ratio. Siquid enim pollicetur Deus, eo benevolentiam suam testatur : vt nulla sit eius promissio quæ non sit dilectionis testimonium. Nec refert quòd ingentibus atque assiduis diuinæ largitatis beneficiis dum impii cumulantur, eò grauiori iudicio sese induunt. Quum enim ea sibi è Domini manu prouenire nec cogitent, nec agnoscant, aut siquâdo agnoscant, eius tamen bonitatem nequaquam apud se reputēt : non possunt inde magis de eius misericordia edoceri quàm brutæ pecudes, quæ pro conditionis suæ modo, eundem liberalitatis fructum recipiunt, neque tamen prospiciunt. Nihilo magis obitat quòd destinatas plerunque sibi promissiones respuendo,

vltionem hac occasione maiorem sibi accersunt. Quanquam enim
 rum se demum profert promissionū efficacia vbi fidem apud nos
 inuenerunt: vis tamen ac proprietates earum nostra infidelitate aut
 ingratitude nunquam extinguitur. Ergo quum Dominus, suis
 promissionibus, non ad percipiendos modò suæ benignitatis fru-
 ctus, sed etiam cogitandos hominem inuitet, suam illi dilectionem
 simul declarat. Vnde huc redeundum est, promissionem quamli-
 bet, esse diuinæ erga nos dilectionis testificationem. Atqui extra
 controuersiam est, neminem à Deo extra Christum diligi. ille est

Mat. 3. d. Filius dilectus in quo residet & acquiescit amor Patris, & ad nos
17. & 17. deinde ab eo se diffundit: sicut docet Paulus, nos gratiam adeptos
a. 5 esse in dilecto. Ipso igitur intercedente, ad nos deriuetur ac perue-
Ephes. 1. niat oportet. Proinde Apostolus alibi pacem nostram ipsum vo-
b. 6 cat, alibi ceu vinculum proponit, quo paterna pietate Deus nobis-
Ephes. 2. cum deuinciatur. Consequitur in illum coniciendos esse oculos,
c. 14 quoties vlla promissio nobis offertur: nec absurdè à Paulo doceri,
Ro. 8. a. 3 in ipso confirmari & adimpleri quæcunque sunt Dei promissiones.
Rom. 15. Repugnant exempla quædam: neque enim vel Naaman Syrum,
b. 8 quum de modo rite colendi Dei sciscitaretur ex Propheta, de Me-
Act. 10. diatore edoctum fuisse credibile est: laudatur tamen eius pieras.
e. 31 Cornelius homo gentilis & Romanus vix tenere potuit quod non
2. Re. 5. omnibus Iudæis cognitum erat, & quidem obscurè. eleemosynæ
e. 17, 18, tamen eius & preces gratæ fuerunt Deo: & sacrificia Naaman, Pro-
19 phetæ responso probata, quod neuter potuit consequi nisi fide. Si-
Act. 8. c. milis Eunuchi ratio ad quem delatus est Philippus, qui nisi fide a-
27 liqua præditus non sumpisset lōgi ac difficilis itineris laborem &
Ibid. f. 31 sumptus adorandi causa. Videmus tamen vt interrogatus à Philip-
 po suam de Mediatore inscitiam prodat. Et quidem fateor aliqua
 ex parte implicitam fuisse eorum fidem, non modò quoad Christi
 personam, sed quoad virtutem & munus à Patre iniunctum. In-
 terea certum est, principiis fuisse imbutos quæ gustum aliquem
 Christi, licet tenuem, darent. Neque hoc nouum videri debet: quia
 neque Eunuchus ex longinqua regione ad Deum incognitum pro-
 perasset Hierosolymam: & Cornelius, Iudaicam religionem se-
 mel amplexus, tantum temporis non transegit quin rudimentis
 veræ doctrinæ assuesceret. Quod ad Naaman spectat, nimis absur-
 dum fuisset, quum de rebus minutis ei præciperet Elisæus, tacuis-
 se de præcipuo capite. Quauis ergo obscura inter ipsos esset Chri-
 sti cognitio, nullam tamen fuisse consentaneum non est: quia Le-
 gis sacrificiis se exercebant, quæ à sine ipso, hoc est Christo, discer-
 ni oportuit ab adulterinis Gentium sacrificiis.

33 Atque hæc quidem nuda externaque verbi Dei demōstra-
 tio abunde ad fidem faciendam sufficere debebat, nisi cæcitas per-
 uicaciæque nostra impediret. Verùm (quæ mentis nostræ ad vani-
 tatem est propensio) Dei veritati nunquam adhærere potest: quæ
 hebetudo est, ad eius lucem semper cæcutit. Proinde, sine Spiritus
 sancti

sancti illuminatione, verbo nihil agitur. Vnde etiam liquet fidem humana intelligentia multò superiorem esse. Nec satis fuerit mentem esse Dei Spiritu illuminatam, nisi & eius virtute cor obfirmetur ac fulciatur. In quo tota terra Scholastici aberrant, qui in fidei consideratione nudum ac simplicem ex notitia assensum arripiunt, præterita cordis fiducia & securitate. Ergo singulare Dei donum utroque modo est fides, & quòd mens hominis ad degustandam Dei veritatem purgatur, & quòd animus in ea stabilitur. Neque enim fidei tantum inchoator est Spiritus, sed per gradus eam auget, donec ea nos in regnum cælestè perducatur. Egregium, inquit Paulus, depositum seruato, per Spiritum sanctum qui habitat in nobis. Quomodo autem Spiritum ex auditu fidei donari tradat Paulus, nullo negotio expedire licet. Si vnũ duntaxat esset Spiritus donum, absurdè Spiritum effectum fidei dixisset, qui author est & causa: sed quum dona prædicet quibus ornat Deus Ecclesiam suam, & per fidei incrementa ad perfectionem deducit, non mirum est si ea fidei adscribat, quæ ad ea recipienda nos comparat. Habetur id quidem paradoxon, quum dicitur, neminem, nisi cui donatum sit, posse in Christum credere: sed ideo partim quòd non animaduertunt vel quàm recondita sit ac sublimis cælestis sapietia, vel quanta sit in percipiendis Dei mysteriis humana habetudo: partim quòd ad firmam illam stabilèmq; cordis constantiam, hoc est, præcipuam fidei partem non respiciunt.

34 Atqui si humanæ voluntatis (vt Paulus concionatur) nemo est testis nisi Spiritus hominis qui in ipso est, diuinæ voluntatis qui certus esset homo: Et si Dei veritas apud nos in iis quoque rebus vacillat quas oculo præsentè intuemur, quæ firma itabilisque foret, vbi Dominus ea pollicetur quæ nec oculus videt, nec ingenium capit? Adèd autem hinc consternatur & deficit humana perspicacia, vt primus in Domini schola proficiendi gradus sit, ab ea deficere. Nam ea ceu obiecto velamine, impedimur quominus assequamur Dei mysteria, quæ non reuelantur nisi paruulis. Neque enim caro & sanguis reuelat, nec animalis homo percipit ea quæ sunt Spiritus. quin potius stultitia est illi Dei doctrina: quia spiritualiter diiudicanda est. Necessariæ ergo sunt Spiritus sancti supplicia, vel potius vis eius sola hinc viget. Nemo est hominum qui sensum Dei nouerit, aut consiliarius eius fuerit: sed Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei: per quem fit vt mentem Christi teneamus. Nemo potest venire ad me (inquit) nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Omnis ergo qui audiuit à Patre, & didicit, venit. Non quòd Patrem viderit quisquam, nisi is qui est à Deo missus. Quemadmodum ergo nisi Spiritu Dei tracti, accedere ad Christum nequaquam possumus: ita vbi trahimur, mente & animo uehimur supra nostram ipsorum intelligentiam. Nam ab eo illustrata anima nouam quasi aciem sumit, qua cælestia mysteria contempletur, quorum splendore antè in seipsa perstringebatur. Atque

ita quidem Spiritus sancti lumine irradiatus hominis intellectus; tum verè demum ea quæ ad regnum Dei pertinent gustare incipit; *Lu. 24, d. 27, & g. 45 Joh. 16. b. 13* antea prorsus ad ea delibanda fatuus & insipidus. Quamobrem Christus regni sui mysteria duobus discipulis præclare edisserens, nihil tamen proficit, donec sensum illis aperit vt intelligant Scripturas. Sic edoctis diuino eius ore Apostolis Spiritus tamen veritatis mittendus est, qui ipsorum mentibus eandem instillet doctrinam quam auribus vsurpauerant. Verbum quidem Dei instar foliis est omnibus affulgentis quibus prædicatur: sed nullo cum fructu inter cæcos. Nos autem natura cæci sumus omnes hac in parte: proinde in mentem penetrare nequit, nisi interiore illo magistro Spiritu per suam illuminationem aditum faciente.

35 Alibi, quum de naturæ corruptione tractandum fuit, plenius ostendimus quàm non sint idonei homines ad credendum. Itaque non fatigabo lectores eadem repetendo. Sufficiat Spiritum fidei vocari à Paulo fidem ipsam, qua donamur à Spiritu, non autem quam naturaliter habeamus. Ideo precatur vt in Thessalonicensibus impleat Deus omne beneplacitum suum & opus fidei in virtute. Vbi fidem vocans opus Dei, & loco epitheti insigniens, appositiuè vocans beneplacitum, negat esse ex proprio hominis motu: neque eo contentus, adiungit, specimen esse virtutis diuinæ. Ad *2. Cor. 4. c. 13 2. Thes. 1. d. 11* Corinthios, vbi fidem non pendere ex sapientia hominum dicit, sed fundatam esse in potentia Spiritus, loquitur quidem de externis miraculis: sed quia ad eorum aspectum cæcutiūt reprobis, comprehendit etiam interius illud sigillum, cuius alibi meminit. Ac quò magis in tam præclaro dono suam liberalitatem illustret Deus, non omnes eo promiscuè dignatur: sed singulari priuilegio impertit quibus vult. Cuius rei antè citauimus testimonia. quorum *Aug. de ver. Apo. lib. 2 Joh. 6. c. 44* fidus interpret Augustinus exclamat, Vt Seruator doceret, ipsum quoque Credere doni esse non meriri: Nemo (inquit) venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum, & cui datum fuerit à Patre meo. Mirum est quòd duo audiunt: vnus contemnit, alter ascendit. Qui contemnit, imputet sibi: qui ascendit, non arroget sibi. Alio loco, Quare vni datum est nõ alteri? Non me piget dicere, Hoc est profundum crucis De profundo nescio quo iudiciorum Dei, quæ perferutari non possumus, procedit omne quod possumus. Quod possum, video: vnde possum, non video: nisi quia hæctenus video, à Deo esse. Quare autem illum, & non illum? multū est ad me: abyssus est: profundum crucis Admiratione exclamare possum: non disputatione monstrare. Huc redit summa, Christum, vbi nos in fidem illuminat Spiritus sui virtute, simul inferere in corpus suum, vt siamus bonorum omnium participes.

36 Restat deinde vt quod mens hausit, in cor ipsum transfundatur. neque enim si in summo cerebro volutatur Dei verbum, fide perceptum est: sed vbi in imo corde radices egit, vt ad sustinendas repellendâsque omnes tentationum machinas inuictum sit propugna-

pugnaculum. Quòd si veram mentis intelligentiam, eius illuminationem esse verum est: in tali cordis confirmatione multò evidentius eius virtus apparet: quo scilicet & maior est cordis diffidentia quàm mentis cecitas, & animum securitate instrui quàm mentem cognitione imbui difficilius est. Proinde Spiritus sigilli vice fungitur ad eas ipsas promissiones in cordibus nostris obfirmandas, quarum certitudinem prius mentibus impressit: atque ad confirmandas & constituendas arrhæ locum tenet. Postquam credidistis (inquit Apostolus) obfirmati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ. Vides vt Spiritu velut sigillo, corda fidelium insculpi doceat? Vt hac ratione appellet promissionis Spiritum, quia ratum apud nos Euangelium facit? Similiter ad Corinthios, Qui vnxit nos Deus (ait) qui & signauit nos, & dedit arrham Spiritus in cordibus nostris. Et alibi, quum de fiducia audaciâ que sperandi loquitur, eius fundamentum facit Spiritus arrham.

37 Neque verò oblitus sum quod ante dixi, & cuius memoriam assidue renouat experientia, fidem scilicet variis dubitationibus impelli, vt raro sedatæ sint piorum mentes, saltem non semper fruuntur tranquillo statu: sed, quibuscunque machinis quatiantur, vel ex ipso tentationum gurgite emergunt, vel in statione sua permanent. Securitas quidem hæc sola fouet ac tuetur fidem, vbi statuimus quod in Psalmo dicitur, Dominus protectio nostra, auxilium in tribulatione: ideo non timebimus dum contremiscet terra, & transilient montes in cor maris. Hæc etiam suauissima quies alibi celebratur, Decubui, & somnum cepi, & surrexi, quia Dominus suscepit me. Non quòd æquabili tenore semper ad lætâ hilaritatem compositus fuerit Dauid: sed quatenus Dei gratiâ pro modo fidei gustabat, gloriatur se intrepidè despiciere quicquid mentis pacem inquietare poterat. Ideo Scriptura, dum ad fidem hortari vult, quiescere iubet. Apud Iesaiam, In spe & silentio erit fortitudo vestra. In Psalmo, Sile Iehouæ, & expecta illum. Quibus respondet illud Apostoli ad Hebræos, Patientia opus est, &c.

38 Hinc iudicare licet quàm perniciosum sit scholasticum illud dogma, nos de gratia Dei erga nos nõ aliter statuere posse quàm ex coniectura morali, prout se vnusquisque non indignum ea reputat. Equidem si ab operibus æstimandum sit qualiter affectus sit erga nos Dominus, id ne tenui quidem coniectura posse nos assequi fateor: sed quum simplici & gratuita promissioni respondere fides debeat, nullus ambigendi locus relinquitur. Nam quali (obsecro) fiducia armabimur, si hac conditione ratiocinemur, Deum esse nobis propitium, modò ita vitæ nostræ puritas mereatur? Sed quoniam his tractandis suum locum destinauimus, longius non prosequemur in præsens: quum præsertim abunde liqueat, fidei nihil esse magis aduersum quàm vel coniecturam, vel aliud quidpiam dubitationi affine. Ac pessimè huc detorquet Ecclesiastæ testimonio-

Eph. 1.

e. 13

2. Cor. 1.

d. 22

1b. 5. a. 5

Psal. 46.

a. 3

Psal. 3.

b. 6

Iesa. 30.

d. 15

Psal. 37.

b. 7

Heb. 10.

g. 36

Eccle. 9.

a. 1

nium, quod identidem in ore habent, Nemo scit vtrum odio dignus sit, an amore. Nam, vt præteream hunc locum in vulgari interpretatione mendosè redditum, latere tamen vel pueros ipsos non potest quid eiusmodi verbis sibi velit Solomo: nempe, si quis à præsentis rerum statu censere velit quos odio prosequatur Deus, quos amore complectatur, eum frustra laborare ac nullo operæpretio torqueri: quum omnia pariter eueniant iusto & impio, immolanti victimas & non immolanti. Vnde sequitur, Deum non testari perpetuò amorem suum quibus omnia succedere prosperè facit: neque odium suum in eos semper prodere quos affligit. Idque facit ad vanitatem humani ingenii arguendam: quum in rebus scitu maximè necessariis tanta hebetudine teneatur. Quemadmodum paulò antè scripserat, non posse discerni quid hominis anima differat ab anima pecudis, quòd eodem modo videtur interire. Siquis inde inferre velit, sola coniectura niti quam de animorum immortalitate sententiam tenemus, annon insanus merito habeatur? An igitur sani sunt isti qui nullam esse gratiæ Dei certitudinem colligunt, quoniam nulla ex carnali rerum præsentium aspectu comprehendi possit?

39 Atqui temerariæ præsumptionis esse causantur, indubitatum voluntatis diuinæ noticiam sibi arrogare. Id quidem illis concederem, si tantum nobis sumeremus vt ingenii nostri tenuitati subiicere vellemus incomprehensibile Dei consilium. Sed vbi simpliciter cum Paulo dicimus, nos accepisse non spiritum huius mundi, sed spiritum qui ex Deo est, quo docente sciamus quæ à Deo donata sunt nobis: quid contra obgannire possunt, quin spiritum Dei contumeliosè incessant? Quòd si ab ipso profectam reuelationem vel mendacii, vel incertitudinis, vel ambiguitatis insimulare, horrendum est sacrilegium: in asserenda certitudine quid delinquimus? Verùm hoc quoque non vacare magna temeritate exclamant, quòd de Christi spiritu sic audemus gloriari. Quis credat tantum esse istorum stuporem qui orbis magistri haberi volunt, vt in primis religionis elementis adedò turpiter impingant? Mihi certè credibile non esset, nisi testarentur quæ extant eorum scripta. Paulus eos demum filios Dei pronuntiat qui eius spiritu aguntur: hi agi proprio spiritu, diuino autem vacuos esse volunt qui sint filii Dei. Ille Deum à nobis Patrem appellari docet, spiritu talem vocem distante, qui solus testimonium reddere potest spiritui nostro quòd filii Dei sumus: hi tamen à Dei inuocatione non arcent, spiritum tamen abstrahunt, cuius ductu rite inuocandus erat. Ille Christi seruos esse negat qui non agantur spiritu Christi: hi christianismum confingunt spiritu Christi non indigentem. Ille nullam beatæ resurrectionis spem facit, nisi spiritum in nobis residentem sentiamus: hi spem tali sensu vacuam confingunt. Sed respondebunt forsitan, non se inficiari quin illo præditos esse oporteat, cæterum modestiæ & humilitatis esse, non agnoscere. Quid ergo sibi

Ibi. 3.
d. 9

I. Cor. 2.
c. 12

Rom. 8.
c. 14
Ibi. c. 16

Rom. 8.
b. 11

sibi vult quum iubet Corinthios tentare an sint in fide, semet probare an Christum habeant, quem nisi quis in se habitantem agnoscat, reprobus est? Ex Spiritu autem quem dedit nobis, inquit Iohannes, scimus quòd in nobis manet. Et quid aliud quàm Christi promissiones in dubium reuocamus, dum serui Dei sine ipsius Spiritu haberi volumus, quem super suos omnes effusurum se denuntiavit? Quid, quòd Spiritui sancto iniurii sumus, qui fidem, opus eius peculiare, ab ipso separamus? Hæc quum prima sint pietatis tyrocinia, miserrimæ est cæcitatæ arrogantia notari Christianos qui Spiritus sancti præsentia gloriari ausint: sine qua gloriatione Christianismus ipse non constat. Sed enim exemplo suo declarant quàm verè dixerit Christus Spiritum suum mundo incognitum esse: ab ipsis modò agnosci apud quos manet.

40 Ac ne vno duntaxat acto cuniculo, fidei firmitudinem diruere tentent, aliunde ipsam adoriuntur: nempe, etiamsi secundum præsentem iustitiæ statum, de gratia Dei iudicium sumere liceat, manere tamen in suspenso finalis perseuerantiæ notitiam. Egregia verò salutis fiducia nobis relinquitur, si ad præsens momentum nos esse in gratia, coniectura morali æstimamus, quid in crastinum sit futurum nescimus. Longè aliter Apostolus: Certò, inquit, persuasus sum, quòd neque Angeli, nec potestates, nec principatus, neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura diriment nos à dilectione, qua nos Dominus in Christo complectitur. Euadere conantur friuola solutione, id habuisse Apostolum ex speciali reuelatione garrientes: sed pressius constringuntur quàm vt effugiant. Siquidem illic quæ in commune vniuersis fidelibus ex fide proueniant bona tractat, non quæ specialiter ipse experiatur. Atqui idem nos alibi nostræ imbecillitatis & inconstantia mentione deterret. Qui bene stat (inquit) videat ne cadat. Verum est: at non terrore quo cõsternemur, sed quo discamus nos sub potenti manu Dei humiliare, quemadmodum Petrus explicat. Deinde quàm præposterum est, ad punctum temporis limitare fidei certitudinem cuius proprium est, superatis huius vitæ spatiis, ad futuram immortalitatem protendi? Quum ergo id gratia Dei fideles acceptum ferant, quòd Spiritu eius illuminati, cælestis vitæ contemplatione per fidem fruuntur: adeò procul abest ab arrogantia talis gloriatio, vt si quem confiteri pudet, eo extremam ingratitude prodat magis diuinã bonitatem malignè supprimendo, quàm modestiam aut submissionem testetur.

41 Quoniam non aliunde melius aut magis perspicuè fidei natura declarari posse videbatur quàm à promissionis substantia, qua velut proprio fundamento sic nititur, vt ea sublata protinus corruat, vel potius euanescat: ideò nostram definitionem inde sumpsimus, quæ tamen ab illa Apostoli vel definitione vel descriptione potius, quam suæ disputationi accommodat, minimè aliena est: vbi docet esse rerum sperandarum subsistentiam, indicem non

apparentium. Nam per *ὀπίσσω* (quo vocabulo utitur) quasi futurum intelligit, cui pia mens innitatur & incumbat. Ac si diceret fidem ipsam certam quandam esse ac securam possessionem eorum quæ nobis à Deo promissa sunt. nisi quis *ὀπίσσω* pro fiducia accipere malit. quod non displicet: quanquam illud quod receptius est amplector. Rursus ut significaret ad supremum usque diem quo libri aperientur, subligniora esse, quàm quæ sensu nostro percipi, aut oculis spectari, manûve contrectari possint: eaque non aliter interim possideri à nobis, quàm si captum omnem ingenii nostri excedamus, ac supra omnia quæ in mundo sunt aciem nostram intédamus, nos denique ipsos superemus: addidit securitatem hanc possidendi, esse rerum quæ in spe iacent, ideóque non videntur. Siquidem euidencia (ut Paulus scribit) spes non est: nec ea quæ videmus, speramus. dum verò indicem, aut probationem, aut (ut sæpe reddidit Augustinus) conuictionem appellat rerum non præsentium (nam Græcè est *ὑπάρχουσα*): perinde loquitur ac si diceret euidenciam non apparentium rerum, visionem earum quæ non videntur, perspicuitatem obscurarum, præsentiam absentium, demonstrationem occultarum. Mysteria Dei enim, cuiusmodi sunt quæ ad salutem nostram pertinent, in se, suaque (ut dicitur) natura cerni non possunt: verùm ipsa in eius verbo duntaxat intuemur: cuius veritas sic persuasa esse nobis debet, ut pro facto impletóque habendum sit quicquid loquitur. Ad talem verò diuinæ bonitatis gustum percipiendum quomodo se attollat animus, quin simul ad redamandum Deum totus accendatur? Verè enim cognosci illa suauitatis affluentia non potest, quam Deus timentibus se recondidit, ut non simul vehementer afficiat. Quem autem semel affecit, penitus ad se rapit & effert. Proinde mirum non est si peruersum cor & obliquum nunquam subit hic affectus, quo in cælum ipsum traducti, ad recóditissimos Dei thesauros admittimur, & ad sacratissima regni eius adyta, quæ profanari impuri cordis ingressu non decet. Quod enim tradunt Scholastici, charitatem, fide ac spe priorem esse, merum est deliramentum: quandoquidem sola est fides quæ in nobis charitatem primùm generat. Quanto rectius Bernardus: Testimonium, inquit, conscientia, quod piorum gloriam vocat Paulus, in tribus consistere credo. Necessè enim primò omnium est, credere quòd remissionem peccatorum habere non possis nisi per indulgentiam Dei: deinde quòd nihil prorsus habere queas operis boni nisi & hoc dederit ipse: postremò quòd vitam æternam nullis potes operibus promereri nisi gratis detur & illa. Paulò post subiicit, hæc non sufficere, sed esse quoddam fidei initium: quia credendo peccata non potie remitti nisi à Deo, simul tenere oporteat remissa nobis esse donec etiam Spiritus sancti testimonio persuasi simus salutem nobis esse repositam: quia Deus peccata condonat, merita ipse donat, & præmia idem redonat, non posse gradum

Dan. 7.
e. 10

Rom. 8.
c. 24

Homi. in

Iohã. 79.

95.

De pecc.

merit. &

remis. li.

2. cap. 31

Lib. 3. Sè

tent. Di-

stinct. 25

& sapius

Sermo. I.

in An. iu

ttatione.

2. Corin.

1. c. 12

in illo principio figere. Verùm hæc & alia suis locis tractãda erũt: nunc tantũ quid fides ipsa sit, habere sufficiat.

42 Iam verò vbicunque viua erit hæc fides, fieri non poterit quin spem æternæ salutis comitem secum habeat indiuiduam, vel potius ex se gignat & exerat: qua sublata, quanlibet disertè atque ornate de fide differamus, nullam habere conuincimur. Nam si fides (vt auditum est) certa est de veritate Dei persuasio, quod nec mentiri nobis, nec fallere, nec irrita esse queat: qui hanc certitudinem conceperunt, simul profectò expectant fore vt promissiones suas Deus præstet, quæ eorum persuasione nonnisi veræ esse possunt: vt in summa, nihil aliud sit spes quàm eorum expectatio quæ verè à Deo promissa fides credidit. Ita fides Deum: veracem credit: spes expectat, vt in temporis occasione veritatem suam exhibeat. fides credit nobis esse Patrem: spes expectat vt se talem erga nos semper gerat. fides datam nobis vitam æternam credit: spes expectat vt aliquando reueletur. fides fundamentum est, cui spes incumbit: spes fidem alit ac sustinet. Vt enim expectare à Deo nemo quicquàm potest nisi qui prius eius promissis crediderit: ita rursus fidei nostræ imbecillitatem, ne velut fessã concidat, sustineri ac foueri patienter sperando & expectando oportet. Qua ratione Paulus rite salutem nostram in spe collocat. Nam ea dum in silentio Dominum expectat, fidem continet, ne nimis festinando præcipitet: confirmat, ne vacillet in Dei promissionibus, aut de earum veritate dubitare incipiat: recreat, ne fatigetur: extēdit ad vltimam illam metam, ne in medio cursu aut etiam in carceribus deficiat. Denique assiduè renouando & instaurando, facit vt seipsa subinde ad perseuerantiam vegetior emergat. Atque omnino quot nominibus necessaria sint spei subsidia ad fidem stabilendam, melius patebit si cogitemus quot tentationum formis impetantur & concutiantur qui verbum Dei amplexi sunt. Primùm Dominus, promissiones suas differendo, diutius sæpe quàm pro votis nostris, suspensos animi nos tenet. hîc officium est spei, præstare quod iubet Propheta: vt si moram illæ fecerint, expectemus tamen. Interdum non modò languere nos sinit, sed apertam indignationem præ se fert. hîc spem multo magis succurrere necesse est, quòd, secundum alterius Prophetæ dictum, possumus expectare Dominum, qui absconderit faciem suam à Iacob. Insurgunt etiam illi fore's (quemadmodum ait Petrus) qui rogant, Vbi est promissio aduentus eius, quando, ex quo parres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creationis? Imò eadem hæc nobis infusurrant caro & mundus. Hic fidem spei tolerantia suffulram, in æternitatis contemplatione defixam retineri oportet, quo mille annos, instar diei vnus reputet.

Rom. 8.
e. 24

H. ab. ac.
2. a. 3

Ies. 8. d.
17

2. Petr. 3.
a. 4

Psal. 90.
a. 4

2. Petr. 3.
b. 8

1. Petr. 1.
a. 5

43 Propter hanc tum coniunctionē, tum affinitatem, Scriptura interdum Fidei & Spei vocabula confundit. Nam quum Petrus docet, virtute Dei nos per fidem custodiri vsque ad salutis reuela-

tionem: quod spei magis quadrabat fidei tribuit: neque immeritò. quando iam docuimus, nihil aliud spem esse quàm fidei alimentum & robur. Interdum simul iunguntur, sicuti eadem epistola, quò fides vestra & spes esset in Deo. Paulus verò ad Philippenses ex spe deducit expectationē: quia sperando patienter, vota nostra suspendimus, donec patefacta fuerit Dei oportunitas. Quod totum melius intelligere licet ex decimo cap. ad Hebræos, quod iam citavi. Paulus alibi, quanuis improprie loquatur, hoc ipsum tamen intelligit, his verbis, Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus: nempe quia Euangelii testimonium de gratuito amore amplexi, expectamus dum palàm ostendat Deus quod nunc sub spe est absconditum. Neque iam obscurum est quàm insulse Petrus Lombardus duplex spei fundamentum iaciat, Dei gratiam, & operum meritum. Non huic alius scopus quàm fidei esse potest. fidei autem iam clarissime exposuimus vnicum esse scopum, Dei misericordiam: in quam utroque (vt ita loquar) oculo respicere debeat. Sed operæpretium est auscultare quàm viuidam afferat rationem. Si quippiam (inquit) sine meritis sperare audeas, nò spes illa, sed præsumptio dicēda erit. Quis nò meritò, amice lector, tales bestias excretur quæ temere & præsumptuosè fieri pronuntiant si quis Deū veracem esse confidat? Nam quum Dominus nihil non à sua bonitate expectari velit, præsumptionem esse dicunt in ea recumbere & acquiescere. O magistrum talibus dignum discipulis quales in insanis rabularum scholis nactus est! Nos verò, quando videmus Dei oraculis iuberi peccatores spem salutis concipere, libenter tantum præsumamus de veritate eius, vt sola eius misericordia freti abiecta operum fiducia, bene sperare audeamus. Non fallerit ipse, qui dixit, Secundum fidem vestram fiat vobis.

Fide nos regenerari. vbi de pœnitentia. C A P. I I I.

F S T I iam aliqua ex parte docuimus quomodo fides Christum possideat, & per ipsam fruamur eius bonis: hoc tamen adhuc obscurum esset nisi effectuum quos sentimus accederet explicatio. Non abs re summa Euangelii statuitur in pœnitentia & remissione peccatorum. Ergo duobus illis capitibus omissis, ieiuna & mutila erit adeoque propè inutilis quælibet de fide disputatio. Iam quum vtrunque nobis conferat Christus, & vtrunque fide consequamur, vitæ scilicet nouitatem, & reconciliationem gratuitam: ratio & docendi series postulat vt de vtroque hoc loco differere incipiam. Proximus autem à fide ad pœnitentiam nobis erit transitus: quia hoc capite probè cognito, melius patebit quomodo sola fide & mera venia iustificetur homo, neque tamen à gratuita iustitiæ imputatione separetur realis (vt ita loquar) vitæ sanctitas. Pœnitentiam verò non modò fidem continuo subsequi, sed ex ea nasci, extra controuersiam esse debet. Quum enim venia & remissio per Euangelii prædicationem ideo

offerat

Ibidem 1.
d. 21
Philip. 1.
c. 20
Galat. 5.
a. 5

Matth.
9. d. 29

offeratur, vt à tyrannide Satanæ, peccati iugo, & misera seruitute vitorum liberatus peccator in regnum Dei transeat: certè Euangelii gratiam nemo amplecti potest quin ex erroribus vitæ prioris in rectam viam se recipiat, totùmque suum studium applicet ad pœnitentiæ meditationem. Quibus autem videtur fidem potius præcedere pœnitentia quàm ab ipsa manare vel proferri, tâquam fructus ab arbore, nunquam vis eius fuit cognita, & nimium leui argumento ad id sentiendum mouentur.

2 Christus (inquiunt) & Iohannes in suis cõcionibus populum ad resipiscenciam primùm hortantur: deinde regnum cælorum ad resipiscenciam subiuiciunt. Tale prædicandi mandatum accipiunt Apostoli: talem ordinem sequutus est Paulus, quemadmodùm Lucas refert. Atqui dum in syllabarum cõtextu supersticiosè hærent, non animaduertunt quo sensu inter se verba illa cohæreant. Nam dum in hunc modum concionantur Christus Dominus & Iohannes, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum: annon resipiscendi causam ab ipsa gratia & salutis promissione ducunt? Perinde ergo valent eorum verba acsi dicerēt, Quoniam appropinquauit regnū cælorum, ideo resipiscite. Nam Matthæus, vbi sic prædicasse Iohannem narravit, impletum in ipso fuisse Iesaiæ vaticinium docet de voce in deserto clamante, Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Verùm apud Prophetam illa vox iubetur à consolatione & læto nuntio inchoare. Neque tamen, quum resipiscenciæ originem ad fidem referimus, spatium aliquod temporis somniamus quo ipsam parturiat: sed ostendere volumus, non posse hominem pœnitentiæ seriò studere nisi se Dei esse nouerit. Dei autè se esse nemo verè persuasus est, nisi qui eius gratiam prius apprehenderit. Sed hæc dilucidius in ipso progressu edifferentur. Fefellit eos fortè quòd multi conscientia pavoribus antè domantur, vel formantur ad obsequium, quàm imbuti fuerint cognitione gratiæ, imò eam gustauerint. Atque hic est initialis timor, quem inter virtutes quidam recensent, quia veræ & iustæ obedientiæ propinquum esse cernunt. Sed non hinc agitur quàm variè nos Christus ad se trahat, vel præparet ad pietatis studium. tantùm dico, nullam rectitudinem posse inueniri vbi non regnat Spiritus ille quem accepit vt eum membris suis communicaret. Deinde, secundùm illud Psalmi, Apud te est propitiatio vt timearis: nemo vnquam Deum reueretur, nisi qui sibi propitium confidet: nemo se ad Legis obseruationem libenter accinget nisi qui persuasus erit ei placere sua obsequia. quæ in ignoscendo & tolerandis vitiis indulgentia, signum est paterni fauoris. Quod etiam demonstrat illa Osæ exhortatio, Venite, reuertamur ad Iehouam: quia ipse rapuit, & sanabit nos: percussit, & curabit nos: quia spes veniæ tanquam stimulus additur, ne in suis peccatis torpeant. Omni autem rationis specie caret eorum deliramentum, qui vt à pœnitentia exordiantur, certos dies suis neophytis præ-

scribunt per quos se in pœnitentiam exercent: quibus demum tranfactis, in Euangelicæ gratiæ communionem ipsos admittunt. De plurimis Anabaptistarum loquor: iis præsertim qui spirituales haberi mirè gaudent, eorúmque sodalibus Iesuitis, & similibus quiquiliis. Tales scilicet fructus profert spiritus ille vertiginis, ut pœnitentiam, quæ in totam vitam proroganda est homini Christiano, paucis dieculis terminet.

3 Cæterùm de pœnitentia docti quidam viri, longè etiam ante hæc tempora, quum iuxta Scripturæ regulam simpliciter & syncerè loqui vellent, dixerunt consistere duabus partibus, mortificatione & viuificatione. Mortificationem interpretantur animæ dolorem, & terrorem ex agnitione peccati & sensu iudicii Dei conceptum. Vbi enim quis in veram peccati cognitionem adductus est, tum verè peccatum odisse & execrari incipit: tum sibiipsi ex animo displicet, miserum se & perditum fatetur, & alium se esse optat. Adhæc ubi sensu aliquo iudicii Dei tactus est (alterum enim ex altero protinus sequitur) tum verò percussus ac coniternatus iacet, humiliatus ac deiectus tremet, animum despondet, desperat. Hæc prior pœnitentiæ pars, quam vulgò Contritionem dixerunt. Viuificationem interpretantur consolationem quæ ex fide nascitur: ubi scilicet homo, peccati conscientia prostratus, ac Dei timore percussus, postea in Dei bonitatem, in misericordiam, gratiam, salutem, quæ est per Christum, respiciens, sese erigit, respirat, animum colligit, & velut è morte in vitam redit. Ac voces quidem istæ, si modò recta constet interpretatio, vim pœnitentiæ satis commodè exprimunt: sed quòd viuificationem accipiunt pro lætitia quam recipit animus ex perturbatione & metu sedatus, non assentior: quum potius sanctè pièque viuendi studium significet, quod oritur ex renascentia: quasi diceretur hominem sibi mori ut Deo viuere incipiat.

4 Alii, quia videbant variè hoc nomē in Scriptura acceptum, duas posuerunt pœnitentiæ formas: quas ut nota aliqua distinguerent, alteram legalem dixerunt, qua peccator peccati cauterio vulneratus, & terrore iræ Dei attritus, in ea perturbatione constrictus hæret, nec se explicare potest. Euangelicam alteram, qua peccator grauitè quidem apud se afflictus, altius tamen emergit, & Christum, vulneris sui medicinam, terroris consolationem, misericordiæ portum apprehendit. Legalis pœnitentiæ exempla esse vo-

Gen. 4.

b. 13

I. Sa. 15.

f. 30

Mat. 27.

a. 4

lunt, Cain, Saul, Iudam: quorum pœnitentiam dum Scriptura nobis commemorat, intelligit, peccati sui grauitate agnita, iram Dei timuisse: sed Deum duntaxat ultorem & iudicem cogitantes, in eo sensu defecisse. Ergo eorum pœnitentia non aliud fuit quàm quoddam inferorum atrium, quò iam in hac vita ingressi, cœperunt à facie iræ maiestatis Dei pœnas dare. Euangelicam pœnitentiam videmus in omnibus qui peccati aculeo apud se exulcerati, fiducia autem misericordiæ Dei erecti & recreati, ad Domi-

num

num conuersi sunt. Perterritus est Ezechias accepto mortis nuntio : sed flens orauit, & in Dei bonitatem intuitus, fiduciam recepit. Conturbati sunt Niniuitæ horribili denuntiatione excidii: sed induti sacco & cinere orarunt, sperantes quòd cõuerti posset Dominus, & auerti à furore iræ suæ. Cõfessus est Dauid se nimium peccasse in recensendo populo : sed adiecit, Aufer Domine iniquitatem serui tui. Agnouit adulteri crimen, obiurgante Nathan, & se coram Domino prostravit: sed veniam simul expectauit. Talis fuit eorum pœnitentia qui ad prædicationem Petri cõpuncti sunt corde: sed Dei bonitate consili, addiderunt, Quid faciemus uiri fratres? Talis & Petri ipsius, qui fleuit quidẽ amarè, sed sperare non desitit.

§ Hæc quanquam omnia vera sunt, nomen tamen ipsum Pœnitentiæ (quatenus ex Scripturis assequi possum) aliter accipiendũ est. Nam quòd fidem sub pœnitentia cõplectuntur, pugnat cum eo quod Paulus in Actis dicit, se Iudæis ac Gentibus testificatum in Deum pœnitentiam, & fidem in Iesum Christũ. Vbi tanquam duo diuersa, pœnitentiã & fidem enumerat. Quid igitur? An vera pœnitentia citra fidem consistere potest? Minimè. Verũ etũ separari non possunt, distingui tamen debent. Quemadmodum sine spe fides non est, & tamen fides ac spes varia sunt: ita pœnitentia & fides, quanquam perpetuo inter se vinculo cohærēt, magis tamen coniungi volunt quàm confundi. Equidem nec me latet, sub Pœnitentiæ nomine totam ad Deum conuersionem cõprehendi, tuius pars non postrema fides est: sed quo sensu, facillimè apparebit ubi vis ac natura eius explicata fuerit. Ponitentiæ nomen Hebræis à conuersione vel reditu, Græcis à mentis consiliũ que mutatione deductum est: nec utrique etymologiæ res ipsa malè respõdet: cuius summa est, ut à nobis demigrantes, ad Deum conuertamur: & deposita pristina mête, nouam induamus. Quamobrem non male, meo quidem iudicio, sic pœnitentia definiri poterit, Esse veram ad Deum vitæ nostræ conuersionem, à sincero serioque Dei timore profectam, quæ carnis nostræ veteris que hominis mortificatione & spiritus uiuificatione constet. In eum sensum accipiendæ sunt conciones omnes quibus vel Prophetæ quondam, vel Apostoli postea sui temporis homines ad pœnitentiam hortabantur. Hoc enim contendebant vnum, ut peccatis suis confusi, ac diuini iudicii timore puncti, coram eo prociderent & humiliarētur in quem deliquerant, ac vera resipiscentia in rectam eius viã se reciperent. Ideo hæc promiscuè vsurpantur apud ipsos eodẽ significatione, Conuerti seu reuerti ad Dominum, Resipiscere, & pœnitentiam agere. Vnde etiam & Sacra historia pœnitentiam dicit agi post Deum, ubi homines qui in suis cupiditatibus, eo posthabito, lasciuiebant, incipiunt verbo eius obsequi: & duci suo præsto sunt ad pergendum quòd vocauerit. Et fructus pœnitentia dignos proferre dixerunt Iohannes & Paulus, pro vitam ducere quæ eiusmodi resipiscentiam in cunctis actionibus referat ac testetur.

2. Reg.
20. a. 2
Ies. 38.
a. 1
Ione 3.
b. 5
2. Sam.
24. b. 10
2. Samu.
12. c. 13,
& d. 16
Act. 2. f.
37
Mat. 26.
g. 75
Luc. 22.
g. 62
Act. 20.
d. 21

Matt. 3.
a. 2.
I. Sa. 7.
a. 2
Luc. 3.
b. 8
Rom. 6.
a. 4
Act. 26.
e. 20

6 Sed antequam ultra procedimus, definitionem à nobis positam dilucidius enarrare conducet. In qua tria sunt præcipue capita consideranda. Primum, quum vitæ ad Deum conuersionem nuncupamus, transformationem requirimus, non in operibus tantum externis, sed in anima ipsa: quæ ubi vetustatē suā exuerit, tum demum operū fructus renouationi suæ respōdentes ex se pariat. Quod dum vult exprimere Propheta, iubet vt cor nouum sibi faciant quos ad pœnitentiam vocat. Vnde Moses sæpius ostensus quomodo rite ad Dominum conuerterentur Israelitæ pœnitentia ducti, docet vt id fiat ex toto corde, & ex tota anima (quam loquutionem videmus à Prophetis subinde repetitam) & cordis circuncisionem nominans, interiores affectus excutit. Nullus tamen locus est ex quo melius perspicere liceat quæ sit germana pœnitentiæ proprietates, quàm ex cap. 4. Ieremiæ, Si reuerteris Israel, inquit Dominus, ad me reuertere. Arate vobis aruum, & nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum. Vide quomodo nihil effecturos denuntiet in studio iustitiæ capeffendo nisi reuulsa in primis ex penitissimo corde impietas fuerit. Et quò penitus eos afficiat, monet cum Deo esse negotium, apud quem tergiuersando nihil proficitur: quia cor duplex odio habet. Eam ob rem præposteros hypocritarum conatus irridet Iesaias, qui externam in ceremoniis resipiscentiam strenuè quidem moliebantur: at interim fasciculos iniquitatis, quibus colligatos tenebant pauperes, dissoluere non curabant. Vbi etiam pulchrè ostendit, in quibus propriè sita sit officii pœnitentia non ficta.

7 Secundum caput erat, quòd ex serio Dei timore docuimus ipsam proficisci. Prius enim quàm ad resipiscentiam mens peccatoris inclinetur, diuini iudicii cogitatione excitari oportet. Vbi autem hæc cogitatio penitus infederit, Deum aliquando tribunal conscensurum ad exigendam omnium dictorum factorumque rationem: miserum hominem interquiescere nō sinet, nec punctum temporis respirare quin perpetuò ad meditando aliud vitæ institutum extimulet, quo se ad iudicium illud sistere securè queat. Quare Scriptura sæpe, dum ad pœnitentiam cohortatur, iudicii mentionem iniicit: vt apud Ieremiam, Ne fortè egrediatur vt ignis furor meus, & non sit qui extinguat, propter malitiam operum vestrorum. In concione Pauli ad Athenienses, Et tempora quidem huius ignorantie quum hæctenus dissimularit Deus, nunc annuntiat hominibus vt omnes vbique pœnitentiam agant: eo quòd statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate. & aliis compluribus in locis. Interdum à punitionibus iam irrogatis, Deum esse iudicem declarat: quòd peccatores secum reputent, peiora sibi imminere nisi maturè resipuerint. Exemplum habes Deuteronomii vicesimonono. Quoniam verò à peccati horrore & odio conuersio inchoatur, ideo tristitiam quæ secundum Deum

est

Exec. 18.
8.31

Iere. 4.
a.1,3,4

Iesa. 58.
b.6

Ierem. 4.
a.4
Act. 17.
8.30

est, pœnitentiæ causam facit Apostolus. Tristitiam autem secun- 2. Cor. 7.
dum Deum appellat, vbi non pœnam modò exhorremus, sed pec- c. 10
carum ipsum, ex quo displicere Deo intelligimus, odimus & exe-
cramur. nec mirum, quia nisi acriter pungamur, non posset corri-
gi carnis nostræ pigrities: imò non sufficerent eius stupori & so-
cordiæ punctiones, nisi ferulas exerendo altiùs penetraret Deus.
Accedit etiam contumacia, quam velut malleis contundi necesse
est. Ergo seueritatem, qua Deus vtitur minando, ingenii nostri
prauitas ab eo extorquet: quia dormientes frustra blandè allice-
ret. Testimonia non recito quæ passim occurrunt. Alia etiam ra-
tione timor Dei pœnitentiæ principium est: quia etsi omnibus
virtutum numeris absoluta sit hominis vita, nisi ad Dei cultum
referatur, laudari quidem poterit à mundo: sed in cælo mera abo-
minatio erit: quando præcipua iustitiæ pars est, suum ius & ho-
norem Deo reddere, quo impiè fraudatur vbi nobis propositum
non est subiicere nos eius imperio.

8 Tertio loco explicandum restat quale sit istud quod dicimus;
pœnitentiam duabus partibus constare: mortificatione scilicet
carnis, & spiritus viuificatione. Id Prophetæ licet pro carnalis po- Psal. 34.
puli captu simplicius & rudius, liquido tamen exprimunt, quum c. 15
dicunt, Desine à malo, & fac bonitatem. Item, Lauamini, mundi Iesa. I.
estote, auferite malum operum vestrorum ab oculis meis. Quiesci- d. 16
te agere peruersè, discite benefacere, quærite iudicium, subue-
nite oppresso, &c. Quum enim à malitia reuocant, totius car-

9 Vtrunque ex Christi participatione nobis contingit. Nam si verè morti eius communicamus, eius virtute crucifigitur vetus noster homo, & peccati corpus emoritur, ne amplius vigeat primæ naturæ corruptio. Si resurrectionis sumus participes, per eam suscitamur in vitæ nouitatem, quæ Dei iustitiæ respondeat. Vno ergo verbo pœnitentiam interpretor regenerationem, cuius non alius est scopus nisi vt imago Dei quæ per Adæ transgressionem scœdata, & tantum non obliterata fuerat, in nobis reformetur. Sic docet Apostolus, quum ait, Nos autem reuelata facie gloriam Domini repræsèntantes, in eâdem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, tanquam à Domini Spiritu. Item, Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Item alibi, Induentes nouum hominem, qui renouatur ad agnitionem & imaginem eius qui creauit illum. Proinde ista regeneratione in Dei iustitiam, Christi beneficio instauramur, à qua per Adam excideramus: quo modo in integrum restituere placet Domino quoscunque in vitæ hæreditatem cooptat. Atque hæc quidem instauratio non vno memento, vel die, vel anno impletur, sed per continuos, imò etiam lentos interdum profectus abolet Deus in electis suis carnis corruptelas: repurgat eos sordibus, sibi que in templa cõsecrat, sensus eorum omnes ad veram puritatem renouans, quò se tota vita exercent in pœnitentia: sciântque huic militiæ nullum nisi in morte esse finem. Quo maior est impuri rabulæ & apostatæ Staphyli cuiusdam improbitas: qui statum præsentis vitæ cum gloria cœlesti à se confundi nugatur, dum imaginem Dei ex Paulo interpretor sanctitatem & iustitiam veracem. Quasi verò vbi res aliqua definitur, non quærenda sit ipsa integritas & perfectio. Neque tamen locus negatur incrementis: sed quatenus ad Dei similitudinem propius quisque accedit, in eo dico fulgere imaginem Dei. Huc vt perueniant fideles, stadium pœnitentiæ, in quo tota vita currant, illis Deus assignat.

10 Sic ergo à peccati seruitute liberantur filii Dei per regenerationem, non vt quasi plenam libertatis possessionem iam adepti, nihil amplius molestiæ à carne sua sentiant: sed vt illis maneat perpetua certaminis materia, vnde exercentur: neque exercentur modò, sed infirmitatem quoque suam meliùs discant. Atque in ea re omnes sanioris iudicii scriptores inter se consentiunt, manere in homine regenerato mali fomitem, vnde perpetuò scateât cupiditates quæ ipsum ad peccandum illicitant & extimulent. Fautentur etiam, sanctos illo concupiscendi morbo adhuc ita implicitos teneri, vt obstare nequeant quin subinde vel ad libidinem, vel ad auaritiam, vel ad ambitionem, vel ad alia vitia titillentur & incitentur. Neque opus est multum inuestigando laborare quid hic veteres senserint: quando vnus Augustinus sufficere ad id potest, qui fideliter magnæque diligentia omnium sententias collegit.

Ex illo

Rom. 6.
a. 6

2. Cor. 3.
d. 18

Ephes. 4.
f. 23

Colos. 3.
b. 10

2. Cor. 4.
a. 4

Lib. 11.
Bonif. 4.

Lib. 1. &
2. contra

Julianum.

Ex illo igitur fumant lectores, siquid de sensu antiquitatis habere certi volent. Porro inter illum & nos hoc discriminis videri potest interesse, quod ipse quidem quum fideles concedat, quandiu in corpore mortali habitant, sic illigatos teneri concupiscentiis ut non possint non concupiscere, eum tamen morbum peccatum vocare non audet: sed ad illum designandum infirmitatis nomine contentus, tunc demum fieri peccatum docet ubi vel opus vel consensus ad conceptionem vel apprehensionem accedit. hoc est, quando primæ appetitioni cedit voluntas. nos autem illud ipsum pro peccato habemus, quod aliqua omnino cupiditate contra Legem Dei homo titillatur: imò ipsam prauitatem, quæ eiusmodi cupiditates nobis generat, asserimus esse peccatum. Docemus itaque in sanctis, donec mortali corpore exuantur, semper esse peccatum: quia in eorum carne residet illa concupiscendi prauitas quæ cum rectitudine pugnat. Neque tamen semper à peccati nomine abstinet: sicuti quum dicit, Hoc Peccati nomine appellat Paulus vnde oriuntur cuncta peccata, in carnalem scilicet concupiscentiam. Hoc quantum ad sanctos pertinet, regnum amittit in terra, perit in cælo. Quibus verbis faretur, quatenus obnoxii sunt fideles concupiscentiis carnis, peccati esse reos.

*Sermo.
ne 6. de
verbis
Apost.*

II Quod autem Deus Ecclesiam suam purgare ab omni peccato dicitur, quod eam liberationis gratiam per Baptismum pollicetur, & in electis suis implet: ad reatum potius referimus quàm ad ipsam peccati materiam. Præstet hoc quidem Deus, suos regenerando, ut peccati regnum in ipsis aboleatur: (virtutem enim Spiritus subministrat, qua superiores in certamine victoresque fiant) sed regnare tantum, non etiam habitare desinit. Proinde sic dicimus veterem hominem crucifixum esse, legem peccati sic abolitam esse in filiis Dei, ut reliquæ tamen supersint: non ut dominantur, sed ut eos suæ infirmitatis conscientia humilient. Et illas quidem fatemur non imputari, acti non essent: sed hoc simul Dei misericordia fieri contendimus ut ab hoc reatu liberentur sancti, qui merito aliàs peccatores & rei coram Deo forent. Neque verò hanc sententiam confirmare difficile nobis erit: quando extant in eam rem clara Scripturæ testimonia. Quid enim apertius volumus quàm quod ad Ro. 7. clamat Paulus? Primum, illic cum in hominis regenerati persona loqui, cum nos alibi ostēdimus, tū Augustinus firmis rationibus euincit. Taceo quod Mali & Peccati vocabulis vtitur. Ut voces illas cauillari possint qui reclamare nobis volent, quis tamen repugnantiam aduersus Legem Dei, malum esse neget? quis impedimentum iustitiæ neget esse peccatum? quis denique non concedat culpam inesse, ubi est spiritualis miseria? Atqui ista omnia de hoc morbo à Paulo prædicantur. Deinde habemus certam à Lege demonstrationem, quæ breuiter tota hæc questio expediri potest. Iubemur enim Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, ex totis facultatibus. Quum ita omnes animæ nostræ partes Dei amore occupari de-

*Ephes. 5.
f. 26, 27*

*Rom. 6.
a. 6*

*Rom. 7.
b. 6*

ceat certū est eos præcepto non satisfacere qui vel leuiculam appetitionem corde recipere, vel vllam omnino cogitationē animo admittere possunt, quæ eos ab amore Dei in vanitatem abducatur. Quod enim non illæ sunt animæ facultates, subitis motionibus affici, sensu apprehendere, mente concipere? Istæ igitur quum vanis & prauis cogitationibus aditum ad se patefaciunt, annon ostendunt se tantūdem ab amore Dei esse vacuas? Quare qui non fatetur omnes carnis cupiditates esse peccata: illum verò concupiscendi morbum, quem fomitem appellant, esse peccati scaturiginem: ille transgressionem Legis peccatum esse neget necesse est.

12 Si cui absurdum videretur, ita in vniuersum damnari cupiditates omnes quibus homo naturaliter afficitur, quum à Deo inditæ sint naturæ authore: respondemus, nos nequaquam eas appetitiones damnare quas hominis ingenio Deus sic à prima creatione insculpsit, vt inde eradicari nisi cum ipsa humanitate non possint: sed tantū insolentes effrænesque motus qui cum Dei ordinatione pugnant. Iam verò quum ob naturæ prauitatem omnes facultates adeò vitiatæ sint ac corruptæ, vt in omnibus actionibus emineat perpetua *ἀκρασία* & intemperies: quia ab eiusmodi incongruentia separari nequeunt appetitiones, ideo vitiosas esse contendimus. Aut (si paucioribus verbis summam habere libet) omnes hominum cupiditates malas esse docemus, & peccati reas peragimus: non quatenus sunt naturales, sed quia inordinatæ: inordinatas autem esse, quia ex natura corrupta & polluta nihil puri nec synceri prodire potest. Neq; verò ab hac doctrina tantum discedit Augustinus quantum in speciem apparet. Dum inuidiam plus æquo reformidat, qua eum grauare studebant Pelagiani, à peccati nomine interdum abstinere: quum tamen scribit, manente in sanctis peccati lege, tolli duntaxat reatum, satis indicat se non adeò à sensu nostro abhorrere.

13 Afferemus alias aliquot sententiās vnde meliùs appareat quid senserit. Lib. secundo contra Iulianum: Lex ista peccati & remissa est regeneratione spiritali, & manet in carne mortali. remissa scilicet, quia reatus solutus est in sacramento quo regenerantur fideles. manet autem, quia operatur desideria, contra quæ dimicant & fideles. Item, Lex itaque peccati (quæ in tanti quoque Apostoli membris erat) remittitur in baptisate, non finitur. Item, Legem peccati, cuius manentis solutus est in baptismo reatus, Ambrosius vocauit iniquitatem: quia iniquum est vt caro concupiscat aduersus spiritum. Item, Mortuum est peccatum in eo reatu quo nos tenebat: & donec sepulturæ perfectione sanetur, rebellat & mortuum. Lib. 5. etiamnum apertius: Sicut cæcitas cordis & peccatum est, quo in Deum non creditur: & pœna peccati, qua cor superbum digna animaduersione punitur, & causa peccati quum aliquid cæci cordis errore committitur: ita concupiscentia carnis aduersus quam bonus concupiscit spiritus, & peccatum est, quia illi inest inobedi-

Ad Bonifac.

inobedientia contra dominatum mentis : & pœna peccati, quia reddita est meritis inobedientis : & causa peccati defectione consentientis, vel contagione nascentis. Vocat hîc sine ambiguitate peccatum: quia prostrato iam errore, & confirmata veritate, calumnias minus veretur. Quemadmodum & in Iohannem, homi. 41. vbi ex animi sui sensu tunc contentione loquitur, Si carne seruis legi peccati, fac quod ait ipse Apostolus, Non regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideris eius. Non ait, non sit: sed, non regnet. *Roma. 6. b. 12* Quandiu viuis, peccatum necesse est esse in membris tuis: saltem regnum illi auferatur, non fiat quod iubet. Qui concupiscentiam non esse peccatum defendunt, illud Iacobi obicere solent, Concupiscentia postquam conceperit, parit peccatum. Atqui nullo negotio hoc refellitur nisi enim de solis operibus malis, vel de peccatis actualibus intelligamus ipsum loqui, ne mala quidem voluntas in peccato deputabitur. Ex eo autem quod flagitia & praua facinora concupiscentiæ partus vocat, atque iis ipsis Peccati nomen tribuit, non protinus sequitur quin concupiscere, res mala sit, & coram Deo damnabilis. *Iacob. 1. b. 15*

14 Anabaptistæ quidam hoc seculo, phreneticam nescio quam intemperiem pro spirituali regeneratione comminiscuntur: nempe in statum innocentiae restitutos Dei filios, iam non oportere sollicitos esse de libidine carnis refrænanda: Spiritum ducem subsequendum esse, sub cuius actione nunquam aberratur. Incredibile esset hominis mentem eò vesaniæ prolabi, nisi palàm & fastuosè suum hoc dogma deblaterarent. Prodigiosum certè quidem est: sed tales sacrilegæ audaciæ pœnas luere æquum est qui veritatem Dei in mendacium vertere animum induxerunt. Itane delictus omnis turpis & honesti, iusti & iniusti, boni & mali, virtutis & vitii tollitur? Tale, inquit, discrimen est ex maledictione veteris Adæ, à qua nos per Christum exempti sumus. Ergo inter scortationem & castitatem, synceritatem & astutiam, veritatem & mendacium, æquitatem & rapinam, nihil iam intererit. Tolle (inquitur) vanam formidinem: Spiritus nihil tibi mali imperabit, modo securè & intrepidè, illius actioni te permittas. Quis ad hæc prodigia non obstupescat? Popularis tamen est philosophia apud eos qui libidinum amentia excæcati, sensum communem exuerunt. Sed quem, obsecro, christum nobis fabricantur, & quem spiritum eructant? Nos enim Christum vnum, eius vnum Spiritum recognoscimus quem Prophetæ commendarunt, Euangelium exhibitum prædicat, de quo nihil illic tale audimus. Spiritus ille non est homicidii, scortationis, ebrietatis, superbiæ, contentionis, avaritiæ, fraudis patronus: sed Author dilectionis, pudicitiae, sobrietatis, modestiæ, pacis, moderationis, veritatis. Non est vertiginosus, & qui præceps per fas & nefas inconsideratè ruat, sed plenus sapientiæ & intelligentiæ, qua rite inter iustum & iniustum discernat. Non instigat ad dissolutam effrænâque licentiam: sed

prout licitum ab illicito discriminat, modum moderationemque seruare docet. Quid tamen diutius in refellenda belluina ista rabie laboramus? Christianis Spiritus Domini non turbulentum est phantasma, quod vel ipsi per somnium pepererint, vel ab aliis confectum acceperint: sed eius notitiam à Scripturis religiosè petunt, vbi duo hæc de ipso traduntur: nobis in sanctificationem datum esse, quò ab immunditiis & inquinamentis purgatos, in obedientiam diuinæ iustitiæ deducat: quæ obedientia constare nequit nisi domitis subactisque concupiscentiis, quibus isti habenas laxare volunt. Deinde sic nos eius sanctificatione purgari, vt multis vitiis multaque infirmitate obsideamur quandiu inclusi sumus mole corporis nostri. Quò sit vt longo interuallo à perfectione distiti, proficere semper aliquid, & vitiis irretiti cum illis quotidie luctari necesse habeamus. Vnde etiam consequitur, excussa desidia & securitate, intentis animis vigilandum esse, ne carnis nostræ insidiis incauti circumueniamur. Nisi fortè confidimus nos maiores progressus fecisse quàm Apostolum, qui tamen fatigabatur ab angelo Satanæ, quo virtus in infirmitate perficeretur: & qui illam carnis & spiritus diuisionem in sua carne non fictè representabat.

2. Corin.

12. b. 15

Roma. 7.

b. 6

2. Cor. 7.

c. 11

15 Quòd autem Apostolus in descriptione pœnitentiæ septem eius vel causas, vel effectus, vel partes enumerat, id optima causa facit. sunt autem studium aut sollicitudo, excusatio, indignatio, timor, desiderium, zelus, vindicta. Neque absurdum videri debet, quòd statuere non audeo causæ an effectus censeri debeant. vtrunque enim disputari potest. Possunt etiam vocari affectiones cum pœnitentia coniunctæ. sed quia omissis illis quæstionibus, intelligere licet quid Paulus velit, simplici expositione contenti erimus. Dicit ergo ex tristitia quæ secundum Deum est, excitari sollicitudinem. Nam qui serio displicentiæ sensu tangitur quòd in Deum suum peccarit, simul extimulatur ad diligentiam & attentionem, vt à Diaboli laqueis penitus se explicet, vt ab eius insidiis melius sibi caueat, ne à Spiritus sancti gubernatione posthac excidat, ne securitate opprimatur. Proxima est excusatio, quæ hoc loco non defensionem significat qua peccator ad effugiendum Dei iudicium, vel se deliquisse neget, vel culpam extenuet: sed purgationem, quæ in deprecatione magis posita sit quàm causæ fiducia. Qualiter filii non reprobis dum errata sua agnoscunt & confitentur, deprecationem tamen adhibent. atque vt ea locum habeat, quibus possunt modis restantur, se minimè abiēcisse eam quam parentibus debent reuerentiam: denique sic excusant, non vt se iustos esse ac innocentes probent, sed tantum vt veniam obtineant. Sequitur indignatio, qua peccator secum iustus fremit, secum expostulat, sibi irascitur, dum suam peruersitatem suamque in Deum ingratitude recognoscit. Timoris nomine intelligit illam trepidationem quæ mentibus nostris incutitur, quoties cogita

cogitamus & quid nos simus meriti, & quàm horribilis sit iræ diuinæ seueritas in peccatores. Mirabili enim inquietudine tunc nos vexari necesse est, quæ tum ad humilitatem nos erudit, tum cautiores in posterum reddit. Quòd si oritur ex timore sollicitudo, de qua prius dixerat, videmus quo nexu hæc inter se cohæreant. Desiderium videtur mihi posuisse pro sedulitate in officio & obsequendi alacritate, ad quam maxime provocare nos debet delictorum nostrorum agnitio. Huc quoque pertinet zelus quem continuo subiungit. ardorem enim significat quo accendimur vbi aculei illi nobis admouentur: Quid feci? Quò me præcipitaueram, nisi mihi Dei misericordia subueniret? Postrema est vindicta. quo enim seueriores in nos sumus, & acriore censura quæstionem habemus de peccatis nostris, eo debemus sperare magis propitium ac misericordem Deum. Et certè fieri non potest quin anima diuini iudicii horrore perculsa, partes vltionis in exigenda de se pœna occupet. Sentiunt sanè pii quales pœnæ sint pudor, confusio, gemitus, displicentia sui, & reliqui affectus qui ex seria delictorum recognitione nascuntur. Meminerimus tamen modum esse tenendum, ne tristitia nos absorbeat: quia nihil magis procliue est trepidis conscientijs quàm in desperationem ruina. Et hoc quoque artificio Satan quoscunque videt metu Dei prostratos, in profundum illum mœroris gurgitem magis ac magis demergit, ne vnquam assurgant. Non potest quidem umius esse timor qui in humilitatem desinit, neque discedit à spe veniæ.

Semper tamen ex Apostoli præcepto cauendum, ne peccator, dum *Heb. 12.*
 se ad displicentiam sollicitat, nimia formidine oppressus deficiat: *a. 3*
 quia hoc modo refugitur Deus qui per pœnitentiam nos ad se vocat. Qua de re utilis etiam est admonitio Bernardi, *Ser. II. in*
 lor pro peccatis si non sit continuus. Suadeo reflectere pedem in- *Cant.*
 terdum à molestia & anxia recordatione viarum vestrarum, & euadere ad planitiem serenæ memoriæ beneficiorum Dei. Misceamus absynthio mel, vt salubris amaritudo salutem dare queat: cum immisto dulcore temperata bibetur: & si de vobis in humilitate sentitis, sentite & de Domino in bonitate.

16 Iam & pœnitentiæ fructus quales sint, intelligi potest: nempe officia pietatis erga Deum, charitatis erga homines, adhæc in tota vita sanctimonia ac puritas. Denique quo maiore quisque studio vitam suam exigit ad normam Legis Dei, eò certiora pœnitentiæ suæ signa edit. Itaque Spiritus sæpe dū nos ad pœnitentiam hortatur, nunc ad singula Legis præcepta, nunc ad officia secundæ tabulæ nos reuocat: quanquam aliis locis postquam immunditiam damnauit in ipso fonte cordis, deinde ad externa testimonia descendit quæ synceram resipiscentiam commendant. Cuius rei rabulam in descriptione vitæ Christianæ mox subiiciam lectorum oculis. Non colligam ex Prophetis testimonia quibus partim sublaunant eorum ineptias qui ceremonijs contendunt Deum

placare, ostenduntque mera esse ludicra: partim verò externam vitæ integritatem docent non esse caput pœnitentiæ, quia Deus cor intuetur. Quisquis mediocriter in Scriptura versatus fuerit, per se, absque alterius monitu, intelliget, vbi cum Deo negotium est, nihil agi nisi ab interiore cordis affectu incipimus. Et Ioelis

Ioel. 2. c. locus aliis intelligendis non parum valebit, Scindite corda vestra,
 31 & non vestimenta vestra. Vtrunque etiam breuiter expressum est
Jacob. 4. his Iacobi verbis, Mundate scelerati manus, purgate corda dupli-
 b.8 ces. vbi priori quidem membro accessio ponitur, fons tamen & principium deinde monstratur, nempe abstergendas esse occultas sordes, vt altare in ipso corde erigatur Deo. Sunt præterea & externa aliqua exercitia, quibus priuatim veluti remediis vel ad nos humiliandos, vel ad domandam carnem nostram vtimur: publicè verò ad resipiscentiæ testificationem. Emanant autem ab illa vindicta de qua loquitur Paulus. siquidem hæc afflicti animi sunt propria, in squalore, gemitu, lachrymis esse: fugere splendore & quælibet apparatus, omnibus deliciis se abdicare. Deinde is qui sentit quantum malum sit carnis rebellio, remedia omnia quærit quibus coerceat. Præterea qui bene cogitat quàm graue sit violasse Dei iustitiam, quiescere non potest donec in sua humilitate gloriam dederit Deo. Eiusmodi exercitia sæpe commemorant vetusti scriptores quum de pœnitentiæ fructibus loquuntur. Quanquam autem vim pœnitentiæ minimè in illis reponunt: veniam tamen mihi dabunt lectores si dixero quod sentio. plus æquo certè insistere in his mihi videntur. Ac si quis prudenter expendat, mihi (vt spero) assentietur, dupliciter eos modum excessisse. Nam quum tanto opere vrgerent, ac immodicis elogiis commendarent corporalem illam disciplinam. hoc quidem consequebantur vt plebs eam maiore studio amplecteretur: sed quod longè maioris momenti esse debet, quodammodo obscurabant. Deinde in exigendis castigationibus fuerunt aliquanto rigidiores quàm ferat Ecclesiastica mansuetudo, quemadmodum alibi tractandum erit.

17 Sed quia nonnulli, dum fletum, ieiunium & cinerem cum
Ioel. 2. c. alibi frequenter, tum præferim apud Ioelem commemorari au-
 12 diunt, præcipuam resipiscentiæ partem ieiunio & fletu metiuntur, tollenda est eorum hallucinatio. Quod de conuersione totius cordis ad Dominum, deque scissione non vestimentorum sed cordis illic dicitur, resipiscentiæ proprium est: fletus autem & ieiunium, non vt perpetua aut necessaria eius effecta subnectuntur, sed specialem habent circumstantiam. Quoniam grauissimum Iudæis excidium imminere vaticinatus fuerat, iram Dei suadet anteuertere, non tantum resipiscendo, sed mœroris indicia præ se ferendo. Quaaliter enim promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se demittere solet reus ad conciliandam iudicis misericordiam: ita illos, quum rei agerentur coram Dei tribunali, eius seueritatem miserabili habitu deprecari oportebat. Quanquam au-
 tem

rem cinis & faccus illis fortè temporibus magis conueniebant: fletus tamen & ieiunii valde oportunum fore inter nos vsum constat quoties cladem aliquam aut calamitatem nobis minari visus fuerit Dominus. Se enim ad vltionem apparari & quodammodo armari denuntiat, vbi periculum apparere facit. Bene igitur Propheta, qui suos ad fletum & ieiunium, hoc est ad reorum mœsticiam cohortatur, de quorum flagitiis constitutam quæstionem paulo antè dixerat. Quemadmodum nec malè hodie fecerint Ecclesiastici pastores, si dum impendentem suorum ceruicibus ruinam vident, ad ieiunium & fletum properandum vociferentur: modò quod est præcipuum maiore & interiore cura & opera semper vrgeant, scindèda scilicet esse corda, non vestimèta. Extra dubium est, non semper pœnitentiæ cohærere ieiunium, sed calamitosi temporibus peculiariter destinari. vnde & cum luctu coniungitur à Christo, dum Apostolos ab eius necessitate absoluit, donec

Matth.
9.b.15

18 Hoc tamen adhuc inseram: quum ad hanc externā professionem transfertur nomen Pœnitentiæ, improprie à genuino illo sensu quem posui deflecti. Neque enim tam est cōuersio ad Dēum quàm culpæ confessio, cum pœnæ & reatus deprecatione. Sic pœnitentiam agere in cinere & cilicio, nihil aliud est quàm testari displicentiā, vbi Deus ob graues offensas nobis irascitur. Atque hæc quidem confessionis species publica est, qua nos damnātes coram Angelis & mundo, præuenimus iudicium Dei. Nam eorum segnitiam coarguens Paulus qui peccatis suis indulgent, Si iudicaremus nos ipsos (inquit) non à Deo iudicaremur. Sed homines facere palam conscios & testes nostræ respiscentiæ, non semper est necessarium: priuatim autem Deo confiteri, pars est veræ pœnitentiæ quæ omitti non potest. Nihil enim minus consentaneum quàm vt peccata ignoscat Deus, in quibus nobis ipsi blandimur: & ne in lucem proferat, prætegimus per hypocrisin. Nec tātum quæ quotidie admittimus peccata fateri conuenit: verum grauiores lapsus longiùs trahere nos debent: atque in memoriam reuocare quæ videntur pridè sepulta: quod exemplo suo nobis præscribit Dauid. Tactus

Mat. II.
c.21, *Luc.*
10.c.13

I. Cor. II.
c.31

enim recentis flagitij pudore, seipsum examinat vsque ad matris vterum, & agnoscit iam tunc fuisse corruptum & infectum carnis labe. neque id vt culpam suam extenuet: sicuti multi in turba se occultant. & alios secum inuoluendo, impunitatem captant. Longè aliter Dauid, qui ingenuè culpam exaggerat, quod à prima infanzia corruptus, non deserit mala malis cumulare. Alio etiam loco tale præteritæ vitæ examen suscipit, vt adolescentiæ suæ peccatis misericordiam Dei imploret. Et certè tūc demum soporem nobis

Psal. II.
51.b.7

Psal. II.
25.b.7

esse excussum probabimus si gemendo sub onere, maláque nostra deflendo, leuationem à Deo petemus. Notádum præterea est, pœnitentiã cui assiduè incumbere iubemur, ab ea differre quæ velut à morte excitat qui vel turpius ceciderant, vel effræni licentia se proiecerant ad peccádum, vel quadam defectonis specie excusserant iugum Dei. Nam Scriptura sæpe dum hortatur ad pœnitentiam, quasi transitum & resurrectionem à morte in vitam significat: & dum refert populũ egisse pœnitentiam, ab idololatria aliisque crassis sceleribus conuersum fuisse intelligit. Quæ ratione Paulus luctum peccatoribus denuntiat, qui pœnitentiam non egerunt super lasciuia, scortatione & impudicitia. hoc discrimen diligenter obseruandum est, ne ubi paucos audimus ad pœnitentiam citari, nobis supina obrepat securitas, quasi nihil amplius ad nos pertineret carnis mortificatio: cuius curã remittere nõ permittunt quæ nos semper titillant prauæ cupiditates, & quæ subinde pullulant vitia. Specialis ergo pœnitentia quæ à quibusdam tantum exigitur, quos diabolus à Dei timore abreptos exitalibus laqueis implicuit, ordinariam non tollit, cui per totum vitæ curriculum operam dare nos cogit naturæ corruptio.

19. Porro si verum est quod clarissimè constat, totam Euangelii summam duobus istis capitibus contineri, pœnitentia, & peccatorum remissione: annon videmus dominum ideo gratis suos iustificare, quò eos simul Spiritus sui sanctificatione in veram iustitiam instauret? Iohannes angelus ante faciem Christi missus ad vias eius præparandas, prædicabat, Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cælorum. Ad pœnitentiam inuitando, monebat vt se peccatores agnoscerent, suãque omnia coram Domino damnata, quò carnis lux mortificationem, ac nouam in Spiritu regenerationem totis votis expeterent. Regnum Dei annuntians, ad fidem vocabat. siquidem per regnum Dei quod docebat in propinquo esse, remissionem peccatorum, salutem, vitam, & quicquid omnino in Christo assequimur, significabat. quare apud alios Euangelistas legitur, Venit Iohannes prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum. Quod quid aliud est, quàm vt peccatorum mole pressi & fatigati, ad Dominum se conuerterent, ac de remissione & salute spem conciperent? Sic & Christus suas conciones auspicatus est, Appropinquauit regnum Dei: pœnitentiam agite, & credite Euangelio. Primum declarat, thesauros misericordiæ Dei in se apertos: deinde pœnitentiam exigat: tum postremò fiduciam erga Dei promissiones. Itaque quam totam Euangelii summam breuiter cõplecti voluit, dixit se oportuillè pati, & resurgere à mortuis, prædicari in nomine suo pœnitentiam, & remissionem peccatorum. Id & Apostoli post eius resurrectionem prædicarunt, excitatum à Deo, ad danda pœnitentiam Israeli & remissionem peccatorum. Prædicatur pœnitentia in nomine Christi, quum per Euangelii doctrinam audiunt homines suas

omnes

omnes cogitationes, suos affectus, sua studia corrupta & vitiosa esse: propterea necesse esse vt renascantur, si volunt ingredi in regnum Dei. Remissio peccatorum prædicatur, quum docentur homines, Christum sibi factum esse redẽptionem, iustitiam, salutem, & vitam: cuius nomine gratis in Dei conspectu iusti habeantur & innocentes. Vtraque gratia quum fide apprehendatur (vt alibi demonstratum est) quia tamen proprium fidei obiectum est Dei bonitas qua peccata remittuntur, eam à pœnitentia diligenter distinguere oportet.

20 Porro vt peccati odium, quod pœnitentiæ exordium est, primum nobis ad Christi cognitionem ingressum aperit, qui nullis se exhibet nisi miseris & afflictis peccatoribus, qui gemunt, laborant, onerati sunt, esuriunt, sitiunt, dolore & miseria tabescunt: ita in pœnitentiam ipsam eniti, tota vita in eam incumbere, eam ad vltimum prosequi nos oportet, si in Christo cõsistere volumus. Ad peccatores enim vocandos venit, sed ad pœnitentiam. est ad benedicendum indignis: sed quò se conuertat vnusquisque à nequitia sua. Plena est Scriptura eiusmodi vocibus. Quare vbi peccatorum remissionem offert Deus, respiscendam vicissim stipulari ferè solet: innuens suam misericordiam, respiscendi causam hominibus esse debere. Facite, inquit, iudicium & iustitiam: quia salus appropinquauit. Item, Veniet Sioni redemptor, & iis qui in Iacob resipiscunt à peccatis. Item, Quærite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum propè est. Derelinquat impius viam suam, & iniquitatem cogitationum suarum, & ad Dominum conuertatur: & miserebitur eius. Item, Conuertimini, & respiscite, vt releantur peccata vestra. Vbi tamen adnotandum est, non eam conditionem sic apponi quasi emerendæ veniæ fundamentum sit nostra respiscencia: quin potius (quia in hunc finem hominum misereri statuit Dominus vt respiscant) quò sit tendendum indicat, si gratiam obtinere volunt. Proinde donec in carcere corporis nostri habitabimus, assiduè nobis cum naturæ nostræ corruptæ vitis luctandum est, adeoque cum naturali nostra anima. Dicit aliquoties Plato, vitam Philosophi, meditationem esse mortis. Verius nobis dicere licet, vitam Christiani hominis perpetuum esse studium & exercitationem mortificandæ carnis donec ea planè interempta, Spiritus Dei regnum in nobis obtineat. Quare illum arbitror plurimum profecisse, qui sibi plurimum displicere didicit: non vt in hoc luto hæreat, nec vltra progrediatur: sed magis vt ad Deum festinet & suspiret: quò morti vitæque Christi insertus, perpetuam pœnitentiam meditetur: vt certè non aliter possunt, quos genuinum peccati odium tenet. nemo enim peccatum vnquam odit nisi prius iustitiæ amore captus. Hæc sententia, vt erat simplicissima omnium, ita mihi cum Scripturæ veritate optimè consentire visa est.

21 Porro singulare esse Dei donũ pœnitentiã, notius ex supe-

1. Cor. I.

30

Ies. 61. a.

Matt. II.

a. 5

Lu 4. 18

Mat. 9.

b. 13

Act. 3. d.

26, & 5.

f. 31

Ies. 56. a. 1

Ibid. 59.

d. 20

Ib. 55. b. 6

Act. 3. d.

19

Id. eũ a-
libi tũ in
Phædone
malis di-
spuat.

riore doctrina esse arbitror quàm vt longū sermonē retexere opus sit. Itaque beneficium Dei laudat, & miratur Ecclesia quòd Gentibus dederit pœnitentiam ad salutem : & Paulus Timothæum patientem & mansuetum erga incredulos esse iubens, Siquando, inquit, Deus illis det pœnitentiam qua respiciant à diaboli laqueis. Affirmat quidem Deus se velle omnium conuersionem : & exhortationes communiter omnibus destinat : efficacia tamen pendet à Spiritu regenerationis. Quia facilius esset creare nos homines, quàm proprio Marte induere præstantiorem naturam. Itaque toto regenerationis cursu non abs re vocamur Dei figmentum creati ad bona opera quæ præparauit vt in illis ambulemus. Quoscunque eripere vult Deus ab interitu, hoc Spiritu regenerationis viuificat: nō quòd pœnitētia propriè sit salutis causa, sed quia iā visum est inseparabilem esse à fide & misericordia Dei: quando, teste Ie-

Act. II. c.
18

2. Tim.

2. d. 25,

26

Ephes. 2.

b. 10

Iesa. 59.

d. 20

Iesa. 63.

d. 17

He. 6. b. 6

Ibid. 10.

c. 29

Ibi. 6. a.

4

III. 10. c.

25

saia, venit Sioni redemptor, & iis qui in Iacob reuersi sunt ab iniquitate. Stat quidem hoc firmum, vbicunque viget Dei timor, Spiritum in salutem hominis operatum esse. Itaque fideles apud Iesiam, dum queruntur & deplorant à Deo se derelictos, hoc quasi reprobationis signum ponūt, obdurata fuisse diuinitus corda sua. Apostolus quoque excludere volens apostatas à spe salutis, rationem asserit, esse impossibile eos renouari ad pœnitentiam : quia scilicet Deus renouans quos perire non vult, signum ostendit paterni fauoris, & quodammodo radiis sereni & læti vultus eos ad se attrahit : rursus obduratione fulminat contra reprobos, quorum irremissibilis est impietas. Quod genus vindictæ Apostolus denuntiat volūtariis apostatis, qui dum à fide Euangelii deficiunt, Deum ludibrio habent, gratiam eius contumeliosè respuunt, profanant ac conculcant Christi sanguinem : imò quantum in se est, rursus ipsum crucifigunt. Neque enim, vt volunt quidam præposterè austeri, voluntariis omnibus peccatis spem veniæ præcidit : sed apostasiam docet omni excusatione indignam esse, vt mirum non sit Deum inexorabili rigore tam sacrilegum sui contemptum ulcisci. Impossibile enim esse tradit, eos qui semel illuminati fuerint, gustauerint donum cæleste, participes facti sint Spiritus sancti, gustauerint bonum Dei verbum, virtutisque venturi seculi, si prolabantur, rursus renouari ad pœnitentiam, ab integro crucifigentes Filium Dei, & ludibrio exponentes. Item alibi, Si volentes, ait, peccauimus post acceptam notitiam veritatis, non ultra pro peccatis reliqua est hostia : sed formidabilis quædam expectatio iudicii, &c. Hi quoque loci sunt ex quorum praua intelligentia insaniendi materiam olim Nouatiani hauserunt: quorum asperitate offensus boni quidam viri, hanc supposititiam Epistolam crediderunt, quæ omni tamen ex parte Apostolicum spiritum verè redoleret. Quoniam aurem nobis contentio non est nisi cum iis qui eam amplexantur, facile est ostendere quàm nihil illæ sententiæ ipsorum suffragentur errori. Priuim necesse est, Apostolum cum

Magi-

Magistro suo consentire, qui omne peccatum & blasphemiam remissum iri affirmat, excepto peccato in Spiritum sanctum, quod neque in hoc seculo neque in futuro remittitur. Hac, inquam exceptione contentum fuisse Apostolum certum est, nisi volumus illum gratiæ Christi aduersarium facere. Vnde conficitur, nullis singularibus peccatis veniam negari præterquam vni, quod ex desperato furore profectum neque infirmitati ascribi potest, & palam demonstrat hominem à diabolo esse possessum.

22 Vt tamen hoc expediatur, quod sit tam horrendum eiusmodi flagitium quod nullam remissionem habiturum est, quærere conuenit. Quod Augustinus alicubi definit obstinatam ad mortem vsque peruicaciam cum venæ diffidentia, non satis quadrat ipsis Christi verbis, non remissum iri in hoc seculo. Nam aut hoc frustra dicitur, aut in hac vita committi potest. Si autem vera est Augustini definitio, non committitur nisi ad mortem vsque perseueret. Quod alii dicunt in Spiritum sanctum peccare qui gratiæ in fratrem collatæ inuidet: non video vnde sumptum fuerit. Sed veram definitionem afferamus: quæ vbi firmis testimoniis comprobata fuerit, facile per seipsam omnes alias euertet. Dico igitur in Spiritum sanctum peccare qui diuinæ veritati, cuius fulgore sic perstringuntur vt ignorantiam causari nequeant, tamen destinata malitia resistunt, in hoc tantum vt resistant. Christus enim explicaturus quod dixerat, continuò subiungit, Qui dixerit verbum in Filium hominis remittetur ei: qui autem blasphemauerit contra Spiritum, non remitteretur. Et Matthæus pro blasphemia in Spiritum, ponit Spiritum blasphemix. Quomodo in Filium quis probum iacere possit quin simul in Spiritum torqueatur? Nempe qui in veritatem Dei incognitam imprudentes impingunt, qui Christo ignoranter maledicunt, hoc interim animo præditi vt patefactam sibi Dei veritatē extinguere nolint, aut quem nouerint esse Christum Domini, verbo vno lædere: illi in Patrem ac Filium peccant. Sic multi sunt hodie, qui Euangelii doctrinam pessimè execrantur: quam si Euāgelii esse scirēt, toto corde venerari parati essent. Quorum autem conuicta est conscientia, Dei verbum esse quod repudiant atque impugnant, impugnare tamen non desinunt: illi in Spiritum blasphemare dicuntur: quandoquidem aduersus illuminationem (quæ opus est Spiritus sancti) luctantur. Tales erant ex Iudæis nonnulli, qui quum resistere Spiritui per Stephanum loquenti non possent, resistere tamen contendebant. Non dubium est quin ex illis multi, Legis zelo ad id raperentur: sed fuisse alios apparet qui malitiosa impietate in Deum ipsum furerent, hoc est in doctrinam quam esse à Deo non nesciebant. Tales & ipsi Pharisæi, in quos Dominus inuehitur, qui Spiritus sancti virtutem vt discerent, Beelzebub nomine infamabant. Hic ergo est Spiritus blasphemix, vbi hominis audacia in contumeliam diuini nominis data opera prosilit. Quod innuit Paulus, quum docet se miseri-

Mat. 12.

31

Luc. 12.

10

Mat. 12.

c. 31

Marc. 2.

d. 29

Lu. 12 b.

10

Act. 6. c.

10

Mat. 9.

d. 34. &

12. b. 24

1. Tim. 1.

c. 13

cordiam consequuntur, quòd ignorans ea per incredulitatem commiserat, quorum meritò indignus alioqui fuisset gratia Domini. Si ignorantia cum incredulitate iuncta fecit ut veniam obtineret, hinc sequitur non esse veniæ locum ubi scientia ad incredulitatem accessit.

23 Apostolum verò non de particulari vno lapsu vel altero, sed de vniuersali defectiōe loqui qua se reprobi à salute abdicant, si bene animaduertas, intelliges. Eos autem implacabilem Deum sentire mirum non est, quos Iohannes in sua Canonica affirmat non fuisse ex electis à quibus exierunt. Sermonem siquidem in eos dirigit qui religionem Christianam se repetere posse imaginabantur, etsi semel ab ea defecerant: quos ab hac falsa & pernicioſa opinione auocans, dicit quod verissimum est, non patere iis reditum ad Christi communionem qui eam scientes volentes proiecerint. Proiiciunt autem non qui simpliciter dissoluta vitæ licentia verbum Domini transgrediuntur: sed qui totam eius doctrinam ex professo reiiciunt. Ergo paralogismus est in verbo Prolabendi & Peccandi. quoniam [Prolabi] Nouatiani interpretantur, si quis Lege Domini non furandum, nec scortandum edoctus, à furto aut scortatione non abſtineat. At contrà subesse tacitam antithesin affirmo, in qua repeti debeant omnia cōtraria iis quæ prius dicta fuerant: ut hic nō particulare aliquod vitium, sed vniuersalis auersio à Deo, & totius (ut ita loquar) hominis apostasia exprimat. Quum ergo dicit, eos qui prolapsi sint, postquam semel illuminati fuerunt, gustauerunt donum cæleste, participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt etiam bonum Dei verbum, virtutesque venturi seculi: intelligendum est, qui lumen Spiritus deliberata impietate suffocarint, doni cælestis gustum respuerint, à sanctificatione Spiritus se alienarint, verbum Dei & seculi vêturi virtutes conculcarint. Ac quòd magis exprimeret illam impietatis certam destinationem, alio postea loco nominatim adiecit dictionem, Voluntariè. Nam quum dicit, nullam fieri reliquam hostiam iis qui volentes post acceptam veritatis notitiam, peccarint, non negat Christum esse perpetuam hostiam, ad expiandas sanctorum iniquitates: (quod tota ferè Epistola disertè clamat, inter explicandum Christi sacerdotium) sed nullam aliã restare dicit ubi ab ea discessum est. Disceditur autem, abnegata ex professo Euāgelii veritate.

24 Quòd autem nimis durum & Dei clementia alienum videtur quibusdam, à remissione vllis omnino depelli qui ad implorandam Domini misericordiam cōfugiant, id facillè diluitur. Non enim denegari veniam dicit si ad Dominum se conuerterint: sed omnino negat posse ad pœnitentiam surgere: quòd scilicet æterna cæcitate, ob suam ingritudinẽ iusto Dei iudicio percussi sint. Neque obstat quòd idem exemplum Esau huc postea accommodat, qui frustra lachrymis & eiulatu tentauerit amissam primogenituram recuperare. Nihilò etiam magis illa Prophetæ commi-

ratio, Quum clamauerint, non exaudiam. Neque enim talibus *Zac. 7. d. 13*
loquendi formulis aut vera conuersio, aut Dei inuocatio designatur: sed illa impiorum anxietas, qua in rebus extremis constricti coguntur respicere quod antea securè negligebant, sibi nihil esse boni, nisi in Domini auxilio. Illud autè non tam implorant, quàm sibi ablatum esse gemunt. Itaque nihil aliud significat Propheta per clamorem, Apollolus per lachrymas, quàm tormentum illud horribile quod impios ex desperatione vrit & discruciat. Hoc diligenter notare operæpretium est: quia secum alioqui pugnaret Deus, qui per Prophetam clamat, se propitium fore simulac conuersus *Exec. 18. c. 20, 21*
fuerit peccator. Et (quemadmodum iam dixi) animum hominis in melius mutari non nisi præueniente illius gratia certum est. De inuocatione etiam nunquam faller promissio. sed conuersio & precatio improprie vocatur cæcum illud tormentum quo distrahuntur reprobi, quum Deum sibi quærendum esse vident vt inueniant malis suis remedium, & tamen eius accessum refugiant.

25 Quæritur tamen, quum neget Apostolus ficta pœnitentia placari Deum, quomodo veniam adeptus sit Achab, & pœnam sibi indictam auerterit quem tamen non nisi subito pauore fuisse consternatum ex reliquo tenore vitæ apparet. Induit quidem saccum, aspersus est cinere, iacuit humi, & (quemadmodum testimonium illi redditur) humiliatus est coram Deo: sed parum fuit vestes scindere, quum maneret cor obstipum & malitia turgidum. Videmus tamen vt Deus ad clementiam flectatur. Respondeo, sic interdum hypocritis parci ad tempus, vt tamen semper illis incumbat ira Dei: idque fieri non tam eorum gratia quàm in commune exemplum. Nam quòd mitigata fuit pœna ipsi Achab, quam inde utilitatem consequutus est nisi vt eam viuus in terra non sentiret? Ergo Dei maledictio, quanuis recondita, fixam habuit sedem in eius domo: ipse autem in æternum exitium perrexit. Idem videre est in Esau. etsi enim repulsam passus est, tēporalis tamen benedictio concessa fuit eius lachrymis. Sed quia spiritualis hæreditas ex Dei oraculo non nisi penes vnum ex fratribus residere poterat, dum præterito Esau electus est Iacob, abdicatio illa misericordiam Dei exclusit: solatium hoc quasi homini belluino fuit residuum, vt pinguedine terræ & rore cæli saginaretur. Atque id est quod nuper dixi ad exemplum aliorum referri debere, quo alacrius ad synceram pœnitentiam adiicere animos & studia nostra discamus: quia minimè dubitandum est verè & ex animo conuersis Deum fore ad ignoscendam facilem, cuius clementia se ad indignos vsque extendit, dum aliquid displicentiæ præ se ferunt. Eadem etiam opera docemur quàm horribile iudicium præfractos omnes maneat, quibus Dei minas improba fronte non minus quàm corde ferrea spernere & pro nihilo ducere ludus est. In hunc modum sæpe filiis Israel manum porrexit ad leuandas eorum clades, quanuis simulati essent eorū clamores, duplèxque & perfidus animus:

Pfal. 78. sicut ipse in Psalmo conqueritur, statim ad ingenium fuisse reuert̄
d. 36, 37. sos. atque ira voluit tam amica facilitate ad seriam conuersionem
 eos adducere, vel reddere inexcusabiles. Neque tamen pœnas ad
 tempus remittendo, perpetuam sibi legem imponit: quin potius
 seuerius interdum contra hypocritas insurgit & pœnas duplicat,
 vt inde appareat quantopere ei displiceat fictio. Sed quædam (vt
 iam dixi) exēpla profert suæ ad dādā veniā propensionis, ex qui-
 bus pii animentur ad vitæ correctionem, & grauius damnetur eo-
 rum superbia qui proteruè aduersus stimulum calcitrant.

*Quam procul absit ab Evangelii puritate quicquid
 de pœnitentia garrunt sophistæ in suis scholis. vbi
 de confessione & satisfactione agitur.*

CAP. IIII.

NUNC venio ad excutienda ea quæ de pœnitentia schola-
 stici sophistæ tradiderunt, quæ quàm paucissimis fieri po-
 terit percurram. quia omnia persequi animus non est: ne
 hic liber, quem ad docendi compendium aptare studeo, in immensum
 extrahatur. Et illi rem alioqui non valde implicitam tot volumi-
 nibus inuoluerunt, vt non futurus sit facilis exitus si te paulùm
 in eorum fœces immerferis. Principiò, in danda definitione planè
 ostendunt nunquam se intellexisse quid esset pœnitentia. Arripiunt
 enim quædam è libris veterum dictiona, quæ vim pœnitentiæ mi-

Prim. est nimè exprimunt: Quòd pœnitere sit anteacta peccata defflere, &
Gre Gre flenda non committere. Item, quòd sit mala præterita plangere, &
fer. lib. 4. plangenda iterum non committere. Item, quòd sit quædam do-
Sen. Dif. lens vindicta, puniens in se quod dolet commisisse. Item, quòd sit
14. cap. 1. dolor cordis & amaritudo animæ pro malis quæ quisque commi-
Sec. Am. sit, vel quibus consensit. Hæc enim vt à Patribus bene dicta conce-
refert il. damus (quod inficiari tamen contentioso difficile non esset) non
& in De tamen in eam partem dicebantur vt pœnitentiam describerent,
cre. Dist. sed tantùm vt suos hortarentur ne in eadem delicta rursus incide-
3. de pœ. rent à quibus extracti erant. Quòd si elogia istiusmodi omnia in
c. Pœ. pr. definitiones conuertere placet, alia quoque non minori iure as-
Ter. Au. suenda erant. Quale est hoc Chrysostomi, Pœnitentia est medica-
refert. ea mentum peccatum extinguens, donum cælitus datum, virtus ad-
dist. c. Pœ mirabilis, gratia vim legum superans. Adde quòd doctrina, quam
ni. post. postea tradunt, istis definitionibus est aliquanto deterior. Sic eni-
Quart. nim sunt in externis exercitiis mordicus infixi, vt nihil aliud ex im-
Am. re. mensis voluminibus colligas quàm pœnitentiam esse disciplinam
distin. 1. & austeritatem, quæ partim domandæ carni, partim castigandis
de pœ. c. puniendisque vitiis seruiat: de interiori mentis renouatione, quæ
Ve. pœ- veram vitæ correctionem secum trahit, mirum silentiũ. De contri-
nit. tione quidem & attritione multus apud eos sermo: multis scrupu-
 lis animas torquêt: & plurimum molestiæ & anxietatis ingerunt,
 sed vbi visi sunt corda penitus vulnerasse, leui ceremoniarum as-
 persione

ſperſione totam amaritudinem ſanāt. Pœnitētiam tam argutè de- *Li. 4. 57.*
 ſinitam, in contritionem cordis, cōfeſſionem oris, ſatiſfactionem *16. c. 1. de*
 operis partiuntur, nihilo magis dialecticè quàm definiunt: et ſi *pœnit. diſ.*
 videri volunt totam ætatem in ſyllogiſmīs cōtexendis detriuiſſe. *1. c. perfe.*
 Verùm ſi quis à definitione ratiocinetur (quod genus argumen- *pœnit.*
 tandi apud dialecticos valet) poſſe aliquem antea cta peccata deſſe
 re, & ſtenda non committere: poſſe præterita mala plangere, &
 plangenda non committere: poſſe punire, quod doleret commi-
 ſiſſe, &c. quanuis ore non confiteatur: quomodo ſuam partiti-
 onem tuebuntur? Si enim ille verè pœnitens non confitetur, pœni-
 tentia ſine confeſſione eſſe poteſt. Quòd ſi respondeāt hanc parti-
 tionem ad pœnitentiā referri quatenus eſt ſacramentū, vel de tota
 pœnitentiæ perfectione intelligi quā ſuis definitionibus non com-
 prehendant, non eſt vnde accuſer: ſibi ipſi imputēt qui non puriùs
 ac dilucidiùs definiūt. Ego certè pro mea craſſitie, quum de re ali-
 qua diſputatur, ad ipſam definitionem omnia refero, quæ eſt totius
 diſputationis cardo ac fundamentum. Sed ſit illa magiſtralis licen-
 tia. iam partes ipſa ordine perlultremus. Quòd neglectim quaſi
 friuoſa tranſilio quæ ipſi graui ſupercilio pro myſteriis venditant,
 non facio inſcitia. (neque enim mihi valde laborioſum eſſet excu-
 rere quæcunque argutè & ſubtiliter ipſi exiſtiant à ſe diſputari)
 ſed mihi religio eſſet fatigare talibus ineptiis lectores abſque fru-
 ctu. Certè de rebus ignotis eos garrere, ex quæſtionibus quas mo-
 uent & agitant, & quibus miſerè ſe impediunt, cognitu facile eſt.
 qualis illa eſt. An vnus peccati pœnitētia Deo placeat, vbi in aliis
 durat obſtinatio. Item, an pœnæ diuinitus inſiſtæ ad ſatiſfactio-
 nem valeāt. Item, an ſæpius iterari poſſit pro mortalibus peccatis:
 vbi turpiter & impiè definiūt non niſi de venialibus peccatis quo-
 tidie agi pœnitentiam. Similiter craſſo errore valde ſe torquent in
 dicto Hieronymi, pœnitentiā eſſe ſecundam tabulam poſt naufragium.
 in quo oſtendunt ſe nunquam à bruto ſtupore euigilaſſe, vt
 milleſimam vitiorum ſuorum partem vel procul ſentirent.

2 Velim autem animaduertant lectores, non hîc de aſini vm-
 bra rixam eſſe, ſed rem omnium maximè ſeriam tractari: nempe
 de peccatorum remiſſione. Quum enim tria ad pœnitentiā re-
 quirunt, compunctionem cordis, oris confeſſionem, operis ſatiſ-
 factionem: ſimul ad impetrandam peccatorum remiſſionem ne-
 ceſſaria eſſe docent. Si quid autem in tota religione ſcire noſtra re-
 fert, id certè refert maximè, nempe intelligere ac probè tenere,
 qua ratione, qua lege, qua conditione, qua facilitate aut difficul-
 tate obtineatur peccatorum remiſſio. Hæc notitia niſi perſpicua
 certaque conſtat, nullam omnino requiem, nullam cum Deo pa-
 cem, nullam fiduciam aut ſecuritatem habere poteſt conſcientia:
 ſed aſſiduè trepidat, fluctuatur, æſtuat, cruciatur, diuerſatur, hor-
 ret, odit, ac fugit conſpectum Dei. Quòd ſi ab his conditioni-
 bus pender peccatorum remiſſio quibus eam ipſi alligant: nihil

nobis miserius nec deplorarius. Contritionem, primam obrinenda veniæ partem faciunt, eamque debitam exigunt, hoc est iustam & plenam: sed interim non constituunt quâdo securus aliquis esse possit, se hac contritione ad iustum modum defunctum esse. Equidem sedulò & acriter instandum esse fateor, ut quisque amarè deflendo sua peccata, se ad eorum displicentiam & odium magis acuat. Hæc enim est non pœnitenda tristitia, quæ pœnitentiam gignit in salutem, sed ubi exigitur doloris acerbitas, quæ culpæ magnitudini respondeat, & quæ in trutina appendatur cum fiducia veniæ: hîc verò miseræ conscientiæ miris modis torquêtur, & exagitantur, dum sibi debitam peccatorum contritionem imponi vident, nec assequuntur debiti mensuram, ut secum decernere possint se persoluisse quod debebant. Si dixerint faciendum quod in nobis est, eodem semper reuoluimur. quando enim audebit sibi promittere quispiam, omnes se vires contulisse ad lugenda peccata? Vbi ergo diu secum luctatæ & longis certaminibus exercitæ conscientiæ, portum tandem in quo resideant, non inveniunt: ut se aliqua saltem parte leniant, dolorem à se extorquent, & lachrymas exprimunt, quibus suam contritionem perficiant.

3 Quòd si me calumniari aiunt: prodeât sanè, & vnum aliquem ostendant qui huiusmodi contritionis doctrina vel non sit ad desperationem adactus: vel simulationem doloris, iudicio Dei, pro vero dolore, non opposuerit. Diximus & nos quodam loco, nunquam sine pœnitentia obuenire peccatorum remissionem, quòd nulli nisi afflicti, & peccatorum conscientia vulnerati, Dei misericordiam implorare syncerè possunt: sed simul adiecimus, pœnitentiam non esse causam remissionis peccatorum. Illa autem animarum tormenta sustulimus, quòd debita præstanda sit. Peccatorem docuimus non in suam compunctionem neque in suas lachrymas intueri, sed vtrunque oculum in solam Domini misericordiam defigere. Tantùm admonuimus, vocari à Christo laborantes & oneratos, quando missus sit ad euangelizandum pauperibus, ad sanandum contritos corde, prædicandum captiuis remissionem, ac educendos vincetos, consolandos lugentes. Quo excluderentur & Pharisei, qui sua iustitia saturi, paupertatem suam non agnoscunt: & contemptores, qui securi iræ Dei, malo suo remedium non quærunt. Tales enim non laborant, nec onerati sunt nec contriti corde, nec vinceti, nec captiui. Multum verò interest doceâsne emereri peccatorum remissionem iusta & plena contritione (qua nunquam defungi possit peccator) an eum instituas ad esuriendam & sitiendam Dei misericordiam, quòd per miseris sine agnitionem, suam æstum, lassitudinem, captiuitatem illi ostendas ubi quærere refrigerium, requiem, libertatem debeat: illum demque doceas in sua humilitate dare Deo gloriam.

4 De confessione semper ingens fuit pugna inter Canonistas & Theologos scholasticos: his cõtendentibus mandari diuino præcepto

Math.
II. d. 28
Ies. 61.
a. 1
lu. 4. c. 18

Tepto confessionem : illis reclamantibus , Ecclesiasticis duntaxat
 constitutionibus præcipi. In eo verò certamine insignis Theolo-
 gorum impudentia apparuit, qui tot locos Scripturæ deprauarunt,
 & vi detorserūt, quod in rem suā citabant. Et quādo ne sic quidem
 obtineri posse viderunt quod postulabant, qui arguti volebant præ
 aliis videri, hoc effugio elapsi sunt, confessionē à iure diuino profes-
 ctā, quantum ad substantiā: sed formā postea accepisse à iure posi-
 tivo. Népe sic qui inter leguleios sunt ineptissimi, citationē ad ius
 diuinum referūt, quia dictum sit, Adam ubi es? Exceptionem item, *Gen. 3. b*
 quia responderit Adam quasi excipiens , Vxor quam dedisti mihi, *9, 12*
 &c, vtrique tamen formam à iure ciuili datam. Sed videamus qui-
 bus argumentis confessionem hanc vel formatam vel informem
 Dei esse mandatum probant. Misit (inquiunt) leprosos Dominus *Matth. 8.*
 ad Sacerdotes. Quid? misitne ad confessionem? quis vnquam fan- *a. 4*
 do audiuit, audiendis confessionibus præfectos Leuiticos sacer- *lu. 5. c. 14,*
 dotes? Confugiunt ergo ad allegorias : Sancitum erat Lege Mo- *& 17. c.*
 saica vt sacerdotes discernent inter lepram & lepram: peccatum *14*
 spiritualis est lepra : de hac pronuntiare Sacerdotum est. Ante- *Deut. 17.*
 quam respondeo, quæro obiter si hic locus spiritualis lepræ eos *b. 8*
 iudices facit, cur naturalis & carnalis lepræ cognitionem ad se tra-
 hunt? Scilicet hoc non est Scripturis ludere. Lex cognitionem le-
 præ defert Sacerdotibus Leuiticis: hanc nobis vsurpemus. Peccatum
 est lepra spiritualis. simus & peccati cognitores. Nunc respondeo:
 Translato sacerdotio, necesse est Legis translationem fieri. Omnia *Heb. 7. b.*
 sacerdotia ad Christum translata sunt, in eo impleta & finita : ad *12*
 eum igitur vnum ius omne & honor sacerdotii translatus est. Si
 tantopere amant allegorias sectari, vnicum Sacerdotem Christum
 sibi proponant, & rerum omnium libera iurisdictione tribunal e-
 ius cumulent. facile id feremus. Ad hæc importuna est ipforum al-
 legoria, quæ Legem merè politicam, inter ceremonias reponit.
 Cur igitur Christus ad Sacerdotes, leprosos mittit? Ne calumnia-
 rentur Sacerdotes, ipsum Legem violare, quæ iubebat coram Sa-
 cerdote repræsentari à lepra curatum, & oblato sacrificio expiari:
 iubet mundatos leprosos facere ea quæ Legis erant. Ite, inquit,
 ostendite vos Sacerdotibus: & offerre munus quod præcepit Mo-
 ses in Lege, vt sit in testimonium ipsis. Et verè futurum erat illis in
 testimonium miraculum hoc: pronuntiauerant eos leprosos, nunc
 curatos pronuntiant. Nónne velint, nolint, coguntur fieri testes
 miraculorum Christi? Explorādum illis Christus suum miraculum
 permittit, diffiteri non possunt : quia autem adhuc tergierantur, *Mat. 24.*
 est illis hoc opus in testimoniū. Sic alibi, Prædicabitur Euangelium *b. 14*
 hoc in vniuerso orbe, in testimoniū omnibus gentibus. Item, Ante *Mat. 10.*
 Reges & Præsides ducemini in testimonium ipsis. Id est, quò in *b. 18*
 iudicio Dei fortius conuincātur. Quòd si Chrysofostomo acquiresce- *Homi. 12.*
 re malunt, ille etiam propter Iudæos à Christo id factum docet, *de multis,*
 ne Legis præuaricator haberetur. Quinquam in re tam clara *Cana.*

suffragium vllius hominis accersere pudet: vbi Christus pronuntiat se ius legale relinquere Sacerdotibus integrum, tanquam professis Euangelii hostibus, qui semper ad obtrependum intenti erant, nisi os fuisset occlusum. Quare vt hanc possessionem retineant papales sacrifici, palàm concedant in eorum partes quos necesse est vi compesci ne Christo maledicant. Nam ad veros eius ministros nihil hoc pertinet.

5 Secundum argumentum ex eodem fonte ducunt, hoc est ex allegoria, quasi multum valeant allegoriæ ad dogma aliquod confirmandum. Sed valeant sanè, nisi eas ipsas ostendero speciosius à me obtendi, quàm ab ipsis posse. Dicunt ergo, Dominus discipulis præcepit, vt suscitatum Lazarum fasciis solueret & expedirent. Hoc primum mentiuntur: nusquam enim legitur, hoc dixisse Dominum discipulis, estque multò verisimilius dixisse Iudæis stantibus: quò citra vllam fraudis suspicionem euidentius fieret miraculù, & maior sua virtus eluceret, quòd nullo tactu, sua sola voce mortuos suscitaret. Sic equidem interpretor, Dominum, quò omnem sinistram suspicionem Iudæis tolleret, voluisse illos reuoluere lapidem, fœtorem percipere, certa mortis signa spectare, sola verbi virtute surgentem videre, viuèrem primos atrectare. Atque hæc Chrysostomi sententia est. Sed demus hoc dictum discipulis, quid tum obtinebunt? Dominum dedisse Apostolis soluendi potestatem? quantò aptius & magis dextrè hæc allegoricè tractari poterunt, si dicamus hoc symbolo Deum voluisse fideles suos instituere, vt soluerent à se suscitatos: hoc est, ne in memoriam peccata reuocarent, quæ ipse oblitus esset: ne ceu peccatores damnerent quos ipse absoluisset: ne adhuc exprobrarent quæ ipse condonasset: ne vbi misericors ipse esset, & ad parcendum facilis, ipsi ad puniendum seueri & morosi essent. Certè nihil ad ignoscenciam flectere nos magis debet quàm iudicis exemplum, qui se nimium rigidis & inhumanis implacabilem fore minatur. Eant nunc & allegorias suas venditent.

6 Iam propiùs manus conferunt, dum apertis (vt sibi videntur) sententiis pugnant. Qui ad Iohannis baptismum veniebant, confitebantur peccata sua: & Iacobus vult vt alter alteri peccata confiteamur. Nihil mirum si confitebantur peccata sua qui volebant baptizari. dictum enim antè est, Iohannem prædicasse Baptismum pœnitentiæ, baptizasse aqua in pœnitentiam. Quos igitur baptizasset, nisi qui se peccatores confessi essent? Baptismus symbolum est remissionis peccatorum: & qui ad hoc symbolum admitterentur, nisi peccatores, & qui se tales agnoscunt? Confitebantur itaque peccata sua, vt baptizarentur. Nec sine causa præcipit Iacobus vt alii aliis confiteamur. Verùm si animaduertent quod proximè sequitur, intelligerent, parum etiam hoc sibi suffragari. Confitemini, inquit, alter alteri peccata vestra, & orate pro inuicem. Mutuam confessionem & mutuam orationem simul iungit.

Si solis sacrificulis confitendum est : ergo & pro illis solis orandum. Quid , quòd sequeretur ex verbis Iacobi , solos sacrificulos confiteri posse ? siquidem dum vult vt mutuo confiteamur , eos solos alloquitur qui aliorum confessionem audire possint. ἀλλήλους inquit , mutuo , inuicem , vicissim , aut si malunt reciprocè. Confiteri autem reciprocè nequeunt nisi qui sunt audiendis confessionibus idonei. Qua prærogatiua quando solos sacrificulos dignantur , nos quoque confitendi munus ad eos solos ablegamus. Fac essant igitur hoc genus nugamenta , & ipsam Apostoli mentem accipiamus , quæ simplex est & aperta : nempe vt nostras infirmitates vicissim alter in alterius sinum deponamus , mutuum consilium , mutuam compassionem , mutuam inter nos consolationem accepturi. Deinde vt fraternis infirmitatibus mutuo cõscii , pro illis ad Dominum oremus. Quid ergo contra nos Iacobum citant , qui tanroperè confessionem misericordiæ Dei vrgemus ? Confiteri autem Dei misericordiam nemo potest nisi miseriam suam prius confessus. Quin potius anathema esse pronuntiamus , quicũque non se coram Deo , coram Angelis eius , coram Ecclesia , coram omnibus denique hominibus peccatorem confessus fuerit. Omnia enim conclusit Dominus sub peccatum , vt omne os obstruatur , & humilietur omnis caro coram Deo : solus autem ipse iustificetur & exalteretur.

*Galat. 3.
d. 22*

*Ro. 3. b.
9, & c. 19*

7 Miror autem qua fronte audent contendere confessionem de qua loquuntur , iuris esse diuini : cuius equidem vetustissimum esse vsum fatemur : sed quem faciliè euincere possumus olim fuisse liberum. Certè nullam de ea statam fuisse legem aut constitutionem ante Innocentii tertii tempora , eorum quoque annales narrant. Certè si lex illis fuisset antiquior , potius eam arripuissent quàm contenti Lateranensis concilii decreto , pueris quoque ipsis ridiculos se fecissent. Non dubitant in aliis rebus excudere ficticia decreta , quæ vetustissimis conciliis adscribunt , vt ipsa antiquitatis veneratione simplicium oculos perstringant. In hoc capite ralem fallaciam obiciere non venit illis in mentem. Itaque (ipsis testibus) nondum elapsi sunt anni trecenti ex quo iniectus ab Innocentio tertio laqueus , & imposta confitendi necessitas. Atque vt de tempore taceam , sola verborum barbaries fidem legi abrogat. Nam quod iubent boni patres , omnem vtriusque sexus quotannis semel proprio sacerdoti confiteri omnia peccata , faceti homines lepidè excipiunt hoc præcepto teneri solos hermaphroditos , ad neminem verò spectare qui sit vel mas vel femina. Crassior deinde insulitas in discipulis se prodidit , dum explicare nequeunt quid sit proprius sacerdos. Quicquid blaterent omnes conductitii Papæ rabulæ , tenemus neque Christum huius legis authorem esse quæ ad enumeranda peccata homines cogit : imò fluxisse annos mille & ducentos à resurrectione Christi , antequam talis vlla lex ferretur. Itaque tyrannidem hanc fuisse demum inuectam quum extincta pietate & doctrina , sine delectu quidvis licentæ

*Fuit ille
Papa 183*

fibi iam sumpſissent laruæ Pastorum. Deinde luculenta testimonia extant tum in historiis, tum apud antiquos alios scriptores, quæ doceant hanc fuisse politicam disciplinam, ab Episcopis institutam, non legem à Christo aut Apostolis positam. Vnum duntaxat è multis proferam, quod non obscurum eius rei documentum erit. Refert Sozomenus fuisse hanc Episcoporum constitutionem diligenter obseruatam in Ecclesiis occidentalibus, præsertim verò Romæ. Quo significat non fuisse vniuersale omniaum Ecclesiarum institutum: vnum autè è Presbyteris peculiariter destinatum fuisse dicit qui huic muneri præſſet. Quo abundè confutat quod isti de clauibus vniuerso sacerdotali ordini in hunc vsum promiscuè datis mentiuntur. siquidem non omnium Sacerdotum communis erat functio, sed singulares vnus partes, qui ad id electus ab Episcopo fuerat. Is est (quem hodie quoque in singulis cathedralibus Ecclesiis pœnitentiarium vocant) grauiorum criminum, & quorum censura ad exemplum pertinet, cognitor. Subiicit deinde eum quoque morem Constantinopoli fuisse, donec matrona quædam, confitentem simulans, ea specie consuetudinem quam habebat cum Diacono, prætexuisse deprehensa esset. Ob id facinus Nectarius, vir & sanctitate & eruditione clarus, illius Ecclesiæ Episcopus, confitendi ritum abrogauit. Hic, hinc aures atini isti arrigant. Si Lex Dei erat auricularis confessio, quæ ausus esset Nectarius eam refugere ac conuellere? Nectarium sanctum Dei hominem, omnibus veterum suffragiis probatum, hæreseos & schismatis accusabunt? Sed eodem calculo damnabunt Ecclesiam Constantinopolitanam, in qua confitendi morem non ad tempus modè dissimulatum fuisse, sed ad suam vsque memoriam obsoleuisse affirmat Sozomenus. Imò non Constantinopolitanam, sed Orientales omnes Ecclesias defectionis reas agant, quæ inuiolabilem (si verum dicunt) legem, & Christianis omnibus mandatam neglexerunt.

Homi. 2. 8 Hanc autem abrogationem tot locis euidenter Chrysoſtomus testatur, Constantinopolitanæ & ipse Ecclesiæ præsul, vt mirum sit istos audere contrà mutire. Peccata, inquit, tua dicito, vt deleas illa. si confunderis alicui dicere quæ peccasti, dicito quotidie ea in anima tua. Non dico vt confitearis conferuo tuo, qui exprobet: dicito Deo qui curat ea. Peccata tua super stratum confitere, vt ibi sua mala quotidie conscientia tua recognoscat. Itè, Nunc autem neque necessarium est præsentibus testibus confiteri, cogitatione tua fiat delictorum exquisitio: sine teste sit hoc iudicium: solus Deus te confitentem videat. Item, Non te in conferuorum tuorum theatrà duco, non hominibus peccata tua detegere cogo: repete coram Deo conscientiam tuam, & explica. Ostende Domino, præstantissimo medico, tua vulnera, & pete ab eo medicamentum: ostende ei qui nihil opprobret, sed humanissimè curet. Item, Certè ne homini dixeris, ne tibi opprobret. neque enim conferuo

est confitendum, qui in publicum proferat: sed Domino (qui tui curam gerit, & qui humanus est, & medicus) ostende vulnera. Postea Deum ita loquentem inducit, Non cogo te in medium prodire theatrum, ac multos adhibere testes: mihi soli dic peccatum tuum priuatim, vt sanem vlcus. Dicemusne Chrysoftomum eò progredi temeritatis, quum hæc & similia scribit, vt conscientias hominum liberet his vinculis quibus diuina Lege constringuntur? Minimè verò. sed quod Dei verbo intelligit nequaquam esse præscriptum, exigere ceu necessarium non audet.

9 Verùm, vt res tota planior & expeditior fiat, primùm bona fide referemus quod genus cõfessionis verbo Dei nobis traditum sit: deinde & eorum commenta subiiciemus, non quidem omnia (quis enim immensum illud mare exhauriret?) sed ea dũtaxat quibus summã arcanæ suæ confessionis complectuntur. Hic commemorare piget quàm frequẽter vetus interpres verbũ Cõfiteri reddiderit pro laudare, quod rudissimis idiotis vulgatũ est: nisi quod eorũ audaciã traduci expedit, dum ad tyrannicũ suũ edictũ transferunt quod de laudibus Dei scriptum erat. Vt confessionem probẽt valere ad exhilarãdas mẽtes, obtrudũt illud Psalmi, In voce exultationis & cõfessionis. Atqui si talis metamorphosis valeat, quodlibet nobis ex quolibet nasceretur. Verùm quãdo ita illos depudit, meminerint pii lectores iusta Dei vindicta in reprobam mentem fuisse cõiectos, quò magis detestabilis esset eorum audacia. Quòd si nobis in simplici Scripturæ doctrina acquiescere liber, periculum non erit nequis talibus fucis nobis illudat. Illic enim vna præscribitur confitendi ratio, nempe, quando Dominus est qui peccata remittit, obliuiscitur, delet: huic peccata nostra vt confiteamur, veniã obtinendæ causa. Ille medicus est: vulnera igitur nostra illi exponamus. Ille læsus est & offensus: ab illo pacem petamus. Ille est cordium cognitor, & cogitationum omnium cõsciũs: coram ipso corda nostra effundere properemus. Ille est denique qui peccatores vocat, ad ipsum accedere ne moremur. Peccatũ meum, inquit *Psal. 32. b. 5* David, cognitum tibi feci, & iniustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino: & tu remisisti iniquitatem cordis mei. Talis est altera ipsius Davidis confessio, Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. *Psal. 51. a. 1* Talis & Danielis, Peccauius Domine, peruersè egimus, impietates fecimus, & rebelles fuimus declinando à mandatis tuis. Et alia quæ passim in Scripturis occurrunt: quarum recitatio volumen fere impleret. Si confitemur peccata nostra (inquit Iohannes) fidelis est Dominus, vt remittat nobis peccata nostra. Cui confiteamur? ipsi scilicet, hoc est, si afflicto & humiliato corde coram ipso procidamus, si apud ipsum nos ex animo accusantes & damnantes, bonitate eius & misericordia absolui petamus.

10 Qui animo & coram Deo hæc confessionem amplexus fuerit: habebit haud dubiè & linguam ad confessionem paratam,

quoties opus fuerit apud homines Dei misericordiam prædicare: neque tantum ut vni & semel & in aurem cordis secretum infunderet: sed sapius, sed palam, sed toto orbe audiente, ingenuè & suam ignominiam, & Dei magnificentiam ac decus commemoret. In hunc modum quum Dauid à Nathan argueretur, conscientia aculeo punctus, peccatum & coram Deo & coram hominibus confitetur. Peccaui, inquit, Domino, hoc est, iam nihil excuso, non tergiversor quominus peccatorem me omnes iudicent, & quod clam Domino esse volui, hominibus quoque ipsis patefiat. Arcanam ergo illam confessionem, quæ Deo fit, sequitur voluntaria apud homines confessio, quoties id vel diuinæ gloriæ, vel humiliationis nostræ interest. Hac ratione instituit Dominus olim in populo Israelitico, ut præeunte verbo à Sacerdote, populus suas iniquitates palam in templo confiteretur. Siquidem hoc adminiculum illis necessarium esse prouidebat, quo vnusquisque melius adduceretur ad iustam sui recognitionem. Et æquum est ut miseræ nostræ confessione, bonitatem ac misericordiam Dei nostri inter nos & coram toto mundo illustremus.

II Hoc verò confitendi genus & ordinarium esse in Ecclesia conuenit, & tunc extra ordinem singulari modo vsurpari, si quando populum communi aliquo delicto obstringi contigerit. Huius secundi generis exemplum habemus in solenni illa confessione, qua populus vniuersus auspiciis ductuque Esdræ & Nehemiæ defungitur. Nam quum exilium illud diuturnum, vrbis, ac templi excidium, religionis dissipatio, communis omnium defectionis fuisset pœna, non poterant liberationis beneficium ut par erat agnoscere, nisi se ante reos peragerent. Neque refert si in vna congregatione pauci aliqui interdum sint insontes. quando enim membra sunt languidi ac malè affecti corporis, non debêt sanitatem iactare. Imò fieri non potest quin aliqua labe contracta aliquid ipsi etiam culpæ sustineant. Ergo quoties vel peste, vel bello, vel sterilitate, vel alia qualibet calamitate affligimur: si officii nostri est ad luctum, ad ieiunium, & alia reatus signa confugere: ipsa confessio, ex qua alia omnia dependent, minimè est negligenda. Ordinariam illam, præterquam quòd ore Domini commendata est, nemo sanus, expensa eius vtilitate, improbare audeat. Nam quum in omni sacro conuentu sistamus nos in conspectum Dei & Angelorum: quod erit aliud initium actionis nostræ, quàm indignitatis nostræ recognitio? Atqui illa, inquires, fit qualibet precatione: quoties enim precamur veniam, peccata nostra confitemur. fateor. At si consideres quanta sit nostra vel securitas, vel somnolentia, vel fœcordia, concedes mihi salutare fore institutum, si solenni aliquo confitendi ritu Christiana plebs ad humiliationem exerceatur. Tametsi enim ceremonia quam Dominus Israelitis præcepit, ex Legis pædagogia erat: res tamen ipsa aliquo modo ad nos quoque pertinet. Et sanè videmus hunc morem in Ecclesiis bene moratis cum

eum fructu obseruari, vt singulis diebus Dominicis minister formulam confessionis suo & populi nomine concipiat, qua reos omnes iniquitatis peragit, & veniam à Domino precatur. Denique hac clauē tam singulis priuatim, quàm omnibus publicè aperitur ad precandum ianua.

12 Duas præterea priuatæ confessionis formas Scriptura probat. Vnam quæ nostra causa fiat. quò pertinet illud Iacobi, vt alter alteri peccata confiteamur. sentit enim vt nostras infirmitates alter alteri detegentes, consilio & consolatione mutua nos iuue- *Iacob. 5. d.16*
mus. Alteram, quæ in proximi gratiam facienda est, ad ipsum placandum, & nobis reconciliandum, si qua in re nostro vitio læsus fuerit. Ac in priore quidem specie, tamerſi Iacobus neminem nominatim assignando, in cuius sinum nos exoneremus, liberum permittit defectum, vt ei confiteamur qui ex Ecclesiæ grege maximè idoneus fuerit visus: quia tamen pastores præ aliis vt plurimum iudicandi sunt idonei, potissimum etiam nobis eligendi erunt. Dico autem ideo præ aliis appositos, quòd ipsa ministerii vocatione nobis à Domino designantur, quorum ex ore erudiamur ad subigenda & corrigenda peccata, tum consolationem ex veniæ fiducia percipiamus. Quemadmodum enim mutua admonitionis & correctionis officium Christianis quidem omnibus demandatum est, ministris tamen specialiter est iniunctum: sic quum omnes mutuo nos debeamus consolari, & in fiducia diuinæ misericordiæ confirmare, videmus tamen ministros ipsos, vt de remissione peccatorum certiores reddant conscientias, testes eius ac sponsores constitui, adeò vt ipsi dicantur remittere peccata, & animas soluere. Quum audis hoc illis tribui, in vsum tuum esse cogita. Ergo id officii sui vnusquisque fidelium esse meminerit, si ita priuatim angitur & affligatur peccatorum sensu vt se explicare nisi alieno adiutorio nequeat, non negligere quod illi à Domino offertur remedium: ne ipse vt ad se subleuandum priuata confessione apud suum pastorem viatur: ac ad solatia sibi adhibenda priuatam eius operam imploret, cuius officium est & publicè & priuatim populum Dei Euangelica doctrina consolari. Verùm ea moderatione semper vtendum est, ne vbi Deus nihil certum præscribit, conscientia certo iugo alligentur. Hinc sequitur, eiusmodi confessionem liberam esse oportere, vt non ab omnibus exigatur, sed iis tantum commendetur qui ea se opus habere intelligent. Deinde ne hi ipsi qui illa vtuntur pro sua necessitate, ad enumeranda omnia peccata vel præcepto aliquo cogantur, vel arte inducantur: sed quoad interesse sua putabunt, vt solidum consolationis fructum referant. Hanc Ecclesiis libertatem non modò relinquere, sed tueri quoque & fortiter vindicare debent fidei Pastores, si volunt & tyrannidem abesse à suo ministerio, & à populo superstitionem.

13 De altera autem loquitur Christus apud Matthæum, Si of- *Matth. 5. d.23*

fers munus tuum ad altare , & ibi recordatus fueris quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum, & abi, priùsque reconciliare fratri tuo : & tunc veniens offeres munus tuum. Sic enim facienda est charitas quæ nostra culpa diffilierit, culpam quam admisimus agnoscendo & deprecando . Sub hoc genere comprehenditur eorum confessio qui vsque ad totius Ecclesie offensionem peccarunt. Nam si tanti priuatam vnus hominis offensam æstimat Christus , vt à sacris arceat eos omnes qui in fratres aliquid peccarunt , donec iusta satisfactione redierint in gratiam : quantò maior est ratio vt qui Ecclesiam læsit malo aliquo exemplo , eam sibi culpæ agnitione reconciliet ? Ita receptus est Corinthius ille in communionem, quum se obsequentem correptioni præbuisset. Hæc etiam forma confitendi in veteri Ecclesia fuit: quemadmodum & Cyprianus meminit. Pœnitentiam, inquit , agunt iusto tempore : deinde ad exomologesin veniunt , & per manuum impositionem Episcopi & cleri , ius communionis accipiunt. Aliam confitendi vel rationem vel formam Scriptura profus ignorat. neque nostrum est adstringere nouis vinculis conscientias , quas in seruitutem redigere Christus seuerissimè vetat. Interim quin sistant se Pastori oues , quoties sacram Cœnam participare volunt, adeò non reclamo , vt maximè velim hoc vbique obseruari. Nam & qui habent impeditam conscientiam, referre inde possunt singularem fructum : & qui admonendi sunt, monitionibus locum ita præbent , modò semper absit tyrannis & superstitio.

14 In tribus illis confessionis generibus potestas clauium locum habet , vel quum solenni recognitione vitiorum suorum veniam deprecatur tota Ecclesia : vel quum priuatus, qui aliquo notabili delicto commune offendiculum peperit , pœnitentiam suam testatur : vel quum is qui ob conscientie inquietudinem ope ministri indiget, suam illi infirmitatem aperit. Tollendæ vero offensionis diuersa est ratio : quia etsi tunc quoque conscientie paci consulitur, præcipuus tamen finis est vt sublato odio inter se vniantur animi vinculo pacis. Sed fructus ille quem dixi minimè speruendus est , quòd libentiùs confiteamur peccata nostra. Quum enim tota Ecclesia velut coram Dei tribunali adstat, ream se confiteretur , vnum refugium habet in Dei misericordia: non vulgare aut leue solatium est habere illic præsentem Christi legatum , reconciliationis mandato præditum , à quo denunciari sibi absolutionem audiat. Hic utilitas clauium meritò commendatur , quum ritè , quo ordine & qua religione decet, ista peragitur legatio. Similiter quum is qui se ab Ecclesia quodammodo alienauerat , restituitur in fraternam vnitatem accepta

Mat. 18

c. 19

Ioh. 20.

c. 23

venia, quantum beneficium est quòd sibi ab iis ignosci intelligit quibus dixit Christus , Quibuscunque remiseritis peccata in terris , remissa iu cælo erunt? Nec minoris efficacis aut fru-

ctus

Etus est priuata absolutio, vbi ab iis petitur qui singulari remedio ad infirmitatem suam subleuandam opus habent. Accidit enim non rarò vt qui generales promissiones audit, quæ ad totam fidelium congregationem destinantur, maneat nihilominus in aliqua dubitatione, ac velut remissione nondum impetrata, inquietum adhuc animum habeat. Idem si pastori suo secretum animi vulnus aperuerit, atque illam Euangelii vocem peculiariter ad se directam audierit, Remittuntur tibi peccata tua, confide: animum confirmabit ad securitatem, illaque quæ prius æstuabat trepidatione liberabitur. At verò quum de clauibus agitur, semper cauendum est ne facultatem aliquam somniamus ab Euangelii prædicatione separaram. Alio iterum loco plenius hæc res explicanda erit, vbi de Ecclesiæ regiminè agetur: atque illic videbimus verbo alligatum esse quicquid iuris ad ligandum vel soluendum Christus Ecclesiæ suæ contulit. Hoc tamen in ministerio clauium maximè verum est, cuius tota vis in eo posita est vt Euangelii gratia, per eos quos Dominus ordinauit, fidelium animis publicè ac priuatim obfignetur: quod fieri, nisi sola prædicatione, nequit.

Mat. 9.

a. 2

15 Quid Romanenses theologi? Statuunt vt omnes vtriusque sexus, statim atq; ad discretionis annos peruenerint, semel ad minimum quotannis confiteantur omnia sua peccata proprio sacerdoti: nec peccatum dimitti nisi confitendi votum firmiter conceptum fuerit. quod votum nisi oblata facultate persolutum fuerit, iam nullum patere paradisi ingressum. Sacerdotem verò potestatem habere clauium, quibus peccatorem soluat ac liget. quia non fit irritum Christi verbum, Quodcunque ligaueritis, &c. De hac verò potestate pugnaciter inter se belligerantur. Alii dicunt, vnicam esse clauem in essentia, scilicet potestatem ligandi & soluendi: scientiam ad bonū quidem vsum requiri, sed tantum instar accessorii esse, non essentialiter cohærere. Alii, quia videbant hanc nimium effrænatam licentiam, duas claues recēserunt, discretionem & potestatem. Alii rursus, quum tali moderatione cohiberi sacerdotum improbitatem viderent, alias claues excuderunt, auctoritatem discernendi, qua in definiendo vterentur: & potestatem, quam executione suæ sententiæ exercerent: scientiam accedere velut consiliarium. Istud autem ligare & soluere non audent interpretari simpliciter, peccata remittere & delere: quia Dominum clamantem audiunt apud Prophetam, Ego sum, & non alius præter me. ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas Israel. Sed dicunt Sacerdotis esse pronuntiare qui ligati sint aut soluti, & declarare quorū remissa aut retēta sint peccata: declarare autem, vel per confessionē, quā absoluit & peccata retinet: vel per sententiā, quum excōmunicat, & recipit ad Sacramentorum cōmunionem. Demum, quū intelligūt nondū se hoc nodo explicari, quin semper obiici possit, indignos sæpe ligari & solui à suis Sacerdotibus,

c. Omnis

vtrius-

que sex.

De sum-

ma trini-

tate & fi-

de catho-

li. decre-

tū est In-

nocentiū

in concil-

lio Late-

ranē. Re-

fertur li.

4. Sentē.

disti. 14.

cap. 2. Lo-

bro 4.

Sēt. dif.

18. ca. 2.

Mat. 18.

c. 19

1. cor. 43.

b. 11. &

d. 25

qui propterea non ligentur aut solvantur in cælo : quod vltimum refugium est , respondent, collationem clauium cum limitatione accipiendam esse: quòd Christus promiserit, apud tribunal suum approbatum iri sacerdotis sententiam, quæ iustè prolata fuerit, secundùm quod merita ligati aut soluti postulabant. Porrò has claues omnibus sacerdotibus à Christo datas esse, quæ illis ab Episcopis in promotione conferuntur : sed liberum vsũ penes eos duntaxat esse qui muneribus Ecclesiasticis funguntur : apud excommunicatos & suspensos manere quidem ipsas claues, sed rubiginosas ac ligatas. Et qui hæc dicunt, modesti ac sobrii iure videri possint præ aliis, qui sub noua incude nouas claues fabricati sunt quibus thesaurum Ecclesiæ obserari tradunt: quas postea suo loco excutiemus.

16 Ad singula paucis respondebo. Taceo autem ad præsens quo iure quæue iniuria fidelium animas suis legibus obstringat: quando id tuo loco dispicietur. Quòd autem legem imponunt de omnium peccatorum enumeratione : quòd peccatum dimitti negant nisi sub conditione, si votum confitendi firmiter conceptum fuerit: quòd nullum superesse ingressum Paradisi garrunt, si facultas confitendi neglecta fuerit: istud verò nullo modo ferendum est. Omniãne peccata enumeranda sunt? At Dauid, qui secum probè (vt arbitror) meditatus erat peccatorum confessionem, tamen exclamabat, Errores quis intelliget? Ab occultis meis munda me Domine. Et alibi, Iniquitates meæ transierunt super caput meum, & sicut onus graue, grauatae sunt vltra vires meas. Nimirum intelligebat quanta esset peccatorum nostrorum abyssus, quàm multæ scelerum facies, quot capita ferret, & quàm longam caudam traheret hæc hydra. Non ergo ad recensendum catalogum se conferebat: sed è profundo malorum clamabat ad Dominum, Obrutus sum, sepultus sum & suffocatus: inferorum portæ circumdederunt me, immersum alto puteo, deficientem & moribundum manus tua extrahat. Quis suorum peccatorum nunc supputationem cogitet, vbi Dauidem videt suorum numerum inire non posse?

17 Hac carnificina plusquam crudeliter diuexatae sunt eorum animæ qui aliquo Dei sensu afficiebantur. Principiò sese vocabant ad calculum, peccata in brachia, in ramos, in ramusculos, in frondes, iuxta istorum formulas dissecabant. tum appendebant qualitates, quantitates, circumstantias, atque aliquantulum quidem res procedebat. Vbi verò longiùs progressi fuerant, cælum vndique & vndique pontus: nullus portus, nulla statio. quo plura transmiserant, maior semper congeries oculis ingerebatur: imò verò velut altæ moles assurgebant: nec spes vlla, vel saltem post longas ambages, euadendi apparebat. Hærebant itaque inter sacrum & saxum: nec alius tandem exitus reperiēbatur quàm desperatio. Ibi sæui isti carnifices, vt vulnera leuarent quæ fecerant, fomenta quædam adhibuerunt: vt faceret scilicet quisque quod in se esset. Sed

nouæ

Psal. 19.

d. 13

Psal. 38.

4. §

noxe rursus curæ obstrepebant, imò noui cruciatus excoriabant miseræ animas : Non satis temporis impendi, non iusta opera incubui, multa per negligentiam præterii, & obliuio quæ ex incuria prouenit, non est excusabilis. Suggerebantur adhuc alia pharmaca quæ eiusmodi dolores demulcebant: Age negligentia tuæ pœnitentiam, modò supina non sit, condonabitur. Verùm omnia ista cicatricem obducere non possunt : nec tam mali sunt leuamenta quàm venena melle oblita, ne sua acerbitate primum gustum offendant : sed in intima penetrent, antequam sentiantur. Urget ergo semper terribilis illa vox, & auribus insonat, Confitere omnia peccata tua: nec potest horror iste pacari nisi certo solatio. Hic cogitent lectores quàm possibile sit ad rationem vocare totius anni acta, & quid singulis diebus peccarint colligere : quando experientia vnumquenque conuincit, vbi ad vesperam excutienda sunt vnus tantùm diei delicta, memoriam confundi : tanta se turba & varietas ingerit. Neque enim de crassis & stupidis hypocritis loquor, qui, tribus vel quatuor grauioribus animaduersis, defunctos se putant, sed de veris Dei cultoribus, qui postquam se examine peracto obrui vident, addunt etiam illud Iohãnis, Si cor nostrum arguit nos, maior est Deus corde nostro. itaque expauescunt ad iudicis illius conspectum, cuius cognitio sensum nostrum longè superat.

18 Quòd autem bona pars orbis talibus blandimentis, quibus tam exitiale venenum temperabatur, acquieuit, non id factum est quòd Deo satisfactum crederet, aut sibi etiam planè satisfaceret: sed vt, quasi in medio mari fixa anchora, paulum interquiesceret à nauigatione, vel quasi fessus & fatiscens viator, in via decumberet. In facienda eius rei fide non laboro. Sibi enim quisque testis apud se esse potest. Dicam in summa qualis lex illa fuerit. Primum simpliciter est impossibilis. itaque non nisi perdere, damnare, confundere, in ruinam & desperationem conicere potest. Deinde peccatores, à vero peccatorum suorum sensu abductos, hypocritas facit, Deique ac sui ipsorum ignorantes. Siquidem, dum in peccatorum enumeratione toti occupantur, interim obliuiscuntur latentem illam vitiorum lernam, occultas suas iniquitates, & interiores sordes, quarum potissimum notitia miseriam suam reputare debuerant. At certissima erat confessionis regula, tantam mali nostri abyssum agnoscere ac fateri, quæ sensum quoque nostrum superet. Hac regula videmus compositam Publicani confessionem, Domine propitius esto mihi peccatori. Quasi diceret, Quantum quantus sum, totus sum peccator, nec ipsani peccatorum meorum magnitudinem aut mente aut lingua assequi possum: abyssus misericordiae tuæ hanc peccati abyssum absorbeat. Quid, inquires: ergone confitenda non sunt singula delicta? ergo nulla confessio Deo accepta, nisi duobus istis verbis conclusa, Peccator sum? Imò verò danda potius opera vt quantum in nobis est totum

I. Iohã. 7.
d. 20

Luc. 18.
c. 13

cor effundamus coram Domino : nec modò nos peccatores vno verbo fateamur , sed vt tales nos verè & ex animo agnoscamus : quanta sit & quàm varia peccatorum labes , tota cogitatione recognoscamus : non modò nos immundos , sed qualis sit & quanta , quàmque in multis partibus nostra immundities : non modò debitores , sed quantis debitis grauari , & quot nominibus obstricti : non modò vulneratos , sed quàm multis & lethalibus plagis faucii simus. Hac tamen recognitione quum se totum peccator coram Deo effuderit , seriò ac sincerè cogitet plura adhuc restare , ac profundiores esse malorum suorum recessus quàm quos penitus excutere possit.

Psal. 19.
d. 13

Atque adeò exclamèt cum Dauide , Errores quis intelligit ? ab occultis meis munda me Domine. Iam verò quòd affirmant non dimitti peccata , nisi voto confitendi firmiter concepto , & clausam esse paradisi portam ei qui facultatem confitendi sibi oblatam neglexerit , ablit vt istud eis concedamus. Non enim alia nunc est peccatorum remissio quàm semper fuit. Quotquot remissionem peccatorum à Christo obtinuisse leguntur , non leguntur in aurem sacrificuli cuiuspiam confessi. Nec sanè confiteri poterāt , vbi nec sacrificuli confessionarii erāt , nec ipsa etiam confessio. Et multis postea seculis inaudita fuit hæc confessio , quibus sine hac conditione remittebantur peccata. Sed ne quasi de re dubia longiùs disceptemus , verbum Dei apertum est , quòd

Ex ec. 18.
e. 21

æternum manet , Quotiescunque ingemuerit peccator , omnium iniquitatum eius non recordabor. Huic verbo qui aliquid audet adicere , nò peccata ligat , sed Domini misericordiam. Nam quòd contendunt non posse ferri iudicium nisi causa cognita , in promptu est solutio , temere hoc sibi arrogare qui sunt à seipsis iudices creati. Ac mirum est tam securè sibi fabricare principia quæ nemo sanæ mentis admittet. Iactant sibi ligandi & soluendi munus esse mandatum , ac si quædam esset iurisdictio quæstioni adiuncta. Porro hoc ius Apollolis fuisse incognitum tota eorum doctrina clamat. Nec verò cerrò scire soluaturne peccator , ad sacerdotem pertinet , sed ad eum à quo petitur absolutio : quando nunquam scire potest qui audit , sine iusta & integra enumeratio. Ita nulla esset absolutio , nisi ad verba eius qui iudicandus est restricta. Adde quòd tota soluendi ratio ex fide & pœnitentia constat : quæ duæ res cognitionem hominis fugiunt , vbi de altero ferenda est sententia. Sequitur ergo ligandi & soluendi certitudinem non subiici terreni iudicis arbitrio : quia minister verbi , vbi partes suas rite exquitur , non potest nisi conditionaliter absolvere : sed in gratiam peccatoris hoc dici , Quorum remisistis peccata : ne dubitent veniam , quæ promittitur ex Dei mādato & voce , in cælis fore ratam.

19 Nihil itaque mirum si auricularem istam confessionem , rem adeò pestilentem tótque nominibus Ecclesiæ noxiam , damnamus , ac sublatam è medio cupimus. Quòd si per se res esset indifferens , quando tamen nulli vsui est nec fructui , tot autem impie-

tatibus ,

ratibus, sacrilegiis, erroribus causam dedit: quis nõ protinus abolendam censeat? Recensent quidem aliquot vsus, quos vt valde fructuosos venditant: sed illos aut euentos, aut nullus protus momenti. Vnum tantum singulari prærogatiua cõmendant, erubescientiam confitentis grauem esse pœnam, qua & peccator fit in posterum cautior, & Dei vindictam auertit, seipsum puniens. Quasi non satis magna verecundia hominem humiliemus, dum ad summum illud tribunal cæleste, ad Dei, inquam, cognitionem vocamus. Egregiè verò profectum est si vnus hominis pudore peccare desinimus, Deum non erubescimus habere malæ conscientix nostræ testem. Quanquam id quoque ipsum falsissimum est. nulla enim re fieri maiorem peccandi confidentiam aut licentiam passim videre est, quàm dum, confessione sacerdoti facta, homines existimant se posse tergere os, & dicere, non feci. Nec toto solum anno fiunt ad peccandum audaciores, sed in reliquum anni tempus de confessione securi, nunquam ad Deum suspirant, nunquam ad se redeunt: sed peccata peccatis accumulunt, donec omnia, vt opinantur, simul euomant. Vbi autem euouerunt, sarcina sua exonerati sibi videntur, iudiciũque à Deo transtulisse, quod sacerdoti detulerunt: Deo obliuionem induxisse, vbi consciũ sacerdotem fecerunt. Porro quis confessionis diem lætus instare videt? quis ad confitendum alacri animo pergat? ac non potius, quasi obtorto collo in carcerem trahatur, inuitus ac reluctanti similis venit? nisi fortè ipsi sacrificuli, qui mutuis facinorum suorum narrationibus, quasi iocosis fabulis, se delicatè oblectant. Non multas chartas inficiam referendis prodigiosis abominationibus quibus scater auricularis confessio. Tantum dico, si non inconsultè fecit sanctus ille vir, qui ob vnum scortationis rumorem, confessionem ex ecclesia sua, vel potius à suorum memoria sustulit: infinitis hodie stupris, adulteriis, incestis, lenociniis, quid factò opus sit admonemur.

20 Quòd huc obtendunt potestatem clauium, & in ea regni sui proram (vt aiunt) & puppim confessionarii locant, videndum quantum valere debet. Ergo sine causa (inquiunt) datæ sunt clauis? ergo sine causa dictum est, *Quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cælis?* Frustramur ergo verbum Christi? Respondeo, grauem fuisse causam cur darentur clauis: quemadmodum & nuper exposui, & vbi de excommunicatione ageretur, explicatiùs iterum docebo. Sed quid, si vno gladio eiusmodi omnibus eorum postularis ansam præcidam, sacrificulos non esse Apostolorum vicarios nec successores? Verum istud quoque alibi tractandum erit. nunc, vnde se munire maximè volunt, arietem erigunt quo molitiones omnes suæ deiiciantur. Christus enim non antè Apostolis ligandi & soluendi potestatem fecit quàm eos Spiritu sancto donauit. Nego igitur vllis competere clauium potestatem, qui non priùs acceperint Spiritum sanctum. Nego quenquam

*Mat. 18.
c. 18.*

clauibus uti posse nisi præeunte docentéque Spiritu sancto, & dictante quid agendum sit. Spiritum sanctum habere se illi nugantur: sed re ipsa negat. nisi fortè Spiritum sanctum rem esse vanam & nihili fingunt, ut certè fingunt: sed illis non crederetur. Atque hæc quidem machina in vniuersum subuertuntur, ut cuiuscunque ostiæ clauem se habere iactent, semper interrogandi sint habeantne Spiritum sanctum, qui clauium est arbiter & moderator. Si habere se respondeant, rursus interpellandi sunt an errare possit Spiritus sanctus. Istud diuertè profari non audebunt, tamen obliquè sua doctrina insinuant. Inferendum ergo erit, nullos sacrificulos habere clauium potestatem, qui passim sine delectu soluunt quæ ligari Dominus voluerat, ligant quæ solui iusserat.

21 Quando clarissimis experimentis euinci se vident, quòd dignos & indignos promiscuè soluunt & ligent, potestatem usurpant sine scientia. Et quanquam negare non audent ad bonum usum requiri scientiam, potestatem tamen ipsam malis dispensatoribus traditam scribunt. Atqui hæc potestas est, Quodcunque ligaueris aut solueris in terra, erit in cælis ligatum aut solutum. Aut promissum Christi mentiri oportet, aut bene ligat & soluunt qui sunt hac potestate præditi. Nec est quòd tergiuersentur, Christi dictum limitari secundum eius merita qui ligatur aut soluitur. Et nos etiam fatemur nec ligari nec solui posse nisi dignos qui ligentur aut soluantur. Sed habent Euangelii nuntii & Ecclesia verbum quo dignitatem hanc metiantur. In hoc verbo nuntii Euangelii possunt omnibus remissionem peccatorum in Christo polliceri per fidem: possunt damnationem edicere in omnes & super omnes qui Christum non amplectuntur. In hoc verbo Ecclesia pronuntiat, scortatores, adulteros, fures, homicidas, auaros, iniquos partem in regno Dei non habere: talesque certissimis vinculis ligat. Eodem verbo soluit quos respicientes consolatur. Sed quæ erit isthæc potestas nescire quid ligandum sit aut soluendum? ligare autem non posse aut soluere, nisi scias? Cur ergo dicunt se absoluere autoritate sibi data, quum incerta sit absolutio? quòd nobis imaginaria hæc potestas, si nullus sit vsus? Iam autem habeo, aut nullum esse, aut tam incertum esse ut pro nullo habendus sit. Quum enim fateatur bonam esse sacerdotum partem qui non rite utantur clauibus, potestatem verò sine legitimo vsu inefficacem: quis mihi fidem faciet, eum à quo soluo bonum esse clauium dispensatorem? quòd si malus est, quid aliud habet quàm friuolam istam dispensationem? Quid in te ligandum sit aut soluendum, nescio, quando iusto clauium vsu careo: sed si mereris, te absoluo. Ac tantundem posset, non dico laicus (quando id æquis auribus non ferrent) sed Turca, aut Diabolus. Id enim est dicere, Verbum Dei non habeo, certam soluendi regulam: sed autoritas mihi data est te absoluendi, si ita sunt tua merita. Videmus igitur quorsum spectarint, quum diffinierunt, clauem esse autoritatem

discer-

1. Cor. 6.
b. 9.

discernendi, & executionis potestatem: scientiam accedere consiliarium, & instar consilii ad bonum vsum esse. Nempe libidinose, licenter, sine Deo & verbo eius voluerunt regnare.

22 Si excipiat quispiam, legitimos Christi ministros non minus perplexos fore in suo officio, quia absolutio quæ à fide pendet semper ambigua erit: deinde nullum peccatoribus aut frigidum solatium fore, quia minister ipse qui idoneus iudex non est eorum fidei, de eorum absoluteione certus non est: in promptu est solutio. Dicunt enim illi, non remitti à sacerdote peccata nisi quorum ipse est cognitor. ita secundum eos remissio ex sacerdotis iudicio pendet. qui nisi prudenter discernat quinam venia digni sint, tota actio cassa est ac irrita. Denique potestas de qua loquuntur, iurisdicctio est examini annexa, ad quod restringitur venia & absolutio. In hac parte nihil firmum reperitur: imò profunda est abyssus: quia ubi integra non est confessio, mutila etiam est spes veniæ. deinde sacerdos ipse suspensus hæreat necesse est, dum nescit an bona fide enumeret peccata sua mala: postremò (quæ inficitia & ruditas sacerdotum est) maior pars ad hoc munus exercendum nihilo aptior est quam sutor ad agros colendos: alii ferè omnes sibi meritò suspecti esse debent. Hinc igitur perplexitas & dubitatio de absoluteione papali, quòd eam fundatam esse volunt à sacerdotis persona: neque id modò, sed à cognitione, ut tantum de rebus delatis, quæ sitis & compertis iudicet. Iam si quis à bonis istis doctoribus quærat, reconcilietur ne Deo peccator peccatis quibusdam remissis, non video quid respondeant: nisi quòd fateri cogentur infructuosum esse quicquid pronuntiat sacerdos de remissis peccatis, quorum recitationem audierit, quandiu alia non eximuntur à reatu. Ex parte consistentis, quàm perniciofa anxietas conscientiam deuinctam teneat, hinc patet, quòd dum recumbit in sacerdotis discretionem, ut loquuntur, nihil ex verbo Dei statuere potest. Ab his omnibus absurdis libera & immunis est doctrina quam tradimus. Conditionalis enim est absolutio ut confidat peccator sibi propitium esse Deum, modò syncerè in Christi sacrificio expiationem quærat, & acquiescat oblatae sibi gratiæ. Ita errare non potest qui pro officio præconis, quod sibi ex Dei verbo dictatum est, promulgat. Peccator verò certam & liquidam absoluteionem amplecti potest, ubi simplex illa conditio apponitur de amplexanda Christi gratia, secundum generalem illam magistri ipsius regulam, quæ impiè spreta in papatu fuit, Secundum fidem tuam fiat tibi.

*Matt. 9.
d. 29*

23 Quàm insulse misceant quæ de clauium potestate docet Scriptura, promisi me alibi dicturum: & locus erit oportunior in tractando regimine Ecclesiæ. meminerint tamen lectores præposterè ad auricularem & secretam confessionem torqueri quæ parim de Euangelii prædicatione, partim de excommunicatione à Christo dicta sunt. Quare dum obiiciunt, ius soluendi datum esse

Apostolis, quod sacerdotes exerceant, peccata sibi agnita remittendo, falsum & friuolū principium sumi palàm est: quia absolutio quæ fidei seruit, nihil aliud est quàm testimoniā veniæ ex gratuita Euangelii promissione sumptum. altera autem quæ ex disciplina Ecclesiæ pendet, nihil ad secreta peccata, sed ad exemplum magis pertinet, vt tollatur publica Ecclesiæ offensio. Quòd autem hinc inde testimonia corradunt quibus probent non sufficere vel soli Deo vel laicis confiteri peccata, nisi sacerdos sit cognitor, putida ac pudèda est eorū diligētia. Nam si quādo peccatoribus suadent vetusti patres vt se exonerēt apud suū pastorem, de recitatione accipi non potest quæ tunc in vsu nō fuit. Deinde, vt sinistri fuerunt Lombardus & similes, videntur data opera libris adulterinis fuisse addiēti, quorū prætextu deciperent simplices. Rectè quidem fatentur, quia pœnitentiā semper comitatur solutio, nullum propriè vinculum manere vbi quis pœnitētiā tactus est, quanuis nondum confessus fuerit: ideòque tunc sacerdotem non tam remittere peccata quàm pronūtiare & declarare remissā esse. Quanquam in verbo Declarādi crassum errorem insinuant, ceremoniam subrogantes in locum doctrinæ. Quòd autem attexūt, in facie Ecclesiæ absolui qui iam coram Deo veniam adeptus erat, intempetiue trahunt ad peculiarem cuiusque vsu, quod iam diximus communi disciplinæ esse destinatum, vbi tollenda est grauioris & notæ culpæ offensio. Sed paulò pòst moderationem peruertunt & corrumpunt, addentes alium modum remittendi: nempe cum in iunctione pœnæ & satisfactionis, in quo suis sacrificiis ius arrogant dimidiandi quod Deus vbique insolidum nobis promisit. Quum enim simpliciter pœnitētiā & fidem exigat, partitio hæc vel exceptio prorsus sacrilega est. Perinde enim valet acti sacerdos, tribuni personam sustinens, Deo intercederet, nec vellet Deū pati mera sua liberalitate in gratiam recipere nisi qui ad tributium subsellium prostratus iacuerit, illi cque sit mulētatus.

24 Tota hac summa redit. si Deum facere velint confessionis huius fictitiæ authorem, eorum vanitatem coargui: sicuti monstrauit falsarios in paucis quos citant locis. Quum verò palàm sit Legem esse ab hominibus impositrā, dico & tyrannicā esse & cum Dei iniuria latam, qui verbo suo conscientias astringens, vult ab hominum imperio solutas esse. Iam quum ad obtinendam veniam necessitas eius rei præscribitur quam Deus voluit esse liberam, dico sacrilegium esse minimè tolerabile. quia nihil Deo magis proprium, quàm peccata remittere, in quo nobis sita est salus. Adhæc ostendi inuectam demum fuisse hanc tyrannidem, quum fœda barbarie oppressus esset mundus. Docui præterea legem esse pestiferam quæ vel in desperationem præcipitat miseris animas, vbicunque viget Dei timor: vel, vbi est securitas in ambus blanditiis demulcens, magis hebetat. Postremò exposui quascunque asserunt mitigationes non aliò tendere nisi vt inuoluant, obscuro-

obscurant ac deprauent puram doctrinam, fucosis autem coloribus impietates tegant.

25 Tertium locum satisfactioni in pœnitentia assignant, de qua quicquid blaterant, vno verbo subuerti potest. Dicunt non sufficere pœnitenti à præteritis malis abstinere, & mores in melius commutare, nisi de iis quæ facta sunt satisfaciat Deo. Esse autem multa adminicula, quibus peccata redimamus: lachrymas, ieiunia, oblationes, charitatis officia. Iis Dominum propitiandum, iis debita iustitiæ Dei persoluenda, iis compensanda delicta, iis veniam emerendam. quanuis enim largitate misericordiæ culpam remiserit, pœnam tamen retinere disciplina iustitiæ hanc esse pœnam quæ satisfactionibus redimenda sit. In hanc tamen summam recidunt omnia, nos quidem à Dei clementia delictorum veniam impetrare, sed intercedente merito operum, quibus peccatorum noxa compensetur, quo debita iustitiæ Dei satisfactio persoluarur. Talibus mendacis oppono gratuitâ peccatorum remissionem, quam nihil in Scriptura clarius prædicatur. Primum, quid est remissio nisi meræ liberalitatis donum? Non enim remittere dicitur creditor, qui antapocha testatur sibi numeratam pecuniam: sed qui nulla solutione, vtrò sua beneficentia nomē expungit. Cur deinde Græcis additur, nisi ad tollendam omnem satisfactionis opinionem? Qua igitur confidentia suas satisfactiones adhuc erigunt, quæ tam valido fulmine prosternuntur: Quod autem? quum Dominus per Iesaiam clamat, Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non ero memor: annou aperte denuntiat, causam & fundamentum remittendi à sola sua bonitate se petere? Præterea quum Scriptura vniuersa testimonium Christo deferat, quòd per nomen eius sit accipienda peccatorum remissio, nõnne alia omnia nomina excludit? Quomodo igitur per satisfactionum nomen accipi docent? Neque verò hoc se dare satisfactionibus negent, etiam si ipsæ intercedant quasi subsidia. Nam quòd Scriptura ait Per nomen Christi, intelligit nihil nos afferre, nihil nostrum prætere, sed sola Christi commendatione niti. quemadmodum Paulus asserens, quòd Deus erat mundum sibi in Christo reconcilians, non imputans propter ipsum hominibus delicta, modum rationemque mox subicit, quia pro nobis factus est peccatum qui peccati expers erat.

26 Verùm qua sunt peruersitate, & peccatorum remissionē, & reconciliationem fieri semel dicunt, quum in gratiam Dei per Christum in Baptismo recipimur: post baptismum, resurgendum esse per satisfactiones. sanguinem Christi nihil prodesse, nisi quantum per clauas Ecclesiæ dispensatur. Nec de re dubia loquor, quum suam impuritatem clarissimis scriptis prodiderint: nec vnus aut alter, sed vniuersi scholastici. Nam ipsorum magister, postquam Christum in ligno pœnam peccatorum soluisse, iuxta Petri doctrinam, confessus est: subiuncta illico exceptione sententiam

Libro 4.
Sen. dist.
10. c. 4. c.
non suff.
ficat. de
pontif. c.
med. ea-
dem dist.
c. nullus.
eadē di-
stinct.

Ies. 5. 2. a.
3
Rom. 5.
b. 8
Colos. 2.
c. 14
Tu. 3. b 5
Ies. 43.
d. 25

Act. 10.
8. 43

2. Cor. 5.
d. 19

Libro 3.
Sen. di-
stinct. 9
1. Petr. 2.
d. 24
2. Tim. 1.
c. 2

illam corrigit, quòd in Baptifimo omnes peccatorum pœnæ temporales relaxantur: fed post baptifmum, pœnitentiæ beneficio minorantur: vt ita fimul cooperetur crux Chrifti & noftra pœnitentia. Sed longè aliter Iohannes, Si quis peccauerit, ait, habemus aduocatum apud Patrem, Iefum Chriftum: & ipfe eft propitiatio pro peccatis noftris. Scribo vobis filioli: quia remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Certè fidelibus loquitur, quibus dum Chriftum proponit peccatorum propitiationem, non aliam effe fatisfactionè oftendit qua offensus Deus propitiari placariue poffit. Non dicit, Semel vobis per Chriftum reconciliatus eft Deus, nunc vobis alias rationes quarite: fed perpetuum facit aduocatũ, qui fua interceffione in patris gratiam nos femper reftituat: perpetuam propitiationè, qua peccata expientur. Eft enim illud perpetuò verum, quòd alter Iohannes dicebat, Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Tollit (inquam) ipfe non alius. hoc eft, quando ipfe folus eft Agnus Dei, folus quoque oblatio eft pro peccatis, folus expiatio, folus fatisfactio. Nam quum ius & potestas ignofcendi propriè cõpetat in Patrem, vbi à Filio distinguitur, vt iam vifum eft: in altero gradu Chriftus hic locatur, quòd pœnam nobis debitam in fe transferens, reatum noftrum deleuerit coram Dei iudicio. Vnde fequitur, non aliter nos fore participes expiationis à Chrifto peractæ, nifi apud eum refideat honor ille quem fibi rapiunt qui Deum placare tentant fuis compensationibus.

27 Ac duo hîc perpèdere conuenit: vt integer & illibatus fuis honor Chrifto feruetur: vt confcientiæ de peccati venia fecuræ, pacem apud Deum habeant. Iefaias ait, Patrem pofuiffe in Filium noftras omnium iniquitates, vt liuore eius fanemur. Quòd aliis verbis repetens Petrus ait, Chriftum pertuliffe in corpore fuo peccata noftra fuper lignum. Paulus fcribit damnatum effe peccatum in eius carne, quum pro nobis peccatum factus eft: hoc eft vim & maledictionem peccati in eius carne interemptam, quum in hofciam datus eft, in quam tota peccatorum noftrorum moles, cum fua maledictione & execratione, cum horrendo iudicio Dei, & mortis damnatione, reiiceretur. Hic nequaquam audiuntur nugamenta illa: quòd post initialem purgationem, paffionis Chrifti efficaciam non aliter noftrum vnusquisque fentiat quàm pro fatisfactoriæ pœnitentiæ modo: fed ad vnicam Chrifti fatisfactionem, quoties lapfi fuerimus, reuocamur. Nunc tibi peffilentes eorum nãnias propone. Gratiam Dei in prima peccatorum remiffione folam operari: fi poftea ceciderimus, ad fecundam veniam impetrandam opera noftra cooperari. Hæc fi locum habeant, ànne quæ Chrifto fuperiùs funt attributa, illi falua manent? Immanè quantum hæc differunt, iniquitates noftras pofitas effe in Chrifto vt in ipfo expiarentur, & noftris operibus expiari: Chriftum effe propitiationem pro peccatis noftris, & Deum operibus propitiandum. Quòd fi de pacificanda confcientia agitur: quæ ifta erit

2. Iohan.
2. a. 2, &
b. 12

Iohan. 1.
c. 36

Iefa. 53.
a. 4, & b.
6
1. Petr. 2.
d. 24
Rom. 8.
a. 3
Galat. 3.
b. 13

erit pacificatio, si audiat peccata redimi satisfactionibus? quando tandem illi satisfactionis modus constare poterit? Ergo semper dubitabit an Deum habeat propitium, semper æstuabit, semper horrescet. Nam qui leuibus satisfactiunculis acquiescunt, nimis contemptim iudicium Dei æstimant: & parum reputant quanta sit peccati grauitas, vt alibi dicemus. Et vt ipsis concedamus, peccata aliquot iusta satisfactione redimere, quid tamen facient vbi tot peccatis obruuntur, quorum satisfactionibus nec centum vitæ, vel si totæ in hoc sint, sufficere queant? Adde quòd loci omnes quibus asseritur peccatorum remissio, non ad cathecumenos pertinent, sed ad regenitos Dei filios, & qui in Ecclesiæ sinu fuerunt diu nutriti. Legatio illa quam tam splendidè extollit Paulus, Obsecro vos Christi nomine, reconciliamini Deo: non ad externos dirigitur, sed ad eos qui pridem regeniti fuerant. Atqui satisfactionibus valere iussis, ad Christi crucem eos ablegat. Sic quum scribit Colossensibus Christum pacificasse per sanguinem crucis quæ sunt in cælo vel in terra, non restringit hoc ad momentum quo recipimur in Ecclesiam, sed ad totum cursum extendit. Quod facile ex contextu patet, vbi dicit fideles habere redemptionem per sanguinem Christi, nempe remissionem peccatorum. Quanquam plures locos congerere superuacuum est qui subinde occurrunt.

28 Hic in asyllum confugiunt ineptæ distinctionis, Peccata quædam venialia esse, quædam mortalia: pro mortalibus grauem satisfactionem deberi: venialia facilioribus remediis purgari, oratione Dominica, aquæ benedictæ aspersione, absoluteione Missæ. Sic cum Deo ludunt & ineptiunt. Quum tamen assiduè peccata veniale & mortale in ore habeant, nondum alterum ab altero discernere potuerunt, nisi quòd impietatem & immunditiam cordis, peccatum veniale faciunt. Nos autem (quod Scriptura iusti & iniusti regula docet) peccati stipendium pronūtiamus esse mortem: & Animam, quæ peccauerit, morte dignam. Cæterum fidelium peccata venialia esse: non quia non mortem mereantur, sed quia Dei misericordia nulla est condēnatio iis qui sunt in Christo Iesu: quia non imputantur, quia venia delentur. Scio quàm iniquè doctrinam hanc nostram calumniantur. dicunt enim paradoxum esse Stoicorum, de peccatorum æqualitate: sed suo ipsorum ore nullo negotio conuincuntur. Quæro enim, annon inter ea ipsa peccata quæ mortalia fatentur, aliud alio minus agnoscant? Non igitur protinus sequitur, paria esse peccata quæ simul mortalia sint. Quum Scriptura definiat, stipendium peccati mortem esse: Legis obedientiam, esse vitæ viam: transgressionem, mortem: hanc sententiam euadere non possunt. Quem ergo satisfaciendi exitum inuenient in tanto peccatorum cumulo? si vnus diei est satisfactio peccati vnus: dum illam meditantur, pluribus se inuoluunt: quando diem nullum præterit iustissimus quisque, quo non aliquoties labatur. Ad eorum verò satisfactiones dum se accin-

gent, numerosa, vel potius innumera cumulabunt. Iam præcisa est satisfaciendi fiducia. quid morantur? quomodo adhuc de satisfaciendo cogitare audent?

29 Conantur quidem se expedire: sed aqua (vt dicitur) illis hæret. Fingunt sibi distinctionem pœnæ & culpæ: culpam remitti fatentur Dei misericordia: sed culpa remissa, pœnam restare quam perfolui Dei iustitia postulat. Ad pœnæ igitur remissionem propriè spectare satisfactiones. Quæ ista, bone Deus, delultoria leuitas? culpæ remissionem nunc gratuitam proflare consententur, quam precibus & lachrymis, aliisque omne genus præparationibus emereri subinde docent. Verùm adhuc cum ista distinctione ex diametro pugnat quicquid de peccatorum remissione in Scriptura nobis traditur. Quod tamen si satis superque existimo iam à me confirmatum, subnectam tamen quædam alia testimonia, quibus adeo constringantur tortuosi isti angues, vt ne summam quidem caudam complicare posthac queant. Hoc est testamentum nouum quod Deus in Christo suo nobiscum pepigit, Quod iniquitatum nostrarum non recordabitur. Quid his significauerit, discimus ex altero Propheta, vbi Dominus, Si iustus (inquit) à iustitiâ sua deflexerit, omnium iustitiarum eius non recordabor. Si impius ab impietate sua recesserit, omnium iniquitatum eius non recordabor. Quod se iustitiarum recordaturum negat, vti que hoc est, nullam se earum habiturum rationem, vt remuneretur. Ergo & peccatorum non recordari, est ea non postulare ad pœnam. Id ipsum alibi dicitur, proicere post tergum, delere instar nubis, demergere in profundum maris, non imputare, testumque habere. Talibus loquendi formulis nō obscure sensum suum nobis explicuerat Spiritus sanctus, si dociles aures illi accommodaremus. Certè si punit Deus peccata, imputat: si vindicat, recordatur: si ad iudicium vocat, testis non habet: si examinat, post tergum non proiecit: si inspicit, non obliterauit instar nebulæ: si ventilat, non proiecit in profundum maris. Atque in hunc modum interpretatur Augustinus claris verbis, Si textit peccata Deus, noluit aduertere: si noluit aduertere, noluit animaduerte: si noluit animaduerte, noluit punire: noluit agnoscere, maluit ignoscere. Testis ergo peccata quare dixit: vt non viderentur. Quid erat, Deum videre peccata, nisi punire? Audiamus verò & ex alio Prophetæ loco, quibus legibus peccata remittat Dominus. Si fuerint (inquit) peccata vestra vt coccinum, quasi nix albescent: & si rubuerint vt vermiculus, erunt quasi lana. Apud Ieremiã autem sic legitur, In illa die requireretur iniquitas Iacob, & non inuenietur: peccatũ Iehudah, & non erit: quia propitiabor reliquiis quas seruaui. Vis breuiter tenere quis sit verborum istorum sensus? Expende quid è conuerso sibi velit loquutiones illæ, Dominũ in facculo iniquitates colligare, in fasciculũ colligere & recõdere, stylo ferreo exarare in lapide adamantino. Nempe si vindictam repensum iri significat (quod extra

dubium

Iere. 31. f.
31 34
Ezech.
18. e. 24. f
27

Iesã. 44.
d. 22
Mab. 7.
d. 19
Psal. 32.
a. 1

Psal. 52.
a. 1

Iesã. i. e. 18
Ier. 50. d
20
Iob. 14. d
17
Osã. 13.
c. 12
Iere. 17.
a. 1

dubium est) neque etiam dubitandum est quin contrariis sententiis omnem vindictæ repensionem Dominus se remittere affirmet. Hic mihi obtestandi sunt lectores, non ut glossis meis auscultent: sed tantum ut verbo Dei locum aliquem esse sinant.

30 Quid, quæso, nobis præstitisset Christus, si adhuc pro peccatis pœna exigetur? Nam quum dicimus eum pertulisse omnia peccata nostrâ in corpore suo super lignum, non aliud significamus quàm defunctum pœna & vindicta quæ peccatis nostris debebatur. Id ipsum significantius declarauit Iesaias, quum dicit, Castigationem (siue correctionem) pacis nostræ fuisse super eum. Quid verò est correctio pacis nostræ, nisi pœna peccatis debita, & à nobis persoluenda, antequam Deo reconciliari possimus nisi vices nostras ipse subiisset? En clarè vides, Christum peccatorum pœnas sustinuisse, ut suos ab illis eximeret. Et quoties de redemptione per eum facta meminit Paulus, vocare solet ἀπολύτρωσιν, quo non simpliciter redemptionem indicat, qualiter vulgò intelligitur: sed pretium ipsum & satisfactionem redemptionis. Quæ ratione & Christum ipsum se pro nobis ἀντίλυτρον dedisse scribit. Quæ apud Dominum propitiatio est (inquit Augustinus) nisi sacrificium? Et quod est sacrificium, nisi quod pro nobis oblatum est in morte Christi? Validum autem in primis arietem nobis suppeditat quod de expiandis peccatorum noxis in Lege Mosaica præscribitur. Neque enim illic Dominus hanc aut illam satisfaciendi rationem constituit: sed totam in sacrificiis compensationem requirit. Vbi tamen alioqui diligentissimè atque exactissimo ordine omnes expiandi ritus exequitur. Quis fit autem ut nullis prorsus operibus admissa delicta procurare iubeat, sed sola in expiationem sacrificia requirat, nisi quòd ita testari vult vnicum esse satisfactionis genus, quo iudicium suum placatur? Nam quæ tum immolabant sacrificia Israelitæ, non hominum opera censebantur: sed à sua veritate, hoc est vnicò Christi sacrificio, æstimabantur. Qualem autem compensationem à nobis recipiat Dominus, paucis verbis eleganter Oseas expressit. Omnem (inquit) tolles iniquitatem ò Deus. in peccatorum remissio. Et vitulos labiorum persoluemus. in satisfactio. Scio quidem subtilius adhuc ipsos elabi, dum inter æternam pœnam & temporales distinguunt. sed quum temporalem pœnam quoduis supplicium esse tradant, quod tam de corpore quàm de anima sumit Deus, excepta modò æterna morte, parùm eos subleuat hæc restrictio. Nam superiores loci quos citauimus, hoc nominatim volunt, hæc nos cõditione recipi à Deo in gratiam, ut quicquid eramus pœnæ meriti, remittat, culpam ignoscendo. Et quoties David aut alii Prophetæ peccatorum veniam petunt, simul pœnam deprecantur. Imò diuini iudicii sensus huc eos impellit. Rursum, quum à Domino misericordiam promittunt, semper ferè ex professo de pœnis earumque remissione concionantur. Certè quum Dominus apud Ezechielem pronuntiat

1. Pet. 2.

d. 24

Iesai. 53.

b. 5

Rom. 3. e

24, 1. cor.

1. d. 30,

ephes. 1.

b. 7, co-

los. 1. b.

14, 1. tim.

2. b. 6.

Osee 14.

a. 3.

Exe. 36.

e. 22, &

f. 32

finem se imposturum Babylonico exilio, idque propter se, non propter Iudæos:gratuitum esse vtrunque satis demonstrat. Denique, si à reatu liberamur per Christum, pœnas quæ inde proueniunt cessare oportet.

31 Verùm quando & ipsi Scripturæ testimoniis sese armant, videamus qualia sint quæ ipsi obtendunt argumenta. David (inquit) de adulterio & homicidio à Propheta Nathan obiurgatus, veniam peccati accipit: & tamen morte filii, quem ex adulterio sustulerat, postea plectitur. Tales pœnas, quæ post culpæ etiam remissionem infligendæ essent, satisfactionibus redimere docemur. Hortabatur enim Daniel Nebuchadnezer vt eleemosynis peccata redimeret. Et Solomo scribit, propter æquitatem & pietatem remitti iniquitates. Alibi etiam, charitate operiri multitudinem peccatorum. Quam sententiam confirmat & Petrus. Item apud Lucam Dominus de muliere peccatrice ait, remissa esse illi peccata multa, quia dilexerit multum. Vt peruersè semper & præposterè facta Dei æstimât! At si obseruassent, (quod minimè prætereundum erat) duo esse diuini iudicii genera: longè aliam in hac Dauidis correptione vidissent pœnæ formam quàm quæ ad vltionem tendere putanda sit. Quoniam autem nostra omnium non mediocriter refert intelligere quorsum pertineant Dei castigationes, quibus in peccata nostra animaduertit, & quantum ab exemplis differant quibus impios & reprobos cum indignatione persequitur: summatim perstringere non abs re, arbitror fuerit. Iudicium vnum, docendi causa, vocemus vindictæ: alterum, castigationis. Porrò iudicio vindictæ sic intelligendus est Deus inimicos suos vlcisci, vt iram aduersus illos suam exerceat, confundat, dissipet, in nihilū redigat. Id ergo sit nobis propriè Dei vindicta, vbi punitio cum eius indignatione coniuncta est. Iudicio castigationis non ita scuit vt irascatur: nec vindicat vt perdat vel fulminet ad interitum. Vnde non est supplicium propriè aut vindicta, sed correctio & admonitio. Alterum iudicis est, alterum patris. Iudex enim quum facinorosum punit, in ipsum delictū animaduertit, & de facinore ipso pœnam expetit. Pater quum filium seueriùs corrigit, non hoc agit vt vindicet aut mulctet, sed magis vt doceat & cautiorem in posterum reddat. Paulò diuersa similitudine Chrysostomus alicubi vititur, quæ tamen eòdem recidit. Verberatur (inquit) filius: verberatur & famulus. sed hic vt seruus, quia peccauit, punitur: ille verò, vt liber & filius disciplina indigens, castigatur. Huic correptio in probationem & emendationem cedit, illi in flagella & pœnas.

32 Vt breuiter & expedite rem totam teneamus, hæc ex duabus statuatur prima distinctio. vbiunque pœna est ad vltionem, ibi maledictio & ira Dei se exerit, quam semper à fidelibus continet. Castigatio contrà, & Dei benedictio est & amoris habet testimonium, vt docet Scriptura. Hoc discrimen satis Dei verbo passim notatur

notatur. Quicquid enim afflictionum in præfenti vita fultinent impii, nobis depingitur ceu quoddam inferorum atrium, vnde æternam suam damnationem eminus iam conſpiciunt. tantumque abest vt inde emendentur, aut fructum aliquem percipiant, vt potiùs talibus præludiis ad diriffimam, quæ tandem eos manet, gehennam apparentur. Caſtigans autem caſtigat feruos ſuos Dominus, ſed morti non tradit eos. quare eius ferula verberati, bonum id ſibi fuiſſe fatentur ad veram eruditionem. Vt autem ſanctos vbique legimus tales pœnas placido animo ſuſcepiffiſſe, ita ſuperioris generis flagella ſemper vehementer ſunt deprecari. Caſtiga me Domine (inquit Ieremias) ſed in iudicio, non in ira tua: ne fortè imminuas me. Effunde furorem tuum in gentes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocarunt. Dauid autem, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Neque obest quòd ſæpiuſculè ſanctis ſuis iracundi dicitur Dominus, quum in eorum peccata animaduertit. Qualiter apud Ieſaiam, Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conuerſus eſt furor tuus, & conſolatus es me. Item Habacuc, Quum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. Michæas verò, Iram Dei portabo, quia peccaui ei. Vbi admonet non ſolùm nihil obſtrependo proficere qui iuſtè plectuntur, ſed doloris mitigationem ſuppeterè fidelibus, conſilium Dei reputando. Eadem enim ratione hæreditatem ſuam profanare dicitur: quam tamen, vt ſcimus, in æternum non profanabit. Id autem non ad Dei punientis conſilium vel affectum, ſed ad vehementem doloris ſenſum refertur, quò afficiuntur qui vel qualemcunque eius ſeueritatem ſuſtinent. Atqui fideles ſuos non mediocri tantùm aſteritate pungit, ſed interdum ita vulnerat vt ſibi non longè ab inferorum exitio diſtare videantur. Siquidem teſtatur iram ſuam promeritos, atque ita expedit vt ſibi in malis ſuis diſpliceant, Dei placèdi maiore cura tangantur, & ſolicite ad veniam petendam feſtinent: ſed in eo ipſo luculentius interim clementiæ quàm iræ ſuæ teſtimonium profert. Stat enim fœdus in vero noſtro Solomone nobiſcum percuffum, cuius fidem nunquam fore irritam is qui fallere non poteſt affirmauit. Si dereliquerint, inquit, filii eius Legem meam, & in iudiciis meis nõ ambulauerint: ſi ſtatuta mea profanauerint, & mandata mea non cuſtodierint: viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: miſericordiam autem meam non auferam ab eo. Cuius miſericordiæ quo nos certiores faceret, virgam, qua Solomonis poſteritatem arguet, dicit fore viorum, & verbera filiorum hominum. Quibus particulis dum moderationem & lenitatem ſignificat, ſimul innuit non poſſe niſi extremo lethaliſque horrore confundi qui Dei manum ſibi aduerſam eſſe ſentiunt. Huius lenitatis quantam habeat rationem in Iſraele ſuo caſtigando, oſtendit apud Prophetam, In igne repurgauit te, inquit, ſed non velut argentum. nam & ipſe totus abſumptus eſſes.

*Pſa. 118.**c. 18**Pſal. 119**71**Iere. 10.**d. 24**Pſal. 6.**a. 2, &**38. a. 2**Ieſ. 12. a. 1**Hab. 3.**a. 2**Mich. 7.**b. 9**Pſal. 89.**e. 31**2. Sam. 7**b. 14**Ieſa. 48.**b. 10*

Quantquam purgationis loco castigationes illi esse docet: eas tamen ipsas addit ira se temperare, ne plus iusto per eas deteratur. Idque omnino necesse est. quia ut quisque Deum magis reueretur, & ad colendam pietatem se addicit, sic tenerior est ad ferendam eius iram. Reprobi enim quanuis sub flagellis gemant, quia tamen non expendunt causam, quin potius tam suis peccatis quam Dei iudicio tergum obuertunt, ex fœcordia illa contrahunt duritiem. vel quia fremunt & calcitrant, adeoque tumultuantur contra suum iudicem, furiosus ille impetus amentia & furore eos obstupescit. Fideles autem Dei ferulis admoniti, statim descendunt ad reputanda peccata, & metu horrorisque perculsi, ad deprecationem supplices confugiunt. Hos dolores, quibus se cruciant miseram animam nisi leniret Deus, succumberent centies etiam in mediocribus iram eius signis.

33 Sit deinde hæc altera distinctio, quod dum flagellis Dei reprobi feriuntur, iam pœnas illius iudicio quodammodo pendere incipiunt. & quantquam illis non impune cedit talibus iram diuinam documentis non auscultasse, non tamen ideo plectuntur quod ad meliorem mentem redeant: sed tantum ut Deum magno suo malo iudicem & ultorem experiantur. Ferulis autem verberantur filii, non ut multam delictorum Deo persoluant, sed ut inde ad resipiscenciam proficiant. Proinde in futurum eas potius quam in in præteritum tempus respicere intelligimus. Id Chrysofomi verbis malim quam meis exprimere. Propter hoc, inquit, imponit nobis pœnam, non de peccatis sumens supplicium, sed ad futura nos corrigens. Sic & Augustinus, Quod pateris, unde plangis, medicina est tibi, non pœna: castigatio, non damnatio. Noli repellere flagellum, si non vis repelli ab hæreditate, &c. Tota ista miseria generis humani in qua genit mundus, noueritis fratres quia dolor medicinalis est, non sententia pœnalis, &c. Has sententias ideo citare placuit, ne cui videretur noua aut minus usitata loquutio quam posui. Atque huc pertinent querimoniam indignationis plenam, quibus Deus sæpe de populi ingratitude exostulat, quod peruicaciter contempserit omnes pœnas. Apud Iesaiam, Ad quid percuterem vos ultra? à planta pedis ad verticem non est sanitas. Sed quia talibus sententiis abundat Propheta, breuiter indicasse satis fuerit, non alio

*In ser. de
pœnit. &
confes.*

Ies. 1. b. 5

1. Sa. 15. consilio Deum punire suam Ecclesiam, nisi ut subacta resipiscat. Ergo quum Saulem regno abiecit, puniebat ad vindictam: quum Dauidem paruulo filio orbauit, ad emendationem corripiebat. In hanc sententiam accipiendum est quod ait Paulus, Quum iudicamur à Domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Hoc est, dum nos filii Dei manu celestis Patris affligimur, non hæc pœna est qua confundamur, sed castigatio duntaxat qua erudiamur. Qua in re planè nobiscum est Augustinus. docer enim, pœnas, quibus homines pariter castigantur à Deo, variè considerandas esse: quia sanctis sunt post peccatorum remissionem certamina & exercitationes: reprobis, sine remissione, supplicia iniquitatis. Vbi pœnas

nas Dauidi aliisque pijs inflictas commemorat, & eò spectasse dicit vt eorum pietas huiusmodi humilitate exerceretur ac probarentur. Neque verò quod dicit Iesaias, remissam esse populo Iudaico iniquitatem, quòd plenam accepisset castigationem de manu Domini, à pœnæ solutione pendere delictorum veniam arguit: sed perinde est ac si diceret: Satis iam pœnarum exactum est: quarum ob grauitatem & multitudinem, quia iam diuturno luctu & mœrore confecti fuistis, tēpus est vt accepto plenæ misericordiæ nuntio animi vestri in lætitiā diffusi me Patrem sentiant. Nā illic Deus patris induit personam, quem iustæ quoque seueritatis pœnitet, vbi coactus est asperius in filium animaduerrere.

34 His cogitationibus fidelem instrui necesse est in afflictionū acerbitate. Tempus est vt iudicium incipiat à domo Domini, in qua inuocatum est nomen eius. Quid facerent filii Dei si seueritatem quam sentiunt, vltionem eius esse crederent: Qui enim manu Dei percussus, Deum iudicem punientem cogitat, non potest nisi iratum & aduersum sibi concipere: ipsum verò Dei flagellum, vt maledictionem & damnationem detestari: denique se à Deo diligenti nunquam persuaderi poterit qui sic erga se affectum sentiet vt adhuc punire velit. Sed ille demum sub Dei flagellis proficit qui suis vitiis irascentem, sibi autem propitium ac beneuolum ipsum reputat. Alioqui enim necesse esset euenire quod Propheta se expertum conqueritur, Super me transierunt furores tui Deus: terrores tui opprefferunt me. Item quod scribit Moses. Quoniā defecimus in ira tua, & in indignatione tua cōturbati sumus. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, occulta nostra in lumine vultus tui. Quoniam omnes dies nostri recesserunt in ira tua: consumpti sunt anni nostri, sicut verbum ex ore emissum. Contrā verò Dauid de paternis castigationibus, vt illis adiuuari magis fideles quàm opprimi doceat, sic canit, Beatus homo quem tu corripiueris Domine, & in Lege tua erudieris, vt præstes illi quietem à diebus malis, dum foditur peccatori fouea. Dura certè tentatio, vbi Deus parcens incredulis, & eorum scelera dissimulans rigidior erga suos apparet. Ideoque solatii causa addit Legis admonitionem, qua discant saluti suæ consuli dum reuocantur in viam, impii verò præcipites ferantur in suos errores, quorum finis est fouea. Nec refert sitne æterna pœna an temporaria. Tam enim bella, fames, pestilentia, morbi, maledictiones Dei sunt, quàm ipsum mortis æternæ iudicium: dum inferuntur in eum finem, vt sint aduersus reprobos iræ vindictæque Domini instrumenta.

35 Perspiciunt nunc omnes (ni fallor) quòd spectet illa Domini animaduersio in Dauidem: nempe vt documentum esset, grauius Deo displicere homicidium & adulterium, aduersum quòd tantam offensionē in dilecto & fideli seruo declarasset, vt erudiretur

2. Sa. 24.
6. 15

ipse Dauid ne postea tale facinus auderet: non autem ut pœna esset qua compensationem quandam Deo solueret. Sic & de altera correptione iudicandum est, qua Dominus populum vehemēte peste affligit, ob Dauidis inobedientiam, ad quam in recensendo ipso populo prolapsus fuerat. Nam peccati quidem noxam Dauidi gratis remisit: sed quia tum ad publicum omnium seculorum exemplum, tum ad Dauidis quoque humiliationem pertinebat, tale facinus non impunitum manere: ipsum flagello suo asperrimè castigauit. Quem scopum in vniuersali quoque humani generis maledictione præ oculis habere decet. Quum enim impetrata gratia, omnes tamen adhuc perpetimur quæ in peccati pœnam parenti nostro indictæ fuerant, miserias: talibus exercitamentis admoneri nos sentimus quàm grauitè Deo Legis suæ transgressio displiceat: quò miseræ nostræ sortis conscientia deiecti & humiliati, ad veram beatitudinem ardentius aspiremus. Stultissimus verò fuerit si quis arbitretur præsentis vitæ calamitates in peccati noxam esse nobis impositas. Id mihi videtur Chrysostronus voluisse, quum ita scripsit, Si ob hoc pœnas infert Deus ut in malis perseuerantes ad pœnitentiam vocet, ostensa pœnitentia, superflua iam erit pœna. Quare prout vniuscuiusque ingenio expedire nouit, ita hunc maiori asperitate, illum benigniore tractat indulgentia. Itaque vbi docere vult se non esse in pœnis exigendis immodicum exprobrat duro & obstinato populo quò percussus non tamen faciat finem peccandi. Hoc sensu conqueritur Ephraim esse quasi placentam ab vna parte torridam, ab altera parte incoctam: quia scilicet non penetrabāt in animos ferulæ, ut vitiiis excoctis populus ipse capax veniæ fieret. Certè qui sic loquitur, ostēdit, simul ac quisque resipuerit, se mox fore placabilem, sibi que nostra pernicacia exprimi quem exercet rigorem in castigandis delictis, cui voluntaria correctio occurreret. Quando tamen ea est nostra omnium durities & ruditas quæ castigatione in vniuersum opus habeat, visum est prudentissimo Patri omnes sine exceptione communi flagello per totam vitam exercere. Mirum autem est cur sic in vnum Dauidis exemplum oculos coniciant, tot exemplis non permoueantur, in quibus gratuitam peccatorum remissionem licebat contemplari. Legitur publicanus descendisse è templo iustificatus: pœna nulla sequitur. Petrus delicti veniam obtinuit: lacrymas eius, inquit Ambrosius, legimus, satisfactionem non legimus. Et audit paralyticus, Surge: remittuntur tibi peccata tua. pœna non imponitur. Omnes quæ in Scriptura commemorantur absolutiones, gratuita describuntur. Ex hac exemplorum frequentia regula potius peti debuerat, quàm ab vnico illo, quod nescio quid singulare continet.

Homil. 3
de prou.
ad Sargi
rium.
Jerem. 5.
a. 3
Osæ 7.
b. 8

Luc. 18. c.
14
Luc. 22.
g. 61
Matt. 9.
a. 2

D. m. 4. c.
24

36 Daniel sua exhortatione, qua suadebat Nebuchadneuz ut peccata sua iustitia redimeret, & iniquitates suas miseratione pauperum: non voluit significare iustitiam & misericordiam esse Dei propi-

propitiationem & pœnarum redemptionem : (absit enim vt alia vnquã fuerit ἀπολύτρωσις quàm sanguis Christi) sed illud redimere, ad homines potiùs quàm ad Deum retulit. ac si dixisset, Exercuisti, & rex, iniustam & violentam dominationem, oppressisti humiles, spoliasti pauperes, durè & iniquè tractasti populum tuum: pro iniustis exactiõibus, pro violentia & oppressiõne nunc refer misericordiam & iustitiam. Similiter Solomo charitate operiri multitudinem peccatorum ait: non apud Deum, sed inter homines ipsos. Sic enim habet integer versus, Odium excitat contentiones: charitas verò operit cunctas iniquitates. Quo versu, more suo, per antithesin, mala quæ ex odiis nascuntur, cum fructibus charitatis confert in hunc sensum: Qui inter se oderunt, vicissim mordent, carpunt, exprobrant, lacerant, omnia vitio vertunt: at verò qui se diligunt, multa inter se mutuò dissimulant, ad multa conuiuent, multa vicissim condonant: non quòd alter alterius vitia prober, sed tolerat, & admonendo medetur, potiùs quàm insectando exulceret. Eodem sensu citatum locum hunc à Petro nihil ambigendum est, nisi deprauatæ vafræque detortæ Scripturæ insimulare eum volumus. Vbi verò misericordia & benignitate docet expiari peccatum, non intelligit illis coram facie Domini compensari, vt tali satisfactione pacatus Deus, pœnam quam alioqui erat expetiturus, remittat: sed familiari Scripturæ more indicat quòd ipsum sibi propitium reperturi sint qui vitiiis ac nequitiis prioribus valere iussis, per pietatem & veritatem ad ipsum conuertuntur. ac si diceret iram Domini residere, ac quiescere eius iudicium vbi à flagitiis nostris quiescimus. Nec verò causam veniæ, sed potiùs modum veræ conuersionis describit. Sicuti frequenter denuntiant Prophetæ frustra Deo hypocritas ingerere fictitios ritus pro pœnitentia, quem oblectat integritas cum officiis charitatis. Sicut etiam admonet author Epistolæ ad Hebræos, beneficentiam & humanitarem commendans, eiusmodi sacrificia placere Deo. Nec certè Christus, dum Pharisæos subsannans quòd purgandis tantum catinis intenti, cordis munditiam negligenter, iubet eos quòd omnia munda sint, dare elemosynas, ad satisfaciendum hortatur: sed tantum docet qualis probetur Deo mundities. De qua loquutione alibi tractatum est.

37 Quantum attinet ad locum Lucæ, nemo, qui parabolam illic à Domino propositam sano iudicio legerit, nobis ex eo controuersiam faciet. Pharisæus apud se cogitabar, non cognosci à Domino mulierem quam tanta facilitate ad se admisisset. Sentiebat enim non fuisse admissurum, si peccatricem, qualis erat, cognouisset. Atque ex eo colligebat non esse Prophetam, qui eum in modum falli posset. Dominus, vt peccatricem non esse ostenderet cui iam remissa essent peccata, parabolam proposuit: Duo debitores erant vni sceneratori. alter quinquaginta debebat, alter quingenta: vtrique remissum est debitum, vter maiorem gratiam habet?

Respondet Phariseus, Is utique cui plus donatum est. Subiicit Dominus, Hinc agnosce remissa esse huic mulieri peccata, quia dilexit multum. Quibus verbis (ut vides) eius dilectionem non facit causam remissionis peccatorum, sed probationem. Sunt enim sumpta à simili eius debitoris cui remissa erant quingenta, cui non dixit ideo remissa quia multum dilexisset: sed ideo multum diligere, quia remissa sint. Atque huc eam similitudinem applicari cōuenit in hanc formam: Putas mulierem hanc esse peccatricem. atqui talem non esse agnoscere debueras, quando ei remissa sint peccata. Remissionis autem peccatorum fidem tibi facere debuerat eius dilectio, qua ob beneficium gratiam refert. Est autem argumentum à posteriori, quo aliquid demonstratur à signis sequentibus. Qua autem ratione peccatorum remissionem illa obrinuerit, palam Dominus testatur. Fides, inquit, tua te saluam fecit. Fide igitur remissionem assequimur: charitate gratias agimus, & Domini beneficentiam testamur.

38 Parum autem me mouent quæ in veterum scriptis de satisfactione passim occurrunt. Video quidem eorum nonnullos (dicam simpliciter, omnes ferè quorum libri extant) aut hac in parte lapsos esse, aut nimis asperè ac durè loquutos: sed non concedam eos ipsos adedò fuisse rudes & imperitos, ut eo sensu illa scripserint quo à nouis istis satisfactionariis leguntur. Chrysostomus alicubi ita scribit, Vbi misericordia flagitur, interrogatio cessat: *Homi. 2. in Psal. 50* ubi misericordia postulatur, iudiciū non facit: ubi misericordia petitur, pœnæ locus non est: ubi misericordia, quæstio nulla: ubi misericordia, cōdonata responsio est. Quæ verba utcūque torqueantur, cum dogmatibus tamen scholasticis conciliari nunquam poterunt. In libro autem de dogmatibus Ecclesiasticis, qui Augustino inscribitur, sic legis, Pœnitentiæ satisfactio est, caulas peccatorum excidere, nec eorum suggestionibus aditum indulgere. Quo apparet, illis quoque seculis irrisam passim fuisse satisfactionis doctrinam, quæ pro amissis delictis rependi diceretur: quum omnem satisfactionem ad cautionem referat se in posterum à peccatis abstinendi. Nolo citare quod tradit idem Chrysostomus, eum nihil à nobis ultra requirere quàm ut delicta nostra cum lachrymis apud se confiteamur: quando eiusmodi sententiæ subinde in eius & aliorum scriptis recurrunt. Augustinus quidem alicubi opera misericordiæ remedia nuncupat obtinendæ peccatorum remissionis: sed ne in verbulo isto quis impingat, ipse alio loco occurrit. Caro Christi, inquit, verum est & vnicum pro peccatis sacrificium, non modò iis quæ vniuersa in baptisate delentur, sed quæ postea ex infirmitate subrepunt: propter quæ vniuersa quotidie clamat Ecclesia, Remitte nobis debita nostra. Et remittuntur per singulare illud sacrificium.

39 Vocant autem vtplurimum satisfactionem, non compensationem quæ Deo redderetur, sed publicam testificationem, qua

quæ qui excommunicatione multati fuerant quum in communionem recipi vellent, Ecclesiam reddebant de sua pœnitentia certiorum. Indicebantur enim illis pœnitentibus cetera ieiunia, & alia quibus se prioris vitæ verè & ex animo pœnitentem esse approbarèt, vel potius priorum memoriam obliterarent. atque ita dicebantur non Deo sed Ecclesiæ satisfacere. Quod etiam his ipsis verbis ab Augustino expressum est in Enchiridio ad Laurentium. Ex antiquo *Cap. 65. Citatur in Decr. ca. in a- Eli. de pœ ni. dist. I.* eo ritu sumpserunt originem confessiones & satisfactiones quæ hodie in usu sunt. Viperei sanè partus, quibus factum est vt ne umbra quidem melioris illius formæ supersit. Scio veteres interdum duriusculè loqui: nec, vt nuper dixi, forsan lapsos esse nego. sed quæ pauculis nœuis aspersa erant, dum illoris istorum manibus tractantur, profus inquinantur. Et si veterum authoritate pugandum est, quos, Deus bone, veteres nobis obtrudunt? Bona pars eorum quibus Lombardus eorum coryphæus centones suos contexit, ex insulsis quorundam monachorum deliriis quæ sub Ambrosii, Hieronymi, Augustini & Chrysostomi nomine feruntur, decerpta est. vt in præfenti argumento omnia ferè sumit è libro Augustini de pœnitentia, qui à rhapsodo aliquo ineptè ex bonis pariter ac malis authoribus cõsarcinatus, Augustini quidem nomen præfert, sed quem nemo, vel mediocriter doctus agnoscere proprio dignetur. Quòd autem in eorum ineptias non tam argutè exquiro, ignoscant lectores, quos volo molestia leuare. Mihi certè nec valde laboriosum, & tamen plausibile esset traducere cum maximo probro quæ antehac pro mysteriis iactarunt: sed quia fructuosè docere propositum est, supersedeo.

De supplementis quæ ad satisfactiones adiiciunt, nempe indulgentiis & purgatorio. CAP. V.

Hx hac porro satisfactionis doctrina scaturiunt indulgentiæ. Nam quod ad satisfaciendum facultatibus nostris deest, istis suffici nugantur: atque eò profiliunt infantiæ vt dispensationem esse desinant meritorum Christi & Martyrum, quam Papa suis bullis partitur. Ersi autem helleboro magis quàm argumentis digni sunt, vt non magnum operæpretium sit tam frivolis erroribus refellendis incumbere, qui multis arietibus percussa sua sponte consenescere & ad inclinationem spectare incipiunt: quia tamen imperitis quibusdam utilis erit brevis refutatio, eam non omittam. Et sanè quòd tandiu salutæ constiterint indulgentiæ ac in tam impotenti & furiosa lasciuia tam diurnam impunitatem retinuerint, id vero documento esse potest quàm alta errorum nocte immersi fuerint aliquot seculis homines. Videbant se à Papa & suis bulligerulis palàm nec dissimulanter ludibrio haberi: quætuosas nundinationes de animarum suarum salute exerceri, pauculis nummis salutis pretium taxari, nihil gratuitum proflare: hac specie emungi se oblationibus, quæ in scorta,

in lenones, in commestationes turpiter absumerentur: summos indulgentiarum buccinatores, summos esse contemptores: monstrum istud maiori indies licentia grassari ac luxuriari, nec finem ullum fieri, plumbum semper nouum afferri, novos nummos elici. Excipiebant tamen summa veneratione indulgentias, adorabant, redimebant: & qui cernebant inter alios acutiùs, existimabant tamen pias esse fraudes, quibus cum fructu aliquo falli possent. Tandem vbi orbis aliquantum sibi sapere permisit, frigent indulgentiæ, & paulatim etiã congelascunt, donec planè euanescant.

2 Verùm quoniam plurimi, qui sordes, imposturas, furta, rapacitates (quibus luserunt hactenus, & nos ludificati sunt indulgentiarii) vident, fontem ipsum impietatis non conspiciunt: operæpretium est indicare non solum quales indulgentiæ, sed quid omnino sint omni macula absterisæ. Thesaurum Ecclesiæ vocant, Christi & sanctorum Apostolorum Martyrumque merita. Huius horrei radicalem custodiam (vt attigi) Romano Episcopo traditam fingunt, penes quem sit tantorum bonorum dispensatio, vt & ipse per se elargiri possit, & elargiendi iurisdictionem aliis delegare. Hinc nunc plenariæ indulgentiæ à Papa, nunc certorum annorum: à Cardinalibus, centum dierum: ab Episcopis quadraginta. Sunt autem illæ (vt genuinè describam) sanguinis Christi profanatio, Satanæque ludibrium, quo Christianum populum à Dei gratia, à vita quæ est in Christo abducant, & à vera salutis via auertant. Quæ enim poterat foediùs profanari Christi sanguis, quàm dum negatur sufficere ad peccatorum remissionem, ad reconciliationem, ad satisfactionem, nisi velut arefcentis & exhausti defectus aliunde suppleatur & sufficiatur? Christo Lex & Prophetæ omnes (inquit Petrus) testimonium perhibent, quòd per ipsum accipienda sit remissio peccatorum. indulgentiæ remissionem peccatorum per Petrum, Paulum & Martyres largiuntur. Sanguis Christi emundat nos à peccato, inquit Iohannes: indulgentiæ sanguinem Martyrum faciunt peccatorum ablutionem. Christus (inquit Paulus) qui peccatum non nouerat, factus pro nobis est peccatum (id est peccati satisfactio) vt iustitia Dei efficeremur in illo: indulgentiæ peccatorum satisfactionem in sanguine Martyrum reponunt. Clamabat Paulus & Corinthiis testificabatur, solum Christum pro ipsis crucifixum & mortuum esse: indulgentiæ pronuntiant, Paulum & alios pro nobis mortuos. Alibi dicit, Christum acquisiuisse Ecclesiam suo sanguine: indulgentiæ aliud pretium acquisitionis in Martyrum sanguine statuunt. Vna oblatione Christus consummauit in perpetuum sanctificatos, ait Apollus: indulgentiæ reclamant, à Martyribus perfici sanctificationem, quæ alioqui non sufficeret. Iohannes dicit sanctos omnes lauisse stolas in sanguine Agni: indulgentiæ docent lauare stolas in sanguine sanctorum.

Act. 10.
3. 43

1. Ioh. 1.
1. 7

2. Cor. 5.
d. 21

1. Cor. 1.
b. 13

Act. 20.
f. 28

Heb. 10.
c. 14

Apoc. 7.
d. 14

Epist. 81

3 Præclare aduersus hæc sacrilegia Leo Romanus Episcopus ad Pa-

ad Pa-

ad Palæstinos, Quauis (inquit) multorum sanctorum in conspe- *Psa. 116*
 ctu Domini pretiosa mors fuerit, nullius tamen infantis occisio
 propitiatio fuit mundi. Accepere iusti, non dederunt coronas, &
 de fortitudine fidelium nata sunt exempla patientiæ, non dona
 iustitiæ. singulares quippe eorum mortes fuere, nec alterius quis-
 quam debitum suo sine persoluit: quum vnus extiterit Dominus
 Christus, in quo omnes crucifixi, omnes mortui, sepulti, suscitati.
 Quam sententiam, vt erat memorabilis, alibi quoque reperit. *Epi. 95*
 Nihil certè clarius ad confodiendum impium hoc dogma deside-
 rari queat. Nec tamen minus appositè Augustinus in eandem sen- *Trac. in*
 tentiam, Et si fratres (inquit) pro fratribus morimur, nullius tamen *Iohā. 84*
 sanguis martyris in peccatorum remissionem funditur: quod fe-
 cit Christus pro nobis: neque in hoc quodd imitemur, sed quod
 gratularemur contulit nobis. Item alibi, Sicut solus Filius Dei fa- *Lib. ad*
 ctus est Filius hominis, vt nos secum filios Dei faceret: ita pro no- *Bom. 4.*
 bis solus suscepit sine malis meritis pœnam, vt nos per ipsum sine
 bonis meritis consequeremur indebitam gratiam. Equidem quum
 tota eorum doctrina exhorrendis sacrilegiis & blasphemis con-
 suta sit, hæc tamen præ aliis prodigiosa est blasphemia. Agno-
 scant annò hæc sint sua placita, Martyres plus morte sua Deo præ-
 stitisse ac meritos esse quàm sibi opus esset: tantamque illis me- *cap. 4.*
 ritorum largitatem superfuisse quæ in alios redundaret. Ne igitur
 superuacuum sit tantum bonum, commisceri eorum sangui-
 nem sanguini Christi, & ex utroque thesaurum Ecclesiæ confici
 ad remissionem & satisfactionem peccatorum. Atque ita accipien-
 dum quod ait Paulus, Suppleo in corpore meo ea quæ desunt *Colof. 1.*
 passionum Christi pro corpore eius, quod est Ecclesia. Quid hoc *d. 24*
 est, nisi Christo nomen relinquere, cæterùm vulgarem sanctulum
 facere, qui in turba vix dignoscatur? Vnum, vnum illum prædicari
 decebat, vnum proponi, vnum nominari, vnum respici quum de
 obrinenda peccatorum remissione, expiatione, sanctificatione
 agitur. Sed audiamus eorum entymemata. Ne sine fructu effu-
 sus sit sanguis martyrum, in commune Ecclesiæ bonum confera-
 tur. Itane? an verò nullus erat fructus glorificare Deum per mor-
 tem? veritati eius suo sanguine subscribere? testificari præsentis
 vitæ contemptu, meliorem se vitam quærere? fidem Ecclesiæ sua
 constantia confirmare, hostium autem pertinaciam frangere? Sed
 hoc est scilicet, nullum fructum agnoscunt, si solus Christus est
 propitiator, si solus mortuus est propter peccata nostra, si solus est
 oblatas pro nostra redemptione. Nihilominus (inquiunt) coronam
 victoriæ adepti essent Petrus & Paulus si in lectulis defuncti es-
 sent sua morte. Quodd autem ad sanguinem vsque certarunt, id
 sterile, & infructuosum relinquere iustitiæ Dei nõ quadraret. Qua-
 si verò pro donorum suorum mensura gloriã in seruis suis augere
 Deus non nouerit. Vtilitas autem satis magna in cõmune ab Eccle-
 sia percipitur, vbi illorum triũphis accenditur ad pugnandi zelum.

4 Quàm verò maliosè Pauli locum detorquent, vbi dicit se Coloss. 1. d. 24 supplere in corpore suo ea quæ deerant passionum Christi! Non enim defectum illum supplementumve illud ad redemptionis, satisfactionis, expiationis opus refert, sed ad eas afflictiones quibus Christi membra, nempe fideles omnes exerceri oportet quandiu in hac carne agent. Dicit ergo hoc restare passionum Christi, quod in seipso seniel passus, quotidie in membris suis patitur. Eo nos honore dignatur Christus, vt nostras afflictiones suas reputet ac ducat. Quod autem addidit Paulus, Pro Ecclesia: non intelligit pro redemptione, pro reconciliatione, pro satisfactione Ecclesiae: 2. Ti. 2. b. 10 sed pro ædificatione & profectu. Quemadmodum alibi ait, se sustinere omnia propter electos, vt salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu. Et Corinthiis scribebat, pro eorû consolatione & salute se perferre quasunque tribulationes patiebatur. Et continuò ibidem seipsum explicat, quum addit se factû Ecclesiae ministrum, non ad redemptionem, sed secundum dispensationem quæ illi commissâ erat, ad prædicandum Christi Euangeliû. Quòd si alium quoque interpretem requirunt, audiant Augustinû. Passiones (inquit) Christi in solo Christo, vt in capite: in Christo & Ecclesia, vt in toto corpore. Vnde dicit membrum vnum Paulus, Suppleo in corpore meo quod deest passionibus Christi. Si ergo in membris Christi es, quisquis hæc audis, quicquid pateris ab iis qui non sunt Christi membra, deerat passionibus Christi. Passiones verò Apostolorum pro Ecclesia susceptæ quorsum tendant, alibi exponit, Christus mihi tanua est ad vos. quia oues Christi estis, sanguine eius comparata: agnoscite pretium vestrum, quod à me non datur, sed per me prædicatur. Deinde subneçtit, Quomodo ipse animam suam posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere, ad ædificandam pacem, ad fidem afferendam. Hæc Augustinus. Absit autem vt deesse aliquid putauerit Paulus passionibus Christi quantum ad omnem iustitiæ, salutis ac vitæ plenitudinem attinet: aut addere aliquid voluerit, qui aded luculenter & magnificè concionatur, exuberantiam gratiæ per Christum tanta largitate effusam, vt omnem vim peccati longè supergressa fuerit. Hac sola sancti omnes salui facti sunt, non vitæ aut mortis suæ merito, quemadmodum Petrus disertè testatur: vt in Deum & Christum eius contumeliosus fuerit qui vltus sancti dignitatem alibi quàm in sola Dei misericordia reposuerit. Sed quid hic diutius, perinde arque in re adhuc obscura moror, quû talia prodigia traducere, vincere sit?

5 Porro, vt tales abominaciones prætereamus, quis docuit Papam plumbo & membranæ gratiam Iesu Christi includere, quam Dominus verbo Euangelii dispensari voluit? Sanè aut mēdax Dei Euangelium esse oportet, aut mendaces indulgentias. Nam Euangelio Christum cum omni affluentia bonorum cælestium, cum omnibus suis meritis, omni sua iustitia, sapientia, gratia, nulla exceptione nobis offerri testis est Paulus, quum dicit depositum esse apud

2. Cor. 5. d. 18

apud ministros verbum reconciliationis, quò hac legationis forma fungantur, ceu Christo per ipsos hortante, Obsecramus, reconciliamini Deo. Eum qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit, vt iustitia Dei efficeremur in illo. Et quid valeat Christi *κατανοια*, quæ (eodem Apostolo teste) fruenda nobis in Euangelio *I. Cor. i. d.17* offertur, norunt fideles. Contrà indulgentiæ demensum aliquod gratiæ ex armario Papæ reclusum, plumbo, mēbranæ, loco etiam affigunt, à verbo Dei auellunt. Siquis autem originem requirat, hinc videtur hic abusus emanasse, quòd quum iniungerētur olim seueriores satisfactiones pœnitentibus quàm vt ab omnibus ferri possent, qui pœnitentia sibi imposita grauari se vltra modum sentiebant, petebant ab Ecclesia relaxationem. Remissio, quę talibus fiebat, Indulgentia vocabatur. Vbi autem satisfactiones ad Deum transtulerūt, ac compensationes esse dixerunt quibus se redimant homines à iudicio Dei, simul etiam indulgentias eò traxerunt, vt essent expiatoria remedia, quæ nos pœnis meritis liberent. Illas verò quas retulimus blasphemias, tanta impudentia confinxerunt, vt nullum prætextum habere queant.

6 Iam nec de suo Purgatorio molesti nobis sint: quod hac securi fractum, dirutum, & à fundamentis prorsus euersum est. Neque enim quibusdam assentior qui dissimulandum hac in parte censent, & mentionem Purgatorii omittendam, ex qua acres (vt aiunt) pugnæ oriuntur, minimū ædificationis referri potest. Equidem & ipse tales nugæ negligendas consulere, nisi seria ducebant. Sed quum ex multis blasphemias constructum sit Purgatorium, & nouis quotidie fulciatur, quum multas & graues offensiones suscitet: profectò conuiuendum non est. Illud fortè vtcunque ad tempus dissimulari poterat, quòd sine Dei verbo curiosa audacique temeritate excogitatum erat: quòd de ipso creditum erat nescio quibus reuelationibus Satanæ arte confictis: quòd ad ipsius confirmationē aliquot Scripturæ loci inscitè detorti erant. Quamquam non fert Dominus humanam audaciam sic in abditos iudiciorum suorum recessus perrumpere: & seuerè prohibuit, neglecta voce sua, sciscitari à mortuis veritatem: nec verbum suum tam irreligiosè contaminari permittit. Demus tamen illa omnia tolerari aliquantisper potuisse vt res non magni momenti. at vbi peccatorum expiatio alibi quàm in Christi sanguine quæritur, vbi satisfactio aliò transfertur, periculosissimum silētium. Clamandum ergo non modò vocis sed gutturis ac laterum contentione, Purgatorium exitiale Satanæ esse commentum, quod Christi crucem euacuat, quod contumeliam Dei misericordiæ non ferendam irrogat, quod fidem nostram labefacit & euertit. Quid enim illis est Purgatorium nisi quæ post mortem à defunctorum animis pendatur pro peccatis satisfactio? vt diruta satisfaciendi opinione, ipsum ab imis radicibus extemplo euertatur. Quòd si proxima disputatione plusquam perspicuum est, Christi sanguinem

Deut. 18. c. II.

D. ii.

unicam esse pro fidelium peccatis satisfactionem, expiationem, purgationem: quid superest nisi Purgatorium meram esse eamque horribilem in Christum blasphemiam? præterea sacrilegia quibus quotidie defenditur, offendicula quæ in religione parit, aliæque innumera, quæ ex tali impietatis fonte prodiisse conspiciamus.

7 Quos tamen è Scriptura locos arripere falsò & perperam solent, illis è manibus excutere operæpretium est. Quum Dominus (inquiunt) peccatum in Spiritum sanctum, neque in hoc neque in futuro seculo remittendum asseuerat, ex eo simul innuit, quorundam esse in futuro seculo peccatorum remissionem. Verùm quis non videat, Dominum illic de peccati culpa loqui? Quòd si ita est, quid ad eorum Purgatorium, utpote quorum illic pœna, ex eorum opinione, luitur, culpam in præsentì vita remissam esse non inficiantur? Ne tamen adhuc nobis obstrepant, planiorem habebunt solutionem. Quum Dominus spem omnem veniæ præcidere vellet tam flagitiosæ nequitiae, nõ satis habuit dicere, nunquam remissum iri: sed quò magis amplificaret, partitione usus est, quæ & iudicium complexus est quod sentit in hac vita vniuscuiusque conscientia, & postremum illud quod palàm in resurrectione feretur. acti diceret, Vos à malitiosâ rebellionè non secus ac præsentissimo exitio cauete. Nam qui oblatam Spiritus lucem destinato extinguere conatus fuerit, neque in hac vita, quæ peccatoribus ad conuersionem data est, veniam consequetur, nec ultimo die, quo per Angelos Dei agni ab hædis segregabuntur, & regnum cælestè omnibus scandalis repurgabitur. Proferunt deinde, illam ex Matthæo parabolam, Concordiam habet cum aduersario tuo: nequando te ille iudici tradat, iudex licitori, licitor carceri: vnde non ex eas donec persolueris vltimum quadrantem. Si iudex hoc loco Deum significat, licitor Diabolum, licitor Angelum, carcer Purgatorium, libenter dabo manus. Verùm si nulli non constat, voluisse illic Christum ostendere quot periculis ac malis se obiciant qui summum ius obstinate pertentare malunt quàm ex æquo & bono agere, quò vehementiùs ad æquam concordiam suos exhortentur, vbi, quæso, reperietur Purgatorium?

8 Perit ex Pauli dicto argumētum, vbi cælestium, terrestrium & infernorum genua Christo flecti affirmat. Infernos enim non posse intelligi, qui æternæ damnationi addicti sunt, pro confesso assumunt. Proinde superest vt sint animæ in Purgatorio laborantes. Non pessimè ratiocinarentur si Apostolus verum pietatis cultum per genculationem designaret: sed quum simpliciter doceat delatam esse Christo dominationem qua subiugandæ sint vniversæ creaturæ: quid obstat quominus per infernos, Diabolos intelligamus, qui sanè ad Domini tribunal sistuntur, iudicem suum agniture, cum terrore & trepidatione: Qualiter eandem prophetiam Paulus ipse alibi interpretatur, Omnes (inquit) sistemur ad tribunal Christi. Scriptum est enim, Vno ego, mihi flectetur omne genu, &c.

Atqui

.Atqui in eum modum interpretari non licet quod in Apocalypsi habetur, Omnem creaturam, quæ in cælo, & quæ super terram, & quæ sub terra, & quæ in mari, & quæ in ipsis sunt, omnia audiui dicentia, Sedenti in throno, & Agno, benedictio & honor & gloria & potestas in secula seculorum. Id quidem facile concedo. sed quales hîc creaturas recenseri putant? Certo enim certius est, & ratione carentes & inanimatas comprehendi. Quo non aliud affimatur quàm singulas orbis partes, à summo cælorum vertice ad vsque terræ cætrum, suo modo Creatoris gloriam enarrare. Quod ex Machabæorum historia proferunt, responsione non dignabor, ne opus illud videar in sacrorum librorum catalogum referre. At Augustinus pro canonico recepit. Primùm quàm certa fide? Scripturam (inquit) Machabæorum non habent Iudæi sicut Legem, Prophetas, & Psalmos, quibus testimonium perhibet Dominus tanquam testibus suis, dicens, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in Lege, & Psalmis, & Prophetis de me. Sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobriè legatur vel audiatur, &c. Hieronymus autem sine dubitatione, minimè valere eius auctoritatem ad asserenda dogmata docet. Et ex libello illo vetusto qui sub nomine Cypriani de expositione Symboli inscribitur, aperte constat locum nullum in veteri Ecclesia habuisse. Et quid frustra hîc conrendo? Quasi author ipse non satis ostendat quantum sibi defendendum sit, quum veniam in fine precatur, siquid minus bene dixerit. Certè qui scripta sua indigere venia fatetur, Spiritus sancti oracula non esse clamat. Adde quòd non alio nomine laudatur Iudæ pietas, nisi quia spem firmam de vltima resurrectione haberit, vbi oblationem misit pro mortuis Hierosolymâ. Neque enim ad pretium redemptionis trahit Scriptor historiæ quod ille egit: sed vt consortes æternæ vitæ essent cum reliquis fidelibus qui pro patria & religione occubuerant. Superstitione quidem & præposito zelo non caruit hoc factum: sed plusquam fatui sunt qui sacrificium legale ad nos vsque trahunt: quando aduentu Christi scimus cessare quæ in vsu tunc fuerunt.

9 Verùm habent inuictum cuneum in Paulo, qui non ita facile percelli queat. Siquis superædificat, inquit, super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, scænum, stipulam: vniuscuiusque opus quale sit, dies Domini manifestabit: quòd in igne reuelabitur. & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Sicius opus arserit, detrimentum patietur. ipse autem saluus erit: sed quasi per ignem. Quis (inquiunt) ille ignis esse potest nisi purgatorius, per quem peccatorum sordes abterguntur, quòd puri ingrediamur in regnum Dei? Atqui alium esse senserunt veterum plerique. nempe tribulationem seu crucem, per quam Dominus suos examinat, ne in carnis sordibus acquiescât: idque multò probabilius quàm Purgatorium confingendo. Quanquã nec illis assentior: quia mihi videor certiorè multò & lucidiorè eius loci iatelligen-

tiam assequutus. Antequam tamen eam profero, velim mihi respondeant, putentne Apostolis ac sanctis omnibus per hunc ignem purgatorium transeundum fuisse. Negabunt, scio. nimis enim absolum foret eos purgari oportuisse quorum merita ultra mensuram, ad vniuersa Ecclesię membra redũdare somniant. Verũm Apostolus hoc affirmat. neque enim dicit, quorundam opus probatum iri, sed omnium. Neque hoc meum argumentum est, sed

Enchiri.
ad Laur.
68 Augustini, qui sic interpretationem illam oppugnat. Et (quod magis absurdum est) non dicit transituros ob quãlibet opera: sed si Eccesiã summa fidelitate ædificarint, mercedem recepturos, vbi opus eorum igni fuerit examinatum. Principiõ, videmus Apostolum metaphora vsum esse, quum doctrinas hominum capite excogitatas, lignum, scœnum, & stipulam vocauit. Ratio quoque metaphora prompta est: nempe quòd velut lignum, statim atque igni admotum fuerit, consumitur & deperditur, sic neque illæ perdurare poterunt, quum eas examinari contigerit. Porro eiusmodi examen à Spiritu Dei proficisci neminem latet. Quò igitur filum metaphora prosequeretur, ac partes iusta correlatione inter se aptaret, ignẽ appellauit examẽ Spiritus sancti. Perinde enim atque aurum & argentum, quò propius ad ignem admoventur, eò certiore probitatis puritatisque probationem referunt: ita Domini veritas, quò exactius spirituali examine expenditur, eò maiorem sumit authoritatis confirmationem. Quemadmodum scœnum, lignum, stipula igni admota, corripuntur in subitam consumptionem, ita hominum inuenta, Domini verbo non stabilita, Spiritus sancti examen ferre nequeunt, quin concidant protinus & dispercant. Denique si commentitiæ doctrinæ, ligno, scœno, stipulæ comparantur, quòd instar ligni, scœni, stipulæ comburantur ab igne, & corrumpantur in interitum, nõn autem conficiũtur aut profligantur nisi à Domini Spiritu: sequitur, Spiritum esse ignem illum à quo probabuntur. cuius probationem vocat Paulus diem Domini, vulgato Scripturæ vsu. Dies enim Domini esse dicitur quoties suam præsentiam hominibus aliquo modo manifestat. Tum verò potissimum facies eius lucet, vbi veritas eius illucet. Iam euictum est, non alium esse ignem Paulo, quàm Spiritus sancti examen. Quomodo autem per ignem illum salui fiunt qui operis iacturam patiuntur? Id ipsum intelligere non erit difficile, si consideremus de quo genere hominum loquatur. Siquidem eos Ecclesiæ architectos notat qui retento legitimo fundamento, disparem materiam superstruunt: hoc est, qui non desectentes à præcipuis & necessariis fidei capitibus, in minoribus nec ita periculosis hallucinantur, commenta sua Dei verbo admiscentes. Tales, inquam, operis iacturã facer: oportet, abolitis eorum commentis: ipsi autem salui fiunt, sed quasi per ignem, hoc est, non quòd eorum ignorantia & hallucinatio coram Domino sit probabilis: sed quia Spiritus sancti gratia & virtute ab illa repurgantur. Promde quicunque

auream

auream diuini verbi puritatem isto Purgatorii stercore infecerūt, operis iacturam facere necesse est.

10 At vetustissima fuit Ecclesiæ obseruatio. Hanc obiectionem soluit Paulus, dum suam quoque ætatē in ea sententia comprehendit, vbi denuntiat, iacturam operis sui facere oportere omnes qui in Ecclesiæ structura aliquid fundamento minus consentaneum posuerint. Quum ergo mihi obiiciunt aduersarii, ante mille & trecentos annos vsu receptum fuisse vt preces fierent pro defunctis: eos vicissim interrogo, quo Dei verbo, qua reuelatione, quo exemplo factum sit. Neque enim hęc Scripturæ testimonia desunt tantum: sed quæcunque illic leguntur Sanctorum exempla, nihil tale ostendunt. De luctu & officio sepulturæ habentur illic multæ & interdum longæ narrationes: de precibus ne minimum quidem apicē videas. Atqui quò maioris momēti res est, eò magis debuerat cōmemorari. atque ipsi etiam veteres qui preces fundebāt pro mortuis, & mādato Dei, & legitimo exēplo hęc se destitui videbāt. Cur ergo audebant? In eo dico aliquid humani passos esse: ideoque ad imitationem trahēdum non esse contendo quod fecerunt. Nam quū nihil operis debeant aggredi fideles, nisi certa conscientia, vt Paulus præcipit: in oratione potissimum requiritur hæc *Rom. 14.* certitudo. Credibile tamen est aliqua ratione ad id impulsos: nepe *d. 23* solatium quærebant quo subleuarent suum mœrorem: & inhumanum videbatur non edere coram Deo aliquod suæ erga mortuos dilectionis testimonium. Ad hunc affectum quàm sit propensum hominis ingenium, omnes experiuntur. Fuit etiam instar facis recepta consuetudo, quæ ardorem multorū animis iniiceret. Scimus apud cunctas Gētes, & seculis omnibus iusta fuisse soluta mortuis, & lustratas quotannis fuisse eorum animas. Et si autē his præstigijs stultos mortales delusit Satan, fallēdi tamen occasionem ex recto principio sumpsit: mortē non esse interitū, sed trāsitum ex hac vita in alteram. Nec dubiū est quin Gētiles etiam ipsa superstitio conuictos apud Dei tribunal teneat, quòd futuræ vitæ, quā se credere profitebantur, curam negligērēt. Iam nē deteriores essent profanis hominibus Christiani, puduit illos nullum mortuis officium præstare, ac si penitus extincti forent. Hinc malè cōsulta sedulitas: quia si pigri essent in curādis funeribus, in epulis & oblationibus; putabant se magno probro expositū in. Quod autē ex peruersa æmulatione fluxerat, nouis subinde incrementis sic actū est, vt præcipua sanctitas Papatus sit mortuis laborātibus opē afferre. Verūm aliud solatiū longè melius ac solidius suppeditat Scriptura, quum *Apoc. 14.* beatos mortuos testatur qui in Domino moriuntur. Et rationē addit: quia ex eo requiescūt à laboribus suis. Amori autē nostro non *c. 13.* debemus eousque indulgere, vt peruersum orādī morē in Ecclesia erigamus. Certè quisquis mediocri prudētia pollet, facile agnoscat quicquid de hac re legitur apud veteres, publico mori & vulgi imperitiæ fuisse datum. Abrepti etiam ipsi, fateor, in errorem tuerūt:

nempe vt inconsiderata credulitas priuare iudicio solet hominum mentes. Interea quàm dubitanter preces pro mortuis cõmendent, lectio ipsa demonstrat. Monicam matrem suam in libris confessionum Augustinus narrat vehementer rogasse vt sui memoria in peragendis mysteriis fieret ad altare. Anile scilicet votum quod filius non exegit ad normã Scripturæ: sed pro naturæ affectu probari aliis voluit. Liber autem De cura pro mortuis agenda, ab eo cõpositus tot hæsitaciones continet, vt suo frigore meritiò debeat stulti zeli calorem extinguere, si quis mortuorũ patronus esse appetat. frigidis certè verisimilitudinibus securos reddet qui prius erant solliciti. Hæc enim vna est fultura, quia inualuit consuetudo vt preces adhibeantur pro mortuis, non esse spernendum hoc officium. Cæterùm vt concedam vetustis Ecclesiæ scriptoribus pium esse visum suffragari mortuis, regula quæ fallere nequit semper tenenda est, fas non esse in precibus nostris quicquam afferre proprium, sed vota nostra Dei verbo subiicienda esse: quia penes eius arbitrium est præscribere quid peri velit. Nunc quum tota Lex & Euangelium ne vna quidem syllaba libertatem suggerant orandi pro mortuis, profanatio inuocationis Dei est tentare plusquam nobis præcipiat. Verùm ne glorientur aduersarii nostri quasi veterem Ecclesiam erroris sui sociam habeant, dico esse longum discrimen. Agebant illi memoriam mortuorum, ne viderentur omnè de ipsis curã abieciisse: sed simul fatebãtur se dubitare de ipsorum statu. de Purgatorio certè adeò nihil asserabant, vt pro re incerta haberent. Illi quod de Purgatorio somniarũt, pro fidei dogmate haberi sine quæstione postulant. Illi parè & tantùm vt defungerentur, in communionem sacræ Cœnæ suos mortuos Deo commendabant. Hi mortuorum curam assiduè vrgent: & importuna prædicatione efficiunt vt omnibus charitatis officiis præferatur. Quinetiam nonnulla veterũ testimonia proferre nobis haud difficile esset, quæ totas illas pro mortuis preces, quæ tunc vilitatæ erant, manifestè euertunt. Quale est hoc Augustini: quum resurrectionem carnis & æternam gloriam expectari docet ab omnibus: requiem verò, quæ post mortem sequitur, tunc vnumquenque accipere, si dignus est, quum moritur. Itaque pios omnes non minus quàm Prophetas & Apostolos & Martyres statim à morte, beata quiete frui restatur, Si talis est eorum conditio, quid illis, obsecro, conferent nostræ preces? Crassiores illas superstitiones, quibus simplicium animos fascinarunt, omitto: quæ tamen sunt innumeræ, & pleræque adeò portentosæ, vt nullo honesto colore prætere ipsas possint. Illas quoque turpissimas nundinationes taceo, quas in tanto mundi stupore sua libidine exercuerunt. Nam nec vllus futurus esset finis, & sine cõmemoratione satis habebunt hîc pii lectores vnde conscientias suas stabiliant.

De vita

De vita hominis Christiani: ac primùm, quibus argumentis ad eam nos hortetur Scriptura.

CAPVT VI.

SCOPVM regenerationis esse diximus vt in vita fidelium appareat inter Dei iustitiam & eorum obsequium symmetria & consensus: atque ita adoptionem confirmet qua recepti sunt in filios. Etsi autem nouitatem illam qua imago Dei in nobis instauratur, lex ipsius in se continet, quia tamen tarditas nostra multis tam stimulis quàm adminiculis opus habet, proderit ex variis Scripturæ locis rationem vitæ formandæ colligere, ne in studio suo aberrent quibus respicientia cordi est. Porro dum vitam Christiani hominis formandam suscipio, argumentum me ingredi non ignoro varium & copiosum, & quod magnitudine sua longum volumen explere possit, si numeris suis omnibus ipsum absolueret libeat. Videmus enim in quantam prolixitate diffundantur veterum paræneses de singulis tantùm virtutibus compositæ. Neque id loquacitate nimia, siquidem quancunque virtutem commendare oratione propositum sit, vitro stylus in eam amplitudinem materiæ copia deducitur, vt rite differuisse non videaris nisi multa dixeris. Mihi verò animus non est, quam me traditurum nunc profiteor vitæ institutionem eousque extendere, vt & peculiariter singulas prosequatur virtutes, & in exhortationes expatietur. Ex aliorum scriptis, præsertim verò ex veterum hominibus hæc petantur. Mihi abunde erit si methodum ostendero qua vir pius ad rectum constituendæ vitæ scopum deducatur, ac regulam quandam vniuersalem breuiter finiero, ad quam officia sua non malè exigat. Declamationibus suum aliquando fortè tempus erit: vel aliis partes quibus non adeo sum idoneus relinquam. Amo narrarè breuitatem: & fortè, si copiosius loqui vellem, nõ succederet. Quòd si maximè plausibilis esset prolixior docendi ratio, experiri tamen vix liberet. præsentis autem operis ratio postulat vt simplicem doctrinam quanta licebit breuitate perstringamus. Quemadmodum autem certos recti & honesti fines habent philosophi, vnde particularia officia totùmque virtutum chorum deducunt: ita nec ordine suo caret in hoc Scriptura: quin pulcherrimam œconomiam tenet, ac philosophicis omnibus multò certiolem. Hoc tantùm interest quòd illi (vt erant ambitiosi homines) exquisitam dispositionis perspicuitatem, qua ingenii dexteritatem ostentarent, sedulò affectarunt: Spiritus verò Dei, quia sine affectatione docebat, non ita exactè nec perpetuò methodicam rationem obseruauit. quam tamen dum alicubi ponit, satis innuit non esse à nobis negligendam.

2 Porro duabus potissimùm partibus incumbit hæc, de qua loquimur, Scripturæ institutio. Prior est, vt iustitiæ amor, ad quem alioqui natura minimè propensi sumus, animis nostris instilletur

D.v.

ac inferatur : altera , vt nobis norma præscripta fit , quæ nos in iustitiæ studio aberrare non sinat. Commendandæ autem iustitiæ rationes habet plurimas & optimas, ex quibus multas supra diuersis locis notauimus , nonnullas adhuc breuiter hîc attingemus. A quo fundamento meliùs exordietur quàm dum admonet nos

Leuit. 19
a. 1
1. Petr. I.
c. 16

sanctificari oportere, quia Deus noster sanctus est: Siquidem quum instar disiectarum ouium dispersi essemus, ac per mundi labyrinthum dissipati, ipse nos recollegit vt sibi aggregaret. Quum nostræ cum Deo cõiunctionis mentionem audimus, meminerimus sanctitatem oportere eius esse copulam: non quia sanctitatis merito veniam in eius communionem: (quum potius adharere primò illi oporteat, vt eius sanctitate perfusi sequamur quò vocat) sed quoniam ad eius gloriam magnopere pertinet, non esse illi consortium cum iniquitate & immunditia. Quare & hunc vocationis nostræ finem esse docet in quem respicere semper conuenit, si vocanti Deo velimus respondere. Quorsum enim à mundi nequitia & pollutione, in quibus demersi eramus, nos erui attingebat, si nobis permittimus tota vita in illis volutari? Ad hæc si-

Ies. 35. c.
8, & ali.

mul etiam admonet nos, vt in Domini populo censeamur, sanctam ciuitatem Ierusalem oportere inhabitare: quam vt ipse sibi consecrauit, ita incolarum impuritate nefas est profanari. vnde

Psa. 15. a
2, & 24.

sunt eæ voces, Locum iis futurum in Dei tabernaculo qui incedunt sine macula, & iustitiæ student, & c. quia sanctuarium in quo habitat, minimè decet instar stabuli sordibus esse refertum.

3 Ac quò meliùs nos expergeficiat, ostendit Deum Patrem, quemadmodum nos sibi in Christo suo conciliauit, ita in eo nobis imaginem signasse ad quam nos conformari velit. Age, præstantiorem œconomiam mihi apud philosophos reperiant, qui apud eos solos rite atque ordine dispositam putant philosophiam moralem. Illi, dum ad virtutè egregiè volunt adhortari, nihil aliud afferunt quàm vt naturæ conuenienter viuamus: Scriptura autem à vero fonte deducit exhortationem, quum non modò vitam nostram ad Deum authorem cui obstricta est, referre præcipit: sed postquam degenerasse nos docuit à vera creationis nostræ origine ac lege, subiungit, Christum, per quem in gratiam cum Deo rediimus, nobis propositum esse exemplar cuius formam in vita nostra exprimamus. Quid hoc vno efficacius requiras? imò quid vltra hoc vnum requiras? Hac eniam conditione si adoptamur in filios à Domino, vt Christum, nostræ adoptionis vinculum, vita nostra representet: nisi nos iustitiæ addicimus ac deuouemus, non modò à Creatore nostro deficimus pessima perfidia, sed ipsum quoque seruatorem eiuramus. Deinde ab omnibus Dei beneficis quæ nobis commemorat, ac singulis salutis nostræ partibus sumit exhortandi materiam. Ex quo se nobis Patrem Deus exhibuit, extremæ ingratitude nos esse arguendos, nisi vicissim illi filios exhibeamus. Ex quo nos Christus sanguinis sui lauacro purifica-

Malac. I.
b. 6
Ephes. 5.
a. 1
1. Ioan. 3.
a. 1

uit,

uit, atque hanc purgationem per baptismum communicauit, non *Ephes. 5.*
 decere vt nouis sordibus inquinemur. Ex quo nos suo corpori in- *f. 26*
 seruit, sollicitè cauendum ne nobis, qui sumus eius membra, ma- *Heb. 10.*
 culam aut labem vllam aspergamus. Ex quo ipse idem, qui caput *b. 10*
 est nostrum, in cælum ascendit, conuenire vt deposito terræ affe- *1. Cor. 6.*
 ctu, illuc toto pectore aspiremus. Ex quo nos Spiritus sanctus *b. 11*
 templa Deo dedicauit, dandam operam vt Dei gloria per nos il- *1. Pet. 1. c.*
 lustretur: nec verò esse committendum vt peccati spurcicia profa- *15, & d.*
 nemur. Ex quo & anima nostra & corpus cælesti incorruptioni & *19*
 immarcessibili coronæ destinata sunt, strenuè enitendum esse vt *1. Cor. 6.*
 pura & incorrupta in diem Domini conferuentur. Hæc, inquam, *c. 15*
 auspiciatissima sunt bene constituendæ vitæ fundamenta, quibus *Iob. 15.*
 nequaquam similia deprehendas apud Philosophos: qui in com- *a 3*
 mendatione virtutis nunquam supra hominis naturalem dignita- *Ephes. 5.*
 tem conscendunt. *e 23*

4 Atque hic locus est cōpellandi eos qui nihil habentes Christi *Colos. 3.*
 præter titulum ac symbolum, Christiani tamen nominari volunt. *a. 1*
 Qua tandem fronte sacro eius nomine gloriantur? Siquidem nihil *1. Cor. 3.*
 est commercii cum Christo nisi his qui rectam eius cognitionem *c. 16, &*
 ex verbo Euangelii perceperunt. Atqui eos omnes Christum rectè *6. d 19*
 didicisse negat Apostolus, qui non edocti sunt, abiecto veteri ho- *2. Cor. 6.*
 mine, qui corrumpitur secundum desideria erroris ipsum esse in- *d. 16*
 duendum. Falsò igitur atque etiam iniurià Christi cognitionem *1. Thes. 5.*
 obtendere arguuntur, quanlibet disertè interim ac volubiliter de *d. 23*
 Euangelio garriant. Non enim linguæ est doctrina, sed vitæ: nec *Ephes. 4.*
 intellectu memoriâque duntaxat apprehenditur, vt reliquæ disci- *c. 22*
 plinæ, sed tum recipitur demum vbi animam totam possidet, se-
 demque & receptaculū inuenit in intimo cordis affectu. Aut ergo
 desinant cum Dei contumelia iactare id quod non sunt, aut se non
 indignos Christo magistro discipulos præstent. Doctrinæ, qua re-
 ligio nostra continetur, priores dedimus partes: quandoquidem ab
 ea salus nostra iachoatur. verum ea in pectus transfundatur atque
 in mores transeat oportet, adeoque nos in se transformet vt sit
 nobis non infructuosa. Si iure in eos philosophi exandescunt, eos-
 que probrosè à grege suo abigunt, qui quum artem profiteantur
 quæ magistra vitæ esse debeat, eam in sophisticâ loquacitatē con-
 uertunt: quantò meliori ratione nugaces istos sophistas detesta-
 bimur, qui Euangelium in summis labris volutare contenti sunt,
 cuius efficacia centuplo magis quàm frigidæ philosophorum pa-
 ræneses, in affectus cordis intimos penetrare, animæ insidere, ac
 totum hominem afficere debuerat?

5 Neque requiro vt nihil quàm absolutum Euangelium Chri-
 stiani hominis mores spirent. quod tamen ipsum & oprandum est
 & conari necesse est. Sed non ita seuerè requiro Euangelicâ per-
 fectionem, vt non sim pro Christiano agniturus qui nondum ad
 eam pertigerit. sic enim ab Ecclesia excluderentur omnes: quando

nemo reperitur qui non sit longo adhuc interuallo diffitus : multi verò parum adhuc progressi sunt, qui tamen immeritò abiicerentur. Quid ergo? scopus ille ante oculos præfigatur , ad quem solum dirigatur studium nostrum. Præstituatur meta illa , ad quam & enitamur & contendamus. Non enim ita partiri cum Deo fas est vt ex iis quæ tibi eius verbo præscribuntur partem suscipias, partem arbitrio tuo prætereas. Primo enim loco integritatem, tanquam præcipuam cultus sui partem , vbique commendat. quo nomine synceram animi simplicitatem intelligit , quæ fucò & fictione careat : cui cor duplex opponitur. ac si diceretur spirituale esse rectè viuendi principium , vbi interior animi affectus sine fictione ad sanctitatem & iustitiam colendam Deo addicitur. Sed quoniam nemini tantum suppetit in terreno hoc corporis carcere roboris, vt iusta cursus alacritate festinet, maiorem verò numerum tanta premit debilitas vt vacillando & claudicando , humi etiam reprando modicè promoueant, eamus quisque pro facultatæ suæ modo, & inceptum iter prosequamur. Nemo tam infœliciter incedet , quin aliquantum saltem viæ quotidie emetiat. Hoc ergo agere non desinamus , vt aliquid assiduè in via Domini proficiamus : neque successus tenuitatè desperemus. vt cunque enim successus vobis non respondeat , non tamen perdita est opera vbi hodiernus dies hesternum vincit : syncera modò simplicitate in scopum nostrum respiciamus , & ad meram aspiremus, non assentatoriè blandientes nobis ipsis, nec malis nostris indulgentes, sed perpetuo conatu in hoc incumbentes vt meliores nobis ipsis euadamus, donec ad ipsam peruentum fuerit bonitatem: quam quidem toto vitæ spatio quærimus ac sequimur, tum apprehendemus quum nos carnis infirmitate exuti, in plenum eius consortium recepti fuerimus.

Summa vita Christiana: vbi de abnegatione nostri.

C A P V T V I I .

ET si optimam & aptissimè dispositam cõstituendæ vitæ methodum habet Lex Domini , visum tamen est cælesti Magistro, accuratiore etiamnum ratione ad ipsam quam in Lege præscripserat regulam suos formare: Atque huius quidem rationis principium hoc est : quòd fidelium officium est , præbere Deo sua corpora hostiam viuentem, sanctã, & illi acceptam: atque in eo situm esse legitimum eius cultum. Vnde exhortandi argumentum ducitur, ne se accommodent ad figuram seculi huius, sed transformentur renouatione mentis suæ , vt probent quæ sit voluntas Dei. Iam hoc magnum est , nos esse Deo cõsecratos , ac dedicatos: nequid posthac cogitemus , loquamur , meditemur , agamus nisi in eius gloriam. Sacrum enim non sine insigni in eum iniuria ad profanos vsus applicatur. Quòd si nostri non sumus, sed Domini: & quis error sit fugiendus, & quorsum dirigendæ sint vitæ

Rom. 12.
a. i

vita nostrae actiones vniuersae, apparet. Nostri non sumus: ergo ne vel ratio nostra, vel voluntas in consiliis nostris factisq; domineur. Nostri non sumus: ergo ne statuamus nobis huc finem, ut quaeramus quod nobis secundum carnem expediat. Nostri non sumus: ergo quoad licet, obliuiscamur nosmetipsos, ac nostra omnia. Rursum, Dei sumus: illi ergo viuamus ac moriamur. Dei sumus: cunctis ergo nostris actionibus praesideat sapientia eius & voluntas. Dei sumus: ad illum igitur, tanquam solum legitimum finem, contendant omnes vitae nostrae partes. O quantum ille profecit qui se non suum esse edoctus, dominium regimemque sui propriae rationi abrogauit, ut Deo asserat! Nam ut haec ad perdendos homines efficacissima est pestis, ubi sibi ipsis obtemperauit, ita vnicus est salutis portus, nihil nec sapere, nec velle per seipsum, sed Dominum praecurrem duntaxat sequi. Sic hic itaq; primus gradus, hominem a seipso discedere, quod totam ingenii vim applicet ad Domini obsequium. Obsequium dico non modò quod in verbi obedientia iacet, sed quo mens hominis, proprio carnis sensu vacua, se ad Spiritus Dei nutum tota conuertit. Hanc transformationem (quam renouationem mentis *Ephes. 4.* Paulus appellat) quum primus sit ad vitam ingressus, philosophi *f. 23* omnes ignorarunt. Solam enim rationem homini moderatricem praeficiunt, hanc solum putant audiendam, huic denique vni morum imperium deferunt ac permittunt. at Christiana philosophia *Galat. 2:* illa loco cedere, Spiritui sancto subiici ac subiugari iubet: ut homo *d. 20* iam non ipse viuat, sed Christum in se ferat viuentem ac regnantem.

2. Inde consequitur & illud alterum, Ut ne quaeramus quae nostra sunt, sed quae & ex Domini sint voluntate, & faciant ad gloriam eius promouendam. Magni & hoc profectus, ut nostri penè oblitì, certè ratione nostri posthabita, Deo eiusque mandatis fideliter studium nostrum impendere conemur. Quum enim nos priuatam nostri rationem omittere iubet Scriptura, non modò habendi cupiditatem, potentiae affectationem, hominum gratiam ex animis nostris eradicat: sed ambitionem quoque & omnem gloriae humanae appetitum, aliisque seceriores pestes eradicat. Ita sane compositum & comparatum esse conuenit hominem Christianum, ut sibi in tota vita negotium cum Deo esse reputer. Hac ratione, ut omnia sua ad arbitrium calculumque eius reuocabit, ita totam mentis intentionem religiosè ad eum referet. Nam qui Deum in omni re agenda intueri didicit, simul ab omni vana cogitatione auertitur. Haec illa est nostri abnegatio, quam discipulis suis à primo tyrocinio mandat tanta diligentia Christus: quae ubi *Matt. 16.* semel in animo obtinuit, primùm neque superbiae, neque fastui *d. 24*, neque ostentationi, deinde neque avaritiae, neque libidini, neque luxuriae, neque mollitiei, neque aliis quae ex amore nostri generantur, malis locum vllum relinquit. Contrà vbicumque non regnat, illic vel spurcissima vitia sine pudore peruagantur: vel si quae est virtutis species, praua gloriae cupidine vitiatur. Ostende enim

hominem, si potes, qui nisi sibi iuxta Domini mandatum renuntiarit, gratis exercere bonitatē inter homines velit. Nam quicunque non fuerunt hoc sensu occupati, laudis saltem gratia virtutem sequuti sunt. Qui autem vnquam ex philosophis virtutem propter se expetendam maximè contenderunt, tanta arrogantia inflati fuerunt, vt appareat non ob aliud virtutem expetiisse, nisi vt superbiendi haberent materiam. Atqui adeo non oblectatur Deus neque illis popularis auræ captatoribus, nec turgidis illis pectoribus, vt pronuntiet illos in mundo suam recepisse mercedem, his propiores regno calorū faciat meretrices & publicanos. Necdum tamen ad liquidum exposuimus quorū & quantis obstaculis impediatur homo à recti studio quandiu seipsum non abnegauerit. Verè enim dictum est olim, Mundum vitiorum esse reconditum in hominis anima. Nec aliud remedium inuenias, quàm si te abnegato, ac præterita tui ratione, mentem ad ea quærenda rotam intendas quæ abs te Dominus requirit, & ideo tantum quærenda quia illi placent.

3 Alibi distinctiùs idem Paulus singulas vitæ bene compositæ partes, quâuis breuiter, exequitur. Illuxit gratia Dei salutifera omnibus hominibus, erudiens nos vt ablegata impietate & mundanis concupiscentiis, sobriè & iustè & piè viuamus in præfenti seculo, expectantes beatam spem, & manifestationem gloriæ magni Dei, & seruatoris nostri Iesu Christi: qui dedit se pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi populū peculiarem, studiosum bonorum operum. Postquam enim ad nos animandos gratiam Dei proposuit, vt nobis ad Deum verè colendum viam sternat, duo tollit obstacula quæ maximè impediunt, impietatem scilicet, ad quam naturâ sumus nimium proclines, deinde mundanas cupiditates quæ se longiùs extendunt. Ac sub impietate quidem non modò superstitiones notat, sed comprehendit etiam quicquid pugnat cum serio timore Dei. Mundanæ autem cupiditates tantundem valent atque carnis affectus. Itaque ad vtranque Legis tabulam iubet nos proprium ingenium exuere, & abnegare quicquid ratio & voluntas dicit. Iam omnes vitæ actiones ad tria membra restringit, sobrietatē, iustitiā, & pietatē. ex quibus sobrietas haud dubiè tam castitatē & temperantiā quàm purū & frugalē temporalium bonorū vsum, & inopiæ tolerantiam denotat. Iustitia autem omnia æquitatis officia complectitur, vt reddatur unicuique quod suum est. Sequitur pietas, quæ nos à mundi inquinamento segregatos vera sanctitate cum Deo coniungit. Hæc vbi insolubili vinculo inter se connexa sunt, solidam efficiunt perfectionem. Verùm quia nihil magis difficile est, quàm ratione carnis valere iussa, & domitis cupiditatibus, imò abnegatis, Deo & fratribus nos addicere, & Angelicam vitam in terræ sordibus meditari. Paulus, vt animos nostros ab omnibus laqueis extricet, reuocat nos ad spem beatæ immortalitatis: non frustra nos certare admonens:

quia

Tit. 2. c.

II

quã vt semel apparuit Christus redemptor, ita vltimo suo aduentu fructum salutis à se parre ostendet. Arque hoc modo illecebras omnes discutit quæ nos obnubilant, ne aspiremus vt decet ad cælestem gloriam: imò docet peregrinandum esse in mundo, ne pereat vel excidat nobis cælestis hæreditas.

4 Porro in his verbis perspicimus abnegationem nostri partim quidem in homines respicere, partim verò (idque præcipuè) in Deum. Quum enim sic nos cum hominibus gerere iubet Scriptura vt illos honore nobis anteferamus, vt procurandis eorum commodis totos nos bona fide impendamus: ea dat mandata quorum minimè capax est animus noster, nisi antè naturali sensu euacuatus. Nam (qua cæcitate omnes in amorem nostri ruimus) sibi quisque iustam causam habere videtur se efferendi, alios autem præ se omnes contemnendi. Siquid in nos contulit Deus non pœnitendum, eo freti, statim animos tollimus: nec tantùm intumescimus, sed penè rumpimur superbia. Vitia, quibus abundamus, & occultamus sedulò apud alios, & nobis ipsis leuia minutaque esse fingimus, blandiendo, imò interdum pro virtutibus osculamur. Eadem, quas in nobis admiramur, dotes si in aliis apparent, vel etiam superiores, ne cogamur illis cedere, nostra malignitate deterimus ac carpiamus: siqua sunt vitia, seuera acrique animaduersione ea obseruare non contenti, odiosè amplificamus. Hinc illa insolentia, vt quisque nostrùm, ceu communi lege exemptus, supra reliquos velit eminere: neminem verò mortalium non securè & ferociter contemnat, vel certè tanquam inferiorem despiciat. Cedunt diuitibus pauperes, plebei nobiles, serui dominis, literatis indocti: sed nemo est qui non aliquam præstantiæ opinionem intus alat. Ita singuli sibi adulando regnum quoddam gerunt in pectore. sibi enim arrogantes quò sibi placeant, de aliorum ingeniis & moribus censuram agunt: si verò ad contentionem ventum fuerit, illic erumpit venenum. Nam multi sanè nonnullam mansuetudinè præ se ferunt quandiu blanda omnia & amabilia experiuntur: at verò qui eundem seruet modestiæ tenorè vbi pungitur & irritatur, quotusquisq; est? Nec aliud remedium est quam vt reuellatur ex imis visceribus hæc noxiosissima *τὴν φιλονεικίαν καὶ φιλανθίαν* pestis: quemadmodum etiam Scripturæ doctrina reuellitur. Sic enim instituimur, vt quas Deus nobis largitus est dotes, meminerimus non nostra esse bona, sed gratuita Dei dona: quibus siqui superbiat, ingratiudinè suam producit. Quis te præstantiorem reddit? inquit Paulus. quòd si acceperis omnia, quid gloriaris ac si tibi data nò essent? Deinde assidua vitiorum nostroru recognitione ad humilitatè nos reuocemus. Ita nihil in nobis restabit quo turgeamus: multa verò erit deiectionis materia. Rursum iubemur, quæcunq; in aliis respicimus Dei dona, sic reuereri ac suspicere vt eos quoq; honoremus penes quos resident. Nã, quo ipsos honore dignatus est Dominus, magnæ improbitatis

Rom. 12.

c. 10

Phili. 2.

a. 3

I. Cor. 4.

b. 7

foret eum illis adimere. Ad vitia autē docemur cōnuere, non equis- dem vt adulando foueamus, sed ne illorū causa insultemus iis quos beneuolentia & honore fouere cōuenit. Ita fiet vt cum quocunque mortalium negotium nobis sit, non tantū moderatē nos & modestē, sed comiter & amicē etiam geramus. Quemadmodum ad veram mansuetudinem nunquam alia via peruenies, quā si & tui deiectione, & alterius reuerentia imbutum pectus habueris.

5 Iam in quæreda proximi vtilitate officiū præstare, quantū habet difficultatis? Nisi à tui cōsideratione discedas, & te quodammodo exuas, nihil hīc efficies. Quomodo enim opera exhibeas quæ charitatis esse Paulus docet, nisi tibi renuntiaueris, vt aliis totū te addicas? Charitas (inquit) patiens est, benigna, non procax, non fastidiosa, nō inuidet, nō inflatur, nō quærit quæ sua sunt, non irritatur, &c. Hoc vnū si exigatur, ne quæramus quæ nostra sunt, nō tamen minima vis erit alterēda naturæ: quæ sic in solam nostri dilectionē nos inclinat, vt non tam faciliē patiatur nos ac nostra negligenter transire, quò alienis commodis inuigilemus: imò iure nostro sponte cedere, quod alteri resignemus. At Scriptura, vt eò nos manu ducat, præmonet, quicquid à Domino gratiarum obtinemus, esse nobis hac lege concreditum vt in commune Ecclesiæ bonum conferatur. ideòque legitimum gratiarum omnium vsum esse, liberalem ac benignam cum aliis communicationem. Nulla nec certior regula, nec validior ad eam tenendam exhortatio excogitari poterat, quā vbi docemur, omnes quibus pollemus doctes, Dei esse deposita, ea lege fidei nostræ commissa vt in proximorum bonum dispensentur. Sed vlteriùs etiamnum pergit Scriptura, dum illas facultatibus comparat quibus prædita sunt humani corporis membra. Nullum membrum suam facultatem sibi habet, nec in priuatum vsum applicat, sed ad socia membra transfundit: nec vllam inde vtilitatem capit nisi quæ ex communi corporis totius commoditate procedit. Sic pius vir quicquid potest, fratribus debet posse: sibi non aliter priuatim consulendo quā vt ad communem Ecclesiæ ædificationem intentus sit animus. Hæc itaque sit nobis ad benignitatem beneficentiāque methodus: quicquid in nos Deus contulit quo proximum queamus adiuuare, eius nos esse œconomos, qui ad reddendam dispensationis rationem astringimur. Eam porrò demum rectam esse dispensationem, quæ ad dilectionis exigatur regulam. Ita fiet vt non modò alieni commodi studium cum propriæ vtilitatis cura semper coniugamus, sed hanc illi subiiciamus. Ac ne fortè nos lateret, eam esse legem rite administrandi quæcūque à Deo dona suscipimus, in minimis quoque benignitatis suæ muneribus eam olim posuit. Primitias enim frugum offerri sibi mandauit, quibus testaretur populus nefas sibi esse aliquem percipere fructum ex bonis non illi antè consecratis. Quòd si ita demum sanctificantur nobis Dei dona postquam ipsi auctori manu nostra ea dedicaui-
imus: impurum

1. Co. 13.

6.4

1. Cor. 12

16.2

Exo. 22.

d. 29. &

23. d. 19

impurum esse abūsum constat qui non eiusmodi dedicationem redoleat. Atqui Dominum frustra rerum tuarum communicatione locupletare contendas. ad eum igitur quum peruenire benignitas nequeat tua (vt Propheta inquit) ea tibi erga sanctos eius qui in terra sunt exercenda est. ideoque sacris oblationibus comparantur eleemosynæ, vt legalibus illis nunc respondeant. *Mat. 25. 4. Psal. 16. a.3. Hebr. 13. c.16*

6 Porro ne benefaciendo fatiscamus (quod protinus fieri aliqui necesse foret) accedere oportet alterum illud quod ponit Apostolus, Patientem esse charitatem, nec irritari. Omnibus in vniuersum benefacere Dominus præcipit, quorum magna pars indignissimi sunt, si proprio merito æstimentur : sed hic optima ratione subuenit Scriptura, quum docet non esse respiciendum quid ex seipsis mereantur homines, sed imaginem Dei in cunctis considerandam, cui nihil non & honoris & dilectionis debeamus. In domesticis autem fidei illam eandem diligentius obseruandam, quatenus per Christi Spiritum renouata est & instaurata. Ergo quisquis hominum tibi nunc offeratur qui officio tuo indigeat, causam non habes cur illi te impendere detrectes. Dic extraneum esse. at Dominus notam illi impressit quæ familiaris esse tibi debet: qua ratione verat carnem tuam despiciere. Dic contemptibilem ac nihili. at eum Dominus esse demonstrat, quem imaginis suæ decore dignatus sit. Dic nullis eius officiis te esse obæratum. at eum velut in vicem suam substituit Deus erga quem tot ac tanta recognoscas beneficia quibus te sibi deuinxit. Dic indignum esse cuius causa vel minimùm labores. at digna est imago Dei, qua tibi commendatur, cui te & omnia tua exhibeas. Quod si non modò nihil boni promeritus est, sed iniuriis quoque ac maleficiis te prouocauit, ne hæc quidè iusta causa est cur illum & dilectione complecti & dilectionis officiis prosequi desinas. Longè aliter (inquies) de me promeritus est. At quid meritus est Dominus? qui dū illi iubet remitti quicquid in te peccauit, sibi certè vult imputari. Hac profectò vna via peruenitur ad id quod humanæ naturæ profus aduersum est, nedum difficile : vt diligamus eos qui nos odio habent, beneficiis mala pensemus, probris benedictiones referamus: si meminerimus non hominum malitiam reputandam esse. sed inspiciendam in illis Dei imaginem: quæ inductis ac oblitteratis eorum delictis, ad eos amandos amplexandósque sua pulchritudine ac dignitate nos alliciat. *Galat. 6. c.10. Iesa. 58. b.7. Matt. 6. b.14. & 18. d. 35. Luc. 17. a.3. Matt. 5. g. 44*

7 Hæc ergo mortificatio tum demū habebit in nobis locū, si charitatis numeros impleamus. Ille autè implet non qui omnibus charitatis officiis solūmodo defungitur, etiā si nullū prætermittat: sed qui ex sincero amoris affectu id facit. Potest enim accidere vt quis exoluat quidè ad plenū omnibus quod debet, quantū attinet ad externa officia: interim tamen longè absit à vera exoluendi ratione. Quosdā enim videas qui valde liberales videri volunt, qui tamen nihil largiuntur quod non superbia vultus aut etiā verborum

insolentia exprobrēt. Atq; huc calamitatis hoc infœlicî seculo de-
 uentum est, vt nullæ propè eleemosynæ saltē à maxima parte ho-
 minū, sine contumelia porrigantur. Quæ prauitas ne inter ethnî-
 cos quidē tolerabilis esse debuerat, nam à Christianis plus aliquid
 etiamnū requiritur quàm vt hilaritatē in vultu præ se ferāt, & ver-
 borum comitate amabilia reddāt sua officia. Primū, eius quem
 ope sua indigere cōspiciunt personam suscipiant oportet, ac for-
 tunæ perinde misereantur ac si eam sentirent ipsi ac sustinerent: vt
 misericordiæ atq; humanitatis sensu ad ferendas illi suppetias nō
 aliter quàm sibi, ferantur. Qui sic animatus ad operā fratribus suis
 dandam accedet, non modò nulla vel arrogātia vel exprobratione
 officia sua contaminabit: sed nec fratrē, cui benefacit, vel tāquam
 opis egenum despiciet, vel tanquam sibi obligatū subiugabit. non
 magis scilicet quàm vel ægro membro insultamus, cui refocillan-
 do reliquum corpus laborat: vel reliquis membris putamus specia-
 liter obligatū, quia plus operæ ad se traxerit quàm rependerit. Si-
 quidem officiorum inter membra cōmunicatio nihil gratuitū ha-
 bere creditur, sed potius solutio esse eius quod naturæ lege debi-
 tum negare prodigiosum esset. Hac quoque ratione fiet vt ne li-
 beratum se putet qui vno genere officii defunctus fuerit: quem ad
 modum vulgò fieri solet, vt diues, postquam aliquid de suo eroga-
 uit, alia onera, tanquam nihil ad se pertinentia, aliis deleger. Sed
 ita potius secum quisque cogitabit, se, quantus quantus est, prox-
 imis debitorem sui esse: nec alium exercendæ erga ipsos beneficen-
 tiæ statuēdum esse finem, nisi quū facultates deficiunt: quæ, quàm
 latè extenduntur, ad charitatis regulam limitari debent.

8 Præcipuam abnegationis nostri partem, quam diximus in
 Deum spectare, iterū plenius exequamur. ac multa quidem de ea
 iam dicta sunt, quæ repetere superuacuum foret. sufficet tractare
 quatenus ad æquanimitem tolerantiamque nos format. Princi-
 pio igitur in quærenda vitæ præsentis vel cōmoditate vel tranquil-
 litate, huc nos Scriptura vocat, vt Domini arbitrio nos nostraque
 omnia resignantes, domandos ac subiugandos cordis nostri affe-
 ctus illi tradamus. Ad opes honorésque expetendos, ad ambiē-
 dam potentiam, ad cumulandas diuitias, ad eas omnes ineptias,
 quæ ad magnificentiā pompamque facere videntur, congerendas,
 furiosa est nostra libido, infinita cupiditas. Rursum paupertatis,
 ignobilitatis, humilitatis mirus timor, mirum odium: quibus ad il-
 la modis omnibus amolienda stimulamur. Hinc videre est quàm
 irrequieto sint ingenio, quot tentent artes, quibus studiis se fati-
 gent quicunque vitam proprio consilio componunt: quò scilicet
 adipiscantur quæ vel ambitionis vel avaritiæ fert affectus. rursum
 quò pauperiem humilitatēque defugiant. Pius ergo hominibus
 ne talibus laqueis implicentur, hæc tenēda est via. Principiò non
 aliunde prosperandi rationē vel appetant, vel sperent, vel cogitent
 quàm ex Domini benedictione: ideoque in eam se tutò ac confi-
 denter

denter reiciant ac reclinent. Nam vtcunq; sibi pulchrè sufficere videatur caro, dum vel propria industria ad honores opésq; contendit, vel studio enititur, vel adiuuatur hominum gratia: certum est tamen omnia hæc nihil esse, neque aliquid vel ingenio vel labore nos profecturos, nisi quatenus vtrunq; Dominus prospereabit. At è conuerso sola ipsius benedictio etiam per omnia impedimenta viam reperit, vt nobis in lætum faustumque exitum succedere omnia faciat: deinde vt maximè sine ipsa possimus aliquid gloriæ atque opulentia nobis comparare: (quemadmodum videmus quotidie impios magnis & honoribus & opibus cumulari) quando tamen ne minimam quidem scælicitatis particulam degustant quibus incùbit Dei maledictio, sine ipsa nihil nisi quod malè nobis verterat, consequemur. Porrò nequaquam appetendum quod homines magis miseros facit.

9 Ergo si omnem prosperi successus atque optabilis rationem in sola Dei benedictione credimus esse positam, qua absente miseriam nos omne genus & calamitatis maneant: restat etiã vt ne propria vel ingenii dexteritate, vel sedulitate freti, nec hominũ fauore subnixi, vel inani fortunæ imaginatione cõfisi, ad opes honorésque cupidè contendamus: sed in Dominum semper respiciamus, vt eius auspiciis ad quancunq; ille prouiderit sortem deducamur. Ita primùm fiet vt non per nefas, & dolis ac malis artibus, vel rapacitate, cū proximorũ iniuria ruamus ad captandas opes, ad honores inuadendos: sed eas tantùm fortunas sequamur quæ nos ab innocentia non abducant. Quis enim speret diuinæ benedictionis, inter fraudes, rapinas, aliásque nequitia artes, auxiliũ? Nam vt illa nisi purè cogitantè ac rectè agentè non sequitur: ita eos omnes à quibus expetitur ab obliqua cogitatione prauisq; facinoribus reuocat. Deinde iniectum erit nobis frænũ, ne immodica ditescendi cupiditate ardeamus, nèe honoribus ambitiosè inhiemus. Qua enim fronte quis à Deo se adiutum iri confidat, ad ea consequenda quæ contra eius verbum desiderat? Absit enim vt quod ore suo Deus maledicit, benedictionis suæ adiutorio prosequatur. Postremò, si pro voto ac spe nõ succedat, cohibebimur tamen ab impatientia, & qualiscunq; nostræ conditionis detestatione: quòd sciemus id esse murmurare aduersus Deum, cuius arbitrio diuitia & paupertas, contemptus & honores dispensantur. In summa, qui se eo quo dictum est modo in Dei benedictionem reclinarit, nec ea quæ furiosè expeti ab hominibus solent, malis artibus aucupabitur, quibus se nihil profecturum cogitabit: nec, si quid prosperè acciderit, sibi imputabit, ac suæ vel sedulitati, vel industria, vel fortunæ, sed Deo auctori acceptum feret. Quòd si florentibus aliorum rebus, ipse parum promoueat, imò etiam retro delabatur: maiori tamen æquitate ac moderatione animi suam tenuitatem feret quàm profanus quispiam mediocrè successum, qui vò duntaxat non respondeat: habens scilicet solatium, in quo tran-

quillius acquiescat quàm in summo vel opulentia vel potentia fastigio: quia vt saluti suæ conducit, ita res suas ordinari à Domino reputat. Sic Dauidem fuisse affectum videmus, qui dum sequitur Deum, seque ei regendum tradit, similem se testatur puero ablactato, neque ambulare in rebus altis vel mirabilibus supra se.

Psal. 131.
a. 1

10 Neque in hac tantùm parte constare pijs animis debet illa tranquillitas & tolerantia: verùm ad omnes etiam casus, quibus obnoxia est præfens vita, extendatur, necesse est. Ergo nemo se rite abnegauit, nisi qui se totum ita resignauit Domino, vt omnes vitæ suæ partes eius arbitrio gubernari terat. Qui verò sic animo compositus erit, quicquid accidat, nec miserum se reputabit, nec de sua sorte cum Dei inuidia conqueretur. Quàm verò necessaria sit hæc affectio, inde patebit, si consideres quot accidentibus subiecti simus. Alii atque alii morbi nos identidem infestant: nunc sæuit pestilentia, nunc belli calamitatibus crudeliter vexamur: nunc gelu, aut grandio, spe anni deuorata, sterilitatem inducit, quæ nos ad penuriam redigat: vxor, parentes, liberi, propinqui morte abripiuntur: incendio absuntur domus: hæc sunt quorum euentu, vitæ suæ maledicunt homines, suum natalem detestantur, cælum & lucem execrationi habent, obloquuntur Deo: & (vt sunt facundi ad blasphemias) iniquitatis eum & sæuitiæ accusant. Fidelem verò in his quoque oportet Dei clementiam & verè paternam indulgentiam intueri. Proinde, siue suas ædes, sublatis propinquis, in solitudinem redactas videat, ne sic quidem desinet benedicere Domino: quin potius ad hanc cogitationem se conuertet, Gratia tamen Domini, quæ domum meam inhabitat, eam desolatam non relinquet. Siue adustis pruina segetibus, aut gelu consumptis, aut grandine proculcatis, imminere famem videat: non tamen despondit animum, nec Deo inuidiam faciet: sed in hac fiducia permanebit. Nos tamen in tutela Domini sumus, & oues in pascuis eius educatæ: ille igitur alimenta nobis etiã in extrema sterilitate suppeditabit. Siue morbo afflictabitur, ne tum quidem frangetur doloris acerbitate, vt ad impatientiam prorumpat, atque ita cum Deo expostulet: sed iustitiam ac lenitatem in Dei ferula considerando, ad tolerantiam se reuocabit. Denique, quicquid eueniet, quia sciet manu Domini ordinatũ, placido gratoque animo suscipiet, ne contumaciter eius imperio resistat, cuius in potestate se suaque omnia semel permisit. Faceat imprimis à pectore Christiani hominis stulta illa & miserrima Ethnicorum consolatio, qui vt animum contra res aduersas confirmarent, eas Fortunæ imputabant: cõtra quam indignari stultum esse iudicabant, quod ἀσχετος esset ac temeraria, quæ cæcis oculis merentes simul ac immerentes vulneraret. Hæc enim è conuerso pietatis est regula, solam Dei manum vtriusque fortunæ arbitram esse & moderatricem: ac eam quidem ipsam non ruere inconsiderato impetu, sed ordinatissima iustitia nobis bona simul ac mala dispensare.

Psal. 79.
c. 13

De crucis tolerantia, quæ pars est abnegationis.

CAPVT VIII.

VIN altius etiamnum conscendere piam mētem decet. nempe quò discipulos suos vocat Christus, vt suam vnusquisque crucem tollat. Quoscuque enim Dominus cooptauit, ac suorum consortio dignatus est, si se ad duram, laboriosam, inquietam, plurimisque ac variis malorum generibus referam vitam præparare debent. Sic est cælestis Patris voluntas, vt certum de suis experimentum capiat, eos talem in modum exercere. A Christo primogenito suo exorsus, erga filios omnes suos hunc ordinem prosequitur. nam quum esset ille Filius præ aliis dilectus, & in quo Patris animus acquiescebat, videmus tamē quam non indulgenter ac molliter habitus fuerit: vt verè dici queat, non modò perpetua cruce exercitatum fuisse, quandiu terram incoluit: sed totam eius vitam nihil aliud fuisse quàm perpetuæ crucis speciem. Causam Apostolus assignat, quòd obedientiam discere oportuerit ex iis quæ passus est. Cur nos ergo ab ea conditione eximamus, quam subire Christum caput nostrum oportuit: præsertim quum nostra causa subierit, vt nobis in seipso patientiæ exemplar exhiberet? Quamobrem Apostolus omnibus filius Dei hunc esse destinatum finem docet, vt conformes eius fiant. Vnde etiam insignis consolatio ad nos redit, in rebus duris atque asperis, quæ aduersæ malæque existimantur, nos Christi passionibus communicare: vt quemadmodum ille à malorum omnium labyrintho in gloriam cælestem ingressus est, ita in eandem per varias tribulationes deducamur. sic enim loquitur alibi Paulus ipse: quòd dum communionē discimus afflictionum eius, simul apprehendimus potentiam resurrectionis: ac dum conformes reddimur morti eius, ita præparamur ad gloriosæ resurrectionis consortium. Quantum hoc valere potest ad leniendam omnem crucis acerbiteriam, quòd quò magis rebus aduersis afflictamur, eò certius confirmatur nostra cum Christo societas: cuius communionem passionum ipsæ non modò benedictæ nobis fiunt, sed ad promouendam quoque nostram salutem multum afferunt adiumenti.

2 Adde quòd Dominus noster crucem ferendam suscipere nihil necesse habuit nisi ad testandam approbandamque Patri suam obedientiam. nobis verò multis rationibus necesse est sub assidua cruce vitā degere. Primū (vt natura nimiū propensi sumus ad omnia carni nostræ tribuenda) nisi nobis imbecillitas nostra velut oculo demonstrata fuerit, facile virtutē nostrā supra iustum modum æstimamus, nec dubitamus, quicquid eueniat, contra omnes difficultates infractā fore & inuictā. Vnde in stolidam & inanē carnis confidentiam euehimur qua freti, cōtumaciter deinde superbimus in Deum ipsum, perinde ac si propriæ nobis facultates citra eius gratiam sufficerent. Hanc arrogantiam meliùs retundere non potest

quàm dum experimento nobis comprobat quanta non modò imbecillitate, sed etiam fragilitate laboremus. Ergo vel ignominia, vel paupertate, vel orbitate, vel morbo, vel aliis calamitatibus nos affligit: quibus sustinendis longè impares, quantum ad nos attinet, mox succumbimus. Sic humiliati discimus inuocare eius virtutem: quæ sola sub pondere afflictionum cōsistere nos facit. Quinetiam sanctissimi, vtcunque Dei gratia non propriis viribus stare se noverint, de sua tamen fortitudine & constãtia plus iusto securi sunt, nisi eos crucis probatione in penitioem sui notitiã adducat. Hæc socordia Dauidi quoque obrepit. Ego dixi in quiete mea, Non mouebor perpetuò. Iehouah, stabilieras in beneplacito tuo monti meo robur, abscondisti faciem tuam: fui percussus. Fatetur enim torpore in rebus prosperis obstupefactos fuisse suos sensus, vt posthabita Dei gratia, à qua pendere debuerat, sibi innixus fuerit vt perpetuitatem sibi promitteret. Si hoc tanto Prophetæ accidit, quis nostrum non timeat vt caueat? Quòd ergo, rebus tranquillis, maioris constantiæ & patientiæ opinione sibi blandiebantur, rebus asperatis humiliati, hypocrisin fuisse discunt. Talibus, inquam, documētis admoniti suorum morborum fideles, proficiunt ad humilitatem: vt praua carnis confidentia exuti, ad Dei gratiam se conferant. Porrò vbi se contulerunt, diuinæ virtutis præsentiam, in qua satis supérque præsidii inest, experiuntur.

Psal. 30.
a. 7

Ro. 5. a. 3

3 Atque id est quod Paulus docet, tribulationibus generari patientiam, patientia probationem. Nam quod Deus promisit fidelibus se ad futurum in tribulationibus, id verum esse sentiunt dum patienter subsistunt, eius manu suffulti: quod suis viribus nequaquam possent. Patientia igitur experimentum affert sanctis, quòd Deus, quam pollicitus est operi, re ipsa, dum opus est, exhibeat. Inde spes quoque eorū confirmatur: quando ingratiitudinis nimix foret, non expectare in posterum quam constantem ac firmam experti sint Dei veritatem. Videmus iam quot vno contextu bona ex cruce nascantur. Illam enim quam falsò de propria virtute præsumimus opinionem euertens, nostramque hypocrisin, quæ delicias nobis facit, detegens, perniciosam carnis confidentiam excutit. sic humiliatos, in Deum vnum reclinare docet: quo fit vt non opprimamur, nec succumbamus. Victoriã autem spes sequitur: quatenus scilicet Dominus, quod promisit præstando, suam in futurum veritatem stabilit. Sanè vt solæ sint istæ rationes, apparet quàm necessãria nobis sit crucis exercitatio. Neque enim parui momenti est cæcum tui amorem abstergi: vt imbecillitatis tuæ conficius probè fias. Imbecillitatis propriæ sensu affici, vt diffidere tibi discas. Diffidere tibi, vt fiduciam in Deum transferas. Cordis fiducia in Deum recumbere, vt ipsius auxilio fretus ad vltimum inuictus perseueres. Consistere ipsius gratia, vt veracem esse in suis promissis intelligas. Certitudinem promissionū eius habere competentem, vt spes tua inde roboretur.

Alum

4 Alium quoque finem habet Dominus affligēdi suos, vt ipso-
rum patientiam exploret, & ad obedientiam eos erudiat. Non e-
quidem quòd possint illi obedientiam præstare, nisi quam ipse de-
derit: sed ita placet ei præclaris documentis restatas facere ac illu-
stres quas in sanctos contulit gratias: ne intus otiosæ lateant. Ergo
tolerandi virtutem ac constantiam, qua seruos suos instruxit, in
apertum proferendo, dicitur eorum patientiam explorare. Vnde
illæ sunt loquutiones, quòd tentauerit Deus Abraham, & pietatem
eius compertam habuerit ex eo quòd non detrectasset proprium
filium & vnicum immolare. Quare Petrus non secus fidē nostram
tribulationibus docet probari, quàm aurum in fornace ignis exa-
minatur. Quis autem non expedire dicat vt præstantissimum pa-
tientiaē donum, quod à Deo suo fidelis accepit, in vsum produca-
tur, vt certum manifestumque fiat? Neque enim aliter vnquam ho-
mines ipsum pro merito æstimabunt. Quòd si Deus ipse, ne in ob-
scuro lateant, imò inutiles iaceant ac depereāt quas fidelibus suis
virtutes contulit, iure facit, dum illis excitandis materiam suppe-
ditat: optimam rationem habent sanctorum afflictiones, sine qui-
bus nulla foret eorum patientia. Ad obediendum quoque erudiri
cruce dico: quia sic non ad proprium votum, sed Dei arbitrium vi-
uere docentur. Sanè, si omnia illis ex sententia fluerent, nescirent
quid esset Deū sequi. Arque illud Seneca cōmemorat fuisse vetus
prouerbiū, quum ad res aduersas tolerandas quempiam hortan-
rentur, Deum sequere. Quo scilicet innuebant, tam verè demum
iugum Dei subire hominem, quum eius ferulæ manum ac tergum
præberet. Quòd si æquissimum est vt cælesti Patri nos per omnia
obsequentes esse approbemus, non est certè detrectandum, vt ad
reddendam sibi obedientiam modis omnibus nos assuefaciat.

5 Necdum tamen perspicimus quàm necessaria sit nobis isthæc
obedientia, nisi simul reputamus quanta sit ad excutiendum Dei
iugum carnis nostræ lasciuiā, simulatque mollius aliquantisper at-
que indulgentius habita est. Idem enim prorsus accidit illi quod
equis refractariis, qui si aliquot dies otiosi sagineantur, præ feroci-
tate domari postea nequeūt: nec fessorē recognoscunt, cuius im-
perio vtunque antea obtemperabant. Arque omnino illud in no-
bis perpetuum est quod fuisse in populo Israelitico conqueritur
Deus, vt pinguefacti & adipe obducti recalcitremus aduersus eum
qui nos aluit & enutriuit. Debebat quidem nos Dei beneficentia
ad reputandam ac deamandam eius bonitatē allicere: sed quando
ea est nostra malignitas vt perpetuò eius indulgentia potius cor-
rumpamur: plusquam necessarium est nos aliqua disciplina conti-
neri, ne in talem petulantiam exultemus. Sic, ne immodica opum
abundantia ferociamus, ne honoribus elati superbiamus, ne in-
flati reliquis vel animæ vel corporis vel fortunæ bonis insolesca-
mus, Dominus ipse, prout prouidet expedire, occurrit, & carnis
nostræ ferociam crucis remedio subigit ac refrænāt, idque varus
E.iii.

2.

Ge. 22. a.
1. c. 121. Petr. 1.
b. 7De vita
be. ca. 15Deut. 32.
c. 15

modis: quantum scilicet unicuique salubre est. Neque enim aut iisdem morbis peræquè grauitè laboramus omnes, aut perinde difficili curatione indigemus. Inde videre est vt alii alio crucis genere exerceantur. Quum autem alios leniùs tractet, alios asperioribus remediis purget cælestis medicus, dum vult omnium sanitati consulere: neminem tamen immunem ac intactum prætermittit: quia omnes ad vnum nouit esse morbidos.

6 Adde quòd non modò infirmitatem nostram præuenire, sed præterita etiam delicta sæpe corrigere necesse habet clementissimus Pater: vt nos in legitima erga se obedientia contineat. Proinde quoties affligimur, subire protinus in mentem debet antea actæ vitæ recordatio. ita proculdubio reperiemus, nos admisisse quod dignum eiusmodi castigatione esset. Neque tamen à peccati agnitione præcipuè sumenda est ad patientiam exhortatio. Nam Scriptura meliorem longè considerationē suppeditat, quàm dicit rebus aduersis nos à Domino corripì, ne cū hoc mundo damnemur. Ergo in ipsa quoq; tribulationū acerbitate Patris nostri clementiã erga nos ac benignitatē recognoscere conuenit: quando ne tum quidem desinit salutem nostrã promouere. Affligit enim non vt perdat vel perimar, sed potius vt à mundi damnatione liberet. Ea cogitatio nos deducet ad id quod alibi docet Scriptura, Fili mi, ne respicias correctionem Domini, neque afficiaris tædio quum ab eo argueris. Quem enim diligit Deus, corripit: & eum velut pater filium amplectitur. Vbi ferulam Patris agnoscimus, an nostrum non est obedientes potius docilèsq; filios exhibere, quàm contumacia desperatos homines imitari, qui maleficiis induruerunt? Perdit nos Deus nisi à se delapsos correptione reuocat. vt rectè ille dicat, nos spurios esse, non filios, si extra disciplinam sumus. Peruersissimi ergo sumus si ipsum ferre non possumus dū suam nobis beneuolentiã & quã habet de salute nostra curã declarat. Hoc inter incredulos & fideles interessè docet Scriptura, quòd illi, velut inueteratæ recoctæq; nequitiaë mancipia, flagellis deteriores modò ac obstinatioris fiunt: hi, ceu filii ingenuitate præditi, ad pœnitentiã proficiunt. Eligendū nūc vtro in numero esse malis. Sed quoniam de hac re alibi dictum est, contentus breuiter attigisse, finem faciam.

7 Porrò singularis illa est consolatio, vbi pro iustitia persecutionem patimur. Succurrere enim tū debet quanto nos honore dignetur Deus, quòd ita nos peculiari militiæ suæ nota insignit. Persecutionem pati pro iustitia dico, non tantū qui pro Euangelii defensione, sed qui pro quolibet iustitiæ patrociniò laborat. Siue ergo in asserenda aduersus satanæ mendacia Dei veritate, siue in suscipienda honorū atque innocentium cōtra improborū iniurias tutela, necesse est incurrere in mundi offensiones & odia, vnde aut vitæ nostræ, aut fortunis, aut honori periculum imminet: ne graue sit nobis aut molestum catenus impendere nos Deo, aut ne miseros in iis nos putemus, in quibus ipse suo ore nos beatos

I. Cor. II.
g. 32

Prou. 3.
b. II

Heb. 12.
c. 8

pronūtiavit. Paupertas quidem, si in se ipsa æstimetur, miseria est: *Mat. 5.* similiter exilium, contemptus, carcer, ignominia: mors denique *a. 10* ipsa extremum est omnium calamitatum. Verū ubi aspirat fauor Dei nostri, nihil est istorum quod non in fœlicitatem nobis cedat. Contenti ergo potius simus Christi testimonio quàm falsa carnis æstimatione. Ita fiet vt Apostolorum exemplo gaudeamus, quos *Act. 5.* tunc nos reputabit dignos qui pro suo nomine contumeliam patiamur. *g. 41* Quid enim? si innocentes ac nobis bene conscii impiorum scelere exuimur facultatibus, ad inopiam quidem redigimur apud homines: sed verè apud Deū in cælis diuitiæ ita nobis accrescunt. si penatibus nostris extrudimur, eo interius recipimur in Dei familiam. si vexamur & contemnimur, eo firmiores agimus in Christo radices. si probris ac ignominia notamur, eo ampliore loco sumus in regno Dei. si trucidamur, ita nobis ingressus patefit ad beatam vitam. Pudeat nos minoris æstimare, quibus tantum pretium Dominus itauit, quàm vmbrales & euanidas vitæ præsentis illecebras.

8 Quum ergo his & similibus monitis abunde soletur Scriptura quas pro iustitiæ defensione sustinemus vel ignominias vel calamitates: nimis ingrati sumus nisi libenter atque hilariter eas è manu Domini suscipimus. præsertim quum sit hæc crucis species fidelium maximè propria, qua vult Christus in nobis glorificari: queinadmodum & Petrus docet. Quia verò ingenuis naturis acer *1. Pet. 4.* bius est contumeliam quàm centum mortes pati, nominatim ad *c. 11* monet Paulus non modò persecutiones nos manere, sed etiam *1. Tim. 4.* probra, quia speramus in Deum viuum. Sicut alibi suo exemplo *c. 10* ambulare nos iubet per infamiam & bonam famam. Neque verò *2. Cor. 6.* ea requiritur à nobis hilaritas quæ omnem acerbitalis dolorisque *b. 8* sensum tollat. alioqui nulla in cruce esset sanctorum patientia, nisi & dolore torquerentur, & angerentur molestia. Si nulla esset in egestate asperitas, nullus in morbis cruciatus, nulla in ignominia punctio, nullus in morte horror: cuius foret vel fortitudinis vel moderationis, ea sūsq; deque habere? At quum vnumquodque ipsorum iugenta sibi amaritudine nostros omnium animos naturaliter mordeat, in eo se profert fidelis hominis fortitudo, si eiusmodi amaritudinis sensu tentatus, vtcunque grauer laborer, fortiter tamen obsistendo eluctatur. in eo se exerit patientia, si acriter extimulatus, timore tamen Dei refrænatur, ne in aliquam intemperiem erumpat. in eo elucet alacritas, si tristitia & mœrore vulneratus, in spiritali Dei consolatione acquiescit.

9 Hunc conflictum, quem aduersus naturalem doloris sensum sustinent fideles, dum patientiæ ac moderationi student eleganter descripsit Paulus his verbis, In omnibus premimur, at non anxii reddimur: laboramus, at non destituimur: persecutionem patimur, at in ea non deserimur: deiciimur, at non perimus. Vides vt *2. Cor. 4.* patienter ferre crucem, non sit prorsus obstupescere, & omni do- *b. 8*

loris sensu priuari. quemadmodum Stoici magnanimū hominem stultè olim descriperūt, qui exura humanitate, rebus aduersis perinde ac prosperis, tristibus perinde ac lætis afficeretur: imò qui instar lapidis nulla re afficeretur. Et quid ista sublimi sapientia profecerunt? nempe simulacrum patientiæ depinxerunt, quod neque repertū est vnquam inter homines, neque extare potest. Quin potius dum nimis exactam ac præcisam patientiā habere volunt, eius vim sustulerūt è vita humana. Nunc quoque sunt inter Christianos noui Stoici, quibus non modò gemere ac flere, sed tristari quoque & sollicitum esse vitiosum est. Atque hæc quidem paradoxa ferè ab otiosis hominibus procedunt, qui speculando magis quàm agendo se exercentes, nihil quàm talia paradoxa pàtere nobis queūt. At nihil nobis cū ferrea ista philosophia, quā Magister ac Dominus noster nō verbo tantū, sed exemplo etiā suo damnauit. Nam & suis & aliorum malis ingemuit & illachrymauit: nec aliter discipulos suos instituit. *Mundus, inquit, gaudebit: vos autem lugebitis ac flebitis. Ac, ne quis vitio id verteret, proposito edicto beatos pronuntiauit qui lugēt. nec mirum. Nam si improbātur omnes lachrymæ, quid de Domino ipso iudicabimus, cuius è corpore sanguinæ lachrymę distillarunt? Si quælibet formido infidelitatis notatur, quo loco habebimus horrorem illum quo non leuiter consternatum fuisse legimus? si omnis tristitia displicet, quomodo placebit quòd animam suam fateretur esse tristem vsque ad mortem?*

10 Hæc eò dicere volui vt pios animos à desperatione reuocarem, ne studio patientiæ ideo protinus renūcient quòd naturalem doloris affectū exuere nō possunt. Quod necesse est euenire iis qui ex patiētia stuporem, ex homine forti & constanti stipitè faciunt. Sanctis enim tolerantia laudem defert Scriptura, dum ita malorum duritia afflictantur vt non frangantur nec concidant: ita amaritudine punguntur, vt simul perfundātur spiritali gaudio: ita premuntur anxierate, vt Dei consolatione exhilarati respirent. Interim versatur in eorū cordibus illa repugnantia, quòd naturæ sensus, quæ sibi sentit aduersa refugit atque horret: pietatis autè affectus ad obedientiam diuinæ voluntatis etiā per has difficultates contendit. Hanc repugnantiam expressit Dominus quum ita loqueretur Perro, *Quū esses iunior, cingebas te, & ambulabas quòd libebat. Quū autè senueris, præcinget te alius, & educet quòd nō volēs. Non est sanè verisimile, Perro, quum necesse esset glorificare Deū per mortē, inuitū ac restitanti eò tractū esse. alioqui parum haberet laudis eius martyriū. Verūm vtcūque cordis summa alacritate diuinæ ordinationi parèret, quia tamè humanitatē non exueat, duplici volūtate distringebatur. Nam dū cruentā illā mortem quā erat obiturus, per se reputabat, eius hortore perculsus, libèter effugisset: rursus dū succurrebat Dei imperio se ad eā vocari, eui èto ac proculcato timore, libèter atque adeo hilariter eā subibat. Hoc ergo studendū est, si Christi discipuli esse volumus, vt tāta Dei*

obser-

Johā. 16.

e. 20

Mat. 5.

a. 4

Luc. 22.

e. 44

Mat. 26.

d. 38

Johā. 21.

c. 18

obseruantia atque obedientia imbuantur animi nostri, quæ contrarias omnes affectiones domare ac subiugare eius ordinationi queat. Ita fiet vt quocunqve vexemur crucis genere, in summis etiam animi angustis patientiam constanter retineamus. Res enim ipsæ aduersæ habebunt suam asperitatē qua mordeamur. Sic morbo afflicti, & ingemiscemus, & inquietabimur, & sanitatem expectemus: sic egestate pressi, solitudinis & tristitiæ aculeis perstringemur: sic ignominia & contēprus, iniuriæ dolore feriemur: sic in funeribus nostrorum debitas naturæ lachrymas exoluemus. sed hæc semper erit clausula, Atqui Dominus ita voluit. ergo eius voluntatem sequamur. Imò inter ipsas doloris punctiones, inter gemitus & lachrymas, necesse est interueniat hæc cogitatio, quæ animum ad ea ipsa quorū causa sic afficitur, alacriter ferēda inclinet.

II Quoniam autē præcipuā crucis tolerandæ rationē à diuinæ volūtatis cōsideratione sumpsimus, paucis definiendū est quid inter philosophicā ac Christianā patientiā intersit. Equidē paucissimi ex philosophis eō rationis cōscenderunt, vt manu Dei nos exerceri per afflictiones intelligerēt, & Deo hac in parte obrēperandū censerent. sed illi quoque ipsi non aliam afferūt rationem, nisi quia ita necesse sit. Quid autē istud est dicere nisi cedēdum esse Deo, quia frustra cōtendas obluētari? Na si Deo tantū paremus quia necesse est: si euadere liceat, parēre desinemus. Scriptura autē longè aliud in volūtate Dei cōsiderare iubet, nēpe iustitiā primū & æquitatem: deinde salutis nostræ curā. Huiusmodi ergo ad patientiā sunt Christianæ exhortationes: Siue paupertas, siue exilium, siue carcer, siue cōtumelia, siue morbus, siue orbitas, seu quid aliud simile nos cruciat, cogitandū nihil istorū accidere nisi nutu ac prouidentia Dei. Porrò ipsum nihil nisi iustissimo ordine agere. Quid enim? an non innumera ac quotidiana nostra delicta promerētur seuerius ac grauioribus ferulis castigari quàm quæ nobis ab eius clementia infligūtur? Annon æquissimū est carnē nostrā domari, & veluti iugo asuefieri, ne libidinose pro suo ingenio ferociat? annon digna est iustitia & veritas Dei cuius causa laboremus? Quòd si indubia Dei æquitas in afflictionibus appareret, non possumus sine iniquitate vel obmurmurare vel obluētari. Nō audimus iam illam frigidam cautionem, Cedendum quia necesse est: sed viuendam ac plenam efficaciam præceptionem, Obtemperandū, quia resistere nefas est. Patientiam, quoniam impatientia sit aduersus Dei iustitiam contumacia. Iam verò quia illud demum amabile nobis est quod saluti ac bono esse nobis agnoscimus, hac etiam parte nos consolatur optimus Pater, dum asserit, se eo ipso quòd nos cruce affligit, saluti nostræ consulere. Quòd si salutare nobis tribulationes esse constat, cur non grato placidoqve animo eas susciperemus? Quare eas patienter ferendo non succumbimus necessitati, sed bono nostro acquiescimus. Istæ, inquam, cogitationes faciunt, vt quantum animi nostri cōtrahuntur in cruce, naturali acerbitatis sensu, tantum spiritali lætitia diffundantur. Vnde & gratiarum actio sequitur, quæ

nulla sine gaudio esse potest. Quòd si laus Domini, & gratiarum actio non nisi ab hilari lætòque pectore emanare potest: nihil autem est quod eam interpellare in nobis debeat: hinc apparet quàm necessarium sit, crucis amaritudinem spiritali gaudio temperari.

De meditatione futuræ vitæ.

C A P. I X.

VOCUNQUE autem tribulationis genere premamur, respiciendus semper est hic finis, vt assuescamus ad præsentis vitæ contemptum, indeque ad futuræ meditationem excitemur. Quoniam enim optimè nouit Deus quantopere in belluinum mundi huius amorem simus naturâ inclinati, aptissimam rationem adhibet ad nos retrahendos & torporem excutiendum, ne nimis tenaciter in eo amore inhaerescamus. Nemo quidem est nostrum qui non videri cupiat ad cælestè immortalitatem toto vitæ curriculo aspirare & eniri. Pudet enim nos nulla re antecellere brutas pecudes: quarum cõditio nihilo nostra inferior futura esset nisi spes æternitatis post mortem nobis supersit. Verum si cõsilia, studia, facta cuiusque examines, nihil aliud illic videbis quàm terrâ. Inde autem stupiditas, quòd mens nostra fulgore inani opum, potentiæ, bonorum, perstricta heberatur, ne longiùs cernat. Cor etiam auidia, ambitione, libidine occupatùm degrauatur, ne aliùs assurgat. Denique tota anima carnis illecebris irretita, fœlicitatem in terra suam querit. Huic malo vt occurrat Dominus, assiduis miseriarum documentis suos de præsentis vitæ vanitate edocet. Ergo ne altam sibi & securam pacem in ea promittant: vel bellis, vel tumultibus, vel latrocinis, vel aliis iniuriis inquietari sæpe infestariq; permittit. Ne auiditate nimia fluxis & caducis diuitiis inbient, aut in iis quas possident acquiescant: nunc exilio, nunc sterilitate terre, nunc incendio, nunc aliis modis ad inopiam eos redigit, aut certè in mediocritate continet. Ne nimium placidè in bonis coniugii delicientur: aut vxorum improbitate vexari facit, aut mala progenie ipsos humiliat, aut orbitate affligit. Quòd si in his omnibus indulgèntior illis est, ne tamen vel stulta gloriâ intumescant, vel confidentiâ exultent, morbis & periculis ob oculos illis ponit quàm instabilia sint ac euanida quæcunque mortalitati obnoxia sunt bona. Tum ergo demum rite proficimus crucis disciplina, vbi discimus hanc vitam, quum in se æstimatur, inquietam, turbulentam, innumeris modis miseram, nulla ex parte planè beatam esse: omnia quæ æstimantur eius bona, incerta, fluida, vana, multisque admixtis malis vitiosa esse: atque ex eo simul constituimus, nihil hinc quærendum aut sperandum quàm certamen: attollendos in cælum oculos, vbi de corona cogitamus. Sic enim habendum est, nunquam seriò ad futuræ vitæ desiderium ac meditationem erigi animum, nisi præsentis contemptu antè imbutus fuerit.

2 Siquidem inter ista duo nihil medium est: aut vilescat nobis terra oportet, aut intemperato amore sui vincetos nos detineat.

Proinde

Proinde si qua æternitatis cura est, huc diligenter incumbendum, ut malis istis compedibus nos explicemus. Porro quoniam plurimas blanditias habet præsens vita quibus nos pelliciat: multam amœnitatis, gratiæ, suauitatis speciem qua nos demulceat: magnopere nostra refert identidem nos auocari, ne talibus lenociniis fascinemur. Quid enim, obsecro, fieret si perpetuo bonorū ac fœlicitatis concursu hîc frueremur: quum assiduis malorū stimulis non possimus satis expergesceri ad reputandam eius miseriam? Vitam humanam fumi vel vmbre instar esse, non modò eruditis notum est, sed vulgus quoque hominum prouerbium nullum magis tritum habet. & quia rem esse videbant in primis cognitu vtilem, multis insignibus sententiis commendarunt. Verùm nulla ferè res est quam vel negligentius expendamus, vel minùs meminerimus. Omnia enim molimur perinde atque immortalitatem nobis in terra constituētes. Si effertur fun^o aliquod, vel inter sepulchra ambulamus, quia tunc oculis obuersatur mortis simulachrum, egregiè, fateor, de vitæ huius vanitate philosophamur. Quanquam ne id quidem facimus perpetuò: plerunque enim nihil nos afficiunt ista omnia. Verùm vbi accidit, momentanea est philosophia, quæ, simulatque terga vertimus, euanesceat, ac ne minimum quidem post se recordationis vestigium relinquit. denique non aliter effluit atque theatricalis plausus in iucundo aliquo spectaculo. Neque enim mortis tantùm, sed mortalitatis quoque ipsius obliti, ac si nullus vnquam de ea rumor ad nos peruenisset, in supinam terrenæ immortalitatis securitatem reuoluimur. Siquis interim prouerbium occinat, hominem animal esse *ζῷον*, fatemur id quidem: sed adeò nulla attentione, ut perpetuitatis cogitatio nihilominus animis infideat. Quis ergo neget, nobis omnibus summū operæpretium esse, non dico verbis admoneri, sed quibuscunque fieri potest experimentis conuinci de misera terrestris vitæ conditione: quando vix conuicti etiam desinimus praua stultaque eius admiratione obstupescere, ac si vltimam bonorum meram in se contineret? Quòd si necesse habet Deus nos erudire: nostri vicissim officii est autcultare vocanti, & torporem nostrum vellicanti: ut contempto mundo, ad futuræ vitæ meditationem toto pectore contendamus.

3 Sed enim ad talem præsentis vitæ contemptum sese assuefiant fideles, qui neque eius odium generet, nec aduersus Deum ingratitude. Siquidè hæc vita, utcūque infinitis miseriis referata sit, censetur tamè meritò inter non aspernandas Dei benedictiones. Quare si nihil in ea recognoscimus diuini beneficii, rei ià sumus nõ parua: in Deū ipsum ingratitude. Præsertim verò fidelibus testimoniū esse debet diuinæ beneuolentiæ: quando ad salutem eorum promouendam tota est destinata. Prius enim quàm æternæ gloriæ hereditatem nobis palàm exhibeat, minoribus documentis se nobis Patrem vult declarare. ea sunt quæ quotidie ab ipso nobis conferuntur bona. Quū ergo nobis seruiat vita hæc ad intelligendā

Dei bonitatem, fastidiamusne eam quasi nullam boni micam in se haberet? Hunc igitur sensum atque affectum induere nos oportet, ut ipsam reponamus inter minimè respuenda diuinæ benignitatis dona. Nam si deessent Scripturæ testimonia (quæ plurima sunt & clarissima) ipsa quoque natura nos hortatur ad reddendâ Domino gratiarû actionē quod in eius lucē nos protulit, quod vsurâ nobis concedit, quod omnia ad eam conseruandâ necessaria præsidia largitur. Et multò illa maior est ratio, si reputamus in ea nos ad gloriâ regni cælestis quodâmodo præparari. Sic enim Dominus ordinavit, ut qui olim coronandi sunt in cælo, certamina prius in terris obeant, ne triumphent nisi superatis belli difficultatibus, & parta victoria. Deinde altera: quod variis beneficiis diuinæ benignitatis suauitatē delibare in ea incipimus: quò spes ac desyderiû nostrum acuatur ad plenâ eius reuelationem expectâdam. Vbi constitutum illud fuerit diuinæ clementiæ munus esse quòd terrenâ vitam viuimus, cuius gratia ut sumus illi obligati, ita memores gratosque esse oportere: tum opportunè descendemus ad considerandam miseriam eius conditionem: quò scilicet extricemur à nimia eius cupiditate, ad quam, ut dictum est, vltro natura propendimus.

4. Porrò quicquid detrahitur prauo eius amori, debet melioris vitæ desyderio accedere. Fateor sanè verissimè sensisse eos quibus visum est optimum non nasci: proximum, quàm citissimè aboleri. siquidē Dei luminē & vera religione destituti, quid in ea cernere poterant non infaustum ac tetrum? Nec sine ratione illi, qui natales suorum mœrore ac lachrymis, funera solenni gaudio prosequantur. sed id faciebant sine profectu: quia recta fidei doctrina orbati, non videbant quomodo piis in bonum cedat quod per se nec beatum nec desyderabile est. itaque iudicium suum desperatione terminabant. Hic ergo sit scopus fidelium in ætirnanda mortali vita, ut dum intelligunt nihil per se quàm miseriam esse, eò alacriores & magis expediti rotos se ad futuræ illius & æternæ meditationem conferant. Vbi ad eam comparisonem ventum est, tum verò illa nō modò securè negligi potest, sed præ hac penitus contemnenda est ac fastidienda. Nam si cælû patria est, quid aliud terra quàm exilium? Si migratio è mundo est in vitam ingressus, quid aliud mundus quàm sepulchrum: in ipso manere quid aliud quàm in morte demersum esse? Si liberari à corpore, est asseri in solidam libertatē, quid aliud est corpus quàm carcer? Si Dei præsentia frui suprema scelicitatis summa est, uónne ea carere miserum? Atqui donec è mundo euaserimus, peregrinamur à Domino. Ergo si cum cælesti vita terrena comparetur, non dubium quin facilè & contemnenda & proculcanda sit. Odio certè habēda nunquam est, nisi quatenus nos peccato tenet obnoxios. quāquam ne illud quidem odium propriè in ipsam conuertendum est. Vt cunq; sit, nos tamen ita eius vel tædio vel odio affici decet, ut finem eius desyderantes, parati quoque simus ad arbitrium Domini in ea manere;

quò

quò scilicet tædium nostrum sit procul ab omni murmure & impatentia. Est enim instar stationis, in qua nos Dominus collocavit, tandiu nobis conseruanda quoad ille reuocarit. Desset quidem sortem suam Paulus, quòd vobis suo diutius corporis vinculis alligatus teneatur, & suspirat ardenti redemptionis desyderio, nihilominus, vt Dei imperio pareat, paratum se ad vtrunque profitebatur: quia se id Deo debere agnoscit vt nomen eius vel per mortem vel vitam glorificet. ipse autem est statuere quid maximè ad gloriam suam expediat. Itaque si Domino viuere ac mori nos decet, eius arbitrio relinquamus mortis vitæque nostræ terminum: sed ita, vt & illius studio flagremus, & in meditatione simus assidui: hanc vero, præ futura immortalitate contemnamus, & ob peccati seruitutem ei renuntiare, quoties Domino placuerit, optemus.

Rom. 7,
d. 24

Philipp. 1.
d. 23

5 Hoc verò portenti simile, quòd pro illo mortis desyderio, tanta eius formidine tenentur multi, qui se Christianos esse iactant, vt ad quolibet eius mentionem contremiscant, velut rei penitus ominosæ & infaustæ. Equidem non est mirum si naturalis sensus in nobis exhorrescat, audita nostri dissolutione. At istud nullo modo ferendum, non esse in pectore Christiano pietatis lumē, quod maiori consolatione qualemcunque illum timorem superet ac supprimat. Nam si cogitemus hoc instabile, vitiosum, corruptibile, caducum, emarcidum, putre corporis nostri tabernaculum ideo dissolui vt in firmā, perfectā, incorruptibilē, cælestē denique gloriam mox instauretur: annō ardentem fides expetere cogit quod natura reformidat? Si cogitemus per mortē ab exilio nos reuocari vt patriā, & cælestē patriā incolamus, an nihil inde solatii consequemur? At nihil est quod nō permanere appetat. Fateor sanè. atq; ideo ad futuram immortalitē respiciendū nobis contendo, vbi stata conditio obringat, quæ in terra nusquā apparet. Optimè enim Paulus fideles alacriter ad mortem pergere docet, nō quia velint exui, sed quia superindui cupiant. An verò bruta animalia, atq; aded inanimæ ipsæ creaturæ vsque ad ligna & lapides præsentis suæ vanitatis sibi consciæ, in vltimum resurrectionis diem intentæ erunt vt cum filiis Dei à vanitate eximantur: nos & ingenii luce præditi, & supra ingenium, Dei Spiritu illuminati, quum de essentia nostra agitur, non attollemus animos vltra hanc terræ putredinem? Verum non est huius instituti aut loci contra tantam hanc peruersitatem agere. Et iam initio professus sum me locorum communium fusiorem tractationem hinc minimè velle suscipere. Ego huiusmodi timidulis animis suaderē vt Cypriani libellum de mortalitate legerent, nisi digni essent qui ad philosophos ablegarentur: vt inspecto quē illi præ se ferunt mortis contēptu, erubescere incipiāt. Hoc tamen habeamus constitutū, neminem bene in Christi schola profecisse, nisi qui & mortis & vltimæ resurrectionis diē cū gaudio expectet. Nā & hac nota fideles vniuersos describit Paulus, & Scripturæ familiare est quoties solidæ lætitiæ argumētū proponere vult, eò nos

2. Cor. 5.

a. 2

Rom. 8.

d. 19

2. Tim.

4. b. 8

Tit. 2. d.

13

Luc. 21. reuocare. Exultate (inquit Dominus) & leuate capita uestra: appropinquat enim redemptio uestra. An rationale, quæso est, ut quod ille tantum valere voluit ad exultationem & alacritatem in nobis excitandam, nihil quàm tristitiam ac consternationem pariat? Si ita est, quid adhuc eo quasi magistro gloriamur? Sanio rem ergo mentem concipiamus: atque, ut repugnet cæca & stupida carnis cupiditas, non dubitemus aduentum Domini non votis modò, sed gemitu etiam ac suspiriis, velut rem omnium faultissimam, expetere. Adueniet enim nobis redemptor, qui ab hoc immenso malorum & miseriarum omnium gurgite extractos, in beatam illam vitæ & gloriæ suæ hæreditatem inducat.

Rom. 8. 6 Sic est sanè: totam fidelium nationem, quandiu terram inhabitant, oportet esse tanquàm oues mactationi destinatas, quò Christo capiti suo conformentur. Deploratissimi ergo essent, nisi in cælum mente erecta, superarent quicquid in mûdo est, & præsentem rerum faciem traicerent. Contrà, ubi semel caput supra omnia terrena extulerint, etiam si videant florentes impiorum opes & honores, si alta pace frui, si rerum omnium splendore ac luxu superbire, si deliciis omnibus affluere cernant: si præterea eorum improbitate pulsantur, si contumelias ab eorum fastu sustineant, si auaritia expilentur, si alia quauis libidine vexentur: non difficulter se

Ies. 25. in talibus quoque malis sustinebunt. Erit enim sub oculis dies ille, quo Dominus in regni sui quietem fideles suos recipiet, absterget

e. 18. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

apoc. 7. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

d. 17. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

2. The. 1. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

e. 6. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

Psal. 73. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

a. 2. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

a. 2. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

a. 2. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

a. 2. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

a. 2. ab eorum oculis omnem lachrymam, stola gloriæ & lætitiæ ipsos induet, deliciarum suarum inenarrabili suauitate pascet, in suæ altitudinis societatem euehet, denique fœlicitatis suæ participatione dignabitur. Impios verò illos, qui in terra floruerint, in extremam ignominiam proiciet: eorum delicias cruciatibus, risum & lætitiæ fletu stridorèque dentium permutabit, pacem diro conscientiæ tormento inquietabit, mollitiem plectet igne inextincto: piis etiam, quorum patientia abusi fuerint, eorum capita subiiciet. Hæc enim est iustitia (teste Paulo) dare miseris & iniuste afflictis relaxationem, reddere verò afflictionem improbis qui pios affligunt, quum reuelabitur Dominus Iesus è cælo. Hæc profectò vnica est nostra consolatio: quæ si auferatur, aut necesse erit, despondere animum, aut vanis mundi solatiis, in exitium nostrum delinire. Siquidem & Propheta sibi vacillasse pedes cõfiteretur, dum in præsentis impiorum prosperitate reputanda nimium immoratur: neque potuisse aliter consistere, quàm dum sanctuarium Dei ingressus, ad nouissimum piorum ac malorum finem conuertit oculos. Ut vno verbo concludam, tunc demum in pectoribus fidelium triumphat crux Christi de Diabolo, carne, peccato & impiis, si oculi in resurrectionis potentiam conuertuntur.

Quomodo utendum presenti vita, eiusque adiumentis.

C A P. X.
T A L I.

ALIBVS rudimentis probè nos simul instituit Scriptura quis rectus sit bonorum terrestrium vsus : res in componenda vitæ ratione minimè negligèda. Nam si viuendum est, vtendum quoque necessariis vitæ adminiculis. nec fugere ea quoque possumus quæ videntur oblectationi magis quàm necessitati inferuire. Modum ergo tenere oportet, vt pura conscientia siue ad necessitatem siue ad oblectamentum vtamur. eum Dominus verbo suo præscribit, quum docet, vitam præsentem quandam peregrinationem suis esse, qua in cæleste regnum concredunt. Si per terram transeundum est duntaxat, non dubium quin eatenus vtendum sit eius bonis, vt cursum nostrum iuuent potius quàm morentur. Ideo non abs re suadet Paulus hoc mundo ita vtendum esse quasi non vtamur : eodem animo emendas esse possessiones quo venduntur. Verùm quia lubricus est hic locus, & vtranque in partem procluis ad lapsum, studeamus pedem figere vbi tutò stare liceat. Fuerunt enim nonnulli, boni & sancti alioqui homines, qui quum viderent intèperiem ac luxuriam effræni libidine perpetuò euagari nisi seuerius coerceatur, corrigere autem tam perniciosum malum cuperent: quæ vna illis occurrebat ratio, corporeis bonis vti homini permiserunt, quatenus necessitatis interesset. Pium quidem consiliu: sed impendiò austeriores fuerunt. Nam (quod est valde periculosum) arctiores laqueos induerunt conscientijs quàm quibus verbo Domini stringeretur. Necessitas porrò illis est, ab omnibus abstinere quibus carere possis. ita secundum eos vix ad panem cibarium & aquam addere quicquam liceret. Aliorum maior austeritas, qualis refertur de Cratete Thebano, qui opes suas in mare proiecit: quia nisi petirent, perditum se ab illis iri putabat Multi autem hodie dum prætextum quærunt quo in rerum externarum vsu carnis intemperies excuseretur, & interim lasciuienti viam sternere volunt, pro confesso assumunt quod minimè illis concedo, nulla modificatione restringendam esse hanc libertatem, sed permittendum cuiusque conscientia vt vsurpet quantum sibi licere videat. Equidem fateor nec debere nec posse conscientias statis præcisisque legum formulis hic alligari: sed quum Scriptura generales legitimi vsus tradat regulas, secundum illas certè limitandus nobis est.

I. Cor. 7.
f. 31

2 Sit hoc principium, vsus donorum Dei non aberrare, quum in eum finem refertur in quem illa nobis author ipse creauit ac destinauit: siquidem in bonum nostrum creauit, non perniciem. Quamobrem nemo iter rectius tenebit quàm qui diligenter finem hunc intuebitur. Iam si reputemus quem in finem alimenta creauerit, reperiemus nõ necessitati modò, sed oblectamèto quoque ac hilaritati voluisse cõsulere. Sic in vestibus, præter necessitatè finis ei fuit, decorù & honestas. In herbis, arboribus & frugibus, præter vsus varios, aspectus gratia, & iucunditas odoris. nisi enim id verum esset, non recenseret Propheta inter beneficia Dei, quòd

Psa. 104
b. 15

vinum lætificat cor hominis, quòd oleum splendidam eius faciem reddit. Non commemorarent passim Scripturæ ad commendandam eius benignitatem, ipsum eiusinodi omnia dedisse hominibus. Et ipsæ naturales rerum dotes satis demonstrant quorsum & quatenus frui liceat. An verò tantam floribus pulchritudinem indiderit Dominus, quæ ultro in oculos incurreret: tantam odoris suauitatem, quæ in olfactum insueret: & nefas erit vel illos pulchritudine, vel hunc odoris gratia affici? Quid? annon colores sic distinxit vt alios aliis faceret gratiores? Quid? annò auro & argento, ebori ac marmorì gratiam attribuit, quæ præ aliis aut metallis aut lapidibus pretiosa redderentur? Denique annon res multas, citra necessarium vsum, commendabiles nobis reddidit?

3 Faceffat ergo inhumana illa philosophia, quæ dum nullum nisi necessarium vsum concedit ex creaturis, non tantùm malignè nos priuat licito diuinæ beneficentiæ fructu: sed obtinere non potest, nisi hominem cunctis sensibus spoliatum in stipitem redegerit. Sed non minùs diligenter altera ex parte occurrendum est carnis libidini: quæ nisi in ordinè cogitur, sine modo exundat: & habet (vt dixi) suos suffragatores, qui sub prætextu concessæ libertatis, nihil non illi permittunt. Primò frænum illi vaum iniicitur, si statuatur, ideo condita nobis esse omnia vt cognoscamus authorem, ac eius indulgentiam erga nos gratiarum actione prosequamur. Vbi gratiarum actio, si te epulis aut vino ita inguigites vt vel obstupescas, vel inutilis reddaris ad pietatis tuæque vocationis officia? Vbi Dei recognitio, si caro ex nimia abundantia in scèdam libidinem ebulliens, mentem impuritate sua inficit, nequid recti aut honesti cernas? Vbi in vestibus gratitudo erga Deum, si sumptuoso earum ornatu & nos admiremur, & alios fastidiamus? si elegantia & nitore ad impudicitiam nos comparemus? Vbi recognitio Dei, si in earum splendorem defixæ sint mentes? nam totos suos sensus multi sic deliciis addicunt, vt mens obruta iaceat: multi marmore, auro, picturis ita delectantur vt marmorei fiant, vertantur quasi in metalla, similes sint pictis figuris. Nidor culinæ vel odorum suauitas alios obstupescit, nequid spirituale olfaciant. Id quoque ipsum in reliquis videre est. Quamobrem constat hîc iam abutendi licentiam aliquârum cohiberi, & confirmari illam Pauli regulam, ne carnis curâ agamus ad eius concupiscentias, quibus si nimium conceditur, sine modo vel temperie ebulliunt.

4 Sed nulla certior aut expeditior via est quàm quæ nobis fit à præsentis vitæ contèptu & cælestis immortalitatis meditatione. Inde enim consequuntur duæ regulæ, vt qui vtuntur hoc mundo, perinde affecti sint ac si non vterentur: qui vxores ducunt, ac si non ducerent: qui emunt, ac si non emerent, quemadmodum Paulus præcipit. Deinde vt non minùs placidè ac patienter penuriam, quàm moderatè abundantiam ferre nouerint. Qui præscribit vtendum hoc mundo tanquam non vtaris, non modò in cibo & potu

Rom. 13.
d. 14

1. Cor. 7.
d. 1

potu, gulæ intemperiem: in mensis, ædificiis, vestibus nimiam mollitiem, ambitionem, superbiam, fastum, morositatem excindit: sed omnem curam atque affectionem, quæ te vel abducat, vel impediât à cælestis vitæ cogitatione & excolendæ animæ studio. Atqui verè illud olim à Catone dictum est, Cultus magnam curam, magnam virtutis esse incuriam: & vereri prouerbio vsurpatum, Eos qui multum in corporis cura occupantur, ferè animæ esse negligentes. Ergo vt ad certam formulam non exigenda sit fidelium in rebus externis libertas, huic tamen certè legi subiecta est vt quàm minimùm sibi indulgeant: contrà, perperua animi intentione sibi instent ad rescindendum omnem superuacua copiarum apparatus, nedum coercendam luxuriam: ac diligenter cæueant ne ex adiumentis sibi faciant impedimentâ.

5 Altera regula erit, vt quibus res angustæ sunt ac tenues, patienter carere nouerint, ne immodica earum cupiditate sollicitentur, quam moderatione qui tenent, non mediocriter in schola Domini profecerunt. Quemadmodum vix habere potest quo se discipulum Christi esse probeat qui non hac in parte aliquatenus saltem profecerit. Nam præterquam quòd rerum terrenarum appetentiam comitantur pleraque alia vitia: qui impatienter fert penuriâ, contrarium etiam in abundantia morbû vt plurimum prodit. Hoc intelligo, quòd qui sordida veste erubescet, pretiosa gloriabitur: qui tenui cœnula non contentus, lautioris desiderio inquietabitur, intemperanter quoque lautitiis illis abutetur, si conringant: qui priuatam humilémque conditionem difficulter feret ac inquieto animo, si ad honores conscendat, à fastu haudquaquam abstinabit. Huc ergo contendant omnes quibus non fictum pietatis studium est, vt discant, Apostoli exemplo, satiari & esurire: abundare & penuriam pati. Habet præterea Scriptura & tertiam regulam, qua rerum terrenarum vsum modificat: de qua non nihil dictum est quum præcepta charitatis tractaremus. Statuit enim, omnes illas sic esse datas nobis Dei benignitate & in commodum nostrum destinatas, vt sint velut deposita quorum reddenda sit olim ratio. Sic ergo dispensare oportet vt assiduè auribus nostris insonet vox illa, Redde rationem villicationis tuæ. Simul occurrat à quo eiusmodi ratio exigatur, nempe ab eo qui vt abstinentiam, sobrietatem, frugalitatem, modestiam rano pore commendauit: luxum, superbiam, ostentationem, vanitatem denique execratur. cui non alia bonorum dispensatio approbatur quàm quæ sit cum charitate coniuncta, qui delicias quasi libet, quæ à castitate ac puritate hominis animum abstrahunt, vel mentem caligine hebetant, ore suo iam condemnauit.

6 Postremò est illud notabile, quòd Dominus vnumquenque nostrum in cunctis vitæ actionibus, in suam vocationem intueri iubet. Nouit enim quanta inquietudine ferueat humanum ingenium, quàm desultoria leuitate huc atque illuc feratur, quàm

cupida sit, ad res diuersas simul amplexandas, eius ambitio. Ergo, re stultitia & temeritate nostra omnia sursum deorsum miscerentur, distinctis vitæ generibus sua cuique officia ordinauit. Ac ne quis temere suos fines transiliret, eiusmodi viuendi genera uocationes appellauit. Suum ergo singulis viuendi genus est quasi statio à Domino attributa, ne temere toto vitæ cursu circumagantur. Ad eò autè necessaria est ista distinctio, ut actiones omnes nostræ inde coram ipso æstimentur, ac sæpe quidem longè aliter quàm pro humanæ ac philosophicę rationis iudicio. Nullum magis præclarum facinus habetur, etiam apud Philosophos, quàm liberare tyrannide patriam. atqui uoce celestis arbitri apertè damnatur qui priuatus manum tyranno intulerit. Verùm nolo in recensendis exemplis immorari. satis est si nouerimus uocationem Domini esse in orani re bene agendi principium ac fundamentum: ad quam qui se non referet, nunquam rectam in officiis uiam tenebit. Poterit fortè interdum nonnihil in speciem laudabile designare: sed illud qualecunque sit in conspectu hominum, apud Dei thronum respicietur: deinde in ipsis vitę partibus nulla erit symmetria. Proinde tum optimè composita erit tua uita, quum ad hūc scopum dirigetur. quia nec quisquam propria temeritate impulsus, plus tentabit quàm ferat sua uocatio: quia sciet fas nō esse trāsilire suas metas. Qui obscurus erit priuatam uitam non agrè colet, ne gradum in quo diuinitus locatus erit deserat. Rursum hæc erit curis, laboribus, molestiis, aliisque oneribus non parua leuatio, dum quisque sciet Deum in his omnibus sibi esse ducem. Libentiùs magistratus partes suas obibit: paterfamiliàs se ad officium astringet: quisque in suo vitæ genere incōmoda, sollicitudines, tædia, anxietates perferet ac uorabit, ubi persuasi fuerint onus cuique à Deo esse impositum. Hinc & eximia consolatio nascetur, quòd nullum erit tam sordidum ac vile opus (in quo modò tuæ uocationi pareas) quod non coram Deo resplendeat & pretiosissimum habeatur.

De iustificatione fidei, ac primò de ipsa nominis & rei definitione.

C A P. X I.

NA M mihi satis diligenter exposuisse suprà uideor, quomodo hominibus à Lege maledictis vnicum recuperandæ salutis restet in fide subsidium. Rursum quid fides ipsa sit, & quæ in hominē Dei beneficia conferat, & quos in eo fructus ædat. Sūma autem hæc fuit, Christum nobis Dei benignitate datū, fide à nobis apprehēdi ac possideri, cuius participatione duplicē potissimum gratiā recipiamus: nēpe ut eius innocentia Deo reconciliati, pro iudice iam propitiū habeamus in cælis Patrem: deinde ut eius Spiritu sanctificati, innocentiam puritatemque vitæ meditemur. Ac de regeneratione quidē, quæ secunda est gratia, dictum fuit quantum sufficere uidebatur. Iustificationis ratio leuius ideo acta est, quoniam ad rem pertinebat intelligere primū, & quàm otiosa

non sit à bonis operibus fides, qua sola gratiam iustitiam Dei misericordia obtinemus: & qualia sint sanctorum bona opera, in quibus pars huius quæstionis versatur. Ea ergo nunc penitus discutienda: & ita discutienda. vt meminerimus præcipuum esse sustinendæ religionis cardinem: quò maiorem attentionem curamque afferamus. Nisi enim primum omnium, quo sis apud Deum loco & quale de te sit illius iudicium, tenes, vt nullum habes stabilendæ salutis fundamentum, ita nec erigendæ in Deum pietatis. Sed necessitas cognoscendi melius ex cognitione ipsa elucescet.

2 Porro ne impingamus in ipso limine (quod fieret si de te incognita disputationem ingrederemur) primum explicemus quid sibi velint istæ loquutiones, Hominem coram Deo iustificari, Fide iustificari vel operibus. Iustificari coram Deo dicitur, qui iudicio Dei & censetur iustus, & acceptus est ob suam iustitiam: siquidem vt Deo abominabilis est iniquitas, ita nec peccator in eius oculis potest inuenire gratiam, quatenus est peccator & quandiu talis censetur. Proinde vbi cūque peccatum est, illic etiam se profert ira & ultio Dei. Iustificatur autem qui non loco peccatoris, sed iusti habetur, eoque nomine consistit coram Dei tribunali, vbi peccatores omnes corruunt. Quemadmodum si reus innocens ad tribunal æqui iudicis adducatur, vbi secundum innocentiam eius iudicatum fuerit, iustificatus apud iudicem dicitur: sic apud Deum iustificatur qui numero peccatorum exemptus, Deum habet suæ iustitiæ testem & assertorem. Iustificari ergo operibus ea ratione dicitur in cuius vita reperietur ea puritas ac sanctitas, quæ testimonium iustitiæ apud Dei thronum mereatur: seu qui operum suorum integritatē, respondere & satisfacere illius iudicio queat. Contrà iustificabitur ille fide, qui operum iustitia exclusus, Christi iustitiam per fidem apprehendit, qua vestitus in Dei conspectu non vt peccator sed tanquam iustus apparet. Ita nos iustificationem simpliciter interpretamur acceptionem qua nos Deus in gratiam receptos pro iustis habet. Eamque in peccatorum remissione ac iustitiæ Christi imputatione positam esse dicimus.

3 In huius rei confirmationem extant multa & clara Scripturæ testimonia. Principiò hæc esse propriam & vtitatissimam verbi significationem negari non potest. Sed quia nimis longum esset locos omnes colligere & inter se conferre, satis sit lectores monuisse. per se enim facillè obseruabunt. Paucos tantum producam, vbi hæc, de qua loquimur, iustificatio nominatim tractatur. Primum vbi narrat Lucas plebem Christo audito iustificasse Deum, & vbi pronuntiat Christus sapientiam iustificari à filiis suis, non significat illic iustitiam conferre, quæ manet semper integra apud Deum, quāuis totus mūdus eripere conetur: neque hinc etiam salutis doctrinam facere iustam, quæ per se hoc habet: sed vtraque loquutio tantundem valet, ac laudem Deo eiusque Doctrinæ tribuere quam merentur. Rursum quum Phariseis exprobrat Chri-

Luc. 7. e.
29
Ibid. f. 33

Luc. 16.
d. 15

stus quòd seiplos iustificent, non intelligit acquirere iustitiam rectè agendo, sed ambitiosè captare iustitiæ qua vacui sunt, famam. Hunc sensum melius intelligunt Hebraicæ linguæ periti: ubi etiam scelesti vocantur nò modò qui sibi conscii sunt sceleris, sed qui iudicium damnationis subeunt. Neque enim Bersabe, dum se & Solomonem dicit fore scelestos, crimen agnoscit: sed probro se & filium expositum iri conqueritur, vt numerentur inter reprobros & damnatos. Ex contextu tamè facillè patet, verbum hoc, etiam dum

I. Reg. 1.
c. 21

Gal. 3. a.
8

Roma. 3.
d. 26

Rom. 8.
f. 33

Act. 13.
f. 38

Luce 18.
c. 14

In Psal.
118. Ser.
10

Roma. 3.
c. 24

Roma. 4.
c. 6

Latinè legitur, non posse aliter accipi, nempe relatiuè, non autem vt qualitatem aliquam denoret. Quod verò ad causam præsentem attinet, ubi Paulus ait Scripturam præuidisse quòd ex fide iustificet Gentes Deus, quid aliud intelligas quàm Deum iustitiam ex fide imputare? Item, quum dicit Deum iustificare impiù qui est ex fide Christi, quis sensus esse potest, nisi fidei beneficio à damnatione liberare quam ipsorum impietas merebatur? Apertiùs etiamnum in conclusione, dum sic exclamat, Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat. Quis condemnabit? Christus est qui mortuus est: imò qui resurrexit, & nunc interpellat, p nobis. Perinde enim est ac si diceret, Quis accusabit quos Deus absoluit? quis damnabit quos suo patrocinio Christus defendit? Iustificare ergo nihil aliud est, quàm eum qui reus agebatur, tanquam approbata innocentia à reatu absoluere. Quum itaque nos Christi intercessione iustificet Deus, non propriæ innocentia approbatione, sed iustitiæ imputatione nos absoluit: vt pro iustis in Christo censeamur, qui in nobis non sumus. Sic Actorum 13, in concione Pauli, Per hunc vobis annuntiat remissio peccatorum, & ab omnibus iis à quibus non potuistis iustificari in Lege Moysi: omnis qui credit in eum, iustificatur. Vides post remissionem peccatorum iustificationem hanc velut interpretationis loco poni: vides apertè pro absolute summi: vides operibus Legis adimi: vides merum Christi beneficium esse: vides fide percipi: vides denique interponi satisfactionem, ubi dicit nos à peccatis iustificari per Christum. Sic quum publicanus dicitur iustificatus è templo descendisse, non possumus dicere aliquo operum merito consequutum esse iustitiam. Hoc ergo dicitur, post impetratam peccatorum veniã, pro iusto esse coram Deo habitum. Iustus ergo fuit non operum approbatione, sed gratuita Dei absolute. Quare elegãter Ambrosius qui peccatorum confessionem vocat iustificationem legitimam.

4 Atque vt omittamus contentionem de voce, rem ipsam si inueniatur qualiter nobis describitur, nulla manebit dubitatio. Nam Paulus acceptionis nomine certè iustificationem designat, quum dicit ad Ephesios 1. a. 5, Destinati sumus in adoptionem per Christum, secundum beneplacitum Dei in laudem gloriosæ ipsius gratiæ, qua nos acceptos vel gratiosos habuit. Id enim ipsum vult quod alibi dicere solet, Deum nos gratuito iustificare. Quarto autem capite ad Romanos, primùm appellat iustitiæ imputationem:

nem nec eam dubitat in peccatorum remissione collocare. Beatus homo, inquit, à Dauide dicitur cui Deus acceptò fert vel imputat iustitiam sine operibus: sicut scriptum est, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, &c. Illic sanè non de iustificationis parte, sed de ipsa tota disputat. Eius porrò definitionem à Dauide positam testatur, quum beatos esse pronuntiat quibus datur gratuita peccatorum venia. Vnde apparet, iustitiam hanc de qua loquitur, simpliciter reatui opponi. Sed ad hanc rem locus ille est omnium optimus, vbi hanc esse summam docet legationis Euangelicæ, vt reconciliemur Deo: quia ipse nos per Christum vult in gratiam recipere, non imputando nobis peccata. Sed ulò expendant lectores totum contextum. nam paulò pòst exegeticè addens, Christum qui peccati expers erat, factum esse pro nobis peccatum: vt modum reconciliationis designet, non aliud haud dubiè reconciliandi verbo intelligit quàm iustificari. Nec sanè quo alibi tradit, stare, obedientia Christi nos constitui iustos, nisi in ipso & extra nos iusti reputamur coram Deo.

5 Verùm quia Osiander monstrum nescio quod essentialis iustitiæ inuexit, quo etsi noluit abolere gratuitam iustitiam, ea tamen caligine inuoluit quæ pias mentes obtenebratas serio gratiæ Christi sensu priuet: antequam ad alia transeo, hoc delirium refellere operæpretium est. Primò hæc speculatio meræ est ieiunæque curiositatis. Multa quidem Scripturæ testimonia accumulât, quibus Christum prober vnum esse nobiscum, & nos vicissim cum ipso, quod probatione non indiget: sed quia non obseruat huius vnitatis vinculum, seipsum illaqueat. Nobis verò omnes eius nodos expedire facile est, qui tenemus nos cum Christo vniri arcana Spiritus eius virtute. Conceperat vir ille quiddam affine Manichæis, vt essentiam Dei in homines transfundere appeteret. Hinc aliud eius commèrum, Adam fuisse formatum ad imaginem Dei: quia iam ante lapsum destinatus erat Christus exemplar humanæ naturæ. Sed quia breuitati studeo, in præsentî causa insistâ. Dicit nos vnum esse cum Christo. Fatemur: interea negamus misceri Christi essentiam cum nostra. Deinde perperam hoc principium trahi dicimus ad illas eius præstigijs: Christum nobis esse iustitiam, quia Deus est æternus, fons iustitiæ, ipsaque Dei iustitia. Ignoscent lectores si nunc tantùm attingo quæ ratio docendi in alium locum differri postulat. Quauis autem excuset se voce iustitiæ essentialis non aliud intendere, quàm vt huic sententiæ occurrat, nos propter Christum iustos reputari: dilucidè tamen exprimit se non ea iustitia contentum, quæ nobis obedientia & sacrificio mortis Christi parta est, fingere nos substantialiter in Deo iustos esse tam essentia quàm qualitate infusa. Hæc enim ratio est cur tam vehementer contendat, non solùm Christum, sed Patrem & Spiritum in nobis habitare. Quod etsi verum esse fateor, peruerse tamen ab eo porqueri dico. Modum enim habuerandi ex-

pendere decebat, nempe quòd Pater & Spiritus in Christo sunt: & sicut in ipso habitat plenitudo diuinitatis, ita in ipso possidemus totum Deum. Quicquid ergo seorsum de Patre & Spiritu profert, non aliò tendit nisi vt simplices abstrahat à Christo. Deinde substantialem mixtionem ingerit, qua Deus se in nos transfundens, quasi partem sui faciat. Nam virtute Spiritus sancti fieri vt coalescamus cum Christo, nobisque sit caput & nos eius membra, ferè pro nihilo ducit, nisi eius essentia nobis misceatur. Sed in Patre & Spiritu apertius, vt dixi, prodit quid sentiat: nempe iustificari nos non sola Mediatoris gratia, nec in eius persona iustitiam simpliciter vel solidè nobis offerri: sed nos fieri iustitiæ diuinæ confortes, dum essentialiter nobis vnitur Deus.

6 Si tantùm diceret Christum nos iustificando, essentiali coniunctione nostrum fieri: nec solùm quatenus homo est, esse caput nostrum, sed diuinæ quoque naturæ essentiam in nos diffundi: minore noxa deliciis se pasceret, nec fortè propter hoc delirium tanta esset excitanda contentio: sed quum principium hoc sit instar sepiæ, quæ egestionem attritæ turbidæque sanguinis multas caudas occultat, nisi velimus scientes & volentes pati nobis iustitiam illam eripi quæ sola de salute gloriandi fiduciam nobis adfert, acriter resistere necesse est. Nam in hac tota disputatione nomen iustitiæ & verbum iustificandi ad duas partes extendit, vt iustificari sit non solùm reconciliari Deo gratuita venia, sed etiam iustos effici: vt iustitia sit non gratuita imputatio, sed sanctitas & integritas quam Dei essentia in nobis residens inspirat. Deinde fortiter negat, quatenus Christus sacerdos peccata expiando, Patrem nobis placauit, ipsum esse iustitiam nostram, sed vt est Deus æternus, & vita. Vt probet illud primum, Deum non tantùm ignoscendo sed regenerando iustificare, quærit an quos iustificat relinquat quales erant naturâ, nihil ex vitiis mutando. Responsio perquam facilis est: sicut non potest discerpi Christus in partes, ita inseparabilia esse hæc duo, quæ simul & cõiunctim in ipso percipimus, iustitiam & sanctificationem. Quoscumque ergo in gratiam recipit Deus, simul spiritu adoptionis donat, cuius virtute eos reformat ad suam imaginem. Verùm si Solis claritas non potest à calore separari, an ideo dicemus luce calefieri terram, calore verò illustrari? Hac similitudine nihil ad rem præsentem magis accommodum. Sol calore suo terram vegetat ac fecundat, radiis suis illustrat & illuminat. hîc mutua est ac indiuidua connexio: transferre tamen quod vnus peculiare est ad alterum, ratio ipsa prohibet. In hac duplicis gratiæ confusione, quam obtrudit Osiander, similis est absurditas: quia enim re ipsa ad colendam iustitiam renouat Deus quos pro iustis gratis censet, illud regenerationis donum miscet cum hac gratuita acceptatione, vnúmque & idem esse contendit. Atqui Scriptura, vtrunque coniungens, distinctè tamen enumerat, quòd multiplex Dei gratia melius nobis pateat. Neque enim

enim superuacuum est illud Pauli, datum fuisse nobis Christum in iustitiam & sanctificationem. Et quoties à salute nobis par-
 ta, à paterno amore Dei, à Christi gratia ratiocinatur nos ad
 sanctitatem & munditiam vocatos esse, apertè indicat aliud esse
 iustificari quàm fieri nouas creaturas. Vbi verò ad Scripturam ven-
 tum est, totidem corrumpit locos quot citat. Vbi Paulus dicit re-
 putari fidem ad iustitiam non operanti, sed credenti in eum qui
 iustificat impium, exponit iustum efficere. Eadem temeritate de-
 prauat totum illud quartum caput ad Romanos: neque dubitat
 eodem fucò inficere quod nuper citauì, Quis accusabit electos
 Dei? Deus est qui iustificat. vbi de reatu & absolutione simpliciter
 agi palàm est, ac ex antithesi pendere Apostoli sensum. Ergo tam
 in ratione illa quàm in citandis Scripturæ suffragiis nimium futi-
 lis deprehenditur. Nihilò etiam rectiùs de nomine iustitiæ disse-
 rit, quòd scilicet Abrahæ reputata fuerit fides in iustitiam, post-
 quam amplexus Christum (qui Dei iustitia est & Deus ipse) eximiis
 virtutibus excelluerat. Vnde apparet ex duobus integris ab ipso vi-
 tiosè fieri vnum corruptum. neque enim iustitia, cuius illic fit men-
 tio, ad totum vocationis cursum pertinet: quin potiùs testatur Spi-
 ritus, quannis eximia esset præstantia virtutum Abrahæ, diùque
 perseuerando tandem auxilièr, non tamen aliter placuisse Deo,
 nisi quòd gratiam in promissione oblatam fide recepit. Vnde se-
 quitur in iustificatione nullum operibus esse locum, sicuti Paulus
 scitè contendit.

7 Quòd obiicit, vim iustificandi non inesse fidei ex seipsa, sed
 quatenus Christum recipit, libenter admitto. nam si per se, vel in-
 trinseca, vt loquuntur, virtute iustificaret fides, vt est semper debi-
 lis & imperfecta, non efficeret hoc nisi ex parte. sic manca esset iu-
 stitia quæ frustulum salutis nobis conferret. Nos quidem nihil tale
 imaginamur, sed propriè loquendo Deum vnum iustificate dici-
 mus, deinde hoc idem transferimus ad Christum, quia datus est
 nobis in iustitiam. fidem verò quasi vasi conferimus, quia nisi exi-
 naniti ad expetendam Christi gratiam aperto animæ ore accedi-
 mus, non sumus Christi capaces. Vnde colligitur, non detrahete
 nos Christo vim iustificandi, dum priùs eum fide recipi docemus
 quàm illius iustitiam. Neque tamen interea tortuosas huius sophi-
 stæ figuras admitto, quum dicit fidem esse Christum. quasi verò
 olla fictilis sit thesaurus, quòd in ea reconditum sit aurum. Neque
 enim diuersa ratio est quin fides, etiam si nullius per se dignitatis
 sit vel pretii, nos iustificet, Christum afferendo, sicut olla pecuniis
 referta hominem locupletat. Inscitè ergo fidem, quæ instrumen-
 tum est duntaxat percipiendæ iustitiæ, dico misceri cum Christo,
 qui materialis est causa, tantique benefici author simul & mini-
 ster. Iam expeditus est ille quoque nodus, quomodo intelligi de-
 beat vocabulum Fidei, vbi de iustificatione agitur.

8 In Christi receptione longiùs prouehitur: nempe verbi ex-
 F.v.

terni ministerio verbum internum recipi, quo nos à sacerdotio Christi & Mediatoris persona ad externā eius diuinitatem traducat. Nos quidem Christum non diuidimus, sed eundem, qui in carne sua nos Patri reconcilians iustitia donauit, esse æternum sermonem Dei: nec verò ab eo potuisse aliter impleri Mediatoris partes fatemur, & iustitiam nobis acquiri, nisi esset Deus æternus. Sed hoc Osiandri placitum est, quum Deus & homo sit Christus, respectu diuinæ naturæ non humanæ factum nobis esse iustitiam. At qui si propriè hoc in diuinitatem competit, peculiare non erit Christo, sed commune cum Patre & Spiritu: quando non alia est vnus quàm alterius iustitia. Deinde quòd naturaliter ab æterno fuit, non congrueret dici nobis esse factum. Sed vt hoc demus, Deum nobis factum esse iustitiam, qui illud quod interpositum est conueniet factum esse à Deo? Hoc certè peculiare est Mediatoris personæ: quæ etsi in se continet diuinam naturam, hîc tamè insignitur proprio elogio, quo seorsum à Patre & Spiritu discernitur. Ridiculè verò in verbo vno Ieremię triumphat, vbi promittit Iehouam fore nostram iustitiam. At qui nihil inde aliud eliciet nisi Christum, qui nostra est iustitia, esse Deum manifestatum in carne. Alibi retulimus ex concione Pauli, Deum sibi acquisisse Ecclesiam suo sanguine. Siquis inde inferat, sanguinem quo expiata sunt peccata esse diuinum, & diuinæ naturæ, quis tam fœdum errorem ferat? At qui hoc tam puerili cauillo se omnia adeptum esse putat Osiander, tumet, exultat, multasque paginas farcit suis ampullis. quum tamen simplex sit & expedita solutio, Iehouam quidem, vbi factus fuerit germen Dauidis, fore piorum iustitiam: sed quo sensu, docet Iesaias, Cognitione sui iustificabit multos iustus seruus meus. Notemus Patrem loqui, Filio attribucere iustificandi partes: causam addere, quòd iustus sit: modum vel mediũ (vt loquuntur) locare in doctrina qua Christus cognoscitur. Nam vocem אֱלֹהִים passuè accipere commodius est. [Hinc colligo Christum esse factum iustitiam quãdo serui speciem induit: secundò nos iustificare quatenus obsequentem se Patri præbuit: ac proinde non secundum diuinam naturam hoc nobis præstare, sed pro dispensationis sibi iniunctæ ratione. Etsi enim solus Deus fons est iustitiæ, nec aliter quàm eius participatione sumus iusti: quia tamen infœlici dissidio ab eius iustitia alienati sumus, necesse est descendere ad hoc inferius remedium, vt nos Christus mortis & resurrectionis suæ virtute iustificet.

9 Si obiiciat, opus hoc sua præstantia superare hominis naturam, ideòque non posse nisi diuinæ naturæ adscribi, prius concedo: in hoc secundo dico eum inscitè hallucinari. Nam etsi neque sanguine suo animas nostras purgare, neque Patrem suo sacrificio placare, neque à reatu absolucere nos poterat Christus, nec denique munus sacerdotis peragere, nisi verus fuisset Deus, quia tãto oneri impar erat carnis facultas: certum tamen est his omnibus perfunctum esse

Iere. 51.

b. 10

Act. 20.

f. 28

Iesa. 53.

d. 11

Etum esse secundum humanam naturam. Quomodo enim iustificari sumus si queritur, respondet Paulus, Christi obedientia. An verò aliter obediuit quàm assumpta serui figura? Vnde colligimus, in carne eius exhibitam nobis esse iustitiam. Similiter in aliis verbis (quæ sæpius citare quomodo Osiandrum non pudeat valde miror) non alibi statuit iustitiæ fontē quàm in carne Christi. Eum qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit, vt essemus iustitia Dei in illo. Iustitiam Dei inflatis buccis attollit Osiander, & triumphum canit, quasi euicerit esse spectrum illud suum essentialis iustitiæ: quum longè aliud verba sonent, iustos esse nos expiatione per Christum facta. Iustitiam Dei accipi pro ea quæ Deo probatur, notum esse debuerat elementariis: sicuti apud Iohannem confertur gloria Dei hominum gloriæ. Scio, interdum vocari Dei iustitiam, cuius est ipse author, & qua nos donat: sed hoc loco nihil aliud intelligi quàm nos mortis Christi piaculo suffultos apud Dei tribunal stare, sani lectores me tacente agnoscunt. Neque in voce tantum est momenti, modò nobiscum de hoc consentiat Osiander, nos in Christo iustificari quatenus pro nobis factus est expiatrix victima: quod à diuina eius natura abhorret. Qua etiam ratione, vbi iustitiam & salutem quam nobis attulit, obsignare vult Christus, certum eius pignus in carne sua proponit. Vocat quidem se panem viuum: sed modum explicans, adit iungit, carnem suam esse verè cibum, & sanguinem verè potum. Quæ ratio docendi in sacramentis perspicitur: quæ etsi fidem nostram ad totum Christum non dimidium dirigunt, simul tamen iustitiæ & salutis materiam in eius carne residere docent. non quòd à seipso iustificet aut viuificet merus homo, sed quia Deo placuit, quod in se absconditum & incomprehensibile erat, in Mediatore palàm facere. Vnde soleo dicere Christum esse nobis quasi expositum fontem, vnde hauriamus quod alioqui sine fructu lateret in occulta illa & profunda scaturigine, quæ in Mediatoris persona ad nos emergit. Hoc modo & sensu non inficior Christum, vt est Deus & homo, nos iustificare, commune esse etiam hoc opus Patris & Spiritus sancti, denique iustitiam, cuius nos consortes facit Christus, æternam esse Dei æterni iustitiam, modò firmis & apertis quas citauit rationibus cedat.

10 Porro ne suis caullis decipiat imperitos, fateor hoc tam incomparabili bono nos priuari donec Christus noster fiat. Coniunctio igitur illa capitis & membrorum, habitatio Christi in cordibus nostris, mystica denique vnio à nobis in summo gradu statuitur: vt Christus noster factus, donorum quibus præditus est nos faciat consortes. Non ergo eum extra nos procul speculamur, vt nobis imputetur eius iustitia: sed quia ipsum induimus, & infici sumus in eius corpus, vnum denique nos secum efficere dignatus est: ideo iustitiæ societate nobis cum eo esse gloriamur. Ita refellitur Osiandri calumnia, fidem à nobis centeri iustitiam: quasi

Rom. 5.
d. 19

Iohā. 12.
f. 43

Christum spoliemus iure suo, quum dicimus fide nos ad eum vacuos accedere, ut eius gratiæ locū demus, quo nos ipse solus impleat. Sed Oslander hac spirituali cōiunctione spreta, crassam mixturam Christi cum fidelibus vrget: atque ideo Zuinglianos odiosè nominat quicumque non subscribunt fanatico errori de essentiali iustitia: quia non sentiant Christum in Cœna substantialiter comedi. Mihi verò probrum hoc audire ab homine superbo suisque præstigiis dedito summa gloria est. quanquam non me solum, sed quos modestè venerari debuerat scriptores orbi fati cognitos perstringit. Mea verò nihil refert, qui priuatam causam non ago, quò sinceriùs hãc causam ago, qui liber sum ab omni prauo affectu. Quòd ergo essentialẽ iustitiã & essentialẽ in nobis Christi habitationẽ tam importunè exigit, huc spectat, primùm ut crassa mixtura se Deus in nos transfundat, sicuti in Cœna carnalis manducatio ab ipso fingitur, deinde ut iustitiam suam nobis inspiret, qua realiter simus cum ipso iusti: quandoquidem secundum ipsum iustitia hæc tam est Deus ipse quàm probitas, vel sanctitas, vel integritas Dei. Non multũ operæ impendam diluendis quæ adducit testimoniis, quæ perperam à caelesti vita ad statum præsentem detorquet. Per Christum (inquit Petrus) donata sunt nobis pretiosa & maxima promissa, ut cõsortes efficeremur diuinæ nature. Quasi verò nunc simus quales Euangelium fore promittit vltimo Christi aduentu: imò admonet Iohannes tũc nos Deum visuros sicuti est, quia similes ei erimus. Tantùm exilem gustum dare volui lectoribus, data opera me supersedere ab his nugis, non quòd difficile sit eas diluere, sed quia nolo molestus esse in labore superuacuo.

II. Cæterum in secundo membro plus veneni latet, ubi nos vnã cum Deo iustos esse docet. Satis iam me probasse arbitror, quanuis non tam pestiferum esset hoc dogma, quia tamen frigidum & ieiunum est, suãque vanitate diffluit, sanis & piis lectoribus meritò debere esse insipidũ. Verum hæc minimè rolerabilis est impietas, prætextu duplicis iustitiæ labefactare salutis fiduciam, & nos raptare supra nubes, ne gratiã expiationis fide amplexi, Deum quietis animis inuocemus. Ridet eos Oslander qui Iustificari docent esse verbum forense: quia oporteat nos re ipsa esse iustos. nihil etiam magis respuit quàm nos iustificari gratuita imputatione. Agedum, si nos Deus nõ iustificat absoluendo & ignoscendo, quid sibi vult illud Pauli? Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans hominibus peccata. Eum enim qui peccatum non fecerat, pro nobis peccatũ fecit, ut essemus iustitia Dei in illo. Primùm obtineo, iustos cenferi qui Deo reconciliantur. modus inferitur, quòd Deus ignoscẽdo iustificet: sicuti alio loco iustificatio accusationi opponitur. quæ antithesis clarè demonstrat sumptam esse loquendi formam à forensi vsu. Nec verò quisquam mediocriter in lingua Hebraica versatus (modò idem sedato sit cerebro) inde ortam esse phrasin hanc ignorat, deinde quousum tendat & quid

I. Pet. 3.

6. 4

I. Ioh. 3.

4. 2

2. Cor. 5.

d. 21

quid valeat. Iam verò mihi respondeat Osiander, vbi dicit Paulus describi à Dauide iustitiam sine operibus in his verbis, Beati quo- *Rom. 4.*
rum remissę sunt iniquitates: sicut plena hæc definitio, an dimidia. *a. 7*
Certè Prophetam nõ adducit testem, ac si doceret partem iustitię *Psal. 32.*
esse veniam peccatorum, vel ad hominem iustificandum concur- *a. 1*
rere: sed totam iustitiam in gratuita remissione includit, beatum
hominem pronuntians cuius tecta sunt peccata, cui remisit Deus
iniquitates, & cui trãsgressiones non imputat: felicitatē eius inde
æstimat & censet, quia hoc modo iustus est non re ipsa, sed impu-
tatione. Excipit Osiander, cõtumeliosum hoc fore Deo, & naturę
eius contrarium, si iustificet qui re ipsa impii manēt. Atqui tenen-
dum memoria est quod iam dixi, non separari iustificandi gratiam
à regeneratione, licet res sint distinctę. Sed quia experientia plus
fatis notum est, manere semper in iustis reliquias peccati, necesse
est longè aliter iustificari quàm reformantur in vitę nouitatem.
Nam hoc secundum sic inchoat Deus in electis suis, totóque vitę
curriculo paulatim, & interdum lætè in eo progreditur, vt semper
obnoxii sint apud eius tribunal mortis iudicio. Iustificat autē non
ex parte, sed vt liberè, quasi Christi puritate induti, in calis com-
pareant. Neque enim conscientias pacaret aliqua iustitię portio:
donec statutum sit nos Deo placere: quia sine exceptione iusti co-
ram ipso sumus. Vnde sequitur peruerti & funditus euerti iustifi-
cationis doctrinam vbi animis iniicitur dubitatio, concutitur fidu-
cia salutis, libera & intrepida inuocatio remoram paritur: imò vbi
non stabilitur quies & tranquillitas cum spiritali gaudio. Vnde
Paulus à repugnantibus arguit, hæreditatem nõ esse ex Lege: quia *Rom. 4.*
hoc modo exinanita esset fides, quę si operum respectum habeat, *c. 14*
Iabascit: quando nemo ex sanctissimis illic reperiet in quo confi- *Galat. 3.*
dat. Hoc discrimen iustificandi & regenerandi (quę duo confun- *c. 18.*
dens Osiander, duplicem iustitiam nominat) pulchrè exprimitur à
Paulo. nam de reali suã iustitia loquens, vel de integritate qua do-
natus erat (cui Osiander titulum imponit essentialis iustitię) flebi-
liter exclamat, Miser ergo! quis me liberabit ex corpore mortis *Rom. 7.*
huius? Ad iustitiam verò confugiens quę in sola Dei misericordia *d. 24*
fundata est, magnificè & vitę & morti, & probris, & inedię, & gla- *Rom. 8.*
dio rebúsque omnibus aduersis insultat. Quis accusabit cõtra ele- *f. 33*
ctos Dei, quos ipse iustificat? Certò enim persuasus sum quòd nihil
nos separabit ab amore eius in Christo. Iustitiã sibi esse clarè præ-
dicat quę sola ad salutem in solidum sufficiat coram Deo, vt glo-
riandi fiducię non deroget ac nihil remorę iniiciat misera illa fer-
uitus, cuius sibi cõscius sortem suam paulò antè desflebat. Hęc di-
uersitas factis nota est adeóque familiaris sanctis omnibus qui sub
onere iniquitatum gemunt, & interea victrice fiducia emergunt
supra omnes merus. Quòd autē obiectat Osiander, dissentaneum
esse à natura Dei, in eum recidit. nam etsi duplici iustitia tanquam
pellita veste sanctos vestit, fateri tamen cogitur, sine peccatorum

remissione neminem placere Deo. Quod si verum est, saltē concedat secundū ratam partem imputationis (vt loquuntur) iustos censerī qui re ipsa non sunt. Quousque autem extendet peccator acceptationem hanc gratuitam, quæ subrogatur in locum iustitiæ: ex deinceps, an ex vncia? Ambiguus profectō & vacillans in hanc & in hanc partem pendebit: quia non licebit quantum ad fiduciam necessarium erit iustitiæ sibi sumere. Bene est quod huius causæ non est arbiter, qui Deo legem vellet præscribere. Cæterum illud

Psal. 51

a. 6

Exod. 33

d. 19

stabit fixum, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas quum iudicaris. Quantæ autem arrogantiæ est damnare summum iudicem quum grauis absoluit, ne valeat illud responsū, Miserebor cuius miserebor? Et tamen Mosis intercessio, quam hac voce compescuit Deus, non eò tendebat ne cui parceret, sed vt omnes pariter, abolito reatu, quāuis obnoxii culpe essent, absolueret. Ac nos quidem dicimus ideo sepultis peccatis iustificari coram Deo perditos: quia (vt peccatum odio habet) nō potest amare nisi quos iustificat. Sed hæc est mirabilis iustificandi ratio, vt Christi iustitia recti non exhorreant iudiciū quo digni sunt, & dum seipfos meritō damnant; iusti extra se censeantur.

12. Monendi tamē sunt lectores, vt ad mysterium, quod se illos celare nolle iactat, sedulō aduertant. Postquam enim diu & prolixè contendit non sola imputatione iustitiæ Christi nos fauorem consequi apud Deum, quia hoc ei impossibile esset habere pro iustis qui non sunt: (vr̄or eius verbis) tandem concludit Christum non humanæ naturæ sed diuinæ respectu datum nobis esse in iustitiā: & quanuis hæc non nisi in persona Mediatoris reperiri queat, esse tamen non hominis sed Dei iustitiam. Non colligat nunc suum funiculum ex duabus iustitiis, sed planè iustificandi officium adimit humanæ Christi naturæ. Opera pretium autem est tenere qua ratione pugnet. Dicitur eodem loco Christus factus in sapientiam: quod non conuenit nisi æterno sermōni. Ergo nec Christus homo iustitia est. Respondeo, vnigenitum Dei Filium æternam quidem fuisse eius sapientiam, sed diuerso modo nomen hoc ei attribui apud Paulum, quia in ipso reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ. Quod ergo apud Patrem habebat, nobis manifestauit: & ita non ad essentiam Filii Dei, sed ad vsum nostrum refertur quod dicit Paulus, & humanæ Christi naturæ rite aptatur: quia etsi lux in tenebris lucebat antequam carnem indueret, erat tamen lux abscondita, donec prodit idem Christus in natura hominis, sol iustitiæ: qui se ideo lucem mundi appellat.

Celos. 2.

a. 3

Iohan. 8.

l. 12

Galat. 3.

l. 13

Stulthè etiam ab eo obiicitur, iustificandi virtutem tam Angelis quàm hominibus longè superiorem esse: quando hoc non ex dignitate creaturæ cuiusquam, sed ex Dei ordinatione pender. Si Angelis libeat Deo satisfacere, nihil proficient: quia non sunt ad hoc destinati. homini autem Christo hoc singulare fuit, qui Legi subiectus est vt nos à maledictione Legis redimeret. Nimis etiam improbè

improbè calumniatur eos qui negant Christum secundùm diuinam naturam esse nobis iustitiam, relinquere vnã tantùm partem de Christo : & (quod deterius est) facere duos Deos : quia etsi fatentur Deum habitare in nobis , reclamant tamen non esse nos iustos iustitia Dei. Neque enim si Christum , quatenus mortem subiit vt destrueret eum qui habebat mortis imperium , vocamus authorem vitæ , protinus totum ipsum , vt est Deus in carne manifestatus , fraudamus hoc honore : sed tantùm distinguimus quomodo ad nos perueniat iustitia Dei , vt ea fruamur . in quo nimis scèdè lapsus est Osiander. Neque verò negamus , quod nobis in Christo palàm est exhibitum , ab arcana Dei & gratia & virtute manare : neque de eo pugnauerus quin iustitia , quam nobis Christus confert, iustitia Dei sit, quæ ab ipso proficiscitur: sed constanter illud tenemus, nobis in morte & resurrectione Christi esse iustitiam & vitam. Omitto pudendam illam locorum congeriem, qua sine delectu atque etiam sine communi sensu oneravit lectores, vbicunq; sit iustitiæ mentio, debere hanc essentialem intelligi. sicuti vbi Dauid Dei iustitiam adferendas sibi suppeticas implorat, quum id faciat plus centies, tot sententias corrumpere non dubitat Osiãder. Nihilò etiã firmitus est quod obiectat, iustitiam propriè dici & rectè qua ad rectè agendum mouemur, solum verò Deum operari in nobis & velle & perficere. Neque enim negamus quin reformet nos Deus Spiritu suo in vitæ sanctitatem & iustitiam : sed primò videndum est faciãtne hoc per se & immediatè, an verò per manum Filii sui, penes quem omnem Spiritus sancti plenitudinem deposuit, vt sua abundantia membrorum inopiæ subueniret. Deinde quauis ex occulto diuinitatis fonte prodeat ad nos iustitia, non tamen sequitur, Christum, qui in carne se propter nos sanctificauit, secundùm diuinam naturam nobis iustitiam esse. Non minus friuolum est quod adducit, Christum ipsum diuina iustitia fuisse iustum : quia nisi eum voluntas Patris impulisset, ne ipse quidem iniunctis sibi partibus satisfecisset. Nam etsi alibi dictum fuit omnia Christi ipsius merita fluere ex mero Dei beneplacito, nihil hoc tamen ad phantasma quo suos & simplicium oculos fascinat Osiander. Quis enim colligere permittat, quia fons & principium iustitiæ nostræ Deus est, essentialiter nos esse iustos, & essentialiter iustitiæ Dei in nobis habitare? In redimenda Ecclesia (inquit Iesaias) Deus iustitiam suam induit quasi lexicam, an vt Christum armis spoliaret, quæ dederat, ne esset perfectus redemptor? Atqui nihil aliud voluit Propheta, quàm Deum extra se nihil mutatum esse, neque fuisse vllò subsidio adiutum ad nos redimendos. Quod aliis verbis breuiter signauit Paulus, salutem nobis dedisse in ostensionem suæ iustitiæ. Sed hoc minimè euertit quod alibi docet, nos vnus hominis obedientia iustos esse. Denique quisquis duplicem iustitiam inuoluit, ne quiescant miseræ animæ in mera & vnica Dei miseri

*Heb. 2.
d. 14*

*Philip. 2.
b. 13*

*Ioh. 17.
c. 19.*

*Iesa. 59.
d. 17*

*Rom. 3.
d. 25*

*Rom. 8.
d. 19*

cordia, Christum implexis spinis per ludibrium coronat.

13 Sed quoniam bona pars hominum iustitiam ex fide & operibus compositam imaginatur, præmonstremus id quoque, sic inter se differre fidei operumque iustitiam, ut altera stante necessario altera evertatur. Dicit Apostolus se omnia pro itercoribus reputasse ut Christum crucifaceret, & in illo reperiret non habens suam iustitiam quæ est ex Lege, sed quæ est ex fide Iesu Christi, iustitiam quæ est ex Deo per fidem. Vides & contrariorum esse hæc comparationem, & indicari propriam iustitiam oportere pro derelicto haberi ab eo qui velit Christi iustitiam obtinere. Quare a libi hanc Iudæis ruinæ causam fuisse tradit, quod suam volentes iustitiam stabilire, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti. Si propriam iustitiam stabiliendo, Dei iustitiam excutimus: ut hæc consequamur, oportet profectò illam penitus aboleri. Id ipsum quoque ostendit quum negat per Legem excludi gloriationem nostram, sed per fidem. Vnde sequitur, quantisper manet quantulacunque operum iustitia, manere nobis nonnullam gloriandi materiam. Iam si fides omnem gloriationem excludit, cum iustitia fidei sociari nullo pacto iustitia operum potest. In hunc sensum tam clarè loquitur quarto capite ad Rom. ut nullum cauillis aut tergiuersationibus locum relinquat. Si operibus, inquit, iustificatus est Abraham, habet gloriam. Subiungit, Atqui non habet gloriam apud Deum. Consequens ergo est, non iustificatum esse operibus. Ponit deinde alterum argumentum à contrariis. Quum rependitur operibus merces, id fit ex debito, nõ ex gratia. Fidei autem tribuitur iustitia secundum gratiam. Ergo id non est ex meritis operum. Valeat igitur eorum somnium qui iustitiam ex fide & operibus conflatam comminiscuntur.

14 Subtile effugium habere se putant sophistæ, qui sibi ex Scripturæ deprauatione & inanibus cauillis ludos & delicias faciunt. nam opera exponunt, quæ literaliter tantum & liberi arbitrii conatu extra Christi gratiam faciunt homines nondum regeneriti. id verò ad opera spiritualia spectare negant. Ita secundum eam fidem quàm operibus iustificatur homo, modò ne sint propria ipsius opera, sed dona Christi & regenerationis fructus. Paulum enim non alia de causa ita loquutum, nisi ut Iudæos viribus suis fretos conuinceret stultè sibi arrogasse iustitiam, quum solus Christi Spiritus eam nobis conferat, non studium ex proprio naturæ motu. Atqui non obseruant in antithesi legalis & Euangelicæ iustitiæ, quam alibi Paulus adducit, excludi quælibet opera, & quocunque ornentur titulo. Docet enim iustitiam Legis hanc esse, ut salutem obtineat qui præstitit quod Lex iubet: iustitiam verò fidei, si credimus Christum esse mortuum, & resurrexisse. Ad hæc, videbimus postea suo loco, diuersa esse Christi beneficia, sanctificationem & iustitiam. Vnde sequitur ne spiritualia quidem opera in calculum venire, vbi vis iustificandi fidei adscribitur. Nec verò Paulus,

vbi ne-

vbi negat (quod nuper citavi) Abraham habere cur gloriatur apud Deum, quia operibus iustus non est, restringi hoc debet ad literalem & externam virtutum speciem, vel liberi arbitrii conatum: sed quanuis spiritualis & ferè Angelica fuerit Patriarchæ vita, non tamen suppetere operum merita, quæ illi iustitiam coram Deo acquirant.

15 Crassiùs paulò Scholastici, qui præparationes suas miscent: hi tamen non minùs prauo dogmate simplices & incautos imbunt, sub prætextu Spiritus & gratiæ, misericordiam Dei, quæ sola trepidas animas placare potest, regentes. Nos verò fatemur cum Paulo, iustificari apud Deum legis factores: sed quia à Legis obseruatione longè omnes absumus, hinc colligimus, quæ maximè ad iustitiam valere deberent opera, ideo nihil nos iuuare, quia illis destituimur. Quod ad vulgares Papistas pertinet vel Scholasticos, dupliciter hîc falluntur: & quòd fidem appellant conscientiæ certitudinem, in expectanda à Deo pro meritis mercede: & quòd gratiam Dei, non gratuitæ iustitiæ imputationem, sed Spiritum ad studium sanctitatis adiuuantem interpretantur. Legunt apud Apottolum, Accedentem ad Deum oportet primùm credere quòd *Hebr. II.* Deus sit, deinde quòd remunerator sit quærentibus se. Sed non *a. 6* animaduertunt quis sit quærendi modus. In nomine verò Gratiæ eos hallucinari palàm fit ex eorum scriptis. Lombardus enim iustificationem per Christum nobis datam duobus modis interpretatur. Primùm, inquit, mors Christi nos iustificat, dum per eam *Libr. 3.* excitatur charitas in cordibus nostris, qua iusti efficimur: deinde *Sen. di-* quòd per eandem extinctum est peccatum: quo nos captiuos di- *stin. 16. c.* stinebat Diabolus, vt iam non habeat vnde nos damnet. Vides vt Dei gratiam præcipuè in iustificatione consideret, quatenus ad bona opera per Spiritus sancti gratiam dirigimur. Voluit scilicet Augustini opinionem sequi: sed procul sequitur, arque etiam à recta imitatione multùm deflectit: quia & obscurat siquid ab illo perspicuè dictum est, & quòd non adedò impurum in illo erat corrumpt. Scholæ in deterius semper aberrarunt, donec tandem præcipiti ruina deuolutæ sunt ad quendam Pelagianismum. Ac ne Augustini quidem sententia, vel saltem loquendi ratio per omnia recipienda est. Tamen si enim egregiè hominem omni iustitiæ laude spoliari, ac totam Dei gratiæ transcribit: gratiam tamen ad sanctificationem refert, qua in vitæ nouitatem per Spiritum rege-

16 Scriptura autem, quum de fidei iustitia loquitur, longè aliò nos ducit: nempe vt ab intuitu operum nostrorum auersi, in Dei misericordiam ac Christi perfectionem tantùm respiciamus. Si quidem hunc iustificationis ordinem docet, quòd principio peccatorem hominem mera gratuitæque bonitate dignetur completi Deus, nihil in ipso, quo ad misericordiam moueatur, reputans, nisi miseriam: quippe quem videt à bonis operibus profus

nudum ac vacuum: à seipso causam petens cur illi beneficiat, quòd peccatorem ipsum bonitatis suæ sensu afficiat, qui de propriis operibus diffusus, totam salutis suæ summam in ipsius misericordiam reiiciat. Hic est fidei sensus, per quem peccator in possessionem venit suæ salutis, dum ex Euangelii doctrina agnoscit Deo se reconciliatum: quòd intercedente Christi iustitia, impetrata peccatorum remissione, iustificatus sit: & quanquam Spiritu Dei regeneratus, non in bonis operibus, quibus incumbit, sed in sola Christi iustitia repositam sibi perpetuam iustitiam cogitat. Hæc ubi sigillatim expensa fuerint, perspicuam sententiæ nostræ explicationem reddent. Quanquam alio, quàm proposita sint, ordine melius digerentur. Sed parum interest, modò inter se ita cohæreant, ut rem totam ritè expositam certòque confirmatam habeamus.

17 Hic memoria repetere conuenit quam priùs relationè constituimus inter fidem & Euangelium: quia inde iustificare dicitur fides, quòd oblatam in Euangelio iustitiam recipit & amplectitur. Quòd autem per Euangelium dicitur offerri, eo excluditur omnis operum consideratio. Quòd cum aliàs sæpe, tum duobus locis clarissimè Paulus demonstrat. nam ad Romanos Legem & Euangelium inter se conferens, iustitia, inquit, quæ ex Lege est, sic habet, Qui fecerit hæc homo, uiuet in ipsis. quæ autem fidei est iustitia salutem denuntiat: Si credideris in corde tuo, & ore confessus fueris Dominum Iesum, & quòd Pater illum suscitauit à mortuis. Vidésne ut Legis & Euangelii discrimen hoc faciat, quòd illa operibus iustitiam tribuat, hoc citra operum subsidium gratuitam largiatur? Insignis locus, & qui nos à multis difficultatibus extricare queat, si intelligamus, eam quæ nobis per Euangelium donatur iustitiam, Legis conditionibus solutam esse. Hæc ratio est cur tanta repugnantia specie promissionem Legi non semel opponat: Si ex Lege est hæreditas, iam non est ex promissione: & quæ eodem capite in hanc sententiam habentur. Certè & Lex ipsa suas habet promissiones. Quare in promissionibus Euangelicis distinctum aliquid ac diuersum esse oportet, nisi uelimus fateri ineptam esse collationem. Quale autem istud erit, nisi quòd gratuita sunt, ac sola Dei misericordia suffulta, quum Legis promissiones ab operum conditione pendeant. Neque hic obganniat quitpriam, repudiari quam ex proprio Marte & libero arbitrio iustitiam obtrudere Deo uolunt homines. quando sine exceptione docet Paulus Legem iubendo nihil prodesse: quia nemo est qui impleat, non tantum ex vulgo, sed ex perfectissimis quibusque. Dilectio certè præcipuum est caput Legis: quum ad eam nos formet Spiritus Dei, cur non est nobis iustitiæ causa, nisi quòd in sanctis etiam mutila est, ideòque per se nihil pretii meretur?

18 Secundus locus est, Quòd ex Lege nemo iustificetur apud Deum, manifestum est. Quia iustus ex fide uiuet. Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit hæc homo, uiuet in ipsis. Quomodo alio-

qui con-

qui constaret argumentum, nisi conueniat in calculum fidei non venire opera, sed prorsus separanda esse? Lex, inquit, est à fide diuersa. Quare? Propterea quòd ad illius iustitiam opera requiruntur. Ergo ad huius iustitiam sequitur non requiri. Ex ista relatione apparet, citra operum meritum, imò extra operum meritum iustificari qui fide iustificantur, quia fides eam quam Euangelium largitur iustitiam accipit. Euangelium autem eo à Lege differt, quòd operibus non alligat iustitiam, sed in sola Dei misericordia collocat. Simile est quòd ad Romanos contendit, Abraham non habere gloriandi materiam, quia fides illi in iustitiam fit imputata. ac confirmationem subiicit, quòd tum fidei iustitiæ locus est vbi nulla sunt opera quibus debeat merces. Vbi (inquit) sunt opera, illis debitum præmium expenditur: quòd datur fidei, gratuitum est. siquidem & verborum, quibus illic vitur, sensus huc quoque pertinet. Quòd subnectit aliquantò post, ideo ex fide nos obtinere hæreditatem, vt secundum gratiam: hinc colligit gratuitam esse hæreditatem, quia fide percipitur. vnde id, nisi quia fides sine operum adminiculo, tota in Dei misericordiam recumbit? Atque eodem sensu haud dubiè alibi docet iustitiam Dei absque Lege manifestatam esse, quanuis testimonium habeat à Lege & Prophetis: quia exclusa Lege operibus adiuuari negat, nec operando nos eam consequi, sed vacuos accedere vt eam recipiamus.

19 Iam perspicit lector quanta æquitate doctrinam nostram hodie Sophistæ cauillentur, quum dicimus hominem sola fide iustificari. Fide iustificari hominem quia toties in Scriptura recurrit, negare non audent: sed quum nusquam exprimitur Sola, hanc adiectionem fieri non sustinent. Itane? sed quid ad hæc Pauli verba respondebunt, vbi contendit non esse ex fide iustitiam, nisi sit gratuita? Quomodo gratuitum cum operibus conueniet? Quibus etiam calumniis eludent quòd alibi dicit, in Euangelio Dei iustitiam manifestari? Si manifestatur in Euangelio iustitia, certè non lacera nec dimidia, sed plena & absoluta illic continetur. Lex ergo in ea locum non habet. Nec falsa modò, sed planè ridicula tergiuersatione in exclusiua particula consistunt. Annon enim satis solidè soli fidei tribuit omnia, qui operibus adimit? Quid sibi, amabò, volunt istæ loquutiones, Sine Lege manifestatam esse iustitiam, iustificari gratis hominem, & sine operibus Legis? Hic ingeniosum subterfugium habent: quòd tamen non ex cogitarunt ipsi, sed ab Origene & quibusdam veterum sumpserunt, ineptissimum tamen est. Opera Legis ceremonialia excludi garrunt, non moralia. Sic proficiunt assidue rixando vt ne prima quidem dialecticæ elementa teneant. An putant delirare Apostolum dum ad eius sententiæ probationem locos istos adducit? Qui fecerit hæc homo, viuet in ipsis. Et, Maledictus omnis qui non impleuerit omnia quæ scripta sunt in volumine Legis. Nisi insaniant, non dicent promissam vitam ceremoniarum cultoribus, nec denuntiatam

maledictionem solis earum transgressoribus. Si sunt de Lege moralis intelligendi: non dubium quin à iustificandi potestate moralia quoque opera excludantur. Eòdem spectant istæ ratiocinationes quibus vitur. Quoniam per Legem cognitio peccati: ideo non iustitia. Quia Lex iram operatur, ergo non iustitiam. Quia Lex certam non potest reddere conscientiam, ideo nec iustitiam conferre valet. Quia imputatur fides in iustitiam, ergo non est operis merces iustitia, sed indebita donatur. Quia ex fide iustificatur, abscessa est gloriatio. Si data esset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia: sed Deus conclusit omnia sub peccato, vt promissio daretur credentibus. Nugentur si audeant, in ceremonias ista competere, non in mores. atqui pueri quoque ipsi exploderent tantam impudentiam. Maneat ergo nobis certum, de Lege tota verba fieri, quando Legi derogatur iustificandi facultas.

20 Siquis autem miretur cur tali adiectione vsus sit Apostolus, non contentus opera nominasse: in promptu est ratio. Siquidem vt tanti æstimentur opera, pretium à Dei approbatione magis quàm à propria dignitate illud habent. Quis enim operum iustitiam Deo venditare audeat, nisi quam ipse approbarit? quis tanquam illis debitam reponere mercedem, nisi quam ille promiserit? Habent ergo id ex Dei beneficentia, quòd & iustitiæ titulo & mercede digna habentur. atque adeò hac vna ratione valent, dum per ipsa propositum est obedientiam Deo exhibere. Quare vt probet

Galat. 3. alibi Apostolus, Abraham iustificari ex operibus non potuisse, allegat, ferme quadringentis demum & triginta annis post percussum fœdus laram esse Legem. Riderent huiusmodi argumentum imperiti, quòd ante promulgationem Legis potuerint esse iusta opera: sed quia operibus non nisi ex Dei testimonio ac dignatione tantum inesse momenti nouerat, pro confesso assumpsit, ante Legem vim iustificandi nõ habuisse. Habemus cur opera Legis nominatim exprimat, dum vult illis detrachere iustificationem: quia scilicet de illis solis controuersia moueri potest. Quamquam & sine adiectione quælibet interdum opera excipit, vt quum

Rom. 4. Dauidis testimonio beatitudinem homini assignari dicit cui Deus sine operibus imputat iustitiam. Facere ergo nullis cauillis possunt quin generalem exclusiuam obtineamus. Ac frustra etiam friuolam subtilitatem captant, iustificari nos sola fide quæ per di-

Galat. 5. lectionem operatur, vt nitatur charitate iustitia. Fatemur quidem cum Paulo, non aliam fidem iustificare quàm illam charitate efficacem: sed ab illa charitatis efficacia iustificandi vim non sumit. Imò non alia ratione iustificat, nisi quia in communicationem iustitiæ Christi nos inducit. Alioqui excideret id torum quod tanta

Rom. 4. contentione Apostolus vrget. Et qui operatur (ait) non imputatur merces secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei verò qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur sua fides ad iustitiam. Poterátne euidentius loqui quàm sic

agendo

agendo? nullam esse fidei iustitiam, nisi vbi nulla sunt opera quibus debeat merces: ac tum demum fidem imputari in iustitiam, vbi per indebitam gratiam iustitia confertur.

21 Nunc illud quàm verum sit excutiamus, quod in finitione dictum est, iustitiam fidei esse reconciliationem cum Deo, quæ sola peccatorum remissione coniter. Semper ad illud axioma redeundum est, vniuersis iram Dei incumbere, quandiu peccatores esse perseverant. Id eleganter significauit Iesaias his verbis, Non est abbreviata manus Domini, vt seruare nequeat, neque *Iesa. 59.* aggrauata auris eius, vt non exaudiat: sed iniquitates vestræ *a.7* disfidium fecerunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiat. Audimus peccatum esse diuisionem inter hominem & Deum, vultus Dei auersionem à peccatore. nec fieri aliter potest: quandoquidem alienum est ab eius iustitia quicquam commercii habere cum peccato. Vnde Apostolus inimicum esse Deo hominem docet, donec in gratiam *Rom. 5.* per Christum restituitur. *b.8* Quem ergo Dominus in coniunctionem recipit, eum dicitur iustificare: quia nec recipere in gratiam, nec sibi adiungere potest quin ex peccatore iustum faciât. Istud addimus, fieri per peccatorum remissionem. Nam si ab operibus æstimentur quos sibi Dominus reconciliauit, reperientur etiamnum reuera peccatores, quos tamen peccato solutos purósque esse oportet. Constat itaque, quos Deus amplectitur, non aliter fieri iustos nisi quòd absterfis peccatorum remissione maculis purificantur: vt talis iustitia vno verbo appellari queat peccatorum remissio.

22 Vtrunque horum pulcherrimè liquet ex istis Pauli verbis quæ iam recitavi, Erat Deus in Christo mūdum sibi reconcilians, non imputans hominibus sua delicta, & deposuit apud nos verbum reconciliationis. Deinde summam suæ legationis subdit, Eum qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit, vt iustitia Dei efficeremur in illo. Iustitiam & reconciliationē hîc promiscuè nominat, vt alterum sub altero vicissim contineri intelligamus. Modum autem assequendæ huius iustitiæ docet, dum nobis delicta non imputantur. Quare ne posthac dubites quomodo nos Deus iustificet, quum audis reconciliare nos sibi, non imputando delicta. Sic ad Romanos, Dauidis testimonio probat homini imputari iustitiam sine operibus, quia ille beatum pronuntiat hominem cuius remissæ sunt iniquitates, cuius recta sunt peccata, cui Dominus non imputauit delicta. Beatitudinem proculdubio pro iustitia illic ponit. eam quum asserat in remissione peccatorum consistere, non est cur aliter ipsam definiamus. Proinde Zacharias pater Iohannis Baptistæ cognitionem salutis in remissione peccatorum positam canit. Quam regulam sequutus Paulus in cōcione quam de salutis summa apud Antiochenos habuit, conclusisse in hunc modum à Luca narratur, Per hunc remissio *Luc. 1. g.* *77* *Acto. 13.* *f. 38*

peccatorum vobis annuntiat: & ab omnibus iis à quibus non potuistis iustificari in Lege Moſis, in hunc omnis qui credit, iustificatur. Sic remiſſionem peccatorum cōnectit Apoſtolus cum iuſtitia vt idem prorfus eſſe oſtendat. vnde merito ratiocinatur, gratuitam eſſe nobis iuſtitiam quam indulgentia Dei obtinemus. Neque inuſitata videri debet loquutio, iuſtos non operibus, ſed gratuita acceptione eſſe fideles coram Deo: quum & toties occurrat in Scriptura, & veteres etiam interdum ſic loquantur. Sic enim alicubi Auguſtinus, Sanctorum iuſtitia in hoc mundo magis peccatorum remiſſione conſtat quàm perfectione virtutum. Cui reſpondent præclara Bernardi ſententiæ, Non peccare, Dei iuſtitia eſt: hominis autem iuſtitia, Dei indulgentia. Antè autem aſſeruerat Chriſtum nobis eſſe iuſtitiam in abſolutione, ideoque ſolos eſſe iuſtos qui veniam ex miſericordia conſequuti ſunt.

23 Hinc & illud conficitur, ſola interceſſione iuſtitia Chriſti nos obtinere vt coram Deo iuſtificemur. Quod periude valet acſi diceretur, hominem non in ſeipſo iuſtum eſſe, ſed quia Chriſti iuſtitia imputatione cum illo cōmunicatur, quod accurata animaduerſione dignum eſt. Siquidem euaneſcit nugamētum illud, ideo iuſtificari hominem fide, quoniam illa Spiritum Dei participat quo iuſtus redditur, quod magis eſt cōtrarium ſuperiori doctrinæ quàm vt conciliari vnquam queat. Neque enim dubium quin ſit inops propriæ iuſtitia qui iuſtitiam extra ſeipſum quærere docetur. Id autem clariffimè aſſerit Apoſtolus, quum ſcribit eum qui peccatum non nouerat, pro nobis hoſtiam peccati expiatrix eſſe factum, vt efficeremur iuſtitia Dei in ipſo. Vides non in nobis, ſed in Chriſto eſſe iuſtitiam noſtram: nobis tātum eo iure competere quia Chriſti ſumus participes. ſiquidem omnes eius diuitias cum ipſo poſſidemus. Nec obſtat quod alibi docet, damnatum eſſe de peccato peccatum in Chriſti carne, vt iuſtitia Legis compleretur in nobis. vbi non aliud complementum deſignat quàm quod imputatione conſequimur. Eo enim iure cōmunicat nobiſcum Dominus Chriſtus ſuam iuſtitiam, vt mirabili quodam modo, quantum pertinet ad Dei iudicium, vim eius in nos transfundat. Aliud non ſenſiſſe abunde liquet ex altera ſententia, quam paulo antè poſuerat, Quemadmodum per vnus inobediētiam conſtituti ſumus peccatores, ita per obediētiam vnus iuſtificari. Quid aliud eſt in Chriſti obediētia collocare noſtram iuſtitiam, niſi aſſerere eo ſolo nos haberi iuſtos, quia Chriſti obediētia nobis accepta fertur, acſi noſtra eſſet? Quare mihi elegantiffimè videtur Ambroſius huius iuſtitia paradigma in benedictione Iacob ſtauiſſe. nempe quemadmodum ille primogenituram à ſeipſo non meritus, habitu fratris occultatus, eiufq; veſte indutus, quæ optimum odorē ſpirabat, ſeipſum inſinuauit patri, vt ſuo cōmodo ſub aliena perſona benedictionem acciperet: ita nos ſub Chriſti primogeniti noſtri fratris pretioſa puritate deliteſcere, vt teſtimonium iuſtitia

*Libro de
Ciuitate
Dei, cap.
27.
Serm. 23.
in Cant.
Serm. 22.*

*2. Cor. 5.
d. 21*

*Rom. 8.
d. 3*

*Rom. 5.
d. 19*

*Lib. 2. de
Iacob. &
Iſta beca.
cap. 2.*

iustitiæ à conspectu Dei referamus. Verba Ambrosii sunt, Quòd Isaac odorem vestium olfecit, fortasse illud est, quia non operibus iustificamur, sed fide, quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, que meretur veniam delictorum. Et sanè ita res habet. nam quo in salutem coram facie Dei compareamus, bono eius odore fragrare nos necesse est, & eius perfectione vitia nostra obtegi ac sepeliri.

Vt serìò nobis persuadeatur gratuita iustificatio, ad Dei tribunal tollendas esse mentes. CAP. XII.

AE C omnia tamen luculentis testimoniis verissima esse patet, tamen quàm necessaria sint, non priùs nobis clarè constiterit, quàm ea nobis ob oculos posuerimus quæ totius disputationis fundamenta esse debent. Principiò ergo nobis succurrat illud: non de humani fori iustitia sed cælestis tribunalis sermonem esse institutum: ne ad modulum nostrum metiamur, qua operum integritate diuino iudicio satisfiat. Atqui mirum est quàm temeritate & audacia id vulgò definiatur. Quinetiam videre est vt nulli confidentiùs, & plenioribus, quod aiant, buccis de operum iustitia garriant, quàm qui vel palpabilibus morbis prodigiosè laborant, vel intercutibus crepant vitiis. Id fit quia Dei iusticiam non cogitant, cuius vel si minimo sensu afficerentur, nunquam tanto eam ludibrio haberent. Atqui certè vltra modum floccipenditur, si talis tàmque perfecta non agnoscitur vt nihil ei acceptum sit nisi omni ex parte integrum & absolutum, nullaque sorde inquinatum. quale in homine reperire nec licuit vnquam, nec licebit. Facile est scilicet ac promptum cuilibet, in scholarum vmbraculis de operum dignitate ad iustificandos homines nugari: sed vbi in conspectum Dei ventum est, facescant tales deliciae, oportet. quia res illic agitur serìò, non ludicra *λογωμαχία* exercetur. Huc, huc referenda mens est, si volumus de vera iustitia cum fructu inquirere: quomodo cælesti iudici respondeamus, quum nos ad rationem vocauerit. Statuamus nobis iudicem illum, non qualem intellectus nostri sponte imaginantur, sed qui depingitur nobis in Scriptura: cuius scilicet fulgore obtenebrantur stellæ, cuius robore liquefiunt montes, cuius ira terra concutitur, cuius sapientia deprehenduntur in astutia sua prudentes, cuius puritate inquinantur omnia, cuius ferendæ iustitiæ nec Angeli pares sunt, qui nocentem non facit innocentem, cuius vindicta, quum semel accensa est, penetrat vsque ad inferni nouissima. Sedeat, inquam, ille ad exanimanda hominum facta: quis securus ad eius thronum se sistet? quis habitabit cum igne deorante? inquit Propheta: quis manebit cum ardoribus temporibus? Qui ambulat in iustitiis, & loquitur veritatem, &c. Sed prodeat ille quisquis est. Imò verò facit illa reponitio nequis prodeat. Ex aduentu enim terribilis

Vide præcipuè lib. 10.

Isa 33. b. 14

Psa. 130. vox insonat, Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Pereundum sanè mox sit omnibus, vt alibi scribitur, *Iob* 4. d. Nunquid homo Dei comparatione iustificabitur: aut purior erit factore suo? Ecce qui seruiūt ei non sunt fideles, & in angelis suis reperit prauitatem. Quantò magis qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur coram tinea? *Iob* 15. b. A manè vsque ad vesperam succidentur. Item, Ecce, inter sanctos eius nemo est fidelis: & cæli non sunt mundi in conspectu eius. Quantò magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit, quasi aquam, iniquitatem? Fateor quidem in libro *Iob* mentionem fieri iustitiæ quæ excelsior est obseruatione Legis. atque hanc distinctionem tenere operæpretium est: quia etiamsi quis Legi satisfaceret, ne sic quidem staret ad examē illius iustitiæ quæ sensus omnes exuperat. Itaque etiam si *Iob* bene sibi conscius sit, attonitus tamen obmutescit: quia videt ne Angelica quidē sanctitate posse Deum placari, si ad summam trutinam reuocet eorum opera. Ego igitur iustitiam illam quam attingi, quia inconprehensibilis est, nunc omitto: sed tantum dico, si exigitur vira nostra ad normam scriptæ Legis, nos esse plusquam socordes nisi horrenda formidine nos torqueant tot maledictiones, quibus nos expergefieri voluit Deus: atque inter alias hæc generalis, Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in hoc libro. Denique insipida vel diluta erit hæc tota disputatio, nisi se quisq; reum sistat coram cælesti iudice, & de sua absolutione sollicitus, vltro se prosternat ac exinaniat.

2 Huc huc attollendi erant oculi, vt trepidare potius disceremus, quàm inaniter exultare. Facile quidem est, dum in hominibus subsistit comparatio, vt se quisque habere reputet quod alii contemnere non debeant: sed vbi ad Deum assurgimus, corrui dicto citius ac deperit fiducia illa. Atque id prorsus animæ nostræ erga Deum vsu venit, quod erga visibile cælum corpori. acies enim oculi, quantisper rebus adiacentibus perlustrandis insistit, perspicientiæ suæ documenta capit: si in solem dirigitur, nimio eius fulgore perstricta & obstupefacta, non minorem in eius intuitu debilitatem sentit, quàm in rerum inferiorum aspectu robur. Ne fallamus ergo nos vana fiducia, etiamsi reliquis hominibus vel pares vel superiores nos esse ducimus: nihil id ad Deum, cuius ad arbitrium reuocanda est ista cognitio. Quòd si domari ferocia nostra monitionibus istis nequit, respondebit nobis quod Phariseis dicebat, Vos estis qui vos iustificatis coram hominibus. At quod hominibus altum est, abominabile est Deo. Eas nunc, & de iustitia tua tumidè inter homines glorieris, dum illam Deus è cælo abominetur. Quid autem serui Dei, verè eruditi eius Spiritu? Ne intres in iudiciu cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuēs. Alter verò, quanquam sensu paulum diuerso, *2. b. 9. a. 2* Non poterit homo iustus esse cū Deo: si voluerit contendere cum

eo, non poterit respondere vnum pro mille. Hic iam ad liquidum audimus, qualis sit Dei iustitia, cui scilicet nullis humanis operibus satisfiet: cui mille scelerum nos interroganti, vnus purgatio afferri non poterit. Talem nimirum iustitiam bene animo conceperat electum illud Dei organum Paulus, quum profiteretur se nihil sibi conscium esse, sed non in hoc iustificari.

*1. Cor. 4.
a. 4.*

3 Nec in sacris modò literis extant talia exempla: sed omnes pii scriptores hunc sibi sensum fuisse demòstrant. Sic Augustinus, Omnium, inquit, piorum sub hoc onere corruptibilis carnis & in hac vitæ infirmitate gementium vna spes est, quòd Mediatorem vnum habemus Iesum Christum iustum: & ipse est exoratio pro peccatis nostris. Quid audimus? si vnica hæc illis spes est, vbi operum fiducia? Solam enim quum dicit, nullam aliam relinquit. Bernardus verò, Et re vera, vbi tuta firmaque infirmis requies & securitas, nisi in vulneribus Saluatoris? tãtò illic securior habito, quantò potentior est ad saluandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiatur: non cado, quia fundatus sum supra firmam petram. Peccaui peccatum graue. Turbatur conscientia: sed non perturbabitur, quia vulnerum Domini recordabor. Postea ex his concludit, Meritum proinde meum miseratio Domini. non sum planè meriti inops, quandiu non fuerit ille inops miserationum. Quòd si misericordiæ Domini multæ, multus ergo peræquè sum in meritis. Nunquid iustitias meas cantabo? Domine, meminero iustitiæ tuæ solius. Ipsa enim est & mea, nempe factus est mihi iustitia à Deo. Item alibi, Hoc totum hominis meritum, si totam spem ponat in eum qui totum hominem saluum facit. Similiter vbi pacem sibi retinens, gloriam relinquit Deo: Tibi, inquit, illibata maneat gloria: mecum bene agitur si pacem habuero. Abiuro gloriam profusus: ne si vsurpauero quod meum non est, perdam & oblatum. Apertius etiam alio loco, De meritis quid sollicita sit Ecclesia? cui de proposito Dei firmior suppetit securiorque gloriandi ratio? Sic non est quòd quæras, quibus meritis speremus bona, præsertim quum audias apud Prophetam, Non propter vos faciam, sed propter me, dicit Dominus. Sufficit ad meritum scire, quòd non sufficiant merita: sed vt ad meritum satis est de meritis non præsumere, sic carere meritis satis ad iudicium est. Quòd merita liberè vsurpat pro bonis operibus, ignoscendum est consuetudini. In fine verò consilium eius fuit tertere hypocritas, qui peccandi licentia contra Dei gratiam proteruiunt: sicuti mox se explicat, Fœlix Ecclesia cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio absque meritis deest. Habet vnde præsumat, sed non merita. Habet merita, sed ad promerendum non præsumendum. Ipsum non præsumere nõnne promereri est? Ergo eò præsumit securius quòd non præsumit, cui ampla materies gloriandi est, misericordiæ Domini multæ.

*Li. ad
Ro. 3. ca*

*Sup. can.
serm. 61*

*In Psal.
Qui hab.
ser. 15*

*Ser. 13. in
Cant.*

Ser. 68

*Exec. 36.
c. 22. f. 39*

4 Ita est sanè. Hoc vnicum salutis asylum, in quo respirare tutò

G.v.

possint, sentiunt exercitæ conscientie, vbi cum Dei iudicio negotium est, nam si quæ lucidissimæ videbantur noctu stellæ, splendorem suum perdūt solis aspectu, quid putamus vel rarissimæ hominis innocentie futurum, vbi ad Dei puritatem composita fuerit? Erit enim seuerissimum illud examen, quod in abditissimas quasque cordis cogitationes penetrabit: & quemadmodum ait Paulus, Reuelabit occulta tenebrarum, & abscondita cordium retegget: quod latitantem & resitantem conscientiam proferre coget omnia quæ nunc è memoria quoque nostra elapsa sunt. Urgebit accusator diabolus, conscius omnium flagitiorum ad quæ perpetranda nos impulerit: illic nihil proderunt externæ bonorum operum pompæ, quæ solæ nunc æstimantur: sola postulabitur voluntatis sinceritas. Quare hypocrisis, non modò qua homo coram Deo sibi malè conscius, ostētare se apud homines affectat, sed qua sibi quisque coram Deo imponit (vt sumus ad nos palpandos aduandósque procliuēs) confusa concider, vtrunque nunc plusquam remulenta audacia superbiat. Ad eiusmodi spectaculum qui sensum suum non dirigunt, suauiter quidem & placidè iustitiam sibi ad momentum adstruere possunt, sed quæ in iudicio Dei mox illis sit excutienda: non secus ac magnæ opes, per somnium cumulata, expergefactis euanescent. Qui autem seriò, tanquam sub Dei conspectu, de vera iustitiæ regula quærent, illi certò comperient, omnia hominum opera, si sua dignitate censeantur, nihil nisi inquinamēta esse & sordes: & quæ iustitia vulgò habetur, eam apud Deum meram esse iniquitatem: quæ integritas censeatur, pollutio: quæ gloria ducitur, ignominiam.

§ Ab hac diuinæ perfectionis contemplatione ad nos sine blanditiis cæcòve amoris affectu respiciendos descendere ne pigeat. Mirum enim non est si tantopere cæcutiamus in hac parte, quam à pettilēti erga se indulgentia nemo nostrum caueat, quam in nobis omnibus naturaliter herere clamat Scriptura. Cuique viro, inquit Solomo, recta est via in oculis suis. Item, Omnes viæ hominis mundæ videntur in oculis eius. Quid autem? an ista hallucinatione absoluitur? imò verò (quemadmodum ibidem subiungit) Dominus ponderat corda: hoc est, dum homo ob externam quam præ se fert iustitiæ laruam se demulcet, interim Dominus latentem cordis impuritatem trutina sua examinat. Quum ergo talibus blandimentis adeò non proficiatur, ne illudamus nobis vltro in nostram perniciem. Quò autem nos probè excutiamus, necessariò ad Dei tribunal renocanda est nostra conscientia. Illius enim luce omnino opus est ad detegenda, quæ alioqui nimis profundè latent, prauitatis nostræ inuolucra. rum dilucidè demum perspiciemus quid ista valeant: longè abesse quin iustificetur coram Deo homo, putredo & vermis, abominabilis & vanus: qui bibit tãquam aquas iniquitatem. Nam quis poneret mundum, de immundo conceptum semine? ne vnus quidem. Tum & idipsum

3. Cor. 4.

a. 5

Pro. 21. u.

2, & 16

a. 2

Job 15. b.

16

Iob 14.

u. 4

idipsum

id ipsum experiemur, quod de se Iob dicebat, Si innocentem me ostendere voluero, os meum condemnabit me: si iustum, prauum comprobabit. Neque enim ad seculum vnum sed ad omnia pertinet, quod Propheta de Israele olim querebarur, omnes quasi oues errasse, vnumquenque declinasse in viam suam. Siquidem omnes illic comprehendit ad quos peruentura esset redemptionis gratia. Atque eousque procedere debet istius examinis rigor, donec in plenam consternationem nos subegerit, eoque modo ad recipiendam Christi gratiam comparat. Fallitur enim qui putat se huius fruendæ esse capacē, nisi omnē prius animi altitudinē deiecerit. Notū est illud, Deū superbos cōfundere, humilibus dare gratiā.

6 Quæ autem humiliandi nostri ratio nisi vt toti inopes ac vacui Dei misericordix locum demus? Nō enim humilitatem voco, siquid nobis residuū esse putamus. Et hæc tenus perniciosam hypocrisisin docuerūt qui hæc simul duo iunxere, Humiliter de nobis sentiendum coram Deo, & iustitiam nostram aliquo loco habendam. Si enim contrā quā sentimus confitemur coram Deo, improbè illi mentimur. sentire autem non possumus vt decet, quin prorsus quicquid videtur in nobis esse gloriosum conteratur. Quum ergo audis apud Prophetam, paratam esse salutem humili populo, deiectionē oculis superborum: primū cogita, ad salutem non patere accessum nisi deposita omni superbia, & assumpta solida humilitate: deinde humilitatem illam non esse modestiam aliquam, qua Domino de iure tuo pilum cedas, (qualiter humiles vocantur corā hominibus qui nec se fastuosè efferunt, nec aliis insultant, quū tamen nonnulla excellentiæ consciētia nitantur) sed submissionem non simulatam animi serio miserix inopiæque suæ sensu consternati. Sic enim vbique verbo Dei describitur. Quū Dominus apud Sophoniam sic loquitur, Auferam de te exultantem, residuum faciam in medio populi tui afflictum & pauperem, & sperabunt in Domino: annon aperte demonstrat qui sint humiles? Nempe qui suæ paupertatis cognitione afflictī iacent. Contrā superbos vocat exultantes, quod rebus prosperis læti homines soleant exultare. Humilibus verò, quos saluare instituit, nihil facit reliquum, nisi vt speret in Domino. Sic & apud Iesaiam, Ad quem autem respiciam nisi ad pauperulum & contritum spiritu, ac trementem sermones meos? Item, Excelsus & sublimis, habitās æternitatem, & sanctum nomen eius in excelsis & in sancto habitans, & cum contrito humilisque spiritu: vt viuificet spiritum humilium, & cor cōrriorum. Quum audis toties Contritionis nomen, intellige cordis vulnus, quod hominem humi postratum attolli non sinat. Tali contritione vulneratum esse cor tuum decet, si velis cum humilibus, iuxta Dei sententiā, exaltari. Id si non fit, humiliaberis potenti Dei manu in tuum pudorem & dedecus.

7 Ac verbis nō cōtentus optimus Magister, in parabola velut in tabula, legitimæ humilitatis imaginē nobis representauit, Pu-

Iob 9.c.

20

Iesi. 53.

b.6

1. Petr. 5.

b.5

Psa. 18. c.

28

Sopho. 3.

c. 11

Iesa. 66

a. 2

Idem 57.

c. 15

Lucæ 18. *6.13* blicanum enim profert, qui procul stans, nec oculos audens in cælum erigere, cum multo plañctu orar, Domine, propitius esto mihi peccatori. Ne putemus esse hæc fictæ modestiæ signa, quòd cælum non audet intueri, nec propiùs accedere, quòd pectus plangendo peccatorem se faceret: sed interioris affectus sciamus esse testimonia. Ex aduerso Pharisæum opponit, qui gratias agit Deo quòd non sit ex vulgo hominum, aut raptor, aut iniustus, aut adulter: quoniam bis ieiunaret in sabbatho, decimas daret omnium quæ possidebat. Aperta cõfessione agnoscit esse Dei donum quam habet iustitiam: sed quia iustum se esse confidit, discedit à facie Dei ingratus & odiosus. Publicanus suæ iniquitatis agnitione iustificatur. Hinc videre licet quanta sit humiliationis nostræ gratia coram Domino: vt non pateat suscipiendæ eius misericordiæ pectus, nisi omni propriæ dignitatis opinione prorsus vacuum. Hæc ubi occupauit, illi claudit aditum. Quod necui dubium foret, cum hoc mandato dimissus est Christus à Patre in terram, vt euangelizaret pauperibus, mederetur contritis corde, prædicaret captiuis libertatem, clausis apertionem, consolaretur lugentes: daret illis gloriam pro cinere, oleum pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Secundùm istud mandatum, non nisi laborantes & oneratos ad participandam suam beneficentiam inuitat. Et alibi, Non *Matt.* 11. *d. 28, &* *9. b. 13* veni ad iustos vocandos, sed peccatores.

8 Ergo si Christi vocationi locum dare libet, faceßat procul omnis à nobis tum arrogantia, tum securitas. Illa ex stulta propriæ iustitiæ persuasione nascitur, ubi homo se habere aliquid putat cuius merito apud Deum cõmendetur. hæc etiam sine vlla operum persuasione esse potest. Multi enim peccatores, quia vitiorũ dulcedine inebriati, Dei iudicium non cogitãt, tanquã veterno quodam obstupefacti iacent, ne aspirent ad oblatam sibi misericordiam. At verò non minùs excutiendus talis torpor quàm abiicienda quæuis nostri confidentia, quòd expediti ad Christum festinemus, quòd vacui & ieiuni impleri ipsius bonis queamus. Nunquam enim illi satis confidemus, nisi de nobis penitus diffisi: nunquã in nobis satis animos erigemus, nisi priùs in nobis deiectos: nunquam in ipso satis solabimur, nisi in nobis desolati. Gratiæ ergo Dei apprehendendæ ac obtinendæ, abiecta quidem prorsus nostri fiducia, freti verò sola bonitatis eius certitudine, idonei sumus, dum (vt ait Augustinus) nostra merita obliti, Christi dona amplectimur. quia si in nobis merita quæreret, non veniremus ad eius dona. Cui pulchrè succinit Bernardus, seruis infidis comparans superbos, qui meritis suis vel minimũ arrogant: quia laudem gratiæ per se trãseuntis improbè retinent, perinde ac si paries radium se parturire dicat quem suscipit per fenestram. Ne longiùs hic immoremur, habeamus breuem sed generalem certãque regulam, cum ad participandos diuinæ misericordiæ fructus comparatum, qui seipsum non dico iustitia (quæ nulla est) sed vana ventosãque iustitiæ imagine

De ver.
Apost.
ca. 8
Ser. 13. in
Cant.

gine penitus exinaniuit. quia tantum quisque obicit impedimen-
tu Dei beneficentiæ, quantum in seipso acquiescit.

Duo esse in gratuita iustificatione obseruanda.

CAP. XIII.

T Q V E omnino quidē duo hīc præcipuè spectanda sunt,
nempe vt Domino illibata constet ac veluti facta recta
sua gloria, conscientis verò nostris coram ipsius iudicio
placida quies ac serena tranquillitas. Videmus quoties ac quàm
solicite Scriptura nos hortetur ad reddendam soli Deo laudis con-
fessionem, vbi de iustitia agitur. Atque adeò hunc finem Domino
fuisse testatur Apostolus conferendæ nobis in Christo iustitiæ, vt *Ro. 3. d.*
suam ipse demonstraret. Mox verò qualis illa sit den.õstratio sub-²⁵
iungit, nempe si solus ille iustus cognoscatur, ac iustificas eum qui
est ex fide Iesu Christi. Vide iustitiam Dei non satis illustrari nisi
& solus censeatur iustus, & immerentibus iustitiæ gratiam com-
municet. Hac ratione vult omne os obturari, & obnoxium sibi
reddi vniuersum mundum: quia quantisper habet homo quod in
suam defensionem loquatur, Dei gloriæ nonnihil dedit. Sic apud
Ezechielem docet quantopere ex recognitione nostræ in-
iquitatis nomen suum glorificemus. Recordabimini, inquit, via- *Exec.*
rum & omnium scelerum quibus polluti estis: & displicebitis vo- ^{20. g. 42}
bis in conspectu vestro, in omnibus malitiis quas commisistis. Et
scietis quia ego Dominus, quum benefecero vobis propter no-
men meum: & non secundum scelera vestra pessima. Si hæc in vera
Dei notitia continentur, vt propriæ iniquitatis conscientia attriti,
nobis benefacere indignis illum reputemus: quid magno nostro
malo tentamus vel vllam particulam ex ista gratuita benignitatis
laude Domino suffurari? Similiter Ieremias dum clamat, Ne glo- *Iere. 9. f.*
rietur sapiens in sapientia sua, aut diues in diuitiis suis, aut fortis ²³
in fortitudine sua: sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. annon
innuit de gloria Dei nonnihil deperire si in semetipso homo glo-
riatur? In hunc certè vsum Paulus verba illa accommodat, quum
omnes salutis nostræ partes apud Christum depositas esse tradit, *I. Cor. I.*
vt nonnisi in Domino gloriemur. Significat enim contra Deum in- ^{c. 30}
surgere & tenebras obducere gloriæ eius quisquis vel tantillum
de suo se habere putat.

2 Ita est sanè: nunquam in ipso verè gloriamur, nisi nostra glo-
ria penitus abdicari. Cõtra hoc habendum est catholicum theore-
ma, aduersus Deum gloriari quicumque in se gloriantur. Siquidem
ita demum reddi obnoxium Deo mundum censet Paulus, dum
prorsus adempta est hominibus quæuis gloriandi materia. Proinde *Rom. 2.*
Iesaias, quum iustificationem Israel in Deo fore denuntiat, ad- *c. 19*
dit simul & laudem: quasi diceret, in hunc finem à Domino iustifi- *Ies. 45.*
cari electos vt in ipso non alibi glorientur. Qualiter autem lauda- *c. 25*
ri nos in Domino conueniat, proximo versu docuerat. nempe vt

iuremus esse in Domino iustitias nostras, & fortitudinē nostram. Obserua non exigi simplicem confessionem, sed iuramento confirmatam: ne ficta nescio qua humilitate defungendum putes. Neque hīc causetur quispiam se nequaquam gloriari, dum citra arrogantiam, propriam iustitiam recognoscit, talis enim æstimatio esse non potest quin fiduciam generet, nec fiducia quin gloriam pariat. Meminerimus ergo in tota iustitiæ disputatione finem hunc esse spectandum, vt illius laus penes Dominum solida integræque maneat. Quandoquidem in demonstrationē iustitiæ suæ gratiam suam teste Apostolo, in nos effudit, quod sit ipse iustus, & iustificās eum qui ex fide Christi. Vnde alio loco, quum docuisset, Dominum nobis salutem contulisse, quod nominis sui gloriam illustraret, postea, quasi idem repetens, subiicit, Gratia estis saluati, ac Dei dono, non operibus, nequis gloriatur. Et Petrus, dū admonet nos in spem salutis vocatos esse, vt virtutes enarremus eius qui è tenebris nos vocauit in admirabile lumen suum, haud dubiè vult ita personare in aure fidelū solas Dei laudes, vt alto silentio obruant omnem carnis arrogantiam. Summa hæc est, non posse hominem sibi vllam iustitiæ nōicam sine sacrilegio vindicare, quia tantundem ex diuinæ iustitiæ gloria decerpitur ac delibatur.

3 Iam si quarimus qua ratione serenari queat coram Deo conscientia, non aliam reperiemus quàm si gratuita nobis iustitia, Dei dono conferatur. Subeat semper illud Solomonis, Quis dicet, Mundauī cor meum? purificatus sum à peccato meo? Nemo est certè qui non infinita colluuiē obruatur. In suam ergo conscientiam descendat vel perfectissimus quisque, & facta sua ad calculum vocet, quem tandem exitum habebit? An, quasi bene composita sibi sint cum Deo omnia, suauiter conquiescet, ac non potius diris tormentis lacerabitur, quum in se damnationis materiam, si ab operibus æstimetur, residere sentiet? Conscientiam, si Deum respicit, vel cum illius iudicio certam pacem habere necesse est, vel inferorum terroribus obsideri. Nihil ergo proficimus de iustitia differendo, nisi eam statuerimus cuius stabilitate anima nostra in Dei iudicio fulciatur. Vbi habebit anima nostra quod & intrepida coram Dei vultu appareat, & inconcussa eius iudicium excipiat: tum sciamus demum nos non fictitiā iustitiā reperisse. Non ergo sine causa tantopere hac parte insistit Apostolus, cuius verbis agere quàm meis malo. Si ex Lege, inquit, promissio hæreditatis, exinanita est fides, abolita est promissio Prius infert, exinanitam & euacuatam esse fidem, si iustitiæ promissio operum nostrorum merita respiciat, aut ex Legis obseruatione pendeat. Nunquam enim in ea securè acquiescere quisquam posset: quando nunquam futurum est vt certò apud se quisquam statuat se Legi satisfecisse, vt certè nullus vnquam per opera plenè satisfacit. Cuius rei ne longè petantur testimonia, sibi quisque testis esse potest, qui se recto oculo intueri volet. Atque hinc apparet in quàm profundos recessus

& tenebrosos hominum mentes defodiat hypocrisis, dum tam securè sibi indulgent vt opponere suas blanditias non dubitent Dei iudicio: quasi iustitiam quoddam illi indicerent. Fideles autem, qui sincerè seipfos excutiunt, longè alia sollicitudo angit & excruciat. Igitur in omnium animos subiret primùm hæsitatio, demum & desperatio: dum pro se quisque subduceret quanta debiti mole adhuc premeretur, quàmque longè distaret ab imposta sibi conditione. En iam oppressam extingamque fidem. non enim fluctuari, variare, sursum deorsum ferri, hæsitare, suspensum teneri, vacillare, desperare denique, fidere est: sed constanti certitudine ac solida securitate animum obfirmare, haberéque vbi recumbas ac pedem figas.

4 Alterum quoque adiungit, irritam & euanidam fore promissionem. Si enim eius complementum à nostro merito dependet, quando tandem huc ventum fuerit vt Dei beneficentiam promereamur? Quinetiam secundum istud membrum ex priore consequitur. siquidem non implebitur promissio nisi iis qui fidem illi habuerint. Collapsa igitur fide, nulla vis promissionis residua erit. Ideo ex fide hereditas, vt secundùm gratiam ad stabiliendam promissionem. Abundè enim confirmata est dum sola Dei misericordia nititur: quia perpetuo nexu coniunctæ sunt inter se misericordia & veritas, hoc est, quæcunque Deus misericorditer pollicetur, fideliter quoque præstat. Sic Dauid, antequam salutem sibi ex Dei

Psa. 119.
76

In Psa.
88. *Tra.*
priore

Ser. 5. in
Abel. 16.
pli.

Eccles. 9.
a. 1
I. Cor. 2.
d. 16

eloquio postulet, causam primùm statuit in eius misericordia. Veniant, inquit, ad me misericordiae tuæ, salus tua secundùm eloquium tuum. Et meritò: quia non aliunde ad promittendum inducitur Deus nisi ex mera misericordia. Itaque hinc spem totam sistere conuenit & velut profundè figere, non respectare ad nostra opera, quò ex illis subsidium aliquod petatur. Sic & Augustinus agèdum præcipit: ne hinc nouum aliquid dicere nos putes. In æternum, inquit, regnabit Christus in seruis suis. Hoc promisit Deus, hoc dixit Deus. si parum est, hoc iurauit Deus. Quia ergo non secundùm merita nostra, sed secundùm illius misericordiam firma est promissio: nemo debet cum trepidatione prædicare de quo non potest dubitare. Bernardus quoque, Quis poterit saluus esse? dicunt discipuli Christi. At ille, Apud homines impossibile hoc est, sed non apud Deum. Hæc tota fiducia nostra, hæc vnica consolatio, hæc tota ratio spei nostræ. sed de possibilitate certi, de volûtate quid agimus? Quis scit an odio vel amore dignus sit? Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Hic iam planè fidem nobis tubuenire necesse est: hinc oportet succurrere veritatem: vt quod de nobis latet in corde Patris, per Spiritum reueletur, & Spiritus eius testificans persuadeat cordibus nostris quòd filii Dei sumus. Persuadeat autem vocando & iustificando gratis per fidem: in quibus nimirum velut medius quidem transicus est ab æterna prædestinatione ad futuram gloriam. Breuiter sic colligamus, Scri-

ptura non esse firmas Dei promissiones indicat, nisi certa conscientię fiducia arripiatur. vbi cunq̄ue est dubitatio aut incertitudo, irritas fieri pronuntiat. rursum nihil quàm vacillare ac fluctuari pronuntiat si operibus nostris incumbunt. Ergo aut pereat nobis iustitia necesse est, aut ne veniant in considerationem opera, sed sola fides locum habeat, cuius isthęc natura est, aures arrigere, oculos claudere: hoc est, vni promissioni intentam esse, cogitationē auertere ab omni hominis vel dignitate vel merito. Ita impletur præ-

Zach. 3. d. 9. clarum illud Zacharię vaticinium, Quod vbi deleta fuerit iniquitas terrę, vocabit vir amicum suum subter vineam, & subter ficum suam. Vbi Propheta innuit, non aliter vera pace frui fideles, quàm post impetratam peccatorum remissionem. Tenēda enim est analogia hęc in Prophetis vbi de Christi regno disserūt, externas Dei benedictiones quasi spiritualium bonorū figuras proponere. Vnde
Ies. 9. b. 6. & Christus rex pacis & pax nostra vocatur: quia omnes conscientię agitationes sedat. Modus si quæritur, ad sacrificium, quo pacatus est Deus, venire necesse est: quia trepidare nunquam desinet quisquis non statuet sola illa expiatione propitiari Deum qua Christus iram eius sustinuit. Denique non alibi quàm in Christi redemptoris nostri terroribus pax nobis quærenda.

Ro. 5. c. 1. I. 5 Sed quid obscuriore testimonio vtor? Negat vbiq̄ue Paulus pacem vel tranquillum gaudium relinqui conscientis, nisi statutum sit iustificari nos fide. Vnde autem illa certitudo, simul declarat, quum scilicet amor Dei in corda nostra diffusus est per Spiritum sanctum: ac si diceret non posse aliter sedari animas nostras nisi certò persuasi simus Deo nos placere. Vnde etiam alibi exclamat

Ro. 8. 3. f. ex piorum omnium persona, Quis nos separabit ab amore Dei, qui est in Christo? quia ad minimam quanque auram trepidabimus, donec appulerimus ad portum illum: securi autem erimus in caligine mortis, quandiu se nobis pastorem Deus ostendet. Ergo quicumque garrunt nos fide iustificari, quia regeniti, spiritualiter viuendo iusti sumus, nunquam gustarunt gratiæ dulcedinem, vt Deum sibi propitium fore considerent. Vnde etiam sequitur,

Psal. 2. 3. a. 4. rite orandi modum nihilo magis eos scire quàm Turcas & profanas alias quaslibet Gentes. Neque enim, teste Paulo, vera est fides nisi dictet & suggerat suauißimum illud Patris nomen, imò nisi os

Ro. 8. 15 Ga. 4. a. 6 Eph. 3. 12. nobis aperiat proferendo libero clamori, Abba, Pater. Quod alibi clariùs exprimit, In Christo nos habere audaciam & aditum in fiducia per fidem eius. Hoc certè non contingit regenerationis dono: quod vt mutilum semper est in hac carne, ita multiplicem dubitandi materiam in se continet. Quare ad remedium illud venire necesse est, vt statuunt fideles non alio iure sperandam sibi esse hereditatem regni cælestis, nisi quia insiti in Christi corpus, iusti gratis reputantur. Nam quoad iustificationem res est mere passiuæ fides, nihil afferens nostrum ad conciliandam Dei gratiam, sed à Christo recipiens quod nobis deest.

Quale

Quale initium iustificationis & continui progressus.

CAP. XIII.

Vo res dilucidior fiat, qualis possit esse toto vitę decursu hominis iustitia, excutiamus. quadruplicę verò faciamus gradum. Homines enim aut nulla Dei agnitione præditi, in idololatria demersi sunt: aut sacramētis initiati, vitę impuritate Deum; quem ore confitentur, factis abnegantes, titulo tenus sunt Christi: aut hypocritę sunt, qui cordis nequitia inanibus facis tegunt: aut Spiritu Dei regenerati, veram sanctimoniam meditantur. In primis, quando naturalibus dotibus censendi sunt, à vertice capitis ad plantam vsque pedis scintilla boni non reperiatur: nisi fortè volumus insimulare falsi Scripturam, dum hisce elogiis vniersos filios Adam commendat, quòd prauo sint & præfracto corde, quòd omne figmentum cordis eorum malum sit à primis annis, quòd vanę sint eorum cogitationes, quòd timorem Dei præ oculis non habeant, quòd nemo eorum intelligat aut requirat Deum. Breuiter quòd caro sint: quo nomine intelliguntur opera illa omnia quę enumerantur à Paulo, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum cultus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, irę, rixę, dissentiones, sectę, inuidia, homicidia, & quicquid scditatis & abominationis excogitari potest. Hęc est dignitas scilicet cuius fiducia superbire debeat. Quòd si qui inter eos ea morum honestate pollent quę speciem aliquam sanctitatis habeat inter homines: quia tamen scimus Deum non morari externum splendorem, ad fontem ipsum operum penetrandum est, siquid ipsa valere velimus ad iustitiam. Inspiciendum inquam penitus est, ex quo affectu cordis opera ista prodeant. Quamquam autem latissimus hęc dicendi campus patet, quia tamen paucissimis verbis potest res expediri, sequar quantum licebit in docendo compendium.

2 Principiò, non inficior esse Dei dona, quęcunque in incredulis apparent egregię dotes. Neque verò sic à sensu communi dissideo, nihil vt interesse contendam inter Titi & Traiani iustitiam, moderationem, equitatem, ac Caligulę, vel Neronis, vel Domitiani rabiem, intemperiem, scuitiam: inter obscęnas Tiberii libidines, & Vespasiani hac in parte continentiam: ac (ne in singularibus aut virtutibus aut vitiis immoremur) inter iuris legumque obseruationem ac cõtempum. Tantum enim est iusti & iniusti crimen vt vel in mortuo illius simulachro appareat. Quid enim ordinatum restabit in mundo si hęc inter se confundamus? Itaque eiusmodi distinctionem inter honesta & turpia facinora non modò singulorum mentibus Dominus insculpsit, sed prouidentia quoque suę dispensatione sæpe confirmat. Videmus enim vt multis præsentis vitę benedictionibus prosequatur eos qui inter homines virtutem colunt. Non quòd externa illa virtutis imago ni-

nimum eius beneficium mereatur: sed ita placet illi approbare quantopere cordi sit sibi vera iustitia, dum externam quoque & simulatam temporali remuneratione carere non patitur. Vnde sequitur quod nuper confessi sumus, Dei esse dona qualescunque istas virtutes aut virtutum potius imagines: quando nihil est vlllo modo laudabile quod non ab ipso proficiatur.

*Lib. 4. cō
tra Iul.* 3 Atqui nihilominus verū est quod Augustinus scribit, omnes à Dei vnus religione alienos, vtcunque ob virtutis opinionem admirabiles habeantur, non modò vlla remuneratione dignos, sed magis punitione: quòd pura Dei bona cordis sui pollutione contaminant. Et si enim Dei instrumenta sunt ad conseruandam, iustitia, continentia, amicitia, temperantia, fortitudine, prudentia, hominum societatem: bona tamen hæc Dei opera pessimè exequuntur: quia non sincero boni studio, sed vel sola ambitione, vel amore sui, vel alio quouis obliquo affectu continentur à malè agendo. Quum ergo ab ipso cordis impuritate, velut à sua origine corrupta sint, non magis inter virtutes ponenda erunt quàm vitia quæ ob affinitatem ac similitudinem virtutis imponere solent. Denique quum perpetuum esse meminerimus recti finem, vt Deo seruiatur: quicquid aliò contendit, iam meritò amittit recti nomen. Quia ergo scopum non respiciunt quem Dei sapientia præscribit: tamen officio bonum videtur quod agunt, siue tamen peruerso peccatum est. Constituit igitur, omnes Fabricios, Scipiones & Catones in illis suis præclaris facinoribus hoc peccasse, quòd quum fidei luce carerent, non ad eum finem ipsa retulerunt ad quem referre debuerunt. non fuisse ergo in illis veram iustitiam: quia non a tribus sed finibus pensantur officia.

4 Præterea si verum est quod Iohannes ait, non esse vitam extra Filium Dei: qui partem in Christo non habent, quales quales sint, quicquid agant, vel moliantur, in exitium tamen æterna quæ mortis iudicium toto cursu pergunt. Secundum hanc rationem illud ab Augustino dictum est, Religio nostra iustos ab iniustis non operum, sed ipsa fidei lege discernit: sine qua quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur. Quamobrem bellè idem ipse a libi, dum talium hominum studium erroneo cursui cõparat. Quòd enim magis strenuè currit quis extra viam, eo longius à scopo recedit, ideòque fit inferior. Quare melius esse cõtendit in via claudicare, quàm extra viã currere. Postremò malas esse arbores constat, quando sine Christi communicatione nulla est sanctificatio. pulchros ergo & aspectu speciosos, gustu etiam suaues fructus generare possunt: bonos nequaquam. Hinc facillè cernimus esse maledictum, nec modò nullius ad iustitiam pretii, sed certi in damnationem meriti, quicquid cogitat, meditatur, persicit homo, antequam Deo per fidem reconcilietur. Et quid tanquam de re dubia disputamus, quum iam probatum sit testimonio Apostoli, impossibile esse vt sine fide quispiam placeat Deo?

*1. Iohan.
5. c. 12*

*Libro ad
Bonif. 3.
cap. 5
Præfa. in
Psalm.*

*Heb. 11.
b. 6*

§ Sed probatio etiamnū apertior lucebit si naturali hominis conditioni Dei gratia eregione opponatur. Clamat enim vbique Scriptura, nihil in homine Deum reperire quo ad benefaciendum illi incitetur, sed gratuita sua benignitate illum præuenire. Quid enim ad vitam possit mortuus? Atqui dum sui cognitione nos illuminat, dicitur à morte suscitare, ac nouam creaturam facere. Hoc siquidem titulo (præsertim apud Apostolum) videmus sæpe Dei erga nos benignitatem commendari. Deus (inquit) qui diues est in misericordia, propter multâ charitatem qua dilexit nos, etiâ quum effemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, &c. Alibi dum sub typo Abrahæ generalè fideiū vocationem tractat, Deus est, inquit, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ nō sunt tanquam sint. Si nihil sumus, quid quæso possumus? Quare arrogātiā istam validè retundit Dominus in historia Iob, in his verbis, Quis præuenit me, & retribuam ei? omnia enim mea sunt. Quam sententiam explicās Paulus eò confert, ne putemus nos aliquid ad Dominum asserre præter meram inopiæ & vacuitatis ignomiā. Quare loco suprâ citato, vt probet sola eius gratia, non operibus, in Ipē salutis nos peruenisse, allegat nos illius esse creaturas, quoniâ regenerati sumus in Christo Iesu, ad bona opera quæ præparauit vt in illis ambulemus. Ac si diceret, Quis nostrū iactet se sua iustitia Deum prouocasse, quum prima nostra ad bene agendum potentia ex-regeneratione fluat? Vt enim natura conditi sumus, citrūs ex lapide oleum quàm ex nobis opus bonum exprimeretur. Mirum profectò si homo, tantæ ignominix damnatus, audet sibi adhuc reliquum aliquid facere Fateamur ergo cum præclaro isto Dei organo, nos à Domino vocatos vocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundum propositum ac gratiam eius: ac benignitatem dilectionis que erga nos Saluatoris nostri Dei apparuisse: quia non ex operibus iustitiæ quæ fecerimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit: vt iustificati illius gratia, hæredes efficeremur vitæ æternæ. Hac cōfessione, omni iustitiæ vsque ad minimā particulam hominem spoliāmus, donec sola misericordia in spem vitæ æternæ regeneratus fuerit. quando, si aliquid operum iustitiæ ad nos iustificandos confert, falsò dicimur gratia iustificari. Non exciderat fauè sibi Apostolus quū gratuitam asseruit iustificationem, qui alio loco argumentatur, gratiam iam non esse gratiam si quid opera valeant. Et quid aliud sibi vult Dominus, quum negat se venisse ad vocandos iustos, sed peccatores? Si soli peccatores admittuntur, quid per fictitias iustitias aditum quæramus?

6 Redit eadem mihi subinde cogitatio, periculum esse ne Dei misericordiæ sim iniurius, qui tanta anxietate in ea asserenda laborem, perinde ac si dubia obscurave foret Sed quoniam ea est nostra malignitas, quæ nunquam nisi validissimè depulsa, concedat Deo quod suū est, cogor paulò lōgius insilire. Quia tamē satis perspicua est in hac re Scriptura, eius potius verbis quàm meis pugnabo.

Ies. 59. Iesaias, vbi descripsit vniuersale generis humani exitium, pulchrè ordinem restitutionis subtexit, Vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius. Et vidit quia non est vir: & admiratus est, quia nō est qui intercedat: & salutem posuit in brachio suo, & iustitia sua se confirmavit. Vbi sunt nostrę iustitię, si verū est quod ait Propheta, neminem esse qui in recuperanda sua salute Domino opituletur?

Ose. 2. d. Sic alius Propheta, vbi Dominum de reconciliandis sibi peccatoribus agentem inducit. Desponsabo, inquit, te mihi in perpetuum in iustitia, iudicio, gratia & misericordia. Dicā misericordiam non consequutā, Misericordiam consequuta. Eiusmodi fœdus, quod primam nobis esse cum Deo coniunctionem constat, si misericordia Dei nititur, nullum relinquitur iustitię nostrę fundamentum. Et verò intelligere ex iis qui hominem cum aliqua operum iustitia Deo obuiam procedere fingunt, cupiam, an omnino vllam iustitiam esse putent, nisi quę sit accepta Deo. Id cogitare si insanum est: quid Deo gratum ab eius inimicis prodeat, quos totos cū omnibus suis factis auersatur? Omnes, inquam, nos esse capitales ac

Ro. 5. a. 6 professos inimicos Dei nostri testatur veritas, donec iustificati in
Coloss. 1. amicitiam recipimur. Si principium dilectionis est iustificatio quę
e. 22 operum iustitię illam præcedent? Ita vt pestilentem illam arrogan
1. Ioh. 4. tiam auertat Iohannes, diligenter nos monet quomodo non prio
b. 10 res eum dilexerimus. Et id ipsum iam olim per Prophetam suum
Ose. 14. Dominus docuerat. Diligam, inquit, eos spōtanea dilectione: quia
b. 5 conuersus est furor meus. Operibus certè non instigatur, si sponte ad nos inclinauit se eius dilectio. Sed rude hominum vulgus nihil id aliud esse putat nisi quòd vt redemptionem nostram perageret Christus, nemo promeritus fuerit: vt autem redemptionis possessionem adæamus, operibus nostris adiuuari. Imò verò, vtcunque à Christo redempti simus, donec tamen vocatione Patris interimur in illius communionem, & tenebrę & mortis hæredes & Dei aduersarii sumus. Non enim ab immūditis nostris purgari nos & ablu

1. Cor. 6. Paulus docet Christi sanguine, nisi dum purgationem illam
b. 11 Spiritus in nobis efficit. Quod idem dicere volens Petrus, declarat
1. Petr. 1. Spiritus sanctificationem valere in obedientiam, & asperionem
a. 2 sanguinis Christi. Si Christi sanguine in purificationem per Spiritum aspergimur, ne putemus alios nos esse ante huiusmodi irrigationem, quàm est sine Christo peccator. Maneat ergo illud, principium nostrę salutis, esse quandam velut à morte in vitam resurrectionem: quia vbi propter Christum nobis datum est in eum credere, tunc incipimus demum transire à morte in vitam.

7 Sub hac ratione, qui secundus & tertius in diuisione suprā posita notatus fuit hominum ordo comprehenditur. Conscientiæ enim impuritas vtrosque nondum esse Dei Spiritu regeneratos arguit. Rursum autem, regenerationem en eis nullam esse, hoc defectum prodit fidei. Vnde liquet Deo nondum reconciliatos, nondum in eius conspectu iustificatos: quando ad hæc bona nisi per fidem

fidem non peruenitur. Quid pariant peccatores à Deo alienati, nisi illius iudicio execrabile? Hac quidem stolidam confidentiam cum impii omnes turgent, tum præsertim hypocritarum, quòd utcumque totum cor suum obscœnitate scatere norint: siqua tamen edunt speciosa opera, digna æstimant quæ Deus non aspernetur. Hinc perniciosus ille error, quòd sceleratæ & nefariæ mentis conuicti, adigi tamen nequeunt ut se iustitia vacuos fateantur: sed iniustos se agnoscentes, quia inficiando non sunt, iustitiam tamen nonnullam sibi arrogant. Hanc vanitatem egregiè Dominus refutat per Prophetam. Interroga, inquit, Sacerdotes dicens, Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & panem aut alium cibum admouerit, nunquid sanctificabitur? Responderunt autem Sacerdotes, Non. Et dixit Haggæus, Si tetigerit pollutus in anima aliquid horum, nõne contaminabitur? Responderunt sacerdotes, Contaminabitur. Dixit Haggæus: Sic populus iste ante faciem meam, dicit Dominus: & sic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obrulerint mihi, contaminata erunt. Utinam hæc sententia vel plenam fidem posset obtinere apud nos, vel memoriæ probè insidere. Nemo enim est quanlibet alioqui tota vita flagitiosus, qui persuadere sibi sustineat quod hinc Dominus clarè pronuntiat. Simulac nequissimus quisque vno vel altero Legis officio perfunctus est, non dubitat sibi iustitiæ loco acceptum ferri, at Dominus reclamatur, nullam inde acquiri sanctificationem nisi corde prius bene purgato. Neque eo contentus, contaminari cordis impuritate quæcunque à peccatoribus prodeunt opera, asseuerat. Facessat ergo nomen iustitiæ ab his operibus, quæ pollutionis ore Domini damnantur. Et quàm eleganti similitudine illud demonstrat? poterat enim obiectari, sanctum inuiolabiliter esse quod Dominus præcepisset. Ipse verò contrà opponit, nihil mirum esse si quæ sanctificata sunt in Lege Domini, improborum spurcicia contaminantur: quum sacrum atrectando, immunda manus profanet.

8 Eandem enim causam egregiè apud Iesaiam persequitur, Ne offeratis, inquit, sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi: Calendas & solennitates vestras odit anima mea: facta sunt mihi molesta: laboravi sustinens. Quum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: quum multiplicaueritis orationem, non exaudiam. manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum. Quid istuc sibi vult quòd Dominus ita nauseat ad obsequium suæ Legis? Imò verò nihil hinc respuit quod sit ex germana Legis obseruatione: cuius initium esse vbiq; docet, syncerum sui nominis timorem. Illo sublato nõ modò nugæ sunt quæcunque illi offeruntur, sed foetidæ abominandæque sordes. Eant nunc hypocritæ, & inuolutam corde prauitatem retinentes, Deum operibus studeant demereri. Atqui magis ac magis hoc modo irritabunt. Execrabiles enim illi sunt impiorum victimæ: sola rectorum oratio, accepta est illi. Constituimus

ergo extra dubium, quod vulgatissimū esse debet mediocriter in Scripturis exercitato, quæ vel summo splendore conspicua sunt opera in hominibus nondum verè sanctificatis, tam procul abesse à iustitia coram Domino, vt peccata censeantur. Ac proinde verissi-

Aug. lib. Depeni. mè illi qui non conciliari personæ apud Deum gratiam per opera tradiderunt: sed econuersò tum placere demum opera vbi persona

& Greg. gratiam prius in Dei conspectu inuenit. Religiosèque est obser-

cuius verba referuntur uandus hic ordo ad quē Scriptura nos manu ducit. Respexisse Do-

3. quæst. 7 minū ad Abel scribit Moses, & ad opera eius. Vides vt Dominū ho-

Ge. 4. a. 4 minibus propitium designet antequam ad eorum opera respiciat?

Acto. 15. b. 6 Quare purificationē cordis præcedere oportet, vt quæ à nobis pro-

Ge. 4. a. 4 deūt opera benignè à Deo excipiātur. quia semper viget illa Iere-

Acto. 15. b. 6 miæ sentētia, oculos Dei respicere veritatem. Porrò solā fidem ef-

Iere. 5. a. se qua corda hominū purificantur, Spiritus sanctus per os Petri as-

3 seruit. vnde constat primū esse in vera viuāque fide fundamentum.

3 9 Inspiciamus nunc quid habeant iustitiæ quos in ordine quar-

to posuimus. Fatemur, dum nos intercedēte Christi iustitia sibi re-

conciliat Deus, ac gratuita peccatorum remissione donatos pro iu-

stis habet: cum eiusmodi misericordia coniunctā simul esse hanc

eius beneficentiā, quòd per Spiritum suum sanctū in nobis habitat,

cuius virtute concupiscentiæ carnis nostræ magis ac magis indies

mortificātur: nos verò sanctificamur, hoc est cōsecramur Domino

in veram vitæ puritatē, cordibus nostris in Legis obsequium for-

matis. Vt hæc sit præcipua nostra voluntas, voluntati eius seruire,

ac eius duntaxat gloriam modis omnibus prouehere. enimvero e-

tiam dum sancti Spiritus ductu in viis Domini ambulamus, ne ta-

men nostri oblitī animos tollamus, remanent imperfectionis reli-

quæ, quæ nobis humilitatis argumētum præbeant. Non est iustus,

ait Scriptura, qui faciat bonum & non peccet. Qualem ergo iusti-

riam ex suis operibus etiamnum obtinebunt? Primū dico, quod

1. Reg. 8. e. 46

Exe. 18.

e. 14

Sa. 2. l.

10

10 Deinde etiā si fieri posset vt aliqua nobis essent omnino pu-
ra absolutaque opera, vnum tamē peccatum satis est ad defendam
extinguendāque omnem memoriam prioris iustitiæ, vt ait Pro-
pheta. Cui & Iacobus consentit, Qui offendit (inquit) in vno, fa-
ctus

Atus est omnium reus. Iam quum hæc vita mortalis nunquam à peccato pura sit aut vacua, quicquid iustitiæ à nobis comparatum foret, id sequentibus identidem peccatis corruptum, oppressum & perditum, in conspectum Dei non veniret, nec in iustitiam nobis imputaretur. Denique vbi de operum agitur iustitia, non opus Legis respiciendum est, sed mandatum. Ideo si ex Lege iustitia quæritur, frustra vnum aut alterum opus proferamus: sed necessaria est perpetua Legis obedientia. Quare illam, de qua loquuti sumus, peccatorum remissionem non semel (vt multi stolidè opinantur) nobis in iustitiâ Deus imputat, vt impetrata præteritæ vitæ venia, postea in Lege iustitiâ quæramus: quòd nihil quàm in sp̄e falsam inductos rideret ac luderet. Quum enim perfectio nulla obtingere nobis possit quandiu hac carne induti sumus, Lex autè mortem ac iudicium omnibus denūtiat qui non integrâ iustitiâ opere præstiterint: habebit semper quo nos accuset reosque agat, nisi contrà occurreret Dei misericordia, quæ assidua peccatorum remissione nos subinde absolueret. Quare id semper constat quod principio diximus, Si ipsi ex nostra dignitate æstimamur, quicquid meditemur aut moliamur, nos tamen cum omnibus nostris conatibus & studiis morte & interitu dignos esse.

II Duobus his fortiter insistentium, nullum vnquam exitisse pii hominis opus, quod si seверо Dei iudicio examinaretur, non esset dånabile. Adhæc si tale aliquod detur (quod possibile homini non est) peccatis tamen, quibus laborare authorem ipsum certum est, vitiatum ac inquinatum gratiam perdere. atque hic præcipuus est nostræ disputationis cardo. Nam de principio iustificationis nihil inter nos & saniores scholasticos pugnæ est, quin peccator gratuito à damnatione liberatus, iustitiam obtineat, idque per remissionem peccatorum, nisi quòd illi sub vocabulo iustificationis renovationem comprehendunt, qua per Spiritum Dei reformamur in Legis obediētiam. iustitiam verò hominis regenerati sic describunt, quòd homo per Christi fidem Deo semel reconciliatus, bonis operibus iustus censeatur apud Deum, & eorum merito sit acceptus. Verum Dominus contrà, se fidem imputasse Abrahæ in iustitiam pronuntiat, non eo tempore quo idolis adhuc seruiebat, sed quum multis iam annis vitæ sanctitate excellisset. Diu ergo coluerat Abraham Deum ex puro corde, & eam Legis obediētiam præstiterat quæ ab homine mortali præstari potest: habet tamen adhuc repositam in fide iustitiam. Vnde colligimus, secūdum Pauli ratiocinationem, non ex operibus. Similiter quum apud Prophetam dicitur, Iustus ex fide viuet: non de impiis & profanis habetur sermo, quos Dominus ad fidem conuertendo iustificet: sed oratio ad fideles dirigitur, & iis vita promittitur ex fide. Paulus quoque omnem scrupulum soluit, quum pro cōfirmatione illius sententiæ istum Dauidis versiculū sumit, Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Certum est verò Dauidem non de impiis, sed de fidelibus

Rom. 4.

c. 13

Habac. 2
a. 4

Rom. 4.

a. 7

Psal. 32.

a. 1

loqui, qualis ipse erat: quia ex consciētiā suā sensu loquebatur. Ergo hanc beatitudinē non semel habere, sed tota vita tenere nos oportet. Postremò legationem de gratuita cum Deo reconciliatio-
 2. Cor. 5. ne non in vnum aut alterum diem promulgari, sed perpetuam in
 d. 18 Ecclesia esse testatur. Proinde non aliam iustitiam ad finem vsque vitæ habent fideles quàm quæ illic describitur. Manet enim perpetuò mediator Christus, qui Patrem nobis reconciliat: ac perpetua est mortis eius efficacia: nempe ablutio, satisfactio, expiatio, perfecta denique obediētia, qua iniquitates omnes nostræ conteguntur. Nec Paulus ad Ephesios dicit nos initium salutis habere ex gratia, sed per gratiam saluatos esse, non ex operibus: ne quis gloriatur.

Ephes. 2.
 b. 8

12 Quæ ad euadendum subterfugia quærent hîc Scholastici, eos non expediunt. Aiunt non rãti, esse intrinseca dignitate bona opera vt ad iustitiam comparãdam sufficiant: sed hoc acceptantis esse gratiæ, quòd tantum valēt. Deinde, quia fateri coguntur iustitiam operum hîc semper esse imperfectam, concedunt nos, quandiu viuimus, remissione peccatorum indigere, qua defectus operum suppleatur, sed delicta quæ committuntur, operibus supererogationis compensari. Acceptantem enim quam vocant gratiam non aliam esse respondeo quàm gratuitam eius bonitatem, qua nos in Christo complectitur Pater: dum innocētia Christi nos induit, eamque fert nobis acceptam, vt eius beneficio pro sanctis, puris & innocentibus nos habeat. Iustitiam enim Christi (quæ vt vna perfecta est, ita sola Dei conspectum sustinere potest) pro nobis sibi oportet, ac iudicio representari velut spōsorem. Hac nos instructi assiduum peccatorum remissionem in fide obtinemus. Huius puritate velatæ nostræ sordes & imperfectionum immunditiæ, non impurantur: sed velut sepultæ conteguntur, ne in iudicium Dei veniant: donec hora adueniat, qua confecto in nobis ac planè extincto veteri homine, diuina bonitas nos in beatam pacem cum nouo Adam recipiet: vbi diem Domini expectemus, quo in gloriam celestis regni, receptis incorruptis corporibus, transferamur.

Leu. 18.
 a. 5

13 Hæc si vera sunt, nulla certè nostra opera nos ex se Deo acceptos gratiososq; reddere queūt: ac ne ipsa quidē placere, nisi quatenus homo, iustitia Christi opertus, Deo placet, & vitiorum suorum remissionem obtinet. Non enim certis operibus promisit Deus vitæ mercedem: sed tantum pronūtiat, qui fecerit hæc victurum: maledictionem illam celebrem opponens contra omnes eos qui non persisterint in omnibus. Quibus abundè refellitur cōmentum partialis iustitiæ, vbi nō alia iustitia admittitur in cælis quàm integra Legis obseruatio. Neque verò solidius est quod garrere solent de sufficienda per supererogationis opera compensatione. Quid enim? annon eò semper redeunt vnde iam sunt exclusi? eum qui ex parte Legem seruat, eatenus iustum operibus esse? Quod illis nemo sani iudicii concesserit, nimis impudenter pro confessio assumunt.

assumunt. Toties testificatur Dominus nullam se agnoscere operum iustitiam, nisi in perfecta Legis suæ obseruatione. Quæ est improbitas, quum ea deficiamus, ne videamur omni gloria spoliati, hoc est prorsus Deo cessisse, nescio quibus paucorum operum fructulis nos iactare, & quod deest, redimere per alias satisfactiones conari? Satisfactiones iam potèter dirutæ suprâ fuerunt, vt ne per somnium quidem venire nobis in mētem debeant. Tanrùm dico, eos qui sic ineptiunt, minimè reputare quàm res sit coram Deo execrabilis, peccatum. intelligerent enim profectò, totam hominum iustitiam in vnum cumulum coactam, vnius compensationi parem esse non posse. Videmus nanque hominem vno delicto sic à Deo abiectum fuisse & abdicatum, vt simul omnem recuperandæ salutis rationem perdidit. Sublata est igitur satisfactionis facultas, qua qui sibi blandiuntur, nunquam certè Deo satisficient: cui nihil gratum acceptumve est quod ab inimicis suis profectum sit. Inimici porrò sunt omnes quibus imputare peccata instituit. Tecta igitur & remissa peccata nobis antè oportet quàm ad vllum opus nostrum Dominus respiciat. Ex quo sequitur gratuitam esse peccatorum remissionem: quam sceleratè blasphemant qui satisfactiones vllas iugerunt. Nos ergo, exemplo Apostoli, quæ retro sunt obliuiscentes, ad ea autem pergentes quæ ante nos sunt, curramus in stadio nostro, tendentes ad palmam supernæ vocationis.

Genes. 3.

c.17

Philip. 3.

c.13

Luc. 17.

c.10

14 Iactare verò supererogationis opera, quomodo cum illo conuenit quod nobis præceptum est, vt quum fecerimus quæcunque præcipiuntur nobis, dicamus nos seruos esse inutiles, nec plus fecisse quàm quod debuimus? Dicere coram Deo, non est simulare aut mentiri: sed quod pro certo habeas apud te cōstituere. Iuber itaque Dominus nos syncerè sentire, & nobiscum reputare, nulla sibi præstare gratuita officia, sed debitas operas reddere. Et meritò: serui enim sumus tot obsequiis defœnerari quot defungi non possumus, etiam si omnes nostræ cogitationes omniâque membra in Legis officia, verterentur. Ideòq; quod ait, Quum feceritis quæcunque præcipiuntur vobis: perinde valet ac si plusquam omnes hominum iustitiæ vnius forent. Nos ergo (quorum nemo non longissimè abest ab ista meta) quomodo audeamus gloriari nos cumulū addidisse ad iustam mensuram? Nec est quod excipiat quispiam, nihil ob stare quominus vltra necessaria officia prodeat eius studium qui à necessariis aliqua in parte cessat. Sic enim penitus habendum, nihil nobis vel quod ad Dei cultum, vel quod ad dilectionem conferat, in mentem venire posse, quod non sub Dei Lege comprehendatur. Quòd si pars est Legis: ne voluntariam liberalitatem iactemus, vbi astringimur necessitate.

15 Atque in hanc rem intempestiuè allegatur illa Pauli gloria-tio, Quòd inter Corinthios iure suo sponte cesserit, quod licebat alioqui, si libuisset, vsurpare: nec illis tantum impenderit quod ex officio debebat, sed gratuitam operam vltra officii finem largitus

1. Cor. 9.

a. 1

H. v.

Ibidē b.
12. *Luc. 17.*
b.7 *Iesū. 1. d.*
12.
Ibidē. 5.
a.2

fit. Atqui animum aduertere conueniebat ad rationem illic signatam, hoc fecisse ne infirmis offendiculo foret. Venditabant enim se hoc benignitatis lenocinio mali fraudulentique operarii, quod & fauorem fonticis suis dogmatibus conciliarent, & odium conflarent Euangelio: vt necesse Paulo fuerit, vel in periculum accersere Christi doctrinam, vel eiusmodi artibus obutere. Agedum, si res est homini Christiano media, offendiculum incurere, quum abstinere liceat, fateor Apostolū aliquid Domino supererogasse: sin hoc ipsum iure requirebatur à prudēti Euangelii dispensatore, dico fecisse quod debebat. Denique etiam si talis causa non apparet, verum tamē semper est illud Chrysoctomi, nostra omnia eandem habere conditionem cum seruorum peculis, quæ iure ipso deberi domino constat. Neque id dissimulauit Christus in parabola. interrogat enim quam gratiam habituri simus seruo, vbi tota die vario labore exercitatus ad nos vesperi redierit. Atqui fieri potest vt maiore industria incubuerit quàm ausi fuissimus exigere. Esto: nihil tamen fecit quod non ex cōditione seruitutis deberet: quia cū tota sua facultate noster est. Taceo quales sint supererogationes quas isti vēditare Deo volunt. nugæ enim sunt quas neq; ipse vnquā imperauit neq; approbat, nec quū reddenda erit apud se ratio, acceptas feret. Hac demum significatione cōcedemus esse supererogationis opera, vtpote de quibus apud Prophetā dictum est, Quis quæsiuit hæc de manibus vestris? Sed meminerint quid & alibi dicatur de iis, Quare appenditis argētum vestrum, & non panibus? laborem vestrum infumitis, & non in saturitate? Non est quidem valde laboriosum otiosis istis rabbinis hæc sub vmbra in mollibus cathedris disputare. at quū summus ille iudex pro tribunali sederit, euanescere ventosa huiusmodi placita oportebit. Hoc hoc quærendum erat, quam ad eius tribunal defensionis fiduciam afferre, non quid in scholis & angulis fabulari prosumus.

16 Duæ sunt potissimū nobis abigendæ hac parte ex animis pestes: nequid in operum iustitia fiduciæ ponant, ne quid illis gloriæ adscribant. Fiducia qualibet nos passim depellunt Scripturæ, quum docent iustitias omnes nostras fœtere in Dei cōspectu, nisi à Christi innocentia bonum odorem ducant: nihil quàm irritare Dei vltionem posse, nisi misericordiæ eius indulgentia sustineantur. Ita porrò nihil reliquum nobis faciunt, nisi vt iudicem nostrum deprecemur, cum illa Davidis confessione, Neminem iustificatum iri coram ipso, si rationem à seruis suis reposcat. Vbi autem Iob dicit, Si impiè egi, væ mihi: si autem iustè, nec sic erigam caput: quanquam respicit ad summam illam Dei iustitiam, cui ne Angeli quidem respondent: simul tamen ostendit, vbi ad Dei iudicium venit, nihil restare cunctis mortalibus nisi vt obmutescant. Non enim eò râtum pertinet quod cedere vltro malit quàm cum rigiditate Dei periculosè certare: sed significat nō aliam sensisse eum in seipso iustitiam, quàm quæ primo momento esset à facie

facie Dei collapsura. Exacta fiducia gloriationē quoque omnem
 facessere necesse est. Quis enim iustitiæ laudem assignet operibus,
 quorum confidentia trepidet à Dei conspectu? Veniendum ergo *Ies. 46. d.*
 quò nos vocat Iesaias, vt in Deo lauderetur ac gloriatur omne tēp̄ *26*
 Israel: quia verissimum est quod alibi dicit, nos plantationem esse *Ies. 61. a.*
 gloriæ Dei. Rite ergo tum purgatus erit animus, quū nec in fidu- *3*
 cia operū vlla ex parte recumbet, nec in gloria exultabit. Ad falsē
 autem & mendacis itius fiduciæ flatum stultos homines hic error
 animat, quòd suæ salutis causam in operibus semper locant.

17 Verūm, si quatuor causarū genera respicimus, quæ in rerum
 effectu considerare præcipiunt philosophi, nullum eorum reperi-
 riemus operibus in constituenda salute nostra conuenire. Efficien-
 tem enim vitæ æternæ nobis comparandæ causam vbique Scriptura
 prædicat Patris cælestis misericordiam, & gratuitam erga nos
 dilectionem: materialem verò, Christum cum sua obedientia, per
 quam nobis iustitiam acquisiuit. formalem quoque vel instrumenta-
 lem quam esse dicimus nisi fidem? Atque tres simul istas vna sen-
 tentia comprehendit Iohannes, quum dicit, Sic Deus dilexit mun- *Iohan. 3.*
 dum vt Filium vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non *b. 6*
 pereat, sed habeat vitam æternam. Porro finalem testatur Aposto-
 lus esse, & diuinæ iustitiæ demonstrationem, & bonitatis laudem:
 vbi & alias tres disertis verbis cōmemorat. Sic enim ad Romanos
 loquitur, Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei. iustificātur au- *Rom. 3.*
 tem gratis ipsius gratia: hīc habes caput & primum fontem, quòd *c. 23*
 Deus nos gratuita misericordia complexus est. Sequitur, Per redē-
 ptionem quæ est in Christo Iesu: hīc habes veluti materiem qua
 nobis iustitia cōficitur. Per fidem in sanguine ipsius: hīc causa in-
 strumentalis ostenditur, qua Christi iustitia nobis applicatur. Po-
 stremò subiungit finem, quum dicit, In demonstrationem iustitiæ
 ipsius, vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Christi. At-
 que (vt obiter quoque denotet iustitiam hanc recōciliatione constare)
 nominatim ponit, Christum datum esse in reconciliationem. Sic & primo
 ad Ephesios capite docet nos recipi à Deo in gratiam ex mera
 misericordia: id fieri Christi intercessione: fide apprehēdi:
 omnia in hunc finem, vt diuinæ bonitatis gloria ad plenum elu-
 ceat. Quum videamus omnes salutis nostræ particulas ita extra
 nos conitare, quid est quod iam operibus vel confidamus vel glo-
 riemur? Nec de efficiente, nec de finali controuersiam nobis mouere
 possunt vel coniuratissimi diuinæ gratiæ hostes, nisi totam
 Scripturam abnegare velint. In materiali & formali fucum faciūt,
 quasi dimidiatum cum fide Christi que iustitia locum opera nostra
 teneant. Sed id quoque Scriptura reclamante, quæ & Christum nobis
 esse in iustitiam & vitam simpliciter affirmat, & hoc iustitiæ
 bonum sola fide possideri.

18 Quòd autem innocentiae integritatisque suæ memoria sæ-
 piusculæ sancti se confirmant ac consolantur, nec etiam ab ea præ-

dicanda interdum abstinere, id fit bifariam: vel quòd bonam suam causam cù mala impiorum causa comparando, securitatem inde victoriæ concipiunt, non iam suæ iustitiæ commendatione quàm iusta meritâque aduersariorum damnatione: vel quòd etiam sine aliena comparatione dum se coram Deo recognoscunt, nonnullam illis & consolationem & fiduciam affert propriæ conscientiæ puritas. De priore ratione postea videbimus: nunc de posteriore breuiter expediamus, quomodo cù eo conueniat quod suprà diximus, nulla esse in Dei iudicio operum fiducia subnitendum, nulla eorum opinione gloriandum. Hæc porrò conuenientia est, quòd sancti, quum de fundanda constituendâque salute sua agitur, citra operum respectum in solam Dei bonitatem oculos intendunt. Neque ad eam modò ante omnia, tâquam ad beatitudinis principiũ, se conuertunt: sed tanquam in complemento conualescunt. Sic fundata, crecta, stabilita conscientia operum quoque consideratione stabilitur: quatenus scilicet testimonia sunt Dei in nobis habitantis ac regnantis. Quando igitur isthæc operum fiducia locum non habet, nisi totam prius animi fiduciam in misericordiam Dei reieceris, non debet illi videri contraria vnde pender. Quare dum operum fiduciam excludimus, hoc volumus duntaxat, ne mens Christiana ad operum meritum, velut ad salutis subsidium, reflectatur: sed penitus resideat in gratuita iustitiæ promissione. Non veramus autem ne diuinæ erga se beneuolentiæ signis hanc fidem fulciat & confirmet. Nam si dum memoria reperuntur quæcũque in nos dona Deus contulit, sunt nobis quodammodo instar radiorum diuini vultus, quibus illuminemur ad summam illam bonitatis lucem cõtemplandam: multò magis bonorum operum gratia, quæ Spiritum adoptionis nobis datum monstrat.

19 Quum igitur à conscientiæ innocentia fidem suam confirmant sancti, & exultandi materiam sumunt, nihil aliud quàm à fructibus vocationis se in filiorũ locum à Domino coopratos esse reputant. Quod ergo à Solomone traditur, in timore Domini esse firmam securitatem: quòd interdum hanc obrestationem sancti vsurpant quo exaudiantur à Domino, se ambulasse coram facie eius in integritate & simplicitate: locum in iaciendo firmandæ conscientiæ fundamento nullum habent: sed tum demum valent si à posteriori sumuntur: quia & nullibi est timor ille qui securitatem plenam affirmare queat: & sancti sibi talis integritatis consciũ sunt cui multæ carnis reliquiæ adhuc sunt permixtæ. Sed quoniam ex regenerationis fructibus, habitantis in se Spiritus sancti argumentum capiunt, inde se non mediocriter ad expectandũ in omnibus necessitatibus Dei auxilium confirmant, quum in re tanta patrem experiuntur. Ac ne id quidem possunt, nisi primùm Dei bonitatem, nulla alia quàm promissionis certitudine obsignatam, apprehenderint. Nam si illam æstimare incipiunt à bonis operibus, nihil erit incertius, nec magis infirmum. quandoquidem si per
se opera

Pro. 14.

c. 26

Gen. 24.

e. 40

2. Re. 20.

a. 3

se opera æstimentur, non minus iram Dei sua imperfectione arguent, quàm vtrunque inchoata puritate benevolentiam testantur. Denique sic Dei beneficia prædicant, vt rament non defleant à gratuito Dei fauore, in quo testatur Paulus longitudinem, latitudinem, profunditatem & altitudinem sitam esse. quasi diceret, quocumque se vertant piorum sensus, quantumuis altè conscendant, quantumuis longè & latè se extendant, non debere rament à Christi dilectione egredi quin se in ea meditanda totos contineant: quia omnes dimensiones in se comprehendit. Ideoque dicit eam excellere & eminere supra omnem scientiam: & dum agnoscimus quantopere nos Christus dilexerit, impleri in omnem plenitudinem Dei. Sicut alibi dum gloriatur pios in omni certamine esse victores, rationem mox addit, Propter eum qui dilexit eos.

*Ephes. 3.
d. 18*

Ibidè 19

*Rom. 8.
g. 37.*

20 Videmus iam non eam in sanctis fiduciam operum esse quæ vel eorum merito aliquid tribuat (quando ea non aliter quàm Dei dona intuentur, vnde eius bonitatem recognoscant, non aliter quàm vocationis signa vnde electionem reputent) vel quippiam deroget gratuitæ, quam in Christo consequimur, iustitiæ: quando ab ea dependet, nec sine ea subsistit. Hoc ipsum Augustinus paucis verbis, sed eleganter significat, quum scribit, Non dico Domino, Opera manuum mearum ne despicias. Exquisiui Dominum manibus meis, & non sum deceptus. Sed opera manuum mearum non commendo: timeo enim ne quum inspexeris, plura inuenias peccata quàm merita. Hoc solum dico, hoc rogo, hoc cupio, Opera manuum tuarum ne despicias. Opus tuum in me vide, non meum. Nam si meum videris, damnas: si tuum videris, coronas. Quia & quæcumque mihi sunt opera bona, abs te sunt. Duas causas ponit cur non autem sua opera Deo venditare: quia siquid bonorum operum habet, illic nihil videt suum: deinde quia id quoque peccatorum multitudine obruitur. Vnde fit vt plus inde timoris & consternationis sentiat conscientia, quàm securitatis. Ergo non aliter Deum intueri vult sua rectè facta quàm vt vocationis suæ gratiam in illis recognoscens, opus quod inchoauit, perficiat.

*In psal.
137*

21 Quòd autem præterea bona fideiũ opera, Scriptura causas esse ostendit cur illis Dominus bene faciat, id sic intelligendum est, vt stet inconcussum quod antea posuimus, effectum nostræ salutis in Dei Patris dilectione situm esse: materiam, in Filii obedientia: instrumentum, in Spiritus illuminatione, hoc est fide: finem esse tantæ Dei benignitatis gloriam. Istis nihil obstat quominus opera Dominus, tãquam causas inferiores amplectatur, sed vnde id? nempe quos sua misericordia, æternæ vitæ hæreditati destinauit, eos ordinaria sua dispensatione per bona opera inducit in eius possessionem. Quod in ordine dispensationis præcedit, posterioris causam nominat. Hac ratione ab operibus interdum vitam æternam deducit, non quòd illis referenda sit accepta: sed quia quos elegit, iustificat vt demum glorificet, priorem gratiam, quæ gradus est ad se-

*Rom. 8.
f. 30*

Rom. 6
d. 23

quentem, causam quodammodo facit. At quoties assignanda est vera causa, non ad opera iubet confugere, sed in sola misericordiae cogitatione nos retinet. Quale enim istud est quod per Apostolum docet, Stipendium peccati mors: gratia Domini vita æterna? Cur non ut vitam morti, sic peccato iustitiam opponit? Cur non ut peccatum mortis, ita iustitiam vitæ causam statuit? Sic enim rite constatura erat antithesis, quæ ista variatione non nihil abrum-pitur. Sed Apostolus, id quod erat, exprimere ista comparatione voluit, meritis hominum deberi mortem: vitam non nisi in sola Dei misericordia esse repositam. Denique istis loquutionibus series magis notatur quàm causa: quia Deus gratias gratiis cum-lando, ex prioribus causam sumit secundas addendi, nequid ad lo-cupletandos seruos suos omittat: atque ita liberalitatem suam profecquitur, ut tamen gratuitam electionem, quæ fons & initium est, respicere nos semper velit. Quamquam enim quæ nobis quoti-die confert dona, quatenus ex illo fonte prodeunt, amat: nostrum tamen est gratuitam illam acceptionem tenere, quæ sola fulci-re animas nostras potest: quæ verò Spiritus sui dona deinde largi-tur, ita subnectere primæ causæ ut ei nihil derogent.

Quæ de operum meritis iactantur, tam Dei laudem in conferenda iustitia, quàm salutis certitudinem e-uertere.

C A P V T X V.

AM quod præcipuum est in hac causa expediuimus: quia si operibus fulciatur iustitia, corruere protinus à cõspectu Dei necesse sit: sola Dei misericordia, sola Christi commu-nicatione, ideòque sola fide cõtineri. Præcipuum autem hunc esse causæ cardinem diligenter animaduertamus, ne illa implicemur communi non vulgi modò, sed doctorum etiam hallucinatione. Simul enim atque quaritur de fidei operumque iustificatione, de-currunt ad eos locos qui aliquod operibus meritum coram Deo tri-buere videntur: perinde verò ac si euiçta foret operum iustificatio, si probatum fuerit alicuius esse apud Deum pretii. Enimuerò suprà clarè ostendimus, in perfecta tantummodo, absolutaq; Legis ob-seruatione consistere operum iustitiam. Vnde sequitur, non iusti-ficari operibus hominem nisi qui ad summum perfectionis euectus, nullius, vel minimæ trãsgressionis argui queat. Altera igitur & se-parata est quæstio, Vt cunq; ad iustificandum hominẽ minimè suf-ficiant opera, ànnon tamen illa apud Deum gratiã promereantur?

2 Primum de Meriti nomine id mihi præfari necesse est: qui-cunque primus illud operibus humanis ad Dei iudiciũ comparatis aprauit, eũ fidei sinceritati pessimè consuluisse. Equidẽ à logoma-chiis libens abstinẽo, sed cuperẽ eam seruata fuisse semper inter Christianos scriptores sobrietatẽ, ne vsurpare, quum nihil opus fo-ret, extranea à Scripturis vocabula in animũ induxissent quæ mul-tum parerẽt offendiculi, fructus minimũ. Quorsum enim obsecro, opus

opus fuit inuehi nomen Meriti, quum pretium bonorum operum significāter alio nomine citra offendiculū explicari posset: Quantum autē ipsum offensionis in se contineat, magno cū orbis derrimēto pater. Certē vt est fastuosissimum, nihil quā obscurare Dei gratiā, & homines praua superbia imbuere potest. Vñ sunt (fateor) passim, verusti Ecclesiæ scriptores, atque vtinā vocalæ vnus abusu erroris materiā posteris non præbuisent. Quanquam nōnullis ipsi quoq; locis testatur, quā nō præiudicare veritati voluerint. Sic enim alicubi loquit̃ Aug. Humana merita hīc cōticescāt, quę perierūt per Adā: & regnet Dei gratia, per Iesum Christum. Itē, Meritis suis nihil tribuūt sancti: totū nonnisi misericordiæ tuæ tribuent̃ o Deus. Alibi, Et quū viderit homo quicquid boni habet, non se habere à se, sed à Deo suo, videt id totū quod in eo laudatur, non de suis meritis, sed de misericordia Dei esse. Vides vt adēpta homini bene agendi virtute, meriti quoque dignitatē prosternat. Chrysostomus autē, Nostra siqua sequuntur Dei gratuitam vocationem opera, retributio sunt & debitum: at Dei munera, gratia & beneficentia & largitionis magnitudo. Omissio tamen nomine, rem potius cernamus. Citauī quidem antea ex Bernardo sententiam, Vt ad meritum satis est de meritis non præsumere: sic carere meritis, satis est ad iudicium. Sed continuò addita interpretatione, duriem vocis satis emollit, quum dicit, Proinde merita habere curę: habita, data noueris: fructum speres Dei misericordiam: & omne periculum euasisti, paupertatis, ingratiitudinis, præsumptionis. Fœlix ecclesia cui nec merita sine præsumptione, nec præsumptio sine meritis deest. Et paulò antè abundè ostenderat quā pio sensu vteretur. Nam de meritis, inquit, quid sollicita sit Ecclesia, cui de proposito Dei firmior securiorque existit gloriandi ratio? Non potest seipsum negare Deus: faciet quod promisit. Si non est quod quæras, quibus meritis speremus bona? Præsertim quum audias, Non propter vos, sed propter me. Sufficit ad meritum scire quòd non sufficiant merita.

3 Quid promereantur omnia opera nostra, Scriptura ostendit, quum Dei conspectū ferre posse negat quia immūditie sint plena. quid deinde promeritura sit perfecta Legis obseruatio, (si qua reperiri possit) quū præcipit vt nos inutiles seruos reputemus quum fecerimus omnia quæ præcipiuntur nobis: quia nihil gratuitū impenderimus Domino, sed debitis obsequiis tantū defuncti simus, quibus non est habenda gratia. Dominus tamen, quæ in nos contulit bona opera, & nostra appellat, & nō tantū accepta sibi esse testatur, sed remunerationem etiam habitura. Nostrum est vicissim tanta promissione animari, animosq; colligere, ne bene agendo defatigemur, & tantā Dei benignitatem vera gratitudine prosequi. Gatiā Dei esse non dubium est quicquid in operibus est quod laudem mereatur. nullam esse guttam quam propriè nobis adscribere debeamus: id si re vera serioque agnoscimus, euanescit

De prædest. fact.

In Psal.

139

In Psal.

88

Hom. 33.

in Gene.

Supra Cantic.

Sermonē

68

Eze. 36.

e. 22. f. 32

Luc 17.

c. 10

quælibet meriti non fiducia tantùm, sed opinio. Bonorũ, inquam, operum laudem non (vt sophistæ faciunt) inter Deum & hominem partimur : sed totam, integram ac illibatam Domino seruamus. Tantùm hoc homini assignamus, quòd ea ipsa quæ bona erant, sua impuritate polluit & contaminat. Nihil enim ab homine exit, quantumuis perfecto, quod non sit aliqua macula inquinatum. Vocet igitur Dominus in iudicium quæ in humanis operibus optima sunt: suam in illis quidem iustitiam agnoscet, hominis verò dedecus & probrum. Placent itaque Deo bona opera, nec suis authoribus sunt infructuosa: quin magis amplissima Dei beneficia remunerationis loco referunt: non quia ita merentur, sed quia diuina benignitas hoc illis ex se ipsa pretium statuit. Quæ autem ista est malignitas, non contentos illa Dei largitate, quæ nihil tale merentia opera indebitis præmiis muneratur, sacrilega ambitione vlti à contendere, vt operum meritis videatur rependi quod diuinæ totum est munificentia? Hic sensum cõmunem vniuscuiusque appello. Si is qui vsum fructum in agro aliena liberalitate habet, proprietatis quoque titulum sibi vendicer: annon huiusmodi ingratitude eam ipsam quam tenebat possessionem amittere meretur? Similiter si manumissus à domino seruus, dissimulata libertinae conditionis humilitate, pro ingenuo se venditet: annon dignus est qui in pristinam redigatur seruitutem? Hic enim legitimus demum est fruendi beneficii vsus, si nec plus arrogamus nobis quàm datum est, nec boni authorẽ sua laude fraudamus: quin potiùs sic nos gerimus vt residere quodammodo apud eum videatur quod in nos transtulit. Hæc moderatio si erga homines præstanda est, videant singuli & reputent qualis Deo debeat.

4 Scio sophistas abuti locis quibusdam, vnde probent Meriti nomen erga Deum in Scripturis reperiri. Citant ex Ecclesiastico sententiam: Misericordia faciet locum vnique secundum meritum operum suorum. Ex Epistola autem ad Hebræos, Beneficentiæ & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus. In repudianda Ecclesiastici autoritate ius meum nunc remitto. Nego tamẽ fideliter citare quod scripsit Ecclesiasticus, quicumque fuerit ille scriptor. sic enim habet Græcum exemplar, *πάση ἐλεημοσύνη ποιήσει τόπον. ἕκαστος ἕρ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὐρίσκει.* Omni misericordiæ faciet locum. vnusquisque enim secundum opera sua inueniet. Atque hanc esse germanam lectionem quæ in Latina versione deprauata sit, cum ex solo verborum istorum complexu, tum ex longiore superioris orationis contextu liquet. In Epistola ad Hebræos non est cur decipulas in verbulo vno nobis tendant. quando in Græcis Apostoli verbis nihil aliud habetur quàm tales hostias placere acceptasque esse Deo. Id vnum abundè sufficere debeat ad compescendam retundendamque nostræ superbiæ insolentiam, ne quã operibus dignitatem vltra Scripturæ formulam affugamus. Porro Scripturæ doctrina est, aspersa esse perpetuò

Eccle. 16.

b. 14

Hebr. 13.

a. 2

perpetuò fordibus multis bona nostra opera, quibus meritò Deus offendatur, ac nobis succenseat: tantū abest vt vel conciliare illum nobis queât, vel eius erga nos beneficentiam prouocare: quia tamen illa pro sua indulgentia non iure summo examinat, perinde accipere ac si purissima essent, ideòque licet immerita infinitis beneficiis remunerari tū presentis vitæ, tum etiam futuræ. Non enim à doctis alioqui ac piis viris positam distinctionem recipio, meritoria esse bona opera earū quæ nobis in hac vita conferuntur gratiarum: solius fidei præmiū esse æternam salutē. Mercedem enim laborum & certaminis coronā in cælo Dominus semper ferè collocat. Rursum operū merito sic tribuere, vt gratiæ adinatur quòd aliis super aliis gratis à Domino cumulamur, est contra Scripturæ doctrinam. Tametsi enim dicit Christus, habenti datum iri, & super multa cōstitutum iri fidelem ac probum seruum, qui in paruis se fidelem gesserit: simul tamen alibi ostendit incrementa fidelium esse gratiæ suæ benignitatis munera. Omnes, inquit, fidentes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, venite, emite absque argento & absque vlla commutatione vinum & lac. Quicquid ergo nunc in salutis adminiculum piis confertur, tum ipsa beatitudo, mera est Dei beneficentia. tamen & in hac & illis testatur se operum habere rationem: quia ad testandam erga nos dilectionis suæ magnitudinem, non modò nos, sed quæ nobis largitus est dona tali honore dignatur.

5 Hæc si quo oportuerat ordine tractata digestaque essent anteaactis seculis, nunquam tātum turbarum ac dissensionum ortum esset. Paulus ait in architectura Christianæ doctrinæ retinendum esse quod posuerat ipse fundamentum apud Corinthios, præter quod nullum aliud poni queat: id autem esse Iesum Christum. Quale nobis in Christo fundamentum est? an quod initium nobis salutis fuit, vt complementum à nobis sequeretur? & viam aperuit tantum per quā ipsi nostro Marte pergeremus? Minimè verò, sed quomodo paulò antè posuerat, illum dum agnoscimus nobis datum esse in iustitiam. Nemo ergo bene in Christo fundatus est nisi qui solidam habet in ipso iustitiam: quando non dicit Apostolus missum esse quòd ad iustitiam consequendam nos iuuet: sed vt ipse sit nostra iustitia. Nimirum quòd in ipso electi sumus ab æternitate ante mundi constitutionem, nullo nostro merito, sed secundum diuini beneplaciti propositum: quòd eius morte ipsi à mortis damnatione redempti ac liberati à perditione sumus: quòd in ipso adoptati sumus in filios & hæredes à Patre cælesti: quòd per ipsius sanguinem huic sumus reconciliati: quòd illi in custodiam dati, pereundi excidendiq; periculo eximimur: quòd illi ita inserti, iam vitæ eternæ quodammodo sumus participes, in regnum Dei per spem ingressi. Nec dū finis: quòd talem eius participationem adepti, vt cunque simus adhuc in nobis stulti, ipse nobis corā Deo sapientia est: vt peccatores simus, ipse nobis iustitia: vt immundi

*Matt. 25.
b. 21, &
c. 29*

*Ies. 55.
a. 1*

*1. Cor. 3.
b. 11*

*1. Cor. 1.
d. 30*

*Ephes. 1.
a. 4*

*Coloss. 1.
b. 14, &*

c. 20

*Ioh. 10.
c. 28*

Mat. 28.
d. 18
simus, ipse nobis puritas : vt infirmi simus, vt inermes & Satanæ expositi, nostra tamen est quæ ipsi data est in cælo & in terra potestas, qua pro nobis Satanam conterat, & inferorum portas confringat : vt corpus mortis adhuc nobiscum circumferamus, ipse tamen nobis vita est Breuiter quòd omnia illius nostra sunt, & nos in illo omnia habemus, in nobis nihil. Super hoc inquam fundamentum ædificari nos conuenit, si volumus in templum Domino sanctum crescere.

6 At longè aliter iam pridem institutus est orbis. reperta sunt moralia nescio quæ bona opera, quibus gratiosi Deo reddantur homines antequàm Christo inserantur. Quasi verò mentiatur Scriptura quàm dicit, in morte esse omnes qui Filium non possederint. Si in morte sunt, quomodo vitæ materiam generarent? Quasi nihil illud valeat, peccatū esse quicquid sit extra fidē, quasi arboris male possint extare boni fructus. Christo verò vbi suam virtutem exerat quid pestilentissimi sophistæ reliquerunt? Aiunt meruisse nobis primam gratiam, hoc est occasionem merendi: esse iam nostrarum partium, occasione oblata nō deesse. O proiectam impietatis impudentiam! quis expectasset vt Christi nomen professi, illū ira denudatum sua virtute, tantū non proculcare auderent? Hoc testimonium illi passim redditur, quòd iustificati sint quicūque in eum credunt: isti nihil aliud beneficii ab eo prouenire docēt nisi vt singulis ad seiplos iustificandos aperta sit via. Vrinam verò gustarent quid sibi velint istæ sententiæ, Vitam habere quicūque Filium Dei habeant: Quicumque credit, transiisse à morte in vitam: iustificatos esse nos illius gratia, vt hæredes efficeremur vitæ eternæ. Fideles Christum habere in se manentē, per quem Deo adhæreant: participes vitæ eius, sedere cum ipso in cælestibus: traductos esse in regnum Dei, & salutem consequutos: & similes innumeræ. Non enim aut comparandæ iustitiæ, aut salutis tantū acquirendæ facultatem fide Christi obtingere significant, sed vtrunq; nobis donari. Proinde simulatque per fidem insertus es Christo, ian. filius Dei factus es, cælorum hæres, iustitiæ particeps, vitæ possessor: ac (quò meliùs eorū mēdacia coarguantur) non adeptus merendi oportunitatē, sed omnia Christi merita: siquidē tibi cōmunicantur.

1. Ioan. 5.
c. 12
Rom. 14.
d. 23
1. Ioan. 5.
c. 12
Ioan. 5.
d. 24
Rom. 3.
c. 24
1. Ioan. 3.
d. 23
Ephes. 2.
b. 6
Colos. 1.
b. 13

7 Ita Sorbonicæ scholæ, errorum omnium matres, iustificationem fidei, quæ pietatis est totius summa, nobis sustulerunt. Fatentur quidem verbo iustificari fide formata hominem, sed id postea interpretantur, quoniam à fide habent bona opera vt ad iustitiam valeant: vt penè per ludibrium videantur nominare fidem, quia sine ingenti inuidia sileri non poterat, quàm toties à Scriptura repetatur. Necdum etiam contenti, in laude bonorū operū Deo suffurantur quod ad hominē transferant. Quia vident parum valere ad hominem attollendum bona opera, ac ne merita quidem propriè vocari, si diuinæ gratiæ fructus censeantur: ex vi liberi arbitrii ea eliciunt, oleum scilicet ex lapide. Ac principalem quidem causam
in gratia

in gratia esse non negant: sed eo tamen contendunt non excludi liberū arbitriū, per quod sit omne meritū. Neque id tradunt posteriores modò Sophistæ, sed eorū Pythagoras Lombardus: quem *Li. 2. Sc. dist. 28* si cum istis compares, sanum & sobrium esse dicas. Miræ profectò cæcitat̄ fuit, quum Augustinum toties in ore haberet, non vidisse quanta sollicitudine vir ille cauerit ne vlla ex bonis operibus gloriæ particula in hominem deriuaretur. Suprà, quum de libero arbitrio disputatio esset, recitauimus aliquot in hanc rem ipsius testimonia, quibus similia identidem in eius scriptis recurrunt. vt quum verat ne merita nostra vsquam iactemus, quia & ipsa Dei dona sunt: & quum scribit, omne meritum nostrum non nisi à gratia esse, non parari per nostram sufficientiam, sed per gratiam totum fieri, & c. Ad Scripturæ lucem cæcutisse, minùs mirum: in qua non ita scèliciter exercitatum fuisse apparet. Nihil tamen desiderari possit aduersùs eum & eius discipulos clariùs isto Apostoli verbo. interdicta enim Christianis omni gloriatione, rationem cur gloriari nefas sit, subiungit, Quia Dei factura sumus, creati ad bona opera, quæ præparauit vt in illis ambulemus. Quum ergo nihil à nobis boni prodeat nisi quatenus regenerati sumus, regeneratio autem nostra, tota citra exceptionem, Dei sit: non est cur vnciam nobis in bonis operibus vendicemus. Postremò dum assidue inculcant bona opera, sic interim conscientias instituunt, vt confidere nunquam audent Deum se propitium ac fauentem suis operibus habere. Nos autem contrà, nulla meriti mentione, singulari tamen consolatione fidelium animos nostra doctrina erigimus, dum eos docemus in suis operibus Deo placere, indubiè que acceptos esse. Quinetiam hîc exigimus vt nullum quisquam opus tentet aut aggrediatur sine fide: hoc est nisi cetta animi fiducia priùs definiat Deo placiturum.

8 Quamobrem ab vnico illo fundamento nequaquam abduci nos ne latum quidem vnguem patiamur: quo iactò, sapientes deinde architecti rectè atq; ordine superædificant. Nam siue doctrina & exhortatione opus est, admonent quòd in hoc Dei Filius apparuit vt dissoluat opera Diaboli: ne peccent qui ex Deo sunt, sufficere præeritū tēpus implēdis Gentium desideriis: electos Dei vasa esse misericordiæ selecta in honorē, quæ à sordibus emundari debeant. Sed om̄... semel dicuntur, quum ostenditur quòd tales velit Christus discipulos, qui seipsis abnegatis, ac sublata sua cruce, ipsum sequantur. Qui seipsum abnegauit, malorū omniū radicem exequit, ne ampliùs quærat quæ sua sunt. Qui crucem suā sustulit, ad omnem patientiam ac mansuetudinem se comparauit. At Christi exemplū & hæc & alia omnia pietatis ac sanctitatis officia complectitur. Ille se Patri obedientē præstitit ad mortē vsque. ille totus fuit in operibus Dei perficiendis. ille Patris gloriam toto pectore spirauit. ille animā suā pro fratribus posuit. ille hostibus suis bene & fecit & precatus est. Quòd si cōsolatione opus fuerit, mirificam

*1. Joā. 3.**b. 8**1. Petr. 4.**a. 3**2. Tim. 2.**c. 20**Luc. 9. c.**23**2. Cor. 4.**d. 18*

afferent consolationem : quòd affligimur, non tamen anxij reddimur: laboramus, sed non deserimur: humiliamur, sed non confundimur: deiciimur, sed non perimus: mortificationem Iesu Christi semper in corpore nostro circumferentes, vt vita Iesu manifestetur in nobis. quòd si còmortui sumus, & conuiuemus: si compatimur, & conregnabimus. quòd ita cõfiguramur eius passionibus, donec perueniamus ad resurrectionis similitudinẽ: quando Pater prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, quos in ipso elegit, vt sit primogenitus inter cunctos fratres. Itaque quòd neque mors, neque præsentia, neque futura separabũt nos à charitate Dei, quæ est in Christo: quin potiùs in bonum ac salutem cedent omnia. Ecce, non iustificamus hominem ex operibus coram Deo: sed omnes qui ex Deo sunt, dicimus regenerari, & nouam creaturam fieri: vt ex regno peccati, transeant in regnum iustitiæ, atque hoc testimonio certã facere suã vocationẽ, & tanquã arbores à fructibus iudicari.

Refutatio calumniarum quibus hanc doctrinam odio grauare conantur Papista. CAP. XVI.

O c vno verbo refelli potest impiorum quorundam impudentia, qui calumniantur nos abolere bona opera, atq; ab eorũ studio abducere homines, quũ dicimus eos non iustificari ex operibus, nec salutem mereri. deinde nimis facile ad iustitiam iter steruere, quum in gratuita peccatorum remissione ipsam iacere docemus, & hac illecebra homines, suapte sponte plus nimio procliuẽs, ad peccandum allicere. Hæ, inquam, calumniæ vno illo verbo satis refutantur. breuiter tamen respondebo ad vtranque. Per fidei iustificationem causantur destrui bona opera. Superfedeo dicere quales sint bonorum operum zelotæ qui ita nobis obtrectant. Liceat illis tam impunè conuiciari quàm licentiosè vitæ suæ obscœnitate torum mundum inficiunt. Dolere sibi simulant, dum tam magnificè extollitur fides, opera excidere suo gradu. Quid si magis erigantur & stabiliantur? Non enim aut fidem somniamus bonis operibus vacuam, aut iustificationẽ quæ sine iis constet. hoc tantum interest, quòd quum fidem & bona opera necessariò inter se cohærere fateamur, in fide tamen non operibus iustificationem ponimus. Id qua ratione, facile explicare promptum est si ad Christum modò conuertamur, in quem dirigitur fides, & vnde toram vim accipit. Quare ergo fide iustificamur? quia fide apprehendimus Christi iustitiam, qua vna Deo reconciliamur. Hanc verò apprehendere non possis quin & sanctificationem simul apprehẽdas. Datus est enim nobis in iustitiã, sapientiam, sanctificationem, redemptionem. Nullum ergo Christus iustificat quem non simul sanctificet. Sunt enim perpetuo & indiuiduo nexu coniuncta hæc beneficia, vt quos sapientia sua illuminat, eos redimat: quos redimit, iustificet, quos iustificat, sanctificet. Sed quia de iustitia & sanctificatione tantum quæstio est,

in iis

in iis sistamus. Inter se distinguamus licet, inseparabiliter tamen vtrunque Christus in se cōtinet. Vis ergo iustitiam in Christo adipisci? Christum antè possideas oportet. possidere autem non potes quin fias sanctificationis eius particeps. quia in frustra discerpi non potest. Quum ergo hæc beneficia, non nisi seipsum erogādo, fruenda nobis Dominus concedat, vtrunque simul largitur: alterum nunquam sine altero. Ita liquet quàm verum sit nos non sine operibus, neque tamen per opera iustificari: quoniam in Christi participatione, qua iustificamur, non minùs sanctificatio continetur quàm iustitia.

2. Illud quoque falsissimum est, abduci hominū animos ab effectu bene agendi quum illis merēdi opinionē tollimus: Obiter hīc monendi sunt lectores, insulsè eos ratiocinari à mercede ad meritum, vt postea clariùs explicabo: quia scilicet principiū illud ignorant, nō minùs liberalē esse Deum vbi mercedē operibus assignat, quàm dum rectè agendi facultatem largitur. Hoc tamen in tuum locum differre malo. Nunc quàm infirma sit eorum obiectio attingere satis erit: quod duobus modis fiet. Nam priuò, quod aiunt nullā fore curā bene instituendæ vitæ nisi spe mercedis proposita, tōta via errant. Si enim hoc tantum agitur vt homines mercedem spectent quum Deo seruiūt, & illi suas operas locent aut vendant, parum proficitur. gratis coli vult, gratis amari: hunc, inquam, cultorem probat, qui præcisa omni spe recipiendæ mercedis, colere tamen eum non desinat. Porro si incitandi sunt homines, nemo potest acriores admouere stimulos quàm à redemptionis ac vocationis nostræ sine: quales adhibet verbum Domini quum tradit nimis *Heb. 9.* impiam esse ingratitude non mutuo redamare eum qui nos *d. 14* prior dilexit: sanguine Christi emundari ab operibus mortuis conscientias nostras, ad seruiendum Deo viuenti: indignum esse sacrificium si semel mundati, nouis sordibus nos inquinantes, sacrum *Luc. 11 g.* illum sanguinem profanamus. Liberatos esse nos è manu hostium *74* nostrorum, vt sine timore seruiamus illi in sanctitate & iustitia *Rom. 6.* coram ipso omnibus diebus vitæ nostræ: nos à peccato emancipatos *c. 18* esse, vt libero spiritu iustitiam colamus: crucifixum esse veterem *Ibidem* nostrum hominem, vt in vitæ nouitate resurgamus. Item, si mortui simus cū Christo (vt decet eius membra) quærenda esse quæ sunt *Colof. 3.* sum sunt, & in mundo peregrinandum, vt in cælos adspiremus vbi *a. 2* est thesaurus noster. In hoc apparuisse gratiam Domini vt abnegata omni impietate, & mundanis desideriis, sobriè, sanctè, & piè *1. Thes. 5.* viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & apparitionem *b. 9* gloriæ magni Dei & Saluatoris. Quare nos non esse constitutos vt *1. Cor. 3.* iram nobis concitemus, sed vt salutem cōsequamur per Christum. *c. 16* nos esse templa Spiritus sancti quæ profanari sit nefas. nos tenebras non esse, sed lucem in Domino, quos vt filios lucis ambulare *Ephes. 2.* oporteat. nos non ad immunditiam vocatos, sed ad sanctitatem. *d. 23, &* quia hæc sit voluntas Dei, sanctificatio nostra, vt nos abtineamus *5. b. 8* *2. Cor. 6.* *d. 16*

1. *Theff.* ab illicitis desideriis: uocationem nostram esse sanctam, ei non re-
 4. b. 7. sponderi nisi vitæ puritate. in hoc nos esse liberatos à peccato, vt
 a. 3 iustitiæ obediamus. An incitari ad charitatem vllò viuaciori argu-
 2. *Tim.* mento possimus quàm illo Iohānis, vt mutuo inter nos diligamus,
 1 c. 9 quemadmodum dilexit nos Deus? In hoc differre eius filios à filiis
Rom. 6. diaboli, filios lucis à filiis tenebrarum, quia in dilectione manent?
 c. 18 Illo item Pauli, Nos, si Christo adhæremus, vnus esse corporis
 1. *Ioh.* 11. membra, quæ inuicem adiuuari mutuis officiis conueniāt? An ad
 2. b. 11 sanctitatem fortius prouocari, quàm dum rursum ab Iohanne au-
 1. *Ioh.* 4. 3. dimus, omnes qui habent hanc spem, sanctificare seipso, quoniam
 a. 3 Deus eorum sanctus est? Item ex ore Pauli, Vt adoptionis promif-
 2. *Cor.* 7. sione freti mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiri-
 a. 1 tus? quàm dum Christum audimus se nobis exemplar proponen-
 1. *Ioh.* 15. tem vt sua vestigia sequamur?
 b. 10 3 Atque hæc quidē paucula tantum in gustum proposui. Nam
 si singula persequi esset animus, longum volumen contexendum
 foret. Toti parænesibus, adhortationibus, castigationibus pleni
 sunt Apostoli, quibus hominem Dei ad omne opus bonum insti-
 tuant, idque citra meriti mentionem. Quin potius inde potissimas
 ducunt exhortationes, quòd nullo nostro merito, sola Dei miseri-
 cordia stet nostra salus. Quemadmodum Paulus, vbi tota epistola
Rom. 12. differuit nullam esse nobis spem vitæ nisi in Christi iustitia, vbi ad
 a. 1 paræneses descendit, per illam Dei miserationem qua nos digna-
 tus est obsecrat. Et sanè hæc nobis vna causa satis esse debuerat vt
 5. *Matt.* 5. Deus in nobis glorificetur. Quòd si qui Dei gloria non adeò vehe-
 b. 16 menter afficiuntur, memoria tamen beneficiorum eius sufficien-
 tissima est, quæ tales ad benefaciendum incitet. Verùm isti quia
Chrysof. feruilia fortè aliqua coactaque Legis obsequia ingerendis meri-
homil. 11. tis extundunt, mentiuntur nos nihil habere quo ad bona opera
Genes. exhorremur, quia non eadem ingredimur via. Quia verò talibus
 obsequiis valde oblectetur Deus, qui profiteretur se hilarem dato-
 rem diligere, & quicquam dari quasi ex tristitia aut necessitate ve-
 rat. Neque id dico quòd id vel respuam vel negligam adhortatio-
 nis genus quod Scriptura sæpenumero vsurpat, ne vllam omittat
 1. *Cor.* 9. nos vndique animandi rationem. Commemorat enim mercedem
 b. 7 quam Deus redditurus sit vniciuique secundum opera sua: sed illud
 2. *Ro.* 2. 6. unicum atque etiam in multis præcipuum esse nego. Deinde ex-
 ordium inde sumendum non concedo. Adhæc, nihil facere ad eri-
 genda qualia isti prædicant merita contendo: quemadmodum
 postea videbimus. Postremò neque vsui esse nisi doctrina illa præ-
 occupauerit: Solo Christi merito, quod per fidem apprehenditur,
 nos iustificari, nullis autem operum nostrorum meritis. quia nulli
 ad sanctitatis studium apti esse possunt nisi qui doctrinam hanc
 prius imbibierint. Quod & Propheta pulchrè innuit, dū sic Deum
 130. *Psa.* 130. alloquitur, Apud te est propitiatio Domine, vt timearis. nullum
 2. 4 enim esse Dei cultum ostendit nisi agnita eius misericordia, qua
 sola

a gloria Dei Ro. 12. 1.
 a vita Dei.
 a memoria a. 3. 1. c.
 a imitatione Sri. 1. Jo. 3. 3. & 1. Jo. 1. 1. Pet. 2. 2.

sola & fundatur & stabilitur. Quod apprime notatu dignum est, ut sciamus non modò principium Dei rite colendi esse fiduciam misericordiæ eius, sed timorem Dei (quem meritorium esse voluit Papistæ) ideo non posse meriti nomine censeri quia fundatus est in peccatorum venia & remissione.

4 Longè verò futilissima calumnia, inuitari ad peccandum homines quum gratuitam peccatorum remissionem, in qua collocatam dicimus iustitiã, affirmamus. Tanti enim esse dicimus ut nullo nostro bono pensari possit: ideoque nunquam impetrãdam, nisi gratuita foret. Porrò nobis quidem esse gratuitam, Christo non item, cui tam magno confutit: nempe suo sacratissimo sanguine, extra quem nullũ iuris dignum pretium fuit quod Dei iudicio solueretur. Hæc quum docentur homines, admonentur per ipsos non stare quominus toties sacratissimus ille sanguis effundatur quoties peccat. Ad hoc, discimus eam esse nostram sceleratam quæ nisi huius purissimi sanguinis fonte nunquam eluatur. Hæc qui audiunt, annon maiorem debent concipere horrorem peccati, quàm si bonorum operum aspersione abstergi diceretur? Et si quid Dei habent, quomodo non horreant semel purificati, denuò se in lutum prouoluere, quò huius fontis puritatem quantum in se est conturbent & inficiant? Laui pedes meos, (inquit fidelis anima apud Solomonem) quomodo rursum inquinabo illos? Nunc palàm est utri & viliorem peccatorum remissionem faciant, & iustitiæ dignitatem magis prostituat. Illi Deum friuolis suis satisfactionibus, hoc est stercoreibus, placari nugantur. nos grauiorem asserimus esse peccati noxam, quàm quæ tam leuibus nugis expietur: grauiorem Dei offensam quàm quæ his nihili satisfactionibus remittatur, proinde hanc solius sanguinis Christi prærogatiuam esse. Illi iustitiam, sicubi deficiat, instaurari dicunt ac reparari satisfactoriis operibus: nos pretiosorem esse putamus quàm ut æquari vlla operum compensatione queat. ideo ut restituatur, ad solam Dei misericordiam confugiendum esse. Cætera quæ ad peccatorum remissionem pertinent, ex capite proximo petantur.

Promissionum Legis & Euangelii conciliatio.

CAPVT XVII.

Nunc persequamur aliã quoque argumenta quibus Satan per suos satellites fidei iustificationem aut diruere aut deterere molitur. Illud iam excussum esse puto calumniatoribus, ne nobiscum perinde agant atque bonorum operum inimicis. siquidem operibus detrahatur iustificatio, non ut nulla bona fiant opera, aut bona esse negentur quæ fient: sed ne illis fidamus, ne gloriemur, ne salutem adscribamus. Fiducia enim hæc nostra est, hæc gloria, & vnica salutis anchora, quòd Christus filius Dei noster est, ac nos in ipso vicissim filii Dei regnãq; cælestis hæredes, Dei benignitate, non nostra dignitate, in spem æternæ bea-

titudinis vocati. Sed quia aliis præterea machinis, ut dictum est, nos imperūt: age, in illis quoque propulsandis pergamus. Primum redeunt ad legales promissiones, quas Legis suæ cultoribus edidit Dominus: & rogant velinūtne irritas esse prorsus an efficaces. Irritas dicere quoniam absouum ac ridiculum fuerit, pro cōfesso assumunt, alicuius esse efficaciam. Hinc ratiocinantur, non sola fide nos iustificari. Sic enim Dominus loquitur, Erītque si audieris præcepta & iudicia hæc, custodierisque ea & feceris, custodiet etiam tibi Dominus pactum & misericordiam quam iurauit patribus tuis: diliget te ac multiplicabit, & benedicet tibi, &c. Itē, Si bene direxeritis vias vestras & studia vestra, non ambulaueritis post deos alienos, iudicium feceritis inter virum & virum, nec in malitiam recesseritis, ambulabo in medio vestri. Nolo mille eiuſdem formæ frustra recitare, quæ quando nihil sensu differunt, istarum solutione explicabuntur. Summa, propositam testatur Moses in Lege benedictionem & maledictionem, mortem & vitam. Sic ergo argumētantur, aut benedictionem istam otiosam infructuosamque fieri, aut non solius esse fidei iustificationem. Iam supra ostendimus quomodo si in Lege hæreamus, omni benedictione defectis sola nobis maledictio imminet, quæ vniuersis transgressoribus edicta est. Non enim promittit Dominus quippiam nisi perfectis Legis suæ cultoribus, qualis nemo reperitur. Manet igitur illud, totum hominum genus per Legem argui, maledictioni & iræ Dei obnoxium: à qua ut soluantur, è potestate Legis exire necesse est, & velut ab eius seruitute in libertatem afferri: non carnalem quidem illam, quæ ab obseruatione Legis nos subducat, ad rerum omnium licentiam inuiter, concupiscentiam nostram, velut ruptis repagulis, aut effusis habenis lasciuire permittat: sed spiritualem, quæ perculsam & consternatam consciētiā soletur & erigat, liberam illam ostendens à maledictione ac damnatione qua illam Lex vincitā ac constrictā premebat. Hanc à subiectione Legis liberationem, & ut ita dicam, manumissionem assequimur quum per fidem, misericordiam Dei in Christo apprehendimus, qua securi certique reddimur de peccatorum remissione, quorum sensu pungebatur nos Lex ac mordebat.

2. Hac ratione, & quæ in Lege nobis offerebātur promissiones, inefficaces forent omnes & irritæ, nisi Dei bonitas per Euangelium succurreret. Hæc enim cōditio, ut Legem perficiamus, à qua ipsæ pendēt, & à qua demum præstandæ sunt, nunquā implebitur. Sic autem opitulatur Dominus, non partem iustitiæ in operibus nobis relinquendo, parrem ex sua indulgentia sufficiēdo: sed dum vnicum Christum pro iustitiæ complemento assignat. Nam Apostolus præfatus se aliōsque Iudæos, scientes quod ex Legis operibus nō iustificatur homo, in Iesum Christum credidisse: rationem subiicit, non ut adiunarentur ad iustitiæ summam, ex fide Christi: sed ut illa iustificarentur, non ex operibus Legis. Si fideles à Lege
in fidem

Deut. 7.

b. 12

Iere. 7. a.

3. c. 23

Deut. 11.

d. 26

Gal. 2. e.

25

in fidem demigrant, vt in hac iustitiam inueniant, quam abesse ab illa vident: certè iustitiæ Legis renuntiant. Itaque amplificet nunc qui volet retributiones quæ Legis obseruatorem manere dicuntur, modò simul animaduertat nostra prauitate fieri, ne fructum inde vllum sentiamus donec aliam ex fide iustitiam fuerimus adepti. Sic Dauid, vbi retributionis meminit, quam præparauit seruis suis Dominus, statim ad peccatorum recognitionem descendit, quibus illa exinanitur. Psalmo etiam 19. d. 12, magnificè Legis beneficia deprædicat: sed continuò exclamat, Delicta quis intelliget? ab occultis meis munda me Domine. Prorsus hic locus cum superiore congruit: vbi quum dixisset, Cunctas vias Domini bonitatem & veritatem timentibus eum: subnectit, Propter nomen tuum Domine, propitiaberis prauitati meæ: multa est enim. Sic & nos recognoscere debemus, expositam quidem esse nobis in Lege Dei beneuolentiam, si operibus eam demereri liceat: sed illorum merito nunquam ad nos peruenire.

3 Quid ergo? an datæ sunt vt sine fructu euanescerent? Iam nuper testatus sum non esse id meæ sententiæ. dico sanè efficaciam suam ad nos non proferre quandiu ad operum merita respiciunt. quare si in se considerentur, quodammodo aboleri. Sic præclaram illam promissionem, Dedi vobis bona præcepta, quæ qui fecerit viuert in ipsis: nullius momenti esse Apostolus docet si in ea restamus, nec pilo plus profuturam quàm si data non esset: quia ne sanctissimis quidè Dei seruis competit: qui procul omnes absunt à Legis complemento, multis verò transgressionibus sunt circumdati. Sed dum promissiones Euangelicæ subitituuntur, quæ gratiam peccatorum remissionem denuntiant, non efficiunt modò vt ipsi Deo accepti simus, sed vt operibus quoque nostris sic sua gratia. neque hoc tantùm, vt ea Dominus grata habeat, sed benedictionibus etiam, quæ ex pacto debebantur Legis suæ obseruationi, prosequatur. Fateor ergo fidelium operibus rependi quæ iustitiæ & sanctitatis cultoribus in Lege sua Dominus promisit: verùm in hac retributione, consideranda semper est causa quæ gratiam operibus conciliet. Eam porrò triplicem esse cernimus. Prima est, quòd Deus auerso à seruorum suorum operibus intuitu, quæ probum magis quàm laudem perpetuò merentur, ipsos in Christo complectitur, ac sola fide intercedente, citra operum subsidium reconciliat sibi. Altera, quòd opera, non estimata eorum dignitate paterna benignitate atque indulgentia, huc honoris attollit vt alicuius pretii habeat. Tertia, quòd ea ipsa cum venia suscipit, non imputata imperfectione, qua omnia inquinata, peccatis magis quàm virtutibus accensenda alioqui forent. Atque hinc apparet quantopere delusi sint sophistæ, qui bellè se absurda omnia euasisse putarunt quum dicerent, non intrinseca sua bonitate valere opera ad salutem demerendam, sed ex pacti ratione: quia Dominus liberalitate sua tantè aestimauit. At qui non obseruabāt interim,

quæ meritoria opera esse volebāt, quantum abessent à promissio-
nū conditione, nisi & iustificatio sola fide subnixā, & peccatorum
remissio, per quam à maculis bona quoque opera abstergi necesse
habent, præcederet. Itaque ex tribus diuinæ liberalitatis cautis,
quibus fit vt accepta sint fidelium opera, vnam tantū annotabant:
duas, & eas quidem præcipuas, supprimebant.

Act. 10.
e. 34

4 Citant Petri sententiam quam Lucas in Actis recitat, In veri-
tate comperio quod non sit personarū acceptor Deus: sed in omni
gente, qui facit iustitiam, acceptus est illi. Arque hinc, quod minimè
dubiū esse videtur, colligunt, si rectis studiis cōciliat sibi homo
Deum, non solius esse Dei beneficium quod salutem consequitur.
Imò sic pro sua misericordia Deum peccatori succurrere, vt ope-
ribus ad misericordiam flectatur. Verūm Scripturas nullo modo
conciliare possis nisi duplicem hominis apud Deum acceptionem
obserues. Qualis enim natura est homo, nihil in eo reperit Deus
quo ad misericordiam inclinetur, præter vnicam miseriam. Nu-
dum ergo & egenum omnis boni, omni contrā malorum genere
refertum & oneratum hominem si constat esse, vbi primū à Deo
suscipitur: quam ob dotem, quæso, dignū illum cælesti vocatione
dicemus? Faceſſat ergo inanis meritorum imaginatio vbi gratui-
tam clementiam Deus tam euidenter commendat. Nam quod ibi-
dem Cornelio angeli voce dicitur, orationes eius & elemosynas
ascendisse in Dei conspectum: pessimè detorquetur ab iis, præpa-
rari hominem ad recipiendam Dei gratiam, bonorum operum stu-
dio. Iam enim Spiritu sapientiæ illuminatum fuisse Cornelium o-
portuit, qui vera sapientia, timore scilicet Dei, præditus erat: eo-
dem Spiritu sanctificatum, qui iustitiæ cultor erat: quam illius cer-
tissimum esse fructū Apostolus docet. Ea itaque omnia quæ Deo
placuisse in eo referuntur, habebat ab illius gratia: tantum abest
vt ad eam recipiendam illis suo Marte se præpararet. Nulla sanè
Scripturæ syllaba proferetur, quæ non huic doctrinæ consentiat:
non esse aliam Deo causam hominis ad se recipiendi, nisi quia mo-
dis omnibus perditum videt si sibi relinquatur: perditum autem
quia non vult suam in ipso liberando misericordiā exercere. Nunc
videmus vt ista acceptio non hominis iustitiam spectet, sed purum
sit diuinæ erga miseros, tantōque beneficio longè indignissimos
peccatores bonitatis documentum.

Ga. 5. a. 5

5 Postquam verò Dominus hominē ex abyſſo perditionis re-
ductum, sibi per gratiam adoptionis segregauit: quia illum rege-
nerauit ac reformauit in nouam vitam, iam vt nouam creaturam,
cum Spiritus sui donis amplectitur. Hæc illa est acceptio cuius me-
minit Petrus, qua post suam vocationem Deo fideles approbātur,
operum quoque respectu: quia Dominus non amare & osculari
non potest quæ per Spiritum suum in illis efficit bona. Verūm id
semper memoria reperendum est, non aliter operum ratione illos
esse Deo acceptos nisi quia illorum causa & in gratiam, quicquid
bono-

bonorum operum contulit, liberalitatem suam augendo, sua quoque acceptione dignatur. Unde enim illis bona opera, nisi quòd Dominus illos, quemadmodum vasa in honorè elegit, ita vult vera puritate exornare? Unde etiã bona reputãtur ac si nihil illis deesset: nisi quòd næuis & maculis, quæ illis adhærescunt, veniã benignus Pater indulget? In summa nihil aliud significat hoc loco quã gratos esse Deo & amabiles suos filios, in quibus notas & lineamenta vultus sui videt. Regenerationem enim alibi, *im*maginis diuinæ reparationem in nobis esse docuimus. Quoniam ergo vbicunq; faciem suam Deus contēplatur, & meritò amat, & in honore habet: non sine causa dicitur illi placere fideiũ vira, ad sanctitatem & iustitiam cõposita. Sed quia pii mortali carne circumdari, adhuc sunt peccatores, & opera eorum bona, inchoata duntaxat, & carnis vitium redolentia: neque illis neque his propitius esse potest nisi in Christo magis quàm in se ipsis amplexetur. In hunc modum accipiendi sunt loci qui clemētem ac misericordē iustitiæ cultoribus, Deum testantur. Dicebat Moses Israelitis, Dominus Deus tuus custodiens pactũ ac misericordĩã diligētibus se, & custodiētibus præcepta sua, in mille generationes: quę sententia in frequentem formulam vsurpara postea à populo fuit. Sic Solomo in solēni precatōne, Domine Deus Israel qui custodis pactum & misericordiam seruis tuis qui ambulant coram te in toto corde suo. Eadem verba & à Nehemia repetuntur. Siquidem vt in omnibus misericordię suę pactis integritatem ac sanctimoniam vitę vicissim à seruis suis Deus stipulatur ne ludibrio sit sua bonitas, neque quis inani ob eã exultatione turgidus, benedicat animæ suę, ambulans interim in prauitate cordis sui: ita in scēderis communionem admissos, vult hac via in officio continere. nihilo tamen minùs scēdus ipsum & gratuitum initio feritur, & perpetuò tale manet. Secundũ hanc rationem Dauid quanuis prædicet sibi redditam fuisse mercedem puritatis manuum: non tamen fontem illum quem notauit præterit, quòd extractus fuerit ab vtero, quia Deus eum dilexit: vbi ita commendat causę suę bonitatem, vt nihil deroget gratiæ misericordię, quæ dona omnia quorum origo est, præuenit.

Deut. 7.

b. 9

I. Reg. 8.

c. 23

Ne. 1. b. 5

Deu. 29.

c. 18

I. Sa. 12.

b. 2

6 Atque hĩc obiter notare profuerit quid distent istę loquendi formę à Legalibus promissionibus. Legales promissiones appello, non quæ vbique sparsę sunt in libris Mosaicis: (quando in illis quoque Euangelicę multę occurrunt:) sed quæ propriè ad Legis ministeriũ pertinent. Eiusmodi promissiones, quocunq; nomine vocare libeat, sub conditione, Si feceris quod tibi præcipitur, paratam esse remunerationem denuntiant. At quum dicitur, Dominum custodire pactum misericordię iis qui se diligunt, magis demonstratur quales sunt illius serui, qui bona fide eius scēdus susceperint, quàm exprimaturs causa cur illis Dominus beneficiat. Hęc porrò demõstrationis ratio: Quemadmodum in hunc finem æternę vitę gratia nos dignatur Deus vt diligatur, timeatur, cola-

tur à nobis: ita quæcunque misericordiæ in Scriptura promissiones habentur, meritò ad hunc diriguntur finem, vt reuereamur & colamus beneficiorum authorem. Quoties ergo audimus ipsum benefacere iis qui Legem suam obseruant, meminerimus Dei filios ab officio designari quod in illis perpetuum esse debet: hac ratione nos esse adoptatos vt ipsum patris loco veneremus. Ne ergo ipsi adoptionis iure nos abdicemus, huc semper enitendum quò tendit nostra vocatio. Id tamen rursus teneamus, non pendere ab operibus fidelium complementum misericordiæ Domini: sed ipsum ideo salutis promissionē adimplere iis qui vitæ rectitudine suæ vocationi respondent, quia in illis germana demum filiorum insignia agnoscit, qui Spiritu eius ad bonum reguntur. Huc referatur quod est in Psalmo 15. a. 1. de ciuibus Ecclesiæ, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & quis requiescet in monte tuo sancto? Innocens manibus & mundo corde, &c. Item apud Iesaiam, Quis habitabit cum igne deuorante? Qui facit iustitiam, qui loquitur recta, &c. Non enim firmamentum quo fideles coram Domino subsistant, describitur: sed modus quo in suum consortium eos clementissimus Pater introducit, & in ipso tuetur & confirmat. Quia enim peccatum detestatur, iustitiam amat: quos sibi cõiungit, eos Spiritu suo purificat, vt sibi regnòque suo reddat conformes. Ergo si prima causa quærat vnde patefiat sanctis accessus in Dei regnū, vnde habeant vt consistant in eo ac permaneant, prompta est responsio, Quia Dominus eos sua misericordia & adoptauit semel, & perpetuò tuetur. Si autem de modo quæstio est, tum ad regenerationem est descendendum, eiusque fructus qui Psalmo illo recensentur.

7 At verò plus longè difficultatis esse videtur in his locis, qui & bona opera iustitiæ titulo insigniunt, & hominem illis asserunt iustificari. Plurimi sunt prioris generis, vbi mandatorum obseruationes, iustificationes vocantur seu iustitiæ. Alterius generis exemplum est quod apud Mosen habetur, Erit hæc iustitia nostra, si custodierimus præcepta ista omnia. At si promissionem esse legalem excipias, quæ adnexa conditioni impossibili, nihil probet, sunt alia de quibus idem respondere non possis: quale est illud, Eritque id pro iustitia coram Domino, reddere pauperi depositum, &c. Item quod Propheta dicit, zelum in vindicando Israelis probro, imputatum fuisse Phinees in iustitiam. Itaque Pharisei nostri temporis amplam insultandi materiam hîc se habere putant. Nam quum dicamus, erecta fidei iustitia cedere operum iustificationem, eodem iure argumentantur, Si ex operibus iustitia, ergo falsum est nos sola fide iustificari. Vt dem Legis præcepta vocari iustitias, nihil mirum. sunt enim re vera. Quanquam monendi sunt Lectores, Græcos parum aptè vocē Hebraicam *חַסְדִּים* vertisse *iniquitates* pro edictis. De voce tamen facilè litem remitto. Neque verò hoc denegamus Legi Dei quin perfectam iustitiam contineat.

Iesa. 33.
#14

Deut. 6.
d. 25

Deut. 24.
c. 13

Psa. 106.
e. 30

tineat. Tametsi enim, quia debitores sumus omnium quæ præcipit, etiam plena eius obedientia defuncti, serui inutiles sumus: quia tamē eam honore iustitiæ Dominus dignatus est, non detrahimus quod ille dedit. Fitemur ergo libenter, absolutam Legis obedientiam esse iustitiam: mandati vniuscuiusque obseruationem, esse iustitiæ partem: siquidē in reliquis etiam partibus tota iustitiæ summa continet. Sed extare vsquam talem iustitiæ formam negamus. Atque ideo Legis iustitiam tollimus, non quòd manca per se sit ac mutila: sed quòd ob carnis nostræ debilitatem nusquam compareat. Arqui non modò præcepta Domini simpliciter Scriptura iustitias vocat: sed operibus quoque sanctorū tribuit hoc nomen. Vt quum Zachariam & eius coniugem refert ambulasse in iustitiis Domini. sanè dum ita loquitur, opera magis ex Legis natura æstimat quàm propria eorum cōditione. Et si rursus hic obseruandum quod nuper dixi, ex incuria Græci interpretis non esse statuendam Legem. Sed quia Lucas in recepta versione nihil mutare voluit, neque ego contendam. Deus enim ea quæ Lege continentur mandauit hominibus in iustitiam: sed eam iustitiam non exequimur nisi totam Legem obseruando. qualibet enim transgressione corrumpitur. Quum ergo Lex nihil nisi iustitiā præscribat, si in ipsam respicimus, iustitiæ sunt singula eius mandata: si homines spectamus à quibus fiunt, iustitiæ laudem minimè consequuntur ex vno opere, in multis transgressores, & ex eo opere quod aliqua semper ex parte propter imperfectionem vitiosum est.

8 Sed venio ad secundum genus, in quo præcipua est difficultas. Nihil magis firmum habet Paulus ad probandam fidei iustitiam, quàm quod de Abraham scribitur, fidem illi suā pro iustitia imputatam fuisse. Quum ergo editum tacinus à Phinees imputatum illi fuisse ad iustitiam dicatur: quod de fide contendit Paulus, licebit nobis de operibus ratiocinari. Proinde aduersarii nostri, quasi re euicta, constituunt nos quidem sine fide non iustificari: sed neque per eam iustificari solam. opera esse quæ iustitiam nostram impleant. Ego hic pios obtestor, vt si veram iustitiæ regulā ex sola Scriptura petendam norunt, mecum religiose & serio expendant quomodo Scriptura secum ipsa sine caulibus ritè conciliari possit. Quum sciret Paulus, fidei iustificationē suffugium esse iis qui propria iustitia deficiuntur: audacter infert, iustitia operum exclusos quicumque fide iustificantur. Quoniam verò constat omnium illam esse fidelium communem, ex eo pari fiducia constituit operibus neminem iustificari: quin magis contrā, nullo operum adminiculo iustificari. Sed aliud est disputare quid per se valeant opera, aliud quo loco post stabilitam fidei iustitiam habenda sint. Si operibus statuendum est pro dignitate sua pretium, indigna esse dicimus quæ in conspectum Dei prodeant. ideo nihil operum habere hominem quo apud Deum gloriatur. inde omni operum adminiculo exutum, sola fide iustificari. Eam porrò iustitiam defi-

Luc. i. 6.

6

Gal. 4. 2. 4
Psa. 106
d. 31

nimus, quòd in Christi communionem receptus peccator, eius gratia Deo reconciliatur: dum illius sanguine purgatus, peccatorum remissionem obtinet: & iustitia non sècus ac propria vestitus, coram cœlesti tribunali securus subsistit. Præposita peccatorum remissione, quæ iam sequuntur bona opera aliam quàm à suo merito æstimationem habent: quia quicquid in illis est imperfectum, Christi perfectione contegitur: quicquid nævorum est aut sordium, eiusdem puritate abstergitur, ne in iudicii diuini questionem veniat. Obliterata igitur omnium transgressionum culpa, quibus impediuntur homines ne quicquam Deo gratum proferant, sepulto etiam imperfectionis vitio quod bona quoque opera fœdare solet: quæ fiunt à fidelibus bona opera, iusta censentur: vel (quod idem est) in iustitiam impurantur.

9 Nunc mihi si quis istud obieceret ad impugnandam fidei iustitiam, primùm interrogabo num homo iustus censeatur ob vnum aut alterum sanctum opus, reliquis vitæ operibus Legis transgressor. Plurquam absurdum quidem est. Deinde requiram an ob multa quoque bona opera, si quidem præuaricationis aliqua in parte reus tenetur. Ne hoc quidem contendere audebit, reclamante Legis sanctione, maledictòsque omnes proclamante qui non omnia Legis mandata ad vltimum impleuerint. Adhæc, vltra progrediar. sitne vllum opus quod nullius impuritatis aut imperfectionis argui mereatur. Et quomodo esset coram iis oculis quibus nec stellas iatis mundæ sunt, nec Angeli satis iusti? Ita nullum extare bonum opus cõcedere cogetur quod non & appositis sibi transgressionibus, & sua ipsius corruptione pollutum sit, ne iustitiæ honorem teneat. Quòd si constat à iustificatione fidei proficisci vt opera impura alioqui, immunda, dimidiata, indigna Dei conspectu, nedum amore, iustitiæ impurentur: quid huius iactatione destruere illam moliantur, quæ si non esset, hanc frustra iactarèt? Vipereùmne partum facere volunt? Eò enim tendunt impiorum dicta. Fidei iustificationem, principium, fundamentum, causam, argumentum, substantiam operum iustitiæ esse non possunt inficiari: concludunt tamen fide non iustificari hominem, quòd bona quoque opera in iustitiam reputentur. Omittamus ergo istas ineptias, & quod res est fateamur. si à fidei iustificatione depēdet qualiscunque tandem censeatur operū iustitia, non modò per hanc nihil imminui, sed potius confirmari. quo nimirum vis eius potentior elucet. Neque etiam sic putemus commēdari post gratuitā iustificationem opera, vt & ipsa in locum iustificandi hominis postea succedant, aut eiusmodi officium cum fide partiantur. Nisi enim perpetuò maneat solida fidei iustificatio, illorum immundities detegetur. Nihil autem absolum est, sic fide hominem iustificari vt non ipse modò iustus sit, sed opera quoque eius supra dignitatem iusta censeantur.

10 Hac ratione concedemus, non partialem modò in operibus iustitiam (quod ipsi aduersarii volunt) sed perinde approbari Deo

acti perfecta absolutaque foret. Sed si meminerimus quo fundamento fulciatur, soluta erit omnis difficultas: Gratum enim opus tunc demum esse incipit vbi cum venia suscipitur. Porro vnde venia, nisi quia Deus nos & nostra omnia in Christo intuetur? Quem admodum ergo nos ipsi, vbi in Christum insiti sumus, ideo iusti apparemus coram Deo quia eius innocentia conteguntur nostræ iniquitates: sic opera nostra iusta sunt & habentur, quia quicquid aliàs vitii in ipsis est, Christi puritate sepultum, non imputatur. Ita meritò dicere possumus, sola fide non tantum nos sed opera etiam nostra iustificari. Iam si ista qualiscunque operum iustitia à fide & gratuita iustificatione penderet, & ab ea efficeretur: debet sub eam includi, & tanquam effectus causæ suæ (vt ita loquar) subordinari. tantum abest vt erigi debeat ad illam vel destruendam vel obscurandam. Sic Paulus, vt extorqueat, beatitudinem nostram Dei misericordia non operibus cõstare, vrget maximè illud Dauidis, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. *Rom. 4. a. 7*
 Beatus cui non imputauit Dominus peccatum. Siquis contrà obtrudat innumera elogia quibus videtur beatitudo operibus dari: qualia sunt, Beatus vir qui timet Dominum, qui miseretur pauperis, qui non ambulauit in consilio impiorum, qui suffert tentationem: beati qui custodiunt iudicium, immaculati, pauperes spiritu, mites, misericordes, &c. non efficient quominus verum sit quod ait Paulus. Quoniã enim illa quæ prædicatur, omnia nunquam sic sunt in homine vt Deo propterea id approbetur, conficitur, miserum semper esse hominem nisi à miseria per veniam peccatorum eximatur. Quoniã ergo vniuersa quæ Scripturis extolluntur beatitudinis genera, irrita concidunt, vt nullius fructum percipiat homo donec beatitudinem peccatorum remissione adeptus fuerit, quæ deinde illis locum faciat: sequitur hanc esse non modò summam & præcipuam, sed vnicam: nisi fortè velis ab illis eneruari quæ in ea sola consistunt. Multò iam minus rationis est cur nos conturbare debeat appellatio iustorum, quæ fidelibus plerunque tribuitur. Iustos certè à vitæ sanctimonia nuncupari fateor: sed quum in iustitiæ studium magis incumbant quàm iustitiam ipsam impleant, qualemcumque hanc iustitiam, fidei iustificationi cedere par est, vnde habet id quod est. *Psal. 32. a. 1*
Psal. 112. a. 1
Prou. 14. c. 21
Psa. 1. a. 1
Iac. 1. b. 12
Psal. 106. a. 3. c. 119. a. 11. Matt. 5. a. 3

II Sed enim cū Iacobo plus adhuc negotii nobis restare aiunt, *Iac. 1. b. 12*
 vt qui aperta voce nobis repugnet. Docet enim & Abraham ex operibus fuisse iustificatum, & nos quoque omnes operibus iustificari, non sola fide. Quid igitur? pertrahentne in certamen Paulum cum Iacobo? Si Iacobum pro Christi ministro habent, sic accipienda est eius sententia, ne à Christo per os Pauli loquente dissentiat. Spiritus per os Pauli asserit, Abraham fide, non operibus iustitiam fuisse consequutum: nos quoque fide docemus omnes sine operibus Legis iustificari. Idem Spiritus per Iacobum tradit, & Abraham & nostram iustitiam operibus, non fide tantum constare.

Spiritum secum non pugnare certū est. Quæ erit ergo istorū cōcordia? aduersariis abunde est si conuellerint quam nos altissimis radicibus stabilitam volumus fidei iustitiā: suam autē conscientiiis tranquillitatem reddere non magnæ curæ est. Vnde videas quidem eos fidei iustificationem arrodere, sed nullam interim constituere iustitiæ metam vbi conscientiæ sitātur. Triumphent ergo vt libet, modò non aliam iactare victoriam possint quam omne in iustitiæ certitudine se sustulisse. Ac miseram quidem hanc victoriam obtinebunt, vbi extincta veritatis luce, mēlaciorum tenebras offundere illis Dominus permittet. Vbicūque autem stabit Dei veritas, nihil proficient. Nego itaque Iacobi sentētiam, quam assidue tanquam Achillis clypeum nobis obtēdunt, illis vel tantillum suffragari. Id quò planum fiat, intuendus primū erat Apostoli scopus: deinde obseruandum vbi hallucinentur. Quoniam tam erant plerique (quod malum in Ecclesia perpetuū esse solet) qui infidelitatem suam manifestè prodebant, quæcunque propria sunt fidelium opera negligendo ac omittēdo, falso tamen fidei nomine gloriari non desinebat: stolidā talium fiduciam hīc eiudit Iacobus. Non est ergo illi propositū veræ fidei vim vlla ex parte deterere, sed ostēdere quā inep̄tē nugatores isti vacuæ eius imagini tantum arrogarent, vt hac contenti, secutè diffuserēt in omnem vitiorū licentiam. Hoc statu cōcepto, facile erit animaduertere vbi peccent nostri aduersarii. Incidunt enim in duplicem paralogismum: alterum in Fidei vocabulo, alterum in verbo Iustificādi. Quòd fidem nominat Apostolus, inanem opinionem procul à fidei veritate distitam, concessionis est quæ nihil causæ derogat. quod ab initio ipse demonstrat his verbis, Quid prodest, fratres mei, si quis fidem dicat se habere, opera autem non habeat? non dicit, Si fidem quis habeat sine operibus: sed, Si iactet. Clariùs etiā paulo pōt̄, vbi deteriorem diabolica notitia per ludibrium facit: postremò vbi mortuā vocat. Sed à definitione sufficienter deprehendas quid velit. Tu credis, inquit, quòd Deus est, sanè si nihil in ista fide continetur nisi vt credatur Deum esse, iam nihil mirū est si non iustificet. Nec verò dum hoc illi adimitur, quicquam derogari putemus fidei Christianæ, cuius longè diuersa est ratio. Quo enim modo vera fides iustificat, nisi dū nos Christo cōglutinat, vt vnū cum illo facti, participatione iustitiæ eius fruamur? non ergo eò iustificat quòd diuinæ essentiæ notitiam cōcipiat: sed quòd in misericordiæ certitudine recumbit.

12 Nondum scopum attigimus, nisi discutiamus & alterum paralogismum. siquidem iustificationis partem in operibus Iacobus reponit. Si & reliquis Scripturis, & sibi ipsi consentaneum Iacobum facere velis; necessarium est, Iustificandi verbum alio significato accipere quàm apud Paulū. Iustificari enim dicimur à Paulo, quum oblitterata iniustitiæ nostræ memoria, iusti reputamur. Eò si spectasset Iacobus, præposterè citasset illud ex Mose, Creditit Abraham Deo, &c. Sic enim contexit, Abraham operibus consequutus

sequutus est iustitiam quòd filium immolare, iubente Deo, non dubitauit. Atque ita impleta est Scriptura, quæ dicit illum credidisse Deo, & imputatum ei ad iustitiam. Si absurdum est, effectum esse sua causa priorem, aut falsò testatur Moses eo loco, imputatam fuisse Abrahæ fidem in iustitiam, aut ex ea quam in Isaac offerendo præstitit obedientia, iustitiam non fuit promeritus. Nondum concepto Ismaele, qui iam adoleuerat antequam Isaac nasceretur, fide sua iustificatus fuit Abraham. Quomodo igitur dicemus obedientia diu post sequuta iustitiã sibi comparasse? Quare aut perperam ordinẽ inuertit Iacobus (quod cogitare est nefas) aut iustificatum noluit dicere, quasi promeritus sit vt iustus censeretur. Quid ergo? Certè de iustitiæ declaratione, non autem imputatione ipsum loqui apparet. ac si diceret, Qui vera fide iusti sunt, ii suam iustitiam obedientia bonisque operibus probant, non nuda & imaginaria fidei larua. In summa, non disputat qua ratione iustificemur: sed iustitiam operatricem à fidelibus requirit. Et quemadmodum Paulus citra operum adminiculum iustificari contendit: ita hîc iustos haberi non patitur qui bonis careant operibus. Huius scopi consideratio nos omni scrupulo extricabit. nam hinc præcipuè falluntur nostri aduersarii, quòd putât Iacobum iustificationis rationem definire: quum nihil aliud studeat quàm prauam eorum securitatem diruere, qui excusando bonorum operum contemptui fidem inaniter obtendebant. Ergo quolibet in modos Iacobi verba torqueant, nihil præter duas sententias expriment, Inane fidei spectrũ non iustificare, & fidelem, tali imaginatione non contentum, operibus bonis suam iustitiam declarare.

13 Quod autem ex Paulo in eundem sensum citant, minimũ *Rom. 2.* eos iuuat, Factores Legis non auditores iustificari. Nolo solutione *b. 13* Ambrosii euadere, ideo esse illud dictum quia complementum Legis sit in Christum fides. Video enim merum esse effugium, quo nihil opus est vbi aperta patet via. Illic stolidi confidentia Iudæos deiicit Apostolus, qui sola Legis agnitione se venditabant, quum interim summi essent eius contemptores. Ne ergo nuda Legis peritia tantopere sibi placeret: admonet, si ex Lege queratur iustitia, nõ eius notitiam sed obseruationem quæri. Nos certè istud in dubium non vocamus quin Legis iustitia consistat in operibus: ac ne illud quidem, quin consistat in operum dignitate & meritis iustitia. Sed nondum probatum est operibus nos iustificari, nisi vnum aliquem proferat qui Legem impleuerit. Non aliud autem sensisse Paulum erit satis amplo testimonio orationis contextus. Postquam Gentes ac Iudæos in commune iniustitiæ damnauerat, tum ad distributionem descendit, ac dicit eos qui sine Lege peccauerunt, sine Lege perire: quod ad Gentes refertur. qui verò in Lege peccauerunt, per Legem iudicari: quod Iudæorum est. Porrò quoniam illi suis præuocationibus conuiuentes, sola Lege superbiebant: adiungit quod optimè cõgruebat, non ideo larã esse Legem,

vt audita solummodo eius voce iusti redderētur : sed tum demum si obedirent. ac si diceret, In Lege quaris iustitiam: ne auditum eius prætexas, qui parui est per se ponderis : sed afferas opera quibus declares Legem non tibi frustra positam. His quoniam deficiebantur omnes, sequebatur, Legis gloriatione esse spoliatos. Itaque contrarium potius ex mente Pauli arguendum formandum est, Iustitia Legis in operum perfectione sita est. nemo iactare potest se per opera Legi satisfecisse. nulla ergo est à Lege iustitia.

14. Iam & ex locis illis pugnant quibus suam iustitiam fideles examinandam Dei iudicio audacter offerunt, ac secundum eam de se statui cupiunt. Quales sunt, Iudica me Domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam, quæ sunt in me. Item, Exaudi Deus iustitiam meam. Probasti cor meum & uisitasti nocte, & non est inuenta in me iniquitas. Item, Retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum rependet mihi. Quia custodiui vias Domini, nec impiè defeci à Deo meo. Et ero immaculatus, & obseruabo me ab iniquitate mea. Item, Iudica me Domine, quoniam in innocentia mea ambulauit. Non sedi cum uiris mendacibus, cum iniqua gerentibus non introibo. Ne perdas cum impiis animam meam, cum uiris sanguinum vitam meam. In quorum manibus iniquitates sunt: dextera quorum repleta est muneribus. Ego autem innocenter ambulauit. Dixi supra de fiducia quam sibi sancti simpliciter ab operibus sumere videntur. Quæ autem huc adduximus testimonia nos non valde impediunt si secundum tuam *περίσωσιν*, hoc est complexum, vel (vt vulgò loquuntur) circumstantiam accipiantur. Ea porro duplex est. nam nec de ipsis in vniuersum quæstionem haberi volunt, vt pro totius vitæ tenore vel damnentur vel absoluantur: sed specialem causam in iudicium disceptandam afferunt: nec diuinæ perfectionis respectu, sed ex improborum ac scelestorum comparatione iustitiam sibi arrogant. Primum quum de homine iustificando agitur, non tantum quæritur vt bonam in re aliqua particulari causam habeat: sed perpetuam quandam tota vitæ iustitiæ symmetriam. Atqui sancti, dum ad comprobendam suam innocentiam Dei iudicium implorant, non seipsum omni noxa solutos & omni ex parte inculpatos offerunt: sed quum in sola eius bonitate salutis fiduciam defixerint, confiti tamen esse vindicem pauperum præter ius & æquitatem afflictorum, profectò causam in qua innocentes opprimuntur, illi commendant. Dum verò secum aduersarios ad tribunal Dei sistunt, non iactant innocentiam quæ Dei puritati responsura sit, si seuerè conquiratur: sed quia præ aduersariorum malitia, improbitate, astutia, nequitia, synceritatem, iustitiam, simplicitatem, puritatemque suam Deo compertam gratamque esse norunt: non reformidant, inter se & illos iudicem inuocare. Sic quum David Sauli dicebat, Reddat Dominus unicuique secundum iustitiam & veritatē eius;

Psal. 7. c.

9
Psal. 17.

a. I

Psal. 18.

d. 21

Psal. 26.

a. I

Ibid. c. 9

I. Sa. 26.

d. 23

eius;

eius: non intelligebat vt Dominus vnumquenque per se examina-
 ret ac muneretur pro meritis: sed Dominum attestabatur quanta
 esset sua innocentia prout erat Saulis iniquitas. Ac ne Paulus
 quidem, quum hac gloriatione se iactat quod bonum habeat con-
 scientiæ testimonium, se cum simplicitate & integritate versatum
 esse in Ecclesia Dei, vult eiusmodi gloriatione apud Deum niti:
 sed coactus impiorum calumniis, fidem ac probitatem suã, quam
 diuinæ indulgentiæ acceptam esse sciebat, aduersus quamlibet
 hominum maledicentiam asserit. Videmus enim quid alibi dicat,
 se nihil esse sibi malè conscium, sed non in hoc iustificari. Quia
 scilicet intelligebat, iudicium Dei humanam lippitudinem longè
 transcendere. Vtunque ergo pii contra impiorum hypocrisin suam
 innocentiam Deo teste ac iudice defendant: vbi tamen cum solo
 Deo negotium est, omnes vno ore clamant, Si iniquitatē obserua-
 ueris Domine, Domine quis sustinebit? Item, Ne ingrediaris in iu-
 dicium cum seruis tuis: quia non iustificabitur in conspectu tuo
 omnis viuens. suisque operibus diffusi, libèter canunt, Bonitas tua
 melior quàm vita.

15 Sunt & alii non abfimiles superioribus loci, in quibus subsi-
 stere etiamnum quis possit. Dicit Solomon, eum qui ambulat in
 integritate sua, iustū esse. Item, In semita iustitiæ esse vitam, ac in
 ea ipsa non esse mortem. Qua ratione Ezechiel perhibet vita vi-
 cturum qui iudicium ac iustitiam fecerit. Nihil eorum vel inficia-
 mur vel obscuramus. Sed prodeat vnus ex filiis Adam cum tali in-
 tegritate. Si nemo est, aut pereant à cōspectu Dei oportet, aut ad
 misericordiæ asylum confugiāt. Neque interim negamus quin fi-
 delibus sua integritas, dimidiata licet ac imperfecta, gradus sit ad
 immortalitatem. Sed vnde id, nisi quoniam quos in fœdus gratiæ
 assumpsit Dominus, eorum opera non excutit pro meritis, sed pa-
 terna benignitate osculatur? Quo non tantum intelligimus quod
 tradunt Scholastici, à gratia acceptante habere opera suum valo-
 rem. Illi enim sentiunt, imparia alioqui opera ex Legis pacto sa-
 luti comparandæ, in æqualitatis tamen pretium Dei acceptione
 euehi. Ego autem dico, ea tum aliis transgressionibus, tum suis
 ipsorum maculis inquinata, non aliud valere nisi quod Dominus
 veniam vtrisque indulget. quod est, gratuitā homini iustitiam lar-
 giri. Neque tempestiuè hic obtruduntur illæ Apostoli precatio-
 nes, vbi tantam fidelibus perfectionem optat, vt sint inculpati &
 irreprehensibiles in die Domini. Hæc quidem verba Cælestium
 valde olim exagitabant, ad perfectionem iustitiæ in hac vita asse-
 rendam. Sed quod arbitramur sufficere, breuiter post Augustinum
 respondemus: ad hanc quidem metam aspirare pros omnes debe-
 re vt immaculati aliquando & inculpati appareāt coram Dei facie.
 sed quia optima & præstantissima vitæ præsentis ratio nihil aliud
 est quàm profectus, ad eam metam nos tum demum peruenturos
 vbi hac peccati carne exuti, Domino ad plenum adhaerebimus.

Neque tamen pertinaciter cum eo litigabo qui perfectionis titulum sanctis tribuere volet: modò eam quoque Augustini ipsius verbis definiat. Perfectam, inquit, sanctorum virtutem quum nominamus, ad ipsam perfectionem pertinet etiam imperfectionis tum in veritate tum in humilitate cognitio.

Ex mercede male colligi operum iustitiam. CAP. XVIII.

RANSEAM VS nunc ad eas sententias quæ affirmant Deum unicuique redditurum secundum opera sua. cuiusmodi sunt, Vnusquisque referet quod gessit in corpore, siue bonum siue malum. Gloria & honor operanti bonum, tribulatio & angustia in omnem animam operantis malum. Et, Ibunt qui bona egerint, in resurrectionem vite: qui male fecerint, in resurrectionem iudicii. Venite benedicti Patris mei: esuriui, & dedistis mihi cibum: sitiui, & potum tribuistis, &c. Atque illis quoque eas coniungamus quæ mercedem operum appellant vitam eternam: quo in genere sunt, Retributio manuum hominis restituetur ei. Qui timet mandatum, remunerabitur. Gaudete & exultate: ecce merces vestra copiosa est in celis. Vnusquisque mercedem accipiet secundum laborem. Quod unicuique dicitur redditurus Deus secundum opera, paruo negotio dissoluitur. Ordinem enim consequentiam magis quam causam indicat loquutio. Extra dubium autem est, Dominum his misericordiam suam gradibus salutem nostram consummare dum electos ad se vocat, vocatos iustificat, iustificatos glorificat. Tamen ergo sola misericordia suos in vitam suscipiat: quia tamen in eius possessionem ipsos deducit, per bonorum operum stadium, ut quo destinavit ordine suum in illis opus impleat: nihil mirum si secundum opera sua dicuntur coronari: quibus haud dubie ad recipiendam immortalitatis coronam preparantur. Quin hac ratione apposite dicuntur salutem suam operari, dum bonis operibus incumbendo, vitam æternam meditantur, nempe sicut alibi iubentur operari cibum qui non perit, dum in Christum credendo sibi vitam acquirunt: & tamen mox additur, Quem Filius hominis daturus est vobis. Vnde apparet Operandi verbum nequaquam opponi gratiam, sed referri ad studium: ac proinde non sequitur, vel fideles ipsos esse salutis suæ authores, vel ab ipsorum operibus eam emanare. Quid ergo? simulatque per Evangelii notitiam, & Spiritus sancti illuminationem adsciti sunt in Christi consortium, inchoata est in illis æterna vita. Iam quod in illis bonum opus inchoavit Deus, & perfici oportet usque in diem Domini Iesu. Perficitur porro, quum iustitia & sanctitate Patrem caelestem referentes, se filios eius non degeneres esse probant.

2 Ex mercedis nomine non est cur opera nostra ratiocinemur causam esse salutis. Principio istud sancitum fit in cordibus nostris, regnum caelorum non servorum stipendium, sed filiorum esse hereditatem: quam soli potentur qui à Domino in filios cooptati fuerint: neque aliam ob causam quam ob hanc adoptionem.

Non

Li. ad Rom. 3. ca. 7

Mat. 16.

d. 27

2. Cor. 5.

b. 10

Ro 2. a.

6

Ioh. in. 5.

c. 29

Mat. 25.

c. 34

Pro. 12.

c. 14, &

13. c. 13

Mat. 5.

b. 12

Lu. 6. d.

23

2. Cor. 3.

b. 8

Ro. 2. a.

6

Ibi. 8. f.

30

Phili. 2.

b. 12

Iohan. 6.

c. 27

Phili. 1.

a. 6

Ephes. 1.

d. 18

Non enim erit hæres filius ancillæ, sed filius liberæ. Adeoque in *Gal. 4. d.*
 iis ipsiſ locis quibus gloriam æternam mercedem operibus fore *30*
 pollicetur Spiritus ſanctus, hæreditatem nominatim exprimendo,
 aliunde nobis prouenire demonſtrat. Sic Chriſtus opera recenſet, *Matt. 25.*
 quæ cæli remuneratione compenſat dum in eius poſſeſſionem ele- *e. 34*
 ctos vocat: ſed ſimul adiungit, hæreditatis iure poſſidendum. Sic *Col. 3. d.*
 Paulus iubet, ſeruos fideliter agentes quod officii ſui eſt, ſpe- *24*
 rare retributionem à Domino: ſed addit hæreditatis. Videmus vt
 quaſi præſcriptis verbis diligenter caueant ne acceptam feramus
 operibus æternam beatitudinẽ, ſed Dei adoptioni. Cur ergo ſimul
 operum mentionem faciunt? Vno Scripturæ exemplo iſta quæſtio
 eluceſcet. Ante natiuitatẽ Iſaac promiſſum erat Abrahamæ ſemen in
 quo benedicẽdæ erant omnes terræ nationes: ſeminis propagatio *Gen. I. 5.*
 quæ æquatura eſſet ſtellas cæli, & arenas maris, aliãque ſimilia. *a. 5. &*
 Multis poſt annis, vt erat oraculo iuſſus, Abraham ad filiũ immo- *17. a. I*
 landum ſe accingit. Iſta obedientia defunctus, recipit promiſſio- *Gene. 22.*
 nẽ. Per memetipſum iurauit, dicit Dominus, quia feciſti hanc rem, *a. 3*
 & non peperciti proprio filio vnigenito: benedicam tibi, & multi- *Ibid. c. 17*
 plicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli & arenas maris: poſſidebit ſe-
 men tuum portas inimicorum ſuorum, & benedicentur in ſemine
 tuo omnes gentes terræ quia obedifti voci meæ. Quid audimus?
 an obedientia ſua promeritus eſt benedictionem Abraham, cuſus
 promiſſionem receperat antequam ederetur præceptum? Hic pro-
 ſectò citra ambages tenemus, iis bonis munerari Dominum fide-
 lium, opera quæ illis iam ante cogitata opera dederat: nihil dum
 cauſæ habens cur ipſis benefaceret niſi ſuam miſericordiam.

3 Neque tamen fruſtratur aut ludit nos Dominus quum ait ſe
 operibus repẽdere quod gratis ante opera donauerat. Quia enim
 bonis operibus vult nos exerceri ad meditandam eorum quæ pro-
 miſit exhibitionẽ vel fruitionem, vt ita loquar, ac per ea decurre-
 re, vt contendamus ad beatam ſpem nobis propoſitam in cælis,
 rite & illis aſſignatur promiſſionum fructus, ad cuius maturitatem
 nos perducunt. Eleganter expreſſit vtrunque Apoſtolus, quum diceret
 officiiſ charitatis ſtudere Coloffenſes, propter ſpem in cælis *Coloff. 3.*
 ſibi repoſitam, de qua antè audierant per ſermonem veracis Euangeli- *a. 4*
 gelii. Nam quum ait eos ex Euangelio cognouiſſe ſpem ſibi in cæ-
 lis repoſitam, declarat ſolo Chriſto, nullis autem ſuffultam operi-
 bus. cui concinit illud Petri, Cuſtodiri pios Dei virtute per fidem, *I. Petr. I.*
 in ſalutem quæ parata eſt manifeſtari ſuo tempore. Dum ipſos ait *a. 5*
 eius cauſa laborare, ſignificat currendum eſſe fidelibus toto vitæ
 ſpatio vt apprehendant. Ne verò putaremus ad meriti modum re-
 digi quam nobis Dominus mercedem pollicetur, parabolam pro-
 poſuit, in qua ſe fecit patrẽ familiãſ, qui quoscuque habet obuios, *Matt. 20.*
 mittit in vineæ ſuæ culturam: alios quidem hora diei prima, alios *a. I*
 ſecunda, alios tertiã, quosdam etiam vndecima: veſperi rependit
 omnibus equale pretium. Cuius interpretationem breuiter & verè

complexus est quicumque sit ille tandem vetustus scriptor, cuius liber de vocatione Gétium sub Ambrosii nomine fertur. Eius verbis potius quam meis vtar. Huius, inquit, comparationis regula Dominus multimodæ vocationis varietatem ad vnam gratiam pertinentem adstruxit: vbi sine dubio qui hora vndecima intronissi in vineam rotius diei operariis exæquantur, eorum præferunt sortem quos ad commendandam gratiæ excellentiam, in defectu diei, & conclusione vitæ, diuina indulgentia muneravit: non labori pretium soluens, sed diuitias bonitatis suæ in eos, quos sine operibus elegit, effundens: vt etiam qui in multo labore sudarunt, nec amplius quam nouissimi acceperunt, intelligât donum se gratiæ, non operum accepisse mercedem. Postremò hoc quoque notatu dignum est, in his locis, vbi vita æterna merces operum vocatur, non simpliciter pro illa communicatione accipi quam habemus cum Deo ad beatam immortalitatem, quum nos paterna beneuolentia in Christo amplectitur: sed pro beatitudinis possessione vel fruitione, vt vocant, sicut etiam sonant ipsa Christi verba, In futuro vitam æternam. Et alibi, Venite, possidete regnum, &c. Hac ratione & Paulus vocat adoptionem, reuelationem adoptionis quæ in resurrectione fiet: ac postea interpretatur, redemptionem corporis nostri. Alioqui autem quemadmodum alienatio à Deo, æterna mors est, sic quum homo in gratiam à Deo recipitur vt communicatione eius fruatur, vnũque cum eo fiat, transfertur à morte ad vitam. id quod fit solius adoptionis beneficio. Et si more suo pertinaciter vtgeant operum mercedem, regerere illud Petri

Marc. 10

d. 30

Matt. 25.

d. 34

Rom. 8.

d. 18

1. Petri 1.

b. 9

4 Itaque ne cogitemus Spiritum sanctum huiusmodi promissione commẽdare operum nostrorum dignitatem, ac si talem mercedem mereantur. Nilul enim nobis Scriptura reliquum facit quo in conspectu Dei exaltemur. Quin potius rota in hoc est vt arrogantiam nostram retundat, nos humiliet, deiciat, & prorsus conterat. Verum nostrę imbecillitati sic occurritur: quę statim alioqui collaberetur ac concideret, nisi hac se expectatione sustineret ac solatio leniret sua tædia. Primũ quàm durum sit, non modò sua omnia, sed se quoque ipsum relinquere & abnegare, reputent pro se quisque singuli. Et tamen hoc tyrociniõ discipulos suos, hoc est pios omnes, Christus iniciat. Deinde sic per omnem vitam sub crucis disciplina erudit, ne cor adiciant ad bonorum præsentium vel cupiditatem vel fiduciam. Breuiter sic ferè tractat, vt quocumque flectant oculos quàm longè hic mũdus patet, non nisi desperationem sibi vbique obuerfantem habeãt. vt Paulus dicat, miserabiliores esse nos omnibus hominibus, si in hoc mundo duntaxat speremus. In his tantis angustiiis ne deficiant, adest illis Dominus, qui monet vt altius caput exerant, & longius oculos coniciant, beatitudinem, quam in mundo non vident, apud se reperturos. hanc beatitudinem, præmium, mercedem, retributionem vocat: non

1. Cor. 15

c. 19

operum

operum æstimans meritum, sed compensationem esse significans eorum pressuris, passionibus, contumeliis, &c. Quamobrem nihil obest quominus vitam æternam remunerationem, Scripturæ exemplo, vocemus: quod in ea Dominus suos ex laboribus in quietem, ex afflictione in prosperum & optabilem statum, ex mœstitia in gaudium, ex paupertate in affluentiam, ex ignominiam in gloriam recipiat. omnia denique quæ perpeffi sunt mala, bonis maioribus permuet. Sic & nihil erit incõmodi si vitæ sanctitatem, existimemus esse viam: non quidem quæ aditum aperiat in gloriam cælestis regni, sed qua electi à Deo suo in eius manifestationem ducantur, quando hæc bona eius voluntas est, glorificare quos sanctificauit. *Rom. 8. f. 30*

Tantum ne correlationem meriti ac mercedis imaginemur, in qua im-
portunè hærent Sophistæ, quia istum quem exponimus finem non considerant. Quam autem præposterum est, ubi in vnum finem vocat nos Dominus, aliorum respicere? Nihil clarius est quàm ad subleuandam aliquo solatio carnis nostræ debilitatem, nõ autem ad inflandos gloria animos, mercedem bonis operibus promitti. Qui ergo meritum operum inde colligit, vel appendit in trutina opus cum mercede, à recto Dei scopo longissimè aberrat.

5 Proinde quum Scriptura dicit, Deum iustum iudicem reddi- *2. Tim. 4. b. 8*
turum olim suis iustitiæ coronam, non tantum cum Augustino ex- *Augu. ad Valè. De gra. & li bero arb.*
cipio, Cui redderet iustus iudex coronam, si non donasset gratiam misericors Pater? & quomodo esset iustitia nisi præcessisset gratia quæ iustificat impium? quomodo ista debita redderentur nisi prius illa indebita darentur? sed aliud etiam addo, Quomodo iustitiam imputaret nostris operibus, nisi quod iniustitiæ in illis est, absconderet sua indulgètia? Quomodo cèseret digna mercede, nisi quod in illis pœna dignum est, immensa benignitate aboleret? Solet enim ille vir gratiam nominare vitam æternam, quia gratuitis Dei donis reddatur dum operibus rependitur. At Scriptura nos vltra humiliat & simul erigit. Nam præterquam quod in operibus gloriari vetat, quia sunt gratuita Dei dona, simul facibus quibusdam semper inquinata esse docet: vt Deo satisfacere non possint, si ad iudicii eius regulam examinètur: sed, ne concidat nobis alacritas, mera venia placere. Etsi autem paulò aliter Augustinus quàm nos loquitur: in re tamen non ita dissentire constabit ex eius verbis, libro ad Bonifacium tertio. Vbi quum inter se duos contulisset homines, alterum vitæ vsque ad miraculum sanctæ & absolutæ: alterum probum quidem & integris moribus, non tamen adeò perfectum quin desiderari in eo multum queat: tandem infert, Nempe iste qui moribus illo videtur inferior, propter rectam in Deum fidem ex qua viuit & secundum quam in omnibus delictis suis se accusat, in omnibus bonis operibus Deum laudat, sibi tribuès ignominiam, illi gloriam: atque ab ipso sumens & indulgentiam peccatorum & dilectionem rectè factorum, de hac vita liberandus, in consortiū Christi migrat. Quare, nisi propter fidem? quæ licet sine operibus neminem

Cap. 5

saluat (ipsa enim est non reproba fides, quæ per dilectionem operatur) tamen per ipsam etiam peccata solvuntur, quia iustus ex fide vivit. sine ipsa verò quæ videntur bona opera, in peccata vertuntur. Hic certè nō obscure fatetur quòd rãtopere contēdimus, inde pendere bonorum operū iustitiã quòd per veniam Deo approbantur.

Lu. 16. c. 6 Superioribus locis proximum sensum habent isti: Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis: vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Diuitibus huius seculi præcipe non superbe sapere, neque sperare in incertis diuitiis, sed in Deo vivo: bene agere, diuites fieri in bonis operibus, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant vitam æternam. Opibus enim comparantur bona opera, quibus in beatitudine vitæ æternæ fruamur. Respondeo, nos ad veram eorum intelligentiam nunquam accessuros nisi oculos in scopum conuertamus quòd sua

Mat. 6. c. 21 verba Spiritus dirigit. Si verum est quòd ait Christus, Ibi animum nostrum residere vbi est thesaurus noster: quemadmodum filii seculi intenti esse solent ad ea comparanda quæ ad præsentis vitæ delicias faciunt: ita fidelibus videndum est, postquam hanc vitam instar somnii mox euanituram didicerunt, vt ea quibus verè frui volunt, eò transmittant vbi solidã vitam sunt habituri. Quod ergo faciunt qui demigrare instituunt in locum aliquem, vbi perpetuam vitæ sedem elegerunt, nobis imitandum est. præmittunt illi suas facultates, neque illis ad tempus egrè carēt: quia se beatiores eò putant quò plus habent bonorum vbi diu sunt futuri. Nobis si cælum patriam esse credimus, illuc potiùs transmittere opes nostras conuenit, quàm hïc retinere vbi subita migratione peritura nobis sint.

Quomodo autem transmittemus? nempe si pauperum necessitatibus communicamus: quibus quicquid erogatur, sibi datum Dominus imputat. Vnde egregia illa promissio, Qui largitur pauperi, Domino scæneratur. Item, Qui benignè seminat, benignè metet. Deponuntur enim in manum Domini quæ fratribus ex charitatis officio impenduntur. Ille, vt est bonæ fidei depositarius, olim restituet cum copioso scænore. Ergone tanti sunt apud Deum nostra officia vt sint in eius manu quasi recõditæ nobis opes? Et quis horreat ita loqui, quum toties ac tam apertè id testetur Scriptura? Cæterùm si quis à mera Dei benignitate transilire velit ad operum dignitatem, his testimoniis ad errorem astruendum nihil iuuabitur. Nihil enim ritè inde colligas nisi meram diuinæ erga nos indulgentiæ propensionem: quandoquidem quò nos ad benefaciendum animet, quamlibet vel solo eius intuitu indigna sint quæ illi exhibemus obsequia, nullum tamen perditum finit.

7 Sed magis vrgent Apostoli verba: qui dum Theſſalonicenses in tribulationibus consolatur, eas immitti illis docet vt digni habeantur regno Dei pro quo patiuntur. Siquidem, inquit, iustum est apud Deum, reddere iis qui vos affligunt, afflictionem: vobis autem relaxationē nobiscum, quum reuelabitur Dominus Iesus è

calo

cælo. Author verò epistolæ ad Hebræos, Non est, inquit, iniustus Deus vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, quòd ministratis sanctis. Ad priorem locum respondeo, Nullam illic meriti dignitatem significari: sed quia Deus pater vult nos, quos elegit filios, Christo primogenito conformari: sicut oportuit illum primò pati, & tum demum intrare in gloriam sibi destinatam: ita & nos per multas tribulationes oportet ingredi in regnum cælorum. Tribulationes ergo dum patimur pro Christi nomine, quædam veluti notæ imprimuntur nobis quibus oues gregis sui Deus signare solet. Hac ergo ratione digni habemur regno Dei, quia stigmata Domini nostri & magistri portamus in corpore, quæ sunt filiorum Dei signa. Huc & illæ sententiæ pertinent, Nos circumferre mortificationem Iesu Christi in corpore nostro: vt vita ipsius manifestetur in nobis. Nos passionibus eius conformari, vt perueniamus ad similitudinem resurrectionis ex mortuis. Quæ subiicitur ratio, non ad probandam vllam dignitatem, sed spem regni Dei confirmandam pertinet: acsi diceret, Vt iusto Dei iudicio conuenit, vindictam ab inimicis vestris expetere earum quas vobis intulerint vexationum: ita vobis relaxationem & quietem à vexationibus impertiri. Alter locus, qui sic iustitiam Dei decere tradit suorum obsequia obliuioni nō mandare, vt propè iniustum fore innuat si obliuiscatur, hanc rationem habet: Deus, quòd segnitiam nostram acueret, fiduciam nobis fecit, non irritum fore quem in gloriam nominis sui susceperimus laborem. Semper meminerimus, hanc promissionem, vt ceteras omnes, nihil fructus nobis allaturam nisi præcederet gratuitum misericordiæ sœdus, cui tota salutis nostræ certitudo incumberet. Eo autem freti, confidere securè debemus, obsequiis etiam nostris quâlibet indignis non defuturum à Dei liberalitate præmium. In ea expectatione vt nos confirmet Apostolus, Deum asserit non esse iniustum, quin constaturus sit fidei semel datæ. Iustitia igitur ista magis ad diuinæ promissionis veritatem, quàm ad reddendam debiti æquitatem refertur. In quem sensum insigne est dictum Augustini: quod vt vir sanctus repetere sapius pro memorabili non dubitauit, ita non indignum iudico quod assiduè memoria repetamus. Fidelis, inquit, Dominus, qui se nobis fecit debitorem: non aliquid à nobis accipiendo, sed omnia promittendo.

8 Adducuntur & illæ Pauli sententiæ, Si habeâ omnem fidem, ita vt montes loco dimoueam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Item, Nunc manent spes, fides, charitas: sed maxima in his charitas. Item, Super omnia habete charitatem, quæ est vinculum perfectionis. Ex primis duobus contendunt nostri Pharisei charitate nos iustificari potius quàm fide: virtute nimirum, vt ipsi aiunt, potiore. At nullo negotio diluitur hæc arguratio. Exposuimus enim alibi, ad veram fidem nihil pertinere quæ primo loco dicuntur. Alterum nos quoque de vera fide interpretamur, qua

Hebr. 6.

b.10

Rom. 8.

f.29

Luc. 24.

d.26

Act. 14.

d.22

Galat. 6.

d.17

2. Cor. 4.

c.10

Rom. 8.

f.29

In Psal.

32.109,

et alibi

sepe.

1. Cor. 13.

c.2, & d.

13

Coloss. 3.

c.14

maiolem esse charitatem dicit : non tanquam sit magis meritoria, sed quia magis fructuosa est, quia latius patet, quia pluribus seruit, quia semper viget: quum fidei vsus ad tempus consistat. Si excellentiam spectamus, meritò Dei dilectio primas teneat: de qua hîc sermo Paulo non est. Siquidem vnum istud vrget, vt mutua charitate nos in Domino vicissim ædificemus. Sed fingamus, modis omnibus charitatem fidei præcellere: quis tamen sano iudicio, imò quis omnino sano cerebro, ex eo ratiocinetur magis iustificare? Vis iustificandi quæ penes fidem est, non in dignitate operis locatur. Sola Dei misericordia & merito Christi constat nostra iustificatio, quam dum fides apprehendit, iustificare dicitur. Nunc si aduersarios interrogas quo sensu iustificationem charitati assignet: respondebunt. Quia officium est Deo gratum, eius merito, ex diuinæ bonitatis acceptatione iustitiam nobis imputari. Hinc vides quàm bellè procedat argumentum. Fidem iustificare dicimus, nò quia iustitiam nobis sua dignitate mereatur: sed quia instrumentũ sit quo Christi iustitiã gratis obtinemus. Isti, prætermittã Dei misericordia, Christòque præterito (vbi summa iustitiæ est) charitatis beneficio nos iustificari pugnant, quia supra fidem excellat. Perinde ac si quis apriorem esse Regem disputet conficiendo calceo quàm sutorem, quia sit infinito præstãtor. Hic vnus syllogismus amplo documento est scholas omnes Sorbonicas ne summis quidem labris degustare quid sit fidei iustificatio. Siquis autem rixator adhuc interpellet cur fidei nomẽ tantulo interuallo apud Paulum variè accipiamus, huius interpretationis non leuis ratio mihi constat. Quum enim dona illa quæ enumerat Paulus, fidei & spei quodammodo subsint, quia ad cognitionem Dei spectãt, ea omnia *κατὰ ἀνακεφαλαίωσιν* sub nomine fidei & spei complectitur. acsi diceret, Et Prophetia, & linguæ, & interpretandi gracia & scientia hunc habent scopum, vt nos ad cognitionem Dei deducant. Deum autem non nisi per spem & fidem in hac vita agnoscimus. Quum ergo fidem & spem nomino, hæc omnia simul comprehendo. Manent itaque hæc tria, Spes, Fides, Charitas: hoc est, quantacunque sit donorum varietas, huc omnia referuntur. Inter hæc præcipua est charitas, &c. Ex tertio loco inferunt, Si perfectionis vinculum est charitas: ergo & iustitiæ, quæ nihil aliud est quàm perfectio. Primò, vt omittamus perfectionem illic à Paulo vocari dum probè constitutæ Ecclesiæ membra inter se bene cohærent, ac fateamur charitate nos coram Deo perfici: quid tamen noui afferunt? Ego enim semper contrà excipiam, ad perfectionem istam nunquam nos peruenire nisi charitatis numeros impleamus. indèque inferam, quum omnes à charitatis complemento sint remotissimi, spem omnem illis perfectionis abscissam esse.

9 Nolo singula persequi quæ hodie stulti Sorbonistæ arrepta ex Scripturis temerè (vt quodque primùm obuium se tulit) testimonia aduersùm nos iaculantur. Sunt enim quædam ita ridicula vt

nec commemorare ipse possim, nisi velim haberi meritò ineptus. Itaque finem faciam, vbi Christi sententiam explicuero, qua mirū in modum sibi placent. Respondet enim Legisconsulto roganti quid esset ad salutem necessarium, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Quid vltra, inquirunt, volumus, quum ab ipso gratiæ auctore per mandatorum obseruationem acquirere iubeamur regnum Dei? Quasi verò non constet, Christum iis responsa sua attemperasse quibuscum negotium esse sibi videbat. Hic à Legis doctore interrogatur de ratione obtinendæ beatitudinis: neque id simpliciter, sed quid faciēdo ad ipsam perueniant homines. Et loquentis persona & ipsa interrogatio Dominum inducebat vt sic responderet. Ille persuasione legalis iustitiæ imbutus, in operum fiducia cæcutiebat. Deinde non aliud quærebat nisi quæ essent opera iustitiæ, quibus salus comparetur. Ergo meritò remittitur ad Legem, in qua est absolutum iustitiæ speculum. Nos quoque clara voce prædicamus seruanda esse mandata, si in operibus vita quæritur. Atque hæc doctrina cognitu necessaria est Christianis. quomodo enim ad Christum confugerent, nisi se agnoscerent à via vitæ in mortis præcipitium excidisse? Quomodo autem intelligerent quàm procul aberrarint à via vitæ, nisi prius qualis sit illa intelligant? Tum igitur demum recuperandæ salutis asyllum in Christo esse admonentur, dum cernunt quantum sit vitæ suæ cum diuina iustitia, quæ Legis obseruatione continetur, dissidium. Summa hæc est, si in operibus salus quæritur, seruanda esse mandata quibus institumur ad perfectam iustitiam. Sed non est hic hærendum nisi velimus in medio cursu deficere. nemo enim nostrum seruandis mandatis par est. Quoniam ergo Legis iustitia excludimur, ad aliud subsidium nos conferamus necesse est: nempe ad fidem Christi. Quamobrem vt hic Dominus quem vana operum confidentia turgere nouerat Legis doctorem, ad Legem reuocat, vnde discat se esse peccatorem, tremendo aternæ mortis iudicio obnoxium: sic alios qui eiusmodi sui notitia iam humiliati sunt, alibi, omiſsa Legis mentione, gratiæ promissione solatur, Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: & inuenietis requiem animabus vestris.

Matth. 19.
c. 17

Matth. II.
d. 29

10 Tandem, postquam Scripturam inuertēdo defatigati sunt, ad argutias & sophismata delabuntur. Cauillantur in eo, quòd fides alicubi opus vocatur: atque inde colligunt nos perperam fidem operibus opponere. Quasi verò fides, quatenus obedientia est diuinæ voluntatis, suo merito iustitiā nobis conciliet: ac non potius, quòd Dei misericordiam amplectendo, Christi iustitiam, ab ea nobis oblatam in Euangelii prædicatione, cordibus nostris obſignat. Talibus ineptis diluendis si non immoror, veniam dabunt lectores. ipse enim, sine alieno impetu, suapte debilitate satis franguntur. Obiectionem tamen vnā, quæ speciem habet aliquā rationis, obiter discutere libet, ne quibus non adedò exercitatis

Ioh. an. 6.
c. 29

negotium faciat. Quum eandem esse contrariorum regulam dicitur sensus communis, ac peccata singula iniustitiæ nobis vertantur, consentaneum esse aiunt, singulis quoque bonis operibus iustitiæ laudem tribui. Qui respondent, ab vna infidelitate propriè prodire hominum damnationem, non à particularibus peccatis, mihi non satisfaciunt. Equidem illis assentior, fontem ac radicem omnium malorum, incredulitatem esse. Est enim prima à Deo defectio, quam sequuntur deinde particulares contra Legem transgressiones. Sed quòd videntur eandem statuere bonorum & malorum operum rationem in æstimanda iustitia vel iniustitia, in eo cogor ab ipsis dissentire. Iustitia enim operum est perfecta Legis obedientia. Itaque iustus operibus esse non potes nisi hanc velut rectam lineam perpetuo vitæ tenore sequeris. Ab ea vbi primùm deflexisti, in iniustitiam prolapsus es. Hinc apparet, iustitiam non ex vno aut paucis operibus contingere, sed ex inflexibili indefessaque obseruatione diuinæ voluntatis. At iudicandæ iniustitiæ multò diuersissima est ratio. Qui enim scortatus est, aut furatus, vno delicto mortis est reus: quia in Dei maiestatem offendit. Impingunt ideo nostri isti argutiores, quòd ad illud Iacobi non aduertunt animum, Qui peccauerit in vno, factum omnium reum iam esse: quia qui vetuit occidere, vetuit & furari, &c. Proinde absurdum videri non debet, quum dicimus, mortem iustū esse vniuscuiusque peccati stipendium: quia iusta Dei indignatione ac ultione digna sunt singula. Sed insulsus eris ratiocinator si ex aduerso inferas, vno opere bono conciliari posse hominem Deo, qui multis peccatis eius iram promeretur.

Jacob. 2.
b. 10

De libertate Christiana.

C A P. X I X.

TR A C T A N D V M nūc de Christiana libertate: cuius explicatio prætermitti minimè ab eo debet cui summam Euangelicæ doctrinæ compedio complecti propositum sit. Est enim res apprimè necessaria, ac citra cuius cognitionem nihil ferè sine dubitatione aggredi conscientia audent: in multis hæsitant & resiliunt, semper variant & trepidant. præsertim verò appendix est iustificationis, & ad vim eius intelligendam non parum valet. Imò qui Deum seriò timent, hinc fructum incomparabilem percipient eius doctrinæ quam impii & Lucianici homines lepidè suis dieteriis exagitant: quia in spiritali ebrietate, qua correpti sunt, quæuis proceruia illis est licita. Quare nunc opportunè in medium prodibit: deinde planiorem eius disputationem (nam leuiter aliquoties supra à nobis attracta est) in hunc locum reiicere vtile fuit: quia simulatque iniecta est aliqua mentio Christianæ libertatis, ibi aut feruent libidines, aut insani motus surgunt, nisi maturè obuiam eatur lasciuis ingentis istis, quæ alioqui optima quæque pessimè corrumpunt. Partim enim huius libertatis prætextu omnem Dei obedientiam excutiunt, & in effrænatam licentiam

tiam se proripiunt: partim indignantur, putantes omnem moderationem, ordinem, rerumque delectum tolli. Quid hinc agamus, talibus angustiis circumsepti? An Christiana libertate valere iussa, huiusmodi periculis opportunitatem præcidamus? Atqui, ut dictum est, nisi ea tenetur, nec Christus, nec Euangelii veritas, neque interior pax animæ rectè cognoscitur. Danda potius opera ne ad eò necessaria doctrinæ pars supprimatur, & occurratur tamè interim absurdis illis obiectionibus quæ inde enasci solent.

2 Christiana libertas in tribus (vt ego quidem sentio) parribus sita est. Prima, vt fidelium cōscientiæ, dum fiducia suæ coram Deo iustificationis quærenda est, sese supra Legem erigant atque efferrant, totamque Legis iustitiam obliuiscantur. Nam quum Lex (vt alibi iam demonstratum est) neminem iustum relinquat: aut ab omni spe iustificationis excludimur, aut ab illa nos solui oportet: ac sic quidem, vt nulla prorsus operum ratio habeatur. Nam qui vel tantillum operum se afferre debere ad obtinendam iustitiam cogitat, non potest modum aut finem præfigere: sed debitorem vniuersæ Legis se constituit. Sublata igitur Legis mentione, & omni operum cogitatione seposita, vnam Dei misericordiam amplecti conuenit quum de iustificatione agitur: & auerso à nobis aspectu, vnum Christum intueri. Non enim illic queritur quomodo iusti simus: sed quomodo, iniusti licet ac indigni, pro iustis habeamur. Cuius rei si certitudinem aliquam assequi volunt conscientiæ, nullum Legi dare locum debent. Neque hinc rectè quis colligat, Legem fidelibus superuacaneam esse, quos non ideo docere & exhortari & stimulare ad bonum desinit, tametsi apud Dei tribunal in eorum conscientis locum non habet. Hæc enim duo vt multò diuersissima sunt, ita probè diligentèrque sunt à nobis distinguenda. Tota Christianorum vita, quædam pietatis meditatio esse debet: quoniam in sanctificationem vocati sunt. In hoc situm est Legis officium, vt eos officii sui admonendo, ad sanctitatis & innocentis studium exciter. At vbi conscientiæ sollicitantur quomodo Deum habeant propitium, quid responsuræ sint, & qua fiducia constaturæ si ad eius iudicium postulentur: ibi non subduendum est quid Lex requirat, sed vnus Christus pro iustitia proponendus, qui omnem Legis perfectionem superat.

3 In hoc cardine totum ferè argumentum Epistolæ ad Galatas vertitur. Nam insulos esse interpretes qui docent Paulum in ea pro ceremoniarum tantum libertate pugnare, ex locis argumentorum probari potest. Quales isti sunt, Quod Christus factus sit pro nobis execratio, vt nos ab execratione Legis redimeret. Item, In libertate qua Christus nos liberauit, state, & ne rursus iugo seruitutis implicemini. Ecce, ego Paulus dico, si circūcidamini, Christus vobis nihil proderit. Et qui circūciditur, debitor est vniuersæ Legis. Christus vobis otiosus factus quicumque per Legem iustificamini: à gratia excidistis. Quibus certè aliquid sublimius conti-

Ephes. 1.
a. 4
1. The. 4.
b. 5

Galat. 3.
b. 13, 14
5. 1. 1.

netur quàm ceremoniarum libertas. Equidem fateor Paulum illuc de ceremoniis tractare: quia illi cum pseudoapostolis pugna est, qui veteres Legis umbras, Christi aduentu abolitas, reducere in Christianam Ecclesiam moliebantur. Verùm ad hanc quæstionem expediendâ disputandi erant altiores loci, in quibus tota controuersia posita erat. Primum, quia umbris illis Iudaicis obscurabatur Euangelii claritas, ostendit in Christo nos solidam eorum omnium exhibitionem habere quæ Mosaicis ceremoniis adumbrabantur. Deinde, quia illi impositores pessima opinione imbuebant plebem, quod hæc scilicet obedientia valeret ad promerendam Dei gratiam: hæc plurimum insitit, ne vllis Legis operibus, nedum minutis illis elementis, iustitiam se consequi posse coram Deo existiment fideles. Et simul docet damnatione Legis, quæ vniuersis hominibus aliis impendet, esse per crucem Christi liberos: vt plena securitate in vno Christo acquiescant. Qui locus huc propriè pertinet. Postremò conscientias fidelium suam asserit libertatem, nequa religione in rebus non necessariis obstringantur.

Galat. 4.
d. 30

4. Altera, quæ ex superiore illa pendet, vt conscientie non quasi Legis necessitate coactæ, Legi obsequantur: sed Legis ipsius iugo liberæ, voluntati Dei vltro obediant. Quoniam enim in perpetuis terroribus versantur quâdiu sub Legis dominio sunt, alacri promptitudine in obedientiam Dei nunquam compositæ erunt nisi huiusmodi prius libertate donatæ. Exemplo & breuiter & magis perspicue assequemur, quò hæc pertineant. Legis præceptum est vt diligamus Deum nostrum ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Id vt fiat, anima prius omni alio sensu & cogitatione est euacuanda, cor omnibus desideriis expurgandum, vires in hoc vnum colligendæ & contrahendæ. Qui præ aliis multum progressi sunt in via Domini, longissimè absunt ab hac meta. Nam etiam Deum ex animo diligunt, & sincero cordis affectu: multam tamen adhuc cordis & animæ partem occupatam habent carnis cupiditatibus, quibus retrahuntur & sistuntur quominus citato ad Deum cursu pergant. Multo quidem conatu contendunt: sed caro partim eorum vires debilitat, partim ad sese applicat. Quid hæc faciant, dum sentiunt nihil se minus quàm Legem præstare? Volunt, aspirant, conantur: sed nihil ea qua decet perfectione. Si Legem inuentur, quicquid tentant aut meditantur operis, maledictum esse vident. Nec est quòd se quisque fallat, colligens opus eo ipso non omnino malum esse quia imperfectum, & ideo quod in eo boni est Deo nihilominus acceptum esse. Nam Lex perfectam dilectionem exigens, omnem imperfectionem damnat, nisi rigore mitigato. Opus igitur suum consideret, quod pro parte bonum videri volebat: & eo ipso transgressionem Legis esse inueniet quia imperfectum est.

Deut. 6.
a. 5

5 En quomodo omnia nostra opera Legis maledictioni subiacent si ad Legis modum exigantur. Quomodo autem tum se alacriter

riter accingerent ad opus infœlices animæ, pro quo nonnisi maledictionem se referre posse considerent? Rursum si ab hac seuera Legis exactione, vel potius toto Legis rigore liberatæ, paterna lenitate se à Deo appellari audiant, hilares & magna alacritate vocanti respondebunt, & ducentem sequentur. In summa, qui Legis iugo astringuntur, seruis sunt similes quibus certæ in singulos dies operæ à dominis indicuntur. Hi enim nihil effectum putant, nec in conspectum dominorum venire audent, nisi exactus operarum modus constiterit. Filii verò, qui liberalius, & magis ingenuè à patribus tractantur, eis non dubitant inchoata & dimidiata opera, aliquid etiam vitii habentia offerre, consili suam obedientiam & animi promptitudinem illis acceptam fore, etiam si minus exactè fecerint quod volebant. Tales nos esse oportet qui certò confidamus, obsequia nostra indulgentissimo Patri probatum iri, quantum lacunæ sint, & quantumvis rudia ac imperfecta. Qualiter etiam *Malac.* per Prophetam nobis confirmat, Parcæ eis, inquit, sicut solet *3. d. 17* pater filio parcere seruienti sibi. vbi Parcere pro indulgere vel humaniter ad vitia conuiuere positum constat, quum simul obsequii meminerit. Neque hæc fiducia parum nobis necessaria est, sine qua frustra omnia conabimur. siquidem nullo nostro opere se coli reputat Deus, nisi quod in eius cultum verè à nobis fiat. Id autem quî possit inter illos terrores, vbi dubitatur offendaturne Deus, an colatur nostro opere?

6 Atque ea causa est cur author Epistolæ ad Hebræos quicquid *Heb. tr.* in sanctis Patribus bonorum operum fuisse legitur, ad fidem refe- *4. 2* rat, & ea duntaxat ex fide æstimet. De hac libertate illustris est locus in Epistola ad Romanos, vbi Paulus ratiocinatur, peccatum *Rom. 6.* non debere nobis dominari quia non sumus sub Lege, sed sub gratia. *e. 12.* Quum enim fideles hortatus esset ne peccatum in eorum mortali corpore regnaret, neve exhiberent membra sua arma iniquitatis peccato, sed Deo se deuouerent tanquam ex mortuis viuentes, & membra sua arma iustitiæ Deo: illi verò contrà obiicere possent, se adhuc carnem secum ferre, plenam concupiscentiis, & peccatum in se habitare: subiicit eam consolationem à Legis libertate. ac si diceret, Tamet si nondum extinctum peccatum, necdum iustitiam in se viuere planè sentiant, non tamè esse cur formident, & animo deiciantur quasi Deum semper offensum habeant: ob peccati reliquias: quando per gratiam à Lege sint manumissi, ne eius regula sua opera examinètur. Qui verò peccandum inferunt, quia non sumus sub Lege, hanc libertatem nihil ad se pertinere intelligant: cuius finis est, nos ad bonum animare.

7 Tertia, vt nulla rerum externarum, quæ per se sunt *à se dispo-* pot, religione coram Deo teneamur: quin eas nunc vsurpare, nunc omittere indifferenter liceat. Atque huius etiam libertatis cognitio perquam nobis necessaria est, quæ si aberit, nulla conscientis nostris futura est quies, nullus superstitionum finis. Videmur

hodie plerisque inepti qui disceptationem mouemus de liberō esu carniū , de libero feriarum vestiūque vsu , & similibus , vt illis quidem videtur , friuolis nugis : sed plus istis inest momentī quā vulgò creditur. Nam vbi semel se in laqueum coniecerunt conscientīæ , longum & inextricabilem labyrinthum ingrediuntur , vnde non facilis postea exitus patet. Si quis dubitare inceperit an sibi in linteis , indussis , sudariis , mantilibus , lino vti liceat : nec de canabe postea securus erit , tandem & de stupis incidet dubitatio. secum enim volutabit annō sine mantilibus cœnare possit , annon sudariis carere. Sicui paulò delicatior cibus illicitus visus fuerit , demum nec cibarium panem , ac vulgaria edulia tranquillus coram Deo comedet : dum in mentem venit , se vilioribus adhuc cibis posse corpus sustentare. Si in suauiori vino hæsitauerit , deinde nec vappam , cum bona conscientīæ pace bibit . postremò nec dulciorem mundiorēque aliis aquam attingere audebit. Denique eò demum veniet vt super transversam (quod dicitur) festucam incedere nefas ducat. Non enim hîc leue certamen inchoatur : sed hoc controuertitur an his aut illis nos vt Deus velit : cuius voluntas consiliis nostris ac factis omnibus præire debet. Hinc alios desperatione in confusam voraginem abripi necesse est : alios contempto Deo & abiecto eius timore , viam sibi ruina facere quam expeditam non habeant. Quicumque enim tali dubitatione impliciti sunt , quoquò se vertant , præsentem vbique conscientīæ offensionem vident.

Rom. 14. 8 Scio , inquit Paulus , quia nihil commune est (per commune , profanum accipiēs) nisi qui existimat aliquid commune , illi commune est. Quibus verbis res omnes externas libertati nostræ subiicit : modo eius libertatis ratio animis nostris apud Deum constet. Verum si qua superstitiosa opinio scrupulum nobis iniiciat , quæ suapte natura pura erant , nobis contaminantur. Quare subiicit , Beatus qui non iudicat seipsum in eo quod probat. At qui diiudicat , si ederit , condemnatus est : quoniam non edit ex fide. Porro quod non est ex fide , peccatum est. Inter huiusmodi angustias quia omnia securè nihilominus audendo , se animosiores ostendunt , nonne se tantundem à Deo auertunt ? qui verò aliquo Dei timore penitus afficiuntur , quum & ipsi cogantur multa admittere auersante conscientia , formidine consternantur ac concidunt.

Ibidem
d. 22

1. Tim. Omnes quotquot tales sunt , nihil donorum Dei accipiunt cum gratiarum actione , qua tamen sola nobis omnia in vsū nostrum sanctificari testatur Paulus , intelligo autem gratiarum actionem ex animo profectam , qui Dei beneficentiam & bonitatem in suis donis agnoscat. Nam multi quidem eorum Dei bona esse intelligunt quibus vtuntur , & Deum in operibus suis laudant : sed quum sibi data esse persuasum non habeant , quomodo gratias Deo agerent tanquam datori ? Videmus in summa , quorsum hæc tendat libertas , nempe vt Dei donis nullo conscientīæ scrupulo , nulla ani-

mi perturbatione vtamur, in quem vsum nobis ab ipso data sunt: qua fiducia & pacem cum eo habeant animæ nostræ, & eius erga nos largitatem agnoscant. Hic enim comprehenduntur omnes liberæ obseruationis ceremoniæ, nequa necessitate ad eas obseruandas conscientiæ astringantur: sed earum vsum Dei beneficio sibi ad ædificationem subiectum esse meminerint.

§ Est autem diligenter obseruandum, Christianam libertatem omnibus suis partibus rem spiritualem esse: cuius tota vis in formidolosis conscientiis coram Deo pacificandis posita sit, siue de peccatorum remissione inquietæ sint ac sollicitæ, siue anxie sint vitrum opera imperfecta & vitiiis carnis nostræ inquinata Deo placeant, siue de rerum indifferentium vsum torqueantur. Quare peruersè interpretantur, vel qui suis cupiditatibus ipsam prætexunt, vt bonis Dei donis aburantur in suam libidinem: vel qui nullam esse putant nisi coram hominibus vsurpata: ideòque in ea vtendâ nullam infirmorum fratrum rationem habent. Primo genere maiorem in modum hoc seculo peccatur. Nullus ferè est cui sumptuoso esse per facultates liceat, quem non delectet, in cœnarum apparatu, in cultu corporis, in extruendis donibus luxuriosus splendor: qui non omni lautitiarum genere inter alios eminere velit: qui non sibi in suo nitore mirificè blandiatur. Et hæc omnia sub Christianæ libertatis prætextu defenduntur. Aiunt res esse indifferentes. fateor: modò us indifferenter quis vtatur. Cæterùm vbi nimis cupidè appetuntur, vbi superbè iactantur, vbi luxuriosè effunduntur, quæ per se licita alioqui erant, his vitiiis fœdari certum est. Inter res indifferentes optimè distinguit illud Pauli, Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum, quando polluta est eorum mens & conscientia. Cur enim maledicuntur diuites, qui consolationem suam habent, qui saturati sunt, qui nunc rident, qui dormiunt in lectis eburneis, qui coniungunt agrum agro, quorum conuiuia citharam, lyram, tympanum, & vinum habent: Certè & ebur, & aurum, & diuitiæ, bonæ Dei creaturæ sunt, hominum vsibus permixtæ: imò Dei prouidentia destinatæ. nec ridere, aut saturari, aut nouas possessiones veteribus atque auitis adiungere, aut concentu musico delectari, aut vinum biberè, vsquam prohibitum est. Verum istud quidem, sed vbi rerum copia suppetit, in deliciis volutari, ac se iugurgitare, mentem & animum inebriare præsentibus voluptatibus, nouisque semper inihiare, hæc à legitimo donorum Dei vsum longissimè absunt. Tollant ergo immoderatam cupidinem, tollant immodicam profusionem, tollant vanitatem & arrogantiam: vt pura conscientia Dei donis purè vtantur. Vbi ad hanc sobrietatem animus compositus fuerit, habebunt legitimi vsus regulam. Desit rursus hæc moderatio, plebeïæ communisque deliciæ nimix sunt. Nam illud verè dicitur, In burro & rudi panno sæpe animum purpureum habitare: interdum sub bysso & purpura simplicem humilitatem latere. Ita in

Tit. i.

d. 15

Luc. 6. d.

24

Amos 6.

4. 1, 4

Ies. 5. b. 8

Phili. 4.
611

suo quisque ordine vel tenuiter, vel modicè, vel splendidè viuat: vt meminerint omnes se à Deo ali vt viuant, non vt luxurentur. ac legem hanc Christianæ libertatis putent si cum Paulo didicerint, in quibus sunt, iis contenti, esse: si norint, & humiles esse & excellere: si docti sint vbique & in omnibus & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati.

10 Errant & in eo plerique, quòd perinde ac si sua libertas incolumis ac salua non esset nisi testes haberet homines, promiscuè & imprudenter ea vtuntur. Qua importuna vsurpatione infirmos fratres sæpenumero offendunt. Videas hodie quosdam, quibus sua libertas non videtur consistere nisi per esum carnum die Veneris in eius possessionem venerint. Quòd edunt non reprehendo: sed exigenda est ex animis falsa isthæc opinio. siquidem cogitare debebant, nihil se sua libertate nouum consequi in hominū conspectu, sed apud Deum: & tam in abstinendo constitutā esse, quàm in vtendo. Si coram Deo nihil referre intelligunt vescantur ne carnibus an ouis, rubrisne an nigris vestibus induantur: satis superque est. Iam soluta est conscientia, cui eius libertatis beneficium debebatur. Ergo etiam si posthac carnibus tota vita abstineant, & colorem vnum perpetuò ferant, non minus liberi sunt. Imò ideo quia liberi sunt, libera cōscientia abstinent. Perniciosissimè verò labuntur quòd fratrum infirmitatem nullius pensi habent, quam sic sustineri à nobis decet nequid temere admittamus cum eorum offendiculo. Verùm interdum quoque interest, coram hominibus asseri nostram libertatem. Et hoc fateor. modus tamen summa cautione tenendus est: ne infirmorum curam, quos nobis tantope-re Dominus commendauit, abiiciamus.

11 Dicam hîc itaque de scandalis nonnihil, quo in discrimine habenda sint, quæ cauenda, quæ item negligenda: vnde postea statuere liceat quis sit inter homines libertati nostræ locus. Placet autem vulgaris illa partitio, quæ scandalum aliud datum, aliud acceptum, tradit: quando & apertum Scripturæ testimonium habet, nec ineptè exprimit quod significat. Siquid importuna aut leuitate, aut lasciuiâ, aut temeritate, non ordine, nec suo loco facias quo imperiti imbecillèsq; offendantur, scandalum abs te datum dicitur: quoniam tua culpa factum fuerit vt eiusmodi offensio suscitaretur. Ac omnino scandalum in re aliqua datum dicitur, cuius culpa ab authore rei ipsius profecta est. Scandalum acceptum vocatur, quum res alioqui non improbè nec importunè admissa, maleuolentia aut sinistra quadam animi malignitate in offensionis occasionem rapitur. Non enim hîc datum erat scandalum: sed sinistri illi interpretes sine causâ accipiunt. Priore illo scandali genere nonnisi infirmi offenduntur: hoc autem secundo acerba ingenia & Pharisæica supercilia. Quare alterum vocabimus scandalum infirmorum, alterum Pharisæorum: ac sic libertatis nostræ vsum temperabimus, vt fratrum infirmorum ignorantia cedere debeat:

debeat: Phariseorum austeritati nequaquam. Quid enim infirmitati dandum sit, abunde multis locis ostēdit Paulus. Infirmos, inquit, in fide suscipite. Item, Ne posthac alius alium iudicemus: verum illud magis, ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio. & multa in eum sensum, quæ ex eo loco peti satius est quàm hic referri. Summa est, vt nos, qui robusti sumus, infirmitates impotentium sufferamus, nec placeamus nobis ipsis: sed vnusquisq; nostrum proximo placeat in bonum, ad ædificationem. Alibi, Sed videte nequo modo facultas vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt. Item, Omnia quæ in macello venduntur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Porrò conscientiam dico non tuam, sed alterius. Denique tales estote vt nullum præbeatis offendiculum neque Iudæis, neque Græcis, neque Ecclesiæ Dei. Alio etiam loco, In libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem vestram detis in occasionem carni, sed per charitatem seruite vobis inuicem. Ita est sanè. Libertas nostra non aduersus imbecilles proximos data est, quorum nos per omnia seruus charitas statuit: sed magis, vt pacem cum Deo in animis nostris habentes, pacatè etiam inter homines viuamus. Phariseorum autem offensio quanti sit facienda, discimus ex verbis Domini: quibus iubet omitti illos, quia cæci sunt, duces cæcorum. Admonuerant discipuli, eos sermone ipsius offensos fuisse. Respondet negligendos, nec curandam esse eorum offensionem.

12 Res tamen adhuc incerta pendet, nisi teneamus qui nobis sint habendi infirmi, & qui Pharisei. quo discrimine sublato, non video quis prorsus reitet inter offensiones liberratis vsus, qui nunquam sine summo periculo foret. Verum mihi clarissimè definiisse videtur Paulus tum doctrina tum exemplis quatenus vel moderanda sit libertas nostra, vel offendiculis redimenda. Timotheum quum in consortium suum assumeret, circumcidit: Titum vt circumcideret adduci non potuit. Diuersa facta: nulla consilii nec animi mutatio. nempe in circumcidendo Timotheo, quum liber esset ab omnibus, omnibus semetipsum seruum fecit: & factus est Iudæis quasi Iudæus, vt Iudæos lucrifaceret: iis qui sub Lege erant, quasi esset sub Lege, vt eos qui sub Lege erant lucrifaceret: omnibus omnia, vt multos seruaret, quemadmodum alibi scribit. Habemus iustam libertatis moderationem, si cum fructu aliquo indifferenter contineri possit. Quid respexerit quum Titum circumcidere fortiter abnuuit, ipse testatur, sic scribens, Sed neq; Titus, qui mecum erat, quum esset Græcus, compulsus fuit circumcidi, propter obiter ingressos falsos fratres qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, quod nos in seruitutem adigerent: quibus ne ad tempus quidem cessimus per subiectionem, vt Euangelii veritas maneret apud vos. Habemus & necessitatem vindicandæ libertatis, si per iniquas exactiones Pseudoapostolorum, ea infirmis in conscientis periclitatur. Vbi que studendum charitati, & spectanda proximi ædificatio.

1. Cor. 10. Omnia, inquit alibi, mihi licet: at non omnia expediunt. Omnia mihi licent: at non omnia edificant. Nemo quod suum est querat, sed quod alterius. Nihil iam hac regula expeditius, quam utendum libertate nostra, si in proximi nostri edificationem cedat: sin ita proximo non expediat, ea tunc abstinendum. Sunt qui Paulinam prudentiam simulant in abstinencia libertatis, nihil minus quam in officia charitatis eam conferentes. Sux enim quieti ut consulat, omnem libertatis mentionem sepultam optant: quum non minus intersit proximorum libertatem in eorum bonum & edificationem interdum usurpare, quam pro ipsorum commodo, eam loco moderari. Pii autem hominis est cogitare, sibi liberam in rebus externis potestatem ideo esse concessam quod sit ad omnia charitatis officia expeditior

13 Quicquid autem de cauendis offendiculis docui, ad remedias & indifferentes referri volo. Nam quae necessaria sunt factu, nullius offendiculi timore omittenda sunt. Quemadmodum enim charitati subiicienda est nostra libertas: ita sub fidei puritate subsidere vicissim charitas ipsa debet. Equidem & hic charitatis rationem haberi decet, sed usque ad aras: hoc est ne in gratiam proximi Deum offendamus. Non est probanda eorum intemperies, qui nihil nisi tumultuando agunt, & qui perumpere omnia malunt quam dissuere. At nec audiendi sunt qui quum in mille impietatis formas duces se praebent, sic sibi agendum fingunt ne proximis sint offendiculo. quasi non interim proximorum conscientias in malum edificent: praesertim ubi nulla spe exitus in eodem semper haerent luto. Et suaues homines, seu doctrina, seu vitae exemplo sit instituendus proximus, aiunt lacte pascendum esse, quem pessimis exitialibusque opinionibus imbuunt. Lactis poru se aluisse Corinthios Paulus commemorat: sed si tum inter eos fuisset Papalis missa, an sacrificasset ad praebendum ipsis lactis potum? Minimè: nam lac venenum non est. Mentiuntur ergo se alere, quos sub blanditiarum specie crudeliter necant. Atque ut demus, probandam ad tempus istiusmodi dissimulationem: quousque tandem pueros suos eodem potabunt lacte? Nam si nunquam grandescunt, ut vel tenuem saltem aliquem cibum ferre possint: nec lacte fuisse unquam educatos certum est. Cur nunc acrius cum illis non congregiar, duae rationes impediunt: quia vix dignae sunt eorum ineptiae quae refutentur, quum apud omnes sanos merito fordeant: deinde quia peculiaribus scriptis hoc abunde praestiti, nolo actum agere. Tanrùm hoc teneant lectores, quibuscunque scandalis Saran & mundus auertere nos moliantur à Dei placitis, vel nos morari ne sequamur quod ille praescribit, strenue nihilominus pergendum esse: deinde quicquid discriminum impendat, non tamen liberum esse vel latum unquam deflectere ab eiusdem Dei imperio, nec villo praetextu fas esse quicquam tentare nisi quod permittit.

14 Iam verò quum hac libertatis prerogatiua, qualem antea descri

descri

descriptissimus, donatæ fideles conscientiæ id Christi beneficio consequutæ sint, ne vllis obseruationum laqueis in iis rebus implicentur, in quibus eas esse liberas Dominus voluit: omnium hominum potestate exemptas esse constituimus. Est enim indignum aut Christo gratiam tantæ suæ liberalitatis perire aut conscientias ipsis fructum. Neque res leuicula existimanda nobis est, quam videmus tanti Christo constituisse: utpote quam nõ auro, aut argen- *1. Pet. I. c. 18*
to, sed proprio sanguine æstimauit. vt. Paulus non dubitet dicere, irritam fieri eius mortem, si animas nostras hominibus in subie- *Gala. 5. a. 1, 4*
ctionem tradimus. § Siquidem non aliud agit aliquot capitibus epistolæ ad Galatas, quàm Christū nobis obsecrari, vel potius extinguui, nisi in sua libertate stent conscientiæ nostræ: à qua certè exciderunt, si possunt hominum arbitrio legum ac constitutionum vinculis illaqueari. Verùm, vt res est cognitu dignissima, ita longiori magisque perspicua explicatione indiget. Statim enim atque de humanarum constitutionum abrogatione verbum factum est, ingentes turbæ partim à seditiosis, partim à calumniatoribus commouentur: quasi vniuersa simul tollatur ac subuertatur hominum obedientia.

15 Ad eum ergo lapidem nequis impingat, primùm animaduertamus duplex esse in homine regimen: alterum spirituale, quo conscientia ad pietatem & ad cultum Dei instituitur: alterum politicum, quo ad humanitatis & ciuilitatis officia, quæ inter homines seruanda sunt, homo eruditur. Vulgò appellari solent iurisdic-
tio spiritualis & temporalis, non impropriis nominibus. quibus significatur, priorem illam regiminis speciem ad animæ vitam pertinere, hanc autem in his quæ præsentis vitæ sunt versari: non quidem in pascendo tantùm aut vestiendo, sed in præscribendis legibus quibus homo inter homines vitam sanctè, honestè, mode-
stèque exigit. Nam illa in animo interiori sedem habet: hæc autem externos mores duntaxat componit. Alterum vocare nobis liceat, regnum spirituale: alterum, regnum politicum. Hæc autem duo, vt partiti sumus, seorsum singula dispicienda semper sunt: & dum alterum consideratur, auocandi auertendique ab alterius cogitatione animi. Sunt enim in homine veluti mundi duo, quibus & varii reges & variæ leges præesse possunt. Hac distinctione fiet ne quod de spiritali libertate docet Euangelium, perperam ad politicum ordinem trahamus: ac si minus secundùm externum regimen humanis legibus subiicerentur Christiani, quia solutæ sunt coram Deo ipsorum conscientiæ: quasi propterea eximerentur omni carnis seruitute, quòd secundùm spiritum liberi sunt. Deinde quia in iis etiam constitutionibus quæ ad spirituale regnum videntur pertinere, potest aliqua esse hallucinatio, inter has etiam ipsas discernere oportet quæ legitimæ habendæ sint, vt Dei verbo consentaneæ: quæ rursus locum apud pios habere non debeant. De ciuili regimine erit alibi dicendi locus. De legibus

etiam Ecclesiasticis dicere in præsentia supersedeo : quia plenior tractatio quarto libro cōueniet, vbi de Ecclesiæ potestate agerur. Huius autem disputationis hæc sit clausula. Quæstio (vt dixi) per se non adedò obscura vel perplexa, plerosque ideo impedit quòd inter externum (vt vocant) & conscientiæ forum non satis subtiliter discernūt. Præterea difficultatem auget quòd Paulus obediendum esse magistratui præcipit, non pœnæ solum metu, sed propter conscientiam. vnde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quod si ita esset, caderet quicquid paulò antè diximus, ac iam dicturi sumus de spiritali regimine. Vt hic nodus soluatur, primò operæpretium est tenere quid sit conscientia. ac definitio quidem ex etymo vocis perenda est. Nam sicuri quum mente intelligentiâque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, vnde & scientiæ nomē ducitur: ita quum sensum habent diuini iudicii, quasi sibi adiunctum testem, qui sua peccata eos occultare non sinit quin ad iudicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur cōscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium : quia hominem non patitur in seipso suppressere quòd nouit, sed eousque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit, cōscientiam simul attestari hominibus, vbi cogitationes eos accusant vel absoluunt in iudicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic qui hominem sistit ad Dei iudiciū, est quasi appositus homini custos, qui omnia eius arcana obseruet ac speculetur, ne quid in tenebris sepultum maneat. Vnde & vetus illud prouerbium, Conscientia mille testes. Eadem ratione & Petrus bonæ erga Deum conscientiæ interrogationem posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepidè coram Deo offerimus. Et author epistolæ ad Hebræos, non habere amplius conscientiam peccati: pro liberatos vel absolutos esse, vt peccatum nos amplius non arguat.

16 Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur. vt cōscientia bona nihil aliud sit quàm interior cordis integritas. In quem sensum Paulus scribit, complementum Legis esse charitatem ex pura conscientia & fide non ficta. Postea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat, ostendit, dicens quosdam à fide naufragium fecisse, quia bonam conscientiam dereliquerant. His enim verbis, viuum esse colendi Dei affectum, sincerumque piè & sanctè viuendi studium indicat. Interdum quidem ad homines quoque extenditur, vt quum restatur apud Lucam idem Paulus, se operam dedisse vt bona cōscientia ambularet erga Deum & homines. Sed hoc ideo dictum est, quòd bonæ conscientiæ fructus ad homines vsque manant ac perueniunt. Propriè autem loquendo, solum Deū respicit, vt iam dixi. Hinc fit vt obstringere conscientiam lex dicatur, quæ simpliciter hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum ratione.

Rom. 13.
a. 1, c
b. 5

Rom. 2.
c. 15

1. Pet. 3.
d. 21
Heb. 10.
a. 2

1. Tim. 1.
a. 5

Act. 24.
d. 16

ratione. Exempli gratia, Non modò castum seruare animum purumque ab omni libidine, Deus præcipit, sed quanlibet verborum obscœnitatem & externam lasciuiam prohibet. Huius legis obseruationi, etiamsi nullus in mundo homo viueret conscientia mea subiicitur. Ita qui se intemperanter gerit, non tantùm eo peccat. quòd malum exemplum præbet fratribus: sed conscientiam reatu obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ratio. Abstinere enim debemus siquod pariant offendiculum: sed libera conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loquitur. *1. Co. 10. 5.* Siquis iniiciat scrupulum (inquit) noli attingere, propter conscientiam. Dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius. Peccaret homo fidelis, qui priùs admonitus, eiusmodi carnem nihilominus ederet. Sed vrcunque fratris respectu necessaria illi sit abstinentia, vt à Deo præscribitur, non tamen conscientia libertatem retinere desinit. Videmus vt lex ista externum opus ligans, conscientiam solutam relinquat.

De Oratione, quæ præcipuum est fidei exercitiũ, & qua Dei beneficia quotidie percipimus. CAP. XX.

IN HIS quæ hæctenus disputata sunt, non obscure perspicimus quàm sit homo bonorum omnium egenus ac inanis, vt quæ illi omnia desint salutis adiumenta. Quare si præsidia quærit quibus inopiæ suæ succurrat, extra se exeat oportet, & aliunde ea sibi comparet. Hoc postea nobis explicatum est, Dominum sese vltro ac liberaliter in Christo suo exhibere, in quo pro nostra miseria omnem scœlicitatem, pro nostra inopia opulentiam offert, in quo cœlestes thesauros nobis aperit, vt dilectum Filium suum tota fides nostra intueatur, ab ipso tota nostra expectatio pendeat, in ipso tota spes nostra hæreat & acquiescat. Hæc quidem secreta est absconditæque philosophia, & quæ syllogismis erui non potest: sed scilicet eam perdiscunt quibus oculos aperuit Deus, vt in suo lumine lumen videant. Postquam verò fide edocti sumus, agnoscere quicquid nobis necesse est, nobisque apud nos deest, id in Deo esse ac Domino nostro Iesu Christo: in quo scilicet omnem suæ largitatis plenitudinem Pater residere voluit, vt inde (velut ex vberissimo fonte) hauriamus omnes: superest vt in ipso quæramus, & ab ipso precibus postulemus quod in ipso esse didicimus. Alioqui scire Deum bonorum omniium dominum ac largitorem, qui nos ad se poscendum inuitet: ipsum verò nec adire, nec poscere adeò non prodesset, vt perinde id futurum sit ac si quis indicatum thesaurum, humi sepultum ac defossam, negligat. Proinde Apostolus, vt ostenderet otiosam à Dei inuocatione esse non posse veram fidem, hunc ordinem posuit: Sicuti ex Euangelio nascitur fides, sic per eam ad inuocandum Dei nomen corda nostra formari. Atque hoc ipsum est quod aliquanto antè dixerat, Spiritum adoptionis, qui testimonium

Rom. 8. c. 26 Euāgelii cordibus nostris obſignat, erigere ſpiritus noſtros vt vota ſua exponere Deo audeant, excirare gemitus inenarrabiles, clamare cum fiducia, Abba, Pater. Hoc ergo poſtremum, quia obiter duntaxat antè dictum & quaſi leuiter attactum eſt, nūc fuſius tractari conuenit.

2 Ergo id orationis obtinemus beneficio, vt ad eas quæ nobis apud cæleſtem Patrem repositæ ſunt opes, penetremus. Eſt enim quædam hominum cum Deo communicatio: qua ſanctuarium cæli ingreſſi, de ſuis promiſſis illum coram appellat: vt quod verbo duntaxat auuenti crediderunt non fuiſſe vanum, vbi neceſſitas ira poſtulat, experiantur. Itaque nobis proponi nihil videmus, à Domino expectandum, quod non & precibus iubeamur poſtulare. adeò verum eſt, oratione effodi theſauros, quos Euangelio Domini indicatos fides noſtra intuita fuerit. Iam verò quàm neceſſaria ſit & quot modis utilis ſit precandi exercitatio, nullis verbis ſatis poteſt explicari. Non abs re eſt profectò quòd cæleſtis Pater vnicum in ſui nominis inuocatione ſalutis præſidium eſſe teſtatur, qua ſcilicet præſentiam & prouidentiam eius, per quã rebus noſtris curandis aduigilet: & virtutis, per quam nos ſuſtineat imbecilles & propè deficientes: & bonitatis, per quam miſerè peccatis oneratos in gratiam recipiat, aduocamus: qua denique totum ipſum, vt ſe nobis præſentem exhibeat, accerſimus. Hinc eximia cōſcientiis noſtris requies ac tranquillitas naſcitur. ſiquidem neceſſitate, quæ nos premebat, Domino expoſita, vel in eo abunde quieſcimus, quòd illum nihil malorum noſtrorum latet, quem & optimè nobis velle & optimè conſulere poſſe perſuaſi ſimus.

3 Sed enim, dicit quiſpiam, annon ſine monitore etiam nouit & qua parte vrgeamur, & quid nobis expediat: vt ſuperuacuum quodammodo videri queat ipſum precibus noſtris ſolicitari, perinde atque conſumentem, aut etiam dormientem, donec voce noſtra expergefactus fuerit? Verùm qui ſic ratiocinantur, quem in finem ſuos ad orandum inſtituerit Dominus non animaduertunt. neque enim id tam ſua ipſius, quam noſtra potiùs cauſa ordinauit. Vult quidem, vt æquum eſt, ſibi ius ſuum reddi, dum ei acceptum fertur quicquid expetunt homines, & ſentiunt ad ſuam utilitatem facere, idque votis teſtatum faciunt. Sed huius quoque ſacrificii quo ipſe colitur utilitas ad nos redit. Itaque ſancti patres quòd Dei beneficia apud ſe & alios confidentiùs iactarūt, eò acriùs ad precandum fuerunt incitati. Vnum Eliæ exemplum nobis ſatis erit: qui de conſilio Dei certus, poſtquam regi Achab pluuiam nō temere pollicitus eſt, anxie tamè inter genua precatur, famulumque ſeptem vicibus mittit ad explorandum: non quòd oraculo fidem abroget, ſed quòd officii ſui eſſe nouit, ne ſomnolenta vel torpida ſit fides, ſua deſideria apud Deum deponere. Quare tamerſi nobis ad miſerias noſtras ſtupidis & hebecentibus, ipſe pro nobis vigilat & excubat, ac interdum quoque ſuccurrit non rogatus: noſtra

fra tamen plurimum interest affiduè ipsum à nobis implorari, vt serio ardentique eius semper quærendi, amandi, colendi desiderio cor nostrum inflammetur, dum assuescimus ad ipsum, velut ad sacram anchoram in omni necessitate confugere. Deinde vt nulla cupiditas, nullumque omnino votum animum nostrum subeat, cuius ipsum testem facere pudeat: dum vota nostra omnia coram eius oculis sistere, adeoque totum cor effundere discimus. Tum vt ad beneficia eius vera animi gratitudine atque etiam gratiarum actione excipienda comparemur: quæ ab eius manu nobis prouenire nostra precatione admonemur. Ad hæc quod petebamus consequuti, votis nostris ipsum respondisse persuasi, hinc ad meditandam eius benignitatem ardentius feramur: & simul maiori cum voluptate amplexemur quæ precibus agnoscimus fuisse impetrata. Postremò vt eius prouidentiam animis nostris pro imbecillitatis nostræ modo vsus ipse & experimentum confirmet, dum intelligimus ipsum non modò polliceri, se nunquam nobis defuturum, & aditum vltro ad se appellandum in ipso necessitatis articulo patefacere: sed manum semper habere extentam ad suos iuuantos: nec lactare eos verbis, sed præsentis ope tueri. Eas ob res clementissimus Pater, vtcunque nunquam vel dormiat vel torpeat, dormientis tamen torpentisque speciem plerunque præbet, quò ita ad se petendum, rogandum, flagitandum magno nostro bono nos, alioqui desides & ignauos, exerceat. Nimum ergo insulsè illi, qui, vt hominum animos ab oratione reuocent, Dei prouidentiam, rerum omnium custodiæ excubantem, frustra nostris interpellationibus fatigari garrunt: quum non frustra Dominus contra testetur se propinquum esse omnibus inuocantibus nomen suum in veritate. Nihilò secius est quod alii nugantur, superfluam esse eorum petitionem quæ vltro largiri, paratus sit Dominus: quum ea ipsa quæ à spontanea eius liberalitate nobis fluunt, precibus nostris concessa velit agnosci. Quod testatur memorabilis illa sententia Psalms, cui multæ similes respondent, Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. quæ Dei prouidentiam sua sponte curandæ piorum saluti intentam sic commendat, vt tamen non prætereat fidei exercitium, quo abstergitur socordia ex hominum animis. Vigilant ergo Dei oculi vt cæcorum necessitati subueniat: sed vult ipse vicissim audire nostros gemitus, quò suum erga nos amorem melius probet. Atque ita vtrunque verum est, non dormire neque dormire custodem Israelis, & tamen cessare quasi nostri oblitum, vbi nos torpentes ac muros videt.

*Psal. 145.
d. 19*

*Psal. 34.
c. 16*

*Psal. 121.
c. 4*

4 Porro ritè probèque instituentæ orationis esto hæc prima lex, vt non aliter quàm eos decet qui ad Dei colloquium ingrediuntur, mente animoque compositi simus. Quod scilicet quantum ad mentem consequemur, si carnalibus curis cogitationibusque expedita, quibus à recto puroque Dei intuitu auocari aut

1. Co. 10.
f. 28

deduci queat, non modò tota intendat se in precationem, sed etiã quoad fieri poterit supra seipsam eleuetur ac feratur. Neque verò mentem hìc requiro ita explicitam, vt nulla sollicitudine pun- gatur ac mordeatur: quum oporteat contrà multa anxietate orã- di feruorem in nobis accendi (qualiter sanctos Dei seruos, ingen- tes cruciatus nedum sollicitudines videmus testari, quum è pro- fuada abyfso atque è mediis mortis faucibus querulam se ad Do- minum efferre vocem dicunt) sed alienas & extraneas omnes cu- ras abigendas dico, quibus huc & illuc vaga ipsa mens circumferatur, & è cælo detracta in terram deprimatur. Supra se verò ipsam eleuari oportere intelligo, nequid eorum quæ cæca & stolidi no- stra ratio commentari solet, in Dei conspectum proferat, nec se in- tra vanitatis suæ modulum constrictam teneat, sed ad puritatem Deo dignam affurgat.

Psal. 25.
a. 1

5 Vtrunque notatu apprime dignum, vt quisquis se ad oran- dum comparat, illuc suos sensus studiãque applicet, neque (vt fieri solet) distrahatur erraticis cogitationibus: quia nihil magis con- trarium Dei reuerentiæ quàm leuitas testis illa licentiæ nimium lasciuiens & ab omni metu solutæ. Qua in re tantò enixius labo- randum est quantò magis difficilem experimur. nemo enim sic intentus est ad precandum quin multas obliquas cogitationes ob- repere sentiat, quæ orationis cursum vel abrumpant vel flexu ali- quo ac diuerticulo morentur. Hìc verò nobis succurrat quàm indig- num sit, vbi Deus nos ad familiare alloquium admittit, abuti tanta eius humanitate, sacra profanis miscendo, dum eius reue- rentia mentes nostras sibi deuinctas non tenet: sed perinde ac si nobis sermo esset cum homine vulgari, inter orandum, omisso il- lo, huc vel illuc transuolamus. Sciamus ergo non alios rite probé- que se accingere ad orandum, nisi quos afficit Dei maiestas, vt ex- pediti terrenis curis & affectibus ad eam accedant. Atque id sibi vult ceremonia eleuationis manuum, vt meminerint homines se procul remotos esse à Deo, nisi sensus suos in sublime tollant. Si- cut etiam dicitur in Psalmo, Ad te leuaui animam meam. Et sæpius hanc loquendi formam vsurpat Scriptura, orationem tollere: ne in suis facibus desideant qui cupiunt à Deo exaudiri. Hæc summa sit, quo liberaliùs nobiscum Deus agit, comiter nos inuitans vt in sinum suum curas nostras exonereimus, minùs nos esse excusa- biles nisi tam præclarum & incomparabile eius beneficium re- bus aliis omnibus apud nos præponderat, nosque ad se trahit, vt studia sensusque nostros serio ad orandum applicemus. quod fieri non potest nisi mens cum impedimentis fortiter luctando sursum emergat. Alterum proposuimus, ne petamus nisi quantum nobis Deus permittit. Etsi enim iubet nos effundere corda nostra, non tamen stultis ac prauis affectibus indifferenter habenas laxat: & dum promittit se facturum secundùm piorum voluntatem, non eosque procedit indulgentia, vt eorum arbitrio se submittat.

Psal. 62.
c. 9

Atqui

Atqui in vtroque passim grauitur delinquitur : neque enim modò temere sine fronte, sine reuerentia Deum plerique de suis ineptiis interpellare audent, & quicquid per somnium adlibuerit, ad eius tribunal impudenter proferre : sed tanta vel stoliditas vel stupiditas eos tenet, vt spurcissimas qualque cupiditates obrudere Deo ausint, quarum conscios facere homines vehementer pudeat. Audaciam hanc riserunt atque etiam detestati sunt quidam profani homines, vitium tamē ipsum semper regnavit: atque hinc factum est vt ambitiosi Iouem sibi patronū asciscerent, avari Mercurium, Apollinem & Mineruam doctrinæ cupidi, bellicosi Martem, Venere libidinosi. Sicuti hodie (vt nuper attigi) maiorem licentiam illicitis suis cupiditatibus homines in precibus indulgēt, quàm si pares cum paribus iocosè fabularentur. Atqui non patitur Deus suam facilitatem ita haberi ludibrio, sed ius suum sibi vendicans, vota nostra suo imperio subiicit & fræno coeret. ideo tenendum est illud Iohannis, Hæc est fiducia nostra, quòd siquid petierimus I. Ioh. 5. secundum voluntatem eius, audit nos. Cæterum quia tantæ perfe- c. 14 ctioni longè abest quin pares sint facultates nostræ, quærendum est remedium quod subueniat. Quemadmodum mentis aciem in Deum intendere conuenit, ita cordis affectum eòdem sequi necesse est. Vtrunque verò longè infra subsistit, imò veriùs fatiscunt & deficiunt, aut in contrarium feruntur. Ideo vt huic imbecillitati succurrat Deus, Spiritum in precibus nobis dat magistrum, qui dicet quod rectū est, atque affectus nostros moderetur. Quia enim quid orandum sit quemadmodum oportet nescimus, in subsidium ille subit, & pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus, non Rom. 8. quòd ipse re vera vel precetur vel ingemiscat: sed fiduciã, vota, sus- c. 26 spiria in nobis excitat, quibus concipiendis haudquaquam sufficerent naturæ vires. Neque ab re gemitus inenarrabiles Paulus vocat quos duce Spiritu emittunt fideles : quia non ignorant qui verè exercitati sunt in precibus, cæcis anxietatibus ita se perplexos constringi vt vix reperiant quid profari expediat: imò dum conantur balbutire, impliciti hæsitant. vnde sequitur singulare esse rectè orandi donum. Hæc non eò dicuntur quòd nos ipsi propriæ desidæ fauentes, ad Dei Spiritum orandi prouinciam relegemus, & torpeamus in illa incuria ad quã plus satis sumus procliuēs : (qualiter impiæ quorundã voces audiuntur, oscitãter esse expectandum donec ille mentes nostras alibi occupatas præueniat) sed potiùs vt nostram ignauiam socordiamque pertæsi, tale Spiritus adminiculum expetamus. Nec verò Paulus, quū iubet orare in Spiritu, ideo I. Cor. 14 desinit ad vigilantiam hortari : significans ita vigere Spiritus in- c. 15 stinctum ad formandas preces, vt conatum nostrum minimè impediatur vel retardetur: quoniam hac in parte vult Deus experiri quàm efficaciter corda nostra impellat fides.

6 Esto & altera lex, vt rogando semper inopiam nostram verè sentiamus, ac seriò cogitãtes omnibus quæ petimus nos indigere.

ferium imò ardentem impetrandi affectum iungamus cum ipsa precatione. Multi enim defunctoriè preces ex formula recitant ac si pensum Deo soluerent: & quanquam fatentur necessarium suis malis remedium hoc esse, quia Dei ope quam implorant carere exitiale sit: apparet tamen hoc officio ipsos defungi ex more: quia interim frigent animi, neque expendant quid postulent. Generalis quidem & confusus necessitatis suæ sensus illuc eos ducit: sed non eos sollicitat quasi in re præsentis, ut egestatis suæ leuamen petant. Porro quid odiosius aut etiam Deo magis execrandum putamus hac fictione, ubi quis veniã peccatorũ postulat, interim aut se peccatorem non esse cogitans, aut certè peccatorem esse non cogitans? nempe qua Deus ipse planè ludibrio habetur. At qui eiusmodi prauitate, ut nuper dixi, refertum est hominum genus, ut defungendi causa permulta sæpe flagitent à Deo, quæ citra eius beneficentiam aut sibi aliunde euenire, aut iam apud se residere pro certo iudicât. Aliorum leuius delictum esse viderur, sed neque ipsum tolerabile: ut preces sine meditatione demurmurèt qui tãtũ hoc principio imbuti sunt, votis litandum esse Deo. Piis autem maxime cauendum ne vnquam prodeant in conspectum Dei quicquam postulaturi, nisi quod & serio animi affectu exardescunt, & ab ipso simul obtinere cupiunt. Quinetiam tametsi in iis quæ in Dei gloriam duntaxat petimus, non videmur primo intuitu necessitati nostræ consulere, ea tamen non minori desiderii fetuore & vehementia peti conuenit. Ut quum poscimus nomen eius sanctificari, ardentem (ut ita dicam) esurienda & sitienda est illa sanctificatio.

7 Si quis obiiciat, non semper æquali necessitate vrgeri nos ad precandum, fateor id quidem: atque hæc distinctio nobis ab Iacobo vtiliter traditur, Tristatur quis inter vos? oret, qui lætus est, canat. Ergo dicat ipse communis sensus, quia nimium pigri sumus, prout res exigit, nos acrius à Deo pungi ad strenuè orandum. Et hoc tempus opportunũ nominat Dauid: quia (sicuti pluribus aliis locis docet) quo nos durius premunt molestiæ, incommoda, timores, aliæque species tentationum, ac si nos Deus ad se accerseret, liberior patet accessus. Interea non minùs verum est illud Pauli, omni tempore orandum esse: quia utcumque ex animi nostri sententia res prosperè fluant, & vndique nos circumdet lætitiæ materia, nullum tamen est punctum temporis quo nos ad precandum inopia nostra non hortetur. Abundat quispiam vino & tritico: quando buccella panis nisi assidua Dei gratia frui non potest, non impediunt cellæ vel horrea quominus panem quotidianum postulet. Iam si reputemus quot singulis momentis discrimina immineant, nullum ab orando immune nobis esse tempus docebit metus ipse. Hoc tamen in spiritualibus meliùs licet cognoscere. Quando enim tot peccata, quorum nobis sumus conscii, nos securus cessare sinent quum suppliciter & culpam & pœnam deprecemur? Quando nobis tentationes inducias concedunt, quin ad
auxilium

Iac. 5. c.
13

Psal. 32.
b. 6

Ephes. 6.
c. 18

auxilium properemus? Adhæc regni Dei & gloriæ studium non per interualla, sed assiduè nos rapere ad se ita debet vt eadem semper nos maneat oportunitas. Ergo non frustra toties nobis præcipitur orandi assiduitas. Nondum de perseuerantia loquor, cuius postea fiet mentio: sed Scriptura assiduè orandum admonens, sordiam nostram coarguit: quia non sentimus quàm necessaria sit nobis hæc cura & sedulitas. Hac regula hypocritis & Deo mentiendi calliditas ab oratione arcetur, imò longè abigitur. Promittit Deus se propinquum fore omnibus qui inuocauerint eum in veritate, & inuenturos denuntiat qui quæserint in toto corde. eò minimè aspirant qui sibi placent in suis sordibus. Itaque pœnitentiam legitima oratio postulat. Vnde illud tritum in scripturis, Deum sceleratos non exaudire, & preces eorum esse execrabiles, sicuti & sacrificia: quia æquum est vt Dei aures clausas inueniant qui obserant corda sua, nec Deum flexibilem sentiant qui sua duritie prouocant eius rigorem. Apud Iesaiam minatur in hunc modum, *Quum multiplicaueritis preces vestras, non exaudiam: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Item apud Ieremiam, *Clamauit, & renuerunt audire: clamabunt ipsi vicissim, & non audiam.* quia summi probri loco ducit, iactari fœdus suum ab improbis, qui sacrum eius nomen tota vita polluant. Vnde apud Iesaiam conqueritur, quum labiis ad se Iudæi accedant, cor eorum esse longè remotum. Nō restringit quidem hoc ad solas preces: sed fictionem in singulis cultus sui partibus se abominari asserit. Quò pertinet illud Iacobi, *Petitis, & non accipitis: quia malè petitis, vt in voluptates vestras insumatis.* Verum quidem est (vt paulò post iterum videbimus) non inniti dignitati piorum quas fundunt preces: non tamen superuacua est Iohannis admonitio, *Siquid petierimus, accipiemus ab eo, quia præcepta eius seruamus: quandoquidem mala conscientia ianuam nobis claudit.* Vnde sequitur, nec rite precari, nec exaudiri nisi synceros Dei cultores. Displiceat igitur sibi in suis malis quisquis se ad orandum comparat: & (quod sine pœnitentia fieri non potest) induat mendici personam & affectum.

8 Huc & tertia accedat, vt omni propriæ gloriæ cogitatione se abdicet, omnem dignitatis opinionem exuat, omni denique sui fiducia decedat quisquis se coram Deo sistit precandi causa, dans in abiectiōe sui gloriam Deo in solidum. ne siquid, vel minimum, arrogemus nobis, cum inani nostra inflatione ab eius facie concidamus. Huius submissionis, quæ omnem altitudinem prosternit, frequētia exempla in Dei seruis habemus: quorum vt quisque est sanctissimus, ita quum in Domini conspectum prodit, plurimum prosterntur. Sic Daniel, quem tanto elogio Dominus ipse commendauit, Non in iustitiis nostris dicebat, coram te fundimus preces: sed in misericordiis tuis magnis. Exaudi nos Domine, Domine propitius sis nobis. Exaudi nos, & fac quæ petimus,

propter temetipsum : quia inuocatum est nomen tuum super populum tuum , & super locum sanctum tuum. Neque verò obliqua figura , vt fieri solet , quasi vnus è populo se turbæ permiscer; quin potius seorsum reatum fatetur , supplèxque ad veniæ asy-
Ibidè 20 lum confugit : sicuti disertè pronuntiat , Quum ego confessus essem peccata mea & populi mei. Hanc quoque humilitatem suo exemplo præscribit Dauid , Ne intres in iudicium cum seruo tuo : quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Tali forma precatur Iesaias , Ecce tu iratus es , quia peccauimus : in viis tuis fundatum est seculum , ideo seruabimur. Et fuimus omnes repleti immunditia : & quasi pannus sædatus , omnes iustitiæ nostræ. & emarcuimus nos omnes quasi solium , & iniquitates nostræ quasi ventus dispergunt nos. Et non est qui inuocet nomen tuum : qui se excitet vt apprehendat te. Quoniam abscondisti faciem tuam à nobis , & tabescere nos fecisti in manu iniquitatis nostræ. Nunc igitur Domine , tu es pater noster , nos sumus lutum : tu es formator noster , & nos sumus opus manus tuæ. Ne irascaris Domine , neque in æternum recorderis iniquitatis. En respice , agedum , nos omnes sumus populus tuus. Vide vt nulla prorsus fiducia nitantur nisi hac vna , quòd se Dei esse cogitantes ,
Ier. 14. 4. illi se fore curæ non desperant. Non secus Ieremias , Si iniquitates nostræ responderint contra nos , fac propter nomen tuum. Verissimè enim simul ac sanctissimè scriptum est (à quocunque tandem sit) quod ab incerto auctore scriptum , Propheta Baruch tribuitur , Anima tristis & desolata super magnitudine mali , curua , & infirma , anima famelica , & oculi deficientes dant tibi gloriam Domine. Non secūdum iustitias patrum fundimus preces in conspectu tuo , & coram facie tua petimus misericordiam , Domine Deus noster : sed quia tu es misericors , miserere nostri , quia peccauimus coram te.

9 Denique rite precandi initium atque etiam præparatio est veniæ deprecatio cum humili & ingenua culpæ confessione. Neque enim sperandum est vt quicquam à Deo impetret vel sanctissimus quisque , donec gratis reconciliatus ei sit : nec fieri potest vt aliis Deus sit propitius nisi quibus ignoscit. Vnde non mirum si hac clauē ianuam sibi fideles aperiant ad orandum , quod ex compluribus Psalmorum locis discimus. Dauid enim aliud postulans dicit , Peccatorum iuuentutis meæ & transgressionum mearum ne memineris : secundum misericordiam tuam reminiscere mei propter bonitatem tuam Domine. Item , Respice afflictionem meam & laborem meum , & remitte omnia peccata mea. Vbi etiam videmus non satis esse si in singulos dies pro recentibus peccatis nos ad calculum vocemus , nisi in memoriam nobis redeant quibus obliuio pridem inducta videri poterat. Nam & idem Prophe-
Psal. 25. *b. 6.*
Ili. d. 18
Psal. 51. *b. 7.*
 ta alibi scelus vnum graue confessus , hac occasione vsque ad vterum matris reuoluitur , in quo iam labem contraxerat : non vt culpam

culpam ex naturæ corruptela extenuet, sed vt tötius vitæ peccata accumulans, quò seuerior est in se damnando, magis exorabilem Deum reperiat. Etsi autem non semper expressis verbis peccatorum remissionem postulant sancti, si tamen diligenter expendimus quas Scriptura refert eorum preces, faciliè quod dico occurrer, orandi animum sumpsisse ex sola Dei misericordia, atque ita semper exordium fecisse ab eo placando: quia si quisque suam conscientiam interroget, tantum abest vt audeat familiariter curas suas apud Deum deponere, vt ad omnem accessum trepidet, nisi misericordia & venia fretus. Est quidem & alia specialis confessio, vbi pœnarum leuationem optant, vt simul orent peccata sibi ignosci: quia absurdum esset effectum tolli velle, manentè causa. Cauendum enim est ne stultos ægrotos imitemur, qui de curandis tantùm accidētibus solliciti, radicem ipsam morbi negligunt. Quin prius danda opera est vt nobis propitius sit Deus, quàm vt fauorem suum externis signis testetur: quia & hūc ordinem tenere vult ipse, & parum nobis prodesset eum habere beneficium nisi conscientia placatum sentiens, penitus amabilem nobis redderet. Quod etiam monemur Christi respōso: nam quum paralyticum sanare decretum esset, Remittuntui (inquit) tibi peccata tua: erigens *Mat. 9.* animos scilicet ad id quod præcipue optandum est, vt nos in gratiam recipiat Deus: deinde fructum reconciliationis in ope nobis ferenda proferat. *a. 2* Cæterum præter specialem illam præsentis reatus confessionem, qua fideles pro impetranda cuiusque culpæ & pœnæ venia suppliciant, generalis illa præfatio, quæ conciliat precibus fauorem, nunquam omittenda est: quia nisi in gratuita misericordia fundatæ nunquam Deum exorabunt. Quò referri potest illud Iohannis, Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus vt nobis remittat, & nos emundet ab omni iniquitate. *I. Iohan. 1. d. 9* Vnde preces sub Lege sanguinis expiatione consecrari oportuit, vt acceptæ essent, atque ita commonesceret populus se tanta honoris prærogatiua indignum esse, donec à suis inquinamentis purgatus, ex sola Dei misericordia conciperet precandi fiduciam.

10 Quòd autem propriæ iustitiæ suffragium interdum ad exorandum Deum citare sancti videtur (vt quum Dauid dicit, Custodi animam meam, quia bonus sum. Item Ezechias, Recordare Domine obsecro, quòd ambulauì corā te in veritate, fecique in oculis tuis bonum) talibus loquendi formulis nihil sibi aliud volunt quàm ex ipsa regeneratione, seruos Dei se ac filios testari, quibus ipse fore se propitium recipit. Per Prophetam docet (vt iam visum est) oculos suos super iustos esse, aures suas in preces eorum. Rursus per Apostolum, nos impetraturos quicquid petierimus, si mandata sua obseruemus. Quibus sententiis pretium orationi non statuit ab operum meritis: sed ita stabilire vult eorum fiduciam qui sibi non fucatæ integritatis & innocentiae probè conscii sunt, quales oportet esse fideles vniuersos. Siquidem ex ipsa Dei veri-

*Psal. 86.**a. 2**Iesa. 38.**3**2. Reg.**20. d. 4**Psal. 34.**c. 16**1. Iohan.**3. d. 22*

Iohan. 9.
f. 21 tate sumptum est quod dicit apud Iohannem cæcus illuminatus, non exaudiri à Deo peccatores: si peccatores modò recepto Scripturæ vsu intelligimus, qui cirra iustitiæ desiderium toti suis peccatis indormiunt & acquiescunt: quando nullum cor in synceram Dei inuocationem vnquam prorumpet quod non simul ad pietatem aspiret. Talibus ergo promissis respondent sanctorum obtestationes, quibus suæ vel puritatis vel innocentiae mentionem iniiciunt, quò sibi exhiberi sentiant quod est omnibus Dei seruis expectandum. Deinde, tum ferè vsi reperiuntur hoc precatio- nis genere dum se coram Domino cum suis hostibus comparant, è quorum iniquitate eius manu vindicari optarunt. In hac verò comparatione mirum non est si iustitiam suam & cordis simplicitatem protulerunt, quò ex causa ipsius æquitate magis ad ferendas sibi suppetias Dominum permouerent. Id ergo bono pectori non præripimus, quin suæ puritatis conscientia coram Domino fruatur ad se confirmandum in promissionibus quibus veros suos cultores Dominus solatur & fulcit: sed impetrandi fiduciam, deposita proprii meriti cogitatione, sola Dei clementia sub- niti volumus.

II Quarta demum, vt ita prostrati & subacti vera humilitate, nihilominus certa spe exorandi ad orandū animemur. Res quidem in speciem contrariæ, cum sensu iustæ vltionis Dei coniungere cer- tam fiduciam fauoris: quæ tamen inter se optinè conueniunt, si propriis malis oppressos sola Dei bonitas erigat. Sicuti enim antè docuimus pœnitentiam & fidem socias esse inseparabili vinculo simul connexas, quarum tamen altera nos terret, altera exhilarat: ita in precibus mutuo eas occurrere oportet. Atque hunc consen- sum paucis verbis exprimit Dauid, Ego, inquit in multitudine bonitatis tuæ ingrediar domum tuam: adorabo in templo Sanctitatis tuæ cum timore. Sub Dei bonitate fidem complectitur, timorem interea non excludens: quia non tantum eius maiestas ad reuerentiam nos cogit, sed propria etiam indignitas omnis superbix & securitatis oblitus sub metu nos continet. Fiduciam verò non intelligo, quæ solutam omni anxietudinis sensu mentem suauè & perfectè quiete demulceat. nam ita placidè acquiescere, eorum est qui rebus cunctis ex voto fluentibus, nulla tanguntur cura, nullo desiderio vruntur, nullo timore æstuant. Optimus autem ad inuocacionē Dei stimulus sanctis est, dum necessitate sua diuitrici sum- ma irrequietudine vexantur, & tantum non exanimantur in sei- plis, donec oportunè fides succurrit: quia inter tales angustias ita ipsis affulget Dei bonitas, vt præsentium quidem malorum gra- uitate fatigati gemant, maiorum etiam timore laborēt & crucien- tur, illa tamen freti, & tolerantix difficultatem subleuent ac solen- tur, & exitum liberationemque sperent. Ex utroque ergo affectu emergat pii hominis oratio, conuenit, vtrunque etiam contineat & repræsentet: nempe vt malis præsentibus ingemat: & à nouis sibi anxie

Psal. 5.
b. 8

anxiè timeat: tamen confugiat simul ad Deum, minimè dubitans quin auxiliarem ille manum porrigere sit paratus. Mirum enim quàm diffidentia nostra irriteretur Deus, si poscamus à se quam non expectamus beneficentiam. Itaque nihil magis consentaneum pre-
 cationum naturæ quàm legem hanc illis præscribi & statui, ne temere prorumpant, sed fidem præeuntem sequantur. Ad hoc principium nos omnes Christus vocat hac sententia, Dico vobis, quæ *Mat. 11.*
 cunque petitis, credite vos accepturos, & euenient vobis. Idem & *c. 24.*
 alibi cõfirmat, Quicquid petieritis in oratione credentes, &c. Cui *Mat. 21.*
 concinit Iacobus, Siquis indiget sapientia, postulet ab eo qui dat *b. 22*
 omnibus simpliciter, nec exprobrat: postulet autem in fide, nihil *Iaco. 1. a.*
 hæsitans. Vbi hæsirationi fidem opponens, vim eius aptissimè ex-
 primit. Non minus etiam notandū quod addit, nihil proficere qui
 Deum perplexi & dubii inuocant, nec statuūt in animis suis exau-
 diēdi sint necne. Quos etiam fluctibus cõparat qui variè mouen- *Iac. 1. c.*
 tur à vento & circumferuntur. Vnde alibi orationem fidei pro le- *15*
 gitima nuncupat. Deinde quum Deus secundum suam cuique fi-
 dem se daturum toties affirmet, citra fidē nihil consequi nos posse
 innuit. Denique fides est que impetrat quicquid orando concedi-
 tur. Id sibi vult celebris illa Pauli sententia, ad quam insipidi homi-
 nes parum attēdunt, Quomodo inuocabit quispiam in quem non *Rom. 10.*
 credidit? quis autem credet nisi audierit? Fides autē ex auditu, audi- *c. 14*
 tus ex verbo Dei. Nam precandi exordium ex fide gradatim de-
 ducens, apertè cõtendit non posse Deum ab aliis syncerè inuoca-
 ri, nisi quibus Euangelii prædicatione clementia eius & facilitas
 innotuerit, imò familiariter fuerit exposita.

12 Hanc necessitatem minimè cogitant aduersarii nostri. Ita-
 que quum certa animi fiducia fideles iubemus statuere Deum sibi
 propitium esse ac beneuolum, rem omnium absurdissimam dice-
 re nos putant. Atqui si vllum veræ precationis vsū haberent, in-
 telligerent profectò, sine firmo illo diuinæ benevolentia sensu,
 non posse Deū rite inuocari. Quum verò fidei vim bene perspicere
 nemo queat nisi qui experimento eam in corde suo sentit: quid
 cum huiusmodi hominibus disputando proficias, qui apertè o-
 stendunt nihil se vnquam præter vanam imaginationem habuif-
 se? Quid enim valeat & quàm necessaria sit illa, quam requiri-
 mus, certitudo, ex inuocatione potissimum dicitur. quod qui
 non videt, valde stupidam habere se conscientiam prodit. Nos
 igitur omisso hoc cecorum genere, defixi in illa Pauli sententia hæ-
 reamus, non posse ab aliis inuocari Deum nisi qui eius misericor-
 diam ex Euangelio cognitam habent, & eam sibi paratam esse cer-
 tò persuasi sunt. Quis enim erit ista oratio? O Domine, ego qui-
 dem an exaudire me velis dubius sum: sed quia anxietate premor,
 ad te confugio, vt si dignus sum mihi succurras. Non ita soliti sunt
 omnes sancti, quorum orationes in Scripturis legimus. Nec ita *Heb. 4.*
 nos instituit per Apostolam Spiritus sanctus, qui iuber nos adire *d. 15*
 M. i.

ad thronum cælestem cum fiducia, vt gratiam consequamur: & quem alibi docet nos habere audaciam & adirum in fiducia per fidem Christi. Hanc ergo obtinēdi quod petimus securitatē (quam & sua voce Dominus mandat, & omnes sancti exemplo suo docent) vtraque manu tenere nos oportet, si cum fructu orare volumus. Ea enim demum accepta Deo est oratio quæ ex tali, vt ita loquar, præsumptione fidei nascitur, & intrepida spei certitudine fundata est. Poterat simplici fidei nomine esse contentus: at qui non modò fiduciam addidit, sed eam quoque instruxit libertate vel audacia, vt hac nota discerneret à nobis incredulos, qui Deum promiscuè quidem nobiscum orant, sed fortuitò

Qua ratione tota Ecclesia in Psalmo orat: Sit misericordia tua super nos, quemadmodum sperauimus in te. Eadem etiam conditio alibi ponitur à Propheta, Quo die clamauero, hoc scio quòd Deus mecū. Item, Mane disponā tibi, & speculabor. Ex his enim verbis elicimus preces in aere frustra proiici, nisi spes sit annexa, vnde velut è specula Deum quieti expectemus. Quibus cōuenit series Paulinæ exhortationis. nam antequam fideles ad precandum in spiritu sollicitet omni tempore cum vigilātia & assiduitate, in primis iubet assumere securum fidei, galeam salutis, & gladium spiritus, quod est verbū Dei Memoria porrò hic reperant lectores quod antè dixi, minimè labefactari fidem, vbi cum miserix, egestatis, sordiumque nostrarum agnitione connectitur. Quantumnis enim graui scelerum mole premi se vel laborare sentiāt fideles, nec modo rebus omnibus vacuos quæ fauorem conciliare apud Deum queant, sed oneratos multis noxis quæ eum meritò formidabilem reddant: non tamen desinūt se offerre, neque terret eos hic sensus quominus ad ipsum se conferāt: quādo non alius est ad eum ingressus. Neque enim intitura est oratio qua nos arroganter coram Deo efferamus, aut quicquam nostrum magno æstimemus, sed qua reatum nostrum confessi, ærumnas nostras apud Deum deplem: quemadmodum filii apud parentes familiariter querelas suas deponunt. Quin potius immensa malorum nostrorum congeries calcaribus vel stimulis referta esse debet quæ nos ad precandum iucitent. qualiter etiam nos suo exemplo docet Propheta, Sana animam meam, quia peccaui tibi. Fateor quidem in iis aculeis mortiferas fore punctiones nisi Deus succurreret: verum pro incomparabili sua indulgentia optimus Pater tempestiuum remedium addidit, quo perturbationem omnem sedans, curas leniens, metus abitergens, comiter nos ad se alliceret, imò scrupulos omnes tollens, nedum obstacula, facilem viam sterneret.

13 Ac primò quidem orare nos iubens, ipso præcepto nos coarquit impiæ cōtumaciæ, nisi obsequimur. Nihil magis præcisè mandari poterat quàm quod habetur in Psalmo, Inuoca me in die tribulationis. Sed quia inter pietatis officia nullum frequētius commendant Scripturæ, non est quòd longius hic immorer. Petite
(inquit

Ephes. 3.
c. 12

Psal. 33.
d. 22

Psal. 56.
b. 10

Psal. 5. a.
5

Ephes. 6.
c. 16

Psal. 41.
a. 5

Psal. 50.
c. 15

(inquit Magister) & accipietis : pulsate, & aperietur vobis. *Quantum huic præcepto adiungitur etiam promissio, ut necesse est.* *Mat. 7. b.7*
 etsi enim præcepto esse obediendum fatentur omnes, maior tamen pars refugeret Deum vocantem, nisi se exorabilem adeoque obuium fore promitteret. His quidem duobus positis, certum est quicumque tergiversantur ne rectà ad Deum veniant, non modò esse rebelles & immorigeros, sed etiam incredulitatis conuinci: quia promissionibus diffidunt. *Quod eò magis notandum est, quia hypocritæ, humilitatis & modestiæ prætextu, tam superbe contemnunt Dei præceptum, quàm fidem benignæ inuitationi abrogant: imò eum fraudant præcipua cultus sui parte. Nam vbi sacrificia repudiauit in quibus tunc videbatur sita esse tota sanctitas, hoc summum esse & sibi præ aliis pretiosum declarat, inuocari in die necessitatis. Quare vbi quod suum est exigit, & ad parendi alacritatem nos animat, nulli sunt tam speciosi dubitandi colores qui nos excusent. Quæcūque ergo passim occurrunt in Scripturis testimonia quibus nobis præcipitur Dei inuocatio, totidem ante oculos nostros figuntur vexilla quæ nobis fiduciam inspicient. Temeritatis esset prorumpere in Dei cōspectum, nisi ipse anteuertenter nos vocandò, itaque viam nobis sua voce patefacit: Dicam illis, Populus meus vos: dicent mihi, Tu Deus noster. Vide-* *Za. 13. c. 9*
 mus ut cultores suos præueniat, velitque subsequi, ideòque timendum non esse ne parum suavis sit hæc melodia quam ipse dicat. Insigne præsertim illud Dei elogium nobis in mentem veniat; quo terti omnia obitacula nullo negotio superabimus, Tu Deus exaudiens preceationem: ad te vsque omnis caro veniet. *Psal. 65. a.3*
 Quid enim magis amabile vel blandum quàm Deum hoc titulo indui, qui certiores nos reddat nihil magis esse naturæ eius proprium quàm supplicum votis annuere? Hinc ianuam patere colligit Propheta non paucis sed cunctis mortalibus: quia etiam omnes hac voce compellat, Iuoca me in die afflictionis: eruam te, & glorificabis me. *Psal. 50. c. 15*
 Secundùm hanc regulam David promissionem sibi datam obicit, ut obtineat quod petit. Tu Deus reuelasti in aurem serui tui: propterea inuenit seruus tuus cor suum ut oraret. *2. Sa. 7. d. 27*
 Unde colligitur pauidum fuisse nisi quatenus eum promissio erexerat. Sic atibi generali doctrina se instruit, Voluntatem timentium se faciet. *Psal. 145. d. 19*
 Imò hæc in Psalmis animaduertere licet, quasi abrupto orandi contextu transitum fieri nunc ad Dei potentiam, nunc ad bonitatem, nunc ad fidem promissionum. Videri posset intempetiuè David sententias illas inferens, preces mutilas reddere: sed vsu & experientia compertum habent fideles languescere ardorem nisi adhibeant noua fomenta: ideòque minimè inter precandum superuacua est tam naturæ Dei quàm verbi meditatio. Atque ita exemplo Dauidis inferere ne pigeat quæ languidos animos nouo vigore reficiant.

14 Ac mirum est tanta promissionum dulcedine vel frigide
 M.ii.

vel nullo ferè modo nos affici vt per ambages vagando bonã
 pars malit relicto aquarum viuentium fonte sibi fodere aridas
 cisteruas,quàm Dei liberalitatem vltro sibi oblatã amplecti. Arx
 inexpugnabilis nomen Domini, (inquit Solomo) ad eam confu-
 giet iustus, & seruabitur. Ioel verò, postquam de horribili quæ in-
 stabar clade vaticinatus est, memorabilem illam sententiam sub-
 iicit, Quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit:quam sci-
 mus propriè ad cursum Euãgelii spectare. Vix centesimus quisque
 mouetur, vt in occursum Deo prodeat. Clamat ipse per Iesaiam,
 Inuocabitis me, & exaudiam vos. Imò antequam clameris respon-
 debo vobis. Hoc quoque eodem honore alibi totam Ecclesiam
 communiter dignatur: sicuti ad omnia Christi membra pertinet.
 Clamauit ad me, exaudiam eum: cum ipso sum in tribulatione, vt
 eripiam eum. Neque tamen (vt iam dixi) locos omnes numerare
 propositum est: sed eximios quosque deligere, ex quibus gustemus
 quàm humaniter ad se nos Deus alliciat, & quàm arctis vinculis
 constricta sit nostra ingratitude, vbi inter tam acres stimulos ad-
 huc pigrizia nostra cunètur. Quare in auribus nostris semper re-
 sonent hæ voces, Propè est Dominus omnibus inuocantibus se,
 inuocantibus in veritate. Item quas ex Iesaiã & Ioele citauimus:
 quibus affirmat Deus se intentum esse ad exaudiendas preces, a-
 deòque oblectari quasi grati odoris sacrificio, vbi curas nostras in
 ipsum coniicimus. Hunc singularem percipimus promissionum
 Dei fructum, vbi non dubitanter & trepidè concipimus preces: sed
 eius verbo freti, cuius nos alioqui terreret maiestas, audemus eum
 inuocare Patrem, quando hoc suauissimum nomen suggerere no-
 bis dignatur. Restat vt talibus inuitamenti præditi, sciamus inde
 satis esse nobis materiæ ad exorandum: quando preces nostræ
 nullo merito nituntur, sed tota earum dignitas & spes impetrandi
 fundata est in Dei promissionibus, atque ab eis pendet: vt neque
 indigeat alia fultura, neque sursum huc vel illuc circumspectat. Ita-
 que cum animis nostris statuendū est, etiamsi non excellimus pari
 sanctitate quæ laudatur in sanctis Patribus, Prophetis & Apostolis,
 quia tamen commune est nobis orandi præceptum & communis
 fides, si verbo Dei innitimur, nos in hoc iure eorum esse socios.
 Deus enim (vt antè visum est) se facilem ac propitium omnibus
 fore denuntians, miserrimis quibusque spem obtinendi quod pe-
 tierint, facit. atque ideo notandæ sunt generales formæ, quibus
 nemo (vt vulgò dicunt) à primo ad vltimum excluditur: tantum
 adsit cordis sinceritas, displicentia nostri, humilitas, & fides: ne
 hypocrisis nostra Dei nomen fallaci inuocatione profanet: non
 respuet optimus Pater, quos non modò ad se venire hortatur,
 sed quibuscunque potest modis sollicitat. Hinc illa precandi ratio
 Dauidis quam nuper recitavi, En pollicitus es Domine seruo tuo:
 eam ob rem colligit animum hodie seruus tuus, & inuenit quod
 oraret coram te. Nunc ergo Domine Deus, tu es Deus, & verba
 tua

Prou. 18.
b. 10

Ioel. 2. 8.
 32

Iesai. 65.
d. 24

Psal. 91.
d. 15

Psal. 145.
d. 18

2. Sa. 7.
d. 27

tua vera erunt. Loquutus es seruo tuo de his beneficiis. incipe ergo & fac. Sicut etiam alibi, Præsta seruo tuo secundum eloquium tuum. Et omnes simul Israelitæ, quoties se scæderis recordatione muniunt, facis declarant non esse timidè orandum, vbi Deus ita præscribit. atque in hoc imitati sunt Patrum exempla, præsertim Iacobi, qui postquam confessus est se minorem esse tot misericordiis quas susceperat è manu Dei, ad maiora tamen postulanda se animari dicit, quia Deus se facturum promiserat. Quosunque verò colores obtendant increduli, vbi ad Deum non confugiunt quoties vrget necessitas, ipsum non requirunt, nec eius opem implorant, non aliter defraudant eum legitimo honore, quàm si fabricarent sibi novos deos & idola: siquidem hoc modo Deum sibi bonorum omnium authorem esse negant. Contrà nihil validius ad pios omni scrupulo liberandos, quàm armari hac cogitatione, non esse cur vlla remora impediatur dum morem gerunt Dei mandato, qui obediètia nihil sibi gratius esse pronunciat. Hinc rursus quod prius dixi clariùs elucescit, probè cum metu, reuerentia, sollicitudine quadrare intrepidum precandi spiritum, neque verò absurdum esse si prostratos Deus erigar. Hoc modo bellè inter se consentiunt quæ in speciem repugnant loquendi formæ. Dicunt Ieremias & Daniel se prosternere preces corâ Deo. Alibi Ieremias, Cadat oratio nostra in conspectu Dei, vt misereatur residuæ plebis suæ. Rursus sæpe fideles dicuntur orationem leuare. Sic loquitur Ezechias, Prophetam rogans vt intercedendi vices suscipiat. Et Dauid præcè suam ascendere cupit sicuti incensum. Nempe quantum uis de paterno Dei amore persuasi in eius fidem se alacriter cõferant, nec dubitent quam vltro opem promittit implorare: non tamen supina eos quasi proiecta fronte securitas attollit, sed ita per gradus promissionum sursum ascendunt, vt tamen supplices manent in sui deiectione.

15 Hic non vna obiicitur quæstio: nam Scriptura refert votis quibusdam Deum morem gessisse, quæ tamen ex animo minimè sedato vel composito eruperant. Iusta quidem de causa Ioathan incolas Sichei cladi quæ postea superuenit deuouerat: sed tamen feruore iracundiæ & vltionis accensus, morem execrationi gerès Deus, videtur impetus malè ordinatos probare. Talis etiam feruor Samsonem rapuit, quum diceret, Robora me Deus vt summam vltionem de incircuncisis. Etsi enim aliquid fuit probi zeli admixtum, feruida tamen atque ideo vitiosa cupiditas vindictæ illic dominata est. Annuit Deus. Vnde colligi posse videtur, quantum uis ad verbi præscriptum formatæ non sint preces, effectum tamen consequi. Respondeo, singularibus exemplis non aboleri perpetuam Legem: deinde speciales interdum motus inditos paucis hominibus fuisse, quibus factum est vt dissimilis illorum esset atque vulgi ratio. Notandum est enim responsum illud Christi, quum discipuli exemplum Eliæ inconsideratè æmulari cuperent, eos

nescire quo spiritu essent præditi. Ceterum ultra progredi necesse est, non semper placere Deo vota quibus annuit: sed quatenus ad exemplum pertinet, claris documentis palam fieri quod Scriptura docet, eum scilicet miseris succurrere, & eorum exaudire gemitus qui iniuste afflicti opem eius implorant: ideo exequi sua iudicia, dum ad eum surgunt inopum querimoniam, quanuis indignæ quæ tantillum impetrent. Quoties enim de impiorum sæuitia, rapinis, violentia, libidine aliisque sceleribus pœnas sumens, compescens audaciam & furorem, tyrannicam quoque potentiam euertens, indignè oppressis se opem ferre testatus est, qui tamen incertum numea orando aërem verberabant? Et Psalmus vnus clarè docet non carere effectu preces quæ tamen fide in cælum non penetrant. Colligit enim quas incredulis non minus quam piis necessitas extorquet preces ex naturæ sensu: quibus tamen Deum propitium esse ex euêtu demonstrat. An quia tali facilitate gratas sibi esse testetur? imò vt suam misericordiam amplifcet vel illustret hac circumstantia, quòd ne incredulis quidem negantur sua vota: deinde vt probos suos cultores ad orandum magis extimulet, dum vident profanos eiulatus non carere interdum profectu. Non tamen est cur fideles despectant à Lege sibi diuinitus imposita, vel inuideant incredulis, quasi magnum lucrum fecerint, vbi adepti sunt quod volebant. Hoc modo diximus flexum fuisse Deum sicta pœnitentia Achab, vt hoc documento probaret quàm sit exorabilis erga suos electos, vbi ad ipsum placandum vera affertur conuersio. Ideoque in Psalmo cum Iudæis expostulat, quòd experti ipsum voris suis facilem, ad ingenii sui peruicaciam paulò post reuersi sint. Quod etiam ex Iudicum historia liquidò paret, quoties scilicet fleuerunt, etsi fallaces erant eorum lachrymæ, fuisse tamen ereptos ex hostium manibus. Sicut ergo promiscuè Deus solem suum producit super bonos & malos: ita nec fletus eorum contemnit quorum iusta est causa, & auxilio dignæ ærumnæ. Interea non magis hos in salutem exaudit, quàm bonitatis suæ contemptoribus alimenta suppeditat. Difficilior videtur esse quæritio de Abrahamo & Samuele: quorum alter nullo Dei verbo instructus pro Sodonitis, alter etiam contra manifestam prohibitionem pro Saule orauit. Eadē ratio Ieremiæ, qui vrbis excidiū deprecatus est. quanuis enim repulsam passi fuerint, durum tamen videtur eos fide priuare. Atqui solutio hæc modestis lectoribus, vt spero, satisfaciet: generalibus principis fultos, quibus iubet Deus indignos quoque misericordia prosequi, non prorsus fide caruisse, quanuis in ipsa specie frustrata eos fuerit opinio. Prudenter alicubi Augustinus, Quomodo (inquit) fide orant sancti, vt petant à Deo contrà quàm decreuit? nempe quia secundum voluntatem eius orant, non illam absconditam & incommutabilem, sed quam illis inspirat, vt eos exaudiat alio modo: sicut prudenter distinguit. Rectè dictum: quia pro suo incomprehensibili consilio sic temperat

Psa. 107

I. Re. 21.

g. 39

Psal. 105

Gen. 18.

c. 23

I. Sam.

c. 11

Iere. 32.

c. 16

Libr. de

ciuitate

D. 1. 22.

cap. 2

perat rerum euentus, vt non irritæ sint sanctorum preces quæ fide & errore simul implicatæ sunt. Neque tamen hoc ad imitationem magis valere debet quàm sanctos ipsos excusat: quos non inficior modum excessisse. Quare vbi non extat certa promissio, conditione interposita rogandus est Deus. Quò pertinet illud Dauidis, *Psal. 7. b. 7* *Euigila ad iudicium quod mandasti: quia ad petendum temporale beneficium speciali oraculo se instructum esse admonet.*

16 Hoc etiam notare operæpretium est, quæ de quatuor rectè orandi legibus differui, non ita exigi summo rigore, vt preces repudiet Deus in quibus non inueniet perfectam vel fidem vel pœnitentiam, vnà cum zeli ardore vorisque rectè compositis. Diximus, quanuis oratio familiare sit piorum cum Deo colloquium, seruandam tamen esse reuerentiam & modestiam, ne habenas laxemus quibuslibet votis, ac ne concupiscamus nisi quantum Deus permittit. deinde ne vilescat nobis Dei maiestas, tollendas esse sursum mētes ad puram castamque eius venerationem. Hoc nemo qua par fuisset integritate vnquam præstitit. nam (vt de vulgo non loquar) quàm multæ Dauidis querimonix intemperiem sapiunt! non quòd consultò vel exoptulare cum Deo velit, vel eius iudiciis obstrepere: sed quia præ infirmitate fatiscens non aliud inuenit melius solatium quàm si dolores suos in illius sinum coniciat. Quinetiam toleratur à Deo nostra balbuties, & inscitix datur venia, quoties inconsideratè aliquid nobis excidit: vt certè sine hac indulgentia nulla esset precandi libertas. Cæterùm quanuis Dauidi animus esset Dei se arbitrio totum subicere, nec minore patientia quàm impetrandi studio oraret: emergunt tamen, imo interdum ebulliunt turbulenti affectus, qui à prima quam posuimus lege non parum distant. Maximè ex clausula Psalmi tricesiminoni conspici licet quanta doloris vehementia abreptus fuerit sanctus vir, ne sibi modum statueret. Desine (inquit) à me, donec abeam, & non sim. Diceres hominem desperatum nihil aliud expectere nisi vt cessante Dei manu in suis malis putrescat. Non quòd deuoto animo ruat in illam intemperiem, aut, vt solent reprobi, velit Deum facessere: sed tantùm cōqueritur iram Dei sibi esse intolerabilem. In illis etiam tentationibus sæpe effluunt vota non satis bene formata ad regulam verbi Dei, & in quibus non satis expendunt sancti quid fas sit & expediat. His quidem vitiis quæcunque maculatæ sunt preces repudiari merentur: modò tamen ingemiscant sancti, castigent seipsos, & statim ad se redeant, ignoscit Deus. Sic etiam in secunda lege peccant: quia & cum frigore suo illis sæpe luctādum est, neque sua illos egestas & miseria satis acriter pungit ad seriò precandum. Iam sæpe contingit eorum mentes dilabi & propè euanescere. venia igitur hac quoque in parte opus est, ne languidæ vel mutilæ vel interruptæ & vagæ preces repulsam pariantur. Hoc naturaliter indidit Deus hominum mentibus, legitimas non esse preces nisi mētibus sursum sublati.

Hinc ceremonia eleuationis manuum, vt antè diximus, quæ omnibus seculis & gentibus trita fuit, sicuti adhuc viget: sed quotusquisque, dum manus leuat, non sibi conscius est tarditatis? quia cor in terra subsidit. Quod ad petendam peccatorum remissionem spectat, quanuis hoc caput nemo fidelium prætereat, sentiunt tamen qui verè sunt in precibus exercitati, vix decimam eius sacrificii partem se afferre de quo loquitur David, Sacrificium Deo acceptum, spiritus afflictus. cor contitum & humiliatum Deus non despicias Ira semper duplex petenda est venia, quòd & sibi consci sint multorum delictorum, quorum tamen sensu non ita tanguntur vt sibi quantum oportet displiceant: & quatenus in pœnitentia & timore Dei proficere illis datum est, iusto mœrore ob suas offensas prostrati, iudicis vindictam deprecantur. Maximè fidei debilitas vel imperfectio fidelium preces vitiat nisi succurreret Dei indulgentia: sed nihil mirum est hunc defectum à Deo ignosci, qui asperis documentis sæpe suos exercet, ac si data opera fidem eorum vellet extinguere. Durissima est hæc tentatio, vbi clamare coguntur fideles, Quousque irasceris super oratione serui tui? ac si preces ipsæ Deum exacerbarent. Sic quum dicit Ieremias, Exclusit Deus orationem meam, non dubium est violenta perturbatione fuisse concussum. Innumera eius generis exempla occurrunt in Scripturis, ex quibus patet fidem sanctorum sæpe mixtam fuisse dubitationibus & agitaram, vt credendo & sperando aliquid tamen infidelitatis proderent: sed quia non perueniunt quò optandū est, eo magis eniti eos oportet vt correctis vitiis propius in dies ad perfectam orandi legem accedant, ac interea sentire in quanta malorum profunditate sint demersi qui in ipsis remediis nouos sibi morbos accersunt. quando nulla est oratio quam non meritò fastidiat Deus, nisi ad maculas conuieat quibus omnes aspersæ suæ. Hæc non ideo commemorato vt sibi quicquam fideles securè condonent, sed vt seipos seuerè castigando contendant superare hæc obstacula: & quanuis omnes vias obstruere conetur Satan vt eos ab orando prohibeat, nihilominus perumpant, certò persuasi, vtcunque non omnibus remoris expediti sint, conatus tamen suos Deo placere, votaque sua probari, modò contendant & nitantur quò non statim pertingunt.

17 Quādo verò nemo est hominum dignus qui se Deo representet, ac in eius conspectum prodeat: ipse cælestis Pater, vt nos pudore simul & metu eximeret, qui nostros omnium animos deicere debebant, Filium nobis suum donauit Iesum Christum Dominum nostrum: qui apud ipsum nobis sit aduocatus & mediator, cuius ductu ad ipsum securè accedamus. tali intercessore confisi, nihil, quod eius nomine perierimus, nobis denegarum iri: vt illi à Patre nihil denegari potest. Atque huc omnino referri necesse est quicquid antehac de fide docuimus: quia sicuti promissio Christū mediatorem nobis commendat, ita nisi spes impetrādi eo subnixā sit

Psal. 51.
l. 19

Psal. 80.
l. 5
Thren.
3. 8

1. Tim. 2.
l. 5
1. Ioh. 2.
l. 1

fit, orandi beneficio se priuat. Nam simulac in mentem venit horribilis Dei maiestas, fieri non potest quin expauescamus, ac nos indignitatis propriæ agnitio procul abigat, donec medius occurrat Christus, qui solum formidabilis gloriæ in solum gratiæ commutet: sicut etiam docet Apostolus vt cum omni fiducia apparere audeamus, misericordiam consequuturi & gratiam inuenturi in auxilio opportuno. Atque vt lex de inuocando Deo posita est, vt promissio data, exauditū iri qui inuocauerint: ita in nomine Christi inuocare peculiariter iubemur: & promissionem habemus propositam, impetraturos quod in eius nomine petierimus. Hactenus, inquit, non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis. In illo die in nomine meo petetis: & quicquid petieritis, faciam, vt glorificetur Pater in Filio. Hinc sine controuersia clarum est, eos qui in alio quàm Christi nomine Deum inuocant, illius iussu contumaciter præuaricari, ac voluntatem pro nihilo reputare: nullam verò promissionem habere quicquam impetrandi. Si quidem, vt ait Paulus, omnes Dei promissiones in Christo sunt etiam & amen: id est confirmantur & implentur.

Hebr. 4.
d. 16

Iohã. 14.
b. 13. &
16. c. 24

2. Cor. I.
d. 20

18 Ac diligenter notanda est circūstantia temporis, dum Christus discipulos ad suam intercessionem iubet cōfugere, postquam in cælum ascenderit, In illa hora, inquit, petetis in nomine meo. Cerrum quidem est ab initio non fuisse exauditos quicumque precati sunt, nisi Mediatoris gratia. Hac ratione instituerat in Lege Deus vt solus sacerdos sanctuarium ingrediens gestaret in humeris nomina tribuum Israel, & totidem ante pectus lapides preciosos: populus autem procul staret in arrio, arque inde vora sua coniungeret cum sacerdote. Quinetiam huc valebat sacrificium vt ratæ essent ac firmæ preces. Ergo illa umbratilis Legis ceremonia docuit arceri nos omnes à facie Dei, ideòque mediatore opus esse, qui nomine nostro appareat, nòsque gestet in humeris, & pectori alligatos teneat, vt in eius persona exaudiamur: deinde sanguinis aspersione preces mundari, quas alioqui nunquam fordibus vacuas esse dictum est. Et videmus Sanctos, quum impetrare aliquid cuperent, spem suam in sacrificiis fundasse: quia sciebant votorum omnium esse sanctiones. Recordetur oblationis tuæ (inquit Dauid) & holocaustum tuum pingue reddat. Hinc colligitur, Deum ab initio Christi deprecatione fu isse placatum, vt piorum vora susciperet. Cur ergo nouam horam assignat Christus qua in suo nomine orare incipient discipuli, nisi quia hæc gratia, vt est hodie illustrior, ita plus commendationis apud nos meretur? Et hoc eodem sensu paulò antè dixerat, Hactenus non petiistis quicquam in nomine meo: petite. Non quòd de Mediatoris officio nihil prorsus tenerent (quum his rudimentis imbuti essent omnes Iudæi) sed quia nondum liquidò cognouerant, Christum suo in cælum ascensu certiore quàm antè fore Ecclesiæ patronum. Ergo absentia suæ dolorem vt aliquo non vulgari fructu soletur.

Iohã. 16.
d. 26

Exo. 28.
b. 9. 12. 11

Psal. 10.
a. 4

Heb. 10. d. 20 munus aduocati sibi vendicat, & docet præcipuo hæcenus beneficio eos caruisse, quo frui illis dabitur dum eius patrocinio fultim liberius Deum inuocabunt. sicut dicit Apostolus, viam eius recentem eius sanguine dicatam esse. Quo minus excusabilis est nostra prauitas, nisi tam inæstimabile beneficium, quod nobis propriè destinatum est, utroque (vt aiunt) brachio amplectimur.

1. Tim. 2. d. 1 19 Porro, quum sit ipse vnica via, ac vnus accessus quo ad Deum ingredi nobis datur: qui ab hac via deflectunt, & huc accessum deserunt, iis neque via vlla neque accessus ad Deum superest: nihil in eius throno reliquum fit præter iram, iudicium, ac terrorem. Denique quum hunc pro capite ac duce Pater nobis signauerit, qui ab eo vilo modo declinant vel obliquant, conantur quantum in se est notam à Deo impressam delere & adulterare. Ita vnus statuitur Mediator Christus, cuius intercessione propitius & exorabilis nobis reddatur Pater. Quanquam interim & suæ sanctis intercessionibus relinquuntur, quibus alii aliorum salutem mutuo inter se Deo commendant, de quibus meminit Apostolus: sed tales quæ ab vnica illa dependeant: tantum abest vt delibent ex ea quippiam. Nam vt à dilectionis affectu scaturiunt, quo nos vltro citroque amplectimur, ceu vnus corporis membra: ita etiã ad capitis vnitatem referuntur. Quum ergo illæ quoque in Christi nomine fiunt, quid aliud quàm restantur, neminem vllis omnino precibus, nisi Christo intercedente, posse adiuuari? Atque vt non obstat sua intercessione Christus quominus in Ecclesia precibus alter alteri vicissim patrocinemur: ita fixum maneat, omnes totius Ecclesiæ intercessionibus in illam vnicam esse dirigendas. Imò hoc maxime nomine cauenda nobis ingratitude est, quòd Deus indignitati nostræ ignoscens, non tantum singulis pro se orare permittit, sed etiam alios pro aliis admittit deprecatores. Cuius enim superbiam esset, vbi Deus Ecclesiæ suæ patronos constituit qui merito repudiari merentur, si pro se quisque priuatim oret, hac liberalitate abuti vt Christi honorem obscurant?

1. Ioh. 11. d. 1 20 Porro merum est nugamentum quod balbutiunt Sophistæ, Christum esse redemptionis Mediatorem, fideles autem intercessionis. Quasi verò Christus temporaria mediatione defunctus, æternam & nunquam interuorituram ad seruos suos reiecerit. Benignè scilicet illum tractant, qui tantulam honoris portionem illi decidunt. Atqui longè aliter Scriptura, cuius simplicitate, ommissis istis impostoribus, cõtentum esse pium hominem conuenit. nam quum dicit Iohannes, Siquis peccauerit, aduocatum nos habere apud Patrem, Christum Iesum: an patronum olim nobis fuisse intelligit, ac non potius perpetuam illi intercessionem assignat? Quid, quòd Paulus sedentem ad Patris dexteram etiam pro nobis intercedere affirmat? Quum verò alibi vnicum Dei & hominum Mediatorem illum nuncupat, an non ad preces respicit quarum antè paulò meminerat? Siquidem pro omnibus hominibus

minibus intercedendum præfatus, in eius sententiæ confirmationem mox subnectit, vnum esse omnium Deum, & vnum mediatorem. Neque verò aliter interpretatur Augustinus, quum sic loquitur, Homines Christiani inuicem se commendant orationibus suis. Pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic vnus verusque Mediator est. ¶ Paulus Apostolus, quanquam sub capite præcipuum membrum: quia tamen membrum erat corporis Christi, & nouerat, non per figuram in interiora veli ad sancta sanctorum sed per expressam & firmam veritatem in interiora cæli ad sanctitatem non imaginariam sed æternam intrasse maximum & verissimum Sacerdotem Ecclesiæ: se orationibus fideiū ipse quoque commendat. Nec mediatorem se facit inter populum & Deū: sed rogat vt omnia corporis Christi mēbra inuicem pro se orent: quoniam inuicem sollicita sunt membra, & si patitur vnum membrum, reliqua compatiuntur. Ac sic membrorum omnium adhuc in terra laborantium mutuæ pro se inuicem orationes ascendant ad caput quod præcessit in cælum, in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus, essent vtrique & reliqui Apostoli. ac sic multi mediatores essent, nec constaret ipsius Pauli ratio, qua dixerat, Vnus enim Deus, vnus mediator Dei & hominum, homo Christus: in quo & nos vnum sumus, si seruamus vnitatem fidei in vinculo pacis. Item alibi, At verò Sacerdotem si requiras, super cælos est, vbi interpellat pro te, qui in terra mortuus est pro te. Neque verò somniamus illum, Patris genibus aduolurum, suppliciter pro nobis deprecari: verū cum Apostolo intelligimus, sic eum apparere coram facie Dei, vt mortis eius virtus ad perpetuam pro nobis intercessionem valeat: sic tamen vt sanctuarium cæli ingressus, ad consummationem vsque seculorum solus populi eminus in atrio residentis vota ad Deum deferat.

21 Quantum ad Sanctos attinet, qui carne mortui, in Christo viuunt, siquam illis orationem attribuimus, ne iis quidem ipsis somniemus aliam esse rogandi Dei viam, quàm Christum, qui solus via est: aut alio nomine Deo esse acceptas eorum preces. Itaq; postquam Scriptura nos ab omnibus ad Christum vnum reuocat, postquam cælestis Pater vult omnia in ipso recolligere: nimii stuporis fuit, ne dicam insanix, nobis per ipsos accessum sic velle moliri, vt ab illo abduceremur sine quo nec eis aditus vllus patet. Id autem aliquot seculis factitatū quis neget, hodiēque vbiq; Papiasmus viget, factitari? Ad conciliandā Dei benevolentiam eorum merita subinde obruduntur: atque vt plurimum, Christo præterito, per eorum nomina Deus obsecratur. Annon hoc, quæso, est, munus vnice illius intercessionis quam Christo suprā asseruimus, ad illos traducere? Deinde quis vel Angelus, vel dæmon vlli hominum de eiusmodi quam fingunt iptorum intercessione syllabam vnquam renuntiauit? in Scriptura enim nihil extat. Quæ

Libr. cōtra Parmenid. 2. cap. 8

Rom. 15.

g. 30,

ephes. 6.

d. 19,

coloss. 4.

a. 3

1 Cor. 12.

d. 25

1. Tim. 2.

b. 5

Ephes. 4.

a. 3

1n. Psal.

94

ergo eius comminiscendæ fuit ratio? Certè dum humanum ingenium subsidia sibi ita quæritat, quibus non munimur per Dei verbum, luculentè suam diffidentiam prodit. Quòd si conscientia eorum omnium appelleretur qui sanctorum intercessione oblectantur, reperiemus non aliunde id euenire, nisi quia anxietate laborant, perinde ac si hîc Christus deficeret, aut nimium seuerus foret. Qua primùm perplexitate Christum inhonorât, & solius Mediatoris titulo spoliant: qui vt illi in singularem prærogatiuam à Patre datus est, ita neque aliò transferri debet. Atque hoc quidem ipso gloriam natiuitatis eius obscurant, crucem euacuant: quicquid denique aut fecit, aut passus est, sua laude exuunt ac defraudant. siquidem huc tendunt omnia, vt solus sit & habeatur mediator. Simul Dei benignitatem abiiciunt, qui se illis in Patrem exhibebat. non enim illis Pater est, nisi Christum sibi fratrem esse agnoscant. Quod planè abnegant, nisi fraterno esse erga se affectu (quo nihil mollius aut tenerius esse potest) cogitant. Quare illum vnice Scriptura nobis offert, ad ipsum nos mittit, & in ipso sistit. Ipse, inquit Ambrosius, os nostrum est, per quod Patri loquimur: oculus noster, per quem Patrem videmus: dextera nostra, per quam nos Patri offerimus. Quo nisi intercedente, nec nobis nec sanctis omnibus quicquam cum Deo est. Si excipiant, quas in templis concipiunt publicas preces finire hac appendice, Per Christum Dominum nostrum, friuolum effugium est: quia non minùs profanatur Christi intercessio, dum mortuorum precibus & meritis miscetur, quàm si ea penitus ommissa soli mortui in ore essent. Deinde in suis omnibus litanis, hymnis & prosis, vbi Sanctis mortuis nihil non honoris defertur, nulla Christi mentio.

22. Eò autem vsque progressa est stoliditas, vt hîc expressum habeamus superstitionis ingenium, quæ vbi semel frænum excussit, nullum lasciuiendi finem facere solet. Nam postquam cœptum fuerat in sanctorum intercessionem respicere, sensim sua cuique procuratio est attributa, vt pro negotii diuersitate nunc hic nunc ille aduocaretur intercessor: tum singuli peculiare sibi diuos ascuerunt, in quorum, non secus atque tutelarium deorum fidem se contulerunt. Neque modò (quod olim Israeli exprobrabat Propheta) secundum vrbium numerum dii sunt erecti, sed secundum capitum multitudinem. Atqui, quum in vnam Dei voluntatem desideria sua omnia referant, hanc intueantur, in ea acquiescant: stolidè & carnaliter atque etiam contumeliosè de iis cogitat, qui aliam ipsis orationem assignat, quàm qua Dei regnum aduenire expectant. à quo longissimè abest quod illis affingunt, vnumquemque priuato affectu in suos cultores esse propensorem. Tandem nec ab horrendo sacrilegio abstinerunt plurimi, non vt suffragatores iam, verùm vt salutis suæ præsidēs, inuocando. En quò recidant miseri homines, dum à legitima sua statione, hoc est Dei verbo, euagantur. Omitto crassiora impietatis monstra, in quibus tametii

Libr. de
Isaac &
Genita

1er. 2. f.
28. & 11
c. 13

tamen si Deo, Angelis & hominibus sunt detestabiles, eorum tamen nondum ipsos pudet vel piget. Prostrati ad statuam aut picturam Barbaræ, Catharinæ, & similibus demurmurant Pater noster. Hunc furorem tantum abest ut Pastores sanandum vel cohibendum curent, ut quæstus odore allecti, plausu suo comprobent. Verum ut tam fædi criminis inuidiam à se deriuent, hoc tamen quo colore defendēt, rogari Eligium vel Medardum ut seruos suos respiciant & iuuent è cælo? Sanctam Virginem ut Filium facere iubeat quod petunt? Olim vetitum fuit in concilio Carthaginensi, ne ad altare directa fieret precatio ad sanctos: ac probabile est, quum sancti viri impetum prauæ consuetudinis non possent in totum compefcere, hanc saltem moderationem adhibuisse ne hac forma vitarentur publicæ orationes, Sancte Petre ora pro nobis. Quamto autem longius euasit diabolica eorum importunitas, qui ad mortuos transferre non dubitant quod Dei & Christi proprium erat?

23 Quod autem efficere student ut Scripturæ autoritate videatur subniti eiusmodi intercessio, frustra in eo laborant. Angelorum, inquit, orationes leguntur sapius, neque id modò: sed in Dei conspectum per eorum manus perferri dicuntur fidelium preces. Verum si Angelis sanctos præsentis vita defunctos conferre libet, probandum fuerit esse administratorios Spiritus, quibus delegatum sit ministerium curandæ nostræ salutis, quibus demandata sit prouincia custodiendi nos in omnibus viis nostris, qui nos circumeant, qui moneant & consolentur, qui pro nobis excubias agant, quæ omnia illis deferuntur: his autem minimè. Quàm præpostere Angelis sanctos mortuos inuoluant, satis superque ex tot diuersis muneribus patet, quibus alios ab aliis Scriptura distinguit. Causidici partibus apud terrenum iudicem fungi nemo audebit nisi admissus: vnde ergo vermibus tanta licentia ut Deo patronos obrudant quibus munus iniunctum non legitur? Voluit Deus Angelos curandæ nostræ saluti præficere. vnde & sacros cætus frequentant, & Ecclesia illis theatrum est, in quo mirentur variam & multiplicem Dei sapientiam. Quod illis peculiare est, ad alios qui transferunt, certè ordinem à Deo positum, qui inuolabilis esse debebat, confundunt ac peruertunt. Eadem dexteritate pergunt in citandis aliis testimoniis. Ieremiæ dicebat Deus, Si steterint Moses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Quomodo sic de mortuis (inquiunt) loquutus foret nisi pro viuis intercedere illos nouisset? Ego verò contrà sic colligo: quum inde appareat neque Mosen neque Samuelem intercessisse pro populo Israelitico, tunc nullam fuisse prorsus mortuorum intercessionem. Quis enim sanctorum de populi salute laborare credendus sit, cessante Mose, qui alios omnes in hac parte longo interuallo, dum viueret, superauit? Ergo si minutulas istas argutias sectantur, Mortui pro viuentibus intercedunt, quoniam

Hebr. i. 2.

12

Psal. 91.

b. 11

Psal. 34.

b. 8

Hebr. i.

1. Cor. 11.

Eph. 3.

Iere. 17.

a. 1

dixit Dominus. Si intercesserint: ego longè speciosius argumentabor in hunc modum, In extrema populi necessitate Moses non intercedebat, de quo dicitur, Si intercesserit. Ergo neminem alium intercedere verisimile fit, quàm omnes à Mosis humanitate, bonitate & paterna sollicitudine procul absint. Id scilicet cauillando consequuntur, vt iis armis vulnerentur quibus se pulchrè munitos putabant. At verò simplicem sententiam sic contorqueri valde ridiculum est: quia tantùm pronūtiat Dominus populi flagitiis se nō parciturum, etiam si Moses aliquis patronus illis contingeret, aut Samuel, quorum precibus se tantopere indulgentem præsiterat. Qui sensus ex simili Ezechielis loco lucidissimè elicitur, Si fuerint, inquit Dominus, isti tres in ciuitate viri, Noha, Daniel & Iob, filios & filias non liberabunt in sua iustitia: sed animas tantùm suas liberabunt. Vbi dubium non est quin indicare voluerit, si reuiuiscere duos ex illis contingat. nam tertius eo tempore superstes erat, Daniel scilicet, quem tum constat in primo adolescentiæ flore incomparabile dedisse pietatis specimen. Eos igitur omittamus quos Scriptura clarè demonstrat, cursum suū consummasse. Ideo Paulus, quum de Dauide loquitur, non docet precibus ipsum iuuare posteritatem, sed duntaxat ætati suæ inseruisse.

24 Excipiunt rursum, Ergo eos omni pietatis voto exuemus, qui nihil toto vitæ decursu quàm pietatem & misericordiam spirarunt? Equidem, vt curiosius excutere nolim quid agant, aut quid meditentur, ita nequaquam est probabile variis & particularibus votis huc illuc circumferri: sed potius stata atque immota voluntate in Dei regnum aspirare, quod non minùs impiorum interitu quàm fidelium salute constat. Quod si verum est, eorum quoque charitatem in communionem corporis Christi non dubium est contineri, nec latius patere quàm fert communionis illius natura. Iam verò tamen si in hunc modum pro nobis orare concedam, non tamen ideo à sua quiete discedunt vt distrahantur in terrenas curas: ac multò minus à nobis ideo protinus inuocandi erunt. Neque id agendum ex eo consequitur quòd qui in terris degunt homines, vicissim alii aliorum precibus commèdare se possunt. Hoc enim alendæ in ipsis charitati officium seruit dum suas inter se necessitates veluti partiuntur, & mutuò suscipiunt. Atque id quidem faciunt ex Domini præcepto, neque promissione destituuntur: quæ duo semper in oratione primas tenent. Omnes eiusmodi rationes à mortuis absunt: quos à nostro contubernio dum subduxit Dominus, nullum nobis cum illis reliquit commercium, ac ne illis quidem nobiscum, quantum assequi licet coniecturis. Quòd si quis causetur, fieri non posse quin eandem erga nos charitatem retineant, vt sunt vna nobiscum fide coniuncti: quis tamen eorumque longas illis esse aures reuelauit quæ ad voces nostras porrigantur? oculos etiam tam perspicaces qui necessitatibus nostris aduigilent? Nugantur quidem in suis vmbriis nescio quid de fulgore

Exec. 14.
d. 14

Acl. 13.
c. 36

Eccles. 9.
b. 5. 6

gore diuini vultus ipsos irradiante, in quo, ceu in speculo, res hominum ex alto despiciant. verùm id affirmare, qua præsertim confidentia illi audent, quid est nisi per temulenta cerebri nostri somnia velle in abdita Dei iudicia, sine eius verbo penetrare & perrumpere, ac Scripturam conculcare? quæ toties *Rom. 8. b.6* carnis nostræ prudentiam, sapientiæ Dei inimiticam esse pronuntiat: vanitatem sensus nostri in vniuersum damnat: prostrata omni nostra ratione, solam Dei voluntatem à nobis vult spectari.

25 Quæ verò alia Scripturæ testimonia propugnando huic suo mendacio asciscunt, pessimè contorquent. Sed enim, inquit, Iacob vt suum patrùmque Abraham & Isaac nomen super suam posteritatem inuocetur, rogar. Primum, videamus qualis ista *Gen. 48. c.16* sit inuocationis forma inter Israelitas. non enim patres suos ad ferendas sibi suppetias implorant: sed Deum obtestantur quòd seruorum suorum, Abraham, Isaac & Iacob meminerit. Eorum ergo exemplum nihil iis patrocinator qui ad sanctos ipsos sermonem habuerint. Verùm quia stipes isti, qua sunt hebetudine, nec quid sit nomen Iacob inuocare, nec cur inuocandum sit capiunt: non mirum si in ipsa quoque forma sic pueriliter titubant. Loquutio hæc non semel in Scripturis occurrit. Iesaias enim virorum nomen inuocari super mulieres dicit, dum eos habet *Ies. 4. a. x* maritorum loco sub quorum fide & tutela degant. Ergo inuocatio nominis Abraham super Israelitas, in hoc sita est dum generis sui originem ad eum referunt, eumque pro autore & parente suo memoria celebri colunt. Neque verò id faciat Iacob quòd sit de propaganda nominis sui celebritate sollicitus: sed quum totam posterorum beatitudinem constare nouerit hæreditate sceleris quod secum Deus pepigerat: quod illis bonorum omnium summum fore videt, comprecatur vt genere suo censeantur. id enim aliud non est quàm scæderis successionem ad eos transmittere. Illi vicissim, dum memoriam eiusmodi precibus suis inducunt, non ad intercessionem mortuorum suffugiunt: sed Domino scæderis sui recordationem obiciunt, quòd clementissimus Pater illis se propitium ac beneficium fore, in Abraham, Isaac & Iacob gratiam recepit. Alioqui quàm parum in Patrum merita sancti reclinauerint, testatur publica vox Ecclesiæ apud Prophetam, Tu pater noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorant nos. Tu Domine Pater noster, & redemptor noster. Ac dum sic quidem loquuntur, simul addunt, Conuertere Domine propter seruos tuos. nullam tamen cogitantes intercessionem, sed ad scæderis beneficium animum aduertentes. Nunc verò quum Dominum Iesum habeamus, in cuius manu non percussum modò, sed confirmatum sit nobis æternum misericordiæ scædus: cuius potiùs nomen in precibus nostris prætendamus? Et quoniam boni isti magistri his verbis Patriarchas volùt statui intercessores, scire ex ipsis velim cur in tanta

turba ne minimum quidem apud eos locum obtineat Abraham Ecclesiæ pater. Ex qua colluic sibi aduocatos sumant minimè ignotum est. Abraham, què Deus aliis omnibus prætulit, & quem euexit in summum honoris gradum, negligi ac supprimi quàm consentaneum sit mihi respondeant. Nempe quum palàm esset talem vsu veteri Ecclesiæ fuisse incognitum, placuit, occultandæ nouitatis causa, de antiquis Patribus silere: ac si nominum diuersitas recētem & adulterinum morem excusaret. Quòd autem obijciunt quidam rogari Deum vt in Dauidis gratiam populi misereatur, ad eò non suffragatur eorum errori, vt ad eius refutationem maximè sit efficax. Nam si expendimus quam personam sustinuerit Dauid: segregatur ab omni sanctorum cœtu, vt quod in eius manu pactum Deus pepigit, stabiliat. Ita & fœderis potiùs quàm hominis habetur ratio, & sub figura Christi intercessio vnica asseritur. Nam quod singulare fuit Dauidi, quatenus Christi imago fuit, in alios non competere certum est.

26 Sed hoc quosdam scilicet mouet quòd sanctorum orationes sæpe leguntur exaudiri. Cur? Nempe quia orarunt. In te sperauerunt (inquit Propheta) & salui facti sunt: clamauerunt, & non sunt confusi. Oremus ergo & nos eorum exemplo, vt eorum instar exaudiamur. Hi verò, contrà quàm decet, præposterè ratiocinantur, non exauditum iri nisi qui semel exauditi sunt. Quanto meliùs Iacobus? Elias (inquit) homo erat nobis similis: & precatione precatus est, ne plueret, & non pluit super terram annos tres & menses sex. Rursum orauit, & cælum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum. Quid? An singularem aliquam Eliæ prærogatiuam colligit, ad quam sit nobis confugiendum? Minimè verò. sed vim piæ puræque orationis perpetuam docet, vt nos ad similiter orādum exhortetur. Nam Dei promptitudinem ac benignitatem in exaudiendis illis malignè interpretamur, nisi talibus experimētis confirmamur in certiore promissionum eius fiduciam: quibus non vni aut alteri, aut etiam paucis inclinatum fore aurem suam pollicetur, sed omnibus qui nomen suum inuocauerint. Atque eò minùs excusabilis est inscitia hæc, quòd tot Scripturæ admonitiones videntur quasi ex professo contemnere. Liberatus est sapius Dauid Dei virtute. an vt eam ad se traheret vt eius suffragio liberaremur? Longè aliter affirmat ipse, Me expectant iusti donec rependas mihi. Item, Videbunt iusti, & gaudebunt, & sperabunt in Domino. Ecce pauper iste clamauit ad Deum, & respondit ei. Multæ in Psalmis sunt eiusmodi preces, quibus ad precandum quod postulat hac ratione Deum prouocat, ne pudeant iusti, sed suo exemplo erigantur ad bene sperandum. Vno iam contenti sumus, Propterea orabit ad te omnis sanctus in tempore oportuno. Quem locum eo libentiùs citauimus quòd non puduit rabulas, qui operam linguæ meritorix ad defensionem Papatus locant, cum obtendere ad probādam mortuorum intercessionem. Quasi

verò

Psal. 22.

a. 5

Jacob. 5.

d. 17

Psal.

142. a. 8

Psal. 52.

a. 8

Psal. 34.

b. 7

Psal. 32.

b. 6

verò aliud velit Dauid quàm fructum ostendere qui ex Dei clementia & facilitate proueniet vbi exauditus fuerit. Atque hoc in genere tenendum est, experientiã gratiã Dei, tam erga nos quàm erga alios, non vulgare esse adminiculum ad confirmandam promissionum illius fidem. Non recito plurimos locos vbi Dauid Dei beneficia sibi proponit in fiduciã materiam, quia Psalmorum lectoribus sponte occurrent. Hoc idem suo exemplo priùs docuerat Iacob, Minor sum cunctis miserationibus tuis & veritate quam *Gen. 32.* præstitisti seruo tuo. In baculo meo transiui Iordanem istum: & *c. 10* nunc cum duabus turmis egredior. Promissionem quidem allegat, sed non solam: quin simul effectum coniungit, quò animosius in futurum confidat eundem erga se Deum fore. Neque enim similis est mortalibus, quos liberalitatis suã tædet, vel quorum exhauritur facultas. sed à propria natura æstimandus est, sicut prudenter facit Dauid, Redemisti me (inquit) Deus verax. Postquã salutis suã *Psal. 31.* laudem Deo tribuit, adiungit veracem esse: quia nisi perpetuò simili *a. 6.* sui esset, non satis firma sumi posset fiduciã & inuocationis ratio ex eius beneficiis. Vbi autem scimus, quoties nobis auxiliatur, specimen ac probationem dare bonitatis suã & fidei, timendum non est ne spes nostra pudeat, vel nos frustretur.

27 Summa hæc sit, quum Scriptura in Dei cultu hoc nobis summum caput commendat vt eam inuocemus (sicuti posthabitis omnibus sacrificiis à nobis hoc pietatis officium exigit) non sine manifesto sacrilegio orationem ad alios dirigat. Vnde etiam in Psalmo dicitur, Si expandimus manus nostras ad deum alienum, *Psal. 44.* nõne Deus requireret ista? Deinde quum Deus non nisi ex fide velit inuocari, & disertè ad amussim verbi sui, orationes formari iubet: denique quum fides in verbo fundata, sit rectæ orationis mater: simulac à verbo deflectitur, orationem adulterari necesse est. Atqui iam ostensum est si consulitur tota Scriptura, illic hunc honorem soli Deo vindicari. Quod ad intercessionis munus pertinet, etiam vidimus Christo peculiare esse, nec vllam Deo gratam esse precationẽ nisi quam Mediator ille sanctificat. Ac ramer si fideles vltro citroque preces apud Deũ pro fratribus offerunt, hoc nihil vnice Christi intercessioni derogare ostẽdimus: quia omnes simul ea subiuxi tam se quàm alios Deo commendant. Adhæc docuimus insensè hoc trahi ad mortuos, quibus nusquam legitimus mandatum esse vt pro nobis orent. Sape nos Scriptura hortatur ad mutuas huius officii vices: de mortuis ne syllaba quidem. imò Iacobus hæc duo coniungens, vt confiteamur peccata nostra inter nos, & vicissim alii pro aliis oremus, mortuos tacitè excludit. *Iacob. 5.* Proinde ad hunc errorem damnandum sufficit vna illa ratio, exordium rite orandi nasci ex fide, fidelem verò esse ex auditu verbi Dei, vbi nulla fictitiã intercessionis mentio: quia temere patronos sibi ascitit superstitio, qui diuinitus dati non erant. Nam quum multis precandi formis referta sit Scriptura, nullum repe-

ritur exemplum huius aduocationis, sine qua in Papatu nulla creditur esse oratio. Ad hæc, superstitionem hæc constat ex diffidentia natam esse: quia vel Christo deprecatore contenti non fuerint, vel eum omnino spoliauerint hac laude. Atque hoc posterius ex eorum impudentia facile coarguitur: quia non alio validiore argumento pugnant, opus nobis esse sanctorum patrocinio, quàm dum obiiciunt nos esse indignos familiari ad Deum accessu. Quod nos verissimum quidem esse fatemur, sed inde colligimus nihil eos Christo reliquū facere qui pro nihilo ducunt eius intercessionem, nisi accedant Georgius & Hippolytus, aut similes larvæ.

28. Et si autem oratio propriè ad vota & preces restringitur, tanta est tamen inter petitionem & gratiarum actionem affinitas, ut commodè sub nomine vno comprehendi queant. Nam quas Paulus enumerat species, sub prius membrum huius partitionis recidunt. Rogando & precando desideria nostra apud Deum effundimus, poscentes tam quæ faciunt ad propagandam eius gloriam & illustrandum eius nomen, quàm beneficia quæ vsui nostro conducunt. Gratas agendo, benefacta eius erga nos iusta laude celebramus, acceptum ferentes eius liberalitati quicquid ad nos bonorum peruenit. Itaque duas istas partes simul complexus est Dauid, Inuoca me in die necessitatis: eruam te, & glorificabis me.

Psal. 50. Vtrunque nobis continenter in vsu esse non abs re præcipit Scriptura. tantam enim nostram esse inopiam alibi diximus, res verò ipsa clamat tot ac tantis nos angustiis vndique vrgeri ac premi, ut satis sit causæ omnibus cur assiduè gemant & suspirent ad Deum, supplicèsq; eum implorent. Nam etsi à rebus aduersis sint immunes, sanctissimos tamen quosque stimulare debet scelerū suorum culpa, deinde innumeri tètationum insultus ad expetendum remedium. In sacrificio autem laudis & gratiarum actionis nulla esse potest sine scelere interruptio: quando non cessat Deus alia aliis beneficia cumulare, ut nos, quanuis lentos & pigros, ad gratitudinem cogat. Denique tanta ac tam effusa benefactorum eius largitas nos pene obruit, tot ac tam ingentia eius miracula, quaquaversum spectes, cernuntur, ut nunquam nobis desit laudis gratiarumque actionis argumentum ac materia. Atque, ut hæc planius aliquanto explicentur, quum sic in Deo spes omnes opesque nostræ sitæ sint (quod iam antea satis probatum est) ut neque nos, neque nostra omnia prosperè habere nisi eius benedictione possimus: assiduè nos ei nostraque omnia oportet cōmendemus. Dein

11c. 4. d. de quicquid deliberamus, loquimur, agimus, sub eius manu ac volun-
14 tate, sub spe denique auxilii eius deliberemus, loquamur, agamus. Omnes enim à Deo maledicti pronuntiantur qui sui alterius-
Iesi. 30. ve cuiuspiam fiducia, consilia agitant ac statuunt, qui extra eius vo-
a. 1. c. 31. lunratem, ipsosque non inuocato, quicquam moliantur, aut inchoare tentant. Et quū iam aliquoties dictū sit, iusto eum honore affici vbi bonorum omnium author agnoscitur: inde consequitur,
4. 3 sic ex

sic ex manu eius suscipienda esse illa omnia, vt assidua gratiarum
 actione prosequamur: nullamque esse iustam rationem qua eius
 beneficia vsurpemus, quæ non alio fine ab eius largitate nobis
 profluunt ac proueniunt, nisi etiam in laude eius cõsistenda & gra-
 tiis agendis assidui simus. Paulus enim, dum testatur per verbum *I. Tim. 4.*
 & orationem sanctificari, simul innuit, sine verbo & oratione mi- *a. 5*
 nimè sancta & pura nobis esse. per verbum scilicet fidem meto- *Psal. 40.*
 nymicè intelligens. Proinde eleganter Dauid, dum percepta Do- *a. 4*
 mini liberalitate, datum sibi in os canticum nouum prædicat. quo
 scilicet innuit, malignum esse silentiũ, siquod eius beneficium sine
 laude præterimus: quum toties benedicendi materiam nobis ex-
 hibeat quoties benefacit. Sicut etiam, Iesaias, singularem Dei gra-
 tiam prædicans, ad canticum nouum & non vulgare hortatur fi- *Iesai. 42.*
 deles. Quo sensu alibi Dauid, Domine labia mea aperies, & os *b. 10*
 meum annuntiabit laudem tuam. Similiter Fzechias & Ionas *Psal. 50.*
 hunc sibi liberationis finem restantur fore, vt canticis Dei boni- *d. 17*
 tatem in templo celebrent. Hanc eandem legem Dauid genera- *Iesai. 38.*
 liter piis omnibus præscribit. Quid rependam Domino (inquit) *d. 20*
 pro omnibus quæ in me contulit: Calycem salutem accipiam, &
 nomen Domini inuocabo. Et eam sequitur Ecclesia alio Psalmo, *Ionæ 2.*
 Saluos fac nos Deus noster, vt consisteamus nomini tuo, & glo- *d. 10*
 riamur in laude tua. Item, Respexit ad precem solitarii, & non *Psal. 116.*
 contempsit preces eorum. Scribitur hoc ad generationem poste- *b. 12*
 ram, & populus creatus laudabit Dominum, vt annuntient in Sion *Psal. 106.*
 nomen eius, & laudem eius in Ierusalem. Imò quoties obsecrant *g. 47*
 Deum fideles vt faciat propter nomen suum: sicuti indignos se *Psal. 102.*
 profitentur qui obtineant quicquam proprio nomine, ita se obli- *c. 18*
 gant ad gratias agendas: & hunc sibi rectum beneficentiæ Dei
 vsum fore promittunt, vt eius sint præcones. Sic Oseas, de futura
 Ecclesiæ redemptione loquens, Aufer (inquit) iniquitatẽ õ Deus, *Oseæ 14.*
 & artole bonum: nos autem vitulos laborũ soluemus. Nec mo- *a. 3*
 dõ linguæ præconium sibi vendicant Dei beneficia, sed amorem
 sibi naturaliter cõciliant. Dilexi (inquit Dauid) quia exaudivit Do- *Psal. 116.*
 minus vocem deprecationis meæ. Item alibi quæ senserat auxi- *a. 1*
 lia recitans, Diligam te Deus fortitudo mea. Nec verò vnquam *Psal. 18.*
 placebunt Deo laudes quæ non fluent ex hac dulcedine amoris. *a. 1*
 Quinetiam tenendum est illud Pauli, vota omnia peruersa & vi-
 tiosa esse quibus non annexa est gratiarum actio. Sic enim loqui-
 tur, In omni oratione (inquit) & obsecratione cum gratiarum a- *Philip. 4.*
 ctione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Nam quia mul- *a. 6*
 tos impellit morositas, tædium, impatientia, doloris acerbitas, &
 metus, vt orãdo obmurmurent, iubet ita temperari affectus, vt fi-
 deles, antequam adepti sint quod cupiunt, hilariter nihilominus
 benedicant Deo. Quòd si hæc copula in rebus ferè contrariis vi-
 gere debet, eo sanctiore vinculo nos obstringit Deus ad canendas
 suas laudes, quoties nos votorum compotes facit. Sicuti autem

Hebr. 13. c. 12
 1. Thef. 5. c. 13
 docuimus Christi intercessione consecrari nostras preces, quæ alioquin pollutæ essent, ita Apostolus, iubens nos per Christum offerre hostiam laudis, nobis ad celebrandum Dei nomen os non factis purum esse admonet, nisi intercedat Christi sacerdotium. Vnde colligimus prodigiosè fascinosos fuisse homines in Papatu, ubi maior pars Christum vocari aduocatum miratur. Hęc ratio est cur præcipiat Paulus sine intermissione & orare & gratias agere: volens scilicet quanta fieri potest assiduitate, omni tempore, omni loco, omnibus in rebus ac negotiis erecta esse ad Deum omnium vota, quæ & omnia ab eo expectent, & omnium ei laudem referant, sicuti perpetua laudandi orandique argumenta nobis offert.

29 Hęc autem orandi assiduitas, etsi præsertim proprias ac priuatas cuiusque respicit, nonnihil tamen ad publicas quoque Ecclesiæ orationes pertinet. Atqui nec assiduæ esse possunt, nec aliter etiam fieri debent quàm ex politia quæ cõmuni inter omnes consensu conuenerit. Fateor sanè. Ideo enim & certæ horæ condicuntur ac præstituuntur, ut apud Deum indifferentes, ita hominum vñibus necessariæ, quò sit omnium commoditati prospectum, & omnia
 1 Cor. 14 g. 40
 decenter & compositè, iuxta Pauli sententiam, in Ecclesia administrantur. Sed enim istud nihil obstat quominus vnaquæque Ecclesia, cum subinde ad frequentiores precationum usum se extimulare, tum maiore aliqua necessitate admonita acriore studio flagrare debeat. De perseverantia autem, quæ multam cum assiduitate affinitatem habet, erit circa finem dicendi locus. Porro hæc

Matt. 6. 4. 7
 nihil ad *Barrocyas*, qua interdictum nobis Christus voluit. non enim diu, nec sæpe, nec multo cum affectu insistere precibus verat. sed ne aliquid à Deo extorquere nos posse confidamus, garrula loquacitate eius aures obtundendo, ac si humano more persuadendus foret. Scimus enim hypocritas, quia non reputant sibi negotium esse cum Deo, non secus pompas suas in precibus agere quàm in triumpho. Nam Pharisæus ille qui gratias Deo agebat quod non esset aliis similis, sibi haud dubiè plaudebat in hominum oculis, ac si vellet ex precatione captare sanctitatis famam. Hinc *Barrocyia* illa quæ hodie simili de causa grassatur in Papatu, dum alii preculas easdem iterando tempus frustra terunt, alii longa verborum congerie apud vulgus se venditant. Quum hæc garrulitas pueriliter illudat Deo, non mirum est ab Ecclesia prohiberi, nequid illic personet nisi serium & profectum ex corde intimo. Hunc corruptulæ vicina est & similis altera, quam simul damnat Christus: quod scilicet hypocritæ ostentationis causa venantur multos testes, ac forum potius occupant ad orandum, quàm mundi laude careant ipsorum preces. Quando verò hunc esse orationis scopum iam prius dictum est, ut erecti in Deum animi ferantur, tum ad confessionem laudis, tum ad opena implorandam: ex eo intelligere licet primas eius partes in mète & animo positas esse. vel potius orationem ipsam, esse propriè interioris cordis affectum, qui

qui apud Deum, cordium scrutatorem, effunditur & exponitur. Quamobrem (vt iam dictū est) cælestis magister, quum optimam orandi legem ferre vellet, iussit intrare in cubiculum, ibique ostio clauso orare Patrem nostrū in abscondito, vt Pater noster qui est in abscondito nos exaudiat. Nam vbi ab hypocritarum exemplo abstraxit, qui ambitiosa precum ostentatione hominum fauorem captabant, simul adiicit quid sit melius intrare scilicet cubiculum, & clauso ostio ibi orare. Quibus verbis (vt ego interpretor) secessum, qui nos eò iuuet vt tota cogitatione in cor nostrum descendamus & ingrediamur penitus, quærere nos docuit: propinquum nobis Deum animi affectibus promittens, cuius templa esse debent corpora nostra. Neque enim negare voluit quin aliis quoque locis orare expediat: sed esse quiddam secretum ostendit orationem, quæ & in animo potissimum locata sit, & eius tranquillitatem, procul omnibus curarum turbis, requirat. Non ergo sine causa ipse quoque Dominus, quum precibus incumbere vehementius vellet, in secessum procul hominum tumultu se conferebat: sed vt suo nos exemplo commonefaceret, non esse negligenda isthæc adminicula, quibus animus noster per se nimium lubricus magis ad serium orationis studiū intenditur. Interim verò, quemadmodum neque in media hominum turba, siquando ita tulerat occasio, à precando abstinebat: sic nos in locis omnibus, quibus opus fuerit, tollamus puras manus. Atque adeò sic habendum est, quisquis in sacro piorum conuentu orare detrectat, nescire quid sit orare seorsum, vel in recessu, vel domi. Rursus qui solus & priuatim orare negligit, quantumuis sedulò frequenter cœtus publicos, ventosas tantum preces illic concipere: quia plus hominum opinioni defert quàm arcauo Dei iudicio. Interea, ne conteroptui essent communes Ecclesiæ preces, eas splendidis elogiis olim Deus ornauit: præsertim vbi templum vocauit domum orationis. Nam & præcipuam cultus sui partem hac voce docuit esse precandi officium: atque vt in eo se fideles vno consensu exercerent, instar vexilli erectum illis fuisse templum. Addita etiam fuit insignis promissio, Te expectat Deus, laus in Sion: & tibi votum reddetur. Quibus verbis admonet Propheta nunquam irritas esse Ecclesiæ preces: quia Deus populo suo semper canendi materiam cum gaudio suppeditat. Et si autem cessarunt legales umbræ, quia tamen hac ceremonia inter nos quoque fidei vnitatem Deus fouere voluit, non dubium quin ad nos pertineat eadem promissio, quam & Christus ore suo sanciuit, & Paulus perpetui vigoris esse docet.

30 Iam vt communes fidelibus preces Deus verbo suo edicit, sic & templa publica ipsis peragendis destinata esse oportet. vbi qui orationem cum Dei populo communicare respuunt, non est quòd isto prætextu abutantur, cubiculum se ingredi, quo Domini mandato pareant. Ille enim qui pollicetur se facturum quicquid

duo aut tres petierint in nomine suo congregati, palàm conce-
 pras preces se minimè aspernari testatur: modò facessat ostenta-
 tio & humanæ gloriolæ aucupium, modò adsit sincera veràque
 affectio quæ in cordis arcano habitat. Si hic legitimus est templo-
 rum vsus (vt certè est) cauendum est rursus ne aut (quemadmo-
 dum seculis aliquot haberi cœperunt) propria esse Dei habitacula
 ducamus, vnde propius aurem nobis admoueat: aut secretam ne-
 scio quam illis affingamus sanctitatem, quæ sacratoriè apud Deū
 orationem reddat. Vera enim Dei templa quum simus ipsi, in no-
 bis oremus oportet, si in sancto templo suo Deum volumus in-
 uocare. Illam verò crassitiem Iudæis aut Gentibus relinquamus,
 qui præceptum habemus de inuocando, citra loci discretionem,
 in spiritu & veritate Domino. Dedicatum quidem templum erat
 olim Dei iussu precibus ac victimis offerendis: sed quo tempore
 veritas sub talibus vmbriis figurata delitescerat, quæ nunc ad vi-
 uum nobis expressa in nullo materiali templo herere nos patitur.
 Ac ne Iudæis quidem ea conditione commendatum fuit templum
 vt Dei præsentiam eius parietibus includerent, sed quò ad con-
 templandam veri templi effigiem exercebantur. Itaque grauiter à
 Iesaiâ & Stephano reprehensū sunt qui Deum in templis manu fa-
 ctis habitare vllò modo putarent.

Iohann. 4.
c. 23

Ies. 66.

a. 1

Ier. 7. f.

48

31 Hinc præterea plusquam clarum est, neque vocem neque
 cantum (si in oratione intercedant) habere quicquam momenti,
 aut hilum proficere apud Deum, nisi ex alto cordis affectu profec-
 ta. Quin eius iram aduersus nos prouocant si è summis duntaxat
 labris & gutture exeunt: quando id est sacrosancto eius nomine
 abuti, ac eius maiestatem derisui habere. sicuti ex Iesaiâ verbis eli-
 cimus, quæ et si latius patent, ad hoc quoque vitium coarguendum
 pertinent. Populus (inquit) iste appropinquat mihi ore suo, & la-
 bis suis me honorat: cor autem eorum longè est à me: & timue-
 runt me mandato & doctrina hominum. Propterea ecce faciam
 in populo hoc miraculum grande & stupendum. peribit enim sa-
 pientia à sapientibus eorum, & prudentia seniorum euanesce-
 rit. Neque tamen vocem aut cantum hic damnamus, quin potius val-
 de commendamus, modò animi affectum comitentur. Sic enim
 mentem in Dei cogitatione exercent, & intentam retinent: quæ,
 vt lubrica est & versatilis, faciliè remittitur, & in varia distrahitur,
 nisi variis fulciatur adminiculis. Præterea, quum Dei gloria in sin-
 gulis corporis nostri partibus elucere quodammodo debeat, con-
 uenit præsertim linguam huic ministerio addictam esse ac deuoram
 cum canendo, tum loquendo: quæ peculiariter ad enarrandam
 prædicandamque Dei laudem, condita est. Potissimus tamen lin-
 guæ vsus est in orationibus publicis, quæ in fidelium conuentu
 habentur: quibus hoc agitur, vt Deum, quem vno spiritu eadèmq;
 fide colimus, communi vna voce & veluti eodem omnes ore pariter
 glorificemus. Idque palàm, vt omnes vicissim, à suo quisque
 fratre

Ies. 29.

d. 13

Mat. 15.

a. 8

fratre, confessionem fidei accipiant, ad cuius exemplum inuitentur & incitentur.

32 Canēdi verò in Ecclesijs ritum (vt id quoque obiter dicam) non modò vetustissimum esse constat, sed Apoftrolis quoque in vfu fuisse, ex illis Pauli verbis colligere licet, Canam spiritu, canam & mente. Item ad Colossenses, Docentes & commonefacientes vos mutuò in hymnis, psalmis & canticis spiritualibus, canentes cum gratia in cordibus vestris Domino. Priore enim loco, voce & corde canēdum esse præcipit: altero cantilenas spirituales commendat quibus se mutuò pii ædificent. Id tamen vniuersale non fuisse testatur Augustinus, qui refert sub Ambrosio demum cœpisse canere Ecclesiam Mediolanensem: quum saeuientē aduersus fidem orthodoxam Iustina Valentiniani matre, populus solito magis assiduus in vigiliis esset: reliquas deinde occidentales Ecclesias sequutas. Paulò enim antè dixerat ab orientalibus profectum fuisse hunc morem. Indicat etiam libr. Retractionum 2, sua ætate fuisse in Africa receptum. Hilarius quidam, inquit, vir tribunicius morem, qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, vel ante oblationem, vel quum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maleuolæ reprehensione vbicunque poterat lacerabat. Huic respondi, iubentibus fratribus. Et certè si ad eam, quæ Dei & Angelorum conspectum decet, grauitatem attemperatus sit cantus, cum dignitatem & gratiam sacris actionibus conciliat, tum ad excitandas in verum precandi studium ardorēque animos plurimum valet. Cauendum tamen diligenter ne ad modulationem intentiores sint aures quàm animi ad spirituales verborum sensum. Quo periculo se permotum fatetur alicubi idem Augustinus, vt interdum optarit institui morem ab Athanasio obseruatum, qui lectorem tam modico vocis flexu iubebat sonare, vt pronuntianti vicinior foret, quàm canenti. Verùm, quum reminisceretur quantam sibi utilitatem cantus attulissent, in alteram partem inclinabat. Hac ergo adhibita moderatione. nihil dubium quin sanctissimum sit ac saluberrimum institutum. Quemadmodum rursus, quicumque ad suauitatem duntaxat auriūque oblectationem compositi sunt cantus, nec Ecclesiæ maiestatem decent, nec Deo non summo pre displicere possunt.

33 Quo etiam planè constat, non Græco inter Latinos, nec Latino inter Gallos aut Anglos (vt hæctenus passim factitatū est) sed populari sermone concipiendas esse publicas orationes, qui vulgò à toto cœtu intelligi possit. quandoquidem in totius Ecclesiæ ædificationem fieri conuenit: ad quam ex sono non intellecto nullus penitus fructus redit. Apud quos verò nulla est nec charitatis nec humanitatis ratio, ii saltem Pauli autoritate moueri aliquantulum debebant, cuius verba minimè ambigua sunt. Si benedixeris, inquit, spiritu, is qui implet locum idiota, quomodo ad

tuam benedictionē respondebit Amen, quandoquidem quid dicas nescit? nam tu quidem gratias agis, sed alius non ædificatur. Quis ergo effrauentem Papistarum licentiam satis miretur, qui Apostolo palam sic reclamante, exorica lingua verbosissimas preces reboare non formidant, in quibus nec syllabā vnā ipsi interdū assequuntur, nec alios intelligere volunt? Nobis verò secus agendum præscribit Paulus. Quid ergo? (inquit) orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallā & mente. Spiritus voce singulare linguarum donum significans, quo nonnulli præditi abutebantur, quū à mente, hoc est intelligētia, illud auellerent. Sic tamen omnino sentiendum, nulla ratione fieri posse, nec in publica oratione, nec in priuata, quin lingua sine animo summopere Deo displiceat. Ad hoc, cogitationis ardore mentem esse debere incitatam, quò totum longè superet quod lingua enuntiando exprimitere potest. Postremò, ne esse quidem orationi priuatae necessariam linguam, nisi quoad interior sensus vel sibi ipse ad incitationem sufficere non valet, vel incitationis vehemētia linguæ actionem secum rapit. Nam etsi optimæ interdum orationes voce carent, sæpe tamen vsu venit vt affectu mentis exultante, & lingua in vocem, & membra alia in gesticulationem sine ambitione erumpant. Inde scilicet incertum istud Hannæ murmur, cuius simile quiddā sancti omnes perpetuò in se experiuntur, dum in abruptas & concisas voces prosiliunt. Corporis autem gestus in precatione obseruari soliti (quales sunt geniculatio, & capitis detectio) exercitia sunt, quibus ad maiorem Dei venerationem assurgere conamur.

34 Nunc certior orandi non modò ratio, sed forma quoque ipsa discenda est: ea scilicet quam per dilectum Filium suum nobis cælestis Pater tradidit: vbi immensam bonitatem ac mansuetudinem agnoscere licet. Nam præterquā quòd nos monet atque hortatur vt se in omni nostra necessitate quæramus (qualiter filii in parentum fidem, quoties vlla anxietate afflicti, confugere solent) quoniam videbat ne id quidem satis nos perspicere, quàm angusta esset nostra paupertas, quid æquum postulare, quid è re nostra esset, huic etiam nostræ ignoratiæ occurrit: & quod captui nostro deerat, de suo ipse suppleuit ac suffecit. Præscripsit enim nobis formulam, qua velut in tabula proposuit quicquid à se expectare licet, quicquid in rem nostram conducit, quicquid postulare necesse est. Ex qua eius benignitate magnum consolationis fructum percipimus, quòd nihil absurdum, nihil alienum aut importunum, nihil denique non illi acceptum postulare nos intelligimus, qui penè ex eius ore rogamus. Plato quum hominum imperitiam videret in votis ad Deum perferendis, quibus concessis pessimè illis sapius consultum fuerit: optimam precandi rationem hanc esse pronuntiat, è veteri Poeta sumptam, Iuppiter rex, optima nobis & vouentibus & non vouentibus tribue: mala autem poscentibus quoque abesse iube. Atque homo quidem ethnicus in eo sapit, quòd

Ibid. 14.
e. 15

1. Sam. 1.
b. 13

Matt. 6.
b. 9
Luc. II.
a. 2

In Al-
cul. 2. vel
De voto.

quòd iudicat quàm sit periculosum à Domino expetere quod cupiditas nostra dictauerit: simul nostram infœlicitatem prodit, qui ne hiscere quidem sine discrimine coram Deo possimus, nisi ad rectam orandi normam nos Spiritus instituat. Quòd maiore in pretio *Rom. 8.*
 c. 26
 censi apud nos meretur hoc priuilegium, dum vnigenitus Dei Filius verba nobis in os suggerit quæ mentem nostram omni hæsitatione expédiant.

35 Hæc orandi seu forma, seu regula, sex petitionibus constituta est. Nam ne iis accedam qui septem capitibus distinguunt, facit quòd aduersatiua dictione interiecta videretur Euangelista duo illa membra voluisse inter se colligere, ac si dixisset, Ne tentatione opprimi nos sinas, quæ potius nostræ fragilitati opem feras, & liberares, ne succumbamus. Nobiscum etiam sentiunt veteres Ecclesiæ scriptores. vt iam quod septimo loco apud Matthæum additum est, exegeticè ad sextam petitionem referendum sit. Tamen si autem eiusmodi est tota oratio, vt vbique gloriæ Dei ratio in primis habenda sit: priores tamen tres petitiones Dei gloriæ peculiariter destinatæ sunt: quam solam in illis intueri nos oportet, nullo commodi nostri (vt aiunt) respectu. Tres reliquæ nostri curam gerunt, ac propriè iis quæ ex vsu nostro sunt postulandis sunt assignatæ. Vt quum nomen Dei sanctificari petimus, quia probare vult Deus grâsue an spe mercedis ametur à nobis, & colatur, nihil tum de nostro commodo cogitandum est. sed eius gloria nobis proponenda est, quam intentis oculis vnâ intueamur: nec aliter in reliquis huiusmodi precibus affectos esse fas est. Atque hoc quidem ipsum nobis in magnum commodum cedit, quòd dum ita vt petimus sanctificatur, sit etiam nostra vicissim sanctificatio. Sed ad huiusmodi vtilitatem oculi nostri (vt dictum est) cõnuere ac quodammodo cæcutire debent, ne in ipsam omnino respiciant. Vt si omnis spes priuati nostri boni præcisa esset, hæc tamen sanctificatio, & alia quæ ad Dei gloriam pertinent, à nobis optari & precibus postulari non desinant. Vt in exemplis Moïsi & Pauli spectatur, quibus graue non fuit mentes & oculos à seipsis auertere, ac vehementi incenso quæ zelo suum ipsorum interitum expetere, vt vel suo dispendio gloriam & regnum Dei promouerent. Rursum quum panem nostrum quotidianum nobis dari petimus: tamen si optemus quòd est nostri commodi, tamen hîc quoque Dei gloriam quærere præsertim debemus, vt ne petituri quidem simus nisi in eius gloriam vergat. Nunc ad ipsam orationis enarrationem aggrediamur.

Aug. In Enchi. ad Lau. capite 116. Chrysof. aut. op. imp.

Exo. 32. g. 32 Ro. 9. 4. 5

Pater noster, qui es in cælis.

36 Primùm in ipso limine occurrit quòd antea diximus, omnè à nobis orationem offerri Deo non aliter debere quàm in Christi nomine: vt nullo alio nomine illi commẽdari potest. Nam ex quo Patrem vocamus Deum, nomen certè Christi prætendimus. qua

enim fiducia Deum aliquis Patrem nominaret? quis huc temeritatis prorúperet, vt sibi vsurparet honorem Filii Dei, nisi in Christo adoptati essemus in filios gratiæ? Qui quum verus sit Filius, nobis in fratrem ab ipso datus est: vt quod natura ipse proprium habet, adoptionis beneficio nostrum fiat, si tantam beneficentiam certa fide amplectimur. Quemadmodum Iohannes ait datam esse potestaté iis qui credunt in nomen vnigeniti Filii Dei, vt filii Dei ipsi quoque fiant. Itaque & Patrem se nostrum appellat, & sic à nobis vocari vult: hac tanta nominis suauitate, omni nos diffidentia eximens, quãdo nullus alibi maior amoris affectus quàm in patre reperiri possit. Itaque nullo certiore documento inmensam suam erga nos charitatem testificari potuit, quàm ex eo quòd filii Dei nominamur. Ipsius verò charitas tãto erga nos maior præstantiorque est omni parentum nostrorum charitate, quanto ipse omnes homines bonitate & misericordia superat. vt si quotquot in terra sunt patres, omni paternæ pietatis sensu exuti, filios destituerent: ipse nobis nunquam defuturus sit: quoniam seipsum negare non potest. Habemus enim eius promissum, Si vos, quum mali sitis, no sitis bona dare filiis vestris: quanto magis Pater vester qui in cælis est? Item apud Prophetam, Potéstne mater obliuisci filiorum? Et si obliuiscatur, ego tamẽ non obliuiscar tui. Quòd si filii eius sumus: vt filius in fidem extranei alienique hominis se conferre non potest nisi simul de patris vel sœuitia vel inopia queratur: ita aliunde subsidia quàm ab ipso quærere non possumus, nisi exprobrata illi egestate, ac facultatum inopia, vel sœuitia nimiaque austeritate.

37 Nec causamur, nos meritò timidos reddi peccatorum conscientia, quæ Patrem, quanuis clementem ac mansuetum, tamen nobis offensum quotidie reddant. Nam si inter homines, nullo meliore patrono causam suam apud patrem filius agere potest, nullo meliore interprete perditam eius gratiam sibi conciliare ac recolligere, quàm si ipse supplex ac demissus, culpam agnoscens, patris misericordiam imploret (non enim tum se paternæ viscera dissimulare possunt quin ad tales preces commoueantur) quid ille Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis? annon potius filiorum pro se deprecantium lachrymas & gemitus exaudiet (quum præfertim ad id nos inuitet & exhortetur) quàm quæuis aliorum patrocina? ad quorum subsidium ideo pauidi suffugiunt, non sine aliqua desperationis specie, quia de patris sui mansuetudine ac clementia diffidunt. Hanc paternæ mansuetudinis exuberantiam nobis in parabola pingit ac repræsentat: vbi pater filium, qui ab eo se alienauerat, qui substantiam eius dissolutè prodederat, qui modis omnibus grauiter in eum deliquerat, obuuis vlnis amplectitur: nec expectat donec verbis veniam postulet, sed ipse anteuertit, redeuntem eminus agnoscit, vltro illi occurrit, solatur, in gratiam recipit. Hoc enim tantæ mansuetudinis exemplum in homine spectandum proponens, docere nos voluit quàm effusio-

*Iohan. 1.
6.12*

*1. Iohan.
3.4.1*

*Psal. 27.
d.10*

*Iesa. 63.
d.16*

*2. Tim.
2. b.13*

*Matth. 7.
b.11*

*Iesa. 49.
d.15*

*2. Cor. 1.
4.3*

*Luc. 15.
c.20*

effusorem expectare debeamus à se, non modò Patre, sed patrum omnium longè optimo ac clementissimo: quanuis ingrati, rebelles ac improbi filii: modò tamen in eius misericordiam nos coniciamus. Ac quò certiozem fidem faceret se huiusmodi Patrem nobis esse, si Christiani sumus, non modò Pater, sed nominatim noster dici voluit: ac si in hunc modum cum eo ageremus, Pater qui tanta in filios pietate es præditus, tanta ad ignoscendum facilitate, nos filii tui te appellamus, ac poscimus, securi ac planè persuasi non alio te esse erga nos affectu quàm paterno, quantumuis indignos tali patre. Verùm quia tãtam fauoris immensitatem non capiunt cordis nostri angustia, non modò adoptionis pignus & arrha nobis Christus est, sed eiusdem adoptionis testem nobis dat *Galat. 4.* Spiritũ, per quem libera & sonora voce clamare licet, Abba Pater. *4.6*

Quoties itaque nobis obstabit aliqua cunctatio, petere ab ipso meminerimus vt correcta nostra timiditate Spiritum illum magnanimitatis ducem ad audacter orandum præficiat.

38 Quòd autem non ita instituimur vt suum quisque patrem peculiariter nomet, sed potiùs vt nostrum in commune omnes vocemus: ex eo admonemur, quantum fraternæ dilectionis affectum inter nos intercedere oporteat, qui talis patris, eodem misericordiæ & gratuitæ liberalitatis iure, pariter sumus filii. Nam si vnus omnibus nobis communis est pater, à quo prouenit quicquid *Mat. 23.* omnino boni obtingere nobis potest: nihil inter nos diuisum esse *4.9* decet quod non magna animi alacritate parati simus alter alteri communicare, quantum vsus postulat. Iam si ita vt par est, vicissim manum porrigere atque opem ferre cupimus, non est in quo magis commodare fratribus possimus, quàm si optimi Patris curæ ac pouidentia commendemus, quo propitio ac fauente, nihil omnino desiderari potest. Et sanè hoc ipsum Patri etiam nostro debemus. Vt enim qui patrem aliquem familiãs verè & ex animo diligit, totam simul eius domum amore ac beneuolentia complectitur: ad hunc modum, quo simus in hunc cælestem Patrem studio atque affectu, erga eius populum, eius familiam, eius denique hæreditatem ostendere conuenit, quam tantopere honorauit vt plenitudinem vnigeniti Filii sui vocauerit. Ad hanc igitur legem *Ephes. 1.* Christianus homo preces suas exigat, vt communes sint, ac omnes *d. 24* complectantur qui illi sunt in Christo fratres. Neque solùm quos tales ad præsens videt atque cognoscit, sed omnes qui super terrã agunt homines: de quibus quid statuerit Deus, extra notitiam est: nisi quod illis optima optare & sperare non minùs pium quàm humanum est. Et si præ aliis in domesticos fidei singulari quodam affectu propensos esse decet: quos Apostolus peculiariter nobis omni in re commendauit. In summa, sic debent omnes esse orationes, vt in eam spectent communitatem quam Dominus noster in regno suo ac domo sua constituit. *Galat. 6.*

39 Neque id tamè obest quominus & pro nobis & pro certis aliis

orare specialiter liceat : modò tamen animus ab huius communitatis intuitu non discedat , nec deflectat quidem , sed omnia istuc referat . Nam quanuis singulariter concipiuntur , quia tamen ad eum scopum diriguntur , communes esse non desinunt . Id totum similitudine facile intelligi potest . Generale est Dei mandatum de subleuanda pauperum omnium egestate , & huic tamen obediunt qui in eum finem eorum inopiæ succurrunt quos laborare aut norunt aut vident : etiam si multos prætereunt qui non leuiori necessitate premuntur : vel quia non omnes nosse , vel quia non omnibus sufficere possint . In hunc modum neque ii voluntati Dei repugnant qui communem hanc societatem Ecclesiæ spectantes & cogitantes , huiusmodi particulares orationes concipiunt , quibus publico animo singularibus verbis se aut alios Deo commendant , quorum necessitatem propius ipsis innotescere voluit . Quanquam non omnia quidem in oratione & facultatum erogatione sunt similia . nam benignitas largiendi exerceri non nisi erga eos potest quorum perspecta est nobis inopia : iurare autem oratione vel alienissimos & ignotissimos licet , quantumlibet longo terrarum interuallo à nobis distiti sint . Id autem fit per generalè illam precatationis formulam qua omnes filii . Dei continentur , in quibus & illi sunt . Huc referre licet quod Paulus suæ ætatis fideles hortatur vt puras manus vbique tollant absque contentione : quia dissidium precibus ianuam claudere admonens , vnanimis vota sua in commune vult conferre .

1. Tim. 2.

6.8

1. Reg. 8.

6.37

Iesa. 66.

1.1

Act. 7. f.

49. &

17. f. 24

40 Adscribitur, Ipsum esse in cælis . Ex quo non protinus ratiocinandum est , ipsum cæli circumferentia , quasi cancellis quibusdam , inclusum & circumscriptum alligari . Siquidem & Solomon confitetur cælos cælorum eum capere non posse . Et ipse per Prophetam ait , cælum suam sedem esse , terram autem scabellum pedum suorum . Quo scilicet significat , non certa aliqua regione se limitari , sed diffundi per omnia . Verùm quia aliter inenarrabilem eius gloriam mens nostra pro sua crassitie concipere non poterat , nobis per cælum designata est , quo nihil augustius aut maiestatis plenius sub aspectum nostrum venire potest . Quando igitur vbicunque rem quampiam apprehendunt sensus nostri , affigere illic solent : extra omnem locum Deus statuitur : vt dum quærere volumus ipsum , supra omnem corporis & animæ sensum attollamur . Deinde hac loquendi formula , supra omnem aut corruptionis aut mutationis aleam euehitur . demum vniuersum orbem complecti & continere , suæque potentia moderari significatur . Quare hoc perinde est ac si dictus esset infinitæ magnitudinis aut sublimitatis , incõprehensibilis essentia , immensæ potentia , æternæ immortalitatis . Id verò dum audimus , exerenda est aliùs nostra cogitatio , quum de Deo sermo est : ne quicquam terrenum aut carnale de eo somniamus : ne ipsum nostris modulis metiamur , néve eius voluntatem ad nostros affectus exigamus . Simul etigenda est nostra fiducia

fiducia in ipsum, cuius prouidentia & virtute cælum & terram gubernari intelligimus. Summa sit, sub Patris nomine nobis in medio statui Deum illum qui in imagine sua nobis apparuit, vt certa fide inuocetur: nec modò fiducia aptari familiare Patris nomen, verùm etiam ad retinendas mentes valere ne ad dubios vel fictitios deos trahantur: sed ab vnigenito Filio ad vnicum Angelorum & Ecclesiæ Patrem conscendant: deinde quod solium eius locatur in cælis, ex mundi gubernatione nos commoneseri non frustra ad eum nos venire qui præfenti cura spòre occurrit. Qui ad Deum accedunt (inquit Apostolus) eos primò credere oportet Deum esse: deinde remuneratorem omnibus qui ipsum quærent. Vtrunque hîc Christus Patri suo asserit, vt in ipso sistatur fides nõstra, deinde vt certò persuasi simus salutem nostram ab eo non negligi: quia suam ad nos vsque prouidentiam extendere dignatur. Quibus rudimentis Paulus nos ad rite orandum comparat: nam antequam iubeat petitiones nostras coram Deo innotescere, præfatur hoc modo, De nulla re sitis solliciti: Dominus propè est. Vnde apparet, dubitanter & perplexè vota sua in animo volvere qui hoc probè infirum non habent, Oculum Dei esse super iustos.

Hebr. II.
b. 6

Phili. 4.
b. 6

Psal. 33.
d. 18

41 Prima petitio est, Vt sanctificetur Dei nomen, cuius necessitas magno cum nostro dedecore coniuncta est. Quid enim magis indignum quàm vt Dei gloriam obscuret partim nostra ingratitude, partim malignitas: audacia verò & furiosa proteruita, quantum in se est, deleat? Crepent, licet, omnes impii cum sacrilega sua libidine, refulget tamen nominis Dei sanctitas. Nec abs re exclamat Propheta, Sicut nomen tuum Deus, ita laus tua in omnes fines terræ. Nam vbicumque innotuerit Deus, fieri non potest quin se proferant eius virtutes, potentia, bonitas, sapientia, iustitia, misericordia, veritas, quæ in eius admirationem nos rapiant, & incitent ad celebrandam eius laudem. Quia ergo tam indignè sua Deo sanctitas eripitur in terris, si eam asserere nobis non datur, saltem iubemur eius curam votis suscipere. Summa est, vt optemus suum haberi Deo honorem quo dignus est, vt nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione: cui opponitur profanatio, quæ semper vniuersum in mundo vulgaris fuit, vt hodie huc grassatur. Atque hinc petitionis necessitas, quam, si mediocriter inter nos pietas vigeret, superuacua esse decebat. Quòd si Dei nomini sua constat sanctitas, vbi ab aliis omnibus segregatum meram gloriã spirat: hîc nõ tantum petere iubemur vt Deus sacrum illud nomen ab omni contemptu & ignominia vindicet, sed etiam vt ad eius reuerentiam subigat totum humanum genus. Iam quum Deus partim doctrina, partim operibus se nobis manifestet, non aliter à nobis sanctificatur quàm si vtraque in parte tribuamus ei quod suum est, atque ita quicquid ab ipso profectum erit, amplexemur: nec laudẽ suã apud nos minùs obtineat eius seueritas quàm clementia: quando in multiplici operum diuersitate

Psal. 48.
d. 11

gloriæ suæ notas insculpsit, quæ confessionem laudis meritò ex omnibus linguis eliceat. Ita fiet vt Scriptura iustam apud nos auctoritatem obtineat, nec vllus euentus impediatur benedictionem quam Deus in toto gubernationis mundi cursu meretur. Huc etiã rursus tendit petitio, vt omnis impietas quæ sanctum hoc nomen polluit, pereat atque aboleatur: quæcũque hanc sanctificationem obscurant, aut diminuunt, tam obrectationes quàm ludibria facessant: ac dum sacrilegia omnia compefcit Deus, magis ac magis hinc clarescat eius maiestas.

42 Secunda petitio, Vt adueniat regnum Dei: quæ etsi nihil continet nouum, à prima tamen non sine ratione distinguitur: quia si nostram in re omnium maxima somnolentiam expendimus, quod per se notissimum esse debuerat, pluribus verbis inculcari operæpretium est. Postquam ergo Deũ rogare iussu sumus vt agat in ordinem, ac tãdem prorsus deleat quicquid maculam aspergit sacro eius nomini: iam additur alterũ simile & ferè idem votum, vt regnum eius adueniat. Etsi autem regni huius definitio antè à nobis posita est, breuiter nunc repeto, Deum regnare vbi homines tam sui abnegatione quàm mundi terrenæque vitæ contemptu illius iustitiæ se addicunt, vt ad cælestem vitam aspirent. Ita duæ sunt huius regni partes: altera, vt Deus prauas omnes carnis cupiditates, quæ turmatim contra eum belligerantur, Spiritus sui virtute corrigat: deinde vt sensus omnes nostros formet ad imperii sui obsequium. Itaque non alii legitimum ordinem tenet in hac prece, nisi qui à seipfis incipiunt, nempe vt purgentur corruptelis omnibus quæ tranquillum regni Dei statum perturbant, & puritatem inficiunt. Iam quia verbum Dei instar sceptri regii est, precari hæc iubemur, vt omnium mentes & corda voluntariæ eius obedientiæ subiiciat. Quod fit vbi arcano Spiritus sui instinctu efficaciam verbi sui exerit, vt emineat in quo meretur gradu honoris. Postea ad impios descendere conuenit, qui peruicaciter & desperato furore eius imperio resistunt. Regnum ergo suum erigit Deus rotum mundum humiliando, sed diuersis modis: quia aliorum lasciuias domat, aliorum indomitam superbiam frangit. Id quotidie fieri optandum est, vt sibi Deus Ecclesias colligat ex omnibus mundi plagis: eas numero propaget atque augeat, donis suis locupletet, legitimum in illis ordinem stabiliat, ex opposito prosterneat omnes puræ doctrinæ & religionis hostes, dissipet eorum consilia, conatus deiiciat. Vnde apparet non frustra nobis præcipi studium quotidiani progressus: quia nunquam tam bene agitur cum rebus humanis, vt discussis purgatisque vitiorum sordibus plena floreat ac vigeat integritas. Plenitudo autem eius ad vltimum Christi aduentum protenditur: quo Paulus Deum omnia in omnibus fore docet. Atque ita hæc precario retrahere nos debet à mundi corruptelis, quæ nos à Deo separant quominus regnum eius intra nos vigeat. simul accendere studium mortificandæ

carnis:

carnis: postremò ad crucis tolerantiam nos instituere: quando hoc modo vult Deus regnum suum propagari. Nec verò iniquè ferendum est exteriorem hominem corrumpi, modò interior renouetur. Hæc enim regni Dei conditio est, vt dum nos subiicimus eius iustitiæ, gloriæ suæ consortes reddat. Hoc fit dum lucem ac veritatem suam nouis semper incrementis illustrans, quibus Satanæ regni que eius tenebræ ac mēdacia euanescent, extinguantur, pereant, suos protegit, Spiritus sui auxilio in rectitudinem dirigit, & ad perseuerantiam confirmat: impias verò hostium conspirationes deicit, insidias & fraudes discutit, occurrit malitiæ, peruicaciã retundit, donec tandem Antichristum Spiritu oris sui conficiat, omnemque impietatem illustratione aduentus sui delet.

43 Tertia petitio est, Vt fiat voluntas Dei in terra sicuti in cælo. Quod tamen à regno eius dependet, neque ab eo potest disiungi, non frustra tamen seorsum additur propter nostram ruditatem, quæ non facile vel statim apprehendit quid sit Deum in mundo regnare. Hoc ergo exegeticè sumere absurdum non erit: tunc Deum fore regem in mundo vbi se omnes eius voluntati subiicient. Porrò non agitur hîc de arcana eius voluntate qua omnia moderatur & in suum finem destinat. Quauis enim tumultuosè Satan & homines contra ipsum ferantur, nouit tamen incomprehensibili suo consilio non solum flectere eorum impetus, sed in ordinem agere vt per eos faciat quod decreuit. Sed hîc notatur alia Dei voluntas, nempe cui respondet voluntarium obsequium: ideòque nominatim confertur cælum terræ: quia Angeli, vt in Psalmo dicitur, sponte obediunt Deo, & intenti sunt ad exequenda eius iussa. Iubemur ergo optare, sicut in cælo nihil geritur nisi ex Dei nutu, placidèque Angeli ad omnem rectitudinem compositi sunt, sic terram omni contumacia & prauitate extincta, eiusmodi imperio subigi. Atque id quidem postulantes, carnis nostræ desiderijs renuntiamus: quia nisi quis affectus suos Deo resignet ac permittat eius voluntati, quantum in se est, se opponit, quando nihil ex nobis prodit nisi vitiosum. Atque iterum hac precatione ad nostri abnegationem formamur, vt Deus pro suo arbitrio nos regat: nequid id solum, sed etiam vt nouas mentes nouosque animos, nostris in nihilum redactis creet, ne quem sentiamus in nobis cupiditatis motum quàm merum consensum cum eius voluntate. in summa, nequid ex nobis velimus ipsi, sed vt Spiritus eius corda nostra gubernet, quo intus docète discamus amare quæ ei placent, odisse verò quæ displicent. Vnde hoc quoque sequitur vt quicumque eius voluntati repugnant affectus, eos vanos & irritos reddat. En prima tria capita precationis, in quibus poscendis solam Dei gloriam præ oculis habere conuenit, ommissa nostri ratione, nec spectata vlla nostra utilitate: quæ tamen si larga inde nobis prouenit, hîc tamen à nobis quærenda non est. Hæc autem omnia quauis nec cogitantibus, nec optantibus, nec petentibus nobis,

*Psal. 103.
d. 20*

quo nihilominus tempore euenire oporteat, optāda tamen & pōscenda nobis sunt. Idque facere non leue operæpretium est, vt sic nos seruos esse ac filios Dei testemur & profiteamur, eius honori (quod Domino Patrique debetur) quantum in nobis est studentes, verēque & penitus addicti. Itaque qui hoc affectu ac studio promouendæ Dei gloriæ non petunt vt nomen Dei sanctificetur, vt eius regnum adueniat, vt fiat voluntas eius: ii neque inter filios & seruos Dei habendi sunt: ac quemadmodum hæc omnia illis iniuris fient, ira in confusionem illis cedent ac interitum.

1. Cor.
10. § 31

44 Sequitur pars orationis secunda, in qua ad nostras utilitates descendimus: non quidem vt gloria Dei valere iussa (quæ teste Paulo etiam in cibo & potu spectāda est) tantum quæramus quod nobis expedit: sed hoc discrimen esse admonuimus, quod Deus peculiariter tria vota sibi vindicans, nos ad se totos rapit, vt pietatem nostram hoc modo probet. Deinde concedit etiam commodis nostris prospicere, hac tamen lege nequid nobis expetamus nisi in illum finem vt quæcunque nobis confert beneficia gloriam eius illustrent. quia nihil æquius est quàm nos ei viuere & mori. Cæterum hæc in genere omnia, quibus corporis vsus sub elementis huius mundi indiget, à Deo petimus: non modò quo aliamur ac vestiamur, verum etiam quicquid nobis conducere ipse prospicit, vt panem nostrum in pacē comedamus. Qua breuiter nos in eius curam tradimus, ac prouidentia committimus, vt nos pascat, foueat, seruet. Non enim dedignatur optimus Pater corpus etiam nostrum in fidem ac custodiam suam suscipere, vt fidem nostram minutis istis in rebus exercent: dum ab eo omnia, vsque ad micam panis, & guttam aquæ expectamus. Nam quum sit nescio qua nostra iniquitate comparatum, vt maiori carnis quàm animæ solitudine afficiamur ac torqueamur, multi qui audent Deo de anima fidere, sunt tamen adhuc de carne solliciti, adhuc hæsitant quid edant, quid vestiantur: & nisi præ manibus habeant vini, frumenti & olei copiam, trepidant. Tanto plaris nobis est huius momentaneæ vitæ vmbra, quàm æterna illa immortalitas. Qui verò Deo confisi, illam de carnis cura anxietatem semel abiecerunt, simul statim, quæ maiora sunt, etiam salutem & vitam æternam, ab eo expectant. Non ergo leue est fidei exercitium, ea de Deo sperare quæ alioqui nos tantopere anxios habent: neque parum profectum est, vbi hanc, quæ in omnium penè hominum ossibus mordicus hæret, infidelitatem exuimus. Quod porrò de pane supersubstantiali quidam philosophantur, mihi videtur Christi sententiæ perparum conuenire, imò nisi in hac etiam caduca vira tribueremus Deo nutriti partes, mutila esset precatio. Ratio quam afferunt nimis est profana: non esse consentaneum vt filii Dei, qui spirituales esse debent, non modò adiciant animum ad terrenas curas, sed Deum quoque illis secum implicent. Quasi verò non refulgeat etiam in victu benedictio eius & paternus fauor, aut de nihilo scriptum sit pietatem

Psal. 4

tatem habere promissiones non tantùm futuræ vitæ sed etiam præ-^{1. Tim. 4.}
 sentis. Et si autem peccatorum remissio longè pluris est quàm ali-^{c. 28}
 menta corporis, quod tamen inferius erat priore loco posuit Chri-
 stus, vt nos ad reliquas duas petitiones gradatim eueheret, quæ
 propriæ sunt cælestis vitæ: in quo tarditati nostræ consuluit. Iube-
 mur autem petere panem nostrum, vt contenti simus demerso
 quod nobis erogare dignatur cælestis Pater, neque artibus illicitis
 lucrum captemus. Interea tenendum est nostrum fieri donationis
 titulo, quia nec industria nec labor nec manus nostræ (vt dicitur
 apud Moysen) nobis per se quicquam acquirunt nisi adsit Dei bene-^{Leuit.}
 dictio: imò ne panis quidem copia nobis tantillum proficeret nisi
 diuinitus in alimentum verteretur. Ac proinde non minùs diuiti-^{26. 20}
 bus quàm egenis necessaria est hæc Dei liberalitas: quia plenis cel-^{Deut. 8:}
 lis & horreis aridi & vacui deficerèt nisi per eius gratiam pane suo
 fruarentur. Particula Hodie vel Quotidie, vt est apud alterum E-^{d. 17}
 uangelistam: item epitheton Quotidiani, frænum iniiciunt immo-
 dicæ rerum fluxarum cupiditati, qua solemus præter modum ar-
 dere, & cui accedunt alia mala: quia si largior suppetit abundantia,
 ambiciosè in voluptatem, delicias, ostentationem, aliàsque luxus
 species profundimus. Itaque petere iubemur duntaxat quantum
 necessitati nostræ satis est, & velut in diem, hac fiducia, vbi nos
 hodie nutrierit cælestis Pater, neque crastino defuturum. Quan-
 tacunque igitur rerum copia nobis affluat, etiam vbi expleta fue-
 rint horrea & plena cellaria: semper tamen panem quotidianum
 nos petere conuenit: quia certò tenendum est omnem substan-
 tiam nihil esse nisi quatenus effusa sua benedictione Dominus
 eam continuo progressu fecundat: quæ etiam in manu nostra
 est, ne eam quidem nostram esse, nisi quatenus in singulas horas
 portiunculam nobis largitur, vsùmque permittit. Id quia egerrimè
 tibi persuaderi patitur hominum superbia, singulare in omnia se-^{Deut. 8:}
 cula documentum se præbuisse testatur Dominus, quum manna
 in deserto populum suum educauit, vt nos commonefaceret, non
 in solo pane viuere hominem, sed in verbo potiùs quod ex ore suo
 egreditur. Quo indicatur, solam eius virtutem esse qua sustentan-^{Mat. 4}
 tur vita & vires: tametsi eam sub corporeis instrumentis nobis
 administrat. Quemadmodum & contrario documento nos eru-^{a. 4}
 dire solet, quum robur panis (& vt ipse vocat, baculum) quoties
 libet confringit, quo scilicet edentes tabescant fame, & bibentes
 siti arescant. Qui verò pane quotidiano non contenti, sed effræni
 cupiditate insipientis inhiantes: aut qui abundantia sua saturi, & di-
 uitiarum suarum cumulo securi, hac nihilominus precatione Deo
 supplicant, nihil quàm ipsum irrident. Priores enim petunt quod
 impetratum nollent, imò quod maximè abominantur, nempe pa-
 nem quotidianum duntaxat: quantumque possunt, auaritiæ suæ
 affectum Deo dissimulant: quum vera oratio totam ipsam mētem
 & quicquid intus lateret, apud ipsum effundere debeat. Alteri verò

postulant quod minimè ab eo expectant, nempe quod sibi apud se esse arbitrantur. In eo quod noster dicitur, magis quidem, vt diximus, eminet Dei benignitas, quæ nostrum facit quod nullo iure nobis debetur. Neque tamen repudiandum est quod etiam attigi, ita designari iusto labore & innoxio partum, non autem imposturis quæsitum aut rapinis: quia alienum semper est quicquid cum aliqua noxa nobis acquirimus. Quòd dari nobis petimus, significatur esse simplex ac gratuitum Dei donum, vndecunque nobis adueniat: etiam vbi maximè visus fuerit arte atque industria nostra quæsitus, ac manibus nostris comparatus. quando sola eius benedictione efficitur vt laboribus nostris rectè succedat.

45 Sequitur, Remitte nobis debita nostra: qua petitione & proxima breuiter amplexus est Christus quicquid ad cælestem vitam facit. quemadmodum hiantum duobus membris constat spirituale fœdus quod Deus in salutem Ecclesiæ suæ pepigit, Leges meas inscribam cordibus ipsorum, & propitius ero eorum iniquitati. Hic à remissione peccatorum Christus incipit, deinde mox adiunget secundam gratiam, vt nos spiritus sui virtute tueatur Deus & auxilio sustineat, vt inuicti stemus contra omnes tentationes. Peccata verò debita nuncupat, quòd eorum pœnam debemus, nec satisfacere vllò modo possemus, nisi hac remissione solueremur, quæ venia est gratiæ misericordiæ eius, quum ipse liberaliter hæc debita expungit, nullum à nobis precium accipiens: sed sua ipsius misericordia sibi satisfaciens in Christo, qui semel in compensationem seipsum tradidit. Itaque qui suis aut aliorum meritis Deo satisfieri confidunt, hisque satisfactionibus peccatorum remissionem pensari ac redimi, huic gratiæ condonationi minimè communicant: ac dum in hanc formam Deum inuocant, nihil aliud quàm in suam accusationem subscribunt, adeoque damnationem obsignant suo ipsorum testimonio. fatentur enim se debitores nisi remissionis beneficio soluantur, quam tamen non accipiunt sed magis respuunt, dum sua merita ac satisfactiones Deo obrudunt. sic enim non eius misericordiam implorant, sed iudicium appellant. Qui verò sibi perfectionem somniant quæ veniæ petendæ necessitatem tollat, discipulos habeant quos aurium pruritus ad fallacias impellit: modò creptos esse Christo constet quoscunque sibi acquirunt. quando omnes ille ad fatendum reatum instituens nullos admittit nisi peccatores: non quòd blanditis foueat peccata, sed quia fideles nunquam planè exui carnis suæ vitis sciebat, quin semper maneant Dei iudicio obnoxii. Oprandum quidem est atque etiam enixè laborandum vt omnibus officii nostri numeris defuncti, verè apud Deum nobis gratulemur nos esse puros ab omni macula. sed quia Deo placet paulatim suam in nobis imaginem refingere, vt semper aliquid contagionis in carne nostra resideat, remedium minimè negligendum fuit. Quòd si Christus pro autoritate sibi à Patre data

*Jerem. 31.
f. 33, &
33. a. 8*

*Rom. 3.
c. 24*

data

data iubet nos toto vitæ cursu ad reatus deprecationem confugere, quibus tolerabiles erunt noui magistri, qui perfectæ innocentia (spectro, simplicium oculos perstringere conantur, vt se ab omni culpa reddi posse immunes confidant? Quod, teste Iohanne, nihil aliud est quàm mendacem facere Deum. Eadem etiam opera nebulones isti scædus Dei, quo vidimus salutem nostram contineri, capite vno inducto lacerant, atque ita funditus labefaciunt: non tantùm in eo sacrilegi quòd separant res adedò coniunctas; sed etiam impii & crudeles quòd miseris animas obruunt desperatione: in seipfos quidem & sibi similes perfidi, quòd socordiam sibi accersunt Dei misericordiæ ex diametro aduersam. Quòd autem obijciunt, regni Dei aduentum optando simul nos peccati abolitionem petere: nimis puerile est: quia in priore orationis tabula summa nobis perfectio, hic autem infirmitas proponitur. Ita duo hæc aptè inter se conueniunt vt aspirando ad metam, quæ necessitas nostra remedia exigit non negligamus. Petimus demum remissionem nobis fieri, vt ipsi debitoribus nostris remittimus: hoc est, vt omnibus parcimus ac veniam damus à quocunque vlla in re læsi sumus, aut factò iniquè tractati, aut dictò contumeliosè accepti. Non quòd delicti atque offensæ culpam remittere nostrum sit, quod solius Dei est: verùm hæc nostra est remissio, iram, odium, vindictæ appetentiam ex animo vltro deponere, & iniuriarum memoriam voluntaria obliuione contere. *Ies. 43.*
25 Quamobrem peccatorum remissio à Deo petenda nõ est, nisi offensas etiam ipsi nostras omnibus remittamus qui nobis iniurii vel sunt vel fuerunt. Siqua verò odia animis retinemus, vltiones meditamus, & qua noceamus occasione cogitamus: imò verò nisi cum inimicis redire in gratiam, ipsosque omni officiorum genere demereri, nobisque conciliare nitimur: hac precatione Deum obtestamur ne peccatorum remissionem nobis faciat. Poscimus enim vt nobis faciat quam aliis facimus. Hoc verò est petere ne nobis faciat nisi ipsi facimus. Qui ergo huiusmodi sunt, quid consequuntur sua petitione nisi grauius iudicium? Postremò obseruandum est, non hanc conditionem ideo adici vt remittat nobis, sicut debitoribus nostris remittimus, propterea quòd nostra quam alii facimus, remissione, eius remissionem mereamur, ac si notata esset causa: verùm hoc verbo solari partim voluit Dominus fidei nostræ imbecillitatem: addidit enim hoc tanquam signum quo confirmemur tam certò nobis factam à se remissionem peccatorum, quàm certò conscii sumus aliis eam à nobis fieri: si tamen animus nobis omni odio, liuore, vindicta, vacuus purgatusque est: partim hac veluti nota, è filiorum numero expungit qui ad vleiscendum præcipientes, ad remittendum difficiles, pertinaces inimicitias exercent, & indignationem quam à se deprecantur, ipsi aduersus alios fouent, ne se pro Patre inuocare ausint. quod etiam disertè in Christi verbis exprimitur apud Lucam.

46 Sexta petitio (vt diximus) promissioni respondet de Lege Dei cordibus nostris insculpenda : sed quia non sine continua militia durisque & arduis certaminibus Deo paremus, hinc petimus nos armis instrui & præsidio defendi, vt pares simus ad victoriam: quo monemur non tantum nobis opus esse Spiritus gratia, quæ corda nostra intus emolliat, flectat & dirigat in Dei obsequium, sed etiam auxilio, quo nos insuperabiles reddat contra omnes Satanæ tam insidias quàm violentos conflictus. Iam verò multæ sunt ac variæ tentationum formæ. Nam & prauæ animi cõceptiones, in Legis transgressionem nos prouocantes, quas vel concupiscentia nostra nobis suggerit, vel Diabolus excitat, tentationes sunt: & quæ suapte natura mala non sunt, Diaboli tamen arte tentationes fiunt, quum sic oculis nostris ingeruntur, vt eorum obiectu à Deo abstrahamur, aut declinemus. Et hæc quidem tentationes sunt vel à dextris vel à sinistris. A dextris, vt diuitiæ, potentia, honores, quæ plerumque suo fulgore & boni specie quam præ se ferunt, hominum aciem præstringunt, & blanditiis suis inescant, vt talibus prætigiis capti, vt tali dulcedine ebrii, Deum suum obliuiscantur. A sinistris, vt paupertas, probra, contemptus, afflictionēs, & cætera id genus: quorum acerbitate difficultatēque offensi animos despondeant, fiduciam ac spem abiciant, demum à Deo prorsus alienentur. His tentationibus vtrisque, quæ vel concupiscentia nostra in nobis accensæ, vel Satanæ vafricia nobis propositæ nobiscum pugnant, ne cedere nos permittat à Deo Patre nostro precamur. verum vt potius manu sua nos sustentet ac erigat: quò eius virtute robusti, contra omnes maligni hostis insultus firmi stare possimus, quasunque cogitationes animis nostris immitrat: deinde quicquid nobis in vtranque partem proponitur, in bonum vertamus. hoc est, ne inflemur prosperis, nec aduersis deiciamur. Neque tamen hinc postulamus ne vllas omnino tentationes sentiamus, quibus magis excitari, pungi, vellicari, magno opere nobis opus est, ne nimium resides torpeamus. Neque enim abs re Dauid tentari optabat: nec citra causam electos suos quotidie tentat Dominus: eos per ignominiam, paupertatem, tribulationem, & alias crucis species castigans. Sed aliter Deus tentat, aliter Satan: hic vt perdat, damnet, confundat, præcipitet: Deus verò, vt suos probando, experimentum de eorum sinceritate sumat, & exercendo robur confirmet: eorum carnem mortificet, excoquat, adurat, quæ nisi in hunc modum coerceretur, lasciuiret, & supra modum exultaret. Præterea Satan inermes & imparatos adoritur, vt incautos opprimat: Deus vnà cum tentatione facit euentum, vt sufferre sui patienter possint quicquid illis immittit. Maligni nomine Diabolū an peccatū intelligamus quamminimum refert. Satan quidem ipse hostis est qui vitæ nostræ insidiatur: peccato autem armatus est in nostrum exitium. Hæc igitur nostra est postulatio, ne vllis tētationibus vincamur ac obruamur, sed

*Iac. I. a.**2. & b.**14**Matth.**4. a. 1. 3**1. Theß.**3. b. 5**2. Cor. 6**Psal. 26.**4. 2**Gen. 22.**a. 1**Deut. 8.**a. 2. &**13 a. 3**1. Co. 10.**c. 13**2. Pet. 2.**b. 9**1. Petri**5. c. 8*

sed

sed Domini virtute contra omnes aduersas virtutes, quibus oppugnatur, fortes stemus, quod est non succumbere tentationibus: vt in eius custodiam ac fidem suscepti, ac protectione eius securi, supra peccatum, mortem, inferorum portas, & totum Diaboli regnum inuicti duremus: quod est à maligno liberari. Vbi etiam diligenter animaduertendum est, non nostrarum esse virium cum Diabolo tanto bellatore congregari, nec vim eius atque impetum ferre. Alioquin frustra aut per ludibriū à Deo posceretur quod domini apud nos esset. Sanè qui sui fiducia ad talem se pugnam comparant, non satis intelligunt cum quàm pugnaci atque instructo hoste sibi res sit. Nunc petimus ab eius potestate liberari, tãquam ab ore insani ac rabidi alicuius leonis, statim eius dentibus ac vnguibus discerpendi, eius faucibus deglutiendi, nisi nos Dominus è media morte eripiat: hoc tamen simul scientes quòd si Dominus *Psal. 60* aderit, ac pro nobis tacentibus pugnet, in eius virtute faciemus *v. 14* virtutem. Confidant alii vt volent propriis liberi arbitrii (quas à se habere sibi videntur) facultatibus ac viribus: nobis satis sit, quòd vna Dei virtute stamus ac valemus. Plus autem ista precatio complectitur quàm prima specie præ se ferat. nam si Dei Spiritus virtus nostra est ad certamen cum Satana depugnandum, victoriam referre antè non poterimus quàm illo pleni omnem carnis nostræ infirmitatem exuerimus. A Satana igitur & peccato dum petimus liberari, nouis gratiæ Dei incrementis locupletari subinde expetimus: donec ad plenum iis referti, de omni malo triumphemus. Durum & asperum videtur quibusdam, peti à Deo ne in tentationem nos inducat, quando eius naturæ contrarium est nos *Iaco. I.* tentare, teste Iacobo. Sed iam ex parte soluta quæstio est, quòd om- *c. 13* nium tentationum quibus vincimur, concupiscentia nostra propriè causa est, ideòque culpam sustinet. Neque aliud vult Iacobus, quàm frustra & iniuste in Deum vitia transcribi quæ nobis imputare cogimur: quia sumus eorum nobis conscii. Cæterum hoc non obstat quominus nos Deus vbi ira visum est Satanæ mæcipet, proiciat in sensum reprobum fœdâsque cupiditates, atque ita in tentationes inducat, iusto quidem iudicio, sæpe tamen occulto: quia sæpe hominibus abscondita est causa quæ tamen apud eum certa est. Vnde colligitur non esse impropriam loquutionem, si persuasum sumus non absque ratione ipsum toties minari, quum percutientur cæcitate & obduratione cordis reprobi, hæc certa fore vindictæ suæ documenta.

47 Tres istæ preces, quibus peculiariter nos ac nostra omnia Deo commendamus, euidenter ostendunt quod antea diximus, Christianorum orationes publicas esse debere, ac in publicam Ecclesiæ ædificationem communionisque fidelium profectum spectare. Non enim sibi quisque priuatim dari quicquid postulat: verum omnes in commune, panem nostrum, remissionem peccatorum, ne inducamur in tentationem, vt à maligno libere-

mur, poscimus. Causa præterea subiicitur cur tanta sit nobis & petendi audacia, & fiducia obtinendi: quæ tametsi in Latinis exemplaribus non extat, magis tamen appositè hîc quadrat quàm vt omittenda videatur. nempe quòd eius est regnum, & potentia, & gloria in secula seculorum. Hæc solida tranquillaque est fidei nostræ requies. nam si nostra dignitate nostræ Deo orationes commendandæ essent, quis vel mutire coram eo auderet? Nunc, vt miserimi sumus, vt omnia indignissimi, vt omni commendatione vacui, nunquam tamen orandi nos causa deficiet, nunquam fiducia destituet: quando nec Patri nostro regnum suum, potentia, gloria eripi potest. Ad finem additur, Amen: quo ardor desiderii exprimitur obtinēdi quæ à Deo petita sunt: & spes nostra cōfirmatur, huiusmodi omnia iam impetrata esse, & certò nobis cōcessum iri: quando à Deo promissæ sunt, qui fallere non potest. Atque hoc conuenit cum illa quam priùs retulimus formula, Fac Domine propter nomen tuum, non propter nos, aut iustitiam nostram: qua non tantùm finem votorum suorum exprimunt sancti, sed fatentur indignos se esse qui impetrent, nisi Deus causam à seipso petat: ac sibi exorandi esse fiduciam ex sola Dei natura.

48 Habemus quicquid à Deo perere debemus, ac omnino etiam possumus, descriptum hac formula, & velut orandi regula ab optimo magistro Christo tradita: quem nobis doctorem Pater præfecit, & quem vnum auscultari voluit. Nam & æterna eius sapientia semper fuit: & homo factus, Angelus magni consilii hominibus datus est. Atque ad eò numeris omnibus absoluta est hæc oratio, vt quicquid illi extraneum alienumque additur, quod ad eam referri non possit, impium sit, & indignum quod à Deo probetur. Hac enim summa præscripsit, quid se dignum, quid sibi acceptum, quid necessarium nobis sit, quid denique concedere ipse velit. Quamobrem qui vltra progredi audent, & præter hæc aliquid à Deo postulare, priùs quidem sapientiæ Dei ex suo addere volunt (quod sine insana blasphemia esse non potest) deinde sub voluntate Dei non se continent: sed ea contempta, longinuis cupiditate euagantur. Postremò nihil vnquam essequentur, quum sine fide orent. Quin verò omnes eiusmodi orationes circa fidem sicut nihil est dubium: quia hîc abest verbum Dei, quo nisi fides semper nititur, stare nullo modo potest. Qui verò posthabita magistri regula suis votis indulgent, non modò verbo Dei carent, sed quantum omni conatu valent aduersantur. Eleganter ergo non minus quàm verè Tertullianus legitimam orationem nuncupauit: alias omnes exleges & illicitas esse tacitè indicans.

49 Hæc ita nolimus accipi quasi hac precandi formula astringamur, vt nec verbum aut syllabam mutare liceat. Multæ enim passim in Scripturis leguntur orationes, verbis ab ista longè diuersæ, eodem tamen Spiritu conscriptæ, & quarum vsus valde utilis nobis est. Multæ ab eodem Spiritu fidelibus assiduè suggeruntur,

quæ

Mat. 17.

a. 5

Iesù. II.

a. 2

Vide

Au. de

ora. ad

Probam.

De fuga

in perse-

cutione.

quæ verborum similitudine non ita multum conueniunt. Id duntaxat sic docendo agimus, nequis omnino aliud quærat, expectet, aut postulet, quàm quod hac oratione summam comprehenditur: & verbis licet diuersissimis, sensu tamen non variet. Quo modo omnes, & quæ in Scripturis habentur, & quæ ex piis pectoribus prodeunt orationes, in hanc conferri certum est. nullam sanè reperire vsquam liceat, quæ huius perfectionem æquare, nedum superare possit. Nihil hîc omissum est quod in Dei laudes cogitari, nihil quod homini pro suis commodis in mentem venire debeat. & adeò quidem exactè, vt omnibus meritò spes ablata sit meliùs aliquid tentandi. In summa meminerimus hanc diuinæ sapientiæ esse doctrinam: quæ quod voluit, docuit: voluit autem quod necessesse fuit.

50 Quanquam autem suprâ iam dictum est, sublatis ad Deum animis semper suspirandum, & sine intermissione orandum: quando tamen ea nostra est imbecillitas quæ multis adminiculis sustentari, is noster torpor qui calcari excitarum opus habeat: conuenit vt sibi quisque nostrum exercitationis causa peculiare horas constituat quæ non sine oratione effluant, & quæ totos animi affectus in hoc penitus occupatos habeant: nempe dum manè surgimus, antequam diurnam operam aggredimur, dum ad pastum discumbimus, dum Dei benedictione pasti sumus, dum ad quietem nos recipimus. Hæc modò sit non superstitiosa horarum obseruatio, quibus, ceu pensum Deo soluentes, in cæteras horas defuncti nobis videamur: sed imbecillitatis nostræ pædagogia, qua sic exerceatur, & subinde stimuletur. Præsertim sollicitè curandum est, quoties aliqua rerum angustia aut ipsi premimur, aut premi alios videmus, vt ad eum statim citatis non pedibus sed animis recurramus: deinde ne quam aut nostram aut aliorum prosperitatem præterire sinamus, quin laude ac gratiarum actione manum eius agnoscere nos testemur. Postremò, hoc in omni oratione diligenter obseruandum est, ne certis circumstantiis Deum alligare velimus, nec illi præscribere, quo quid tempore, quo loco, qua ratione facturus sit. Qualiter hac oratione docemur nullam illi legem figere, aut conditionem imponere: sed eius arbitrio permittere, vt quæ facturus est, qua sibi ratione, quo tempore, quo loco visum fuerit, faciat. Propterea antequam vllam pro nobis precem concipimus, præfamur vt eius voluntas fiat: vbi iam eius voluntati nostram subiicimus. quo non secus ac iniecto fræno coercita, Deum in ordinem cogere ne præsumat, sed eum votorum omnium suorum arbitrum ac moderatorem statuat.

51 Si animis in hanc obedientiam compositis prouidentia Diuinæ legibus nos regi patimur, facilè discemus in oratione perseuerare, ac suspensis desideriis patienter expectare Dominum: certi etiam si minimè apparet, nobis tamen semper adesse, suoque tempore declaraturum quàm non habuerit surdas aures precibus,

quæ in hominum oculis neglectæ videbãtur. Erit verò isthæc præfentissima consolatio, ne deficiamus, ac desperatione concidamus, siquando ad prima nostra vota Deus non respondeat. Quemadmodum solent qui dum suo tantum ardore feruntur, sic Deum inuocant, vt nisi ad primos impetus adfuerit, ac præsentem opem attulerit, statim iratum sibi infensumque fingant, & omni spe exorandi abiecta, inuocare desinant. Quin potius spem nostram bene temperata animi æquitate differendo, in eam perseuerantiam insistamus, quæ tantopere nobis commendatur in Scripturis. Nam in Psalmis frequenter videre licet vt Dauid & reliqui fideles, dum precando ferè lassii videntur aërem verberasse, quia Deo surdo verba sparserint, non tamen à precando desistunt: quia sua verbo Dei autoritas non asseritur, nisi locatur eius fides supra omnes euenus. Deinde etiam ne Deum tentemus, & nostra improbitate fatigatum, aduersum nos prouocemus. quod multis solenne est, qui non nisi certa conditione cum Deo paciscuntur, & perinde ac si suarum cupiditatum seruus esset, stipulationis suæ legibus adstringunt. quibus nisi extemplo pareat, indignantur, fremunt, obloquuntur, murmurant, tumultuantur. Talibus ergo sæpe in furore suo iratus concedit quod aliis in misericordia propitius denegat. Documenta sunt filii Israel, quibus fatius fuerat non exaudiri à Domino, quàm cum carnibus eius indignationem vorare.

Nu. II. d.
18, & g.
33

52 Quòd si demum nec post longam expectationem assequatur sensus noster quid orando profectum sit, nec fructum inde vllum sentiat: fides tamen nostra, quod sensu percipi non poterit, nobis certum faciet, nos obtinuisse quod expediebat. quando toties ac tam certò sibi curæ fore molestias nostras Dominus recipit, ex quo semel in suum sinum depositæ fuerint. Arque ita efficiet vt in paupertate abundantiam, in afflictione consolationem possideamus. Nam vt deficient omnia, Deus tamè nunquam nos destituet, qui expectationem ac patientiam suorum frustrari non potest. Erit ipse vnus nobis pro omnibus: quando bona omnia in se complectitur quæ olim nobis reuelabit in die iudicii, quo regnū suum planè manifestabit. Adde quòd etiam si nobis annuat Deus, nō tamen semper ad disertam voti formulam responder: sed in speciem nos suspendens, modo tamen incognito preces nostras non vanas fuisse ostendit. Hoc sibi volunt Iohannis verba, Si nouimus quòd audit nos quum quid petierimus ab eo, nouimus quòd habemus petitiones quas petimus ab eo. Diluta videtur hæc verborum superfluitas: sed apprime utilis est declaratio, quòd scilicet Deus, etiam vbi nobis morem non gerit, precibus tamen nostris facilis est ac propitius, vt spes verbo eius innixa nunquam nos frustretur. Hac verò patientia sustentari eousque opus habent fideles, vt non diu constaturi sint nisi in eam recuberent. Non enim leuibus experimentis suos probat Dominus, nec molliter exercet: sed in extrema quæque sæpe adigit, & adactos, diu in eo luto hætere finit, antequam

I. Ioh. 5.
e. 15

tequam

tequam gustum suæ dulcedinis aliquem illis præbeat. Atque, vt ait Hanna, Mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. 2. S. am. 2
b. 6
Quid hîc possent nisi linqui animis, & in desperationem ruere: nisi afflictos, desolatos, & iam semimortuos hæc cogitatio erigeret, se à Deo respici, & finem præsentibus malis affore? Vtunque tamen eius spei securitate consistant, orare interea non desinunt. quandoquidem, nisi adsit in oratione perseverandi constantia, nihil orando agimus.

De electione æterna, qua Deus alios ad salutem, alios ad interitum prædestinauit. CAP. XXI.

AM verò quòd non apud omnes peræquè homines sœdus vitæ prædicatur, & apud eos quibus prædicatur, non eundem locum vel æqualiter vel perpetuò reperit: in ea diuersitate mirabilis diuini iudicii altitudo se profert. Nec enim dubium quin æternæ Dei electionis arbitrio hæc quoque varietas seruiat. Quòd si palàm est Dei nutu fieri vt aliis vltro offeratur salus, alii ab eius aditu arceantur: hîc magnæ & arduæ protinus emergunt quæstiones, quæ aliter explicari nequeunt quàm si de electione ac prædestinatione constitutum habeant piæ mentes quod tenere conuenit. Perplexa (vt multis videtur) quæstio: quia nihil minùs consentaneum putant quàm ex communi hominum turba alios ad salutem, alios ad interitum prædestinari. Vt autem perperam se ipsi impediunt, ex contextu postea liquebit. Adde, quòd in ipsa quæ terret caligine, non modò vtilitas huius doctrinæ, sed suauissimus quoque fructus se profert. Nunquam liquidò vt decet persuasi erimus salutem nostram ex fonte gratiæ misericordiæ Dei fluere, donec innotuerit nobis æterna eius electio: quæ hac comparatione gratiam Dei illustrat, quòd non omnes promiscuè adoptat in spem salutis, sed dat aliis quod aliis negat. Huius principii ignorantia quantum ex gloria Dei imminuat, quantum veræ humilitati detrahat, palàm est. Atqui quod ita cognitu necessarium est, cognosci posse negat Paulus, nisi Deus, omisso prorsus Rom. II.
4. 5 operum respectu, quos apud se decreuit eligat. In hoc (inquit) tempore reliquiæ secundum electionem gratuitam saluæ fuerunt. Quòd si per gratiam, non iam ex operibus: quandoquidem gratia iam non esset gratia. Si ex operibus, non ex gratia: quandoquidem opus non esset opus. Si ad electionis originem reuocandi sumus, vt constet non aliunde quàm ex mera Dei liberalitate contingere nobis salutem, qui hoc extinctum volunt, malignè quantum in se est obscurant quod magnificè ac plenis buccis celebrandum erat, & ipsam humiliatis radicem euellunt. Clarè testatur Paulus, vbi residui populi salus electioni gratiæ ascribitur, tunc demum cognosci, Deum mero beneplacito seruare quos vult, non autem mercedem rependere, quæ nulla deberi potest. Qui fores occludunt nequis ad gustum huius doctrinæ accedere au-

deat, non minorem hominibus quàm Deo faciunt iniuriam : quia neque ad nos vt par est humiliandos quicquam aliud sufficiet, nec quàm simus obstricti Deo, ex animo sentiemus. Nec verò alibi solidæ fiducia fultura, etiam Christo authore : qui vt nos inter tot discrimina, insidias & lethales conflictus omni metu liberet, inuictòsque reddat, saluum fore promittit quicquid à Patre accepit in custodiam. Ex quo elicimus continua trepidatione miseros fore quicumque se speculum Dei esse ignorant : ac proinde eos pessimè & sibi & cunctis fidelibus consulere qui ad tres quas notauimus utilitates cæcutiendo, salutis nostræ fundamentum è medio sublatum cuperent. Quid quòd nobis inde emergit Ecclesia, quæ alioqui, vt rectè docet Bernardus, non posset inueniri, nec inter creaturas agnosci? quia miro vtroque modo latet intra gremium beatæ prædestinationis, & intra massam miseræ damnationis. Sed antequam rem ipsam ingredior, cum duplici hominum genere mihi bifariam præfandum est. Disputationem de prædestinatione, quum per se sit aliquantum impedita, valde perplexam atque adeò periculosam reddit hominum curiositas : quæ nullis repagulis cohiberi potest quin & in vetitas ambages euegetur, & in sublime se proripiat : nihil, si liceat, arcani, quod non scrutetur atque euoluat, Deo relictura. In hanc audaciam & improbitatem quum multos videamus passim ruere, & in iis quosdam alioqui non malos: opportunè admonendi sunt quis sit in hac parte officii sui modus. Primum ergo meminerint, in prædestinationem dum inquirunt, se in diuinæ sapientiæ adyta penetrare, quò si quis securè ac confidenter prorumpat, nec quo suam curiositatem satiet, assequetur, & labyrinthum ingredietur cuius nullum reperiet exitum. Neque enim æquum est vt quæ in seipso abscondita esse voluit Dominus, impune homo excutiat: & sapientiæ sublimitatem (quam adorari & non apprehendi voluit, vt per ipsam quoque admirabilis nobis foret) ab ipsa æternitate euoluat. Quæ nobis patefacienda censuit voluntatis suæ arcana, ea verbo suo prodidit. Censuit autem, quatenus nostra, interesse nobisque conducere prouidebat.

August. 2 Peruenimus in viam fidei, inquit Augustinus, eam constanter teneamus. Ipsa perducit ad cubiculum Regis, in quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ absconditi. Non enim ipse Dominus Christus suis magnis & selectissimis discipulis inuidebat quum diceret, Multa habeo vobis dicenda : sed non potestis portare nunc. Ambulandum est, proficiendum est, crescendum est : vt sint corda nostra capacia earum rerum quas capere modò nō possumus. Quòd si nos vltimus dies proficientes inuenerit, ibi discemus quod hic non potuimus. Hæc cogitatio si apud nos valeat, verbum Domini vnicam esse viam quæ ad inuestigandum quicquid de eo teneri fas est nos deducat, vnicum esse lumen quod ad perspiciendum quicquid de ipso conspici oportet nobis præluceat:

teat : facile nos ab omni temeritate retinebit ac cohibebit. Sciemus enim, vbi primùm verbi fines excefferimus, nobis extra viam & in tenebris esse cursum, in quo errare, labi, impingere identidem necesse sit. Sit igitur primùm nobis hoc præ oculis, aliam prædestinationis notitiam appetere quàm quæ verbo Dei explicatur, non minoris esse insanix, quàm si quis vel per iniuriam incedere, vel in tenebris cernere velit. Neque verò nos pudeat aliquid in ea re nescire vbi est aliqua docta ignorantia. Quin potius libenter ab eius scientiæ inquisitione abstineamus, cuius est cum stulta, tum periculosa atque adedò exitialis affectatio. Quòd si nos sollicitat ingenii lasciuiam, semper illud, quo retundatur, opponere expediet, sicut nimium mellis non bonum est, ita inuestigationem gloriæ non cedere curiosis in gloriam. Est enim cui ab ea audacia absterreamur quæ nihil quàm in ruinam præcipitare nos potest.

*Pro. 25.
d. 27*

3 Sunt alii, qui dum huic malo mederi volunt, tantum non sepeliri iubent omnem prædestinationis mentionem. sanè à qualibet eius quæstione, non secus atque à scopulo, refugere docent. Quorum tamen iure in eo laudanda est moderatio, quòd tanta sobrietate delibanda censent mysteria: quia tamen nimis infra modum descendunt, parum proficiunt apud humanum ingenium, quod se coerceri non temere patitur. Ergo, vt hac quoque in parte legitimum finem teneamus, redeundum erit ad verbum Domini, in quo habemus certam intelligentiæ regulam. Est enim Scriptura, schola Spiritus sancti, in qua vt nihil prætermissum est scitu & necessarium & vtile, sic nihil docetur nisi quod scire conducatur. Quicquid igitur de prædestinatione in Scriptura proditur, cauendum est ne ab eo fideles arceamus: ne videamur aut illos malignè fraudare Dei sui beneficio, aut Spiritum arguere ac suggillare qui ea vulgarit quæ vtile sit vllò modo suppressi. Permittamus, inquam, Christiano homini, cunctis qui ad eum diriguntur Dei sermonibus mentem aurisque referare, modò cum hac temperantia, vt quum primùm Dominus sacrum os clauserit, ille quoque viam sibi ad inquirendum præcludat. Hic optimus sobrietatis terminus erit, si non modò in discendo præeuntem semper sequamur Deum, sed ipso finem docendi faciente, sapere velle desinamus. Neque tanti est quod timent periculum, vt à Dei oraculis auertere animos ideo debeamus. Celebre est Solomonis dictum, gloriam esse Dei celare verbum. Sed quum de re qualibet hoc promiscuè non intelligi & pietas & sensus communis dicat: quærenda nobis distinctio est, ne modestiæ & sobrietatis prætextu bruta inscitia nobis placeat. Ea verò paucis à Mose verbis dilucidè exprimitur: Arcana, inquit, sua sunt Deo nostro: nobis autem & filiis nostris hæc manifestauit. Videmus enim vt studium doctrinæ Legis populo commendat tantum à celesti decreto, quia Deo placuit eam promulgare: populum verò eun-

Pro. 25.

a. 2

Deut. 29.

d. 29

dem contineat in iis cancellis, hac sola ratione quia fas non est mortalibus se in arcana Dei ingerere.

4 Arripiunt subito, fateor, profani homines in prædestinationis materia quod vel carpant, vel cauillentur, vel allatrēt, vel subfannent. At si nos absterret eorum procacitas, celanda erunt præcipua quæque fidei dogmata, quorum ferè nullum à blasphemia inuiolatum aut ipsi aut eorum similes relinquunt. Refractarium ingenium non minùs insolenter se efferet quum audierit tres in Dei essentia subesse personas, quàm si audiat Deum præuidisse quid de homine futurum esset quum crearet. Nec abstinebunt à cachinnis quum intellexerint paulùm supra quinque annorum millia effluxisse à creatione mundi. quærent enim cur tandiu otiosa fuerit ac sopita Dei virtus. Nihil denique proferetur quod non ludibriis suis impetant. Quò hæc sacrilegia compescamus, an de Filii & Spiritus diuinitate tacendum? an silendo transmittenda mundi creatio? Imò verò potentior est & in hac parte & vbique Dei veritas quàm vt impiorum maledicentiam reformidet. quemadmodum & Augustinus in opusculo De bono perseuerantiæ validè contendit. Videmus enim pseudoapostolos non potuisse efficere, veram Pauli doctrinam infamando ac criminando, vt eum ipsius puderet. Quod autem piis quoque mentibus periculosa esse dicunt rotam hanc disputationem, quia sit exhortationibus aduersa, quia fidem quatefaciat, quia cor ipsum conturbatque exanimet: inane est. Has ob causas redargui se solitum non dissimulat Augustinus quòd prædestinationem nimium liberè prædicaret. sed, quod illi promptum erat, abunde refellit. Nos autem, quia multæ & variæ huc ingeruntur absurditates, vnamquanque suo loco diluendam seruire maluimus. Tantùm illud in vniuersum obtinere apud eos cupio, vt quæ in occulto recondita Dominus reliquit, ne scrutemur: quæ in apertum protulit, ne negligamus: ne aut vna ex parte nimia curiositatis: aut ex altera, ingratitude damnemur. Nam & illud scire ab Augustino dictum est, nos tutò Scripturam sequi posse, quæ velut materno incessu submissus graditur, ne infirmitatè nostrâ deserat. Qui verò tam cauti sunt vel timidi vt prædestinationem obrutâ cupiant, ne debiles animas conturbet: quonam obsecro colore regent suam arrogantiam, quum obliquè Deum insimulent stultæ incogitantæ, quasi periculum, cui prudenter occurrere sibi videntur, non præuiderit? Quisquis igitur prædestinationis doctrinam inuidia grauat, apertè maledicit Deo: ac si incõsideratè ei elapsum foret quod est Ecclesiæ noxium.

5 Prædestinationem, qua Deus alios in spem vitæ adoptat, alios adiudicat æternæ morti, nemo, qui velit pius censerì, simpliciter negare audeat: sed eam multis cauillis inuoluunt, præsertim verò qui præscientiam faciunt eius causam. Ac nos quidem vtranque in Deo statuimus: sed præpoiterè dicimus alteram alteri

Cap. 15.
vsque ad
20.

De bono
perseue.
cap. 14.

Li. 5. De
Gene. ad
Iherem.

alteri subiici. Præscientiam quum tribuimus Deo, significamus omnia semper fuisse ac perpetuò manere sub eius oculis: vt eius notitiæ nihil futurum aut præteritum, sed omnia sint præsentia. & sic quidem præsentia, vt non ex ideis tantum imagnetur (qualiter nobis obuersantur ea quorum memoriam mens nostra retinet) sed tanquam ante se posita verè intueatur ac cernat. Atque hæc præscientia ad vniuersum mundi ambitum & ad omnes creaturas extenditur. Prædestinationem vocamus æternum Dei decretum, quo apud se constitutum habuit quid de vnoquoque homine fieri vellet. Non enim pari conditione creantur omnes: sed aliis vita æterna, aliis damnatio æterna præordinatur. Itaq; prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam vel ad mortem prædestinatum dicimus. Hanc verò Deus non modò in singulis personis testatus est, sed specimen eius in tota Abrahamæ sobole edidit, vnde palàm fieret, in eius arbitrio esse qualis cuiusque gentis futura sit conditio. Quum diuideret Altissimus gentes, & separaret filios Adam, pars eius fuit populus Israel, funiculus hæreditatis eius. Ante omnium oculos est segregatio: in Abrahamæ persona, quasi in arido trunco, populus vnus aliis reiectis peculiariter eligitur: causa verò non apparet, nisi quòd Moses, vt posteris ansam gloriandi præcidat, gratuito tantum Dei amore excellere eos docet. Liberationis enim hanc assignat causam, quòd Deus Patres dilexerit, & elegerit semen eorum post eos. Expressius alio capite, Non quia reliquas gentes superastis numero, complacuit ei in vobis vt vos eligeret: sed quia dilexit vos. Sæpius eadem apud ipsum admonitio repetitur, En Domini Dei tui cælum est, terra, & quæcunque in ea sunt: & tantummodò complacuit sibi in patribus tuis, & amauit eos, elegitque vos semen eorum. Item illis alibi sanctificatio præcipitur, quòd electi sint in populum peculiarem. Et alibi iterum dilectio asseritur esse protectionis causa. Quod etiam fideles vna voce prædicant, Eligit nobis hæreditatem nostram, gloriam Iacob quem dilexit. Dotes enim quibus ornati à Deo erant, omnes in gratuitum amorem transcribunt: non modò quia sciebant nullis eas meritis se adeptos, sed ne sanctum quidem Patriarcham ea fuisse virtute præditum vt sibi & posteris tantam honoris prærogatiuam acquireret. Et, quò validius contemnat omnem superbiam, exprobrat nihil tale fuisse promeritos, quum populus sit contumax ac duræ ceruicis. Sæpe etiam odiose & probri loco hanc electionem Prophetæ Iudæis obiiciunt, quoniam ab ea turpiter descuerant. Quicquid sit, nunc in medium prodeant qui Dei electionem volunt altringere vel dignitati hominum, vel operum meritis. Quum videant gentem vnã aliis omnibus præferri, audiant nullo respectu adductum fuisse Deum vt in paucos & ignobiles, deinde etiam prauos & immorigeros esset propensior: cum eòne litigabunt, quia tale misericordiæ documentum proferre voluit? Atqui neque obstreperis suis vocibus

Deut. 32
b. 8

Deut. 4.

f. 37

Deut. 7.

b. 8

Deut. 10.

c. 14

Deut. 23.

a. 5

Psal. 47.

a. 5

Deut. 9.

b. 6

opus eius impediunt, nec conuiciorum lapides in cælum iactantur, iustitiam eius ferient aut lædent. quin potius in eorum capita recident. Ad hoc etiam principium gratuiti fœderis reuocantur Israelitæ, ubi vel gratiæ Deo agendæ sunt, vel spes in futurum tempus erigenda. Ipse fecit nos, & non ipsi nos (inquit Propheta) populus eius, & oues pascuorum eius. Non est superuacua negatio, quæ ad nos excludendos adiicitur, vt sciant bonorum omnium, quibus excellunt, Deum non modò esse authorem, sed à seipso causam sumpsisse, quia nihil in ipsis erat tanto honore dignum. Merito etiam Dei beneplacito contentos esse iubet, his verbis, Semen a.6
Psal. 105. Abrahæ, serui eius: filii Iacob, electi eius. Et postquam continua Dei beneficia recensuit tanquam electionis fructus, tandem concludit, ita liberaliter egisse, quia recordatus est fœderis sui. Cui doctrinæ respondet totius Ecclesiæ canticum, *Dextra tua & lumen vultus tui Patribus nostris dedit terram: quia complacitum tibi est in illis.* Notandum verò est, ubi sit terræ mentio, symbolum esse visibile arcanæ segregationis, in qua continetur adoptio. Ad eandem gratitudinem populum hortatur David, Beata gens cuius Iehouah est Deus, populus quem elegit in hæreditatem sibi. Ad bonam spem verò animat Samuel, No deseret vos Deus propter magnum nomen suum: quando placuit ei vos sibi creare in populum. Quomodo & seipsum David, dum impetitur eius fides, ad pugnam se armat: Beatus quem elegisti, habitabit in atriis tuis. Quia autem electio, in Deo abscondita, tam liberatione prima quàm secunda aliisque intermediis beneficiis sancita fuit, illuc trãsfertur verbum eligendi apud Iesaiam. Miserebitur Deus Iacob, & eliget adhuc de Israel. quia futurum tempus designans, collectionem residui populi, quem visus fuerat abdicasse, signum fore dicit stabilis firmæque electionis, quæ simul excidisse visa fuerat. Quum etiam alibi dicitur, Elegi te, & non abieci te: continuum insignis liberalitatis paternæ benevolentia cursum commendat. Apertius apud Zachariam Angelus, Eliget adhuc Deus Ierusalem. quasi eam durius castigando reprobasset, vel exilium fuisset electionis interruptio: quæ tamen inuicibilis manet, licet non semper appareant signa.

6 Addendus est secundus gradus restrictior, vel in quo conspicua fuit Dei gratia magis specialis: quando ex eodẽ genere Abrahæ alios repudiavit Deus, alios in Ecclesia fouendo, se inter filios retinere ostendit. Ismael parem initio gradum cum fratre Isaac adeptus erat: quia spirituale fœdus in eo non minus obsignatum fuerat symbolo Circumcisionis. Exciditur ille: deinde Esau: postremo innumera multitudo & totus ferè Israel. In Isaac vocatum fuit semen: eadem vocatio in Iacob duravit. Simile exemplum edidit Deus Saulem reprobando: quod etiam in *Psalmo* magnificè prædicatur, Repulit tribum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Iuda. Quod aliquoties sacra historia repetit, quò melius

melius in ista mutatione admirabile gratiæ Dei arcanum pateat. Virio suo & culpa, fateor, exciderunt ab adoptione Ismael, Esau, & similes: quia apposita erat conditio, vt fideliter colerent Dei fœdus quod perfidè violarunt. Fuit tamen hoc singulare Dei beneficium, quòd eos reliquis Gentibus præferre dignatus fuerat: sicut dicitur in Psalmo, Non ita fecit aliis nationibus, nec iudicia sua manifestauit eis. Cæterùm hîc duos gradus notandos esse non temere dixi: quia iam in totius gentis electione ostendit Deus se in mera sua liberalitate nullis legibus astrictum: sed liberum esse, vt minimè ab eo exigenda sit æqualis gratiæ partitio: cuius inæqualitas ipsam verè esse gratuitam demonstrat. Ideo Malachias Israelis ingratitude ampliat, quòd non tantùm ex toto genere humano electi, sed etiam ex sacra domo in peculium segregati perfidè & impiè demum tam beneficium Patrem spernant. Nonne frater erat Esau Iacob? inquit. Atqui Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Sumit enim Deus pro confesso, quum vterque esset progenitus ex sancto patre, & fœderis successor, denique ramus ex sacra radice: iam filios Iacob non fuisse vulgariter obstrictos, qui in illam dignitatem asciti fuerant. sed quum reiecto Esau primogenito, pater eorum, qui natura erat inferior, hæres factus esset, bis ingratos coarguit, ac conqueritur duplici illo vinculo non fuisse retentos.

7 Quanquam satis iam liquet Deum' occulto consilio liberè quos vult eligere, aliis reiectis, nondum tamen nisi dimidia ex parte exposita est gratuita eius electio, donec ad singulas personas ventum fuerit, quibus Deus non modò salutem offert, sed ita assignat vt suspensa vel dubia non sit effectus certitudo. Hi in semine illo vnico censentur cuius meminit Paulus. nam etsi adoptio in manu Abrahamæ fuit deposita, quia tamen multi ex posteris quasi putrida membra resecti sunt: vt efficax & verè stabilis sit electio, necesse est ascendere ad caput in quo electos suos cælestis Pater inter se, colligauit, & sibi insolubili nexu deuinxit. Ita in adoptione generis Abrahamæ enituit quidem liberalis Dei fauor, quem aliis negauit. in Christi tamen membris longè præstantior eminet vis gratiæ: quia capiti suo infiti nunquam à salute excidunt. Scitè itaque Paulus ex Malachia loco quem nuper citauit ratiocinatur, vbi Deus, interposito vitæ æternæ pacto, populum quempiam ad se inuitat: specialem electionis modum in parte subesse, vt non omnes promiscua gratia efficaciter eligat. Quod dicitur, Iacob dilexi, pertinet ad totam sobolem Patriarchæ, quam Propheta illic opponit posteris Esau. Hoc tamen non obstat quominus in persona vnus hominis specimen electionis propositum nobis fuerit, quæ effluere non potest quin ad metam suam perueniat. Hoc Paulus vocari reliquias non frustra obseruat: quia experientia ostendit ex magna multitudinis plerosque dilabi & euanescere, vt sapius maneat exigua tantùm portio. Quòd autem generalis electio populi non

semper firma & rata fit, in promptu se offert ratio: quia cum quibus paciscitur Deus, non protinus eos donat Spiritu regenerationis, cuius virtute vsque in finem in fœdere perseverent: sed externa mutatio absque interiori gratiæ efficacia, quæ ad eos retinendos valida esset, medium quiddam est inter abiectionem humani generis, & electionem exigui piorum numeri. Hæreditas Dei vocatus est totus populus Israel, ex quo tamen multi fuerunt extranei: sed quia non de nihilo pepigerat Deus se patrem & redemptorem illius fore, gratuitum suum fauorem potius respicit quam perfidiam multorum defectionem: per quos etiam non abolita fuit illius veritas, quia ubi sibi residuum aliquid seruauit, vocationem eius apparuit esse absque pœnitentia. Nam quòd sibi Deus Ecclesiam subinde ex filiis Abrahæ potius quam ex profanis gentibus collegit, rationem habuit fœderis sui: quod ab ipsa multitudo violatum ad paucos restrinxit, ne prorsus intercideret. Denique communis illa adoptio seminis Abrahæ, visibilis quædam imago fuit maioris beneficii quo Deus aliquos ex multis dignatus est. Hæc ratio est cur tam sedulò discernat Paulus filios Abrahæ secundum carnem à spiritualibus, qui exemplo Isaac vocati sunt: non quòd simpliciter esse Abrahæ filium res fuerit inanis & infructuosa (quod non sine fœderis contumelia diceretur) sed quia immutabile Dei consilium, quo sibi prædestinauit quos voluit, efficax demum per se his solis posterioribus in salutem fuit. Donec autem productis Scripturæ locis quid sentiendum sit liqueat, ne in vtranvis partem sibi præiudicium afferant lectores moneo. Quod ergo Scriptura clarè ostendit, dicimus, æterno & immutabili consilio Deum semel constituisse quos olim semel assumere velleret in salutem, quos rursus exitio deuouere. hoc consilium quoad electos in gratuita eius misericordia fundamentum esse asserimus, nullo humanæ dignitatis respectu, quos verò damnationi addidit, his iusto quidem & irreprehensibili, sed incomprehensibili ipsius iudicio, vitæ aditum præcludi. Iam verò in electis vocationem statuimus, electionis testimonium. Iustificationem deinde, alterum eius manifestandæ symbolum, donec ad gloriam in qua eius complementum extat peruenitur. Quemadmodum autem vocatione & iustificatione electos suos Dominus signat, ita reprobos vel à notitia sui nominis, vel à Spiritus sui sanctificatione excludendo, quale maneat eos iudicium istis veluti notis aperit. Multa hæc præteribo figmenta, quæ ad euertendam prædestinationem commenti sunt stulti homines. Non enim refutatione indigent, quæ simulac proferuntur, suam ipsa falsitatem abunde redarguunt. In iis tantum immorabor vel de quibus inter doctos disceptatur, vel quæ difficultatem simplicibus adferre possint, vel quæ speciosè ad suggillandam Dei iustitiam prætendit impietas.

Confir-

Confirmatio huius doctrinae ex Scripturae testimoniis.

CAPVT XXII.

HÆC omnia quæ posuimus controuersia apud multos non carent, maxime gratuita fidelium electio: quæ tamen labefactari non potest. Vulgò enim existimant Deum, prout cuiusque merita fore præuidet, ita inter homines discernere. quos ergo sua gratia fore non indignos præcognoscit, eos in filiorum locum cooptare: quorum ingenia ad malitiam & impietatem propensura dispicit, eos mortis damnationi deuouere. Sic interposito præscientiæ velo electionem non modò obscurant, sed originem aliunde habere fingunt. Neque hæc vulgò recepta opinio solius vulgi est: habuit enim sæculis omnibus magnos auctores. Quod ingenuè fateor, nequis causæ nostræ magnopere obfuturum confidat si eorum nomina contrà opponantur. Certior est enim hîc Dei veritas quàm vt conculciatur, clarior quàm vt obruatur hominum autoritate. Alii verò neque in Scriptura exercitati, neque vllò suffragio digni, maiori improbitate sanam doctrinam lacerant quàm vt tolerabilis sit eorum proteruita. Quia Deus eligens suo arbitrio quosdam, alios præterit, litem ei intendunt. Verùm si res ipsa nota est, quid proficient contra Deum iurgando? Nihil docemus quod vsu compertum non sit, Deo quibus vult gratiam suam erogare liberum semper fuisse. Non quæram vnde aliis posteritas Abrahæ præcelluerit, nisi ex illa dignatione cuius extra Deum causa non inuenitur. Respondeant cur homines sint magis quàm boues aut asini. quum in manu Dei esset canes ipsos fingere, ad imaginem suam formauit. Concedentne brutis animalibus de sua sorte cum Deo expostulare, quasi inultum sit discrimen? Cerrè prærogatiua quam nullis meritis adepti sunt, eos potiri nihilo æquius est quàm Deum sua beneficia pro iudicii sui mensura variè distribuere. Si ad personas transiliant, vbi magis odiosa illis est inæqualitas, saltem ad Christi exemplum debebunt expauescere, ne de sublimi hoc mysterio tam securè garriant. Concipitur ex femine Davidis mortalis homo: qui- *Aug. De* bus virtutibus promeritum fuisse dicent vt in ipso vtero fieret *ca. corv. &* put Angelorum, vnigenitus Dei filius, imago & gloria Patris, *gratia ad* lux, iustitia & salus mundi? Hoc prudenter animaduertit *Au- Valenti-* gustinus, in ipso Ecclesiæ capite lucidissimum esse gratiæ ele- *nã, ca. 15.* ctionis speculum, ne in membris nos conturbet, nec iustè vi- *Itê de bo* uendo factum esse Filium Dei, sed gratis tanto honore fuisse *no perfe-* donatum, vt alios postea faceret donorum suorum consortes. *ueratiæ,* Hîc si quis quærat cur non alii quod ille, vel cur ab illo nos om- *cap. viii.* nes tam longo interuallo distemus, cur nos omnes corrupti, *Augusti.* ille puritas: non modò vesaniam suam, sed impudentiam suam *de verbis* quoque simul proder. Quòd si pergunt velle Deo liberum ius eli- *Apo. Ser* gendi ac reprobandi eripere, simul etiam quod datum est Christo *mo. 8.*

Ephes. I.
a. 4
 auferant. Iam quid de vnoquoque pronuntiet Scriptura operæ-
 pretium est attendere: Paulus quum docet nos in Christo electos
 fuisse ante mundi creationem, omnem certè dignitatis nostræ re-
 spectum tollit. perinde enim est ac si diceret, quoniam in vniuerso
 Adæ semine nihil electione sua dignum reperiebat cælestis Pater,
 in Christum suum oculos conuertisse: vt tanquam ex eius corpore
 membra eligeret quos in vitæ consortium sumpturus erat. Valeat
 igitur apud fideles hæc ratio, ideo nos in Christo fuisse in cæle-
 stem hereditatem adoptatos, quia in nobis ipsis non eramus tan-
 tæ excellentiæ capaces. Quod & alibi quoque notat, quum hor-
 tatur ad gratiarum actionem Colossenses, ex eo quòd diuinitus
Coloss. I.
b. 12
 redditi fuerint idonei ad participandam sortem sanctorum. Si gra-
 tiam istam Dei, vt idonei ad gloriam futuræ vitæ obtinendam
 reddamur, præcedit electio: quid iam reperiet in nobis Deus ipse
 quo ad nos eligendos moueatur? Apertius etiamnum altera eius
Ephes. I.
a. 4
 sententia quod volo exprimitur. Elegit nos, inquit, antequam ia-
 cerentur mundi fundamenta, secundum beneplacitum voluntatis
 suæ, vt essemus sancti & iramaculati, & irreprehensibiles in con-
 spectu ipsius. Vbi Dei beneplacitum quibuslibet nostris meritis
 opponit.

2. Quò solidior sit probatio, singulas eius loci partes notare o-
 perepretium est, quæ simul connexæ nihil dubitationis relinquunt.
 Electos nominans, minimè dubium est quin fideles compeller, fi-
 curi etiam mox asserit. quare nimis sædo commento deprauant
 nomen illud qui ad ætatem detorquent qua publicatum fuit Euan-
 gelium. Electos fuisse dicens ante creatum mundum, omnem di-
 gnitatis respectum tollit. Quæ enim discriminis ratio inter eos qui
 nondum erant, & qui deinde in Adâ pares futuri erant? Iam si ele-
 cti in Christo, sequitur non modò vnumquæque extra se, sed etiam
 alios ab aliis segregatos, quando videmus non omnes esse Christi
 membra. Quod additur fuisse electos, vt essent sancti, errorem
 apertè refutat qui electionem ex præscientia deducit, quando re-
 clamat Paulus, quicquid virtutis in hominibus apparet, electionis
 esse effectum. Iam si causa superior quæritur, respondet Paulus
 Deum ita prædestinasse, & quidem pro voluntatis suæ beneplaci-
 to. Quibus verbis euertit quæcunque in seipsis imaginantur homi-
 nes electionis suæ media. nam & quæcunque ad spiritualem vitam
 beneficia confert Deus, ex hoc vno fonte manare docet, quia ele-
 git quos voluit Deus, & antequam nati essent, gratiam qua digna-
 ri eos volebat, seorsum illis repositam habuit.

3. Vbicunque verò regnat hoc Dei placitum, nulla in confide-
 rationem veniunt opera. Antithesin quidem hîc non prosequitur,
 sed subaudienda est, qualis alibi explicatur ab ipso met. Vocauit
2. Tim. I.
c. 9
 nos, inquit, vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed se-
 cundum propositum suum, & gratiam quæ data est nobis à Chri-
 sto ante tēpora secularia. Et iam ostendimus in eo quod sequitur,

Vt

Vt essemus sancti & immaculati, scrupulum omnem admisi. Dic enim, Quoniam futuros præuidit sanctos, ideo elegit: & ordinem Pauli inuertes. Sic ergo colligere tutò potes, Si elegit nos vt sancti essemus, non elegit quia futuros tales præuidebat. Pugnans enim inter se hæc duo, habere pios ab electione vt sancti sint, & ad eam ratione opertum peruenire. Neque valet hîc cauillum quò subinde confugiunt, nullis præcedentibus meritis Dominum re- pendere electionis gratiam, futuris tamen cōcedere. Quum enim dicitur electos fuisse fideles vt sancti essent: simul innuitur, quæ in ipsis futura erat sanctitas, ab electione habuisse exordium. Et quomodo quadrabit istud verbum, quæ ab electione deriuantur, electioni causam dedisse? Id ipsum quod dixerat, videtur magis postea confirmare, vbi ait, Secundum proposum voluntatis suæ, quod proposuerat in semetipso. siquidem Deum in semetipso proposuisse, perinde valet ac si diceretur nihil extra se cōsiderasse, cuius rationem in decernendo haberet. Itaq; protinus subiicit huc pertinere totam electionis nostræ summam, vt simus in laudem diuinæ gratiæ. Certè Dei gratia nō sola prædicari in electione nostra meretur, nisi hæc gratuita sit. Porro hæc gratuita non erit, si in suis eligendis Deus ipse qualia sint futura cuiusque opera reputat. Proinde quod suis discipulis dicebat Christus, in vniuersum valere inter omnes fideles comperitur, Non vos me elegistis: sed ego elegi vos. Vbi non præterita tantum merita excludit, sed nihil habuisse in seipsis significat cur eligerentur, nisi sua misericordia anteuertisset. Quomodo & illud Pauli intelligendum, Quis prior dedit illi, & retributionem accipiet: Siquidem ostendere vult sic Dei bonitatem homines præuenire, vt nihil apud ipsos nec præteritum, nec futurum reperiat, quo ipsis concilietur.

4. Iam ad Romanos, vbi argumentum hoc & repetit altiùs, & fusiùs prosequitur, negat omnes esse Israelitas qui progeniti sunt ab Israele: quia et si iure hæreditario omnes essent benedicti, successio tamè non ad omnes peræque transibat. Origo huius disputationis erat ex superbia fallaciq; gloriatione Iudaici populi. nam quum sibi Ecclesiæ nomen assererent, volebant à suo arbitrio pendere fidem Euangelii. Sicuti hodie libenter Papiæ fictitio hoc colore se in Dei locum substituerent. Paulus, quanuis concedat sanctam esse Abrahæ progeniem ratione fœderis, contèdit tamen extraneos esse in ea plerosque: neque id modò quia degenerent, vt fiant ex legitimis adulterini: sed quia in summo fastigio emineat ac regnet specialis Dei electio, quæ sola ratam illius adoptionem facit. Si alios sua pietas stabiliret in spe salutis, alios abdicaret sola sua defectio: stultè profectò & absurdè Paulus ad arcanã vsque electionē lectores eueheret. Iam si Dei volūtas (cuius causã extra ipsum neq; apparet neq; quærèda est) alios ab aliis discernit, vt non omnes filii Israel sint veri Israelitæ, frustra cuiusque cōditio in seipso initium habere fingitur. Lōgiùs deinde rem prosequitur

sub exemplo Jacob & Esau. nam quum ambo essent filii Abraham, pariter inclusi in utero matris, primogeniturę honorem transferri ad Jacob, portento similis fuit mutatio: qua tamen Paulus contendit testatam fuisse electionem vnus, & alterius reprobationem. Quæritur origo & causa, quam præscientiæ doctores in hominum virtutibus & vitiis expositā esse volūt. Hoc enim illis facile compendium est, Deum monstrasse in persona Jacob, se gratia sua dignos eligere: in persona Esau, se repudiare quos præuidet indignos: siquidem audacter illi. Paulus autem quid: Quum nondum nati essent, nec quippiam boni aut mali fecissent, vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocare dictum est, Maior seruiet minori: sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Siquid valeret præscientia in hoc fratrum discrimine, importuna certè fieret temporis mentio. Demus Jacob fuisse electum, quia futuris virtutibus parta ei fuit dignitas: quorsum diceret Paulus nondum fuisse natum? Iam hoc inconsideratè additum foret, nihil dum boni fecisse: quia in promptu erit exceptio, nihil Deum latere, atque ita pietatem Jacob coram ipso fuisse præsentem. Si opera conciliant gratiam, suum illis pretium meritò iam tunc contare debuit ante natum Jacob, perinde ac si adoleuisset. Atqui in expediendo nodo pergit Apostolus, docetq; adoptionem Jacob, non ex operibus profectam esse, sed ex vocatione Dei. In operibus futurum vel præteritum tempus non interponit: deinde præcisè ea opponit Dei vocationi, vno posito alterum disertè euertere volens. ac si diceret: considerandum esse quid Deo placuerit, non quid attulerint ex seipsis homines. Postremò certum est Electionis & Propositi vocibus, quascunque comminisci homines solent causas extra arcanum Dei consilium, ab hac causa remoueri.

5 Quidnam ad hæc obscuranda prætexent qui operibus vel præteritis vel futuris locum aliquem in electione assignant? Hoc enim est prorsus eludere quod contendit Apostolus, non ex aliqua operum ratione, sed ex mera Dei vocatione pendere fratrum discrimen: quia inter nondum natos constitutum fuerit. Neque verò eum latuisset istorum argutia, siquid solidi habuisset: sed quia optimè nouerat in homine Deum præuidere nihil boni posse, nisi quod electionis suæ beneficio iam priùs largiri statuerit: non confugit ad præposterum illum ordinem, vt opera bona causę suę præferat. Habemus ex verbis Apostoli, solius diuinæ electionis arbitrio fundatam esse fidelium salutem. neque illum fauorem operibus conciliari, sed ex gratuita vocatione prouenire. Habemus & eius rei propositam quasi ὑποτύπωσιν. Fratres sunt Esau & Jacob, in eisdem geniti parentibus, eodem adhuc utero conclusi, nondum editi in lucem. In illis omnia paria, diuersum tamen de illis Dei iudicium. Alterum enim assumit, alterū reiiicit. Sola erat primogenitura, cuius iure alter alterum præcederet. Atqui, illa quoque

quoque præterita, iuniori defertur quod negatur maiori. Imò in aliis quoque destinato consilio primogenituram videtur semper contemp sisse Deus, vt omnem gloriandi materiam carni præcederet. Repudiato Ismaele animù ad Isaac adicit Postposito Manasse, Ephraim magis honorat.

6 Quòd si quispiam interpellat, ab istis inferioribus & minutis beneficiis non statuendum esse de summa futuræ vitæ: vt qui in primogenituræ honorem euectus fuerit, ideo reputetur in cæli hæreditatem cooptatus (sunt enim plurimi qui ne Paulo quidem parcant, quasi ad alienum sensum Scripturam detorserit in his testimoniis citandis:) Respondeo licet antehac, nec incogitantia lapsus fuisse Apostolum, nec Scripturæ testimonii sponte fuisse abusum. Sed videbat (quod ipsi considerare non sustinent) voluisse Deum spirituales iacob electionem, quæ apud inaccessibleis eius tribunal alioqui latebat, terreno symbolo declarare. Nisi enim concessam illi primogenituram ad futurum sæculum referimus, inanis fuerit & ridicula benedictionis species, ex qua nihil ei accesserit præter multiplices ærumnas, incommoda, triste exilium multasque tristitiæ & curarum acerbitates. Quum ergo Paulus citra dubitationem, Deum externa benedictione testificatum cerneret quam in regno suo spirituales & minimè caducam seruo suo parauerat: non dubitauit, ad hanc comprobandam, ex illa petere argumentum. Tenendum etiam illud memoria, terræ Chanaan annexum fuisse cælestis domicilii pignus: vt dubitari minimè debeat iacob cum Angelis insitum fuisse in Christi corpus, vt eiusdem vitæ socius esset. Eligitur ergo iacob, Esau repudiato, & Dei prædestinatione discernitur, à quo nullis meritis differebat. Causam si quæres, hanc reddit Apostolus, Quia Mosi dictum sit, *Rom. 9.*
 Miserebor cuius miserebor: & miseratione dignabor quemcun- *c.15*
 que miseratione dignabor. Et quid hoc, quæso, sibi vult? Nempe clarissimè Dominus pronuntiat, nullam hominibus benefacien-
 di rationem in ipsis se habere: sed à sola sua misericordia sumere. ideoque suum esse opus suorum salutem. Quum tuam in se-
 uo salutem Deus statuatur, cur ad teipsum descendes? Quum
 vnã tibi suam misericordiam assignet, cur ad propria merita
 decurres? Quum tuam cogitationem in sua miseratione conti-
 neat, cur ad operum tuorum intuitum partem reflectes? Itaque
 ad minorem illum populum venire necesse est, quem Paulus alibi *Rom. 11.*
 præcognitum fuisse Deo scribit: non, qualiter isti imaginantur, *a.2*
 præscire ex otiosa specula quæ non facit: sed quo sensu sæpe le-
 gitur. Nam certè quum dicit Petrus apud Lucam, Christum defi- *Act. 2. d*
 nito consilio & præscientia Dei fuisse morti addictum, non spe- *23*
 culantem Deum inducit, sed salutis nostræ authorem. Sic & idem
 Petrus, electos iuxta præcognitionem Dei fuisse dicens fideles *1. Petr. 1.*
 ad quos scribit, propriè exprimit arcanam illam prædestinatio- *a.2*
 nem, qua Deus filios sibi quos voluit signauit. Et propositum
 P. 111.

quod loco synonymi coniungit, quum ubique fixam (ut vulgò loquuntur) determinationem exprimat, Deum haud dubiè, dum author est nostræ salutis, non egredi extra seipsum docet. Quo sensu in eodem capite Christum dicit agnum fuisse præcognitum ante mundi creationem. Quid enim insulsius aut frigidius quàm Deum è sublimi spectasse vnde ventura esset humano generi salus? Populus ergo præcognitus tantundem Paulo valet atque exigua portio turbæ permixta, quæ falsò Dei nomen obtendit. Alibi quoque Paulus, ut eorum iactantiam retundat qui sibi larua tantùm obrecti, primas inter pios coram mundo arrogant, dicit Deum cognoscere qui sui sint. Denique illa voce duplicem nobis populum designat Paulus, vnum ex toto genere Abraham: alterum verò inde segregatum, & qui sub oculis Dei reconditus, hominum conspectum latet. Nec dubium est sumpsisse hoc ex Mose, qui Deum quibus voluerit misericordem fore affirmat (quanuis de electo populo sermo esset, cuius æqualis erat in speciem conditio) perinde ac si diceret, in communi adoptione inclusam esse apud se singularem erga aliquos gratiam instar sanctioris thesauri: nec obstitare commune scædus quominus paucitas illa communi ordine eximeretur: atque huius rei liberum dispensatorem & arbitrum facere se volens, præcisè negat se vni potiùs quàm alteri fore misericordem nisi quia ita lubuerit. quia ubi quærenti misericordia occurrit, etsi repulsam non patitur ille quidem, fauorem tamen, cuius laudem sibi vendicat Deus, aut præuenit, aut ex parte sibi acquirit.

7 Nunc de re tota pronütiet supremus cognitor ac magister. Tantam in suis auditoribus duritiam cernens, ut apud turbam verba propè sine fructu funderet, ut medeatur huic scandalo, exclamat, Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet. Hæc enim est voluntas Patris, ut quicquid dederit mihi non perdam ex eo quicquam. Obserua à Patris donatione fieri initium, ut in Christi fidem ac clientelam tradamur. Reuoluet hîc fortè quispiã circulum atque excipiet, censerî in Patris peculio eos duntaxat quorum voluntaria ex fide fuit deditio. Atqui in eo tantùm laborat Christus, etiamsi defectiones ingentium turbarum totum mundum concutiant, firmum tamen cælisque ipsis stabilis fore consilium Dei ne vnquam labascet electio. Electi dicuntur antè fuisse Patris quàm eos donaret vnigenito Filio. Quæritur an natura: imò qui alieni erant, trahendo suos facit. Major inest Christi verbis claritas quàm ut tergiuersando vllis nebulis obduci queat. Nemo (inquit) potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum. Qui autem audiuit & didicit à Patre, ille ad me venit. Si promiscuè omnes coram Christo genu flecterent, communis esset electio: nunc in paucitate credentium manifesta apparet diuersitas. Itaque postquam discipulos qui sibi dati sunt, asseruit Christus fuisse Dei patris peculium, paulò post addit, Non pro mundo rogo, sed pro

2. Tim. 2.
c. 19

Johan. 6.
d. 37

Johan. 6.
c. 44

Johan. 17.
b. 9

his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Vnde fit vt totus mundus ad suum creatorem non pertineat, nisi quòd à maledictione, & ira Dei ac morte æterna non multos eripit gratia, qui alioqui perituri erant: mundum autem in suo interitu, cui destinatus est, relinquit. Interea quanuis se medium Christus inserat, sibi tamen ius eligendi communiter vendicat cum Patre. Non de omnibus, inquit, loquor: scio quos elegerim. Si quis roget vnde elegerit, alibi responderet, Ex mundo, quem à precibus suis excludit vbi discipulos Patri commendat. Hoc quidem tenendum est, vbi affirmat se scire quos elegerit, speciem aliquam notari in genere humano: deinde non distingui qualitate suarum virtutum, sed cælesti decreto. Vnde sequitur, nullos proprio Marte vel industria excellere, quando se Christus electionis facit authorem. Nam quod alibi Iudam inter electos numerat, quum Diabolus esset, hoc tantum refertur ad munus Apostolicum: quod etsi illustre speculū est fauoris Dei, (sicuti in sua persona toties agnoscit Paulus) non tamen spem in se continet æternæ salutis. Potuit ergo Iudas, quum perfidè Apostolatū gereret, Diabolo esse deterior: sed quos inseruit semel Christus in corpus suum, eorum neminem perire finet: quia in conseruanda eorum salute quod pollicitus est præstabit: nempe exeret Dei potentiam quæ maior omnibus est. Nam quod alibi dicit, Pater ex his quos dedisti mihi nemo perit nisi filius perditionis, etsi *καταχρησικῶς* est loquutio, nulla tamen ambiguitate laborat. Summa est, Deum gratuita adoptione creare quos vult habere filios: eius verò intrinsicam esse in ipso causam: quia arcano suo beneplacito contentus est.

8 At Ambrosius, Origenes, Hieronymus censuerunt, Deum suam gratiam inter homines dispensare prout ea quenque bene vsurum præuiderit. Adde & Augustinum in ea fuisse aliquando sententia: sed quum melius in Scripturæ cognitione profecisset, non retractauit modò vt euidenter falsam, sed fortiter confutauit. Quin & post retractationem, Pelagianos perstringens, quòd in eo errore peristerent: Quis istum, inquit, acutissimum sensum Apostolo defuisse non miretur? Nam quum rem stupendam proposuisset de illis nondum natis, & deinde sibi quæstionem obieceret: Quid ergo? nunquid est iniquitas apud Deum? erat locus vt responderet Deum præuidisse vtriusque merita: non tamen hoc dicit, se ad Dei iudicia & misericordiam confugit. Et alibi, quum omnia ante electionem merita sustulisset: Hic certè, inquit, vacat vana illorum ratiocinatio qui præscientiam Dei defendunt contra gratiam Dei: & ideo dicunt nos electos ante mundi constitutionem, quia præsciuit Deus futuros nos bonos, non seipsum nos facturum bonos. Non hoc dicit qui dicit, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Nam si propterea nos elegisset, quia bonos futuros præsciuerat: simul etiam præsciuisset quòd eramus cum electuri, & quæ in eam rem sequuntur. Valeat Augustini testimonium

apud eos qui libenter in patrum autoritate acquiescunt. Quamquam non paritur Augustinus se à reliquis disungi: sed claris testimoniis diuortium hoc, cuius inuidia grauabant eum Pelagiani, ostendit falsum esse. Citat enim ex Ambrosio (lib. de Præd. sanct. cap. 19.) Christus quem miseratur vocat. Item, Si voluisset, ex inuotis fecisset deuotos. sed Deus quos dignatur vocat: & quem vult, religiosum facit. Si ex Augustino integrum volumen contexere libeat, lectoribus ostendere promptum esset, mihi nonnisi eius verbis opus esse: sed eos prolixitate onerare nolo. Sed age, fingamus ipsos non loqui: ad rem ipsam intendamus. Difficilis quæstio mora erat, Num iustè faceret Deus, qui certos homines sua gratia dignaretur. qua se vno verbo expedire Paulus poterat, si operum respectum obtendisset. Cur ergo id non facit: quin sermonem potius continuat qui in eadem difficultate versetur? Cur, nisi quia non debuit? non enim obliuionis vitio laborabat Spiritus sanctus, qui per os eius loquebatur. Nullis ergo ambagibus respondet, Id eo suis electis fauere Deum, quia velit: ideo misereri, quia velit.

Exo. 33.
d. 19

Homil.
in Iohã.

38. Epist.
106

In 1. Sæt.
Tract.

25. quæst.
23

Perinde enim valet oraculum, Miserebor cuius miserebor: & miseratione complectar quem miseratione complectar: ac si diceretur, Deum non alia ratione ad misericordiam moueri, nisi quia misereri velit. Verum ergo manet illud Augustini, Gratiam Dei non inuenire eligendos, sed facere.

9 Ac ne illam quidem Thomæ argutiam moramur, præscientiam meritorum non ex parte quidem actus prædestinantis, esse prædestinationis causam: ex parte autem nostra, quodammodo sic vocari posse, nempe secūdum particularem prædestinationis æstimationem. vt quum dicitur Deus prædestinare homini gloriam ex meritis, quia gratiam ei largiri decreuit qua gloriam mereatur. Quum enim nihil in electione nisi meram bonitatem velit nos intueri Dominus, si quis plus aliquid prospicere hîc cupiat, præpostera erit affectatio. Quòd si certare subtilitate libeat, non deest quo istam Thomæ arguriolam retundamus. Ipse contendit, gloriam electis quodammodo prædestinari ex meritis: quia gratiam illis prædestinat Deus qua gloriam mereantur. Quid si contrà excipiam, prædestinationem ad gratiam electioni ad vitam subseruire, esseque eius veluti pedissequam? gratiam iis prædestinari quibus gloriæ possessio iam diu assignata sit: quia in iustificationem ex electione filios suos adducere Domino placeat? Inde enim sequetur, prædestinationem gloriæ causam potius esse prædestinationis gratiæ, quàm è conuerso. Sed valeant hæc certamina, vt sunt superuacua inter eos qui satis sapientiæ sibi in verbo Dei esse ducèr. verè enim illud ab Ecclesiastico scriptore olim dictum fuit, qui Dei electionem meritis assignant, eos plusquam oportet sapere.

Ambros.
de voca.

Gent. li.
1. cap. 2

10 Obiiciunt nonnulli, Deū sibi fore cōtrarium, si vniuersaliter omnes ad se inuiter, paucos verò electos admittat. Sic promissionum vniuersitas discretionem specialis gratiæ, secūdū eos, tollit.

arque

atque ita loquuntur moderati quidam homines, non tam opprimendæ veritatis causâ, quàm vt spinosas quæstiones arceant, ac frænent multorum curiositatem. Laudabilis voluntas: sed consili-um minimè probandum: quia nunquam excusabilis est tergiuersatio. Eorum verò qui proteruius insultant, nimis certè putidum cauillum, vel nimis pudendus error. Quomodo Scriptura hæc duo conciliet, externa prædicatione vocari omnes ad pœnitentiam & fidem, neque tamen omnibus dari respicientiæ & fidei spiritum, alibi explicui, & mox aliquid repetendum erit. Iam quod postulant illis nego, vt duobus modis falsum est. nam qui minatur, dum super vrbem vnam pluet, siccitatem fore super alteram: qui famem doctrinæ alibi denuntiat, non obstringit se certa lege vt æqualiter vocet omnes. Et qui Paulum veras in Asia verbum facere, & eundem à Bithynia auertens in Macedoniam trahit, sui iuris esse demonstrat, thesaurû hunc quibus visum est distribuere. Per Iesaiam tamen apertius demonstrat quomodo electis peculiariter salutis promissiones destinat. nam de illis tantum, non autem indifferenter de toto genere humano, prædicat sibi fore discipulos. Vnde constat perperam quibuslibet prostitui salutis doctrinam vt efficaciter profit, quæ solis Ecclesiæ filiis seorsum reposita esse dicitur. Hoc in præsentia sufficiat, quanuis generaliter omnes compelleret vox Euangelii, rarum tamen esse fidei donum. Causam assignat Iesaias, quòd non omnibus patefiat brachium Dei. Si diceret Euangelium malignè & peruersè contemni, quia audire pertinaciter multi recusât: valeret fortè hic color de vniuersali vocatione. Neque verò Prophetæ consili-um est extenuare hominum culpam, vbi cæcitat- is fontem esse tradit quòd Deus non dignetur illis brachium suum patefacere: tantum admonet, quia fides singulare donum est, externa doctrina aures frustra verberari. Scire autem ex doctoribus istis velim, solâne prædicatione filios Dei faciat, an fides. Certè quum dicitur Iohannis primo, Quicumque credunt in Filium Dei vnigenitum, filios Dei ipsos quoque fieri, non confusa illic ponitur congeries: sed specialis ordo datur fidelibus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. At fidei (inquiunt) mutuus est cum verbo consensus. nempe vbicumque est fides. Sed semen inter spinas cadere, vel in locis lapidosis nouum non est: non solum quia maior pars cõrux reipsa apparet aduersus Deum, sed quia non omnes oculis & auribus sunt præditi. Quomodo igitur conueniet, Deum ad se vocare quos scit non venturos? Respondeat pro me Augustinus. Disputare vis mecum? Mirare mecum, & exclama, O altitudo. Ambo cõsentiamus in pauore, ne in errore pereamus. Adde quòd si electio, teste Paulo, fidei mater est, in eorum caput retorqueo argumentum, ideo non esse generalem fidem, quia specialis est electio. Nam à serie causarum & effectuum facillè colligitur, vbi dicit Paulus nos esse refertos omni benedictione spiritali, sicuti nos;

elegerat Deus ante mundi creationem: ideo non omnibus esse communes has diuitias, quia elegit Deus tantum quos voluit. Hęc

Tit. 1. a. I ratio est cur alibi fidem electorum commendet, ne quisquam putetur fidem sibi proprio motu acquirere, sed penes Deum resideat hæc gloria, illuminari ab eo gratis quos ante elegerat. Rectè enim

Ad Tho. Bernardus, A mici (inquit) seorsum audiunt, quibus & loquitur, *No-*
præp. sit. lire timere pusille grex: quia vobis datum est nosse mysterium re-
Benerie, gni cælorum. Qui sunt hi? Vtique quos præsciuit & prædestinavit
epist. 107 conformes fieri imagini Filii sui. magnum secretumque innotuit

consilium, Nouit Dominus qui sui sint: sed quod notum erat Deo, manifestatum est hominibus: nec alios sanè dignatur tanti participatione mysterii, nisi eos ipsos quos fore suos præsciuit & prædestinavit. Paulo post concludit, Misericordia Dei ab æterno vsque ad æternum super timentes eum: ab æterno, ob prædestinationem, in æternum, ob beatificationem: altera principium, altera finem nesciens. Sed quid Bernardum citare testem opus est, quando ex Magistri ore audimus, non alios videre nisi qui sunt ex Deo?

Iohan. 6. e. 46 Quibus verbis significat, eos omnes qui ex Deo non sunt regeniti, ad splendorem vultus eius obstupescere. Ac electioni quidem aptè coniungitur fides, modò secundum gradum teneat. Quem ordinem clarè exprimunt alibi Christi verba, Hęc est voluntas Patris, vt non perdam quod dedit. Hęc enim voluntas eius est vt quisquis credit in Filium, non pereat. Si omnes vellet saluos, custodem illis præficeret Filium, & omnes in eius corpus sacro fidei vinculo infereret. Nunc constat fidem singulare esse paterni amoris pignus, filii quos adoptauit reconditum. Ideo Christus alibi dicit, oues sequi pastorem, quia nouerunt vocem eius: alienum verò non sequi, quoniam non agnoscunt vocem alienorum. Vnde autem ista discretio, nisi quia diuinitus perforatæ sunt illis aures? Nemo enim se ouem facit, sed formatur cælesti gratia. Vnde & salutem nostram Dominus perpetuò certam & tutam fore docet: quia insuperabili Dei potentia custoditur. Proinde concludit, incredulos non esse ex ouibus suis: nempe quia non sunt ex eorum numero quos Deus sibi per Iesaiam pollicitus est fore discipulos. Porro quia testimoniis quæ citauimus exprimitur perseverantia, inflexibilem electionis constantiam simul testantur.

Ibid. d. 39

Iohã. 10. a. 4

Ibid. f. 29

Ibi. e. 26

Rom. 9. c. 13

II Nunc de reprobis, quos simul illic coniungit Apostolus. Vt enim Iacob, nihil dum bonis operibus promeritus, assumitur in gratiam: sic Esau, nullo adhuc scelere inquinatus, odio habetur. Si ad opera conuertimus oculos, iniuriam irrogamus Apostolo, quasi id ipsum quod nobis perspicuum est non viderit. Porro non vidisse conuincitur, quãdo hoc nominatim vrget, quum nihil dum boni aut mali designassent, alterum electum, alterum reiectum: vt probe diuinæ prædestinationis fundamentum in operibus non esse. Deinde vbi obiectionem mouit num iniquus sit Deus, illud quod certissimum & apertissimum fuisse iustitiæ eius patrocini-

um,

nium, non vsurpat, Deum rependisse Esau secundum suam malitiam: sed diuersa solutione contentus est, quod in hunc finem excitentur reprobi vt Dei gloria per illos illustretur. Demum subnectit clausulam, Deum cuius vult misereri, & quem vult indurare. *Ibidem: d.18* Vides vt in solum Dei arbitrium vtrunque conferat? Ergo si non possumus rationem assignare cur suos misericordia dignetur, nisi quoniam ita illi placet: neque etiam in aliis reprobandis aliud habebimus quam eius voluntatem. Quum enim dicitur Deus vel indurare, vel misericordia prosequi quem voluerit, eo admonentur homines nihil causæ quærere extra eius voluntatem.

Refutatio calumniarum quibus hæc doctrina semper iniqui grauata fuit. C A P. XXIII.

RÆC verò dum audit humanum ingenium, contineri nequit eius proteruia quin velut ad canticum classici variè & supra modum tumultuetur. Ac multi quidè, ac si inuidiam à Deo repellere vellent, electionem ita fatentur vt negent ququam reprobari. sed inscitè nimis & pueriliter: quando ipsa electio nisi reprobationi opposita nõ staret. Dicitur segregare Deus quos adoptat in salutem: fortuitò alios adipisci, vel sua indutria acquirere quod sola electio paucis confert, plusquam insulsè dicitur. Quos ergo Deus præterit, reprobat: neque alia de causa nisi quod ab hæreditate quam filijs suis prædestinat, illos vult excludere. Nec verò tolerabilis est hominum proteruia, si Dei verbo frænari se non sustinet, vbi agitur de incomprehensibili eius cõsilio quod Angeli ipsi adorant. At qui nunc audiuius indurationem non minus in manu Dei & arbitrio esse quam misericordiam. Nec verò Paulus, horum quos dixi exemplo, anxie laborat vt mendacii patrociniò Deum excuset: tantum admonet figmento nefas esse cum fictore suo rixari. Iam qui non admittunt, vltos à Deo reprobari, quomodo se expedient ab illa Christi sententia, Omnis arbor quam non plantauit Pater meus, eradicabitur? Apertè exilio addici & deuoueri audiunt quoscuque cælestis Pater dignatus non est quasi sacras arbores in agro suo plantare. Si hoc reprobationis signum esse negant, nihil est tam liquidum quod illis queat probari. Quod si obitreperere non desinunt, cõtenta sit fidei sobrietas hac Pauli admonitione, non esse causam litigandi cum Deo, si *Rom. 9. d.20* ab vna parte volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, ferat in multa tolerantia & lenitate vasa iræ apparatus in interitum: ab altera autem notas faciat diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Obseruent lectores, vt ansam susurris & obtreccationibus præcidat Paulus, summum dare imperium iræ & potentæ Dei: quia iniquum est calculo nostro subiici profunda illa iudicia quæ sensus omnes nostros absorbent. Quod respondent aduersarii friuolum est, Deum non prorsus reicere quos in lenitate tolerat: sed suspenso manere erga *Mat. 15. b.13* *Rom. 9. c.22*

*Lib. con.
Iul. 5.
cap. 5*

eos animo, si fortè respiscant. Quasi verò patientiam Deo tribuat Paulus, qua eorum conuersionem expectet quos dicit apratos esse ad interitum. Rectè enim Augustinus locum hunc explicans, vbi potentia tolerantia adiungitur, Deum non sinere, sed virtute sua moderari. Addunt etiam non abs re vasa iræ dici apparatus ad interitum, vasa autem misericordiae Deum præparasse: quia hoc modo salutis laudem Deo adscribit & vendicat: perditionis culpam reicit in eos qui proprio arbitrio ipsam sibi accersunt. Sed vt illis concedam diuersa loquendi forma Paulum asperitatem lenire prioris membri: minimè tamen consentaneum est, præparationem ad interitum aliò transferre quàm ad arcanū consilium Dei: quod etiam paulò antè in contextu asseritur, Quòd Deus excitauerit Pharaonem, deinde quos vult induret. Vnde sequitur absconditum Dei consilium obdurationis esse causam. Hoc saltem obtineo quod tradit Augustinus, vbi ex lupis Deus oues facit, gratia potentiore eos reformare, vt dometur eorum durities. proinde obstinatos ideo non conuertit quia potentiozem illam gratiam non exerit Deus, qua non destituitur si eam proferre veller.

*Lib. 1. de
predest.
San. ca. 2*

2 Hæc quidem piis & modestis abunde sufficerent, & qui se homines reminiscuntur. Quia tamen non vnã speciem virulenti isti canes euomunt contra Deum, ad singulas, prout res feret, respondebimus. Multis modis cum Deo litigant stulti homines, quasi eum teneant suis criminationibus obnoxium. Primùm ergo interrogant quo iure suis creaturis irascatur Dominus, à quibus nulla antè offensa prouocatus fuerit. nam exitio deuouere quos placuerit, tyranni magis libidini, quàm legitimæ iudicis sententiæ conuenire. Esse igitur cur cum Deo expostulent homines, si nudo eius arbitrio, citra proprium meritum in æternam mortem prædestinantur. Eiusmodi cogitationes si quando piis hominibus in mentem veniant, ad frangendos earum impulsus, vel hoc vno factis armabuntur, si reputent quantæ sit improbitatis, causas diuinæ voluntatis duntaxat percontari: quum omnium quæ sunt, ipsa sit causa, & meritò esse debeat. Nam si vllam causam habet, aliquid eam antecedit oportet, cui veluti alligeretur: quod nefas est imaginari.

*Hoc ex
Au. sum
ptū lib. 1.
de Gen.
con. Ma-
nich. ca. 3*

A deò enim summa est iustitiæ regula Dei voluntas, vt quicquid vult, eo ipso quod vult, iustum habendum sit. Vbi ergo quaeritur cur ita fecerit Dominus, respondendum est, Quia voluit. Quòd si vltra pergās rogando cur voluerit, maius aliquid quaeris & tublimius Dei voluntate, quod inueniri non potest. Compe-scat igitur se humana temeritas, & quod non est ne quaerat: vt ne fortè id quod est non inueniat. Hoc, inquam, fræno bene continebitur quisquis de arcanis Dei sui cum reuerentia philosophari vler. Aduersus impiorum audaciam, qui Deo palàm maledicere non formidant, Dominus ipse sua iustitia, sine nostro parrocinio, satis se defendet, quum eorum conscientis omnem tergiversationem adimendo, conuictas stringet, reasque peraget. Neque tamen

com-

commentum ingerimus absolutæ potentæ: quod sicuti profanum est, ita meritò detestabile nobis esse debet. Non fingimus Deum ex legem, qui sibi ipsi lex est: quia (vt ait Plato) lege indigent homines qui cupiditatibus laborant: Dei autem voluntas non modò ab omni vitio pura, sed summa perfectionis regula, etiam legum omnium lex est. Verùm negamus obnoxium esse reddendæ rationi: negamus etiam nos esse idoneos iudices, qui proprio sensu pronuntiemus de hac causa. Quare si tentamus vltra quàm licet, metum incutiat illa comminatio Psalmi, Deum fore victorem quoties ab homine mortali iudicabitur. Psal. 51.
4.6

3 Tacendo potest Deus ita compefcere hostes suos. Sed ne illos sacrum nomen suum impune ludibrio habere patiamur, arma quoque aduersùs eos nobis ex verbo suo suppeditat. Proinde si quis nos huiusmodi verbis aggrediatur, cur ab initio Deus ad mortem aliquos prædestinarit, qui quum nondum essent, mereri iudicium mortis nondum potuerant: Nos, responsionis loco, vicissim eos rogemus quid Deum homini debere existiment, si eum à natura sua æstimare velit. Qualiter peccato vitiatum sumus omnes, non possumus non esse Deo odiosi, idque non tyrannica sæuitia, sed æquissima iustitiæ ratione. Quòd si iudicio mortis obnoxii sunt omnes naturali conditione, quos ad mortem Dominus prædestinat, de qua, obsecro, eius iniquitate erga se conquerantur? Veniant omnes filii Adam, cum suo Creatore contendant ac disceptent, quòd æterna illius prouidentia, ante suam generationem, perpetuæ calamitati addicti fuerint. Quid obstrepere aduersùs hanc defensionem poterunt, vbi Deus illos ad sui recognitionem contrà vocabit? Ex corrupta massa si desumpti sunt omnes, non mirum si damnationi subiacent. Ne ergo Deum iniquitatis insimulent si æterno eius iudicio morti destinati sint, ad quam à sua ipsorum natura sponte se perducere velint nolint, ipsi sentiunt. Vnde apparet quàm peruersa sit obstrependi affectatio, quòd data opera supprimunt quam in se agnoscere coguntur damnationis causam, vt Dei prætextus eos liberet. Atqui vt centies Deum esse authorem confitear, quòd verissimum est, non protinus tamen crimen eluunt quòd eorum conscientis insculptum subinde eorum oculis recurrit.

4 Rursum excipiunt, Nónne ad eam quæ nunc pro damnationis causa obtenditur, corruptionem Dei ordinatione prædestinati ante fuerant? Quum ergo in sua corruptione pereunt, nihil aliud quàm pœnas luunt eius calamitatis in quam ipsius prædestinatione lapsus est Adam, ac posteros suos præcipites secum traxit. Annon itaque iniustus, qui creaturis suis tam crudeliter illudit? Fa-teor sanè in hanc qua nunc illigati sunt, conditionis miseriam, Dei voluntate decidisse vniuersos filios Adam. atque id est quòd principio dicebam, redeundum tandem semper esse ad solum diuinæ voluntatis arbitrium, cuius causa sit in ipso abscondita. Sed

Rom. 9.
d. 20
non protinus sequitur, huic obrectationi Deum subiacere. Occur-
remus enim cum Paulo in hunc modum, O homo, tu quis es qui
disceptes cum Deo? Num figmentum dicit ei qui se finxit, Cur me
finxisti sic? Annon habet potestatem figulus, vt ex eadem massa
faciat vas aliud in honorem, aliud in contumeliam? Negabunt ita
verè defendi Dei iustitiam, sed subter fugium captari, quale habere
solent qui iusta excusatione destituuntur. Quid enim hic aliud di-
ci videtur quàm Deo esse potentiam quæ impediri nequeat quo-
minus, prout libitum fuerit, quiduis agat? Verùm longè secus est.
quæ enim potentior afferri ratio potest quàm dum iubemur cog-
itare quis sit Deus? Quomodo enim vllam iniquitatem admitte-
ret, qui iudex est orbis? Ad Dei naturam si propriè pertinet, iudic-
ium facere, iustitiam igitur naturaliter amat, iniustitiam auersa-
tur. Proinde non quasi deprehensus foret Apostolus, ad cuniculos
respectauit: sed indicauit altiolem esse iustitiæ diuinæ rationem
quàm vt vel humano modo merienda sit, vel ingenii humani te-
nuitate possit comprehendi. Fatetur quidem Apostolus, eam sub-
esse diuinis iudiciis profunditatem, à qua mentes omnes homi-
num absorbendæ sint si conentur eò penetrare. Sed docet etiam
quàm indignum sit ad eam legem redigere Dei opera, vt simulac-
corū ratio nobis non cōsisterit, improbare audeamus. Notū est di-
ctum Solomonis (quod tamen pauci dextrè intelligunt) Magnus
creator omnium mercedem reddit stulto, & mercedem transgres-
soribus. Exclamat enim de magnitudine Dei: in cuius arbitrio est
pœnam sumere de stultis & transgressoribus, quanuis eos Spiritu
suo non dignetur. Ac prodigiosus est hominum furor dum ita rati-
onis suæ modulo subiicere appetunt quod immensum est. An-
gelos qui steterūt in sua integritate, Paulus electos vocat: si eorum
constantia in Dei beneplacito fundata fuit, aliorum defectio ar-
guit fuisse derelictos. Cuius rei causa non potest alia adduci quàm
reprobatio, quæ in arcano Dei consilio abscondita est.

Prou. 26.
b. 10

I. Tim. 5.
d. 21

Epist. 106

5 Age, adsit nunc Manichæus aliquis aut Cœlestinus, diuinæ
prouidentix calumniator, dico cum Paulo, rationem eius non esse
reddendam, quia magnitudine sua intelligentiam nostrā longè
superet. Quid mirum? aut quid absurdum? vel itne Dei potentiam
sic limitatam esse, vt nequid plus ad agendū valeat quàm mens sua
capiat? Dico cum Augustino, esse à Domino creatos, quos in exitum
ituros sine dubitatione præsciebat. Idque ita factum quia
sic voluit. Cur autem voluerit, non esse nostrum rationem exigere,
qui comprehendere non possumus: neque conuenire, vt diuina
voluntas in controuersiam apud nos descendat, de qua quoties
habetur sermo, sub ipsius nomine suprema iustitiæ regula
nominatur. Quid ergo de iniquitate quæstio mouetur, vbi iustitia
clarè apparet? Neque verò nos pudeat improborum ora, Pauli
exemplo sic obstruere: ac quoties oblatrare audebunt, idētidem
repetere, Quinam estis miseri homines, qui Deo accusationem
inten-

intentatis? & ideo intentatis, quia operum suorum magnitudinem ad ruditatem vestram non attemperat? Quasi vero ideo peruersa sint quia carni sunt occulta. Immensitas iudiciorum Dei claris experimentis vobis nota est. Scitis vocari profundam abyssum. nunc ingenii vestri angustias consulite, an quod decreuit apud se Deus, capiant. Quid ergo iuuat vesana inquisitione vos demergere in abyssum; quam vobis exitialem fore ratio ipsa dicitur? Cur non vos metus aliquis saltem cohibet quod de incomprehensibili Dei sapientia & terribili potentia tam historia Iob quàm Prophetici libri prædicant? Si tumultuatur mens tua, ne pigeat Augustini consilium amplecti. Tu homo expectas à me responsum. & ego sum homo. Itaque ambo audiamus dicentem, O homo tu quis es: melior est fidelis ignorantia quàm temeraria scientia. Quære merita: non inuenies nisi pœnam. Ô altitudo! Petrus negat: Iatro credit. Ô altitudo! Quæris tu rationem? Ego expauescam altitudinem. Tu ratiocinare, ego mirabor: tu disputa, ego credam: altitudinem video, ad profundum non peruenio. Requieuit Paulus, quia admirationem inuenit. Vocat ille inscrutabilia Dei iudicia: & tu scrutari venisti: Ille dicit inuestigabiles eius vias: & tu vestigas? Vterius procedendo nihil proficiemus. nam nec satisfiet eorum petulantia, nec alia eget defensione Dominus, quàm qua per Spiritum suum vsus est qui per os Pauli loquebatur: & ipsi dediscimus bene loqui vbi cum Deo loqui desinimus.

6 Alterum quoque obiectum ab impietate emergit, quod tamen non tam ad Dei suggillationem quàm ad peccatoris excusationem rectâ spectat. Etii, qui à Deo damnatur peccator, non nisi cum iudicis ignominia iustificari demum potest. Sic ergo profanæ linguæ obganniunt, Cur ea vitio Deus imputaret hominibus, quorum necessitatem sua prædestinatione imposuit? Quid enim facerent: an cum decretis eius luctarétur? At frustra id facturi sint, quum omnino facere non possint. Non ergo iure ob ea puniuntur quorum præcipua in Dei prædestinatione causa est. Hic abstinebo à defensione ad quam ferè scriptores Ecclesiastici recurrunt, non impedire Dei præscientiam quominus homo peccator reputetur: quâdoquidem illius mala, non sua Deus præuideat. Non enim hîc subsisteret cauillatio, sed potius vrgeret, Deum tamen malis quæ præuiderit potuisse occurrere, si voluisset. quum non fecerit, destinato consilio creasse hominem in eum finem, vt se in terra ita gereret. Quod si Dei prouidentia in hanc conditionem homo creatus est, vt postea faceret quæcunque facit, non esse illi crimini vertendum quod nec effugere possit, & Dei voluntate constringatur. Ergo videamus quomodo rite nodus expediri debeat. Primum omnium constare inter omnes debet quod ait Solomon, Deum omnia propter semetipsum cõdidisse, impium quoque ad diem malum. Ecce, quum rerum omnium dispositio in manu Dei sit, quum penes ipsum resideat salutis ac mortis arbitrium, consilio nutûque

Psal. 36.

4.7

Augu. de

ver. A-

po. Ser.

10

Prou. 16.

4.4

fuo ita ordinat, vt inter homines nascantur, ab vtero certæ mortis deuoti, qui suo exitio ipsius nomen glorificent. Si quis causetur, nullam eis inferri necessitatem ex Dei prouidentia, sed potius ea conditione ab ipso esse creatos, quoniam futuram eorum prauitatem præuiderit: neque nihil dicit, neque totum. Solent quidem interdum hac solutione uti veteres, sed quasi dubitanter. Scholastici verò in ea quiescunt, ac si nihil contrà opponi posset. Equidem præscientiam solam nullam inferre necessitatem creaturis libenter concessero, tamen non omnes assentiantur. sunt enim qui ipsam quoque causam rerum esse volunt. Verùm mihi acutiùs ac prudentiùs videtur perspexisse Valla, homo alioqui in sacris non admodum exercitatus, qui superuacuum esse hanc contètionem ostendit: quoniam & vita & mors diuinæ magis voluntatis quàm præscientiæ sint actiones. Si hominum euenta præuideret Deus duntaxat, non etiam suo arbitrio disponderet ac ordinaret, cum non abs re ageretur quæstio, ecquid ad eorum necessitatem valeat ipsius præuidentia. sed quum non alia ratione quæ futura sunt præuideat, nisi quia ita vt fieret decreuit: frustra de præscientia lis mouetur, vbi constat ordinatione potius & nutu omnia euenire.

7 Difertis verbis hoc extare negant, decretum fuisse à Deo vt sua defectione periret Adam. Quasi verò idem ille Deus, quem Scriptura prædicat facere quæcunque vult, ambiguo sine condiderit nobilissimam ex suis creaturis. Liberi arbitrii fuisse dicunt vt fortunam ipse sibi fingeret. Deum verò nihil destinasse nisi vt pro merito eum tractaret. Tam frigidum commentum si recipitur, vbi erit illa Dei omnipotentia, qua secùdum arcanum consilium, quod aliunde non pendet, omnia moderatur? Atqui prædestinatio, velint nolint, in posteris se profert. Neque enim factum est naturaliter vt à salute exciderent omnes, vnus parentis culpa. Quid eos prohibet fateri de vno homine quod inuiti de toto humano genere concedunt? Quid enim tergiversando luderent operam? Cunctos mortales in vnus hominis persona morti æternæ mancipatos fuisse Scriptura clamat. Hoc quum naturæ adscribi nequeat, ab admirabili Dei consilio profectum esse minimè obscurum est. Bonos istos iustitiæ Dei patronos perplexos hætere in festuca, altas verò trabes superare nimis absurdum est. Iterum quæro, Vnde factum est vt tot gentes vnà cum liberis eorum infantibus æternæ morti inuolueret lapsus Adæ absque remedio, nisi quia Deo ita visum est? Hic obmutescere oportet tam dicaces alioqui linguas. Decretum quidem horribile, fateor: inficiari tamen nemo poterit quin præsciuerit Deus quem exitum esset habiturus homo, antequam ipsum cōderet, & ideo præsciuerit quia decreto suo sic ordinat. In præscientiam Dei si quis hic inuehatur, temere & inconsultè impingit. Quid enim, quæso, est cur reus agatur cælestis iudex quia non ignorauerit quod futurum erat? In prædestinationem competit liquid est vel iustæ vel speciosæ querimonix. Nec absurdum

dū videri debet quod dico, Deū non modò primi hominis casum & in eo posteriorum ruinā præuidisse: sed arbitrio quoque suo dispensasse. Vt enim ad eius sapientiam pertinet omnium quæ futura sunt esse præscium, sic ad potentiam, omnia manu sua regere ac moderari. Et hanc quoque quæstionem Augustinus, vt alias, scitè expedit. Saluberrimè confitemur quod rectissimè credimus, Deum Dominumque rerum omnium, qui creauit omnia bona valdè, & mala ex bonis exoritura præsciuit, & sciuit magis ad suam omnipotentissimā bonitatē pertinere etiam de malis benefacere quàm mala esse non sinere: sic ordinasse Angelorum & hominum vitam, vt in ea prius ostenderet quid posset liberum arbitriū, deinde quid posset gratiæ suæ beneficium, iustitiæque iudicium.

*Enchi. ad
Lauren.*

8 Hic ad distinctionem Voluntatis & Permissionis recurritur; secundum quam obtinere volunt, permittente modò, non autem volente Deo perire impios. Sed cur permittere dicemus nisi quia ita vult? Quanquam nec ipsum quidem per se probabile est, sola Dei permissione nulla ordinatione hominem sibi accersisse interitum. Quis verò non constituerit Deus qua conditione præcipuam ex creaturis suis esse vellet. Non dubitabo igitur cum Augustino simpliciter fateri, voluntatem Dei esse rerum necessitatem, atque id necessariò futurum esse quod ille voluerit: quemadmodum ea verè futura sunt quæ præuiderit. Nunc verò si pro sua & impiorum excusatione vel Pelagiani, vel Manichæi, vel Anabaptistæ vel Epicurei (nam cum istis quatuor sectis nobis in hoc argumento negotium est) necessitatem qua ex Dei prædestinatione constringuntur, obiciant: nihil afferunt ad causam idoneum. Si enim prædestinatio nihil aliud est quàm diuinæ iustitiæ, occultæ quidem, sed inculpatæ, dispensatio: quia non indignos fuisse certum est qui in eam sortem prædestinarentur, iustissimum quoque esse interitum quem ex prædestinatione subeunt, equè certum est. Ad hoc: sic ex Dei prædestinatione pendet eorum perditio, vt causa & materia in ipsis reperiatur. Lapsus est enim primus homo, quia Dominus ita expedire censuerat. cur censuerit, nos latet. Certum tamen est non aliter censuisse, nisi quia videbat nominis sui gloriam inde meritò illustrari. Vbi mentionem gloriæ Dei audis, illic iustitiam cogita. Iustum enim esse oportet quod laudem meretur. Cadit igitur homo, Dei prouidentia sic ordinante: sed suo vitio cadit. Pronuntiauerat paulò antè Dominus, omnia quæ fe-

*Lib. 6.
de Gene.
ad lit. ca.
15*

Gen. t. d.

cerat esse valde bona. Vnde ergo illa homini prauitas vt à Deo suo deficiat? Ne ex creatione esse putaretur, elogio suo approbauerat Deus quod profectum erat à seipso. Propria ergo malitia, quam acceperat à Domino puram naturam corruptit, sua ruina totam posteritatem in exitum secum attraxit. Quare in corrupta potius humani generis natura euidentem damnationis causam, quæ nobis propinquior est, contemplerur, quàm absconditam ac penitus incomprehensibilem inquiramus in Dei prædestinatione.

Q. i.

Neque immensæ Dei sapientiæ submittere lucusque ingenium pigeat, vt in multis eius arcanis succumbat. Eorum enim quæ scire nec datur nec fas est, docta est ignorantia: scientiæ appetentia, infantiæ species.

9 Dicit fortè quispiam me nondum attulisse quod sacrilegam illam excusationem cōpelceret. Ego verò ne id quidem effici posse fateor quin semper fremat impietas & obmurmurem. mihi tamē dixisse videor quod ad obloquendi non rationem tantum, sed prætextum quoque adimendum sufficeret. Excusabiles peccando haberi volunt reprobī, quia euadere nequeūt peccandi necessitatem: præsertim quum ex Dei ordinatione sibi iniiciatur huiusmodi necessitas. Nos verò inde negamus rite excusari, quandoquidem Dei ordinationi, qua se exitio destinatos conqueruntur, sua constet æquitas: nobis quidem incognita, sed illa certissima. Vnde constituimus nihil illos sustinere mali quod nō iustissimo Dei iudicio infligatur. Deinde præposterè docemus agere ipsos, qui ad quærendam suæ damnationis originem, in recondita diuini consilii adyta oculos intendunt: ad naturæ corruptionem, vnde illa verè scaturit conuiueant. Hanc autem imputare ne Deo possint obstat quod suæ creationi testimonium reddat. Tametsi enim æterna Dei prouidentia, in eam cui subiaceret calamitatem conditus est homo: à seipso tamen eius materiam, non à Deo sumpsit. quando nulla alia ratione sic perditus est, nisi quia à pura Dei creatione in vitiosam & impuram perueritatem degenerauit.

10 Iam & tertia absurditate Dei prædestinationem infamant eius aduersarii. quum enim non aliò referamus quàm ad diuinæ voluntatis arbitrium, quòd vniuersali exitio eximantur quos in regni sui hæredes Deus assumit, ex eo colligunt apud ipsum ergo esse acceptionem personarum: quod vbique Scriptura negat. ergo vel Scripturam esse sibi dissentaneam, vel in electione Dei esse meritorum respectum. Primum, alio sensu negat Scriptura Deum esse personarum acceptorem, quàm quo ipsi iudicant. siquidem Personæ vocabulo non hominem significat, sed quæ in homine oculis conspicua, vel fauorem, gratiam, dignitatem, conciliare, vel odium, contemptum, dedecus conflare solent. Qualia sunt, diuitiæ, opes, potentia, nobilitas, magistratus, patria, formæ elegantia, & cætera eiusmodi. Item, paupertas, inopia, ignobilitas, sordes, contemptus, & similia. Sic Petrus & Paulus personarum acceptorem non esse Dominum docent, quia non discernat inter Iudæum & Græcum, quòd solius gentis ratione alterum respuat, amplèctatur alterum. Sic Iacobus iisdem verbis vitur, dum vult asserere Deum in suo iudicio diuitias nihil morari. Paulus autem alio loco de Deo sic loquitur, quòd libertatis aut seruitutis in iudicando nullam habeat rationem. proinde nihil repugnantia erit, si dicemus, Deum secundum beneplaciti sui arbitrium, eligere in filios, nullo merito, quos visum fuerit, aliis reiectis ac reprobat. Res ta-

men

Act. 10.

c. 34

Rom. 2.

b. 10

Gala. 3.

d. 28

Iac. 2. 1.

5

Coloff. 3.

d. 25

Ephes. 6.

b. 9

men sic explicari potest, vt plenius satisfiat. Querunt qui fiat vt ex duobus quos nullum meritum discriminat, alterum prætereat in electione sua, alterum assumat Deus. Ego vicissim rogo, putentne in eo qui assumitur esse aliquid quod Dei animū ad ipsum inclinet. Si nihil fatebuntur (quod necesse est) sequetur Deum non hominem intueri, sed à sua bonitate rationem petere cur illi benefaciat. Quòd igitur hominem vnum eligit Deus, altero reiecto, id nō prouenit ab hominis respectu, sed à sola eius misericordia: cui liberū esse debet proferre se & exere vbi & quoties placet Nam & alibi vidimus non multos ab initio vocatos fuisse nobiles, vel sapientes, vel splendidos, vt Deus humiliaret carnis superbiam: tantum abest vt personis deuinctus fuerit eius fauor.

Vide
Aug. li.
ad Boni.
2. ca. 7
1. Cor. 1.
d. 26

II Quare falso & pessimè Deum inæqualis iustitiæ insimulant nonnulli quòd non eundem erga omnes tenorem in sua prædestinatione seruat. Si omnes (inquiunt) noxios deprehendit, peræquè omnes puniat: si insones, ab omnibus iudicii rigorem abstineat. Atqui perinde cum ipso agunt acsi vel interdicta illi foret misericordia, vel, dum vult misereri, cogatur in totum iudicio renuntiare. Quid est quòd flagitant? si omnes sunt noxii, vt simul eandem omnes luant pœnam. Fateamur communem noxam: sed dicimus quibusdam succurrere Dei misericordiã. Succurrat, aiunt, omnibus. Sed excipimus, æquum esse vt puniendo se quoque æquum iudicem ostendat. Id dum non sustinent, quid aliud quam vel miserandi facultate Deum spoliare conantur, vel hac saltem lege ipsam permittere vt iudicio se prorsus abdicet? Quare pulcherrimè quadrant istæ Augustini sententiæ, Quum in primo homine vniuersa generis massa in condemnationem defluerit, quæ fiunt ex ea vasa in honorem, non propriæ iustitiæ, sed Dei misericordiæ vasa esse. Quòd verò alia fiunt in contumeliam, non iniquitati, sed iudicio deputandum, &c. Quòd Deus iis quos reprobabat, debitam pœnam rependit: iis quos vocat, immeritam gratiam largitur: ab omni accusatione liberari, similitudine creditoris, cuius in potestate est, alteri remittere, ab altero exigere. Potest igitur Dominus etiam dare gratiam quibus vult, quia misericors est: non omnibus dare, quia iustus iudex. Dando quibusdam quòd non merentur, gratuitam suam ostendere gratiam: non omnibus dando, quid mereantur omnes declarare. Nam quum Deum scribit Paulus clauis se omnia sub peccato vt omnium misereatur, simul addèdum est nemini esse debitorem: quia nemo illi prior dedit, vt mutuum exigat.

Epi. 106.
De præf.
De gratia
De bono
perseuer.
cap. 12

Rom. 11.
d. 32

12 Hoc quoque ad euertendam prædestinationem exagitant, quòd ipsa stante concidat omnis sollicitudo, & bene agendi studium. Quis enim audiat, inquiunt, æterno & immutabili Dei decreto sibi fixam esse aut vitam aut mortem, quin protinus in mentem veniat, nihil interesse quomodo se gerat: quando suo opere nihil aut impediri aut promoueri queat Dei prædestinatio? Ita

Q. ii.

omnes proicient se, & deploratum in morem, quocunque libido tulerit præcipites ibunt. Et sanè non in vniuersum mentiuntur. sunt enim plerique porci qui prædestinationis doctrinam impuris istis blasphemis conspurcant, atque hoc etiam obrentu admonitiones & obiurgationes quaslibet eludunt, Scit Deus quid de nobis agere se velit itauerit. si salutem decreuit, adducet nos ad eam suo tempore: si mortem destinauit, frustra contrà tenderemus. At Scriptura, dum præcipit quanto maiori & reuerentia & religione fit de tanto mysterio cogitandum, tum pios in longè diuersum sensum instruit, tum scelestam illorum intemperiem probè redarguit. Non enim prædestinationem eò commemorat vt in audaciam erigamur, & inaccessa Dei secreta excutere nefaria temeritate tentemus: sed potius vt humiliati ac deiectioni, ad iudicium eius tremere, misericordiam suspicere discamus. Ad hunc scopum fideles collimabunt. Ille autem lætus porcorum grunnitus à Paulo rite compefcitur. Securos se in vitiis pergere dicunt: quia si sint è numero electorum, nihil obfutura sint vitia quominus tandem ad vitam perducantur. Atqui in hunc finem electos esse nos Paulus admonet, vt sanctam ac inculpatam vitam traducamus. Si electionis scopus est vitæ sanctimonia, magis ad eam alacriter meditantiam expergefaceret & stimulare nos debet, quàm ad desidiam prætextum valere. Quotopere enim hæc inter se dissident, à bene agendo cessare, quia electio ad salutem sufficiat, & electioni propositum esse finem vt in bonorum studium incumbamus? Facessant ergo eiusmodi sacrilegia quæ totum electionis ordinem perperam inuertunt. Quòd autem suas blasphemias longius extendant, dum eum qui sit à Deo reprobatus, perditurum operam dicunt si innocentia & probitate vitæ se illi approbare studeat: in eo verò impudentissimi mendacii conuincuntur. Vnde enim tale studiū oriri possit nisi ex electione? Nam quicumque sunt ex reprobatorum numero, vt sunt vasa in contumeliam formata, ita non desinant perpetuis flagitiis iram Dei in se prouocare, & euidentibus signis confirmare quod iam in se latum est Dei iudicium, tantum abest vt cum ipso frustra contendant.

13 Malignè tamen atque impudenter hanc doctrinam calumniantur alii, ac si omnes ad piè viuendum exhortationes euerteret. Qua de re magnam olim inuidiam sustinuit Augustinus, quam abuerit libro De correptione & gratia ad Valentinum: cuius lectio pios omnes & dociles facillè placabit. pauca tamen hîc habeo, quæ (vt spero) probis & non contentiosis satisficient. Quàm apertus & vocalis præco electionis gratiæ fuerit Paulus, antè visum est: an ideo monendo & hortando frigidus? Conferant boni isti zelotæ eius vehementiam cum sua, glacies in ipsis reperietur præ incredibile illius feruore. Et certè principium illud scrupulos omnes tollit, non esse nos vocatos ad immunditiam, sed vt quisque vas suum possideat in honore, &c. deinde nos esse Dei figmentum,

creatos

Ephes. I.

a. 4

1. 7 he. 4.

b. 7

c. b. f. 2.

b. 10

creatos ad bona opera quæ præparauit, vt in illis ambulemus. In
 summa qui mediocriter exercitati sunt in Paulo, absque longa de-
 monstratione intelligent quàm apè conciliet quæ isti fingunt
 inter se pugnare. Præcipit Christus vt in se credatur: neque tamen
 vel falsa est eius definitio, vel præcepto contraria, vbi dicit, Ne-
 mo potest venire ad me nisi cui datum fuerit à Patre meo. *Cursum Iohan. 6.*
 igitur suum habeat prædicatio, quæ adducat homines ad fidem, & *g. 65*
 continuo profectu in perseuerantia contineat. Neque tamen im-
 pediatur prædestinationis cognitio, vt qui obediunt non tan-
 quam de suo superbiant, sed in Domino glorientur. Non abs re *Mat. 13.*
 dicit Christus, Qui habet aures audiendi audiat. Ergo dum ex-
 hortamur & prædicamus, qui auribus præditi sunt, libenter obedi-
 unt: qui verò carent, in illis impletur quod scriptum est, Vt au- *Iesa. 6.*
 dientes non audiant. Cur autem (inquit Augustinus) illi habeant, *c. 9*
 illi non? quis cognouit sensum Domini? nunquid ideo negan- *Libr. De*
 dum est quod apertum est, quia comprehendi non potest quod *bono per*
 occultum est? Hæc fideliter ex Augustino retuli. sed quia plus for- *sen. ca. 15*
 tè authoritatis habebunt eius verba quàm mea, agedum prodeant
 in medium quæ apud ipsum leguntur: Nunquid si hoc audito
 nonnulli in torporem segnitieque vertantur, & à labore procli-
 ues ad libidinem post concupiscentias eant: propterea de præ-
 scientia Dei falsum putandum est quod dictum est? Nónne si Deus
 illos bonos fore præsciuit, boni erunt, in quantalibet nunc malitia
 versentur? & si malos fore præsciuit, mali erunt, in quantalibet
 nunc bonitate cernantur? Nunquid ergo propter huiusmodi cau-
 sas, quæ de præscientia Dei vera dicuntur, vel neganda sunt vel ta-
 cenda? tunc scilicet quando, si non dicantur, in alios itur errores?
 Alia, inquit, ratio est verum tacendi, alia verum dicendi necessitas. *Cap 16*
 Causas verum tacendi longum esset omnes quærere: quarum ta-
 men est hæc vna, ne peiores fiant qui non intelligunt, dum volu-
 mus eos qui intelligunt facere doctiores: qui nobis tale aliquid
 dicentibus doctiores quidem non fiunt, sed nec redduntur peio-
 res. Quum autem res vera ita se habet, vt fiat peior, nobis eam di-
 centibus, qui capere non potest: nobis autem tacentibus, ille qui
 potest: quid putamus faciendum? nónne potiùs est dicendum ve-
 rum, vt qui potest capere capiat: quàm tacendum, vt non solùm id
 ambo non capiant, verum etiam qui est intelligentior, ille sit pe-
 ior: qui si audiret & caperet, per eum etiam plures discerent? Et
 nos dicere nolumus, quod teste Scriptura dicere licebat. Timemus
 enim videlicet ne loquentibus nobis offendatur qui capere non
 potest: non autem timemus ne tacentibus nobis, qui veritatem
 potest capere, falsitate capiatur. Quam sententiam breuiùs tan-
 dem perstringens, clarìus etiam confirmat: Quam obrem h *Eius. lib.*
 Apostoli & qui eos sequuti sunt Ecclesiæ doctores virumque fecerunt, *cap. 20*
 vt de æterna Dei electione piè differerèt, & sub præ viq; disciplina
 continerent fideles: quid est quòd inuicta conclusi violentia veri-

ratis illi nostri se rectè dicere existimant, non esse populo prædicandum, etsi verum sit, quod de prædestinatione dicitur? Imò prædicandum est prorsus: vt qui habet aures audiendi audiat. Quis autem habet, si non accipit ab eo qui se daturum promittit? Certè qui non accipit, reiciat: dum tamen qui capit, sumat & bibat, bibat & viuat. Sicut enim prædicanda est pietas, vt rite colatur Deus: ita & prædestinatio, vt qui habet aures audiendi, de gratia Dei in Deo, non in se gloriatur.

14 Et tamen vt singulare ædificationis studiũ sancto viro fuit, sic docendi veri rationem temperat, vt prudenter caueatur quoad licet offensio. Nam quæ verè dicuntur, congruenter simul posse dici admonet. Siquis ita plebeni compelleret, Si non creditis, ideo fit quia iam diuinitus exitio destinati estis: is non modò ignauiam fouet, sed etiam indulget malitiæ. Siquis in futurum quoque tempus sententiam extendat, quòd non sint credituri qui audiunt, quia reprobati sunt: imprecatio erit magis quàm doctrina. Tales itaque Augustinus non immeritò tanquam vel insulsos doctores, vel sinistros & ominosos Prophetas ab Ecclesia iubet faceſſere. Tenendum quidem verè alibi cõtendit, quòd tunc correctione proficit homo quum miseretur atque adiuvat qui facit quos voluerit etiã sine correptione proficere. Sed quare isti sic, illi aliter: absit vt dicamus iudicium luti esse non figuli. Item postea, Quum homines per correptionem in viam iustitiæ seu veniunt seu reuertuntur, quis operatur in cordibus eorum salutem, nisi ille qui quolibet plantante & irrigante dat incrementum? cui volenti saluum facere nullum hominis resistit liberum arbitrium. Non est itaque dubitandum, voluntati Dei (qui in cælo & in terra quæcunque voluit fecit, & qui etiam quæ futura sunt fecit) humanas voluntates non posse resistere, quominus faciat ipse quod vult: quandoquidem de ipsis hominum voluntatibus quod vult facit. Item quum vult adducere homines, nunquid corporalibus vinculis alligat? Intus agit, intus corda tenet, intus corda mouet: eosque voluntatibus eorum, quas in illis operatus est, trahit. Sed quod continuo subiicit, minimè omitti debet: quia nescimus quis ad prædestinatorum numerum pertineat, vel non pertineat, sic nos affici decere vt omnes velimus saluos fieri. Ita fiet vt quisquis nobis occurrerit, eum studeamus facere pacis consortem. Sed pax nostra super filios pacis requiescet. Ergo, quantum ad nos pertinet, omnibus, ne pereant, vel ne alios perdant, salubris & seuera instar medicinæ adhibenda erit correptio: Dei autem erit illis vtilem facere quos præsciuit & prædestinauit.

Electionem sanciri Dei vocatione: reprobos autem sibi accersere iustum, cui destinati sunt, interitum.

C A P. X X I I I I.

S E D

SED vt res melius elucescat, tum de electorum vocatione, tum de excaecatione & induratione impiorum agendum est. Et de priore quidem iam aliquid disserui, eorum errorem refellens quibus generalitas promissionū videtur æquare totum humanum genus. Atqui non absque defectu electionē, quam in seipso alioqui absconditam habet, vocatione demum sua Deus manifestat. quam ideo appellare propriè licet eius testificationē. Nam quos præsciuit, eos & præfinit conformes fieri imaginis Filii sui: quos autem præfinit, eos & vocauit: quos vocauit, eos & iustificauit, vt olim glorificet. Quum suos eligēdo iam in filiorum locum Dominus adoptarit: videmus tamen vt in tanti boni possessionem non veniant, nisi dum vocantur: contra vt vocati, quaedam iam fruantur electionis suæ communicatione. Qua ratione Spiritum, quem accipiunt, & adoptionis Spiritum, & sigillum, & arrhabonem hæreditatis futuræ vocat Paulus. quia scilicet eorum cordibus futuræ adoptionis certitudinem suo testimonio stabilit & obsignat. Nam etsi Euāgelii prædicatio ex fonte electionis scaturit, quia tamen reprobis etiam communis est, non esset per se solida illius probatio. Deus autem efficaciter electos suos docet vt ad fidem adducat: sicuti citauimus antè ex verbis Christi. Qui ex Deo est, hic vidit Patrem, non alius. Item, Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi. Quum alibi dicat, Nemo potest venire ad me nisi Pater meus traxerit eum. Quem locum prudenter expendit Augustinus: cuius verba sunt, Si (vt dicit veritas) omnis qui didicit venit, quisquis non venit, profectò nec didicit. Non est igitur consequens vt qui potest venire etiam veniat, nisi id voluerit atque fecerit: sed omnis qui didicit à Patre, non solum potest venire, sed etiam venit. vbi iam & possibilitatis profectus, & voluntatis affectus & actionis effectus adest. Alibi etiam clariùs, Quid est, Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me: nisi nullus est qui audiat & discat à Patre, & non veniat ad me? Si enim omnis qui audiuit à Patre & didicit, venit, profectò omnis qui non venit, non audiuit à Patre nec didicit. nam si audisset & didicisset, veniret. Valde remota est à sensibus carnis hæc schola, in qua Pater auditur & docet, vt veniatur ad Filium. Paulò post, Hæc gratia quæ occultè humanis cordibus tribuitur, à nullo duro corde recipitur. ideo quippe tribuitur, vt cordis duritia primùm auferatur. Quando itaque Pater intus auditur, auferit cor lapideum, & dat cor carneum. Sic quippe facit filios promissionis & vasa misericordix, quæ præparauit in gloriam. Cur ergo non omnes docet vt veniant ad Christum, nisi quia omnes quos docet, misericordia docet: quos autem non docet, iudicio non docet? quoniam cuius vult miseretur, & quem vult obdurat. Filios ergo sibi designat, ac Patrem se iis destinat Deus quos elegit. Vocando perro, in familiam eos suam asciscit, ac seipsum iis coadunat, vt simul vnum sint. Quum autem electioni vocatio subnectitur, in eum modum

Rom. 8.
f. 29

Ibid. c. 15
Eph. 1. c.
13, & ali.

Iohan. 6.
e. 46

Iohā. 17.
a. 6

Iohan. 6.
e. 44

Lib. 1.
De gra.

Chri. cō.
Pelag. &

Cæle. ca-
pi. 14, &

31
Libr. De

præd. sam
cto. cap. 8

Scriptura satis innuit, in ea nihil requirendum præter gratuitam Dei misericordiam. Si enim quærimus quos vocet, & qua ratione: responderet, quos elegerat. Ad electionem autem dum venit, sola illic misericordia vñdecūque apparet. Atque adeò verè hîc locum

Rom. 9. d.16 habet illud Pauli, Non esse volentis neque currētis, sed miserentis Dei. Neque id, quemadmodū vulgo accipiūt qui inter Dei gratiā,

voluntatem, cursūque hominis partiuntur. Exponunt enim, desiderium hominis ac conatum nihil per se quidem habere momenti, nisi Dei gratia prosperentur: sed quum adiuuātur illius benedictione, habere suas quoque partes in comparanda salute contendunt. Quorum cauillum Augustini verbis refellere quàm meis

Enchiad. Laur. c.a. 31 malo: Si nihil aliud voluit Apostolus, nisi non esse solius volentis aut currētis, nisi adsit misericors Dominus: retorquere è conuerso licebit, non solius esse misericordiæ, nisi adsit voluntas & cursus.

Quod si apertè impium est, non dubitemus Apostolum omnia misericordiæ Domini dare, nostris autem voluntatibus aut studiis nihil relinquere. In hanc sententiam ille sanctus vir. Nec pili æstimo quam inducunt argutiolam, non fuisse id dicturum Paulum nisi aliquis in nobis foret conatus, & aliqua voluntas. Non enim quid esset in homine reputauit: sed quum videret quosdam salutis partem hominum industriæ assignare, simpliciter eorum errorem damnauit priore membro, deinde totam salutis summam Dei misericordiæ vendicauit. Et quid aliud agunt Prophetæ quàm vt gratuitam Dei vocationem perpetuò deprædicent?

2 Adhæc ipsa quoque vocationis natura & dispensatio perspicuè id demonstrat: quæ non sola verbi prædicatione, sed & Spiritus illuminatione constat. Quibus offerat verbum suum Deus, habemus apud Prophetam, Repertus sum à non quærentibus me: palàm apparui iis qui me non interrogabant. Populo qui non inuocauit nomen meum, dixi, Ecce adsum. Ac ne Iudæi ad Gentes modò eam clementiam pertinere ducerēt, ipsis quoque in memoriam reducit vñde assumpserit patrem eorum Abraham, quum ipsum sibi conciliare dignatus est: nimirum ex media idololatria, in

Ies. 65. a.1 qua cū suis omnibus demersus erat. Verbi sui luce dum immerētibus primùm affulget, eo gratiæ bonitatis suæ specimen satis luculentum exhibet. Hîc ergo iam se exerit immensa Dei bonitas, sed non omnibus in salutē: quia reprobos manet grauius iudicium quòd testimonium amoris Dei repudient. Atque etiam Deus, illustrandæ gloriæ suæ causa, Spiritus sui efficaciam ab illis subducit. Interior igitur hæc vocatio pignus est salutis quod fallere non

1. Iob. 5. d.24 potest. Quòd pertinet illud Iohannis, Inde agnoscimus nos esse eius filios, ex Spiritu quem dedit nobis. Ac ne glorietur caro quòd vocanti & vltio se offerenti saltem responderit, nullas ad audiendum esse aures, nullos ad videndum oculos affirmat, nisi quos ipse fecerit. Facere autem non secundum cuiusque gratitudinem, sed pro sua electione. Cuius rei insigne habes exemplum

apud

apud Lucam, ubi Pauli & Barnabæ concionem audiunt communiter Iudæi & Gentes. Eodem tum verbo quum edocti essent omnes, narrantur credidisse qui ad vitam æternam erant ordinati. *Act. 13. g. 48*
 Qua fronte gratuitam esse vocationem negemus, in qua ad ultimam vsque partem sola regnat electio?

3 Duo autem errores hic cauendi sunt: quia nonnulli cooperarium Deo faciunt hominem, vt suffragio suo ratam electionem faciat. ita secundum eos voluntas hominis superior est Dei consilio. Quasi verò Scriptura doceat tantum nobis dari vt credere possimus, ac non potius fidem ipsam. Alii, quanquam non ita enervant gratiam Spiritus sancti, nescio tamen qua ratione inducti electionem à posteriori suspendunt: quasi dubia esset atque etiam inefficax, donec fide confirmeretur. Equidem confirmari, quoad nos, minimè obscurum est: elucescere etiam arcanum Dei consilium quod latebat, autè vidimus: modò hoc verbo nihil aliud intelligas quàm comprobari quod incognitum erat, & velut sigillo consignari. Sed falsò dicitur electionem tunc esse demum efficacem postquam Euangelium amplexi sumus, suumque inde vigorem sumere. Certitudo quidem eius inde nobis petenda. quia si ad æternam Dei ordinationem penetrare tentemus, profunda illa abyssus nos ingurgitabit. Sed ubi eam nobis patefecit Deus, altius conscendere oportet, ne effectus causam obruat. Quid enim magis absurdum & indignum, quum Scriptura doceat nos esse illuminatos, sicuti nos Deus elegit, lucis huius fulgore oculos nostros perstringi, vt attendere ad electionem recitent? Neque in terea inficior, vt certi de salute nostra simus, initium à verbo fieri debere, eoque debere fiduciam nostram esse contentam vt Deum Patrem inuocemus. Præposterè enim quidam vt de consilio Dei (quod nobis propè est in ore & corde) certiores reddantur, supra nubes volitare cupiunt. Cohibenda igitur est illa tenerritas sobrietate fidei, vt Deus occultæ suæ gratiæ nobis testis sufficiat in externo verbo, modò ne impediatur carnalis, ex quo largè ad bibendum nobis aqua profluit, quominus scaturigo suam honorem obtineat. *Deu. 30. c. 14*

4 Ergo vt perperam faciunt qui electionis vim suspendunt à fide Euangelii, qua illam ad nos sentimus pertinere: ita optimum tenebimus ordinem si in quærenda electionis nostræ certitudine, in iis signis posterioribus, quæ sunt certæ eius testificationes, hæreamus. Nulla tentatione vel grauius vel periculosius fideles percellit Satan, quàm dum ipsos suæ electionis dubitatione inquietans, simul praua eius extra viam inquirendæ cupiditate sollicitat. Extra viam inquirere voco, ubi in abditos diuinæ sapientiæ recessus percurrere homuncio conatur, & quò intelligat quid de se sit constitutum apud Dei tribunal, ad supremam vsque æternitatem penetrare. Tunc enim se in profundum immensæ voraginis absorbendum præcipitat: tunc innumeris atque inexplicabilibus

laqueis se induit: tunc cæcæ caliginis abyſſo ſe adobruit. Sic enim æquum eſt horribili ruina ingenii humani ſoliditatem puniri, ubi ſuoſte marte aſſurgere ad diuinæ ſapientiæ altitudinem tentat. Eoque exitialis eſt hæc tentatio, quòd ad nullam aliam propenſiores ſimus ferè omnes. Rariſſimus enim eſt cuius non interdum animus hac cogitatione feriatur, Vnde tibi ſalus niſi ex Dei electione? Electionis porrò quæ tibi reuelatio? Quæ ſi apud quempiam ſemel inualuit, aut diris tormentis miſerum perpetuò excruciat, aut reddit penitus attonitum. Nullo ſanè certiore argumento confirmare velim quanta prauitate prædeſtinationem imaginentur huiuſmodi homines, quàm illa ipſa experientia. ſiquidem nullo peſtilentiori errore infici mens poſſit quàm qui ſua erga Deum pace ac tranquillitate conſcientiam diruit ac deturbat. Ergo naufragium ſi timemus, ſolicité ab hoc ſcopulo cauendum, in quem nunquam ſine exitio impingitur. Et verò licet periculofî maris inſtar habeatur prædeſtinationis diſputatio: patet tamen in ea luſtranda, tuta & pacata, addo & iucûda nauigatio, niſi quis periclitari vltro affectet. Nam quemadmodum in exitialem abyſſum ſe ingurgitant qui vt de ſua electione fiant certiores, æternum Dei conſilium ſine verbo percontantur: ita qui rectè atque ordine ipſam inueſtigant qualiter in verbo continetur, eximium inde referunt conſolationis fructum. Sit igitur hæc nobis inquirendi via, vt exordium ſumamus à Dei vocatione, & in ipſam deſinamus. Quanquam hoc non obſtat quin fideles quæ percipiunt quotidie beneficia ex Dei manu, ſentiant ex recondita illa adoptione deſcendere: ſicuti loquuntur apud Ieſaiam, Feciſti mirabilia: cogitationes tuæ antiquæ, veræ & fideles. quando ea ceu teſera vult nobis confirmare Deus quantum de ſuo conſilio ſciri faſt. Ne cui autem videatur infirmum iſtud teſtimonium: reputemus quantum & claritatis & certitudinis nobis afferat. Qua de re appoſitè Bernardus. poſtquam enim de reprobis loquutus eſt, Stat (inquit) propoſitum Dei, ſtat ſententia pacis ſuper timentes eum, ipſorum & diſſimulans mala, & remunerans bona: vt miro modo eis non modò bona, ſed & mala cooperentur in bonum. Quis accuſabit electos Dei? Sufficit mihi ad omnem iuſtitiam, ſolum habere propitium cui ſoli peccaui. Omne quod mihi ipſe non imputare decreuit, ſic eſt quaſi non fuerit. Et paulo pòſt, O veræ quietis locus, & quem non immeritò cubiculi appellatione cenſuerim, in quo Deus non quaſi turbatus ira, nec velut diſtensus cura proſpicitur, ſed probatur voluntas eius in eo bona & beneplacens & perfecta. Viſio iſta non terret, ſed mulcet: inquietam curioſitatem non excitat, ſed ſedat: nec fatigat ſenſus, ſed tranquillat. Hic verè quieſcitur. Tranquillus Deus tranquillat omnia, & quietum aſpicere quieſcere eſt:

Ieſ. 25. a.
1
Matt. 3.
d. 17

5 Primum, ſi paternam Dei clementiã propitiũque animum quærimus, ad Chriſtum conuertendi ſunt oculi, in quo ſolo Patris anima

anima acquiescit. Si salutem, vitam, & regni cælestis immortalitatem, non aliò tum quoque confugiendum est: quando ipse vnus & vitæ fons est, & salutis anchora & regni cælorum hæres. Iam quorsum electio pertinet nisi vt in filiorum locum à cælesti Patre cooptati, eius fauore salutem & immortalitatem obtineamus? Quantumlibet reuoluas & excutias, vltimū tamen eius scopū non vtrā tendere intelliges. Proinde quos Deus sibi filios assumpsit, *Ephes. 1.* non in ipsis eos dicitur elegisse, sed in Christo suo: quia non nisi *a. 4* in eo amare illos poterat, nec regni sui hæreditate honorare nisi eius consortes antè factos. Quòd si in eo sumus electi, non in nobis ipsis reperiemus electionis nostræ certitudinem: ac ne in Deo quidem Patre, si nudum illum absque Filio imaginamur. Christus ergo speculum est in quo electionem nostram contemplari conuenit, & sine fraude licet. Quam enim is sit cuius corpori inferere destinauit Pater quos ab æterno voluit esse suos, vt pro filiis habeat quotquot inter eius membra recognoscit, satis perspicuum firmūque testimonium habemus, nos in libro vitæ scriptos esse si cum Christo communicamus. Porro ille certa sui communionē nos donauit, quum per Euangelii prædicationem testatus est se nobis à Patre datū, vt cū suis omnibus bonis noster esset. Illum induere dicimur, in ipsum coalescere vt viuamus: quia ipse viuit. *Rom. 8.* Toties repetitur hæc doctrina, Filio vnigenito non pepercit Pater, vt *f. 32* quisquis credit in eum, non pereat. Qui verò in eum credit, dicitur transiisse à morte in vitam. Quo sensu vocat se Panem vitæ, *Iohan. 3.* quem qui comederit, non morietur in æternum. Ille (inquam) nobis testis fuit, filiorum loco habitum iri à Patre cælesti omnes à *b. 15* quibus fidei receptus fuerit. Siquid plus appetimus quàm vt inter Dei filios censeamur & hæredes, supra Christum conscendamus *Iohan. 5.* licet. Si hæc suprema nobis est meta, quantopere insanimus, extra ipsum quærendo quod & in ipso iam consequuti sumus, & in solo ipso inueniri potest? Præterea quum sit æterna Patris sapientia, immutabilis veritas, fixum consilium, non est timendum ne quod suo sermone nobis enarrat, ab illa quam quærimus Patris voluntate vel minimum variet: quin potius eam fideliter nobis aperit qualis ab initio fuit, ac semper futura est. Huius doctrinæ praxis in precibus quoque vigere debet. Nam etsi ad Dei inuocationem nos animat electionis fides: vbi tamen vota concipimus, eam obrudere Deo præposterum esset, vel hac conditione pacisci, Domine, si electus sum, me exaudias. quando suis promissionibus vult nos esse contentos, neque alibi quærere an futurus sit nobis exorabilis. Hæc prudentia nos à multis laqueis expediet, si in rectum vsum accomodare scimus quod rectè scriptum est: non autem inconsideratè huc illuc trahamus quod restringi debuerat. *d. 24* *Iohan. 6.* *d. 35*

6 Accedit ad stabiliendam fiduciam alia, quam cum vocatione nostra coniungi diximus, electionis firmitudo. Quos enim nominis sui cognitione illuminatos in Ecclesiæ suæ finem Christus

asciscit, eos dicitur in fidem tutelamque suam recipere. Quos-
 que aurem recipit, ei à Patre commissi dicuntur ac concediti vt
 in vitam æternam custodiantur. Quid nobis volumus? clamat al-
 ra voce Christus, quotquot Pater saluos esse velit, eos sibi in pro-
 rectionem tradidisse. Ergo si rescire libet an Deo curæ sit nostra
 salus, quæramus an Christo commendauerit: quem constituit vni-
 cum suorum omnium saluatorem. Iam si dubitamus an simus à
 Christo in fidem custodiámque recepti, ille dubitationi occurrit,
 dum se pastorem sponte offert, ac in ouium suarum numero nos
 fore pronuntiat si vocem suam audiamus. Christum ergo benignè
 nobis expositum, & obuiam prodeuntem amplectamur: ille au-
 rem nos in grege suo recenset, & inter sua sepra conclusos tene-
 bit. At subit futuri status anxietas. nam vt Paulus vocari docet qui
 electi antè fuerint: ita Christus ostendit multos esse vocatos, pau-
 cos verò electos. Quinetiam ipse quoque Paulus alibi à securitate
 dehortatur, Qui bene stat, inquit, videat ne cadat. Item, Insertus es
 in populum Dei? noli superbire, sed time. potest enim Deus rur-
 sum succidere, vt alios inferat. Denique ipsa experientia satis do-
 cemur, parui esse vocationem ac fidem, nisi accedat perseuerantia,
 quæ non omnibus contingit. Sed enim ista sollicitudine libe-
 ravit nos Christus. nam in posterum certè respiciunt istæ promif-
 siones, Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui ve-
 nerit ad me non eiciam foras. Item, Hæc est voluntas eius qui
 misit me Patris, nequid perdam ex omnibus quæ dedit mihi: sed
 resuscitem ea in nouissimo die. Item, Oues meæ vocem meam
 audiunt, & sequuntur me. Ego cognosco eas, & vitam æternam
 do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam de
 manu mea. Pater qui dedit mihi, maior omnibus est: & nemo po-
 test rapere de manu Patris mei. Iam vbi pronuntiat, Omnis arbor
 quam non plantauit Pater meus eradicabitur: ex opposito innuit
 nunquam posse à salute euelli qui radicem in Deo habent. Cui
 consentit illud Iohannis, Si ex nobis fuissent, non exissent vtique
 à nobis. Hinc etiam magnifica Pauli gloriatio contra vitam &
 mortem, præsentia & futura: quam in dono perseuerantiæ funda-
 tam esse oportet. Nec dubium est quin ad electos omnes sententia
 hanc dirigat. Alibi idem Paulus, Qui cœpit in vobis opus
 bonum, perficiet vsque in diem Christi. Sicuti etiam Dauid, quum
 labasceret eius fides, in hanc futuram recubuit, Opus manuum
 tuarum non deseret. Iam verò neque hoc dubium est, quum orat
 Christus pro omnibus electis, quin idem illis precetur quod Pe-
 tro, vt nunquam deficiat fides eorum. Ex quo elicimus, extra pe-
 riculum defectiois esse, quia eorum pietati constantiam postu-
 lans Filius Dei, repulsam passus non est. Quid hinc nos discere vo-
 luit Christus, nisi vt confidamus perpetuò nos fore saluos, quia il-
 lius semel facti sumus?

7 At quotidie accidit, vt qui videbantur esse Christi, rursus
 deficient

deficiant ab eo, & corruant. Imò eo ipso loco, vbi asserit neminem periisse ex iis qui sibi à Patre dati fuerant, excipit tamen filium perditionis. Verum est id quidem: sed æquè etiam certum, nunquam ea cordis fiducia tales Christo adhæsisse qua nobis electionis certitudinem stabiliri dico. Exierunt è nobis, inquit Iohannes, sed è nobis non erant. Si fuissent enim è nobis, permansissent utique nobiscum. Nec inficior quin habeât vocationis similia cum electis signa: sed illud certum electionis stabilimentum, quod fideles à verbo Euāgelii petere iubeo, illis minimè concedo. Quamobrem eiusmodi exempla nequaquam nos permoueant quominus in Domini promissionem tranquillè recumbamus, vbi pronuntiat à Patre datos esse sibi omnes à quibus vera fide recipitur: quorum nemo, se custode ac pastore, periturus sit. De Iuda mox dicetur. Paulus non simplicem securitatem Christianis dissuadet, sed supinam ac solutam carnis securitatem, quæ fastum, arrogantiam, aliorum contemptum secum trahat, humilitatem extinguat, ac reuerentiam Dei, acceptæque gratiæ obliuionem inducat. Gentiles enim alloquitur, quos docet, non esse Iudæis superbè & inhumaniter insultandum ideo quia ipsis abdicatis in eorum locum substituti essent. Timorem quoque requirit, non quo consternati vacillent, sed qui ad suscipiendam humiliter Dei gratiam nos instituens, nihil ex eius fiducia diminuat: quemadmodum alibi dictum est. Adde quòd non singulos, sed generatim sectas ipsas alloquitur. Nam quum diuisa esset Ecclesiā in duas partes, & æmulatio diffidium pareret, admonet Paulus Gentiles, quòd subrogati sunt in locum peculiaris & sancti populi, timoris & modestiæ debere illis esse causam. At qui inter eos multi erant ventosi, quorum vtile fuit inanem iactantiam retundere. Cæterùm alibi vidimus, spem nostram in futurum tempus extendi, etiam vltra mortem, nec quicquam magis contrarium esse eius naturæ quàm ambigere quid de nobis futurum sit.

8 Illa Christi sententia de multis vocatis, paucis autem electis, pessimè in eum modum accipitur. Nihil erit ambiguum si tenemus quod debet ex superioribus liquere, duplicem esse vocationis speciem. Est enim vniuersalis vocatio, qua per externam verbi prædicationem omnes pariter ad se inuitat Deus: etiam quibus eam in mortis odorem, & grauioris condemnationis materiam proponit. Est altera specialis, qua vtplurimum solos fideles dignatur: dum interiori sui Spiritus illuminatione efficit vt verbum prædicatum eorum cordibus infideat. Interdum tamen eos quoque facit participes quos ad tempus duntaxat illuminat: deinde suæ ingratiudinis merito deserit, & maiori percutit cæcitate. Iam quum videret Dominus Euāgelium latè longèque publicari, à plurimis contemptui haberi, apud paucos iusto in pretio esse: Deū sub regis persona nobis describit, qui conuiuium solenne instituit, vocatores suos circumquaque mittat, ad magnā turbam inui-

Iohā. 17.

b. 12

1. Iohā.

2. c. 19.

Iohā. 3.

b. 16, c.

6. d. 39

1. Cor. 10.

Matt. 22.

a. 2

tandam, à paucissimis tamen impetrare queat: quia pro se quisque impedimenta causetur. vt tandem recusantibus illis cogatur è triuuis obuium quemlibet accersere. Hactenus de externa vocatione intelligendam parabolam nemo non videt. Subiungit postea, Deum boni conuinatoris instar agere, qui circumueat mensas, ad suos hospites comiter excipiendos. Quòd si quem reperiat veste nuptiali non ornatum, minimè passurum vt conuiuii festiuitatem suis sordibus dehonestet. Hoc membrum fateor intelligendum de iis qui fidei professione in Ecclesiam ingrediuntur, sed Christi sanctificatione nequaquam induti. Talia Ecclesiæ suæ dehonestamenta, & velut *κακηγόματα* non sustinebit perpetuò Deus: sed prout meretur eorum turpitudine, extrâ proiciet. Pauci ergo electi sunt ex magno vocatorum numero: non tamen ea vocatione vnde fidelibus dicimus æstimandam suam electionem. Illa enim impiorum etiam communis est, hæc secum affert Spiritum regenerationis, qui est arrhabo & sigillum futuræ hæreditatis, quo in diem Domini obfignantur corda nostra. In summa, quum hypocritæ non secus ac veri dei cultores, pietatem iactent, pronuntiat Christus eiectum tandem iri ex loco quem malè occupant. sicuti in Psalmo dicitur, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Innocēs manibus, & puro corde. Item alibi, Hæc est generatio quærentium Deum, quærentium faciem Dei Jacob. Atque ita ad tolerantiam hortatur Spiritus fideles, ne ægrè ferant Ismaelitas sibi misceri in Ecclesia: quoniam tandem detracta larua cum dedecore eiciuntur.

Ephes. 1.
c. 13, 14

Psal. 15.
a. 1
Psal. 24.
b. 6

Iohã. 17.
b. 12

Iohan. 6.
g. 70

Iohã. 13.
b. 18

Homi. 38

9 Eadem est ratio exceptionis nuper adductæ, vbi ait Christus neminem peritūse nisi filium perdicionis. est quidem impropria loquutio, sed minimè obscura. ille enim nō reputabatur inter oues Christi quia verè esset, sed quia locum tenebat. Quod porrò ipsum alibi electum cum Apostolis à se fuisse asserit Dominus, id duntaxat ad ministeriū refertur. Duodecim, inquit, elegi, & vnus ex eis diabolus est. Nempe in Apostoli munus eum elegerat. Quum autem de electione loquitur in salutem, eum procul ab electorum numero arcer. Non de omnibus loquor: ego scio quos elegerim. Siquis vocabulum Electionis vtrouique confundat, miserè se implicabit: si distinguat, nihil est expeditius. Pessimè ergo & perniciose Gregorius, dum vocationis tantum nostræ conscios esse nos tradit, electionis incertos. vnde ad formidinem & trepidationem omnes hortatur: hanc etiam rationem vsurpans, quia etiam si quales hodie simus, sciamus, quales tamè simus futuri nescimus. Verùm eo loco satis declarat quomodo in hunc scopum inpergerit. Quoniam enim ab operū meritis electionem suspendebat, deiciens animis plus satis illi suppetebat causæ: confirmare non poterat, qui à seipso ad diuinæ bonitatis fiduciam non transferebat. Hinc qualemcunque eius quod initio posuimus, gustum habent fideles: prædestinationem, si rite coguetur,

non fidei conuulsionem, sed optimam potius confirmationem afferre. Neque tamen inficior, Spiritum ad modulum sensus nostri interdum accommodare sermonem. Sicuti quum dicit, In arcano populi mei non erunt, & in catalogo seruorum meorum non scribentur. Ac si Deus scribere inciperet in libro vitæ quos recenseret in numero suorum: quum tamen sciamus vel teste Christo, scripta esse filiorum Dei nomina in libro vitæ ab initio. Sed simpliciter his verbis eorum abdicatio notatur qui visi sunt inter electos præcipui. sicut dicitur in Psalmo, Deleantur è libro vitæ, & cum iustis non scribantur. Ex ec. 13.
b. 9
Psal. 69.
d. 29

10 Enimvero electi, nec statim ab vtero, nec eodem omnes tempore, sed prout visum est Deo suam illis gratiam dispensare, in ouile Christi per vocationem aggregantur. Antè verò quàm ad summum illum Pastorem colligantur, in communi deserto dissipati aberrant: nec ab aliis quicquam differunt, nisi quòd singulari Dei misericordia proteguntur, ne in vltimum mortis præcipitium ruant. In ipsos ergo si respicias, videbis Adæ progeniem, quæ communem massæ corruptionem redoleat. Quòd non in extremam & desperatam vsque impietatem feruntur, id non fit aliqua illis ingenta bonitate: sed quia in ipsorum salutem excubat Dei oculus, & manus extenta est. Nam qui ab ipsa natiuitate insitum esse eorum cordibus semen nescio quòd electionis somniant, cuius virtute semper ad pietatem timorèque Dei sunt inclinati, nec Scripturæ autoritate adiuantur, & ipsa redarguuntur experientia. Exempla quidem pauca proferunt, vnde probent, electos ante illuminationem quoque, non fuisse à religione alienos: Paulum in suo Pharisæismo vixisse irreprehensibilem: Cornelium elemosynis & orationibus fuisse acceptum Deo, & si qua sunt similia. De Paulo illis concedimus: in Cornelio dicimus hallucinari. iam enim tum illuminatum ac regeneratum fuisse apparet, vt nihil illi deesset præter perspicuam Euangelii reuelationem. Sed enim quid pauculis istis exemplis tandem extorquebunt? electosne omnes pietatis spiritu semper esse præditos? Non magis quàm si quis demonstrata Aristidis, Socratis, Xenocratis, Scipionis, Curii, Camilli, & aliorum integritate, inde colligat, omnes qui in cæcitate idololatriæ deseruntur, sanctimonix & probitatis fuisse studiosos. Quinetiam Scriptura non vno in loco illis palàm reclamationem. Qui enim describitur à Paulo Ephesiorum status ante regenerationem, granum huius seminis nullum ostendit. Eratis, inquit, delictis & peccatis mortui, in quibus ambulastis iuxta seculum mundi huius, iuxta principem aeris, qui nunc agit in filiis contumacibus: inter quos & nos omnes versabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostræ, facientes quæ carni & menti libebant. Et eramus natura filii iræ, sicut & cæteri. Item, Memoretote, quòd siue spe aliquando fueritis, & Deo carueritis in mundo. Item, Eratis aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino: vt si- Philip. 3.
a. 5
Act. 10.
a. 2
Ephes. 2.
a. 1
Ibidem
c. 12
Ephes. 5.
b. 3
Ephes. 4.
c. 28

in lucis ambulate. At ea fortè referri volent ad ignorantiam veri Dei, qua electos antequam vocentur, detineri non negant. Quamquam hoc esset impudenter calumniari, quum ex illis inferat, non iam amplius esse vel sentiendum, vel furandum: quid tamen ad alios locos respondebunt? Quales ille est ad Corinthios, ubi quum denuntiasset, neque scortatores, neque idololatrias, neque adulteros, neque molles, neque pædicatores, neque fures, neque auaros, regni Dei fore heredes continuo subiungit, illos iisdem flagitiis fuisse, ante Christum cognitum, implicitos: nunc verò & sanguine eius ablutos, & Spiritu liberatos. Itè alter ad Romanos, Quæ admodum præbistis membra vestra serua immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, nunc addicite illa in seruitutem iustitiæ. Quem enim fructum ex illis habuistis, in quibus nunc merito erubescitis? & cætera.

I. Cor. 6.
b. 9, 11

Rom. 6.
d. 19

11 Quale tunc, amabo, electionis semen in iis germinabat, qui tota vita multifariam contaminati, quasi desperata nequitia, volutabantur in flagitio omnium maximè nefando, & execrabilis. Secundum eos si loqui voluisset, debuerat ostendere quantum Dei beneficentiæ deberent, per quam conseruati essent ne in tantas fœditates prolaberentur. Sic & Petrus debuisset suos hortari ad gratitudinem, ob semen electionis perpetuum. Contrà autem admonet, suffecisse præteritum tempus Gentium libidinibus confuandis. Quid si venitur ad exempla? Quale iustitiæ germen in Rahab meretrice ante fidem? in Menasse, quum Ierusalem intingeretur, & propè immergeretur sanguine Prophetarum. In latrone, qui inter vltimos tandem spiritus, de resipiscentia cogitauit? Facestant ergo hæc argumenta, quæ sibiipsis homines curiosuli temere sine Scriptura excogitant. Maneat autem nobis quod habet Scriptura, Omnes pariter ouium perditarum instat aberrasse, vnumquenque declinasse in viam suam, hoc est perditionem. Hoc perditionis gurgite quos aliquando eruere Dominus statuit, eos in suam opportunitate difert: tantum conseruat, in blasphemiam irremissibilem ne deuoluantur.

I. Pet. 4.
a. 3

Iosue. 2.
a. 1

2. Reg.
21. c. 16

Luc. 23.
f. 42

Ies. 53.
b. 6

12 Quemadmodum suæ erga electos vocationis efficacia, salutem, ad quam eos æterno consilio destinarat, perficit Deus: ita sua habet aduersus reprobos iudicia, quibus consilium de illis suum exequatur. Quos ergo in vitæ contumeliam & mortis exitum creauit, vt iræ suæ organa forent, & seueritatis exempla: eos, vt in finem suum perueniant, nunc audiendi verbi sui facultate priuat: nunc eius prædicatione magis excæcat, & obstupefacit. Prioris membri quum innumera sint exempla, vnum tamen, quod est præ aliis illustre ac notabile, eligamus. Quatuor circiter annorum millia ante Christi aduentum effluerunt, quibus salutiferæ doctrinæ lucem cunctis gentibus occultauit. Si quis respondeat, tanti beneficii compotes ideo non fecisse quia indignos iudicavit: nihilo erunt digniores posteris, cuius rei præter experientiam testis

locuples

Iocuples est Malachias, qui incredulitatem crassis blasphemis *Malach.*
 permittam coarguens, venturum tamen redemptorem denuntiat. *4.2.1*
 Cur ergo his potius quàm illis datur? frustra se torqueat qui hinc
 causam requirat arcano & inscrutabili Dei consilio altiozem. Nec
 est timendum nequis Porphyrii discipulus Dei iustitiam impune
 arrodar, nobis pro ea nihil respondentibus. Quum enim asseri-
 mus nullos perire immerentes, gratitæ esse beneficentiæ Dei
 quòd nonnulli liberantur, abundè pro illustranda eius gloria di-
 ctum est, vt nostra tergiuersatione nequaquam indigeat. Præde-
 stinationi igitur suæ viam facit summus ille arbiter, vbi quos se-
 mel reprobauit, lucis suæ communicatione orbato deserit in
 cæcitate. Alterius membri cùm extant quotidiana documenta,
 tum multa in Scripturis continentur. Apud centum eadem ferè
 habetur concio, viginti prompta fidei obedientia suscipiunt: alii
 vel nullius pensi habent, vel rident, vel explodunt, vel abominan-
 tur. si quis respondeat, diuersitatem ex eorum prouenire malitia
 & peruerfitate, nondum satisfactum fuerit: quia & illorum inge-
 nium eadem malitia occuparetur, nisi Deus sua bonitate corrige-
 ret. Ideòque semper implicabimur, nisi succurrat illud Pauli, *1. Cor. 4.*
 Quis te discernit? Quo significat non propria virtute, sed sola Dei gra-
 tia alios aliis præcellere. *b.7*

13 Cur ergo gratiam illis largiendo, hos prætermittit? De illis
 causam reddit Lucas, Quia ad vitam sunt ordinati. De iis ergo quid *Act. 13.*
 sentiemus, nisi quia sunt vasa iræ in contumeliam? Quare nec cum *g. 48*
 Augustinò loqui nos pigeat, Possit (inquit ille) Deus malorum vo-
 luntatem in bonum conuertere, quia omnipotens est. Possit pla-
 nè. Cur ergo non facit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum
 est. Debemus enim non plus sapere quàm oportet. multòque id
 fatius est, quàm tergiuersari cum Chrysofomo, Quòd volentem
 irahat & manum porrigentem, ne discrimen in Dei iudicio, sed
 solo hominum arbitrio situm videatur. Adeò quidem non situm
 est in proprio hominis motu accedere, vt piis quoque & Deum
 rimentibus singulari adhuc instinctu Spiritus opus sit. Lydia pur-
 puraria Deum timebat, & tamen cor eius aperiri oportuit, vt at-
 tenderet doctrinæ Pauli & in ea proficeret. Hoc non de vna mulie- *Act. 16.*
 re dictum est, sed vt sciamus profectù cuiusque in pietate, opus est *c. 14*
 se arcanum Spiritus. Istud quidem in quæstionem trahi nō potest,
 multis verbum suum Dominum mittere, quorum cæcitatem ma-
 gis velit aggrauari. Quorsum enim tot mandata deferri iubet ad
 Pharaonein? an quia sæpius repetitis legationibus mitigatum iri *Exod. 4.*
 sperabat? Imò antequam inciperet, exitum & nouerat & prædixe-
 rat. Ito (dicebat Mofi) & expone illi voluntatem meam. ego autem *c. 21*
 indurabo cor eius ne obtemperet. Sic quum Ezechielem suscitaret, *Ezech. 2.*
 præmonet se mittere ad populum rebellem & contumacem: ne *b. 3, &*
 terreatur si surdis se canere videat. Sic Ieremiæ prædicit, futuram *12. 2. 2*
 eius doctrinam in ignem, vt populum instar stipulæ perdat & dif- *Iere. 1. b.*
10

ſipet. Sed magis etiamnum premit Ieſaiæ prophetia. ſic enim à Domino dimittitur, Valde, & dic filiſ Iſrael, Audiendo audite, & ne intelligatis. Videndo videte, & neſciatis. Obſtina cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius obline: vt ne fortè videat oculis ſuis, & audiat auribus ſuis, & corde intelligat, quò conuerſus ſanetur. Ecce, vocem ad eos dirigit, ſed vt magis obſurdeſcant: lucem accendit, ſed vt reddantur cęciores: doctrinam profert, ſed qua magis obſtupeſcant: reinedium adhibet, ſed ne ſanentur. Atque

Iohã. 12. f. 39 hanc prophetiam adducens Iohannes, Iudæos Chriſti doctrinæ non potuiſſe credere aſſerit, quia in eos incumberet hæc Dei maledictio. Neque hoc quoque controuerti poteſt, quos Deus illuminatos non vult, illis doctrinam ſuam ænigmatibus inuolutam tradere: nequid inde proficiant, niſi vt in maiorem hebetudinem

Matt. 13. b. 11 tradantur. Teſtatur enim Chriſtus ſe ideo ſolis Apoſtoliſ edifferere parabolas, in quibus apud multitudinem loquutus erat: quia hiſ datum ſit noſſe myſteria regni Dei, vulgò non item. Quid, inquires, ſibi vult Dominus eos docendo, à quibus ne intelligatur curat? Conſidera vnde vitium, & deſines interrogare. In verbo enim qualiſcunque ſit obſcuritas, ſatis tamen ſemper eſt lucis ad conuincendam impiorum conſcientiam.

14 Reſtat nunc vt videamus cur id Dominus faciat quod eum facere palàm eſt. Si reſpondeatur, ſic fieri quia id impietate, nequiritia, ingratitude ſua meriti ſunt homines: bene id quidem & verè dicetur: ſed quia nondum patet iſtius varietatis ratio, cur aliis in obedientiam flexis, iſti obdurati perſiſtant: in ea excutienda, neceſſariò ad illud quod ex Moſe annotauit Paulus tranſeundum erit: nempe quòd ab initio eos excitariſ Dominus vt oſtenderet nomen ſuum in vniuerſa terra. Quòd igitur ſibi patefacto Dei verbo non obtemperant reprobi, probè id in malitiam prauitatèmq; cordis eorum reiicietur, modò ſimul adiciatur, ideo in hanc prauitatem addictos, quia iuſto, ſed inſcrutabili Dei iudicio ſuſcitariſ ſunt ad gloriã eius ſua damnatione illuſtrandam.

1. Sam. 2. e. 25 Similiter quum de filiis Heli narratur, quòd non auſcultarunt ſalutaribus monitiſ, quia voluerit Dominus occidere eos: non negatur contumaciam à propria ipſorum nequitia profectam eſſe: verum ſimul notatur cur in contumacia deſerti fuerint, quum potuerit eorum corda Dominus emollire: quia ſcilicet eos ſemel exitio deſtinaret immutabile eius decretum. Eòdem pertinet

Iohã. 12. f. 38 illud Iohannis, Quum tanta ſigna feciſſet, nemo credidit in eum: vt ſermo Ieſaiæ impleretur, Domine, quis credidit auditui noſtro? Eſt enim à culpa non liberat peruiſcaces, contentus eſt tamen illa ratione, quòd inſipida ſit hominibus Dei gratia, donec

Iohã. 6. e. 45 Spiritus ſanctus ſaporem afferat. Et Chriſtus Ieſaię vaticinium citans, Erunt omnes docti à Deo, non aliò tendit niſi Iudæos eſſe reprobos & ab Eccleſia extraneos, quia ſunt indociles. nec aliam cauſam aſſert, niſi quòd ad eos nõ pertineat Dei promiſſio. Quod

confirmat

confirmat illud Pauli, Christum, qui Iudæis est scandalum, & Gen- *I. Cor. I.*
 tibus stultitia, esse vocatis virtutem & sapientiam Dei. Nam vbi *d. 23*
 dixit quid ferè contingat quoties prædicatur Euangelium, nempe
 vt alios exasperet, ab aliis spernatur, dicit apud solos vocatos esse
 in pretio. Paulò antè quidem nominauerat credentes, sed gratiæ
 Dei, quæ fidem præcedit, noluit gradum suum negare: quin pot-
 tiùs hoc secundum correctionis vice addidit, vt Dei vocationi fidei
 suæ laudem adscriberent qui Euangelium amplexi fuerant. Sicuti
 etiam paulò post docet à Deo electos esse. Hæc dum impii au-
 diunt, quiritantur Deum miseris suis creaturis inordinata potentia
 in seuitiæ suæ ludum abuti. Sed nos, qui cunctos homines tot no-
 minibus Dei tribunalis obnoxios nouimus, vt de mille interrogati
 ne in vno quidem satisfacere queant, confitemur nihil pati repro-
 bos quod non iustissimo Dei iudicio cõueniat. Quòd rationem ad
 liquidum non assequimur, aliquid nescire non recusemus; vbi se
 Dei sapientia in suam sublimitatem attollit.

15 At quoniam obiici solent pauci Scripturæ loci, quibus vide-
 tur negare Deus sua ordinatione fieri vt iniqui pereant, nisi quo
 ad se reclamante ipsi mortem sponte sibi accerfunt: eos breuiter
 explicando demonstremus nihil superiori sententiæ aduersari.
 Profertur Ezechielis locus, quòd Deus nolit mortem peccatoris, *Exec. 34.*
 sed magis vt conuertatur & viuat. Si hoc ad totum humanum ge- *c. II*
 nus extendere placet, cur plurimos ad resipiscentiam non solici-
 tat, quorum animi ab obedientiam magis sunt flexibiles quàm
 eorum qui ad quotidianas eius inuitationes magis ac magis obdu-
 rescunt? Apud Niniuitas & Sodomitas, teste Christo, Euangelii *Matt. 13.*
 prædicatio & miracula plus fructus attulissent quàm in Iudæa. Qui *c. 23*
 fit ergo, si vult Deus omnes saluos fieri, vt miseris, qui ad gratiam
 recipendam paratiores essent, ianuam pœnitentiæ non aperiat?
 Hinc videmus violenter torqueri locum, si Dei voluntas, cuius
 meminit Propheta, opponitur æterno eius consilio, quo electos
 discreuit à reprobis. Nunc si quæritur genuinus Prophetæ sensus,
 tantùm spem veniæ resipiscentibus facere vult. Atque hæc sum-
 ma est, non esse dubitandum quin Deus paratus sit ignoscere, si-
 mulac conuersus fuerit peccator. Ergo eius mortem non vult,
 quatenus vult pœnitentiam. Experientia autem docet, ita velle
 resipiscere quos ad se inuitat, vt non tangat omnium corda. Ne-
 que tamen ideo dicendum est fallaciter ipsum agere: quia etsi vox
 externa tantùm inexcusabiles reddit qui eam audiunt, neque ob-
 sequuntur: verè tamen censetur testimonium gratiæ Dei quo sibi
 reconciliat homines. Teneamus ergo Prophetæ consilium, non
 placere Deo mortem peccatoris: vt confidant pii, simulac pœni-
 tentia tacti fuerint, sibi paratam esse apud Deum veniam: impii
 verò sentiant duplicari crimen suum, quòd tantæ Dei clementiæ
 & facilitati non respondent. Pœnitentiæ igitur semper obuia Dei
 misericordia occurret: sed pœnitentia quibus datur, tam omnes

Prophetæ quàm Apostoli atque ipse Ezechiel clarè docent. Ad-
 ducitur secundò Pauli locus, vbi tradit Deum velle omnes sal-
 uos fieri : cuius etsi diuersa est quàm superioris ratio, aliquid
 ramen est commune. Respondeo, primùm ex contextu palàm
 fieri quomodo velit. vtrunque enim copulat Paulus, quòd velit
 saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire. Si hoc æter-
 no Dei consilio fixum esse volunt, vt salutis doctrinam perci-
 piant : quid sibi vult illud Moïsis, *Quæ gens est tam inclyta, vt ad*
eam appropinquet Deus sicut ad te? Quì factum est vt priuauerit
Deus Euangelii luce multos populos, qua alii fruebantur? Quì fa-
ctum est vt nunquam pura doctrinæ pietatis cognitio ad quosdam
peruenerit, alii vix obscura quædam rudimenta gustauerint? Hinc
iam elicere promptum erit quorsum tendat Paulus. Præceperat
Timotheo solennes in Ecclesia preces pro regibus & prin-
cipibus concipere. quum autem absurdum nonnihil videretur o-
rationes ad Deum fundi pro genere hominum propè deplorato
(quia non tantùm à Christi corpore alieni omnes erant, sed ad
regnum eius opprimendum totis viribus enitebantur) subiicit, ac-
ceptum id esse Deo, qui velit omnes homines saluos fieri. Quo
nihil aliud profectò significat quàm nulli hominum ordini viam
ad salutem præclusisse : quin potius misericordiam suam sic effu-
dissè vt nullum eius expertem esse velit. Aliæ sententiæ non de-
clarant quid de omnibus occulto suo iudicio Dominus statuerit:
sed paratam denuntiant omnibus peccatoribus veniam, qui mo-
dò se ad eam requirendam conuertunt. Nam si tenaciùs vrgeant
quòd dicitur velle misereri omnium, ego contrà excipiam quod
alibi scribitur, Deum nostrum esse in cælo, vbi faciat quæcunque
velit. Sic ergo exponendum erit hoc verbum, vt cum altero
conueniat, Miserebor cuius miserebor, & commiserabor quem
fuero miseratus. Qui deligit quos misericordia prosequi debeat,
eam non omnibus impertitur. Sed vbi clarè apparet non de sin-
gulis hominibus, sed de hominum ordinibus illic agi, facessat
longior disputatio. Quanquam simul notandum est, Paulum
non asserere quid semper & vbique & in omnibus faciat Deus:
sed liberum ei relinquere vt reges tandem & magistratus parti-
cipes faciat cælestis doctrinæ, quanuis aduersus eam pro cæcitate
sua insaniant. Videntur fortiùs vrgere obiecto Petri loco, Deum
neminem velle perire, sed omnes recipere ad pœnitentiam.
Verùm nodi solutio iam mox in secundo verbo occurrit : quia vo-
luntas recipiendi ad pœnitentiam non alia intelligi potest nisi
quæ passim traditur. Sanè conuersio in Dei manu est. an velit om-
nes conuerrere, interrogetur ipse : dum paucis quibusdam se da-
turum promittit cor carneum, aliis cor lapideum relinquendo.
Verum quidem est, nisi recipere paratus esset qui eius misericor-
diam implorant, concidere illam sententiam, Conuertimini ad
me, & conuertar ad vos. sed dico neminem mortalium ad Deum
accedere

1. Tim. 2.

4. 4

Deut. 4.

b 7

Psal. 115.

a. 3

Exod. 33.

d. 19

Ez. ech.

36. f. 26

Zach. 1. 1.

a. 3

accedere nisi qui diuinitus præuenitur. Ac, si in hominis arbitrio esset pœnitentia, nõ diceret Paulus, Si fortè det illis pœnitentiam. *2. Tim. 2. d. 25*
 imò nisi idem Deus qui ad pœnitentiam omnes voce hortatur, arcano Spiritus motu electos adduceret, non diceret Ieremias, Conuerte me Domine, & conuertar: vbi enim conuertisti me, egi pœnitentiam. *Iere. 31. c. 18*

16 Sedenim (inquires) si ita est, parum erit fidei promissionibus Euangelicis, quæ quum de voluntate Dei testantur, cum velle asserunt quod inuolabili eius decreto aduersetur. Minimè verò, quamlibet enim vniuersales sint salutis promissiones, nihil tamen à reprobatorum prædestinatione discrepant: modò in earum effectum mentem dirigamus. Efficaces nobis tum esse demum promissiones scimus vbi eas fide recipimus: vbi contrà exinanita est fides, simul abolita est promissio. Ea si est natura ipsarum, videamus iam nõquid inter se hæc dissideant, quòd dicitur ab æterno Deus ordinasse quos amore complecti, in quos iram exercere velit: & quòd salutem omnibus indiscriminatim denuntiat. Equidem dico optimè conuenire. sic enim promittendo, nihil aliud vult quàm omnibus expositam esse suam misericordiam, qui modò eam expetunt atque implorant. quod non alii faciunt nisi quos illuminauit. Porro illuminat quos prædestinavit ad salutem. His (inquam) constat certa & inconcussa promissionum veritas, vt dici nequeat aliquid esse dissensionis inter æternam Dei electionem, & quod fidelibus offert gratiæ suæ testimonium. Sed cur omnes nominat? Nempe quòd tutius piorum conscientiæ acquiescant, dum intelligunt nullam esse peccatorum differentiam, modò adsit fides: impii autem non causerunt sibi deesse asylum, quòd se à peccati seruitute recipiant, dum oblatum sibi ingratitudine sua respuunt. Ergo quum vrisque Dei misericordia per Euangelium offeratur: fides est, hoc est Dei illuminatio, quæ inter pios & impios distinguit: vt Euangelii efficaciam illi sentiant, hi verò nullum inde fructum consequantur. Illuminatio quoque ipsa electionem Dei æternam pro regula habet. Querimonia Christi quam citant, Ierusalem, Ierusalem, quoties volui congregare pullos tuos, & noluisti? nihil illis suffragatur. Fateor Christum non tantum in persona hominis loqui, sed exprobrare quòd seculis omnibus repudiauerint suam gratiam. Sed definienda est illa Dei voluntas de qua agitur. neque enim obscurum est quàm sedulo incubuerit Deus ad retinendum illum populum, & quanta peruicacia à primis ad vltimos vagis suis cupiditatibus dediti collectionem respuerint: sed inde non sequitur irritum fuisse consilium Dei hominum malitia. Excipiunt, nihil minus esse consentaneum Dei naturæ quàm vt sit duplex in eo voluntas. Quod ego illis concedo, modò dextri sint interpretes. Sed cur non considerant tot testimonia, vbi Deus humanos affectus induens, infra suam maiestatem descendit? Dicit se potentis brachius rebellem populum vocasse, manè & serò dedisse operam vt *Iesa. 65. a. 1*

eum ad se reduceret. Hæc omnia si Deo aptare volent, ac figuram negligere, multæ superuacua contentiones emergent: quas vna hæc solutio componit, quod humanum est ad Deum transferri. Quanquam solutio alibi à nobis adducta abunde sufficit, quanuis multiplex sit Dei voluntas quoad sensum nostrum, non tamen eum hoc & illud in se velle, sed pro sapientia sua variè multiplici (vt eam Paulus vocat) attonitos reddere sensus nostros, donec cognoscere nobis dabitur mirabiliter eum velle quod nunc videtur esse voluntati eius aduersum. Cauillis etiam ludunt, quum Deus omnium sit pater, iniustum esse vt quenquam abdicet nisi qui sua culpa pœnam hanc antè fuerit promeritus. Quasi verò non vsque ad porcos & canes pateat Dei liberalitas. Quòd si de humano genere agitur, respondeant cur Deus sese deumixerit vni populo, vt eius esset pater: cur etiam exiguum inde numerum quasi florem decerpserit. Sed conuitiatores istos impedit sua maledicendi libido ne considerent Deum ita solem suum producere super bonos & malos vt paucis reposita sit hæreditas, quibus olim dicitur, Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, &c. Obiiciunt etiam, Deum nihil odisse eorum quæ fecit. quod vt illis concedam, saluum tamen manet quod doceo, reprobos Deo exosos esse, & quidem optimo iure: quia eius Spiritu destituti nihil proferre queunt quàm maledictionis causam. Addunt non esse discrimen Iudæi & Gentilis, idèoque indiscriminatim omnibus proponi Dei gratiam: nempe modò admittant (sicuti definit Paulus) tam ex Iudæis quàm ex Gentibus Deum pro suo beneplacito vocare, ita vt nemini sit obstrictus. Hoc etiam modo quod ex alio loco obtendunt diluuntur, Deum clausisse omnia sub peccato, vt omnium misereatur: nempe quia omnium qui salui fiunt salutem misericordiæ suæ vult adscribi: quanuis non omnibus sit commune hoc beneficium. Porrò vbi multa vltro citròque adducta fuerint, sit hæc nobis clausula, ad tantam profunditatem cum Paulo expauescere: quòd si obstrepant petulantes linguæ, non pudefieri in hac eius exclamatione, O homo, tu quis es qui litigas cum Deo? Verè enim Augustinus peruersè facere contendit qui iustitiæ humanæ modo diuinam meriuntur.

De resurrectione vltima.

C A P.

X X V.

R T S I Christus, sol iustitiæ, morte deuicta per Euangelium illucens, vitam nobis illuminauit, teste Paulo, vnde & credendo dicimur transisse à morte in vitam, non iam peregrini & aduenæ, sed ciues sanctorum & domestici Dei, qui nos cum ipso vnigenito sedere fecit in cælestibus, vt ad plenam fælicitatem nihil desit: ne tamen molestum sit nobis exerceri adhuc sub dura militia, ac si nullus victoriæ à Christo partem fructus constaret, tenendum est quod alibi docetur de spei natura. Quoniam enim speramus quæ non apparent, atque vt alibi dicitur, fides est demon-

stratio

Ephes. 3.
b. 10

Mat. 5.

g. 45

Mat. 25.

c. 34

Rom. 9.

e. 24

Rom. 11.

d. 22

Rom. 9.

d. 20

De præ-
destin. &

gra. ca. 2.

2. Tim. 1.

c. 10

Iohan. 5.

d. 24

Ephes. 2.

b. c. d. 19

stratio rerum inuisibilium:quandiu carnis ergastulo fumus inclusi, peregrinamur à Domino. Qua ratione alibi dicit idem Paulus nos esse mortuos, & vitam nostram cum Christo absconditam, esse in Deo: & quum ipse, qui vita nostra est, apparuerit, tunc & nos cum ipso apparituros in gloria. Hæc igitur nostra conditio est, vt sobriè & iustè & piè viuendo in hoc seculo, expectemus beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Seruatoris nostri Iesu Christi. Hic patientia non vulgari opus est, ne defatigati vel retrofectamus cursum, vel stationem nostram deseramus. Itaque quicquid hætenus de salute nostra expositum fuit, mentes in cælum erectas flagitat, vt Christum, quem non vidimus, diligamus, & in eum credentes exultemus lætitia inenarrabili & gloriosa, donec reportemus finem fidei nostræ, vt Petrus admonet. Qua ratione Paulus fidem & charitatem piorum respicere dicit ad spem quæ in cælo est reposita. Quum ita oculis in Christum defixis è cælo pendemus, nec quicquam eos moratur in terra quo minus ad promissam beatitudinem nos ferant, impletur verè illud, cor nostrum esse vbi est thesaurus noster. Hinc tam rara in mundo fides, quòd tarditati nostræ nihil magis difficile est quàm per innumera obstacula transcendere pergendo ad palmam supernæ vocationis. Ad ingentem miseriarum cumulum, quo ferè obruimur, accedunt profanorum hominum ludibria, quibus impeditur nostra simplicitas: dum bonorum præsentium illecebris sponte renuntiantes, videmur beatitudinem, quæ nos latet, quasi fugiuntem vmbra captare. Denique sursum & deorsum, à fronte & à tergo violentæ nos tentationes obsident, quibus sustinendis longè essent animi nostri impares, nisi expliciti rebus terrenis, cælesti vitæ, quæ in speciem procul remota est, deuincti essent. Quare ille demum solidè in Euangelio profecit qui ad continuam beatæ resurrectionis meditationem assuefactus est.

2 De summo siue bonorum anxie disputarunt olim philosophi, atque etiam inter se certarunt: nemo tamen, excepto Platone, agnouit summum hominis bonum esse eius coniunctionem cum Deo. qualis autem hæc esset, ne obscuro quidem gustu sentire potuit. nec mirum, vt qui de sacro illius vinculo nihil didicerat. Nobis vnica & perfectæ fœlicitas in hac quoque terrena peregrinatione nota est: sed quæ sui desiderio corda nostra magis ac magis quotidie accedit, donec plena fruitio nos satiet. Ideo dixi ex Christi beneficiis fructum non percipere nisi qui ad resurrectionem animos attollunt. Sicuti huc scopum præfigit Paulus fidelibus, ad quæ se eniti dicit, & omnia obliuisci, donec eò perueniat. Quòd nos quoque alacrius eòdem contendere oportet, ne si mundus hic nos occupet, tristes desideria nostræ pœnas demus. Proinde alibi fideles insignit hac nota, quòd eorum conuersatio in cælis sit, vnde & seruatorem suum expectant. Ac ne flaccescant animis in hoc cursu, idem illis omnes creaturas adiungit socias. Nam quia vbique

Rom. 8. e.

28

Hebr. 11.

a. 1

2. Cor. 5.

b. 6

Coloss. 3.

a. 3

Tit. 2. c.

12

1. Petr. 1.

b. 8

Coloss. 1.

a. 5

Matt. 1.

c. 21

Philip. 3.

b. 8

Ibidem.

d. 20

Rom. 8.
d. 19

deformes conspiciuntur ruinae, dicit quaecunque in caelo & terra sunt eniti ad renouationem. Nam quum Adam suo lapsu dissipauerit integrum naturae ordinem, sua creaturis seruitus, cui propter hominis peccatum subiectae sunt, molesta & grauis est: non quod praeditae sint aliquo sensu, sed quia integrum statum à quo exciderunt, naturaliter appetunt. Gemitum ergo & parturitionis dolorem illis attribuit Paulus, ut nos, qui primitiis Spiritus donati sumus, pudeat in nostra corruptione tabescere, ac non imitari saltem mortua elementa, quae alieni peccati poenam sustinent. Quod autem acrius nos pungat, vltimum Christi aduentum vocat nostram redemptionem. Verum quidem est, iam compleros esse omnes resurrectionis nostrae numeros: sed quia Christus semel oblatus est pro peccatis, iterum absque peccato cōspicietur in salutem. Quibuslibet ærumnis premamur, hæc nos redemptio ad suum vsque effectum sustineat.

Heb. 10.
c. 12

3 Studium nostrum acuet ipsum rei pondus. nec enim Paulus

1. Cor. 15.
b. 14

abs re contendit, nisi mortui resurgant, totum Euangelium inane & fallax esse: quia miserior esset nostra quam aliorum mortalium conditio, utpote qui multorum odiis & probris expositi, in singulas horas periclitamur, imò sumus quasi oves maectationi destinatae. ac proinde concideret eius autoritas non vna in parte duntaxat, sed in tota summa, quam & adoptio & salutis nostrae effectus complectitur. Atque ita in rem maximè omnium seriam sumus attenti ut nulla diuturnitas lassitudinem afferat. Quo consilio etiam in hunc locum distuli quod de ea breuiter tractandum erat, ut discant lectores, vbi Christum receperint perfectae salutis auctorem, altiùs assurgere, sciântque caelesti immortalitate & gloria vestitum, ut totum corpus capiti conforme reddatur. Quemadmodum etiam in eius persona Spiritus sanctus resurrectionis exemplum subinde proponit. Res est creditu difficilis, vbi putredine consumpta fuerint corpora, tandem suo tempore resurrectura esse. Itaque quum multi ex philosophis asseruerint immortales esse animas, carnis resurrectio à paucis probata fuit. in quo etsi nulla fuit excusatio, inde tamen monemur rem esse magis arduam quam ut hominum sensus ad se trahat. Quò tantum obstaculum superet fides, duo adminicula Scriptura suppeditat: alterum est in Christi similitudine, alterum verò in Dei omnipotentia. Iam quoties de resurrectione agitur, occurrat Christi imago, qui in natura quam à nobis sumperat sic peregit cursum mortalis vitae ut nunc immortalitatem adeptus, sit nobis pignus futurae resurrectionis. Nam in miseris quibus obsidemur mortificationem eius circumferimus in carne nostra, ut vita eius manifestetur in nobis. Et separare eum à nobis non licet, ac ne possibile quidem est quin laceretur. Vnde illa Pauli ratiocinatio, Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit: quia scilicet confessum illud principium sumit, Christum non sibi priuatim morti fuisse subiectum

2. Cor. 4.
c. 10

1. Cor. 15
b. 13

subiectum, vel de morte adeptum esse victoriam resurgendo, sed inchoatum fuisse in capite quod impleri in omnibus membris necesse est, secundum cuiusque gradum & ordinem. Nam ei per omnia æquari ne rectum quidem esset. Dicitur in Psalmo, Non permisses mansuetum tuum videre corruptionem. *Psal. 16. b. 10* Huius fiducia portio etsi ad nos pertinet secundum mensuram donationis, solidus tamen effectus non nisi in Christo apparuit, qui immunis ab omni putredine, integrum corpus recepit. Iam ne ambigua sit nobis beatæ cum Christo resurrectionis societas, vt hoc pignore simus contenti, disertè affirmat Paulus ideo sedere in cælis, & venturum ultimo die iudicè, vt corpus nostrum humiliter, & abiectum configuret corpori suo glorioso. Alibi etiam docet, Deum non suscitasse Filium à morte, vt specimen vnū ederet suæ virtutis: sed vt eandem erga nos fideles Spiritus efficaciam exerat: quem ideo vitam appellat, dum habitat in nobis, quia in hunc finem datus est, vt quod in nobis mortale est viuificet. Compendio perstringo quæ & vberius tractari possent, & merentur splendidius ornari: & tamen in paucis verbis satis materiæ pios lectores reperturos confido, quod ad fidem eorū ædificandam sufficiat. Resurrexit ergo Christus vt nos haberet socios futuræ vitæ. Suscitatus est à Patre, quatenus erat Ecclesiæ caput, à qua nullo modo paritur diuelli. Suscitatus est virtute Spiritus, qui nobis ad viuificandi munus communis est. Denique suscitatus est vt esset resurrectio & vita. Sicut autem diximus in hoc speculo conspicuam nobis esse viam resurrectionis imaginem, ita sit nobis ad fulciendos animos nostros firma hypostasis, modò ne longioris moræ nos tædeat vel pigeat: quia nostrum non est proprio arbitrio temporum articulos metiri, sed patienter quiescere, dum pro sua opportunitate Deus regnum suum instauret. Quò spectat illa Pauli exhortatio, Primitiæ Christi. *I. Cor. 15. d. 23* deinde qui Christi sunt: quisque suo ordine. Cæterum nequa de Christi resurrectione, in qua fundata est nostra omnium, moueretur quaestio, videmus quot & quàm variis modis illam nobis testatâ fecerit. Ridebunt nasuti homines quasi puerile ludicrum, quæ ab Euangelistis refertur historiam. Cuius enim momenti erit nuntius quem pauidæ mulierculæ perferunt, & deinde confirmât discipuli ferè exanimés? Cur non potius in medio templo & foro illustria victoriæ suæ trophæa Christus statuit? Cur non formidabilis prodit in conspectum Pilati? Cur non etiam rediuuium se sacerdotibus & toti Hierosolymæ probat? Testes verò quos seligit vix idoneos esse concedent homines profani. Respondeo, quamquam in illis exordiis contemptibilis fuerit eius infirmitas, admirabili tamen Dei prouidentia hoc totum fuisse gubernatum: vt qui nuper metu exanimati fuerant, eos partim amor Christi & pietatis zelus, partim sua incredulitas ad sepulchrum raperet: non tantum vt oculati essent rei testes, sed vt audirent idem ex Angelis quod oculis cernebât. Quomodo suspecta erit nobis eorum fides

qui fabulam esse putarunt quod audierant ex mulieribus, donec in rem præsentem sunt adducti: Totum verò populum, & ipsum præfidem, postquam satis superque conuicti fuerant, nihil mirum est tam Christi aspectu quàm aliis signis fuisse priuatos. Obfignatur *Mat. 27. g. 66.* & sepulchrum, custodes excubias agunt, non reperitur tertio die corpus. *2. 8. b. 11* Pecunia corrupti milites rumorem spargunt fuisse à discipulis subreptum. Quasi verò vel turmæ cogendæ facultas esset, vel arma suppeterent, vel etiam ad tale facinus audendum exercitati essent. Quòd si militibus satis non erat animi ad illos abigédos, cur non persequuti sunt, vt ope plebis adiuti aliquos deprehenderent? Verè ergo annulo suo Pilatus Christi resurrectionem obfignauit: & qui appositi fuerunt ad sepulchrum custodes, tacendo vel mentiendo eiusdem resurrectionis præcones facti sunt. Interea personauit vox Angelorum, Surrexit: non est híc. Splendor caelestis non homines sed Angelos esse palàm ostendit. Postea Christus ipse sibi. *Ibi. f. 38.* quid dubitationis adhuc hærebat, sustulit. Viderunt eum non semel discipuli, atque etiam pedes & manus palparunt, & eorum incredulitas non parum ad confirmandam fidem nostram profuit. *Lucæ 24. a. 6* Differuit inter eos de mysteriis regni Dei, tandem ipsis videntibus ascendit in cælum: nec vndecim modò Apostolis exhibitum fuit hoc spectaculum, sed plusquam quingentis fratribus simul visus est. *Act. 1. a. 3. & b. 9. 1. Cor. 15. a. 6* Iam missò Spiritu sancto certum documentum edidit non tantùm vitæ, sed etiam summi imperii: sicuti prædixerat, Expedi vobis vt abeam, alioqui Spiritus sanctus non veniet. *Iohã. 16. a. 7* Iam verò Paulus non mortui virtute prostratus est in itinere, sed eum quem oppugnabat, summa potètia pollere sensit. *Act. 9. a. 4* Stephano apparuit in alium finem, vt vitæ certitudine mortis timorem vinceret. Tot ac tam authenticis testimoniis fidem derogare, non diffidentia est, sed prauæ adeòque furiosæ obstinationis. *Acto. 7. g. 55*

4 Quod diximus in probanda resurrectione sensus nostros oportere dirigi ad immensam Dei potentiam, hoc breuiter docet *Philip. 3. d. 20* Paulus, Vt corpus nostrum abiectum (inquit) conforme reddat corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua potest sibi subiicere omnia. Quare nihil minùs consentaneum quàm híc respicere quid naturaliter fieri possit, vbi inestimabile miraculum nobis proponitur, quod sensus nostros sua magnitudine absorbet. Paulus tamen, proposito naturæ documento, solaciam eorum coarguit qui resurrectionem negant. *1. Cor. 15. e. 36* Stulte (inquit) quod seminas non vegetatur, nisi priùs moriatur, &c. In semente resurrectionis speciè cerni dicit, quia ex putredine nascitur seges. Nec verò res tam difficilis esset creditu, si ad miracula quæ se per omnes mundi plagas oculis nostris ingerunt, attentum vt par est essemus. Ceterùm meminerimus, neminem de futura resurrectione verè esse persuasum, nisi qui in admirationem raptus, Dei virtuti suam dat gloriam. Hac fiducia elatus Iesaias exclamat, *Iesi. 26. d. 19* Viuēt mortui tui: cadauer meum resurget. Expergiscimini & laudate habitatores

bitatores pulueris. Rebus desperatis sese attollit ad Deum vitæ
 authorem, penes quæ sunt exitus mortis, vt dicitur in Psalmo. *Iob Psal. 68.*
 etiam cadaueri similior quàm homini, fretus Dei potētia, non dubi- *c. 21*
 rat quasi integer ad diē illū se attollere, Scio quòd redēptor meus *Iob. 19. d.*
 viuit: & in nouissimo die surget super puluerem (nempe vt suam *25*
 potētiam illic exerat) & rursū circundabor pelle mea, & in car-
 ne mea videbo Deum, visurus sum ipse & non alius. nam etsi qui-
 dam subtiliùs detorquent locos istos, ac si de resurrectione exponi
 non deberent, confirmant tamen quod euertere cupiunt: quia
 non aliunde sancti viri solatium petunt in suis malis quàm ex re-
 surrectionis similitudine. Quod melius ex loco Ezechielis cogno- *Eze. 37.*
 scitur. nam quum promissionem reditus Iudæi respuerent, ac obii- *b. 8*
 cerent, nihilo magis esse probabile sibi aperiri viam quàm mor-
 tuos exire è sepulchro, visio Prophetæ offertur campi pleni ossi-
 bus aridis: ea iubet Deus carnem & neruos recipere. Quanquam
 sub figura illa populum ad spem reditus erigit, materiam tamen
 sperandi sumit ex resurrectione: sicuti nobis præcipuum est exem-
 plar liberationis omnium quas sentiunt fideles in hoc mundo.
 Sic Christus, postquam vocem Euāgelii viuificam esse docuit: quia *Ioh. 5.*
 hoc non recipiebant Iudæi, mox addit, Nolite mirari hoc, quia *e. 28*
 venit hora in qua omnes qui sunt in monumentis, audient vocem *2. Tim.*
 Filii Dei, & prodibunt. Ergo exemplo Pauli alacriter iam trium- *4. b. 8*
 phemus inter medias pugnas, quòd potens sit qui nobis promisit
 futuram vitam, seruare depositum: atque ita gloriemur repositam
 esse nobis coronam iustitiæ, quam reddet nobis iustus iudex. Sic
 fiet vt quicquid molestiarum perpetimur, ostensio nobis sit futuræ
 vitæ, quia Dei naturæ conuenit rependere afflictionem impiis qui *2. Thess.*
 nos affligunt, nobis verò qui iniultè affligimur, requiem, in mani- *1. 6*
 festatione Christi cum Angelis potentæ suæ, in flamma ignis.
 Sed tenendum est quod paulò post adiungit, venturum vt glorifi-
 cetur in sanctis suis, & admirabilis fiat in omnibus qui crediderūt,
 quia fides habita fuerit Euangelio.

§ Etsi autem hominum mentes in hoc studio assiduè occupari
 decebat: quasi tamen data opera abolere vellent omnem resurre-
 ctionis memoriam, mortem vocarunt lineam rerum omnium, &
 interitum hominis. Nam certè de communi & recepta opinione *Eccles. 9.*
 loquitur Solomo, quum dicit canem viuum meliorem esse mor- *b. 4*
 tuo leone. Et alibi, Quis scit an hominis anima ascendat sursum, & *Eccles. 3.*
 anima iumentum descendat deorsum? Omnibus autem seculis gra- *d. 21*
 fatus est hic brutus stupor, adeoque in ipsam Ecclesiam pertupit: *Marc. 12*
 quia palàm ausi sunt profiteri Sadducæi nullam esse resurrectio- *b. 18,*
 nem, imò animas esse mortales. Sed nequem leuaret crassa hæc *Lucæ. 20.*
 ignorantia, ipso naturæ instinctu increduli semper effugiem resur- *e. 27,*
 rectionis habuerunt ante oculos. Quorsum enim sacer & inuio- *act. 2. b. 8*
 labilis mos sepeliēdi, nisi vt arrha esset nouæ vitæ? Neque excipere
 licet, ex errore hoc esse natum: quia & sepulture religio apud san-

Etos Patres semper viguit, & Deus apud Gentes manere voluit eundem morem, vt obiecta resurrectionis effigies, earum torporem expergefaceret. Quauis autem profectu caruerit ceremonia illa, vtilis tamen nobis est si prudenter finem spectamus: quia non leuis est incredulitatis refutatio, omnes simul professos esse quod nemo credebat. Atqui non modò obstupescit Satan hominum sensus, vt sepelirent vnà cum corporibus resurrectionis memoriam: sed partem hanc doctrinæ variis figmentis corrumpere molitus est, vt tandem intercideret. Omitto quòd iam Pauli tempore eam conuellere cœpit: sed paulò post sequuti sunt Chiliaistæ, qui mille annis finierunt Christi regnum. Ac eorum quidem commentum puerilius est quàm vt refutatione vel indigeat, vel dignū sit. Nec illis suffragatur Apocalypsis, ex qua errori suo colorem induxisse certum est: quando in millenario numero non agitur de æterna Ecclesiæ beatitudine, sed tantùm de variis agitationibus quæ Ecclesiam adhuc in terris laborantem manebant. Cæterùm tota Scriptura clamat finem nullum fore nec electorum beatitudini nec reprobatorum supplicio. Omnium porrò rerum quæ & conspectum nostrum fugiunt, & mentis captum longè superant, aut fides ex certis Dei oraculis petenda est, aut prorsus abiicienda. Qui mille annos assignant filiis Dei, ad futuræ vitæ hereditatem fruendam, non animaduertunt quantam contumeliam inurant & Christo & eius regno. Nam si immortalitate non induentur, ergo nec Christus ipse, ad cuius gloriam transformabuntur, in gloriam immortalem receptus est. si aliquem habebit finem eorum beatitudo, ergo regnum Christi, cuius soliditati innititur, temporarium est. Denique aut imperitissimi sunt rerum omnium diuinarum, aut obliqua malignitate totam Dei gratiam Christi que virtutem labefactare moliantur: quarum complementum non aliter constat nisi oblitterato peccato, & absorpta morte, vita æterna ad plenum instaretur. Quàm verò stolidè ineptiant qui timent nimiam Deo fauoriam adscribere si æternis pœnis reprobi addicantur, vel cæcis perspicuum est. Scilicet iniurius erit Dominus si regno suo priauerit qui eo se indignos per ingratitude reddiderint. At peccata eorum temporaria sunt. Fateor. sed Dei maiestas atque etiam iustitia, quam peccando violarunt, æterna est. Meritò igitur non perit iniquitatis memoria. At ita pœna modum excedet delicti. Hæc verò est non ferenda blasphemia, dum tam paruo æstimatur Dei maiestas, dum non pluris sit eius contemptus quàm animæ vnus exitium. Sed omittamus nugatores istos, ne contrà quàm præfati sumus, videamur eorum deliramenta refutatione digna iudicare.

6 Duo præter hæc deliria inuecta sunt ab hominibus perperam curiosis. Alii putarunt, quasi totus homo intereat, animas resurrecturas cum corporibus: alii, quum immortales esse spiritus concedant, nouis corporibus indutum iri: quo negant carnis resurrectionem

nem. De priore quoniam aliquid attingi in creatione hominis, satis mihi erit monere iterum lectores quàm belluinus sit error, ex spiritu ad imaginem Dei formato statum euanidū facere, qui in hac tantūm caduca vita corpus vegetet: & templum Spiritus sancti redigere in nihilum: eam denique partem nostri, in qua maximè resulget diuinitas, & insignes sunt immortalitatis notæ, hac dote spoliare: vt melior atque excellentior sit corporis conditio quàm animæ. Longè aliter Scriptura, quæ corpus tugurio comparat ex quo nos migrare dicit cum morimur: quia ab ea parte nos æstimat quæ nos à brutis animalibus discernit. Sic Petrus morti propinquus dicit tempus venisse quo tabernaculum suum deponat. Paulus verò de fidelibus loquens, postquam dixit, Vbi terrestris domus nostra dissoluta fuerit, nobis esse ædificium in cælis: adiungit nos peregrinari à Domino quandiu manemus in corpore, sed expetere Dei præsentiam in absentia corporis. Nisi superstites essent animæ corporibus, quid est quod habet Deum præsentem vbi est à corpore separatum? Dubitationem verò tollit Apostolus, dum tradit nos esse aggregatos ad spiritus iustorum. quibus verbis intelligit, nos sociari sanctis Patribus, qui etiam mortui eandem pietatem nobiscum colunt, vt non possimus esse Christi membra nisi cum ipsis coalescamus. Nisi etiã animæ corporibus exuræ retinerent suam essentiam, ac beatæ gloriæ capaces essent, non dixisset Christus latroni, Hodie mecum eris in paradiso. Tam claris testimoniis freti, ne dubitemus, Christi exemplo, morientes Deo commendare animas nostras: vel exemplo Stephani, tradere Christo in custodiam, qui non temere vocatur fidelis earum pastor & episcopus. Porrò de intermedio earum statu curiosius inquirere neque fas est, neque expedit. Valde se torquent multi disputando quem locum occupent, & an cælesti gloria iam fruantur necne. Atqui stultum & temerarium est de rebus incognitis altiùs inquirere quàm Deus nobis scire permittat. Scriptura, vbi dixit Christū illis præsentem esse, & eas recipere in paradysum, vt consolationem percipiant, reproborum verò animas cruciatus quales merita sunt perpeti, non vltra progreditur. quis iam doctor aut magister quod Deus celauit nobis patefaciet? De loco non minus inepta & futilis est quæstio: quando scimus non eam esse animæ dimensionem quam corporis. Quòd sinus Abrahamæ dicitur beata sanctorum spirituum collectio, nobis abunde est ex hac peregrinatione excipi à cõmuni fidelium Patre, vt nobiscum fidei suæ fructum cõmunicet. Interea quum Scriptura vbique iubeat pendere ab expectatione aduentus Christi, & gloriæ coronam eousque differat, contenti simus his finibus diuinitus nobis præscriptis: animas piorum militia labore perfunctas in beatam quietem concedere, vbi cura fœlici læticia fruitionem promissa gloriæ expectât: atque ita omnia teneri suspensa donec Christus appareat redemptor. Reprobis verò eandem esse sortem dubium non est quàm Iudas Diabolis

2. Petri.

I. c. 14

2. Cor. 5.

c. 1

Heb. 12.

f. 23.

Luce 23.

f. 43

Ibid. 46

Acto. 7.

g. 59

I. Petri 2.

d. 25

Mat. 5.

a. 8. d. 26

Ioh. 12.

c. 32

Iudæ a. 6 assignat, vinctos catenis teneri, donec ad supplicium cui additi sunt, trahantur.

7 *Æ* juè prodigiosus est eorū error qui animas non recepturas quibus nunc induræ sunt corpora, sed novis & altis præditas fore imaginantur. Ac Manichæorum quidē perquàm futilis ratio fuit, minimè consentaneum esse vt caro quæ immunda est, resurgat. Quasi verò nulla sit animarum immundities: quas tamen à spe cælestis vitæ non arcebant. Perinde igitur fuit acsi dicerent, purgari diuinitus non posse quod peccati labe infectū est. nam illud delirium, quòd naturaliter immunda esset caro, quia à Diabolo creata, nunc prætereo. Tantū ostendo, quicquid nunc cælo indignum in nobis est, resurrectioni non obstare. Atqui primò quum iubeat

2. Cor. 7. a. 1 Paulus fideles se mundare ab omni inquinamento carnis & Spiritus, inde sequitur quod alibi denuntiat iudicium, vt reportet vnus-

2. Cor. 5. b. 10 quisque per corpus siue bonum siue malum. Cui consentit quod scribit ad Corinthios, vt vita Iesu Christi manifestetur in carne

2. Cor. 4. c. 10 nostra mortali. Qua ratione alibi non minùs precatur vt Deus integra corpora conseruet vsque ad diem Christi, quàm animas &

1. Thess. 5. d. 23 spiritus. Nec mirum: quia corpora quæ sibi in tēpla dicauit Deus, in putredinem sine spe resurrectionis decidere, absurdissimum

1. Cor. 3. c. 11 esset. Quid quòd etiam membra sunt Christi? Quid quòd singulas eorum partes sibi Deus sanctificari præcipit? quòd vult lin-

1. Cor. 6. c. 15 guis nomen suum celebrari, tolli ad se puras manus, sacrificia offerri? Quam igitur hominis partem tam præclaro honore dignatur celestis iudex, cuius amentix est ab homine mortali in

1. Tim. 2. e. 8 puluerem redigi absque vlla spe instaurationis? Similiter Paulus, quum nos ad ferēdum Dominum hortatur tam in corpore, quàm

1. Cor. 6. d. 20 in anima, quia vtrunque Dei est: non patitur certè quod Deo tanquam sacrum vendicat, æternæ putredini adiudicari. Nec verò

1. Cor. 15. g. 53 vlla de re clarior suppetit Scripturæ definitio, quàm de carnis quam gestamus resurrectione. Oportet, inquit Paulus, corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Si noua corpora formaret Deus, vbi hæc qualitat

is mutatio? Si dictum esset, oportere nos renouari, ambigua loquutio fortè occasionem cauillo dedisset: nunc vbi corpora, quibus sumus circumdati, digito monstrans, incorruptionem illis promittit, noua fabricari satis apertè negat. Imò magis exprellè (inquit Tertullianus) non porerat loqui, nisi cutem suam manibus teneret. Nec vllò cauillo effugient quod alibi Christum fore mundi iudicem dicens, Iesaiæ testimonium citat, Viuo ego, dicit Dominus, mihi flectetur omne genu: quando apertè obnoxios ad rationem vitæ reddendam quos alloquitur fore denuntiat. Quod non quadraret si noua corpora ad tribunal sisterentur. Porro in verbis Danielis nihil est perplexum, Mulique dormientū in terra pulueris expergiscentur, hi ad vitam æternam, & illi ad opprobria, & ad cōtempum sempiternum: quando non ex quatuor elementis

Rom. 14. b. 11

Ies. 49. e. 18

Dan. 12. a. 2

mentis nouam materiam ad conflandos homines, sed ex sepulchris mortuos euocat. Atque hoc dicitur aperta ratio. Nam si mors quæ originem habet à lapsu, hominis accidentalis est: instauratio, quam attulit Christus, ad idem illud corpus pertinet quod mortale esse cœpit. Et sanè quòd rideant Athenienses dum asseritur à Paulo *Act. 17.* resurrectio, hinc colligere licet qualis eius prædicatio fuerit: ac omnino risus ille non parum ad confirmandam fidem nostram ualeat. Digna etiam obseruatu est Christi sententia, Nolite metuere *Mat. 10.* eos qui occidunt corpus, animam occidere non possunt: sed eum metuite qui potest & animam & corpus perdere in gehennam ignis. Neque enim timendi causa, nisi supplicio obnoxium esset quod nunc gestamus corpus. Nec uerò obscurior est altera eiusdem Christi sententia, Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, *Iohan. 5.* audient uocem Filii Dei: & prodibunt qui bona fecerunt in resurrectionem uitæ: qui uerò mala egerunt in resurrectionem iudicii. An dicemus animas in sepulchris quiescere, ut illinc Christum exaudiant? ac non potius ad eius imperium corpora in vigorem à quo exciderant reditura? Adhæc si nouis corporibus donandi sumus, ubi capitis & membrorum conformitas? Resurrexit Christus: an nouum sibi corpus fingendo: imò ut prædixerat, Destruite templum hoc, & triduo erigam illud. Quod prius gestauerat mortale *Iohan. 2.* corpus, iterum recepit. neque enim multum nobis profuisset subrogato nouo corpore, aboleri illud quod in sacrificium expiationis oblatum fuerat. Tenenda est etiam illa societas quam prædicat Apostolus, nos resurgere quia Christus resurrexit. quia nihil minus probabile quàm ut priuetur Christi resurrectione caro nostra, in qua circumferimus mortificationem ipsius Christi. Quod quidem illi documentum patuit, dum resurgente Christo multa *Mat. 27.* corpora Sanctorum exierunt è sepulchris. Neque enim negari potest, hoc ultimæ quam speramus resurrectionis præludium fuisse, vel potius arrham: qualis antè in Henoch & Elia iam extabat: quos Tertullianus resurrectionis candidatos uocat: quia corpore & anima à corruptione exempti, in Dei custodiam recepti fuerint. *f. 52*

8 Pudet me in re tam clara tantum uerborum consumere: sed hanc molestiam placidè mecum uorabunt lectores, nequa rima ad decipiendos simplices peruersis & audacibus ingeniis pateat. Cerebri sui commentum proferunt uolatici spiritus quibuscum nunc disputo: in resurrectione nouorum corporum fore creationem. Qua ratione impulsus ita sentiunt, nisi quia incredibile illis uidetur, cadauer tam longa putredine consumptum posse in pristinum statum redire? Ergo sola illis incredulitas huius sententiæ est mater. Nos contra Spiritus Dei ad sperandam carnis nostræ resurrectionem in Scriptura passim hortatur. Hac ratione Baptismus, teste Paulo, sigillum nobis est futuræ resurrectionis: *Coloss. 2.* nec minus sacra Cœna ad eius fiduciam nos inuitat, dum symbola *b. 12*

- Spiritualis gratiæ ore percipimus. Et certè tota Pauli exhortatio
2. Cor. 6. Vt membra nostra exhibeamus arma in obedientiam iustitiæ, frigeret, nisi accederet quod postea subiungit, Qui suscitauit Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra. Quid enim iuaret, applicare pedes, manus, oculos & linguas in obsequium Dei, nisi fructus & mercedis essent participes? Quod suis verbis apertè confirmat Paulus, Corpus non scortationi, sed Domino: & Dominus corpori. Qui verò suscitauit Christum, & nos suscitabit per virtutem suam. Clariora sunt quæ sequuntur, ea esse templa Spiritus sancti & membra Christi. Interea videmus vt resurrectio, nem cum castitate & sanctimonia coniungat: sicuti paulò post pretium redemptionis ad corpora extendit. Iam rationi consentaneum non esset, Pauli corpus in quo stigmata Christi portauit, & in quo magnificè Christum glorificauit, orbari coronæ præmio.
- Galat. 6. Vnde & illa gloriatio, Expectamus redemptorem è cælis, qui corpus nostrum abiectum, conforme reddet corpori claritatis suæ. Ac si verum est illud, per multas afflictiones oportere nos ingredi in regnum Dei, ab hoc ingressu corpora prohibere nulla ratio sustinet, quæ & sub crucis vexillo exercet Deus, & victoriæ laude ornât. Itaque nulla eius rei dubitatio inter Sanctos orta est quin se Christi comites fore sperarent: qui omnes quibus probamur afflictiones in personam suam transfert, vt uiuificas esse doceat. Imò & sanctos Patres sub Lege, externa ceremonia Deus in hac fide exercuit. Quorsum enim sepeliendi ritus, sicuti antè visum est, nisi vt reconditis corporibus scirent paratam esse nouam vitam? Huc aromata quoque, aliâque immortalitatis symbola spectarunt, quibus sub Lege adiuta fuit non aliter quàm sacrificiis, doctrinæ obscuritas. Nec morè illum peperit superstitio: quando videmus Spiritum in narrandis sepulturis non minùs diligenter insistere quàm in præcipuis fidei mysteriis. Et Christus officium hoc tanquam non vulgare commendat, non alia certè de causa nisi quia à sepulchri, quod omnia corrumpit & abolet, intuitu in spectaculum renouationis oculos artollit. Præterea tam sedula obseruatio ceremoniæ quæ laudatur in Patribus, satis comprobât rarum illis fuisse & pretiosum fidei adminiculum. Neque enim adèd sollicitè curasset Abraham vxoris sepulchrum, nisi religio illi proposita fuisset ante oculos, & utilitas mundo superior, nempe vt mortuum vxoris corpus insignibus resurrectionis exornans, suam & familiæ fidè confirmaret. Clarior verò huius rei probatio eminet in exemplo Iacob, qui vt posteris testetur ne morte quidem spem terræ promissæ animo suo excidisse, iubet ossa sua illuc referri. Quæso, si nouo corpore induendus erat, nonne ridiculum dedisset mandatum de puluere in nihilum redigendo? Quare si qua apud nos viget Scripturæ authoritas, nullius doctrinæ clarior vel certior desiderari potest probatio. Hoc ipsum pueris sonât Resurrectionis & Suscitandi voces. neque enim resurgere dicemus quod nunc primùm
- crea-

creatur: nec stare illud Christi, Quicquid dedit mihi Pater nō peribit, sed suscitabo illud in nouissimo die. Eōdem tendit Dormiendi verbum, quod non nisi in corpora competit. Vnde & cœmeteriis nomen impositum. Superest vt de resurrectionis modo aliquid delibem. Hoc verbo vtor: quia Paulus mysterium vocans, ad sobrietatem nos hortatur, & liberiùs argutiùsque philosophandi licentiam frænât. Primò tenendum est quod diximus nos in eadē quam gestamus carne resurrecturos quoad substantiam: sed qualitatem aliam fore. sicuti quum eadē Christi caro quæ in victimam oblata fuerat, suscitata fuerit, aliis tamen dotibus excelluit acsi alia prorsus foret. Quod Paulus familiaribus exemplis declarat. Nam sicut humanæ & belluinæ carnis eadem est substantia, non qualitas: stellis omnibus eadem est materia, claritas diuersa: ita quanquam retinebimus substantiam corporis, mutationem fore docet: vt longè præstantior sit conditio. Corpus ergo corruptibile, vt suscitemur non peribit nec euanescet: sed induet, deposita corruptione, incorruptionem. Quoniam verò elementa Deus omnia præstò habet ad suum nutum, nulla eum difficultas impediet quominus & terræ & aquis & igni iniperet, vt quod videtur ab illis consumptum reddant. Quod etiam, licet non absque figura, Iesaias testatur, Ecce Dominus egredietur de loco suo vt visitet iniquitatem terræ: & terra discooperiet sanguinem suum, neque teget amplius interfectos suos. Sed notandum est discrimen inter eos qui pridem mortui fuerint, & quos dies ille superstites reperiet. Neque enim omnes dormiemus (teste Paulo) sed omnes immutabimur: hoc est, necesse non erit distantiam temporis inter mortem & initium secundæ vitæ intercedere, quia in puncto temporis & nictu oculi penetrabit clangor tubæ qui mortuos excitet incorruptibiles, & viuos subita mutatione reformet in eādē gloriam. Sic alibi fideles quibus mors obeunda est consolatur: quia non præuenient mortuos qui tunc erunt superstites, quin potiùs resurgent priores qui dormierunt in Christo. Si quis obiiciat illud Apostoli, statutum esse cunctis mortalibus semel mori: facilis solutio est, vbi mutatur naturæ status, speciè estle mortis, & appositè sic nominari: ac proinde hæc inter se conueniunt, morte renouatum iri omnes dum exuent mortale corpus: non fore tamen necessarium corporis & animæ dissidium, vbi erit subita immutatio.

9 Sed hîc difficilior quæstio exoritur, Quo iure communis sit impiis & à Deo maledictis resurrectio, quæ singulare est Christi beneficium. Scimus omnes in Adam morti fuisse addictos: venit Christus resurrectio & vita: an vt promiscuè rotum genus humanum viuificet? Sed quid minus consentaneum quàm eos in obstinata sua cæcitate consequi, quod sola fide recuperant pii Dei cultores? Manet tamen illud fixum, aliam fore iudicii, aliam vitæ resurrectionem, & Christum venturum vt segreget agnos ab hædis. Respondeo, non debere videri tam insolitum, cuius similitudinem

in quotidiano vsu cernimus. Nos totius mundi hæreditate scimus in Adam fuisse priuatos: nec minus aqua ratione ab alimentis communibus nos arceri, quàm ab esu arboris vitæ. Vnde igitur fit vt Deus non solùm oriri faciat solem suum super bonos & malos; sed quoad præsentis vitæ vsus, inæstimabilis eius liberalitas larga copia assiduè profluat: Hinc certè cognoscimus, quæ propria sunt Christi & membrorum eius, ad impios quoque exundare: non vt legitima sit possessio, sed quò magis reddantur inexcusabiles. Sic Deum impii sæpe experiuntur beneficium, non vulgaribus documentis, sed quæ omnes piorum benedictiones interdum obscurèt, illis tamen cedant in maiorem damnationem. Siquis excipiat, caducis & terrenis beneficiis resurrectionem non aprè conferri: hîc quoque respondeo, vbi primùm alienati sunt à Deo vitæ fonte, Diaboli interitum fuisse promeritos quo prorsus abolerentur: admirabili tamen Dei cõsilio repertum fuisse medium statum, vt extra vitam in morte viuerent. Nihilo absurdus videri debet, si accidentalis est impiis resurrectio quæ inuitos trahat ad tribunal Christi, quem nunc audire magistrum & doctorem recusant. Leuis enim esset pœna, morte absunt, nisi pœnas suæ contumaciæ daturi coram iudice sisterentur, cuius in se vindictam sine fine & modo prouocarunt. Cæterùm quanquam tenendum quod diximus, & quod celebris illa Pauli confessio apud Felicem continet, se futurâ expectare resurrectionem iutorum & impiorum: sapius tamen Scriptura resurrectionem solis Dei filiis vnâ cum cœlesti gloria proponit: quia non venit propriè Christus in mundi exitum, sed in salutem. Ideo & in symbolo sola fit mentio beatæ vitæ.

10 Quoniam autem tum demum implebitur propheta de ab-
Osee 13. sorpta per victoriam morte, semper nobis in mentem veniat æter-
d. 14 na fœlicitas, resurrectionis finis: de cuius excellentia si omnia di-
I. Cor. cta fuerint quibus omnium hominum linguæ sufficiant, vix tamen
15. g. 54 infima eius particula delibata fuerit. Nam vtcunque verè audiamus, regnum Dei claritate, gaudio, fœlicitate, gloria fore refer-
 tum: illa tamen quæ nominantur, à sensu nostro remotissima & quasi ænigmatibus inuoluta manent, donec venerit dies ille, quo nobis suam gloriam ipse facie ad faciem conspiciendam exhibebit. Scimus nos esse Dei filios (inquit Iohannes) sed nondum apparuit. Vbi autem similes ei erimus, videbimus eum qualis est. Quamobrem Prophetæ, quia spirituales illam beatitudinem in seipsa nullis verbis exprimere poterant, sub rebus corporeis eam ferè delinearunt. Quia tamen rursus aliquo suauitatis illius gustu accendi in nobis desiderii feruorem oportet, in hoc præcipuè cogitando immoremur. Si Deus bonorum omnium plenitudinem, ceu fons quidam inexhaustus, in se continet: nihil ultra eum expectandum iis qui ad summum bonum & omnes fœlicitatis numeros contendunt, sicuti pluribus locis docemur. Abraham, ego merces tua magna valde. Cui sententiæ succinit Dauid, Portio mea Iehouah:

fors

sors mihi præclarè cecidit. Item alibi, Satiabor vultu tuo. Atqui *Pfal. 17.*
 Petrus denuntiat in hoc vocatos fideles vt diuinæ fiant confortes *d. 15*
 naturæ. Quomodo istud? Quia glorificabitur in omnibus sanctis *2. Petri*
 suis, & admirabilis fiet in iis qui crediderunt. Si Dominus gloriam; *1. a. 4*
 virtutem, iustitiam suam cum electis participabit, imò seipsum il- *2. Thess. 1*
 lis fruendum dabit, & quod præstantius, quodammodo in vnum
 cum ipsis coalescet: meminerimus sub hoc beneficio omne scelici-
 tatis genus contineri. Et quum multum in hac meditatione pro-
 fecerimus, recognoscamus tamè nos in imis adhuc radicibus sub-
 sidere, si mentis nostræ conceptio cum mysterii huius sublimitate
 conferatur. Quò nobis in hac parte magis colenda est sobrie-
 tas, ne moduli nostri immemores, quo maiore audacia in sublime
 trāsualabimus, fulgor cælestis gloriæ nos obruat. Sentimus etiam
 vt immodica cupido plusquàm fas est sciendi nos titillet. vnde sub-
 inde & friuolæ & noxiæ quæstiones scaturiunt. friuolas voco, ex
 quibus nulla potest elici utilitas. Sed hoc secundū deterius, quòd
 qui sibi in illis indulgent, perniciosis speculationibus sese impli-
 cant. quamobrem voco noxias. Quòd Scripturæ docent, ab omni
 controuersia exemptum apud nos esse debet: nempe sicuti variè
 Deus sua dona Sanctis in hoc mundo distribuens eos inæqualiter
 irradiat, ita non fore æqualem gloriæ modum in cælis, vbi dona
 sua coronabit Deus. Neque enim competit indifferenter in om-
 nes quod dicit Paulus, Vos estis gloria mea & corona in die Chri- *1. Thess.*
 sti. Et illud Christi ad Apostolos, Sedebitis iudicantes duodecim *2. d. 19*
 tribus Israel. Sed Paulus (qui sciebat; prout sanctos locupletat *Mat. 19.*
 Deus spiritualibus donis in terra, ita in cælo gloria decorare) pe- *d. 28-*
 culiarem sibi coronam pro laborum ratione repositam esse non
 dubitat. Christus autem, vt Apostolis dignitatem muneris quò
 præditi erant commendat, fructum eius admonet in cælo esse re-
 conditum. Sic & Daniel, Intelligentes aurem fulgebunt vt splen- *Dan. 12.*
 dor firmamenti: & iustificantes multos, tanquam stellæ in seculum *a. 3*
 & in æternum. Ac si quis attentè Scripturas consideret: non modò
 vitam æternam promittunt fidelibus, sed specialem cuique merce-
 dem. Vnde & illud Pauli, Rependat illi Deus in illa die. Quòd *2. Tim. 1.*
 promissio Christi confirmat, Centuplum recipietis in vita æter- *d. 18*
 na. Denique sicuti corporis sui gloriam multiplici donorum varie- *Mat. 19.*
 tate inchoat Christus in mundo, & amplificat per suos gradus: ita *c. 29*
 etiam in cælo perficiet.

II Quemadmodum autem hoc vno consensu recipient omnes
 pii, quia verbo Dei satis testatum est: sic rursum spinosis quæstio-
 nibus, quas sibi obstaculo esse cognoscent, valere iussis, metas sibi
 propositas non transilient. Quantum ad me spectat, non solùm
 priuatim mihi à superuacua rerum inutilium inuestigatione tem-
 pero: sed cauendum mihi arbitror ne aliorum leuitatem respon-
 dendo foueam. Sciscitantur vanæ scientiæ ieiuni homines quanta
 inter Prophetas & Apostolos, rursus quanta inter Apostolos &
 S.ii.

Martyres futura sit distantia: quot gradibus different à coniugatis virgines: denique nullum cæli angulum ab excutiendo intactum relinquunt. Deinde subit illis in mentem quorsum pertineat orbis reparatio: quando ex tanta & incomparabili copia nullius rei indigi erunt filii Dei: sed erunt similes Angelis, quorum in ædia æternæ beatitudinis symbolum est. Ego autem respondeo, in ipso aspectu tantam fore amœnitatem, tantam sine usu suauitatem in sola notitia, vt hæc fœlicitas omnia quibus nunc iuamur adminicula longè exuperet. Fingamus in opulentissima & vbi nulla nos voluptas deficiat, mundi plaga esse positos: quem non sui morbi ab usu beneficiorum Dei subinde impediunt ac prohibent? cui non sua intemperies cursum sæpe abrumpit? Vnde consequitur liquidam & puram ab omni vitio fruitionem, quanuis nullus sit corruptibilis vitæ usus, fœlicitatis esse cumulum. Alii se transferunt longiùs, & quærunt annon scoria & aliæ corruptelæ in metallis procul à restitutione absint, & ab ea dissideant. Quod vt illis aliquatenus concedam, expecto cum Paulo vitiorum reparationem quæ initium sumpserunt à peccato, ad quam gemunt & parturiunt. Longiùs iterum progrediuntur, quænam melior conditio maneat genus humanum, quum sobolis benedictio finem tunc sumptura sit. Facilis est illius quoque nodi solutio. Quod tam magnificè eam commendat Scriptura, ad incrementa pertinet quibus Deus assiduè naturæ ordinem prouehit ad suam metam: in perfectione verò ipsa aliam rationem esse notum est. Sed quia incautos statim captât illecebræ, & labyrinthus deinde profundius trahit, tandem, vbi sua cuique placita arrident, nullus est concertationum modus: hoc sit nobis vitæ compendium, contentos esse speculo & ænigmate donec cernemus facie ad faciem. Nam pauci ex ingenti multitudine quæ in cælos eundum sit curant: omnes autem quid illic agatur scire ante tempus appetunt. Omnes ferè ad obeundum certamina pigri & lenti, triumphos imaginarios sibi iam depingunt.

12. Porro quia diuinæ in reprobos vltionis grauitatem nulla descriptio æquare potest, per res corporeas eorum tormenta & cruciatus nobis figurantur: nempe per tenebras, fletum, & stridorem dentium, ignem inextinguibilem, vermen sine fine cor arrodentem. Talibus enim loquendi modis certum est Spiritum sanctum voluisse sensus omnes horrore conturbare: vt quum dicitur præparatam esse ab æterno gehennam profundam, nutrimenta eius esse ignem & ligna multa: flatum Domini ceu torrentem sulphuris, eam succendere. Quibus vt nos adiuuari oportet ad concipiendam vtunque impiorum miseram sortem: ita nos in eo potissimum defigere cogitationem oportet, quàm sit calamitosum alienari ab omni Dei societate. neque id modo: sed maiestatem Dei ita sentire tibi aduersam, vt effugere nequeas quin ab ipsa vrgeatis. Nam primùm eius indignatio instar ignis est violentissimi,

cuius

Rom. 8.

d. 22

Mat. 8.

b. 12, &

22. b. 13

Ibi. 3. c.

12

Marci 9.

g. 43

1. sa. 66.

g. 24

1. sa. 30.

g. 53

cuius attractu omnia deuorentur & absorbeantur. Deinde illi ad exercendum iudicium sic feruiunt omnes creaturæ, vt cælum, terram, mare, animalia, & quicquid est, velut dira indignatione aduersùm se inflammata, & in perniciem suam armata sensuri sint: quibus iram suam ita Dominus palàm faciet. Quare non vulgare *2. The. 1.* aliquid pronuntiauit Apostolus, quum dicit infideles daturos pœnas *c. 9* interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius. Et quoties metum corporeis figuris incutiūt Prophetæ, quanuis nihil pro tarditate nostra hyperbolicum afferant, præludia tamen admiscunt futuri iudicii in sole & luna totòque mundi opificio. Quare nullam requiem inueniunt infœlices conscientiæ, quin diro turbine vexentur ac dissipentur, quin ab infesto Deo se discerpissentiant, & confixæ mortiferis aculeis lancinentur, quin ad Dei fulmen expauescant, & conterantur onere manus eius: vt abyssos & voragines quaslibet subire leuius sit quàm in illis terroribus stare ad momentum, quale hoc & quantum est, æterna & nusquam desitura illius obsidione vrgeri? Qua de re Psalmus nonagimus continet memorabilem sententiam. quanuis solo aspectu cunctos mortales dissipet ac in nihilum redigat, cultores tamen suos, quò magis sunt timidi in hoc mundo, vrgeret, vt cruce oneratos ad progèrandum incitet, donec sit ipse omnia in omnibus.

INSTITVTIONIS CHRISTIANÆ religionis

Liber quartus.

De externis mediis vel adminiculis, quibus Deus in Christi societatem nos inuitat, & in ea retinet.

De vera Ecclesia, cum qua nobis colenda est vnitas: quia piorum omnium mater est. CAP. I.

IDE Euangelii Christum fieri nostrum, & allatæ ab eo salutis æternæque beatitudinis nos fieri participes, proximo libro expositum fuit. Quia autem ruditas nostra & segnities (addo etiam ingenii vanitatem) externis subsidiis indigent, quibus fides in nobis & gignatur & augetur, & suos faciat progressus vsque ad metam: ea quoque Deus addidit, quò infirmitati nostræ consuleret.

atque vt vigeret Euangelii prædicatio, thesaurum hunc apud Eccl^{iam} depofuit. Pastores instituit ac doctores, quorum ore fuos doceret: eos autoritate instruxit. nihil denique omifit quod ad sanctum fidei confensum & rectum ordinem faceret. In primis sacramenta instituit, quæ nos experimento sentimus plusquam vtilia esse ad iumētā ad fouendam & confirmandam fidem. Nam quia erga stulo carnis nostræ inclusi ad gradum Angelicum nondum peruenimus, Deus se ad captum nostrum accommodans, pro admirabili sua prouidentia modum præscripsit quo procul disincti ad eum accederemus. Quare postulat docendi ratio vt nunc de Ecclesia eiusque regimine, ordinibus, potestate, item de sacramentis tractemus, & postremò de politico etiam ordine: ac simul pios lectores reuocemus à corruptelis quibus Satan in Papatu adulterauit quæcunque Deus in salutem nostram destinauerat. Incipiam autem ab Ecclesia: in cuius sinum aggregari vult Deus filios suos, non modò vt eius opera & ministerio alantur quandiu infantes sunt ac pueri, sed cura etiam materna regantur donec adolefcant, ac tandem perueniant ad fidei metam. Hæc enim quæ Deus coniūxit separari fas nō est, vt quibus ipse est Pater, Ecclesia etiam mater sit: neque id sub Lege modò, sed etiā post Christi aduētum, teste Paulo, qui nouæ & cælestis Hierosolymę nos esse filios docet.

Marc. 10

b. 9

Galat. 4.

d. 26

2 In Symbolo, vbi profiteamur nos credere Ecclesiam, id non solū ad visibilem, de qua nunc agimus, refertur, sed ad omnes quoque electos Dei, in quorum numero comprehenduntur etiam qui morte defuncti sunt. Ideo & Credendi verbum ponitur: quia nullum sæpe discrimen inter filios Dei & profanos, inter propriū eius gregem & fera animalia notari potest. Nam quòd particula *IN* à multis interponitur, probabili ratione caret. Fateor quidem esse vilitatis, & vetustatis etiam suffragio non destitui: quando & symbolum Nicenum, qualiter in Ecclesiastica historia recitatur, præpositionem addit. Simul tamen ex scriptis veterū animaduertere licet, fuisse olim citra controuersiam receptum vt dicerent se Ecclesiam credere, non in Ecclesiam. Non enim sic modò loquuntur Augustinus & quisquis ille est vetustus scriptor cuius opusculum extat sub nomine Cypriani, De symboli expositione: sed disertè quoque annotant loquutionem fore impropriam si præpositio artexatur: ac suam sententiam ratione non friuola confirmant. Ideo enim credere in Deum nos testamur, quòd & in ipsum vt veracem animus noster se reclinat, & fiducia nostra in ipso acquiescit. quòd in Ecclesiam non ita conueniret, quemadmodum nec in remissionem peccatorum, aut carnis resurrectionem. Itaque tametsi nolim de verbis litigare, malim tamē loquendi proprietatem sequi, quæ aptior sit rei exprimendæ: quàm formulas affectare quibus res sine causa obscureretur. Finis autem est, vt sciamus, quanuis ad diruēdam Christi gratiā omnes lapides moueat Diabolus, & eòdem etiam ferātur vesano impetu Dei hostes:

non

non posse tamen extinguui, nec sterilem posse reddi Christi sanguinem, quin fructum aliquem producat. Ita & arcana electio Dei & interior vocatio spectanda est: quia solus nouit qui sui sint, & sub signaculo (vt loquitur Paulus) inclusos tenet, nisi quod insignia eius gestant, quibus dignoscantur à reprobis. Sed quia exiguum numerus & contemptibilis latet sub ingenti turba, & grana tritici pauca teguntur paleæ congerie, soli Deo permittenda est cognitio suæ Ecclesiæ, cuius fundamentum est arcana illius electio. Nec vero satis est electorum turbam cogitatione animoque complecti, nisi talem Ecclesiæ vnitatem cogitemus in quam nos esse insitos verè simus persuasi. Nisi enim sub capite nostro Christo coadunati simus reliquis omnibus membris, nulla nos manet spes hæreditatis futuræ. Ideo catholica dicitur, seu vniuersalis: quia non duas aut tres inuenire liceat quin discerpatur Christus: quod fieri non potest. Quin sic electi Dei omnes in Christo sunt connexi, vt quemadmodum ab vno capite pendent, ita in vnum velut corpus coalescant, ea inter se compage cohærentes qua eiusdem corporis membra: verè vnum facti, qui vna fide, spe, charitate, eodem Dei Spiritu simul viuunt, non in eandem modò vitæ æternæ hæreditatem, sed in vnius Dei ac Christi participationē etiam vocati. Quauis ergo tristis vastitas, quæ nobis vndique occurrit, nihil Ecclesiæ residuum esse clamet, sciamus fructuosam esse Christi mortem, Deumque mirabiliter Ecclesiam suam quasi in latebris seruare. Sicuti Eliæ dictum est, Seruauit mihi septem millia virorum qui non flexerunt genu coram Baal.

2. Tim.

1. c. 19

1. Reg.

19. d. 18

3 Quanquam articulus symboli ad externam quoque Ecclesiam aliquatenus pertinet, vt se quisque nostrum in fraterno consensu cum omnibus Dei filiis contineat: Ecclesiæ deferat quam meretur autoritatē. denique se ita gerat vt ouis ex grege. Atque ideo adiungitur Sanctorum communicatio. quæ particula licet à veteribus serè prætermissa sit, non tamen negligenda est: quia Ecclesiæ qualitatem optimè exprimit. quasi dictum esset hac lege aggregari sanctos in societatem Christi, vt quæcunque in eos beneficia Deus confert, inter se mutuò communicent. Quo tamen non tollitur gratiarum diuersitas: sicuti scimus variè distribui Spiritus dona: neque etiam conuellitur ordo politicus, quo suas vnicuique facultates priuatim possidere licet, vt necesse est, pacis inter homines conseruandæ causa, rerum dominia inter ipsos propria & distincta esse. Sed asseritur communitas qualem Lucas describit, quod multitudinis credentium esset cor vnum & anima vna: & Paulus, quum hortatur Ephesios vt sint vnū corpus, vnus spiritus, sicuti vocati sunt in vna spe. Neq; enim fieri potest, si verè persuasi sint Deum communem sibi omnibus Patrem esse, & Christum commune caput, quin fraterno inter se amore coniuncti, vtro citroque sua communicēt. Iam plurimum nostra interest scire quis inde ad nos fructus redeat. Hac enim lege credimus Ecclesiam,

Act. 4. f.

32

Ephes. 4.

a. 4

vt certò persuasi sumus nos esse eius membra. Hoc enim modo nititur salus nostra certis solidisque fulcris, vt etiam si tota orbis machina labefacteretur, corruere ipsa & concidere nequeat. Primum stat cum Dei electione, nec nisi cum æterna illius prouidentia variare aut deficere potest. Deinde quodammodo coniuncta est cum firmitudine Christi: qui non magis patietur à se diuelli suos fideles, quàm membra sua discerpi ac dilaniari. Accedit quòd veritatem, dum in Ecclesiæ sinu continemur, semper nobis constaturam securi sumus. Postremò quòd promissiones istas sentimus ad nos pertinere, Salus erit in Sion: Deus in æternum commorabitur in medio Ierusalem, ne vnquam commoueatur. Tantum potest Ecclesiæ participatio vt nos in Dei societate contineat. In ipso quoque nomine Communionis plurimum est consolationis: quod dum ad nos pertinere fixum est quicquid membris suis ac nostris largitur Dominus, omnibus eorum bonis spes nostra confirmatur. Cæterum ad amplexandam eo modo Ecclesiæ vnitatem, nihil (vt diximus) opus est Ecclesiam ipsam oculis cernere, vel manibus palpate: quin potius eo quòd in fide sita est, admonemur nihilominus cogitandam esse, dum intelligentiam nostram præterit, quàm si palam appareat. Neque ideo deterior est fides nostra quòd incognitam apprehendit: quando hic non iubemur reprobos ab electis discernere (quod Dei est solius non nostrum) sed certò statuere in animis nostris, omnes eos qui Dei Patris clementia per Spiritus sancti efficaciam in Christi participationem venerunt, in Dei peculium ac propriam possessionem segregatos, ac, quum simus in eorum numero, tantæ gratiæ nos esse consortes.

4 Verum quia nunc de visibili Ecclesia differere propositum est, discamus vel vno Matris elogio quàm utilis sit nobis eius cognitio, imò necessaria: quando non alius est in vitam ingressus nisi nos ipsa concipiat in vtero, nisi pariat, nisi nos alat suis vberibus, denique sub custodia & gubernatione sua nos teneatur, donec exuti carne mortali, similes erimus Angelis. Neque enim patitur nostra infirmitas à schola nos dimitti donec toto vitæ cursu discipuli fuerimus. Adde quòd extra eius gremium nulla est speranda peccatorum remissio, nec vlla salus, teste Iesaja & Ioele. quibus subscribit Ezechiel, quum denuntiat in catalogo populi Dei non fore quos à cælesti vita abdicat. Sicuti ex opposito dicuntur nomen suum inscribere inter ciues Hierosolymæ, qui se ad veræ pietatis cultum conuertunt. Qua ratione & alio Psalmo dicitur, Memento mei Iehouah in beneplacito populi tui: visita me in salute tua, vt videam beneficentiam electorum tuorum, later in latitia gentis tuæ, gaudeam cum hæreditate tua. Quibus verbis paternus Dei fauor & peculiare spiritualis vitæ testimonium ad gregem eius restringitur: vt semper exitialis sit ab Ecclesia discessio.

5. Cæterum quod huius loci proprium est exequi pergamus. Scribit Paulus Christum, vt impleret omnia, dedisse alios quidem

*Joelis 2.**g. 32**Abd. f.**17**Psal. 46.**a. 6**Mat. 22.**e. 30**Iesaja. 37.**f. 32**Ioel. 2. g.**32**Eccl. 13.**b. 9**Psa. 106.**a. 4*

Apostolos, alios verò Prophetas, alios autem Euangelistas, alios *Ephes. 4.*
 autem pastores ac doctores, ad instaurationem sanctorum in o- *c. 11*
 pus administrationis, in ædificationem corporis Christi: donec
 perueniamus omnes in vnitatem fidei & agnitionis Filii Dei, in
 virum perfectum, in mensuram ætatis plenè adultæ Christi. Vide-
 mus vt Deus, qui posset momento suos perficere, nolit tamen eos
 adolescere in virilem ætatem nisi educatione Ecclesiæ. Videmus
 modum exprimi: quia pastoribus iniuncta est cælestis doctrinæ
 prædicatio. Videmus omnes ad vnum cogi in eundem ordinem,
 vt mansueto & docili spiritu regendos se doctoribus in hunc v-
 sum creatis permittant. Et hac nota pridem regnum Christi insi-
 gnierat Iesaias, Spiritus meus qui in te est, & verba quæ posui in *Iesai. 59.*
 ore tuo, nunquam discedent neque ex ore tuo, neque ex ore semini *d. 21*
 tui & nepotum. Vnde sequitur dignos esse qui fame & inedia
 pereant, quicumque spiritualem animæ cibum diuinitus sibi per
 manus Ecclesiæ porrectum respuunt. Fidem nobis Deus inspirat,
 sed Euangelii sui organo. sicuti admonet Paulus fidem esse ex au- *Rom. 10.*
 ditu. Sicuti etiam penes Deum sua residet potentia ad seruandum, *c. 17*
 sed eam in Euangelii prædicatione (eodem Paulo teste) depromit
 atque explicat. Hoc consilio voluit olim sacros haberi conuentus
 ad sanctuarium, vt fidei consensum aleret doctrina per os sacer-
 dotis prolata. Nec aliò spectant magnifici illi tituli, vbi templum
 vocatur requies Dei, sanctuarium eius domicilium, vbi dicitur se- *Psal. 132.*
 dere inter Cherubim: quàm vt pretium, amorem, reuerentiam ac *d. 14*
 dignitatem cælestis doctrinæ ministerio concilient: quibus alio- *Psal. 80.*
 qui non parum derogaret mortalis & contempti hominis aspe- *a. 2*
 ctus. Ergo vt sciamus ex vasis testaceis nobis proferri inæstimabi- *2. Cor. 4.*
 lem thesaurum, Deus ipse in medium prodit, & quatenus huius *b. 7*
 ordinis author est, vult se præsentem in sua institutione agnosci.
 Itaque postquam auguriis, diuinationibus, artibus magicis, necro-
 mantix, aliisque superstitionibus suos vetuit dare operam, subiicit *Leuit. 19*
 se daturum quod pro omnibus sufficere debeat, nempe Pro- *f. 31*
 phetis nunquam destitutum iri. Sicuti autem veterem populum
 non ablegauit ad Angelos, sed doctores excitauit è terra, qui verè
 præstarent munus Angelicum: ita & nos hodie humanitus vult do-
 cere. At sicut olim non contentus fuit sola Lege, sed sacerdotes
 addidit interpretes, ex quorum labiis populus inquireret verum il-
 lius sensum: ita hodie non tantùm vult nos esse lectioni attentos,
 sed magistros etiam præficit quorùm opera adiuemur. Cuius rei du-
 plex est vtilitas. nã ab vna parte optimo examine obedientiã no-
 stram probat, vbi eius ministros, non secus atque ipsum, loquentes
 audimus: ex opposito etiam nostræ infirmitati consulit, dum per
 interpretes humano more nos mauult alloqui, vt ad se alliciat,
 quàm tonando à se abigere. Et certè quàm nobis expediat hæc fa-
 miliaris docendi ratio, sentiunt omnes pii ex formidine qua me-
 ritò illos consternat Dei maiestas. Quibus autem videtur ex ho-

minum, qui ad docendum vocati sunt, contemptu exinaniri doctrinæ autoritas, hi ingratitude suam produunt: quia inter tot præclaras dotes quibus ornauit Deus humanum genus, hæc prærogatiua singularis est, quòd dignatur ora & linguas hominum sibi consecrare, vt in illis sua vox personet. Quare ne vicissim & nos obedienter amplecti pigeat salutis doctrinam eius mandato & ore propositam: quia etiam externis medijs alligata non est Dei virtus, nos tamen ordinario docendi modo alligauit: quem dum recusât tenere fanatici homines, multis se exitalibus laqueis inuoluunt. Multos impellit vel superbia, vel fastidium, vel æmulatio, vt sibi persuadeant priuatim legendo & meditando se posse satis proficere, atque ita contemnant publicos cœtus, & prædicationem superuacua ducant. Quoniam autem sacrum vnitatis vinculum quantum in se est soluunt vel abrumpunt: nemo iustam impii huius diuortii pœnam effugit quin se pestiferis erroribus ac terribis delirijs fascinet. Quare vt vigeat apud nos pura fidei simplicitas, ne vti grauemur hoc pietatis exercitio, quòd Deus nobis sua institutione monstrauit esse necessarium, & tanto opere commendat. Deo qui aures diceret claudendas esse nemo vnquam vel expetulantissimis canibus inuentus est: sed omnibus seculis difficile fuit certamen Prophetis & pijs doctoribus contra impios, quorum peruicacia nunquam iugum hoc subite potest vt ore & ministerio hominum doceantur. Quòd perinde est ac Dei faciem, quæ nobis in doctrina affulget, delere. Neque enim fideles olim alia de causa faciem Dei in sanctuario quærere iussi sunt, idque toties repetitur in Lege, nisi quia Legis doctrina & Propheticæ exhortationes erant illis viua Dei imago. sicuti Paulus in sua prædicatione lucere asserit gloriam Dei in facie Christi. Quò magis detestabiles sunt apostatæ, qui scindendis Ecclesijs inhiant, perinde ac si oues abigerent à caulis, ac proicerent in fauces luporum. Nobis verò quòd ex Paulo citauimus tenendum est, Ecclesiam non aliter ædificari quàm externa prædicatione, nec alio vinculo inter se retineri sanctos, nisi dum vno consensu discendo & proficundo ordinem Ecclesiæ à Deo præscriptum colunt. In hunc præcipuè finem, vt dixi, iussi sunt olim fideles sub Lege confluere ad sanctuarium: quia dum Moses de habitaculo Dei loquitur, simul locum nominis Dei appellat vbi Deus memoriam nominis sui posuit. Quo aperte docet nullum sine pietatis doctrina esse illius vsum. Nec dubium est quin eadem etiam ratione Dauid ingenti spiritus amaritudine queratur se tyrannica hostium sæuitia prohiberi taberoaculi ingressu. Multis ferè videtur puerilis lamentatio, quòd minimum iacturæ fieret, non multum etiam voluptatis periret carere templi atrio, modò suppeterent aliæ deliciæ. Hac tamen vna molestia, anxietate & mœstitia se vri & cruciari & propè absumi deplorat: nempe quòd fidelibus nihil pluris est hoc adminiculo, quo Deus suos gradatim in subli-

Psa. 105.

a. 4

2. Cor. 4.

b. 6

Exo. 20.

d. 24

Psal. 84.

a. 1

me attollit. Nam & hoc notandum est, Deum in speculo suæ doctrinæ ita semper se ostendisse sanctis Patribus, vt spiritualis esset cognitio. Vnde & templum non modò facies eius, sed (omnis superstitutionis tollendæ causa) scabellum pedum vocatur. Arque hic est felix ille occurfus in vnitatem fidei, dum à summo vsq; ad infimum omnes ad caput adspirant. Quicquid templorum alio consilio ædificarunt Deo Gentes, mera fuit cultus eius profanatio: ad quam etfi non pari crassitie, aliquatenus tamen prolapsi sunt Iudæi. quod illis ex ore Iesaiæ Stephanus exprobrat, Deum scilicet non habitare in templis manufactis, &c. Quia solus Deus templa sibi suo sermone in legitimum vsu sanctificat. Et siquid temere rentamus eius iniussu, protinus malo principio adhærescunt aduentitia figmenta, quibus malum sine modo propagatur. Inconsideratè tamen Xerxes, dum consilio magorum omnia Græciæ templa exussit, vel diruit: quòd absurdū putaret deos, quibus omnia liberè parere debent, parietibus & regulis includi. Quasi verò non sit in Dei potestate, vt nobis propinquus sit, quodammodo ad nos descendere: & tamen neque mutare locum, neque nos affigere terrenis mediis: sed potiùs vehiculis quibusdam nos sursum efferre ad cælestem suam gloriam, quæ sua immensitate omnia replet, tum verò cælos altitudine superat.

Psal. 132.
b. 7
Psal. 99.
a. 5
1. Paral.
28. a. 2

Act. 7. f.
48

6 Porro quia hoc tempore magna fuit concertatio de efficacia ministerii, dum eius dignitatem hyperbolicè amplificanti alii, alii contendunt perperam trāsferri ad hominem mortalem quod proprium est Spiritus, si ministros & doctores censemus penetrare ad mentes & corda, vt tam illarum cæcitatem quàm horum duritiem corrigant: recta huius controuersix definitio tradenda est. Quod vtrinque disceptant, nullo negotio facilè transigeretur, locos disertè obseruando, vbi Deus author prædicationis Spiritum suum cum ea coniungens, fructum inde promittit. vel rursus vbi se ab externis subsidiis separans, tam initia fidei quàm totum cursum sibi vni vèdicat. Officium secundi Eliæ fuit, teste Malachia, illuminare mentes, & conuertere corda patrum ad filios, & incredulos ad prudètiã iustorum. Christus se Apostolos mittere pronuntiat, vt fructum afferant ex labore suo. quis autem sit fructus ille, breuiter definit Petrus, nos regigni dicens semine incorruptibili. Itaque gloriatur Paulus se per Euangelium genuisse Corinthios, eosq; apostolatus sui sigillum esse: imò se non esse literalem ministrum, qui tantum sonitu vocis aures percusserit, sed datam sibi efficaciam Spiritus, ne inutilis sit doctrina. Quo sensu etiam alibi Euangelium suum fuisse negat tātum in sermone, sed in virtute. Affirmat etiam Galatas ex auditu fidei Spiritum accepisse. Denique pluribus locis non modò se cooperarium Dei facit, sed partes sibi assignat conferendæ salutis. Hæc certè omnia nūquam eò protulit vt vel tantillum sibi seorsum à Deo tribueret. sicuti breuiter alibi exponit, Labor noster non fuit inutilis in Domino

Mala. 4.
a. 6

Ioh. 15.
c. 16

1. *Petr. 1.*
d. 23

1. *Cor. 4.*
c. 15

1. *Cor. 9.*
a. 2

2. *Cor. 3.*
b. 6

1. *Cor. 2.*
a. 4

Galat. 3.
a. 2

1. *Cor. 3.*
b. 9

1. *Thef. 3.*
b. 5

Galat. 2. secundum potentiam eius potenter in me efficacem. Item alibi,
b. 8 Qui efficax fuit in Petro erga Circumcisionem, in me etiam effi-
I. Cor. 3. cacax fuit apud Gentes. Cæterum quàm nihil separatim ministris
b. 7 residuum faciat, ex aliis locis patet, Qui plantat nihil est, & qui ri-
I. Cor. 15. gat nihil est: sed Deus qui dat incrementum. Item, Plus omnibus
b. 10 laboravi: non ego, sed gratia Dei quæ mihi aderat. Et certe reti-
 nere sententias illas oportet, vbi Deus sibi ascribens mentis illu-
 minationem & renouationem cordis, sacrilegium esse admonet
 siquam vtriusque partem homo sibi arrogat. Interim si ministris,
 quos Deus præficit, se quisque docilè offerat, ex fructu cognoscer
 non frustra placuisse Deo hunc docendi modum, nec frustra etiam
 fidelibus iugum hoc modestiæ impositum esse.

7 Enimvero de Ecclesia visibili, & quæ sub cognitionem no-
 stram cadit, quale iudicium facere conueniat, ex superioribus iam
 liquere existimo. Diximus enim bifariam de Ecclesia sacras lite-
 ras loqui. Interdum quum Ecclesiam nominant, eam intelligunt
 quæ re vera est coram Deo, in quam nulli recipiuntur nisi qui &
 adoptionis gratia filii Dei sunt, & Spiritus sanctificatione, vera
 Christi membra. Ac tunc quidem non tantum sanctos qui in terra
 habitant comprehendit, sed electos omnes qui ab origine mundi
 fuerunt. Sæpe autem Ecclesiæ nomine vniuersam hominum mul-
 titudinem in orbe diffusam designat, quæ vnum se Deum & Chri-
 stum colere profitetur: Baptismo initiatur in eius fidem: Cœnæ
 participatione vnitatem in vera doctrina & charitate testatur: cõ-
 sensionem habet in verbo Domini, atque ad eius prædicationem
 ministerium conseruat à Christo institutum. In hac autem pluri-
 mi sunt permixti hypocritæ, qui nihil Christi habent præter titu-
 lum & speciẽ: plurimi ambitiosi, auari, inuidi, maledici, aliqui im-
 purioris vitæ, qui ad tempus tolerantur: vel quia legitimo iudicio
 conuinci nequeunt, vel quia non semper ea viget disciplinæ seue-
 ritas quæ debebat. Quemadmodum ergo nobis inuisibilem, solius
 Dei oculis conspicuam Ecclesiam credere necesse est, ita hanc,
 quæ respectu hominum Ecclesia dicitur, obseruare eiùsque com-
 munionem colere iubemur.

8 Proinde, quatenus eam agnoscere nostra intererat, Domi-
 nus certis notis & quasi symbolis nobis designauit. Hæc quidem
2. Tim. 2. singularis est Dei ipsius prærogatiua, nosse qui sui sint, vt supra ci-
1. 19 tauimus ex Paulo. Et certè ne hominum temeritas eò se proripe-
 ret prouisum est, ipso quotidie euentu admonente quàm longè
 sensum nostrum superent arcana illius iudicia. Nam & qui perdi-
 tissimi videbantur, planèque deplorati fuerant, eius bonitate in
 viam reuocantur: & qui præ aliis stare videbantur, sæpe corruunt.
 Itaque, secundum occultam Dei prædestinationem (vt inquit Au-
Homi. in gustinus) plurimæ sunt foris oues, plurimi lupi intus. Nouit enim
Iohn. 45 ac signatos habet qui nec eum nec se norunt. Ex iis autem qui pa-
 lam eius ferunt signũ, ipsius vnus oculi vident qui & sine fictione
 sancti

sancti sint, & in finem vsque perseueraturi: quod demum est salutis caput. Rursum tamen, quia aliquatenus expedire prouidebat vt sciremus qui nobis habendi pro ipsius filiis essent, hac in parte se captui nostro accommodauit. Et quoniam fidei certitudo necessaria non erat, quoddam charitatis iudicium eius loco substituit: quo pro Ecclesiæ membris agnoscamus qui & fidei confessione, & vitæ exemplo, & sacramentorum participatione eundem nobiscum Deum ac Christum profitentur. Ipsius autem corporis notitiam quò magis salutis nostræ necessariam esse nouerat, eò certioribus notis commendauit.

9 Hinc nascitur nobis & emergit conspicua oculis nostris Ecclesiæ facies. Vbi enim cunque Dei verbum syncerè prædicari atque audiri, vbi sacramenta ex Christi instituto administrari videmus, illic aliquam esse Dei Ecclesiam nullo modo ambigendum est: quando eius promissio fallere non potest, Vbicunque duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in medio eorum sum. *Mat. 18. c. 20* Sed vt summam huius rei liquidò teneamus, his veluti gradibus progrediendum est: Ecclesiam vniuersalem, esse collectam ex quibuscunque gentibus multitudinem, quæ interuallis locorum distita & dispersa, in vnã tamen diuinæ doctrinæ veritatem consentit, & eiusdem religionis vinculo colligata est. Sub hac ita comprehendi singulas Ecclesias, quæ oppidatim & vicatim pro necessitatis humanæ ratione dispositæ sunt, vt vnaquæque nomen & auctoritatem Ecclesiæ, iure obtineat. singulos homines, qui pietatis professione inter Ecclesias eiusmodi censentur, etiam si ab Ecclesia sint reuera extranei, ad ipsam tamen quodammodo pertinere, donec publico iudicio exterminati fuerint. Quanquam paulò diuersa est in priuatis hominibus atque in Ecclesiis æstimandis ratio. Vsu enim venire potest vt quos non omnino putabimus dignos esse piorum consortio, tractare tamen instar fratrum, & fidelium loco habere debeamus, propter communem Ecclesiæ consensum, quo feruntur & tolerantur in Christi corpore. Tales suffragio nostro non approbamus esse Ecclesiæ membra: sed quem in populo Dei locum tenent, illis relinquimus, donec legitimo iure adimatur. At de ipsa multitudine aliter sentiendum est: quæ si ministerium habet verbi, & honorat, si sacramentorum admonitionem: Ecclesia proculdubio haberi & censi meretur: quia sine fructu illa non esse certum est. Ita & Ecclesiæ vniuersali suam seruamus vnitatem, quam dissecare semper studuerunt diabolici spiritus: nec conuentus legitimos, qui pro locorum opportunitate distributi sunt, sua auctoritate fraudamus.

10 Symbola Ecclesiæ dignoscendæ, verbi prædicationem, sacramentorumque obseruationem posuimus. Nam hæc nusquam esse possunt quin fructificent, & Dei benedictione prosperentur. Non dico, vbicunque prædicatur verbum, illic fructum mox exoriri: sed nullibi recipi & statim habere sedem, nisi vt suam effica-

ciam proferat. Vtunque, vbi reuerenter auditur Euāgelii prædicatione, neque sacramenta negliguntur, illic pro eo tempore neque fallax neque ambigua Ecclesiæ apparet facies: cuius vel authoritatem spernere, vel monita respicere, vel consiliis refragari, vel castigationes ludere, nemini impune licet: multo minus ab ea deficere, ac eius abrumpere vnitatem. Tanti enim Ecclesiæ suæ communionem facit Dominus, vt pro transfuga & desertore religionis habeat, quicumque se à qualibet Christiana societate, quæ modò verum verbi ac sacramentorum ministerium colat, contumaciter alienarit. Sic eius authoritatem commendat, vt dum illa violatur, suam ipsius imminutam censeat. Neque enim parui momenti est, quòd vocatur columna & firmamentum veritatis, & domus Dei. Quibus verbis significat Paulus, ne intercيدات veritas Dei in mundo, Ecclesiam esse fidam eius custodem: quia eius ministerio & opera voluit Deus puram verbi sui prædicationem cōseruari, & se nobis ostendere patrem familiās, dum nos spiritualibus alimentis pascit, & quæcunque ad salutem nostram faciunt procurat. Non vulgaris etiam laus, quòd electa segregatæque dicitur à Christo in sponsam, quæ esset sine ruga & macula, corpus & plenitudo eius. Vnde sequitur, discessionem ab Ecclesia, Dei & Christi abnegationem esse: quòd magis à tam scelerato dissidio cauendum est: quia dum veritatis Dei ruinam, quantum in nobis est, molimur, digni sumus ad quos conterendos toto iræ suæ impetu fulminet. Nec vllum atrocius fingi crimen potest, quàm sacrilega perfidia violare coniugium quod nobiscum vnginitus Dei filius contrahere dignatus est.

II Quare notas illas diligenter animis impressas teneamus, & pro Domini arbitrio æstimemus. Nihil est enim quod magis Satan molietur quàm istorum alterutrum vel vtrunque tollere & abolere: nunc vt notis istis abolitis & deletis, veram germanamque tollat Ecclesiæ distinctionem: nunc vt iniecto earum contemptu, manifesta defectione nos ab Ecclesia abripiat. Eius arte factum est vt pura verbi prædicatione aliquot seculis euauerit: & nunc eadem improbitate incumbit ad labefactandum ministerium: quod tamen sic in Ecclesia Christus ordinauit, vt illo sublato, huius ædificatio pereat. Jam verò quàm periculosa, imò quàm exitialis tentatio est, vbi vel in mentem venit discessionem facere ab ea congregatione in qua signa conspiciuntur, ac resseræ quibus sufficienter Ecclesiam descriptam Dominus putauit? Videmus quanta vtrique adhibenda sit cautio. Nam ne sub Ecclesiæ titulo impostura nobis fiat, ad illam probationem, ceu ad Lydium lapidem, exigenda est omnis congregatio quæ Ecclesiæ nomen obtendit. Si ordinem habet in verbo & sacramentis à Domino commendatum, non faller: securè illi honorem Ecclesiis debitum deferaemus. rursus verò si absque verbo & sacramentis se venditat, à talibus præiigiis non minus religiosè cauendum, quàm in altera

I. Tim. 3.
d. 15

Ephes. 5.
f. 27
Ephes. 1.
d. 23

parte temeritas superbiâque fugienda.

12 Quòd dicimus purum verbi ministerium & purum in celebrandis sacramentis ritum, idoneum esse pignus & arrhabonem, vt tutò possimus societatem in qua vtrunque extiterit, pro Ecclesia amplexari, vsque eò valet, vt nusquam abiicienda sit quandiu in illis præstiterit, etiâ si multis alioqui vitiis scateat. Quinetiam poterit vel in doctrinæ vel in sacramentorum administratione vitii quidpiam obrepere, quod alienare nos ab eius communionem non debeat. Non enim vnus sunt formæ omnia veræ doctrinæ capita. Sunt quædam ita necessaria cognitu vt fixa esse & indubitata omnibus oporteat, ceu propria religionis placita. qualia sunt, Vnum esse Deum: Christum Deum esse, ac Dei Filium: In Dei misericordia salutem nobis consistere, & similia. Sunt alia, quæ inter Ecclesias controuersa, fidei tamen vnitatem non dirimant. Quæ enim ob hoc vnum Ecclesiæ dissideant, si altera citra contentionis libidinem, citra peruicaciam asserēdi, animas à corporibus demigrantes in cælum cõuolare putet: altera nihil aufit definire de loco, cæterùm viuere tamen Domino certò statuatur? Verba sunt Apostoli, *Philip. 3.*
c. 15
 Quicumque perfecti sumus, idem sentiamus: siquid aliter sapitis, hoc quoque vobis Dominus reuelabit. Annon satis indicat, dissensionem de rebus istis non ita necessariis, dissidii materiam esse non debere inter Christianos? Primùm quidem est vt per omnia consentiamus: sed quoniam nemo est qui non aliqua ignorantix nubecula obuolutus sit: aut nullam relinquamus Ecclesiam oportet, aut hallucinationē condonemus in iis rebus, quæ & inuiolata religionis summa & citra salutis iacturam ignorari possint. Hic autem patrocinari erroribus vel minutissimis nolim, vt blandiēdo & conuiuendo censeam fouendos: sed dico, non temere ob quaslibet dissentiuinculas deferendam nobis Ecclesiam, in qua duntaxat ea salua & illibata doctrina retineatur qua constat incolumitas pietatis, & sacramentorum vsus à Domino institutus custodiatur. Interim si nitimur emēdare quod displicet, facimus, id ex officio nostro. Et huc pertinet illud Pauli, Si melius quid sedenti reuelatum *I. Cor. 14.*
f. 30
 fuerit, prior taceat. Vnde constat singulis Ecclesiæ membris de mandato publicæ ædificationis studium pro mensura gratiæ suæ, modò decenter & secundùm ordinem: hoc est, ne vel Ecclesiæ communionem renuntiemus, vel in ea permanentes pacem & disciplinam rite compositam turbemus.

13 In vitæ autem imperfectione toleranda multò longiùs procedere indulgētia nostra debet, hinc enim valde lubricus est lapsus: neque vulgaribus machinamentis hinc Satan nobis insidiatur. Fuerunt enim semper qui falsa absolutæ sanctimonix persuasione imbuti, tanquam aërii quidam dæmones iam facti essent, omnium hominum consortium aspernatentur, in quibus humanum adhuc aliquid tubesse cernerent. Tales olim erant Cathari, & (qui ad eorum vesaniam accedebant) Donatistæ. Tales hodie sunt ex

Anabaptistis nonnulli, qui supra alios volunt videri profecisse. Alii sunt qui incōsiderato magis iustitiæ zelo quàm insana illa superbia peccant. Dum enim apud eos quibus Euangelium annuntiat, eius doctrinæ non respondere vitæ fructum vident, nullam illic esse Ecclesiam statim iudicant. Iustissima quidem est offensio, & cui plus satis occasionis hoc miserrimo seculo præbemus. nec excusare licet maledictam nostram ignauiam, quam Dominus impunitam non sinet: vt iam grauibus flagellis castigare incipit. Væ ergo nobis, qui tam dissoluta flagitiorum licentia committimus vt propter nos vulnerentur imbecilles conscientia. Sed in hoc vicissim peccant illi quos diximus, quòd offensionem suam modum statuere nesciunt. Nam vbi Dominus clementiam exigit, ommissa illa, totos se immoderatæ seueritati tradunt. Quia enim non putant esse Ecclesiam vbi non est solida vitæ puritas & integritas, scelerum odio à legitima Ecclesia discedunt, dum à factione improborum declinare se putant. Allegant, Ecclesiam Christi sanctam esse. Verùm, vt simul intelligant esse ex bonis & malis permixtam, illam

Mat. 13. ex ore Christi parabolam audiant, in qua reti comparatur, quo pisces omne genus colliguntur, neque seliguntur donec in littore sint expositi. Audiant agri esse similem, qui bona fruge confusus, zizaniis, inimici fraude inficitur: quibus non expurgatur, donec in aream aduecta fuerit messis. Audiant denique aream esse, in qua sic collectum est triticum vt sub palea delitescat, donec vanno & cribro repurgatum, in horreum tandem reconditur. Quòd si hoc malo ad diem vsque iudicii laboraturam Ecclesiam pronūtiat Dominus, vt improborum permixtione oneretur: frustra nullo nauo iuspersam quærant.

14 Sed enim rem intolerabilem esse clamant, quòd vitiorum pestis ita passim grassatur. Quid si Apostoli sententia hîc quoque occurrit? Inter Corinthios non pauculi errauerant, sed totum propè corpus labes occuparat: non vna erat peccati species, sed plurimæ: neque leuia erant errata, sed horrenda quædam flagitia: non sola erat morum corruptio, sed doctrinæ. Quid hîc sanctus Apostolus, hoc est, cælestis Spiritus organum, cuius testimonio stat & cadit Ecclesia? an diuisionem ab illis quærit? an eos à Christi regno abdicat? an vltimo anathematis fulmine ferit? Non modò nihil horum agit: sed Ecclesiam Christi sanctorumque societatem & agnoscit & prædicat. Si inter Corinthios manet Ecclesia, vbi feruent contentiones, sectæ, æmulationes: vbi lites vigent & iurgia, cum habendi cupiditate: vbi palàm approbatur scelus quòd Gentibus ipsi foret execrabile: vbi petulanter profcinditur Pauli nomen, quem ceu patrem colere debuerant: vbi quidam mortuorum resurrectionem ludibrio habent, cum cuius ruina totum corruit Euangelium: vbi Dei gratiæ ambitioni nō charitati seruiunt: vbi permulta indecenter & inordinatè geruntur: & ideo manet quòd ministerium verbi & sacramentorum illic non repudiatur:

quis

1. Cor. 1.

b. 11, &

3. a. 3, &

5. a. 1, &

6. b. 7, &

9. a. 1, &

15. b. 12

quis audeat Ecclesiæ titulum eripere iis quibus decima pars istorum criminum impingi nequeat? Qui tanta morositate sæuiunt in præsentibus Ecclesiis, quid quæso Galatis fecissent tantumnon *In principi* Euangelii desertoribus: apud quos tamen idem Apostolus Eccle- *pio epif.* sias reperiēbat?

15 Obiiciunt etiam quòd Paulus grauius Corinthios obiurgat, quia flagitiosum hominem in suo contubernio ferant: deinde *I. Cor. 5.* *a.2* generalem sententiam ponit, qua nefas esse pronuntiat cum homine probrosæ vitæ vel panem comedere. Hic exclamant, Si vulgarem panem comedere non licet, panem Domini comedere quæ liceat? Fateor certè magnum probum esse, si inter filios Dei locum habeant porci & canes: multò etiam maius si illis prostituatur sacrosanctum Christi corpus. Neque verò, si bene moratæ erunt Ecclesiæ sceleratos in sinu suo ferent: nec ad sacrum illud epulum dignos simul ac indignos promiscuè admittent. Verùm quia non ita sedulò semper aduigilant pastores, interdum etiam indulgentiores sunt quàm oporteat, vel impediuntur quominus eam quam vellēt seueritatem exercere possint: fit vt nō semper submoueantur etiam palàm mali à sanctorum contubernio. Hoc vitium esse fateor: neque extenuare volo, quum Paulus acriter in Corinthiis reprehendat. Verùm etiam si Ecclesia in officio cesset, non ideo protinus vniuscuiusque priuati erit iudicium separationis sibi sumere. Non equidem nego quin pii hominis sit ab omni priuata improborum consuetudine se subducere, nulla se voluntaria cum ipsis necessitudine implicare. sed aliud est malorum fugere contubernium: aliud, ipsorum odio, Ecclesiæ communionem renuntiare. Quòd autem sacrilegium esse putant participare cum illis panem Domini, in eo rigidiores multo sunt quàm Paulus. Nam *I. Cor. 13.* quum ad sanctam & puram participationem nos hortatur, non *f.28* exigit vt vnus alium examinet, aut vnusquisque totam Ecclesiam: sed vt singuli se probent. Si cum indigno communicare nefas esset, iuberet certè Paulus nos circumspicere annon aliquis in multitudine esset cuius immunditia pollueremur. nunc quum probationem sui ipsorum solùm à singulis requirit, ostendit minimè nobis obesse si qui indigni se nobiscum ingerant. Nec aliò spectat quod postea subiicit, Qui indignè manducat, iudicium sibi manducat & bibit. Non dicit aliis, sed sibi. Et meritò: neque enim in singulorum arbitrio situm esse debet qui recipiendi & qui repellendi sint. Totius Ecclesiæ hæc cognitio est, quæ exerceri sine legitimo ordine non potest, vt fulius postea dicitur. Iniquum ergo erit priuatum aliquem alterius indignitate pollui, quem arcere ab accessu nec potest ne debet.

16 Quamquam autem ex incōsiderato iustitiæ zelo hæc tentatio bonis etiam interdum oboritur: hoc tamen reperiemus, nimiam morositatem ex superbia magis & fastu fallæque sanctitatis opinione, quàm ex vera sanctitate veròque eius studio nasci. Itaq;

qui ad faciendam ab Ecclesia defectionem sunt aliis audaciores, & quasi antesignani, ii vt plurimum nihil aliud causæ habent nisi vt omnium contemptu ostendent se aliis esse meliores. Bene ergo & prudenter Augustinus, Quum pia (inquit) ratio & modus Ecclesiasticæ disciplinæ vnitatem Spiritus in vinculo pacis maximè debeat intueri: quod Apostolus sufferendo inuicem præcipit custodiri, & quo non custoditò, medicinæ vindicta non tantum superflua, sed etiam perniciosa, & propterea iam nec medicina esse conuincitur: illi filii mali, qui non odio iniquitatum alienarum, sed studio contentionum suarum infirmas plebes, iactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certè diuidere affectât, superbia tumidi, peruicacia vesani, calumniis insidiosî, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere ostendantur, vmbra rigidæ feueritatis obtendunt: & quæ in Scripturis sanctis, salua dilectionis sinceritate, & custodita pacis vnitatem, ad corrigenda fraterna vitia, moderatori curatione fieri præcepta sunt, ad sacrilegium schismatis & occasionem præcisionis vsurpant. Pii autem & placidis hominibus hoc consilium dat, vt misericorditer corripiant quod possunt: quod non possunt, patienter ferant, & cum dilectione gemant atque lugeant: donec aut emendet Deus ac corrigat, aut in messe eradicet zizania, & paleas ventilet. His armis præmunire se pii omnes studeant, ne, dum strenui & animosi iustitiæ vindices sibi videtur, à regno cælorum, (quod est vnicum iustitiæ regnum) descendant. Nam quia in hac externa societate, Ecclesiæ suæ communionem Deus coli voluit: qui odio improborum tesseram eius societatis frangit, viam ingreditur qua procliuis est à sanctorum communionem lapsus. Cogitent, in magna multitudine complures esse verè sanctos & innocentes coram oculis Domini, qui aspectum suum fugiant. Cogitent, & ex iis qui morbidi videntur, multos esse qui in vitiis suis nequaquam sibi placent aut blandiuntur, sed serio timore Domini identidem expergefacti, ad integritatem maiorem aspirant. Cogitent non ferendum esse de homine iudicium ab vno facto: quando sanctissimi interdum grauissimo casu excidunt. Cogitent plus subesse ad colligendam Ecclesiam momenti, tum verbi ministerio, tum sacrorum mysteriorum participationi, quàm vt quorundam impiorum culpa, vis illa tota euanescere queat. Postremò reputent, in censenda Ecclesia pluris esse diuinum quàm humanum iudicium.

17 Quod etiam obtendunt non abs re sanctam vocari Ecclesiam, perpendere conuenit qua excellat sanctitate: ne, si Ecclesiam nolimus admittere nisi numeris omnibus absolutam, nullam relinquamus. Verum quidem est quod ait Paulus, Christum seipsum tradidisse pro Ecclesia, vt illam sanctificaret. mundasse lauacro aquæ in verbo vitæ, vt sibi exhiberet gloriosam sponsam, non habentem maculam aut rugam, &c. Nihilò tamen & istud verius est, Dominum quotidie operari in rugis eius expoliendis, maculisque abster-

Lib. 3. cõ
tra P. arm.
cap. I.

Eiusdem
lib. cap. 2

Ephes. 5.
c. 25

abstergendis. Vnde sequitur, nondum peractam esse eius sanctitatem. Sic ergo sancta est Ecclesia vt quotidie proficiat, nondū perfecta sit: quotidie procedat, nondum peruenerit ad sanctitatis metam: quemadmodum alibi quoque fusiùs explicabitur. Quòd ergo sanctam fore Ierusalem vaticinantur Prophetæ, per quā alieni non sint transituri: sacrosanctum templum, quò impuri non sint ingressuri: non accipiamus perinde ac si nullus in Ecclesiæ membris natus resideret: sed quia toto studio ad sanctimoniam & solidam puritatem adspirant, mundities illis quam nondum plenè cōsequuti sunt, Dei benignitate tribuitur. Et quanquam rara sæpius indicia eiusmodi sanctificationis extant inter homines, statuendum tamen est, nullum fuisse ab orbe condito tempus quo Ecclesiam suam Dominus non habuerit: nullum etiam fore ad consummationem vsque seculi, quo non sit habiturus. Nam etsi statim à principio vniuersum genus hominum Adæ peccato corruptum ac vitiatum est: ex hac tamen ceu polluta massa semper vasa aliqua in honorem sanctificat, ne vlla sit ætas quæ non suam misericordiam experiatur. Quòd certis promissionibus testatum fecit, quales sunt istæ, Ordinavi testamētum electis meis: iuravi David seruo meo. Vsque in æternum propagabo semen tuum: in generatione & generatione ædificabo sedem tuam. Item, Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. hæc requies mea in seculum seculi, &c. Item, Hæc dicit Dominus qui dat solem in lumen diei, lunam & stellas in lumen noctis. Si defecerint leges istæ coram me, tunc & semen Israel deficiet.

18 Huius rei Christus ipse, Apostoli, & ferè omnes Prophetæ exemplū nobis præbuerūt. Horrèdè sunt illæ descriptiones, quibus Iesaias, Ieremias, Ioel, Habacuc, & alii Ecclesiæ Hierosolymitanæ morbos deplorant. In plebe, in magistratu, in sacerdotibus omnia vsque adeo corrupta erāt, vt nō dubiret Iesaias æquare Hierosolymā Sodomæ & Gomorrhæ. Religio partim cōtemptra, partim cōtaminata: in moribus passim referūtur furta, rapinæ, perfidiæ, cædes & similia scelera. Neque tamen propterea aut nouas sibi Ecclesias erigebant, aut noua altaria extruebant Prophetæ, in quibus separata sacrificia haberēt: sed qualescunq; essent homines, quia tamen reputabant Dominū apud eos verbum suū deposuisse, & ceremonias instituisse quibus illic colebatur, in medio impiorū cœtu puras manus ad illum extendebant. Certè si putassent aliquid inde contagionis se contrahere, centies potius mortui fuissent quàm passi fuissent illuc se pertrahi. Nihil ergo eos retinebat quominus discessionem facerent, quàm seruandæ vnitatis studium. Quòd si religio sanctis Prophetis fuit, ob plurima & maxima scelera non vnus aut alterius hominis, sed propemodum totius populi, se ab Ecclesia alienare: nimium nobis arrogamus, si protinus audemus ab Ecclesiæ communionem deficere, vbi non omnium mores vel nostro iudicio vel Christianæ etiam professioni satisfaciunt.

19 Iam Christi & Apostolorum seculum quale fuit? Neque tamen impedire potuit desperata illa Phariseorum impietas, & quæ tunc passim regnabat dissoluta viuendi licentia, quin iisdem sacris cum populo vteretur, & in vnum cum reliquis templum ad publica religionis exercitia conuenirent. Vnde id, nisi quia sciebât malorum societate minimè pollui qui pura conscientia iisdem sacris communicarent? Siquem parum mouent Prophetæ & Apostoli, ille saltem Christi authoritati acquiescat. Bene ergo Cyprianus, Et si videntur (inquit) in Ecclesia zizania, aut vasa impura, non est ramen cur ipsi de Ecclesia recedamus: nobis modò laborandum vt frumentum esse possimus: nobis danda opera & quantum licet innitendum vt vas aureum vel argenteum simus. Cæterum fictilia vasa confringere, solius Domini est, cui & virga ferrea data est: nec quisquam sibi quod proprium est soli Filio, vendicer, vt ad aream ventilandam & purgandam paleam sufficiat, zizaniæque omnia humano iudicio segreganda. Superba est ista obstinatio, & sacrilega præsumptio, quam sibi furor prauus assumit, &c. Fixum igitur vtrunque istorum maneat, nihil excusationis eum habere qui externam Ecclesiæ communionem sponte deserit, vbi Dei verbum prædicatur, & sacramenta ministrantur: deinde nihil ob stare vel paucorum vel multorum vitia quominus illic rite ceremoniis à Deo institutis fidem nostram profiteamur: quia nec alterius siue pastoris siue priuati indignitate læditur pia conscientia, nec minùs pura sunt ac salutaria mysteria homini sancto & recto, quia simul ab impuris atrectentur.

20 Vltrà etiam progreditur eorum morositas & fastus: quia Ecclesiam non agnoscunt nisi minimis quibusque nauis puram, imò probis doctoribus succensent: quia fideles ad profectum hortando, tora vita sub vitiorum onere gemere doceant, & ad veniam confugere. Hoc enim modo iactant à perfectione abduci. Fateor quidem in vrgenda perfectione non lentè vel frigidè laborandum, ac multo minùs cessandum esse: sed eius fiducia, dum adhuc in cursu sumus, imbuere animos, diabolicum esse commentum dico. Itaque in symbolo Ecclesiæ peccatorum remissio appositè subnectitur: hanc enim non consequuntur nisi soli illius ciues ac domestici, quemadmodum legitur apud Prophetam. Præcedere ergo debet ædificatio cælestis Ierusalé, in qua deinde indulgentia hæc Dei locum habeat, vt quicumque ad eam concesserint, eorum deleatur iniquitas. Dico autem ædificari primùm oportere, non quòd Ecclesia sine peccatorum remissione vlla esse queat: sed quia misericordiam suam Dominus non promisit nisi in sanctorum communionem. Est ergo primus nobis in Ecclesiam ac regnum Dei ingressus, peccatorum remissio: sine qua nihil est nobis cum Deo fœderis aut comunitionis. Sic enim per Prophetam loquitur, In illa die percutiam vobis fœdus cum bestia agrî, cum volucre cæli & reptili terræ. Arcum, gladium & bellum conteram de terra, & dormire

Li. 3. E-
pist. 5

Iesa. 33.
d. 24

Osee 2.
d. 18

dormire faciam homines absque terrore. Desponsabo vos mihi in sempiternum. Desponsabo (inquam) in iustitia, in iudicio, in misericordia & miserationibus. Videmus qualiter per suam misericordiam nos sibi Dominus reconciliet. Sic & alibi, dum prædicit recolligendum populum, quem in ira dissipauerat, Mundabo *Iere. 33.* (inquit) eos ab omni iniquitate qua peccauerunt mihi. Quare in *a. 8* Ecclesiæ societate ablutionis signo iniriatur: quò doceamur non parere nobis in Dei familiam aditum nisi primùm eius bonitate sordes nostræ absterganur.

21 Neque verò per peccatorum remissionem nos in Ecclesiam modò semel recipit & cooptat Dominus, sed per eandem nos in ipsa conseruat ac tuetur. Quorsum enim atineret, veniam nobis fieri quæ nulli vsui futura esset? Irritam autem & delusoriam fore Domini misericordiam, si semel duntaxat obtingeret, vnusquisque piorum sibi testis est: quia nemo non sibi conscius est per totam vitam multarum infirmitatum, quæ Dei misericordia indigent. Et sanè non frustra suis domesticis peculiariter hanc gratiam Deus promittit, nec frustra quotidie eundem reconciliationis nuntium illis deferri iubet. Itaque vt per totam vitam peccati reliquias circumferimus, nisi assidua in remittendis delictis Domini gratia sustentemur, momentum vnum in Ecclesia vix persistemus. Vocauit autem suos Dominus in æternam salutem. suis ergo illi peccatis veniam semper paratã esse cogitare debent. Quare certò statuendum, diuina liberalitate, intercedente Christi merito, per Spiritus sanctificationem, peccatorum gratiam nobis factam esse ac quotidie fieri, qui in Ecclesiæ corpus asciti & inserti sumus.

22 Ad hoc bonum nobis impartiendum clauis Ecclesiæ datæ *Mat. 16.* sunt. Non enim quum Apostolis mandatum dedit Christus, & potestatem contulit remittendi peccata, hoc tantùm voluit vt eos *c. 19, & c. 18* soluerent à peccatis qui ab impietate ad Christi fidem conuerterentur: sed magis vt hoc officio fungerentur perpetuò inter fideles. Quod Paulus docet, quum scribit legationem reconciliationis depositam esse apud Ecclesiæ ministros, quò subinde populum *Iob. 20. e. 23* nomine Christi exhortentur ad se reconciliandum Deo. Ergo in *2. Cor. 5. d. 20* sanctorum communiõne, ipsius Ecclesiæ ministerio nobis assiduè remittuntur peccata, quum Presbyteri vel Episcopi, quibus hoc munus commissum est, pias conscientias Euangelicis promissionibus in spe veniæ & remissionis confirmant. idque tam publicè quàm priuatim, prout necessitas postulat. Sunt enim permulti, qui pro sua infirmitate, singulari pacificatione indigent. Et Paulus *Act. 20. d. 20* non tantùm pro communi concione, sed etiam per domos testificatum se refert fidem in Christum, & vnunquenque sigillatim admonuisse de salutis doctrina. Tria igitur hinc nobis obseruanda sunt: Primùm quantalibet sanctitate polleant filii Dei, hac tamen conditione semper esse, quandiu in mortali corpore habitant, vt siue peccatorum remissione consistere nequeant coram Deo. Deinde,

hoc beneficium sic esse Ecclesiæ proprium, vt non aliter eo fruamur quàm si permanemus in illius communione. Tertio, per Ecclesiæ ministros & pastores nobis dispensari, vel Euangelii prædicatione, vel Sacramentorum administratione. atque hac in parte maximè eminere clauum potestatem quam Dominus fidelium societati contulit. Proinde vnusquisque nostrum hoc officii sui esse cogitet, non alibi querere remissionem peccatorum, quàm vbi Dominus eam posuit. De publica reconciliatione, quæ ad disciplinam spectat, suo loco dicitur.

23 Quoniam autem phrenetici illi quos dixi spiritus hanc vnicam salutis anchoram eripere Ecclesiæ conantur: aduersus tam pestilentem opinionem fortiùs roborandæ sunt conscientiæ. Nouatiani olim isto dogmate Ecclesias exagitarunt: sed Nouatianis non multum dissimiles nostrum quoque seculum habet quosdam ex Anabaptistis, qui ad eadem deliramenta relabuntur. Fingunt enim regenerari Dei populum in Baptismo in puram & Angelicam vitam, quæ nullis carnis sordibus vitietur. Quòd si post Baptisma quis delinquat, nihil præter inexorabile Dei iudiciũ illi relinquunt. Breuiter, peccatori post acceptam gratiam lapsò spem veniæ nullam faciunt: quia non aliam agnoscunt peccatorum remissionem nisi qua primùm regeneramur. Etsi autem mendacium nullum à Scriptura clariùs refutatur: quia tamen reperiunt isti quibus imponant (quemadmodum & Nouatus olim plurimos habuit sectatores) breuiter ostendamus quantopere in suam aliorumque perniciem insaniant. Principiò, quum Domini iussu quotidie sancti repetant hanc precem, Remitte nobis debita nostra, se nimirum debitores confitentur. Neque frustra petunt. quia Dominus non aliud vbique petendum præscripsit quàm quod ipse daturus esset. Imò quum totam orationem exauditum iri à Patre sit testatus, hanc tamen absolutionem peculiari etiamnum promissione obsignauit. Quid vltra volumus? peccatorum confessionem à sanctis, & eam quidem assiduam, tota vita requirit Dominus, & veniam pollicetur. Quæ audacia est aut à peccato illos eximere: aut, si impeerint, à gratia prorsus excludere? lam quibus vult nos condonare septuagesies septies? annon fratribus? Quorsum præcepit nisi vt suam clementiam imitemur? Condonat igitur non semel aut bis: sed quoties delictorum agnitione consternati, ad eum suspirant.

*Matt. 6.
b.12*

*Matt. 18.
c.22*

*Gen. 37.
d.18*

Ibidem

f.28

Ibid. 34.

d.25

Ibid. 35.

d.22

Ibid. 38.

d.16

24 Atque (vt ab ipsis penè incunabulis Ecclesiæ ordiamur) Patriarchæ circumcisi erant, in sæderis participationem allekti, edocti haud dubiè patris diligentia iustitiam & integritatem, quæ in fratricidium conspirarunt. scelus erat vel perditissimis latronibus abominandum. Tandem mansuefacti Iudæ monitionibus, vendiderunt. hæc quoque intolerabilis fuit inhumanitas. Simeon & Leui, nefaria vltione & patris quoque iudicio damnata, in Sichimitas sauerunt. Ruben cubile paternum spurcissima libidine con-

ramua

taminauit. Iudas dum scortationi vult indulgere præter naturæ legem, ad nurum ingreditur. Atqui tantum abest quin expungatur è populo electo, vt potius in capita erigantur. Quid porro Dauid? quum præses esset iustitiæ, quanto cum flagitio, per innocētis sanguinis effusionem, viam cæcæ libidini patefecit? Iam regeneratus erat, ac inter regeneratos insignibus elogiis Domini ornatus. quod tamen vel inter Gentes horribile est flagitium perpetravit: & veniam tamen est consequutus. Et (ne singularibus exemplis immoremur) quot in Lege & Prophetis erga Israelitas extant diuinę misericordiæ promissiones, toties comprobatur Dominus se placabilem exhibere populi sui offensis. Quid enim Moses promittit fore vbi populus in apostasiam prolapsus redierit ad Dominum? Reducet te Deus è captiuitate, & miserebitur tui, & congregabit te ex populis ad quos fueris dispersus. Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde ego te recolligam.

25 Sed nolo enumerationem inchoare quæ nunquam finienda esset. pleni enim sunt Prophetæ eiusmodi promissionibus, quæ populo infinitis sceleribus cooperto misericordiam tamen offerant. Quod grauius est flagitium rebellionē? diuortium enim inter Deum & Ecclesiam vocatur. at hoc Dei bonitate superatur. Quis est vir (inquit per Ieremiam) cuius si vxor corpus suum adulteris prostituerit, cum ea redire in gratiam sustineat? Tuis autem scortationibus omnes vię pollutæ sunt Iuda, repleta fuit terra scædis amoribus tuis. Reuertere tamen ad me, & ego te suscipiam. Reuertere auersatrix, nō auertā à te faciem meam: quia sanctus sum, & non irascor in perpetuum. Et sanè non alius esse affectus eius potest, qui affirmat se nolle mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur, & viuat. Ideo quum templum Solomon dedicaret, in hunc quoque vsus destinabat, vt orationes pro impetranda peccatorum venia factæ inde exaudirentur. Si peccauerint, dicebat, tibi filii tui (non est enim homo qui non peccet) & iratus tradideris eos inimicis suis, & egerint pœnitentiam in corde suo, & conuersi deprecati te fuerint in captiuitate sua dicentes, Peccauius, iniquè egimus: & orauerint versùs terram quam dedisti patribus eorum, & versùs templum hoc sanctum: exaudies in cælo preces eorum, & propitiaberis populo tuo qui peccauit tibi, & omnibus iniquitatibus eorum quibus præuaricati sunt in te. Nec frustra in Lege, quotidiana pro peccatis sacrificia Dominus ordinauit. nisi enim assiduus peccatorum morbis populum suum laborare Dominus præuidisset, nunquam illi constituisset hæc remedia.

26 An aduentu Christi, quo plenitudo gratiæ exerta fuit, hoc ademptum est fidelibus beneficium, ne pro delictorum venia audeant supplicare? ne, si Dominum offenderint, vllam misericordiam consequantur? Quid hoc erit aliud quàm Christum dicere in suorum perniciem venisse, non salutem, si quæ in veteri Testamento assiduè sanctis parata erat Dei indulgentia in peccatis

condonandis, nunc è medio sublata dicitur? Quòd si Scripturis fidem habemus disertè clamantibus, in Christo demum gratiam & humanitatem Domini ad plenum apparuisse, effusam misericordix opulentiam, reconciliationem Dei & hominum adimpletam: ne dubitemus quin multò benignior nobis clementia cælestis Patris exuberet potiùs quàm abscissa aut decurtata fuerit. Neq; verò defunt illius documenta. Petrus, qui audierat abnegatum iri coram Angelis Dei qui apud homines nomen Christi non esset confessus, ter vna nocte, nec sine execratione, abnegauit: non tamen à venia depellitur. Qui inordinate viuebant apud Thessalouicenses, sic castigantur vt inuitentur ad pœnitentiam. Ne ipsi quidem Simoni mago desperatio iniicitur, quin potiùs iubetur bene sperare, quum ad preces confugere suadet illi Petrus.

27 Quid quòd totas interdum Ecclesias grauissima peccata occuparunt à quibus tamen eas Paulus clementer potiùs extricauit quàm earum capita deuoueret? Galatarum defectio non mediocre erat delictum: Corinthii eo minùs illis erant excusabiles, quòd pluribus neque leuioribus flagitiis abundabant: neutri tamen à misericordia Domini excluduntur. Imò illi ipsi qui præ aliis immunditia, fornicatione & impudicitia deliquerant, nominatim inuitantur ad pœnitentiam. Manet enim æternùmque manebit inuiolabile pactum Domini, quòd solenniter cum Christo vero Solomone, eiuſque membris fanciuit his verbis, Si dereliquerint filii eius Legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint: si iustitias meas profanarint, mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eo. Denique ipsa symboli dispositione admonemur perpetuam residere in Ecclesia Christi delictorum gratiam: quòd Ecclesia velut constituta, remissio peccatorum adhuc subiungitur.

28 Quidam aliquantò prudentiores, vbi vident tanta Scripturæ perspicuitate Nouati dogma refutari, non quodlibet delictum irremissibile faciunt, sed voluntariam Legis transgressionem, in quam sciens quis ac volens impeggerit. Porro sic loquentes peccatum nullum venia dignantur, nisi sicubi aberratum ignorantia fuerit. Verùm quum Dominus in Lege, alia pro expiandis fidelium voluntariis peccatis, alia pro ignorantibus redimendis mandarit offerri sacrificia: quantè est improbitatis voluntario peccato nullum concedere piaculum? Dico nihil esse apertius quàm vnicum Christi sacrificium valere ad remittenda sanctorum voluntaria peccata: quando Dominus carnalibus hostiis, veluti signaculis, id testatum fecit. Deinde quis ab ignorantia Dauidem excuset, quem tantopere constat fuisse in Lege eruditum? An nesciebat Dauid quantum foret adulterii & homicidii crimen, qui quotidie ipsum in aliis puniebat? An fratricidiana res legitima Patriarchis videbatur? An ita malè profecerant Corinthii, vt lasciuiam, impuritatem,

scorta-

Tit. 1. c. 9, & 3. d. 4
2. Tim. 1. c. 9
Mat. 10. d. 33
Mar. 6. d. 38
Mat. 26. g. 39
2. Thess. 3. b. 6
Act. 8. d. 22
Gal. 1. a. 6, & 3. a. 1, & 4. b. 9
2. Co. 12. g. 21
Psal. 89. e. 31
Leuit. 4.

scortationem, odia, contentiones placere Deo putarent? An Petrus tam diligenter admonitus ignorabat quanti esset magistrum iurare? Ergo Dei misericordiae tam benignè se exerenti viam nostram malignitate ne præcludamus.

29 Equidem non me latet veteres scriptores peccata quæ quotidie remittuntur fidelibus interpretatos esse quæ ex infirmitate carnis obrepunt leuiora errata : pœnitentiam verò solennem, quæ pro grauioribus flagitiis tum exigebatur, illis visam esse non magis iterandam quàm Baptismum. quæ sententia non ita est accipienda quasi aut præcipitare in desperationem voluerint qui à prima pœnitentia iterum recidissent, aut illa errata eleuare, perinde atque coram Deo exilia. Sciebant enim infidelitate sæpius titubare sanctos, iuramenta superuacua illis interdum excidere, in vitam nonnunquam efferuere, imò prorumpere ad manifesta vsque conuitia, aliis præterea malis laborare quæ Dominus non leuiter abominatur : sed ita vocabant, vt distinguerent à publicis criminibus, quæ cum magno offendiculo in Ecclesiæ cognitionem veniebant. Quòd autem ad eò difficulter ignoscebat iis qui dignum aliquid animaduersione Ecclesiastica perpetrarant, non id eò fiebat quòd difficilem illis apud Dominum veniam putarent: sed hac seueritate volebant alios dererrere ne temere prouerent in flagitia, quorum merito ab Ecclesiæ communionem alienarentur. Quamquam verbum Domini, quod hîc pro vnica regula nobis esse debet, maiorem certè moderationem præscribit. Siquidem eousque intendendum docet disciplinæ rigorem, ne absorbeatur à tristitia is cui præcipuè consultum oportet: vt fusius supra disserimus. 2. Cor. 2.

Comparatio falsæ Ecclesiæ cum vera. CAP. II.

 VANT I apud nos valere verbi & sacramentorum ministerium, & quousque procedere eius reuerentia debeat, vt sit nobis perpetua tessera dignoscendæ Ecclesiæ, explicatum est : nempe vbicumque integrum extat & illibatum, nullis morum vitiis aut morbis impediri quominus Ecclesiæ nomen sustineat. Deinde, illud ipsum leuiusculis erroribus non vitiari quominus legitimum æstimetur. Porro errores quibus talis debeatur venia eos esse indicatum est quibus præcipua religionis doctrina non lædatur, quibus non opprimantur quæ inter fideles omnes cõuenire debent religionis capita : in sacramentis verò, qui legitimam auctoritatis institutionem non aboleant nec labefactent. At qui simul ac in arcem religionis mendacium irrupit, summa necessariæ doctrinæ inuersa est, sacramentorum vsus corrumpitur : certè Ecclesiæ interitus consequitur. perinde atque de vita hominis actum est, iugulo transfixo, vel præcordiis lethaliter sauciatis. Atque id ex Pauli verbis liquiddè euincitur, quum docet Ecclesiam fundatam esse super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, ipso Christo summo angulari lapide. Si Ecclesiæ fundamentum est Prophetarum & Aposto-

*Ephes. 2.
d. 20*

lorum doctrina, qua salutem suam in vno Christo reponere fideles iubentur, illam doctrinam tolle, quomodo amplius ædificium constabit? Corruat ergo Ecclesia necesse est vbi intercudit illa religionis summa quæ sola sustinere eam potest. Deinde si vera Ecclesia columna est ac firmamentum veritatis, certum est non esse Ecclesiam vbi regnum occupauit mendacium & falsitas.

2. In eum modum quum res habeat sub Papismo, intelligere licet quid Ecclesiæ illic supersit. Pro verbi ministerio peruersa & mendacis conflata illic regnat gubernatio, quæ puram lucem partim extinguit, partim suffocat. In locum Cœnæ Domini, scdissimum sacrilegium subiit: cultus Dei varia & non ferenda superstitionum congerie deformatus: doctrina (citra quam Christianismus non constat) tota sepulta & explosa: publici conuentus, idololatriæ & impietatis scholæ. Quare nullum est periculum ne ab exitiali tot flagitiorum participatione desciscendo, ab Ecclesia Christi diuellamur. Ecclesiæ communiō non ea lege instituta est vt vinculum sit quo idololatria, impietate, ignorantia Dei aliisque malorum generibus irretiamur: sed potius quo in timore Dei, & veritatis obedientia retineamur. Magnificè illi quidem suam nobis ecclesiam commendant, nequa alia in mundo esse videatur: postea, quasi re confecta, omnes schismaticos esse constituunt qui ab eius quam pingunt Ecclesiæ obedientia subducere se: omnes hæreticos, qui contra eius doctrinam mutire audent. Sed quibus rationibus veram se Ecclesiam habere confirmant? Allegant ex verustis annalibus quid olim in Italia, in Gallia, in Hispania fuerit. A sanctis illis viris qui sana doctrina fundarunt excitaruntque Ecclesias, doctrinamque ipsam & Ecclesiæ ædificationem suo sanguine stabilierunt, se originem ducere. Ecclesiam verò sic & spiritualibus donis, & Martyrum sanguine apud se consecratam, perpetua Episcoporum successione conseruatam fuisse ne intercideret. Commemorant quanti hanc successionem fecerint Irenæus, Tertullianus, Origenes, Augustinus, & alii. Quam friuola sint ista & planè ludicra, faciam vt nullo negotio intelligant ii qui mecum ea paululum expendere volent. Equidem eos quoque hortarer vt huc animum seriò aduerterent, siquid docendo proficere me apud eos posse considerem. sed quãdo illis, omiſſa veritatis ratione, hoc vnum propositum est quacunque possunt via rem suam agere, pauca tantum dicam quibus sese boni viri & veri studiosi ab eorum captationibus expedire queant. Primum ab illis quæro cur non Africam citent, & Ægyptum, & totam Asiam. Nempe quia in omnibus illis regionibus desit sacra hæc Episcoporum successio, cuius beneficio se Ecclesias retinuisse gloriantur. Eò igitur recidunt, se ideo veram habere Ecclesiam, quia ex quo esse cœpit, non fuerit Episcopis destituta: perpetua enim serie alios aliis successisse. Sed quid si Græciam illis regeram? Quæro igitur iterum ab ipsis cur apud Græcos periisse Ecclesiam dicant, apud quos nunquam inter-

rupta fuit illa Episcoporum successio, vnica eorum opinione, Ecclesię custos & conseruatric. Græcos faciūt schismaticos. quo iure? quia à sede Apostolica desciscēdo, priuilegium perdidērunt. Quid? annon multò magis perdere merētur qui à Christo ipso deficiunt? Sequitur ergo euandidum esse prætextum successionis, nisi Christi veritatem, quam à patribus per manum acceperint, saluam & incorruptam posteri retineant, ac in ea permaneant.

3 Ergo non aliud hodie prætendunt Romanenses, quàm Iudæos olim obtendisse apparet, quum cæcitatibus, impietatibus, idolatriæ à Prophetis Domini arguerentur. Nam vt illi templum, ceremonias, sacerdotia gloriose iactabant, quibus rebus Ecclesiam, magno, vt sibi videbantur, argumento metiebantur: ita pro Ecclesia externæ quædam laruæ ab his opponuntur, quæ longè sepe ab Ecclesia, & citra quas Ecclesia optimè consistere potest. Quare neque alio argumento refutandi nobis sunt, quàm quo aduersus stultam illam Iudæorum confidentiam pugnabat Ieremias. nempe ne gloriantur in verbis mendacibus, dicentes, Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Quando nihil Dominus vsquam suum agnoscit nisi vbi verbum suum auditur, ac religiosè obseruatur. Ita quum gloria Dei inter Cherubim in sanctuario sederet, eamque sedem sibi statam fore pollicitus esset ipsis: vbi cultum eius prauis superstitionibus corrumpunt sacerdotes, aliò transmigrat, & locum sine vlla sanctitate relinquit. Si templum illud quod videbatur perpetuè Dei habitationi consecratum, derelinqui à Deo ac profanescere potuit, non est quòd nobis isti fingant Deum ita personis aut locis alligatum, & affixum externis obseruationibus, vt manere apud eos oporteat qui titulum modò & speciem Ecclesiæ habent. Atque hæc est contentio quam habet Paulus in Epistola ad Romanos, à nono capite vsque ad duodecimum. Hoc enim vehementer turbabat infirmas conscientias, quòd quum viderentur esse populus Dei, Euangelii doctrinam non modò respuebant, sed etiam persequebantur. Postquam ergo doctrinam exposuit, hanc difficultatem remouet: ac negat Iudæos illos veritatis hostes, esse Ecclesiam: vt cunque nihil eis deesset quod posset ad externam Ecclesiæ formam aliàs desiderari. Ideoque negat quia Christum non amplecterentur. Aliquanto etiam expressius in Epistola ad Galatas: vbi Ilimælem cum Isaac comparando, multos dicit in Ecclesia tenere locum ad quos non pertinet hæreditas: quia progeniti non sunt ex libera matre. Vnde etiam ad comparisonem duplicis Ierosolymæ descendit: quia sicuti in monte Sina Lex est lata, Euangelium verò ex Ierusalem prodiit: sic multi seruiliter nati & educati, filios Dei & Ecclesiæ se esse non dubitanter iactant: imò superbe despiciunt genuinos Dei filios, quum sint ipsi degeneres. Nos quoque ex opposito, dum audimus semel è calo pronuntiatum esse, Et ecce ancillam & filium eius, hoc inuolabili decreto freti

Ierem. 7.

a. 4

Ezec. 10.

a. 4

Galat. 4.

c. 21

Genes. 21.

a. 10

fortiter spernamus insipidas eorum iactantias. Nam si externa professione superbiunt, Ismael quoque circumciscus erat: si antiquitate pugnant, ille erat primogenitus, videmus tamen abdicari. Si causa quæritur, eam Paulus assignat, non cenferi inter filios nisi qui geniti sunt ex puro & legitimo doctrinæ semine. Secundum hanc rationem negat se Deus impiis Sacerdotibus obstrictum esse quia pepigerit cum patre eorum Leui ipsum sibi Angelum vel interpreterem fore: imò in eos retorquet fallam eorum gloriationem, qua solebant insurgere contra Prophetas: quòd scilicet dignitas sacerdotii in singulari pretio habenda foret. Hoc ipse libenter admittit, & hac conditione cum ipsis discepat, quia pactum seruare paratus sit. dum autem ipsi mutò non respondent, repudiari merentur. En quid valeat successio, nisi imitatio etiam coniuncta sit atque æquabilis tenor: nempe vt posteri, simulac conuicti fuerint desciscuisse à sua origine, omni honore priuentur. Nisi fortè quia Caiphas multis piis Sacerdotibus successit (imò ab Aarone vsque ad illum continua fuit series) ideo sceleratus ille cæterus Ecclesiæ titulo dignus fuit. Atqui ne in terrenis quidem imperiis hoc ferri possit, vt verus Reipublicæ status dicatur tyrannis Caligulæ, Neronis, Heliogabali, & similibus, quia Brutis, Scipionibus, & Camillis successerint. Præsertim verò in Ecclesiæ regimine nihil magis friuolò, quàm ommissa doctrina successionem in ipsis personis locare. Nec verò quicquam minùs sanctis doctoribus, quos falsò nobis obtrudunt, propositum fuit, quàm præcisè quasi hæreditario iure probare, esse Ecclesias vbicunq; Episcopi alii aliis subrogati fuerant. Sed quum extra controuersiam esset, nihil à principio vsque ad illam ætatem mutatum fuisse in doctrina, sumebant quod omnibus nouis erroribus conficiendis sufficeret, illis oppugnari doctrinam ab ipsis vsque Apostolis constanter & vnanimi consensu retentam. Non est igitur cur fucum ampliùs facere pergant ex Ecclesiæ nomine, quam nos vt decet reuerenter colimus: sed vbi ad definitionem ventum est, non modò aqua (vt dicitur) illis hæret, sed hærent in suo luto: quia fœtidam meretricem substituunt pro sacra Christi sponsa. Quæ suppositio ne nos fallat, præter alias admonitiones hæc quoque Augustini nobis succurrat. nam de Ecclesia loquens, Ipsa est, inquit, quæ aliquândo obscuratur, & tanquam obnubilatur multitudine scandalorum: aliquando tranquillitate temporis quieta & libera apparet: aliquando tribulationum & tétationum fluctibus operitur atque turbatur. Exempla profert, quòd sepius firmissimæ columnæ vel pro fide exularent fortiter, vel toto orbe latitarent.

4 In hunc modum hodie nos vexant Romanenses, ac imperitos terrefaciunt Ecclesiæ nomine, quum capitales sint Christi aduersarii. Quauis igitur templum, sacerdotium, & reliquas huiusmodi laruas obtendant, minimè permouere nos debet inanis hic fulgor quo simplicium oculi peritrigantur, vt Ecclesiam esse recipiamus

Rom. 9.

7.6

Malac. 2.

messio

Ad Vin.

1. 48.

piamus vbi verbum Dei non apparet. Hæc enim perpetua est nota, qua signauit suos Dominus noster, *Qui est ex veritate, inquit, Iohã. 18. audit vocem meam. Item, Ego sum pastor ille bonus, & cognosco oues meas, & cognoscor à meis. Oues meæ vocem meam audiūt, & ego cognosco eas, & sequūtur me. Paulò autè antè dixerat, Oues pastorem suum sequi, quia nouerūt vocem eius: alienū autem non sequi, sed effugere ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Quid igitur ipse in censenda Ecclesia insanimus, quum eam minime dubio symbolo designarit Christus, quod vbiunque spectatur, fallere non potest quia illic Ecclesiam certò ostendat: vbi verò abest, nihil restat quod veram Ecclesiæ significationem dare possit? Non enim super hominum iudicia, non super sacerdotia fundatam esse Ecclesiam, sed super doctrinam Apostolorum & Prophetarum, commemorat Paulus. Quin potius Ierusalem à Babylone, Christi Ecclesia à Satanæ coniuratione hoc discrimine dignoscenda est quo eas inter se Christus distinxit: *Qui ex Deo est, inquit, verba Dei audit. Propterea non auditis quia ex Deo non estis. In summa, quum Ecclesia regnum sit Christi, regnet autem ille non nisi per verbum suum: an vllis iam obscurum erit quin illa mendacii verba sint, quibus Christi regnum absque eius sceptro (id est sacrosancto ipsius verbo) esse fingitur?**

5 Iam verò quòd reos schismatis & hæreseos nos agunt quia & dissimilem prædicemus doctrinam, & suis legibus non pareamus, & seorsum conuentus ad preces, ad Baptismum, ad Cœnæ administrationem, aliásque sacras actiones habeamus: grauissima quidem est accusatio, sed quæ nequaquam longa aut laboriosa defensione opus habet. Hæretici & schismatici vocantur qui dissidio factò, Ecclesiæ communionem dirimunt. Hæc porro duobus vinculis continetur, scæ doctrinæ consensione, & fraterna charitate. Vnde inter hæreticos & schismaticos hoc discriminis ponit Augustinus, quòd illi quidem falsis dogmatibus fidei sinceritatem corrumpant: hi autem interdum etiam in fidei similitudine, societatis vinculum dirumpant. Verùm id quoque notandum est, hanc charitatis coniunctionem sic à fidei vnitatem pendere, vt hæc illius initium, finis vnica denique regula esse debeat. Meminerimus ergo, quoties Ecclesiastica vnitas nobis commendatur, hoc quæri vt dum mentes in Christo consentiunt, voluntates etiam nostræ murua in Christo beneuolentia inter se cõiunctæ sint. Itaque Paulus, dum ad illam nos hortatur, pro fundamento sumit, vnum esse Deum, vnã fidem, & vnum Baptismum. Imò vbiq; nos idem sentire & idem velle docet, continuò addit, In Christo, vel secundum Christum: significans impiorum esse factionem, non conspirationem fidelium, quæ sit extra verbum Domini.

6 Paulum quoque sequutus Cyprianus totius Ecclesiasticæ cõcordiæ fontem ab vnico Christi episcopatu ducit. postea subiicit, Ecclesia vna est, quæ in multitudinem latius incremento frœcun-

*Ephes. 2.
d. 20
Iohan. 8.
f. 47*

*Lib. quæ.
Euã. sec.
Matth.*

*Ephes. 4.
a. 5
Phil. 2.
a. 2. & 5*

*De simp.
prælat.*

ditatis extenditur : quo modo solis radii multi, sed lumen vnum: & rami arboris multi, sed robur vnum tenaci radice fundatum. Et quum de fonte vno riuus plurimi deflaunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, vnitas tamen manet in origine. Auelle radium solis à corpore, diuisionem vnitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit. A fonte præcide riuum, præcisus arefcit. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per totum orbem porrigitur: vnum tamen lumen est quod vbique diffunditur. Nihil elegantius dici potuit ad exprimendam indiuiduam illam connexionem quam habent inter se omnia Christi membra. Videmus vt ad caput ipsum perpetuò nos reuocet. Proinde hæreses & schismata inde oriri pronuntiat, quòd ad veritatis originem non reditur, nec caput quæritur, nec cælestis magistri doctrina feruatur. Eant nunc, & clamitent hæreticos nos esse qui ab ipsorum Ecclesia recesserimus: quum nulla alienationis causa fuerit nisi hæc vna, quòd puram veritatis professionem nullo modo ferre possunt. Taceo autem quòd anathematibus & diris nos expulerunt. Quod tamen ipsum satis superque nos absoluit, nisi Apostolos quoque schismatis damnare velint, quibuscum similem habemus causam. Prædixit, inquam, Christus Apostolis suis, fore vt à synagogis propter nomen suum eiicerentur. Illæ porò synagogæ de quibus loquitur, tunc habebantur legitimæ Ecclesiæ. Quum ergo eiectos esse nos conser, idque propter Christi nomen fuisse factum parati simus ostendere, de causa certè prius quærendum est quàm aliquid de nobis in hanc vel illam partem definiatur. Sed hoc illis, si ita volunt, sponte remitto. abunde enim mihi est, oportuisse nos ab ipsis recedere vt ad Christum accederemus.

Iohã. 16
4.2

7 Sed apparebit etiamnum certius quo loco nobis esse debeant Ecclesiæ omnes quas Romani illius idoli tyrannis occupauit, si cum Israelitica illa veteri, qualis apud Prophetas delineata est, conferatur. Vera tum extabat apud Iudæos & Israelitas Ecclesiæ, quum in fœderis legibus perstarent: ea scilicet obtinentes Dei beneficio quibus Ecclesiæ continetur. Doctrinam veritatis habebant in Lege, eius ministerium penes sacerdotes erat & Prophetas: Circumcisionis symbolo in religionem initiabantur, aliis sacramentis exercebantur ad fidei confirmationem. Non dubium quin competere in eorum societatem elogia quibus Ecclesiam Dominus honorauit. Postquam deserta Lege Domini, degenerarunt ad idololatriam & superstitionem, illa prærogatiua pro parte exciderunt. Quis enim ausit Ecclesiæ ritulum iis præcipere apud quos verbi sui prædicationem, & mysteriorum obseruationem deposuit Deus? Rursum, quis ausit eum cœtum nulla cum exceptione Ecclesiam appellare, vbi verbum Domini palàm & impune conculcatur: vbi eius ministerium, præcipuus neruus, atque adèò anima Ecclesiæ, dissipatur?

8 Quid ergo? (diceret quispiam) nullane igitur reliqua erat in Iudæis Ecclesiæ particula ex quo ad idololatriam defecerunt? Facilis est responsio. Primum dico in ipsa defectione fuisse gradus quosdam. neque enim dicemus eundem fuisse lapsum Iudæ & Israelis, quo primum tempore vterque à puro Dei cultu deflexit. Iarobeam quum virulos fabricaret contra apertam Dei prohibitionem, & adorationi locum non licitum dedicaret, religionem prorsus corripit. Iudæi prius se impiis moribus & superstitiosis inquinarunt quàm statum in externa religionis forma perperam mutarent. Quinquam enim sub Rechabeam multas iam peruersas ceremonias vulgo sibi ascuerant, quia tamè Hierosolymis manebant & Legis doctrina & sacerdotium, & ritus quales Deus instituerat: habebant illic pii tolerabilem Ecclesiæ statum. Apud Israelitas, vsque ad regnum Achab res minimè in melius restitutz, tunc verò etiam in deterius prolapsæ sunt. Qui postea successerunt, vsque ad interitum regni, partim eius fuerunt similes, partim (quum aliquantò meliores esse vellent) exemplum Iarobeam sequuti sunt. omnes autem ad vnum impii & idololatræ. In Iudæa variæ subinde mutationes fuerunt, dum alii reges cultum Dei falsis & commentitiis superitionibus peruertunt, alii dissipatam religionem instaurant: donec ipsi quoque sacerdotes templum Dei profanis abominandisque ritibus polluerunt.

9 Age nunc, negent Papistæ si possunt, vt sua vitia maximè extenuent, religionis statum ita apud se corruptum vitiatumque esse vt fuit in regno Israelitico sub Iarobeam. Atqui idololatriam habent crassiores: neque in doctrina, guttula vna sunt puriores: nisi fortè in hac quoque ipsa magis sint impuri. Deus, imò quicumque mediocri iudicio præditi sunt, mihi erunt testes, & res etiam ipsa declarat quàm nihil hic amplificem. Iam quum ad Ecclesiæ suæ communionem adigere nos volunt, duo postulant à nobis: primum, vt precibus, sacrisque, & ceremoniis suis omnibus communicemus: deinde vt quicquid honoris, potestatis, iurisdictionis Ecclesiæ suæ tribuit Christus, id Ecclesiæ suæ deferamus. Quod ad primum attinet, fateor Prophetas omnes qui Hierosolymis fuerunt, quum res illic essent admodum corruptæ, nec seorsum sacrificasse, nec separatos habuisse ab aliis ad orandum cœtus. Habebant enim Dei mandatum quo in templum Solomonis conuenire iubebantur: sacerdotes Leuiticos, quos, quia sacrorum antistites ordinati erant à Domino, necdum abdicati, vtcunque indigni eo honore essent, locum illum iure adhuc tenere nouerant. Quod verò caput est totius quæstionis, ad nullum superstitiosum cultum adigebantur: imò nihil suscipiebant quod non esset à Deo institutum. Apud hos autem, Papistas dico, quid simile? Vix enim vllum cum ipsis conuentum possumus habere in quo non aperta idololatria nos pollueamus. Certè præcipuum communionis vinculum in Missa est, quam nos vt maximum factilegium abomina-

Exo. 29.
b. 9

mur. Atque id meritò an temere à nobis fiat, alibi videbitur. Nunc
 satis est ostendere aliam in hac parte causam nostram esse quàm
 fuerit Prophetarum, qui vt impiorum sacris interessent, nullas ce-
 remonias vel spectare vel vsurpare cogebantur nisi à Deo institu-
 tas. Ac, si exemplum omnino simile habere libet, sumamus ex re-
 gno Israelitico. Secundùm institutum Ierobeam mauebat circun-
 1. *Re. 12.* cilio, fiebant sacrificia, Lex sancta habebatur, inuocabatur Deus
 3. 31 ille quem à Patribus acceperant: sed propter commentitios ac ve-
 titos cultus, quicquid illic agebatur, Deus improbabat ac damna-
 bat. Cedò mihi Prophetam vnum, vel pium aliquem virum, qui se-
 mel adorauerit in Bethel, aut sacrum fecerit. Nouerant enim se id
 non facturos quin aliquo sacrilegio se contaminarent. Habemus
 ergo, non eousque valere apud pios debere Ecclesiæ communio-
 nem, vt si illa ad profanos pollutòsque ritus degeneraret, sequi
 prorinus necesse sit.

10 Verùm de altera parte magis etiamnum contendimus. nam
 si Ecclesia secundùm eum modum consideratur, cuius reuereri iu-
 dicium, cuius authoritati deferre, cuius monitionibus parère, cu-
 ius castigationibus commoueri, cuius communionem religiosè in
 omnibus colere oporteat: Ecclesiam illis concedere non possu-
 mus quin subiectionis & obedientiæ necessitas nos maneat. Li-
 benter tamen eis concedemus quòd Iudæis & Israelitis sui seculi
 dederunt Prophetæ, quum res aut in pari statu, aut etiam meliore
 1. *Ies. 1. d.* illic essent. Videmus autem vt passim clament profana esse con-
 14 uenticula, quibus non magis consentire liceat quàm Deum abne-
 gare. Er certè si illæ Ecclesiæ fuerunt, sequitur ab Ecclesia Dei alie-
 nos fuisse, in Israele quidem, Eliam, Micheam, & similes: in Iuda
 autem Iesaiam, Ieremiam, Oseam, & reliquos eius notæ, quos pe-
 iùs quibusuis incircuncisis oderant & execrabantur sui seculi Pro-
 phetæ, Sacerdotes, & populus. Si illæ Ecclesiæ, ergo Ecclesia non
 1. *Tim. 3.* columna veritatis, sed firmamentum mendacii: non tabernaculum
 15 Dei viuientis, sed idolorum receptaculum. Necesse igitur habebant
 ab eorum cœtuum consensione desciscere, quæ nihil aliud erat
 quàm impia aduersùs Deum conspiratio. Eadem ratione si quis
 præsentis cœtus idololatria, superstitione, impia doctrina conta-
 minatos pro Ecclesiis agnoscat, in quarum plena communionem
 perstandum sit homini Christiano vsque ad doctrinæ consensio-
 nem, valde errabit. Nam si Ecclesiæ sunt, potestas clauium penes ipsas
 est, atqui clauis indiuiduum habent nexum cum verbo, quod illinc
 profugatum est. Deinde si Ecclesiæ sunt, valet apud eas Christi pro-
 missio, Quodcunque ligaueris, &c. Contrà autem, abdicant à sua
 1. *Mat. 16.* c. 19, & c. 18 c. 18
 1. *Ioh. 20.* c. 23
 c. 23 communionem quicumque se Christi seruos non fictè profitentur.
 Ergo aut euanda est Christi promissio, aut non sunt, hoc saltem
 intuitu, Ecclesiæ. Denique pro verbi ministerio habent scholas im-
 pieratis & errorum omne genus sentinam. Proinde aut Ecclesiæ,
 secundùm hanc rationem, non sunt: aut nullum restabit symbolum
 quo

quo legitimi fidelium cœtus à Turcarū conuentibus discernatur.

II Vt tamen manebant olim inter Iudæos peculiare quædam Ecclesiæ prærogatiuæ, ita nec hodie Papistis adimimus quæ superesse ex dissipacione vestigia Ecclesiæ inter eos Dominus voluit. Cum illis fœdus suum semel pepigerat Deus, id sua magis ipsius firmitate subnixum contra eorum impietatem eluctando persistebat, quàm ab illis conseruabatur. Quæ itaque certitudo est ac constantia diuinæ bonitatis, residebat illic fœdus Domini, nec obliterari illorum perfidia poterat eius fides: nec impuris eorum manibus profanari ita Circumcisio poterat, quin simul verum esset signum & sacramentū eius fœderis. Vnde liberos qui illis nascebantur, suos Dominus vocabat: qui nisi speciali benedictione, nihil ad eum pertinerent. Sic quum fœdus suum in Gallia, Italia, Germania, Hispania, Angliā deposuerit: vbi illæ prouinciæ Antichristi tyrannide oppressæ sunt, quò tamen fœdus suum inuolabile maneret; Baptismum primò illic conseruauit, fœderis testimonium, qui eius ore consecratus, inuita humana impietate vim suam retinet: deinde sua prouidentia effecit vt aliæ quoque reliquiæ extarent, ne Ecclesia prorsus interiret. Ac quemadmodum ita sæpe diruuntur ædificia vt fundamenta & ruinæ maneant, ita non passus est Ecclesiam suam ab Antichristo vel à fundamento subuerti, vel solo æquari (vtcunque ad puniendam hominum ingratitude, qui verbum suum contempserant, horribilem quassationem ac disiectionem fieri permiserit) sed ab ipsa quoque vastatione semitutum ædificium superesse voluit.

Exec. 16.
c. 20

12 Quum ergo Ecclesiæ titulum non simpliciter volumus concedere Papistis, nō ideo Ecclesias apud eos esse inficiamus. sed tantum litigamus de vera & legitima Ecclesiæ constitutione, quæ in communionem cum sacrorum, quæ signa sint professionis, tum verò potissimum doctrinæ requiritur. Antichristum in templo Dei sessurum prædixerunt Daniel & Paulus: illius scelerati & abominandi regni ducem & antesignanū apud nos facimus Romanum Pontificem. Quòd sedes eius in templo Dei collocatur, ita innuitur, tale fore eius regnum quod nec Christi nec Ecclesiæ nomen aboleat. Hinc igitur patet, nos minimè negare quin sub eius quoque tyrannide Ecclesiæ maneant: sed quas sacrilega impietate profanarit: quas immani dominatione afflixerit: quas malis & exitiabilibus doctrinis, ceu venenatis potionibus, corruperit, & propemodum enecarit: in quibus semisepultus lateat Christus, obrutum Euangelium, profligata pietas, cultus Dei ferè abolitus: in quibus denique omnia sic sunt conturbata, vt Babylonis potiùs quam ciuitatis Dei sanctæ facies: illic appareat. In summa, Ecclesias esse dico, quatenus populi sui reliquias, vtcunque miserè dispersas ac disiectas, illic mirabiliter Dominus conseruat, quatenus permanent aliquot Ecclesiæ symbola: atque ea præsertim quorum efficaciam nec Diaboli astutia nec humana prauitas destruere potest. Sed

Dan. 9.
g. 27
2. Thes.
2. b. 4

quia è conuerso deletæ sunt illic notæ quas præcipuè in hac disputatione respicere debemus, dico vnumquenque cœtum & totum corpus carere legitima Ecclesiæ forma.

De Ecclesiæ doctoribus & ministris, eorum electione & officio.

CAPVT III.

AM de ordine dicendum est quo Ecclesiam suam gubernari voluit Dominus. Tametsi enim solum ipsum regere ac regnare in Ecclesia, in ea quoque præesse vel eminere, & imperium hoc solo eius verbo exerceri atque administrari oportet: quia tamen visibili præsentia inter nos non habitat, vt voluntatem nobis suam ore coràm declararet, hominum ministerium in hoc adhibere diximus, & quasi vicariam operam, non ad eos ius suum honorémque transferendo, sed tantum vt per os ipsorum suum ipse opus agat. qualiter ad opus quoque faciendum instrumento vtitur artifex. Quæ iam antè exposui, iterum repetere cogor. Possset id quidem vel per seipsum sine alio quouis aut adminiculo aut organo, vel etiam per Angelos facere: sed complures sunt causæ cur per homines malit. Hoc enim modo primum dignationem erga nos suam declarat, quum ex hominibus sumit qui pro se in mundo legatione fungantur, qui arcanæ suæ voluntatis sint interpretes, qui personam denique suam repræsentent. Sicque experimento comprobatur non vanum esse quod passim nos vocat templa sua, dum ex ore hominum, velut ex sanctuario, responsa hominibus reddit. Deinde hoc optimum ac vtilissimum ad humilitatem exercitium est, dum nos ad obediendum verbo suo assuefacit, vtcunque per homines similes nobis, interdum etiam dignitate inferiores, prædicetur. Si de cælo ipse loqueretur, nihil mirum foret si sacra eius oracula omnium auribus atque animis reuerenter sine mora exciperentur. Quis enim præsentem eius potestatem non horreret? quis non ad primum tantæ maiestatis aspectum prosterneretur? quis non immenso illo fulgore confunderetur? Verum vbi homuncio quispiam ex puluere emersus in nomine Dei loquitur, hic nostram erga Deum ipsum pietatem & obseruantiam optimo testimonio declaramus, si dociles nos exhibemus eius ministro, quum nulla tamen in re nos excellat. Hac igitur etiam causâ cælestis suæ sapientiæ thesaurum in vasis fragilibus ac luteis abscondit, quò certius experimentum capiat quanti à nobis fiat. Adhæc nihil ad fouendam mutuam charitatem aptius erat quàm hoc vinculo homines inter se colligari, dum vnus constituitur pastor qui reliquos simul doceat: qui verò discipuli esse iubentur, communem ex vno ore doctrinam excipiunt. Si enim sibi quisque sufficeret, nec indigeret alterius opera (quæ superbia est humani ingenii) contemneret quisque alios, & ab illis contemneretur. Quem igitur firmissimum retinendæ vnitatis nodum fore prouidit Dominus, eo Ecclesiam suam adstrinxit, dum salutis ac vitæ æternæ doctrinam

Mat. 26.
4. 11

Lege Aug.
gus. l. 1.
de doctr.
Christiana.

2. Cor. 4.
b. 7

doctrinam apud homines deposuit, vt per eorum manus reliquis communicaret. Huc respexit Paulus, quum Ephesiis scriberet, Vnum corpus, vnus Spiritus, quemadmodum & vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna Fides, vnum Baptisma. Vnus Deus & Pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus nobis. Verùm vnicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Quapropter dicit; Quum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatē, dedit dona hominibus. Qui descendit, idem ille est qui ascendit vt imple- ret omnia. Et idem dedit alios quidem Apostolos, alios verò Pro- phetas, alios autem Euangelistas, alios Pastores ac Doctores, ad instaurationem sanctorum, in opus administrationis, in ædificatio- nem corporis Christi: donec perueniamus omnes in vnitatē fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum in mensuram ætatis plenē adultæ, vt non amplius simus pueri, qui circumferamur om- ni vento doctrinæ: sed veritatem sectantes in charitate, adolesca- mus in illum per omnia, qui est caput, nempe Christum. in quo to- rum corpus coagmentatum & compactum per omnem commissu- ram subministrationis, iuxta actum in mēsurā vniuscuiusque par- tis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui ipsius per cha- ritatem.

Ephes. 4.
a. 4

2 His verbis illud ostendit hominum ministerium, quo Deus in gubernanda Ecclesia vtitur, præcipuum esse neruum quo fideles in vno corpore cohereant: tum verò etiam indicat, non aliter in colu- mem seruari Ecclesiam posse quàm si his præsiidiis fulciatur in qui- bus salutem eius reponere Domino placuit. Ascendit Christus in altum (inquit) vt omnia imple- ret. Hæc autem implēdi ratio, quòd per ministros, quibus officium hoc mādauit, & muneris obeundi gra- tiam contulit, sua dona dispensat ac distribuit Ecclesiæ: seque adeò ipsum præsentē quodāmodo exhibet, Spiritus sui virtutē in sua hac institutione exerendo, ne inanis sit vel otiosa. Sic instauratio san- ctorum peragitur: sic ædificatur corpus Christi: sic adolescimus per omnia in eū qui est caput, & inter nos coalescimus: sic redigimur omnes in vnitatem Christi, si propheta inter nos viget, si Aposto- los recipimus, si doctrinam nobis administratam nō aspernamur. Ecclesiæ ergo dissipationem, vel ruinam potius & exitium molir- tur quisquis ordinem hunc de quo disputamus, & hoc genus regi- minis vel abolere studet, vel quasi minus necessarium eleuat. Ne- que enim vel solis lumen ac calor, vel cibus ac potus tam sunt præ- senti vitæ fouendæ ac sustinendæ necessaria, quàm est conferuan- dæ in terris Ecclesiæ Apostolicum ac pastorale munus.

Ephes. 4.
b. 10

Ibidem
c. 12

3 Proinde suprā admonui, Deum quibus potuit elogiis eius dignitatem nobis sæpe commendasse: vt in summo honore ac præ- tio, tanquam res omnium præstantissima, apud nos esset. Singu- lare beneficium se hominibus largiri, Doctores eis excitando, re- statatur, vbi iubet Prophetam exclamare, pulchros esse pedes, &

Iesa. 52.
b. 7

beatum aduentum annuntiãtium pacem : quum Apostolos lucent mundi & salem terræ nominat. Nec splēdidiùs ornari poterat hoc officium quàm quum dixit, Qui vos audit, me audit : qui vos spernit, me spernit. Sed nullus est illustrior locus quàm apud Paulum in secunda ad Corinthios , vbi hanc quæstionem velut ex professo tractat. Contendit ergo nihil Euangelii ministerio in Ecclesia magis præclarum aut gloriosum esse, quum sit administratio Spiritus & iustitiæ & vitæ æternæ. Hęc & similia eò pertinent ne illa gubernandæ ac retinendæ per ministros Ecclesiæ ratio, quam Dominus in perpetuum sanciuir, apud nos vilescat, ac ipso tandem contemptu obsolescat. Ac eius quidem necessitas quanta sit, non verbis modò, sed exemplis quoque declarauit. Cornelio quum pleniùs affulgere vellet veritatis suæ luce, Angelum è cælo misit qui ad eum Petrum amandaret. Paulum quum ad notitiam sui vocare, ac in Ecclesiam inferere vellet, non sua ipsius voce alloquitur, sed ad hominem remittit à quo & salutis doctrinam & Baptismi sanctificationem percipiat. Si non temere sit quòd Angelus, qui Dei est interpres, ab enarranda Dei voluntate ipse abstinet, hominem verò iubet accerseri qui eam enarret : quòd Christus vnicus fide- lium magister, hominis magisterio Paulum committit, & Paulum illum quem in tertium cælum rapere, & mirifica rerum ineffabili- um reuelatione dignari constituerat: quis nunc contemnere mi- nisterium illud audeat, vel quasi superuacuum præterire, cuius v- sum talibus documentis restatum facere Deus voluit?

4 Qui Ecclesię regimini secundum Christi institutionem præ- sunt, nominantur à Paulo primùm Apostoli, deinde Prophetę, ter- tiò Euangelistæ, quartò Pastores, postremò Doctores. Ex quibus duo tantum vltimi ordinarium in Ecclesia munus habent : alios tres initio regni sui Dominus excitauit: & suscitauit etiam interdum prout temporum necessitas postulat. Quæ sit Apostolica functio ex mandato illo constat, Ite, prædicate Euangelium omni creaturæ. Non attribuuntur illis certi fines: sed totus orbis assignatur redigendus in obedientiam Christi: vt Euangelium vbicunq; gen- tium poterunt spargendo, regnum eius vbique erigant. Proinde Paulus, quum suum Apostolatam approbare veller, se non vnã aliquam urbem Christo acquisiuisse, sed longè latèque propagasse Euangelium commemorat: neque alienis fundamentis appotuisse manus, sed vbi inauditum fuerat Domini nomen, Ecclesias plan- tasse. Missi ergo sunt Apostoli qui orbem à defectione in veram Dei obedientiam reducerent, regnumque eius vbique Euangelii prædicatione constituerent: vel, si maui, qui tanquam primi Ec- clesiæ architecti, eius fundamenta in toto mundo iacerent. Pro- phetas vocat, non quoslibet diuinæ voluntatis interpretes, sed qui singulari reuelatione excellabant: quales nunc vel nulli extant, vel minus sunt conspicui. Per Euangelistas, eos intelligo qui quum dignitate essent Apostolis minores, officio tamen proximi erant, adeoque

adeoque vices eorum gerebant. Quales fuerunt, Lucas, Timotheus, Titus, & reliqui similes: ac forassis etiam septuaginta discipuli, quos secundo ab Apostolis loco Christus designauit. Secundum hanc interpretationem (quæ mihi & verbis & sententiæ Pauli consentanea videtur) tres illæ functiones non ideo institutæ in Ecclesia fuerunt vt perpetuæ forent, sed ad id modò tempus quo erigendæ erant Ecclesiæ vbi nullæ antè fuerant, vel certè à Mose ad Christum traducendæ. Quanquam non nego quin Apostolos postea quoque, vel saltem eorum loco Euangelistas interdum excitari Deus, vt nostro tempore factum est. Talibus enim qui Ecclesiam ab Antichristi defectione reducerent, opus fuit. Munus tamen ipsum nihilominus extraordinariũ appello, quia in Ecclesiis rite constitutis locum non habet. Sequuntur pastores ac doctores, quibus carere nunquam potest Ecclesia: inter quos hoc discriminis esse puto, quòd doctores nec disciplinæ, nec sacramentorum administrationi, nec monitionibus aut exhortationibus præfunt, sed Scripturæ tantum interpretationi: vt sincera sanæque doctrina inter fideles retineatur. Pastorale autem munus hæc omnia in se continet.

5 Habemus quæ in Ecclesiæ regimine temporaria ministeria fuerint, & quæ ideo instituta vt perpetuò durent. Quòd si Euangelistas Apostolis iungamus, restabunt nobis duo paria quodammodo inter se respondentia. Quam enim similitudinem habent nostri doctores cum veteribus Prophetis, eam habent cum Apostolis pastores. Excellentius fuit propheticum munus, propter singulare reuelationis donum quo pollebant: sed doctorum officium similem ferè rationem & vnũ prorsus finem habet. Ita duodecim illi quos Dominus elegit, vt nouam Euangelii prædicationem orbi promulgarent, ordine & dignitate cæteros antecesserunt. Tamen si enim ex ratione & etymo verbi rite Apostoli possunt vocari omnes ministri Ecclesiastici, quia à Domino omnes mittuntur, eiusque sunt nuntii: quia tamen magni referebat, certam haberi de eorum missione notitiam, qui rem nouam & inauditam afferrent, duodecim illos (quorum numero postea accessit Paulus) peculiari titulo ante alios insigniri oportuit. Hoc nomen tribuit quidem alicubi Paulus ipse Andronico & Iuniæ, quos dicit fuisse insignes inter Apostolos: sed quum propriè loqui vult, non nisi ad primarium illum ordinem refert. Atque hic est communis Scripturæ vsus. Pastores tamen (excepto quòd certas singuli Ecclesias sibi attributas regunt) eandem sustinent cum Apostolis prouinciam. Porro quale illud sit, clariùs adhuc audiamus.

6 Dominus, quum Apostolos mitreret, mandatum illis dedit (sicut dictum est nuper) de prædicando Euangelio, & baptizandis credentibus in remissionem peccatorum. Antea aurem mandauerat vt sacra symbola corporis & sanguinis sui ad exemplum suum distribucrent. En sanctam, inuiolabilem, perpetuamque legem

impositam iis qui in Apostolorum locum succedunt, qua mandatum accipiunt de Euangelii prædicatione & sacramentorū administratione. Vnde colligimus, eos qui vtrunque istorum negligunt, falsò prætexere Apostolorum personā Quid autem pastores? Paulus non de seipso tantum, sed de omnibus illis loquitur, quum inquit, Sic nos æstimet homo vt ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei. Item alibi, Oportet Episcopum tenacè esse eius qui secundum doctrinam est fidelis sermonis: vt potens sit exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes refellere. Ex his & similibus locis qui passim occurrunt, colligere licet, in pastorū quoque functione has esse duas præcipuas partes, Euangelium annuntiare, & sacramenta administrare. Docendi autem ratio non in publicis tantum concionibus consistit, sed ad priuatas etiam admonitiones pertinet. Ita Paulus testes citat Ephesios, quòd nihil suffugerit eorum quæ in rem ipsorum erant, quin annuntiaret ac doceret eos publicè & per singulas domos, testificans Iudæis simul ac Græcis pœnitentiam & fidem in Christum. Item paulò pòst, Quòd non destiterit cum lachrymis monere vnumquemque eorum. Neque tamen præsentis instituti est singulas boni pastoris dotes persequi, sed tantum indicare quid profiteantur qui se pastores appellant: nempe ita se præesse Ecclesiæ non vt otiosam habeant dignitatem, sed vt Christi doctrina populum ad veram pietatem instituunt, sacra mysteria administrent, rectam disciplinam conseruent atque exerceant. Quicumque enim speculatores positi sunt in Ecclesia, illis Dominus annuntiat, si quis per ignorantiam, eorum negligentia pereat, sanguinem se de ipsorum manibus requisitum. In eos quoque omnes competit quòd de se ait Paulus, Vx mihi, nisi euangelizem, quum dispensatio mihi sit commissà. Denique, quod orbi vniuerso præstiterunt Apostoli, id gregi suo, cui destinatus est, debet pastor vnusquisque.

7 Et si dum singulis assignamus suas Ecclesias, interim non negamus quin alias Ecclesias iuuare is possit qui vni est alligatus, siue quid inciderit turbarum, quòd eius præsentiam requirat: siue ab ipso petatur de re aliqua obscuriore consilium. Sed quia ad retinendam Ecclesiæ pacem necessaria est ista politia, vnicuique esse propositum quòd agat, ne simul omnes tumultuentur, siue vocatione incerti discurrant, in vnum omnes locum temere confluant, & ne vacuas Ecclesias pro libidine deserant, qui de sua comoditate magis quàm de Ecclesiæ ædificatione sunt solliciti: hæc distributio quoad licet obseruari communiter debet, vt suis quisque finibus contentus, in alienam prouinciam non irrumpat. Nec humanum est inuentum, sed Dei ipsius institutum. Legimus enim, Paulum & Barnabam creasse per singulas Listrensiū, Antiochenorum, Iconium Ecclesias, Presbyteros: & Paulus ipse Tito præcipit vt oppidatim Presbyteros constituat. Sic alibi Philippensium Episcopos, & alibi Archippum Colossensium Episcopum cõmemorat. Et

extat

1. Cor. 4.

4.1

Tit. 1. c. 9

Acto. 20.

d. 20

Ibid. f. 31

Exech. 3.

d. 17

1. Cor. 9.

c. 16

Act. 14.

f. 12

Tit. 1. b. 5

Phi 1. a. 1

C. 4. d.

17

extat insignis eius concio apud Lucam, ad Presbyteros Ecclesiæ Ephesinæ. Quisquis ergo Ecclesiæ vnus regimen ac curâ suscepit huic diuinæ vocationis legi obligatû se esse sciat: non quod veluti glebæ addictus (vt Iurifconsulti dicunt) id est mancipatus & quasi affixus, pedem inde mouere nequeat, si ita publica vtilitas postularit, modò id rite & ordine fiat: sed is qui in vnum locum vocatus est, non debet ipse de migratione cogitare, nec, prout sibi commodum putarit, quærere liberationem. Deinde, si quem expediat aliò transferri, non tamen debet hoc priuato consilio tentare, sed expectare publicam auctoritatem.

8 Cæterû n quod Episcopos, & presbyteros, & pastores, & ministros promiscuè vocauit qui Ecclesias regunt: id feci ex Scripturæ vsu, quæ vocabula ista confundit. quicumque enim verbi ministerio funguntur, iis titulum Episcoporum tribuit. Sic apud Paulum vbi iustus est Titus constituere Presbyteros oppidatim, cõtinuò subiicitur, Oportet enim Episcopum esse inculpabilem, &c. Sic alibi plures in vna Ecclesia Episcopos salutatur. Et in Actis refertur conuocasse Presbyteros Ephesinos, quos ipse Episcopos sua oratione nominat. Hic iam obseruandum est, nos hæctenus non nisi ea officia recensuisse, quæ in verbi ministerio consistunt. nec de aliis Paulus meminit illo quarto ad Ephesios capite quod citauimus. Verùm in epistola ad Romanos, & priore ad Corinthios, alia enumerat, vt potestates, donum sanationum, interpretationem, gubernationem, pauperum curationem. Ex quibus quæ temporaria fuerunt omitto: quia nullum operæpretium est in iis immorari. Duo autem sunt quæ perpetuò manent: gubernatio, & cura pauperum. Gubernatores fuisse existimo seniores è plebe delectos, qui censuræ morum & exercendæ disciplinæ vnà cum Episcopis præessent. Neque enim secus interpretari queas quod dicit, Qui præest, id faciat in sollicitudine. Habuit igitur ab initio vnaquæque Ecclesia suum Senatum, conscriptum ex viris piis, grauib. & sanctis: penes quem erat illa, de qua postea loquæmur, iurisdictio in corrigendis vitiis. Porro eiusmodi ordinem non vnus seculi fuisse, experientia ipsa declarat. Est igitur & hoc gubernationis munus seculis omnibus necessarium.

9 Cura pauperum Diaconis mandata fuit. Quanquam ad Romanos duo ponuntur genera. Qui largitur (inquit illic Paulus) id faciat in simplicitate: qui miseretur, in hilaritate. quum de publicis Ecclesiæ muneribus eum loqui certum sit, oportet duos fuisse gradus distinctos. Nisi me fallit iudicium, priore membro Diaconos designat, qui eleemosynas administrabant. Altero autem eos qui pauperibus & ægrotis curandis sese dedicauerant. quales erant viduæ, quarum mentionem facit ad Timothæum. Nullum enim aliud publicum officium obire mulieres poterat, quàm si in obsequium pauperum se darent. Si hoc recipimus (vt omnino recipiendum est) duo erunt genera Diaconorum: quorû alteri

in rebus pauperum administrandis, alteri in pauperibus ipsis curandis Ecclesiæ seruiunt. Tamen si autem nomen ipsum *διακονίας* latius patet, hos specialiter tamen Diaconos Scriptura nuncupat quos elemosynis dispensandis gerendæque pauperum curæ præficit Ecclesia, & velut publici pauperum ærari æconomos constituit: quorum origo, institutio ac functio à Luca in Actis describitur.

Act. 6. a.
3 Quum enim murmur à Græcis excitatum esset, quod in pauperum ministerio eorum viduæ negligenter, Apostoli excusantes se non posse sufficere vtrique muneri, & prædicationi verbi & mensarum ministerio, petierunt à multitudine ut eligerentur viri probi septem, quibus id operæ demandarent. En quales habuerit Diaconos Apostolica Ecclesia, quales ad eius exemplum habere nos cõueniat.

I. Cor. 14.
3. 40 10 Iam verò quum ordine omnia & decenter in sacro cœtu gerenda sint, nihil est in quo id seruari diligentius oporteat, quàm in constituenda gubernatione: quia nusquam maius periculum est si quid inordinate geritur. Itaque, ne homines inquieti ac turbulenti (quod aliàs futurum erat) temere se ad docendum vel regendum ingererent, nominatim cautum est nequis sine vocatione publicum in Ecclesia munus sibi sumat. Ergo ut quis censeatur verus Ecclesiæ minister, primò rite vocatus sit oportet: deinde ut suæ vocationi respondeat, id est iniunctas sibi partes suscipiat & exequatur. Hoc apud Paulum animaduertere sæpius licet: qui vbi suum Apostolatam vult approbare, cum sua in munere obeundo fidelitate vocationem semper ferè allegat Si tantus Christi minister auctoritatem sibi arrogare non audet ut in Ecclesia audiatur, nisi quia & Domini mandato in hoc est constitutus, & fideliter peragit quod sibi commissum est: quanta impudentia erit si quispiam mortalium, utroque vel altero istorum destitutus, eiusmodi honorem sibi postulet? Verùm quia de obeundi muneris necessitate superius attigimus, nunc de vocatione tantum agamus.

Heb. 5. 4
11 Eius autem tractatio in quatuor versatur: ut sciamus quales & qualiter & à quibus instituendi sint ministri, & quo ritu quæve ceremonia initiandi. De externa & solenni vocatione loquor, quæ ad publicum Ecclesiæ ordinem spectat: arcanam verò illam, cuius sibi quisque minister coram Deo conscius est, Ecclesiam testem non habet, omitto. Est autem bonum cordis nostri testimonium, quod neque ambitione, neque avaritia, neque vlla alia cupiditate, sed sincero Dei timore, & ædificandæ Ecclesiæ studio oblatum munus recipiamus. Id quidem vnicuique nostrum (ut dixi) si volumus ministerium nostrum Deo approbare, necessarium est. Coram Ecclesia tamen rite nihilominus vocatus est qui mala conscientia eò accessit, modò non sit aperta eius nequitia. Solent etiam dicere ad ministerium vocatos etiam priuatos homines, quos aptos & idoneos ad id obeundum vident: quia scilicet eruditio coniuncta cum pietate & reliquis boni pastoris dotibus, quædam sit ad ipsum preparatio. Quos enim tanto muneri destinauit Dominus, eos prius

eos priùs iis armis instruit quæ ad implendum requiruntur, ne inanes & imparati veniant. Vnde & Paulus ad Corinthios, quum de 1. Co. 12.
ipsis officiis vellet disputare, dona priùs recensuit quibus pollere a.7
debent qui officiis funguntur. Sed quia hoc est primum ex quatuor capitibus quæ proposui, eò iam pergamus.

12. Quales eligere Episcopos deceat, Paulus duobus locis copiosè exequitur. summa tamen huc redit, non esse eligendos nisi Tit. 1. b.
qui sint sanæ doctrinæ, & sanctæ vitæ, nec aliquo vitio notabiles, 9
quod & illis adimat auctoritatem, & ministerio ignominiam afferat. De diaconis & senioribus similis prorsus est ratio. Videndum 1. Tim. 3.
semper ne ad onus quod illis imponitur, sustinendum, impares sint a.1
aut inepti, hoc est vt instructi sint iis facultatibus quæ ad implendum suum munus erunt necessariæ. Sic Christus, quum Apostolos Luc. 21.
missurus esset, eos armis & instrumentis quibus carere non poterant exornauit. Et Paulus, depicta boni ac veri Episcopi imagine, c. 15, &
Timotheum admonet nequem ab ea alienum eligendo, seipsum 24. g. 49
contaminet. Particulam Qualiter, non ad ritum eligendi, verùm Marc.
ad religiosum timorem, qui in electione seruandus est, refero. Hinc 16. c. 15
ieiunia & orationes, quibus vsos fuisse fideles narrat Lucas quum Act. 1. b.
Presbyteros crearent. Nam quum intelligerent se rem agere omni 8
nium maximè seriam, nihil tentare audebant nisi cum summa reuerentia & solitudine. Porissimùm verò incubuerunt in preces, 1. Tim. 5.
quibus Spiritum consilii & discretionis à Deo peterent. d. 22
Act. 14.
d. 23

13. Tertium quod in partitione posuimus, erat, A quibus eligendi sint ministri. Huius autem rei certa regula ex Apostolorum institutione peti non potest, quæ non nihil habuit à communi reliquorum vocatione dissimile. Quia enim extraordinarium ministerium erat, vt aliqua insigniori nota conspicuum redderetur, ipsius Domini ore vocari & constitui oportuit qui ipso fungerentur. Illi ergo nulla humana electione, sed solo Dei & Christi mandato instructi, se ad opus accinxerunt. Hinc est quòd quum alium substituere in locum Iudæ volunt Apostoli, non audent vnum aliquem certò nominare, sed duos in medium producunt, vt Dominus sorte declaret vtrum ex iis velit succedere. In hunc quoque modum accipere cõuenit quod negat Paulus se ab hominibus vel per hominem creatum fuisse Apostolum, sed per Christum & Deum Patrem. Prius illud scilicet, Ab hominibus, cum piis omnibus verbi ministris commune habuit. neque enim potuit quispiam hanc administrationem rite sustinere nisi qui esset à Deo vocatus: Alterum autem proprium & singulare illi fuit. Hoc ergo dum gloriatur, non tantùm se habere iactat quod vero ac legitimo pastori conueniat, sed insignia quoque sui Apostolatus profert. Quum enim essent apud Galatas qui eius auctoritatem studentes eleuare, gregarium aliquem discipulum ipsum facerent à primariis Apostolis subrogatum: quòd saluam prædicationi suæ dignitatem vendicaret, cui insidias istas intentari nouerat, omni ex parte nihilo se

reliquis Apostolis inferiorem ostendere necesse habuit. Proinde se non hominum iudicio, instar vulgaris vnus Episcopi, delectum esse affirmat, sed ipsius Domini ore & manifesto oraculo.

14 At verò vt ab hominibus designentur Episcopi, omnino ex ordine legitimæ vocationis esse, nemo sobrius inficiabitur: quando in hanc rem extant tot Scripturæ testimonia. Nec reclamat illud Pauli, vt dictum est, se non ab hominibus neque per homines fuisse missum: quum de ordinaria ministrorum electione illic non loquatur, sed quod erat speciale Apostolis sibi asserat. Quanquam sic Paulum quoque singulari prærogatiua Dominus per seipsum designauit vt disciplina Ecclesiasticæ vocationis interim vteretur. sic enim refert Lucas, Ieiunantibus & orantibus Apostolis, dicit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ad quod selegi eos. Quorsum isthæc segregatio & manuum impositio, postquam suam electionem testatus est Spiritus sanctus, nisi vt Ecclesiastica disciplina in designandis per homines ministris conseruaretur? Nullo igitur illustriore documento eiusmodi ordinem approbare Deus potuit, quàm dum Paulum Gentibus Apostolum se destinasse præfatus, eum tamen ab Ecclesia vult designari. Quod ipsum in Matthiæ electione cernere licet. Nam quia tanti erat munus Apostolicum vt vnum aliquem suo iudicio in eum gradum cooprare non ausint, duos in medio constituunt, quorum in alterum fors casura sit. vt ita & electio compertum è cælo testimonium habeat, neque tamen omnino prætereatur Ecclesiæ politia.

15 Quæritur nunc à totâ Ecclesia eligi debeat minister, an à collegis tantùm & senioribus qui censuræ præsumunt, an verò vnus autoritate constitui possit. Qui hoc ius ad vnum hominem deferunt, citant quod ait Paulus ad Titum, Propterea reliqui te in Creta, vt constituas oppidatim Presbyteros. Item ad Timotheum, Manus nemini cito imposueris. Sed falluntur, si putant vel Timotheum Ephesi, vel Titum in Creta regnum exercuisse, vt suo vterque arbitrio omnia disponderet. Præfuerunt enim tantùm vt bonis & salutaribus consiliis populo præirent: non vt soli, exclusis aliis omnibus agerent quod placeret. Ac ne quid fingere videar, planum id faciam simili exemplo. Refert enim Lucas constitutos esse per Ecclesias Presbyteros à Paulo & Barnaba: sed rationem vel modum simul notat, quum dicit factum id esse suffragiis *χερροτονίσαντες*, inquit, *πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν*. Creabant ergo ipsi duo: sed tota multitudo, vt mos Græcorum in electionibus erat, manibus sublatis declarabat quem habere vellet. Nempe sic Romani historici non rarò loquuntur, Consulem, qui comitia habuerit, creasse novos magistratus, non aliam ob causam nisi quia suffragia receperit, & populum moderatus sit in eligendo. Non est certè credibile Paulum plus concessisse Timotheo & Tito quàm sibi ipse sumpserit. Videmus autem ipsum ex populi suffragiis

giis Episcopos creare solitum. Sic ergo intelligendi sunt superiores loci, nequid de cōmuni Ecclesiæ iure ac libertate imminuant. Bene ergo Cyprianus, dum contendit ex diuina auctoritate descendere vt sacerdos plebe præsentē sub omnium oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur. Siquidem hoc videmus iussu Domini in sacerdotibus Leuiticis fuisse obseruatum, vt ante cōsecrationem in conspectum populi producerentur. Non aliter ascribitur Matthias Apostolorū collegio, nec aliter septem Diaconi creantur quàm populo vidente & approbante. Hæc exempla, inquit Cyprianus, ostendunt sacerdotis ordinationem non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere: vt sit ordinatio iusta & legitima, quæ omnium testimonio fuerit examinata. Habemus ergo, esse hanc ex verbo Dei legitimam ministri vocationem, vbi ex populi consensu & approbatione creantur qui visi fuerint idonei. Præesse autem electioni debere alios pastores, nequid vel per leuitatem, vel per mala studia, vel per tumultum à multitudine peccetur

16 Superest ritus ordinandi, cui vltimum locum in vocatione dedimus. Constat autem Apostolos nō alia ceremonia vsos esse, quum aliquem ministerio admouebant, quàm manuum impositione. Hunc autem ritum fluxisse arbitror ab Hebræorum more, qui quod benedictum ac consecratum volebant, manuum impositione Deo quasi repræsentabāt. Sic Iacob benedicturus Ephraim & Manasse, eorum capitibus manus imposuit. Quod sequutus est Dominus noster, quum super infantes precationem faceret. Eodem (vt arbitror) significatu Iudæi ex Legis præscripto suis sacrificiis manus imponebant. Quare Apostoli per manuum impositionem eum se Deo offerre significabant quem initiabant in ministerium. Quanquam vsi sunt etiam super eos quibus visibiles Spiritus gratias conferebant. Vtunque sit, fuit hic sollemnis ritus, quoties ad ministerium Ecclesiasticum aliquem vocabant. Sic pastores & doctores, sic diaconos consecrabant. Licet autem nullum exret certum præceptum de manuum impositione: quia tamen fuisse in perpetuo vsu Apostolis videmus, illa tam accurata eorum obseruatio præcepti vice nobis esse debet. Et cerrè vtile est eiusmodi symbobo cum ministerii dignitatem populo commendari, tum eum qui ordinatur admoneri, ipsum iam non esse sui iuris, sed Deo & Ecclesiæ in seruitutem addictū: Præerea non erit inane signum, si in germanam suam originem restitutum fuerit. Nam si nihil frustra Spiritus Dei in Ecclesia instituit, hanc ceremoniam, quum ab eo profecta sit, sentiemus non esse inutilem, modò in supersticiosum abusum non vertatur. Hoc postremò habendum est, non vniuersam multitudinem manus imposuisse suis ministris, sed solos pastores. Quanquam incertum est an plures semper manus imposuerint necne. Illud quidem in diaconis Paulo & Barnaba, & paucis quibusdam aliis factum fuisse constat.

Libr. 1.
Epi. 3

Leuit. 8.
a. 6

Num. 20
d. 26

Act. 1. c.
15, & 6.

a. 2

Gen. 48.
c. 14

Matt. 19.
b. 15

Ac. 19.
a. 6

Act. 6. b.
6, & 13.

a. 3

2. *Tim.* 1. Sed Paulus ipse alibi se, non alios complures, Timotheo manus
b. 6 imposuisse commemorat. Admoneo te (inquit) vt gratiam susci-
 1. *Tim.* 4. in altera Epistola de impositione manuum presbyterii dicitur, non
d. 14 ita accipio quasi Paulus de seniorum collegio loquatur: sed hoc
 nomine ordinationem ipsam intelligo: quasi diceret, Fac vt gratia
 quam per manuum impositionem recepisti, quum te Presbyterum
 crearem, non sit irrita.

*De statu veteris Ecclesie & ratione gubernandi quæ
 in vsu fuit ante Papatum. CAP. IIII.*

ACTENVS de ordine gubernandæ Ecclesiæ, vt nobis ex
 puro Dei verbo traditus est, & de ministeriis, vt sunt à
 Christo instituta, disseruimus. Nunc quò ista omnia clari-
 us ac familiarius patefiant, ac melius etiam in animis nostris si-
 gantur, vtile erit in iis rebus veteris Ecclesiæ formam recognosce-
 re, quæ nobis diuinæ institutionis imaginem quandam oculis re-
 præsentabit. Tametsi enim multos Canones ediderunt illorum
 temporum Episcopi, quibus plus viderentur exprimere quàm Sa-
 cris literis expressum esset: ea tamen cautione totam suam œcon-
 omiam composuerunt ad vnicam illam verbi Dei normam, vt
 facile videas nihil ferè hac parte habuisse à verbo Dei alienum.
 Verùm etiam siquid possit in ipsorum institutis desiderari, quia ta-
 men sincero studio conati sunt Dei institutionem conseruare, &
 ab ea non multum aberrarunt, plurimum conducet hinc breuiter
 colligere qualem obseruationem habuerint. Quemadmodum tra-
 didimus triplices ministros nobis commendari in Scriptura, ita
 quicquid ministrorum habuit vetus Ecclesia, in tres ordines di-
 stinxit. nam ex ordine Presbyterorum partim eligebantur Pasto-
 res ac Doctores: reliqua pars censuræ morum & correctionibus
 præerat. Diaconis commissâ erat cura pauperum & elemosynarum
 dispensatio. Lectores autem & Acoluthi nomina non erant
 certorum munerum: verùm quos clericos vocabant, eos ab adu-
 lescentia certis exercitiis assuefaciebant ad seruiendum Ecclesiæ,
 quò melius intelligerent quorsum essent destinati, & paratiores
 in tempore ad officium accederent: vt copiosius mox ostendam.

In Isaiâ Itaque Hieronymus, vbi quinque proposuit Ecclesiæ ordines, enu-
cap. 9 merat Episcopos, Presbyteros, Diaconos, Fideles, Catechumenos:
 reliquo clero & monachis locum proprium nullum tribuit.

2 Quibus ergo docendi munus iniunctum erat, eos omnes
 nominabant Presbyteros. Illi ex suo numero in singulis ciuitati-
 bus vnum eligebant, cui specialiter dabat titulum Episcopi: ne ex
 æqualitate, vt fieri solet, dissidia nascerentur. Neque tamen sic ho-
 nore & dignitate superior erat Episcopus vt dominium in colle-
 gas haberet: sed quas partes habet Consul in Senatu, vt referat de
 negotiis, sententias roget, consulendo, monendo, hortando, aliis
 præcat,

præeat, autoritate sua totam actionem regat, & quod decretum communi consilio fuerit exequatur: id muneris sustinebat Episcopus in Presbyterorum cœtu. Atque id ipsum pro temporum necessitate fuisse humano consensu inductum fatentur ipsi veteres. Ita Hieronymus in epistolam ad Titum, Idem (inquit) Presbyter qui Episcopus. Et antequam Diaboli instinctu dissidia in religione fierent, & in populis diceretur, Ego Pauli, ego Cephæ, communi consilio Presbyterorū Ecclesiæ gubernabātur. Postea, vt dissensionum semina euellerētur, ad vnum omnis sollicitudo est delata. Sicut ergo Presbyteri sciunt se, ex Ecclesiæ cōsuetudine, ei qui præest subiectos: ita Episcopi nouerint se magis consuetudine quam Dominicæ dispositionis veritate Presbyteris esse maiores, & in commune debere Ecclesiam regere. Alibi tamen docet quàm fuerit antiquum institutū. dicit enim Alexandriæ, à Marco Euangelista vsque ad Heraclam & Dionysium, Presbyteros semper vnum ex se electum in excelsiori gradu collocasse, quem Episcopum nominabāt. Habebāt ergo singulæ ciuitates Presbyterorū collegium, qui Pastores erant ac Doctores. Nam & apud populum munus docendi, exhortandi, & corrigendi, quod Paulus Episcopis iniungit, omnes obibant: & quò, semen post se relinquerent, iunioribus qui sacre militiæ nomen dederant erudiendis nauabant operam. Vnicuique ciuitati erat attributa certa regio, quæ Presbyteros inde sumeret, & velut corpori Ecclesiæ illius accenseretur. Singula (vt dixi) collegia politicæ tantum & pacis conseruandæ gratia vni Episcopo suberant: qui sic alios dignitate antecedeat vt fratrum cœtui subiiiceretur. Quòd si amplior erat ager qui sub eius episcopatu erat quàm vt sufficere omnibus Episcopi muniis vbique posset, per ipsum agrum designabantur certis locis Presbyteri, qui in minoribus negotiis eius vices obirent. Eos vocabāt Chorepiscopos, quòd per ipsam prouinciam Episcopum repræsentabant.

*Epist. ad
Euagriū.*

Tit. I. c. 9

3 Sed quantum ad officium attinet de quo nunc agimus, tam Episcopum quàm Presbyteros verbi & sacramentorum dispensationi incumbere oportuit. Nam Alexandriæ tantum (quoniam illic Arrius Ecclesiam turbauerat) institutum fuit ne Presbyter concionem ad populum haberet, vt ait Socrates libro 9. Tripertitæ historiæ. Quòd tamen ipsum Hieronymus sibi displicere non dissimulat. Certè instar portenti habitum esset, si quis se pro Episcopo venditasset, qui non etiam re ipsa exhibuisset verum Episcopum. Ea igitur fuit temporum illorum seueritas, vt ministri omnes ad implendum munus, quale ab ipsis Dominus requirit, adigerentur. Nec vnus tantum ætatis morem refero: siquidem ne Gregorii quidem tempore, quo Ecclesia iam ferè collapsa erat (certè multum ab antiqua puritate degenerauerat) tolerabile fuisset Episcopum aliquem à concionibus abstinere. Sacerdos (inquit ipse alicubi) moritur, si de eo sonitus non audiatur: quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit.

*Epist. ad
Euagriū.*

Epist. 21

*Homi. in
Exech. 1.
Act. 20.
e. 26*

Et alibi, Quum testatur Paulus se mūdum esse à sanguine omniū, in hac voce nos conuincimur, nos cōstringimur, nos rei esse ostendit, qui Sacerdotes vocamur, qui super ea mala quę propria habemus, alienas quoque morres addimus: quia tot occidimus quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus. Tacentes se & alios vocat, quia minūs assidui essent in opere quàm conueniret. Quum ne iis quidem parcat qui officium dimidia ex parte agebant: quid facturū fuisse putas si quis in totum cessasset? Valuit ergo diu illud in Ecclesia, vt primæ Episcopi partes essent, populum verbo Dei pascere, seu edificare Ecclesiam publicè ac priuatim sana doctrina.

4 Quòd autem singulæ prouinciæ vnum habebant inter Episcopos Archiepiscopum: quòd item in Nicena synodo constituti sunt Patriarchæ, qui essent ordine & dignitate Archiepiscopis superiores, id ad disciplinæ conseruationem pertinebat. Quanquam in hac disputatione præteriri non potest quod rarissimi erat vsus. Ob hanc igitur causam potissimū instituti sunt illi gradus, vt siquid in Ecclesia qualibet incideret quod non posset bene à paucis expediri, ad synodum prouincialem referretur. Si magnitudo aut difficultas causæ maiorem quoque discussionem postularet, adhibebantur Patriarchæ vnà cum synodis, à quibus non esset prouocatio nisi ad vniuersale concilium. Gubernationem sic constitutam nonnulli Hierarchiam vocarunt, nomine (vt mihi videtur) improprio: certè Scripturis inusitato. Cauere enim voluit Spiritus sanctus ne quis principatum aut dominationem somniaret, quum de Ecclesiæ gubernatione agitur. Verùm si rem omisso vocabulo intuemur, reperiemus veteres Episcopos non aliam regendę Ecclesiæ formā voluisse fingere ab ea quā Deus verbo suo præscripsit.

5 Nec alia tunc fuit Diaconorum ratio quàm sub Apostolis. Oblationes enim fidelium quotidianas & annuos Ecclesiæ proventus recipiebant, vt conferrent in veros vsus, id est, partim ministris, partim pauperibus alendis distribuerent: Episcopi tamen arbitrio, cui œconomix suæ rationes quotannis reddebant. Nam quòd Canones Episcopum vbique faciunt bonorum omnium Ecclesiæ dispensatorem, non ita intelligendum est quasi ipse per se eam sollicitudinem gesserit: sed quia ipsius erat præscribere Diacono qui in publicam Ecclesiæ alimoniam recipiendi essent; de eo quod residuum erat, quibus & quantum cuique erogandum esset: quia inspectionē habebat an hic fideliter exequeretur quod officii sui esset. sic enim in Canonibus quos Apostolis adscribunt, legitur, Præcipimus vt in sua potestate res Ecclesiæ habeat Episcopus. Si enim animæ hominum preciosiores illi creditæ sunt, multò magis decet eum curam de pecuniis agere: ita vt eius potestate omnia pauperibus dispensentur per Presbyteros & Diaconos: vt cum timore & omni sollicitudine ministrantur. Et in concilio Antiocheno decretum est vt coerceantur Episcopi, qui sine Presby-

Presbyterorum & Diaconorum conscientia res Ecclesiæ pertractant. Sed de eo non est longius disputandum, quum ex plurimis Gregorii epistolis constet, illo quoque tempore quo aliàs Ecclesiasticæ ordinationes multum vitiatæ erant, hanc tamen observationem durasse, vt Diaconi sub Episcopo pauperum essent œconomi. Hypodiaconos verisimile est fuisse initio Diaconis attributos, vt eorum opera circa pauperes vterentur: sed illud discrimen paulatim confusum fuit. Archidiaconi autem creati tunc cœperunt quum amplitudo facultatum nouam & exactiorem administrandi rationem postulare: quanquam Hieronymus iam ætate sua fuisse *Epist. ad Nepotianum.* commemorat. Erat autem penes eos summa reddituum, possessio-
num, supellectilis, & quotidianarum oblationum procuratio. Vnde Gregorius Salonitano Archidiacono denuntiat reatu constrictum *Epist. 10. lib. 1.* teneri ipsum, siquid ex bonis Ecclesiæ vel negligētia vel vilius fraude deperierit. Quod autem Euangelii ad populum lectio illis dabatur, & exhortatio ad precandum: quod item ad porrigendum in sacra Cœna calicem adhibebantur: id muneris ornandi causa fiebat, quod maiori religione ipsum obirent, quum admonerentur talibus symbolis non esse profanam aliquam villicationem quam gererent, sed spiritualem & Deo dicatam functionem.

6 Hinc etiam iudicare licet quis bonorum Ecclesiasticorum vsus fuerit, & qualis dispensatio. Passim tum in synodorum decretis, tum apud vetustos scriptores, reperias, quicquid possidet Ecclesia vel in fundis, vel in pecunia, pauperum esse patrimoniū. Itaque subinde illic hæc cantilena Episcopis & Diaconis canitur, vt meminerint se non proprias opes sed pauperum necessitati destinatas attrectare: quas si mala fide supprimant aut dilapident, rei sanguinis futuri sint. Vnde admonentur cum summo tremore & reuerentia, velut in conspectu Dei, sine personarum acceptione, eas distribuere quibus debentur. Hinc & illæ apud Chrysostomum, Ambrosium, Augustinum, & alios similes Episcopos, graues obtestationes, quibus suam integritatem apud populum asseuerant. Quum autem æquum sit, & Domini etiam Lege sancitum, vt qui suam Ecclesiæ operam impendunt, publicis Ecclesiæ sumptibus alantur, & nonnulli etiam eo seculo Presbyteri patrimoniis suis Deo consecratis, voluntarii pauperes facti essent: talis erat distributio vt nec ministris deessent alimenta, & pauperes non negligerentur. Cauebatur tamen interim ne ministri ipsi, qui frugalitatis exemplum dare aliis debent, tantum haberent vnde ad luxum aut delicias abuterentur: sed duntaxat quod suam inopiam sustinerent. Quum enim bonis parentum sustentari possunt clerici, inquit Hieronymus, si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium *Refert cap. Clericos. 1.* committunt: & per abusionem eiusmodi, iudicium sibi manducant & bibunt.

7 Principiò libera & volūtaria fuit administratio, quum sponte fideles essent Episcopi ac Diaconi, & consciētix integritas vitæque

innocentia pro legibus foret. Deinde quum ex quorundam cupiditate vel prauis studiis nascerentur mala exempla: ad hæc vitia corrigenda compositi sunt Canones, qui Ecclesiæ redditus in quatuor partes diuiserunt, quarum vnam assignarunt clericis, alteram pauperibus, tertiam sacris ædibus & aliis ædificiis factis tectis tuendis, quartam verò tam aduenis quàm indigenis pauperibus. Nam quòd hanc postremam Episcopo attribuunt alii Canones, id nihil variat ab ea quam dixi partitione. Neque enim propriam eius esse volunt, vt vel solus ipse ingurgitet, vel quo libuerit profundat, sed vt hospitalitati, quam ab ordine illo Paulus exigit, sufficiat. Atque ita interpretantur Gelasius & Gregorius. non enim aliam rationem adducit Gelasius cur sibi quicquam Episcopus vendicat, nisi vt captiuis & peregrinis largiri queat. Et clarius etiam num loquitur Gregorius, Mos est, inquit, Apostolicæ sedis, ordinato Episcopo præcepta dare, vt de omni stipendio quod prouenit quatuor fiât portiones: vna videlicet Episcopo & familiæ eius, propter hospitalitatem atque susceptionem: altera clero: tertia pauperibus: quarta reparandis Ecclesiis. Nihil ergo episcopo in suum vsum capere licuit, nisi quod ad moderatum frugalémque victum ac vestitum satis esset. Quòd si quis inolescere cœpisset, vel luxu, vel ostentatione ac pompa, statim à collegis reprimebatur: nisi paruisset, honore abdicabatur.

8 Porro quod in ornatum sacrorum conferebant, perquam exiguum primò erat: deinde quum paulò ditior Ecclesia facta esset, seruarunt tamen ea in re mediocritatem. Et tamen quicquid pecuniæ illic collocabatur, saluum pauperibus manebat, siqua maior necessitas incidisset. Ita Cyrillus, quum fames Hierosolymorum prouinciam occupasset, nec posset aliter inopiæ subueniri, vasa & vestes distraxit, ac insumpsit in pauperum alimoniam. Similiter Acarius Amidæ Episcopus, quum magna Persarum multitudo fame propemodù interiret, conuocatis clericis, & habita præclara illa oratione, Deus noster neque discis neque calicibus opus habet, quia neque comedit neque bibit: vasa conflauit vnde miseris & cibum & redemptionis pretium conficeret. Hieronymus quoque, dum in nimium templorum splendorem inuehitur, honoris causa Exuperium Tholosæ Episcopum sui temporis refert, qui corpus Domini in canistro vimineo portabat, & sanguinem in vitro: nullum verò pauperem esurire patiebatur. Id quod nuper de Acario dixi, Ambrosius de seipso recitat. nam quum illum grauaret Arriani quòd in redemptionem captiuorum sacra vasa confregisset, pulcherrima hac excusatione vsus est, Qui sine auro misit Apostolos, & Ecclesias sine auro congregauit. Aurum habet Ecclesia, non vt seruet, sed vt erogat, & subueniat in necessitatibus. Quid opus est custodire quod nihil adiuuat? An ignoramus quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerint? Nónne melius constat sacerdos propter alimoniam pauperum, si

1. Tim. 3.

a. 2

Cap. Præ

hu. m. 16

quæst. 3

Refer. c.

Mos est,

12. quæst.

12

Tripart.

hist. lib. 5.

Lib. 11.

cap. 16

Ad Ne-

pouan.

Li. 2. De

offic. ca.

28

alia subsidia desint, quàm sacrilegus asportat hostis? Nónne dictus est Dominus, Cur passus es tot inopes fame emori? & certè habebas aurum vnde ministrasses alimoniam. Cur tot captiui abducti sunt, nec redempti? Cur tot ab hoste occisi sunt? Melius fuerat vt vasa viuétium seruares quàm metallorum. His non poteris responsum dare. quid enim diceres? Timui ne templo Dei ornatus deesset. Responderet, Aurum sacramenta non quærunt, neque auro placent quæ auro non emuntur. Ornatus sacramentorum, redemptio captiuorum est. In summa, videmus verissimum fuisse quod idem alibi dicit, quicquid tunc Ecclesia possideret, sumpram fuisse egenorum. Item, Nihil Episcopum habere quod pauperum non esset.

Lib. 5. c.
pist. 31.
33

9 Hæc quæ recensuimus, veteris Ecclesiæ ministeria fuerunt. Alia enim, de quibus mentionem faciunt Ecclesiastici scriptores, magis exercitia fuerunt & quædã præparaciones, quàm certa munera. Nam sancti illi viri, vt Ecclesiæ seminarium post se relinquerent, adulescentes, qui ex parentum consensu & autoritate militiæ spirituali nomen dabant, recipiebant in suã fidem ac tutelam, atque etiam disciplinam: eosque sic formabant à tenera ætate, ne rudes ac noui ad obeundum munus accederent. Omnes autem quæ eiusmodi tyrocinii imbuebantur, generali nomine vocabantur Clerici. Vellem equidem aliud nomen magis proprium inditum illis fuisse. hæc enim appellatio ex errore, vel certè praua affectione nata est: quum tota Ecclesia clerus, hoc est hæreditas Domini, à Petro dicatur. Ipsum tamen institutũ sanctum ac salutare imprimis fuit, vt qui se ac suam operam Ecclesiæ consecrare vellent, ita sub Episcopi custodia educarentur, nequis, nisi bene præformatus, Ecclesiæ ministraret, & qui à prima adulescentia tum sanctam doctrinã imbibisset, tum ex seueriore disciplina, grauitatis sanctiorisque vitæ habitum quendã induisset, tum à curis profanis fuisset alienus, curisque ac studiis spiritualibus assuefactus. Quemadmodum autem militiæ tyrones vmbatilibus pugnis instituuntur ad verum seriũque certamen, sic erant certa rudimẽta quibus exercebantur in clericatu, priusquam ad ipsa munia promouerẽtur. Illis ergo primũ aperiendi claudendique templi curam mandabant, ac eos nominabant Ostiarios. Postea vocabant Acoluthos, qui Episcopo in domesticis obsequiis adessent, eũque perpetuò comitarẽtur, primũ honoris causa, deinde nequa suspicio nasceretur. Præterea vt sensũ populò innotescerent, & commendationem sibi acquirerent: simul vt discerẽt ferre omnium conspectum, & coram omnibus loqui: ne Presbyteri facti, quum ad docendum prodirent, pudore confunderentur, locus legendi ipsis dabatur in suggestu. In hunc modum gradatim promouebantur, vt suam feduitatem in singulis exercitiis approbarent, donec hypodiaconũ fiebant. Hoc tantũ volo, fuisse hæc tyronum rudimenta magis, quàm functiones, quæ veris Ecclesiæ ministeriis accenserentur.

1. Pet. 5. 6.

10 Quod primum & secundum in ministrorum vocatione esse diximus, quales eligere, & quantam religionem in ea re adhibere oporteat: in eo Pauli præscriptum & Apostolorum exempla vetus Ecclesia sequuta est. Solebant enim ad eligendos pastores cum summa reuerentia ac sollicita nominis Dei inuocatione conuenire. Ad hæc formulam examinis habebant, qua eligendorum vitam & doctrinam ad illam Pauli amussim exigebant. Tantum peccarunt, hic nonnihil immodica seueritate, quod plus requirere voluerunt in Episcopo quam Paulus requirat: ac præsertim successu temporis cælibatam. Verum in cæteris consentanea fuit ipsorum obseruatio cum Pauli descriptione. In eo autem quod tertio loco posuimus, quinam scilicet ministros instituere debeant, non vnum semper tenuerunt ordinem. Antiquitus ne in clericorum quidem cœtum recipiebatur quispiam sine consensu totius plebis. vt Cyprianus diligenter excuset quod Aurelium quendam inconsulta Ecclesia lectorem constituerit: quia id præter morem, tametsi non sine ratione factum fuerat. Sic autem præfatur, In ordinandis clericis, fratres charissimi, solemus vos antè consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare. Verum quia in minoribus illis exercitiis non multum erat periculi: quod ad diuturnam probationem & non magnam functionem assumerentur, rogari consensus plebis desit. Postea in reliquis quoque ordinibus, excepto Episcopatu, plebs Episcopo ac Presbyteris iudicium delectum que ferè permittit, vt cognoscerent quinam idonei ac digni forent: nisi fortè quum parochiis noui Presbyteri destinabantur tunc enim loci multitudinem nominatim consentire oportuit. Nec mirum est quod retinendo suo iure populus hac in parte minus sollicitus fuerit. nemo enim Hypodiaconus fiebat qui non longum sui experimentum in clericatu, sub ea quæ tunc erat disciplinæ seueritate, dedisset. Postquam in eo gradu probatus fuerat, diaconus constituebatur: inde ad presbyterii honorem perueniebat, si fideliter se gessisset. Ita nullus promouebatur de quo non re vera multis annis habitum esset sub populi oculis examen. Et erant multi Canones ad punienda eorum vitia: vt Ecclesia malis Presbyteris aut diaconis non grauaretur, nisi remedia negligeret. Quanquam in Presbyteris quoque semper exigebatur ciuium consensus. quod etiam testatur Canon primus distinct. 67. qui Anacleto tribuitur. Denique omnes ordinationes ideo statim anni temporibus fiebant nequis clanculum sine fidelium consensu obreperet, aut nimia facilitate absque testibus promoueretur.

11 In eligendis Episcopis diu sua populo libertas fuit conseruata, nequis obtruderetur qui non omnibus acceptus esset. Hoc igitur in concilio Antiocheno vetitum est, nequis iniuris ingeratur. Quod & Leo primus diligenter confirmat. Hinc istæ sententia,

1. Tim. 3.
a. 2

Lib. 2. c.
Epistol 5

Epistol. 90.
ca. 2

tia,

tiæ, Is eligatur quem clerus & plebs aut maior numerus postularint. Item, Qui præfuturus est omnibus, ab omnibus eligatur. Qui enim ignotus & non examinatus præficitur, necesse est vt per vim intrudatur. Itē, Is eligatur qui à clericis electus, à plebe expetitus fuerit: & à prouincialibus cum metropolitani iudicio consecratur. Adeo autem cauerunt sancti patres ne vlllo pacto imminueretur. hæc populi libertas, vt quum synodus vniuersalis Cōstantinopoli congregata Nectarium ordinaret, id facere noluerit sine totius cleri & populi approbatione: vt sua ad synodū Romanam epistola restata est. Proinde quum Episcopus quispiā successorem sibi designaret, nō aliter ratum erat quàm si totus populus scisceret. Cuius rei non modò exemplum, sed formulam quoque habes apud Augustinum in nominatione Eradii. Et Theodoritus, quum refert Petrum ab Athanasio successorem nominatū, continuò adiungit, sacerdotalem ordinem ratum id habuisse, magistratum & primores populūque vniuersum sua acclamatione approbasse.

*Episto.
110. Ha-
betur a-
pud Theo-
doricum
lib. 4. ca.
20
Cap. 13*

12 Est quidem & illud (fateor) optima ratione sancitū in Laodicensi concilio, ne turbis electio permittatur. Vix enim vnquam euenit vt tot capita vno sensu rem aliquam bene componant. & ferè illud verum est, Incertum sciadi studia in contraria vulgus. Verū huic periculo adhibitum erat optimum remedium. Primum enim soli clerici eligebant. quem elegerant, offerebant magistratui, vel senatui ac primoribus. Illi, habita deliberatione, electionem, si iusta videbatur, consignabant: sin minus, eligebant alium quem magis probarent. tum ad multitudinem res deferbatur, quæ tamen præiudiciis illis non alligaretur, minùs tamen tumultuari poterat. Aut si à multitudine incipiebatur, tantū id fiebat vt sciretur quem potissimū expeteret. auditis popularium votis, clerici demum eligebant. Ita nec clericis licebat quem velent præficere, nec tamen stultis populi desyderiis obsequi necesse habebant. Hunc ordinem ponit alibi Leo, quum dicit, Expectanda sunt vota ciuium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum. Item, Teneatur honoratorum testimonium, subscriptio clericorum, ordinis consensus ac plebis. aliter (inquit) fieri nulla ratio sinit. Nec aliud sibi vult illud decretum synodi Laodicensis, quàm ne ab inconsiderata multitudine patiantur se abripi clerici & primores: sed potiùs sua prudentia & grauitate stultas eius cupiditates, si quando opus fuerit, reprimant.

Epist. 87

13 Hæc eligēdi ratio adhuc ætate Gregorii valebat, & verissimi le est diu postea durasse. Extant apud eum plurimæ epistolæ quæ luculentū huius rei testimoniū dant. quorū enim de creādo alicubi nouo Episcopo agitur, scribere solet ad clerum, ordinem & plebem. interdum etiam ad ducem, prout est regimen ciuitatis constitutum. Quòd si ob incompositum Ecclesiæ statum vicinō alicui Episcopo inspectionem in electione mandat, semper

*Id quo-
que est.
complu-
ribus.*

tamen requirit solenne decretum , omnium subscriptionibus roboratum. Quineriam quum creatus Mediolani Episcopus esset Constantius quidam , & ob incursiones barbarorum multi Mediolanensium Genuam confugissent : non aliter fore legitimam electionem putat quàm si ipsi quoque in commune conuocati assensi fuerint. Imò nondum anni quingenti effluerunt ex quo Nicolaus Papa de Romani Pontificis electione in hunc modum statuit , vt præirent Cardinales Episcopi , deinde reliquum clerum sibi adiungerent , postremò plebis consensu electio firma esset. Et in fine recitat illud quod nuper citavi Leonis decretum , ac in posterum valere præcipit. Quod si ita inualuerit improborum malitia vt clerici ad puram electionem faciendam vrbe egredi cogantur : aliquos tamen è populo simul adesse iubet. Imperatoris verò suffragium , quantum intelligere licet , in duabus tantum Ecclesiis requirebatur , Romana & Constantinopolitana : quòd illic duæ imperii sedes essent. Nam quòd Mediolanum ad gubernandam noui Episcopi electionem missus fuit Ambrosius cum potestate à Valentiniano , id propter graues factiones quibus inter se ciues flagrabant , extraordinarium fuit. Romæ autem tantum olim valuit imperatoris autoritas in Episcopo creando , vt Gregorius se ipsius iussu in Ecclesiæ gubernaculis constitutum esse dicat : quum tamen solenni ritu à populo fuisset expetitus. Hoc autem moris fuit vt quum aliquem designassent ordo , clerus , ac populus , ad imperatorem statim referret ille , vt vel scisceret electionem sua approbatione , vel improbando abrogaret. Neque huic consuetudini repugnant decreta quæ à Gratiano colliguntur , vbi nihil aliud dicitur quàm nullo modo ferendum esse vt sublata canonica electione , rex pro sua libidine Episcopum constituat , & à Metropolitano non esse consecrandum qui per violenta imperia sic fuerit promotus. Aliud enim est , spoliare Ecclesiam iure suo , vt totum ad vnus hominis libidinem transferatur : aliud hoc honoris regi aut imperatori dare , vt sua autoritate legitimam electionem confirmet.

Epist. 5.
lib. I

14 Sequitur iam vt tractemus quo ritu post electionem initiarentur veteris Ecclesiæ ministri in suum officium. Hanc Latini ordinationem vel consecrationem , Græci χειροτονίαν , interdum etiam χειροθεσίαν vocarunt : licet χειροτονία id genus electionis propriè dicatur vbi declarantur suffragia manuum eleuatione. Extat autem decretum Niceni concilii , vt Metropolitano cum omnibus prouinciæ Episcopis conueniat ad eum qui electus fuerit ordinandum. Si autem itineris longitudine , aut valetudine , aut alia necessitate pars impeditur , vt tamen tres minimum conueniant : qui autem absunt , suam consensionem per literas testentur. Atque hic Canon quum desuetudine obsolesceret , pluribus deinde synodis renouatus fuit. Omnes autem , aut saltem quicunque excusationem non haberent , ideo adesse iubebantur quòd
 grauiss

grauius de doctrina & moribus ordinandi haberetur examen. neque enim sine examine res peragebatur. Et apparet ex Cypriani verbis, non post electionem vocari, sed electioni interesse olim solitos: atque in eum finem vt essent quasi moderatores, nequid in ipsa turba fieret turbulenti. Vbi enim dixit plebi esse potestatem vel dignos eligendi sacerdotes, vel indignos recusandi: aliquanto post subiungit, Propter quod diligenter de traditione diuina atque Apostolica seruandum est & tenendum (quod apud nos quoque & ferè per prouincias vniuersas tenetur) vt ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem cui propositus ordinatur, Episcopi eiusdem prouinciæ proximi quique conueniant, & Episcopus deligatur plebe præsentate. Sed quum tardius interdum cogèrentur, & periculum esset ne illa mora abuterentur quidam ad ambiendi occasionem, satis fore visum est si designatione facta ipsi accederent, ac legitima inquisitione probatum consecrarent.

15 Hoc quum vbique sine exceptione fieret, paulatim mos diuersus inoleuit, vt metropolim ad petendam ordinationem electi concederent. Quod ambitione magis & veteris instituti deprauatione factum est, quàm bona aliqua ratione. Nec multò post, aucta iam Romanæ sedis autoritate, obtinuit altera adhuc deterior consuetudo, vt totius ferè Italiæ Episcopi consecrationem inde peterent. Quod animaduertere licet ex epistolis Gregorii. Paucis tantùm ciuitatibus, quæ non ita facilè cesserant, antiquum ius seruatum erat. vt de Mediolano exemplum illic habetur. Fortassis solè metropoles retinuerunt suum priuilegium. Solebant enim ad Archiepiscopum consecrandum omnes prouinciales Episcopi conuenire in ipsam primariam ciuitatem. Cæterùm ritus erat manuum impositio. Nihil enim præterea ceremoniarum adhibitum lego: nisi quòd aliquem ornatum in solenni cœtu habebant Episcopi, quò à reliquis presbyteris distinguerentur. Presbyteros quoque & diaconos sola manuum impositione ordinabant: sed suos presbyteros quisque Episcopus cum presbyterorum collegio ordinabat. Quanquam autem idem agebant omnes: quia tamen præibat Episcopus, & quasi eius auspiciis res gerebatur, ideo ipsius dicebatur ordinatio. Vnde veteres hoc sæpe habent, non differre alia re ab Episcopo presbyterum, nisi quia ordinandi potestatem non habeat.

Antiquam regiminis formam omnino pessundatam fuisse tyrannide Papatu.

C A P. V.

N VNC ordinem gubernandæ Ecclesiæ, quem hodie tenet Romana sedes ac omnes eius satellites, totàmque hierarchiæ illius quam perpetuò in ore habent imaginem ob oculos ponere operæpretium est, ac cum illo quem descripsimus, primæ ac veteris Ecclesiæ conferre: quòd ex comparatione eluceat qualem Ecclesiam habeant qui hoc solo titulo ad nos grauandos

vel potius obruendos ferociunt. Præstat autem à vocatione incipere, vt videamus qui & quales & qua ratione vocentur ad hoc ministerium. Tum deinde considerabimus quàm fideliter munus suum impleant. Dabimus autem primum locum Episcopis : quibus vtinam hoc honori esse possent, in hac disputatione primum tenere ordinem. Sed res ipsa non patitur ne vel leuiter attingere hoc argumentum sine summo ipsorum dedecore. Et tamen meminero in quo scripti genere nunc verfer : nec orationem meam, quæ ad simplicem doctrinam composita esse debet, vltra suas metas diffuere patiar. Sed tamen respondeat mihi quispiam eorum qui non prorsus frontem perdiderunt, quales hodie Episcopi passim eligantur. Sanè examen haberi de doctrina nimis obsoletum est, quòd si quis habetur doctrinæ respectus, iuriconsultum aliquem deligunt, qui in foro magis litigare nouerit quàm in Ecclesia concionari. Hoc constat, à centum annis vix centesimum quèntque fuisse electum qui sacræ doctrinæ aliquid teneret. Superioribus seculis non ideo parco, quòd multo meliora fuerint, sed quòd de præsentis modò Ecclesia nobis quæstio est. Si de moribus fiat censura, paucos aut propemodum nullos fuisse reperiemus quos non indignos veteres Canones iudicassent. Qui non fuit ebriosus, fuit scortator : qui ab hoc quoque scelere purus fuit, aut aleo fuit, aut venator, aut in aliqua parte vitæ dissolutus. Sunt enim leuiora vitia quæ secundùm vetustos Canones hominem ab Episcopatu excludunt. Hoc verò longè absurdissimum, quòd pueri quoque vix decennes, Papæ concessione, Episcopi sunt facti. Eò impudentiæ ac stuporis prouecti sunt vt ne illud quidem extremum & ad eò prodigiosum flagitium horrerent, quod ab ipso naturæ sensu penitus abhorret. Hinc apparet quàm religiosæ fuerint electiones, vbi tam supina negligentia fuit.

2. Iam in eligendo totum illud ius populi sublatum est. Vota, assensus, subscriptiones & omnia eiusmodi euauerunt. ad solos Canonicos integra potestas translata est. Illi in quem volunt, conferunt Episcopatum : eum mox in conspectum plebis producunt, sed adorandum, non examinandum. Atqui reclamatione Leo, nullam rationem id finire, ac violentam impositionem esse pronuntiat. Cyprianus, quum fluere ex iure diuino testatur ne fiat nisi ex consensu populi, pugnare diuersum morem cum verbo Dei ostendit. Tot synodorum decreta ne secùs fiat seuerissimè prohibent : ac, si factum sit, iubent esse irritum. Si hæc vera sunt, nulla hodie neque diuino neque Ecclesiastico iure Canonica electio in toto Papatu superest. Verùm etiam si nihil aliud mali foret, quàm tamen hoc excusare poterunt quòd ita spoliauerint suo iure Ecclesiam? Atqui ita, inquit, exigebat temporum corruptio, vt quoniam apud plebem & magistratus plus valebant odia & studia in assumendis Episcopis, quàm rectum sanumque iudicium, eius rei arbitrium paucis deferretur. Fuerit sanè hoc extremum mali in rebus

rebus deploratis remedium. Verùm vbi medicina morbo ipso nocentior apparuit, cur non & nouo huic malo succurritur? Sed est, inquit, ipsis Canonicis exactè præscriptum quid sequi in electione debeât. Sed an dubitamus quin sanctissimis legibus olim plebs se astringi intelligeret, quum videret sibi regulã e verbo Dei propositam, dum ad Episcopum eligendum conueniret? Siquidem illa vna vox Dei qua describit veram Episcopi effigiem, meritò pluris esse debebat quàm infinitæ Canonum myriades. Sed nihilominus, pessimo affectu corrupta, nullã habebat legis aut æquitatis rationem. Sic hodie etsi optimæ scriptę sunt leges, manēt tamē in chartis sepultæ. Interim vt plurimum moribus receptũ est, & (quasi ratione fiat) etiã approbatum, vt ebriosi, scortatores, aleones passim ad hunc honorem promoueãtur. parum dico: vt Episcopatus adulteriorum & lenociniorũ sint præmia. Nam quũ venatoribus & aucupibus dantur, præclare res cecidisse existimanda est. Tantã indignitatẽ vllò modo excusare, nimis improbũ est. Habebat, inquã, olim optimũ canonem populus, cui præscribemat Dei verbum, oportere Episcopum esse irreprehensibilem, doctorem, non pugna- *1. Ti. 3. 4.* cem, & c. Cur ergo eligendi prouincia à populo ad istos translata ¹ est? Quia scilicet inter populi tumultus & factiones verbum Dei non exaudiebatur. Et cur hodie ab istis rursus non transferatur, qui non modò leges omnes violant, sed abiecto pudore, libidinosè, auarè, ambitiosè, humana diuinis commiscent & confundunt?

3 Sed mentiuntur quum aiunt hoc remedij loco fuisse inuentum. Sæpe in Episcopis eligendis tumultuatas olim fuisse vrbes legimus: nemo tamen vnquam de auferendo ciuibus iure cogitare ausus est. Alias enim habebant vias quibus vel obuiarent his vitiis, vel iam admissa corrigerent. Verùm dicam quid sit. Quum populus in delectu habendo negligentior esse cœpisset, & hanc curam, quasi miuõs sibi congruentem, in presbyteros reiceret, illi hac occasione ad tyrannidem sibi vsurpandam abusi sunt: quam postea nouis canonibus editis stabilierũt. Ordinatio autem nihil aliud est quàm merum ludibrium. Species enim examinis, quam illic ostentant, adeo inanis est & ieiunia, vt omni etiam fuce careat. Itaque quòd alicubi pactione impetrarunt principes à Romanis Pontificibus, vt nominarent ipsi Episcopos, in eo nihil noui damni fecit Ecclesia: quia canonicis duntaxat electio, quam nullo iure rapuerant, vel certè furati erant, adempta est. Est hoc sanè scèdissimũ exemplum, quòd ex aula mittuntur Episcopi ad occupandas Ecclesias, & piorum principum esset à tali corruptela abstinere. Est enim impia Ecclesiæ spoliatio, quoties alicui populo ingeritur Episcopus quem non petierit, vel saltem libera voce approbarit. Verùm inordinatus ille mos qui in Ecclesiis iam pridem fuit, occasionem principibus dedit vt præsentationem Episcoporum sibi sumerent. Maluerunt enim suum esse beneficium, quàm eorum in quos nihilo plus id competebat, &

qui non minùs perperam eo abutebantur.

*Distinct.
70. cap. I*

4 En præclara vocatio, cuius causa Episcopi Apostolorum successores se esse iactant. Presbyteros autem creandi ius sibi solis competere dicunt. Sed in hoc pessimè corrumpunt vetus institutum, quòd non Presbyteros sua ordinatione creant qui populum regant ac pascant, sed Sacerdotes qui sacrificent, Similiter quum Diaconos consecrant, nihil agunt de vero ac proprio ipsorum officio: sed ad certas modò ceremonias circa calicem & patinam ordinant. At in Synodo Chalcedonenfi contrà sancitum est, ne fiant absolutæ ordinationes, hoc est, quin locus simul assignetur ordinatis vbi munus suum exerceant. Hoc decretum duplici nomine vtilissimum est, Ne onerentur Ecclesiæ superuacuo sumptu, & in homines otiosos expèdatur quod erogari pauperibus debet. Deinde vt ii qui ordinantur, cogitent non se ad honorem promoueri, sed munus sibi mandari ad quod obeundum solenni testificatione obligentur. At Romanenses magistri (qui nihil in religione curandum putant præter ventrem) primò titulum interpretantur redditum qui ad alimoniam sufficiat: siue ex patrimonio sit, siue ex sacerdotio. Itaque quum Diaconum vel Presbyterum ordinant, nihil solliciti vbi debeant ministrare, ordinem illis conferunt, si modò satis diuites, sint ad se alendos. Verùm quis hominum hoc recipiat, vt titulus quem requirit cõciliū decretum, sit annuus proventus ad alimoniam? Iam verò quia recentiores Canones Episcopos damnabant eorum alimonia, quos sine idoneo titulo ordinassent, quò sic reprimerent nimiam eorum facilitatem, etiam cautio excogitata est qua eluderent pœnam. Nam qui ordinatur, nominato qualicumque titulo promittit eo se fore contentum. Eo pacto ab alimentorum actione depellitur. Taceo mille fraudes quæ hîc fiunt, vt quum alii inanes sacerdotiorum titulos mentiuntur, vnde quinque asses annuatim conficere nequeant. alii sub arcana stipulatione sacerdotia commodatò accipiunt quæ statim reddituros se pollicentur, sed interdum non reddunt. Et alia eius generis mysteria.

5 Verùm etiam si illi abusus crassiores tollerentur, annon illud semper absurdum est, Presbyterum constituere cui locum nullum assignes? neminem enim ordinant nisi ad sacrificandum. Atqui legitima Presbyteri ordinatio est, ad Ecclesiæ gubernationem: Diaconi, ad eleemosynæ procurationem vocari. Multis quidem pompis adumbrant id quod agunt: quòd specie ipsa venerationem apud simplices habeat, sed apud sanos quid valere possunt istæ larvæ, vbi nihil solidi aut veri subest? Nam ceremonias adhibēt vel ex Iudaismo accersitas, vel ex seipis confictas: quibus abstinere satius foret. De vero autem examine (vmbra enim illam quam retinēt nihil moror) de populi consensu, de aliis rebus necessariis, nulla mentio. Vmbra voco ridiculas illas gesticulationes, ad ineptam ac frigidam vetustatis imitationem compositas. Habent Episcopi suos

suos vicarios, qui ante ordinationem de doctrina inquireant. Sed quid? an legere suas Missas possint: an vulgare aliquod nomē, quod in lectione occurrerit, declinare, an coniugare verbum, an vocis vnus significationem nouerint. neque enim necesse est vt vel vnus versiculi sensum reddere sciant. Neque tamen adhuc sacerdotio repelluntur qui in his quoque puerilibus elementis deficiunt, modo aliquam pecuniæ vel gratiæ commendationem attulerint. Eiusdem farinae est quod quum ad altare adinuentur ordinandi, quaeritur ter voce non intellecta, sintne digni honore. Respondet vnus (qui eos nunquam vidit, sed nequid formulæ desit, has partes habet in fabula) Digni sunt. Quid in venerandis istis Patribus accuses, nisi quod in tam apertis sacrilegiis ludendo, Deum & homines nullo pudore rident? At quia in diuturna eius rei possessione sunt, putant id sibi iam licere. Quisquis enim contra hæc tam clara tamque atrocia flagitia hiscere audeat, quasi qui sacra Cereris in apertum olim protulerat, ad capitale iudicium ab ipsis rapitur. An hoc facerent siquem putarent esse Deum?

6 Iam in beneficiorum collationibus (quæ res olim coniuncta erat cum ordinatione, nunc prorsus est separata) quanto melius se gerunt? Est autem apud eos multiplex ratio. neque enim soli Episcopi conferunt sacerdotia. & in his etiam quorum vocantur Collatores, non semper plenum ius habent: sed alii præsentationem habent: ipsi autem Collationis titulum retinēt, honoris causa. Accedunt etiam nominationes ex scholis, resignationes, vel simplices, vel permutationis causa factæ: rescripta commendatitia, præuentiones, & quicquid tale est. Verum ita se omnes gerunt vt nullus eorum possit alteri quippiam exprobrare. Sic contendo: vix centesimum quodque beneficium hodie in Papatu sine simonia conferri: qualiter simoniam veteres definierunt. Non dico omnes numero pretio emere: sed cedō mihi vnum ex viginti qui nulla obliqua commendatione ad sacerdotium perueniat. Alios cognatio vel affinitas promouet, alios parētum autoritas: alii obsequiis fauorem sibi conciliant. Denique in hunc finem cōferunt sacerdotia, non vt Ecclesiis sit prospectum, sed iis qui accipiunt. Itaque Beneficia appellant, quo nomine satis declarant se non alio loco ea habere quam principum donatiua, quibus vel cōciliant fauorem militum, vel eorū labores remunerantur. Omitto quod in tonsores, coquos, muliones, atque eius facis homines hæc præmia conferuntur. Iam verò nullis ferē libris magis hodie perstreptūt iudicia quam ob sacerdotia: vt dicas nihil aliud quam prædam esse canibus obiectam ad venationē. An hoc vel auditu tolerabile est, Pastores vocari qui in Ecclesiæ possessionē, quasi in hostile prædiū irruerint? qui forēibus iurgiis euicerint? qui pretio redemerint? qui sordidis obsequiis emeruerint? qui pueri vixdū balbutientes, eam, ceu hæreditariā à patris & cognatis, interdū etiam à patribus spurii creuerint?

7 An vnquam eò progressa esset populi, quantumuis corrupti

& ex legis, licentia? Sed hoc quoque maius portentū est, quòd vnus homo (non dico qualis, cerrè qui seipsum regere non potest) quinque aut sex Ecclesiis gubernandis præficitur. Videre est hodie in aulis Principum adulescētes ter Abbates, bis Episcopos, semel Archiepiscopos. Passim verò sunt Canonici, quinque, sex, septem sacerdotiis onusti: quorū nullam prorsus nisi in recipiendo prouētū curam habēt. Non obiiciam, verbum Dei vbiq̄ reclamare: quod iam pridem desit apud eos habere tantillum momenti. Non obiiciam, multas seuerissimas sanctiones in pluribus Conciliis contra hanc improbitatem esse factas. nam has quoque, quoties libet, fortiter contemnunt. Sed dico vtrunq̄ esse prodigiosum flagitium, quod Deo, naturæ, & Ecclesiastico regimini prorsus aduersetur, vt vnus prædo pluribus simul Ecclesiis incubet: vt Pastor nominetur, qui gregi suo adesse, etiam si velit, nequeat: & tamen (qua sunt impudentia) tam abominandas fœditates Ecclesiæ nomine prætexunt, quò ab omni reprehensione eximant. Quinetiam, si Deo placer, in istis nequitiiis cōtinetur sacrosancta illa successio, cuius merito effectum esse iactant ne Ecclesia periret.

8 Nunc (quæ secunda nota est in astitimando legitimo Pastore) videamus quàm fideliter munus suū exerceāt. Ex sacerdotibus, qui illic creātur, alii sunt Monachi, alii quos vocāt Seculares. Prior ille grex incognitus fuit vereri Ecclesiæ. & habere talē in Ecclesia locū, adeò cum monastica professione pugnat, vt quū olim ex monasteriis in clerū cooprantur, monachi esse desinerent. Atque adeò

Epist. 11.
lib. 3 Gregorius, cuius rēpus multū fœcis habuit, hanc tamen confusionē fieri passus non est. Vult enim clericatu abdicari qui Abbates facti fuerint: quòd monachus simul esse & clericus rite nemo queat: quum alterū alteri sit impedimento. Nūc si interrogem quomodo munus suum bene impleat quē Canones nō esse idoneū declarant: quid obsecro, responsuri sunt? Citabunt mihi scilicet abortiua illa decreta Innocētii & Bonifacii, quibus monachi ad sacerdotii honorē & potestatem sic recipiūtur, vt in monasteriis suis maneāt. Sed quæ ista est ratio, vt indoctus quiuis asinus, simulac Romanam sedem occupauerit, totam antiquitatem verbulo vno euertat? Verūm de hac re postea. Istud nunc sufficiat, pro magna absurditate habitum esse in Ecclesia puriori, si monachus sacerdotio fungeretur. Nam Hieronymus se officium sacerdotis agere negat, quum inter monachos degit: seque vnum ex plebe facit qui à sacerdotibus regatur. Verūm, vt hoc illis demus, quid rāmen officii faciunt? Ex mendicantibus nonnulli concionantur: reliqui omnes monachi vel cantillant, vel demurmurant Missas in suis latibus. Quasi ad hoc fieri Presbyteros, aut Christus voluerit, aut muneris natura pariat. Quum Scriptura palām testetur, Presbyteri esse propriam

Act. 20.
f. 28 Ecclesiam regere, annon impia est profanatio, aliò transferre, immò penitus immutare sacrum Dei institutum? Nam quum ordinantur, nominatim vetantur facere quæ Deus Presbyteris omni-

bus

bus iniungit. Siquidem illis hæc cantilena canitur, Monachus suo clauſtro contentus, nec ſacramenta adminiſtrare, nec aliud quippiam publici muneris gerere præſumat. Negent, ſi poterunt, apertum eſſe Dei ludibrium, in hoc aliquem Presbyterum fieri, vt à vero & germano officio abſtineat, & eum qui nomen habet, rem non poſſe habere.

9 Venio ad ſeculares: qui partim beneficiarii ſunt (vt loquuntur) id eſt, habent ſacerdotia quibus alantur: partim quotidianas operas locant miſſando vel canendo, & quaſi collecta inde ſtipe victitant. Beneficia aut curam animarum habent, vt Episcopatus & parochiæ: aut ſtipendia ſunt hominum delicatiorum, qui cantilando victum acquirunt: vt præbendæ, canonicatus, perſonatus, ac dignitates, capellaniæ, & ſimilia. Quanquam, rebus ſurſum deorſum iam conuerſis, Abbatix & Prioratus non tantùm ſecularibus Presbyteris, ſed pueris quoque priuilegio (id eſt vulgari & uſitata conſuetudine) conferuntur. Quantùm ad mercenarios attinet, qui in diem victum quærun, quid aliud facerent quàm quod faciunt? nempe vt illiberali ac pudendo modo ſeſe proſtituant ad quæſtum: præſertim in tanta multitudine quanta nunc orbis ſcatter. Itaque quum palàm mendicare non audeant, vel hac via reputent ſe parum profecturos, velut canes famelici circumeunt, & ſua importunitate non ſecus ac latratu extorquent ab inuitis hominibus quod in aridum ventrem ingerant. Hic ſi verbis perſequi coner quantum ſit dedecus Eccleſiæ, eò rediſſe honorem & munus Presbyterii, nullus erit finis. Non eſt igitur cur à me expectent lectores orationem quæ tam flagitiôſæ indignitati reſpondeat. Breuiter dico, Si Presbyteri officium eſt (quod & verbum 1. Cor. 4. Dei præſcribit, & vetuſti Canones requirunt) Eccleſiam paſcere, & ſpirituale Chriſti regnum adminiſtrare: tales omnes ſacrifici qui nullum niſi in Miſſarum nundinatione opus aut ſtipendium habent, non modò ceſſant in officio, ſed nullum quod exercean legitimum habent officium. Locus enim docendi illis nullus darur: nullam plebem habent quam gubernent. Denique nihil illis reliquum eſt præter altare in quo Chriſtum ſacrificent. quod non eſt Deo, ſed dæmoniis litare, vt alibi vidimus. a. 1.

10 Non attingo hîc extranea vitia, ſed duntaxat inteſtinum malum, quod in ipſorum institutione radicitus hæret. Addam vocem, quæ malè ſonabit in eorum auribus: ſed quia vera eſt, dicere oportet, eodem loco habendos eſſe Canonicos, Decanos, Capellanos, Præpoſitos, & quicumque otioſis ſacerdotiis aluntur. Quale enim Eccleſiæ miniſterium præſtare queunt? Nam verbi prædicationem, curam diſciplinæ, & ſacramentorum adminiſtrationem, tanquam onera nimis moleſta à ſe depulerunt. Quid ergo habêt reliquũ quo ſe veros Presbyteros eſſe iactent? Cârũ ſcilicet & ceremoniarũ pōpã. At quid hoc ad rê? Si conſuetudinem, ſi uſum

si longi temporis præscriptionem allegant: ego contra Christi definitionem rehero, qua & veros Presbyteros nobis expressit, & quid habere debeant qui tales haberi volunt. Quòd si tam duram legem ferre nequeūt vt se Christi regulæ subiiciant, patiantur saltem hanc causam ex autoritate primæ Ecclesiæ decidi. At nihilo melior erit ipsorum conditio, si ex vetustis Canonibus de eorum statu iudicetur. Qui in Canonicos degenerarūt, Presbyteri esse debuerāt, vt fuerunt olim, qui Ecclesiam cum Episcopo in commune regerent, & veluti collegæ eius essent in munere pastorali. Dignitates illæ capitulares, quas vocant, nihil prorsus spectant ad veram Ecclesiæ gubernationem: multo minùs Capellaniæ, & reliqua fæx talium nominum. Quo igitur loco eos omnes habebimus? Certè & verbum Christi, & veteris Ecclesiæ obseruatio eos à presbyterii honore excludit. Presbyteros tamen se esse contendunt: sed detrahenda est larua: sic reperiemus, totam eorū professionem alienissimam esse ac remotissimā ab illo munere Presbyterorum, quod & Apostoli nobis describunt, & in prima Ecclesia requisitum fuit. Omnes ergo eiusmodi ordines quibuscunque titulis insigniantur, nouitii quum sint, certè nec Dei institutione, nec antiqua Ecclesiæ obseruatione suffulti, locū nullum habere debent in descriptione regiminis spiritualis, quod ore Domini ipsius consecratū Ecclesia recepit. Aut (si rudiùs ac crassiùs me loqui malunt) quando Capellani, Canonici, Decani, Præpositi, & eius farinae otiosi vètres ne minimo quidem digito particulam vllam attingunt eius officii quod in Presbyteris necessariò requiritur, non est ferendum vt falsò sibi honorem vsurpando, sanctam Christi institutionem violent.

II Superfunt Episcopi & parochiarum rectores: qui vtinam de retinendo officio contenderent. Libenter enim illis concederemus, eos habere pium & eximium munus, si quidem eo defungerentur: sed quum Ecclesias sibi commissas deserendo, earumque curam in alios reiiciendo haberi pastores volunt, perinde faciunt ac si manus pastoris esset nihil agere. Siquis scenerator, qui nunquam pedem vrbe moueret, aratorem se aut vinitorem esse profiteretur: si miles, qui assiduus fuisset in acie & castris, forum aut libros nunquam vidisset, pro iurifconsulto se venditaret, quis ferret tam putidas ineptias? Atqui aliquanto absurdiùs isti faciunt, qui videri volunt & nominari legitimi Ecclesiæ pastores, & tamen esse nolunt. Quotus enim quisque est qui vel in speciem Ecclesiæ suæ regimen obeat? Plurimi Ecclesiarum reditus tota vita deuorant, ad quas ne inspiciendi quidem causa vnquam accedunt. Alii semel quotannis aut veniunt ipsi, aut œconomum mittunt, ne quid in locatione depereat. Quū hæc corruptela primùm obreperet, priuilegiis se eximebant qui frui volebant hoc genere vacationis: nunc rarum exemplum est vt quis in Ecclesia sua resideat. ælimāt enim non secus ac villas, quibus vicarios suos, tanquam villicos aut colonos præficiunt. Atqui hoc ipse quoque naturæ sensus repudiat, pastorem

pastorem esse gregis, qui ouem ex eo nullam vnquam viderit.

12. Iam ætate Gregorii apparet quædam huius mali semina extitisse, vt Ecclesiarum rectores negligentiores in docendo esse inciperent: quia id grauius alicubi conqueritur. Mundus (inquit) sacerdotibus plenus est: sed tamen in messe rarus inuenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus. Item, Quia charitatis viscera non habent, domini videri volunt, patres se minimè recognoscunt. Humilitatis locū in elationē dominationis mutant. Item, Sed nos, ô Pastores, quid agimus, qui mercedē cōsequimur, & operarii nō sumus? Ad exteriora negotia delapsi sumus: & aliud suscipimus, aliud præstamus. Ministeriū prædicationis relinquimus: & ad pœnam nostram, vt video, Episcopi vocamur, qui honoris nomen non virtutis tenemus. Quā tanta verborum asperitate vtatur aduersus eos qui tantū erāt in officio minis assidui vel seduli, quid, quæso, dicturus esset si videret ex Episcopis ferè nullū, aut certè paucissimos, ex reliquis vix centesimū quēque suggestum semel tota vita conscendere? Nam eò furoris ventum est vt vulgò exiltimetur res Episcopali dignitate inferior, concionem ad populum habere. Tempore Bernardi res aliquanto magis prolapsæ erant: sed videmus etiam quā acerbis obiurgationibus inuehatur in totum ordinem: quem tamen credibile est fuisse tunc non paulò integriorem quā nunc sit.

13. Quòd si quis totā hanc gubernationis Ecclesiasticæ faciem quæ hodie sub Papismo est, rite perpendat ac excutiat, reperiet nullum esse spoliarium, in quo licentiosius sine lege & modo latrones grassentur. Certè omnia illic à Christi institutione ad eò dissimilia sunt, imò aliena, ad eò ab antiquis Ecclesiæ institutis ac moribus degenerarunt, ad eò cum natura & ratione pugnant, vt nulla maior Christo fieri iniuria possit quā dum eius nomen ad defensionem tam inordinati regiminis obtendunt. Nos (inquiunt) sumus Ecclesiæ columnæ, religionis antistites, Christi vicarii, fidelium capita: quia potestas Apostolica per successionem ad nos peruenit. Quasi apud stipites loquantur, istis ineptiis perpetuò superbiunt. Quoties verò istuc iactabunt, quæram ab iis vicissim quid habeant cum Apostolis commune. Non enim de hæreditario aliquo honore agitur, qui dormientibus deferri queat: sed de prædicationis munere, quod ipsi tantopere defugiunt. Similiter quum ipsorum regnum tyrannidem Antichristi esse asserimus, cōtinuò excipiunt, esse venerabilem illam toties à magnis & sanctis viris laudatam hierarchiam. Quasi verò sancti Patres, quum Ecclesiasticam hierarchiam aut spirituale regimen, vt ipsis per manus ab Apostolis traditum erat, commendarent, hoc deforme & vastitatis plenum chaos somniarent, vbi Episcopi vel rudes vt plurimum asini sunt, qui ne prima quidem & plebeia fidei rudimenta tenent: aut interdum pueri à nutrice adhuc recentes: & si qui doctiores sunt (quod tamen rarus est exemplum) Episcopatum nihil aliud esse

putant quàm splendoris & magnificentiæ titulum: vbi Ecclesiæ
rum rectores non magis de pascendo grege cogitant quàm futor
de arando: vbi omnia plusquam Babylonica dissipacione sic con-
fusa sunt, vt nullum integrum vestigium paternæ illius ordinatio-
nis ampliùs appareat.

Matt. 5.
b. 14
14 Quid si ad mores descēdamus? vbi erit illa lux mundi quam
Christus requirit? vbi sal terræ? vbi illa sanctitas quæ velut perpe-
tua censura esse possit? Nullus hodie est hominum ordo magis in-
famis luxu, mollitiæ, deliciis, omni denique genere libidinum, nul-
lo ex ordine aptiores aut peritiores omnis imposturæ, fraudis,
prodicionis, perfidiæ magistris, nusquam tantum ad nocendum
vel solertiæ, vel audaciæ. Taceo fastum, superbiam, rapacitatem,
fœuitiam. Taceo dissolutam in omnibus vitæ partibus licentiam.
Quibus ferendis ita fatigatus est mundus vt verendum non sit ne-
quid nimium exaggerare videar. Vnum dico, quod inficiari ne ipsi
quidem poterunt: Ex Episcopis ferè nullum: ex parochiarum præ-
fectis non esse centesimum quenque, cuius si de moribus ferenda
sit secundùm veteres Canones sententia, non sit vel excommuni-
candus, vel minimum à munere abdicandus. Videor aliquid incre-
dibile dicere, a deò prisca illa disciplina, quæ exactiorem censuram
de moribus cleri fieri præcipiebat, obsoleuit: sed omnino ita res ha-
bet. Eant nunc qui sub Romanæ sedis vexillis & auspiciis militant,
& de sacerdotali apud se ordine gloriantur. Certè quem habent,
neque à Christo, neque ab eius Apostolis, neque à Patribus, neque
ab Ecclesia veteri esse constat.

15 Prodeant nunc in medium Diaconi, & illa sanctissima, quam
habent bonorum Ecclesiasticorum distributio. Quanquam Dia-
conos suos ad eam rem minimè iam creant. nihil enim aliud ipsis
inungunt nisi vt ministrent ad altare, Euangelium recitent aut
canant, & nescio quas agant nugas. Nihil de eleemosinis, nihil de
cura pauperum, nihil de tota illa functione quam olim gerebant.
De ipsa institutione loquor. nam si spectemus quod faciunt, re-
ipsa non munus illis est, sed gradus duntaxat ad presbyterium.
Vna in re, qui locum Diaconi in missa tenent, inane simulachrum
antiquitatis repræsentant. recipiunt enim oblationes ante conse-
cracionem. Fuit autem id antiqui moris vt ante Cœnæ commu-
nionem se mutuò oscularētur fideles, & eleemosynas ad altare of-
ferrent: ita symbolo priùs, deinde ipsa beneficentia charitatem
suam declarabant. Diaconus, qui œconomus erat pauperum, re-
cipiebat quod dabatur, vt distribueret. Nunc ex illis eleemosynis
nihil plus peruenit ad pauperes quàm si in mare proicerentur.
Ludunt ergo Ecclesiam cum isto mendaci diaconatu. Certè in eo
nec cum Apostolica institutione, nec cum veteri obseruatione si-
mile quippiam habent. Ipsam verò bonorum dispensacionem
aliò transtulerunt: & ita composuerunt vt nihil fingi queat magis
inordinatum. Quemadmodum enim latrones, iugulatis homini-
bus,

bus prædam inter se diuidunt: ita isti post extinctum verbi Dei lumen, quasi iugulata Ecclesia, putarunt expositum esse prædæ ac direptioni quicquid in sanctos vsus dicatum erat. Itaque facta diuisione, rapuit ad se quisque quantum potuit.

16 Hic totæ illæ veteres rationes quas exposuimus, non tantum conturbatæ, sed prorsus expunctæ & inductæ sunt. Potissimam partem Episcopi & Presbyteri vrbani, qui facti hac præda diuites, versi sunt in canonicos, inter se diripuerunt. Partitionem tamen fuisse tumultuariam ex eo apparet, quod de finibus ad hunc vsque diem litigant. Quicquid sit, hac decisione prouisum est ne obolus vnus ex omnibus Ecclesiæ bonis ad pauperes rediret, quorum dimidia saltem ex parte fuerant. Nominatim enim quartam partem canones illis attribuunt: alteram verò quartam ideo destinant Episcopis vt in hospitalitatem & alia benignitatis officia erogent. Taceo quid sua portione facere clerici, & quem in vsum illam conferre debuerint. nam reliquum quod templis, ædificiis, & aliis sumptibus depuratur, debere pauperibus in necessitate patere, satis demonstratum est. Quæso, si scintillam vnâ timoris Dei in corde haberent, sustinerentne hanc conscientiam, quod quicquid comedunt ac vestiuntur, ex furto, imò ex sacrilegio prouenit? Sed quia Dei iudicio parum commouentur, saltem cogitent homines esse, sensu & ratione præditos, quibus persuadere volunt se habere tam pulchros & dispositos in Ecclesia sua ordines quàm iactare solent. Respondeant mihi breuiter, an Diaconia sit furandi ac latrociandi licentia. Hoc si negant, fateri etiam cogentur, nullam se Diaconiam reliquam habere: quando apud eos tota opum Ecclesiasticarum administratio in sacrilegam deprædationem palàm conuersa est.

17 Sed hîc vtuntur pulcherrimo colore, dicunt enim Ecclesiæ dignitatem non indecenter hac magnificentia sustineri. Et habent ex sua scèta quosdam ira impudentes vt audeant palàm iactare, sic demum adimpleri vaticinia illa quibus splendorem regni Christi describunt veteres Prophetæ, vbi regius ille apparatus in ordine sacerdotali visitur Non frustra, inquit, hæc Deus Ecclesiæ suæ promissit: Venient Reges, adorabunt in conspectu tuo, tibi afferent munera. Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalem. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi. In hac improbitate confutanda si multum insistam, vereor ne ineptus videar. Proinde verba temere perdere non libet. Quæro tamen, Si quis Iudæus istis testimoniis abuteretur, quam solutionem daturi essent? Nempe reprehenderent eius stuporem, quod quæ de spiritali Christi regno spiritaliter dicta sunt, ad carnem & mundum transferret. Scimus enim Prophetas sub imagine rerum terrestrium, caelestem Dei gloriam, quæ lucere in Ecclesia debet, nobis delineasse. His enim benedi-

*Psal. 72.
c. 10
Ies. 52.
a. 1, 6
60. 4. 6*

tionibus, quas exprimunt eorum verba, nunquam minus abundavit Ecclesia, quàm sub Apostolis: & tamen vim regni Christi tunc maximè effloruisse omnes fatentur. Quid ergo sibi volunt illæ sententiæ? Quicquid vspiam est pretiosum, sublime, præclarum, id oportere Domino subiici. Quod autem nominatim de Regibus dicitur, fasces submissuros Christo, diademata sua proiecturos ad eius pedes, opes suas cõsecratos Ecclesiæ, quando veriùs ac plenius exhibitum fuisse dicent, quàm quum Theodosius, abiecta purpura, relictis imperii insignibus, tanquam vnus quilibet ex plebe coram Deo & Ecclesia se ad solennem pœnitentiam submisit? quàm quum ipse & alii similes pii Principes sua studia & suas curas ad puram in Ecclesia doctrinam conseruandam, ad fouendos & protegendos sanos Doctores contulerunt? At verò quàm non luxuriarint tunc superuacuis opibus Sacerdotes, vna illa vox Synodi Aquileiensis, cui præerat Ambrosius, satis declarat, Gloriosa in Sacerdotibus Domini paupertas. Habebant certè tunc Episcopi nonnullas facultates, quibus conspicuum Ecclesiæ decus reddere poterant, si putassent hæc esse vera Ecclesiæ ornamenta. Sed quum scirent Pastorum officio nihil esse magis aduersum, quàm menfarum deliciis, vestium nitore, magno famulitio, magnificis palatis splendere ac superbire, humilitatem ac modestiam, imò paupertatem ipsam, quam Christus inter suos munitros consecrauit, sequebantur & colebant.

18 Verùm ne hic simus longiores, iterum in breuem summam colligamus, quàm procul absit ea quæ nunc est opum Ecclesiasticarum vel dispensatio, vel dissipatio, à vera Diaconia quam & verbum Dei nobis commendat, & vetus Ecclesia obseruauit. Quod in templorum ornatum confertur, perperam collocari dico, si non adhibeatur is modus quem & ipsa natura sacrorum præscribit, & Apostoli aliique sancti Patres, tum doctrina tum exemplis præscriperunt. At quid tale hodie in templis conspicitur? Quicquid non dico ad priscam illam frugalitatem, sed ad honestam aliquam mediocritatem est compositum, respuitur. Nihil omnino placet, nisi quod luxum & temporum corruptelam sapiat. Interim tantum abest vt viuorum templorum iultam habeant curam, vt potiùs multa pauperum millia fame perire passuri sint, quàm minimum calicem aut vrceolum confringant ad inopiam eorum subleuandam. Nequid grauius à meipso pronuntiem, hoc tantùm pios lectores cogitare velim, si nunc Exuperium illum Tholosæ Episcopum, quem retulimus, si Acatium, si Ambrosium, aut simile quempiam excitari à mortuis contingat, quidnam sint dicturi. Certè non probabunt, in tanta pauperum necessitate, quasi superfluas opes aliò transferri. Vt taceam, hos vsus quibus impenduntur (etiã si nulli sint pauperes) multis modis noxios: vtiles verò nulla ex parte esse. Sed homines omitto. Bona hæc Christo sunt dicata. eius itaque arbitrio dispensanda sunt. Frustra autem partem hanc impensam

impensam Christo ferēt, quam præter eius mandatum profuderūt. Quanquam (vt verum fatear) non multum de ordinario Ecclesiæ reditu his sumptibus deceditur. Nulli enim sunt tam opulenti Episcopatus, nullæ tam opimæ Abbatie, nulla denique neque tā multa neque tā ampla sacerdotia, quæ ad explendā sacerdotum ingluuiē sufficiant. Verūm dū sibi volunt parcere populū superstitione inducunt, vt quod erat in pauperes erogandū, ad extruenda templa, ad erigendas statuas, ad emenda vasa, ad pretiosas veltes cōparandas conuertant. Ita hoc gurgite quotidianæ eleemosynæ absumuntur.

19 De reditu quem ex agris & possessionibus percipiunt, quid aliud dicam quàm quod iam dixi, & est ante omnium oculos? Maximam portionem videmus qua fide administrent qui Episcopi vocantur & Abbates. Quæ infania est Ecclesiasticum ordinem hīc quærere? An in satellitū numero, ædiū splendore, vestitus & epularum deliciis, principum lautitias æmulari eos decebat, quorum vitam oportuerat singulare frugalitatis, modestiæ, continentiæ, humilitatis esse exemplar? Quantum & hoc ab eorum officio abhorrebat quos æternum inuolabilēque Dei edictum turpis lucri appetentes esse vetat, & simplici victu contentos esse iubet, non modò vicis & arcibus manum iniicere, sed in amplissimas satrapias inuolare, demum imperia ipsa occupare? Si verbum Dei contemnunt, quid respondebūt ad verusta illa Synodorū decreta? quibus statuitur vt Episcopus non præcul ab Ecclesia hospitium habeat, vilem mensam, & supellectilē. Quid ad illud Synodi Aquileiensis elogiū, quo in sacerdotibus Domini gloriosa paupertas prædicatur? Nam illud fortè quod Hieronymus Nepotiano præcipit, vt mensulam eius pauperes & peregrini & cum illis Christus conuiuia nouerit, tanquam nimis austerum repudiabunt. Verūm quod statim subiicit pudebit eos diffiteri, Gloriam esse Episcopi, pauperum opibus providere: ignominiam omnium sacerdotum, propriis studere diuitiis. Hoc aurem recipere nequeunt quin se omnes ignominia condemnent. Sed non est necesse durius hīc eos persequi, quum nihil aliud voluerim quàm demonstrare sublatum esse iam pridem de medio apud ipsos legitimum Diaconatus ordinem: ne ampliùs hoc titulo ad Ecclesiæ suæ commendationem superbiant. Quod me abunde fecisse existimo.

Tit. i. 53

7

Concil.
Carthag.
4. ca. 14.
et 15

De primatu Romanæ sedis.

CAPVT VI.

ACTENVS eos recēsumus Ecclesiæ ordines qui in veteris Ecclesiæ gubernatione fuerunt: sed postea temporibus corrupti, magis deinde ac magis vitiiati, nunc in Ecclesia Papali titulum duntaxat retinent, re vera nihil aliud sunt quàm larvæ. vt ex comparatione iudicaret pius lector qualem habeant Ecclesiam Romanenses, in cuius gratiam reos schismatis nos faciunt, quoniam ab ea discesserimus. Caput autem ac fastigium totius ordinis, hoc est primatum Romanæ sedis, vnde probare con-

tendunt penes se solos esse Catholicam Ecclesiam, non attigimus. quia neque ex Christi instituto, neque ex Ecclesiae veteris usu sumpsit originem, ut illae superiores partes: quas ostendimus ita ab antiquitate ortas esse, ut temporum vitio prorsus degenerauerint, imò prorsus nouam formam induerint. Et tamen persuadere mundo conantur, hoc esse praecipuum ac propè vnicum Ecclesiasticae unitatis vinculum, si Romanae sedi adhaereamus, ac in eius obedientia perseueremus. Hac, inquam, fultura potissimum nituntur, quum nobis Ecclesiam adimere & sibi vindicare volunt, quòd retinent caput ex quo pendet Ecclesiae unitas, & sine quo dissilire eam ac disrumpi necesse est. Sic enim existimant, Ecclesiam corpus esse quodammodo mutilum ac truncum, nisi Romanae sedi, tanquam capiti, sit subiecta. Itaque quum de hierarchia sua disputat, ab hoc semper axiomate sumunt exordium: Romanum pontificem tanquam Christi, qui caput est Ecclesiae, vicarium, eius loco Ecclesiae vniuersali praesidere: nec aliquam bene constitutam Ecclesiam, nisi sedes illa super alias omnes primatum teneat. Quamobrem hoc quoque quale sit, excutiendum est: nequid omittamus quod ad iustum Ecclesiae regimen pertineat.

2 Hic igitur sit quaestionis status, Vtrum ad veram hierarchiae (ut vocant) seu Ecclesiastici ordinis rationem necesse sit sedem vnam inter alias & dignitate & potestate eminere, ut sit totius corporis caput. Nos verò nimis iniquis legibus subiicimus Ecclesiam, si hanc ei necessitatē sine verbo Dei iniicimus. Ergo si volunt euincere aduersarii quod postulant, ostendere eos primum oportet economiam hanc à Christo esse institutam. In hanc rem citant ex Lege summum sacerdotium, summum item iudicium, quod Deus Hierosolymis instituit. At facilis est solutio, eaque multiplex, si quidem vna illis non satisfaciat. Primum, quod in natione vna fuit utile, id in vniuersum orbem extendere nulla ratio cogit. imò gentis vnus & totius orbis longè diuersa erit ratio. Quia vndique ab idololatriis septi erant Iudaei, ne religionum varietate distraherentur, cultus sui sedem in medio terrae sinu Deus collocauit. illic vnum antistitem praefecit, quem omnes respicerent, quòd melius in unitate continerentur. Nunc vbi vera religio in totum orbem diffusa est, vni dari Orientis & Occidentis moderationem, quis non videat esse prorsus absurdum? Perinde enim est ac si quis contendat totum mundum à praefecto vno debere regi, quia ager vnus non plures praefectos habeat. Sed est altera etiam ratio cur illud in imitationem trahi non debeat. Summum illum Pontificem typum fuisse Christi nemo ignorat: nunc translato sacerdotio, ius illud transferri conuenit. Ad quem porro translatum est? Non ad Papam sanè (ut ipse impudenter iactare audet) quum hoc ad se elogium trahit: sed ad Christum, qui ut solus munus ipsum sine vicario aut successore sustinet, ita honorem alteri nemini resignat. Non enim in doctrina modò, sed in propitiatione Dei, quam morte sua

te sua peregit Christus, & illa intercessione qua nunc apud Patrem fungitur, conficit hoc sacerdotium.

3 Non est igitur quòd exemplo isto, quòd temporarium fuisse videmus, quasi perpetua lege, nos obstringant. Ex Nouo testamento nihil habent quòd in sententiæ suæ confirmationem proferant nisi quòd vni dictum est, Tu es Petrus: & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Item, Petre amas me? pascere oues meas. Verùm vt firmæ sint istæ probationes, ostendant in primis oportet. ei mandari potestatem in omnes Ecclesias qui pascere Christi gregem iubetur: nec aliud esse ligare & soluere, quàm toti mundo præsidere. Atqui vt mandatum Petrus à Domino acceperat, ita alios omnes Presbyteros hortatur vt pascant Ecclesiam. Hinc colligere licet aut illa Christi voce nihil præ aliis datum esse Petro: aut Petrum, ius quòd acceperat, cum aliis ex æquo communicasse. Verùm, ne frustra litigemus, habemus alibi claram ex ore Christi expositionem, quid sit ligare & soluere: nempe retinere & remittere peccata. Modum verò ligandi & soluendi cùm Scriptura tota passim ostendit, cum Paulus optimè declarat, quum dicit Euangelii ministros habere mandatum reconciliandi homines Deo, & simul potestatem habere exercendæ vindictæ in eos qui beneficium hoc respuerint.

4 Quàm iadignè torqueant locos illos qui ligandi & soluendi mentionem faciunt, cùm alibi perstrinxi, tum fusiùs paulò pòst explicandum erit. Nunc tantùm quid ex celebri illo Christi ad Petrum responso eliciant, videre operè pretium est. Promisit ei clauis regni cælorum: dixit, quòdcunque ligaret in terra, ligatum fore in cælis. Si de clauium voce & ligandi modo inter nos conueniat, statim cessabit omnis contentio. Nam & Papa libenter iniunctam Apostolis prouinciam omittet, quæ laboris & molestiæ plena suas ei delicias absque lucro excuteret. Quoniam Euangelij doctrina nobis cæli aperiuntur, eleganti metaphora insignitur Clauium nomine. Iam non alio modo ligantur & soluantur homines, nisi dum fides alios reconciliat Deo, alios sua incredulitas magis constringit. Si hoc tantùm sibi sumeret Papa, neminem fore puto qui vel inuideat vel certamen moueat. Sed quia hæc successio laboriosa & minimè lucrosa nequaquam Papæ arridet, iam inde nascitur litis principium, quid Petro Christus promiserit. Ego ex re ipsa colligo non nisi muneris Apostolici dignitatem notari, quæ ab onere disjungitur non potest. Nam si recipitur illa quam posui definitio (quæ non nisi impudenter reici potest) nihil Petro hic datur quòd non fuerit collegis etiam commune. quia alioqui non modò personis fieret iniuria, sed claudicaret ipsa doctrinæ maiestas. Reclamant illi: sed quid iuuat, obsecro, ad hanc rupem impingere? Neque enim efficient quin sicuti omnibus Apostolis eiuſdem Euageli in iuncta fuit prædicatio, ita etiam communiter ligandi & soluendi potestate instructi fuerint. Christus (inquiunt) Pe-

trum Ecclesię vniuersę principem constituit, quum daturum se illi promisit clauas. Atqui quod vni tunc promisit, alibi reliquis simul omnibus confert & quasi in manum tradit. Si idem iuris concessum est omnibus quod vni promissum, qua in re erit ille collegis superior? In eo, inquit, excellit, quod & communiter & seorsum accipit: quod aliis non datur nisi in commune. Quid si cum Cypriano & Augustino respondeam, non ideo id fecit Christum vt hominem vnum aliis præferret, sed vt Ecclesię vnitatem sic commendaret? Sic enim loquitur Cyprianus, In persona vnus hominis Dominum dedisse omnibus clauas, vt omnium vnitatem denotaret. hoc vtique fuisse reliquos quod erat Petrus, pari cõsortio præditos & honoris & potestatis: sed exordium ab vnitatem fieri, vt Ecclesiã Christi vna monstratur. Augustinus verò, Si in Petro non esset Ecclesię mysterium, non ei diceret Dominus, Tibi dabo clauas. si enim hoc Petro dictum est, non habet Ecclesiã: si autem Ecclesiã habet, Petrus quando clauas accepit, Ecclesiã totam designauit. Et alibi, Quum interrogati essent omnes, solus Petrus respondet, Tu es Christus: & ei dicitur, Tibi dabo clauas, quasi ligandi & soluendi solus acceperit potestatem: quum & illud vnus pro omnibus dixerit, & hoc cum omnibus, tanquam personam gerens ipsius vnitatis, acceperit. Ideo vnus pro omnibus, quia vnitatis est in omnibus.

Matt. 16. 5 At illud, Tu es Petrus, & super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, nusquam alteri dictum legitur. Quasi verò aliud de Petro illic Christus prædicet quàm quod Paulus & Petrus ipse de omnibus Christianis. Ille enim Christum lapidem summum & angularem facit, in quo superstruantur qui crescunt in templum sanctum Domino: hic autem nos lapides viuos esse iubet, qui illo electo & pretioso lapide fundati, hac iunctura & compagine cum Deo nostro & inter nos cohæreamus. Ille (inquit) præ aliis, quia peculiariter nomen habet. Hunc certè honorem Petro libenter concedo, vt in ædificio Ecclesię inter primos collocetur: vel (si hoc quoque velint) primus omnium fidelium: verum vt primatum in alios eum habere ex eo deducant non permittam. Quę enim est isthęc ratio colligendi? Alios feruore studii, doctrina, animi magnitudine præcedit: ergo potestatem in eos habet. Quasi verò non meliori prætextu colligere liceat, Andream esse ordine priorem Petro, quia tempore ipsum antecessit, & Christo adduxit. sed hoc omitto. Priores sanè hebeat Petrus: multum ramen interest inter honorem ordinis & potestatem. Videmus Apostolos hoc ferè Petro detulisse vt in cœtu verba faceret, & quodammodo præiret, referendo, hortando, monendo: sed de potestate nihil omnino legimus.

6 Quanquam nondum in ea disputatione sumus, tantum hoc in præsentia habere volo, nimis futiliter eos argumentari, quum ex solo Petri nomine imperium in Ecclesiam vniuersam struere volunt. Nam illæ veteres ineptiæ, quibus fucum initio facere tenta-

runt,

runt, relatu quoque, nedum refutatione, indignæ sunt, In Petro fundatam esse Ecclesiam, quia dictum sit, Super hanc petram, &c. At nonnulli ex Patribus sic exposuerunt. Sed quum reclamet rota Scriptura, quid eorum autoritas aduersus Deum prætenditur? Imò quid de verborum istorum sensu, quasi obscurus sic aut ambiguus; certamus: quum nihil dici queat magis liquidū nec certum? Confessus erat Petrus suo & fratrum nomine Christum esse Filium Dei. Super hanc petram ædificat suam Ecclesiam Christus: quia vnicum est, vt ait Paulus, fundamentum, præter quod statui aliud non potest. Neque hîc Patrum autoritatem ideo repudio quia eorum testimoniis destituar ad probandum quod dico, si citare libeat: sed, quemadmodum dixi, nolo de re tam clara disceptando frustra molestus esse lectoribus: præsertim quum hæc res à nostris hominibus satis diligenter pridem tractata & explicata fuerit.

7 Et tamen reuera nullus quæstionem hanc soluere melius potest quàm Scriptura ipsa, si locos omnes conferamus vbi docet quid muneris & potestatis habuerit Petrus inter Apostolos, qualiter se gesserit, qualiter etiam fuerit ab ipsis acceptus. Percurre quicquid extat: nihil aliud reperies quàm fuisse vnum ex numero duodecim, parem reliquis, & socium, non dominum. Refert quidem ad concilium siquid faciendum est, & quid factu opus sit admonet: sed alios simul audit, nec locum tantum concedit dicendæ sententiæ, sed arbitrium illis permittit: vbi statuerunt, sequitur & obtemperat. Quum ad Pastores scribit, non mandat ex imperio, quasi superior: sed collegas suos facit, & comiter hortatur, vt inter æquales fieri solet. Quum accusatur quòd ad Gætes ingressus fuerit, etiam si id sit immeritò, responder tamè & sese purgat. Iussus à collegis ire cum Iohanne in Samariam, non detrectat. Quòd eum mittunt Apostoli, eo declarant se minimè eum habere pro superiore: quòd obsequitur & legationem sibi mandatam suscipit, eo fatetur sibi cum illis esse societatem, non aduersus eos imperium. Quòd si nihil istorum extaret, vna tamen epistola ad Galatas omnem dubitationem eximere nobis facillè potest: vbi duobus ferè capitibus nihil aliud contendit Paulus quàm se honore Apostolatus Petro, esse parem. Hinc cõmemorat se ad Petrum venisse, non vt subiectionem profiteretur, sed tantum vt testatam omnibus faceret doctrinæ consensionem. Petrum quoque ipsum nihil tale postulasse, sed dedisse sibi dexteram societatis, vt communiter in vinea Domini laborarent. Sibi non minorem gratiam collatam esse inter Gentes quàm Petro inter Iudæos. Denique quum minus fideliter ageret Petrus, fuisse à se correctum, & reprehensioni paruisse. Hæc omnia palàm faciunt aut fuisse æqualitatem inter Paulum & Petrum, aut certè nihilo plus potestatis fuisse Petro in reliquos quàm ipsi in illum habuerint. At qui id, sicuti iam dixi, ex professo agit Paulus, nequis sibi in Apostolatu vel Petrum vel Iohannem anteferat, qui collegæ erant, non domini.

8 Verùm vt de Petro illis concedam quod petunt, fuisse scilicet Apostolorum principem, & dignitate reliquos antecelluisse: non est tamen causã cur ex singulari exemplo vniuersalem faciant regulam, & quod semel factum fuit, ad perpetuitatem trahant: quum longè diuersa sit ratio. Vnus inter Apostolos summus fuit: nempe quia pauci erant numero. Si vnus duodecim hominibus præruit, an propterea consequetur, vnum debere centum millibus hominum præfici? Quòd duodecim vnum habuerint inter se qui omnes regeret, nihil mirum. Hoc enim fert natura, hoc hominum ingenium postulat, vt in quouis cœtu etiam si æquales sint omnes potestate, vnus tamen sit veluti moderator, in quem alii respiciant. Nulla est curia sine consule, nullus confessus iudicum sine prætore seu quæsitore, collegium nullum sine præfecto, nulla sine magistro societas. Sic nihil absurdi esset si fateremur Apostolos detulisse Petro talem primatum. Sed quod inter paucos valet, non protinus trahendum est ad vniuersum orbem terrarum, ad quem regendum nemo vnus sufficit. Atqui illud (inquiunt) non minùs in naturæ vniuersitate quàm in singulis partibus locum habet, vt sit vnum summum omnium caput. Et huius rei, si Deo placet, probationem sumunt à gruibus & apibus, quæ sibi ducem vnum semper eligunt, non plures. Recipio sanè quæ proferunt exempla: sed an ex toto orbe confluunt apes vt regem vnum eligant? suis aluearibus contenti sunt reges singuli. Itaque in gruibus vnaquæque caterua proprium regem habet. Quid inde aliud euincet quàm singulis Ecclesiis debere suos Episcopos attribui? Ad ciuilia deinde exempla nos vocant. citant Homericum illud, *Ὀὐκ ἀρχὸν πολλοῦ κειμήλιον*, & quæ eodem sensu in monarchiæ commendationem leguntur apud prophanos scriptores. Facilis est responsio. non enim hoc sensu vel ab Homericò Ulyssè, vel ab aliis laudatur monarchia, quasi vnus debeat totum orbem imperio regere: sed indicare volunt, regnum duos non capere: & potestatem (vt ait ille) impatientem esse consortis.

Lucanis
lib. 1.

9 Verum sit sanè, vt volunt, bonum atque vtile orbem totum monarchia contineri: quod est tamè absurdissimum. sed ita sit: non tamen propterea concedã, id ipsum in Ecclesiæ gubernatione valere. Habet enim illa Christum vnicum suum caput, sub cuius principatu omnes inter nos coheremus, secundùm eum ordinè & eam politiz formam quam ipse præscripsit. In signem itaque iniuriam Christo faciunt quum eo prætextu volunt hominè vnum præesse Ecclesiæ vniuersæ, quia hæc capite carere nõ possit. Christus enim caput est, ex quo totum corpus compactũ & connexum per omnè iuncturam sub administrationis, secundùm operationem in mensura cuiusque membri, augmētum corporis facit. Vides vt omnes mortales sine exceptione in corpore collocet, honorem & nomen capitis relinquat vni Christo? Vides vt singulis membris tribuat certam mensuram, & finitam ac limitatam functionem: quò tum gra-

Ephes. 4.
d. 15

tiæ perfectio, tum summa gubernandi potestas penes Christum vnum resideat? Nec me latet quid cauillari soleant quum hoc illis obiicitur, Christum scilicet propriè vocari vnicum caput, quia sua autoritate suoque nomine solus regnet: sed istud nihil obstare quominus sub ipso sit alterum caput ministeriale (vt loquuntur) quod eius vices in terris gerat. Verùm hoc cauillo nihil proficiunt, nisi prius ostenderint hoc ministerium à Christo esse ordinatum. Apostolus enim totam subministracionem per membra diffusam esse docet, virtutem ab vno illo cælesti capite fluere. Aut, siquid volunt apertius, quum Scriptura testetur Christum esse caput, & huc ei soli honorem vindicet, non debet in alium transferri nisi quem Christus ipse vicarium suum fecerit. Atqui non modò id nusquam legitur, sed refelli abunde ex multis locis potest.

10 Aliquoties viam Ecclesiæ imaginem nobis Paulus depingit. De vno capite nulla illic mentio. Quin potiùs ex eius descriptione colligere licet à Christi institutione id esse alienum. Christus ascensu suo visibilem sui præsentiam nobis abstulit: ascendit tamen vt impletet omnia. nunc igitur ipsum adhuc præsentem habet Ecclesia, & semper habitura est. Rationem qua se exhibet dum vult Paulus ostendere, ad ministeria quibus vtitur nos reuocat. In omnibus nobis (inquit) est Dominus, secundum mensuram gratiæ quam vnicuique membro contulit. Ideo constituit alios quidem Apostolos, alios verò Pastores, alios Euangelistas, alios Doctores, &c. Cur non dicit, vnum omnibus præfecisse qui vices suas gereret? Idenim locus maximè postulabat, nec vllò modo debuit omitti, si verum esset. Christus (inquit) nobis adest. Quomodo? Per ministerium hominum, quos gubernandæ Ecclesiæ præfecit. Cur non potiùs, per caput ministeriale, cui vices suas mandauit? Vnitatem nominat: sed in Deo & in Christi fide. Homi-
nibus nihil tribuit nisi commune ministerium, & vnicuique modum particularem. Cur in illa commendatione vnitatis, postquam dixerat vnum corpus, vnum Spiritum, vnam spem vocationis, vnum Deum, vnam fidem, vnum Baptisma, non etiam continuo addidit, vnum summum Pontificem, qui Ecclesiam in vnitatem contineat? Nihil enim aptius dici poterat, si quidem ita res haberet. Expendatur diligenter locus ille. non dubium quin repræsentare illic penitus voluerit sacrum & spirituale Ecclesiæ regimen, quod posteri hierarchiam dixerunt. Monarchiam inter ministros non modò nullam ponit, sed etiam indicat nullam esse. Non dubium est etiam quin modum coniunctionis exprimere voluerit, quo fideles cum Christo capite cohærent. Illic non modò nullum ministeriale caput commemorat, sed operationem singulis membris particularem attribuit, pro modo gratiæ vnicuique distributæ. Nec est quòd de comparatione cælestis & terrene hierarchiæ subtiliter philosophentur. nam nec de illa tutum est ultra modum sapere: & in hac constituenda non alium typum se-

Ibid. d. 1

Ephes. 1.

d. 22, &

4. d. 15,

& 5. e. 23

Coloss. 1.

c. 18, &

2. b. 10

Ephes. 4.

b. 10

Ibidem

7, & 11.

Ibid. 4. a.

4

qui oportet quàm Dominus ipse suo verbo delineauit.

11 Iam vt alterum illis largiar, quod nunquam apud sanos homines obtinebunt, sic constitutum in Petro Ecclesiæ primatum, vt perpetua successione semper maneret: vnde tamen euincēt, sedem Romæ ita collocatam, vt quicumque sit vrbis illius Episcopus, orbi vniuerso præsideat? Quo iure hanc loco dignitatem alligant, quæ sine loci mentione data est? Petrus, inquit, Romæ vixit, & mortuus est. Quid Christus ipse: nonne Hierosolymis functus est Episcopatu dum vixit, & moriendo sacerdotii munus impleuit? Princeps pastorum, summus Episcopus, caput Ecclesiæ, non potuit honorem loco acquirere: Petrus longè ipso inferior potuit? Nonne sunt ineptiæ istæ magis quàm pueriles? Christus honorem primatus contulit Petro: Petrus Romæ sedit: Ergo illic collocauit sedem primatus. Nempe hac ratione sedem primatus debuerunt olim Israelitæ constituere in deserto, vbi Moses summus doctor & princeps Prophetarum ministerio suo functus erat, & mortuus.

Deu. 34.

a. 5

12 Videamus tamen quàm eleganter ratiocinentur. Petrus, inquit, principatum habuit inter Apostolos. ergo Ecclesia in qua sedit hoc priuilegij habere debet. Vbi autem primùm sedit? Antiochiæ, inquit. Ergo Antiochena Ecclesia primatum sibi iure vindicat. Fatentur fuisse olim primam: sed Petrum, inde migrando, Romam transtulisse quem secum honorem attulerat. Extat enim sub nomine Marcelli Papæ ad Presbyteros Antiochenos epistola, vbi sic loquitur, Petri sedes initiò apud vos fuit, quæ postea, iubente Domino, huc translata est. Sic Antiochena Ecclesia, quæ olim prima erat Romanæ cessit sedi. Verùm quo oraculo habuerat bonus ille vir, Dominum sic iussisse? Nam si iure definienda sit hæc causa, necesse est respondeant, velintne priuilegium hoc personale esse, an reale, an mixtum. Vnum enim ex his tribus esse oportet. Si dixerint personale, nihil igitur ad locum: si reale, ergo vbi semel datum est loco, non adimitur propter personæ vel mortem, vel discessum. Superest igitur vt mixtum esse dicant. tunc autem non simplex erit loci consideratio, nisi persona simul respondeat. Eligant quicquid volent, protinus inferam, & faciliè euincam, Romam nulla ratione primatum sibi arrogare.

12. quest.

1. ca. Ro-

gamus

13 Esto tamen: translatus fuerit (vt negantur) primatus Antiochia Romam. Cur tamen non retinuit Antiochia secundum locum? Nam si ideo primas habet Roma, quòd illic vsque ad extremum vitæ sedit Petrus: cui secundæ potius dabuntur quàm vbi sedem primam habuerat? Quis factum est igitur vt Antiochiam Alexandria præcederet? Quis conuenit discipuli vnus Ecclesiam superiorè esse sede Petri? Si cuique Ecclesiæ pro fundatoris sui dignitate honor debetur, quid de reliquis etiam Ecclesiis dicemus? Paulus nominat tres qui videbantur columnæ esse, Iacobum, Petrum & Iohannem. si in honorem Petri Romanæ sedi primus locus tribuitur, nonne proximū & tertium merentur Ephesina & Hierosoly-

Galat. 2.

b. 9

mitana,

imitana, vbi federunt Iohānes & Iacobus? Atqui inter Patriarchias vltimum locū habuit olim Hierosolyma. Ephesus ne vltimo quidem angulo hærere potuit. Præteritæ sunt & aliæ Ecclesiæ, tum quascunque fundauit Paulus, tum quibus alii Apostoli præfuerūt. Sedes Marci, qui vnus tantum ex discipulis fuit, honorem adeptus est. Aut præposterum illum ordinem fateantur fuisse: aut nobis concedant, non esse hoc perpetuum, vt cuique Ecclesiæ debeat honoris gradus quem quisque fundator habuit.

14. Quanquam quod de sessione Petri in Romana Ecclesia referunt, non video quid fidei habere debeat. Certè quod est apud Eusebium, præfuisse illic 25 annos, nullo negotio refellitur. Constat enim ex primo & secundo capite ad Galatas, circiter viginti annos à Christi morte fuisse Hierosolymis, venisse deinde Antiochiam: vbi quandiu fuerit incertum est. Gregorius septem, Eusebius autem 25 annos numerat. Atqui à morte Christi vsque ad finem imperii Neronis (sub quo ipsum cæsum fuisse memorant) reperientur tantum triginta septem anni. Passus enim est Dominus sub Tiberio, anno imperii eius decimo octauo. Si viginti annos decidas, quibus habitasse Petrum Hierosolymis testis est Paulus, restabunt septemdecim ad summum: quos nunc inter duos Episcopatus partiri oportet. Si diu Antiochiæ moratus est, non potuit Romæ sedere, nisi per exiguum tempus. Quod ipsum clariùs adhuc demonstrare licet. Scripsit Paulus Romanis ex itinere, quum Hierosolymā proficisceretur, vbi captus fuit & Romam adductus. Verisimile ergo est, epistolam hanc quadriennio antè scriptam esse quàm Romam veniret. Illic nulla adhuc Petri mentio: quæ minimè omittenda erat, si Ecclesiam illam rexisset. Quinetiam in fine, dum longum piorum catalogum recitat quos saluari iuber, vbi scilicet omnes sibi notos colligit, de Petro prorsus adhuc silet. Neque hîc longa aut subtili demonstratione opus est apud sanioris iudicii homines. res enim ipsa & totum epistolæ argumentum clamat, non debuisse Petrum præterire, si Romæ fuisset.

15. Adducitur deinde vinctus Romam. Exceptum fuisse à fratribus narrat Lucas. de Petro nihil. Scribit illinc ad multas Ecclesias. Alicubi etiam quorundam nomine salutationes adscribit. nõ vno verbo indicat, Petrum illic tunc fuisse. Cui obsecro credibile erit, silere potuisse, si adfuisset? Imò ad Philippenses, vbi dixit neminem se habere qui ita fideliter curet opus Domini vt Timotheus, conqueritur omnes quærere quæ sua sunt. Et ad eundem Timotheum grauior est querimonia, quòd nullus illi adfuerit in prima defensione, sed omnes eum dereliquerint. Vbi tunc igitur Petrus? Nam si Romæ fuisse aiunt, quantam illi ignominiam inurit Paulus, quòd desertor fuerit Euangelii? Siquidem de fidelibus loquitur: quia subiungit, Deus illis non imputet. Quandiu igitur & quo tempore sedem illam tenuit Petrus? At contans est scriptorum opinio, vsque ad mortem Ecclesiam illam gubernasse.

Galat. 1.
d. 18Galat. 2.
a. 1Rom. 15.
f. 15Rom. 16.
a. 3Act. 28.
d. 16Phili. 2.
c. 202. Tim.
4. c. 16

At inter ipsos scriptores non constat quis fuerit successor : quia alii Linum , alii Clementem faciunt. Er multas absurdas fabulas narrant de disputatione inter eum & Simonem magum habita. *Epist. 2. ad Sa- mar.* Nec dissimulat Augustinus, de superstitionibus disputans, ex opinione temere concepta morem Romæ inoleuisse , ne eo die ieiunarent quo palmam retulerat Petrus de Simone mago. Denique res illius temporis ita sunt opinionum varietate implicitæ vt non temere adhibenda sit fides , vbi aliquid scriptum legimus. Et tamen propter hunc scriptorum consensum , non pugno quin illic mortuus fuerit : sed Episcopum fuisse, præsertim longo tempore, persuaderi nequeo. Neque id etiam multum moror : quando testatur Paulus Petri Apostolatam peculiariter ad Iudæos pertinere, suum verò ad nos. Proinde vt societas illa quam inter se pacti sunt, rata apud nos sit, imò, vt Spiritus sancti ordinatio firma apud nos habeatur, in Pauli Apostolatam magis quàm Petri respicere nos cõuenit, siquidem ita inter eos prouincias diuisit Spiritus sanctus , vt Petrum Iudæis, nobis Paulum destinaret. Nunc itaque suum primatum alibi quærant Romanenses quàm in verbo Dei, vbi minime fundatus inuenitur.

16 Veniamus nunc ad Ecclesiam veterem , vt palàm quoque fiat, eius suffragio non minus temere & falsò superbire nostros aduersarios, quàm testimonio verbi Dei. Quum itaque suum illud axioma iactant, non aliter cõtineri Ecclesiæ vnitatem posse quàm si vnum sit in terris supremum caput, cui membra omnia pareant: ideòque Dominum Petro, & deinde successionis iure sedi Romanæ dedisse primatum, vt in ea vsque ad finem resideat : afferunt id fuisse ab initio semper obseruatum. Quoniam autem multa testimonia perperam detorquent, hoc primum præfari volo, me non negare quin magnum Romanæ Ecclesiæ honorem vbique deferant vereres, reuerentérque de ea loquantur. Quod tribus maxime de causis fieri arbitror. Opinio enim illa, quæ nescio quomodo inualuerat, fundatam & constitutam eam fuisse Petri ministerio, ad conciliandam gratiam & auctoritatem plurimum valebat. itaque in Occidente sedes Apostolica, honoris causa vocabatur. Deinde quum illic esset caput imperii, & hac ratione credibile esset, præstantiores tum doctrina, tum prudentia, tum peritia, & multarum rerum vsu, viros illic esse quàm alibi vsquam : eius rei merito habebatur ratio, ne & vrbis nobilitas & alia etiam Dei dona multò excellentiora contemni viderentur. Accessit ad hæc & tertium, quòd quum Orientales & Græcæ Ecclesiæ, Africanæ etiam, multis opinionum dissensionibus inter se tumultuarentur, hæc sedatior aliis & minus turbulenta fuerit. Ita factum est vt pii & sancti Episcopi, sedibus suis pulsi, illuc se veluti in asylum aut portum quendam sæpe reciperent. Nam quò minus acuto & celeri ingenio sunt Occidentales Asiaticis & Afris, eo etiam sunt rerum nouarum minus cupidi. Hoc ergo Romanæ Ecclesiæ plurimum

num addidit authoritatis, quòd non ita dubiis illis temporibus rumultuata est vt reliquæ, ac doctrinæ semel traditæ fuit aliis omnibus tenacior. quemadmodum meliùs statim explicabimus. Has inquam tres ob causas non vulgari in honore habita fuit, & multis præclaris veterum testimoniis commendata.

17 Verùm quum primarum inde & summam in alias Ecclesias potestatem ei astruere volunt nostri aduersarii, nimis perperam (vt dixi) faciunt. Quod vt meliùs constet, primùm breuiter ostendam quid de hac, quam tantopere vrgent, vnitare senserint veteres. Hieronymus ad Nepotianum, postquam multa vnitatis exempla recensuit, descendit tandem ad Ecclesiasticam hierarchiam. Singuli, inquit, Ecclesiarum Episcopi, singuli Archiepiscopi, singuli Archidiaconi, & omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nritur. Hic loquitur Romanus presbyter, vnitare in ordine Ecclesiastico commendat. cur non commemorat, vno capite, tanquam vinculo, omnes inter se Ecclesias esse colligatas? Nihil erat quod præsentis causæ magis seruiret: nec dici potest obliuione factum vt præterierit. nihil enim fecisset libetius si res passa esset. Vidit itaque proculdubio, illam esse veram vnitatis rationem quam Cyprianus pulcherrimè describit his verbis, Episcopatus vnus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur: & Ecclesia vna est, quæ in multitudine latius incremento fecunditatis extenditur. Quo modo multi radii sunt Solis, & lumen vnum: & rami arboris multi, robur autem vnum, radice tenaci fundarum: & quo modo de fonte vno riuus plurimi defluunt, & numerositas licet diffusa videatur exundantis copiarum largitate, vnitas tamen seruat integra in origine: sic & Ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit, vnum tamen lumem est, quod vbique diffunditur, nec vnitas corporis separatur: ramos suos per vniuersum orbem extendit, perfluentes largitur riuos: vnum tamen caput est & vna origo, &c. Deinde, adulterari non potest sponsa Christi: vniam domum nouit, vnus cubiculi sanctitatem casto pudore custodit. Vides vt Christi vnus Episcopatum vniuersalem faciat, qui totam sub se Ecclesiam capiat: illius partes in solidum ab omnibus teneri dicat qui sub hoc capite Episcopatu funguntur. Vbi primatus sedis Romanæ, si penes Christum solum integer residet Episcopatus, à singulis pars eius in solidum tenetur? Hæc eò pertinent vt obiter intelligat lector, axioma illud quod Romanenses pro confesso & indubio sumunt, de vnitare terreni capitis in hierarchia, veteribus fuisse prorsus ignotum.

*De simp.
Prælatio-
num.*

De exordio & incrementis Romani Papatus, donec se in hanc altitudinem extulit qua & Ecclesie libertas oppressa, & omnis moderatio euersa fuit.

VANTVM ad primatus sedis Romanæ vetustatem, nihil ad eam stabiliendam habetur antiquius decreto illo Synodi Nicenæ, quo & primus inter Patriarchas tribuitur locus Romano Episcopo, & suburbanas Ecclesias iubetur curare. Vbi concilium sic inter ipsum & alios Patriarchas diuidit, vt singulis suos fines assignet: certè non eum constituit omnium caput, sed vnum ex præcipuis facit. Aderant Vitus & Vincentius Iulii nomine, qui Romanam Ecclesiam tunc gubernabat. iis datus est quartus locus. Obsecro si caput Ecclesiæ agnosceretur Iulius, an in quartam sedem reiceretur eius legati? An præsideret Athanasius in concilio, vbi maximè elucere debet effigies ordinis hierarchici? In Synodo Ephesina apparet Cœlestinum, (qui tunc pontifex erat Romanus) obliquo artificio vsu esse vt sedis suæ dignitati caueret. Nam quum mitteret illuc suos, Cyrillo Alexandrino, qui alioqui præfuturus erat, vices suas mandauit. Quorsum istud mandatum, nisi vt quouis modo nomen suum in prima sede hæreret? Sedent enim eius legati loco inferiore, sententiam inter alios rogantur, suo ordine subscribunt: interim Alexandrinus Patriarcha nomen eius suo admiscet. Quid dicam de concilio Ephesino secundo: vbi quum adessent Leonis legati, Alexandrinus tamen Patriarcha Dioscorus velut suo iure præsidebat? Excipient non fuisse orthodoxum Concilium à quo & sanctus vir Flavianus damnatus, & Eutyches absolutus, eiûsque impietas comprobata. At quum Synodus cogeretur, quum sessiones inter se Episcopi distribuerent: illic certè inter alios Romanæ Ecclesiæ legati non aliter quàm in sancto & legitimo Concilio sedebant. Non contendunt tamen de primo loco, sed eum alteri cedunt: nequaquam id facturi si suum iure esse crederent. Nunquam enim puduit Romanos Episcopos maximas quasque contentiones pro suis honoribus suscipere, & hanc solam ob causam multis sæpe & perniciosis certaminibus vexare & turbare Ecclesiam. sed quia videbat Leonimis improbum fore postulatum si legatis suis primam sedem ambiret, eo supersedit.

2 Sequutum est Chalcedonense concilium, in quo primam sedem Imperatoris concessione occuparunt Romanæ Ecclesiæ legati. Sed hoc fuisse extraordinarium priuilegium Leo ipse confitetur. nam quum id petit à Marciano Imperatore, & Pulcheria Augusta, non contendit sibi deberi, sed tantum prætexit, Orientales, qui Ephesino concilio præfuerant, turbasse tunc omnia, & sua potestate malè abusos. Quum itaque graui moderatione opus esset, nec esset verisimile, eos qui tam leues & tumultuarii semel fuissent, ad hanc rem fore idoneos, rogat vt propter aliorum virium & ineptitudinem, gubernandi vices ad se transferantur. Quod singulari priuilegio & extra ordinem petitur, non est certè ex communi lege. Vbi hoc tantum prætexitur, opus esse nouo alio præside, quia se malè gesserant priores: constat neque antè fuisse

fuisse factum, neque perpetuum esse debere: sed præsentis duntaxat periculi intuitu fieri. Primum igitur locum habet in Chalcedonenſi concilio Pontifex Romanus, non quòd ſedi hoc debeatur, ſed quia ſynodus graui & apto moderatore deſtituitur, dum ſi quos præeſſe decuerat, per ſuam intemperieim & libidinem ſeſe loco excludunt. Atque id quod dico, ſucceſſor Leonis re ipſa comprobauit. Siquidem quum ad quintam ſynodum Conſtantinopolitanam, quæ longo poſt tempore eſt habita, legatos ſuos mitteret, non rixatus eſt de prima ſede, ſed Mennam Patriarchiam Conſtantinopolitanam præſidere facile paſſus eſt. Ita in concilio Carthaginenſi, cui interfuit Auguſtinus, videmus non legatos Rom. ſedis, ſed Aurelium loci Archiepiſcopum præſuiſſe: quum tamen illis eſſet de Rom. Pontificis authoritate. Quinetiam habitum in ipſa Italia fuit cõcilium vniuerſale, cui Romanus Epifcopus non interfuit. Præerat Ambroſius, qui tunc inſigni authoritate pollebat apud Cæſarem. nulla illic Pontificis Romani fit mentio. Ergo tunc Ambroſii dignitate factum eſt vt illuſterior eſſet Mediolanenſis ſedes quàm Romana.

Aquileienſe cõcilium.

3 Quantum ad ipſum titulum primatus, & alios ſuperbiæ titulos, quibus nunc mirabiliter ſe iactat, non eſt difficile iudicare quando & qualiter obrepreſerint. Cyprianus ſape meminit Cornelii. neque alio nomine ipſum inſignit quàm fratris, aut coepiſcopi, aut collegæ. Ad Stephanum verò quum ſcribit, Cornelii ſucceſſorem, non modò eum ſibi & reliquis æqualem facit, ſed durius etiam compellat, nunc arrogantiam, nunc inſcitiam ei obii-ciens. Poſt Cyprianum habemus quid de ea re cenſuerit tota Eccleſia Africana. Veruit enim cõcilium Carthaginenſe nequis Princeps Sacerdotum vocaretur, aut primus Epifcopus: ſed tantùm primæ ſedis Epifcopus. Quòd ſi vetuſtiora monumẽta quis euoluat, reperiet communi fratris appellatione contentum tunc fuiſſe Rom. Epifcopum. Certè quandiu durauit Eccleſiæ vera & pura facies, iſta omnia ſuperbiæ nomina, quibus inſoleſcere poſtea cõcepit Romana ſedes, prorfus erant inaudita. quid eſſet ſummus Pontifex, & vnicam Eccleſiæ in terris caput, neſciebatur. Quòd ſi tale quid ſumere ſibi auſus fuiſſet Romanus Epifcopus, erant cordati viri qui mox eius ſtultitiam reprimere. Hieronymus, quum Romanus eſſet Preſbyter, non malignus fuit in prædicanda Eccleſiæ ſuæ dignitate, quantum res & temporum ſtatus patiebantur: videmus tamen qualiter ipſam quoque in ordinem redigat. Si authoritas quaeritur (inquit) orbis maior eſt vrbe. Quid mihi proferri vnus vrbis conſuetudinem? quid paucitatem, de qua ortum eſt ſupercilium, in leges Eccleſiæ vindicas? Vbicunque fuerit Epifcopus, ſiue Romæ, ſiue Eugubii, ſiue Conſtantinopoli, ſiue Rhegii, eiufdem meriti eſt & eiufdem ſacerdotii. Potentia diuitiarum, & paupertatis humilitas ſuperiorem vel inferiorem Epifcopum non facit.

Lib. Episto. 2, epi. 2, lib. 4. epi. 6

Cap. 47.

In epiſt. ad Eua-grium.

4 De titulo vniuersalis Episcopi, Gregorii demum temporè exorta est contentio: cui occasionem præbuit ambitio Iohannis Constantinopolitani. Ille enim (quod nemò vnquam alius tentauerat) sese volebat facere vniuersalem. In ea contètionè non caufatur Gregorius sibi ius adimi quod in se competeret: sed fortiter reclamatur, appellationem esse profanam, imò sacrilegam, imò Antichristi prænuntiam. Corruit vniuersa Ecclesia à statu suo (inquit) si is qui vniuersalis dicitur cadit. Alibi, Triste valde est patièter ferre, vt omnibus despectis. frater & coepiscopus noster solus nominetur Episcopus. Sed in hac eius superbia quid aliud nisi propinqua iam esse Antichristi tempora designatur? Quia illum videlicet imitatur qui spreta Angelorù societate, ascendere conatus est culmen singularitatis. Alibi Eulolio Alexandrino, & Anastasio Antiocheno, Nullus vnquam decessorum meorum hoc profano vocabulo vti voluit: quia videlicet si vnus Patriarcha vniuersalis dicitur, Patriarcharum nomen cæteris derogatur. Sed absit hoc à Christiana mente, id sibi velle quempiam arrogare, vnde fratrum suorum honorem ex quantulacunque parte imminuat. In isto scelesto vocabulo consentire, nihil aliud quàm fidem perdere est. Aliud est, inquit, quod conseruandæ vnitati fidei, aliud quod debemus comprimendæ elationi. Ego autem fidenter dico quia quisquis se vniuersalem Sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum præcurrit: quia superbiendo se cæteris præponit. Item, rursum Anastasio Alexandrino, Dixi pacem nobiscum habere non posse, nisi elationem superstitiosi ac superbi vocabuli corrigeret. quam primus apostata inuenit. atque (vt de honoris vestri iniuria taceam) si vnus Episcopus vocatur vniuersalis, vniuersa Ecclesia corruit vbi ille vniuersus cadit. Quòd autem scribit, oblatum fuisse Leoni hunc honorem in synodo Chalcedonensi, nullam habere veri speciem. nec enim tale quippiam in actis illius Synodi legitur. Et Leo ipse, qui multis epistolis decretum illic in honorem Constantinopolitanæ sedis factum impugnat, non præteriiisset proculdubio hoc argumentum quod erat omnium maximè plausibile, si verù fuisset ipsum repudiasse quod sibi dabatur: & homo alioqui honoris plus satis cupidus non libenter omisisset quod ad suam laudem faceret. Falsus est igitur in eo Gregorius quòd titulum illum putauit sedi Romanæ fuisse delatum à Synodo Chalcedonensi. vt taceam ridiculum esse quod à sancta Synodo profectum testatur, & simul scelestum, profanum, nefandum, superbum & sacrilegum nuncupat: imò à Diabolo excogitatum, & ab Antichristi præcone publicatū. Et tamen subiungit, præcellorem suum recusasse, ne, dum priuatim aliquid daretur vni, sacerdotes honore debito priuarentur vniuersi. Alibi, Nullus vnquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit: ne si in Pontificatus gradu sibi gloriam singularitatis arriperet, hanc fratribus omnibus denegasse videretur.

Lib. 4. e-
pist. 76.
Mauri-
cio Aug.
Constan-
tine Au-
gust. epi-
sto. 78. e-
iusdè lib.

Eiusdem
lib. epist.
80

Aniano
Dia. epi-
sto. 83. e-
iusdè lib.
Mauri-
cio Au-
gust. epi-
sto. 194.
lib. 7

Lib. 6 e-
pist. 188

Lib. 4. e-
pist. 76.
ad Mau-
ri. Eulo-
lio, supra
& epist.
79. lib. 7.
Euseb.
Epist. op.
Thessalo
pocen.

5 Venio nunc ad iurisdictionem quam sine controuersia se habere in omnes Ecclesias Pontifex Romanus asserit. Scio quantæ fuerint olim de hac disceptationes. nullum enim fuit tempus quo non Romana sedes imperium in alias Ecclesias appetiuerit. Atque hoc loco non erit intempestiuum, quibus modis sensim tunc emerferit ad aliquam potentiam inuestigare. Nondum de hoc infinito imperio loquor, quod non ita pridem sibi arripuit. nam id in suum locum differemus. verùm hîc paucis indicare operæpretium est qualiter olim & quibus rationibus sese extulerit, vt aliquid iuris sibi in alias Ecclesias sumeret. Quum Orientales Ecclesiæ diuisæ essent ac turbatæ Arrianorum factionibus, sub Constantio & Constante Cæsaribus Constantini magni filiis, ac sede sua pulsus esset Athanasius fidei orthodoxæ præcipuus illic defensor: eiusmodi calamitas ipsum Romam venire coegit, vt Romanæ sedis autoritate tum hostium suorum rabiem vt cunq̃ue reprimeret, tum pios laborantes confirmaret. Susceptus est ipse honorificè à fulio tunc Episcopo, ac obtinuit vt causæ suæ defensionè Occidentales susciperent. Quum ergo pii externo præsidio magno pere indigerent, in Romana autè Ecclesia cernerent sibi optimum esse præsidium, libenter ei deferebant quàm plurimum poterant autoritatis. Verùm id totum nihil aliud erat nisi vt magni æstimaretur eius communitio, ab ea autem excommunicari ignominiosum duceretur. Postea mali & improbi multum ipsi quoque addiderunt. nam vt legitima iudicia effugerent, ad hoc asyllum se conferebant. Itaque si quis Presbyter à suo Episcopo, si quis Episcopus à Synodo suæ prouinciæ damnatus erat, statim prouocabat Romam. Et has appellationes Romani Episcopi cupidius quàm par erat recipiebant: quòd videbatur esse species extraordinariæ potestatis, se longè latè que ita negotiis interponere. Sic quū Eutyches à Flauiano Constantinopolitano damnatus esset, apud Leonem conquestus est factam sibi esse iniuriã. Ille nihil moratus, patrocinium malæ causæ non minùs temere quàm subito suscepit. in Flavianum grauius inuectus est, quasi incognita causa hominem innoxium damnasset. atque hac sua ambitione effecit vt Eutychiana impietas spacio temporis se confirmaret. In Africa id sæpius accidisse constat. simul enim ac nebulo quispiam in ordinario iudicio succubuerat, aduolabat Romam, multis calumniis suos grauabat: Romana autem sedes interponere se semper erat parata. Quæ improbitas coegit Africanos Episcopos sancire nequis sub pœna excommunicationis ultra mare prouocaret.

6 Quicquid tamen fuerit, inspiciamus quid iuris aut potestatis habuerit tunc Romana sedes. Continetur autem potestas Ecclesiastica his quatuor capitibus, Ordinatione Episcoporum, Conciliorum indictione, Audiendis appellationibus, aut iurisdictione, Monitionibus castigatoriis, aut censuris. Ordinari Episcopos à suis Metropolitibus iubent omnes veteres Synodi, nusquã aduocari

Romanum Episcopum iubent nisi in sua Patriarchia. Sensim autem mos obrinuit ut Italici Episcopi ad petendam consecrationem omnes Romam venirent: exceptis Metropolitae, qui se in hanc seruitutem redigi passi non sunt: sed quum ordinandus erat aliquis metropolita, mittebat illuc vnum ex suis presbyteris Romanus Episcopus, qui tantum adesset, non autem praeset. Cuius rei exemplum extat apud Gregorium in consecratione Constantii Mediolanensis, post Laurentii obitum. Quinquam non puto illud fuisse vetustissimum institutum: sed quum honoris & benevolentiae causa initio mitterent vltro & citro legatos, qui testes forent ordinationis, ad communionem restandam: quod voluntarium erat, pro necessario haberi postea coepit. Vt cunq; sit, constat ordinandi potestatem non fuisse olim Romano Episcopo nisi in prouincia suae Patriarchiae, hoc est in Ecclesiis suburbicariis, ut canon Synodi Nicenae loquitur. Ordinationi annexa erat epistolae synodicae missio, in qua nihilo superior erat aliis. Solebant Patriarchae statim post suam consecrationem solenni scripto fidem suam consignare, quo profitebantur se sanctis & orthodoxis conciliis subscribere. Ita, reddita fidei suae ratione, mutuò se alii aliis approbant. Si hanc confessionem recepisset ab aliis Romanus Episcopus, non dedisset, eo fuisset agnitus superior: sed quum oportuerit non minus dare quam ab aliis exigere, & communi legi esse subiectum, certè societatis signum id fuit, non domini.

Lib. 2. e.
episto. 68,
170

Anast. li. 1. epi. 25. Eius rei exemplum habetur in epistola Gregorii ad Anastasium & Cyriacum Constantinopolitanum, & alibi ad omnes simul Patriarchas.

lib. 6. epi. fol. 169. 7 Sequuntur admonitiones vel censurae, quibus ut olim vsi sunt Romani Episcopi erga alios, sic eas vicissim pertulerunt. Irenaeus Victorem grauius corripuit, quòd temere ob rem nihili pernicioso dissidio turbaret Ecclesiam. Paruit ille, non reclamauit. *Ad Patriar. lib. 1. epistol. 24.* Ea liberras tunc vsitata fuit sanctis Episcopis, ut fraterno iure vterentur in Romanum Praesulem, admonendo & castigando, si quando peccaret. Ille vicissim, vbi res postulabat, alios admonebat officii, & siquid erat vitii reprehendebat. Nam Cyrianus, quum Stephanum hortatur ut moneat Galliae Episcopos, non sumit argumentum ex ampliori potestate, sed ex communi iure quod habent inter se sacerdotes. Quae so, si Galliae tunc praesuisset Stephanus, annon diciturus erat Cyrianus, Coerceas istos, quia tui sunt? sed longè aliter loquitur, Hoc fraterna (inquit) societas, qua inter nos deuincti sumus, requirit, ut mutuò maneamus. Et videmus etiam quanta verborum acerbitate vir alioqui mansueti ingenii in ipsum Stephanum inuehatur, vbi nimis eum inolescere existimat. Ergo hac etiam in parte nondum apparet vlla iurisdictione praeditum fuisse Romanum Episcopum aduersus eos qui suae prouinciae non essent.

Epist. 13. lib. 3.

Ad Pom. peno contra epist. Stephani.

8 Quantum ad synodos conuocandas, hoc erat Metropolitae cuiusque

cuiusque officium, vt prouincialem synodum statis temporibus cogeret. Illic nihil iuris habuit Romanus Episcopus. vniuersale autem concilium indicere solus imperator poterat. Siquis enim Episcoporum hoc tentasset, non modò vocationi non paruissent qui extra prouinciam erant, sed tumultus statim exortus esset. Ergo imperator omnibus ex æquo vt adessent denuntiabat. Refert quidem Socrates, Iulium cum Orientalibus Episcopis exoptulasse quòd se ad Synodum Antiochenam non vocassent, quum vetitum esset canonibus sine Romani Pontificis conscientia quidpiam decerni. Sed quis non videt hoc de iis decretis intelligendum quæ vniuersam Ecclesiam obstringunt? Porrò nihil mirum si cum vrbis antiquitati & amplitudini, tum sedis dignitati id datur, ne absente Romano Episcopo vniuersale de religione decretum fiat, si quidem interesse non recuset. Verùm quid hoc ad totius Ecclesiæ dominium? Neque enim vnum ex præcipuis fuisse negamus: sed recipere nolumus quod nunc contendunt Romauenses, habuisse in omnes imperium.

*Tripert.
hist. li. 4*

9 Superest quarta species potestatis, quæ appellationibus constat. Summum imperium penes eum esse constat ad cuius tribunal prouocatur. Multi sæpe Romanum Pontificem appellarunt. ipse quoque causarum cognitionem ad se trahere conatus est: sed semper fuit derisus, quoties suos fines excessit. Nihil dicam de Oriente aut Græcia: sed constat Galliæ Episcopus fortiter restitisse quum sibi imperium in eos sumere videretur. In Africa diu fuit de ea re disceptatum. nam quum in Mileuitano Concilio, vbi aderat Augustinus, excommunicati essent qui prouocarent ultra mare, conatus est Romanus Pontifex efficere vt id decretum corrigeretur. Legatos misit qui id priuilegii sibi à Niceno Concilio datum esse ostenderent. Proferebant Legati acta Niceni Concilii, quæ ex Ecclesiæ suæ armario sumpserant. Restiterunt Africani, negaruntque fidem Romano Episcopo habendam esse in causa propria: proinde se Constantinopolim missuros, & in alias Græciæ vrbes, vbi exemplaria minùs suspecta haberentur. Compertum est nihil illic tale scriptum quale obtenderent Romani. Ita ratum fuit decretum illud quod Romano Pontifici summam cognitionem abrogauerat. Qua in re flagitiosa ipsius Romani Pontificis impudentia apparuit. nam quum fraude Sardicensis Synodum pro Nicena supposuisset, turpiter in manifesta falsitate deprehensus fuit. Sed maior etiamnum ac impudentior fuit eorum nequitia qui fictitiam epistolam ad Concilium addiderunt, qua nescio quis Episcopus Carthaginensis, Aurelii decessoris sui arrogantiam danans quòd à sedis Apostolicæ obedientia subducere se ausus esset, ac sui suæque Ecclesiæ deditioem faciens, suppliciter veniam precatur. Hæc sunt egregia vetustatis monumenta, quibus fundata est Romanæ sedis maiestas: dum ita pueriliter sub prætextu antiquitatis mentiuntur vt vel cæci palpate queât. Aurelius

*Hæc habentur
L. col. com.*

(inquit) diabolica audacia & contumacia elatus, Christo & sancto Petro rebellis fuit. proinde anathemate damnandus. Quid Augustinus? Quid verò tot Patres qui Mileuitano Concilio interfuerunt? Sed quid opus est insulsum illud scriptum multis verbis refellere, quod ne ipsi quidem Romanenses, siquid frontis habent reliquum, sine magno pudore inspicere possint? Sic Gratianus, malitiã an inscitia nescio, vbi decretũ illud retulit, Vt communionem, Nisi fortè Romanam sedem appellarint. Quid facias illis bestiis, quæ ad eò sensu communi carent, vt illud vnum à Lege excipiant cuius causa legem esse positam nemo non videt? Siquidem Concilium, quum transmarinas appellationes damnat, hoc tantũ prohibet nequis Romam prouocet. Hic bonus interpres Romam à communi lege excipit.

2. quæst.
4. ca. Pla
cuit.

10 Verum (vt semel quæstionem hanc finiamus) qualis olim fuerit Romani Episcopi iurisdictio, vna historia palam faciet. Accusauerat Cæcilianum Carthaginensem Episcopum Donatus à casis nigris. Damnatus fuerat reus indicta causa. Nam quum sciret coniurationem contra se ab Episcopis factam, comparere noluit. Ventum inde est ad Constantinum Imperatorem. Ille quum vellet causam Ecclesiastico iudicio finiri, cognitionem mandauit Melciadi Romano Episcopo, cui addidit collegas nonnullos ex Italia, ex Gallia, ex Hispania Episcopos. Si id erat ex ordinaria Romanæ sedis iurisdictione, audire appellationem in causa Ecclesiastica, cur alios sibi adiungi patitur Imperatoris arbitrio? in dè cur ipse iussu magis Imperatoris quàm ex officio suo suscipit iudiciũ? Sed audiamus quid postea contigerit. Vincit illic Cæcilianus, Donatus à casis nigris cadit actione calumniosa. prouocat. Constantinus appellationis iudicium demandat Archiepiscopo Arelatensi. sedet ille iudex, vt post Romanum Pontificem quod visum fuerit pronuntiet. Si Romana sedes summam habet potestatem sine prouocatione: cur sibi tam insignem ignominiam irrogari patitur Melciades, vt sibi Archiepiscopus Arelatensis præferatur? Et quis Imperator hoc facit? Constantinus scilicet, quem iactant non modò omne suum studium, sed omnes ferè Imperii opes contulisse ad amplificandam sedis suæ dignitatem. Videmus ergo iam quantum modis omnibus abfuerit tunc Romanus Pontifex ab illa suprema dominatione, quam sibi in omnes Ecclesias datam esse à Christo asserit, & quam seculis omnibus se totius orbis consensu obtinuisse mentitur.

Aug. epi
stola 162.
in breui.
collat. cõ-
tra Do-
nat. Ca-
p. 1. b. 1.

11 Scio quàm multæ sint epistolæ, quàm multa rescripta & edita, quibus Pontifices ei nihil non tribuunt & confidenter vendicant. Sed hoc quoque omnes, qui vel minimum habent ingenii & doctrine, sciunt ita insulsa esse pleraque ex ipsis vt primo gustu facile sit deprehendere ex qua officina prodierint. Quis enim sanus ac sobrius Anacleci esse putet egregiam illam interpretationem, quæ

quæ sub Anacleti nomine in Gratiano refertur, nempe quòd Cephæus sit caput? Plurimis eius farinæ nugis, quas sine iudicio confacinauit Gratianus, Romanenses hodie contra nos aburuntur ad sedis suæ defensionem: & tales fumos, quibus imperitos olim in tenebris ludebant, adhuc in tanta luce vendere volunt. Sed ego multum operæ ponere in iis refellendis nolo, quæ seipsa propter nimiam insulsiatē palàm refellunt. Fateor extrare etiam veras epistolâs priscorum Pontificum, quibus sedis suæ amplitudinē magnificis elogis venditant: quales sunt aliquæ Leonis. Fuit enim vir ille, vt eruditus ac facundus, ita gloriæ & dominationis supra modum cupidus: sed an Ecclesiæ fidem tunc habuerint eius testimonio, dum ita se extollit, id verò est quod quæritur. Apparet autem multos eius ambitione offensos, eius quoque cupiditati restitisse. Alicubi vices suas Thessalonicēsi Episcopo mandat per Græciam & alias regiones vicinas: alibi Arelatensī, aut alteri cuiuspiam per Gallias. Sic Hormisdam Episcopum Hispalensem vicarium suum per Hispanias constituit: sed vbiq̃ue excipit, ea lege se dare eiusmodi mandata vt salua & integra maneant antiqua priuilegia Metropolitum. Atqui hoc vnum esse ex illis priuilegiis declarat Leo ipse, vt si qua de re inciderit dubitatio, Metropolitanus primo loco cōsuletur. Hac ergo conditione erant istæ vices, ne aut Episcopus quispiam in ordinaria sua iurisdictione, aut Metropolita in cognoscendis appellationibus, aut prouinciale Concilium in cōstituēdis Ecclesiis impediretur. Hoc autē quid aliud erat quàm omni iurisdictione abstinere: sed se ad sedâdas discordias interponere, dūtaxat quantum fert lex & natura Ecclesiasticæ cōmunionis?

12 Gregorii tempore iam multum mutata erat prisca illa ratio. Conuulso enim ac lacerato imperio, quum Galliæ & Hispaniæ multis subinde acceptis cladibus afflictæ essent, vastarum Illyricum, vexata esset Italia, Africa verò assiduis calamitatibus ferè perditâ: quò in tanta rerum ciuiliū conuulsione fidei saltem integritas maneret, aut certè non prorsus interiret, omnes vndique Episcopi se ad Romanum Pontificem magis adiūxerunt. Eò factum est vt sedis non modò dignitas, sed etiam potentia vehementer cresceret. Quanquam non ad eò moror quibus rationibus id factum sit. Maiorem certè tunc fuisse constat quàm superioribus seculis. Et tamen multum interest quin fuerit efficiens dominatio, vt imperare vobis aliis pro sua libidine potuerit. Sed hanc reuerentiam habebat sedes Romana vt improbos & contumaces, qui à suis collegiis in officio contineri non poterant, sua auctoritate comperceret ac reprimeret. siquidem hoc diligēter subinde restatur Gregorius: se nō minùs fideliter seruare alios eorū iura, quàm ab illis ipse sua requirat. Nec vlli, inquit, quod sui iuris est, ambitu stimulante derogo: sed fratres meos per omnia honorare cupio. Nulla est vox in eius scriptis, qua superbiùs iactet primatus sui amplitudinē quàm ista, Nescio quis Episcopus nō subiectus sit

Distinct.
22. cap.
Sacrof.

V. de epi.
Stol. 85
Epist. 83

Epist. 89.

Ad Me-
diol. cle-
rum epi.
68. lib. 2
Ad Do-
minicum
Carthag.
Episcopi
epist. vlt.
lib. 2.
Epist. 64
lib. 7.

fedi Apostolicæ, vbi in culpa inuenitur. Continuò tamē subiungit, Vbi culpa non exigit, omnes secundùm rationem humilitatis æquales sunt. Tribuit sibi ius corrigendi eos qui peccarunt: si omnes faciunt officium, aliis se parem facit. Atque ipse quidem id iuris sibi tribuit. assentiebantur autem qui volebāt: aliis autem quibus non placebat, licebat impune reclamare. quod fecisse etiam plerosque notum est. Adde quod illic de Primatate Byzanceno loquitur: qui quum esset à prouinciali Synodo damnatus, repudiauerat totum iudicium. Hanc hominis contumaciam ad imperatorem detulerant eius collegæ. Imperator Gregorium cognitorem esse voluerat. Videmus ergo eum nec tentare aliquid, quo violet ordinariam iurisdictionem, & id ipsum quod facit, vt aliis sit subsidio, non nisi mandato Imperatoris facere.

13 Hæc igitur tunc tota fuit Romani Episcopi potestas, opponere se præfractis & indomitis capitibus, vbi extraordinario aliquo remedio opus erat: idque vt adiuuaret alios Episcopos, non impediret. Itaque nihilo sibi plus in alios sumit quàm omnibus in se alibi concedit, quum fatetur se paratum ab omnibus corrigi, ab omnibus emendari. Sic alibi Aquileiensem Episcopum iubet quidem Romam venire, ad causam dicendam in controuersia fidei quæ inter ipsum & alios exorta erat: non tamen ex sua potestate iubet, sed quia id Imperator mandauerat. Neque se solum iudicem fore denuntiat: sed Synodum se coacturum promittit, à qua negotium totum iudicetur. Quanquam autem ea adhuc erat moderatio, vt suos certos fines haberet potestas Romanæ sedis, quos excedere non liceret, atque ipse Romanus Episcopus non magis præesset aliis, quàm subesset: apparet tamen quantopere Gregorio displicuerit eiusmodi status: subinde enim conqueritur, se sub colore Episcopatus ad seculum fuisse reductum: seque magis implicitum esse curis terrenis, quàm in vita laica vnquam fuisset: premi se in illo honore tumultu secularium negotiorum. Alibi: *Tanta me, inquit, occupationum onera deprimunt, vt ad superna animus nullatenus erigatur. Multis causarum fluctibus quatior: & post illa quietis oria, tumultuosæ vitæ tempestatibus affligor, ita vt rectè dicam, Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.* Hinc collige quid dicturus fuerit si in hæc tempora incidisset. Officium Pastoris si non explebat, faciebat tamen. Ab imperii civilis gubernatione ab itinerebat: ac se vnà cum aliis fatebatur Imperatori subiectum. In curam aliarum Ecclesiarum non se ingerebat nisi necessitate coactus. Et tamen sibi in labyrintho videtur esse, quia simpliciter Episcopi officio totus vacare nequit.

14 Litigabat eo tempore de primatu Constantinopolitanus Episcopus cum Romano, vt iam dictum est. Postquam enim Imperii sedes Constantinopoli firmata fuit, id postulare visa est Imperii maiestas, vt Ecclesia quoque illa secundum à Romana honoris locum haberet. Et certè initio nihil magis valuerat ad primatum

Romæ

*Li. 2 epist.
lib. 37
Epist. 16*

*Theoti-
ficæ epist.
5. tit. 2
Anast.
Eutroch.
epist. 7.
C. 25. tit.*

Romæ deferendum, nisi quòd tunc illic erat imperii caput. Extat apud Gratianum rescriptum sub nomine Lucini Papæ, vbi dicit non aliter distinctas esse vrbes, vbi Metropolitanæ & Primates præsidere debeant, quàm ex ratione ciuilibus gubernationis, quæ antè fuerat. Alterum etiam simile sub nomine Clementis Papæ, vbi dicit, In iis vrbibus quæ olim primos flamines habuerant, fuisse constitutos Patriarchas. Quod rametti vanum est, ramen ex vero est sumptum. Constat enim, quò minimum fieret mutationis, pro statu rerù qui tunc erat, distributas fuisse prouincias, Primatèsiq; & Metropolitanas in iis vrbibus collocatos quæ honoribus & potestate reliquas antecederant. Itaque in Concilio Taurinensi decretum fuit, vt quæ in ciuili gubernatione primæ vrbes essent cuiusque prouinciæ, primæ essent Episcoporum sedes. Quòd si honorem ciuilibus regiminis ex vna vrbe in alteram transferri contigisset, vt ius Metropoleos vnà illuc transferreretur. Innocentius verò Romanus Pontifex, quum antiquam vrbs dignitatem obsolescere videret, ex quo sedes Imperii Constantinopolim translata erat, sedi suæ metuens, contrariam legem sanciuit: in qua negat necesse esse Metropoles Ecclesiasticas mutari prout Imperatoriæ Metropoles mutantur. Verùm meritò Synodi autoritas, vnus hominis sententiæ præferenda est. rum suspectus esse nobis debet Innocentius ipse in propria causa. Vt cunquè sit, sua ramen cautione ostendit, ab initio sic fuisse comparatum, vt secundum externum Imperii ordinem Metropoles disponderentur.

15 Ex hoc veteri instituto sancitum est in Synodo Constantinopolitana prima, vt ciuitatis illius Episcopus honoris priuilegia haberet post Romanum Pontificem, eò quòd esset noua Roma. Atqui longo post tempore, quum simile decretum Calchedone factum esset, Leo acriter reclamauit. Nec modò sibi permisit pro nihilo ducere quod sexcenti Episcopi aut supra decreuerant: sed grauib; etiam conuitiis eos exagitauit, quòd aliis sedibus derogassent id honoris quod in Constantinopolitanam Ecclesiam conferre ausi essent. Obsecro, quid aliud hominem incitare potuit ad turbandum orbem pro re tantula, nisi mera ambitio? Aut inuiolabile esse oportere quod semel sanciuit Nicæna Synodus. Quasi verò periclitetur fides Christiana si vna Ecclesia alteri præteratur, aut quasi in alium finem distinctæ illic essent Patriarchiæ quàm politiæ causa. Scimus autem politiam pro varietate temporum recipere, imò exigere varias mutationes. Futile igitur est quod ob tendit Leo, non esse deferendum honorem Constantinopolitanæ sedi, qui Synodi Nicenæ autoritate Alexandrinæ datus foret. Hoc enim dicitur communis sensus, fuisse eiusmodi decretum quod pro temporum ratione tolli posset. Quid quòd Orientalium nemo repugnabat, quorum intererat id maximè? Aderat certè Proterius, quem Alexandriæ in locum Dioscori præfecerant: aderant alii Patriarchæ, quorum honor imminuebatur. Illorum erat

Distinct.
80

Cap. I.

Soera. li
for. trip.
lib. 9. ca.
13
Item in
Decr. 22.
distinct.
cap. Con-
stantino-
pol.

intercedere, non Leonis, qui suo loco integer manebat. Quum verò tacent illi omnes, imò quum assentiuntur, vnus Romanus resistit: promptum est iudicare quidnam eum moueat: scilicet prouidebat quod non multò post accidit, decrescenre veteris Romæ gloria, fore vt Constantinopolis, secundo loco non contenta, de primatu cum ea litigaret. Neque tamen clamando tantum profecit quin ratum esset Concilii decretum. Itaque successores eius, quum fractos se viderent, ab illa peruicacia placidè destiterunt. tulerunt enim vt secundus Patriarcha haberetur.

Lib. 7. e.
p. 30.

16 Verùm paulò post eousque erupit Iohannes, qui Gregorii tempore Constantinopolitanam Ecclesiam regebat, vt se vniuersalem Patriarcham diceret. Hic Gregorius, ne in optima causa sedis suæ defensionem deesset, constanter se opposuit. Et erat certè intolerabilis cum superbia tum insania Iohannis, qui Episcopatus sui fines æquare Imperii finibus volebat. Neque tamen quod alteri negat Gregorius, sibi ipsi vendicat: sed vocem illam à quocunque tadem vsurperetur, vt scelestam, & impiam, & nefandam abominatur. Quinetiam Eulolio Alexandrino Episcopo alicubi succenser, à quo fuerat eiusmodi titulo honoratus. Ecce, inquit, in præfatione Epistolæ, quam ad me ipsum, qui prohibui, direxistis, superbæ appellationis verbum, Papam me vniuersalem appellando, imprimere curastis. Quod peto, sanctitas vestra vltèrius non faciat: quia vobis subtrahitur, quod alteri plusquàm exigit ratio datur. Ego honorem non deputo, in quo fratrum meorum honorem minui video. Meus enim honor est honor vniuersalis Ecclesiæ, fratrumque meorum solidus vigor. Si autem vniuersalem me Papam sanctitas vestra dicit, negat se hoc esse quod me fatetur vniuersum. Bona quidem erat & honesta Gregorii causa: sed Iohānes, Mauricii Imperatoris fauore adiutus, dimoueri à proposito non potuit. Cyriacus quoque eius successor nunquam de ea re passus est se exorari.

17 Tandem Phocas, qui cæso Mauricio in eius locum successus est (nescio qua de causa Romanis amicior, imò quia illic absque certamine coronatus fuerat) Bonifacio tertio concessit quod minimè postulabat Gregorius, vt Roma caput esset omnium Ecclesiarum. In hunc modum dirempta est controuersia. Neque tamen adeò profuisset hoc Imperatoris beneficium sedi Romanæ, nisi alia deinde accessissent. Nam Græcia, & tota Asia paulò post ab eius communione abscissæ sunt. Gallia sic ipsum reuerbatur, vt non parèret nisi quoad libebat. Tunc verò primùm in seruitutem redacta est vbi Pipinus regnum occupauit. Nam quum Zacharias Pontifex Romanus, ei adiutor fuisset ad perfidiam ac latrocinium, vt pulso legitimo Rege, regnum quasi prædæ expositum raperet: hoc mercedis tulit, vt in Ecclesias Gallicanas iurisdictionem haberet Romana sedes. Quenadmodum prædones commune spoliū solent partiendo diripere, ita boni isti viri inter se compararunt vt Pipino quidem cederet terrenum ac ciuile dominium, spoliato

poliatio vero Rege: Zacharias autem caput fieret omnium Episcoporum, ac spiritualem potestatem haberet: quæ quum initio infirma foret (vt solet vsu venire in rebus nouis) Caroli inde auctoritate confirmata fuit, simili ferè de causa. erat enim ipse quoque Romano Pontifici obnoxius, quòd eius studio ad honorem Imperii peruenerat. Quanquam autem credibile est, priùs valde deformatas fuisse vbique Ecclesias, constat tamen veterem Ecclesiæ formam tunc demum in Gallia & Germania fuisse prorsus obliteratam. Extant adhuc in archiuis Curia Parisiensis breues illorum temporum commentarii, qui, vbi de rebus Ecclesiasticis agitur, mentionem pactioum faciunt tum Pipini tum Caroli cum Romano Pontifice. Inde colligere licet, factam tunc fuisse veteris status mutationem.

18 Ex eo tempore quum res passim in deterius quotidie prolaberentur, stabilita quoque subinde & aucta est Romanæ sedis tyrannis: idque Episcoporum partim inscitia, partim ignauia. Nam quum vnus omnia sibi sumeret, ac sine modo se contra ius & fas extollere magis magisque pergeret: nec zelo quo debuerat, incubuerunt Episcopi ad arcendam eius libidinem: atque vt animus non defuisset, destituebantur tamen vera doctrina & peritia: vt ad tantam rem tentandam essent minimè idonei. Itaque videmus qualis fuerit & quàm prodigiosa Romæ omnium sacrorum profanatio, & totius Ecclesiastici ordinis dissipatio Bernardi ætate. Conqueritur ex toto orbe Romam confluere ambitiosos, auros, simoniacos, sacrilegos, concubenarios, incestuosos, & quæque istiusmodi monstra, vt Apostolica auctoritate vel obtinerent honores Ecclesiasticos, vel retinerent: fraudem, & circunventionem, & violentiam inualuisse. Eum iudicandi modum qui tunc vsitatus erat, execrabilem esse dicit: nec modò Ecclesiæ, sed foro indecorum. Clamat plenam esse ambitiosis Ecclesiam: nec esse qui magis exhorreat flagitia perpetrare quàm latrones in spelunca quum spolia viatorum distribuunt. Pauci (inquit) ad os legislatoris: ad manus omnes respiciunt. Non immeritò tamen. Omne Papale negotium illæ agunt. Quale est quòd de spoliis Ecclesiarum emuntur, qui dicunt tibi, Euge, euge? Pauperum vita in plateis diuitum seminatur: argentum micat in luto: accurritur vndique: tollit illud non pauperior, sed fortior: qui fortè citius præcurrit. A te tamen mos iste, vel potius mors ista, non venit. vtinam in te desinat. Inter hæctu pastor procedis, multo & pretioso circumdatus ornatu. Si auderem dicere, dæmonum magis quàm ouium pascua hæc. Scilicet sic factitabat Petrus: sic Paulus ludebat. Curia tua recipere bonos magis quàm facere consuevit. Mali enim illic non proficiunt, sed boni deficiunt. Iam quos appellationum abusus refert, nemo pius sine magno horrore legat. Tandem sic de effræni illa Romanæ sedis cupiditate in iurisdictione vsurpanda concludit, Murmur loquor & querimoniam communem Ecclesiarum.

*Li. 1. De
cõsid. ad
Eugen.
Circa si-
nè lib. 4*

Lib. 3

Truncari se clamitant ac demēbrari. Vel nullæ vel paucæ admodū sunt quæ plagam istam aut non doleant, aut non timeant. Quæris quā? subtrahūtur Abbates Episcopis, Episcopi Archiepiscopis, &c. Mirum si excusari hoc queat. Sic factitando, probatis vos habere plenitudinem potestatis: sed iustitiæ non ita. Facitis hoc quia potestis, sed vtrum etiam debeatis quæstio est. Ad honorem quibusque suum gradūque conseruandum positi estis, non inuidendū. Hæc pauca ex multis referre libuit, vt partim videant lectores quàm grauitè tunc Ecclesia cōcidisset, partim etiam vt agnoscant quanto in mœrore ac gemitu pios omnes tenuerit isthæc calamitas.

19 Iam verò vt Romano Pontifici hodie concedamus eminentiam illam & iurisdictionis amplitudinem quam mediis temporibus, vt Leonis & Gregorii, habuit hæc sedes: quid hoc ad præsentē Papatum? nondum loquor de terreno dominio, nec de ciuili potestate, de quibus postea suo loco videbimus: sed ipsum spirituale regimen quod iactant, quid simile cū illorum temporū conditione habet? Papam enim nō aliter definiunt quàm summum in terris Ecclesiæ caput, & vniuersalem totius orbis Episcopum. Ipū verò Pontifices, quum de sua authoritate loquuntur, magno supercilio pronuntiant penes se esse imperandi potestatem, alios manere obediendi necessitatem: sic sanctiones omnes suas habendas esse quasi diuina Petri voce firmatas: prouinciales synodos, quia Papæ non habeāt præsentiam, vigore carere: se posse de qualibet Ecclesia clericos ordinare: & qui alibi fuerint ordinati, eos posse ad sedem suā vocare. Innumera eius generis habentur in farragine Gratiani, quæ non recenseo ne nimis molestus sim lectoribus. Summa tamen huc redit, penes vnum Pontificem Romanum esse supremam Ec-

Nicola⁹, cuius extat sententia hac in Decretis 17. quæst. 3. c. Neminem Innocentii 2. quæst. 3. c. Neminem Symonem 2. quæst. 3. c. Anthe...

clesiasticarum omnium causarum cognitionem, siue in diiudicandis definiendisque doctrinis, siue in ferendis legibus, siue in constituenda disciplina, siue in exercendis iudiciis. Priuilegia quoque quæ sibi sumunt in reservationibus (vt vocant) & longum esset recensere & superuacuum. Quod autem omnium maximè intolerabile est, nullum in terris iudicium relinquunt coercendæ ac refræmandæ suæ libidinis, si tam immensa potestate abutantur. Neminem (inquiūt) iudicium sedis huius liceat retractare, propter Romanæ Ecclesiæ primatum. Item, neque ab Augusto, neque à Regibus, neque ab omni clero, neque à populo iudex iudicabitur. Id quidem plus satis imperiosè, quòd vnus homo omnium se iudicem constituit, nullius autem iudicio parère sustinet. Sed quid si tyrannidem in populum Dei exercent? si dissipet ac vastet regnum Christi? si totam Ecclesiam conturbet? si munus pastorale in latrocinium conuertat? Imò vt sit sceleratissimus: se ad reddendam rationem astringi negat. Sunt enim istæ Pōtificum voces, Aliorum hominum caulis voluit Deus per homines terminare, sed sedis huius Præfulem suo sine quæstione seruauit arbitrio. Item, Facta subditorum iudicantur à nobis: nostra autem à solo Deo.

20 Ac quò eiusmodi edicta plus haberent ponderis, falsò sup-
 posuerunt veterum Pontificum nomina, quasi res à primordio sic
 fuissent institutæ: quum certo certius sit nouum esse & nuper fa-
 bricarum quicquid Romano Pontifici plus tribuit quàm ei à vetu-
 stis Conciliis datum fuisse retulimus. Quinetiam eò impudentiæ
 venerunt vt rescriptum ediderint sub nomine Anastasi Patriar-
 chæ Cõstantinopolitani, in quo testatur antiquis regulis fuisse san- *Ibid. e.*
 citum, nequid vel in remotissimis prouinciis ageretur quòd non *Anti-*
 ad Romanam sedem priùs relatum foret. Præterquam quòd vanis *quis.*
 simum id esse constat, cui hominum credibile erit, tale Romanæ
 sedis elogium ab aduersario & honoris dignitatísque æmulo pro-
 fectum esse: Sed oportuit scilicet eò dementiæ ac cæcitatís proue-
 hi istos Antichristos, vt omnibus sanæ mentis hominibus, qui mo-
 dò oculos aperire volunt, conspicua esset ipsorum nequitia. Dece-
 tales autem epistolæ à Gregorio nono congestæ: item, Clementi-
 næ, & Extrauagantes Martini, apertius adhuc & plenioribus buc-
 cis immanem ferociam, & veluti Barbarorum regum tyrannidem
 vbique spirant. Atqui hæc sunt oracula ex quibus volunt Roma-
 nenses Papatum suum æstimari. Hinc orta sunt præclara illa axio-
 mata, quæ vim oraculorum passim hodie in Papatu obtinent, Pa-
 pam errare non posse, Papam esse superiorem Conciliis, Papam
 esse vniuersalem omnium Ecclesiarum Episcopum, & summum
 in terris Ecclesiæ caput. Taceo ineptias multò absurdiores, quas
 stulti Canonistæ in scholis suis deblaterant: quibus tamen Roma-
 nenses theologi non modò assentiuntur, sed etiam applaudunt vt
 idolo suo adulentur.

21 Non agam cum illis summo iure. Huic tantæ insolentiæ op-
 poneret quispiam alius Cypriani sententiam, qua vsus est apud
 Episcopos quorum concilio præsidebat, Nemo nostrum Episco-
 pum se Episcoporum dicit, aut tyrannico terrore collegas ad ob-
 sequendi necessitatem adigit. Obiiceret quòd aliquanto post Car-
 thagine decretum fuit, Nequis vocaretur princeps Sacerdotum,
 aut primus Episcopus. Colligeret ex historiis multa testimonia,
 ex Synodis canones, ex veterum libris multas sententias, quibus
 Romanus Pontifex in ordinem cogeretur. Sed ego istis superse-
 deo, ne videar nimis præcisè eos vrgere. Respondeant tamen mi-
 hi optimi patroni Romanæ sedis: qua fronte titulum vniuersalis
 Episcopi defendere audeant: quem vident toties anathemate dam-
 nari à Gregorio. Si valere debet Gregorii testimonium, eo decla- *Epist. 92.*
 rant Antichristum esse suum Pontificem quòd eum vniuersalem *lib. 4. ad*
 faciunt. Nomen etiam Capitis nihilo magis fuit vsitatum. Sic e- *Iohan.*
 nim alicubi loquitur, Petrus præcipuum in corpore membrum, *Constantinopol.*
 Iohannes, Andreas, Iacobus particularium plebium capita. Om-
 nes tamen sub vno capite membra Ecclesiæ sunt. imò sancti ante
 Legem, sancti sub Lege, sancti in gratia, omnes perficientes
 corpus Domini, in membris sunt constituti: & nemo se vnquam

Libro 7.
epist. 28

vniuersalem dici voluit. Quod autem iubendi potestatem sibi arrogat Pontifex, parum consentaneum est cum eo quod alibi dicit Gregorius. Nam quum Eulolius Alexandrinus Episcopus se ab eo iussum dixisset, respondet in hunc modum, Hoc verbum Iussionis, peto, à meo auditu remouete. scio enim qui sim, & qui sitis: loco mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo iussi: sed quæ utilia visa sunt, indicare curaui. Quòd iurisdictionem suam ita sine fine extendit, in eo grauem & atrocem facit iniuriam non tantum reliquis Episcopis, sed etiam singulis Ecclesiis: quas eo modo discerpit ac lacerat, vt ex earum ruinis sedem suam ædificet. Quòd autem omnibus se iudiciis eximit, ac tyrannico more sic vult regnare, vt suam vnus libidinem pro lege habeat, id certè magis indignum est, & alienum ab Ecclesiastica ratione quàm vt sustineri vllò modo queat. Prorsus enim abhorret non modò à sensu pietatis, sed etiam humanitatis.

Epist. 5.
lib. 1. ad
Theotist.
Epi. 7. ad
Anastaf.
item 25,
& als.

22 Verum ne singula persequi & excutere cogar, iterum istos appello qui hodie Romanæ sedis patroni & optimi & fidelissimi haberi volunt, ecquid pudeat ipsos præsentem statum Papatu defendere: quem constat centuplo corruptiorem esse quàm Gregorii & Bernardi seculis fuerit: qui tamen tunc sanctis illis viris tantopere displicebat. Conqueritur passim Gregorius, se alienis occupationibus supra modum distrahi: se sub colore episcopatus ad seculum esse reductum: vbi tantis terræ curis inferuiret quantis se nunquam in vita laica deseruisse reminisceretur: se premi tumultu secularium negotiorum, vt ad superna animus nullatenus erigatur: se multis causarum fluctibus quati, & tumultuosæ vitæ tempestatibus affligi: vt meritò dicat, Veni in altitudinem maris. Certè inter illas terrenas occupationes poterat tamen plebem pro concionibus docere, priuatim admonere, & corrigere quos oportebat, Ecclesiam ordinare, collegis dare consiliu, eosque ad officium hortari: super hæc, restabat aliquid temporis ad scribendum: & tamen calamitatem suam deplorat, quòd sit in profundissimo mari demersus. Si administratio illius temporis mare fuit: quid de præsentem Papatu dicendum erit? Quid enim simile inter se habet? Hic nullæ sunt conciones, nulla disciplinæ cura, nullum Ecclesiarum studium, nulla spiritualis functio: nihil denique nisi mundus. Periòde tamen laudatur hic labyrinthus quasi nihil inueniri queat magis ordinatum ac dispositum. Bernardus verò quas fundit querimonias, quos edit gemitus dum suæ ætatis vitia intuetur? Quid igitur, si hoc nostrum ferreum seculum, & siquid est ferro deterius, inspiceret? Quæ ista est improbitas, non modò pertinaciter tueri velut sacrosanctum ac diuinum, quod vno ore sancti omnes semper improbarunt: sed eorum quoque testimonio abuti ad defensionem Papatu quem constat fuisse illis prorsus incognitum. Quanquam de tempore Bernardi fateor tantam fuisse tunc corruptionem rerum omnium, vt nõ fuerit multum nostro dissimile.

Verum

Verùm omni pudore carent qui ex medio illo seculo, Leonis scilicet & Gregorii & similium, prætextum aliquem petunt: perinde enim faciunt ac si quis ad stabiliendam Cæsarum monarchiam, antiquum Romani Imperii statum laudaret: hoc est libertatis laudes ad ornandam tyrannidem mutuaretur.

23 Postremò, etiam si hæc darentur omnia, exoritur tamen illis nouum de integro certamen, quum negamus esse Romæ Ecclesiam, in qua eiusmodi beneficia residere queant: quum negamus esse Episcopum qui hæc dignitatis priuilegia sustineat. Sint igitur vera illa omnia (quæ tamen illis iam extorsimus) Petrum voce Christi constitutum fuisse vniuersæ Ecclesiæ caput: ipsùmque honorem sibi collatum in Romana sede deposuisse: id veteris Ecclesiæ autoritate fuisse sancitum, longo vsu confirmatum: Romano Pontifici summam potestatem fuisse semper vno consensu ab omnibus delatam: ipsum fuisse omnium & causarum, & hominum iudicem, nullius iudicio subiectum fuisse. habeant etiam plura si velint: respondeo tamen vno verbo, nihil istorum valere nisi Romæ sit Ecclesia & Episcopus. Hoc mihi concedant necesse est, nõ posse Ecclesiarum matrem esse quæ ipsa, non sit Ecclesia: non posse Episcoporum esse principem, qui ipse non sit Episcopus. Volunt igitur sedem Apostolicam habere Romæ? Dêr mihi verum & legitimum Apostolatam. Volunt habere summum Pontificem? Dent mihi Episcopum. Quid autem? vbi vllam Ecclesiæ faciem nobis ostêdent? Nominant quidem, & subinde in ore habent. Certè Ecclesia suis certis notis cognoscitur: & Episcopatus, nomen officii est. Hic non de populo loquor: sed de ipso regimine, quod lucere in Ecclesia perpetuò debet. Vbi illic ministerium, quale requirit Christi institutio? Meminerimus quod de Presbyterorum & Episcopi officio antè dictum est. Si ad regulam illam exigemus officium Cardinaliũ, fatebimur nihil minus esse quàm Presbyteros. Ipse verò Pontifex quid omnino habeat Episcopale scire velim. Primùm in munere Episcopi caput est, plebem Dei verbo docere: alterum & proximum huic, sacramenta administrare: tertium monere & hortari, corrigere etiam eos qui peccant, ac in sancta disciplina populam continere. Quid istorum facit? imò quid facere se simulat? Dicant igitur qua ratione velint haberi Episcopum, qui nullam officii partem minimo digito vel in speciem saltem attingit.

24 Non ita de Episcopo est vt de Rege. hic enim, etsi non exequatur quod proprium est Regis, honorem nihilominus ac titulum retinet. At in Episcopo diiudicando respicitur Christi mandatum, quod semper in Ecclesia valere debet. Hunc ergo nodum mihi soluant Romanenses. Nego ipsorum Pontificem, esse Episcoporum principem, quum non sit Episcopus. Istud proximum necesse est probent falsum esse, si vincere in illo prior volunt. Quid quòd non modò nihil habet Episcopi pro-

prium, sed omnia potiùs contraria? Sed hîc, ô Deus, vnde incipiam? à doctrinâne, an à moribus? Quid dicam, aut quid tacebo? vbi desinam? Hoc dico: quum mundus hodie tot peruersis impiisque doctrinis refertus sit: tot superstitionum generibus plenus, tot erroribus excæcatus, in tanta idololatria demersus: nihil vspiam istorum esse quod non illinc vel emanarit, vel saltem fuerit confirmatum. Nec alia est causa cur tanta rabie ferantur Pontifices in renascentem Euangelii doctrinam, ad eam opprimendam nervos omnes suos intendant, Reges omnes ac principes ad sæuitiam accendant, nisi quòd collabi ac corruere totum suum regnum vident vbi primum Christi Euangelium obtinuerit. Cru- delis fuit Leo: sanguinarius Clemens: truculentus est Paulus. Sed non tam natura eos ad impugnandam veritatem impulit, quàm quòd vna hæc illis ratio erat tuendæ suæ potentix. Salui igitur quum esse non possint nisi profligato Christo, non aliter laborant in hac causa quàm si pro aris ac focis, suisque ipsorum capitibus pugnarent. Quid ergo? num illic nobis erit sedes Apostolica, vbi nihil cernimus nisi horrendam apostasiam? Erit Christi vicarius, qui furiosis conatibus Euangelium persequendo, Antichristum se esse palàm profiteatur? Erit Petri successor, qui ad demolendum quicquid ædificauit Petrus, ferro & igni grassatur? Erit caput Ecclesiæ, qui Ecclesiam à Christo solo vero capite rescissam ac truncatam, in seipsa discerpit ac lacerat? Fuerit sanè olim Roma omnium Ecclesiarum mater: verùm ex quò Antichristi sedes fieri cœpit, desit esse id quod erat.

25 Videmur nonnullis nimis maledici ac petulantes, quum Romanum Pontificem vocamus Antichristum. Sed qui hoc sentiunt, non intelligunt se Paulum immodestix insimulare, post quem nos loquimur: imò ex cuius ore sic loquimur. Ac nequis obiiciat, nos Pauli verba, quæ aliò pertineant, perperam torquere in Romanum Pontificem, breuiter ostendam non aliter quàm de Papatu posse intelligi. Antichristum in templo Dei sessurum Paulus scribit. Alibi quoque Spiritus describens eius imaginem in Antiochi persona, ostendit regnum eius in magniloquentia & Dei blasphemis situm fore. Hinc colligimus tyrannidem esse in animas magis quàm in corpora: quæ aduersùs spirituale Christi regnum erigatur. Deinde talem esse quæ nec Christi nec Ecclesiæ nomen aboleat: sed potiùs Christi prætextu abutatur, & sub Ecclesiæ titulo velut larua delitescat. Tamen si autem omnes quæ ab initio extiterunt hæreses ac sectæ ad regnum Antichristi pertineant: quum tamen prædicit Paulus venturâ defectionē, hac descriptione significat, sedem illam abominationis tuæ erigendā vbi vniuersalis quædā defectio Ecclesiā occuparit: ut cūque in multa Ecclesiæ membra in vera fidei vnitatem sparsim perseuerēt. Quum verò addit suo tempore cœpisse moliri in mysterio opus iniquitatis, quod postea palàm facturus esset: ex eo intelligimus, calamitatem hanc, ne- que

2. Thej. 2
b. 4
Dan. 7.
g. 15

que per vnum hominem fuisse inferendam, neque in vno homine finiendam. Porrò quum hac nota designet Antichristum, quòd suum Deo honorem prærepturus sit vt sibi sumat: hoc præcipuum indicium est quod sequi debemus in quærendo Antichristo: præsertim vbi eiusmodi superbia ad publicam vsque Ecclesiæ dissipationem procedit. Quum ergo constet, Pontificem Romanum impudenter ad se trauiulisse quod Dei vnus & Christi maximè proprium erat, dubitandum non est quin impii & abominandi regni dux sit & antesignanus.

26 Eant nunc Romanenses, & antiquitatem nobis opponant. Quasi in tanta rerum omnium conuersione sedis honor itare possit vbi nulla est sedes. Narrat Eusebius, Deum, vt vindictæ suæ locus fieret, Ecclesiam quæ Hierosolymis erat, Pellam transtulisse. *Euf. li. 3. cap. 5* Quod semel factum fuisse audimus, fieri sæpius potuit. Proinde sic loco alligare honorem primatus, vt qui re vera infestissimus est hostis Christi, summus Euangelii aduersarius, maximus Ecclesiæ vastator ac dissipator, crudelissimus sanctorum omniũ mactator & carnifex, vicarius nihilominus Christi, Petri successor, primus Ecclesiæ antistes habeatur, tantummodo quia sedem occupat quæ olim prima omnium fuit: id verò nimis ridiculum est ac ineptum. Taceo quantum sit discriminis inter Papæ cancellariam, & bene compositum Ecclesiæ ordinem. Quanquam hæc vna res omnem de hac quæstione dubitationem potest optimè tollere. Nemo enim sanæ mentis Episcopatum in plumbo & bullis includet: multo minùs in illo captionum omnium ac circumscriptionum magisterio, quibus rebus censetur spirituale Papæ regimen. Eleganter igitur à quodam dictum est, illam quæ iactatur, Romanam Ecclesiam pridem conuersam fuisse in curiam, quæ sola nunc Romæ visitur. Neque hîc accuso hominum vitia: sed Papatum ipsum ex diametro cum Ecclesiastica ratione pugnare demonstro.

27 Ad homines autem si veniamus, satis scitur quales reperturi simus Christi vicarios: Iulius scilicet, & Leo, & Clemens, & Paulus Christianæ fidei columnæ erunt, primique religionis interpretes, qui nihil aliud de Christo tenuerunt nisi quod didicerant in schola Luciani. Sed quid tres aut quatuor Pontifices enumerare? Quasi verò dubium sit qualem religionis speciem professi sint iam pridem Pontifices cum toto Cardinalium collegio, & hodie profiteantur. Primum enim arcanæ illius Theologiæ quæ inter eos regnat, caput est nullum esse Deum. Alterum, Quæcunque de Christo scripta sunt ac docentur, mendacia esse & imposturas. Tertium, Doctrinam de futura vita & vltima resurrectione, meras esse fabulas. Non omnes ita sentiunt, & pauci ita loquuntur. fateor. iam pridem tamen hæc ordinaria esse cœpit Pontificum religio. hoc quum sit notissimum omnibus qui Romam nouerunt, non cessant tamen Romanenses theologi iactare, Christi priuilegio cautum esse ne Papa errare possit, quia

Lucæ 22. d. 32. Petro dictum sit, Orani pro te ne deficiat fides tua. Quid, obsecro, tam impudenter ludendo proficiunt, nisi vt totus mundus intelligat, eos ita ad extremum improbitatis venisse, vt neque Deum timeant, neque homines reuereantur?

Test. Joh. Ger son qui tunc uidebat. 28 Sed fingamus latere eorum quos dixi Pontificum impietatem, quòd eam neque concionibus neque scriptis publicarint: sed in mensa duntaxat, & cubiculo, aut saltem inter parietes prodiderint. Atqui si priuilegium quod obtinent, ratum esse uelint, expungant è numero Pontificum oportet Iohannem uicesimumsecundum, qui palàm asseruit, animas esse mortales, vnàque cum corporibus interire usque ad diem resurrectionis. Atque vt uideas totam sedem cum præcipuis suis fulturis tunc prorsus concidisse: nemo Cardinalium huic se tantæ insanix opposuit, sed schola Parisiensis Regem Gallix impulit vt ad palinodiam hominem cogeret. Rex eius communionem suis interdixit, nisi mox resipisceret: idque de more publicauit per præconem. Hac necessitate adactus ille, errorem abiurauit. Hoc exemplum facit ne me oporteat cum aduersariis amplius de eo disputare quòd dicunt, sedem Romanam eiusque Pontifices labi in fide non posse, quia Petro dictum sit, Orani pro te ne deficiat fides tua. Certè ille tam fœdo lapsus genere à recta fide excidit, vt sit insigne posteris documentum, non omnes esse Petros qui Petro in Episcopatum succedunt. Quanquam istud quoque magis per se puerile est quàm vt responsione egeat. nam si uolunt ad Petri successores trahere quicquid Petro dictum est, sequetur omnes illos esse satanas, quum istud quoque Petro dixerit Dominus, Vade retro Satan: quia offendiculum es mihi. Tam enim facile nobis erit retorquere hoc posterius, quàm illis alterum obiicere.

Lucæ 22. d. 32. Petro dictum sit, Orani pro te ne deficiat fides tua. Certè ille tam fœdo lapsus genere à recta fide excidit, vt sit insigne posteris documentum, non omnes esse Petros qui Petro in Episcopatum succedunt. Quanquam istud quoque magis per se puerile est quàm vt responsione egeat. nam si uolunt ad Petri successores trahere quicquid Petro dictum est, sequetur omnes illos esse satanas, quum istud quoque Petro dixerit Dominus, Vade retro Satan: quia offendiculum es mihi. Tam enim facile nobis erit retorquere hoc posterius, quàm illis alterum obiicere.

Mat. 16. d. 23. 29 Verùm certare ineptiendo non libet: redeo igitur vnde digressus eram. Sic alligare loco & Christum & Spiritum sanctum, & Ecclesiam, vt quicumque illic præsideat, etiamsi sit diabolus, Christi tamen vicarius & caput Ecclesix censeatur, quia fuerit olim Petri sedes: non modò impium & Christo contumeliosum, sed nimis absurdum, & à sensu communi alienum esse dico. Iam pridem Romani Pontifices aut omni prorsus carent religione, aut maximi sunt religionis hostes. Nihilò igitur magis fiunt, ob sedem quam occupant, Christi vicarii, quam idolum, ubi in templo Dei collocatur, pro Deo habendum est. Iam si de moribus fiat censura: ipsi pro se pontifices respondeant quid omnino sit in quo Episcopi agnosci queant. Primum, quòd Romæ sic uiuitur, ipsis non modò conniuentibus, ac tacentibus, sed tacito etiam quasi nutu approbantibus, id prorsus indignum est Episcopis: quorum officium est plebis licentiam disciplinx seueritate coercere. Sed ego tam rigidus in eos non ero vt alienis delictis ipsos grauem. Quòd autem ipsi cum sua familia, cum toto ferè Cardinalium collegio, cum toto cleri sui grege, ad omnem nequitiam, obscœnitatem,

spur-

sporcitiam, ad omne scelerum & flagitiorum genus adeò sunt profututi, vt monstra referant magis quàm homines: in eo sanè produnt se nihil minus esse quàm Episcopos. Neque tamen vereri debent ne suam turpitudinem vltius detegam. Nam & in tam putido cœno versari piget: & parcendam est pudicis auribus: & mihi videor fati ac super demonstrasse quod volebam: etiamsi caput Ecclesiarum olim fuisset Roma, non tamen hodie esse dignam quæ in minimis pedum digitis censeatur.

30 Quantum ad Cardinales (quos vocant) attinet, nescio quid factum sit vt ita subitò in tantam amplitudinem emerferint. Hic titulus Gregorii ætate in solos Episcopos competeat. nam quod *Epist. 15.* *77, 79* meminit Cardinalium, non Romanæ Ecclesiæ, sed aliis quibuslibet eos attribuit. vt in summa nihil aliud sit Sacerdos Cardinalis, quàm Episcopus. Apud superioris seculi scriptores nomen hoc non reperio. Video tamen fuisse tunc Episcopis minores, *Li. 2. E. pi. 6. 25,* quos nunc longè antecellunt. Notum est illud Augustini, *7. mul.* *alis Epi.* *19. ad Hier.* quam secundùm honorum vocabula, quæ iam Ecclesiæ vsus obtinuit, Episcopatus Presbyterio maior sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est. Hic certè Romanæ Ecclesiæ Presbyterum ab aliis minimè discernit: sed omnes ex æquo postponit Episcopis. Idque eousque fuit obseruatum, vt in Concilio Carthaginensi, quum duo adessent Legati Romanæ sedis, vnus Episcopus, secūdus Presbyter: hic in vltimum locum reiectus fuerit. Verùm ne nimis vetera persequamur, extat Concilium sub *Li. 4. r. 2.* *818.* Gregorio habitum Romæ, in quo Presbyteri vltimo loco sedent, & seorsum subscribunt: Diaconi locum nullum in subscriptione habent. Et sanè nihil officii tunc habebant, nisi vt in doctrinæ & sacramentorum administratione Episcopo adessent ac subessent. Nunc adeò mutata fors est, vt facti sint Regum & Cæsarum cognati. Nec dubium est quin vnà cum suo capite sensim creuerint, donec ad hoc dignitatis fastigium euecti fuerunt. Verùm hoc quoque paucis verbis quasi obiter attingere placuit, quò meliùs intelligerent lectores sedem Romanam, qualis hodie est, plurimum differre ab illa veteri, cuius prætextu hæc se tuetur ac defendit. Verùm qualescunque fuerint olim, quando nihil habent veri ac legitimi in Ecclesia muneris, fucum duntaxat & inanem laruam retinent: imò quando omnia habent penitus contraria, necesse fuit illi euenire quod tam sæpe scribit Gregorius. Flens, inquit, dico, gemens denuntio: quia quum Sacerdotalis ordo intus cecidit, foris quoque diu stare non poterit. Quin potius impleri in illis oportuit quod de talibus ait Malachias, Vos recessistis de via, & offendere fecistis in Lege plurimos. Itaque irritum fecistis pactum Leui, dicit Dominus. Propterea ecce ego dedi vos contemptibiles ac viles omni populo. Iam relinquo piis omnibus cogitandum quale supremum sit Romanæ hierarchiæ fastigiù: cui ipsam quoque Dei verbum, quod cælo & terræ, hominibus & Angelis venerabile ac sa-

Lib. 4. e. p. 52,
7. 55
Li. 5. E. pi. 7, 8
alibi.
Malach. 2. b. 8

cro sanctam esse oportuerat, subiicere nefaria impudentia Papiſtæ non dubitant.

*De potestate Ecclesie quoad fidei dogmata : & quàm ef-
frani licentia ad vitandam omnem doctrinæ puritatem
tracta fuerit in Papau.*

CAP. VIII:

EQVITVR nunc tertius locus, de Ecclesiæ potestate, quæ partim in Episcopis singulis, partim in Conciliis, & iis vel prouincialibus, vel generalibus spectatur. De spirituali tantum potestate loquor, quæ propria est Ecclesiæ. Ea autem consistit vel in doctrina, vel in iurisdictione, vel in legibus ferendis. Locus de doctrina duas habet partes: authoritatem dogmatum tradendorum, & eorum explicationem. Antequam incipimus de singulis in specie differere, pios lectores volumus admonitos; vt quicquid de Ecclesiæ potestate docetur, meminerint ad eum finem referre, in quem, teste Paulo, data est: nempe ad ædificationem, & non in destructionem. qua qui legitimè vtuntur, nihil plus se esse existimant quàm ministros Christi, simulque ministros populi in Christo. Porro ædificandæ Ecclesiæ vna hæc ratio est, si ministri ipsi suam Christo authoritatem conseruare student, quæ salua aliter esse non potest quàm si id ei relinquatur quod à Patre accepit: nempe vt sit vnicus Ecclesiæ magister. Non enim de alio quopiam, sed de ipso solo scriptum est, Ipsum audite. Est igitur Ecclesiastica potestas non malignè quidem ornanda, sed tamen includenda certis finibus: ne pro hominum libidine huc atque illuc trahatur. Ad id plurimum proderit obseruare qualiter à Prophetis & Apostolis describatur. Nam si simpliciter hominibus concedimus quam sanere ipsis visum fuerit potestatem, omnibus in promptu est, quàm sit procliuus in tyrannidem lapsus, quæ procul à Christi Ecclesia abesse debet.

2 Proinde hîc meminisse oportet, quicquid authoritatis ac dignitatis Spiritus in Scriptura, siue sacerdotibus, siue Prophetis, siue Apostolis, siue Apostolorum successoribus defert, id totum non propriè hominibus ipsis, sed ministerio cui præfecti sunt, dari: vel (vt expeditius loquamur) verbo, cuius ministerium illis est commissum. Vt enim ordine omnes persequamur, non reperiemus, vlla docendi aut respondendi authoritate fuisse præditos, nisi in nomine & verbo Domini. Vbi enim vocantur ad munus, simul illis iniungitur nequid afferât ex seipsis: sed loquantur ex ore Domini. Nec eos antè præcipit ipse in medium vt à populo audiantur, quàm præceperit quidnam loqui debeant: nequid præter verbum suum loquantur. Moses ipse, Prophetarum omnium princeps, audiendus præ aliis fuit: sed antè instruitur suis mandatis, nequid omnino nuntiare queat nisi à Domino. Itaque populus, doctrinam eius amplexus, in Deum & in eius seruum Moſen dicitur credidisse Sacerdotum quoque authoritas ne contemptui foret, grauissimis

2. Corin.
10. b. 8,
& 13. c.
10.

Math.
17. a. 5

Exod. 3.
4
16. d. 14.
g. 31
Deu. 17.
b. 9

uissimis

uissimis pœnis sancita est. Verùm simul ostendit Dominus qua lege audiendi essent quum dicit se percussisse fœdus suum cum Leui, vt Lex veritatis esset in ore eius. Et paulò post addit, Labia Sacerdotis custodient scientiam, & Legem requirèt ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est. Ergo si audiri velit Sacerdos, præter se Dei nuntium: id est, mandata quæ ab authore suo accipit fideliter referat. Atque vbi de iis audiendis agitur, nominatim hoc ponitur, Vt secundum Legem Dei respondeant.

Mal. 2. 7.
4. b. 6

Deu. 17.
b. 10

3 Prophetarum qualis in vniuersum fuerit potestas, eleganter apud Ezech. elem describitur: Fili hominis, ait Dominus, speculatorem dedi te domui Israel. audies igitur ex ore meo verbum, & annuntiabis illis ex me. Qui audire iubetur ex ore Domini, nõnne quicquam ex se comminisci prohibetur? Quid verò est, nuntiare à Domino nisi sic loqui, vt confidenter iactare ausit, non suum esse, sed Domini verbum quod attulerit? Tantundem est apud Ieremiam aliis verbis. Propheta, inquit, apud quem est somnium, narret somnium: & qui habet verbum meum, loquatur verbum meum verum. Certè illis vniuersis legem dicit. Est autem eiusmodi, quòd non patitur quempiam plus docere quàm iussus fuerit. Et postea paleam vocat quicquid à se vno profectum non est. Itaque nemo ex ipsis prophetis os aperuit, nisi Domino verba præeunte. Vnde illa toties apud eos occurrunt, Verbum Domini, Onus Domini, Sic ait Dominus, Os Domini loquutum est. Et meritò: exclamabat enim Iesaias, polluta sibi esse labia: Ieremias se nescire loqui fatur, quia puer esset. Quid ab illius polluto, ab huius fatuo ore prodire poterat nisi immundum aut insulsum, si suum ipsi sermonem loquuti essent? Sancta verò & pura illis labia fuerunt quum Spiritus sancti cœperunt esse organa. Vbi hac religione obstricti sunt Prophetæ nequid tradant nisi quod acceperint, tunc insigni potestate ac eximiiis titulis ornantur. Nam quum Dominus testatur se præfecisse illos Gentibus ac regnis, vt euellant & extirpent, perdant & destruant, ædificent ac plantent: continuò subiungit causam, Quia verba sua in eorum ore posuerit.

Ezech. 3.
d. 17

Iere. 23.
f. 28

Ies. 6. b. 9
Ier. 1. b. 6

Ibi. b. 16

4 Iam si in Apostolos respicias: multis quidem & insignibus e-logiis commendantur, quòd lux sint mundi, & sal terræ: quòd pro Christo audiendi: quòd quæcunque in terra ligauerint aut soluerint ligata erunt aut soluta in celo. Verùm suo nomine præ se ferunt quantum sibi in suo munere permissum sit: nempe si Apostoli sunt, ne garriant quicquid collibitum fuerit: sed mandata eius à quo missi sunt bona fide perferant. Et factis clara sunt Christi verba, quibus eorum legationem terminaui: quum mandauit illis vt irent ac docerent omnes gentes quæcunque præceperat. Quin ipse quoque hanc in se legem (necui eam detrectare fas esset) recepit, ubique imposuit. Doctrina, inquit, mea non est mea: sed eius qui me misit, Patris. Is qui vnicus ac æternus Patris consiliarius semper fuit, quique Dominus ac Magister omnium est constitutus

Mat. 5.
b. 13

Luce 19.
c. 16

Iohã. 20.
c. 23

Mat. 28.
c. 19

Iohan. 7.
c. 16

à Patre: quia tamen docendi ministerio fungitur, ministris omnibus suo exemplo præscribit quam in docendo regulam sequi debeant. Non est igitur Ecclesiæ potestas infinita, sed subiecta verbo Domini, & in eo quasi inclusa.

*Mat. II.
b.7*

5 Atqui quum hoc ab initio in Ecclesia valuerit, hodièque valere debeat nequid doceant serui Dei quod non ab ipso didicerint: pro temporum tamen varietate diuersas habuerunt discendi rationes. Ea verò quæ nunc est, plurimum à superioribus differt. Principiò, si verum est quod ait Christus, quòd nemo Patrem viderit nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare: oportuit certè ab æterna illa sapientia semper dirigi qui ad Dei notitiam peruenire vellent. Quomodo enim Dei mysteria aut animo comprehendissent, aut eloqui essent, nisi docète eo cui soli patent arcana Patris? Deum igitur non aliter cognouerunt olim sancti homines, quàm ipsum in Filio, velut in speculo, intuiti. Hoc quum dico, intelligo Deum non alia se vnquam ratione manifestasse hominibus quàm per Filium, hoc est vnicam suam sapientiam, lucem ac veritatem. Ex hoc fonte hauserunt Adam, Noe, Abraam, Isaac, Iacob & alii, quicquid habuerunt cælestis doctrinæ. Ex eodem Prophetæ omnes hauserunt & ipsi quoque quicquid cælestium oraculorum ediderunt. Enimvero hæc sapientia non vno modo semper se exeruit. Apud Patriarchas arcanis reuelationibus est vsus: sed simul ad eas confirmandas eiusmodi signa adhibuit, vt minimè dubium illis esse posset, Deum esse qui loquebatur. Patriarchæ quod acceperant, ad posteros per manus transmiserunt. ea enim lege apud ipsos deposuerat Deus vt ita propagarent. Filii verò ac nepotes, Deo iutus dictante, sciebant è cælo esse, non ex terra, quod audiebant.

*Malach.
2. b.7*

6 Vbi autem Deo visum est illustriorem Ecclesiæ formam excitare, verbum suum mandari scripto ac consignari voluit, vt inde peterent Sacerdotes quod populo traderent, vique ad eam regulam omnis quæ traderetur doctrina exigeretur. Itaque post Legis promulgationem quum iubentur Sacerdotes docere ex ore Domini, sensus est, nequid extraneum aut alienum ab eo doctrinæ genere doceant quod Deus in Lege comprehenderet: addere verò ac minuere nefas illis fuit. Sequuti sunt deinde Prophetæ: per quos noua quidem oracula publicauit Deus quæ ad Legem adderentur: non sic tamen noua quin ex Lege manarent, & in ipsam respicerent. Quantū enim ad doctrinam, Legis duntaxat interpretes fuerunt: nec aliquid ad eam addiderunt nisi vaticinia de rebus futuris. His exceptis, nihil aliud prodiderunt quàm puram Legis explicationem. Verum quia Domino placebat illustriorem extare doctrinam & amplio rem, quòd melius infirmis conscientis satisfaceret: Prophetias quoque scriptis mandari præcepit, & haberi verbi sui partem. His simul accesserunt Historiæ, quæ & ipsæ Prophetarum sunt lucubrationes, sed dictante Spiritu sancto compositæ. Psalmos Prophetis adnumero: quando his commune est quod illis

illis tribuimus. Totum ergo illud corpus ex Lege, Prophetiis, Psal-
mis, & Historiis compactū, verbum Domini fuit veteri populo, ad
cuius regulam Sacerdotes & Doctores vsque ad Christi aduētum,
suam doctrinam exigere debuerunt: nec fas illis fuit vel ad dexte-
ram, vel ad sinistram deflectere: quia totum ipsorum munus his fi-
nibus inclusum erat, vt ex ore Dei populo responderent. Quod ex *Mal. 4.*
insigni loco Malachiae colligitur, vbi iubet memores esse Legis, & *a. 4*
ad eam attendere vsque ad Euangelii praedicationem. Nam ita eos
arceat ab omnibus aduentitiis doctrinis; nec concedit vel tantillum
à via deflectere quam Moses fideliter illis monstrauerat. Atque haec
ratio est cur tam magnifice praedicet Dauid Legis excellētiam, tot-
que eius encomia recenscat: ne scilicet Iudaei quicquam appete-
rent extraneum, quum tota perfectio illic inclusa esset. *Psal. 119.*

7 Verum vbi demum in carne manifestata est Dei Sapiencia,
quicquid humana mente de Patre caelesti comprehendere potest, &
cogitari debet, pleno ore nobis edisseruit. Nunc itaque, ex quo il-
luxit sol iustitiae Christus, perfectum habemus diuinae veritatis ful-
gorem, qualis in meridie claritas esse solet, quum ante subobscura
lux fuerit. Non enim profecto vulgare aliquid praedicare voluit
Apostolus, quum scripsit Deum olim multifariam multisque mo-
dis Patribus loquutum esse per Prophetas: at extremis his diebus *Heb. 1.*
nobis per dilectum Filium loqui coepisse. significat enim, imò a- *a. 2*
pertè declarat, Deum non posthac, vt antea, per alios subinde at-
que alios loquutum: nec prophetias additurum prophetiis, aut
reuelationes reuelationibus: sed sic omnes docendi partes in Filio
compleuisse, vt hoc vltimum aeternumque ab eo habendum sit te-
stimonium. Qua ratione totum hoc noui Testamenti tempus, ex
quo cum Euangelii sui praedicatione nobis apparuit Christus ad
diem vsque iudicii, per Horam nouissimam, Nouissima tempora,
Nouissimos dies designatur: quò scilicet doctrinae Christi perfe-
ctione contenti, discamus nullam vltra nouam aut nobis flagere;
aut ab aliis confictam admittere. Itaque non temere Filium singu-
lari praerogatiua nobis doctorem Pater ordinauit: ipsum, non ho-
minum quempiam praecipiens audiri. Paucis quidem verbis, eius
nobis magisterium commendauit, quum dicit, Ipsum audite: sed
quibus inest plus quiddam ponderis ac energiae quam vulgò exi-
stimeretur. perinde enim est ac si ab omnibus hominum doctrinis ab- *Mat. 17.*
ductos, huic vni nos susteret: ab vno omnem salutis doctrinam *a. 5*
petere iuberet: ab vno pendere, in vno haerere: denique (quod ver-
ba sonant) vnius voci auscultare. Et sanè quid iam ab homine aut
expectari aut expeti debeat, vbi Verbum ipsum vitae familiariter
se nobis ac coram explicauit? Quin omnium hominum ora clau-
sa esse conuenit postquam semel loquutus est ille in quo caele-
stis Pater omnes scientiae & sapientiae thesauros voluit esse ab- *Co. 2. a. 3*
sconditos, & sic quidem loquutus est, vt & Dei sapientiam (quae nulla *Iohan. 4.*
in parte hiulca est) & Messiam (à quo omnium reuelatio spera- *d. 25*

batur) decebat: hoc est, vt post se nihil aliis dicendum reliquerit.

8 Esto igitur hoc firmum axioma, Non aliud habendum esse Dei verbum, cui detur in Ecclesia locus, quàm quod Lege primùm & Prophetis, deinde scriptis Apostolicis continetur: nec alium esse rite docendi in Ecclesia modum nisi ex eius verbi præscripto & norma. Hinc etiam colligimus, non aliud permissum fuisse Apostolis quàm quod olim habuerant Prophetæ: nempe vt veterem Scripturam exponerent, ac ostenderent in Christo completa esse quæ illic traduntur: id ipsum tamen non facerent nisi ex Domino, hoc est, præeunte & verba quodammodo dictante Christi Spiritu. Hac enim lege eorum legationem definiuit Christus, quum iussit vt irent ac docerent, non quæ temere ipsi essent fabricati, sed quæcunque ipsis præceperat. Et nihil apertius dici poterat quàm quod alibi dicit, Vos autem nolite vocari Rabbi. vnus enim magister vester, Christus. Deinde quo altiùs hoc eorum animis infingeret, bis eodem loco repetit. Et quia quæ audierant ac didicerant ex ore magistri, capere pro sua ruditate non poterant, Spiritus veritatis illis promittitur, à quo dirigantur in veram omnium intelligentiã. Illa enim restrictio attentè notanda, vbi partes Spiritui sancto assignat, suggerere quæcunque antè ore docuit.

9 Proinde nihil aliud vel sibi vel aliis reliquum facit Petrus, optimè à Magistro edoctus quantum sibi liceret, nisi vt traditam à Deo doctrinam dispensent. Qui loquitur (inquit) loquatur tanquam sermones Dei. hoc est, non dubitanter, vt trepidare solent sibi malè conscii, sed alta confidentia, quæ feruum Dei certis mandatis instructum decet. Quid hoc aliud est quàm omnes humanæ mentis inuentiones (à quocunque tandem capite profectæ sint) arcere, vt purus Dei sermo in fidelium Ecclesia doceatur ac discatur? omnium hominum (cuiuscunque sint ordinis) placita vel potius figmenta tollere, vt solius Dei decreta rata maneant? Hæc sunt arma illa spiritualia potètia Deo ad demolitionem munitio: quibus consilia demoliantur fidi Dei milites, & omnem celsitudinem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: & captiuam ducant omnem cogitationem ad obediendum Christo. En summam potestatem, qua Ecclesiæ pastores, quocunque demum nomine vocentur, præditos esse conuenit, nempe vt verbo Dei confidenter omnia audeant: eius maiestati omnem mundi virtutem, gloriam, sapientiam, altitudinem cedere atque obedire cogant: eius potentia fultu, omnibus à summo vsque ad nouissimum imperent: Christi domum ædificent: Satanæ subuertant: oues pascant, lupos profligent: dociles instituant & exhortentur: rebelles & peruicaces arguant, increpèt, subigant: ligent ac soluant: fulgurent denique, si opus est, ac fulminent: sed omnia in verbo Dei. Quanquam inter Apostolos & eorū successores hoc, vt dixi, interit, quòd illi fuerunt certi & authentici Spiritus sancti amanuenses: & ideo eorum scripta pro Dei oraculis habenda sunt: alii autem non aliud

habent

habent officii nisi vt doceant quod sacris Scripturis proditum est ac consignatum. Constat itaque igitur, non esse iam fidelibus ministris relictum vt nouum aliquod dogma excudant, sed simpliciter inhærendum esse doctrinæ cui Deus omnes sine exceptione subiecit. Hoc quum dico, non tantum ostendere volo quid singulis hominibus liceat, sed quid etiam vniuersæ ecclesiæ. Quantum ad singulos attinet, Paulus certè Corinthiis ordinatus erat à Domino Apostolus: fidei tamen eorum dominari se negat. Quis iam dominium sibi arrogare audeat quod sibi non competere testatur Paulus? Quod si hanc docendi licentiam agnouisset, vt quicquid tradiderit Pastor, in eo certà sibi fidem haberi iure postulet: nunquam hanc disciplinam tradidisset iisdem Corinthiis, vt loquentibus Prophetis duobus vel tribus, ceteri diiudicarent: quod si alicui sedenti reuelatum esset, primus taceret Sic enim reminisci pepercit, cuius autoritarem verbi Dei censuræ non subiceret. At de vniuersa Ecclesia, dicet quispiam, alia ratio est. Respondet, Paulum huic quoque dubitationi alibi occurrere, quum dicit fidem esse ex auditu, auditum autem ex verbo Dei. Scilicet si à solo Dei verbo pendet fides, si in illud solum respicit & recumbit, quis iam totius mundi verbo locus relinquitur? Neque hinc hæsitare poterit quicumque bene nouerit quid sit fides. ea enim firmitudine subnixam esse oportet, qua aduersus Satanam & omnes inferorum machinas, totumque mundum inuicta & intrepida consistat. Hanc firmitudinem non nisi in vno Dei verbo reperiemus. Deinde vniuersalis est ratio, quam hinc respicere conuenit: Deum idcirco adimere hominibus proferendi noui dogmatis facultatem, vt solus ipse nobis sit in spiritali doctrina magister: vt solus est verax qui nec mentiri nec fallere potest. Hæc ratio non minus ad totam Ecclesiam, quam ad vnumquemque fidelium pertinet.

10 Ist hæc verò quam diximus Ecclesiæ potestas, si cum ea conferatur qua se aliquot iam seculis in populo Dei venditarunt Spirituales tyranni, qui Episcopos se & religionis Præsules falso vocarunt, nihilo melior erit cõsensus quam Christo cum Behai. Neque hinc mihi propositum est exponere qualiter & quam indignis modis suam tyrannidem exercuerint: tantum referam doctrinam, quam Scriptis primùm, deinde ferro & igni hodie tuentur. Quoniam pro confesso sumunt, vniuersale Concilium esse veram Ecclesiæ imaginem, hoc principio sumpto, simul absque dubio statuunt, regi immediate à Spiritu sancto eiusmodi Concilia, ideòque errare non posse. Quum verò ipsi Concilia regant, imò constituent, re vera sibi vendicant quicquid contendunt deberi Conciliis. Fidem igitur nostram suo arbitrio stare volunt, & cadere, vt quicquid ipsi vtrunque in partem constituerint, firmum animis nostris statumque sit: vt siue quid probauerint, ipsum nobis nulla dubitatione probari: siue quid damnauerint, id quoque pro damnato esse oporteat. Interim sua libidine contemptoque Dei verbo

cludunt dogmata, quibus postea fidem hac ratione haberi postulant. Nec enim Christianum esse, nisi qui in omnia sua dogmata, tam affirmatiua quàm negatiua certò consentiat: si non explicita fide, tamen implicita quia penes Ecclesiam sit, condere nouos fidei articulos.

II Primùm audiamus quibus argumentis hanc Ecclesiæ datam authoritatem confirmet: deinde videbimus quantum eos iuuat quod de Ecclesia allegant. Præclaras, inquit, promissiones habet Ecclesia, quòd nunquam à sponso suo Christo sit deserenda quin eius Spiritu ducatur in omnem veritatem. At verò ex promissionibus quas allegare solent, multæ non minùs fidelibus singulis, quàm toti Ecclesiæ datæ sunt. Nã tamen duodecim Apostolis loquebatur Dominus, quum dicebat, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Item, Ego rogabo Patrem, & alium Paraclētū dabit vobis, Spiritum scilicet veritatis, nō tantum numero duodenario id promittebat, sed illis quoque singulis: imò aliis similiter discipulis vel quos iam assumpserat, vel qui postea accessuri erant. Quum autem eiusmodi promissiones, eximie consolationis plenas sic interpretantur, quasi nemini Christianorum datæ sint, sed vniuersæ simul Ecclesiæ: quid aliud quàm Christianis omnibus fiduciam tollunt quæ inde ad ipsos animandos redire debuerat? Neque hîc nego quin tota fidelium societas multiplici donorum varietate instructa, longè ampliori & vberiori cælestis sapientiæ thesauro prædita sit, quàm seorsum singuli: neque hoc ita fidelibus communiter dictum esse volo quati Spiritu intelligentiæ & doctrinæ ex æquo omnes polleant: sed quia concedendum non est aduersariis Christi, vt ad defensionem malæ causæ Scripturam in alienum sensum detorqueant. Verùm hoc omisso, simpliciter fateor id quod res habet, Dominum perpetuò suis adesse, & eos Spiritu suo regere. Hunc Spiritum non esse erroris, ignorantia, mendacii aut tenebrarum: sed certæ reuelationis, sapientiæ, veritatis, ac lucis, à quo non fallaciter discant quæ sibi donata sint: hoc est, quæ sit spes vocationis suæ, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis Dei in sanctis. Verùm quum primitias, & quendam duntaxat gustum eius Spiritus percipiant in hac carne fideles, etiam qui excellentioribus gratiis præ aliis donati sunt: nihil illis potius restat quàm imbecillitatis suæ conscios, sese intra verbi Dei fines sollicitè continere: ne si proprio sensu longiùs euagentur, à recta via protinus aberrant, quatenus scilicet Spiritu illo adhuc vacui sunt, quo solo docente, verum à falso discernitur. Omnes enim cum Paulo fatentur, se nondum ad metam pertigisse. Itaque ad quotidianum profectum magis contendunt quàm perfectione gloriantur.

12 Sed excipient quicquid partim sanctorum vnicuique tribuitur, id penitus & ad plenum competere in ipsam Ecclesiam. Hoc tamen habet nonnullam veri speciem, verum tamen esse nego.

Sic quidem singulis membris distribuit Deus dona Spiritus sui ad mensuram, vt corpori vniuerso nihil desit necessarium, vbi dona ipsa in commune conferuntur. Verùm tales sunt semper Ecclesiæ diuitiæ, vt multum desit ad summam illam perfectionem quam aduersarii nostri iactant. Nec ideo vlla in parte destituitur Ecclesia quin semper habeat quantum satis sit: nouit enim Dominus quid eius necessitas requirat. Verùm vt eam sub humilitate & pia modestia contineat, non plus ei largitur quàm nouit expedire. Scio quid hïc quoque obiectare soleant, Ecclesiam scilicet mundatam esse *Ephes. 5.* lauacro aquæ in verbo vitæ: vt esset sine ruga & macula: & ideo *f. 25* alicubi vocari columnā & firmamentum veritatis. Verùm priore loco magis docetur quid quotidie operetur in ea Christus, quàm quid iam perfecerit. Nam si omnes suos indies sanctificat, expurgat, expolit, maculis abstergit: certè adhuc nauis ac rugis quibuldam aspersos esse, eorúmque sanctificationi deesse nonnihil constat. Ecclesiam verò sanctam & immaculatam iam penitus ac omni ex parte censere, cuius membra omnia maculosa & nonnihil impura sint, quàm inane ac fabulosum est? Verum est igitur, sanctificatam esse Ecclesiam à Christo. at eius sanctificationis initium hïc duntaxat visitur: finis verò & solidum complementum extabit quum Sanctus sanctorum Christus sua eam sanctitate verè & in solidum implebit. Verum est etiam deletas esse eius maculas & rugas: sed ita vt quotidie adhuc deleantur, donec suo aduentu Christus quicquid residuum est penitus auferat. Nisi enim hoc recipimus, necesse erit vt cum Pelagianis asseramus, perfectam esse fidelium iusticiam in hac vita: cum Catharis & Donatistis nullam in Ecclesia infirmitatem feramus. Alter locus, vt alibi vidimus, prorsus alium habet sensum quàm intendunt. Vbi enim Timotheum instruit Paulus, & ad verum Episcopi officium formauit, dicit se ideo fecisse, vt sciat qualiter oporteat ipsum versari in Ecclesia. Ac quò maiori religione & studio in eam rem intentus esset, subiungit Ecclesiam ipsam esse columnam ac stabilimentum veritatis. Quid autem aliud sibi volunt hæc verba, quàm in Ecclesia consruari Dei veritatem, prædicationis scilicet ministerio? Quæ *Ephes. 4.* *b. II* modum alibi docet, Christum dedisse Apostolos, Pastores, atque doctores, ne amplius circumferamur quolibet vento doctrinæ, aut ab hominibus deludamur: sed vera Filii Dei cognitione illuminati, omnes simul occurramus in fidei vnitatem. Quòd ergo non extinguitur in mundo veritas, sed salua perstat, id fit quòd fidam habet custodem Ecclesiam, cuius opera & ministerio sustinetur. Atqui si hæc custodia in ministerio Prophetico & Apostolico sita est, sequitur totam inde pendere, si verbum Domini fideliter conseruetur, suamque puritatem retineat.

13 Atque vt meliùs intelligant lectores, in quo potissimùm cardine versetur hæc quæstio, quid postulent nostri aduersarii, & in quo ipsis resistamus, paucis exponā. Quòd illi negant errare posse

Ecclesiam, huc spectat, atque ita interpretantur, Quando Spiritu Dei gubernatur, tutò incedere sine verbo posse: quocunque pergat, nò posse sentire aut loqui nisi verum. proinde siquid extra aut præter Dei verbum statuerit, id habèdum esse nò alio loco, quàm certum Dei oraculum. Nos si demus illud primum, errare non posse Ecclesiam in rebus ad salutem necessariis: hic sensus noster est, ideo hoc esse quòd abdicata omni sua sapientia, à Spiritu sancto doceri se per verbum Dei patitur. Hoc igitur est discrimen. Illi Ecclesiæ autoritatem extra verbum Dei collocant: nos autem volumus verbo annexam, nec ab eo separari patimur. Et quid mirum, si sponsa ac discipula Christi suo sponso magistròque subiicitur, vt ab eius ore assidue ac sedulò pendeat? Hæc enim est domus bene compositæ ratio, vt mariti imperio vxor obtemperet: hæc scholæ bene moratæ regula, vt magistri solius doctrina illic audiatur. Quamobrem non ex se sapiat Ecclesia, non ex se cogitet quicquam: sed sapientiæ suæ terminum statuatur vbi loquendi finem ille fecerit. In hunc modum & omnibus rationis suæ inuentis diffidet: in quibus autem verbo Dei nititur, nulla diffidentia aut hæsitatione vacillabit, sed magna certitudine firmâque constantia conquiescet. Sic etiam earum quas habet, promissionum amplitudine confisa, habebit vnde fidem suam præclare sustineat: vt nihil addubitet, Spiritum sanctum sibi semper adesse, optimum rectæ viæ ducem: sed memoria simul tenebit quem è suo Spiritu vsus percipi Deus velit. Spiritus inquit, quem à Patre mittam, ducet vos in omnem veritatem. Sed quomodo? Quia suggeret, inquit, omnia quæ dixi vobis. Nihil ergo plus ex suo Spiritu denuntiat expectandum, quàm vt mentes nostras illuminet, ad percipiendam doctrinæ suæ veritatem. Proinde scitissimè Chrysostomus, Multi, inquit, Spiritum sanctum iactant: sed qui propria loquuntur, falsò illum prætendunt. Vt Christus, non à seipso loqui se testabatur, quia ex Lege loquebatur & Prophetis, ita siquid præter Euangelium sub titulo Spiritus obtruditur, ne credamus. Quia sicut Christus Legis & Prophetarum impletio est: ita Spiritus Euangelii. Hæc ille. Iam colligere in promptu est quàm perperam faciant nostri aduersarii, qui non alio fine iactant Spiritum sanctum, nisi vt peregrinas & extraneas à verbo Dei doctrinas eius titulo commendent: quum ipse indiuiduo nexu cum verbo Dei cõiunctus esse velit, idque de eo profiteatur Christus dum Ecclesiæ suæ eum promittit. Sic est sanè. Quam sobrietatem semel Ecclesiæ suæ præscripsit Dominus, eam perpetuò vult obseruari. Veruit autem nequid verbo suo adderet, nequid ex eo detraheret. Hoc inuiolabile est Dei ac Spiritus sancti decretum, quod abrogare conantur nostri aduersarii quum Ecclesiam sine verbo regi à Spiritu fingunt.

14 Hic iterum obmurmurant, oportuissè Ecclesiam nonnulla addere scriptis Apostolorum, vel illos ipsos supplere postea viua voce quod minùs, clarè tradidissent, nempe quum illis dixerit Christi,

Iohã. 16.

a. 7. & b.

13

Serm. de

san. & a

dorando

Spiritu.

Iohã. 12.

g. 50. &

14. b. 10

Rom. 10.

a. 4

flus, Multa habeo vobis dicenda, quæ non potestis portare modò. *Iohã. 16.⁷*
 atque hæc esse placita, quæ sine Scriptura, vsu duntaxat & moribus *b. 12*
 recepta fuerunt. At quænam isthæc est impudentia? Rudes adhuc,
 fateor, & propè indociles erant discipuli quum istud à Domino
 audirent: verùm hâcne tarditate tum etiam tenebantur, quum do-
 ctrinam suam scriptis commendarent, vt postea viua voce supple-
 re necesse habuerint quod in scriptis suis ignorantia vitio omise-
 rant? Si verò iam à Spiritu veritatis ducti in omnem veritatem, sua
 scripta ediderunt, quid obfuit quominus perfectam Euangelicæ
 doctrinæ cognitionem complexi sint illic, consignatamque reli-
 querint? Sed age, demus illis quod perunt: designent modò ea quæ
 reuelari sine scripto debuerunt. id si tentare audeant, agam cum
 ipsis Augustini verbis, hoc est, Quum Dominus tacuerit, quis no-
 strum dicat, Illa vel illa sunt? aut n̄ dicere audeat, vnde probat? Sed *Homi. 13*
 quid de re superuacua contendo? Nam vel puero notum est, in *Iohã. 96*
 scriptis Apostolicis quæ isti mutila quodammodo & dimidia fa-
 ciunt, fructum extare eius reuelationis quam tunc eis Dominus
 promittebat.

15 Quid inquit, annon extra controuersiam posuit Christus
 quicquid docet ac decernit Ecclesia, quum iubet haberi pro eth- *Matt. 18*
 nico & publicano qui contradicere audeat? Primum illic non fit *c. 17*
 doctrinæ mentio, sed tantum censuris asseritur sua auctoritas ad
 corrigenda vitia, ne se eius iudicio opponant qui admoniti vel ob-
 iurgati fuerint. At hoc omissò, valde mirum est, tam nihil esse fron-
 tis istis nebulonibus vt ferocire inde non dubitent. Quid enim
 tandem obtinebunt, nisi non spernendum Ecclesiæ consensum,
 quæ nunquam nisi in veritatem verbi Dei consentit? Ecclesia au-
 dienda est, inquit. Quis negat? quandoquidem nihil pronuntiat
 nisi ex verbo Domini. Si plus aliquid postulant, sciant nihil sibi in
 eo suffragari hæc Christi verba. Nec videri debeo nimis conten-
 tiosus quòd acèò vehementer in hoc insisto, Non licere Ecclesiæ
 conderere vllam nouam doctrinam, hoc est, plus docere, & pro ora-
 culo tradere, quàm quòd Dominus verbo suo reuelauit. Vident e-
 nim sani homines quantum sit periculum, si hominibus semel con-
 cessum fuerit tantum iuris. Vident etiam quanta fenestra aperia-
 tur impiorum fannis & cauillis, si dicamus id pro oraculo habend-
 um esse inter Christianos quòd homines censuerint. Adde, quòd
 pro temporis sui ratione loquens Christus, synedrio tribuit hoc
 nomen, vt postea discipuli sui sacros Ecclesiæ conuentus reuereri
 oiscant. Ita fieret vt singulis vrbibus & pagis par esset in dogmati-
 bus cudendis libertas.

16 Exèpla quibus vtuntur, nihil eos iuant. Aiunt pædobaptis-
 mum non tam ex aperto Scripturæ mandato, quàm ex Ecclesiæ de-
 creto emanasse. At miserimum asylum foret si pro defensione pæ-
 dobaptismi ad nudam Ecclesiæ auctoritatē suffugere cogeremur:
 verùm satis alibi patebit, longè secus esse. Similiter, quòd obiiciunt

nusquam haberi in Scripturis quod in Synodo Nicena pronuntiatum fuit, Filium esse consubstantialem Patri: in eo grauem faciunt Patribus iniuriam, quasi temere damnarint Arrium quod in sua verba iurare noluerit, quum totam eam doctrinam profiteretur quæ Prophetis & Apostolicis scriptis est comprehensa. Non extat, fateor, hoc vocabulum in Scriptura: sed quum illic toties afferatur vnum esse Deum, rursus toties vocetur Christus verus & æternus Deus, vnus cum Patre: quid aliud faciunt Patres Niceni, quum declarant esse vnus essentia, nisi quod natium Scripturæ sensum simpliciter enarrant? Atque hac præfatione in eorum cœtu vsus fuisse Constantinum refert Theodoritus, In disputationibus, inquit, rerum diuinarum, habetur præscripta Spiritus sancti doctrina: Euangelici & Apostolici libri, cum Prophetarum oraculis, plenè nobis ostendunt sensum numinis. Proinde discordia posita, sumamus ex verbis Spiritus quæstionum explicationes. His sanctis monitionibus nemo tunc fuit qui refragaretur. Nemo excepit, Ecclesiam aliquid adijcere posse de suo: Spiritum non omnia reuelasse Apostolis, vel saltem ad pøsteros non prodidisse, aut tale aliquid. Si verum est quod volunt nostri aduersarii, primùm perperam egit Constantinus, qui Ecclesiæ suam potestatem eripuit: deinde quod nemo Episcoporum tum surrexit, vt eam contrà vindicaret, hoc silentium perfidia non carebat. sic enim erant proditores iuris Ecclesiastici. Sed quum Theodoritus referat libenter amplexos esse quod dicebat Imperator, constat nouum hoc dogma tunc fuisse omnino incognitum.

*Lib. 1. ca.
5. hist. Ec
clesi.*

De Conciliis, eorūque authoritate.

C A P. I X.

N VNC vt omnia illis de Ecclesia concedam: pro sua tamen intentione ne sic quidem multū adhuc profecerint. Nam quicquid de Ecclesia dicitur, id mox ad Concilia transferunt, quum eorum opinione Ecclesiam repræsentent. Iamò quod tam pertinaciter contendunt de Ecclesiæ potestate, non alio consilio faciunt, nisi vt Romano Pontifici, & eius satellitio totum deferant quod extorserint. Antequam verò hanc quæstionem expedire incipiam, duo hîc mihi breuiter præfari necesse est. Quòd hîc rigidior sum futurus, non ideo esse quòd verusta Concilia minoris faciam quàm decet. Veneror enim ea ex animo, suòque in honore apud omnes esse cupio. Sed hîc est aliquis modus: vt nihil scilicet Christo derogetur. Porrò hoc est Christi ius, vt Conciliis omnibus præsideat, nec socium habeat hominem in ista dignitate. Tunc autem demum præsidere dico, vbi totum confessum verbo & Spiritu suo moderatur. Deinde quod minùs Conciliis tribuo quàm aduersarii petunt, non ea causa facere quòd à Conciliis meruam, quasi illorum causæ suffragentur, nostræ verò sint contraria. Nam sicuti ad plenam doctrinæ nostræ approbationem, & totius Papisini euerzionem abunde verbo Domini instructi sumus, vt nihil

hil præterea requirere, magnopere opus sit: ita si res flagitet, magna ex parte quod satis sit ad vtrunque, vetera Concilia nobis subministrant.

2 Iam de re ipsa loquamur. Si ex Scripturis quæ sit Conciliorum authoritas quaeritur, nulla extat illustrior promissio quàm in hac Christi sententia, Vbi duo aut tres congregati in nomine meo fuerint, illic in medio eorum sum. Verùm id nihilominus in particularem quemuis cœtum competit quàm in Cōcilium vniuersale. Neque tamen in eo hæret quaestionis nodus: sed quòd addita est conditio, ita demum fore Christum in medio Concilii, si in suo nomine cōgregetur. Quare vt millies Episcoporum Concilia nomen aduersarii, parum promouebunt: nec antè efficient vt credamus quod contendunt, regi à Spiritu sancto, quàm fidem fecerint, congregari in Christi nomine. Siquidem tam possunt impii improbique Episcopi aduersus Christum conspirare, quàm boni & probi in eius nomine coire. Huius rei luculento nobis documento sunt plurima decreta quæ à talibus Conciliis prodire. Sed hoc postea videbitur. Nunc tantùm vno verbo respondeo, Christum nihil polliceri nisi iis qui in suo nomine cōgregantur. Quid ergo illud sit definiamus, Nego in Christi nomine congregari eos qui abiecto Dei mandato, quo vetat quicquam addi verbo suo aut detrahi, proprio arbitrio quiduis statuunt: qui non contenti Scripturæ oraculis, hoc est vnica perfectæ sapientiæ regula, de suo capite nouum aliquid comminiscuntur. Certè quum non Conciliis quibuslibet se ad futurum prouiserit Christus, sed peculiarem notam apposuerit qua vera & legitima ab aliis discerneret: nos hanc discretionem minimè negligere conuenit. Hoc est pactum quod olim cum Leuiticis Sacerdotibus Deus pepigit: vt docerent ex ore suo. Hoc semper à Prophetis requisitum: hanc quoque legem videmus Apostolis fuisse impositam. Qui hoc pactum violant, eos nec honore sacerdotii, nec vlla authoritate dignatur Deus. Hunc nodum mihi soluant aduersarii, si velint fidem meam hominum placitis citra Dei verbum mancipare.

3 Nam quòd in Ecclesia remanere veritatem non putant nisi inter Pastores constet, nec Ecclesiam ipsam cōsistere nisi in Conciliis generalibus emineat: multum abest quin id verum semper fuerit, si vera de suis temporibus testimonia nobis reliquerunt Prophetæ. Erat Iesaiæ tempore Ecclesia Hierosolymis, quam Deus nondum deseruerat. De Pastoribus verò sic loquitur, Speculatores eius cæci omnes, neque quicquam nouerunt. Omnes canes muti, nec valent latrare. Iacentes dormiunt, & amant dormitionem: & Pastores ipsi nihil sciunt nec intelligunt: & in vniuersum respiciunt ad vias suas. In eundem modum Oseas, Speculator Ephraim cum Deo, laqueus aucupis, odium in domo Dei. Vbi ironicè eos Deo coniungens, euandidum sacerdotii prætextum esse docet. Durabat quoque Ecclesia ad tempus Ieremiæ. Audiamus

*Mat. 18.**c. 20**Deu. 4. d.**2, apoca.**22. d. 18**Malach.**2. b. 7**Iesi. 56.**d. 10**Oseas 9.**b. 8*

Iere. 6.c. quid de Pastoribus dicat, A Propheta vsque ad Sacerdotē quisque
13 sectatur mendacium. Item, Prophetæ mendaciū prophetant in no-
Idem 14. mine meo: quū ego non miserim eos, neque præceperim eis. Ac ne
c. 14 prolixi nimium in recitandis eius verbis simus, legantur quæ toto
Ezech. vicefimo tertio capite & quadragesimo scripsit. Tunc ex altera
p. 2. c. 15 parte nihilo mitius in eosdem inuehebatur Ezechiel. Coniuratio
 (inquit) Prophetarum in medio eius sicut leo rugiens & qui rapit
 prædam. Sacerdotes eius violauerunt Legem meam, & profanaue-
 runt sancta mea: nec discrimen fecerunt inter sanctum & profa-
 num, & cætera quæ subiungit in eum sensum. Similes querimoniz
 passim extant in Prophetis: vt nihil illic frequentius recurrat.

4 Sed enim id fortè inter Iudæos valuerit: nostrum verò secu-
 lum à tanto malo immune est. Utinam quidem esset, vetùm aliter
 fore Spiritus sanctus denuntiauit. clara enim sunt Petri verba,
2. Pet. 2. Quemadmodum (inquit) fuerunt in populo veteri pseudoprophe-
4. 1 ta: sic & inter vos erunt falsi doctores, sectas perditionis insinuan-
 tes. Vidén' vt non à plebeis imminere periculum prædicat, sed ab
 iis qui doctorum & Pastorum titulo se venditabūt? Præterea quo-
 ties à Christo & eius Apostolis est prædictum vt à Pastoribus sum-
Mat. 24. ma Ecclesiæ pericula impenderent? Imò palàm ostendit Paulus,
a. 11, & b. non alibi sessurum Antichristum quàm in templo Dei. Quo signi-
24 ficat, non ahunde venturam horrendam illam calamitatem, de
2. Thess. qua ibi loquitur, nisi ab iis qui pro Pastoribus in Ecclesia sedebūt.
2. a. 4 Et alibi, tanti mali exordia iam propè instare demonstrat. Nam
Act. 20. dum Ephesinos Episcopos alloquitur, Scio (inquit) quòd post disces-
f. 29 sum meum intrabunt in vos lupi rapaces, non parcentes gregi. Et
 ex vobis ipsi erunt qui loquantur peruersa, vt abducant discipulos
 post se. Quantum inter Pastores afferre corruptionis potuit longa
 annorum series, quum tantulo temporis spatio degenerare sic po-
 tuerint? Ac ne enumerando multum chartarū impleam: omnium
 ferè seculorum exemplis monemur, nec veritatem semper in sinu
 Pastorum ali, nec ecclesiæ incolumitatem ab eorum statu pendere.
 Decebat quidem illos Ecclesiasticæ pacis ac salutis, cui conser-
 uandæ destinati sunt, præsidēs esse ac custodes: sed aliud est, præsta-
 re quod debeas: aliud, debere quod non præstes.

5 Neque tamen nostra ista verba in eam partem quis accipiat
 quasi Pastorum auctoritatem passim ac temere, nullòque delectu
 labefactare velim. Tantum inter eos ipsos delectum habendum
 esse moneo, ne qui dicuntur, esse quoque Pastores continuò exi-
 stimemus. At Papa cum toto Episcoporum suorum grege, non
 alia ratione nisi quia Pastores nūcupantur, excussa verbi Dei obe-
 dientia, voluēt omnia, versantque prohibidine: interim persuadere
 contendunt, sese luce veritatis destitui non posse: Spiritum Dei
 perpetuò in se residere: Ecclesiam in se subsistere, & secum emori.
 Quasi verò iam nulla sint Domini iudicia: vt eodem pœnæ gene-
 re in mundum hodie animaduertat quo populi veteris ingrati-
 tudinem

dinem aliquando vltus est : nempe vt Pastores percutiat cæcitate & stupore. Nec intelligunt stolidissimi homines, eandem se canere cantilenam quam canebant olim illi qui cum verbo Dei belligerabantur. Sic enim sese contra veritatem instruebant hostes Ieremiæ, Venite, & cogitabimus contra Ieremiam cogitationes: quandoquidem non peribit lex à Sacerdote, nec consilium à sapiente, nec verbum à Propheta. *Zach. 12. 1. b. 4. Iere. 18. c. 18.*

6 Hinc facile est respondere ad illud alterum de Conciliis generalibus. Quia Iudæi veram Ecclesiam sub Prophetis habuerint, negari non potest. Quòd si generale Concilium tunc ex Sacerdotibus coactum fuisset, qualis apparuisset Ecclesiæ facies? Audimus quid Deus non vni aut alteri eorum, sed ordini vniuerso denun- *Ierem. 4. c. 9.* tict, Obstupescant Sacerdotes, & Prophetæ terrebuntur. Item, Lex pro visione erit, & tenebræ pro diuinatione: & occumbet sol super *Exec. 7. g. 26.* Prophetas: & obtenebrabitur super eos dies, &c. Age, si coacti in vnum tunc fuissent omnes eiusmodi, quis spiritus in eorum cœtu præfuisse? Eius rei insigne specimen habemus in eo concilio quod *Mich. 3. b. 6.* conuocauit Achab. Aderant quadringenti Prophetæ. Sed quia non alio animo conuenerant nisi vt Regi impio adularentur: mittitur *1. Re. 22. a. 6. & d. 22.* à Domino Saran, qui sit spiritus mendax in ore omnium. Illic omnium suffragiis damnatur veritas: Micha pro hæretico damnatur, percutitur, conicitur in carcerem. Sic Ieremiæ factum est: sic aliis Prophetis.

7 Sed vnum exemplum, quod est præ aliis memorabile, pro omnibus sufficiat. In eo concilio quod collegerunt Pontifices & Pharisei Hierosolymis aduersus Christum, quid desideres quod *Iohã. 8. f. 47.* quidem ad externam speciem attinet? Nisi enim tunc fuisset Hierosolymis Ecclesia, nunquam sacrificiis aliisque ceremoniis communicasset Christus. Fit solennis conuocatio: præibat summus Pontifex: totus ordo Sacerdotalis assidebat: damnatur tamen illic Christus, & eius doctrina è medio profligatur. Hoc facinus documento est, inclusam minimè fuisse in illo concilio Ecclesiam. At non est periculum nequid tale nobis eueniat. Quis nobis fidem fecit? Nam in re tanta nimis securos esse, sollicitudinis culpa non caret. Quin vbi disertis verbis vaticinatur Spiritus per os Pauli, venturam defectionem (que venire non potest quin Pastores Deum primi derelinquant) quid sponte hic in exitum nostrum cæcutimus? Quare nullo modo concedendum est, Ecclesiam in Pastorum cœtu consistere, quos Dominus nusquam recepit bonos perpetuò fore, malos autem interdum fore pronuntiauit. Vbi autem de periculo admonet, ideo facit vt nos cautiore reddat. *2. Thess. 2. 11. 8.*

8 Quid ergo inquires, nullæne erit in definiendo Conciliorum authoritas? Imò verò. neque enim hîc omnia Concilia damnanda, aut omnium acta rescindenda, & (quod dicitur) vna litura esse inducenda disputo. At cogis tamen (inquires) omnia in ordi-

nem: vt cuilibet in medio positum fit recipere vel repudiare quod statuerint concilia. Minimè verò. sed enim quoties Concilii alicuius decretum profertur, expendi primùm diligenter velim quo tempore habitum sit, qua de causa habitum, & quo cõsilio, quales homines interfuerint: deinde illud ipsum de quo agitur, ad Scripturæ amussim examinari. idque in eum modum vt concilii definitio pondus suum habeat, sitque instar præiudicii: neque tamen examen, quod dixi, impediatur. Vtinam eum omnes modum serauerent quem præscribit Augustinus libro aduersus Maximinum tertio. Nam quum hunc hæreticum de Synodorum decretis litigantem breuiter vult cõpescere, Nec ego (inquit) Nicenam Synodum tibi, nec tu mihi Ariminensem debes tanquã præiudicaturus obii-cere. Nec ego huius autoritate, nec tu illius detineris. Scripturarum autoritatibus, non quorumq; propriis, sed quæ vtriusque sunt communes, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione ceter. Sic fieret vt Concilii sua esset quæ esse debet maiestas: interim tamen superiore loco emereret Scriptura, nequid esset quod non illius regulæ subiiceretur. Sic prisca illas Synodos, vt Nicenã, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, Chalcedonensem ac similes, quæ confutandis erroribus habitæ sunt, libenter amplectimur, reueremurque vt sacrosanctas, quantum attinet ad fidei dogmata. nihil enim cõtinent quàm puram & natiuam Scripturæ interpretationem, quam sancti Patres spiritali prudentia, ad frangendos religionis hostes qui tunc emerferant, accommodarunt. In posterioribus quoque nonnullis videmus elucere verum pietatis studium, notas adhuc ingenii, doctrinæ, prudentiæ non obscuras. Sed quemadmodum solent res in deterius ferè prolabi, ex recentioribus Conciliis videre est quantum subinde Ecclesia à puritate illius aurei seculi degenerauerit. Nec dubito quin istis quoq; corruptioribus seculis habuerint Cõcilia suas melioris notæ Episcopus. Sed in his accedit quod in Romanis senatuscõsultis nõ rectè fieri olim cõquererentur ipsi Senatores. Dũ enim numerantur, non appenduntur sententiæ, meliorem partem à maiore vinci sepius necesse fuit. Certè multas impias sententias prorulerunt. Neq; hinc opus est species colligere: vel quòd nimis longum foret, vel quòd hoc alii fecerunt diligentius quàm vt multum addere liceat.

9 Porro quid concilia cum conciliis pugnancia recenseam? Nec est quod mihi quispiam obmurmuret, ex his quæ pugnant, alterutrum nõ esse legitimum. Vnde enim id affirmabimus? Nempe ex eo, nisi fallor, quòd ex Scripturis iudicabimus, non esse orthodoxa illius decreta. Hæc enim vna est certa lex discretionis. Iam nonaginti circiter anni sunt quum Synodus Constantinopolitana sub Leone Imperatore congregata, subuertendas & confringendas imagines in templis collocatas, censuit. Paulò post Concilium Nicenum, quod in eius inuidiam Irene coegit, restituentas decreuit. Vtrum ex duobus agnoscemus pro legitimo? Vulgò obtinuit

obtinuit hoc posterius, quod in templis locum imaginibus dedit. At Augustinus id fieri posse negat sine præsentissimo idololatriæ periculo. Epiphanius ætate superior asperius multò loquitur. nefas enim & abominationem esse tradit, aspici in templo Christianorum imagines. Qui sic loquuntur, an approbarent Concilium illud si hodie essent superstites? Quòd si & vera narrant Historici, & actis ipsis creditur, non imagines tantum ipsæ, sed earum cultus illic receptus fuit. Tale verò placitum palam est à Satana manasse. Quid quòd totam Scripturam deprauando & lacerando, ludibrio eam sibi fuisse demonstrant? Quòd ego superius abunde planum feci. Quicquid sit, non aliter discernere inter contrarias & dissentientes Synodos, quæ multæ fuerunt, poterimus, nisi omnes illa quam dixi omnium hominum & Angelorum statera, id est verbo Domini examinemus. Sic Calcedonensem amplectimur, repudiata Ephesina secunda, quòd in hac Eutychiana impietas confirmata fuit, quom illa altera damnauit. Eius rei iudicium non nisi ex Scripturis fecerunt sancti viri, quos sic in iudicando sequimur vt Dei verbum, quod illis præluxit, nobis nunc quoque præluceat. Eant nunc Romanenses, & affixum alligatumque suis Conciliis Spiritum sanctum pro more iacent.

10 Quæquam in illis quoque antiquis & purioribus est quod in re detraheres, vel quod eruditi alioqui & prudentes viri qui tum aderant, præsentibus negotiis districti, multa alia non prospiciebant: vel quòd grauioribus & magis seruis occupatos, nonnulla leuioris momenti subterfugiebant: vel quòd simpliciter, vt homines, imperitia falli poterant: vel quòd nimio affectu nonnunquam præcipites ferebantur. Huius postremi (quod omnium durissimum videtur) exemplum illustre extitit in Nicena Synodo: cuius dignitas omnium consensu summa veneratione, vt merebarur, excepta est. Nam quum primarium fidei nostræ caput illic perichitaretur, adesset hostis Arrius in procinctu, quocum manus conferendæ essent, summum verò momentum in eorum concordia esset qui ad oppugnandum Arrii errorem parati venerant: ipsi nihilominus tantorum discriminum securi, imò velut grauitatis, modestiæ, & omnis humanitatis obliti, omisso quod in manibus erat certamine, (quasi ex destinato, Arrio gratificaturi, eò concessissent) intestinis dissidiis sese proscindere cœperunt: stylum qui in Arrium stringendus erat, in seipsos dirigere. Fœdæ criminatio- nes audiebantur: libelli accusatori volitabant: nec contentionum finis vllus factus esset donec muris vulneribus se confodissent, nisi Imperator Constantinus occurrisset, qui inquisitionem in eorum vitam, rem esse supra suam cognitionem professus, talem intemperiem laude magis quàm obiuratione castigauit. Quam multis partibus & alia quæ deinde sequuta sunt Concilia lapsa fuisse verisimile est? Nec longa demonstratione opus hæc res habet. si quis enim acta perlegat, multas illic infirmitates animadu-er-

ret: nequid dicam grauius.

II Et Leo Romanus Pontifex non dubitat Synodo Chalcedonenſi, quam in dogmatibus orthodoxam fatetur, ambitionem & inconſultam temeritatem obiicere. Legitimam quidem eſſe non negat, ſed errare potuiſſe palàm aſſerit. Ineptus fortè alicui videar qui de commonſtrandis huiuſmodi erroribus laborem: quum fateantur aduerſarii, errare Concilia poſſe in iis quæ ad ſalutem non ſunt neceſſaria. Sed neque ſuperuacuuſ eſt hic labor. Tameſi enim coacti, verbo quidem id fatentur: quum tamen omnium Conciliorum determinationem, in re qualibet, nullo discrimine, pro Spiritu ſancti oraculo nobis obrudant, plus exigunt quàm initidè ſumpſerant. Quid ſic agendo contendunt, niſi errare non poſſe Concilia: aut ſi errant, nefas eſſe tamen verum cernere, aut non aſſentiri erroribus? Neque aliud intendo, quàm inde poſſe colligi, Spiritum ſanctum ſic pias alioqui & ſanctas Synodos gubernaviſſe, ut interim aliquid eis humanitus accidere ſineret, ne nimium hominibus conſideremus. Hæc multò melior eſt ſententia, quàm illa Gregorii Nazianzeni, Nullius unquam Concilii ſe vidiffi bonum finem. Nam qui aſſerit omnia ſine exceptione malè deſiſſe, non multum authoritatis illis relinquit. De prouincialibus Conciliis mentionem ſorſum facere, nihil iam neceſſe eſt: quando ex generalibus æſtimare promptum eſt quantum authoritatis ad condendos fidei articulos, & quodcunq; viſum fuerit doctrinæ genus recipiendum habere debeant.

12 At noſtri Romanenſes, ubi in cauſæ ſuæ deſenſione omnia rationis præſidia labafcere ſibi vident, ad extremum illud miſerumque ſuffugium concedunt, Etiamſi mente & conſilio ſtupidi ipſi ſint, animo verò & voluntate nequiſſimi: manere tamen verbum Domini, quod Præpoſitis obedire iuber. Itane verò? quid ſi Præpoſitos eſſe negem qui tales ſunt? Non enim plus ſibi arrogare debent quàm habuerit Iofue, qui & Propheta Domini fuit, & eximius paſtor. Audiamus autem quibus verbis inauguretur in ſuum munus à Domino: Non recedat, inquit, volumen Legis ab ore tuo: ſed meditaaberis in eo diebus ac noctibus. Neque ad dextram neque ad ſiniſtram declinabis: tunc diriges viam tuam, & intelliges eam. Illi igitur ſpirituales nobis erunt Præfecti qui à Lege Domini neque huc neque illuc deſlectent. Quòd ſi nulla hæſitatione accipienda eſt quorumuis Paſtorum doctrina, quorſum attingebat toties tamque ſolicitè Domini voce nos admoneri, ne pſeudoprophetarum ſermoni auſcultemus? Nolite (inquit per Ieremiam) audire verba Prophetarum, qui prophetant vobis. vanitatem enim vos docent, & non ex ore Domini. Item, Cauete vobis à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in veſtitu ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Fruſtra & Iohannes nos hortaretur ut probeamus ſpiritus nunquid ex Deo ſint. Cui iudicio ne Angeli quidem eximuntur, nedum Satan cum ſuis mendaciis. Quid autem

Iofue 1.
b. 7. 8

Iere. 23.
d. 16
Mat. 7.
b. 15
1. Iohan.
4. 4. 1

tem

tem istud, Si cæcus cæcum ducat, ambo in foueam cadent: ánonn *Mat. 18.*
 satis declarat multum interesse quales pastores audiantur, nec te- *b.10*
 mere omnes aud.édos: Quare non est quòd suis nos titulis abster-
 reant, quòd in participationem trahant suæ cæcitatís: quum videam-
 us contrà, singularem Domino curam fuisse absterredí, ne alieno
 eriore ducti nos pateremur, sub quacunque nominis larua lateat.
 Nam si verum est Christi responsum, cæci quique duces, siue Anti-
 stites, siue Præsules, siue Põtifices dicátur, nihil possunt quàm suos
 consortes in idem rapere præcipitium. Quare nulla Conciliorum,
 Pastorum, Episcoporum nomina (quæ tam falso obtendi quàm ve-
 rè vsurpari possunt) nos impediãt quominus & verborum & re-
 rum documentis moniti, omnes omnium spiritus ad diuini verbi
 regulam exigamus, quòd probemus num ex Deo sint.

13 Quoniam probauimus non esse datam Ecclesie potestatem
 erigendæ nouæ doctrinæ, dicamus nunc de potestate quam illi tri-
 buít in Scripturæ interpretatione. Nos certè libenter cõcedimus,
 siquo de dogmate incidat disceptatio, nullum esse nec melius nec
 certius remediũ, quàm si verorum Episcoporum synodus con-
 ueniat, vbi controuersum dogma excutiat. Multò enim plus pon-
 deris habebit eiusmodi definitio in quam cõmuniter Ecclesiarum
 Pastores, inuocato Christi Spiritu, consenserint, quàm si quisque
 seorsum domi conceptam populo traderet, vel pauci homines pri-
 uatim eam conficeret. Deinde vbi collecti in vnum sunt Episcopi,
 commodiùs in commune deliberant quid sibi & qua forma do-
 cendum sit, ne diuersitas offendiculum pariat. Tertio, hanc ratio-
 nem præscribit Paulus in diiudicandis doctrinis. Nam quum sin-
 gulis Ecclesiis attribuat diiudicationem, ostendit quis in grauioribus
 causis sit ordo agendi: nempe vt Ecclesiæ inter se communem
 cognitionem suscipiant. Atque ita nos ipse pietatis sensus
 iustituit, vt siquis turbet Ecclesiam dogmate inusitato, atque eò *I. Cor. 14.*
 res perueniat vt sit periculum à grauiore dissidio, conueniant pri- *f. 29*
 mùm Ecclesiæ: quæstionem propositam examinent: demum, iusta
 discussione habita, definitionem ex Scriptura sumptam proferant,
 quæ & dubitationem in plebe tollat, & os obstruat improbis & cu-
 pidis hominibus, ne pergere amplius audeant. Sic exorto Arrio
 coacta est Nicena Synodus, quæ sua autoritate & sceleratos im-
 pii hominis conatus fregit, & pacem restituit Ecclesiis quas vexa-
 uerat, & æternam Christi diuinitatem contra sacrilegum eius do-
 gma asseruit. Quum deinde nouas turbas moueret Eunomius &
 Macedonius, simili remedio eorũ insanix occursum est per Con-
 stantinopolitanam Synodum. Ephesino Concilio profligata est
 Nestorii impietas. Hæc denique ab iuitio fuit ordinaria in Eccle-
 sia ratio conseruandæ vnitatis, quoties Satan aliquid machinari
 cõperat. Sed meminerimus, non omnibus seculis vel locis haberi
 Athanasios, Basilios, Cyrillos, & similes veræ doctrinæ vindices,
 quos tunc Dominus excitauit. Imò cogitemus quid Ephesi se-
 bb.i.

cunda Synodo acciderit, vbi Eutychniana hæresis obtinuit: sanctæ memoriæ vir Flauianus, in exilium eiectus cum aliquot piis viris: multa eiusmodi flagitia designata. nempe quia illic Dioscorus, homo factiosus & pessimi animi, non autem Spiritus Domini præsidebat. At non erat illic Ecclesia. Fateor. Sic enim omnino statuo; Non ideo interire in Ecclesia veritatem, etiamsi ab vno Concilio opprimatur: sed mirabiliter à Domino seruari, vt iterum suo tempore emergat & superet. Hoc autem perpetuum esse nego, vt vera sit & certa Scripturæ interpretatio quæ Concilii suffragiis fuerit recepta.

14 Verum aliò spectant Romanenses, quum potestatem interpretandi Scripturam penes Concilia esse tradunt, & eam sine prouocatione. Hoc enim colore abutuntur, vt Scripturæ interpretationem vocent quicquid in Conciliis statutum sit. De purgatorio, de Sanctorum intercessione, de confessione auriculari, & similibus non reperietur vna syllaba in Scripturis. Verum quia Ecclesiæ autoritate sancita sunt hæc omnia, hoc est (vt verius loquamur) opinione & vsu recepta: pro Scripturæ interpretatione vnumquodque habendum erit. Neque id modò: sed siquid reclamante Scriptura statuerit Concilium, interpretationis habebit nomen.

Mat. 26. Iubet Christus omnes de calice quem in Cæna porrigit, bibere:
c. 26 Constantiense Concilium vetuit ne plebi daretur, sed solum sacerdotem bibere voluit. Quod sic ex diametro pugnat cum insti-

I. Tim. 4. tutione Christi, pro eius interpretatione haberi voluit. Paulus coniugii prohibitionem vocat hypocrisim dæmoniorum: sanctum ve-

a. 1 rò in omnibus coniugium & honorabile Spiritus alibi pronuntiat. Quod postea Sacerdotibus interdixerunt coniugium, id veram & natiuam Scripturæ interpretationem haberi postulant: quum nihil magis alienum fingi queat. Siquis hiscere contrà ausit, hæreticus iudicabitur: quando sine prouocatione est Ecclesiæ determinatio: & de eius interpretatione, quin vera sit, dubitari nefas est. Tantam impudentiam quid insecter? demonstrasse enim, vicisse est. Quod de potestate approbandæ Scripturæ docent, prudens omitto. Subiicere enim in eum modum Dei oracula hominum censura, vt ideo rata sint quia placuerint hominibus, blasphemia indigna est quæ cõmemoretur: & ego iam superius hoc ipsum attigi. Vnum tamen eos rogo, si in Ecclesiæ approbatione fundata est Scripturæ autoritas, cuius Concilii citabunt de ea re decretum? Nullum, opinor, habent. Cur igitur Niceæ vinci se patiebatur Arius testimoniis ex Iohannis Euangelio adductis? Erat enim, secundum istos, liberum repudiare: quando nulla vniuersalis Concilii præcellerat approbatio. Allegant veterem catalogum, qui Canon vocatur: quem dicunt ex Ecclesiæ diiudicatione manasse. Sed rogo iterum, quo in concilio Canon ille editus fuerit. Hic obmutescant oportet. Quanquam scire præterea cupio, qualem esse illum Canonem arbitrantur. Video enim inter veteres id parum constituisse. Et si valere debet quod ait Hieronymus, libri Machabæorum,

a. 4

Tobias, Ecclesiasticus, & similes in ordinem Apocryphorum retineantur: quod isti nullo modo facere sustinent.

De potestate in legibus ferendis, in qua saeuissimam tyrannidem in animas & carnificinam exercuit Papa cum suis.

CAPVT X.

SEQVITVR pars secunda, quã in legibus ferendis sitam esse volunt: ex qua scaturigine ortæ sunt innumeræ traditiones humanæ, totidem ad strangulandas miseræ animas laquei. Neque enim maior illis religio fuit quàm Scribis & Phariseis, imponere aliorum humeris onera quæ digito noluisent attingere. Alibi docui quàm crudelis sit carnificina quod de auriculari confessione præcipiunt. In aliis legibus tanta violentia non apparet: sed quæ videntur omnium maximè tolerabiles tyrannicè conscientias premunt. Taceo quòd adulterant cultum Dei, & Deum ipsum, qui vnicus est Legislator, suo iure spoliant. Hæc potestas tractanda nunc est, an Ecclesiæ liceat conscientias obstringere suis legibus. In qua disputatione non attingitur ordo politicus, sed tantum hoc agitur vt rite colatur Deus secundum præscriptam à se regulam: & spiritualis libertas, quæ Deum respicit, salua nobis maneat. Vfus obtinuit vt traditiones humanæ vocentur quæcunque de cultu Dei præter eius verbum profecta sunt ab hominibus edicta. Contra has nobis est certamen, non contra sanctas & vtilis Ecclesiæ constitutiones, quæ vel ad disciplinam vel honestatem vel pacem conseruandam faciunt. Finis autem certandi, vt coerceatur immensum & barbarum imperium, quod sibi vsurpant in animas qui Pastores Ecclesiæ haberi volunt, re autem vera seuisissimi sunt carnifices. Quis enim leges condunt, spirituales esse aiunt, ad animam pertinentes, & eas ad vitam æternam necessarias affirmant. Sic autem regnum Christi, vt nuper attigi, inuaditur: sic libertas, ab ipso fidelium conscientias data, opprimitur penitus ac dissiicitur. Taceo nunc quanta impietate legum suarum obseruationem sanciant, dum ex ipsa & peccatorum remissionem, & iustitiam, & salutem quærere docent, dum toram religionis & pietatis summam in ipsa statuunt. Hoc vnum contendo, necessitatem imponi conscientias non debere in quibus rebus à Christo liberantur, nec nisi liberatæ, vt antea docuimus, quiescere apud Deum possunt. Vnicum Regem agnoscant, suum liberatorem Christum: & vna libertatis lege, nempe sacro Euangelii verbo regantur oportet, si gratiam quam in Christo semel obtinuerunt, retinere volunt: nulla seruitute teneantur, nullis vinculis astringantur.

2 Fingunt quidem Solones isti, suas constitutiones leges esse libertatis, suaue iugum, onus leue: sed mera esse mendacia quis non videat? Nullam ipsi quidem legum suarum grauitatem sentiunt, qui abiecto Dei timore tam suas quàm diuinas leges secutæ

Mat. 23.

a.4
Luc. 11.

46

ac strenuè negligunt. Qui verò aliqua salutis suæ cura tanguntur, plurimum abest quin se liberos existiment quoadiu his laqueis implicantur. Videmus quanta cautione versatus sit in hac parte Paulus, vt ne vna quidem in re laqueum iniicere ausus fuerit. neque id nulla causa. prospiciebat certè quantum vulnus infligere-tur conscientijs, si earum rerum necessitas illis imponeretur quorum relicta esset à Domino libertas. Contrà numerari vix possunt constitutiones quas isti grauissimè æternæ mortis denuntiatione sanxerunt, quas seuerissimè exigunt tanquam ad salutem necessarias. Et in his permultæ sunt obseruatu difficillimæ: omnes verò (si in turbam suâ congerantur) impossibiles: tantus est aceruus. Quî ergo fieri poterit vt non extrema anxietate & terrore perplexi vrantur quibus tanta difficultatis moles incumbit? Huius generis ergo constitutiones hîc impugnare animus est: quæ in hoc feruntur vt animas intus coram Deo ligent, & religionem iniiciant, ac si de rebus ad salutem necessarijs præciperent.

3 Hæc quæstio plerosque ideo impedit quòd inter externum (vt vocant) & conscientiæ forum non satis subtiliter discernunt. Præterea difficultatem auget quod Paulus obediendum esse Magistratui præcipit, non pœnæ solùm metu, sed propter conscientiam. Vnde sequitur, politicis quoque legibus obstringi conscientias. Quòd si ita esset, caderet quicquid proximo capite diximus ac iam dicturi sumus de spiritali regimine. Vt hic nodus soluat, primò operæpretium est tenere quid sit conscientia. Ac definitio quidem ex etymo vocis petenda est. nam sicuti quum mente intelligentiâque homines apprehendunt rerum notitiam, ex eo dicuntur scire, vnde & scientiæ nomen ducitur: ita quum sensum habent diuini iudicii quasi sibi adiunctum testem, qui sua peccata eos occultate non sinit quin ad iudicis tribunal rei pertrahantur, sensus ille vocatur conscientia. Est enim quiddam inter Deum & hominem medium: quia hominem non patitur in seipso suppressere quod nouit, sed eousque persequitur donec ad reatum adducat. Hoc est quod intelligit Paulus, quum tradit conscientiam simul attestari hominibus, vbi cogitationes eos accusant vel absolunt in iudicio Dei. Simplex notitia in homine residere posset veluti inclusa. Ergo sensus hic qui hominē sistit ad Dei iudicium, est quasi appositus homini custos, qui omnia eius arcana obseruet ac speculetur, nequid in tenebris sepultum maneat. Vnde & vetus illud prouerbiū, Conscientia mille testes. Eadem ratione & Petrus bonæ erga Deum conscientiæ interrogationem posuit pro tranquillitate animi, quum persuasi de Christi gratia, nos intrepidè coram Deo offerimus. Et author epistolæ ad Hebræos, non habere amplius conscientiam peccati, pro liberatos vel absolutos esse, vt peccatum non amplius nos arguat.

4 Itaque sicut opera respectum ad homines habent, ita conscientia ad Deum refertur: vt cōscientia bona nihil aliud sit quàm interior

interior cordis integritas. In quem sensum Paulus scribit, comple- *1. Tim. 1.*
 mentum Legis esse charitatem, ex pura conscientia & fide non fi- *a. 5*
 cta. Postea etiam eodem capite quantum ab intelligentia differat,
 ostendit, dicens quosdam à fide naufragium fecisse, quia bonam
 conscientiam dereliquerant. His enim verbis viuum esse colendi
 Dei affectum, syncerumque piè & sanctè viuendi studium indicat.
 Interdum quidem ad homines quoque extenditur, vt quum testa- *Act. 24.*
 tur apud Lucam idem Paulus, se operam dedisse vt bona conscien- *d. 16*
 tia ambularet erga Deum & homines. Sed hoc ideo dictum est
 quòd bonæ conscientia fructus ad homines vsque manant ac per-
 ueniunt. Propriè autem loquendo, solum Deum respicit, vt iam
 dixi. Hinc fit vt obstringere conscientiam lex dicatur quæ simpli-
 citer hominem ligat, sine hominum intuitu, vel non habita eorum
 ratione. Exempli gratia, Non modò castum seruare animum pu-
 rumque ab omni libidine Deus præcipit, sed quanlibet verborum
 obscœnitatem & externam lasciuiam prohibet. Huius legis obser-
 uationi, etiamsi nullus in mundo homo viueret, conscientia mea
 subicitur. Ita qui se intemperanter gerit, non eo tantum peccat
 quòd malum exemplum præbet fratribus: sed conscientiam reatu
 obstrictam habet apud Deum. Alia in rebus per se mediis est ra-
 tio. Abstinerere enim debemus siquod pariant offendicium: sed li- *1. Cor. 10.*
 bera conscientia. Ita de carne idolis consecrata Paulus loquitur, *f. 28*
 Siquis iniiciat scrupulum (inquit) noli attingere, propter con-
 scientiam. dico autem conscientiam, non tuam, sed alterius. Pec-
 caret homo fidelis, qui priùs admonitus, eiusmodi carnem ni-
 hilominus ederet. Sed vtcunque fratris respectu necessaria illi sit
 abstinentia vt à Deo præscribitur, non tamen conscientia liber-
 tatem retinere desinit. Videmus vt lex ista externum opus ligans,
 conscientiam solutam relinquat.

5 Nunc ad humanas leges redeamus. Si in hunc finem latae sint
 vt religionem nobis iniiciant, quasi per se necessaria sit earum ob-
 seruatio, dicimus conscientia imponi quod fas non erat. Neque e-
 nim cum hominibus, sed cum vno Deo negotium est conscientia
 nostris. Quò pertinet illud vulgare discrimen, inter terrenum &
 conscientia forum. Quum totus orbis densissima ignorantia cali-
 gine obuolutus esset, hæc tamè exigua lucis scintilla residua man-
 sit, vt humanis omnibus iudiciis superiorem esse hominis conscien-
 tiam agnoscerent. Quanquam quod vno verbo fatebantur, postea
 re ipsa labefactabant: voluit tamen Deus testimonium aliquod
 Christiana libertatis tunc quoque extare quod ab hominum ty-
 rannide conscientias eximeret. Sed nondum expedita est illa diffi-
 cultas quæ ex Pauli verbis nascitur. Nam si principibus obedi-
 dum est non pœnæ tantum, sed conscientia causa, inde consequi vi-
 detur, in conscientiam quoque dominari principum leges. Quod si
 verum est, idem & de Ecclesiasticis dicendum erit. Respondeo, pri-
 mum inter genus & speciem hic esse distinguendum. Nam etsi le-
 bb.iii.

Rom. 13.
2. 8
 ges singulæ conscientiâ nō attingāt, generali tamen præcepto Dei tenemur, quod magistratū authoritatē nobis cōmendat. Atque in hoc cardine versatur Pauli disputatio, Magistratus, quoniā à Deo sint ordinati, honore prosequendos esse. Interea minimè docet, quæ ab illis scribūtur leges, ad interiorem animæ gubernationem pertinere: quū ubiq; & Dei cultū, & spiritualem iustè viuēdi regulam supra qualibet hominum placita extollat. Alterū quoque notatu dignum est (quod tamen ex superioribus pendet) leges humanas, siue à magistratu, siue ab Ecclesia ferantur, tamen si sint obseruatu necessaria: (de probis & iustis loquor) ideo tamen non ligare per se conscientiam, quia tota obseruandi necessitas ad generalem finem respicit, non autem consistit in rebus præceptis. Ab hoc ordine procul distant quæ & nouam formam præscribunt colendi Dei, & necessitatem constituunt in rebus liberis.

6 Tales autem sunt quæ hodie vocantur Ecclesiasticæ constitutiones in Papatu, quæ pro vero ac necessario Dei cultu ingeruntur. Atque ut sunt innumeræ, ita infinita sunt ad captandas illaqueandâsq; animas vincula. Etsi autem in Legis expositione nonnihil attingimus: quia tamen iustæ tractationi hic opportunior erat locus, nunc studebo totam summam quo potero optimo ordine colligere. Et quia de tyrannide quam sibi in licentia docendi quicquid libuerit arrogant pseudoepiscopi, nuper differuimus quantum satis esse videbatur, totam illam partem omittam: in explicanda tantū quam se habere dicunt legum ferendarū potestate, hic immorabor. Hoc igitur prætextu pseudoepiscopi nostri conscientias nouis legibus onerant, quòd sint spirituales legislatores à Domino constituti, ex quo illis commissâ est Ecclesiæ gubernatio. Itaque quicquid iubent ac præscribunt, id necessario obseruandum esse contendunt à populo Christiano: qui violauerit, eum duplicis inobedientiæ reum esse, quòd Deo & Ecclesiæ sit rebellis. Sanè si veri Episcopi essent, aliquid eis in hac parte auctoritatis tribuerem, non quantum sibi postulant, sed quantum ad politiam Ecclesiæ rite ordinandâ requiritur. nunc quū nihil minùs sint quàm quod haberi volunt, non possunt tantillum sibi sumere quin modum excedant. Sed quia hoc quoque alibi visum est, demus eis in præsentia, quicquid potestatis habent veri Episcopi, id iure in eos competere: nego tamen propterea legislatores esse fidelibus impositos qui præscribere à seipsis possint viuēdi regulam, vel ad sua placita plebem sibi commissam adigere. Quum hoc dico, intelligo ipsis minimè licere quod ipsi à se abique Dei verbo excogitauerint, Ecclesiæ obseruandum pro necessario mandare. Id ius quum & Apostolis fuerit incognitū, & toties Ecclesiæ ministris ore Domini ademptum: miror quinam præter Apostolorum exemplum, & contra manifestam Dei prohibitionem arripere ausi fuerint, & hodie defendere audeant.

7 Quod ad perfectam bene viuēdi regulam pertinebat, id totum

tum sic complexus est Dominus Lege sua, vt nihil hominibus reliquerit quod ad summam illam adderet. Idq; eò effecit primum, vt, quia tota viuendi rectitudo in hoc sita est si omnia nostra opera ad eius voluntatem (tanquam ad normam exigantur) vnicus vitæ magister ac director à nobis haberetur: deinde vt testatū faceret, se à nobis nihil magis requirere quàm obedientiam. Hac ratione Iacobus, Qui iudicat fratrem, inquit, iudicat Legem. qui Legem iudicat, *Iacob. 4.º* non est obseruator Legis, sed iudex. Vnus autē Legislator, qui potest seruare & perdere. Audimus, Deū hoc sibi vni velut proprium asserere, vt verbi sui imperio ac legibus nos regat. Atque idipsum antè ab Iesaja dictū fuerat, quāuis paulò obscurius, Dominus Rex *Iesaj. 33.º* noster, Dominus Legislator noster, Dominus Iudex noster, ipse *d. 22* saluabit nos. Vtroq; sanè loco ostēditur vitæ & mortis ei esse arbitrium qui ius habet in animam. Imò Iacobus hoc clarè pronuntiat. Id porro sibi nemo hominum sumere potest. Deum igitur vnicum animarum Regem agnoscere oportet, pence quem vnum seruandi perdendique potestas est, vt illa Iesajæ verba sonant: & regem & iudicem & legislatorē & seruatorem. Itaque Petrus, dum pastores *I. Petr. 5.º* officii sui admonet, sic gregem pascant hortatur ne dominium exerceant aduersus clericos: quo nomine hæreditatem Dei, hoc est fidelium populum, significat. Id si rite expendimus, nefas esse ad hominem transferri quod Deus suum vnus facit: intelligentis ita præcisum quicquid sibi potestatis vendicant qui se ad aliquid in Ecclesia iubendum sine verbo Dei efferre volunt. *a. 2*

8 Porro quoniam tota causa inde pender, si Deus est vnicus Legislator, non licere hominibus id sibi honoris sumere: simul duas illas rationes quas posuimus, memoria tenere conuenit, cur hoc sibi vni Dominus asserat. Prior autem est, vt eius volūtas perfecta sit nobis omnis iustitiæ & sanctitatis regula: atque ita in eius cognitione perfecta sit bene viuendi scientia. Altera, vt ipse vnus (vbi eius rite probèque colēdi queritur modus) imperium habeat in animas nostras, cui parēre & à cuius nutu pendere debeamus. His duabus rationibus obseruatis, facilis erit diiudicatio quæ hominum constitutiones sint verbo Domini contrariæ. Sunt autem eius generis omnes quæ ad verum Dei cultum finguntur pertinere, & quibus seruandis conscientia obligantur, quasi obseruatu necessariæ essent. Hac ergo lance meminerimus ponderandas esse omnes humanas leges, si volumus habere certum examē, quod nusquam aberrare nos sinat. Priore contendit Paulus in Epistola *Coloss. 2.º* ad Colossenses, aduersus pseudoapostolos qui ncuis oneribus premere Ecclesias tentabant. Secunda magis vtitur in Galatis, in simili causa. Hoc ergo in Epistola ad Colossenses exequitur, non esse de vero Dei cultu petendam ab hominibus doctrinam: quia Dominus fideliter nos & ad plenum instituit qualiter sit colendus. Quò hoc demonstret, primo capite dicit in Euangelio contineri omnia sapientiam, qua perfectus reddatur homo Dei in Christo. *b. 8*
bb.iiii.

Initio secundi dicit omnes sapientiæ & intelligentiæ thesauros in Christo esse absconditos: inde postea concludit, caueant fideles ne per inanem philosophiam abducantur à grege Christi, secundum constitutiones hominum. In fine autem capituli maiore adhuc fiducia damnat omnes ἰδεολογικίας, hoc est fictitios cultus, quos homines sibi ipsi comminiscuntur, vel ab aliis accipiunt, & quæcunque de cultu Dei tradere præcepta ex se audent. Habemus ergo, impias esse omnes constitutiones, in quarum obseruatione cultus Dei situs esse fingitur. Loci verò quibus in Galatis vrgēt non esse laqueos conscientii induendos (quas à solo Deo regi conuenit) satis sunt aperti: præsertim capite quinto. Ideo sufficiat annotasse.

Galat. 5.
a.1

9 Sed quia exemplis res tota melius patefiet, antequam vltra progredimur, operæpretium est hanc doctrinam ad nostra tempora accommodare. Constitutiones quas vocat Ecclesiasticas, quibus Papa cum suis onerat Ecclesiam, dicimus perniciosas esse & impias: aduersarii nostri sanctas esse & salutes defendunt. Sunt autem duo earum genera: nam aliæ sunt de ceremoniis & ritibus, alix ad disciplinam magis spectant. Estne igitur iusta causa quæ nos ad vtrasque impugnandas moueat? Iustior certè quàm vellemus. Primùm nõne authores ipsi clara voce definiunt, ipsissimum (vt ita loquar) Dei cultum in ipsis cõtineri? In quem finem conferunt suas ceremonias, nisi vt per illas Deus colatur? Neque id fit solo errore imperitiæ multitudinis: sed eorum approbatione qui locum docendi habent. Nondum crassas abominationes attingo, quibus rotam pietatem moliti sunt pessundare: sed apud eos non tam atrox fingeretur crimen, in minima quaque traditiuncula esse lapsum, nisi Dei cultum suis commentis subiicerent. Quod ergo tolerabile non esse docuit Paulus, legitimum colendi Dei ritum ad hominum arbitrium redigi, si hodie ferre non possumus, quid peccamus? præsertim verò quum secundum elementa mundi huius colere præcipiunt, quod Paulus aduersari Christo testatur. Rursum quàm præcisa necessitate astringant conscientias ad seruandum quicquid iubent, non est ignotum. Hic dum reclamamus, cauam habemus cum Paulo communem, qui nullo modo patitur fideles conscientias in hominum seruitutem redigi.

Colos. 2.
d.20

Galat. 5.
a.1

10 Potrò istud pessimum accedit, quòd vbi talibus vanis figmentis definiri religio semel cœpta est, peruersitatē illam perpetuò sequitur & altera execrabilis prauitas, quam Phariseis exprobrabat Christus, vt irritum fiat præceptum Dei propter hominum traditiones. Nolo contra præsentis nostros nomothetas verbis meis pugnare. vicerint sanè, si quo modo ab hac Christi accusatione purgare se poterunt. Sed quomodo excusarent, quum in menso apud eos sceleratius sit auricularem confessionem verteute anno prætermisisse, quàm nequissimam vitam in solidum annum produxisse? linguam die Veneris infecisse modico carnis gustu, quàm totum corpus diebus omnibus scortando scœdasse? manum,
die

die sanctulis nescio quibus consecrato, admouisse honesto operi, quàm pessimis facinoribus assiduè membra omnia exercuisse? sacrificum legitimo vno connubio copulari, quàm illigari mille adulteriis? votiuam peregrinationem non persoluisse, quàm in promissis omnibus fidem fallere? in prodigiosos nec minùs superuacuos ac inutiles templorum luxus non aliquid profudisse, quàm defuisse vltimis pauperum necessitatibus? dolum sine honore præteruisse, quàm hominum omne genus contumeliosè tractasse? non demurmurasse certis horis lōga sine sensu verba, quàm legitimam orationem animo nunquam concepisse? Quid est irritum facere propter suas traditiones Dei præceptum, nisi hoc est? quum obseruationes mandatorum Dei frigidè tantùm & defunctoriè commendantes, suorum exactam obedientiam nihilominus studiose & anxie vrgent quàm si totā pietatis vim in se continerent? quum diuinæ Legis trāsgressionem leuibus satisfactionum multctis vlciscentes, vnus sui decreti vel minimam offensionem nulla leuiore pœna plectunt quàm carcere, exilio, incendio, aut gladio. In Dei contēptores non ita asperi & inexorabiles, suos cōtemptores implacabili odio ad extremum persequuntur: ac eos omnes sic instituunt, quorum simplicitatem captiuam tenent, vt æquiore animo vniuersam Dei Legem subuersam visuri sint quàm apiculum in præceptis (vt vocant) Ecclesiæ violatum. Primùm grauitè in eo delinquitur, quòd ob res leuiculas, &, (si Dei iudicio staretur) liberas alter alteram contemnit, iudicat, abiicit. Nunc verò quasi id parum mali esset, pluris appenduntur friuola illa huius mundi elementa (vt Paulus Galatis scribens nuncupat) quàm cælestia Dei oracula. Et qui propè in adulterio absoluitur, iudicatur in cibo: cui scortum permittitur, interdicitur vxor. Hoc scilicet præuaricatrice illa obedientia proficitur, quæ tantùm à Deo auertitur quantum ad homines inclinat.

II Sunt alia quoque duo non leuia vitia, quæ in iisdem constitutionibus improbamus. Primùm quòd magna ex parte inutiles, interdum etiam ineptas obseruationes præscribunt: deinde quòd immensa earum multitudine opprimuntur piæ conscientiæ, & in Iudaismum quendam reuolutæ, vmbri sic adhærescunt vt ad Christum nequeant peruenire. Ineptas quòd dico & inutiles, scio carnis prudentiæ credibile non futurum: cui tantopere arrident vt Ecclesiam prorsus deformari putet vbi auferuntur. Sed hoc est quod Paulus scribit, habere speciem sapientiæ in commentitio cultu, in humilitate, & eo quòd austeritate sua valere ad domandam carnem videntur. Saluberrima certè admonitio, quæ excidere nobis nunquam debet. Fallunt, inquit, humanæ traditiones sub specie sapientiæ. Vade hunc colorem habent? Nempe quia confictæ sunt ab hominibus, humanum ingenium quod suum est illic recognoscit, & recognitum libentiùs amplectitur, quàm optimum aliquid quod suæ vanitati minùs conueniret. Deinde quia videntur apta

esse rudimenta ad humilitatem quòd hominum mentes iugo suo depressas humi detinent, hinc alteram habet commendationem. Postremò quia videntur eò spectare vt carnis delicias cohibeant, & abstinentiæ rigore illam subigant, ideò videntur prudenter excogitatæ. Quid autem ad hæc Paulus? num lasuas illas excutit, ne falso prætextu simplices deludantur? Quoniam hoc satis ad refellendum esse censuerat, quòd dixerat esse hominum commenta, hæc omnia, tanquam pro nihilo habeat, sine refutatione præterit. Imò quia nouerat in Ecclesia omnes commentitios cultus esse damnatos, & eò magis suspectos esse fidelibus quòd humanum ingenium magis oblectant: quia nouerat falsam illam externæ humilitatis imaginem à vera humilitate tantum distare vt facillè discerneretur: quia denique nouerat illam pædagogiam non pluris æstimari quàm corporis exercitationem: ea ipsa pro humanarum traditionum refutatione voluit esse fidelibus, quorum gratia illæ apud imperitos commendabantur.

12 Sic hodie ceremoniarum spectaculo non modò vulgus indoctum, sed vt quisque mundana prudentia maximè inflatus est, mirificè capitur. Hypocritæ verò & fatuæ mulierculæ nihil nec speciosius nec melius cogitari posse existimât. At qui penitiùs discutunt & veriùs expendunt secundum pietatis regulam quid tot ac tales ceremoniæ valeant, intelligunt primùm nugas esse, quòd nihil utilitatis habeant: deinde prætigias, quòd spectantium oculos inani pompa deludunt. De iis ceremoniis loquor quibus subesse magna mysteria volunt Romanenses magistri: nos nihil quàm mera ludibria experimur. Nec mirum est earum authores eò delapsos esse vt friuolis ineptiis & se alios luderent: quia partim ex Gentium deliriis exemplar sibi sumpserunt, partim simiarum more remere imitati sunt veteres Mosaicæ Legis ritus, qui nihilo magis ad nos pertinebant quàm pecudum victimæ, & reliqua his similia. Sanè etiam si nullum aliud sit argumentum, tamen ex farragine tam malè confuta nemo sanus aliquid boni sperabit. Et res ipsa palàm demonstrat, plurimas ceremonias non alium habere vsum nisi vt populum obstupefaciant magis quàm doceant. sic & in nouitiis istis Canonibus, qui disciplinam inuertunt magis quàm conseruant, multum momenti reponunt hypocritæ. si quis introspiciat meliùs, reperiet nihil esse præter vmbatile & euanidum disciplinæ spectrum.

13 Iam verò (vt ad alterum veniam) quis non videt traditiones alias aliis coaceruado, in tantum numerum excreuisse vt Christianæ Ecclesiæ nullo modo sint tolerabiles? Hinc factum est vt in ceremoniis appareat Iudaismus nescio quis, aliæ obseruationes grauem piis animis carnificinam afferant. Conquerebatur Augustinus quòd suo tempore, neglectis Dei præceptis, tam multis præsumptionibus plena essent omnia, vt grauiùs corripere qui per octauas suas terram nudo pede tetigerat quàm qui mentem violentia

Ientia sepelierat. Conquerebatur, Ecclesiam, quam Dei misericordia liberam esse voluit, sic premi vt tolerabilior fuerit Iudæorum conditio. Si in seculum nostrum incidisset sanctus ille vir, quibus querelis deplorasset eam quæ nunc est, seruitutem? Nam & numerus est decuplo maior, & singuli apices centuplo rigidius quàm tunc exiguntur. Ita fieri solet: vbi semel peruersi isti legislatores imperium occuparunt, nullum finem iubendi & vetandi faciunt, donec ad extremum morositate perueniant. Quod Paulus etiam eleganter indicauit his verbis, Si mortui estis mundo, quid quasi *Coloss. 2.*
d. 20. viuentes decretis tenemini? Ne māducāris, ne gustaueris, ne attrectāris. Nam quum verbum *ἀγγίζω* & manducare & tangere significet, in priore significato hic proculdubio accipitur, ne superuacua sit repetitio. Hic ergo pseudoapostolorum progressus pulcherrimè describit. Initium à superstitione est, quod non tantum edere vetant, sed etiam tenuiter estrare. vbi hoc obtinuerunt, iam gustare etiam prohibent. Postquam hoc quoque illis concessum est, ne digito quidem contrectare fas esse ducunt.

14 Hanc tyrannidem in humanis constitutionibus meritò hodie reprehendimus, qua factum est vt innumeris edictis & immodica eorum exactiōne miseræ conscientie mirabiliter torqueantur. De Canonibus ad disciplinam pertinentibus, alibi dictum est. De Ceremoniis quid dicam, quibus hoc perfectum est vt semisepulto Christo ad Iudaicas figuras redierimus? Dominus noster *Epist. 118*
ad Ianu. Christus, inquit Augustinus, Sacramētis numero paucissimis, significatione præstantissimis, obseruatione facillimis, noui populi societatem colligauit. Ab hac simplicitate quantum abfit rituum multitudo & varietas quibus hodie implicari Ecclesiam cernimus, satis enarrari non potest. Scio quo artificio nonnulli acuti homines hanc peruersitatem excusent. Aiunt inter nos esse plurimos peræquè rudes atque fuerunt in populo Israelitico: Illorum causa institutam esse eiusmodi pædagogiam, qua tametsi firmiores carere possunt, negligere tamen eam non debent, quum videant infirmis fratribus esse vtilem. Respondeo, nos non nescire quid fratrum infirmitati debeat: sed ex aduerso excipimus, nō esse hanc rationem qua consulatur infirmis, vt magnis ceremoniarum acerbis obruantur. Non frustra hoc discrimen posuit Deus inter nos & veterem populum, quod illum voluit pueriliter erudire signis & figuris, nos simplicius, sine tanto externo apparatu Quem *Galat. 4.*
a. 1. admodum, inquit Paulus, puer à pædago pro ætatis capiu regitur, & sub custodia continetur: ita sub Lege custodiebantur Iudæi. Nos autem adultis similes sumus, qui à tutela & curatione liberati, puerilibus rudimentis opus non habent. Dominus certè quale futurū esset in Ecclesia sua vulgus prouidebat, & qualiter regendum foret. Hoc tamen quo dictum est modo inter nos & Iudæos discreuit. Stulta igitur ratio est si volumus impeditis consulere, Iudaismum à Christo abrogatum erigendo. Hanc

Zohan. 4.
6.23 quoque dissimilitudinem veteris & noui populi notauit Christus suis verbis, quum diceret mulieri Samaritanæ, venisse tempus quo veri cultores adorarent Deum in spiritu & veritate. Hoc profectò semper factum fuerat, sed in hoc differunt noui cultores à veteribus, quòd sub Mose spiritualis Dei adoratio multis ceremoniis adumbrata & quòdammodo implicita erat, quibus abolitis nunc simplicius adoratur. Proinde qui hanc dissimilitudinem confundunt, ordinem evertunt à Christo institutum & sancitum. Ergone (inques) nihil ceremoniarum rudioribus dabitur ad iuuandam eorum imperitiam? Id ego non dico. omnino enim vtile illis esse sentio hoc genus adminiculi. Tantùm hìc contendo vt is modus adhibearur qui Christum illustret, non obscuret. Ceremoniæ ideo nobis diuinitus pauca datæ sunt, & minimè laboriosæ, quòd præsentem Christum demonstrent. Iudæis plures datæ sunt, quòd essent absentis imagines. Absentem autem fuisse dico, non virtute, sed significandi modo. Proinde modus vt retineatur, illam in numero paucitatem, in obseruatione facilitatem, in significatione dignitatem quæ etiam claritate constat, retinere necesse est. Id non esse factum quid attinet dicere? res enim est in omnium oculis.

15 Hìc prætereo quàm perniciosis opinionibus imbuantur hominum mentes, sacrificia esse quibus rite litetur Deo, quibus expientur peccata, quibus iustitia & salus comparatur. Negabunt extraneis eiusmodi erroribus vitiari res bonas: quum in operibus quoque à Deo præceptis hac parte non minùs peccari queat. Hoc tamen plus indignitatis habet, operibus temere humano arbitrio confictis tantum honoris tribui vt meritoria vitæ æternæ credantur. Ideo enim opera à Deo mandata remunerationem habent, quòd Legislatores ipse obedientiæ respectu ea accepta habet. Non igitur à propria dignitate propriòve merito pretium accipiunt: sed quòd Deus obedientiam erga se nostram tanti æstimat. De ea operum perfectione hìc loquor quæ à Deo mandatur, non ab hominibus præstatur. Ideo enim nec opera Legis quæ facimus, nisi ex gratuita Dei benignitate, gratiam habent, quia in ipsis infirma & mutila obedientia est. Sed quia hìc non disputatur quid opera sine Christo valeant, quæstionem illam omittamus. Quod præsentis argumenti proprium est iterum repeto, quicquid in se commendationis habent opera, habere obedientiæ intuitu, quam solum Deus respicit, vt testatur per Prophetam, Non præcepi de sacrificiis & victimis: sed tantùm vt audiendo audiatis vocem meam.

Ierem. 7.
6.22

Iesa. 55. a
2, & 29.
d. 13,
matt. 15.
a. 8. 9

De fictitiis autem operibus alibi loquitur, Appenditis argentum vestrum, & non in panibus. Item, Frustra me colunt præceptis hominum. Hoc itaque nullo modo excusabunt, quòd patiuntur miseram plebem in externis illis nugis, iustitiam quam Deo opponant, & qua se ante cæleste tribunal sustineant, quærere. Præterea annon hoc dignum insectatione vitium est, quòd non intellectas ceremonias, velut histrionicam scenam aut magicam incantationem

nem, ostentant? Certum enim est ceremonias omnes corruptas esse & noxias, nisi per eas homines ad Christum dirigantur. Quæ autem in vsu sunt ceremoniæ sub Papatu, à doctrina separantur, vt homines in signis omni significatione carentibus retineant. Postremo (vt ingeniosus artifex est venter) apparet multas ab avaris sacrificulis inuentas esse, vt essent captandæ pecuniæ aucupia. Quæcumque autem habeant originem, sic omnes sunt ad scdum quantum prostitutæ vt bonam partem rescindere necesse sit, si efficere volumus quominus profana & sacrilega nundinatio in Ecclesia exerceatur.

16 Tametsi videor nõ perpetuam doctrinam de humanis constitutionibus tradere, quòd ceterati nostræ prorsus accommodata est hæc oratio: nihil tamen dictum est quod non sit omnibus seculis futurum vtile. Nam quoties obrepit hæc superstitio vt Deum suis figmentis colere homines velint, quæcumque in eum finem feruntur leges, statim ad crassos istos abusus degenerant. Hanc enim maledictionem non vni aut alteri ætati, sed omnibus seculis minatur Deus, quòd cæcitate & stupore percutiet eos à quibus colitur doctrinis hominum. Hæc excæcatio perpetuò facit vt nullum absurditatis genus fugiant qui contemptis tot Dei monitis, sponte se in exitiales istos laqueos induunt. Quòd si remotis circumstantiis, simpliciter habere libet quæ sint omnium temporum humanæ traditiones, quas ab Ecclesia repudiari & à piis omnibus improbari conuenit: erit illa, quam superius posuimus, certa & clara definitio, Esse omnes leges sine Dei verbo in hunc finem ab hominibus positas, vt vel modum colendi Dei præscribant, vel conscientias religione obstringant, quasi de rebus præcipiant ad salutem necessariis. Si ad alterum vel ad vtrunque istorum accedunt alia vitia, quòd sua multitudine Euangelii claritatem obscurent: quòd nihil ædificent, sed inutiles sint ac luforiæ occupationes potius quàm vera pietatis exercitia: quòd sint ad sordes ac turpem quæstum expositæ: quòd sint obseruatu nimium difficiles: quòd sint malis superstitionibus inquinatæ: hæc erunt adiumenta vt facilius deprehendamus quantum sit in ipsis mali.

17 Audio quid ipsi pro se respondeant, suas traditiones non à se sed à Deo esse. Ecclesiam enim, ne errare possit, à Spiritu sancto regi, eius verò authoritatem penes se residere. Hoc impetrato, simul cõficitur, eorum traditiones Spiritus sancti esse reuelationes, quæ nisi impiè ac contempto Deo contemni nequeant. Et nequid tentasse sine magnis authoribus videantur, bonam suarum obseruationum partem fluxisse ab Apostolis credi volunt, & satis vno exemplo ostendi contendunt quid in aliis fecerint Apostoli: quando in vnum Concilium coacti, ex Concilii sententia Gentibus omnibus denuntiarunt vt se ab idolothytis, sanguine & suffocato abstinerent. Iam alibi exposuimus quàm falsò ad se venditandos eumentantur Ecclesiæ titulum. Quantum interest præsentis causæ,

*Iesa. 29.
d. 13*

*Act. 15.
d. 20, 21
f. 29*

si detractis laruis ac fucis omnibus, id verè quod nobis curæ in primis esse debet, ac nostra etiam potissimum refert, intuèmur; qualem scilicet Ecclesiam habere velit Christus, vt ad ipsius regulam nos formemus ac comparemus: facile nobis constabit, Ecclesiam non esse quæ præteritis verbi Dei finibus, ferendis nouis legibus lasciuit ac luxuriat. Annò enim illa semel Ecclesiæ dicta lex

Dent. 12. aeterna manet? Quod præcipio tibi, hoc obseruabis vt facias: non
d. 32 addes quicquam nec detrahas. Et alibi, Non addas ad verbum Do-
Prou. 30. mini, neque minuas ex eo: ne te forè arguat, inueniaris que mendax. Id quum Ecclesiæ dictum negare nò possint, quid aliud quàm
b. 6 ipsius contumaciam prædicant, quam post talia interdicta addere nihilominus & admiscere de suo doctrinæ Dei ausam fuisse iactant? Absit autem vt eorum mendaciis assentiamur quibus tantam Ecclesiæ contumeliam irrogant: sed falsò Ecclesiæ nomen prætendi intelligamus, quoties de ista humana temeritatis libidine agitur quæ sese intra Dei præscripta continere non potest quin procaciter exulter, ac in suas inuentiones excurrat. Nihil in verbis istis inuolutum, nihil obscurum, nihil ambiguum: quibus addere verbo Dei aut detrahere quicquam veratur Ecclesia vniuersa, quum de Domini cultu & salutaribus præceptis agitur. Verùm de Lege sola id dictum fuit, quam subsequuntur sunt Prophetiæ & tota Euangelii administratio. Fateor cerè: & simul addo, quæ Legis complementa sunt potius quàm vel additamenta, vel defectiones. Quòd si verò Dominus ministerio Moïsi plurimis inuolucris, vt ita dicam, obscuro, nihil tamen addi nec detrahi sustinet, donec per seruos suos Prophetas, ac tandem per dilectum Filium clariorem doctrinam administret: cur non multo nobis seuerius vetitum arbitremur nequid Legi, Prophetis, Psalmis, Euangelio addamus? Non à semetipso degenerauit Dominus, qui nulla re tantopere se offendi iam pridem declarauit quàm dum humanis inuentionibus colitur. Vnde illæ apud Prophetas præclaræ voces quæ auribus nostris contingenter insonare debuerant, Non sum loquutus Patribus vestris quo die eduxi eos ex Ægypto, verba de sacrificio & holocausto. Sed hoc verbum præcepi eis dicens, Audiendo audite vocem meam: & ero vobis, Deus, & eritis mihi populus, & ambulabitis in omni via quam mandaue-
Jer. 7. e. ro vobis. Item, Contestando contestatus sum Patres vestros, Audi-
22 te vocem meam. Aliæ quæ eiusdem generis: sed hæc præ aliis insignis, Nunquid vult Dominus holocausta & victimas, & non potius vt obediatur voci suæ? Melior enim est obedientia quàm victimæ, & auscultare magis quàm offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi, repugnare: & quasi idololatriæ iniquitas, non acquiescere. Quicquid igitur humanarum inuentionum hac in parte Ecclesiæ auctoritate defenditur, quum ab impietatis crimine excusari nequeat, falsò Ecclesiæ id imputari, arguere promptum est.

18 Hac ratione in istam humanarū traditionum tyrannidem, quæ sub Ecclesiæ titulo superciliosè nobis ingeritur, liberè inuehimur. Neque enim (quod nostri aduersarii ad faciendam nobis inuidiam iniquè mentiuntur) Ecclesiam ludibrio habemus: sed obedientiæ laudem qua maiorem nullam agnoscit, illi tribuimus. Ipsi potiùs vehementer sunt Ecclesiæ iniurii, qui aduersùs Dominum suum contumacem illam faciunt, dum vltà progressam fingunt quàm per verbum Dei licuerit, vt taceam insignem esse impudentiam cum pari malitia coniunctam, assiduè de Ecclesiæ potestate vociferari: interim & quid illi à Domino mandatum sit, & quam Domini mandato obedientiam debeat, dissimulare. At si nobis, vt par est, animus fuerit cum Ecclesia consentire, hoc magis ad rem pertinet, spectare ac meminisse quid nobis ac Ecclesiæ à Domino præcipiatur, vt illi vno consensu obediamus. Non enim dubium est quin cum Ecclesia optimè consensuri simus si nos Domino per omnia obedientes præstemus. Iam verò referre ad Apostolos traditionum originem quibus hæctenus oppressa est Ecclesia, meræ fuit imposturæ: quando tota in hoc incumbit Apostolorum doctrina, ne nouis obseruationibus oneremur conscientiæ, aut Dei cultus nostris inuentionibus contaminetur. Deinde si qua historiis vetustisq; monumentis inest fides, Apostolis non ignotum modò, sed inauditum fuit quod illis tribuunt. Nec garriant, pleraque eorum placita vsu & moribus recepta fuisse quæ scriptis tradita non fuerunt: illa scilicet quæ Christo adhuc viuente intelligere non poterant, post eius autem ascensum Spiritus sancti reuelatione didicerint. De eius loci interpretatione alibi visum est. Quod ad præsentem causam satis est, ridiculos profectò se faciunt, quum ingentia illa mysteria, quæ tanto tempore Apostolis incomperta fuerint, partim obseruationes esse constet aut Iudaicas aut Gentiles (quarum illæ inter Iudæos, hæc verò apud Gentes omnes pomulgatæ multò antè fuerant) partim ineptas gestulationes & inanes ceremoniolas, quas insulsi sacrificuli, qui nec nare sciunt, nec literas, perquam rite peragunt: imò quas pueri & moriones ad eò appositè effingunt vt videri possit nullos esse magis idoneos talium sacrorum antistites. Si nullæ essent historia, ex re tamen ipsa æstimarent sani homines, non subito erupisse in Ecclesiam tantam rituum & obseruationum congeriem, sed sensim obrepisse. Nam quum sanctiores illi Episcopi, qui Apostolis ætate proximi fuerunt, nonnulla instituisent quæ ad ordinem ac disciplinam pertinebant: subsequuti postea sunt homines, alii post alios, neque satis considerati & nimis curiosi ac cupidi: quorum vt quisque posterior erat, ita stulta æmulatione cum suis defensoribus certauit ne rerum nouarum inuentione cederet. Et quia periculum erat ne breui obsoleterent sua inuenta, ex quibus laudem ad posteros affectabant, in exigenda eorum obseruatione erant multò rigidiores. Hæc κακοζηλία bonam istorū rituum partem

nobis peperit quos isti pro Apostolicis nobis venditant. Atque id quoque historiae testantur.

19 Ne omnium catalogum texendo simus nimium prolixi, vno exemplo contenti erimus. In Cœna Domini administranda fuit sub Apostolis magna simplicitas. Proximi successores ad ornandam mysterii dignitatem aliquid addiderunt, quod non esset improbandum. Sed postea superuenerunt stulti illi imitatores, qui varia frustula subinde consuendo, hunc quem in missa videmus sacerdotis vestitum, hæc altaris ornamenta, has gesticulationes & totam rerum inutilium supellectilem nobis composuerunt. Atqui obiiciunt fuisse hanc olim persuasionem, quæ in Ecclesia vniuersa vno consentu fierent, ab ipsis Apostolis prodiisse. Cuius rei Augustinum citant testem. Ego verò non aliunde quàm ex ipsius Augustini verbis solutionem afferam. Quæ toto (inquit) terrarum orbe seruatur, vel ab ipsis Apostolis, vel Conciliis generalibus, quorum est saluberrima in Ecclesia auctoritas, statuta esse intelligere licet: sicuti quòd Domini passio, & resurrectio, & in cælum ascensus, & aduentus Spiritus sancti, anniuersaria solennitate celebrantur. Et siquid aliud tale occurrerit quod seruatur ab vniuersa, quacunque se diffundit, Ecclesia. Quum tam pauca enumeret exempla, quis non videat eum ad authores fide & reuerentia dignos referre voluisse vñtatas tunc obseruationes, non nisi simplices illas & raras & sobrias quibus Ecclesiæ ordinem contineri vtile est: Quantum autem hoc ab eo distat quod Romanenses magistri extorquere volunt, vt nulla sit apud eos ceremoniola quæ non pro Apostolica censeatur?

20 Ne longior sim, vnum tantum exemplum proferam. Siquis eos interroget vnde aquam suam lultralem habeant, protinus respondent, Ab Apostolis. Quasi non hanc inuentionem nescio cui Romano Episcopo tribuant, historiae, qui si Apostolos adhibuisset in consilium, nunquam profectò contaminasset Baptisimum alieno & intempestiuo symbolo. Etsi nec mihi verisimile est, tam vetustam esse eius consecrationis originem quàm illic scribitur. Quod enim dicit Augustinus quasdam suo tempore Ecclesias solennem Christi imitationem in lotione pedum refugisse, ne ad Baptisimum ritus ille pertinere videretur, subindicat nullum fuisse lotionis genus quod cum Baptismo vllam haberet similitudinem. Quicquid sit, hoc à spiritu Apostolico profectum fuisse minimè concedam, vt dum quotidiano signo Baptismus in memoriam reducit, quodammodo reperatur. Nec moror quòd alibi ipse idem Augustinus alia quoque Apostolis adscribit. Nam quum nihil præter coniecturas habeat, non debet ab ipsis de re tanta iudicium fieri. Postremò, vt etiam demus, illa quæ commemorat ab ætate Apostolorum fluxisse, multum tamen interest instituâne aliquod pietatis exercitium quo libera conscientia vtantur fideles: si autem non erit illis vtilis vsus, abstineant: an legem feras quæ conscientias seruitute

tute illaqueet. Nunc verò à quocunque authore emanarint, postquam videmus in tantum abusum prolapsas esse, nihil obstat quominus sine vlla eius contumelia abrogemus, quando nunquam ita sunt commendatæ vt perpetuò immobiles esse oporteat.

21 Nec magnopere eos iuuat quòd ad excusandam suam tyrannidem prætexunt Apostolorum exemplum. Apostoli, inquit, & Seniores primæ Ecclesiæ decretum præter Christi mandatum sanxerunt, quo præcipiebant Gentibus omnibus se abstinere ab idolothytis, suffocato, & sanguine. Id si illis licuit, cur non & successoribus, quoties ita res postulat, idem imitari liceat? Vtinam verò cum semper aliàs, tum in hac re eos imitarentur. Nam (quod valida ratione confirmare promptum est) Apostolos nouum illic quicquam instituisse aut decreuisse nego. Siquidẽ quum in eo concilio Petrus tentari Deum pronuntiet si iugum imponitur cœuicibus discipulorum, suam ipse sententiam subuertit, si iugum postea aliquod consentit imponi. Imponitur autem, si sua autoritate decernant Apostoli, prohibendum Gentibus ne idolothyta, sanguinem & suffocatum attingant. Manet quidem adhuc scrupulus, quòd nihilominus videatur prohibere. Atqui facillè dissoluetur si quis propiùs decreti ipsius sensum animaduertat: cuius primũ ordine, & momento præcipuum caput est, relinquendam esse Gentibus suam libertatem, nec illis obturbandam esse, aut de Legis obseruationibus exhibendam molestiam. Hactenus nobis egregiè patrocinator. Quæ autem proximè sequitur exceptio, nec noua lex est ab Apostolis lata, sed diuinum æternumque Dei mandatum de non violanda charitate. nec punctum ex illa libertate delibat: sed Gentes duntaxat admonet qua ratione sese fratribus attemperent, ne sua libertate in eorum offensionem abutantur. Sit hoc igitur secundum caput, vt innoxia libertate vtantur Gentes, ac citra fratrum offensionem. At certum tamen aliquid præscribunt: nempe quatenus pro tempore expediebat, docent ac designant quibus rebus in fratrum offensionem possint incurrere, quo ab illis caueant: nihil tamen nouum ad æternam Dei Legem, quæ fratrum offensionem prohibet, de suo afferunt.

22 Quemadmodum siqui Ecclesiis nondum bene constitutis præsunt fideles pastores, omnibus suis edicant, ne, donec imbecilles quibuscum viuunt, adolescant, palàm die veneris carnibus vescantur, aut feriis in publico laborent, aut simile quidpiam. Hæc enim tametsi seposita superstitione, indifferentia per se sint: vbi tamen accedit fratrum offensio, sine delicto admitti nequeunt. Sic autem sunt tempora, vt spectaculum hoc infirmis fratribus proponere non possint fideles quin eorum conscientias grauissimè vulnerent. Quis, nisi calumniator, sic nouam ferri ab iis legem dicat, quos conitat duntaxat scandalis occurrere, quæ sunt à Domino satis disertè prohibita? Nihilo autem magis & de Apostolis dici potest, quibus nihil aliud propositum erat, offensionum materiam

tollendo, quàm diuinam vrgere Legem de vitanda offensione. *22* si dixissent, Præceptum Domini est, ne fratrem infirmum lædatis, quæ idolis oblata sunt, suffocatum & sanguinem manducare non potestis quin offendantur infirmi fratres. Edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cum scandalo manducetis. Idque ipsum spectas-

1. Cor. 8. a.1 se Apostolos, Paulus optimus est testis, qui certè non nisi ex Concilii sententia sic scribit, De escis quæ idolis immolantur, scimus quia simulachrum nihil est. Quidam autem cum conscientia idoli, quasi idolis immolatum, manducant: & conscientia eorum infirma quum sit, polluitur. Videte ne facultas vestra offendiculum fiat infirmis. Cui isthæc probè perpensa fuerint, ei posthac fucus non fiet, qualem faciunt qui suæ tyrannidi Apostolos prætexunt, ac si Ecclesiæ libertatem suo decreto infringere cœpissent. Verùm, vt effugere nequeant quin sua etiam confessione solutionem hanc approbent, respondeant mihi quo iure illud ipsum decretum ausi sint abrogare. Nempe quia ab illis offensionibus ac diffidiis, quibus occurrere voluerant Apostoli, nihil amplius periculi erat: legem verò à suo fine æstimandam nouerant. Quum igitur lex ista respectu charitatis lata sit, in ea nihil præscribitur nisi quantum charitatis interest. Quum fatentur nihil aliud esse legis huius transgressionem quàm violationem charitatis, nõne simul agnoscunt non commentitium aliquod esse additamentum ad Legem Dei, sed germanam simplicemque accommodationem ad tempora & mores quibus destinabatur?

23 At verò vt iniquæ centies sint nobis & iniuriæ eiusmodi lægēs, esse tamen sine exceptione audiendas contendunt. non enim hic agi, vt erroribus consentiamus: sed tantum vt dura præfectorum imperia subditi perferamus, quæ detrectate non est nostrum. Verùm hic quoque optimè verbi sui veritate occurrit Dominus, nõsque à tali seruitute in libertatem vindicat quam sacro suo sanguine nobis acquisiuit: cuius beneficium verbo suo non semel obsignauit. Non enim (quod malitiosè fingunt) id solùm agitur vt grauem aliquam oppressionem in corpore nostro perferamus, sed vt conscientia libertate sua, hoc est sanguinis Christi beneficio spoliata, seruiliter crucientur. Quanquam istud etiam, ac si parum ad rem faceret, omittamus. At quanti putamus referre, suum Domino regnum eripi, quod tanta seueritate sibi asserit? Eripitur autem quoties humanarum inuentionum legibus colitur: quum solus ipse cultus sui velit haberi legislator. Ac ne rem esse nihili quis existimet, audiamus quanti reputetur à Domino. Quoniam, inquit, timuit me populus iste mandato & doctrinis hominum, ecce ego stupefaciam eum miraculo grãdi & stupendo. peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intelligentia à senioribus recedet. Alibi, Frustra me colunt, docētes doctrinas, præcepta hominum. Et sanè quòd se filii Israel pluribus idololatriis inquinarūt, totius mali causa adscribitur impuræ huic mixturæ, quòd transgressi Dei mandata, cultus

Ier. 29. d.13

Mat. 15. a.9

Cultus nouos fabricarint. Ideoque refert Sacra historia nouos aduenas qui ad incolendam Samariam traducti fuerant à Rege Babylonio, fuisse discerptos & consumptos à feris bestiis, eo quòd nescirent iudicia vel statuta Dei terræ illius. Quantis in ceremoniis nihil peccassent, nō tamen probata fuisset Deo inanis pompa: sed interim cultus sui violationem, quòd homines aliena à verbo suo commenta ingererēt, vlcisci non destitit. Vnde postea dicitur, pœna illa territos, ritus in Lege præscriptos suscepisse: sed quia nondum purè colebāt verum Deum, bis repetitur, timuisse ipsum & non timuisse. Vnde colligimus, partem reuerentiæ quæ illi deferretur, in eo esse positam dum in illo colendo simpliciter quòd mandat, nullas nostras inuentiones miscendo sequimur. Atque ideo sæpius landantur pii Reges, quòd fecerint secundum omnia præcepta, nec declinauerint vel ad dexteram vel ad sinistram. Vltrà progredior, etiamsi in commentatio aliquo cultu palàm non apparet impietas: seuerè tamen à Spiritu damnatur, ex quo à Dei præcepto discessum est. Altare Achaz, cuius exemplar è Samaria illatū erat, videri potuit augere templi ornatum, quum eius consilium esset soli Deo illic sacrificia offerre, quòd splendidius factur⁹ erat quàm in primo & vetusto altari. videmus tamen vt Spiritus audaciam illam detestetur non alia de causa nisi quòd hominum inuenta in Dei cultu impuræ sunt corruptelæ. Et quòd nobis clariùs patefacta est Dei voluntas, minùs excusabilis quicquam tentandi proteruita. Ac proinde meritò aggrauatur hac circumstantia crimen Manasse, quòd altare nouum extruxerit in Ierusalem: de qua pronuntiauerat Deus, Ponam illic nomen meum: quia nunc quasi ex professo respuitur Dei autoritas.

24 Mirantur plerique cur adeò acriter interminetur Dominus se facturum stupenda populo à quo mandatis hominum colebatur, & se frustra coli pronuntiet hominum præceptis. At si spectarent quid sit in religionis (hoc est cælestis sapientiæ) causa ab vno Dei ore pendere, simul viderēt non leuem esse rationem cur peruersa huiusmodi obsequia sic abominetur Dominus, quæ pro humani ingenii libidine sibi præstātur. Nam tamen si speciem habent quandam humilitatis in sua hac obedientia, qui eiusmodi legibus in Dei cultum parent: minimè tamē sunt coram Deo humiles, cui easdem præscribunt leges quas ipsi seruant. Hæc verò ratio est cur nos tam diligenter cauere vult Paulus ne decipiamur per traditiones hominum, & illam quam vocat ἐδολοθησικείαν, id est voluntarium cultum, & præter Dei doctrinam ab hominibus excogitatum. Sic est profectò: stultescere & nostram nobis ipsis & omnium hominum sapientiam oportet quòd solum illum sapere permittamus. Quam viam minimè tenent qui confictis hominum arbitrio obseruariunculis, illi se approbare meditantur, & quasi inuito præuaricatricem erga eum obedientiã, quæ hominibus deferretur, obtrudunt. Qualiter & aliquot antè seculis & nostra memoria

factum est, & fit hodie quoque in iis locis in quibus creaturę pluris est quàm Creatoris imperium: vbi religio (si tamen religio vocari ea meretur) pluribus magis que insulis superstitionibus conspurcata est quàm vlla vnquam paganitas. Quid enim posset parere hominum sensus quàm carnalia fatuáque omnia, & quę suos auctores verè referant?

25 Quòd etiam obtendunt superstitionum patroni, Samuelem I. Sa. 7. sacrificasse in Ramatha, & quanuis præter Legem id fieret, placuisse tamen Deo: facilis solutio est, non fuisse secundum aliquod altere quòd vnico opponeret: sed quia nondum arcę fœderis destinatus erat locus, oppidum vbi habitabat sacrificiis destinasse tanquam maximè commodum. Certè animus sancti Prophetę non fuit quicquam nouare in sacris, vbi Deus tam arctè verabat addi vel minui. Quòd ad exemplum Menoha spectat, extraordinarium Iudic. 13. & singulare fuisse dico. Obtulit ille Deo sacrificium homo priuatus, nec sine Dei approbatione: nempe quia non temerario animi sui motu, sed cęlesti instinctu hoc suscepit. Quantopere autem abominetur Deus quę mortales ex seipsis excogitant ad eum colendum, alter non inferior Menoha Gedeon insigni documento est, cuius ephod non modò ei & familię, sed toti populo cessit in ruinam. Denique aduentitia quęlibet inuentio, qua Deum homines colere appetunt, nihil aliud est quàm verę sanctimonię pollutio Iu. 8. f. 27

26 Cur igitur, inquit, ferri voluit Christus onera illa importabilia quę alligabant Scribę & Pharisei? Imò cur alibi idem Christus cauere voluit à fermento Phariseorum? Fermentum (interpretate Matthæo Euangelista) appellans quicquid proprię doctrinę verbi Dei puritati admiscerent. Quid apertius volumus, quàm quòd totam eorum doctrinam iubemur fugere & cauere? Vnde nobis certissimum fit, neque altero loco Dominum voluisse suorum conscientias propriis Phariseorum traditionibus vexari. Et verba ipsa, si modò non torqueantur, nihil tale sonant. Illic siquidem Dominus acerbè in Phariseorum mores inuehi instituens, simpliciter suos auditores antè erudiebat, vt quanquam nihil in illorum vita cernerent quòd sequerentur, nò tamen ea facere desinerent quę verbo docebant, quum in cathedra Mosis (hoc est, ad enarrandam Legem) sederent. Non ergo aliud voluit quàm præcauere ne malis docentium exemplis plebs ad contemptum doctrinę induceretur. Verùm quia nonnulli rationibus minimè permouentur, auctoritatem semper requirunt, subiiciam Augustini Augu. in Iohannē Iohannē 46. verba, quibus idem prorsus dicitur, Habet ouile Domini præpositos partim fidos, partim mercenarios. Præpositi qui fidi sunt, veri sunt Pastores. audite tamen, quòd & mercenarii necessarii sunt. Multi quippe in Ecclesia, commoda terrena sectantes, Christum prædicant, & per eos vox Christi auditur: & sequuntur oues non mercenarium, sed Pastorem per mercenariũ. Audite mercenarios ab ipso Domino demonstratos. Scribę, inquit, & Pharisei cathedram

dram Moſis inſident. quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Quid aliud dixit, niſi per mercenarios vocem Paſtoris audite? Sedendo enim in cathedra, Legem Dei docent, ergo per illos Deus docet. ſua verò ſi illi docere velint, nolite audire, nolite facere. Hæc Auguſtinus.

27 Quando verò imperiti plerique, dum humanis traditionibus impiè ligari hominum conſcientias, & fruſtra Deum coli audiunt, eadem litura leges omnes inducunt quibus Eccleſiæ ordo conſtituitur: illorum quoque errori commodum hîc occurrèdum eſt. Falli hîc fanè perquam eſt lubricum: quia non prima ſtatim facie apparet quantum inter illas & has interſit. Sed ego ita dilucidè rem totam paucis expediam, necui imponat ſimilitudo. Hoc primum habeamus, ſi in omni hominum ſocietate neceſſariam eſſe politiam aliquam videmus, quæ ad alendam communem pacem, & retinendam concordiam valeat: ſi in rebus agendis vigere ſemper aliquem ritum, quem non reſpui publicæ honeſtatis intereſt, atque adeò humanitatis ipſius: id in Eccleſiis præſertim obſeruandum eſſe, quæ cùm bene compoſita rerum omnium conſtitutione optimè ſuſtinentur, tum verò ſine concordia nullæ ſunt proſus. Quamobrem ſi Eccleſiæ incolumitati bene proſpectum volumus, diligenter omnino curandum eſt quod Paulus iubet, vt decenter *I. Cor. 14.* omnia & ſecundùm ordinem fiant. At quum in hominum moribus *g. 40* tanta inſit diuerſitas, tanta in animis varietas, tanta in iudiciis ingeniſque pugna: neque politia vlla ſatis firma eſt, niſi certis legibus conſtituta: nec ſine ſtata quadam forma ſeruari ritus quiſpiam poteſt. Huc ergo quæ conducunt leges, tantum abeſt vt damnemus, vt his ablatis, diſſolui ſuis neruis Eccleſias, totaſque deformari ac diſſipari contendamus. Neque enim haberi poteſt quod Paulus exigit, vt decenter omnia & ordine fiant: niſi additis obſervationibus, tanquam vinculis quibuſdam, ordo ipſe & decorum conſiſtat. Id tantùm ſemper in iſtis obſervationibus excipiendum eſt, ne aut ad ſalutem credatur neceſſariæ, atque ita conſcientias religione obſtringant: aut ad Dei cultum conferantur, atque ita in illis reponatur pietas.

28 Habemus ergo optimam & fideliffimam notam quæ inter impias illas conſtitutiones diſtinguat (quibus veram obſcurari religionem & conſcientias ſubuerti dictum eſt) & legitimas Eccleſiæ obſervationes: ſi his mæminerimus alterum ſemper ex duobus eſſe propoſitum, aut vtrunque ſimul, vt in ſacro fidelium cœtu decenter peragantur omnia, & qua conuenit dignitate: vt ipſa hominum communitas velut quibuſdam humanitatis & moderationis vinculis in ordine retineatur. Vbi enim ſemel publicæ honeſtatis cauſa poſita lex intelligitur, iam ſublata eſt ſuperſtitio, in quam incidunt qui humanis inuentis Dei cultum metiuntur. Rurſum vbi ad communem vſum ſpectare cognoscitur, euerſa eſt falſa illa obligationis & neceſſitatis opinio, quæ ingentem terrorem

conscientiis iniiciebat, quum putarentur traditiones ad salutem necessariae. Siquidem hic nihil quaeritur nisi ut communi officio alatur inter nos charitas. Sed operæpretium est clariùs adhuc definire quid sub illo decoro quod Paulus commendat, quid item sub ordine comprehendatur. Ac decori quidem finis est, partim ut dum adhibentur ritus qui venerationem rebus sacris concilient, talibus adminiculis ad pietatem excitemur: partim etiam ut modestia & grauitas, quæ in omnibus honestis actionibus spectari debet, illic maximè eluceat. In ordine hoc primum est, ut qui præfunt, regulam ac legem bene regendi nonerint: plebs verò quæ regitur, ad obedientiam Dei rectamque disciplinam assuefiat. Deinde ut bene cõposito Ecclesiæ statu, paci & tràquillitati consulatur.

29 Decorum ergo non vocabimus in quo nihil præter inane oblectamentum inerit: quale exemplum videmus in illo theatrio apparatu quo vtuntur Papistæ in suis sacris: vbi nihil quàm inuutilis elegantix larua, & luxus sine fructu apparet. Sed illud nobis decorum erit, quod ita erit ad sacrorum mysteriorum reuerentiã aptum ut sit idoneum ad pietatem exercitium, vel saltem quod ad ornatum faciet actioni congruentem: neque id ipsum sine fructu: sed ut fideles admoueat quanta modestia, religione, obseruantia sacra tractare debeant. Porro ut pietatis exercitia sint ceremoniæ, ad Christum rectà nos deducant necesse est. Similiter ordinem non constituemus in illis nugatoriis pompis quæ nihil habent præter euaniidum splendorem, sed in ea compositione quæ omnem confusionem, barbariem, contumaciam, turbas omnes & dissidia tollat. Prioris generis exempla sunt apud Paulum, ut ne profana symposia cum sacra Domini Cœna commisceantur: Ne mulieres in publicum nisi velatæ procedant: & alia plurima in quotidiano vsu habemus: quale est, Quòd flexis genibus nudòque capite oramus: Quòd Domini Sacramenta non sordidè, sed cum aliqua dignitate administramus: Quòd in sepeliendis mortuis quandam honestatem adhibemus, & quæ alia eòdem pertinent. In altero genere sunt horæ publicis precationibus, concionibus & mysticis actionibus destinatæ: in ipsis concionibus quies ac silentium, loca destinata, hymnorum concentus, dies celebrandæ Domini Cœnæ præfixi, quòd Paulus vetat ne mulieres in Ecclesia doceant, & siqua sunt similia. In primis verò quæ disciplinam conseruant, ut catechesis, censuræ Ecclesiasticæ, excommunicatio, ieiunia, & quæ in eùdem catalogum referri possunt. Ita omnes Ecclesiasticas constitutiones, quas pro sanctis & salutaribus recipimus, in duo capita referre licet: alteræ enim ad ritus & ceremonias, alteræ ad disciplinam & pacem respiciunt.

30 Sed quia hic periculum est ne ab vna parte pseudoepiscopi prætextum inde caprent ad impias suas & tyrannicas leges excusandas, ab altera sint quidem nimis meticulosi, qui superioribus malis admoniti, nulliù quamlibet sanctis legibus locū relinquunt:

hic te-

I. Cor. II.
d. 21, c.
a. 5

I. Cor. 14.
g. 34

hinc testari operæpretium est, eas demum humanas constitutiones me probare quæ & Dei autoritate fundatæ, & ex Scriptura desumptæ, adeoque prorsus diuinæ sint. Exemplum sic in genuculatione quæ fit dum solennes habentur preces. Queritur sitne humana traditio, quam repudiare vel negligere cuius liceat. Dico sic esse humanam vt simul sit diuina: Dei est quatenus pars est decori illius cuius cura & obseruatio nobis per Apostolum commendatur: hominum autem, quatenus specialiter designat I. Co. I. 4 quod in genere fuerat indicatum magis quam expositum. Ab hoc g. 40 vno exemplo æstimare licet quid de toto hoc genere sit sentiendum: nempe quia Dominus & totam veræ iustitiæ summam, & omnes cultus numinis sui partes, & quicquid ad salutem necessarium erat, sacris suis oraculis tum fideliter complexus est, tum perspicuè enarrauit: in his solus Magister est audiendus. Quia autem in externa disciplina & ceremoniis non voluit sigillatim præscribere quid sequi debeamus (quod istud pendere à temporum conditione prouideret, neque iudicaret vnâ seculis omnibus formam conuenire) confugere hinc oportet ad generales quas dedit regulas, vt ad eas exigantur quæcunque ad ordinem & decorum præcipi necessitas Ecclesiæ postulat. Postremò quia ideo nihil expressum tradidit quia nec ad salutem hæc necessaria sunt, & pro moribus vniuscuiusque gentis ac seculi variè accommodari debent ad Ecclesiæ ædificationem: prout Ecclesiæ vtilitas requireret, tam vsitatas mutare & abrogare quàm nouas instituere conueniet. Fateor equidem, non temere, nec subinde, nec leuibus de causis ad nouationem esse decurrendum. Sed quid noceat vel ædificet, charitas optimè iudicabit: quam si moderatricem esse patiemur, salua erunt omnia.

31 Iam verò Christiani populi officium est, quæ secūdum hunc canonem fuerint instituta, libera quidem conscientia, nullaque superstitione, pia tamen & facili ad obsequendum propensione seruare, non contemptim habere, non supina negligentia præterire: tantum abest vt per fastum & contumaciam violare aperte debeat. Qualis (inques) in tanta obseruantia & cautione conscientia libertas esse poterit? Imò verò præclare constabit vbi reputabimus, non fixas esse & perpetuas sanctiones quibus adstricti sumus, sed externa humanæ infirmitatis rudimenta: quibus tamen si non indigemus omnes, tamen omnes vtimur: quia alii aliis ad fouendam inter nos charitatem mutuo sumus obnoxii. Hoc in exemplis superius positis recognoscere licet. Quid? an in mulieris carbaso sita religio est, vt nudo capite egredi sit nefas? An sanctum de eius silentio decretum, quod violari sine summo scelere non possit? An aliquid in genuflexione, in humando caduere mysterium, quod præteriri sine piaculo non possit? Minimè. Nam si tali festinatione opus sit mulieri in iuuando proximo quæ velare caput non sinat, nihil delinquit si aperto capite occurrat. Et est vbi

loqui non minùs opportunum illi sit quàm alibi tacere. Stantem quoque orare qui morbo impeditus curuare genua nequit, nihil vetat. Denique fatius est maturè humare mortuum, quàm vbi lintheum deest, vbi non adsunt qui deducant, expectare dum inhumatus putrescat. Sed est nihilominus in istis rebus quod agendum aut cauendum mos regionis, instituta, ipsa denique humanitas & modestiæ regula dicter: vbi si imprudentia & obliuione quid erratum fuerit, nullam admissum crimen est: sin contemptu, improbanda est contumacia. Similiter dies ipsi qui sint, & horæ, quæ locorum structura, qui quo die canantur Psalmi, nihil interest. Verùm & certos dies & statas esse horas conuenit, & locum recipiendis omnibus idoneum, si qua seruandæ pacis ratio habetur. Nam quantarum rixarum semen futura sit earum rerum confusio, si prout cuique libitum sit, mutare liceat quæ ad communem statum pertinent? quando nunquam futurum est vt omnibus idem placeat, si res velut in medio positæ, singulorum arbitrio relictæ fuerint. Quòd si quis obstrepat & plus sapere hîc velit quàm oportet, viderit ipse qua morositatem suam ratione Domino approbet. Nobis tamen istud Pauli satisfacere debet, nos contendendi morem non habere, neque Ecclesias Dei.

I. Cor. II.

9. 16

32 Porro summa diligentia incumbendum est nequis irrepat error, qui purum hunc vsum vel inficiat vel obscuret. Quod quidem obtinebitur si quæcunque erunt obseruationes manifestam vtilitatem præ se ferant, si parcissimæ admittantur: potissimum verò si accedat fidelis Pastoris doctrina, quæ prauis opinionibus viam præcludat. Hæc autem cognitio facit vt sua cuique in his rebus omnibus libertas conitet, & quandam nihilominus suæ quisque libertati necessitatem vltro imponat, quatenus aut illud quod diximus τὸ πρέπον, aut charitatis ratio exiget. Deinde vt & in earum rerum obseruatione nulla superstitione versemur ipsi, nec morosè nimium ipsam ab aliis requiramus, ne potiozem Dei cultum ceremoniarum multitudine æstimemus, ne Ecclesia Ecclesiam ob externæ disciplinæ varietatem cõtemnat. Postremò vt nullam hîc perpetuam legem nobis statuentes, totum obseruationum vsum & finem ad Ecclesiæ ædificationem referamus, qua postulante, non modò mutari aliquid, sed quicquid antè in vsum nobis obseruationū fuerit, inuerti nulla offensione feramus. Hoc enim ferre temporum rationem vt ritus quosdam, non impios alioqui nec indecoros, pro rei opportunitate abrogari conueniat, præsentis experimento est hæc ætas. Nam (quæ superiorum temporum cæcitas fuit & ignorantia) tam corrupta opinione tamque pertinaci studio antè hac in ceremoniis hæserunt Ecclesiæ, vt vix satis repurgari à prodigiosis superstitionibus queant, quin multæ ceremoniæ tollantur, nec abs re olim fortè institutæ, & nulla per se impietate notabiles.

De

De Ecclesiæ iurisdictione, eiusque abusu, qualis cernitur in Papatu.

RESTAT tertia pars, & quidem in statu bene composito præcipua, Ecclesiasticæ potestatis, quam in iurisdictione positam esse diximus. Tota autem Ecclesiæ iurisdictione pertinet ad morum disciplinam, de qua mox tractandum erit. Quemodmodum enim nulla vrbs nullusve pagus sine magistratu & politia stare potest: sic Ecclesia Dei (quod iam docui, sed nunc iterum cogor repetere) sua quadam spirituali politia indiget: quæ tamen à civili prorsus distincta est, eamque aded nihil impedit aut imminuit, vt potius multum iuuet ac promoueat. Ista igitur iurisdictionis potestas nihil aliud erit in summa quàm ordo comparatus ad spiritualis politix conseruationem. In hunc finem fuerunt ab initio constituta in Ecclesiis iudicia quæ censuram de moribus agerent, animaduertent in vitia, & exercendo clauium officio præessent. Hunc ordinem designat Paulus in epistola ad Corinthios, quum gubernationes nominat. Item ad Romanos, quum dicit, Qui præest, in sollicitudine præsit. Non enim alloquitur magistratus (qui nulli tunc erant Christiani) sed eos qui ad spirituale Ecclesiæ regimen erant adiuncti Pastoribus. Ad Timotheum quoque duplices facit Presbyteros: alios qui laborant in verbo, alios qui verbi prædicatione non funguntur, & tamen bene præsent. Hoc posteriore genere non dubium est quin eos intelligat qui ad inspectionem morum & totum clauium usum constituti erant. Nam potestas hæc, de qua loquimur, tota pendet à clauibus quas Christus Ecclesiæ contulit, Matthæi decimo octauo capite: vbi iubet grauius publico nomine admoneri eos qui priuatas monitiones contempserint: quod si in sua contumacia pergant, à societate fidelium abdicandos docet. Porro monitiones istæ & correctiones sine causæ cognitione fieri nequeunt. proinde opus est & iudicio & ordine aliquo. Quamobrem nisi velimus irritam facere clauium promissionem, & excommunicationem, solennes monitiones, & quicquid tale est de medio tollere, aliquam Ecclesiæ iurisdictionem demus necesse est. Obseruent lectores non agi illo loco de generali doctrinæ auctoritate, sicuti Matthæi cap. 15, & Iohannis 21: sed ius synedrii in posterum transferri ad Christi gregem. Ad illum vsque diem Iudæis sua fuerat gubernandi ratio, quam in Ecclesia sua stabilis Christus quoad puram institutionem, atque id graui sanctione. Sic enim oportuit, quum Ecclesiæ ignobilis & contemptæ iudicium à temerariis & fastuosis hominibus sperni alioqui posset. Ac ne lectores impediatur quod Christus iisdem verbis res aliquantum inter se diuersas notat, hunc nodum soluere vtile erit. Duo igitur sunt loci qui de ligando & soluendo loquuntur. Alter est Matthæi decimo sexto, vbi Christus, postquam se clauis regni cælorum Petro daturum promisit, continuo sub-

I. Cor. 12.

d. 28

Rom. 12.

b. 8

I. Tim. 5.

c. 17

iungit, Quodcunque ipse in terra ligauerit aut soluerit, ratum
 in cælo fore. Quibus verbis nihil aliud significat quàm alius quæ
Iohã. 20. habentur apud Iohannem, quum discipulos missurus ad prædican-
g. 23 dum, postquam insufflauit in eos, Quorum, inquit, remiseritis pec-
 cata, remissa erunt: & quorum retinueritis, retenta erunt in cælo.
 Adferam interpretationem non argutam, non coactam, non de-
 tortam: sed germanam, fluentem, obuiam. Hoc de remittendis &
Mat. 16. retinendis peccatis mandatum, & illa de ligando & soluendo Pe-
c. 19 tro facta promissio, non aliò debent referri quàm ad verbi mini-
 sterium, quod dum Apostolis cõmittebat Dominus, simul & hoc
 soluendi ligandique munere ipsos instruebat. Quæ enim est sum-
 ma Euangelii, nisi quòd omnes serui peccati & mortis solui-
 mur ac liberamur per redemptionem quæ est in Christo Iesu: qui verò
 Christum liberatorem ac redemptorem non suscipiunt nec agno-
 scunt, eos æternis vinculis damnatos addictosque esse? Hanc lega-
 tionem quum Apostolis suis in omnes nationes perferendam tra-
 deret Dominus, vt suam esse & à se profectã approbaret, hoc præ-
 claro testimonio eam honorauit: idque in eximiam confirmatio-
 nem tum Apostolorum ipsorum, tum eorum quoque omnium ad
 quos peruentura erat. Referebat vt Apostoli constantem ac solidã
 suæ prædicationis certitudinem haberent: quam non modò infi-
 nitis laboribus, curis, molestiis, periculis obituri erant, sed suo de-
 mum sanguine obsignaturi. Ipsam, inquam, vt scirent non vanam
 esse nec inanem, sed potentix plenam ac virtutis: referebat vt in
 tanta anxietate & rerum difficultate tantisque discriminibus, Dei
 se negotium agere persuasi essent: vt toto mundo aduersante &
 repugnante, Deum pro se stare cognoscerent: vt Christum doctri-
 næ suæ authorem, aspectu in terra præsentem nõ habentes, ipsum
 esse in cælo intelligerent, ad firmandam eius quam sibi tradide-
 rat doctrinæ veritatem. Oportebat rursus & auditoribus certis-
 simè testificatum esse, illam Euangelii doctrinam non Apostolo-
 rum esse sermonem, sed Dei ipsius: non vocem in terra natam, sed
 è cælo delapsam. Non enim in hominis potestate hæc esse pos-
 sunt, peccatorum remissio, promissio vitæ æternæ, salutis nun-
 tium. Testificatus est ergo Christus nihil in Euangelii prædicatione
 Apostolorum esse præter ministerium: se esse qui per eorum
 ora, velut per organa, loqueretur omnia & promitteret. Itaque
 peccatorum remissionem quam annũciarent, veram esse Dei pro-
 missionem: damnationem quam pronuntiarent, certum esse Dei
 iudicium. Hæc autem testificatio seculis omnibus data est, firmãq;
 manet, quæ certiores omnes securusque reddat, Euangelii verbum,
 à quocunque tandem homine prædicetur, ipsissimam esse Dei sen-
 tentiam, apud summum tribunal promulgatam, in libro vitæ scri-
 ptam, in cælo ratam, firmam, ac fixam. Habemus potestatem cla-
 uium esse simpliciter in illis locis Euangelii prædicationem: nec
 tam potestatem esse quàm ministerium, si ad homines respicimus.

Non enim hominibus hanc potestatem propriè Christus dedit, sed verbo suo, cuius homines ministros fecit.

2 Alter, quem de ligandi & soluendi potestate extare diximus, locus Matthæi 18, habetur. vbi ait Christus, Si frater aliquis Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cælo: quæcunque solueritis, soluta erunt. Hic locus non omnino est priori similis, sed paulò in diuersam partem intelligendus est. Non autem sic diuersos facio vt non multam habeant inter se affinitatem. Hoc primùm vbiq; simile est quòd vtraque est generalis sententia, eadem semper ligandi soluendique potestas (nempe per verbum Dei) idem mandatum, eadem promissio. Eo autem differunt, quòd prior locus peculiariter de prædicatione est qua verbi ministri funguntur: hic ad disciplinam excommunicationis pertinet, quæ Ecclesiæ permessa est. Ligat autem Ecclesia quem excommunicat: non quòd in perpetuam ruinam ac desperationem coniciat, sed quia eius vitam ac mores damnat: ac, nisi resipuerit, iam eum suæ damnationis admonet. Soluit quem in communionem recipit: quia velut participem eum facit vnitatis quam habet in Christo Iesu. Nequis ergo contumaciter Ecclesiæ iudicium contemnat, aut parui faciat se fidelium suffragiis damnatum: testatur Dominus tale fidelium iudicium non aliud esse quàm sententiæ suæ promulgationem, ratumque haberi in cælis quòd illi in terra egerint. Habent enim verbum Dei, quo peruersos damnent: habent verbum, quo resipiscentes in gratiam recipiant. Errare autem non possunt, nec à Dei iudicio dissentire, quia non nisi ex Legge Dei iudicant, quæ non incerta est aut terrena opinio, sed sancta Dei voluntas, & cæleste oraculum. Ex istis duobus locis, quos vt breuiter, ita & familiariter & verè enarrasse mihi videor, furiosi illi, nullo discrimine, prout sua vertigine feruntur, nunc confessionem, nunc excommunicationem, nunc iurisdictionem, nunc ius condendi leges, nunc indulgentias statuere conantur. Priorem verò ad astruendum Romanæ sedis primarum allegant, ita norunt clauis suas quibus visum est aptare feris & ostiis: vt dicas tota vita eos artem fabrilem exercuisse.

3 Nam quòd nonnulli omnia illa temporaria fuisse imaginantur: quum magistratus à religionis nostræ professione alieni adhuc forent: in eo falluntur, quòd non animaduertunt quantum sit discrimen & qualis dissimilitudo Ecclesiasticæ & ciuilibus potestatis. Neque enim ius gladii habet Ecclesia quo puniat vel coërceat, non imperiũ vt cogat, non carcerem, non pœnas alias quæ solent infligi à magistratu. Deinde non hoc agit vt qui peccauit, inuitus plectatur: sed vt voluntaria castigatione pœnitentiam profiteatur. Est igitur longè diuersa ratio: quia nec quicquam sibi sumit Ecclesia quòd sit proprium magistratus, neque hoc efficere potest magistratus quòd ab Ecclesia peragitur. Exemplo fiet hoc facilius.

Inebriatus est aliquis? in vrbe bene constituta, pœna erit carceris, scortatus est? aut similis, aut potiùs maior. Ita erit satisfactum & legibus, & magistratui, & externo iudicio. At fieri poterit vt nullam det pœnitentiæ significationem, quin potiùs vt obmurmuret vel fremat. An illic cessabit Ecclesiâ? At recipi ad Cœnam tales nequeunt quin fiat & Christo & sacræ eius institutioni iniuria. Et hoc postulat ratio, vt qui Ecclesiâ offendit malo exemplo, solenni pœnitentiæ declaratione offendiculum, quod excitauit, tollat. Ratio quam adducunt illi qui contrâ sentiunt, nimis est frigida. Mandabat, inquit, Christus has partes Ecclesiæ, quum non esset magistratus qui exequeretur. Sed accidit sæpenumero vt sit negligentior magistratus: imò nonnunquam fortè vt sit ipsemer castigandus: quod & Theodosio Cæsari contigit. Adhæc tantundem dici poterit de toto fere verbi ministerio. Nunc ergo secundùm eos desinant reprehendere Pastores manifesta flagitia: desinant obiurgare, arguere, increpare. Sunt enim Christiani magistratus, qui legibus & gladio debent hæc corrigere. At quemadmodum magistratus, puniendo, & manu coercendo, purgare debet Ecclesiâ offendiculis: ita verbi minister vicissim subleuare debet magistratum, ne tam multi peccent. Sic coniunctæ debent esse operæ vt altera sit adiumento alteri, non impedimento,

4 Et sanè si quis propius expendat Christi verba, facilè perspiciet, statum & perpetuum Ecclesiæ ordinem, non temporarium illic describi. Neque enim consentaneum est, vt qui monitionibus nostris obtemperare noluerint, eos ad magistratum deferamus. quod tamè necesse foret si in vicem Ecclesiæ ille succederet. Quid ista promissio, an vnus anni dicenda erit, vel paucorum, Amen amen dico vobis, quicquid ligaueritis in terra? Præterea Christus nihil hic nouum instituit: sed consuetudinem in veteri gentis suæ Ecclesiâ semper obseruatam, sequutus est: quo significauit, non posse carere Ecclesiâ spirituali iurisdictione, quæ ab initio fuisset. Atque id omnium temporum consensu fuit confirmatum. Neque enim vbi cœperunt Imperatores & magistratus Christo nomen dare, protinus abrogata est spiritualis iurisdictione: sed ita duntaxat ordinata nequid ciuili derogaret, aut cum ea confunderetur. Et meritò, non enim magistratus, si pius est, eximere se vult communi filiorum Dei subiectione, cuius non postrema pars est, Ecclesiæ ex verbo Dei iudicanti se subiicere: tantum abest vt iudicium illud tollere debeat. Quid enim honorificentius (inquit Ambrosius) quàm vt Ecclesiæ filius dicatur Imperator? Imperator enim bonus, intra Ecclesiâ, non supra Ecclesiâ est. Quare illi qui vt magistratum ornent, Ecclesiâ spoliant hac potestate, non modò falsa interpretatione corrumpunt Christi sententiam, sed sanctos omnes Episcopos, qui tam multi à tempore Apostolorum extiterunt, non leuiter damnant, quòd honorem officiumque magistratus falso prætextu sibi vsurpauerint.

Epist. 32.
ad Valē
2:455m.

7 Sed hoc quoque ex aduerso operæpretium est videre, quis fuerit olim verus vsus Ecclesiasticæ iurisdictionis, & quantus abusus obrepserit: vt sciâmus quid abrogandum sit, & quid ex antiquitate restituendum, si volumus, euerso regno Anrichristi, verum Christi regnum iterum erigere. Primùm hic scopus est, vt scandalis obuiam eatur: quòd siquid scandali exortum sit, aboleatur. In vsu duo sunt consideranda: Vt à iure gladii prorsus separetur hæc spiritualis potestas: deinde ne vnus arbitrio, sed per legitimum confessum administraretur. Vtrunque in puriore Ecclesia obseruatum fuit. Neque enim vel multis, vel carceribus, vel aliis ciuilibus pœnis potestatem suam exercuerunt sancti Episcopi: sed solo Domini verbo, vt decebat, vsi sunt. Seuerissima enim Ecclesiæ vindicta, & quasi vltimum fulmen, est excommunicatio, quæ non nisi in necessitate adhibetur. Illa porrò nec vim, nec manum desyderat, sed verbi Dei potentia contenta est. Denique veteris Ecclesiæ iurisdictionis nihil aliud fuit quàm practica (vt ita loquar) declaratio eius quod docet Paulus de spirituali Pastorum potestate. Data est, inquit, nobis potestas, qua demoliamur munitiones, qua humiliemus omnem altitudinem quæ se extollit aduersus cognitionem Dei, qua subigamus omnem cogitationem, & captiuam ducamus in obedientiam Christi, in promptu verò habemus vindictam aduersus omnem inobedientiam. Quemadmodum hoc fit prædicatione doctrinæ Christi: ita, ne doctrina sit ludibrio, secundum id ipsum quòd docetur iudicari debent qui se profitentur fidei domesticos. Id porrò fieri nequit nisi vnà cum ministerio cõiunctum sit ius vocandi eos qui priuatim monendi sunt, vel acrius corrigendi, ius etiam arcendi eos à Cœnæ communione qui recipi sine tanti mysterii profanatione nequeunt. Itaque dum alibi negat non esse nostrum extraneos iudicare, filios Ecclesiæ censuris subiicit quæ eorum vitia castigant, ac tunc viguisse iudicia innuit à quibus nemo fidelium esset immunis.

I. Cor. 6.

2.4.

2. Co. 10.

2.4.

I. Cor. 5.

d. 12.

6 Eiusmodi verò potestas (vt proposuimus) non penes vnum erat, vt pro sua libidine quiduis ageret: sed penes confessum Seniorum, qui erat in Ecclesia: quod in vrbe est Senatus. Cyprianus, quum meminit per quos suo tempore exerceretur, adiungere solet rotum clerum Episcopo. Sed alibi quoque demonstrat, sic præfuisse clerum ipsum vt plebs interim à cognitione non excluderetur. sic enim scribit, Ab initio Episcopatus mei statui sine cleri consilio, & plebis consensu, nihil agere. Verùm hæc erat communis & vsitata ratio, vt per senatum Presbyterorum Ecclesiæ iurisdictionis exerceretur: quorum duo (vt dixi) erant genera. Alii enim ad docendum erant ordinati, alii morum censors duntaxat erant. Paulatim degenerauit hoc institutum à suo primordio: vt iam Ambrosii seculo soli clerici in iudiciis Ecclesiasticis essent cognitores. Quod ipse conqueritur his verbis, Synagoga vetus, inquit, & postea Ecclesia Seniores habuit, quorum sine consilio nihil age-

Epist. 14.

lib. 3.

eiusdem.

lib. epist.

19. & a-

libi

Epist. 10.

lib. 3.

In 5. cap.

1. ad Ti-

moth.

batur : quod qua negligentia obsoleuerit nescio, nisi fortè docto-
rum desidia, vel magis superbia : dum soli volunt aliquid videri.
Videmus quantopere sanctus vir indignetur aliquid de meliore
statu concidisse : quum tamen adhuc illis staret ordo saltem tole-
rabilis. Quid igitur si has deformes ruinas intueretur quæ nullum
propè veitigium referunt vetusti ædificii ? qua deploratione vte-
retur ? Principiò contra ius & fas, quod Ecclesiæ datum erat, sibi
vni vindicauit Episcopus. Perinde enim est ac si Senatu expulso
Consul imperium solus occuparet. Atqui, vt est reliquis honore
superior, ita in ipso collegio plus est authoritatis quàm in vno ho-
mine. Fuit igitur facinus nimis improbū, quòd vnus homo, trans-
lata ad se communi potestate, & tyrannicæ libidini patefecit adi-
tum, & Ecclesiæ quod suum erat eripuit, & confessum à Christi
Spiritu ordinatum suppressit & abdicauit.

7 Verùm (vt aliud malum semper ex alio nascitur) Episcopi
velut rem sua cura indignam fastidientes, ad alios ablegarunt. In-
de creati Officiales, qui locum illum sustinerent : nondum dico
quale genus hominum, hoc tantùm dico, nihil differre à profanis
iudicibus. Et tamen spiritualem iurisdictionem adhuc vocant, vbi
non nisi de rebus terrenis litigatur. Vt nihil sit aliud mali, forum li-
tiosum qua fronte vocare audent iudiciū Ecclesiæ ? At illic sunt
monitiones, est excommunicatio. Scilicet ita cum Deo luditur. De-
bet pauperculus aliquis pecuniam ? Citatur. si cõparet, damnatur.
damnatus nisi satisfaciat, monetur : à monitione secunda gradus
fit ad excommunicationem. si non comparet, monetur vt se si-
stat iudicio, si moram facit, monetur, & mox excommunicatur.
Quæso, quid omninò simile vel cum instituto Christi, vel cum
more prisco, vel cum ratione Ecclesiastica ? At fit etiam illic de
vitiis censura. Nempe scortationes, lasciuias, ebrietates & eius
generis flagitia non tantùm tolerant, sed tacita quodammodo
approbatione fouent ac confirmant : neque id in plebe modò, sed
in ipsis quoque clericis. Ex multis paucos ad se vocant, vel ne vi-
deantur nimis socordes in cõniueno, vel vt pecuniã emulgeant.
Taceo prædas, rapinas, peculatus, sacrilegia, quæ inde colliguntur.
Taceo quales vt plurimum delignantur ad hoc munus. Hoc satis
supérque est, quòd quum iurisdictionem suam spiritualem iactant
Romanenses, ostendere promptum est institutæ à Christo rationi
nihil esse magis contrarium: cum prisca vero consuetudine nihilo
plus habere similitudinis quàm tenebras cum luce.

8 Tametsi non omnia diximus quæ huc adferri poterant, & ea
quoque ipsa quæ diximus, paucis peritricta sunt : sic tamen debel-
latum esse cõfido vt nihil iam sit cur quispiam ambigat, spiritua-
lem potestatem, qua Papa cum toto suo regno superbit, impiam
esse contra Dei verbum ac iniustam in eius populum tyrannidem.
Ac spiritualis quidem potestatis nomine tum audaciam comple-
ctor in fabricandis nouis doctrinis, quibus miseram plebem à ger-

mana verbi Dei puritate auerterunt, tum iniquas traditiones quibus ipsam illaquearunt, tum pseudoecclesiasticam iurisdictionem, quam per suffraganeos & officiales exercent. Nam si Christo regnum inter nos permittimus, fieri non potest quin totum istud dominationis genus extemplo prosteratur ac corruat. Ius autem gladii quod sibi quoque tribuunt, quia in conscientias non exercetur, tractare presentis negotii non est. Qua tamen etiam in parte animaduertere operæpretium est, sui semper esse similes: nihil scilicet minus quam quod haberi volunt, Ecclesiæ pastores. Nec peculiaria hominum vitia, sed commune totius ordinis scelus, adeoque ipsam ordinis pestem arguo: quando mutilus ille fore creditur, nisi opulentia & superbis titulis spectabilis fuerit. Si hac de re Christi auctoritatem querimus, non dubium quin verbi sui ministros à civili dominatione ac terreno imperio arcere voluerit, quum diceret, Reges Gentium dominantur illis: vos autem *Mat. 20.* non sic. Significat enim non modò pastoris officium distinctum *d. 25, luc.* esse ab officio principis: sed res esse magis separatas quam vt in *22. c. 25* vnum hominem coire queant. Nam quòd Moses vtrunque simul *Exo. 18.* sustinuit, primum raro id miraculo factum est: deinde fuit tem- *c. 16.* porarium, donec res melius componerentur. Vbi autem certa forma à Domino præscribitur, civilis gubernatio ei relinquitur: sacerdotium iubetur fratri resignare. & merito. est enim supra naturam vt vnus homo vtrique oneri sufficiat. Idque fuit seculis omnibus diligenter in Ecclesia obseruatum. Nec quisquam exitit Episcoporum, quando durauit vera aliqua Ecclesiæ facies, qui de usurpando iure gladii cogitaret: vt istud esset vulgare prouerbum Ambrosii ætate, Imperatores magis sacerdotium optasse quam imperium Sacerdotes. Erat enim in omnium mentibus infixum quod postea dicit, Ad Imperatorem pertinere palatia, ad Sacerdotem Ecclesias. *Refert hoc hom. de basilic. traditis.*

9 Posteaquam verò excogitata fuit ratio qua Episcopi titulum, honorem, opes sui muneris tenerent sine onere ac solitudine: ne otiosi prorsus relinquerentur, ius illis gladii datum est, vel potius ipsi sibi usurparunt. Hanc impudentiam quo tandem prætextu defendent? An iudiciorum cognitionibus, ciuitatùmque & prouinciarum administrationibus sese inuoluere, & occupationes à se tam alienas latissimè amplecti, id Episcoporum erat? quibus tantum in suo munere operæ ac negotii est, vt si illic toti assiduèque sint, nec vllis auocamentis distrahantur, vix tamen sufficere queant. At verò, qua sunt peruicacia, iactare non dubitant, sic pro dignitate florere gloriam regni Christi, nec se interim nimium abstrahi à vocationis suæ partibus. Quantùm ad prius illud attinet, si hoc decorum est sacri muneris ornamentum, eò fastigii euectos esse vt summis quibusque monarchis sint formidabiles: est cur cum Christo expostulent, à quo grauitè eo modo læsus est eorum honor. Quid enim contumeliosius, eorum quidem opinione, dici

Mat. 20. poterat istis verbis? Reges Gentium & Principes dominantur
d. 25. *Luc.* illis: vos autem non sic. Nec tamen duriores legem seruis suis
 22. c. 25 imponit quàm ipse primus sibi tulit ac recepit. Quis me (inquit)
Luc. 12. munus simpliciter à se reiicere, quod non faceret si res esset suo
 c. 24 muneris consentanea. In ordinem cui se Dominus subiecit, non
Act. 6. patientur serui se cogi? Alterum vellem tam experimento proba-
 a. 2 rent quàm dictitare facile est. Atqui quum Apostolis visum non
 fuerit, derelicto Dei sermone, ministrare mensis: ex eo quia do-
 ceri nolunt, conuincuntur, non eiusdem esse & bonum Episcopum
 præstare & bonum Principem. Nam si illi qui pro donorum qui-
 bus præditi erant ampitudine, pluribus longè & grauioribus cu-
 ris sufficere poterant quàm vlli post eos nati homines, confessi
 sunt tamen se verbi & mésarum ministerio incumbere simul non
 posse quin oneri succumberent: quomodo isti præ Apostolis nihili
 homunciones possent eorum industriam centuplo superare? Id
 quidem tentare impudentissimæ nimiùmque audacis confidetiæ
 fuit. Sed tamen factum videmus. quo successu, palàm est. neque e-
 nim aliter euenire poterat quàm vt deserta sua functione in aliena
 castra commigrarent.

10 Nec dubium quin ex tenuibus initiis paulatim tantos pro-
 gressus fecerint. Neque enim primo passu hucusque poterant con-
 scendere: sed nunc vafricie & obliquis artibus sese clanculum ex-
 tulerunt, ita vt nemo futurum prospiceret, donec factum esset:
 nunc per occasionem, terrore & minis extorserunt à Principibus
 aliquod potentia suæ auctarium: nunc quum viderent Principes
 ad largiendum non difficiles, stulta & inconsiderata eorum faci-
 litate sunt abusi. Olim pii, siquid controuersiæ inciderat, vt litigan-
 di necessitatem effugerent, Episcopo mandabant arbitrium: quòd
 de eius integritate non dubitabant. Talibus arbitriis sæpe impli-
 cabantur veteres Episcopi, quod ipsis quidem summopere displic-
 ebat (quemadmodum alicubi restatur Augustinus:) sed ne partes
 ad contentiosum iudicium profilirent, hanc molestiam inuiti obi-
 bant. Isti ex voluntariis arbitriis, quæ protus à forensi strepitu
 abhorrebant, fecerunt ordinariam iurisdictionem. Quum vrbes
 ac regiones aliquanto post tempore variis difficultatibus preme-
 rentur, ad Episcoporum patrociniū se contulerunt, vt ipsorum
 fide protegerentur: isti miro artificio ex patronis dominos se fe-
 cerunt. Quin violentis factionibus bonam partem occuparint ne-
 gari non potest. Qui verò Episcopis iurisdictionem sponte con-
 tulerunt Principes, variis ad id studiis impulsī sunt. Verum vt ali-
 quam pietatis speciem habuerit ipsorum indulgentia, non optimè
 tamen hac præpostera sua largitate consuluerunt Ecclesiæ com-
 modis, cuius antiquam veramque disciplinam sic corruperunt:
 imò, vt verè dicam, penitus aboleuerunt. Qui verò tali Principum
 bonitate abusi sunt in suum commodum Episcopi, hoc vno spe-
 cimine

cimine edito, satis superque restati sunt, se minimè esse Episcopos. Nam siquam scintillam habuissent Apostolici Spiritus, respondissent proculdubio ex ore Pauli, Arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritualia sunt. Verùm cæca cupiditate rapti, & se & posteros & Ecclesiam perdiderunt.

2. Cor.
10.4.4

II Tandem Romanus Pontifex mediocribus satrapiis non contentus, regnis primùm, deinde imperio quoque manum iniecit. Atque ut possessionem mero latrocinio occupatam, qualicumque colore retineat, nunc iure diuino se habere gloriatur, nunc Constantini donationem, nunc alium titulum præterdit. Primùm cum Bernardo respondeo, Ego ut alia quacunque ratione hoc sibi vendicer, non tamen Apostolico iure. Neque enim Petrus quod non habuit dare potuit: sed dedit successoribus quod habebat, sollicitudinem Ecclesiarum. Quum verò dicat Dominus ac Magister, se non esse constitutum inter duos iudicem, non debet seruo ac discipulo indignum videri si non iudicet vniuersos. Loquitur autem Bernardus de iudiciis ciuilibus: subiungit enim, Ergo in criminibus, nõ in possessionibus potestas vestra: quoniam propter illa, non propter has accepistis clauis regni cælorum. Quænam tibi videtur maior dignitas, dimittendi peccata, an prædia diuidendi? Nulla comparatio. Habent hæc infima & terrena iudices suos, Reges & Principes terræ. Quid fines alienos inuaditis? &c. Item, Factus es superior: (Eugenium Papam alloquitur) ad quid? Non enim ad dominandum, opinor. Nos igitur, ut multum sentiamus de nobis, meminerimus impositum ministerium, non dominium datum. Disce sarculo tibi opus esse, non sceptro, ut opus facias Prophetæ. Item, Planum est, Apostolis interdicitur dominatus. I ergo tu, & tibi vsurpare aude aut dominans Apostolatam, aut Apostolicum dominatum. Et continuò post, Forma Apostolica hæc est, dominatio interdicitur: indicitur ministratio. Hæc quum ab homine sic dicta sint ut ipsam veritatem loqui omnibus palàm sit, imò quum sine vllis verbis res ipsa pateat: nihil tamen puduit Romanum Pontificem in Concilio Arelateni decernere, supremum ius vtriusque gladii sibi competere iure diuino.

Libr. De
consider.
25

Luc. 12.
b.14

Libr. De
cõsider. 2

12 Quantum ad Cõstantini donationem pertinet, qui mediocriter in istorum temporum historiis versati sunt, nõ opus habent doceri quàm sit hoc non modò fabulosum, sed etiam ridiculum. Sed ut omittamus historias, vnus Gregorius huius rei & idoneus & locupletissimus est testis. Nam quoties de Imperatore loquitur, serenissimum dominum vocat: & se indignum eius seruum. Item alibi, Sacerdotibus autem non ex terrena potestate dominus non citius indignetur: sed excellenti consideratione, propter eum cuius serui sunt, eis ita dominetur ut etiam debitam reuerentiam impendat. Videmus ut in subiectione communi velit haberi tanquam vnus è populo. Non enim alterius cuiuspiam, sed suam illic causam agit. Alibi, In omnipotentem Deo confido quòd longam

Episto. 5.

lib. 2

Epist. 20.

lib. 3

Epist. 61.

lib. 2

Epist. 31.

lib. 4

Epist. 34.

lib. 4

dd. i.

piis dominis vitam tribuet, & nos sub manu vestra secundum suam misericordiam disponet. Neque hæc ideo adduxi quòd mihi propositum sit hanc de Constantini donatione quæstionem penitus excutere: sed tantum ut obiter videant lectores quàm pueriliter mentiantur Romanenses, quum terrenum imperium suo Pontifici asserere conantur. Quòd fœdior Augustini Steuchi impudentia fuit, qui in causa tam deplorata operam suam & linguam Romano Pontifici venditare ausus est. Valla quod homini docto & acris ingenii difficile non erat, validè refutauerat fabulam illam. Neque tamen (ut homo parum in rebus Ecclesiasticis exercitatus) omnia dixerat quæ ad rem factura erant. Irrumpit Steuchus, ac putidas nœnias spargit ad claram lucem obruendam. Et certè non minùs frigidè domini sui causam agit quàm si factus quispiam idem se agere simulans, Vallæ suffragaretur: sed digna est causa scilicet cui tales patronos mercede redimat Papa: æquè autem digni conductitii rabulæ quos spes lucri frustretur, sicuti Eugubino contigit.

13 Cæterum si quis tempus requirat ex quo commentitium hoc imperium cœpit emergere, nondum elapsi sunt anni quingenti quum in subiectione Principum adhuc manebant Pontifices, nec Pontifex sine Imperatoris autoritate creabatur. Huius ordinis nouandi occasionem præbuit Gregorio septimo Imperator Henricus, eius nominis quartus, homo leuis & temerarius, nullius consilii, magnæ audaciæ, & vitæ dissolutæ. Nam quum Episcopatus totius Germaniæ haberet in aula sua partim venales, partim prædæ expositos, Hildebrandus, qui laceratus ab eo fuerat, plausibilem prætextum arripuit quo se vindicaret. Quia autem videbatur bonam & piam causam agere, multorum fauore adiuuabatur. Et erat alioqui Henricus, propter insolentiorum administrandi rationem, plerisque Principum exosus. Tandem Hildebrandus, qui se Gregorium septimum vocabat, ut erat homo impurus & nequam, animi sui malitiam prodidit. quæ causa fuit ut à multis qui cum eo conspirauerant, destitueretur. Hoc tamen profecit ut impune liceret successoribus non modò iugum excutere, sed imperatores quoque obnoxios sibi facere. Huc accessit quòd multi deinde fuerunt Imperatores Henrico similiore quàm Iulio Cæsari: quos subigere nõ fuit difficile, quum domi rerum omnium secuti & ignaui desiderent, vbi maximè opus erat Pontificum cupiditatem virtute & legitimis modis reprimere. Videmus quo colore prætexta sit egregia illa donatio Constantini qua imperium Occidentale Papa traditum sibi fingit.

14 Interea temporis non cessarunt Pontifices, nunc fraude, nunc perfidia, nunc armis, in alienas diriones inuadere: urbè quoque ipsam, quæ tunc libera erat, ante annos centum circiter & triginta in potestatem suam redegerunt: donec in eam potentiã uenerunt quam hodie obtinent: & pro qua vel retinenda vel augenda
Chri-

Christianum orbem ita ducentis annis (cœperant enim antequam sibi raperent vrbs dominatum) turbarunt vt propemodum perdidierint. Olim quum sub Gregorio bonorum Ecclesiasticorum *Habetur lib. 4. Reg. gyst. cap. 88* custodes manum iniicerent prædiis quæ censebant Ecclesiæ esse, ac fiscali more titulos imprimerent in signum vendicationis, Gregorius coactò Episcoporum concilio, grauitè in morem illum profanum inuestus, rogauit annon pro anathemate haberent clericum qui sua sponte inscriptione tituli possessionem aliquam occupare tentaret: similiter Episcopum, qui id vel fieri præciperet, vel suo iniussu factum non plecteret. Omnes pronuntiarunt, Anathema. Si tituli inscriptione fundum vendicare, facinus est anathemate dignum in Clerico: vbi totos ducentos annos nihil aliud meditantur Pontifices quàm prælia, sanguinis effusionem, exercituum interitus, vrbiũ direptiones, aliarum excidia, gentium clades, vastationes regnorum, tantummodo vt alienis dominiis manum iniiciant: quæ talibus exemplis puniendis sufficere possunt anathemata? Certè nihil eos minus quærere quàm Christi gloriam minimè obscurum est. Nam si in vnũ suum quicquid habent secularis potestatis sponte resignent, nullum gloriæ Dei, nullum sanæ doctrinæ, nullum Ecclesiasticæ salutis periculum vertitur. sed vna dominandi cupiditate cæci ac præcipites feruntur: quia nihil saluum esse putant nisi cum austeritate (vt Propheta ait) & cum potentia imperent. *Exec. 34. a. 4.*

15 Iurisdictioni annexa est immunitas quam sibi sumunt Clerici Romanenses. Rem enim indignam esse putant si in causis personalibus coram ciuili iudice respondeant: atque in eo positam esse arbitrantur Ecclesiæ tuæ libertatem tum dignitatem, si communibus iudiciis ac legibus eximantur. Atqui veteres Episcopi, qui aliàs in asserendo Ecclesiæ iure rigidissimi erant, nihil lædi se ac suum ordinem iudicauerunt si subiicerentur. Pii quoque Imperatores, nullo reclamante, ad sua tribunalia, quoties opus erat, Clericos semper vocarunt. Sic enim loquitur Constantinus in Epistola ad Nicomedenses, Siquis Episcoporum inconsultè tumultuatus sit, ministri Dei, hoc est, mea executione, illius audacia coercitur. Et Valentinianus, Boni Episcopi potentix Imperatoris non obloquuntur: sed syncerè, & Dei magni Regis mandata custodiunt, & nostris legibus parent. Hoc sine vlla controuersia tunc erat omnibus persuasum, Ecclesiasticæ quidem causæ ad Episcopale iudicium referebantur. *Re certus li 1. Theodoriti, cap. 20. lib. 4. Theodo. cap. 8.* Quemadmodum si quis Clericus nihil in leges deliquisset, Canonibus tantum reus agebatur: non citabatur ad commune tribunal: sed Episcopum habebat in ea causa iudicem. Similiter si fidei quæstio agitabatur, aut quæ ad Ecclesiam propriè pertineret, cognitio deferrebat Ecclesiæ. Sic intelligendum est quod scribit Ambrosius ad Valentinianum: augustæ memoriæ *Epist. 32.* pater tuus non modò sermone respondit, sed legibus quoque sanxit, in causa fidei eũ iudicare debere qui nec munere sit impar; *dd. ii.*

reciure dissimilis. Item, Si Scripturas aut vetera exempla intuemur, quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa (inquam) fidei Episcopus solere de Imperatoribus Christianis, non Imperatores de Episcopis iudicare? Item: Venissem, Imperator, ad consistorium tuum, si me vel Episcopi, vel populus ire passus foret: dicētes, causam fidei in Ecclesia coram populo debere tractari. Contendit quidem spiritualem causam, hoc est, religionis, ad ciuile forum non esse trahendam vbi profanę controuersię agitantur. Meritò in hac re eius constantiam laudant omnes. Et tamen in bona causa eò vsque progreditur, vt si ad vim & manum ventum fuerit, cessurum

*Homi. de
basilic.
tradēdis.*

se dicat. volens, inquit, locum mihi commissum non deseram: coactus, repugnare non noui, arma enim nostra preces sunt & lachrymę. Obseruemus singularem sancti hominis moderationem ac prudentiam cum animi magnitudine fiducięque coniunctam. Iustina Imperatoris mater, quia in partes Arrianorū pertrahere eum non poterat, expellere ab Ecclesię gubernatione moliebatur. Atque id futurum erat si in palatium ad causam dicendam vocatus venisset. Negat igitur Imperatorem idoneum esse cognitorem tantę controuersię. Id quod & illius temporis necessitas postulabat, & ipsa etiam perpetua rei natura. Moriendum enim sibi potiùs iudicabat quàm vt tale exemplum ad posteros, se consentiente, transmitteretur: & tamen si vis afferatur, de resistendo non cogitat. Negat enim id episcopale esse, fidem & Ecclesię ius armis rueri. Caterùm in aliis causis quiduis se facere paratum ostendit quod iusserit Imperator. Si tributum petit, non negamus, inquit: agri Ecclesię tributum soluunt. Si agros petit, potestatem habet vendicandi: nemo nostrum interuenit. In eum modum loquitur & Gregorius, Serenissimi, inquit, domini animum non ignoro, quòd se in causis Sacerdotalibus miscere non solet: ne nostris in aliquo peccatis grauetur. Non generaliter à Sacerdotibus iudicandis excludit Imperatorem: sed certas causas esse dicit quas Ecclesiastico iudicio relinquere debeat.

*Lib. 3. p.
no. 20*

16 Atque adeò hac ipsa exceptione nihil aliud quęsierunt sancti viri, quàm ne Principes minùs religiosi tyrannica & libidine Ecclesiam in suo munere peragendo impedirent. Neque enim improbabant si quando suam authoritatem interponerent Principes in rebus Ecclesiasticis, modò conseruando Ecclesię ordini, non turbando, disciplinęque stabiliendę, non dissoluedę, hoc fieret. Nam quum Ecclesia cogendi non habeat potestatem, neque expetere debeat (de ciuili coercitione loquor) piorum Regum ac Principum partes sunt, legibus, edictis, iudiciis religionem sustinere. Hac ratione, quum Mauricius Imperator Episcopis quibusdam mandasset vt vicinos collegas à Barbaris expulsos susciperent: eam iussionem confirmat Gregorius, hortaturque ipsos vt pareant. Ipse vero ab eodem admonitus vt cum Iohanne Episcopo Constantinopolitano rediret in gratiam, ratio-

*Lib. 1. epi
sto. 43
Libr. 4.
epist. 32,
et 34
Libr. 7.
epist. 39*

rationem quidem reddit cur non debeat culpari: non tamen fori secularis immunitatem iactat, quin potius se obsequentem fore promittit, quoad licebit per conscientiam: & simul hoc dicit fecisse Mauricium quod religiosum Principem deceret, quam talia Sacerdotibus præceperat.

De Ecclesiæ disciplina, cuius præcipuus usus in censuris & excommunicatione. CAP. XII.

DISCIPLINA Ecclesiæ, cuius tractationem in hūc vsque locum distulimus, paucis expediēda est: vt aliquando ad reliqua transeamus. Ea autem maxima ex parte à potestate clauium & spiritali iurisdictione pendet. Quod vt facilius intelligatur, diuidamus Ecclesiam in duos ordines præcipuos: clericum scilicet & plebem. Clericos appello vsitato nomine qui publico ministerio in Ecclesia funguntur. Loquemur primùm de cōmuni disciplina, cui subesse omnes debent: deinde veniemus ad clericum, qui præter illam communem, suam propriam habet. Sed quia nonnulli, in odium disciplinæ, ab ipso quoque nomine abhorret, hi sic habeant: Si nulla societas, in dō nulla domus quæ vel modicam familiam habeat, cōtineri in recto statu sine disciplina potest: eam esse multò magis necessariam in Ecclesia, cuius statum quàm ordinatissimum esse decet. Proinde quemadmodum saluifica Christi doctrina anima est Ecclesiæ, ita illic disciplina pro neruis est: quæ sit vt membra corporis, suo quodque loco inter se cohæreāt. Quamobrem quicumque vel sublatam disciplinam cupiunt, vel eius impediunt restitutionem, siue hoc faciant data opera, siue per incogitantiam, Ecclesiæ certè extremam dissipationem quærunt. Quid enim futurū est si vnicuique liceat quod libuerit? Atqui id fieret, nisi ad doctrinæ prædicationem accederēt priuatæ monitiones, correctiones & alia eiusmodi adminicula quæ doctrinam sustinent & otiosam esse non sinunt. Disciplina igitur veluti frænum est quo retineantur & domentur qui aduersus Christi doctrinam ferociunt: vel tanquam stimulus quo excitentur parum voluntarii: interdum etiam velut paterna ferula, qua clementer & pro Spiritus Christi mansuetudine castigentur qui grauius lapsi sunt. Quam ergo iam imminere cernamus initia quædam horrendæ in Ecclesia vastitatis, ex eo quòd nulla est cura nec ratio continendi populi, ipsa necessitas clamat remedio opus esse. Porrò hoc vnicum est remedium quod & Christus præcipit, & semper vsitatum inter pios fuit.

2 Primum disciplinæ fundamentum est, vt priuatæ monitiones locum habeant: hoc est, si quis officium sponte non faciat, aut insolenter se gerat, aut minus honestè viuat, aut aliquid admiserit reprehensione dignum, vt patiat se moneri: atque vt quisque fratrem suum, dum res postulabit, monere studeat. Præsertim verò in hoc aduigilent Pastores ac Presbyteri, quorum partes sunt non modò concionari ad populum, sed per singulas domos monere

& exhortari, sicubi vniuersali doctrina nō satis profecerint, quemadmodum docet Paulus, quum refert se docuisse priuatim & per domos: & se mundum à sanguine omnium attestatur, quia non cessauerit cum lachrymis nocte & die monere vnumquēque. Tunc enim vim ac authoritatem obtinet doctrina vbi minister non tantum omnibus simul exponit quid Christo debeant, sed ius & rationem habet idipsum exigendi ab iis quos vel parum doctrinæ obsequētes, vel segniores animaduertit. Siquis eiusmodi monitiones vel peruicaciter respuat, vel pergendo in suis vitiis contemnere se ostendat: vbi secundò testibus adhibitis monitus fuerit, ad Ecclesiæ iudicium, qui est Seniorum confessus, vocari Christus præcipit: illic grauius admoneri, quasi publica authoritate, vt si reuereatur Ecclesiā, subiiciat se & pateat. Si ne sic quidem frangatur, sed in sua nequitia perseueret, tum iubet, tanquam Ecclesiæ contemptorem, à societate fidelium abdicari.

3 Verum quia de occultis modò vitiis illic loquitur, ponenda est ista diuisio: peccata esse alia priuata, alia publica vel palàm manifesta. de prioribus dicit Christus vnicuique priuato, Argue inter te & ipsum solum. De manifestis dicit Paulus Timotheo, Coram omnibus argue: vt reliqui timorem habeant. Nam prædixerat Christus, Si frater tuus in te peccauerit. Quam particulam aliter (nisi contentiosus esse velis) accipere non potes, quam Sub tua conscientia: ita vt non sint plures consci. Quod autem Timotheo præcipit Apostolus de arguendis palàm iis qui palàm peccant, ipse in Petro sequutus est. nam quam ille ad publicum vsq; offendiculum peccaret, non monuit seorsum, sed in conspectum Ecclesiæ produxit. Erit igitur hæc legitima agendi series, si in occultis corrigendis progrediamur secundum illos gradus à Christo positos: in manifestis statim procedamus ad solennem Ecclesiæ correptionem, si quidem offendiculum sit publicum.

4 Sit altera quoque distinctio: Ex peccatis alia esse delicta, alia scelera vel flagitia. His posterioribus corrigendis non tantum adhibenda est admonitio vel obiurgatio, sed seuerius remedium: quemadmodum demonstrat Paulus, qui Corinthium incestum non modò verbis castigat, sed excommunicatione punit, simulatque de scelere factus est certior. Nunc ergo meliùs incipimus cernere quomodo spiritualis Ecclesiæ iurisdictio, quæ ex verbo Domini in peccata animaduertit, optimum sit & sanitatis subsidium, & fundamentum ordinis, & vinculum vnitatis. Ergo dum Ecclesiā manifestos adulteros, scortatores, fures, prædones, seditiosos, periuros, falsos testes, & eius generis reliquos, item contumaces (qui de leuioribus etiam vitiis ritè admoniti, Deū & eius iudicium ludibrio habent) è consortio suo exterminat: nihil sibi præter rationem vsurpat, sed iurisdictione sibi à Domino delata fungitur. Porro, nequis tale Ecclesiæ iudiciū spernat, aut parui æstimet se fidelium suffragiis damnatum, testatus est Dominus, itud ipsum nihil aliud

Act. 20.
d. 20, &
e. 26

Mat. 18.
b. 15, &
c. 17

Mat. 18.
b. 15
1. Tim. 5.
d. 20

Galat. 2.
c. 14

1. Cor. 5.
b. 4

aliud esse quàm sententiæ suæ promulgationē, ratūmq; haberi in cælis quod illi in terra egerint. Habēt enim verbum Domini quo peruersos dānent: habēt verbū quo respiscētes in gratiā recipiant. *Mat. 16. c. 19, & 18. c. 18*
 Sine hoc, inquam, disciplinæ vinculo qui diu stare posse Ecclesias confidunt, opinione fallūtur: nisi fortē carere impune possimus eo adminiculo, quod Dominus fore nobis necessariū prouidit. Et sane, quanta sit eius necessitas, ex multiplici vsu melius perspicietur. *Ioh. 2. 20. c. 23*

5 Sunt autem tres fines quos spectat Ecclesia in eiusmodi correctionibus & excommunicatione. Primus est, ne cum Dei contumelia inter Christianos nominentur qui turpem ac flagitiosam vitam agunt, ac si sancta eius Ecclesia foret improborum & sceleratorum hominum coniuratio. Nam quum ipsa Christi sit corpus, eiusmodi fœtidis & putridis membris inquinari non potest quin aliqua ignominia in caput recidar. Nequid ergo tale extet in Ecclesia vnde probum sacrosancto eius nomini inuratur, abigendi sunt ex eius familia quorum ex turpitudine ad Christianum nomen infamia redundaret. Arque hic quoque habenda est Cœnæ Dominicæ ratio, ne promiscua exhibitione profanetur. Verissimum est enim, eum, cui commissa est dispensatio, si sciens ac volens indignum admiserit quem repellere iure poterat, perinde reū esse sacrilegii ac si corpus Domini canibus prostitueret. Quamobrem Chrysostrmus grauitur inuehitur in Sacerdotes, qui dum malignorum potentiam formidant, neminem audent arcere. Sanguis, inquit, è manibus vestris requiretur. Si hominem timetis, ille vos deridebit. sin Deum, eritis hominibus quoque ipsis venerabiles. Non fasces horreamus, non purpuram, non diademata. maior hic est nobis potestas. Ego certē corpus meum potiùs tradam in mortem, ac sanguinem meū fundi patiar, quàm pollutionis istius fiam particeps. Ergo, ne sacratissimum hoc mysterium afficiatur ignominia, in eo dispensando magnopere delectus requiritur: qui tamen haberi nequit nisi per Ecclesiæ iurisdictionem. Alter finis est, ne assidua malorum consuetudine, vt fieri solet, boni corrumpantur. Nam (quæ nostra est ad deuiandū procliuitas) nihil facilius est quàm vt malis exemplis à recto vitæ cursu abducamur. Hunc vsum notauit Apostolus, quum incestum à consortio suo amandare Corinthiis præciperet. Medicum, inquit, fermentum totam massam corrumpit. Ac tantum hic periculum prospiciebat vt vel ab omni sodalitate interdiceret. Siquis, ait, frater inter vos nominatur vel scortator, vel avarus, vel idolorum cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cum huiusmodi nec cibum sumere permitto. Tertius, vt eos ipsos pudore confusos suæ turpitudinis pœnitere incipiat. Ita concludit & illis suam nequitiam castigari, quò expergescant sensu ferulæ qui indulgentia obstinatior es futuri erant. Id significat Apostolus quum in hunc modum loquitur, Siquis non obedit doctrinæ nostræ, hunc notate: & ne commisceamini cum illo, vt pudore suffundatur. Item alibi, quum se tradidisse scribit Corinthiū

Homi. in Matt. 3. Exech. 3. d. 18, & 33. c. 10
1. Cor. 5. b. 6, & d.
2. The 3. d. 14
 dd. iiii.

1. Cor. 5. b. 5 Satanæ, vt spiritus saluus fieret in die Domini. hoc est (vt ego qui- dem interpretor) concessisse in damnationem temporaneam, vt æternum saluus fieret. Idèd autè Satanæ tradere dicit, quia extra Ecclesiam Diabolus est, quemadmodum in Ecclesia Christus. Nam quòd quidam ad certam carnis vexationem referunt, mihi videtur incertissimum.

De verb. Apost. Serm. 68 6 His finibus propositis, superest videre qualiter hanc partem disciplinæ, quæ in iurisdictione posita est, Ecclesia exequatur. Principiò retineamus illam partitionem superiùs positam, peccatorum alia esse publica, alia priuata vel occultiora. Publica sunt quæ non vnum vel alterum modò testem habent: sed passim & cum totius Ecclesiæ offensione designantur. Occulta voco, non quæ homines prorsus latent, qualia sunt hypocritarum (nam illa sub Ecclesiæ iudicium non cadunt) sed mediij generis, quæ scilicet testibus non carent: neque tamen sunt publica. Prior species non requirit gradus illos quos Christus enumerat. sed Ecclesia, vbi tale quid emergit, facere officium suum debet in vocando peccatore, & corrigendo pro modo delicti. In secundo genere non venitur ad Ecclesiam donec accesserit contumacia, secundum illam Christi regulam. Vbi ad cognitionem ventum est, tunc obseruanda est altera diuisio inter scelera & delicta. Neque enim in leuioribus peccatis adhibenda est tanta seueritas, sed sufficit verborum castigatio: eaque lenis & paterna, quæ non exasperet peccatorem nec confundat, sed reducat ad seipsum: vt magis gaudeat se correctum, quàm tristetur. Flagitia autem acriore remedio castigari cõuenit. neque enim satis est si is qui edito mali exempli facinore, grauius Ecclesiam læsit, verbis tantum castigetur: sed priuari ad tempus Cœnæ communionem debet, donec relapsionis suæ fidem fecerit. Neque enim Paulus in Corinthium verborum modò obiurgatione vtitur, sed ab Ecclesia eliminat, reprehenditque Corinthios quòd tandiu eum tulissent. Hanc rationem tenuit vetus ac melior Ecclesia, quum vigeret legitima gubernatio. Siquis enim flagitium aliquod perpetrauerat vnde exortum esset offendiculum, primùm à sacre Cœnæ participatione abstinere, deinde & coram Deo sese humiliare, & coram Ecclesia pœnitentiam testari iuebatur. Erant autem solennes ritus qui iniungi lapsis solebant, vt essent pœnitentiæ indicia. Vbi sic defunctus erat vt satisfactum Ecclesiæ foret, tum per manuum impositionem recipiebatur in gratiam. quæ receptio sæpius à Cypriano pax vocatur, qui etiam eiusmodi ritum breuiter describit. Pœnitentiam, inquit, agunt iusto tempore: deinde ad exomologesin veniunt, & per manuum impositionem Episcopi & cleri ius communionis accipiunt. Quanquam sic præerat reconciliatio- ni Episcopus cum suo clero, vt simul plebis consensum requireret: quemadmodum alibi tradit.

Epist. 2. lib. 1. Epist. 14. lib. 3. & eiusd. li. Epist. 25 7 Hac disciplina adèd nemo eximebatur, vt Principes quoque vnà cum plebeiis se ad eam ferendam subiiceret. Et meritò: quum Chri

Christi esse constaret, cui omnia Regum sceptrā & diademata submitti æquum est. Sic Theodosius quum ab Ambrosio ob cædem *Amb. li. 1. epist. 3.* Theſſalonicæ perpetratam iure communionis priuatus esset, strauit omne quo circumdatus erat insigne regium: defleuit in Ecclesia publicè peccatum suum, quod aliorum fraude obrepserat: gemitu & lachrymis orauit veniam. Neque enim dedecori id sibi esse debent iudicare magni Reges, si coram Christo Rege regum suppliciter se prosternant, nec illis displicere debet quòd per Ecclesiam iudicentur. Nam quum in aula sua nihil ferè audiant præter meras assentationes, plusquam necessarium illis est per os Sacerdotum à Domino corripi. Quin potiùs optare debent ne sibi Sacerdotes parcant, quòd parcat Dominus. Hoc loco prætereo per quos exercenda isthæc iurisdictio sit: quia alibi dictum est. Hoc tantùm addo, illam esse legitimam in excommunicando homine progressionem, quam demonstrat Paulus, si non soli Seniores seorsum id faciant, sed conscia & approbante Ecclesia: in eum scilicet modum vt plebis multitudo non regat actionem, sed obseruet vt testis & custos, nequid per libidinem à paucis geratur. Tota verò actionis series, præter nominis Dei inuocationem, eam grauitatem habere debet quæ Christi præsentiam præ se ferat: vt dubium non sit quin ipse suo iudicio præsideat.

8 Hoc tamen præteriri non debet, talem seueritatem decere Ecclesiam quæ cum spiritu mansuetudinis coninncta sit. Semper enim diligenter cauendum est, quemadmodum præcipit Paulus, *2. Cor. 2. b. 7* ne absorbeatur à tristitia is in quem animaduertitur. sic enim ex remedio fieret exitiū. Verùm ex fine meliùs sumi poterit moderationis regula. nam quum hoc in excommunicatione quærat ut ad pœnitentiam perducatur peccator, & mala exempla tollantur è medio, ne vel malè audiat Christi nomen, vel ad imitationem alii prouocentur: hæc si intuebimur, licebit facilè iudicare quouſque progredi & vbi desinere debeat seueritas. Ergo vbi pœnitentiæ suæ testimonium Ecclesiæ dat peccatòr, & hoc testimonio scandalum, quantum in se est, obliterat: nequaquam vltra vrgendus est. quòd si vrgetur, modum iam excedit rigor. Qua in parte excusari nullo modo potest immodica veterum austeritas, quæ & profus à Domini præscripto dissidebat, & erat mirum in modum periculosa. Nam quum peccatori pœnitentiam solennem & priuationem à sacra communionem nunc in septem, nunc in quatuor, nunc in tres annos, nunc in totam vitam indicent: quid iude sequi potuit nisi vel magna hypocrisis, vel maxima desperatio? Similiter quòd nemo qui iterum lapsus esset ad secundam pœnitentiam admitteretur, sed vsque ad finē vitæ eiiceretur ab Ecclesia. id nec vtile erat, nec rationi consentaneum. Quicumque igitur sano iudicio rem æstimabit, desiderabit hîc eorum prudentiam. Quanquam publicum hîc potiùs morem improbo quàm eos omnes accuso qui eo vsi sunt, quorum nonnullis displicuisse certum est: sed ideò

dd.v.

Ad Cor. nel. epist. 3. lib. 1. ferebant quia non poterant corrigere. Certè Cyprianus declarat quàm non sponte fuerit tam rigidus. Patientia (inquit) & facilitas & humanitas nostra venientibus præstò est. Opto omnes in Ecclesiam regredi: opto omnes cõmilitones nostros intra Christi castra & Dei Patris domicilia cõcludi. Remitto omnia, multa dissimulo: studio & voto colligendæ fraternitatis, etiã quæ in Deum commissa sunt, non pleno iudicio examino: delictis plusquam oportet remittendis penè ipse delinquo: amplector prompta & plena dilectione cum pœnitentia reuertentes, peccatum suum satisfactione humili & simplici confitentes. Chrysolomus aliquantò durior, sic tamen loquitur, Si Deus tam benignus est, vt quid Sacerdos eius austerus vult videri? Scimus præterea qua facilitate vsus sit Augustinus erga Donatistas, vt non dubitauerit in Episcopatum recipere qui à schismate redierant, idque statim post resipiscentiã. Verùm quia contraria ratio inualuerat, coacti sunt proprio iudicio cedere vt eam sequerentur.

9 Quemadmodum autem in toto Ecclesiæ corpore hæc mansuetudo requiritur, vt clementer nec vsque ad summum rigorem animaduertat in lapsos, sed potiùs secundum Pauli præceptum, charitatem in eos confirmet: ita pro se quisque priuatus ad hanc clementiam & humanitatem attemperare se debet. Non ergo nostrum est, tales qui ab Ecclesia sunt expulsi expungere ex electorum numero, aut desperare quasi iam perditos. Alienos quidem ab Ecclesia iudicare fas est, & proinde à Christo: sed pro eo tempore quo in diuortio manent. Quòd si tum quoque maiorem peruiaciæ quàm humanitatis speciem præferunt, eos tamen iudicio Domini commendemus, meliora de iis in posterum sperantes quàm videmus in præsens: nec propterea desinamus pro iis Deum precari. E. (vt verbo vno complectar) non personam ipsam, quæ in manu atque arbitrio Dei solius est, in mortem addicamus: sed tantum qualia sint cuiusque opera æstimemus ex Lege Domini. Quam regulam dem sequimur, stamus potiùs diuino iudicio quàm nostrum proferimus. Plus licentiæ ne nobis in iudicando arrogemus, nisi volumus Dei virtutem limitare, ac misericordiæ eius legem dicere: cui quoties visum est, pessimi in optimos mutantur, alieni inferuntur, extranei cooprantur in Ecclesiam. Idque Dominus agit vt sic hominum opinionem eludat, & temeritatem retundat: quæ nisi coerceatur, sibi iudicandi ius supra quàm decet vsurpare audet.

Mat. 18. c. 18. 10 Nam quòd promittit Christus ligatum in cælo fore quod sui in terra ligauerint, ligandi vim ad Ecclesiæ censuram limitat: qua non coniciuntur in perpetuam ruinam ac damnationem qui excommunicantur, sed vitam morèsq; suos damnari audientes, suæ etiã ipsorum perpetuæ damnationis, nisi resipuerint, certi fiunt. Siquidem hoc differt ab anathemate excommunicatio, quòd illud, adempta omni venia, hominem deuouet & addicit æterno exitio:

exitio: hæc in mores magis vindicat atque animaduertit. Et quam plectit etiam ipsa hominem: sic tamen plectit vt futuræ suæ damnationis ipsum præmonendo, in salutem reuocet. Quod si obtineatur, parata est reconciliatio & in communionem restitutio. Anathematis porrò aut perquam rarus aut nullus omnino vsus est. Proinde tametsi familiaritùs versari aut interiorem consuetudinem habere cum excommunicatis non liceat per Ecclesiasticam disciplinam: debemus tamen contendere, quibus possumus modis, vt ad meliorem frugem conuersi, in societatem ac vnitatem Ecclesiæ se recipiant. Quemadmodum Apostolus quoque docet, Nolite (inquit) existimare quasi inimicos, sed corripite vt fratres. Hæc humanitas nisi tam priuatim quàm communiter feruetur, periculum est ne ex disciplina mox delabamur ad carnicinam.

11 Hoc quoque ad disciplinæ moderationem in primis requiritur quod Augustinus cõtra Donatistas disputat, ne vel priuati homines, si viderint minùs diligenter à seniorum Concilio vitia corrigi, discessionem propterea continuò ab Ecclesiã faciant: aut ipsi Pastores, si nequeant ex animi sui voto omnia repurgare quæ correctione indigent, ideo abiciant ministerium, vel inusitata asperitate totam Ecclesiã perturbent. Est enim verissimum quod scribit, Nempe quisquis vel quod potest, arguendo corrigit: vel quod corrigere non potest, saluo pacis vinculo excludit: vel quod saluo pacis vinculo excludere non potest, æquitate improbat, firmitate supportat: hunc à maledictione liberũ ac solutum esse. Rationem alibi reddit, quia omnis pia ratio, & modus Ecclesiasticæ disciplinæ, vnitatẽ Spiritus in vinculo pacis intueri semper debet: quod Apostolus sufferendo nos inuicem præcipit custodiri: & quo non custodito, vindictæ medicina non tantũ superuacua, sed etiam perniciosa esse incipit: ideòque medicina esse desinit. Hæc (inquit) qui diligenter cogitat, nec in cõseruatione vnitatis negligit disciplinæ seueritatem, nec intemperie correctionis disrumpit vinculum societatis. Fatetur quidem non Pastores modò debere in hanc partem incumbere nequid in Ecclesia vitii remaneat, sed vnicique eodem enitẽdum pro sua virili: nec dissimulat, eum qui malos monere, arguere, corrigere negligit, etiamsi iis non faueat, nec cum iis peccet, reum esse coram Domino: quòd sitalem gerit personam vt etiam à Sacramentorum participatione possit separare, & non facit, iam non alieno malo peccare, sed suo. Tantũ id fieri vult adhibita prudentia quam Dominus quoque requirit, ne dum eradicantur zizania, frumenta lædantur. Inde colligit ex Cypriano, Misericorditer igitur corripiat homo quod potest: quod autem non potest, patienter ferat, & cum dilectione gemat atque lugeat.

12 Hoc autem dicit propter Donatistarum morositatem, qui quam cernerent in Ecclesiis vitia quæ verbis quidẽ reprehenderẽt

Ep. I. Episcopi, sed excommunicatione non plecterent, (quæ non putabant se hac via quicquam profecturos) in Episcopos atrociter inuehebantur tanquam disciplinæ proditores: & à Christi grege impio schismate se diuidebant. Qualiter hodie faciunt Anabaptistæ, qui dum nullum cætum Christi esse agnoscunt nisi Angelica perfectione omni ex parte conspicuum, sub prætextu sui zeli quicquid est ædificationis subuertunt. Tales (inquit Augustinus) non odio iniquitatis alienæ sed studio suarum contentionum, infirmas plebes iactantia sui nominis irretitas, vel toras trahere, vel certè diuidere affectant: superbia tumidi, peruicacia vesani, calumniis insidiosus, seditionibus turbulenti, ne luce veritatis carere eos pateat, umbram rigidæ seueritatis obtendunt: & quæ in Scripturis salua dilectionis sinceritate, & custodita pacis vnitæ, ad corrigenda fraterna vitia moderatori curatione fieri iubetur, ad sacrilegium schismatis & occasionem præcisionis vsurpant. Ita se transfigurat Satan in Angelum lucis, dum per occasionem quasi iustæ seueritatis crudelem fauitiam persuadet, nihil aliud appetens nisi vt corrumpat atque dirumpat vinculū pacis & vnitatis: quo firmo inter Christianos vires eius omnes inualidæ fiunt ad nocendum, muscipulæ insidiarum comminuuntur, & consilia euerisionis euanescent.

*2. Cor. II.
2. 14*

13 Vnum istud præcipuè commendat, si contagio peccandi multitudinem inuaserit, viuidæ disciplinæ seueram misericordiam esse necessariam. Nam & consilia (inquit) separationis inania sunt, ac perniciosa, ac sacrilega: quia impia atque superba fiunt: & plus perturbant infirmos bonos quàm corrigant animosos malos. Ac quod aliis ibi præcipit, ipse quoque fideliter sequutus est. Nam *Epist. 64* Aurelio Episcopo Carthaginensi scribens, conqueritur ebrietatem impune grassari in Africa, quæ adeò grauiter in Scripturis damnatur: suadetque vt coacto Episcoporum Concilio remedium adhibeatur. Subiungit deinde, Non asperè, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur: magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. Seueritas autem exercenda est in peccata paucorum. Neque tamen intelligit conuiuendum propter ea aut tacendum Episcopis, quòd seuerius punire publica flagitia nequeant: quemadmodum ipse postea exponit. Sed corrigendi modum ita vult temperari, vt quoad licet sanitatem potius quàm exitium corpori afferat. Atque ideo sic tandem concludit, *2. Cor. 5. c. 7* Quamobrem & illud præceptum Apostoli nullo modo negligendum est, de malis segregandis, quum sine periculo violandæ pacis fieri potest: quia nec aliter fieri voluit: & istud quoque seruandum est, *Ephef. 4. c. 2* vt sufferentes inuicem studeamus seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis.

14 Reliqua pars disciplinæ, quæ clauium potestate propriè non continetur, in eo est vt pro temporum necessitate plebem exhortentur Pastores vel ad ieiunia vel ad solennes supplicationes, vel ad alia

ad alia humilitatis, pœnitentię, ac fidei exercitia: quorum nec tempus nec modus nec forma præscribitur verbo Dei, sed in Ecclesię iudicio relinquitur. Huius quoque partis obseruatio, sicuti est utilis, ita veteri Ecclesię ab ipsis vsque Apostolis semper fuit vsitata. Quanquam ne ipsi quidem Apostoli primi fuerunt authores. sed exemplum sumpserunt ex Lege & Prophetis. Videmus enim illic quoties graue aliquod incidebat negotium, conuocatam fuisse plebem, supplicationes indictas, indictum ieiunium. Id ergo sequuti sunt Apostoli quod & populo Dei nouum non erat, & vtile fore prouidebant. Similis est ratio de aliis exercitiis quibus plebs, vel ad officium excitari, vel in officio ac obedientia contineri potest. exempla passim extant in Sacris historiis, quę non opus est colligere. Sic in summa habendum est: quoties de religione incidit controuersia quam vel synodo, vel Ecclesiastico iudicio finire oportet, quoties de eligendo Ministro agitur, quoties denique tractatur res aliqua difficilis ac magni momenti: rursus quum apparent iudicia irę Domini, vt sunt pestilentia, & bellum & fames, hoc sanctum esse, & seculis omnibus salutare institutum, vt Pastores ad publicum ieiunium & extraordinarias preces plebem hortentur. Siquis testimonia quę ex veteri Testamento adduci possunt, non recipiat, quasi Christianę Ecclesię minüs conueniant, constat Apostolos quoque sic fecisse. Tametsi de precibus vix puto reperietur aliquis qui moueat quęstionem. De ieiunio ergo dicamus non nihil: quia plurimi dum non intelligunt quid utilitatis habeat; non ad eò necessarium esse iudicant: alii etiam vt superuacuum, prorsus reiiciunt: & vsu eius non bene cognito, facilis est in superstitionem lapsus.

15 Sanctum ac legitimum ieiunium tres habet fines. Eo enim vtimur, vel ad macerandam ac subigendam carnem, ne lasciuiat, vel vt ad preces ac sanctas meditationes meliüs simus comparati, vel vt testimonium sit nostrę coram Deo humiliationis, dum volumus reatum nostrum coram ipso confiteri. Primus finis, non ita sæpe locum habet in publico ieiunio: quòd non vna est omnibus corporis constitutio, non vna valetudo. priuato itaque ieiunio magis conuenit. Secundus, vtriusque communis est. tam enim vniuersa Ecclesia eiusmodi præparatione ad preces opus habet, quàm priuatim fidelium vnusquisque. Tertius quoque similiter. Fiet enim interdum vt bello, vel peste, vel calamitate aliqua gentem vnā percutiat Deus. In hac communi ferula ream se tota plebs faciat oportet, ac reatum profiteatur. Siquem verò priuatum feriat manus Domini, id ipsum faciat vel solus vel cum sua familia. Id quidem præcipuè situm est in animi affectu. Sedenim vbi animus afficitur vt debet, fieri vix potest quin erumpat in externam testificationem: idque tum maximè si in communem ædificationem cedit, vt omnes simul, peccatū suū palàm confitendo, laudem iustitię Deo reddant, & se mutuo singuli exēplo sua cohortentur.

- 16 Vnde ieiunium, vt est signum humiliationis, frequentiore vfum habet in publico, quàm inter homines priuatos: vt cunq; fit commune, vt dictum est. Quod ergo ad disciplinam, de qua nunc tractamus, pertinet: quoties de re aliqua magna Deo supplicandum est, ieiunium vnà cum oratione indicere expediret. Sic quum
- Acto.* 13. Paulo & Barnabæ manus imponunt Antiocheni, quò eorum ministerium, quod tanti momenti erat, meliùs Deo commendent, orationi ieiunium coniungunt. Sic anibo ipsi postea quum ministros præficerent Ecclesijs soliti sunt orare cum ieiunio. In genere hoc ieiunium non aliud spectarunt nisi vt redderentur alacriores & magis expediti ad precandũ. Hoc certè experimur, vtre pleno mentem non ita esse in Deum erectam, vt & serio ardentique affectu ferri in precationem & in ea perseverare possit. Sic intelligendum
- Luc.* 2. e. est quod refert Lucas de Anna, eam seruasse Domino ieiunijs & obsecrationibus. Neque enim cultum Dei reponit in ieiunio: sed significat sanctam mulierem se hoc modo exercuisse ad precandi assiduitatem. Tale fuit ieiunium Nehemæ, quum intentione studio Deum pro liberatione populi sui precaretur. Hanc ob causam dicit Paulus fideles rectè facere si ad tempus abstineant à thoro conjugali, vt liberiùs vacent orationi & ieiunio: vbi ieiunium precationi vice adminiculi coniungens, nullius per se momenti esse admonet nisi quatenus refertur in hunc finem. Deinde quum præcipiat eo loco coniugibus, vt alii alijs mutuam beneuolentiam reddant, clarum est non de quotidianis precibus eum loqui, sed quæ attentionem magis seriam exigunt.

- 17 Rursum si grassari incipit vel pestilentia, vel fames, vel bellum, aut si qua clades imminere aliàs regioni ac populo videtur: Pastorum tunc quoque officium est hortari ad ieiunium Ecclesiam quò suppliciter iram Domini deprecetur. Se enim ad vltionem apparari & quodammodo armari denuntiat, vbi periculum apparere facit. Qualiter igitur promissa barba, impexo capillo, pulla veste, suppliciter se olim demittere rei solebant ad conciliandam iudicis misericordiam: ita nos, quum rei agimur coram Dei tribunali, eius seueritatem miserabili habitu deprecari, tum eius gloriæ interest ac publicæ ædificationis, tum nobis quoque ipsis vtile est ac salutare. Atque id quidem vñcatum fuisse in populo Israelitico, ex verbis Ioelis colligere promptũ est. nam quum iubet canituba, conuocari cœtum, indici ieiunium, & ea quæ sequuntur: loquitur vt de rebus communi consuetudine receptis. Paulò antè dixerat, de flagitijs populi constitutam esse quæstionem, ac iam imminere iudicii diem nuntiauerat, reòsque citauerat ad dicendam causam. deinde vociferatur vt properent ad saccum & cinerem, ad fletum & ieiunium: hoc est, vt externis quoque testificationibus se coram Domino prosternant. Cuius quidem & saccus illis fortè temporibus magis conueniebant: sed conuocatio & fletus & ieiunium, & quæ sunt his similia, non dubium quin ad nostram

nostram quoque aetatem similiter pertineant, quoties ita rerum
 nostrarum conditio postulat. Nam quum sanctum sit exercitium
 cum ad humiliandos homines, tum ad humilitatem confitendam:
 cur eo minus utamur quam veteres in simili necessitate? Legimus
 ieiunasse in signum mœstitiæ non modò Israeliticam Ecclesiam,
 verbo Dei formatam ac constitutam, sed Niniuitas quoque, qui
 nihil doctrinæ præter unicam Ionæ prædicationem habebant.
 Qu' d causæ est igitur cur nos non idem agamus? At externa est ce
 remonia, quæ finè in Christo vnà cum aliis accepit. Imò hodiè que
 optimum fidelibus adminiculum est (vt semper fuit) & utilis ad
 monitio, ad seiplos excitandos, ne sua nimia securitate & socor
 dia Deum magis ac magis prouocent dum eius flagellis castigantur.
 Proinde Christus, quum Apostolos suos excusat quòd non ieiun
 ent, non dicit abrogatum esse ieiunium: sed calamitosi tempore
 ipsum destinat, & coniungit cum luctu. Veniet, inquit, tem
 pus, quum auferetur ab illis sponsus.

I. Sam. 7?

b. 6, 6

31. d. 13

2. Reg. 14

b. 12

Ioh. 3. b

5

Mat. 9?

b. 15

Luc. 5: g?

34

18 Nequis autem error sit in nomine: definiamus quid sit ieiunium. non enim simpliciter continentiam ac parsimoniam in victu hîc intelligimus, sed quiddam aliud. Piorum quidem vita frugalitate & sobrietate temperata esse debet, vt quandam ieiunii speciem, quoad fieri potest toto suo decursu præ se ferat. Sed est præterea ieiunium aliud temporale, quum aliquid ex cõsuetâ viuendi ratione retrahimus: vel ad diem vnum vel ad certum tempus, & nobis continentiam indicimus in victu ordinaria illa arctiorem ac seueriorem. Hoc in tribus situm est, in tempore, in ciborum qualitate, & parsimonia. Tempus dico, vt ieiuni defungamur iis actionibus quarum causa instituitur ieiunium. Quemadmodum exempli causa, si ob solennem preceationem quis ieiunet, vt eo iopranus accedat. Qualitas in eo sita est vt obsint omnes lautitiæ, ac plebeiis vilioribusque cibis contèti, palatum delicatis non iritemus. Quantitatis ratio in hoc est, vt parcius ac leuius solito vescamur: tantum ad necessitatem, non etiam ad voluptatem.

19 At verò semper in primis cauendum nequid obrepat superstitionis, quemadmodum antehac magno Ecclesiæ malo accidit. Multò enim fatius fuerit nullum prorsus esse ieiuniorum vsum quam diligenter obseruari, & interim corruptum esse falsis perniciosisque opinionibus, ad quas mundus subinde delabitur, nisi summa fide ac prudètia obtinam eant Pastores. Primum est vt semper vrgeant quod docet Ioel, scindenda esse corda non vestimenta, hoc est admoneant plebem, non magni per se æstimari à Deo
 ieiunium nisi adsit interior cordis affectus, vera peccati & sui ipsius displicentia, vera humiliatio, verumque dolor ex timore Dei. Imò ieiunium non aliam ob causam vtile esse nisi quòd istis accedit velut inferius adminiculum. Nihil enim magis execratur Deus quam dum homines signa & externam speciem pro cordis innocentia obiciendo, sicut sibi facere conantur. Itaque in hanc hypocrisi

Ioe. 2. c.

13

Iefa. 58. *b. 5* *Lib. 2. de mor. Ma. m. ca. 13.* *et li. 30.* *cō. Faust.* *Mat. 4. 4. 2* *Exo. 24. d. 18.* *34. d. 28* *Reg. 19. h. 8*

sin feueriffimè inuehitur Iefaias, quòd Iudæi fatisfactum Deo putarent ubi ieiunauerant duntaxat, utcunque impietatem & impuras cogitationes in animo fouerent. Nunquid tale est (inquit) ieiunium quòd Dominus elegit: & quæ fequuntur. Non igitur inutilis modò ac superuacua fatigatio est hypocriticum ieiunium, fed maxima abominatio. Alterum malum huic affine fummo opere cauendum est, ne pro opere meritorio aut specie diuini cultus censeatur. Nam quum fit res per se media, nec quicquam habeat momenti nisi propter eos fines in quos respicere debet, perniciosissima superstitio est, confundere cum operibus à Deo mandatis, & per se necessariis non alio respectu. Tale fuit olim delirium Manichæorum: quos dum refellit Augustinus, satis clarè docet, ieiuniū non nisi ab iis quos dixi finibus æstimandum, nec Deo aliter probari nisi eò referatur. Tertius error nō adeò quidem impius, periculosus tamen, tanquam vnum ex præcipuis officiis morosius ac rigidius exigere, ac immodicis encomiis sic extollere vt homines se aliquid eximium fecisse putēt quum ieiunauerint. Qua in parte non in totum excusare audeo veteres quin & superstitionis quædam semina iecerint, & occasionem præbuerint tyrannidi quæ postea exorta est. Occurrunt quidem interdum sanæ ac prudentes de ieiunio sententiæ: sed postea occurrunt subinde immodicæ ieiunii laudes, quæ ipsum inter præcipuas virtutes extollunt.

20 Et tunc passim inualuerat superstitiosa quadragesimæ obseruatio: quia & vulgus eximium aliquod obsequium Deo se in ea præstare existimabat, & Pastores eam commédabant pro sancta Christi imitatione: quum planum sit non ideo ieiunasse Christum vt aliis exemplum præscriberet, sed vt Euangelii prædicationem sic auspizando, non humanam doctrinam esse, sed è cælo profectam re ipsa comprobaret. Ac mirum est tam crassam hallucinationem hominibus acuti iudicii obrepere potuisse, quæ tot ac tam claris rationibus refellitur. Nō enim sapius ieiunat Christus (quòd fieri oportuit si anniuersarii ieiunii legē tradere vellet) sed semel tantum, quum se ad Euangelii promulgationem accingit. Nec ieiunat humano more, vt par erat si homines ad imitationem prouocare vellet: sed magis exemplum designat quo in sui potiùs admirationem omnes rapiat quàm ad æmulandi studium excitet. Denique non alia est istius ieiunii ratio quàm eius quo defunctus erat Moses, quum Legem è manu Domini acciperet. Nam quum illud in Mose editum esset miraculum ad stabiliendam Legis auctoritatem, non debuit in Christo prætermitti: ne Legi Euangelium cedere videretur. Atqui ab eo tēpore nemini vnquam venit in mentem, prætextu imitationis Moïsis, talem ieiunii formam in populo Israelitico erigere. Nec vllus ex sanctis Prophetis ac Patribus id sequutus est, quum tamen ad omnes pias exercitationes satis animi ac zeli haberent. Nam quòd de Elia habetur, eum sine cibo & potu quadraginta dies transegisse, non aliò pertinebat quàm vt

populus

populus agnosceret eum excitatum esse Legis vindicem, à qua vulgò propè totus Israel descuerat. Fuit igitur mera *κακοζήλια*, & superstitionis plena, quòd titulo ac colore imitationis Christi, ieiunium ornabant. Quanquam in modo ieiunii mira tunc erat diuersitas, vt refert Cassiodorus ex Socrate, historix suæ libro nono. Romani enim (inquit) non nisi tres habebant septimanas: sed illis cōtinuum erat ieiunium, excepto die Dominico & Sabbatho. Illyrici & Græci sex: alii septem: sed ieiunium per interualla. Nec minus in ciborum discrimine dissidebant, alii nō nisi pane & aqua vescabantur, alii addebant olera: piscibus alii & volatilibus non abhorrebant: alii nullum habebant in cibis discrimen. Huius etiam differētiæ meminit Augustinus, posteriore epistola ad Ianuarium.

21 Sequuta sunt deinde deteriora tempora, & ad præposterum vulgi studium accessit Episcoporum tum incirca & ruditas, tum libido dominandi & tyrannicus rigor. Latæ sunt impiæ leges quæ conscientias exitiis vinculis itringunt. Interdictus carniū esus quasi hominem contaminaret. Additæ sacrilegæ opiniones aliæ super alias, donec in profundum omnium errorum ventum est. Ac nequid prauitatis omitteretur, ineptissimo abstinentiæ prætextu cum Deo ludere cœperunt. Nam in exquisitissimis quibusque deliciis laus ieiunii quæritur, nullæ tunc lautitiæ sufficiunt, nunquam maior ciborum vel copia, vel varietas, vel suauitas. In tali ac tam splendido apparatu putant se rite seruire Deo. Taceo quòd nunquam scēdius se ingurgitant qui volunt haberi sanctissimi. In summa, his summus est Dei cultus, à carnibus abstinere, & illis exceptis affluere omni genere lautitiarum. Rursum hæc vltima est impietas, & vix morte expiabilis, si quis minimum laridi aut rancidæ carnis cum pane cibario gustauerit. Narrat Hieronymus, *Ad Nepotianū.* iam suo seculo quoddam exitisse qui talibus ineptiis cum Deo luderent: qui ne oleo vescerentur, cibos delicatissimos vndique aduehi sibi curabant: imò vt naturæ vim inferrent, ab aquæ potu abstinebant: sed tuaves pretiosasque sorbitiunculas fieri sibi curabāt, quas non ex calice hauriebant, sed concha. Quod vitium tunc in paucis erat, hodie vulgare est inter omnes diuites: vt scilicet non alio fine ieiuent nisi vt lautius nitidiusque epulentur. Sed nolo multum verborum profundere in re non adèò dubia. Hoc tantum dico, cum in ieiuniis tum in omnibus aliis disciplinæ partibus adèò nihil recti, nihil sinceri, nihil bene compositi ac ordinati habere Papistas, vt superbiendi occasionem vllam habeant, quasi aliquid reliquum sit apud eos laude dignum.

22 Sequitur altera pars disciplinæ, quæ ad clerum peculiariter pertinet. Ea Canonibus continetur quos sibi veteres Episcopi suoque ordini imposuerunt. Quales sunt, Nequis clericus venationi, nequis alexæ, nequis comestationibus vacaret: nequis exerceret fœnus aut mercaturā: nequis lasciuis saltationibus interesset: aliisque eius generis. Adiciebantur & pœnæ, quibus ipsa Canonum

authoritas sanciebatur, nequis eos impune violaret. In hunc finem vnique Episcopo committebatur cleri sui gubernatio, vt secundum Canones suos clericos reget, ac in officio retineret. In hunc finem institutæ erant annuæ inspectiones ac Synodi, vt si quis foret in officio negligentior, admoneretur: si quis peccasset, pro modo delicti in eum animaduertetur. Ipsi quoque Episcopi quotannis suas habebant prouinciales Synodos, antiquitus etiam binas, à quibus iudicabantur si quid præter officium admiserant. Nam si quis Episcopus durior erat aut violentior in suum clerum, illuc erat prouocatio, etiamsi vnus tantum conquerebatur. Animaduersio seuerissima erat, vt deponeretur ab officio qui peccauerat, ac communione ad tempus priuaretur. Quia autem erat ille perpetuus ordo, Synodum dimittere nunquam solebant quin locum ac tempus proximæ indicerent. Nam vniuersale cogere Concilium solus erat Imperatoris, quemadmodum testantur omnes vetustæ indictiones. Quandiu vigeat hæc seueritas, non plus verbo exigebant clerici à plebe quam exemplo & operæ præstarent. Quin multò rigidiores erant in seiplos quam in vulgus. Et sanè ita decet vt humaniore & laxiore (vt ita loquar) disciplina plebs regatur: clerici inter se acriores exerceant censuras, minúsque longè sibi quam aliis indulgeant. Istud totum vt obsoleuerit nihil opus est referre, quum nihil hodie fingi queat hoc ordine magis effrane ac dissolutum: ac eò licentiæ prorupit vt totus orbis vociferetur. Ne apud ipsos videatur profus sepulta esse omnis antiquitas, vmbri, fateor, quibusdam decipiunt simplicium oculos, sed quæ ad vetustos mores nihilo propius accedunt quam simiæ æmulatio ad id quod ratione & consilio faciunt homines. Memorabilis est apud Xenophontem locus, vbi docet, quum turpiter degenerassent Persæ à maiorum institutis, & ab austero viuendi genere ad molliem & delicias prolapsi essent, vt tamè dedecus hoc tegerent, prisca ritus sedulò seruasse. Nam quum Cyri tempore eousque vigeret sobrietas & temperantia vt emungi opus non esset, atque etiam probri loco duceretur: apud posteros durauit religio nequis nucum è naribus traheret, sorbere verò & intus alere ad putredinem vsque fœtidos humores quos ex ingluuie contraxerant, permissum. Ita ex vetere præcepto vrceos adferre ad mensam nefas: merum ingurgitare, vt ebrios auferri necesse foret, tolerabile. Semel comedere præscriptum: hoc non abrogauerant boni isti successores, sed vt à meridie vsque ad mediam noctem continuarent suas crapulas. Conficere diu: iter ieiunos, quia lex iubebat, perpetui apud eos moris fuit: sed lassitudinis vitandæ causa, iter ad duas horas contrahere, liberum & vsitatum ex consuetudine fuit. Quoties degeneres suas regulas obtendit Papistæ, vt se ostendant affines esse sanctis Patribus, ridiculam eorum imitationem hoc exemplum satis coarguet, vt nullus pictor magis ad viuum possit exprimere.

*Libro 8.
Ead. Cyr.*

23. Vna in re plusquam rigidi sunt & inexorabiles, ne coniugium Sacerdotibus permittant. Quanta apud eos scortandi graffetur impunitas dicere nihil attinet. ac fœtido suo calibatu freti occaluerunt ad omnia flagitia. hæc tamen prohibitio clarè ostendit quàm pestiferæ sint omnes traditiones: vt pote quæ non solum orbauit Ecclesiam probis & idoneis Pastoribus, sed horrendam inuexit scelerum colluuiem, multâsque animas in gurgitem desperationis proiecit. Certè quòd Sacerdotibus interdictum fuit coniugium, id factum est impia tyrannide, non modò contra verbum Dei, sed etiam contra omnem æquitatem. Primùm vetare quod Dominus liberum reliquisset, nulla ratione hominibus licuit. Deinde nominatim Deum cauiffe verbo suo ne hæc libertas infringeretur, clarius est quàm vt longa demonstratione vii necesse sit. Omitto quòd Paulus pluribus locis Episcopũ vult esse vnus *I. Tim. 3.* vxoris virum. sed quid potuit vehementius dici quàm vbi ex Spiritu *a. 2* sancto denuntiat, fore nouissimis temporibus homines im- *Tu. I. 5. 6* pios qui coniugium prohibeant: eosque non modò impostores nuncupat, sed dæmones? Hoc igitur vaticinium, hoc sacrum oraculum est Spiritus sancti, quo Ecclesiam ab initio præmunire aduersus pericula voluit, Doctrinam dæmoniorum esse coniugii *I. Tim. 4.* prohibitionem. Verùm bellè se elapsos esse putant quum hanc sententiam detorquent ad Montanum, Tatianos, Encratitas, aliòsque veteres hæreticos. Illi (inquiunt) soli matrimonium damnarunt: nos minimè damnauimus, sed Ecclesiasticum ordinem tantùm ab eo arcemus, cui putamus non satis conuenire. Quasi verò etiã si in illis superioribus completum sit primo loco hoc vaticinium, nõ in istos etiam competat: aut quasi auditu digna sit puerilis ista argutiola, quòd prohibere se negant, quia nõ omnibus prohibent. Perinde enim est ac si tyrãnus iniquam non esse legem contendat, cuius iniquitate pars duntaxat ciuitatis prematur.

24. Obiiciunt, aliqua nota differre oportere à plebe Sacerdotem. Quasi non prouiderit hoc quoque Dominus quibus ornamentis excellere debent Sacerdotes. Ita Apostolum perturbati ordinis confusique decoris Ecclesiastici insimulant, qui quum absolutam boni Episcopi ideam delinearet, inter reliquas dotes quas in eo requirebat, ausus sit coniugium ponere. Scio qualiter hoc interpretentur, nempe eligendum nõ esse qui secundam habuerit uxorem. Atque hanc interpretationem non esse nouam concedo: sed falsam esse ex ipso contextu palàm est. quia statim præscribit quales Episcoporum & Diaconorum vxores esse oporteat. Paulus inter Episcopi virtutes numerat coniugium: isti intolerabile vitium in ordine Ecclesiastico esse docent. Et, si Deo plâcer, hac generali vituperatione non contenti, immunditiam & pollutionem carnis in suis Canonibus vocant. Cogiret quisque apud se ex qua officina hæc prodierint. Christus eo honore dignatur coniugium vt imaginem esse velit sacre suæ cum Ecclesia coniunctionis. Quid

*Sirith. ad
Episc. Hi
spaniar.*

splendidus dici poterat ad commendandam coniugii dignitatem? Qua igitur fronte immūdum vel pollutum vocabitur in quo similitudo spiritualis Christi gratiæ elucet?

25 Iam verò quum ita clarè cum verbo Dei pugnet eorum prohibitio, inueniunt tamen in Scripturis quæ eam defendant. Sacerdotes Leuiticos, quoties ad eos ministrandi vices redibant, oportuit ab vxoribus secubare, quò puri & immaculati sacra tractarent. Nostra ergo sacra, quum & multò nobiliora sint & quotidiana, à cõiugatis tractari valde fuerit indecorum. Quasi verò eadem sit Euangelici ministerii persona quæ fuit sacerdotii Leuitici. Illi enim tanquam ἀντίτυποι, Christum repræsentabant, qui mediator Dei & hominum, absolutissima sua puritate reconciliaturus Patrem nobis erat. Quum verò omni ex parte exhibere peccatores typum sanctitatis eius non possent, quibusdam tamen lineamentis vt adumbrarent, iussi sunt ultra humanum morem se purificare dum ad sanctuarium accederent: quia tum scilicet propriè Christum figurabant, quòd veluti pacificatores, ad recõciliandum Deo populum apparebant ad tabernaculum, cælestis tribunalis simulachrum. Hanc personam quia hodie non sustinent Ecclesiastici Pastores, frustra cum illis comparatur. Quare Apostolus citra

He. 13. a.

4

exceptionem securè pronuntiat honorabile esse inter omnes coniugium, scortatores autem & adulteros manere Dei iudicium. Et ipsi Apostoli suo exemplo comprobarunt nullius quamlibet excellentis functionis sanctitate indignum esse cõiugium. Nam eos

1. Cor. 9.

a. 5

26 Deinde mira fuit impudentia, quòd decorum istud castitatis pro necessaria re vèditarunt, in summam veteris Ecclesiæ ignominiam: quæ quum abundarit eximia Dei eruditione, plus tamen sanctimonia excelluit. Nam si Apostolos nihil morantur (vt solent eos interdum strenuè contemnere) quid, amabo, facient omnibus vetustis Patribus, quos certum est non modò coniugium in Episcoporum ordine tolerasse, sed etiam approbasse? Alebant scilicet fœdam sacrorum profanationem, quando ita non rite apud eos Domini mysteria colebantur. Agitatum quidem fuit in Nicena Synodo de indicendo cælibatu: vt nunquam desunt superstitiosuli, qui semper nouum aliquid communiſcuntur vnde admirationem sibi conciliant. Sed quid cõstitutum fuit? nempe in sententiam Paphnutii discessum est, qui pronuntiauit castitatē esse cum propria vxore cõcubitum. Mansit ergo inter ipsos sacrum coniugium: neque aut ipsis dedecori cessit, aut maculam vllam aspergere ministerio creditum est.

Hist. tri.

li 2. ca.

14

27 Sequuta sunt deinde tempora quibus inualuit nimis superstitiosa cælibatus admiratio. hinc illa subinde & sine modo decantata virginitatis encomia: vt vix vlla alia virtus cum ea cõferenda vulgò crederetur. Et quanquam non damnabatur impuritatis coniugium

jugium, sic tamen extenuabatur eius dignitas, & sanctitas obscurabatur, vt non videretur satis forti animo ad perfectionem adspirare qui non ab ipso sibi temperaret. Hinc illi Canones quibus primò vetitum est ne matrimonium contraherent qui peruenissent ad sacerdotii gradum, deinde ne in eum ordinem assumerentur nisi cælibes, aut qui thoro coniugali vnà cum vxoribus renuntiarent. Hæc, quia videbantur reuerentiam sacerdotio conciliare, magno plausu etiam antiquitus recepta esse fa teor. Sed si mihi antiquitatem obiiciant aduersarii, primùm respondeo, hanc libertatem & sub Apostolis & aliquot postea seculis extitisse, vt coniuges essent Episcopi, hac, sine difficultate, vfos esse ipsos Apostolos, & alios primariæ authoritatis Pastores, qui in eorum locum successerunt. Illius antiquioris Ecclesiæ exemplum pluris meritò nobis debere esse quàm vt illicitum vel indecorum nobis putemus quod tunc cum laude receptum vsuratumque fuit. Deinde illam ætatem, quæ immodica virginittatis affectione cœpit esse coniugio iniquior, non ita imposuisse Sacerdotibus legem cælibatus quasi res per se necessaria esset, sed quia cælibes coniugatis anreferret. Postremò non ita exegisse vt necessitate ac vi adigeret ad continentiam qui ad eam seruandã idonei non essent. Nam quũ seuerissimis legibus in scortationes vindicaret: de iis qui matrimonium contraherent, hoc tantùm statuebat vt à functione supersederent.

28 Ergo quoties cælibatui suo defendèdo prætextum antiquitatis quærent nouæ istius tyrannidis defensores, toties excipiendum erit vt veterem illam castimoniam in suis Sacerdotibus restituant, amoueant adulteros ac scortatores: ne eos, in quibus honestum ac pudicum thori vsum non sustinent, in omne libidinis genus impune ruere sinant: reuocent illam obsoletam disciplinam, qua omnes lasciuix coërceantur: liberent Ecclesiam hac tam flagitiosa turpitudine, qua iamdiu deformata est. Vbi hoc concesserint, tum rursus admonèdi erunt ne eam rem pro necessaria vendicent, quæ per se libera ex Ecclesiæ vtilitate pèdet. Neque tamen hæc dico quòd vlla omnino conditione dandum esse locum iis Canonibus censeam qui vinculum cælibatus Ecclesiastico ordini iniiciunt: sed vt intelligant cordatiores qua fronte hostes nostri sanctum cõiugium, obiecto antiquitatis nomine, in Sacerdotibus infamenz. Quantum ad Patres attinet, quorum scripta extant, neque ipsi, quum ex suo iudicio loquebantur, excepto Hieronymo tanta malignitate coniugii honestati obtrectarunt. Contenti erimus vno Chrysoptomi elogio: quòd is, quum præcipuus fuerit virginittatis admirator, non potest in matrimonii commèdationem videri fuisse aliis profusior. Sic autem loquitur, Primus gradus castittatis est, sincera virginittas: secundus fidele coniugium. Ergo species secunda virginittatis, est matrimonii casta dilectio.

Honi. An
inuē. Cru
cis.

De votis, quorum temeraria nuncupatione quisque se misere implicuit.

C A P. XIII.

E P L O R A N D A quidem res est, Ecclesiam, cui inæstimabili sanguinis Christi pretio empta erat libertas, crudeli tyrannide sic fuisse oppressam, & ingenti traditionum congerie ferè obrutâ: sed priuata interim cuiusque amentia ostendit, nò sine iustissima causa tantum fuisse diuinitus Saranæ eiusque ministris permissum. Neque enim satis fuit neglecto Christi imperio qualibet onera à falsis doctoribus imposita perferre, nisi propria etiam singuli sibi accerferent, adeoque cauernas sibi fodiendo se profundius demergerent. Id factum est dum certatim excogitant vota ex quibus ad communia vincula maior & arctior obligatio accederet. Quando itaque docuimus eorum audacia qui sub Pastorum titulo dominati sunt in Ecclesia, vitiatum fuisse Dei cultum, vbi iniquis suis legibus miseris animas illaquearunt: hinc malum affine annectere non interpestiuum erit, vt appareat, mundum pro ingenii sui prauitate, quibus potuit obstaculis semper adiumenta repulisse quibus ad Deum adduci debuerat. Porrò quò melius pateat grauissimam perniciem ex votis inuectam esse, principia iam antè posita teneant lectores. Docuimus enim primum, quicquid ad vitam piè sanctèque instituendam desiderari potest, in Lege esse comprehensum. Docuimus rursus Dominum quò melius nos ab excogitandis nouis operibus auocaret, totam iustitiæ laudem in simplici voluntatis suæ obedientia inclusisse. Hæc si vera sunt, iudicare promptum est, fictitios omnes cultus, quos nobis ipsi ad promerendum Deum comminiscimur, minimè esse illi acceptos, quantumuis nobis arrideant. Et certè Dominus ipse multis locis non tantum aperit eos respuit, sed grauius abominatur. Hinc exoritur de votis dubitatio quæ præter expressum Dei verbum fiunt, quo loco sint habenda, an nuncupari rite possint ab hominibus Christianis, & quatenus eos obstringat. Nam quod inter homines dicitur promissio, id Dei respectu Votum appellatur. Hominibus autè pollicentur ea quæ vel putamus illis fore grata, vel quæ ex officio debemus. Longe igitur maiorem in votis obseruantiam esse decet, quæ ad ipsum Deum, cū quo maxime seritè agendum est, diriguntur. Hinc mirum in modum omnibus seculis grassata est superstitio: vt homines sine iudicio, sine delectu, quicquid in mentem, vel etiam in buccam veniret, Deo protinus vouerent. Hinc illæ votorum ineptiæ, imò prodigiosæ absurditates apud Ethnicos, quibus nimis insolenter cum diis suis luserunt. Atque vtinam hanc illorum audaciam non imitati essent etiam Christiani. Minime id quidem decuit: sed videmus aliquot seculis nihil fuisse hac improbitate vsitatius: vt populus contempta passim Dei Lege, vouendi quicquid per somnium artisset, infano studio totus flagraret. Nolo odiosè exaggerare, nec sigillatim recensere quàm

quàm grauitè ac quot modis hìc peccatum sit: sed hoc obiter dicere visum est, quò melius appareat, nos nequaquam de re superuacua quæstionem instituere quum de votis tractamus.

2. Porro si nolumus errare iudicando quæ vota sint legitima, quæ præpostera: tria expendere conuenit: nempe quis sit is cui votum nuncupatur: qui simus nos qui uouemus: quo animo denique uoueamus. Primum eò spectat vt cogitemus nobis cum Deo esse negotium: quem ad eò delectat nostra obedientia, vt *ἐθαυροῦσθε τὸν κύριον* Coloss. 2. d. 23 omnes, quamlibet in oculis hominum speciosæ sint ac splendide, maledictas esse pronuntiet. Si voluntarii omnes cultus, quos ipsi sine mandato excogitamus, Deo sunt abominabiles, sequitur, nullum ei acceptum esse posse nisi qui eius verbo approbetur. Ergo ne tantum licentiæ nobis sumamus, vt audeamus Deo uouere quod nullum testimoniũ habeat qualiter ab ipso æstimeretur. Nam quod Paulus docet peccatum esse quicquid fit absque fide, quum ad actiones quaslibet extendatur, tunc certè præcipuè locum habet vbi cogitationem tuam rectà in Deum dirigit. Imò si in minimis quibusque (vt illic de ciborum discrimine disputat Paulus) labimur vel erramus vbi non præluet fidei certitudo: quantò plus modestiæ adhibendum est vbi rem maximi ponderis aggredimur? Si quidem nihil magis serium esse nobis decet religionis officiis. Sit igitur hæc prima in votis cautio, vt nunquam ad aliquid uouendum descendamus quin certò prius conscientia constituerit, se nihil temerè tentare. Tunc autem à temeritatis periculo tuta erit quum Deum sibi habebit præeuntem, & quasi ex verbo suo dictantem quid factu bonum sit vel inutile.

3. In altero quod hìc diximus considerandum, id continetur, vt metiamur vires nostras, vt vocationem nostram intueamur: ne beneficium libertatis, quod nobis Deus contulit, negligamus. Nam qui uouet quod vel non est suæ facultatis, vel cum vocatione sua pugnat, temerarius est: & qui Dei beneficentiam, qua rerum omnium Dominus constituitur, contemnit, ingratus. Quam ita loquor, non intelligo quicquam esse sic in manu nostra positum, vt propriæ virtutis fiducia subnixi, illud Deo promittamus. Verissimè enim in Arausicano Concilio decretum fuit, nihil rite Deo uoueri nisi quod de manu eius acceperimus: quando omnia quæ illi offeruntur, mera sunt eius dona. Sed quum Dei benignitate alia nobis data sint, eius æquitate alia negata: mensuram collatæ sibi quisque gratiæ (vt iubet Paulus) respiciat. Nihil ergo hìc aliud volo, quàm vota esse attemperanda ad eum modum quem tibi sua donatione Deus præscribit: ne si vltra coneris quàm ille permittat, te ipsum, nimis tibi arrogando, præcipites. Exempli gratia, Quum uouerent sicarii illi quorum mentio fit apud Lucam, se nihil cibi gustaturos nisi occiso Paulo: etiam si non fuisset sceleratum consilium, temeritas ramen ipsa minimè erat ferenda, quòd hominis vitam & mortem subiicerent suæ potestati. Sic Iephthe

stultitiæ suæ pœnas dedit, quum præcipiti feruore inconsideratum votum concepit. In quo genere primatum vesanæ audaciæ tenet cælibatus. Sacrifici enim, Monachi & moniales suæ infirmitatis obliiti, cælibatui se pares esse confidunt. Quo autem oraculo edocti sunt, constaturam sibi tota vita castitatem, in cuius finem eam vouent? Audiunt de vniuersali hominum conditione Dei vocem,

Ge. 2. c. 8 Non est bonum homini esse soli. Intelligunt, atque vtinam non sentirent, peccatum in nobis manens non carere acerrimis aculeis. Illam generalem vocationem qua fiducia excurrere audent in totam vitam? quum donum continentia sapius in certum tempus prout opportunitas requirit, concedatur. In tali peruicacia ne Deum auxiliatorem expectent: sed meminerint potius eius quod di-

Deut. 6. c. 16 ctum est, Dominum Deum tuum non tentabis. Hoc verò Deum tentare est, contra inditam ab eo naturam niti, ac præsentia eius dona spernere ac si nihil ad nos pertinerent. Quod isti non modò faciunt, sed matrimonium etiam quod instituere non alienum sua

He. 13. a. 4 maiestate censuit Deus, quod in omnibus honorabile pronuntiauit: quod Christus Dominus noster sua præsentia sanctificauit,

Iohan. 2. a. 2, & b. quod primo suo miraculo cohonestare dignatus est, pollutionem vocare audent: tantùm vt qualemcunque cælibatum miris encomiis tollant. Quasi verò non aliud cælibatum esse, aliud virginitatem, luculentum ipsi documentum præbeant in sua vita: quam tamen impudentissimè angelicam vocant. in hoc certè Angelis Dei nimium iniurii, quibus scortatores, adulteros, & aliquid multò peius ac fœdus comparant. Et sanè argumentis hîc minimè opus est, vbi re ipsa palàm reuincitur. Videmus enim palàm, quàm horrendis pœnis huiusmodi arrogantiam, & ex præsentia donorum suorum contemptum passim vliscatur Dominus. Et oculiortibus præ pudore parco: de quibus hoc ipsum quod intelligitur nimium est. Nihil esse vouendum quod nobis sit impedimento quominus vocationi nostræ seruiamus, extra cõtrouersiam est. Quemadmodum si pater familiàs voueat, relictis liberis & vxore, se alia onera suscepturum: vel qui ad gerendum magistratum idoneus est, vbi eligitur voueat se priuatum fore. Quid autem sibi velit quod de libertate nostra non spernenda diximus, non nihil habet difficultatis, nisi explicetur. Itaque sic paucis accipe: Quum rerum omnium dominos constituerit nos Deus, & eas sic nobis subiecerit vt omnibus pro nostra commoditate vteremur: non est quod speremus gratum Deo fore officium, si rebus externis, quæ nobis adminiculo esse debent, nos in seruitutem addicamus. Hoc idè dico, quòd nonnulli laudem humilitatis ex eo captant si se illaqueent multis obseruationibus, à quibus non frustra nos liberos atque immunes Deus esse voluit. Proinde si hoc periculum volumus effugere, semper meminerimus, ab ea œconomia, quam Dominus in Ecclesia Christiana instituit, nobis minimè esse discedendum.

4 Nūc venio ad illud quod tertio loco posui : multum scilicet referre quo animo votum nuncupes si velis ipsum Deo approbari. Nam quia Dominus cor, nō externam speciem intuetur, fit vt eadem res, mutato animi proposito, nunc placeat ei acceptaque sit, nunc vehementer displiceat. Vini abstinentiā si ita voues quasi in ea subsit aliquid sanctimonix, superstitiosus es: si in aliū finem non peruersum respicis, nemo potest improbare. Sunt autem, quantum possum iudicare, quatuor fines ad quos vota nostra rite dirigētur: quorum duos, docendi causa, ad præteritum tempus refero: duos reliquos ad futurum. Ad præteritum tempus pertinet vota quibus vel nostram erga Deum gratitudinē pro acceptis beneficiis testamur, vel ad iram eius deprecādam, ipsi à nobis pœnam ob admissa delicta exigimus. Priora vocemus, si placet, exercitia gratiarum actionis: altera pœnitentiæ. Prioris generis exemplum habemus in decimis, quas vouebat Iacob, si Dominus eum incolumē ab exilio in patriam reduceret. Præterea in sacrificiis veteribus pacificorū, quæ pii Reges ac duces, iustum bellum suscepturi vouebant se reddituros si victoria potiti essent: aut certè quum maiori aliqua difficultate premebantur, si Dominus eos liberasset. Sic intelligēdi sunt omnes loci in Psalmis qui de votis loquuntur. Eiusmodi vota hodie quoque nobis in vsu esse possunt quoties nos Dominus vel à clade aliqua, vel à morbo difficili, vel ab alio quouis discrimine eripuit. Neque enim à pii hominis officio tunc abhorret, votiuam oblationem, velut solenne recognitionis symbolum, Deo consecrare: ne ingratus erga eius benignitatem videatur. Secundum genus quale sit, vno duntaxat familiari exemplo ostendere sufficet. Siquis in aliquod flagitium, gulæ vitio prolapsus sit, nihil obstabit quominus ad castigandam intemperiem lautitiis omnibus possit ad aliquod tempus renuntiare, idque facere voto adhibito, quò arctiore vinculo se astringat. Neque tamen sic perpetuam legem iis statuo qui similiter deliquerint: sed ostēdo quid facere illis liceat, qui tale votum sibi vtile esse censuerint. Sic igitur eiusmodi votum licitum facio vt liberum interim relinquam.

Gene. 28.

d. 20

Psal. 22.

d. 26, &

56. c. 13,

& 116. b.

14. 18

eo ipſo quòd ſunt infirmitatis adminicula , à rudibus & imperfe-
ctis non ſine vtilitate vſurpantur. Proinde quæ ad vnum ex his ſi-
nibus reſpiciunt vota , præſertim in rebus externis , legitima eſſe
dicemus , ſi modo & Dei approbatione ſint ſuffulta , & vocationi
noſtræ conueniant , & ad facultatem gratiæ nobis à Deo datæ ſint
limitata.

6 Iam nec difficile eſt colligere quid de votis in vniuerſum ſen-
tiendum ſit. Vnum eſt votum fidelium omnium commune , quod
in Baptiſmo nuncupatum , Catechiſmo ac Cœnæ ſumptione con-
firmamus. & quaſi ſancimus. ſunt enim ſacramenta tanquam ſyn-
graphæ , quibus Dominus miſericordiam nobis ſuam atque ex ea
vitam æternam deſert : nos viciffim illi obedientiam pollicemur.
Hæc tamen voti formula vel certè ſumma , quòd Satanæ renun-
tiantes , Deo nos in ſeruitutem addicimus , vt ſanctis eius manda-
tis obediamus , non autem obſequamur prauis carnis noſtræ deſi-
deriis. Hoc votum quum à Scriptura teſtimonium habeat , imò à
filiis Dei omnibus exigatur , quin ſanctum ſit & ſalutare dubitari
non debet. Nec obſtat quòd perfectam legis obedientiam , quam
exigit Deus à nobis , nemo in hac vita præſtat. Quando enim hæc
ſtipulatio in fœdere gratiæ eſt incluſa , ſub quo & remiſſio pecca-
torum , & Spiritus ſanctificationis continetur : pollicitatio quam
illic facimus , & cum veniæ deprecatione & cum auxilii poſtula-
tione coniuncta eſt. In iudicandis particularibus votis tres ſupe-
riores regulas memoria tenere neceſſe eſt: vnde tutò licebit, quale
ſit vnumquodq; votum , æſtimare. Neque tamen ea ipſa vota , quæ
ſancta eſſe aſſero, ſic commendare me putes, vt quotidiana eſſe ve-
lim. Nam etſi nihil præcipere de numero aut tempore audeo : ſi-
quis tamen conſilio meo obtemperet, nonniſi ſobria & tempora-
ria ſuſcipiet. Si enim ad multa vota nuncupanda ſubinde erum-
pas, tota religio ipſa aſſiduitate vileſcet, & procliuis erit in ſuper-
ſtitionem lapſus. Si perpetuo voto te obſtringas , aut magna mo-
leſtia tædióque ſolues , aut etiam diuturnitate fatigatus , violare
aliquando audebis.

7 Iam nec obſcurum eſt, quanta ſuperſtitione in hac parte la-
borauerit mundus aliquot ſeculis. Alius ſe abſtemium fore voue-
bat : quaſi vini abſtinentia cultus eſſet per ſe Deo gratus. Alius
ieiunio, alius carnis abſtinentiæ ſe aſtringebat ad certos dies, qui-
bus ſingularem aliquam præ aliis religionem ſubefſe ſibi vana
opinione ſiſſerat. Quædam etiam longè magis puerilia nuncu-
pabantur : etſi non à pueris. Fuit enim hoc pro magna ſapientia
habituſ , votiuas peregrinationes ad ſanctiora loca ſuſcipere , ac
interdum vel pedibus iter conficere , vel corpore ſeminudo , quo
plus meriti ex laſſitudine acquireretur. Hæc & ſimilia , quorum
incredibili ſtudio mundus aliquandiu aſtinauit , ſi ſecundùm eas
quas antea poſuimus regulas examinentur , non tantùm inania
deprehendentur ac nugatoria , ſed plena manifeſtæ impietatis.

Vt cum

Vtunque enim iudicet caro, nihil magis abominatur Deus quàm cultus fictitios. Accedunt pernicioſæ illæ & damnatæ opiniones: quòd hypocritæ, vbi talibus nugis defuncti ſunt, credunt ſe non vulgarem iuſtitiam ſibi comparafſe: ſummam pietatis in externis obſervationibus reponunt: alios omnes deſpiciunt qui apparent earum rerum minus curioſi.

8 Singulas formas enumerare nihil atinet. Sed quia vota monaſtica maiori in veneratione habentur quòd videntur publico Eccleſiæ iudicio approbata: de iis breuiter dicendum eſt. Principiò, nequis longi temporis præſcriptione defendat monachiſmum qualis hodie eſt, notandum eſt, fuiſſe olim in monaſteriis longè aliud viuendi inſtitutum. Qui ſe ad ſummam auſteritatem & patientiam volebant exercere, eò concedebant. Qualem enim ſub Lyncurgi legibus fuiſſe Lacedæmoniorum diſciplinam narrant, tunc talis erat apud monachos, ac multò etiã rigidior. Humi dormiebant: potus erat aqua, cibus panis: herbæ ac radiculæ: præcipuè lautitiæ in oleo & ciceribus. Ab omni delicatiore victu & corporis cultu abſtinebant. Hæc hyperbolica videri poſſent niſi ab oculatis & expertis teſtibus traderentur, Gregorio Nazianzeno, Baſilio & Chryſoſtomo. Talibus verò rudimentis ſe ad maiora numera præparabant. Monaſtica enim collegia fuiſſe tunc veluti ſeminaria ordinis Eccleſiaſtici, cùm illi quos nuper nominauimus, ſatis claro documêto ſunt (nã omnes in monaſteriis educati, illinc ad Epiſcopale munus vocati ſunt) tum alii complures eorum ætate magni ac præſtantes viri. Et Auguſtinus illud ſuo quoque tempore fuiſſe vſitatum oſtendit, vt Eccleſiæ clericos cœnobita miniſtrarent. nam monachos Capraræ inſulæ ſic alloquitur, Vos autem fratres exhortamur in Domino vt propoſitum veſtrum cuſtodiat, & in ſinem perfeueretis: ac ſi quando operam veſtram mater Eccleſia deſiderauerit, nec elatione auida ſuſcipiatis, nec blandiente deſidia reſpuatis: ſed miti corde obtemperetis Deo. Nec veſtrum otium neceſſitatibus Eccleſiæ præponatis: cui parturienti ſi nulli boni miniſtrare vellent, quomodo naſceremini, non inueniretis. Loquitur autem de miniſterio quo fideles ſpiritualiter renaſcuntur. Item ad Aurelium, Et iſtis lapſus occaſio, & ordini clericorum fit indigniſſima iniuria, ſi deſertores monaſteriorum ad militiam clericatus eliguntur: quum ex iis qui in monaſterio permanent, non tamen niſi probatiores ac meliores in clerum aſſumere ſoleamus. Niſi fortè, ſicut vulgus dicit, Malus choraules, bonus eſt ſymphoniacus: ita & de nobis iocabitur, Malus monachus, bonus clericus eſt. Nimiſ dolendum, ſi ad tam ruinoſam ſuperbiam monachos ſurrigamus, & tam graui contumelia clericos dignos putemus: quum aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat, ſi adſit ei ſufficiens continentia, & tamen deſit neceſſaria doctrina. Ex his locis apparet pios homines ſeſe ad Eccleſiæ gubernationem monaſtica diſciplina

Epist. 81.

Epist. 76.

solitos fuisse præparare, quò aptiores & meliùs formati tantum munus subirent. Non quòd omnes ad hunc finem peruenirent, aut etiam tenderent, quum maiori ex parte essent homines illiterati: sed qui idonei erant, seligebantur.

9 Duobus tamen præcipuè locis veteris monastices formam nobis depingit. Libro de moribus Ecclesiæ catholicæ, vbi aduersus Manichæorum calumnias eius professionis sanctimoniam opponit: & alrero, cui titulum fecit, De opere monachorum: vbi in degeneres quosdam monachos, qui institutum illud corrumpere cœperant, inuehitur. Ego hîc eorum quæ tradit summam ita colligâ, vt verbis quoque eius, quoad licebit, vtar: Contréptis, inquit, mundi huius illecebris, in cômunem vitam castissimam sanctissimâque congregati, simul atatem agunt, viuentes in orationibus, lectationibus, disputationibus: nulla superbia tumidi, nulla peruicacia turbulenti, nulla inuidencia liuidi. Nemo quicquam possidet proprium: nemo cuiquam onerosus est. Operantur manibus ea quibus & corpus pasci possit, & mens à Deo impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos Decanos vocant. Illi autem Decani cum magna sollicitudine omnia disponentes, rationem vni reddunt, quem Patrem vocant. Hi verò Patres non solùm sanctissimi moribus, sed etiam diuina doctrina excellentissimi, omnibus rebus excelsi, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in iubendo authoritate, magna ipsorum in obtemperando voluntate. Conueniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc ieiuni sunt, ad audiendum illum Patrem: & conueniunt ad singulos Patres, terna vt minimum hominum millia (de Ægypto potissimum & Oriente loquitur) corpus deinde reficitur, quantum salutis & salubritati sat est: coërcente vnoquoque concupiscentiam ne se profundat vel in ea ipsa quæ præsto sunt, parca & vilissima. Ita nō solùm à carnibus & vino abstinent pro sufficientia domâdarum libidinum, sed ab iis quæ tanto concitatus ventris & gutturis prouocant appetitum, quantò quasi mundiora nonnullis videntur. Quo nomine solet turpe desiderium exquisitorum ciborum quod à carnibus alienum est, ridiculè turpiterque defendi. Quicquid necessario victui redundat (redundat autem plurimum ex operibus manuû, & epularum restrictione) tanta cura egentibus distribuitur quanta non ab ipsis qui distribuunt, comparatum est. Nullo enim modo satagunt vt hæc sibi abundant: sed omni modo agunt vt non apud se remaneat quod abundauerit. Deinde commemorata austeritate, cuius ipse exempla & Mediolani & alibi viderat. Inter hæc (inquit) nemo vrgetur in aspera, quæ ferre non potest: nulli quod recusat imponitur: nec ideo condemnatur à cæteris, quòd in eorum imitatione se fatetur inualidum. meminerunt enim quantopere commendata sit charitas: meminerunt omnia munda mundis, &c. Itaque non reiiciendis generibus ciborum, quasi pollutis, sed concupiscentiæ perdo-

De moribus Eccl^e. catho. cap. 31

ibidem cap. 33.

Tu. I. d. 15

perdomandæ, & dilectioni fratrum retinendæ inuigilat omnis industria. Meminerunt, Esca ventri, & venter escis, &c. Multi tamen firmi propter infirmos abstinere. Multis non est causa ista faciendi: sed quòd vilioris victu & minimè sumptuoso se sustentare placet. Itaque iidem ipsi, qui sani sibi temperant, si ratio valitudinis cogat, ægroti sine vlla formidine accipiunt. Multi vinum nō bibunt: nec tamen se eo inquinari putant: nam languidioribus, & qui sine ipso nequeunt salutē corporis obtinere, humanissimè præberi faciunt: & nonnullos stultè recusantes, fraternè admonent ne vana superstitione debiliores citius quàm sanctiores fiant. Ita pietatem sedulo exercent: corporis verò exercitationem ad exiguū tempus pertinere nouerūt. Charitas præcipuè custoditur: charitati victus, charitati sermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur. Coitur in vnam conspiraturque charitatem: hanc violare, rāquam Deum, nefas ducitur: huic si quis resistit, eiicitur atque vitatur: hanc si quis offendit, vno die durare nō sinitur. Quoniam his verbis, veluti in tabula, qualis olim fuerit monastice, repræsentasse visus est sanctus ille vir, ea, tametsi longiora, huc inferere non piguit: quòd me longiorem aliquanto fore cernebam, si ex diuersis eadem colligerem quantumuis studerem compendio.

10 Hic autem mihi propositum non est totum istud argumentum persequi, sed obiter tantum indicare nō modò quales habuerit vetus Ecclesia monachos, sed qualis tunc fuerit monastica professio: vt ex comparatione iudicare possint sani lectores quid frontis habeant qui ad sustinendum præsentem monachismum, anti-

*De opere
Monachorum.*

quitatem allegant. Augustinus dum sanctum ac legitimum monachismum nobis deformat, omnem rigidam exactionem vult abesse earum rerum quæ nobis verbo Domini liberæ relinquuntur. Atqui nihil est quod hodie seuerius exigatur. Scelus enim inexpressibile esse ducunt si quis in colore aut specie vestis, si quis in genere cibi, si quis in aliis friuolis ac frigidis ceremoniis vel minimū à prescripto deflexerit. Augustinus fortiter contendit non licere monachis de alieno otiosis viuere. Tale exemplum suo tempore extitit se negat bene constituti monasterii. Nostri præcipuam sanctimoniam suam partem in otio collocant. Nam si otium illis tollas, ubi erit illa contēplatiua vita qua se alios omnes excellere, & ad Angelos propius accedere gloriantur? Augustinus denique monachismum requirit qui nihil aliud sit quàm exercitium adiumentumque ad pietatis officia, quæ Christianis omnibus cōmendantur. Quid quum summam, adeoque propè vnam eius regulam facit charitatem, an putamus conspersionem laudare, qua pauci homines inter se deuincti, ab vniuerso Ecclesiæ corpore separentur? Imò verò eos exemplo suo reliquis vult prælucere ad seruandam Ecclesiæ vnitatem. In vtroque adeò diuersa est præsentis monachismi ratio, vt vix quicquam magis dissimile, ne dicam contrarium, reperias. Siquidem monachi nostri non contenti ea pietate cuius

vnus studio suos esse perpetuò intentos Christus iubet, nouam nescio quam imaginantur, cuius meditatione sint aliis omnibus perfectiores.

11 Hoc si negant, scire ab illis velim cur ordinem suum perfectionis titulo vnum dignentur, & eundem omnibus Dei vocationibus adimant. Neque me later illa sophistica solutio, non ideo sic vocari quia perfectionem in se contineat, sed quia ad acquirendam perfectionem sit omnium optimus. Quam se apud plebem venditare, quum rudibus ac ignaris adulescentulis laqueum iniicere, quum privilegia sua asserere, quum in aliorum contumeliam, suam dignitatem extollere volūt, iactant se esse in statu perfectionis. Quum propius vrgentur quàm vt inanem hanc arrogantiam tueri queant, ad istum cuniculum suffugunt, se nondum perfectionem esse consequutos, in eo tamen statu esse quo ad ipsam præ aliis aspirant. Interim manet illa in plebe admiratio, quasi sola vita monastica sit Angelica, perfecta, ab omni vitio repurgata. Hoc prætextu quæstuosissimas nundinas exercent. illa autem moderatio in paucis libris sepulta manet. Hanc esse intolerandam ludificationem quis non videt? Sed perinde cum ipsis agamus ac si nihil plus tribuerent suæ professioni quàm vocando statum adipsiscendæ perfectionis. Sane hoc illi nomen deferendo, tanquam speciali nota ab aliis vitæ generibus distinguunt. Et quis hoc ferat vt tantus honor transferatur ad institutum, nusquã vel vna syllaba approbatum: eodem indignæ censeatur omnes Dei vocationes, sacro eius ore nõ modò præceptæ, sed insignibus elogiis ornata? Et quãta obsecro, iniuria fit Deo, quũ omnio⁹ vitæ generibus ab eo ordinatis, eius testimonio laudatis, cõmentitiũ nescio quid anteferatur?

12 Age, calumniam esse dicant quòd antea tradidi nõ esse cõtritos præscripta à Deo regula. Atqui etiam si taceam, ipsi plus satis se accusant. apertè enim docent se plus oneris suscipere, quàm *Matt. 5.* suis Christus imposuerit: quoniam scilicet Euangelica consilia de *g. 44* diligendis inimicis, de non appetenda vindicta, de nõ iurando, &c. se seruaturus promittant: quibus non sunt cõmuniter ascripti Christiani. In eo quam nobis antiquitatem obtendent? Nulli vnquam veterum hoc venit in mentem: omnes vna voce clamant, nullam penitus voculam à Christo emissam cui non sit necessariò obtemperandum. Et hæc ipsa nominatim quæ isti boni interpretes Christum consuluisse duntaxat nugantur, iussa esse, nulla dubitatione vbique docet. Sed quia hunc pestilentissimum errorem esse supra docimus, satis hic sit breuiter notasse, ea opinione fundatum esse monachismum qui nunc est, quam merito potius omnes execrari debent: vt scilicet fingatur aliqua esse perfectior viuendi regula quàm ista communis vniuersitatis Ecclesie à Deo tradita. Huic fundamento quicquid superstruitur, non nisi abominabile esse potest.

13 Verùm aliud suæ perfectionis argumentum afferunt quod sibi firmissimum esse putant. Dixit enim Dominus adulescenti de perfe-

perfectione iustitiæ interroganti, Si vis perfectus esse, vade omnia *Mat. 19.*
 quæ habes, & da pauperibus. Id an faciant ipsi, nondum dispu- *c. 21*
 demus hoc illis in præsentia. Perfectos igitur se factos iactant, om-
 nia sua relinquendo. Si in hoc sita est perfectionis summa quid sibi
 vult quod Paulus docet, eum qui omnia sua distribuerit pauperi- *1. Cor. 13.*
 bus nisi charitatem habet, nihil esse? Quis ista est perfectio, quæ *l. 3*
 si abest charitas, in nihilum cum homine redigitur? Hic respondeant
 necesse est, summum hoc quidem, sed non vnicum esse perfectionis
 opus. Verum hinc quoque reclamationem Paulus, qui non dubitat chari- *Coloss. 3.*
 tatem sine eiusmodi renuntiatione facere vinculum perfectionis. *c. 14*
 Si certum est, inter magistrum & discipulum nihil esse dissensionis,
 alter autem clarè negat hominis perfectionem in eo consistere ut
 suis omnibus renuntiet, & rursus sine eo constare asserit: viden-
 dum est qualiter accipiendum sit illud Christi, Si vis perfectus esse,
 vende omnia quæ habes. Porro minimè obscurus erit sensus, si
 expendamus (quod in omnibus Christi concionibus obseruare *Luc. 10.*
 semper conuenit) ad quem dirigantur hæc verba. Adulescens in- *c. 25*
 terrogat quibus operibus ingrediatur in vitam æternam. Christus,
 quia de operibus rogabatur, eum remittit ad Legem. & meritò.
 est enim via æternæ vitæ, si in se consideretur: nec aliunde inualida
 est ad salutem nobis afferendam, quàm ex nostra prauitate. Hoc
 responso declarauit Christus. se non aliam vitæ formandæ ratio-
 nem tradere quàm quæ in Lege Domini tradita olim fuerat. Ita &
 testimonium Legi diuinæ reddebat, quòd esset perfectæ iustitiæ.
 doctrina: & simul calumniis occurrebat, ne videretur noua aliqua
 viuendi regula, ad Legis defectionem populum incitare. Iuuenis
 non mali quidem animi, sed vana confidentia tumidus, se omnia
 Legis præcepta à puero seruasse responderet. Certo certius est im-
 mense spatio procul ab eo abfuisse, quòd se peruenisse iactabat. Et
 si vera fuisset gloriatio, nihil illi defuisset ad summam perfectio-
 nem. Suprà enim demonstratum est, quòd in se cõtineat Lex per-
 fectam iustitiam: & hoc ipsum inde patet, quòd via æternæ salutis
 vocatur eius obseruatio. Ut edoceret quantulum in ea iustitia
 profecisset, quam se impleuisse nimis audacter responderat, ope-
 ræpretium fuit familiare eius vitium excutere. Diuitis autem quum
 abundaret, cor illis affixum habebat. Ergo quia vulnus hoc secre-
 rum non sentiebat, à Christo lancinatur. Vade, inquit, vende om-
 nia quæ habes. Si tam bonus fuisset custos Legis quàm putabat,
 non discederet mœstus, hoc verbo audito. Nam qui Deum diligit
 ex toto corde, quicquid cum eius dilectione pugnat, non tantum *Philip. 3*
 habet pro stercore, sed tanquam exitiale abominatur. Ergo quòd
 diuitem auarum relinquere iubet Christus omnia quæ habet, per-
 inde est acti ambitiosum omnibus honoribus, voluptuosum om-
 nibus deliciis, impudicum omnibus libidinis instrumentis iuberet
 renuntiare. Sic ad particularem mali sui sensum reuocandæ sunt
 conscientiæ, quæ nullo generalis admonitionis sensu tanguntur.

Frustra igitur hypothefin iftam ad generalem interpretationem trahunt, acfi Chriftus hominis perfectionem in renuntiatione bonorum ftatueret: quum nihil aliud voluerit hoc dicto, quàm iuuenem fibi vltra modum p'acentem, ad fentiendum vlcus fuum adigere: vt intelligeret fe lōgo adhuc intervallo abefle à perfecta Legis obedientia, quam fibi aliàs falfo arrogabat. Fateor hunc locum fuiſſe à quibusdam ex Patribus malè intellectum, atque hinc natam eſſe voluntariæ paupertatis affectationem: qua illi demum beati putabantur, qui abdicatis omnibus rebus terrenis, nudi ſe Chriſto deuouerent. Sed confido bonis omnibus & non contentioſis fatiſfactum iri hac mea explicatione vt de mente Chriſti nihil ambigant.

14 Quanquam nihil minùs cogitarunt Patres quàm ſtabilire eiufmodi perfectionem quæ poſtea à cucullatis Sophiſtis fabrefacta fuit, vt duplicem Chriſtianiſmum ſic erigerent. Nondum enim natum erat ſacrilegum illud dogma quod perfectionem monaſtices Baptiſmo comparat, imò palàm aſſerit, formam eſſe ſecundi Baptiſmi. Ab hac blaſphemia quis dubitet Patres toto animo abhoruiſſe? Iam illud extremũ quod apud veteres monachos fuiſſe dicit Auguſtinus, vt ſcilicet totos ſe ad charitatem accommodarent, quid opus eſt verbis demonſtrare eſſe ab hac nouitia perfectione alieniſſimum? Res ipſa loquitur, eos omnes qui in cœnobis cōcedunt, diſceſſionem ab Eccleſia facere. Quid enim? an non ſe à legitima fidelium ſocietate ſeparant, peculiare ſibi miniſterium & priuatam ſacramentorum adminiſtrationem aſciſcendo? Quid eſt Eccleſiæ communionem diſſipare, ſi hoc non eſt? Atque (vt eam quam cœpi facere comparationem perſequar, & ſemel claudam) quid ſimile hac in parte habent cum veteribus monachis? Illi tamen ſi ſeparatim ab aliis habitabāt, non tamē habebant ſeparatam Eccleſiam: ſacramēta participabant cum aliis: ad ſolennes cōuentus ſe ſiſtebant: illic pars plebis erant. Iſti priuatum ſibi altare erigendo, quid aliud quàm vinculum vnitatis abruperunt? Nam & ſe ab vniuerſo Eccleſiæ corpore excommunicarunt, & ordinarium contempſerunt miniſterium, quo pacem ac charitatem voluit Dominus inter ſuos conſeruari. Itaque quot ſunt hodie monaſteria, tot eſſe dico ſchiſmaticorum conuenticula, qui turbato Eccleſiaſtico ordine, à ſocietate fidelium legitima ſunt execti. Et ne obſcura eſſet iſta diſceſſio, varia factionum nomina ſibi indiderunt. Nec ipſos puduit in eo gloriari quod ſic execratur Paulus vt ſatis exaggerare non poſſit. Niſi fortè Chriſtum fuiſſe à Corinthiis diuiſum arbitramur, quum alius alio doctore ſuperbiret: & nunc ſine vlla Chriſti iniuria fieri quòd pro Chriſtianis alios Benediſtinos, alios Franciſcanos, alios Dominicanos vocari audimus: & ita vocari, vt ipſi dum affectant à vulgo Chriſtianorum diſtingui, hos titulos pro religionis perfectione fatuoſè ſibi ſumant.

15 Hæc quæ hæctenus inter veteres & noſtræ ætatis monachos diſcri-

1. Cor. 1.
b. 12, &
3. 4. 4

discrimina recensui, non in moribus sunt, sed in ipsa professione. Proinde meminerint lectores, fuisse me de monachismo potius quàm de monachis loquutum, & ea vitia notasse non quæ in paucorum vita hærent, sed quæ ab ipso viuendi instituto separari nequeunt. In moribus autem quanta sit discrepantia, quid attinet sigillatim exponere? Hoc constat, nullum esse hominum ordinem magis omni vitiorum turpitudine inquinatum: nusquam magis feruent factiones, odia, studia partium, ambitus. In paucis quidem cœnobiis pudicè viuatur: si pudicitia uocanda est ubi eatenus reprimitur libido ne palàm sit infamis: decimum tamen quodque vix reperias quod non lupanar sit potius quàm castitatis sacrariû. At in victu qualis frugalitas? Non aliter porci in harris saginantur. Sed ne querantur se nimis inclementer à me tractari, non vterius pergo. Quanquam in his paucis quæ attingi, nihil esse accusatoriè dictum fatebitur quicumque rem ipsam nouit. Augustinus, quem tanta castitate, secundum eius testimonium excellere monachi, queritur tamen multos esse erroneos, qui malis artibus & imposturis simpliciores pecunia emungant, qui reliquias Martyrum circunferendo turpes nundinationes exercent, imò pro Martyrum reliquiis, quorumlibet mortuorum ossa venditent: qui multis similibus flagitiis ignominiam ordini inurant. Ut se nullos vidisse meliores prædicat, quàm qui in monasteriis profecerint: ita deplorat nullos se deteriores vidisse quàm qui in monasteriis defecerint. Quid diceret, si hodie conspiceret tot ac tam deploratis vitiis exundare, & quodammodo crepare omnia ferè cœnobia? Ego nihil nisi quod omnibus est notissimum dico. Neque tamen ad omnes sine vlla prorsus exceptione pertinet hæc vituperatio. Quemadmodum enim nunquam ad eò bene constituta fuit in monasteriis sanctè viuendi regula & disciplina, quin extarent aliqui fuci longè aliis dissimiles: ita non sic hodie à sancta illa antiquitate monachos degenerasse dico quin aliquos in suo grege bonos adhuc habeant, sed hi pauci & dispersi in illa ingenti malorum & improborum multitudine delitescunt: nec contemnuntur modò, sed etiam petulanter incessuntur, interdum etiam crudeliter tractantur ab aliis: qui (vt est in Milesiorum prouerbio) nemini apud se bono locum esse debere credunt.

16 Hac veteris & hodierni monachismi comparatione effecisse me quod volui confido, vt appareat, cucullatos nostros ad professionis suæ defensionem, primæ Ecclesiæ exemplum falsò prætexere: quando quidem ab illis non minùs differunt quàm simiæ ab hominibus. Interim non dissimulo, vel in illa quam Augustinus commendat, prisca forma esse nõ nihil quod mihi parum placeat. In externis rigidioris disciplinæ exercitiis non fuisse superstitiosos concedo: at immodicam affectationem & κκεζηνδιαν non abfuisse dico. Pulchrum fuit, abdicatis facultatibus, omni terrena solitudine carere: at pluris à Deo sit familiæ piè regèdæ cura, vbi san-

Etus paterfamiliás, omni auaritia, ambitione, aliisque carnis cupiditatibus solutus & liber, hoc habet sibi propositum vt in certa vocatione Deo seruiat. Pulchrum est in secessu, procul hominum consuetudine, philosophari: at Christianę mansuetudinis non est, quasi odio humani generis, in desertum & solitudinem confugere, & simul ea officia deferere quę Dominus in primis mandauit. Etiam si demus nihil aliud fuisse mali in ea professione, hoc certè non mediocre malum fuit, quòd exemplum inutile & periculosum in Ecclesiam induxit.

17 Nunc igitur videamus cuiusmodi sint vota quibus in præclarum hunc ordinem hodie initiantur monachi. Primum, quia nouum & fictitium cultum promerendi Dei causa instituere illis animus est: abominationi esse apud Deum quicquid vouent, ex superioribus concludo. Deinde quia nullo vocationis Dei intuitu, nullaque eius approbatione, viuendi genus quale libet sibi ipsi comminiscuntur: temerarium idcircoque illicitum ausum esse dico: quia nihil habet ipsorum conscientia quo se apud Deum sustineat: &

Rom. 14.
d. 23

quicquid non est ex fide, peccatum est. Præterea quum ad multos simul peruersos atque impios cultus, quos hodiernus monachatus sub se continet, seipsum astringat: eos non Deo consecrari, sed dæ-

Deut. 32.
d. 17

monio, contendo. Cur enim Prophetæ dicere licuerit, Israelitas filios suos immolasse dæmoniis & non Deo, tantum ob id quòd

Psa. 106.
f. 37

verum Dei cultum profanis ceremoniis corruperant: idem de monachis dicere non liceat, qui vnà cum cucullo mille impiarum superstitionum laqueum sibi induunt? Iam quæ votorum species?

Virginitatem Deo perpetuam promittunt, quasi cū Deo antè pepigerint vt se à coniugii necessitate liberaret. Non est quòd causeantur, se non nisi gratia Dei fretos votum hoc nuncupare. nam

Mat. 19.
b. 11

quum ipse non omnibus dati pronuntiet, fiduciam specialis doni concipere nostrum non est. Qui habent, eo utantur. si quando se à carne sua inquietari sentiunt, confugiant ad eius opem cuius sola

virtute possunt resistere. Si nõ proficiunt, ne remedium quod ipsis offertur contemnant. Certa enim Dei voce citantur ad coniugium quibus continendi facultas denegatur. Continentiam appello, non

qua corpus solum à scortatione purum seruat, sed qua mens impollutam castitatem seruat. Neque enim externam tantum la-

1. Cor. 7.
b. 9

sciuiam, sed animi quoque vstionem cauere Paulus præcipit. Hoc, inquit, ab vltima memoria fuit obseruatum, vt se alligaret continentię voto qui totos se Domino dicare vellent. Fateor certè

antiquitus quoque receptum fuisse hunc morem: sed eam aratem sic ab omni vitio liberam fuisse non concedo vt pro regula habendum sit quicquid tunc factum est. Et paulatim irreplevit inexorabilis illa seueritas, vt post conceptum votum, nullus pœnitentię

locus fieret. Quod ex Cypriano constat. Si se ex fide Christo dicauerunt virgines, pudicè & castè, sine vlla fabula, perseuerent. Ita

Epist. II

fortes & stabiles præmium virginitatis expectent. Si autem perse-

uerare

herare nolunt, vel non possunt, melius est nubant, quàm in ignem delictis suis cadant. Quibus probris non lacerarent nunc eum qui continentix votum tali æquitate temperare vellet? Longè ergo ab illo vetusto more discesserūt, qui non modò nullam admittunt moderationem aut veniam si quis præstando voto impar deprehendatur: sed grauius peccare nullo pudore pronuntiant, si accepta vxore, carnis intemperantiæ medetur, quàm si scortando corpus & animam contaminet.

18 Verùm instant adhuc, & sub Apostolis vñtatam fuisse tale votum ostendere conantur: quia Paulus viduas, quæ semel in publicum ministerium receptæ nubent, primam fidem abnegare dicat. Ego verò illis minimè nego, viduas quæ sese suásque Ecclesiæ operas addicerent, perpetui cælibatus legem simul suscepisse: non quia in eo religionem aliquam statuerent, vt postea fieri cœptum est: sed quoniam nisi sui iuris, & iugo maritali solutæ, functionem illam sustinere non possent. Quòd si data fide ad nouas nuptias respectarent, quid hoc erat aliud, quàm Dei vocationem excutere? Non igitur mirum quòd talibus desiderijs lasciuire in Christum eas dicit. Postea verò amplificandi causa subiungit, ad eòd ipsas quod Ecclesiæ pollicite sunt non præstare; vt primam quoque fidem in Baptismo datam violent ac irritam faciant: in qua hoc comprehenditur vt vocationi quisque suæ respondeat. Nisi fortè hoc mauis intelligere, quòd veluti amisso pudore omnem deinde honestatis curam abiicerent, ad omnem lasciuiam & petulantiam se prostituerent, licetiosa dissolutaq; vita nihil minus quàm Christianas mulieres præ se ferrent. qui sensus mihi perplacet. Respondemus ergo, quæ tunc ad publicum ministerium recipiebantur viduæ, eas sibi perpetui cælibatus conditionem imposuisse: si postea nubent, facile intelligimus accidisse quod dicit Paulus, vt proiecto pudore, insolentiores fierent quàm deceret mulieres Christianas. Ita non solum peccasse, fidem Ecclesiæ datam fallendo: sed à communi piarum mulierum lege desciuille. Sed primùm nego, alia ratione professas esse cælibatum, nisi quia coniugiũ cum ea quam subibant functione minimè conueniret: ac omnino se ad cælibatum astrinxille, nisi quatenus ferret vocationis suæ necessitas. Deinde ita obligatas non concedo fuisse quin illis tunc quoq; satius esset nubere quàm vel carnis aculeis sollicitari, vel in aliquam prolabi obscœnitatem. Tertio eam ætatem dico à Paulo præscribi quæ sit communiter extra periculum, præsertim quum eas tantum deligere iubeat quæ vnico matrimonio contentæ, continentix specimena iam antè præbuerint. Votum autem cælibatus non alia ratione improbamus nisi quia & pro cultu perperam æstimatur, & temere ab iis nuncupatur quibus continendi potestas facta non est.

19 Ad moniales verò quòd trahere licuit hunc Pauli locum? Creabantur enim diaconissæ, non vt cantionibus aut murmure non intellecto Deum demulcerent, reliquum temporis viuerent otiosæ:

sed vt publico Ecclesiæ ministerio erga pauperes defungerentur, vt omni studio, sedulitate, diligentia, in officia charitatis incumbere. Non vouebant calibatam, vt cultum inde aliquem exhiberent Deo quòd à nuptiis abstinere: sed tantum quòd essent ad exequendum suum munus expeditiores. Denique non vouebant vel ineunte adulescèria, vel medio adhuc ætatis flore, vt sero postea experimento discerent quantum se in præcipitium dedissent: sed cum omne periculum superasse viderentur, non minus tutum quàm sanctum votum nuncupabant. verum vt duo priora non vigeam, dico nefas fuisse ad vouendam continentiam recipi mulieres ante annum sexagesimum: quum Apostolus solas sexagenarias admittat, iuniores nubere & liberos parere iubeat. Ergo nec illa primùm duodecim, deinde viginti, postea triginta annorum facta relaxatio vlllo modo excusari potest: & multo minus tolerabile est quòd miseræ puellæ, antequam vel per ætatem se nosse potuerint, vel vllum sui experimentum capere, vt in illos male dictos laqueos se induant, non tantum fraude inducuntur, sed vi ac minis compelluntur. In reliquis duobus votis impugnandis nõ insistam. Hoc tantum dico: præterquam quòd non paucis superstitionibus sunt implicita (vt hodie res habent) in hoc composita esse videntur, vt qui ea nuncupant, Deo illudant & hominibus. Sed ne videamur singulas particulas nimis malignè exagitare, illa generali, quæ superius posita est, confutatione contenti erimus.

20 Cuiusmodi legitima sint & accepta Deo vota, satis expostum esse arbitror. Quia tamen interdum rudes ac timide conscientia, etiam vbi votum aliquod displicet ac improbatum, de obligatione nihilominus dubitant, & grauius excruciantur, quum & violare datam Deo fidem horrent, & verentur econuerso ne seruado magis peccent: hinc succurrendum illis est, quòd se possint ab hac difficultate eripere. Vt autem semel omnem scrupulum tollam: dico omnia nõ legitima nec rite cõcepta vota, vt apud Deum nihil sunt, sic nobis irrita esse debere. Nam si in humanis cõtractibus ea tantum promissa nos obligant in quibus is cum quo contrahimus, vult nos habere obligatos: absurdum est, ad ea præstada nos adigi quæ à nobis minimè Deus requirit: præsertim quum nõ aliter recta sint opera nostra nisi vbi Deo placent, & hoc conscientia testimonium habent quòd placeant. Manet enim illud fixum, Quicquid non est ex fide, peccatum est. Quo intelligit Paulus, quod cum dubitatione susceptum est opus, propterea vitiosum esse, quòd omnium bonorum operum radix est fides, qua certi sumus illa Deo accepta esse. Ergo si nihil nisi hac certitudine aggredi licet homini Christiano, cur non, si quod temere susceperint ignorantia vitio, ab errore postea liberati desistant? Eiusmodi quum sint vota inconsideratè suscepta, nõ modò nihil obligant, sed necessariò sunt rescindenda. Quid autem, quòd non tantum pro nihilo æstimantur in conspectu Dei, sed abominationi quoque sunt? vt prius demonstra-

Rom. 14.

2.23

monstra-

monstratum est. Speruacuum est de re non necessaria longius differere. Hoc vnum argumentum ad pacandas & omni scrupulo liberandas pias conscientias abunde esse mihi videtur: quæcunque non ex puro fonte emanant opera, & in legitimum finem diriguntur, à Deo repudiari: & ita repudiari vt non minus in illis pergere, quàm ipsa inchoare nos vetet. Inde enim conficitur, quæ ab errore & superstitione profecta sunt vota, & nullius esse apud Deum momenti, & à nobis deserenda.

21 Habebit præterea qui hanc tenebit solutionem, quo aduersus improborum calumnias eos defendat qui ex monachismo ad honestum aliquod viuendi genus concedunt. Fractæ fidei & periurii grauiter accusantur, quod vinculum (vt vulgò creditur) insolubile, quo erant Deo & Ecclesiæ obligati, abruperunt. At ego nullum fuisse vinculum dico, vbi quod homo confirmat, Deus abrogat. Deinde vt demus fuisse obligatos, quum ignorance Dei & errore impliciti tenerentur: nunc postquam veritatis notitia sunt illuminati, simul Christi gratia liberos esse dico. Nam si tantam efficaciam habet crux Christi vt à Legis diuinæ maledictione qua vincti detinebamur, nos absoluat: quanto magis ab extraneis vinculis (quæ nihil sunt quàm captiosa Satanæ retia) nos eruet? Quibuscunque ergo Christus Euangelii sui luce affulget, non dubiu est quin ab omnibus eos laqueis expediat quibus se per superstitionem induerāt. Quæquam nec illis deest altera defensio, si ad cælibatum non fuerunt idonei. Nam si votum impossibile certum est animæ exitium, quam seruatam vult Deus, non perditam: sequitur in eo minimè esse permanendum. Quàm autem impossibile sit votum continentia iis qui singulari dono præditi non sunt, antea docuimus: & experientia, me tacente, loquitur. neque enim est ignotum quanta obscenitate scateant omnia ferè monasteria. Et si qua videtur honestiora magisque verecunda esse aliis, non ideo tamen casta sunt quòd impudicitia malum intus premit ac continent. Ita scilicet horrendis exemplis hominum audaciam vlciscitur Deus, quum suæ infirmitatis immemores, repugnante natura id affectat quod est illis denegatum, & contemptis remediis quæ Dominus illis ad manum dederat, contumacia & obstinatione incontinentia morbum superare se posse confidunt. Quid enim aliud quàm contumaciam esse dicemus, vbi quis admonitus coniugio sibi opus esse, idque sibi à Domino remedii loco dari, non modò id contemnit, sed etiam sacramento se adigit ad contemptum?

Galat. 3.
b.3

De Sacramentis.

CAPVT XIII.

PRAEDICATIONI Euangelii aliud affine est fidei nostræ adiumentum in Sacramentis: de quibus certà aliquam doctrinam tradi, magnopere nostra refert, vnde nos & quem in finem instituta fuerint, & quis eorum nunc vsus sit, discamus. Principio animaduertere conuenit quid sit Sacramentum.

Videtur autem mihi hæc simplex & propria fore definitio, si dixerimus externum esse symbolum, quo benevolentia erga nos suarum promissionum conscientiam nostris Dominus obsignat, ad sustinendam fidei nostrae imbecillitatem: & nos vicissim pietatem erga eum nostram tam coram eo & Angelis quam apud homines testamur. Licet etiam maiore compendio aliter definire: ut vocetur diuina in nos gratiae testimonium externo signo confirmatum, cum mutua nostrae erga ipsum pietatis testificatione. Vtrambet ex his definitionibus eligas, ab illa Augustini, quae sacramentum esse tradit rei sacrae visibile signum, aut inuisibilis gratiae visibilem formam, sensu nihil differt: rem verò ipsam melius ac certius explicat. Nam cum in illa breuitate sit aliqua obscuritas, in qua multi rudiores hallucinantur, volui pluribus verbis plenioram reddere sententiam, nequid dubitationis hæreret.

2 Quae ratione vocabulum hoc usurpauerint veteres in eo sensu, non est obscurum. Nam quoties Graecam vocem *μυστήριον* Latine reddere voluit Vetus interpres, praesertim ubi de rebus diuinis agebatur, transtulit Sacramentum. Sic ad Ephesios, Vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae. Item, Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in vobis, quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum. Ad Colossenses, Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Dominus notas facere diuitias sacramenti huius, &c. Item ad I. Tim. 3. Timotheum, Magnum pietatis sacramentum: Deus manifestatus est in carne. Noluit autem dicere arcanum, nequid rerum magnitudine inferius dicere videretur. Sacramentum ergo posuit pro arcano, sed rei sacrae. In ea significatione apud Ecclesiasticos scriptores subinde occurrit. Et satis notum est, quae sacramenta vocantur apud Latinos, Graecis esse mysteria: quae synonymia litem omnem dirimit. Atque hinc factum est ut ad signa illa quae augustam sublimium ac spiritualium rerum representationem haberent, deduceretur. Quod etiã notat alicubi Augustinus, Longum, inquit, esset disputare de varietate signorum: quae quum ad res diuinas pertinent, Sacramenta appellantur.

3 Porro ex hac quam posuimus definitione intelligimus, nunquam sine praesente promissione esse sacramentum, sed ei potius tanquam appendicem quandam adiungi, eo fine ut promissionem ipsam confirmet ac obsignet, nobisque testatiorem, imò ratam quodammodo faciat: quo modo nostrae ignorantiae ac tarditati primum, deinde infirmitati opus esse Deus prouidet: neque tamen (proprie loquendo) tam ut sacrum suum sermonem firmet, quam ut nos in ipsius fide stabiliat. Siquidem Dei veritas per se satis solida certaque est: nec aliunde meliorem confirmationem quam à se ipsa accipere potest. Verum ut exigua est & imbecilla nostra fides, nisi vndique fulciatur, ac modis omnibus sustentetur, statim concutitur,

cutitur, fluctuat, vacillat, adeoque labascit. Atque ita quidē hęc se captui nostro pro immēsa sua indulgentia attēperat misericors Dominus, vt quando animales sumus, qui humi semper adrepentes, & in carne hęcrentes, nihil spirituale cogitamus, ac ne concipimus quidem, elementis etiam istis terrenis nos ad se deducere non grauetur, atq; in ipsa carne proponere bonorū spiritualiū speculū. Nam si incorporei essemus (vt Chrysostomus ait) ruda & incorporea nobis hęc ipsa daret. Nunc quia corporibus infertas habemus animas, sub visibilibus spiritualia tradit. Non quia tales indiq; sunt dotes naturis rerum quę in sacramentis nobis proferuntur: sed quia in hanc significacionem à Deo signatę sunt.

4 Atque hoc est quod vulgo dicunt, consistare Sacramentū verbō & externo signo. Verbum enim intelligere debemus, nō quod sine sensu & fide insurratum, solo strepitu, velur magica incantatione, consecrandi elementi vim habeat: sed quod prædicatum intelligere nos faciat quid visibile signum sibi velit. Quod ergo sub Papę tyrannide factitatum est, nō caruit ingenti mysteriorū profanatione. putarunt enim sitis esse si Sacerdos, populo sine intelligentia obstupente, cōsecrationis formulam demurmuraret. Imò id data opera cauerunt, nequid doctrinę inde ad plebem perueniret. omnia enim Latine pronuntiarunt apud homines illiteratos. Postea eousque erupit superstitio, vt consecrationem non nisi rauco murmure, quod à paucis exaudiretur, rite peragi crederent. At longē aliter de verbo sacramentali docet Augustinus, Accedat, inquit verbum ad elementū, & fiet sacramentū. Vnde eum ista tanta virtus aquę vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur. Nam & in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manēs. Hoc est verbū fidei quod prædicamus, inquit Apostolus. Vnde in Actis Apostolorum, Fide inundans corda eorum. Et Petrus Apostolus, Sic & nos Baptisma saluos facit, non depositio sordium carnis, sed conscientię bonę interrogatio. Hoc est verbum fidei quod prædicamus: quo sine dubio, vt mundare possit, consecratur & Baptismus. Vides vt prædicationem requirat vnde nascatur fides. Nec est quod in hac probatione laboremus, quādo minimē obscurum est quid Christus fecerit, quid nobis facere mandauerit, quid sequuti sint Apostoli, quid purior Ecclesia obseruauerit. Imò ab initio vsque mūdi notū est, quoties signum aliquod obtulit Deus sanctis Patribus, inseparabilem fuisse doctrinę copulam sine qua attoniti nudo aspectu sensus nostri redderentur. Ergo quum de verbo sacramentali fieri mentionem audimus, promissionem intelligamus quę clara voce à ministro prædicata, plebē eò manu ducat quò signum tendit ac nos dirigit.

5 Nec audiendi sunt quidam qui contrā pugnare conantur arguto magis quàm solido dilemmate. Aut verbum, inquit, Dei, quod sacramentum præcedit, scimus esse veram Dei voluntatem, aut nescimus. Si scimus, nihil ex sacramento, quod postea sequitur,

Hom. 60
ad popu-
lum

Sacramē-
parke

Hom. iii
Iohānens

Rom. 10.
b. 8

Act. 15.
b. 9

1. Petr. 3.
d. 21

nouum discimus. Si nescimus, neque id docebit sacramentum cuius vis omnis in verbo sita est. Quibus breuiter responsum sit, Sigilla, quæ diplomatibus aliisque publicis actis appenduntur, per se accepta nihil sunt, utpote quæ frustra appensa forent si membrana nihil haberet descriptum. neque tamen ideo non confirmant atque obfirmant quod scriptum est, dum scriptis adduntur. Neque hanc similitudinem nuper à nobis cōfictam iactare possunt, quam Paulus ipse vsurpauit, Circumcisionem vocans *σφαγίδα*. vbi ex professo contendit, non fuisse Circumcisionem Abrahamæ in iustitiam, sed eius pacti obfirmationem cuius fide fuerat iam antè iustificatus. Et quid est, obsecro, quod aliquem magnopere offendat, si promissionem doceamus obfirmari sacramentis, quum ex ipsis promissionibus palàm sit alteram altera confirmari? Neimpe ut quæque est manifestior, ita est ad fulciendam fidem magis idonea. Sacramenta verò & promissiones afferunt clarissimas: & hoc habent præ verbo peculiare, quòd eas veluti in tabula depictas nobis ad viuū representant. Neque nos mouere debet quæ inter sacramenta & diplomatum sigilla obiectari solet distinctio. quòd quum vtraque carnalibus huius mundi elementis consistat, illa ad promissiones Dei obfirmandas sufficere vel paria esse nequeant, quæ sunt spirituales & æternæ: quemadmodum hæc ad obfirmanda principum edita de rebus fluxis ac caducis appendi solent. Siquidem vir fidelis, dum oculis sacramenta obuersantur, non in illo carnali spectaculo hæret: sed illis quos indicaui analogiæ gradibus, ad sublimia mysteria quæ in sacramentis latent, pia consideratione allurgit.

6 Et quando Dominus promissiones suas fœdera nuncupat: sacramenta, symbola fœderum: ab ipsis hominum fœderibus simile adduci potest. Porca cæsa quid efficiat nisi verba intercederent: imò nisi præirent? Nam porcæ sæpius cæduntur citra vllum interius aut sublimius mysterium. Quid dextera data, quum manus hostiliter non rarò conferantur? At vbi verba præierint, talibus sanè symbolis fœderum leges sanciantur, quanuis prius verbis conceptæ, conditæ, decretæ. Sacramenta igitur exercitia sunt quæ certio rem verbi Dei fidem nobis faciunt: & quia carnales sumus, sub rebus carnalibus exhibentur: ut ita pro tarditatis nostræ captu nos erudiant, & perinde ac pueros pædagogi manu ducant. Hac ratione Augustinus sacramentum, verbum visibile nuncupat: quòd Dei promissiones velut in tabula depictas representet, & sub aspectum graphicè atq; *εικονικὰς* expressas statuatur. Aliæ quoque similitudines afferri possunt quibus sacramenta planius designentur, ut si vocemus fidei nostræ columnas. Quo enim modo ædificium suo quidem fundamento stat & incumbit, subiectis tamen columnis certius stabilitur: ita fides in verbo Dei, non secus ac fundamento residet. sed cum accedunt sacramenta, ipsis adhuc ceu columnis solidius innititur. Aut si dicemus specula in quibus gratiæ Dei diuitias, quas nobis elargitur, cōtemplari liceat. illic enim

Rom. 4.
b. II

Ge. 6. d.
18, & 9.
b. 9, &
17. 1. 22

In Ioh. 1.
domi. 89.
Libr. 19.
contra
Euseb. 5.

fese nobis (vt iam dictum est) manifestat quantum nostræ hebetudini agnoscere datum est, suamque erga nos beneuolentiam & amorem expressiùs quàm verbo restatur.

7 Nec satis appositè rariocinantur, dum ex eo cõtendunt non esse testimonia gratiæ Dei, quia impiis quoque porriguntur, qui tamen Deum nihilo sibi magis propitium inde sentiunt, sed grauiorem potiùs damnationem contrahunt. Nam eodem argumento nec Euangelium esset testimonium gratiæ Dei, quod à multis auditur ac spernitur: nec Christus demum ipse, qui à compluribus uisus est ac cognitus, quorum paucissimi eum receperunt. Simile etiam in diplomatibus spectare licet. siquidem bona pars multitudinis *αὐθετυκὸν* illud sigillum, utcumque à Principe ad consignandam voluntatem suam profectum esse nouerit, irridet tamè atque eludit: alii uelut rem ad se minimè pertinentem, fusque deque habent: alii etiam execrantur, vt conspecta hac ram pari amborum conditione magis ac magis illa superiùs à me usurpata similitudo aridere debeat. Itaque certū est nobis à Domino misericordiam, ac gratiæ suæ pignus cum sacro suo uerbo, tum sacramentis offerri. uerum non apprehenditur nisi ab his qui uerbum & sacramenta certa fide accipiunt: qualiter omnibus in salutem oblatum à Patre ac propositus Christus, non tamen ab omnibus agnitus exceptusque est. Id quum alicubi indicare Augustinus uellet, dixit, Verbi efficaciam in sacramento proferri: non quia dicitur, sed quia creditur. Proinde Paulus dum apud fideles uerba facit, sic de sacramentis disserit ut in illis Christi communionem includat. ut quum dicit, Quicumque baptizati estis, Christum induistis. Item, Vnum corpus & vnus spiritus sumus omnes qui in Christo baptizati sumus. Quum uerò de præpostero sacramentorum usu loquitur, nihilo plus illis tribuit quàm frigidis & inanibus figuris. quo significat, utcumque impii ac hypocritæ sua peruersitate diuinæ gratiæ in sacramentis effectum vel opprimant, vel obscurant, vel impediunt, id tamen minimè obstare quominus ubi & quoties Deo placet, & uerum de Christi communicatione testimonium afferant, & hoc ipsum quoque exhibeat præstetque Spiritus ipsius Dei quod promittunt. Constituimus ergo sacramenta uerè nominari testimonia gratiæ Dei ac ueluti quædam beneuolentiæ, qua erga nos affectus est, sigilla: quæ ipsam nobis ob signando, fidem nostram hoc modo sustinent, alunt, confirmant, adaugent. Quæ uerò contra hanc sententiam obiectari à nonnullis solent rationes, nimis friuolæ eneruésque sunt. Aiunt meliorem fidem nostram fieri non posse, si bona est. nõ enim esse fidem nisi quæ inconcussè, firmiter, indistractè Dei misericordiæ innititur. Quibus satius fuerat cum Apostolis orare ut Dominus sibi augetet fidem, quàm talem fidei perfectionem securè obtendere, quam nemo unquam ex filiis hominum assequutus est, nemo assequetur in hac uita. Respondeant qualem ei fuisse fidem existiment qui dicebat, Credo Domine, ad-
ff.v.

In Iohã.

Galat. 3.

d. 27

1. Cor. II.

b. 12

Lu. 17. a.

Marci 9.

d. 24

iua incredulitatem meam. Nam & illa utcumque inchoata fides, bona erat, & melior sublata incredulitate fieri poterat. Sed nullo certiore argumento quàm sua ipsorum conscientia refelluntur. Nã si peccatores se fatètur (quod velint nolint inficiari nequeunt) id ipsum fidei suæ imperfectioni impudente necesse est.

Acto. 8.

2.37

8 At respondit, inquit, Philippus Eunuchò, Baptizari eum licere si ex toto corde crederet. Quem hîc locum habet Baptismi confirmatio, ubi fides totum cor implet? Rursum ipsos interrogo, annon bonam cordis sui partem fide vacuam sentiunt, annon noua quotidie incrementa agnoscunt? Gloriabatur ille, se discendo fieri senem. Nos igitur ter miseri Christiani, si nihil proficiendo senes simus, quorum fides per omnes ætatum gradus progredi debet, donec adolescat in virum perfectum. Itaque in hoc loco ex toto corde credere, non est perfectè Christo credere: sed ex animo duntaxat & sincera mente illum amplecti: non eo saturum esse, sed ardenti affectu esurire, sitire, & ad eum suspirare. Hic mos est Scripturæ, ut toto corde fieri dicat quod syncerè & ex animo fieri significat. Cuius rationis sunt ista, In toto corde meo exquisiui te.

Ephes. 4.

d. 13

Psal. 119.

10. & III.

a. 1. &

138. a. 1

Psal. 12.

a. 3

Confitebor tibi in toto corde meo, & similia. Quemadmodum contrà, ubi fraudulentos ac fallaces obiurgat, illis cor & cor exprobrare solet. Subiiciunt deinde, Si fides per Sacramenta augeatur, frustra datum esse Spiritum sanctum, cuius virtus atque opus est inchoare, tueri, consummare fidem. Quibus equidem fateor, proprium ac solidum Spiritus sancti opus fidem esse, à quo illuminati, Deum ac benignitatis eius thesauros agnoscimus, & sine cuius lumine mens nostra adeò cæca est ut nihil conspiciere, adeò stupida, ut nihil subodorari rerum spiritualium possit. Verùm pro vno Dei beneficio quod ipsi prædicant, nos tria perpendimus. Nam primùm verbo suo nos docet & instituit Dominus: deinde Sacramentis confirmat: postremò sancti sui Spiritus lumine mentibus nostris illucet & aditum in corda nostra verbo ac Sacramentis aperit, quæ alioqui aures duntaxat percellerent, & oculis obuersionentur, interiora minimè afficerent.

9 Quamobrem de confirmatione augmētōque fidei monitum velim lectorem (quod iam minimè dubiis verbis expressisse mihi videor) id ministerium sic me Sacramentis assignare, non quasi arcanam vim nescio quam illis perpetuò insitam putem, qua fidem per se promouere aut confirmare valeant: sed quia sunt in hoc à Domino instituta, ut stabiliendæ augēdæque fidei seruiant. Cæterùm munere suo tum rite demum perfunguntur, ubi interior ille magister Spiritus accesserit: cuius vnus virtute & corda penetrantur, & affectus permouentur, & Sacramentis in animas nostras aditus patet. Si desit ille, nihil Sacramenta plus præstare mentibus nostris possunt quàm si vel solis splendor cæcis oculis affulgeat, vel surdis auribus vox insonet. Itaque sic inter Spiritum Sacramentâque partior, ut penes illum agendi virtus resideat, his ministerium

dum;

duntaxat relinquatur : idque sine Spiritus actione inane ac friuolum : illo verò intus agente, vimque suam exerente, multæ energie refertum. Nunc clarum est qualiter secūdum hanc sententiam, piæ mens in fide per Sacramenta confirmetur : nempe quo modo solis fulgore vident oculi, vocis sono aures audiunt : è quibus, neque illi quouis lumine quicquam afficerentur, nisi inditam haberent aciem quæ suapte sponte illustraretur : & hæ clamore quolibet nequicquam pulsarentur, nisi ad audiendum natæ aptæque forent. Atqui si verum est quod semel inter nos definitum esse conuenit, quod in oculis nostris visus efficit ad lucem conspiciendam, quod in auribus auditus ad percipiendam vocem : id esse in cordibus nostris Spiritus sancti opus, ad fidem & concipiendam, & sustinendam, & fouendam, & stabiliendam : vtrunque perinde consequitur, neque sacramenta hilum proficere sine Spiritus sancti virtute, & nihil obstare quominus in cordibus iam antè à præceptore illo edoctis fidem & robustiorem & auctiorem reddant. Hoc tantum interest, quòd audiendi videndique facultas naturaliter auribus & oculis indita est : Christus autem præter naturæ modum speciali gratia idem in animis nostris agit.

10 Quo & illæ quæ nonnullos anxios tenent, obiectiones simul dissoluuntur. Si fidei seu incrementum seu confirmationem creaturis adscribimus, iniuriam fieri Spiritui Dei, quem solum eius authorem agnoscere decebat. Neque enim interim illi & confirmationis & incrementi laudem eripimus : quin potius id ipsum quod fidem auget atque firmat, nihil esse aliud asserimus quàm interiori sua illustratione mētes nostras comparare ad suscipiendam eam quæ à Sacramentis proponitur confirmationem. Quòd si adhuc nimium obscure dictum est, similitudine hac quam adducam, fiet planè dilucidum. Siquem verbis ad aliquid agendum persuadere instituas, rationes omnes excogitabis quibus in tuam sententiam pertrahatur ac penè subigatur, consilio tuo vt obtemperet. Verùm nihil dum actum est, nisi ipse vicissim perspicaci sit acutòque iudicio, quo in rationibus tuis quantum insit momenti expendere queat : nisi docili etiam sit ingenio, & ad auscultandum doctrinæ parato, nisi postremò eam de fide prudentiæque tua opinionem conceperit, quæ ad subscribendum cuiusdam sit illi instar præiudicii. Nā & sunt præfracta plurima capita quæ nullis vnquam rationibus flectas : & vbi suspecta fuerit fides, vbi contempta auctoritas, parum apud dociles proficitur. Adsint rursum illa omnia : efficiet profectò vt illis ipsis consiliis auditor cui consulis acquiescat, quæ erat alioqui irrisurus. Id quoque operis agit in nobis Spiritus. nam ne verbum frustra aures percellat, ne frustra oculos Sacramenta verberent, Deum esse ostendit qui nobis istic loquitur, cordis nostri peruiaciam emollit, atque ad eam quæ Domini verbo debetur obedientiam componit. Denique externa illa & verba & Sacramenta ab auribus in animam transmittit. Confirmant

ergo fidem nostram & verbum & sacramenta, dum bonam Patris cælestis erga nos voluntatem nobis ob oculos ponunt, cuius cognitione & tota fidei nostræ firmitudo consistit, & robur auget: confirmat Spiritus, dum eam animis nostris confirmationem insculpèdo, efficacem reddit. Interea prohiberi non potest Pater luminum quin sicut corporeos oculos solis radiis, ita mètes nostras sacramentis, quasi intermedio fulgore illustret.

Matt. 13.

a. 4

Lu. 8. b.

35

11 Quam externo verbo proprietatem subesse docuit Dominus, quum in parabola semen appellauit. Quemadmodum enim semen si in desertâ neglectâque agri partem deciderit, nihil aliud quàm emoriatur: si verò in segetem aptè laboratam atque excultam iactum fuerit, suum cum optimo fœnore fructū referet: ita verbum Dei, si in duram aliquam ceruicem inciderit, velut in arenam proiectum sterilestet: si animam nactum fuerit cælestis Spiritus manu subactam, fructuosissimum erit. Atqui si eadem est seminis verbique ratio, ut è semine frumentum & nasci & auferere, & conscendere ad maturitatem dicimus: cur non & fidem è verbo initium, incrementum, perfectionem accipere dicamus? Vtrunque Paulus

1. Cor. 2.

a. 4

1. Cor. 3.

b, 6

1. Cor. 3.

b. 6

diuersis locis optimè explicat. Nam dum Corinthiis reducere in memoriam vult quàm efficaciter vsus sit Deus sua opera, gloriatur se habere ministerum spiritus: perinde ac si indiuiduo nexu cum sua prædicatione coniuncta esset vis Spiritus sancti, ad mentem intus illuminandam & permouendam. At verò quum alibi admonere vult quid per se valeat Dei verbum ab homine prædicatum, ipsos ministros agricolis comparat, qui vbi laborem ac industriam in excolenda terra posuerit, nihil amplius quod faciant habent. Quid autem aratio & satio & rigatio prodesse nisi quod satum est, cælesti beneficio vegetaretur? Itaque cõcludit, & eum qui plantat, & eum qui rigat, nihil esse: sed omnia esse Deo adscribenda qui solus dat incrementum. Spiritus ergo potentiam exerunt in sua prædicatione Apostoli, quatenus Deus ordinatis à se organis ad spiritalis gratiæ suæ explicationem vitur. Ea tamen retinenda est distinctio, ut quid homo per se valeat, quid Dei proprium sit, meminerimus.

12 Adèò autem Sacramenta confirmationes sunt fidei nostræ, ut nonnunquam Dominus, quando rerum ipsarum, quæ in Sacramentis ab eo promissæ erant, fiduciam tollere vult, Sacramenta ipsa auferat. Quum Adam immortalitatis dono spoliatur & abdicat,

Genes. 3.

d. 22.

Non colligat inquit, de fructu vitæ, ne viuat in æternum. Quid audimus? An suam Adæ incorruptionem, à qua iam deciderat, restituere poterat fructus ille? Minimè. sed hoc perinde est ac si dixisset, Ne vana fiducia fruatur si promissionis meæ symbolū teneat: excutiat illi quod spem aliquam immortalitatis facere possit. Hac

Ephes. 2.

c. 12

ratione quum Apostolus Ephesios hortatur ut se meminerint fuisse hospites testamentorum, alienos à consortio Israelis, sine Deo, sine Christo, dixit non fuisse participes Circumcisionis. Quo metonymicè

tonymicè significat, à promissione ipsa exclusos qui tesseram promissionis non accepissent. Ad eorum verò alterum obiectum, Dei gloriam ad creaturas deriuari, quibus tantum virtutis attribuitur, sicque eatenus diminui, respondere promptum est nullam in creaturis virtutem à nobis reponi. Hoc duntaxat dicimus, Deum mediis ac instrumentis, quæ expedire ipse prospicit, vti: vt eius gloriæ omnia obsequantur, quando omnium ipse Dominus est & arbiter. Ergo vt per panem cæteraque alimenta corpora nostra pascit: vt per solem mundum illuminat: vt per ignem calefacit: nec tamen aut panis, aut sol, aut ignis aliquid sunt nisi quatenus sub iis instrumentis benedictiones suas nobis dispensat: ita spiritualiter per Sacramenta fidem alit, quorum vnicum officium est, eius promissiones oculis nostris spectandas subiicere, imò nobis earum esse pignora. Et vt nostrum est in cæteris creaturis, quæ Dei liberalitate & beneficentia vsibus nostris destinatae sunt, quarumque ministerio bonitatis suæ munera nobis largitur, nihil fiduciæ desigere, nec quasi boni nostri causas admirari & prædicare: ita neque in Sacramentis hæere fiducia nostra debet, nec Dei gloria in ipsa transferri: sed omiſſis omnibus, ad ipsum & Sacramentorum & rerum omnium autorem surgere & fides & confessio debent.

13 Quod autem ex ipso demum Sacramenti nomine argumentum nonnulli afferunt, minimè firmum est. Sacramētum, inquit, quum multas habeat apud probatos authores significationes, vnā tantum habet quæ signis conueniat: nempe qua solenne illud iuramentum significat quod miles Imperatori præstat quura militiæ initiatur. Vt enim militari illo sacramento fidem suam obstringunt Imperatori noui milites, & militiam profitentur: ita nostris signis Christum Imperatorem profiteamur, & sub eius signis nos militare testamur. Addunt similitudines quibus rem magis dilucidam reddāt. Vt toga Romanos à palliatis Græcis discernebat: vt ipsi inter se ordines Romæ suis symbolis distinguebātur: Senatorius ab equestri, purpura & lunatis calceis: rursum à plebeio Equester, annulo: ita nos symbola nostra gestamus quæ nos à profanis discernant. At ex superioribus abunde liquet veteres qui Sacramentorum nomen signis indiderunt, minimè respexisse quis fuisset verbi huius vsus Latinis scriptoribus: sed nouam hanc significationem pro suo commodo affinxisse, qua simpliciter sacra signa designarent. Quòd si altius arguere volumus, videri possunt eadem analogia nomen hoc ad eiusmodi significationem transiulisse qua nomen fidei ad eum sensum in quo nūc vsurpatur. Quum enim fides sit in præstandis promissis veritas: fidem tamen dixerunt certitudinem, seu certam persuasionem quæ de ipsa veritate haberetur. Ad hunc modum, quum sacramētum sit militis, quo se suo Imperatori vouet: fecerunt Imperatoris, quo milites in ordines recipiat. Dominus enim per Sacramēta se nobis in Deum fore pollicetur, & nos sibi fore in populum. Verum tales argutias omic;

rimus: quando satis planis argumentis probasse mihi videor, nihil aliud spectasse quam ut significarent signa hæc sanctarum & spiritualium rerum esse. Similitudines quas afferunt de externis insignibus, recipimus quidem, sed non ferimus quod posterius est in Sacramentis ab illis primum atque adeo vnum constitui. Est autem hoc primum, ut fidei nostræ apud Deum seruiant: posterius, ut confessionem nostram apud homines testetur. Secundum hæc posterio-rem rationem valent illæ similitudines. Maneat interea prius illud: quia alioqui frigerent mysteria (ut visum est) nisi fidei nostræ adminicula essent, doctrinæque appendices in eundem usum & finem destinatæ.

14 Rursum admonendi sumus, ut isti vim Sacramentorum enervant, usumque prorsus evertunt: ita ab aduersa parte stare alios qui arcanas nescio quas virtutes Sacramentis affingunt, quæ nulquam illis à Deo insitæ leguntur. Quo errore periculose falluntur simpliciores & imperiti, dum & Dei dona querere docentur ubi reperiri minime possunt, & à Deo sensim abstrahuntur, ut pro eius veritate meram amplectentur vanitatem. Magno enim consensu sophisticæ scholæ tradiderunt, Sacramenta nouæ Legis, hoc est quæ nunc in usu sunt Christianæ Ecclesiæ, iustificare & conferre gratiam modò non ponamus obicem peccati mortalis. Quæ sententia, dici non potest quam sit exitialis & pestifera, eoque magis quòd multis antè seculis magna Ecclesiæ iactura in bona orbis parte obtinuit. Planè certè diabolica est. nam dum iustitiam citra fidem pollicetur, animas in exitium præcipites agit: deinde quia iustitiæ causam à Sacramentis ducit, miseris hominum mentes in terram suapte sponte plus satis inclinatas, hac superstitione illigat, ut in spectaculo rei corporeæ potiùs quam in Deo ipso acquiescant. Quæ duo vtinam ad eò comperta non haberemus: tantum abest ut longa probatione indigeant. Quid verò est Sacramentum citra fidem sumptum, nisi certissimum Ecclesiæ exitium? Nam quum nihil inde extra promissionem sit expectandum: promissio autem non minùs iram incredulis minetur quam fidelibus gratiam offerat: fallitur qui plus aliquid per Sacramenta sibi conferri putat, quam quod verbo Dei oblatum, vera fide percipiat. Ex quo alterum etiam conficitur, non pendere ex Sacramenti participatione salutis fiduciam, ac si iustificatio sita illic foret, quam in vno Christo repositam, nihilominus Euangelii prædicatione quam Sacramenti oblatione, nobis communicari scimus: ac sine hac posse in solidum constare. Vsq; adeò verum est quod ab Augustino quoque

Lib. 3. de
quæ. vii. scribitur, Inuisibilem sanctificationem sine visibili signo esse posse,
Testa. & visibile rursus signum sine vera sanctificatione. Induunt enim
Lib. 5. de
Bapt. cõ. (ut ipse quoque alibi scribit) homines Christum aliquando usque
Donat. ca. ad Sacramenti perceptionem, aliquando usque ad vitæ sanctifica-
tit. 24 tionem. Atque illud primum & bonis & malis potest esse commu-
ne: hoc autem alterum, proprium est bonorum ac piorum.

15 Hinc illa si rite intelligatur, inter Sacramentum & rem Sacramenti ab eodem Augustino sæpius notata distinctio. neque enim significat duntaxat figuram & veritatem illic contineri, sed non ita coherere quin separari queat: ac in ipsa etiam coniunctione oportere semper discerni rem à signo, ne ad alterum transferamus quod alterius est. De separatione loquitur quum scribit, in solis electis efficere Sacramenta quod figurant. Item, vbi de Iudæis sic scribit, Sacramenta quum essent omnibus communia, non erat communis gratia: quæ virtus est Sacramentorum. sic & nunc commune est omnibus lauacrum regenerationis: sed ipsa gratia qua membra Christi cum suo capite regenerantur, non omnibus est communis. Rursus alibi de Cœna Domini, Nos quoque visibilem cibum hodie accipimus: sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti. Quid est quod multi de altari accipiunt & moriuntur, & accipiendo moriuntur? Nam & buccella Dominica venenum fuit Iudæ: nõ quia malum accepit: sed quia bonum malè malus accepit. Paulò post, Huius rei Sacramentum, id est vnitatis corporis & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis dierum interuallis in mensa Dominica præparatur: & de ea sumitur quibusdam ad vitã, quibusdam ad exitium. Res verò ipsa cuius & Sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicumque eius particeps fuerit. Et aliquanto antè dixerat, Non morietur qui māducauerit: sed qui pertinet ad virtutem sacramenti, non ad visibile sacramentum: qui manducat intus, non foris: qui māducat corde, non qui premit. Hic vbiq; audis, Sacramentum sic à sua veritate separari indignitate sumentis, vt nihil maneat præter inanem & inutilem figuram. Vt autem non signum veritate vacuum, sed rem cum signo habeas: verbum quod illic inclusum est, fide apprehendas oportet. Sic quantum in Christi communicatione proficies per Sacramenta tantum ex illis capies utilitatis.

*De Bap.
paruulo.*

In Psal.

78

In Iohã.

hom. 26.

16 Id si est obscurius propter breuitatem, pluribus verbis exponam. Christum Sacramentorum omnium materiam, vel (si mauis) substantiam esse dico, quando in ipso totam habent suam soliditatem, nec quicquam extra ipsum promittunt. quo minus tolerabilis error est Petri Lõbardi, qui disertè ea iustitiæ & salutis causas facit quorũ partes sunt. Itaque causis omnibus quas sibi fingit hominis ingeniu, valere iussis, nos in hac vnica retineri decet. Quãtum igitur tum ad verã Christi notitiã in nobis fouendam, confirmandam, augendam, tum ad eum plenius possidendum, fruendãque eius diuitias, illorum ministerio adiuuamur, tantum apud nos efficacix habent. id autem fit vbi quod illic offertur, vera fide suscipimus. Ergone, inquires, id efficiunt sua ingratitude impii, vt irrita sit Dei ordinatio, ac in nihilum cedat? Respondeo, non sic intelligendum quod dixi, quasi ab eius qui recipit conditione aut arbitrio vis & veritas Sacramenti pendeat. Manet enim firmum quod Deus instituit, naturãque suã retinet, vt cunq; variant homines: sed quum aliud sit offerre, aliud recipere: nihil obstat quominus

Li. 4. Scẽ.

dist. 1

consecratum verbo Domini symbolum sit reuera quod dicitur, vimque suam conseruet: nulla tamen inde utilitas ad hominem scelestum ac impium perueniat. Sed hanc quæstionem paucis verbis bene soluit Augustin⁹, Si carnaliter (inquit) accipis, spirituale esse non desinit: sed tibi non est. Quemadmodum verò Sacramentum rem esse nihili, si à veritate sua separatur, superioribus locis ostendit Augustinus: sic alibi in ipsa quoque coniunctione, distinctione opus esse admonet, ne in externo signo nimis hæreamus. Vt literam sequi (inquit) & signa pro rebus accipere, seruilis infirmitatis est: sic inutiliter signa interpretari, malè vagantis erroris est. Duo ponit vitia quæ hîc cauenda sint: Alterum, dum ita accipimus signa ac si frustra data essent, nostrâque malignitate arcanas eorum significationes eleuando aut extenuando efficiamus nequem nobis fructum afferant. Alterum, dum mentes ultra visibile signum non erigendo, ad ipsum transferimus eorum honorum laudem quæ non nisi ab vno Christo nobis conferuntur, idque per Spiritum sanctum, qui nos facit Christi ipsi us participes: & quidem adiuuantibus externis signis, quæ si nos ad Christum inuitant, vbi alioqui torquentur, indignè euertitur tota eorum utilitas.

17 Quamobrem fixum maneat, non esse alias Sacramentorum quàm verbi Dei partes: quæ sunt offerre nobis ac proponere Christum, & in eo cælestis gratiæ thesauros: nihil autem conferunt aut profunt nisi fide accepta. non secus ac vinum, vel oleum, vel alius liquor quamlibet largè infundas, effluet tamen ac peribit nisi aperto vasis ore: vas autem ipsum vndique perfusum, inane nihilominus ac vacuum manebit. Cauendum præterea ne in errorem huius affinem nos abducant quæ ad amplificandam Sacramentorum dignitatem paulò magnificentius à veteribus scripta sunt: vt scilicet arbitremur latentem aliquam virtutem Sacramentis adnexam affixamque esse, quo ipsa per se Spiritus sancti gratias nobis conferant, quemadmodum vinum in cratere propinatur: quum hoc tantùm illis diuinitus iniunctum sit munus, testificari nobis ac sancire Dei in nos beneuolentiam: nec vterius proficiant nisi accesserit Spiritus sanctus qui mentes ac corda nostra aperiat, nôsque huius testimonii capaces reddat. vbi etiam variæ distinctæque Dei gratiæ luculenter eminent. Sacramenta enim (vt suprâ attigimus) id sunt nobis à Deo quod ab hominibus rerum lætarum nuntii, vel arrhæ in pactis sancientiis: vtpote quæ non à se quidem largiantur aliquid gratiæ, sed renuntient & ostendant, atque (vt sunt arrhæ & tessera) rata apud nos faciât quæ diuina largitate nobis data sunt. Spiritus sanctus (quem non omnibus promiscuè Sacramenta aduehunt, sed quem Dominus peculiariter suis confert) is est qui Dei gratias secum affert, qui dat Sacramentis in nobis locum, qui efficit vt fructificent. Quanquam autem Deum ipsum præsentissima Spiritus sui virtute, suæ institutioni adesse non inficiamur: ne
 infru-

infructuosa sit & inanis quam ordinavit Sacramentorum administratio, interiore tamen Spiritus gratiam, ut ab externo ministerio distincta est, seorsum reputandam & cogitandam asserimus. Præstat igitur verè Deus quicquid signis promittit ac figurat: nec effectu suo carèt signa, ut verax & fidelis probetur eorum author. Tantùm hîc quæritur, propriâne & intrinseca (ut loquuntur) virtute operetur Deus, an externis symbolis resignet suas vices. Nos verò contendimus, quæcunque adhibeat organa, primariæ eius operationi nihil decedere. Id quum docetur de Sacramentis, & eorum dignitas præclarè cõmendatur, & vsus apertè indicatur, & utilitas abunde prædicatur, & modus in iis omnibus optimus retinetur, ut neque deferatur illis quicquam quod non oportet, neque rursus quod illis conuenit detrahatur: Interim illud tollitur figmentum quo iustificationis causa virtusque Spiritus sancti elementis cœvasculis ac plaustris includitur: & præcipua illa vis quæ ab aliis prætermissa fuit, discretè explicatur. Hîc quoque notandum est, quod externa actione figurat ac testatur minister, Deum intus peragere: ne ad hominem mortalem trahatur quod Deus sibi vni vendicat. Id etiam prudenter admonet Augustinus, *Quomodo (inquit) Quæstio. & Moses sanctificat & Deus? non Moses pro Deo: sed Moses visibilibus Sacramentis per ministerium suum, Deus autem inuisibili gratia per Spiritum sanctum: vbi totus etiam fructus est visibilium Sacramentorum. Nam sine ista sanctificatione inuisibilis gratiæ, visibilia ista Sacramenta quid profunt?* *Vet. test. lib. 3. ca. 84*

18 Sacramenti nomen, ut de eius ratione hæctenus differuimus, omnia generaliter signa complectitur quæ vnquam hominibus mandauit Deus, ut certiores securusque de promissionum suarum veritate redderet. Ea verò in rebus naturalibus nonnunquam extare voluit, nonnunquã in miraculis exhibuit. Prioris generis exempla sunt, ut quum Adæ & Heuæ arborem vitæ in arrhabonem immortalitatis dedit, ut eam securè sibi promitterent, quandiu ederent ex illius fructu. Et quum cælestem arcum Noe & eius posteritati in monumentum statuit, posthac se diluuium non dissiparum terram. hæc Adam & Noe pro Sacramentis habuerunt. Non quod arbor præstaret illis immortalitatem, quam sibi ipsa dare non poterat: aut arcus coercendis aquis foret efficax (qui solaris duntaxat radii repercussio est in oppositas nubes) sed quia notam à verbo Dei insculptam habebant, ut documenta essent testamentorum eius ac sigilla. Et antea quidem arbor erat arbor: arcus, arcus. vbi inscripta fuerunt verbo Dei, indita est noua forma: ut inciperent esse quod prius non erant. Hæc ne frustra dici quis existimet, arcus ipse hodie quoque nobis testis est eius fœderis quod pepigit Dominus cum Noe: quem quoties intuemur, hanc Dei promissionem in eo legimus, terram diluuium nunquam perditum iri. Itaque si quis philosophaster, quo fidei nostræ simpliciter rideat, talem colorum varietatem ex reflexis radiis & opposita nu-

be oriri naturaliter contendat: fateamur quidem, sed ipsius stuporem rideamus, qui Deum naturæ dominum & præsidem non agnoscat: qui pro suo arbitrio elementis omnibus in obsequium gloriæ suæ utatur. Quod si soli, stellis, terræ, lapidibus huiusmodi monumenta impressisset, illa omnia Sacramenta nobis forent. Cur enim rude ac signatum argentum non eiusdem sunt pretii, quum idem prorsus sit metallum? nempe quia illud nihil habet præter naturam: forma publica percussum, nummus fit, & nouâ taxationem recipit. Et Deus suas creaturas verbo suo signare non poterit, ut fiant Sacramenta, quæ prius nuda erant elementa? Secundi generis exempla fuerunt, quum Abrahamæ lucem in clibano fumigante ostendit: quum vellus rore irrigauit, sicca terra: rursus terram irrorauit, intacto vellere, ad pollicendam Gedeoni victoriam: quum umbram horologii retrorsum decem lineis retraxit, ad promittendam Ezechix incolumitatem. Hæc quando fiebant ad subleuandam ac stabilendam fidei illorum imbecillitatem, Sacramenta quoque erant.

Gen. 15.

d. 17

Iudic. 6.

g. 37

2. Reg.

20. b. 9

Ier. 38.

b. 7

19 Verum præsentis instituti est, de his Sacramentis peculiari-ter differere quæ Dominus ordinaria esse voluit in sua Ecclesia, ad alendos in vnam fidem vniûsque fidei confessionem suos cultores ac seruos. Nam (ut verbis Augustini utar) in nullum nomen religionis, seu verum, seu falsum, coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur. Hanc ergo necessitatem quæ optimus Pater prouideret, certa pietatis exercitia instituit ab initio seruis suis: quæ postea Satan ad impios & superstitiosos cultus transferendo, multis modis deprauauit ac corruptit. Hinc illæ gentilium initiationes in sua sacra, & cæteri degeneres ritus: qui tamen erroris erant ac superstitionis pleni, indicio tamen ipsi quoque simul erant, non posse in professione religionis homines externis eiusmodi signis carere. Verum quia nec verbo Dei subnixæ erant, nec ad eam veritatē referebantur quæ omnibus signis proposita esse debet, indigna sunt quæ cõmemorètur, vbi mētio fit de sacris symbolis quæ à Deo sunt instituta, nec à suo fundamento deflexerunt: nepe ut sint veræ pietatis adiumenta. Constant autē non simplicibus signis, qualia erant arcus & arbor: sed ceremoniis, aut (si mauis) signa quæ hinc dantur, ceremoniæ sunt. Quemadmodum autem superius dictum est, esse à Domino testimonia gratiæ ac salutis: ita à nobis vicissim sunt professionis notæ, quibus palam in Dei nomen iuramus, fidem illi vicissim nostram obstringentes. Scitè ergo Chrysostomus ipsa alicubi pactiones nuncupat, quibus & Deus nos sibi confederat, & nos in vitæ puritatem ac sanctimoniam obstringimur: quia hinc mutua inter Deum & nos interponitur stipulatio. Ut enim illic se pollicetur Dominus inducere ac delere siquid delinquendo noxæ ac pœnæ contractum à nobis fuerit, nôlque sibi reconciliat in Filio vnigenito: ita ad pietatis ac innocentæ studium hac profes-

sione

Lib. 9. cõ
tra Fan.
stum Ma
nich. ca.

11

Fone illi nos vicissim obligamus, vt dicere meritò possis Sacramenta huiusmodi, ceremonias esse quibus exercere vult populum suum Deus ad fidem intus primùm fouendam, excitandam, confirmandam: deinde testandam apud homines religionem.

20 Hęc etiam ipsa diuersa fuerunt pro varia temporis ratione, secundùm dispensationem qua Domino visum est his aut illis modis sese hominibus exhibere. Abrahę enim & eius posteritati mandata est Circumcisio: cui postea purificationes & sacrificia aliique ritus ex Lege Mosaiica addita sunt. Hęc Iudęorum fuerunt Sacramenta ad Christi vsque aduentum: quo abrogatis illis, Sacramenta duo instituta, quibus nunc Christiana Ecclesia vtitur, Baptismus & Cœna Domini. Loquor autem de iis quę in vsum totius Ecclesię sunt instituta. Nam impositionem manuum, qua Ecclesię ministri in suum munus initiantur, vt non inuitus patior vocari Sacramentum, ita inter ordinaria Sacramenta non numero. Reliqua autem quę vulgò recensentur, quo loco habenda sint, mox videbimus. Quamquam in eundem, in quem nunc nostra intendunt, scopum, & vetera illa spectarunt, nempe vt ad Christum dirigerent, & penè manu ducerent: aut ipsum potiùs, ceu imagines representarent, ac cognoscendum proferrent. Quum enim iam antè docuerimus, esse quãdam sigilla quibus promissiones Dei obsignantur: sit autem certissimum, nullam vnquam Dei promissionem hominibus oblatam nisi in Christo: vt de aliqua Dei promissione nos doceant, Christum ostendant necesse est. Quò pertinet cęleste illud tabernaculi & legalis cultus exemplar, quod Mosi obiectum fuit in monte. Vnum dũtaxat discrimen est, quòd illa Christum promissum, quum adhuc expectaretur, adumbrarũt, hęc iam præstitum & exhibitum testantur.

21 Hęc vbi per partes ac sigillatim declarata fuerint, multò clariora fient. Circumcisio Iudęis symbolum erat quo admonerentur, quicquid ex hominis semine prodit, hoc est vniuersam hominum naturam corruptam esse, putationeque habere opus. præterea documentum ac memoriale, quo sese confirmarent in promissione Abrahę data, de semine benedicto in quo benedicendę essent omnes nationes terrę: à quo & sua ipsius benedictio expectanda erat. Porrò salutare illud semen (quemadmodum à Paulo docemur) erat Christus, in quo solo recepturos se confidebant quod in Adam perdididerant. Quare illis erat Circumcisio, quod Abrahę fuisse tradit Paulus, signaculum scilicet iustitię fidei: hoc est sigillum quo certius confirmarentur, suam fidem, qua semen ipsum expectabant, sibi à Deo pro iustitia acceptam ferri. Sed nos meliore alibi occasione Circumcisionis Baptismique comparationem longiùs prosequemur. Baptismata & purificationes suam illis immunditiem, spurcitiã, pollutionem ante oculos ponebant, qua in sua natura contaminati erant: aliud verò lauacrum pollicebantur, quo omnes extergentur & abluerentur eorũ sor-

Gene. 17.
b. 10

In Leui.
Mat. 28.
d. 19. &
26. c. 26

2. Cor. 1.
d. 20

Gene. 22.
d. 18

Galat. 3.
c. 16.

Rom. 4.
b. 11

Heb. 9.
4. 1. & 9.

14

1. Iohã. 1. c. 7, apo- cal. 1. a. 5 des. Et hoc lauacrum Christus erat: cuius sanguine abluti, eius puritatem afferimus in conspectum Dei, ut inquinamenta omnia nostra tegat. Sacrificia illos lux iniquitatis arguebant, simulque docebant, necessariam esse aliquam satisfactionem quæ iudicio Dei solueretur. Fore ergo summum quendam Pontificem, inter Deum

Hebr. 4. d. 14, 5. a. 5, 9. c. 11 Phil. 2. a. 8 & homines mediatorem, qui Deo satisfaceret per sanguinis effusionem, ac hostiæ immolationem, quæ in remissionem peccatorum sufficeret. Hic summus Sacerdos fuit Christus: proprium ipse sanguinem effudit, victima ipse fuit. se enim Patri obediētem in mortem obtulit: qua obedientia, hominis inobedientiam aboleuit quæ Dei indignationem prouocauerat.

Rom. 5. d. 19 22 Quantum ad nostra attinet, Christum eo citariùs nobis offerunt quo propius manifestatus est hominibus: ex quo à Patre verè, qualis promissus fuerat, exhibitus fuit. Baptisma enim nobis quòd purgari & abluti simus testificatur: Cœna eucharistiæ, quòd redempti. In aqua figuratur ablutio: in sanguine satisfactio. Hæc duo in Christo reperiuntur, qui (ut ait Iohannes)

1. Iohã. 5. b. 6 venit in aqua & sanguine: hoc est, ut purgaret & redimeret. Cuius rei testis quoque est Spiritus Dei. In id tres in vno sunt testes, Aqua, Sanguis, & Spiritus. In aqua & sanguine purgationis & redemptionis habemus testimonium: Spiritus verò primarius testis huiusmodi testimonii certam nobis fidem facit. Sublime istud mysterium præclare nobis in Christi cruce ostensum est, quum aqua & sanguis effluerunt ex sacro eius latere: quod eam ob causam iure Augustinus Sacramentorū nostrorum fontem vocauit. de quibus tamen paulò fusiùs differendum erit. Quin vberior etiam Spiritus gratia hic se proferat, si tempus cum tempore compares, non dubium est. Nam id ad regni Christi gloriam pertinet: sicuti ex pluribus locis, ac præsertim ex septimo Iohannis capite colligimus. Quo sensu accipere oportet illud Pauli, umbras fuisse sub Lege, corpus in Christo. Neque eius consilium est exinanire suo effectu testimonia gratiæ in quibus olim Patribus se veracem probare Deus voluit, non secus ac hodie nobis in Baptismo & sacra Cœna, sed cõparatiuè, magnificare quod nobis datum est, necui mirum esset Christi aduentu abolitas esse Legis ceremonias.

Homi. in Iohannẽ 20, & sã pe alias

Colof. 2. c. 17

23 Scholasticum autem illud dogma (ut hoc quoque obiter perstringam) quo tam longum discrimen inter veteris ac nouæ Legis Sacramenta notatur, perinde ac si illa non aliud quàm Dei gratiam adumbrarint, hæc verò præsentem conferant: penitus explodendum est. Siquidem nihilo splendidiùs de illis Apostolus quàm de his loquitur, quum docet Patres eandem nobiscum spiritualem escam manducasse: & escam illam Christum interpretatur. Quis inane autem facere signum illud quod veram Christi communionem Iudæis exhibebat? Et status causæ quam illic agit Apostolus, pro nobis non obscure militat. nam nequis frigida Christi

1. Cor. 10. a. 3

cogni

cognitione, inanique Christianismi titulo, ac externis insignibus fretus, Dei iudicium contemnere audeat: diuinæ seueritatis exempla in Iudæis spectanda exhibet: vt easdem quas illi dederunt, pœnas sciamus nobis imminere, si iisdem vitiis indulgeamus. Iam vt apta esset comparatio, oportuit ostendere nihil esse inæqualitatis inter nos & ipsos in iis bonis quibus fallò gloriari nos verba. Ergo prin ùm in Sacramentis pares nobis facit: nec vllam prærogatiuæ particulam nobis relinquit quæ animos ad spem impunitatis facere queat. Nec verò Baptismo nostro plus tribuere fas est quàm ipse alibi Circumcisioni tribuit, quum vocat sigillum iustitiæ fidei. *Rom. 4. b. 11*

Quicquid ergo nobis hodie in Sacramentis exhibetur: id in suis olim reci, iebant Iudæi, Christum scilicet cum spiritualibus suis diuitiis. Quam habent i ostra virtutem, eam quoque in suis sentiebant: vt scilicet essent illis diuinæ erga se beneuolentiæ sigilla in spem æternæ salutis. Si dextri fuissent interpretes epistolæ ad Hebræos, non ita fuissent hallucinati: sed quum illic legerent legalibus ceremoniis expiata non fuisse peccata, inò veteres vmbra nihil habuissè momenti ad iustitiam, neglecta comparatione quæ illic tractatur, dum hoc vnum arripiūt, Legē per se nihil profuisse suis cultoribus, putarunt simpliciter figuras veritate vacuas fuisse. Apostoli verò cōsiliū est Legē ceren omalē in nihilū redigere donec ad Christum ventū fuerit, à quo solo pēdet tota illius efficacia.

24 At obi cient quæ de Circumcisione literæ apud Paulum leguntur, eam nullo loco esse apud Deum, nihil conferre, inanem esse. Eiusmodi enim sententiæ illam longè infra Baptismum nostrum deprimere videntur. Minimè verò Id enim ipsum de Baptismo iure diceretur. Quinetiam dicitur, primūm à Paulo ipso, vbi ostendit Deum nihil morari externam ablutionē qua in religionē initiamur, nisi animus intus & repurgeretur, & in puritate ad vltimū perseveret: deinde à Petro, dum Baptismi veritatem non in externa positam ablutione testatur, sed bono conscientiæ testimonio. At videtur alio etiam loco Circumcisionem manu factā penitus contemnere, dum eam cū Christi Circumcisione cōparat. Respondeo, neque hoc loco aliquid extenuari de eius dignitate. Illic contra eos disputat Paulus qui eam velut necessariam requirebant, quum esset iam abrogata. Monet igitur fideles vt omissis veteribus vmbra, in veritate insistant. Vrgent (inquit) isti magistri, vt corpora vestra circumcidantur. Atqui spiritualiter circumcisi estis secundūm animam & corpus. Habetis igitur rei exhibitionem, quæ longè potior est quàm vmbra. Poterat autem quispiam contrā excipere, non ideo spernendam esse figuram quia rem haberent: quando & apud Patres fuisset illa depositio veteris hominis de qua loquebatur: quibus tamen nō fuisset externa Circūcisio superuacua. Hanc obiectionem præuertit, quum addit continuò, fuisse Colossenses Christo conscriptos per Baptismum. Quo significat id hodie esse Baptismum Christianis quod veteribus erat Circūcisio. ideòque

sine illius iniuria non posse hanc iniungi Christianis.

25 At quod sequitur, & iam nuper citavi, difficilius est ad solvendum, Iudaicas omnes ceremonias fuisse umbras rerum futurarum, corpus esse in Christo: longè verò difficillimum quod multis capitibus epistolæ ad Hebræos tractatur, sanguinem pecudum non pertigisse ad conscientias: Legem habuisse umbrā futurorum bonorum, non imaginem rerum: cultores ex ceremoniis Mosais nihil perfectionis fuisse consequutos, & similia. Repeto quod iam attingi, Paulum non ideo umbratiles facere ceremonias quòd nihil haberent solidi, sed quia eorum complementum, vsque ad Christi exhibitionem quodammodo suspensum erat. Deinde non de efficacia, sed potius de modo significandi hoc intelligendum esse dico. Donec enim manifestatus est in carne Christus, omnia signa velut absentem eum adumbrabant: utcunque virtutis suæ suique adeò ipsius præsentiam fidelibus intus exereret. Sed hoc maximè observare conuenit, in his omnibus locis Paulum non simpliciter, sed per contentionem loqui. Quoniam illi certamen erat cum pseudoapostolis, qui in ceremoniis solis, nullo Christi respectu, pietatem sitam esse volebant: ad eos confutandos satis erat duntaxat tractare quid per se valeant ceremoniæ. Hunc quoque scopum sequutus est author epistolæ ad Hebræos. Meminerimus ergo hîc de ceremoniis, non in sua vera & nativa significatione acceptis, sed ad falsam prauamque interpretationem detortis, non de legitimo earum usu, sed de superstitionis abusu disputari. Quid igitur mirum si separata à Christo ceremoniæ, omni virtute exuuntur? In nihilum enim redigitur quicquid est signorum ubi res signata tollitur. Sic Christus, ubi negotium habebat cum iis qui manna nihil aliud quàm cibum ventris fuisse cogitabant, sermonem accomodat crassæ eorū opinionioni, dicitque se meliorem cibum administrare qui animas ad spem immortalitatis pascat. Quòd si clariorē solutionem requiris, huc tendit omnium summa. Primò totum illud ceremoniarum apparatus, qui in Lege Mosais fuit, nisi ad Christum dirigatur, rem esse euanidam ac nihili. Deinde sic in Christum respexit ut eo demum in carne manifestato, complementum suum habuerint. Postremò eius aduentu oportuisse abrogari, non secus atque umbra in perspicua solis luce evanescit. Sed quia longiorem adhuc de ea re sermonem in eum locum differo quo Batismum cum Circumcisione conferre institui, parcius nunc attingo.

*Iohan. 6.
c. 27*

*In pro-
æmio e-
nar. psal.
73
Quæstio.
supra
Nume.
cap. 33.*

26 Fortè miseros istos Sophistas deceperunt immodica etiã illa Sacramentorum encomia quæ de signis nostris apud veteres leguntur. Quale est illud Augustini, Quod veteris Legis Sacramenta Saluatorẽ tantum promittebãt: nostra verò dant salutem. Has & similes dicendi figuras quum rone animaduertent hyperbolicas esse, & ipsi hyperbolica sua dogmata promulgarunt: sed prorsus alieno sensu à veterum scriptis. Non enim aliud sic voluit Augustinus quàm quòd idem alibi scribit, Sacramenta Mosais Legi Christum prænuntiasse:

se: nostra verò annuntiare. Et contra Faustum, Fuisse illas promissiones rerum complendarum: hæc indicia cōpletarum. ac si diceret, illa figurasse quum adhuc expectaretur: nostra velut præsentem exhibere qui iam præstitus est. Porrò de modo significandi loquitur, sicut & alibi indicat, Lex (inquit) & Propheta Sacramenta habebant prænantiantia rem futuram: nostri verò temporis Sacramenta venisse contestantur quod illa venturum prædicabāt. Quid autem de re & efficacia senserit, pluribus locis explicat, vt quum dicit, sacramenta Iudæorum in signis fuisse diuersa: in re quæ significatur, paria, diuersa specie visibili, paria virtute spiritali. Item, In signis diuersis eadem fides: sic in signis diuersis, vt in verbis diuersis: quia verba sonos mutant per tempora: & vtique nihil aliud sunt verba quàm signa. Bibebant Patres eundem spiritualem potum, nam corporalem non eundem. Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi petra Christus: nobis Christus quod in altari ponitur. Et illi pro magno sacramento biberunt aquam profluentem è petra: nos quid bibamus norunt fideles. Si visibilem speciem intendas, aliud est: si intelligibilem significationem, eundem potum spirituales biberunt. Alibi, Idem in mysterio cibus & potus illorum qui noster: sed significatione idem, non specie. quia idem ipse Christus illis in petra figuratus, nobis in carne manifestatus. Quamquam hac quoque in parte aliquid differentie esse cōcedimus. Vtraque enim paternam Dei in Christo benevolentiam ac Spiritus sancti gratias nobis offerri testantur: sed nostra illustrius ac luculentius. In vtriusque Christi exhibitio: sed in his vberior ac plenior, nempe prout fert illud de quo supra differuimus veteris & noui Testamenti discrimen. Atque id est quod voluit idem Augustinus (quem vt optimum ex tota antiquitate & fidelissimum testem sæpius citamus) quum tradit, Christo reuelato sacramenta fuisse instituta, numero pauciora, significatione augustiora, virtute præstantiora. Huius quoque rei breuiter admonitos esse lectores expedit, quicquid de opere operato nugati sunt Sophiste, non modò falsum esse, sed pugnare cum sacramentorum natura, quæ instituit Deus vt fideles, vacui bonorum omnium & inopes, nihil præter mendicitatem eò afferant. Vnde sequitur, ea recipiendo nihil istos agere vnde laudem mereantur, vel in hac actione (quæ eorum respectu merè passiuæ est) nullum illis posse opus adscribi.

De Baptismo.

CAPVT XV.

BAPTISMVS signum est initiationis quo in Ecclesiæ cōoptamur societatem, vt Christo insiti, inter filios Dei censamur. Porrò in hunc finem nobis à Deo datus est (quod mysteriis omnibus commune esse docui) primùm vt fidei nostræ apud se, deinde vt confessioni apud homines seruiret. Vtriusque institutionis rationem ordine prosequemur. Tria autem affert fidei nostræ Baptismus, quæ & ipsa sigillatim pertractanda sunt.

Libr. 19.
cap. 14Lib. 2. cō
tra lit.Petul. ca.
37Hom. in
Iohā. 26Hom. in
Iohā. 45In Psal.
77. lib. 19
cōtra Fau
stum, ca.

13

De doct.
Christi. lib.
3. Ep. ad
Ianuarium

Hoc primum est quod nobis à Domino proponitur, vt symbolum sit nostræ purgationis ac documentum: vel (vt meliùs explicem quod volo) instar signati cuiusdam diplomatis, quo nobis confirmet, peccata nostra omnia sic deleta, inducta, obliterata esse, ne vnquam in conspectum suum veniant, ne commemorentur, ne imputentur. Vult enim omnes qui crediderint baptizari in remissionem peccatorum. Proinde quibus visum est Baptisimum non aliud esse quàm tesseram ac notam qua religionem nostram apud homines profiteremur, quo modo imperatoris sui insignia præferunt milites in suæ professionis notam: ii quod primum erat in Baptismo non perpenderunt. Id verò est, quod à nobis accipiendus sit cum hac promissione, Quicumque crediderint, & baptizati fuerint, saluos fore.

Marc. 16 2 In hunc sensum intelligendum quod à Paulo scribitur, Ecclesiam à sponso Christo sanctificatam esse, & mundatam lauacro
d. 16
Ephes. 5. aquæ, in verbo vitæ. Et alibi, Nos secundùm eius misericordiam
f. 26 saluos factos esse per lauacrum regenerationis & renouationis
Tu. 3. b. 5 Spiritus sancti. Et à Petro, quod Baptisma nos saluos facit. Non enim significare voluit ille, ablutionem & salutem nostram aqua perfici: aut, aquam purgandi, regenerandi, renouandi virtutem in se continere: neque hinc salutis causam, sed duntaxat talium donorum cognitionem & certitudinẽ in hoc sacramento percipi. quod verbis ipsis satis euidenter explicatur. Nam verbum vitæ & baptismum aquæ simul connectit Paulus: ac si diceret, per Euangelium nobis nostræ ablutionis & sanctificationis nuntium afferri, per Baptismũ huiusmodi nuntium obsignari. Et subdit cõtinuò Petrus, Baptisma illud non esse depositionem sordium carnis, sed conscientiam bonam apud Deum, quæ ex fide est. Imò non aliam nobis purificationem Baptismus pollicetur quàm per aspersionem sanguinis Christi: qui per aquam, propter mundandi abluendique similitudinem, figuratur. Quis ergo nos aqua ista mundari dicat, quæ certò testatur Christi sanguinem verum esse atque vnicũ nostrum lauacrum? vt non aliunde peti queat certior ratio ad refellendam eorum hallucinationem qui ad aquæ virtutem referunt omnia, quàm ab ipsius Baptismi significatione: quæ tam ab elemento illo visibili quod oculis nostris obiicitur, abstrahit, quàm ab aliis omnibus mediis, vt vni Christo mentes nostras deuinciat.

3 Neque verò existimandum est, Baptisma in præteritum duntaxat tempus conferri, vt nouis lapsibus, in quos à Baptismate recidimus, querenda sint alia noua expiationis remedia in aliis nescio quibus sacramentis, petinde acsi illius vis obsoleta esset. Hoc quidem errore olim factum est vt nonnulli nisi in vltimo vitæ discrimine, atque ad eò inter vltimos spiritus, Baptismo initiari nollent, vt sic totius vitæ obtinerent veniam. In quam præposteram cautionem veteres Episcopi toties in scriptis, suis inuehuntur. Sic autem cogitandum est, quocumque baptizemur tempore, nos
 semel

femel in omnem vitam abluī & purgari. Itaque quoties lapsi fuerimus, repetenda erit Baptismi memoria, & hac armandus animus, vt de peccatorum remissione semper certus securusque sit. Nam etſi ſemel adminiſtratus, præteriſſe viſus eſt, poſterioribus tamen peccatis non eſt abolitus. Puritas enim Chriſti in eo nobis oblata eſt: ea ſemper viget, nullis maculis opprimitur: ſed omnes noſtras ſordes obruit & extergit. Neque hinc tamen peccandi in futurum licentia captanda eſt (vt certè hinc ad talem audaciam mi nimè inſtruimur) ſed hæc doctrina iis tantùm traditur qui vbi peccauerunt, ſub peccatis ſuis fatigati & oppreſſi gemunt, vt habeant quo ſe erigant ac conſolentur, ne in confuſionem ac deſperationem ruant. Sic Paulus ait, Chriſtum factum nobis eſſe propitiatorē, in remiſſionem præcedentium delictorum. Quo non negat perpetuam aſſiduamque peccatorum remiſſionem ad mortem vſque in eo obtineri: ſed datum eum à Patre miſeris tantùm peccatoribus ſignificat, qui conſcientiæ cauterio vulnerati, ad medicum ſuſpirant. His offertur miſericordia Dei. Qui peccandi materiam & licentiam ex impunitate aucupantur, nihil ſibi præter iram & iudicium Dei prouocant. Rom. 9.
d. 25

4 Equidem ſcio aliud communiter receptum eſſe, pœnitentię & clauium beneficio nos obtinere poſt Baptiſmum remiſſionem, quæ prima regeneratione per ſolum Baptiſmum nobis datur. Sed qui hoc comminiſcuntur, in eo errant quòd non cogitant poteſtatem clauium, de qua loquuntur, à Baptiſmo ſic pendere vt nullo modo ſeparari debeat. Remiſſionem accipit peccator Eccleſię miniſterio, nempe non ſine Euāgelii prædicatione. Qualis autem illa eſt? Nos ſanguine Chriſti emundari à peccatis. Atqui lauacri illius ſignum ac teſtimonium quòd eſt niſi Baptiſmus? Videmus igitur vt ad Baptiſmum abſolutio illa referatur. Et hic error commentitium pœnitentiæ ſacramentum nobis peperit: de quo aliquid antè attingi, & quòd reſiduū eſt ſuo loco abſoluam. Nihil autem mirum ſi homines, qui pro ingenii ſui craſſitie rebus externis immodicè ſunt affixi, hac quoque in parte vitium illud prodiderunt: vt pura Dei institutione non contenti, noua ſubſidia à ſeipſis conſicta ingererent. Quasi verò Baptiſmus ipſe non eſſet pœnitentiæ ſacramentum. Quòd ſi hæc in totam vitam nobis commēdatur, viſ quoque Baptiſmi ad eoſdem vſque fines extendi debet. Quare nec dubium quin pii omnes toto vitæ curriculo, quoties vitiorum ſuorum conſcientia vexantur, ſeſe ad Baptiſmi memoriā reuocare audeant, vt ſe inde confirment in illius vnica ac perpetuæ ablutionis fiducia quam habemus in Chriſti ſanguine.

5 Alterum etiam fructum aſſert, quia noſtram in Chriſto mortificationem nobis oſtendit, & nouam in eo vitam. Siquidem (vt ait Apoſtolus) in mortem eius baptizati ſumus, conſepulti ipſi in mortem, vt in nouitate vitæ ambulemus. Quibus verbis non ad imitationem eius nos ſolum exhortatur (acſi diceret, admoneri Ro. 6. a. 3

nos per Baptismum, vt quodam mortis Christi exemplo, concupiscentiis nostris moriamur, & exemplo resurrectionis, vt in iustitiam suscitemur) sed rem longè altiùs repetit. nempe quòd per Baptismum Christus nos mortis suæ fecerit participes vt in eam inseramur. Et quemadmodum furculus substantiam alimentumque ducit à radice cui insitus est: ita qui Baptismum ea qua debent fide accipiunt, verè efficaciam mortis Christi sentiunt, in mortificatione carnis suæ: simul etiam resurrectionis, in viuificatione Spiritus. inde exhortationis materiam desumit: quòd si Christiani sumus, debemus mortui esse peccato, & iustitiæ viuere. Hoc eodem argumento alibi vtitur, Quòd circumcisi sumus, & exuimus veterem hominem, postquam per Baptismum in Christo sepulti sumus. Et hoc sensu eo quem antè citauimus loco, vocauit lauacrum regenerationis & renouationis. Itaque primùm gratuita peccatorum venia & iustitiæ imputatio nobis promittitur, deinde Spiritus sancti gratia, quæ nos in vitæ nouitatem reformat.

Coloss. 2.

b. 12

Tit. 3. b. 5

6 Postremò & hanc è Baptismo vtilitatem fides nostra accipit, quòd certò nobis testificatur, nò modò in mortem & vitam Christi nos insitos esse, sed sic ipsi Christo vnitos vt omnium eius bonorum participes simus. Ideo enim Baptismum in suo corpore dedicauit & sanctificauit, vt communem eum nobiscum haberet, ceu firmissimum vnionis ac societatis quam nobiscum inire dignatus est, vinculum. vt Paulus ex eo probet, nos esse filios Dei, quia Christum in Baptismo induimus. Ita videmus Baptismi complementum in Christo esse, quem etiam hac ratione vocamus proprium Baptismi obiectum. Proinde mirum non est si in eius nomen baptizasse narrantur Apostoli, qui tamen in Patris quoque & Spiritus nomen baptizare iussi fuerant. Quicquid enim in Baptismo proponitur donorum Dei, in Christo vno reperitur. Neque ramen fieri potest quin Patris simul & Spiritus nomen inuocet qui in Christum baptizat. Ideo enim eius sanguine emundamur, quia misericors Pater nos pro sua incomparabili clementia recipere in gratiam volens, mediatorem hunc in medio statuit, qui nobis fauorem apud ipsum conciliet. Regenerationem verò ita demum ab eius morte & resurrectione consequimur, si per Spiritum sanctificati imbuamur noua & spiritali natura. Quamobrem nostræ tum purgationis tum regenerationis in Patre causam, in Filio materiam, in Spiritu effectum consequimur, & quodammodo distinctè cernimus. Sic primùm Iohannes baptizauit, sic deinde Apostoli, Baptismo pœnitentiæ, in remissionem peccatorum: pœnitentiæ verbo, huiusmodi regenerationem intelligentes: remissione peccatorum, ablutionem.

Matt. 3.

c. 13

Galat. 3.

d. 27

Act. 8. c.

16, & 19.

4. 5

Mat. 28.

d. 19

Mat. 3.

b. 6. c. 11,

lu. 3. d.

16, Joh. 1.

3. c. 23,

et 4. 2. 1

Act. 2. f.

38, & 2.

41

7 Quo etiam certissimum fit, idem fuisse prorsus Iohannis ministerium, quod Apostolis postea delegatum est. Non enim alium Baptismum faciunt diuersæ manus quibus administratur: sed eundem esse eadem doctrina ostendit. In vnâ doctrinam Iohannes

& Apo-

& Apostoli conſenſerunt: vtrique in pœnitentiã, vtrique in remiſſionem peccatorum, vtrique in nomen Chriſti, à quo pœnitentiã & peccatorum remiſſio eſſet, baptizarunt. Iohannes dixit, agnum eſſe Dei per quem tollerentur peccata mundi: vbi eum hoſtiam fecit Patri acceptam, propitiatorem iuſtitie, ſalutisſque authorem.

*Iohan. 1.
d. 29*

Quid ad hanc confeſſionem addere poterant Apoſtoli? Quare neminem perturbet quòd alterum ab altero diſcernere veteres contendunt, quorum non tanti nobis eſſe debet calculus vt Scripturæ certitudinẽ quateſciat. Quis enim Chryſoſtomo potius auſcultet, neganti in Iohannis Baptiſmo comprehenſam fuiſſe peccatorum remiſſionem, quàm Lucæ contra aſſerenti Iohannem Baptiſmum pœnitentiæ prædiçaſſe in peccatorum remiſſionem? Nec recipienda eſt illa Auguſtini argutiã, in ſpe dimiſſa fuiſſe peccata Baptiſmo Iohãnis, Chriſti Baptiſmo reipſa dimitti. Quum enim Euangeliſta clarè teſtetur Iohannem in ſuo Baptiſmo remiſſionem peccatorum pollicitum fuiſſe: quid extenuare hoc elogium opus eſt, quum nulla neceſſitas ad id cogat? Siquis autem differentiam è Dei verbo quærat, non aliam inueniet quàm quòd in eum qui venturus erat, Iohannes baptizabat: Apoſtoli in eum qui iam ſe exhibuerat.

*Homi. in
Mat. 14.
Luc. 3.
a. 3
Libro. 5.
De Bap.
cõ. Dona-
tiſt. ca. 10*

8 Quòd luculentiores Spiritus gratiæ à Chriſti reſurrectione effuſæ ſunt, nihil ad ſtatuendam Baptiſmatum diuerſitatem attinet. Siquidem Baptiſmus quem ipſo adhuc in terris agente, Apoſtoli adminiſtrabant, eius vocabatur: neque tamen largiorem Spiritus opulentiam habebat quàm Baptiſmus Iohannis. Quin ne poſt aſcenſionem quidem, Spiritu ſupra vulgarem priorũ fidelium in odum donantur Samaritani, etiamſi in nomen Ieſu baptizati fuerint, donec ad eos Petrus & Iohannes mittuntur qui manus imponant. Hoc ſolum veteribus impoſuiſſe arbitror, vt hunc ad illum præparationem duntaxat eſſe dicerent, quòd legebant ruſſum à Paulo baptizatos qui Iohannis Baptiſmum ſemel ſuſceperant. Sed quàm hinc ſint hallucinati, alibi ſuo loco clariffimè explicabitur.

*Luc. 3.
c. 16
Acto. 19.
a. 4
Act. 8. c.
14. 17*

Quid ergo eſt quod Iohannes dixit, ſe quidẽ aqua baptizare: venturũ autem Chriſtũ qui baptizaret Spiritu ſancto & igni? Paucis expediri hoc poteſt. Non enim Baptiſmum à Baptiſmo diſtinguere voluit, ſed perſonam ſuam cum Chriſti perſona contulit, ſe miniſtrum eſſe aquæ, illum Spiritus ſancti datorem: & hanc virtutem viſibili miraculo declaraturum quo die Spiritum ſanctum Apoſtoliſ ſub linguis igneis mitteret. Quid Apoſtoli iactare ultra poterunt? Quid & qui hodie baptizant? ſunt enim exterioris duntaxat ſigni miniſtri, Chriſtus interioris gratiæ author. vt iidem illi veteres vbique docent, in primis que Auguſtinus, cui hæc præcipua eſt ſultura contra Donatiſtas. Qualiſcunque ſit qui baptizat, vnum tamen Chriſtum præſſe.

*Act. 19.
a. 3. 5
Matt. 3.
c. 11
Acto. 12
a. 5*

9 Hæc quæ tum de mortificatione, tum de ablutione diximus in populo Iſrael adũbrata ſunt, quæ eã ob cauſam Apoſtoliſ dicit

I. Cor. 10 in nube & in mari fuisse baptizatū. Mortificatio figurata est quā
a. 2 Dominus è manu Pharaonis, & crudeli seruitute eos auferens,
Exod. 14 viam illis strauit per mare rubrum, & Pharaonem ipsum, & Ægy-
e. 21, & prios hostes, qui à tergo illis instabant, & ceruicibus imminebant,
f. 26 submersit. Nam & ad hunc modum in Baptismo pollicetur nobis,
 & dato signo ostendit, nos ex Ægypti captiuitate, hoc est è pec-
 cati seruitute, sua virtute ductos & vindicatos: submersum Pha-
 raonem nostrum, id est diabolum, quanquam nec sic etiam exer-
 cere nos & fatigare desinat. Verūm vt Ægyptius ille non in pro-
 fundum maris deiectus fuerat, sed in littore prostratus, terribili
 aspectu adhuc Israelitas terrebat, nocere tamen non poterat: ita
 hic noster adhuc quidem minatur, arma ostendit, sentitur, sed vin-
 cere non potest. In nube purgationis symbolum fuit. Nam vt tum
Num. 9. illos Dominus opposita nube operuit, & refrigerium præstitit, ne
e. 14. inclementiore solis ardore deficerent, & tabescerent: ita in Baptis-
 mo nos Christi sanguine operos esse & protectos agnoscimus,
 ne Dei seueritas, quæ verè est flamma intolerabilis, nobis incumbat.
 Et si verò tunc obscurum & paucis cognitum fuit mysterium:
 quia tamen non alia est salutis adipiscendæ ratio quàm in illis dua-
 bus gratis: noluit Deus vtriusque tessera vetustos patres, quos hæ-
 redes adoptauerat, priuare.

10. Iam perspicuum est quàm falsum sit quod docuerunt pri-
 dem nonnulli, in quo alii persistunt, per Baptismum solui nos &
 eximi ab originali peccato, & à corruptione quæ ab Adam in vni-
 uersam posteritatem propagata est, atque in eandem iustitiam na-
 turæque puritatem restitui quā obtinisset Adam si in ea qua pri-
 mùm creatus fuerat, integritate stetit. Tale enim doctorū ge-
 nus, nunquam quid peccatum originale, quid iustitia originalis,
 quæ gratia Baptismi esset, assequutum est. Iam verò antè disputa-
 tum est, peccatum originale esse naturæ nostræ prauitatem ac cor-
 ruptionem, quæ primùm reos facit nos iræ Dei, tum etiam opera
 in nobis profert quæ Scriptura vocat opera carnis. Hæc itaque
Galat. 5. duo distinctè obseruanda: nempe quòd sic omnibus naturæ nostræ
e. 19 partibus vitiatu peruersisque, iam ob talem duntaxat corruptionem
 damnati meritò, conuictique coram Deo tenemur, cui nihil est ac-
 ceptum nisi iustitia, innocentia, puritas. Atque adeò infantes quo-
 que ipsi suam secum damnationem à matris utero afferunt: qui
 tametsi suæ iniquitatis fructus nõdum protulerint, habent tamen
 in se inclusum semen. Imò tota eorum natura, quoddam est pecca-
 ti semen: ideo non odiosa & abominabilis Deo esse non potest.
 Hanc damnationem sublatam & à se depulsam esse certi per Ba-
 ptismum fideles fiunt. quando (vt dictum fuit) Dominus hoc signo
 nobis pollicetur plenam solidamque remissionem factam esse, &
 culpæ quæ imputanda nobis erat, & pœnæ quæ ob culpam luenda:
 iustitiam quoque apprehendunt, sed qualem in hac vita obtinere
 populus Dei potest, nempe imputatione duntaxat, quia pro iustis
 & in-

& innocentibus eos sua misericordia Dominus habet.

11 Alterum est, quòd hæc peruersitas nunquam in nobis cessat, sed nouos assiduè fructus parit, ea scilicet quæ antè descripsimus opera carnis: non secus atque incensa fornax flammam & scintillas perpetuò efflat, aut scaturigo aquã sine fine egerit. Nam concupiscentia nunquam planè in hominibus interit & extinguitur, donec per mortem è corpore mortis liberati, semetipfos prorsus exuerint. Baptismus quidem promittit nobis submersum esse nostrum Pharaonem & peccati mortificationem: non tamen ita ut ampliùs non sit, aut nobis negotium non facessat: sed tantùm ne superet. Nam quãdiu in hoc carcere corporis nostri clausi degemus, habitabunt in nobis reliquix peccati: sed si promissionem in Baptismo nobis à Deo datam fide tenemus, non dominabuntur nec regnabunt. Nemo autem se fallat, nemo sibi in suo malo blandiatur quum audit peccatum semper in nobis habitare. Non in hoc dicuntur ista, ut peccatis suis securè indormiant qui alioqui plus satis propensi sunt ad peccandum: sed tantùm ne labascant, & animum despondeant, qui à carne sua titillantur & punguntur. Magis cogitent se in via adhuc esse, & multum se profecisse credant quum è sua concupiscentia aliquantulum minui in dies senserint, donec eò pertigerint quòd tendunt: nempe ad vltimum interitum carnis suæ, qui in huius vitæ mortalis interitu perficietur. interea & strenuè certare, & ad progressum se animare, & ad plenã victoriam stimulare non desinant. Nam & hoc magis acere debet eorum conatus, quòd sibi postquam diu enixi fuerint, non parum adhuc negotii restare vident. Sic habendum est, baptizamur in mortificationem carnis nostræ, quæ à Baptismo in nobis inchoatur, quam quotidie prosequimur: perficietur autem quum ex hæc vita migrabimus ad Dominum.

Rom. 6

12 Hic nihil aliud dicimus quàm quod Apostolus Paulus sexto ad Rom. capite clarissimè exponit. Postquam enim de gratuita iustitia disputauerat, quia nonnulli impii inde inferebant viuendum esse pro libidine, quia non essemus operum meritis accepti Deo: subiungit, eos omnes qui iustitia Christi induuntur, simul Spiritu regenerari, & huius regenerationis nos arrham habere in Baptismo. Hinc hortatur fideles, ne dominium peccato permittat in suis mèbris. Iam quia nouerat semper aliquid esse infirmitatis in fidelibus, ne propterea deicerentur, adiicit consolationem, quòd non sint sub Lege. Quã iterũ videri poterat, insolescere posse Christianos, eo quòd non sint sub iugo Legis, tractat qualis sit illa abrogatio, & simul quis sit Legis vltus: quam quæstionem iam secundo distulerat. Summa est, nos esse liberatos à rigore Legis vt Christo cohæreamus. Legis verò officium esse, vt prauitatis nostræ conuicti, nostram impotentiam & miseriam confiteamur. Porrò quia prauitas illa naturæ non tã facillè apparet in homine profano, qui sine timore Dei cupiditatibus suis indulget: exemplum in homine

Rom. 6.
b. 14

regenerato ponit, hoc est in seipso. Dicit igitur perpetuam sibi salutem esse cum reliquiis carnis suæ, seque vincitum misera seruitute detineri quominus se totum diuinæ Legis obedientiæ consecret. Iraque cū gemitu cogitur exclamare, *Inferih ego! Quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio?* Quod si fin Dei captiu in carcere detinentur quandiu viuūt, magnopere anxios esse necesse est periculi sui cogitatione, nisi huic timori obuiā eatur. Atrexit ergo in hunc vsū consolationem, nihil esse damnationis amplius his qui sunt in Christo Iesu. Vbi docet, eos quos semel Dominus recepit in gratiam, in Christi sui communionem inseruit, in Ecclesiæ societatem per Baptismum cooptauit, dum in Christi fide perseuerant, etiamsi a peccato obsideantur, atque adeò peccatum in se circumferant, reatu tamen & damnatione esse absolutos. Hæc si simplex est ac genuina Pauli interpretatio, non est quod inuitatum aliquid tradere videamur.

13 Confessioni autem nostræ apud homines sic seruit Baptismus. Siquidem nota est qua palàm profiteamur nos populo Dei accenseri velle: qua testamur nos in vnus Dei cultum, in vnam religionem cum Christianis omnibus consentire: qua denique fidem nostram publicè affirmamus. vt non modò laudem Dei spirent corda nostra, sed linguæ etiam & omnia corporis membra quibus possunt significationibus personent. Ita enim, vt decet, nostra omnia in obsequium gloriæ Dei conferuntur, qua nihil vacuum esse debet, & cæteri nostro exemplo ad eadem studia incitentur. Huc respiciebat Paulus, quum interrogaret Corinthios annon in Christi nomen baptizati fuissent. Innuens scilicet, eo ipso quòd in eius nomen fuissent baptizati, sese illi deuouisse, in eius nomen iurasse & fidem illi suam apud homines obstrinxisse, vt consreri amplius alium non possent præter solum Christum: nisi confessionem abnegare vellent quam in Baptismo ediderant.

14 Nunc postquam enarratum est quid spectauerit Dominus noster in institutione Baptismi: quæ sit nobis vtendi accipiendique ratio iudicare promptum est. Nam quatenus erigendæ, alendæ confirmandæque fidei nostræ datur, sumendus est quasi è manus ipsius authoris: certum persuasumque habere conuenit, ipsum esse qui nobis per signum loquitur, ipsum esse qui nos purgat, abluit, delictorum memoriam aboiet: ipsum esse qui mortis suæ participes facit: qui Satanæ regnum adimit, qui concupiscentiæ nostræ vires eneruat: imò qui in vnum coalescit nobiscum, vt eum induti filii Dei censeamur. Hæc inquam, tam verè certòque animæ nostræ intus præstare, quàm certò videmus corpus nostrum extrà abluī, submergi, circumdari. Isthæc enim siue analogia, siue similitudo, certissima est sacramentorum regula: vt in rebus corporeis spirituales conspiciamus, perinde ac si coram oculis nostris subiectæ forent, quando istiusmodi figuris repræsentare Domino visum est. non quia sacramento tales gratiæ illigatæ inclusæque sint, quo

Rom. 7.
d. 24

Ro. 8. a. 1

1. Cor. 1.
b. 13

quò eius virtute nobis conferantur: sed duntaxat quia hæc tessera voluntatem suam nobis Dominus testificatur: nempe se hæc omnia nobis velle largiri. Neque tantùm nudo spectaculo pascit oculos, sed in rem præsentem nos adducit, & quod figurat efficaciter simul implet.

15 Huius documentum sit Cornelius Centurio, qui peccatorum remissione, qui gratis Spiritus sancti visibilibus iam antea donatus, baptizatus est: non largiorem remissionem è Baptismo petens, sed certiore fidei exercitationem: imò fiduciæ augmentum ex pignore. Obiecerit fortè aliquis, Cui igitur Paulo dicebat Ananias vt peccata sua per Baptismum ablueret, si Baptismi ipsius virtute peccata non abluuntur? Respondeo, Dicimur accipere, obtinere, impetrare, quod, quantum ad fidei nostræ sensum, nobis à Domino exhibetur, siue id tum primùm testatur, siue testatum magis ac certius confirmat. Hoc itaque tantùm voluit Ananias, Vt certus sis, Paule, remissa tibi esse peccata, baptizare. Promittit enim Dominus in Baptismo remissionem peccatorum. hanc accipe, & securus esto. Quanquam mihi animus non est Baptismi vim extenuare, quin signo accedat res & veritas, quatenus per externa media Deus operatur. Cæterùm, ex hoc sacramèto, quemadmodùm ex aliis omnibus nihil assequimur nisi quantum fide accipimus. Si fides desit, erit in testimonium ingratitude nostræ, quo rei coram Deo peragamur, quia promissioni illic datæ increduli fuerimus. Quatenus verò confessionis nostræ symbolum est, testari eo debemus fiduciam nostram in Dei misericordia esse, & puritatem nostram in peccatorum remissione, quæ parta nobis est per Iesum Christum: nosque in Ecclesiam Dei ingredi, vt vno fidei & charitatis consensu cum fidelibus omnibus viuamus vnanimis. Hoc postremum voluit Paulus, quum inquit in vno nos omnes Spiritu baptizatos esse, vt vnum corpus simus.

16 Porrò si verum est quod constituimus, sacramentum non ex eius manu æstimandum esse à quo administratur, sed velut ex ipsa Dei manu, à quo haud dubiè profectum est: inde colligere licet nihil illi afferri vel auferri eius dignitate per cuius manum traditur. Ac perinde atq; inter homines, si qua missa epistola fuerit, modò satis & manus & signum agnoscat, minimè refert quis aut qualis tabellarius fuerit: ita nobis sufficere debet manum & signum Domini nostri in sacramentis suis agnoscere, à quocunque tandem tabellario deferantur. His Donatistarum error pulchrè refutatur, qui vim ac pretium sacramenti metiebantur ministri dignitate. Tales hodie sunt Catabaptistæ nostri, qui rite nos baptizatos pernegant, quòd ab impiis & idololatriis in regno Papali baptizati sumus. itaque anabaptismum furiosè vrgent. Aduersus quorum ineptias satis valida ratione muniemur, si cogitemus nos Baptismo initiatos, non in nomen alicuius hominis, sed in nomen Patris, & Filii & Spiritus sancti. ideòque Baptismum non

Act. 10
g. 48Act. 9
c. 171. Cor. 12
b. 13Mat. 28
d. 19

esse hominis, sed Dei: à quocunque tandem administratus fuerit: Vt maximè Dei & totius pietatis ignari aut contemptores fuerint qui nos baptizabant: non tamen in suæ ignorantix vel sacrilegii consortium nos tinxerunt, sed in fidem Iesu Christi: quia non suum, sed Dei nomen inuocauerunt, nec in aliud nomen nos baptizarunt. Quòd si baptisma Dei erat, habuit certè inclusam promissionem de peccatorum remissione, mortificatione carnis, viuificatione spirituali, participatione Christi. Sic Iudæis nihil obfuit, ab impuris Sacerdotibus & apostatis fuisse circumcisos: neque propterea irritum fuit signum, vt iterari necesse foret, sed ad genuinam originem redire satis fuit. Quod obiciunt in conuentu piorum debere Baptismum celebrari, non efficit vt totam eius vim quòd in parte vitiosum est extinguat. Nam quum docemus quid fieri debeat vt purus sit Baptismus, omnique inquinamento vacuus, non abolemus Dei institutionem, quanuis eam idololatrx corruptant. Nam quum olim multis superstitionibus vitata esset circumcisio, pro gratiæ tamen symbolo haberi non desit. nec Iosias & Ezechias, quum ex toto Israele colligerent qui defecerant à Deo, ad alteram eos circumcisionem vocarunt.

17. Iam verò quòd nos interrogant, quæ tamen fides nostra Baptismum aliquot annis sequuta sit, vt inde euincant irritum esse Baptismum, qui nobis non sanctificatur nisi verbo promissionis fide accepto: ad id postulatum respondemus, nos quidem cæcos & incredulos, longo tempore promissionem quæ in Baptismo nobis data erat non tenuisse: promissionem tamen ipsam, quando à Deo erat, statam semper & firmam veracemque mansisse. Etiam si omnes homines mendaces & perfidi, Deus tamen verax esse non desinit: etiam si omnes perdit, Christus tamen salus manet. Fatemur ergo Baptismum pro eo tempore non profuisse nobis hilum, quando in eo nobis oblata promissio, sine qua Baptismus nihil est, neglecta iacebat. Nunc vbi, Dei gratia, resipiscere cœpimus, cæcitate nostram & duritiem cordis accusamus, qui tantæ eius bonitati tam diu ingrati fuerimus. Cæterum promissionem ipsam non euanuisse credimus: quin potius sic reputamus, Deus per Baptismum peccatorum remissionem pollicetur, & promissam indubie omnibus credentibus præstabit. Ea promissio nobis in Baptismo fuit oblata: fide igitur amplectamur. Diu quidem nobis propter infidelitatem sepulta fuit: nunc igitur eam per fidem recipiamus. Quamobrem vbi ad resipiscentiam Iudaicum populum Dominus inuitat, de altera circumcisioe nihil iis præcipit, qui impia (vt diximus) & sacrilega manu circumcisi, eadem aliquandiu impietate impliciti vixerant: sed solam cordis conuersionem vrget. Quoniam, vt cunque fœdus ab illis violatum foret, symbolum tamen fœderis, ex Domini institutione, firmum inuolabileque semper manebat. Sola ergo resipiscentiæ conditione in fœdus restituebantur, quod semel cum illis in circumcisioe Deus

Deus percusserat : quam tamen per scēdifragi Sacerdotis manum acceptam, quantum in se erat, rursus polluerant, & cuius effectum extinxerant.

18 Verùm igneum sibi videntur telum vibrare quum allegant, Paulum rebaptizasse eos qui Iohannis Baptismo semel baptizati erant. Nam si nostra confessione, idem prorsus fuit Iohannis Baptismus qui nunc noster est : quemadmodum illi antea peruersè instituti, vbi rectam fidem edocti sunt, in eam sunt rebaptizati : ita Baptismus ille qui sine vera doctrina fuit, pro nihilo reputandus est : & ex integro baptizari debemus in veram religionem quæ nunc primùm imbuti sumus. Nonnullis videtur, quempiam fuisse Iohannis *κακόζηλον*, qui priori Baptismate in vanam potius superstitionem illos initiasset. Cuius rei videntur hinc coniecturam sumere quòd se ignaros prorsus Spiritus sancti esse confitentur : cuius scilicet ruditatis nunquam discipulos à se Iohannes dimisisset. Verùm nec verisimile est Iudæos, etiam si minimè fuissent baptizati, omni Spiritus cognitione fuisse destitutos, qui tot Scripturæ testimoniis celebratur. Quòd ergo respondēt se nescire an sit Spiritus, intelligendum est ac si dicerent se necdum audiuisset, an gratiæ Spiritus, de quibus rogabantur à Paulo, Christi discipulis darentur. Ego autem concedo fuisse illud verum Iohannis Baptisma, & vnum idemque cum Christi Baptismate : sed rebaptizatos nego. Quid igitur sibi volunt verba, Baptizati sunt in nomine Iesu? Quidam interpretantur, tantùm syncera doctrina eruditos à Paulo fuisse. sed simplicius intelligere malim, Baptismum Spiritus sancti, hoc est, gratias Spiritus visibiles per manuura impositionem datas : quas Baptismi nomine significari non nouum est. Qualiter in die Pentecostes, recordati Apostoli dicuntur verborum Domini de Baptismo ignis & Spiritus. Et Petrus eadem sibi in memoriam reddisse commemorat, vbi gratias illas in Cornelium eiusque familiam & cognationem effusas vidisset. Nec repugnat quòd postea subditur, Quum imposuisset illis manus, descendebat Spiritus sanctus super eos. Non enim duo diuersa narrat Lucas : sed formam narrationis sequitur Hebræis familiarem, qui primùm rei summam proponunt, deinde futiùs explicant. Quòd ex ipso verborum contextu animaduertere quiuisset. Dicit enim, His auditis baptizati sunt in nomine Iesu. Et quum imposuisset illis manus Paulus, Spiritus sanctus descendebat super illos. Hac posteriori locutione describitur qualis ille fuerit Baptismus. Quòd si priorem Baptismum ignorantia vitiat, vt sit altero Baptismo corrigenda : primi omnium rebaptizandi erant Apostoli, qui toto post Baptismum suum triennio vix inodicam syncerioris doctrinæ particulam degustauerant. Iam & quæ inter nos flumina sufficerent tot repetendis tinctionibus, quot ignorantia, Domini misericordia, quotidie in nobis corriguntur?

19 Mysterii vis, dignitas, vtilitas & finis satis iam, nisi fallor, libh. i.

quere debent. Quod ad externum symbolum pertinet, utinam genuina Christi institutio valuisset quantum par erat ad cohibendam hominum audaciam. Quasi enim res esset contemptibilis, ex Christi præcepto, aqua baptizari, inuenta est benedictio, vel potius incantatio quæ veram aquæ cōsecrationem pollueret. Additus postea cereus cum chrismate: exsufflatio verò ianuam ad Baptismum aperire visa est. Et si autem me non latet quàm vetusta sit aduentitiæ huius farraginis origo, respuere tamen mihi & piis omnibus fas est quicquid ad Christi institutionē addere ausi sunt homines. Quum autem videret Satan stulta mundi credulitate absque negotio ferè inter ipsa Evangelii exordia receptas esse suas imposturas, ad crassiora ludibria prorupit, hinc sputum & similes nugæ palàm in Baptismi probum effræni licentia inuectæ. Quibus experimentis discamus nihil vel sanctius esse vel melius vel tutius quàm vnus Christi authoritate contentos esse. Quanto igitur satius erat omissis theatricis pompis, quæ simplicium oculos perstringunt, & mentes heberant, quoties baptizandus aliquis esset, in cœtum fidelium ipsum repræsentari, & tota Ecclesia, velut teste, spectante & orante super eum, Deo offerri: recitari fidei confessionem, qua fit instituendus catechumenus: enarrari quæ in Baptismo habentur promissiones: catechumenum baptizari in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti: remitti demum cum precibus & gratiarum actione. Sic nihil omitteretur quod ad rem faceret, & vna illa ceremonia quæ à Deo authore profecta est, nullis exoticis sordibus obruta, clarissimè effulgeret. Cæterum mergaturne totus qui tingitur, idque ter an semel, an infusa tantùm aqua aspergatur, minimum refert: sed id pro regionū diuersitate Ecclesiis liberum esse debet. Quanquam & ipsum Baptizandi verbum mergere significat, & mergendi ritum veteri Ecclesiæ obseruatum fuisse constat.

20 Hoc etiam scire ad rem pertinet, perperam fieri si priuati homines Baptismi administrationem sibi vsurpent. est enim pars Ecclesiastici ministerii, tam huius quàm Cœnæ dispēsatio. Neque enim aut mulieribus aut hominibus quibuslibet mandauit Christus ut baptizarent: sed quos Apostolos constituerat, iis mandatum hoc dedit. Et quum discipulos iussit facere in Cœnæ administratione quod fieri ab ipso viderant, quum ipse legitimi dispensatoris officio functus esset: voluit proculdubio ut in eo suum exemplum imitarentur. Quòd autem multis abhinc seculis, adeoque ab ipso ferè Ecclesiæ exordio vsu receptum fuit ut in periculo mortis laici baptizarent, si minister in tempore non adesset, non video quàm firma ratione defendi queat. Ne ipsis quidem veteribus qui hunc morem vel tenebant vel patiebantur, constabat an rectè id fieret.

Lib. con. epi. Par. 2. cap. 13 Hanc enim dubitationem præ se fert Augustinus quum dicit, Et si laicus necessitate compulsus Baptismum dederit, nescio an piè quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogēte necessitate si fiat,

si fiat, alieni muneris vsurpatio est : si autem necessitas vrgeat, aus nullum aut veniale delictum est. De mulieribus porrò citra vllam exceptionem sancitum fuit in Concilio Carthaginensi, ne baptizare omnino præsumant. At periculum est ne is qui ægrotat, & absque Baptismo decesserit, regenerationis gratia priuetur. Minime verò. Infantes nostros, antequam nascantur, se adoptare in suos pronuntiat Deus, quum se nobis in Deum fore promittit, seminique nostro post nos. Hoc verbo continetur eorum salus. Nec quisquam in Deum tam cõtumeliosus esse audebit, vt eius promissionem effectui suo sufficere per se neget. Quantum damni inuexerit dogma illud malè expositum, Baptisma esse de necessitate salutis pauci animaduertunt : ideòque minus sibi cauent. nam vbi inualuit opinio, perditos esse omnes quibus aqua tingi non contigit, nostra conditio deterior est quàm veteris populi, quasi restrictior esset Dei gratia quàm sub Lege. venisse enim Christus censebitur nou ad implendas promissiones, sed abolendas : quando promissio, quæ tunc ante octauum diem saluti conferendæ per se erat satis efficax, nunc absque signi adminiculo rata non esset.

21 Qualis verò ante natum Augustinum consuetudo fuerit, primùm ex Tertulliano colligitur, non permitti mulieri loqui in Ecclesia, sed nec docere, nec tingere, nec offerre : ne vllius virilis, nedum sacerdotalis officii fortè sibi vendicer. Eiusdem rei locuples testis est Epiphanius, vbi Marcioni exprobrat quòd mulieribus daret baptizandi licentiã. Nec verò me later eorũ qui cõtrà sentiunt responsio, multum scilicet differre communem vsum ab extraordinario remedio quum vltima vrget necessitas : sed quum ludibrium esse pronuntians dare scæminis baptizandi licentiã nihil excipiat, satis apparet, corruptelam hanc ab eo damnari, vt nullo prætextu sit excusabilis. Libro etiam tertio, vbi ne sanctæ quidem Christi matri fuisse permissum docens, nullam restrictionem addit.

22 Intempestiuè citatur Sephoræ exemplum. Nam quòd placatus fuit Dei Angelus postquam illa arrepto lapide filium circumcidit, inde perperam colligitur factum illius probatum fuisse Deo. Alioqui dicendum esset placuisse Deo quem Gentes ab Assyria traductæ erexerant cultum. Sed aliis validis rationibus probatur, inscitè ad imitationem trahi quod egit stulta mulier. Si dicerem, fuisse aliquid singulare quod in exemplum trahi non debet, ac præsertim quum nusquam legatur olim circumcidendi speciale datum fuisse Sacerdotibus mandatum, dissimilem esse rationem Circumcisionis & Baptismi : hoc ad refutationem satis valeret. Aperta enim sunt Christi verba, Ite, docete omnes gètes, ac baptizate. Quando eosdè constituit Euangelii præcones & ministros Baptismi, nemo verò in Ecclesia, teste Apostolo, honorem sibi vsurpat, sed qui vocatus est vt Aaron : quisquis sine legitima vocatione baptizat, in alienum iauolat munus. In rebus etiam minutissimis, vt in cibo & potu, quicquid dubia conscientia aggre-

Rom. 14. dimur, Paulus apertè clamat esse peccatum. In muliebri igitur Ba-
 d. 23 ptifimo multò grauiùs peccatur, vbi regulam à Christo traditam
 violari palàm est. quandoquidem diuellere quæ Deus coniungit,
 nefas esse scimus. Sed hoc totum omitto: tantùm lectores atten-
 dere velim, nihil minùs Sephorè fuisse propositum quàm vt Deo
 ministerium præstaret. Filium periclitari videns, fremit & obmur-
 murat, nec sine indignatione præputium in terram proiicit: mari-
 to sic conuitiatur, vt Deo quoque succenseat. Denique hoc totum
 ab animi impotentia profectum esse palàm est: quia Deo & mari-
 to obstrepit quòd filii sanguinem fundere cogitur. Adde quòd si
 in aliis omnibus probè se gessisset, hæc tamen est inexcusabilis re-
 meritas quòd præsentem marito circumcidit filium, non priuato
 quopiam homine, sed Mose primario Dei Propheta, quo nullus
 vnquam maior in Israele surrexit: quod nihilo magis ei licebat
 quàm hodie mulieribus sub Episcopi oculis. Sed hanc controuer-
 siam mox nullo negotio dirimet hoc principium, non arceri à re-
 gno cælorum infantes quos è præsentem vita migrare continget an-
 tequam aqua mergi datum fuerit. Atqui iam visum est, fieri non le-
 uem iniuriam Dei scèderi nisi in eo acquiescimus, acsi per se infir-
 mum esset: quòd eius effectus neque à Baptismo neque ab vllis ac-
 cessionibus pèdeat. Accedit postea sacramentum sigilli instar, non
 quòd efficaciam Dei promissioni, quasi per se inuvalidæ conferat,
 sed eam duntaxat nobis confirmet. Vnde sequitur, non ideo bap-
 tizari fidelium liberos, vt filii Dei tunc primùm fiant qui antè alieni
 fuerint ab Ecclesia, sed solenni potius signo ideo recipi in Eccle-
 siam, quia promissionis beneficio iam antè ad Christi corpus perti-
 nebant. Proinde si in omitendo signo nec scordia est, nec cõtem-
 ptus, nec negligentia, tuti ab omni periculo sumus. Multò igitur
 sanctius est, hanc Dei ordinationi reuerentiã deferre, vt non aliun-
 de sacramèta petamus quàm vbi Dominus deposuit. Vbi ab Eccle-
 sia sumere non licet, non sic illis alligata est Dei gratia quin eam
 fide ex verbo Domini consequamur.

*Pædobaptismum cum Christi institutione & signi
 natura optimè congruere.* CAP. XVI.

VONIAM autem hoc seculo phrenetici quidam spiritus
 ob pædobaptismum graues excitarunt in Ecclesia turbas,
 nec tumultuari etiamnum desinunt: facere nequeo quin
 ad cohibendas eorum furias appendicem hîc subiiciam. Quæ sicui
 impendio prolixior fortè visa fuerit, is, quæso, secum reputet tanti
 esse nobis debere doctrinæ in re maxima puritatem vnà cum Ec-
 clesiæ pace, vt nihil fastidiosè sit excipiendum quod ad vtranque
 redimendam conducatur. Adde quòd disputationem hanc ita stude-
 bo componere, vt mysterio Baptismi clariùs explicando non pa-
 rum habitura sit momenti Argumento sanè in speciem fauorabili
 pædobaptismum impugnant, nulla Dei institutione fundatum
 esse

esse iactando, sed hominum duntaxat au dacia, prauâque curiositate inuectum, stulta deinde facilitate vsu temere receptum. Sacramentum enim, nisi certo verbi Dei fundamento nitatur, de filo pendet. Verùm quid si re probè animaduersa eiusmodi calunniam falso ac iniquè sanctæ Domini ordinationi iniuri apparebit? Disquiramus ergo primùm eius ortum. Et si quidem contiterit, sola hominum temeritate excogitatum, eo valere iusto, verum Baptismi obseruationem sola Dei voluntate metiamur. Sin verò certa eius auctoritate nequaquam destitui comprobatum fuerit, cauendum ne sacrosancta Dei instituta conuellendo, in iptum quoque authorem simus contumeliosi.

2 Principiò dogma est satis notum, & inter pios omnes confessum, rectam signorum considerationem, non in externis duntaxat ceremoniis sitam esse: verùm à promissione pendere potissimum, ac mysteriis spiritualibus, quibus figurandis ceremonias ipsas Dominus ordinat. Itaque qui perdiscere voluerit quid valeat Baptismus, quorsum spectet, quid denique omnino sit: ne cogitationem suam in elemento sistat, & corporeo spectaculo: sed eam potiùs ad Dei promissiones, quæ nobis illic offeruntur, & ad interiora, quæ illic repræsentantur, arcana erigat. Hæc qui tenet, solidam Baptismi veritatem, & totam, vt ita loquar, eius substantiam est assequutus: atque inde etiam docebitur quæ sit ratio & quis vsus externe aspersions. Rursum, qui his contemptim præteritis, visibili ceremoniæ mentem penitus affixam habuerit & alligatam: nec vim nec proprietatem Baptismi intelliget: neque id quidem, quid sibi aqua velit, aut quem vsum habeat. Quæ sententiâ pluribus & luculentioribus Scripturæ testimoniis comprobata est quàm vt longiùs eam in præfens persequi necesse sit. Superest ergo iam vt ex promissionibus in Baptismo datis quæramus quæ vis eius sit & natura. Scriptura ostendit peccatorum purgationem, quam à Christi sanguine obtinemus, hic primò demonstrari. Deinde carnis mortificationem, quæ mortis eius participatione constat, per quam in vitæ nouitatem regenerantur fideles, atque ad eò Christi societatem. Ad hanc summam referri potest quicquid in Scripturis de Baptismo traditum est: nisi quòd etiam præterea testandæ apud homines religionis est symbolum.

3 Quoniam autem ante institutum Baptismum, eius vice, populo Dei Circumcisio erat: quid inter se differant, & qua similitudine conueniant hæc duo signa, inspiciamus: vnde pateat quæ sit alterius ad alterum anagoge. Vbi Dominus Circumcisionem Abrahæ seruandam mandat, præfatur se illi & semini illius in Deum fore: addens penes se affluentiam sufficiètiâque esse rerum omnium, quò Abraham manum eius, omnis boni scaturiginem fore sibi duceret. Quibus verbis æternæ vitæ promissio continetur: quemadmodum interpretatur Christus, argumentum hinc ducens ad euincendam fidelium immortalitatem & resurrectionem. Neque enim

Gene. 17.
b. 10

Mat. 22 (inquit) Deus mortuorum est, sed viuentium. Quare & Paulus *Ephes. 2.* *e. 32. luc.* phesius demonstrans ex quo exitio liberasset eos Dominus, ex eo quòd in Circūcisionis fœdus admissi non fuerant, eos sine Christo, sine Deo, sine spe, extraneos à Testamenti promissionis fuisse colligit. quæ omnia fœdus ipsum comprehendebat. Primus autem ad Deum accessus, primus ad immortalem vitam ingressus, est peccatorum remissio. Vnde cōficitur promissioni Baptismi de nostra purgatione, hanc respondere. Pòst ab Abrahamo Dominus stipulatur, vt ambulet coram se in synceritate & innocentia cordis: quod ad mortificationem pertinet seu regenerationem. Ac nequis ambigeret, signum mortificationis esse Circūcisionem, *Deut. 10.* Moses alibi clariùs explicat, dum Israeliticum populum exhortatur ad præputium cordis Domino circūcidendum, propterea *d. 16* quòd selectus sit in populum Dei ex omnibus terræ nationibus. *Deut. 30.* Quemadmodum Dei vbi Abrahæ posteritatem in populum sibi cooptat, circūcidi præcipit: ita Moses corde circūcidi oportere pronuntiat, enarrans scilicet quæ sit istius carnalis circūcisionis veritas. Deinde nequis ad eam suis ipsius viribus eniteretur, opus gratiæ Dei esse docet. Hæc omnia toties à Prophetis inculcantur, vt multa huc testimonia congerere non sit opus quæ sponte passim occurrunt. Habemus ergo spiritualem promissionem in Circūcisione Patribus editam qualis in Baptismo nobis datur: quandoquidem peccatorum remissionem & carnis mortificationem illis figurauit. Præterea vt fundamentum Baptismi, Christum esse docuimus, in quo vtrumque istorum residet: ita & Circūcisionis esse constat. Ipse enim Abrahæ promittitur, atque in ipso Gentium omnium benedictio. Cui gratiæ obfignandæ, Circūcisionis signum additur.

4 Iam nullo negotio videre est, quid simile sit in his duobus signis, aut quid diuersum. Promissio in qua signorum virtutem consistere exposuimus, in vtroque vna est: nempe paterni Dei fauoris, remissionis peccatorum, vitæ æternæ. Deinde res figurata etiam vna & eadem, nempe regeneratio. Fundamentum quo istarum rerum completum nititur, in vtroque vnum. Quare nihil in mysterio interiore est discriminis, è quo tora sacramentorum vis & proprietas æstimanda est. Quæ restat dissimilitudo, ea in ceremonia exteriori iacet, quæ minima est portio: quum potissima pars à promissione & re signata pendeat. Itaque constituere licet, quicquid Circūcisioni conuenit, ad Baptismum simul pertinere, excepta visibilis ceremoniæ differentia. Ad hanc anagogen & comparisonem nos manu ducit Apostoli regula, qua omnem Scripturæ interpretationem ad proportionem fidei exigere iubemur. *Rom. 12.* Et sanè penè se palpandam hac in parte veritas præbet. Perinde enim ac Circūcisio, quia tessera Iudæis quædam erat qua se in populum familiamque Dei adoptari siebant certiores, ac ipsi etiam vicissim nomen se Deo dare profitebantur, primus illis erat in Ecclesiam

Rom. 12.
a. 3. c.
b. 5

clēsiā

eleſiam ingreſſus : nunc quoque per Baptiſmum Deo initiamur, vt eius populo adſcribamur, & ipſi mutuò in eius nomen iuremus. Quo extra controuerſiam apparet, Baptiſmum in Circuſionis locum ſubiſſe, vt eaſdem apud nos partes obeat.

5 Iam ſi veſtigare placet an iure infantibus Baptiſma commu- nicetur : nõne nimiùm illum ineptire, imò delirare dicemus, qui in elemento aquæ dũtaxat & externa obſervatione immorari ve- lit, ad ſpirituale verò myſterium mentem aduertere non ſuſtineat? cuius ſiqua habeatur ratio, conſtabit proculdubio infantibus me- ritò adminiſtrari Baptiſmum, vt qui illis debeatur. Non enim Do- minus olim Circuſione dignatus eſt quin eorum omnium par- ticipes faceret quæ per Circuſionem tunc ſignata fuerunt. A- lioqui meris præſtigijs ludificatus eſſet populum ſuum, ſi fallaci- bus ſymbolis eos lætaſſet. quod ſolo auditu horrendum eſt. Diſer- tẽ nanque pronuntiat, Circuſionem infantuli, loco ſigilli futu- ram ad obſignandam fœderis promiſſionem. Quod ſi fœdus fir- mum & fixum manet : Chriſtianorum liberis non minùs hodie competit, quàm ſub veteri Teſtamento ad Iudæorum infantem ſpe- ctabat. Atqui ſi rei ſignatæ ſunt participes, cur à ſigno arcebuntur? ſi veritatem obtinent, cur à figura depellentur? Quãquam ſignum exterius in ſacramento ita cum verbo cohæret, vt diuelli nequeat: ſi tamen diſcernatur, vtrum, quæſo, pluris cenſebimus? Sanè quum ſignum videamus verbo ſeruire, ſubefſe illi dicemus, & inferiore loco ſtatuemus. Quum ergo ad infantem deſtinetur Baptiſmi ver- bum: cur ſignum, hoc eſt verbi appẽdix, ab illis prohibebitur? Hæc vna ratio, ſi nullæ aliæ ſuppeterent, abunde ſufficeret ad confutan- dos omnes qui reclamare voluerint. Quod obiicitur ſtatim fuiſ- ſe diem Circuſioni, planè tergiuerſatorium eſt. Nos iam certis diebus non eſſe Iudæorum inſtar alligatos concedimus : verùm quando Dominus, vtcunque nullum diem præſcribat, declarat ta- men ſibi placere vt ſolemnem ritum in ſuum fœdus recipiantur infan- tes: quid ultra quærimus?

6 Quanquam Scriptura certiore adhuc veritatis notitiam nobis aperit. Siquidem euidentiffimum eſt, quod ſemel cum A- brahamo Dominus fœdus percuffit, non minùs hodie Chriſtianis conſtare, quàm olim Iudaico populo : adeoque verbum iſtud non minùs Chriſtianos reſpicere, quàm Iudæos tum reſpiciebat. Niſi fortè arbitramur, Chriſtum ſuo aduentu Patris gratiam imminuiſ- ſe aut decurtaſſe. quod execrabili blaſphemia non vacat. Quam- obrem & Iudæorum liberi, quod eius fœderis hæredes facti ab I. Cor. 7. impiorum liberis diſcernerentur, ſemen ſanctum vocabantur : ea- c. 14. dem etiamnum ratione ſancti cenſentur Chriſtianorum liberi, vel altero duntaxat ſideli parente geniti: & Apoſtoli teſtimonio diſfe- runt ab immundo idololatrarum ſemine. Iam quum Dominus, Gen. 17. ſtatim poſt fœdus cum Abrahamo percuffum, ipſum in infantibus b 12 conſignari exteriori ſacramento præceperit, quid cauſæ dicent

Christiani quominus hodiè que ipsum testificentur, atque obli-
gnēt in suis liberis? Neque mihi obiiciat quispiam, non alio quàm
Circumcisionis symbolo quod iam pridem abolitum est, Domi-
num præcepisse fœdus suum confirmari. Respondere enim prom-
ptum est, ipsum, pro veteris Testamenti tempore, Circumcisionem
instituisse confirmando suo fœderi: ea verò abrogata, manere
tamen semper eandem confirmandi rationem quam cum Iudæis
communem habemus. Proinde diligenter perpetuò intueri con-
uenit quid vtrisque sit commune, quid illi separatim à nobis ha-
beant. Fœdus commune est, communis eius confirmandi causa.
Modus confirmandi tantum diuersus est, quòd erat illis Circunci-
sio, in cuius vicem Baptismus nobis successit. Alioqui si testimo-
nium quo Iudæi de seminis sui salute confirmati fuerunt, nobis
eripitur, Christi aduentu factum fuerit vt obscurior & minùs testa-
ta sit nobis Dei gratia quàm antè Iudæis erat. Id si dici non potest
citra extremam Christi contumeliam, per quem infinita Patris bo-
nitas luculentiùs ac benigniùs quàm vnquam in terras effusa fuit,
& hominibus declarata: fateri necesse est, non maligniùs saltem
supprimendam, nec minore testimonio illustradam quàm sub ob-
scuris Legis vmbriis.

*Matth. 9.
b. 13* 7 Quamobrem Dominus Iesus specimen editurus, vnde mun-
dus intelligat ipsum amplificandæ potiùs quàm limitandæ Patris
misericordiæ aduenisse, comiter oblatos sibi infantes amplecti-
tur, discipulos obiurgans qui aditu illos prohibere conabantur:
quando eos, quorum esset regnum cælorum, à se abducerent, per
quem solum patet in cælum ingressus. Verùm quid simile (dixerit
quispiam) Baptismo cum hoc Christi amplexu? neque enim bap-
tizasse illos narratur: sed excepisse, amplexus esse, & illis bene pre-
catus. Proinde si eius exemplum imitari libet, precibus infantes
adiuueamus: non autem baptizemus. Verùm nos Christi gesta pau-
lò attentius reputemùs quàm tale genus hominum. Neque enim
hoc leuiter est prætereundum quòd infantes sibi offerri Christus
iubet, addita ratione, Quoniam talium sit regnum cælorum. Ac
postea voluntatem suam opere testatur, dum ipsos amplexus, pre-
catione benedictioneque sua Patri commendat. Si adduci Christo
infantes æquum est, cur non & ad Baptismum recipi, symbolum
nostræ cum Christo communionis ac societatis? Si eorum est re-
gnum cælorum, cur signum negabitur, quo velut aditus aperitur
in Ecclesiam, vt in eam cooptati, hæredibus regni cælestis adscri-
bantur? Quàm iniqui erimus, si abigamus quos Christus ad se in-
uitat? si quos suis donis ornat, spoliemus? si excludamus quos ipse
vltrò admittit? Quòd si discutere volumus quantum à Baptismo
absit quod illic egit Christus, quanto tamen maiore in pretio ha-
beamus Baptismum (quo testificamur infantes in Dei fœdere con-
tineri) quàm susceptionem, amplexum, manuum impositionem,
precationem, quibus Christus ipse præsens, & suos esse, & à se san-

sanctificari declarat? Aliis cauillis, quibus eludere hunc locum nituntur, nihil quàm suam ignorantiam produnt. arguantur enim ex eo quod dicit Christus, Sinite venire paruulos, iam grandiusculos annis fuisse, qui ad ingrediendum iam essent idonei. Sed ab Euangelistis *ἑρέφῃ καὶ παιδίῃ* nominantur: quibus verbis significant Græci Infantulos ab vberibus pendentes. Venire ergo positum est simpliciter pro Accedere. En quales cogantur decipulas texere qui aduersus veritatem obdurerunt. Porrò quòd iactant regnum cælorum infantibus non esse attributum, sed eorum similibus, quoniam dicatur talium esse, non ipsorum: nihilo est solidius. Id enim si recipitur, qualis futura est Christi ratio, qua ostendere vult ætate infantes à se non alienos? Quum iuberet vt ad se infantes accedere sinantur, nihil est clarius quàm veram infantiam notari. Quod ne absurdum videretur, subiungit, Talium est regnum cælorum. Quòd si infantes comprehendi necessarium est, minimè obscurum erit, per dictionem Talium, infantes ipsos ac eorum similes designari.

8 Nemo iam est qui non videat, pædobaptismum nequaquam humanitus fabricatum fuisse, qui tanta Scripturæ approbatione fulciatur. Nec satis speciosè nugantur qui obiiciunt nusquam reperiri, vel infantem vnum per Apostolorum manus fuisse baptizatum. Etsi enim id nominatim ab Euangelistis non narratur, quia tamen neque rursus excluduntur illi quoties familiæ alicuius baptizatae incidit mentio: quis inde, nisi insanus, ratiocinetur nõ fuisse baptizatos? Siquid valerent id genus argumenta, mulieres pariter Cœna Domini interdiciendæ essent, quas Apostolorum seculo ad eam fuisse admissas non legimus. sed enim hic fidei regula contenti sumus. Dum enim reputamus quid ferat Cœnæ institutio, ex eo etiam quibus communicandus sit illius vsus facile iudicium est. quod & in Baptismo obseruamus. Siquidem vbi animaduertimus quem in finem institutus fuerit, euidenter conspiciamus & infantibus non minùs competere quàm natu grandioribus. Eo itaque priuari nequeunt quin Dei authoris voluntati fraus manifesta fiat. Quòd autem apud simplicem vulgum disseminant, longam annorum seriem post Christi resurrectionem præterisse, quibus incognitus erat pædobaptismus: in eo fœdissimè mentiuntur. siquidem nullus est scriptor tam vetustus qui non eius originem ad Apostolorum seculum pro certo referat.

9 Superest vt breuiter indicemus quisnam ex hac obseruatione fructus redeat cum ad fideles qui liberos suos Ecclesiæ tingendos sistunt: tum ad ipsos qui sacra aqua tinguntur, infantes: ne quis ceu inutilem ac otiosam aspernetur. Quanquam sicui in mentem venit, pædobaptismum hoc prætextu irridere, cit cuncisionis præceptum à Domino positum ludibrio habet. Quid enim ad illum impugnandum proferent, quod non in hanc retorqueatur? Sic Dominus vlcisitur eorum arrogantiam qui protinus damnant quod

carnis suæ sensu non comprehendunt. Verùm aliis armis nos instruit Deus quibus eorum stoliditas retundatur. Neque enim sancta hæc eius institutio, qua fidem nostram eximia consolatione iuuari sentimus, superuacua meretur dici. Siquidem Dei signum puero communicatum, velut impresso sigillo, promissionem pio parenti datam confirmat, ac ratum esse declarat quòd Dominus non illi modò, sed semini eius in Deum sit futurus: neque eum modò bonitate gratiæque sua profèqui velit, sed eius posteros in millesimam vsque generationem. Vbi quum ingens sese proferat Dei benignitas, primùm amplissimam gloriæ eius prædicandæ materiam suppeditat, & pia pectora lætitia non vulgari perfundit, qua simul ad redamandum tam pium Patrem vehementiùs incitantur: cui propter se posteritatem suam curæ esse conspiciunt. Neque moror si quispiam excipiat, confirmandæ filiorum nostrorum salutis sufficere debere promissionem: quando secus Deo visum est, qui prout imbecillitatem nostram perspectam habet, tantum illi in hac re indulgere voluit. Proinde qui promissionem de misericordia Dei in liberos suos propaganda amplexantur, officii sui esse cogitent, ipsos misericordiæ symbolo signandos Ecclesiæ offerre: atque inde se ad certiores animare fiduciam, quod præsentis oculo fœdus Domini filiorum suorum corporibus insculptum cernunt. Nonnihil rursus emolumentum pueri è suo Baptismo capiunt, quòd in corpus Ecclesiæ insit, aliis membris sunt aliquanto commendatiores. Deinde vbi adoleuerint, eo ad serium Dei colendi studium non mediocriter stimulantur, à quo in filios solenni adoptionis symbolo accepti fuerint, antequam per ætatem eum agnoscere Patrem possent. Denique terrere nos summo opere debet illa damnatio, vindicem fore Deum, si quis fœderis symbolo filium insignire contemnat: quòd eo contemptu, oblata gratia respuatur & quasi eiuretur.

Gen. 17.
6. 14

10 Iam argumenta discutiamus quibus sanctam hanc Dei institutionem furiosæ quædam beluæ impetere non cessant. Principiò, quoniam similitudine Baptismi & Circumcisionis ultra modum vrgeri se ac constringi sentiunt, longo discrimine distrahere hæc duo signa contendunt, nequid alteri cum altero commune esse videatur. Nam & res signari varias, & fœdus omnino diuersum, & appellationem puerorum non eandem esse dicunt. Atqui dum illud primum instituunt probare, Circumcisionem obtendunt mortificationis non Baptismi fuisse figuram. quod profectò libentissimè illis damus. Nobis enim optimè patrociniatur. Neque alia sententiæ nostræ probatione vtimur quàm Baptismum & Circumcisionem mortificationis esse signa. Hinc constituimus, in huius vicem illum esse susceptum, quò id ipsum nobis repræsentet quòd olim Iudæis signabat. In asserenda fœderis differentia quàm barbara audacia Scripturam dissipant & corrumpunt! neque vno in loco, sed ita vt nihil saluum aut integrum relinquât. Iudæos enim

aded carnales nobis depingunt vt pecudum similiores sint quàm hominum. Quibuscū scilicet percussum fœdus vltra temporariam vitam non procedat, quibus datæ promissiones, in bonis præsentibus ac corporeis subsistant. Quod dogma si obtineat, quid restat nisi vt gentem Iudaicam fuisse ad tempus Dei beneficio saturatam (non secus ac porcorum gregem in hara saginant) vt æterno demum exitio periret? Simul enim ac Circumcisionem eique annexas promissiones citamus, Circumcisionem literale signum, promissiones eius carnales fuisse respondent.

II Sanè si literale signum erat Circumcisio, nihilo secius de Baptismo censendum est. Quandoquidem Apostolus, Colof. 2. nihilo *Coloff. 2.* magis alterum altero spirituale facit. Dicit enim nos in Christo *b. 11* circumcisos Circumcisione non manu facta, deposito corpore peccati quod in carne nostra habitabat: quam Circumcisionem Christi vocat. Pòst in eius sententiæ explicationem subiungit, Nos per Baptismum Christo conscriptos. Quid sibi vult istis verbis nisi Baptismi complementum & veritatem, esse veritatem simul & complementum Circumcisionis, quoniam rem vnã figurent? Demonstrare enim contendit esse id Christianis Baptismum quod antè fuerat Iudæis Circumcisio. Quoniam autem iam ad liquidum exposuimus, promissiones vtriusque signi & quæ illis repræsentantur mysteria inter se conuenire: longius in præsens non immorabimur. Tantùm fideles admonebo, me tacente vt secum reputent an terrenum ac literale habendum sit signum cui nihil subest nisi spirituale & cæleste. Verùm, ne fumos suos simplicibus vendant, obiectum vnum, quo impudentissimū hoc mendacium prætexūt, in transcurso dilucemus. Certo certius est, primarias promissiones, quibus continebatur quod sub veteri Testamento cum Israelitis fœdus Deus sanciuit, spirituales fuisse, & ad æternam vitam respexisse. Tum vicissim à Patribus spiritualiter, vt par erat, acceptas, quò fiduciam inde conciperent futuræ vitæ, ad quam, toto animi affectu aspirarēt. Interim verò nequaquam inficiamur quin suam illis benevolentiam terrenis ac carnalibus beneficiis testatus sit: quibus etiam dicimus spem illam promissionum spiritualium fuisse confirmatam. Quo modo vbi æternam beatitudinem seruo suo Abrahæ pollicitus est, quò manifestum fauoris sui indicium illi ob oculos subiiciat, addit alteram de possessione terræ *Gene. 15.* Chanaan promissionem. In hunc modum accipere conuenit quæ *a. 1, c. d.* eunque genti Iudaicæ terrenæ promissiones datæ sunt: vt spiritualis promissio, ceu caput, primas semper teneat quò illæ referantur. *18* Atque hæc quoniam vberius in discrimine noui & veteris Testamenti tractaui, nunc leuius perstringo.

12 In puerorum appellatione hanc varietatem reperiunt, filios Abrahæ sub veteri Testamento dictos qui ab eius semine originem ducerent: hoc nomine nunc appellari qui fidem eius imitantur. Ideo infantiam illam carnalem, quæ in societatem fœderis per

Circumcisionem inferebatur, spirituales novi Testamenti infantes figurasse, qui Dei verbo regenerati sint ad vitam immortalem. In quibus verbis exiguam quidem veritatis scintillam intuemur: sed in hoc grauiter peccat leues isti spiritus, quod dum arripiunt quicquid primò in manum illis venit, vbi vltra progrediendum foret, & multa inter se conferenda, in verbum vnum pertinaciter insistent. Vnde fieri aliter nequit quin subinde hallucinentur: quia in nullius rei solidam cognitionem incumbunt. Fatemur certè carnale Abrahamæ semen locum ad tempus tenuisse spiritualis seminis quod per fidem illi inferitur. Illius enim filii nuncupamur, vrcunque nulla cum illo nobis naturalis cognatio intercedat. Verùm si intelligunt, quod non obscurè demonstrant, carnali Abrahamæ semini nunquam spiritualemente Dei benedictionem promissam, hinc verò longè falluntur. Proinde in meliorem scopum collimare nos oportet: ad quem certissimo Scripturæ ductu dirigimur. Dominus ergo Abrahamæ pollicetur futurum illi semen in quo benedicendæ sint omnes terræ nationes: ac simul fidem dat, se illi & semini eius in Deum fore. Quicumque Christum benedictionis authorem fide recipiunt, huius promissionis sunt hæredes. idèoque Abrahamæ filii nominantur.

- 13 Quanquam autem post Christi resurrectionem, fines regni Dei longè latèque in quaslibet nationes indiscriminatim prorogari cœperunt, vt secundùm Christi sententiam, vnde quaque fideles colligerentur qui in gloria cœlesti accumberent cum Abraham, Isaac, & Iacob: multis tamen antè seculis tâta illa misericordia Iudæos complexus fuerat. Et quia cunctis aliis præteritis vnâ hanc gentem selegerat in qua gratiam suam pro tempore contineret: peculium suum & populum acquisitum dicebat. Ad testandam eiusmodi beneficentiam data fuit circumcisio, cuius symbolo docerentur Iudæi, Deum sibi esse salutis præsidem. qua cognitione in spem vitæ æternæ erigebantur eorum animi. Quid enim defuturum est ei quem semel in fidem Deus acceperit? Quare Apostolus, probaturus Gentiles vnâ cum Iudæis esse Abrahamæ filios, in hanc formam loquitur: Abraham, inquit, fide iustificatus fuit in præputio. Pòst signum accepit circumcisionis, sigillum iustitiæ fidei, vt pater esset omnium fidelium & præputii & circumcisionis, non eorum qui sola circumcisione gloriantur, sed qui sequuntur fidem quam pater noster Abraham in præputio habuit. Annon videmus dignitate vtrosque adæquare? Nam ad tempus Dei decreto constitutum, pater fuit Circumcisionis. Vbi, diruto pariete (quem admodum alibi scribit Apostolus) quo Gentes à Iudæis secernebantur, illis quoque patefactus aditus fuit in regnum Dei, factus est illorum pater. Idque citra circumcisionis signum: quod Baptismum vice circumcisionis habent. Quòd autem nominarim Abraham is esse patrem negat qui sunt ex circumcisione tantùm, id positum est ad retundendum quorundam supercilium, qui omni pietatis
- Galat.* 4. d. 28
Rom. 4. b. 12
Mat. 8. b. 11
Exo. 19. a. 5
Rom. 4. b. 10
1. Cor. 10. c. 14

pietatis cura, solis ceremoniis se venditabant. Qualiter hodiè que refutari possit eorum vanitas qui in Baptifino nihil præter aquam quæerunt.

14 Sed alter Apostoli locus ex epist. Rom. 9. b. 7, contrà profertur, vbi eos qui ex carne sunt, non esse Abrahæ filios docet. sed eos modò in semine censerì qui sunt filii promissionis. Innuere nanque videtur, nihil esse carnalem Abrahæ cognationem, quam nos aliquo gradu ponimus. At enim diligentius animaduertendum est quam illic causam tractet Apostolus. Nam Iudæis ostensurus quàm non esset alligata semini Abrahæ Dei bonitas, imò quàm nihil per se conferat, eius rei documento Ismaelem & Esau profert: quibus reiectis non secus ac si extranei fuissent, tamen secundum carnem germana erant Abrahæ progenies, in Isaac & Iacob residet benedictio. Vnde conficitur id quod postea affirmat, pendere salutem à Dei misericordia, qua profequitur quem illi visum fuerit: causam verò non esse cur Iudæi fœderis nomine sibi placeant aut glorientur, nisi fœderis legem seruent, id est, verbo obediant. Rursum vbi vana generis sui confidentia illos deiecit, quia tamen altera ex parte cernebat, fœdus quod semel cum Abrahæ posteritate in initum fuerat à Deo, irritum nullo modo fieri posse, cap. x. carnalem Abrahæ cognationem esse sua dignitate spoliandam differit: cuius beneficio Iudæos docet primos ac natiuos esse Evangelii hæredes, nisi quatenus sua ingratitude, ceu indigni, abdicati fuerunt: sic tamen vt non penitus ab eorum gente cælestis benedictio demigrarit. Qua ratione illos quamlibet contumaces ac fœdifragos, sanctos nihilominus appellat (tantum honoris defert sanctæ generationi, quam Deus sacro suo fœdere dignatus fuerat.) nos verò, si cum illis cõponamur, velut posthumos, aut etiam abortiuos Abrahæ filios: idque adoptione, non natura: quemadmodum si defractus à sua arbore surculus, in alienum stipitem inferatur. Ergo sua prærogatiua ne fraudarentur, Euangelium illis primo loco annuntiari oportuit. Sunt enim in Dei familia velut primogeniti. Quare hic honor deferendus illis fuit, donec oblatum reiecerunt, & sua ingratitude effecerunt vt ad Gentes traduceretur. Neque verò quantacunque contumacia cum Euangelio bellum gerere persistant, ideo tamen nobis sunt despiciendi: si reputamus, in promissionis gratiam, Dei benedictionem inter eos etiamnum residere: vt certè nunquam inde prorsus abscessuram Apostolus testatur: quoniam sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei.

Rom. ix.
d. 29

15 En quid valeat, & qua lance metièda sit promissio Abrahæ posteritati data. Proinde quanquam in discernendis regni hæredibus à spuris & extraneis, vnam Dei electionem libero iure dominari nihil dubitamus: simul tamen perspicimus ei placuisse, semen Abrahæ peculiariter misericordia sua complecti: ac quò tærior haberetur, circuncisione obfignare. Porrò eadem omnino

eit Christianæ Ecclesiæ ratio. Nam vt illic Paulus sanctificari à pa-
 rentibus suis Iudæos disputat : ita alibi docet , eandem à parenti-
 bus sanctificationem Christianorum liberos ducere. Vnde colligitur,
 ab aliis merito segregari qui impuritatis ecōuerso damnantur.
 Iam quis ambigere possit quin falsissimum sit quod deinde subnectunt,
 qui olim infantes circuncidebantur, eos infantiam duraxat spiritualem figurasse,
 quæ ex verbi Dei regeneratione emergit? Neque enim tam argutè philosophatur
 Apostolus , vbi Christum Circumcisionis ministrum esse scribit , ad
 implendas quæ Patribus editæ fuerant , promissiones , ac si in hunc modum loqueretur,
 Quandoquidem fœdus cum Abrahamo percussum ad semen eius respicit ,
 Christum vt fidem à Patre semel datam præstaret ac solueret, in salutem
 aduenisse genti Iudaicæ. Vidésne vt post Christi resurrectionem quoque,
 promissionem fœderis non allegoricè tantum, sed vt verba sonant, carnali
 Abrahamæ semini implendam censeat? Eòdem pertinet quod Petrus ,
 Actorum 2. f. 39, Iudæis denuntiat , illis ac semini eorum , fœderis iure ,
 Euangelii beneficium deberi : ac proximè sequenti capite eos Testamenti
 filios , hoc est hæredes nuncupat. A quo etiam non longè ab-
 ludit alter Apostoli suprâ citatus locus, vbi impressam infantibus
 circumcisionem pro testimonio eius quam cum Christo habent
 communionis ducit & ponit. Et verò , si eorum nœnias auscultamus,
 quid illa promissione fiet qua Dominus in secundo Legis suæ capite,
 seruis suis recipit se eorum semini propitium fore in millesimam vsque
 generationem? hiccine ad allegorias confugiemus? at nimium nugatoria
 fuerit tergiuersatio. An id dicemus abolitum? Verùm ita Lex
 dissiparetur, cui potius stabilien-
 dæ Christus venit, quatenus in bonum ad vitam nobis cedit. Sic
 itaque extra controuersiam , Deum suis adeo bonum esse ac liberalem
 vt in eorum gratiam liberos etiam , quos procrearint, populo suo accenseri velit.

Act. 3. 3.
 25
 Ephes. 2.
 c. 11

16 Quæ præterea inter Baptismum ac circumcisionem iniicere discrimina moliuntur , non ridicula modò sunt , & omni rationis specie vacua, sed inter se pugnantia. Nam vbi Baptismum ad primum spirituales certaminis diem spectare affirmarunt , circum-
 sionem autem ad octauum, iam peracta mortificatione: ex templo illius obliti , cantilenam inuertunt : ac circumcisionem quidem figuram appellant mortificandæ carnis : Baptismum verò sepulturam, in quam nulli nisi iam mortui , tradendi sint. Quæ phreneticorum deliria tanta leuitate dissiliant? Nam priore sententia, Baptismus circum-
 sioni præire debet: per alteram in posterio-
 rem locum relegatur. Neque tamen nouum exemplum est, vt hominum ingenia , vbi pro certissimo Dei verbo adorant quicquid sonariarint, sursum deorsum ita volentur. Nos ergo priorem illam differentiam, merum esse somnium dicimus. Si in octauo die libebat ἀλλογοῦσθαι, non tamen eo modo conueniebat. Multo satius fuerit

fuerit post veteres numerum octonarium in resurrectionem octauo die factam referre, vnde vitæ nouitatem pendere scimus: aut ad totum præsentis vitæ cursum, quo procedere semper debet mortificatio, donec eo peracto, ipsa quoque perfecta fuerit. Quamquã videri queat Deus ætatis teneritudini prospicere voluisse, circumcisionem in diem octauum differendo: quoniam vulnus, recens natis & adhuc à matre rubentibus periculosius futurum erat. Quanto neruosius est illud, nos iam antè mortuos per Baptismum tepeliri: quum scriptura disertè reclamet, nos ea conditione in mortem sepeliri vt emoriamur, ac mortificationem istam exinde meditemur? Iam eiusdem est dexteritatis quòd fœminas nõ esse baptizandas cauillantur, si Baptismum circumcisioni conformari oporteat. Nam si compertissimum est circumcisionis signo testatam fuisse seminis Israelitici sanctificationem: ex eo neque dubium est quin maribus pariter ac fœminis sanctificandis datum ferit. Sola autem masculorum corpora ipso imprimebantur, quæ per naturam poterant: sic tamen vt fœminæ per eos, circumcisionis quodammodo sociæ ac confortes essent. Itaque talibus eorum ineptiis procul ablegatis, in Baptismi ac circumcisionis similitudine hæreamus, quam amplissimè in mysterio interiori, in promissionibus, in vsu, in efficacia quadrare conspiciamus.

17 Rationem quoque firmissimam obtendere sibi videntur cur arcendi sint à Baptismo pueri, dum causantur, non esse per ætatem adhuc idoneos qui signatum illic mysterium assequantur. Id autem est spiritualis regeneratio, quæ cadere in primam infantiam non potest. Itaque colligunt, non alio loco habendos quàm pro Adæ filiis, donec in ætatem adoleuerint secundæ natiuitati congruentem. Atqui his omnibus vbique refragatur Dei veritas. Nam si inter filios Adæ sinendi sunt, in morte relinquuntur: quando in Adam nihil quàm mori possumus. Contrà verò Christus sibi adduci iubet. Quid ita? quia vita est. Eos ergo vt viuificet, sui participes facit: quum interim isti, longè abactos, morti adiudicant. Nam si tergiuersantur, non ideo perire infantes si filii Adæ reputentur, satis superque Scripturæ testimonio eorum error reuincitur. Nam quum in Adam omnes mori pronuntiet, sequitur nullam nisi in Christo vitæ spem restare. Quò igitur vitæ hæredes fiamus, nos cum eo communicare oportet. Rursum quum scriptum alibi sit natura nos iræ Dei omnes esse obnoxios, ac in peccato conceptos, cui damnatio perpetuò adhæret: è natura nostra demigramus oportet antequam in regnum Dei aditus nobis pateat. Et quid dici clariùs potest quàm carnem & sanguinem regum Dei possidere non posse? Aboleatur ergo quicquid nostrum est (quod non citra regenerationem fiet) tum possessione hanc regni cerneamus. Denique si verè loquitur Christus quum se vitam esse prædicat, nos in ipsum inferi necesse est, quò è mortis seruitute afferamur. At quomodo, inquit, regenerantur infantes, nec boni nec

Rom. 6.

a. 4

1. Cor. 15.

e. 22

Ephes. 2.

a. 3

Psal. 51.

b. 7

1. Cor. 15.

f. 50

Iohã. 11.

c. 25, &

14. a. 6

mali cognitione præditi? Nos autem respondemus, opus Dei, etiã si captui nostro non subiaceat, non tamen esse nullum. Porrò infantes qui seruandi sint (vt certè ex ea ætate omnino aliqui seruantur) antè à Domino regenerari minimè obscurum est. Nam si ingenitam sibi corruptionem è matris utero secum afferunt: ea repurgatos esse oportet, antequam in regnum Dei admittantur:

Apoc. 21. quò nihil ingreditur pollutum aut inquinatum. Si peccatores nascuntur, quo modo & Dauid & Paulus affirmant: aut Deo ingrati inuisque manent, aut iustificentur necesse est. Et quid vltra quærimus quum palàm ipse iudex affirmet, nullis patere in vitam cælestem ingressum nisi renatis? Atque vt obloquuturos hoc genus cõpesceret, documentum præbuit in Iohanne Baprista, quem in matris utero sanctificauit, quid in reliquis posset. Nec qua hîc ludunt tergiuersatione quicquam proficiunt, id semel duntaxat factum: vnde non statim consequatur, Dominum ita solere passim cum infantibus agere. Neque enim nos eum in modum ratiocinamur. Tantùm ostendere animus est, iniquè ac malignè intra eas angustias limitari ab eis Dei virtutem, quibus ipsa includi se non sultinet. Tantundem habet ponderis & alterum suffugium. Vsitato Scripturæ more perinde valere allegant particulam Ab utero, acsi diceretur, E pueritia. Sed videre perspicuè licet, Angelum quum id Zachariæ denuntiaret, aliud voluisse: nempe nondum natum, Spiritu sancto repletum iri. Ne ergo legem Deo imponere tentemus quin sanctificet quos visum fuerit quo modo hunc sanctificauit, quando nihil eius virtuti decessit.

18 Et sanè ideo à prima infantia sanctificatus fuit Christus, vt ex ætate qualibet sine discrimine electos suos in seipso sanctificaret. Nam quemadmodum ad delendam inobedienciæ culpam, quæ in carne nostra perpetrata fuerat, eam ipsam carnem sibi induit, in qua perfectam causa vicèque nostra obedientiam præstaret: ita ex Spiritu sancto cõceptus fuit, vt eius sanctitate in assumpta carne ad plenum perfusus, ipsam ad nos transfunderet. Si absolutissimum in Christo habemus gratiarum omnium exemplar quibus filios suos Deus prosequitur, hac quoque parte scilicet documento nobis erit, infantix ætate nõ vsque adeo à sanctificatione abhorreere. Vtunque, hoc tamen extra controuersiam ponimus, neminem electorũ è præsentì vita euocari qui non prius sanctificetur ac regeneretur Dei Spiritu. Quod contrà obiectant, Spiritum in Scripturis, nullam nisi ex incorruptibili femine, id est, Dei verbo regenerationem agnoscere: perperam illam Petri sententiam interpretantur, qua fideles modò comprehendit, qui Euangelii prædicatione edocti fuerant. Talibus quidem fatemur, verbum Domini spiritualis esse regenerationis semen vnicum: sed ex eo negamus colligendum, non posse Dei virtute regenerari infantes: quæ illi tam facilis & prompta est, quàm nobis incomprehenfa & admirabilis. Deinde non satis tutum fuerit hoc adimere

1. Petr. 1.
d. 23

mere

mere Dño, ne se illis quoquo modo exhibere cognoscendū queat.

19 At fides, inquit, per auditum, cuius nondum vsus adepti sunt, nec Deo cognoscendo pares esse queunt, quos boni simul & mali notitia destitutos docet Moses. Verum non animaduertunt Apostolum, quum auditum fidei principium facit, ordinariam tantum Domini œconomiam & dispensationem, quam tenere in vocandis suis solet, describere: non autem perpetuam ei regulam præstitueri ne alia vti ratione possit. Quo modo certè in multorum vocatione vsus est: quos interiore modo, Spiritus illuminatione, nulla intercedente prædicatione, vera sui cognitione donauit. Quoniam autem valde absurdum fore putant, si infantibus tribuatur vlla cognitio Dei quos boni & mali intelligentia Moses priuat: respondeant quæso mihi, quid periculi sit si aliquam eius gratiæ partem nunc accipere dicantur, cuius plena largitate paulò post perfuerentur? Nam si vitæ plenitudo perfecta Dei cognitione constat: quum eorum nonnulli, quos prima statim infantia hinc mors abripit, in vitam æternam transeant, ad cõtemplandam certè Dei faciem præsentissimam recipiuntur. Quos ergo pleno lucis suæ fulgore illustratus est Dominus, cur non iis quoque in præsens, si ita libuerit, exigua scintilla irradiaret: præsertim si non, antè exiit ipsos ignorantia, quàm eripit ex carnis ergastulo? Non quodd eadem esse fide præditos temere affirmare velim quam in nobis experimur, aut omnino habere notitiã fidei similem: (quod in suspenso relinquere malo) verum vt istorum stolidam arrogantiam paululum coerceam, qui, prout inflata illis bucca fuerit, secure quiduis aut negant aut asserunt.

20 Verum quò adhuc validiùs hac parte insistant, subnectunt; Baptismum pœnitentiæ ac fidei sacramentum esse. quare quum neutra in tenellam infantiam cadat, cauendum ne, si in Baptismi communionem admittatur, inanis & euanida reddatur significatio. At enim hæc tela in Deum magis quàm in nos diriguntur. Si quidem & circumcissionem fuisse pœnitentiæ signum, multis Scripturæ testimoniis compertissimum est. Deinde à Paulo nuncupatur sigillum iustitiæ fidei. Ab ipso itaque Deo ratio exigatur cur eam infantium corporibus inscribi iusserit. Postquam enim in eadem sunt causa Baptismus & Circumcisio, huic nihil dare possunt quod non alteri simul concedant. Si ad solitum cuniculum respectant, figuratos tum fuisse per infantiam ætatem spirituales infantes, iam obstructa est illis via. Dicimus ergo, quum Circumcisionem pœnitentiæ fideisque sacramentum infantibus Deus communicarit, non videri absurdum si nunc Baptismi participes fiant: nisi palàm in Dei institutionem debacchari placet. Verum cum in Dei factis omnibus, tum in hoc quoque ipso satis sapiētix, iustitiæ, ad retundendas impiorum obrektionem relucet. Nam etsi infantes, quo circumcidebantur momento, quid sibi vellet signum illud intelligentia non comprehendebant: verè tamen circumcidebantur ig

naturæ suæ corruptæ ac contaminatæ mortificationē, quam adulti postea meditarētur. Deniq; nullo negotio solui potest obiectio hæc, Baptizari in futuram pœnitentiam & fidem: quæ etsi nōdum in illis formata sunt, arcana tamen Spiritus operatione vtriusque semen in illis latet. Hac responsione semel euertitur quicquid aduersum nos torquent à Baptismi significatione petitum. Quale est
Tit. 3. b. 5
 elogiū quo à Paulo insignitur, vbi vocat lauacrum regenerationis & renouationis. Vnde ratiocinatur nemini nisi earū rerum capaci conferēdum. Sed enim nobis ex aduerso excipere licet, neque Circuncisionem aliis quàm regeneratis fuisse conferendam, quæ regenerationem designabat. Atque ita Dei institutum à nobis condemnabitur. Proinde (quod iam aliquoties attigimus) quæcunque ad quatefaciendam Circuncisionem argumenta inclinant, vim nullam habent in oppugnando Baptismo. Neque elabūtur si dixerint statum esse nobis ac fixum quod Dei autoritate certò nititur, etiam si nulla eius ratio extet: quæ reuerentia neque pædobaptismo debetur, neque aliis similibus quæ expressio Dei verbo non sunt nobis commendata: quando hoc dilemmate deprehensi semper tenentur. Aut enim legitimum nullisque cauillis obnoxium, aut reprehensione dignum fuit de circuncidendis infantibus Dei præceptum. Si nihil absoni nec absurdi in illo fuit, nec in pædobaptismi obseruatione quippiam absurdi notari poterit.

21 Quam verò conantur hoc loco inurere absurditatis maculam, sic eluimus. Quos electione sua dignatus est Dominus, si accepto regenerationis signo, præsentī vita antè demigrent quàm adoleuerint, eos virtute sui Spiritus nobis incomprehensa renouat, quo modo expedire solus ipse prouidet. Si grandescere in ætatem contingat, qua Baptismi veritatem edoceri queant, hinc magis ad renouationis studium accendentur, cuius tessera se à prima statim infantia donatos esse discent, quò eam toto vitæ decursu meditarentur. Eodem referatur quod duobus locis Paulus docet, nos Christo per Baptismum consepeliri. Nam eo non intelligit, consepultum Christo iam prius eum esse oportere qui Baptismo fit initiandus: sed quæ Baptismo subest doctrina, simpliciter declarat: idque iam baptizatis. vt ne infanti quidem Baptismo præire ex hoc loco pugnaturi sint. In hunc modum Moses & Prophetæ populum admonebant quid sibi vellent Circuncisio, qua tamen infantes signati fuerant. Tantundem valet quod & Galatis scribit, Eos dum baptizati fuerunt, Christum induisse. Quorsum id? Nempe vt Christo in posterū viuerent: quia non antè vixissent. Et quamquam in natu grandioribus mysterii intelligentiam signi susceptio consequi debet: paruulos tamen alio loco ac numero habendos, mox exponetur. Nec aliud statuēdum est de loco Petri, in quo sibi magnum præsidium statuunt: quum dicit non esse ablutionem ad abstergendas corporis fordes, sed bonæ conscientiæ testimonium coram Deo, per Christi resurrectionem. Contendunt quidem
 illi

Rom. 6.

a. 4

Colof. 2.

c. 12

Galat. 3.

d. 27

1. Pet. 3.

d. 21

illi ex eo nihil pædobaptismo reliquum fieri nisi vt inanis sit sumus : nempe à quo longè sepõsita sit hæc veritas. Verùm hallucinatione ista identidem peccant , quòd sem temporis ordine semper signo præire velint. Nam & Circumcisionis veritas eodem conscientiæ bonæ testimonio constabat. Quòd si necessariò præcedere debuisset , nunquam infantes Dei mandato fuissent circumcisi! Verùm ipse bonæ conscientiæ testimonium circumcisionis veritati subesse ostendens, simul tamen præcipiens paruulos circumcidi, ea parte in futurum tempus circumcisionem conferri satis indicat. Quare nihil plus in pædobaptismo præsentis efficaciciæ requirendum est quàm vt fœdus cum illis à Domino percussum obfirmet & sanciat. Reliqua eius sacramenti significatio, quo tempore Deus ipse prouiderit, postea consequetur.

22 Neminem iam esse puto qui non perspicuè cernat omnes huius notæ rationes meras esse Scripturæ inuersiones. Quæ super sunt his affines , cursim persequemur. Baptismum in peccatorum remissionem dari obiiciunt. Quod vbi concessum fuerit, sententiæ nostræ abunde patrociniabitur. Peccatores enim quum nascamur , remissione & venia iam à matris utero opus habemus. Porrò quum spem misericordiæ huic ætati non præcidat Deus, sed potius certam faciat: cur signum re ipsa multo inferiùs præriperemus? Quare quod in nos vibrare moliantur , hoc ita retorquemus in eos ipsos , paruuli peccatorum remissione donantur : ergo signo priuandi non sunt. Proferunt simul illud ex epistola ad Ephesios, Ecclesiam à Domino mundatam lauacro aquæ in verbo vitæ. *Ephes. 5. f. 26* Quo ad errorem eorum euertendum nihil aptius citari poterat. nam inde nobis facilis nascitur probatio. Si testatam Baptismo vult Christus ablutionem qua Ecclesiam suam emundat , æquum non videri vt suo in paruulis testimonio careat , qui in Ecclesiæ parte iure censentur, quum hæredes regni cælestis sint nuncupati. Vniuersam enim Ecclesiam Paulus complectitur , vbi dicit mundatam lauacro aquæ. Nihilo secius & ex eo quod alibi dicit, nos in Christi corpus per Baptismum esse insertos, colligimus , infantes, quos membris suis annumerat, baptizandos esse , ne à suo corpore diuellantur. En quo impetu cum tot machinis in fidei nostræ præsidia impressionem faciant. *1. Cor. 12 b. 13*

23 Iam ad seculi Apostolici præxin atq; consuetudinẽ descendunt , quo nemo , nisi fidem antè pœnitentiãque professus , ad Baptismum admissus comperitur. Nam vbi rogatur Petrus ab iis quibus erat respiscendi animus , quid factu sit opus : vt pœnitentiã primùm agant consulit , deinde vt baptizentur in remissionem peccatorum. Similiter Philippus , quum baptizari Eunuchus ille postularet, respõdit id licere, modò toto corde crederet. Hinc sibi obtinere posse videntur, Baptismum, nisi præeunte fide ac pœnitentia , cuiquam concedi minimè fas esse. Enimvero si huic rationi locum damus: prior locus , vbi nulla fidei mentio auditur;

solam sufficere pœnitentiam euincer:alter, quo pœnitentia minime requiritur, solam satis esse fidem. Excipient,puto, locum alterum altero adiuuari, ideoque simul esse connectendos. Ego quoque vicissim conferendos dico alios locos qui ad istius nodi solutionem aliquid valent. Quandoquidem multæ in Scriptura sententiæ habentur, quarum intelligentia à loci circumstantia pendeat. Quale in præsentia exemplum occurrit. nam quibus hæc dicuntur à Petro & Philippo, ætate sunt ad pœnitentiam meditando fidemque concipiendam idonea. Tales, nisi perspecta eorum conuersione & fide (saltem quantum hominum iudicio explorari potest) baptizandos esse fortiter negamus. Verùm in alium catalogum relegandos esse infantes, plus satis perspicuum est. nam si quis olim se Israeli adiungebat in religionis communionem, antè & fœdus Domini edoceri & lege erudiri oportebat quàm Circumcisione signaretur: quòd natione erat ἀλλόφυλος, hoc est alienigena ab Israelitico populo, quocum fœdus, quod Circumcisio sanciebat, percussum fuerat.

Gene. 15. 24 Quemadmodum nec Dominus, quum Abrahamum sibi
a. 1 cooprat, à Circumcisione sumit exordium, interim quid illo signo sibi velit dissimulans: verùm quod ferire cum ipso fœdus instituat, primùm denuntiat: tum deinde post fidem promissioni habitam, sacramenti facit participem. Cur in Abrahamo fidem sacramentum sequitur, in Isaaco filio intelligentiam omnem præcedit?

Gen. 17. b. 11 Quoniam eum qui adulta demum ætate in fœderis societatem recipitur à quo fuerat hæctenus alienus, eius condiciones antea perdiscere æquum est: infantem verò ex eo progenitum, non item: qui hæreditario iure, secundum promissionis formulam, iam à matris utero in fœdere continetur. Aut (quòd res clariùs ac breuiùs indicetur) si fidelium liberi, citra intelligentiæ adminiculum, fœderis sunt participes, non est cur ob id à signo arceantur, quia in fœderis stipulationem iurare nequeunt. Hæc certè ratio est cur

Ex ec. 16. aliquoties Deus infantes qui ab Israelitis oriuntur, sibi genitos & *e. 20, c* *23. f. 37* natos fuisse asserit. Nam filiorum haud dubiè loco habet eorum filios quorù temini in patrem se fore pollicitus est. Qui verò infidelis est, impiis ortus parentibus, donec per fidem Deo vniatur, à fœderis communionem extraneus censetur. Itaque nihil mirum si nec signo communicet, cuius significatio in eo fallax inanisque foret.

Ephes. 2. c. 11 In eam sententiam Paulus quoque scribit, Gentes, quandiu in sua idololatria immersæ fuerunt, extra testamētum fuisse. Hoc compendio, rota res, nisi fallor, perspicuè expediri queat, Qui adulta demum ætate Christi fidem amplectuntur, eos, quum hæctenus alieni à fœdere fuerint, nō esse Baptismo insigniendos nisi fide ac pœnitentia intercedente: quæ aditum illis in fœderis societatem patefacere solæ possunt. qui verò à Christianis originem ducunt infantes, vt in fœderis hæreditatem statim ac nati sunt, à Deo excipiuntur, ita in Baptismum recipiendos. Eò referendum est quod

narrat

narrat Euāgelista, Baptizatos à Iohanne fuisse qui peccata sua *Matth. 3.*
confiterentur: quod exemplum obseruandum hodièque cense- *b. 6*
mus. Turca enim si se ad Baptismum offerat, non temere à nobis
intingeretur nisi cōfessione scilicet edita qua Ecclesiæ satisficiat.

25 Adhæc, Christi verba quæ Iohannis tertio recitantur profe-
runt, quibus præsentem in Baptismo regenerationem existimant *Iohan. 3.*
requiri, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest in- *a. 5*
gredi in regnum Dei. Ea (inquiunt) ut Baptismus, ore Domini re-
generatio vocetur. Quos igitur regenerationis minimè capaces
esse satis supérq; notum est, quo prætextu Baptismo iniciamus qui
sine ipsa constare nequit? Primum in eo falluntur quòd Baptismi
mentionem fieri hoc loco putāt quia Aquæ nomen audiunt. Post-
quam enim naturæ corruptionem Nicodemo exposuit Christus,
ac renasci oportere docuit: quia ille renascentium corporalem som-
niabat, modū hīc indicat quo regenerat nos Deus, nempe per a-
quam & Spiritum: quasi diceret, Per Spiritum, qui purgando & ir-
rigando fideles animas, vice aquæ fungitur. Aquam ergo & Spiritum
simpliciter accipio pro Spiritu, qui aqua est. Neque hæc noua
est locutio: prorsus enim cum illa quæ tertio Matthæi capite ha- *Matth. 3.*
beretur conuenit. Qui sequitur me, ille est qui baptizat in Spiritu *c. II*
sancto & igni. Quemadmodum ergo Spiritu sancto & igni bapti-
zare, est Spiritum sanctum conferre, qui in regeneratione ignis
officium naturamque habet: ita renasci aqua & Spiritu nihil aliud
est quàm vim illam Spiritus recipere, quæ in anima id facit quòd
aqua in corpore. Scio alios aliter interpretari: sed hūc esse germa-
num sensum non dubito: quia consiliū Christi non aliud est quàm
ut doceat exuendum esse proprium ingenium omnibus qui ad cæ-
leste regnum aspirant. Quanquam si putidè eorum more cauillare
libeat, regerere illis promptum esset (vbi concesserimus quod vo-
lunt) Baptismum priorem esse fide & pœnitentiæ: quando in Chri-
sti verbis Spiritum præcedit. De spiriualibus donis hoc intelligi
certum est: quæ si Baptismum sequuntur, adeprus sum quod volo.
Sed omissis cauillis, tenenda simplex est interpretatio quam attu-
li, neminem, donec renouatus fuerit aqua viua, hoc est Spiritu,
posse ingredi in regnum Dei.

26 Iam & ex eo explodendum esse eorum commentum palàm
est qui omnes non baptizatos æternæ morti adiudicant. Solis er-
go adultis administrari Baptismum ex eorum postulato singa-
mus: quid puero fieri dicent qui pietatis rudimentis rite probèque
imbuitur dum tinctionis dies appetit, si subita morte præter spem
omnium abripi contingat? Clara est Domini promissio, Quicum- *Iohan. 3.*
que in Filium credidit, non visurum mortem, nec in iudicium ven- *d. 24*
turum, sed transisse à morte in vitam: nondum baptizatum nulli-
bi damnasse comperitur. Quod in eam à me partem accipere nolo
perinde ac si Baptismum contemni impune posse innuerem (quo
contemptu violatum iri Domini fœdus affirmo: tantum abest ut

excusare sustineam) tantum euincere sufficit, non esse aded necessarium, ut periisse protinus existimetur cui eius obtinendi adempta fuerit facultas. Atqui si eorum commento assentimur, eos omnes citra exceptionem damnabimus quos à Baptismo casus aliquis prohibuerit, quantacunque alioqui fide præditos: per quam Christus ipse possidetur. Insuper infantes omnes æternæ mortis reos peragunt, quibus Baptismum negant, sua ipsorum confessione, ad salutem necessarium. Viderint nunc quàm bellè sibi cum Christi verbis conueniat, quibus regnum cælorum illi ætati adiudicatur. Atque ut nihil illis non concedamus quantum ad huius loci intelligentiam attinet, nihil tamen inde elicient, nisi prius quod iam constitutum est à nobis dogma de infantium regeneratione euerterint.

27 Sed propugnaculū omnium munitissimum in ipsa Baptismi institutione se habere gloriantur, quam ex capite Matthæi ultimo petunt. vbi Christus Apostolos mittens ad gentes vniuersas, de illis docendis primum, alterum de baptizandis mandatum dat. Tum & ex Marci ultimo istud annectunt, Qui crediderit, & Baptizatus fuerit, saluus erit. Quid vltra (inquiunt) quærimus, quæ verba Domini apertè sonent, prius docendum quàm baptizandum, & Baptismo secundum à fide locum assignent? Cuius ordinis specimen Dominus etiam Iesus in se præbuit, qui anno demum tricesimo baptizari voluit. Hic verò quot modis, bone Deus, & se implicat, & inscitiam suam producit! Nam in eo iam plusquam pueriliter labuntur, quòd primam Baptismi institutionem inde deriuant, quem ab exordio prædicationis suæ Apostolis Christus administrandum mandauerat. Non est igitur cur legem ac regulam Baptismi ex istis duobus locis petendam contendant, ac si primam institutionem continerent. Hoc ut illis indulgeamus erratum, quàm neruosa tamen est isthæc argumentatio? Equidem si tergiuersari libeat, non latebra, sed latissimus campus ad effugiendū se aperit. Nam quando ita mordicus verborum ordini insistunt, ut quoniam dictum est, Ite, prædicate, & baptizate: Item, Qui crediderit & baptizatus fuerit: prædicandū prius quàm baptizandum: & credendū prius quàm Baptismum appetendum ratiocinentur: cur non & nos vicissim excipiamus, baptizandum antequam docendam eorum quæ Christus mandauit obseruationem? nempe quum dicatur, Baptizate, docentes seruare quæcunque præcepi vobis. quod idem annotauimus in illa Christi sententia quæ de aquæ & Spiritus regeneratione nuper citata fuit. nam si ita intelligitur ut postulant, illic certè priorem spirituali regeneratione baptismum esse conueniet, quando priore loco nominatur. Non enim nos ex Spiritu & aqua, sed ex aqua & Spiritu regenerandos docet Christus.

28 Iam aliquantum concussa videtur inexpugnabilis hæc ratio, qua tantopere confidunt: verum quia satis habet in simplicitate præsidii veritas, leuibis eiusmodi argutiis elabi nolo. Solidā ergo respon

responsionem sibi habeant. Potissimum hinc à Christo de prædicando Euangelio datur mandatum : cui baptizandi ministerium , instar appendicis subnectit. Deinde non aliter de Baptismo sermo habetur , nisi quatenus docendi functioni eius administratio subest. Apostolos enim mittit Christus ad Euangelium vniuersis orbis nationibus promulgandum , vt vndique in regnum suum perditos antè homines , doctrina salutis colligant. Quos autem illos , aut quales ? Certum , nullam nisi de iis qui doctrinæ recipiendæ pares sint , esse mentionem. Post adiungit , tales , vbi instituti fuerint , esse baptizandos , addita promissione , Qui crediderint , & baptizati fuerint , saluos fore. An de infantibus toto illo sermone vel vna est syllaba ? Quæ igitur hæc qua nos impetunt argumentationis erit formula ? Qui adulta sunt ætate , antè instituendi sunt , vt credant , quàm baptizandi. Baptismum ergo infantibus communem facere nefas est. Non , si se rumpant , aliud ex hoc loco ostendent , nisi antè prædicandum esse Euangelium iis qui sunt audiendi capaces quàm baptizentur : quando de illis modò agitur. Inde , si possunt , obicem struant impediendis à Baptismo infantibus.

29 At verò quo cæcis quoque palpabiles sint eorum fallaciæ , eas admodum perspicua similitudine indicabo. Siquis alimentis priuandos infantes cauilletur hoc prætextu quòd Apostolus non per- 2. The. 3.
mittit vt edant nisi qui laborant , nõne dignus erit qui ab omni- e. 10
bus conspuatur ? Cur ita ? Quia quod de certo genere hominum ac-
certa ætate dictum fuerat , ad omnes indifferenter rapit. Nihilo i-
storum in præsentia causa maior est dexteritas. Quod enim ad adul-
tam duntaxat ætatem pertinere nemo non videt , ad infantes tra-
hunt : vt hæc quoque ætas subiaceat regulæ quæ non nisi grandio-
ribus posita fuerat. Quantum ad Christi exemplum attinet , eorum
causam nequaquam fulcit. Non ante tricesimum annum est bap- Luc. 3. e.
tizatus. Verum id quidem , sed in promptu ratio est : quia tum soli- 23
dum Baptismi fundamentum sua prædicatione iacere instituebat ,
vel potius stabilire , quod paulò antè ab Iohanne iactum fuerat.
Baptismum ergo quum sua doctrina instituere vellet , quo maio-
rem suæ institutioni auctoritatem conciliaret , suo ipsius corpore
ipsum sanctificauit , idque qua maximè decebat temporis oppor-
tunitate , nempe quum suam prædicationem auspicaretur. Denique
nihil aliud conficiet , nisi Baptismum originem & exordium sum-
pisse ab Euangelii prædicatione. Quòd si annum tricesimum præ-
figere libet , cur eum non obseruant : sed vt quisque eorum iudicio
fatis profecit , eum ad Baptismum recipiunt ? Quinetiam Seruetus
vnus ex eorum magistris , quum tempus hoc pertinaciter vrgeret ,
iam vicesimoprimo ætatis anno cæperat Prophetiam se iactare.
Quasi verò ferendus sit qui doctoris locum in Ecclesia sibi arrogat
antequam sit ipsius Ecclesiæ membrum.

30 Tandem obiiciunt , non maiore esse causam cur infantibus
Baptismus communicetur , quàm Cœna Domini : quæ tamen illis

minimè conceditur. quasi verò Scriptura latum modis omnibus discrimen non notaret. Fuit quidem id in veteri Ecclesia factitatum, vt ex Cypriano & Augustino constat: sed merito mos ille obsoleuit. Nam si ingenium ac proprietatem Baptismi reputamus, quidam certè est in Ecclesiã ingressus ac veluti initiatio per quam in Dei populum accense mur: signum spiritualis nostræ regenerationis, per quam in filios Dei renascimur. quum è conuerso Cœna grandiusculis attributa sit, qui superata teneriore infantia, iam ferendo sint solido cibo. Quæ distinctio perquam euidenter in Scriptura demonstratur. Nam illic Dominus, quantum ad Baptismum attinet, nullum ætatum delectum facit. Cœnam verò non omnibus perinde participandam exhibet, sed iis modò qui discernendo corpori ac sanguini Domini, qui suæ ipsorum examinandæ conscientiæ, qui morti Domini annuntiandæ, qui virtuti eius expendendæ sint idonei. Volumus aperriùs quippiam, quàm quod

1. Cor. II. f. 28 Apostolus tradit, dum exhortatur vt se quisque ipsum probet atque excutiat, tum edat ex hoc pane, & è calice bibat? Examen igitur præire oportet, quod ab infantibus frustra expectetur. Item,

Ibidem g. 29 Qui indignè manducat, damnationem sibi manducat & bibit non discernens corpus Domini. Si dignè participare nequeunt, nisi qui sanctitatem corporis Christi rite distinguere nouerint, cur venenum pro viuifico alimento tenellis nostris liberis porrigamus? Quid illud Domini præceptum, In mei commemorationem facietis? quid alterum, quod inde Apostolus deducit, Quoties panem hunc manducabitis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat? Quam obsecro, ab infantibus recordationem exigemus eius rei quam sensu nunquam assequuti sunt? quam prædicationem crucis Christi, cuius vim ac beneficium nondum mente comprehendunt? Nihil istorum in Baptismo præscribitur. quare inrer hæc duo signa plurimum est discriminis, quod sub veteri quoque Testamento, in similibus signis animaduertimus. Circuncisio quidem, quam Baptismo nostro respondere notum est, infantibus destinata erat. Pascha verò, in cuius vicem nunc Cœna subiit, non quoslibet promiscuè conuiuas admittebat: sed ab iis rite demum edebatur qui de eius significatione rogare per ætatem possent. Si mica sani cerebri istis restaret, an ad rem vsque adeò perspicuam & obuiam cæcutirent?

31 Tametsi nugarum cõgerie lectores onerare piger: quas tamen Seruetus nõ minimus inter Anabaptistas, imò huius careruz magnũ decus, ad præliũ se accingens, speciosas rationes adducere sibi visus est, breuiter diluere operæpretium erit. Obtendit, Christi symbola. vt sunt perfecta, exigere etiam perfectos, vel perfectionis capaces. Atqui solutio est expedita: Baptismi perfectionem, quæ ad mortem vsque extenditur, perperam restringi ad vnũ temporis articulum. Addo etiam, stultè primo die in homine quæri perfectionem ad quã Baptismus tota vita per continuos gradus nos inuitat.

Obiiciẽ

Obiicit Christi symbola ad memoriam instituta esse, ut quisque recolat se Christo fuisse consepultum. Respondeo, quod ex capite suo confinxit, refutatione non egere: imò quod ad Baptismum trahit, sacræ Cœnæ proprium esse ostendunt Pauli verba, Ut se quisque examinet. de Baptismo nusquam aliquid tale. Vnde colligimus, rite baptizari, qui nondum pro ætatis modulo examinis sunt capaces. Quod tertio adducit, Manere in morte omnes qui Filio Dei non credunt, & iram Dei manere super eos: ideoque infantes, qui credere nequeunt, iacere in sua damnatione. Respondeo, Christum illic non de generali reatu loqui quo impliciti sunt omnes posterius Adæ: sed tantum minari Euangelii contemptoribus: qui oblatam sibi gratiam superbè & contumaciter respuunt. Hoc verò nihil ad infantes. Simul contrariam rationem oppono, Quencunque benedicit Christus, eum ab Adæ maledictione & ira Dei eximi. Quum ergo infantes ab eo benedictos esse notum sit, sequitur à morte exemptos esse. Falsò deinde citat quod nusquam legitur, Quisquis natus est ex Spiritu, vocem Spiritus audire. Quod etsi demus esse scriptum, nihil tamen aliud eliciet quàm fideles, prout operatur in illis Spiritus, ad obsequium formari. Atqui quod de certo numero dictum est, ad omnes æquè trahere vitiosum est. Obiicit quartò, Quia præcedit quod animale est, expectandum esse tempus maturum Baptismo qui est spiritualis. Ego autem, etsi fateor omnes posteros Adæ ex carne genitos ab ipso utero gestare suam damnationem, id tamen obtare nego quominus statim remedium Deus afferat. Neque enim ostendet Seruetus plures annos diuinitus fuisse præscriptos quo incipiat spiritualis vitæ nouitas. Paulo quidem teste, licet natura perditæ sint qui nascuntur ex fidelibus, supernaturali tamè gratia sancti sunt. Allegoriam deinde profert, quòd Dauid in arcem Sion conscendens, nec cæcos, nec claudos secum duxerit, sed strenuos milites. Quid autem si parabolam oppono, in qua Deus ad cæleste epulum inuitat cæcos & claudos, hoc se nodo quomodo expediet Seruetus? Quæro etiam annon prius cum Dauid militassent claudi & mutili. Longius tamen in hac ratione insistere superuacuum est, quam ex mera falsitate constat, ex Sacra historia deprehendent lectores. Sequitur altera allegoria, Apostolos piscatores hominum fuisse, non paruulorum. Ego autem quæro quid sibi velit illud Christi, In rete Euangelii colligi omne piscium genus. Sed quia allegoriis ludere non placet, respondeo, quum Apostolis iniunctum fuit docendi munus, non fuisse tamen prohibitos ab infantibus baptizandis. Quamquam scire adhuc velim, quum *ἀνθρώπων* nominet Euangelista (qua voce absque exceptione comprehenditur humanum genus) cur infantes neget esse homines. Obtendit septimò, Quum spiritualibus quadrent spiritualia, infantes qui spirituales non sunt, neque ad Baptismum aptos esse. Sed primò quàm peruersè torqueat locum Pauli planè liquet. Agitur de doctrina, Quum sibi in vano

acumine plus æquo placerent Corinthii, eorum socordiam coar-
guit Paulus, quòd primis doctrinæ cælestis rudimentis adhuc im-
buendi essent. Quis inde colliget, negandum esse infantibus Ba-
ptismum, quos ex carne progenitos Deus sibi gratuita adoptione
consecrat? Quòd excipit, Pascendos esse spirituali cibo, si noui
sunt homines, solutio facilis est, Baptismo eos admitti in Christi
gregem, & sufficere illis adoptionis symbolum, donec adulti pa-
res sint ferendo solido cibo. Expectandum ergo esse tempus exa-
minis quod Deus in sacra Cœna disertè flagitat. Obiicit postea
Christum vocare omnes suos ad sacram Cœnam. Atqui satis con-
stat eum nullos admittere nisi qui ad celebrandam mortis suæ
memoriam iam sunt præparati. Unde sequitur, infantes, quos am-
plexu suo dignatus est, distincto & proprio in gradu subsistere do-
nec adolecant, neque tamen externos esse. Quòd excipit, porten-
tum esse si homo postquam natus est non comedat: respondeo aliter
pasci animas quàm externo Cœnæ esu: ideòque Christum in-
fantibus cibum nihilominus esse, licet à symbolo abstineant. Ba-
ptismi diuersam esse rationem quo illis tantum ianua in Eccle-
siam aperitur. Rursum obiicit, bonum cœconomum distribuere ci-
bum familiæ tempore suo. Quod etsi libenter fateor, quo tamen
iure definiet nobis Baptismi tempus, vt probe non dari tempe-
stiuè infantibus? Adducit præterea illud Christi mandatum ad A-
postolos, vt properent ad messem dum albescunt agri. Nempe
hoc tantum vult Christus, vt Apostoli, præsentem laboris fru-
ctum cernentes, alacrius se ad docendum accingant. Quis inde
colliget solum messis tempus Baptismo esse maturum? Undecima
ratio est, quòd in prima Ecclesia iidem erant Christiani & discipu-
li: sed iam vidimus eum inscitè ratiocinari à parte ad totam. Dis-
cipuli vocantur iustæ ætatis homines qui iam fuerant edocti, &
Christo nomen dederant: sicuti Iudæos sub Lege Moysi discipulos
esse oportuit: nemo tamen inde rectè inferet extraneos fuisse in-
fantes quos Deus testatus est pro domesticis sibi esse. Adhæc ob-
tendit, Christianos omnes esse fratres, quo in numero infantes no-
bis non sunt quandiu à Cœna eos repellimus. Ego verò ad prin-
cipium illud redeo, non esse hæredes regni cælorum nisi qui Chri-
sti sunt membra: deinde Christi amplexum veram fuisse tesseram
adoptionis, qua infantes adultis communiter iunguntur, nec ab-
stinentiam temporalem à Cœna obstare quominus pertineant ad
Ecclesiæ corpus. Nec verò latro in cruce cõuersus desinit esse frater
piorum: quanuis ad Cœnam nunquam accesserit. Addit postea,
neminem fieri fratrem nostrum nisi per Spiritum adoptionis, qui
tantum ex auditu dei confertur. Respõdeo: semper in eundem re-
labi paralogismum: quia præposterè ad infantes trahit quod do-
solis adultis dictum est. docet illic Paulus hunc esse Deo ordina-
rium vocationis modum vt electos suos ad fidem adducat dum
illis suscitât fidos doctores, quorum ministerio & opera manum
porri-

Mat. 24.
d. 45

Johan. 4.
c. 35

Acto. II.
d. 26

porrigit. Quis inde legem imponere ei audeat quominus arcana alia ratione infantes Christo inferat? Quòd obiicit Cornelium *Act. 10.* accepto Spiritu sancto baptizatum fuisse, quàm perperam ex vno *g. 44* exemplo generalem regulam eliciat, patet ex Eunucho & Samari- *Ibidem.* tanis in quibus diuersum ordinem Deus tenuit, vt Baptismus dona *8. e. 27* Spiritus præcederet. Decimaquinta ratio plusquam insulsa *Iohã. 10.* dicit nos regeneratione deos fieri: esse autem deos ad quos sermo Dei factus est: quod non competit in pueros infantes. Quòd deitatem affingit fidelibus, vnum est ex eius deliriis, quod excu- *f. 35* rere non est presentis loci. sed locum Psalmi torquere in tam alienum sensum, perditæ impudentiæ est. Dicit Christus Reges & Magistratus vocari à Propheta Deos, quia munus sustineant diuinitus sibi iniunctum. Hic verò dexter interpres, quod de speciali gubernandi mandato ad certos homines dirigitur, ad Euangelii doctrinam trahit, vt infantes ab Ecclesia exterminet. Obiicit rursus, Infantes non posse novos homines censer: quia non gignuntur per sermonem. Ego verò, quod sæpius iam dixi nunc quoque repeto, ad nos regenerandos doctrinam semen esse incorruptibile, si quidem ad eam percipiendam sumus idonei: vbi verò nõdum per ætatem nobis inest docilitas, Deum tenere suos regenerandi gradus. Postea ad allegorias suas redit, quòd ovis & capra in Legge non statim ac egressæ erant ex vtero fuerint oblatæ in sacrificium. Si figuras huc trahere libet, mihi promptum est regerere *Exod. 13.* primogenita omnia simulac vuluam aperuerant, fuisse Deo sacra: *4. 2* deinde oportuisse agnum anniculum mactari. Vnde sequetur, *Exod. 12.* virile robur minimè esse expectandum, quin potius & fœtus recentes & adhuc teneros à Deo in sacrificia deligi. Contendit præterea, non posse venire ad Christum nisi qui à Iohanne fuerint preparati. Quasi verò non fuerit temporale Iohannis officium. Sed vt hoc omittam, illa certè præparatio non fuit in pueris quos amplexus est Christus, ac benedixit. Quare valeat cum falso suo principio. Patronos tandem accersit Trismegistum & Sibyllas, quòd sacræ ablutiones non conueniant nisi adultis. En quàm honorificè sentiat de Christi Baptismo, quem exigit ad profanos Gentium ritus, ne aliter administraretur quàm Trismegisto placuerit. Nobis verò plaris Dei autoritas, cui visum est infantes sibi consecrare ac initiare sacro symbolo cuius nondum per ætatem vim tenebāt. Nec fas esse ducimus à Gentium expiationibus mutuari quòd æternam & inuolabilem Dei legem, quam de circuncisione sanxit, in Baptismo nostro muret. Vltimo loco ratiocinatur, Si infantes liceat sine intellectu baptizare, Baptismum à pueris ludētibus mimicè & per iocum posse administrari. Atque de hac re cum Deo litiget, ex cuius præcepto Circuncisio communis fuit infantibus antequam intelligentiam adepti essent. Fuitne igitur res ludicra, vel obnoxia puerorum ineptiis, vt potuerint sanctam Dei institutionem euertere? Sed nihil mirum est reprobos istos spiritus

quasi phrenitide agitantur, crassissimas quasque absurditates in errorum suorum defensionem ingerere: quia Deus eorum fastum & pertinaciam tali vertigine iuste vlciscitur. Certè quàm debilibus suppetiis fraterculos suos Anabaptitas Seruetus adiuuerit, platum me fecisse confido.

32. Iam nemini sobrio ambiguum fore arbitror quàm temere Ecclesiam Christi conturbent qui rixas ac contentiones mouent ob pædobaptismum. Sedenim operæpretium est obseruare quid tanta ista vastitatis Satan moliat: nempe vt singularem fiduciæ & spiritualis gaudii fructum, qui hinc colligendus est, nobis eripiat, ac de bonitatis etiam diuinæ gloria tantundem delibet. Quàm enim suaue piis animis, non verbo tantum, sed oculari etiam spectaculo certiores fieri, tantum se gratiæ apud Patrem cælestem obtinere vt posteritas sua illi curæ sit? Hic enim videre est vt prouidentissimi erga nos patrisfamiliâs personam suscipit, qui ne post mortem quidem nostram sollicitudinem nostri deponit quin liberis nostris consulat ac prospiciat. Annon hîc exemplo Dauidis toto corde ad gratiarum actionem debemus exultare, vt tali bonitatis specimine eius nomen sanctificetur? Hoc hoc certè agit Satan, pædobaptismum tantis copiis imperendo: quò scilicet restitutione ista gratiæ Dei è medio sublata, quæ per ipsam oculis nostris obuersatur promissio, sensim tandem euanescat. Vnde non impia tantum aduersus Dei misericordiam ingratitude nasceretur, sed in liberis ad pietatem erudiendis ignauia quædam. Neque enim parum incitatur hoc aculeo ad eos in serio Dei timore Legisque obseruatione educandos, dum reputamus, statim à partu, filiorum loco esse ab ipso habitos & agnitos. Quamobrem, nisi malignè Dei beneficentiam obscurare libet, infantes illi nostros offeramus, quibus locum inter suos familiares ac domesticos, id est Ecclesiæ membra, attribuit.

Psal. 48.
6. 11

De sacra Christi Cæna: & quid nobis conferat.

CAP. XVII.

DOST QUAM nos semel in familiam suam recepit Deus, nec tantum vt seruorum loco nos habeat, sed filiorum: vt partes impleat optimi patris & de sua progenie solliciti, continuo etiam vitæ cursu nos alendos suscipit. Nec eo contentus, dato pignore nos huius continuæ liberalitatis certiores reddere voluit. In hunc ergo finem alterum Ecclesiæ suæ sacramentum dedit per manum vnigeniti Filii, spirituale epulum scilicet, vbi se Christus viuificum esse panem testatur, quo animæ nostræ ad veram & beatam immortalitatem pascuntur. Quoniam verò apprimè necessaria est tanti mysterii cognitio, & pro sua magnitudine accuratam explicationem postulat: & Satan, vt hoc inæstimabili thesauro Ecclesiam priuaret, pridem nebulas, deinde tenebras obscurandæ eius luci induxit, tum contentiones & pugnas mouit, quæ

Joan. 6.
f. 51

quæ ab huius sacri alimenti gustu alienarent simplicium mentes, & nostra etiam ætate idem artificium tentauit, vbi summam pro rudium captu complexus fuero, nodos illos quibus mundum illaqueare Satan molitus est, expediam. Primò signa sunt panis & vinum, quæ inuisibile alimentum, quod percipimus ex carne & sanguine Christi, nobis repræsentant. Sicut enim in Baptismo nos regenerans Deus, in Ecclesiæ suæ societatem inserit, & adoptione suos facit: ita diximus officium prouidi patrisfamiliæ in eo præstare, quòd cibum assiduè ministrat, quo nos in ea vita sustineat ac conseruet in quam nos verbo suo genuit. Porrò vnicus animæ nostræ cibus Christus est, ideòque ad eum nos inuitat cælestis Pater vt eius communicatione refecti, vigorem subinde colligamus, donec ad cælestem immortalitatem peruentum fuerit. Quoniam verò mysterium hoc arcanæ Christi cum piis vnionis natura incomprehensibile est, figuram eius & imaginem in signis visibilibus exhibet ad modulum nostrum aptissimis: imò velut datis arris ac tesseriis tam certum nobis facit quàm si oculis cerneretur: quia in crassissimas quasque mētes hæc tā familiaris similitudo penetrat, non secus animas Christo pasci quàm panis & vinum corporalem vitam sustentant. Iam ergo habemus in quem finem spectet mystica hæc benedictio, nempe quòd nobis confirmet, corpus Domini sic pro nobis semel esse immolatum vt nunc eo vescamur, ac vescendo, vnici illius sacrificii efficaciam in nobis sentiamus: sanguinem eius sic pro nobis semel fufum, vt sit nobis perpetuus potus. Atque ita sonant verba promissionis illic additæ, Accipite: hoc est *Mat. 26.* corpus meum quod pro vobis traditur. Corpus ergo quod oblatum *e. 26* semel est in salutem nostram iubemur accipere & comedere, *Mar. 14.* vt dum huius fieri nos videmus participes, viuificæ illius mortis *b. 17, luc.* virtutem certò statuamus in nobis efficacem fore. Vnde & calicem *21. b. 19,* fœdus vocat in suo sanguine. Fœdus enim quod sanguine suo semel *1. cor. 11.* fanciuit, quodammodo renouat, vel potiùs continuat, quantum *c. 24* ad fidei nostræ confirmationem attinet, quoties sacrum illum sanguinem libandum nobis porrigit.

2 Magnum verò fiducia ac suauitatis fructum ex hoc sacramento colligere possunt piæ animæ, quòd testimonium habent in vnum corpus nos cum Christo colauisse, vt quicquid ipsius est, nostrum vocare liceat. Hinc sequitur vt nobis securè spòdere audeamus, vitam æterram nostram esse, cuius ipse est hæres: nec regnum calorum quo iam ingressus est, posse magis nobis excidere quàm ipsi: rursum peccatis nostris non posse nos damnari, à quorum reatu nos absoluit quum ea sibi imputari voluerit ac si sua essent. Hæc est mirifica commutatio, qua pro immensa sua benignitate nobiscum vsus est: quòd filius hominis nobiscum factus, nos secum Dei filios fecerit: quòd suo in terras descensu, ascensum nobis in cælum strauerit: quòd accepta nostra mortalitate, suam nobis immortalitatem contulerit: quòd suscepta nostra imbecillitate, sua

nos virtute confirmauerit: quòd nostra in se recepta paupertate, suam ad nos opulentiam transtulerit: quòd recepta ad se, qua premebamur iniustitiæ nostræ mole, sua nos iustitia induerit.

3 Horum omnium ad eò solidam habemus testificationem in hoc sacramento, vt certò statuendum sit, verè nobis exhiberi non secus acti Christus ipse presens aspectui nostro obiceretur, ac manibus atrectaretur. Hoc enim verbum nec mentiri nec illudere nobis potest, Accipite, edite, bibite: hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur: hic est sanguis, qui in remissionem peccatorum effunditur. Quòd accipere iubet significat nostrum esse: quòd edere iubet, significat vnã nobiscum substantiam fieri: quòd de corpore prædicat pro nobis esse traditum, de sanguine pro nobis effusum, in eo docet vtrunque non tam suum esse quàm nostrum: quia vtrunque non suo commodo, sed in salutem nostram & sumpsit & posuit. Ac diligenter quidem obseruandum est, potissimam & penè totam sacramenti energiam in his verbis sitam esse, Quod pro vobis traditur, Qui pro vobis effunditur. alioqui non magno opere nobis conduceret, corpus & sanguinem Domini nunc distribui, nisi in redemptionem ac salutem nostram exposita semel fuissent. Itaque sub pane & vino repræsentantur: quo discamus non modò nostra esse, sed nobis destinata in spiritualis vitæ alimentum. Id est quod antea admonuimus, à rebus corporeis quæ in sacramento proferuntur, quadam analogia nos ad spirituales deduci. Sic quum panis nobis in symbolum corporis Christi datur, hæc statim concipienda est similitudo, Vt corporis nostri vitam panis alit, sustinet, tuetur: ita corpus Christi vegetandæ ac viuificandæ animæ vnicum esse cibum. Quum vinum in symbolum sanguinis propositum intuemur: cogitandum quos corpori vsus vinum afferat, vt eisdem spiritualiter afferri nobis Christi sanguine reputemus: sunt autem, fouere, reficere, confirmare, exhilarare. Nam si satis perpendimus quid nobis sacrosancti huius corporis traditio, quid sanguinis effusio profuerit: nò obscure perspiciemus, hæc panis & vini attributa, secundum eiusmodi analogiam, optimè illis erga nos conuenire dum nobis communicantur.

4 Non ergo præcipuæ sunt sacramenti partes, corpus Christi simpliciter & sine altiori consideratione nobis porrigere: sed magis promissionem illam qua carnem suam verè cibum testatur, & sanguinem suum potum, quibus in vitam æternam pascimur, qua se panem vitæ affirmat, de quo qui manducauerit, viuet in æternum: illam (inquam) promissionem obsignare & confirmare, & quo id efficiat, ad Christi crucem mittere, vbi ea promissio verè præstita, & numeris omnibus impleta fuit. Neque enim Christo rite & salutariter vescimur nisi crucifixo dū efficaciam mortis eius viuo sensu apprehendimus. Nam quòd se panem vitæ nuncupauit, nò eam à sacramento sumpsit appellationem, vt quidam per uel se interpretantur: sed quia talis à Patre datus nobis fuerat, talis quæ se præstitit,

est, quum humanæ nostræ mortalitatis particeps factus, nos diuinæ suæ immortalitatis consortes fecit: quum in sacrificium se offerēs, maledictionem in se nostram sustulit, vt sua nos benedictione perfunderet: quum morte sua mortem deglutiuit & absorbuit: quum in sua resurrectione carnem hanc nostram corruptibilem, quam induerat, in gloriam & incorruptionem suscitauit.

5 Restat vt applicatione id totum ad nos perueniat: id fit cū per Euangelium, tum illustrius per sacram Cœnam, vbi & se ipse cum bonis suis omnibus nobis offert, & nos fide eum recipimus. Non ergo facit sacramentum vt Christus panis vitæ esse primū incipiat: sed dum in memoriam reuocat, panem vitæ esse factum, quo assidue vescamur, eiusque panis gustum & saporem nobis præbet, vt vim panis illius sentiamus facit. Pollicetur enim nobis, quicquid fecit aut passus est Christus, id ad nos viuificandos factum esse. Deinde hanc viuificationem, æternam esse, qua sine fine alamur, sustineamur & conseruemur in vita. Siquidem vt panis vitæ nobis non fuisset Christus, nisi nobis natus & mortuus fuisset, nisi nobis resurrexisset: ita nunc minimè esset nisi eius natiuitatis, mortis, resurrectionis efficacia & fructus res æterna foret ac immortalis. Quod totum eleganter his verbis expressit Christus, *Pa-* *Iohā. 6.*
nis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. f. 51
 Quibus haud dubiè innuit, suum nobis corpus ideo pro pane futurum ad spiritualem animæ vitam, quia in mortem pro salute nostra exponendum erat: nobis autem porrigi vt vescamur, quum fide nos facit eius participes. Semel itaque ipsum dedit quò panis fieret, quum in mundi redemptionem crucifigendum exposuit: quotidie dat vbi participandum, quatenus crucifixum est, Euangelii verbo nobis offert: vbi eam exhibitionem sacro Cœnæ mysterio obsignat: vbi id ipsum intus cōplet quod exterius designat. Porrò nobis hîc duo cauenda sunt vitia: ne aut in extenuandis signis nimii, à suis mysteriis ea diuellere, quibus quodammodo annexa sunt: aut in iisdem extollendis immodici, mysteria interim etiam ipsa non nihil obscurare videamur. Christum esse panem vitæ, quo in salutem æternam nutriantur fideles, nemo est nisi prorsus irreligiosus, qui non fateatur. Sed hoc non perinde inter omnes conuenit, qualis sit eius participandi ratio. Sunt enim qui manducare Christi carnem, & sanguinem eius bibere, vno verbo desinunt nihil esse aliud quàm in Christum ipsum credere. Sed mihi expressius quiddam ac sublimius videtur voluisse docere Christum in præclara illa concione, vbi carnis suæ manducationem nobis commendat: nempe vera sui participatione nos viuificari: quam Manducandi etiam ac Bibendi verbis ideo designauit, ne quam ab ipso vitam percipimus, simplici cognitione percipi quispiam putaret. Quemadmodum enim non aspectus, sed elus panis corpori alimentum sufficit: ita verè ac penitus participem Christi animam fieri conuenit, vt ipsius virtute in vitam

spiritualem vegetetur. Interim verò hanc non aliam esse quàm fidei manducationem fatemur: vt nulla alia fingi potest. Verùm hoc inter mea & istorũ verba interest, quòd illis manducare est duntaxat credere: ego credendo māducari Christi carnem, quia fide noster efficitur, eamque manducationem fructum effectumque esse fidei dico. Aut si clariùs velis, illis māducatio est fides: mihi ex fide potiùs consequi videtur. In verbis quidem paruum, sed in re non mediocre est discrimen. Nam etsi docet Apostolus, Christum in cordibus nostris habitare per fidem, nemo tamen habitationem istam, fidem interpretabitur: sed eximium fidei effectum explicari omnes sentiunt, quòd per ipsam fideles consequuntur vt Christum in se habeant manentem. In hunc modum voluit Dominus, panem vitæ se nuncupando, non tantùm docere in mortis resurrectionisque suę fide repositam esse nobis salutem: sed vera etiam sui communicatione fieri vt vita sua in nos transeat, ac nostra fiat: non secus ac panis, dum in alimentum sumitur, vigorem corpori administrat.

6 Nec alio sensu Augustinus, quem illi patronum sibi aduocant, credendo nos manducare scripsit, quàm vt manducationem istam fidei esse, non oris indicaret. Quod neque ipse nego: sed simul tamen addo, nos fide complecti Christum non eminus apparentem, sed se nobis vnientem, vt ipse caput nostrum, nos verò eius membra simus. Neque tamen locutionem illam simpliciter improbo: sed tantùm nego plenam esse interpretationem si definire volunt quid sit Christi carnem edere. Alioqui video Augustinum hac loquendi forma sæpius vsum esse. vt quum dicit libro de doctrina Christiana 3, Nisi manducaueritis carnem Filii hominis: figura est, præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauius atque vtiliter recondendum in memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Item quum dicit tria millia hominum, qui Petri concione conuersi sunt, sanguinem Christi, quem scuiendo fuderant, credendo bibisse. Verùm plurimis aliis locis illud fidei beneficium egregiè commendat, quod per ipsam non minus reficiuntur carnis Christi communione animæ nostræ quàm corpora pane quo vescuntur. Arque id ipsum est quod alicubi scribit Chrysostomus, Christum non fide tantùm, sed re ipsa nos suum efficere corpus. Neque enim aliunde quàm à fide tale bonum consequi intelligit: sed hoc tantùm vult excludere, ne quis, dum fidem nominari audit, nudam imaginationem concipiat. Eos verò qui Cœnam volunt externæ solùm professionis notam esse, nunc prætereo: quia satis eorum errorem refutasse mihi videor quum agerem de Sacramentis in genere. Hoc solùm obseruent lectores, dum calix vocatur scœdus in sanguine, promissionem exprimi quæ ad fidem confirmandam valeat. Vnde sequitur, nisi in Deum respicimus, & amplectimur quod offert, nos sacra Cœna rectè non vti.

Ephes. 3.
e. 17

Iohan. 6.
f. 51

Homi. in
Ioh. 31,
40.
ali.

Actor. 2.
8. 41
Hom. 60

Luce 22.
b. 20

7 Neque illi præterea mihi satisfaciunt qui nonnullam nobis esse cum Christo communionem agnoscentes, eam dum ostendere volunt, nos Spiritus modò participes faciunt, præterita carnis & sanguinis mentione. Quasi verò illa omnia de nihilo dicta forent, carnem eius verè esse cibum, sanguinem eius verè esse potum: non habere vitam nisi qui carnem illam manducauerit, & sanguinem biberit: & quæ eodem pertinent. Quare si vltra eorum descriptionem (vt nimis restricta est) solidam Christi communionem progredi constat: quousque pateat & sese proferat, paucis perstringere aggrediar antequam de contrario vitio excessus verba faciam. Erit enim mihi lōgior cum hyperbolicis doctoribus disputatio, qui dum pro sua crassitie absurdum edendi & bibendi modum fabricant, Christum quoque carne sua exutum in phantasma transfigurant. si tamen vllis verbis complecti tātum mysterium liceat: quod ne animo quidem satis me comprehendere video, & libenter ideo fateor, nequis eius sublimitatem infantia meæ modulo meriatur. Quiu potius lectores hortor, ne intra istos nimium angustos fines, mentis sensum contineāt: sed multò altius assurgere contendant, quàm meo ductu possint. nam ego ipse quoties hac de re sermo est, vbi omnia dicere conatus sum, parum adhuc mihi pro eius dignitate dixisse videor. Quanquam autem cogitando animus plus valet, quàm lingua exprimendo: rei tamen magnitudine ille quoque vincitur & obruitur. Itaque nihil demum restat nisi vt in eius mysterii admirationem prorumpam, cui nec mens planè cogitando, nec lingua explicando par esse potest. Sententiæ tamen meæ summam exponam vt cunque: quam vt nihil dubito veram esse, ita piis pectoribus non improbatum iri confido.

8 Primùm omnium è Scripturis docemur, Christum ab initio viuificum illud Patris verbum fuisse, vitæ fontem & originem vnde omnia vt viuerent semper acceperunt. Quare Iohannes *Ioh. I. A. 1.* nunc sermonem vitæ nuncupat, nunc in ipso vitam fuisse scribit, significans illum etiam tum creaturas omnes influentem, vim spirandi ac viuendi eis instillasse. Idem tamen postea subiicit, manifestam tunc demum fuisse vitam quum assumpta nostra carne, Filius Dei se visendum oculis, manibúsque palpandum præbuit. Nam etsi virtutem prius quoque suam in creaturas diffundebar: quia tamen homo, per peccatum à Deo alienatus, communicatione vitæ perdita, mortem vndique cernebat sibi imminentem: vt spem immortalitatis reciperet, in eius verbi communionem recipi oportebat. Quantulam enim fiduciam inde concipias si Dei quidem verbum, à quo remotissimus sis, vitæ plenitudinem in se continere audias, in te autem ipso ac circunquaque nihil præter mortem occurrat & ante oculos versetur? At verò vbi fons ille vitæ habitare in carne nostra cœpit, iam non procul nobis absconditus latet, sed coram se participandum exhibet. Quin & ipsam, in qua residet, carnem viuificam nobis reddit. vt eius par-

Iohan. 6. e. 48, & f. 58 participatione ad immortalitatem pascamur. Ego sum (inquit) panis vitæ qui de cælo descendi. Et panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Quibus verbis docet, non modò se vitam esse, quatenus sermo est Dei æternus qui è cælo ad nos descendit, sed descendendo vim istam in carnem quam induit, diffudisse: vt inde ad nos vitæ communicatio promanaret. Hinc & illa iam consequuntur, Quòd caro eius verè est cibus: sanguis eius verè est potus: quibus alimentis in vitam æternam fideles educantur. In hoc ergo sita est piis eximia consolatio: quòd vitam in propria carne nunc reperiunt. Sic enim non modò facili ad eam aditu penetrant, sed vltro sibi expositam & obuiam habent. Cordis sinum târùm protendant quo præsentem amplectentur, & eam obtinebunt.

9 Et si autem tantam à seipsa virtutem non habet Christi caro vt nos viuificet, quæ & prima sua conditione mortalitati obnoxia fuit, & nunc immortalitate prædita per se non viuitt: iure tamen viuifica dicitur quæ vitæ plenitudine perfusa est, quam ad nos transmitteret. In quem sensum illud Christi dictum cum Cyrillo interpretor, Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita & Filio dedit vitam habere in semetipso. Illic enim propriè de suis dotibus differit, non quas ab initio apud Patrem possidebat, sed quibus ornatus fuit in ea ipsa carne in qua apparuit. proinde in sua quoque humanitate, vitæ plenitudinem habitare ostendit: vt quisquis carni suæ ac sanguini communicarit, vitæ participatione simul fruatur. Id quale sit, familiari exemplo explicare licet. Quèadmodum enim è fonte aqua nunc bibitur, nunc hauritur, nunc per canales irrigandis agris deducitur: qui tamen non à seipso exuberat in tot vsus, sed ab ipsa scaturigine, quæ perenni fluxu nouam subinde largitatem illis sufficit ac subministrat: ita Christi caro intar fontis est diuitis & inexhausti, quæ vitam à diuinitate in seipsam scaturientem ad nos transfundit. Iam quis non videt, communionem carnis & sanguinis Christi necessariam esse omnibus qui ad cælestem vitam aspirant? Huc spectant illæ Apostoli sententiæ, *Ephes. 1. e. 22, & 4. 15* Ecclesiam corpus esse Christi & eius complementum, ipsum vero esse caput, ex quo totum corpus coagmentatum & compactum per commissuras, incrementum corporis facit. Corpora nostra *1. Cor. 6. d. 15* membra esse Christi. Quæ omnia non posse aliter effici intelligimus quin totus spiritu & corpore nobis adhæreat. Sed arctissimam illam societatem qua eius carni copulamur, splendidiore adhuc elogio illustrauit quum dixit nos esse membra corporis eius, ex ossibus eius, & ex carne eius. Tandem vt rem omnibus verbis maiorem testetur, sermonem exclamatione finit, Magnum (inquit) istud arcanum! Extremæ ergo dementiæ fuerit, nullam agnoscere cum carne & sanguine Domini fidelium cõmunionem: quam tantam esse declarat Apostolus, vt eam admirari quàm explicare malit.

10 Summa sit, non aliter animas nostras carne & sanguine Christi pasci, quàm panis & vinum corporalem vitam tuentur & sustinent. Neque enim aliter quadraret analogia signi, nisi alimentum suum animæ in Christo reperirent. quod fieri non potest nisi nobiscum Christus verè in vnum coalescat, nòsque reficiat carnis suæ esu & sanguinis potu. Et si autem incredibile videtur in tanta locorum distantia penetrare ad nos Christi carnem vt nobis sit in cibum, meminerimus quantum supra sensus omnes nostros emineat arcana Spiritus sancti virtus, & quàm stultum sit eius immensitatem modo nostro velle metiri. Quod ergo mens nostra non comprehendit, concipiat fides, Spiritum verè vnire quæ locis disiuncta sunt. Iam sacram illam carnis & sanguinis sui communicationem, qua vitam suam in nos transfundit Christus, non secus ac si in ossa & medullas penetraret, in Coena etiam testatur, & obsignat: & quidem non obiecto inani aut vacuo signo, sed efficaciam Spiritus sui illic proferens, qua impleat quod promittit. Et sanè rem illic signatam offert & exhibet omnibus qui ad spirituale illud epulum accumbunt. quanquam à fidelibus solis cum fructu percipitur, qui tantam benignitatem vera fide animi-que gratitudine suscipiunt. Qua ratione dixit Apostolus, Panem quem frangimus, communionem esse corporis Christi: calicem quem verbo & precibus in hoc consecramus, communionem esse sanguinis ipsius. Nec est quod obiiciat quispiam: figuratam esse locutionem, qua signatæ rei nomen signo deferatur. Fateor sanè fractionem panis symbolum esse, non rem ipsam. Verùm hoc posito, à symboli tamen exhibitione rem ipsam exhiberi, rite colligimus. Nisi enim quis fallacem vocare Deum volet, inane ab ipso symbolum proponi nunquam dicere audeat. Itaque si per fractionem panis Dominus corporis sui participationem verè repræsentat, minimè dubiū esse debet quin verè præstet atque exhibeat. Atque omnino isthæc piis tenenda regula est, vt quoties symbola vident à Domino instituta, illic rei signatæ veritatem adesse certò cogitent ac sibi persuadeant. Quorsum enim corporis sui symbolum tibi Dominus in manum porrigat, nisi vt de vera eius participatione te certiore faciat? Quòd si verum est præberi nobis signum visibile, ad obsignandam inuisibilis rei donationem: accepto corporis symbolo, non minùs corpus etiam ipsum nobis dari certò confidamus.

11 Dico igitur, (quod & semper in Ecclesia receptum fuit, & hodie docent quicumque rectè sentiunt) duabus rebus constare sacram Coenæ mysterium: corporeis signis, quæ ob oculos proposita, res inuisibiles secundum imbecillitatis nostræ captum nobis repræsentant: & spirituali veritate, quæ per symbola ipsa figuratur simul & exhibetur. Ea qualis sit, dū familiariter demonstrare volo, tria soleo ponere: significationē, materiā quæ ex ea depēdet, virtutem seu effectum qui ex vtraque consequitur. Significatio in pro-

Ek.ii.

corporeis signis.

Coenæ mysterium
constat

spirituali veritate.

Significatio
Materiam.

missionibus est sita, quæ quodammodo sunt signo implicitæ. Materiam aut substantiam voco Christum cum sua morte & resurrectione. Per effectum autem, redemptionem, iustitiam, sanctificationem, vitamque æternam, & quæcunque alia nobis beneficia affert Christus, intelligo. Porrò tamen si fidem hæc omnia respiciunt, nullum tamen locum relinquo huic cauillo: quasi dum fide percipi Christum dico, intelligentia duntaxat ac imaginatione velim concipi. Offerunt enim illum promissiones, non vt in aspectu modò nudæque notitia hæreamus: sed vt vera eius communicatione fruamur. Et sanè non video quomodo in cruce Christi redemptionem ac iustitiam, in eius morte vitam habere se quis confidat, nisi vera Christi ipsius communionem in primis fretus. Non enim ad nos bona illa peruenirēt, nisi se prius nostrum Christus faceret. Dico igitur in Cœnæ mysterio per symbola panis & vini, Christum verè nobis exhiberi, adeoque corpus & sanguinem eius, in quibus omnem obedientiam pro comparanda nobis iustitia adimpleuit: quò scilicet primùm in vnum corpus cum ipso coalescamus: deinde participes substantiæ eius facti, in bonorum omnium communicatione virtutem quoque sentiamus.

12. Iam ad hyperbolicas mixturas quas superstitione inuexit descendendo. mira enim astutia hîc lusit Satan, vt mētes hominum è cælo abstractas, peruerso errore imbueret, ac si panis elemento affixus esset Christus. Ac primò quidem præsentia Christi in sacramento minimè talis somnianda nobis est qualem Romanæ curiæ artifices confinxerunt: ac si locali præsentia, corpus Christi manibus atrectandum, atterendum dentibus, ore deglutendum sisteretur. Hanc enim palinodiæ formulam dictauit Berengario Nicolaus papa, quæ pœnitentiæ restis foret: verbis scilicet eousque prodigiosis, vt glossæ author exclamet, periculum esse, nisi prudenter sibi caueant lectores, ne hæresin inde hauriant peiorem quàm fuerit Berengarii, Distin. 2. c. Ego Berengarius. Petrus verò Lombardus etsi in excusanda absurditate multum laborat, magis tamen inclinatur in diuersam sententiam. Siquidem vt finitum esse, pro perpetua corporis humani ratione, minimè ambigimus, cæloque contineri, quo semel receptum est, donec ad iudicium redeat: ita sub hæc corruptibilia elementa retrahere ipsum, aut ubique præsens imaginari, prorsus ducimus nefas esse. Neque id sanè opus est, quo ipsius participatione fruamur: quando hoc beneficii per Spiritum suum nobis Dominus largitur, vt vnum corpore, spiritu, & anima, secum fiamus. Vinculum ergo istius coniunctionis est Spiritus Christi, cuius nexu copulamur: & quidam veluti canalis, per quem quicquid Christus ipse & est & habet, ad nos deriuatur. Nam si solem conspiciamus radiis in terram emicantem, ad generandos, fouendos, vegetandos eius fœtus suam quodammodo substantiam ad eam traicere: cur inferior Spiritus Christi esset irradiatio, ad communionem carnis & sanguinis eius

Chrysost.
Ser. quodam
de
Spiritu
sancto.

eius in nos traducendam? Quapropter Scriptura, vbi de nostra cum Christo participatione loquitur, vim eius vniuersam ad spiritum refert. Pro multis tamen vnus locus sufficere. Paulus enim ad Rom. cap. octauo, Christum nõ aliter in nobis quàm per Spiritum suum habitare differit: quo tamen illam de qua nunc sermo est carnis & sanguinis communionem non tollit, sed ab vno Spiritu effici docet vt totum Christum possideamus & habeamus in nobis manentem.

13 Verecundiùs Scholastici, quos tam barbaræ impietatis horror tenuit: nihil tamen ipsi quoque quàm subtilioribus præstigiis ludunt. Non circumscripti uè, nec corporali modo contineri illic Christum concedunt. sed rationem deinde comminiscuntur, quam nec ipsi intelligunt nec aliis possunt explicare. quæ tamen eò recidit, vt Christus in specie panis quam vocant quæratur. Quid enim? quum substantiam panis in Christum conuerti dicunt, annon asfigunt albedini, quam illic reliquam faciunt? At sic continetur in sacramento vt in cælo maneat, inquirunt: nec aliam quam habitudinis præsentiam statuimus. Verùm quæcunque faciendo fuco vocabula obtendant, hic omnium finis est, per consecrationem Christum fieri qui antea panis erat: vt deinde sub illo panis colore lateat Christus. Quod etiam disertè exprimere eos non pudet. sunt enim Lombardi verba, Corpus Christi, quod in se visibile est, sub *Libro 4.* specie panis, facta consecratione, latere & operiri. Ita illius panis *Sentent.* figura nihil aliud quàm larua est, quæ carnis conspectum auferat ocu- *dist. 12.* lis. Neque verò multis coniecturis opus est vt deprehendamus quas istis verbis insidias tēdere voluerint, quum res ipsa clarè loquatur. Quanta enim superstitione iam seculis aliquot non tantum hominum vulgus, sed primores quoque ipsi detenti fuerint, ac hodie in Papisticis ecclesiis detineantur, videre est. Nam de vera fide parum solliciti (qua sola & in Christi peruenimus societatem, & cum ipso cohæremus) modò carnalem eius præsentiam habeant, quam vltra verbum fabricarunt, satis illum præsentem habere se putant. Proinde hoc in summa profectum videmus ista ingeniosa subtilitate, vt panis pro Deo haberetur.

14 Hinc prodiit fictitia illa transsubstantiatio, pro qua hodie acrius depugnāt quàm pro omnibus aliis fidei suæ capitibus. Neque enim se expedire primi localis præsentix architecti poterant quomodo Christi corpus panis substantiæ permixtus foret, quin protinus occurrerent multa absurda. Ergo ad hoc figmentum confugere necesse fuit, fieri conuersionem panis in corpus: non quòd propriè ex pane corpus fiat, sed quia Christus, vt sub figura se occultet, substantiam in nihilum redigit. Mirum autem est eò inscitix imò stuporis fuisse prolapsos, vt non solum repugnante Scriptura, sed etiam veteris Ecclesiæ consensu, monstrum illud in medium proferrent. Fateor quidem nonnullos veterum Conuersionis voce interdum fuisse vsos: non quòd abolere vellent in exter-

Amber

nis signis substantiam, sed vt docerent panem mysterio dicatum longè à vulgari distare, ac iam alium esse. Vbiq̃ue autem clarè prædicant omnes sacram Cœnam duabus partibus constare, terrena & cœlesti: ac terrenam sine controuersia interpretantur panem & vinum. Certè quicquid garriant, vetustatis patrocinio, quod euidenti Dei verbo sæpe opponere audent, in confirmando isto dogmate destitui palàm est. nec enim ita pridem excogitatum fuit, ignoratum quidem non melioribus illis seculis modò, quibus purior adhuc vigeat religionis doctrina: sed quum iam admodum inquinata esset illa puritas. Nemo est veterum qui sacra Cœnæ symbola non fateatur disertis verbis panem & vinum esse: etsi vt dictum est, variis epithetis illa interdum insigniūt, ad commendandam mysterii dignitatem. Nam quod dicunt, in consecratione fieri arcanam conuersionem, vt iam aliud sit quàm panis & vinum, nuper admonui eo non significare in nihilum ipsa redigi, sed iam alio loco habenda esse quàm communes cibos, qui duntaxat ad pascendum ventrem sunt destinati: quum in iis nobis exhibeatur spiritualis animæ cibus ac potus. Id neque nos negamus. Si conuersio est, inquit isti, necesse est aliud ex alio fieri. Si intelligunt, fieri aliquid quod prius non erat, assentior. Si ad suâ illam imaginationem trahere volunt, respondeant mihi quam mutationem fieri sentiant in Baptismo. Nam Patres hîc quoque mirificam conuersionem statuunt, quum dicunt ex corruptibili elemento fieri spirituale animæ lauacrum, aquam tamen manere nemo negat. At nihil, inquit, tale in Baptismo habetur quale illud est in Cœna, Hoc est corpus meum. Quasi de verbis illis agatur, quæ satis expeditum sensum habent: ac non potiùs de illa voce Conuersionis, quæ nihil amplius in Cœna significare debet quàm in Baptismo. Valeant igitur cum istis syllabarum aucupiis quibus nihil aliud quàm suam ieiunitatem produnt. Nec verò significatio aliter quadraret, nisi veritas quæ illic figuratur, viuam effigiem haberet in externo signo. Voluit Christus externo symbolo testari, carnem suam esse cibum. si inane duntaxat panis spectrum, non panem verum proponeret, vbi analogia, vel similitudo, quæ deducere nos à re visibili ad inuisibilem debet? Nam vt omnia inter se conueniant: non longius se extendet significatio quàm nos specie carnis Christi pasci. Quemadmodum si in Baptismo figura aquæ oculos falleret, nobis certum non esset ablu-tionis nostræ pignus: imò fallaci illo spectaculo vacillandi nobis occasio daretur. Eueritur ergo Sacramenti natura nisi in modo significandi terrenum signum rei cœlesti respõdeat. Ac proinde petit nobis mysterii huius veritas nisi verus panis verum Christi corpus repræsentet. Iterum repeto, Quum Cœna nihil aliud sit quàm conspicua eius promissionis testificatio quæ Iohannis sexto habetur, nempe Christum esse panem vitæ qui è cælo descendit: panem visibilè intercedere oportet quo spiritualis ille figuretur: nisi nobis

*sub. non
domit cum
significatio
vitæ*

*visibilis
figuratur debet quod spirituale*

nobis perire volumus omnem fructum quem in hac parte sustinent
 dæ nostræ imbecillitati Deus indulget. Iam qua ratione colligeret
 Paulus, nos omnes panem vnum ac corpus vnum esse qui panem *1. Co. 10.*
 vnum simul participamus, si spectrum panis duntaxat, ac non po- *d. 17*
 tius naturalis veritas maneret?

15 Nec verò Satanæ præstigiis tam sædè vnquam delusi fuif-
 sent, nisi quia iam fascinati erant illo errore, corpus Christi sub pa-
 ne inclusum ore corporeo in ventrem transmitti. Tam brutæ ima-
 ginationis causa fuit, quòd consecratio tantundem apud eos vale-
 bat ac magica incantatio. Principium autem illud eos latebat, pa-
 nem nonnisi hominibus ad quos dirigitur sermo esse sacramen-
 tum: sicuti aqua Baptismi in se non mutatur, sed nobis esse incipit
 quod priùs non erat simulatque annexa est promissio. Exemplo si-
 milis sacramenti hoc meliùs liquebit. Aqua è rupe profluens in
 deserto eiusdem rei tessera & signum erat Patribus, quam nobis
 figurat vinum in Cœna. Docet enim Paulus, eundem potum spi-
 ritualem eos bibisse. Atqui iumentis populi & pecori communis
 erat aquatio. Vnde faciliè colligitur, in elementis terrenis, dum ad
 spiritualem vsum adhibentur, non aliam fieri conuersionem
 quàm hominum respectu, quatenus illis promissionum sunt fi-
 gilla. Adhæc quum Dei consilium sit, vt iam sæpius inculco, nos
 commodis vehiculis sursum ad se tollere, illud impiè sua perui-
 cacia frustrantur qui ad Christum quidem nos vocant, sed sub pa-
 ne inuisibiliter latentem. Neque enim fieri potest vt mens homi-
 num, à locorum immensitate se expediens, ad Christum vsque su-
 pra cælos penetret. Quod illis negabat natura, magis noxio phar-
 maco corrigere tentarunt: vt manendo in terris, nulla cælesti Chri-
 sti propinquitate egeamus. En necessitas quæ ipsos adegit ad
 transfigurandum Christi corpus! Bernardi quidem ætate, etià du-
 rior inualuerat loquendi ratio, transsubstantiatio tamen non-
 dum agnita erat. Ac omnibus retro seculis similitudo illa in ore
 omnium volitabat, pani & vino rem spiritualem coniunctam esse
 in hoc mysterio. De vocibus acutè, vt sibi videntur, respondent,
 sed nihil afferendo causæ præsentis consentaneum. Virga (in-
 quiunt) Moïsi in serpentem conuersa, quanuis asciscat nomen
 serpentis, pristinum tamen retinet, virgæque dicitur. Ita secundum
 eos æquè probabile est, quanuis in nouam substantiam transeat
 panis, *καταχρηστικῶς*, sed tamen non ineptè vocari quod apparet
 oculis. Sed quid simile aut vicinum reperiunt inter illustre mi-
 raculum & fictitiam eorum illusionem cuius nullus in terra ocu-
 lus testis est? Præstigiis luserant magi, vt Ægyptiis persuasum es-
 set, diuina virtute ad mutandas creaturas supra naturæ ordinem
 pollere. Prodit Moïses, ac profigatis eorum fallaciis, insuperabi-
 lem Dei potentiam à sua parte stare ostendit: quia vna eius virga
 omnes reliquas absumit. Sed quia ocularis fuit illa conuertio, ni-
 hil ad præsentem causam, vt diximus: & exiguo pòtè tempore

*Exo. 17.**b. 6**1. Co. 10.**a. 4**Exod. 4.**a. 3, & 7.**b. 10**Ibid. 12*

visibiliter rediit virga ad suam formam. Adde quòd nescitur substantiæne fuerit illa extemporalis conuersio. Spectanda etiam est allusio ad virgas magorum: quas ideo colubros dicere noluit Propheta, ne videretur innuere conuersionem quæ nulla erat: quia præstigiatores illi nihil aliud quàm tenebras spectantium oculis offuderant. Quid autem cum eo simile habent istæ locutiones, Panis quem frangimus, Quoties ederitis panem hunc, Communicabant in fractione panis, & alia eiusmodi? Incantatione quidem magorum oculos tatum fuisse deceptos certum est. Quod ad Moysen, magis ambigua res est, per cuius manum Deo nihilo magis difficile fuit ex virga facere serpentem, & rursus virgam ex serpente quàm induere angelos carnis corporibus, & paulò post exuere. Si eadem vel affinis esset huius mysterii ratio, esset aliquis color eorum solutioni. Hoc igitur fixum maneat, non verè nec aptè promitti nobis in Cœna carnem Christi verè esse in cibum, nisi vera externi symboli substantia respondeat. Atque (vt error vnus ex alio nascitur) locus Ieremiæ tam insulsè detortus est ad probandam transsubstantiationem vt referre pigeat. Conqueritur Propheta lignum positum in pane suo: significans hostium sæuitia panem suum infectum esse amaritudine. Quemadmodum Dauid simili figura cibum suum fuisse felle corruptum, & potum aceto deplorat. Isti allegoricè corpus Christi ligno crucis fuisse affixum volunt. At ita senserunt nonnulli veterum. Quasi verò non magis ignoscendum sit eorum inscitia, & sepeliendum dedecus, quàm addenda impudentia, vt cogantur cum genuino Propheta sensu hostiliter adhuc configere.

16 Alii qui vident non posse analogiam signi & rei signatæ conuelli quin mysterii veritas concidat, fatentur panem Cœnæ verè substantiam esse terreni & corruptibilis elementi, nec quicquam in se pati mutationis, sed sub se habere inclusum Christi corpus. Si ita sensum suum explicarent: dum panis in mysterio porrigitur, annexam esse exhibitionem corporis, quia inseparabilis est à signo suo veritas: non valde pugnarem. Sed quia in pane corpus ipsum locantes, vbiuitatem illi affingunt nature suæ contrariam, addendo autem Sub pane, illic occultum latere volunt: tales astutias è suis latebris paulisper extrahere necesse est. Neque enim adhuc ex professo totam hanc causam absoluere in animo est: sed tantum vt disputationis, quæ mox suo loco sequetur, fundamenta iaciam. Volunt ergo Christi corpus inuisibile esse & immensum, vt sub pane lateat: quia se cum eo communicare aliter non putant quàm si in panem descendat: modum verò descensus, quo nos ad se sursum euehit non comprehendunt. Obtendunt quoscunque possunt colores: sed vbi omnia dixerunt, satis apparet locali Christi præsentia insistere. Vnde id: nempe quia non aliam carnis & sanguinis participationem concipere sustinent, nisi quæ vel loci coniunctione atque contactu, vel crassa aliqua inclusione constet.

17 Ac quo errorem semel temere susceptum obstinatè tueantur, non dubitant aliqui ex ipsis iactare, non alias vnquam dimensiones habuisse Christi carnem nisi quàm longè latèque cælum & terra patent. Quòd autem puer ex vtero natus sit, quòd creuerit, quòd in cruce expansus, quòd sepulchro inclusus, id dispensatione quadam factum, vt nascendi, moriendi, cæterisque humanis officiiis defungeretur. quòd solira corporis specie post resurrectionè conspectus fuerit, quòd in cælum assumptus, quòd postremò etiam post ascensionem Stephano & Paulo visus: eadem id dispensatione factum, vt regem in cælo constitutum hominum aspectui pateret. Quid hoc est nisi Marcionem ex inferis excitare? Nemo enim dubitet, corpus Christi phantasma vel phantasticum fuisse, si ea conditione fuit. Alii paulò argutiùs elabuntur, Corpus hoc quod in sacramèto datur, gloriosum esse & immortale. itaque nihil esse absurdi si pluribus in locis, si nullo loco, si nulla forma, sub sacramento continetur. Sed quæro, Quale dabat discipulis Christus pridie quàm pateretur: annon verba sonant, mortale illud quod paulò post tradendum erat dedisse? Iam antè, inquit, suam glòriam tribus discipulis in monte conspiciendam præbuerat. Verum id quidem, sed ea claritate gustum immortalitatis ad horam præbere illis voluit. Interea non reperient illic duplex corpus, sed vnum illud, quod Christus gestabat, noua gloria ornatum. Quum verò corpus suum in prima Cœna distribueret, imminabat iam hora qua à Deo percussus & humiliatus, sine decore vt leprosus iaceret: tantum abest vt tunc glòriam resurrectionis proferre vellet. Et hîc quanta Marcioni fenestra aperitur si Christi corpus vno in loco mortale & humile videbatur, in alio immortale & gloriosum tenebatur? Quanquam si valeat eorum opinio, idem quotidie accidit: quia fateri coguntur corpus Christi in se visibile inuisibiliter latere sub panis symbolo. Et tamen qui eiusmodi portenta eoumunt, adeò eos non pudet sui dedecoris, vt nos vltro atrocibus conuictis impetant quia non subscribimus.

18 Age, si corpus & sanguinem Domini, pani ac vino affigere libet: alterum ab altero necessariò diuelleretur. Nam vt panis seorsum à calice porrigitur, ita corpus pani vnitum, à sanguine in calicem incluso, diuisum esse oportebit. Quum enim corpus in pane, sanguinem in calice esse affirmant, panis autem & vinum locorum spatiis inter se distent: nulla tergiuersatione elabi possint quin à sanguine corpus sit secernendum. Quod autem obtendere solent, per concomitantiam (vt fingunt) in corpore esse sanguinem, & in sanguine vicissim corpus, nimis sanè friuolum est: quum symbola, quibus includuntur, ita distincta sint. Cæterùm si oculis animisque in cælum euehimur, vt Christum illic in regni sui gloria quæramus: quemadmodum symbola nos ad eum integrum inuitant, ita sub panis symbolo pascemur eius corpore, sub vini symbolo distinctè eius sanguine potabimur: vt demum toto ipso

Act. 1. 2.

3. & 6.

9. & 7.

g. 55. &

9. 2. 3

Mat. 17.

a. 2

Ies. 53.

a. 4

perfruamur. Nam tametsi carnem suam à nobis sustulit, & corpore in cælum ascendit, ad dexteram tamen Patris sedet: hoc est, in potentia & maiestate & gloria Patris regnat. Hoc regnum nec vllis locorum spatiis limitatum, nec vllis dimensionibus circumscriptum, quin Christus virtutem suam, vbicunque placuerit, in cælo & in terra exerat: quin se præsentem potentia & virtute exhibeat: quin suis semper adsit, vitam ipsis suam inspirans, in iis viuat, eos sustineat, confirmet, vegetet, conseruet incolumes, non secus ac si corpore adesset: quin denique suo ipsius corpore eos pascat, cuius communionem Spiritus sui virtute in eos transfundit. Secundum hanc rationem, corpus & sanguis Christi in sacramento nobis exhibetur.

19 Nos verò talem Christi præsentiam in Cœna statuere oportet quæ nec panis elemento ipsum affigat, nec in panem includat, nec vlllo modo circumscribat (quæ omnia derogare cælesti eius gloriæ palàm est) deinde quæ nec mensuram illi suam auferat, vel pluribus simul locis distrahat, vel immensam illi magnitudinem affingat, quæ per cælum & terram diffundatur. hæc enim naturæ humanæ veritati non obscurè repugnant. Istas, inquam, duas exceptiones nunquam patiamur nobis eripi, nequid cælesti Christi gloriæ derogetur: quod fit dum sub corruptibilia huius mundi elementa reducitur, vel alligatur vllis terrenis creaturis. Nequid eius corpori affingatur humanæ naturæ minùs consentaneum: quod fit dum vel infinitum esse dicitur, vel in pluribus simul locis ponitur. Cæterum his absurditatibus sublatis, quicquid ad exprimendam veram substantialémque corporis ac sanguinis Domini communicationem, quæ sub sacris Cœnæ symbolis fidelibus exhibetur, facere potest, libenter recipio: atque ita vt non imaginatione duntaxat aut mentis intelligentia percipere, sed vt re ipsa frui in alimentum vitæ æternæ intelligantur. Cur tam odiosa mundo sit hæc sententia & tam iniquis multorum iudiciis præripiatur eius defensio, nihil causæ est, nisi quòd horribili fascino Saran demerit eorum mentes. Certè quod docemus, Scripturis optimè per omnia conuenit: nihil cõtinet vel absurdi, vel obscuri, vel ambigui: à vera pietate & solida ædificatione non abhorret: nihil denique in se habet quod offendant, nisi quòd seculis aliquot, quum in Ecclesia regnaret illa Sophistarum inscitia & barbaries, indignè oppressa fuit tam perspicua lux & exposita veritas. Quia tamen Saran per turbulentos spiritus hodie quoque molitur quibuscunque potest calumniis & probris fœdare, nec in vllam aliam rem maiori conatu incumbit: accuratiùs eam tueri & asserere operæpretium est.

20 Porrò antequam vltrà progredimur, tractanda est ipsa Christi institutio: præsertim quia aduersariis hæc maximè plausibilis est obiectio, nos discedere à Christi verbis. Ergo vt falsa inuidia, qua nos grauant, leuemur, aptissimum exordium erit à verborum inter-

interpretatione. Narrant tres Euangelistæ, & Paulus, Christum accepisse panem, fregisse gratis actis, dedisse suis discipulis, ac dixisse, Accipite, comedite: hoc est corpus meum quod pro vobis traditur. vel frangitur. De calice ita Matthæus & Marcus, Hic calix est sanguis noui Testamenti, qui pro multis funderetur in remissionem peccatorum. Paulus verò & Lucas, Hic calix nouum Testamentum est in meo sanguine. Transsubstantiationis patroni per pronomen *HOC* speciem panis notari volūt: quia toto complexu orationis peragitur consecratio, & nulla est substantia quæ demonstrari queat. Atqui si eos tenet verborū religio, quia Christus quod in manum porrigebat discipulis, corpus suum esse testatus est: ab eorum sanè proprietate alienissimum est istud commentum, quod fuit panis, iam esse corpus. Quod in manus sumptum Apostolis præbet Christus, corpus suum alleuerat. sumpsit verò panem. quis ergo nō intelligat, panem etiamnum ostendit ac proinde nihil absurdius quàm ad speciem transferre quod de pane prædicatur. Alii, dum particulam *EST* pro transsubstantiari positam interpretantur, ad glossam suffugiunt magis coactam & violenter detortam. Ideò que non est cur se verborum reuerentia moueri obtendant. Est enim hoc gentibus ac linguis omnibus inauditum, vt verbum *EST* in hunc sensum vsurpetur, nempe pro conuerti in aliud. Quantum ad eos spectat qui panem in Cœna relinquunt, & affirmant esse Christi corpus, multa illis est inter se varietas. Qui modestius loquuntur, quanquam præcisè vrgent literam, Hoc est corpus meum, postea tamen deflectunt à rigore: ac tantumdem valere dicunt atque corpus Christi esse cum pane, in pane, & sub pane. De re ipsa, quam affirmant, aliquid iam attingimus, & mox plura adhuc dicenda erunt. nunc tantum de verbis disputo, quibus se constringi dicunt ne admittant panem vocari corpus, quia signum sit corporis. Atqui si tropum omnem refugiunt, cur à simplici Christi demonstratione transfiliunt ad suas loquutiones longè diuersas? multum enim differūt, panem esse corpus, & corpus esse cum pane. Sed quia videbant fieri non posse vt simplex hæc propositio staret, panem esse corpus: per illas loquendi formas, quasi per obliquos flexus, elabi tentarunt. Alii verò audaciores, asserere non dubitant, propriè loquendo, panem esse corpus: atque hoc modo verè se literales esse probant. Si obiicitur, panem igitur esse Christum & esse Deum: negabunt id quidem, quia verbis Christi expressum non est. Sed nihil proficient negando: quando omnes consentiunt totum Christum nobis offerri in Cœna. Intolerabilis autem blasphemia est, sine figura prædicari de elemento caduco & corruptibili, quòd sit Christus. Quæro iam ex ipsis idèmine valeant duæ istæ propositiones, Christus est Filius Dei, & Panis est Christi corpus. Si diuersas esse concedant (quod ab inuitis extorquebitur) respondeāt vnde differentia. Non aliam, arbitror, adducent, nisi quòd sacramentali modo panis vo-

Luc. 22.
b. 10
1. Cor. II.
f. 25

catum corpus. Vnde sequitur, Christi verba non subiici communi regulæ, nec debere ad grammaticam exigi. Ex omnibus etiam morosis & præfractis literæ exactoribus quæro, ubi Lucas & Paulus calicem dicunt Testamentum in sanguine, annon idem expriment quod priore membro, ubi panem nominant corpus? Eadem certe religio fuit in vna parte mysterii, quæ in altera: & quia obscura est breuitas, sensum melius elucidat longior sermo. Quoties ergo ex verbo vno contendunt, panem esse corpus: ego ex pluribus verbis commodam interpretationem afferam esse Testamentum in corpore. Quid enim? an quærendus erit interpretes Paulo & Luca fidelior aut certior? Neque tamen huc tendo, ut quicquam delibem de ea quam confessus sum corporis Christi communicatione: stultam modò peruicaciam, qua tam hostiliter litigant de verbis, refellere propositum est. Panem, auctoribus Paulo & Luca, corpus Christi esse intelligo: quia fœdus est in corpore. Quod si impugnant, non mecum, sed cum Spiritu Dei certamen illis est. Vtunque verborum Christi reuerentia tangi se quiritentur quominus figuratè intelligere audent quæ sunt apertè dicta: non est tamen hic satis iustus prætextus cur omnes quas contrà obiicimus rationes ita respuant. Interea quale sit istud, In Christi corpore & sanguine Testamentum, ut iam admonui, tenere conuenit: quia non aliter proderet nobis fœdus sacrificio mortis sancitum, nisi accederet arcana illa communicatio qua in vnum cum Christo coalescimus.

21 Restat igitur ut propter affinitatem quam habent cum suis symbolis res signatæ, nomen ipsum rei fateamur attributum fuisse symbolo: figuratè id quidem, sed non sine aptissima analogia. Allegorias & parabolas omitto, nequis subterfugia me quærere, & extra præsentem causam egredi causetur. Dico metonymicum esse hunc sermonem, qui vsitatus est passim in Scriptura, ubi de mysteriis agitur. Neque enim aliter accipere possis quod dicitur, Circumcisionem esse fœdus, agnum esse transitum, sacrificia Legis esse expiationes: denique petram, ex qua in deserto aqua profluebat, fuisse Christum, nisi translatitiè dictum accipias. Nec modò à superiore ad inferius nomen transfertur: sed contrà, etiam rei signatæ tribuitur nomen signi visibilis: ut quum dicitur Deus apparuisse Mosi in rubo: arca fœderis vocatur Deus, & Dei facies: & columba, Spiritus sanctus. Nam etsi essentia symbolum à re signata differt, quòd hæc spiritalis est & cælestis, illud corporeum & visibile: quia tamen rem cui repræsentandæ consecratum est, non figurat tantum ceu nuda & inanis tessera, sed verè etiam exhibet: cur non eius appellatio in ipsum iure competat? Quòd si humanitus excogitata symbola, quæ imagines sunt rerum absentium potius quàm notæ præsentium, quas etiam ipsas fallaciter sæpissimè adumbrant, earum tamen titulis interdum ornantur: quæ à Deo sunt instituta, multa maiori ratione rerum nomina mutuantur quarum & certam minimèque fallacem significationem semper gerunt,

*simili
ile signi-
ans.*

Exod. 17.
b. 6
re huiusmodi =
Exod. 3.
4. 2
Psal. 84.
b. 8, &
42. 1. 3
Math. 3.
d. 16

gerunt, & adiunctam habent secum veritatem. Tanta igitur est similitudo & vicinitas alterius ad alterum, vt procliuis vltro citro- que fit deductio. Desinant itaq; aduersarii insulas facietias in nos congerere, Tropistas vocando: quando ex communi Scripturæ vsu sacramentalem loquendi modum exponimus. Nam cum in multis sacramenta simul cōueniunt, tum in hac metonymia qua-
Metonymia
metonymia
 dam est ipsis omnibus inter se communitas. Vt ergo lapidem, è quo Israelitis spiritualis potus scaturiebat, Christum fuisse Apo-
 stolus docet, quòd visibile symbolum foret sub quo spiritualis ille
 potus verè quidem, sed non ad oculum percipièbatur: ita corpus
 Christi panis hodie nuncupatur, quādo symbolum est quo veram
 corporis sui manducationem offert nobis Dominus. Neque aliter
 vel sensit vel loquutus est Augustinus: nequis hoc aspèrnetur tan-
 quam nouum commentum. Si sacramenta (inquit) quādam simi-
 litudinem earum rerum quarum sacramenta sunt, non haberent,
 vtique sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerun-
 que etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secūdum
 quendam modum sacramentum corporis Christi, corpus Christi
 est: sacramentum sanguinis Christi, sanguis Christi est: ita sacra-
 mentum fidei, fides est. Multi sunt apud eum similes loci, quos su-
 peruacuum foret congerere, quum vnus ille sufficiat: nisi quòd
 monendi sunt lectores idem à sancto viro tradi in Epistola ad
 Euodium. Friuola autem tergiuersatio est, vbi docet Augustinus
 frequentem ac tritam esse metonymiā in mysteriis, non fieri men-
 tionem Cœnæ. quia hoc recepto, ratiocinari à genere ad speciem
 non liceret, nec valeret argumentum, Omne animal motu prædi-
 tum est. ergo bos & equus motu præditus est. Quāquam longior
 disceptatio alibi eiusdem sancti verbis dirimitur, vbi dicit Chri-
 stum non dubirasse vocare corpus suum quum signum daret cor-
 poris sui: contra Adimatū Manichæum cap. 12. Et alibi in Psal. 3.
 Miranda (inquit) Christi patientia, quòd ludam adhibuit ad con-
 uiuium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis com-
 mēdauit & tradidit.

22 Siquis tamen morosus, ad alia omnia cæcutiens, huic tan-
 tum verbo insistat, H O C E S T, quasi mysterium hoc ab omni-
 bus aliis separet, facilis solutio est. Verbi substantiuū tantam esse
 emphasim dicunt, vt nullum schema admittat. Quod si illis conce-
 dimus, nempe in verbis Pauli substantiuū verbum legitur, vbi pa-
 nem vocat *κινῶσαν* corporis Christi. Aliud autem est communi-
 catio quàm corpus ipsum. Imò ferè vbi de sacramentis agitur, idē
 verbum occurrit. Hoc erit vobis fœdus mecum. Agnus hic erit vo-
 bis Pesach. Ne plura, quum dicit Paulus petram fuisse Christum,
 cur illis minùs emphaticum est eo loco substantiuū verbum quàm
 in Christi sermone? Respondeant etiam, vbi dicit Iohannes, Non-
 dum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus:
 quid valeat substantiuū verbū. Nam si regulæ suæ affixi manent,
 1. Co. 10.
 d. 16
 Gen. 17.
 b. 13
 Exod. 12.
 g. 43
 1. Cor. 10
 a. 4
 Ioh. 1. 7.
 f. 39

Tit. 3. a. 5
1. Cor. 12.

abolebitur æterna Spiritus essentia, quasi initiū acceperit à Christi ascensione. Respondeant demum quid significet illud Pauli, Baptismum esse lauacrum regenerationis & renouationis: quem constat multis esse inutilem. Sed nihil ad eos refellendos validius est quàm illud Pauli, Ecclesiam esse Christum. Nam similitudine corporis humani adducta subnectit, Sic est Christus. vbi non intelligit vnigenitum Dei Filium in se, sed in membris. His iam me adeptum esse arbitror, vt sanis & integris hominibus forteant hostium nostrorum calumniæ, dum spargunt, fidem nos abrogare Christi verbis: quæ nos non minùs obedienter amplectimur quàm ipsi, & maiori religione expendimus. Imò supina eorum securitas indicio est non magnopere eos curare quid voluerit Christus, modò clypeum illis suppeditet ad tuendam obstinationem: sicuti nostra disquisitio testis esse debet quanti sit nobis Christi authoritas. Odiose iactant, humanum sensum nobis obstare quominus credamus quod Christus sacro suo ore protulit: sed quàm improbè hanc ignominiam nobis inurant, magna ex parte iam plannum feci, & clariùs deinde liquecet. Nihil ergo nos impedit quominus loquenti Christo credamus, & simulac hoc vel illud annuerit, acquiescamus. Tantùm hoc agitur, an nefas sit de genuino sensu sciscitari.

23 Vetant boni isti magistri, vt literati appareãt, vel tantillum à litera discedere. Ego contrà, vbi Scriptura Deum nominat virum bellicosum: quia sine translatione nimis asperam locutionem fore video, non dubito sumptam esse ab hominibus comparisonem. Et sanè non alio prætextu molesti olim fuerunt orthodoxis Patribus Anthropomorphiæ, nisi quòd vocibus illis mordicus arreptis, Oculi Dei vident, Ascendit ad eius aures, Manus eius extenta, Terra scabellum pedum eius: clamitabant eripi Deo corpus suum quod ei Scriptura assignat. Hac lege recepta, immanis barbaries totam fidei lucem obruet. Quæ enim absurditatum monstra fanaticis hominibus elicere non licebit, si illis permittitur singulos apices stabiliendis suis placitis obiicere? Quod obiiciunt, non esse verisimile, quum Christus Apostolis singulare pararet in rebus aduersis solatium, ænigmaticè loquutum esse vel obscurè, pro nobis facit. Nisi enim Apostolis venisset in mentem panem vocari figuratè corpus, quia symbolū esset corporis, turbati haud dubiè fuissent re tam prodigiosa. Eodem ferè momento narrat Iohannes in minimis quibusque difficultatibus perplexos hæsisse.

Ioh. 14.

a. 5 8, &

16. b. 17

Qui secum disceptant quomodo iturus sit Christus ad Patrem, & quæstionem mouent quomodo abiturus sit è mundo: qui de Patre cælesti nihil eorum quæ dicuntur intelligunt, donec eum viderint: quomodo tam faciles fuissent ad credendum quod repudiat omnis ratio, Christum discumbere in mensa sub conspectu suo, & inuisibilem includi sub pane? Quòd ergo panem sine dubitatione edendo, consensum suum testantur, hinc apparet eodem

quo

quo nos sensu accepisse Christi verba. quia illis occurrit quod in mysteriis non debet videri insolens, nomen rei signatæ signo transcribi. Certa igitur & dilucida fuit discipulis consolatio, vt nobis est, nullo ænigmate implicita. nec aliud causæ est cur à nostra interpretatione quidam resiliant, nisi quòd eos excæcauit Diaboli incantatio, nempe vt ænigmatum tenebras sibi fingant vbi obuia est concinnæ figuræ interpretatio. Præterea si in verbis præcisè insistitur, perperam aliud seorsum de pane prædicaret Christus quàm de calice. Panem vocat corpus, vinum vocat sanguinem: aut confusa erit battologia, aut erit partitio quæ corpus à sanguine diuidat. Imò tam verè dicitur de calice, Hoc est corpus meum, quàm de pane ipso: & prædicari vicissim poterit, panem esse sanguinem. Si respondeant, spectandum esse in quem finem vel vsum instituta sint symbola: fateor id quidem. sed interea minimè se expedient quin eorum error absurdum hoc secum trahat, Panem esse sanguinem, & vinum corpus. Iam quid hoc sibi velit, nescio, quum res diuersas esse concedât panem & corpus, asserere tamen alterum de altero propriè & sine figura prædicari: ac si quis diceret vestem quidem diuersam esse ab homine, & tamen propriè vocari hominem. Interea quasi in pettinacia & conùitiis victoria illis sita esset Christum accusari mendacii dicunt, si quæritur verborum interpretatio. Iam lectoribus iudicare promptum erit quàm iniustam nobis iniuriam faciant isti syllabarum aucupes, dum simplices imbuunt hac opinione, fidem nos detrahere Christi verbis, quæ furiosè ab illis peruerti ac confundi, à nobis autem fideliter ac dextrè explicari demonstrauimus.

24 Sed non potest huius mendacii infamia penitus abstergi nisi diluto altero crimine. nos enim rationi humanæ ita addictos esse iactant, vt nihilo plus tribuamus Dei potentia quàm naturæ ordo patitur, & dictat communis sensus. A tam improbis calumniis prouoco ad ipsam doctrinam quam tradidi: quæ satis dilucidè ostendit, me hoc mysterium minimè rationis humanæ modo metiri, vel naturæ legibus subiicere. Obsecro, an ex phisicis didicimus, Christum perinde animas nostras è cælo pascere carne sua atque corpora pane & vino alantur? vnde hæc carni virtus vt animas viuificet? Naturaliter non fieri omnes dicent. Humanæ rationi nihilo magis placebit penetrare ad nos Christi carnem, vt nobis sit alimentum. Denique quisquis doctrinam nostram gustauerit, rapietur in admirationem arcanæ Dei potentia. Isti autem boni eius zelotæ miraculum sibi fabricant, quo sublato euanescit Deus ipse cum sua potentia. Lectores iterum admonitos cupio vt quid ferat nostra doctrina diligenter æstiment, pendeant à sensu communi, an verò fidei alis, superato mundo, transcendat in cælos. Dicimus Christum tam externo symbolo quàm Spiritu suo ad nos descendere, vt verè substantia carnis suæ & sanguinis sui animas nostras viuificet. In his paucis verbis qui non

*omnino
venerunt
spiritualis*

fentit multa subesse miracula, plusquam stupidus est: quando nihil magis præter naturam, quàm vt vitam spiritualem & cælestem animæ mutantur à carne quæ originem suam è terra accepit, & quæ morti fuit subiecta. nihil magis incredibile quàm res toto cæli & terræ spatio diffitas ac remotas, in tanta locorum distantia non solum coniungi, sed vniri, vt alimentum percipiant animæ ex carne Christi. Desinant ergo præposterii homines inuidiam putida calumnia nobis facere, acsi de immensa Dei potentia malignè aliquid restringeremus. Ipsi enim vel nimis stultè errant, vel improbè mentiuntur. Non enim hïc quæritur quid Deus potuerit, sed quid voluerit. Affirmamus autem id factum esse quod illi placitum erat. Placuit autem Christum fratribus per omnia similem fieri excepto peccato. Qualis est nostra caro? nõnne quæ certa sua dimensione constat, quæ loco continetur, quæ tangitur, quæ videtur? Et cur (inquiunt) non faciat Deus vt caro eadem plura diuersaque loca occupet, vt nullo loco contineatur, vt modo & specie careat? Insane, quid à Dei potentia postulas vt carnem faciat simul esse & non esse carnem? Perinde acsi instes vt lucem faciat simul esse lucem & tenebras. At lucem vult esse lucem: tenebras, tenebras: carnem, carnem. Conuertet quidem quum voler tenebras in lucem, & lucem in tenebras: sed quum exigis vt lux & tenebræ non differant, quid aliud quàm ordinem sapientiæ Dei peruertis? Carnem igitur carnem esse oportet: spiritum, spiritum: vnūquodque qua à Deo lege & conditione creatum est. Ea verò est carnis conditio vt vno certoque loco, vt sua dimensione, vt sua forma constet. Ea conditione carnem induit Christus, cui, teste Augustino, incorruptionem quidem & gloriam dedit, naturam & veritatem non abstulit.

25 Excipiunt, se verbum habere quo palàm facta est Dei voluntas. nempe si illis conceditur, donum interpretationis ex Ecclesia proffigare quod lucem verbo afferat. Fateor illos habere verbum: sed quale olim Anthropomorphitæ, quum Deum corporeum facerent: quale Marcion & Manichæi, quum fingerent Christi corpus vel cæleste, vel phantasticum. Citabant enim testimonia, Primus Adam è terra terrestris, secundus Adam è cælo cælestis. Item, Christus seipsum exinaniuit forma serui accepta, & similitudine reperi- tus vt homo. Verùm crassi comestores nullam Dei potentiam esse existimant, nisi monstro in cerebris suis fabricato euertatur totus ordo naturæ. quod potius est Deum circumscribere, vbi figmentis nostris appetimus experiri quid possit. Ex quo enim verbo sumpserunt, corpus Christi in cælo visibile esse, latere autem inuisibile in terra sub innumeris panis frustulis? Dicent necessitatem hoc flagitare, vt Christi corpus detur in Cæna. Nempe quia carnalem esum ex Christi verbis elicere libuit, suo ipsorum præiudicio abrepti, necesse habuerunt argutiâ hanc excudere, cui re clamat tota Scriptura. Quicquam verò à nobis imminui de potentia Dei,

vsque

Hebr. 4.
d.15

Epist. ad
Dardani-
um.

1. Cor. 15.
f. 47
Philip.
2. a. 7

vsque eo falsum est vt nostra doctrina apprime magnificum sit eius elogium. Sed quia semper nos insimulant, fraudari Deum suo honore, dum respicimus quod secundum communem sensum difficile est creditu, licet ore Christi promissum fuerit: iterum respondeo quod nuper, nos in fidei mysteriis sensum communem non consulere, sed placida docilitate & spiritu mansuetudinist, quem commendat Iacobus, suscipere profectam è cælo doctrinam. Sed in quo ipsi perniciosè errant, nos vtilem moderationem sequi non diffiteor. Illi auditis Christi verbis, Hoc est corpus meum, miraculum ab eius mente remotissimum imaginantur. Vbi autem ex hoc commento emergunt scædæ absurditates, quia iam præcipiti festinatione laqueos induerunt, demergunt se in abyssum omnipotentiae Dei: vt hoc modo veritatis lucem extinguant. Hinc fastuosa illa morositas, Nolumus scire quomodo sub pane lateat Christus, hac ipsius voce contenti, Hoc est corpus meum. Nos verò, vt in tota Scriptura, sanam huius loci intelligentiam non minore obedientia quam cura consequi studemus: neque præpostero feruore temere arripimus & sine delectu quod primum se mentibus nostris ingerit: sed sedula meditatione adhibira, sensum amplectimur quem Spiritus Dei suggerit. quo freti, despiciamus ex alto quicquid terrenæ sapientiae contrà opponitur. Imò captiuas tenemus mentes nostras, ne verbulo duntaxat obstrepere, ac humiliamus, ne insurgere audeant. Hinc nata est expositio verborum Christi, quam ex perpetuo Scripturae vsu sacramentis communem esse, omnes in ea mediocriter versati norunt. Nec verò nefas esse nobis ducimus, sanctæ Virginis exemplo, in re ardua sciscitari quomodo fieri possit.

*Iacob. 1.
d. 21*

*Luc. 1. d.
34*

26 Sed quia nihil ad confirmandam piorum fidem magis valebit: quam vbi didicerint, quam posuimus doctrinam ex puro Dei verbo sumptam esse, eiusque authoritati inniti: hoc quoque qua potero breuitate planum faciam. Corpus Christi, ex quo resurrexit, non Aristoteles, sed Spiritus sanctus tradit finitum esse; ac cælo comprehendi vsque ad vltimum diem. Nec me latet, locos, qui in hanc rem citantur, securè ab ipsis eludi. Quoties dicit Christus se abiturum relicto mundo, excipiunt, discessum illum nihil aliud esse quam mutationem mortalis status. Atqui hoc modo non substitueret Christus Spiritum sanctum supplendo, vt 28 loquuntur, absentiae suae defectui: quando in illius locum non succedit, nec rursus descendit Christus ipse ex caelesti gloria, vt conditionem mortalis vitæ susciperet. Certè aduentus Spiritus & ascensus Christi antitheta sunt: ideoque fieri non potest vt eodem modo secundum carnem nobiscum habitet Christus, quo Spiritum suum mittit. Adde quòd disertè exprimit, se cum discipulis non semper fore in mundo. Hoc etiam dictum pulchrè sibi diluere videntur: quasi neget Christus se pauperem & miserum semper fore, vel necessitatibus caducæ vitæ obnoxium. Atqui circun-

*Mat. 26.
b. 11*

stantia loci palàm reclamatione: quando non agitur de egestate & inopia, vel misero terrenæ vitæ statu, sed de cultu & honore. Vnctio discipulis non placebat, quòd putarent superuacuum & inutilem esse sumptum, & luxuriæ affinem: ideòque in pauperes impensum maluissent pretium illud, quod malè profusum fuisse putabant. Respondet Christus se non semper fore præsentem, vt tali honore colatur. Nec aliter exposuit Augustinus, cuius hæc minime ambigua sunt verba, Quam diceret Christus, Me non semper

Tract. 11
Ioh. 50

Mat. 28.
d. 20

habebitis vobiscum, loquebatur de præsentia corporis. Nam secundum maiestatem suam, secundum prouidentiam, secundum ineffabilem & inuisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est, Ecce, ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. secundum carnem verò quam Verbum assumpsit, secundum id quòd de Virgine natus est, secundum id quòd à Iudæis comprehensus est, quòd ligno confixus, quòd de cruce depositus, quòd linteis inuolutus, quòd in sepulchro conditus, quòd in resurrectione manifestatus: Non semper habebitis me vobiscum. Quare? Quoniam cõuersatus est secundum corporis præsentiam quadraginta diebus cum discipulis suis, & deducantibus eis videndo non sequendo ascendit. Non est hîc: ibi enim sedet ad dexteram Patris. Et tamen hîc est: quia non recessit præsentia maiestatis. Aliter secundum præsentiam maiestatis, semper habemus Christum. secundum præsentiam carnis rectè dictum est, Me autem non semper habebitis. Habuit enim Ecclesia secundum præsentiam carnis paucis diebus: modò fide tenet, oculis non videt. Vbi (vt hoc quoque breuiter annotè) tribus modis eum nobis præsentem facit, maiestate, prouidentia, ineffabili gratia, sub qua mirificam istam corporis & sanguinis eius communionem comprehendo: modò Spiritus sancti virtute fieri intelligamus, non fictitia illa corporis ipsius sub elemento inclusione. Siquidem carnem se habere & ossa Dominus noster testatus est quæ palpari & videri possent. Et Abire ac Ascendere, non speciem ascendentis abeuntisque dare significant, sed verè id facere quod verba sonant: Ergone, dicit quispiam, certam cæli regionem Christo assignabimus? Ego autem cù Augustino respondeo, curiosissimam esse hanc & superuacaneam quæstionem, modò tamen in cælo esse credamus.

Libr. de
fide &
syub. ca.
6

27 Quod verò, roties repetitum ascensus nomen, annon migrationem ab vno loco in alterum significat? Negant: quia per altitudinem secundum eos tantum notatur imperii maiestas. Sed quid ipse ascendendi modus? annon spectantibus discipulis in sublime euebitur? annon clarè narrant Euangelistæ receptum fuisse in cælos? Excipiunt acuti isti Sophistæ, nube interposita subductum fuisse è conspectu: vt discerent fideles non fore postea in mundo visibilem. Quasi verò non debuerit potius momento euanescere, vt fidem faceret præsentia inuisibilis: vel nubes eum colligere non debuerit antequam pedem moueret. Dum verò sublimis fertur in

Act. 1. b.
9
Marc.
16. 19
Luc. 24.
2. 51

aërem

aërem, & subiecta nube se amplius in terra quærendū non esse do-
 cet, tutò colligimus domiciliū nunc ei in cælis esse: sicut etiā asse- *Philip. 3.
d. 20*
 rit Paulus, & inde à nobis expectari iubet. Hac ratione admonent
 Angeli discipulos, frustra eos in cælū suspicere: quia Iesus qui assū-
 ptus est in cælum, sic veniet quemadmodū eum viderant ascende-
 re. Hic quoque facera, vt sibi videntur, tergiuersatione effugiunt
 sanæ doctrinæ aduersarii, venturum tunc visibilem, qui nunquam
 è terra discessit quin apud suos inuisibilis maneat. Quasi verò An-
 geli duplicem illi præsentiam insinuent, ac non simpliciter disci-
 pulos faciant oculos testes ascensus, nequa supersit dubitatio:
 perinde ac si dicerent, Vobis videntibus in cælum receptus, cæleste
 sibi imperium asseruit: superest vt patiēter expectetis dum rursus
 adueniat mundi iudex: quia nunc cælum ingressus non est, vt il-
 lud solus occupet, sed vt secum vos & omnes pios colligat.

28 Quoniam verò patronos adulterini dogmatis veterum suf-
 fragiis nihil pudet illud ornare, ac præsertim Augustini: quàm per-
 uerisè id coentur, paucis expediam. Nam quum à doctis & piis
 viris collecta fuerint eorum testimonia, nolo rem actam agere. ex
 eorum lucubrationibus petat qui volet. Ne ex Augustino quidem
 congeram quæcunque ad rem facerent: sed contentus ero paucis
 ostendere, sine controuersia totum esse nostrum. Quod aduersa- *Ad Bo-
nif. epist.
25*
 rii, vt eum nobis extorqueant, prætexunt, passim in eius libris oc-
 currere, carnem & sanguinem Christi dispensari in Cœna, nempe
 victimam semel in cruce oblatam: friuolum est: quum simul vocet
 vel eucharistiam, vel sacramentum corporis. Cæterum quo sensu
 voces Carnis & Sanguinis vsurpet nō est quòd longo circuitu que-
 ramus: quando seipsum explicat, dicens sacramenta ex similitudi-
 ne rerū quas signant nomina accipere: ideòque secundū quendam
 modum sacramentum corporis esse corpus. Cui concinit alter lo-
 cus satis vulgaris, Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus
 meum, quum signum daret. Iterum obiectant, disertè scribere Au-
 gustinum, corpus Christi cadere in terram, & in os ingredi: nempe
 eodem sensu quo consumi affirmat: quia vtrunque simul cōiungit.
 Nec obstat quod dicit, peracto mysterio panē cōsumi: quia paulò
 antè dixerat: quia hominibus hæc nota sunt, quando per homines
 fiunt, honorem tanquam religiosa possunt habere: tanquam mira,
 non possunt. Nec aliò spectat quod aduersarii nimis inconsidera-
 tē ad se trahūt, Christum se quodammodo portasse manibus suis,
 quum panem mysticū discipulis porrigeret. Nam aduerbio simi-
 litudinis interposito satis declarat, non verè nec realiter fuisse sub
 pane inclusum. Nec mirum: quando alibi apertè contendit, corpo-
 ra, si illis tollantur spatia locorum, nusquam fore: & quia nusquam
 erunt, penitus non fore. Ieiuna est caullatio, illic non agi de Cœ-
 na, in qua Deus specialem virtutem exerit: quia de Christi carne *Epist. ad
Darda-
num.*
 mota erat quæstio, & sanctus vir ex professo respondens, Immor-
 talitatem, inquit, carni suæ dedit Christus, naturam non abstulit.

Secundùm hanc formam non putandus est vbique diffusus. cauendum enim ne ita diuinitatem astruamus hominis, vt veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens vt quod in Deo est sit vbique vt Deus. Subiicitur mox ratio, Vna enim persona Deus & homo est, & vtrunque vnus Christus: vbique per id quod est Deus, in cælo per id quod est homo. Cuius fœcordiæ fuisset non excipere Cœnæ mysterium, rem aded seriam & grauem, siquid doctrinæ quam tractabat illic fuisset aduersum? Et tamen si quis attentè quod paulò pòst sequitur legat, reperiet sub illa generali doctrina Cœnam quoque comprehendì, Christum vnigenitum Dei Filium, eundemque Filium hominis, vbique totum præsentem esse, tanquam Deum: in templo Dei (hoc est in Ecclesia) esse tanquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo cæli, propter veri corporis modum. Videmus vt ad Christum cum Ecclesia vniendum, corpus eius è cælo nõ eliciat. quod certè facturus erat, si corpus Christi verè cibus nobis non esset nisi sub pane inclusum. Alibi definiens quomodo fideles Christum nunc possideant, Habes, inquit, per signum crucis, per Baptismatis sacramentum, per altaris cibum & potum. Quàm rectè superstitiosum ritum inter symbola præsentia Christi numeret, non disputo: sed qui præsentiam carnis comparat crucis signo, satis ostendit se Christum bicorporem non fingere, vt occultus sub pane lateat qui in cælo visibilis sedet. Quòd si explicatione indiget, continuò pòst illic adiungitur, Secundùm præsentiam maiestatis nos semper habere Christum: secundùm præsentiam carnis rectè dictum esse, Me non semper habebitis. Excipiunt simul etiam hoc addi, Secundùm ineffabilem & inuisibilem gratiam impletur quod ab eo dictum est, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Sed nihil in eorum commodum: quia hoc tandem ad maiestatem restringitur, quæ semper opponitur corpori, ac nominatim caro à gratia virtutèque discernitur. Sicut alibi eadem antithesis apud eum legitur, quòd reliquerit Christus discipulos præsentia corporali, vt futurus sit cum illis præsentia spiritali: vbi clarum est, carnis essentiam distingui à Spiritus virtute, quæ nos Christo coniungit, locorum alioqui distantia procul distitos. Eodem loquendi genere sæpius vtitur, vt quum dicit, Venturus est ad viuos & mortuos præsentia itidem corporali, secundùm fidei regulam sanamque doctrinam. nam præsentia spiritali ad eos vtique erat venturus, & cum tota Ecclesia futurus in mundo vsque ad consummationem seculi. Ergo ad credentes dirigitur hic sermo, quos seruare iam cœperat præsentia corporali, & quos relicturus erat absentia corporali, vt eos cum Patre seruaret præsentia spiritali. Corporale accipere pro visibili, nugatorium est: quando & corpus opponit diuinæ potentiæ: & addens, Cum Patre seruare, clarè exprimit gratiam suam è cælo per Spiritum ad nos diffundere.

29 Et quoniam tantum fiduciæ ponunt in hac latebra præsentia

Tr. 50
in Ioh. 1.

Mat. 26.
4. II

Mat. 28.
d. 30

tiz inuisibilis, aedum videamus quàm bene in ea se occultent. Primò syllabam non proferent ex Scripturis, qua probent inuisibilem esse Christum: sed pro confesso sumunt quod nemo sanus illis dabit, non posse aliter Christi corpus in Cœna dari nisi opertum panis larua. Atque hoc ipsum est de quo nobiscum litigant: tantum abest vt principii locum obtineat. Ac dum ita garrunt, coguntur duplex facere Christi corpus: quia in se visibile est in cœlo secūdum eos, in Cœna autem speciali dispensationis modo inuisibile. Quàm verò bellè hoc conueniat, tum ex aliis Scripturæ locis, tum Petri *Acto. 3. d. 21* testimonio facile iudicium est. Dicit Petrus oportere Christum cœlo capi vel comprehendi, donec iterum adueniat. Docent isti vbi que locorum esse, sed absque forma. Excipiunt, iniquum esse naturam gloriosi corporis subiicere communis naturæ legibus. Atqui Serueticum illud delirium (quod piis omnibus merito detestabile est) absorptum fuisse corpus à diuinitate, secum trahit hæc responsio. Non dico eos ita sentire. verùm si inter dotes glorificati corporis numeratur, inuisibili modo omnia implere: corpoream substantiam aboleri palàm est, nec discrimen vllum relinqui deitatis & humanæ naturæ. Deinde si ita multiforme & varium est Christi corpus, vt vno in loco appareat, in altero sit inuisibile: vbi ipsa corporis natura, quod suis dimensionibus conitat? & vbi vnitas? Longè rectius Tertullianus, qui verum & naturale Christi corpus fuisse contendit: quia eius in mysterio Cœnæ figura nobis proponitur in pignus ac certitudinem vitæ spiritualis. Et certè de *Luc. 24. f. 39* corpore glorioso dicebat Christus, Videte & palpate, quia Spiritus carnem & ossa non habet. Ecce ipsius Christi ore carnis veritas probatur, quia palpari potest ac videri. aufer ista, iam caro esse desinet. Semper ad laribulum confugiunt suæ dispensationis quam sibi fabricarunt. Nostrum verò est, quod absolute pronuntiat Christus ita amplecti, vt sine exceptione apud nos valeat quod vult asserere. Se non spectrum esse probat: quia sit in carne sua visibilis. Tollatur quod tanquam proprium corporis sui naturæ vendicat: nōne excudenda erit noua corporis definitio? Iam quocunque se circumagant, in loco illo Pauli fictitia eorum *Philip 3. d. 21* dispensatio locum non habet, vbi dicit, nos expectare è cœlo saluatorem, qui corpus nostrum humile configurabit corpori suo glorioso. Neque enim speranda nobis est conformitas in illis, quas Christo affingunt, qualitatibus: vt cuique inuisibile sit ac imensum corpus. Nec verò reperietur quisquam tam bardus cui tantam absurditatem persuadeant. Ne igitur corpori Christi glorioso hanc adscribant dotem, multis in locis simul esse, nulloque spatio cōtineri. Denique vel aperte negent carnis resurrectionem, vel concedant Christum vestitū cœlesti gloria, nō exuisse carnem qui nos in carne nostra, illius eiusdem gloriæ facturus est confortes ac socios, quando nobis futura est communis cum eo resurrectio. Quid enim clarius tradit, tota Scriptura, quàm Christum, vt

veram nostram carnem induit quum è Virgine natus est, in vera carne nostra passus est, quum pro nobis satisfecit: ita eandem veram carnem & resurgendo recepisse, & in cælum sustulisse? Hæc enim nobis nostræ resurrectionis & in cælum ascensionis spes est, quod Christus resurrexit, & ascendit: atque (vt ait Terrullianus) arrham nostræ resurrectionis secum in cælos tulit. Porrò quàm infirma & fragilis foret spes illa, nisi hæc ipsa nostra caro in Christo verè suscitata, & in regnum cælorum ingressa esset? Atqui hæc est propria corporis veritas, vt spatio contineatur, vt suis dimensionibus constet, vt suam faciem habeat. Faceffat igitur stultum illud commentum quod tam mentes hominum quàm Christum pari affigit. Quorsum enim occulta sub pane præsentia, nisi vt qui Christum sibi habere coniunctum cupiunt, in simbolo illo subsistant? Atqui Dominus ipse non oculos tantùm, sed omnes sensus nostros è terra subducere voluit, se attingi à mulieribus verans, donec ascendisset ad Patrem. Quum pio reuerentiæ studio Mariam videat properare ad osculandos pedes, cur tactum hunc improbet ac prohibeat, donec in cælum receptus fuerit, nulla causa est, nisi quia nusquam alibi vult quæri. Quod obiiciunt, postea visum fuisse Stephano, facilis solutio est. neque enim ideo necesse fuit Christo locum mutare, qui serui sui oculis perspicaciam dare potuit quæ cælos penetraret. Idem & de Paulo dicendum. Quod Christum exiisse è sepulchro clauso, & clausis ianuis ad discipulos ingressum esse obiiciunt, nihilo magis eorum errori suffragatur. Nam sicut aqua non secus ac solidum pauimentum Christo iter præbuit super lacum ambulanti: ita nihil mirum si ad eius occursum se flexit lapidis durities. Etsi probabilius est, eius imperio amorum fuisse lapidem, & mox, transitu dato, in suum locum rediisse. Nec ianuis clausis intrare tantundem valet ac penetrare per solidam materiam, sed sibi aditum patefacere diuina virtute, vt repente steterit inter suos discipulos, planè admirabili modo, quum obseratae essent fores. Quod citant ex Luca, Christum subito euauisse ex Discipulorum oculis, quibuscum Emaunta profectus erat, nihil illis prodest, & nos adiuuat. Nam vt sui conspectum illis auferret, non factus est inuisibilis: sed tantùm disparuit. Sicuti eodem Luca teste, quum simul iter faceret, nõ induit nouam faciem ne agnosceretur: sed tenuit eorum oculos. Isti verò non modò Christum transformant, vt in terra versetur: sed alium alibi sui que dissimilem esse fingunt. Denique ita nugando, non vno quidem verbo, sed periphrasi, ex carne Christi spiritum faciunt. nec eo contenti, qualitates ei peccatis contrarias induunt. Vnde necessariò sequitur duplicem esse.

30 Iam vt illis demus quod garriunt de inuisibili præsentia, nondum tamen probata erit imuentitas, sine qua frustra Christum, sub pane includere tentabunt. Nisi vbique simul esse possit Christi corpus nulla loci circumferentia, sub pane in Cœna latere credibile

*Iohã. 20.
d. 17*

Act. 7. 3.

55

Act. 9.

a. 4

Mat. 28.

b. 6

Iohan. 20

e. 19

Mat. 1. 14.

e. 25

Luc. 24.

e. 31

Ibi. e. 16

bile non erit. Qua necessitate ab illis induc̄ta est prodigiosa vbi-
 quiras. Atqui firmis clarisque Scripturæ testimoniis demonstra-
 tum est circumscribi humani corporis mensura : deinde suo in cæ-
 lum ascensu palam fecisse non omnibus se esse in locis , sed , dum
 in vnum transit, priorem relinquere. Nec verò promissio quam
 adducunt , ad corpus trahenda est , Ego vobiscum sum vsque ad *Mat. 28.*
 consummationem seculi. Primùm non stabit perpetua coniunctio *4.20.*
 nisi extra Cœnæ vsum Christus in nobis corporaliter habitet. *1.*
 deōque iusta ratio non est cur tam acerbè de verbis Christi liti-
 gent, vt Christum in Cœna includant sub pane. Deinde contextus
 euincit, Christum nihil minus quàm de carne sua loqui , sed inui-
 ctum auxilium promittere discipulis, quo eos aduersus omnes
 Satanæ mundique insultus tueatur & sustineat. Nam quum diffi-
 cilem prouinciam iniungeret, ne tam aggredi dubitent, vel trepi-
 dè obeant, præsentiz suæ fiducia eos confirmat. acsi diceret non
 defore illis suum præsidium, quod insuperabile erit. Nisi omnia con-
 fuodere liberet, annon præsentiz modum distinguere oportuit? Et
 cerrè quidem cum magno dedecore prodere inscitiam suam ma-
 lunt quàm vel minimum de errore cedere. Non loquor de Papi-
 stis: quorum tolerabilior, vel saltem magis verecūda est doctrina.
 sed quosdam ita abripit contentio, vt dicant, propter vnitas in
 Christo naturas, vbiunque est diuinitas Christi, illic quoque esse
 carnem, quæ ab illa separari nequit. Quasi verò vnio illa conflaue-
 rit ex duabus naturis medium nescio quid, quod neque Deus es-
set, neque homo. Sic quidem Eutyches, & post eum Seruetus. Ver-
 rùm ex Scriptura apertè colligitur, sic vnica Christi personam
 constare ex duabus naturis vt cuique tamen sua maneat salua
 proprietas. Ac Eutychem iure fuisse damnatum negare eos pude-
 bit: ad damnationis causam mirum est eos non attendere: quòd
 discrimine inter naturas sublato, persone vnitatem vrgēs, ex Deo
 hominè faceret, & ex homine Deum. Cuius ergo amentiz est, cæ-
 lum terræ potiùs miscere quàm non extrahere Christi corpus è
 cælesti sanctuario? Nam quòd pro se testimonia illa adducūt, Ne-
 mo ascendit in cælum nisi qui descendit Filius hominis qui in cæ-
 lo est. Item, Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit: eiusdem est
 stuporis spernere idiomatum *κτρωαίης* quæ non frustra olim à *Iohā. 3.*
 sanctis Patribus inuenta est. Certè quum Dominus gloriæ crucifi- *b. 13.*
 xus dicitur, non intelligit Paulus in sua diuinitate quicquam fuisse *Iohā. 1.*
 passum: sed quia Christus, qui abiectus & cōtēptus in carne patie- *c. 18.*
 batur, idem Deus erat & Dominus gloriæ. Ad hunc modum & fi- *1. Cor. 2.*
 lius hominis in cælo erat: quia ipse idem Christus, qui secundum *b. 8.*
 carnem filius hominis habitabat in terris, Deus erat in cælo. Qua
 ratione eo ipso loco descendisse dicitur secundum diuinitatem:
 non quòd diuinitas cælum reliquerit, vt in ergastulum corporis se
 abderet: sed quia tamen omnia impletet, in ipsa tamen Christi
 humanitate corporaliter, id est naturaliter habitabat, & ineffabili

quodam modo. Trita est in scholis distinctio, quam me referre non pudet, Quantis totus Christus vbique sit, non tamen totum quod in eo est, vbique esse. Atque vtiam Scholastici ipsi vim huius sententiæ probè expendissent: quia ita occursum fuisset insulso commento de carnali Christi præsentia. Mediator ergo noster quum totus vbique sit, suis semper adest: & in Cœna speciali modo præsentem se exhibet, sic tamen vt totus adsit, non totum: quia, vt dictum est, in carne sua cœlo comprehenditur donec in iudicium appareat.

31 Longè autem falluntur qui nullam carnis Christi præsentiam in Cœna concipiunt nisi in pane sistatur. Ita enim arcanæ Spiritus operationi quæ nobis Christum ipsum vnit, nihil reliquum faciunt. Christus præsens illis non videtur nisi ad nos descendat. Quasi verò si ad se nos euehat, non æquè potiamur eius præsentia. Ergo tantum de modo quæstio est: quia Christum ipsi in pane locant, nobis autem non ducimus fas esse eum è cælo detrahere. Vtrum rectius sit iudicent lectores. Tantum faceffat calumnia illa, auferri Christum à sua Cœna nisi sub panis integumēto lateat. Nam quum mysterium hoc cæleste sit, neesse non est, Christum elicere in terras vt nobis sit coniunctus.

32 Porrò de modo si quis me interroget, fateri non pudebit, sublimius esse arcanum quàm vt vel meo ingenio comprehendere, vel enarrari verbis queat: atque vt apertius dicam, experior magis quàm intelligam. Itaque veritatem Dei, in qua acquiescere tutò licet, hinc sine controuersia amplector. Pronūtiat ille carnem suam esse animæ meæ cibum, sanguinem esse potum. Talibus alimentis animam illi meam pascendam offero. In sacra sua Cœna iubet me sub symbolis panis ac vini corpus ac sanguinem suum sumere, manducare ac bibere. nihil dubito quin & ipse verè porrigat, & ego recipiam. Tantum absurda reiicio quæ aut cælesti Christi maiestate indigna, aut humanæ eius naturæ veritate aliena esse apparet: quando & cum Dei verbo pugnare neesse est, quod & sic in gloriam regni cælestis receptum fuisse Christum docet vt supra omnem mundi conditionem eum euehat, nec minùs diligenter in humana eius natura commendat quæ propria sunt veræ humanitatis. Neque hoc vel incredibile vel à ratione absonum videri debet: quia vt spirituale est totum Christi regnum, ita quicquid agit cum sua Ecclesia, ad rationem seculi huius minimè exigendum est. Vel, vt Augustini verbis vtar, per hominem hoc mysteriū peragitur vt reliqua, sed diuinitus: in terra, sed cælitus. Ea (inquã) est corporis præsentia, quam Sacramenti ratio postulat: quam tanta virtute tantæque efficacia hinc eminere dicimus, vt non modò indubitatam vitæ æternæ fiduciam animis nostris afferat, sed de carnis etiam nostræ immortalitate securos nos reddat. Siquid em ab immortali eius carne iam viuificatur, & quodammodo eius immortalitati cõmunicat. Qui supra hæc suis hyperbolis euehuntur,

Luc. 24.
d. 26

Gregorius
lib. 4. ca.

34

etur, nihil aliud quàm talibus inuolucris simplicem & planam veritatem obscurant. Sicuti nōdum satisfactum fuerit, hic velim paulisper mecum reputet, de sacramento nunc haberi sermonem, cuius omnia ad fidem referenda sunt. Fidem verò nos ista quam enarrauimus corporis participatione non minùs lautè affluentèrque patcimur, quàm qui ipsum Christum è cælo detrahuunt. Ingentè interea confiteor, mixturam carnis Christi cum anima nostra, vel transfusionem qualis ab ipsis docetur me repudiare: quia nobis sufficit Christum è carnis suæ substantia vitam in animas nostras spirare: imò propriam in nos vitam diffundere, quanuis in nos non ingrediatur ipsa Christi caro. Adde quòd fidei analogiam, ad quam omnem Scripturæ interpretationem exigere iubet Paulus, hac in parte mihi præclarè cōstare nihil dubium est. Qui veritati adeò perspicuè reclamant, ad quam fidei amussim se forment viderint. Qui non confitentur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo non est, Isti, licet dissimulent, vel non aduertant, ipsum carne sua spoliant.

33 De communicatione idem sentiendum: quæ nulla ab ipsis agnoscitur nisi Christi carnem sub pane deglutiant. Atqui Spiritui sancto non leuis fit iniuria, nisi credimus fieri incomprehensibili eius virtute vt cum carne & sanguine Christi communicemus. Imò si vis mysterii qualis à nobis traditur, & cognita fuit veteri Ecclesiæ ab annis quadringentis, pro dignitate expesa esset, satis superque erat vnde nobis satisfaceret: clausa fuisset multis scedis erroribus ianua, ex quibus accensæ sunt horrendæ dissensiones, quibus tum olim, tum nostra etiam ætate Ecclesia miserè vexata est: dum hyperbolicum præsentis modum exigunt curiosi homines, quem Scriptura nunquam ostendit. Ac de re stultè & temere concepta perinde tumulantur acsi inclusio Christi sub pane, prora & puppis (vt aiunt) pietatis esset. Quomodo Christi corpus, vt semel pro nobis traditum est, nostrum fiat: quomodo sanguinis effusi participes fiamus, scire in primis referebat: quia id est totum Christum crucifixum possidere, vt bonis eius omnibus fruamur. Nunc his omissis, quibus tantum inerat momenti, imò neglectis & penè sepultis, hæc vna spinosa quaestio illis placet, quomodo sub pane, vel sub specie panis lateat Christi corpus. Falsò iactant, quicquid docemus de spirituali manducatione, veræ & reali (vt loquuntur) opponi: quandoquidem nonnisi ad modum respicimus, qui apud eos carnalis est, dum Christum pane includunt: nobis spiritualis, quia vis arcana Spiritus nostræ cum Christo coniunctionis vinculum est. Nihilò verior est altera obiectio, nos fructum vel effectum duntaxat quem ex esu carnis Christi capiunt fideles, attingere. Diximus enim antea Christum ipsum Cœnæ esse materiam: inde verò sequi effectum, quòd sacrificio mortis eius expiamur à peccatis, sanguine abluimur, resurrectione erigimur in spem cælestis vitæ. Sed stulta imaginatio, cuius author fuit Lombardus, per-

Rom. 12.

4.3

1. Iohan.

4.4.2

2. Iohan.

c.7

Virtus
effectus
mysterii

vera &
realis
manducatio.

uertit eorum mentes, dum esum carnis Christi Sacramentum esse putant. Sic enim ille, Sacramentum & non res, sunt species panis & vini: Sacramentum & res, caro & sanguis Christi: res & non Sacramentum, mystica eius caro. Item paulò post, Res significata & contenta est propria caro Christi: significata & non contenta, mysticum corpus. Quòd inter carnem Christi distinguit, & alendi efficaciam, qua prædita est, assentior: quòd autem Sacramentum esse fingit, & quidem sub pane contentum, error est non ferendus. Hinc nata est sacramentalis manducationis falsa interpretatio: quia putarunt impios quoque & sceleratos edere Christi corpus, quamlibet sint ab eo alieni. Atqui ipsa Christi caro in mysterio Ccenæ non minùs spiritualis res est quàm æterna salus. Vnde colligimus, quicumque vacui sunt Christi Spiritu, carnem Christi nihilo magis posse edere quàm vinum bibere cui non sit coniunctus sapor. Certè nimis indignè laceratur Christus, quum prostruitur incredulis emortuum & nullius vigoris eius corpus: & repugnant aperta eius verba, Quisquis ederit carnem meam, & biberit sanguinem meum in me manet, & ego in eo. Excipiunt, illic non agi de sacramentali esu: quod ego fateor, modò ne ad eundem scopulum subinde impingant, comedi carnem ipsam absque vllò fructu. Scire autem ex ipsis velim quandiu eam contineant vbi manducarunt. Hic, meo iudicio exitum non reperiunt. Sed obiiciunt, non posse hominum ingratitude quicquam detrahi, vel intercidere de fide promissionum Dei. Fateor sanè, & vim mysterii integram manere dico, quantumuis impii eam, quoad in se est, exinanire studeant. Aliud tamen est offerri, aliud recipi. Spiritualem hunc cibum omnibus porrigit Christus, potumque spiritualem propinat: alii auidè vescuntur, alii fastidiose respuunt. an horum reiectio faciet vt cibus & potus suam naturam perdant? Dicent hac similitudine sententiam suam iuuari, nempe carnem Christi, licet insipida sit, esse nihilominus carnem. Ego verò nego posse comedi absque fidei gustu: vel (si cum Augustino loqui magis placet) nego plus referre homines ex Sacramento quàm vase fidei colligunt. Ita Sacramento nihil decedit: imò illibata manet eius veritas & efficacia, quantumuis ab externa eius participatione inanes discedant impii. Si rursus obiiciant, derogari huic verbo, Hoc est corpus meum, si panem corruptibilem & nihil præterea impii recipiunt: in promptu solutio est, Deum nolle veracem agnosci in ipsa receptione, sed in bonitatis suæ constantia, vbi indignis præstare quod reiiciunt paratus est, imò liberaliter offert. Atque hæc est sacramenti integritas, quam violare totus mundus non potest, carnem & sanguinem Christi non minùs verè dari indignis quàm electis Dei fidelibus simul tamen verum est, non secus atque pluuia super duram rupem decidens effluit, quia nullus in lapidem ingressus patet: ita impios sua duritie repellere Dei gratiam quominus ad ipsos penetraret. Adde quòd Christum absque fide recipi nihilo magis

consen-

Libro 4.
Dist. 8

Iohan.
6. f. 56.

consentaneum est quàm semen in igne germinare. Quòd autem quærunt quomodo in damnationem quibusdam venerit Christus nisi eum indignè recipiant, frigidum est: quando nusquam legimus, Christum indignè recipiendo, mortem sibi accerere homines, sed potius respuendo. Nec eos iuvat Christi parabola, vbi dicit semen enasci inter spinas, & postea suffocatum corrumpi: quia *Matt. 13.* illic differit quid valeat temporalis fides, quam edendæ Christi carni, & bibendo sanguini necessariam esse non putant qui ludam hac in parte æqualiter faciunt socium Perri. Quin potius eadem parabola refellitur eorum error, vbi dicit Christus abud semen cadere super viam, aliud super lapides, ac neutrum agere radicem. Vnde sequitur incredulis suam duritiem esse obstaculo quominus ad eos Christus perueniat. Quisquis salutem nostram hoc mysterio adiutam curit, nihil aptius inueniet quàm vt fideles ad fontem deducti, vitam hauriant ex Dei Filio. Dignitas verò sacris magnificè commendatur, vbi tenemus adminiculum esse quo inferamur in corpus Christi, vel insiti magis ac magis coalescamus, donec solidè nos secum vniat in cælesti vita. Obiciunt, non debuisse fieri à Paulo reos corporis & sanguinis Christi, nisi eorum essent participes. *1. Cor. II.* Ego autem respondeo, non ideo damnari quòd comederint, *g. 29* sed tantùm quòd mysterium profanauerint, pignus sacræ cum Deo coniunctionis, quòd reuerenter suscipere debebant, calcando.

34 Porro quia Augustinus inter vetustos scriptores præcipuè afferuit caput illud doctrinæ, Sacramentis nihil decedere, nec euacuari quam figurant gratiam infidelitate vel malitia hominũ: vtile erit ex verbis eius clarè probare quàm inscitè & perperam illud ad causam præsentem trahant qui canibus edendum proiciunt Christi corpus. Sacramentalis manducatio, secundum istos, est qua impii Christi corpus & sanguinem absque virtute Spiritus vel vllò gratiæ effectu recipiunt. Augustinus contrà, verba illa prudenter expendens, Qui manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non morietur in æternum, Nempe (inquit) virtutem sacramenti, non tantùm visibile sacramentum: & quidem *Homi. in* intus, non foris: qui corde comedit, non qui premit dente. Vnde *Ioh. 2. 6.* tandem concludit huius rei sacramentum, id est vnitatis corporis & sanguinis Christi, in Cœna Dominica proponi, quibusdam in vitam, aliis ad exitium: rem verò ipsam cuius sacramentum est, omnibus ad vitam, nulli ad exitium, quicumque fuerit particeps. Nequis hinc cauilletur, rem vocari nõ corpus, sed quæ ab illo separari potest Spiritus gratiam, has nebulas discutit antithesis inter epitheta Visibile & Inuisibile: nam sub priore comprehèdi non potest Christi corpus. Vnde sequitur, visibili tantùm simbolo incredulos communicare. Ac, quò meliùs tollatur dubitatio, postquam dixerat panem hunc interioris hominis quærere esuriam, subiicit, Moses, & Aaron, & Phinees, multique alii qui maana comederunt, placuerunt Deo. Quare? Quia visibilem cibum spiritualiter *Exod. 16.* *c. 14*

intelligebant, spiritualiter esuriebāt, spiritualiter gustabant, vt spiritualiter satiarentur. Nam & nos hodie accepimus visibile cibum: sed aliud est sacramentū, aliud virtus sacramenti. Paulò pòst, Ac per hoc, qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat spiritualiter carnem eius, nec bibit sanguinem, licet carnaliter & visibiliter premar dētibus signum corporis & sanguinis. Audimus rursus opponi visibile signum spirituali mādicationi. Quo refellitur error ille, corpus Christi inuisibile sacramentaliter re vera comedi, quanuis non spiritualiter.

- Homi. in
Iohan. 59* Audimus etiam profanis & impuris nihil concedi præter visibilem signi sumptionem. Hinc celebre eius dictum, reliquos discipulos panem Dominum manducasse, Iudam verò panem Domini. quo incredulos clarè excludit à participatione corporis & sanguinis.
- Homi. 62
2. Co. 12.
b. 7* Nec aliò spectat quod alibi dicit, Quid miraris si datus est Iudæ panis Christi, per quem manciparetur Diabolo: quum videas è contrario datum Paulo angelum Diaboli per quem perficeretur in Christo? Dicit quidem alibi, corpus Christi fuisse illis panem Cœnæ quibus dicebat Paulus, Qui manducaverit indignè, iudicium sibi manducat & bibit: nec ideo nihil accepisse, quia malè acceperint. Sed quo sensu, pleniùs alio loco explicat. nam ex professo definiendum suscipiens quomodo improbi & scelerati, qui fidem Christianam ore præfidentur, factis autem abnegant, Christi corpus comedant (& quidem aduersus quorundam opinionem, qui non solo sacramento eos edere, sed re ipsa putabant). Sed nec ipsi (inquit) dicendi sunt manducare corpus Christi, quia in membris Christi computandi non sunt. Vt enim alia taceam, non possunt simul esse membra Christi & membra meretricis. Denique
- Iohan. 6.
f. 26* ipse dicens, Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo: ostendit quid sit, non sacramento tenus, sed re vera corpus Christi edere. hoc enim est in Christo manere, vt in illo Christus maneat. Sic enim hoc dixit tanquam diceret, Qui non manet in me, & in quo ego non maneo, non se dicat aut existimet manducare corpus meum, aut sanguinem bibere. Expendant lectores antitheta, sacramento tenus, & re vera edere: & nulla restabit dubitatio. Idem confirmat non minus clarè his verbis, Nolite parare fauces, sed cor: inde commendata est ista Cœna. Ecce credimus in Christum quum fide accipimus: in accipiendo nouimus quid cogitemus. modicum accipimus, & in corde saginamur. non ergo quod videretur, sed quod creditur, pascit. Hic quoque quod sumunt impii, restringit ad signum visibile: nec aliter Christum quàm fide recipi docet. Sic etiam alio loco disertè pronuntians bonos & malos signaculis communicare, hos à vera carnis
- Con. Fau
stū lib. 13.
cap. 16* Christi manducatione excludit. Nam si rem ipsam preciperent, non tacuisset omnino quod causæ magis erat consentaneum. Alio
- Ser. 2. de
ver. Ap.* etiam loco de manducatione eiusque fructu disserēs, sic concludit, Tunc vita vnicuique erit corpus & sanguis Christi, si quod in sacramento

cramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur. Ergo qui incredulos faciunt participes carnis & sanguinis Christi, vt cum Augustino consentiant, nobis representent corpus Christi visibile: quando tota veritas secundū eum spiritualis est. Et certò ex eius verbis colligitur, sacramentalem esum, vbi veritati aditum claudit incredulitas, tantundem valere ac visibilem vel externum. Quòd si verè nec tamen spiritualiter comedi posset Christi corpus, quid sibi vellet quod alibi tradit? *In Psal.*
 Non hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & bibaturi sanguinem quem fundent qui me crucifigent. Sacramentum aliquod commendaui vobis: spiritualiter intellectum viuificabit vos. Negare certè noluit quin idem corpus quod in sacrificium Christus obtulit, in Cœna porrigatur: sed manducationis modum notauit: quòd scilicet in cœlestem gloriam receptum, arcana Spiritus virtute vitam nobis inspiret. Fateor quidem, sapius apud eum occurrere istam loquendi formam, Comedi corpus Christi ab infidelibus, sed seipsum explicat, addens, In sacramento. Et alibi spiritualis manducatio ab eo describitur, in qua gratiam morsus nostri non consumunt. Ac ne congerie me pugnare dicant aduersarii, scire velim quomodo ab vna eius sententia se expediant, vbi dicit Sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Certè inficiari non audebunt quin figuret in Cœna panis, Christi corpus. Vnde sequitur reprobos ab eius participatione arceri. Cyrillum quoque non aliter sensisse declarant hæc verba, Perinde ac si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat: ita necesse est, si quis carnem & sanguinem Domini recipit, cum ipso coniungi, vt Christus in eo & ipse in Christo inueniatur. His verbis liquere arbitror, vero & reali esu priuari qui sacramentaliter tantū Christi corpus comedunt, quod à sua virtute separari nequit: nec ideo labascere fidē promissionum Dei, qui non desunt è cœlo pluerè, quanuis pluuiæ liquorem saxa & rupes non concipiant. *Hom. i. in Iohā. 27.*

35 Hęc cognitio nos facilè à carnali etiam adoratione abstrahet, quam peruersa temeritate quidam in sacramento erexerunt: quòd secum subducerent. Si corpus est, & anima igitur & diuinitas sunt vnà cum corpore, quæ iam diuelli non possunt. igitur illic adorandus Christus. Primum, si sua illa quam obtendunt concomitantia ipsis negetur, quid facient? Nam vt maximè absurditatem urgeant si corpus ab anima & diuinitate separetur, quis tamen sanus & sobrius Christi corpus Christum esse sibi persuadeat? Videntur quidè sibi suis id syllogismis pulchrè conficere. Verùm quomodo de corpore & sanguine suo distinctè loquatur Christus, modū autem præsentix non describat: quomodo ex re ambigua certò conficient quod volunt? Quid ergo? nõne si grauiore aliquo sensu eorum consciētias exerceri contigerit, protinus cum suis syllogismis dissoluentur ac liquefcent? nepe vbi certo Dei verbo deficiat

videbunt, quo vno consistunt animæ nostræ quum ad rationem vocantur, & sine quo primo quoque momento labascunt: vbi Apostolorum doctrinam & exempla sibi aduersari, se verò solos sibi authores esse cogitabunt. Accedent ad tales impulsus & alii non leues stimuli. Quid? an res erat nullius momenti, Deū hac forma adorare vt nihil nobis prescriberetur? An quū de vero Dei cultu ageretur, tanta leuitate fuerat tentandum de quo nullum vsquam verbum legebatur? At si qua decet humilitate cogitationes omnes suas sub Dei verbo continuissent, auscultassent certè quod ipse dixit, Accipite, manducate, bibite: huicque mandato paruissent, quo accipi sacramentum, non adorari iubet. Qui verò, vt à Deo mandatum est, sine adoratione accipiunt, securi sunt se à mandato Dei non deflectere: qua securitate nihil melius est quum quid operis instituumus. Habent Apostolorum exemplum quos non legimus prostratos adorasse, sed, vt erant discumbentes: accepisse & manducasse. Habent Apostolicæ Ecclesiæ vltum, vbi fideles non in adoratione sed in fractione panis communicasse à Luca narratur. Habent Apostolicam doctrinam qua Paulus Corinthiorū Ecclesiam instituit, professus se à Domino accepisse quod tradebat.

Actor. 2.
2. 42
1. Cor. 11.
d. 23

36 Atque hæc quidem eò tendunt vt expendant pii lectores quàm non tutum sit in rebus tam arduis à simplici Dei verbo ad cerebri nostri somnia euagari. Quæ autem superius dicta sunt, omni hac in re scrupulo liberare nos debent. Nam vt Christum illic rite apprehendant piæ animæ, in cælum erigantur necesse est. Quòd si hoc sacramenti officium est, mentem hominis infirmam atque adiuuare, vt ad percipiendam spiritualium mysteriorum altitudinē sursum assurgat: qui in signo externo detinetur, à recta quærēdi Christi via aberrant. Quid ergo? superstitiosum esse cultum negabimus, quum sese homines coram pane prosternunt vt illic Christum adorent? Huic malo proculdubio voluit obuiare Nicæna Synodus quum vetuit nos humiliter attentos esse ad proposita symbola. Nec alia causa institutum olim fuit vt ante consecrationem populus alta voce admoneretur habere sursum corda. Ipsa quoque Scriptura, præterquam quòd Christi ascensionem diligenter nobis enarrat, qua corporis sui præsentiam à conspectu nostro consuetudinēque subduxit quo nobis omnem de eo carnalem cogitationem excutiat, quoties ipsius meminit, mentibus sursum erigi iubet, & ipsum in cælo quærere sedentem in Patris dextera. Secundum hanc regulam erat potius spiritualiter in cælesti gloria adorandus, quàm excogitandum istud tam periculosum adorationis genus, plenum carnalis crassæque de Deo opinionis. Quare qui sacramenti adorationem excogitarunt, eam non modò à seipsis somniarunt citra Scripturam, vbi nulla illius mentio ostendi potest (quæ tamen non fuisset prætermissa si Deo accepta foret) sed reclamante Scriptura, suæ sibi libidinis arbitrio Deum fabricati sunt, derelicto Deo viuente. Quid enim est idololatria si hoc non

Col. 3. a.
1.

hoc non

hoc non est, domina pro datore ipso colere? Vbi dupliciter peccatum est. nam & honor Deo raptus, ad creaturam traductus est: & ipse etiam in polluto ac profanato suo beneficio inhonoratus, dum ex sancto eius Sacramento factum est execrabile idolum. Nos è conuerso, ne in eandem incidamus foueam, aures, oculos, corda, mentes, linguas penitus desigamus in sacra Dei doctrina. Est enim ea Spiritus sancti optimi magistri schola, in qua sic proficitur, vt nihil sit aliunde aliciscendum: ignorandum verò libenter quicquid in ea non docetur.

37 Iam verò (vt superstitione rectos fines semel egressa, nullum peccandi finem facit) longè vlteriùs prolapsi sunt. ritus enim excogitarunt à Cœnæ institutione prorsus extraneos: in hoc tantùm vt diuinis honoribus signum afficerent. Christo, inquit, hanc venerationem deferimus. Primùm si in Cœna hoc fieret, dicerem adorationem eam demum esse legitimam quæ non in signo residet, sed ad Christum in cœlo sedentem dirigitur. Nunc verò quo prætextu se Christum in illo pane honorare iactant, quum nullam habeant huius rei promissionem? Consecrant hostiam, vt vocant, quam circumferant in pompa: quam spectandam, colendam, inuocandam solenni spectaculo exhibeant. Quæro qua virtute putent esse rite consecratam. nempe verba illa proferent, Hoc est corpus meum. Ego verò contrà obiiciam, simul dictum esse, Accipite & manducate. Neque id de nihilo faciam. quum enim præcepto annexa sit promissio, dico hanc sub illo ita inclusam, vt separata, fiat omnino nulla. Id simili exemplo fiet clarius. Mâdatum dedit Deus quum diceret, Iuoca me, promissionem addidit, Exaudiam te. Si quis inuocato Petro aut Paulo, hac promissione gloriatur, nõne omnes clamabunt eum perperam facere? Et quid aliud quæso faciunt qui omisso mandato de manducatione, mutilam promissionem abripiunt, Hoc est corpus meum, vt ea in alienos à Christi institutione ritus abutantur? Meminerimus ergo hanc promissionem iis esse datam qui mandatum cum ea coniunctum obseruant: eos autem omni verbo destitui qui Sacramentum aliò transferunt. Antea differuimus quomodo nostræ apud Deum fidei seruiat sacræ Cœnæ mysterium. Quando autem rantam hîc suæ bonitatis largitatem, quantam prius enarrauimus, non solùm nobis in memoriam Dominus reuocat, sed quasi de manu in manum profert, & ad eam agnoscendam nos excitat: simul admonet ne tam effusæ beneficentiæ ingrati simus: quin potiùs eam quibus par est, laudibus prædicemus, & gratiarum actione celebremus. Itaque quum sacramenti ipsius institutum Apostolis traderet: vt id in sui memoriam facerent docuit. Quod Paulus interpretatur, Mortem Domini nuntiare. Id autem est publicè atque vno simul omnes ore palàm fateri, totam vitæ ac salutis fiduciam in morte Domini positam nobis esse: vt nostræ illum confessione glorificemus, & alios nostræ exemplo ad dandam illi gloriam exhortemur.

*Psal. 50.
c. 15*

*Lucæ 22.
d. 19
I. Cor. 11.
f. 26*

Hic apparet rursum quò sacramenti scopus spectet: nempe vt nos in mortis Christi memoria exerceat. Quòd enim iubemur mortem Domini annuntiare, donec ad iudicandum veniar, non aliud est nisi vt oris confessione prædicemus quod fides nostra in Sacramento agnoui: mortem scilicet Christi nostram esse vitam. Hic secundus est Sacramenti vsus, qui ad externam confessionem attinet.

38 Tertio & exhortationis vice nobis Dominus esse voluit: qua non alia vehementius cum ad puritatem & sanctimoniam vitæ, tum verò ad charitatem, pacem, consensum animare nos inflammareque posset. Nam sic suum illic corpus nobis Dominus communicat vt vnum prorsus nobiscum fiat, nõsque cum illo. Porro quum non nisi vnum illi corpus sit, cuius nos omnes participes facit, necesse est & nos omnes vnum corpus huiusmodi participatione fieri. Quam vnitatem repræsentat panis qui in sacramento exhibetur, qui velut ex multis granis confectus est, sic inter se commixtis ne alterum ab altero discernere liceat: in hunc modum & nos tanta animorum cõsensione coniunctos connexosque esse decet, nequid dissidii aut diuisionis intercedat. Id Pauli verbis explicari malo: Calix (inquit) benedictionis cui benedicimus, communicatio est sanguinis Christi: & panis benedictionis quem frangimus, participatio est corporis Christi. Itaque vnum corpus sumus omnes, qui de vno pane participamus. Præclare verò in Sacramento profecerimus si impressa insculptaque animis nostris fuerit hæc cogitatio, non posse à nobis quenquam ex fratribus lædi, contemni, reiici, violari, aut villo modo offendi, quin simul in eo Christum lædamus, spernamus, violemus nostris iniuriis: non posse nos à fratribus dissidere quin simul à Christo dissideamus: Christum à nobis diligi non posse quin diligatur in fratribus: qualem corporis nostri curam gerimus, talem fratrum quoque gerendam, qui membra sunt corporis nostri: quomodo nulla corporis nostri pars aliquo doloris sensu tangitur qui non in alias omnes diffundatur: ita non ferendum esse, fratrem malo aliquo affici, cuius non & ipsi compassione tangamur. Quamobrem non abs re Augustinus, toties sacramentum hoc appellat charitatis vinculum. Quis enim anterior admoueri stimulus poterat ad excitandam mutuam inter nos charitatem, quàm dum Christus seipsum nobis donans, non modò suo nos exemplo, vt alter alteri nos mutuò deuoueamus ac tradamus inuitat: sed quatenus se facit omnium communem, nos quoque omnes vnum in se ipso esse facit.

39 Hinc autem optimè confirmatur quod alibi dixi, rectam Sacramenti administrationem non absque verbo constare. Quæcunque enim ex Cœna nobis prouenit utilitas, verbum requirit. siue in fide confirmandi sumus, siue in confessione exercendi, siue excitandi ad officium, precatione opus est. Nihil ergo magis præposterum fieri in Cœna potest, quàm si vertatur in mutam actionem: quod

quod sub Papæ tyrannide factum est. Totam siquidem vim consecrationis à Sacerdotis intentione pendere voluerunt, quasi hoc nihil ad populum pertineret, cui mysterium maxime explicari oportuerat. Inde autem natus est hic error, quòd non obseruabant promissiones illas quibus conficitur consecratio, non ad elementa ipsa, sed ad eos qui recipiunt, destinari. Atqui non panem alloquitur Christus, vt corpus suum fiat: sed discipulos iubet manducare, atque illis corporis & sanguinis sui communicationem pollicetur. Nec alium ordinem docet Paulus, quàm vt vnà cum pane & calice promissiones fidelibus offerantur. Ita est sanè. Non hinc magicam aliquam incantationem imaginari: nos decet, vt satis sit verba demurmurasse, quasi ab elementis exaudiantur: sed verba illa viuam prædicationem esse intelligamus, quæ auditores ædificet, quæ intrus penetret in eorum animos, quæ cordibus imprimatur ac insideat, quæ efficaciam in complemento eius quod promittit exerat. His rationibus clarè pater, repositionem Sacramenti, quã nonnulli vrgeat vt ægrotis extra ordinem distribuatur, inutilem esse. Aut enim sine recitatione institutionis Christi accipient, aut minister vnà cum signo veram mysterij explicationem coniunget. In silentio est abusus ac vitium. Si referuntur promissiones, & mysterium enarratur, vt cum fructu recipiant qui recepturi sunt, non est quòd dubitemus hanc esse veram consecrationem. Quorsum igitur euaudet altera, cuius vis ad ægrotos, vsque non peruenit? Sed enim qui sic faciunt, habent veteris Ecclesiæ exemplum. Fateor, verùm in re tanta, & in qua non sine magno periculo erratur, nihil tutius est quàm ipsam veritatem sequi.

40 Porro quemadmodum sacrum hunc panem Cœnæ Domini, spiritualemente cibum videmus, suauem ac delicatum non minus quàm salutarum piis Dei cultoribus, cuius gustu sentiunt Christum suam esse vitam, quos ad gratiarum actionem erigit, quibus ad mutuam inter se charitatem exhortatio est: ita rursum in nocentissimum venenum omnibus vertitur quorum fidem non alit & confirmat, & quos ad confessionem laudis charitatemque non excitat. Non enim aliter ac cibus corporalis, vbi ventrem offendit vitiosis humoribus occupatum, ipse quoque viriatus & corruptus nocet magis quàm nutrit: cibus etiam hic spiritualis, si in animam inciderit malitia nequitiaque pollutam, maiore illam ruina præcipitat non suo id quidem vitio, sed quia pollutis & infidelibus nihil est mundum, quanlibet alioqui sanctificatum Domini benedictione. Nam vt ait Paulus, Qui indignè manducant & bibunt, rei sunt corporis & sanguinis Domini, iudiciumque sibi manducant & bibunt, non diiudicantes corpus Domini. Tale enim hominum genus, quod sine vilo fidei scintilla, sine vilo charitatis studio, ad vsurpandam Cœnam Domini, instar porcorum se proripit, minimè discernit corpus Domini. Nã quatenus corpus illud suam esse vitam non credunt, quæ possunt contumelia ipsum afficiunt,

Tit. i. d.

15

1. Cor. II,

g. 29

omni sua dignitate spoliantes : ac demum sic accipiendo, profanant & contaminant. Quatenus verò alienati à fratribus ac dissidentes, sacrum corporis Christi symbolum cum suis dissidiis commiscere audent, non stat per eos quominus Christi corpus discernatur, ac membratim dilanietur. Itaque non immeritò rei sunt corporis & sanguinis Domini, quod sacrilega impietate scèdè adeò polluant. Hac ergo indigna manducatione damnationem suam sibi accipiunt. Nam quum nullam in Christo fidem repositam habeant, Sacramento tamen accepto, profitentur non alibi quàm in eo esse sibi salutem, omnemque aliam fiduciam abiurant. Quare ipsi sibi sunt accusatores : testimonium ipsi aduersùm se pronuntiant, damnationem ipsi suam obsignant. Deinde quum odio ac malevolentia diuisi dittractique à fratribus, hoc est Christi membris, partem in Christo nullam habeant : testificantur tamen hanc vnam salutem esse Christo communicare, & illi vnitum esse. Eam

ibid. f. 28 ob rem præcipit Paulus vt probet seipsum homo antequàm de hoc pane edat aut bibat è calice. Quo (vt ego quidem interpretor) voluit vnumquenque in se descendere, & secum reputare an interiore cordis fiducia in salutem à Christo parram recumbat : an oris confessione agnoscat : deinde an innocentix ac sanctitatis studio ad Christi imitationem aspirer : an eius exemplo sese fratribus dare paratus sit, ac se iis communicare quibuscum Christum communem habet : an vt ipse à Christo censetur, ita vicissim fratres omnes pro corporis sui membris habeat : an eos instar membrorum suorum fouere, tueri, iuuare cupiat. Non quia hæc tum fidei tum charitatis officia nunc perfecta in nobis esse possint : sed quia huc nos contendere & votis omnibus aspirare oportet, vt inchoatam si dem magis in dies ac magis augeamus.

¶ Vulgò dum homines ad eam manducandi dignitatem comparare volunt, miseris conscientias torserunt ac diuexarunt diris modis : nec tamen quicquam eorum quæ in rem essent attulerunt. Dignè manducare eos dixerunt qui in statu gratix essent. In statu gratix esse interpretati sunt, purum purgatumque omni peccato esse. Quo dogmate omnes quotquot in terris vnquam fuerunt & sunt homines, ab huius Sacramenti vsu arcebantur. Nam si hoc agitur vt nostram à nobis dignitatem petamus, actum de nobis est : desperatio tantum & exitialis ruina nos manet. Totis licet viribus adnitamur, non aliud proficiemus nisi vt tum denique indignissimi futuri simus quum de quærenda dignitate maximè laboratum à nobis fuerit. Quò huic vlceri mederentur, modum excogitarunt acquirendæ dignitatis : vt quantum in nobis est examine habito, reposcitæque à nobis factorum omnium ratione, contritione, confessione, satisfactio, nostram indignitatem expiarem : quæ expiandi ratio qualis sit, dictum est vbi erat aptior dicendi locus. Quod ad præsens institutum attinet, dico hæc nimium esse ieiuna euanidæque solatia consternatis deiectisque conscientis, &

peccati

peccati sui horrore perculsis. Nam si Dominus interdicto neminem in Cœnæ suæ participationem admittit nisi iustum & innocentem: non leui cautione opus est, quæ aliquem suæ iustitiæ securum reddat, quam à Deo requiri audit. Vnde verò hæc nobis confirmatur securitas, apud Deum defunctos esse qui fecerunt quod in se est? Quod si etiam ita esset, quando tamen erit ut spondere quis sibi audeat, se fecisse quod in se erat? Ita quum nulla certa nostræ dignitatis securitas fiat, manebit semper clausus aditus, horribili illo interdicto, quo edicitur iudicium sibi manducare & bibere qui indignè manducant & bibunt.

42 Nunc iudicare promptum est qualis sit hæc quæ in Papatu regnat doctrina: & à quo authore profecta sit, quæ miseros peccatores & trepidatione mœstitiâque afflictos, huius Sacramenti consolatione immani sua austeritate orbat & spoliat: in quo tamen omnes Euangelii deliciae illis proponebantur. Certè Diabolus nullo maiori compendio homines perdere poterat, quam sic eos infatuando, ne gustum & saporem talis alimenti perciperent quo eos optimus Pater cælestis pascere voluerat. Ne igitur in huiusmodi præcipitium ruamus; meminerimus has sacras epulas ægrotis esse pharmacum, peccatoribus solatium, pauperibus largitionem: quæ sanis, iustis, & diuitibus, si qui reperiri possent, nullum afferrent operæpretium. Nam quum in illis Christus nobis in cibum detur: intelligimus nos sine ipso tabescere, liqui, deficere: qualiter inedia, corporis vigorem extinguit. Deinde quum in vitam detur, intelligimus nos sine ipso in nobis planè mortuos esse. Quare ea est dignitas quam vnâ & optimam afferre Deo possumus, si nostram ei vilitatem, & (ut ita loquar) indignitatem offeramus, ut sua misericordia nos se dignos faciat: si animos in nobis despondeamus, ut nos in ipso consolemur: si nos humiliemus, ut ab ipso erigamur: si nos accusemus, ut ab ipso iustificemur: præterea si ad eam quam in sua Cœna nobis commendat vnitatem aspiremus: & quemadmodum nos omnes vnum in seipso esse facit, ita vnâ omnino animam, cor vnum, linguam vnâ nobis omnibus optemus. Hæc si perpensa & meditata habuerimus, nunquam nos illæ cogitationes, etiamsi concutiant, prosternent. Nos bonorum omnium egeni & nudi, nos peccatorum sordibus inquinati, nos semimortui, quomodo corpus Domini dignè manducatemus? Magis cogitabimus nos pauperes venite ad benignum largitorem, ægros ad medicum, peccatores ad iustitiæ authorem: mortuos denique ad eum qui viuificat. dignitatem illam, quæ à Deo mandatur, fide præcipuè constare quæ omnia in Christo, nihil in nobis reponit. deinde charitate, & ea quidem ipsa quam Deo imperfectam offerre satis sit, ut ipsam in melius augeat: quando præstari solida non poterit. Alii nobiscum in hoc consentientes, dignitatem ipsam in fide & charitate positam esse: in modo tamen ipso dignitatis longè aberrarunt, fidei perfectionem exigentes,

cui nihil omnino accedere possit: & charitatem parem ei quam Christus erga nos declarauit. At eo ipso omnes ab huius Cœnæ sacrosanctæ accessu, non secus ac priores illi, abigunt. Si enim obtineret eorū sententia, nemo nisi indignè acciperet: quādo ad vnum omnes rei conuictique suæ imperfectionis tenerentur. Et sanè nimis stuporis, ne dicam stoliditatis, fuerit, eam perfectionem in recipiendo Sacramento requirere, quæ Sacramentum irritum superuacuumque faciat: quod non perfectis institutum est, sed infirmis ac debilibus ad vellicandum, excitandum, stimulandum, exercendum fidei & charitatis affectum: defectum verò vtriusque corrigendum.

43. Cæterum quod ad externum actionis ritum spectat in manum accipiant fideles; necne: inter se diuidant, an singuli quod sibi datum fuerit, edant: calicem in Diaconi manu reponant, an proximo tradant: panis sit fermentatus, an azymus: vinum rubrum an album: nihil refert. Hæc indifferentia sunt, & in Ecclesiæ libertate posita. Quanquam certum est, veteris Ecclesiæ ritum fuisse vt omnes in manum acciperent. Et Christus dixit, Diuidite inter vos, Fermentatum & vulgarem panem fuisse ante tempus Alexandri Romani Episcopi, narrant historiæ, qui primus azymo pane delectatus est: qua id ratione, non video nisi vt plebis oculos nouo spectaculo in admirationem traheret magis quàm vt animos proba religione institueret. Omnes obiuro qui vel leui aliquo pietatis studio tanguntur, annon euidenter perspiciant, & quanto præclariùs Dei gloria hic resplendeat, & quanto affluentior spiritualis consolationis suauitas ad fideles redeat, quàm in istis frigidis & histrionicis nugis, quæ nullum alium vsum afferunt nisi vt stupentis populi sensum fallant. Id populum religione contineri vocant, quum superstitione stolidus & infatuatus quouis trahitur. Siquis vetustate tueri huiusmodi inuentiones velit, nec ipse ignoro quàm vetustus sit chrismatismis & exufflationis in Baptismo vsus: quàm non longè ab ætate Apostolorum Cœna Domini tacta rubigine fuerit: sed isthæc scilicet humanæ confidentiæ procacitas est, quæ se continere nequit quin semper in Dei mysteriis ludat & lasciuat. Nos verò meminerimus tanti esse Deo verbi sui obediētiam, vt in ea & Angelos suos & orbem vniuersum iudicare nos velit. Porro tanta ceremoniarum congerie facessere iussa, sic administrari decentissimè poterat, si sæpissimè & singulis ad minimum hebdomadibus proponeretur Ecclesiæ. initium autem fieret à publicis precibus: haberetur deinde concio. tum minister, proposito in mensa pane & vino, institutionem Cœnæ referret: deinde promissiones enarraret quæ in ea nobis relicte sunt: simul eos omnes excommunicaret qui interdicto Domini ab ea arcētur: postea oraretur, vt qua Dominus benignitate sacrum hoc alimentum nobis largitus est, nos quoque ad id suscipiendum fide & animi gratitudine erudiret & formaret. & quando ex nobis non sumus, sua misericordia nos dignos faceret tali conuiuio.

hic verò

hic verò aut canerentur Psalmi, aut aliquid legeretur, & quo decet ordine fideles sacrosanctis epulis communicarent, ministris panem frangentibus, & populo præbentibus, finita Cœna, exhortatio haberetur ad synceram fidem & fidei confessionem, ad charitatem & mores Christianis dignos. postremò gratiarum actio referretur, & laudes Deo canerentur. Quibus finitis Ecclesia dimitteretur in pace.

44 Quæ de Sacramento hoc hæcenus differuimus, abundè ostendunt, non institutum ideo fuisse vt semel quotannis acciperetur, idque perfunctoriè (vt nunc communiter moris est) verùm quò frequenti in vsu Christianis omnibus esset, vt frequenti memoria passionem Christi repeterent, qua recordatione & fidem suam sustinerent ac roborarent, & sese ad confessionem laudis Deo canendam bonitatemque eius prædicandam hortarentur, & qua postremò mutuam charitatem alerent, & sibi etiam inter se testificarentur, cuius copulâ in vnitatem corporis Christi videret. Quoties enim symbolo corporis Domini communicamus, velut data & accepta tessera, alter alteri nos vicissim obstringimus ad omnia dilectionis officia, vt nequid admittat nostrum quispiam quo fratrem lædat, nequid prætermittat quo eum iuuare possit, vbi necessitas postulat & facultas suppetit. Talem fuisse Ecclesiæ Apostolicæ vsu Lucas in Actis commemorat, quum fideles ait perseverantes fuisse in doctrina Apostolorum, communicatione, fractione panis, & orationibus. Sic agendum omnino erat, vt nullus Ecclesiæ conuentus fieret sine verbo, orationibus, participatione Cœnæ & elemosynis. Hunc & apud Corinthios fuisse institutum ordinem, satis ex Paulo coniciere licet: & multis postea seculis in vsu fuisse constat. Inde enim veteres illi Canones, quos Anacleto & Calixto tribuunt, vt peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint Ecclesiasticis carere liminibus. Et in vetustis illis Canonibus quos Apostolorum vocant, habetur, Qui non perseverant vsque ad finem, & sacram communionem non percipiunt, tanquam inquietudinem Ecclesiæ mouentes, corrigendos. In Antiocheno etiam Cõcilio decretum est vt qui Ecclesiam intrant, Scripturas audiunt, & à communionem abstinere, ab Ecclesia remoueantur, donec vitium hoc correxerint. Quod tametsi in Concilio Toletano primo vel mitigatum fuerit, vel mitioribus saltem verbis propositum, tamen illic quoque statuitur, vt qui audita concione nūquam communicare deprehensi fuerint, admoneantur. Si post monitionem abstineant, arceantur.

45 His scilicet constitutionibus volebant sancti viri retinere ac tueri frequentem communionis vsu, ab ipsis Apostolis traditum: quem fidelibus maximè salutarem esse, vulgi autem negligentia sensim obsolescere videbant. De ætate autem sua testatur Augustinus, Huius, inquit, rei sacramentum vnitatis corporis Domini alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum in Dominica

mensa præparatur, & de mensa illa sumitur: quibusdam ad vitam, aliis ad exitium. Et in Epistola ad Ianuarium priore, Alii quotidie communicant corpori & sanguini Dominico, alii certis diebus accipiunt, alibi nullus dies intermittitur quo non offeratur, alibi Sabbatho tantum & Dominico, alibi non nisi Dominico. Quoniam autem, ut diximus, plebs interdum remissior erat, instabant sancti viri seueris obiurgationibus, ne conuiuere ad hanc socordiam viderentur. Tale exemplum est apud Chrysostrum in Epistola ad Ephesios, Non est dictum ei qui conuiuium dehonestabat, Quare recubasti? sed, Quare ingressus es? Quisquis mysteriorum particeps non est, improbus est, & impudens quod hic adstat, Quæso, siquis ad conuiuium vocatus venerit, manus lauerit, discubuerit, visus fuerit se ad edendum comparare, deinde nihil gustet, nonne contumelia & conuiuium afficiet & conuiuatorem? Sic tu, inter eos stans qui oratione se ad sumendum sacrosanctum cibum præparant, te vnum esse ex eorum numero, eo ipso quod non abscessisti confessus es, tandem non participas: nonne satius foret te non comparuisse? Indignus sum, inquis. Ergo nec communionem orationis dignus eras, quæ est ad sumendum sacrum mysterium præparatio.

46 Et sanè hæc consuetudo quæ semel quotannis communicare iubet, certissimū est Diaboli inuentum: cuiuscunque tandem ministerio inuecta fuerit. Aiunt Zepherinum eius decreti fuisse authorem, quod tale fuisse nequaquam credibile est quale nunc habemus. Ille enim, suo instituto, non fortè pessimè Ecclesiæ consulebat, ut tum erāt tempora. Minimè enim dubium est quin tum sacra Cæna proponeretur fidelibus quoties in cœtum conuenerent: nec dubium etiam quin bona eorum pars communicaret. sed quum vix vnquam eueniret ut omnes simul communicarent, esset verò necesse eos qui permixti erant profanis & idololatriis, externo aliquo symbolo fidem suam testari: diem illum, ordinis & politix causa, vir sanctus statuerat, quo totus Christianorum populus fidei confessionem participatione Cœnæ Domini ederet. Probum alioqui Zepherini institutum malè detorsit posteritas, quum certa lex de vna quotannis communicatione posita est: qua factum est ut ferè omnes, quum semel communicauerunt, quasi in reliquum anni tempus pulchrè defuncti, in vtranque autē securi dormiant. Longè aliter factum oportuit: singulis ad minimum hebdomadibus proponenda erat Christianorum cœtui mensa Domini, declarandæ promissiones quæ nos in ea spiritualiter pascere: nullus quidem necessitate cogendus, sed cohortandi omnes & stimulandi: obiurgandus etiam ignauium torpor. Omnes gregatim, ut famelici ad tales lautitias conuenerent. Non iniuria igitur principio conquestus sum, Diaboli arte intrusam hanc consuetudinem: quæ dum vnum anni diem præscribit, in totū annum socordes reddit. Videmus quidem peruersum hunc abusum Chrysostrum tempore

In cap. I.
Rom. 26
Mat. 22.
b. 12

tempore iam obrepſiſſe: ſed videre ſimul licet quãtopere ipſi diſplicuerit. Conqueritur enim grauibus verbis eo quem nuper citauit loco, tantam eſſe huius rei inæqualitatem, quod aliis anni temporibus ſæpenumero, nec quum mundi eſſent, accederent: in Paſchate, etiam immundi. Deinde exclamat, O conſuetudinem! ô præſumptionem! Fruſtra ergo habetur quotidiana oblatio: fruſtra ſtamus ad altare. Nemo eſt qui ſimul participet. Tantùm abeſt vt auctoritate ſua interpoſita comprobarit.

47 Ex eadẽ prodiit officina & altera conſtitutio, quæ diuidiam Cœnæ partem meliori populi Dei numero vel furata eſt, vel eripuit: nempe ſymbolum ſanguinis, quod laicis & profanis (his ſcilicet titulis Dei hæreditatem inſigniunt) interdiktum, paucis rariſ & vinctis in peculium ceſſit. Ediktum æterni Dei eſt vt omnes bibant: quod homo noua & contraria lege antiquare & abrogare audeat, edicens ne omnes bibant. Ac ne ſine ratione aduerſùs Deum ſuum pugnent tales legiſtatores, pericula obtendunt quæ accidere poſſent ſi omnibus paſſim exponeretur ſacer hic calix. ac ſi ab æterna Dei ſapientia proſpecta ea & animaduerſa non eſſent. Deinde argutè ſcilicet ratiocinantur, vnum pro duobus eſſe ſatis. Nam ſi corpus eſt (inquiunt) totus Chriſtus eſt, qui à ſuo corpore iam diuelli non poteſt. Ergo & corpus ſanguinem per concomitantiam complectitur. En ſenſus noſtri cum Deo conſenſum, vbi vel tantillum laxiſ habenis laſciuire ferocirèque cœpit. Dominus, panem oſtendens, corpus ſuum eſſe dicit: calicem dum oſtendit, ſanguinem vocat. Humanæ rationiſ audacia contra reclamât, panem eſſe ſanguinem, vinum eſſe corpus. ac ſi Dominus nulla cauſa corpus ſuum à ſanguine & verbis & ſignis diſtinxiſſet: & ynquam ſando auditum eſſet, corpus Chriſti, aut ſanguinem, Deum & hominem appellari. Sanè ſi deſignare ſe totum voluiſſet, dicere poterat, Ego ſum; qualiter loqui in Scripturis conſueuit: non autem, Hoc eſt corpus meum, Hic eſt ſanguis meus. Sed fidei noſtræ infirmitati ſuccurrere volens, calicem ſeorſum à pane ſtatuit, vt doceat ſe ad potum non minùs quàm cibum ſufficere. Nunc tollatur pars vna, non niſi dimidium alimentorum in eo reperiemus. Ergo vt verum ſit quod obtendunt, ſanguinem eſſe in pane per concomitantiam, & corpus ruruſ in calice: confirmatione tamen fidei, quàm Chriſtus vt neceſſariam tradit, piæ animas fraudant. Itaque, argutiſ eorum valere iuſſiſ, retinenda nobiſ eſt vtilitas quæ in duplici arrha ex Chriſti ordinatione percipitur.

48 Equidem ſcio, Satanæ miniſtros (vt ſolenne illiſ eſt Scripturas ludibrio habere) hic cauillari. Primùm cauſantur, ex ſimplici factò non eſſe ducendam regulam qua Ecclēſia ad perperuam obſeruationem obligetur. At mentiuntur quum ſimplex factum eſſe dicunt. neque enim porrexit tantùm calicem Chriſtus: ſed inſtituit vt Apoſtoli ſic in poſterum facerent. Præcipientiſ enim verba ſunt, Bibite ex hoc calice omnes. Et Pauluſ ſic factum eſſe

commemoratur ut pro certo instituto cōmender. Alterum effugium est, solos Apostolos in huius Cœnæ participationem à Christo admissos, quos iam in sacrificorum ordinem allegerat & cooptrauerat. Velim tamen mihi ad quinque postulata respondeant: quibus elabi non poterunt quin faciè cum suis mendaciis reuincantur.

1. Primùm quo oraculo reuelatam habent hanc solutionem, tam alienam à verbo Dei? Scriptura duodecim recenset qui accubuerint cum Iesu: sed non ita Christi dignitatem obscurat, ut sacrificos eos appelleret. de quo nomine postea suo loco. Et si duodecim tum dedit, præcepit tamen ut sic facerent: nempe ut sic inter se distribue-

2. rent. Secundò, cur meliore illo seculo, ab Apostolis ad mille vsque annos postea, sine exceptione omnes fiebant vtriusque symboli participes? ignorabátne vetus Ecclesia quos Christus conuiuas ad Cœnam suam admisisset? Perditissimæ impudentiæ fuerit hîc resistere & tergiuersari. Extant Ecclesiasticæ historiæ, extant veterum libri, qui aperta huius rei testimonia suggerunt. Caro (inquit

Libr. De Tertullianus) corpore & sanguine Christi pascitur, ut anima de resu. car. Deo sagineretur. Quomodo huiusmodi manibus (dicebat Ambrosius Theodosio) sacrum Domini corpus suscipies? Qua audacia Theodo. poculum sanguinis pretiosi ore tuo participabis? Hieronymus, li. 3. ca. 18 Sacerdotes, qui eucharistiam conficiunt, & sanguinem Domini poculo distribuunt. Chrysostomus, Non sicut in veteri Lege partem 2. Mala. quidem sacerdos comedebat, partem verò populus: verum omnibus corpus vnum proponitur, & poculum vnum. Ea quæ sunt eucharistiæ, communia sunt omnia inter Sacerdotem & populum. Id 2. Corin. ca. 8. Ho ipsum Augustinus plurimis locis testatur.

mil. 18 49 Sed quid de re notissima disputo? Legatur omnes Græci & Latini scriptores: passim occurrent eiusmodi testimonia. Neque obsoleuit hæc consuetudo, dum aliqua integritatis gutta in Ecclesia superfuit. Gregorius, quem vltimum Romæ Episcopum fuisse iure dicere possis, sua ætate seruatum fuisse docet. Quis sit sanguis agni, iam non audiendo, sed bibendo didicistis. Eius sanguis in fidelium ora profunditur. Imò quadringentis post eius mortem annis, quum iam omnia degenerassent, adhuc durauit. Neque enim id pro more duntaxat, sed pro Lege inuiolabili habebatur. Vigebat enim tunc diuinæ institutionis reuerentia: nec sacrilegium esse dubitabant, separare quæ essent à Domino coniuncta. Sic enim loquitur Gelasius, Comperimus quòd quidam sumpta tantummodo corporis sacri portione, à calice abtineant: qui proculdubio, quoniam nescio qua superstitione videntur adstricti, aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur. Diuisio enim istius mysterii sine grandi sacrilegio non admittitur. Audiebantur illæ Cypriani rationes, quæ sanè Christianam mentem permouere debent. Quomodo, inquit, docemus aut prouocamus eos in confessione Christi sanguinem fundere, si militaturis sanguinem eius denegamus? Aut quomodo facimus ad martyrii poculum idoneos,

si non

Refer. De cen- secr. dist. 2. ca. Cõ- per. Ser. 5. De la- tis

si non eos ad bibendum Domini poculum prius in Ecclesia iure communionis admittimus? Quòd autem ad sacerdotes restringunt Canonistæ illud Gelasii decretum, magis puerile est cauillum quàm vt refutari debeat.

50 Tertiò, cur de pane simpliciter dixit vt ederent: de calice, vt omnes biberent? Ac si Satanæ calliditati ex destinato occurrere voluisset. Quartò, si sua Cœna Dominus solos sacrificos (vt ipsi volunt) dignatus est, quis vnquam hominum ausus esset vocare in participationem extraneos, qui à Domino exclusi essent? & participationem quidem eius doni cuius penes se potestas non esset, nullo eius mandato qui solus dare poterat? Imò qua id fiducia hodie vsurpant, vt plebeculæ symbolum Christi corporis distribuunt, si nullum habent Domini vel mandatum vel exemplum? Quintò, an métiabatur Paulus, quum dicebat Corinthiis, se accepisse à Domino quod illis tradiderat? Nam postea traditionem declarat, vt omnes promiscuè vtroque symbolo communicarent. Quòd si à Domino Paulus acceperat, omnes sine discrimine admittendos: videant à quo acceperint qui vniuersam penè Dei plebem abigunt. quando iam Deum authorem prætere non possunt, apud quem non est Est & non. Et adhuc tales abominationes nomine Ecclesiæ prætexere audent, & hoc prætextu defendere. quasi I. Cor. I: verò aut isti Antichristi Ecclesia sint, qui Christi doctrinam & d. 19 institutiones tam ex facili proterunt, dissipant, abrogant: aut Apostolica Ecclesia, Ecclesia non fuerit, in qua tota vis religionis effloruit.

De Missa Papali, quo sacrilegio non modò profanata fuit Cœna Christi sed in nihilum redacta. C A P. X V I I I .

IS & similibus inuentis conatus est Satan, velut offusis tenebris, sacram Christi Cœnam infuscare & inquinare: ne saltem eius puritas in Ecclesia retineretur. Sed horrendæ abominationis caput fuit, quum signum extulit, quo nò modò obscuraretur & peruerteretur, sed penitus obliterata & abolita euanesceret, & ex hominum memoria excideret: nempe quum pestilentissimo errore totum penè orbem obcæcauit, vt crederet Missam sacrificium & oblationem esse ad impetrandam peccatorum remissionem. Quomodo initio dogma istud acceperint saniores Scholastici, nihil moror: valeant ipsi cum spinosis suis argutiis: quæ vtcunque cauillando defendi queant, ideo tamen repudiandæ sunt bonis omnibus quòd nihil quàm Cœnæ claritatem multis tenebris inducunt. Illis ergo valere iussis, congrédi me hic lectores intelligant cum ea opinione qua Romanus Antichristus ac eius prophetæ totum orbem imbuerunt, nempe Missam esse opus quo sacerdos qui Christum offert, & alii qui in oblatione participant, Deum promerètur: vel expiatoriam esse victimam, qua sibi Deum reconcilient. Neque id communi tātum vulgi opinione receptum

est, sed ipsa quoque actio sic est instituta vt genus sit placationis quo pro viuorum & mortuorum expiatione Deo satisfiat. Hoc quoque sonant verba quibus vtuntur: nec aliud ex quotidiano vsu colligere licet. Quàm altas radices fixerit hæc pestis, scio: quanta sub specie boni lateat, vt nomen Christi præferat, vt vno Missæ nomine totam fidei summam complecti se multi credant. Sed vbi verbo Dei clarissimè comprobatum fuerit, hanc quantumuis fucatam & splendidam insigni contumelia Christum afficere, crucem eius sepelire & opprimere, mortem eius in obliuionem tradere, fructum qui ex ea nobis proueniebat tollere, Sacramentum, quo mortis memoria relicta erat, eneruare & dissipare: an erunt vllæ tam profundæ radices quas non validissima hæc securis, verbum inquam Dei, conscindat & euertat? An vlla tam speciosa facies sub qua latens malum lux hæc non prodatur?

2 Ostendamus ergo quod primo loco propositum est, intolerabilem illic blasphemiam ac contumeliam Christo irrogari. Sacerdos enim & Pontifex à Patre consecratus est, non ad tempus: quomodo illi in veteri Testamento constituti leguntur, quorum vita mortalis esset, sacerdotium immortale esse nõ poterat: quare & successoribus opus erat qui subinde in demortuorum locum subrogarentur. At Christo, qui immortalis est, vicarium substitui minimè necesse est. Itaque à Patre designatus est Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec: vt æternum permanente sacerdotio fungeretur. Hoc mysterium in Melchisedec antè multo figuratum fuerat, quem vbi Scriptura semel induxit Sacerdotem Dei viuentis, nunquã postea eius meminit, ac si nullum vitæ finem habuisset. Hac similitudine Christus secundum eius ordinem Sacerdos dictus est. Iam verò qui quotidie sacrificant, oblationibus sacerdotes præficiant necesse est, quos Christo velut successores & vicarios subrogent. Qua subrogatione non modò Christum suo honore spoliant, & æterni sacerdotii prærogatiuam illi rapiunt: sed è dextera Patris deturbare ipsum conantur: in qua sedere immortalis non potest quin simul æternus Sacerdos maneat. Neque causentur non suffici suos sacrificulos Christo quasi demortuo, sed suffraganeos duntaxat esse æterni eius sacerdotii quod propterea stare non desinit. Verbis enim Apostoli fortius constringuntur quàm vt sic elabi possint: nempe alios plures esse factos sacerdotes quia morte impedirentur permanere. Christus ergo qui morte non impeditur vnus est, nec consortibus indiget. Que tamen eorum est improbitas, ad impietatem suam ruendam, exemplo Melchisedec se armant. Quia enim obtulisse dicitur panem & vinum, colligunt fuisse præludram Missæ suæ, ac si inter eum & Christum similitudo esset in panis & vini oblatione. Quod magis ieiunum est ac friuolum quàm vt refutatione egeat. Panem & vinum dedit Melchisedec Abrahæ & eius comitibus, vt lassos ex itinere & prælio reficeret. quid hoc ad sacrificiũ? Humanitas

uitas sancti regis laudatur à Mose : mysterium importunè isti excudunt cuius nulla fit mentio. Fucant tamen suum errorem alio colore , quia sequitur continuò post , Et erat Sacerdos Dei altissimi. Respondeo , perperam eos trahere ad panem & vinum quod Apostolus ad benedictionem refert. Quam ergo Sacerdos esset Dei, benedixit Abrahæ. Vnde idem Apostolus (quo melior non est *Hebr. 7.* querendus interpret) colligit eius præstantiam : quia minor benedicitur à maiore. Quòd si oblatio Melchisedec sacrificii Missalis figura esset, an Apostolus, obsecro, qui minima quæque excutit, rem adeò seriam & grauem fuisset oblitus? Iam (quicquid nugentur) rationem quæ ab ipso Apostolo adducitur, frustra conuellere tentabunt , cessare ius & honorem sacerdotii inter homines mortales, quia Christus, qui immortalis est, vnicus ac perpetuus est Sacerdos. *b.7*

3 Altera Missæ virtus proposita erat, quòd Christi crucem & passionem opprimit & obruit. Hoc quidem certissimum est, euerti Christi crucem simulac erigitur altare. nam si in cruce semetipsum in sacrificium obtulit, quo nos in perpetuum sanctificaret, & æternam redemptionem nobis acquireret : haud dubiè vis atque efficacia eius sacrificii nullo sine peritat. Alioqui nihilo honorificentius de Christo sentiremus quàm de bobus & vitulis qui sub Lege immolabantur : quorum oblationes ex eo inefficaces arguuntur & imbecillæ, quòd sæpius iterabantur. Quare aut Christi sacrificio, quod in cruce impleuit, purgationis æternæ vim defuisse fatendum erit , aut vno semel sacrificio Christum in omnia secula defunctum esse. Id est quod dicit Apostolus, Summum hunc Pontificem Christum semel, per immolationem sui apparuisse, sub con- *Hebr. 9.* summationem seculi, ad peccati profligationem. Item, Volun- *c.12* tate Dei nos sanctificatos esse per oblationem corporis Iesu Christi semel. Item, Christum vna oblatione in perpetuum cõsummasse sanctificatos. Quibus insignem sententiam subnectit, Acquisita *Hebr. 9. g.* semel peccatorum remissione, nullam amplius restare oblationem. Hoc & postrema sua voce & inter vltimos Spiritus edita *26, & 10.* Christus significauit, quum dixit, Consummatum est. Solemus *b.10, &* extremas morientium voces pro oraculis obseruare. Christus mo- *c.14, &* riens testatur vno suo sacrificio perfectum esse & impletum quicquid in salutem nostram erat. Nobis huiusmodi sacrificio, cuius perfectionem luculenter adeò commendauit, quasi imperfecto, an *e.16* innumera quotidie assuere licebit? Quando sacrosanctum Dei verbum non affirmat modò, sed clamat etiam & contestatur, hoc sacrificium semel peractum fuisse, eius vim æternam permanere: qui aliud postulant, nõnne ipsum imperfectionis insimulant & infirmiratis? At verò Missa quæ hac lege tradita est vt milles centena sacrificia in singulos dies peragantur, quòd spectat nisi vt Christi passio, qua vnica hostiam se Patri obtulit, sepulta submersaq; iaceat? Quis, nisi cæcus, non videat, Satanæ audaciam fuisse quæ ve- *18.* *Iohã. 19.* *e.30.*

ritati adeò apertæ ac dilucidæ obluſtaretur? Nec me latet quibus præſtigiis hanc ſuam fraudem prætexere ſoleat pater ille mendacii, non varia eſſe nec diuerſa ſacrificia, ſed vnum idem ſæpius repeti. Verùm tales fumi nullo negotio diſcutiuntur. tota enim diſputatione contendit Apoſtolus non modò nulla alia eſſe ſacrificia, ſed vnum illud ſemel oblatum fuiſſe, nec ampliùs iterandum: Subtiliores occultiore etiam nuna rima effugiunt, non repetitionem eſſe, ſed, applicationem. Sed nihilo difficilius hoc quoque ſophiſma confutatur. neque enim hac lege ſe obtulit ſemel Chriſtus, vt nouis quotidie oblationibus ratum fieret ſuum ſacrificium: verùm vt Euangelii prædicatione ac ſacræ Cœnæ adminiſtratione fructus eius nobis communicetur. Sic Paulus dicit Chriſtum Paſcha noſtrum immolatum eſſe: ac nos epulari iubet. Hæc (inquam) ratio eſt qua nobis rite applicatur crucis ſacrificium, dum fruendum nobis communicatur, & nos vera fide recipimus.

1. Cor. 5.
e. 7

Malach.
1. d. 8

4 Sed operæpretium eſt audire quo præterea fundamēto Miſſarium ſacrificium fulciant. Nam huc Malachix vaticinium trahunt, quo pollicetur Dominus futurum vt incenſum per orbem vniuerſum offeratur nomini ſuo, & oblatio munda. Quasi verò nouum ſit aut inſolitum Prophetis, quum de Gentium vocatione loquuntur, ſpiritualem Dei cultum, ad quem illas hortantur, externo Legis ritu designare. quò familiariùs ſeculi ſui hominibus indicarent in veram religionis ſocietatem eſſe vocandas. Qualiter etiam in vniuerſum rerum veritatem, quæ per Euangelium exhibita fuit, ætatis ſux typis deſcribere ſolent. Sic pro conuerſione ad

Joel. 2. f.
28

Ief. 19. d.
21 23. 24

Dominum, aſcenſum in Ieruſalem: pro Dei adoratione, munerum omne genus oblationem: pro ampliore eius notitia, qua in regno Chriſti fideles donandi erant, ſomnia & viſiones ponunt. Quod ergo citant, alteri Ieſaix vaticinio ſimile eſt, vbi Propheta de tribus altaribus in Aſſyria, Ægypto & Iudæa erigendis prædicit. Primum enim quæro annon huius prophetix complementum in regno Chriſti eſſe concedant. Deinde vbi ſint arx illæ, aut quando vnquam ſint erectæ. Tertio, num exiſtiment ſingulis regnis deſtinari ſingula templa, quale illud Hieroſolymitanum fuit. Hæc ſi perpendunt, fatebuntur, opinor, Prophetam ſub typis ætati ſux congruentibus, de ſpirituale Dei cultu in totum orbem propagando vaticinari. Quam nos illis ſolutionem damus. Huius tamen rei quia paſſim obuia exempla occurrunt, non ero in enumeratione longiori ſolicitus. Quanquam in hoc quoque miſerè hallucinantur, quòd nullum agnoſcunt ſacrificium niſi Miſſarium: quum re vera nunc ſacrificent Domino fideles, & mundam offerant oblationem, de qua mox dicetur.

5 Nunc deſcendo ad tertias Miſſæ partes, vbi explicandum eſt quomodo veram & vnam mortem Chriſti oblitteret, & ex hominum memoria excutiat. Nam vt inter homines teſtamenti confirmatio à morte teſtatoris pendet: ita etiam teſtamentum, quo nos pecca-

peccatorum remissione & æterna iustitia donauit, morte sua confirmauit Dominus noster. In hoc testamēto qui variare quicquam aut innouare audent, mortem eius abnegant, & tanquam nullius momenti habent. Quid verò est Missa nisi nouum & prorsus diuersum testamentum? quid enim? annon singulæ Missæ nouam peccatorum remissionem, nouam iustitiæ acquisitionem prouident: vt iam tot sint testamenta quot Missæ? Veniat ergo rursus Christus, & altera morte nouum hoc testamentum, vel potius infinitis mortibus innumera Missarum testamenta rata faciat. Annon igitur verum principio dixi, vnicam & veram Christi mortem obliterari per Missas? Quid, quòd eò directè spectat Missa, vt rursus si fieri possit, trucidetur Christus? Nam vbi testamētum est (inquit *Hebr. 9.* Apostolus) mortem testatoris intercedere illic necesse est. Missa *e. 16* nouum Christi testamētū præ se fert: eius ergo mortem postulat. Præterea, hostiam quæ offertur, occidi & immolari necesse est. Si Christus singulis Missis sacrificatur: eum singulis momentis mille in locis crudeliter interfici oportet. Non id meum est, sed Apostoli argumentum, Si necesse habuisset offerre sæpius semetipsum, oportuisset illum frequenter pati ab origine mundi. Fateor esse illis in promptu responsum, quo nos etiam calumniæ notant. aiunt enim sibi obiici quod nec cogitarint vnquā, ac ne possint quidem. Nos verò scimus, mortem ac vitam Christi nequaquam in eorum manu esse. An ipsum interficere instituant, non respicimus: tantum ostendere animus est, quale absurdum consequatur ex improprio ac scelesto eorum dogmate. Quod ipsum ex ore Apostoli demonstrat. Reclament centies licet, sacrificium hoc esse ἀνάμνησις: negabo ex hominum arbitrio pendere, vt sacrificia naturam mutēt. quia hoc modo concideret sacra & inuiolabilis Dei institutio. Vnde sequitur, firmum esse illud principium Apostoli, requiri sanguinis effusionem ne desit ablutio.

6 Iam quartum Missæ munus tractandum, vt scilicet fructum qui è morte Christi ad nos redibat, nobis præcipiat: dum ne agnoscamus & cogitemus, facit. Quis enim cogitet se morte Christi redemptum esse, vbi nouam in Missa redemptionem viderit? Quis peccata sibi remissa confidat, vbi nouam remissionem viderit? Neque euadet qui dixerit, non alia causa nos peccatorum remissionem in Missa obtinere, nisi quia morte Christi iam acquisita est. Non enim aliud affert quàm si iactet ea lege nos à Christo redemptos esse vt nos ipsi redimamus. huiusmodi enim à Satanæ ministris doctrina sparsa est, & talem hodie clamoribus, ferro, igni tumentur, Nos, quum Christum Patri in Missa offerimus, hoc oblationis opere assequi peccatorum remissionem, & participes fieri passionis Christi. Quid iam passioni Christi superest nisi vt sit exemplum redemptionis, quo discamus nostri esse redemptores? Christus ipse, dum in Cœna veniæ fiduciam obsignat, non iubet discipulos in actione illa hæreret, sed ablegat eos ad mortis sacri-

ficiam : Cœnam monumentum vel memoriale (vt vulgò loquuntur) esse significans, ex quo discant victimam expiaticam, qua placandus erat Deus, non nisi semel offerri debuisse. Neque enim sufficit Christum tenere vnicam esse victimam, nisi & vnica immolatio accedat: vt fides nostra cruci eius affixa sit.

7 Ad coronidem nunc venio, nempe sacram Cœnam, in qua Dominus passionis suæ memoriam insculptam formatamque reliquerat: erecta Missa, è medio sublatam, inductâ, & deperditam. Siquidem Cœna ipsa donum Dei est, quod cum gratiarum actione accipiendum erat. Sacrificium Missæ pretium Deo numerare fingitur quod ipse in satisfactionem accipiat. Quantum interest inter dare & accipere, tantum à Sacramento Cœnæ sacrificium differt. Atque hæc quidem miserrima hominis ingratitude est, quòd vbi agnoscenda erat diuinæ bonitatis largitas, gratiæque agendæ, in eo Deum sibi debitorem facit. Sacramentum promittebat, nos Christi morte non semel duntaxat restitutos in vitam: sed assiduè viuificari, quia tunc omnes nostræ salutis numeri impleti sint. Missæ sacrificium longè aliam cantilenam canit, Christum oportere quotidie sacrificari, vt aliquid nobis commodet. Cœna in publico Ecclesiæ cœtu distribuenda erat, quo nos de communionem doceret qua omnes cohæremus in Christo Iesu. Hanc cõmunitatem dissoluit ac distrahit Missæ sacrificium. postquam enim error inualuit, oportere esse Sacerdotes qui pro populo sacrificarent: quasi relegata esset ad eos Cœna, desit iuxta Domini mandatum, fidelium Ecclesiæ communicari. Aditus Missis priuatis est patefactus, quæ excommunicationem quandam magis referrent quàm cõmunitatem illam à Domino institutam: quum sacrificulus suam victimam seorsim voraturus, se à toto fidelium populo segreget. Missam priuatam voco (nequìs falsatur) vbicunque nulla est inter fideles Dominicæ Cœnæ participatio, etiam si aliàs magna hominum multitudo intersit.

8 Ac ipsum quidem Missæ nomen vnde natum sit nunquam certò potui iudicare: nisi quòd mihi verisimile est, ab oblationibus quæ conferebantur, fuisse sumptum. Vnde & veteres plurali ferè numero vsurpant. Sed vt de nomine remittamus controuersiam, dico priuatas Missas cum Christi institutione ex diametro pugnare: idèoque impiam esse sacræ Cœnæ profanationem. Quid enim mandauit nobis Dominus? nõne accipere & diuidere inter nos? Qualem mandati obseruationem docet Paulus? nõne fractionem panis, quæ cõmunio sit corporis & sanguinis? Quum igitur vnus sine distributione accipit, quid simile est? At ille vnus totius Ecclesiæ nomine facit. Quo mandato? annon hoc apertè illudere Deo est, quum vnus priuatum ad se rapit quod non nisi inter plures fieri debuerat? Sed quia satis clara Christi & Pauli verba sunt, breuiter concludere licet: vbicunque non est fractio panis ad communionem fidelium, illic non Cœnam Domini, sed falsam & præpo-

Præposteram Cœnæ imitationem esse. Falsa autem imitatio, deprauatio est. Porro deprauatio tanti mysterii, impietate non caret. In Missis ergo priuatis impius est abusus. Atque (vt vitium vnum in religione aliud subinde parit) postquam semel obrepit ille mos sine communionem offerendi, paulatim cœperunt in singulis templorum angulis innumerabiles Missas facere, & populum huc atque illuc distrahere, quem in vnum cœtum coire oportuerat, vt suæ vnitatis mysterium recognosceret. Eant nunc, & idololatriam esse negent quòd panem in suis missis ostendunt pro Christo adorandum. frustra enim promissiones illas de Christi præsentia iactant: quæ vtcunque intelligantur, non ideo certè datæ sunt vt homines impuri & profani, quoties velint & in quencunque libeat abusum, corpus Christi conficiant: sed vt fideles, dum religiosa obseruatione sequuntur Christi mandatum in Cœna celebranda, vera eius participatione fruuntur.

9 Adde quòd hæc peruersitas puriori Ecclesiæ incognita fuit. Vtcunque enim fucum hic facere conentur qui sunt inter aduersarios impudentiores, certo tamen certius est, totam antiquitatem ipsis aduersari: vt superius in aliis demonstrauius, & certius ex assidua veterum lectione iudicari poterit. Verùm antequam finem dicendi faciam, Missarios nostros doctores interrogo, quum sciant potiore esse Deo obedientiam, quàm victimas: & magis poscere vt voci suæ auscultetur, quàm vt sacrificia offerantur: quomodo hanc sacrificandi rationem Deo acceptam credant, cuius nullum illis constat mandatum, & quam ne vna quidem Scripturæ syllaba probari vident? Præterea quum Apostolum audiant dicentem, neminem sibi nomen atque honorem sacerdotii vsurpare nisi qui vocatus est, vt Aaron: quin nec Christum ipsum sese ingessisse, sed obedisse Patris vocationi: aut sacerdotii sui authorem Deum institutorémque proferant oportet: aut honorem non esse à Deo fateantur, in quem non vocati improba temeritate irruperunt. Atqui ne apicem quidem literæ obtendere possunt qui suo sacerdotio patrocinetur. Cur non igitur sacrificia euanescent, quæ sine Sacerdote offerri non possunt?

10 Siquis hinc inde concisas veterum sententias obtrudat, & eorum autoritate contendat aliter intelligendum esse quod in Cœna peragitur sacrificium, quàm nos exponamus: huic breuiter responsum sit, Si de approbando sacrificii commento, quale in Missa confinixerunt Papistæ, agitur, eiusmodi sacrilegio veteres nequaquam patrocinari. Vtuntur quidem illi sacrificii vocabulorum: verùm simul exponunt se aliud nihil intelligere, quàm memoriam veri illius & vnicuique sacrificii quod in cruce peregit Christus, vnicuique (vt ipsi passim prædicant) noster Sacerdos. Hebræi, inquit Augustinus, in victimis pecudum quas offerebant Deo prophetiam celebrabant futuræ victimæ quam Christus obtulit: Christiani iam peracti sacrificii memoriam celebrant sacrosancta

1. Samu.

15. c. 22

Heb. 5.

4. 4

Libr. 20.

contra

Faustum

c. 1. 18

oblatione & participatione corporis Christi. Hic certè penitus idem docet quod pluribus verbis in libro De fide ad Petrum Diaconum habetur, quicumque tandem sit author. Verba sunt: Firmissime tene, & nullatenus dubites, ipsum Voigenitum, carnem pro nobis factum, se pro nobis obtulisse sacrificium & hostiam Deo in odorem suauitatis: cui cum Patre & Spiritu sancto, tempore veteris Testamenti animalia sacrificabantur: & cui nunc cum Patre & Spiritu sancto (cum quibus vna est illi diuinitas) sacrificium panis & vini sancta Ecclesia per vniuersum orbem offerre nõ cessat. In illis enim carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi quam pro peccatis nostris ipse erat oblaturus: & sanguinis, quem erat effusus in remissionem peccatorũ. In isto autem sacrificio, gratiarũ actio atque commemoratio est carnis Christi, quam pro nobis obtulit: & sanguinis, quem pro nobis idem effudit. Vnde Augustinus ipse, pluribus locis nihil aliud quàm sacrificium laudis esse interpretatur. Denique passim apud eum reperies, non alia ratione vocari Cœnam Domini sacrificium, nisi quòd est memoria, imago, testimoniũ illius singularis, veri & vnici sacrificii quo nos Christus expiauit. Memorabilis etiam locus est lib. 4. De Trinitate cap. 24, vbi postquam disseruit de vnico sacrificio, ita concludit, Quoniam in sacrificio quatuor cõsiderantur, cui offeratur, & à quo: quid offeratur, & pro quibus: idem ipse vnus verusque Mediator per sacrificium pacis nos reconcilians Deo, vnum cum ipso manet cui obtulit. vnum in se fecit pro quibus offerebat. vnus ipse est qui obtulit, & quod obtulit. In eũdem quoque sensum loquitur Chrysostomus: Honorem verò sacerdotii ita Christo vendicant, vt Antichristi vocem fore testetur Augustinus si quis Episcopum inter Deum & homines intercessorem faciat.

II Neque tamen diffitemur quin ita nobis monstretur illic Christi immolatio, vt crucis spectaculum penè ob oculos statuat. qualiter in oculis Galatarum Christum fuisse crucifixum dicit Apostolus, dum illis proposita crucis prædicatio fuerat. Sed quia veteres quoque illos video aliò hanc memoriam detorsisse quàm institutioni Domini conueniebat (quòd nescio quam repetitæ aut saltem renouatæ immolationis faciem eorum Cœna præ se ferebat) nihil tutius piis pectoribus fuerit quàm in pura simplici que Dei ordinatione acquiescere: cuius etiam ideo vocatur Cœna, quoniam sola hinc eius authoritas vigere debet. Equidem quum pium atque orthodoxum de toto hoc mysterio sensum retinuisse eos videam, neque deprehendam voluisse vnico Domini sacrificio vel minimum derogare, vllius impietatis damnare eos non sustineo. Excusari tamen non posse arbitror quin aliquid in actionis modo peccauerint. Imitati sunt enim propius Iudaicũ sacrificandi morem quàm aut ordinauerat Christus, aut Euangelii ratio ferebat. Sola igitur est præpostera illa anagoge in qua meritò eos quis redarguat, quòd non contenti simplici ac germana Christi institu-

Epi. 120
ad Hono-
ratum.

Cõtra ad-
uersariũ
Legis Ja-
pms.

Lib. 2. 6
tra Par-
m. cap. 8

Gal. 3. 4. 1

institutione, ad Legis umbras nimis deflexerunt.

12 Si quis diligenter expendat, hoc discrimen inter Mosaica sacrificia & eucharistiam nostram verbo Domini statui obseruabit, quòd quum illa eandem mortis Christi efficaciam populo Iudaico repræsentarint quæ nobis in Cœna hodie exhibetur, diuersa tamen fuerit repræsentationis species. Siquidem illic Sacerdotes Leuitici quod peracturus erat Christus sacrificium iubebantur figurare: sistebatur hostia, quæ vicem ipsius Christi subiret: erat altare, in quo immolaretur: sic denique gerebantur omnia, vt ob oculos poneretur sacrificii effigies quod Deo in expiationem offerendum erat. At peracto sacrificio, aliam nobis rationem Dominus instituit: nempe vt fructum oblatis sibi à Filio sacrificii, ad populum fidelem transmittat. Mensam ergo nobis dedit in qua epulemur, non altare super quod offeratur victima. non sacerdotes consecrauit, qui immolent: sed ministros, qui sacrum epulum distribuunt. Quòd sublimius est ac sanctius mysterium, eò religiosius ac maiore reuerentia tractari conuenit. Ergo nihil tutius quàm vt ablegata omni humani sensus audacia, in eo solo quod Scriptura tradidit hæreamus. Et certè si cogitamus Domini non hominum Cœnam esse, non est cur vlla hominum auctoritate vel annorum præscriptione patiamur nos ab illa vel latum vnguem dimoueri. Itaque Apostolus, dum vult eam vitis omnibus repurgare quæ iam in Corinthiorum Ecclesiam irreperant, quæ ad id expeditissima via erat, ad vnicam illam institutionem reuocat: vnde perpetuam esse petendam regulam ostendit.

13 Porrò nequis rixator ex sacrificii ac sacerdotis nominibus nobis pugnam faciat, id quoque, sed compendio, expediam, quid per sacrificium, quid per sacerdotem tota disputatione significauerim. Qui Sacrificii vocabulum ad sacras omnes ceremonias & religiosas actiones extendunt, qua ratione id faciant non video. Nos perpetuo Scripturæ vsu sacrificium appellari scimus quod Græci nunc θυσιαν, nunc προσφοραν, nunc ταλειν dicunt. Quod generaliter acceptum, complectitur quicquid omnino Deo offertur. Quare distinguamus oportet: sic tamen vt hæc distinctio anagogen à sacrificiis Legis Mosaicæ habeat: sub quorum umbris vniuersam sacrificiorum veritatem populo suo repræsentare voluit Dominus. Illorum autem quanquam variæ fuerunt formæ: tamen ad duo membra referri omnes possunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio quadam satisfactionis specie, qua noxa coram Deo redimebatur: aut symbolum erat diuini cultus, religionisque testificatio: nunc vice supplicationis, ad fauorem Dei postulandum: nunc gratiarum actionis, ad gratitudinem animi pro acceptis beneficiis restandam: nunc pro simplici pietatis exercitatione, ad renouandam fœderis sanctionem. ad quod posterius membrum holocausta & libamenta, oblationes, primitiæ, pacificæ victimæ pertinebant. Proinde & nos in duo genera distribuamus:

mus, ac alterum, docendi causa, vocemus *λατρευτικὸν* & *σεβαστικὸν*; quoniam veneratione cultuque Dei constat quem illi fideles & debent & reddunt. vel si mauis *εὐχαριστικὸν*: quandoquidem à nullo Deo exhibetur nisi qui inmensis eius beneficiis onusti, se totos cum actionibus suis omnibus illi rependunt. Alterum propitiatorium, siue expiationis. Est autem expiationis sacrificium, cui propositum est iram Dei placare, ipsius iudicio satisfacere, còque peccata abluere & abstergere: quo peccator eorum sordibus purgatus, & in iustitiæ puritatem restitutus, in gratiam cum Deo

Exo. 29.
f. 36

ipso redeat. Sic vocabantur in Lege victimæ quæ pro peccatis expiandis offerebantur: non quòd reconciliandæ Dei gratiæ aut delendæ iniquitati pares forent: sed quòd verum huiusmodi sacrificium adumbrarent quod tandem ab vno Christo re ipsa peractum fuit. ab ipso autem vno, quia ab alio nullo poterat. Et semel, quòd illius vnus à Christo peracti efficacia & vis æterna est, vt sua ipse voce testatus est, quum dixit perfectum esse & impletum: hoc est. quicquid reconciliandæ Patris gratiæ, impetrandæ peccatorum remissioni, iustitiæ saluti necessarium erat, id totum vnica illa sua oblatione præstitum & consummatum: adeoque nihil deesse, vt nullus postea locus alteri hostiæ relinqueretur.

Iohã. 19.
f. 30

14 Quomobrem constituo, sceleratissimū probrum, & non ferendam esse blasphemiam tam in Christum quàm in sacrificium quo per mortem suam in cruce pro nobis defunctus est, si quis, repetita oblatione, de redimenda peccatorum venia, de propitiando Deo, & obtinenda iustitia cogitet. At quid aliud missando agitur, nisi vt nouæ oblationis merito passionis Christi fiamus participes? Et ne vllus esset insaniendi modus parum esse putauerunt, si dicerent commune ex æquo fieri sacrificium pro tota Ecclesia, nisi adderent, sui arbitrii esse, huic aut illi, cui vellent, peculiariter applicare: vel potiùs cuiunque qui talem sibi mercem numerato pretio emere vellent. Porrò quoniam ad Iudæ taxationem accedere non poterant: vt tamen vel aliqua nota authoris sui exemplum referrent, numeri similitudinem retinuerunt. Vendiderat ille triginta argenteis: hi, secundùm Gallicam quidem supputationem, triginta nummulis æreis vendunt. sed ille, semel: hi, quoties emptor occurrit Hoc sensu & Sacerdotes esse negamus, nempe qui tali oblatione apud Deum pro populo intercedât, qui propitiato Deo, peccatorum expiationem peragant. Nam Christus, vnicus est noui Testamenti Pontifex & Sacerdos, in quem translata sunt omnia sacerdotia, & in quo clausa ac terminata. Et si nihil Scriptura de æterno Christi sacerdotio meminisset: quia tamen Deus, abrogatis illis veteribus, nullam intulit, manet inuictum Apostoli argumentum, Neminem sibi honorem vsurpare nisi qui à Deo vocatus sit Qua ergo fiducia sacrilegi isti, qui se iactant Christi carnifices, audent se Dei viuentis Sacerdotes appellare?

Hebr. 5.
a. 4

15 Est apud Platonem libro de Repu. secundo elegatissimus locus.

cus. Vbi quum de veteribus piaculis differit, stultamque improborum ac scelestorum hominum confidentiam ridet, qui putarent his quasi velis obtegi sua flagitia ne à diis cernerentur, & tanquam facta cum diis pactione, securius sibi indulgerent: prorsus videtur ad Missariæ expiationis usum, qualis hodie in mundo est, alludere. Fraudare alium & circumuenire, nefas esse omnes sciunt. Vexare iniurias viduas, pupillos expilare, molestiam inferre pauperibus, malis artibus aliorum bona ad se rapere, periuriis & fraudibus mouare in cuiusquam fortunas, vi ac tyrannico terrore opprimere quenquam, impium esse fatentur omnes. Quomodo igitur hæc omnia passim audent tam multi, tanquam impune ausuri? Sanè si rite expendimus, non alia causa tantum illis animi facit, nisi quia Missario sacrificio, tanquam soluto pretio, satisfacturos se Deo confidunt, aut saltem hanc sibi cum eo transigendi facilem esse viam. Pergit deinde Plato crassum eorum stuporem ridere qui talibus piaculis pœnas redimi opinantur, quas alioqui apud inferos subituri essent. Et quorsum hodie spectant anniuersaria, & maior pars Missarum, nisi vt qui tora vita crudelissimi tyranni fuerunt, aut rapacissimi prædones, aut ad omne flagitium prostituti, tanquam hac mercede redempti, purgatorium ignem euadant?

16 Sub altero sacrificii genere quod *ἑὸς ἀφίστημι* diximus, continentur omnia charitatis officia, quibusdam fratres nostros complectimur, Dominum ipsum in membris suis honoramus: omnes deinde nostræ preces, laudes, gratiarum actiones, & quicquid in Dei cultum à nobis agitur. Quæ demum omnia à maiore sacrificio dependent, quo anima & corpore in templum sanctum Domino consecramur. Neque enim satis est si externæ nostræ actiones ad illius obsequium applicentur: sed nos primò, deinde nostra omnia consecrari ac dedicari illi conuenit: vt quicquid in nobis est gloriæ eius seruiat, & eius amplificandæ itudium spiret. Hæc sacrificii species nihil ad iram Dei placandam, nihil ad impetrandam peccatorum remissionem, nihil ad promerendam iustitiam pertinet: sed in magnificando duntaxat & exaltando Deo versatur. Siquidem gratum acceptumque Deo esse non potest nisi ex eorum manu quos ism accepta peccatorum remissione, sibi aliunde reconciliauit, idèòque piaculo absoluit. Est autè adèò Ecclesiæ necessaria vt abesse ab ea non possit. Itaque æterna futura est quandiu stabit populus Dei, quemadmodum iam ex Propheta superius visum est: siquidem eo sensu accipere libet vaticinium illud, *Quoniam à solis ortu vsq; ad occasum, magnū est nomē meū* *Malachiæ*
in Gentibus: & in omni loco incensum offerretur nomini meo, *I. c. II*
atque oblatio munda: quoniā terribile est nomen meum in Gentibus, dicit Dominus. tantum abest vt submoueamus. Sic Paulus *Rom. IX,*
 iubet nos offerre corpora nostra, hostiam viuentem, sanctam, ac- *a. I.*
 ceptam Deo, rationalem cultum. Vbi significanter admodum

Hebr. 13. loquutus est, quum hunc esse rationalem nostrum cultum subiecit. intellexit enim spiritualemente colendi Dei ritum quem carnalibus Legis Mosaicæ sacrificiis tacite opposuit. Sic beneficentia & communicatio, victimæ appellantur quibus placetur Deo. Sic *Phil.* 4. Philippensum benignitas qua Pauli inopiam subleuarant, hostia bonæ fragrantia. sic omnia fidelium bona opera, spirituales hostiæ.

17 Et quid multa persequor? subinde enim in scripturis recurrit hæc loquendi forma. Quinetiam dum adhuc sub externa Legis pædagogia Dei populus continebatur, satis tamen exprimebatur Prophetæ, subesse illis carnalibus sacrificiis veritatem, quæ Christianæ Ecclesiæ cum Iudaica gente communis est. Quæ ratione precabatur David ut oratio sua sicut incensum in conspectum Dei ascenderet. Et Oseas gratiarum actiones dicebat vitulos labiorum, quas alibi David sacrificia laudis nuncupat. Quem Apostolus imitatus, hostias laudis etiam ipse vocat: & interpretatur fructum labiorum confitentium nomini eius. Huius generis sacrificio carere non potest Cæna Domini: in qua dum eius mortem annuntiamus, & gratiarum actionem referimus, nihil aliud quam offerimus sacrificium laudis. Ab hoc sacrificandi munere, regale sacerdotium nuncupamur omnes Christiani: quod per Christum offerimus illam, de qua loquitur Apostolus, hostiam laudis Deo, fructum labiorum confitentium nomini eius. Neque enim nos cum nostris muneribus, sine intercessore, in conspectum Dei apparemus. Christus est, quo mediatore intercedente, nos ac nostra Patri offerimus. Ille Pontifex noster, qui in sanctuarium cæli ingressus, accessum nobis aperit. Ille altare, cui donaria nostra imponimus, ut in illo audeamus quicquid audemus. Ille, inquam, est qui nos Patri regnum ac Sacerdotes fecit.

18 Quid superest nisi ut cæci videant, surdi audiant, pueri ipsi intelligant hanc Missæ abominationem? quæ in calice aureo propinata, omnes reges terræ & populos, à summo usque ad nouissimum sic inebriavit, sic percussit sopore ac vertigine, ut brutis ipsis stupidiore, prorâ & puppim suæ salutis in hac vna exitiali voragine statuerint. Certè nulla vnquam validiore machina Satan incubuit ad oppugnandum expugnandumque Christi regnum. Hæc est Helena, pro qua veritatis hostes tanta hodie rabie, tanto furore, tanta atrocitate digladiantur. & verè Helena, cum qua spirituali fornicatione (quæ omnium est maximè execrabilis) ita se conspurcant. Non hic vel minimo digito attingo crassos illos abusus quibus sacræ suæ Missæ profanatam puritatem prætere posseant: quàm turpes nundinas exercent, quàm sordidos quæritus faciant suis missationibus, quanta rapacitate avaritiam suam expleant. Tâtum indico, idque paucis & simplicibus verbis, qualis sit sanctissima ipsa Missæ sanctitas: ob quam adeò spectabilis esse, tantâque in veneratione haberi aliquot sæculis meruit. Nam & tâta

hæc.

hæc mysteria pro dignitate illustrari, maioris operis fuerit: & illas obscœnas sordes, quæ ante oculos oraque omnium versantur, admiscere nolo: vt omnes intelligant, Missam in selectissima sua, & qua maximè venditari potest, integritate acceptam, sine suis appendicibus à radice ad fastigium, omni genere impieratis, blasphemix, idololatriæ, sacrilegii scaterere.

19 Habent lectores in compendium collecta ea ferè omnia quæ sciri de duobus istis Sacramentis referre duximus: quorum vsus à primordio noui Testamenti ad consummationem vsque seculi, Christianæ Ecclesiæ est traditus: Vt scilicet Baptismus, quidam quasi ingressus in ipsam esset, & fidei initiatio: Cœna verò, assiduum velut alimentum, quo Christus fidelium suorum familiam spiritualiter pascit. Quare vt non nisi vnus est Deus, vna fides, vnus Christus, vna Ecclesiâ eius corpus: ita Baptismus non nisi vnus est, nec sæpe iteratur: Cœna autem subinde distribuitur, vt intelligât se Christo assiduè pasci qui semel in Ecclesiam allekti sunt. Præter hæc duo vt nullum aliud à Deo institutum est, ita nec vllum agnoscere debet fidelium Ecclesiâ. Rem enim non esse humani arbitrii, erigere ac statuere noua Sacramenta, facile intelliget qui meminerit quod suprâ satis planè explicatum fuit, Sacramenta in hoc à Deo posita esse vt de aliqua eius promissione nos edoceant, & bonam erga nos voluntatem nobis testificentur: qui præterea cogitet, nullum fuisse Deo consiliarium qui nobis certum aliquid de eius voluntate spondere possit, aut certiores securósque reddere quo sit in nos affectu, quid dare, quid negare velit. Simul nanque constituitur, neminem signum proponere posse quod eius voluntatis & promissionis alicuius testimonium futurum sit: solus ipse est, qui signo dato, de se apud nos testari potest. Dicam breuius, & fortè rudiùs, sed apertiùs: Sacramentum, sine salutis promissione esse nunquam potest. Omnes homines in vnum simul coacti, nihil à se nobis polliceri de salute nostra possunt. Ergo nec à se edere aut erigere Sacramentum.

20 His ergo duobus contenta sit Christiana Ecclesiâ: nec modò nullum aliud tertium ad præsens admittat aut agnoscat, sed ne appetat quidem, aut expectet, ad consummationem vsque seculi. Nam quòd diuersa aliquot Iudæis, pro varia temporum inclinatione, præter sua illa ordinaria data sunt (vt man, aqua è petra profluens, serpens æneus, & similia) hac variatione admonebantur ne talibus figuris insisterent, quarum status parum firmus esset: sed melius aliquid à Deo expectarent, quod nullo interitu nullóque sine perstaret. Alia lógè ratio nobis est, quibus reuelatus est Christus: in quo thesauri omnes scientiæ & sapientiæ sunt absconditi, tanta affluentia & vbertate, vt nouam aliquam accessionem ad hos thesauros sperare vel postulare, verè Deum irritare sit, & aduersum nos prouocare. Vnum duntaxat Christû elurire, quare: e, lpe- & are, discere, edificare nos oportet: donec magnus ille dies illu-

Iesâ. 40:

c. 13

Rom. II.

d. 34

Exod. 16.

c. 13, &

17. b. 6

1. Cor. 10.

a. 3

Num. 21

b. 8

Iohan. 3.

b. 14

Coloss. 1.

a. 3

1. Iohã. 3.
a. 2
1. Iohã. 2.
c. 18
1. Petr. 1.
d. 20
Hebr. 1.
a. 2
Luc. 10.
d. 22
1. Cor. 13.
d. 12

xerit quo gloriam regni sui Dominus ad plenum manifestabit, & se qualis est, nobis spectandum ostendet. Atque hac ratione nostrum hoc seculum in Scripturis, per Nouissimam horam, nouissimos dies, nouissima tempora, designatur, nequis vana nouæ alicuius doctrinæ aut reuelationis expectatione sese fallat. Sapenumero enim multisque modis antea loquutus per Prophetas, vltimis in his diebus loquutus est cælestis Pater in dilecto Filio suo, qui solus Patrem manifestare potest: & re vera ad plenum manifestauit, quantū nostra interest, dum nunc per speculum eum conspiciamus. Iam verò vt hoc hominibus ablatum est, ne noua Sacramenta in Ecclesia Dei condere possint: ita optandum esset, iis ipsis quæ à Deo sunt, quam minimum humanæ inuentionis admisceri. Perinde enim atque infusa aqua vinum fugit & diluitur: aspersoque fermento tota farinæ massa acescit: sic mysteriorum Dei synceritas nihil aliud quàm inquinatur vbi homo quicquam de suo adiicit. Et tamen videmus quantum à germana sua puritate degenerarint Sacramenta, vt hodie quidem tractantur. Plus satis vbique pomparum, ceremoniarum, gesticulationum: at verbi Dei interim nulla neque ratio, neque mentio: sine quo Sacramenta etiam ipsa, Sacramenta non sunt. Quin nec ceremoniæ ipsæ à Deo institutæ in tanta turba caput exerere possunt, sed tanquam oppressæ iacent. Quantum in Baptismo aspicitur quod vnum illic lucere & spectari debuerat, vt alibi iustè conquesti sumus, nempe Baptismus ipse? Cœna prorsus sepulta est quum versa fuit in Misam, nisi quòd semel quotannis, sed concepta & dimidiata laceratque forma visitur.

De quinque falsò nominatis Sacramentis: vbi Sacramenta non esse quinque reliqua quæ pro Sacramentis hætenus vulgò habita sunt, declaratur, tum qualia sint ostenditur.

CAP. XIX.

POTERAT superior de Sacramentis disputatio apud doctiles & sobrios hoc obtinere ne vltra curiosius procederentur, nec præter illa duo quæ à Domino instituta noñent, vlla alia Sacramenta sine Dei verbo amplecterentur. Verùm quoniam illa de septem Sacramentis opinio, omniū ferè sermone trita, scholàsque & conciones omnes peruagata, vetustate ipsa radices egit, ac non innum animis etiamnum insidet: visus sum mihi operæpretium facturum, si quinque reliqua, quæ veris ac germanis Domini Sacramentis vulgò accensentur, seorsum ac propius excuterem, omni que absterso fuco, simplicibus spectanda proponerem qualia sint, & quàm falsò pro Sacramentis hætenus habita fuerint. Principiò hic testatum volo piis omnibus, me hanc de nomine contentionem minimè litigandi cupiditate suscipere: sed grauibus causis adduci ad impugnandum eius abusum. Non
me

me latet, Christianos vt verborum, sic rerum omnium esse dominos. posse igitur pro suo arbitrio voces rebus accommodare, modo pius sensus retineatur, etiam si qua sit in loquendo improprietas. Hoc totum concedo: et si melius fuerit, verba rebus subesse quam res verbis subiici. Sed in nomine Sacramenti alia est ratio. Nam qui septem ponunt, simul illam definitionem omnibus tribuunt, vt sint gratiæ inuisibilibus visibilibus formæ: omnia simul faciunt vasa Spiritus sancti, instrumenta conferendæ iustitiæ, causas obtinendæ gratiæ. Ad eoque ipse Magister Sententiarum, Mosaicæ Legis sacramenta negat propriè vocari hoc nomine: quia non exhibuerint quod figurabant. Estne, obsecro, tolerabile, vt quæ symbola Dominus ore suo consecrauit, quæ eximiiis promissionibus insigniuit, ea pro Sacramentis non censeantur, interim hic honor transferatur ad eos ritus quos homines vel à se excogitarunt, vel saltem sine expresso Dei mandato obseruant? Ergo aut definitionem mutet, aut hac verbi usurpatione ablineant, quæ falsas & absurdas opiniones post generet. Est (inquiunt) extrema vinctio inuisibilis gratiæ figura & causa, quia est Sacramentum. Quod inferant si nullo modo concedere oportet, in ipso certè nomine est occurrendum, ne ea mercede recipiamus vt eiusmodi errori occasionem præbeat. Rursus quum probant Sacramentum esse, causam adiungunt: quia externo signo contet ac verbo. Si nec mandatum, nec promissionem inuenimus, quid aliud possumus quam reclamare?

2. Iam apparet non de vocabulo nos rixari, sed de re ipsa non superuacuum controuersiam mouere. Proinde hoc fortiter retinendum est quod inuicta ratione priùs confirmauimus, Sacramenti instituendi arbitrium non nisi penes Deum vnum esse. Siquidem Sacramentum certa Dei promissione erigere fidelium conscientias ac consolari debet: quæ eam certitudinem nunquam ab homine acciperent. Sacramentum nobis testimonium esse debet bonæ erga nos Dei voluntatis: cuius nullus hominum aut Angelorum testis esse potest: quando nemo Dei consiliarius fuit. *Iesa. 40.* Solus ergo ipse est qui de se nobis per verbum suum testificatur *c. 13* legitima autoritatè. Sacramentum, sigillum est quo Dei testamentum seu promissio obsignatur. Obsignari verò non posset rebus *Rom. 11.* corporeis & elementis huius mundi, nisi virtute Dei ad hoc formentur & designentur. *d. 34* Instituere ergo Sacramentum homo non potest: quia facere vt sub rebus tam abiectis tanta Dei mysteria lateant, id verò humanæ virtutis non est. Verbum Dei præeat oportet quod Sacramentum esse Sacramentum faciat: vt Augustinus optimè docet. Præterea retineri aliquod discrimen vtile est inter Sacramenta & alias ceremonias, nisi volumus in multa absurda incidere. Apostoli orarunt genibus flexis. genua igitur non flectentur sine Sacramento. Discipuli feruntur orasse versus Orientem. sit nobis Sacramentum Orientis aspectus. Paulus vult omni

loco viros tollere puras manus, & eleuatis manibus oratio sæpius à sanctis facta memoratur. & manuum quoque extensio Sacramentum fiat. omnes denique sanctorum gestus in Sacramenta transeant. etsi ne hæc quidem admodum morarer, modò non essent cum maioribus illis incommodis coniuncta.

3 Si veteris Ecclesiæ autoritate premere nos velint, dico eos fucum facere. Nusquam enim apud Ecclesiasticos scriptores numerus hic septenarius inuenitur. nec satis constat quo primum tempore obrepserit. Fateor quidem in vocabulo Sacramenti, esse interdum liberiores. sed quid eo significant? nempe ceremonias omnes & externos ritus, omniáque pietatis exercitia. Quã autem de iis signis loquuntur quæ diuinæ in nos gratiæ testimonia esse debent, duobus istis, Baptismo & Eucharistia, contenti sunt. Ne quis falsò iactari hoc à me puret, pauca Augustini testimonia hic referam. Ad Ianuarium, Primò (inquit) tenere te volo, quod est huius disputationis caput, Dominum nostrum Christum (sicut ipse in Euangelio loquitur) leui iugo nos subdidisse & sarcinæ leui. Vnde Sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem noui populi colligauit. Sicuti est Baptismus Trinitatis nomine consecratus, & communicatio corporis & sanguinis Domini, & siquid aliud in Scripturis canonicis commendatur. Item, De doctrina Christiana, A resurrectione Domini quædam pauca signa pro multis, eadèmq; factu facillima, intellectu augustissima, obseruatione castissima ipse Dominus & Apostolica tradidit disciplina: sicuti est Baptismus, & Celebratio corporis & sanguinis Domini. Cur nullam hinc sacri numeri, hoc est septenarii, mentionem facit? An verisimile est prætermisurum fuisse si tunc fuisset in Ecclesia institutus: præsertim quum sit aliàs in obseruandis numeris curiosior quàm necesse foret? Imò quum Baptisum & Cœnam nominat, alia subtricit: annon satis innuit, hæc duo mysteria singulari dignitate præstare, alias ceremonias inferiore loco subsidere? Quare sacramentarios istos Doctores non tantum verbo Domini, sed veteris etiam Ecclesiæ consensione destitui dico, vt cunq; hoc prætextu maximè superbiant. Sed iam ad ipsas species descendamus.

De Confirmatione.

4 Hic mos olim fuit vt Christianorum liberi, postquam adoleuerant, coram Episcopo sisterentur: vt officium illud implerent quod ab iis exigebatur qui se ad Baptisum adulti offerebant. Hi enim inter catechumenos sedebant, donec rite fidei mysteriis instituti poterant fidei confessionem coram Episcopo ac populo edere. Qui ergo Baptismo initiati erant infantes, quia fidei confessione apud Ecclesiam tunc defuncti non erant, sub finem pueritiæ, aut ineunte adolescentia, repræsentabantur iterum à parentibus, ab Episcopo examinabantur secundum formulam catechismi;

techismi quam tunc habebant certam ac communem. Quò autem hæc actio, quæ alioqui grauis sanctaque meritò esse debebat, plus reuerentiæ haberet ac dignitatis, ceremonia quoque adhibebatur manuum impositionis. Ita puer ille, fide sua approbata, cum solenni benedictione dimittebatur. Huius moris sæpe mentionem faciunt veteres. Leo Papa, Siquis ab hæreticis redit, ne iterum baptizetur: sed quod illic ei defuit, per Episcopalem manuum impositionem virtus Spiritus ei conferatur. Clamabunt hîc nostri aduersarii, Sacramentum iure vocari in quo Spiritus sanctus conferatur. Verùm ipse Leo alibi explicat quid his verbis sibi velit. *Qui* *Epist. 77* apud hæreticos baptizatus est, inquit, non rebaptizetur, sed Spiritus sancti inuocatione per manuum impositionem confirmetur: quia Baptismi tantùm formam sine sanctificatione accepit. Meminit & Hieronymus contra Luciferianos. Quinquam autem non inficior, in eo non nihil hallucinari Hieronymum, quòd Apostolicam esse obseruationem dicit: longissimè tamen ab istorum ineptiis abest. Et illud ipsum mitigat quum addit, hæc benedictionem solis Episcopis esse datam, magis in honorè sacerdotii, quàm ex Legis necessitate. Talem ergo manuum impositionem, quæ simpliciter loco benedictionis fiat, laudo, & restitutam hodie in purum vsum velim.

5 Posterior autem ætas, re propè obliterata, fictitiam nescio quam confirmationem pro Dei Sacramento posuit. Confirmationis virtutem esse sinxerunt, Spiritum sanctum conferre ad gratiæ augmentum, qui in Baptismo collatus sit ad innocentiam: confirmare eos ad pugnam qui in Baptismo regenerati sint ad vitam. Peragitur hæc confirmatio vnctione, & hac verborum formula, Consigno te signo sanctæ crucis, & confirmo chrismate salutis, in nomine Patris & Filii, & Spiritus sancti. Pulchrè omnia & venustè. Sed vbi Dei verbum quod Spiritus sancti præsentiam hîc promittat? Ne iota quidem obtendere possunt. Vnde ergo nos certiores facient, chrisma suum esse vas Spiritus sancti? Videmus oleum, crassum scilicet & pinguem liquorem: præterea nihil. Accedat, inquit Augustinus, verbum ad elementum, & fiet Sacramentum. Hoc, inquam, verbum proferant, si quicquam nos intueri in oleo volunt aliud quàm oleum. Quòd si Sacramentorum se ministros, vt par est, agnoscerent, non diutiùs pugnandum esset. Hæc prima ministri lex est, nequid sine mandato obeat. Age, mandatum huius ministerii aliquod producant, & verbum non addam. Si mandato deficiuntur, sacrilegam audaciam excusare non possunt. Hac ratione Phariseos Dominus interrogabat, essetne Baptismus Iohannis *Matt. 21.* è cælo, an ex hominibus. Si respondissent, ex hominibus: obtinebat, friuolum esse & vanum: si è cælo, doctrinam Iohannis agnoscere cogebantur. Itaque ne essent nimium in Iohannem contumeliosi, non ausi sunt fateri esse ex hominibus. Si itaque ex hominibus est confirmatio, vana & friuola esse conuincitur: si è cælo.

persuadere volunt, probent.

6 Tuentur se quidem Apostolorum exēplo, quos nihil temere fecisse existimant. Rectè id sanè: nec à nobis reprehenderētur si se Apostolorum imitatores ostenderent. Sed quid fecerūt Apostoli? Narrat Lucas in Actis, Apostolos, qui Hierosolymis erāt, quum audissent Samariam recepisse verbum Dei, misisse illuc Petrum & Iohannem: illos pro Samaritanis orasse vt Spiritum sanctū acciperent, qui nondum in quenquam illorum venerat, sed baptizati tantū erant in nomine Iesu: oratione facta, manus illis imposuisse, per quam impositionem Spiritū sanctum Samaritani acceperunt. Et de hac manuum impositione aliquoties meminit. Audio quid Apostoli fecerint: nepe suum ministerium fideliter exequuti sunt. Visibiles illas & admirabiles Spiritus sancti gratias, quas tunc in populum suum effundebat, voluit Dominus à suis Apostolis per manuum impositionem administrari & distribui. Huic autem impositioni manuum non alius subesse mysterium cogito: sed huiusmodi ceremoniam adhibitam ab illis interpretor, vt ipso gestu significarent, se Deo commendare & velut offerre eum cui manus imponebant. Hoc ministerium quo tunc Apostoli fungebantur, si adhuc in Ecclesia maneret, manuum quoque impositionem oporteret seruari: sed vbi gratia illa conferrī desit, quorsum pertinet manū impositio? Adhuc certè adest populo Dei Spiritus sanctus: quo nisi ductore & directore cōsistere nequit Dei Ecclesia. Habemus enim æternam & perpetuò constaturā promissionē, qua Christus sitientes ad se vocat, vt bibant aquas viuas. Sed cessarunt illa virtutū miracula, & manifestæ operationes, quæ per manū impositionē distribuebantur, nec nisi ad tēpus esse debuerunt. Oportuit enim nouam Euangelii prædicationem, nouum Christi regnum, inauditis & inusitatis miraculis illustrari & magnificari. A quibus vbi cessauit Dominus, non protinus Ecclesiam suam deseruit: sed regni sui magnificentiam, verbique sui dignitatem satis excellenter manifestatam docuit. Qua igitur in parte histriones isti Apostolos se imitari dicent? Hoc agendum erat manuum impositione, vt euidēs Spiritus sancti virtus statim se exereret. Id non efficiunt. quid igitur pro se iactant manuum impositionem, quam Apostolis quidem in vsu fuisse legimus, sed prorsus in alium finem?

7 Eiusdem hoc rationis est ac si quis doceret flatum illum quo Dominus discipulos suos afflauit, Sacramentum esse quo datur Spiritus sanctus. Atqui hoc semel Dominus quum fecit, non à nobis fieri etiam voluit. Ad eum modum & Apostoli manus imponebant, pro eo tempore quo visibiles Spiritus sancti gratias ad eorum preces administrari, Domino placebat: nō vt posteri vacuum & frigidum signum (quod simiæ istæ faciunt) imititicè tantū & sine re effingerent. Quòd si manū impositione Apostolos se imitari euincant (in qua nihil cum Apostolis simile habent præter necio quam præpoletam *κακὸς ἔργον*) vnde tamen oleum quod vo-

cant

rant salutis? Quis eos in oleo salutem querere docuit? quis vim roborandi illi attribuere? An Paulus, qui nos ab elementis huius mundi longè abtrahit: qui nihil magis damnat quàm talibus obseruatiunculis hæere? Hoc verò non à me, sed à Domino audacter pronuntiò, Qui oleum vocant oleum salutis, salutem quæ in Christo est abiurant, Christum abnegant, partem in regno Dei non habent. Oleum enim ventri, & venter oleo: vtrunque Dominus destruet. Omnia enim ista infirma elementa quæ vsu ipso intereunt, nihil ad regnum Dei pertinent, quod spirituale est, & nunquam interiturum. Quid igitur? dixerit aliquis, eadem linea metiris aquam qua baptizamur: & panem ac vinum sub quibus Cæna Domini exhibetur? Respondeo, in Sacramentis diuinitus traditis duo spectanda esse: substantiam rei corporeæ quæ nobis proponitur, & formam quæ illi à verbo Dei impressa est, in qua tota vis iacet. Quatenus ergo substantiam suam retinēt, panis, vinum, aqua, quæ aspectui nostro in Sacramentis offeruntur, valet semper illud Pauli, Esca ventri, & venter escis: Deus vtrunque destruet. Prætereunt enim & euanescent cum figura huius mudi. Quatenus autem verbo Dei sanctificantur vt Sacramenta sint: non in carne nos retinent, sed verè & spiritualiter docent.

8 Verùm propius adhuc inspiciamus quot monstra foueat alâque hæc pinguedo. Dicunt isti vnctores, Spiritum sanctum in Baptismo ad innocentiam dari: in confirmatione ad gratiæ augmentum: in Baptismo nos regenerari ad vitam, in confirmatione nos ad pugnam instrui. Et ad eò nihil eos pudet, vt negent Baptismum rite sine confirmatione perfici posse. O nequitiam! Annon igitur in Baptismo Christo consepulti sumus, facti participes mortis eius, vt & resurrectionis simus consortes? Hanc autem societatem cum morte & vita Christi, Paulus interpretatur mortificationem carnis nostræ & viuificationem Spiritus: quòd vetus homo noster crucifixus est, quòd nos in nouitate vitæ ambulemus. Quid est instrui ad pugnam, nisi hoc est? Quòd si Dei verbum conculcare pro nihilo ducebant, cur non Ecclesiam saltem reuerentur, cui tam vbique obsequentes videri volunt? Quid autem grauius in hanc ipsorum doctrinâ proferri potest, quàm illud Mileuitani Concilii decretum? Qui dicit Baptismum in remissionem peccatorum dari tantùm, & non in adiutorium futuræ gratiæ, anathema sit. Quòd autem Lucas, eo quem citauimus loco, dicit baptizatos in nomine Iesu Christi fuisse, qui non accepissent Spiritum sanctum: non simpliciter negat, vilo Spiritus dono præditos qui in Christum corde crederent, & ipsum ore confiterentur: sed acceptionem Spiritus intelligit, qua manifestæ virtutes & visibiles gratiæ percipiebantur. Sic dicuntur Apostoli Spiritum accepisse in die Pentecostes, quum longè antea illis à Christo dictum esset, Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. Videte malitiosam & fonticam Satanæ fraudem, qui ex Deo eitis.

Quod verè in Baptismo dabatur, in sua confirmatione dari mentitur: vt furtim incautos à Baptismo abducat. Quis iam dubitet, hanc Satanæ esse doctrinam, quæ promissiones Baptismi proprias à Baptismo abscissas aliò deriuat & transfert? Deprehenditur, inquam, quali nitatur fundamento præclara ista vnctio. Dei verbum est, Omnes, qui in Christo baptizati sunt, Christum induisse cum suis donis. Verbum vnctorum, Nullam promissionem in Baptismo percepisse, qua in agonibus instruantur. Illa vox est veritatis: hanc mendacii esse oportet. Verius ergo definire hanc confirmationem possum quàm ipsi hætenus definirint: nempe insignem esse Baptismi contumeliam, quæ vsum ipsius obscurat, imò abolet: falsam esse Diaboli pollicitationem, quæ nos à veritate Dei abstrahit. Aut si mauius, Oleum Diaboli mendacio pollutum, quod velut offusis tenebris, simplicium mentes fallit.

9 Addunt præterea, fideles omnes Spiritum sanctum per manuum impositionem accipere debere post Baptismum, vt pleni Christiani inueniantur: quia nunquam erit Christianus nisi qui confirmatione Episcopali fuerit chrismatus. Hæc illi ad verbum, Atqui putabam, quæcunque ad Christianismum pertinent, omnia Scripturis perscripta ac comprehensa esse. Nunc vt video, aliunde quàm ex Scripturis, vera religionis forma petenda discendaque est. Dei ergo sapientia, cælestis veritas, tota Christi doctrina, Christianos duntaxat inchoat: oleum perficit. Hac sententia damnantur omnes Apostoli, & tot Martyres, quos nunquam fuisse chrismatos certo certius est: quando nondum erat factum oleum quo per fusi, omnes Christianismi numeros implerent, vel potius Christiani fierent, qui nondū erant. Verùm vt taceam, abunde seipsi refellunt. Quoram enim populi sui partem post Baptismum perungunt? cur igitur patiuntur in suo grege tales semichristianos, quorum imperfectioni mederi facile erat? cur tam supina negligentia omittere eos sinūt quod omitti sine graui piaculo non licebat? cur non seuerius exigūt rem ad eò necessariam & sine qua salus obtineri non potest? nisi fortè quis subita morte præpeditus fuerit. scilicet, dum ita licenter cõtemni patiuntur, tacitè fatentur non tanti esse quanti venditant.

10 Postremò constituunt: sacram hanc vnctionem maiori in veneratione habendam esse quàm Baptismum: quòd illa summorum Pontificum manibus peculiariter administratur, Baptismus ab omnibus vulgariter sacerdotibus distribuitur. Quid hîc dicas nisi planè furiosos esse, qui suis inuentionibus ita blandiuntur, vt præ ipsis sacrosanctas Dei institutiones securè contemnant? Os sacrilegum, tūne pinguedinem fœtore duntaxat anhelitus tui inquinatam, & verborum murmure incantatam, audes Christi Sacramento opponere, & conferre cum aqua verbo Dei sanctificata? At parum hoc ipsum erat tuæ improbitati, nisi etiã præferres. Hæc sunt sanctæ sedis responsa, hæc Apostolici tripodis oracula. Sed quidam eorum

*Galat. 3.
d. 27
De conf.
di. 5. cap.
Spir. san.*

*1er ca. 1.
De conf.
di. 5. con.
Aure. ca.
1er ieiun.
De conf.
dist. 5*

*Cap. De
his vero.
ead. dist.
stinct*

eorum hanc, sua quoque opinione, effrænem insaniam cœperunt paulùm moderari. Maiori, inquit, veneratione colenda est: fortè *Lib. 4. Sè. di. 7. ca. 2* non ob maiorem virtutem & vtilitatem quam conferat: sed quia à dignioribus datur, & in digniori parte corporis fit, id est in fronte: vel quia maius augmentum virtutum præstat, licet Baptismus plus ad remissionem valeat. Verùm prima ratione nõne se Donatistas produnt, qui vim Sacramenti à ministri dignitate estimant? Faxo tamen vocetur dignior confirmatio à dignitate Episcopalis manus. Sed si quis ab illis sciscitetur vnde tanta prærogatiua Episcopis delata fuerit, quam rationem afferent præter suam libidinem? Soli Apostoli eo iure vsi sunt, qui soli Spiritum sanctum distribuerunt. An soli Episcopi Apostoli? Imò an omnino Apostoli? Demus tamen & istud: cur non eodem argumento contendunt, solis Episcopis sacramentum sanguinis in Cœna Domini attingendum esse? quod laicis ideo denegant quia solis Apostolis à Domino datũ fuerit. Si solis Apostolis, cur non inferunt, Ergo solis Episcopis. Sed Apostolos eo loco simplices presbyteros faciunt: nunc capitis vertigo aliò eos rapit vt subitò Episcopos creent. Postremò nõ erat Apostolus Ananias, ad quem tamẽ Paulus missus est vt visum reciperet, baptizaretur, & impleretur Spiritu sancto. Addam & hoc ad cumulum: Si iure diuino proprium hoc munus Episcoporum fuerat, cur ausi sunt ad plebeios presbyteros trãsferre? quẽadmodum in quadam Gregorii Epistola legitur.

II Altera ratio quàm friuola, inepta, & stolidi est, Digniore vocare suam confirmationem quàm Dei Baptismus: quia in ea frons oleo inficiatur, in Baptismo cranium? quasi verò Baptismus oleo, & non aqua peragatur. Testor verò pios omnes, an non hoc vnum admoliantur isti nebulones, vt Sacramentorum puritatem fermento suo vitient. Dixi hoc alibi, vix in Sacramentis per rimulas interlucere quod Dei est, inter humanarum inuentionum turbam. Siquis eius rei tum fidem mihi non habebat, suis saltem magistris nunc habeat. Ecce præterita aqua, & nullo numero habita, vnum oleum in Baptismo magnificiunt. Nos ergo contrà dicimus in Baptismo quoque frontem aqua tingi. Præ hac, vestrum oleum non vnus stercoris facimus, siue in Baptismo, siue in confirmatione. Quòd si quis pluri vendi alleget, hac pretii accessione siquid boni alioqui inesset vitiat, tantum abest vt furto venditare liceat scœdissimam imposturam. Tertia ratione impietatem suam traducunt, dum maius virtutum augmentum conferri in confirmatione garrunt quàm in Baptismo. Impositione manuum Apostoli viuibiles Spiritus gratias administrarunt. Quia in re istorum pinguedo se scœcundam ostendit? Sed valeant isti moderatores, qui sacrilegium vnum multis sacrilegiis operiunt. Nodus Gordianus est, quem abrumpere fatius sit quàm in dissoluendo tanto perire laborare.

12 Iam verò quum verbo Dei & probabili ratione defici se vi-

dent, prætexunt quod solent, vetustissimam esse hanc obseruationem, & multorum seculorum consensu firmatam. Etiam si id verum esset, nihil tamen efficiant: non è terra est Sacramentum, sed è cælo: non ex hominibus, sed ab vno Deo. Deum suæ confirmationis authorem probent oportet, si Sacramentum haberi volunt. Sed quid veritatem obiectant, quum veteres, dum propriè loqui volunt, nusquam plura duobus Sacramentis recenseant? Si ab hominibus petendum esset fidei nostræ præsidium, habemus arcem inexpugnabilem, nunquam veteribus agnita fuisse pro Sacramentis quæ isti Sacramenta ementiuntur. De manuum impositione

*Lib 3 de
Bapt. cõ.
Donati.
cap. 16*

loquuntur veteres, sed an sacramentum vocant? Augustinus apertè affirmat nihil aliud esse quàm orationem. Neque hîc mihi putidis suis distinctionibus obganoiant, non ad confirmatoriam Augustinum illud retulisse, sed curatoriam vel reconciliatoriam. Extat liber, & in hominum manibus versatur. si in alium sensum detorqueo quàm Augustinus ipse scripsit, cedo, non conuitis modò, pro solenni suo more, sed sputis me obruant. Loquitur enim de iis qui à schismate ad Ecclesiæ vnitatem redibant. Eos iteratione Baptismi opus habere negat: sufficere enim manuum impositionem, vt per vinculum pacis Spiritum sanctum illis Dominus largiatur. Quoniam autem absurdū videri poterat manuum impositionem repeti potiùs quàm Baptismū: discrimen ostendit. Quid enim (inquit) aliud est manuum impositio quàm oratio super hominem? Atque hunc esse sensum ex altero loco apparet, vbi dicit, Propter charitatis copulationem, quod est maximum donum Spiritus sancti, sine quo non valent ad salutem quæcunque alia sancta in homine fuerint, manus hæreticis correctis imponitur.

*Lib. 5. ca.
23*

13 Vtinam verò morem recineremus quæ apud veteres fuisse admonui, priusquam abortiua hæc Sacramenti larua nasceretur. non vt esset confirmatio talis qualè isti fingunt, quæ sine Baptismi iniuria nec nominari potest: sed catecheticis, qua pueri aut adolescentiæ proximi, fidei suæ rationem coram Ecclesia exponerent. Esset autem optima catechizandi ratio si formula in hunc vsum conscripta esset, summam continens & familiariter explicans omnium ferè religionis nostræ capitum, in quæ vniuersa fidelium Ecclesia consentire sine controuersia debet. puer decennis Ecclesiæ se offerret ad edendam fidei confessionem: rogaretur de singulis capitibus, ad singula responderet: siquid ignoraret, aut minus intelligeret, doceretur. Ira vnicam, veram & sinceram fidem, qua vnanimitè Deum vnum colit fidelium populus, teste & spectante Ecclesia profiteretur. Hæc disciplina si hodie valeret, profectò parentum quorundam ignauia acueretur, qui liberorum institutionem quasi rem nihil ad se pertineantem, securè negligunt, quam tum sine publico dedecore omittere nõ possent maior esset in populo Christiano fidei consensus, nec tanta multorum incertitia & ruditas. non adeò temere quidam nouis & peregrinis dogmatibus abri-

abriperentur. omnibus denique esset quædam velut methodus doctrinæ Christianæ.

De Pœnitentia.

14 **P**roximo loco statuunt Pœnitentiam: de qua sic confusè & perturbatè disserunt vt nihil certi nec solidi ex eorum doctrina referre possint conscientia. Nos alio loco, quæ de pœnitentia didiceramus ex Scripturis, tum deinde quid & illi doceant, prolixè enarrauimus. nunc id tantum nobis attingendum erit, quid rationis habuerint qui opinionem de Sacramento, quæ in templis ac scholis diu antehac regnauit, excitarunt. Dicam tamen prius aliquid breuiter de veteris Ecclesiæ ritu, cuius prætextu abusi sunt illi ad stabiliendum suum commentum. Hunc ordinem in publica pœnitentia obseruabant, vt qui iniunctis sibi satisfactionibus defuncti erant, solenni manus impositione reconciliarentur. Symbolum illud erat absolutionis, quo & ipse peccator erigebatur coram Deo veniæ fiducia, & Ecclesia admonebatur vt eum benignè, abolita offensæ memoria, in gratiam reciperet. Hoc Cyprianus sæpenumero appellat, Pacem dare. Quò autem & grauior esset, & plus commendationis apud populū haberet ista actio, cõstitutum fuit vt semper Episcopi authoritas hic intercederet. Hinc illud decretū Concilii Carthaginensis secundi, Reconciliare publicè pœnitentē in Missa presbytero non liceat. Et alterum Concilii Atrouficani, Qui pœnitentiæ tempore ex hac vita migrant, sine reconciliatoria manus impositione ad communionem admittantur. si reuelauerint ex morbo, stent in ordine pœnitentium: completòque tempore, reconciliatoriam manus impositionem ab Episcopo accipiant. Item Carthaginensis tertii: Presbyter sine authoritate Episcopi non reconciliet pœnitentem. Hæc omnia eò spectabant, ne nimia facilitate seueritas quam seruari in ea re volebant, collaberetur. Episcopum ergo cognitorem esse voluerunt, quem verisimile erat in examine habendo circumspectiorem fore. Quanquam Cyrilianus alicubi tradit, non solum Episcopum manum imposuisse, sed totum etiam clerum. sic enim loquitur, Pœnitentiam agunt iusto tempore: deinde ad communionem veniunt. & per manuum impositionem Episcopi & cleri, ius communionis accipiunt. Postea successu temporis eò delapsa res est vt extra publicam pœnitentiam in priuatis quoque absolutionibus hac ceremonia vterentur. Hinc illa distinctio apud Gratianū inter publicam & priuam reconciliationem. Ego veterem illam obseruationem, de qua Cyprianus meminit, sanctam & Ecclesiæ salutariẽ fuisse iudico: ac hodie restitutam esse cuperem. Recentiore hanc tametsi improbare, vel saltè acrius insectari non audeo, minus tamẽ necessariam arbitror. Vt cunque sit, videmus tamen manuum impositionem in pœnitentia ceremoniam esse ab hominibus, non à Deo institutam, quæ inter res medias & externa exercitia ponenda sit: non illa

*Li. epist. 1.
epist. 2*

Cap. 38

*Li. epist. 3.
epist. 14*

*In Decr.
26. quæ.*

quidem contemnenda, sed quæ inferiore loco esse debeant quàm quæ Domini verbo nobis sunt commendata.

15 Romanenses autem & Scholastici (quibus solenne est omnia *Li. 4. Sē.* perperam interpretando corrumpere) anxie in reperiendo hęc Sa- *di. 22. ca.* cramento defudant. nec mirum videri debet: nodum enim in scirpo quærunt. Quod tamen optimum habent, rem implicitam, suspensam, incertam, opinionumque varietate confusam ac turbatam relinquunt. Dicunt ergo, vel pœnitentiam exteriorem esse Sacramentum: & si ita est, existimari debere signum esse interioris pœnitentiæ, id est contritionis cordis, quæ erit res sacramenti: vel vtranque simul esse sacramentum: nec duo, sed vnum completum. Verùm exteriorem esse sacramentum duntaxat, interiorem, rem & Sacramentum. Remissionem autem peccatorum, rem tantùm, & non sacramentum. Qui sacramenti definitionem supra à nobis positam memoria tenent, ad eam exigant id quod dicunt esse sacramentum, & inuenient non esse ceremoniam externam à Domino institutam ad fidei nostræ confirmationem. Quòd si causentur, definitionem meam legem non esse cui parère necesse habeant: *Libro 3.* audiāt Augustinum, quem sacrosanctum se habere fingunt. Sacra- *que. vet.* menta (inquit) propter carnales, visibilia instituta sunt: vt ab iis que *Testa.* oculis cernuntur ad ea quæ intelliguntur, Sacramentorum gradibus transferantur. Quid tale aut ipsi vident, aut aliis queūt ostendere in eo quod sacramentum pœnitentiæ vocant? Idem alibi, Sacramentum ideo dicitur quia in eo aliud videtur, aliud intelligitur. *In ferm.* Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fru- *quodã de* ctum habet spirituale. Neque vllò modo, sacramento pœnitentiæ *Ba. infā.* (quale fingunt ipsi) conueniunt hæc: vbi nulla species est corporalis quæ spiritualem fructum repræsenter.

16 Ac (vt istas belluas in sua arena conficiam) si vllū hęc Sacramentum quæratur, nõne longè speciosius iactari poterat absolutionem Sacerdotis Sacramentum esse, quàm pœnitentiam vel interiorem vel exteriorem? Promptum enim erat dicere, ceremoniam esse ad confirmandam fidem nostram de peccatorum remissione, haberéque promissionem clauium, vt vocant, Quodcunque ligaueritis aut solueritis super terram, erit solutum & ligatum in cælis. Sed obiecisset quispiam, plerosque solui à Sacerdotibus quibus nihil tale accedit tali absolutione: quum ex eorum dogmate Sacramenta nouæ Legis efficere debeant quod figurant. Ridiculū. Vt in Eucharistia duplicem manducationem statuunt, Sacramentalem, quæ bonis æquè ac malis communis est. spiritualem, quæ bonorum tantùm est propria: cur non & absolutionem bifariam percipi fingerent? Nec tamen hætenus intelligere potui quid sibi vellent cum illo suo dogmate: quod quàm longè à Dei veritate dissideat docuimus quum id argumentum seriò tractaremus. Tantùm hęc ostendere volo, hunc scrupulum nihil impedire quominus absolutionem Sacerdotis Sacramentum nuncupent. Responder enim

enim per os Augustini licebat, Sanctificationem esse sine visibili Sacramento, & visibile Sacramentum sine interiori sanctificatione. Item Sacramenta in solis electis efficere quod figurant. Item, Induere Christum alios vsque ad Sacramenti perceptionem, alios vsque ad sanctificationem. Illud, bonos & malos pariter facere, istud, bonos solos. Sanè hallucinati sunt plusquam pueriliter, & cæci in sole fuerunt, qui quum multa difficultate æstuant, rem planam & cuius obuiam non perspexerunt.

17 Ne tamen animos tollant, quacunque in parte Sacramentum posuerint, nego iure haberi pro Sacramento. Primum quòd nulla Dei promissio singularis ad hanc rem extet, vnica Sacramenti hypostasis. Deinde quòd quacunque hic ceremonia proferatur, merum sit hominum inuentum: quum ceremonias sacramentorum non nisi à Deo institui posse iam definitum sit. Mendacium ergo & impostura fuit quòd de sacramento pœnitentiæ commentum sunt. Ementitum hoc sacramentum ornarunt quo decebat elogio, secundam esse tabulam post naufragium: quia si quis vestem innocentiae in Baptismo perceptam peccando corruerit, per pœnitentiam reparare potest. Sed dictum est Hieronymi. Cuiuscunque sit, quin planè impium sit excusari nequit, si ex eorum sensu exponitur. Quasi verò per peccatum deleatur Baptismus, & non potius in memoriam reuocandus sit peccatori quoties de peccati remissione cogitat, vt illinc sese colligat, animumque recipiat, & fidem confirmet, peccatorum remissionem se impetraturum quasi sibi in Baptismo promissa sit. Quod autem durè & improprie Hieronymus dixit, pœnitentia reparari Baptismum (à quo excidant qui excommunicari ab Ecclesia merentur) boni isti interpretes ad suam impietatem trahunt. Apertissime itaque dixeris si Baptismum vocaueris pœnitentiæ Sacramentum, quum in confirmationem gratiæ & fiduciæ sigillum iis datus sit qui pœnitentiam meditantur. Quod ne commentum esse nostrum putes, præterquam quòd Scripturæ verbis conforme est, apparet in veteri Ecclesia fuisse peruigatum instar certissimi axiomatis. Nam in libello De fide ad Petrum, qui Augustino inscribitur, Sacramentum fidei & pœnitentiæ dicitur. Et quid ad incerta confugimus? Quasi verò apertius quippiam requirendum sit, quàm quòd recitat Euangelista: Iohannem prædicasse Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.

De vltima, vt vocant, vntione.

18 Tertium fictitium Sacramentum, est extrema vntio: quæ non nisi à Sacerdote perficitur, idque in extremis (sic loquuntur) & oleo ab Episcopo consecrato, arque hac verborum forma, Per istam sanctam vntionem, & piissimam suam miseri-

cordiam indulgeat tibi Deus quicquid peccasti per visum, per auditum, odoratum, tactum, gustum. Eius duas esse virtutes fingunt, peccatorum remissionem, & corporalis morbi leuamen, si ita expediat: sin minus, animæ salutem. Aiunt autem institutionem

- Iac. 5. c.*
14 ab Iacobo positam esse, cuius verba sunt, Infirmitur quis inter vos? inducat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: fideique obsecratio saluum reddet laborantem: ac eriget eum Dominus: & si in peccatis fuerit, remittentur ei. Eiusdem rationis est ista unctio, cuius esse manuum impositionem supra demonstraui: nempe histrionica hypocrisis, qua citra rationem & sine fructu, Apostolos referre volunt. Refert Marcus, Apostolos in prima sua missione iuxta mandarum quod à Domino acceperant, mortuos suscitasse, dæmonia eiecisse, leprosos mūdasse, infirmos sanasse, in curatione autem ægrorum, oleum adhibuisse. Ungebant, inquit, oleo multos infirmos: & sanabantur. Huc respexit Iacobus quum iussit accersi presbyteros ad ungendum infirmum. Talibus ceremoniis nullum altius subesse mysterium facile iudicabunt qui obseruarint quanta libertate & Dominus & eius Apostoli versati sint in rebus istis externis. Dominus cæco red diturus visum, ex puluere & sputo lutum composuit, alios tactu sanauit, alios verbo. Ad hunc modum Apostoli alios morbos solo verbo, alios tactu, alios unctioe curarunt. At verisimile est unctio nem istam nō temere (vt nec omnia alia) fuisse vsurpatam. Fateor: *18. g. 42* non tamen vt esset curationis organum, sed symbolum duntaxat, *Act. 3. a.* quo imperitorum ruditas admoneretur vnde tanta virtus prodiret: ne scilicet eius laudem Apostolis tribuerent. Oleo autem significari Spiritum sanctum eiusque dona, vulgare ac tritum est. *16. & 19. e. 12* Cæterum euauit gratia illa curationum, quemadmodum & reliqua miracula: quæ ad tempus edi voluit Dominus quo nouam *Psal. 45. b. 8* Euangelii prædicationem in æternum admirabilem redderet. Vt *Rom. 12* igitur maximè demus, unctioem Sacramentum fuisse: earum virtutum quæ tum per manus Apostolorum administrabantur: nihil nunc ad nos pertinet, quibus virtutum administratio commissa non est.

19 Et qua maiori ratione Sacramentum ex hac unctioe faciunt quàm ex aliis quibusuis symbolis quæ nobis in Scriptura commemorantur? Cur non aliquam natatoriam Siloah destinant, in quam certis temporum vicibus se immergant malè habentes? Frustra, inquit, id fieret. Certè non magis frustra quàm unctio. Cur non mortuis incubant, quoniam puerum mortuum, illi incubando, suscitauit Paulus? Cur non lutum ex sputo & puluere Sacramentum est? Sed alia singularia exempla fuerunt: hoc autem ab Iacobo præcipitur. nempe pro eo tempore loquebatur Iacobus, quo adhuc huiusmodi Dei benedictione fruebatur Ecclesia. Affirmant quidem eandem etiamnum vim suæ unctioe inesse: sed aliter experimur. Nemo jam miretur quomodo animas quas verbo Dei,

hoc

Iohan. 9. b. 7

Act. 10. b. 10

hoc est vita & luce sua spoliatas, stupidas esse & cæcas sciebant, tanta confidentia ludificati sint: quum nihil eos pudeat, corporis sensus viuos ac sentientes velle fallere. Ridiculos ergo se faciunt dum gratia curationum præditos sese iactant. Adest sanè suis Dominus omnibus seculis, & eorum languoribus quoties opus est, medetur, non minùs quàm olim: manifestas tamen illas virtutes non ita exerit, nec miracula per Apostolorum manus dispensat: quia & temporale fuit illud donum, & aliqua etiam ex parte hominum ingratitude statim intercidit.

20 Itaque vt non abs re Apostoli gratiam curationum sibi demandaram, olei symbolo, palàm testati sunt, non suam, sed Spiritus sancti esse virtutem: ita rursum Spiritui sancto sunt iniurii qui putidum & nullius energiæ oleum faciunt eius virtutem. Perinde id est ac si quis diceret, omne oleum virtutem esse Spiritus sancti, quòd eo nomine in Scriptura nuncupetur: omnem columbam esse Spiritum sanctum, quòd ea specie apparuerit. Verùm de iis viderint. Quod nobis in præsentia abunde est, certo certius perspiciamus, eorum vnctionem Sacramentum non esse: quæ nec ceremonia est à Deo instituta, nec vllam promissionem habet. Siquidem quum duo ista in Sacramento exigimus, vt ceremonia sit à Deo instituta, vt Dei promissionem habeat: simul postulamus vt ceremonia illa nobis tradita sit, & promissio ad nos spectet. Non enim Circumcisionem iam Sacramentum Christianæ Ecclesiæ quisquam esse contendit, tametsi & Dei institutum erat, & promissionem annexam habebat: quia nec nobis mandata fuit, nec promissio quæ illi adiuncta fuerat, nobis eadem conditione data. Promissionem quam in vnctione ferociter iactant, nobis non esse datam euidenter demonstrauius, & ipsi experientia declarant. Ceremonia vsurpari non debuit nisi ab iis qui curationum gratia præditi fuerant: non ab istis carnificibus, qui plus maciando ac trucidando valent, quàm sanando.

21 Quanquam etiam si obtinuerint, huic ætati conuenire quod de vnctione ab Iacobo præcipitur, (à quo longissimè absunt) nec sic quidem adhuc multum promouerint in approbâda sua vnctione qua hæctenus nos illeuerunt. Iacobus omnes infirmos vult vngi: isti non infirmos, sed semimortua cadauera, sua pinguedine inficiunt: quum iam iam anima in primoribus labris laborat, vel (vt ipsi loquuntur) in extremis. Si præsentem habent medicinam in suo sacramento, qua vel morborum acerbiteriam leniant, vel saltem aliquod animæ solatium adferant, crudeles sunt qui nunquam in tempore medentur. Iacobus vult infirmum vngi à senioribus Ecclesiæ: isti vnctorem non admittunt nisi sacrificulum. Quòd apud Iacobum presbyteros interpretantur Sacerdotes, & pluralem numerum ad decorem positum nugantur, nimis friuolum est: quasi verò Ecclesiæ eo tempore sacrificorum examini- bus abundarint, vt in longa pompa procedere potuerint ad

ferendum sacri olei ferculum. Iacobus dum simpliciter vngi infirmos iubet, non aliam vnctionem mihi significat, quàm vulgaris olei: nec aliud habetur in Marci narratione. Isti oleum non dignantur nisi ab Episcopo consecratum: hoc est, multo halitu calefactum, multo murmure incantarum, & nouies flexo genu salutarum: ter, Aue sanctum oleum: ter, Aue sanctum christina: ter, Aue sanctum balsamum. A quo tales exorcismos hauserunt? Iacobus dicit, Vbi vnctus oleo fuerit infirmus, & precatio concepta fuerit super eum, si in peccatis fuerit, remissum iri: vt scilicet abolito reatu, pœnæ leuationem impetrent: non intelligens, pinguedine deleri peccata, sed fidelium orationes, quibus afflictus frater Deo commendatus fuerit, non fore irritas. Isti per sacram suam, id est abominabilem vnctionem, peccata remitti, impiè mentiuntur. En quàm pulchrè proficiunt, vbi Iacobi testimonio pro sua libidine prolixè abuti permixti fuerint. Ac ne diutius sit nobis in probatione laborandum, hac difficultate nos eorum quoque annales liberant. referunt enim Innocentium Papam, qui Augustini ætate Romanæ Ecclesiæ præfuit, instituisse vt non presbyteri modò, sed omnes etiam Christiani oleo vterentur, in suam suorumque necessitatem vngendo. Author Sigebertus in Chronicis.

De ordinibus Ecclesiasticis.

22. **Q**uartū locum in eorum catalogo tenet sacramentum Ordinis: sed ad eò fœcundum, vt septem ex se sacramentula pariat. Est verò istud per quàm ridiculum, quòd quum affirmant septem esse sacramenta, dum recensere ipsa volunt, tredecim enumerant. Neque verò causari possunt, vnum esse sacramentum quia omnia in vnum sacerdotium tendunt, & velut quidam ad ipsum sunt gradus. Siquidem quum in singulis diuersas esse ceremonias constet, diuersas esse gratias ipsi loquantur: nemo dubitet quin septem sacramenta dici debeant si eorum placita recipiuntur. Et quid, quasi rem ambiguam, controuertimus, quando ipsi planè distinctèque septem declarant? Primùm autem obiter perstringemus, quot & quàm insulas absurditates nobis ingerant, dum nobis suos ordines pro sacramentis commendare volunt: deinde an omnino sacramentum dici debeat ceremonia qua vntur Ecclesiæ in ordinandis ministris, videbimus. Septem ergo ordines vel gradus Ecclesiasticos faciunt: quos insigniunt titulo sacramenti. Sunt autem, Ostiarii, Lectores, Exorcistæ, Acoluthi, Subdiaconi, Diaconi, Sacerdotes. Et septem quidem esse dicunt propter septiformem Spiritus sancti gratiam, qua præditi esse debent qui ad eos promouentur. Augetur autem illis & largiùs cumulatur in promotione. Iam numerus ipse peruersa Scripturæ interpretatione consecratus est: quòd videntur sibi apud Iesaiam legisse, septem Spiritus sancti virtutes, quum & verè plures

*Li. 4. Sc.
Ds. 34,
c. 9*

Iej. 33. a. 2

res

res non referantur ab Iesaja quàm sex : nec Propheta omnes eo loco concludere voluerit. tam enim alibi Spiritus vitæ sanctificationis, adoptionis filiorum dicitur, quàm illic sapientiæ, intelligentiæ, consilii, fortitudinis, scientiæ, & timoris Domini. Quamquam alii acutiores, non septem ordines, sed nouem faciunt, ad 4, & 8. similitudinem, vt aiunt, triumphantis Ecclesiæ. Atque inter eos etiam pugna est, quòd alii clericalem tonsuram volunt esse primum omnium ordinem: Episcopatum vltimum. Alii exclusa tonsura, Archiepiscopatum ordinibus annumerant. Isidorus aliter distinguit, facit enim diuersos, Psalmistas & Lectores. Illos cantionibus præficit, hos legendis Scripturis quibus plebs erudiat. Atque hæc distinctio Canonibus obseruatur. In tanta varietate quid sequi aut fugere nos volunt? Dicamúsne septem esse ordines? Sic docet magister scholæ: sed illuminatissimi doctores aliter determinant. Rursum inter se ipsi dissident. Præterea sacratissimi Canones aliò nos vocant. Sic scilicet consentiunt homines quum de rebus diuinis sine verbo Dei disceptant.

23 Verùm hoc omnem stultitiam superat, quòd in singulis Christum sibi collegam faciunt. Primùm, inquit, ostiarii munere functus est, quando vendentes & ementes, flagello ex funiculis factò, è templo eiecit. Ostiarium se esse significat, quum dicit Ego sum ostium. Lectoris munus assumpsit, quum in synagoga Iesaiam legit. Exorcistæ officio functus est, quum linguam & aures surdi & muti, saliuam tangens, auditum reddidit. Acoluthum se esse his verbis testatus est, Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. Subdiaconi officio functus est, quum linteo præinctus pedes discipulorum lauit. Diaconi personam sustinuit, quum corpus & sanguinem distribuit in Cœna. Sacerdotis partes impleuit, quum in cruce Patri se hostiam obtulit. Hæc absque risu ad eò audiri non possunt vt mirer absque risu scripta esse, si tamen homines erant qui scribebant. Sed in primis spectabilis est argutia qua in acoluthi nomine philosophantur, ceroferarium appellantes verbo (vt arbitror) magico, certè inaudito gentibus ac linguis omnibus. quum *ακόλουθος* Græcis simpliciter significet pedissequum. Quamquam si his seriò refellendis inhæream, iure & ipse quoque ronear: ad eò friuola sunt & ludicra.

24 Ne tamen mulierculis adhuc fucum faciant, traducenda est obiter eorum vanitas. Creant eximia pompa ac solennitate suos lectores, psalmistas, ostiarios, acoluthos, ad ea ministeria exequenda quibus vel pueros, vel certè quos vocant laicos præficiunt. Quis enim cereos vt plurimum accendit, quis vtreolo vinum & aquam infundit, nisi puer, aut ex laicis sordidulus aliquis qui ex ea re quæstum facit? Nonne iidè canunt? nonne templorum ianuas claudunt & aperiunt? Quis enim in eorum templis vnquam vidit vel acoluthum, vel ostiarium suis partibus fungentem? Quin potius qui puer acoluthi numere functus est, quum in ordinem aco-

luthorū coopratur, desinit esse id quod dici incipit, vt videantur ex professo velle munus ipsum abiicere quum titulum assumunt. En cur Sacramentis consecrari & Spiritum sanctum accipere necesse habeant, nempe vt nihil agant. Si prætexant, hanc esse temporum peruerfitatem, quod ministeria sua deserunt ac negligunt, simul fateantur nullum hodiç esse in Ecclesia vsum nec fructum sacrorum suorum ordinum, quos mirificè deprædicant, totâque Ecclesiam suam anathemate plenam: quandoquidem cereos & vrceolos à pueris & profanis atrectari permittat, quibus tangendis nulli digni sunt nisi in acoluthos consecrati: quando cantiones ad pueros ablegat, quæ nisi ab ore consecrato audiri non debebant. Exorcistas verò in quem tandem finem consecrant? Audio *Acto. 19.* Iudæis fuisse suos exorcistas: sed ab exorcismis dictos video, quos *o. 13* exercebant. De ementitis istis exorcistis quis vnquam fando audivit quod specimen vnum suæ professionis ediderint? Fingitur illis potestas data imponendi manus super energumenos & catechumenos, & dæmoniacos: sed tali se potestate præditos dæmonibus persuadere non possunt, non modò quia eorum imperiis non cedunt dæmones, sed etiam quia ipsis imperant. Vix enim decimum quenque reperias qui non malo spiritu agatur. Quæcunque igitur de minutulis suis ordinibus balbutiunt, constata sunt ex inficitis insulsisque mendaciis. De veteribus acoluthis & ostiariis & lectoribus, alibi dictum est, quum Ecclesiæ ordinem exponeremus. Nobis hîc propositum est duntaxat pugnare contra novitium illud inuentum de septemplici sacramento in ordinibus Ecclesiasticis: de quo nusquam alibi quàm apud ineptos istos rabulas, Sorbonistas & Canonistas legitur.

25 Iam de ceremoniis quas adhibet videamus. Principiò, quoscunque in militiam suam adscribunt, communi symbolo initiant in clericatum Radunt enim eos in vertice: vt corona regale decus significet, quia Reges debent esse clerici, vt se & alios regant. De iis enim sic loquitur Petrus, Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. At sacrilegium fuit, quod vniuersæ Ecclesiæ tribuitur, solis sibi arrogare, & titulo superbè gloriari quem fidelibus præripuerant. Petrus totam Ecclesiam alloquitur: isti ad pauculos rasos detorquent: quasi solis illis dictum sit, Sancti estote: quasi soli illi sanguine Christi acquisiti sint, quasi soli illi per Christum facti sint regnum & sacerdotium Deo. Assignant deinde & alias rationes: summitas capitis denudatur, vt eorum mens ad Dominum libera demonstraretur, quæ reuelata facie, Dei gloriam contempletur. vel vt vitia oris & oculorum doceantur præcidenda. Vel rasura capitis est temporalium depositio: circumferentia verò coronæ reliquæ sunt bonorum quæ ad sustentationem retinentur. Omnia in figuris: quia scilicet velum templi nondum scissum est. Itaque persuasi se præclare defunctos esse suis partibus quod talia per coronam suam figurauerint,

nilil

Ca. Dup.
21. qua. 1

1. Pet. 2.
6. 9

Li 4. Sè.
dist. 24.
cap. Duo
sunt

nihil eorum re ipsa præstant. Quousque nos talibus fucis & præstigiis ludent? Clerici detonsis aliquot capillis significant temporarium bonorum abundantiam se abieciſſe, gloriam Dei contemplari, aurium oculorumque concupiscentiam mortificari: at nullum est hominum genus rapacius, stupidius, libidinotius. Cur non magis sanctitatem verè exhibent quàm falsis mendacibusque signis ipsius speciem simulant?

26 Porro quum dicunt coronam clericalem habere originem à Nazaræis, & rationem, quid aliud adferunt quàm sua myſteria à Judaicis ceremoniis nata esse, vel potius merum esse Iudaismum? Quòd autem addunt, Priscillam, Acylam & Paulum ipsum suscepto voto sibi rasiſſe caput, vt purificarentur: crassiſſam suam ignorantiam producit. Nusquam enim legitur de Priscilla: ac de Acyla etiam incertum est. siquidem tam ad Paulum referri potest tonsura illa quàm ad Acylam. Ne verò illis relinquamus quòd petunt, exemplum eos habere à Paulo: obseruandum est simplicioribus, Paulum nunquam caput sibi rotondiſſe ad sanctificationem aliquam: sed duntaxat vt fratrum infirmitati seruiret. Soleo eiusmodi vota appellare charitatis, non pietatis: hoc est non suscepta ad cultum aliquem Dei, sed ad tolerandam infirmorum ruditatem: quemadmodum ipse ait, Iudæis se Iudæum factum, & c. Ergo hoc fecit, & quidem semel, atque ad breue tempus, vt Iudæis se tantisper accommodaret. Isti quum Nazaræorum purificationes nullo vsu imitari volunt, quid aliud quàm alterum Iudaismum erigunt dum veterem perperam æmulari affectant? Eadem religione decretalis illa Epistola composita est, quæ prohibet clericis, iuxta Apostolum, ne comam nutriant, sed instar sphæræ radant. quasi Apostolus, docens quid viris omnibus decorum sit, de sphæræ clericorum rasura sollicitus fuerit. Hinc lectores reputent qualis sint energiæ ac dignitatis alia quæ sequuntur myſteria, quibus talis est ingressus.

27 Vnde originem habuerit clericorum tonsura, abunde vel ex vno Augustino constat. Quum illo seculo capillum non alerent nisi delicati, & qui nitorem elegantiamque non satis virilem affectabant: videbatur esse non boni exempli si clericis id permitteretur. Iubebantur ergo clerici vel tondere caput, vel radere, ne quam effœminati cultus speciem præ se ferrent. Ad eò autem id vulgare erat, vt monachi quidam, quò magis suam sanctimoniam notabili distinctoque ab aliis habitu vendirarent, comam demitterent. Quum verò postea res ad crines rediisset, & ad Christianismum accederent gentes quædam, quæ semper comatæ fuerant, vt Gallia, Germania, Anglia: verisimile est clericos vbique rasiſſe caput, ne comæ ornamentum viderentur affectare. Tandem corruptiore seculo, quum prisca omnia instituta vel inuersa foret, vel in superstitionem degenerassent, quia in rasura clericali nihil cernebant causæ (neque enim quicquam retinuerant præter stultam imitationem) ad mysterium confugerunt: quòd nunc superstiosè nobis

Li. 4. Sē obtrudunt pro sacramenti sui approbatione. Ostiarii in consecra-
ten. disti. tione claves templi accipiunt, quò sibi mandari custodiam intelli-
24. cap. 8 gant. Lectores, sacra Biblia. Exorcistæ, formulas exorcismorum,
 quibus super energumenos & catechumenos vtantur. Acolithi,
 cereos & vrceolū. En ceremoniæ quibus (si Deo placet) tantū inest
 arcanæ virtutis vt esse possint gratiæ inuisibilis non modò signa ac
 refferæ, sed etiã causæ. Hoc enim secundum suã definitionē postu-
 lant, quum inter sacramenta haberi volunt. Verum vt paucis absol-
 uam, dico absurdum esse quòd in scholis & Canonibus minores is-
 tos ordines sacramenta faciunt: quando eorum etiam qui hoc
 tradunt confessione, primitiæ Ecclesiæ incogniti fuerunt, & mul-
 tis postea annis excogitati. Sacramenta autem, quum Dei promiss-
 ionem contineant, neque ab Angelis, neque ab hominibus, sed à
 Deo solo institui debent: cuius vnus est promissionem dare.

28 Super sunt tres ordines, quos maiores vocāt. Ex quibus Sub-
 diaconatus (vt aiunt) in eum numerum translatus est, ex quo tur-
 ba illa minorum pullulare cœpit. Quia autem videtur pro his tes-
 timonium habere à verbo Dei, sacros ordines honoris causa, pe-
 culiariter nomināt. Sed quàm obliquè Domini institutis in prætex-
 tum suum abutantur, videndum est. Incipiemus aurem ab ordine
 presbyterii siue sacerdotii. His enim duobus nominibus rem vnã
 significant, ac sic appellant eos ad quos pertinere aiunt sacrificium
 corporis & sanguinis Christi in altari conficere, orationes concipere,
 ac benedicere dona Dei. Itaque in ordinatione patenã cum
 hostiis accipiunt, in symbola collatæ sibi potestatis placabiles Deo
 hostias offerendi. manúsque illis inunguntur: quo symbolo docen-
 tur datã sibi esse consecrandi potestatem. Sed de ceremoniis postea.
 De re ipsa dico, ad eò nullum apicem habet à verbo Dei quod
 obtendunt, vt non potuerint improbius ordinem à Deo possum
 deprauare. Principiò quidem pro cōfesso esse debet (quod de Mis-
 sa papali tractando asseruimus) iniurios omnes esse Christo qui se
 Sacerdotes appellant, ad offerendam placationis hostiam. Consti-
 tutus ille & consecratus à Patre Sacerdos cum iureiurando fuit,
 secundum ordinem Melchisedec, nullo fine, nullo successore. Ho-
 stiam semel obtulit æternæ expiationis & reconciliationis: nunc
 etiam sanctuarium cæli ingressus, intercedit pro nobis. In ipso o-
 mnes sumus sacerdotes, sed ad laudes & gratiarū actiones, ad nos
 denique nostraque Deo offerenda. Illi vni singulare fuit sua obla-
 tionem Deum placare, & peccata expiare. Id quum sibi isti vsurpent,
 quid superest nisi eorum sacerdotium impium esse ac sacrilegum?
 Certè nimis improbi sunt dum Sacramenti titulo insignire audēt.
 Quantum ad verum presbyterii munus attinet, quod ore Christi
 nobis est commendatum, libenter eo loco habeo. Illic enim cere-
 monia est, primùm ex Scripturis sumpta, deinde quam non esse ina-
 nem nec supernacquam, sed fidele spiritualis gratiæ symbolum, te-
 statur Paulus. Quòd autem tertium in numero non posui, eo fa-
 ctum

Psa. 110.

b. 4

Heb. 5. 4.

6. 7. 4.

3

1. Tim. 4.

d. 14

etum est quòd non ordinarium nec commune est apud omnes fideles, sed ad certam functionem specialis ritus. Verùm quum hic honor Christiano ministerio tribuitur, non est propterea quod superbiant Papiſtici Sacerdotes. Euangelii enim sui ac myſteriorum dispensatores ordinari iuffit Christus, non victimarios inaugurari. Mandatum de prædicando Euangelio pascendòque grege, non de hostiis immolandis dedit. Spiritus sancti gratiam promissit, non ad peragendam peccatorum expiationem, sed ad gubernationem Ecclesiæ rite obeundam ac sustinendam.

*Mat. 28.**d. 19**Marc 16**c. 15**Iohã. 21.**c. 15**Iohã. 20.**c. 22*

29 Cum re ipsa optimè congruunt ceremoniæ. Dominus noster quum Apostolos amandaret ad Euangelii prædicationem, insufflauit in eos. Quo syn bolo Spiritus sancti virtutem, qua illos donabat, repræsentauit. Hanc insufflationè retinuerunt boni isti viri, & quasi Spiritum sanctum è guttare suo egerant, super suos quos formant sacrificulos demurmurant, Accipite spiritum sanctum. Adedò nihil prætereunt quod non præposterè effingant: nò dico more histrionum (qui nec sine arte gesticulantur, nec sine significatione) sed instar simiarum, quæ lasciuè & absque vllò delectu quiduis imitantur. Seruamus (inquiunt) exemplum Domini. At multa egit Dominus quæ nobis exempla esse noluit. Dixit Dominus discipulis, Accipite Spiritum sanctum. Dixit & Lazaro, Lazare, veni foras. Dixit paralytico, Surge & ambula. Cur non eadem dicunt omnibus mortuis & paralyticis? Diuinæ suæ virtutis specimen edidit quum insufflando in Apostolos, Spiritus sancti gratia illos repleuit. Hoc ipsum si conantur efficere, Deum æmulantur, & tantum non ad certamen prouocant: sed longissimè absunt ab effectu, nec aliud inepto isto gestu quàm Christum illudunt. Sunt quidem adedò effrontes vt asserere ausint conferri à se Spiritum sanctum. sed quàm id verum sit, docet experientia, quæ clamat ex equis fieri aſinos, ex fatuis phreneticos quicumque in Sacerdotes consecrantur. Nec tamen hinc pugnam illis facio: tâtùm ceremoniam ipsam damno quæ in exemplum trahi non debuit, quandoquidem à Christo in singulare miraculi symbolum vsurpata est: tantum abest vt illis patrocinari debeat imitationis excusatio.

*Iohã. 20**c. 22**Iohan. 11**c. 43**Mat. 9.**a. 5**Iohan. 5.**b. 8*

30 Vnctionem verò à quo tandem acceperunt? Respondent se accepisse à filiis Aarõ, à quo & suus ordo sumpsit initiũ. Peruersis igitur exemplis perpetuò se tueri malunt quàm fateri à se excogitatum quod temere vsurpant. sed interim non animaduertunt, dum successores se profitentur filiorum Aaron, Christi sacerdotio se esse iniurios: quod vnum omnibus veteribus sacerdotiis admiratum figuratumque fuit. In eo igitur omnia conclusa & impleta fuerunt, in eo cessarunt, vt iam aliquoties repetitum à nobis est, & epistola ad Hebræos nullis glossis adiuta testatur. Quòd si tantopere Mosais ceremoniis oblectantur, cur non boues, vitulos, agnos ad sacrificia rapiunt? Habent quidem bonã partem antiqui tabernaculi & totius Iudaici cultus: sed hoc tamè eorum religioni

*Li. 4. Sē**ten. dist.**24. ca. 8.**Et in Ca**non. dist.**21. cap. 1*

deest, quòd vitulos & boues non immolant. Quis non videat hanc vnctionis obseruationem Circuncisione multò esse perniciosiorem: præsertim vbi accedit superstitio & Pharisaica opinio de dignitate operis? Iudæi in Circuncisione fiduciam iustitiæ reponbant: isti in vnctione spirituales gratias. Ergo dum Leuitarum æmuli esse appetunt, apostatae fiunt à Christo, seque Pastorum munere abdicant.

31 Hoc est (si Deo placet) sacrum oleum quod characterem indelebilem imprimit. Quasi verò oleum puluere & sale abstergi non possit, aut (si tenaciùs adhæsit) sapone. At character ille spiritualis est. Quid oleo cum anima? An oblitii sunt quod ex Augustini *Decre. 1. q. 1. cap. 1.* no occidunt, Si detrahatur verbum ab aqua, nihil fore nisi aquam: *Detra. Exod. 30 d. 30* habere autem à verbo vt sit Sacramentum? Quod verbum ostendent in sua pinguedine? an quod Mosi mādatur est de filiis Aaron vngendis? At illic etiam mandatur de tunica, de ephod, de galero, de corona sanctitatis, quibus ornandus erat Aaron, de tunicis, balteis, mitris, quibus erant vestiendi eius filii. Mandatur de mactando vitulo, de adolendo eius adipe, de arietibus secandis & comburendis, de sanctificandis auriculis & vestimentis, alterius arietis sanguine: & innumeræ aliæ obseruationes, quibus prætermisissis, miror cur vna vnctio olei illis placeat. Si autem aspergi gaudent, cur oleo potiùs asperguntur quàm sanguine? Scilicet rem ingeniosam conantur: ex Christianismo & Iudaismo & Paganitate, velut confutis centunculis, religionem vnā conficere. Fœtet igitur eorum vnctio, quæ sale, id est verbo Dei, destituitur. Superest impositio manuum, quam vt in veris legitimisq; ordinationibus Sacramentum esse concedo, ita nego locum habere in hac fabula vbi nec Christi mandato obtemperant, nec finem respiciunt quò nos ducere debet promissio. Signum si non negari sibi volunt, ad rem ipsam cui dedicatum est, accommodent oportet.

32 De ordine quoque Diaconatus nihil pugnarem si restitueretur in suam integritatem ministerium illud quod sub Apostolis & in puriore Ecclesia fuit. At verò quos isti fingunt Diaconos quid habent simile? Non de hominibus loquor (ne querantur iniquè ex hominum vitiis suam doctrinam æstimari) sed pro iis ipsis quos sua doctrina nobis tradunt, testimonium ab eorum exemplo quos Apostolica Ecclesia Diaconos instituit, indignè peti contendo. Aiunt ad suos Diaconos pertinere, assistere sacerdotibus, ministrare in omnibus quæ aguntur in Sacramētis, scilicet in Baptismo, in chrismate, in patena, in calice: oblationes inferre & disponere super altare, componere mensam Domini, & vestire: crucem ferre, prædicare & decantare Euangelium & Epistolam ad populum. An hîc verbum vnum de vero Diaconorum ministerio? Nunc institutionem audiamus: Diacono qui ordinatur, solus Episcopus manum imponit. Orarium illi & stolam super læuam humerum collocat, vt intelligat se accepisse iugum Domini leue, quoad si-

histram pertinentia diuino timori subiiciat. Textum Euangelii præbet, vt se eius præconem agnoscat. Et istæc quid ad Diaconos? Perinde verò faciūt ac si quis Apostolos se instituere diceret quos duntaxat adolendis thuribus, simulachris poliendis, conuerrendis templis, captandis muribus, fugandis canibus præficeret. Quis id hominum genus vocari Apostolos pateretur, & conferti cum ipsis Christi Apostolis? Posthac ergo ne Diaconos esse mentiantur quos non nisi ad histrionicos suos ludos instituunt. Quinetiam ipso nomine satis declarant quale sit officium. Leuitas enim appellant, eorūque rationem ac originem ad filios Leui referri volunt. Quod per me quidem licet, modò ne alienis plumis eos postea vestiant.

33 De Hypodiaconis quid dicere attinet? nam quum re vera curæ pauperum olim præfuerint, nugatoriam nescio quam functionem illis attribuunt, vt calicem ac patenam, vrceolum cum aqua, mantile ad altare deferant, aquam fundant ad manus laundas, &c. Iam verò quod de oblationibus recipiendis & inferendis dicunt, eas intelligunt quas velut anathemati destinatas iogurgitant. Huic muneri optimè respondet initiandi ritus. Vt ab Episcopo patenam & calicem, ab Archidiacono vrceolum cum aqua, manuale & huiusmodi scruta accipiat. His ineptiis vt inclusum Spiritum sanctum fateamur postulant. Quis pius hoc concedere sustineat? Verum vt semel finiamus, licet de his idem quod de reliquis statuere. neque enim opus est longiùs repetere quæ suprà sunt explicata. Hoc satis esse poterit modestis & docilibus (quales instituendos suscepi) nullum esse Dei Sacramentum nisi vbi ceremonia ostenditur annexa promissioni: aut certè potiùs nisi vbi promissio in ceremonia spectatur. Hic ne syllaba quidem habetur certæ alicuius promissionis: frustra igitur quæratur ceremonia ad confirmandam promissionem. Rursum nulla ceremonia ex his quas vsurpant, à Deo instituta legitur. Sacramentum igitur nullum esse potest.

De Matrimonio.

34 **P**ostremum est matrimonium, quod vt à Deo institutum fatentur omnes, ita pro Sacramento datum nemo vsque ad Gregorii tempora viderat. Et cui vnquam sobrio in mentem venisset? Ordinatio Dei bona est & sancta: & agricultura, architectura, sutrina, constrina, ordinationes sunt Dei legitimæ, nec tamen Sacramenta sunt. id enim non tantum in Sacramento quarritur vt Dei sit opus, sed vt sit ceremonia exterior à Deo posita ad confirmandam promissionem. Nihil tale esse in matrimonio pueri quoque iudicabunt. Sed signum est, inquit, sacræ rei, hoc est spiritualis coniunctionis Christi cum Ecclesia. Si verbo signi, symbolum intelligunt à Deo nobis in hoc propositum vt fidei nostræ certitudinem erigat, longè à scopo aberrant: si signum

simpliciter accipiunt, quod in similitudinem adductū sit, ostendam
 I. Cor. 15. quā acutè ratiocinentur. Paulus ait, Sicut stella à stella differt in
 e. 41 claritate, sic erit resurrectio mortuorum. En vnum Sacramentum.
 Matt. 13. Christus ait, Simile est regnum calorum grano sinapis. En alte-
 d. 31, & rum. Rursum, Simile est regnum calorum fermento. Ecce ter-
 e. 33 tium. Iesaias ait, Ecce Dominus gregem suum pascet quasi pastor.
 Iesu. 40. Ecce quartum. Alibi, Dominus quasi gigas egredietur. Ecce quin-
 e. 11 tum. Et quis tandem finis aut modus? nihil hac ratione Sacramen-
 Iesa. 42. tum non erit. quot in Scriptura parabolæ sunt & similitudines, tot
 b. 13 erunt Sacramenta. Quinetiam furtum Sacramentum erit: quan-
 1. Thess. do quidem scriptum est, Dies Domini sicut fur. Quis ferat istos
 5. 2. 2 Sophistas tam incitè garrientes? Fateor quidem, quoties aspici-
 tur vitis optimum esse in memoriam reuocari quod ait Christus,
 Iohan. 15. Ego sum vitis, vos palmites, Pater meus cultor. Quoties occurrit
 a. 1. 5 pastor cum grege, & illud etiam occurrere bonum esse, Ego sum
 Iohā. 10. pastor bonus: oues meæ meam vocem audiunt. Verùm si quis ta-
 b. 11 les similitudines Sacramentis annumeret, in Anticyram mit-
 tendus sit.

35 Verba tamen Pauli obtrudunt, quibus Sacramenti nomen
 Ephes. 5. matrimonio attribui dicunt, Qui vxorem diligit seipsum diligit.
 f. 19 Nemo vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam,
 sicut & Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis eius, de
 carne eius, & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo pa-
 trem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem
 vnam. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Chri-
 sto & Ecclesia. At sic tractare Scripturas, terram cælo miscere est.
 Paulus vt ostenderet maritis quā singulari amore vxores suas
 complecti debeant, Christum illis in exemplar proponit. vt enim
 ille viscera pietatis effudit in Ecclesiam, quam sibi desponderat: sic
 vnumquenque affectum esse vult erga propriam vxorem. Sequi-
 tur deinde, Qui vxorem diligit, semetipsum diligit: quemadmo-
 dum Christus dilexit Ecclesiam. Porrò vt doceret quomodo Chri-
 stus dilexit Ecclesiam perinde atque semetipsum, imò quomo-
 do se vnum fecerit cum sponsa sua Ecclesia, refert ad ea quæ Mo-
 ses narrat Adam de se dixisse. Quum enim adducta esset in eius
 Gen. 2. d. conspectū Heua, quam è sua costa formatam sciebat: Hæc inquit,
 13 est os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Totum id spiritualiter
 impletum in Christo, & in nobis testatur Paulus, quū membra
 nos esse ait corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius, adeoque
 vnam cum ipso carnem. Tādē epiphonema subnectit, Magnum
 hoc mysterium. &, nequis amphibologia falleretur, exprimit se
 non de carnali viri & mulieris coniunctione loqui, sed de spiri-
 tuali Christi & ecclesiæ coniugio. Et sanè verè magnū mysterium
 est, quod sibi Christus costam detrahi passus est vnde formaremur:
 Galat. 2. hoc est, quum fortis esset, debilis esse voluit, quo sua fortitudine
 d. 20 roboraremur: vt iam non viuamus ipsi, sed viuat ipse in nobis.

36 Imposuit illis Sacramenti nomen. Verùm æquūmne erat vt eorum inficitæ pœnas tota Ecclesia penderet? Myſterium dixerat Paulus: quam dictiōnē quum relinquere poſſet Interpres, Latinis auribus non infrequentem, vel arcanum vertere: Sacramentū ponere maluit, non tamen alio ſenſu quàm Græcè à Paulo myſterium dictum erat. Eant nunc, & linguarum peritiā clamorē infectentur, quarum ignorantia in re facili & cuius obuia tandiu fœdiſſimè hallucinati ſunt. Sed cur in vno hoc loco Sacramenti voculam tantopere vigent, aliquoties neglectam prætereunt? Nam & in Epistoſa ad Timotheum priore à vulgari Interprete poſita eſt: *1. Tim. 3. c. 9* ac in eadem ipſa ad Ephēſios Epistoſa, vbique pro myſterio. Condoneatur tamen illis hic lapſus: ſaltem mendaces oportuerat eſſe memores. Matrimonium verò, Sacramenti titulo commēdatum, immunditiem poſtea, & pollutionem, & carnales ſordes vocare quàm vertiginosa eſt leuitas? Quàm absurdum eſt arcere à Sacramento Sacerdotes? Si à Sacramento ſe arcere negent, ſed à coitus tantūm libidine: non ita mihi elabūtur. Nam & coitum ipſum partem eſſe Sacramenti tradunt, eoque demum figurari vnionem quæ nobis eſt cum Chriſto, in naturæ conformitate: quia vir & mulier nonniſi carnali copula, vna caro ſiant. Quāquam duo Sacramenta quidam eorum hic repererunt, alterum Dei & animæ in ſponſo & ſponſa: alterum Chriſti & Eccleſiæ, in marito & vxore. Vt cunq; , coitus tamen Sacramentum eſt, à quo vllum Chriſtianum arceri nefas fuit. Niſi fortè Chriſtianorum ſacramenta adedè malè conueniunt, ſtare vt ſimul non poſſint. Eſt & altera in eorum dogmatibus abſurditas. In Sacramento conferri gratiam Spiritus ſancti affirmant: coitum tradunt eſſe Sacramentum: in coitu negant vnquam Spiritum ſanctum adeſſe.

37 Ac ne ſimpliciter Eccleſiam luderent, quàm longam errorum, mendaciorum, fraudum, nequitiarum ſeriem vni errori atxuerunt? vt dicas nihil aliud quàm abominationum latebram queſiſſe, dum è matrimonio Sacramentum fecerunt. Vbi enim id ſemel obtinuerit, coniugaliū cauſarum cognitionem ad ſe traxerunt: quippe res ſpiritualis erat profanis iudicibus non atrectanda. Tum leges ſanxerunt quibus tyrannidem ſuam firmarunt, ſed partim in Deum manifeſtè impias, partim in homines iniquiſſimas. Quales ſunt, Vt coniugia inter aduleſcentulos, parentum iniuſſu contracta, firma rataque maneant. Ne inter cognatos, ad ſeptimum vſque gradum legitima ſint matrimonia: & quæ contracta ſunt, diſſoluantur. Gradus verò ipſos, contra Gentium omnium iura, & Moſis quoq; politiam conſingunt. Ne viro qui adulteram repudiauerit, alteram inducere liceat. Ne ſpirituales cognati matrimonio copulētur. Ne à Septuageſima ad octauas Paſchæ, tribus hebdomadibus ante natalem Iohannis, ab Aduentu ad Epiphaniā nuptiæ celebrentur. & ſimiles innumeræ, quas recenſere longum fuerit. Et ex eorum cœno aliquando emergendū eſt,

*1. Tim. 3.**c. 9**Ephes. 1.**b. 9, & ca.**3. colof. 1.**27**Li 4. Sē-**ten. diſt.**17. ca. 4,**ſi Dec.**27. qua.**2. capit.**Quo ſo-**cietas.**Gloſſ. ca.**Lex di-**uina**Ibidem**Decr. li.**4. Sēct.**Diſt. 33.**cap. 2. &**in Decr.**32. queſt.**2. cap.**Quic-**quid**Deut. 18.**a. 6*

in quo iam diutius hæsit oratio quàm animus ferebat. Aliquantulum tamen mihi profecisse videor, quòd leonis pellem istis asinis quadam ex parte detraxi.

De politica administratione.

CAPVT XX.

DORRO quum duplex in homine regimen superiùs statuerimus: & de altero illo, quod est in anima, seu interiori homine positum, æternamque vitam respicit, satis multa verba alibi fecerimus: de altero etiam, quod ad instituendam civilem duntaxat, externamque morum iustitiam pertinet, nonnihil vt differamus, locus hic appetit. Et si enim à spirituali fidei doctrina, quam tractandam suscepi, separata esse videtur huius argumenti ratio: progressus tamen ostendet, merito à me coniungi, imò necessitate me impelli vt id faciam: præsertim quoniam ab vna parte amentes & barbari homines ordinem hunc diuinitus sancitum, furiosè euertere conantur. Principum verò adultores eorum potentiam sine modo extollentes, Dei ipsius imperio opponere non dubitant. Virique malo nisi obuiam eatur, peribit fidei sinceritas. Adde quòd scire quàm benignè hac in parte consuluerit Deus generi humano non parum nostra refert, vt ad gratitudinem restandam *magis* manus in nobis vigeat pietatis studium. Principiò, antequam in rem ipsam ingrediamur, tenenda illa est distinctio antè à nobis posita, ne (quod multis vulgò accidit) hæc simul duo imprudenter permisceamus quæ diuersam prorsus rationem habent. Illi enim quum in euangelio promitti libertatem audiunt, quæ nullum inter homines regem, nullumque magistratum agnoscat, sed in Christum vnum intueatur: nullum libertatis suæ fructum capere se posse putant quandiu aliquam supra se eminere potestatem vident. Itaque nihil fore saluum existimant nisi totus in nouam faciem orbis reformetur: vbi nec iudicia sint, nec leges, nec magistratus, & siquid simile est quod officere suæ libertati opinantur. At verò qui inter corpus & animam, inter præsentem hanc fluxamque vitam, & futuram illam æternamque discernere nouerit: neque difficilè intelliget, spirituale Christi regnum, & civilem ordinationem, res esse plurimum sepositas. Quum ergo Iudaica illa sit vanitas, Christi regnum sub elementis huius mundi quærere ac includere: nos magis quod perspicuè Scriptura docet, spirituale esse fructum cogitantes, qui ex Christi beneficio colligitur, totam hanc libertatem, quæ in ipso nobis promittitur atque offertur, meminermus intra suos fines contriuere. Nam quid est quòd ipse idem Apostolus, qui iubet vt stemus, nec subiiciamur iugo seruitutis, alibi sollicitos esse seruos de statu suo vetat: nisi quia spiritualis libertas cum politica seruitute optimè stare potest? In quem etiam sensum accipiendæ sunt istæ eius sententiæ, In regno Dei non est Iudæus, neque Græcus, non masculus aut fœmina, non seruus aut liber.

Item,

Galat. 5.

a. 1

1. Cor. 7.

d. 21

Galat. 3.

d. 28

Item, Non est Iudæus, nec Græcus, præputium, circumcisio, Barba- *Coloss. 3.*
 rus, Scythæ, feruus, liber: sed omnia in omnibus Christus. Quibus *b. 11*
 significat, nihil referre qua sis apud homines conditione, cuius gen-
 tis legibus viuas: quando in rebus istis minimè sitam est Christi
 regnum.

2 Neque tamen eò ista distinctio pertinet, quò totam politiæ
 rationem, rem esse pollutam reputeamus, ad homines Christianos
 nihil pertinentem. Sic quidem fanatici quos delectat effrænis li-
 centia, vociferantur ac iactant, Postquam mortui sumus per Chri-
 stum elementis huius mundi, & translati in regnum Dei, sedemus
 inter cælestes: indignum hoc nobis esse, ac infra nostram excellen-
 tiam longè positum, pro fanis istis ac impuris curis occupari quæ
 circa aliena à Christiano homine negotia versantur. Quorsum, in-
 quiunt, leges sine iudiciis & tribunalibus? Quid autè cum iudiciis
 ipsis homini Christiano? Imò si occidere non licet, quò nobis leges
 & iudicia? Verùm vt distinctum istud regiminis genus à spirituali
 illo & interno Christi regno nuper monuimus: ita nec quicquam
 pugnare sciendum est. Nam illud quidem, initia cælestis regni quæ-
 dam iam nunc super terram in nobis inchoat: & in hac mortali e-
 uanidâ que vita, immortalem & incorruptibilem beatitudinem quo-
 dâmodo auspiciatur: at huic destinatum est, quandiu inter homines
 agemus, externum Dei cultum fouere & tueri, sanam pietatis do-
 ctrinam & Ecclesiæ statum defendere, vitam nostram ad homi-
 num societatem componere, ad ciuilem iustitiam mores nostros
 formare, nos inter nos conciliare, communem pacem ac tranquil-
 litatem alere. quæ omnia superuacua esse fateor, si præsentem vi-
 tam extinguit regnum Dei quale nunc intra nos est. Sin ita est vo-
 luntas Dei, nos dum ad veram patriam aspiramus, peregrinari su-
 per terram: eius verò peregrinationis vsus talibus subsidiis indiget:
 qui ipsa ab homine tollunt, suam illi eripiunt humanitatem. Nam
 quòd tantam in Ecclesia Dei perfectionem debere esse causantur
 cui sua pro lege moderatio satis sit: eam stolidè ipsi imaginantur,
 quæ in hominum communitate reperiri nunquam possit. Quùm e-
 nim tanta sit improborum insolentia, nequitia tam cõtumax, quæ
 multa legum seueritate coerceri vix possit: quid facturos expe-
 ctamus si patère suæ improbitati videant impunitam licentiam?
 qui, ne malè faciant, neque vi satis coguntur.

3 Sed de politiæ vsu erit alius oportunior dicendi locus. Nunc
 istud tantùm intelligi volumus, de ea exterminanda cogitare,
 immanem esse barbariem: cuius vsus non minor inter homines
 quàm panis, aquæ, solis & aeris: dignitas quidem multò etiam
 præstantior. Non enim (quæ illorum omnium commoditas est)
 huc spectat duntaxat vt spirent homines, edant, bibant, foueantur,
 (quanquam hæc certè omnia cõplectitur, dum efficit vt simul vi-
 uant) non tamen inquam, huc spectat solùm: sed ne idololatria, ne
 in Dei nomen sacrilegia, ne aduersus eius veritatem blasphemix,

aliæque religionis offensiones publicè emergant ac in populum spargantur: ne publica quies perturbetur: vt suum cuique saluum sit & incolume: vt innoxia inter se commercia homines agitent: vt honestas & modestia inter ipsos colatur. Deinde vt inter Christianos publica religionis facies existat, inter homines constet humanitas. Nec quenquam moueat quòd rectè constituendæ religionis curam ad hominum politiam nunc refero, quam extra hominum arbitrium posuisse suprà videor. Siquidem nihilo hîc magis quàm antea, leges de religione ac Dei cultu hominibus suo arbitrio ferre permitto quum politicam ordinationem probo, quæ in hoc incumbit ne vera religio, quæ Dei Lege continetur, palàm, publicisque sacrilegiis impune violetur ac conspurcetur. Verùm ipsa ordinis perspicuitate adiuti lectores, melius quid de toto genere politicæ administrationis sentiendum sit, assequentur, si eius partes seorsum pertractemus. Sunt autè tres: Magistratus, qui præses est legum ac custos: Leges, secundùm quas ipse imperat: Populus, qui legibus regitur, & magistratui pareat. Videamus ergo primùm de ipsa magistratus functione, num legitima sit ac Deo probata vocatio, quale officium, quanta potestas: deindè quibus instituenda sit legibus Christiana politia: tum postremò, quis legum vsus ad populum redeat, quæ magistratui obedientia debeatur.

4 Magistratum functionem non modò sibi probari acceptamque esse testatus est Dominus: sed honorificentissimis insuper elogiis eius dignitatem prosequutus, mirificè nobis commendauit. Vt pauca commemorem: Quòd Dii nuncupantur quicunque magistratum gerunt, ne in ea appellatione leue inesse momentum quis putet. ea enim significatur, mandatum à Deo habere, diuina authoritate præditos esse, ac omnino Dei personam sustinere, cuius vices quodammodo agunt. Non meum hoc est cauillum, sed Christi interpretatio. Si Scriptura, inquit, eos vocauit deos, ad quos verbum Dei factum est. Quid hoc est, nisi demandatum illis esse à Deo negotium, vt illi in suo munere seruiant? & (quod Iudicibus suis dicebant Moses & Iosaphat, quos per singulas ciuitates Iuda constituebant) iudicium exerceant non pro homine, sed pro Deo? Eodem pertinet quòd Sapientia Dei per os Solomonis affirmat, suum esse opus, quòd Reges regnant, & consiliarii decernunt iusta: quòd principes principatum gerant, & munifici omnes Iudices terræ. Perinde enim istud valet acti dictum esset, non humana perueritate fieri vt penes Reges & Præfectos alios sit in terris rerum omnium arbitrium, sed diuina prouidentia & sancta ordinatione: cui sic visum est res hominù moderari. quandoquidem illis adest ac etiam præst in ferendis legibus, & iudiciorum equitate exercèda. Quòd & Paulus aperte docet, dum præfecturas inter Dei dona enumerat, quæ secundùm gratiæ diuersitatem variè distributa, à seruis Christi in adificationem Ecclesiæ conferri debeant

Exo. 22.
b. 8

Psal. 82.
a. 1, & b.
6

Ioh. 10.
f. 35

Deut. 1.
c. 16

1. Par.
19. b. 6

Prou. 8.
b. 14

Rom. 12.
b. 8

beant. Tametsi enim illic propriè de senatu loquitur grauium vi-
rorum, qui in primitiua Ecclesia constituebantur vt conforman-
dæ publicæ disciplinæ præessent: (quod munus in Epistola ad Co-
rinthios *lups: vices* vocat) quia tamen videmus eodem recidere si-
nem ciuilibus potestatis, non dubium quin omne iustæ præfecturæ
genus nobis commendat. Multo verò clarius, vbi iustam ea de re
disputationem instituit. Nam & potestatem, Dei ordinationem
esse tradit: nec potestates esse vilas, nisi à Deo ordinaras. Ipsos
autem principes, ministros esse Dei, bene agentibus, in laudem:
malis ad iram vltiores. Huc accedunt & sanctorum virorum exem-
pla: quorum alii regnis, vt Dauid, Iosias, Ezechias: alii satrapiis, vt
Ioseph, & Daniel: alii ciuilibus præfecturis in libero populo, vt
Moses, Iosue, ac Iudices, functi sunt: quorum functiones sibi pro-
batas esse, Dominus declarauit. Quare nulli iam dubium esse de-
bet, quin ciuilibus potestas vocatio sit non modò coram Deo sancta
& legitima, sed facerrima etiam, & in tota mortalium vita longè
omnium honestissima.

5 Excipiunt qui anarchiam inducere cuperent, quanuis olim
rudi populo præfuerint Reges ac Iudices, hodie tamen perfectio-
ni quam Christus cum Euangelio suo attulit, minimè quadrare
seruile illud gubernandi genus. In quo non suam modò insci-
tiam, sed Diabolicum factum produunt, dum perfectionem sibi ar-
rogant, cuius ne centesima quidem pars in illis conspicitur. Ve-
rùm qualescunque sint, refutatio facilis est: quia vbi Dauid Re-
ges & præfectos omnes ad osculandum Dei Filium hortatur, non
iubet imperio deposito ad priuatam vitam concedere, sed pote-
statem qua sunt instructi, Christo subiicere: vt vnus supra omnes
emineat. Similiter Iesaias, dum promittit Reges fore Ecclesiæ nu-
tritios, & Reginas nutrices, non abdicat eos honore: quin potius
honorifico elogio patronos constituit piis Dei cultoribus. nam
ad Christi aduentum pertinet vaticinium illud. Plurima testimo-
nia sciens omitto quæ passim occurrunt, ac præsertim in Psalmis,
quibus suum ius præfectis omnibus asseritur. Omnium verò ma-
ximè illustris est locus Pauli, vbi Timotheum admonens, in cœtu
publico concipiendas esse preces pro Regibus, rationem mox
subiicit, Vt tranquillam vitam sub ipsis agamus cum omni pietate
& honestate. Quibus verbis eorum patrocinio & tutelæ statum
Ecclesiæ commendat.

6 Quæ cogitatio magistratus ipsos assidue exercere debet,
quando ingentem illis stimulum addere quo ad officium excitentur,
& singularem consolationem asserre potest, qua muneris sui
difficultates (quæ multæ certè & graues sunt) leniant. Quantum
enim integritatis, prudentiæ, mansuetudinis, continentæ, in-
nocentiæ studium sibi ipsis imperare debent qui diuinæ iustitiæ
ministros se constitutos esse norunt? Qua fiducia iniquitatem in
tribunal suum admittent quod Dei viuentis thronum esse audiunt?

Qua audacia iniustam sententiam pronuntiabunt eo ore quod diuinæ veritati designatum esse organum intelligunt? Qua conscientia in impia decreta subscribent ea manu quâ ad perscribende Dei acta sciunt ordinatam? In summa, si se Dei vicarios esse meminerint, omni cura, sedulitate, industria inuigilent oportet, quo hominibus quandam diuinæ prouidentia, custodia, bonitatis, beneuolentiæ, iustitiæ imaginem in se repræsentent. Ac perpetuo

Iere. 48. b. 11 illud sibi subiiciant, Si maledicuntur omnes qui opus vindictæ Dei exequuntur in dolo, multo grauius maledici, qui in iusta uocatione fraudulentè versantur. Itaque quum suos Iudices ad officium cohortari vellent Moses & Iosaphat, nihil habuerunt efficacius quo illorum animos afficerent quàm quod prius retulimus.

Deut. 1. c. 16 Videte quid agatis, non enim pro homine exercetis iudicium, sed pro Deo: quippe qui iuxta vos est in causa iudicii. Nunc igitur sit

2. Paral. 19. b. 6 pavor Domini super vos. Videte, & agite: quoniam non est vlla peruersitas apud Dominum Deum nostrum. Er alio loco dicitur, Deum stetit in synagoga deorum, & in medio deorum iudicem

Psal. 82. a. 1 agere, quo ad officium animentur dum audiunt Dei se legatos esse, cui administratæ prouinciæ rationem aliquando reddere oporteat. Et meritò apud eos plurimum hæc admonitio valere debet.

Iesa. 3. c. 14 nam siquid delinquant, non hominibus modò sunt iniurii quos sceleratè vexant, sed in Deum quoque ipsum contumeliosi, cuius sacrosancta iudicia polluant. Rursum habent & vnde se præclarè consolentur, dum secum reputant non in profanis nec à seruo Dei alienis occupationibus se versari, sed sanctissimo munere: quippe qui Dei legatione funguntur.

7 Qui verò non mouentur tot Scripturæ testimoniis, quò minus sacrum hoc ministerium insectari auior, quasi rem à religione & pietate Christiana abhorrentem: quid aliud quàm Deum ipsum sugillant: cuius ignominia cum ministerii sui probro non esse coniuncta non potest? Ac prorsus non magistratus reprobant, sed Deum abiiciunt ne super se regnet. Si enim istud verè de populo Israel à Domino dictum est, quòd Samuelis imperium detrectassent: qui minus verè hodie de his dicitur qui in præfecturas omnes à Deo institutas debacchari sibi permittunt? At quum discipulis dictum est à Domino, Reges gentium dominari illis, inter ipsos verò nō ita esse, vbi qui primus ut, fieri minimum oporteat: hac voce interdictum est Christianis omnibus ne regna aut præfecturas capeant. O dextros interpretes! Inter discipulos orta erat contentio quis alium præcelleret. hanc vanam ambitionem vt compesceret Dominus, eorum ministerium non esse regnis simile docuit, in quibus inter cæteros vnus eminet. Quæ collatio quid quaeso ad ignominiam regis dignitatis facit? imò quid omnino euincit, nisi regium munus, Apostolicum non esse ministerium? Præterea inter ipsos magistratus tametsi variæ sunt formæ, nullum tamen discrimen hac in parte est quin pro Dei ordinibus suspi-

1. Sam. 8. b. 7

Luc. 22. c. 25

interdictum est Christianis omnibus ne regna aut præfecturas capeant. O dextros interpretes! Inter discipulos orta erat contentio quis alium præcelleret. hanc vanam ambitionem vt compesceret Dominus, eorum ministerium non esse regnis simile docuit, in quibus inter cæteros vnus eminet. Quæ collatio quid quaeso ad ignominiam regis dignitatis facit? imò quid omnino euincit, nisi regium munus, Apostolicum non esse ministerium? Præterea inter ipsos magistratus tametsi variæ sunt formæ, nullum tamen discrimen hac in parte est quin pro Dei ordinibus suspi-

suscipiendæ à nobis omnes sint. Nam & omnes simul complectitur Paulus, quum ait non esse potestatem nisi à Deo: & quæ omnium minimè ardebat, exinuo præ aliis testimonio commendata est, nempe vnus potestas: quæ quia publicam omnium seruitutem secum fert (excepto vno illo cuius libidini omnia subiecit) heroicis & excellentioribus ingeniis minimè olim approbari potuit. At Scriptura, quò iniquis istis iudiciis occurrat, diuinæ sapientiæ prouidentiam esse nominatim affirmat quòd Reges regnant: & peculiariter Regem honorari præcipit.

Rom. 13.

a.1

Prou. 8.

b.15

I. Pet. 2.

c.17

8 Et sanè valde otiosum esset, quis potissimus sit politix, in eo quo viuunt loco, futurus status, à priuatis hominibus disputari: quibus de constituenda re aliqua publica deliberare non licet. Tum etià simpliciter id definiri nisi temere non posset, quum magna huius disputationis ratio in circumstantiis posita sit. Et si ipsos etiam status citra circumstantias inter se compares, non facile sit discernere quis utilitate præponderet, ad eò æquis conditionibus contendunt. Procliuus est à regno in tyrannidem lapsus: sed non multo difficilior ab optimatum potestate in paucorum factionem. multo verò facillimus, à populari dominatione in seditionem. Equidem si in se considerentur tres illæ quas ponunt Philosophi, regiminis formæ, minimè negauerim vel aristocratiam, vel temperatum ex ipsa & politia statum aliis omnibus longè excellere: non id quidem per se, sed quia rarissimè contingit Reges ita sibi moderari, vt nunquam à iusto & recto discrepet eorum voluntas: deinde tanto acumine & prudentia instructos esse vt vnusquisque videat quantum satis est. Facit ergo hominum virium vel defectus, vt tutius sit ac magis tolerabile plures tenere gubernacula, vt alii aliis mutuò sint adiutores, doceant ac moneant alii alios, ac si quis plus æquo se efferat, plures sint ad cohibendam eius libidinem censes ac magistri. Id cum experimento ipso semper fuit comprobatum, tum sua quoque authoritate Dominus confirmauit quum aristocratiam politix vicinam apud Israelitas instituit, quum optima conditione eos habere vellent donec imaginem Christi produceret in Dauide. Atque vt libenter fateor nullum esse gubernationis genus isto beatius, vbi libertas ad eam quam decet moderationem est cõposita, & ad diurnitatem ritè constituta: sic & beatissimos censeo quibus hac conditione frui licet: & si in ea conseruanda retinendâ que strenuè ac constanter laborant, eos nihil ab officio alienū facere cõcedo. Quinetiam huc summa diligètia intenti magistratus esse debent, nequa in parte libertatem, cuius præiudes sunt cõstituti, minui, nedum violari patiantur. si in eo sunt seigniores & parū solliciti, perfidi sunt in officio, & patriæ suæ proditores. Verù nisi hoc ipsum ad se transferant, quibus Dominus aliam gubernationis speciem attribuit, vt inde ad cõmutationem experendam sollicitentur, non modò stulta erit & superuacua, sed prorsus noxia etiam cogitatio.

Quòd si non in vnam duntaxat ciuitatem oculos defigas, sed vniuersum simul orbem circumspecies ac contempleris, vel aspectum in longiora saltem regionum spatia diffundas, comperies profectò diuina prouidentia illud non abs re comparatum vt diuersis politis regiones variè administrantur. Nam quemadmodum non nisi in æquali temperatura elementa iuter se cohærent: ita hæc sua quadam inæqualitate optimè continentur. Quinquam hæc etiam omnia frustra his dicuntur quibus Domini voluntas satisfaciet. Nam si illi visum est, Reges regnis præficere, liberis ciuitatibus fenarus aut decutiones, quoscumque locis præferit in quibus degimus, nostrum est iis nos morigeros ac obediens præstare.

9 Iam officium magistratuum, quale verbo Dei describitur, ac quibus in rebus situm sit, obiter hoc loco indicandum est. Extendi verò ad vtranque Legis tabulam si non doceret Scriptura, ex profanis scriptoribus discendum esset. nullus enim de magistratuum officio, ferendis legibus & publico statu disseruit, qui non exordium faceret à religione & diuino cultu. Atque ita confessi sunt omnes nullam politiam scèliciter posse constitui, nisi prima cura pietatis sit: & præposterat esse leges quæ neglecto Dei iure tantum hominibus consulunt. Quum igitur apud omnes Philosophos religio prin um gradum teneat, ac vniuersali gentium omniu consensu semper id obseruatum fuerit, Christianes principes ac magistratus pudeat suæ scordix, nisi in hanc curam incumbant. Ac iam ostendimus has illis partes à Deo specialiter iniungi: sicuti æquum est tuendo & asserendo eius honori operam impendere cuius vicarii sunt, & cuius beneficio imperant. Hoc quoque nomine maximè laudantur sancti Reges in Scriptura, quod Dei cultum corruptum vel euersum restituerint, vel curâ gesserint religionis, vt sub illis pura & incolumis floreret. Contrà verò Sacra historia inter vitia anarchias ponit, quòd non esset Rex in Israel, ideòque faceret quisque quod placebat. Vnde conarguitur eorum stultitia qui vellent, neglecta Dei cura, iuri inter homines dicendo tantum intentos esse. Quasi verò præfectos Deus suo nomine constituerit qui terrenas controuersias deciderent: quod verò longè grauioris momenti erat prætermiserit, vt ipse putè coleretur ex Legis suæ præscripto. Sed huc turbulentos homines impellit impune omnia nouandi cupiditas, vt omnes violatæ pietatis vindices è medio sublato cupiant. Quod ad secundam tabulam pertinet, Regibus denuntiat Ieremias vt faciant iudicium & iustitiam, liberent vi oppressum de manu calumniatoris, peregrinum & viduam & pupillum ne contristent, ne iniuriam faciant, & sanguinem innocentem ne effundant. Eodem spectat quæ in Psalmo 82, exhortatio legitur: vt ius reddant pauperi & egeno, mopem & egenum absoluant, eripiant pauperem & egenum è manu oppressoris. Moses verò principibus quos in vices suas suffecerat, edicit. Audiant causam fratrum suorum, & iudicent inter virum & fratrem eius,

Judi. 21.
d. 25

Iere. 22.
a. 3

Deute. 1.
126

eius, & peregrinum, neque facies agnoscant in iudicio, tam paruum quam magnum audiant, neque timeant ab vlllo viro: quia iudicium Dei est. Illa autem omitto, Ne multiplicent sibi equos. *Ibid.* 17. c.16
 Reges, ne ad avaritiam adiciant animum, ne eleuentur super fratres suos: vt in meditanda Lege Domini sint assidui cunctis diebus vitæ suæ. Ne iudices quiuis declinent ad alteram partem, ne munera accipiant, & quæ passim in Scripturis similia leguntur: *Ibid.* 16. d.16
 quoniam in exponendo hîc magistratum officio, non tam magistratus ipsos instituere consilium est quam alios docere quid sint magistratus & quem in finem à Deo positi. Videmus ergo publicæ innocentiae, modestiae, honestatis & tranquillitatis protectores statui ac vindices, quibus studium vnam sit cõmuni omnium saluti ac paci prospicere. Quarum virtutũ exemplar se fore Dauid profitetur vbi in regale soliu euectus faerit: ne scilicet consentiat vllis sceleribus, sed detestetur impios, calumniatores & superbos: consiliarios verò probos & fidos vndique accersat. Id verò quum præstare non possint, nisi viros bonos ab improborum iniuriis prohibeant, oppressis adsint ope ac præsidio, potestate quoq; armati sunt, qua palàm maleficos ac facinorosos (quorũ nequitia perturbatur vel exagitur publica quies) leuere coerceant. Siquidem id prorsus experimur quod dicebat Solon, Præmio & pœna res omnes publicas consistere: iis sublatis, totam ciuitatum disciplinam collabi ac dissipari. Friget enim in multorum animis æqui iustique cura, nisi virtuti paratus sit suus honos: nec contineri sceleratorum hominum libido, nisi seueritate ac pœnarum animaduersione potest. Atque hæ duæ partes comprehensæ sunt à Propheta, dum Reges aliõsque præfectos iubet facere iudicium & iustitiam. Iustitia quidem est, innocentes in fidem suscipere, complecti, tueri, vindicare, liberare. Iudicium autem, impiorum audaciæ obstitere, vim comprimere, delicta punire.

10 Verùm ardua hîc, vt videtur, & difficilis nascitur quæstio, Si Lege Dei occidere Christiani omnes vetantur, & Propheta de monte sancto Dei, hoc est Ecclesia, vaticinatur quòd non affligent in ea, neque nocebunt: quomodo magistratibus & piis simul & sanguinariis esse licet? At si intelligamus, magistratum in exercendiis supplicis non à se agere quicquam, sed ipsissima Dei iudicia exequi, nihil hoc scrupulo impediemur. Occidere Lex Domini prohibet. at ne impunita sint homicidia, gladium in manum suis ministris dat ipse Legislato: quem in homicidas omnes excrant. Affligere & nocere, piorum non est: atqui hoc nocere non est nec affligere, piorum afflictiones, Domini mandato, vlcisci. Vtinam istud semper animis nostris obuersaretur, nihil hîc hominis temeritate, sed Dei iubentis autoritate omnia fieri: qua præeunte, à reeta via nunquam aberratur. Nisi fortè diuinæ iustitiæ iniectum est frænũ ne de sceleribus pœnas sumat. Quòd si illi legem dicere fas non est, cur eius ministris calumniam intendemus? Non frustra glia
 pp.iii.

Rom. 13. dium gerunt, inquit Paulus: nam Dei ministri sunt ad iram, ultores malè agentibus. Itaque, si nihil Domino sua obedientia fore acceptius norunt principes, aliique præfecti in hoc ministerium incumbant, si quidem suam Deo pietatem, iustitiam, integritatem

Exod. 2. approbare student. Hoc scilicet affectu agebatur Moses quum se *b.12* destinatum Domini virtute populi sui liberatorem cognoscens, *Aet.* 7. c. *Ægyptio* manus intulit. Deinde quum casis vno die tribus hominum milibus, in populi sacrilegium vindicauit. David quoque, *Exod.* 32. quum sub vitæ suæ finem Solomoni filio præcepit de occidendo *f.27* Ioab & Semei. Vnde etiam inter regias virtutes hanc commemorat, perimere impios terræ, vt omnes operarii iniquitatis proficientur ex vrbe Dei. Quò etiam pertinet laus quæ Solomoni *1.Reg.* 2. tribuitur, Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. Quomodo *Psal.* 45. lene illud & placidum Mosis ingenium in tantam truculentiam exardet, vt fratrum suorum sanguine aspersus ac madidus, per castra decurrat ad nouas strages? Quomodo David tanta in omni vita mansuetudine vir cruentum illud testamentum inter ultimos spiritus nuncupat? ne filius suus caniciem Ioab & Semei in pace ad sepulchrum deducat? Verùm vterque manus suas, quas parcendo inquinasset, sic scruendo sanctificauit, dum ultionem sibi à Deo commissam exequutus est. Abominatio est apud *Prou.* 16. Reges, inquit Solomo, facere iniquitatem: quoniam in iustitia solum firmatur. Rursum, Rex qui sedet in solio iudicii, spargit *b.12* oculos in omnem malum. Item, Dissipat impios Rex sapiens, & *Ibid.* 20. conuertit eos super rotam. Item, Aufer scoriam ab argento, & *b.8* egredietur vas confitori: aufer impium à conspectu Regis, & *Ibid.* 20. statuetur in iustitia solum eius. Item, Qui impium iustificat, & qui *d.26* condemnat iustum, vterque abominatio est Domino. Item, *Ibid.* 25. *Reb.* bellis acquirit sibi malum, & mittitur ad eum nuntius crudelis. *a.4* Item, *Ibid.* 17. *Qui* dicit impio, Tu es iustus: huic populi maledicunt & nationes. Nunc si vera eorum est iustitia, stricto gladio fontes & impios persequi: gladium recondant, & puras à sanguine manus contineant dum periditi homines uesariè per cædes interim & strages *c.15* grassantur: summa sese impietate obstringent, tantum abest vt bonitatis & iustitiæ laudem inde referant. Facessat modò abscissa sæuâque asperitas, & tribunal illud quod reorum scopolus iure nominetur. Non enim is sum qui aut importunè sæuitiæ faueam, aut æquum iudicium pronuntiari posse censeam, nisi semper assidente *b.11* optima illa Regum consiliaria & certissima, vt Solomo affirmat, *Ibid.* 24. regii throni conseruatrice, clementia: quam primam esse principū *c.24* dotem verè à quodam olim dictum est. Vtrunque tamen magistratur videndū, ne aut animi seueritate vulneret magis quàm medeatur: aut superstitiosa clementiæ affectatione, in crudelissimâ incidat humanitatem, si molli dissolutâque indulgentia, cum multorū *Tribunal* *Cassii* perniciè diffluat. Est enim & istud non abs re quondam sub Neruæ imperio iactatū: Malum quidem esse sub principe viuere, sub quo *Prou.* 20 *d.28* nihil

nihil liceat: sed multo peius, sub quo liceant omnia.

II Quando verò Regibus populisq; ad exercendam huiusmodi publicam vindictam arma capere interdum necesse est: ex hac ratione simul æstimare licet, legitima esse quæ sic suscipiuntur bella. Nam si tradita illis est potestas qua ditioni suæ quietem tueantur, qua inquietorum hominum seditiosos motus comprimant, qua vi oppressis opitulentur, qua in maleficia animaduertant: an maiore opportunitate proferre eam possint, quàm ad compescendum eius furorem, à quo & priuatim singulorum otium, & communis omnium tranquillitas perturbatur? qui seditiosè tumultuatur, à quo violentæ oppressiones & indigna maleficia perpetrantur? Si legum custodes esse ipsos, & assertores cõuenit, omnium conatus pariter euertant oportet quorû scelere legû disciplina corrûpitur. Imò si iure eos latrones pleciunt, quorum iniuriæ in paucos tantum progressæ fuerint: an totam latrocinii regionem impune affligi vastarique sinent? Siquidem nihil interest, rexne sit, an infima de plebe, qui in alienam regionem, in quam iuris nihil habet, irruit, eamq; hostiliter vexat: omnes æquè pro latronibus habendi sunt, & puniendi. Hoc ergo & naturalis æquitas & officii ratio dicat, armatos esse principes non tantum ad priuata officia iudicariis pœnis coercenda, sed ad ditiones quoque fidei suæ cõmissas, bello defendendas, si quando hostiliter impetantur. Et eiusmodi bella Spiritus sanctus multis Scripturæ testimoniis legitima esse declarat.

12 Quòd si mihi obiicitur, in nouo Testamento nullum extare vel testimonium vel exemplum quod doceat bellum rem esse licitam Christianis: primùm respondeo, rationem gerendi belli, quæ olim fuit, hodie quoque permanere: neque esse ex aduerso causam quæ magistratus à suorum subditorum defensione arceat. Deinde non esse quærendam in Apostolicis literis expressam istarum rerum enarrationem: vbi non politiam formare, sed spirituale Christi regnum instituere, propositum est. Postremò illic quoque obiter indicari, Christum suo aduentu nihil hac in parte mutasse. Nam si Christiana disciplina (vt Augustini verbis loquar) *Aug. epi.* omnia bella damnaret, hoc potius militibus consilium salutis *9. ad Mar* petentibus diceretur vt arma abiicerent, seque militia penitus *cell.* subducerent. Dicitum est autem eis, Neminem concusseritis, ne *Luc. 3. c.* mini iniuriam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Qui- *14* bus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare vtrique non prohibuit. Verum magistratum omnium fuerit summo opere hæc cauere, ne cupiditatibus suis vel tantillum obsequantur: quin magis, siue expectandæ sunt pœnæ, non præcipiti iracundia ferantur, non rapiantur odio, non implacabili aulteritate ardeant, miserentur etiam communem in eo naturam (vt Augustinus loquitur) in quo puniunt proprium delictum. Siue arma in hostem, hoc est armatum latronem, induenda sunt, non ex facili occasione, capient: imò nec oblatam accipiant nisi summa necessitate

adaacti. Nam si multo plus nobis præstandum est quàm exegerit Ethnicus ille qui bellum videri voluit pacem quæsitam: omnia prius certè tentanda sunt quàm armis decernendum. In vtroque demum genere, nullo priuato affectu patiantur se corripì, sed publico duntaxat sensu ducantur. Alioqui potestate sua pessimè abutuntur: quæ non in suum illis commodum, sed aliorum bonum ac ministerium data est. Ex eodem præterea belligerandi iure pendet & præsidiorum, & fœderum, & ciuiliū aliarum munitionum ratio. Præsidia autem voco quæ ad tuendos regionis fines, per ciuitates disponuntur: fœdera, quæ à finitimis principibus in hanc legem feruntur vt siquid turbarum in agris suis inciderit, mutua[m] sibi opem ferant, & vires in commune conferant ad opprimendos humani generis communes hostes: ciuiles munitiones, quarum in arte militari vsus est.

13 Liber istud quoque postremò adiciere, tributa & vectigalia legitimos esse principum redditus: quos ad sustinenda quidem potissimum publica muneris sui onera conferant: quibus tamen vt similiter possint ad splendorem suum domesticum, qui cum imperii quod gerunt, dignitate quodammodo coniunctus est. Qualiter Dauidem, Ezechiam, Iosiam, Iosaphat, aliòsque sanctos Reges, Ioseph etiam & Daniele[m], videmus pro personæ quam sustinebant modo, inoffensa pietate, fuisse ex publico sumptuosos, & amplissimum agri spatium Regibus attributum legimus apud Ezechielen. Vbi tamen Christi spirituale depingit regnum, à legitimo tamè hominum regno simulachri exemplar petit. Sic quidem, vt vicissim meminerint principes ipsi, fiscos suos non tam priuatas esse arcas quàm totius populi æraria (sic enim Paulus testatur) quæ prodigere aut dilapidare sine manifesta iniuria non possint. Vt potius ipsum penè esse populi sanguinem, cui non parcere durissima sit inhumanitas: suas autem indictiones & oblationes, aliàque tributorum genera, non nisi publicæ necessitatis subsidia esse reputent, quibus miseram plebem absque causa fatigare, tyrannica sit rapacitas. Hæc principibus ad profusionem & luxuriam sumptuum non faciunt animos (vt certè facem eorum cupiditaribus, plus iusto sponte accensis, subiicere opus non est) sed quum plurimum referat, ipsos pura coram Deo conscientia audere quicquid audent, ne impia confidentia in Dei contemptum veniant, docendi sunt quantum sibi liceat. Neque hæc doctrina priuatis hominibus superuacua est, ne quosuis principum sumptus, tametsi vulgarem ciuilemque modum excedunt, temere ac procaciter sagillare sibi permittant.

14 Proximæ sunt magistratui in politiis leges, validissimi rerum publicarum nerui: vel, (quo modo secundum Platonem à Cicerone vocantur) anima, sine quibus consistere nequit magistratus, quemadmodum nec ipsæ rursus sine magistratu quicquam vigoris habent. Proinde nihil dici verius poterat, quàm mutum esse

Cicer. in
Offic.

Exec. 48.
c. 21

Rom. 13.
b. 6

esse magistratum, legem : magistratum, legem esse viuam. Quod autem dicturum me recepi, quibus legibus constituenda sit Christiano politia, non est cur longam de optimo legum genere disputationem quis expectet: quæ & immensa foret, nec presentis esset argumenti & loci. paucis tãtùm & quasi in transcurso notabo quibus legibus piè coram Deo vti possit, & inter homines rite administrari. Quod etiam ipsum prorsus silentio transmittere maluissim, nisi intelligerem periculosè hic à multis aberrari. Sunt enim qui rectè compositam esse rempublicam negent, quæ neglectis Mosæ politicis communi bus Gentium legibus regitur. Quæ sententia quàm periculosa sit & turbulenta, viderint alii, mihi falsam esse ac stolidam, demonstrasse satis erit. Est autem obseruãda vulgata illa partitio, quæ vniuersam Dei Legem per Moysen promulgatam in mores, ceremonias, iudicia distribuit: ac despiciendæ singulæ partes, vt habeamus quid ex iis ad nos pertineat, quid minùs. nec interim quempiam moretur hic scrupulus, quòd ad mores etiam iudicia & ceremoniæ pertinent. Veteres enim qui partitionem hanc tradiderunt, tam etsi duas istas posteriores partes non ignorabant circa mores versari, quia tamen saluis moribus mutari & abrogari poterant, morales non dixerunt. Primam illam partem peculiariter appellarunt eo nomine, citra quam non conset vera morum sanctitas & immutabilis rectè viuendi norma.

15 Lex itaque moralis (vt inde priuùm incipiam) quum duobus capitibus contineatur, quorum altera pura Deum fide & pietate colere, alterum sincera homines dilectione complecti simpliciter iubet: vera est æternaque iustitiæ regula, gentium omnium ac temporum hominibus præscripta qui ad Dei voluntatem vitam suam componere volent. Siquidem hæc æterna est & immutabilis Ga.4.a.4 eius voluntas, vt à nobis ipse quidem omnibus colatur, nos verò mutuò inter nos diligamus. Ceremonialis Iudæorum pædagogia fuit, qua populi illius quandam velut pueritiam exercere Domino visum est, donec veniret tempus illud plenitudinis quo sapientiam suam terris ad plenum manifestaret, ac veritatem exhiberet earum rerum quæ tum figuris adumbrabantur. Iudicialis, politiæ loco illis data, certas æquitatis & iustitiæ formulas tradebat, quibus innocenter & quietè inter se agerent. Atque vt illa ceremoniarum exercitatio ad pietatis quidem doctrinam propriè pertinebat (vt pote quæ Iudæorum Ecclesiam retinebat in Dei cultu ac religione) ab ipsa tamen pietate distingui poterat: ita hæc iudiciorum forma (quanquam non aliò spectabat, quàm quæ optimè seruari posset ea ipsa charitas, quæ æterna Dei Lege præcipitur) ab ipso tamen dilectionis præcepto distinctum quiddam habebat. Quemadmodum ergo salua & incoluim pietate abrogari potuerunt ceremoniæ: ita & iudicialiis his constitutionibus sublatis, perpetua charitatis officia & præcepta manere possunt. Quod si verum est, libertas certè singulis gentibus relicta est condendi quas sibi con-

ducere prouiderint leges: quæ tamen ad perpetuam illam charitatis regulam exigantur, vt forma quidem variant, rationem habeant eandem. Nam barbaras illas & feras leges, quales fuerunt quæ fures honore prosequerentur, quæ promiscuos coitus permittebant, aliarque multò tum scædiores tum absurdiores, pro legibus habendas minimè cenfeo: quandoquidem abhorrent ab omni non iustitia modò, sed humanitate etiam & mansuetudine.

16 Id quod dixi planum fiet si in legibus omnibus duo hæc, vt decet, intuemur, legis constitutionem & æquitatem, cuius ratione constitutio ipsa fundata est ac nititur. Æquitas, quia naturalis est, non nisi vna omnium esse potest, ideo & legibus omnibus, pro negotij genere, eadem proposita esse debet. Constitutiones, quia circumstantias aliquas habent à quibus pro parte pendeant, modò in eundem æquitatis scopum omnes pariter intendant, diuersas esse nihil obest. Iam quum Dei Legem, quam moralem vocamus, constet non aliud esse quàm naturalis legis testimonium, & eius conscientia quæ hominum animis à Deo insculpta est, tota huius de qua nunc loquimur æquitatis ratio in ipsa præscripta est. Proinde sola quoque ipsa legum omnium & scopus, & regula, & terminus sit oportet. Ad eam regulam quæcunque formatae erunt leges, quæ in eum scopum directæ, quæ eo termino limitatae, non est cur à nobis improbentur, vtcunque vel à Lege Iudaica, vel inter se ipsæ aliàs differant. Lex Dei furari prohibet. Quæ furtis constituta

Exo. 22.

a. 1

fuerit pœna in politia Iudæorum, videre est in Exodo. Aliarum gentium vetustissimæ leges furtum duplo puniebant. quæ postea sequutæ sunt, discreuerunt inter manifestum & non manifestum.

Deut. 19.

d. 18

Aliæ ad exilium progressæ sunt, aliæ ad flagrum, aliæ denique ad capitis supplicium. Falsum testimonium rationis pœna inter Iudæos plectebatur: alibi graui tantùm ignominia, alibi suspendio, alibi cruce. Homicidium omnes pariter leges sanguine vlciscuntur, diuersis tamen mortis generibus. In adulteros alibi seueriores, alibi leniores edictæ sunt pœnæ. Videmus tamen vt eiusmodi diuersitate in eundem omnes finem tendant. Nam vno simul ore pœnam pronuntiant in ea quæ æterna Dei Lege damnata sunt facinora: nempe homicidia, furta, adulteria, falsa testimonia: sed in pœnæ modo non conueniunt. neque verò id necesse est, neque etiam expedit. Est regio quæ, nisi horrendis exemplis in homicidas sæuiat, cædibus statim & latrocinis perdenda sit. Est seculum quod pœnarum acerbiteratem augeri postulet. Siquid turbarum sit in statu publico, nouis edictis corrigenda sunt quæ inde nasci solent mala. Belli tempore in armorum strepitu concideret omnis humanitas nisi insolito pœnarum metu iniecto. In sterilitate, in pestilentia, nisi adhibeatur maior seueritas, pessum ibunt omnia. Est gens in vitium quoddam propensior nisi acerrimè compescatur. Quàm malignus fuerit, ac publico bono inuidus, qui tali diuersitate offendetur, ad retinendam Legis Dei obserua-

tionem

tionem accommodatissima? Nam quod iactatur à quibusdam, fieri contumeliam Legi Dei per Mosen latæ, quum abrogata illa nouæ aliæ illi præferuntur, vanissimum est. neque enim aliæ illi præferuntur dum magis probantur non simplici collatione, sed temporum, loci, gentis conditione: aut illa abrogatur quæ nobis lata nunquam fuit. Siquidem non eam Dominus per manum Moſis tradidit quæ in gentes omnes promulgaretur, & vbique vigeret: sed quum Iudaicam gentem, in fidem, patrocinium, clientelam suam suscepisset, illi etiam peculiariter legislator esse voluit: ac quod sapientis legislatoris erat, singularem quandam eius rationem in ferendis legibus habuit.

17 Superest nunc vt videamus quod postremo loco propositum erat, Quis legum, iudiciorum, magistratuum vsus ad communem Christianorum societatem redeat. Cui etiam annexa est altera quæstio, Quorum magistratibus debeant priuari homines deferre, & quousque obedientia progredi debeat. Plurimis videtur superuacaneum esse munus magistratus inter Christianos, quod scilicet implorare piè non possint, vt pote quibus vindicare, in iudicium postulare, litigare veritum sit. At quum Paulus contra clarè testetur, ministrum Dei nobis esse in bonum: ex eo intelligimus, ita diuinitus ordinatum esse vt eius manu ac præsidio aduersus flagitiosorum hominum improbitatem & iniurias defensi, quietam ac securam vitam agamus. Quod si frustra in præsidium nobis à Domino datus est, nisi tali nobis beneficio vri licet, satis apparet implorari quoque & appellari non impiè posse. Hic verò mihi cum duplici hominum genere agendum est. sunt enim permulti qui tanta litigandi rabie æstuant, vt quietem nunquam habeant apud se nisi cum aliis pugnent. Lires verò ipsas & capitali odiorum acerbitate, & insana vindicandi nocendique cupiditate exequuntur, & implacabili pertiacia persequuntur, ad sui vsque aduersarii ruinam. Interim nequid nisi iure agere existimentur, iudiciorum prætextu talem peruersitatem defendunt. At si cum fratre iudicio agere permissum est, non protinus odisse ipsum licet, non furioso nocendi studio in illum ferri, non pertinaciter insequi.

Rom. 14.

a. 4

18 Sic ergo tales habeant, Legitima esse iudicia si quis rectè vtatur. Rectum autem esse vsum, tum actori agendi: tum defendendi, reo: si hic quidem postulatus ad condictam diem se sistit, & qua potest exceptione causam defendit citra acerbitatem: sed hoc tantum affectu, vt quod suum est iure tueatur: ille verò indignè siue in capite, siue in fortunis oppressus, in magistratus fidem se conferat, querimoniam exponat, quod æquum est ac bonum postulet: sed omni procul nocendi vindicandive libidine, procul asperitate & odio, procul contentionis ardore: quin potius paratus suo cedere, & quiduis perpeti, quàm inimico in aduersarium animo ferri. Cōtrà vbi animi maleuolentia suffusi sunt corrupti inuidia, iracundia incensi, vltionem spirantes, aut sic denique ardore certaminis

inflammati vt de charitate aliquid remittant: tota etiam iustissime causa actio non impia esse non potest. Nam hoc constitutum esse axioma Christianis omnibus conuenit: nunquam quantumuis æquam litem iustè tractari à quouis posse, nisi pari aduersarium dilectione beneuolentiæque prosequatur ac si iam amicè, quod controuertitur negotium, transactum ac compositum esset. Iniecerit fortè aliquis talem moderationem adèò nunquam in iudicium afferri, vt instar sit prodigii futura siqua reperta fuerit. Fateor sanè, vt sunt horum temporum mores, rarum extare probi litigatoris exemplum sed res tamen ipsa nullius mali accessione inquinata, bona esse & pura non desinit. Cæterùm quum sanctum esse Dei donum audimus, auxilium magistratus: eo diligentius cauendum est ne nostro vitio polluat.

19 Qui verò iudiciarias omnes discepciones præcisè damnant, intelligant se sanctam Dei ordinationem simul repudiare, & donum ex eorum genere quæ mundis munda esse possint, nisi fortè Paulum flagitii insimulare volent, qui & accusatorum calumnias, eorum quoque vafritiem & malitiam exponendo, à se depulit: & Romanæ ciuitatis prærogatiuam sibi in iudiciis asseruit: & ab iniquo præside, ad Cæsaris tribunal, quum opus fuit, prouocauit. Nec obest quòd Christianis omnibus interdita est vindictæ cupiditas, quam & nos à Christianis subselliis longissimè abigimus. Nam siue ciuilitè contenditur, non recta incedit via nisi qui innoxia simplicitate, rem suam iudici tãquam publico tutori commendat, nihil minùs quàm mutuam mali vicem (qui est vindictæ affectus) repèdere cogitans: siue capitalis aut grauior aliqua intenditur actio, cum accusatorem requirimus qui nullo vlciscendi æstu correptus, nulla priuatæ iniuriæ offensione tactus, in forù accedat, sed in animo duntaxat habens, perniciosi hominis conatus impedire, ne reipublicæ noceant. Quòd si vindicem animum tollis, nihil in mandatum illud delinquitur quo vltio Christianis interdicitur. At non solùm vindictam appetere vetantur, sed manum quoque Domini iubentur expectare, qui se oppressis & afflictis ad futurum vltorem pollicetur: illam autem cælestis patroni vltionem omnem anteuertunt qui opem aut sibi aut aliis ferri à magistratu postulant. Mimè id verò: siquidem magistratus vindictam, non hominis, sed Dei esse cogitandum est, quam per hominis ministerium in bonum nostrum (vt ait Paulus) exerit atque exercet.

20 Nihilò etiam magis cum Christi verbis pugnamus, quibus resistere malo prohibet, & dexteram maxillam obuertere præcipit ei qui alapani in sinistrâ impegerit: permittèrèque ei pallium qui tunicam auferat. Vult quidem illic suorum animos à retaliandi cupidine tantopere abhorre, vt citius duplicari in se iniuriam laturi sint quàm rependere eam appetant. à qua quidem patientia nec ipsi eos abducimus. Verè enim Christianos esse oportet hominum genus ad contumelias iniuriæque ferendas natum, pessimorum

morum hominum nequitia, imposturis, ludibriis expositum. neque id modò: sed eorum omnium malorum tolerantes esse oportet. hoc est, sic totis animis compositos vt suscepta vna offensione ad alteram se comparent, nihil sibi in totam vitam promittentes quàm perpetuæ crucis tolerantiam. Interim & iis qui sibi iniurii sunt, benefaciant, & maledicentibus bene precantur: & (quæ vnica est sua victoria) bono malum vincere contendant. Sic affecti non quærent oculum pro oculo, dentem pro dente (qualiter suos discipulos intiruebant Pharisei ad apperendam vltionem) sed (quomodo à Christo erudimur) & corpus suum mutilari & malitiosè sua sibi eripi sic ferent, vt eas iniurias simulac irrogatæ sibi fuerint, remissuri sint ac vltro condonaturi. Neque isthæc tamen animorum æquitas & moderatio impedit quin integra in suos inimicos amicitia, magistratus ope ad rerum suarum conseruationem vtantur: aut publici boni studio, fontem ac pestilentem hominem ad pœnam postulent, quem emendari nisi morte non posse nouerint. Verè enim Augustinus hæc præcepta omnia eò tendere interpretatur, vt paratus sit homo iustus & pius eorum malitiam patienter sustinere quos fieri bonos quærit: vt numerus potius crescat bonorum, non vt pari malitia se quoque numero addat malorū: deinde ad præparationem cordis quæ intus est, magis pertinere quàm ad opus quod in aperto fit: vt teneatur in secreto animi patientia cum beneuolentia: in manifesto autem id fiat quod illis videmus prodesse posse quibus bene velle debemus.

21 Quod autem obiectari solet lites à Paulo in vniuersum esse damnatas, id quoque falsum est. Intelligi ex eius verbis facillè potest, immodicum fuisse litigandi furorem in Corinthiorum Ecclesia: vsque eò vt Christi Euangelium & totam quam profitebantur religionem impiorum caullis ac maledicentiæ exponerent. Id primùm in illis reprehendit Paulus, quòd Euangelium apud infideles dissensionum suarum intemperie traducerent. Deinde & hoc ipsum, quòd eum in modum inter se dissiderent fratres cum fratribus. Tam enim procul à ferenda iniuria alieni erant vt alii aliorum fortunis auidè inhiarent, vltro lacesserent, & damnum inferrent. In illam ergo litigandi insaniam inuehitur, non simpliciter in quasuis cōtrouersias. At omnino vitium vel infirmitatem esse pronuntiat, quòd non potius damnum acciperent rerum suarum quam pro his conseruandis ad cōtentiones vsque laborarent: nempe quum adeò facillè quibuslibet damnis commouerentur, & minimis de causis ad forum & lites decurrerent, hoc indicio esse dicit quòd animo essent nimis irritabili, & ad patientiam minus comparato. Id sanè Christianis agendum est, vt de suo iure decedere semper malint quàm in forum progredi: vnde vix exire possint nisi commotiore animo & in fratris odium accenso. Verùm vbi quis citra charitatis dispèdiam rem suam se posse rueri viderit, cuius iactura graui sibi dispendio futura sit, id si faciat

Rom. 12.

d. 21

Math. 5.

f. 39.

Epi. 5. ad

M. arcel.

li.

I. Cor. 6.

d. 6

nihil in istam Pauli sententiam delinquit. Denique (quod initio docuimus) optimum cuique cōsiliū dabit charitas: sine qua quæcunque suscipiuntur, & ultra quam quæ progrediūtur disceptationes, inuistas esse & impias, extra controuersiam ponimus.

22 Subditorum erga suos magistratus officium primum est, de eorum functione quā honorificentissimè sentire, quam scilicet velut delegatam à Deo iurisdictionē agnoscunt: eōsque ob id suspicere ac reuereri ut Dei ministros ac legatos. Quosdam enim reperias qui suis se magistratibus valde obsequentes præbeant, ac nolint quidem non esse quibus obsequantur, quod bono publico ita expedire norunt: de ipsis tamen magistratibus non secus existiment ac malis quibusdam necessariis. Verū plus quiddam à nobis requirit Petrus, quum Regem honorari, & Solomo, quum Deum & Regem timere præcipit. Ille enim sub honorandi verbo *Prou.24.* sinceram ac candidam existimationem complectitur: hic Regem cum Deo coniungens, sanctæ cuiusdam venerationis ac dignitatis *Rom.13.* plenum esse ostendit. Est & illud præclarum apud Paulum elogium ut obediamus non solum propter iram, sed propter conscientiam. Quo intelligit, non terrore modò principum ac præfectorum adduci subditos debere ut in eorum subiectione contineantur (qualiter succumbere hosti armato solent qui vindictam fore promptam vident si resisterint) verū quia Deo ipsi redduntur obsequia quæ iis præstantur: quando eorum potestas à Deo est. De hominibus non disputo, ac si larua dignitatis stultitiam, vel ignauiam, vel crudelitatem morēsque improbos & flagitii plenos regeret, atque ita vitiis acquireret laudē virtutū: sed dico ordinē ipsum honore & reuerentia dignum esse: ut quicumque præsent, apud nos sint in pretio, & venerationem obtineant præfecturæ suæ respectu.

23 Ex eo & alterum deinde sequitur, ut propensis in eorum obseruationem animis, suam illis obedientiam approbēt: siue edictis parendū siue tributa soluenda, siue subeunda publica n. unera atque onera quæ ad communē defensionem spectent, siue qua alia iussa capeſſenda. Omnis anima, inquit Paulus, potestatibus sublimioribus subdita sit qui enim potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Admoneto illos (scribit idē Tuo) ut principibus ac potestatibus subditi sint, ut magistratibus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati. Et Petrus, Subditi, inquit, estote cuius humanæ creaturæ (vel pot. ūs, ut ego quidem interpretor, ordinationi) propter Dominum, siue regem tanquam præcellēt: siue præsidibus, qui per eum mittuntur, ad vniuersā quidem nocentiū, laudē verò rectè agētium. Porro quò non subiectionem simulare, sed sincere & ex animo subiectos se esse tententur, addit Paulus, ut eorū sub quibus viuunt salutē ac prosperitatē Deo commendent. Adhortor, inquit, ut fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus in eminentia constitutis, ut placidam & quietā vitā degamus, cū omni

pietate ac honestate. Neq; hîc se quisquã fallat. Quando enim resisti magistratui non potest quin simul Deo resista ut: euiãsi impunè contemni videtur posse inermis magistratus, Deus tamen armatus est qui sui contemptum fortiter vlciscatur. Sub hac præterea obedientia moderationem comprehendo, quam sibi in publico imperare debent priuati homines, ne se vltro admisceãt publicis negotiis, aut temere irrûpant in partes magistratus, ac nequid omnino publicè moliantur. Si quid in publica ordinatione corrigi intererit, non tumultuentur ipsi, nec admoueãt operi manus, quas illi omnibus ligatas esse hac in parte decet: sed ad magistratus cognitionem deferat, cuius vnus hîc soluta est manus. Intellego autem, nequid iniussi audeant, nam vbi accessit præfecti imperiũ, iam ipsi quoque publica auctoritate præditi sunt. Vt enim aures atque oculos principis vocare vulgò solent eius consiliarios: ita non infulsè principis manus quis dicat quos rebus agendis mandato suo præfecerit.

24 Quoniam autem hætenus magistratũ descripsimus qui verè sit quod dicitur, ille scilicet patriæ pater, & (vt Poeta loquitur) pastor populi, custos pacis, præses iustitiæ, innocentia vindex: infanus merito iudicandus sit cui tale non probeatur imperiũ. Ac quum omnium propè seculorum hoc exemplum sit, vt principum alii, eorum omnium securi quibus prouidendis intenti esse debuerãt, procul omni sollicitudine socordes delicientur: alii ad rem suã attenti, iura omnia, priuilegia, iudicia, diplomata, venalia prostituunt: alii plebeculã exhauriant pecunia, quam postea infanis largitionibus profundant: alii expilandis domibus, virginibus ac matronis violandis, mastrandis innocentibus, mera latrocinia exercean: eos verò pro principibus agnoscendos esse, quorum imperio, quoad licet parendum sit, multis persuaderi non potest. Siquidem dum in tanta indignitate ac inter tam aliena, non à magistratus modò, sed hominis quoque officio, facinora, nullam speciem imaginis Dei intuentur quæ in magistratu elucere debuerat: dum nullum conspiciunt vestigium eius ministri Dei, qui in laudem bonis, malis in vltionem datus erat: ita neque etiam præfectum illum agnoscunt, cuius dignitatem atque auctoritatem Scriptura nobis commēdat. Et sanè is semper hominum animis ingenitus fuit sensus, non minore tyrannos odio atque execratione insectari, quàm dilectione & veneratione prosequi legitimos Reges.

25 Verùm si in Dei verbum respicimus, longius nos deducet, vt non eorum modò principum imperio subditi sumus qui probè, & qua debent fide, munere suo erga nos defunguntur: sed omnium qui quoquo modo rerum potiuntur, etiam si nihil minùs præstent quàm quod ex officio erat principum. Tametsi enim summum suæ beneficentiæ munus esse magistratum, ad salutem hominum conseruandam, testatur Dominus, ac suos magistratibus ipsis fines præscribit: simul tamen declarat, qualescunque sint, non nisi à se habere imperium. Les quidem qui publico bono imperant, vera

eius suæ beneficentiæ exemplaria esse & specimina : qui verò iniuste & impotenter dominantur, eos ad vindicandam populi iniquitatem à se excitatos. omnes ex æquo sancta illa maiestate esse præditos qua legitimam potestatem instruxit. Non vltra progrediar donec certa eius rei aliquot testimonia subiecero. Nec tamen quò furorem Domini super terram esse impium Regem confirmemus, laborandum est, quando neminem futurum arbitror qui reclamet, nec sic de Rege plus dictum fuerit, quàm de prædone qui rem tuam diripiat: & adultero, qui thorum tuum polluat: de sicario, qui te ad cædem appetat: quum huiusmodi calamitates omnes, inter Dei maledictiones Scriptura recenseat. Verùm in eo probando insitamus magis, quod non ita facile in hominum mentes cadit: in homine deterrimo honoréque omni indignissimo penes quem modò sit publica potestas, præclaram illam & diuinam potestatem residere, quam Dominus iustitiæ ac iudicii sui ministris verbo suo detulit: proinde à subditis eadem in reuerentia & dignatione habendum, quantum ad publicam obedientiam attinet, qua optimum Regem si daretur habituri essent.

26 Principiò velim animaduertat, seduloque obseruet lectores illam quæ non sine causâ toties nobis in Scripturis cõmemoratur, Dei prouidentiam, ac singularem actionem in distribuendis regnis, statuendisque quos illi visum fuerit Regibus. Apud Danielem, Dominus mutat tempora & vices temporum, abicit Reges & instituit. Item, Vt cognoscant viuentes quòd potens sit Altissimus in regno hominum: & cui ipse voluerit, dabit illud. Curusmodi sententiis quum passim abundet Scriptura, illa tamen propheta peculiariter scater. Iam qualis Rex fuerit Nabuchadnezar, is qui Ierusalem expugnauit, satis scitur: nempe strenuus aliorum inuasor ac populator. Dominus tamen apud Ezechielem se illi terram Aegypti dedisse affirmat pro obsequio quod sibi in vastanda illa præstiterat. Et illi dicebat Danie', Tu Rex, Rex es Regum: cui Deus cælorum dedit regnum potens ac forte atque gloriosum. tibi inquam, dedit, & omnes terras vbi habitant filii hominum, bestia syluestres, & volucres cæli: eas tradidit in manum tuam, ac fecit te dominari eis. Rursum eius filio Belsasar, Deus altissimus dedit Nabuchadnezar patri tuo regnum & magnificentiam, honorem & gloriam: & propter magnificentiam quam dedit illi, omnes populi, tribus, & linguæ fuerunt tremères & rimentes à conspectu eius. Quam audimus, à Deo impositum esse Regem, simul illa de honorando & timendo Rege, cælestia edicta animo repetamus: & ne quissimum tyrannum non dubitabimus eo habere loco quo Dominus ipsum dignatus fuerit. Samuel, quum populo Israel denuntiaret qualia esset à Regibus suis passurus: Hoc ius erit Regis, dicebat, qui regnabit super vos: filios vestros tollet, & ponet eos ad curru suū, vt ponat eos pro equitibus suis, & vt arent agros suos, & messem suā metant, & arma fabricentur. Filias vestras

tollet

Job 34. d.

30, *osæ*

13. c. 11, *pe*

sa 3. a. 4

Ies 10. a.

5

Deu. 28.

4. 29

Dan. 2. c.

21, & f.

37

Exec. 29.

d. 19

Dan. 2. f.

37

Dan. 5. e.

18

I. Sam. 8.

4. 11

tollit, vt sint pigmentariæ, coquæ, & pistrices. Agros denique vestros, vineas vestras, & oliueta optima auferet, & dabit seruis suis. Semina vestra, & vineas vestras decimabit, & dabit eunuchis & seruis suis. Seruos vestros, ancillas & asinos tollit: & adhibebit operi suo. quin & greges vestros decimabit: & vos eritis serui illius. Certe non id iure facturi erant reges, quos optimè ad omnem continentiam Lex instituebat: sed ius in populum vocabatur, cui parère ipsi necesse esset, nec obistere liceret. acti dixisset Samuel, Eò se propriè licentiæ Regum libido, quam cohibere vestrum non erit: quibus hoc restabit vnum, iussa excipere, ac dicto audientes esse.

27 In primis autem insignis est & memorabilis apud Ieremiam locus, quem (tametsi prolixior) ideo non pigebit referre, quia totam hanc quæstionem clarissimè definit. Ego feci terram & homines, ait Dominus, & animalia quæ sunt in superficie terræ, in fortitudine mea magna & brachiò extento: & ipsam trado ei qui placuerit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manū Nabuchadnezar serui mei, & seruient gentes ei omnes, & Reges magni: donec tempus veniet terræ eius. Eruntque vt gens & regnum quæ non seruiert Regi Babel, visitabo gentem illam in gladio, fame & peste. quare seruite Regi Babel, & viuite. Videmus quanta obedientia Dominus tetrū illum ferocemque tyrannū colli voluerit, non alia ratione nisi quia regnum obtinebat. Id autem ipsum erat cælesti decreto, in solium regni impositum esse ac in regiam maiestatem assumptū: quam violare nefas esset. Hoc nobis si assiduè ob animos & oculos obuersetur, eodem decreto constitui etiam nequissimos Reges quo Regum authoritas statuitur: nunquam in animum nobis seditiosæ illæ cogitationes venient, standum esse pro meritis Regem: nec æquum esse vt subditos ei præstemus qui vicissim Regem nobis non præstet.

28 Frustra obiiciat quis mandatum illud fuisse Israelitis peculiare. Obseruandum enim est qua ratione ipsum Dominus stabiliat. Detuli, inquit, Nabuchadnezar regnum: quare seruite illi, & viuite. Cuicumque ergo delatum fuisse regnum constabit, ei seruiendū esse ne dubitemus. Atque simulac in regium fastigiū quempiam euehit Dominus, restatam nobis facit suam voluntatem, quòd regnare illum velit. De eo enim extant generalia Scripturæ testimonia. Solomo, vicesimo octauo, Propter iniquitatem terræ sunt multi principes. Item Job, duodecimo, Subiectionem tollit à Regibus, & rursus accingit eos cingulo. Eo autem confesso, nihil restat nisi vt seruiamus & viuamus. Est apud Ieremiam Prophetam alterum quoque Domini mandatum, quo iubet populum suum quærere pacem Babylonis, in quam captiui abducti essent: & orare ad se pro ea: quoniam in pace eius futura esset pax eorū. Ecce, Israelitæ fortunis omnibus exuti, è domibus suis auulsi, in exilium abacti, in miseram coniecti seruitutem, pro victoris prosperitate orare iubentur: non quomodo iubemur aliàs persecutoribus nostris

bene precari : sed vt saluum illi regnum & tranquillum conseruetur, vt sub eo ipsi quoque prosperè agant. Sic Dauid, iam Rex Dei ordinatione designatus, sanctoque eius oleo vnctus, quò nullo suo merito indignè à Saule impeteretur, insidiatoris tamen sui sacrosanctum habebat caput, quod regni honore Dominus sanctificauerat. Absit à me (dicebat) vt coram Domino faciam rem istam, domino meo messix Domini, vt mirram manum meam in eum, quoniam christus Domini est. Item. Pepercit tibi anima meo: dixi iue, Non mittam manum meam in Dominum meum, quoniam Christus Domini est. Item, Quis mittet manum suam in christum Domini, & innocens erit? Viuit Dominus, nisi Dominus percussit eum, aut dies eius venerit vt moriatur, aut in prælium descenderit: absit à me vt mittam manum meam in christum Domini.

29 Hunc reuerentiæ atque adeò pietatis affectum debemus ad extremum præfectis nostris omnibus, quales tandem cunque sint. Quod sæpius ideo repeto, vt discamus non homines ipsos excutere: sed satis habeamus, quòd eam voluntate Domini, personam sustineant cui inuiolabilem maiestatem impressit ipse & insculpfit. At mutuas (inquit) subditis suis vices debent præfecti. Id iam confessus sum. Verùm si ex eo statuis, non nisi iustis imperiis rependenda obsequia, insulsus es ratiocinator. Nam & viri vxoribus, & liberis parentes, mutuis officiis astringuntur. Discedant ab officio parentes & mariti: illi liberis, quos prohibentur ad iracundiam prouocare, sic se duros & intractabiles præbeant vt sua eos morositate vltra modum fatigent: hi suas vxores, quas diligere, & quibus seu vasculis fragilibus parcere iubètur, contumeliosissimè accipiant: an minùs tamen & parentibus liberi, & coniugibus mulieres obsequentes erunt? At improbis quoque & inofficiosis subiiciuntur. Quin, quum omnibus istud agendum sit potius, ne in manticam à tergo pendentem respectent, hoc est ne alii in aliorum inquirant officia, sed quod sui est muneris, id sibi voum singuli subiiciant: id verò inter eos præsertim valere debet qui sub aliorum sunt potestate positi. Quare si à sauo principe crudeliter torquemur, si ab avaro, aut luxurioso rapaciter expilamur, si ab ignauro negligimur, si ab impio denique & sacrilego vexamur ob pietatem: subeat primùm delictorum nostrorum recordatio, quæ talibus haud dubiè Domini flagellis castigamur. Inde humilitas impatientiam nostram frænabit. Succurrat deinde & hæc cogitatio, non nostrum esse huiusmodi malis mederi. hoc tantum esse reliquum, vt Domini opem imploremus, cuius in manu sunt Regum corda, & regnorum inclinationes. Ille Deus est qui stabit in synagoga deorum, & in medio deos diiudicabit: à cuius facie cident & conterentur Reges omnes, & Iudices terræ quicumque non osculari fuerint Christum eius: qui scripserint leges iniquas, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium: vt viduas haberent in prædam, & pupillos diriperent.

30 Atque hinc mirabilis eius tum bonitas tum potentia tum providentia sese profert. nam modò ex servis suis manifestos vindices excitat, ac mandato suo instruit, qui de scelerata dominatione pœnas sumant, & oppressum iniustis modis populum è misera calamitate eximant: modò furorem aliud cogitantium & aliud molientium hominum eò destinant. Sic populum Israel è tyrânide Pharaonis per Mosen: è violentia Chusam regis Syriæ, per Orthoniel: ex aliis servis, per alios vel reges vel Iudices, in libertatem asseruit. Sic Tyri superbiam per Ægyptios: sic Ægyptiorum insolentiam, per Assyrios: Assyriorum ferociam, per Chaldæos: confidentiam Babylonis, per Medos & Persas domuit quum iam Medos Cyrus subiugasset. Regum verò Iuda & Israel ingratitude & erga tot sua beneficia inpiam contumaciam nunc per Assyrios, nunc per Babylonios contudit & afflixit. quanquam non eadem omnia ratione. Priores enim illi quando ad edenda talia facinora, legitima Dei vocatione accersiti erant, in Reges arma sumendo, minimè violabant eam quæ diuina ordinatione Regibus indita est maiestatem: sed è cælo armati minorem potestatem maiore coercerant: perinde ac in suos satrapas Regibus animaduertere licet. Hi tametsi Dei manu, quò illi visum erat, destinabantur, opusque eius inscientes peragebant: nihil tamen aliud animo quàm scelus volutabant.

*Exodi 3.
b. 7
Iudic. 3.
b. 9, & sequenti.*

31 Verùm utcunque ipsa hominum facta ceseantur, Dominus tamen per ea suum equè opus exequatur, quum sanguinaria Regum insolentium sceptrâ confringeret, ac intolerandas dominationes euertret. Audiant principes & terreantur. Nobis autem interim summo opere cauendum, ne illam plenam venerandæ maiestatis magistratuum authoritatè, quam Deus gravissimis edictis sanxit, etiamsi apud indignissimos resideat, & qui eam sua nequitia, quantum in se est, polluunt, spernamus aut violemus. Neque enim si ultio Domini est effrænatae dominationis correctio, ideo protinus demandatam nobis arbitremur: quibus nullum aliud quàm parendi & patiendi datum est mandatum. De priuatis hominibus semper loquor. Nam si qui nunc sint populares magistratus ad moderandum Regum libidinem constituti (quales olim erant, qui Lacedæmonis Regibus oppositi erant, Ephori: aut Romanis Consulibus, Tribuni plebis: aut Atheniensium senatui, Demarchi: & quæ etiam fortè potestate, ut nunc res habent, funguntur in singulis regnis tres ordines, quum primarios conuentus peragunt) adeò illos ferocienti Regum licentiæ pro officio intercedere nõ veto, ut si Regibus impotenter grassantibus, & humili plebeculæ insultantibus conuiueant, eorum dissimulationem nefaria perfidia non carere affirmem: quia populi libertatem, cuius se Dei ordinatione tutores positos norunt, fraudulenter produnt.

32 At verò in ea quam præfectorum imperiis deberi constitui-
mus obediencia, id semper excipiendū est: imò in primis obseruan-

dum, ne ab eius obedientia nos deducat, cuius voluntati Regum omnium vota subesse, cuius decretis iussa cedere, cuius maiestati fasces submitti par est. Et verò, vt hominibus satisfacias, in eius offensionem incurrere propter quem hominibus ipsis obedias, quàm præposterum fuerit? Dominus ergo Rex est regum: qui vbi sacrum os aperuit, vnus pro omnibus simul ac supra omnes est audiendus. iis deinde qui nobis præsumunt hominibus subiecti sumus: sed non nisi in ipso. Aduersus ipsum siquid imperent, nullo sit nec loco nec numero. neque hîc totam illam qua magistratus polent dignitatem quicquam moremur: cui iniuria nulla fit dum in ordinem, præ singulari illa verèque summa Dei potestate, conuenitur.

- Dan.* 6. *f. 22* Secundùm hanc rationem Daniel se quicquam in Regem peccasse negat vbi impio eius edicto non paruit: quia excesserat ille ius suos: nec modò iniurius fuerat in homines, sed cornua tollendo aduersus Deum, potestatem sibi ipse abrogauerat. Ex opposito damnantur Israelitæ quòd impio Regis edicto nimium fuerant morigeri. Nam quum Iarobeam vitulos aureos conlisset, relicto Dei templo in eius gratiam ad nouas superstitiones defecerant. Eadem facilitate posteri sese flexerant ad Regum suorum placita. hoc illis seuerè Propheta exprobrat, quòd Regis edicta amplexi fuerint. tãtum abest vt laudem mereatur modestiæ pretextus, quo aulici adulescentes se tegunt, & simplices decipiunt, dum sibi fas esse negant quicquam abnuere à Regibus suis impositum. quasi verò ius suum Deus resignauerit mortalibus, eos generi humano præficiens: aut minuat terrena potestas, dum suo auctori subiicitur, coram quo cælestes etiam principatus supplices expauescunt. Scio quãtum quãmq; præsens huic constantiæ periculum immineat, quòd indignissimè se contemni Reges ferant: quorum indignatio nuntius est mortis, inquit Solomon. Sed quum istud à cælesti præcone Petro pronuntiatum sit edictum, Obediendum Deo potius quàm hominibus: hac nos cogitatione consolemur, illam tum nos præstare quam Dominus exigit obedientiam, dum quiduis perpetimur potius quàm à pietate deflectamus. Et ne nobis labascant animi, alium etiam stimulum Paulus admouet, Nos ideo tanti à Christo redemptos esse quanti illi constitit nostra redemptio, ne prauis hominum cupiditatibus nos mancipemus in obsequium: multo verò minùs impietati simus addicti.

L A V S D E O.

QVÆ QVATVOR LIBRIS

HVIUS INSTITVTIONIS

continentur.

LIBRO PRIMO,

De cognitione Dei Creatoris,

Capita XVIII.

- 1 Dei notitiam & nostri res esse coniunctas, & quomodo inter se cohæreant.
- 2 Quid sit Deum cognoscere, & quæ in finem tendat eius cognitio.
- 3 Dei notitiam hominum mentibus naturaliter esse inditam.
- 4 Eandem notitiam partim inscitia, partim malitia vel suffocari vel corrumpi.
- 5 Dei notitiam in mundi fabrica & continua eius gubernatione lucere.
- 6 Ut ad Deum Creatorem quis perueniat, opus esse Scriptura duce & magistra.
- 7 Quo testimonio Scripturam oporteat sanciri, nempe Spiritus: ut certa constet eius autoritas: atque impium esse commentum, fidem eius pendere ab Ecclesiæ iudicio.
- 8 Probationes, quatenus fert humana ratio, satis firmas suppeterè ad stabiliendam Scripturæ fidem.
- 9 Omnia pietatis principia euertere fanaticos, qui posthabita Scriptura ad reuelationes transuolant.
- 10 Scripturam, ut omnem superstitionem corrigat, verum Deum exclusiuè opponere diis omnibus Gentium.
- 11 Deo tribuere visibilem formam nefas esse, ac generaliter deficere à vero Deo quicumque idola sibi erigunt.
- 12^s Deum ab idolis discerni, ut solus in solidum colatur.
- 13 Vnicam Dei essentiã ab ipsa creatione tradi in Scripturis, quæ tres in se personas continet.
- 14 In ipsa etiam mundi & reum omnium creatione Scripturam certis notis discernere verum Deum à fictitiis.
- 15 Qualis homo sit creatus, ubi de animæ facultatibus, de imagine Dei, libero arbitrio, & prima naturæ integritate differitur.
- 16 Deum sua virtute mundum à se conditum fouere ac tueri, & singulas eius partes sua prouidentia regere.
- 17 Quorsum & in quem scopum referenda sit hæc doctrina, ut nobis constet eius utilitas.
- 18 Deum ita impiorum opera uti, & animos flectere ad exequenda sua iudicia, ut purus ipse ab omni labe maneat.

De cognitione Dei Redemptoris in Christo, quæ Patribus sub Lege primùm, deinde & nobis in Euangelio patefacta est.

Capita x v i i.

- 1 Adæ lapsu & defectione totum humanum genus maledictioni fuisse addictum, & à prima origine degenerasse, vbi de peccato originali.
- 2 Hominem arbitrii libertate nūc esse spoliatum, & miseræ seruituti addictum.
- 3 Ex corrupta hominis natura nihil nisi damnabile prodire.
- 4 Quomodo operetur Deus in cordibus hominum.
- 5 Obiectionum refutatio quæ pro defensione liberi arbitrii afferri solent.
- 6 Homini perduto quærendam in Christo redemptionem esse.
- 7 Legem fuisse datam, nō quæ populum veterem in se retineret, sed quæ foueret sp̄ salutis in Christo vsque ad eius aduētum.
- 8 Legis moralis explicatio.
- 9 Christum, quanuis sub Lege Iudæis cognitus fuerit, tamen Euangelio demum exhibitum fuisse.
- 10 De similitudine veteris & noui Testamenti.
- 11 De differentia vnus testamenti ab altero.
- 12 Christū, vt Mediatoris officium præstaret, oportuisse fieri hominē.
- 13 Christum veram humanæ carnis substantiam induisse.
- 14 Quomodo duæ naturæ Mediatoris efficiant personam.
- 15 Vt sciamus quorsum missus fuerit Christus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potissimum spectanda in eo esse, munus Propheticum, Regnum & Sacerdotium.
- 16 Quomodo Redemptoris partes impleuerit Christus, vt nobis salutē acquireret. vbi de morte & resurrectione eius agitur, & in cælum ascensu.
- 17 Rectè & propriè dici Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem,

L I B. I I I.

De modo percipiendæ Christi gratiæ, & qui inde fructus nobis proueniant, & qui effectus consequantur.

Capita x x v.

- 1 Quæ de Christo dicta sunt, nobis prodesse, arcana operatione

ratione Spiritus.

- 2 De fide. vbi & definitio eius ponitur, & explicantur quæ habet propria.
- 3 Fide nos regenerari. vbi de pœnitentia.
- 4 Quàm procub absit ab Euangelii puritate quicquid de pœnitentia garrunt sophistæ in suis scholis. vbi de confessione & satisfactione agitur.
- 5 De supplementis quæ ad satisfactiones adiiciunt, nempe indulgentiis & purgatorio.
- 6 De vita hominis Christiani: ac primùm, quibus argumentis ad eam nos hortetur Scriptura.
- 7 Summa vitæ Christianæ. vbi de abnegatione nostri.
- 8 De crucis tolerantia, quæ pars est abnegationis.
- 9 De meditatione futuræ vitæ.
- 10 Quomodo vtendum præsentī vita eiúsque adiumentis.
- 11 De iustificatione fidei, ac primò de ipsa nominis & rei definitione.
- 12 Vt seriò nobis persuadeatur gratuita iustificatio, ad Dei tribunal tollendas esse mentes.
- 13 Duo esse in gratuita iustificatione obseruanda.
- 14 Quale initium iustificationis & continui progressus.
- 15 Quæ de operum meritis iactantur, tam Dei laudem in conferenda iustitia, quàm salutis certitudinem euertere.
- 16 Refutatio calumniarum quibus hanc doctrinam odio grauare conantur Papistæ.
- 17 Promissionum Legis & Euangelii conciliatio.
- 18 Ex mercede malè colligi operum iustitiam.
- 19 De libertate Christiana.
- 20 De oratione, quæ præcipuum est fidei exercitium, & qua Dei beneficia quotidie percipimus.
- 21 De electione æterna, qua Deus alios ad salutem, alios ad interitum prædestinauit.
- 22 Confirmatio huius doctrinæ ex Scripturæ testimoniis.
- 23* Refutatio calumniarum quibus hæc doctrina semper iniquè grauata fuit.
- 24 Electionem sanciri Dei vocatione: reprobos autem sibi accersere iustum, cui destinati sunt, interitum.
- 25 De resurrectione vltima.

L I B. I I I I.

De externis mediis vel adminiculis quibus
Deus in Christi societatem nos inuitat, &
in ea retinet.

Capita XX.

- 1 De vera Ecclesia, cum qua nobis colenda est vnitas: quia pio-
qq. iiii.

- rum omnium mater est.
- 2 Comparatio falsæ ecclesiæ cum vera.
  - 3 De Ecclesiæ doctoribus & ministris, eorū electione & officio.
  - 4 De statu veteris Ecclesiæ, & ratione gubernandi quæ in vsu fuit ante Papatum.
  - 5 Antiquam regiminis formam omnino pessundatam fuisse tyrannide Papatus.
  - 6 De primatu Romanæ sedis.
  - 7 De exordio & incrementis Romani Papatus, donec se in hanc altitudinem extulit, qua & Ecclesiæ libertas oppressa, & omnis moderatio eversa fuit.
  - 8 De potestate Ecclesiæ quoad fidei dogmata: & quàm effræni licentia ad vitiandam omnem doctrinæ puritatem tracta fuit in Papatu.
  - 9 De Conciliis, eorūque autoritate.
  - 10 De potestate in Legibus ferendis, in qua sæuissimam tyrannidem in animas & carnificinam exercuit Papa cum suis.
  - 11 De Ecclesiæ iurisdictione, eiúsque abusu qualis cernitur in Papatu.
  - 12 De Ecclesiæ disciplina, cuius præcipuus vsus in censuris & excommunicatione.
  - 13 De votis quorum temeraria nuncupatione quisque se miserè implicuit.
  - 14 De Sacramentis:
  - 15 De Baptismo.
  - 16 Pædobaptismum cum Christi institutione & signi natura optimè congruere.
  - 17 De sacra Christi Cæna, & quid nobis conferat.
  - 18 De Missa Papali: quo sacrilegio non modò profanata fuit Cæna Christi, sed in nihilum redacta.
  - 19 De quinque falsò nominatis Sacramentis: vbi Sacramenta non esse quinque reliqua, quæ pro Sacramentis hæctenus vulgò habita sunt, declaratur: tum qualia sint ostenditur.
  - 20 De politica administratione.

I N D E X.

INDEX IN INSTITUTIONEM CHRISTIANÆ RELIGIONIS

à Iohanne Caluino conscriptam.

A

De Abnegatione nostri.

Principium formandæ vitæ ad regulam in Lege præscriptam, considerare nos non esse nostri iuris, sed Deo consecratos & dicatos. Itaque nos nobis rationique nostræ (quam solam putant audiendam philosophi) renuntiare oportere, vt verbo Spiritûq; Domini gubernemur, lib. 3, cap. 7, sect. 1.

Item, Non quærenda quæ nostra sunt, sed quæ ex Domini sunt voluntate, & ad eius gloriam faciunt. hæc esse nostri abnegationem, sine qua mundus vitiorum reconditus est in hominis anima, & si qua est virtutis species, praua gloriæ cupidine vitatur, lib. 3, cap. 7, sect. 2.

Abnegatio nostri siue mortificatio partim homines respicit, partim (& præcipuè) Deum. Iubet Scriptura duo erga alios præstare: nempe vt illos nobis anreferamus honore, & procurandis eorum commodis totos nos bona fide impèdamus. Quorum prius quomodo faciendum docetur lib. 3, cap. 7, sect. 4, ad alterum etiam quomodo nos manu ducat Scriptura, sectione 5.

Vide quædam huc pertinentia, lib. 3, cap. 20, sect. 43.

de Acoluthis.

Acoluthi in vetere Ecclesia, lib. 4, cap. 4, sect. 1, & 9. cap. 19, sect. 22, & 23.

de Adæ lapsu.

Lapsus Adæ non ex gulæ intem-

perie processit, sed ex infidelitate (nam contempto Dei verbo & veritate deflexit ad Saranæ mendacia) quæ ambitioni & superbix ianuâ aperuit (quibus annexa fuit ingratitude) ambitio cõtumaciæ mater fuit, lib. 2, cap. 1, sect. 4.

Adæ lapsu quum reliquæ creaturæ quodammodo deformatæ fuerint, non mirum totum humanum genus fuisse corruptum, id est à prima origine degenerasse, & maledictioni fuisse addictû. Id veteres dixisse Peccatum originale: & tamen hoc doctrinæ caput minus dilucidè quàm par erat explicuisse. Interim Pelagiû grauitè errasse, quum diceret imitatione tantûm, non propagine, peccatum à primo homine transisse in totam posteritatem, probatur rationibus & Scripturæ testimoniis, lib. 2, cap. 1, sect. 5. 6. Neque si peccati lues potissimûm in anima residet, propterea ad huius doctrinæ definitionem facere disputationè illam, An filii animæ ex traduce animæ patris oriatur: quum non in substantia carnis aut animæ causam habeat contagio, sed quia à Deo fuit ordinatû vt quæ primo homini contulerat dona, ille sibi suisque haberet ac perderet. Postremò huic doctrinæ non obstare quòd sanctificatur fidelium liberi, lib. 2, cap. 1, sect. 7.

Per lapsum Adæ naturalia dona in homine corrupta esse, supernaturalia ablata, multi vsurparunt, pauci intellexerunt, lib. 2, cap. 2, sect. 4, & 16. Quod dictum exponitur cap. 2, sectione 12.

Nempe supernaturalia dona abo-

lita esse, fidem, amorem Dei, charitatem erga proximos, sanctitatis & iustitię studium, sed restitui à Christo: naturalia, mentem scilicet & cor, esse corrupta, quia sanitas mentis & cordis rectitudo simul fuerunt ablata. Item rationem in homine non penitus fuisse deletam, sed partim debilitatam, partim vitiatam: sic voluntatem, quia inseparabilis est ab hominis natura, non periisse, sed pravis cupiditatibus fuisse deuinctam, lib. 2, cap. 2, sect. 12.

Augustini & Scripturę testimoniis confirmatur, Deum non modò primi hominis casum, & in eo posterorũ ruinam præuidisse aut permisisse: sed arbitriõ quoque suo dispensasse, libro 3, cap. 23, sectione 7, & 8.

de Angelis.

Angelos esse Dei creaturas, licet Moses non exprimat in historia creationis, lib. 1, cap. 14, sect. 3. De tempore vel ordine quo creati fuerint inquirere non expedit, quando Scriptura nihil eorum tradit, quam pro regula sequi debemus, lib. 1, cap. 14, sect. 4.

Cur cęlestes Spiritus vocentur Angeli, Exercitus, Virtutes, Principatus, Potestates, Dominationes, Throni, Dii, lib. 1, cap. 14, sect. 5.

De Angelis docet Scriptura quę ad consolationem nostram fidei quę confirmationem valēt, nempe diuinę erga nos beneficentię esse dispensatores & ministros, id quę variis modis, lib. 1, cap. 14, sect. 6, & 9.

Non vni tantum Angelo quęque nostrum esse curę, sed omnes vno consensu vigilare pro salute nostra: itaque superuacuum esse quęrere an suus cuique Angelus sit custos assignatus, lib. 1, cap. 14, sect. 7.

De Angelorũ multitudinem & ordine quærere, curiositatis erit: definire, temeritatis: & cur, Spiritus quę sint, alatos pingat Scriptura sub Cherubim & Seraphim, libro 1, cap. 14, sect. 8.

Contra Sadducęos & similes fanaticos variis testimoniis Scripturę euincitur, Angelos non esse qualitates aut inspirationes sine substantia, sed veros spiritus, lib. 1, cap. 14, sect. 9.

De vitanda hęc superstitione, & ne Angelis tribuamus quę Dei solius & Christi sunt, lib. 1, cap. 14, sect. 10.

Hoc periculum, quòd opera illorum vitetur Deus, non facere necessitate, quasi carere illis nequeat, sed ad solatium nostrę imbecillitatis, lib. 1, sect. 11. Proinde quicquid de Angelorum ministerio dicitur, ad hunc finem referri oportere, vt expugnata omni diffidentia, spes in Deo nostra fortius stabiliatur, non autem vt nos ipsi à Deo abducant, Ibidem sect. 12.

Angelos etiam ad Dei similitudinem creatos esse, lib. 1, cap. 15, sect. 3.

de Anima.

Animam siue spiritum hominis non esse flatum tantum, sed essentiam immortalem, licet creatam, probatur ex conscientia, Dei cognitione, & tot præclaris dotibus quibus mens humana pollet, adeoque ex iis quę in somno ipso concipit: item multis argumentis ex Scriptura petitis, lib. 1, cap. 15, sect. 2. Deinde ex eo quòd ad imaginem Dei dicitur creatus homo, sect. 3.

Contra eos qui naturę prætextu Dei prouidentiam & gubernationem negant in animę mirificis & penè innumeris facultatibus se exerentem, libro 1, cap. 5, sectione 4, & 5.

Refutatio

Refutatio erroris Manichæorū & Serueti, Animā esse traducem substantię Deriitem Osiātri, imaginem Dei in homine non agnoscentis sine essentiali iustitia, lib. 1, cap. 15, sect. 5.

De animæ immortalitate nemo ferè philosophorū certò est loquutus: sed eius facultates præsentī vitæ affigunt, quum Scriptura ita primum illi in regenda vita tribuat, vt etiam ad colendum Deum excitet. Item de pluribus animabus, variāq; diuisione facultatum animæ secundum Philosophos, lib. 1, cap. 15, sect. 6. Alia diuisio conuenientior Christianæ doctrinæ, in intellectu & voluntatem: & vtriusque officium ac vis in prima hominis conditione, ibid. sect. 7, & 8.

Reliquiæ seminis religionis impressæ adhuc in ipsis vitæ animæ. lib. 1, cap. 15, sect. 6.

De eorū errore qui putarūt morte totum hominem interire, & tandem animas resurrecturas cum corporibus, lib. 3, cap. 25, sect. 6.

De statu animarū à morte ad diem vltimum, lib. 3, cap. 25, sect. 6.

Ex Bernardo descriptio miseriarū animæ fidelis, consideratæ prout in se est: & ex se & ex opposito certæ gloriationis eius in Christo, quæ indignitates illius omnes delet, lib. 3, cap. 2, sect. 25.

de Aqua Iustrali Pa-
pistarum.

Vide lib. 4, cap. 10, sect. 20.

de Archiepiscopis &
Patriarchis.

Vide lib. 4, ca. 4, sec. 4, & ca. 7, se. 15.

de Ascensu Christi
in cælum.

Christum, etsi resurgendo gloriam suam virtutemque plenius illustrare

coepit, sua tamen demum in cælum ascensione verè regnum suum auspiciatum esse: quia maiorem tum Spiritus sui abundantiam effudit, magnificentius regnum suum promouit, & maiorem potentiam ostendit, tum in adiuuandis suis, tum in hostibus deiiciendis. Ita tamen abesse secundum præsentiam carnis, vt semper vbique sit secundum præsentiam maiestatis, & cum fidelibus secundum ineffabilem & inuisibilem gratiam, lib. 2, cap. 16, sect. 14.

De Christi sessione ad Patris dexteram, & multiplici fructu quem inde colligit fides nostra, lib. 2, cap. 16, sect. 15, 16.

B

de Baptismo.

Baptismi definitio: finis primus: vt seruiat fidei nostræ apud Deum: alter, vt confessioni nostræ apud homines. Tria affert fidei nostræ: Primum, quod est symbolum nostræ purgationis, confirmans omnia peccata nostra deleta esse, lib. 4, cap. 15, sectione 1. Quod demonstratur Scripturæ testimonio: & non aqua mundari nos, sed Christi sanguine, sect. 2.

Baptismi vim non restringi ad tempus præteritum, sed eo nos semel in omnem vitam ablui & purgari: neque tamen hinc peccandi in futurum licentiam captandam, sec. 3. Clauium potestatem (vt vocant) id est Ecclesiæ ministerium, quo nobis quotidie annuntiat remissio peccatorum, non esse à Baptismo separandum, sect. 4.

Alter fructus fidei ex Baptismo, quod nostram in Christo mortificationem nobis ostendit, & nonam in eo vitā, lib. 4, cap. 15, sect. 5. Tertius,

quòd sic nos Christo vnitos testificatur, vt omnium eius honorum sumus participes, vnde Christus dicitur proprium Baptismi obiectum: & in Christi nomen baptizarunt Apostoli: in quo tam purgationis quam regenerationis nostræ materiã consequimur, vt in Patre causam, in Spiritu effectum, sect. 6.

Eundem fuisse Baptismum in ministerio Iohãnis & Apostolorum ostenditur, licet aliter quidam veterũ senserint, lib. 4, cap. 15, sectione 7. Neque ob stare quòd luculentiores Spiritus gratiæ à Christi resurrectione sunt effusæ Interim distinguendã in Baptismo Christi personam ab Iohanne, Apostolis, & reliquis ministris, sect. 8.

Tam mortificationem quam purgationem nostram adumbratas fuisse in populo Israel, per transitũ maris, & refrigerium nubis, lib. 4, cap. 15, sect. 9.

Falsum esse quod docuerũt nonnulli, per Baptismum nos in eandem iustitiam & naturæ puritatem restitui quam ab initio habuerat Adam. Et ostenditur in filiis Dei manere adhuc reliquias peccati (licet nõ regnent) quod acuit eorum conatus, non sibi blandiendi occasionem dat, lib. 4, cap. 15, sect. 10. & 11. Id confirmatur ex Paulo, sect. 12.

Quomodo Baptismus seruiat confessioni nostræ apud homines, lib. 4, cap. 15, sect. 13.

Quæ sit ratio vtendi Baptismo tam ad fidei confirmationem quam ad confessionem apud homines. Vbi ostenditur Dei gratias non esse inclusas Sacramento, vt eius virtute nobis conferantur, lib. 4, cap. 15, sectio. 14, & 15.

Baptismo nihil afferri eius dignitate qui administrat, nihil reman-

ferri illius indignitate: contra Donatistas, & nostros Catabaptistas, qui Anabaptismum vrgent quia fuimus baptizati in regno Papali, lib. 4, cap. 15, sect. 16. Refutantur eorum argumenta, sect. 17, & 18.

Baptismus perpetuum in totam vitam pœnitentiæ sacramentum, vt alio nouo opus non sit, lib. 4, cap. 19, sect. 17.

De aquæ incantatione, de ceruo, chrismate, exufflatione, sputo, & similibus nugis simplici Christi ceremoniæ adiectis: cuius purè administrandæ in Ecclesia ratio ostenditur, lib. 4, cap. 15, sect. 19.

Ecclesiæ ministrorum esse Baptismum administrare, non priuatorum hominum, nedum mulierum, ostenditur: & refutantur contrariæ obiectiones, sectione 20, 21, & 22.

De infantum Baptismo, vide in dictione Pædobaptismus.

de Bellis.

Legitima esse bella, quum magistratibus arma capere necesse est ad exercendam publicam vindictam in eos qui ditionis ipsorũ quietem turbant, siue domestici sunt, siue extranei hostes, lib. 4, cap. 20, sect. 11. Non ob stare quod nonnulli prætexunt, nullum exire in nouo Testamento vel testimonium, vel exemplum, quod doceat bellum rem esse licitã Christianis. Cauendũ summo opere magistratibus, ne in armis capiendis, cupiditatibus suis vel tantillum obsequantur. Vt bellum, sic præsidia, scœdera, ciuiles munitiones, res esse Christianis permissas, lib. 4, cap. 20, sect. 12.

C

de Cantu Ecclesiastico.

Vocem & cantũ nihil habere momenti

menti in precibus, nisi adfit cordis affectus, lib. 3. cap. 20, sect. 31. & 33.

De ritu canendi in Ecclesiis, lib. 3, cap. 20, sect. 32.

de Cardinalibus.

Cardinalium nomen quando primum cœperit, & quomodo ita subitò in tantam amplitudinem emerferint, lib. 4. cap. 7, sect. 30.

de Ceremoniis.

Ceremonias veteres abrogatas quoad usum tantum, non quoad effectum: (constat enim nobis hodie clarissimè & efficacissimè in Christo) idque nihil earum sanctitati derogare probatur, lib. 2, cap. 7, sect. 16. Easque per se cōsideratas & extra Christum, meritò vocari à Paulo chirographa nobis contraria, sect. 17.

Constitutiones de ceremoniis in Paparu præscribunt obseruationes magna ex parte inutiles, interdum etiam ineptas, licet speciem habeant sapientiæ. deinde immensa multitudine opprimunt conscientias, lib. 4, cap. 10, sect. 11 12. 13.

Non posse excusari ceremonias Papales quòd sint institutæ ad pædagogiam rudium, exemplo ceremoniarum Legis: quia manifestum est hic discrimen inter nos & veterem populum, lib. 4, cap. 10, sect. 14.

Ceremoniæ Papales creduntur sacrificia esse peccatorum expiatoria, & meritoria vitæ æternæ: doctrina carent, & sunt aucupia captandę pecuniæ, lib. 4, cap. 10, sect. 15.

de Charitate erga proximum.

Contra sophistas Sorbonicos ostenditur charitatem esse amorem proximi, non nostri ipsorum, lib. 2. ca. 8, sect. 54. Proximi vocabulo etiã alienissimũ quenq; & inimicũ com-

prehendi, Ibid. sect. 55. Itaque damnantur ignorantie scholastici, qui ex præceptis de non appetenda vindicta & diligendis inimicis consilia fecerunt, quorum necessariæ obseruationi soli monachi se astringerent: & ostenditur aliter sentisse veteres Ecclesiæ doctores, adeoque Gregorium ipsum, Ibid. 56. 57.

Ne aliis benefaciendo fastiscamus, patientia esse opus: nec hominũ indignitatem aut alias qualitates quæ nos remorari possent attendendas, sed Deum, qui iubet, respiciendum, lib. 3, cap. 7, sect. 6.

Vt omnes charitatis numeros impleamus, non satis esse si defungamur omnibus charitatis officiis, sed sincero amoris affectu id faciendũ. In quo primũ est, vt eius quem ope nostra iudigere conspiciamus, personam suscipiamus. ita vitabitur arrogantia reliquæque charitatis inquinamenta. lib. 3, cap. 7, sect. 7.

Christum & Apostolos in commemoranda Legis summa prætermittere interdum priorẽ tabulam: non quòd pluris sit ad iustitiæ summam, cum hominibus innocenter viuere quàm pietate Deum honorare: sed quia non ficta charitas veræ pietatis est approbatio, lib. 2, ca. 8, sect. 52, 53.

Refutatur Pharisei nostri temporis, qui contendunt nos charitate iustificari, quia dicitur à Paulo Charitas maior fide & spe, lib. 3, cap. 18, sect. 8.

Expositio decimi præcepti: quo nõ tantum consilium omne nocendi proximo (vt superioribus præceptis) prohibetur, sed etiam concupiscentia siue cupiditas omnis aduersa charitati, lib. 2, ca. 8, sect. 49, & 58. Meritò tantum ardorem dilectionis tantamque rectitudinem Deum à nobis

exigere, Ibid. sect. 50

Expositio sexti præcepti, quo non tantum cædes vel odium proximi interdicitur, sed conseruatio vitæ illius nobis commendatur, quia homo & caro nostra est & imago Dei, lib. 2, cap. 7, sect. 39, 40.

de Christo.

Filii deitas probatur, lib. 1, cap. 13, sect. 7.

Contra quosdã canes, qui æternitatem suam Filio Dei clam suffurãtur, ipsum tum primùm cœpisse esse affirmantes, quum Deus in mundi creatione loquutus est, lib. 1, cap. 13, sect. 8.

Varia testimonia Scripturæ, quæ deitatem Christo asserunt: & primùm ex veteri Testamẽto, lib. 1, ca. 13, sect. 9, 10.

Deinde ex Nouo, Ibid. sect. 11.

Eiusdem deitatis probatio ex operibus quæ illi in Scripturis ascribuntur, lib. 1, cap. 13, sect. 12. Item ex miraculis, & aliis quibusdam, Ibidem, sect. 13.

Discrimen inter Christũ miracula edentem, & Prophetas aut Apostolos similia operantes, lib. 1, cap. 13, sectione. 13

Multis usque firmissimis scripturæ testimoniis probatur, Christum veram humanæ carnis substantiam induisse, non spectrum aut laruam hominis (vt fingebant Marcionitæ) non etiam cæleste corpus, vt Manichæi mentiebantur, li. 2. ca. 13, sectione 1.

Exponuntur loci Scripturæ quos in erroris sui confirmationem Marcion detorquebat, quos item Manichæus, & hodie nonnulli eorum discipuli, sect. 2, & 3. Vbi etiam refutantur noui Marcionitæ, qui, vt eumcant Christum de nihilo cor-

pus sumpsisse, mulieres contendunt esse ἀσώπους. Refelluntur & alia quæ tanquam absurda obiiciunt, sect. 4

De Christi ascensu in cælum vide in distinctione Ascensus.

de Clericis.

De clericis in vetere Ecclesia, lib. 4. cap. 4, sect. 9.

de Cœlibatu.

Impudentia eorum qui cœlibatus decorum pro re necessaria venditant in summam veteris Ecclesiæ ignominiam. Quibus gradibus hæc tyrannis obrepterit in Ecclesiam: nec posse defendi veterum quorundam canonum prætextu, lib. 4, ca. 12, sect. 26, 27, 38.

Sacerdotibus interdictum fuisse coniugium impia tyrannide & contra verbum Dei, & contra omnem æquitatem, lib. 4, cap. 12, sect. 23.

Responderetur aduertariorũ obiectioni, Oportere aliqua nota differre Sacerdotem à plebe, sect. 24.

Papæ blasphemia, cœiugium esse carnis pollutionem & immuditiem, lib. 4. cap. 12, sect. 24.

Friuolum esse prohibitionẽ coniugii defendere exemplo Sacerdotum Leuiticorũ, qui ingressuri Sanctuarium ab vxoribus secubabant, lib. 4, cap. 12, sect. 25.

de Cœna Domini.

De pane & vino signis sacræ Cœnæ: & cur illis vti nos voluerit Dominus ostenditur ex verbis ipsius in Cœna, lib. 4, cap. 17, sect. 1

Magnũ fiduciæ ac suauitatis fructum nos colligere ex hoc Sacramẽto, quod rettatur nos cum Christo sic coaluisse in vnum corpus, vt quicquid ipse est nostrum vocare li-

ceat, sect. 2, Id explicatur ex verbis
Cœnæ, sect. 3.

Non esse præcipuas sacramenti partes, Christi corpus sine altiori consideratione nobis porrigere, sed magis obsignare promissionem illam qua carnem suam verè cibum esse testatur, sect. 4.

Non facit Cœna ut Christus panis vitæ primùm esse incipiat, sed ut vim panis illus sentiamus. Ipsum semel dedisse carnem suam pro mundi vita & quotidie suis dare. Cauendum ne simus nimii in extenuandis vel extollendis signis. Manducationem carnis Christi non esse fidem, sed potiùs fidei effectum, sect. 5.

Ita sensisse Chrysostrum & Augustinum: & quo sensu hic dixerit credendo nos manducare Christi carnem, sect. 6.

Non satis dicere illos qui præterita carnis & sanguinis mentione, nos Spiritus modò Christi participes fieri sentiunt. Tantum esse Cœnæ mysterium, ut nec lingua loquendo, nec animus cogitando eius magnitudinem complecti possit, sect. 7.

Quousque pateat solida Christi communio, vbi ostèditur, Christum, qui ab initio fuit viuificum Patris Verbum, carnem quam assumpsit viuificam nobis effecisse, sect. 8, & 9. Eam fideles verè manducare, quantumque sit inter eos & illam locorum distantia, sect. 10.

Duabus rebus constare Cœnæ mysterium, corporeis signis & spirituali veritate: quæ tria complectitur significatione, materiam, effectum, sect. 11.

De transubstantiatione panis & vini in corpus & sanguinem Christi quam Romanæ curiæ artifices confixerunt, lib. 4, cap. 17, sect. 12, 13, &

sequen. & sect. 20.

Destitui eos verustatis testimonio: & quo sensu veteres dixerint in consecratione fieri arcanam conuersionem. Item non quadrare Cœnæ significationem nisi maneat substantia signorum externorum, sect. 14.

Panem non nisi hominibus ad quos sermo dirigitur esse Sacramentum. vbi etiam refutantur quædam argumenta doctorum transubstantiationis sect. 15.

De quibusdam, qui licet substantiam signorum manere vno verbo concedant: in pane tamen & sub pane corpus Christi locantes, in localem præsentiam recidunt, & ubiquitatem ipsi affingunt, lib. 4, cap. 17, sect. 16, 17, 18, & sect. 20, Refutantur eorum obiectiones, sect. 21, 22, 23, 24, & seq.

Nec Augustini testimoniis, nec Scripturæ autoritate iuvari hoc dogma demonstratur, sect. 28, 29, 30, 31.

Refelluntur aliæ quædam istorum obiectiones: & præcipuè, quicquid docemus de spirituali manducatione, veræ & reali opponi: vbi etiam ostenditur, infidelibus quoque offerri in Cœna Christi corpus. non tamen ab ipsis recipi, sect. 33. Neque huc trahi possè dictum Augustini, Sacramentis nihil decedere infidelitate hominum, variis eiusdem testimoniois euincitur, sect. 34.

Quomodo in Cœna corpus & sanguis Christi nobis exhibeantur, & qualem Christi præsentiam ibi statuere oporteat, lib. 4, cap. 17, sect. 18, 19, & 32.

De expositione verborum Christi in Cœna, lib. 4, cap. 17, sect. 20, 21.

Corpus Christi finitum esse, ac cælo comprehendi vsque ad vltimum

diem probatur ex Scripturis, lib. 4, cap. 17, sect. 26. 27.

De adoratione carnali & concomitantia Papistarum, de cōsecratione hostiæ (vt vocant) & circungestatione in pompa, lib. 4, cap. 17, sect. 35. 36. 37.

Cœnæ mysterium nos ad gratiarū actionem excitare debet, exercere in recolenda mortis Christi memoria, inflammare ad vitę sanctimoniã, præcipuè verò ad charitatem, lib. 4, cap. 17, sect. 37. 38.

In Papatu Cœnam (cuius recta administratio non constat absque verbo) versam esse in mutam actionem. vbi etiam de repositione Sacramenti, vt ægrotis extra ordinē distribuantur, lib. 4, cap. 17, sect. 39.

Qui Cœnam Domini vsurpant sine fide & charitatis studio, illis verti in nocentissimum venenum, & merito reos fieri corporis & sanguinis eius, lib. 4, cap. 17, sect. 40.

Doctrinam Papistarum, dum ad manducandi corpus Christi dignitatem comparare volunt homines, diris modis torquere conscientias, neque potuisse Diabolum maiori cōpendio perdere homines: tum de optimo remedio vitandi huius præcipitii, & aberrare illos qui fidei perfectionem in Cœna exigunt à fidelibus, lib. 4, cap. 17, sect. 41. 42.

Quod ad externum ritum actionis Cœnæ multa esse indifferentia: & quomodo administrari possit quàm decentissimè, lib. 4, cap. 17, sect. 43.

De infrequēti hodie participatione Cœnæ, qui contemptus est indicium, & vehementer displicuit olim sanctis Patribus: & certissimum fuisse diaboli inuentum consuetudinem quæ semel quotannis communicare iubet, lib. 4, cap. 17, sect. 44. 45. 46.

Ex diaboli officina prodiiisse constitutionem quæ symbolum sanguinis Domini laicis eripuit, ostenditur ex autoritate Scripturæ, & vsu veteris Ecclesiæ etiam quadringentis annis post Gregorii mortem, aliisque multis argumentis, lib. 4, cap. 17, sect. 47. 48. 49. 50.

De concomitantia sanguinis in carne Christi figmento Papistico, lib. 4, cap. 17, sect. 47.

Profanari Domini Cœnam si omnibus promiscuè exhibetur, & de ministrorum officio in repellendis indignis, lib. 4, cap. 12, sect. 5.

Breuis summa eorum quæ de duobus Sacramentis tenere conuenit. & cur Cœna sæpius iteretur, Baptismus non item, lib. 4, cap. 18, sect. 19.

De Cognitione Dei.

Deum cognoscere non est concipere rãtùm esse aliquem Deum, sed tenere quod de eo scire nostra refert, vtile est in eius gloriam, & expedit, lib. 1, cap. 2, sect. 1.

Huc valere debet Dei notitia, primum vt ad timorem ac reuerentiã nos instituat: deinde vt ea duce ac magistra omne bonum ab illo petere, & illi acceptum ferre discamus, lib. 1, cap. 2, sect. 2, & cap. 5, sect. 8.

Philosophos non aliam habuisse Dei cognitionem quàm quæ ipsos redderet inexcusabiles, non autem ad veritatem perduceret, lib. 2, cap. 2, sect. 18.

Naturaliter ingenitam esse omnibus hanc persuasionem, esse aliquem Deum, lib. 1, cap. 2, sect. 3. Idque vt suo ipsorum iudicio damnentur qui illum non coluerint, lib. 1, cap. 3, sect. 1.

Licet omnes natura sciant aliquè esse Deum, alii tamen in superstitionibus euanescent, alii data opera malitio-

malitiosè à Deo desciscunt, lib. 1, ca. 4, sect. 1. Vide quædam huc etiam pertinentia, sub titulo De creatione mundi.

de Conciliis.

Tenendum esse modum in honorandis conciliis, nequid Christo derogetur: & veteribus conciliis magna ex parte confirmari nostram doctrinam, lib. 4, cap. 9, sect. 1.

Ex Scripturis nullam esse conciliorum auctoritatem, nisi in Christi nomine congregentur: & quid hoc sit, lib. 4, cap. 9, sect. 2.

Falsum esse quod Papistæ obtinent, non remanere in Ecclesia veritatem nisi inter Pastores constet, nec Ecclesiam ipsam consistere nisi in conciliis generalibus emineat, lib. 4, cap. 9, sect. 3, 4, 5, 6, 7.

Quum agitur de concilii alicuius auctoritate, quæ sint expendenda: & optimum modum præscribi ab Augustino, lib. 4, cap. 9, sect. 8.

Concilia cum conciliis pugnantia, sect. 9. Et iam in prioribus illis & antiquis conciliis peccata & lapsus deprehendi, sect. 10, 11.

de Concupiscentia.

Differentia inter concupiscentiam & consilium, lib. 2, capite 8, sect. 19.

Omnes hominum cupiditates malas esse & peccati reas, non quatenus naturales, sed quia omnes sunt inordinatæ propter naturæ corruptionem. Sicque sensisse Augustinum, si propius expendatur, lib. 3, cap. 3, sect. 12. Id confirmatur ex multis scriptorum eius locis, lib. 3, cap. 3, sect. 13.

de Confessione aucticulari.

De confessione pugna Theologorum scholasticorum contra Ca-

nonistas asserentes non esse ex Dei mandato. Refutatio argumentorum quibus priores nituntur. Primum quia Dominus in Euangelio leprosos à se mundatos remisit ad Sacerdotes: ubi ostenditur vera facti illius ratio, li. 3, cap. 4, sect. 4.

Refutatio secundi eorum argumenti, Quòd Dominus præcepit discipulis ut Lazarum suscitatum factis soluerent & expedirent, lib. 3, cap. 4, sect. 5.

Vera expositio duorum locorum quibus fulcire nituntur suam confessionem: nempe quia qui ad Iohannis Baptismum veniebant, confitebantur sua peccata, & Iacobus vult ut alter alteri peccata confiteamur, lib. 3, cap. 4, sect. 6.

Vsum confitendi Sacerdoti vetustissimum fuisse, sed liberum, ut politicam disciplinam, non ut legem à Christo vel Apostolis positam. deinde à Nestario Cōstantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopo fuisse abrogatum, propter Diaconum qui hoc prætextu matronam compresse rat. Hanc tyrannicam legem non fuisse impositam Ecclesiis ante Innocentii tertii tempora: (anni sunt trecenti) cuius constitutionis ineptiæ & verborum barbaries ostenditur, li. 3, ca. 4, sect. 7.

Abrogationis illius testimonia ex Chrysostomo Constantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopo lib. 3, cap. 4, sect. 8.

Expositio legis Innocentii de confessione omnium peccatorum: ubi recitantur Romanensium Theologorum variæ sententiæ de numero & usu clauium, & de potestate ligandi & soluendi, lib. 3, cap. 4, sect. 15.

Indignitas singulorum capitum legis confitendi, in primis illius de enumerandis omnibus peccatis, lib. 3,

cap. 4, sect. 16. Et luculēta descriptio carnificinē qua per varios circuitus torquebantur illic miseræ conscientia, *ibidem*, sect. 17.

Similitudine describitur quomodo huiusmodi illusioni acquieuerit bona pars orbis. Legem esse impossibilem, & reddere homines hypocritas. Inde ostenditur certissima confessionis regula, proposito Publicani exemplo, *lib. 3, cap. 4, sect. 18.*

Refutatio capituli illius, Non dimitti peccata nisi voto confitendi firmiter concepto, & clausam esse paradisi portam, &c. ubi etiam soluitur eorum obiectio, Non posse ferri iudicium nisi causa cognita. id est, dari absolutionem nisi enumeratis omnibus peccatis, *ibidem.*

Non mirum esse si auricularē confessionem damnamus & abrogamus. & falso aduersarios hoc ei utilitatis tribuere quod erubescētia humiliet peccatorem, quum contrā ad peccandi confidentiam armet, *lib. 3, cap. 4, sect. 19.*

Frustra illos obtendere clauū potentiam, quum non sint Apostolorum successores, nec Spiritum sanctum habeant: ut qui quotidie sine delectu soluant quæ ligari Dominus præcepit, & contrā, *lib. 3, capite 4, sect. 20.*

Quòd potestatem clauū aliquando exerceri posse sine scientia dicunt, falsum ostenditur: quum hoc modo incerta futura sit absolutio. Vbi etiā de absolutione vel dānatione quam Euangelii ministri vel Ecclesia pronuntiat ex verbo, & de illius certitudine, *lib. 3, cap. 4, sect. 21.*

Absolutio Sacrificorum in Papatu est incerta tam à parte absoluentis quam confitentis. contrā in Evangelica absolutione: quæ ab hac vna cōditione pendet, Si peccator expia-

tionem quærat in vno Christi sacrificio, & acquiescat oblata sibi gratiæ, *lib. 3, cap. 4, sect. 22.*

Doctores Papisticos, dum præterunt ius soluendi datum Apostolis, perperam ad auricularem confessionem torquere quæ à Christo dicta sunt partim de Euangelii prædicatione, partim de excommunicatione. Errores Lōbardi & similibus in hac re: & de modo remittendi cum in iunctione pœnæ & satisfactionis, *lib. 3, cap. 4, sect. 23.*

Summa eorū quæ dicta sunt, quid sentire debeant pii de confessione auriculari, *lib. 3, cap. 4, sect. 24.*

de vera Confessione.

Quod genus confessionis nobis verbo Dei traditū sit: nempe ut Deo confiteamur, cordium nostrorum & cogitationum omnium cognitori, *lib. 3, cap. 4, sect. 9.*

Ex hac arcana confessione quæ fit Deo, sequi voluntariam apud homines confessionem, quoties id vel diuinæ gloriæ vel humiliationis nostræ interest. Et huius secundi generis ordinarium fuisse sub veteri populo esseque hodie in Ecclesia vsum: sed tamen extra ordinem singulari modo vsurpari debere, siquādo populum communi aliquo delicto obstringi contigerit, aut aliqua calamitate affligi. Et de utilitate huiusmodi confessionis, *lib. 3, cap. 4, sect. 10, & 11.*

De duabus aliis priuatæ cōfessionis formis: quarū prior nostra causa fit, quū consolationē à fratribus petimus, quia nos angit & affligit peccatorū sensus (qua in re ad pastores præcipuè recurrendum nobis est, & hoc remedio prudenter moderatēq; vtendum, nequa seruitus introducatur) posterior, ad placandū & reconcilian-

ciliandum proximum, siqua in re no-
stro vitio laesus fuerit. Sub quo ge-
nere comprehenditur confessio eo-
rum qui vsque ad totius Ecclesie
offensionem peccarunt, lib. 3. cap. 4,
sect. 12. & 13.

Clauum potestatem in tribus con-
fessionis generibus locum habere:
& de fructu qui inde ad confitentes
redit, quod sciunt à Christi legato
sibi annuntari peccatorum remis-
sionem, lib. 3. cap. 4. sect. 14.

Confessio peccatorum quædam
generalis, quædam specialis, li. 3. ca.
20, sect. 9.

de Confirmatione Papali.

Ceremonia impositionis manuum,
quum liberi fidelium, qui infantes
fuerant baptizati, reddebant ratio-
nem fidei, lib. 4. cap. 19, sect. 4.

De Papistico Sacramento confir-
mationis subrogato in locum san-
ctæ illius institutionis, sectio. 5. Per-
peram hinc præteri Apostolorum e-
xemplum, sect. 6. Blasphemia, dum
vocant illud oleum salutis, sect. 7. 8.
& iactant plenos Christianos non
fieri nisi qui chrismati sunt Episco-
pali cõfirmatione, sectio. 9. Et hanc
unctionem maiori in veneratione
habendam esse quàm Baptismum,
sect. 10, 11.

Oportandum vt reuocetur in vsum
mos veteris Ecclesie in exigenda à
pueris fidei ratione, lib. 4. cap. 19, se-
ctio 13.

de Conscientia.

Fiduciam suæ coram Deo iusti-
ficationis dum quærunt conscien-
tiæ, debere ipsas totam Legis ius-
titiam obliuisci, lib. 3. capite 19, se-
ctio 2, 3.

Fidelium conscientias non quali
Legis necessitate coactas Legi oble-

qui, sed Legis ipsius iugo liberatas vo-
luntati Dei vltro obedire, lib. 3. cap.
19, sect. 4. 5. 6.

De libertate conscientie in rebus
externis & indifferentibus, lib. 3. ca.
19, sect. 7. 8.

Fidelium conscientias Christi be-
neficio libertatè adeptas eximi om-
nium hominum potestatè: & quo-
modo id intelligendum. vbi etiam
de regimine spiritali & politico: &
quomodo distinguenda, lib. 3. cap.
19, sect. 14. 15.

Quid sit conscientia, & quo sensu
dicat Paulus obediendum esse ma-
gistratui propter conscientiam, lib.
3. cap. 19, sect. 15. 16.

Quid sit cõsciẽtia, & de distinctio-
ne vulgari inter externũ & cõscien-
tiæ forum, lib. 4. cap. 10, sect. 3. & 5.

de Creatione mundi.

Quãquam ex rerũ creatione Deus
cognosci debeat, ne tamen ad Gen-
tium fragmenta deflueret fideles, hi-
storiã creationis in Scriptura extare
voluit, & tempus notari, lib. 1. ca. 14.
sect. 1. Vbi refutatur profana substan-
tatio eorum qui quærunt cur non
citius Deo venerit in mentem cæ-
lum & terram condere, Ibid.

In eundem finem narrari, nõ vno
momẽto, sed sex diebus absolutum
fuisse opus: deinde ordinem descri-
bi, nempe non ante creatum fuisse
Adam quàm Deus mundum omni
bonorum copia locupletasset, lib. 1.
cap. 14, sect. 2. & 22.

Refutatio erroris Manichæi de
duobus principiis, lib. 1. ca. 14, sect. 3.

Dei notitiam, quæ in mundi opi-
ficio relucet, non posse per se nos
perducere in rectam viam, probatur
ex Scripturis, lib. 1. cap. 5, sect. 13. Et
tamẽ omni nos excusatione meritò
excludi, sect. 14.

Licet cæli terræque cōtemplatio & administratiōis rerum humanarum cōsideratiō nos ad Deū colendum sollicitent, effluerūt tamē ista sine vero profectu etiam sapiētissimis philosophis. lib. 1, cap. 5, sect. 10.

Hinc immensa Deorū turba, hinc infinita & contraria inter philosophorum sectas opiniones de Deo, lib. 1, cap. 5, sect. 11.

Dei essentia incomprehensibilis: sed in operib⁹ suis certas glorię suę notas inculpens visibilem se quodammodo exhibuit, lib. 1, cap. 5, sectione 1.

Dei sapientiā testantur non tantum ea quę philosophi & eruditi homines speculantur in cælo & terra, sed etiam quę plebei solo oculorū adminiculo percipiūt, li. 1, ca. 5, sect. 2.

Vt vera fide apprehēdamus quod de Deo scire refert, historiā creatiōnis mundi operēpretium est tenere, qualiter à Mose est tradita, cuius summa capita breuiter recitantur, lib. 1, cap. 14, sect. 20.

Cōsideratiō operū Dei (id est creatiōnis rerū omniū) ad duos fines percipiendos debet referri. primū, vt quas in suis creaturis exhibet conspicuas virtutes, nō ingrata vel incogitātia vel obliuione transeamus, lib. 1, ca. 14, sect. 21. Deinde vt eas nobisipsis applicare discam⁹, quò nos ad ipsius fiduciam, inuocationē, laudē, amorem excitemus, lib. 1, cap. 14, sect. 22.

de Crucis tolerantia

Oportet nos ipsos abnegemus ad crucem ferendā: quoniā Deus suos omnes sub cruce vult exercere, à Christo suo primogenito exorsus. quę cū Christo societas iā magnam patientiæ & cōsolatiōis materiam suppeditat, lib. 3, cap. 8, sect. 1.

Multis rationibus nobis esse neces-

se sub assidua cruce vitā degere. primū ad retūdendam arrogantiā & virium nostrarū confidentiā. eoque remedio opus habere etiā sanctissimos ostēditur Davidis exēplo, lib. 3, ca. 8, sect. 2. Hinc fiduciā nostram in Deū cōfirmari, & spē augeri, sect. 3.

Deinde vt patientia nostra exploretur, & vt ad obediētiā erudiamur, sect. 4, quod nobis maximē necessarium est, quū tanta sit carnis nostrę lasciuia ad excutiendum Dei iugum simulatque liberaliter ille nos tractat, sect. 5.

Aliquādo etiā vt præterita delicta corrigat: in quo, boni Parris officio erga nos fungi agnoscim⁹: cōtra infideles fiūt sępe obstinatiores, sect. 6.

Singularis cōsolatiō, vbi pro iustitia patimur vel ignominiam, vel damnum, vel calamitatem quanuis: quę crux maximē est propria fidelium, lib. 3, cap. 8, sect. 7.

Quām necesse sit in afflictionum acerbitate fideles hac cogitatione instrui, Deū diligere ipsos, vitiis autem eorū irasci, lib. 3, cap. 4, sect. 34.

D

de Descensu Christi ad inferos.

Descensum Christi ad inferos rei maximē mysteriū continere, neque parui esse momēti ad redemptionis nostrę effectum. Huius partis diuersæ expositiones afferuntur, & refutantur, lib. 2, cap. 16, sect. 8. 9. Genuina affertur ex verbo Dei, sancta, pia, & plena eximiæ cōsolatiōis (quę etiam confirmatur veterū testimonio) Christum non tantum corporea morte defunctum fuisse, sed etiā diuinę vltionis seueritatem sensisse, quo & irā ipsius intercederet, & satisfaceret iusto iudicio: itaque oportuisse eū cū inferorum copiis æternæque

naq; mortis horrore quasi confertis manibus luctari. Neque tamen Deū fuisse vnquā illi vel aduersarium, vel iratū: sed diuinę feueritatis grauitatē eum sustinuisse, quoniā manu Dei percussus & afflictus, omnia irati & punitis Dei signa expertus est, sect. 10, 11. Refutātur nebulones quidam mali & indocti, qui hanc expositionem hodie exagitāt, clamitantes Filio Dei fieri iniuriā, illique desperationem adscribi, quæ fidei contraria sit. Itaque cōtra eos manifestis testimoniis ostenditur optimè constare sibi hæc duo, verè Christū metuisse, turbatū fuisse spiritu, expauisse, tēratum fuisse per omnia sicut nos: & absque peccato tamen, sect. 12.

de Deo.

Scriptura tradens Dei essentiā imensam esse & spiritualē, nō tantū vulgi deliria, sed etiā profanę philosophiæ argutias, itē Manichęorū errorem de duobus principiis, & Anthropomorphitarū de Deo corporeo euertit, lib. 1, cap. 13, sect. 1.

Quo sensu dicatur Deus esse in cælis, & quæ inde doctrina colligēda, lib. 3, cap. 20, sect. 40.

Quid sit Sanctificari Dei nomen, lib. 3, cap. 20, sect. 41.

De regno Dei inter homines, eius progressu & plenitudine, lib. 3, cap. 20, sect. 42. Vide sub dictione de Idolis huc pertinentia.

De Dei notitia, vide in dictione Cognitio Dei.

de Diabolis.

Quę de diabolis tradit Scriptura, eò ferè tendunt vt solliciti simus ad præcauendas eorum insidias, & iis armis nos instruamus quæ ad propulsandos potentissimos hostes factis sint firma, lib. 1, cap. 14, sect. 13.

Quò autem ad id agendum magis excitemur, denuntiat non vnum aut alterum diabolum, sed magnas esse malorū spirituum copias quæ nobiscū bellum gerunt: & quo sensu diabolus numero singulari aliquando proponat, lib. 1, cap. 14, sect. 14.

Ad perpetuum cum diabolo certamen accendere nos debet quòd aduersarius Dei & noster vbique dicitur, lib. 1, cap. 14, sect. 15.

Diabolus natura prauus, homicida, mendax, & omnis malitię architectus, lib. 1, cap. 14, sect. 15. Sed hæc naturæ eius malitia non ex creatione est, verum ex deprauatione, Ibid. sect. 16. De causa, modo, tempore, & specie lapsus angelorum malorum quærere curiosum est, quum Scriptura subtriceat, ibidem.

Hoc à seipso suaque nequitia habere diabolus, vt cupiditate & proposito Deo aduersetur: sed nihil facere & exequi posse nisi uolente & annuente Deo, lib. 1, cap. 14, sect. 17. Qui sic regimē hoc temperat vt Sataz in animas fidelium regnum nō permittat, quum semper in fine victoriam obtineant: (licet in quibusdam particularibus actibus vulnerentur & concidant) sed impios duntaxat illi gubernandos tradat, vt in eorum animis & corporibus imperium exerceat, ibid. sect. 18.

Refelluntur qui nugantur diabolos nihil quàm malos affectus aut perturbationes esse: & testimonis Scripturæ euincitur esse mentes vel spiritus sensu & intelligentia præditos, lib. 1, cap. 14, sect. 19.

de Diaconis.

De Diaconis & eorū duobus generibus, lib. 4, cap. 3, sect. 9.

In vetere Ecclesia idē fuisse Diaconorū munus quod sub Apostolis
rr.iii.

De Hypodiaconis & Archidiaconis, quādo primū creati cœperint. lib. 4, cap. 4, sect. 5.

Quis bonorū Ecclesiasticorū vsus, & qualis dispēsatio in vetere Ecclesia, lib. 4, cap. 4, sect. 6. 7.

De Diaconis Papisticis, eorū functione, & ordinationis ceremonia, lib. 4 cap. 19, sect. 32.

De Hypodiaconis Papisticis & eorum nugatoria functione, & ridiculo inuitandi ritu, lib. 4, cap. 19, sect. 33.

De Diaconis Papisticis, eorū institutione, lib. 4, cap. 5, sect. 15. Papistas nullā diaconiā reliquā habere, quū rota opū Ecclesiasticarū administratio illic in sacrilegam deprēdationē palām sit conuersa, sect. 16. 18. 19.

Refutatur impudentia quorūdam Papistarū, qui luxum Sacerdotū totiusque Ecclesiæ Papalis dicunt esse splendorem regni Christi prædictū à sanctis Prophetis, lib. 4, ca. 5, sect. 17.

de Disciplina.

Disciplinam rem esse maximè necessariā in Ecclesia, lib. 4, ca. 12, sect. 1.

De monitionibus priuatis, quod est primum disciplinæ Ecclesiasticæ fundamentum, lib. 4, cap. 12, sect. 2.

De senatu Ecclesiastico, id est senioribus qui morū censuræ præsumunt vnā cū Episcopis, lib. 4, cap. 3, sect. 8.

Principes etiā vnā cū plebeis debere subici Ecclesiæ discipline, & ita olim factū fuisse, lib. 4, cap. 12, sect. 7.

De vetere disciplina cleri, & provincialibus synodis quotānis cogēdis: hūncque ordinē sepultū esse in Papatu, nisi quod eius vmbra nescio quas retinent, lib. 4, cap. 12, sect. 22.

E

de Ecclesia.

Ecclesia mater fidelium, lib. 4, ca. 5, sect. 1. 4. & 5.

Expositio articuli Symboli, Credo sanctā Ecclesiā, & c. li. 4, ca. 1, sect. 2. 3.

Sanctitatem Ecclesiæ nondū esse perfectam, lib. 4, cap. 8, sect. 12.

De Ecclesia inuisibili: itē de visibili, cuius signa sunt syncera verbi prædicatio & Sacramentorū administratio, sec. 7. 8. 9. 10. 11. Vbicūq; signa illa sunt ab ea nos societate discessionem non debere facere, sect. 12.

Vitii aliquid obrepere posse in doctrina vel Sacramentorum administratione, propter quod non sit nobis abiicienda Ecclesiæ illius cōmuniō: & multo minus ob vitæ imperfectiōnem & morum corruptelam: vbi taxantur Anabaptistæ, lib. 4, cap. 1, sect. 12. 13. 14. 15. 16, & c.

Ira sanctam esse Ecclesiā vt multis semper vitiis laboret, nec tamen desinat esse Ecclesia, Scripturæ testimoniiis & seculorū omnium experientia ostēditur, li. 4, ca. 1, sect. 17. 18. 19.

de Ecclesiæ potestate quoad fidei dogmata.

Quicquid autoritatis habet Ecclesia, id propriè nō hominibus, sed verbo (cuius ministeriū illis est commissum) dari. itaq; nūquā licuisse Ecclesiæ aliud docere quā quod à Domino acceperat, ostēditur Prophetarum & Apostolorum exēplo, lib. 4, ca. 8, sect. 1. 2. 3. 4, & 8. 9.

Christum semper docuisse suā Ecclesiam: varias tamē tenuisse docendi rationes pro temporū diuersitate, ante Legem scriptam, sub Lege & Prophetis, & demum ipso manifestato in carne, lib. 4, cap. 8, sect. 5. 6. 7.

de falsa Ecclesia.

Vbi regnū occupauit mendaciū & falsitas, illic non esse Ecclesiā: quod ostēditur reperiri sub Papismo, licet ibi iactetur perpetua Episcoporum.

Successio,

successio, lib. 4, cap. 2, sect. 1. 2. 3. 4.

Non esse hæreticos aut schismaticos qui à Papatu deficiunt, libro 4, cap. 2, sect. 5. 6.

Vt maximè extenuare quis velit vitia Ecclesiæ Papisticæ, non tamen esse meliorem eius statû quàm fuit in regno Israel sub Iarobeam, lib. 4, cap. 2, sect. 7. 8. 9. 10.

Manere tamen Dei benignitate in Papatu vestigia quædam Ecclesiæ, & ita impleri quod scriptum fuit, Antichristum sessurum in templo Dei, lib. 4, cap. 2, sect. 11. 12.

Comparatio potestatis quã habet vera Ecclesia in docendo, cū tyranni de Papæ & suorum in cōdendis fidei nouis articulis, li. 4, ca. 8, sect. 10.

De axiomate Papistarū, Errare nō posse Ecclesiam, lib. 4, cap. 8, sect. 13.

Falsum esse, oportuisse Ecclesiam addere scriptis Apostolorum, lib. 4, cap. 8, sect. 14. 15. 16.

Refutantur argumenta quibus Papistæ confirmant datam esse potestatem Ecclesiæ vt cudat nouos fidei articulos, lib. 4, cap. 8, sect. 11. 12.

de Episcopis.

Episcopi nomen in vetere Ecclesia attributum vni alicui in singulis ministrorum collegiis, politix causa: non autem vt in alios dominationem exerceret, lib. 4, cap. 4, sect. 2.

Tam Episcopi quàm reliquorum Presbyterorum partes fuisse, incumbere prædicationi & Sacramentorū administrationi, lib. 4, cap. 4, sect. 3.

Veterem Ecclesiã fere obseruasse præscriptũ Apostolorū in ministrorū vocatione, li. 4, cap. 4, sect. 10. 11. 12. 13.

Quo ritu post electionē initiarētur veteris Ecclesiæ ministri, sect. 14. 15.

De ceremonia ordinationis verorū Presbyterorū, lib. 4, ca. 19, sect. 28.

Sæpe corruptissimum fuisse in Ec-

clesia ordinē Sacerdotum, Prophetarum & pastorū, lib. 4, ca. 9, sect. 3. 4. 5.

Nō esse sine exceptione obediendum pastoribus Ecclesiarum, sed in Domino & verbo eius, lib. 4, cap. 9, sect. 12.

Qui & quales creentur Episcopi in Papatu, lib. 4, cap. 5, sect. 1.

Ius populi sublatū in eligēdo, violatōsq; canones antiquos, sect. 2, & 3.

Quales presbyteri creentur in Papatu, & ad quid, li. 4, ca. 5, sect. 4, & 5.

De beneficiorum collationibus in Papatu, lib. 4, cap. 5, sect. 6. 7.

Quã fideliter munus suū exercent Sacerdotes oēs in Papatu, siue sint Monachi, siue seculares, vt Canonici, Decani, &c. Parochiarū rectores; Episcopi, lib. 4, cap. 5, sect. 8. 9. 10. 11.

Negligentia eorum qui Ecclesiis præerant tempore Gregori & Bernardi, lib. 4, cap. 5, sect. 12.

Tota facies gubernationis Ecclesiasticæ quæ hodie est sub Papismo, est velut spoliarium, in quo sine lege & modo latrones grassantur, lib. 4, cap. 5, sect. 13.

De dissoluta in omnibus vitæ partibus licētia Sacerdotum, Episcoporum, &c. in Papatu, li. 4, ca. 5, sect. 14.

de Euangelio.

Christum quanuis sub Lege Iudæis cognitus fuerit, tamen Euāgelio demum exhibitū fuisse: & sanctos Patres delibauisse gratiam quæ hodie nobis plena abundantia offertur: vidisse diem Christi, licet obscuriore intuitu: cuius nunc gloria nullo interposito velo in Euangelio refulget, lib. 2, cap. 9, sect. 1, & 2. vbi etiam ostenditur Euangelium propriè & specialiter vocari promulgationem exhibitæ in Christo gratiæ, non quæ de peccatorū remissione apud Prophetas extant promissiones.

Cōtra Seruerti dogma (qui eo prætextu quòd fide Euangelii habemus promissionū omnium complemen- tum, abolet promissiones) ostenditur, quanuis præsentem spiritualium bonorum plenitudinem nobis in Euāgelio Christus offerat, fruitionem tamen sub custodia spei semper latere quandiu hīc uiuimus: ideòque in promissiones adhuc nobis recumbendum, lib. 2, cap. 9, sect. 3.

Cōiungitur eorum error qui Legem nunquam aliter Euangelio conferunt, quàm operum merita gratuita imputationi iustitiæ, lib. 2, cap. 9, sectio 4.

Iohannem Baptistā habuisse minus medium inter Prophetas Legis interpretes, & Apostolos Euangelii præcones, lib. 2, cap. 9, sect. 5.

de Excommunicatione.

Quid sit potestas iurisdictionis Ecclesiasticæ, quàm necessaria, & antiqua, lib. 4, cap. 11, sect. 1, & 4.

De potestate ligandi & soluendi quatenus ad disciplinam pertinet: ubi de excommunicatione, libr. 4, cap. 11, sect. 2. distinctam esse hanc Ecclesiæ potestatem à ciuili, & alteram alteri esse adiumento: itaque falsò quosdam existimare locum illi non esse ubi Christiani sunt Magistratus, lib. 4, cap. 11, sect. 1, 3, 8. & ostenditur statum ac perpetuum esse hunc ordinem in Ecclesia, non temporarium, sect. 4.

De recto vsu huius iurisdictionis in veteri Ecclesia, & non fuisse penes vnum hanc potestatem, sed penes confessum seniorum, lib. 4, cap. 11, sect. 5, 6, & cap. 12, sect. 7.

De Ecclesiæ excommunicatione, illiusque autoritate, lib. 4, cap. 12, sect. 4.

Tres fines quos spectat Ecclesia

in correctionibus & excommunicatione, lib. 4, cap. 12, sect. 5.

De disciplina Ecclesiæ exercenda pro ratione peccatorū, quū alia sint priuata, alia publica: itē alia delicta, alia scelera, lib. 4, ca. 12, sect. 3, 4, & 6.

In excōmunicatione seueritatem moderatā esse debere: & in hac parte notatur immodica veterum austeritas, lib. 4, cap. 12, sect. 8.

Priuatus etiam quisque excōmunicatos debet alienos iudicare ab Ecclesia, sed nō pro desperatis habere, & pro virili cōtendere vt in viam redeant, lib. 4, cap. 12, sect. 9, 10.

Si collegium seniorum minùs diligenter vitia corrigat, aut ipsi Pastores nequeant ex animi sui voto omnia repurgare, nō tamen debere priuatos facere discessionem ab Ecclesia, aut Pastores ministerium abiicere, lib. 4, cap. 12, sect. 11.

Contra Donatistarū veterū & nostrorū Anabaptistarū morositatē, quæ nullum cœtū Christi esse agnoscūt, nisi in quo omni ex parte relucent Angelica perfectio, li. 4, c. 12, sect. 12.

Si cōragio peccati alicuius totam multitudinem inuaserit, temperandam esse misericordia disciplinæ seueritatem, ne exitium corpori afferatur, lib. 4, cap. 12, sect. 13.

F

de Fide.

Fidei nomen aliter sumptum à sacris scriptoribus quàm à profanis, lib. 4, cap. 12, sect. 13.

Deum esse fidei obiectū, quomodo intelligi debeat, li. 2, cap. 6, sect. 4.

De fide: ubi reprehenduntur Sophistæ, qui hac voce nihil aliud concipiunt quàm vulgarem Euangelicæ historiæ assensum, & simpliciter Deum obiectum fidei vocant, Christum interim omittentes, sine quo nulla

nulla fides, nullusque ad Deum accessus, lib. 3, cap. 2, sect. 1.

Impugnatur scholasticorum dogma de fide implicita, quum fides requirat explicitam diuinæ bonitatis agnitionem, in qua consistit nostra iustitia, sect. 2.

Fidem quidem nostram, quandiu in mûdo peregrinamur, implicitam esse multis ignorantia reliquis, & in cunctis semper fidei mixtam incredulitatem (cuius rei multa exempla norantur in Christi discipulis antequam ad plenam illuminationem venissent) nihilominus tamen verissimum illud esse, semper cum fide coniunctam esse intelligentiam, sect. 3. 4.

Quandam esse Christi obseruantiam, & docilitatem cum proficiendi desiderio, quæ ornatur fidei titulo, quum tamen sit tantum præparatio ad fidem: & eam posse vocari fidem implicitam, longè tamen distare à Papistarum commento, sect. 5.

Veram fidem, siue Christi cognitionem esse quum eum suscipimus qualis à Patre offertur, nempe Euangelio suo vestitum: & mutuam esse fidei relationem cum verbo: quia verbum sonus est fidei, basis fidei, & speculum i. quo Deum fides intuetur, sect. 6.

Fidem, licet omnibus partibus verbi Dei subscribat, propriè tamen in eo respicere Dei beneuolentiam & misericordiam, id est gratiæ promissiones in Christo fundatas, in quarum intelligentiam & certitudinem mentes illuminat & corda confirmat Spiritus. Inde concluditur fidei definitio, sect. 7.

Refutatur Sophistarum distinctio fidei formatæ & informis: vnde apparet eos de singulari Spiritus dono nunquam cogitasse, quum fides à

pio affectu nullo modo possit distrahi, sect. 8.

Fidei vocabulum diuersas habere significationes, & sumi interdum pro facultate edendorum miraculorum (quo dono Dei pollent aliquando impii) aliquando abusiue pro ea notitia Dei quæ in quibusdam impiis cernitur, quæ potius umbra & imago est fidei, cuius diuersæ formæ in ipsis cernuntur, sect. 9. 10.

Reprobos interdum etiam simili ferè sensu atque electos affici, non tamen solidè percipere vim spiritualis gratiæ, sed tantum confuse. id ipsum nihilominus esse operationem quandam Spiritus inferiorem, sed longè distare sensum hunc à peculiari testimonio quod reddit electis, sect. 11.

Neque tamen fallacem esse Spiritum, quum leuiter tingit interdum Euangelii notitia reprobos, & Diuini amoris sensu, qui postea euanescat. Aliquando etiam in cordibus eorum excitari mutui quoddam erga Deum amoris desiderium, sed qui mercenarius sit non syncerus. Concluditur tandem quosdam esse qui fidem non simulant, qui tamen vera fide carent. quod rursus probatur Scripturæ testimoniis, sect. 12, & à Scriptura eiusmodi sensum vocari fidem licet improprie, sect. 13.

Fidem nonnunquam accipi pro sana pietatis doctrina, & tota eius summa: aliquando contra, restringi ad particulare aliquod obiectum: aliquando referri ad Ecclesiæ ministerium, sect. 13.

Optima ratione fidem vocari Agnitionem & Scientiam: & tamen esse eiusmodi notitiam quæ certitudine magis quàm apprehensione constet: quum omnibus modis sit infinitum quod mens nostra fide comple-

ctitur, lib. 3, cap. 2, sect. 14.

Fidem non esse contentam dubia opinione aut obscura conceptione, sed plenam fixamque certitudinem requirere. eoque referenda esse tot elogia quibus verbo Dei auctoritatem asserit Spiritus sanctus, lib. 3, ca. 2, sect. 15.

Per multos ita misericordiam Dei concipere ut quam minimum inde consolationis recipiant, quia dubitant an sibi sit misericors futurus: sed longè alium esse sensum *πληροφ. πίας* fidei, cuius præcipuus cardo est ne promissiones gratiæ extra nos tantùm veras esse arbitremur, sed potiùs eas intus complectendo nostras faciamus. inde colligitur quis verè fidelis dici possit, libro 3, cap. 2, sect. 15, 16.

Quòd fideles in recognoscenda erga se Dei bonitate non modò sæpe tentantur inquietudine, sed grauissimis etiam terroribus interdum quatefiunt, non ob stare quin fides certitudinem secù afferat: quia qualemcunque in modum afflicentur, nunquam tamen decidunt ac desiscunt à certa illa quam de misericordia Dei conceperunt fiducia: sed cum propria infirmitate certantes semper tandè emergunt. quod multis in Dauide exemplis ostenditur, lib. 3, cap. 2, sect. 17. Describitur conflictus carnis & spiritus in anima fidei, sect. 18.

Diuinæ beneuolentiæ certitudo, lib. 2, cap. 2, sect. 18.

Refutatur pestilentissima quorundam semipapistarum philosophia, qui licet fateantur nos, quoties in Christum respicimus, inuenire plenam bene sperandi materiam, volunt tamen nostræ indignitatis intuitu nos fluctuari & hæsitare: ostenditurque certam nos nihilominus sa-

lutem expectare debere, quò mirabili quadam communionione Christus in vnum corpus nobiscum in dies magis ac magis coalescat, lib. 3, cap. 2, sect. 24.

Vbi primùm vel minimam fidei guttulã habemus, Deum nobis propitium contemplari incipimus, procul quidem & eminus, sed ita certo intuitu ut sciamus nos minimè hallucinari. Vtrunque confirmatur Pauli testimoniis, lib. 3, cap. 2, sect. 19, 20.

Exemplis ostenditur quomodo ad impetus tentationum sustinendos fides se verbo Domini armat & munit, nec sibi diuinæ misericordiæ fiduciam excuti vnuquam patitur piemens, quanuis multis incredulitatis & diffidentiae reliquiis oppugnetur, lib. 3, cap. 2, sect. 21.

In diuina beneuolentia (quam respicere dicitur fides) licet sibi præcipuè proponat vitæ æternæ certam expectationem, cõtineri tamen promissiones vitæ etiam præsentis solidamque bonorum omnium securitatem, sed qualis è verbo percipi potest. Vtrunque Scripturæ testimoniis confirmatur, lib. 3, cap. 2, sect. 28.

Fidem, licet Dei verbum omni ex parte amplectatur, (hoc est in mandatis etiam, & interdictis ac minis) fundamentum tamen & proprium scopum habere in gratuita misericordiæ promissione: atque hac ratione Euangelium dici verbum fidei, opponique Legi, lib. 3, cap. 2, sect. 29. Neque tamè hac restrictione fidem lacerari à nobis, ut impudenter calumniatur Pighius, sect. 30.

Fidem non minùs verbo Dei opus habere, quàm fructum viua radice arboris, & cum verbo cõiungendam esse diuinæ potentiæ considerationem, sine qua illud aures malignè admittent, vel non æstimabunt iusto

sto pretio. Potentiam autem effectuale considerādam ex operibus videlicet Dei, & ex beneficiis eius vel particularibus vel vetustis, & totū Ecclesiæ collatis, lib. 3, ca. 2, sect. 31.

Fideles nonnunquam ita agere vt eorum fidei errores aliqui sint per mixti & videātur verbi fines excedi, sic tamen vt illa primatum semper teneat, Saræ & Rebecca exemplis ostēditur: quas in obliquis animi sui deflexionibus arcano Deus fraxo in verbi obedientia retinuit, Ibidem.

Propter cæcitatem perniciāque nostram verbum non sufficere ad fidem, nisi Spiritus Dei mentem nostram illuminet & virtute sua confirmet: eūque non tantū inchoatorem esse fidei, sed eam etiam augere per gradus, lib. 3, cap. 2, sect.

33. Licet *καταδύσεται* plerisque videatur neminem posse in Christū credere nisi cui donatum sit: verissimum tamen esse ostenditur rationibus, testimoniis Scripturæ, & exemplis, Ibid. sect. 34. Propterea fidem vocari Spiritum fidei, opus & beneplacitum Dei: donūque esse singulare, quod impertit singulari priuilegio quibus vult: vt confirmatur egregiis sententiis ex Augustino sumptis, Ibid. sect. 35.

Non satis esse mentem illuminari verbi intelligentia, nisi etiam in cor ipsum verbi certitudo transfundatur: quorum vrūque Spiritus operatur: qui propterea & sigillum, & arrha, & Spiritus promissionis dicitur, lib. 3, cap. 2, sect. 32.

Licet variis dubitationibus impellatur fides, semper tamen ipsam emergere tandem ex tentationum gurgite, & quietem suauissimā concipere, lib. 3, cap. 2, sect. 37.

Impugnatur perniciosum Scholasticorum dogma, Nos de gratia Dei

erga nos aliter statuere non posse quam ex coniectura morali, lib. 3, cap. 2, sect. 38. Miserrimæ cæcitatē arguuntur quod temeritatis esse dicant nos concipere indubitātā diuinæ voluntatis notitiam. Inferitur egregia antithesis istorum & Pauli in hoc dogmate, Ibidem, sect. 39. Refutatur eorum infriuola tergiversatio, Etiam si secundū præsentem iustitiæ statum de gratia Dei iudicium nobis sumere liceat, manere tamen in suspensō finalis perseverantiæ notitiam, Ibid. sect. 40.

Ostenditur definitio fidei tradita hoc cap. sect. 7, bene convenire cum ea quæ habetur apud Apostolum, Hebr. cap. 11. Et testimonio Bernardi refellitur scholasticorum deliramentum, charitatem fide ac spe priorem esse, lib. 3, cap. 2, sect. 41.

Ex fide semper gigni spem, & hanc illius comitem esse indiuiduam, adeo vt qui spe caret, fidem etiā nullam habere cōvincatur: item, fidem spe ali & confirmari: & quàm necessaria sint spei subsidia ad fidē stabiendam, quæ tot tentationum formis impetitur, lib. 3, cap. 2, sect. 42.

Propter hanc cōiunctionem & affinitatem spei cum fide, Scripturam hæc vocabula nonnunquam confundere, aliquando simul iungere. Refutatur Petri Lōbardi error, qui duplex fidei fundamentum ponit, nempe gratiam Dei & operum meritum, lib. 3, cap. 2, sect. 43.

De imperfectiōne fidei, & illius confirmatione & augmento, lib. 4, cap. 14, sect. 7. 8.

De summa fidei nostræ, quā Symbolum Apostolorum vocamus, lib. 2, cap. 16, sect. 18.

Conclusio capituli 16, in qua summatim comprehenduntur bona quæ ad nos redeunt ex us quæ de

Christo recitatur in Symbolo Apostolorum, quod vocant, sect. 15.

de Furto.

Expositio octauæ præcepti. vbi de variis furtorum generibus, & quibusdam quæ licet aliter iudicent homines, apud Deum tamen furta censentur: adeoque eum qui non exequitur quod ex suæ vocationis munere aliis debet, furem esse, lib. 2. cap. 8, sect. 45. Quid præstare nos oporteat, vt pareamus huic mandato, ostenditur variis exemplis, pro ratione personarum & diuersarum functionum, lib. 2. sect. 46.

H

de Homine.

Homo sui agnitione non tantum instigatur ad quærendum Deum, sed quasi manu ducitur etiam ad repudiandum, lib. 1. cap. 1, sect. 1.

Hominis creatio egregium specimen potentiae, bonitatis & sapientiae Dei: vnde *μικρόκοσμος* à quibusdam philosophis dictum, lib. 1. cap. 5, sect. 3. Hominum ingratitude, qui Dei prouidentiae signa & in anima & in corpore sentientes, Deo non dat laudem, lib. 1. cap. 5, sect. 4.

Duplex nostri cognitio: nempe in prima origine, & post Adæ lapsum. & hanc illa prætermittenda non accipiendam, ne videamur corruptionem referre ad Deum naturæ authorem, lib. 1. cap. 15, sect. 1.

Homini maxime necessaria sui ipsius recta cognitio: quæ in hoc sita est (quemadmodum præscribit Dei veritas) vt primum reputans quem in finem sit creatus, & donis non cõtemnendis præditus, totus à Deo pendeat, à quo precario tenet omnia: deinde miseram suam post Adæ lapsum conditionem expendens, verè sibi displiceat, & nouum con-

cipiat quærendi Dei studium, vt in eo recuperet bona quorum prorsus inanis & vacuus deprehenditur. Itaque cauendum ne hinc iudicio carnis philosophorumque libris auscultemus, qui dum nos reputandis tantum bonis nostris detinent, in pessimam nostri ignorance abriperent, lib. 2. cap. 1, sect. 1. 2. 3.

Homo nunquam ad puram sui notitiam peruenire potest, nisi prius Dei faciem sit contemplatus. id est, ex verbo cognoscere & expendere cœperit qualis sit & quàm exacta iustitiæ, sapientiæ & virtutis eius perfectio, ad quam nos conformari oportet, lib. 1. cap. 1, sect. 2.

Sanctissimi etiam homines, quoties Deus illis extra ordinem manifestauit præsentiam & gloriã suam, horrore & stupore perculsi fuerunt, lib. 1. cap. 1, sect. 3.

Totum hominem corruptum esse vtraque sui parte (id est & mēte & corde, siue volūtate) probatur ex variis elogiis quibus illum describit Scriptura, maxime quum carnem esse dicit: & ostenditur hanc vocem non referri tantum ad sensualem, sed etiam ad superiorem animæ partem, lib. 2. cap. 3, sect. 1. Frustra homines in sua natura aliquid boni requirere probatur ex Paulo, qui de vniuersa filiorum Adam natione agēs, nec alicuius seculi deprauatos mores taxans, sed perpetuam naturæ corruptionē accusans, hominibus adimit iustitiam, id est integritatem & puritatē, deinde intelligentiam, & postremo Dei timorem, lib. 2. cap. 3, sect. 2.

Diluitur obiectio de profanis quibusdam hominibus, qui quum natura duce tota vita ad virtutem & honestatis studium fuerint intenti, monere nos videntur ne hominis naturam in totum vitiosam putemus. Itaque

que

que ostenditur naturæ peruerſitatē qua vndique pollutus est homo, Deum non quidem purgare intus (quod facit in electis) sed tamen sua prouidentia aliquando refrænare in incredulis, ne in actum erumpat, & cohibere variis rationibus, quatenus expedire nouit ad conseruandam rerum vniuersitatem, lib. 2, cap. 3, sect. 3. Et quæ leguntur in profanis quibusdam emicuisse virtutes, non esse idonea argumēta puritatis naturæ, quum animus intus fuerit prauus, ambitione aut alio veneno corruptus, non studio illustrandæ Dei gloriæ directus: & quum non sint communes naturæ dotes, sed speciales Dei gratiæ, quas variè & ad certum modum profanis alioqui hominibus dispensat, vt sæpe regibus, nonnumquam etiam priuatis quibusdam, li. 2, cap. 3, sect. 4.

De imagine Dei in homine, vide sub litera, I.

de Humilitate.

Veram humilitatē non esse (quam à nobis exigit Deus) nisi omni nos bono & iustitia penitus vacuos agnoscimus, lib. 3, ca. 12, sect. 6. Cuius humilitatis exemplum ostenditur in Publicano, sect. 7.

Vt Christi vocationi locū dēmus, facillere à nobis oportere tum arrogantiam tum securitatem, lib. 3, cap. 12, sect. 8.

Non est periculum ne sibi nimium adimat homo, dummodo recuperandum in Deo discat quod sibi deest. Verbum est diabolicum, licet nobis dulce, quod hominem in seipso erigit: ad quod repellendum recitatur ex Scriptura multæ graues sententiæ, quæ hominem seuerè prosterunt: item promissiones quæ non aliis gratiā promittūt quā tabescēti-

bus suæ paupertatis sensu, lib. 2, cap. 2, sect. 10. Itē egregiè quædam dicta de humilitate vera à Chryſostomo & Augustino, lib. 2, ca. 2, sect. 11.

I

de Idolis.

Scriptura Deum certis epithetis & notis insignit, non vt vni loco aut populo alliget, sed vt sacrū eius numen ab idolis discernat, libro 2, cap. 8, sect. 15.

Primi præcepti expositio: vbi ostēditur, adorationem, fiduciam, inuocationem, gratiarum actionem Deo in solidum competere: eorumque ne tantillum quidem aliò deriuari posse sine ipsius graui iniuria, cuius oculis omnia patent, lib. 2, ca. 8, sect. 16. Secundi præcepti expositio: vbi de idolis & imaginibus, lib. 2, cap. 8, sect. 17. Scripturam vt ad verum Deum nos deducat, disertè excludere deos omnes Gentium, lib. 1, cap. 10, sect. 3, & maximè idola ac simulachra omnia, lib. 1, cap. 11, sect. 1.

Deum ab idolis discerni, non tantum vt solus Dei nomen obtineat, sed vt solus in solidum colatur, nec aliò transferatur quicquid in diuinitatem competit, libro 1, capite 12, sect. 1. Impio mendacio corrupti Dei gloriam quoties ei forma vlla affingitur, lib. 1, cap. 11, sect. 1. Simpliciter Deo displicere omnes statuas & imagines quæ fiunt ad eum figurandum, probatur testimoniis & rationibus, lib. 1, cap. 11, sect. 2. neque ad Iudæos tantum pertinuisse eam prohibitionem, Ibidem.

Sic Deum certis signis visibilibus præsentiam suam olim ostēdisse vel toti populo vel quibusdam selectis, vt eadem signa monerent eos de incomprehensibili Dei essentia, lib. 1, cap. 11, sect. 3. Insanire Papistas

qui simulachra Dei & sanctorum defendunt exemplo Cherubim operientium propiciatorium, ostenditur vel Iuuenalis testimonio, lib. 1. cap. 11, sect. 3.

Simulachra non esse deos materia ipsa ostendit, item fabricatio, quae manibus hominum perficitur, lib. 1, cap. 11, sect. 4.

Contra Graecos, qui Deum non sculperunt, sed pingere sibi permittunt, lib. 1, cap. 11, sect. 4.

Gregori dictum (quo niti se dicunt Papistae) imagines esse libros idiotarum, refutatur testimonio Ieremiae & Habacuc, Lactantii, Eusebii, Augustini, Varronis, & decreto Concilii Elibertini, lib. 1, ca. 11, sect. 5. 6. 7.

Papistarum statuas vel picturas quibus sanctos martyres & pias virgines repraesentant, perditissimi luxus & obicentitatis exemplaria, lib. 1, cap. 11, sect. 7. 12.

Ex verbi praedicatione & Sacramentorum administratione multo plus discet populus quam ex mille crucebus ligneis, lib. 1, cap. 11, sect. 7.

Idololatriae vetustas & origo, quod homines Deum sibi adesse non credentes, nisi carnaliter se praesentem exhibeat, erexerunt signa in quibus ipsum sibi praeculis carnalibus obuersari credebant, lib. 1, cap. 11, sect. 8.

Tale signum sequitur protinus adoratio simulachri, sicut Dei aut alterius creaturae in simulachro. quorum utrunque Lex Dei prohibet, sect. 8. 9.

Contra eos qui ad defensionem execrabilis idololatriae praetextunt, se non reputare imagines pro diis, ostenditur neque Iudaeos vitulum, neque Ethnicos simulachra sibi fabricantes, existimasse illa Deum esse, quos tamen nemo excusare sustineat, lib. 1, cap. 11, sect. 9.

Papistas non minus quam Ethnicos & idololatrias Iudaeos, persuasos esse se Deum ipsum colere simulachris ostenditur, lib. 1. cap. 11, sect. 10. Neque ipsos elabi posse distinctione sua dulciae & patriae, Ibidem, sect. 11. 16. & capite 12, sect. 2.

Quum idololatria damnatur, non repudiari prorsus sculpturam & picturam, sed requiri puram & legitimum utriusque usum, adeoque ne Deus effingatur visibili specie, sed ea tantum quorum capaces sint oculi, lib. 1, cap. 11, sect. 12.

De imaginibus in templis Christianorum, lib. 4, cap. 9, sect. 9.

Etiam idololatriae omnibus seculis naturaliter senserunt unicum esse Deum: sed hic sensus non ultra valuit nisi ut essent inexcusabiles, lib. 1. cap. 10, sect. 3.

Idololatria amplum est documentum Dei notitiam omnium mentibus naturaliter esse inditam, lib. 1, cap. 3, sect. 1.

de Ieiunio.

De ea parte disciplinae Ecclesiasticae quae est de indicendis ieiuniis, aut precibus extraordinariis: & quo modo id facere debeant pastores, lib. 4, cap. 12, sect. 14. 16. 17. Prouidendum nequid in ieiunio obrepat superstitionis, sect. 19.

Sanctum & legitimum ieiunium tres habet fines, lib. 4, cap. 12, sect. 15. Ieiunii definitio, lib. 4, cap. 12, sect. 18.

De quadragesimae superstitione, & varia ieiunii illius obseruatione, lib. 4, cap. 12, sect. 20. 21.

de Imagine Dei in homine.

Quid sit hominem creatum esse ad imaginem Dei: ubi refutantur fuitiles exposi-

expositiones Osiandri & aliorum quorundam: ac ostenditur, quanuis Dei gloria relucent etiam in homine externo, & extendatur ad totam præstantiam qua eminet hominis natura inter omnes animantium species, primaria tamen eius sedem in mente & corde vel in anima eiusque potentiis esse, lib. 1, cap. 15, sect. 3, lib. 2, cap. 2, sect. 1.

Imaginem Dei initio conspicuam fuisse in Adamo, in luce mentis, cordis rectitudine, & partium omnium sanitate, probatur ex reparatione corruptæ naturæ, qua Christus nos reformat ad imaginem Dei, & aliis argumentis, lib. 1, cap. 15, sect. 4.

De Impositione manuum.

De impositione manuum in ordinandis ministris, lib. 4, ca. 14, sect. 20.

De impositione manuum in creandis Sacerdotibus Papisticis, li. 4, cap. 19, sect. 31.

de Indulgentiis.

Quod tandem saluæ constiterint indulgentiæ, argumento esse quam alta errorum nocte aliquot seculis immergi fuerint homines, lib. 3, cap. 5, sect. 1.

Quid sint indulgentiæ ex Papistarum doctrina: unde conuincitur esse profanationem sanguinis Christi. Egregia antithesis Christi & indulgentiarum Papalium, lib. 3, cap. 5, sect. 1.

Cõfoditur impium dogma indulgentiarum egregijs sententijs Leonis Romani Episcopi & Augustini: ostenditurque sanguinem Martyrum non esse infructuosum, licet nullum locum habeat in remissione peccatorum, libro 3, capite 5, sect.

3:4.

Aut mendax Dei Euangelium esse oportere, aut mendaces indul-

gentias ostenditur: & quæ earum origo fuisse videatur, lib. 3, capite 5, sect. 5.

de Iudiciis forensibus.

De iudiciorum, magistratum & legum usu inter Christianos. Licere Christianis coram magistratu ius suum persequi, modò id illæ sapientie & charitate proximi fiat, lib. 4, capite 20, sect. 17, 18. Vindictæ cupiditatem semper fugiendam, siue actio sit ciuilis, siue criminalis, qua contenditur coram iudice, sect. 19. Præceptum Christi de pallio permittendo ei qui tunicam auferat, & similia, non repugnare quominus Christianus coram magistratu litiget, & eius ope utatur ad rerum suarum conseruationem, sect. 20. Paulum non damnare in vniuersum lites, sed reprehendere inmodicum litigandi furorem in Corinthiis, sect. 21.

de Iudicio ultimo.

De visibili præsentia Christi quum apparebit supremo die de iudicio uiuorum & mortuorum: meritoque ad die illius cogitationem reuocari fidem nostram, & de egregia consolatione quæ inde conscientijs nostris oritur, sect. 17, 18. lib. 2, cap. 16.

De incomprehensibili grauitate diuinæ ultionis in reprobos, lib. 3, ca. 25, sect. 12.

de Iuramento.

Expositio tertii præcepti: quæ tria hæc continetur, Nequid de ipso Deo cogitemus aut loquamur nisi reuerenter, nequid etiam de eius verbo & adorandis mysterijs, nequid potremò de eius operibus, lib. 2, ca. 8, sect. 22.

Iuramenti definitio: ubi ostenditur speciem esse cultus diuini: ideòque cauendum ne iuramenta nostra

contineant contumeliam in nomen Dei, quod fit peierando: vel contemptum eius, quod fit in superuacuis iuramentis, aut quibus aliterius quàm Dei nomen adhibetur, lib. 2, cap. 8, sect. 23. 24. 25.

Contra Anabaptistas probatur ex Scriptura non omnia iuramenta nobis interdici, Christumque in Evangelio nihil mutasse quoad regulam iurisiurandi in Lege præscriptam, li. 2, cap. 8, sect. 26. quod ipsius etiam exemplo confirmatur: nec solum publica, sed priuata etiam iuramenta permissa esse, obseruata moderatio- ne quam Lex iubet, Ibid. sect. 27.

de Iustificatione fidei.

De iustificatione fidei, ac primò de ipsa nominis & rei definitione, lib. 3, cap. 11.

Maximi esse momenti caput doctrinæ de iustificatione fidei, lib. 3, cap. 11, sect. 1.

Quid sit iustificari operibus, quid item fide, ostenditur ex Scriptura, li. 3, cap. 11, sect. 2. 3. 4.

Refutatur Osiandri delirium de essentiali iustitia, quod homines serió gratuite Christi gratiæ sensu priuat, libro 3, cap. 11, sect. 5. 6. 7, & seq. vsque ad 13.

Refellitur Osiandri commentum, Quum Deus & homo sit Christus, respectu diuinæ naturæ non humanæ factum nobis esse iustitiam, libro 3, cap. 11, sect. 8. 9.

Contra eos qui iustitiam imaginantur ex fide & operibus constari, ostenditur, altera stante alteram necessariò euertere, lib. 3, cap. 11, sect. 13. 14. 15. 16. 17. 18.

Ex Scriptura probatur contra sophistas firmum esse axioma, Nos sola fide iustificari, libro 3, cap. 11, sect. 19. 20.

Confirmatur Scripturæ testimoniis, iustitiam fidei esse reconciliationem cum Deo, quæ sola peccatorum remissione constet, lib. 3, ca. 11, sect. 21. 22.

Sola intercessione iustitiæ Christi nos obtinere vt coram Deo iustificemur, lib. 3, cap. 11, sect. 23.

Vt serió nobis persuadeatur gratuita iustificatio, ad Dei tribunal tollendas esse mentes: coram quo nihil est acceptum nisi omni ex parte integrum & absolutum, cuius tremenda maiestas describitur ex variis Scripturæ locis, lib. 3, cap. 12, sect. 1. 2.

Pios omnes scriptores ostendere vbi sibi cum Deo negotium est, vnicum conscientiæ asylum esse in Dei gratuita misericordia, exclusa omni operum fiducia demonstratur testimoniis Augustini & Bernardi, lib. 3, cap. 12, sect. 3.

Duo esse in gratuita iustificatione obseruanda: nempe vt Domino constet illibata sua gloria: quod sit vbi solus ipse iustus agnoscitur: quoniam aduersus Deum gloriantur qui in se gloriantur, libro 3, cap. 13, sect. 1. 2. Deinde vt conscientis nostris coram ipsius iudicio placida sit quies, sect. 3. 4. 5.

Quale initiū iustificationis & continui progressus, lib. 3, cap. 14.

Breuis summa fundamenti doctrinæ Christianæ ex Paulo, lib. 3, cap. 15, sect. 5.

Eo fundamento iacto sapientes architectos rectè atq; ordine superædificare, siue doctrina & exhortatio sit proponenda, siue consolatio adhibenda, sect. 8.

Doctrina iustificationis fidei non destitui bona opera, li. 3, ca. 16, sect. 1.

Falsissimum esse, abduci hominum animos ab affectu bene agendi quū illis

illis merendi opinionem tollimus, lib. 3, cap. 16, sect. 2. 3.

Futilissimam esse calumniam, inuitari homines ad peccatum, quum gratuitam peccatorum remissionem, in qua collocatam dicimus iustitiam, affirmamus, lib. 3, cap. 16, sect. 4.

Quo sensu dicar nonnunquam Scriptura fideles iustificari operibus, li. 3, cap. 17, sectio. 8. 9. 10. 11. 12, Item, factores Legis iustificari, lib. 3, cap. 17, sect. 13. Item, eum qui ambulat in integritate sua iutum esse, sect. 15.

Exponuntur loci quidam quibus fideles iustitiam suam examinanda Dei iudicio audacter offerunt, ac securum de se statui cupiunt: & ostenditur non pugnare cum gratuita iustificatione fidei, lib. 3, cap. 17, sect. 14.

Sententiam Christi, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, non pugnare cum gratuita iustificatione fidei, lib. 3, cap. 18, sect. 9.

L

de Lege.

Legem, id est formam religionis à Mose promulgatam, non fuisse datam ut veterem populum in se retineret, sed ut in illorum cordibus foueret spem salutis in Christo usque ad eius aduentum: ostendit toties repetita fœderis mentio apud Moysen: item ceremoniarum ratio præscriptam in sacrificiis quam in ablutionibus item ius sacerdotii in tribu Leui, & regia dignitas in Dauide & posteris. Legem etiam decem præceptorum datam fuisse ut homines ad Christum quærendum præpararet, lib. 2, cap. 7, sect. 1. 2. Idque fieri quum nos peccatorum nostrorum vndique conuictos magis inexcusabiles reddit ut ad veniam reatus expetendam tolleret, lib. 2, cap. 7, sect. 3. 4.

Impossibilem esse Legis obseruationem probatur ex Scriptura, & exponitur, lib. 2, cap. 7, sect. 5.

Legis moralis vsus officiumque triplex esse. quorum primum est, ut iustitiam quæ sola Deo accepta est ostendens, nobis sit instar speculi, in quo nostram impotentiam, tum ex hac iniquitatem, postremo ex vtraque maledictionem contemplerur. neque id in ignominiam Legis, sed in gloriam beneficentiæ Dei cedere, quæ & auxilio gratiæ ad faciendum quod iubetur succurrit, & misericordia delet lapsus nostros. neque tamen in reprobis cessare omnino hoc Legis officium, libro 2, cap. 7, sect. 6, 7, 8, 9. Secundum, ut pœnarum forinidine coerceat reprobos, ne estranate perpetrent quam semper intus alunt & amant prauitatem: filios etiam Dei ante regenerationem ab externa petulantiâ retrahat, lib. 2, cap. 7, sect. 10, 11. Tertium, fideles respicit. illis enim Lex licet iam digito Dei inscripta cordibus, bifariam adhuc prodest: nam eius meditatione in intelligentia voluntatis Domini magis confirmantur, & ad obsequium excitantur, roboranturque, ne carnis ignauia degenerent, libro 2, cap. 7, sect. 12, 13. Nam quantum ad maledictionem Legis, abrogata est fidelibus: ne amplius se contra illos exerat damnando ac perdendo, lib. 2, cap. 7, sect. 14.

Ex decem præceptis Legis discimus eadem illa quæ lege naturali dictate tenuiter tantum degustamus. Primum n, Deo reuerentiam, amorem, timorem debere à nobis: iustitiâ illi placere, iniquitatē displicere: deinde vitæ nostræ examine factō ad Legis regulam, nos indignos esse qui locum nostrum retineamus inter Dei creaturas, & vires nostras, reputando

non modò impàres esse adimplendæ Legi, sed prorsus nullas. vtrunque humilitatem & deiectionem in nobis generat, quæ ad Dei misericordiam recurrere, & opem gratiæ eius exposcere nòs docet, lib. 2, cap. 8, sect. 1, 2, 3.

Quoniam Deus legislator est spiritualis (id est, animæ non minùs quàm corpori loquitur) Lex etiam non externam modò honestatem, sed interiorem spiritualemq; iustitiam requirit, & planè Angelicâ puritatem, lib. 2, cap. 8, sect. 6. Quod probatur ex ipsius Christi interpretatione Pharisæorum peruersam expositionem refutantis, qui externam tantùm nescio quam Legis obseruationem vrgebant, sect. 7.

Plus semper inest in præceptis & interdictis Legis quàm verbis exprimitur. Itaque ad rectam & veram eorum interpretationem expendere conuenit quæ sit cuiusque ratio siue finis. Deinde ab eo quod iubetur vel interdicitur ad contrarium ducenda est ratiocinatio, vt nen tantùm malum vetari, sed illi malo contrarium bonum imperari intelligamus, lib. 2, cap. 8, sect. 8, 9. Cur Deus synecdochicè loquutus sit in concipiendis Legis suæ præceptorum formulis, sect. 10.

De Legis partitione in duas tabulas: eaque nos doceri primùm iustitiæ fundamentum (atque aded animam) esse Dei cultum, lib. 2, cap. 8, sect. 11. De diuisione decè præceptorũ, & quot priori, quot item posteriori tabulæ assignanda, Ibi. sect. 12, 50.

Præceptorum Dei explicatio: vbi ostenditur Dominum initio Legis ad faciendam eius maiestatem triplici argumento vti. primùm sibi potestatem supremam & ius imperii in hos vendicando, velut necessitate ad pa-

rendum trahere: deinde promissionis gratiæ dulcedine allicere: postremò beneficii accepti commemoratione ad obediẽtiam stimulare, lib. 2, cap. 8, sect. 13, 14, 15.

Legem non docere rudimenta tantùm quædam & primordia iustitiæ, sed verum eius complementum, expressionem imaginis Dei & sanctitatis perfectionem: quæ tota comprehenditur duobus capitibus, dilectione videlicet Dei & proximi, lib. 2, cap. 8, sect. 51.

Lex naturalis, lib. 2, cap. 2, sect. 22.

de Legibus politicis.

Nec leges sine magistratu, nec magistratus sine legibus consistere potest. Refelluntur ii qui negant rectè compositam esse rempublicam nisi politicis legibus Mosis regatur. ad id diuiditur Lex Mosis in mores, ceremonias & iudicia, & cognito singularum partium scopo ostenditur liberum esse singulis gentibus leges politicas condere, libro 4, cap. 20, sect. 14, 15. modò ad æquitatem illam naturalem referantur cuius ratio in Lege morali Mosis descripta est. Itaque pœnarum sanctiones posse variare pro regionis, seculi aliarumque circumstantiarum diuersitate, declaratur propositis exemplis, sect. 16.

de Libertate Christiana.

Quàm necessaria sit eius cognitio, lib. 3, cap. 19, sect. 1.

In tribus partibus sitam esse Christianam libertatem. Prima tractatur lib. 3, cap. 19, se. 2, 3: Secunda, sect. 4, 5, 6. Tertia, sect. 7, 8.

Libertatem Christianam esse rem spirituale: & eam peruersè interpretari quicumque vel suis cupiditatibus ipsam prætexunt, vel ea abutuntur cum fratrum infirmorum offendicu-

10, lib. 3, cap. 19, sect. 9, 10.

de Libero arbitrio.

Libero arbitrio pollebat homo in prima conditione creationis, lib. 1, cap. 15, sect. 8, quod lapsu suo amisit. Hoc ignorasse philosophos, & planè desipere qui eos sequuntur, liberum arbitrium adhuc homini tribuentes Ibidem.

Flexibilitas liberi arbitrii vel imbecilla facultas, quæ fuit in primo homine non excusat eius lapsum, lib. 1, cap. 15, sect. 8.

Non minùs è re nostra esse quàm ad Dei gloriã pertinere agnoscere vires omnes nostras baculum arundineum, imò fumù esse. interim cauendum ne dum omni rectitudine abdicatur homo, inde desidix occasionem arripiamus: quin potius excitari nos ita conuenit ad quærendum in Deo bonum omne, quo vacui sumus. Liberum arbitrium à suis defensorib⁹ magis præcipitari quàm stabiliri, lib. 2, cap. 2, sect. 1.

Philosophi tres animæ facultates constituunt, intellectum, sensum & voluntatem, siue appetitum: putantque humani intellectus rationem rectæ gubernationi sufficere: voluntatem à sensu quidem ad mala sollicitari (adeò vt cū difficultate rationi se subiiciat, & aliquando variè distrahatur) sed tamè habere liberam electionem, & nequaquam posse impediri quin rationem ducem per omnia sequatur. denique virtutes & vitia in nostra esse potestate, lib. 2, cap. 2, sect. 2, 3.

Scriptores Ecclesiastici, licet agnoscerent & mentis sanitatem & volùtatis libertatem ex peccato grauius vulneratam, nimis tamen philosophicè hac de re loquuti sunt. veteres quidè, primùm ne rem commu-

ni hominum iudicio absurdam traderent: deinde & præcipuè, ne carni suapte sponte nimis ad bonum torpenti nouam desidix occasionem præberent: vt ostenditur ex pluribus sententiis Chrystostomi & Hieronymi. Græci præ aliis, maximè Chrystostomus, modum excedunt in extollendo libero arbitrio: ita tamen veteres in genere omnes, excepto Augustino variant & vacillat in hoc doctrinæ capite, vt nihil ferè certi ex eorù scriptis referri queat. qui postea venerunt, in deterius alii post alios sunt dilapsi. Item liberi arbitrii variæ definitiones ex Origene, Augustino, Bernardo, Anselmo, & Petro Lombardo & Thoma, lib. 2, ca. 2, sect. 4.

Quibus in rebus vulgò dent homini liberum arbitrium: & de triplici voluntate hominis, lib. 2, cap. 2, sect. 5. item de vulgari distinctione triplicis libertatis, lib. 2, cap. 2, sect. 6.

An in totum sit homo priuatus facultate bene agendi, an verò habeat adhuc nonnullam licet infirmã: vbi de vulgari distinctione gratiæ operantis & cooperantis, & quid in ea offendat, lib. 2, cap. 2, sect. 6.

Quum non alia ratione dici possit homo liberum arbitriũ habere, nisi quia voluntate sua malè agit, nõ coactione: magnopere interesse Ecclesiæ nõquam vsurpatam esse hanc vocem quæ in exitialem confidentiam euexit homines. Veteres etiam sepe declarare quid de voce ipsa sentiant: Augustinum in primis, ex quo plurimi loci citantur vbi vim eius enervat & eludit, cùm seruum arbitrium nominans, tum rem ipsam vt est exponens pluribus verbis, lib. 2, cap. 2, sect. 7, 8.

Licet veteres Scriptores Ecclesiastici nimis sint interdum in libero

arbitrio extollendo, & ambiguè varièque in hac re loquuti sint, apparet tamen ex quamplurimis eorum sententiis, humana virtute nihil aut quamminimo æstimata, totam bonorum omnium laudē Spiritui sancto detulisse: quarū nonnullæ recitātur Cypriani, Augustini, Eucherii, Chrysostomi, lib. 2, cap. 2, sect. 9.

Humani arbitrii facultas non ab euentu rerum, sed à iudicii electione & voluntatis affectione est æstimanda, lib. 2, cap. 4, sect. 8.

Contra patronos liberi arbitrii, ostenditur peccatum esse necessarium, neque tamen ideo minùs debere imputari: itè esse volūtarium, non tamen euitabile, libro 2, cap. 5, sect. 1.

Soluitur altera eorum obiectio, Nisi ex libera arbitrii electione tum virtutes tum vitia procedunt, non esse consentaneum vt homini vel pœna infligatur, vel præmium repēdatur, lib. 2, cap. 5, sect. 2. Item quod obiiciunt, si hæc non sit voluntatis nostræ facultas, bonum aut malum eligere, oporteret homines omnes esse malos, aut omnes bonos, lib. 2, cap. 5, sect. 3.

Cōtra eosdem etiam docetur non frustra fieri exhortationes, admonitiones, obiurgationes, licet non sit penes peccatorem parère: & quid illæ operentur tum in impiis, tum in fidelibus, ostenditur, lib. 2, cap. 5, sect. 4, 5.

Ex præceptis & Lege Dei non inferendum est, hominē habere liberum arbitrium & vires aliquas præstandi: nam Deus non tantum imperat quod fieri oportet, sed etiā promittit obediendi gratiam, lib. 2, ca. 5, sect. 6, 7, 9.

Id ostenditur tam in præceptis, quæ primam ad Deum cōuersionem exi-

gunt, quàm in iis quæ simpliciter de Legis obseruatione loquuntur, item iis quæ perseuerare in recepta Dei gratia iubent. Idem enim Deus qui hæc exigit, testatur dona sua gratuita esse cōuersionem peccatoris, vitæ sanctitatem, & perseuerandi constantiam, neque earum laudem partientdam inter Deum & hominem, lib. 2, cap. 5, sect. 8, 9, 11.

Promissiones cōditionales, Si volueritis, Si audieritis, & similes non probant liberam volendi audiendæ facultatem esse in homine: neque tamen Deum hominibus illudere ita cum illis paciscendo ostenditur: & quis eiusmodi obtestationum, usus sit tum erga pios, tum erga impios, lib. 2, cap. 5, sect. 10.

Exprobrationes quibus Deus populo significat, per eū duntaxat stetitisse quominus ab indulgentia sua omne genus bonorum receperit, nō probant fuisse in hominum potestate, mala, quib⁹ vexati sunt, effugere. Vbi de eiusmodi exprobrationū usu tam erga eos qui obstinatè in vitiis pergunt, quàm erga dociles qui ad pœnitentiam conuertuntur. Item quod agendi partes nonnunquam Scriptura nobis tribuere videtur, nō alia ratione facere, nisi vt carnis pigritiem expergeficiat, libro 2, ca. 5, sect. 11.

Quod Moses dicit, Propè est præceptum in ore tuo & in corde tuo, & c. non iuuare liberi arbitrii defensores: quum ibi non de nudis præceptis, sed de promissionibus Euangelicis agat, lib. 1, cap. 5, sect. 12.

Nihilo magis pro ipsis facere locos vbi dicitur Dominus expectare & speculari quid facturi sint homines, lib. 2, cap. 5, sect. 13.

Item eos, vbi bona opera vocantur nostra, & nos dicimur facere quod

quod est sanctum placitumque Domino. Ibique ostenditur solum Dei Spiritum omnes bonos motus operari in nobis, non tamē quasi in trunicis, lib. 2, cap. 5, sect. 14, 15.

Expositio aliquot aliorum Scripturæ testimoniorum, quibus gratiæ Dei hostes abutuntur ad stabilendum liberum arbitrium, lib. 2, cap. 5, sect. 16, 17, 18, 19.

M

de Magistratibus,

Magistratum functionem nō modo coram Deo sanctam & legitimā esse, sed facerrimam etiam, & in tota mortalium vita longē honestissimam, probatur variis elogiis quibus eā ornat Scriptura, & sanctorū virorū exēplis qui ciuile potestate exercuerunt, lib. 4, cap. 20, sect. 4. Hanc cogitationem stimulū esse piis magistratibus quō excitentur ad officium: & consolationem qua muneris sui difficultates leniant, lib. 4, ca. 20, sect. 6.

Refutatur qui, licet sub Lege præfuerint olim reges ac iudices populo Dei, hoc tamen seruile gubernandi genus afferunt non conuenire perfectioni quam Christus cum Euangelio suo attulit, lib. 4, cap. 20, sect. 5, 7.

Falli eos qui magistratus arcent à religionis cura: quum eorum officium extendatur ad vtranque Legis tabulam. Ex Scriptura ostenditur cōstitutos esse tam cultus Dei quàm publicæ pacis & honestatis protectores ac vindices. quod sine gladii potestate præstare omni ex parte non possunt, lib. 4, cap. 20, sect. 9.

Quæstio, Quomodo liceat magistratus esse piis, & gladiū stringere, sanguinēque humanum fundere, explicatur ex Scriptura, ostendi-

turque adeò non peccare sceleratos puniēdo, vt hæc sit vna ex regis virtutibus, pietatisque eorum approbatio. Duo hīc magistratibus vitia esse cauenda, nimiam seueritatem & superstitiosam clementiæ affectationem, lib. 4, cap. 20, sect. 10.

Subditorum officium erga magistratus, honorificentissimē de ipsīs sentire tanquam de Dei ministris ac legatis, quātum ad ipsum ordinem, non quōd hominum vitia pro virtutibus sint habenda, libro 4, cap. 20, sect. 22.

Propēsis in eorum obseruationem animis suam illis obedientiam approbare, siue edictis parendum, siue tributa soluēda, &c. eorum salutem ac prosperitatem Deo commēdare, non tumultuari nec irrumpere in partes magistratus, sect. 23.

Malos etiam principes, & vitæ nequam ac tyrannicē dominantes eadem in reuerētia ac dignatione habendos (quantum ad publicam obedientiam attinet) qua optimum regem haberemus, lib. 4, cap. 20, sect. 24, 25. quia non sine Dei prouidentia ac singulari actione illi etiam publicam potestatem habent. quod testimoniis variis exemplisque Scripturæ confirmatur. & ostenditur quibus considerationibus impatientiam suam frænare debeant qui sub huiusmodi impiis & flagitiosis tyrannis viuunt subditi, sect. 26, 27, 28, 29, 31.

Non licere priuatis hominibus insurgere in tyrannos, sed iis tantum qui secundum regni aut regionis leges vindices sunt libertatis populi, lib. 4, cap. 20, sect. 31.

Domini admirabili bonitate & prouidentia excitare interdum ex seruis suis qui pœnas sumant de tyrannis, nonnunquam impiorū aliud

molientium furorem eò destinare, lib.4, cap.20, sect.30.

In ea quæ regum & præfectorum imperiis debetur obedientia semper excipiendum, Ne à Dei obedientia nos abducat. neque vllam ipsis fieri iniuriam dum aduersùs Deum præcipientibus parere detrectamus: idque nostri officii esse, quantumuis magnum ac præfens periculum immineat huic constantiæ, lib.4, cap.20, sect.32.

de Matrimonio.

Expositio septimi præcepti, quo fornicationem Dominus prohibet, pudicitiam & puritatem requirit: quam & animo, & oculis, & corporis cultu, & lingua, & moderato cibi potusque vsu fouere & conseruare debemus, lib.2, cap.8, sect.41, 44. Continèntiam singulare esse Dei donum, quod non omnibus, sed quibusdam dat, idque nonnunquam ad tempus. Quibus non est concessum, illi omnino ad coniugium (quod est in necessitatis humanæ remedium à Domino sancitum) confugiant, lib.2, cap.8, sect.41, 42, 43. Coniugibus videndum nequid omnino admittant indignum honestate ac temperantia matrimonii: alioqui vxorum adulteri vidètur esse, non mariti, lib.2, cap.8, sect.44.

Perperam matrimonium dici Sacramentum à Papistis, & refutantur eorum rationes, lib.4, cap.19, sect.34. Ostenditur non inuari loco Pauli, quo se tegere conantur, sect.35. Interim ipsos secum pugnare, quum à Sacramento hoc arcet suos Sacerdotes, & dicunt esse immunditiam ac pollutionem carnis, lib.4, cap.19, sect.36.

Hoc sacramenti falso prætextu Papam cū suis traxisse ad se caufarum

coniugalium cognitionem, leges sanxisse de matrimonio partim in Deum manifestè impias, partim in homines iniquissimas: quæ recitantur, lib.4, cap.19, sect.37.

de Mediatore Christo.

Christum, vt mediatoris officium præstaret, oportuisse fieri hominẽ: quia sic Deus statuerat quod nobis optimum erat: quum nemo alius pacis restituendæ interpres inter Deum & nos esse posset, nemo nos facere Dei filios, nemo certam nobis reddere regni cælestis hæreditatem, nemo pro hominis inobedièntia remedii loco obedientiam opponere, lib.2, cap.12, sect.1, 2, 3.

Refutatur vaga speculatio eorum qui Christum, etiam si ad redimendum genus humanum non fuisset opus remedio, contendunt futurum fuisse hominem: & multis rationibus testimoniisque ostèditur, quum tota Scriptura clamet vestitum fuisse carne vt fieret redemptor, aliam causam vel alium finem imaginari nimis esse temeritatis, libro 2, cap.12, sect.4. Neque fas esse de Christo longius inquirere: quique id faciant, eos impia audacia prorumpere ad nouum Christum fingendum. vbi reprehenditur Osiander, qui rursus hoc tempore hanc quæstionem mouit, & contendit nullo Scripturæ testimonio hoc commentum repudiari, sect.5. Refutaturque principium quod sumit, hominem creatum esse ad imaginem Dei, quia formatus fuerit ad exemplar futuri Christi, vt illum referret, quem iam Pater carne vestire decreuerat. ostenditurque in aginem Dei in Adamo fuisse præstantiæ notas quibus eum Deus insignierat, quæ etiã relucet in Angelis, sect.6, 7.

Soluuntur & aliæ obiectiões siue absurditates quas metuit idem Osiander : vt, Christum nonnisi per accidens natum esse, & creaturam ad imaginem Adæ: carituros fuisse Angelos capite, homines rege Christo, &c. Ibidem.

Quomodo duæ naturæ efficiant mediatoris personam in Christo: quod ostenditur similitudine sumpta coniunctionis animæ & corporis in vno homine. Deinde variis locis demonstratur Scripturam tribuere nonnunquam Christo quæ diuinitati peculiariter cõpetant: nonnunquam quæ ad humanitatē singulariter referri oporteat : aliquando quod vni naturæ propriū est, alteri tribuere, qui tropus vocatur communicatio idiomatum, lib. 2, cap. 14, sect. 1. 2. Aliquando etiam Christo tribuere quæ vtrunque simul naturam cõplectuntur, neutri seorsum satis conueniant. quod postremum plerique veterum non satis obseruarunt: tamē vtile est attendere, ad soluendos plurimos nodos, & virandos errores Nestorii, Eurychis, sect. 3, 4. Seruēti etiam error refutatur qui figmentum ex Dei essentia, spiritu, carne, & tribus elementis increatis conflatum pro Filio Dei supposuit. Eius vafrities detegitur: & (quod ille negat) ostenditur, Christum etiam antequam in carne nasceretur, fuisse Dei Filium, quia est Sermo ille ante secula ex Patre genitus, sect. 5. Item probatur verè & propriè esse Dei Filium in carne, id est natura humana: sed deitatis tamen respectu, non carnis, vt garrit Seruētus, sect. 6. Exponuntur quidam loci, quos ille illiufque sectatores vrgent in erroris sui patrociniū: detegitur etiam alia eius calumnia, Antequam apparuit Christus in carne, nusquam vocari

Dei Filium nisi sub figura, sectio. 7. Detegitur eorum omniū error quicumque Christum non agnosceret: Filium Dei uisi in carne: & summam proponuntur crassiores præiugæ Seruēti, quibus se & quosdam fascinoauit, euertens quod pura fides credit de Filii Dei persona. ac inde colligitur, versutis ambagibus impuri illius canis sœm salutis prorsus fuisse extinctam, sect. 8.

de Mendacio.

Exposito præcepti noni: quo falsitatem Dominus coercet, qua vel mendacio vel obtrẽtandi libidine, alicuius nomen lædimus, aut commodis detrahimus, lib. 2, cap. 8, sect. 47. Multum hîc à nobis peccari, etiam si non uentimur, prudenter tamen distinguendam maledicentiam quæ hîc damnatur, à iudicialia denuntiatione, obiurgatione quæ fit castigandi studio, &c. Ibidem, sectione 48.

de Meritis operum.

Quæ de operum meritis iactantur, tam Dei laudem in conferenda iustitia, quàm salutis certitudinem euertere, lib. 3, cap. 15.

Meriti nomen quicumque primis bonis operibus coram Dei iudicio aptauit, malè illum fidei sinceritati consuluisse. & eo quidem vltos veteres, sed ita vt multis locis ostenderint salutem se non tribuere operibus, lib. 3, cap. 15, sect. 2.

Exponuntur loci quidam quibus sophistæ probare nituntur Meriti nomen erga Deum in Scripturis reperiri, lib. 3, cap. 15, sect. 4.

Iustitiæ præmia ex Dei benignitate mera pendere, probatur auctoritate Apostoli & Augustini, lib. 2, ca. 5, sect. 2.

De meritis verò quædam reperies
H. m.

sub dictione de Iustificatione fidei.

Falsum esse ostenditur Christum meruisse nobis primam tantum gratiam : postea nos operibus nostris mereri, lib. 3, cap. 15, sect. 6. 7.

de Merito Christi.

Rectè & propriè dici Christum nobis promeritum esse gratiam Dei & salutem: ubi ostenditur Christum non instrumentum duntaxat esse vel ministrum salutis, sed authorem & principem: neque ita loquendo obscurari Dei gratiam quia non opponitur meritum Christi misericordiae Dei, imò ab ea dependet. & quæ subalterna sunt, non pugnant, lib. 2, cap. 17, sect. 1.

Hæc distinctio meriti Christi & gratiæ Dei probatur ex pluribus Scripturæ locis, sect. 2.

Afferuntur multa Scripturæ testimonia, ex quibus certè & solidè colligitur, Christum sua obediètia verè nobis gratiam apud Patrem acquisisse ac promeritum esse, sect. 3, 4, 5.

Stultam esse curiositatem, quærere an aliquid Christus sibi ipse meruerit: temerarium verò, asserere, sect. 6.

de Ministerio Ecclesiæ.

De ministerio Ecclesiæ & iis qui hunc discendi modum contemnunt, lib. 4, cap. 1, sect. 5. De efficacia ministerii, sect. 6.

Deum, qui solus docere posset Ecclesiam, vel per Angelos, id facere hominum ministerio tribus de causis, lib. 4, cap. 3, sect. 1. Insignibus eloigiis ornari in Scriptura ministerium Ecclesiæ, sect. 2, 3. De Apostolis, Prophetis, Euangelistis, Pastoribus & Doctoribus: & quæ sit singulorum functio, sect. 4, 5.

Functionis Apostolorum & Pastorum præcipuas esse partes, Euange-

lium annuntiare & Sacramenta administrare, lib. 4, cap. 3, sect. 6.

Pastores suis Ecclesiis ita esse alligatos, ut aliò migrare non debeant sine publica auctoritate, lib. 4, cap. 3, sect. 7.

Episcopos, Presbyteros, Pastores, Ministros vocari in Scriptura eos qui Ecclesias regunt, lib. 4, cap. 3, sect. 8.

Neminem se in Ecclesia ad docendum vel regendum ingerere debere, sed vocationem requiri, lib. 4, cap. 3, sect. 10.

Verbi Dei prædicatio comparatur semini quod in terra spargitur: unde intelligimus totum profectum à Dei benedictione & Spiritus efficacia provenire, lib. 4, cap. 14, sect. 11.

Quales Episcopos eligere oporteat, qualiter, à quibus sint eligendi, & quo ritu quæve ceremonia initiandi, lib. 4, cap. 3, sect. 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Vetus Ecclesia ante Papatum, quicquid ministrorum habuit, diuisit in tres ordines, Pastores, Seniores & Diaconos, lib. 4, cap. 4, sect. 1.

De mandato remittendorum & retinendorum peccatorum, siue ligandi & soluendi: quæ pars est potestatis clauium, & ad ministerium verbi refertur, lib. 4, cap. 11, sect. 1.

de Missa papali.

Quid sit Missa ex Romani Antichristi & eius prophetarum definitione, lib. 4, cap. 18, sect. 1.

Prima Missæ virtus, quòd illic insigni contumelia Christus afficitur: quippe cuius æternum sacerdotium non agnoscitur, quum alius velut successor ei datur. idque fieri in Missa, quicquid prærexant Papistæ, lib. 4, cap. 18, sect. 2.

Alterâ Missæ virtus, quòd erecto secundo altari Christi crucem euertit, & no-

& nouo sacrificio illius vnicum & perpetuum ac semel oblatum sepe-
lit, sect. 3. 9, & 14.

Exponitur Malachiæ locus quo
hodie Missarum sacrificium fulcire
conantur aduersarii, sect. 4.

Tertia Missæ virtus, quòd veram
& vnam mortem Christi obliterat,
& ex hominum memoria excutit,
seccione 5.

Quarta, quòd fructum qui ex mor-
te Christi ad nos redibat, nobis præ-
ripit, sect. 6.

Quinta, quòd sacram Cœnam, in
qua Dominus passionis suæ memo-
riam insculptam formatamque reli-
querat, eneruat, è medio aufert &
dissipat, sect. 7.

Missæ nomen vnde, sect. 8.

Missæ sacrificium nō posse defen-
di veterum autoritate, qui Cœnam
quidem sæpe sacrificium dixerunt,
sed alio sensu quàm Papistæ. ipsos
tamen veteres in eo videri nimis de-
flexisse ad Legis umbras, lib. 4, cap.
18, sect. 10. 11.

Missarii sacrificii fiducia multos
sibi securius indulgere in vitiis & sce-
leribus, lib. 4, cap. 18, sect. 15.

Describitur sanctissima ipsa Mis-
sæ sanctitas suis elogiis, lib. 4, cap.
18, sect. 18.

de Monachatu.

Monasteria olim fuisse velut se-
minaria ordinis Ecclesiastici, vbi de-
scribitur ex Augustino veteris mo-
nasticæ forma, & solitos fuisse tum
labore manuum victum sibi quære-
re. vnde apparet longè aliam esse
Papistici monachismi hodie ratio-
nem, lib. 4, cap. 13, sect. 8. 9. 10.

De superbo perfectionis titulo
quo monachi suum vitæ genus or-
nant, lib. 4, cap. 13, sect. 11. Quia con-
silia Euangelica (vt vocant) quibus

reliqui Christiani non sunt astricti
obseruatos se recipiant, sect. 12.

Quia omnia sua reliquerint, sect. 13.

Discessionem ab Ecclesia facere
omnes qui in cœnobia concedunt,
quum monasticen suam palàm asse-
rant esse formã secūdi Baptismi, &c.
lib. 4, cap. 13, sect. 14.

In moribus multum discrepare
Papisticos monachos ab illis veteri-
bus, lib. 4, cap. 13, sect. 15.

Quædam reprehendenda etiam
in veteris illius monasticæ profes-
sione: & periculosum exemplum in
Ecclesiam induxisse qui eius fuerūt
authores, lib. 4, cap. 13, sect. 16.

Monachos suis votis non Deo sed
dæmonio se consecrare, lib. 4, cap.
13, sect. 17.

Omnia non legitima nec rite cõ-
cepta vota, vt apud Deū nihili sunt,
sic nobis irrita esse debere, lib. 4, ca.
13, sect. 20. Itaq; qui à monachismo
ad aliquod honestum viuendi genus
concedunt, immeritò accusari fra-
ctæ fidei & periurii, sect. 21.

de Morte Christi.

Licet toto obedientiæ suæ cursu
(id est tota vita singulisq; eius parti-
bus) Christus redemptorem se no-
strum præstiterit. Scripturam tamen
quò certius de finiat modum salutis,
hoc morti Christi quasi peculiare ac
proprium adscribere. In qua primū
gradum occupat voluntaria Christi
subiectio: ita tamen voluntaria vt nō
absque certamine proprio se affectu
abdicauerit. Cõsideranda etiã dam-
natio, in qua duo notantur: Christum
scilicet inter iniquos reputatum: &
tamen eius innocentiæ testimonium
sæpius redditum ipsius etiam iudi-
cis ore, lib. 2, cap. 1, sect. 5. Notanda
mortis species, crux scilicet maledic-
ta: idque ita factum oportuisse, vt

maledictione quæ nobis incumberebat, in eum traducta, & superata ac abolita, nos eximeremur, & fuisse figuratè repræsentatum in Mosais sacrificiis quod in Christo demum, figurarū archetypo, fuit exhibitum, declaratur Efaïæ & Apostolorum multis testimoniis, sect. 6. Tam in morte quàm sepultura Christi duplex beneficium nobis proponi, liberationem scilicet à morte cui mancipati eramus, & carnis nostræ mortificationem, sect. 7.

O

de Obedientia liberorum erga parentes.

Expositio quinti præcepti. finis eius & summa, lib. 2, ca. 8, sect. 35. Vocabulum Honoris quàm latè hic pateat, trësque esse eius partes, reuerentiam, obedientiam & gratitudinem, Ibidem, & sect. 36.

De promissione adiecta quinto præcepto, de longa duratione vitæ, & quatenus ad nos hodie spectet, lib. 2, cap. 8, sect. 37. Quomodo Deus & quàm variis modis vindictâ suam in immorigeros exercent. Parentibus tamen & aliis nõ deberi obedientiam nisi salua Dei Lege, sect. 38.

de Officialibus.

De Officialibus (quos vocant) Episcoporum Papisticorum, lib. 4, cap. 11, sect. 7. 8.

de Operibus.

Comparatio puritatis Dei cum rota hominum iustitia, lib. 3, cap. 12, sect. 4. 5.

Diuisa omni Adæ progenie in quatuor genera hominum, ostenditur nihil eos sanctitatis aut iustitiæ habere. primùm in iis qui nulla Dei agnitione præditi sunt: in quibus licet nonnunquam appareat egregia do-

tes, quæ sunt Dei dona, nihil tamen purum, lib. 3, cap. 14, sect. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Idem ostenditur in iis qui Sacramētis initiati, titulo tenus sunt Christiani, Deum factis abnegantes: item in hypocritis, qui cordis nequitiam inanibus fucis tegunt, lib. 3, cap. 14, sect. 7. 8.

Probatur demum etiam Dei filios verè Spiritu eius regeneratos, non posse vlla operum suorum iustitia coram Dei iudicio stare: quia nulum ab illis proferri potest bonum opus quod non sit aliqua carnis impuritate respersum: itaque damnabile. deinde si tale aliquod daretur, vnum tamen peccatum satis est ad delendam omnem memoriam prioris iustitiæ, lib. 3, cap. 14, sectione 9. 10. 11.

Refutantur subterfugia Papistarum de iustitia operum, & præcipuè horrendum portentum operum supererogationis, lib. 3, cap. 14, sect. 12. 13. 14. 15.

Quomodo de operibus agitur, duæ pestes depellendæ ex animis nostris: nequid ponamus fiduciæ in operum iustitia: nequid etiam gloriæ illis ascribamus, lib. 3, cap. 14, sect. 16.

Quatuor genera causarum in constituenda salute nostra ponuntur & declarantur ex Scriptura: & ostenditur, nullam illic operum esse rationem, lib. 3, cap. 14, sect. 17.

Quòd aliquando sancti se confirmant innocentiæ integritatisque suæ memoria, quomodo sit accipiendum: neque id vllò modo derogare gratuitæ iustitiæ in Christo, libro 3, cap. 14, sect. 18. 19. 20.

Vbi fidelium bona opera Scriptura dicit incitare Deum ad illis benefaciendum, feriem magis notari quàm causam, libro 3, capite 14, sectione 21.

Cur Dominus in Scriptura vocet bona opera nostra, & illis remunerationem promittat, lib. 3, cap. 15, sect. 3.

Refutatur sophistarum commentum de moralibus operibus, quibus Deo gratiosi reddantur homines antequam Christo inferantur, lib. 3, cap. 15, sect. 6, & cap. 17, sect. 4.

Fidelium operibus rependi quæ iustitiæ cultoribus in Lege sua Dominus promittit: sed eius rei considerandam triplicem causam, lib. 3, cap. 17, sect. 3.

Duplicem hominis acceptionem apud Deum obseruandam ex Scriptura. quarum posterior licet opera bona fidelium respiciat, & ipsa tamen gratuitæ est misericordiæ Dei, lib. 3, cap. 17, sect. 4. 5.

Quum dicitur Deus benefacere iis qui ipsum diligunt, non causa cur illis benefaciat hæc ponitur, sed potius modus & quales ipsi sunt Dei gratia, lib. 3, cap. 17, sect. 6.

Exponuntur loci quidam, quibus Scriptura bona opera iustitiæ titulo insignit: & ostenditur non esse contrarios doctrinæ iustificationis fidei lib. 3, cap. 17, sect. 7.

Vnum bonum opus aut plura non sufficere ad iustitiam coram Deo, licet vnum peccatum sufficiat ad damnationem: neque hic valere axioma illud, Contrariorum eadem est regula. lib. 3, cap. 18, sect. 10.

Cur Dominus dicat se operibus rependere quod gratis ante opera donauerat, lib. 3, cap. 18, sect. 3. Et nostræ imbecillitati sic occurrere ipsum, ne animis labascamus, sect. 4 & 6. 7.

Inde pendere bonorum operum iustitiam quæ faciunt fideles, quod per veniam Deo approbantur, lib. 3, cap. 18, sect. 5.

de Oratione.

Veram fidem non posse otiosam esse à Dei inuocatione, lib. 3, cap. 20 sectione 1.

Quàm necessaria, & quot modis sit utilis precandi exercitatio, lib. 3, cap. 20, sect. 2. licet Dominus nobis non petentibus non sit cessaturus, nec monitore opus habeat, sect. 3.

Rite instituendæ orationis prima lex, vt non aliter mente animoque compositi simus quàm eos decet qui ad Dei colloquium ingrediuntur, lib. cap. 20, sect. 4. 5. Altera, vt rogando semper inopiam nostram verè sentiamus, ac seriò cogitantes omnibus quæ petimus nos indigere, serium & ardentem impetrandi affectum iungamus cū ipsa precatione, sect. 6.

Omni tempore orandum esse: & in summa rerum omnium tranquillitate solam peccatorum nostrorum recordationem non leuem nobis stimulum esse debere ad id exercitium, lib. 3, cap. 20, sect. 7.

Tertia rite precandi lex, vt omni propriæ gloriæ fiducia nos abdicemus: ne siquid, vel minimum, arrogemus nobis, cum inani nostra inflatione ab eius facie concidamus, lib. 3, cap. 20, sect. 8.

Rite precandi initiū est veniæ deprecatio cum humili & ingenua culpa confessione, lib. 3, cap. 20, sect. 9.

Quo sensu accipiendæ sunt orationes quadam sanctorū, quibus propriæ iustitiæ suffragium citare videntur ad exorandum Deum, lib. 3, cap. 20, sect. 10.

Quarta rite precandi lex, vt ita prostrati & subacti vera humilitate, nihilominus certa spe exorandi ad orandum animemur. Ita in precibus concurrere fidem cum pœnitentiâ,

lib.3, cap.20, sectione.11.

De certitudine fidei qua statuitur fideles Deū sibi esse propitiū, & quā necessaria in inuocatione. neque labefactari eam certitudinem, vbi cōnectitur cum agnitione nostrę misericordię, lib.3, cap.20, sect.12.

Præcipit Deus vt ipsum inuocemus: promittit exauditum iri. vtrunque omnino necessarium vt in fide precemur, lib.3, cap.20, sect.13.

Recitantur varię Dei promissiones: quarum dulcedine qui non excitantur ad precādum omnino sunt inexcusabiles, lib.3, cap.20, sectione 14.

Exponuntur loci quidam quibus videtur Deus quorundam precibus annuisse quę promissione nulla nitentur, lib.3, cap.20, sect.15.

Quatuor rite precandi leges non ita exigi summo rigore quin multas hęc infirmitates Deus, imò intemperies in suis toleret, ex variis exemplis comprobatur, lib.3, cap.20, sectione 16.

In Christi solius nomine semper orandum esse, lib.3, cap.20, sect.17, & 39. neque aliter vnquam fuisse exauditos fideles, sect.18. Qui aliter precantur, illis nihil reliquum fieri in throno Dei præter iram & terrorem, sect.19.

Non esse contrarium officio mediatoris Christi: quòd alii pro aliis orare iubemur, lib.3, cap.20, sectione 19

Refellitur sophistarum commentum, Christum esse redemptionis mediatorem, fideles autem intercessionis, libro 3, capite 20, sectione 20.

Contra eos qui sanctos mortuos statuunt sibi apud Deum intercessores, vel Christi intercessionem miscent mortuorum precibus & me-

ritis, lib.3, cap.20, sect.21. Hanc stoliditatem ad crassa impietatis monstra & horrenda sacrilegia progressam esse in Papatu, sect.22. Refutatur argumenta quibus Papistę sanctorū mortuorū intercessionem cōfirmare nituntur, sect.23.24.25.26.

Nefas esse preces nostras ad sanctos mortuos dirigere, quum cultus hic Deo vni sit maximè proprius, lib.3, cap.20, sect.27.

De orationis speciebus, maximè de gratiarū actione: item de assidua exercitatione fidelium in precibus & gratiarum actione, lib.3, cap.20, sectione 28.29.

De battologia Papistarum: item de vitanda omni ostentatione in precibus: & de secessu quærendo: de precibus publicis, lib.3, cap.20, sectione 29.

Populari & patrio sermone concipiendas esse preces publicas. vbi de geniculatione & capitis detractione in precibus, lib.3, cap.20, sectione 33.

De immensa Christi bonitate, qui nobis formam etiam orandi præscripserit, & quanta inde ad nos consolatio redeat, lib.3, cap.20, sectio.34. Diuisio precatationis Dominicę, sect.35. Eiusdem precatationis expositio, sectione 36. Numeris omnibus absolutam & verè legitimam esse, sectione 48. Cui nihil addendum, licet aliis verbis vt liceat in concipiendis precibus, sectione 49. De fiducia quam adfert nobis appellatio filiorū Dei, quam ne peccatorum quidem nostrorum conscientia labefactare debet, lib.3, cap.20, sect.36.37.

Licet pro omnibus (maximè fidei domesticis) precari nos oporteat, id tamen non obitare quominus & pro nobis & pro certis aliis

aliis orare specialiter liceat, li. 3. ca. 20, sect. 38. 39, & 47.

De perendi audacia quam Dominus suis concedit & fiducia obtinendi, lib. 3, cap. 20, sect. 47.

Bonum esse ut sibi quisque nostrum exercitationis gratia peculiare horas constituat ad precandum, modo sine superstitiosa obseruatione, lib. 3, cap. 20, sect. 50.

In omni oratione diligenter cauendum ne Deum certis circumstantiis alligare velimus, lib. 3. ca. 20, sect. 50.

De perseuerantia & patientia in precandi exercitio, libr. 3, cap. 20. sect. 51. 52.

de Ordinibus Ecclesiasticis Papæ.

Sacramentum ordinis parit Papiſtis septem alia Sacramentula, de quorum nominibus & distinctione nondum conuenit inter illos, lib. 4, cap. 19, sect. 22. Ridicula & impiorum stultitia, quod in singulis Christum sibi collegam faciunt, sectione 23.

De Acoluthis, Ostiariis & Lecto-ribus, quos ordines Ecclesiasticos & Sacramenta faciunt Papiſtæ, libr. 4, cap. 19, sect. 24. Et quibus ceremoniis eos consecrent, sect. 27.

De exorcistis, ordine Ecclesiæ Papiſtis, lib. 4, cap. 19, sect. 24.

Pſalmistarum, Ostiariorum, Acoluthorum ordines vana esse nomina in Papatu, quum ministeria illa ipsi non exequantur, sed puer aliquis, aut quiuis laicus, lib. 4, ca. 19, sect. 24.

De clericali tonsura & eius significatione, ex Papiſtarum doctrina, lib. 4, cap. 19, sect. 25. Perperam ab ipsis referri ad Paulum, qui suscepto voto rasit caput. aut ad veteres Nazaræos, sect. 26. Ex Augustino ostenditur unde de originem habuerit, sect. 27.

De tribus ordinibus maioribus: primum de ordine Presbyterii vel Sacerdotii. vbi ostenditur Papiſtas improbiſſimè peruertiſſe ordinem à Deo positum, & Christo vnico æterno Sacerdoti esse iniurios, lib. 4. cap. 19, sect. 28.

De exufflatione in creâdis Sacerdotibus Papiſticis: & peruerſè illos eiusmodi ceremonia imitari Christum. vbi tractatur multa egisse Dominum quæ nobis exempla esse noluit, lib. 4, cap. 19 sect. 29.

De charactere indelebili sacri olei, quo unguuntur in creatione ipsa sacerdotes Papiſtici: perperamque referri ad filios Aaron. sed istos, dum Leuitarum æmuli esse appetunt, fieri apostatas à Christo, lib. 4, cap. 19, sectione 30. 31.

P

de Pædobaptismo.

Pædobaptismum cum Christi institutione & signi natura optime congruere, lib. 4, cap. 16.

Circumcisioni Baptismum successisse: quid timere habeant, quid item diuertum, lib. 4, cap. 16, sect. 34.

Quum rei signatæ in Baptismo participes infantes etiam faciat Dominus, non esse ipsos à Baptismo arcendos, libr. 4, cap. 16. sectio. 5. & ipsos etiam regenerari à Domino, sect. 17. 18. 19.

Quum constet nobis idem factus quod cum Abrahamo percussus Deus voluit in infantibus consignari sacramento exteriori, in iis etiam locum hodie habere Baptismum, lib. 4, cap. 16, sect. 6.

Rectè probari pædobaptismum ex eo quod Christus puerulos est amplexus, & manus eis imposuit, sect. 7.

Refutantur quedam argumenta aduersariorum pædobaptismi, li. 4,

cap. 16, sectione 8, & 22. 23. 25. 27. 28. 29.

Magnum ex pædobaptismo fructum redire & ad patres fideles, & ad ipsos infantes, lib. 4, ca. 16, sect. 9. quo Satan per Anabaptistas priuare nos conatur, sect. 32.

Refutantur argumenta contraria aduersariorum, Res alias signari Baptismo quàm Circumcisione factus nostrum aliud esse ab illo vetere: alios hodie quàm tum dici pueros, li. 4, cap. 16, sect. 10. 11. 12. 13. 14. 15.

Diluuntur & alia ab ipsis conficta discrimina inter Circumcisionem & Baptismum, sect. 16. Item quòd obiciunt Baptismum pœnitentiæ & fidei esse sacramentum, quorum neutrum in tenellam infantiam cadat, sect. 20. 21.

In adultis fides & intelligètia debet præcedere Baptismi administrationem: sed in infantibus fidelium Baptismus intelligentiam præcedit, lib. 4, cap. 16, sect. 24.

Refellitur eorum commètum qui omnes non baptizatos æterna morti adiudicant, lib. 4, cap. 16, sect. 26.

Quòd Christus anno tantum tricesimo fuit baptizatus, optima factum fuisse ratione: nec iuuare causam aduersariorum pædobaptismi, lib. 4, cap. 16, sect. 29.

Cur Cœna infantibus fidelium non sit administranda, Baptismus non denegandus, lib. 4, cap. 16, sect. 30.

Longus catalogus argumentorum quibus impius Seruetus pædobaptismum impugnavit: & eorundem refutatio, li. 4, cap. 16, sect. 31.

De pædobaptismo, libr. 4, cap. 8. sect. 16.

de Papa.

Non esse ex Christi instituto primatum Romanæ sedis ostenditur,

lib. 4, ca. 6, sect. 1. 2. 3. 4. neque Petrum habuisse principatum in Ecclesia, aut inter Apostolos, sectio. 5. 6. 7. neque vtile esse, neque fieri posse vt vnus homo vniuersæ Ecclesiæ præsit, sectione 8. 9. 10.

Etiamsi Petrus habuisset primatum in Ecclesia, non tamen sequi, sedem illius primatus Romæ esse debere, li. 4, cap. 6, sect. 11. 12. 13. Multis argumentis ostenditur Petrum non fuisse Episcopum Romanum, li. 4, cap. 6, sect. 14. 15. Primatum Romanæ sedis non esse ex vsu veteris Ecclesiæ li. 4, cap. 9, sect. 16. 17.

De exordio & incrementis Romani Papatus, donec se in hanc altitudinem extulit qua & Ecclesiæ libertas oppressa, & omnis moderatio euersa fuit, lib. 4, cap. 7.

In plerisque conciliis non Romanum Episcopum aut eius legatos primum locum tenuisse, sed alium aliquem ex Episcopis: in Chalcedonen si obtinuisse, sed extra ordinem, li. 4, cap. 7, sect. 1. 2.

De titulo primatus & aliis superbiæ titulis quibus se iactat Papa, quando & qualiter obrepserint, lib. 4, cap. 7, sect. 3. Vniuersalis Episcopi titulum à diabolo excogitatum, & ab Antichristi præcone publicatum pronuntiat Gregorius. libr. 4, cap. 7, sect. 4.

Quod iactat Romanus Pontifex, se iurisdictionem habere in omnes Ecclesias, falsum esse ostenditur ex vsu veteris Ecclesiæ, libro 4, cap. 7, sect. 5. siue ordinationem Episcoporum spectes, sect. 6. siue admonitiones & censuras Ecclesiasticas, sect. 7. siue conciliorum indictionem, sect. 8. siue ius audiendarum appellationum, sect. 9. 10.

Ambitiosè priscos Pontifices Romanos, in plerisque epistolis prædicasse

casse sedis suæ amplitudinē, sed quæ fidem tunc non habuerūt: supposuisse etiam ficticia quædam quasi à sanctis viris olim scripta, lib. 4, cap. 7, sectione 11. & 20.

Licet Gregorii tempore valde aucta esset Romani Episcopi auctoritas, multum tamē abfuisse ab effreni dominatione, & tyrannide, ostenditur ex eius scriptis, lib. 4, cap. 7, sectione 12. 13. 22.

Certatum de primatu inter Constantinopolitanū Episcopum & Romanum, lib. 4, cap. 7, sect. 14. 15. 16. donec Phocas concessit Bonifacio tertio ut Roma esset caput omnium Ecclesiarum: quod postea confirmavit Pipinus, quum Romanæ sedi iurisdictionem dedit in Ecclesias Gallicanas, sect. 17. Inde magis ac magis creuisse tyrannidem Romanæ sedis, partim inscitia, partim ignavia Episcoporum. quam dissipationem totius Ecclesiastici ordinis deplorat & exprobrat Pontifici Bernardus, sect. 18. & 22.

Insolentia & impudentia Romanorum Pontificum in prædicanda suprema sua auctoritate, lib. 4, cap. 7, sect. 19. 20. Quæ redarguitur ex Cypriano & Gregorio, sect. 21.

Non posse Romanam esse matrem omnium Ecclesiarum, quum non sit Ecclesia: neque Romanum Pontificem, Episcoporum principem, quum non sit Episcopus, lib. 4, ca. 7, sect. 23. 24.

Papam esse Antichristum probatur ex Paulo, lib. 4, cap. 7, sect. 25.

Etiam si Romana Ecclesia olim habuisset honorem primatus, eum tamen loco non esse alligandum, lib. 4, cap. 7, sect. 26. 29.

De moribus vrbs Romæ, Pontificis & Cardinalium, & eorum theologia, lib. 4, cap. 7, sect. 27. 28.

Romanum Pontificem regnis pri-

mum, deinde etiam imperio manum iniecit: quod indignum esse eo qui se Apostolorum successorem iactat, ostenditur ex grauissimis reprehensionibus Bernardi, lib. 4, cap. 11, sect. 11. De Constantini donatione, qua latrocinium suum tegere conatur, sect. 12: & nondum elapsos esse annos quingentos quum in subiectione principum adhuc manebant Pontifices: quaque occasione illam excusserint, sect. 13. Redegisse ipsos in suam potestatem urbem Romanam ante annos centum circiter & triginta, sect. 14.

de Patientia.

Abnegationis nostri, quatenus Deum respicit, pars est æquanimitas & tolerantia. quam præstabimus, si in quærenda vitæ præsentis commoditate vel tranquillitate nos Domino totos resignemus, neque ullam prosperandi rationem appetamus, speremus, cogitemus, quam ex eius benedictione, lib. 3, cap. 7, sect. 8.

Ira fiet ut commoda nostra ex illicitis artibus vel cum iniuria proximorum nunquam quaramus: deinde ne immodica opum vel honorum cupiditate ardeamus: postremo si bene res nostræ cedant, ab arrogantia: si malè, ab impatiētia cohibebimur, lib. 3, cap. 7, sect. 9. Quod ad omnes etiam casus quibus obnoxia est præfens vita, extenditur: quorum Dei Parris sui manum moderatricem semper agnoscunt fideles non autem fortunam, sect. 10.

Non eam esse fidelium patientiam quæ careat doloris sensu, sed quæ diuina consolatione suffulta pugnet aduersus naturalem doloris sentium. Itaque reiiciendam Stoicorum patientiam, neque vitiosum per se esse lachrymari aut formidare, libro 3.

cap.8, sect. 8, & 9. Descriptio repugnantiae illius quae generatur in cordibus prorum ex naturae sensu, qui penitus exui non potest, & pietatis affectu, quo illum subigi & domari non poterit, sect. 10.

Multum interesse inter philosophicam patientiam & Christianam, quod illi parere doceant quia sit necesse: Christus, quia iustum, deinde nobis salutare, lib.3, cap. 8, sect. 11.

de Peccatis.

Platonis dictum, Non peccare homines nisi ignorantia, improbat. item eorum qui in omnibus peccatis consultam malitiam & prauitatem intercedere tradunt, lib. 2, cap. 2, sect. 22 23. 25.

Contra peruersam sophistarum imaginationem de peccatis venialibus (quae dicunt esse cupiditates sine deliberato assensu, & non diu cordi infidetes) ostenditur, omne peccatum (ad leuissimam usque concupiscentiam) mortem mereri, & mortale esse, nisi in sanctis, qui Dei misericordia veniam consequuntur, lib.2, cap. 8, sectio. 58. 59.

Refutatio ineptae distinctionis eorum inter peccata mortalia & venialia: & calumniae eorum, dum dicunt nos facere peccata omnia aequalia, lib.3, cap.4, sect.28.

Quomodo accipiendum, quod Deus visitat iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem: & an talis vindicta diuinam iustitiam dedecet, lib.2, cap.8, sect.19.20.

de Peccato originali.

Peccati originalis definitio & explicatio, lib.4, cap.15, sect.10.11.12.

Peccati originalis definitio vera, & definitionis explicatio: ubi ostenditur non solum poenam ab Adamo

in nos grassatam esse, sed instillatam ab ipso luem in nobis residere: & quomodo sit peccatum alienum, sit etiam proprium. deinde non ad inferiorem tantum appetitum, sed ad mentem & cor intimum penetrauisse eiusmodi contagionem, ut nulla sit animae pars à corruptione immunis, lib.2, cap.1, sect.8.9.

Refutatur qui Deum suis vitiis inscribere audent, quia dicimus naturaliter vitiosos esse homines. Et ostenditur, naturali quidem vitiositate corruptum esse hominem: (nequis praua consuetudine comparari putet) sed quae à natura non fluxerit, imò sit aduentitia qualitas, non substantialis ab initio proprietas, lib.2, cap. 1, sect.10 11.

de Peccato in Spiritum sanctum.

Peccati in Spiritum sanctum vera definitio, & exempla ex Scriptura, lib.3, cap.3, sect. 22.

Non esse particularem lapsum unum aut alterum, sed vniuersalem defectionem: cuius descriptio ex Apostolo declaratur. neque mirum esse si ita prolapsus Deus semper sit futurus implacabilis, lib.3, cap.3, sect.23. Quam poenitentibus tantum veniam promittat, quod illi nunquam facient. Et licet quibusdam eiusmodi Scriptura tribuat gemitum & clamorem: id tamen non fuisse poenitentiam & conuersionem, sed potius caecum tormentum ex desperatione, Ibid, sect.24.

de Perseuerantia.

Lib.2, cap.5, sect.3.

Refutatur pessimus error, Perseuerantiam dispensari à Deo pro hominum merito, prout se quisque non ingratum primum gratiae praebuerit: bifa-

bifariamque in illa sententia errari ostenditur. Et de distinctione vulgari operantis gratiæ & cooperantis: & quomodo ea vsus sit Augustinus, commoda definitione leniens, lib. 2, cap. 3, sect. 11.

de Pœnitentia.

Pœnitentiam ex fide nasci, non autem eam præcedere, lib. 3, cap. 3, sect. 1. Refutantur rationes eorū qui contrā sentiunt. Hoc tamen non significari spatium aliquod temporis quo fides pœnitentiam parturiat: sed tantum ostendi, neminem posse serio studere pœnitentiæ nisi se Dei esse noverit. De errore Anabaptistarū quorundam, Iesuitarum, & similium, qui certos dies suis neophytis præscribunt ad pœnitentiam, lib. 3, cap. 3, sect. 2.

Doctos quosdam etiam ante hæc tempora duas pœnitentiæ partes constituisse, mortificationem (quam vulgò contritionem vocant) & viuificationem, quam ipsi perperam interpretantur consolationem ex sensu misericordiæ Dei: quum potius rectè viuendi studium significet, lib. 3, cap. 3, sect. 3.

Alios duas ponere pœnitentiæ formas, alteram Legalem, alteram Euāgelicam: vbi etiam proponuntur vtriusque exempla ex Scriptura, lib. 3, cap. 3, sect. 4.

Vera definitio pœnitentiæ ex Scriptura: & pœnitentiam, licet à fide separari non possit, debere tamen distingui, lib. 3, cap. 3, sect. 5.

Dilucidior enarratio definitionis pœnitentiæ: vbi primū ostenditur requiri conuersionem ad Deum, id est transformationem non in operibus tantum externis, sed in anima ipsa, lib. 3, cap. 3, sectio. 6. Deinde ex seruo Dei timore ipsam proficisci. V-

bi etiā agitur de tristitia quæ secundum Deum est, lib. 3, cap. 3, sect. 7.

Tertiò explicatur quod dictū fuerat, pœnitentiam constare duabus partibus, carnis mortificatione & Spiritus viuificatione, lib. 3, cap. 3, sectione 8.

Vtrūque ex Christi participatione nobis contingere: prius ex mortis eius, posterius ex resurrectionis cōmunicatione. Iraque pœnitentiā esse reformationem imaginis Dei in nobis, & instaurationē in Dei iustitiam Christi beneficio: eamque instaurationem non vno momento impleri in nobis, lib. 3, cap. 3, sect. 9.

Sed manere in sanctis omnibus dum habitant in mortali corpore, certaminis materiā cum carne sua. Sicq; sensisse omnes sani iudicii scriptores Ecclesiasticos: Augustinum in primis, qui hunc mali fomitem & concupiscendi morbū in electis vocat infirmitatem, aliquando etiam peccatum: & re vera esse peccatum, lib. 3, cap. 3, sect. 10.

Id cōfirmatur Pauli testimonio, & ex summa præceptorū Quod autem Deus dicitur purgare Ecclesiā ab omni peccato, referri ad reatū potius quā ad ipsam peccati materiā: quod habitare non desinit in regeneratis (sed regnare desinit) licet non impuret, lib. 3, sect. 11.

Declaratio septem causarum, vel effectuum, vel partium, aut affectionum pœnitentiæ, quas recenset Paulus. Ex autem sunt studium aut sollicitudo, excusatio, indignatio, timor, desiderium, zelus, vindicta. Vbi etiā modum tenendum esse in huiusmodi vindicta & timore, adiicitur ex Paulo, & illustratur egregia Bernardi admonitione, lib. 3, cap. 3, sect. 15.

Pœnitentiæ fructus, pietas erga Deum, charitas erga homines, fact. i.

ſtitas & puritas in tota vita. ſed illa omnia ab interiore cordis affectu debere incipere, vnde poſtea externa teſtimonia emergant. Vbi etiã de externis quibuſdam pœnitentiæ exercitiis: quæ plus æquo vrgere videtur vetuſti ſcriptores, lib. 3, cap. 3, ſect. 16.

Conuerſionem cordis ad Deum, præcipuum eſſe pœnitentiæ caput: ſaccum & cinerem, ſterũ & ieiuniũ, à veteribus ante Chriſtum sæpe uſurpara tanquam publicæ pœnitentiæ indicia: quorum tamen duo poſteriora locum adhuc habere poſſunt ad deprecandam Dei iram in calamitoſis Eccleſiæ temporibus, lib. 3, cap. 3, ſect. 17.

Improprie transferri ad externam hanc profeſſionem Pœnitentiæ nomen. Confeſſio publica non ſemper neceſſaria in peccatis, priuata apud Deum nunquam omitti poteſt: in qua non tantũ recens admiſſa ſateri conuenit, ſed grauioris lapſus alacrius diſplicitia nos ad præteritorum memoriam reuocare debet. De ſpeciali pœnitentia, quæ à ſceleratis & aliis quibuſdam exigitur: & de ordinaria, cui Dei filios (perfectiſſimos etiam) tota vita dare operam oportet, lib. 3, cap. 3, ſect. 18.

Dominum ideo gratis ſuos iuſtificare, quò ſimul eos Spiritus ſui ſanctificatione in veram iuſtitiam inſtauret. propterea Iohannem, Chriſtum & Apoſtolos prædiçaſſe pœnitentiã & remiſſionem peccatorum: cuius locutionis vis clariũ explicatur, lib. 3, cap. 3, ſect. 19.

Chriſtianos perpetuam pœnitentiam meditari debere, & illum plurimũ profeciſſe qui ſibi plurimũ diſplicere didicit, lib. 3, ca. 3, ſect. 20.

Singulare donum Dei eſſe pœnitentiam, ad quam homines omnes

vocat, quam iis omnibus dat quos ſeruare vult: & quam Apoſtolus pronuntiat nunquam datum iri omnibus voluntariis apoſtatis, quorum irremiſſibilis eſt impietas, id eſt peccantibus in Spiritum ſanctum, lib. 3, cap. 3, ſect. 1.

Quauis ficta pœnitentia non placeat Deo, aliquando tamen Deum hypocritis cõuerſionem aliquam præſe ferentibus parcere ad tempus, non eorum gratia, ſed in commune exemplum, vt diſcamus alacriũ ad ſynceram pœnitentiam adicere animos oſtenditur exemplis Achab, Eſau & Iſraelitarum, libro 3, cap. 3, ſect. 25.

Scholasticos ſophiſtas turpiter hallucinari in iis quas aſſignant pœnitentiæ definitionibus: nihilo fœlicius diuidere dum eam partiuntur in contritionem cordis, cõfeſſionem oris, & ſatiſfactionem operis. Vbi de quæſtionibus quibuſdam quas agitant, ex quibus facile colligitur, eos de rebus ſibi ignotis garririquum de pœnitentia loquuntur, lib. 3, cap. 4, ſect. 1.

Quum tria illa requirunt in pœnitentia, iisdem etiam neceſſariò alligare peccatorũ remiſſionem. quod ſi ira eſt, nihil nobis miſerius, quum nunquam tranquillitatem cõſcientiæ habere poſſimus. Quod oſtenditur primũ in illa cõtritione cordis qualem requirunt, lib. 3, ca. 4, ſect. 2.

Multũ intereſſe inter eiufmodi contritionis doctrinã, & eam quam à peccatoribus requirit Scriptura, vt verè eſuriant & ſitiant Dei miſericordiam, lib. 3, cap. 4, ſect. 3.

Quo ſenſu veteres ſcriptores exiſtimarint ſolemne pœnitentiam, quæ pro grauioribus peccatis tũ exigebatur, non magis iterandã quàm Baptiſmum, lib. 4, cap. 1, ſect. 29.

de Pœnitentiâ sacramen- to Papistico.

De ritu veteris Ecclesiæ in publi-
ca pœnitentiâ, & de reconciliatoria
manuum impositione: item successu
temporis in priuatis quoque abso-
lutionibus manuum impositionem
vsurpam, lib. 4. cap. 19, sect. 14.

Varia scholasticorum opiniones
quomodo pœnitentiâ sit sacramen-
tum: & ostenditur ei non conuenire
definitionem sacramenti, lib. 4, cap.
19, sect. 15, 16.

Mendacium & imposturam fuisse
quod de sacramêto pœnitentiæ sunt
commenti: & ornari ab illis impio
& blasphemio elogio, Secūdâ esse
tabulam post naufragiũ à Baptismo,
lib. 4, cap. 19, sect. 17.

de Politica administra- tione.

Distinguendam politiam à regi-
mine interiori animæ: repudiandos
qui illam euertere conantur vt Chri-
stianis nõ necessariam, aut qua stan-
te pereat spiritualis animæ libertas:
item adulatorum qui nimis illi tri-
buunt, atq; Dei imperio opponunt,
lib. 4, cap. 20, sect. 1. 2.

Politia donum Dei est, humano
generi magnas vtilitates afferens, &
nõ paruum adminiculum ad statum
religionis tuendum. Politicæ admi-
nistrationis tres partes, magistratus;
leges & populus, lib. 4. ca. 20. sect. 3.

De tribus regiminis ciuilibus for-
mis, aristocratia, democratia & mo-
narchia. vtra sit melior, simpliciter
definiri non posse: fieri tamen homi-
num vitio vt tutius sit & tolerabilius
plures tenere gubernacula, quàm
vnum regnare. Sed omnes formas
has à Deo esse, & variè ab ipso dispẽ
sari: itaque priuatorum esse parẽre,

non suo arbitrio res nouare, lib. 4,
cap. 20, sect. 8.

De immunitate quam sibi sumunt
Clerici Romanenses, veteris Eccle-
siæ Episcopis incognita, lib. 4, cap.
11, sect. 15.

In causis fidei cognitionem olim
fuisse penes Ecclesiam, non penes
principes, licet aliquando principes
authoritatem suam interponerent
in rebus Ecclesiasticis, sed conser-
uando Ecclesiæ ordini, non turbân-
do, lib. 4, cap. 11, sect. 15, 16.

De iure gladii vsurpato ab Epi-
scopis in Papatu: & quomodo ex re-
nuibus iniitiis paulatim tantos pro-
gressus fecerint, libro 4, capite 11, se-
ctione 9. 10.

de Promissionibus.

Non sine causa promissiones om-
nes in Christo concludi: quum quæ-
libet promissio sit diuinæ erga nos
dilectionis testificatio: nemo autem
à Deo extra Christum diligitur.
Neque Naaman Syrum, Cornelium
centurionem, Eunuchum ad quem
delatus est Philippus, Christi cog-
nitione caruisse, licet eius gustum ad-
modum tenuem haberent, & fidem
aliqua ex parte implicitam, lib. 3,
cap. 2, sect. 32.

Vt iustitiæ amore & iniquitatis o-
dio corda imbueret Dominus, nuda
præcepta proposuisse non conten-
tus, promissiones subiunxit benedi-
ctionum tam vitæ præsentis quàm
æternæ beatitudinis, minas etiam
tam calamitatum præsentium quàm
mortis æternæ. Minæ summam Dei
puritatem, promissiones summam
eius erga iustitiam amorem, miram
quoque in homines benignitatem
testantur, lib. 2, cap. 8, sect. 4.

De promissione propagandæ
Dei misericordiæ in mille genera-
t. ii.

tiones, lib. 2, cap. 8, sect. 21.

Promissiones Legis licet cōditionales, non tamen frustra daras esse, lib. 2, cap. 7, sect. 4.

de Prædestinatione.

Suauiſſimi fructus esse ostenditur doctrinæ prædestinationis cognitio. Eius tres præcipuæ utilitates recensentur: & admonetur ii qui curiositate quadam impulsu ultra Scripturæ limites prorumpunt in diuinæ sapientię adyta, libro 3, cap. 21, sect. 1. 2. Item ii qui omnem prædestinationis mentionem sepeliri iubent, sectione 3. 4.

Quid sit prædestinatio, quid præscientia Dei: & perperam alteram alteri subiici. Prædestinationis exemplum in tora Abrahamæ sobole, aliarum gentium respectu, confirmatur multis testimoniis Scripturæ, lib. 3, cap. 21, sect. 5. Ostenditur etiam specialis prædestinatio, qua inter filios Abrahamæ, quosdam ab aliis discreuit, sectione 6. 7.

Confirmatio doctrinæ prædestinationis ex Scripturæ testimoniis petita, lib. 3, cap. 22.

De iis qui prædestinationis causam faciunt præsentiam meritorum. item de aliis qui litem Deo intendunt, quòd quosdam, aliis electis, præterierit, lib. 3, cap. 22, sect. 1.

Deum tam in electione quàm reprobatione nullam rationem habuisse operum, nec præteritorum, nec futurorum, sed illius beneplacitum utriusque causam esse, li. 3, cap. 22, sect. 2. 3. 4. 5. 6. 7, & 11. Confirmatur hoc ex Augustino, sect. 8. & refellitur contraria Thomæ argutio, la, sect. 9.

Promissiones salutis non omnibus, sed electis peculiariter destinari, li. 3, cap. 22, sect. 10.

Non pugnare hæc duo, quòd Deus verbi prædicatione externa multos vocet, paucis tamen det fidei donum, lib. 3, cap. 22, sect. 10.

Contra eos qui electionem ita fatentur ut negent quenquam à Deo reprobari, lib. 3, cap. 23, sect. 1.

Frustra litigare cum Deo reprobos, quum Deus nihil ipsis debeat, nihil non iuste velit, & ipsi suæ damnationis iustas causas in se reperiunt, lib. 3, cap. 23, sect. 2. 3. 4. 5.

Respondetur ad sacrilegam interrogationem quorundam, cur Deus ea vitio imputaret hominibus quorum necessitatem illis sua prædestinatione imposuit, lib. 3, cap. 23, sect. 6. 8. 9.

Prædestinationis definitio, lib. 3, cap. 23, sect. 8.

Refutantur qui ex doctrina prædestinationis inferunt, Deum habere acceptionem personarum, lib. 3, cap. 23, sect. 10. & 11.

Contra porcos, qui prædestinationis obtentu securi in vitis suis pergunt, & omnes qui hac doctrina stulte dicunt cōcidere omne bene agendi studium, lib. 3, cap. 23, sect. 12.

Contra eos qui dicunt hanc doctrinam euertere omnes ad piè viuendum exhortationes, ostenditur ex Augustino, cursum suum habere prædicationem, neque tamen impediti prædestinationis cognitionem, lib. 3, cap. 23, sect. 13. Sic in hoc capite doctrinæ temperandam veri docendi rationem ut prudenter caueatur (quoad licet) offensio, sect. 14.

Quòd verbi Dei prædicationi alii obediunt, alii contemnunt, vel ea magis excæcantur & indurantur, licet id fiat horum malitia & ingratitude, simul tamen tenendum, diuersitatem eiusmodi pendere ex arcano Dei consilio, quo altiorē causam

ſam requirere ſit nefas, lib. 3, ca. 24, ſect. 12, 13, 14.

Exponuntur loci quidam, quibus videtur negare Deum ſua ordinatione fieri vt iniqui pereant, niſi quoad ſe reclamare ipſi mortem ſponte ſibi accerſunt. & oſtenditur eos nihil repugnare doctrinæ prædeſtinationis, lib. 3, cap. 24, ſect. 15, 16, 17.

Vniuerſalitem promiſſionū ſalutis non repugnare doctrinæ prædeſtinationis reproborum: nec tamen ſine optima cauſa vniuerſaliter concipi, lib. 3, cap. 24, ſect. 17. Vbi etiam diluuntur nonnullæ obiectiones eorum qui negant caput hoc doctrinæ.

de Prouidentia Dei.

Aliter profanos homines carnis ſenſu fateri Deum creatorem, aliter nos per fidem: vt pote quæ moderatorem etiam omnium eſſe doceat, nõ vniuerſali quadam motione, ſed ſingulari quadam prouidentia, quæ ad minimum vſque paſſerem extenditur, lib. 1, cap. 16, ſect. 1.

Qui fortunæ aliquid tribuunt, ſepeliunt Dei prouidentiam, cuius occulto cõſilio omnes euentus gubernantur, lib. 1, cap. 16, ſect. 2.

Res inanimatas, quanuis ſua ſingulis naturaliter indita ſit proprietas, vim tamen ſuam non exerece niſi quatenus præſenti Dei manu diriguntur, oſtenditur ex ſole, ante quem & lucem extare, & terrâ omni bonorum genere abundare voluit: quem etiam & biduo ſubſtitiffe & decem gradibus ad Dei iuſſum retroceſſiſſe legimus, lib. 1, cap. 16, ſect. 2. item ex ſtellis & ſignis cæli, quæ metuunt increduli, ſect. 3.

Dei omnipotentiam in continuo actu verſari, ſic vt ad ſingulos & particulares actus intenta ſit, & nihil

niſi eius conſilio accidat. quod qui non agnoſcunt, Deum ſua gloria fraudant, & eius bonitatem extenuant, nos contrâ inde duplicẽ fructum percipimus, lib. 1, cap. 16, ſect. 3.

Dei prouidentiam nõ tantum ſpeculari quæ ſiunt, ſed euentus omnes moderari probatur. Vnde eueritur figmenrum de nuda præſcientia, de vniuerſali tantum prouidentia: item error Epicureorum, & eorum qui Deo dominatum tribuunt tantum ſupra mediam aëris regionẽ. Quandam tamen vniuerſalem prouidentiam conſtitui poſſe, ſed ita ne ſpecialis obſcuretur: quæ moderatur nõ tantum quosdam, ſed omnes particulares actus, lib. 1, cap. 16, ſect. 4, 5.

Peneſ Deũ nõ eſſe tantum principium motus, oſtendit anni vnius fertilitas, alterius ſterilitas: quum illud benedictionem, hoc maledictionem & vindictam ſuam vocet Dominus, lib. 1, cap. 16, ſect. 5.

Dei prouidentiam in gubernando mundo præcipuè conſiderandam in humano genere, & ſingulorũ hominum varia cõditione euentuumque diuerſa diſpenſatione, lib. 1, cap. 16, ſect. 6, 7.

Contra eos qui calũniantur, hanc doctrinam de Prouidentia Dei eſſe dogma Stoicorum de fato, lib. 1, cap. 16, ſect. 8.

An aliquid fortuito vel cõtingenter accidat: vbi Baſilii Magni dictũ, Ethnicorũ voces eſſe Caſum & fortunam: & Auguſtini, pœnitere ſe vſum eſſe Fortunæ nomine. Fortuita tamen dici poſſe quoad nos, quæ in natura ſua conſiderata, aut ſecundũ notitiam noſtram æſtimata eiufmodi apparent, licet in Dei occulto cõſilio ſint neceſſaria. item Cõtingentia poſſe nominari futura omnia, vt nobis incerta ſunt, libro 1, capite 16,

secciónē 8, & 9.

Quæ consideranda sūt vt in retum finem referatur doctrina de prouidentia Dei, quò nobis eius constet utilitas. Et vbi eorum quæ accidunt, causæ nobis non apparent, cauendum esse ne vel fortunæ impetures volui putemus, vel Deo obloquamur : sed ita nos reuereri oportere eius iudicia occulta, vt nobis eius voluntas iustissima sit rerum omnium causa, lib. 1, cap. 17, sect. 1.

Contra canes quosdam (qui doctrinam de prouidentia Dei larratu suo hodie impetunt) probatur ex Scriptura, quum Deus voluntatem suam in Lege & Euangelio ita reuelarit vt suorum mētes illuminet intelligentiæ Spiritu, ad mysteria percipienda quæ illic cōtinentur, alioqui incomprehensibilia, mundi tamen gubernandi rationem vocari profundam abyssum : quia dum nos eius causæ latent, reuerenter tamen adoranda est, lib. 1, cap. 17, sect. 2.

Profanos eiusmodi homines stultè tumultuari, dum obtendunt, si doctrina de Dei prouidentia vera sit, orationes fidelium quibus aliquid in futurum petāt, esse peruersas, nō esse capienda de rebus futuris cōsilia, & homines qui aliquid contra Legem Dei admiserint, non peccasse. quæ præcipitia vitabunt quicunque in prouidentia Dei consideranda ad veram modestiam erunt compositi, lib. 1, cap. 17, sect. 3.

Quod ad futura pertinet, Scripturam bene conciliare humanas deliberationes cum Dei prouidentia, probatur : quia æternis eius decretis inuicem impedimur quominus sub eius voluntate & prospiciamus nobis, & omnia nostra dispensemus. consultandi enim cauendique artes inspiratas hominibus esse à Domi-

no, quibus prouidentia eius subseruiamus in vitæ propriæ cōseruatione, lib. 1, cap. 17, sect. 4.

In præteriti temporis euentibus omnibus intercedere Dei voluntatē : nec tamen excusari scelerum auctores : quia propria conscientia redarguuntur, nec Dei voluntati, sed suæ cupiditati obsequuntur. Eos quidem diuinæ prouidentia esse instrumenta, sed ita vt totum malum in se deprehendant, penes Deum autē non nisi legitimus malitiæ eorū vsus reperitur, lib. 1, cap. 17, sect. 5, & ca. 18, sect. 4. Vbi idem ostenditur in electione regis Iarobeam, deficientibus à domo Dauidis decem tribubus, cæde filiorum Achab, & traditione Filii Dei.

Pia sanctaq; prouidentia Dei meditatio, quam dicat pietatis regula : primū vt certò persuasi nihil fortuito contingere, ad Deum velut precipuam rerum omnium causam oculos semper referamus : deinde vt singularem eius prouidentiam pro nobis excubare non dubitemus, siue cum hominibus tam malis quàm bonis, siue cum reliquis creaturis nobis sit negotium, in quem vsum sumendæ ex Scriptura Dei promissiones quæ id testentur : quarum exempla recitatur, lib. 1, cap. 17, sect. 6. Adiungenda etiam testimonia Scripturæ, quæ doceant sub Dei potestate esse omnes homines, siue conciliandi nobis sint eorū animi, siue cohibenda malitia hostium nostrorum. quod postremū Deus variis modis facit : nempe interdū mentem illis adimendo, nonnunquam, vbi mentem illis concedit, absterrendo, ne quod conceperunt machinentur : interdum etiam vbi conari permittit, impetus eorum opportunè abruptendo. quam notitiā necessariò sequitur animi gratitudo

tirudo in prospero rerum successu, lib. 1, cap. 17, sect. 7.

In rebus autem aduersis, quum ab hominibus lædimur, patientia placidæque animi moderatio: quod Iosephi à fratribus, Iobi à Chaldæis afflicti, & Dauidis à Semei conuitiis imperiti exempla demonstrant. Quòd si sine hominum opera nos miseria aliqua premi contingat, hanc eandem doctrinam optimum esse impatientiæ remedium, quia res aduersas etiam prodire à Deo Scriptura testatur, lib. 1, cap. 17, sect. 8.

In Dei prouidentiam præcipuè attentus vir pius nõ tamen cõnuebit ad causas inferiores. Itaq; si beneficium à quoquam accepit, illi etiam se obstrictum ex animo sentiet & faurebitur. siquid damni fecerit, vel alteri dederit sua negligentia vel imprudentia, sibi imputabit: multò minus scelera excusabit. In rebus verò futuris causarum inferiorum potissimum rationem habebit: ita tamen vt in capiendis consiliis proprio sensu non feratur, sed Dei sapientiæ se commēder, nec externis subsidiis ita eius fiducia subnitatur, vt in illis securè acquiescat quum adsunt, aut trepidet quum desunt, lib. 1, cap. 17, sect. 9.

Inestimabilis piæ mentis felicità quæ in Dei prouidentiam recumbit, eleganter multisq; describitur. contrà, misera anxietas, qua alioqui constringi nos necesse est, quum morbis terreni huius domicilii infirmitas obnoxios nos reddat, quum infinitis periculis domi, foris, in terra, in mari, ab hominibus, à diabolis vita salusque nostra obudeatur, lib. 1, cap. 17, sect. 10. 11.

Doctrinæ de prouidentia non obfistere locos Scripturæ, vbi dicitur Deum penituisse: quum illic (quemadmo-

dum etiam quando dicitur irasci) ad captum nostrum se submittere, eum describat nõ qualis in se est, sed qualis à nobis sentitur. Item quod Niniuitis pepercit, quibus excidiũ intra quadraginta dies minatus erat: Ezechix vitam prorogauit in plures annos, cui mortem præsentem denuntiauerat: quia eiusmodi denuntiationes tacitam continent cõditionem, quod simili exemplo in rege Abimelech propter Abrahamæ vxorem increpato optimè comprobatur, lib. 1, cap. 17, sect. 12. 13. 14.

Refelluntur ii qui modestiæ laudẽ captantes, Dei iustitiam mendaci patrocinio asserere tentant, dum Dei permisso tantum, non etiam prouidentia & voluntate fieri obtrendunt quæ Satan & omnes reprobi malè faciunt & nihil efficere homines nisi quod ipse iam apud se decreuerit, & arcana sua directione cõstituat, probatur ex afflictione Iob, deceptione Achab, Christi cæde, Absalon incesto coitu, & aliis plurimis exemplis, lib. 1, cap. 18, sect. 1.

Idque non tantum in actionibus externis locum habere, sed in motibus etiam arcanis. Deum enim in improborum etiam mētibus & cordibus operari ostenditur ex Pharaonis induratione & aliis testimoniis. Nec obfistere quòd illic Satanæ opera sæpe interuenit. agit enim nihilominus Deus, sed suo modo: iustam scilicet vindictam exercens, libro 1, capite 18, sectione 2. itaque Deum non esse scelerum authorem, Ibidem, sect. 4.

Superbiæ intolerabilis arguuntur qui modestiæ prætextu hanc doctrinam reiciunt. Diluitur eorum obiectio, si nihil eueniat nisi volente Deo, duas in eo contrarias esse voluntates, quum occulto consilio

decernat quę Lege sua palam vetuit, & ostenditur Deum secum non punire, non mutari Dei voluntatem, non simulare ipsum se nolle quod vult: sed quum vna & simplex sit in Deo voluntas, nobis multiplicem apparere: quia pro mentis nostrę imbecillitate, quomodo idem diuerso modo nolit fieri & velit non capimus. Tandem ex Augustino ostenditur, hominem interdum bona voluntate velle aliquid quod Deus nõ vult, & mala voluntate velle quod Deus vult bona, lib. 1. cap. 18. sect. 3.

Dei potentię consideratio in regenda hac mole cęli & terrę, singularumque quę in iis sunt partium, lib. 1. cap. 5. sect. 5.

Dei prouidentia sic administrari hominum societatem vt se liberalem, misericordem, iustum & seuerum ostendat, lib. 1. cap. 5. sect. 6.

Qui censentur in vita hominum fortunati casus, tam prosperi quàm aduersi, sunt totidem cęlestis prouidentię signa, lib. 1. cap. 5. sect. 7. & debent nos expergefacerere ad spem futurę vitę, lib. 1. sect. 9.

Quomodo Deus operetur in cordibus suorum, Satan in impiorum, ita tamen vt ipsi non excusentur, lib. 2. cap. 4. sect. 1.

Deum etiam operari in impiis, idque eodem in opere quo Satan. neque tamen Deum prædicari auctorem peccati, aut Satanam vel impios excusari: sed distingui alterum ab altero, tum in fine agendi, tum in modo, lib. 2. cap. 4. sect. 2.

Veteres nonnunquã hæc retulisse nõ ad operationem Dei, sed ad præscientiã aut permissionẽ, ne inde impii occasionẽ arriperēt de Dei operibus irreuerēter obloquendi. Scripturam tamen quũ Deũ dicit, excæcare, indurare, & similia, plus aliquid quã

permissionẽ notare: licet Deus duobus modis operetur in reprobis: nõ pe deserendo, Spiritumque suum ab illis auferendo deinde etiam tradendo illos Satanę ministro irę suę, lib. 2. cap. 4. sect. 3. 4.

Satanę ministerium intercedere ad reprobos instigãdos, quoties huc atque illuc Dominus suę prouidentia eos destinat, libro 2, capite 4, sectione 5.

de Purgatorio.

Ad doctrinam de Purgatorio non esse conueniendum, quum sit exitiale Satanę commentum, quod Christi crucem euacuat, &c. libro 3, cap. 5, sect. 6.

Expositio quorundam locorum Scripturę quos Papistę perperam detorquent ad confirmationem sui Purgatorii, libro 3, capite 5, sectione 7. 8. 9.

Respondetur ad obiectionem Papistarum, vetustissimam fuisse Ecclesię obseruationem vt preces fierent pro defunctis. Vbi ostenditur id à veteribus factum sine verbo Dei, peruersã quadam æmulatione, ne Christiani, si pigri essent in curãdis funeribus, viderentur profanis hominibus deteriores. Interim tamen hęc latam esse differentiam inter hunc veterum lapsum & Papistarum pernicacem errorem, libro 3, capite 5, sectione 10.

R

de Ratione hominis.

Intellectum hominis non ita esse damnandum perpetuę cęcitatis vt nihil intelligentiæ vllõ in rerum genere ei reliquum fiat: sed nonnullam esse eius perspicientiam, quod veritatis inquirendę studio naturaliter rapitur. Et tamen hanc appe-

tentiam mox concidere in vanitatē: quia mens hominis præ heberudine rectam veri inuestigandi viam tenere nequit: deinde in quarum rerum veram notitiam incūbere expediat, sæpius non discernit, lib. 2, capite 2, sect. 22.

Quod ad res terrenas attinet, hominis mentē valere acumine ostenditur exemplis: primò in politica & œconomia: quum nemo non intelligat oportere hominum cœrus legibus contineri, & harum legum principia mente complectatur, lib. 2, cap. 2, sect. 13.

Item in artibus tū liberalibus tum manuariis: quibus discendis (licet aliis magis idonei) inest homini quædam aptitudo: imò etiam amplificandis & expoliendis. Sic tamen vniuersale bonum esse lumen rationis & intelligētici in hominibus, vt prior sus gratuitum sit erga singulos beneficentiæ Dei munus, quod ostendit Deus dum quosdam mortuos & stupidos creat: item dum facit vt hic acumine, alius iudicio, alius mentis agilitate præter: item dum instillat singulares motus non solum pro cuiusque vocatione, sed etiam pro ratione temporis aut rei quæ agenda est, lib. 2, cap. 2, sect. 14, 17.

Artium inuentio, methodica traditio, aut interior & præstantior cognitio, quæ in antiquis iurecōsultis, philosophis, medicis (profanis sanè hominibus) elucent, admonent nos, mentem hominis quantumlibet ab integritate sua collapsam, eximiiis tamen Dei donis etiamnum esse ornatum, lib. 2, cap. 2, sect. 15.

Ea esse dona Spiritus, quæ Dominus quibus vult dispensat (etiam impiis) in publicum bonum generis humani. Itaque iis vti nos oportere, etiam si impiorum ministerio nobis

communicentur: quibus sunt fluxa & euanida, quoniam destituuntur ipsi solido veritatis fundamento, li. 2, cap. 2, sect. 16.

Humanam rationem nihil cerne re quod ad regnum Dei & res cælestes (quæ tribus capitibus continentur, Deum nosse, paternum eius erga nos fauorem, & formandæ secundum Legis regulam vitæ rationem) demonstratur in duobus primis, lib. 2, cap. 2, sect. 18. & in eam rem varia Scripturæ testimonia citantur, sect. 19, 20, 21. In tertio videtur aliquanto esse quàm in superioribus acutior, quum lege naturali ad rectā vitæ normā homo instituat. sed imperfecta est, & nō aliò valet eiusmodi notitia in incredulis quàm vt reddantur inexcusabiles, nec lumine illo naturali veritatem in singulis cerant. Vbi explicatur Themistii dictum, Intellectū in definitione vniuersali rarissimè falli, sed hallucinationem esse quā ad hypothesin descendit: & ostenditur, hominis iudicium vniuersale in boni & mali discrimine nō esse vbiq; sanum & integrum. Nam quæ præcipua sunt in prima Legis tabula non assequitur, nempe de fiducia in Deum, &c. in secunda tabula quauis aliquāto plus habeat intelligentiæ, deliquium tamen aliquando pari deprehenditur: vt quum iudicat absurdum esse nimis imperiosam dominationem ferre, & non vlcersi iniurias. item concupiscentiæ morbum non agnoscit in vniuersa Legis obseruatione, lib. 2, cap. 2, sect. 22, 23, 24.

Coram Domino nihili esse rationis nostræ acumen in cunctis vitæ partibus, ostenditur ex Scriptura: & mentibus nostris necessariam esse illuminationis gratiam, non initio tantum aut vno aliquo die, sed in

singula momēta, lib.2, cap.2, sectio-
ne 25.

Vide sub dictione Liberum arbi-
trium quædam huc pertinentia.

de Christo Redemptore.

Inutilem nobis esse cognitionem
Dei creatoris, nisi succedat etiam si-
des ipsum in Christo Patrem & re-
demptorem nobis proponens: eam-
que doctrinam ab exordio mundi
omnibus seculis locum habuisse in-
ter Dei filios, lib.2, cap.6, sect.1.

Variis argumētis & Scripturæ te-
stimoniis probatur, fœlicem Eccle-
siæ statum semper in Christi perso-
na fuisse fundatum. Nam & prima
electi populi adoptio, & Ecclesiæ
conseruatio, liberatio in periculis &
instauratio post dissipationem, à gra-
tia mediatoris semper pēdebat, ne-
que alibi spes omnium piorum vn-
quam fuit reposita quàm in Christo,
lib.2, cap.6, sect.2,3,4.

Diligenter reputādum quomodo
redemptoris partes impleuerit Chri-
stus, vt in ipso omnia nobis necessa-
ria reperiamus, quum (vt ait Bernar-
dus) sit nobis lux, cibus, oleum, sal,
&c. lib.2, cap.16, sect.1.

Exponitur quomodo conueniat
dicere Deum fuisse nobis inimicum
donec per Christum nobis reconci-
liatus est. quum dare nobis Christum
& misericordia præuenire nos, signa
fuerint amoris quo iam nos comple-
ctebatur. & ostenditur Scripturam
hac loquutione & similibus vti vt se
ad sensum nostrum accommodet:
neque tamen falsò ita loqui. idque
totum authoritate Scripturæ & Au-
gustini testimonio probatur, se.2,3.

de Regeneratione.

Contra Anabaptistas quosdam qui
phreneticam intemperiem pro spi-
rituali regeneratione comminiscū-

tur: nempe in statum innocētiæ iam
restitutos Dei filios, non oportere
ampliùs sollicitos esse de carnis libi-
dine refrænanda, sed tantùm Spiri-
tum ducem sequendum, lib.3, cap.3,
sect.14.

Reliqua huc pertinentia vide sub
dictione Pœnitentia.

de Religione.

Reprobis necessitas extorquet cō-
fessionem, aliquem esse Deum, lib.1,
cap.4, sect.4.

Falli eos qui dicunt paucorum va-
fritia excogitatam religionem ad
continendum in officio simplicem
populum, lib.1, cap.3, sect.2.

Etiam impii & athei homines cogū-
rur, velint nolint, sentire aliquem
Deum esse, lib.1, cap.3, sect.2. Et quo
sensu dicat Dauid eos sentire non
esse Deum, lib.1, cap.4, sect.2.

de Remissione pecca- torum.

Contra eos qui perfectionem som-
niant in hac vita, quæ veniæ peten-
dæ necessitatem tollat, lib.3, cap.20,
sect.45.

De peccatorum remissione: & quo
sensu peccata vocētur debita, & nos
dicamur aliis remittere qui in nos
peccarunt, lib.3, cap.20, sect.45.

De distinctione culpæ & pœnæ:
vbi firmissimis Scripturæ testimo-
niis refellitur Papistarum delirium,
Culpa remissa Deum pœnam reti-
nere, quæ sit redimenda satisfactio-
nibus, lib.3, cap.4, sect.29,30. Vbi e-
tiam ostenditur non posse ipsos ela-
bi sua distinctione inter æternam
pœnam & temporales.

De locis quibusdam Scripturæ qui-
bus illi suum errorem confirmare
nituntur: vbi ostenditur duo esse di-
uini iudicii genera: vnum vindictæ,
alterum castigationis: quæ sunt pru-
denter

denter distinguenda, li.3, cap.4, se.31.

Prius fideles semper vehementer esse deprecatos: posteriùs placido animo suscepisse, quia amoris habet testimonium. Item quòd irascenti dicitur Dominus sanctis suis, non ad punientis consiliùm vel affectũ referri, sed ad vehemẽtem doloris sensum, quo ipsi afficiuntur simulac vel qualemunque eius seueritatem sustinent: hocque illis expedire in malis suis sibi displicere. Reprobos contra dum flagellis Dei feriuntur, iam quodammodo incipere pœnas pendere illius iudicio. Quæ omnia confirmantur Scripturæ testimoniis, item Chrysofomi & Augustini expositionibus, Ibi. sect. 32, 33.

Deum remisso Dauidi adulterio, eum castigasse cùm in commune exemplum, tum vt ipsum humiliaret: & hac ratione fideles, quibus propitius est, quotidie subiicere communibus huius vitæ miseriis, lib. 3, cap.4, sect. 35.

Expositio articuli symboli de remissione peccatorum, lib.4, cap.1, sect. 20, 21.

Clauës Ecclesiæ datas esse ad remittenda peccata, non tantum iis qui nunc primum cõuertuntur ad Christum sed fidelibus per totam vitam, lib.4, cap.1, sect. 22. Confirmatur hæc doctrina testimonio Scripturæ, aduersus Nouatianos & quosdam ex Anabaptistis, qui fingunt Baptismo regenerari Dei populum in Angelicam vitam, & postea non superesse lapsis veniam, sect. 23, 24, 25, 26, 27.

Refutantur & ii qui voluntariam Legis transgressionem faciunt delictum irremissibile, Ibi. sect. 28.

de Christi Resurrectione.

Sine Christi resurrectione muti-

lum esse quicquid de cruce, morte & sepultura credimus. Eius triplicem nos percipere fructũ: quòd & iustitiam nobis acquisiuit coram Deo, & nobis pignus est futuræ resurrectionis, & eius vita iam nunc regeneramur in vitæ nouitatem, lib.2, cap. 16, sect. 13.

Exponitur historia resurrectionis Christi, lib.3, cap.25, sect.3.

de Resurrectione vltima.

Quoniam spe & paciẽtia maxime opus habent fideles, ne deficiant in uocationis suæ cursu: solidè illum in Euangelio profecisse qui ad continuam beatæ resurrectionis meditationem est assuefactus, lib.3, cap. 25, sect. 1, 2.

Caput de resurrectione vltima cõtinet doctrinam magni ponderis, seriam & creditu difficilem: quam difficultatem vt superet fides, duò adminicula suppeditat Scriptura. Christi similitudinem, & Dei omnipotentiam, lib.3, cap. 25, sect. 3, 4.

Refutatur Sadducæi negantes resurrectionem, & Chiliastæ, regnum Christi terminantes mille annis, lib. 3, cap. 25, sect. 5.

Refellit eorũ error qui imaginantur animas die vltimo non recepturas corpora quibus nunc induræ sunt, sed nouis & aliis præditas fore, lib.3, cap. 25, sect. 7, 8.

De modo resurrectionis vltimæ, lib.3, cap. 25, sect. 8.

Quo iure communis sit impiis & à Deo maledictis resurrectio vltima quæ singulare est Christi beneficiũ, lib.3, cap. 25, sect. 9.

S

de Sabbatho.

Expositio quarti præcepti. finis eius, & tres causæ quibus constare

ipsum obseruandum est, lib.2, ca.8, sect.28. Prima causa, spiritualis quietis adumbratio (id est sanctificationis nostræ) primariū locum tenuisse in Sabbatho, probatur ex variis locis, Ibidem, sect.29. Cur septimum diem assignarit Dominus, Ibid. sect.30, 31. partem hanc, quum ceremonialis esset, abolitam fuisse Christi aduentu, Ibid.

Duę posteriores causę, vt statim sint dies celebrādis conuentibus Ecclesiasticis, vt seruis detur à labore remissio, omnibus seculis conueniunt, lib.2, cap.8, sect.32.

De diebus conuentuum Ecclesiasticorum ad verbum audiendum & preces publicas: vbi de diei Domini obseruatione, lib.2, cap.8, sect.32, 33, & de vitanda hęc superstitione, Ibid.34.

de Sacerdotio Christi, Regno & munere Prophetico.

Vt sciamus quorsum missus fuerit Christus à Patre, & quid nobis attulerit, tria potissimum spectāda in eo esse, munus Propheticum, regnum & sacerdotium: ad eaque pertinere quod ei tribuitur Christi (ūue Messię & Vncti) elogium, licet peculiariter regni intuitu ita sit dict⁹. Licet Prophetas & doctores Ecclesię suę Deus semper dederit, omnes tamen pios plenam intelligentię lucem Messię demum aduentu expectasse probatur: & ipsum quum apparuit, vnctum fuisse Prophetam non sibi modò, sed toti suo corpori, lib.2, ca.15, sect.1,2.

Quod ad regnum, primū notare oportere spirituale esse eius naturam: vnde & eius æternitas colligitur. quę est duplex: altera ad totū Ecclesię corpus pertinet, altera pro

pria est cuiusque membri. Vtraque declaratur, & Scripturę testimoniis illustratur, sect.3. Exponitur vtilitatem regni Christi non posse aliter à nobis percipi, quàm dum spirituale esse cognoscimus: eamque duabus in rebus consistere: nempe quòd nos bonis omnibus ad æternam animarum salutem necessariis locupletat: deinde quòd robore & virtute munit aduersus diabolum omnesque eius impetus. itaque Christum nobis magis quàm sibi regnare: vnde & Christiani non immeritò dicimur. Æternitati regni eius nihil derogare quòd dicitur vltimo die traditur⁹ regnū Deo & Patri, similisque sententias, sect.4,5.

De sacerdotio, vt ad nos perueniat eius efficacia & vtilitas, ostenditur incipiendum esse à Christi morte. Hinc sequi æternū esse deprecatorum, cuius patrocinio fauorem consequimur: vnde tum precandi fiducia, tum tranquillitas piis conscientiiß oritur. postremò ita esse ipsū Sacerdotem vt nos asciscat in societatem tanti honoris, quo grata sint Deo quę à nobis proueniunt sacrificia precum & laudis, sect.6.

de Sacramentis.

Quid sit Sacramentum, lib.4, cap.14, sect.1. Qua ratione veteres hoc vocabulū vsurpauerint in eo sensu, sect.2,13. Nunquam esse sacramentum, sine præeunte promissione, quam hoc modo Dominus obli-gnat, nostrę ignorantię & tarditati, deinde etiam infirmitati consulens, sect.3,5,6,12.

Sacramentum constare verbo & signo externo: sed aliter esse verbum sacramentale sumendum quàm existiment Papistę, libro 4, capite 14, sect.4.

Sacramenta non desinere esse testimonia gratiæ Dei, licet impiis quoque porrigatur, qui inde grauiorem damnationem contrahunt lib. 4, ca. 14, sect. 7.

Sic confirmari fidem nostram sacramentis, vt tamen id pèdeat ab interiore Spiritus efficacia, libr. 4, cap. 14, sectio. 9, 10, 11. non ponatur virtus aliqua in creaturis, sect. 12.

Impugnatur diabolicum dogma scholarum sophisticarum; sacramenta nouæ Legis iustificare & conferre gratiam, modò non ponamus obicem peccati mortalis, libr. 4, cap. 14, sect. 14.

Augustini scita distinctio inter sacramentum & rem sacramenti, qua ostenditur, licet Deus in sacramentis Christum verè offerat, ab impiis tamen nihil recipi præter sacramentum, id est signum exterum, lib. 4, cap. 14, sect. 15, 16.

Non esse arbitrandum latentem aliquam virtutem sacramentis annexam affixamque esse, quò ipsa per se Spiritus sancti gratias nobis conferant, lib. 4, cap. 14, sect. 17.

Sacramenta olim quædam exhibuit suis Deus in miraculis, quædam in rebus naturalibus. vbi de arbore vitæ & de arcu cælesti, lib. 4, cap. 14, sect. 18.

Sacramenta esse à Domino testimonia gratiæ ac salutis, & à nobis vicissim professionis notas, lib. 4, cap. 14, sect. 19.

Sacramenta veteris Ecclesiæ sub Lege eundem habuisse scopum quem nostra, Christum, quem tamen nostra clariùs offerunt, quare explodendum dogma scholasticum, illa adumbrasse gratiam Dei, nostra præsentem conferre, libr. 4, cap. 14, sectione 20. 21. 22. 23.

Exponuntur quidam Scripturæ lo-

ci, & veterum testimonia, ex quibus aliter res habere videtur, Ibid. sect. 24, 25, 26.

De quinque falso nominatis Sacramentis.

Quum sacramenta negamus esse quinque; ab hominibus inuenta, non de nomine sed de re contendimus: quia voluit Papistæ esse inuisibilis gratiæ visibiles formas, libro 4, capite 19, sect. 1.

Multe afferuntur rationes cur non liceat hominibus instituere sacramenta, item distinguendum esse inter sacramenta & alias ceremonias, lib. 4, cap. 19, sect. 2.

Veteris Ecclesiæ autoritate non posse probari septenarium numerum in sacramentis, libro 4, capite 19, sect. 3.

Licet plura sacramenta habuerit vetus Ecclesia sub Lege, hodie tamen Christianam Ecclesiam duobus à Christo institutis contentam esse debere: neque licere hominibus alia condere, aut his aliquid de suo addere, lib. 4, cap. 18, sect. 20.

de Sacrificiis.

Differentia inter Mosaica sacrificia & Cœnam Domini in Ecclesia Christiana, libro 4, capite 18, sectione 12.

Quid propriè significet sacrificii nome. & de variis generibus sacrificiorum sub Lege, quæ ad duo membra referri possunt, vt alia vocentur Eucharistica, siue gratiarum actionis, alia propitiatoria siue expiationis, li. 4, cap. 18, sect. 13.

Vnicum nobis sacrificium propitiatorium, mors Christi: eucharistica plura, omnia nempe charitatis officia, preces, laudes, gratiarum actio-

nes, & quicquid in Dei cultum à nobis agitur, libr. 4, cap. 18, sectione 13, 16, 17.

Hæc sacrificandi species quotidie locum habet in Ecclesia, & in Cœna Domini: & inde Christiani omnes sacerdotes sunt.

de Satisfactionibus Papisticis.

De satisfactione, cui tertiū locum assignant in Pœnitentia, de retentione pœnæ, culpa remissa, & similibus mendacis, quæ corruunt opposita gratuita peccatorū remissione per nomen Christi, libi. 3, cap. 4, sectione 25.

Refutatur blasphemus error scholasticorum, Remissionem peccatorum & reconciliationem semel fieri in Baptismo, sed post Baptismum resurgendum esse per satisfactionē, libro 3, cap. 4, sectione 26. Eiusmodi errore Christum suo honore spoliari, & conscientiarum pacem turbari, quum nunquam certò statuere possint sibi remissa esse peccata, libi. sect. 27.

Apud Danielelem quū iubetur Ne buchadnezar peccata sua iustitia redimere, illud redimere referri ad homines potius quàm ad Deum: & non causam veniæ illic describi, sed potius modum veræ conuersionis. Idem de quibusdam aliis Scripturæ locis, libi. 3, ca. 4, sect. 36.

Exposuimus loci illius in Euangelio, Remissa sūt illi peccata multa, quia dilexit multum: dilectionē scilicet non esse causam remissionis, sed probationem remissionis, libr. 3, cap. 4, sect. 37.

Veteres Ecclesiasticos scriptores non eo sensu loquutos de satisfactionibus quo Papistæ: & intellexisse pœnitentes satisfacere Ecclesiæ,

non Deo, lib. 3, cap. 4, sect. 38, 39.

de Scandalis:

Quæ cauenda sint, quæ negligenda. quid scandalum datū, quid item scandalū acceptum, lib. 3, ca. 19, se. 11.

Quinam sint infirmi, quibus cauendum est ne offendiculum præsumus, declaratur ex Pauli doctrina & exemplo, lib. 3, cap. 19, sect. 12.

Quòd cauere iubemur ne offendiculo simus infirmis, locum habere tantum in rebus indifferētibus: itaque hac doctrina perperam abuti qui in infirmorum gratiam dicunt se Missam audire, lib. 3, ca. 19, sectione 13.

de Scriptura, Verbo Dei & illius auctoritate.

Homines non bene Deum agnoscere creatorē, & discernere à fictitiis deis ex rerum creatarum consideratione nisi lumine verbi accedere adiuentur: eumque ordinem in suis erudiendis Deum tenuisse, non tantum ex quo Iudæos in populum peculiarē elegit, sed ab initio etiam erga Adam, Noe, & cæteros Patres, lib. 1, cap. 6, sect. 1.

Vel per oracula & visiones vel aliorum ministerio patres habuerunt verbum quod certò persuasi fuerūt esse Dei, quo ipsum agnouerunt verum Deum creatorem & gubernatorem rerum omnium: quod verbum ipse postea, vt in omnes ætates consuleret mortalibus, voluit quasi publicis tabulis consignari in Lege & Prophetis, lib. 1, cap. 6, sect. 2, & 3. vbi etiam Scripturæ testimoniis confirmatur, rerum creatarum cōsiderationi adiungendam esse verbi doctrinam, ne euandam Dei notitiam concipiamus.

De his qui scripturæ auctoritatem dicunt

dicunt pendere ab Ecclesiæ iudicio: & quàm malè nobiscum ageretur si ita esset. lib. 1, cap. 7, sect. 1.

Optimè refelli hoc commentum ex loco Pauli (Eph. 2.) Fideles ædificatos super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, lib. 1, ca. 7, se. 2.

Quò sensu Augustinus dicat se nō crediturum Euangelio, nisi Ecclesiæ ipsum moueret autoritas: quem lo cum illi calumniosè detorqueunt ad erroris sui confirmationem, lib. 1, ca. 7, sect. 3.

Licet suppetant alia multa argumenta, quæ fidem faciunt (& ab impiis etiam extorqueunt) Scripturam à Deo prodiisse: non alia tamen quàm Spiritus sancti arcano testimonio verè persuadetur cordibus nostris, Deū esse qui loquitur in Lege, Prophetis & Euangelio. Idque pluribus locis ex Iesaiâ confirmatur, libro 1, cap. 7, sect. 4. 5.

Ordinata diuinæ sapientiæ dispensatio, nihil terrenum redolens doctrina, pulchra partium omnium inter se consensio, & præcipuè contentum verborū humilitas sublimitas regni cælestis mysteria loquēs, secundaria sunt adhibenda ad habendam Scripturæ fidem, lib. 1, cap. 8, sect. 1, 2, II. Item Scripturæ antiquitas: quum aliarum religionum libri sint recentiores libris Moſis, qui tamen ipse nouum Deum non comminiscitur, sed Deum Patrum Israelitis proponit, libro 1, capite 8, sect. 3 4.

Quòd Moſes Leui Patris sui deditus, Aaronis fratris & Mariæ sororis murmur nō subicit, proprios filios non euehit, argumenta sunt, in libris eius nihil esse ab homine confictum, lib. 1, ca. 8, sect. 4.

Item miracula omnia quæ contigerunt tam in Legi promulgatione

quàm toto reliquo tempore, libro 1, cap. 8, sect. 5. Quæ quum profani scriptores negare non possent, calumniati sunt magicis artibus à Moſe edita: quæ calumnia firmissimis rationibus refutatur, libro 1, cap. 8, sect. 6.

Item quòd Moſes in Iacob persona loquens tribui Iuda principatum assignat, & quòd vocationem Gentium prædicit, (quum illud quadringentis post annis, hoc duobus ferè post annorum millibus contigerit) argumenta sunt, Deum ipsum esse qui in libris Moſis loquitur, lib. 1, ca. 8, sect. 7.

Quòd Iesaiâs prædicit Iudæorum captiuitatem, & eorum redemptionem authore Cyro (qui centesimo post illius mortem anno natus est) quòd Ieremias antequam populus abduceretur, præscribit exilio tempus annorum septuaginta, quòd Ieremias & Ezechiel locis alter ab altero longè distiti in dictis omnibus consentiunt, quòd Daniel prædicit de rebus futuris ad annum vsque 600: documenta sunt certissima ad sancendam librorum Prophetarum autoritatem, lib. 2, cap. 8, sect. 8.

Contra quosdam profanos derisores, qui quærent qui sciamus Moſis & Prophetarum esse quæ sub eorum nominibus leguntur: item Moſen vnquam fuisse aliquem, lib. 1, cap. 8, sectione 9. Item qui quærent vnde ad nos peruenerint exemplaria librorum Scripturæ, quum Antiochus iusserit omnia concremari. Vbi de admirabili Dei prouidentia in illis per tot secula conseruadis inter tot hostes & tam sæuas persequutiones, lib. 1, cap. 8, sect. 10.

Trium Euangelistarum sermonis simplicitas cælestia mysteria continens, Iohannis oratio grauibus

sententiis è sublimi tonans, in Petri & Pauli scriptis relucens cęlestis maiestas, Matthęi insperata vocatio à mensa, Petri & Iohannis à nauiculis ad Euangelii præconium, Pauli hostis conuersio & vocatio ad Apostolatium, signa sunt loquentis in ipsis Spiritus sancti, libro 1, capite 8, sectione 11.

Tot seculorum tam variarum gentium, & tam diuersorum animorum consensus in amplectenda Scriptura, rara etiam quorundam pietas eius auctoritatem apud nos debent confirmare, libro 1, capite 8, sectione 12.

Item tot martyrum sanguis qui pro eius confessione mortem firmo & sobrio Dei zelo oppetierunt, lib. 1, cap. 8, sect. 13.

Contra fanaticos qui posthabita Scripturę lectione & doctrina, Spiritum iactant, & ad reuelationes tranfluunt, lib. 1, cap. 9, sect. 1, 2.

Refutatio obiectionis ab ipsis allatę, Indignum esse, Spiritum Dei, cui subiicienda sunt omnia, Scripturę subiacere, lib. 1, cap. 9, sect. 2.

Item quod dicunt literę occidenti nos incubare, lib. 1, cap. 9, sect. 3.

Mutuo nexu Dominus doctrinę Spiritusque sui certitudinem inter se copulauit, libro 1. capite 9, sectione 3.

Qualem cęli & terrę reliquarumque creaturarum contemplatio Deum nobis delineat, eundem repręsentat Scriptura, nempe æternum, plenum bonitate, clementia, misericordia, iustitia, iudicio, & veritate: idque non alium in scopum, lib. 1, cap. 10, sect. 1, 2.

Quid sentiendum de potestate Ecclesię in Scripturę interpretatione, lib. 4, cap. 9, sect. 13.

Perperam hoc colore abuti Ro-

maneses ad errorum & blasphemiarum confirmationem, sect. 14.

de Spiritu sancto.

Testimonia quibus probatur deitas Spiritus, lib. 1, cap. 13, sect. 14, 15.

Spiritum sanctum vinculum esse quo nos sibi efficaciter deuincit Christus, ac sine eo nobis inutile esse quicquid in salutem generis humani Christus passus est ac fecit, lib. 3, cap. 1, sect. 1, 3.

Christum peculiari modo Spiritu sancto venisse instructum, nempe ut à mundo nos segregaret. Inde dici Spiritum sanctificationis. Quare nunc Patris nunc Filii Spiritus dicatur: & dici Spiritum Christi, non modò quatenus Christus est sermo ille æternus, sed secundum Mediatoris quoque personam, se. 2.

Interpretatio elogiorum quibus Scriptura insignit Spiritum: vbi de exordio totaque instauratione salutis nostrę agitur. Spiritus adoptionis, arthabo & sigillum nostrę hereditatis, vita, aqua, oleum & vnctio, ignis, fons, Dei manus, &c. sectione 3.

Fidem præcipuum esse opus Spiritus, propterea que ad eam magna ex parte referri quę passim occurrunt in Scriptura ad vim & efficaciam Spiritus exprimendam, sect. 4.

de Superstitione.

Superstitiosorum simplicitas eos non excusat, quia eorum cęcitas vanitate, superbia, & contumacia implicita deprehenditur, lib. 1, cap. 4, sect. 1, 3.

Deo gratificari quum tętat superstitio, mendacibus fucis ei illudit, lib. 1, cap. 4, sect. 3.

Superstitiosi non appropinquant ad Deum nisi inuiti & seruili timore, lib. 1, cap. 4, sect. 4.

Qui-

Quicumque puram religionem adulterant, licet antiquitatis consensum vel vrbis alicuius consuetudinem sequantur, discessionem faciunt ab vno & vero Deo, lib. 1, cap. 5, se. 12.

Quid à superstitione differat religio ostenditur ex etymologia vocum superstitionis, religionis, *ivσteλeίaς*, lib. 1, cap. 12, se. 1.

Superstitionis astutiæ, dū vni Deo supremum locum concedens, illi turbam minorum deorum circumdat, lib. 1, cap. 12, se. 1. 3.

de Templis.

De templis Christianorum ad cōuentus Ecclesiæ celebrandos, lib. 3, cap. 20, se. 30.

Non expedire in templis Christianis vllas omnino habere imagines, veteris Ecclesiæ autoritate & Augustini rationibus confirmatur, lib. 1, cap. 11, se. 13.

Verbi prædicatio & sacramenta vix sunt imagines solæ templis Christianis conuenientes, li. 1, ca. 11, se. 7. 13.

Synodi Nicenæ, quæ Irenes Imperatricis iussu habita est, impietas, puritatis insulitates & ineptiæ in approbandis imaginibus in templis, earumque adoratione, lib. 1, cap. 11, se. 14, 15, 16.

De templorum & factorum ornatu in vetere Ecclesia, lib. 4, cap. 4, se. 8, & cap. 5, se. 18.

de Tentationibus.

De variis tentationum formis: & quo sensu dicatur Deus nos tentare, lib. 3, cap. 20, se. 46.

de Testamento veteri & nouo.

De similitudine veteris & noui Testamenti: vbi ostenditur vnum esse substantia & re ipsa, administratione tantum variare. Similitudo in tribus præcipue capitibus vertitur, lib. 2,

cap. 10, se. 1, 2.

Pri. Vetus Testamentum non derinuisse Patres in terrena felicitàte, sed præcipue spectasse ad futuram vitam ostenditur ex Paulo, qui sub eo dicit contineri promissiones Evangelii, Ibid. se. 3.

Idem etiam probatur ex Lege & Prophetis: primum consideratis verbis fœderis, Ego sum Deus vester, ibid. se. 7, 8. Item, Ero Deus seminis vestri post vos, se. 9. Deinde etiam ex vita sanctorum Patrum, nempe Adam, Abel, Noe, se. 10. Abraham, se. 11. Isaac, Iacob, se. 12, 13, 14. Tum ex multis testimoniis Davidis, se. 15, 16, 17, 18.

Iobi, se. 19, in genere posteriorum Prophetarum, se. 20. Sed nominatim Ezechielis, se. 21, Iesaiæ & Danielis, se. 22. Tandem concluditur totum hoc caput, vbi rursus testimonia quædam ex nouo Testamento adducuntur, se. 23.

Sec. Vetus Testamētum non hominum meritis, sed gratuita Dei misericordia fuisse sustulrum.

Ter. Itatum cōstituisse Christi mediatoris cognitione fœdus Patrum cum Deo, probatur, Ibid. se. 4.

Sacramentorum etiam significatione Israelitas sub Lege Christiano populo pares fuisse, libro 2, cap. 10, se. 5, 6.

Quatuor differentiæ veteris Testamenti à nouo, quibus quintam adiacere licet. Prima, quod tamen olim quoque Dominus populi sui animas in cælestem hæreditatem volebat collimare: quod tamen in spe illius melius alerentur, contemplandam sub beneficiis terrenis ac quodammodo degustandam exhibebat: nunc clarius reuelata per Euangelium futuræ vitæ gratia, se. 24 ad eius meditationem mētes nostras erigit, omif.

fo inferiori, quē apud Israelitas adhibebat, exercitationis modo, lib. 2, cap. 11, sect. 1. Propterea comparari veterem Ecclesiam hæredi paruulo, qui à tutoribus regitur, sect. 2.

Eadem ratione tanti æstimasse veteres Patres hanc vitam eiusque benedictiones, sect. 3.

Secunda differentia est in figuris: quibus vetus Testamentum imaginem & vmbra spiritualium bonorum ostentabat: Nouum præsentem veritatem & corpus solidū exhibet. Additur ratio quare Dominus hunc ordinem obseruarit. & subiicitur definitio veteris Testamenti, Ibi. sect. 4.

Hoc sensu dici Legis pædagogia deductos fuisse Iudæos ad Christum antequam in carne exhiberetur, sect. 5. Quod in excellentissimis etiam Prophetis & singulari Spiritus gratia pollentibus locum habuit, sect. 6.

Tertia differentia sumitur ex Ieremix 31, & 2. Cor. 3. quod vetus Testamentum literale est, Nouum spirituale: Vetus mortiferum, Nouum vitæ organum, &c. Ibi. sect. 7, 8.

Quarta differentia, quod vetus Testamentum Scriptura vocat seruitutis, quia timorem in animis generat: Nouum, libertatis: quod eisdem in fiduciam & securitatem erigat. Tres posteriores differentix comparationes sunt Legis & Euangelii. Prima continet etiam promissiones ante Legem editas, Patres sub Lege & veteri Testamento ita vixisse, vt non illic resisterint, sed aspirarint semper ad Nouum, adeoque certam eius communionem amplexi sint, sectione 9, & 10.

Quinta, quod ante Christi aduentum gentem vnam Dominus segregauerat, in qua sœdus gratiæ suæ cõ-

tineret, reliquis interim velut neglectis. Sic Gentium vocatio insignis est tessera qua supra vetus Testamentum noui excellentia illustratur: res adeo incredibilis, vt Apollolis etiã ipsis in Prophetarum lectione verisatis & Spiritu sancto donatis noua adhuc visã fuerit, sect. 11, 12.

Conclusio huius loci: & responsio ad varias obiectiones nonnullorum qui hanc in gubernanda Ecclesia varietatem, diuersum in docendo modum, tantam rituum & ceremoniarum conuersionem pro magna absurditate iactant. Vbi ostèditur Dei constantiam elucere in hac mutatione, nihilque ab eo factum nisi sapienter, iustè & in misericordia: quum aliter Ecclesiam in pueritia, aliter in adolescentia gubernat: item quum gratiæ suæ manifestationem in vno populo ante Christi aduentum conuincit, quam deinde effudit super omnes nationes, se. 13, 14.

T de Timore.

Fideles sæpe timore & diffidentia laborare ex propriæ infirmitatis sensu, lib. 3, cap. 2, sect. 17.

Altera timoris species in pio pectore cõcepta, vel ex exēplis diuinæ vltionis in impios, vel ex propriæ miserix consideratione. Eiusmodi timorem adeo non esse contrarium fidei, vt fidelibus maxime commendetur. nec mirum esse si simul sint in fidei anima pauor & fides, quum ex opposito in impiis simul sint torpor & anxietas, libro 3, capite 2, sectione 22, 23.

Timorē Domini gemino ex sensu emanare, quum scilicet Deum honoramus tanquam Patrem, timeamus vt Dominum: nec mirum esse si vtrunque affectum idem animus recipiat,

cipiat, lib. 3, cap. 2, sect. 26. Et aliam esse hunc timorem à timore infirmum, quem seruilem vulgò vocant, Ibi, sect. 27.

de Traditionibus.

Quum Dominus veræ iustitiæ regulam traditurus, omnes eius partes ad voluntatem suam reuocarit, inde constat nihili coram eo esse quicquid bonorum operum ex suo ingenio excogitant homines: sed legitimum cultum sola constare obedientia, eamque esse originem, matrem custodemque virtutum omnium, lib. 2, cap. 8, sect. 5.

De traditionibus humanis, id est edictis de cultu Dei præter eius verbum profectis ab hominibus: & earum impietate & necessitate, lib. 4, cap. 10, sect. 1, 2, 5, 6, 7, 8.

Constitutionum Papalium (quas vocant traditiones Ecclesiasticas) diuisio in eas quæ ritus continent, & alias quæ ad disciplinam spectare dicuntur. Vtrarumque impietas, quòd in illis Dei cultus constituitur, & præcisa necessitate astringuntur conscientiarum, lib. 4, cap. 10, sect. 9. Propter illas fit irritum Dei præceptum, se. 10.

Vera nota traditionum humanarum quas ab Ecclesia repudiari & à piis omnibus improbari conuenit, lib. 4, cap. 10, sect. 16.

Refutatur quorundam prætextus defendentium traditiones Papales, quòd sint à Deo, quia Ecclesia non possit errare, & regatur à Spiritu sancto, lib. 4, cap. 10, sect. 17.

Meram esse imposturam, referre ad Apostolos originem traditionum quibus hætenus oppressa fuit Ecclesia, lib. 4, cap. 20, sect. 18, 19, 20.

Falsò ad excusandam tyrannidem legum Papalium prætexi exemplum Apostolorum præcipientium Gen-

tibus vt abstineant ab idolothytis, suffocato & sanguine, lib. 4, cap. 10, sect. 21, 22.

Dominum suum regnum eripitur quoties ipse traditionum humanarum legibus colitur. quod grauissimum semper fuisse crimine coram Deo exemplis & testimoniis Scripturæ ostenditur, lib. 4, cap. 10, sect. 23, 24.

Inventiones humanas non posse defendi exemplo Menoha priuati hominis sacrificium offerentis, aut Samuelis sacrificantis in Ramatha, lib. 4, ca. 10, sect. 25. aut Christi iubentis ferre onera importabilia quæ alligabant Scribæ & Pharisei, li. 4, ca. 10, sect. 26.

De sanctis & vtilibus Ecclesiæ constitutionibus, ac earum scopo, lib. 4, cap. 10, sect. 1.

De constitutionibus Ecclesiasticis quæ sanctæ haberi debent, vt quæ vere seruiant decoro, vel ordinem & pacem conferuent in Ecclesia, lib. 4, cap. 10, sect. 27, 28, 29. Prudenter expendendum quæ sint eiusmodi, sect. 30. Christiani populi officium esse illas obseruare: & qui cauendi hinc sint errores, & quomodo interim semper sua conscientis salua maneat libertas, sect. 31, 32.

de Tributis.

De tributis, vectigalibus, indictionibus, oblationibusque quæ principibus persoluuntur, quomodo iis vt bona conscientia possint pii principes, lib. 4, cap. 20, sect. 13.

de Trinitate.

In vna & simplici Dei essentia tres nobis distinctè considerandas personas, siue (vt Græci dicunt) hypostates, lib. 1, cap. 13, sect. 2.

Refutantur ii qui personæ nomen in hac materia damnant & reiciunt

propter nouitatem, lib. 1, ca. 13, sect. 3, 4, 5.

Voces quasdam nouas excogitare coacti sunt sacri doctores, ad asserendam Dei veritatem cōtra vafros quosdam homines qui terguersando ipsam eludebant: vt contra Arrium nomen ὁμοουσιου, cōtra Sabelium, proprietatum vel personarum trium, lib. 1, cap. 13, sect. 4, 16. Et de Hieronymi, Hilarii ac Augustini diuersis sententiis in harum vocum vfu, sect. 5.

Quid Personam vocemus quum de Trinitate differitur, lib. 1, cap. 13, sect. 6. Et de errore Serueti in acceptione huius vocis, Ibid. sect. 22.

Quemadmodum Christi aduentu clarius se patefecit Deus, ita etiam tunc in tribus personis familiarius innotuisse, lib. 1, cap. 13, sect. 16.

Testimonia Scripturæ quibus demonstratur distinctio Patris à Verbo, & Verbi à Spiritu, lib. 1, cap. 13, sect. 17.

Et distingui in Scriptura Patrem à Verbo & Spiritu, Spiritum etiam ab vtroque, tā ex ordinis obseruatione quàm ex propriis attributis, lib. 1, cap. 13, sect. 18.

Simplicissimam Dei vnitatem non impedit ista personarum distinctio, lib. 1, cap. 13, sect. 19. Et quo sensu dicant veteres Patrem Filii esse principium, & tamē Filium à seipso essentiam habere, Ibidem.

Breuis summa eorum quæ de vnica Dei essētia & tribus personis credere nos oportet, lib. 1, ca. 13, sectio. 20. Et hīc sobriē multaque cum moderatione nobis philosophandum, ne aut cogitatio aut lingua vltra verbi Dei fines procedat, Ibidem sect. 21.

Refutatio deliriorum Serueti in hoc capite doctrinæ, lib. 1, cap. 13, se-

ctioe 22.

Refutatio erroris quorundam nebulonum, Patrē verē & propriē vnicum esse Deum, qui Filium & Spiritum formādo suam in eos deitatem transfuderit, lib. 1, cap. 13, sect. 23. Et falsum esse quod sumunt, quorū Dei mentio fit in Scriptura, non nisi Patrem intelligi, sectio. 24. Item quōd indiuidua somniant, quorū singula patrem obtineant essentia, sect. 25. Responsio ad eorum objectionem, Christum, si propriē sit Deus, perperam Filium Dei vocari, Ibidem, sect. 26. Responsio ad multos locos, quos in confirmationem suæ sententiæ adducunt ex Irenæo, vbi Patrem Christi asserit esse vnicum & æternum Deum Israel Ibidem, sect. 27. Item ad locos ex Tertulliano, Ibidem, sect. 28. Iustinum, Hilarium, Augustinum pro nobis facere, Ibidem, sect. 29.

Filium esse consubstantialem Patri, lib. 4, cap. 8, sect. 16.

V

de Vita hominis Christiani.

Vitæ formandæ regulam continet Lex. sparsim etiam tradunt varii Scripturæ loci: nec sine methodo, licet non ita exquisita & affectata vt philosophi, lib. 3, cap. 6, sect. 1.

Duo hīc exequitur Scriptura: excitat nos ad iustitiæ amorem, & normam præscribit eius sequēdæ. Prius variis argumentis & rationibus facit, lib. 3, cap. 6, sect. 2. Hīc Scripturam multò præstantiora fundamenta sumere quàm reperiri possint in omnibus philosophorum libris, lib. 3, cap. 6, sect. 3.

Contra eos qui Christi cognitionem obtendunt, quum vita & mores eorum Christi doctrinam non referant.

rant, lib. 3, cap. 6, sect. 4.

Licet perfectio optanda esset omnibus, agnoscendos tamen pro Christianis etiam plerisque qui non ita multum adhuc progressi sunt. Enitendum semper nobis esse, neque desperandum propter successus tenuitatem, lib. 3, cap. 6, sect. 5.

Ex Pauli loco partes vitæ bene compositæ gratiæ Dei consideratio, abnegatio in pietatis & mundanarum cupiditatum, sobrietas, iustitia, & pietas (quæ veram sanctitatem designat) spes beatæ immortalitatis, lib. 3, cap. 7, sect. 3.

de Vita futura.

Variis miseriis Deum nos erudire ad præsentis vitæ cōtemptum, ut serio futuram desideremus, lib. 3, cap. 9, sect. 1, 2, 4.

Talem vitæ huius contemptum requiri à nobis, ut neque eam oderimus, nec aduersus Deum ingrati simus, cuius clementiæ ipsa etiam est testimoniū fidelibus. lib. 3, cap. 9, se. 3.

Admonentur ii qui nimia mortis formidine tenentur, Christianorum potius esse diem illum experere, qui finem continuis propè eorum miseriis imponet, & vero gaudio eos perfundet, lib. 3, cap. 9, sect. 5, 6.

De felicitàte æternæ (quæ resurrectionis est finis) excellentia incomprehensibili, cuius suauitatis gustum hinc nos assidue percipere oportet: vitare tamen curiositatem vnde friuolæ & noxiæ quæstiones, atque adeò perniciosæ speculationes. Item non æqualem fore omnibus Dei filiis gloriæ modum in cælis, lib. 3, ca. 25, sect. 10, 11.

Vbi etiã respondetur ad quæstiones quas quidam mouent de statu filiorum Dei post resurrectionem.

Quo sensu vita æterna dicatur

nonnunquam merces operum, lib. 3, cap. 18, sect. 2, 4.

de Præsentis vitæ, eiusque adiumentis.

Optimum modum vtendi bonis huius vitæ proponi in Scriptura, lib. 3, cap. 10, sect. 4, 5. Cauendâque duo vitæ: ne vel nimia austeritate astringamus cōscientias, vel laxemus frænâ hominum intemperantiæ, lib. 3, cap. 10, sect. 1, & 3.

Deum & in vestibus & in alimentis non tantum necessitati nostræ, sed etiam oblectationi voluisse consulere, lib. 3, cap. 10, sect. 2.

Maximè necessarium esse, vnumquenque nostrum in cunctis vitæ actionibus in suam vocationem inrueri, nequid temere vel dubia conscientia tentemus, lib. 3, cap. 10, sectione 6.

Deum non dedignari corporis etiam nostri terreni necessitatibus consulere. & quo sensu ab eo petamus panem quotidianum, lib. 3, cap. 20, sect. 44.

de Vltima (vt vocant) vnctione.

Extremæ vnctionis Papiſticæ administrationis qualis, & qua forma verborum: nec posse defendi Iacobi auctoritate aut Apostolorum exemplo, lib. 4, cap. 19, sect. 18. Quum gratia curationum olim data Apostolis iamptidem desierit extare in Ecclesia. Et, vt extaret, longè tamen abesse à sancta Apostolorum ceremonia impiam istorum obseruationem: cuius blasphemie demonstrantur, dum oleum exorcizant, & ei tribuunt quod est Spiritus sancti, sect. 21.

de Voluntate hominis.

An omni ex parte vitata sit cor-
vv. iii.

rūptaque voluntas vt nihil nisi malum generet, an verò aliquā adhuc retineat arbitrii libertatem. Vbi exponitur vulgare dictum à philosophis vulgò sumptum, Omnia naturali instinctu bonum appetere: & ostenditur non posse inde probari libertatem voluntatis, lib.2, cap.2, sectio 26. Non tantum imbecillam, sed nullam esse animæ facultatem vltro ad bonum aspirandi: & quum totus homo peccati imperio subiacet, ipsam certè voluntatem artificisimis vinculis constringi, probatur testimoniis Scripturæ & Augustini, lib.2, cap.2, sect.27.

Lapsu suo hominem amisisse non voluntatem, sed voluntatis sanitatem, vt ad bonum ne quidem commouere se possit, nedum applicare: sed necessariò in malum trahatur vel ducatur, (licet nõ coactè sed voluntariè) probatur ex Augustino & Bernardo: & fusè ostenditur differentia inter coactionem & necessitatem, lib.2, cap.3, sect.5.

Quum Dominus bonum in cordibus nostris & inchoet & perficiat, quum operetur in nobis velle (id est bonam voluntatem) quum creet cor nouum, auferat lapideum, det carneum: sequitur penitus corruptam esse hominis voluntatē, & nihil boni habere, lib.2, cap.3, sect.6.

Rationibus & variis Scripturæ testimoniis clarissimè probatur, Deum operari bonam voluntatem in suis, non tantum præparando aut conuertendo ab initio: (ita vt postea ex seipsa aliquid boni agat) sed quia illud vnus est quod recti amorè concipit voluntas, quod in eius studium inclinatur, quod ad eius sectandi conatum incitatur & mouetur, deinde quod electio, studium, conatus non fatiscunt, sed ad effectum vsque pro-

cedunt: postremò quòd homo in illis constantet pergit, & in finem vsque perseverat, lib.2, cap.3, sect.7.8.9.

Itaque falsum esse quod multis seculis traditum est, Deum ita voluntatem mouere vt nostræ postea sit electionis, motioni aut obtemperare aut refragari, aliásque similes sententias, Scripturæ & Augustini auctoritate probatur, lib.2, cap.3, sect.10.11.12.13.14.

In actionibus etiam quæ per se nec iustæ nec vitiosæ sunt, & ad corpoream magis quàm spiritualementem spectant, hominis voluntatem non esse liberam, sed Dei motione speciali inclinari ad clemenciam, misericordiam, iram, pauorem, aliósque diuersos affectus, quoties ipse viam facere vult suæ prouidentiae, probatur ex Scriptura, quotidiana experientia, & Augustini auctoritate, lib.2, cap.4, sect.67.

de Voluntate Dei.

De voluntate Dei arcana: item de alia, cui respondet voluntarium obsequium, lib.3, cap.20, sect.43, & lib.3, cap.24, sect.1.7.

de Vocatione.

De vocatione efficaci siue interiori, quæ electionis est certum testimonium, & à sola Dei gratuita misericordia pendet, lib.3, cap.24, sectione 1,2.

Contra eos qui in prædestinatione hominem faciunt Deo cooperari: item qui electionem à posteriori suspendunt, lib.3, cap.24, sect.3.

Electiois nostræ certitudo cognoscenda est verbo & Dei vocatione: nec perurpandum nobis in æternum Dei consilium, lib.3, cap.24, sect.4. In Christo solo nos elegit Pater: in eo ergo cõtemplemur electionis

ctionis nostræ firmitudinem, sect. 5. Et ita vt inde etiam certam finalis perseverantiæ fiduciam cōcipiamus, lib. 3, cap. 24, sect. 6. 7. 8. 9.

Vocatio duplex, vniuersalis & specialis, lib. 3, cap. 24, sect. 8.

Electos ante vocationem nō differre quicquam ab aliis: & falsum esse quod quidam somniant, ab ipsa natiuitate insitum esse in cordibus eorum semen aliquod electionis: probatur variis exemplis & Scripturæ testimoniis, lib. 3, cap. 24, sectione 10. 11.

Quemadmodum suæ erga electos vocationis efficacia salutem, ad quam eos æterno consilio destinatur, perficit Deus: ita sua ipsam habere aduersus reprobos iudicia, quibus consilium de illis suum exequitur, & prædestinationi suæ viam facit: tractatur fusillimè, lib. 3, cap. 24, sect. 12. 13. 14, & c.

de Votis.

De votis quæ præter expressum

Dei verbum fiunt, an nuncupari rite possint ab hominibus Christianis: & quo loco sint habenda, lib. 4, cap. 13, sect. 1, & 6.

Tria obseruanda in votis, Quis sit is cui vouemus, nempe Deus, qui obedientia delectatur, sect. 2. Qui simus nos qui vouemus, vt metiamur vires nostras, vt vocationem nostram intueamur, ne beneficium libertatis quod nobis Deus contulit negligamus, sect. 3. Et quo animo voueamus, sect. 4.

De voto cœlibatus Sacrificorum, Monachorum & monialium, lib. 4, cap. 13, sect. 3. 17. 18. 19.

Votorum quatuor fines: duo in præteritum tempus referuntur, duo in futurum, libro 4, capite 13, sectione 4 5.

Votum fidelium omnium cōmune, quod in Baptismo nuncupatur, lib. 4, cap. 13, sect. 6.

De mundi temeritate & superstitione in votis nuncupandis, lib. 4, cap. 13, sect. 1, & 7.

CHRISTIANIS ET HVIVS

LIBRI STUDIO S LECTORIBVS, AVGV-

stinus Marloratus salutem à Domino precatur.

VICVN QVE has subsiquentes duos Indices, ac in primis posteriore
 legerini, mirari poteris qd mihi post tã multas huius operis editiões ac re-
 cognitiões in mentē venerit, vt oēs sacrarū literarū in eo citatas ac bonā
 paritē expositas auctoritates colligerē: quō id, si aliqūe fructū afferre pote-
 rat, maturi⁹ fieri oporteret: p̄sertim verò abhinc triēnio, quū author huius libro iā sedulo
 incubuit, vt p̄ter pluri⁹ vtilis rerū quas cōmet additiões, earū collocatio ab ipsi⁹
 in vrbibus suis absoluta numerū p̄uerit: ita vt libris quatuor, in capita, eadē in diuersas
 sectiões, distinctis, totius Christianæ religiōis summa nō minus feliciter q̄ familiariter
 cōprehēderis. Ac sive nō infiteor cōmodissimū futurū fuisse, si iā tū aliquis fideliter ac
 sedulo in his locis colligēdis inuigilasset: id qd & ipse ex typographi sententiā facere decre-
 uerā: sed q̄ meū minus aliō me auocabat, vel quū iā recognitio & secus atq; antea dispo-
 sito operi finis imponeretur, rē omittere aut certē intermittere sum coact⁹. Ex quo enim
 liber hic & Latinus & Gallicus eminauit, quūmq; iā passim veniret, q̄ videbā nemi-
 nē esse q̄ in Scripturæ locis ad copiosissimū indicē redigēdis operā daret, & q̄ quāta es-
 set vtilitas ad oēs p̄uentura intelligebā, nō potui quin p̄ vrbibus, & p̄ eo otio qd mihi
 hęc tēporū p̄cella cōcedebant, totā curā impēlerē. Verū vt oīa certiora ac emēdiora
 p̄luerēt, nolui fidē adhibere numerū hactenus à typographo adscriptis: nā omnib⁹ diligē-
 ter collatis, nō paucos falsos, plures p̄termittos, aliquos etiā tractatū cōperi: faciē enim
 id recognitorib⁹ min⁹ sacrarū Literarū peritis vt plurimū euenire solet, vt dormitantes
 hallucinent. Itaq; omnib⁹ s̄ma cū diligētia restituis, usq; expletis q̄ omissi viderētur,
 sacræ Scripturæ locos ex ordine veteris ac noui Testamēti coacervatos ita digessi, vt si q̄
 aut memoria vitio, aut alio modo p̄missi sunt (hieri. n. vix potest quin spica aliqua in
 tā copiosa messe colligēdis oculos saluū) hoc sperare aualeā, tam paucos inueniri iri, vt si
 quādo ad plū reuocetur Index, nō multo locupletior sit futur⁹: tamen si rogo atq; hortor
 Lectores, vt siquid anima luerit ad typographū deferāt, quō res magis ac magis elab-
 oreter. Hoc quoq; obseruādū est, versiculos quos ego totos Indice sum cōplexus, nō in-
 tegros citari, multo verò minus exponi ī Institutiōe, sed tāiū dimidios: qd tamē à nobis
 temere nō est fact⁹. Sepe enim occurrit, vt in diuersis Institutiōis locis certæ cūctur au-
 thoritates q̄ ex eiusdē versiculū parte aliqua afferātur. Et q̄ repetitionibus in locis ac
 numeris notādis videntū fuisse, q̄ Lectori tēdū afferre poterāt, malui integrū & p̄pe-
 suitū collocare versiculū, q̄ eū in plures partes secundo repetitionibus superuacaneis vti.
 De vtilitate q̄ ex hoc meo labore percipere poterūt Lectores, p̄ter id qd me vsus & expe-
 riētia docuit in huius nodi indicibus, quos ad priuata studia & exercitacionē in Insti-
 tutiões antea editas scripsis: eis salū afferere possū, q̄ nondū satis in tractatū sacræ li-
 teris sunt exercitati, quiq; Ecclesiæ seruēdi studio tenentur, atq; ad eō dies ei dāt operā,
 fore vt lausissimū aditū inueniāt tuū ac s̄ma cū dexteritate, t̄ Prophetarū v̄ Aposto-
 lorū scriptū explicādi, auctoritates etiā hęc citatas, atq; ad eō his similes ad Ecclesiæ edifi-
 cationē, q̄ verus est finis, accommodādi. Quāuis enim nobis nō desunt cōmentarij q̄ ge-
 nūm sensū sacrarū Scripturū in quib⁹ versamur, nobis aperiat, t̄mē quoniā q̄ eos scri-
 pserūt, & in eis feliciter desudarūt, nuda ac syncera textus explicatiōe cōtenti fuerūt,
 haud facile, nisi q̄ in Religiōis capitibus nō mediocriter versati sunt, cōmentarij solius

opera freti, intelligere poterūt, ad quē locū cōmunē, argumentū qđ tractatur referri debeat. Quis verò hoc Indice vti nō grauabitur, vbi locū quē exponit in eo inuenerit, videbit quomodo, & ad quē finē, siue ad verā doctrinā cōfirmationē, siue aduersariorū refutationē, siue locorū, qđ pugnare inter se vidētur, cōciliationē, sit accōmodādus: Id qđ magno erit vsui, nō solum vt amplifcetur aliqđ argumentū, verūm etiā vt iis qđ in p̄cipuis religionis Christiane fundamētis cupiūt cōfirmari, satisfiat. Satis enim cōstat, qđ frigida & ieiuna sit eorū oratio, qđ nihil aliud qđ in Cōmentariis legerint, afferūt, quū eorū authores, doctissimi in quā ac praestantissimi, breuitati diserētē studuerint, quō Lectores locis cōmūnibus vterētur, ad ea quae in Cōmentariis breuiter exposita reperiunt, fusius explicāda. Præterea quū nō semper habeamus in promptu quae in Biblia authores scripserūt: atq; adeo cū paucorū in aliquot libros, tum vel maximē authoris huius operis, Cōmentariū inueniātur: nō parū hic Index, quū alioqui obscuras & difficiles auctoritates explanabit, aduinculi Lectoribus afferet. Aut enim subitā interpretationē, aut saltē aditū aliquē ad verā sententiā inuestigationē, inuenire poterunt. Ad versionē verò qđ attinet, spero equidē id nō alienū Lectorib⁹ visum iri, qđ ipsa Bibliorū verba potius sim secutus, qđ quomodo à Ioāne Caluino in hac Institutione citātur. Vt enim peritissimus est ac multiuigis homo lectionis, quē admodū & ipsius opera satis testātur, qđ ei sacrae litera sint familiares, nō semper prae oculis dñi scribi libros explicatos habet: Etenim ne necesse quidē est vt quicquid ex veteri ac nouo Testamēto citat, totidē verbis describat: satis est, quòd sensus ita fideliter retinetur, vocabulorūmq; proprietates ita accuratē obseruatur, vt facillē omnū calūnias vitet: nisi fortasse eorū, qđ ea libetē carpunt, quae minima quidē ex parte imitari possunt. Persuasus itaq; nec ingrātū auctori, nec alienū Lectorib⁹ visum iri, si sententiā, quomodo extāt in nouissima Bibliorū, ex Hebræo qđ ad vetus testamentū attinet, qđ ad nouū ē Græco, versione sumerētur: nō dubitans sacrarū literarū auctoritates, aliter atq; in Institutione habētur, qđ ad verba attinet, describere, vt qđ interdū in tertia persona assertur, index habeat in secūda, & cōtrā, eadē tamen seruata sententiā: qđ quisq; facillē iudicabit si singula diligētē cōtulerit, ac sine anticipata opinione, quae leuiorib⁹ & curiosis ingenijs, fructū quē ex multa lectione reportare deberēt, eripit. In nominibus verò & numeris tū librorū tū capitū veteris Testamēti, nō vulgatā, sed eā quae Hebræo quadrat versionē, secuti sumus, cuius quidē lectiones cōmonefacere lubuit, ne primū Regū, p̄ primo Samuelis, secūdū Regū p̄ secūdo eiusdē Prophete accipiāt: qđ ab iis fluctuatū est, qui vsq; adhuc impressis Institutionibus numeros adscripserūt, quippe qđ magnis Bibliorū, quas vocāt, Cōcordantijs ex vulgari versione desumpus, adhaeserūt: ex qua nonnulli veteris Testamēti libri secus inscripti, Psalmi verò etiā aliter qđ ex Hebræorū ordine, vt omnibus cōstabit, distincti sunt. Ceterū quū in hoc libro omnia religiōis capita copiosē & fideliter nobis exponātur, quibus facillē aduersariorū falsas opiniones refellere possimus, quisquis ad eius lectionē cū doctitate, ac proficiēdi studio accesserit, nō dubiū est quin & ipse cumulatiē pficiat & alius prodesse possit, quorū cōscientias ita corroboret, vt nulla re vnuquā labefactari possint: vtpote qui certū habeāt, fidē suam firmissimo niti fundamēto & Prophetarū & Apostolorū, qui & scripserūt & loquūtū sunt afflati spiritu Dei, qui verbū suū quod habet charissimū ac pretiosissimū, legi, audiri, tractari, & cū omni timore ac reuerētia nihil neq; addēdo neq; detrahēdo, ne iure vanitatis arguamur, accipi precipit. Itaq; cū omni simplicitate ac timore Dei haec tā vtilia & necessaria legamus, & quotidie progressus faciamus in gratia & cognitione Christi, qui solus & Seruator est, caput ac doctor Ecclesiae, cui hoc & sempiterno tempore sui gloria, Amen. Cal. Maii, M. D. L X I I.

Primus numerus librum, alter caput, tertius sectionem indicat.

A

B R A H A M pater-
fidelium 2.10.11
Abraham sola fide
iustificatus 3.11.13
Abraham vitam miseriarum ple-
nam duxit 2.10.11
Acacius Amidæ Episcopus 4.4.8
Actio gratiarum soli Deo debet-
ur 2.8.16
Actio gratiarum necessaria fide-
libus 3.20.28
Acceptio hominis duplex apud
Deum 3.17.4
Achab, & eius pœnitentia 3.3.
25, & 3.20.15
Acoluthi, & eorum munus
4.4.9, & 4.19.23
Adam quomodo lapsus 2.1.4
Adam Dei providentia lapsus
3.23.8
Adam posterior, vide Christus
Administratio sacramentorum
pars ministerii Ecclesiastici
4.15.20
Admonitiones privatæ in Eccle-
sia necessariæ 4.12.2
Adoratio soli Deo debetur 2.8.
16
Adventus Christi in iudicium 2.
16.17
Adulterium prohibitum 2.8.41
Aegyptiorum garrulitas ridicu-
la 1.8.4
Aedificatio necessaria fidelibus
4.1.12, & 4.8.1
Afflictiones à Deo immixtæ 1.
17.8
Afflictiones fidelibus necessariæ
3.8.1
Afflictiones variis modis vtilis
3.4.32, 3.34, & 3.8.2, 3
in Afflictionibus finis semper cõ-
siderandus 3.9.1
Afflictiones fidelium & impio-
rum differunt 3.4.32, & 3.8.1
Afflictiones impiorum maledictæ
3.4.32, 33
Allegoriæ inutiles omittendæ 3.
5.19, & 3.4.4
Ambrosius, & illius animi ma-
gnitudo 4.12.7
Anabaptistarum errores 2.8.
26, & 2.10.17, & 3.3.2.14, & 4.
1.13, & 4.12.12, & 4.16.1, & 4.
20.2
Anathematis significatio 4.12.10
Angeli à Deo creati 1.14.3.4
Angeli ad Dei similitudinem
creati 1.15.3
Angeli spiritus essentialis natu-
ræ 1.14.9

Angeli cur sic dicti 1.14.5
Angeli cur appellentur exerci-
tus ibid.
Angeli interdum dii vocantur
ibid.
Angeli cur virtutes dicantur ibi,
Angeli non adorandi 1.14.11
Angeli ad salutem fidelium cõ-
stituti 1.14.7
Angelorum caput Christus 3.
22.1
Angeli mali, illorumque lapsus
1.14.16
Angelorum munus 1.14.6.12,
& 3.20.23
Angelorum diuersa nomina 1.
14.8
Animæ distinctio 1.15.6
Animæ est immortalis essentia
1.15.2.6
Animæ duæ partes 1.15.7
Animæ à Deo creatæ 1.15.5
Animæ immortales 1.15.2, & 2.
10.9
Anselmus 2.2.4
Anthropomorphitæ 4.17.23, 25
Antichristus, & eius in Ecclesia
sedes 4.2.12
Apollinarius vetus hæreticus 2.
16.12
Apostoli qui propriè 4.3.4.5
Apostoli Spiritu diuino afflari,
& loqui sunt & scripserunt
4.8.9
Apostoli quomodo præferantur
Ioanni Baptista 2.9.5
Apostolorum in scriptis scopus
4.20.12
inter **Apostolos** & eorum suc-
cessores discrimen 4.8.9
Appetitus vindictæ prohibitus
2.8.57, & 4.20.20
Appetitus vindictæ in Samfone
3.20.15
Aquæ lustralis origo 4.10.20
Arbitrium, vide Liberum Arbit-
rium
Archidiaconi, & illorum in Ec-
clesia origo 4.4.5
Archiepiscoporum in Ecclesia
institutio 4.4.4
Aristocrata inter Israelitas à
Deo constituta 4.20.8
Aristoteles philosophus 1.5.5
& 1.15.7, & 2.3.23
Arrius hæreticus refellitur 1.
13.4.16
Artes sedentariæ à Deo sunt 2.
2.16
Ascensus Christi ad cælum 2.
16.14
Astrologiæ vsus 1.5.5

Affentatores principum pericu-
lissimum 4.20.31.12
Audire ad credendum 3.2.6
Aulici & affentatores periculosi
4.20.31
Authoritas Conciliorum 4.8.
10.15, & 4.9.11

B

Baptismus, & eius significatio
4.15.1
Baptismus à Christo institutus
4.16.17.27
Baptismus sacramentum pœni-
tentia 4.15.4
Baptismus cù ceremoniis 4.15.19
Baptismus pro circuncisione 4.
14.24, & 4.16.6
Baptismus in quo differat à cir-
cuncisione 4.14.25, & 4.16.3
Baptismus quomodo necessarius
4.16.16
Baptismus ex administratris ma-
nu non æstimandus 4.15.16
Baptismus tria ad fidem Christia-
nam afferit 4.15.4
Baptismus Ioannis & Apostolo-
rum idem 2.9.5
In Papatu semel baptizatus non
repetendus Baptismus 4.15.16
Basilius 1.14.20, & 1.16.8
Bella quomodo legitima 4.20.11
Benedictio Dei maximam vim
habet 3.7.8.9
Beneficia quibus collata in Pa-
patu 4.5.6
Berengarius 4.17.12
Bonum summum hominis 3.25.2
Bonum summum ex Platone 1.1.3
Bonorum Ecclesiasticorum qualis
olim fuerit dispensatio 4.4.6
Bonorum terrestrium rectus vsus
3.10.1
Boni inter improbos 3.21.7, &
4.1.7.8.11
Bontas Dei obiectum fidei 3.3.19

C

Caligula audax & insignis ou-
muis contemptor 1.1.2
Calumniæ damnatur 2.8.47
Cænones qui in Papatu 4.5.10
Cantus introductus in Ecclesiam
3.20.22
Cappellani in ecclesia Papistica
4.5.10
Cardinales quomodo in Eccle-
sia euecti 4.7.10.
Caro pugnat cum spiritu 3.20
17.12
Cassii tribunal 4.20.10
Carabaptistarum error 4.15.16
Catechisandi ratio in Ecclesia
4.10.12

Catharienses	4.1.13	Christus anno circiter ericesimo	& 4.13.18
Cato	3.10.4	baptizatus	4.16.19
Causæ salutis nostræ quatuor	3.14.17.21	Christus dixeris afflictionibus obnoxius	3.8.1
Cælestini hæretici refelluntur	2.1.55 & 3.23.5	Christus in Evangelio præfatus	2.9.1
Ceremoniæ aduentu Christi delectæ	4.15.25	Christus omnis peccati expertus	2.13.45 & 2.16.5
Ceremoniæ à Christo separatæ inutiles	4.14.25	Christus nobis Dei gratiam & vitam æternam acquisiuit	2.17.1
Charitas à fide procreatur	3.2.41	Christus in cælo queri debet	4.17.19
Christiastæ & eorū de regno Christi nugæ	3.25.5	Christus verè carnis nostræ essentiam assumpsit	2.13.1
Christus Deus æternus	2.13.75 & 2.14.2	Christus sedet ad dexteram Dei patris	2.14.3
Christus Deus & homo	2.12.2	Christus solus omnibus fidelibus est salus	2.16.19
Christus habet duas naturas	2.4.1	Christus in iudicium venturus	2.16.17
Christus cur Iesus appellatus	2.16.1	Christus est præditus carne violente	4.17.9
Christus alter Adam	1.15.45 & 2.12.7	Christus morte sua nobis vitam attulit	2.16.5
Christus passivus	3.20.17	Christus ad inferos descendit	2.16.8.9
Christus angelus nominatus	1.3.10.8 & 1.14.5	Christus 40. dies ieiunavit: quàm que ob causam	4.12.20
Claudius verus ac solus miraculorum anchor	1.12.13	Christus nostras induit infirmitates excepto peccato	2.10.12
Christus anchor vitæ	2.17.1	Christus perfectæ iustitiæ præditus	3.14.12
Christus ecclesiæ caput	4.6.9	Christi meritum	2.17.1
Christus hominum & angelorum caput	2.12.15 & 3.21.1	Christi miracula	1.11.13
Christus solum animarum nostrarum alimentum	4.17.1	Christus sine obedientia delecti nostræ peccata	2.16.5
Christus solus Ecclesiæ doctor ac magister	4.3.35 & 4.8.7.8	Christi officium	2.6.25 & 2.5.25 & 2.12.45 & 3.12.7
Christus filius David	2.13.3	Christus infinita potentia præditus	2.15.55 & 2.16.16
Christus propriè Dei filius	2.14.5	Christi regnum æternum	2.15.35 & 2.25.5
Christus finis Legis	3.6.25 & 2.6.15.6 & 2.7.2	Christi regnum spirituale	2.15.3.45 & 4.5.175 & 4.17.185 & 4.20.1.12.13
Christus omnium fidelium frater	2.12.2	Christus à mortuis resurrexit	2.16.15
Christus solus ecclesiæ fundamentum	3.15.5	Christus victor in Satanam	1.14.18
Christus ut officio mediatoris fungeretur debuit carnem humanam assumere	2.12.1.4	Christus interdum nomen suum Ecclesiæ communicat	4.17.22
Christus perfectissima Dei imago	1.15.4	Christiani Fideles disti	2.25.5
Christus totius mundi iudex	2.16.17	Christiani nomine tenus	2.6.4
Christus sacramentorum substantia	1.13.165 & 4.17.11	Circumcisio in quo differat à baptismo	4.14.25 & 4.16.3
Christus solus intercessor inter Deum & hominem	1.14.125 & 2.6.2.35 & 2.12.1. & 2.16.165 & 2.17.1.4. & 3.20.175 & 4.11.35	Claues regni cælorum	4.6.45 & 4.2.15 & 4.21.1
Christus proprium Baptismi obiectum	4.15.6	Clerici qui olim	4.4.9
Christus panis vitæ	4.17.5	Clericorum immunitas	4.11.16
Christus Propheta, rex, & sacerdos	2.15.1	Clericalis tonsura	4.19.26.27
Christus verum nostræ electionis speculum	3.24.5	Cognitio Dei in huminum mentibus infixæ	1.1.1
Christus sacerdos	2.12.45 & 2.15.6 & 4.18.25 & 4.19.18	Cognitio Christi	2.2.6
Christus solus omnium electorum servator	3.24.6	Cognitio hominis necessaria	1.1.1
Christus insinuat	2.10.205 & 2.25.15 & 4.8.7	Cognitio hominis duplex	1.15.1
Christus cõplémentum legis	2.7.2	Cognitio vitæ cælestis animo hominis impressa	1.15.6
		Cœnonia idiomaton, id est, Communio proprietatū vtriusque naturæ Christi	2.14.1
		Cœliarius	2.8.435 & 4.12.265
		Cœna Domini quomodo instituta	4.17.1.20
		Cœna Domini in duobus sita	4.17.11.14
		Cœnæ Domini usus	3.25.8
		Cœna Domini olim pueris administrata	4.16.30
		Cœna Domini conspurcata in Papisimo	4.18.1
		Cõtus Ecclesiastici necessarii	2.8.325 & 4.1.5
		Cõmunitio sanctorum	4.1.3
		Comparatio inter Christum & Moïsem	2.11.4
		Concordia inter se dissidètia	4.9.9
		Conciliorum autoritas	4.8.10.11.4.9.1
		Concupiscentia dånatur	2.8.49
		Concupiscentia peccatum coram Deo	3.3.12.13
		Concupiscentia in regeneratis	3.2.10
		Confessio peccatorum necessaria	3.3.17
		Confessio peccati multifariam	3.20.9
		Confessio auricularis, elusivæ fundamentum	3.4.4.5
		Confessio speciei	3.4.12
		Confirmatio papistarum	4.19.4
		Congregatio in Christi nomine	4.9.2
		Coniectura moralis fidei repugnans	3.2.38
		Coniunctio Dei cum fidelibus	2.8.18
		Conscientiæ significatio	3.19.155 & 4.10.3
		Consolatio fidelium	1.14.65 & 1.16.35 & 1.17.115 & 2.8.25.8 & 2.16.5.165 & 3.8.75 & 3.9.65 & 3.15.85 & 3.20.55 & 3.25.45 & 4.1.3
		Constantinus	4.11.12
		Constitutionum Ecclesiasticarum duæ species	4.10.19
		Contemptus ministerii non insultum manebit	4.1.5
		Contemptus mortis	3.9.5
		Contentio in Ecclesia de vniuersali Episcopi titulo	4.7.4
		Contentio pro infantulorum baptismo	4.16.3
		Continentiæ nomen quid significet	4.13.17
		Continentia donum Dei singulariter	2.8.42
		Conuentus Ecclesiastici necessarii	2.8.325 & 4.1.5
		Conuentus in nomine Christi	4.9.2
		Conuersio quædam in sacramenti inueniatur	4.17.14.15
		Corda hominum in potestate Dei	1.18.1.2
		Cornelius centurio cur baptizatus	4.15.15
		Cornelius priusquam Euangelii ex ore Petri audisset regeneratus	3.24.10
		Cornelii fides	3.2.32
		Corpus etiam Deo consecratum	3.25.7
		Corpus	

Corpus Christi finitum 4.17.26
 Corpus Christi templum appellatur 2.14.4
 Corpus Christi quomodo in Cœna edatur 4.17.5
 Crates Thebanus 3.10.1
 Credere Ecclesiam, non in Ecclesiam 4.1.2
 Crux Christi est curus triumphalis 2.16.6
 Crux, vide Afflictio
 Culpa & pœna simul collocantur 3.4.29
 Cultus diuinus primum iustitiae fundamentum 2.8.11
 Curiositas fugienda 1.4.1, 3, & 1.14.1. 4.7.8.16, & 1.25.8, & 2.1.10, & 2.11.5, & 2.16.18, & 2.17.6, & 3.20.24, & 3.21.1, 2, & 3.25.6.10
D
 Auid figura & imago Christi 3.20.24
 Descensus Christi ad inferos 2.16.2, 9
 Deus vnus 1.10.3, & 2.8.16
 Deus non est acceptor personarum 3.21.10
 Deus origo & fons bonorum omnium 1.2.1
 Deus non est author peccati 1.14.16, & 1.18.4, & 2.4.2
 Deus solus corda nouit 2.8.23, & 3.2.9
 Deus solus omnium rerum creator 1.7.4.3
 Deus doctor fidelium 3.2.6
 Deus totius mundi iudex 1.16.6
 Deus spiritualis legislator 2.8.6
 Deus sibi ipsi lex est 3.21.2
 Deus omnipotens 2.16.2.3
 Deus sponsus Ecclesie 2.8.18
 Deus natura liberalis 3.20.26
 Deus rex terrarum 3.20.42
 Deus semper sibi similis 1.4.2.3, & 2.11.17
 Deus quodammodo se visibilem reddit in Christi persona 2.9.1
 Deus cur mundum sex diebus creauit 1.14.22
 Deus non debet vlla visibili effigie representari 1.11.1
 Deus quomodo dicatur esse in cœlo 3.20.40
 Deus duobus modis cognosci potest 1.2.1
 Deus est simplicis & infinitæ essentiae 1.12.2
 Deus nobiscum & cum patribus cœli, non inuicem, sed diuersa ratione 2.10.2
 Deus sicca pœnitentia non placatur 3.3.25
 Deus quomodo obsecret & inducat improbos 2.4.3
 Deus quomodo in cordibus hominum operatur 2.4.1
 Deus duobus modis in electis operatur 2.3.5
 Deus beneficium suum electis duntaxat largitur 2.2.6, & 2.3.14

Deus homines sua benedictione dirigit 1.7.8.9
 Deus in omnes creaturas suas infundit misericordiam 1.5.5
 Deus omnia regit sua providentia 1.16.1
 Deus iram suam in reprobos trahit 3.25.12
 Deus homines gratuita sua benignitate auerterit 3.14.5, & 3.2.42
 Deus in corda potius quam in opera inuictur 3.14.8, & 3.20.31
 Deus quomodo improbi uiatur 1.18.1
 Deus suis diuersis modis indulget 3.15.4, & 3.1.9.5, & 3.10.12.19, & 4.17.14
 Deus uonnunquam uult suum uerbum auunciari reprobis 3.14.11
 Diabolus quomodo improbus 2.3.5
 Diaboli spiritus essentielles 1.14.19
 Diaconi sunt duorum generum 4.3.9
 Diaconi in Ecclesia & illorum munus 4.3.9
 Diaconi quales in Papatu 4.5.15, & 4.19.31
 Diaconissæ in Ecclesia 4.13.19
 Dionysius de Hierarchia cœlesti 1.14.4
 Dicendi in Ecclesia pro temporum ratione diuersus modus 4.3.5, 6, 7
 Discrimen inter Deum & homines 2.8.6, & 2.10.9, & 3.20.26
 Discrimen inter iustum & iniustum 3.7.2
 Discrimen inter Legem & Euangelium 2.9.2.3.4
 Discrimen inter necessitatem & coactionem 2.3.5
 Discrimen inter pastores & doctores 4.3.4
 Differentia inter patres, & fideles sub nouo Testamento 2.7.16, & 2.9.1.2.4, & 2.30.5, & 2.14.5, & 4.10.14, & 4.14.11
 Discrimen inter ueram religionem & superstitionem 1.12.1
 Discrimen inter sacramenta ueteris ac nouæ Legis 4.14.23.26
 Discrimen inter schismaticos & hæreticos 4.2.5
 Discrimen inter uetus ac nouum fauus 2.11.1
 Dignitas & præstantia hominis 1.15.3.4
 Dignitas fidelium, vide, Fidelium dignitas
 Disciplina Ecclesiastica 4.12.1
 Disciplina Ecclesiastica mutari debet 4.12.9
 Discipline Ecclesiasticæ patres 4.12.22
 Disciplina Lacedæmoniorum admodum dura 4.11.8
 Disputatio inter Petrum & Simonem Magum hæretica 4.6.15
 Dissimulatio quorundam reprehenditur 3.19.13

Distinctio fidelis formatæ & informis negatoria 3.2.8
 Distinctio dulcitas & laetitia 1.11.15, & 1.12.2
 Distinctio scholastica trium libertatis generum 2.2.5
 Distinctio scholastica necessitatis 1.13.1.16.9
 Distinctio pœnæ & culpæ 3.4.26
 Distinctio ridicula peccati mortalis & uenialis 2.8.58, & 3.4.28
 Distinctio inter sacramentum & re ipsam sacramenti 4.14.15
 Docendi in ecclesia uerus modus 4.8.8
 Doctores necessarii in ecclesia 4.3.4
 Doctrinæ Moysi scopus 1.8.3
 Doctrina Christi anima est ecclesie 4.11.9
 Doctrina fidei in Papatu corrupta 3.2.1
 Doctrina pœnitentiæ à Sophistis corrupta fuit 1.4.1
 Donatus Constantini 4.11.12
 Donatus relictatur 4.1.13, & 4.7.16
 Donatus durissimi 4.12.12

E

Ecclesiasticus dybix autoritatus scriptor 2.5.18
 Ecclesia uera 4.1.8
 Ecclesia fidelium mater ibid.
 Ecclesia uera longe distat à adulterina 4.2.1
 Ecclesie cōspicua facies 4.1.9.10
 Ecclesia bifariam consideranda 4.1.7
 Ecclesie locus 4.1.9
 Ecclesia suam habet iurisdictionem 4.11.1
 Ecclesie perfectio 4.8.12
 Ecclesie perpetuitas 2.15.3
 Ecclesia semper in mundo fuit 4.1.17
 Ecclesia catholica, seu uniuersalis 4.1.1
 Ecclesia quomodo sancta 4.1.13.17, & 4.8.12
 Ecclesia est regnum Christi 4.2.4
 Ecclesia interdum Christi nomine appellatur 4.17.22
 Ecclesie antequam existeret, Patres conditio 4.4.1.2
 Ecclesia Papistica 4.2.2
 Ecclesie Romanæ authoritas 4.6.16
 Ecclesia errare potest 4.8.13
 Ecclesia quomodo edificanda 4.8.1
 Ecclesie anima est Christi doctrina 1.11.4
 Ecclesie magna est authoritas 4.1.10
 Ecclesia semper à Domino conseruatur 2.15.3
 Ecclesie disciplina 4.1.29
 Ecclesie fundamentum 1.7.2, & 4.1.1
 Ecclesie potestas subiecta Dei uerbo est 4.2.4
 Electi soli Dei gratia sunt committuntur 2.2.6
 Electi soli uerè credunt 1.7.5, & 4.11

- 3.11. & 3.24.2
Electi soli Deum timent 2.3.4
 Electi soli perire nequeunt 3.24.6.7
 Electi soli in fide permanent 3.4.6
 Electi multo differunt à reprobis 3.2.27 & 3.4.33 & 3.8.6, & 3.9.6 & 3.13.3 & 3.20.16.29
 Electio Dei æterna 3.21.1
 Electio gratuita 3.22.1
 Electio est ecclesiæ fundamentū 4.7.2
 Electio vocatione stabilita & confirmata 3.24.1
 Electionis constantia 3.24.4
 Electionis finis, vitæ sanctimoniam 3.23.12
 Eliza ieiunium 4.12.20
 Epicuri opinio de diuinitate 1.2.2
 Epicurei semper multi 1.16.4
 Epiphanius 4.9.9, & 4.15.21
 Episcopi, presbyteri, pastores, ministri, interdum idem designant 4.3.8
 Episcopi qui eligendi 4.3.12
 Erectio manuum in precibus 3.20.16
 Erroræ sæpe cum fide permixti 3.2.31
 Esau & illius pœnitentia 3.3.25
 Ethnicorum prophana templa 4.1.5
 Euangelistarum munus 4.3.4
 Euangelium pro manifesta arcani Christi declaratione 2.9.2
 Euangelium interdum reprobis annuntiat 3.24.1
 Euangelium à Lege differt 2.9.2.3.4
 Euangelii summa 3.3.1.19
 Euangelium spectat fidem 2.11.17
 Eunuchi pietas 3.2.32
 Eusebius 1.11.6 & 4.6.14 & 4.7.26
 Eutyches hæreticus 2.14.4.8, & 4.17.30
 Examine vicarii Episcoporum quo utantur 4.5.5
 Excommunicatio ab anathemate differt 4.12.10
 Excommunicatio tres habet fines 4.12.5
 Exhortationes fidelibus vitales ac necessariæ 2.7.12
 Exhortationes ad ieiunia & preces 4.12.14
 Exhortationum vsus 2.5.5
 Exhortatio in Papatu 4.10.24
 Exuperius Episcopus Tolosanus 4.5.18
- F**
- F**æetix damnandæ 4.5.18
 Fanaticorum ridiculæ reuelationes 1.9.1
 Fideles iusti appellati, & qua ratione 4.15.10
 Fideles Dei filii 4.17.2
 Fideles in hoc mundo peccatores 3.3.11.12
 Fideles, sacerdotes dicti 2.15.6
 Fideles à Deo edocti 3.2.6
- Fideles in varias cogitationes abtracti 3.2.18
 Fideles sunt participes mortis & resurrectionis Christi, & qua ratione 3.3.9
 Fideles aliquando proferunt in innocentiam suam & integritatem 3.14.18-19
 Fideles cur Christiani dicti 2.15.5
 Fideles perpetuò bellum gerunt 1.14.13, 15, 18, & 3.3.10, & 3.20.4, 6, & 4.15.11.12
 Fidelium afflictiones 3.4.32, & 3.8.1
 Fidelium scopus 2.10.11, & 3.25.2
 Fidelium conditio 2.15, & 3.23, & 3.9.6
 Fidelium timor 3.2.21.22
 Fidelium desiderium 4.11.4
 Fidelium dignitas 1.14.2, & 2.15.16, & 4.17.2
 Fidelium felicitas 2.15.4, & 3.25.10
 Fidelium virtus 2.5.5
 Fidelium perfectio 3.17.15
 Fidelium sacrificia 4.18.4.16
 Fideles semper tuti 3.24.7
 Fideles in Satanâ victores 1.14.18
 Fidei diuersæ significatiões 3.2.13
 Fides interdum pro spe sumitur 3.2.43
 Fides pro confidentia 3.2.15
 Fides pro potestate edendi miracula 3.2.9
 Fides vera 1.7.5, & 3.2.6.7.4
 Fidei natura 3.11.4
 Fidei fundamentum est Dei promissio 3.2.29
 Fidel incrementum necessarium 4.14.7
 Fides est Dei donum 1.7.5, & 2.3.8, & 3.14, & 3.2.34
 Fides ab electione proficitur 3.22.10
 Fides doctrinæ comes 3.2.6
 Fides non est sine intelligentia 3.2.3
 Fides cum spe coniuncta 3.2.42
 Fides certa ac firma esse debet 3.2.39
 Fides quomodo appellatur opus 3.2.39
 Fides inuocationis mater 3.20.1
 Fides omnium bonorum radix 4.13.20
 Fides pœnitentiam gignit 3.2.1
 Fides sola iustificat 3.11.19, & 3.17.10
 Fides homines regenerat 3.3.1
 Fides reproborum 3.2.10.11
 Fides Simonis Magi 3.2.10
 Fides Sophistarum intricata 3.2.2
 Fidei obiectum 3.3.19
 Fides formata & informis ex Sophistis 3.2.18
 Fiducia soli Deo debetur 2.8.8
 Fiducia fidelium 3.24.7
 Filiorum munus erga parentes 3.15.1
 Finis singulorum præceptorum 2.8.35.36
 Finis singulorum præceptorum considerandus 2.8.8.9
- Finis nostræ regenerationis 1.7.4, & 3.3.19
 Fortuna, Ethnicorum vocabulum 1.16.18
 Fortunæ nulla vis 1.16.1.4, & 3.7.10
 Fundamentum Ecclesiæ 1.7.2, & 4.2.1
 Fundamentū fidei, gratuita Dei promissio. 3.2.29
 Furtum prohibitum 1.8.4
 Furtum variis modis committitur Ibidem
- G**
- G**alenus 1.5.2
 Gentium vocatio 1.11.11.12
 Gloria fidelium post hanc vitam 3.25.10
 Gloria fidelium in hoc mundo 2.15.4, & 3.13.1
 Gratia Dei libera 3.21.6, & 3.22.4
 Gregorii septimi astus 4.11.25
 Gregorii opinio de imaginibus 1.11.5
 Gregorius Nazianzenus 1.13.17, & 4.9.11
 Gubernatores Ecclesiæ 4.3.8
- H**
- H**æretici à schismaticis differunt 4.2.5
 Hierarchia Papatus 4.5.13
 Hieronymus taxatur 1.13.9
 Hildebrandus Gregorius scripinus 4.11.15
 Homerus 1.17.31 & 2.13.17, & 4.6.3
 Homicidium prohibitum 2.8.39
 Homini creatio 1.15.1, & 2.1.13, & 2.3.11, & 1.5.18
 Homo est paruo mundo similis 1.5.3
 Homines excellentia 1.15.3.4
 Homines infinitis periculis in hoc mundo sunt obnoxii 1.17.10
 Honestas in Ecclesia seruanda 4.10.29
 Honor maioribus debitus 2.8.15
 Honor diuersas habet significatiões 2.8.25
 Honoris tria genera 2.8.36
 Horatius 1.11.14
 Hypocritis homini insita 1.1.2
 Hypocritarum natura 1.4.4
 Hypocritarum preces corâ Deo detestandæ 3.20.29
- I**
- I**acob vitæ in speciem miseræ exemplum 2.10.12
 Idololatria damnatur 1.11.13, & 2.8.16.17
 Idololatriæ origo 1.5.11, & 1.11.8
 Ieiunii definitio 4.12.18
 Ieiunium sanctum & legitimum tres habet fines 4.12.15
 Ieiunii vsus 3.3.19
 Ieiunium quomodo necessarium 4.12.14
 Ieiunium Moysi 4.12.20
 Ieiunium Elizæ ibidem
 Ieiunium Christi ibid.
 Ieiunium Papistarum 4.2.21
 Ioânis Baptistæ ministeriū 4.15.17
 Ioannis

- Joannis Baptista munus** 2.9.5
Ioannes Baptista medium inter legem & Euangelium 2.9.5
Ioannes Baptista Euangelii nuntius ibid.
Ioannes Baptista quomodo Elias dictus ibid.
Iephes votum 4.13.3
Ieluita 3.3.2
Ignatius 1.13.19
Ignorantia non est solum peccatum 2.1.22
Imago Dei in homine 1.15.33 & 2.12.6
Imagines licitæ & illicitæ 1.11.12
Immunitas quam sibi arrogauit clericus 4.5.15
Impositio manuum in pastorem electione 4.3.16
Impositio manuum an sacramentum 4.14.20
Improbi quamuis Dei sint instrumenta, tamen excusatione carent 1.17.53 & 1.18.43 & 2.5.53 & 3.23.9
Improbi diuini castigationibus indurantur 3.4.32 & 3.8.6
Improbi quomodo Deum timeant 4.10.23
Improbi nonnunquam donis præstantibus excellunt 3.14.2.3
Indulgentiæ satisfactionibus additæ 3.5.1
Indulgentiarum origo 3.5.5
Indurationis improborum origo 3.24.14
Infantes damnationem secum ex utero matris adducunt 4.15.10
Infantes à Deo regenti 4.16.17
Infantes baptizandi 4.16.1
Infidelitas radix omnium malorum 2.1.4
Inimici diligendi 2.8.35.36
Inobedientia, prima humani generis perniciosa 2.1.4
Intellectus & voluntas dux animæ partes 1.15.7
Intelligentia cum fide coniuncta 3.2.3
Intentio bona 2.2.25
Intercessionis sanctorum origo 3.20.21
Inuocatio à fide promanat ibid.
Inuocatio soli Deo debita 2.8.16
Iosephus 1.8.4. & 2.8.12
Ira Dei maxima in reprobos 3.25.12
Irenæus 1.13.273 & 2.6.4. & 2.14.73 & 4.7.7
Isaaci conditio quod ad mundum spectat 2.10.12
Isaaci peccatum 3.1.31
Iudas à Christo electus quomodo 3.2.4.9
Iudas quomodo Cœnæ Christi communicauit 4.17.34
Iudicia Dei bifariam 3.4.31
Iudicia quomodo legitima 4.20.18
Iudæi primogeniti in Dei familia 4.16.14
Iustificandum est species cultus diuini 2.1.23
Iuramenta priuata licita uel nec 2.2.27
Iurifurandi formulæ sacræ literis familiares 2.8.14
Iurisdicção in homine duplex 4.19.15
Iurisdicção Ecclesiastica penes quem 4.7.53 & 4.11.1
Iurisdicção in Ecclesia 4.11.1
Iustificari coram Deo 3.11.23 & 3.17.12
Iustitia Christi perfecta 3.14.12
Iustitia operum ex mercede colligi non potest 3.18.1
Iustitia partialis à Sophistis conficta 3.14.13
Iustinus Martyr 1.10.3
Iuuenalis 1.11.3
- L**
- Lacedæmoniorum disciplina** 4.13.9
Lactantius 1.4.33 & 1.11.6
Laici baptizate non possunt 4.15.10
Lapsus Adami 2.1.4
Latria & Dulla 1.4.33 & 1.12.2
Libertas Christiana spiritualis 3.19.9
Libertas Christiana in tribus consistit 3.19.2
Libertas populi in Episcoporum electione 4.4.11
Libertus arbitrium hominis ante lapsum 1.15.8
Libertus arbitrium hominis 1.15.8, 2.2.13, & 2.5.1
Legis summa 2.8.11
Legis usus 1.12.13 & 2.7.1
Legis munus 2.7.63 & 3.19.23 & 4.15.12
Leges ciuiles ab hominibus constitui possunt 4.20.15
Leges politice nerui validissimi rerum publicarum 4.20.14
Lex Dei in tres partes à Mose distincta 4.20.14
Lex moralis duabus partibus constat 4.20.15
Lex Mosis miraculo quodam conseruata 1.8.9
Lex cur promulgata 1.6.2
Lex quomodo abolita 2.7.14
Lex spiritualis 2.8.6
Lex obseruari non potest propter carnem imbecillitatem 2.5.6.73 & 2.7.4.5
- M**
- Macedonius hæreticus reftatur** 5.11.6
Magistratus dignitas 4.20.24
Magistratus munus 2.8.463 & 4.20.9
Magistratus parendum 4.20.8.22.23
Magistratus Deo subiectus 2.8.33 & 4.20.32
Magistratus citra peccatum licet interficere 4.20.10
Magistratus à Deo ordinati sunt eique placent 4.20.4
Magistratus nomine Dei verè appellantur 4.16.31
Magistratus Dei sunt vicarii 4.20.6
Magnitudo animi sanctorum 3.8.8
Maledicentia damnetur 2.8.47.48.
Mædicatorum carnis Christi 4.17.6
Manuum impositio in pastorem electone 4.3.16
Manichæi hæretici reftantur 1.13.13 & 1.14.33 & 1.15.53 & 2.1.13 & 2.11.33 & 2.13.1.23 & 2.14.83 & 3.11.53 & 3.13.53 & 3.25.73 & 4.12.19
Marcionitæ 1.13.1.23 & 4.17.17
Matrimonium à Deo constitutum 2.8.41
Matrimonium non est sacramentum 4.19.34
Matrimonium non debet prohiberi Ecclesiæ ministris 4.12.23
Maria Christi mater Iosepho affinis 2.13.3
Merces promissa fidelibus 3.18.3
Mædaciū omnino prohibendum 2.8.47
Meritum, fidei sinceritati contrarium 3.15.2
Michael Seruetus Anabaptista 4.16.31
Michael Seruetus reftentur 1.13.10.23 & 1.15.53 & 2.9.33 & 2.10.13 & 2.14.5.6.73 & 4.16.29.319 & 4.17.19.10
Mileforum prouerbium 4.12.15
Ministerium verbum in Ecclesia necessarium 4.1.53 & 4.3.2.33 & 4.1.4.11
Ministerium Ioannis Baptista & Apostolorum, vnum 4.15.7
Ministri verbi, Vide Pastores.
Misericordia & veritas coniunctæ sunt 3.13.4
Misericordia Dei in omnes creaturas effusa 1.5.5
Missa origo 4.18.8
Missa virtutes 2.15.6, & 4.2.93 & 4.18.1
Missum forū in Papatu 4.5.9
Modcratores Ecclesiæ 4.3.8
Modestia fidelibus necessaria 2.2.1.11
Monachi veteri Ecclesiæ incongniti 4.5.8
Monachorum corrupti mores 4.13.15
Monachorum periculosa scdæ 4.13.14
Monachi vota temeraria faciunt 4.13.17
Moniales veteri Ecclesiæ ignotæ 4.13.19
Monica mater Augustini 3.5.10
Monitiones priuatae necessariæ in Ecclesia 4.12.2
Monothelitæ reftentur 2.16.12
Mortificatio carnis 2.16.7
Mors Christi magna vis 2.16.5
Mors à fidelibus cõtempna 3.9.5
Moses omnium Prophetarum princeps 4.8.2
Moses familiariter scripsit 1.14.3
Mosis doctrina 1.8.3
Moses cur quadraginta dies ieiunauerit 4.12.20
Mulieræ sub hominum nominibus in genealogis comprehenduntur 1.13.7
Mulicribus baptizare non liceat * .iii.

- 4.15.20
Mundus pro genere humano crea-
 tus 2.1.16
- N**
- N**amiani Syrii pietas 3.2.32
 Naturæ corruptio 2.5.1
 Natura duplex in persona me-
 diatoris 2.14.1
 Necessitas duplex 1.16.9
 Necessitas & coactio differunt
 2.3.5
 Necessitas fatalis Stoicorum 1.16.8
 Nehemias ieiunium 4.12.16
 Nestorius hæreticus 2.14.4.5
 Nomen Verisimilia cum reueren-
 tia sumi debet 2.8.22
 Nomen Dei quomodo sanctifica-
 ri debeat ibid. & 3.20.47
 Nomen Christi aliquando Eccle-
 siæ tribuitur 4.17.22
 Nouarum refelluntur 3.3.23 &
 4.1.23
- O**
- O**bedientia Deo gratissima
 2.8.5
 Obedientia Christi nostra delevit
 peccata 2.16.5
 Obedientia paritibus debita 2.8.38
 Obedientia regibus & magistratibus
 debita 4.20.8.22.23.32
 Obiectum fidei 3.3.19
 Observatio dierum superstitiosa
 damnatur 2.8.31
 Opus Spiritus sancti 4.14.8.9
 Opus idem pluribus omnino cõ-
 trariis tributum 1.12.45 & 2.4.2
 Opera hominẽ nõ iustificat 3.17.11
 Opera carnis à peccato originali
 proveniunt 4.15.10
 Opera supererogationis 3.14.14
 Operum iustitia 3.18.1
 Opera bona ex Dei gratia pro-
 veniunt 2.3.13
 Opera bona à fide procedunt 4.
 12.20
 Officium pastoris differt à prin-
 cipis officio 4.11.8
 Officiales cur constituti 4.11.7
 Orationis significatio 3.20.2
 Oratio omnibus fidelibus neces-
 saria ibid.
 Oratio utilis multis modis ibid.
 Oratio quomodo concipi debeat
 3.20.4.7.8.9.11
 Oratio Dominica exponitur 3.
 20.36
 Oratio non intermissa 3.20.7
 Orationes publicæ Deo gratæ 3.
 20.20.29
 Ordo sacramentum à Scholasti-
 cis inuentum 4.19.22
 Origenes 2.2.4.27. & 2.5.175 & 2.
 8.175 & 3.22.8
 Osander refellitur 1.15.3.5 & 2.
 72.5.6.75 & 3.11.5
 Ovidius 1.15.35 & 2.2.73
- P**
- P**ædobaptismus sacris literis
 probatus & confirmatus 4.16.1
 Panis pro rebus necessariis cot-
 pori 3.20.44
 Panis assumit nomen corporis
 Christi 4.17.20
- Papa se Christi vicarium appel-
 lat 4.6.2
 Papa Antichristus 4.7.21.25 &
 4.9.4
 Papa sibi Occidentis Imperium
 subiecit 4.11.13
 Papa quo pacto tantum creuerit
 4.7.1
 Paphnutii opinio de calibara 4.
 12.26
 Papistæ Christi similes 4.19.29
 Papistæ quomodo imagines de-
 fendunt 1.11.5
 Papistæ Christum ignorant 2.15.1
 Papistarum ieiunia 4.12.21
 Pastor & episcopus 4.3.8
 Pastores in ecclesia 4.3.4.5
 Pastores & doctores necessarij in
 ecclesia 4.3.4
 Pastorum munus 2.8.46 & 3.3.
 175 & 4.1.1.5.22 & 4.3.65 & 4.8.
 15 & 4.12.11.14.17
 Pastorum potestas 3.4.14
 Pastorum vocatio 4.1.11
 Patientia fidelibus necessaria 3.
 8.15 & 3.20.525 & 3.25.1
 Patientia Christianorum differt
 à philosophorum 3.8.11
 Patres sub veteri Testamento 2.
 7.165 & 2.9.1.2.45 & 2.10.55 & 2.
 14.55 & 4.10.145 & 4.14.23
 Patriarchæ in Ecclesia 4.4.4
 Pauperum cura in Ecclesia 4.5.8
 Pax à remissione peccatorum pro-
 cedens 3.13.4
 Peccatum originale 2.1.5.85 & 4.
 15.10
 Peccatũ in Spiritũ sanctũ 3.22
 Peccatum veniale ex Sophistis
 2.8.58
 Peccatum omne per se mortale
 est 2.8.59
 Peccata duobus modis 4.11.3.6
 Peccata cur debita appellentur
 3.20.45
 Peccata patrum quomodo in fi-
 liis puniuntur 2.8.19.20
 Peccata sanctorum sunt venialia
 2.8.59
 Peccata extra ecclesiam non cõ-
 donantur 4.12.20
 Peccata sigillatim numerari non
 possunt 3.4.16.18
 Peccatores pro dissolutis homi-
 nibus 3.20.10
 Peiagiani hæretici refelluntur 2.
 1.35 & 2.2.275 & 2.3.75 & 2.7.55 &
 3.72.8
 Perfectio Ecclesiæ 4.8.12
 Perfectio fidelium 3.17.15
 Perfectio fidei ibid.
 Periculum est exccrandũ 2.8.24
 Perpetuitas ecclesiæ 2.15.3
 Persecutio pro iustitia 3.8.7
 Persæ solem adorabant 1.11.1
 Persecuerantia donum Dei 2.3.175
 & 2.5.3
 Persecuerantia electorum tantum
 propria 2.3.11
 Personæ significatio in Scriptura
 3.25.10
 Persona in Dro 1.11.6
 Personæ tres in vna cõfentia Di-
 uina 1.13.2
 Petrus nullum habebat ius in Ap-
 tolos 4.6.5
 Petrus Romæ non fuit 4.6.14
 Philosophorum opinio de libe-
 ro arbitrio 2.2.3
 Phocas Romanz sedis patrouis
 4.17.7
 Pighius hæreticus 3.1.30
 Plato philosophus 2.5.10
 Plautus 1.17.3
 Plutarchus 1.2.3
 Pœnitentia vera 3.3.5
 Pœnitentia vera ex fide profici-
 scitur 3.3.1
 Pœnitentia eximium Dei donum
 3.3.215 & 3.24.15
 Pœnitentia per Evangelij 3.3.1
 Pœnitentia non est sacramentum
 4.19.14.15
 Pœnitentiæ effecta 3.3.5.6
 Pœnitentiæ partes 3.3.3.8
 Pœnitentia in Deo non inueni-
 tur 1.17.16
 Pœnitentia Achab 3.3.255 & 3.
 20.15
 Politia inter Christianos 4.20.8
 Politia ecclesiastica non contem-
 nenda 4.10.17
 Præcepta Dei ex hominis scul-
 rate non æstimanda 2.5.4.6
 Præcepta legis quomodo confi-
 deranda 2.8.8
 Præcepta Dei ab hominibus per-
 fectè obseruari nequeunt 2.5.4.6
 Præceptorum tria genera 2.5.6.8
 Prædestinatio quid significet 3.
 21.5
 Prædestinationis cognitio ardua
 & difficilis 3.21.8
 Prædicatio Evangelij reprobis
 est communis 3.24.8
 Præparatio Papistarum 2.2.27
 Præscientia in Deo quid signifi-
 cet 3.21.5
 Præsentia Dei homines perter-
 rescit 1.13
 Præsidia in ciuitatibus 4.10.12
 Presbyteri seculares in Papatu
 4.5.9
 Presbyterorum munus 4.12.2
 Preces assiduas 3.20.7
 Preces hypocritarum corã Deo
 abominandæ 3.20.29
 Preces sanctorum defunctorum
 3.20.21
 Primatus sedis Romanz 4.6.8
 Primogenitura aliquando à Deo
 contemnitur 3.22.5
 Principibus non est blandiendũ
 4.20.1
 Proximij significatio 2.8.55
 Promissio Dei gratuita, est funda-
 mentum fidei 3.2.29
 Promissiones Dei in solis electis
 sunt efficaces 3.24.17
 Promissionum Dei vsus 2.5.10
 Promissiones Dei omnes in Chri-
 sto inclusæ 3.2.32
 Promissionum vsus erga fideles
 & improbos 2.5.10
 Promissiones Legis & Evangelij
 quomodo inter se consentiant
 3.17.4

3.7.1
Prophetæ qui propriè 4.3.4
Prophetæ Legis interpretes 1.6.2 & 4.8.5
Prophetæ bonitatè Dei terrenis beneficiis adumbrarunt 2.10.20
Prophetarum potestas 4.8.3
Prophetium Milchiorum 4.11.15
Providètia Dei erga omnes creaturas 1.16.7.4
Providètia Dei quomodo consideranda 1.17.13 & 1.5.6.7
Providètia Dei in regnorum distributione 4.20.26
Potentia Dei quomodo consideranda 1.14.20.23 & 1.16.3 & 3.2.31
Potentia Ecclesiæ quatuor capitibus comprehenditur 4.7.6
Potentia Ecclesiæ subiecta est Dei verbo 4.8.4
Potentia ligandi & solvendi 3.4.14.15
Potentia Prophetarum 4.8.3
Pugna fidelium assidua 1.14.13.15.28 & 3.3.103 & 3.20.46 & 4.15.11.12
Purgatorium quomodo excogitatum 3.5.6.7
Q
Quadragèsimæ observatio superstitiosa 4.17.20
Quatuor hominum iustificatorum species 3.14.1
Quatuor Deo in primis debentur 2.8.16
Querimoniam Senecæ de idolis 1.11.2
Quæstiones inutilis reiciendæ 1.14.1.43 & 2.12.5
R
Ratio humana in rebus spiritualibus cæca 2.2.19
Rationis vis 2.2.2
Rebecca peccatum 3.2.31
Redemptio in vno Christo 2.6.1
Regeneratio per fidem 3.3.1
Regenerationis finis 1.15.49 & 3.3.1
Regenerationis gradus 4.16.31
Regeneratio ex Anabaptistis 3.3.14
Regnum duplex in hominè 3.19.15 & 4.20.1
Regiminis tres species 4.20.8
Regnum Christi æternum 2.15.3 & 3.12.7
Regnum Dei 3.2.19
Regna Dei providètia distribuuntur 4.20.26
Relatio inter fidem & verbum 3.2.6.29.31 & 3.11.173 & 3.22.10
Religionis origo 1.12.1
Religio vera 1.12.3 & 1.4.3
Remissio peccatorum in sola ecclesiâ reperitur 4.12.0
Remissio peccatorum primus est in Ecclesiâ & Dei regnum additus 3.12.1
Remissio peccatorum pacem gignit 3.13.4
Renunciare sibi ipsi 3.3.83 & 3.7.1.2
Repetitiones Hebræis familiaris

2.15.3
Reprehensiones ad legis violatores 2.5.11
Reprobatio ex Dei voluntate 3.22.11
Reprobi Deo iniurii 3.74.16
Reprobi excusatione carerè qui peccant 3.23.9
Reprobi Deum non timet vt decet 3.2.27
Reproborum fides 3.2.11.12
Reproborum misera conditio 3.25.6
Reproborum pœna erit grauisima 3.25.12
Reprobi Dei verbum audire possunt 2.5.5
Resipiscètia. vide Pœnitentia
Resurrectio Christi 2.16.33
Resurrectio carnis creditu distinctis 3.25.3
Resurrectio carnis bonis & improbis communis 3.25.9
Resurrectio miro quodam modo fiet 3.25.8
Revelationes fanaticorum 1.9.1
Regibus obtemperandum 4.20.8.22.205 & 4.20.32
Reges ac magistratus dii nominantur 4.16.31
Regibus assentatores adesse non oportet 4.20.32
Romanisæ frustra sibi Apostolorum successionem gloriôsè arrogant 4.2.2.3
Roma omnium Ecclesiarum nõ est caput 4.7.17

S

Sabbathi vera observatio 2.8.28
Sabbathum quomodo Christi aduentu abolitum 2.8.31
Sabellus hæreticus refellitur 1.13.4
Sacramenti vera significatio 4.14.1
Sacramentum sine promissione non est 4.14.4
Sacramenti generalis significatio 4.14.18
Sacramenta duo in ecclesiâ 4.14.205 & 4.18.20
Sacramenta numero plura ex scholasticorum opinione 4.19.1
Sacramentorum usus 4.14.17
Sacramenta Legis ab Euageliis differunt 4.14.21.26
Sacerdotium Christi 4.6.2
Sacerdos summus sibi Legè erat Christi figura ibid. & 4.12.23 & 4.10.21
Sacrificium Deo gratum 3.7.1
Sacrificiorum usus 2.7.1.173 & 2.2.4
Sacrificium fidelium 4.12.4.16
Sadduceorum de Angelis opinio 1.14.5
Sadduceorum de anime sententia 1.15.2
Sadducei refelluntur 2.12.23 & 3.27.5
Sapientia vera 1.1.1
Sauitmonia vitæ electiois scopus 3.23.12

Sancti interdum diuina præsentia interrescunt 1.13
Sancti defuncti an pro nobis precæ concipiant 3.20.24
Salus à Dei electione prouenit 3.24.4.5
Salus fidelium cum ipsius omnibus partibus in Christo continetur 2.16.19
Salutis quatuor causæ 3.14.17.18
Sancti holtes vlciscendo quodammodo peccauit 3.20.15
Sanctificare nomen Dei 3.20.4
Saræ peccatum 5.13.4
Saræ omnis improbitatis ac iniquitatis auctor 1.14.15
Saræ auctor dissidii 4.17.6
Saræ diuersis appellatur nominibus 1.14.15
Saræ vocatur Dei spiritus 2.4.5
Saræ vltionis diuinæ minister 1.18.23 & 2.4.2
Saræ Dei sima 1.8.23 & 4.14.19
Saræ quomodo in reprobis operetur 4.2.20
Saræ nihil nisi Deo volente ac permittente potest 1.14.173 & 1.17.7
Saræ ecclesiæ prout vellet non nocet 1.14.18
Saræ actus 3.20.46 & 4.1.1.11.13 & 4.14.193 & 4.15.193 & 4.16.323 & 4.17.123 & 4.18.18
Satisfactio à Sophistis excogitata 3.4.23 & 3.16.4
Scala Iacob 1.14.12
Scanalum duplex 3.19.12
Scandala vitanda ibid.
Schismatis qui propriè 4.2.5
Scopus omnium fidelium 2.10.113 & 3.25.2
Scoriatio damnatur 2.8.42
Scriptura homines ad Dei cognitionem adducit 1.6.1
Scriptura duobus modis de Ecclesiâ verba facit 4.1.7
Scriptura quatuor simplex, triplex tamè est ponderis 1.8.2
Scripturæ maximus est fructus 1.9.1
Sedes Christi ad dexteram patris 2.16.15
Sexu monachorum periculose 4.13.14
Seniua legum in omnibus hominibus 3.2.15
Semèti religionis in mente humana 1.13.5 & 1.5.4
Seneca 1.2.3 & 3.8.4
Sensus quoque in hominè 1.15.6
Sensus diuinitatis in hominum mente insculptus 1.2.35 & 1.1.1
Sophorismus quomodo circūderit 4.15.22
Sepultura veterum, & illius significatio 2.20.2
Sepultura Christi significatio 3.16.7
Seruus. vide Michael Seruus
Seruum omnium 2.8.66
Signa prænitentiæ extrinseca 4.27.1.17
Simonis magi fides 3.1.20
Simonis significatio 4.5.6

Simplicitas sacrarum literarum magna est efficacia	1.8.1	ra confirmatum	2.10.4	Virgilius	2.5.9
Sinus Abraham	3.25.6	Testamentum vetus & nouum in quibus similia	2.10.1	Vntio extrema non est sacramentum	4.19.28
Sobrietas fidelibus necessaria	1.9.3	Theodorus episcopus	1.11.14	Vnio Hypostatica	2.14.5
Sol à Persis adoratus	1.11.1	Theodosius Mirensis episcopus	1.11.15	Vocationis duæ species	3.24.8
Solon	4.20.9	Theodosius imperator publicè peccatum agnouit	4.12.7	Vocatione electio confirmatur	3.24.1.2
Spes profide	3.2.43	Theologia Papparum & Cardinalium	4.7.27	Vocatio vnus cuiusque confidentia	3.10.6
Spes cum fide coniuncta	3.2.42	Theaurum Ecclesiæ quid papiæ vocent	3.5.3	Vocationis fidelium scopus	3.6.2.3 & 3.25.1
Spes etiam vltra mortem porrigitur	3.2.4.7	Thomas aquinas	2.2.49 & 3.2.2.9	Vocatio gentium	2.11.11.12
Spes propter bona antea à Deo accepta	3.2.3.1	Timor Dei qualis in reprobis	3.2.27.7 & 4.10.23	Vocatio pastorum quatuor in rebus sita est	4.3.11
Spei natura	3.25.1	Timor domini	3.2.2.6	Voti significatio	4.13.7
Spiritus sanctus est Deus æternus	1.13.14	Timor fidelium	3.2.21.22	Votum cælibatus	4.13.18
Spiritus sanctus internus doctor	3.1.4	Tonsuræ origo	4.19.26.27	Votum Iephthæ	4.13.3
Spiritus sanctus in improbis non habet domicilium	2.2.1.6	Transsubstantiatio à sophistis excogitata	4.17.12.14.15	Vota charitatis	4.19.2.6
Spiritus sancti elogium	3.1.3	Traditio Satanz	4.12.5	Vota fidelium, quatuor sibi res proponunt	4.13.4
Spiritus sancti munus	3.2.3.6	Tributa Principibus pendere debent	4.20.13	Vota monachorum temeraria	4.13.3.17
Spiritus sancti opus	4.14.8.9	Trinitas personarum in Deo	1.13.1.2.3.4	Vota temeraria violanda	4.13.2.6
Stoici & illorum opinio de necessitate	1.16.8	Trinitas duplex	3.3.7.8 & 3.4.2	Voluntas Dei simplex	3.24.16
Summa legis	2.8.11	Turcæ idololum loco veri Dei nunt	2.6.4	Voluntas Dei bifariam confidentia	1.17.2
Summa euangelii	3.3.1.19			Voluntas Dei, suprema rerum omnium causa	1.14.13 & 1.16.8.9 & 1.17.13 & 1.18.2
Subdiaconi in ecclesia	4.4.10	V		Voluntas Dei est rerum omnium necessitas	3.33.8
Subdiaconi papatus	4.19.33	Valla	3.23.6	Voluntatem Dei sequi oportet	3.20.43
Superbia in homine insita	1.1.2	Varro	1.11.6	Voluntas Dei, summa iustitiæ regula	3.23.3
Superbia omnium malorum initium	2.1.4	Vedigalia principibus pendenda	4.20.13	Voluntas hominis quomodo in regeneratione aholeatur	2.5.15
Superstitionis origo	1.12.1	Veritas & misericordia coniunctæ	3.14.4	Voluntas & intellectus duæ partes animæ	1.15.7
Superstitio differt à vera religione	1.12.11	Viduz fenes & Illarum cælibatus	4.13.18	Voluntas hominis in Dei manu	2.4.5.7
Superstitio fugienda	2.8.11	Vigilare perpetuò	1.14.15	Voluntas in regeneratis	2.3.6.8 & 2.5.15
Symbolum apostolorum	2.16.18	Vindicta Deo relinquenda	2.8.57.7 & 4.20.20	X	
T		Vindictæ appetitus prohibitus ibidem		Xenophon	1.5.12.3 & 4.12.22
Temporum vsus	3.20.30, & 4.1.5	Vita hominis à Deo limitibus est circumscripta	1.16.9, & 1.17.4	Xerxes incendit aut diruit omnia templa Græciæ	4.1.5
Templa Græciæ à Xerxe incensa aut diruta	Ibid.	Vita præfens Dei benedictio	2.8.37	Z	
Temporum superfluis ornatus	4.5.18	Vita præfens breuis ac futilis	3.9.2	Zachariæ Papæ perfidia	4.7.17
Tentationis diuersæ species	3.20.46	Vita Christiana	3.3.20.9 & 3.6.1	Zelus quomodo ex penitentiâ excutitur	3.3.15
Tentare Deum quid significet	4.11.3	Vita æterna scopus omnium fidelium	2.10.11	Zepherini constitutio de Cænz celebratione	4.17.46
Tertullianus	1.10.35 & 1.13.6.2.9, & 2.14.75 & 3.20.48.3 & 3.25.7.3 & 4.15.11.3 & 4.17.29.48	Vita æterna cur merces aut premium appelletur	3.18.3.4		
Testamentum vetus Christi opere					

Alter Index quo continentur Bibliorum loci ex SERIE LIBRORVM VETERIS ac noui Testamenti.

Si quæ duo in margine duos numeros reperias, prior Bibliorum capitulum, posterior versum eiusdem capituli indicat: si vnicus, versum tantum. Primus verò contextui postpositus, Institutionis librum, Secundus capitulum, Tertius solutionem designat.

G E N E S I S.			
2.1.	I n principio Deus creauit cælum & terram	11	Germinet terra herbas virescentes & facientem semen iuxta genus suum
2.	Et Spiritus Dei expansus erat super abyssos	26	Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram
3	Et dixit Deus, Fiat lux, & lux fuit	27	Et creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illos, masculum & feminam
		1.15.35 & 1.1.15 & 1.2.1	Et dominamini piscibus maris, & volatilibus cæli, & vniuersis animalibus quæ mouentur super terram
		1.14.28	Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erat valde bona. Et factum est vespere & mane dies sextus
		3.15.8	

1. Igitur perfecti sunt cæli & terra, & omnis ornatu eorum 1.14.4
 2. Compleuit Deus die septimo opus suum quod fecerat: & requiescit die septimo ab vniuerso opere quod fecerat 1.14.2, & 2.4.30
 7. Formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem 1.15.5, & 2.14.8
 9. Lignum etiam vitæ in medio paradisi, lignumque scientiæ boni & mali 4.14.18
 17. In quocunque die comederis ex eo, morte morieris 3.2.7, & 4.14.18
 18. Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi 4.13.3
 23. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est 2.12.7, & 4.19.35
 3.4. Dixit serpens ad mulierem: Nequaquam morietur tibi 1.14.15
 6. Vidit igitur mulier quod lignum esset bonum ad vescendum & pulchrum oculis, & aspectuque delectabile: & tulit de fructu illius, & comedit, deditque viro suo, qui comedit 2.1.4
 15. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum & tu insidiaberis calcaneo eius 1.14.18, & 2.13.2
 17. In laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ 3.14.13, & 2.10.10
 22. Nunc ergo ne fortè mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedit & viuat in æternū, eiciamus eum 4.14.12
 4.4. Et respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius 3.14.8
 7. Sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius 2.15.16
 8. Quomocumque essent in agro, cōsurrexit Cain aduersus fratrem suum Abel, & interfecit eum 2.10.10
 10. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra 3.2.7
 13. Maior est iniquitas mea quā vt veniam merear 3.3.4
 6.3. Non permanebit spiritus meus in homine in æternū, quia caro est, &c. 3.14.2
 5. Videns autem Dominus quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore 2.2.7
 6. Tuæ penituit Dominū quod hominem fecisset in terra 1.17.12
 8. Ponam fœdus meum tecum 4.14.6
 23. Fecit Noe omnia quæ præceperat illi Deus 2.10.10
 8.21. Sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua 2.2.75, & 2.2.27, & 3.14.1
 9.2. Et terror vestre ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cæli, cum vniuersis quæ mouentur super terram: omnes pisces maris manus vestre traditi sunt 1.14.22
 9. Ecce ego statuo pactum meū vobiscū & cum semine vestro post vos 4.14.6
 13. Arcum meū ponā in nubibus, & erit signum fœderis inter me & inter terram 4.14.18
 24. Enigilatus autem Noe ex vi no, quum iudicasset quæ fecerat ei filius suus minor 2.10.10
 25. Ait, Maledictus Chanaan, seruus seruorum erit fratribus suis 1.11.8
 27. Dilatet Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem, sicut Chanaan seruus eius ibid.
 12.4. Egredius est itaque Abraham sicut præceperat ei Dominus 2.10.11
 10. Facta autem est fames in terra: descenditque Abram in Aegyptum, vt peregrinaretur ibi ibid.
 13. Dic ergo obsecro te, quod soror mea sis ibid.
 17. Flagellauit autem Dominus Pharaonem, & domum eius propter Sarai uxorem Abram 2.8.19
 13.7. Et facta est rixa inter pastores Abram, & pastores gregum Loth 2.10.11
 11. Diuisi sunt alteruter a fratre suo ibid.
 14.13. Et ecce vnus qui euaserat nuntiavit Abrā Hebræo ibid.
 18. At vero Melchisedec rex Salem, proferens panem & vinum (erat enim sacerdos Dei altissimi), &c. 4.18.2
 15.1. Noli timere Abrā ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis 2.11.25, & 3.15.10, & 4.1.6, 13, & 4.16.24
 5. Suspice cælum & enumera stellas si potes, & dixit eis, Sic erit semen tuum 3.18.2
 17. Quum ergo occubisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clypeus fumans, & lampas ignis transiens inter diuisiones illas 4.15.18
 18. Semini tuo dabo terram hanc à flumine Aegypti vsque ad flumen magnū Euphratē 4.16.11
 16.2. Ecce conclusit me Dominus ne parerem, ingredi ad ancillam meā, si fortè saltē, &c. 3.2.37
 5. Dixitque Sarai ad Abraham, Iniquè agis contra me 2.10.11
 Ego dedi ancillam meam in sinum tuum 3.2.37
 9. Dixitque ei Angelus Domini, Reuertere ad dominam tuam 1.14.16
 15. Peeperitque Agar Abræ filium 2.10.11
 17.2. Ponam fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vti hementur omnes 3.18.2
 5. Constituite patrem multarum gentium 2.10.11
 7. Et statuā pactum meum inter me & te, & inter semen tuum, post te in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sint Deus tuus, & seminis tui post te 2.8.13, & 2.10.9, & 2.13.15, & 4.15.20, & 4.16.3
 10. Circumcideret ex vobis omne masculū, & 4.14.20, & 4.16.3
 11. Et circumcideris carnem præputii vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos 4.16.24
 12. Infans octo dierum circumcideret in vobis omne masculū in generationibus vestris 4.16.5, & 4.16.6, & 4.16.30
 13. Eruntque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum 4.17.22
 14. Masculus cuius præputii caro circumcisa nō fuerit, debetis anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit 4.16.3
 21. Constitua pactum meum cū Isaac = 4.14.5
 18.1. Apparuit autē ei Dominus in conualle Mamre 1.14.5
 2. Apparuerunt ei tres viri stantē prope eum 1.14.9
 10. Reuertens veniam ad te tempore isto vita comites, & habebit filium Sara vxor tua 3.18.2
 23. Si fuerint quinquaginta iusti in ciuitate, peribunt simul? & non parces loco illi propter quinquaginta iustos, si fuerint in eo? 3.20.15
 17. Quia semel coepi, loquar ad Dominum, nunc, quū sint puluis & cinis 1.13
 19.1. Veneruntque duo Angeli Sodomam vespere 1.14.9
 20.2. Dixitque de Sara vxore sua, Soror mea est 2.10.11
 3. En, morietis propter mulierem quam tulisti: habet enim virum 1.17.14
 18. Concluserat enim Dominus omnem vuluam domus Abimelech propter Sarain vxorem Abraham 2.8.19
 21.2. Concepitque Sara, peeperitque filium Abraham, in senectute sua 1.10.1
 10. Et ecce ancillam hanc & filium eius 2.10.15, & 4.2.3
 12. Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius: quia in Isaac vocabitur tibi semen 3.21.5

24 Dixitque Abraham, Ego lu-
rabo 2.3.27
25 Et Abraham increpauit Abi-
melech propter puteum aque
quem vi abstulerant serui eius
2.10.11
25.1 Quæ postquam gesta sunt,
tentauit Deus Abraham 3.8.
4.8 & 2.10.46
2 Tolle filium tuum virginis,
quem diligis Isaac, & vade in
terram visionis, atque offeres
eum in holocaustum 2.10.11
3 Igitur Abraham de nocte con-
surgens traiecit asinum suum,
ducens secum duos iuuenes,
& Isaac filium suum: quumque
concidisset ligna in holoc-
austium, abiit in locum quæ præ-
ceperat ei Deus 3.18.2
8 Fili mi, Deus prouidebit tibi
victimam holocausti 1.16.4
12 Nunc cognoui quod timeas
Dominum, & non peperisti vi-
rginito filio tuo propter me
3.8.4
16 Per memetipsum iurauit, dicit
Dominus: quia fecisti hanc rē,
& non peperisti filio virgini-
tatis, &c. 3.18.2
17 Benedicam tibi, & multipli-
cabo semen tuum sicut stellæ
cæli, & velut arenâ quæ est in
littore maris ibid.
18 Et benedicetur in semine tuo
omnes gentes terræ, quia obe-
disti voci meæ 2.13.15 & 4.14.11
23.4 Aduena sum & peregrinus
apud vos: date mihi ius sepul-
chri vobiscum, vt sepeliam
mortuum meum 3.25.4
7 Surrexit Abraham, & adorauit
populum terræ, filius videlicet
Heth. 1.12.3
12 Adorauit Abraham corâ Do-
mino & populo terræ ibid.
19. Atque ita sepeluit Abraham
Saram vxor: in suam in spelun-
ca agri duplici quæ respicie-
bat Maures, hæc est Hebron in
terra Chanaan 3.25.8
24.7 Ipse mittit Angelum suum
coram te 1.14.6 & 1.14.12
12 Domine Deus domini mei
Abraham, occurre obsecro mi-
hi hodie, & fac misericordiam
cum Domino meo Abraham
1.14.12
25.27 Isaac amabat Esau, eo
quod de veationibus illius
vesceretur 3.2.27
26.1 Orta autem fame super ter-
ram, post eam sterilitatem quæ
acciderat in diebus Abraham,
abiit Isaac ad Abimelech re-
gem Palæstinorum in Getara
2.10.12
4 Et multiplicabo semen tuum
sicut stellæ cæli: daboque po-
steris tuis vniuersas regiones
hæc, & benedicentur in semine
tuo omnes gentes 2.13.15
7 Respondit, Soror mea est: i-
muerat enim cõstiti quod sibi

effert sociata coniugio 2.10.12
15 Ob hoc inuidentes ei Palæsti-
ni, omnes puteos quos foderat
serui patris illius Abraham, il-
lo tempore obstruxerunt, im-
plentes humo 2.10.12
20 Sed & ibi fuit iurgium pa-
storum Geraræ, aduersus pa-
stos Isaac 2.10.11
31 Et surgentes manè iurauerunt
sibi mutuo 2.8.27
35 Quæ ambæ offenderant ani-
mum Isaac & Rebecca 2.10.12
27.9 Perge ad gregem, & asser-
mi hi duos hædos optimos, &c.
5.2.31
14 Abiit, & attulit, deditque
matri 2.10.14
27 Statimque vt sensit vestimen-
torum illius fragrantiam, be-
nedixit illi, ait, Ecce odor filii
mei, sicut odor agri plent, cui
benedixit Dominus 3.18.23
38 Esau euulatu magno fleuit
3.3.24 & 3.3.25
39 In pinguedine terræ, & in
rore calis desuper erit benedi-
ctio tua 3.3.25
28.5 Isaac igitur dimisit Jacob
2.10.12
11 Viditque in somniis scalam
stantem super terram, & cacu-
men illius tangens caelum 2.9.2
12 Angelos quoque Dei ascēden-
tes & descēdētes per viâ 2.14.12
18 Surgens ergo Jacob manè tulit
lapidē, quæ supponuerat capi-
tuli suo, & erexit in turulum,
fundens oleum desuper 1.11.15
22 Cunctorum quæ dederis mihi
offeram decimas tibi 4.11.4
29.20 Seruiuit Jacob pro Rachel
septem annis 2.10.11
23 Et vespere Liam filiam suam
introduxit ad Jacob 2.10.11
27 Imple hebdomadâ dierū hu-
ius copulæ: & hæc quoque da-
bot tibi pro opete quo seruitu-
rus es mihi septem annis aliis
2.10.12
30.1 Cernēs aut Rachel quod in-
fecunda esset, inuidit sorori
sue, & ait marito suo, Da mihi
liberos, alioqui moriar 2.10.12
2 Nū pro Deo ego sum, qui pri-
uauit te fructu ventris tui?
1.16.7
31.19 Et Rachel furata est idola
patris sui 2.11.8
22 Qui assumptis fratribus suis,
persecutus est eum diebus sep-
tem: & comprehendit eum
in monte Gaload 2.10.12
40 Die noctūque æstu urgebat,
& gelus, fugiebāque somnus
ab oculis meis 2.10.12
53 Iurauit ergo Jacob per timo-
rem patris sui Isaac 2.8.37
32.1 Jacob autem abiit in itinere
quod ceperat, fueruntque ei
obuiam Angeli Dei 1.14.5
7 Timuit Jacob valde &c. 2.10.12
10 Minor sum cunctis miseratio-
nibus tuis, & veritate tua quæ

expluisti seruo tuo: in baculo
meo trāsiui Iordanem 3.10.14
& 3.15.20.26
11 Erue me de maou fratris mei
Esau, quia valde est tunc, no-
stris veniens percutiat ma-
trem cum filiis 2.10.12 & 30.
20.14
28 Nam si contra Deum fortis
fueris, quanto magis homines
preuocabis 1.14.5
29 Interrogauit eum Jacob, Dic
mihi quæ appellaris nomen?
Respondit, Cur quæris nomen
meum, quod est inabile? Et be-
nedixit eo in loco 1.13.10
30 Vocauitque Jacob nomen lo-
ci illius Phanael, dicens, Vidi
Dominum facie ad faciem, &
salua est anima mea 1.13.10
33.3 Et ipse progrediens adora-
uit pronus ius terram septies,
donec appropinquaret frater,
eius 2.10.12
34.5 Intellexit Jacob eum volat
se filiam suam Dina 2.10.12
25 Simeon & Levi fratres Dina,
gladius ingressi sunt urbē cõ-
dentem, interfecitque omnibus
malesibus, &c. 2.10.12 & 4.1.24
29 Turbassis me & odiosum fecis-
tiss me Chanaanis & Phere-
stis: habitatoribus terræ huius
2.10.12
35.12 Egremente autem anima
præ dolore, & imminente iam
morte, vocauit, &c. 2.10.12
21 Abiit Rubens, & dormiuit quæ
Bala concubina patris, quod
illum minime latuit 2.10.12
& 4.1.24
37.28 Et prætereuntibus Mada-
nit is negociatoribus, extrahē-
tes eum de cisternâ, vendide-
runt eum Ismaelitis viginti
argenteis numis 4.1.24
32 Tulserunt autem tunicam ei-
us, mittentes qui ferrent ad
patrem, &c. 2.10.12
38.18 Ad vñ igitur coitit mulier
concepit, &c. 2.10.12 & 4.1.24
42.6 Frater Ioseph venerunt, &
adorauerunt eum 1.12.3
36 Absque liberis mcesse fecistis,
Ioseph non superest, Simeon
teneor in vinculis, & Benia-
min aufertis, in me hæc omnia
mala reciderunt 2.10.12
43.14 Deus autem meus omni-
potens faciat vobis eum pla-
cabilem: & remittat vobiscum
fratres vestros quæ tenet in vin-
culis, & hanc Benjamin: ego
autem quasi orbatus absque
liberis ero 2.4.6
45.8 Non vestro cõsilio, sed Dei
voluntate huc missus sum, &c.
1.17.8
47.7 Et Jacob salutauit Pharo-
a 1.11.15
9 Dies peregrinationis vitæ
meæ centum triginta anno-
rum sunt paruus & mali 2.10.12
Et non perueniunt vsque
ad dies

- ad dies patrum meorum quibus peregrinati sunt 2.10.12
- 29 Facies mihi misericordiam & veritatem, vt non sepelias me in Aegypto 2.10.13
- 30 Sed dormi cū patribus meis, & auferas me de terra hac, cōdāque in sepulchro maiorum meorum ibid. & 3.25.8
- 31 Quo iurante, adorant Israel Dominum, conuersus ad leuēuli caput 1.11.15
- 42.14 Et Israel extendēs manum dexteram posuit super caput Ephraim 4.3.16
- 16 Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis 1.14.6
Et super eos innocentur nomina patrum meorum Abraham & Isaac 3.20.25
- 29 Sed frater eius minor, maior erit illo, & semē illius crescit in gentes 3.22.5
- 49.5 Simeon & Levi fratres vasa iniquitatis bellantia 1.8.4
- 9 Caelus leonis Iuda: ad prādā filii mi ascendisti: requiescens accubasti vt leo, & quasi leonā, quis suscitabit eum? 1.8.4
- 10 Nō auferetur scēptū de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittēdus est, & ipse erit expectatio gētiū 1.8.7
- 28 Salutare tuum expectabo Domine 2.10.14
- 50.20 Vos cogitastis de me malignis, sed Deus vertit illud in bonum vt exaltaret me sicut in praelentia cernitis 1.17.8
- 25 Quam Deus visitabit vos, & importare ossa mea vobiscum de isto loco 2.10.13
- E X O D V S.
- 2.12 **C**umque cū spexisset huc atque illuc, & nullum adesse videret, percussit Aegyptium abscondit in labulo 4.20.10
- 3.2 Apparuitque ei Dominus in flamma ignis, de medio rubi, & c. 4.17.27
- 6 Ego sum Deus parris tui, Deus Abraham & Deus Isaac, & Deus Iacob 2.8.15, & 4.10.9
- 8 Descendi vt liberem eum de manibus Aegyptiorum, & educam de terra illa 4.20.50
- 10 Sed veni, & statim te ad Pharaonem, vt educas populum meum 4.8.2
- 44 Qui est misit me ad vos 1.13.23
- 21 Dabōque gratiā populo huic coram Aegyptiis: & quum egrediemini, non exhibitis vacui 1.17.7
- 4.3 Dixitque Dominus, Proice eam in terram: Proiecit, & versa est in colubrum 4.17.15
- 21 Quis fecit os hominis, aut quis fabricatus est mutum & surdū, videntē & cæcum nō-
- ne ego? 1.13.14
- 21 Vide vt omnia ostēda, & quæ posui in manu tua, facias corā Pharaone: ego indurabo cor eius, & nō dimittet populum 2.4.45 & 3.24.13
- Indurabo cor eius, & nō dimittet populum 1.18.2
- 25 Tuli illeco Sēphora acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui 4.25.22
- 6.7 Et asūmam vos mihi in populi, & ero vester Deus 2.10.8
- 23 Accipit autem Aaron vxorē Elizabeth filiam Aminadab, sororem Nathanael, quæ peperit ei Nadab & Abiu, & Eleazar & Ichamar 2.13.3
- 7.1 Dixitque Dominus ad Moysen, Ecce cōstitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus 1.13.9
- 3 Sed ego indurabo cor eius, & multiplicabo signa & ostēta mea in terra Aegypti 1.18.23 & 2.1.3, & 2.4.4
- 10 Tuli que Aaron virgam coram Pharaone & seruis eius, & versa est in colubū 4.17.15
- 11 Vocauit autem Pharaō sapientes & maleficos: & fecerunt ipsi per incantationes Aegyptiacas & arcana quædam similiter 1.8.6
- 12 Proceceruntque singuli virgas suas, quæ versa sunt in dracones: sed deuorauit virga Aaton virgas eorum 4.17.15
- 2.15 Videns autem Pharaō quod data esset requies, ingratiuit cor suum 1.18.2
- 10.1 Et dixit Dominus ad Moysen, Ingredere ad Pharaonem: ego enim induravi cor eius, & seruatorum illius: vt faciam signa hæc in eo 2.4.4
- 11.3 Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Aegyptiis. Fuitque Moyses vir magnus in terra Aegypti coram seruis Pharaonis, & omni populo 2.4.6
- 12.5 Erit autē agnus absque macula, masculus anniculus 4.16.11
- 26 Et quum dixerint vobis filii vestri, Quæ est ista religio? 4.16.30
- 41 Hæc est religio phasē, Omnis alienigena non comedet ex eo 4.17.22
- 46 Nec os illius confringetis 1.16.9
- 11.2 Significa mihi omne primogenitum quod aperit vuluam, in his Israel tā de hominibus quā de iumentis: mea sunt enim omnia 4.16.31
- 14.19 Tollensque se Angelus Domini, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos 1.14.6
- 21 Quūque extendisset Moyses manum contra mare, abtulit illud Dominus, & flante vento
- vehementi & vrente tota nocē, & c. 4.15.9
- 26 Et ait, Dominus ad Moysen, Extende manum tuam super mare, vt reuertantur aqua ad Aegyptios, super currus & equites eorum 4.15.9
- 31 Imituitque populus Dominum, & credidit cum Dominum, & Moysen erro eius 4.14.2
- 15.3 Dominus quasi vt pugnatotus, omnipotens nomen eius 1.13.24, & 4.17.23
- 16.7 Et mane videbitis gloriam Domini, audiat enim nuntius vesterum contra Dominum, nos vero quid sumus, quia multitudine contra nos? 1.8.5
- 14 Quūque operuisset superficies terræ apparuit in solitudine nubecula, & quasi pilotum in similitudine pruinae super terrā 4.17.24, & 4.16.23
- 17.6 En ego stabo tibi coram te super petram Horeb: percutiet que petram, & exibit ex ea aqua, vt bibat populus 4.17.15, & 4.17.21, & 4.16.20
- 15 AEthiavitque Moyses altare: & vocauit nomen eius, Iehouah-Nissi 1.13.9
- 12.16 Quūque acciderit, eis aliqua discipulatio, veni ad me vt iudicem inter eos, & ostendam præcepta Dei, & leges eius 4.11.3
- 19.5 Erui mihi in peculum, & cunctis populis: nec est enim omnis terra 4.16.13
- 6 Et vos vobis mihi in regnum sacerdotales, & p̄sentes 2.7.1
- 16 Iamque aduenerat terra, quæ, & manē incluserat, & ecce coequebant audiri conserua, ac nixare fulgura, & nubis densissima operire montes, clangorque tubæ, & thymus perstrepebat: & timuit populus qui erat in castris 1.8.5
- 20.3 Non habebis Deos alienos coram me 1.13.24
- 4 Non facies tibi sculptiles, neque omnē similitudinem, quæ est in celo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra 1.11.3, & 1.11.12, & 1.11.24
- 5 Non adorabis ea neque coles, ego sum Dominus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatē patrum in filios, in terrā & quartam generationem eorum qui oderunt me 1.12.2
- 6 Et facies misericordiā in milia his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea 2.10.9
- 12 Non occides 4.20.10
- 14 In quo fuit memoria nominis mei: veniam ad te & benedicam tibi 4.1.5
- 21.11 Qui autē nō est infiliatus, sed Deus tradidit eum in manus eius, & c. 1.16.6, & 1.18.3

17 Qui maledixerit patri suo vel
 matri, morte moriatur 2.8.36
 22.1. Si quis furatus fuerit bouē
 aut ouem, & occiderit vel ven-
 diderit, quinque boues pro v-
 no boue restituit, & quatuor
 oues pro vna oue 4.20.16
 8 Si latet fur, applicabitur domi-
 nus domus ad Deos, & iurabit
 quod non extendit manum,
 &c. 4.20.4
 8 Iurandum erit in medio
 quod non extendit manū ad
 rem proximi sui 2.8.26
 29 Decimas & primitias tuas nō
 tardabis reddere 3.7.5
 23.1 Non suscipies vocē menda-
 cii ne cinges manum tuam vt
 pro impiō dicas falsum testi-
 monium 2.8.47
 4 Si occurreris boni iniuriz tuis,
 aut aīno esrāt, redue ad eum
 2.8.56
 5 Si videris aīnum odientes te
 iacere sub onere, non pertran-
 sabis sed subleuabis eū eo ibid.
 32 Vt requiescat bos & aīnus
 tuus & refrigeretur filius ancil-
 lę tuę & aduena 2.8.32
 35 Et per nomen externorū deo-
 rum nō iurabis, neque adie-
 derit ex ore vestro 2.8.25
 19 Primitias frugum terrę tuę
 deferres in domum Domini Dei
 tui 3.7.5
 20 Ecce ego mittam Angelum
 meum qui præcedat te, & cu-
 rñdiat in viā, & introducat in
 locum quem preparauī 1.14.6
 23.18 Ingressūque Moyses me-
 dum nebulā, ascendit in mon-
 tem: & fuit ibi quadraginta
 diebus & quadraginta nocti-
 bus 1.8.55 & 4.12.10
 25.17 Facies & propitiatorium
 de auro mundissimo: duos cu-
 bitos & dimidium tenebit lon-
 gitudo eius, & cubitum ac se-
 missem latitudo 1.11.3
 28 Duos quoque Cherubin au-
 reos, & productiles facies, ex
 vtraque parte oraculi ibid.
 20 Verunque iatus propitiarii
 regant, expandentes alas, & o-
 perientes oraculum, respiciant
 que se mutuo viciis vultibus
 in propitiariū quo operien-
 da est arca, in qua pones testi-
 monium quod dabo tibi ibid.
 40 Inspice, & fac secundū exem-
 plar quod tibi in monte
 stratum est 2.7.15 & 4.14.20
 23.0 Sumēque duos lapides O-
 ny chinos, & sculpes in eis no-
 mina filiorum Israel 3.20.18
 15 Sex nomina in lapide vno, &
 sex reliqua in altero iuxta or-
 dinem natiuitatis eorum ibid.
 12 Portabitque Aaron nomina
 eorum coram Domino super
 vtrunque humerum ob recor-
 dationem ibid.
 21 Habebuntque nomina filiorū

Israel: duodecim nominibus
 cælabuntur, singuli lapides no-
 minibus singulorum per duo-
 decim tribus ibid.
 29.9 Cingēque eos balteo, Aa-
 ron scilicet & liberos eius, &
 impones eis mitras, eruntque
 sacerdotes mihi religione per-
 petuas, &c. 4.2.9
 36 Et vitulum pro peccato offe-
 res per singulos dies ad expiā-
 dum: mundabisque altares, &c.
 2.17.45 & 4.18.13
 30.10 Et deprecabitur Aaron
 super cornua eius semel pro
 animum, in sanguine quod obla-
 tum est pro peccato 2.15.6
 30 Aaron & filios eius vnges,
 sanctificabisque eos, vt sacer-
 dotio fungantur mihi 4.19.37
 13 Et impieni Beselech, spiritu
 Dei, sapientia, intelligentia, &
 scientia in omni opere 2.2.16
 13 Videte vt sabbathum meum
 custodiatis: quia signum est in-
 ter me & vos in generationi-
 bus vestris 2.8.29
 31 Surge, fac nobis deos qui
 nos præcedāt: Moysi enim huic
 viro, qui nos eduxit de terra
 Aegypti, ignoramus quid ac-
 ciderit 1.11.8
 4 Dixeruntque, Hi sunt dii tui,
 Israel, qui te eduxerunt de ter-
 ra Aegypti 1.11.9
 27 Ponat vir gladium super fe-
 mur suum ite & redite de por-
 ta vsque ad portā per mediū
 castrorum, & occidat vnusquis
 que fratres, & amicum & pro-
 ximum suum 4.20.10
 31 Aut dimitte eis hanc noxam,
 aut si non facis, dele me de li-
 bro tuo, quē scripsisti 3.20.55
 33.19 Miserebor cuius volueris,
 & clemens ero in quem mihi
 placuerit 2.5.17, & 3.11.13, & 3.
 22.65 & 3.22.85 & 3.24.15
 20 Non poteris videre faciē
 meam, non enim videbit me
 homo & viuēt 1.11.3
 31.6 Domino transiente corā eo,
 ait Dominator Domine Deus,
 misericors & clemēs, patiens &
 multæ miserationis 1.10.2
 7 Qui reddis iniquitatē patrum
 filiis, ac neptibus in tertiā &
 quartā progeniem 2.8.19
 28 Fuit ergo ibi cum Domino
 Moyses quadraginta dies, &
 quadraginta noctes: panem nō
 comedit, & aquam non bibit
 1.8.55 & 4.12.20
 29 Quinque descendēter Moyses
 de monte Sinai, tenebat duas
 tabulas lapideas testimonij, &
 ignorabat quid corusca esset
 facies sua ex consortio sermo-
 nis Domini 1.8.5
 35.2 Sex diebus facietis opus: se-
 ptimus dies erit vobis sanctus,
 sabbathum & requies Domini
 2.8.29

30 Ecce vocale Dominus ex
 nomine Beselech, filiū Vri filij
 Hur, de tribu Iuda 2.2.16
 40.34 Et nubes operiebat taber-
 naculum, maiestas Domini
 coruscante 1.8.5
 LEVITICVS.
 1.2 Homo qui obtulerit ex vo-
 bis hostiā Domino de
 peccatoribus, id est de bobus &
 ou b^o offerēs victimas 4.14.20
 4 Ponētque manus super caput
 hostiæ, & acceptabilis erit, at-
 que in expiationem eris pro-
 ficiens 4.3.16
 5 Immolabitque vitulum coram
 Domino 4.18.11
 4.2 Anima quā peccauerit per
 ignorantiā, & de vniuersis
 mandatis Domini, &c. 4.1.18
 5.13 Et expiabit eum sacerdos in
 peccato suo quod peccauit in
 vno de istis, & tēmiserit eis,
 &c. 2.17.4
 8.6 Congregatūque omni turba
 ante fores tabernaculi statim
 abluīt Aarō & filios eius 4.3.15
 11.44 Sancti estote, quia ego san-
 ctus sum 4.19.25
 16.2 Loquere ad Aaron fratrem
 tuum, ne omni tempore ingre-
 diatur sanctuarium, quod est
 intra velum coram propitia-
 torio, quo regitur arca 2.15.6
 21 Et Aaron posita vtraque ma-
 nu super caput hirci viuētis,
 confiteatur omnes iniquitates
 filiorum Israel, & vniuersa deli-
 ctia atque peccata eorū 3.4.20
 22.5 Qua facies homo viuēt in
 eis 2.8.45 & 2.17.55 & 3.14.13,
 & 3.17.3
 6 Omnis homo ad proximā san-
 guinis sui non accedet, vt re-
 uelet turpitudinē eius 4.19.13
 19.25 Sancti estote, quia ego sanctus
 sum Dominus Deus vester 2.8.
 145 & 3.6.15 & 4.19.25
 12 Non periuurabis in nomine
 meo, nec pollues nomē Dei tui,
 ego Dominus 2.8.74
 16 Non eris criminator, nec su-
 rro in populo 2.8.47
 18 Non quæres vltionem, nec
 memor eris iniuriz ciuili tuor-
 tum 2.8.56 & 4.20.19
 31 Non declinetis ad magos, nec
 ab aruolis aliquid suscitemini,
 vt polluamini per eos 4.1.5
 20.4 Anima quæ declinauerit ad
 magos, & aruolos, & fornicata
 fuerit cum eis, ponam faciem
 meā cōtra eā, & interficiā illā
 de medio populi sui 1.8.5
 7 Sanctificamini, & estote sancti,
 quia & ego sanctus sum Domi-
 nus Deus vester 4.19.35
 9 Qui maledixerit patri suo
 aut matri, morte moriatur 2.
 8.36
 26.3 Si in præceptis meis ambu-
 laueritis, & mandata mea cu-
 stodieritis, & feceritis ea 2.5.70

4 Dabo vobis pluvias temporibus suis, &c. 1.16.53 & 2.8.4
 12 Ambulabo inter vos, & erit Deus vester, vosque eritis populus meus 2.10.8
 20 Consumetur in cassum labor vester, non profertur terra germen, nec arbores poma præbeunt 3.20.44
 23 Quod si nec sic volueritis recipere disciplinam, sed ambulaveritis ex adverso mihi 1.17.8
 26 Postquam confregero baculum panis vestri, ita ut decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus, &c. 3.20.44
 33 Vos autem dispergam in gentes, & vaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta, & civitates vestrae diruta 2.15.11
 36 Et qui de vobis remanserint, dabo paorem in cordibus eorum 1.18.23 & 2.4.6
 N V M E R I.
 6.5 **O** Mni tempore separationis suæ novacula non transibit per caput eius 4.19.26
 18 Tunc radetur Nazaraeus ante ostium tabernaculi foederis caesarie consecrationis suæ: tollentque capillos eius, & ponet super ignem ibid.
 9.18 Cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculum, ad imperium Domini erigebant tentoria 4.15.9
 11.9 Quumque descenderet nox super castra vos, descendebat pariter & Man 1.8.5
 18 Sanctificamini cras, comedetis carnes 3.20.51
 31 Ventus autem egrediens in Domino arreptas trans mare coturnices detulit 1.16.7
 33 Adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat huiusmodi cibis: & ecce furor Domini concitatus in populum, &c. 3.20.51
 11.1 Loquentaque est Maria & Aaron contra Moysen, propter uxorem eius Aethiopiissam 1.8.4
 14.43 Amalecites & Chananeus ante vos sunt, quorum gladio corrueritis, eo quod nolueritis acquiescere Domino, nec erit Dominus vobiscum 7.5.11
 15.30 Factum est autem: quum essent filii Israel in solitudine, & inuenissent hominem colligentem ligna in die Sabbathi 2.8.29
 16.24 Præcipe vniuerso populo ut separetur à tabernaculis Core & Daran, & Abiron 5.8.5
 20.10 Congregata multitudo ante petram, dixit eis, Audite rebelles & increduli, Num de petra hac poterimus vobis aquam eicere? ibid.
 26 Quumque nudaueris patrem vestre matris, indues ea Eleazarum

filium eius 4.3.5
 21.8 Fac serpentem æneum, & pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet 4.18.20
 9 Fecit ergo Moyses serpentem æneum, & posuit eum pro signo: quem quum percussus aspiceret, sanabatur 2.12.4
 33.10 Morietur anima mea morte iustorum, & sicut nonisima mea horum similia 2.10.14
 19 Non est Deus quasi homo vementiatur, nec ut filius hominis vt mutetur 1.17.12
 28 Hæc sunt sacrificia quae offerre debetis, agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum 4.1.5
 D E V T E R O N O M I V M.
 1.16 **A** Vdite illos, & quod iustum est iudicete: siue cuius sit ille, siue peregrinus 4.20.43 & 4.20.6, & 4.20.9.
 39 Parvuli vestri, de quibus dixistis, quod captivi ducerentur, & filii qui hodie boni ac mali ignorant distantiam, ipsi ingredientur 4.16.19
 2.29 Induraverat Dominus Deus tuus spiritum eius, & obfirmaverat cor illius, ita ut traderetur in manus tuas 1.18.23 & 2.4.37 & 2.4.4
 4.2 Non addetis ad verbum quod vobis loquor: nec auferetis ex eo 4.9.2
 7 Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris 3.24.15
 9 Custodi igitur temetipsum, & animam tuam sollicitè, ne obliuiscaris verborum quae viderunt oculi tui, & ne excidat de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ &c. 2.8.5
 11 Et accessistis ad radices montis qui ardebat usque ad caelum: erantque in eo tenebrae, & nubes & caligo 1.11.3
 15 Custodite igitur sollicitè animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die: quia loquutus est vobis Dominus 1.11.2
 16 Ne forte decepti, faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel feminae 2.8.17
 17 Similitudinem omnium iumentorum quæ sunt super terram, vel auium sub caelo volantium ibid.
 5.14 Ut requiescat seruus & ancilla tua, sicut & tu 2.8.32
 17 Non occides 4.10.10
 6.5 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota fortitudine tua 2.7.5, & 1.8.5, & 3.19.4
 13 Dominum Deum tuum time-

bis, & illi soli serues, & per nomen illius iurabis 2.8.25
 16 Non tentabis Dominum Deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis 4.13.3
 25 Erigite nostri misericordis, si custodierimus & fecerimus omnia præcepta eius coram Domino Deo nostro, sicut mandavit nobis 3.17.7
 7.6 Quis populus sanctus est Domino Deo tuo: te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram 2.6.14
 7 Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis iunctus est Dominus, & elegit vos, quum omnibus suis populis pauciores 3.12.5
 8 Sed quia dilexit vos Dominus, & custodiuit iuramentum quod iuravit patribus vestris, &c. ibid.
 9 Et scies quia Dominus tuus, ipse est Deus fortis & fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligenter, se, & iis qui custodiunt præcepta eius 3.17.5
 12 Si postquam audieris hæc iudicia, custodieris ea & feceris, custodiet & Dominus Deus tuus pactum tibi & misericordiam quam iuravit patribus tuis 3.17.1
 13 Et diligit te & multiplicabit, benedicetque fructum ventris tui & fructum terræ tuæ, &c. ibid.
 8.2 Et recordaberis timentis coram dei per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret 3.20.46
 3 Ut ostenderet tibi, quod non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini 1.16.7, & 3.20.44
 9.6 Scito ergo quod non propter iustitias tuas Dominus Deus tuus dedit tibi terram hanc optimam in possessionem, quum durissimæ ceteris sis populis 3.21.5
 10.12 Et nunc Israel, quid Dominus petat a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum &c. 2.8.51
 14 En Domini Dei tui caelum est, & caelum caeli, terra, & omnia quæ in ea sunt 2.11.11, & 3.27.5
 15 Et tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amavit eos, elegitque semet eorum post eos, &c. ibid.
 16 Circumcidere igitur præputium cordis vestri, & circumcisa vestra ne induretis amplius 2.5.8, & 3.3.6, & 4.16.3, & 4.16.24
 20 Dominum Deum tuum timebis, & ei soli serue: ipsi adhaerebis, iurabique in nomine illius 2.8.25

21-26 En propono in conspectu
vestro hodie benedictionem &
maledictionem 3.17.1
22.13 Certe ne offeras holocausta
tua in omni loco quem videris
4.2.9
24 Sicut enim eo quem elegerit Do-
minus, in vna tribu in vna
offere hostia, & facies qua-
cumque praecepit tibi ibid.
28 Obsecras, & audi omnia quae
ego praecepit tibi, vt bene sit
tibi & filiis tuis post te in sus-
picernam, &c. 2.2.5
32 Nec addas quicquam nec mi-
nuas 4.10.17
33.3 Tetauit vos Dominus Deus
vester, vt palam hat verum di-
ligatis eum, au non in toto corde
& in tota anima vestra 3.
20.4
34.2 Populus sanctus es Domino
Deo tuo: & dicit vt sis et in
populum peculiarem de cunctis
gentibus quae sunt super
terram 2.8.14
36.10 Et celebrabis diem festum
hebdomadarum Domino Deo
tuo, & oblationem spontaneam
manus tuae, quam offeres iux-
ta benedictionem Domini Dei
tui 4.18.8
39 Non accipies personam, nec
munera quia munera caecant
oculos sapientum, & mutant
verba iustorum 4.20.9
27.8 Si difficile & ambiguum a-
perit te, tuum enim perplexeris
inter sanguinem & sanguinem
causam, & causam, &c. 3.4.4
9 Veniesque ad sacerdotes Le-
uitici gentis, ac ad iudicem
qui fuerit illo tempore, quare
que ab eis, &c. 3.4.45 & 4.6.2
27 Et docuisti te iuxta Legem
eius: sequerisque sententiam
eorum ibid.
22 Qui autem superbierit, nolens
obedire sacerdotibus imperio,
qui eo tempore ministrat Do-
mino Deo tuo, ex d. ereto iu-
dicis mouerit homo ille, &
auferes malum de Israel ibi.
26 Quicumque fuerit constitutus,
non multiplicabit sibi equos,
nec reduct populum in Ae-
gyptum 4.20.9
22.11 Neque qui quaxat a mor-
tuis veritatem 1.5.6
23 Perfectus eris, & absque ma-
cula cum Domino Deo tuo
2.8.51
25 Prophetam de gente tua &
de fratribus tuis sicut me sus-
citabit tibi Dominus Deus
tuus: ipsum audies 4.5.7
29.19 Reddet ei sicut fratri suo
facere cogitauit 4.20.16
27.18 Si genuerit homo filium
contumacem & proceruum, qui
non audierit patris ac matris
imperium, & coercitus obedi-
re contempserit, &c. 2.8.36

33 Maledictus a Deo est qui pen-
det in ligno 2.7.15, & 2.16.6
22.5 Veritatem maledictionem
eius in benedictione tua, & eo
quod diligeret te 3.21.5
24.13 Sed statim reddes ei pi-
guus ante solis occasum, vt
dormiens in vestimento suo
benedicat tibi, & habeas iusti-
tiam coram Domino Deo tuo
3.17.7
26.16 En, Dominus elegit te ho-
die, vt sis ei populus peculi-
aris, sicut locutus est tibi, & cu-
stodias omnia praecepta illius
2.8.14
27.26 Maledictus quis non per-
manet in testimoniis Legis hu-
ius, nec eos opere persequit 2.
7.5, & 2.7.1 & 2.16.6, & 3.
11.19, & 3.12.13 & 3.14.13 & 3.
17.5, & 3.17.9
28.1 Si autem audieris vocem
Domini Dei tui, vt facias at-
que custodias omnia mandata
eius quae ego praecepit tibi ho-
die: faciet te Dominus Deus
tuus excellentiorem cunctis gen-
tibus quae versantur in terra
1.17.25 & 2.5.10
2 Venientque super te vniuersae
benedictiones istae, & apprehen-
dent te, sicut etiam praecepta eius
audieris 2.6.4
12 Aperit Dominus thesaurum
suum optatum calum, vt tri-
buet pluuiam terrae tuae, &c.
1.15.5
29 Omnique tempore calumnia
sustineas, & opprimaris viu-
lencia, & nec habeas qui liberet
te 4.20.25
36 Ducetque te Dominus, & re-
gem quem constitueris super te,
in gentem quam ignoras tu,
& patres tui, &c. 2.11.1
65 Habet enim tibi Dominus cor
pauidum, & deficietis oculis,
& animam consumptam. mu-
rore 2.4.6
29.2 Vos vidistis vniuersa quae
fecit Dominus coram vobis in
terra Aegypti, &c. 2.2.20
4 Et non dedit vobis Dominus
cor intelligens, & oculus viden-
tes, & aures quae possint
audire, vsque in praesentem
diem ibid.
12 Ne forte sit inter vos vir aut
mulier, familia, aut tribus, cuius
cor auersum est hodie a
Domino Deo nostro, vt vadat
& seruiat, &c. 3.17.5
29 Quicumque audierit verba im-
ramenti huius, & benedicat sibi
in corde suo, dicens, Pax erit
michi, & ambulabo in praui-
tate cordis mei, & assumat ebria
sistentem ibid.
20 Et Dominus non ignoscat ei,
sed tunc quam maxime furor
eius fumet, & zelus contra ho-
minem illum: & sedent super

eum omnia maledicta quae scri-
pta sunt in hoc volumine, &c.
3.3.7
29. Abcondita, domino Leo no-
stro quae manifesta sunt, nobis
& filiis nostris, vt faciamus vniuer-
sa Legis huius 1.17.25, & 3.21.3
30.2 Et reueris fueris ad eum,
& obediens eius imperio, sicut
ego hodie praecepit tibi, cum
filiis tuis, &c. 3.3.6
3. Reduct te dominus Deus tuus
de captiuitate tua, ac misere-
bitur tui, & rursum congrega-
bit te de cunctis populis in
quos te ante disperit 4.17.24
6. Circumdet dominus Deus
tuus cor tuum, & cor seminis
tui, vt diligas dominum Deum
tuum, &c. 2.5.8, & 2.5.12, &
3.3.6, & 4.16.3
10 Si tamen audieris vocem do-
mini Dei tui, & custodieris
praecepta eius & ceremonias,
quae in hac Lege praescriptae
sunt, &c. 1.7.5
11 Mandatum hoc quod ego
praecepit tibi hodie, non supra-
tecto, & neque procul positum
2.5.12
12 Non est in colis, vt dicas, quis
ascendet nobis in collos, &c.
1.17.25 & 1.5.12
13 Neque trans mare positum: vt
caerem, & dicas, Quis est nobis
potens trans fretum mare, &
illud ad nos vsque detert, vt
possimus audire? ibid.
& 1.17.25 & 1.5.12
14 Sed iuxta te est sermo valde
in ore tuo & in corde tuo vt
facias illum ibid. & 3.24.3
15 Considera quod hodie propo-
suerim in conspectu tuo vitam
& bonum, & e contrario mor-
tem & malum 3.17.1
19 Testes hodie inuoco caelum &
terram, quod profectum vo-
bis vitam & bonum, & benedi-
ctionem & maledictionem: vili-
ge ergo vitam, vt & vniuersa
& semen tuum 2.5.45 & 2.7.3
32.5. Peccauerunt eis, & non filii
eius in foribus, generatio pra-
ua atque peruersa 1.8.6
8. Quando diuidebat altissimus
gentes: quando separabat filios
Adam, constituit terminos po-
puli, &c. 2.11.11, & 3.21.5
15 Increatus est dilectus, & re-
caltrauit. Increatus, impin-
guatus, dilatarus, dereliquit
Deum factorem suum, &c. 1.8.5
17 Inuolauerunt demoniis &
non Deo 4.13.17
21 Ipsi me prouocauerunt in eo
qui non erat Deus 1.13.15
35 Mea est vltio, & ego retribuam,
&c. 2.8.56, & 4.20.19
4.6 Ponite corda vestra in om-
nia verba mea quae ego testa-
tor vobis hodie, vt mandetis
ea filijs

ea filii vestri custodire & facere, & implere vniuersa quæ scripta sunt in volumine legis huius 2.17.13
 33.3 Omnes sancti in manu illius sunt 2.10.9
 39 Beatus es tu Israel, quis similis tui popule, qui saluaris in domino? 2.10.8
 34.5 Mortuusque est ibi Moyses seruus domini in terra Moaby iubente domino 4.6.11

I O S V E.

2.7 **N**E declines ab ea ad dexteram vel ad sinistram, vt intelligas cuncta quæ agis 4.9.12
 8 Non recedat volumen Legis huius ab ore tuo: sed meditaaberis in eo diebus ac noctibus, &c. ibid.
 2.1 Qui pergentes ingressi sunt domum mulieris meretricis, numine Rahab, & quiescerunt apud eam 3.24.11
 9 Noui quod dominus tradiderit vobis terram: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ 2.4.6
 1 Et hæc audientes pertimuitis, & elanguit cor nostrum nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum, dominus enim Deus vester ipse est Deus in cælo sursum, & in terra deorsum ibid.
 5.14 Sum princeps exercitus domini 1.14.5
 7.19 Et ait Iosue ad Acam, Fili mi, da gloriam domino Deo Israel, & confitere, atque indica michi quid feceris 2.8.24
 10.13 Stercū tunc sul & luna 1.16.2
 11.20 Domini enim sententia fuerat, vt indurarentur corda eorum, & pugnarent contra Israel 1.18.2
 24.2 Trans fluuium habitauerūt patres ab initio, Thare pater Abraham & Nachor: seruiueruntque diis alienis 1.11.8. & 3.24.2
 3 Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Mesopotamia finibus, & adduxi eum in terram Chanaan, &c. ibid.

I V D I C E S.

2.1 **A**scenditeque dominus de Galgalis ad lucum flentium 1.14.6
 11 Quomque dominus iudices suscitaret in diebus eorum Hebebat misericordia, & audiebat afflictorum gemitus, & liberabat eos de cade vastantium 3.2.25, & 3.20.15
 19 Postquam autem mortuus esset index reuertebantur, & multo faciebant peiora quam fecerat patres eorum, sequentes deos alienos 3.3.25
 3.9 Et clamauerūt ad dominū qui suscitauit eis saluatōrē, & libe-

rauit eos 3.20.15, & 4.10.30
 12 Addiderunt autem filii Israel facere malum in conspectu domini 3.20.15
 45 Et postea clamauerunt ad dominū: qui suscitauit eis saluatōrē Aod, & iudicauit bitium Gera ibidem
 6.11 Venit autem Angelus domini & sedit sub quercu 1.14.6
 14 Retpexitque ad eū dominus, & ait, Vade in hac fortitudine tua & liberabis Iuacel de manu Madian 1.13.16, & 1.14.5
 34 Spiritus autem domini inuadit Gedeon qui clangens buccina conuocauit domū Abiezer, vt sequeretur se 2.2.17
 37 Ponā hoc vellus laui in arca: si ros in solo vellere fuerit, & in omni terra siccitas, &c. 4.14.12
 8.27 Fecitque ex eo Gedeon Ephod, & posuit illud in ciuitate sua Ephraim, fornicatūque est omnis Israel in eo, & factum est Gedeoni & unni domui eius in ruinam 4.10.25
 9.20 Sin autē peruerse, egredietur ignis ex Abimelech, & consumat habitatores Sichem, & oppidum Mello, &c. 3.20.15
 11.30 Vocū uouit domino Iepthe dicens, Si tradideris filios Ammon in manus meas, &c. 4.11.3
 13.10 Ecce apparuit mihi vir quē antē uideram 1.14.6
 16 Cui respondit Angelus, Si me cogis non comedā panes tuos: si autem vis holocaustum facere, offer illud domino 1.13.10
 18 Cur quæris nomen meum quod est mirabile? ibid.
 19 Tuli itaque Manue hōdum de canis & libamenta, & posui super terram offerens domino 4.10.25
 22 Morte moriemur, quia uidi-mus dominū 1.13.16, & 1.14.5
 23 Si dominus nos uellet occidere, de manibus nostris holocaustum & libamenta non suscepisset, &c. 1.11.10
 16.18 Domine Deus meus memēto me, & redde mihi nunc fortitudinē pristinam, vt uiciscam me de hostibus meis 3.20.15
 21.25 In diebus illis non erat rex in Israel sed unusquisque quod sibi rectum uidebatur, hoc faciebat 4.20.9

R V T H.

3.13 **S**in ille noluerit te retinere, ego te abique vlla dubitatione suscipiam, viuit dominus 2.8.27
 1.5 A M V E L
 1.13 **P**orro Anna loquebatur in corde suo, tantumque labia illius mouebantur, & uox penitus nō audiebatur. Aestimauit ergo eam Heli temulentam 2.20.33
 2.6 Dominus mortificat & uiuificat: deducit ad inferos & re-

ducit 3.20.54
 9 Pedes sanctorum suorum firmabit, & impii in tenebris contereceant: 2.10.18
 10 Et dabit imperium Regi suo, & sublimabit coram Christi sui 2.6.2
 25 Et non audierunt uocem patris sui: quia uoluit dominus occidere eos 1.12.3, & 3.24.14
 34 Hoc autem erat tibi signum quod uenturū est duobus filiis tuis Ophim & Phineas: in die uuo morientur ambo 1.12.1
 6.9 Et aspicientis: & liquidem per uiam humum suorum ascendetur cetera Bethi me, & fecit malū hoc nobis grādis, &c. 1.16.9
 7.3 Si in toto corde uoluerit reuer-timur ad dominum, & auferite deos alienos de medio uestris, Baalim & Astaroth, & preparate corda uestra domino, &c. 1.3.5
 6 Et reuinauerunt in die illa atque dixerunt ibi, Peccauimus domino 4.12.17
 17 Aedificauit etiam ibi altare domino 4.10.25
 2.7 Non enim te abiecerunt, sed me, ne regnē super eos 4.20.6
 11. Hoc erit ius regis qui imperaturus est uobis, filius uestrorū tollet, & ponet in curribus suis, &c. 4.20.26
 10.6 Et insuliet in te spiritus domini, & prophetabis eum eis, & mutaberis in uirum alium 2.2.17, & 2.3.4
 9 Itaque cum auerisset humerum suū vt abiret à Samuele, immutauit ei Deus cor a iud, & uenerunt omnia signa hæc in die illa 3.2.12
 26 Saul abiit in domum suam in Gabaa: & abiit cum eo pars exercitus, quorum tetigerat Deus corda 2.2.17
 11.6 Et insuliet spiritus domini in Saul, cum audisset uerba hæc 2.4.6
 15 Et perrexit omnis populus in Galgala, & fecerunt ibi regem Saul corā domino, &c. 1.8.7
 12.22 Et non derelinquet dominus populum suum, propter nomen suum magnum, quia iurauit dominus facere uos sibi populum 3.21.5
 14.44 Et ait Saul, hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quia morte morieris Ionathan 2.8.24
 15.11 Pœnitent me quod constitue-rim Saul regē: quia dereliqui me, & uerba mea opere non impleuit. Contristatūque est Samuel, & clamauit ad dominū tota nocte 1.17.12, & 3.20.15
 22 Nunquid uult dominus holocausta & uictimas, & non potius vt obediant uoci domini? Melior est enim obedientia quam uictimæ: & auscultare magis quam offerre adipem 4.1.1

arletum 4.10.17; & 4.18.9
 23 Quoniam quasi peccatum a-
 tiolandi est repugnare: & quasi
 fecerit idololatriz uolle acquirere.
 Pro eo ergo quod abiecit
 sermonem domini, abiicit
 te dominus ne sis rex, 4.10.17.
 & 43.32
 29 Porro triumphator in Israel
 non parceret, & poenitentia non
 flectetur: neque enim homo est
 ut agat poenitentiam 1.17.12
 30 At ille ait, Peccavi: sed nunc
 honora me coram senioribus
 populi mei, &c. 3.1.4
 33 Veruntamen lugebat Samuel
 Saulem, quoniam dominum
 poenitebat quod constituisset
 regem Saul super Israel 3.20.15
 36.1 Dixitque Dominus ad Sa-
 muellem, Vsq; uo te iugebis
 Saul, cum ego proiecerim eum
 ne regnet super Israel? 3.20.15
 37 Tulit ergo Samuel cornu olei,
 & unxit eum in medio fratru
 eius 1.8.75 & 2.2.17
 34 Et exagiebat eum spiritus
 nequam a domino 1.14.175
 & 2.4.5
 38.10 Post diem autem alteram
 inuasit spiritus Dei malus
 Saul, 1.14.171 & 2.4.5
 39.9 Et factus est spiritus domini
 malus in Saul: sedebat autem
 in domo sua, & tenebat lan-
 ceam, &c. 2.1.5
 41.26 Et ibat Saul & viri eius ad
 latas montis ex parte vnus
 Dauid autem & viri eius erant
 in latere montis 1.16.9
 27 Et nuntius venit ad Saul di-
 cens, Fecit, & ueni quoniam
 infuderunt se Philistini super
 terram Ibidem
 24.7 Propitius sit mihi domus
 ne faciam hanc rem domino
 meo christo domini, ut untra
 manu meam in eum qui christus
 domini est 4.20.28
 21 Sed perpercit tibi oculi meus:
 dixi enim, Non extendam ma-
 num meam in domum meam,
 quia christus domini est Ibidem
 26.9 Et dixit Dauid ad Abisai,
 Ne interficias eum: quis enim
 extendet manum suam in christum
 domini, & inuocens erit
 Ibidem
 32 Omnes dormiebant, quia sopor
 domini irruerat super eos
 1.18.2
 25 Dominus retribuere unicuique
 secundum iustitiam suam: & si-
 dem: tradidit enim te dominus
 in manum meam, &c. 1.17.14
 31.12 Et tulit in ossa eorum, &
 sepelierit in nemore Iabes, &
 ieiunauerit septē dieb' 4.12.17
 I. I. S A M V E L.
 5.8 Deirco dicitur in prover-
 bio, Cæcus & claudus non
 intrabunt in templum 4.16.37
 7.14 Qui si inique aliquid gesse-

rit, arguā eum in uirga vitio-
 rum, & in plagis filiorum ho-
 minum 3.4.32
 27 Quia tu domine exercituum
 Deus Israel reuelasti aurem
 serui tui, dicens, Domū ædi-
 ficabo tibi, &c. 3.20.13
 28 Nunc ergo Domine Deus, u-
 es Deus, & uerba tua erunt ue-
 ra: locutus es enim ad seruum
 tuum bona hæc 3.20.14
 10.12 Esto uir fortis, & pugne-
 mus pro populo nostro & ci-
 uitate Dei nostri, dominus autem
 faciet quod bonum est in
 conspectu suo 1.17.9
 11.4 Misit itaque Dauid nuntiu,
 tulit eam: quæ cum ingressa
 esset ad illū, dormiuit cum ea
 4.1.24
 15 Scripsit autem in epistola, Po-
 nitē Vriam ex aduerso belli, u-
 bi fortissimum est prælium: &
 derelinquit eum ut percussus
 intereat Ibidem
 12.12 Tu seculi absconditē: ego
 autē faciā uerbum istud in cō-
 spectu omnis Israel 1.18.1
 13 Et dixit Dauid ad Nathan,
 Peccauī domino Dixitque Na-
 than ad Dauid, Dominus quo-
 que trāstulit peccatum tuum,
 non morietis 3.3.45 & 3.4.105
 & 3.4.113 & 4.1.24
 14 Veruntamen quoniam blasphemare
 fecisti inimicos nomen
 domini: propter uerbum hoc,
 filius qui natus est tibi, morte
 morietur 3.4.33
 16.10 Dominus præcepit ei ut
 malediceret Dauid: & quis est
 qui audeat dicere, quare sic fe-
 cerit? 1.17.85 & 1.18.3, & 1.18.4
 22 Te uentem ergo Absalon ta-
 bernaculum in solatio, ingres-
 susque est ad cōcubinas patris
 sui coram uniuerso Israel 1.
 18.15 & 1.18.4
 17.17 Et dixit Chusai ad Absalō,
 Nō est bonū cōsiliū quod de-
 dit Achitophel hac uice 1.17.7
 14 Domini autē nutu dissipatum
 est cōsiliū Achitophel uile,
 ut induceret dominus super
 Absalō milium 1.17.75 & 2.4.6
 22.27 Et eduxit me in Iaridum:
 liberauit me, quia complacui
 ei 1.17.5
 21 Retribuit mihi dominus secun-
 dum iustitiam meam, & secun-
 dum munditiā manuum mearum
 reddidit mihi Ibidem
 24.7 Et addidit furor domini ira
 fei cōtra Israel, commouitque
 Dauid in eis: dicens ad Ioab,
 Vadenumerā Israel & Iuda
 1.14.18
 10 Pereussit autē eor Dauid eū,
 postquā numeratus est populus:
 & dixit Dauid ad dominum,
 Peccati ualde in hoc factus, &c.
 1.14
 20 Etgressus adorauit regem
 pro uolū in terram 1.12.3

1.16 Inclinauit se Bethsabee, &
 adorauit regem 1.12.3
 21 Atque cum dormiret do-
 minus rex cum patribus
 suis, et inuis ego & huius meus
 peccatores 3.11.3
 2.5 Tu quoque nosti quæ fecerit
 mihi Ioab filius Seruiz, quæ fe-
 cerit duobus principibus exer-
 citus Israel, &c. 4.20.10
 6 Facies ergo iuxta sapientiam
 tuam, & non deduces caniciē
 eum, qui pacifice ad inferos Ibidem
 8 Habes quoque apud te Semei
 filiū Gera filiū Gemini de Bahurim,
 qui maledixit mihi maledi-
 catione pessima, &c. Ibidem
 8.3 Qui custodis pactum & mi-
 sericordiam seruis tuis qui
 ambulat coram te in toto cor-
 de suo 3.17.5
 46 Quod si peccauerit tibi (non
 est enim homo qui nō peccet)
 & iratus fueris eos in iudiciis
 suis, &c. 2.7.55 & 2.1.65 & 4.1.25
 47 Et egerint poenitentiam in
 corde tuo in loco captiuitatis,
 &c. 4.1.25
 58 Sed inclinet corda nostra ad
 se, ut ambulemus in ueritatibus
 uis eius, & custodiamus manda-
 ta eius, & ceremonias eius,
 & quæcumque iudicia manda-
 uit patribus nostris 2.3.9
 11.12 Veruntamen in diebus tuis
 non faciam, propter Dauid pa-
 trem tuum: de manu filii tui
 scindam illud 2.6.2
 23 Suscitauit ei quoque Deus ad-
 uersarium, &c. 1.18.1
 31 Ego scindam regnum de manu
 Salomonis, & dabo tibi decem
 tribus 1.18.1
 34 Nec auferā omne regnum de
 manu eius, sed ducē ponā eum
 cunctis diebus uite sue, pro-
 pter Dauid seruum meū, & c. 2.6.2
 39 Et affligam semen Dauid su-
 per hoc, ut uentamen non om-
 nibus diebus Ibidem
 12.10 Et dixerunt ei iuuenes qui
 cum eo nutriti fuerant, Sic lo-
 quere populo huic, &c. 1.17.7
 15 Et nō acquiriet rex populo:
 quoniam auerfatus fuerat eum
 dominus, &c. 1.17.75 & 1.18.45
 & 2.4.6
 20 Nec fecutus est quispiam do-
 minus Dauid præter tribum Iu-
 da solum 1.18.4
 28 Et excogitato consilio, fecit
 duos uolutes aureos, & dixit
 eis, Nolite ultra ascendere in
 Ierosalem, ecce dii tui Israel qui
 te eduxerunt de terra Aegypti
 4.2.8
 30 Et factū est uerbum hoc in pec-
 catum: ibat enim populus ad
 adorandū usque in Dā 4.20.32
 31 Et fecit phana in excelsis, &
 sacerdotes de extremis populis,
 qui nō erāt de filiis Leui 4.2.8
 15.4 Sed propter Dauid, dedit ei
 dominus

dominus Deus suus Incernam in Ierusalem, vt suscitaret filium eius post eum, & statueret in Ierusalem 2.6.2
18.10 Viuit dominus Deus tuus, non est gens aut regnum in quo nō miserit dominus nesci, &c. 2.8.27

41 Et ait Elias ad Achab, Ascende & comede & bibe, quia sonus multæ pluuiæ est 2.20.3

42 Elias autem ascendit in verticem Carmeli & pronus in terram posuit faciem suam inter genua sua Ibidem

43 Et dixit ad puerum suum, Ascende & profice contra mare: qui quomodo ascendisset & consēptus esset, ait, Nō est quicquid, & rursum ait illi, Reuerte te septem v. eibus Ibidem

12. 8 Et ambulauit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus & quadraginta noctibus vsque ad montē Dei Horēb 4.12.20

18 Dareluique mihi in Israel septē millia virorū, quorū genua nō sunt incruata ante Baal 4.1.2

21.12 Prædicauerunt ieiunium, & federe fecerunt Naboth iuter primos populi 4.12.17

28 Et factus est sermo domini ad Eliam Thesbitem 3.1.25

29 Nōne vidisti humiliatum Achab coram me? quia igitur humiliatus est mei causa, non inducā malum in diebus eius, &c. 3.1.25, & 3.20.15

22.6 Congregauit ergo rex Israel quadringentos circiter prophetas 4.9.6

21 Egredus est autem spiritus, & stetit corā domino, & ait, Ego decipī 1.14.17, & 1.17.7, & 1.18.1

22 Et ille ait, Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius 4.9.6

27 Hoc dicit rex, Mittite virum istum in carcerem, & sustentate eum pane tribulationis, & aquæ angustæ, donec reuertat in pace Ibidem

II. REGVM.

5.17 Dixitque Naam, Vt vis: sed obsecro, concede mihi seruo tuo, vt tollā onus duorū mulorum de terra: non enim faciet vltērā seruus tuus holocaustū, aut victimam diis alienis, nisi Domino 3.2.32

28 Hoc autem solum est de quo depreceris Dominum pro seruo tuo, quando ingredierit dominus templum &c. Ibidem

29 Qui dixit ei, Vade in pace: abiit ergo ab electo cēpore Ibi. 6.15

15 Heu heu domioe mi, quid faciemus? 1.14.11

16 Plures nobis cum sunt, quam cum illis 1.14.12

17 Domine, aperti oculus pueri huius, vt videat. Et aperuit Dominus oculos pueri, & vidit: & ecce mons plenus equorum, &

currum igneorū in circuitu Elizei 1.14.7, & 1.14.8, & 1.14.11

51 Hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, si steterit caput Elizei filii Saphat super ipsum hodie 2.8.24

10.7 Quūque venissent literæ ad eos, tulerunt filios regis, & occiderunt supra agnā viros, &c. 1.18.4

10 Videre ergo nunc quoniam non cecidit de sermonibus Domini in terram, quos locutus est Dominus, &c. Ibidem

16.10 Quūque vidisset altare Damalci, misit rex Achaz ad Vriam sacerdotem exemplar eius, & similitudinem iuxta omne opus eius 4.10.23

17.24 Adduxit autem rex Assyriorum viros de Babylone, & de Cutha, &c. Ibidem

25 Quūque ibi habitare cepisset, non timebant Dominum: & immisit eis Dominus leones qui interfecēbant eos Ibidem

32 Et nihilominus colebant Dominū, fecerunt autē sibi de no uissimis sacerdotes excelsoꝝ, &c. 3.2.13, & 4.10.23, & 4.15.22

33 Et quū Dominū colerent, diis quoque suis seruebāt iuxta cō suetudinē Gētium, de quibus traditū fuerat Samariā 3.2.13

34 Vique in præsentē diē morem sequuntur antiquū: non timēt Dominum, & neque custodiunt ceremonias eius, &c. Ibidem

19.4 Et fac orationē pro reliquiis quæ reperta sunt 3.20.14

35 Factū est igitur in nocte illa, venit angelus Domini, & percussit in caltris Assyriorū cētū octoginta quinque milia 1.14.6

20.1 Precipe domi tua: morieris enim tu, & non viues 1.17.12

7 Tunc Ezechias conuertit faciem suam ad parietem, & orauit Dominum 3.3.4

3 Obsecro Domine, memeto quælo quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod placitū est corā te fecerim 3.14.10, & 3.10.10

5 Ecce sanauit te, die tertio ascēdes templum Domini 1.17.12

9 Vis vt ascendat vmbra decem lineis, aut vt reuertat totidem gradibus? 4.14.18

11 Inuocauit Isaias Propheta Dominum, & reduxit vmbra per lineas, quibus descenderat in horologio Achaz 1.16.2

21.4 Extruxitque aras in domo Domini, de qua dixit Dominus, In Ierusalem ponam nomen meum 4.10.23

16 Insuper & sanguinem innociū fudit Manasses multum nimis, donec implectetur Ierusalem vsque ad os, &c. 2.24.11

22.2 Fecitque quod placium erat coram Domino, & ambulauit per omnes vias Danid pa

tris (sui) non declinauit ad dexteram suæ ad sinistram 4.10.23
8 Dixitque autem Heclias pontifex ad Saphan scribā, Librū legis reperi in domo Domini deditque Heclias volumen Saphan scribæ, qui legit & illud 1.8.8

I. PARALIP.

22.2 Et scabellum pedum Domini Dei nostri 4.1.5

II. PARALIP.

19.6 Videte, ait, quid faciatis, non enim hominis exercetis iudicium: sed Domini 4.20.4, & 4.20.6

NEHEMIA S.

1.4 Quūque audissem verbum huiusmodi, sedi & fleui, & iuxta diebus multis, & ieiunabam, & orabam ante faciem Dei cæli 4.12.16

5 Quæro Domine Deus cæli fortis, magne atque terribilis, qui custodis pactum, & misericordiam cum iis qui te diligunt, &c. 3.17.5

7 Vanitate seducti sumus, & non custodimus mandatum tuū, & ceremonias, & iudicia quæ præcepisti Moyse seruo tuo 3.4.11

9.14 Et sabbatum sanctificatum tuum ostendisti eis 2.8.29

IOB.

1.6 Quadam autē die, quom venissent filii Dei vt assiderent corā Domino,

flauit inter eos etiam Satan 1.14.17, & 1.14.19, & 1.18.1, & 2.4.7

12 Dixit ergo Dominus ad Satā, Ecce vniuersa quæ habet, in manu tua sunt, tantum in eum ne extendas manum tuam 1.17.7

17 Sed & illo loquēte venit alius, & dixit, Chaldaeæ fecerunt tres turmas, & inuaserūt camelos, & tulerūt eos, nec non pueros percusserūt gladio, & ego fugi solus, vt nuntiarem tibi 2.4.2

21 Dominus dedit, Dominus abstulit: nomen Domini benedictum 1.17.29, & 1.18.19, & 1.18.3, & 2.4.2

2.1 Venit quoque Satan inter eos vt staret in conspectu Domini 1.14.17, & 1.14.19, & 1.18.1

4.17 Nunquid homo Dei cōparatione iustificabitur, aut factore suo putior erit? 3.12.2

13 Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles, & in Angelis suis reperit prauitatem 3.12.15, & 3.17.9

19 Quanto magis hi qui habitāt domos luteas, qui terrenū habent fundamentum, consumuntur velut a tineæ? 1.15.19, & 1.15.21, & 3.12.1

17 Beatus homo qui corrigitur a Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes 3.4.5

9.2 Verè scio quod ita sit, & quod non iustificetur homo coram

2.8.11.

- positus Deo 3.12.2
 20 Si iustificat me volueris, os meum condemnabit me: si innocentem ostendere, prauum me comprobabit 3.12.5
 20.15 Et si impius fuero, vix mihi est; & si iustus, non leuabo caput; saturatus afflictione & miseria 3.14.16
 22.18 Baltheum regum dissoluit, & percingit fune renes eorum 4.20.28
 20 Commutat Deus labium veracium, & doctrinam senum auertit 2.4.4
 23.15 Etiāsi occiderit me, in ipso sperabo 2.10.19, & 3.2.21
 24.4 Quis potest facere mundū de immundo, nonne tu qui solus es? 2.1.55, & 3.12.5
 5 Breues dies hominis sunt, mensura suum numerus apud te est: constituti terminos eius qui præteriri non poterunt 1.16.9
 27 Signasti quasi in sacculo delicta mea, sed curasti iniquitatem meam 3.1.29
 23.15 Ecce inter sanctos eius, nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in conspectu eius 3.12.1
 16 Quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibis, quasi aquam iniquitatem? 3.12.5, & 3.12.1
 19.25 Scio enim quōd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum 2.10.19, & 3.25.4
 26 Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum 2.10.19
 27 Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspiciunt sunt, & non alius, &c. Ibid.
 21.11 Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt 2.10.17
 35.5 Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius 3.12.1
 26.14 Ecce hæc ex parte dicta sunt vultu eius, & cum vix paruum stellas sermōnis eius audierimus, quis poterit terribi magnitudinis illius intueri? 1.17.2
 28.12 Sapientia verò vbi inuenitur, & quis est locus intelligentiæ? Ibid.
 21 Abscondita est ab oculis omnium viuentium, volucres quoque cæli latet Ibidem
 23 Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum eius Ibidem
 28 Et dixit homini, Ecce timor Domini, ipsa est sapientia: & recedere à malo, intelligentia 1.17.25, & 3.2.26
 34.30 Qui regnare facit hominem hypnocreram propter peccata populi 4.20.25
 25.17 Qui auertit stillas pluuia, & effundit imbres ad instar gurgutis 1.5.6
 41.2 Et quis autē dedit imbrē, & reddam ei omnia quæ sub cælo sunt, mea sunt 3.14.5
 P S A L M O R V M.
 1.1 Beatus vir qui non abiit in consilio, & in via peccatorum non iterit 3.17.10
 2 Sed in Lege Domini voluntas eius, & in Lege eius meditabitur die ac nocte 2.7.13
 2.2 Altiterunt reges terræ, & principes cōuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius 2.16.3
 3 Dirupimus vincula eorum, & proniciamus à nobis iugum ipsorum Ibid.
 4 Qui habitat in cælis irridebit eos: & Dominus subfannabit eos 1.5.13, & 2.16.3
 8 Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ 2.11.11
 9 Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos 2.15.59, & 4.1.19
 12 Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, & pereatis de via iusta 2.6.23, & 4.20.53, & 4.20.29
 3.5 Ego dormiui, & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus suscepit me 3.2.37
 4.7 Signatum est super nos lumē vultus tui Domine 1.11.14
 5.4 Mane astabo tibi, & videbo quoniam non Deus volens iniquitatem tu es 3.20.12
 8 Ego autem in multitudine misericordie tue introibo in domum tuam: adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo 3.2.23, & 3.20.11
 6.1 Domine, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripis me 3.4.32
 7.6 Exurge Domine in ira tua, & exaltare in sinibus inimicorum meorum, &c. 3.20.15
 9 Iudica me Domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam super me 3.17.14
 8.3 Ex ore infantium & lactantium per fecisti laudem 1.16.3
 4 Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis quoniam visitas eum? 1.5.3, & 2.13.2
 9.10 Et sperent in te qui nouerunt nomen tuum 3.2.31
 10.13 Dixit enim in corde suo, Oblitus est Deus, auertit faciem suam ne videat in finem 1.4.2
 11.4 Dominus in templo sancto suo, 1.5.1
 12.2 Vana loquuti sunt vnusquisque ad proximum suum: labia dolosa, &c. 4.14.8
 7 Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum 3.2.15
 14.1 Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus 1.4.3
 3 Dominus de cælo prospexit super filios hominum: ut videat si est intelligens aut querens Deum 3.14.1
 4 Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum 2.3.2
 15.1 Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? 3.17.6, & 3.24.8
 2 Qui ingreditur sine macula & operatur iustitiam. Qui loquitur veritatem in corde suo 3.6.2
 16.2 Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non egres 2.8.53
 3 Sanctus qui sunt in terra eius, mirificauit omnes voluntates meas in eis 1.11.14, & 2.8.53, & 3.7.5
 5 Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi 2.11.23, & 3.25.10
 10 Non declinques animam meam in inferno: nec dabis sanctum tuum videre corruptionem 3.25.3
 17.1 Exaudi Domine iustitiam: intendere deprecationi meæ 3.17.14
 3 Probasti cor meum, & visitasti nocte: igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas Ibidem
 15 Ego autem in iustitia apparebo conspectu tuo: fatiabor cum apparuerit gloria tua 2.10.17, & 3.25.10
 18.1 Diligam te Domine fortitudo mea 3.20.28
 20 Et eduxit me in latitudinem: saluum me fecit, quoniam voluit me 3.17.5
 21 Et retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi 3.17.5, & 3.17.14
 28 Quoniam tu populum humilem saluum facies: & oculos superborum humiliabis 3.12.6
 31 Eloquia Domini igne examinata: protector est omnium sperantium in se 3.2.75
 17.1 Cæli narrant gloriam Dei 1.5.13, & 1.6.4
 8 Lex Domini immaculata conuertens animas: testimonium Domini fideles, sapientiam præstans paruulis 2.7.12, & 4.2.6
 13 Delicta quis intelligit: ab oculis meis munda me 3.4.169, & 3.4.183, & 3.17.2
 20 Memor sit omnis sacrificii tui: & holocaustum tuum pingue fiat 3.20.18
 10 Domine saluum fac regem, & exaudi nos in die qua inuocauerimus te 2.6.2
 22 Deus Deus meus, quare me dereliquisti? 2.16.11
 5. In

- 5 In te sperauerunt patres nostri: sperauerunt, & liberaſti eos 3.20.26
 26 Vota mea reddam in conſpectu timentium eum 4.13.4
 23.4 Nam etſi ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es 1.17.15, & 3.20.25, & 3.2.28
 6 Et miſericordia tua ſubſequetur me omnibus diebus vitæ meæ 2.3.12
 24 Quis aſcendet in montem Domini? aut quis ſtabit in loco ſancto eius? 3.6.2
 4 Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam ſuam, nec iurauit in dolo proximo ſuo Ibid.
 6 Hæc eſt generatio quæretium eum 8.24.8
 25.1 Ad te Domine leuaui animam meam 3.20.5
 6 Remiſcere miſerationum tuarum Domine, & miſericordiarum quæ à ſeculo ſunt 3.20.9
 7 Delicta inuentus meæ, & ignorantia ne memineris: ſecundum miſericordiam tuam memoro mihi tu 3.3.18, & 3.20.9
 10 Vniuerſæ viæ Domini, miſericordia & veritas requirentibus teſtamentum eius, &c. 3.20.7, & 3.17.2
 11 Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo: multum enim eſt 3.17.2
 13 Vide humilitatem meam & laborem meum, & dimitte vniuerſa delicta mea 3.20.9
 26.1 Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum, & in Domino ſperans non infirmabor 3.17.14
 2 Proba me Domine, & tenta me vte renes meos, & cor meum 3.20.46
 5 Odi eccleſiam malignantium: & cū impiis nõ ſedebo 3.17.14
 8 Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ 1.11.14
 9 Ne perdas cum impiis Deus animam meam, & cū viris, &c. 3.17.14
 27.1 Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? 1.17.11
 3 Si conſiderant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum ibidem
 10 Pater meus, & mater mea dereliquerunt me: Dominus autem aſſumpſit me 3.20.16
 14 Expecta Dominum, virilitate age: & confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum 3.2.17
 22.8 Dominus fortitudo plebis ſuæ: & proteſtor ſalutationem Chriſti ſui eſt 2.6.25, & 2.6.3
 29.2 Vox Domini ſuper aquas, Deus maiestatis inſonuit: Dominus ſuper aquas multas 1.6.4
 30.6 Ad vespertum demorabitur ſtetus, & ad matutinum latitatio 2.10.18
 7 Ego autem dixi in abundantia mea, Non mouebo in æternum. 8 Domine in volūtate tua præſtitisti decori meo virtutem: Auertisti faciem tuam à me, & factus ſum conturbatus 3.8.2
 31.1 In te Domine ſperaui, non confundar in æternum: in iuſtitia tua libera me 3.11.12
 6 In manus tuas commendo ſpiritum meum: redemiſti me Domine Deus veritatis 3.20.26
 16 In manibus tuis ſortes meæ 1.17.11
 23 Ego autem dixi in exceſſu mentis meæ, Proiectus ſum à facie oculorum tuorum 3.1.6
 22.1 Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum teſta ſunt peccata 3.4.29, & 3.11.15, & 3.14.15, & 3.17.10
 5 Delictum meum cognouit tibi feci & iniuſtitiam meam nõ abſcondi. Dixi, Confitebor aduerſum me in iuſtitiam meam Domino, &c. 3.4.9
 6 Pro hac orabit ad te omnis ſanctus in tẽpore opportuno, &c. 3.20.7, & 3.20.26
 33.6 Verbo Domini cæli firmati ſunt: & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum 1.13.15, & 1.16.1
 12 Beata gens cuius eſt Dominus Deus eius: populus quem elegit in hereditatem ſibi 2.10.8, & 3.2.28, & 3.21.5
 13 De cælo reſpexit Dominus: vidit omnes filios hominum 1.16.1
 18 Ecce oculi Domini ſuper merentes cum, & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius 3.20.40
 22 Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos, quemadmodum ſperauimus in te 3.20.12
 34.7 Iſte pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum, & de omnibus tribulationibus eius ſaluauit eum 3.20.26
 8 Immitte Angelus Domini in circuitu timentium eum: & eripiet eos 1.14.65, & 1.14.8, & 3.20.23
 15 Diuerſe à malo, & fac bonum 3.2.8
 16 Oculi Domini ſuper iuſtos & aures eius in preces eorum 1.16.7, & 3.20.35, & 3.20.10
 17 Vultus autem Domini ſuper facientes mala: vt perdat de terra memoriam eorum 1.16.17
 22 Mors peccatorum peſſima 2.10.14, & 2.10.18
 23 Redimet Dominus animas ſeruatorum ſuorum 2.10.15
 36.1 Dixit iniuſtus vt delinquat in ſemetipſo, Non eſt timor Dei ante oculos 1.4.3
 2 Quoniam dolose egit in conſpectu eius: vt inueniatur iniquitas eius ad odium Ibid.
 6 Domine in cælo miſericordia tua: & veritas tua viſque ad nubes 3.2.7
 7 Iudicia tua abyſſus multa 1.17.25, & 3.23.5
 10 Apud te eſt fons vitæ & in lumine tuo videbimus lumen 2.2.10
 37.7 Subditus eſt Domino & ora eum 3.3.17
 22 Quia benedicentes ei hæreditabant terram: maledicentes autem ei, diſperibunt 2.11.2
 32.1 Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me 3.4.13
 5 Iniquitates meæ ſupergeſſæ ſunt caput meum: & ſicut onus graue grauatur ſunt ſuper me 3.4.15
 39.10 Obmutui, & non aperui os meum, quoniã tu ſeciſti 1.17.8
 13 Advena ego ſum apud te, & peregrinus, ſicut omnes patres mei 2.10.15
 14 Remitte mihi vt refrigerer priuſquam abeam, & amplius non ero 3.20.16
 40.4 Et immiſit in os meum canticum nouum, carmen Deo noſtro: videbunt multi & timebunt, & ſperabunt in Domino 3.20.26, & 3.20.28
 6 Multa ſeciſti tu Domine Deus meus mirabilia tuæ: & cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi 1.5.65, & 1.17.1
 Sacrificium & oblationem noſtiſti: aures autem perfectiſti mihi 3.22.10
 8 Tu eſt dixi, Ecce venio. In capite libri ſcriptũ eſt de me 2.16.5
 9 Deus meus volui, & legem tuã in medio cordis mei ibid.
 11 Veritatem tuam & ſalutarem tuam dixi. Non abſcondi miſericordiam tuam & veritatem tuã à cœciliis multo 3.2.7
 12 Miſericordia tua & veritas tuas ſemper ſuſceperit me ibid.
 41.5 Sana animam meam, quia peccauit tibi 3.20.14
 42.3 Sitimẽ anima mea ad Deum fontem viuũ: quando veniſti & apparebo ante faciem Dei? 4.17.25
 5 Tranſiſto viſque ad domũ Dei, in voce exultationis & confeſſionis, &c. 3.4.9
 6 Quare triftis es anima mea? & quare conturbas me? Spera in Deo 3.2.17
 43.5 Quare triftis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo ibid.
 44.4 Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terrã, & brachium eorum non ſaluabit eos ſed dextera tuã, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui, quæretur

- complacuit in eis 3.21.5
 21 Si ubi sumus nomen Dei nostri, & hexpandimus manus nostras ad Deum alienum 3.20.77
 22 Nonne Deus requirit ista si ipse enim nouit abscondita cordis ibidem
 23 Quoniam propter te mortificatur tota die: extimati sumus sicut oues occisionis 3.25.3
 45.7 Sedes tua, Deus in seculum seculi: uirga directionis, uirga regni tui 1.13.9
 8 Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea uinxit te Deus, & Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis 2.15.55 & 4.19.175 & 4.20.10
 13 Et filii Tyri in numeribus uuluum tuum deprecabuntur, omnes diuites plebis 1.11.17
 45.2 Deus noster refugium & uirtus, adiutor in tribulationibus 3.2.27
 3 Propterea non timebinus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris ibidem
 6 Deus in medio eius, non commouebitur 4.1.3
 47.5 Domini excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram 1.13.24
 8 Elegit nobis hæreditatē suam, speciem Iacob quem dilexit 3.21.5
 48.9 Sicut audiimus, sic uidi-mus in ciuitate Domini uirtutum, in ciuitate Dei nostri: Deus fundauit eam in æternū 1.11.14
 17 Secundum nomen tuus Deus, sic & Ius tuum in fines terræ: iustitia plena est dextera tua 3.20.47 & 4.16.32
 49.7 Qui cõsistit in uirtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur 2.10.17
 8 Frater non redimit: non dabit Deo placationem suam ibidem
 11 Cum uiderit sapientes morietur: simul insipiens & stultus peribunt ibid.
 12 Tabernacula eorum in progenie & progenie, uocauerunt nomina sua in terris suis ibid.
 13 Et homo quom in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similibus factus est illis ibid.
 14 Hæc uia illorum, scandalum ipse: & postea in ore suo complacuit ibid.
 15 Sicut oues in inferno positi sunt mors depascet eos: & dominabuntur eorum uisti in marino ibid.
 50.13 Et inuoca me in die tribulationis: & eruiam te: & honorificabis me 3.20.135 & 3.20.24 & 4.17.17
 23 Qui laudem sacrificat, in me glorificat: & hæc est uia per quam ostendam ei salutē Dei 4.18.17
 51.3 Miserere mei Deus pro bonitate tua, &c. 3.4.9
 6 Ut vincas quando iudicaueris 1.12.35 & 3.11.115 & 3.13.2
 7 En ego in iniquitate formatus sum, & in peccato concepit me mater mea 2.1.55 & 3.3.185 & 3.20.95 & 4.16.17
 12 Cor mundū crea mihi Deus & spiritum firmum intra me ianua 2.2.255 & 2.2.27, & 2.3.9
 17 Aperi Domine labia mea, ut os meum laudem tuā prædicet 3.20.28
 19 Sacrificia Deo spiritus confraus: cor contritum & confraus Deus non despiciet 3.20.16
 21 Tunc delectaberis hostiis, sacrificio & holocausto iustitiæ: tunc uittulos imponent super aram tuam 4.18.17
 52.10 At ego similis oleæ frondosæ in domo Dei 2.10.17
 53.4 Nemo est qui quod bonum est faciat 2.3.2
 55.23 Reice in Dominum sarcinam tuam, & ipse te sustinet: non permittet ut iustus perpetuò labascet 1.17.65 & 2.10.17
 24 Tu interim, o Deus, detruedes sanguinarios istos & fraudulentos in puteum interitus 2.10.17
 56.5 In Deum speram, nihil metuo quid caro mihi faciat 1.17.11
 10 Quoties te innocens, hostes mei retrocedunt, in hoc certus fio quod tu es Deus meus 3.20.11
 13 Vota nuncupabo tibi o Deus, reddam laudes tibi 4.15.4
 59.11 Bonitas tua, o Deus meus, antecerrat me: fac Deus optata in hostibus meis uideam 2.3.12
 60.14 In Deo fortiter faciemus, & ipse conculcabit hostes nostros 3.20.46
 62.9 Effundite ante conspectum eius cor uestrum, Deus refugium nobis 3.20.5
 10 Filii hominum uani sunt, mēdaes filii uiri: si simul ponantur in bilice, ipsa uanitate leuiōres erunt 4.3.1
 63.4 Bonitas tua, ipsa uita optabilior est 3.2.285 & 3.17.14
 65.1 Tibi o Deus laus in Sion, tibi persoluetur uotū 3.20.29
 3 Tu exaudis præcē: hinc omnis caro ad te uenit 3.3.13
 5 Beatus quem elegeris, quem tibi adhibueris: habitabit ille in stratis tuis, &c. 3.21.5
 68.19 Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem 1.13.11
 21 Domino Deo exitus mortis 3.25.4
 36 Tremendus es, o Deus, de sanctuaris tuis, Deus Israelis ipse dat robur populo 1.15.14
 69.3 Demeris sum in limū profundissimum, in quo non est fundum, &c. 4.7.13
 5 Ut quæ nou rapui rependere cogat 2.16.5
 22 Edederunt in cibo meo fel: & cum sitirem potarunt me aceto 4.17.15
 29 Deleantur de libro uincantium, & interitus non scribantur 2.10.128 & 3.14.9
 71.2 Pro tua iustitia erue me, & libera me 3.11.12
 72.8 Inperitet à mari ad mare vsque, & à flumine vsque ad terminos terræ 2.11.11
 11 Et adorent eum omnes reges, omnes gentes seruiant ei 4.5.17
 73.2 Parum abuit quin nutrunt pedes mei, fere effusi sine gressu mei 3.9.6 & 2.10.16
 12 Donec in secretaria Dei adyta penetrasti, & intellexi ut potitremō essent quique habituri 2.10.165 & 3.9.6
 16 Consumitur caro mea & cor meum: Deus autem est petra cordis mei, & portio mea in æternum 2.11.2
 74.2 Memor sis cœtus tui quem iam pridem comparauisti: & fortis hæreditariæ quam uendicasti: montis Sionis in quo habitare es solitus 3.20.14
 9 Signa nostra non uidemus, nullus superest propheta: ne-moque nobiscum qui sciat quouisq; tandem 2.15.1
 75.7 Nam nec ab Oriente, nec ab Occidente, neque à Meridie exaltatio contingit 1.16.6
 77.10 Oblitus estne misereri Deus, continebitne in ira misericordias suas? 3.2.17
 11 Tandem cognabam, hæc mea est infirmitas, dextera Excelli uices mutat 3.2.21
 78.8 Nec euadant similes patri-bus suis, nationi deficienti & rebelli, nationi quæ recte cor suum haudquaquam instituit, & cuius spiritus nunquam uerē Deo credidit 2.5.21
 36 Ore suo blanditi sunt ei, lingua autem sua ei mentiebantur 3.3.25
 37 Cor eorum non erat rectum erga illum, nec fidi fuerunt in serbere eius ibid.
 49 Immisit in eos ætum iræ suæ, imperium, indignationem & angustiam, cæcōdæmonum incur-siones 2.14.17
 60 Ut desereret tabernaculum Sion, tentorium in quo inter homines habitabat 2.6.2
 67 Et repudiabit tentorium Ioseph, & tabernaculum Ephraim non elegit 2.6.25 & 3.1.6
 70 Et elegit

- 70 Et elegit Davidem seruum suum, & caulis ouium tulit eum 2.6.2
- 79.9 Auxiliare nobis, o Deus salutis nostrae propter gloriam nominis tui: & libera nos, & propitius sis peccatis nostris propter nomen tuum 3.20.14
- 73 Et nos populus tuus, & grex pascuorum tuorum te celebrabimus in seculum, & per omne aeuum praedicabimus laudes tuas 3.7.10
- 20.2 Qui infidēs Cherubim, affulge 1.17.245 & 2.8.155 & 4.1.5
- 4 Deus restitue nos, & fac illucere faciem tuam, & salu erimus 3.2.28
- 5 Domine Deus exercituum, quomodo tandem excedes in oratione populi tui? 3.20.16
- 18 Sic manus tua cum viro dexterae tuae, cum filio hominis quem tu tibi corroborasti 2.6.2
- 21.11 Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti 3.2.31
- 22.1 Deus constitit in caetu Dei, in medio dcorum iudicem agit 4.20.45 & 4.20.65 & 4.20.29
- 3 Vindicate pauperem pupillum, afflictum & miserum absoluite 4.20.9
- 4 Eripte teneum, & inopem de manu impiorum liberate ibidem
- 6 Equidem dixeram, Vos dii estis, & vni omnes filii Excelli 1.14.55 & 4.20.4
- 24.2 Quam sunt amabilia, o Domine exercituum, tabernacula tua! 4.1.5
- 3 Ardet, & etiam deperit anima mea ad arria Domini cor meum & caro mea clamant ad Deum viuum 2.11.2
- 8 Ibut de virtute in virtute, comparebit quisque eorum apud Deum in Sion 4.17.21
- 26.2 Custodi vitam meam, quoniam benedixit sum: serua tu Deus seruum tuum 2.20.10
- 5 Etenim tu Domine bonus es & propitius, ampla bonitate in omnes qui te inuocant 3.2.29
- 11 Dirige me Domine in viis tuis, tunc ambulabo in veritate tua: coge peccus meum, vt timeat nomen tuum 2.2.75 & 2.3.9
- 22.17 Super me transierunt furores tui, & terror: sicut me confecerunt 3.4.14
- 29.4 Pegiui sodus cum scotto meo, iuravi Davidi seruo meo 4.1.17
- 5 Semen tuum in aeternum confirmabo, & stabiliam solium tuum ad omnem posteritatem ibidem
- 31 Si filii eius Legem meam defecerint, & in iudiciis meis non ambulauerint 3.4.325 & 4.1.27
- 32 Si statuta mea prophanarint, & praecipia mea non custodierint 3.4.32
- 33 Praenarrationes eorum virga visitabo, & iniquitates eorum flagellis ibid. & 4.1.27
- 34 At bonitatem meam non auferam ab eo, nec fallam illi fidem meam 3.4.325 & 4.1.27
- 36 Semel per sanctitatem meam iuravi, haudquaquam Davidem fellero 2.15.1
- 37 Semen eius in aeternum erit, solium eius coram me vt sol persistabit ibid.
- 38 Firmum vt luna manebit, quae est certus in aethere caeli ibidem
- 90.4 Mille anni coram te sunt vt dies haeremus qui praeterit, imo vt noctis vigilia 3.2.42
- 7 Etenim ira tua defecimus, & scituente indignatione tua terremur 3.4.34
- 9 Nam cuncti dies nostri te irascente dilabuntur, annos nostros finimus dicto citius 3.25.12
- 11 Quis vni irae tuae nouit? vt e quoque timent, ita in eos indignatio irae tuae scuit ibidem
- 91.1 Sedens in abdito Excelli, sub ymbra Omnipotentis commoratur 1.17.65 & 2.8.42
- 3 Na is a laqueo venatoris, & a peste exitiali liberabit 1.17.11
- 11 Nam Angelis suis tua causa praecipiet, vt in omnibus viis eius te custodiant 1.14.65 & 2.8.45 & 3.20.22
- 15 Me inuocabit, idem eum exaudiam, adero ei in afflictione, eci piam eum, & gloriosum cum reddam 3.20.14
- 92.6 Quam magna sunt facturas, o Domine, vehemeter profunda consilia tua 2.10.17
- 7 Vir stupidus istud non cognoscit, neque stultus intelligit 1.5.9
- 11 Iustus vt palma florebit, & sicut cedrus in Libano succrescet 2.10.17
- 14 Plantati in domo Domini in atriis Dei nostri florebut ibidem
- 93.1 Dominus rex est, induit celestudinem, induit, inquam, Dominus robur, seque accinxit: quin & orbis sic firmatus est vt non nutet 1.6.5
- 5 Donum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudine dierum 1.6.4
- 94.11 Nouit Dominus cogitationes hominum vanas esse 2.2.255 & 2.14.1
- 12 Felix vir quem tu o Domine castigaueris, & quem in Legge tua institueris 2.3.14
- 19 Pro aestu mulierum cogita-
- tionum intra me, recreare animam meam consolatione tuae 3.20.7
- 95.7 Si hodie voci eius aufulcaueris 3.2.6
- 8 Ne induretis cor vestrum, vt in Mer. ba, vt in die Massi in deserto 1.3.1
- 96.10 Dicite in gentibus, Dominus regnat, & orbis firmabitur ne nutet, &c. 1.6.5
- 97.1 Dominus regnat, exultet terra, & insularum multitudo laetetur ibid. km
- 7 Procumbite coram eo dii vniuersi 1.13.21.23
- 10 Custodit Dominus animas sanctorum suorum, eque manu impiorum eos custodit 2.10.15
- 11 Lux facta est iustus, & iis qui integro sunt corde laetitia ibid.
- 99.1 Domino regnante, cum tu multo populi concurrunt: sicut Cherubim, terra mouet 1.6.35 & 2.8.15
- 5 Exaltate Dominum Deum nostrum, & prosternite vos ad scabellum pedum ipsius: sanctus enim est 1.11.155 & 4.1.5
- 9 Exaltate Dominum Deum nostrum, & prosternite vos ad montem sanctitatis eius: est enim sacrosanctus Dominus Deus noster 1.11.17
- 100.3 Agnoscite quod Dominus est Deus, ipse nos fecit, & non ipsi nos: sumus populus eius & grex pascuorum eius 2.3.62 & 3.21.5
- 101.3 Scelus nefarium ante oculos meos quod designem, non proponam de factoris odio persequar, nec vnquam mihi adhaerescet 4.20.9
- 8 Maturae perdam omnes inpius terrae, vt e ciuitate omnes facinorosi excendantur 4.20.10
- 102.14 Tu itaque exurgens misereris ipsius Sion 1.11.12
- 16 Et timebut gentes nomini Domini & omnes reges terrae gloriam tuam ibidem
- 18 Ac rationem habuerit precationis humilium, neque precationem eorum speruerit 3.20.18
- 19 Quod quidem literarum monumentis transmittetur ad posteror: & populus qui creabitur laudabit Deum ibid.
- 22 Vt celebrent homines nomen Domini in Sion, & laude eius in Ierusalem ibidem
- 26 Na primum terrae fundamenta iactis, & caeli sunt opus manuum tuarum 1.13.175 & 2.10.15
- 27 Quae interibunt, tu autē uictas, & uniuersa vt uicti uictorascens, &c. ibid. km
- 18 Verum tu idem es perpetuus, & anni tui non finiantur ibid.
- 103.8 Misericors, misericors Dominus: longiniquis, & mult.

- tum misericors 3. 2. 29
 17 Domini autem benignitas et ga timentes eum durat ab æterno in sempiternum tempus 2. 10. 15
 20 Prædicate Dominum Angeli eius, qui pollentes virtute exequimini eius voluntatem, obediendo voci verborum eius 1. 14. 55 & 3. 20. 43
 104. 2 Luce amicus est tanquam vestimento 1. 5. 1
 4 Qui legatos suos effecit spiritatus, & ministros suos ignem flamantem 1. 16. 7
 15 Et vinum quod exhilarat cor hominis, & oleum quod nitidam reddat faciem 3. 10. 2
 27 Vniuersa autem ex te pendens, vt eis cibum suum des suo tempore 1. 16. 1
 28 Teque dante colligunt, & te manum aperiente faciunt bonis Ibid.
 29 Si autem abscondas faciem tuam, turbantur: sique spiritum eis eripias, expiant, & reuertuntur in puluerem Ibid.
 30 Kursum animalia creantur, si tuum spiritum mittas, & renoues terræ faciem Ibid.
 105. 4 Semper faciem eius quaerit 4. 1. 5
 6 O semen Abrahami cuius ipse, & filii Iacobi electi eius 2. 21. 5
 25 Veritate cor eorum in ordinem sui populi, vt dolum demolirentur in seruos ipsius 1. 18. 25 & 2. 4. 1
 106. 3 O beatos qui seruant iudicium, & faciunt semper quod iustum est 3. 17. 10
 4 Memento mei, Domine, per fauorem erga tuum populum: meique rationem habito per tuam salutem: Vt videam hunc nam electis tuis hominibus paratum, & gaudeam gaudium gentium tuarum 4. 1. 4
 31 Quod ei est imputatum pro iustitia sempiternis temporibus 3. 17. 7. 8
 37 Nam filios suos & filias suas mactauerunt victimas demonibus 4. 13. 17
 46 Et fecit eos gratiosos apud victores suos vniuersos 2. 4. 6
 47 Serua nos Domine Deus noster, & congrega nos ex gentibus, vt consecramur nomini tuo sanctissimo, & celebremus te laudibus tuis 3. 20. 28
 107. 1 Qui errabat in deserto, in solitudine per uitas in quibus oppidum habitatum non inueniebant 1. 5. 7
 6 Clamauerunt Dominum in periculis suis, & eripuit eos ex angustiis ipsorum 3. 20. 15
 21 Clamauerunt etiam Dominum in periculis qui eripuit eos ex angustiis ipsorum ibid.
 16 Quia contriuit ualuas arcus, & effregit obices ferreos 2. 16. 9
 19 Clamauerunt etiam Dominum &c. 3. 20. 15
 25 Qui suo imperio eiec ventum procellosum, qui altè fluctus ipsius attollit 1. 16. 7
 29 Et sedata tempestate reddit mare tranquillum, ita vt definant fluctus quibus iactabantur ibidem
 30 Nam Deus effundit cõtempnũ in principes, & errare facit eos per ualutatem iniuiam 1. 18. 25 & 2. 2. 175 & 2. 4. 4
 33 Quisquis igitur sapit, custodiat hæc, & beneficia Domini considerabit 1. 5. 7
 116. 1 Dixit Dominus Domino meo, Sede mihi ad dexteram donec inimicos subdã scabellum tuis pedibus 2. 15. 35 & 2. 16. 16
 4 Iurauit Dominus, nec pœnitescam, vt tu sis sacerdos æternus ritu Melchisedech 2. 11. 45 & 2. 15. 65 & 4. 18. 25 & 4. 19. 24
 6 Iudicabit Melchisedech in gentibus, & omnia plena cadaueribus erunt, quando contunder capitam multis regionibus 2. 15. 5
 111. 1 Confitebor, Domine, ex toto corde in concilio & cœtu proborum 4. 14. 8
 1 Magna sunt Domini facta, quæ inquiruntur ab omnibus qui delectantur ipsis 1. 18. 3
 10 Principium sapientie est timor Domini 2. 3. 45 & 2. 2. 6
 112. 1 Beatus est vir qui timet Dominum, & ualde præceptis eius delectatur 3. 17. 10
 6 Memoria iusti usque durabit 2. 10. 16
 9 Eius iustitia æternum perstabit, cornuque eius alium erit cum gloria ibid.
 10 Minimæque impii alsequuntur quod desiderant ibid.
 113. 6 Sequè demittit vt inspicias, quæcunque sunt in cælo & in terra 1. 6. 5
 6 Qui erigit tenuem ex puluere, & pauperem à stercore euehit 1. 5. 7
 9 Qui sterilem matrem familiã efficit matrem gaudentem liberis 1. 16. 7
 115. 2 Atqui Deus noster in cælo est, qui perficit quicquid uoluerit 1. 16. 35 & 1. 18. 15 & 1. 18. 3, & 3. 24. 15
 4 Simulachra ipsorum sunt argentea & aurea, opus quod manibus hominis producit 1. 11. 4
 2 Quibus similes euadant qui ea faciunt, & quicunque fidei eis ibidem
 116. 1 Diligo Dominum, quandoquidem exaudivit supplicem meam uocem 3. 20. 28
 7 Reuertere anima mea ad locum tuum, quierum, quia Dominus in te beneficium contulit 3. 2. 17
 12 Quam gratiam referam Domino pro illis omnibus quæ in me contulit beneficiis? 3. 20. 28
 13 Sumpto calice quo gratias aguntur pro accepta salute, nomen Domini uocabo ibid.
 14 Meaque uota exoluam Domino nunc coram vniuerso populo ipsius 4. 13. 4
 15 Nam apud Dominum mors benignior ipsius maximi est momenti 2. 10. 14. 18
 18 Mea uota exoluam nunc coram vniuerso populo ipsius 4. 13. 4
 117. 2 Benignitas eius erga nos præpollens, ac ueritas Domini æternum permouet 3. 2. 7
 1. 18. 6 Domino à me stante non timebo quid mihi homo inferre conetur 1. 17. 22
 18 Probè me castigauit Deus, at tamen non permisit vt morerem 3. 4. 38
 25 Ah Domine serua quæso Iosaphat Domine da quæso felicem successum 3. 6. 2
 26 Optima quæque illi precantur, qui uenit in nomine Domini: nõsque sancta imprecamur uobis è domo Domini ibidem
 119. 1 O beatos qui uita integrum iter tenent, incedentes ad præscriptum Regis Domini 3. 17. 10
 10 Quum autem te quaerem ex toto corde meo, ne sinas me aberrare à mandatis tuis 2. 2. 25 & 4. 14. 8
 14 In uia testimoniorum tuorum delectatus sum magis quam in omnibus diuitiis 3. 2. 15
 18 Velamen detrahe oculis meis, vt inspiciam admirabilem sapientiam quæ recondita est in Lege tua 2. 2. 22
 34 Doceto me vt retineam Legem tuam, & toto corde illam custodiam 2. 2. 25
 36 Inclina cor meum ad obsecrationes tuas, & non ad auaritiam 2. 2. 95 & 2. 5. 11
 41 Et obueniant mihi tua beneficia, & salus tua secundum eloquium tuum 2. 2. 32
 43 Et ne omnino eripias ab ore meo uerbum ueritatis: siquidẽ tua iudicia expecto 3. 2. 17
 71 Bonum mihi qui humiliasti me: vt discam iustificationes tuas 3. 4. 12
 76 Verum obtingat quaeso mihi tua benignitas, quæ me enasoleat secundum eloquium tuum quod ipem spernit seruo tuo 3. 1. 48 & 3. 20. 14
 80 Sit cor meum integrum in tuis decretis, propterea non pudeam 2. 2. 27

89 Verbum tuum Domine pe-
 dat aeternum in celo 4.8.6
 90 Quam dulce est palato e-
 loquium tuum, certe ori meo
 dulcis melle est 3.2.15
 905 Verbum tuum lucerna est pe-
 dibus meis, & lux ad iter meum
 1.17.25 & 2.7.12. & 4.8.6
 911 Aeterna hereditate mihi ve-
 nerunt testimonia tua, sunt e-
 nim gaudium cordis mei 3.2.15
 912 Adieci animum meum decre-
 tis tuis, vt exequar illa in fine
 vsque, & adeo aeternum 2.5.11
 917 Quamobrem praecepta tua ama-
 ui magis quam aurum, &c. 3.2.15
 923 Formato gressus meos clo-
 quiu tuo, & ne dominetur mi-
 hi vlla vanitas 2.3.9
 923.4 Ecce, non dormiscet, neque
 dormiet qui custodit Israellem
 3.20.2
 930.1 Ex profundo malorum te
 voco Domine 3.20.4
 3 Vni enim iniquitates obferuare
 velis o Deo, Domine quis sub-
 sistet? 3.12.13 & 3.17.14
 4 Verum apud te clemetia est, &
 propterea timeris 3.3.25 & 3.16.3
 935.2 Male fit mihi si non com-
 parauit, & similem iudicauit
 animam meam puero ablatato
 apud matrem suam: estque ani-
 ma mea in me similis puero
 ablatato 3.7.9
 932.7 Memeto Domine omnium
 quibus afflatus fuit Dauid
 3.20.25
 7 Adeamus tabernacula eius, &
 adoremus scabellum pedum eius
 4.1.5
 De fructu ventris tui aliquem
 folio tuo imponam 2.13.3
 13 Dominus elegit Sion: & expe-
 titiue eam sibi sedem 4.1.17
 14 Haec mea est requies sempit-
 eterna, hic habitabo quoniam
 expetui eam 4.1.5
 133.3 Quia Dominus mandauit
 tibi esse benedictionem, & vi-
 tam sempiternam 2.11.2
 135.15 Simulachra gentium sunt
 argentea & aurea, opus quod
 manibus hominis producutur
 1.11.4
 138.1 Confitebor tibi toto corde
 meo, & coram iudicibus psal-
 lam tibi 4.14.3
 2 Confitebor nomen tuum propter
 benignitatem, & propter
 veritatem tuam 3.2.7
 8 Non omittes opera manuum
 tuarum 3.24.6
 140.14 Profecto iusti cohibentur
 nomini tuo, & probi perman-
 ebunt in conspectu tuo 2.10.16
 141.2 Valeat precatio mea pro
 incenso ante te, ac leuatio ma-
 nuum mearum pro vespertino
 sacrificio 3.20.14 & 4.18.17
 142.6 Proinde Domine te clamo,
 & dico, Tu es meus confugium,
 & fortitudo mea in terra viuentium
 2.11.2
 Et ero iustis vice coronatus, quia
 beneficiis me affecisti 3.20.26
 143.2 Ne ambules tamen in ius-
 tum seruo tuo: nullus enim vi-
 uens coram te iustus est 2.7.5, &
 3.12.25 & 3.14.16, & 3.17.14 &
 3.20.8
 9 Recolo tamen tempora supe-
 riora, & de omnibus factis tuis
 commentor 3.2.31
 144.15 Beatum populum cui con-
 tingit ita viuere: beatus popu-
 lum cuius Deus est Dominus
 1.10.25 & 3.2.28
 145.3 Magnus est Dominus & im-
 pensabile laudandus, cuius magni-
 tudo imperuictigabilis est 1.5.8
 9 De maiestatis gloriae tuae deco-
 re, & rebus tuis admirandis
 differam Ibid. 8 Dominus enim
 beneficis & misericors, patiens
 magnae benignitatis 1.10.25 &
 3.20.9
 9 Bonus est Dominus in omnibus,
 & misericordia eius superat om-
 nia opera ipsius 1.5.5
 13 Regnum tuum regnum est sem-
 piternum, & dominium tuum
 per secula vnuerfa durat 1.
 13.24
 18 Praesto adest Dominus omni-
 bus vocantibus eum, omnibus
 eum vocantibus eum veritate
 3.20.17.14
 19 Facit autem quaequid volent
 timentes eum, & clamorem eor-
 um exaudit ac seruat eos 3.
 20.5.13
 147.9 Qui dat pecori suum pas-
 tum, & pullis curuorum qui
 eum vocant 1.16.5
 10 Non probat fortitudinem equi,
 neque delectatur tibiis viri 2.
 2.10
 20 Non egit ad hunc modum cum
 omnibus generibus, neque mani-
 festauit eis iudicia 3.2.16
 P R O V E R B I A.
 1.7 Timor Domini, scientiae in-
 itium 3.2.26
 2.21 Recti enim inhabitabunt ter-
 ram, & integri superstites in
 ea erunt 2.11.2
 22 Impii vero de terra excinden-
 tur, & prauaricatores ex ea
 funditus euellentur Ibid.
 3.11 Castigationem Domini ca-
 uerunt, sibi mis, neque fas-
 tidias ad increpationem eius
 3.4.32.3 & 6.5
 12 Quem enim amat Dominus,
 castigat, & tanquam pater in
 filio delectatur Ibidem
 8.15 Per me regnant reges, &
 principes decernunt iustitiam
 4.20.4.7
 22 Dominus possedit me initio
 vitae suae, ante opera eius tum
 eram 1.13.7
 23 Ab aeterno ordinata sum, &
 ab initio ante terram Ibid.
 24 Nondum erant abyssi quum
 ego essem formata, nondum
 fontes aquarum redundabant
 Ibid. & 1.14.8
 9.10 Principium sapientiae est ti-
 mor Domini 3.2.26
 10.7 Memoria iusti laudem ha-
 bet: impiorum vero memoria
 forder 2.10.18, & 3.17.15
 12 Odiu excitat occasiones
 contentionum: sed dilectio om-
 nines prauatationes obregit
 3.4.31.6
 12.14 Quisque pro operis sui ra-
 tione donabitur 3.18.1
 28 In semita iustitiae vita est, &
 haec ipsa ad mortem nequa-
 quam ducit 3.17.15.
 13.13 Qui praeceptum timet, huic
 rependetur 3.18.1
 14.21 Qui proximum suum con-
 temnit, peccat: qui autem af-
 flictiis benignus facit, beatus est
 3.17.10
 26 In timore Domini forte est
 asyllum, & filius quoque eius e-
 rit perfugium 3.14.19
 15.3 In omni loco oculi Domi-
 ni contemplantur malos & bo-
 nos 4.17.23
 8 Sacrificium impiorum abomi-
 natum Dominus: oratio autem
 rectorum gratissima est ei 3.
 14.8
 16.1 Homini est disponere cor:
 ad Dominum autem est responso
 lingua 1.16.6
 2 Homini omnes viae suae mun-
 dae videntur in oculis suis: Do-
 minus autem disponit spiritibus
 3.12.5
 4 Omnia operatur Dominus
 propter seipsum quoque ad
 dicitur malum 3.13.6
 5 Beneficentia & fide expiat
 iniquitas, & in timore Domi-
 ni receditur a malo 3.4.31, &
 3.4.36
 9 Cor hominis deliberat de via
 sua: Dominus autem dirigit gres-
 sum eius 1.17.4
 12 Impiatiat desinere, & abomi-
 nandum esse debet regibus:
 iustitia enim solum cultum
 esse oportet 4.20.10
 14 Ira regis mortis est nuntius:
 sapiens autem placare illam
 poterit 4.20.32
 33 In sinum deiiciunt fortes,
 ac omne iudicium earum pen-
 det ad Dominum 1.16.6
 17.1 Rebellis duntaxat malum
 querit: huic crudelis nuntius
 & mittetur contra eum 4.20.19
 15 Ex aequo abominatur Domi-
 nus tam enim qui seculum ab-
 soluit, quam eum qui infor-
 tem damnat Ibid.
 18.10 Turris fortissima est no-
 men Domini, quod quum currit
 iustus extra telorum iactum est
 1.13.15, & 3.20.14
 19.17 Domino foenerat quisquis
 beneficii pauperi, secundum
 beneficii rependetur ei 3.18.6
 20.7 Iustus ambulat in sua inte-
 gritate, liberi eius post ipsum

beati 2.2.21
 8 Rex sedens in folio iudicii, dis-
 sipat omne malum intendo
 4.10.10
 9 Quis dicit, Mundum est cor
 meum, purus sum? peccato
 meo? 3.13.3
 12 Auris auditu, & oculi visum,
 ambo hæc fecit Dominus 2.4.7
 20 Qui maledicit patri suo aut
 matri suæ, huius lucerna extin-
 guetur in die tenebris 2.8.36
 24 Gressus vii fortis à Domino,
 & mortalis quomodo intelli-
 get viam suam? 1.16.6
 26 Dissipat impius rex sapiens,
 & rotam vertit super eos 4.
 20.10
 27.1 Cor regis est in manu Do-
 mini velut romæ aquarum: quoc-
 unque volet inclinat illud 1.
 18.25, & 2.4.75 & 4.20.9
 2 Sua cuique via recta videtur
 3.12.5
 24.21 Time Dominum fili mi &
 regem 4.20.22
 24 Qui dicit impius, Iustus es,
 huic maledicunt populi, huic na-
 tiones detestabuntur 4.20.10
 25.2 Gloria Dei est cælare scri-
 bum à gloria regum, est ser-
 uari verbum 3.21.3
 4 Aufer rubiginem ab argento,
 iâ exhibit excoctori vas. Afer-
 ratur impius à cõspectu regis,
 iam thronus eius iustitia firmus
 erit 4.20.10
 21 Si esuriat quæ odit, esuriam
 panem: si sitierit pota eum
 aqua 2.8.56
 27 Quæadmodum muleum mel-
 lis edere nõ est bonum, sic qui
 gloriam scrutatur, opprimitur à
 gloria 3.21.2
 26.10 Egregius aliquis ac ma-
 gnus vitæ conficit per se omnia:
 stultus autem mercede conuenit
 transgressores 3.22.4
 28.2 Propter præuersionem cor-
 rumpit qui in terra habitant, sit
 vel alii subinde imperent 4.20.28
 14 Beatus est homo qui iugiter
 pauet: qui autem cor suum ob-
 durat, corrumpet in malum 2.2.23
 29.13 Pauper & facinator in-
 ter se conueniunt, utriusque
 autem oculos Dominus illu-
 strat 1.16.6
 30.4 Quod nomen est eius, & quod
 nomen filii eius, si nosti? 2.14.7
 5 Omnis sermo Dei purgat? est,
 scutum his qui eo nituntur 3.
 2.15
 6 Ne addas sermonibus eius, re-
 te redarguat & mendax inue-
 niaris 4.10.17

ECCLESIASTES.

2.11 **T** conuersus sum ad om-
 nia opera mea, quæ pere-
 gerunt inæ manibus, & ad ha-
 borem quæ pertuli: & ecce om-
 nia transiit & animi molestia
 2.2.12
 3.19 Eadem enim solent homi-

nibus & brutis animantibus
 euenire: & qualis est mors vi-
 nius, talis est mors alierius.
 & spiritus idem omnibus in
 est, nec habet homo quic-
 quam præstantius pecore: si qui
 de omnia sunt inanis 3.2.38
 21 Quis autem scit an spiritus
 hominum sursum ascendat, &
 spiritus pecoris deorsum in
 terram descendat? 3.25.5
 7.30 Deus hominem probum
 condidit: ipsi autem plures
 iam facti cogitationes vanas,
 persecuti sunt 2.1.10, & 2.
 5.18
 9.1 Homo pariter odium & amo-
 rem ignorat eorum quæ sibi fun-
 te propita 2.2.28, & 3.13.4
 2 Omnibus eadē prorsus vsueu-
 nit iustus & impius, &c. 1.16.9
 4 Canis viuens præstat leoni mor-
 tuo 3.25.5
 5 Qui viuunt sciunt se morituros
 esse: at mortui prorsus ni-
 hil nouerunt, &c. 3.20.24
 6 Tum amor ipsorum, tum odium
 ipsorum, tum inuidia ipsorum
 iam abolita est, nec amplius
 habet forte in mundo ex
 omni eo quod est sub sole Ibi.
 12.7 Et spiritus redeat ad Deum
 qui dedit illum 1.15.25, & 1.15.5
CANTICVM CAN-
TICORUM.
 1.14 **O** Stede mihi formam tuam
 & ede mihi vocem tuam.
 vox enim tua ita mihi erit
 suavis, & forma tua venusta
 1.11.14
 5.3. Exuimeam tunicam, & quomodo
 rursus induam illam?
 laui pedes meos, & quomodo
 coinquinabo eos? 1.16.4
ESAIAS.

1.5 **A**d quid percuteremini vl-
 tra, addituri scilicet de-
 fectione omne caput languet,
 & omne cor mæret. 3.4.33
 10 Audite verbum Domini ty-
 ranni Sodomorum, auscultate
 & tu Gomorrhæ plebs Legem
 Domini 4.1.18
 12 Quis postulauit id à manu
 vestra? 3.14.15
 13 Ne ultra afferatis frustraneum
 munus, incensum res est mihi
 abominanda, neomenias, sab-
 bathum, vestrum deselus sum
 ferendo, &c. 2.8.34, & 3.
 14.8
 14 Neomenias vestras & statas fe-
 rias ex animo odij, lasum red-
 dunt me 4.2.10
 15 Et quum expãderitis manus
 vestras, abscondi oculos meos
 à vobis, etiam si multiplicaueritis
 orationem, haudquaquam
 exaudiam. nam manus vestre
 plene sunt sanguinibus 3.20.7
 16 Aferete malitiam 3.13.8
 17 Discite beneficiis, siscitemini
 iudicium, dirigite oppressum,
 ius dicite populo, & causam vi-

dux sepecipite 2.8.52, & 3.3.8
 18 Si peccata vestra fuerint vt
 coccus, niue reddentur albio-
 ra: si rubuerint instar pur-
 puræ, sicut natiua lana fient
 3.4.29
 19 Si volueritis & audieritis, bo-
 nis terræ fruemini 2.5.16
 20 Si verò renueritis, ac contu-
 maces fueritis, gladius deuora-
 binum, quoniam os Domini
 loquutum est Ibid.
 2.8 Idolis quoque plena est ter-
 ra eius, operi manuum suarum
 geniculatur, & ei quod fecerunt
 dicitur 1.11.4
 3.1 Ecce enim dominator Domi-
 nus exercituum auferet à Ieru-
 salem, & à Iuda validum & for-
 tem, omne robur panis, & om-
 ne robur aquæ 1.16.7
 3 Et dabo pueros principes eor-
 um, & efforminati domina-
 buntur eis 4.20.25
 4.1 Modò nomine tuo vocemur,
 tollasque opprobrium nostrum
 3.20.25
 5.8 Væ his qui copulant do-
 mum domui, & agrum agro con-
 iungunt, donec locus deficiat,
 &c. 1.18.13, & 2.4.4
 26 Et eriget signum genti quæ
 procul est, & sibi loquatur ei
 ab extremitate terræ, &c. 3.19.9
 6.1 Vidi Dominum sedere in so-
 lio sublimi: & editus, & simbricæ
 eius replebant regiam 1.13.11,
 & 5.13.23
 2 Seraphim autem supernæ senæ
 alæ erant singulis 1.11.3, & 1.14.8
 5 Væ mihi quoniam ad silerium
 redactus sum, eò quòd homo
 sim polluta habens labia 4.8.2
 6 Volauitque ad me vnus ex Se-
 raphim, habens in manu sua
 cartoneum incensum correptum
 forcipe ex ara 1.11.3
 9 Dicebat illi, Vade, & dicito
 populo iste: Audiendo audite,
 & ne intelligatis, &c. 1.13.15, &
 3.13.1 2.24.13
 10 Crassum reddito cor populi
 huius, & aures eius fac hebe-
 tes, & oculos eius obline, & ne
 forte vel oculis suis videat,
 &c. 2.4.3.
 7.4 Obserua & sis tranquillus, ne
 timeas, neque mollescat cor
 eum à duabus caudis istorum
 titationum fumigantium, &c. 1.17.
 13, & 3.17
 14 Ecce, virgo illa concipiet &
 pariet filium, & vocabis cum
 Immanuel 2.6.3, & 2.17.8
 18 Fiet eodem tempore vt Do-
 minus sibi loquatur annuat mulcæ
 quæ est ad finem fluminum
 Aegypti, & apud quæ est in ter-
 ra Assyriorum 2.4.4
 8.14 Is erit sanctuarium, sed la-
 pis offendiculi, & petra rui-
 nx duabus domibus Israelis
 1.11.13, & 1.17.23
 16 Liga testimonia, signa Legem
 an di-

- in discipulis meis 3.22.30
 27 Expectabo Dominū qui absco-
 dit faciē suam a domo Jacob,
 & præstolabor eum 3.7.42
 28 En ego & pueri quos dedit
 mihi Dominus, &c. 3.22.70
 9.6 Puer natus est nobis, filiū-
 que datur est nobis: cuius Im-
 perium erit super humero e-
 ius, & vocabitur nomen eius
 Admirabilis, Cōsiliarius, De^s,
 Heros fortis, Pater æternita-
 tis, Princeps pacis 1.13.59 & 2.
 15.15 & 2.17.65 & 3.11.4
 12 Sed manus eius adhuc exten-
 sa est 4.17.23
 10.1 Vx his qui decernunt decre-
 ta iniqua 4.20.29
 5 Heus Affur virga furoris meis
 is est baculus, in manu eorū in-
 dignatio mea 1.18.1 & 4.
 20.25
 6 Ad gentem hypocritam mit-
 tatur eum & contra populum
 quī indignationem meam com-
 meruit, mandabo ei ut auferat
 spolia, & diripiat prædā, ut
 redigat eū in conculcationem
 instar lutī quōd in plavēis est
 1.18.2
 22 Fururum autem est, quum Do-
 minus perfecit vniuersum
 opus suum in mōte Zion & in
 Ierusalem, &c. 1.18.1
 15 Num gloriabitur securis ad-
 uersus eum qui ea fecit? aut
 ferrā magnificabitur aduersus
 eum qui se traxit? Quod re-
 pōnde esset ac si virga sese ele-
 uaret contra eum qui ipsam
 fert, & baculus sese extolleret,
 quasi lignum non esset 2.4.4
 27.2 Et requiescet super eum Spi-
 ritus Domini, Spiritus sapien-
 tiæ & intellectus, Spiritus con-
 sciētiæ & fornicudinis, Spiritus
 scientiæ & pietatis 2.15.5, &
 4.19.22
 8 Et faciet eum spirare timore
 Domini: ob id non ad aspe-
 ctum suorum oculorum iudi-
 cabit, neque ad famam, quæ
 ad aures eius affertur, arguet
 2.3.4
 4 Spiritu laborum suorum in-
 terficiet impium 1.12.15
 9 Non afficiet malis, neque va-
 stabit per omnem sanctorum
 mentem meum, &c. 4.20.10
 10 Tunc quoque vsuenerit ut
 radicem Iesse (quæ stat in si-
 gnū populorum) gentes quo-
 que requirant 1.13.13
 72.1 Cōsuebor tibi domine, quo-
 niam miratus es mihi: conuer-
 sus est furor tuus, & consolatus
 es me 2.4.32
 14.7 Miserebitur Domin^s Iacob,
 & eliget adhuc Israëlē 2.21.5
 27 Domin^s exercituum consti-
 tuentes, quis faciet ipsum irri-
 tum? quōdque exenderit manū
 suā, quis eam suscitabit? 2.17.14
 19.18 In die illa erunt quatuor
 ciuitates in terra Ægypti,
 quæ loqueotur lingua Chana-
 naica, & quæ iururandam
 præstent Domino exercituum,
 &c. 2.8.23
 19 In die illa erit altare Domi-
 ni in medio terræ Ægyptia-
 cæ, &c. 4.18.4
 21 Cognoscetur Dominus ab
 Ægyptiis, contra cognoscent
 Ægypti ipsum Dominum in
 illa die, & colent eum hostiis
 & muneribus, vobiscumque
 vorum Domino, & reddent
 Ibidem.
 25 Cui benedixit Dominus exer-
 cituum, dicens, Benedicteus po-
 pulus me^s Ægypti, opus ma-
 num mearum Assyrius 1.18.1
 25.1 Designasti admiranda, & con-
 silia tua sunt procul verē &
 firmiter 3.24.4
 8 Mortem præcipitabit in sem-
 piternum, & absterget Domi-
 nus lachrymam ab omni fa-
 cie, &c. 3.9.6
 9 Enshic est Deus noster, expec-
 tationis eum, & seruabit nos
 1.13.103 & 1.13.24
 26.1 Vrbs fortis nobis est, salus
 ponet muros & propugnacu-
 lum 1.17.6
 19 Mortui tui viuēt, & quem-
 admodum corpus nium resur-
 gent: expurgabitur, & iubi-
 late habitatores pulueris, &c.
 2.10.275 & 3.25.4
 21 Ecce enim Dominus egredietur
 de loco suo, visitatum iniqui-
 tatem habitatorum terræ,
 & proferet terra sanguines
 suos, neque occultet intra in-
 terfectos suos 3.25.8
 28.16 Qui crediderit non sesti-
 nabit 1.12.13
 29.12 Eo quōd popul^s iste ore suo
 ad me accedit, & labiis suis
 me honorificè prædicat, cor
 autē eius longè abest a me, & timor
 eorum, &c. 3.20.75 & 3.
 20.37 & 4.10.155 & 4.10.165 & 4.
 10.37
 14 Ideo enim ipse quoque addam
 ut nitrificet eam cum populo
 isto, mira scilicet & portentosa,
 nempe peribit sapientia sa-
 pientium eius, & intelligentia
 prudentium eius sese abscon-
 derit 4.10.6
 30.1 Vx filiis descendentibus, dicit
 Dominus, qui audēt consiliū
 capere, sed non ex me: quique
 fundunt fusionem, sed non,
 &c. 3.20.18
 15 In vocando & silendo situm
 erit robur vestrum 3.2.77
 32 Preparata est præterea iam o-
 lim Iopbets, hæc etiā pro rege
 preparata est, quān profundam
 & amplam fecit: penetra-
 le eius ignis, vis lignorum in-
 gens, quæ stans Domini, & cetera

sulphureus tortens incendit 3.
 25.12

31.1 Vx his qui descendunt in
 Ægyptum pro auxilio, quique
 equis nituntur, & fiduciam
 habent in quadriga quōd mil-
 ta sint 3.20.26

7 Etenim abietet in die illo
 quisque simulacra argentea
 sua, & simulacra aurea sua,
 quæ fecerant vobis secleræ
 manus vestræ 1.11.4

33.14 Metuum in Sion peccato-
 res, tenet tremor hypocritas
 qui ex nobis, inquinati, habi-
 tabit cum igne deuoratis que
 nostrum habitabit eum ardo-
 ribus æternis 3.12.15 & 3.17.6

22 Dominus iudex noster, Domi-
 nus Legislator noster, Domi-
 nus Rex iustus, ipse seruabit
 nos 2.10.25 & 2.15.55 & 4.17

24 Populo qui habitat in ea re-
 missa est iniquitas 4.1.20
 35.2 Isthic quoque erit semita &
 via, & vocabitur via sancta,
 pollutus non transibit per eam
 4.1.175 & 2.6.2

37.4 Tu ergo suscipias orationē
 pro reliquis quæ adhuc su-
 persunt 3.20.5

16 Domine exercituum, Deus Is-
 raelis qui Cherubim inhabi-
 tas, tu solus Deus es omnium
 regnorum terræ 2.8.15

32 Quia prodibunt reliquæ de
 Ierusalem, & seruati de mōte
 Sion 4.1.4

35 Propugnabo enim vx seruem
 vrbe istam, propter nomen suum,
 & propter Dauidem seruum
 meum 21.7.5

36 Egressus itaque Angelus Do-
 mini, percussit in castris Assy-
 riorum cetera octogintaquin-
 que millia, &c. 1.14.6

38.1 Sic dicit Dominus: manda
 domui tuæ: morteris enim tu,
 & non viues 1.17.125 & 3.3.4

3 Mi Domine, memento quæ sō
 quōd ambulauerim coram te
 in fide, & integro corde, &
 quōd fecerim quæ tibi placeant
 3.20.12

5 Ecce, ego addo ad dies tuos
 quindecim annos 1.14.12

8 Ecce, ego reducam vniuersam
 gradibus quibus descendit in
 hora Achaz 4.14.18

20 Dominus ad seruandum me
 adiuuit, & cantica mea celebra-
 bimus omnibus diebus vite
 nostræ in æde Domini 3.20.28

39.6 Ecce, dies venient ut aule-
 tur Babylone quicquid do-
 mitur est, & quicquid repo-
 fuerit patres sui vsque in hūc
 diem, nec quequam fiet illi-
 quum dicit Dominus 1.8.7

7 Quia & ex filiis tuis, qui ex te
 prodibunt, quosque generabit
 auferet, & erit cuncti in Ba-
 bylone 2.1.1

40.2 Malitia eius expleta est, & iniquitas eius remissa: dupla enim accepit de manu Domini pro omnibus peccatis suis 2.4.4.33

3 Vox clamantis in deserto, Parate viam Domino in solitudine planam facite semitam Deo nostro 3.2.2

6 Vox dicebatur, Clamā: & dixi, Quid clamabo? &c. 2.9.55 & 2.10.7

11 Pasceat gregem suum ut pastor 4.19.34

12 Quis mensus est vola sua a quas, & callos palmo quis estimavit? qui comprehendit tribus digitis pulverem terræ, &c. 3.2.31

13 Quis paravit Spiritu Domini? quis vero ad cõsilium ei fuit, & eũ docuit? 4.18.19, & 4.19.2

17 Omnes gentes coram eo taquam nihil sunt, & res inanes atque frivole reputantur illi comparatæ 3.2.25.

18 Cui ergo simile facietis Deũ? aut quõdam simulacrum adornabitis ei? 1.11.25, & 1.11.12

21 Annon à terũ primordio hoc nuntiatur est vobis: non docti estis à iactis terræ fundamentis? 1.11.45, & 1.14.1

22 Qui sedet supra globum terræ, &c. 1.5.5

29 Ipse potius dat lassõ virtutẽ, & et quem vires deficiunt, robur abundẽ suppediat 2.2.10

41.7 Faber lignarius confirmavit consolatorem qui expolit malleo, cum eo qui crebris vicibus incidem percussit, & dicit, Bonum hoc erit ad plumbarum, firmavitque simulacrum hoc clavis, ne loco moveretur 1.11.2

9 Elegi te, neque unquam te repudiani 2.21.5

29 En vanifunt omnes illi & opera eorum nihil, simulacra eorum ventus sunt & res informis 1.11.2

41.1 Ecce, servus meus, quo nitari, &c. 1.14.2

8 Gloriam meam alteri non dabo, nec laudem meam sculptilibus 1.13.9

9 Piora ecce venerunt, & nova ego annuncio, quæ ego vobis nota facio antequam exortantur 1.8.7

10 Cantate Domino carmen novum, laudem eius canite ad extrema terræ usque 3.20.28

13 Dominus herois instat prodibit 4.19.34

43.1 Ne timeas, Ego enim redemi te, vocavi te nomine tuo, & vt meus esses tu 2.2.31

10 Vos testis mei, dicit Dominus, & servus meus quem elegi, vt sciaris & credaris mihi, vtque intelligaris quõd ego sum ille ipse: ante me veni est

formatus Deus, neque post me erit 1.7.5

11 Ego, ego, inquam sum Dominus: & præter me non est servator 3.4.15

25 Ego, ego ille ipsum sum, qui deleo transgressiones tuas, ilque propter me, & peccatorum tuorum non recordabor 1.13.125 & 3.4.155 & 3.4.255 & 3.20.45

44.3 Effundam aquas super siccitatem, & flumina super aridam: id est effundã Spiritum meũ super semen tuũ, & benedictionẽ meam super germina tua 2.2.10, & 3.1.5, & 3.2.39

6 Ego sum primus, & ego sum novissimus, & præter me non est Deus 1.13.235 & 1.13.24

12 Faber fertarius forcipe correpta, operatur in prunis, & scalpris fugit illud, agit robusto brachio suo: qui elurit interitum, ita vt vires deficiant: neque aquas bibens, ita vt lassus concidat 1.11.4

22 Ego delcui transgressiones tuas vt densas nebulas, & vt nubem peccata tua: reuertere ergo ad me, quia redemi te 3.4.29

45.1 Sic dicit Dominus Messie suo Cyro, cuius dextram prehedi, vt subiciam aule faciem eius gentes, & lumbos regum aperiam, ad aperiendum ante faciem eius valvas portarũ, & portæ non claudantur 1.8.7

7 Formans lucem, & creans tenebras: facies pacem, & creans malum, ego Dominus facio omnia ista 1.17.2, & 1.18.3

9 Væ disceptanti cum factore suo, vas fictile cum sigillis lutis fessit. Nũ enim dicit lutum sigilo suo, quid facis, & operi tuo non sunt manus? 1.11.2

23 Incurvabitur mihi omne genu, & iurabit mihi omnis lingua 1.13.115 & 1.13.235 & 3.5.2, & 3.25.7

25 In Domino iustificabuntur, & gloriabuntur omne semen Israël 1.13.2, & 3.4.16

46.5 Cui quæso me assimilabitis, & qui parabitis, aut comparabitis me, vt ei similes sim? 7.11.2

47.6 Equidem ita iratus eram populo meo, vt profanarem hereditatem meam 3.4.32

42.10 Ecce excovi te, sed non quæsi argentum: elegi te probatum in fornace afflictionis 3.4.12

16 Dominus Deus misit me & Spiritus eius 1.13.14

40.5 Nũc oblivioni tradit mulier infantem suum, quõd minus misereatur filii veri sui? &c. 1.17.6, & 1.20.36

22 Et erunt reges nutritii tui, & reginæ eorum nutrices tuæ, &c. 4.20.5

51.6 Cœli vt fumus corrumpentur, & terra vt vestis vetuitate peribit, & qui in ea habitant, ad eundem modum peribunt: salus autem mea in æternum durabit, & iustitia mea non concidet 2.10.15

52.1 Exurge, exurge, indue robur tuum Sion, indue vestes decoris tui, quoniam Ierusalem, civitas sancta: quoniam vltra non veniet in te incircuncisus & pollutus 4.5.17, & 4.1.17

3 Gratus venundatis cõsibus, & ideo absque argento redimemini 3.4.25

7 Quam speciosi sunt super montes pedes euangelizantis, prædicantis pacem 4.1.3

51.1 Quis credidit prædicationi nostræ, & brachium Domini cui revelatum est? 2.7.55 & 3.22.10

4 Cũ tamẽ ipse portet nostras infirmitates, & dolores nostros ipse sustulerit: nos autem existimabamus cum tantũ percussione Dei, & afflictu 2.12.45 & 3.4.275 & 4.17.17

5 Ipse vero vulneratus est propter transgressiones nostras, & attritus propter iniquitates nostras: multa enim correptionis nostræ ei imposita est, & in dolore eius nobis medicatus est. 2.12.4, & 2.16.55 & 2.16.9, & 2.17.45 & 3.4.30

6 Non omnes tanquam ovis erravimus, quisque viam suam sectatus. Dominus autem effecit vt incurreret in ipsum omnium nostrum iniquitas 2.16.65 & 3.4.275 & 3.12.55 & 3.24.11

7 Multatus est & afflictus, nec tamen as suum aperuit: sicut pecus ad macerationẽ ducitur, & sicut agnus coram confortibus suis mutus fit, is non aperire os suum 2.16.8

8 Absque dilatione, citraque iudicii rapus est: & generacionem eius qui enarrabat quoniam successus est de terra viventium, &c. 2.15.3

10 Dominus tamen voluit ipsum infirmo atterere, vt vbi posuerit animã suam, hostiã delicti, videat semen, &c. 2.7.2

11 Et ipse baiulabit eorum iniquitates 2.16.55 & 3.11.8

12 Et cum transgressoribus connumeratus est 2.16.5

54.12 Porro vniuersi filii tui docti erunt à Domino, & paxque multa filius tuis 1.7.55 & 2.2.205 & 3.20.105 & 3.25.13

55.1 O vos omnes qui sitis, venite ad aquas: & hi quibus nõ est pecunia, adferte: ebum comparate & comedite, &c. 2.2.105 & 3.1.35 & 3.15.4

2 Cur expenditis pecuniam pro eo quod cibis non est, & la-

- borem vestrum pro eo quod non fatiatur? 3.14.15, & 4.10.15
- 3 Incline aures vestras, & ad me venite: audite, & viuet anima vestra: serui enim vobiscum fœdus seopiternum, misericordias Davidis fideles 2. 6.35, & 3.26
- 4 Ecce, dedi eum restem populis, principem ac præceptorem populis 2.6.35, & 2.15.5
- 6 Quærite Dominum dum inuenitur, inuocate eum dum prope est 3.3.10
- 56.1 Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia prospera facta mea ad ventendum, & iustitia mea vt reueletur Ibid.
- 1 Beatus homo qui fecerit hoc, & filius hominis qui hoc apprehenderit, custodiens (scilicet) sabbatum, ne prophane illud, &c. 2.2.29
- 7 Hos adducam ad montem meum sanctum, & exhilarabo eos in æde mea oratoria, holocausta & sacrificia eorum accepta erunt in ara mea: quoniam ædes mea ædes orationis vocabitur cunctis populis 3.10.29
- 10 Speculariores eius omnes cæci sunt, omnes sunt ignari, canes muti, &c. 4.9.3
- 57.15 Sic dixit excelsus & sublimis, inhabitans æternitatem, & cuius nomen sanctum est, &c. 3.12.6
- 58.5 Num huiusmodi ieiunium est quod ego elegi, (nimirum) vt certo die homo affligat animam suam, aut torquat caput suum, &c. 4.12.19
- 9 Annon potius hoc ieiunium eligo, Aperire nexus improbitatis, &c. 3.3.6
- 7 Et à carne tua ne te abscondas, 3.7.6
- 9 Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, En me tibi 3.20.14
- 13 Si auerteris pedem tuum sabbatho, quo minus facias voluntatem tuam in die meo sancto, &c. 2.8.31, & 2.8.34
- 59.1 Ecce manus Domini nõ est mutila, quominus seruare possit: neque aggravata auris eius, vt non exaudiat 3.11.21
- 3 Sed iniquitates vestre diuellunt inter vos & inter Deum vestrum, & peccata vestra abscondunt vultum eius à vobis, ne exaudiat 2.12.15, & 3.11.21
- 7 Pedes ipsorum ad malum currunt, & properant ad effundendum innocentem sanguinem: cogitationes eorum, cogitationes sunt vanæ, vastitas & contritio in viis eorum 2.7.2
- 15 Hæc quum videret Dominus displicuit in oculis eius quod non esset iudicium
- 16 Et vidit Deus, (idque obstupescens & admirans) quod ne-
- mo esset, nemo inquam esset, qui sese opponeret, & salutem præstitit ei brachium eius, & iustitia eius fulciuit eum 3. 14.6
- 17 Induit iustitiam tanquam lorricam, & galeam salutis capiti suo imposuit, &c. 3.11.2
- 10 Porro ipsi Stoni, & eis qui de Iacob à perfida transgressione respuerint, veniet Redemptor 3.3.20, & 3.3.21
- 21 Spiritus meus qui super te est, & verba mea quæ inserui ori tuo, nunquam excident de ore tuo, neque de ore feminis tuis, &c. 1.7.45, & 1.9.13, & 4.1.5
- 60.2 Ecce enim tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius super te apparebit 2.3.1
- 6 Omnes de Saba venient, aurum & thus terent, & laudes Domino annuntiautes.
- 7 Omnes oues Cedar congregabuntur tibi 4.5.17
- 19 Sol non erit tibi ultra inlucem diurnam, & splendor lucis non lucebit tibi, &c. 2.2.10
- 61.1 Spiritus Domini Dei super me est, eo quod vixit me Dominus, & misit me vt læta nunciem in mansuetis, &c. 2.15.25, & 3.3.20, & 3.4.35, & 3.12.7
- 3 Et vocabuntur arbores iustitiæ, & plantatio Domini ad glorificandum 3.14.16
- 63.10 Porro ipsi rebellauerunt & asperauerunt Spiritum eius sanctum 1.13.15
- 16 Quum tu sis pater noster (si quidem Abraham nos non cognoscit, neque Israel nos non novit) tu Domine pater noster es, Redemptor noster 3.20.25, & 3.20.36
- 17 Cur abduxisti nos Domine à viis tuis, cur indurasti cor nostrum quominus timeremus te? 2.4.45, & 3.3.21
- 64.5 Ecce autem iratus es quod peccauimus 3.20.8
- 6 Et fuimus nos omnes veluti immundum, & sicut vestis centonum abiectionum omnes iustitiæ nostræ, destinximus nos omnes tanquam folium, &c. 3.2.25
- 65.1 Quæsitus sum ab iis qui non interrogauerunt, intentionem suam ab his qui me non quæsierunt, &c. 3.24.2
- 2 Expandi manus meas tota die ad populum desertorem, qui graditur in via non bona 3. 24.16
- 16 Qui sibi benedicere voluerit in terris, benedicet sibi in Deo vero: & qui iurauerit, iurabit per Deum verum, &c. 2.8.23
- 24 Tueri umque est, vt priusquam inuocent, ego respon-
- deam, & adhuc illis loquentibus, ego exaudiam 3.20.14
- 25 Non affligent neque vastabunt in vniuerso monte meo sancto, &c. 4.20.10
- 66.1 Cœlum solum meum est, terra vero scabellum pedum meorum: vbi igitur erit domus ista quam ædificabitis nubi, & vbi locus iste in quo quiescatis, 2.20.30, & 4.17.14
- 2 Ad quem autem respiciam, nisi ad eum qui est humilis & fracto spiritu, & qui ad verbum meum contritus est, 3.12.6
- 22 Sicut cœli noui, & terra noua quæ conditurus sum, stant coram me, dicit Dominus: sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum 2.10.22
- 23 Et erunt perpetuæ nomenclaturæ, & perpetua sabbatha veniet omnis caro vt adoret coram me 2.8.10
- 24 Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt fastidio omni carni 3.25.12

I E R E M I A S.

- 1.6 A Domine Deus, en non noui loqui. quoniam puer sum ego 4.8.3
- 9 Ecce, ego posui verba mea in os tuum Ibidem
- 10 Ecce, ego constituite hodie super Gentes, & super regna vt euellas & extirpes, vt perdas & dissipas, vt ædifices & plantes Ibidem
- 2.13 Duo mala fecit populus meus, me deleruerunt fontem aquarum perennium vt effoderent sibi puteos, & puteos, inquam pertufos, qui aquas continere non valent 3.20.14
- 3.1 Aiuu, si quis uxorem suam repudiat, illa autem abiens ab eo, alteri viro nubit, &c. 2. 8.18, & 4.1.25
- 2 Attolle oculos tuos in vertices, & vide si eubi non sis subagitata, &c. 2.8.18
- 12 Reuertere tu aduersatrix Israel, ait Domiaus: non conuiciam vultus meos contra vos, quia beneficus sum, &c. 4. 1.25
- 4.1 Si reuertis voles ô Israel (dicit Dominus) ad me reuertere: & si amoueris abominationes tuas à conspectu meo, non eris extorris 2.5.10, & 3.3.6
- 4 Nouate vobis nouelleta, neque in spinas seminate. Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordis vestri quisque in Iuda & ciues Ierusalém, &c. 2.5.8, & 3.3.6, & 3.3.79 & 4.16.21
- 9 Et fiet in die illo, ait Dominus, vt concedat cor regis, & cor principum, obstupescant sacerdores, & prophete confitentur 4.9.6

21 In tēpore illo dicitur populo
 isti & Ierusalem, Ventus exic-
 catus per vertices venit, in de-
 fertis, via filia populi mei, &c.
 1.16.7

24 Ablue à malicia cor tuum, ô
 Ierusalem, &c. 2.5.8

25 Domine, nonne oculi tui ad
 fidem intenti sunt? Percussisti
 eos, & nō doluerunt: perfecisti
 eos, sed noluerunt recipere
 disciplinam, indurauerūt vul-
 tus suos magis quam sanūs, no-
 luerūt reuertī 3.4.35; & 9.14.8

7 Vbi in hac re propitius tibi es
 sem? Filii tui deseruerunt me, &
 iurauerunt per eos qui dii
 non sunt, &c. 2.8.23

24 Quia loquuti estis verbum
 istud: ecce ego do verba mea in
 ore tuo in ignem, & populum
 istum in ligna, & vorabit eos
 3.24.13

6.13 A minimo eorum vsque ad
 maximum eorum quisque a-
 uaritia & lucro inhiat, & à
 propheta vsque ad sacerdotē
 quisque fraudulenter & perfidi-
 cagit 4.9.3

24 Nolite fidere verbis mēda-
 cibus, dicendo, Templum Domini,
 Templum Domini, Tem-
 plum Domini 4.2.3

5 Si emendando emendaueritis
 vias vestras, & studia vestra, si
 ius reddideritis inter virum &
 proximum eius, &c. 3.17.1

23 Quoniam vos fecistis omnia
 opera ista, & dicit Dominus,
 etiam quomodo loquetur ad vos
 mature surgens, & loquens,
 sed non audistis: vocaui, sed
 non respondistis 2.5.17

24 Faciam domui super quam
 inuocatum est nomen meum,
 &c. quemadmodum ipsi sibi
 feci Ibid.

21 Nihil loquutus sum cū patri-
 bus vestris, neque praecepi eis
 eo tempore quo educerem eos
 de terra Aegypti, de ratione
 holocausti & sacrificii 4.10.15

22 Sed hoc verbum praecepi eis,
 dicens, Audite vocem meam,
 & ero vester Deus, &c. 4.10.15,
 & 4.10.17

27 Tu quoque loqueris ad eos
 omnes sermones istos, sed non
 auscultabunt tibi: clamabis ad
 eos, sed non respondebunt
 2.5.17

28 Hæc est gens quæ non audie-
 runt vocem Domini Dei sui,
 neque disciplinam receperunt
 Ibid.

9.22 Ne glorietur sapiens in sa-
 pientia sua, neque glorietur
 robustus in robore suo, nec
 glorietur diues in diuitiis suis
 3.13.1

23 In hoc glorietur qui gloria-
 tur, scire & nosse me: quia ego
 sum Dominus qui facio miseriam
 cordiam & iudiciū & iustitiam

in terra, &c. 1.10.2, & 1.3.7

10.2 A cœli signis ne formideris:
 nam gentes ab illis formidant
 1.16.3

8 Et hoc vno hutescēt, & stulti
 fiunt & quod disciplina vana-
 tum lignum est 1.11.5

11 Dii qui cœlū & terrā non con-
 diderunt, perdetur de terra, &
 de sub cœlis ipsi 1.11.23

23 Scio, ô Domine, quod homi-
 nis illius non est via sua, nec
 eniuisquam vt car, & gressus
 suos disponat 1.16.6

24 Castiga me Domine, sed in iu-
 dicio, non in furore tuo, ne
 forte imminuas me 3.4.17

11.7 Obtestando obtestatus sum
 patres vestros, ab eo tempore
 quo educi eos de terra Aegy-
 pti in hunc vsque diem, tempe-
 stiuū surgendo, obtestando, &
 dicēdo, Audite vocem meam
 3.20.7, & 4.10.17

8 Sed non audierunt, nec incli-
 narūt aurem suam, &c. Induxi
 ergo super eos omnia verba
 fœderis huius, quæ praeceperam
 vt facerent, &c. 3.20.7

11 Ecce adducam super eos ma-
 lum, de quo eluctari non po-
 terunt, clamabuntque ad me,
 & non exaudiam eos Ibidem.

19 Corrupimus lignum in ci-
 bum eius, & excidimus eum
 à terra viuentium, &c. 4.17.15

12.16 Si illi discendo didicerint
 vias populi mei, vt iurent scilicet
 per Nomen meum: nempe
 Viuit Dominus, quem ad-
 modum docuerunt, &c. 2.8.25

14.7 Si iniquitates nostræ respō-
 derint nobis, facito tu, ô Do-
 mine, propter nomen tuū, quom-
 iam auersiones nostræ multæ
 sunt, tibi peccauimus 3.20.8

14 Propheta isti mēdacium pro-
 phetant in nomine meo, non
 misi eos: nihil mādauī eis, &c.
 4.9.3

15.1 Si starent Moyses & Samuel
 coram me, non esset animus
 meus ad populū istū: eitte eis
 à facie mea, vt egreantur
 3.20.23

17.1 Peccatum Iuda scriptum est
 stylo ferreo, & vngueque ada-
 mantino exaratum in tabula
 cordis vestri & in cornibus a-
 rarum vestrarum 3.4.29

5 Sic dicit Dominus, Execratus
 vir qui confidit in hominem,
 & carnē ponit brachium suum,
 à Dominoque recedit cor eius
 2.2.10

9 Vstrum cor super omnia, &
 zelumotum est, quis cognos-
 cet illud? 2.3.2

21 Cauete, quāquam charæ sunt vo-
 bis animæ vestræ, ne tollatis
 onus die sabbathi, ad inferen-
 dum illud per portas Ierusa-
 lem 2.8.29

22 Neque offeratis onus è domi-

bus vestris die sabbathi: imò ni-
 hil operis faciatis, sed sanctifi-
 cate diem sabbathi, &c. Ibid.

27 Si verò me non audieritis,
 sanctificando diem sabbathi,
 quomodo tollatis onus, & car-
 tis per portas, &c. Ibidem

18.8 Si redierit ea gens (contra
 quam loquutus eram) à mali-
 tia sua, tam & me quoque pœ-
 nitēbit mali quod ei facere cō-
 stiteram 1.17.12

12 Adhære, & cogitemus contra
 Ieremiam cogitationes: quoni-
 am non peribit lex à sacer-
 dote, & consilium à sapiente,
 & verbum à Propheta 4.9.5

20.2 Percussit Phallur Ieremiā
 Prophetam, & coniecit eum
 in neruum, qui erat ad portam
 Bēiamin superioriorem, quæ fuit
 iuxta ædem Domini 4.9.6

21.22 Ius reddite manē, & affe-
 ritie spoliatū de manu eius quē
 ei vim faci, &c. 4.20.9

22.3 Facite iudiciū & iustitiā, &
 asserite spoliatum de manu e-
 ius qui ei vim faci, &c. Ibid.

23.1 Vx patribus qui perdunt
 & dissipant gregem pascuæ
 meæ, dicit Dominus 4.9.3

5 Ecce dies veniunt, dicit Domi-
 nus, vt excitent germē iustum
 Dauidi, regnabitque rex, &
 prouideat re geres, & faciat iu-
 diciū & iustitiā in terra 2.6.3

6 Et hoc nomē eius quo voca-
 bunt eum, Dominus iustitiam no-
 stra 1.13.2, & 3.11.8

16 Ne audieritis verba propheta-
 rarum qui vobis prophetaut,
 vanos reddunt vos, &c. 4.9.2

24 An non cœlum & terram im-
 pleo, dicit Dominus? 4.1.5

28 Propheta apud quem est so-
 lumnium, somnium narret: & is
 apud quem est verbum meum,
 loquatur verbum meum ex
 fide 4.8.3

24.7 Et dabo eis cor, vt sciant
 me, quia ego sum Dominus: ipsi
 erunt mihi: populus, & ego ero
 eorum Deus, quia reuertentur
 ad me ex toto corde suo 2.10

25.11 Reddeturque vniuersa i-
 sta terra in solitudinem & va-
 stitatem, & seruiet gentibus
 illis, nempe regi Babylonio
 septuaginta annos 1.8.7

12 Quicumque impleti fuerint
 septuaginta anni, visitabo &
 ipsius regis Babylonici & eor-
 um iniquitatem, ait Domi-
 nus, &c. Ibid.

29 Ecce, ego incipio affligere vr-
 bē quæ vocatur nomine meo,
 & vos omnino impune abire-
 tis? &c. 3.4.34

27.5 Ego feci cœlum & terram,
 hominem & iuniēta quæ sunt
 in superficie terræ, &c. 4.20.27

6 Nunc autē tradidi omnes ar-
 terras potestati Nabuchodo-
 nosoris

notis regis Babylonis, serui
 mei 4.20.27, & 4.20.28
 7 Et seruiet ei omnes gentes,
 & filio eius atque nepoti eius:
 donec eius quoque terræ tem-
 pus veniat, &c. 4.20.27
 8 Porro gens aut regnum quod
 seruire Nabuchodonosori regi
 Babylonis, & quod collum
 subdere iugo regis uoluerit,
 &c. Ibid.
 9 Vos ergo ne audiatis propheta-
 ras vestros, diuinos vestros, som-
 nianores vestros, mathematicos
 eos vestros, & ueneticos ve-
 stros, qui uobis sic dicunt, Nō
 seruietis regi Babylonis 4.9.3
 14 Ne audiatis sermones propheta-
 rum prophetanum, ac
 dicentium uobis, Nō seruietis
 regi Babylonis Ibid.
 17 Ne audiatis eos, sed seruite
 regi Babylonis, & uiuite 4.
 20.28
 29.7 Quærite pacem eius ciui-
 tatis, ad quam ego uos trans-
 tuli, & orate Dominū pro ea:
 quoniam, &c. Ibid.
 21.18 Audiui planè Ephraim se-
 se in captiuitate cruciantem,
 Castigasti me, & castigatus sum
 sicut vitulus nō afflicus: con-
 uerte me, & conuertar: quo-
 niam tu es Dominus Deus
 meus 2.35, & 2.5.8, & 3.24.15
 19 Protinus enim ut conuersus
 sum, pœnitui, & postquam
 cognitus sum, mihi cōplossi ma-
 nus super fenestras, &c. 2.5.8
 31 Ecce dies ueniet, ait Domi-
 nus, ut feriam cum domo Is-
 rael, & cum domo Iuda for-
 dus nouum 2.11.7, & 3.4.29
 32 Non iuxta fœdus quod pepi-
 gi cum patribus eorum, tem-
 pore quo prehensa manuum
 eorum, eduxi eos de terra AE-
 gypti, quod fœdus meum ipsi
 irritū fecerūt, &c. 2.5.9, & 2.1.7
 33 Post dies illos, dicit Domi-
 nus, inseram legem meam in
 interiora illorum, & in cor eorum
 scribam eam: erōque Deus eor-
 um, ipsique erunt mihi popu-
 lus 2.8.14, & 2.20.45
 34 Propitius ero iniquitatibus eor-
 um, & peccata eorū nō recor-
 dabor amplius 3.4.20, & 2.20.45
 35 Sic dicit Dominus, qui dedit
 solem in lucē diurnam, lunam
 stellarūque ordines in lucē
 nocturnam, &c. 4.17.17
 32.16 Posteaquam dedissem li-
 teras emptionis ipsi Baruch
 filio Neriz, orabam ad Domi-
 num 2.20.15
 28 Tu facis misericordiā in mil-
 lia, & rependis iniquitatē pa-
 trum in sinum filiorū qui post
 eos nascuntur, &c. 2.8.19
 23 Nō paruerit uoci tuæ, & in
 Legge tua nō ambulauerunt, &
 quecquid præcepisti eis ut fa-
 cerent, non fecerunt, idcirco

effecisti ut euenirēt eis omnia
 ista mala 2.5.11
 39 Et dabo eis cor uuum, & uia-
 uum, ut timeant me uuiuer-
 sis diebus: & bene sit eis, & fi-
 liis eorum post eos 2.3.8
 33.8 Mundabo eos ab omni in-
 iquitatē eorum, quia peccauer-
 unt contra me, & ac propitius
 ero omnibus iniquitatibus eor-
 um quibus in me peccauerunt
 3.20.45, & 4.1.20
 15 In diebus illis seruabitur Iu-
 da, & Ierusalem habitabit se-
 curus: & hoc est quod uocabit
 eam, Dominus iustitia nostra
 1.13.9
 42.2 Sine quibus te exorati, ut
 pro nobis oret ad Dominum
 Deū tuū, &c. 3.20.14
 9 Sic dixit Dominus Deus Israc-
 lis, ad quem uos me misisti ut
 prosternerem precatōnem ue-
 stram in conspectu eius Ibid.
 48.10 Maledictus qui facit opus
 Domini dolo malo 4.20.6
 50.20 In diebus illis, & in tem-
 pore illo, dicit Dominus, quæ-
 ratur iniquitas Israhel, & nul-
 la erit: & peccatum Iuda, & nō
 inuenietur 3.4.29
 21 Quomodo fractus est & con-
 tritus malleus uniuersæ terræ?
 quomodo Babylonia inter gen-
 tes redacta est in solitudinem?
 2.4.4
 25 Aperuit Dominus armamen-
 tarium suū, & protulit arma
 indignationis suæ: quoniam hoc
 opus quod factum est in terra
 Chaldæorum, à Domino Deo
 exercituum est 1.18.1
L A M E N T A T I O N E S.
 3.8 **S**ed & si clamem & suppli-
 cem, obstruit aures ad or-
 ationem meam 2.10.16
 38 Ex ore Altissimi nōne non
 proficiunt mala & bona?
 1.17.8
 4.20 Spiritus nariū nostrarū vn-
 ctus Domini captus est in reti-
 bus eorū, de quo nos diceba-
 mus, In umbra eius uiuimus
 inter gentes 2.6.2
E Z E C H I E L.
 1.20 **Q**uocunque impellebat
 imperus cundi, illuc i-
 bant, & quocunque erat ani-
 mus eundi: rotæ subuehebant-
 ur à regione ipsorum: quon-
 iam spiritus animalium, &c.
 4.10.22
 23 Fili hominis, mitte te ad fi-
 lios Israhel, ad gentes rebelles,
 quæ contra me rebellauerunt:
 ipsi & patres eorum perfidē
 mecum egerunt usque in hunc
 ipsū diem 3.24.13
 4 Fili sunt dura facie, & perti-
 naci corde, ego te mitto ad
 eos Ibid.
 3.17 Fili hominis speculatorem
 constituit domui Israhel: aud-
 itis igitur uerbuū ex ore meo

& disertē monebis eos ex me
 4.8.3
 18 Ille quidem impius morietur
 in iniquitate sua, sanguinem
 uerò eius de manu tua requi-
 ram 4.2.6, & 4.2.5
 7.26 Calamitas alia super aliam
 ueniet, & erit rumor super ru-
 morem: & inquitur uisionem
 à Propheta, & lex peribit à sa-
 cerdote, atque consilium à se-
 nioribus 1.18.2, & 4.9.6
 10.4 Et sublata est gloria Domi-
 ni ab ipso Cherub ad limen
 ædis 4.2.3
 5 Et sonitus alarum Cherubim
 auditus est usque ad atrium
 exterius 1.14.8
 11.19 Dabo eis quoque cor unuū,
 & spiritum nouum dabo in
 uisceribus eorum: auferam cor
 Deū lapideū de carne eorum,
 & tribuam eis cor carneū 1.13.
 10, & 2.3.9, & 2.5.5, & 3.24.1
 20 Ut ambulēt in iustitiis meis
 dabo eis cor unuū: & custodiant
 iudicia mea, faciāntque ea: &
 erunt mihi populus, ego uerò
 erom Deus 2.5.5
 12.1 Domus rebellis sunt 3.
 24.13
 13 At ego expandā super eū teta-
 mentum, inque sagena mea ca-
 pietur, ducāque eum Baby-
 lonem in terrā Chaldæorum,
 quam tamen nō uidebit, & ibi
 morietur 2.4.4
 13.9 In certu populi mei non e-
 rui, & in alio domus Israhel
 nō scribētur &c. 2.24.9, & 4.1.4
 14.9 Et propheta si seductus
 loquutus fuerit sermonē, ego
 Dominus seduxi prophetam il-
 lum, &c. 1.18.2
 14 Et si fuerint tres uiri illi in
 medio ciui⁹ Noe, Danel, & Iob:
 ipsi in iustitia sua liberabunt
 animam suam, &c. 3.20.23
 16.20 Accipiti etiā filios tuos &
 filias tuas quos peperisti mihi,
 & sacrificasti eos illis ut de-
 norarent, &c. 2.11.1, & 4.16.24
 17.20 Expandam super eum rete
 meum, & deprehendetur in
 casibus meis, & adducameum
 in Babylōnem, ut iudicet illuc
 cum eis, idque propter trans-
 gressionem qua transgressus
 est contra me 2.4.4
 18.4 Anima quæ peccauerit ipsa
 morietur 2.3.4, & 3.4.28
 9 Qui in statutis meis ambula-
 uerit, & iudicia mea custodie-
 rit, ut faciat ueritatem, iustus
 ille est, uiuendo uiuet, dicit
 dominus Deus 2.17.15
 20 Anima quæ peccauerit ipsa
 morietur: filius non portabit
 iniquitatem patris, neque pa-
 ter portabit iniquitatem filii
 &c. 2.8.7, & 29.8.19, & 2.8.10,
 & 2.8.59, & 3.1.24
 21 Quod si auersus fuerit im-
 pius ab omnibus peccatis suis

quæ fecit; & custodierit omnia
 statuta mea feceritque iudi-
 cium & iustitiam: vivendo vi-
 vet; & non morietur 3.3.24, &
 3.4.13, & 3.17.15

23 Nemo desidero aut volo mori-
 tē impij, dicit Dominus Deus
 An non magis ut se converterat
 à viis suis malis, & vivat 2.4.25

24 Et si iustus auerterit se à ius-
 titia sua, & fecerit iniquitatem
 iuxta omnes abominationes
 quas fecit impius, &c. 3.4.29,
 & 3.14.10

27 Quum impius se auerterit ab
 impietate quam fecit, fecerit-
 que iudicium & iustitiam ipse
 animam suam viam serva-
 bit 3.4.29

32 Abiite à vobis omnes præ-
 varicationes vestras, in quibus
 prævaricati estis, & facite vo-
 bis cor novum & spiritum no-
 vum, &c. 3.7.6

33 Quandoquidem non delector
 morte morientis, dicit ego Do-
 minus Deus: avertite ergo, &
 vivite 4.1.25

23.12 Et ventus orientalis exsic-
 cavit fructum eius 1.16.7

26.11 Dedique eis statuta mea,
 atque iudicia mea indicavi
 eis, in quibus homo, si ea fe-
 cerit, vivit 3.17.3

23 Sed & sabbatha mea dedi eis,
 quæ essent signum inter me &
 inter eos, ut scirent quod ego
 Dominus qui sanctifico eos 2.
 2.20

42 Scietis quia ego Dominus,
 quum induxero vos in terram
 Israël, & in terram, &c. 3.17.1

45 Et recordabimini ibi viam
 vestram, atque eun-
 dorum studiorum vestrorum
 in quibus polluti estis, &c. I-
 bidem

23.35 Sancta mea despexisti, & sab-
 batha mea prophastis 2.8.29

35 Coniunctio prophetarum e-
 ius in medio eius, sicut leo rug-
 iens, & qui prædam rapit, con-
 mederunt omnem 4.9.3

26 Sacerdotes eius violenter dis-
 ceperunt legem meam, sanctu-
 ariam mea prophastaverunt,
 nec discrimen habuerunt inter
 sanctum & prophastum: ibid.

23.37 Filios etiam suos quos mi-
 hi genuerant, traduxerunt eis
 in cibum 4.16.24

38 Polluerunt sanctuarii meum
 in die illa, atque prophastave-
 runt sabbatha mea 2.8.29

28.10 Mortibus incircumcorum
 mor erit per manū alienorū,
 quoniam ego loquutus sum,
 dicit Dominus Deus 2.10.18

29.4 Ego ponam hamos in ma-
 xillas tuas, & effellam ut hæ-
 reant pisces fluminum tuo-
 rum in squamis tuis, &c. 1.
 27.11

29 Ecce ego do Nabuchodon-

fori regi Babylonis terrā AE-
 gypti, & auferet multitudi-
 nem eius, diripiet spolia eius
 & deprædabitur prædam eius,
 & erit merces exercitus eius 4.
 20.26

22 Pro opere quo mihi ministra-
 vit in ea dedi tibi terram Ægy-
 pticam quod mihi fecerunt, di-
 cit Dominus Deus 4.20.26

31.18 Inter circumcisos dormies
 cum interfectis gladio. Hic est
 Pharaos & uniuersus strepitus
 eius, &c. 2.10.18

33.8 Ipse impius in iniquitate
 sua morietur, & sanguinem e-
 us de manu tua requirat 4.12.5

11 Non delector morte impij,
 quin magis quum revertitur
 impius a via sua, & vixerit,
 &c. 3.24.15

14 Et is conuersus à peccato suo
 fecerit iudicium & iustitiam,
 &c. 3.17.15

34.4 Quin In duritia & fauitia
 dominati estis eis 4.11.14

23 Et suscitabo super eas pasto-
 rem vnum, qui pascat eas, Da-
 uidem seruum meum, qui pas-
 cetur eas, atque is erit eis pascor
 2.6.3

36.21 Et pepercit Nemi meo
 sancto quod prophastauerunt
 domus Israël inter gētes ad
 quas veniunt 3.4.10

22 Non propter vos ego facio,
 o domus Israël, sed propter
 nomen meum sanctum quod
 prophastastis inter gentes, &c.
 3.12.13, & 3.15.2

25 Et spargam super vos aquas
 mundas, & mundabimini ab om-
 nibus iniquitatibus vestris
 atque à cunctis idolis vestris
 mundabo vos 3.17.13

26 Et dabo vobis cor novum,
 & spiritum novum ponam in
 præcordia vestra. auferam cor
 lapideum de carne vestra &
 dabo vobis cor carnis 2.3.
 6, & 2.5.8, & 3.24.13, & 3.24.15

27 Inferam spiritum meum in
 interiora vestra, efficiamque v-
 ambuletis in statutis meis, & iu-
 dicia mea custodiatis atque fa-
 ciatis 1.3.10, & 2.3.6

32 Non propter vos ego facio,
 dicit Dominus Deus, hoc no-
 tum sit vobis: pudet vos viam
 vestram, & erubescite,
 domus Israël 3.4.3, & 3.12.3,
 & 3.13.2

37.4 Tunc dixit ad me, Vaticin-
 are super ossa ista, & dic ad
 eos, Ossa arida audite verbum
 Domini 2.10.21

25 Et David seruus meus erit
 princeps eorum vsque in æter-
 num 2.6.3

26 Percutiam densque euni eis
 fœdus pacis, fœdus perpetu-
 um erit euni eis ibid.

42.12 Princeps autem erit quic-
 quid reliquum est utrinque

iuxta collationem sacram, &
 iuxta possessionem vrbis, &c.
 4.2.13

35 Et nomen vrbis ab eo dicitur
 Deus illic 3.13.4

DANIEL

2.21 Vi deponit reges, &
 creat reges 4.20.26

37 Tu rex omnium regum præ-
 stantissimus es, in quem Deus
 cœli regnum, potentiam, ro-
 bur & decus contulit 4.20.26

44 Porro temporibus regum is-
 raelum Deus cœli regnum con-
 det, quod æternis temporibus
 non destruetur, nec imperium
 eius alteri populo relinquetur,
 quod comminet & finiet
 omnia ista regna, ipsum verò
 æternum stabit 2.15.3

4.24 Proin rex, meum cōsiliū
 probetur tibi, & tua peccata
 redime iustitia, & iniquitates
 tuas beneficentia in pauperes
 3.4.31, & 3.4.36

5.18 Tuo parcenti Nebuchadne-
 zar, o rex, summus Deus con-
 tulerat regnum & amplitudin-
 em, & decus & magnificen-
 tiam 4.20.26

6.2 Imò & te iudice, rex nullū
 scelus parauit 4.20.32

7.4 Primum simile fuit leoni,
 habens aquilinas alas: specta-
 bam vero donec euulsæ sunt
 eius alæ, &c. 1.8.7

10 Decies mille myriades ante
 ante ipsum stabant: quū quæ
 iudicium confēdisset, libri ap-
 perti sunt 1.14.5, & 1.14.8, &
 3.2.41

25 Et sermōnes contra excessum
 loquetur, & sanctos excessum
 implicabit: sibi quæ arrogabit
 mutare temporum statum &
 leges, &c. 4.7.25

9.5 Peccauimus, & iniqui fuis-
 mus, impiè egimus, & deliqui-
 uimus: a te deestēdo etiam à
 præceptis tuis, & iudiciis tuis
 3.4.9

7 Tibi quidem Domine tribuē-
 da est iustitia, nobis autem pu-
 dor &c. 4.20.29

10 Neque obtemperauimus voci
 Domini Dei nostri, ut trans-
 fingeremus vitam ex ipsius Le-
 gibus, quas proposuerat nobis
 per suos seruos prophetas
 2.5.11

18 Non in precibus nostris quas
 effundimus coram te, allega-
 mus nostram iustitiam, sed tuam
 profusissimam misericor-
 diam 3.20.8, & 3.20.14

24 Septuaginta hebdomades præ-
 finitæ sunt populo tuo & vrbis
 ruz ad consummandum scel-
 lus, & perniciendum peccata,
 & expiandum iniquitatem, &
 adiustiam sempiternam ad-
 ducendum, &c. 2.7.25, & 2.15.
 1.13, & 15.6

27 Porro hebdomas vna con-
 firmat-

firmabit fœdus erga multos, & dimidiū hebdomadis abrogabit vicemam & oblationem, eritque vattator super abominacionum alas, &c. 4.2.12

10.13 Sed princeps regni Perfici restitit mihi 1.14.7

20 Nunc quidē reuertar pugnam aduersus principem Persarum ibid.

12.1 Illo tempore Michael princeps magnus, erum portietur, qui stat à filijs tui populi, eritque tempus difficile, &c. 1.14.7, & 1.14.8, & 2.10.11

2 Multique dormientium in terra puluerulenta, resurgent: hi ad vitam æternam, illi verò ad probra & contèptum æternum 2.25.7

3 Porro doctores splendentibunt per splendor firmamentis, & qui multos ad iustitiam adducant, vt stellæ sempiternis temporibus 3.25.10

H O S E E.

1.11 **E**T congregabuntur filij Iuda & filij Israelis simul: pœnenteque sibi caput vnum, atque ascendent de terra 2.6.3

2.5 Siquidem mater eorum scortata est, & genitrix eorum pudefacta, quia dixit, libesque amatores deos, &c. 2.8.18

18 Et pangam cum eis fœdus in die illo, cum bestias campi, & cum volucrisbus cœli, & cum reptili terræ, &c. 4.2.20

21 Et despondebo tibi in sempiternum, despodebo (inquã) & in beneficentiã, & in misericordionibus 3.14.6, & 4.1.20

23 Miserebôrque ipsi Lo-hurama: & dicam ad Lo-ami, Amittu: & ipse dicit mihi, Deus me? 3.14.6

3.5 Postea reuertentur filij Israelis, & inquirent Dominum Deum suum, & Davidẽ reuem suum, & pauebur ad Dominum, & ad bonitatem eius nouissimis diebus 2.6.3, & 3.2.23

5.11 Vim ac calumniam passus est Ephraim, fractus est iudicio, eo quòd animũ induxit sequi præceptum 4.20.12

15 Et reuertar ad locum meum, donec se in culpa esse cognoscãt, & quærant faciem meam 2.5.12

6.1 Venite, reuertamur ad Dominum: quoniam ipse discerpit, & sanabit nos: percussit, & obligabit nos 3.3.2

7.8 Ephraim factus est placenta quæ non est versa 3.4.15

8.4 Ipsi reges instituerunt, sed non ex me 1.18.4

9.8 Speculator Ephraim cũ Deo meo, propheta laqueus aucupis est in omnibus viis eius, & diuum in domo Dei eius 4.9.3

9.5 Et Dominus Deus exerci-

tuum: Dominus, memorialis erit 1.13.10

13.11 Dabam tibi regem in furore meo, & sustuli eum in exandeece 1.18.4, & 4.20.25

12 Colligata est iniquitas Ephraim, & reseruatam peccatorum eius 3.4.29

14 De manu inferorum redemissim eos, à morte vindicassim eos: vbi causa tua ò mors: vbi pernicijs tua ò inferi? &c. 3.25.10

14.3 Aufer omnẽ iniquitatem, & accipe bonum, & perlouemus iuuenes labiorum nostrorum 3.4.10, & 3.20.18, & 4.14.17

4 Assur non saluabit nos, super equis non equitabimus, neque dicemus vitã operi manum nostrarum, Vos Dii nostri estis: eo quòd in te sit miseratio pupillo 1.11.4

5 Ego sanabo aures finit eorum, diligãt eos liberalissimẽ, quoniam auersus est furor meus ab eo 3.14.6

I O E L.

2.12 **C**onuertimini ad me in toto corde vestro, ieiunio, fletu, & lamento 2.5.2, & 3.3.17

13 Scandite cor vestrum, & non vestimenta vestra, &c. 3.3.16, & 4.12.19

15 Clangite tuba in Sione, sanctificate ieiunium, indicite cœtum 4.12.14, & 4.12.17

28 Et post hæc, effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filie vestre: senes vestri somnabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt 2.15.2, & 3.1.23, & 4.12.4

32 Quicumque inuocauerit nomen Domini, liberabitur, quoniã in monte Zion & in Ierusalem, erit saluatio 1.13.17, & 1.13.20, & 3.10.23, & 3.20.14, & 4.1.3, & 4.1.4

3.17 Erit Ierusalem sancta, nec alieni per eam vltra transibunt 4.1.17

A M O S.

1.2 **D**ominus ex Sione rugiet, & de Ierusalem edet vocẽ suam, &c. 2.8.5

3.6 Estne malum aliquod in ciuitate quòd Deus non fecerit? 1.17.8, & 1.18.3

4.7 Ad hæc pluuiam negaui vobis, dum adhuc essent tres menses vsque ad messum, & pluu super ciuitatem vnam, super aliam non pluu, &c. 3.2.10

5.14 Quærite bonum, & non malum, vt viuatis, &c. 2.5.10

6.1 Vx opulẽtis in Sione, &c. 3.19.9

4 Qui dormiunt in lectis churrucis, indecorẽ se descendentes in grabbatis, &c. ibid

2.17 **I**n dies veniunt, dicit Dominus Deus, vt missurus sum famem in terram, non panis quidem famem, aut aqua sitim, sed audiendi verba Dei 3.22.10

9.11 Die illa excitabo tabernaculum Davidis collapsum, & sepe circundabo rupturas eius, demolitionesque eius instaurabo: & reedificabòque eam vt retro temporibus 2.6.3

A B D I A S.

17 **A**T in monte meo Sion reliquæ supererunt quæ seruauerunt, &c. 4.1.13

I O N A S.

1.4 **D**ominus autem excitauit ventum magnum in maribus, factus est ingens tempestas in illo mari 1.16.7

2.10 Ego autem voce gratulatoria tibi sacrificabo, quæque vobis persequam: ipsa salus Domini est 3.20.28

3.4 Adhuc intra quadraginta dies Ninive subuertetur 1.17.12

5 Crederunt itaque ciues Ninive, & ieiunio indicio à magno ad paruum vsque sacrificio induerunt 3.3.4, & 4.12.17

10 Vidit Deus opera eorũ, nẽpe quòd à viis suis malis auertissent, & Deus quoque penitentia ductus est super malo quòd illis inferre decreuerat, & non intulit 1.17.4

M I C H A E A S.

2.13 **A**scendit pendens iter ager eos: diuidet, & transibunt portam, & egredietur per eam: & transibit rex eorũ coram eis, & Dominus in capite eorũ 2.6.2

3.6 Nox vobis vice visionis irruet, tenebraque pro diuinatione: & occubet sil super prophetas illos, diesque super eos obtenebrescet 4.9.6

5.2 Et tu Bethleem Ephrata, parula quidem est inter cliuarchas Iehudæ, est tunc prodibit mihi qui Dominator sit in Israele: & exitus, &c. 2.14.7

13 Excidam quoque sculptilia tua, & statuas tuas: & medio tui, ne vltra opus manuũ tuarum adores 1.11.4

7.9 Indignationem Domini ferã, quia si peccauit donec causam meam egeris, &c. 3.4.32

19 Deponer iniquitates nostras: & proiciet in profundum maris omnia peccata nostra 3.4.29

H A B A C V C.

1.12 **A**N non tu es ab initio Domine Deus meus, Sans meus, & non micuisti, Domine 2.10.8

2.3 Si disulerit, & expecta eam, certissimẽ enim veniet, neque

moram neſce 3.2.42

4 Inſtus in ſua fide viuet 3.14. 11. & 3.18.5

28 Quid proderit ſculpſitile? quoniam ſculpſit illud fictor eius? fidile, & doctō mendax, quōd fidit eōs, fictor ſcilicet hgnemto ſuo, vt faceret idola muta 1.5.12. & 1.11.5

30 At Dominus in templo ſanctitatis ſuz: taceat à conſpectu eius vniuerſa terra 1.5.12. & 1.10.2. & 2.2.15

32 Memor ſis in ira miſericordiz 2.1.32

3 Deus ab Auftro venit 1.13.17

73 Egreſſus eſt in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuos, &c. 2.6.3

S O P H O N I A S.

5 E O s quoque qui in tēdis mī Eliam cali adorant, & qui adorant ac turant per Dominum, iurātque per Melchom 2.8.23

2.11 Nam tunc ex te tollam eos, qui in te inſolenter exultant, neque tu te vltra efferes in mō te ſancto meo 3.12.6

H A G G A E V S.

2.12 I Nterroga ſacerdotes Legē, dicens, Si tulerit homo carnem ſanctificatam in ala veſtimenti ſui, &c. 3.14.7

Z A C H A R I A S.

1.3 R Euerſimini ad me, dicit Dominus exercituum, reuertarque ad vos 2.5.9. & 3.24.15

2.4 Angelus alius egrediebatur in occurſum eius. Et dixit ad eū, Curres, loquere ad puerum iſtum, dicens, Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius 1.15.10

2 Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei 1.13.10. & 1.17.6

21 Adiungentur denique gentes multæ ad Dominū in illa die, eruntque mihi populus in medio autem tui habitabo, ſciſque de Dominum exercituum me ad te miſiſſe 1.13.10

12 Et hærentate poſſidebit Dominus Iehudam, tãquam partē ſuam, in terra ſanctā, & ruſum eligit Ieruſalem 3.21.5

3.29 In die illa, dicit Dominus exercituum, quiſque proximū ſuum ſubter vitem & ſubter ficum ſubter vocabit 3.1.14

7.13 Et euenit vt quẽadmodum ipſe clamauerat, illique non audierunt, ſic iam clamet, nec eos exaudiam dicit Dominus exercituum 3.2.74

9.9 Exulta vehementer filia Siō, iubilat filia Ieruſalem, En rex tuus venit tibi (iuſtus & ſeruator ipſe) mitis, &c. 2.6.3. & 2.17.6

11 Et tu in ſanguine fœderis tui,

dimiſi victos tuos de lacu in quo non eſt aqua 2.16.9

12.4 In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum impote: & eum qui ei inſidet veſtiant, &c. 4.9.5

13.9 Ipſe innocabit nomen meū, & ego exaudiam eum: dixi, Populus meus hic: & ipſe dicit, Dominius eſt Deus meus 3.20.13

14.9 Eritque Dominus rex ſuper omnem terram: in illo die erit Dominius vnus, & nomen eius vnum 1.12.3

M A L A C H I A S.

1.3 A Nnon Eſau frater erat iuſtus? Iacob dicit Dominus 3.21.6

3 Et tamen Iacob dilexi, Eſau autem odio habui ibid.

6 Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo ego Pater ſum, vbi honor eſt quem mihi impenditis? ſi vero Dominus ſum veſter, vbi mei timor? 2.8.14. & 3.6.3. & 3.2.26

10 Etenim ab ortu ſolis ad occaſum eius vſque, magnum eſt nomen meum inter gentes, & in omni loco nomini meo in cenſum atque mola pura afferret, &c. 4.18.4. & 4.18.16

2.4 Tum ſciſtis quōd ad vos mandatum meum miſerim vt eſſet fœdus meum cum Leui, dicit Dominus exercituum 4.2.3. & 4.8.2

5 Fœdus meum fuit cum eo, vitz ſcilicet & pacis: dedique ei ea, timentem, vt me metueret, metuque numis mei paueret 4.2.3

6 Lex veritatis fuit in ore eius, nec fuit deprehenſa in labiſ eius iniquitas, &c. 4.2.3. & 4.8.2

7 Etenim labia ſacerdotis cutodiendū ſcientiam, legemque ex ore eius requirunt: Legatus enim eſt Domini 4.8.2. & 4.8.6. & 4.9.2

8 Vos autem reſceſtiſtis de via, & oſtendiculo poſto multos in Lege impingere feciſtis, & corruptiſtis fœdus Leui 4.7.30

3.1 Subitōque ad templum ſuum veniet Dominus ille quẽ vos queritis, & legatus fœderis quo vos delectamini 1.13.10. & 2.14.9

15 Eſque parcā, vt quiſpiā filio ſuo ſeruienti ſibi parciat 3.19.5

47 Ecce dies illa venit, ardens vt elibanis: tunc erunt omnes arrogantes, & omnis qui impietatem patris ſtipulā, inflammabitque eos dies ventura &c. 3.24.12

2 Vobis autem, qui nomen meū timetis, oriatur ſol uſtitiz, &c. 2.6.7. & 3.24.12

4 Memento legis Moſis ſerui mei, quam ci in Horeb ad omnem Iſrael em iudauit 4.8.6

5 En ego mittam vobis Eliam prophetam, priuſquam dies Domini magnus & terribilis veniat 2.9.5

6 Is reducet cor patrum in filios & cor filiorum in patres ſuos 4.1.6

T O B I A S.

3.25 E T miſſus eſt Angelus Domini ſanctus Raphael, vt curaret eos ambos 1.14.2

S A P I E N T I A.

1.4.16 D Einde interueniēte tēpore, conualeſcente lēniqua conſuetudine, hic error tanquam lex cuſtoditus eſt, & tyrannorum imperio colebantur ſigmenta 1.12.8

E C C L E S I A S T I C V S.

15.14 D Eus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu coſiſi ſui. Adiecit mandata & præcepta ſua 2.15.18

15 Si volueris mandata ſeruare, cuoſeruant te, &c. ibid.

16 Appoſuit tibi aquam & ignē, ad quod volueris porrigere manum tuam ibid.

17 Ante hominem vita & mors: bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi ibid.

16.5 Omnis miſericordia faciat locum vnicuique ſecundū meritum operum ſuorum, & ſecundū intellectum peregrinationis ipſius 3.15.4

B A R V C H.

1.18 S Ed anima quæ triſtis eſt ſuper magnitudinem mali, quæ declinans, & labafeens abit, mœſtus animus oculique deficientes, & eſuriens anima gloriā tuam prædicarint & iuſtitiā 3.20.8

19 Neque enim iuſtē factis patrum, aut regum noſtrorum ſciti, preces noſtras coram te Domine Deus noſter eſfundimus 3.20.8

20 Sed quia indignationem & irā tuā immiſiſti nobis, quẽadmodum per ſeruos tuos prophetas denūciaſti ibid.

I. M A C H A B.

1.54 L ibrique legis qui inuenti fuiſſent, conſcripti & igne cremati ſunt 1.8.2

I I. M A C H A B.

12.43 T Vm deinde ſtepe viritum coacta, ad duo millia drachmarū argentii miſit Hieroſolymam ad ſacrificium pro peccato faciendum, &c. 3.5.8

15.39 Et ſiquidem reuē & commentario congruerunt, hoc & ipſe volebam: ſin exiſtiter ac renuiter, hoc eſt quod potui ibidem

M A T T H A E V S.

1.5 Almon autem genuit Booz Sē Rachab. Booz autem genuit Obed ē Ruth. Obed autem genuit Ieſſe 3.13.3

16 Iacob

- 16 Jacob autem genuit Ioseph virum Mariæ & ex qua genuit I E S V S ille qui dicitur Christus *ibidem*
- 21 Pariet autem filium, & vocabis nomen eius I E S V M. Ipse enim servabit populum suum ex peccatis ipsius 2.6.1
- 23 Ecce, virgo quædam verum feret, & pariet huius, & vocabis nomen eius Emanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus 2.12.1
- 2.6 Et tu Bethleem terra Iudæ, nequaquam minima es inter duces Iudæ, ex te enim exiit dux qui pascet populum illum in domum Israel 2.14.7
- 3.2 Ioannes dicebat, Resipiscite, appropinquate enim regnum cælorum 3.3.23 & 3.3.53 & 3.3.19
- 6 Et baptizabantur ab eo in Iordanem, confitentes peccata sua 3.4.63 & 4.15.63 & 4.16.24
- 11 Ego quidem baptizo vos aqua ad resipiscentiam, &c. 4.15.63 & 4.15.83 & 4.16.25
- 12 Cuius ventilabrum in manu ipsius, & perpurgabit aream suam, & coget triticum suum in horreum, paleam autem exurrit: qui inextinguibili 3.2.5.123 & 4.1.133 & 4.1.19
- 23 Tunc advenit Iesus ad Galilæam in Iordanem ad Iohannem, ut baptizaretur ab eo 4.15.63 & 4.16.27
- 25 Omite me nunc: ita enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc omisit eum 2.16.5
- 16 Et vidit Spiritum Dñi ascendentem inquam columbam, & venientem super ipsum 1.11.33 & 4.17.213 & 4.19.10
- 27 Et ecce vox è cælis, dicens, Hic est filius ille meus dilectus in quo acquiesco 2.16.113 & 3.2.23 & 3.3.13 & 3.24.5
- 4.2 Et quum incipisset dies quadraginta & noctes quadraginta, postea esurivit 4.12.20
- 3 Et quum venisset ad eum tentator, dixit, Si Filius es Dei, dic ut isti lapides panes fiant 3.20.46
- 4 Non è solo pane vivet homo, sed ex omni verbo procedente per os Dei 3.20.44
- 20 Tunc dicit ei Iesus, Abi Satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli servies 1.12.3
- 21 Tunc omisit eum Diabolus: & ecce Angeli accedebant, & ministrabant ei 1.14.6
- 27 Ex eo tempore cepit Iesus prædicare, & dicere, Resipiscite: appropinquate enim regnum cælorum 2.9.23 & 3.3.23 & 3.3.19
- 19 Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum 4.16.33
- 9.3 Beati pauperes spiritum: quoniam ipsorum est regnum cælorum 3.17.10
- 4 Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient 3.2.9
- 8 Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt 3.25.6
- 10 Beati qui persecutionem patientur iustitiae causa: quoniam ipsorum est regnum cælorum 3.2.7
- 12 Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cælis 3.12.1
- 13 Vos estis sal terræ 4.3.33 & 4.5.143 & 4.8.4
- 14 Vos estis lux mundi 4.3.33 & 4.5.143 & 4.8.4
- 15 Neque accedunt lucernam, & ponunt eam subter modium: sed in candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo 1.11.14
- 16 Ita splendeat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera, glorificentque Patrem vestrum qui est in cælis 3.16.3
- 17 Ne existimate me venisse dissoluam Legem aut Prophetas: non veni ut dissolvam, sed ut impleam 2.7.14
- 19 Quisquis igitur soluerit vnum ex mandatis hæc minimis, & ita docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit, &c. 2.2.59
- 21 Audistis dictum fuisse antiquis, Non occides: quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio 4.20.10
- 22 Ego verò dico vobis, quisquis irascitur fratri suo teneris, tenebitur iudicio 2.8.73 & 2.8.39
- 25 Esto amicus adversario tuo cito, dum es in via cum eo: nequandus, &c. 3.5.7
- 26 Amico dico tibi, nequaquam exabis illinc vsquedum reddideris vltimum quadrantem 3.25.63 & 3.5.7
- 28 Quicunque aspicit mulierem ut eam concupiscat, iam a Iulteravit eam in corde suo 2.8.7
- 34 Ne iureris omnino, & neque per cælum, &c. 2.8.263 & 4.13.12
- 39 Ego verò dico vobis ne resistis malo: sed quisquis te cædet in dexteram tuam maxillam, obverte ei & alteram 4.10.103 & 4.20.10
- 44 Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui denouent vos 2.8.573 & 3.7.63 & 4.13.12
- 45 Ut sitis filii Patris vestri qui est in cælis: facite enim ut sol suus exoritur super bonos & malos, &c. 3.20.153 & 3.24.163 & 3.25.9
- 46 Si dilexeritis eorum qui diligunt vos, quam mercedem habebitis? nonne & publicani idè faciunt? 2.8.37
- 6.2 Itaque quum dabis elemosynam, ne cures buccina canicorum te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in plateis, ut gloriam consequantur ab hominibus. Amè dico vobis eos referet mercedè suam 7.2
- 6 Tu verò quum precaris, introito in camera tuam, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto, &c. 3.20.27
- 7 Precantes autem ne sitis loquaces ut Ethnici. putat enim fore ut sua illa loquacitate exaudiantur 3.20.29
- 9 Vos igitur ita precamini, Pater noster qui est in cælis, sanctificetur nomen tuum, &c. 3.20.63 & 3.20.34
- 11 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie 3.25.14
- 12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris 3.4.383 & 4.1.13
- 21 Non vbi est thesaurus vester, illic est etiam cor vestrum 3.2.253 & 3.18.63 & 3.25.1
- 23 Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit. Ergo si unum quod est in te tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? 3.2.25
- 7.7 Petite & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis 3.20.13
- 11 Si vos igitur quum sitis mali, noitis dona bona dare liberis vestris, quantò magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona iis qui ab ipso petent 3.20.36
- 12 Quæcunque igitur volueritis ut faciant vobis homines, ita & vos facite eis. ista enim est Lex & Prophetæ 2.8.53
- 15 Cauete vobis à pseudoprophetis, qui veniunt ad vos cum vestimentis ovium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces 4.2.4
- 8.4 Dicit Iesus de profeta purgato, Videat nulli dicas: sed abi, ostendete seipsum Sacerdotis & offer donum illud quod imperavit Moses, ut hoc sitis testimonio 3.4.7
- 10 Hæc quum audisset Iesus, miratus est: & ait sequenti bus, Amè dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni 3.2.13
- 11 Multi ab Oriente & Occidente venturi sunt, & discumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum 2.20.233 & 4.16.13
- 52 Filii regni elicientur in tenebras exteriores: illic erit stridor dentium 3.25.12
- 13 Et dicit Iesus Centurionis, Abi, & ve credidisti fiat tibi sanatusque est puer eius eo ipso momento 3.20.9
- 25 Et accedentes discipuli excitaverunt eum.

- uerunt eum, dicentes, Domine serua nos, perimus 3. 2. 21
- 29 Quid nobis tecum, Iesu fili David venisti huc vexatum nos ante tempus? 1. 14. 19
- 2 Et ecce, obtulerunt ei paralyticum in lecto proiectum, quicumque vidisset Iesum fide eorum, dixit paralytico, Confide filii, remissa sunt tibi peccata tua 3. 2. 13, & 3. 4. 35, & 3. 20. 9
- 3 Quidam ex Scribis dicebant apud se, iste blasphematur 1. 13. 12
- 4 Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, &c. ibid.
- 5 Verum enim est facilius dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, & ambula? 4. 19. 29
- 6 Ut autem sciatis auctoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata, (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectum, & abi domum tuam 1. 13. 12
- 13 Qui valent non egent medicos, sed male affecti 2. 12. 4
- 13 Non veni ut vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscendum 3. 1. 20, & 3. 12. 75, & 3. 14. 5
- 25 Num possunt filii thalami lugere quando est cum eis sponsus? 3. 2. 17, & 4. 12. 17
- 29 Tunc tetigit oculos cæcorum, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis 3. 2. 43, & 3. 4. 22, & 3. 20. 13, & 4. 19. 18
- 34 Pharisei dicebant, Per principem dæmoniorum eicit dæmonia 3. 3. 22
- 35 Et circuibat Iesus vrbes omnes ac vias, docens in synagogis eorum, & prædicans Evangelium regni, &c. 2. 9. 2
20. 1 Tunc aduocatis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros 4. 7. 5
- 8 In viam Gentium ne abieritis, & in vrbes Samaritanorum ne ingrediamini 2. 11. 12
- 8 Aegrotos sanate, leprosos purgates, mortuos excitare, dæmonia eicite 1. 13. 13
- 18 Et ad præfides ac reges adducemini mea causa, ut hoc fit eis & Gætibz testimonium 3. 4. 4
- 20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, is est qui loquitur in vobis 4. 18. 8
- 28 Et ne timeat vobis ab iis qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timeat potius eum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna 1. 15. 23, & 3. 25. 7
- 29 Nonne duo passeruli assatio venient, & vnus ex eis non cedit humi sine Patre vestro? 26. 13, & 1. 16. 53, & 1. 17. 6
- 30 Vestri verò etiam capilli capitis omnes numerati sunt 1. 16. 2
- 21 Ne igitur timeat: vos multis passerulis præfatis 1. 17. 6
- 33 Quisquis autem negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram patre meo qui est in cælis 4. 1. 26
11. 10 Ille enim est de quo scriptum est, Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te 3. 3. 19
- 11 Non surrexit inter eos qui genuerunt mulieribus quisquam maior Iohanne Baptista: sed qui est minimus in regno cælorum, maior eo est 2. 9. 5
- 13 Omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Ioannem propheterunt 2. 11. 5, & 2. 11. 10
- 23 Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cælum sublata, vsque ad inferos deprimeris: nam si Sodomæ editæ fuisset virtutes quæ editæ sunt apud te, mansissent vsque ad hodiernum diem 3. 24. 1
- 25 In illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ quòd abscondideris hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea detexeris infantibus 3. 2. 34
- 27 Nemo nouit Patrem nisi Filius, & quicumque voluerit Filius regere 4. 8. 5
- 28 Venite ad me omnes qui fatigati estis & onerati, & ego faciam vt requiescat is 3. 3. 20, & 3. 4. 3, & 3. 11. 7, & 3. 18. 9
- 29 Tollite iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sum & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris 3. 18. 9
- 30 Iugum enim meum facile est, & onus meum leue est 4. 19. 3
12. 24 Pharisei verò quum hæc audissent, dicebant, Ille non eicit dæmonia nisi per Beelzebub principem dæmoniorum 3. 3. 22
- 31 Quoduis peccatum & blasphemia remittetur hominibus: blasphemia verò in Spiritum non remittetur hominibus 3. 3. 21, & 1. 13. 15, & 3. 3. 22
- 32 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autem fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro 3. 5. 7
- 41 Ninoctæ resurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ 3. 24. 15
- 43 Quum impurus Spiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiem, & non inuenit, &c. 1. 14. 14, & 1. 14. 19
13. 4 Et in seminando, alia quædam ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea 3. 22. 10, & 4. 14. 11, & 4. 17. 33
- 5 Alia verò ceciderunt in petrosam, vbi non habebant terram multam: & statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram 4. 17. 33
- 7 Alia verò ceciderunt in spinas & assecarunt ea 4. 17. 33
- 9 Qui habet aures ad audiendum, audiat 3. 23. 13
- 11 Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorum, illis autem non est datum 1. 7. 5, & 3. 14. 13
- 16 Vestri verò beati sunt oculi, quòd cernant, & aures vestræ quòd audiant 2. 9. 1
- 17 Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iusti desiderauerunt videre quæ videtis, & non viderunt 2. 11. 6
- 24 Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo 4. 1. 13
- 29 At ille dixit, Nonne colligunt zizania, & eradicetis simul cum eis triticum 4. 12. 11
- 31 Simile est regnum cælorum grano sinapis, quòd acceptum quispiam seminavit in agro suo 4. 19. 34
- 33 Aliam parabolam loquutus est eis, dicens, Simile est regnum cælorum fermento, quòd accepit ptum mulier condidit in farina: satis tribus, vsquequo fermentauerit tota 4. 19. 34
- 39 Inimicus autem qui seminavit eas, est diabolus 1. 14. 15
- 47 Regnum cælorum simile est sagenæ iactæ in mare, & quæ ex omni rerum genere coegit 4. 1. 13, & 4. 16. 31
14. 25 Quarta autem noctis vigilia abiit ad eos Iesus ambulans super mare 4. 19. 29
15. 3 Quare & vos transgredimini mandatum Dei per traditionem vestram? 4. 10. 10
- 4 Nam Deus mandauit dicens, Honora patrem tuum & matrem. Et, Qui male dixerit patri aut matri, morte moriatur 2. 8. 26
- 8 Appropinquat mihi populus hic ore suus, & labiis me honorat: cor autem eorum procul abest à me 3. 10. 31
- 9 Sed frustra me colunt, docentes dæctrinas quæ sunt mandata hominum 4. 10. 15, & 4. 10. 23
- 11 Omnis planta, quam non plantauit Pater ille meus cælestis, eradicabitur 2. 3. 9, & 3. 2. 13, & 3. 2. 15, & 3. 24. 6
- 14 Sinite eos: duces sunt cæci cæco-

- cæcorum: Porro si cæcus cæ-
 co præierit, ambo in foueam
 cadent 3.19.12, & 4.9.12
 24 Non sum missus nisi ad oues
 perditas domus Israel 2.17.12
 16.6 Videte & cauetæ à fermèto
 Phariseorum & Sadducæorum
 4.10.26
 17 Tunc intellexerunt eum non
 dixisse vt cauerent à fermèto
 panis, sed à doctrina Pharisæo-
 rum & Sadducæorum Ibidem
 16 Tu es Christus ille Filius Dei
 viuens 4.6.6
 17 Beatus es Simon bar-Iona:
 quia caro & sanguis hæc non
 rexit tibi, sed Pater meus
 qui est in cælis 2.2.19, & 3.2.49
 & 3.7.34
 18 Sed & ego tibi dico, & Tu es
 Petrus, & super hanc petram
 ædificabo meam Ecclesiam 4.
 6.33 & 4.6.5
 19 Et tibi dabo clauas regni cæ-
 lorum, & quicquid ligaueris
 in terra, erit ligatum in cæ-
 lis: & quicquid solueris in ter-
 ra, erit solutum in cælis 1.4.
 12, & 4.1.22, & 4.2.10, & 4.6.49
 & 4.12.1, & 4.12.4
 21 Abscede à me satana, scanda-
 lo es mihi 4.7.28
 24 Siquis vult post me venire,
 abneget semetipsum, & tollat
 crucem suam, ac sequatur me
 3.7.25, & 3.8.1
 27 Futurum est vt Filius homi-
 nis veniat cum gloria Patris
 sui cum Angelis suis: & tunc
 reddet unicuique secundum
 facta eius 1.18.1
 32 Transformatisque est cor-
 ram eis, & splenduit facies eius
 vt sol: vestimenta autem ei-
 us facta sunt alba vt lux 4.
 17.17
 5 Adhuc eo loquente, ecce nub-
 bes lucida inumbravit eos: &
 ecce vox e nubis dicens, Hic
 est Filius ille meus dilectus, in
 quo acquiesco: ipsum audite 2.
 15.2, & 3.1.22, & 3.8.13 & 3.20.
 48, & 4.8.1, & 4.8.7
 18.10 Dico vobis Angelos eorum
 in cælis per omne tempus vi-
 dere faciem Patris mei qui in
 cælis est 1.14.7, & 1.14.9
 21 Venit Filius hominis vt ser-
 uet quod perierat 2.12.4
 15 Si peccauerit in te frater tuus,
 veni & argue eum in ter te &
 ipsum solum: si te audierit lu-
 cratus es fratrem tuum 4.
 12.3
 7 Quod si neglexerit eos audire,
 dic Ecclesiæ: quod si Eccle-
 siam audire neglexerit, sit tibi
 velut quisquam ethnicus & quis-
 quam publicanus 4.2.15, & 4.11.
 2, & 4.12.3
 18 Amen dico vobis, quæcum-
 que ligaueritis in terra, erunt ligata
 in cælo 3.4.12, & 3.4.20, & 4.1.
 22, & 4.2.10, & 4.8.4, & 4.12.4,
 & 4.12.9
 19 Rursum dico vobis, si duo ex
 vobis consenserint in terra,
 quodcumque petierint, fiet eis
 à Patre meo qui in cælis est
 3.20.30
 20 Vbi enim fuerit duo vel tres
 coadi in nomine meo, illic
 sum in medio eorum 4.1.9, &
 4.6.45, & 4.9.2
 22 Non dico tibi vsque septies,
 sed vsque septuagies septies
 4.1.23
 29 Procidens ergo cõferuus eius
 ad eius pedes, precabatur eum
 dicens, Dissere iram ergame, &
 omnia reddam tibi Ibidem
 19.6 Itaque nõ amplius sunt duo,
 sed vna caro. quod ergo Deus
 cõiunxit, homo ne seigat 4.1.2
 11 Non omnes capiunt hunc ser-
 monem, sed quibus datum est
 2.8.42, & 4.13.17
 12 Sunt enim eunuchi qui ex ma-
 tris utero nati sunt ita: & sunt
 eunuchi qui castrati sunt ab
 hominibus, & sunt eunuchi
 qui seipos castrarunt propter
 regnum cælorum 2.8.42
 13 Tunc oblati sunt ei pueruli
 vt manus eis imponeret, & pre-
 caretur: discipuli autem obiur-
 garunt eos 4.16.7
 14 Sintet puerulos, & ne prohi-
 bete eos ad me venientium
 est enim regnum cælorum 4.
 16.7, & 4.16.17, & 4.16.26
 15 Et quum imposuisset eis ma-
 nus, profectus est illinc 4.16.7
 17 Nullus est bonus, nisi vnus,
 nempe Deus. Si vis autem ad
 vitam ingredi serua mandata
 1.12.13, & 1.12.23, & 1.12.9
 18 Non occides, Non mœchaberis,
 Nõ foraberis, &c. 2.8.35,
 36.37, 38.39, &c. ad finem vi-
 que capitis
 19 Honora patrẽ & matrẽ 2.8.35
 21 Si vis perfectus esses, abij-
 vende quæ habes, & da pauperi-
 bus, & habebis thesaurum in
 cælo 4.13.13
 25 His auditis discipuli eius per-
 cussi sunt valde, dicentes, Quis
 ergo potest seruari? 2.7.5
 26 Inuenit autem eos Iesus
 dixit eis, Apud homines hoc
 impossibile est: apud Deum
 autem omnia possibilia sunt
 Ibidem
 28 Iesus dixit eis, Amen dico
 vobis, vos qui sequitistis
 me, in regeneratione quum se-
 derit Filius hominis in throno
 gloriæ suæ, sedebitis etiã vos,
 inquam, super thronos duode-
 cim, iudicantes duodecim tri-
 bus Israel 2.16.18, & 3.25.10
 29 Et quisq; reliquerit domo-
 su, aut fratres, aut sorores, aut
 patrem, aut matrem, aut vxo-
 rem, aut liberos, aut agros, cau-
 sa nominis mei, cencupiscit ac-
 cipiet, & vitam æternã hære-
 ditatis iure possidebit 3.23.10
 20.1 Simile est regnum cælorum
 patrifamilias, qui exiit cum
 prima luce ad conducendos
 operarios quos mitteret in vi-
 neam suam 3.12.3
 25 Scitis principes Gentium in cas
 dominari, & qui magni sunt li-
 centia vti in cas 4.11.2, & 4.11.9
 26 Verum non ita erit inter vos:
 sed quicumque voluerit inter
 vos magnus fieri, sit vester mi-
 nister 4.1.18
 28 Sicut Filius hominis non ven-
 nit vt sibi ministraretur, sed vt
 ministraret, & daretque animam
 suam in redemptionis pretium
 pro multis 2.16.5
 21.2 Porro turba quæ præibat &
 quæ sequebatur, clamabat, di-
 cēs, Hosanna filio David bene-
 dictus qui venit in nomine Do-
 mini 2.6.4
 22 Quæcumque prece do pete-
 ritis, si credideritis, accipietis
 3.10.11
 25 Baptisma Ioannis vnde erat
 & cælos, an ex hominibus? At illi
 ratiocinabantur apud se dicen-
 tes, Si diximus, & cælo, dicit
 nobis, Quare ergo non credidi-
 distis ei? 4.19.5
 31 Vter de duobus fecit quod vo-
 luit eius pater? Dicit ei, Prior.
 Dicit eis Iesus, Amen dico vo-
 bis, publicani & meretrices
 præeunt vobis in regnum Dei
 2.8.14, & 3.7.2
 22.2 Simile est regnum cælorum
 cuiusdam regi qui fecit nuptias
 filio suo 3.14.8
 12 Amice, quomodo huc introiti
 non habens vestem nuptialem?
 4.17.45
 13 Ligatis pedibus & manibus ei-
 us tollite eum & conicite in
 renebras exteriores: illic erit
 fletus & stridor dærum 3.15.12
 14 Multi enim sunt vocati, pauci
 verò electi 3.24.6
 23 In illo die adierunt illum Sad-
 ducæ (qui dicunt non esse re-
 surrectionem) 2.10.23
 30 Nam in resurrectione, neque
 vxores ducunt, neque nuptiam
 dantur: sed sunt vt Angeli Dei
 in cælo 1.14.9, & 1.15.3, & 2.12.
 6, & 2.23.13, & 4.1.4
 32 Ego sum Deus Abraham, Deus
 Isaac, & Deus Iacob. Deus non
 est Deus mortuorum, sed viu-
 entium 2.10.9, & 4.16.3
 37 Diliges Dominũ deũ tuum ex
 toto corde tuo, & ex tota ani-
 ma tua, & ex tota cogitatione
 tua 2.8.13, & 2.8.5, & 3.3.11
 39 Secundum autem simile est
 huic, Diliges proximum tuum
 vt teipsum 2.8.11
 40 Quomodo ergo David per spi-
 ritum vocat eum Dominum? 2.
 11.20

- 23.4 Ligant enim onera gravia
difficiliaque portatu, & impo-
nunt in humeros hominū: di-
gito autem suo nolunt ea mo-
vere 4.10.13 & 4.10.26
- 8 Vos autem ne vocemini Rabi-
bi. vñ enim est doctor vester,
nempe Christus: omnes autem
vos fratres estis 4.8.8
- 9 Et patre vestrum nemine vo-
catis in terra: vñ est enim pater
vester qui in caelis est 3.20.38
- 23 Et omittitis quae graviora
sunt Legis, iudicium; & miseri-
cordiam ac fidem: haec oportu-
it facere, & illa ad omittere
2.2.52
- 25 Vae vobis Scribae & Pharisei
hypocritae, quoniam purgatis
exteriorum poculi patinae
que partem, intus autem illa
plena sunt rapina & intempe-
rantia 3.4.36
- 10 Ierusalem, Ierusalem quae tru-
cidas Prophetas, & lapidas eos
qui ad te missi sunt: quoties
volui congregare filios tuos
& c. 3.2.4.16
- 24.11 Et multi pseudoprophetae
surgēt accedent multos 4.9.4
- 14 Et praedicabit istud Euan-
gelium regni in universa terra,
ut sit testimonio omnibus gen-
tibus: & tunc veniet finis 2.4.3
- 24 Surgent enim pseudochristi
& pseudoprophetae, & edent
signa magna & miracula, ita
ut seducant (si fieri possit) e-
runt electos 4.9.4
- 30 Tunc apparebit signum Filii
hominis in caelo: & tunc omnes
tribus terrae plangent, & vide-
bunt Filium hominis venien-
tem in nubibus caeli cum po-
tentia & gloria multa 2.16.17
- De die autem illo & hora ne-
mo scit, ne Angeli quidem caelo-
rum, sed Pater meus solus 1.14.9
- 36 Quis igitur est fidelis servus
& prudens, quem constituit
Dominus super famulitium
suum, ut det illis alimen-
tum in tempore? 4.16.31
- 27.1 Quae erant satuae acceptis
lampadibus suis, non ceperant
oleum secum 2.5.7
- 27 Dixit autem dominus servus,
Bene habet, servus bone & fi-
delis, in paucis fuisti fidelis, su-
per multas constituiam: in-
gredere in gaudium domini tui
2.2.11
- 27 Bene habet servus bone & fi-
delis: in paucis fuisti fidelis,
& c. 2.2.11
- 29 Omni habent dabitur, & au-
gebitur: qui vero non habet,
etiam quod habet tolletur ab
eo 2.2.11 & 3.15.4
- 31 Quum venerit Filius homi-
nis cum gloria sua, & omnes
sancti Angeli cum eo, tunc se-
debit super thronum gloriae suae
2.14.9 & 2.16.17
- 32 Et cogentur coram eo omnes
gentes: & separabit eos, alteros
ab alteris, ut pastor separat o-
ves ab haedis 2.15.17 & 3.25.9
- 34 Venite benedicti Patris mei
possidete regnum paratum vobis
a patre fundamētis mundi
3.18.19 & 3.18.21 & 3.18.31 & 3.
24.16
- 35 Esurivi enim, & dedistis mihi
quo vescerem: sitiivi, & dedi-
stis mihi potum, & c. 3.18.11
- 40 Amen dico vobis, quatenus
id fecistis vni ex istis fratribus
meis minimis, mihi fecistis
3.18.6
- 41 Maledicti, abite a me in igne
aeternum, qui paratus est Dia-
bolo & angelis eius 2.14.14 &
2.14.19 & 3.25.5
- 46 Et abibunt isti in supplicium
aeternum: iusti vero in vitam
aeternam 2.25.5
- 26.10 Quid molestiam exhibetis
isti mulieri. opus enim bonum
operata est erga me 2.25.8
- 27 Semper enim pauperes habe-
bitis vobiscum: me vero non sem-
per habebitis 4.3.13 & 4.17.26,
& 4.17.28
- 12 Quid enim haec vnguentum
huc iniecit corpori meo, ad se-
peliendum me, fecit 3.25.8
- 15 Ait eis, Quid vultis mihi da-
re, & ego vobis eum tradam? Ip-
si vero appenderunt ei triginta
argenteos numos 4.12.24
- 26 Edentibus autem eis accepit
Iesus panem: & quum benedi-
xisset, fregit, deditque Disci-
pulis & ait, Accipite, comedite:
hoc est corpus meum 4.14.
20 & 4.16.30 & 4.17.13 & 4.
17.20 & 4.19.23
- 27 Et accepit poculo, & gratias
actus, dedit eis, dicens, Bibite
ex eo omnes 4.9.14
- 38 Tunc dicit eis Iesus, Vndi-
cunque tristis est anima mea
vsque ad mortem: manete hic,
& vigilate mecum 2.16.12 &
3.8.9
- 39 Et progressus paululum, pro-
cidit in faciem suam, precans,
& dicens, Pater mihi possibile
est, abeat a me poculum istud:
verumtamen non vt ego voloi,
sed vt tu 2.16.12
- 53 An putas me non posse nunc
precari Patrem meum, qui huc
sistat mihi plures quam duode-
cim legiones Angelorum? 2.14.8
- 74 Tunc cepit seipsum devone-
re, & iurare, dicens, Non novi
hominem 4.1.26
- 75 Tunc meminit Petrus verbo-
rum Iesu, qui dixerat ei, Prius
quam gallus vocem mittat, ter
me abnegabis. Et egressus ex-
tra, fleuit amare 3.3.4
- 27.4 Peccatis, prodito sanguine
innoxio At illi dixerunt, quid
ad nos tu videris 3.3.4
- 12 Et quum ipse accusaretur a
principibus Sacerdotum & se-
nioribus, nihil respondit 2.16.5
- 14 Et non respondit ei ad vllum
verbum: ita vt miraretur praes-
ses valde Ibidem
- 23 Praeses autem ait, En muerem
quid mali fecisti? At illi amplius
clamabant, dicentes, Crucifi-
garur Ibidem
- 24 Videns autem Pilatus se nihil
proficere, sed maiorem tu-
multum fieri, accepta aqua a-
bluit manus coram turba, dicens,
Innoxius ego sum a sanguine
huius iusti: vos videritis Ibidem
- 46 Circiter vero horam nonam
exclamavit Iesus voce magna,
dicens, Eli, Eli, lama labach-
thani? Hoc est, Deus meus,
Deus meus, cur deseruisti me?
2.16.11
- 50 Iesus autem quum rursus
clamasset voce magna, emisit
spiritum 4.19.23
- 52 Et monumenta aperta sunt,
& multa corpora sanctorum
qui dormierant, surrexerunt
2.10.23 & 3.25.7
- 53 Qui egressi de monumentis
post resurrectionem eius, in-
troierunt in sanctam urbem, &
apparuerunt multis 2.10.23
- 66 Ipsi autem profecti munie-
rent sepulchrum, obsignato la-
pide cum custodia 2.25.3
- 28.5 Respondens autem Angelus
dixit mulieribus, Vos vero ne
timete, & c. 1.14.6
- 6 Non est hic: surrexit enim prout
dixit 4.17.29
- 7 Dicite discipulis eius, quum
surrexerit a mortuis 1.14.6
- 11 Proficientibus autem ipsis,
ecce, quidam ex custodia vene-
runt in urbem, & annuncia-
runt in principibus Sacerdotum
omnia quae facta fuerat 3.25.3
- 12 Tunc coacti cum senioribus,
consilio capto, pecuniam multam
dederunt militibus Ibidem
- 13 Dicentes, Dicite, Discipuli ei-
us nocte venerunt, & cum su-
rati sunt nobis dormientibus
Ibidem
- 18 Data est mihi omnis authori-
tas in caelo & in terra 2.15.5
- 19 Profecti ergo docete omnes
gentes, baptizantes eos in no-
mine Patris & Filii & Spiritus
sancti 2.13.16 & 4.1.6 & 4.2.
45 & 4.14.20 & 4.15.6 & 4.15.
18 & 4.15.20 & 4.15.22 & 4.
16.23 & 4.19.28
- 20 Ego vobiscum sum omnibus
diebus vsque ad consummati-
onem saeculi 2.16.14 & 4.8.8,
& 4.8.13 & 4.17.26 & 4.17.28
& 4.17.30
- M A R C V S.
- 1.1 Principium Evangelii Iesu
Christi filii Dei 2.9.2
- 4 Baptizabat Iohannes in deserte,
& praedicabat baptismum re-
suscitatorum ad remissionem pecca-
torum

1. 3. 15, & 4. 7. 17
 25 Er dicens, Impletum est tem-
 pus, & appropinquauit regnū
 Dei, respicite, & credite Eu-
 angelio 3. 1. 19
 3. 15 Habebuntque potestatem sa-
 nandi morbos, & ciuendi dæ-
 monia 1. 13. 13
 28 Amē dico uobis, quænis pec-
 cata remittentur filiis homi-
 num, & blasphemix quibuscū-
 que blasphemauerint 3. 5. 7
 29 Sed quicumque blasphemauerit
 in Spiritu sancto, non habet
 remissionem in æternum, sed
 tenebitur æterno iudicio
 1. 13. 15, & 3. 3. 22
 6. 7 Deditque eis potestatem ad-
 uersus spiritus impuros 1. 13. 13
 23 Et dæmonia multa eieciabant:
 uengebantque oleo multo æ-
 grotos, & sanabant eos 4. 19.
 18, & 4. 19. 22
 7. 33 Ipse uero quum abduxisset
 eum de turba priuatim, misit
 digitos suos in auriculas eius,
 & quum spauisset tetigit lin-
 guam eius 4. 10. 23
 2. 27 Quemcumque puerit mei
 ac seruum meorum in na-
 rione ista adultera & peccatri-
 ces, Filius etiam hominis pu-
 debit eius, &c. 4. 1. 26
 9. 24 Credo Domine, succurre
 incredulitati meæ 4. 14. 7
 47 In gehennam, in ignem inex-
 tinguibilem 3. 25. 12
 44 Vbi uermis eorum non interit,
 & ignis nō extinguitur Ibi.
 10. 9 Quod ergo Deus conun-
 xit, homo ne sciungat 4. 1. 1
 30 Quin accipiat centuplicem
 nunc isto tempore, domos, &
 fratres & sorores, & matres &
 liberos, & agros, cum perse-
 cutionibus, & in seculo uetū-
 ro uitam æternam 3. 12. 3
 21. 24 Quicumque precantes pe-
 titis, credite uos accepturos, &
 erunt uobis 3. 20. 11
 22. 18 Tunc ueniunt ad eum Sad-
 ducei, qui dicunt non esse re-
 surrectionem: & interrogauerunt
 eum dicentes 3. 25. 5
 23. 32 Sed de die illo ac hora ne-
 mo scit, ne Angeli quidē qui
 in cælo sunt, nec ipse Filius,
 sed solus Pater 2. 14. 2
 24. 22 Et edentibus ipsis, quum
 accepisset Iesus panem, & be-
 nedixisset, fregit: deditque eis,
 & ait, Accipite, edite: hoc est
 corpus meū 4. 17. 1, & 4. 17. 20
 25 Et assumit Petrus & Iacobum
 & Iohannem secum, cepitque
 expauescere, & grauissimē an-
 gi 3. 8. 9
 26 Et dixit eis, Vndiqueque tri-
 bus est anima mea usque ad
 mortē: manete hic & uigilate
 2. 16. 12
 27. 22 Et inuoluta est Scriptura
 quæ dicit, Et cū sceleratis nu-
 meratus est 2. 16. 5
 16. 9 Apparuit primū Mariæ
 Magdalene, ex qua eiecerat
 septem dæmonia 1. 14. 14
 15 Profecti in mundum uniuersum,
 prædicate Euangelium omni creaturæ
 4. 3. 4, & 4. 3. 12,
 & 4. 16. 27, & 4. 19. 28
 16 Qui crediderit & baptizatus
 fuerit, seruabitur 4. 15. 1, & 4.
 16. 27
 19 Dominus Igitur postquam lo-
 quutus fuisset eis, sursum re-
 cepit est in cælum, & sedit ad
 dexterā Dei 2. 14. 3, & 4. 17. 27
 I V C A S.
 1. 6 ERANT iusti ambo in cons-
 pectu Dei, incedentes in
 omnib' mādatis & cōstitutio-
 nibus Domini Inculpatē 3. 17. 7
 25 Et Spiritu sancto implebitur
 etiam ab utero matris suæ 4.
 16. 17
 17 Nam ipse præcedit in conspe-
 ctu eius, cum Spiritu & uirtute
 Ehx, ut conuertat corda pa-
 trum in filios, & rebelles ad
 prædicationem iustorum, ut pareat
 Domino populum instructum
 4. 1. 6
 31 Et ecce, concipies in utero, &
 paries filium: & uocabis nomē
 eius I E S U S M 2. 16. 1
 32 Hic erit magnus, & Filius Al-
 tissimi uocabitur: dabitque ei
 Dominus Deus sedem David
 patris ipsius 2. 14. 4, & 2. 14. 7
 33 Regnabitque super domum
 Iacob in æternum, & regni ei-
 us nō erit finis 2. 14. 3, & 2. 15. 3
 34 Dixit autem Maria ad Ange-
 lū, Quomodo erit istud, quando-
 quidem uirum non sum cog-
 nitura? 4. 17. 25
 35 Et respondens Angelus, dixit
 ei, Spiritus sanctus superue-
 niat in te, & uirtus Altissimi
 inuibrabit te: propterea id e-
 riam quod nascetur ex te san-
 ctū, uocabitur Filius Dei 2. 14. 5
 43 Et uide hoc mihi ut ueniat
 mater Domini mei ad me?
 2. 14. 4
 54 Suscepit Israel puerum suum,
 et uenit memor esse misericordiæ
 2. 10. 4
 72 Ut ueretur misericordia er-
 ga patres nostros, ac memor ef-
 set Testamenti sui sancti Ibi-
 dem
 73 Et iurifurandi quod iurauit
 Abrahamo patri nostro, &c.
 Ibi dem
 74 Ut sine metu, è manu inimi-
 corum nostrorum liberatis, ser-
 uiremus ipsi 3. 16. 2
 77 Et des cognitionem salutaris
 populo eius, per remissionem
 peccatorum ipsorum 3. 11. 22
 79 Ut appareat iis qui in tene-
 hris & umbra mortis positi
 sunt, ad dirigendos pedes no-
 stros ad uiam pacis 2. 12. 4
 2. 11 Nempe natum esse uobis ho-
 die Seruatorem, qui est Chri-
 stus Dominus, in uibe David
 2. 15. 5
 13 Et repente adfuit cum Ange-
 lo multitudo exercitū cæle-
 stium, laudantium Deum 1. 14. 5
 37 Et quum esset uisua quasi an-
 norum octogintaquatuor, non
 abiecerat à templo, ieiunans
 & deprecacionibus seruens
 Deo noctem ac diem 4. 17. 16
 52 Iesus autē proficiebat sapien-
 tia, & statura, & ac gratia apud
 Deum & homines 2. 14. 2
 33 Venit igitur in omnem regio-
 nem circumiacentem Iordani,
 prædicans Baptismum resipien-
 tiæ in remissionem pecca-
 torū 3. 1. 10, & 4. 15. 7, & 4. 19. 17
 8 Ferte igitur fructus dignos iis,
 qui resipuerint, & ne exper-
 tis dicere apud uos ipsos, Pa-
 trem habemus Abraham. Dico
 enim uobis, posse Deum etiam
 esse lapidibus istis excitare li-
 beros Abrahamo 3. 3. 5
 13 Interrogauerunt autem eum
 etiam milites dicentes, Et uō-
 quid faciemus? Et ait eis, Ne
 minem conuicite, neque calū-
 nicimini: & contenti estote sti-
 pendii uestris 4. 20. 12
 16 Respondit Iohānes, Ego quid-
 dem baptizo uos in aqua, sed uenit
 qui validior me est, cuius
 non sum dignus qui soluam
 corrigiam solcarum: ipse uos
 baptizabit Spiritu sancto & ig-
 ni 3. 1. 3, & 3. 1. 4, & 4. 13. 6, &
 4. 15. 7
 22 Ac descendit Spiritus san-
 ctus corpore specie tanquam
 colūba, supra eum, & uox de
 cælo exiit, dicens, Tu es Fi-
 lius ille meus dilectus, in te a-
 quiesco 4. 17. 21
 23 Ipse autē Iesus incipiebat esse
 quasi annorum triginta, filius
 (ut existimabatur) Ioseph, qui
 fuit fili' Helij 16. 27, & 4. 16. 29
 58 Qui fuit filius Henos, qui fuit
 Seth, qui fuit Adam, qui fuit
 Dei 2. 12. 7, & 2. 12. 3
 4. 17 Tunc datus est ei liber E-
 salæ Prophete: quumque ex-
 plicuisset librum, inuenit lo-
 cū in quo scriptū erat 4. 19. 23
 18 Spiritus domini super me,
 propterea quod uinxit me: ut
 euangelizem pauperibus misit
 me, ut facerem contritos corde
 2. 15. 2, & 3. 2. 20, & 3. 4. 2
 5. 14 Iesus tetigit leprosum: &
 statim lepra abiit ab eo. Ipse
 uero præcepit ei ut nulli hoc
 diceret: sed uade, inquit, osten-
 de te ipsum Sacerdoti, & offer
 pro purgatione tua prout præ-
 cepit Moyses, ut hoc sit eis te-
 stimonio 1. 4. 4
 34 Nō potestis facere ut filii the-
 sami, quo tempore cum ipsis est
 sponsus, ieiunent? 4. 12. 17
 6. 13. Et quum dies ortus esset,
 aduocauit discipulos suos: &
 ***. iiii.

quam ex ipsis elegisset duodecim; quos & Apostolos nominavit, &c. 4.3.5.

23 Gaudete illo die & salite. ecce enim merces vestra multa est in caelis 3.18.1

24 Sed vae vobis distributis: nam reportatis consolationem vestram 3.19.9

26 Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est 3.7.6

27.29 Et ris auditis totus populus & publicani iustificaverunt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iohannis 3.11.3

35 Sed iustificata est sapientia à filiis suis omnibus Ibid.

36 Rogavit autem eum quidam ex Phariseis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum Pharisei discubuit 2.4.37

47 Cuius rei gratia, dicentibus remissa esse peccata eius multa: nam dilexit multum eum autem pauperulum tenuitque, parvulum diligit 3.4.31

2.2 Et quaedam mulieres quas sanaverat à spiritibus malis & morbis, Maria quae vocabatur Magdalene, ex qua septem demonia exierant 1.14.13

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enax spina suffocavit illud 2.2.10

13 Qui verò super petras, si sunt qui cum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt Ibid.

15 Quod autem in bona terram cecidit, non est qui in corde honesto & bono auditum sermonem retinet, & fructum afferunt per patientiam 4.14.11

9.23 Siquis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me 3.15.8

26 Quem enim puduerit me, & meorum sermonum, eius pudebit Filius hominis, quando venerit eum gloria sua, & Patris, sanctorumque Angelorum 1.14.9

55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicens, Nescitis cuius spiritus vos suis 2.20.15

10.7 Post hæc autem desinuit Dominus etiam alios sepe negant, misitque eos binos ante faciem suam, &c. 4.2.4

6 Quod si fuerit illic quisquam filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur 2.22.14

15 Qui vos audit, me audit: & qui vos reiecit, me reiecit 4.2.3 & 4.2.4

18 Spectabam Satanam vt fulgur è caelo cadentem 1.13.18

20 Sed de eo ne gaudete quòd spiritus vobis subiiciantur,

gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in caelis 2.24.9

21 Eo ipso momento exultauit Iesus spiritu, & dixit, Confiteor tibi Pater, Domine caeli & terra, quòd hæc absconderis à sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi 3.2.34

22 Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater, & quis sit Pater, nisi Filius, & cuiuscumque voluerit Filius detegere 3.2.13 & 4.18.20

23 Beati oculi qui vident quæ vos videtis 2.9.1

24 Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuisse videre quæ videtis, nec viderunt, &c. 2.9.13 & 2.10.6

25 Magister, quid faciendo vltimam æternam possidebo? 4.13.13

27 Ille verò respondens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: & proximum tuum vt teipsum 2.8.11

30 Quis iam descendebat ab Hierosalem in Iericho, & incidit in latrones, &c. 2.5.19

36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones? 2.8.55

11.2 Dixit autem eis, Qui precamini, dicite, Pater noster, qui es in caelis, &c. 3.20.6, & 3.20.34

21 Panem nostrum quotidianum da nobis in diem 2.5.14

21 Quis validus quispiam armatus custodit aulam suam, in pace sunt ea quæ habet 1.14.13, & 1.14.18

22 Postquam verò quispiam eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius auferet, & spolia eius distribuet 1.14.18

29 Dixit autem Dominus eis, Vos quidem Pharisei exteriore pnculi patinæque parté purgatis, sed quod intra vos est plenum est rapina & scelere 2.4.26

12.5 Timere eum qui postquam trucidari, præditus est auctoritate iniucendi in gehennam 1.15.2

10 Quisquis dicit quippiam in Filii hominis, et remittetur ei verò qui in spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur 1.13.15 & 23.25 & 3.3.23 & 3.5.7

14 Hæc est, qui me vobis iudicem, aut partitorem præfecit? 4.11.23 & 4.11.11

14.21 Abi cito in plateas & vias urbis, & pauperes ac m-

cos claudisquæ & cæcos hinc introducto 4.16.31

15.7 Dico vobis ita fore gaudium in caelo super vno peccatore resipiscente, maius quam super nonagimanouem iustis, quibus non opus est resipiscencia 1.14.7

20 Quum autem longè adhuc abisset, vidit eum pater ipsius, & accurrens incidit in colulum eius, & deolensatus est eum 3.20.17

16.2 Vocauit eum igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ: non enim poteris amplius esse dissipator 3.10.5

9 Et ego vobis dico: facite vobis amicos ex mamona iniusto, vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula 3.18.6

15 Vos estis qui iustificatis vos ipsos in hominum conspectu, Deus autem nouit corda vestra 3.11.3, & 3.12.2

16 Lex & propheta vsque ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annunciat, & quis in illud vi irrumpt 2.7.16

22 Factum est autem vt moreretur mendicis, & asportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ 1.14.7, & 1.15.2, & 1.25.6

17.3 Si peccauerit in te frater tuus, obiuera eum, & si resipuerit, remitte ei 3.7.6

5 Tunc dixerunt Apostoli Dominus, Adde nobis fidem 4.14.7

7 Quis autem vestrum habet seruum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro, &c. 3.14.15

10 Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inuiles sumus, nam quod debuius facere, cumus 3.14.13 & 3.15.3

14 Quum autem eos vidisset, dixit eis, Profecidi offendere vos sacerdotibus. Et factum est vt inter eundem purgati sint 3.4.4

20 Interrogans autem à Phariseis, quando venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei ita vt observari possit 2.15.4

18.1 Dixit autem eis etiam: parabolam huc spectantem, quòd oportet semper ipsos precari, nec se quiescere 2.20.7

13 Publicanus autè pncul suum, nalebat vel oculos in caelum extollere, sed percutiebat pectus suam, dicens, Deus, propitijs esto mihi peccatori 3.4.13 & 2.12.7

14 Dico vobis, descendit Publicanus iustificatus domum suam, quum Phariseus quia potius quàm Phariseus quia quum se extollit, deprimitur: & qui se deprimi, extolletur 3.4.35 & 3.11.5

- 42 Et Iesus dixit ei, Recipio visus: fides tua te seruauit 4.19.18
- 43.17 Dominus autem ait, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes 2.3.11. & 3.15.4
- 26 Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet, adimetur ibidem
- 20.27 Tunc nonnulli Sadduceorum (qui negant esse resurrectionem) accesserunt 2.10.23, & 3.25.5
- 37 Mortuos autem excitari, etiam Moses indicauit apud rubum, quomodo dicit Dominus Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob 2.10.9
- 38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuorum 4.16.3
- 31.15 Ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterit contradicere, neque resistere: omnes qui se vobis opponent 4.1.12
- 28 Quomodo autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra 3.9.5
- 22.17 Et accepit poculo, quomodo gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis 4.17.20, & 4.17.43, & 4.18.8
- 29 Et accepit panem, quomodo gratias egisset, fregit, & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: qui facite in mei recordationem 4.3.6, & 4.15.20, & 4.16.3, & 4.17.13, & 4.17.20, & 4.17.37
- 20 Idem etiam dedit eis poculum, postquam exarserat, dicens, Hoc poculum est nouum illud testamentum per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur 2.11.4, & 2.17.4, & 4.17.6, & 4.17.20
- 25 Reges gentium dominantur eis: & qui habent potestatem in eis, benefici vocantur 4.11.2, & 4.11.9, & 4.20.7
- 26 Vos autem non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat 4.11.8
- 32 Sed ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua 3.24.6, & 4.7.27, & 4.7.28
- 43 Visus est autem ei Angelus à cælo corroborans eum 1.14.6, & 2.16.12
- 44 Erat autem sudor eius quasi grumi sanguinis descendentes in terram 2.16.12, & 3.8.9
- 31 Tunc conuersus Dominus inuinitus est Petrus: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quem modo (nimirum) dixerat ipsi, Priusquam gallus vocem emisisset, et me abnegabis 3.4.35
- 63 Et egressus foras Petrus, fleuit amare 3.3.4
- 23.42 Dixitque Iesu, Domine, memento mei, quomodo veneris in regnum tuum 3.24.13, & 4.16.31
- 43 Tunc dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso 3.25.6
- 46 Quomodo clamasset voce magna Iesus, ait, Pater, in manus tuas depono spiritum meum 2.15.2, & 3.25.6
- 24.5 Dixerunt eis, Quid inter mortuos queritis eum qui viuunt? 1.14.6
- 6 Non est hic, sed surrexit: memento te & loquens sit vobis, quomodo adhuc in Galilæa esset 3.25.3
- 11 Sed visa sunt apud eos quasi deliramenta verba earum, neque crediderunt eis 3.1.4
- 12 Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & quomodo introspexisset, vidit lintea sola illic iacentia, abiitque apud semetipsum mirans hoc factum ibidem
- 16 Oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent 4.17.29
- 26 Nonne hæc oportuit pati Christum, & inire in gloriam suam? 1.17.6, & 3.18.7, & 4.17.12
- 27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso scripta erant 1.9.5, & 3.2.34
- 31 Sed ipse ablatu est ex eorum conspectu 4.17.29
- 39 Videre manus meas & pedes meos: nam ego ipse sum: conuertite me, & videre: nam spiritus carnis & ossa non habet, prout me conspiciatis habere 2.14.1, & 3.25.3, & 4.17.29
- 44 Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me 3.5.8
- 45 Tunc aperuit eorum mentem, ut intelligerent Scripturas 3.2.14
- 46 Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die 2.11.4, & 3.19
- 47 Et prædicari in eis nomine resuscitatum ac remissionem peccatorum apud omnes gentes incipiendo ab Hierusalem 2.11.4, & 3.1.1, & 3.1.19
- 49 Vos autem manete in vrbe Hierusalem, vsquequo induamini virtute ex alto 4.1.12
- 51 Et factum est, dum ipse benediceret eis, disunctus ab eis, sursum ferabatur in cælum 4.17.27
- S E C V N D V M
Iohannem.
- 1.1 I N principio erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deum, & eratque ille Sermo,
- Deus 1.13.6, & 1.13.11, & 1.17.2
- 3 Omnia per hunc sermonem facta sunt 1.13.7, & 1.13.17
- 4 In ipso vita erat, & vita erat Lux illa hominum 1.13.1, & 1.15.4, & 2.2.19, & 2.6.1, & 4.17.1
- 5 Et lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non comprehenderunt 2.2.12
- 9 Hic erat Lux illa vera, quæ illum erat omnium hominum venientem in mundum 2.2.2, & 2.2.22
- 10 In mundo erat, & mundus per eum factus est: sed mundus eum non agnouit ibidem
- 12 Quorum eum accepit, dedit eis hanc dignitatem, ut filii Dei fierent, & acciperent qui credunt in nomen eius 2.2.1, & 3.1.4, & 3.20.16, & 3.12.10
- 13 Qui non ex sanguine, neque ex libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt 2.2.19, & 2.13.2, & 3.1.4
- 14 Et Sermo ille caro factus est, & commoratus est inter eos, & spectauimus gloriam eius, gloriam, inquam, vt vultu eius egressus à Patre) plenus gratiæ ac veritatis 1.13.11, & 2.12.4, & 2.14.1, & 2.14.8
- 16 Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & gratiam per gratiam 2.13.1, & 2.15.5, & 3.1.9, & 3.20.1
- 17 Nam Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum exiit 2.7.16
- 18 Deum nemo vidit vnquam vnigenitus ille Filius, qui est in sinu Patris, ille nobis exposuit 1.13.17, & 2.2.20, & 2.9.1, & 4.17.30
- 23 Ego sum vox clamantis in deserto, Complorate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta 2.9.5
- 29 Ecce agnus ille Dei qui tollit peccata mundi 2.14.3, & 2.16.5, & 2.17.4, & 3.4.16, & 4.15.7
- 32 Testatus est Iohannes, dicens, Conspexi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, qui etiam mansit super eum 2.15.5, & 4.19.10
- 33 Et ego non noueram eum, sed qui misit me, vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris Spiritum descendentem, ac manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto 2.15.5
- 36 Ecce agnus ille Dei 2.9.5
- 41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant illa ex Iohanne, & sequenti fuerant eum 4.6.5
- 43 Et adduxit eum ad Iesum ibidem
- 52 Deinceps videbitis cælum aperitum, & Angelos Dei ascendentes, ac descendentes super

- Filiū hominis 1.14.12, & 2.9.2
 2 Vocatus est autē etiā Iesus, ac discipuli eius ad nuptias 4.13.3
 9 Ut autem gustavit architriclino- nus aquā illam quæ facta fue- rat vinum ibid.
 15 Et dōque flagello ē funiculis, omnes eiecit ē templo, & oues & boues: & argētariorum nu- mulos effudit, mensāque sub- versit 4.19.23
 19 Respondit Iesus, & dixit eis, Destitit templum hoc, & tribus diebus erigam illud 2.14.49 & 3.25.7
 21 At ille loquebatur de tem- plo corporis sui ibid.
 23 Quū autē esset Hierosolymis in Iascha, die festo, multi cre- diderunt in nomē eius, cōspi- cientes signa quæ edebat 4.2.5
 24 Ipse autem Iesus nō credebat eis semetipsum, eō quod nō- scet omnes 3.2.12
 33 Amen, amen dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuo, non potest videre regnum Dei 2.3.13 & 4.16.17
 5 Nisi quis fuerit genitus ex a- qua & Spiritu, non potest in- troire in regnum Dei 4.16.25
 6 Quod genitū est ex carne, ea- ro est: & quod genitū est ex spi- ritu, spiritus est 2.1.6, & 2.3.1
 23 Nullus ascendit in cælum, nisi qui descendit ē cælo, nempe Filius hominis, qui est in cælo 2.12.28 & 4.17.20
 14 Prout Moyses extulit serpētem in deserto, ita extollit oportet Filium hominis 2.12.49 & 4.18.20
 16 Ita Deus dilexit mundum ut Filium suū vnigenitū dederit, ut quisquis eredit in eum non pereat, sed habeat vitam æter- nam 2.12.49 & 2.16.49 & 2.17.7, & 3.14.17, & 3.24.5, & 3.24.7
 23 Baptizabat autem etiam Io- hannes in AEnon prope Sa- lina, &c. 4.15.6
 27 Homo non potest recipere quicquam, nisi fuerit ei datum ē cælo 2.2.20
 33 Qui recipit eius testimoniū, is obsequat quod Deus verax sit 3.2.8
 34 Nā is quē misit Deus, verba Dei loquitur, nō enim huic ad- metitur Deus spiritum 2.15.15 & 2.15.5
 36 Qui eredit in Filiū, habet vitā æternā: qui verō non credit Filium, non videbit vitā, sed ira Dei manet super eum 4.16.31
 47 Ut ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse ipsum plu- res discipulos facere & bap- tizare quā Ioannem 4.15.6
 14 Quisquis autem biberit ex a- qua illa quam ego ei dabo, nō sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego ei dabo, fiet in eo fons aquæ saluētis in vitam æternam 3.1.1
 21 Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est 1.5.12 & 1.6.45 & 2.6.1
 23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adora- bunt Patrem spiritum ac veritatem 3.20.30, & 4.10.14
 24 Deus est spiritus 1.15.24
 21 Scio Messiam venturū, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia 2.15.15 & 4.8.7
 35 Ecce dico vobis, attollite o- culos vestros, & spectate reg- nōnes: nam albæ iam sunt ad messē 4.16.31
 42 Et mulieri dicebāt, Non am- plius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuim- us, & scimus hunc esse verē Senatorem illum mundi, Chris- tum 3.2.5
 53 Agnouit ergo pater id factum esse illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & cre- didit ipse ad domus eius tota ibidem
 52 Dicit ei Iesus, Surge, tolle gra- baculum, & ambula 4.19.29
 17 Pater meus vique adhuc ope- ratur, & ego operor 1.13.7, & 1.13.22, & 1.16.4, & 2.14.2
 18 Propterea ergo magis stude- bāt eū Iudæi trucidare, quia nō solum soluisset Sabbathū, sed & Patrē suū dixisset Deum, parem se faciens Deo 1.13.12
 21 Sicut enim Pater excitat mor- tuos, & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat 2.14.3
 22 Neque enim Pater iudicat quēquam, sed omne iudicium dedit Filio 2.14.3, & 2.16.18
 23 Ut oēs honorēt Filium, prout honorat Patrem Qui nō hono- rat Filium, nō honorat Patrē qui misit eum 2.6.29, & 2.14.3
 24 Qui sermonem meū audit, & credit ei qui misit me, habet vitā æternā, & in cōdemonstrā- tōe nō veniet: sed trāsiit a morte in vitam 2.9.3, & 3.15.6, & 3.24.5, & 3.25.15, & 4.16.26
 25 Veniet tempus, & nunc est, quum mortui audient vocem Filii Dei, & qui auferint vitē 2.5.19, & 2.12.49, & 3.14.5
 26 Sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso 4.17.9
 28 Ne hoc miramini: nam veniet hora, qua omnes qui in mon- umentis sunt, audient vocem eius 3.25.49, & 3.25.7
 29 Et prodibūt quæ bona fecerunt in resurrectionē vitæ: qui verō mala egerunt, in resurrectionē condemnationis 3.18.1
 32 Alio est testatur de me 1.13.17
 35 Ille erat lucerna ardēs & lucens: vos autem voluistis ad tēpus exultare in eō luce 2.9.5
 36 Opera quæ dedit mihi Pater, ut ea perlicerem, ipsa inquam opera quæ ego facio, testan- tur de me quod Pater miserit me 1.13.15
 44 Quomodo vos potestis cre- dere, quū gloriam alii ab aliis expectatis, & gloriam quæ a solo Deo proficitur non queratis? 3.11.9
 46 Si crederetis Moysi, crederetis mihi de me enim ille scri- psit 2.9.1
 6.27 Operum enim non cibo qui perit, sed cibo illa qui permanet in vitam æternam, & quem Filius hominis dabit vobis 3.18.13, & 4.14.25
 29 Hoc illud est opus Dei, ut ere- datis in eō qui misit ille 3.19.10
 35 Ego sum panis ille vitæ qui ven- nit ad me, nequaquam esturiat & qui eredit in me, non sitiet vnquam 3.24.58 & 4.17.4
 37 Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eruciam foras 3.22.7, & 3.24.6
 28 Quia descendit ē cælo ut fa- ciat non voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me 2.14.2
 39 Hæc est autem voluntas Patris qui misit me, ut quicquid mi- hi dederit, non perdam ex eo, sed suscitent illum in vitam æternam 3.22.7, & 3.22.10, & 3.24.6, & 3.24.7, & 3.25.8
 40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & eredit in eum, habeat vitam æternam, & c. 3.22.10, & 3.24.6
 44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxe- rit eum: ego verō suscitabo eū vltimo illo die 2.2.20, & 2.5.5, & 3.24.7, & 3.24.7, & 3.22.7
 45 Est scriptum in Prophetis, Et erūt omnes docti à Deo. Quis- quis ergo audiuit à Patrē & didicit, venit ad me 2.2.20, & 2.2.7, & 2.5.5, & 3.24.7, & 3.24.7, & 3.24.14
 46 Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem 3.2.34, & 3.22.10, & 3.24.1
 47 Qui eredit in me, habet vitam æternam 1.13.13
 48 Ego sum panis ille vitæ 3.11.9, & 4.17.4, & 4.17.8
 49 Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt 2.10.6
 50 Hic est panis ille qui ē cælo descendit, ut qui eo vescitur nō moriatur 2.10.6, & 4.17.32
 51 Ego sum panis viuificus qui ē cælo descendit: si quis ederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita 3.11.8, & 4.17.5, & 4.17.1

- 4.17.33 & 4.17.14
 53 Dixit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi cederitis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis 3.11.93 & 4.17.6
 54 Qui edit carnem meam, & bibit meum sanguinem, & habet vitam æternam: & ego excitabo eum in ultimo illo die 3.11.93 & 4.17.34
 55 Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus 2.17.59 & 4.17.28
 56 Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo 4.17.13
 57 Sicut misit me vivens ille Pater, & ego vivo per Patrem: ita etiam qui cedit me, & viues ipse quoque per me 2.17.5
 65 Propterea dixi vobis, nemini posse venire ad me, nisi fuerit eis datù à Patre meo 3.22.10
 70 Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolutus? 3.22.73 & 3.24.3
 9.16 Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me 2.8.26, & 4.2.4
 37 Ultimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamavit, dicens, Siquis sitis, veniat ad me, & bibat 2.16.14, & 3.1.25, & 3.1.35, & 4.19.6
 39 Nondum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus 4.17.22
 8.12 Iesus loquutus est, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumè vitæ 2.14.33 & 3.2.13, & 3.11.13, & 4.19.23
 16 Solus non sum, sed ego & qui misit me Pater 1.13.17
 26 Qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo 2.8.26
 30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum 3.2.5
 31 Dicebat ergo Iesus iis Iudæis qui crederent ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis 3.2.12
 33 Amen amen dico vobis, quisquis committit peccatum, servus est peccati 2.2.27
 44 Vos ex patre diabolo estis 1.14.15 Ille fuit homicida à principio, & in veritate non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescùmque loquitur mendacium, de suo loquitur, quia mædax est, & mædaciæ pater 2.14.16, & 1.14.18, & 1.14.19
 47 Qui ex Deo est, verbaliter audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis 4.2.4
 50 Ego vero non quæro gloriam meam: est qui quærat, & iudicet 2.14.2
 46 Abraham pater vester gestivit ut videret diem istum meum: & vidit, & gauisus est 2.9.35 & 2.10.4
 58 Dixit eis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquam Abraham fieret, ego sum 2.14.2
 93 Neque iste peccavit, neque pariter eius: sed oportet opera Dei manifesta fieri in eo 1.17.1
 5 Quædiu fuero in mundo, lux sum mundi 2.14.3
 6 Hoc quò dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum oculis cæci 4.19.18
 Dixitque Iesus, Vades, lava in piscina Siloæ, (quod est, si interpretaris, Missus) Abiit ergo & lavit, rediitque videns 4.19.19
 24 Et dixerunt ei, Tribune gloriam Deo 1.8.24
 32 Scimus autem Deum peccatores non audire: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit 3.10.73 & 3.20.10
 10.3 Huic aperit ianitor, & oves vocem eius audiunt: & suas oves vocat nominatim, & educit eas 3.14.6
 4 Quòque oves suas emisit, antegreditur eas, & oves cum sequuntur, quia norunt vocem eius 3.22.10, & 4.2.4
 4 Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum 3.22.10
 7 Iesus ergo rursum dixit eis, Amen, amen dico vobis, ego sum ostium ovium 4.19.23
 9 Ego sum ostium per me quisquis introierit servabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet 2.14.3
 11 Ego sum Pastor ille bonus: Bonus pastor animam suam dat pro ovibus 2.14.3, & 4.19.34
 14 Ego sum Pastor ille bonus, & agnosco oves meas, &c. 4.2.4
 35 Prout novit me Pater, & ita ego novi Patrem, & animam meam pono pro ovibus 2.16.5
 16 Alias etiam oves habeo quæ non sunt ex hæc caula: illas quoque oportet me adducere, &c. 2.24.6
 17 Propterea Pater me diligit, quia pono animam meam ut eam rursus assumam 2.12.4
 12 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à me ipso: potestatem habeo ponèd eam, & potestatem habeo rursus eam assumèd. Hoc mædatù accepi à Patre meo 2.12.4, & 2.16.5
 26 Sed vos non creditis: non enim estis ex ovibus meis 3.22.10
 27 Oves meæ vocem meam audiunt, & ego eas agnosco, &c. 3.24.6
 28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapier eas quisquam è manu mea 3.15.5, & 3.21.17, & 3.22.73 & 2.24.6
 29 Pater meus qui eas dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere è manibus Patris mei 3.22.10
 30 Ego & Pater vnus sumus 2.8.26
 34 Nonne scriptum est in Legge vestra, Ego dixi, Dii estis? 4.16.31
 35 Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura 4.20.4
 37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi 1.13.33
 11.25 Ego sum resurrectio, & vita. Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet 1.13.13, & 2.12.43, & 3.15.9, & 4.16.17
 41 Pater, gratias ago tibi quòd me audieris 1.13.13
 43 Et quum hæc dixisset, clamavit voce magna, & Larare, adælsum foras 4.19.19
 43 Tum qui fuerat mortuus, prodiit manus & pedes vincens fasciis: facies autem eius sudario erat obvincta. Dicit eis Iesus, Soluite cum, & sinite abire 3.4.5
 47 Cogèrunt ergo Pontifices & Pharisei concilium, & dicebant, Quid faciemus? 4.9.7
 12.27 Pater, conserva me ab hæc hora, sed propterea veni in horam hæc 2.16.13, & 2.12.4
 28 Pater, glorifica nomen tuum 2.12.4
 31 Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius eicietur foras 1.14.13
 32 Et ego si sublat' fuero è terra, oes traham à me ipsum 3.25.6
 39 Propterea non poterat credere, quia iterum dixit Esaias 3.24.13
 41 Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & loquutus est de eo 1.13.13, & 1.13.25
 43 Dilixerunt enim gloriam hominum potius quàm gloriam Dei 3.11.9
 49 Ego ex me ipso non sum loquutus 4.8.13
 13.4 Surgit à cœna, & deponit palliù, & accepto linteo præcinxit se 4.19.23
 15 Exemplum enim præbui vobis, ut prout ego feci vobis: ita & vos faciatis 3.16.2
 12 Non de omnibus vobis loquor, ego scio quos elegerim 3.22.7, & 3.24.9
 32 Mandatù omnium do vobis, ut alii alios diligatis, sicut inquam dilexit vos, ut etiam diligatis alii alios 3.16.2
 14.1 Creditis in Deum, & credite etiam in me 1.13.13, & 1.6.9
 5 Dixit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas, quomodo igitur possumus viam teire? 4.17.23
 6 Ego lum via, & veritas, & vita 1.13.13, & 2.6.19, & 3.20.29, & 4.16.17
 8 Dicit ei Philippus, Domine,

effende nobis Patrem, & sub-
 ſicit nobis 4.17.23
 20 Non credis me in Patre, &
 Patrem in me eſſe? Verba quæ
 ego loquor vobis, à meipſo
 non loquor: ſed Pater qui in
 me manet, ipſe facit opera 2.
 14.3, & 4.3.13
 21 Credite mihi, me in Patre, &
 Patrem in me eſſe: ſin minus,
 propter ipſa facta credite mi-
 hi 1.13.13
 22 Et quicquid petieritis in no-
 mine meo, hoc faciam: vt glo-
 riſcetur Pater in Filio 3.20.17
 26 Ego autem rogabo Patrem,
 & alium conſolatorem dabit
 vobis, vt maneat vobiſcum in
 æternum 1.17.17, & 4.8.11
 27 Neque Spiritum illum veri-
 tatis, quem mundus non po-
 teſt recipere, quia non videt
 eum, nec nouit eum; vos autem
 cognoſcitis eum, quia a-
 pud vos manet, & in vobis e-
 rit 3.1.49 & 3.2.9
 29 Conſolator autem ille, id eſt
 Spiritus ſanctus, quem mittet
 Pater in nomine meo, ille vos
 docebit omnia, & ſuggeret vobis
 omnia quæ dixi vobis 2.
 2.21, & 3.1.49 & 4.8.2, & 4.8.13
 28 Pater maior me eſt 1.13.26
 30 Non loquar amplius multa
 vobiſcum: venit enim prin-
 ceptus mundi huius, & in me
 non habet quicquam 1.14.18
 35.1 Ego ſum vitis illa vera, &
 Pater meus agricola eſt. Omne
 palmitē in me nõ feretum fru-
 ctum, tollit; & omnem qui fert
 fructum, purgat, vt plus fru-
 ctum adferat 2.3.9, & 2.14.3, &
 4.19.34
 3 Iam vos puri eſtis propter ſer-
 monem quem loquutus ſum
 vobis 7.6.3
 5 Ego ſum vitis, vos palmitē:
 qui manet in me, & in quo ego
 maneo, hic fert multum fru-
 ctum: nam abſque me nihil po-
 teſtis facere 2.2.8, & 2.3.9, &
 2.5.4, & 4.19.34
 20 Si madata mea ſeruaueritis,
 manebitis in charitate mea: ſi-
 cut & ego Patris mei mandata
 ſeruauis, & maneo in eius cha-
 ritate 3.16.2
 26 Ego elegi vos, & conſtitui
 vos vt abeuntis fructum ad-
 feratis, & fructus veſter man-
 neat 2.22.3, & 2.22.8, & 4.1.6
 29 Si ex mundo fuiſſeris, mun-
 dus quod ſuū eſt amaret: quia
 vero ex mundo non eſtis, ſed
 ego elegi vos ex mundo, pro-
 pterea odit vos mūdus 3.22.7
 26 Spiritus ille veritatis qui à
 Patre emanat 1.17.17
 16.1 Mouebunt vos ſynagogis
 4.2.6
 7 Expedit vobis vt ego abeam
 1.1.26, & 2.6.14, & 3.25.3, &
 4.17.26

11 De iudicio autem, cō quod
 princeps huius mūdi cōdem-
 natus ſit 1.14.33
 12 Adhuc habeo multa quæ vo-
 bis dicā, ſed nunc non poteſtis
 portare 3.21.2, & 4.8.14
 13 Quam autem venerit ille, id
 eſt Spiritus veritatis, deducet
 vos in omnem veritatem: non
 enim loquetur à ſe ipſo, ſed
 quæcumque audivit loquetur,
 &c. 1.9.1, & 3.2.34, & 4.8.
 2, & 4.8.13
 20 Amen, amen dico vobis, fle-
 bitis vos & lamentabimini,
 mundus autem gaudebit: vos
 vero tristes eritis, ſed triftitia
 veſtra euadet in gaudiū 3.8.9
 24 Viſque adhuc non petiſtis
 quicquam in nomine meo, pe-
 tite & accipietis, vt gaudium
 veſtrum ſit plenum 3.20.17
 26 Illo die in nomine meo pe-
 tetis 3.20.18
 28 Exiui à Patre, & veni in mū-
 dum: iterum relinquo mūdum
 & proficiſcor ad Patrē 4.17.26
 17.3 Hæc eſt autem vita æterna,
 vt reſolū cognoſcāt eſſe Deū
 verum, & quem miſiſi Ieſum
 Chriſtū 1.13.26, & 2.6.13, & 3.2.3
 15 Nunc igitur glorifica me tu
 Pater apud te: accipſum ea glo-
 ria quam habui apud te prius
 quā hic mundus exiſteret
 1.13.2, & 1.13.22, & 2.14.2
 6 Patreſci nomen tuum homi-
 nibus quos dediſti mihi ſele-
 ctos e mūdo. Tui erāt, & mihi
 eos dediſti 3.24.13, & 3.24.6
 9 Ego pro eis rogo: nõ pro mū-
 do rogo, ſed pro iis quos dedi-
 ſti mihi, quia tui ſunt 3.22.7
 12 Quam eſſem cum eis in mū-
 do, ego ſeruabā eos in nomine
 tuo: quos dediſti mihi, ego cu-
 ſtodiu; & nemo eſt eis periit,
 niſi filius ille perditionis, vt
 Scriptura impleteret 3.22.7, &
 3.24.6, & 7, & 9
 15 Non rogo vt tollas eos e mū-
 do, ſed vt ſerues eos à malo
 2.5.11
 19 Et pro iis ego ſanctifico me-
 ipſum, vt ſint & ipſi ſanctificati
 per veritatem 2.17.13, & 4, &
 2.15.6, & 2.17.6, & 3.11.11
 21 Vt omnes vnū ſint, ſicut tu
 Pater in me, & ego in te, vt &
 ipſi in nobis vnū ſint: vt cre-
 dat mundus me à te miſſum
 eſſe 3.1.24
 18.4 Ieſus itaque ſciens omnia
 quæ vctura erāt in ſe, prædixit
 dixit eis, Quæ queritis? 1.1.5
 36 Reſpondit Ieſus, Regnū meū
 non eſt ex hoc mūdo: ſi ex hoc
 mūdo eſſet regnū meū, mini-
 ſtri mei ceſſarent ne traderet
 Iudæis, nunc autem regnum
 meum non eſt hinc 2.15.3
 37 Quiſquis eſt ex veritate, au-
 dit vocem meam 4.2.4
 38 Dicit ei Pilatus, Quid eſt ve-

ritas? & quom hoc dixiſſet, ve-
 nit rurſum ad Iudæos, & dicit
 eis, Ego nullum inuenio cri-
 men in eo 2.16.5
 19.30 Quom ergo accepiffet Ie-
 ſus accuſum, dixit, Conſumma-
 tum eſt, &c. 4.18.3, & 13
 17 Sed quidam ex militibus lan-
 cea latus eius fodit, & ſtatim
 exiuit ſanguis & aqua 4.14.22
 36 Non conſtingeret vllum os
 ipſius 1.16.9
 26.8 Tunc ergo introiuit etiam
 alter ille diſcipulus, qui vene-
 rat prior ad monumentum,
 viditque & credidit 3.2.4
 17 Ne me tangas: nõ dum enim
 aſcendi ad Patrem meum 2.
 12.2, & 4.17.29
 19 Quom ergo veſpera eſſet die
 illo primo hebdomadis, & ſor-
 tes eſſent claſſe illic vbi erāt
 diſcipuli coacti propter me-
 tum Iudæorū, venit Ieſus, ſte-
 titque in medio 4.17.29
 22 Et quū hæc dixiſſet, aſſiſtuit
 & dixit eis, Accipite Spiritum
 ſanctum 4.19.7, & 29
 23 Si quorū remiſeritis peccata,
 remittentur eis: ſi quorū re-
 tineritis, retenta ſunt 3.1.49,
 & 4.1.23, & 4.2.10, & 4.6.3, & 4.
 6.4, & 4.8.4, & 4.11.13, & 4.12.4
 28 Dominus meus, & Deus meus
 1.13.11
 31 Hæc autem ſcripta ſunt vt
 credatis Ieſum eſſe Chriſtum
 Filium Dei, & vt credetis vi-
 tam habeatis, &c. 3.2.6
 21.25 Simon fili Ionnæ, diligis me
 plus quām hiſt dicit ei, Etiam
 Domine. Tu noſti quod amem
 te. dicit ei, Paſce agnos meos
 4.6.3, & 4.11.1, & 4.19.28
 28 Quom eſſis iunior cingebar
 te, & ibas quō volebas, quom
 autem ſeneris, &c. 3.8.10
 A C T A S A N C T O-
 rum Apoſtolorum.
 1.3 Q Vibus etiā ſeipſum poſt-
 quam ipſe paſſus fuit
 repræſentat vniū multos in-
 dubitatis ſignis, per dies qua-
 draginta cōſpctus ab eis, & di-
 cēs quæ ad regnū Dei ſpectāt
 1.16.14, & 3.25.3, & 4.17.17
 5 Iohannes aqua quidem bap-
 tizauit, vos autē baptizabimini
 Spiritu ſancto iſtis non multis
 poſt diebus 4.15.18
 2 Sed recipietis virtutem Spiritus
 ſancti, poſtquam ſuperue-
 nerit in vos, eritisque mihi te-
 ſtes & in Ieruſalē, & in tota Iu-
 dæa, & Samariāque & vſque ad
 vltimas terras 4.3.13, & 4.19.28
 9 Et quū hæc dixiſſet, aſpicien-
 tibus ipſiſ eleuatus eſt: & nu-
 bes ſuſcepit eum abſulit
 ab oculis eorum 2.16.14, & 3.
 25.3, & 4.17.17, & 4.17.27
 10 Ecce, vni duo aſtiterunt illiſ
 albo veſtitu 1.14.6
 11 Hic Ieſus qui ſuſtus à vobis
 receptus

- receptus est in cælo, ita venit
quædam modum cõspexitis eum
proficentem in cælum 1.14.
6, & 2.16.17, & 4.17.24, & 17
- 25 Et per eos dies assurgens Petrus
in medio discipulorum,
dixit, (erat autem turba capi-
tum eodẽm loci quasi centum
viginti) 4.3.15
- 23 Scaturunt igitur duos, Ioseph,
qui vocabatur Barsabas,
qui cognominatus est Iustus,
& Matthiam 4.3.13, & 4.3.14
- 26 Iecerunt igitur sortes eorum,
& cecidit fors super Matthiam,
qui communibus calculis allec-
tus est eum undecim Apostolis
4.3.15
- 2.3 Et visæ sunt eis dispersitæ
linguæ instar ignis, qui etiam
sedit super unumquemque eorum
4.15.8
- 4 Repleti sunt autem omnes Spi-
ritu sancto, exoperantque lo-
qui aliis linguis 4.19.8
- 21 Quicumque innocuerit nomi-
nẽ Domini, seruibit 1.13.20
- 23 Hunc inquam definitõ consi-
lio & providentia Dei dedica-
tum quum accepissetis, mani-
bus sceleratis cruci affixum in-
teremistis 1.18.13, & 3.2.6
- 24 Quem Deus excitavit, soluti-
s doloribus mortis, eo quod
impossibile erat ipsum ab ea
rezineri 2.16.11, & 2.16.12
- 33 Itaque dextera Dei euectus,
& promissum sanctum Spiritum
adeptus à Patre, effudit
hoc quod vos nunc spectatis &
auditis 2.16.15
- 37 Quid faciemus, viri fratres?
3.3.4, & 4.16.23
- 38 Respicite, & baptizate vni-
quisque vestrum in nomi-
ne Iesu Christi, in remissionem
peccatorum, & accipietis donum
Spiritus sancti 4.15.7, & 4.16.23
- 39 Vobis facta est promissio &
liberis vestris, & omnibus qui
longè sunt, quoscumque vide-
liceet aduocauerit Dominus
Deus noster 4.16.15
- 41 Qui ergo libenter exceperunt
sermonẽ eius, baptizati sunt,
& addita sunt Ecclesiæ die illo
capita quasi ter mille 4.15.7, &
4.17.6
- 42 Erantque per durantes in do-
ctrina Apostolorum, & commu-
nicatione, & fractione panis,
& precibus 4.17.5, & 4.17.35, &
4.17.44
- 3.6 Petrus autem dixit, Argen-
tum & aurum non est mihi:
quod autem habeo hoc tibi
do, in nomine Iesu Christi Na-
zareni surge & ambula 1.13.13,
& 4.19.18
- 25 Principem autem vitæ cruci-
datis, quem Deus excitavit à
mortuis: cuius rei nos testes su-
mus 2.17.1
- 28 Deus autem quæ præannun-
ciat per os omnium Prophe-
tarum suorum, Christum pas-
surum ita implevit 1.18.1
- 19 Respicite igitur, & conuer-
timini, vt deleantur peccata
vestra 3.3.20
- 21 Quem oportet quidem cælo
capi vsque ad tempora testi-
tationis omnium, quæ tem-
pora prædixit Deus per os om-
nium sanctorum suorum à seculo
Prophetarum 2.16.15, & 4.17.29
- 25 Vos estis filii Prophetarum &
pacti quod pepigit Deus erga
patres nostros, &c. 2.10.23,
& 4.16.15
- 26 Vobis primum Deus excita-
tum Filium suum Iesum misit
qui benediceret vobis, vnum-
queque auertendo ab ipsis
sceleribus 3.3.20
- 4.12 Nec est in alio quoquam sa-
lus, nec enim aliud nomen est
sub cælo quod datum sit in-
ter homines, per quod oportet
vobis seruari 2.16.1
- 28 Vt faceret quæcũque manus
tua & consilium tuum prius de-
finiterat facta 1.18.13, & 1.18.3
- 32 Multitudinis aurem eorum qui
crediderant erat: cor & anima
vna 4.1.3
- 5.4 Tu non es mentitus homi-
nibus sed Deo 1.13.15
- 16 Conueniebat autẽ etiam vul-
gus vicinarum vrbum in Ie-
rusalẽm, adducens ægros ac
vexatos à spiritibus impuris,
qui sanabantur omnes 4.19.18
- 29 Obedire oportet Deo potius
quam hominibus 4.20.32
- 31 Hunc inquam Deus dextera
sua euectum constituit princi-
pem ac seruatorem, vt det res-
picientiam Israeli & remis-
sionem peccatorum 3.3.19
- 41 Ipsi ergo gaudentes profecti
sunt à conspectu concilii, quod
digni habitus essent qui pro no-
mine Iesu cõtumelia afficerentur
3.8.7
- 6.1 Ceterum per eos dies quum
multiplicarentur discipulis, or-
tum est murmur Græcorum ad-
uersus Hebræos, quod ipsorum
viduæ despicerentur in mini-
sterio quotidiano 3.2.6
- 2 Itaque duodecim illi aduocata
multitudine discipulorum, di-
xerunt, Non est æquum nos de-
relictos sermone Dei, ministrare
mensis 3.2.6, & 4.3.15, & 4.11.9
- 3 Dispicite ergo fratres septem
vros ex vobis idoneo testimo-
nio ornatos, &c. 4.3.9
- 6 Qui quum precati essent, impo-
suerunt eis manus 4.3.16
- 7 Itaque sermo Dei crescebat, &
valde multiplicabatur nume-
rus discipulorum in Ierusa-
lem 3.2.6
- 10 Sed non potuerunt resistere
sapientiæ & Spiritui per quem
loquebatur Stephanus 3.2.22
- 7.5 Nec dedit ei possessionem in
ea, ne vestigium quidem pedis
2.10.13
- 28 Num tu me vis interimere,
quem ad modum intermisisti he-
ri Aegyptum? 4.20.10
- 44 Tabernaculũ testimonium fuit
patribus nostris in deserto,
prout præceperat is qui dixe-
rat Moysi vt faceret illud secun-
dum exemplar quod viderat 2.7.1
- 48 Excellentissimus ille non habi-
tat in templis manũ factis 3.
20.30, & 4.1.5
- 53 Qui accepit Legem per dis-
positionem Angelorum, nec
seruastis 1.4.9
- 55 Quum autẽ esset plenus Spi-
ritu sancto, intentis in cæli
oculis vidit gloriam Dei, & Tes-
tum adstantem ad dextram Dei
3.25.3, & 4.17.17, & 4.17.29
- 56 Et ait, Ecce conspicio caelos
apertos, & Filium hominis ad-
stantem ad dextram Dei 2.16.
15, & 4.17.29
- 59 Lapidarunt igitur Stephanum
inuocantem & dicentem, Do-
mine Iesu, suscipe spiritum
meum 1.13.13, & 1.15.2, & 3.25.6
- 8.7 Simon verò & ipse credidit
& baptizatus perdurabat apud
Philippum, & conspiciens
signa, &c. 3.2.10
- 14 Miserunt ad eos Petrum ac Io-
hannem 4.6.7, & 4.15.2
- 15 Qui quum descendissent, pre-
cati sunt pro eis, vt acciperet
Spiritum sanctum 4.19.6
- 16 Nondum enim in quenquam
illorum illapsus fuerat, sed ba-
ptizati tantum fuerant in no-
mine Iesu 4.15.6, & 4.19.8
- 17 Deinde imposuerunt eis ma-
nus, & receperunt illi Spiritum
sanctum 4.15.8, & 4.16.17
- 18 Quum autem conspexisset Si-
mon per impositionem manuum
Apostolorum dari Spiritum san-
ctum, obtulit eis pecunias 3.2.10
- 21 Respicite igitur ab ista mali-
cia tua, & roga Deum, si fortẽ
remittatur tibi cogitatio cor-
dis tui 4.7.26
- 27 Is igitur surgens profectus
est, & ecce quidam Aethiops
Funchus, dynastes Candace
reginæ Aethiopia, qui præce-
rat vniuersis illius opibus, ven-
eratque adoraturus in Ieru-
salem 3.2.30
- 31 At ait ille, Qui enim possum
intelligere nisi quis mihi præ-
ierit? 3.2.32
- 37 Dixit verò Philippus, Si cre-
dis ex toto corde, licet 4.14.8,
& 4.16.33
- 38 Ambo in aquam descenderunt
Philippus simul & Eunuchus,
& ille baptizauit eum 4.16.
27, & 4.16.31
- 9.1 Saulus adhuc minus spirans
ac eadem aduersus discipulos
Domini 3.2.6

- 3 Quum autem iter sciret, & factum est ut appropinquaret Damasco, & repente circumtulit eum lux e celo 4.17.17
 4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi Saul, Saul, quid me persequeris? 3.25.5, & 4.17.29
 6 Surge & ingredere urbem, & dicetur tibi quid te oportet facere 4.3.3
 10 Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus, Anania: & ille ait, Ecce ego adsum Domine 3.2.6
 13 Domine audiui ex multis de viro isto quod malis affecerit sanctos tuos in Ierusalem 1.13.13
 24 Quinetiam hoc loco habet potestatem a principibus sacerdotum vincendi omnes qui invocant nomen tuum Ibid.
 25 Instrumentum electum est mihi iste 4.1.5
 27 Abiit igitur Ananias, & introiit domum illam, & imposuit manibus, dixit, Saul frater Dominus misit me (Iesus inquam qui apparuit tibi in via qua veniebas) ut visum recipias 4.19.10
 27 Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci, per dies aliquot 2.2.6
 25 Acceptum igitur eum discipulus nocte, per murum demiserunt, sine summissum in spectu Ibidem
 30 Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ si interpretetur, dicitur Caprea. Hæc erat dives operum bonorum & eleemosynarum quas præstabat Ibidem
 38 Quum autem Lydda esset prope Ioppem, discipuli audierunt Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum Ibid.
 40 Eiecitis verò omnibus foras, Petrus positus genibus precatus est 4.19.2
 40.2 Pius ac timens Deum, cum tota Domo sua, & præstans eleemosynas multas populo 3.24.10
 5 Qui quum assidue precaretur Deum, vidit per visum manifeste quasi hora diei nonæ, Angelum Dei introcuntem, 4.3.3
 25.5 Ut autem factum est ut introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accedens ad eius pedes, adoravit 1.12.3
 31 Dixitque, Corneli, exaudite sunt preces tuæ, & eleemosynarum tuarum commemoratae sunt in conspectu Dei 3.2.12
 34 In veritate comperio Deum non recipere personam 3.17.25, & 2.21.10
 42 Præcepit autem nobis ut prædicaremus populo: ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex vivorum & mortuorum 2.16.17
 43 Huic etiam omnes Prophetarum testimonia dant, remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum 3.4.25, & 3.5.2
 44 Adhuc loquente Petro verba ista, illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem 4.16.31
 48 Iussitque eos baptizari in nomine Domini 4.15.15
 11.3 Ad viros præputium habentes introiit, & vna edisti cum eis 4.6.7
 4 Exorsus autem Petrus omnia exposuit eis ordine 4.6.7
 16 Memini autem illius dicti Domini: eum diceret, Iohannes quidem baptizavit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto 4.15.28
 18 His autem auditis quieverunt, & glorificaverunt Deum, dicentes, Nempe etiam gentibus Deus respicientiam dedit ad vitam 3.3.11
 Fuit autem manus Domini cum eis 4.1.3
 26 Ita ut discipuli nominarentur primum Antiochiarum Christiani 3.2.6, & 4.16.31
 29 Singuli autem discipulorum, prout cuique suppetebat, decernebant aliquid subsidio interire 3.2.6
 12.15 At illi dicebant, Angelus eius est 1.14.7
 13.2 Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos advoceavi 4.1.14
 3 Quum igitur ieiunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt eos 4.3.15, & 4.12.14, & 4.12.16
 36 David quidem quum sua ætate inferuisset Dei consilio, obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitque corruptionem 3.20.23
 38 Notum sit igitur vobis, fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum 3.11.3, & 3.11.22
 39 Er ab omnibus à quibus per Legem Moysi absoluti non permissis, per hunc quemuis qui credit absoluti 2.17.5, & 3.11.3
 43 Qui alloquentes eos, persuserunt eis ut perseverarent in gratia Dei 2.5.8
 42 Gentes autem hæc audientes gaudentes sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam 3.2.11, & 3.24.2, & 3.24.13
 52 Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto 3.2.6
 14.16 Qui præteritis ætatibus fuit omnes Gentes sensipularum visis incedere 1.9.17, & 2.17.2
 20 Sed quum circumissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est urbem 3.2.6
 22 Oportet nos per multas oppressiones ingredi in regnum Dei 2.8.1, & 3.18.7, & 3.25.8
 23 Quumque ipsi per suffragia creassent per singulas ecclesias Presbyteros, & precatique essent cum ieiuniis, commendarunt eos Domino in quem crediderant 4.3.7, & 4.3.12, & 4.3.15, & 4.11.16
 15.7 Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, Viri fratres, vos scitis Deum iam pridem iacer nos e-legisse me, 4.6.7
 9 Nihilque diserevit inter nos & illos, si de purgatis, &c. 3.14.8, & 4.14.4
 10 Nunc ergo quid tentatis Deum, imposito iugo cervicis discipulorum 3.2.6
 11 Imò per gratiam domini Iesu Christi credimus nos servaturos iri, quomodo & illos 3.5.4
 20 Sed ad eos scribendum ut abstineant à pollutionibus idololorum, & scortationis, & suffocato, &c. 4.20.17, & 4.10.21
 29 Videlicet ut abineatis ab his quæ suot inaniolata simulacris, &c. 4.10.17
 16.1 Peruenit autem Deryben & Lystran: & ecce discipulus quidam erat illic nomine Timotheus, filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis &c. 3.2.6
 3 Eum itaque voluit Paulus secum proficisci & assumptum eum circumcidit, propter Iudæos qui in illis locis erant 3.19.12
 14 Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in urbe Thyatirorum, Deum colens, &c. 3.24.13
 15 Quum verò baptizata fuisset & familia eius, &c. 4.16.8
 33 Et baptizatus est ipse, & omnes domestici illius illico Ibid.
 37 Paulus autem dixit eis, Cæcos nos publicè, in dicitis causis, quum iustus Romani, coniecerunt in carcerem, & nunc clam nos eiecit? non profectò, sed veniant ipsi, & nos educant 4.20.19
 17.27 Ut quæreret Deum, si forte palpado eum inveniret, quantum profectò nò longè abest ab vnoquoque nostrum 1.5.3, & 1.5.9, & 1.5.13
 28 Per ipsum enim vivimus & movemur, & sumus, sicut & quidam vestratum poetarum dixerunt, Nà huius progenies etiam sumus 1.15.4, & 1.16.13, & 1.16.4
 29 Progenies ergo Dei quum simus, non debemus existimare auro aut argento, aut lapidi, sculptuli artificii aut cõmentata

tionis hominum numen esse simile 1.11.2
 30 Tēporibus igitur istius ignorantia dissimulatis, Deus nunc denūtiat omnibus vbiq̄ue hominibus vt resipiscant 3.3.7
 31 Quum audissent autē resurrectionū mortuorū, alii quidem canillabantur, &c. 3.25.7
 28.18 Quum torondisset caput Cenchreus: habebat enim votum 4.19.26
 29 Confirmans omnes discipulos 3.2.6
 29.1 Vbi quum discipulos inuenisset, dixit eis, &c. Ibidem
 3 In quid ergo baptizati esset illi dixerunt, In Iohannis baptisma 4.15.8, & 4.15.12
 4 Iohannes quidem baptizauit baptismo resipiscens, dicens populo vt in eum qui venturus erat post ipsum, crederent 4.15.7
 5 His igitur auditis baptizati sunt in nomen Domini Iesu 4.15.6, & 4.15.8, & 4.15.12
 6 Et cum eis imposuisset manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur linguis, & prophetabant 4.3.16
 23 Ita vt etiā ad x̄gros deferretur a corpore eius sudaria seu femicinctia, & discederet ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exiret 4.29.18
 23 Aggredi sunt vērō quidam ex circulatoribus Iudæis exhortati nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quē Paulus prædicat 4.19.24
 20.1 Postquam autē cessauit tumultus, quum aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset, &c. 3.2.6
 10 Quum descenderet autē Paulus, ruit in eum, & complexus dixit, Ne tumultuamini, anima enim eius in ipso est 4.19.19
 17 Misit autem Mileto nuntius Ephesum, accersit Presbyteros Ecclesiæ 4.3.8
 18 Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim 4.3.7
 20 Vt nihil subterfugerim corū quæ vobis conducerent, quomius ea vobis annuntiarem, & docerem vos publicè, & per singulas domos 4.1.22, & 4.3.6, & 4.12.2
 21 Testificans Iudæis simul & Græcis conuersionē ad Deum, & fidem in Dominū nostrū Iesum 3.2.15, & 3.3.2, & 3.3.5
 26 Testor vos hodierno die, me purum esse à sanguine omnium 4.4.3, & 4.12.2
 18 Attendite igitur vos ipsos, & totum gregē in quo vos Spiritus sanctus constituit Episcopo-

por ad ascendam Ecclesiam Dei, quā proprio illo sanguine acquiritur 1.13.15, & 2.14.2, & 3.5.2, & 3.11.8, & 4.1.8, & 4.5.8
 29 Ego hoc noui, post discessum meum lupos graues, non parentes gregi, ingressuros esse in vos 4.9.4
 30 Et ex vobis ipsis exorturos qui loquantur peruersa, vt discipulos post se abstrahat Ibidem
 31 Ideo vigilate, memores me per triēnium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere vnunquemque 4.3.6
 36 Et quum hæc dixisset, postis genibus suis orauit cum illis omnibus 4.19.2
 21.4 Permansimus autem ibidem dies septem inueniens discipulis 3.2.6
 22.1 Viri fratres & patres audite meā quæ nunc apud vos vtor defensionem 3.20.19
 16 Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua inuocato nomine Domini 4.15.15
 12 Et vidi eum qui mihi dixit, Festina, & exi citò ex Ierusalē quoniam non accipient testimonium tuum de me 4.17.17, & 4.17.29
 25 Quum autem adstrinxissent eum lorīs, dixit aditanti Centurioni Paulus, Num hominē Romanum & indemnatum licet vobis flagellare? 4.20.19
 23.1 Intentis autem in confessum oculis Paulus ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem 3.17.14
 8 Sadducæi quidē dicunt nō esse resurrectionē, neque Angelum, neque spiritum 1.14.9, & 1.15.2, & 2.10.23, & 3.25.5
 12 Orto autem die quidam ex Iudæis facta coitione deuenerūt sese, dicentes neque efuros sēt, neque bibituros vsque quo trucidassent Paulum 4.13.3
 24.12 Neque vērō me in templo inuenerunt cum aliquo dissentem, aut coitionem turbæ facientem, neque in synagogis, neque in vrbe 4.20.19
 15 Et spem habeam in Deū, fors quæ etiā in ipsi expectatē reformationē mortuorum, tum istorū tum inistorum 3.25.9
 16 In hoc igitur ipse me exerceo vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deū & apud homines semper 3.19.16, & 4.10.4
 25.10 Dixit autē Paulus, Ad tribunal Cæsaris ito, vbi me oportet iudicari: Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu pulchre nosti 4.20.19
 33 Nam si quam iniuriā ac dignū morte aliquid feci, non recuso mori: si vērō nihil est eorum quorum illi me accusant, ne-

mo potest me illis condonare. Cæsarem appello Ibidem
 26.17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus ad quos nunc te mitto 3.2.5
 18 Vt aperias oculos corū vt se cōuertant à tenebris ad lucē, & à potestate Satanz ad Deū, vt remissionē peccatorū & fortē inter sanctificatos accipiant, per fidē quæ est in me. Ibidem
 20 Sed is primū qui sunt Damasci & Hierosolymis, & ipse omnem regionē Iudææ, deinde & gentibus, annuntiam vt resipiscant & conuertent se ad Deum, opera facientes digna iis qui resipiunt 3.3.5
 28.15 Vnde quum audissent fractes de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum 4.6.17
 16 Quum autem venissemus Romanam, Centurio tradidit vinctos præfecto exercituum 4.6.15
 25 Rectē sanē Spiritus sanctus loquitur est per Esaiam Prophetam Patribus nostris 1.13.15
 A D ROMANOS.
 1.1 Paulus seruus Iesu Christi, ex Deo vtocatione Apostolus, separatus ad prædicandum Euangelium Dei, 2.14.6, & 4.3.10
 2 Quod antē promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis 2.10.1
 3 De Filio suo (facto ex semine David secundum carnem) 2.13.7, & 2.13.7, & 2.14.6
 4 Declarato Filio Dei potenter secundū Spiritū sanctificationis, per resurrectionē à mortuis, nepe Iesu Christo Domino nostro 2.1.7, & 4.19.22
 5 Per quē accepimus gratiā & apostolatū ad obedientiā fidei, inter omnes Gentes, &c. 3.2.6, & 3.7.8, & 3.2.29
 7 Gratia vobis sit & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo 1.13.12
 9 Testis est mihi Deus cui seruius spiritu meo in Euangelio Filii ipsius, quod indefinenter meminere vestri 2.8.27
 16 Non me puderit Euāgelii Christi, potentia Dei siquidē est ad saluē cuius credenti, Iudæi in primis tum etiā Græci 2.9.4, & 2.10.3, & 3.2.29, & 4.1.5
 17 Iustitia enim Dei per illū retegitor ex fide in fidem: sicut scriptū est, Iustus ex fide uiuere 3.2.29, & 3.2.32, & 3.11.19
 19 Quoniam id quod de Deo cognosce potest, manifestum est ipsis: Deus enim est manifestum fecit 1.5.1, & 1.5.11
 21 Propterea quōd cum Deum cognouerint, tamen vt Deum non glorificauerūt, neq; gra-

- 21 *Et elegerunt: sed vani facti sunt in rationationibus, &c.* 1.5.12
- 22 *Quum se profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt* 1.4.1
- 23 *Etsicut non visum est eis Deum in notitia retinere: ita tradidit eos Deus in mentem omnium iudicii experientem, ut facerent quæ minimè conveniebant* 1.18.2
- 24 *Qui reddet unicuique secundum opera ipsius* 3.16.3 & 3.18.1
- 25 *Non enim est personarum acceptio apud Deum* 3.23.10
- 26 *Quicumque enim sine Lege peccaverunt, sine Lege quoque peribunt: & quicumque in Lege peccaverunt, per Legem damnabuntur* 2.2.22
- 27 *Non enim qui audiunt Legem, iusti sunt apud Deum, sed qui Legem præstant, iustificatur* 3.11.15 & 3.17.13
- 28 *Nam quum Gentes quæ Legem non habent, natura quæ legis sunt faciant, isti Legem non habentes* 2.2.22
- 29 *Ut qui ostendant opus Legis scriptum in cordibus suis, unà testimonium reddere ipsorum conscientias & cogitationibus sibi mutuo accusantibus, &c.* 3.19.15 & 4.10.3
- 30 *Si transgressor Legis fueris, circumcisio tua facta est præputium* 4.14.24
- 31 *In te esto Deus verax, omnis autem homo mendax* 4.15.17
- 32 *Quid igitur præcellimus nullo modo: nam ante criminati sumus Iudeos & Græcos omnes esse fide peccato* 3.4.6
- 33 *Sicut scriptum est, Non est iustus ne vnus quidem* 2.1.9, & 2.3.2, & 2.5.3
- 34 *Non est qui faciat quod boni est, non est vsque ad vnũ* 2.3.3
- 35 *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem* 2.3.3
- 36 *Scimus autem, quæcumque Lex dicit, his qui in Lege sunt dicere: ut omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei* 2.7.2, & 2.10.3, & 3.4.6
- 37 *Propterea ex operibus Legis nulla caro iustificabitur in conspectu eius: per Legem enim agnitus peccati* 2.5.6, & 2.7.7, & 3.11.19
- 38 *Nunc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis & prophætarum* 2.9.4, & 2.10.3, & 3.11.2, & 3.11.19
- 39 *Iustificatur autem gratis, id est eius gratis, per redemptionem factam in Iesu Christo* 2.5.3, & 2.16.5, & 2.17.5, & 3.4.3, & 3.11.4, & 3.11.19, & 3.15.6, & 3.20.45
- 40 *Quem proposuit Deus ut esset placamentum per fidem, in sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem præcedentium peccatorum* 4.15.3
- 41 *Ex Dei tolerantia ad declarandam iustitiam suam præsentis tẽpore: ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu* 3.11.12, & 3.13.1, & 3.13.2, & 3.14.17
- 42 *Vbi igitur gloriari? exclusa est, per quam legem? operum? nonimò per legem fidei* 3.11.13, & 3.11.2
- 43 *Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod gloriari, at non apud Deum* 3.11.13, & 3.11.18
- 44 *Credidit Abraham Deo, & imputata est ei pro iustitia* 3.17.8, & 3.17.10
- 45 *Ei qui operatur, merces non imputatur ex gratia, sed ex debito* 3.11.10
- 46 *Ei verò qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impii, imputatur fides sua pro iustitia* 3.11.33, & 3.11.6
- 47 *Sicut etiam Dauid pronunciat beatum eum hominẽ cui Deus imputat iustitiam absque operibus, dicens* 2.17.5, & 3.11.4, & 3.11.20, & 3.11.32
- 48 *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obsecra sunt iusta peccata, ergo* 3.11.11
- 49 *Quomodo ergo imputata est? qui esset in circumcisione, an quum esset in præputio? &c.* 4.16.3
- 50 *Et signum accepit circumcisio nisi, quod obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio* 4.14.5, & 4.14.21, & 4.14.23, & 4.16.2
- 51 *Et pariter circumcisionis, iis videlicet qui non solum sunt ex circumcisione, &c.* 4.16.12
- 52 *Non enim per legem promissio cessit Abraham, aut semini eius ut esset hæres mundi, sed per iustitiam fidei* 3.14.11
- 53 *Etenim si ti qui ex lege sunt, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio* 3.11.13, & 3.12.1
- 54 *Nam lex iram efficit: siquidẽ vbi non est lex, ibi nec transgressio est* 2.7.7, & 3.11.19
- 55 *Sicut scriptum est, Patrem multarum gentium constituit coram eo cui credidit, Deo videlicet viuificante mortuos, & vocante quæ non sunt, tanquam sint* 2.10.11, & 3.2.15, & 3.14.5
- 56 *Ac planè persuasum habent, eum quod promiserat, posse etiam facere* 3.12.31
- 57 *Traditum in mortem propter offensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostram* 2.16.5, & 2.16.13, & 2.17.5
- 58 *Iustificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum* 3.21.6, & 3.23.5
- 59 *Scientes quòd oppressio patientiam efficit* 3.8.3
- 60 *Porro spes non pudescit, quòd charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum* 3.2.2, & 3.2.12
- 61 *Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit* 2.12.4, & 2.16.4, & 3.4.25
- 62 *Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nõ multo magis per eum ab ira* 2.16.5
- 63 *Nam si quum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per Filium eius mortem, multo magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius* 2.6.13, & 2.16.5, & 2.17.3, & 2.16.4, & 2.17.6, & 3.11.21, & 3.14.6
- 64 *Sicut per vnum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transiit, in quo omnes peccarunt* 2.16.6, & 2.1.2, & 2.13.4
- 65 *At non ut offensa, ita etiam est quod Deus gratificatur, nõ si illius vnus offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei dõnus per gratiam quæ est vnus hominis Iesu Christi, &c.* 3.5.4
- 66 *Neque ut illud quod introiit per vnum qui peccauit, ita est beneficium, nam reatus quidẽ ex vna offensa introiit ad condemnationem: quod autem gratificatur Deus, datur ex multis offensis ad iustificationem* 2.17.3
- 67 *Sicut per inobedientiam vnus hominis peccatores constituti sunt multi, ita per vnus obedientiam, iusti constituentur multi* 2.1.4, & 2.16.5, & 2.17.3, & 3.11.4, & 3.11.9, & 3.11.12, & 3.11.23, & 4.14.21
- 68 *Lex verò introiit ut auerteret offensam: sed vbi auctum est peccatum, ibi superabundauit gratia* 2.5.6, & 2.7.7
- 69 *An ignoratis nos quotquot baptizati sumus in Christo Iesu, in mortem eius esse baptizatos?* 4.15.5
- 70 *Sepulci igitur sumus vnũ cum eo per Baptismum in mortem: ut sicut excitatus est Christus ex mortuis in gloriam Patris, ita & nos noua vita ambulemus* 2.8.3, & 2.16.7, & 2.16.13, & 3.3.5, & 4.16.16, & 4.16.23, & 4.19.8, 9
- 71 *Illud scientes, veterem illum nostrum hominẽ cum illo crucifixum esse, ut eneruetur corpus peccati, ne posthac nos seruamus peccato* 3.1.9, & 3.11.11
- 72 *Ne regnet igitur peccatum in mortali*

- mortali vestro corpore, vt o-
bediatis peccato in cupidita-
bus corporis. 3.3.13
- 14 Peccatum vobis non domina-
bitur: nō enim estis sub lege,
sed sub gratia 3.19.63 & 4.15.12
- 18 Liberati igitur a peccato,
manicipati estis iustitiæ 3.6.35
& 3.16.2
- 29 Nonnum more loquor, pro-
pter infirmitatē calvis vestræ.
Itaque sicut stitistis membra
vestra serua impunitati & In-
iquitati ad parandum iniqui-
tatem, &c. 3.24.103 & 3.25.8
- 32 Stipendia peccati mors: donū
autem Dei est vita æterna in
Christo Iesu Domino nostro 2.
8.58 & 2.8.59 & 3.4.28 & 3.
14.21
- 7-1 An ignoratis fratres (peritos
enim Legis alloquor) Legē tan-
tissem dominari homini quoad
ipse vixit? 4.15.12
- 7 Quid ergo dicemus? Lex pec-
catum est Absolutio peccatum
non cognouit nisi per Legem,
&c. 2.5.63 & 2.7.6
- 12 Itaque Lex ipsa quidē sancta,
& in iudicium illud sanctum,
iustum ac bonum 2.6.4
- 14 Scimus enim Legem esse spiri-
tualem 2.8.6
- 15 Quod enim perpetuos nō ag-
nosce: non enim quod volo,
hoc ago, sed quod odii, hoc fac-
to 2.2.27
- 18 Noui enim nō habitare in me
(id est in carne mea) bonū: nā
velle adit mihi, &c. 2.1.9
- 19 Non facio bonū quod volo:
sed malū quod nolo hoc ago:
2.2.27 & 2.3.11
- 20 Quod si id facio quod ego
nolo, nō amplius ego id pepe-
tror: sed peccatū quod in me ha-
bitat id perpetrat 2.2.27
- 23 Sed video aliā legem in mem-
bris meis rebellantem legi me-
tis meæ, & captiuum reddentē
me legi peccati quæ est in me-
bris meis 3.1.14
- 24 Miser ego homo, quis me cri-
piet ex isto corpore mortis? 3.
9.4 & 3.11.11 & 4.3.12
- 2-1 Nulla igitur nunc est cōdem-
natio istis qui sunt in Christo
Iesu, id est qui nō secundū car-
nem incedunt 1.4.28 & 4.15.12
- 3 Quom enim Legis impoten-
tia nihil posset in carne, Deus
suo ipsius Filio misso confor-
mato carni peccato obnoxio,
idque pro peccato, cōdem-
nauit peccatum in carne 2.7.
5 & 2.11.45 & 2.13.19 & 2.13.45
& 2.16.63 & 3.2.32 & 3.4.27 &
3.11.23
- 6 Nani intelligentia carnis, mors
est: intelligentia verō spiritus,
vira & pax 2.2.1
- 7 Propterea quōd intelligen-
tia carnis, inimicitia est aduer-
sus Deum. Legi enim Dei non
subiicitur: nā ne potest quidē
2.7.58 & 3.3.23 & 3.20.24
- 9 Vos aut non estis in carne sed
in spiritu: si quidē spiritus Dei
habitavit in vobis: quod si quis
spiritū Christi nō habet, is nō
est eius 3.1.23 & 3.2.39 & 4.17.12
- 10 Porro si Christus in vobis est,
corpus quidē mortuū est pro-
pter peccatū: spiritus autē vita
est propter iustitiā 2.1.63 & 3.1.
35 & 3.2.24 & 3.25.35 & 4.17.12
- 11 Si spiritus tuus qui excauit
seipsum à mortuis, habitat in vo-
bis, qui excauit Christū ex
mortuis, viuificabit etiā mor-
talia corpora vestra per inha-
bitantē eius spiritū in vobis 1.
23.103 & 3.1.23 & 3.2.39 & 3.25.
35 & 3.25.39 & 4.17.12
- 14 Quorūque Spiritu Dei ducē-
tury sunt filii Dei 3.2.29
- 15 Nō acceptis spiritū seruitu-
tis rursū ad metū, sed accep-
tissis spiritum adoptioni, &c.
2.11.58 & 2.14.53 & 3.1.35 & 3.2.
13 & 3.13.58 & 3.20.35 & 3.24.13
& 4.19.22
- 16 Quippe spiritus testatur v-
bi cum spiritu nostro, nos esse
filios Dei 3.2.39
- 17 Quod si filii, etiā hæredes: hæ-
redes quidem Dei, coheredes
autem Christi, &c. 2.12.2
- 19 Kes creatæ quæ exerto ca-
pire obseruantes, expectant re-
velationem aliorum Dei 3.9.
5 & 3.2.2
- 20 Kes creatæ vanitati subiectæ
sunt non sua sponte, &c. 2.1.5
- 21 Scimus omnes res creatas
vā suspicantes, & vna parvire
ad hoc vsque tempus 2.1.53 &
3.25.2
- 23 Neque verō illæ solū, sed &
ipsi qui primitiis spiritū habent,
nos ipsi in quā apud nos
spes suspicamus, adoptionē ex-
pectantes, id est redemptionem
corporis nostri 3.18.3 & 3.25.11
- 24 spe seruiati sumus, spes autē si
cernatur, nō est spes, &c. 2.9.3
- 25 Si verō quod non videmus
speramus, nempē per patienti-
am expectamus 3.2.45 & 3.
2.42 & 3.23.1
- 26 Itidem autem & Spiritus v-
nā subleuat infirmitates nos-
stras. quid enim precemur vt
oportet, nō nouim? &c. 3.20.5
- 27 Qui seruiatur corda, nouit
quod sit sensus Spiritus: quia
secundū Deum interpellat pro
sanctis 3.10.58 & 3.20.34
- 29 Quos præsciuit, eodem præ-
destinauit, vt conformes hant
imagin: filii sui: vt is sit primo-
genitus inter multos fratres 2.
13.23 & 4.1.15 & 3.1.35 & 3.8.15 &
3.15.83 & 3.18.75 & 3.24.1
- 30 Quos verō prædestinauit, eos
etiā vocauit: & quos vocauit,
eos etiā iustificauit: quos au-
tem iustificauit, &c. 2.5.23 & 3.
- 14.23 & 3.18.43 & 3.24.6
- 32 Is quidem qui proprio Filio
non percepit, sed pro nobis o-
mnib? tradidit eū, qui nō etiā
cū eo omnia nobis gratifica-
bitur? 2.14.74 & 2.17.63 & 3.24.5
- 33 Quis intentabit crimina ad-
uersus electos Dei? Deus is est
qui iustificat 3.11.35 & 3.11.63
& 3.11.11
- 34 Quis est qui cōdemnet? Chri-
stus is est qui mortuū est, imō
verō q etiā excitat? est, q etiā
est ad dextrā Dei, &c. 2.16.113 &
2.16.163 & 2.16.163 & 3.20.20
- 35 Quis nos separabit à charita-
te Christianum oppressi, num
angustia, nū persequitio, num
fames, nū nuditas, num pe-
riculum, num gladius? 3.2.18
- 36 Causa tua occiditur totum
diem, habiti fumus velut oues
dekinata mactationi 3.9.63
& 3.15.35 & 3.14.19
- 38 Nam mihi persuasum est ne-
que mortem, neque vitam, ne-
que Angelos, neque principa-
tus, neque potestates, neque
instantia, neque futua 3.2.163
& 3.2.403 & 3.15.83 & 3.24.6
- 39 Neque sibi miratam, neque
profunditatem, neque rem vi-
lam aliam creatam posse nos
separare à charitate Dei, quæ
est in Christo Iesu Domino nos-
tro 3.2.163 & 3.2.28 & 3.2.40
- 9-3 Optarim enim ego ipse ana-
thema esse à Christo, pro fra-
tibus meis, cognatis in qua
meis secundum carnem 3.20.39
- 5 Quorum sunt Patres, & ii ex
quibus Christus quod ad car-
nem attingit, qui est supra om-
nem Deus laudandus in secu-
la, Amen 1.13.11 & 2.13.33 &
2.12.75 & 2.14.6
- 6 Non omnes qui sunt ex patre
Israel, sunt Israel 3.22.49
& 4.2.3
- 7 Neque quia sunt semen Abra-
hæ, ideo omnes sunt filii, sed in
Isaac vocabitur tibi semen 3.
21.75 & 4.16.14
- 8 Hoc est, Non qui filii carnis, id
filii Dei: sed qui sunt filii pro-
missionis, censentur in semine
3.27.7
- 11 Nondum natis perieris, quum
nihil fecissent boni vel mali,
vt propositū Dei quod est se-
cundum ipsius electionem, id
est, nō ex operibus, sed ex vo-
cacione firmum maneret 2.22.4
- 12 Dicitum est ei, Maior seruiet
minor 3.1.25
- 13 Sicut scriptum est, Iacob di-
lexi, Esau verō odio habui 3.
21.75 & 3.22.11
- 14 Quid igitur dicemus? num
iniustitia est apud Deum? Ab-
solutio 3.22.8
- 15 Miserebor cutus miserus fu-
ero, & cōmiserabor quem com-
miseratus fuero 3.22.8

- 25 Nempc igitur electio nō est eius qui vellet, & neque eius qui curas, sed miserentis Dei 2.5.1 & 2.5.17, & 3.24.1
- 27 Ad hoc ipsum excitavi te vt ostenda in te potestatem meam &c. 3.24.14
- 28 Itaque cuius vult miseretur, quem autē vult indurat 1.12.25 & 3.22.11
- 29 Inō verō qd homo tu qui es qui ex aduerso respondit Deo? 3.23.15 & 3.23.45 & 3.24.16
- 21 Annon habet potestatem singularis in lutum, vt ex eadem massa &c. 3.17.5
- 22 Quid verō si volēs ostendere irā, & noram facere potētiā suā, pertulit multa lenitate vasa irā, &c. 1.14.12, & 3.23.1
- 24 Quos etiā vocant, nimirum nos non solum ex iudæis, & verumetiam ex Gentibus 3.4.16
- 32 Offenderunt ad lapidem offendiculi 3.11.23
- 33 Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offendiculis 1.13.21
- 21 Quisquis credit in eum, non pudet 1.11.13
- 20.3 Nam ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam studentes, &c. 3.11.33
- 4 Finis Legis est Christus, ad iustitiā cuius credeti 1.6.2, & 2.6.4, & 2.7.25 & 1.2.6, & 4.8.1
- 5 Quis præterit ea, vivet per illa 3.11.14, & 5.11.17, & 3.17.3
- 6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum? &c. 1.17.2
- 7 Aut quis descendet in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis reducere Ibid.
- 8 Hoc est verbū illud fidei quod prædicamus 2.5.12 & 3.2.29, & 1.2.10 & 4.14.14
- 9 Quod si confessus fueris ore tuo dominum Iesum, & erideris in &c. 3.11.14
- 10 Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem 2.2.2, & 2.2.8
- 11 Quisquis credit in eum nō putabit 1.11.13
- 14 Quomodo igitur invocabunt eum in quem non crediderint? &c. 3.20.15 & 3.20.27
- 17 Fides ex auditu est: auditus autē per verbū Dei 1.20.27, & 4.1.5, & 4.2.9, & 4.16.15 & 4.6.37
- 11.2 Non abiicit Deus populum suum quem præcognovit, &c. 3.22.6
- 4 Sed quid dicit ei diuinum responsum? Feci vt remaneret mihi septem: nulla virorū qui non flexerunt genu imaginī Baal 4.1.2
- 5 Ita igitur & hoc tēpore referuatio secundū dilectionē gratiarum facta est. 3.21.1
- 6 Quod si per gratiam, non iam ex operibus: alioqui gratia iam non est gratia, &c. 3.14.5
- 16 Quod si primitiæ sancti, facta etiam massa, & si radix facta est, etiam rami 4.16.15
- 27 Quod si nonnulli rami defrastra, tu verō quī esles oleaster, infusus es pro ipse, & pariceps radicis & pinguedinis oleæ factus es 3.1.1
- 20 Rectē: per infidelitatem defrastrū sunt, tu verō per fidem fras, ne effertor animo, sed time 2.3.23, & 3.24.6
- 26 Et ita totus Israel servabitur, sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille liberator, & auerret impietates à Iacob 2.1.21
- 29 Dona & vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorum ipsum pœnitere non possit 4.16.14
- 32 Concluit Deus omnes in cōtinuacōis, vt omnī miseretur 2.7.25 & 1.21.15, & 3.24.16
- 33 O profundas diuitias tum sapientiæ, tum cognitionis Dei! quā in inferutabilia sunt eius iudicia, & eius viæ imperuestrigabiles! 1.17.23, & 3.23.5
- 34 Quis cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio 3.2.34, & 4.12.19, & 4.19.2
- 35 Aut quis prior dedit ei, & redderit ei? 1.14.5, & 1.22.3, & 3.23.11
- 36 Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia 2.8.13
- 12.1 Precor igitur vos fratres, per miserationes Dei, vt sistatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, rationalem illum cultū vestrum 3.7.15, & 3.16.3, & 4.18.16
- 2 Et ne cōfiguremini seculo isti, sed trāsformemini per renouationem mentis vestræ, ad hoc vt probetis quæ fit voluntas Dei, bona illa, accepta, ac perfecta 2.1.9, & 4.15.4
- 3 Prour cuique Deus partitus est mēsuram fidei 4.13.3, & 4.16.4 & 4.17.22
- 4 Quemadmodum in vno corpore mēbra multa habemus, mēbra autem omnia eandem non habent actionem 3.16.3
- 6 Siue prophetiam, prophete-mus pro proportione fidei 4.12.45 & 4.17.32
- 7 Siue ministerium, versetur in ministrando: tum is qui docet, in docendo 4.3.8
- 2 Tom qui exhortatur, in exhortatione: q distribuit, cū simplicitate: qui præest, cū diligentia: qui miseretur, cū hilaritate 4.3.8, & 4.3.9, & 4.11.15, & 4.20.4
- 10 Fraterna charitate alii ad alios amandos propensio: honore alii aliis præeuntes 3.7.4
- 14 Benedicere his qui vos insectantur, benedicite, inquam, & ne imprecamini 4.20.20
- 29 Non vos matipos vleiscimini, dilecti (sed) date locum iræ: scriptum est enim, Mihi est vltimo, & ego rependam, dicit Dominus 4.20.19
- 21 Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate militiam 4.20.20
- 13.1 Omnis anima potestatis supereminentibus subiecta esto: non enim est potestas nisi à Deo: & quæ sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ 3.19.15, & 4.10.3, & 4.10.5, & 4.20.4, & 4.20.7, & 4.20.13
- 4 Princeps enim Dei minister est tuo bono: quod si feceris quod malum est, time: nō enim temere gladium gestat, nam Dei minister est, vltor ad iram ei qui quod malum est fecerit 4.20.13, & 4.10.17, & 4.20.10
- 5 Quapropter necesse est subleui nō solum propter iram, sed etiam propter conscientiam 3.19.15, & 4.10.3, & 4.20.22
- 6 Propter hoc enim tributa soluitis: siquidem Dei ministri sunt in hoc ipsum incumbentes 4.20.11
- 8 Nemini quicquam debetis, nisi vt alii alios diligatis: nam qui diligit alterum, Legem impleuit 2.8.53
- 9 Siquidem illud, Non mordeberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, Non concupisces, & siquod aliud est mandatum, in hoc sermone summam comprehenditur, nēpe, Diliges proximum tuū sicut teipsum 2.8.57
- 14 Sed indigni Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete, ad explendas cupiditates 3.1.15, & 3.10.3
- 14.1 Eum qui fide est infirmus, assumite, non tamen ad certamina disputationum 3.19.11
- 5 Alius quidē æstimat diem prædies, alii autē per quē æstimat quēuis diē. Vnusquisque in animo suo plenē certus est 2.8.37
- 10 Omnes sistetur apud tribunal Christi 1.13.11, & 3.5.8
- 11 Scriptum est enim, Vt ego, dicit Dominus: quoniam mihi sese flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo 1.13.11, & 1.13.23, & 3.25.7
- 13 Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: sed hic potius adhibere iudicium vt ne offendiculum ponatis fratri 3.19.11
- 14 Noui & persuasum habeo per Dominum Iesum, nihil esse impurum per se, sed ei qui existimat aliquid esse impurū 3.19.8
- 17 Non est regnum Dei glæa & potus, sed iustitia & pax, & gaudium per Spiritum sanctum 2.15.4
- 22 Tu fidem habes: apud te ipsum habet corā Deo. Beatus qui non cōdemnat seipsum in eo quod approbat 3.19.8
- 23 Qui verō ambitig si dederit, cōdemn

- Memnatus est, quoniam non edit ex fide: quicquid verò ex fide non est, peccatum est 3.5.10, & 3.15.63, & 4.13.17, & 4.15.22
- 25.1 Debemus nos qui firmi sumus, inibecillitate infirmorum portare, ac non indulgere nobis ipsi 3.19.11
- 3 Deus autem patientiæ, & consolationis auctor, det vobis ut eodem animo inter vos mutuo affecti sitis, secundum Iesum Christum 3.2.5
- 6 Ut concorditer vno ore glorificetis Deum, ac patrem Domini nostri Iesu Christi 3.10.20, & 4.20.31
- 8 Illud autem dico Iesum Christum ministrum fuisse circumcissionis, pro Dei veritate, ut confirmaret promissiones patrum 2.2.32, & 4.16.15
- 12 Erat radix Iesse, & qui exurgat ad imperandū Gentibus, in ipso Gentes Iherabunt 1.13.13
- 19 Ad eum ut ab Iherusalē & circumiacentibus regionibus, vsque ad Illyricum, implerentur prædicatio Euāgelii Christi minister 3.2.4
- 26 Ita per totum orbem prædicare Euāgelium, non ubi annuntiatum esset Christus Ibid.
- 25 Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis 4.6.14
- 30 Precor autem vos fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus, ut mecum certetis vestris pro me apud Deum precibus 2.20.20
- 6.3 Salutate Priscillam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu 4.6.14
- 7 Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & concipitios meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam antequam me fuerunt in Christo. 4.7.5
- 10 Porro Deus pacis princeps conteret Satanā sub pedes vestros cito 2.4.12, & 3.15.5
- 25 Ex revelatione mysterii quod ætemporibus æternis tacitum fuit 2.9.4
- 26 Nunc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, &c. Ibid.
- AD CORINTHIOS.
- 1.1 Paulus vocatione Apostolus Iesu Christi pro voluntate Dei, & Sothenes frater, 4.1.10
- 3 Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo 1.12.13
- 9 Fidelis Deus per quem vocati estis in cōmunionem Filii ipsius Iesu Christi, &c. 2.5.5
- 11 Declaratū est mihi de vobis, fratres mei, & de domesticis Chloes, quod lites sunt inter vos 4.7.14
- 13 Hoc autem dico, vnum quæcunque vestrum dicere, Ego quidem sum Paulus, &c. 4.13.14
- 13 Num dispersus est Christus? Num Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati fuitis? 3.5.23, & 4.15.13
- 20 Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conqueritor seculi istius? 2.2.20
- 21 Postquam in Dei sapientia mundus non cognovit Deum, ex cetera sapientia, placuit Deo per stultam prædicationem servare credentes. 6.1
- 23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis verò stultitiam 3.2.4.14
- 26 Videtis vocationem vestram, fratres, vos videlicet non esse multos sapientes secundum carnem, non multos potentes, non multos nobiles 3.2.10
- 30 Ex ipso autem vobis estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sacrificium à Deo, iustitiæque & sanctificationis, &c. 2.15.7, & 2.16.19, & 3.3.17, & 3.4.10, & 3.11.6, & 3.11.12, & 3.14.17, & 3.15.5, & 2.16.1
- 2.2 Non deerui quicquam scire inter vos nisi Iesum Christum, eumque crucifixum 1.13.13, & 2.12.4, & 2.12.5, & 2.15.23, & 3.2.1
- 4 Neque oratio mea, neque prædicatio mea, vestra est in perfrustratione humana sapientie, ver his, sed in demonstratione spiritalis potentie 1.8.13, & 4.1.6, & 4.14.11
- 5 Ne fides vestra consistat in sapientia hominum, sed in potentia Dei 1.3.5
- 8 Quia nemo principum huius seculi cognovit, nisi cognovissent, &c. 1.2.23, & 2.14.23, & 4.17.10
- 10 Nobis autem Deus ea revelavit per Spiritum suum, Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei 1.12.13, & 3.2.14
- 11 Quis enim hominum novit ea quæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui est in eorum, etiam ea quæ sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei 3.2.14
- 12 Nos verò non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, ut sciamus quæ Deus est nobis gratificatus 2.2.32, & 4.8.11
- 13 Spiritualia cum iis que sunt spiritalia convenientes 4.16.37
- 14 Animalis autem homo non est capax eorum que sunt Spiritus Dei, sunt enim ei stultitia, nec potest ea cognoscere, quia spiritualia diiudicantur 2.2.20, & 3.2.14
- 16 Quis novit mentem Domini, qui instruitur sit eum? nos autem Christi mentem habemus 1.12.4, & 3.12.4
- 3.2 Lactis potum vos alui, & non esca, nondum enim poteratis id ferre. Imò ne nunc quidem adhuc poteris 1.19.12
- 3 Quomodo enim in vobis sine linc & cōrentio, & dissidia, non carnalibus estis, & secundum ho-
- minem inceditis? 2.5.4, & 4.7.14
- 4 Etenim qui dicit quidam, Ego quidem sum Paulus, alter vero dicit, Ego sum Apollo, nonne carnalibus estis? 4.4.23, & 4.13.14
- 6 Ego placui, Apollonem magis, sed Deo deest Ieremem 2.14.11
- 7 Neque requiratur aliquid, neque qui regat: sed Deus qui dat incrementum 2.5.4, & 3.2.14, & 4.1.6
- 2 Vniquisque suam mercedem accipiet secundum suum laborem 3.16.3, & 3.18.1
- 9 De sumus administrari: Dei arguimus, Dei iustificatio estis 2.5.17, & 4.1.6
- 11 Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus 3.15.5, & 4.6.6
- 12 Siquis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fenum, stipulam 3.5.9
- 13 Cuiusque opus manifestum fiet, dies enim declarabit, nam per ignem reteregetur, &c. Ibid.
- 14 Si cuius opus manebit, quod superædificaverit, mercedem accipiet Ibid.
- 15 Siculus opus exustum fuerit, dānū faciet, ipse verò servabitur, ita tamē ut per ignem Ibid.
- 16 An nescitis vos esse templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis? 3.6.3, & 2.16.23, & 3.25.7, & 4.1.7, & 1.13.15
- 19 Sapientia mundi huius, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim, Carpe sapientes, cum sapientia ipsorum 1.5.23, & 2.2.10
- 21 Itaque nullus gloriatur in hominibus: omnia nanque vestra sunt 4.19.7
- 4.7 Sic de nobis reputet homo, ut de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei 4.3.6, & 4.8.1
- 4 Nullius rei mihi cōscius sum, sed non per hoc iustificatus sum, sed Dominus is est qui me diiudicat 3.12.3, & 3.17.14
- 5 Ne ante tempus quicquam iudicatus, vsque dum venerit Dominus, qui & illustraturus est occultata, veneraturus, & manifestus faciet cōsilia cordium 3.11.2
- 7 Quis te discernit? quid autem habet quod non acceperis? quod si etiam acceperis, quid gloriaris, ut qui non acceperis? 2.5.2, & 3.7.4, & 3.24.11
- 15 In Christo Iesu per Euāgelium ego vos genui 4.7.6
- 5.1 Omnia audivi esse inter vos sententia, & cunctinodi sententiarum, que ne inter gentes quidem nominatus, &c. 4.1.14
- 2 Et vos instrui estis, ac non potius luxuri, ut tolleretur è medio vestri qui faciosus hoc patrauit 4.7.15
- 4 Vobis & meo Spiritu in no-

- mine Domini nostri Iesu Christi congregati, cum potestate Domini nostri Iesu Christi 4. 11. 55 & 4. 12. 4
- 5 Eiusmodi, inquam, homo tradatur Satanæ, ad intentum carnis, & spiritus saluati die illo Domini Iesu 4. 12. 55 & 4. 12. 6
- 6 An necessitas paululo fermenti totam massam fermentat? 4. 12. 5
- 7 Etenim Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, neque Christus 4. 12. 13 & 4. 18. 3
- 11 Siquis quum frater nominatus, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut concubitor, ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi, inquam, ne edatis quidem 4. 11. 15 & 4. 12. 5
- 12 Quid enim mea interest etiam de extraneis iudicare? nonne de iis qui intus sunt, vos iudicatis? 4. 11. 5
- 13 Sed frater cum fratre iudicio experitur, idque sub infidelibus 4. 20. 21
- 14 Tam omnino impotentia in vobis est, quod iudicia habetis inter vosmetipsos 4. 1. 14
- 15 An ignoratis inuitos non esse Dei hereditatem possessuros? 3. 4. 21 & 3. 24. 16
- 16 Ne errate, neque scortatores, neque idololatræ, neque mæchæ, neque molles, neque qui concubunt cum masculis, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque contumaces, neque rapaces, regni Dei hereditatem possidebunt 3. 4. 21
- 17 Iustificati estis in nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri 1. 17. 14 & 3. 11. 15 & 3. 5. 15 & 3. 14. 6 & 3. 24. 16
- 18 Est et ventri destinata sunt, & venter estis, Deus autem hunc & eas abolebit 3. 25. 8 & 4. 13. 9 & 4. 19. 7
- 19 An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? 3. 6. 3 & 3. 25. 8 & 4. 17. 9
- 20 An ignoratis corpus vestrum esse templum Spiritus sancti qui est in vobis, quem habetis à Deo & c. 1. 13. 15 & 3. 3. 25 & 3. 25. 7 & 4. 3. 1
- 21 Nam empti estis pretio: glorificati igitur Deum in corpore vestro & in spiritu vestro, quæ sunt Dei 2. 17. 5 & 3. 25. 7
- 22 Sed propter fornicationem suam quique uxorem habeat, & proprium quæque virum habeat 2. 8. 4
- 3 Uxori vir debitam benevolentiam reddat: similiter autem & vxor viro 4. 12. 16
- 5 Ne fraudate alium alium, nisi siquid ex consensu ad tempus, ut vacet iunio & precibus: & rursum simul conueniet, ne tenet vos Satanæ propter incontinentiam vestram Ibid.
- 7 Velim omnes homines esse ut
- etiâ esse sum: sed vniufquique proprium donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita 2. 8. 4
- 9 Quod si se non continent, matrimonium cograhant: nam melius est matrimonium contrahere, quam vtri 2. 8. 4 & 4. 13. 17
- 14 Maritus infidelis, sanctificatus est uxori, & vxor infidelis sanctificata est viro: alioquin certe liberi vestri impuri essent: nunc autem sancti sunt 2. 6. 7 & 4. 16. 6 & 4. 16. 15 & 4. 16. 31
- 18 Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei 4. 14. 24
- 21 Seruus vocatus es? ne tibi licet curare: sed si potes etiam liber fieri, potius eo vtere 4. 20. 1
- 23 Pretio empti estis, & ne estote serui hominum 4. 10. 32
- 31 Qui vult ut mundo hoc, ut non abutentes, prætere enim species huius mundi 3. 10. 15 & 3. 10. 45 & 4. 19. 7
- 34 Quæ est inuupta, curat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta cum corpore, tum spiritu, & c. 2. 8. 4
- 35 Hoc autem dico vestro commodo: non ut laqueum vobis iniciam, & c. 4. 10. 2
8. 1 Cæterum de iis quæ idolis immolantur, scimus nos omnes scientia esse præditos 4. 10. 2
- 5 Etiam si sint qui dicantur dii & in celo & in terra 1. 15. 11
- 6 Nobis tamen vnus est Deus Pater ille, à quo omnia & nos in ipso: & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum 1. 13. 11 & 2. 3. 6 & 2. 14. 3 & 2. 15. 5
- 9 Sed videte nequo modo peccetis illa vestra offendicula sit iis qui infirmi sunt 3. 19. 15 & 4. 10. 22
9. 1 Nonne dum Apostolus nonne sum liber? nonne Iesum Christum Dominum nostrum videtis nonne opus meum vos estis in Domino? 3. 14. 15 & 4. 1. 14 & 4. 17. 17 & 4. 17. 29
- 2 Sigillum Apostolorum mei estis in Domino 4. 1. 6
- 5 Annon habemus preestaremiferotem uxorem circūdendis, ut reliqui Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? 4. 12. 25
- 12 Atqui non vultis iure istos: sed omnia sustinemus, nequid temoremur Euangelium Christi 2. 14. 15
- 16 Vt autem mihi est, nisi Evangelium 4. 1. 5
- 19 Quum liber sim ab omnibus, omnibus incipsum seruum feci, ut plures lucrificari 3. 19. 12
- 20 Et factus sum Iudeis ut Iudeus, ut Iudeos lucrificari, & c. 4. 19. 25
- 22 Factus sum infirmis ut infirmus, ut infirmos lucrificari: omnibus factus sum omnia, ut
- omnino aliquid seruere 3. 19. 12
10. 1 Nolim autem vos ignorare, fratres, Patres nostros omnes sub illa nube fuisse, & omnes per mare transisse, & c. 2. 10. 5
- 2 Et omnes in Moïse baptizatos esse nube & mari 4. 15. 9
- 3 Et omnes eandem escam spirituales edidit 4. 14. 23 & 4. 18. 20
- 4 Et omnes eundem potum spirituales bibidit. Bibebant enim ex liquente spirituali petra: Petra verò erat Christus 1. 13. 10 & 2. 9. 15 & 4. 14. 26 & 4. 17. 15 & 4. 17. 25 & 4. 17. 22
- 5 Sed plerisque illorum non approbavit Deus, prostrati sunt enim in deserto 4. 14. 23
- 11 Hæc autem omnia typice ueniebant eis: scripta autem sunt ad ostium admonitionis, in quos fines seculorum occurrerunt 2. 10. 5 & 3. 2. 22
- 12 Itaque qui sibi videtur stare, videat ne cadat 2. 40. & 3. 24. 6
- 13 Tætato vos non cepit nisi humana 3. 20. 46
- 16 Poculum benedictionis cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est? panis quem frangimus, nonne communio corporis Christi est? 4. 17. 10 & 4. 17. 15 & 4. 17. 23 & 4. 17. 35 & 4. 18. 8
- 17 Quoniam vnus panis, vnus corpus multi sumus, nam omnes vnus panis sumus accipientes 4. 17. 14
- 23 Omnia mihi licent, aut non omnia cōseruare: omnia mihi licent, aut non omnia edificare 3. 19. 13
- 25 Quicquid in macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam 3. 19. 11
- 28 At si quis vobis dixerit, Hoc idem maceratum est, ne editis, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam 3. 19. 16 & 4. 10. 4
- 29 Conscientiam autem dico, non tuam, sed illius alterius 3. 19. 11 & 4. 10. 4
- 31 Sive igitur edidit, sive bibidit, sive quid facitis, omnia in gloriam Dei facite 3. 20. 44
- 32 Estote sine offendiculo & iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei 3. 19. 11
11. 4 Omnis vir orans aut prophetaus aperto capite, dederat caput suum 4. 7. 26
- 5 Omnis veto mulier orans & prophetaus non aperto capite, dederat caput suum 4. 10. 20
- 7 Vir non debet velare caput: cum is imago sit & gloria Dei: at mulier gloria viæ est 1. 15. 4
- 16 Quod si quis videtur contentiosus esse, nos eiusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei 4. 10. 31
- 20 Itaque quum conuenitis in vni, hoc non est Dominicum coenam edere 4. 18. 18

- 22 Num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis? 4.10.29
- 23 Ego accepi à Domino quod & tradidi vobis 4.17.35 & 4.17.50
- 24 Et gratis actus fregistis, ac dixistis, Accipite, edite, hoc meum est corpus quod pro vobis fragilem, hoc facit ad mei recordationem 4.17.35 & 4.17.30
- 25 Idem & poculum, postquam comasset, dicendo, Hoc poculum est novum illud Testamentum per meum sanguinem, &c. 4.17.20
- 26 Quotiescumque ederitis panem hunc, & poculum hoc bibetis, mortem Domini annuntiat, & visque venerit 4.16.30 & 4.17.37
- 28 Probat aut quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat 4.1.15 & 4.16.25 & 4.17.40
- 29 Nam qui edit & bibit indignus, damnationem sibi ipse edit & bibit, non discernens corpus Domini 4.1.15 & 4.16.30 & 4.17.33 & 4.17.34 & 4.17.40
- 31 Etenim si nos ipsos diiudicaverimus, non puniemur 3.1.18
- 32 Sed quoniam punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur 3.4.23 & 3.8.6
- 12.3 Notum vobis facio, nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere Iesum anathemam, &c. 2.2.20
- 6 Et discrimina facultatum sunt, sed idem est Deus efficiens eas omnes in quibusvis 2.3.6 & 2.3.9
- 3 Nam hunc quidem per Spiritum datur sermo sapientiae, alii verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum 4.2.11
- 10 Alii verò genera linguarum, alii verò interpretatio linguarum 1.17.14 & 1.2.9
- 11 Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus distribuens priuacim illa singulis, sicut vult 1.17.14 & 4.17.3
- 32 Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnus multa quum sint, vnum sunt corpus ita & Christus 1.17.16 & 2.7.55 & 2.16.25 & 4.27.22
- 33 Per vnum Spiritum nos omnes in vno corpore baptizati sumus sive Indæ, sive Græci, &c. 4.14.75 & 4.15.15 & 4.16.22
- 25 Ut ne sit dissidium in corpore, sed membra idem currentia pro aliis 3.20.20
- 28 Et alius quidem constituit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertio doctores, deinde constituit potestates, deinde dona sanctorum, opitulaciones, &c. 4.1.9 & 4.11.15 & 4.20.4
- 31 Sed ambate dona potiora. Et porro hæc ad excellentiam vobis indicabo 3.2.9
- 13.1 Si linguis loquar hominum & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum ex resonans, aut cymbalum tinniens 2.5.4
- 2 Et si habeam totam fidem, adeo ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum 2.18.8
- 3 Et si infumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum ut comburam, charitatem autem non habeam, hoc nihil mihi prodest 4.13.12
- 4 Charitas patiens est, comis est, charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur, &c. 3.7.5 & 3.7.6
- 5 Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus 3.2.20
- 10 Postquam aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolabitur 2.1.17
- 12 Cernimus nunc per speculum & per æugustium autem coram cernimus 3.22.11 & 4.18.20
- 13 Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc maxima autem harum charitas 3.18.2
- 14.15 Quid est igitur? precabor Spiritu, sed precabor etiam intelligentia, &c. 3.20.55 & 3.20.32
- 16 Quandoquidem si benedixeris Spiritui qui implet locum interiorum quomodo dicitur est Amen ad tuam gratiarum actionem? &c. 3.20.13
- 29 Prophete autem duo aut tres loquantur, & hi diiudicent 4.2.9 & 4.9.12
- 30 Quod si quid alii patefactum fuerit assidenti, prior taceat 4.1.12
- 31 Mulleres vestrae in conuentibus, sicut nec enim permittimus est eis ut loquantur, &c. 4.10.20
- 40 Omnia verò decet & ordine fiant 2.8.12 & 3.20.27 & 4.3.105 & 4.10.275 & 4.10.10
- 15.6 Postea vnus est amplius quam quingentis fratribus semel, &c. 3.75.1
- 10 Amplius quam illi omnes laborauit: non ego tamen, sed gratia Dei que mecum est 2.3.29 & 4.1.6
- 12 Quod si Christus prelicatur ex mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos, non esse resurrectionem mortuorum? 2.25.75 & 4.1.14
- 11 Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est excitatus 2.25.3
- 14 Quod si Christus non est excitatus, inanis videlicet est predicatio nostra, inanis autem erit vestra fides Ibid.
- 16 Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus 2.13.2
- 17 Quod si Christus non est excitatus, Iuanis, &c. 1.13.2 & 2.17.5.19
- 19 Si in hac solà vita speramus in Christum, miseriam omnium hominum sumus 3.9.6 & 3.28.4
- 20 Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: & primarum eorum qui obdormierunt factus est 2.16.12
- 21 Quia per hominem mors, per per hominem quoque resurrectio mortuorum 2.1.6
- 22 Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur 4.17.6.17
- 25 Nam oportet eum regnare, vsquequo oes inimicos subiecerit pedibus eius 2.16.16
- 28 Postquam verò subiecta ei fuerint omnia, tunc & ipse Filius subiecerit eis, &c. 1.17.26.9 & 2.8.303 & 2.14.35 & 2.15.33 & 3.20.43 & 3.25.12
- 35 Demens, quod tu si minas non vniuersis nisi mortuum fuerit 3.25.4
- 39 Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem caro hominum, &c. 3.25.8
- 41 Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum, &c. Illa enim à stella differit in gloria 4.19.24
- 45 Factus est prior homo Adam animal viuens: posterior autem Adam factus est spiritus viuens 1.15.45 & 3.2.2
- 46 At spirituale non est prius, sed animale, deinde spirituale 4.16.21
- 47 Primus homo è terra, terrenus: secundus homo ipse Dominus è cælo 2.12.75 & 2.33.19 & 2.17.45 & 4.17.25
- 50 Caro & sanguis non possunt regni Dei hæreditatem consequi, &c. 4.16.17
- 51 Ecce mysterium vobis dico, non omnes qui idem obdormierunt, sed omnes mutabimur 2.16.17 & 3.25.8
- 52 Morteus & iactu oculi, ad vltimam tubam, (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur 2.16.17
- 53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium, induere incorruptam naturam, &c. 3.25.7
- 54 Quum autem hoc corruptioni obnoxium induerit incorruptam naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem 2.25.10
- 16.2 Primo quoque die hebdomadis vnusquisque vestrum apud se reponat, recordans quod pro Dei benignitate licuerit, &c. 2.23.3
- 7 Nolo vos nunc in tristitia videri, sed spero reponam aliquantum in vobis, apud vos si Dominus permiserit 1.17.2

II. AD CORINTHIOS.

- 1.2 **G**ratia & pax sit vobis à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo 1.13.17
- 5 **P**ater ille misericordiarum & Deus omnis consolationis author 1.20. 37
- 6 **S**ue autem premimur, id sit pro vestra consolatione ac salute, quæ efficietur in tolerantia carumdem perfectionum, quibus & nos afficimur: siue consolationem accipimus, id sit pro vestra consolatione ac salute 1.5.4
- 9 **N**am gloriatio nostra hæc est, testimonium videlicet conscientiarum nostrarum, quod cum simplicitate & sinceritate Dei, non cum sapientia carnali, &c. 3. 1.41, & 3.17.14
- 19 **D**eus Filius Iesus Christus, qui inter vos per nos predicatus est 4.17.50
- 20 **Q**uotquot sunt promissiones Dei, in ipso sunt Etiam, & in ipso sunt Amen) &c. 2.9.2, & 3.2.32, & 3.10.17, & 4.14.20
- 21 **Q**ui etiam obignavit nos, dedique arrhabonem Spiritus in cordibus nostris 1.7.47 & 3.1.33 & 3.2.16, & 3.24.1
- 23 **E**go vero testem Deum Inuoco in animam meam, me idcirco nondum venisse Corinthium 2.8.24, & 2.8.27
- 24 **N**o quod dominemur vestræ hidae, sed quod administri sumus gaudii vestri, &c. 4.8.9
- 2.6 **S**ufficit istiusmodi homini ista oburgatio à pluribus profecta 3.4.17
- 7 **V**t è contrario potius vos à edoloneis, eumque consolentini, nequo modo redundante tristitia absorbeat vir huiusmodi 4.1.29, & 4.11.8
- 8 **Q**uapropter precor vos vt ratam faciatis in illum charitatem 4.12.9
- 10 **N**empe, odor mortis ad mortem his, illis verò odor vitæ ad vitam, &c. 2.5.5
- 3.1 **D**um palam sit vos esse epistolam Christi subministratam à nobis, in scriptam non atramentam, &c. 2.2.57
- 5 **N**on quòd idonei simus ex nobis ipsi, ad cogitandum quicquam velur ex nobis, &c. 2.2.25, & 2.2.27, & 2.7.6
- 6 **Q**ui etiam fecit vt idonei essent ministri noui Testamenti, non litterarum, sed spiritus nam littera occidit, spiritus autem viuificat 1.9.33, & 2.7.33, & 3.1.4, & 4.1.6, & 4.12.11
- 7 **Q**uòd si mortis ministerium litterarum in facie, fuit gloriosum, adeò vt non possent inueniri illi Israel, &c. 2.7.7
- 8 **Q**ui non potius ministerium spiritus erit gloriosum? 1.9.3

- 9 **N**am si ministerium condensationis fuit gloriosum, multo magis ministerium iustitiæ abundat gloria 4.2.3
- 14 **I**taque occaluerunt mentes eorum, nam vsque ad diem hodiernum in lectione veteris Testamenti maner non reiectum velamea illud, (quod per Christum tollitur) 2.10.23
- 15 **S**ed ad hunc vsque diem quò legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est ibid.
- 17 **D**ominus verò, Spiritus ille est, vbi autem Spiritus ille Domini, ibi libertas 2.7.8
- 18 **N**os autè oēs recta facie gloriam Domini vt in speculo inuidentes, in eandè imaginè transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini Spiritu 1.15.4, & 1.15.5, & 3.2.10, & 3.1.9
- 4.4 **I**n quibus Deus huius seculi excæcavit mentes, id est infidelibus, ne irradiet eos lumen euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei 1.14.13, & 1.14.18, & 1.18.7, & 2.4.2
- 6 **D**eus quod dixit vt è tenebris lux splendesceret, is est qui splenduit in cordibus nostris, &c. 2.9.7, & 3.2.1, & 4.7.5, & 4.7.3
- 7 **H**abemus autè thesaurum hunc in testaceis vasculis, vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis 4.7.5, & 4.3.1
- 8 **D**um in omnibus premimur, ad nõ coarctamur: hæsitamus, at non profus hæremus 3.8.9, & 3.15.8
- 9 **P**ersecutionem patimur, sed in ea non deserimur: deiciimur, at non perimus 3.15.8
- 10 **Q**uolibet mortificatione Domini Iesu in corpore circumferentes, vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat 3.15.5, & 3.15.8, & 3.18.7, & 3.25.3, & 3.25.7
- 13 **Q**uia habemus eundem Spiritum fidei, secundum illud quod scriptum est, Crediidi, & Ideo loquutus sum, &c. 3.2.35
- 5.1 **S**cimus enim nos, si terrestrius huius domus nostræ tabernaculum dissolutum fuerit, ædificium ex Deo habituros 3.25.6
- 2 **I**n hoc enim suspiramus, expetentes domicilium nostrum, quod è celo est, superindui 2.9.5
- 4 **N**on enim nus exuis sed superindui, vt absorbeatur mortalitas in vita 1.15.2, & 1.9.5
- 5 **Q**ui etiam dedit nobis arrhabonem Spiritus 2.9.3, & 3.2.6
- 6 **C**onsilient sigur semper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregrè absumus à Domino 1.18.2, & 2.2.14, & 3.6.4, & 3.7.1, & 3.25.6
- 7 **P**er fidem enim incedimus, nõ per visum 3.2.14
- 8 **C**õsidimus autè, & probamus potius migrare è corpore, &
- ad Domini ire habitatum 1.15.2
- 10 **O**mnes enim nos comparere oportet coram tribunalis Christi, &c. 3.13.11, & 1.15.1, & 3.18.1, & 3.25.7
- 12 **H**æc autem omnia sunt ex Deo, qui reconciliauit oos sibi per Iesum Christum, &c. 3.2.2, & 3.5.5, & 3.11.4, & 4.6.3
- 19 **D**eus erat in Christo, mundum recõcilians sibi, nõ imputando eis peccata ipsorum, &c. 2.12.4, & 2.17.2, & 3.2.3, & 3.4.25, & 3.11.2, & 3.14.11, & 4.1.2
- 20 **I**taque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo vos precare per nos 1.4.17, & 4.1.2, & 4.3.1
- 21 **F**ecit enim vt qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum esset, vt nos efficeremur iustitia Dei in eo 2.16.5, & 2.16.6, & 2.17.2, & 3.5.2, & 3.11.1, & 3.11.2, & 3.11.3
- 6.8 **P**er gloriam & iugoniaminiæ pro conuicia & laudes 3.8.8
- 16 **V**ox tẽplum estis Dei viuentis 1.13.15, & 3.6.3, & 3.16.2
- 7.1 **H**abigitur quò habeamus promissiones dilecti, purgemus nos ipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, &c. 1.15.2, & 2.5.11, & 2.9.5, & 3.16.2, & 3.25.7
- 10 **N**am qui secundum Deum est dolor, is respiciensiam efficit ad salutem, cuius nunquam poeniteat: mundi dolor mortem efficit 1.3.7, & 3.4.5
- 11 **E**cce enim istuc ipsum, quod secundum Deum tristitia affectu fuitis, quantum in vobis effecit iudicium? &c. 3.3.15
- 8.11 **A**t quoniam illud ipsum facere absoluite: vt sicut adfuit promptum illud velles, ita etiam adfuit ipsum perficere ex eo quod habetis 2.5.8
- 16 **G**ratia autè sit Deo qui cordi Titi indidit idem studium pro vobis ibid.
- 17 **Q**uod tum exhortationem illam gratam habuit, &c. ibid.
- 9.6 **Q**ui fert parcè, parcè etiam metet, & qui fert benignè, benignè etiam metet 3.18.6
- 7 **Q**uisque sicut præoptat corde, ita agat, nõ ex tristitia aut necessitate nam hilarum datorem d. liget Deus 3.16.5
- 12 **N**am subministratio oblationis istius non solum supplet sanctorum inopiam, &c. 1.7.5
- 10.1 **A**rma militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed diuinitus valida, & ad subuersionem, &c. 4.2.9, & 4.11.5, & 4.11.10
- 6 **E**t paratū habemus quo vindicemus omnè contumaciam, postquàm impleta fuerit vestra obedientia 4.6.1
- 8 **N**am si amplius etiam quippiam gloriæ de potestate nostra quàm dedit nobis Dominus ad xpl-

ad edificationem, &c. 4.8.1
 12.14 Neque id mirum: ipse enim
 Sathan transformatur in An-
 gelum lucis 1.9.23 & 4.12.12
 12.2 Noui hominē in Christo an-
 te annos quatuordecim (an in
 corpore nescio: an extra cor-
 pus nescio, Deus nouit) raptū
 in tertium vsque c. Ium 1.9.33
 & 1.14.43 & 4.3.3
 4 Haptū fuisse in Paradisum, &
 audisse ineffabilia verba, quæ
 nō liceat homini loqui 1.14.4
 7 Ecce excellētia reuelationū
 supermodū effertur, datus est
 mihi surculus infixus carni, &
 angelus Satanas, &c. 1.14.18 &
 3.3.43 & 4.17.34
 8 Super hoc ter Dominū rogauī,
 vt abscideret à me 1.13.20
 9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gra-
 tia mea, &c. vt potentia Chris-
 ti inhabitat in me 1.3.13 & 1.
 13.20, & 3.1.14
 24 Ne iterum, vbi venero, ap-
 deprimat Deus meus apud
 vos, & luceam multos, &c. 3.
 3.18 & 4.1.27
 23.4 Nam cū crucifixus fuit ex
 infirmitate, viuit tamen ex po-
 tentia Dei. nam & nos infirmi
 sumus cum eo, &c. 2.13.23 &
 2.14.63 & 2.16.13
 5 Vos ipsos terate annon sitis in
 fides, vos ipsos probate: annon
 agnoscitis vosmetipsos, vide-
 licet Iesum Christū in vobis
 essentis reprobi estis 3.2.39
 10 Ex potestate quam dedit mihi
 Dominus ad edificationem, at
 non ad destructionem 4.8.1
 13 Gratia Domini Iesu Christi,
 & charitas Dei & communica-
 tio Spiritus, &c. 3.1.2
 A D G A L A T A S.

1.1 Paulus Apollolus nō ab ho-
 minibus, neque per homi-
 nem, sed per Iesum Christum
 4.3.13 & 4.3.14
 2 Quique mecū sunt oēs fratres,
 Ecclesijs Galatiæ 4.1.14
 3 Gratia vobis & pax à Deo Patre,
 & Domino nostro Iesu
 Christo 1.13.13
 4 Miror vos ita citō deserto eo
 qui vocat vos in gratiam
 Christi, & trāsferri in aliud Eu-
 angelium 4.1.27
 8 Sed etiam si nos, aut Angelus
 celo euangelizet vobis præ-
 ter id quod vobis euangeliza-
 uim, anathema esto 4.9.12
 16 Retegere Filium suū in me,
 vt euangelizarem ipsum Inter-
 gentes, &c. 3.22.7
 28 Deinde tribus post annis rediī
 Hierosolymam, vt viserem
 Petrum, & mansi apud eū dies
 quindecim 4.6.7 & 4.6.14
 29 Deinde interiectis annis qua-
 tuordecim, rursū ascendi
 Hierosolymam vnā cum Bar-
 nabā, assumpto simul & Ti-
 4.6.14

3 Sed neque Titus qui mecum
 erat, cum esset Græc, coactus
 fuit circumcidi 3.19.12
 6 Personam hominis Deus non
 accipit 3.23.10
 7 Mihi creditum erat euange-
 lium præputi, sicut Petro cir-
 cuncisionis 4.6.7
 8 Nam qui efficax fuit per Pe-
 trū ad Apollolātū circumcisonis,
 efficax fuit etiam per me
 erga gentes 4.1.63 & 4.6.7
 9 Quomque cognouit gratiam
 mihi datam Iacobus &
 Cephas & Ioannes, &c. 4.6.13
 14 Sed quī vidissem eos nō recto
 pede incidere vt veritati Eua-
 gelii cōgruebat, dixi Petro co-
 ram omnibus, Si tu, &c. 4.12.3
 16 Sciētes non iustificari homi-
 nem ex operibus Legis, sed per
 fidem Iesu Christi, &c. 3.17.2
 19 Ego enim per Legem Legi
 mortuus sum, vt Deo viuērem
 2.16.7
 20 Viuo autem nō amplius ego,
 sed viuit in me Christus, &c.
 4.19.35
 31 Ametēs Galatæ, quis vos fas-
 cinauit ne obliuisceremini veri-
 tates, &c. 1.11.7, & 4.1.27, &
 4.18.11
 2 Ex operibus legis Spiritū ac-
 cepistis, an ex fide per auditū
 percepta 3.2.33 & 4.1.6
 6 Sicut Abraham credidit Deo,
 & imputatum est ei ad iusti-
 tiam 3.17.8
 8 Proudens autem Scriptura
 Deum ex fide iustificatūra
 gentes, ante euangelizauit Ab-
 rahæ 3.11.3
 10 Quotquot ex opetibus Legis
 sunt, sub execratione sunt.
 Scriptum est enim, Execrabilis
 quisquis nō mālerit in omni-
 bus, &c. 2.7.5, & 2.7.17, & 2.
 16.23, & 3.11.19
 12 Lex non est ex fide, sed qui se-
 cirit ea homo, viuet in ipsū
 3.11.18 & 3.11.19
 13 Christus nos redemit ab exe-
 cratione Legis, dū pro nobis
 factus est execrator, &c. 2.7.15,
 & 2.8.57, & 2.16.23, & 2.16.6,
 & 2.16.19, & 2.17.43 & 3.4.17, & 3.
 11.12, & 3.19.33 & 4.13.21
 16 Abrahā verō dixit sunt prom-
 missiones & semini eius, &c.
 2.6.7, & 2.13.33, & 4.14.21
 17 Hoc autē dico, pactionem an-
 tē confirmatam à Deo respectu
 Christi, Lex quæ post annos
 quadringētos & triginta cō-
 scrip, non facit iritām, vt abo-
 leat promissionem 3.11.20
 18 Si ex Lege est hæreditas, non
 iam ex promissione: Abrahæ
 verō per promissionem grati-
 ficatus est Deus hæreditatem
 3.11.17
 19 Quid igitur Lex? Transgres-
 sionum gratia addita est, &c.
 2.24.9, & 2.5.6, & 2.7.2

21 Nū igitur Lex addita est ad-
 uersus promissionem Deæ Abrahæ,
 &c. 3.11.19 & 3.4.6
 22 Sed cōclusit Scriptura omnia
 sub peccato, vt promissio ex
 fide Iesu Christi daretur cre-
 dentibus 3.4.6
 24 Itaque lex pædagogus noster
 fuit in Christum respiciens, vt
 ex fide iustificaremur 2.7.23, &
 2.7.15, & 2.11.5
 27 Nam vos qui in Christo ba-
 ptizati estis, Christū indidistis
 3.1.15, & 3.1.33 & 4.14.73 & 4.15.
 63 & 4.16.215 & 4.19.6
 28 Nō est Iudæus neque Græcæus,
 non est seruus neque liber, nō
 est masculus ac femina. vobis
 enim vos vnus estis in Chris-
 to Iesu 2.11.15 & 4.20.7
 4.1 Hoc autē dico, Quam u-
 hæ res est infans, nihil dicitur
 seruo, quantum sit dominus o-
 mnium 2.11.23, & 2.11.53 & 2.11.33
 2 Sed sub tutoribus, & carato-
 ribus est vsque ad tempus quod
 patet præstinerit 4.10.14
 3 Ita & nos quum essemus infan-
 tes, sub elementis mundi eram-
 us in seruitutē redacti ibid.
 4 At postquā venit plenus tempus,
 emisit Deus Filiū suū factū ex
 muliere, &c. 2.16.53, & 2.7.153
 & 2.11.11, & 2.11.73 & 2.13.15, &
 2.13.33 & 2.17.53 & 4.20.15
 5 Vt eos qui Legi erāt obnoxii,
 redimeret, vt adoptionem ac-
 ceperemus 2.7.15, & 3.19.2
 6 Quoniā autem estis filii, emisit
 Deus Spiritum Filii sui in cor-
 dia vestra, clamantes, Abba,
 id est Pater 2.14.5, & 3.1.33 &
 3.2.13, & 3.13.53, & 3.20.37
 8 Ter quidem ignorantes Deū,
 seruiebatis, us qui natura non
 sunt dii 1.4.3, & 1.12.3
 9 At nunc cū cognoscatis
 Deum, quā potius edociti sitis
 à Deo, &c. 4.1.27, & 4.10.10
 & 4.19.7
 10 Dies obseruatū & mensæ, &
 tempora & annos 2.8.33
 11 Metuo de vobis ne frustra fa-
 tigatus sim apud vos ibid.
 22 Scriptum est enim, Abraham
 multos filios dnos habuisse, v-
 num ex ancilla, & vnum ex li-
 bera 2.11.9, & 4.2.3
 24 Per quæ aliud figuratur: Nam
 hæ sunt duæ illæ pactiones,
 &c. 2.11.9
 25 Sina enim est mōs in Arabia:
 pari autem serie respondet cū
 Ierusalem quæ nūc est, &c. 2.6
 26 Sublimis verō illa Ierusalē,
 libera est, quæ est mater o-
 mnium nostrorum 4.1.1
 28 Promissionis filii sumus seru-
 dum Isaac 4.16.12
 30 Et ecce ancillam & filium eius
 3.18.2
 5.1 In libertate igitur qua Chris-
 tus nos libertauit, perstat, &c.
 3.19.2, & 3.19.143 & 4.10.83 &
 4.11.132.

- 3.10.9; & 4.30.1
- 4 Quicumque per Legem iustificamini, & à gratia excidistis 3.19.14
- 5 Nos Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus 3.2.43
- 6 In Christo Iesu neque circumcisio quicquam valet; neque præputium, &c. 3.11.20
- 13 Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: tantum ne libertatem, &c. 3.19.11
- 14 Tota Lex vno verbo completur, videlicet, Diliges proximum tuum ut teipsum 2.8.53
- 17 Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, &c. 2.7.55 & 2.2.27
- 19 Manifesta sunt opera carnis: quæ sunt, a dulterium, scortatio, impurius, proceruita 2.1.25 & 3.14.15 & 4.15.10
- 20 Dum tempus habemus firmus benefici erga omnes, &c. 3.7.65 & 3.20.38
- 14 A me verò abist gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo 2.16.7
- 15 Nam in Christo Iesu neque circumcisio quicquam valet, neque præputium 4.14.24
- 17 De cætero nequis mihi molestias exhibeo: ego enim stigmata, &c. 3.18.75 & 3.25.8
- A D E P H E S I O S.
- 1.2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo 1.11.13
- 3 Qui benedixit nobis omni benedictione spirituali, in cælis in Christo 3.22.10
- 4 Sicut elegit nos in ipso antequam iacerentur fundamenta mundi, vt simus sancti, &c. 2.3.8 & 2.8.53 & 2.12.55 & 2.16.45 & 3.15.55 & 3.17.155 & 3.19.125 & 3.22.15 & 3.23.125 & 3.24.35 & 3.24.5
- 5 Qui prædestinavit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum in sese, &c. 2.12.55 & 3.11.45 & 3.18.2
- 6 Ad laudem gloriæ suæ gratiæ, qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto 2.17.2, & 2.2.35 & 2.11.4
- 7 In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, &c. 3.4.70
- 9 Patrefacto nobis mysterio voluntatis suæ, secūdum gratiam suam benevolentiam, &c. 4.14.75 & 4.19.16
- 10 Vt in pleni temporis dispensatione recolligeret omnia in Christo, tunc quæ in cælis sunt, &c. 2.12.55 & 3.20.21
- 13 In quo specialis & vos, audito sermone veritatis, id est Euangelio salutis vestræ, &c. 1.7.45 & 2.9.35 & 2.10.15 & 3.1.45 & 3.2.65 & 3.24.75 & 3.24.2
- 14 Qui cit arrababo hereditatem nostram, dum in libertatem vindicemur, &c. 3.24.8
- 17 Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ, &c. 2.2.21
- 18 Vt sciatis quæ sit spes illa vacationis ipsius, & quæ opes gloriæ hereditatis ipsius in sanctis, &c. 3.1.16, & 4.2.11
- 20 Quam exeruit in Christo, quam excitauit eum ex mortuis, &c. 2.16.15
- 21 Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam, & dominium, & omne nomen quod nominatur, &c. 1.14.55 & 2.15.55 & 2.16.15
- 22 Eiusq; constituit caput supra omnia, ipsi Ecclesiæ 2.15.55 & 4.6.9
- 23 Quæ est corpus ipsius, & complementum eius qui omnia implet in omnibus 2.15.55 & 3.20.35 & 4.1.105 & 4.17.9
- 2.1 Quam offeris mortui in offensis & peccatis 3.14.10
- 2 In quibus olim versati estis, vt eorum vita mundi cuius, secundum principem cui potestas est aeris, &c. 1.14.135 & 1.14.185 & 2.4.15 & 3.24.10
- 3 Inter quos & nos omnes conuersati sumus, olim in cupiditatibus carnis nostræ, faciētes quæ carni ac cogitationibus libebant, etiamque natura filii eratis, vt etiam reliqui 2.1.65 & 2.1.115 & 4.16.17
- 4 Sed Deus qui diues est misericordias, propter multam charitatem suam qua dilexit nos 2.14.5
- 5 Quum per offensas mortui essemus, vnâ viuificauit nos, &c. 3.5.19
- 6 Vnâque excitauit, vnâque collocauit in cælis, in Christo Iesu 2.16.165 & 3.15.65 & 3.25.1
- 8 Gratia estis seruati per fidem, idque non ex vobis; Dei donum est 3.13.25 & 3.14.11
- 9 Non ex operibus, nequis gloriaretur 3.11.2
- 10 Nam ipse sumus opus, cōditi in Christo Iesu ad opera bona, &c. 1.3.65 & 3.3.215 & 3.14.55 & 3.15.75 & 3.23.11
- 11 Memēte vos quōdam gētes in carne, qui dicebamini præputium, &c. 4.14.125 & 4.16.75
- 12 Vos, inquam, illo tempore fuisse absque Christo, alienos à Reipub. Israelis, &c. 1.4.35 & 1.5.75 & 2.6.15 & 2.24.105 & 4.14.125 & 4.16.75 & 4.16.24
- 14 Ipse est pax nostra, qui vtraque fecit vnū, &c. 2.7.175 & 2.11.115 & 3.2.235 & 3.2.325 & 3.11.45 & 4.16.11
- 16 Et vt vtroque in vno corpore reconciliaret Deo per crucem, &c. 2.17.2
- 19 Non igitur amplius estis hospites, & inquilini; sed con-
- 10 Superstruisti super fundamentum Apollolorum & Propheetarum, &c. 1.7.25 & 4.2.15 & 4.2.45 & 4.6.5
- 21 In quo totum ædificium congruenter coagmentatum creuit vt sit templum sanctum Domino 1.15.55 & 3.16.2
- 3.1 Siquid non audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos 4.14.2
- 7 Culus factus sum minister ex dono gratiæ Dei, &c. 3.22.7
- 10 Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperii ac potestatis quæ in cælis sunt, &c. 1.18.35 & 2.11.12, & 3.24.16
- 12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, &c. 3.2.15 & 3.13.55 & 3.20.12
- 14 Huius rei gratia flexit genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi 3.2.15
- 15 Ex quo tota familia in cælis, & in terra nominatur 2.14.7
- 16 Vt det vobis, pro diuite sua gloriæ, vt fortiter corroboremini, &c. 2.12.5
- 17 Et inhabitet Christus per fidem cordibus vestris 2.9.35 & 2.12.55 & 4.17.5
- 18 Vt in charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis, &c. 2.12.55 & 3.2.145 & 3.14.19
- 19 Et cognoscere charitatem illam Christi, omni cognitione superiorem, &c. 2.12.5
- 4.2 Tolerantes alii alios per charitatem 4.12.115 & 4.12.13
- 3 Suidetes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis. ibid.
- 4 Vnū est corpus & vnus Spiritus, &c. 4.1.55 & 4.3.15 & 4.6.10
- 5 Vnus Dominus, vnâ fides, vnū Baptisma 1.12.165 & 4.2.5
- 7 Sed vnicuique nostrum data est gratia, &c. 2.15.55 & 3.1.25 & 4.6.10
- 8 Quum ascendisset in sublimem, captiuam duxit captiuitatem, &c. 1.13.115 & 1.16.16
- 10 Qui descendit, ipse est etiam qui ascendit, longè supra omnes cælos, &c. 2.16.145 & 4.3.25 & 4.6.10
- 11 Dedit igitur ipse alios quidem, Apollolos, alios verò, Prophetas, &c. 4.1.15 & 4.1.55 & 4.2.45 & 4.6.105 & 4.2.12
- 12 Ad coagmentationem sanctorum, ad opus ministerii, &c. 4.1.55 & 4.3.2
- 13 Donec euadamur omnes in vnitatem fidei, &c. 4.14.8
- 14 Vt ne simus amplius pueri, qui fluctuamus & circumferamur quouis vento doctrinæ, &c. 4.3.1
- 15 Sed veritatem sectantes cum charitate, prout iam adolescimus in eum, &c. 2.16.155 & 2.1.15 & 3.1.35 & 4.3.15 & 4.6.95 & 4.17.9
- 16 Ex quo totum corpus con-

- gruētē coagmentatis, & compa-
ctum per omnes suppedita-
tas commissuras, &c. 2.13.15
& 4.6.9
- 27 Hoc itaque dico, & obtestor
per Dominum, ne amplius ver-
serimini, &c. 2.3.1
- 28 Cogitationē habētes obscuro-
ram, & abalienatā, &c. Ibid.
- 29 Vos non ita didicistis Chri-
stum 3.2.6, & 3.6.4
- 30 Nepe deponere quod ad pri-
stinam conversationem attine-
ret, veterem illum hominem,
&c. 3.3.8, & 3.6.4
- 31 Renouemini Spiritu mentis
vestræ 2.1.9, & 2.3.15, & 3.3.8,
& 3.7.1
- 32 Et induite nouum illum ho-
minem, qui secundum Deum
conditus est, &c. 2.15.4
- 33 Neque date locum diabolo
1.14.18
- 34 Qui furabatur, non amplius
furetur, sed potius laborat
&c. 3.24.10
- 35 Et ne tristitia affeicit Spiritu-
um illum sanctorum Dei, per
quos, &c. 2.5.8,
- 36 Estote igitur imitatores Dei,
ut sicut dilecti 2.6.3
- 37 Veritatem enim charitate, sicut
& Christus dilexit nos, & tra-
didit semetipsum, &c. 2.17.15,
& 4.19.23
- 38 Ne quicumque vos seducat in
anibus, sermonibus, propter hæc
enim, &c. 3.2.17
- 39 Erat olim tenebræ, nunc autē
lux in Domino, &c. 3.16.23
& 3.24.10
- 40 Excitate, qui dormitis, & surge-
te a mortuis, & illucescat tibi
Christus 2.5.9
- 41 Quoniam vir est caput vxo-
ris, ut & Christus est caput Ec-
clesiæ 3.6.15, & 4.6.9
- 42 Et semetipsum exposuit pro
eis 4.1.17, & 4.8.12
- 43 Vt eam sanctificaret, purgans,
&c. 3.5.15, & 3.6.3, & 4.1.13, &
4.15.2, & 4.16.22
- 44 Ut sicut etiam sicut in gloriosam,
idem Ecclesiæ non habent ma-
culam, &c. 3.1.17, & 4.1.10.
- 45 Ita debet viri diligere suas
vixores, ut suam ipsorum corpo-
ra, &c. 4.19.15
- 46 Nullus enim unquam suam
ipsius carnem odio habuit, imo
enerit, ac fouet eam, sicut &
Dominus Ecclesiam Ibid.
- 47 Membra sumus corporis eius,
ex carne eius, &c. 2.12.25, & 2.
12.25, & 3.1.3, & 4.17.9
- 48 Mysterium hoc magnum est,
loquor autem de Christo & Ec-
clesiæ 4.12.24
- 49 Liberi, aulculari in Domino
parentibus vestris, &c. 2.2.36,
& 2.8.3, & 4.20.29
- 50 Et vos patres ne prouocate li-
beros ad iram, &c. 4.20.29
- 51 Apud eum nullus est personæ
respectus 3.15.10
- 52 Quod superest, fratres mei,
corroboremini per Dominum,
2.5.3
- 53 Non est nobis lux a aduersus
sanguinem & carnem, &c. 1.
24.13, & 1.17.8
- 54 Propterea assumite vniuersam
illam armaturam Dei, &c. 1.24.
13, & 2.5.11
- 55 Insuper assumpto scuto fidei,
quo possitis omnia, &c. 3.2.
25, & 3.20.12
- 56 Omni prece & supplicatione,
precantes omni tempore per
Spiritum, &c. 3.20.5, & 3.20.7,
& 3.20.12
- 57 Et pro me, ut mihi detur ser-
mo ad aperitionē oris meicum
libertate 3.20.20
- A D P H I L I P P E N S E S .
- 1 Paulus & Timotheus serui
Iesu Christi, &c. 4.37.9 &
4.3.8
- 2 Scēper in omni preceatione mea
pro omnibus vobis, &c. 2.2.25
- 3 Persuasiuam habens hoc ipsum,
fore ut ego ceperim in vobis opus
bonum, &c. 2.3.6, & 3.18.15, &
3.24.6
- 4 Secundum intentionem expecta-
tionē & spem meam, quod nulla
in re pudeam, sed cum omni
libertate, &c. 3.2.45
- 5 Coartor enim vtrique, & cupi-
ens migrare, & esse cum Chri-
sto 2.7.4
- 6 Vobis enim datum est in Chri-
sti negotio, non solum in eum
credere, &c. 2.17.5
- 7 Explete meum gaudium, ut i-
dem vobis affectū eadem chari-
tatem habentes, &c. 4.2.5
- 8 Nihil gerite per contentione aut
per inanem gloriam, sed ex mo-
destia, &c. 3.7.4
- 9 Itaque is sit affectus in vobis
qui fuit in Christo Iesu 4.2.5
- 10 Qui quum esset in forma Dei,
non duxit rapinam, &c. 1.13.15,
& 1.12.24
- 11 Ipse se exinanivit, forma serui
accepta, similis hominibus fa-
ctus, &c. 1.13.24, & 2.13.25, & 2.
16.5, & 4.17.25
- 12 Ipse se submitte, factus obediens
vsque ad mortem, &c. 2.13.25, &
2.14.25, & 3.15.8, & 4.14.21
- 13 Quapropter & Deus ipsum in
summam extulit sublimitatem,
ac donauit nomen, &c. 2.17.25,
& 2.17.25, & 2.15.55, & 2.16.15, &
2.17.6
- 14 Ut ad nomen Iesu omne genu
se flectat, &c. 1.13.24, & 2.11.
12, & 2.14.3, & 3.5.8
- 15 Dilecti mei, sicut semper obedi-
distis, non ut in presentia mea
solum, &c. 2.5.11, & 3.2.23, &
3.18.1
- 16 Deus is est qui efficit in vobis
ut velitis, & ut efficiatis, &c.
2.2.25, 2.3.6, & 1.3.11, & 2.5.
11, & 3.2.23, & 3.11.12
- 17 Vt sitis irreprehensibilis & lyceus
sibi, inquam, Dei, inculpatus
&c. 3.17.15
- 18 Quoniam si pro libamine
offerat, super hostia sacrificio-
que fides vestræ gaudet & ga-
udet omnibus vobis 3.2.6
- 19 Neminem enim habeo pari
animi præditum, qui certius
res vestras curaturus sit 4.6.15
- 20 Nam omnes quæ sua ipsorum
sunt querunt, non quæ Christi
sunt Ibidem
- 21 Hebræus ex Hebræis, religio-
nem Phariæus 3.24.10
- 22 Quod ad zelum attinet, per-
sequens Epelchias, &c. 3.24.10
- 23 Quoniam omnia dico domi-
nium esse, propter eminentiam
cognitionis Christi Iesu Domi-
ni mei, &c. 3.11.13, & 3.25.2
- 24 Ut cognoscam curam, & vni
resurrectionis ipsius, &c. 2.16.15,
& 3.8.15, & 3.15.25, & 3.25.2
- 25 Nedium vetricum meam apprehē-
derim aut iam periculis simi-
sedi, &c. 4.8.11
- 26 Vnum autem ago, ea quidem
quæ a tergo sunt obliuiscens,
&c. 3.14.13, & 3.25.6
- 27 Quotquot perfecti sumus, hoc
sentiamus, quod siquid aliter
sentitis, &c. 3.2.45, & 4.7.13
- 28 Nos enim ut municipales col-
lorum nos gerimus: vnde etiā
seruatore expectamus, &c.
3.25.25, & 4.17.25, & 4.17.30
- 29 Qui transformabit corpus no-
strum in humile, &c. 3.25.3, & 3.
25.45, & 3.25.85, & 4.17.29
- 30 Et rogo te quoque, socie ger-
mane, optulare ipsis, ut quæ
in Evangelio, 3.24.6
- 31 De nulla re solliciti estote, sed
omni in re precibus & suppli-
cationibus, &c. 3.20.28, & 3.20.47
- 32 Noui autem deprimi, noui et-
iam abundare, vbi que & in
omnibus initiatus sum, &c. 30.
10.55, & 3.19.9
- 33 Expletus sum, inquam accep-
tis ab Epaphrodito, quæ a
vobis, &c. 4.18.16
- A D C O L O S S E N S E S .
- 1 Adhuc fide vestra in Chri-
sto Iesu, & charitate in
omnes sanctos 2.10.35, & 3.18.3
- 2 Propter ipsum sepositam vobis
in cor, &c. 3.18.3, & 3.25.1
- 3 Propterea & nos, ex quo die
id adiuuimus, non desinimus
pro vobis orare, &c. 2.2.25
- 4 Et crescentes in agnitionem
Dei 2.2.25
- 5 Gratias agentes Patri, qui in-
doneos nos fecit, &c. 3.12.1
- 6 Qui liberat nos à potestate
tenebrarum, &c. 3.15.6
- 7 In quo habemus redemptionem
nomen per sanguinem ipsius, &c.
2.17.5, & 3.4.30, & 3.15.5
- 8 Qui est imago Dei inconspec-
tui, prægenitus omni tempore
creatus 2.2.20, & 7.6.45, & 2.

- 12.43 & 2.11.73 & 2.14.23 & 2.14.5
- 16 Nam per eū condita sunt omnia; quæ in cælis sunt & quæ in terra, visibilia & invisibilia, &c. 1.14.103 & 2.12.7
- 18 Estque caput corporis Ecclesiæ 2.12.73 & 4.6.9
- 20 Et pace per sanguinem eius facta, per eum reconciliare omnia sibi, per eum, inquam, tum quæ in terra, tum quæ in cælis 1.14.103 & 2.17.23 & 3.4.27, & 3.15.5
- 21 Itaque vos quondam ab alienatos & hostes, mente operibus, &c. 2.16.23 & 3.14.6
- 22 Nunc tamen reconciliavit vos in corpore illo carnis suæ, &c. 2.16.2
- 24 Nunc gaudeo de iis quæ patior pro vobis, &c. 3.5.33 & 3.5.43 & 4.12.5
- 16 Mysterium absconditum à seculis, & àtatibus, nunc autem illud est patefactum sanctis eius 2.11.123 & 2.7.173 & 3.2.143 & 4.14.2
- 2.2 Ut consolationem accipiant eorum corda, ipsis charitate compactis, &c. 3.2.14
- 3 In quo sunt omnes thesauri sapientie, ac cognitionis absconditi 2.12.43 & 2.15.23 & 3.2.133 & 3.11.173 & 3.11.173 & 4.8.73 & 4.20.83 & 4.18.20
- 8 Videte ne quis sit qui vos deprædatur per philosophiam, &c. 4.10.83 & 4.10.24
- 9 Nam in illo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter 1.13.133 & 3.11.5
- 10 Et estis in eo completi qui est caput omnis imperii ac potestatis 1.14.53 & 4.6.9
- 11 In quo etiam circumcisi estis, circumcissione quæ fit sine manibus, &c. 4.14.243 & 4.16.11
- 12 Consepulti cum eo per Baptismum, &c. 3.25.83 & 4.15.5, & 4.16.21
- 13 Vosque mortuos sine peccatis, & præputio carnis vestræ, &c. 2.7.17
- 24 Deleto quod aduersum nos erat rituum chirographo, &c. 2.7.173 & 2.17.53 & 3.4.25
- 15 Expoliata imperia ac potestates traduxit palam, triumphatis illis per eam 2.1.6
- 16 Nequis igitur vos damnet ob cibum vel potum, aut respectu diei festi, &c. 2.8.33
- 17 Quæ sunt ymbræ rerum futurarum, at corpus est Christi 2.7.16, & 2.8.33 & 4.14.223 & 4.14.25
- 19 Neque obtinēs caput, ex quo totum corpus per commissuras & cōpages suppeditatur, &c. 2.15.1
- 20 Si itaque mortui cum Christo, liberi estis ab elementis mundis, &c. 4.10.93 & 4.10.113 & 4.19.7
- 21 Ne attrigeris, neque gustaris, 4.10.13
- 23 Quæ rationē quidē habent sapientie, in cultu voluntario, &c. 4.10.113 & 4.10.243 & 4.13.2
- 3.1 Itaque si relinxeritis cum Christo, superna queritis, &c. 3.6.33 & 4.17.36
- 2 Supernæ curate, non terrestria 4.17.36
- 3 Mortui estis, & vita vestra abscondita est eū Christo in Deo, &c. 2.16.73 & 2.16.133 & 3.25.1
- 5 Mortificate igitur membra vestra terrestria, scortationem, impuritatem, &c. 2.16.13
- 6 Ob quæ veni in a Deo in filios contumaces 3.2.27
- 9 Ne mentimini alius aduersus animam, cum exueritis veterem, &c. 3.9
- 10 Et indueritis novum illum, qui renouatur, &c. 1.15.43 & 2.11.63 & 3.9
- 11 Vbi non est Græcus & Iudæus Circumcisio & Præputium barbarus, &c. 4.20.1
- 14 Adhæc autem omnia induimini charitate, &c. 2.8.53 & 3.2.83 & 4.13.13
- 16 Decedendo, & commonefaciendo vos mutuò Psalmis, hymnis, &c. 3.20.32
- 20 Liberi, auscultate parentibus 2.8.37
- 24 Sciētes vos à Domino receptas mercedem hereditatis, &c. 3.16.2
- 25 Neque est personarum respectus 2.23.10
- 4.3 Precantes simul etiā pro nobis, ut Deus aperiat nobis os suum sermonis, &c. 3.20.20
- 17 Et dicite Archippo, Vide ut ministerium quod accepisti, &c. 4.3.7
- I. AD THESSALONICENSIS.**
- 2.18 **I** Deo volumus venire ad vos (ego quidem Paulus) &c. 1.17.11
- 19 Nam quæ est nostra spes aut gaudium, aut corona de qua gloriamur? &c. 3.25.10
- 3.5 Quamobrem etiam ego non amplius ferēs vestri desiderium, nisi cum ut cognoscere fidem vestram, &c. 3.20.46, & 4.1.6
- 12 Faxit autem Dominus abunde, & exuberetis mutua inter vos, &c. 2.5.6
- 13 Ut corda vestra inculpata stabiliat in sanctimonia coram Deo, &c. 2.17.15
- 4.3 Hæc est voluntas Dei, nempe sanctificatio vestra 3.16.2
- 7 Nō enim vocari nos Deus ad impuritatem, sed ad sanctificationem, 3.16.23 & 3.19.23 & 3.23.13
- 15 Hoc enim vobis dicimus verbis Domini, fore ut nos vivis qui reliqui erimus in adventu Domini, nō præueniamus eos qui obdormierint 3.13.3
- 16 Nam ipse Dominus cum horratōnis clamore, & voce Archangeli ac Dei tubæ, descendet cælo, & qui mortui fuerint in Christo, resurgent primum 1.14.13, & 2.16.17
- 17 Deinde nos vivi qui reliqui erimus, rapiamur simul cum eis in nubis in occursum Domini in aera, & ita semper erimus Domino erimus 2.16.17
- 5.2 Ipsi enim penitus scitis diem illum Dominum, ut furem in nocte, ita venturum suē 4.17.33
- 9 Non constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem adinvenendam per Donnum nostrum Iesum Christum 3.20.2
- 17 Indefinenter orate 3.20.13 & 3.20.28
- 18 In omnibus gratias agite. hæc enim est voluntas Dei per Christum Iesum erga vos 3.20.28
- 19 Spiritum ne extinguite 1.9.33 & 2.5.11
- 20 Prophetias ne pro nihilo habete 1.9.33
- 23 Deus autem pacis, autem, sanctificet vos totos, & integer vester spiritus, anima, & corpus inculpate in adventu Domini nostri Iesu Christi, uteretur 3.6.33 & 3.17.13 & 3.25.7
- II. AD THESSALONICENSIS.**
- 1.4 **N**OS ipsi vobis gloriamur apud Ecclesiam Dei, in eis, de tolerantia vestra, & fide in cœnibus persecutoribus vestris, & oppressionibus quas toleratis 3.2.11
- 5 Quæ res manifeste est indicio iusti iudicii Dei, ut digni censuram in regno Dei, pro quo certantia patimur 3.2.13 & 3.16.7
- 6 Iustum est apud Deum, si vestrum reddere eis qui assurgunt vos, afflictionem 3.2.6, & 3.18.73 & 3.25.4
- 7 Vobis vero qui affligimini, relaxationem in nobilitate, quam paties Dominus Iesus de cœlo eū Angelis potentæ suæ 3.11.7
- 9 Qui penam pendente aeterni exitus, damnati à præsentē Domino, & potente ipsius gratia 3.25.12
- 10 Cum venerit ut glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus (quod fides habita si testimonio nostro apud vos) in die illo 3.25.10
- 11 Cuius etiam rei gratia precamur semper pro vobis, ut vos dignetur ista vocatione Deus vestros, & completat omnem scientiæ bonitatis gratulam benevolentiam, & opus fidei poterit 2.5.2 & 3.1.15
- 2.3 Nequis vos seducat vllō modo, non enim adveniet dies Christi, quin venerit desectus

ptius, & resedens fuerit homo ille sceleratus, filius inquam ille perditionis 4.9.7

4 Sete oppones & effrenas aduersus quicquid dicitur Deus, aut nomen: adeo ut in templo Dei tanquam Deus se deat, &c. 4.2.12, & 4.7.23, & 4.7.29, & 4.9.4

9 Illum inquam, cuius aduersus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis, & prodigijs mendacibus 1.14.17

11 Propterea igitur Deus mittet illis efficaciam deceptionis, ut credant mendacio 1.14.17, & 1.18.23, & 2.4.5

12 Ut damnentur omnes qui non crediderit veritati, sed æque ueritate in iniustitia 1.18.2, & 2.4.5

13 Nos autem debemus gratias agere Deo semper de uobis fratres dilecti à Domino, quod elegerit uos ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus, & fidem habitam ueritati 3.1.4

14 Quò uocauit uos per Euangelium nostrum ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu Christi 2.10.3

3.6 Denuntiamus autem uobis fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut subducatis uos ab omni fratre qui inordinat se gerit, &c. 4.12.6

10 Etiam quum essemus apud uos, hoc denuntiamus uobis, quòd si quis nolit operari, etià non edito 4.16.19

11 His autem qui sunt istiusmodi, denuntiamus, & eos obsecramus ut Dominum nostrum Iesum Christum, ut cum quiete operentur, suo pane uescantur 4.12.6

14 Quòd si quis non auscultat nostrum pro epistolam sermoni, hunc notate, & ne comertum cum eo habeto, ut cum pudeat 4.12.5

15 Neque ut inimicam dicite, sed admonere ut fratrem 4.12.10

I. A. D. T I M O T H E V M.

1.5 P'ris mandati est charitas ex puro corde & conscientia bona, & sine non simulata 2.5.6, & 2.8.5, & 3.2.12, & 3.19.1.6, & 4.10.4

9 Seruus legem iusto positam non est, sed Legis contemp'toribus, & iis qui subitici uesciunt, impijs, &c. 2.7.10

13 Me, inquam, qui prius eram blasphemus, & persequutor & iniurius, sed misericors est, nam ignorans id faciebam fidei expertus 3.5.22

15 Iesus Christus, in mundum uenit, ut seruaret peccatores, quorum primus sum ego 2.12.5

17 Regi autem æterno, immor-

talij, inuisibili, soli sapienti Deo honor sit & gloria 1.13.11, & 1.13.24

19 Retinere fidem & bonam conscientiam, qua repulsi, t'nduili fidei naufragium fecerunt 3.1.12

2.1 Adhortor igitur ante omnia ut hant deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones, pro quibusuis hominibus 3.20.19, & 4.20.23

2 Pro regibus & quibusuis in clementia constitutis: ut tranquillam, & quietam uitam degamus, cum omni pietate & honestate 4.20.5, & 4.20.23

4 Qui quousis homines uult seruare, & ad agnitionem ueritatis uenire 3.24.15

5 Vnus Deus, vnus etià mediator Dei & hominũ, homo Christus Iesus 2.12.1, & 2.17.5, & 3.20.17, & 3.20.20, & 4.12.25

6 Qui semetipsum dedit redemptiois pretium pro quibusuis, Christus inquam testimonium illud suis temporibus destinatum 2.17.5, & 3.4.30

8 Velim igitur uiros precari in quouis loco, puras manus atrollentes, & abique ira & discipulatione 3.20.29, & 3.25.7, & 4.19.2

3.2 Oportet igitur Episcopum irreprehensum esse, vnus uxoris uirum, uigilantem, sobriam, uosq; compositum, hospitalem, aptum ad docendum 4.3.12, & 4.4.7, & 4.4.10, & 4.5.2, & 4.12.23, & 4.12.24

9 Tenentes mysterium fidei cum pura conscientia 3.2.13, & 4.19.26

15 Quæ est Ecclesia Dei uiui, columna & stabilimentum ueritatis 4.1.10, & 4.2.13, & 4.2.10, & 4.8.12

16 Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium, Deus conspicuus factus est in carne 1.1.11, & 4.14.2

4.1 Spiritus autem discretè dicit, fore ut posterioribus temporibus desciscat quidam à fide, spiritibus deceptoribus attendentes, ac doctrinis demonium 4.9.14

2 Docentes mendacium per hypocrisim, quorum conscientia cautetio resecta est 4.9.14

3 Prohibitum contrahere matrimonium, iubentium abstinere à cibis quos Deus creauit ad participandum cum gratiarum actione, fidelibus, & iis qui cognouerunt ueritatem 4.9.14, & 4.12.23

4 Nam qui quid creauit Deus, bonum est, nec quicquam reticiendum est, si cum gratiarum actione inuatur 2.19.8

5 Sanctificatur enim per uerbum Dei, & preces 3.19.8, & 3.20.28

6 Innocentus in sermonibus fidei, bonæque doctrinæ quam affectatus es 3.1.15

8 At pietas ad omnia utilis est, ut quæ promissionem habeat uitæ præsentis ac futuræ 2.9.3, & 3.2.23, & 3.20.44

10 Ideo etiam sanguamur & probris afficimur, quòd speramus in Deo uiuos, qui est conseruator omnium hominum, maxime uerò fidelium 3.8.8

13 Attende d'ctioni, exhortationi, doctrinæ, Interim dum uenio 1.9.3

14 Ne negligito donum quòd in te est, quòd datum est tibi à prophetandum, cum impositione manuum presbyterii 4.1.6, & 4.19.28

5.9 Vidua allegatur non minor annis sexaginta, quæ sacris uini uiri uxor 4.1.9

12 Ex eo damnanda, quòd priuam fidem reiecerint 4.13.18

7 Qui bene præsent presbyteri duplici honore digni habentur, maxime qui laborant in sermone & doctrina 2.8.35, & 4.11.1

10 Eos qui peccant, coram omnibus argue, ut & reliqui timeant 4.12.3

21 Obtestor lo conspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & ceterorum Angelorũ, ut hæc serues, absque eo ut unum alteri præteras, nihil facias in alteram partem declinando 1.14.9, & 1.14.17, & 3.23.4

22 Manus cito ne cui imponito, neque communicato peccatis alienis 4.3.12, & 4.3.15

6.4 Is ceter nihil sciens, sed inotianens circa quæstiones ueborum pugnas, ex quibus nascitur inuidialis, maledicentia, suspiciones mala 1.13.9

10 Siquidem radix omnium malorũ est amor pecunie, quorũ quidam dum appetunt, aberarunt à fide, & seiplos transfixerunt doloribus multis 3.2.11

16 Qui solus immortalitatem habet, lucè inæstam habitans, quem uidit nemo hominum neque uidere potest: cui honor, & robur æternum, Amen 1.16.3, & 1.18.3, & 3.2.1

27 Is qui diuites sunt in hoc seculo, denuntia ne eliantur animo, neque spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo uiuo, qui præbet nobis omnia copiose ad fruendum 2.12.6

20 Timothee, depositum serua, & auerfare profane de rebus inanibus clamores, & opposiciones falsa nominat' scientiæ 1.16.8

I. A. D. T I M O T H E V M.

1.1 Paulus Apostolus Iesu Christi per uoluntatem Dei, secundum

- promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu 2.9.3
- 6 Suggere tibi vt egredieris domum Dei quod est in te per impositionem manuum mearum 4.3.16
- 9 Qui seruauit nos & vocauit uocatione sancta, non ex operibus nostris, sed ex suo proposito & gratia, &c. 2.12.53 & 3.14.53 & 3.22.23 & 4.1.26
- 10 Paesfacta nunc est per Illustrationem illius aduentum Seruatoris nostri Iesu Christi, qui & mortem aboleuit, & vitam in lucem produxit, ac immortalitatem per Euangelium 2.9.23 & 3.25.7
- 12 Quam ob causam & hæc patior, neque erubescio, noui enim cui crediderim, & mihi persuasum est illum posse depositum meum in illum diem seruare 3.2.23 & 3.25.4
- 14 Præclarum depositum serua per Spiritum sanctum qui inhabitat in nobis 3.2.33
- 18 Det ei Dominus vt inueniat misericordiam apud Dominum in die illo 3.25.10
- 20 Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria æterna 3.1.4
- 22 Si cum eo mortui sumus, cum eo etiã uiuimus: si toleramus, & cum eo regnabimus 3.15.8
- 23 Si infidi sumus, ille tamen fideus manet, negare seipsum nõ potest 3.4.23 & 3.20.26
- 26 Profanos maiores de rebus inanibus colibe: ad maiorem enim procedent impietatem 3.2.13
- 29 Solidum tamen Dei fundamentum stat, habens sigillum hoc: Nouit Dominus qui sint sui, &c. 3.22.63 & 4.1.23 & 4.1.8
- 20 In magna domo non tantum sunt uasa aurea & argentea, sed & lignea ac testacea, & alia quidem ad decus, alia uero ad dedecus 3.15.8
- 25 Comlentate erudito eos qui contrario animo sunt affecti, equando det eis Deus vt respicentes agnoscant ueritatẽ 1.14.18, & 3.3.21, & 3.24.15
- 26 Et elapsi ex diaboli laqueo, & quo capti uentur, mentis sanitatem recipiant, ad præstandam illius uoluntatem 1.14.18, & 3.3.21
3. Semper discentes, sed quæ nuquam ad cognitionem ueritatis venire possint 3.2.5
- 8 Quomodo Ianoes & Iheres reuertuntur Moysi, ira & hi resistit ueritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidei 3.2.12
- 26 Tota Scriptura diuinitus est inspirata, & uellit ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iustitia 1.9.11, & 2.7.14
- 17 Vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus 1.9.1
- 4.1 Obsecro igitur ego te coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est uiuos & mortuos, in illustri illo suo aduentu & regno suo 2.16.17
- 8 Quod superest, reposita est mihi iustitia cotona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex 3.16.53 & 3.25.4
- 6 In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt 4.6.15
- A D T I T V M.
- 1.1 Paulus seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei, & agnitione ueritatis, quæ est secundum pietatem 3.2.23 & 3.22.10
- 5 Huius rei causa reliqui te in Creta, vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandauit 4.3.73 & 4.3.83 & 4.3.15
- 6 Siquis est inculpatus, vnus uxoris uir, liberus habens fidelis, &c. 4.3.12, & 4.12.22
- 7 Oportet Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem, &c. non turpiter lucii cupidum 4.5.19
- 9 Tenacem fidelis illius sermone, qui ad doctrinam facit, vt possit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere 4.3.6
- 13 Testimonium hoc est uerum: quam ob causam redarguto eos præcisẽ, vt sani sint in fide 3.2.13
- 15 Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, &c. 3.19.9, & 4.13.9, & 4.17.40
- 2.2 Vt senes sobrii sint, ueraciter, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia 3.2.12
- 17 Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus 2.12.43 & 3.7.3, & 3.16.2, & 4.1.26
- 12 Erudens nos vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, temperanter, in fide, & pietate uiamus in præsentem seculo 3.16.23, & 3.25.1
- 13 Expectantes beatam illam spem & illustre illum aduentum glorie magno illius Dei, ac Seruatoris nostri, nẽpe Iesu Christi 3.0.53 & 3.16.2
- 3.1 Suggere ipsis, vt sese subiciant principatibus, ac potestatibus obtemperant, ut ad omne opus bonum sint parati 4.20.23
- 4 Postquam bonitas, & erga homines amor apparuit Seruatoris nostri Dei, seruauit nos 2.5.17, & 3.14.53 & 4.1.26
- 5 Non ex operibus iustis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia, per lauacrum regenerationis, &c. 1.11.14, & 2.5.17, & 3.4.13, & 4.15.23, & 4.15.53 & 4.16.20, & 4.17.22
- 7 Vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficieremur secundum spem uitæ æternæ 3.15.6
- 9 Stultus autem quæstiones & genealogias, & contentiones ac pugnas legales colibe: sunt enim inuiles & uanæ 2.12.5
- A D H E B R A E O S.
- 1.1 Deus multis uicibus, multisque modis olim loquutus Patribus per Prophetas 2.9.23, & 2.15.73 & 4.8.7
- 2 Utinam hæc diebus loquutus est nobis per Filium 1.13.73 & 4.8.73 & 4.18.20
- 3 Qui cum sit splendor gloriæ, & character personæ illius, sustinetque omnia uerbo illo suo potente, purificatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, &c. 1.13.23, & 1.13.12, & 1.16.4, & 2.2.20, & 2.14.3
- 4 Tanto præstantior factus Angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est nomen 1.14.0
- 6 Adoret cum omnes Angeli Dei 1.13.11, & 1.13.23
- 10 Et tu in initio Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli 1.13.17, & 1.13.23, & 1.13.26
- 14 Nonne omnes sunt ministratores spiritus, qui ministeria causa mittuntur propter eos qui hæredes erunt salutis? 1.14.0, & 3.20.23
- 2.5 Non Angelis subiecit mundum illum fututum de quo loquimur 1.14.0
- 9 Sed Iesum illum uerbum uerbum gloriæ & honore coronatum, qui paulisper fuit inferior Angelis factus, propter mortis perfectionem, ut beneficio Dei pro omnibus mortem gustaret 1.11.6, & 2.16.7
- 17 Nam & qui sanctificat & qui sanctificatur, ex uo sunt omnes, quam ob causam non crucibet fratres ipsos uocare 2.13.2
- 14 Vt per mortem aboleret eum qui mortis imperium habet, hoc est diabolus, &c. 1.14.18, 2.11.3, & 2.12.3, & 3.17.17
- 15 Et liberos redderet quotquot motu mortis, per unum uita obnoxii

6. Noxii erant seruicij 2.16.7
 16. Nō enim videlicet Angelus af-
 ſumptus, ſed ſem̄ n. Abrahā af-
 ſūptus 1.14.35 & 2.13.15 & 2.13.2
 17. Debit per omnia ſratribus ſi-
 militi fieri, vt miſericors eſſet,
 & ceteris poſitex in iis quæ apud
 Deum agenda forent 2.13.
 18. & 2.16.125 & 2.16.19
 3.18. Hic ſi participes facti ſum⁹,
 ſim̄ do. principium illud quo
 ſubſtantiam, ſim̄um tenui-
 mus & ſim̄um viſque 3.216
 4.19. Itaque reliquus eſt aliquis
 ſubſtantioſo populo Deo 2.8.29
 14. Habemus igitur Pontificem
 magiſt, qui penetrauit cælos,
 Ieſum Filium Dei, teneamus hanc
 profeſſionem 2.7.23 & 4.14.21
 15. Non habemus Pontificem qui
 non poſſit officii ſenſu Inſimi-
 litarum poſtrarem, ſed tenta-
 tum in omnibus ſimilitur abſ-
 que peccato 2.11.4, & 2.12.75 &
 2.13.15 & 2.16.125 & 4.17.24
 16. Accedamus igitur cum ſidu-
 citate ad thronum gratiæ, vt con-
 ſequamur miſericordiam, &
 gratiam inueniamus ad oppor-
 tunum auxilium 3.20.125 & 3.
 20.17
 5.1. Omnis autem Pontifex ex ho-
 minibus adſumitur, & pro ho-
 minibus conſtituitur in iis quæ
 apud Deum agenda ſunt, vt of-
 ferat donaria & victimas pro
 peccatis 2.12.4
 4. Neque ſibi ipſi quæ ſquam ſumit
 hunc honorem, ſed qui vocatur
 à Deo, ſicut & Aarōn 4.3.
 10, & 4.15.22, & 4.18.9, & 4.18.14
 5. Ita & Chriſtus non ſibi hunc
 honorem tribuit vt ſeriet Pō-
 tiffex, &c. 1.14.23, & 4.18.2
 6. Tu es Sacerdos in æternum,
 ſecundum ordinem Melchife-
 dec 4.12.28
 7. Qui in diebus carnis ſuæ, quū
 deprecationes & ſupplicationes
 apud eum qui poterat ip-
 ſum ſeruare à morte, eum cla-
 more valido ac lachrymis ob-
 tuliffet, & exauditus eſſet ex
 metu 2.16.11
 8. Quauis Filius eſſet, tamen ex
 iis quæ paſſus eſt, didicit obedi-
 entiam 3.8.7
 10. Cognominatus à Deo Ponti-
 ficem, ſecundum ordinem Mel-
 chife dec 4.12.2
 6.4. Nam fieri non poteſt vt qui
 ſemel fuerint illuſtrati, guta-
 ueruntque donum cæleſte, &
 participes fuerint Spiritu ſan-
 cto 3.2.13, & 3.3.25 & 3.3.23
 6. Si prolapsus vt denuo reno-
 uentur per reſpicientiam, &c.
 3.5.21
 10. Non enim iniuſtus eſt Deus, vt
 obliuſcat operis veſtri, & la-
 borioſæ charitatis, quam exhibi-
 ſtiſtis ipſius nomini 2.18.7
 13. Deus enim pollicitus Abrahæ
 quom non poſſet per quenquē

maiorem iurare, iuuauit ſer-
 ſcriptum 2.6.15
 16. Homines quidem iurant per
 eum qui ſit maior, atque tūc
 omnis controuerſæ finis, eſt
 iudicandum ad confirmationem
 adhibendum 2.6.27
 7.3. Sine patre, ſine matre, ſine
 genere, nec initium dicitur ne-
 que vix inueni habens, ſed af-
 ſimularus Iſto Deo, manet ſacer-
 dos in perpetuum 4.19.28
 7. Porro ſine vlla controuerſia
 id quod minus eſt, ab eo quod
 maius eſt benedicitur 4.12.2
 1.1. Si obſummatio per Leuiticum
 Sacerdotum eras, &c. 2.11.4
 12. Mutato igitur Sacerdotio, ne-
 ceſſe eſt vt Legis quoque mu-
 tatio fiat 3.4.4, & 4.6.2
 17. Tu es Sacerdos in æternum,
 ſecundum ordinem Melchite-
 dec 4.12.2
 19. Nihil enim ſanctificauit Lex,
 ſed adſcira ſper melior, per
 quam appropinquamus Deo
 2.7.17, & 2.11.4
 21. At hic cum iurando per
 eum qui dixit ei, iurauit Domi-
 nus, & nō poenitebit eū, Tu es
 Sacerdos in æternis, &c. 4.18.2
 22. Iamto potioris ſædetis ſpon-
 ſor factus eſt Ieſus ibid.
 24. Et iſte, propterea quod in æ-
 ternum manet, perpetuum ha-
 bet ſacerdotium 2.15.6
 25. Vnde & ſeruare proſus po-
 teſt eos qui per ipſum accedunt
 ad Deum 2.16.16
 21. Ceterum eorum quæ diei-
 mus hæc ſumma eſt: Tam nos
 habere Pontificem, qui conſe-
 dit ad dextram throni maiſta-
 tis illius cæleſtis 2.16.15
 5. Vide, inquit, vt facias omnia
 ad exemplar quod oſtentum
 eſt tibi in monte 1.7.1
 6. At nunc nollet ille Pontifex
 eo excelētius miniſterij ſer-
 uicij eſt, quo præſtantioris eſt
 ſacerdis interceſſus, &c. 2.16.12
 9.1. Habebat quidem etiam prius
 ſacerdos conſtitutos religioſi-
 ritos, & ſanctuarium munda-
 num 4.14.21
 7. In ſecundum autē, ſemel quo-
 rantis ſolus Pontifex, non ſine
 ſanguine quē offert pro ſe ipſo
 & pro populi erratis 2.7.17, &
 2.15.6
 2. Hoc declarante Spiritu ſancto,
 nondum patectā ſuiſſe viam
 ad ſacerarium, priore taberna-
 culo adhuc conſtente ibid.
 9. Quo dona ſacrificiaque offer-
 runtur, quæ non poſſunt conſe-
 crantur ſanctificare cultorem
 2.7.17, & 2.11.4, & 4.14.25
 11. Adueniens autē Chriſtus Pon-
 tiffex ſaturorum, &c. 2.16.16, &
 4.14.23 & 4.18.2
 12. Neque per ſanguinē hircorū &
 vitulorum, ſed per proprium
 ſanguinem ingreſſus eſt ſemel

in ſacerarium 2.17.4, & 4.18.7
 13. Nam ſi ſanguis taurorum &
 hircorum & cinis iuuenet & a-
 ſpergens inquinatos, ſanctificat
 ad carnis puritatem 2.17.4
 14. Quanto magis ſanguis Chriſti
 qui per Spiritum æternum ſer-
 ipſum obtulit, inculpatum Deo,
 purgabit &c. 2.16.6, & 3.16.2,
 & 4.14.21
 15. Itaque ob id noui ſideris
 Mediator eſt, vt morte interce-
 dente, 4.17.4, & 2.7.17
 16. Nam vbi teſtamentum eſt, mors
 intercedat neceſſe eſt teſtatoris
 4.18.5
 22. Et omnia ſerē ſecundum Legē
 ſanguine purificantur, & abſ-
 que ſanguinis effuſione non lie-
 remiſſio 1.15.6, & 2.17.4
 26. Sed nunc ſemel in conſummatione
 ſeculorum ad abolendū
 peccatū, per immolationē ſui
 ipſius patefactus eſt, &c. 4.18.9
 27. Et ſicut illud ſtatutum eſt ho-
 minibus vt ſemel moriantur,
 poſtea vero iudicium 2.16.17,
 & 3.25.8
 28. Ita & Chriſtus ſemel oblat⁹
 vt multorum peccata tollerere
 altera vice abique peccato cō-
 ſpicietur iis, qui ipſum expe-
 ctant ad ſalutem 3.25.2
 10.1. Lex enim vobram obtinens
 futurorum bonorum, non ex-
 preſſam formam regum, iſtis ho-
 ſtitis quas ſingulis annis caſſe
 aſſiduē offerunt, nunquam po-
 teſt accedentes ſanctificare 1.
 7.16, & 2.7.17, & 2.11.4, & 4.
 14.23
 2. Alioqui non diſſentit offerri,
 propterea quod qui ſanctifican-
 ter, ac ſemel purgati eſſent,
 nullum peccatorum amplius
 ſibi conſci eſſent 3.19.15, & 4.
 10.3, & 4.14.25
 4. Non enim poteſt ſanguis tau-
 rorum & hircorū auferre pec-
 cata 4.14.25
 7. Tunc dixi, Ecce adſum (in ca-
 pite libro ſcriptum eſt de me)
 vt faciā, Deus voluntatem tuā
 2.16.5
 8. Quam ſuperius dixiſſet, Sacri-
 ficij & oblationem & holocau-
 tomata & hoſtiam pro peccato
 noluiſti, neque approbaſti, quæ
 iuxta Legem offeruntur: tum
 dixi, Ecce adſum, vt faciā,
 Deus, voluntatem tuam ibid.
 10. Qua voluntate ſanctificari
 ſumus per oblationem corporis
 Ieſu Chriſti ſemel factam 2.
 6.3, & 4.14.5
 14. Vnicui enim oblatione confe-
 crantur in perpetuum eos qui
 ſanctificantur 3.5.23 & 4.18.3
 19. Quū igitur fratres, habeamus
 libertatem ingrediendi ſacerari-
 um per ſanguinem Ieſu 3.20.20
 20. Ea via quam dedicauit nobis
 recentem & viam ſuper velum,
 hoc eſt per carnē ſuam 3.20.18

26 Si vlerō peccauerim⁹ post acceptā cognitionē veritatis, nō adhuc pro peccatis reliqua est hostia 3.1.21 & 3.1.23 & 4.18.7

27 Sed horrēda quēdā expectatio iudicii, & ignis ferior qui decuraturus est aduersarios 3.25.12

28 Quanto (puratis) acerbiore supplicio dignus cēsbitur, qui Filium Dei contulerit, & sanguinem scēderis per quem fuerat sanctificatus, & profanū duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit 3.1.21

29 Patientia vobis est opus, vt vbi vobiscum Dei praxiteritis, expectatis promissionē 3.1.27

30 Est autem fides, illud quod factū est vt exiret quæ spectatur, & quod demōstrat quæ non videntur 3.2.47 & 3.25.1

31 Per hanc intelligentiam constructū fuisse nōdum verbo Dei, vt quæ certaminis non sint ex apparentibus facta 1.6.13 & 1.5.13 & 1.16.1

32 Atqui fieri non potest vt quisquam ei sine fide placeat. Nam qui accedit ad Deū, hunc credere oportet esse Deum, & praxia largiri is qui ipsū requirunt 1.1.153 & 3.14.45 & 3.10.49

33 Per fidem diuinitus admonitis. Hoc de is quæ nondum videntur veritas, &c. 3.2.30

34 Per fidē cōmoratus est in terra promissā vt alien⁹, &c. 2.10.17

35 Abrahā quum tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum, inquit, illum obtulit is qui promissiones exceperat 3.19.6

36 Adorauit baculo innix⁹ 1.17.15

37 Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus se se contradicōnem, ne animis deficientes, fatiscatis 3.1.15

38 Et obliuiscitis exhortationis, quæ vobis rāquā filiis loquitur, fili mi, ne negligito castigatiōne Domini neque deficiat animo enim ab eo argueris? 3.4.12

39 Quod si estis absque castigatiōne, cuius participes sunt omnes, nempe spurii estis, & non filii 3.8.6

40 Deinde corporum nostrorum patres habuimus castigatores, & eos reueriti sumus: an non multo magis subiciemur Patri spirituum, & viuemus? 1.15.2

41 Scitis eum etiam postea quum vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatum fuisse, non enim reperit penitentiam locum, quāntis eum Iachrymis benedictionem illam exquisisset 3.3.24

42 Non enim accessistis ad contrētibilem montem, & incensum ignem, & turbine & caliginem, & procellam 2.11.9

22 Sed accessistis ad montē Sion, & ciuitatem Dei vini, Ierusalem cœlestem, & myriadas Angelorum 1.14.9

23 Commentum & concionē primogenitorum qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem vniuersorum Deum 3.25.6

24 Honorabile est iter quousus contuglum, & cubile impollutum: confortatores autem & aduersos damnabit Deus 4.9.14, & 4.12.25 & 4.17.3

25 Iesus Christus heri & hodie idem est, & in secula 3.10.4

26 Per ipsum igitur assidue offeramus Deo sacrificium laudis, id est fructum laborum conscientium nomini eius 2.10.28, & 3.18.16, & 4.18.17

27 Beneficentiæ verō & communicationis ne obliuiscimini: libis enim victimis delectatur Deus 3.4.16, & 3.7.53 & 3.15.29 & 4.18.17

28 Obedite ducibus vestris, & obsecundate. vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tāquam rationem redditari 1.15.2

I A C O B I.

1.2 **P**ro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tētatione variis incideritis 3.20.46

2 Beatus vir qui tolerat tētationē, quoniā quū probatus erit, accipiet coronā vitæ 3.17.10

3 Nemo quum tentatur, dicat se à Deo tentari, nam Deus tentari malis non potest, nec quenquam tentat 3.20.46

4 Sed vnusquisque tentatur, dū à propria cupiditate abstrahitur & inelatur 3.20.46

5 Deinde cupiditas posteaquam concepit, parit peccatum: peccatum verō peractum gignit mortem 3.3.13

6 Omne munus bonum & omne donum est perfectum, superne descendens à patre luminū, apud quē non est transmutatio, aut conuersionis obumbratio 1.17.8, & 3.2.23, & 4.14.10

7 Quia propter, abicēto omnib⁹ fordibus, & excremento malitiæ, cum lenitate recipite insulsum sermonem, qui possit seruare animas vestras 4.17.25

8 Nonne Deus elegit pauperes mūdū hui⁹, vt fierēt diuites fides, coheredes regni quod promissū estis à quib⁹ diligitur 3.21.10

9 Quisquis totā Legē seruauerit offenderit autem in vno, omnib⁹ teneretur 1.14.10, & 3.18.10

10 Quæ vtilitas, fratres mei, si fidei dicat aliquis habere se, opera verō non habeat? Num potest fides illa eum seruare? 5.2.9, & 3.2.13

11 Tu credis Deū vnū esse, rectē facis, & dæmonia credum,

& horrescunt 3.2.10

12 Abrahā pater noster, nobis ne ex operibus iustificatus est, quum ebullisset Isaac filium suum super altare 3.17.11

13 Petitis & non accipitis, & eō quod malē petatis, vt in voluptate vestra infumatis 3.20.7

14 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, Deus superbis refellit: modestis autem dat gratiā 2.2.10, & 3.12.5

15 Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: Remundat⁹ manus, vos peccatores, & purificat corda vos duplices animo 3.3.16

16 Qui damnat fratrem suum, loquitur contra Legem, & damnat Legem: quod si damnas Legem, &c. 4.10.7

17 Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere ibid.

18 Qui ignoratis quid futurū sit postero die, quæ est enī vita vestra? vapor enim est, &c. 3.10.28

19 Pro eo quod dicere debuistis, Si Dominus voluerit, & viuam⁹, faciem⁹ hoc aut illud ibid.

20 Ante omnia, fratres mei, ne iurate neque per cælum, neque per terram, neque aliud vllum insinuatū. Sit autem vestrū est, est, & non, non, &c. 2.8.26

21 Affligitur aliquis inter vos? oret. est aliquis æquo animo? psallat 3.20.7

22 Infirmitur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo, &c. 4.19.18, & 4.19.11

23 Et oratio fidei seruabit laborantem, erigēte eum Dominus: quod si peccata commiserit, remittentur ei 3.20.11

24 Confitemini alii aliis offensa, & orate alii pro aliis, vt facmini: multum enim valet deprecatio iusti efficax 3.4.6, & 3.4.13, & 3.20.27

25 Elias homo erat iisdem quibus nos obnoxius, & precibus peccatus est ne plueret, & nō pluit super terram annos tres & sex menses 3.10.16

I P E T R I.

1.2 **D**ilectis ex praxiōne Dei Patris ad sanctificationem Spiritus, per obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi, Gratiā vobis & pax multiplicetur 1.1.2, & 3.14.6, & 3.22.6, & 4.15.2

3 Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regegnit nos in spē viuæ per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis 2.16.13

4 Quis virtute Dei custodimini per fidem ad salutē quæ parata est patenti tēpore vltimo 3.2.42, & 3.18.3

7 Exploratio fidei vestra multo pretiosior exploratione auris, quod petit, & tamen per ignem exploratur. 3.8.4

8 Reporantes mercedem fidei vestra, salutem animarum 1.15.25 & 2.18.25 & 2.25.1

11 Scitantes in quem aut cuius modi temporis articulum, præ nunciis ille qui in ipse erat, Spiritus Christi, declararet euenturas Christo per passionem 1.13.103 & 2.6.1

12 Quibus patefactum est eos non fuisse sed nobis ea administrare quæ nunc annuntia a sunt vobis 2.6.15 & 2.17.6

25 Sed sicut is qui vos vocauit factus est, si quoque facti estis omni cõsolatione reddamini 3.6.1

25 Sa dei estote, nam ego sanctus sum 3.6.2

28 Vt qui scelatis vos non caducis rebus, argento vel auro, fuisse prodempnos ex vauo vestra conuersione, ex patrum traditionibus accepta 2.17.5

28 Sed pretioso sanguine, vt pote agni immaculati & incontaminati, vt ipse Christi 2.17.53 & 3.6.3

27 Inordinati quidem ante iacta mundi fundamenta, patefacta vt verò vicinis temporibus propter vos 3.22 & 4.18.20

21 Qui per eum creditis Deo, qui excauit eum à mortuis, & gloria ei dedit, vt ipse actus vestra in Deo esset 2.16.75 & 3.2.15 & 3.2.43

12 Animabus vestris purificatis, auscultando veritati per Spiritum, cum caritate fraterna similitudinis experte, &c. 1.15.25 & 2.5.11

23 Recari non est semine mortalitatis, sed ex immortalitatis, per sermonem Dei vultis, & manentis in æternum 2.16.75 & 4.1.65 & 4.16.125 & 4.16.11

2.5 Ipsi quoque voluti vini lapidei ædificamini, domus spiritualis, &c. 4.6.55 & 4.18.16

5 Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quod sibi Deus vt proprii veditate vt virtutes prædicatis illi, qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suam lucem 2.7.75 & 3.13.25 & 4.18.175 & 4.19.25

11 Dilatet, precor vt tanquam aduocet & peregrini abstinentias a carnis cupiditatibus, quæ militanti aduersus animam 1.15.2

23 Subiecti estote cuius humanæ ordinationi, propter Dominum: sive regi vt qui supereminet 4.20.23

27 Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timeat, Regem honorate 4.20.7

21 Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius 3.16.2

24 Qui peccata nostra pertulit in

corpore suo super lignum: vt peccatis mortuis, iustitiam viueremus: cuius vberibus sanatis estis 1.16.65 & 2.17.43 & 3.4.265 & 3.4.275 & 3.4.305 & 4.14.21

25 Eratis velut ones errantes: sed conuersi nunc estis ad pastorem & curatorem animarum vestrarum 1.15.25 & 3.25.6

3.7 Viri similiter vnã versentur vt scientes decet, vasi muliebri vt infirmiori tribuentes honoris, &c. 4.20.29

12 Nã & semel Christus pro peccatis passus fuit, iustus pro iniustis, vt nos ad Deum adduceret, mortificatus quidem carne, viuificatus autem Spiritu 2.22.2

19 Per quem etiam spiritibus qui sunt in carcere profectus per hanc 2.16.9

21 Cui nunc correspondet exemplar Baptismi nos quoque seruare (non quo carnis lordes abluantur sed quo sit vt bona conscientia Deum interroget) per resurrectionem Iesu Christi 3.12.155 & 4.10.35 & 4.14.45 & 4.14.245 & 4.15.25 & 4.16.61

4.5 Satis est nobis quod ante æstiuam tempore libidinis gentium patrauerimus, quum incederemus in proteruitas, &c. 3.15.25 & 3.24.11

8 Ante omnia verò charitatem alii in alios propensam habent, tamen charitas operis multitudinem peccatorum 3.4.35 & 3.4.35

10 Vt quisque accepit donum ita alius in alium illud submittraret, vt boni dispensatores varietate Dei gratie 3.7.5

11 Si quis loquitur, loquatur vt eloquia Dei 2.8.35 & 4.8.2

17 Nam tempus est quo incipit iudicium à domo Dei: quod si primum incipit a nobis, quis erit in 15.2. c. 3.4.14

5.1 Presbyteros qui inter vos sunt precor, ego vnã presbyteris, &c. 4.6.7

2 Pascite Dei gregem qui penes vos est 4.10.75 & 4.6.3

2 Neque vt dominantes clericis 4.6.3 & 4.10.7

5 Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam 3.22.5

6 Submitte teigitur vos ipsos potenti manui Dei, vt vos in tempore extollar 3.2.10

7 Omni cura vestra in eum cõiecta, nã illi cura est de vobis 1.17.6

2 Sobrii estote, vigilate, nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens ambulat, querens quem deuoret 1.14.135 & 1.4.135 & 2.20.46

10 Ceterum Deus omnis gratie autor qui vocat nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, & pauperes assistens, in qua abulatores vos reddat, sabbatibus, roboret, fundet 15.20.45

I. I. P. E. T. R. I.

1.4 Ex eo quod nobis maxima & pretiosa promissa donata sunt, vt per hæc efficeremini diuina consortes naturæ, &c. 3.17.105 & 3.25.10

5 Ad hoc ipsum vero vos omni præterea collato studio, adhaerete fidei vestrae virtutem, vt ita ti verò scientiam 2.5.11

10 Quapropter fratres potius ita deo vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis 3.15.8

14 Quomsciam brevi futurum, vt deponam hoc tabernaculum meum, sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi 13.25.6

19 Et habemus firmissimum sermonem Propheticum, cui recte facitis quod attendatis velut lucernæ splendenti in obscuro loco, & vsque dum dies illucescat, & lucifer exortatur in cordibus vestris

21 Non libidine hominis allata est olim Prophetia, sed à d. Spiritu sancto, loquuti sunt facti Dei homines 1.13.75 & 1.13.12

2.1 Fuerit & pseudopropheta in populo: vt etiam inter vos erunt falsi doctores, &c. 4.9.4

4 Si Deus Angelis qui peccauerant, non pepercit, sed in tartaro detrusos, ceteris caliginis tradidit, &c. 1.14.165 & 1.14.175

9 Nouit Dominus pius e temptatione eripere 3.20.46

19 A quo quis superatus est, huic etiã in seruitute est addidit 2.2.2

3.4 Vbi est pollicitatus aduentum eius, nã ex quo die patres dormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis 3.2.2

8 Vnum autem hoc ne volentibus dilectis, Vnum diem apud Dominum, perinde esse vt mille annos, mille annos vt diem vnum 3.2.32

9 Nolens villos perire, sed omnes tendere ad resipiscenciam 3.2.15

I. I. O. H. A. N. N. I. S.

1.1 Quod erat à principio, quod videntimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus, & quod manus nostræ tractauerunt de sermone vitæ 2.14.25 & 2.14.75 & 4.17.8

7 Quod h in luce incedimus, sicut ipse est in luce, cõmunione habemus cum eo nutritus & sanguis Filii eius Iesu Christi purgat nos ab omni peccato 2.17.45 & 2.5.25 & 4.14.27

9 Si confitemur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, &c. 3.4.9, & 3.20.9

10 Si dixerimus nos non peccasse, & mendacem factum esse, &c. 3.20.45

21 Si quis peccauerit, Aduocatus apud Patrem habemus Iesum Christum iustum 3.4.26 & 3.20.17
 2 Ipse enim est propitiator pro peccatis nostris: nec pro nostris solum, sed etiam pro totius mundi peccatis 2.17.25 & 3.4.25 & 3.20.20
 22 Si vero vobis filio, quoniam remissa vobis sunt peccata propter nomen eius 2.17.35 & 3.20.26
 23 Puerulus, vltimus tempus adest, & sicut auosus anachoritarum venturum 4.18.29
 24 E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: nisi si fuissent ex nobis, pernamississent utique nobiscum, & c. 1.1.23 & 3.24.6 & 7
 25 A vos vnationem habetis a sancto illo profectam, & nobis omnia 3.14
 26 Quisquis negat Filium, si ne Patrem quidem habet 2.6.4
 27 Sed vnus quom vos accepistis ab eis, manet in vobis: nec necesse habetis, vt omni qua docet vos: verum sicut vnus ratio docet vos, &c. 3.13
 28 Vnicuique qualem charitatem dedit nobis Pater, & c. vt Filii Dei vocantur: propterea mundum non nouit nos, quia non dedit eum 3.6.3 & 3.20.36
 29 Charitatem, vnicuique filii Dei sumus, sed nondum patefactum est quod et inus: scimus autem forte, vt cum patefactus ipse fuerit, similes et simus, & c. 2.9.25 & 3.27.4 & 3.11.10 & 3.15.2 & 3.16.20
 30 Et quisquis habet hanc spem in se, si iam, purificat se, sicut & ille parus est 1.16.2
 31 Qui committit peccatum, & c. diabolo est, quoniam a principio pro diabolo peccat: Filius autem Dei, & c. 1.14.15 & 2.13 & 2.15.8
 32 Quisquis natus est ex Deo, peccatum non committit, quoniam in eo ipse in eo manet, nec potest peccare: eo quod ex Deo natus est 2.3.10 & 2.5.11
 33 Per hoc manifesti sunt filii Dei, & filii diaboli, & c. 1.14.19, & 3.16.2
 34 Quisquis odit fratrem suum, homicida est: & nobis nullum homicidam habere vitam aeternam in se manentem 2.4.19
 35 Per hoc cognouit charitatem, quod ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere 2.14.2
 36 In si nos condemnet cor nostrum, putentur est Deus corde nostrum, & nouit omnia 3.4.17
 37 Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam praeceptum eius custodimus, & c. 2.7 & 10
 38 Qui seruat eius mandata, in

eo habitat & ipse in eo: & per hoc nouimus eum habitare in nobis, nempe ex spiritu quem nobis dedit 3.1.43 & 3.2.39
 39 Ille qui, ne cuius spiritum crederet, sed probare spiritum, an ex Deo sint, &c. 4.9.9
 40 Quicumque spiritus non confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex Deo non est 4.17.3
 41 In hoc est charitas, non quod nos dilexerimus, sed quod ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum, &c. 2.17.23 & 3.14.6
 42 Diligens si Deus nos ita dilexit, debemus & nos & alii alios diligere 3.16.2
 43 Per hoc cognoscimus nos in eo habitare, & ipsum in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis 3.1.43 & 3.14.2
 44 Metus non est in charitate: expleta charitas foras eicit metum, quoniam metus cruciatum habet, qui autem metum, non est perfectus in charitate 2.2.17
 45 Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos 2.16.3
 46 Quicquid natum est ex Deo, vincit mundum, & haec est victoria quae vincit mundum, nempe fides nostra 1.18.3 & 2.5.116 & 3.2.21
 47 Ille est Iesus Christus qui uenit per aquam & sanguinem, &c. 4.14.22
 48 Tres sunt qui testificantur in caelo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres vnus sunt 3.1.2
 49 Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus, & aqua & sanguis, & hi tres in vnum consentiunt ibid.
 50 Qui habet Filium habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet 3.14.4 & 3.15.6
 51 Et haec est fiducia quam apud Deum habemus, ipsam, siquid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire 3.10.5
 52 Quod si scimus eum, audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petimus 3.20.52
 53 Qui penitus est ex Deo, confertur spiritum 2.5.11
 54 Scimus nos ex Deo esse, & mundum totum in malo iacere 3.2.7
 55 Hic est verus Deus & vita aeterna 1.18.11 & 16
 56 Filii, cauere vobis ab idolis, Amen 1.11.13
 I. I. O. A. N. N. I. S.
 57 Multi impostores ingressi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum uenisse in carne, &c. 4.17.32
 I. V. D. A. E.
 58 ET Angeli qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio maligni illius diei vinculis aeternis

soli caligine referuasse, &c. 1.14.16 & 1.14.19 & 3.5.6
 59 At Michael Archangelus quum aduersus diabolum certans dissecraret de corpore Moysi, non ausus est impingere illi notam maledicti, sed dixit, Incerper te Dominus 1.14.8 & 1.14.19
 A. P. O. C. A. L. Y. P. S. I. S.
 60 ET qui dilexit nos, & lauit nos & peccatis nobis per sanguinem suum 4.14.21
 61 Et fecit nos Reges & sacerdotes Deo & Patri suo 2.15.6 & 4.18.17
 62 Et omnem creaturam quae in caelo est & quae super terram & sub terra, & in mari, & quae in eis sunt omnia, audiui dicentem, &c. 3.5
 63 Hi sunt qui uenerunt ex afflictione magna, & lauerunt se in flos a dealbarunt in flos Agni 3.5
 64 Datumque est eis os loquere magna & blasphemias 4.7
 65 Beati postea mortui, inquam qui Domini causa moriuntur. Etiam dicere spirituum quorum requiescunt a laboribus suis 3.5
 66 Reddit ei sicut & ipse reddidit vobis, & duplicate ei plus secundum opera eius 3.10
 67 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eum, sed dimisit, Vide ne feceris, conuenit tuis sum, vnus ex fratribus tuis qui habent testimonium Iesu. Deum adora 1.12.5 & 1.14.10
 68 Deinde vidi sedes, & sedent super eas, & iudicium eum est eis: & an mas eos qui secuti per cullum sunt pro testimonio Iesu, & pro sermone Dei, quique non rarum sustinuit, neque inuenit eum, neque accepit charitatem eius in se suis, aut in manibus si uenitque & regnabit Christus mille annis
 69 Non intrabit in eam quisquam quod inquinat, aut abominandum quippiam patet sed tantum, &c. 4.16
 70 Ego vero haec quid vidisti & audisti, cecidi vt adorare ante pedes Angeli qui & haec ostendebat 1.12.5 & 1.7
 71 Vero dixit mihi, Vide necis, ceterum enim eius & vnus fratrum tuorum phetarum, &c. 7
 72 Siquis adiecerit ad haec ponet ei Deus plagas secundum quae in libro isto 4.9.2
 73 Et si quis abstulerit aliquid ex verbis libri Prophetiae huius, auferet Deus partem eius de libro vitae, & c. ibidem

Bibliotheca libri ex prefatione ad Regem Gallie

Gen. 7. 1. Uniuersum genus suum ~~deluit~~ diluuium p^{ro}dit
dit formato Noe etc. * * 1. b.

Exod. 32. 4. Aurum extravit * * ij. b.

1. Reg. 18. 18. Non ego turbo Hraël, sed tu. * * iij.

1. Reg. 22. 12. De 400. illis, p^{ro}phetis et Misra. * * ij. b.

2. Reg. 19. 12. Ego solus reliquus sum et c. * * ij.

Psal. 45. 11. Obliviscere populum tuum etc. * . vij. b.

Proph. 22. 28. Non transgredieris antiquos terminos
quos posuerunt Patres tui. * . vij. b.

29. 18. Ubi deficit p^{ro}pheta dissipabitur pop. * . iij. b.

Isa. 1. 3. Bos cognovit possessorem suum etc. * . vij.

8. 12. Ne dicatis conspiratio. ad oia etc. * * 1. b.

Mat. 4. 9. Ex portat a sacerdotibus etc. * * iij.

18. 18. p^{ro}pheta contra Jeremiam. * * iij.

Mat. 24. 24. De signis mundarum. * . vij.

28. 20. Ero uobiscum usque ad consummationem * * j. b.

Mat. 16. 20. sequentibus signis. * . vij. b.

Luc. 2. 34. Corde est lapis offensiuus * * iij. b.

11. 21. P^{ro}pheta fortis armatus custod. * * iij. b.

Mat. 7. 18. * . vij. b.

8. 50. * . vij. b.

12. 10. Scribae et phar. cotilin inierunt. * * iij.

17. 3. Haec est uita aeterna. * . v. b.

Act. 14. 3. Cum signa et portenta fierent. * . vij. b.

Ro. 1. 16. Euangelium est potentia, * * iij. b.

4. 25. Qui mortuus est p^{ro}pter peccata etc. * . vij.

6. 1. & 15. Manebimus in peccato ut gratia
abundet. * * iij.

12. 6. Similitudo p^{ro}pheta, secundum analogiam
fidei. * . iij. b.

1. Cor. 3. 21. Oia uia sunt, nos autem gratia. * . vij. b.

2. Cor. 2. 16. Euangelium est uita et uita est gratia, * * iij. b.

11. 14. Satanae omnis, transgredieris et p^{ro} in
angelum lucis. * . vij.

Philip. 1. 15. quidam p^{ro} inuidiam nec seruans
euangelium pradi. * * iij. b.

2. Thes. 2. 9. de signis & prodigijs mundacib. *. v.
- Ibid. 2. 11. Iustissima Dei vindicta, ijs qui
 dilectione veritatis non accepta mit-
 tere officium illusionis. *. vij
1. Tim. 4. 10. Ad eo laboramus & p. b. is afficimur
 quia spem ponimus in Deo vivo. *. v. b.
- Heb. 2. 4. contestante Dno. signis & portentis
 & varijs xtutib. *. vij. b.
11. 7. Per fidem Noe. **. 1. b.
2. Pet. 3. 16. In docti & instabiles qui ad
 suam perniciem etc. **. iij.

27°

